

78923

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

ANUL XIV

1

1968

1990

0 JUL. 2000

97

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.1
1968ARTICOLE

- Semnificația internă și internațională a luptelor muncitorimii române din 1933 : **TITU GEORGESCU** 3
- Partidul unic muncitoresc — expresie a desăvîrșirii unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare din România : **C. BARBULESCU** 16
- Un eminent om de stat și patriot înflăcărat — dr. Petru Groza : **GH. I IONIȚA** 27

COMUNICĂRI

- Programele electorale ale partidelor și grupărilor politice care au participat la alegerile parlamentare din 1946 : **M. Fătu** 43
- Ecoul internațional al răscoalei țăranilor români din 1888 : **A. Harșa, L. Gergely** 57
- Dictatul de la Viena — încălcare brutală a independenței și suveranității României : **Tr. Bunescu** 69
- Date noi privind lupta pentru pămînt a țăranilor din Moldova în anii 1918—1921 : **L. Eșanu, I. Saizu** 85
- Răscoala marinarilor români din flota Mării Negre (1918) : **Al. B. Călin** 96
- 120 de ani de la revoluția franceză din februarie 1848. „Gazeta de Transilvania” și revoluția din Franța : **I. Alexandrescu** 101

DISCUȚII

- Știința politică și actualitatea sa 109
- Cu privire la obiectul științei politice : **M. Voiculescu** 113

EVOCĂRI

- Ion Ionescu de la Brad ● Eugen Lupu ● Alexandru Dobrogeanu-Gherea ● Ocskó Tereza 126

RECENZII • NOTE BIBLIOGRAFICE

CORNELIA BODEA : „Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834—1849”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, XVI+390 p. ; CONSTANTIN C. GIURESCU : „Transilvania în istoria poporului român”, Editura științifică, București, 1967, 162 p. ; N. ADĂNILĂ, DAN BERINDEI : „Reforma agrară din 1864”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 364 p. ; NICOLAE TITULESCU : „Discursuri”, Editura științifică, București, 1967, 624 p. ; I. M. OPREA : „O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice. 1928—1936”, Editura politică, București, 1967, 104 p. ; „Studii și articole de istorie”, vol. IX, Editura științifică, București, 1967, 368 p. ; ION POPESCU-PUȚURI, GHEORGHE STOICA, ILIE RĂDULESCU : „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea muncitorească din România”, Editura pentru literatură politică, Moscova, 1967, 126 p. ; S. V. NIKONOVA : „Germania și Anglia de la Locarno la Lausanne”, Editura „Nauka”, Moscova, 1966, 344 p. ; BASIL DAVIDSON : „Mama neagră. Africa : anii încercărilor”, Editura politică, București, 1967, 352 p.+24 ilustrații ; I. M. MAISKI : „Amintirile unui ambasador sovietic. Războiul (1939—1943)”, Editura politică, București, 1967, 448 p.

143

INFORMAȚII

Sesiune științifică consacrată aniversării a 20 de ani de la proclamarea Republicii	183
Susținerea unei teze de doctorat	184

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BĂRBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef
adjunct, GEORGESCU TITU — redactor-șef, MACIU VASILE,
MATEI GHEORGHE, MUNTEANU N. G., NICHITA PARASCHIVA,
PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE — secretar de redacție,
ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA GHEORGHE.

Semnificația internă și internațională a luptelor muncitorimii române din 1933

Marile lupte revoluționare din perioada crizei economice începute cu eroicul Lupeni și continuate cu puternice ridicări proletare ale ceferiștilor și petroliștilor erau prologul ce anunța revoluția populară victorioasă din România. Preistoria imediată a marilor bătălii de clasă din 1933 se află în șirul grevelor, demonstrațiilor și manifestațiilor muncitorimii din anii 1931 și 1932, desfășurate în numeroase centre din Valea Prahovei, Transilvania, Moldova, din porturile țării și în primul rând din Capitală, în răzvrătirile locale ale țăranilor și frământările funcționarilor, pensionarilor, invalizilor și altor categorii. Aceste lupte vor fi urmate de numeroase greve și demonstrații în anii 1934—1937, de o vastă activitate antifascistă în rândurile proletariatului, ale unor largi mase populare, de acțiunea persistentă a P.C.R. de mobilizare a tuturor forțelor sociale și politice, interesate în salvarea țării de pericolul hitlerist, pentru propășirea democratică a României.

Organizate și conduse de către Partidul Comunist Român, luptele muncitorimii din 1933 au ridicat pe o treaptă mai înaltă tradițiile revoluționare ale clasei noastre muncitoare, au constituit una dintre cele mai importante bătălii de clasă, cu adânci consecințe, pentru viitorul mișcării muncitorești din România.

Luptele revoluționare din ianuarie-februarie 1933 au demonstrat maturizarea politică a clasei muncitoare. Principalele detașamente ale proletariatului, convinse de justetea liniei politice a P.C.R., au urmat chemările celei mai înaintate și revoluționare forțe politice a societății.

Clasa muncitoare în timpul acestor lupte a acumulat o mare experiență politică, ce depășea experiența acumulată ani de-a rândul prin conflicte și greve locale, acțiuni parțiale. Ea se dovedise pe deplin capabilă a se situa în fruntea maselor, în scopul rezolvării unor probleme de importanță hotărâtoare pentru soarta celor ce muncesc, pentru viitorul poporului și al țării.

Ridicarea proletariatului împotriva măsurilor de jaf ale marii burghezii românești și monopolurilor străine exprima nemulțumirea maselor celor mai largi, ea desfășurându-se pe fondul unei efervescențe generale a tuturor claselor și straturilor sociale exploatate și care resimțeau urmările crizei și politicii economice a marii burghezii și a moșierimii.

Luptele din ianuarie-februarie 1933 constituiau riposta dată claselor exploatatoare din România de către masele muncitoare din întreaga țară, prin detașamentele sale de frunte, subliniind *caracterul de clasă, anticapitalist, și înaltul grad al conștiinței și capacității revoluționare a clasei muncitoare din România*. Ca o consecință imediată a luptelor din 1933, o parte a revendicărilor economice ale muncitorimii au fost satisfăcute. Guvernul național-țărănesc vădă a fost silit să renunțe la aplicarea curbelor de sacrificiu, fiind înlocuit de la cîrma statului.

Printre cuceririle din 1933 ale muncitorimii se numără retragerea „expertiilor” străini, renunțarea la plata cuponului extern către monopolurile occidentale, eșuarea înrobitorului plan de la Geneva.

Aceste planuri funeste, de jaf organizat pe seama maselor muncitoare, încălcau toate uzanțele raporturilor dintre state independente și înfeudau România monopolurilor imperialiste, creînd perspective din cele mai grele pentru poporul român.

Caracterul antiimperialist al luptelor muncitorimii din ianuarie-februarie 1933 este una dintre trăsăturile principale ale marilor bătălii de clasă ale muncitorimii din România, conștientă de țelurile luptei sale cu adînci repercusiuni pentru viitorul suveranității țării și a independenței sale economice și politice.

Contradicțiile social-economice din România acelor ani constituiau tere-nul obiectiv pentru elucidarea nu numai a problemei căilor, a mijloacelor economice de ieșire din criză, ci și a căilor, a formelor, mijloacelor politice, de rezolvare a marilor chestiuni de ordin intern și internațional. Vîrfurile marii burghezii căutau soluția unui regim dictatorial, de mîină forte, fie sub patronajul monarhiei, fie fără. Organizațiile fasciste ținteau la acapararea maselor profund nemulțumite de situația în care se aflau. Cei circa 300 000 de șomeri, milioanele de țărani flămînzii, setoși de pămînt și robiți băncilor și cămătarilor, mica burghezie ruinată erau asaltați de către organizațiile fasciste. Ce cale avea să urmeze această uriașă armată de rezervă? Calea pe care pornise o bună parte a acesteia în Germania în 1931—1932 și în alte țări?

În România, acest proces social-politic a cunoscut o rezolvare în fa-voarea forțelor antifasciste. Cum? Pe ce cale? Cu ce forțe? Merită un studiu amplu fie și numai această problemă, din care nu vor fi neglijate grupări poli-tice, pături și categorii sociale neproletare, conjuncturi, tradiții etc. Pe primul plan se situează însă o „realitate” atestată de realitățile momentului și funda-mentată științific prin studierea unei imense documentații interne și interna-ționale — este vorba de locul pe care l-au ocupat în acele împrejurări în viața politică frămîntată a României clasa muncitoare și lupta sa revoluționară, condusă de partidul comunist. Calea salvării țării în acea vreme atît de tulbure nu numai pentru România, ci și pentru toate țările Europei a fost arătată de clasa muncitoare. Spre această forță și-au îndreptat nădejtile celelalte straturi sociale, lovite de criză și amenințate de a fi mîină mai ieftină de muncă în hinterlanduri ale marilor state imperialiste sau de a fi prinse în mrejele fascis-mului. Garanția consolidării acestei principale forțe revoluționare și populare o constituia procesul de realizare a unității clasei muncitoare, tocmai cînd în toate țările capitaliste reacțiunea și fascismul, îndeosebi, mizau pe dezbinarea

proletariatului în vederea realizării ţelurilor lor antidemocratice, agresive.

Luptele muncitorimii ceferiste şi petroliste au reprezentat izbucnirea în forme înalte revoluţionare a profundelor frământări ale maselor populare, ale celor mai largi păături sociale. Clasa muncitoare întruchipa interesele fundamentale ale acestor mase. Manifestaţiile de solidaritate cu muncitorimea ceferistă, ale reprezentanţilor acestor mase, aparţinînd celor mai diferite categorii sociale, erau o dovadă întemeiată a simpatiei pe care o cucerise clasa muncitoare şi relevau creşterea autorităţii sale în rîndurile celorlalte clase şi păături sociale.

Caracterul popular, larg reprezentativ al luptelor din ianuarie-februarie 1933 a adîncit în conştiinţa maselor convingerea că proletariatul este purtătorul intereselor şi năzuinţelor de libertate, pace şi democraţie ale poporului român.

Problemele care frământau clasa muncitoare din România şi pentru a căror soluţionare acţiona în mod revoluţionar în primele rînduri muncitorimea ceferistă priveau toate sferile economiei şi politicii regimului. Viaţa politică a României, începînd cu 1933, nu poate fi judecată fără efectul luptelor de clasă ale muncitorimii ceferiste şi petroliste. Acestea au contribuit efectiv la reevaluarea orientării politice a o serie de grupări şi partide neproletare, la alinierea unora dintre ele la o politică de pace, antifascistă şi de apărare a independenţei naţionale a României.

Clasa muncitoare a confirmat în 1933, cu toată tăria, că este stegarul poporului român în lupta pentru ţelurile patriotice cele mai înaintate, că este clasa capabilă să-şi asume şi să-şi îndeplinească rolul de conducător al destinelor ţării.

În focul acestor lupte, muncitorimea a dovedit marile sale energii revoluţionare, curajul, abnegaţia, spiritul de sacrificiu proprii proletariatului. În condiţiile unui feroce regim de teroare, sub stare de asediu şi bătaia mitralierelor, muncitorii ceferişti au dat nepieritoare pilde de combativitate proletară şi eroism revoluţionar.

Clasa muncitoare din România s-a ridicat la luptă în 1933, sigură de cauza dreaptă pentru care înfrunta ofensiva claselor exploatatoare şi forţele represive ale regimului burghezo-moşieresc. Miile de muncitori ceferişti reprezentau prin forţa înaltei lor conştiinţe proletare interesele şi aspiraţiile muncitorimii din întreaga ţară.

Gradul de maturitate politică, înalta conştiinţă de clasă s-au resimţit în afirmarea şi creşterea capacităţii de organizare a clasei muncitoare. În condiţiile atacului general al burgheziei, care urmărea să treacă poverile crizei asupra maselor de oameni ai muncii, clasa muncitoare a adoptat forme şi metode de organizare noi, a ştiut să dezvolte în focul acţiunilor revoluţionare formele anterioare, să aplice, în frunte cu comuniştii, forme superioare, care au ridicat grevele economice la treapta grevelor cu un puternic caracter politic, prin ocuparea întreprinderilor, organizarea apărării acestora şi a solidarităţii maselor largi de oameni ai muncii.

Marea valoare politică a ridicării revoluţionare a clasei muncitoare confirmă creşterea forţei Partidului Comunist Român, rolul său de conducător şi organizator al luptei maselor.

Partidului Comunist din România îi revine meritul de a fi pregătît luptele muncitorimii ceferiste şi petroliste, bizuindu-se pe analiza concretă a poziţiei

social-economice a României în perioada crizei, a situației maselor populare și îndeosebi a proletariatului, apelînd la o serie de forme și metode noi de organizare și de acțiune, dezvoltate de jos de către organizațiile clasei muncitoare. Din rîndurile principalelor detașamente ale proletariatului au pornit inițiative prețioase de îmbogățire a formelor de organizare și de trecere la lupte de amploare. De la comitete sindicale alese pe baza unității de acțiune din rîndurile comuniștilor, social-democraților, socialiștilor și altor grupări politice, la comitete de acțiune și comitete de grevă și de întreprindere în care intrau și muncitorii neorganizați se realizase într-o perioadă foarte scurtă o gamă variată de forme prin care era antrenată masa muncitorilor la acțiuni în front unic.

În fruntea acestor comitete de acțiune, sindicale, de presă și de întreprindere s-au aflat comuniști ieșiți din rîndurile proletariatului feroviar și petrolist, militanți revoluționari devotați luptei clasei muncitoare, idealurilor acesteia: Gheorghe Gheorghiu-Dej — secretar al Comitetului Central de acțiune pe țară al ceferiștilor, Constantin Doncea — președintele Comitetului sindical C.F.R. din București și al comitetului de grevă, Chivu Stoica — membru al Comitetului Executiv al Comitetului de întreprindere — Atelierele C.F.R., Ilie Pintilie — secretarul Comitetului de acțiune din Moldova, Gheorghe Stoica — membru al Consiliului General al Sindicatelor Unitare, Gheorghe Vasilichi — secretarul Comitetului județean al P.C.R. din Valea Prahovei, Dumitru Petrescu — secretarul Comisiei sindicale din București, Dumitru Popa — secretarul organizației P.C.R. de la Atelierele C.F.R. Grivița, Vasile Bîgu, Ion Turcu, Panait Bogătoiu, Tudor Alexandru, Traian Hulubescu, Mihai Crișveș, Ion Alexandrescu, Gheorghe și Tănase Avramescu, Nicolae Moraru, Gheorghe Vidrașcu și alți numeroși muncitori comuniști, socialiști, social-democrați, partizani ai luptei unite proletare, din toate centrele importante ale țării — București, Valea Prahovei, Cluj, Galați, Iași, Simeria ș.a.

Luptele muncitorimii române din perioada de sfîrșit a crizei economice au avut o însemnătate deosebită pentru dezvoltarea Partidului Comunist din România. Partidul comunist a devenit mai matur din punct de vedere politic, s-a legat strîns de principalele detașamente ale proletariatului, și-a întărit prestigiul în rîndurile clasei muncitoare și influența sa în masele largi. Luptele eroice din februarie au arătat înalte calități morale ale comuniștilor, patrioți înflăcărați, profund devotați poporului și principiilor nobile ale internaționalismului proletar.

În timpul marilor bătălii de clasă din 1933 s-au format și s-au afirmat cu putere cadre comuniste proletare, strîns legate de masa muncitorimii, cunosătoare îndeaproape ale frământărilor clasei muncitoare, ale maselor. Intrarea unui număr sporit de muncitori în partid s-a resimțit în întreaga activitate desfășurată de către P.C.R. Spre partidul comunist, al cărui prestigiu crescuse simțitor odată cu luptele din 1933, s-au îndreptat muncitorii cei mai înaintați, îndeosebi din industria de bază a țării, din rîndurile muncitorimii ceferiste, petroliste, metalurgice, miniere, din marile întreprinderi textile ș.a.

Afirmarea mereu mai puternică a elementului proletar în procesul de îmbunătățire a compoziției partidului s-a resimțit în activitatea partidului comunist, de întărire a legăturilor sale cu masele de muncitori. Ținînd seama de experiența luptelor din 1933, care au constituit o verificare strălucită a tacticii de front unic, partidul comunist a acordat, după 1933, o atenție sporită realizării unității de acțiune în întreprinderi în cadrul sindicatelor C.G.M. pe plan local, regional, între organizațiile tineretului muncitor, cu șomerii și mun-

citorii neorganizati. Numeroase greve și acțiuni ale muncitorimii s-au desfășurat sub semnul unității de acțiune, atât pentru cucerirea revendicărilor economice, cât și împotriva pericolului fascismului și pentru apărarea păcii.

Partidul comunist și-a îmbogățit experiența în a aborda nu numai probleme greviste și sindicale, a învățat să se apropie mai mult de mase, să cunoască frământările sale, să lucreze mai atent și perseverent în rîndurile celor mai diferite pături sociale lovite de exploatare, de abuzurile autorităților, de lipsa elementarelor drepturi democratice.

Transformările petrecute în partid și în mișcarea muncitorească odată cu luptele din 1933 au avut urmări în privința desfășurării unei activități mai eficiente a comuniștilor la sate. Pînă în perioada crizei, satul a fost unul din sectoarele cele mai neglijate de către partidul comunist.

Creșterea influenței partidului în rîndurile țărănimii s-a concretizat și în crearea de organizații de masă țărănești, cu caracter democratic. Frontul plugarilor, înființat în februarie 1933, s-a consolidat ca o organizație democratică, în atmosfera de puternică solidaritate cu proletariatul, a maselor aparținînd altor categorii sociale.

Solidaritatea manifestată în timpul luptelor din 1933 și al procesului conducătorilor acestor lupte de către masele populare aparținînd păturilor mijlocii, intelectuali, meseriași, funcționari, pensionari ș.a. constituie o dovadă a atracției pe care a exercitat-o clasa muncitoare ca hegemon al luptei împotriva politicii burgheziei și moșierimii.

Luptele muncitorimii din 1933 constituie un moment important și prin creșterea influenței și legăturilor, prin lărgirea orizontului activității partidului comunist în rîndurile intelectualității. Clasa muncitoare se contura într-un chip nou pentru o însemnată parte a intelectualității, care înțelegea mereu mai bine că această clasă reprezintă o forță reală, animată de țelurile cele mai înaintate, capabilă să se bată pînă la sacrificiu pentru aceste țeluri. Suflul nou creat de luptele din 1933 a avut rezultate în activitatea P.C.R. pentru înrîurirea intelectualității cinstite, patriotice, interesată în propășirea democratică a țării.

În rîndurile intelectualilor democrați, partidul comunist a găsit multe elemente devotate, care au sprijinit activitatea partidului de făurire a numeroase organizații de masă cu caracter antifascist, antirăzboinic, pentru prietenie cu U.R.S.S., de apărare a drepturilor și libertăților omului.

Luptele muncitorimii ceferiste și petroliste din ianuarie-februarie 1933, prin gradul înalt de combativitate, prin urmările lor asupra dezvoltării întregii mișcări revoluționare din România au săpat adînc în conștiința maselor muncitoare, învățăminte și înrîuriri de însemnatate hotărîtoare pentru viitorul poporului nostru.

★

Luptele muncitorimii ceferiste și petroliste din ianuarie-februarie 1933 au avut o profundă semnificație internațională. Această semnificație a fost conferită de momentul în care s-au desfășurat marile bătălii de clasă conduse de Partidul Comunist din România, de caracterul politic al acestor lupte și larg reprezentativ în rîndul maselor populare interesate în progresul și independența țării.

Întinsa arie geografică a ecoului internațional al luptelor revoluționare din România demonstrează conținutul profund popular al acestor lupte și aportul lor la patrimoniul internaționalismului proletar.

Această arie geografică cu epicentrul european s-a extins pînă în cele două Americi, în Asia și Africa, avînd să crească direct proporțional cu semnificația politică pe care aceste lupte au avut-o în numeroase țări ale lumii, și îndeosebi ale Europei, cu interesul manifestat de masele populare din aceste țări pentru o luptă care punea la ordinea zilei frămîntări, căutări și căi proprii maselor de pretutindeni, amenințate de jugul monopolurilor imperialiste, de pericolul hitlerismului și o nouă conflagrație agresivă mondială.

Prin amploarea, combativitatea, înaltul nivel de organizare și caracterul lor, luptele revoluționare din 1933 ale muncitorimii române au devenit cunoscute în lume ca o redută a luptei antiimperialiste.

România reprezenta pentru lumea capitalistă, la acea dată, o țară cu bogate resurse naturale, cu o economie unilateral orientată și dependentă prin lipsa unei industrii dezvoltate de marile monopoluri apusene. Urmarea era dependența politică de țările mari capitaliste. România ca și restul statelor din sud-estul Europei se aflau în centrul politicii penetrației și dominației a marilor state imperialiste, politică intensificată în perioada crizei economice din 1929—1933.

Tratate, planuri, convenții — cu fațade filantropice de ajutorare dezinteresată a țărilor mici — erau regizate sub patronajul marilor puteri, îndeosebi de către S.U.A., Anglia și Franța, prin care se urmărea, în fapt, ieșirea din criză a economiei acestor mari state pe seama raptului, fără scrupule, a statelor mici și mijlocii, lipsite de o reală independență.

Lovind puternic în planul de la Geneva, inițiat de marile uniuni monopoliste apusene, luptele muncitorimii din România au provocat o îngrijorare profundă în rîndurile acestora.

„Evenimentele care au sîrșit prin introducerea stării de asediu în România — scria oficiul marilor capitaliști francezi „Le Temps” — ar trebui să pună pe gînduri toate statele europene”.

Alarmate erau întreaga mare burghezie, toate cercurile monopoliste, în genere clasele dominante, cu deosebire însă vîrfurile financiare și industriale ale marilor capitaliști străini în a căror sferă de dominație se aflau bogățiile României. Erau alarmate acele cercuri inițiatoare, mîna în mîna cu marea burghezie românească, a „curbelor de sacrificiu”, care impuseseră „controlul” asupra vieții economice a țării printr-un plan funest de concedieri, scăderi de salariu, închideri de întreprinderi, apelînd la forța armată a guvernanților români spre a înăbuși împreună ridicarea revoluționară a muncitorimii.

Caracterul antiimperialist al luptelor muncitorimii române din 1933 a determinat cercurile monopoliste din marile state capitaliste să vină în sprijinul marii burghezii românești, pentru a-și asigura perpetuarea jafului bogățiilor României și a împiedica imitarea exemplului acestor lupte de către muncitorimea, în plină fierbere, din propriile țări.

Această solidaritate a claselor exploatatoare, în baza interesului dominației asupra maselor populare și a spoliei lor, era întregită de comunitatea de interese dovedită de cercurile politice guvernante, de monarhi și prim-miniștri, de autoritățile polițienești și siguranța statelor capitaliste, hotărîte a salva

frontul lumii imperialiste într-una din țările imediat vecine primului stat socialist din lume și a frâna extinderea valului revoluționar în țările lor.

Locul real care-l ocupau luptele din România în viața politică a claselor dominante de peste hotare era exprimat de panica ce cuprinsese cercurile guvernamentale și marile trusturi imperialiste, teama cu care urmăreau evoluția evenimentelor din România, măsurile luate spre a împiedica imitarea exemplului românesc.

Un număr apreciabil de ziare reacționare au desfășurat campanii furibunde de presă împotriva clasei muncitoare din România și a organizațiilor sale revoluționare, avînd ca laitmotiv „pericolul comunist” și conchizînd pentru „salvarea ordinii”. În Polonia s-au luat măsuri spre a fi întărite granițele cu România, au fost consemnate trupele în cazărmi și organizate razii. În Ungaria s-a trecut la pregătiri spre a face față unei mișcări care putea să imite exemplul românesc. În Cehoslovacia manifestările de solidaritate cu muncitorimea română erau îndeaproape urmărite de poliție.

Scopurile și obiectivele de bază ale luptelor feroviarilor și petroliștilor din România se identificau cu acelea ale clasei muncitoare și forțelor democratice, progresiste, antiimperialiste din Europa și din alte țări ale lumii.

Clasa muncitoare din România a cunoscut, în acel timp, o dată mai mult, vitalitatea internaționalismului proletar, concretizat în practica solidarității active, efective și reale a muncitorimii din numeroase țări ale lumii cu lupta revoluționară a proletariatului român.

Semnificația internațională a luptelor revoluționare din România era relevată de valul manifestărilor muncitorimii și forțelor progresiste din țările capitaliste, care apreciau luptele muncitorimii române ca o ridicare revoluționară împotriva dușmanului comun — monopolurile imperialiste.

Conștiința faptului că proletariatul din România ducea lupta pentru interesele generale ale majorității poporului, împotriva înrobirii și mai mari a țării de către băncile și trusturile imperialiste, spoliatoare a propriilor popoare, a dat mișcării de solidaritate cu feroviarilor și petroliștii români un caracter mult mai larg decît toate luptele revoluționare precedente ale muncitorimii din țara noastră. Clasa muncitoare din țările capitaliste ale apusului Europei vedea în luptele muncitorimii române contra marilor monopoluri internaționale și oligarhiei financiare, care-și exercitau dominația și asupra țărilor lor, riposta revoluționară împotriva aceluiași dușman de clasă din Franța și Belgia, din Anglia și Polonia, din Spania și Austria, aflat în plină ofensivă, sub forme din cele mai diferite, în scopul menținerii și întăririi dominației vîrfurilor marilor monopoluri și cercuri financiare.

Biroul federal al muncitorilor feroviarilor din Franța, subliniind că „bătălia muncitorilor feroviarilor români a constituit un minunat episod al luptei împotriva burgheziei, care vrea să arunce pe umerii muncitorilor povara crizei”, se adresa în continuare muncitorimii căilor ferate din Franța : „*Feroviarilor francezi ! Lupta feroviarilor români este lupta voastră. Apărîndu-i pe tovarășii din București, apărați propriile voastre revendicări.*”

„În toate întrunirile trebuie să ne solidarizăm cu frații noștri, muncitorii feroviarilor români, care ne-au dat un atît de frumos exemplu de luptă curajoasă...”

Sub îngrijirea Federației unitare a muncitorilor din transporturi, în Franța a fost publicată broșura „Lupta muncitorilor feroviarilor români”. Presa munci-

torească însoțea apariția broșurii cu recomandarea : „O *bătălie revoluționară, care constituie un exemplu și pe care fiecare muncitor feroviar trebuie să o cunoască*”.

„Muncitorii feroviar de la calea ferată Paris—Rive Gauche — se arăta într-una din rezoluțiile adoptate de proletariatul francez — aprobă întru totul lupta dusă de muncitorii feroviar români din București, Iași și Cluj pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai. *Ei îi felicită pentru admirabila combativitate de care au dat dovadă, opunînd prin forță rezistența atacurilor poliției și jandarmilor, și își iau angajamentul de a face totul pentru a sprijini lupta lor...*”

În Franța, începînd din februarie 1933, timp de aproape doi ani, pînă la ultimul recurs în procesul conducătorilor luptelor muncitorilor feroviar și petroliști, s-a desfășurat o puternică mișcare de solidaritate, care s-a manifestat cu mare amploare și intensitate. Tradiția revoluționară, democratică a muncitorimii și intelectualității progresiste franceze și atașamentul lor pentru cauza dreaptă a poporului român, consemnate la loc de cinste în istorie, s-au afirmat în toată măreția lor în 1933 și au fost situate la treapta solidarității internaționale pentru țeluri comune de democrație și pace.

— De la tribunele congreselor și conferințelor organizațiilor revoluționare, democratice din Franța și pînă la sutele de întruniri și mitinguri din numeroase localități din această țară oamenii muncii și-au declarat deschis adeziunea la sprijinirea muncitorimii din România și a conducătorilor săi. La Congresul Confederației Generale Unitare a Muncii s-a votat o rezoluție specială : „Către feroviarii români !”, în care s-au consemnat de la tribuna celui mai înalt for al sindicatelor franceze solidaritatea de clasă și caldă aprobare a muncitorimii franceze pentru lupta desfășurată de muncitorii români.

Luptele muncitorimii române din 1933, erau socotite într-o serie de țări capitaliste, ca exemplu de conștiință proletară, dîrzenie, de curaj și eroism revoluționar, „eroism care în curînd s-ar putea foarte bine repeta în orice altă țară capitalistă”. „Orice muncitor va vedea în acest eroism al muncitorilor români o reflectare a hotărîrii de a lupta, cu orice risc, împotriva reacțiunii capitaliste din toate țările” — scria ziarul „Daily Worker” într-un amplu articol intitulat : „Făclia aprinsă a unui grevist român — Aprindeți făclia în Anglia”. În concluzie, articolul sublinia : „Noi ridicăm făclia aprinsă, ținută de tovarășul muncitor din România, și o ducem înainte în lupta contra propriei noastre clase dominante”.

Solidaritatea proletariatului cu luptele muncitorimii române a fost puternică în țările vecine României — Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, Ungaria.

Această luptă era privită ca un sprijin dat maselor muncitoare din Bulgaria, făcîndu-se precizarea că „nu o dată muncitorii și țărani săraci bulgari au primit ajutor din partea proletariatului din celelalte țări”.

În Bulgaria au avut loc întruniri pentru a protesta „contra prigoanei muncitorilor din România”, s-au scris articole sub titlul generic „Solidaritatea proletară”.

Gazeta „Trybuna Radzeicka” din Polonia, scriind despre valul luptelor revoluționare din România, insera și măsurile luate de autoritățile poloneze

împotriva manifestărilor de solidaritate ale muncitorilor polonezi pentru luptele din România, precum și pentru a împiedica imitarea exemplului muncitorilor români : „Temându-se de demonstrații de solidaritate ale muncitorilor polonezi și români, posturile de grăniceri polonezi au fost întărite. În Varșovia, puternice detașamente ale poliției călare au patrulat în cartierele muncitorești, împrăștiindu-i pe muncitorii care se adunau în grupuri“.

În Ungaria, partidul comunist a răspândit manifestul : „Muncitori ! Țărani săraci ! Tovarăși ! Oameni ai muncii din Ungaria !“, prin care erau chemați să se solidarizeze cu lupta muncitorimii din România și din alte țări împotriva ofensivei reacțiunii dezlănțuite pe plan mondial.

În manifestul adresat oamenilor muncii din Ungaria, Partidul Comunist din Ungaria sublinia însemnătatea ridicării muncitorimii din România într-un moment cînd masele muncitoare erau amenințate de ofensiva reacțiunii și înțetirea exploatării în toate țările Europei. „Lupta eroică dusă de muncitorii cefești din București și din Cluj împotriva armatei și a jandarmeriei, înfruntînd focul mitralierelor, a rămas întipărită pe veci în memoria proletariatului mondial ca o pildă demnă de urmat“.

În țara victoriei revoluției socialiste, Uniunea Sovietică, unde clasa muncitoare, spre deosebire de celelalte state vecine, își cucerise libertatea și construia socialismul, manifestațiile de solidaritate și-au găsit ecou în rîndurile oamenilor muncii sovietici din mai multe orașe, din unele centre feroviare, în presa sovietică centrală și locală.

La Leningrad, Kiev și în unele centre raionale au avut loc întruniri și mitinguri ale oamenilor muncii sovietici, îndeosebi ale feroviarilor, pătrunse de solidaritate frățască de clasă.

Din inițiativa muncitorilor feroviarilor sovietici s-au format comitete de sprijin ale feroviarilor români, a fost editată o broșură despre „Evenimentele din februarie“.

Pornind de la aprecierile celei de-a XII-a sesiuni a plenarei Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste (august 1933) asupra luptelor revoluționare din lume în anii crizei economice, revista „La Correspondance internationale“ releva că lupta feroviarilor români „merită o atenție deosebită. Ea a îmbogățit întreaga mișcare revoluționară cu noi forme și metode de luptă de masă, aplicate pentru prima dată în România...“

Sub titluri ca „Muncitorii români se răscoală“, „Asaltul revoluționar al maselor din România“, „Zguduirile sociale din România“, presa muncitorească din Austria publica ample articole și știri privind luptele muncitorimii române, lupte care duceau la creșterea încrederii proletariatului din alte țări în propriile forțe și în perspectivele revoluționare ale proletariatului din România. „Lupta eroică a muncitorilor de la Atelierele C.F.R. din București este, fără îndoială, numai preludiul unor lupte revoluționare și mai mari ale proletariatului român“.

„Greva și luptele maselor din România sînt semnalul unor evenimente mari viitoare“ — scria „Die Rote Fahne“.

În Cehoslovacia și Danemarca, în Iugoslavia și Elveția, în Grecia și Belgia, muncitorimea urmărea cu încordată atenție evoluția luptelor din România ca pe propria luptă. Mărturiile acestui atașament internaționalist sînt cuprinse în numeroase documente, în motiunile adoptate la întrunirile muncitorilor din

diferite întreprinderi, în telegramele de îmbărbătare trimise conducătorilor feroviarilor români, în articolele publicate în presa muncitorească și democratică *.

Luptele muncitorimii ceferiste și petroliste din 1933 au fost apreciate ca un apel internațional al clasei muncitoare din România pentru ridicarea neîntârziată la luptă a maselor împotriva pericolului care îl reprezintă Germania hitleristă.

Depart de a fi fost o ridicare a unui grup de lucrători, pentru revendicări mărunte, luptele muncitorimii din România au pus la ordinea zilei probleme majore ale vieții politice care priveau soarta maselor și a țării, cu valențe politice internaționale ca semnificație și potență.

Maturitatea politică a clasei muncitoare din România, ridicată la nivelul răspunderii față de problemele acute independenței popoarelor, amenințate de războiul imperialist, a situat luptele muncitorimii române printre evenimentele cu larg răsunet internațional. Consecințele au fost multiple și recunoscute peste hotare, atât de forțele progresiste cât și de cele reacționare.

„Nici un observator — scria „Le Journal“, ocupându-se de luptele muncitorimii din România — nu poate să nege caracterul mișcării, care tocmai a determinat guvernul să decreteze starea de asediu. Însă toate aceste evenimente au și însemnătatea lor internațională, care nu poate fi negată“. Muncitorimea română s-a ridicat la luptă în împrejurări de adâncă încordare politică internațională, când instaurarea dictaturii hitleriste în Germania a constituit semnalul ofensivei fasciste a celor mai reacționare cercuri ale marelui capital. A întârzia însemna răgaz pentru Germania hitleristă, pentru forțele profasciste care i se aliniau. Fascismul putea fi oprit, era concluzia pe care, odată cu luptele muncitorimii din România, a subliniat-o mișcarea muncitorească, mișcarea antifascistă din numeroase țări ale Europei.

Klement Gottwald, la adunarea muncitorilor din Koprivnice din februarie 1933, arăta că luptele muncitorimii din România reprezentau un moment important în condițiile creșterii valului reacțiunii și fascismului, ale instaurării dictaturii lui Hitler în Germania.

Presa Internaționalei Comuniste, înmănunchind semnificația politică și prețuirea acordată luptelor din România de către forțele progresiste din întreaga lume, trăgea concluzia că aceste lupte „**VOR INTRA ÎN ISTORIA MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI INTERNAȚIONALE CA UNA DIN PAGINILE EI MINUNATE**“.

Luptele muncitorimii române din 1933 au avut un larg răsunet în rândurile mișcării comuniste și muncitorești internaționale atât prin semnificația lor politică, cât și prin contribuția experienței clasei muncitoare din România la îmbogățirea și înnoirea formelor și metodelor de luptă ale maselor muncitoare.

* „Mișcări revoluționare în România“, „Proletariatul român în luptă“ (Cehoslovacia); „Un puternic val de lupte revoluționare în România“, „Ecoul tulburărilor muncitorești din România“ (Polonia); „Marile evenimente din România“, „Muncitorii români se răscoală“, „Asaltul revoluționar al maselor din România“ (Austria); „Lupta revoluționară din România“, „Val revoluționar în Balcani“, „Baricadele din București“ (Franța); „Greva feroviarilor din România se extinde“, „România în pragul revoltei“ (Danemarca); „Mișcarea revoluționară din România într-o nouă etapă“, „Lupta eroică a muncitorilor români“ (Anglia); „Noul val de greve din România“, „Marea victorie a feroviarilor din România“ (Grecia); „Pe frontul internațional mari lupte revoluționare în România“ (Italia); „Lupte revoluționare în România“, „Turturi deasupra României“ (Olanda); „Lupte mari în România“, „Mișcările și luptele revoluționare în România“ (S.U.A.); „O adevărată revoluție“ (Cuba); „Marea luptă a feroviarilor români“ (Uruguay) și multe altele.

Înțelegerea de către P.C.R. a conținutului real al Frontului unic muncitoresc, a caracterului larg reprezentativ care trebuia să-l aibă unirea tuturor forțelor muncitorești, independent de apartenența politică, a folosirii unor multiple forme de antrenare a maselor spre a se solidariza cu detașamentele muncitorești în luptă au fost elementele esențiale și aplicate cu consecvență de comuniștii români în 1932—1933. Concepția justă care anima pe comuniști pentru realizarea unei largi unități de către masa muncitorimii și respingerea teoriilor și practicilor stângiste, sectariste, care împiedicau apropierea de muncitorimea influențată de social-democrați, au constituit fondul unei tactici revoluționare, aplicată în practică în 1933 și apreciată peste hotare, luată drept model și popularizată.

Renunțând treptat la aplicarea indicațiilor greșite, stângiste, sectariste, care calificau pe social-democrați drept social-fasciști, indicații elaborate fără cunoașterea spiritului care anima masa muncitorilor, organizatorii comuniști ai luptelor muncitorimii române au desfășurat o vastă și intensă muncă politică și organizatorică legată de realitățile concrete, pentru realizarea unității de acțiune a muncitorimii ceferiste și petroliste. Spiritul potrivit sectarismului, de dezvoltare a activității partidului comunist în mase cât mai largi s-a resimțit în timpul luptelor, când, solidarității muncitorești i s-a adăugat solidaritatea maselor aparținând păturilor mijlocii, intelectualității, țăranimii. S-a resimțit pe scară mai mare în timpul procesului când, drept urmare a caracterului popular al acestor lupte, solidaritatea s-a extins și la alte categorii sociale, antrenând în acțiunile de condamnare a guvernului reprezentanți ai burgheziei, personalități ale vieții politice burgheze, înalți demnitari, miniștri etc. Se contura cadrul unui larg front popular pentru apărarea intereselor maselor, a democrației și păcii, al cărui pivot era frontul unic al muncitorimii.

Mișcarea muncitorească internațională, forțele progresiste și democratice au sesizat această dispoziție de forțe care se realiza în jurul unității muncitorești și au înțeles semnificația profundă pentru perspectiva imediată din propriile țări, apreciind aportul muncitorimii române ca un plus la patrimoniul experienței internaționaliste a proletariatului.

—Organizațiile și organele internaționale ale mișcării muncitorești, subliniind elemente ale acestei experiențe, relevând, unele mai mult, altele în parte, noul în practica luptelor în fața cărora se aflau masele muncitoare, au evidențiat în același timp maturitatea clasei muncitoare din România, capacitatea partidului său comunist de a aplica în mod creator, la condiții noi, metode și forme de luptă corespunzătoare.

Luptele din 1933 au constituit confirmarea rolului Partidului Comunist din România, de organizator și conducător al ridicării revoluționare a muncitorimii române, rol marcat și subliniat de către numeroase partide comuniste și organizații muncitorești și democratice.

Luptele muncitorimii române aveau un fundament intern, erau izvorâte din realitatea condițiilor social-economice ale României, din efervescența maselor largi populare.

Marile lupte muncitorești din perioada crizei, conduse de Partidul Comunist Român, s-au bucurat de o înaltă apreciere în rîndurile mișcării muncitorești internaționale.

Existența unor mari deficiențe în structura și concepția organelor Internaționalei a III-a privitoare la relațiile dintre partidele comuniste a împiedicat realizarea unor informări reale asupra stărilor de lucruri din România, ceea ce a contribuit la subaprecierea factorului conducător al marilor ridicări revolu-

ționare muncitorești. Subestimarea rolului Partidului Comunist Român era de altfel legată și de alte aprecieri eronate ale Cominternului cu privire la problemele României. Asemenea aprecieri au stîrnit proteste justificate din partea conducerii P.C.R., care în scrisorile lui Gorun și Maria Ciobanu*, adresate Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, precizau adevărul în privința rolului P.C.R. în organizarea și conducerea luptelor muncitorimii și atrăgea atenția asupra consecințelor negative ale practicilor greșite generate de sistemul relațiilor dintre partide, practici ce dăunau mișcării muncitorești, dezvoltării sale.

Semnificativ în această privință este raportul informativ trimis de conducerea P.C.R. Internaționalei Comuniste în care sînt relatate „faptele care caracterizează ajutorul care-l primește C.C. de la B.L.S. (Secretariatul pentru Peninsula Balcanică). Informarea analizează evenimentele dintre 1932 și 1934 și arată că organul regional al Internaționalei a III-a, Secretariatul Balcanic, se situa pe poziția că în România nu există un partid comunist, că P.C.R. ar reprezenta „suma de unități prin nimic reunite și legate“. Secretariatul Balcanic și într-o măsură și Secretariatul Internaționalei Comuniste manifestau astfel de atitudini de subapreciere a mișcării comuniste din România „tocmai în momentul cînd partidul nostru a fost în stare, cu toate arestările care au cuprins peste 2000 de muncitori revoluționari, să participe totuși în campania electorală pentru parlament ; cînd Comitetul Central de acțiune al ceferiștilor, condus de partid, a devenit adevăratul conducător al mișcării ceferiste, a început să scoată un organ legal etc., etc., într-un cuvînt în momentul cînd ele erau fapte considerabile politice și organizatorice ale activității partidului comunist pe plan național“. În continuare, informarea conducerii P.C.R., referindu-se la modul în care era negată munca partidului și însăși existența sa, subliniază : „Oare trebuie dovedit acum ce pagubă enormă ar fi adus partidului nostru (care se găsea tocmai în perioada pregătirii luptelor din februarie) dacă ar fi triumfat atunci părerea asupra partidului și conducerii sale care exista la B.L.S. ?“.

Practica, viața, activitatea P.C.R. au infirmat aprecierile greșite, dăunătoare intereselor proletariatului, iar consecințele pozitive ale luptelor din 1933 se dezvoltau în multiple direcții.

➤ Poziția fermă a reprezentanților P.C.R. a contribuit la reflectarea, deși parțială, a evenimentelor din 1933 și a rolului P.C.R. în organe ale Internaționalei Comuniste. Astfel, în cuvîntarea lui Walecki la cea de-a 13-a sesiune plenară a Cominternului din 1934 se preciza : „Luptele istorice din februarie au fost pentru P.C. din România o încercare hotărîtoare. El a ieșit învingător din această încercare, situîndu-se în fruntea maselor aflate în luptă (muncitorii ceferiști și petroliști), asigurîndu-le o conducere revoluționară de sine stătătoare, pusă sub semnul frontului unic de jos. Acest rezultat a putut fi obținut nu numai datorită liniei generale juste a partidului, dar și datorită faptului că, în decursul lunilor ce au precedat luptele din februarie, partidul și-a concentrat forțele asupra celor mai importante sectoare la momentul dat, învîțînd să conducă luptele“.

Partidul Comunist din România, ca și în timpul pregătirii luptelor, a găsit în anii următori resursele necesare pentru a face să triumfe linia justă de pregătire a clasei muncitoare, a maselor în luptă contra exploatării, a pericolului fascist, pentru democrația și independența țării.

* Stefanski și Elena Filipovici.

Scriind despre extinderea luptelor muncitorești în mai multe centre din România, precum și despre numeroasele acțiuni de solidaritate, revista maghiară „Sarló és Kalapács” preciza că „organizatorii grevei au fost Partidul Comunist din România și syndicatele roșii, ale căror lozinci erau urmate de masa muncitorilor”.

„Partidul comunist se află în primele rînduri ale luptei și spre el se îndreaptă masele largi muncitoare de la orașe și sate, care adoptă tot mai mult o poziție de stînga” — scria ziarul grec „Neos Rizopatis”.

„Merită o atenție cu totul deosebită lupta muncitorilor feroviari din România (București, Cluj), luptă însoțită de ocuparea atelierelor C.F.R... Ea a accelerat maturizarea unor acțiuni hotărîte din partea altor detașamente proletare. Ea a fecundat întreaga mișcare revoluționară prin noi forme și metode ale luptei de masă, folosite pentru prima oară în România...”

Noul în tactica de luptă a Partidului Comunist din România, folosirea comitetelor de acțiune, în creșterea rolului activiștilor comuniști, a cadrelor provenite din mijlocul proletarilor, în aplicarea de metode variate pentru atragerea, în front unic a social-democraților și muncitorilor aparținînd altor organizații, curente, influențe, va fi sesizat de partidele comuniste și organizațiile profesionale muncitorești din mai multe țări.

Ecoul peste hotare al luptelor muncitorimii române evidențiază contribuția internaționalistă pe tărîmul strategiei și tacticii, ajutorul efectiv dat la infirmarea teoriilor și practicilor oportuniste, capitularde ale liderilor social-democrați de dreapta, care se închinau în fața ofensivei celor mai reacționare forțe ale imperialismului.

Luptele clasei muncitoare din România au constituit, în acea vreme de greu împas pentru mișcarea muncitorească internațională, amenințată de ofensiva reacțiunii, un puternic argument practic verificat pentru dezvoltarea strategiei și tacticii luptei în front unic și în front larg popular. În timp ce unii lideri de dreapta din mișcarea socialistă îndemnau muncitorimea la resemnare în fața ofensivei dezlănțuite de hitlerism în Germania și de fascism în alte țări capitaliste, luptele din România erau date drept argument concludent al forței de care dispunea proletariatul, de energia revoluționară a muncitorimii. „Die Rote Fahne” (Austria) aprecia că „orice exemplu al unor astfel de răscoale eroice poate avea un efect molipsitor asupra maselor muncitoare din Austria, chinuite de mizerie și de foame, cu care conducătorii social-democrați au și așa destule greutăți să le țină în frîu”.

Tema luptelor muncitorimii din România avea să fie reluată, în acea vreme, de către partidele comuniste, organizații social-democrate drept argument și modalitate de realizare a unității de acțiune, a forței de care e capabil proletariatul unit în lupta contra dușmanului de clasă.

Mișcarea de solidaritate internațională cu luptele ceferiștilor și petroliștilor a cunoscut un caracter activ, combativ, integrîndu-se organic în lupta de clasă ce se desfășura în țările capitaliste.

Expresie a trăsăturilor revoluționare ale clasei muncitoare din România, luptele din 1933 relevau resorturile solidarității și internaționalismului proletar care a animat muncitorimea română de la nașterea sa.

Prilej de învățăminte și reflecții pentru Partidul Comunist Român și toate forțele progresiste ale țării, luptele din 1933 rămîn în istoria patriei adînc înscrutate cu semnificația lor internă și internațională.

TITU GEORGESCU
doctor în istorie

**Partidul unic muncitoresc —
expresie a desăvîrşirii unităţii politice,
ideologice şi organizatorice
a clasei muncitoare din România**

Partid marxist-leninist, P.C.R. s-a constituit ca avangardă revoluţionară a clasei muncitoare, a forţei sociale chemate să organizeze şi să conducă lupta pentru răsturnarea orînduirii exploatare. Călindu-şi permanent rîndurile, legîndu-se strîns de masele muncitoare, de detaşamentele de frunte ale muncitorimii, partidul comunist a înscris pe stindardul său şi a organizat lupta pentru emanciparea socială şi politică a celor exploataţi, pentru îndeplinirea dezideratelor vitale ale poporului pe făgaşul progresului social, pentru apărarea demnităţii naţionale a poporului român.

Dar, în faţa politicii reacţionare a claselor exploatare, clasa muncitoare se găsea dezbinată. Scindarea unităţii politice şi sindicale a clasei muncitoare, formarea unor grupări social-democrate reformiste, ostile frontului de luptă unit al muncitorimii, a avut grave repercusiuni asupra luptelor revoluţionare din România.

În aceste împrejurări, una dintre coordonatele fundamentale ale activităţii politice a P.C.R. a constituit-o lupta pentru realizarea unităţii muncitorimii, unitate concepută ca principală forţă revoluţionară a societăţii prin caracterul consecvent al luptei clasei muncitoare, prin gradul său înalt de organizare şi combativitate, ca şi prin rolul de covîrşitoare însemnătate pe care-l avea de îndeplinit în ralierea celor mai largi forţe sociale, democratice şi progresiste ale poporului.

Făurirea unităţii de acţiune a clasei muncitoare reprezenta o condiţie vitală pentru întreaga mişcare revoluţionară; sciziunea în rîndurile muncitorimii ducea la slăbirea forţelor acesteia, o împiedica în îndeplinirea cu succes a misiunii sale istorice.

În ansamblul relaţiilor social-politice ale României, dintre cele două războaie mondiale, cînd stratificările sociale şi diferenţierile de clasă erau în plin proces, cînd pe plan politic general confruntarea dintre ideologia clasei muncitoare şi cea a claselor exploatare se desfăşura în cadrul unui proces mai larg şi mai complex, lichidarea reformismului şi a sectarismului de stînga din mişcarea muncitorească şi problema unităţii clasei muncitoare do-

bîneau o deosebită însemnătate. Aceasta presupunea eforturi constante, tact revoluționar, capacitate politică de a analiza competent realitățile din țară, de a angaja lupta pentru revendicări economice, politice și sociale imediate ale clasei muncitoare, ale celorlalte pături neproletare, fără a pierde din vedere scopul final al luptei clasei muncitoare, interesele fundamentale ale poporului.

Viața de zi cu zi a muncitorimii, practica revoluționară au pus în lumină necesitatea imperioasă a unității clasei muncitoare, dar și marile neajunsuri pe care le provoca dezbinarea organizatorică a proletariatului român.

În focul luptelor revoluționare, apropierea continuă a muncitorilor — comuniști, socialiști, social-democrați, a celor fără de partid —, creșterea maturității politice a muncitorimii, evoluția pozitivă a procesului de clarificare ideologică în rîndurile mișcării muncitorești, demascarea concepțiilor reformiste și a unor practici greșite din activitatea P.S.D., a Partidului Socialist Independent, lichidarea concepțiilor sectare din rîndurile P.C.R. s-au oglindit într-o serie de acțiuni politice în perioada crizei economice, în anii luptei împotriva pericolului fascist, în perioada războiului.

În șirul luptelor purtate în anii 1929—1933, care au culminat cu marile bătălii revoluționare ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, detașamente înaintate ale clasei muncitoare, în frunte cu partidul comunist, s-au afirmat cu putere pe arena istoriei ca cea mai înaintată forță a societății românești, ca avangardă a luptei întregului nostru popor împotriva pericolului fascist, pentru drepturi economice și politice, pentru democrație, independență și suveranitate națională.

În această perioadă de puternică eferescență revoluționară, au apărut forme noi de organizare și mobilizare a maselor: comitetele de acțiune, comitetele de grevă, comitetele de întreprindere, alcătuite din comuniști, socialiști-independenți, social-democrați și muncitori fără de partid. Prin eficiența dovedită în lupta politică și revendicativă, acestea au căpătat o recunoaștere unanimă, avînd să confirme însemnătatea acțiunii unite a muncitorimii. Ele au constituit, laolaltă cu comitetele sindicale, nucleul în jurul căruia, în numeroase întreprinderi și localități, s-a creat frontul unic de jos, realizîndu-se pe această cale, în lupta zilnică, unitatea de acțiune a muncitorimii.

Rezultatul lărgirii activității P.C.R. în rîndul unor largi forțe democratice și progresiste a fost făurirea Frontului Democratic, care înmănunchea partidul comunist, partidul socialist, Frontul plugarilor, Uniunea oamenilor muncii maghiari din România, organizații ale Partidului Social-Democrat, Partidului radical-țărănesc și altele.

Lupta eroică a P.C.R. împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist, pentru înfăptuirea insurecției naționale antifasciste și participarea la războiul antihitlerist a marcat o nouă victorie pe linia făuririi unității de acțiune a clasei muncitoare. În aprilie 1944, între Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat se ajunge la înțelegerea pentru realizarea Frontului unic muncitoresc, ceea ce a avut o importanță deosebită

și a grăbit procesul de unire a tuturor forțelor democratice în vederea doborârii regimului fascist. Se pornise astfel pe drumul care avea să ducă la lichidarea sciziunii din mișcarea muncitorească, la realizarea unității organice a P.C.R. și P.S.D.

În toate coalitiile politice care aveau să se închege ulterior — Blocul Național Democrat, Frontul Național Democrat, Blocul Partidelor Democratice —, Partidul Social-Democrat, în cadrul căruia vîrfurile reformiste erau tot mai puternic izolate, se afla pe platforma comună de dezvoltare a cuceririlor democratice, revoluționare, alături de partidul comunist.

În etapa democratică a revoluției populare, colaborarea strînsă realizată în marile bătălii revoluționare — în cadrul organismelor politice, în comitete de front unic, syndicate și organizații de tineret, în guvern și parlament — a consolidat continuu Frontul unic muncitoresc, apropiind momentul înfăptuirii depline a unității politice și organizatorice a clasei muncitoare.

★

În anii 1944—1947, în procesul făuririi condițiilor politice și economice de trecere la revoluția socialistă, clasa muncitoare, în fruntea forțelor democratice ale poporului, a obținut numeroase victorii. Unitatea forțelor muncitorimii a fost unul dintre factorii principali care au permis realizarea cu succes a acestor victorii. Insurecția armată victorioasă din august 1944, realizarea reformei agrare pe cale revoluționară, îndrumarea vieții economice a țării pe făgașuri noi, cuceririle democratice, toate evenimentele mai importante din viața țării s-au desfășurat sub semnul unității de acțiune a partidului comunist și partidului social-democrat, al consolidării Frontului unic muncitoresc. Unitatea de acțiune a clasei muncitoare a fost garantul tăriei forțelor democratice și al trăiniei cuceririlor revoluționare.

Făurirea Frontului unic muncitoresc, act hotărîtor al unității de acțiune a muncitorimii, consolidat an de an după August 1944, s-a dovedit a fi moment-cheie în drumul spre făurirea partidului muncitoresc unic. Un șir de noi măsuri realizate pe temeiul întăririi Frontului unic muncitoresc au pregătit condițiile pentru desăvîrșirea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare. La 1 septembrie 1944 a fost creată, pe baza Frontului unic muncitoresc, Comisia de organizare a mișcării syndicale unite, iar în ianuarie 1945 a fost constituită Confederația Generală a Muncii, prin care s-a pus capăt sciziunii din mișcarea syndicală din România.

Syndicatele unite s-au dovedit o însemnată forță constructivă în societatea românească; ele au acționat ferm pentru apărarea intereselor economice, politice și sociale ale muncitorimii, s-au manifestat ca factor activ în rezolvarea sarcinilor noi pe care desfășurarea revoluției le punea în fața puterii populare.

După 6 martie 1945, noi răspunderi apăsau pe umerii clasei muncitoare. Problema dezvoltării unității proletare se puneă cu deosebită acuitate pentru sporirea influenței politice a clasei muncitoare în viața țării și afirmarea ei ca forță conducătoare în toate domeniile de activitate. Se evidențiau din ce în ce mai pregnant — ca o cerință obiectivă, în vederea îndeplinirii marilor sarcini ce stăteau în fața țării — necesitatea ridicării unității clasei muncitoare pe o treaptă superioară, trecerea de la unitatea de acțiune la crearea partidului muncitoresc unic. Poziția P.C.R. în această problemă a fost clar exprimată la Conferința Națională a partidului din octombrie 1945, care considera ca una dintre principalele sarcini politice generale întărirea Frontului unic muncitoresc și lupta pentru realizarea unității politice a clasei muncitoare prin făurirea partidului unic. „Conferința Națională a Partidului Comunist Român, în numele întregului nostru partid — se arăta în rezoluția adoptată —, cheamă în mod solemn pe tovarășii social-democrați la îndeplinirea unității politice a clasei muncitoare printr-un mare partid unic muncitoresc“.

Procesul de dezvoltare a revoluției populare crea în rândurile celor două partide muncitorești răspunderi sporite și determina evoluții în atitudinea lor în privința adâncirii colaborării până la deplina unitate.

În rândurile Partidului social-democrat se adâncea procesul de clarificare ideologică, el fiind însoțit de izolarea și înlăturarea elementelor reformiste, ostile unității. Se deschidea pentru Partidul social-democrat, după înfrângerea și înlăturarea liderilor reformiști, un câmp larg de acțiune pentru o mai strânsă colaborare cu partidul comunist în alegerile parlamentare, în guvern, în lupta pentru îndeplinirea transformărilor revoluționare ale societății și, implicit, pentru pregătirea concretă a unificării depline, a făuririi partidului unic al clasei muncitoare.

Activitatea comună în cadrul frontului unic, tratativele dintre conducerea centrale ale celor două partide au fost încununate de succes la sfârșitul anului 1947 prin adoptarea unei platforme comune, în care se afirma hotărârea de a se realiza partidul unic. Trecerea la aplicarea acestei platforme, dezbaterile ei în organizațiile P.C.R. și P.S.D. au însemnat, de fapt, constituirea, începând de jos în sus, a partidului unic prin crearea de organizații unice.

În anii 1944—1947, unitatea de acțiune a clasei muncitoare a constituit temelia consolidării regimului democrat-popular ; în procesul continuu de schimbare a raportului forțelor politice în favoarea proletariatului și a aliaților săi, partidele reacționare au fost înlăturate de pe arena politică, iar la 30 decembrie 1947 a fost abolită monarhia, stîlp al reacțiunii interne și internaționale în țara noastră.

În noile condiții, cînd în fața clasei muncitoare istoria pune sarcini deosebite, de interes vital pentru progresul social al țării, unitatea deplină a muncitorimii era mai necesară ca oricînd. Cucerind întreaga putere politică, clasa muncitoare purta pe umerii săi din acel moment, ca clasă conducătoare a societății, răspunderea pentru destinele țării ; trebuiau apărute și consolidate

cuceririle revoluționare, lichidându-se orice încercare a forțelor reacționare de întoarcere la vechile rînduiri burgheze, la trecutul de aservire națională, politică și socială a poporului român.

În aceste condiții, menținerea divizării forțelor clasei muncitoare echivala cu slăbirea rolului de hegemon al proletariatului în desfășurarea procesului revoluționar, în construirea societății socialiste.

La începutul anului 1948, lupta comuniștilor și social-democraților din România pentru desăvîrșirea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare are loc în condițiile unei tendințe puternice spre unificarea mișcării muncitorești într-o serie de țări europene, în special în țările de democrație populară, tendință care în mod obiectiv presupunea numeroase căutări, delimitări și precizări ideologice. Concepția cu privire la făurirea unității de acțiune a muncitorimii, cristalizarea acesteia în rîndurile partidelor comuniste și social-democrate prezentau un interes deosebit pentru activitatea teoretică și practică imediată a fiecărui partid și, prin aceasta, pentru întreaga mișcare muncitorească, al cărei rol în viața politică internațională crescuse enorm. Bastion unanim recunoscut al rezistenței antifasciste în timpul războiului, clasei muncitoare îi revenea și în perioada de după război sarcina de a organiza și conduce lupta pentru apărarea independenței naționale a popoarelor, împotriva tendinței de dominație a marilor puteri, de a fi hegemonul luptei hotărîte și consecvente pentru democrație, pentru libertate și suveranitate a tuturor popoarelor, greu încercate în anii războiului.

Procesul de clarificare ideologică în mișcarea muncitorească internațională era deosebit de complex, fiecare partid căutînd căile și mijloacele de luptă corespunzătoare condițiilor și sarcinilor specifice. Pe plan general, ca o trăsătură dominantă, se contura tot mai puternic lupta deschisă împotriva social-democrației de dreapta, care abdicase fățiș de la pozițiile de clasă, trădînd interesele clasei muncitoare.

În partidele socialiste din țările de democrație populară, curentul pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare era deosebit de puternic în anii 1947—1948. Elementele de dreapta erau demascate și înlăturate treptat, se consolida unitatea de acțiune a partidelor comuniste și socialiste din Bulgaria, Polonia și Ungaria. În Cehoslovacia, completarea guvernului cu reprezentanți ai aripii de stînga a Partidului social-democrat a constituit o mare victorie a forțelor democratice; lovitura de stat pregătită de reacțiune a eșuat în fața unității forțelor democratice.

În România, instaurarea dictaturii proletariatului s-a înlăptuit în condițiile în care procesul desăvîrșirii unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare se afla în faza sa finală. El se desfășura cu o puternică influență asupra curentului de unitate prezent în rîndurile organizațiilor țărînimii, tineretului și femeilor. Astfel, Partidul țărănesc (Anton Alexandrescu) aderă la Frontul plugarilor, cu care fuzionează; se desăvîrșește unitatea politică, ideologică și organizatorică a tineretului muncitoresc prin încadrarea tinerilor muncitori din organizația Tineretul socialist în Uniunea Tineretului Mun-

citoresc, ceea ce a permis, ulterior, făurirea unei organizații revoluționare unice a întregului tineret; se unifică organizațiile democratice de femei, creîndu-se Uniunea Femeilor Democrate din România.

Intensificarea procesului de unificare a mișcării muncitorești din țara noastră, în strînsă legătură cu sarcinile noi pe care trecerea la revoluția socialistă le punea în fața proletariatului din România, era o reflectare a gradului de clarificare ideologică la care se ajunsese în decursul unui îndelungat proces în colaborarea celor două partide muncitorești. Necesitatea consolidării partidelor muncitorești naționale, partide de guvernămînt care să fie capabile să adopte programe științifice de rezolvare a problemelor țării, pe baza analizei realităților concrete, ridica pe primul plan al îndeplinirii imediate făurirea statului-major unic al clasei muncitoare, clasă conducătoare a societății.

În istoria mișcării muncitorești din România, făurirea partidului unic al clasei muncitoare, la Congresul din 21—23 februarie 1948, ocupă un loc de frunte. Unificarea Partidului Comunist Român și a Partidului social-democrat a dat naștere Partidului Muncitoresc Român. Unificarea a pus capăt sciziunii care măcinase timp de peste două decenii mișcarea muncitorească din România, „a marcat o însemnată victorie politică a forțelor revoluționare din țara noastră, a împlinit o imperioasă necesitate istorică determinată de lupta pentru cucerirea puterii și transformarea socialistă a societății românești“¹. Crearea partidului unic a însemnat victoria deplină și definitivă a leninismului în mișcarea muncitorească din România.

Unitatea politică, ideologică și organizatorică a clasei muncitoare din România a fost realizată pe temelia marxism-leninismului, a principialității de clasă, fără tranzații și compromisuri de ordin politic și ideologic; ea s-a îndeplinit pe baza principiului unității organice. A fost înfrîntă astfel concepția dușmanilor unității clasei muncitoare, care voiau un partid hibrid, făurit pe o temelie ideologică falsă, reformistă.

Crearea Partidului Muncitoresc Român a asigurat clasei muncitoare condițiile organizatorice și politice pentru a-și putea îndeplini înalta misiune de clasă conducătoare a societății în opera de edificare a orînduirii socialiste.

În raportul politic prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul I al P.M.R. (Congresul al VI-lea al P.C.R.) au fost formulate liniile directoare ale primului program al construcției socialiste în România, sarcinile economice, politice și sociale, imediate și de perspectivă, ale proletariatului după cucerirea întregii puteri politice.

O atenție deosebită a acordat congresul măsurilor pentru consolidarea regimului democrat-popular. A fost subliniată necesitatea consfințirii prin legea supremă a țării a cuceririlor revoluționare, a drepturilor și libertăților cetățenești, a creării aparatului de stat de tip nou etc. Un capitol special din raportul prezentat în fața congresului a fost consacrat sarcinilor partidului în domeniul economic, subliniindu-se că problemele economice *trebuie să se găsescă în centrul preocupărilor întregului partid*, ale tuturor organelor și organizațiilor de partid.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Rolul conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialiste*, București, Editura politică, 1967, p. 8.

Atenția deosebită acordată problemelor economice ale țării se datora faptului că, în ansamblu, în domeniul politic, țara noastră evoluase mai repede pe drumul democrației populare decât în domeniul economic. În timp ce întreaga putere politică se afla în mâinile clasei muncitoare, burghezia deținea puterea economică, avea în posesiune principalele mijloace de producție industriale, dispunea de importante resurse financiare. Cu toate îngrădirile puse sectorului capitalist privat, exploatarea clasei muncitoare nu fusese lichidată. Această contradicție trebuia să fie grabnic înlăturată pe cale revoluționară. După cum este cunoscut, congresul de unificare nu a putut formula în mod direct acest obiectiv. Dar sensul general al unor aprecieri și referiri demonstra că un asemenea obiectiv era prezent în concepția partidului și că el urma să fie realizat într-un termen apropiat. Remarcându-se că făurirea partidului unic în țara noastră coincidea cu împlinirea unui secol de la apariția „Manifestului Partidului Comunist“, prin care Marx și Engels au transformat socialismul din utopie în știință, erau citate următoarele cuvinte ale lui Engels, care, se spunea în raport, „sună atît de actual“ : „Forțele productive sociale — care nu mai pot încăpea în mâinile burgheziei — nu așteaptă decât luarea lor în stăpînire de către proletariatul asociat, spre a înfăptui o orînduire care să dea posibilitate fiecărui membru al societății să ia parte nu numai la producerea, dar și la împărțirea și administrarea bogățiilor sociale...“.

Un loc central în cadrul obiectivelor economice a fost acordat dezvoltării industriei naționale. Desăvîrșirea refacerii economice a țării, transformarea României dintr-o țară cu o economie slab dezvoltată, care mai purta amprenta urmărilor războiului, a vicisitudinilor celor doi ani consecutivi de secetă, toate acestea, agravate de sabotajul burgheziei autohtone și străine, într-o țară cu o economie viabilă, puternică erau de neconceput fără industrializarea socialistă a țării. Meritul incontestabil al partidului nostru este evidențiat de faptul că, în elaborarea politicii sale de industrializare socialistă, a pornit de la realitățile obiective, de la condițiile concrete ale țării.

Apreciind că în România și condițiile naturale pentru dezvoltarea industriei sînt favorabile, Congresul din februarie 1948 sublinia necesitatea dezvoltării unor sectoare hotărîtoare ale industriei, ca : industria siderurgică, cea chimică, petrolieră, precum și a altor ramuri ale industriei pentru care în țară existau mari resurse. „Avem tot ce ne trebuie pentru îndeplinirea misiunii istorice pe care și-a luat-o regimul nostru democratic, forțele noastre democratice : lichidarea înapoierii noastre economice, transformarea României într-o țară industrial-agrară înaintată și asigurarea unui nivel de trai ridicat maselor muncitoare“.

Credincios ideilor marxist-leniniste, hotărît să asigure țării condiții favorabile de dezvoltare nestîngherită a forțelor de producție, luînd în considerare avantajele pe care le ofereau existența Uniunii Sovietice și a celorlalte țări de democrație populară, noile relații de colaborare între aceste state, partidul unic al clasei muncitoare, prin documentele adoptate la primul său congres, s-a plasat cu fermitate pe poziția apărării independenței și suveranității țării, împotriva tendințelor expansiunii imperialismului american. Poziția de apărare

hotărîta a intereselor poporului român a constituit un puternic factor de mobilizare a forțelor acestuia în lupta pentru construirea socialismului. „Muncitorii, țărani, intelectuali călăuziți de Partidul Muncitoresc Român — se arăta la congres — devin tot mai conștienți de faptul că ei sînt stăpîni în această țară, stăpîni peste bunurile și bogățiile ei, și ca buni gospodari au datoria să îngrijească și să înmulțească aceste bunuri, cu toate forțele lor spre folosul lor“.

Și, într-adevăr, numai lupta maselor muncitoare de la orașe și sate, a întregului popor, capacitatea lor creatoare și dorința de a ridica țara pe culmile visate de cele mai luminate minți ale înaintașilor puteau să constituie izvorul încrederii în succesul operei de redresare economică a țării. Exponent al năzuințelor fierbinți ale poporului, partidul unic al clasei muncitoare ducea mai departe tradițiile luptei revoluționare pentru propășirea țării.

Subliniind necesitatea dezvoltării industriei naționale, congresul a indicat căile de înfăptuire a acesteia: un efort considerabil de investiții pe baza unei juste politici de economie, utilizarea brațelor de muncă disponibile, creșterea productivității muncii, mărirea volumului și extinderea numărului de produse exportate, care să asigure posibilități sporite pentru importul utilajului necesar, o politică fiscală așezată pe temelii noi, creșterea rentabilității întreprinderilor și reducerea prețului de cost al producției.

Ca obiectiv nemijlocit în sectorul industrial a fost stabilit să se atingă și să se depășească într-un timp scurt nivelul producției din anul 1938, în care scop trebuiau concentrate toate forțele materiale, financiare și umane ale țării.

Congresul de făurire a partidului unic al clasei muncitoare, subliniind însemnătatea industrializării, a formulat totodată sarcinile care se ridicau în domeniul agriculturii. Punînd pe primul plan al dezvoltării economice industria — se arăta la congres —, aceasta nu trebuie să ducă la neglijarea agriculturii: „Dimpotrivă, aceasta înseamnă că, odată cu dezvoltarea intensă a industriei, și agricultura noastră va trebui scoasă din starea de înapoiere, modernizată, înzestrată cu mijloace tehnice necesare, cu semințe selecționate și vite de soi“.

Însemnătatea deosebită a dezbaterilor de la congres în legătură cu sarcinile dezvoltării economice a țării constă în faptul că partidul clasei muncitoare, inspirîndu-se din analiza realităților țării în lumina învățaturii marxist-leniniste, luînd în considerare cerințele legilor sociale obiective, a putut adopta o linie generală corespunzătoare, a cărei justete a fost confirmată de viață. Trebuie subliniat faptul că partidul, aflîndu-se la început de drum, avea totuși o insuficientă experiență într-un domeniu atît de complex cum este așezarea pe baze socialiste a întregii economii naționale într-o perioadă în care trecerea de la capitalism la socialism ridica un noian de probleme noi nu numai economice, ci și de natură politică-socială, pentru rezolvarea cărora trebuiau găsite și adoptate soluții corespunzătoare.

În articolul intitulat: *Rolul conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialismului*, publicat în mai 1967, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia: „În perioada de după eliberare, perioadă de construcție intensă a economiei și culturii, de reorganizare radicală a societății, în fața partidului nostru s-a ridicat un noian de probleme și sarcini complet noi. Deși, așa cum se știe, am obținut succese mari în toate domeniile, trebuie să spunem că uneori

ne-a lipsit experiența și cunoașterea necesară pentru a găsi și adopta soluțiile cele mai indicate”².

Făcîndu-se această apreciere asupra drumului parcurs de partidul nostru, arătîndu-se greutățile care au trebuit să fie învinse, se subliniază învățămintele de mare însemnătate pentru practica revoluționară cu privire la necesitatea imperioasă a pregătirii multilaterale a partidului pentru ca, ajuns la putere, să poată conduce cu competență, de sine stătător, lupta oamenilor muncii spre socialism. Neglijarea acestor probleme în anii activității ilegale a partidului a făcut ca, după cucerirea puterii, P.C.R. să depună eforturi susținute de clarificare, să învețe să conducă din mers, în plin proces al desfășurării revoluției. Ancorat în realitățile țării, învingînd pas cu pas concepții și teze greșite, partidul nostru și-a dovedit capacitatea de a studia și analiza atent problemele economice și sociale ale României, de a discerne asupra opțiunilor, luînd în considerare toate împrejurările concrete, interne și internaționale, în care se aplică linia sa politică generală.

★

Succesele obținute de poporul român pe drumul construirii socialismului în cele două decenii care au trecut de la Congresul de unificare stau mărturie vie a forței pe care o reprezintă unitatea deplină a clasei muncitoare, lupta unită a muncitorimii, țărănimii, intelectualității, a tuturor oamenilor muncii fără deosebire de naționalitate. Socialismul a învins definitiv la orașe și sate, a fost lichidată pentru totdeauna exploatarea omului de către om, relațiile de producție socialiste s-au consolidat în întreaga economie națională. Triumful deplin al socialismului la orașe și sate, lichidarea pentru totdeauna a exploatarea omului de către om reprezintă cea mai mare victorie politică a partidului nostru după cucerirea puterii. Dezvoltarea forțelor de producție, a potențialului economic al țării a creat condiții pentru creșterea sistematică a nivelului de trai material și cultural al tuturor categoriilor populației. Clasa muncitoare s-a dovedit în toți acești ani la înălțimea misiunii sale istorice de clasă conducătoare a societății, situîndu-se în fruntea luptei pentru progres economic și social.

Partidul Comunist Român, care cuprinde în rîndurile sale pe fiecare al zecelea cetățean al țării, și-a cucerit dragostea și încrederea nestrămutată a poporului, a devenit forța politică conducătoare a întregii societăți. Nu există domeniu al construcției socialiste în care organele și organizațiile de partid să nu acționeze ca adevărate forțe motrice, îndrumînd întreaga activitate, mobilizînd masele la înfăptuirea politicii de desăvîrșire a construcției socialiste.

Făurirea partidului unic al clasei muncitoare — care unește azi în rîndurile sale exponenții cei mai înaintați ai clasei muncitoare, ai țărănimii, ai intelectualității —, afirmarea partidului ca forță conducătoare a societății sînt rezultatul unui proces legic, obiectiv, al întregii dezvoltări istorice a României postbelice. Vasta activitate desfășurată de partid în toate domeniile de activitate a constituit factorul politic fundamental care a asigurat edificarea victorioasă a socialismului în România.

Calitatea de forță conducătoare a P.C.R. în societatea noastră socialistă s-a afirmat treptat, an de an, cu tot mai multă putere, pe măsura creșterii capacității și tăriei partidului, a dezvoltării în amploare și adîncime a operei de construire a noii orînduirii. Justețea liniei sale politice de promovare a progresului

² *Ibidem*, p. 12.

social, sporirea prestigiului său în mase au cimentat unitatea poporului în jurul partidului, al programului său.

Întregul nostru popor, convins prin propria experiență că partidul comunist este exponentul fidel al intereselor sale vitale, călăuza sa încercată pe drumul libertății și fericirii, îl înconjură cu încredere și devotament nețărmurit, îl consideră drept unic conducător al națiunii socialiste.

Înfăptuirea vastului program de înflorire multilaterală a societății românești, de înălțare a patriei spre culmile socialismului, ale bunăstării, elaborat de al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, face să crească rolul, răspunderea și atribuțiile partidului în organizarea și conducerea operei grandioase de transformare a societății. „Rezolvarea cu succes a problemelor complexe pe care le ridică desăvîrșirea construcției socialismului și crearea condițiilor pentru trecerea treptată spre comunism — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu în articolul amintit — fac mai necesară ca oricînd existența unui puternic partid al clasei muncitoare, călăuzit de învățătura atotbiruitoare a marxism-leninismului, în stare să-și elaboreze linia politică generală corespunzător condițiilor concrete din fiecare etapă.”

Creșterea rolului conducător al Partidului Comunist Român în procesul desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră nu este deci o dorință subiectivă, ci o necesitate obiectivă, impusă de răspunderile mari pe care le ridică stadiul actual al dezvoltării socialismului în România. De justetea tacticii și strategiei sale, a liniei sale generale depind succesele viitoare, prosperitatea națiunii socialiste. Linia generală de dezvoltare a țării în etapa actuală, căile și metodele asigurării progresului social reprezintă chintesența gândirii colective a întregului partid, a poporului, pe baza respectării cerințelor legilor sociale obiective, a condițiilor și particularităților concrete.

Partidul elaborează linia sa politică, măsurile necesare realizării acesteia într-o indisolubilă legătură cu poporul. Ori de cîte ori a trebuit să hotărască asupra unor probleme majore, interne sau de politică internațională, conducerea superioară de partid și de stat a organizat dezbateri largi în cadrul organizațiilor de partid, al organizațiilor de tineret, de femei, sindicale, ascultînd părerile și sugestiile maselor. Politica partidului este, în ultimă instanță, emanația voinței întregului popor.

Cu spirit de răspundere pentru îndeplinirea misiunii încredințate de popor, partidul comunist analizează cu un ascutit spirit critic activitatea în diferite domenii, elaborează măsuri pentru înlăturarea lipsurilor și greșelilor, pentru asigurarea unui avînt puternic al construcției economice.

Consecvent acestei orientări principiale, C.C. al P.C.R. a supus dezbaterii și aprobării Conferinței Naționale a partidului din decembrie 1967 noi măsuri de perfecționare a conducerii și planificării economiei naționale, de îmbunătățire a organizării administrativ-teritoriale a României — măsuri de importanță deosebită pentru opera de desăvîrșire a construcției socialiste, pentru accelerarea progresului material și spiritual al societății noastre, pentru viitorul poporului român. Noile măsuri privind sporirea rolului factorilor economici-financiari în întreaga economie, creșterea atribuțiilor și competenței unităților de producție, determinate de schimbările calitative și cantitative petrecute în anii construcției socialiste în economia țării noastre, de sarcinile noi, superioare, care se pun în prezent în fața României, asigură condiții favorabile pentru aprofundarea cunoașterii realității economice, a cerințelor legilor obiective proprii orînduirii socialiste.

Aplicarea în viață a măsurilor adoptate de Conferința Națională a partidului creează condiții pentru un nou și puternic avânt în dezvoltarea forțelor de producție ale țării, pentru sporirea potențialului material al societății noastre, intensifică procesul de desăvârșire a construcției noii orânduiri, asigurând progresul multilateral al României socialiste.

★

Făurirea partidului unic al clasei muncitoare din România, acum douăzeci de ani, a avut un larg răsunet internațional. Delegațiile străine participante la congres, reprezentând partide muncitorești, comuniste și social-democrate din 14 țări, au apreciat cu căldură „exemplul românesc”, care a găsit calea de a ridica unitatea de acțiune a clasei muncitoare până la nivelul făuririi partidului unic. Această experiență, drumul parcurs de Partidul Comunist Român în ultimele două decenii reprezintă o contribuție la tezaurul gândirii și practicii mișcării muncitorești internaționale, la creșterea rolului partidelor comuniste și muncitorești în lupta revoluționară a popoarelor, în îndeplinirea aspirațiilor lor de pace, democrație și progres social.

C. BĂRBULESCU

Un eminent om de stat și patriot înlăcărat — dr. Petru Groza

Se împlinesc zece ani de la moartea eminentului om de stat și patriot înlăcărat dr. Petru Groza, personalitate marcantă a vieții politice românești, figură proeminentă de democrat, care, cu o adîncă înțelegere politică și cu un puternic spirit de răspundere, în momente hotărîtoare ale istoriei României și-a împlinit propriul destin cu cel al poporului român.

Născut la 7 decembrie 1884 în comuna Băcia, situată în vecinătatea Devei, Petru Groza și-a petrecut copilăria pe meleagurile hunedorene, apoi pe cele bănățene. Studiile liceale le-a făcut la Orăștie. A continuat să studieze la Budapesta, Berlin și Leipzig, obținînd doctoratul în științe juridice.

Încă în anii studenției, Petru Groza s-a manifestat activ pe tărîm politic, alături de alți intelectuali ardeleni, în lupta pentru satisfacerea revendicărilor sociale și politice ale maselor largi muncitoare, pentru egalitate în drepturi între oamenii muncii fără deosebire de naționalitate, pentru eliberarea Transilvaniei de sub dominația Imperiului austro-ungar și revenirea ei la patria mamă, pentru înlăcăratul idealului desăvîșirii formării statului național unitar român.

La 1 decembrie 1918, cînd, la Alba Iulia, ca expresie a voinței întregii națiuni române de pe ambele versante ale Carpaților, s-a hotărît unirea Transilvaniei cu România, act final al unui îndelungat proces istoric, dr. Petru Groza s-a numărat printre participanții activi la acest memorabil eveniment, pe care l-a susținut cu căldură. Numele său a figurat printre deputații componenți ai Marelui Sfat Național constituit în 1918 la Alba Iulia.

Animat de idealuri patriotice, democratice, Petru Groza s-a încadrat cu însofletire în viața politică a României de după primul război mondial, ocupînd, în mai multe rînduri, funcții de stat. Între anii 1920—1927, el a fost ales de cinci ori deputat în Parlamentul României, iar de două ori a ocupat

funcția de ministru în guvernele prezidate de Al. Averescu : ministru de stat fără portofoliu în guvernul instituit la 13 iunie 1920 și apoi ministru al lucrărilor publice în guvernul instalat la 30 martie 1926.

Chiar din această perioadă încep să se contureze cu pregnanță trăsături hotărâtoare pentru evoluția gândirii și activității sale politice. În funcțiile amintite și în calitate de membru al Partidului poporului, de sub președinția lui Al. Averescu, venind în contact direct cu viața partidelor politice burghezo-moșierești, cu viața politică a țării în general — manifestînd luciditate politică —, el și-a dat seama de racilele regimului burghezo-moșieresc și a întrezărit iminenta prăbușire a acestuia. Din aceste considerente, Petru Groza s-a și hotărît să se retragă din funcțiile politice pe care le ocupa și să se izoleze de viața partidelor burgheze, să activeze împotriva politicii acestora, consacîndu-se cauzei poporului român. „Prin distanța pe care am luat-o voit — scria dr. Petru Groza mai târziu —, am cîștigat obiectivitatea și perspectiva necesară pentru a judeca clar, stabilind adevărul că aceste realități izvorăsc din ciocnirea dintre exploatații tot mai mulți și beneficiarii tot mai puțini ai sistemului economic dominant“¹.

Om politic clarvăzător, hotărît să găsească „o nouă orientare care să corespundă intereselor reale ale poporului român“, Petru Groza reintră în viața politică, trecînd cu hotărîre de partea maselor obidite. Într-o perioadă în care întreaga țară cunoștea puternice convulsii sociale și politice, furtunosul an 1933, punîndu-și amprenta pe dezvoltarea vertiginoasă a mișcării revoluționare și democratice din România, dr. Petru Groza, dîndu-și seama de caracterul reacționar al partidelor burghezo-moșierești și căutînd o rezolvare a problemelor sociale care să corespundă intereselor reale ale poporului, s-a alăturat forțelor sociale înaintate ale țării. În acele împrejurări, în atmosfera clocotitoare produsă de eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor, organizate și conduse de P.C.R., pe meleagurile hunedorene, în Țara Zarandului, pe locurile de unde s-au ridicat la luptă atîția alți înaintași, a luat ființă Frontul plugarilor, organizație politică democratică a țărănimii, al cărei conducător, de-a lungul celor două decenii de activitate — din 1933 pînă în 1953 — a fost dr. Petru Groza.

Unul dintre marile merite ale lui Petru Groza constă în aceea că, sub conducerea lui, Frontul plugarilor a mers pe un drum radical deosebit de al celorlalte partide „țărănești“, al căror rost era să facă din masele țărănești o zestre politică a claselor exploatoare. Urmînd îndemnul P.C.R., Frontul plugarilor a pornit pe drumul alianței cu clasa muncitoare, conducătorii ei fiind conștienți că numai în felul acesta puteau fi înlăptuite năzuințele fierbinți ale țărănimii de a dobîndi pămînt, de a se smulge de sub apăsarea exploatatorilor. „Puterea voastră e mare — spunea dr. Petru Groza la 8 ianuarie 1933 reprezentanților maselor de țărani veniți la Deva pentru a pune bazele Frontului plugarilor — cu o singură condiție : să vă uniți și să vă organizați... Eu cred în viitorul vostru“².

Referindu-se la mizeria maselor, la consecințele procesului de pauperizare a lor, dr. Petru Groza spunea cu același prilej : „Procesul a ajuns în faza cînd frămîntările claselor nemulțumite devin acute, creîndu-se prin evoluția forțelor de producție situația din care răsare criza, cînd păturile privilegiate ajung

¹ *In slujba poporului*, în „Scînteia“ din 9 ianuarie 1958.

² „Horia“ (Deva) din 21 ianuarie 1933.

prin slăbirea lor (divizări pe partide, certuri), prin decadența inerentă a situațiilor și bunurilor cîștigate în decursul procesului de putrefacție, în imposibilitatea de a-și menține situația stăpînitoare și cînd, prin neschimbarea sistemului, mizeria trecută peste măsura obicinuită, intensificarea activității maselor încheie procesul“.

Tocmai de aceea, arăta el în continuare, Frontul plugarilor — ce a luat ființă în „regiunea Hunedoarei și Zărandului, deci tocmai pe meleagurile lui Decebal, Horia, Cloșca, Crișan, Avram Iancu, meleaguri încercate de fatalitatea istorică a inițiativelor de totdeauna ale poporului de țărani, sclavi ai gliei — se simte îndreptățit să strige de la un hotar la altul «Plugari din toate colțurile țării, uniți-vă cu noi !»“.

Și, în continuare, dr. Petru Groza spunea : „Eu văd și să ia seama tot omul că niciodată din 1918 n-a văzut acest oraș o adunare mai mare (referire la întrunirile ce au avut loc la 1 decembrie 1918, concomitent cu cea de la Alba Iulia — *n.n.*), mai aprinsă ca cea de azi și nici un guvern sau partid politic niciodată nu s-au putut aduna așa de măreț, așa de însuflețiți, așa de treji... Voi, țăranii din acest colț de țară, leagăn al neamului românesc, pămînt îngroșat cu sudoarea și sîngele strămoșilor noștri, scris cu litere mari în cartea pătimirilor, începînd cu Sarmizegetusa pînă la monumentele din Țebea, ați ridicat în această zi de 8 ianuarie arma înțelepciunii voastre împotriva mizeriei și a politicianismului“.

Ca urmare a popularității de care se bucura în mase și ca o recunoaștere a prestigiului pe care-l avea în rîndurile corpului electoral, dr. Petru Groza, candidînd din partea Frontului plugarilor în alegerile parlamentare din decembrie 1933, a fost ales senator, calitate pe care a folosit-o în scopul apărării intereselor maselor populare.

Primii ani de activitate a Frontului plugarilor coincid cu anii în care dr. Petru Groza s-a remarcat prin nenumărate cuvîntări ținute în fața țăranilor. A vorbit, de asemenea, muncitorilor, intelectualilor și altor pături și categorii sociale. La întruniri evoca adesea lupta multiseculară a poporului român pentru libertate, independență și suveranitate națională, vorbea miilor de oameni despre Decebal și despre Horia, despre Avram Iancu și despre Tudor. Vorbea cu multă plăcere de vechimea neamului românesc descîndător din daci. Încheia adesea cu îndemnuri pline de înțelepciune patriotică : „Tare mult doresc, fraților, să ajungem a vedea și noi cum înflorește țara asta a noastră“³ — spunea el la una dintre întruniri în 1933.

Discursurile sale mobilizatoare se făceau auzite pretutindeni în țară. Așa, de pildă, la 17 septembrie 1933, răspunzînd invitației Ligii țăranilor din Șipote (județul Iași), a mers acolo în fruntea unei delegații de țărani, membri ai Frontului plugarilor. „Sîntem în pragul unei lupte noi — spunea el celor prezenți la adunarea din Șipote. Plugărima nu mai poate opune cu succes dușmanului său lăncile lui Horia și tunurile de cireș ale lui Avram Iancu. Ea trebuie să adopte o nouă tactică și o nouă strategie, ridicîndu-se pe de o parte într-un singur front plugăresc, iar pe de altă parte întinzînd mîna și fraternizînd cu muncitorimea de la orașe, formînd astfel marele și unicul *front al muncii manuale și intelectuale*. Atunci este absolut sigur că ceasul victoriei va bate în curînd“⁴.

³ „Scînteia“ din 10 ianuarie 1958.

⁴ Arhiva dr. Petru Groza (Deva), cutia nr. 26, vol. 2, fascicula 15.

În vîltoarea luptei politice din acei ani, cînd la orizont începeau să se ridice nori întunecați, diferite organizații democratice, grupări progresiste, oameni politici care se situau pe poziții patriotice, înțelegînd pericolele grave pe care le aduceau ascensiunea fascismului, susținut de Germania hitleristă și aliații ei pentru suveranitatea, independența și integritatea teritorială a țării, vin în întîmpinarea eforturilor partidului comunist îndreptate spre făurirea unui front comun de luptă antifascistă. În cadrul acestui proces, caracteristic vieții politice a societății românești din acea perioadă, conștiința patriotică a doctorului Petru Groza, spiritul său democratic îl conduc în mod logic spre apropierea de partidul comunist, în care vede forța politică hotărîită să apere cu cea mai mare consecvență și hotărîre interesele naționale fundamentale ale poporului român, exponentul celei mai înaintate clase a societății — clasa muncitoare.

În acord cu linia politică și chemările P.C.R. de unire a forțelor democratice din România, dr. Petru Groza, în calitate de conducător al Frontului plugarilor, militează activ pentru înfăptuirea frontului popular împotriva primejdiei fasciste și a înfeudării țării Germaniei hitleriste, pentru apărarea independenței și suveranității naționale. „Noi am înțeles că fascismul este dușmanul maselor populare, al omului și al culturii, că noi, pentru a merita numele de oameni, trebuie să ne ridicăm împotriva lui ca un singur om și să-l zdrobim ! Fără așteptare, fără îndoială ! Noi sîntem siguri că Frontul democratic este singurul instrument care poate înfrînge nebunia războinică, singurul instrument care poate ajuta înălțarea cetății falnice a libertății și demnității umane. Astăzi se dă lupta între onoare și demnitate, între cei puțini și cei mulți într-o singură armată, sub același steag, iată ce vrem pentru înfăptuirea păcii, prosperității și a unei vieți libere !”⁵ — spunea dr. Petru Groza, la 24 aprilie 1936, în ședința Comitetului Central al Frontului plugarilor.

Discursurile sale și articolele publicate în gazetele vremii au fost însoțite permanent de o activitate practică dusă pe linia concentrării forțelor democratice din România în lupta împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității naționale. Dr. Petru Groza s-a numărat printre inițiatorii semnării la Băcia (județul Hunedoara), la 24 septembrie 1935, a acordului de luptă democratică, antifascistă între organizațiile democratice Frontul plugarilor și Madosz (Uniunea oamenilor muncii maghiari din România)⁶. În perioada următoare, el a militat neobosit pentru înfăptuirea Frontului popular antifascist în România. „Urmărim cu viu interes — spunea el în acest sens la o întrunire din 3 noiembrie 1935 la Deva — eforturile care se pot observa în sînul organizațiilor muncitorești pentru crearea unei unități de acțiune între ele pe de o parte și de alta a țăranilor și muncitorilor intelectuali. Aceste eforturi trebuie să ducă la noi ca și în Franța la crearea Frontului popular democratic prin acțiuni comune. Această unitate poate aduce chiar și posibilitatea unui guvern de Front popular, atrăgînd toate forțele democratice”⁷.

Roadele activității desfășurate pe acest tărîm de dr. Petru Groza și alți luptători antifasciști aveau să se întrevadă curînd după aceea, cînd, la chemarea P.C.R., acordul de la Băcia a fost lărgit prin semnarea, la 6 decembrie 1935, la Tebea, în același județ, a acordului comun de luptă cu organizațiile democratice Blocul democratic și Partidul socialist (Popovici). Acest

⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 20, dosarul nr. 4 075, fila 190.

⁶ Arhiva dr. Petru Groza, cutia nr. 33, vol. 4, fascicula 1.

⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 20, dosarul nr. 4 075, filele 138—141, 178—182.

acord, care constituia primul sîmbure de Front popular în România — denumire sub care a intrat curent în publicistica vremii — a fost încheiat în mod simbolic sub gorunul lui Horia și la mormîntul lui Avram Iancu, ca un omagiu adus luptei înaintașilor pentru libertatea socială și națională a poporului român⁸.

Pe baza acestui acord, dr. Petru Groza și-a adus contribuția la concentrarea forțelor democratice și prezentarea lor unite pe o platformă comună în alegerile parlamentare parțiale din 18 februarie 1936 în județul Hunedoara, alegeri în care atît candidatul fascist, cît și cel guvernamental au fost înfrînți sever de candidatul comun al forțelor democratice. Satisfacția victoriei a fost deosebită și i-a inspirat lui Petru Groza reflecții și comentarii deosebit de semnificative. „Iată ce înseamnă strategia Frontului democratic — spunea el. Noi, Frontul democratic, nu mai luptăm pentru un mandat, pentru o persoană. Noi împingem înainte programul. Noi, cei care luptăm pentru o viață nouă, strigăm: «Să trăiască cine împinge înainte programul Frontului popular, cine nu să piară.

Libertate socială pentru cei mulți, libertate pentru cei care muncesc cu brațul sau cu mintea, aceasta este filozofia noastră»... Prea sînt subțiri sforile capitalului, pentru ca să nu le rupem, prea este slab brațul care ne ține pumnul în gură, pentru ca să nu-l zdrobim. Noi vrem să măturăm dușmanul poporului de pe fața pămîntului. Loc libertății, loc omului nou, loc Frontului popular!»⁹.

Aceste declarații și mai ales contribuția efectivă la victoria în alegeri au format obiectul unor înverșunate atacuri în parlament împotriva lui Petru Groza și a partizanilor săi, în special din partea reprezentanților grupărilor fasciste.

Activitatea democratică antifascistă desfășurată în această perioadă de dr. Petru Groza avea însă rădăcini adînci, care nu-l puteau clinti din convingerile sale. El s-a ridicat în apărarea comuniștilor și antifasciștilor întemnițați, alăturîndu-se efortului avocaților democrați care au pledat în procesele antifasciștilor. În semn de prețuire a luptei desfășurate pe acest tărîm, dr. Petru Groza a fost ales în Comitetul regional Ardeal pentru apărarea antifasciștilor¹⁰.

O vie activitate a susținut dr. Petru Groza împotriva revizionismului horthist și a planurilor revanșarde ale Germaniei hitleriste și ale acoliților săi. În discursurile sale a înfierat adesea țările revizioniste: Germania hitleristă, Italia fascistă, Ungaria lui Horthy. În împrejurările tulburi ale vremurilor pe care le trăim — spunea el —, „noi rămînem credincioși democrației sociale, care apără patrimoniul libertăților, pacea și instituțiile progresiste ale omenirii“. Dr. Petru Groza a fost ales vicepreședinte al Comitetului român pentru pace, secție a Reuniunii universale pentru pace, organism internațional înființat în septembrie 1936 în cadrul Congresului mondial pentru pace de la Bruxelles¹¹.

În anii dictaturii regale, odată cu interzicerea de către noul regim a activității partidelor și organizațiilor politice, printre care și Frontul plugarilor, împotriva lui Petru Groza și a altor fruntași ai acestei organizații au fost adoptate severe măsuri de urmărire și persecutare. Toate acestea aveau să se amplifice și să capete forme dintre cele mai brutale în anii grei ai dictaturii

⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 4 076, fila 52.

⁹ Gheorghe Micle, *Răscoala pămîntului*, Editura „Frontului plugarilor“, 1945, p. 243—244.

¹⁰ *Procesul mișcării antifasciste din România*, Pitești, 1936, p. 4; „Lumina nouă“ din 1 decembrie 1935.

¹¹ „Lupta pentru pace“. *Opinii și atitudini. Rezoluțiile congresului mondial de la Bruxelles (RUP)*, Editura Comitetului român pentru pace, 1936, p. 5.

militare-fasciste. În pofida unor asemenea măsuri represive, dr. Petru Groza și-a menținut legăturile cu masele de muncitori, țărani, intelectuali, și a continuat să activeze pe linia mobilizării acestora la lupta pentru o Românie liberă, democratică și independentă. În acei ani, dr. Petru Groza a stabilit legături cu ofițerii superiori din armată, cu care discuta despre necesitatea unei lupte hotărâte antidictatoriale, antifasciste. Numeroase documente ale Siguranței subliniau că dr. Petru Groza „are legături cu armata, cu ofițerii chiar din conducerea Comandamentului Corpului de armată”, care-i cereau curent părerea în legătură cu perspectivele războiului și ale păcii și pentru a fi cât mai la curent cu aceste probleme, „au cerut literatură de partid”, literatură a partidului comunist¹². Nu erau lipsite de temei afirmațiile Siguranței ținând seama că dr. Petru Groza era la curent după 1929—1930 cu literatura marxistă, studiind opere ale lui Marx și Engels, precum și scrieri ale marxiștilor de prestigiu din secolul al XX-lea.

Activitatea desfășurată de dr. Petru Groza în acea perioadă nu a scăpat atenției autorităților. Rapoartele acestora consemnau frecvent că dr. Petru Groza „are dese întâlniri cu comuniștii” și, pe baza indicațiilor acestora, „face propagandă printre săteni” și întreține „legături cu toate clasele sociale”. Pe aceeași linie, un alt raport al poliției nota cu evidentă nelinește că „nu mai sînt pentru nimeni un secret legăturile între partidul comunist și Petru Groza”¹³.

De pe poziții patriotice, clarvăzătoare, dr. Petru Groza avea să contribuie la mobilizarea energiilor din întreaga țară în lupta împotriva dictatului rușinos de la Viena, prin care partea de nord a Transilvaniei a fost smulșă din trupul țării și predată Ungariei horthiste. Cu acest prilej — consemna un raport al poliției din 2 septembrie 1940 —, dr. Petru Groza, chemînd masele la acțiune hotărâtă împotriva dictatului, dădea asigurări acestora că numai în județul Bihor „are pregătiți pentru a intra în acțiune împotriva cedării peste 10 000 de oameni din această regiune”¹⁴.

Alarma autorităților avea să se amplifice în anii dictaturii militare-fasciste, cînd dr. Petru Groza și alte personalități marcante antifasciste și antidictatoriale aveau să se declare fățiș adversari ai dictatorului fascist Ion Antonescu și ai războiului hitlerist în care fusese împinsă țara.

În vara anului 1943, cînd, din inițiativa P.C.R., s-au pus bazele Frontului patriotic antihitlerist, dr. Petru Groza, în fruntea Frontului plugarilor, avea să se numere printre primii aderenți¹⁵. Deosebit de activ s-a dovedit în acea perioadă dr. Petru Groza în inițierea unor acțiuni de luptă împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist, pentru scoaterea țării din acest război și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Toate acestea aveau să atragă din partea autorităților noi măsuri represive împotriva sa, fără a-l putea clinti din convingerile democratice.

În 1943, dr. Petru Groza a fost arestat și întemnițat¹⁶. Viața din închisoare a avut asupra sa o înrîurire profundă. „Căliți în luptă dreaptă

¹² Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 95, dosarul nr. 22 471, filele 10—11.

¹³ *Ibidem*, fondul nr. 1, dosarul nr. 241, filele 127, 142.

¹⁴ *Ibidem*, fondul nr. 95, dosarul nr. 22 471, filele 30—32.

¹⁵ *Din dezbaterile la plenara C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie—5 decembrie 1961*, în „Scînteia” din 18 decembrie 1961.

¹⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 95, dosarul nr. 376, filele 109, 113.

pentru îmbunătățirea soartei semenilor lor, oameni dintr-o bucată, muncitori, țărani și intelectuali — nota dr. Petru Groza în memoriile sale din închisoare — se lovesc de stînca ignoranței și a rea-credinței, reprezentată printr-un aparat de stat deținut în mod vremelnice, cu mâini tremurînde de patimă, de către niște cîrmuitori meschini, aroganți și abuzivi”¹⁷.

Memoriile scrise de dr. Petru Groza în închisoare au fost publicate în volumul intitulat *În umbra celulei*. „Scrisă la hotarul a două epoci — se arată în prefața acestei lucrări —, *În umbra celulei*» înfățișează de o parte o lume dictatorială în asfințit, zbătîndu-se bestială, în propriile turpitudini, și, de cealaltă parte, lumea care se naște, o lume nouă și dreaptă, răsărită din sacrificiul, durerea și lupta națiunilor dornice de libertate și dreptate socială”.

După eliberarea din închisoare, dr. Petru Groza a continuat să activeze intens alături de forțele patriotice, să militeze neabătut pentru cauza dreaptă a poporului român.

Insurecția națională antifascistă din august 1944, organizată și condusă de P.C.R., avea să-l găsească pe dr. Petru Groza ancorat adînc în evenimentele cruciale pe care le trăia România. Salutînd cu entuziasm victoria insurecției și instaurarea puterii populare, dr. Petru Groza, fiu credincios și neînfricat al poporului român, legat trup și suflet de năzuințele maselor, a avut mulțumirea că la temelia acestui edificiu luminos, înălțat prin jertfa și sacrificiul de sînge al luptătorilor revoluționari, democrați și antifasciști din România, pusesese și el cărămizi prin întreaga activitate desfășurată pînă atunci.

Adîncă dragoste de patrie și popor, înaltele însușiri de om de stat ale dr. Petru Groza și-au găsit cîmp larg de afirmare după victoria insurecției eliberatoare din august 1944, care a deschis larg poporului român calea spre realizarea aspirațiilor sale de libertate, democrație și progres social.

Dr. Petru Groza a participat activ la lupta pentru înfăptuirea marilor transformări democratice din viața țării, atît în cadrul Frontului național democrat, cît și în cadrul guvernului instalat la 4 noiembrie 1944 sub președinția lui Sănătescu, iar apoi în cadrul guvernului prezidat de Rădescu, instalat la 4 decembrie 1944. În cele două cabinete dr. Petru Groza s-a aflat în front comun cu miniștrii comuniști și socialiști pentru lărgirea continuă a cadrului democratic al guvernului și pentru dezvoltarea cuceririlor revoluționare ale maselor. Revoluția populară înainta vertiginos și a făcut să se ridice la luptă, alături de clasa muncitoare, mase de milioane de oameni ai muncii de la orașe și sate. În jurul P.C.R. s-a făurit un larg front democratic în care dr. Petru Groza și Frontul plugarilor, în fruntea căruia se afla, au înțeles să se ralieze cu tot devotamentul. Sub presiunea valului revoluționar, Rădescu s-a văzut nevoit să demisioneze la fel cum înaintea lui făcuse Sănătescu, iar la scurt timp după aceea regele Mihai a fost obligat să accepte guvernul propus de forțele democratice și susținut de popor. Astfel, masele populare de la orașe și sate au hotărît soarta bătăliei pentru putere, instaurînd, la 6 martie 1945, primul guvern democratic din istoria țării, guvern de largă concentrare democratică, în care clasa muncitoare, condusă de Partidul Comunist Român, avea pentru prima dată rolul precumpănitor. În fruntea

¹⁷ Dr. Petru Groza, *În umbra celulei*, Editura „Cartea rusă”, 1945, p. 8.

acestui guvern s-a aflat vicepreședintele cabinetului precedent — dr. Petru Groza.

În desfășurarea procesului revoluționar a avut o deosebită importanță faptul că doctorul Petru Groza, conducător al Frontului plugarilor, s-a situat ferm pe poziția făuririi și întăririi alianței de luptă muncitorești-țăărănești, a înțelegerii necesității istorice că rolul conducător în această alianță revine clasei muncitoare și partidului ei.

Sub guvernarea instaurată la 6 martie 1945, dorința de veacuri a țărănimii — exproprierea deplină a pământului moșieresc și împrăștierea ei — a devenit lege. La împlinirea reformei agrare o contribuție deosebită a adus-o președintele guvernului, dr. Petru Groza. În focul luptei pentru reforma agrară s-a făurit alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, despre a cărei necesitate imperioasă dr. Petru Groza scrisese și vorbise de nenumărate ori. „Cele două mari tabere ale poporului trebuie să se înfrățească, să-și dea mâna cu sinceritate și să pășească la făurirea destinului viitor al României”¹⁸.

În primii ani ai revoluției populare, sub guvernarea instaurată la 6 martie 1945, grație politicii duse de aceasta în slujba intereselor maselor largi muncitoare, partidele „istorice” — pe care dr. Petru Groza, în nenumărate rînduri, începînd din 1927, timp de aproape două decenii, le demascase pentru demagogia și politicianismul lor veros — s-au compromis cu totul, fiind nevoite să părăsească pentru totdeauna viața politică a României.

Ca președinte al guvernului instaurat la 6 martie 1945, dr. Petru Groza, în strînsă și permanentă legătură cu conducerea P.C.R., a militat neobosit pentru ridicarea României pe culmile cele mai înalte ale culturii și civilizației și a acționat hotărît pentru aceasta. „Gloria trecutului — spunea el în octombrie 1945 — nu ne scutește de lupta prezentului pentru un viitor și mai glorios; un viitor de emancipare, de puritate și înflorire, de dreptate și fericire socială... Soldați ai viitorului și progresului social, noi luăm trecutul în iubirea și flacăra”.

Dr. Petru Groza a stăruit neobosit pentru împlinirea politicii științifice a partidului comunist de refacere și dezvoltare a economiei României, de transformare democratică a țării și construire a socialismului. El a adus o contribuție importantă la pregătirea condițiilor pentru abolirea monarhiei și instaurarea Republicii Populare Române. Convins de necesitatea înlăturării acestei instituții perimate, dr. Petru Groza spunea lui Mihai Ralea în 1947, cu puțin înainte de împlinirea memorabilului eveniment: „Ultimul meu rege a fost Decebal, după moartea lui am devenit republican”¹⁹.

Din însărcinarea partidului comunist și a guvernului și în numele tuturor forțelor democratice, la 30 decembrie 1947, președintelui guvernului — dr. Petru Groza și secretarului general al C.C. al P.C.R. — Gheorghe Gheorghiu-Dej le-a revenit misiunea de a se prezenta la Palatul Regal și a cere regelui Mihai să abdice²⁰. În cursul întrevederii avute cu regele, cei doi reprezentanți ai partidului și guvernului i-au demonstrat acestuia că, ținîndu-se seama de raportul real de forțe din interiorul țării și de pe arena internațională, în calea abolirii

¹⁸ Gheorghe Micle, *Op. cit.*, p. 411.

¹⁹ „Scînteia” din 11 ianuarie 1958.

²⁰ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări (1961—1962)*, Editura politică, București, 1962, p. 451.

monarhiei și a instaurării republicii — cerințe imperioase ale celor mai largi mase populare — nu trebuie ridicată nici o stavilă. Atrăgându-i-se atenția că orice împotrivire ar fi sortită eșecului și ar avea urmări grave, regelui i-a fost înmînat actul de abdicare și a fost sfătuit să-l semneze, lucru ce s-a și petrecut. Petru Groza a fost unul din personajele marelui act ce consemna crearea Republicii în istoria României. Într-o măsură ce nu poate fi neglijată i se datorește și lui Petru Groza maniera în care a reușit planul partidului comunist de a înlătura regimul monarhic fără tulburări.

După instaurarea Republicii au urmat noi evenimente în istoria țării, noi pași pe drumul înfăptuirii transformărilor socialiste. Prezența și contribuția activă a dr. Petru Groza s-au făcut simțite în toate acestea.

Ca o recunoaștere a meritelor sale deosebite în făurirea României noi, socialiste, independente și suverane, la 2 iunie 1952, dr. Petru Groza a fost ales președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale — organul suprem al puterii de stat din România —, funcție pe care a îndeplinit-o cu cinste și cu spirit de înaltă răspundere pînă la sfîrșitul vieții sale.

În întreaga sa activitate, dragostea fierbinte de patrie, strînsele legături cu poporul, cu partidul clasei muncitoare i-au dat lui Petru Groza putința să vadă limpede că numai sub conducerea partidului marxist-leninist, a clasei muncitoare, pot fi asigurate propășirea și înflorirea patriei, că numai pe calea socialismului pot ajunge poporul român, clasa muncitoare, țărănimea muncitoare, intelectualitatea la un viitor luminos. Aceasta era cea mai importantă concluzie a bogatei sale experiențe politice, concluzie pe care o împărtășea la adunări populare, în scris, în convorbiri particulare, și pentru a cărei realizare practică a activat cu perseverență. Cu prilejul solemnității decorării unor participanți la răscoalele din 1907, dr. Petru Groza spunea: „Lupta împotriva moșierimii și burgheziei — străine de interesele țării și năzuințele poporului — s-a întezit atunci cînd în focul acestei lupte a apărut o puternică forță conducătoare — Partidul Comunist Român... P.C.R., ridicînd steagul luptei de eliberare de sub exploatare, a știut să adune sub steagul lui, alături de mișcarea muncitorească, toate mișcările țărănești care au urmat sîngerosului an 1907. Avem mereu noi, cei mai vîrstnici, imaginea vie a întregii epopei a luptei conduse de partidul clasei muncitoare pentru dreptate socială și o viață mai bună”²¹.

Patriot consecvent și spirit luminat, om care a cunoscut el însuși asuprirea națională, dr. Petru Groza a susținut cu hotărîre linia marxist-leninistă a partidului în problema națională, a militat neabătut pentru cimentarea frăției poporului român cu naționalitățile conlocuitoare, pentru unitatea politică a tuturor oamenilor muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități — în jurul partidului. „Să facem — spunea el — o Românie în care toți cetățenii acestei țări, fără deosebire de naționalitate sau religie, să se simtă la ei acasă”²².

Adversar neîmpăcat al planurilor imperialiste de înrobire a popoarelor, de amestec în treburile interne ale altor țări, de ațîțare a isteriei războinice, dr. Petru Groza a adus contribuții deosebite la înfăptuirea politicii externe a

²¹ „Scînteia” din 9 ianuarie 1958.

²² „Scînteia” din 7 ianuarie 1968.

României, militînd neobosit pentru întărirea prieteniei și colaborării frățești dintre țara noastră și celelalte țări socialiste, pentru dezvoltarea relațiilor de colaborare cu toate țările, pentru salvagardarea păcii în lume. El și-a consacrat întreaga capacitate de muncă și toată priceperea pentru ridicarea prestigiului României și afirmarea țării noastre pe plan internațional ca o forță activă.

Intellectual cu o vastă cultură, dr. Petru Groza a desfășurat, atît înainte, cît și după 23 August 1944, o bogată activitate literară și publicistică în slujba conceptelor nobile ale umanismului, democrației, păcii și prieteniei între popoare, ale progresului social și socialismului.

Purtînd un viu interes problemelor revoluției noastre culturale, dr. Petru Groza s-a străduit să contribuie activ la succesul acțiunilor întreprinse de partid și guvern pentru asigurarea avîntului literaturii, artei, științei și culturii puse în slujba poporului și a construcției noii societăți socialiste.

Figură luminoasă de intelectual și om politic înaintat, dr. Petru Groza a înțeles rolul istoric al clasei muncitoare ca principală forță socială a propășirii țării și i s-a alăturat servind cu abnegație poporului român.

Pătruns de sentimentul demnității naționale, avea încredere nestrămutată în forța creatoare a poporului nostru, liber și stăpîn pe soarta sa.

Iubea mult oamenii. Avea un optimism robust și o puternică dragoste de viață. Știa să însufle celor cu care discuta încredere și entuziasm. Era întotdeauna înconjurat de oameni, de muncitori, țărani, intelectuali și studenți, de prieteni, de cunoscuți. Avea pentru fiecare o vorbă bună, un sfat prețios.

Îi plăceau mult natura, florile, sportul, tot ce era frumos. De aceea, puținul timp liber pe care-l avea îl petrecea în mijlocul naturii.

Iubea mult poporul său în ființa-i folclorică, în tradițiile lui vîi pe care le voia împletite în aceeași splendidă salbă împreună cu imperativele actualității ale celei mai înaintate civilizații. Stima pe Aurel Vlaicu, pe Traian Vuia, pe George Enescu și pe ceilalți fii nemuritori ai patriei noastre milenare și nu o singură dată a scris sau a vorbit maselor despre viața și opera lor luminoasă.

Dr. Petru Groza nu a fost membru al Partidului Comunist Român, dar în persoana sa clasa muncitoare, partidul ei de avangardă au avut un mare și credincios tovarăș și prieten. Legăturile trainice, de strînsă și frățească conc lucrare care au existat între comuniști și dr. Petru Groza au reprezentat un simbol al unității de voință și de acțiune care sudează într-un bloc pe membrii partidului și pe toți oamenii muncii, pe toți cei care se străduiesc să ridice țara pe culmile cele mai înfloritoare ale culturii și civilizației.

Prin încetarea din viață, la 7 ianuarie 1958, a lui Petru Groza poporul român a suferit o grea și dureroasă pierdere. Amintirea figurii luminoase a doctorului Petru Groza — eminent om de stat și patriot înflăcărat, fiu credincios al poporului din care a ieșit și căruia și-a dăruit întreaga viață — va fi întotdeauna vie în inima și conștiința clasei muncitoare, țărănimii și intelectualității, în inima și conștiința tuturor făuritorilor de ieri, de azi și de mîine ai României socialiste.

GH. I. IONIȚĂ
doctor în istorie

Fragmente din cuvîntările și scrierile dr. Petru Groza

„În vremurile străbunilor noștri daci, Buerebista și Decebal s-au luptat meren pe aceste meleaguri, au dus lupte crîncene, pentru libertatea poporului lor. Cît de mare era cultul lor pentru această libertate o dovedește tragedia lui Decebal : a preferat acest rege al dacilor, cu tot Statul lui Major, să moară, decît să intre în robia legiunilor lui Traian“¹.

„Nu discut vechimea noastră pe aceste plaiuri cu nimeni în Europa și în afară de Europa, pentru că nimeni n-are nici un drept să discute faptul acesta cu mine și cu atît mai puțin alții, care au venit ulterior pe aceste meleaguri“².

„Prîmul război mondial s-a declanșat.

Cînd s-a declarat războiul, pe intelectualii români care eram militanți ne-au ridicat, ca să ne izoleze de popor. Ei știau de ce ! Pe mine m-au aruncat din primele zile la un regiment maghiar ca simplu soldat.

Am trăit patru ani în cadrul acestei armate austro-ungare, în război, sabotîndu-l. Nu era războiul poporului nostru, care avea interesul să se prăbușească Imperiul habsburgic, eliberîndu-se din jugul lui. Deși soldat simplu, am activat politic, pentru care lucru am cunoscut închisori și carcere.

Sfîrșindu-se războiul, am isprăvit cu armata, după patru ani tot ca simplu soldat, fără vreo gradatie. Dar acești ani, în mijlocul soldaților simpli, au fost bogați în învățatură pentru mine.

După război am eliberat Transilvania și ne-am unit cu Regatul român.

Mi-am mutat centrul de gravitate la București, capitala României întregite“³.

„În 1918 ni s-a împlinit visul : Țara s-a întregit și toți românii au ajuns la un loc. A fost un extaz de bucurie“⁴.

„În 1927 a căzut întregul guvern din care făceam parte, după o noapte furtunoasă, în vîrtejul sforărilor de culise.

Regele murea, camarila se zbuciuma împreună cu partidele istorice, încăerate între ele pentru putere.

Această tragicomedie a căpătat proporții shakespeareene. Regina, femeie iscusită și activă în cele politice — de origină engleză (regele era de origină germană, din familia Hohenzollern — Sigmaringen) — a impus ca președinte al noului guvern pe un prinț de origină română, notoriu intim prieten al ei, care nu a apărut niciodată pe arena politică, fiind cunoscut numai pentru sforăriile din jurul palatului regal“⁵.

¹ Din conferința intitulată „Intelectualii în serviciul poporului“ ținută la 1 noiembrie 1945.

² Ibid.

³ Din convorbirile avute la 13 mai 1955 cu Mohamat Habib și Afzar Afzaluddin de la Universitatea Algar din India.

⁴ Din cuvîntarea rostită la 25 octombrie 1945 în cadrul Congresului Tineretului Progresist.

⁵ Din convorbirile avute la 13 mai 1955 cu Mohamat Habib și Afzar Afzaluddin de la Universitatea Algar din India.

„Cea mai mare avere este puterea de muncă, sănătatea și un just și cinstit sistem economic, care să permită întregii lumi muncitoare să poată trăi, nimicind trântorii atât de sporți ai diferitelor grupări politice, care exploatănd conjuncturi prielnice, mutându-se de la un partid la altul și-au creat adevărate instituțiuni de jaf și pradă a bunului public“⁶.

„Renunț bucuros la succesele și profitul pe care mi le mai poate oferi o lume decadentă, schimbându-le cu lipsurile și frământările fatal înfrățite cu lupta pentru o ordine nouă, de care vor beneficia poate numai copiii mei, schimbându-se în ideologia lor beneficiul individual cu acela al neamului din care fac parte, sau chiar al omenirii“⁷.

„Pornit spre cucerire continuă, acest capital internațional nu alege mijloacele. El pătrunde astfel și la noi în țară și a pus stăpânire pe noi. Uzînd de multe ori chiar și de mijloacele corupțiunii, a găsit în pătura de sus a politicienilor, care diriguesc vremelnicele poporului nostru, elemente trebuitoare pentru acapararea bogățiilor țării noastre. Am asistat în ultimii ani la cascada împrumuturilor uzuare, a concesiunilor, începînd cu chibriturile lui Kreuger, telefoanele, tutunul, șoselele, sfîrșind cu afacerea Skoda, care vizează însăși apărarea țării. Prin oferta brutală a capitalului internațional, rezultînd din concurență, afacerile au luat proporții mari, provocînd pe lîngă sărăcia materială a mulțimii și sărăcia sufletească, căci capitalul nemulțumit cu plus-valoarea muncii, realizîndu-și extraprofitul, se pune în fața maselor, coborînd țara la rostul de colonie exploatată; coborînd astfel și ideea națională, prin divizarea națiunii în exploatați și exploatați, iar complicitatea celor din straturile de sus la exploatarea capitalului străin, prin participarea la acest extraprofit, față de conaționalii lor, compromite definitiv ideea. Deci în locul unui corp indivizibil al poporului unei țări, avem azi un corp rupt în două. De o parte marea mulțime, care trebuie să plătească muncind din greu pentru profitul unui uriaș al capitalului internațional, iar pe de altă parte intermediarii interni și beneficiarii operei de vînzare și trădare. Patriotism cînd capitalul e internațional? Sub apăsarea capitalului străin, el se manifestă integral și fără cruțare față de amestecul celor mici, ruinînd cu amenzi de mii de lei pe țăranul prins cu cremenea ori pe acela care și-a scăpat vita în pășune, dar tot atunci este iertător și protector față de cei mari, tolerîndu-se uzura bancară de 40—50 procente dobînzii, lăsînd astfel poporul pradă unei exploatare, fără restrîngeri și încartiruire pe cei arestați și bănușiți de enorme daune produse în sarcina avutului și apărării țării — în saloane“⁸.

„Noi vrem să ne facem datoria față de popor, față de cultura umană. Frontul popular este frontul unic al stîngii. El vrea să înfrîngă definitiv dictatura profitorilor, fascismul. Noi nu vrem să vedem țara în flăcări, noi nu vrem să vedem civilizația în flăcări. Programul nostru va prinde aripi“⁹.

„Fascismul este ultima încercare de a prelungi în mod artificial un sistem economic intrat în criză organică, cu lozinci expropriate de la stînga și metode împrumutate de la stăpîniți provizori ai statelor fascizate“¹⁰.

„Interesele permanente ale poporului român, interesele demnității naționale și ale securității cer un guvern care să acționeze pe platforma programatică a Frontului

⁶ Din cuvîntarea rostită la Deva, la 8 ianuarie 1933, cu prilejul constituirii Frontului plugarilor.

⁷ Din scrisoarea adresată la 12 octombrie 1933 mareșalului Averescu.

⁸ Din cuvîntarea rostită la Deva, la 18 aprilie 1933.

⁹ Din cuvîntarea rostită la Tebea, la 6 decembrie 1935, cu prilejul realizării acordului de Front popular între P.C.R. și alte organizații democratice, antifasciste.

¹⁰ Din cuvîntarea rostită în aprilie 1936 la ședința C.C. al Frontului plugarilor.

Național Democrat, platformă care nu poate fi refuzată de nici un democrat de bună credință" ¹¹.

„Carul mare al istoriei merge înainte. Și noi trebuie să știm pe ce drum merge el. Noi vrem numai să mergem cu vremurile, să facem o Românie în care toți cetățenii acestei țări, fără deosebire de naționalitate sau religie, să se simtă la ei acasă. Țara noastră să fie mamă bună a tuturor cetățenilor ei” ¹².

„Plugari, văd în dv. veacuri întregi de trudă și suferință, văd dragostea, dârzenia și hărnicia cu care ați străbătut vremuri întunecate, deasupra cărora se ridică imaginea lui Doja, chipul vijelios al lui Horia, figura vitează a lui Tudor și, alături de ei, întreg cortegiul acelor dârji și neînduplecați plugari, cu suslet de cremene, care au scăpat cele dintii scînteii ale libertății țăranilor.

Dv. și muncitorii din uzine reprezentați, în cea mai nobilă expresie, justificarea existenței omenești pe pământ, prin muncă, prin statornicia și prin crezurile voastre, drepte și cinstitute.

...În mijlocul acestora, intelectualii trebuie să-și găsească așezarea corespunzătoare ideii de muncă și excluderii praznicelor parazitare.

Nu găsesc formulă mai dreaptă, mai morală, mai corespunzătoare țării noastre, decât această intrare a maselor populare în stăpînirea țării pe poarta larg deschisă a istoriei contemporane” ¹³.

„Nu va răsări ca pasărea Phoenix, la o a doua viață, din cenușă, nimic din ceea ce este obscurantism, din ceea ce este reacțiune, neștiință și ignoranță, deși reacțiunea încearcă să reînvie. Hidra are multe capete. Dar noi ne vom lupta cu această hidră, vom tăia capul hidrei reacționare, căreia, după cum vedeți, nu i s-a tăiat nici un cap. Nu s-a vărsat nici un strop de sînge. Cu toate micile neajunsuri, cu toate micile neplăceri, în linii mari noi am trecut în mare parte printr-o epocă grea, fără convulsii interne, fără sînge” ¹⁴.

„Să facem ca această țară să se bucure de toate libertățile, să facem ca în această țară să stăpînească respectul muncii și ordinea pusă în slujba poporului” ¹⁵.

„Să luptați înainte fără repaos, fără a vă cruța puterile, pentruca în sfîrșit în această țară să întroneze pacea, o mai mare dreptate, dreptul aceluia care muncește ; să se șteargă de pe fața pămîntului odată pentru totdeauna ura dintre popoare și dreptul altora de a trăi de pe urma sudoarei poporului muncitor. Sînt lucruri frumoase și mari pentru care face să luptați, cu mult mai frumoase decît nebunia acelora care au îmbrăcat cămașile albastre și cămașile verzi.

Noi vrem ca prin această muncă a noastră să creem o Românie independentă, o Românie care să umble pe picioarele sale proprii. Și această Românie se va realiza !” ¹⁶

„Deosebit de prețioasă a fost și este unitatea clasei muncitoare pe care o primim ca factor de frunte în închegarea unității democratice și în înțelegerea activă a întregului popor pentru realizarea marilor scopuri de progres și pace ale regimului nostru.

Această unitate muncitorească a dus la alianța între clasa muncitoare și plugăria mea muncitoare, dînd astfel naștere celei mai puternice forțe organizate a poporului

¹¹ Din interviul acordat ziarului „România liberă” la 10 octombrie 1944.

¹² Din cuvîntarea rostită la Cluj în Piața Libertății, la 13 martie 1945.

¹³ Din cuvîntul rostit la 25 iunie 1945 în cadrul Congresului Frontului plugarilor.

¹⁴ Din cuvîntarea rostită la 29 august 1945 la primul congres al Uniunii sindicatelor de scriitori și artiști

¹⁵ Din cuvîntarea rostită la 14 septembrie 1945 cu prilejul întoarcerii delegației guvernamentale române de la Moscova.

¹⁶ Din cuvîntarea rostită la 5 octombrie 1945 la o adunare populară din județul Timiș-Torontal.

român. Atîta timp cît unitatea muncitorească va fi puternică, atîta timp cît frăţietatea între muncitorii din fabrici şi de pe ogoare va fi de nezdruccinat, nu ne va înfricoşa nici un duşman dinăuntru sau dinafara ţării“¹⁷.

„Poporul român nu va permite celor ce vor să transforme victoria antifascistă într-o victorie imperialistă să aducă atingere independenţei noastre economice şi politice sau suveranităţii noastre naţionale.

Lupta unită a muncitorimii, în alianţă cu ţărănimea muncitoare, a dezlănţuit în ţară dragostea de libertate şi muncă pentru reconstrucţia economică în folosul propriu al poporului muncitor. Nimeni şi nimic în lume nu mai poate întoarce înapoi filele istoriei“¹⁸.

„Schimbările profunde intervenite în viaţa noastră de stat în cursul anului au fost încoronate prin marile evenimente ale zilei de ieri. Abolirea instituţiei monarhice înseamnă eliminarea unei piedici serioase în dezvoltarea României pe calea democraţiei populare.

De aceea, muncitorii cu braţele şi cu mintea, de la oraşe şi sate, au primit cu un sentiment de profundă bucurie libertatea ce şi-au cîştigat-o, de a-şi putea înfăptui forma de stat care să corespundă năzuinţelor lor pe drumul progresului social şi al asigurării independenţei şi suveranităţii naţionale. Ei s-au şi folosit din prima zi de dreptul cucerit, votînd prin reprezentanţii lor în parlament legea istorică, actul de naştere al REPUBLICII POPULARE ROMÂNE.

În faţa poporului nostru, acest act deschide căi noi şi perspective luminoase, înarmîndu-l pentru eforturile de întărire şi dezvoltare economică, politică şi culturală a Republicii Populare Române“¹⁹.

„Noi nu avem nici o îndoială asupra victoriei în lupta popoarelor pentru independenţa lor naţională, pentru pacea trainică şi sîntem mîndri că poporul român este un factor activ al lagărului antiimperialist şi democratic, în lupta pentru o pace durabilă şi democraţie populară“²⁰.

„Vă reamintiţi ceea ce vă spuneam acum 15 ani ?

— Dacă plugarii luptă cot la cot cu Partidul Comunist şi cu muncitorii de pretutindeni, atunci ţărănimea va birui !

Şi, într-adevăr, mergînd aşa, ea a biruit“²¹.

„În fruntea proletariatului din ţara noastră aţi văzut că s-a aflat în permanenţă Partidul Comunist, care s-a dovedit mereu conştient de marea sa misiune, mergînd pe linia dezvoltării socialiste, de unde şi succesul acţiunilor lui. Succesul Partidului Comunist se datoreşte faptului că Partidul Comunist şi-a păstrat rolul de iniţiativă în momentele cele mai grele, ocupînd acum locul pe care îl merită. El a ajuns în această situaţie mulţumită faptului că, prin linia lui politică, prin ideologia lui, prin concepţia lui asupra lucrurilor, el se află într-adevăr pe linia procesului de dezvoltare a societăţii, de la care nu s-a abătut nici o clipă“²².

„În drumul pe care l-am parcurs, am văzut urmările războiului. Ne-am oprit şi la Mărăşeşti şi am văzut acolo urmele primului război mondial, cînd invazia germană a devastat aceste meleaguri, pricinuind poporului nostru suferinţe fără margini. La Mărăşeşti şi în alte bătălii, poporul român şi celelalte popoare care îşi apărau libertatea, l-au doborât şi l-au pus la pămînt pe cotropitor.

¹⁷ Din cuvîntarea rostită la 6 octombrie 1947 cu prilejul deschiderii celui de-al XVIII-lea Congres al P.S.D.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Din cuvîntul de Anul nou 1948.

²⁰ Ibid.

²¹ Din cuvîntarea rostită la Deva, la 8 ianuarie 1948, cu prilejul aniversării a 15 ani de la constituirea Frontului plugarilor.

²² Ibid.

S-a crezut că șira spinării lui este ruptă ; dar interesele imperialiste, interese străine de interesele popoarelor muncitoare, au făcut ca această hidră să renască, să capete noi puteri și să-și împlinte ghiarele adânc, sub conducerea lui Hitler și a lui Mussolini, în trupurile popoarelor muncitoare.

Sînt încă prea multe morminte sub pămîntul acestor ținuturi, am văzut prea multe ruine și știm că încă sînt prea mari suferințele celor vii pentru toți cei pe care i-au pierdut pentru ca poporul nostru să nu dorească pacea și să nu vrea ca prin muncă și lupta lui să consolideze această pace și să înlăture posibilitatea unei noi agresiuni²³.

„În numele Guvernului aduc salutul nostru, pentru că știm că, unită în Partidul Muncitoresc Român, clasa muncitoare va lupta cu un și mai mare avînt, cu și mai bune rezultate pentru sporirea producției, pentru consolidarea noastră economică, pentru noi și hotărîtoare succese ale democrației populare.

Desăvîrșirea unității clasei muncitoare, prin realizarea partidului unic, cheazășuiește și mai mult puterea de creație a muncitorimii întru propășirea țării...

Unire strînsă între muncitori, unire strînsă cu plugărima muncitoare, iată cel mai cuprinzător îndemn pe care muncitorimea și plugărima, deopotrivă, l-au scos din propria lor experiență și pe care l-au împlinit tot mai mult, concomitent cu istoricele înfăptuiri ale democrației noastre populare.

Călăuziți necontenit de acest îndemn, care e al celor mai buni fii ai acestui popor, veghind la împlinirea lui, convinși că înfăptuirea Partidului Muncitoresc Român va fi un factor puternic de cimentare a unirii tuturor forțelor democratice într-un singur front, strigăm :

Să trăiască Partidul Muncitoresc Român !

Trăiască alianța trainică dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare !

*Trăiască Republica Populară Română !*²⁴.

„Reforme de structură înfăptuite în ultimii ani în țara noastră — și care au prefăcut România veche într-o republică a democrației populare și un important factor de pace în acest colț al Europei — se datorează tocmai faptului că stindardul revoluționarilor democrați de acum o sută de ani a fost preluat de clasa muncitoare, aliată cu țărănimea muncitoare și intelectualitatea progresistă.

Această alianță devine pe fiecare zi tot mai strînsă, tot mai puternică, spre binele poporului nostru, spre strălucirea patriei noastre.

*Mergînd mai departe, poporul român și naționalitățile conlocuitoare, avînd în frunte muncitorimea, dezvoltă democrația țării noastre, democrația populară a Republicii Populare Române, lărgind și netezind calea spre o mai dreaptă orînduială, spre socialism*²⁵.

„Noua Constituție să asigure întărirea și înflorirea Republicii Populare Române ca stat popular, unitar și independent, factor activ de propășire și de apărare a păcii în această parte a lumii.

*Aceasta trebuie să fie noua Constituție : expresie a luptei de pînă acum pentru democrație a poporului nostru, în frunte cu muncitorimea aliată cu țărănimea și cu intelectualitatea progresistă, imagine a Republicii noastre Populare puternice și fericite, așa cum vrem s-o construim cu mintea și cu brațele noastre*²⁶.

„Coborînd în conștiința noastră, pe acest loc consfințit de martirajul celor căzuți aici, vom constata că norocul nostru de a fi martori și participanți la lupte și munca de eliberare și de realizare a suveranității poporului nostru implică și o mare obligație pentru noi toți : să nu uităm prețul de sînge, jertfă și eroism pe care l-am dat pentru cauza păcii, libertății și justiției sociale ; să nu uităm că sarcinile prezentului și pregătirea

²³ Din discursul ținut la 10 februarie 1948 la întoarcerea de la Moscova a delegației guvernamentale române.

²⁴ Din cuvîntul de salut la Congresul de constituire a Partidului Muncitoresc Român.

²⁵ Din cuvîntarea rostită la 10 iunie 1948 cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la revoluția din 1848.

²⁶ Din cuvîntul de prezentare în fața Parlamentului la 9 aprilie 1948 a proiectului de constituție a R.P.R.

viitorului impun o luptă continuă, căci este în natura lucrurilor, cum spunea un gânditor, ca din produsul orișicărui succes să nască întotdeauna ceva care să facă necesară o luptă și mai mare.

Conștienți, deci, de îndatorirea noastră de a continua lupta, înnoim în fața osemintelor eroilor clasei muncitoare angajamentul nostru de a rămâne credincioși cauzei în slujba căreia ei au adus jertfă supremă²⁷.

„Partidul Comunist Român, ridicînd steagul luptei de eliberare de sub exploatare, a știut să adune sub steagul lui, alături de mișcarea muncitorească, toate mișcările țărănești care au urmat sîngerosului an 1907... Avem mereu, noi, cei mai vîrstnici, imaginea vie a întregii epoei a luptei conduse de partidul clasei muncitoare pentru dreptate socială și o viață mai bună²⁸.”

„Statul nostru democrat-popular, în care puterea aparține celor ce muncesc de la orașe și sate, a descătușat toate forțele creatoare, energia nesecată a poporului muncitor, dînd astfel viață marilor realizări de care pe drept cuvînt putem fi mîndri.

Luptînd și muncind cu entuziasmul clocotitor pe care îl dau conștiința libertății, conștiința că sînt stăpîni pe roadele muncii lor, oamenii muncii transformă zi de zi fața țării, care devine tot mai bogată, mai frumoasă²⁹.”

²⁷ Din cuvîntarea rostită la 10 noiembrie 1948 cu prilejul comemorării morții luptătorilor comuniști la Doftana în 1940.

²⁸ Din cuvîntarea rostită cu prilejul decorării în 1952 a unor țărani participanți la răscoalele din 1907.

²⁹ Dintr-o cuvîntare rostită în cursul anului 1957.

Programele electorale ale partidelor și grupărilor politice care au participat la alegerile parlamentare din 1946

În campania electorală pentru alegerile generale din anul 1946 a avut loc o puternică confruntare ideologică între forțele democrației, conduse și îndrumate de P.C.R., și cele ale claselor exploatare, grupate în partidele politice reacționare. În timpul luptelor electorale s-au vădit din plin forța conducătoare și mobilizatoare a P.C.R., legăturile sale cu masele largi de oameni ai muncii, capacitatea sa de a îndruma spre un singur obiectiv activitatea forțelor democratice.

Tratarea unei asemenea teme își găsește rațiunea numai în contextul înțelegerii esenței evenimentelor din epoca ce se circumscrie între insurecția națională antifascistă și instaurarea puterii clasei muncitoare în România. Analiza programelor partidelor politice din această perioadă reflectă numai o latură a ansamblului de probleme fundamentale pe care le comportă analiza etapei revoluției democratice. Subliniem acest lucru deoarece, dincolo de aceste programe, se afla o realitate a revoluției care nu odată a trecut peste prevederile programatice. În acești ani se desfășura o uriașă ciocnire de forțe, avea loc una dintre cele mai mari înclăștări de clasă pentru a hotărî în chestiunea principală — puterea. Alegerile și programele partidelor în preajma alegerilor nu erau lipsite de semnificație, dar trebuie ținut în tot momentul seama că atunci în stradă se aflau masele angajate într-un curs hotărît spre dezvoltarea democrației. În acest tablou al confruntării între forțele revoluționare și contra-revoluționare, partidul comunist, prin propriul program și prin programul general al Blocului Partidelor Democratice, ținea seama de raportul real de forțe și nu se mulțumea cu garanția care o dădea natura democratică a programului pentru perspectiva evoluției progresiste a țării. Partidele reacționare, prin programele lor, exprimau îndeosebi latura propagandistică, stipulînd tot ce puteau ele mai democratic spre a induce masele în eroare, deoarece în realitate nu țineau seama de nici un program și făceau totul pe multe alte căi decît programatice, tocmai pentru a împiedica cursul spre democrație, împotriva forțelor revoluției.

În timp ce unele programe electorale, raportîndu-se la problemele majore ale perioadei, vor reflecta tendințele obiective ale dezvoltării țării, vor dovedi înțelegerea și adaptarea la aceste cerințe, altele vor reflecta, din motive politicianiste, interesele unor clase sau pături sociale retrograde, folosind și exploataînd în mod demagogic cerințe care în acea epocă erau nerealizabile.

Pînă la începutul anului 1946, în viața politică, economică și socială a țării se produsese schimbări radicale în favoarea forțelor democrației. Partidul Comunist Român se afla în fruntea unei puternice coaliții de forțe care reușise să mobilizeze masele la realizarea unor importante sarcini ale desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Pozițiile claselor exploatatoare au fost zdruncinate, iar influența politică a burgheziei și moșierimii a slăbit. Reforma agrară a avut ca principal rezultat desființarea moșierimii, clasa cea mai reacționară din România.

Principalele forțe reacționare ale burgheziei și moșierimii erau grupate în partidele național-țărănesc, condus de Iuliu Maniu, și național-liberal — Brătianu. În același timp, în rîndurile burgheziei se manifestau tendințe centrifuge, fapt care va determina numeroase dezidențe și regroupări. O parte a burgheziei cuprinsă în Partidul național-liberal condus de Gh. Tătărăscu, precum și gruparea politică a P.N.Ț. — Anton Alexandrescu se vor integra în complexa activitate pentru izolarea de mase și lichidarea partidelor „istorice”, conduse de Maniu și Brătianu.

Forțele sociale care militau pentru progresul general al țării, pentru înfăptuirea sarcinilor revoluției populare erau clasa muncitoare, hegemonul revoluției, și aliatul său, țărănimea, cărora li se alăturau îndeosebi pături sociale mijlocii, intermediare.

În această perioadă se consolidează pozițiile clasei muncitoare în viața politică și socială; se întărește alianța dintre clasa muncitoare cu țărănimea, interesată în lărgirea și consolidarea înfăptuirilor revoluționare.

Programele electorale în jurul cărora s-au raliat forțele sociale în alegerile parlamentare din 1946 formează analiza studiului de față.

Privind alegerile ca un prilej de activizare politică a milioanele de oameni ai muncii, de întărire a alianțelor clasei muncitoare cu celelalte pături neproletare, partidul comunist a elaborat Platforma-program a Blocului Partidelor Democratice. Pe baza ei, la 17 mai 1946 se constituie Blocul Partidelor Democratice (B.P.D.), care cuprindea: P.C.R., P.S.D., Frontul plugarilor, Partidul național-liberal condus de Gh. Tătărăscu, Partidul național-popular și Partidul național-țărănesc — Anton Alexandrescu.

În elaborarea ei, partidul comunist a ținut seama de cerințele tuturor claselor și păturilor sociale interesate în progresul continuu al țării și înfrîngerea reacțiunii în alegeri.

P.C.R. considera acest document nu o „platformă de partid”, ci o expresie a orientării politice a partidelor și organizațiilor care alcătuiau B.P.D. Constituirea Blocului Partidelor Democratice nu a însemnat încălcarea independenței, a individualității politice, ideologice și deci programatice a partidelor componente; B.P.D. nu era „un partid”, ci un organism, o „uniune” de partide, diferite în privința concepțiilor programatice, care într-o serie de probleme s-au situat pe o platformă comună. Principiile programatice ale fiecărui partid constituiau țeluri de îndeplinit corespunzător profilului, caracterului de clasă al partidului respectiv.

Din prevederile platformei-program se desprinde grija pentru consolidarea regimului democratic, pentru asigurarea drepturilor și libertăților cetățenești, refacerea economică și reconstrucția țării, asigurarea independenței naționale.

Pe plan economic, platforma punea ca un prim obiectiv, pornind de la programul general elaborat de Conferința Națională a P.C.R.¹, refacerea și dezvoltarea economiei țării, ridicarea bunăstării materiale a populației „în primul rînd prin mărirea producției atît în industrie cît și în agricultură”².

În vederea ridicării producției și productivității muncii în agricultură, platforma sublinia necesitatea modernizării agriculturii prin înzestrarea ei cu mașini și unelte agricole, prin extinderea metodelor științifice de lucrare a pămîntului³.

În domeniul financiar se preconiza efectuarea unei reforme prin care impozitele să fie așezate „după volumul și natura veniturilor realizate de fiecare contribuabil”; introducerea sistemului progresiv; reducerea treptată a taxelor și impozitelor indirecte la mărfurile de mare consum. De asemenea, se evidențiază necesitatea îmbunătățirii situației financiare a țării prin asigurarea stabilității monedei și lichidarea treptată a inflației monetare. În vederea înlăturării sabotajului economic organizat de forțele reacționare, platforma prevede o reformă pentru etatizarea Băncii Naționale, importantă pîrghie a vieții economice și financiare a țării, care se află în mîna capitalului brătienist.

Pe plan politic, pornind de la raportul forțelor politice din această etapă, de la necesitatea concentrării tuturor resurselor națiunii pentru redresarea economică și de la cerințele atragerii alături de forțele democratice a categoriilor sociale și a cercurilor politice celor mai largi, platforma menționează că partidele ce compun B.P.D. militează pentru „asigurarea regimului democratic și a suveranității depline a Statului Român în cadrul monarhiei constituționale”⁴.

În acest moment din desfășurarea revoluției, partidul comunist, fără a renunța la principiile sale republicane, nu a lansat încă lozinca răsturnării monarhiei, în pofida poziției și activității obstructioniste pe care aceasta s-a situat.

Atitudinea P.C.R., a forțelor democratice față de monarhie, reflectată și în Platforma B.P.D., corespundea condițiilor concret-istorice ale etapei date a revoluției populare, exprima o poziție realistă într-o problemă majoră de care depindea în mare măsură antrenarea unor largi forțe sociale împotriva celor mai acerbe forțe ale reacțiunii. Totodată cercurile reacționare făceau totul pentru a menține posibilitatea antrenării regelui în acțiunile îndreptate împotriva guvernului.

O importanță deosebită pentru întărirea unității de acțiune a forțelor revoluționare în lupta împotriva reacțiunii în campania electorală din anul 1946 au avut-o prevederea din platformă privind respectarea proprietății individuale* și asigurarea condițiilor necesare pentru întărirea și ridicarea

¹ Platforma-program a Blocului Partidelor Democratice, Editura P.C.R., 1946, p. 22.

² *Ibidem*, p. 21.

³ *Ibidem*, p. 24—27.

⁴ *Ibidem*, p. 6.

* Această prevedere a avut o influență deosebită asupra păturilor și claselor sociale legate de proprietatea privată, și îndeosebi asupra burgheziei. La 24 mai, organul central de presă al P.N.L.-Tătărescu publica un articol intitulat: „Proprietatea individuală”, în care se arăta între altele: „Platforma-program a B.P.D. prevede la loc de frunte respectul proprietății individuale. Acest punct de program electoral este bine venit, fiindcă după exproprierea agrară marea masă a cetățenilor alegători putea crede că prezența în blocul guvernamental a partidelor muncitorești ar putea însemna desființarea proprietății individuale (private — *n.n.*) și înlocuirea ei cu proprietatea statului”. O astfel de prevedere, se menționează în articol, „ar fi provocat o rezistență desperată”. Evident, această precizare, care de fapt oglindea stadiul însuși al revoluției noastre, a spulberat multe dintre afirmațiile tendențioase ale reacțiunii.

bunăstării materiale a oamenilor muncii. Totodată se garanta : libertatea cuvîntului, a scrisului, a întrunirilor, a dreptului de asociere, a credințelor religioase, a egalității în drepturi a tuturor naționalităților conlocuitoare prin aplicarea statutului naționalităților. Alături de acestea sînt înscrise coordonatele principale ale politicii externe a țării noastre : consolidarea și apărarea păcii împreună cu toate națiunile iubitoare de pace și libertate, relații de prietenie cu toate țările vecine și popoarele din întreaga lume⁵.

Platforma-program a B.P.D. cuprinde un ansamblu de măsuri privind dezvoltarea forțelor sociale ale țării. Clasei muncitoare i se recunoaște „rolul de frunte în marea operă de refacere economică, de reconstrucție a țării și de consolidare a democrației“⁶. Pentru îmbunătățirea situației sale se preconizează : salarii în raport cu munca depusă și asigurarea unui minim de existență ; scăderea impozitelor asupra salariilor și reducerea progresivă a impozitelor provenite din munca în acord și ore suplimentare ; asigurarea pensiilor de bătrînețe pentru toți salariații, construirea de spitale, sanatorii și case de odihnă ; crearea de școli de specializare profesională ; acordarea de salarii egale la muncă egală pentru tineri și femei.

O atenție deosebită se acordă țăranimii. Pentru a consolida și desăvîrși reforma agrară, a spori încrederea țăranimii în stabilitatea acesteia, platforma prevede că se „vor înmîna titlurile de proprietate în timpul cel mai scurt noilor împroprietăriți“⁷. Sînt înscrise măsuri pentru apărarea intereselor țăranimii împotriva chiaburimii și a speculanților⁸. În acest sens, după ce se arată că impozitul agricol va fi fixat pe baza principiului progresivității, se subliniază că se „va împiedica trecerea pămîntului din mîinile țăranilor în cele ale speculanților sau cămătarilor“⁹. Totodată platforma relevă necesitatea unor măsuri „pentru a așeza o cumpănă dreaptă între prețurile produselor agricole și prețurile mărfurilor industriale, aprovizionînd țăranii prin cooperative cu unelte și produse industriale la prețurile oficiale și desfăcîndu-le produsele în condițiile cele mai avantajoase pentru ei“¹⁰.

Acest important document, adresîndu-se celor mai largi cercuri ale maselor populare, conține importante măsuri pentru încurajarea activității meseriașilor, a micilor industriași și comercianți, pentru ajutorarea invalizilor, a văduvelor și orfanilor de război.

Capitolul platformei intitulat „Cultura națională“ cuprinde măsuri pentru lichidarea înapoierii culturale în care au fost ținuți oamenii muncii în timpul regimului burghezo-moșieresc, pentru stimularea și sprijinirea dezvoltării științei, a artei și literaturii astfel încît ele să contribuie la refacerea și propășirea generală a țării.

În ceea ce privește „Instrucțiunea publică“, se preconizau asigurarea învățămîntului primar gratuit și obligatoriu ; generalizarea pe tot cuprinsul țării a gimnaziului unic, cu gratuitatea pentru toți elevii lipsiți de mijloace materiale ; acordarea de înlesniri pentru studii secundare și universitare elementelor înzestrate, fii de muncitori, țărani și funcționari, dar lipsiți de mijloace materiale, prin ajutoare, burse, cantine, cămine etc.

⁵ Platforma-program a Blocului Partidelor Democratice, Editura P.C.R., 1946, p. 6.

⁶ Ibid.

⁷ Ibidem, p. 11.

⁸ Ibidem, p. 12.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

Pentru cadrele didactice se arăta că este necesar să se asigure o bună pregătire profesională și condiții de viață demne „în vederea unei temeinice educații intelectuale și fizice a tineretului”. Înlăturarea analfabetismului, moștenire a trecutului, impunea luarea unor măsuri hotărâte.

Știința era chemată să-și aducă aportul „în vederea valorificării bogățiilor țării și punerii lor în slujba întregului popor”. În acest scop urma a se „încuraja institutele de cercetare științifică” și a se „crea laboratoare, stațiuni experimentale, biblioteci, burse și premii”. Încă în această perioadă, forțele democratice au subliniat importanța creării unui Institut Național de Cercetări Științifice pentru coordonarea activității de cercetare științifică pe plan național.

Aceeași atenție se acorda artei și literaturii, care urmau să se transforme din „apanajul unei elite într-un bun spiritual al celor mai largi mase”. Documentul-program se pronunța mai ales pentru încurajarea manifestărilor care desăvârșesc arta populară și se inspiră din tradițiile și obiceiurile poporului nostru.

Întreaga intelectualitate legată de popor își găsea larg reflectate preocupările, deschizându-se noi și nelimitate posibilități pentru afirmarea și valorificarea potențialului ei științific.

Platforma constituia un program de muncă și luptă al întregului popor în vederea consolidării regimului democrat-popular, a refacerii și dezvoltării țării, a propășirii ei necontenite. Ea chema la luptă întregul popor, tot ce era cinstit și patriotic, pe toți cei ce doreau cu adevărat lichidarea urmărilor nefaste ale războiului și ale înapoierii în care țara a fost ținută în timpul regimului burghezo-moșieresc pentru dezvoltarea ei pe calea democrației și progresului.

Platforma-program a avut o mare însemnătate politică în activitatea P.C.R. și a celorlalte forțe democratice de atragere a celor mai largi mase de oameni ai muncii la luptă pentru zdrobirea reacțiunii și câștigarea victoriei în alegerile parlamentare din 1946. P.C.R. aprecia platforma nu ca un program electoral oarecare, ci ca un plan amplu de refacere și dezvoltare multilaterală a țării, de consolidare a regimului democrat-popular, la realizarea căruia era chemat întregul popor. Ea cuprindea sarcini realiste, rezultate din analiza profundă a situației concrete a țării noastre.

Prin faptul că preconiza transformări care interesau categorii sociale largi, platforma a avut o mare însemnătate pentru izolarea de mase a partidelor burghezo-moșierești P.N.T.-Maniu și P.N.L.-Brătianu. Ea s-a bucurat de aprobarea unanimă a oamenilor muncii de la orașe și sate, de sprijinul păturilor largi ale populației.

Programele partidelor ce reprezentau moșierimea și burghezia pot fi împărțite în două categorii: cele ale partidelor care se pronunțau față de guvernul democrat, a desfășurării revoluției populare declanșată prin insurtecția victorioasă din august 1944 și cele ale unor partide sau grupări politice ale burgheziei, micii burghezii sau ale altor categorii sociale care nu aveau o atitudine potrivnică guvernului, cel puțin în programe, ci afirmau unele puncte de vedere care urmăreau să „tempereze” politica guvernului.

În categoria programelor aparținând partidelor reacționare ostile guvernului democratic și transformărilor cerute de procesul necesar al dezvoltării noastre istorice se situează în primul rând P.N.T.-Maniu și P.N.L.-Brătianu.

Programele prezentate de cele două partide erau în mare măsură o continuare declarată a vechilor programe din anii „rotativei guvernamentale”. Aşa, de pildă, I. Mihalache, afirma în ianuarie 1945 că partidul naţional-ţărănesc, în materie programatică, „rămîne consecvent pe linia programului ce şi-a dat încă în 1935, completat cu programul fuziunii din 1926 şi al partidului ţărănesc din 1923, precum şi pe linia crezului său pentru statul naţional-ţărănesc...”¹¹. Iar C. I. Brătianu în octombrie 1946 afirma : „Drumul nostru de mîine se desprinde limpede din calea lungă şi glorioasă străbătută pînă în ceasul de faţă. Statornici în credinţele noastre, statornici în idealurile noastre noi vedem în ele singurul drum de izbăvire a ţării din greutăţile timpurilor”¹². Asemenea declaraţii se cer apreciate în contextul efervescentei politice a vremii.

Din punctul de vedere al ariei de influenţă a ideilor programatice, al manevrelor pentru a smulge votul alegătorilor, dintre cele două partide se remarcă în primul rînd P.N.Ţ. Acest partid a desfăşurat o intensă activitate propagandistică în jurul principiilor sale programatice chiar din ianuarie 1946. După această dată au apărut numeroase manifeste ale „organizaţiei centrale” şi ale unor organizaţii locale ale P.N.Ţ., cuvîntări ale conducătorilor partidului, cu deosebire ale lui I. Mihalache, în care s-a reafirmat întreaga concepţie politică-ideologică a P.N.Ţ. Această suită de manifeste-program s-a încheiat cu „Chemarea P.N.Ţ. către ţară” din iunie 1946.

Întreaga gamă de idei programatice ale P.N.Ţ. gravitează în jurul cunoscutei teorii a „statului ţărănesc”. Această teorie pornea de la vechea apreciere neştiinţifică a structurii economice şi sociale a României ca stat „eminamente agrar”, în care economia agrară şi deci gospodăria ţărănească trebuiau să joace rolul principal. P.N.Ţ. îşi reafirmă hotărîrea ca şi în noile condiţii să rămînă credincios principiilor „statului ţărănesc”. Acest stat, după cum notează I. Mihalache, ar corespunde cel mai bine structurii fireşti a poporului român, fiind deci „un stat politic după chipul şi asemănarea materialului omenesc, social şi spiritual al compunerii sale interne”¹³. Asemenea teorii vehiculate în opinia publică în acea epocă de profunde transformări revoluţionare erau desuete. De altfel nici nu ne propunem să argumentăm netemeinicia teoriei „statului ţărănesc”. Menţionăm doar că în spiritul acestei teorii României i se rezerva şi în viitor soarta unei ţări înapoiate, sursă de materii prime agrare şi piaţă de desfacere pentru produsele industriale ale marilor puteri imperialiste, ale ţărilor dezvoltate din punct de vedere industrial. În ciuda faptului că România ar fi avut de suferit grave consecinţe social-politice de pe urma unei astfel de situaţii, P.N.Ţ. susţinea în 1946 că o atare evoluţie ar fi, chipurile, o „expresie fidelă a realităţilor noastre sociale”¹⁴. P.N.Ţ. se erija în postura de „stegar” al păstrării caracterului naţional, românesc al statului nostru prin intermediul teoriei „statului ţărănesc”.

Aceasta era în esenţă concepţia P.N.Ţ. cu privire la perspectivele economiei româneşti. Acesta era sensul ideilor programatice privind viitorul eco-

¹¹ „Despre programul P.N.Ţ. cu explicarea programului de Ion Mihalache”. Broşură editată de Cercul de studii al P.N.Ţ. din Banat-Timişoara, 1945, Tipografia românească, p. 37.

¹² Arhivele statului Bucureşti, fondul Ministerul Propagandei — Direcţia presei, dosarul nr. 49.

¹³ I. Mihalache, *Cuvinte către ţară*. Broşură apărută în Biblioteca P.N.Ţ., Bucureşti, 1946, p. 19.

¹⁴ Arhivele Ministerului Afacerilor Interne, dosarul nr. 3 854, vol. 8, fila 1.

nomiei românești ale unui partid care se considera ca cel mai fidel reprezentant al „românismului“ și al națiunii române.

Care urma să fie situația maselor muncitoare, și în primul rând a țărănimii, pentru care P.N.Ț. se afirmă drept cel mai fidel „apărător“, reprezentant? În această privință, vicepreședintele P.N.Ț. declara: „Vroim ca dintr-o țărănime iobagă pînă mai ieri, slăbită fizicește și părăsită sufletește, să facem factorul determinant al puterii, prin încordarea puterilor statului de a o întări economicște, de a o însănătoși trupește, de a o lumina sufletește și de a-i oțeli voința și conștiința de stăpîn în țara ei“¹⁵.

Trecînd peste caracterul evident demagogic al acestor afirmații, ca și peste faptul că atît timp cît a guvernat P.N.Ț. nu a îndeplinit un atare program, se cuvine a pune întrebarea: ce preconiza P.N.Ț. în continuare pentru a face din țărănul român acel țaran „ideal“ zugrăvit de Mihalache? În primul rînd, P.N.Ț., după cum se arată în „Chemarea către țară“, urma să rezolve problema surplusului de brațe de muncă „ce nu găsesc deplină întrebuințare în economia agricolă“¹⁶ prin încurajarea industriei casnice, țărănești. Această evoluție era lipsită de realism, deoarece însăși dezvoltarea acestei industrii era condiționată de existența unei mari industrii naționale, capabilă s-o utilizeze cu mașini și instrumente avansate, s-o pună în situația de a realiza o productivitate înaltă. Multe elemente de demagogie electorală întîlnim în așa-zisele „soluții“ cuprinse în „Chemarea către țară“, cum ar fi construcția de drumuri, căi navigabile, îmbunătățiri funciare etc.¹⁷.

Astfel, în ceea ce privește problema agrară, din punctul de vedere al țărănimii muncitoare, programul P.N.Ț. nu indica și nici nu putea să indice soluții de rezolvare a acesteia. În realitate, urmarea aplicării teoriei „statului țărănesc“ ar fi fost menținerea masei mari a țărănimii în stare de exploatare și asuprire. De remarcat că în programele electorale din 1946 P.N.Ț., pentru a deruta și capta masele țărănimii, renunță să mai susțină că în politica agrară se situează pe terenul proprietății țărănești de mijloc — idee fundamentală în aproape toate programele lui anterioare. Evident că o atare teză care susținea de fapt necesitatea sprijinirii burgheziei satești în defavoarea maselor țărănimii muncitoare nu mai putea fi etalată de către P.N.Ț. în noile condiții, cînd el căuta pe toate căile să se prezinte ca un partid țărănesc.

În ceea ce privește caracterul orînduirii în viitorul stat, propaganda P.N.Ț. încearcă să acrediteze ideea că el va realiza o orînduire „de mijloc“, o „albie economică și socială nouă“, un intermediar între „liberalism“ și „totalitarism“, un stat care să „tempezeze“ spiritul individualist-liberal și să evite „statul totalitarist monopolizator de avere și tiran față de individul care nu se supune necondiționat“. Este ușor de sesizat caracterul diversionist al aceleiași „teze“, care în continuare zugrăvea statul condus de P.N.Ț. ca unul în care „munca stăpînește capitalul“¹⁸, ca apărător al libertăților și democrației împotriva „dictaturii“. Prin aceasta P.N.Ț. urmărea pe de o parte să-și afirme deosebirea față de liberali și să pară un partid „popular“, „țărănesc“, iar pe de altă parte să-și afirme hotărîrea de a lupta împotriva regimului democratic și mai ales a evoluției acestuia spre dictatura proletariatului, spre revoluția socialistă, pe care nu contenea să le denigreze.

¹⁵ Arhivele statului București, dosarul nr. 152, fila 1.

¹⁶ *Ibidem*, fondul Ministerul Propagandei — Direcția presei, dosarul nr. 152, fila 1.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Arhiva M.A.I., dosarul nr. 3 854, fila 1.

Partidul național-țărănesc conferea acestui nou stat „de mijloc” dreptul de a organiza producția țării în așa fel ca ea să satisfacă mai întâi „interesele generale... dreptul statului de a naționaliza anumite industrii, Banca Națională și unele instituții de credit”¹⁹. Evident, faptul că acest principiu fusese formulat în Platforma B.P.D. și îmbrățișat de mase largi nu putea fi ignorat de P.N.Ț., care încerca să prezinte un program cât mai complet și susceptibil de a fi însușit și aprobat de opinia publică. Lipsa de seriozitate a unor asemenea aserțiuni cu pretenții programatice a fost confirmată o dată în plus. În momentul în care acest principiu a fost tradus în viață de parlament și de guvernul democratic, adică în decembrie 1946, la 5 luni după publicarea programului său electoral, P.N.Ț. s-a ridicat atât împotriva etatizării B.N.R. cât și împotriva principiului naționalizării²⁰.

O mare atenție au acordat programele P.N.Ț. problemelor privitoare la aparatul de stat, la acele aspecte care erau nemijlocit legate de regimul politic, de caracterul puterii de stat existente în România anului 1946. Pe prim plan, P.N.Ț. își propunea să organizeze „o poliție și jandarmerie epurată de elementele nepregătite, introduse prin călcarea legilor, pentru interes de partid... repararea nedreptăților și pedepsirea abuzurilor ce s-au făcut în armată, în magistratură, în administrațiile publice, precum și în rîndurile particulare prin înlăturarea abuzivă a funcționarilor conștienți — după criteriile de partid”²¹. Lichidarea cuceririlor maselor în domeniul creării unui nou aparat de stat democratic și mai pe nume anticomunismul ca principal obiectiv al propagandei, al activității sale ideologice respira din întreaga propagandă electorală „programatică” a P.N.Ț. În ianuarie 1946 Ion Mihalache, în cuvintele sale „către țară”, se întreba: Cu cine luptăm? și tot el răspundea: „comunismul”²².

Ceea ce domină însă în programele P.N.Ț., mai ales în punctele cu tangență din programul B.P.D., este o foarte pronunțată notă de demagogie, necorespondența între promisiuni de reforme și regimul care să le asigure fiind izbitoare.

În ceea ce privește Partidul național-liberal — Brătianu, acesta și-a conturat programul electoral spre sfârșitul campaniei electorale în octombrie 1946. Manifestul-program al P.N.L. este însoțit de un apel al lui C.I.C. Brătianu intitulat „Către țară”²³. Brătianu își începea „expozeul său politic” cu următorul moto: „Nimeni nu poate fi biruitor împotriva adevărului și voinței națiunii”. Făcînd abstracție de sensul dat de P.N.L. acestor cuvinte, în sine ele exprimau un mare adevăr. Principiile programatice prezentate națiunii române nu dovedeau că P.N.L. a înțeles sensul real al celor cuprinse în acest

¹⁹ Arhivele statului București, dosarul nr. 152, fila 1.

²⁰ La câteva zile după votarea de către Adunarea Deputaților a legii pentru etatizarea B.N.R., oficiul P.N.Ț. publica un articol în care își exprima „convingerea că toate naționalizările preluate direct de aparatul politic al statului, *indiferent sub ce regim s-ar face* (adică inclusiv sub un regim național-țărănesc — *n.n.*), sînt condamnate de la început la nereușită. Este aproape un adevăr axiomatic că statul politic este un rău administrator fiindcă are o organizație incompatibilă cu gestiunea industrială sau comercială a unei întreprinderi”. „Dreptatea” nr. 259, din 28 decembrie 1946.

²¹ Arhivele statului București, dosarul nr. 152, fila 1.

²² I. Mihalache, *Cuvinte către țară*. Broșură apărută în Biblioteca P.N.Ț., București, 1946, p. 19.

²³ Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei — Direcția presei, dosarul nr. 49.

moto, că el exprima „adevărul” și că ținea seama de „voința națiunii”, că el înțelegea sensul dezvoltării istorice a României.

Una din marile probleme la care programul liberal se referă este lupta de clasă și, respectiv, structura social-economică a României și evoluției ei de viitor, raporturile dintre clase, afirmarea maselor largi pe arena vieții politice a României. După ce își afirmă atașamentul nelimitat față de proprietatea individuală, P.N.L. subliniază că este „încredințat că numai o desăvârșită înțelegere și colaborare între toate păturile sociale... pot asigura o dezvoltare sănătoasă a statului”, că „Partidul național-liberal este categoric împotriva oricărei idei de luptă de clasă, socotind că o atare luptă este stearpă, iar ura pe care ea o dezlănțuie și o întreține nu poate servi decât vrăjmașilor țării”²⁴. Nu poate fi calificată această poziție decât ca o nesocotire a rolului istoric al luptei de clasă care a împins spre progres și civilizație toate orînduirile sociale bazate pe clase antagonice. Nu era vorba de o neînțelegere a acestui adevăr, ci de o luare de poziție potrivnică față de o chestiune fundamentală a acestor vremi; afirmarea maselor muncitoare în viața politică și de stat a României și voința lor de a împinge înainte revoluția spre socialism. Acestui scop îi servea afirmația din program după care „capitalul și munca, satul și orașul sînt părți din alcătuirea generală a țării care nu trebuie să se dușmănească, ci să lucreze în frăție între ele”²⁵.

Astfel, în timp ce P.N.T. vorbea despre perspectiva ca „munca să domine capitalul”, P.N.L. preconiza „armonizarea” intereselor dintre muncă și capital, dintre exploatați și exploataitori. În timp ce programul național-țărănesc preconiza un stat „albie de mijloc”, nici „liberal-individualist” și nici „totalitarist”, liberalii doreau: „Nici stat orășenesc, nici stat țărănesc, nici stat muncitoresc, ci numai stat românesc”²⁶. Speculațiile prin declinarea cuvîntului „patrie” și „român” nu aveau șanse de reușită, mai ales din partea unor grupări politice care își bizuiau eforturile de supraviețuire nu pe elementele națiunii, ci pe sprijinul puterilor imperialiste. Încercarea partidului liberal de a escamota lupta de clasă și caracterul de clasă al statului era pe cît de ridicolă pe atît de irealizabilă. Ce sens avea acest tip de stat „românesc” preconizat de P.N.L.? Evident, burghezia și moșierimea, clasele exploatare urmau a domina în acest stat. El urma să fie un stat care să dea frîu liber „inițiativei particulare” — a burgheziei în primul rînd — față de care „statul românesc” trebuia să aibă o atitudine de „respect”, să nu-i pună nici un fel de „îngrădiri” și care să nu permită ca „o clasă socială sau un partid să fie îndreptățit a purta răspunderea și cîstea conducerii țării”²⁷, referirea făcîndu-se, desigur, la adresa clasei muncitoare și a partidului comunist. Aceasta o susțineau liberalii, care timp de peste o jumătate de veac susținuseră cu înverșunare „cîstea conducerii țării” de către un partid — cel liberal.

Prevederile programului P.N.L. în domeniul economic, fiind vorba de programul unui partid reprezentant, prin excelență, al burgheziei industriale și bancare, reflectă o deosebire de atitudine față de P.N.T. Astfel, P.N.L. se afirmă partizanul unei „reorganizări” a industriei în așa fel încît ea să fie „de cît mai mult folos tuturor ramurilor de producție...”²⁸, fără a arăta și

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

măsurile preconizate pentru o astfel de reformă, de unde să se poată deduce sensul real al acestei „reorganizări”. Statul era chemat să ajute prin credite și alte mijloace acest proces de refacere și dezvoltare a industriei, comerțului, creditului etc., în care partidul liberal socotea ca imperios necesară aplicarea principiului „porților deschise”²⁹. În acest sens P.N.L. era gata „să colaboreze activ și larg cu toate ramurile economice din afară, asigurându-le toate condițiile cinstite pentru o liberă dezvoltare, cu apărarea însă a drepturilor capitalului românesc și a muncii naționale”³⁰. Era din nou scoasă la iveală lozincă „porților deschise”, promovată, ciudat, de astă dată nu de P.N.T., ci de partidul care în trecut o combătuse — P.N.L. Desprindem o anumită convergență între urmările care ar fi rezultat din teoria „statului țărănesc” și cele care ar fi rezultat din faimoasa lozincă liberală din 1946 de proveniență țărănistă (1928—1933), pentru independența și suveranitatea națională a României: ambele, pe căi diferite, duceau la subjugarea economică, deci și politică a României de către puterile monopoliste. De ce a renunțat P.N.L. în 1946 la vechea sa lozincă „Prin noi înșine” nu putem deduce din program. Cu certitudine însă că această poziție a fost determinată de noul curs al istoriei naționale a României, de evoluția raportului de forțe pe plan mondial în favoarea democrației. Păstrarea privilegiilor de clasă, reinstaurarea regimului politic burghezo-moșieresc în România erau cu totul imposibile cu forțele proprii ale claselor dominante din interior. Singura lor nădejde era sprijinul din afară al marilor puteri imperialiste, ale căror interese economice și politice în România se împleteau. Împietirea intereselor capitalului autohton cu cel străin, pe seama maselor muncitoare și a suveranității naționale a României, era sensul real al noii orientări a P.N.L. în raportul dintre capitalul românesc și cel străin.

Deși P.N.L. era reprezentantul burgheziei industriale și bancare, în programul său susținea totuși că „agricultura trebuie să fie ramura de producțiune împrejurul căreia să se clădească toată alcătuirea economică a țării”³¹. Un astfel de punct de vedere, de altminteri de loc nou, era rezultatul firesc al caracterului burghezo-moșieresc al partidului. „România, țară eminentemente agricolă” era concluzia la care ajungeau liberalii ca și țărăniștii în legătură cu structura social-economică a țării noastre. O concluzie lipsită de temei, retrogradă, în flagrantă contradicție cu realitățile noastre românești, ba chiar cu prevederi programatice anterioare ale propriului partid. Deruta politică se reflecta și în haosul programatic. În acea epocă de curs hotărât al maselor spre democrație, liderii celor două partide burgheze reacționare își făceau iluzii privind consolidarea pozițiilor economice ale burgheziei industriale, bancare, comerciale împotriva măsurilor preconizate de guvern și prevăzute în Platforma B.P.D. Partidul liberal a opus prevederii din Platforma B.P.D. cu privire la necesitatea etatizării B.N.R. ideea după care numai o bancă „autonomă” este în stare să asigure o monedă stabilă, bancă care trebuie să „conlucreze” cu statul, industria, comerțul și agricultura³².

În programul său partidul liberal s-a opus, de asemenea, măsurilor preconizate de guvern privind impunerea progresivă asupra venitului³³ care atingea mai ales pe capitaliști. P.N.L. socotea „că progresivitatea impozitelor nu

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

poate atinge nici capitalul și nici profitul lui normal, ci numai acele câștiguri care sînt disproporționate față de capitalul investit³⁴. Dar care erau limitele „normale” ce se înțelegeau prin această „disproporționalitate” între profit și capitalul investit și mai ales cine și cum trebuia să le aprecieze, aceasta nu precizează programul. Din aceeași serie de măsuri preconizate în sprijinul burgheziei face parte și aceea că taxele vamale să nu fie „o resursă fiscală și nici un bir exagerat”³⁵. Așadar, în domeniul politicii fiscale, al impozitelor, al taxelor vamale și al altor măsuri care urmau să apere burghezia, să-i asigure profituri cît mai mari, greul sarcinilor fiscale cădea asupra maselor muncitoare. Măsuri concrete privitoare la îmbunătățirea situației materiale a maselor muncitoare de la orașe și sate nu sînt prezente. Lipseau complet din atenția P.N.L. probleme specifice clasei muncitoare și țărănimii? Nu! Era imposibil în acele împrejurări³⁶. Preocupările de bază ale liberalilor erau restabilirea „liniștii sociale”, păstrarea pozițiilor burgheziei, salvarea intereselor ei de clasă. Țărănimea și în general agricultura erau în atenția programului liberal³⁷. Pentru a „mulțumi” țărănimea, P.N.L. se declară de acord cu exproprierile și împrăștiarile efectuate de reforma agrară, cu condiția să se acorde „garanții... pentru cei ce sînt expropriați” — fără a preciza ce anume garanții trebuiau să se ofere fostei moșierimi. Era vorba cu certitudine despre despăgubiri care să permită fostei moșierimi să-și investească capitalul în industrie și astfel reforma agrară să constituie o trambulină pentru întărirea burgheziei industriale, comerciale sau bancare, pentru salvarea averilor foștilor moșieri.

Cu un astfel de program, mai ponderat în ceea ce privește forma de exprimare față de cel al P.N.Ț., s-a înfățișat partidul liberal opiniei publice românești în alegeri, cu speranța că va obține „izbînda pentru țară...”. Dar țara, poporul au judecat altfel.

În afara celor două partide burghezo-moșierești care au participat la alegeri cu programe conturate, alegătorilor le-au mai fost prezentate alte programe electorale de către o seamă de partide burgheze și mic-burgheze. Programul Partidului țărănesc-democrat — dr. N. Lupu și cel al Partidului popular românesc, de sub președinția lui Petre Ghiață, ni se par semnificative.

Programul P.Ț.D. reține atenția nu atît prin măsurile preconizate cît prin dezvăluirea unor procese și frămîntări care aveau loc în partidele burgheze și în primul rînd în P.N.Ț. — Maniu.

Programul, în prima parte, relevă că fuziunea Partidului țărănesc, creat în România după primul război mondial, cu „domnul Iuliu Maniu, a fost prima capitulare a ideologiei țărănești”³⁸, a exponenților „țărănismului curat” din partid și conducere, fapt care a permis strecurarea unor elemente „inferioare, fără personalitate și fără individualitate” în partid³⁹. Programul critica conducerea P.N.Ț. deoarece „prin manevre... lipsite de cea mai elementară rațiune politică, partidul și-a pierdut o poziție eminentă cucerită în noua constelație politică, ajungînd o grupare miluită la periferia guvernului...”⁴⁰.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*

³⁸ „Programul Partidului țărănesc-democrat de sub președinția doctorului Nicolae Lupu”. Broșură, Tipografia „Mercur”, Sibiu, 1946, p. 2.

³⁹ *Ibidem*, p. 3.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 5.

Principiile programatice preconizate de P.Ț.D. sînt în unele privințe asemănătoare cu cele ale P.N.Ț., se deosebesc însă de acestea printr-un conținut mai radical, printr-o formă mult mai ponderată. În același timp programul este în unele privințe apropiat de cel al B.P.D. Programul P.Ț.D. reia teoria „statului țărănesc“, susținînd că atît „familia țărănească“ cît și „lotul țărănesc trebuie să treacă pe primul plan al preocupărilor de stat“. În program sînt „recunoscute exproprierile săvîrșite pînă atunci“, cerîndu-se totodată „măsuri pentru ca împrumuturile să capete sentimentul proprietății, înlăturîndu-se nesiguranța pe care anumiți interesați o strecoară perfid în sufletele lor curate“⁴¹. Este un punct programatic sinonim cu al B.P.D. despre necesitatea ducerii pînă la capăt a lucrărilor reformei agrare, mai ales în privința distribuirii titlurilor de proprietate, cu scopul de a întări încrederea țărănimii în trăinicia reformei înfăptuite de guvern.

Purtător ideologic al intereselor unor categorii ale burgheziei mici și mijlocii, îndeosebi ale burgheziei sătești, P.Ț.D. în programul său se pronunța pentru „colaborarea între toate categoriile sociale“⁴², substituind raporturile dintre clase cu raporturile „naționale între români“. După ce înscrie unele revendicări la un mod cu totul general, P.Ț.D. formulează o seamă de idei programatice care priveau interesele unor categorii sociale „de mijloc“ — meseriași, negustori, mici industriași, pornind de la aprecierea acestora ca „armătură prin care se asigură viața economică a orașelor“⁴³.

Deosebit de programul P.N.Ț., programul P.Ț.D. se pronunța pentru încurajarea și dezvoltarea acelor „industrii pentru a căror funcționare normală materiile prime se găseau în cantități suficiente“⁴⁴. Toate măsurile preconizate în domeniul economic aveau menirea de a „garanta capitalului siguranța plasamentului său cu o remunerație justă“ —, iar clasei muncitoare un salariu „determinat de nevoile reale ale vieții“⁴⁵. Așadar, o orînduire capitalistă „echitabilă“ burghezo-democratică în care munca și capitalul să-și valorifice potențialul lor în condiții de „armonie“. Acesta este sensul întregului program preconizat de P.Ț.D.

Programul P.Ț.D. exprima tendințele acelor categorii ale burgheziei care doreau să se perpetueze condițiile favorabile afirmării lor în viața economică și politică a României în cadrul unui regim democratic burghez. P.Ț.D. nu s-a situat pe o poziție obstrucționistă față de măsurile și politica generală a guvernului, dar nici nu se angaja ca un factor activ la realizarea acestor măsuri. Datorită faptului că atît programatic, cît și politic el era mai radical decît P.N.Ț. și P.N.L., că în unele privințe era pe o poziție contrară cu aceste partide, P.Ț.D. poate fi socotit ca o grupare burghezo-democratică realistă, care reflectă tendințe firești, și era interesată într-o seamă de transformări progresiste ale vremii, deși nu participa la guvern.

Tendințe similare se remarcă și în programul electoral al Partidului popular românesc de sub președinția lui Petre Ghiață, care participă la alegeri depunînd în unele județe liste proprii. După ce recunoaște faptul că în România „clasele sociale sînt realități“⁴⁶, programul P.P.R. se ocupă de nu-

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibidem*, p. 9.

⁴³ *Ibidem*, p. 11.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁴⁶ Arhivele statului București, fondul Ministerul Justiției, Direcția judiciară, dosarul nr. 6.

meroase aspecte privind raportul dintre clase, locul care-l ocupau diferite clase sociale în structura social-economică a României.

În acest sens, principala teză pe care o afirmă este că „sîntem un neam de țărani” și că deci „nu poate fi tăgăduită preeminența clasei țărănești”, a cărei menire principală ar fi, chipurile, să „armonizeze interesele tuturor claselor”. Clasei muncitoare i se recunoaște meritul de a fi depus o „strădanie pozitivă”, care a făcut posibilă „rapida dezvoltare economică și industrială a colectivității românești”, fără să menționeze că ea avea sau ar fi avut vreun rol politic în istoria contemporană a României. Tratarea în acest fel a rolului clasei muncitoare și țărănimii în dezvoltarea istorică a României avea menirea de a sugera ideea că burgheziei îi revenea rolul istoric de clasă conducătoare în stat.

De altfel următorul paragraf din programul sus-amintit este edificator : „Clasa burgheză ale cărei merite (subl. ns.) în domeniul politic, inițiative îndrăznețe și realizări durabile în sectorul economic i-au îngăduit să dețină elementul de tradiție (subl. ns.) care în pas cu transformările radicale ale epocii contemporane *trebuie să-și adapteze structura, țelurile și funcțiunea economică acestor transformări*” (subl. ns.) Așadar, date fiind „meritele” ei, burghezia trebuia să joace în continuare un rol în *viața politică și economică a țării*, iar pentru aceasta ea era chemată să-și adapteze activitatea politică-economică noilor condiții istorice ! Fără a concretiza modul în care urma să se realizeze acest fenomen, această idee avea menirea de a convinge masele asupra dorinței burgheziei de a se „adapta”, a se „reînnoi” în virtutea noilor vremuri.

Cheia rezolvării contradicțiilor sociale ale vremii, bineînțeles în favoarea burgheziei, era, după programul Partidului popular românesc, atenuarea luptei de clasă prin stabilirea justă a rolului claselor sociale, definind drepturile și îndatoririle lor în ansamblul societății noastre.

La rolul rezervat claselor sociale fundamentale, subliniat mai sus, se adăuga cel atribuit intelectualilor, care, în concepția P.P.R., era de a-și aduce aportul la „îndeplinirea acestor capitale misiuni de armonizare a intereselor claselor sociale”.

Fosta moșierime urma să se „adapteze” și ea la noile condiții, să se mulțumească cu cele 50 ha rămase în urma reformei agrare, pe care însă, cu ajutorul statului, trebuia să le exploateze ca „ferme model”.

Despre nevoile materiale ale maselor muncitoare se formulează la modul general o serie de revendicări, dintre care unele deveniseră realități, fiind preluate din programul forțelor democratice, de pildă „împroprietărirea țăranilor”.

Aceste două programe sînt caracteristice pentru tendințele ce se manifestau în rîndul unor cercuri politice burgheze, care căutau să acrediteze în mase ideea despre o viitoare orînduire capitalistă mai dreaptă, mai bună, și deci să folosească alegerile ca prilej de consolidare a pozițiilor economice și politice ale burgheziei, să evite lichidarea ei din punct de vedere economic și politic.

Opinia publică înaintată aprecia programele partidelor reacționare în mod real, ca paravane pentru a ascunde poziția lor antidemocratică, ostilă transformărilor în curs și importantelor cuceriri ale maselor.

În privința problemelor de politică externă, nu ne-am propus, în articolul de față, să abordăm prevederile din programe, aceasta constituind o temă aparte.

Procesul de radicalizare politică a majorității poporului român, în sensul apărării și lărgirii prefacerilor democratice, s-a materializat într-o primă fază prin zdrobirea politică a reacțiunii în alegeri, iar într-o fază ulterioară (1947) prin înlăturarea definitivă a partidelor reacționare burghezo-moșierești de pe arena vieții politice românești. Prin aceasta s-a ușurat înfăptuirea unor transformări radicale spre revoluția și construcția socialistă, spre progresul general, economic, social și politic al României contemporane.

M. FATU

doctor în istorie

Ecoul internațional al răscoalei țăranilor români din 1888

Moment important al luptei poporului nostru împotriva împi-lării sociale, ampla ridicare a satelor din primăvara anului 1888 se înscrie în lanțul neîntrerupt de frământări și mișcări, de viguroase bătălii revoluționare duse de țărănimea română la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolu-lui al XX-lea.

Violența cu care satele au pornit să-și facă dreptate la 1888 este expre-sia unor cauze profunde, permanente ce împovărau viața țăranimii în con-dițiile sistemului agrar de după reforma agrară de la 1864 — sistem dominat de adânci contradicții — cât și a unor cauze imediate, care au agravat, la rîndul lor, situația maselor de țărani. Menținerea mării proprietăți funciare, persis-tența puternicelor rămășițe feudale în economie au avut drept consecință rui-narea perpetuă a unui număr din ce în ce mai ridicat de gospodării țărănești. Lipsuri dintre cele mai acute, și în primul rînd lipsa de pămînt, au restrîns la minimum posibilitățile de asigurare a traiului în mediul rural. Documentele vremii atestă că în 1888 în 9 din cele 32 de județe ale vechii României 41 972 de familii țărănești erau complet lipsite de pămînt, iar 14 336 de familii aveau numai pînă la 1 pogon în Muntenia și Oltenia sau $1/2$ falce în Moldova. Pulveri-zarea loturilor acordate țăranilor prin reforma agrară de la 1864, faptul că mulți dintre ei au fost excluși de la împrumut, că un procent însemnat de locuitori ai satelor continuau să fie deposezați de o parte din proprietățile lor de către moșieri și arendași au făcut ca, la 1888, numărul celor fără pămînt de hrană să ajungă la aproape 300.000 ¹. În acele condiții este evident că principala contradicție care caracteriza lumea satului era aceea dintre masele țărănești, lip-site de pămînt sau cu pămînt puțin, pe de o parte, și moșieri și arendași, pe de altă parte. Învoielile agricole oneroase, creșterea continuă a dijmii, a arenzii și cametei, nedreptățile și jafurile administrației, impozitele împovărătoare, fixate în mod arbitrar, au sporit considerabil — pe fondul lipsei de pămînt — nemul-țumirile țăranimii. S-au adăugat, la toate acestea, consecințele unei secete de-zastruoase care a bîntuit în vara anului 1887.

¹ N. Adăniloae, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, p. 342.

Frământările maselor țărănești au căpătat astfel un caracter general, manifestându-se sub diverse forme și creînd o stare de neîntreruptă încordare la sate. Alarmat de eventualitatea unei răscoale de anvergură, guvernul a recurs la paliative, evitînd să adopte măsuri reale, care să ducă la îmbunătățirea situației țărănimii nevoiașе. Văzîndu-se înșelate în așteptările lor, masele de țărani au recurs la arma luptei directe împotriva exploatatorilor și a autorităților de stat.

Răscoala nu a izbucnit simultan în toate județele și nici amploarea ei nu a fost aceeași pretutindeni, deși, în ansamblu, ea s-a desfășurat cu o mare virulență. Primele semne ale revoltei au apărut încă la sfîrșitul lunii februarie, sub forma unor frământări și proteste cu caracter local, care au urmat o linie ascendentă, culminînd, în a doua jumătate a lunii martie, cu ridicarea în masă a țăranilor din județele situate în apropierea Capitalei. Răscoala a atins maximum de intensitate în județele Ilfov, Prahova, Ialomița și Vlașca. Vîlvătaia ei s-a întins cu repeziciune în numeroase alte județe: Rîmnicu-Sărat, Brăila, Tecuci, Roman, Vaslui, Botoșani, Neamț etc.² Aproape că nu a existat sat în care, sub o formă sau alta, să nu fi răbufnit cu violență nemulțumirile țărănimii. Răsculații au luat cu asalt conacele boierești, au ars învoielile agricole, au împărțit grînele din hambarele moșierilor și arendașilor și au început să împartă pămîntul.

Înspăimîntat de avîntul răscoalei, guvernul junimist-conservator de sub președinția lui Th. Rosetti a recurs de îndată la măsuri drastice pentru a înăbuși lupta țărănimii. Numărul mare de morți, răniți (peste 1 000) și arestați (aproximativ 3 000) din rîndul răsculaților³ constituie o mărturie elocventă a brutalității cu care guvernul burghezo-moșieresc a încercat să stingă flăcările răscoalei.

În cursul desfășurării acțiunilor represive, exploatatorii nu s-au putut bizui întotdeauna pe armata trimisă împotriva țăranilor. În ciuda tacticii guvernului, de transferare a unor trupe dintr-o regiune în alta, nu puține au fost actele de fraternizare a soldaților cu răsculații. La Greci-Grădiștea, precum și în apropiere de Slobozia, dorobanții s-au lăsat să fie dezarmați de către răsculați; la Vărăști ostașii au refuzat să deschidă focul împotriva țăranilor, iar la Romanați un ofițer s-a împotrivit ordinului prefectului de a trage în răsculați⁴.

Mișcarea muncitorească, deși aflată la începuturile ei, a manifestat un viu interes față de problemele social-economice ale satului. Presa socialistă și muncitorească a consacrat numeroase pagini situației grele a țăranului român, apărînd cauza dreaptă a celor răsculați⁵. În timpul răscoalei au avut loc mai multe acțiuni, adunări de protest la București, Galați, Iași, Mizil și în alte centre, prin care muncitorii și-au manifestat solidaritatea cu țărănimea răsculată și au denunțat cu vehemență acțiunile represive ale guvernului. Se remarcă în

² *Răscoala țăranilor din 1888. Documente și mărturii privind istoria R.P.R.*, sub îngrijirea acad. M. Roller, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1950; Cornelia C. Bodea, *Contribuții documentare privind răscoala țăranilor din 1888*, în „Studii. Revistă de istorie”, anul XI, nr. 2/1958, p. 155—194.

³ *Momente din istoria poporului român*, București, Editura politică, 1966, p. 123.

⁴ *Istoria României*, vol. V (manuscris), cap. IV.

⁵ D. Hurezeanu, *Cu privire la poziția mișcării socialiste față de răscoala țăranilor din 1888*, în „Studii. Revistă de istorie”, anul XV, nr. 3/1962, p. 557—587.

această privință manifestul lansat de Cercul muncitorilor din București, în care se reflecta starea de spirit favorabilă mișcării țărănești. Manifestul făcea un aspru rechizitoriu marilor proprietari și cercurilor guvernante care le apărau interesele. „Neputincioși să stingă focul pe care ei înșiși (moșierii și arendașii — *n.n.*) l-au aprins — se arată în acest document —, nevoind ca... dreptatea să se facă țăranului, au cerut guvernului ca în sânge să înăbușe răscoala sătenilor”⁶. Manifestul scotea în evidență că singura clasă chemată să se ridice în apărarea țăranilor, legată de ea prin comunitatea de interese, este proletariatul. „Muncitori — se scria în manifest —, numai voi știți ce e amarul, numai voi știți ce va să zică robia muncii, numai voi puteți să înțelegeți pe cei care, disperați de lipsă și nedreptate, s-au răsculat... voi trebuie să strigați când ea e împușcată, datoria voastră e să ridicați glasul”⁷.

Datorită însă faptului că proletariatul din țara noastră se afla atunci pe calea organizării și consolidării sale de clasă, avînd încă o slabă experiență de luptă împotriva exploataților, în unele manifeste ale cercurilor muncitorești și socialiste nu găsim încă o poziție consecvent revoluționară față de problema agrară.

Concomitent cu răscoala țăranilor din Muntenia și Moldova s-au desfășurat mișcări țărănești în Transilvania, pe atunci încorporată în monarhia austro-ungară. Aceste mișcări au avut în centrul atenției împărțirea pămînturilor moșierești, înlăturarea abuzurilor săvîrșite de marii proprietari și autorități. Pe lîngă mobilul lor social, revoltele de aici au căpătat și o accentuată nuanță națională datorită faptului că marea majoritate a țăranilor erau de naționalitate română, iar cei mai mulți dintre moșieri erau de naționalitate maghiară. Lupte ale țăranilor români din Transilvania au avut loc „în comitatele apusene mai ales, dar cu ecouri și în părțile sudice... sub influența răscoalei izbucnite în acel an în România”⁸.

De altfel, multe ziare străine au prevăzut că răscoala din Muntenia și Moldova va avea o influență puternică „asupra populației indigene”⁹ din Transilvania și Bucovina. În fața acestei situații, guvernul austro-ungar a luat o serie de măsuri drastice, arătînd că „se vor trimite trupe la granița română”¹⁰. Cotidianul francez „La Revolte” confirma faptul că Austro-Ungaria „și-a întărit garnizoanele din Transilvania și Bucovina”¹¹. Pe linia aceluiași măsuri se înscrie și circulara transmisă de ministrul de interne de la Viena prefectilor unor județe în care nu izbucniseră încă răscoalele (Timiș, Arad, Bihor, Caraș-Severin, Sălaj, Satu-Mare), atrăgîndu-le atenția că „în urma răzvrătirii cu tendință comunistă din regatul român vecin, care poate fi inițiată și aici, rog pe dv. ca jandarmii și, în special, ofițerii să fie dublați și chemați la cea mai riguroasă supraveghere”¹².

Ziarele românești din Transilvania și Banat, precum și alte organe de presă au exprimat, în coloanele lor, atașamentul și solidaritatea țăranilor de aici cu lupta fraților lor din Muntenia și Moldova. Ziarul „Poșta română”

⁶ „Dezrobirea”, anul I, nr. 17 din 9 aprilie 1888.

⁷ *Ibid.*

⁸ Șt. Pascu, *Mișcări țărănești în centrul și sud-estul Europei din sec. al XV-lea pînă în sec. al XX-lea*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, anul VIII, tomul VIII, 1965, p. 61.

⁹ „Neue Freie Presse” din 28 aprilie 1888.

¹⁰ „România liberă”, anul XII, nr. 3 190 din 19 aprilie / 1 mai 1888.

¹¹ „La Revolte”, anul I, nr. 31, din 28 aprilie—4 mai 1888.

¹² V. A. Varga, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în „Studii. Revistă de istorie”, anul XII, nr. 3/1959, p. 45.

din Braşov a publicat numeroase articole cu privire la cauzele şi desfăşurarea răscoalei, subliniind că ţăranii au pornit împotriva moşierilor şi „a administraţiei comunale, care a fost cu totul neomenească faţă de ţărani”, şi că „legea tocmelilor agricole foarte puţin a fost respectată”¹³. La rîndul său, „Gazeta poporului” din Timişoara scria că „foamea şi numai marele dor de a-şi păstra sufletul în oase i-au făcut (pe ţărani — *n.n.*) să se răscoale... Adevărul privit drept în faţă rareori se poate a fi frumos; dar nu mai puţin urît, ba chiar hidos este neadevărul cu care îşi dau astăzi cei mari şi tari toată silinţa a denatura adevăratele cauze ale acestor tulburări...”¹⁴.

Deşi înfrîntă, răscoala din primăvara anului 1888 nu a rămas fără urmări. Guvernul junimist a fost pus în situaţia de a lua unele măsuri de ameliorare a situaţiei ţărănimii. În 1889 a fost adoptată „Legea pentru înstrăinarea unor părţi din bunurile statului şi răscumpărarea embaticurilor”, care, spre deosebire de alte legi anterioare, pune pe primul plan nu scopuri financiare, ci social-economice. Pe baza acestei legi, care a însemnat o cedare a burgheziei şi moşierimii în faţa mişcării ţărănimii, un număr de 105 165 de ţărani nevoiaşi au putut cumpăra, în anii următori, loturi mici, de 5 ha, iar alţi 1 549 de săteni loturi mai întinse¹⁵. Guvernul a fost silit, de asemenea, să intervină pentru uşurarea condiţiilor învoielilor agricole, adoptînd „Legea modificatoare a legii pentru tocmelile agricole”.

În ciuda acestor măsuri, situaţia ţărănimii a continuat să rămînă destul de grea. Înşişi reprezentanţii guvernului au recunoscut că „mai rămîne încă foarte mult de făcut pentru îmbunătăţirea soartei ţăranului”¹⁶.

★

În diferite ţări europene, răscoala de la 1888 — cea mai mare ridicare a ţărănimii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea — a cunoscut un larg răsunet. Numeroase organe de presă din străinătate au oglindit în detaliu evoluţia răscoalei, făcînd aprecieri asupra împrejurărilor care au dus la declanşarea ei. Majoritatea articolelor au dezvăluit realităţile din satele româneşti, mizeria în care au fost aduse masele ţărăneşti, explicînd prin aceasta cauzele răscoalei. Astfel de articole au contribuit la cunoaşterea situaţiei reale din România, situaţie pe care clasele exploatare căutau s-o ascundă prin toate mijloacele. Opinia publică de peste hotare a putut urmări în acest fel evenimentele din România, manifestîndu-şi înţelegerea şi simpatia faţă de lupta şi jertfa ţăranilor români. Modul de a aprecia răscoala diferea, evident, de la ziar la ziar, în raport cu interesele pe care le reprezenta fiecare organ de presă în contextul social al ţării respective şi, implicit, în contextul relaţiilor externe. Dar chiar şi organele partidelor politice burgheze din diverse ţări au inserat numeroase informaţii cu privire la această răscoală, observînd că ea a fost generată de situaţia extrem de grea a ţărănimii române. Dezvăluirea unor cauze ale răscoalei, în special de către organele de presă legate de cercurile dominante din marile ţări apusene, a fost determinată şi de faptul că aceste cercuri vedeau în răscoala de la 1888 o periclitare a intereselor lor în România. După părerea lor, îmbunătăţirea, în anumite limite, a situaţiei ţărănimii române ar

¹³ „Pošta română” nr. 28, din 7/19 aprilie 1888.

¹⁴ „Gazeta poporului” din 24 aprilie /6 mai 1888.

¹⁵ N. Adăniloae, Dan Berindei, *Op. cit.*, p. 358.

¹⁶ C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. I, Bucureşti, Editura ziarului „Universul”, 1936, p. 383.

fi evitat această răscoală și ar fi asigurat o exploatare „liniștită“ a resurselor agricole din România.

Un ecou larg a avut răscoala de la 1888 în rîndurile țărănimii din statele învecinate, care lupta, la rîndul ei, pentru dobîndirea unor condiții mai bune de viață. O seamă de cauze obiective rezultate din împărțirea nedreaptă a pămîntului, din exploatarea feroce practică în agricultură, iar în unele părți, în special în centrul și sud-estul Europei, asupra națională, precum și faptul că în acea perioadă ideile socialiste cîștigau teren și la sate explică, în bună măsură, aria largă și intensitatea mișcărilor țărănești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și, implicit, interesul cu care era urmărită lupta țărănimii române.

Referindu-se la extinderea rapidă a vîlvătăii mișcărilor țărănești, în rîndul cărora un loc important l-a ocupat răscoala țăranilor români, ziarul „La Revolte“, care apărea la Paris, nota : „Știrile primite de la București nu sînt singurele alarmante. Cele care s-au primit din diverse părți ale Macedoniei semnalează o extraordinară efervescență în rîndul populației agricole bulgare. Mișcarea țărănească se pare că a cuprins, de asemenea, toată Serbia și Bulgaria. În ciuda represiunilor sîngeroase, mișcarea țărănească se extinde cu repeziciune în această parte a Europei“¹⁷. Același ziar întrevedea iminența unei răscoale generale în Serbia : „După cît se pare, mișcarea agrară nu se va limita numai la România...“¹⁸. Ocupîndu-se de mișcările și frămîntările țărănești din Serbia, ziarul „Le Temps“ constata că „...mișcarea revoluționară se accentuează în Serbia. Nemulțumirile țărănimii, datorită impozitelor foarte mari și a exploatării crunte, au luat un caracter general ; răscoale țărănești izbucnesc în permanență“¹⁹.

În Bulgaria, ziarele au publicat numeroase articole cu privire la cauzele care au generat răscoala țăranilor din România și la desfășurarea ei. Unele organe de presă democratice au lansat chiar apeluri prin care îndemnau țărănimea bulgară să urmeze pilda țăranilor români. Redactorul ziarului „Tirnovska Konstitucia“ a fost arestat pentru că în paginile ziarului său „i-a îndemnat pe țăranii bulgari să lupte cu arma în mînă, ca țăranii din România, spre a-și ameliora situația“²⁰.

Ca și în celelalte țări din centrul și sud-estul Europei, în Austro-Ungaria problema agrară nu a fost rezolvată în mod radical în timpul revoluției de la 1848 și nici după reformele ce au urmat. În economia diferitelor provincii subjugate s-au menținut, de asemenea, puternice rămășițe feudale, ceea ce a determinat rămînerea lor în urmă, în special din punctul de vedere economic. În ciuda numeroaselor măsuri luate de autoritățile austro-ungare, lupta țăranilor români a avut un răsnet deosebit. Unele organe de presă aflate în slujba cercurilor guvernante de la Viena și Budapesta au exprimat teama exploatarelor în fața posibilității extinderii revoltelor și în Ungaria. În diverse localități din această țară au avut loc totuși puternice acțiuni țărănești, determinate de situația grea ce domnea la sate, ajungîndu-se la ciocniri sîngeroase între țărani și jandarmi. Aria mișcărilor a fost destul de largă, deși ele nu au atins amploarea celor din România.

¹⁷ „La Revolte“, anul I, nr. 31, din 28 aprilie / 4 mai 1888.

¹⁸ „La Revolte“, anul I, nr. 37, din 16/22 iunie 1888.

¹⁹ „Le Temps“, anul II, nr. 13, din 9/15 decembrie 1888.

²⁰ „România liberă“, anul XIII, nr. 3 197, din 1/13 mai 1888.

Cotidianul „Fővárosi Lapok“, editat la Budapesta, a cerut guvernului român „să reprime cu toată severitatea această răscoală, care se extinde cu repziciune și are tot mai mult caracterul unei mișcări îndreptate împotriva proprietății...“²¹. Ziarul și-a manifestat cu cinism satisfacția în urma faptului că „guvernul român s-a convins că măsurile mai puțin drastice nu sînt recomandabile și a luat măsuri severe, ordonînd comandanților de unități ca la nevoie să nu se abțină de la folosirea armelor“²². Pus în fața unor realități evidente, același organ de presă a fost nevoit să prezinte evenimentele petrecute în satele României, conchizînd că, „deși în urmă cu 23 de ani iobăgia a fost desființată, majoritatea iobagilor de pe pămînturile statului n-au primit nici pînă în ziua de azi pămîntul asigurat prin lege. De aceea, acum lozinca răsculaților a devenit satisfacerea promisiunii care li s-a făcut cu privire la împărțirea pămîntului“²³. Referindu-se, în continuare, la cauzele răscoalei, „Fővárosi Lapok“ menționa : „Într-adevăr, în unele părți țaranii sînt aduși într-o stare de mizerie extremă și este normal ca atunci cînd se aud asemenea lozinci privind împărțirea pămîntului să ia naștere o mișcare spontană împotriva proprietarilor de pămînt și a arendașilor“²⁴. Cu privire la desfășurarea și amploarea răscoalei, ziarul nota : „În multe părți, în special în jurul Bucureștiului, au avut loc ciocniri sîngeroase, care au răspîndit spaima în rîndul moșierilor“. În încheiere, autorul articolului recunoștea că, „deși guvernul este pe cale de a înăbuși răscoala, numai rezolvarea problemei pămîntului poate aduce o rezolvare definitivă“. Alte ziare au ajuns, de asemenea, la inevitabila concluzie că „nu cu puterea armelor se va putea pune capăt acestor răscoale, ci numai prin îmbunătățirea situației țărănimii“²⁵.

Menționi cu privire la amploarea răscoalei din unele localități găsim și în ziarul „Pesti Hirlap“ : „Mișcările țărănești de lîngă Urziceni — se scria într-unul din materiale — au luat proporții îngrijorătoare...“, iar răsculații „...i-au amenințat pe moșieri și arendași și au cerut pămînt de la oficialitățile comunelor. Armata trimisă împotriva lor s-a dovedit a fi insuficientă“²⁶.

Ziarul austriac „Neue Freie Presse“ a relevat cauza principală a răscoalei, arătînd că „revolta țăranilor români este un semn sigur de sărăcie a populației rurale“. Același ziar observa că tulburările țărănești „se extind din ce în ce mai mult, căpătînd caracterul unei adevărate mișcări agrare de masă“²⁷.

Cu o mare atenție a urmărit evoluția răscoalei cotidianul „Wiener Allgemeine Zeitung“²⁸, care a trimis un corespondent special la București pentru a se informa direct asupra cauzelor și proporției pe care a luat-o lupta țărănimii române²⁹.

La rîndul său, ziarul „La Revolte“ considera că „...răscoala ar putea cuprinde, de asemenea, provinciile slave dominate de Austria și chiar Italia, și atunci nimeni nu va putea spune unde se va opri această răscoală. Pretutindeni există atîta nemulțumire în sînul țărănimii, încît toți se află în pragul răscoalei“³⁰. Ziarul francez „La Reforme“, în urma analizei tuturor

²¹ „Fővárosi Lapok“ nr. 107, din 17 aprilie 1888.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ „Kolozsvár“, anul II, nr. 90, din 19 aprilie 1888.

²⁶ „Pesti Hirlap“, anul X, nr. 101, din 11 aprilie 1888.

²⁷ „Neue Freie Presse“ din 28 aprilie 1888.

²⁸ „Wiener Allgemeine Zeitung“ din 10, 11, 16 și 27 aprilie 1888.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ „La Revolte“, anul I, nr. 31, din 28 aprilie / 4 mai 1888.

știrilor primite din această parte a Europei, ajungea la următoarea concluzie : „Ne aflăm în fața unei revoluții agrare profund înrădăcinată în popor. Ea are toate trăsăturile, toate caracterele marilor mișcări agrare și desigur că ea nu și-a spus încă ultimul cuvânt“³¹.

În timpul rășcoalei, cercurile politice reacționare aflate la conducerea României au încercat să acrediteze peste hotare ideea că nu ar fi vorba de o situație gravă și că tulburările vor fi reprimare în timpul cel mai scurt. Între altele, la 12 aprilie 1888, P.P. Carp, ministrul de externe junimist din acea perioadă, a trimis o telegramă circulară oficiilor diplomatice ale României de la Paris, Londra, Berlin, Viena, Roma, Constantinopol și Sofia, în care dădea asigurări că „rășcoalele țărănești vor putea fi ușor înăbușite“ și că „în curînd va fi instaurată ordinea“³². Asigurările sale nu au reușit să inspire încredere cercurilor conducătoare din străinătate. De altfel, reprezentanții diplomați acreditați la București aveau grijă să informeze cu promptitudine guvernele lor asupra evenimentelor care aveau loc în România. Sînt edificatoare în acest sens telegramele trimise de Goluchowsky, ministrul Austro-Ungariei la București, ministrului său de externe, Kalnoky, în perioada 16—28 aprilie 1888, în care acesta prezenta amănunțit desfășurarea rășcoalelor, manifestîndu-și îngrijorarea în legătură cu posibilitățile extinderii ei și pe teritoriul monarhiei³³. Unii ambasadori s-au și grăbit să-i ceară lui P.P. Carp informații detaliate asupra rășcoalei, „considerată în străinătate ca foarte gravă“³⁴.

Posibilitatea extinderii flăcărilor rășcoalei în țările învecinate și chiar în altele mai îndepărtate, unde situația țărănimii era tot atît de gravă ca și în România, a alarmat guvernele din aceste țări, care au luat o seamă de măsuri interne cu caracter militar. Cercurile conducătoare din țările mari ale Europei au preconizat chiar o intervenție armată pentru înăbușirea luptei țărănimii române.

Numeroase știri apărute în presa vremii atestă că „Austro-Ungaria avea intențiunea să-și îndrepte trupele sale spre frontiera României, în urma mișcărilor agricole care s-au produs în această țară“³⁵. Ziarul „Kolozsvár“, care a reluat o știre apărută într-un cotidian budapestan, confirma același lucru : „Rășcoala țăranilor români... a determinat Austro-Ungaria să facă concentrări de trupe la hotarul cu România pentru a preîntîmpina extinderea rășcoalei pe teritoriul monarhiei austro-ungare“³⁶. Chiar și în Turcia, aflată mai departe de granițele României, au fost luate unele măsuri cu caracter militar „pentru întărirea garnizoanelor“³⁷ și împiedicarea unei eventuale extinderi a rășcoalelor în această țară.

Marile puteri europene și-au pus speranța și în Rusia țaristă, care în acea perioadă continua să îndeplinească rolul de „jandarm al Europei“. Însăpămîntate de mișcările țărănești și văzîndu-și amenințate interesele în această parte a Europei, unele cercuri din Franța au îndemnat guvernul țarist să intre cu

³¹ „La Reforme“ din 24 aprilie 1888.

³² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosarul nr. 56/76, R. 1, nr. 6 332, 3/15 aprilie 1888.

³³ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Secția manuscrise. Corespondența diplomatică a Austro-Ungariei, 183/1888.

³⁴ A. Beldiman, *Rășcoala sătenilor din primăvara anului 1888*, București, Tipografia „Carol Göbl“, 1889, p. 68.

³⁵ „România liberă“, anul XII, nr. 3 188, din 17/29 aprilie 1888.

³⁶ „Kolozsvár“, anul II, nr. 98, din 28 aprilie 1888.

³⁷ „La Revolte“, anul I, nr. 31, din 28 aprilie / 4 mai 1888.

trupele în România pentru a înăbuși răscoala. Referindu-se la mișcările țărănești care au avut loc în țara noastră, cât și la cele din țările învecinate, ziarul „La Liberté”, organ al cercurilor burgheze reacționare de la Paris, arăta că în „statele mici din răsăritul Europei domnește anarhia”³⁸. Pentru a se pune capăt acestei „anarii”, ziarul menționat era de părere că, „în lipsa turcilor, care nu mai au nici o putere, ar trebui ca țarul, pierzându-și răbdarea, să intre și să facă liniște”³⁹.

Împotriva acestei atitudini s-a ridicat cu vehemență grupul de tineri socialiști români care se aflau la studii în capitala Franței. Într-un protest dat publicității, ei au luat apărarea țăranilor răsculați din România, scoțind în evidență cauzele reale care au determinat izbucnirea răscoalei. Socialiștii români subliniau că această răscoală a izvorât „din cererile foarte drepte ale unui proletariat agricol care, scos din răbdare, prin apăsarea și toate despoierile suferite de la niște arendași sprijiniți de administrație, a ajuns într-o stare mult mai rea decât a proletariatului industrial din Apus”⁴⁰. Autorii protestului se declarau în mod deschis solidari cu țăranii răsculați și înfierau cercurile reacționare din Apus care au apelat la „cnutul rusesc” pentru „a da dezlegări chestiilor sociale”⁴¹ din România. Protestul a fost semnat de 32 de tineri socialiști români, printre care amintim pe E. Racoviță, D. Voinov, Al. Săulescu, M. Minovici, V. Lecca, C. Vernescu, A. Racotă.

Exponenții burgheziei și moșierimii române au încercat să denatureze cauzele reale și caracterul răscoalei țărănești din primăvara anului 1888 și să răspîndească peste hotare ideea potrivit căreia răscoala s-ar fi datorat „uneltirilor străine”. În acest fel, clasele dominante căutau să scape de răspunderea ce le revenea pentru situația mizeră a țăranimii din România, pentru brutalitatea cu care au reprimat această răscoală, pentru numărul mare de țărani uciși și schingiuiți, a căror „vină” era de a-și fi cerut dreptul la o viață mai bună. Totodată clasele exploatoare s-au străduit pe toate căile să împiedice transmiterea peste hotare a știrilor privitoare la răscoală. Ziarul austriac „Neue Freie Presse” relatează că „corespondențele străine stau sub strictul control al guvernului din București, care a imitat iute pe ruși, turci, sârbi și bulgari, cum se poate împiedica, în virtutea art. 7 al Convențiunii telegrafice internaționale, propagarea pe cale telegrafică a unor fapte adevărate, dar neplăcute guvernului. Guvernul domnilor Carp-Rosetti nu se deosebește de cel al d-lui Brătianu, căci, pe când acesta suprima toate știrile telegrafice asupra tulburărilor din București (este vorba de manifestația antidinastică de la 13 martie 1888 — *n.n.*), miniștrii actuali se îngrijesc ca nimic să nu transpire în Europa occidentală asupra tulburărilor actuale ale țăranilor”⁴². Privitor la avîntul și amploarea răscoalei, ziarul constata că „aceste tulburări agrare nu par de loc a fi fost așa inofensive după cum caută să le expună guvernul din București prin mijloacele oficiale și oficioase de care dispune. În privința aceasta este foarte instructiv să citească cineva foile române, chiar și foaia oficială, sosite aici în ultimele zile. Relatările asupra revoltei țăranilor ocupă coloane întregi și e lungă lista localităților în care s-au întîmplat dezordine”⁴³.

³⁸ „La Liberté”, anul I, nr. 31, din 6 aprilie 1888.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ „La Justice”, anul IX, nr. 3 018, din 19 aprilie 1888.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² „Neue Freie Presse” din 9 aprilie 1888.

⁴³ *Ibid.*

Faptul că guvernul român a impus o cenzură severă asupra știrilor referitoare la răscoală a fost consemnat și în alte materiale apărute în coloanele presei străine. „La Revolte” notează în această privință că toate ziarele burgheze se plîng de interceptarea corespondenței de către guvernul român⁴⁴. Aceeași constatare se găsește în cotidianul „La Reforme” : „Acum, că mișcarea agrară care a semănat panică în rîndul politicienilor și al proprietarilor români este aproape înăbușită, au început să sosească și amănuntele cu privire la această uimitoare mișcare populară. Bineînțeles că informații serioase aflăm numai din scrisorile particulare, deoarece guvernul a impus embargoul asupra știrilor referitoare la acest eveniment și a invitat ziarele să păstreze tăcere”⁴⁵.

În ciuda măsurilor luate de guvernul din țara noastră, în cercurile largi ale opiniei publice de peste hotare și-a croit drum adevărul despre avîntul și curajul de care a dat dovadă țărănimea română, despre crimele și fărâdelegile claselor dominante la adresa maselor țărănești. „Astăzi știrile care ne parvin arată că mișcarea este mult mai profundă — scrie cotidianul francez „Le Temps” —, că țăranii s-au saturat de acești bandiți în solda lui Brătianu sau Rosetti și că ei vor să-și recapete pămînturile de care au fost deposezați de moșieri”⁴⁶. Într-un articol amplu, publicat în același număr al ziarului, era descrisă cu amănunte desfășurarea răscoalei : „mișcarea a luat naștere la Urziceni, unde țăranii, în număr de peste o mie, amenințîndu-l pe prefect, au trecut la împărțirea pămînturilor. În anumite locuri au avut loc ciocniri cu trupele și conflicte sîngeroase. Au fost operate foarte multe arestări. Nu se cunoaște numărul morților și răniților... În anumite locuri, răscoala a fost înăbușită. În alte părți, ea continuă. Agitația persistă mai cu seamă în regiunile din nord, est și sud, cit și în jurul Bucureștilor...”⁴⁷. Remarcînd avîntul puternic și dîrzenia luptei țăranilor, refuzul soldaților de a trage în răsculați, ziarul sublinia, în continuare, că „guvernul nu se poate baza pe armata teritorială și nici chiar pe armata activă. Au loc dezertări în masă. A trebuit să se cheme la București trupe din Moldova...”⁴⁸. Deși revendicările țărănimii răscolate au îmbrăcat forme diverse, se sublinia în articol, „pretutindeni se cere o nouă împărțire a pămîntului, pentru a pune capăt mizeriei în care se zbate populația rurală”⁴⁹.

Un amplu articol despre evenimentele din țara noastră a publicat revista franceză „Le Journal des Economistes”. După o succintă prezentare a desfășurării răscoalei, se releva că, deși ea a fost înăbușită, cauzele care au declanșat-o continuă să subziste. „Aceste cauze rezidă în același timp în jugul apăsător al impozitelor, al exploatării la care sînt supuși țăranii români de către aristocrația rurală și de moșieri, de la care țăranii sînt nevoiți să arendeze și subarendeze pămînturile... Răscoala a fost înăbușită, însă noi știm foarte bine că cauzele care au declanșat această mișcare nu au fost remediate, astfel că nu va trece mult timp și ele vor izbucni din nou”⁵⁰.

Articole și corespondențe amănunțite cu privire la ridicarea țăranilor din România a publicat și ziarul francez „La Reforme”. Într-unul din aceste articole, după ce descrie situația mizeră a satelor și cauzele imediate ale izbuc-

⁴⁴ „La Revolte”, anul I, nr. 32, din 5/11 mai 1888.

⁴⁵ „La Reforme” din 24 aprilie 1888.

⁴⁶ „Le Temps”, anul II, din 16 aprilie 1888.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ „Le Journal des Economistes”, vol. 42, Paris, aprilie—iunie 1888, p. 314—315.

nirii răscoalei, care „a semănat groaza în rîndul politicienilor și al proprietarilor de pămînt din România“ ⁵¹, se dau date, evident parțiale, despre desfășurarea și acțiunile de reprimare a țărănimii : „Răscoala a fost deosebit de serioasă în patru județe, toate în apropierea Bucureștilor... 120 de sate s-au răscolat succesiv ; armata a ocupat 68 de sate. Numărul victimelor de partea țăranilor este de 100 de morți, 200 de răniți și peste 1 200 de arestați“ ⁵². Articolul menționează, în continuare, actele de fraternizare a unor soldați cu țăranii răsculați. Ei au refuzat „să tragă împotriva țăranilor sau chiar să meargă în satele răscolate. Soldații din Regimentul 6 dorobanți (armata teritorială) s-au unit cu țăranii pentru a trage asupra ofițerilor. Acest regiment a fost apoi trimis în Moldova“. În încheiere, ziarul conchide : „Din această răscoală, care a semănat cîteva zile panică în rîndul burgheziei române, se poate trage concluzia că răscoala cu arma în mînă este singurul mijloc prin care poporul își poate face dreptate... Timp de ani și ani de zile, acești țărani năpăstuiți au cerut prin mijloace pașnice o ameliorare a situației în care se află, însă păsurile lor nu au fost ascultate. Iată însă că acum ei și-au pierdut răbdarea și s-au ridicat în masă... guvernul îngrozit le-a promis pămînt ; rezultatele la care s-a ajuns dovedesc că ei au fost îndreptățiți să se răscoale. Însă ei nu trebuie să se oprească la jumătatea drumului ; dacă vor și să persevereze, atunci tot pămîntul le va aparține“ ⁵³.

Materiale cu privire la răscoala din România au publicat și alte ziare franceze : „Le Figaro“, „Matin“, „Cocarde“, „La Republique Française“, „Petite France“, „Journal des Debats“ etc.

În Anglia, răscoala a fost urmărită, de asemenea, cu interes. „The Times“ ⁵⁴, unul dintre cele mai mari cotidiane britanice, a trimis un corespondent special în România pentru a se informa la fața locului asupra desfășurării evenimentelor și „a dovedi“ afirmațiile cercurilor conservatoare britanice potrivit cărora mișcarea ar fi fost rezultatul uneltirilor Rusiei, în tendința ei de a-și extinde dominația asupra țărilor din Balcani. În cele din urmă, corespondentul s-a văzut nevoit să recunoască faptul că la baza acestei răscoale a stat situația mizeră a țărănimii române, care, „împinsă de nevoi și foamea de pămînt, s-a ridicat în masă împotriva moșierilor și a uneltelor acestora“ ⁵⁵.

Evoluția răscoalei țărănești din România a fost consemnată și în paginile altor ziare britanice : „Daily News“, „Pall Mall Gazette“, „Daily Telegraph“, „Morning Post“, „Standard“ și altele. În general însă, presa engleză s-a rezumat la simpla constatare a evenimentelor, fără a face comentarii pe marginea lor.

Ampla ridicare a țărănimii române a fost cunoscută și în rîndul mișcării muncitorești internaționale. La primul Congres al Internaționalei a II-a, întrunit la Paris, în 1889, deci la numai un an după înăbușirea răscoalei, mișcarea muncitorească din țara noastră și-a trimis reprezentanți, care au ridicat problema luptei de clasă la sate. Delegatul român D. Mani a înfățișat situația

⁵¹ „La Reforme“ din 24 aprilie 1888.

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ „The Times“ din 29 aprilie 1888.

⁵⁵ *Ibid.*

deosebit de grea a țăranimii române, lupta sa împotriva moșierilor și arendașilor. El a dezvăluit cauzele care au generat răscoala țăranimii române din primăvara anului 1888, arătând, printre altele, că „în România marii moșieri dețin peste 3/5 din pământul agricol; o cincime este proprietatea statului, iar cealaltă cincime revine țăranilor, al căror număr depășește cifra de 7 milioane... În ultimii ani, sărăcia locuitorilor s-a mărit așa de mult încât nemulțumirea a provocat o răscoală țărănească”⁵⁶. În continuare, D. Mani a subliniat că mișcarea socialistă din țara noastră a înscris în preocupările ei și problema agrară: „Pentru ușurarea soartei țăranilor români, partidul socialist (cercurile socialiste — *n.n.*) cere darea pământurilor statului obștilor și cooperativelor care vor lucra acest pământ în mod colectiv”⁵⁷.

La următorul Congres al Internaționalei a II-a (Bruxelles, 16—23 august 1891), socialiștii români au prezentat un raport privind organizarea propagandei în rîndurile maselor țărănești, problema agrară fiind astfel pusă „în discuția tuturor partidelor socialiste”⁵⁸.

La cel de-al III-lea Congres (Zürich, 1893), „în urma răscoalelor agrare care au izbucnit în România și care au fost toate înăbușite în sânge”⁵⁹, delegația socialiștilor români a pus un accent deosebit, în raportul prezentat, asupra programului agrar preconizat de P.S.D.M.R., insistînd ca „problemele referitoare la muncitorii agricoli să-și găsească locul binemeritat pe ordinea de zi a viitoarelor congrese socialiste internaționale”⁶⁰.

*

Pe drumul neîntreruptelor bătălii revoluționare duse de țăranimea română, puternica dezlănțuire din primăvara anului 1888 constituie o etapă deosebit de importantă. Expresie a ascutirii contradicțiilor sociale la sate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, răscoala a pus în lumină potențialul revoluționar al masei de țărani, care, veacuri de-a rîndul, pînă la afirmarea proletariatului în viața politică a țării, a reprezentat principala forță socială de împotrivire față de exploatarea. Ea „a dezvăluit cu limpezime dispoziția, fizionomia și caracterul celor două grupări ale forțelor de clasă care au acționat în timpul răscoalelor și a contribuit în același timp la adîncirea și cristalizarea pozițiilor acestora”⁶¹.

În același timp, răscoala a spulberat încercările burgheziei și moșierimii de a acredita ideea că prin reforma agrară din 1864 problema pământului și, în general, problema țărănească ar fi fost complet și definitiv rezolvată. Lupta țăranimii a dat o puternică lovitură rămășițelor feudale și a ridicat cu acuitate problema îmbunătățirii fundamentale a situației satului românesc.

⁵⁶ *Protokoll des Internationalen Arbeiter-Kongresses zu Paris, vom 14 bis 20 Juli 1889*, Nürnberg, 1890, p. 56.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ „Munca”, anul II, din 22 august 1891.

⁵⁹ „Raport présenté par les délégués du Parti Social-Démocrate des Ouvriers de Roumanie au Congrès Socialiste de Zürich”, Imprimerie de la Société Suisse du Grutoli, Zürich, 1893, p. 7.

⁶⁰ *Ibidem.*, p. 9—10.

⁶¹ D. Hurezeanu, *Cu privire la poziția mișcării socialiste față de răscoala țăranilor din 1888*, în „Studii. Revistă de istorie”, anul XII, nr. 3/1962, p. 560.

Răscoala a demonstrat, o dată în plus, necesitatea organizării țărănimii și a pus în lumină ideea că țărănimea nu poate învinge în lupta împotriva exploatării decât în alianța și sub conducerea proletariatului.

Materialele apărute în presa internațională cu privire la uriașa ridicare a țărănimii române din 1888 au constituit un act de acuzare la adresa claselor exploatoare, a cercurilor guvernante burghezo-moșierești din România. În ciuda severului regim de cenzură instituit de autorități în legătură cu știrile privind lupta revoluționară a țărănimii române, opinia publică, masele țărănești din numeroase țări europene au fost ținute la curent, prin intermediul presei, cu evoluția evenimentelor din România, manifestându-și simpatia și înțelegerea față de dreptatea cauzei răsculaților.

Socialiștii români au făcut cunoscut în rîndul mișcării muncitorești internaționale cauzele și amploarea răscoalei, atrăgînd atenția în acest fel asupra situației țărănimii din România. Lor li se datorează faptul că, pentru prima oară, problema țărănească a constituit obiectul unor dezbateri în congrese ale Internaționalei a II-a.

Răscoala țărănimii române, desfășurată cu 80 de ani în urmă, se înscrie la loc de seamă în istoria tradițiilor de luptă ale poporului român pentru libertate și progres. Ea a scos încă o dată în evidență setea de dreptate socială, hotărîrea de luptă și spiritul de sacrificiu, componente ale trăsăturilor de bază ale poporului român.

A. HARȘA, L. GERGELY

Dictatul de la Viena— încălcare brutală a independenței și suveranității României

Dintotdeauna ființa poporului și integritatea statelor mici și adesea mijlocii au fost periclitate în epocile de afirmare a forței agresive a marilor puteri, în momentele de recrudescență sălbatică a reacționarismului în cadrul acestor puteri. În al patrulea deceniu al secolului nostru, instaurarea fascismului în Germania a născut grave primejdii pentru independența și suveranitatea statelor europene.

Eforturile celui de-al III-lea Reich pentru crearea unei mașini de război distrugătoare, intențiile sale revanșarde și revizioniste afișate cu tot mai multă ostentație, concomitent cu politica de încurajare a tendințelor agresive promovată de marile puteri occidentale Anglia și Franța, au provocat serioase motive de îngrijorare pentru statele mici și mijlocii, care-și vedeau periclitată independența și integritatea națională.

Noua situație internațională ridică mari probleme în fața politicii externe românești. Aceasta a avut loc în condițiile oscilațiilor generale ale politicii guvernărilor României, între anii 1938—1940 îndeosebi, pe fondul înrîuririi negative asupra acestora a politicii externe de concesiuni a puterilor apusene, mai ales a Angliei, și a creșterii presiunilor Germaniei hitleriste asupra țării noastre. Datorită poziției strategice și resurselor sale economice, țara noastră a devenit dintru început unul din obiectivele expansiunii statelor fasciste, cu atât mai mult cu cât Ungaria horthistă s-a aliniat la comandamentele agresive ale politicii hitleriste.

Politica de revizuire a granițelor stabilite prin Tratatul de la Trianon a fost prezentă în toate programele reacțiunii maghiare între anii 1920 și 1941, și promovată cu fervoare de cabinetele ce au guvernat în epoca ascensiunii hitlerismului. Această politică a fost intensificată în mod deosebit de guvernul Gömbös, apoi de guvernele Daranyi (1936—1938), Imrédy (1938—1939) și mai ales Teleky Pal (1939—1941).

Clasele exploatare din Ungaria și-au dat seama că planurile lor vor prinde viață numai cu concursul statelor mari, imperialiste, respectiv cu al acelor care la un moment dat aveau să domine Europa; în consecință, ele și-au îndreptat atenția tocmai către aceste state, căutând să profite de orice conjunctură internațională favorabilă. Nu întâmplător guvernele amintite au intensificat politica lor revizionistă în funcție de consolidarea fascismului în Italia și apoi în Germania și, mai cu seamă, pe măsură ce puterile Axei încălcau tratatele postbelice.

Încă la 5 aprilie 1927, cu prilejul încheierii Tratatului de prietenie dintre Italia și Ungaria, Mussolini a promis acesteia din urmă că o va ajuta în realizarea pretențiilor ei teritoriale¹. Cu nouă ani mai târziu, ocupându-se în mod concret de pretențiile teritoriale ale Ungariei horthiste asupra României, contele Ciano propunea împărțirea Transilvaniei printr-un coridor care să cuprindă și Clujul². Prin această atitudine constantă, Italia fascistă a încurajat și favorizat revizionismul horthist. Politica revizionistă a guvernelor horthiste a fost stimulată și încurajată de Germania hitleristă, căci era în concordanță cu propriile sale planuri expansioniste îndreptate spre sud-estul Europei. Germania, luptînd „pentru desființarea tratatului de la Versailles — declara în decembrie 1934 von Neurath, ministrul de externe nazist —, în mod firesc, este silită de a da sprijinul său moral tuturor celor ce luptă pentru revizuirea tratatelor, deci și Ungariei“³. Această tendință politică a devenit și mai evidentă începînd cu anul 1936, cînd Germania nazistă a trecut la amenințări. „Nu există nici un fel de pact de asistență mutuală între noi și Ungaria — declara von Neurath —, însă, dată fiind situațiunea identică ce există între noi, care luptăm împotriva tratatului de la Versailles, și Ungaria, care luptă împotriva tratatului de la Trianon, avem deplină înțelegere pentru lupta ungarilor împotriva tratatelor“⁴.

Similitudinile de orientare și de țeluri politice ale celor două regimuri fasciste deveneau tot mai limpezi. La sfîrșitul lunii august 1938, cu prilejul vizitei lui Horthy în Germania, Hitler a afirmat că „solidaritatea maghiarogermană va fi deosebit de prețioasă pentru cele două popoare, mai ales acum cînd ele sînt vecine și cînd, ca vecine, și-au găsit frontierele lor istorice definitive, în urma evenimentelor istorice“⁵. Numai că această „solidaritate“ s-a concretizat în acțiuni de natură să încalce în picioare, în mod brutal, independența și integritatea teritorială a altor popoare. De altfel, Horthy și cercurile fasciste din Ungaria au fost gata să participe la acțiunile agresive ale Germaniei hitleriste în schimbul împărțirii prăzilor.

Prin asigurările pe care le acorda, Germania nazistă dădea expresie politicii sale de ațîtare și folosire a neînțelegerilor dintre țări și popoare în vederea atingerii propriilor țeluri imperialiste.

În același timp, peste realitățile trăite de milioane de maghiari din Ungaria, muncitori, țărani, meșteșugari, spoliați și asupriți de clasele dominante, striviți de jugul reacționar al regimului horthist, conducătorii acesteia impuneau realitatea plăsmuită în cabinetele lui Hitler și Mussolini, de sfîrtecare a țărilor și sprijinire a ascensiunii celei mai barbare forțe a Europei contemporane — hitlerismul.

Cu prilejul primului arbitraj de la Viena, din 2 noiembrie 1938, care a consfințit dezmembrarea Cehoslovaciei, Ungaria horthistă a primit, mulțumită

¹ Arhivele statului București, fondul Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 22/1938, fila 28.

² *Ibidem*, dosarul nr. 114/1941, fila 176.

³ A. Niri, *Istoricul unui tratat înrobitor*, Editura științifică, București, 1965, p. 64.

⁴ *Ibidem*, p. 91.

⁵ „Universul“ din 1 septembrie 1938.

puterilor Axei, o parte a Slovaciei și a Ucrainei subcarpatice, un teritoriu de peste 12 000 kmp⁶, cu o populație de 1 100 000 de oameni. „Prima etapă de refacere a Ungariei ciuntite — declara cu satisfacție Horthy — s-a înfăptuit, urmînd pe rînd restul“⁷. Acest arbitraj a constituit o încurajare directă a propagandei revizioniste a guvernului horthist, care de acum avea să aibă ca obiectiv principal ocuparea Transilvaniei. Comentînd primul arbitraj de la Viena, presa românească remarcă faptul că, examinînd în mod obiectiv verdictul puterilor Axei, „este imposibil să descifrezi criteriile care au condus judecata arbitrilor“, iar marele istoric Nicolae Iorga scria : „O mai fătîșă manifestare a silei nu se poate închipui. Ar trebui ca întreaga conștiință a lumii să protesteze : se vînd popoarele ca, după căderea lui Napoleon, în tratatele de la Viena“⁸.

În aceste acțiuni cotropitoare, țările fasciste au avut acordul tacit al marilor puteri occidentale, care au accentuat politica lor conciliatoare, mai ales după acordul de la München. Astfel, după întreruperea tratativelor de la Komaron dintre Ungaria și Cehoslovacia, care au precedat primul arbitraj de la Viena, Ribbentrop a plecat la Roma pentru a stabili poziția comună cu guvernul italian față de „diferendul“ maghiaro-cehoslovac. La 27 octombrie 1938, chiar în ziua sosirii lui Ribbentrop, consulul englez i-a comunicat lui Ciano „că, deși guvernul său nu se opune unei conferințe cvadripartite, totuși ar fi mult mai bucuros cu un dictat al Axei“⁹. De asemenea, într-o scrisoare de răspuns, Chamberlain, o veritabilă marionetă a lui Hitler în politica sa față de centrul Europei, îi scria, la 28 octombrie 1938, lui Horthy că „guvernul Măriei Sale (guvernul englez — *n.n.*) recunoaște că Ungaria are pretenții justificate și speră că acestea vor putea fi satisfăcute“, asigurîndu-l că va întreprinde orice va sta în putință, „împreună cu ceilalți participanți la acordul de la München, ca Ungaria să realizeze o asemenea satisfacție a cerințelor sale, care să alcătuiască baza unei înțelegeri drepte“¹⁰.

Primind mîna liberă, țările fasciste își îndreaptă intențiile anexioniste spre estul și sud-estul Europei.

La 15 martie 1939, trupele hitleriste ocupă Praga. De acum expansiunea Germaniei spre România era și mai mult netezită. Pînă și oficialități ale Franței erau convinse „că Hitler se va îndrepta împotriva României“, mai ales că „Ungaria, vecină cu ambele țări, era ostilă României și dispusă să sprijine planurile lui Hitler“. Bonnet, ministrul afacerilor externe al Franței, își exprima părerea că România urma să fie „felul următor în meniul nazist“¹¹.

În fața iminenței pericolului hitlerist și horthist pentru independența și integritatea țării, într-un manifest din 20 martie 1939, Partidul Comunist Român atrăgea atenția tuturor forțelor sociale patriotice : „Bestia hitleristă și

⁶ *Documente secrete ale lui Horthy Miklos*, Editura „Kossuth“, Budapesta, 1962, p. 313.

⁷ Arhiva Procuraturii regiunii Cluj, fondul Parchetului general al Curții de apel Cluj, dosarul nr. 1/1938, actul nr. 29, din 3 noiembrie 1938.

⁸ „Universul“ din 5 noiembrie 1938.

⁹ *Documente secrete ale lui Horthy Miklos*, Editura „Kossuth“, Budapesta, 1962, p. 189.

¹⁰ *Ibidem*, p. 190.

¹¹ Martin Gilbert, Richard Gott, *Conciliatorii*, Editura politică, București, 1966, p. 305.

Ungaria horthistă au invadat Cehoslovacia. Spînzurătoarea, foametea și sîngele încalcă popoarele democrate din Cehoslovacia. Invazia hitleristă se îndreaptă spre România... Granițele noastre sînt amenințate”¹².

Pînă în vara anului 1940, pe plan extern, mare parte a cercurilor conducătoare ale României au căutat să mențină alianțele tradiționale cu Anglia și Franța, să întărească Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, să încheie tratate menite să asigure independența și integritatea teritorială a țării. În același timp, ele au respins încercările de atragere a României în acțiuni agresive față de alte state. Astfel, România nu a dat curs propunerii guvernului polonez de a se constitui un lanț de alianțe ce s-ar fi întins de la Marea Baltică la Marea Neagră și care vizau Uniunea Sovietică.¹³

Pentru stabilirea unor relații de bună vecinătate, guvernul român a făcut numeroase propuneri Ungariei horthiste în vederea realizării unui modus vivendi pe baza unei înțelegeri bilaterale. De pildă, în iunie 1939, guvernul român a făcut cunoscut că este gata să încheie o înțelegere prietenească și loială cu statele vecine, „că o asemenea înțelegere cu statul maghiar... poate fi deosebit de folositoare unei bune și pașnice rînduiei în bazinul dunărean”¹⁴. Mergînd pe această linie, la 24 august 1939, guvernul român a propus, fără rezultat însă, guvernului horthist încheierea unui pact de neagresiune. „Guvernul ungar — arată istoricul maghiar Juhasz Gyula — n-a fost de acord să facă nici cel mai mic pas în interesul apropierii româno-maghiare. El a respins toate inițiativele guvernului român sub motivul că socotește inacceptabilă orice soluție în afara celei a concesiilor teritoriale”¹⁵.

În aceste condiții, cercurile guvernante ale României au căutat să cultive și să consolideze în continuare raporturile diplomatice tradiționale cu Franța și Anglia pentru a-și asigura sprijinul acestora în vederea menținerii independenței și integrității țării.

Pe lîngă ofertele de a vinde Angliei și Franței cereale și petrol, guvernanții României au insistat asupra obținerii unor garanții reale în fața expansiunii hitleriste și horthiste. În 1939 ministrul de externe român Grigore Gafencu a făcut o călătorie de informare la Roma, Paris, Londra, Bruxelles, Varșovia, Ankara, Belgrad, Atena, Vatican și Berlin cu scopul de a discuta probleme care interesau într-un mod acut România. Aceste vizite au urmărit, pe lîngă tatonarea pozițiilor diferitelor guverne și găsirea căilor, stabilirea de înțelegeri pentru menținerea statu-quo-ului în această parte a Europei. Dar, după cum rezultă și din memoriul adresat lordului Halifax, la 12 februarie 1940, de către Gafencu, intențiile guvernului român n-au produs efectele dorite. Deși România a atras atenția guvernelor interesate din timp, interven-

¹² Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosarul nr. 221, fila 87.

¹³ Arhivele statului Timișoara, fondul nr. 563, dosarul nr. 43/1938, fila 23.

¹⁴ Grigore Gafencu, *Politica externă a României*, București, 1939, p. 26.

¹⁵ Juhasz Gyula, *Politica externă a guvernului Teleky*, Editura Academiei de științe, Budapesta, 1964, p. 71—72.

ția sa a rămas fără succes¹⁶. Anglia s-a dovedit a fi statornică în a-i da Germaniei să înțeleagă că nu are interese majore în Europa răsăriteană. Or, „a indica Europa răsăriteană ca o regiune în care nu va fi stînjinit de Marea Britanie echivala cu o invitație de a-și grăbi planurile sale (e vorba de Hitler — *n.m.*) și a-l incita ca aceste planuri să fie și mai ambițioase“¹⁷.

Pe parcurs s-a dovedit că această observație a fost pe deplin întemeiată. Politica expansionistă a Germaniei hitleriste s-a materializat în măsura în care marile puteri și-au manifestat inconsecvența și dezinteresul față de soarta statelor mai mici. În raportul din februarie 1938, ministrul României la Londra, Grigorcea, scria : „Trebuie să constat că cercurile bine informate (Foreign Office și presa) își dau foarte bine seama că Germania vrea să realizeze nu numai unitatea tuturor germanilor într-un singur stat, dar și înfăptuirea hegemoniei complete asupra tuturor statelor din Valea Dunării“¹⁸. Caracterizînd poziția Angliei față de expansiunea Germaniei spre sud-estul Europei și perspectiva garanțiilor date de aceasta României, diplomatul român conchidea : „Anglia nu are astăzi nici o dorință să se opună expansiunii germane înspre sud-est și nu putem conta pe un eventual sprijin eficace al Marii Britanii în această privință“¹⁹.

Această situație, coroborată cu constatările făcute cu prilejul diferitelor vizite oficiale în capitalele europene, a avut darul să îngrijoreze guvernul român. Neliniștea avea să se accentueze în mod deosebit în zilele cotozirii Cehoslovaciei de către Germania hitleristă, față de care garanțiile marilor puteri s-au dovedit a fi lipsite de consistență. Trăgînd învățăminte din soarta Cehoslovaciei, guvernul român a ținut să facă atente guvernele marilor puteri asupra răspunderii ce le revine în legătură cu soarta României. Astfel, în telegrama cifrată din 6 aprilie 1939 trimisă Legației României la Londra, Grigore Gafencu preciza că pentru România ideea de independență se confundă cu ideea de integritate teritorială și că ea este hotărîută să-și apere hotarele cu înverșunare²⁰.

După îndelungate tergiversări, la 13 aprilie 1939, Anglia și Franța au hotărît să acorde garanții Greciei și României. Cu privire la acest act, Chamberlain declara în Camera Comunelor : „Am ajuns la concluzia că în cazul unei acțiuni care ar fi luată și care ar amenința precis independența Greciei și a României și care ar fi considerate de către guvernul grec și român respectiv ca vital să reziste cu forțele lor naționale, guvernul Majestății Sale se simte legat de a da imediat guvernelor grec și român, după cum va fi cazul, tot sprijinul pe care-l are în puterile sale“. O declarație oarecum asemănătoare a făcut presei și Daladier²¹.

Apreciate și primite de România cu satisfacție, garanțiile de mai sus aveau să se dovedească ulterior formale și iluzorii. Formalismul lor rezulta

¹⁶ Viorica Moisuc, *Acțiuni diplomatice împotriva Germaniei hitleriste*, în „Studii“ nr. 4/1966, p. 720.

¹⁷ Martin Gilbert, Richard Gott, *Op. cit.*, p. 71.

¹⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 103, dosarul nr. 8 025, fila 1.

¹⁹ *Ibidem*, fila 2.

²⁰ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), fondul nr. 71, Transilvania, 1920—1944, volumul 39, fila 172.

²¹ „Universul“ din 15 aprilie 1939.

din experiența garanțiilor față de Cehoslovacia, garanții care au fost uitate în momentele în care soarta acestei țări s-a aflat în pericol. De altfel, Chamberlain, în declarația făcută, la 4 aprilie 1939, în Camera Comunelor, afirmase tocmai trăsăturile politicii conciliatoare, concesive a guvernului englez față de Germania hitleristă, când a spus că, în politica sa externă, Anglia trebuie să renunțe la tradiții²². Erau iluzorii și unilaterale din moment ce ele se refereau numai la independență, nu și la integritatea teritorială²³. Cercurile înaintate din țara noastră înțelegeau că garanțiile statelor mari apusene nu aveau substanță fără stabilirea de bune raporturi între România și Uniunea Sovietică.

În dorința de a elucida conținutul lor, cercurile conducătoare românești, prin ministrul României la Londra, Tilea, a insistat pe lângă lordul Halifax asupra oportunității unei declarații publice din partea guvernelor englez și francez în legătură cu garanțiile acordate României. La 14 decembrie 1939, guvernul englez a ajuns la concluzia că oportunitatea declarației publice „ar fi posibilă numai în cazul când Turcia ar merge imediat în ajutorul României și că nu s-ar putea teme de nici o opoziție din partea Italiei”²⁴. În sfârșit, la 19 decembrie 1939, Anglia a făcut cunoscut guvernului român că garanțiile sale și ale Franței date României sînt condiționate de asistența Turciei și de neutralitatea Italiei²⁵. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor confirmă justetea concluziei că inconsecvența, renunțarea cu o ușurință condamnatibilă la tradițiile și obligațiile asumate au facilitat în mod evident expansiunea hitlerismului, au influențat negativ însuși mersul evenimentelor din țara noastră. Germaniile hitleriste i s-au creat astfel largi posibilități pentru a-și realiza planurile de încălcare brutală a independenței și suveranității României, pentru a-și subordona, mai întâi economic și apoi politic, țara noastră. Pentru atingerea acestui scop cercurile conducătoare ale Reichului nazist au încurajat prin toate mijloacele posibile formarea, dezvoltarea și activizarea agenturilor lor în majoritatea țărilor. O astfel de agentură a fost la noi în țară Garda de fier.

Încă în 1934, deci numai la un an după instaurarea fascismului în Germania, oficiul special de politică externă al partidului nazist din Germania a creat o secție a sa specială pentru România. În anii 1934—1936, Alfred Rosenberg, conducătorul oficiului respectiv, fixase ca obiectiv central al acestei secții realizarea unei conlucrări cu grupurile fasciste din România în vederea scoaterii din guvern a lui Nicolae Titulescu²⁶. Datorită luptei lui consecvente, cu o stăruință fără egal pentru întărirea și consolidarea Micii Înțelegeri, a Înțelegerii Balcanice, pentru încheierea alianțelor ce ținteau menținerea și respectarea statu-quo-ului teritorial, a libertății și independenței popoarelor, datorită încredințării publice a Gărzii de fier și a împotrivirii față de încălcările atât de flagrante ale Tratatului de la Trianon, marele patriot și diplomat român a intrat în dizgrația fascismului. Carol al II-lea a consimțit la scoaterea din guvern a lui Nicolae Titulescu tocmai într-o perioadă în care imperati-

²² „Universul” din 5 aprilie 1939.

²³ *Documente ale diplomației politicii externe a Ungariei*, vol. IV, Editura Academiei de științe, Budapesta, 1962, p. 696.

²⁴ Arhivele statului București, fondul Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 276/1940, fila 1.

²⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 294/1944, fila 7.

²⁶ Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Editura „Franz Steiner”, Wiesbaden, 1954, p. 11.

vele României îl reclamau cel mai mult în fruntea Ministerului de Externe. Subliniem și faptul că înlăturarea lui Nicolae Titulescu din guvern a însemnat atât o satisfacție pe care regele Carol al II-lea a dat-o grupărilor fasciste interne, Gărzii de fier în special, cât și prima, dar condannabila concesie făcută Germaniei hitleriste în condițiile anului 1936. După îndepărtarea lui Titulescu, prestigiul diplomației românești se va micșora, succesorii săi manifestând inconsecvență în politica externă, fapt de care au profitat mult puterile Axei.

Pe măsura consolidării influenței și pozițiilor hitlerismului, acesta avea să trateze cu România de pe poziții de forță. Brutalitatea, intimidarea, șantajul și amenințarea cu cotoșirea armată, pregătirile efective, reale în acest sens au constituit coordonate de principiu fixate de Germania hitleristă față de țara noastră. Ea ținea cu tot dinadinsul să pună mâna pe petrolul și grânele țării noastre și a urmărit, pas cu pas, înfăptuirea acestor planuri, angajând tratative de pe poziții de inegalitate, caracterizate prin amenințări. Așa, bunăoară, în discuția avută la Berlin, în noiembrie 1936, cu Gh. Brătianu și Atta Constantinescu, cerînd României schimbarea politicii sale externe, Göring spunea: „Trebuie să vedeți ce e preferabil: Germania sau Mica Înțelegere, Franța, Rusia pentru garantarea granițelor ungurești”²⁷.

Chipul violent al politicii hitleriste, amestecul brutal în treburile sale interne sînt ilustrate cu foarte multe date, episoade. Astfel, cu prilejul întîlnirii de la Berghoff, din 24 noiembrie 1938, dintre Hitler și Carol al II-lea, fîhrerul a insistat pe lîngă rege să definitiveze ruptura cu Anglia și Franța, să încheie o alianță în toate domeniile cu Germania și să aducă la putere Garda de fier, iar Zelea Codreanu să fie însărcinat cu formarea guvernului²⁸. Drept mulțumire, Hitler a declarat că față de eventualitatea unui conflict între România și Ungaria Germania nu va lua nici o poziție²⁹. În cadrul acestei întrevederi, Hitler a manifestat față de Carol duritate, intoleranță, l-a amenințat, l-a insultat, într-un cuvînt a avut o atitudine neobișnuită în uzanțele diplomatice dintre state. „Tratamentul hitleriștilor a fost atât de dur, încît regele și suita lui se așteptau chiar la un atentat asupra lor pe teritoriul Reichului”³⁰.

Un alt exemplu îl constituie reacția vehementă a Germaniei hitleriste în legătură cu acțiunea guvernului român față de Garda de fier, principalul sprijin al hitleriștilor în România. Mai mult, reacția a fost împinsă pînă la amenințări deschise de intervenție armată. Într-un articol intitulat „Amenințări germane la adresa României”, ziarul „Pravda”, analizînd campania presei hitleriste și activitatea Gărzii de fier, sublinia: „Campania deșănțată anti-românească a presei berlineze arată că Germania pregătește României aceeași soartă care a lovit și Cehoslovacia. În acest scop, fascismul german duce și o campanie distructivă intensă înăuntrul acestei țări, pregătind în mod evident acolo o rebeliune fascistă”³¹.

²⁷ A.M.A.E., fondul nr. 71, Germania, 1920—1944, vol. 75, nota lui Gh. Brătianu din 7 noiembrie 1936.

²⁸ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.S.I.S.P.), fondul nr. 2, dosarul nr. 192, vol. 3, fila 1059.

²⁹ Andreas Hillgruber, *Op. cit.*, p. 27—28.

³⁰ A.I.S.I.S.P., fondul nr. 2, dosarul nr. 192, vol. 3, filele 1082—1084.

³¹ „Pravda” din 12 decembrie 1938.

Analizînd relațiile dintre Germania și România premergătoare acordului economic din martie 1939, surprindem și faptul că Germania hitleristă nu s-a sfiit de loc să pună României din ce în ce tot mai deschis condiții politice, mai ales pe linia renunțării la o serie de tratate, înțelegeri etc. În acest sens este edificatoare discuția pe care Grigore Gafencu a avut-o la 10 februarie 1939 cu Fabricius, ministrul Germaniei la București. „Domnul Fabricius — scria Gafencu — mi-a vorbit cu acest prilej și de cheștiunea Tratatului Micii Înțelegeri, spunîndu-mi că Germania nu mai dorește ca acest tratat să continue a fi considerat în vigoare”³². Aceeași atitudine a avut-o Germania și față de alte acorduri, ca, de pildă, cel de la Bled, încheiat în toamna anului 1938 între România, Ungaria și Iugoslavia. Între altele, acest acord prevedea: o declarație reciprocă de neagresiune și alta cu privire la hotărîrea guvernelor român și maghiar de a lua măsurile administrative necesare pentru a suprima toate dificultățile susceptibile de a împiedica dezvoltarea relațiilor amicale între cele două țări³³. Despre eventualitatea punerii în vigoare a acordurilor de la Bled, cu prilejul discuției amintite, Fabricius îi comunica lui Gafencu: „Domnul Ribbentrop a spus că aceste acorduri nu au fost prea bine văzute la Berlin” și că nu „aude nici azi cu prea multă plăcere despre numele de Bled”³⁴.

Intențiile guvernului nazist față de România aveau ca finalitate știrbirea drepturilor suverane ale statului român, obligarea acestuia de a renunța la acordurile încheiate cu alte state, pentru ca, astfel, Germania hitleristă să-și asigure expresiunea fără prea mari dificultăți. Se realiza treptat și rapid o izolare a României pe care regimul instaurat de regele Carol nu putea s-o prevină atîta vreme cît recurgea la dictatura monarhică în interior, persecutînd forțele democratice, și la compromisuri cu elementele progermane tot mai insolente în viața politică a țării.

Pactul economic româno-german din martie 1939, care a fost rezultatul unei realități — predominarea Germaniei în viața economică a unei părți din Europa, izolarea României de piețele tradiționale, dar și al compromisurilor și inconsecvenței politicii externe a cercurilor guvernante românești, în care politicienii reacționari progermani au avut un rol activ — a pus sub controlul regimului hitlerist viața economică și politică a țării.

De asemenea trebuie ținut seamă că acest tratat s-a produs în condițiile unei situații politice internaționale nefavorabile pentru România.

Odată cu cotropirea Cehoslovaciei, armatele hitleriste erau dislocate în apropierea țării noastre, trupele horthiste se aflau masate la frontiera cu România și, în plus, intraseră în Ucraina subcarpatică³⁵. Totodată existau suficiente date din care rezulta eventualitatea unei agresiuni hitleriste-horthiste pentru ocuparea Transilvaniei³⁶, fapt care a determinat guvernul român să efectueze

³² A.M.A.E., fondul nr. 71, Transilvania, 1920—1944, vol. 39, fila 27.

³³ *Ibidem*, fila 18.

³⁴ *Ibidem*, filele 27—28.

³⁵ Kiss Aladar, *Politica externă a Ungariei în ajunul celui de-al doilea război mondial, noiembrie 1938 — septembrie 1939*, Editura „Kossuth”, 1963, p. 113—115.

³⁶ A.M.A.E., fondul nr. 71, Transilvania, 1920—1944, vol. 39, fila 203.

o mobilizare parțială³⁷. Grigore Gafencu avea să scrie mai târziu: „Meritul lui principal era de a salva România de invazie și de a face să cîștige timp“³⁸. Aprecierea lui Gafencu este cu atît mai incompletă cu cît nu ține seama de consecințele acestui tratat, consecințe pe care fostul ministru de externe le-a cunoscut, aprecierea sa fiind mult ulterioară încheierii tratatului.

Germania hitleristă, prin acordul încheiat, urmărea să facă pasul hotărîtor spre înfeudarea economică a României, căreia îi cerea să importe produsele industriale din Germania. „România — spunea Hitler — ar face bine să renunțe pe cît posibil de a mai avea propria ei industrie. Ea va dirija bogăția solului, și în special grîul, pe piața germană. Ea va primi în schimb de la noi produsele industriale de care are nevoie. În felul acesta va dispărea și proletariatul acesta român contaminat de comunism. Trebuie să recunosc că regele Carol a muncit în direcția aceasta“.

Deși în perioada ulterioară încheierii acordului economic româno-german aplicarea lui în practică avea să întîrzie datorită și opoziției unor cercuri guvernamentale ale României, prin el Germania hitleristă obținea posibilitatea exploatarei bogățiilor naturale ale țării noastre. Acest acord economic, urmat de alte tratate oneroase, a subordonat economia și politica României, a încălcat grav suveranitatea poporului nostru.

O caracterizare principală a politicii Germaniei hitleriste față de România a constituit-o șantajul. Acest fapt rezultă cu multă ușurință din numeroase documente ale vremii care atestă fără tăgadă modul imperialist de exploatare de către Germania nazistă a „diferendului româno-maghiar“. În vederea expansiunii sale, Germania avea nevoie de Polonia împotriva U.R.S.S. și de Ungaria împotriva Cehoslovaciei. Aceștia le permitea compensarea teritorială pe seama României. În aceste condiții, după cum arată plenara a V-a a P.C.R., „România poate deveni numai obiect de reîmpărțire nouă imperialistă a Europei, nu un subiect“³⁹.

Încurajată de puterile Axei, Ungaria horthistă și-a intensificat la maximum activitatea diplomatică privind revendicarea Transilvaniei. Orice eveniment internațional era folosit de Ungaria în sensul de a nu scăpa din vedere pretențiile teritoriale asupra României⁴⁰. În timp ce imperialismul german pregătea atacul prin surprindere asupra Poloniei, Ungaria se înarma pentru un război împotriva României. Corpurile de armată de la Debrecin și Seghedin au fost mobilizate și unitățile de grăniceri dublate. În acest timp, o propunere a guvernului român pentru un pact de neagresiune a fost respinsă⁴¹.

Ocupîndu-se de această problemă, oficiosul englez „Daily Telegraph“ din 22 februarie 1940 scria: „Este clar că Ungaria, încurajată de Germania, se pretează jocului ei“, care cu o mîină o împinge „să ridice tonul pe chestia

³⁷ *Ibidem*, fila 230.

³⁸ Gr. Gafencu, *Derniers jours de l'Europe*, Paris, 1946, p. 23.

³⁹ *Documente din istoria Partidului Comunist Român*, Editura P.M.R., 1951, p. 267.

⁴⁰ Kiss Aladar, *Op. cit.*, p. 218.

⁴¹ Hegeman Margot, *Granița româno-ungară și politica imperialismului german*, în „Analen der Geschichte der UdSSR und der volksdemokratischen“, Länder Europas, Bd. 9, VEB, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1966, p. 61.

revizuirii teritoriale, iar cu cealaltă mână oferă României de a o garanta contra unei agresiuni din partea Ungariei⁴².

În politica sa revizionistă, Ungaria horthistă s-a bazat mult și pe Italia fascistă. Astfel, la 18 august 1939, Csaky, ministrul de externe al Ungariei, a plecat la Roma, unde a fost primit de Mussolini și Ciano, cu care ocazie a prezentat o hartă ce cuprindea revendicarea întregii Transilvanii. După cum remarcă istoricul maghiar Kiss Aladar, planul prezentat era unul „imperialist pînă în rădăcini”⁴³. Oficialitățile Italiei îndemnau Ungaria să nu se opună trecerii libere a trupelor germane pe teritoriul său spre România, iar în cazul că trupele germane pătrund în România cele maghiare să ocupe Ardealul după încheierea acțiunii germane sub pretextul protejării populației maghiare de aici⁴⁴.

Planuri odioase, străine poporului muncitor maghiar, care ar fi condamnat din capul locului asemenea pertractări fasciste, din care însăși independența Ungariei ieșea apoi lezată, cu teritoriul pus la discreția diviziilor lui Hitler.

În vederea ocupării Transilvaniei prin forță armată, au fost elaborate și planuri concrete. La 19 și 22 decembrie 1939 Consiliul Superior al Apărării Naționale al Ungariei a stabilit condițiile care pot determina intervenția armată a Ungariei, și anume :

1. Dacă armata română se descompune și în România izbucnește revoluția ; 2. Dacă minoritatea maghiară din Transilvania este amenințată de primejdie ; 3. Dacă România, în condiții de pace sau război, face concesii teritoriale fie U.R.S.S., fie Bulgariei, fără a satisface și revendicările Ungariei⁴⁵. După ce la 18 ianuarie 1940 generalul Tippelskirch, șeful secției operative a M.St.M. nazist, a avut o convorbire la Budapesta cu Ujszászy Istvan, șeful contraspionajului horthist, guvernul Teleky a dispus M.St.M. ungar să inițieze măsuri și să elaboreze două planuri : unul pentru cazul unei agresiuni comune germano-maghiare împotriva României, iar al doilea pentru situația autorizării trecerii trupelor germane prin Ungaria în vederea atacării României. În ambele planuri erau prevăzute invadarea și ocuparea Transilvaniei de către trupele horthiste, deosebirea constînd numai în privința pretextului și modalității exercitării invaziei⁴⁶. Ambianța generală pe care o avea Europa în acea vreme ducea la izolarea României, lăsată singură de marile puteri.

După capitularea Franței, revendicarea Transilvaniei de către propaganda horthistă s-a intensificat foarte mult, la aceasta contribuind și mitul invincibilității Germaniei. Aceasta cu atît mai mult, cu cît cercurile reacționare horthiste considerau că pretențiile asupra României trebuie rezolvate în timpul conflictului european și nu după terminarea lui. La 27 iunie 1940 a avut loc o ședință a Consiliului de Miniștri al Ungariei în care s-a arătat că a sosit momentul rezolvării problemelor teritoriale cu România⁴⁷.

⁴² A.M.A.E., fondul nr. 71, Anglia, 1920 — 1944, vol. 19, fila 267.

⁴³ Kiss Aladar, *Op. cit.*, p. 222—224.

⁴⁴ Juhasz Gyula, *Op. cit.*, p. 95.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 93.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 93, 98.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 122.

În vara anului 1940, Ungaria horthistă devine tot mai insistentă în afirmarea tendințelor sale cotropitoare cu adresă directă la teritoriile românești. Într-o scrisoare din iulie 1940, Horthy îi amintește lui Hitler că „după primul război mondial, când toată lumea s-a îndreptat împotriva Germaniei, noi am fost singurii prieteni credincioși din recunoștință, din simpatie și spirit de tovarășie”. Prezentând Ungaria ca pavăză în fața bolșevismului, Horthy condiționa acum îndeplinirea acestei misiuni de stăpânirea Transilvaniei: „Misiunea noastră istorică a fost ca să apărăm Europa în fața răsăritului... Fără posedarea Carpaților nu ne putem îndeplini această misiune. De aceea, posedarea acestei coloane vertebrale ne este de o importanță vitală. Ardealul este singura fortăreață naturală a Europei și Germaniei îi va fi de folos dacă aceasta va fi în mâini în care te poți încrede”⁴⁸. După întrevăderea de la München din 9 iulie 1940 cu conducătorii puterilor Axei, Teleky Pal declara plin de emfază: „Roma și Berlinul socotesc drept prieteni pe aceia care sincer și permanent au fost de partea lor”⁴⁹.

Șantajarea României de către Germania hitleristă se accentua pe măsură ce situația internațională a țării noastre, lipsită de sprijinul marilor puteri ale Europei, se înrăutățea.

Germania, sesizând cu ușurință această stare de lucruri și având ca unică justificare primatul forței, a încălcat brutal independența și integritatea țării noastre. Este revelatoare în acest sens scrisoarea lui Hitler din 15 iulie 1940 adresată lui Carol al II-lea, de care avea cunoștință și Mussolini, care a constituit un adevărat ultimatum dat României. Prin această scrisoare, Hitler a schițat și „sfârșitul” României în caz că nu satisface revendicările horthiștilor. „Orice încercare de a îngrădi prin manevre tactice — indiferent de ce fel de pericole amenință țara Majestății Voastre — trebuie să eșueze și va eșua. Sfârșitul poate fi mai curînd sau mai târziu — posibil chiar în foarte scurt timp — distrugerea României”. Hitler arată mai departe în scrisoare că Germania are prieteni și amintește amiciția pentru Ungaria care „datează de mult și a fost cultivată”⁵⁰.

Între timp, pe plan intern, cercurile politice reacționare românești pro-germane au determinat formarea, la 4 iulie 1940, a guvernului profascist Ion Gigurtu. Cu ocazia instalării în funcția de prim-ministru, acesta a declarat: „Pe plan extern, guvernul înțelege să facă politică de integrare sinceră în sistemul creat de axa Berlin-Roma”⁵¹. Dar nici acest lucru nu l-a încântat prea mult pe Hitler. În scrisoarea amintită el arăta: „Oferta României de a avea în viitor o atitudine prietenoasă față de Germania nu poate fi decât salută de Germania, cu atât mai mult cu cât, din păcate, din trecut și pînă în ultimul timp, și aceasta reiese în mod irecuzabil din documente găsite, atitudinea politicii oficiale românești față de Reich a fost puțin amicală, ba chiar dușmănoasă”⁵². Contrariat, Carol al II-lea, în scrisoarea de răspuns din 26 iulie 1940, îi spunea lui Hitler unul din adevărurile care caracterizează politica de pertractări și compromisuri străine intereselor României pe care a dus-o regimul patronat de rege: „Dacă ar fi vorba numai de extraordinarele

⁴⁸ *Documente secrete ale lui Horthy Miklos*, Editura „Kossuth”, Budapesta, 1962, p. 222—223.

⁴⁹ Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei Naționale, dosarul nr. 1 122/1940, fila 6.

⁵⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 276/1940, fila 8.

⁵¹ „Universul” nr. 183, din 6 iulie 1940.

⁵² Arhivele statului București, fondul Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 276/1940, fila 8.

livrări de materiale făcute de România, înainte și în timpul războiului, printre care produsele petrolifere au jucat un rol hotărâtor, ar fi mai mult decât suficient ca să nu se emită o sentință atât de absolută în detrimentul României.“

Carol al II-lea îi comunica lui Hitler că pentru a ajunge la rezolvarea justă a complexului de probleme ce separă România de Ungaria „este absolut necesar ca noi să nu contăm pe anturajul necerut al puterilor Axei, ci pe influența lor constantă de a împiedica, în timpul negocierilor, nesocotirea principiilor odată bine stabilite. Dacă nu am avea certitudinea de a putea conta pe această influență menită să ușureze negocierile noastre, nu le-am începe niciodată, deoarece știm foarte puțin convingși de moderațiunea vecinilor noștri“⁵³. Rezultă că cercurile conducătoare ale României nu intenționau să ceară arbitrajul puterilor Axei; ele apelau la influența acestora asupra Ungariei horthiste, ale cărei pretenții nu puteau constitui o bază reală de discuții. Treptat, guvernul României se dădea legați de mâini și de picioare Germaniei hitleriste care stăpânea atunci în bună măsură Europa. Opозиțiile de ultim moment erau inefficiente.

Răspunsul lui Carol al II-lea nu l-a lăsat indiferent pe Hitler, cel puțin pentru momentele respective. În convorbirea din 26 iulie 1940 de la Berghoff cu Ion Gigurtu și Mihail Manoilescu, Hitler a acuzat România pentru primirea garanțiilor anglo-franceze din aprilie 1939, fapt ce a menținut suspiciunea că Reichul ar avea intenții agresive în sud-est. Dacă România „nu făcea toate aceste greșeli, i s-ar fi putut evita unele din amărăciunile de acum“. Merită a fi reținut faptul că Hitler și de astă dată sfătuia România să încheie acorduri cu țările vecine. „După ce aceste acorduri se vor fi stabilit — spunea Hitler —, relațiuni mai bune, relațiuni de amicitie, ba relațiuni chiar de amicitie proteguitoare vor putea fi stabilite între Reich și România“⁵⁴. Sfătuind România să se înțeleagă cu Ungaria prin tratative directe, Hitler a declarat că „refuză însă un arbitraj, căci își aduce aminte de a mai fi arbitrat odată într-o chestiune ungurească și n-a avut decât neplăceri de la unguri în urma aceluia arbitraj“⁵⁵.

Această promisiune însă făcea parte din tactica perfidă a Germaniei hitleriste de a ține în șah atât România cât și Ungaria, Transilvania fiind mobilul subordonării celor două țări intereselor ei. Acest lucru reiese cu suficientă limpezime din precizarea făcută de Hitler cu prilejul convorbirii cu Teleky Pal de la München din 10 iulie 1940, când acesta din urmă pretindea de la România nu mai puțin de 72 000 km². „Oricum se va face împărțirea — arăta Hitler —, una dintre părți totdeauna se va văita; în cazul Ardealului e probabil ca amândouă să se vaite“. După cum bine remarcă și istoricul maghiar Juhasz Gyula, în această observație se ascunde de fapt planul dictatului de la Viena. „Conflictele româno-maghiare — arăta Hitler — trebuie potolite numai în așa măsură încât să nu ducă la un conflict armat și să creeze posibilitatea ca ambele țări să servească interesele Germaniei“⁵⁶. Într-adevăr,

⁵³ A.M.A.E., fondul nr. 71, Transilvania, 1920—1944, vol. 44, fila 295.

⁵⁴ *Ibidem*, fila 4.

⁵⁵ *Ibidem*, fila 297.

⁵⁶ Juhasz Gyula, *Op. cit.*, p. 146.

această promisiune a fost respectată și considerată drept cheie de boltă a poziției Germaniei hitleriste față de „diferendul” româno-maghiar, rezolvat în cele din urmă în detrimentul României.

La sugestia lui Hitler, guvernul român a acceptat începerea negocierilor directe cu guvernul maghiar. Astfel că la 16 august 1940 au început la Turnu-Severin tratative între delegațiile română și maghiară. În timp ce delegația română susținea principiul schimbului de populație, reprezentantul guvernului horthist pretindea un teritoriu de 69 000 km², pe care se aflau 2 200 000 români⁵⁷. Neexistînd un punct de vedere comun, la 24 august 1940 tratativele s-au suspendat, iar la 26 august 1940, la cererea șefului delegației maghiare, au fost declarate ca încheiate⁵⁸.

În perioada tratativelor de la Turnu-Severin, cercurile oficiale germane și italiene n-au încetat să dea guvernului român toate asigurările că guvernele Axei nu vor interveni în diferendul româno-maghiar decît numai în măsura în care ar putea ajuta cele două guverne să găsească o bază justă de înțelegere⁵⁹. Concomitent, în regiunea frontierei româno-maghiare, încordarea s-a intensificat; 23 din cele 24 divizii de care dispunea Ungaria erau masate față în față cu 8—10 divizii române, iar restul armatei române, 22—24 de divizii, se aflau la celelalte granițe ale țării⁶⁰. În ziua întreruperii tratativelor, 40 000 de concentrabili au fost chemați sub arme, dîndu-li-se dispoziția a fi gata de luptă⁶¹.

Presupunînd acțiunea de împotrivire armată din partea României la 26 august 1940, Hitler a dat ordin ca 10 divizii din cele aflate în Polonia să fie gata de intervenție pentru a ocupa cîmpurile petrolifere din România⁶². Totodată în Ungaria se aflau concentrate forțe ale armatelor germane și italiene, care aveau misiunea să ocupe teritoriul transilvănean ce urma a fi anexat la Ungaria pentru a preîntîmpina eventualitatea unor revolte ale românilor⁶³.

În aceste condiții de maximă tensiune, puterile Axei au intervenit cu brutalitate tipică fascismului, aducînd pe scenă simulacrul arbitrajului, metodă de tristă reputație. Pentru ziua de 29 august 1940 au fost invitate la Viena delegațiile Ungariei și României cu împuterniciri depline. Exploatînd situația extrem de grea, cu adevărat precară a României, Hitler a făcut uz de cele mai brutale metode, recurgînd la amenințări cu forța armată, luînd și măsuri în consecință. Astfel, în eventualitatea că tîrgul de la Viena ar eșua, la 28 august 1940 el a ordonat pregătirea unor unități germane în spațiul din jurul Vienei, precum și trupe de parașutiști cu ordinul de a fi gata la 1 septembrie 1940⁶⁴.

⁵⁷ „Luminătorul” nr. 35, din 8 septembrie 1940.

⁵⁸ „Luminătorul” nr. 34, din 1 septembrie 1940.

⁵⁹ A.M.A.E., fondul nr. 71, Transilvania, 1920—1944, vol. 44, fila 300.

⁶⁰ A. Hillgruber, *Op. cit.*, p. 89.

⁶¹ Juhasz Gyula, *Op. cit.*, p. 187.

⁶² *Ibidem*, p. 90.

⁶³ Arhivele statului București, fondul Ministerul Propagandei Naționale, dosarul nr. 1 099/1940, fila 129.

⁶⁴ A. Hillgruber, *Op. cit.*, p. 90.

La Viena, Ribbentrop și Ciano au sosit pregătiți cu harta noilor frontiere, soarta Transilvaniei fiind deja pecetluită. Restul era doar o simplă formalitate. În palatul Belvedere din Viena, așa-zisele tratative s-au redus la problema acceptării sau neacceptării arbitrajului puterilor Axei cu toate consecințele sale. În raportul telegrafiat de Mihail Manoilescu la 29 august 1940 se arăta : „Situația este mai mult decât rea. Ne-a prezentat hotărîrea Axei, care ne cere să acceptăm un arbitraj făcut de von Ribbentrop și Ciano aici, la Viena, începînd din astă-seară, pentru a se aplica pînă mîine la amiază. Toate încercările mele de a schimba sau atenua hotărîrea au fost zadarnice... Alternativa pe care mi-au pus-o a fost următoarea : sau primim arbitrajul astăzi, cel mai tîrziu în timpul nopții, așa încît mîine să se poată da hotărîrea și în acest caz ne vom bucura de garanția absolută a puterilor Axei pentru integritatea României împotriva tuturor... sau dacă nu primim vom fi mîine atacați... și va fi sfîrșitul României“⁶⁵. Ultimatumul în fața căruia era pusă România este evident. Acceptarea arbitrajului trebuia să se facă fără cunoașterea prealabilă a clauzelor și consecințelor sale. Procedura, amenințările și rapiditatea acțiunilor puterilor Axei urmăreau, desigur, intimidarea, crearea unei stări psihologice favorabile realizării planului lor imperialist. Cît de încordată era atmosfera la Viena și cît de rapid voiau puterile Axei să dezmembreze România rezultă și din faptul că în cursul nopții din 29—30 august 1940 Ribbentrop „a dat dovadă de multă nervozitate, iar Hitler telefonase de repetate ori din Berghoff pentru a se informa asupra situației“⁶⁶.

Pe această linie se înscrie și amenințarea făcută chiar în timpul dezbaterilor din Consiliul de Coroană din 29—30 august 1940. Astfel, între cuvîntul celui de-al 26-lea și al celui de-al 27-lea consilier regal a intervenit Ernest Urdăreanu, ministrul casei regale, anunțînd că a primit din partea delegației române la Viena o știre, transmisă acesteia de Fabricius, în care se spunea că Germania „nu-și ia nici o răspundere dacă în termen de 5 minute nu dăm răspunsul“⁶⁷.

În întîmpinarea arbitrajului s-a grăbit să vină guvernul horthist, care chiar în seara de 29 august 1940 a comunicat oficial că primește „fără nici o împotrivire sfaturile și deciziile Axei“⁶⁸. Consiliul de Coroană întrunit în noaptea de 29—30 august 1940, după lungi deliberări, cu 19 voturi pentru, 10 contra și o abținere, a acceptat arbitrajul puterilor Axei.

La 30 august 1940, puterile Axei, prin dictatul de la Viena, au răpit României și au predat Ungariei partea de nord a Transilvaniei, cu un teritoriu de 43 492 km² și cu o populație de 2 667 007 locuitori, dintre care peste 50% erau români. Drept „compensație“, puterile Axei au garantat integritatea și inviolabilitatea frontierelor României. Acestea veneau însă după ce frunța-riile patriei noastre erau ciopîrțite, constituind un paravan sub care trupele Germaniei hitleriste aveau apoi să intre în România și să ocupe zonele strategice ale țării.

⁶⁵ A.M.A.E., fondul nr. 71, Transilvania, 1920—1944, vol. 44, fila 309.

⁶⁶ A. Hillgruber, *Op. cit.*, p. 92.

⁶⁷ „Argus“ nr. 8 218, din 2 septembrie 1940.

⁶⁸ A.M.A.E., fondul nr. 71, Transilvania, 1920—1944, vol. 42, fila 158.

România nu a cerut arbitrajul puterilor Axei. Acestea s-au constituit în arbitri în mod deliberat, sfidînd atît suveranitatea României de a dispune de teritoriul său sacru cît și normele de drept public internațional, deoarece instituția arbitrajului nici nu poate fi operantă în doi ; în acest caz, ea nu oferă nici măcar posibilitatea funcționării, nemaivorbind de garanția obiectivității. Arbitrajul respectiv nu a fost și un act românesc, ci doar unul străin. Sentința fusese formulată înainte de a se lua contact cu delegația României, lipsind astfel chiar și condiția morală, juridică și politică necesară oricărui act internațional. Prin dictatul de la Viena puterile Axei au săvîrșit „una din cele mai nelegiuite transferări de suveranitate teritorială pe care le-a înregistrat vreodată evoluția relațiilor teritoriale internaționale”⁶⁹.

Prin acest act samavolnic, puterile Axei au atins un dublu rezultat. În primul rînd, sancționarea României pentru atitudinea ei de fidelitate față de politica de securitate colectivă și a pactelor regionale, ceea ce corespundea cu recompensarea Ungariei și slăbirea statului român, care prin noua lui frontieră și prin venirea trupelor germane devenea un instrument în mîna politicii urmărite de Berlin și Roma. În al doilea rînd, Ungaria, aliatul încercat al puterilor Axei, își întindea un braț pînă în imediata apropiere a regiunii petrolifere, permițînd astfel un control nemijlocit și eficace asupra acestei bogății românești⁷⁰.

Germania hitleristă hotărînd amputarea gravă a teritoriului României, o pregătea pentru subordonare cît mai mare spre a o folosi în planurile sale agresive viitoare.

În analiza condițiilor și împrejurărilor în care a avut loc dictatul de la Viena trebuie avut în vedere că, în perioada premergătoare acestuia, evenimentele internaționale s-au succedat cu o asemenea repeziciune, au luat un asemenea curs încît România a rămas izolată complet pe scena politică a Europei.

Imediat după semnarea sentinței de la Viena, Ribbentrop l-a trimis pe Fabricius la București de teamă că România ar putea comite vreo „prostie”. La despărțire, Ribbentrop i-a comunicat lui Fabricius că la Viena sînt concentrate trupe suficiente care s-ar pune în marș în cazul în care România nu s-ar supune hotărîrii sau ar provoca ciocniri armate cu Ungaria. De altfel, în după-amiaza zilei de 30 august 1944, la Berlin, „în cadrul unei consfătuiri a reprezentanților oficiali, sub președinția lui Jodl”, au fost dezbătute măsuri de intervenție armată a Germaniei în România. În zilele următoare a fost elaborată o „directivă pentru ocuparea regiunilor petrolifere române”⁷¹. Toate aceste pregătiri aveau să fie puse în practică în eventualitatea că arbitrajul ar fi luat o întorsătură nedorită de puterile Axei.

Alături și în frunte cu Germania hitleristă, Italia fascistă, contrar simțămintelor poporului italian, a susținut cu fervoare revendicarea Transilvaniei de către regimul horthist. Contele Ciano s-a arătat chiar nemulțumit de

⁶⁹ Georges Sofronie, *Les antécédents diplomatiques de l'acte de Vienne*, Biblioteca Rum Transilvaniae, XI, Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, 1945, p. 46.

⁷⁰ A.M.A.E., fondul nr. 71, Transilvania, 1920—1944, vol. 44, fila 322.

⁷¹ A. Hillgruber, *Op. cit.*, p. 92.

rezultatul arbitrajului de la Viena ⁷². Atît Italia cît mai ales guvernul horthist sperau într-o pradă și mai mare, respectiv Ungaria horthistă să subjuge și Transilvania de sud, inclusiv Banatul.

De la început, Ungaria horthistă și-a dat seama că fără concursul hotărîtor al puterilor Axei, fără o conjunctură favorabilă nu își va realiza nici pe departe intențiile ei cotropitoare.

Revizionismul horthist nu numai că a ținut trează „problema Transilvaniei, dar a legat organic perspectiva succesului său de influența și dominația hitlerismului“. Acest lucru a fost subliniat și de Hitler la 28 august 1940 în fața lui Ribbentrop, Ciano și a miniștrilor Germaniei la Budapesta și București, cu ocazia instrucțiunilor date în vederea arbitrajului de la Viena. Cu acel prilej, referindu-se la situația etnografică a Ardealului, deși a afirmat că pretențiile guvernului de la Budapesta sînt exagerate și ilogice, Hitler a cerut miniștrilor de externe să comunice delegației maghiare că „Ungaria nu a reușit să rezolve nimic din pretențiile sale revizioniste cu puteri proprii. Succesele sale revizioniste se datoresc exclusiv fascismului și național-socialismului“ ⁷³.

Pentru poporul român s-au deschis pagini întunecate. Cu teritoriul sfîrtecat, România va fi împinsă în războiul antisovietic alături de țările fasciste care i-au batjocorit hotarele. După mai puțin de cinci ani de dictatură, de umilință și rezistență, poporul român avea să-și spună răspicat cuvîntul pentru soarta sa. Insurecția eliberatoare, în care partidul comuniștilor a adunat de la muncitori pînă la profesori universitari și de la soldați pînă la cercurile palatului regal toată suflarea libertății patriei, avea să deschidă zorile unei ere în care România să-și cucerească și să-și consolideze independența și locul ce i se cuvine în istorie.

TR. BUNESCU
doctor în filozofie

⁷² A.M.A.E., fondul nr. 71, Transilvania, 1920—1944, vol. 42, fila 6.

⁷³ Juhasz Gyula, *Op. cit.*, p. 196.

Date noi privind lupta pentru pământ a țăranilor din Moldova în anii 1918 — 1921

Spre sfârșitul primului război mondial și în anii imediat următori, țăranimea din România a continuat pe o treaptă superioară, în condiții istorice noi, lupta sa seculară pentru pământ, pentru dreptate socială și o viață mai bună *.

La numai câteva luni de la intrarea României în război, Moldova, în cea mai mare parte a sa, datorită desfășurării operațiilor militare, a devenit loc de refugiu pentru populația din Oltenia, Muntenia, Dobrogea, pentru serviciile din spatele frontului, pentru zecile de mii de răniți, prizonieri, pentru curtea regală, guvern, parlament etc., fapt ce necesita un volum de bunuri materiale incomparabil mai mare decât puterea economică a acestei regiuni. În această perioadă, în sate domnea o atmosferă de mare suferință. Țăranilor li se rechiționase forțat și puținul pe care-l mai aveau, fiind siliți să execute muncile agricole pe moșii și să lase nelucrate pământurile lor. După încheierea războiului, sate întregi din Moldova duceau lipsă de alimente (porumb, grâu etc.) și alte produse (petrol, săpun, chibrituri etc.)¹.

Epidemii de tifos exantematic, de scarlatină și alte boli făceau ravagii din ce în ce mai mari în rîndurile populației². Mortalitatea copiilor era înspăimîntătoare³. Specula mărfurilor se făcea în mod nestingherit de către comercianți⁴. Recolta țăranilor aflați sub arme se pierdea pe cîmp, iar atunci cînd primeau concediu pentru a o aduna erau „puși de autoritățile comunale și jandarmi la executarea lucrărilor de prestație și la alte munci străine scopului pentru care au fost lăsați în concediu”⁵. Inseși autoritățile au recunoscut că țăranii nu puteau executa muncile agricole din cauza corvezilor impuse, a siliirii lor ca să folosească vitele în alte scopuri⁶. La aceste greutăți se adăugau

* În legătură cu această temă menționăm articolul *Acțiuni de luptă ale țăranimii din România între 1917—1921*, de Tr. Lungu și M. Rusenescu, publicat în revista „Studii” nr. 2/1961.

¹ Arhivele statului Rădăuți, fondul Prefectura județului Rădăuți, pachet 27, dosarul nr. 22/1919.

² Arhivele statului Piatra Neamț, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 65/1921, fila 13.

³ Virgil N. Madgearu, *Țărănismul*, București, p. 26.

⁴ Arhivele statului Rădăuți, fondul Prefectura județului Rădăuți, pachet 52, dosarul nr. 26/1919.

⁵ Arhivele statului Dorohoi, fondul Prefectura județului Dorohoi, dosarul pe anul 1919.

⁶ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 461/1918, fila 6.

numeroasele abuzuri săvârșite de organele locale, care fie că tergiversau rezolvarea cererilor țăranilor⁷, fie că distrugau pur și simplu acte, registre, dosare care atestau drepturile lor⁸. Sintetizînd în cîteva rînduri abuzurile autorităților, sătenii arătau că „jandarmul cată să-i dai ; primarul și notarul nici nu vor să te asculte dacă nu te duci cu ploconul“⁹.

Lipsa de pămînt, de inventar agricol, legea obligativității muncilor agricole, prevederile legii rechizițiilor și altele au constituit factori de bază care au înrăutățit și mai mult situația materială a țăranimii și au ridicat-o la luptă.

Pentru a stăvili valul de nemulțumiri și agitații al țăranimii, zilnic apăreau ordine îndreptate împotriva maselor populare ; s-au acordat depline puteri prefectului, consilierului agricol și comandantului militar, s-au introdus legi privitoare la munca obligatorie ș.a. În același timp, acțiunile tot mai hotărîte ale țăranimii au determinat clasele dominante să adopte unele măsuri menite a satisface unele deziderate ale țăranimii. Decretul pentru reforma agrară, publicat la numai o zi de la masacrul din 13 decembrie 1918 din Piața Teatrului Național, avea printre altele și menirea de a preveni desfășurarea unor acțiuni de luptă comune ale proletariatului și țăranimii. Încercînd să fărîmîteze forțele țăranimii, burghezia și moșierimea au creat o serie de partide cu titulaturi țărănești, în ale căror programe pseudorevoluționare se proclama „primatul“ țărănimii în viața economică și social-politică a țării.

Nici represaliile, nici propaganda în biserici n-au putut estompa însă lupta revoluționară pentru pămînt a țăranimii¹⁰, fapt care a determinat pe unii deputați, proprietari de mari moșii, să ceară măsuri și mai energice împotriva țăranilor. „Pentru țărani să facem pușcării“ — declara un deputat de Botoșani¹¹.

Dorința țăranilor de a-și face singuri dreptate era puternic influențată pe de o parte de exemplul și imboldul proletariatului, de activitatea revoluționară a militanților socialiști la sate, iar pe de altă parte de vestea victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care, prin „Decretul asupra pămîntului“, împlinise aspirația de veacuri a țăranimii ruse. Acțiunile revoluționare ale proletariatului din anii 1918—1921 s-au împletit cu numeroase lupte ale țăranimii pentru pămînt și o viață mai bună.

Refuzul de a lucra moșiile, sub regimul legii privitoare la obligativitatea muncii, atacarea conacelor, reluarea vitelor de la moșieri, lupta împotriva jandarmilor, ocuparea cu forța și împărțirea pămînturilor moșierești au constituit principalele forme de luptă ale țăranimii.

Legea privind obligativitatea muncii a produs o puternică efervescență în rîndurile țăranimii. În repetate rînduri, Consiliul de război din Iași era informat că în tot mai multe sate țăranii refuzau să se supună legii privitoare la obligativitatea muncii. Sătenii au constituit delegații care au mers la Iași cerînd desființarea legii.

La 17 iunie 1918, un număr de peste 300 de locuitori din comuna Boroaia s-au ridicat împotriva legii muncii obligatorii, a comitetului constituit pentru

⁷ Arhivele statului Dorohoi, fondul Prefectura județului Dorohoi, dosarul pe anul 1919.

⁸ Arhivele statului Piatra Neamț, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 65/1921, fila 192.

⁹ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 19/1920, fila 53.

¹⁰ Vezi „Fapta“ nr. 13—14 (mai 1919), p. 318 ; „Cuvîntul liber“ nr. 3, din 7 septembrie 1919 ; „Adevărul“ din 7 octombrie 1919.

¹¹ „Socialismul“ din 13 septembrie 1919.

aplicarea ei, cerînd împrumutarea așa cum li s-a promis pe front. În timp ce agronomul explica dispozițiile legii, locuitorii au dezarmat pe jandarmi și au bătut pe notar și pe șeful secției¹². După aceasta, autoritățile comunale au încercat la 20 iunie să înainteze pe „instigatorii” arestați pentru a fi judecați. Dar locuitorii satelor Bogdănești și Rîșcov s-au ridicat cerînd eliberarea lor. În perioada următoare au continuat încercările autorităților de a impune legea obligativității muncii. Cu toate acestea, în iunie același an, jandarmii din județul Roman raportau că nu reușesc să oblige pe săteni să lucreze pe moșii.

În primăvara anului 1918, în Moldova, refuzul țăranilor de a lucra pe moșiile boierești a cuprins tot mai multe comune : Răișeni, Stîncești, Ștefănești, Flămînzi ș.a. Starea de spirit a țăranilor din Flămînzi era pe punctul de a repeta răscoalele din 1907¹³. Cei din Leorda — Botoșani au amenințat cu topoarele pe jandarmi, care le-au cerut să treiere grîul moșierilor¹⁴.

În condițiile în care situația lor materială se agrava, țăranii au trecut la împărțirea moșiilor. În multe localități din Moldova țăranii au ocupat și împărțit cu forța pămîntul moșierilor. Sătenii din Vizantea — Putna au arat cu forța un lot de 60 de hectare al unui moșier, iar cei din Cosmești, din același județ, după ce au împărțit fiecărui țăran un lot de pămînt din moșia Mărășești, l-au arat și semănat. N. Iorga nota la 22 martie 1918 în *Memoriile sale* : „La țară e neliniște. Pe la munte demobilizații ară pe moșia boierească. La Ibănești, în Dorohoi, moșie arendată, femeile au venit cu bețile la primărie și au bătut pe cei cîțiva bărbați care se învoiseră a lua în arendă falcea pe un preț prea mare¹⁵. În numeroase alte localități țăranii au procedat la fel în ocuparea și împărțirea pămînturilor moșierești și a fînețelor”¹⁶.

În martie și aprilie 1919, țăranii din Bosanci — Suceava, Arghira — Baia, Manolești și Leorda — Botoșani, ca și din numeroase localități din județul Tutova au intrat cu forța pe moșii, arînd întinse suprafețe¹⁷. La 16 martie, locuitorii unor sate din județul Dorohoi au ieșit la cîmp și au împărțit între ei toată moșia boierilor Văcescu¹⁸. La 8 aprilie, țăranii din satele Pacoleni și Rădășeni s-au băgat cu forța, arînd moșia Bosanci¹⁹. La 24 aprilie, locuitorii din Sîrca „au început să împartă singuri pămîntul”, bătînd arendașul care a venit să-i oprească din această acțiune²⁰. Spre mijlocul lunii următoare, mai mulți țăranii din Leorda au împiedicat pe moșier și oamenii lui să semene un teren în suprafață de 40 de hectare, pe care moșierul l-a luat în mod samavolnic de la țăranii împrumutăriți²¹. În aceeași lună, locuitorii din Lunca și Albești desfășurau acțiuni pentru a lua cu forța imașul rămas proprietarilor²². În ianuarie

¹² Arhivele statului Fălticeni, fondul Prefectura județului Baia, dosarul nr. 1/1918, filele 1, 2, 5, 6.

¹³ Arhiva M.F.A., fondul Corpul IV armată, dosarul nr. 72/1919, fila 1.

¹⁴ Arhivele statului Iași, Tr. 1883, dosarul nr. 976, filele 2—3.

¹⁵ N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 330.

¹⁶ Arhivele statului Piatra Neamț, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 79/1919, filele 95, 97, 98, 99, 102, 107 ; Arhivele statului Fălticeni, fondul Prefectura județului Baia, dosarul nr. 1/1918, filele 1, 2, 3, 5, 6.

¹⁷ Tr. Lungu și M. Rusenescu, *Op. cit.*, p. 310.

¹⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 69, dosarul nr. 6 323, fila 623.

¹⁹ Arhivele statului Suceava, fondul Prefectura județului Suceava, dosarul nr. 3 308.

²⁰ Arhiva M.F.A., fondul Corpul IV armată, dosarul nr. 72/1919, fila 112.

²¹ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 887/1919, fila 13.

²² Arhiva M.F.A., fondul Corpul IV armată, dosarul nr. 72/1919, fila 234.

1921, deci înainte de începerea campaniei agricole, locuitorii din Hilișeu-Curt, comuna Pomîrla, au intrat cu forța în stăpînirea moșiei rămasă neexpropriată, procedînd contra hotărîrii date de comisia de expropriere. Ei au arat totodată izlazul, au distrus ocolul de vite al moșierului, au amenințat cu incendierea podgoriei și a conacului. Uneia dintre case i s-a dat foc²³. În aprilie același an, locuitorii de pe moșia Valea Salciei și ai comunei Năstășeni, „puși la cale de cîțiva oameni mai revoluționari”, au intrat cu forța pe moșie și au brăzdat cu plugurile, cu de la sine putere, o porțiune de teren pentru izlazul vitelor lor. Ei au declarat că sînt hotărîți să stăpînească acel izlaz orice s-ar întîmpla²⁴. Mai mulți locuitori din comuna Uricheni au arat prin forță terenul expropriat pentru izlaz, întrucît pămîntul arabil dat prin împroprietărire le era insuficient. Forțele jandarmeriei din Războieni n-au putut opri pe țărani de la acțiunea lor. În această situație, secția de jandarmi a cerut 100 de soldați pentru a putea menține ordinea și cerceta pe „insurgenți”²⁵. În luna mai, țăranii din Miroslăvești-Suceava au intrat cu vitele lor pe un teren al unui moșier, după cum au procedat și țăranii din județul Baia²⁶. Țăranii din Pleșești, Șoldănești, Lucăcești, Cristești, Sascăuidești și Bogdănești erau hotărîți să le urmeze exemplul. „Această pornire — notau cu îngrijorare autoritățile — dacă nu va fi reprimată imediat se poate întinde, constituind o mișcare, dat fiind că unii sînt și nemulțumiți de faptul cum s-a făcut exproprierea și împroprietărirea, iar cei mai mulți din cauza lipsei unui teren destinat pășunatului vitelor”²⁷. În aceeași lună, locuitorii din comuna Vînători-Neamț au băgat vitele în mod forțat pe porțiunea de imaș și fînețe rămasă neexpropriată, rezervată mănăstirii Neamț²⁸.

Una dintre cauzele creșterii acțiunilor revoluționare ale țărănimii s-a datorat și faptului că, potrivit decretului din 14 decembrie 1918, parte din pămîntul care urma să fie expropriat era arendat, pe prețuri mari, așa-ziselor obști sătęști, stăpînite de chiaburi. În cadrul obștilor, burghezia satelor își asigura de fapt folosirea celor mai bune terenuri luate în arendă. Denumirea de „obști”, adoptată prin decretul din decembrie 1918, urmărea să creeze țăranilor impresia că acestea le apărau interesele lor. Masele de țărani s-au ridicat cu hotărîre împotriva acestei escamotări a exproprierii, cerînd arendarea pămîntului direct²⁹. Prin diferite comune — se sublinia în rapoartele autorităților — s-au constituit delegații³⁰ care să intervină la cei în drept pentru a li se da pămînt în loturi. În caz contrar, „o revoluție nu este exclusă, întrucît ei (țăranii — *n.n.*) și-au făcut pe deplin datoria și nu înțeleg ca aceasta să le fie recompensă”³¹.

Problema de bază în programul de luptă al țărănimii a constituit-o necesitatea exproprierii și a înfăptuirii împroprietării³². În jurul decretului-lege din

²³ Arhivele statului Dorohoi, fondul Prefectura județului Dorohoi, dosarul din 1921.

²⁴ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 185/1921, fila 6.

²⁵ Arhivele statului Piatra Neamț, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 65/1921, fila 22 ; dosarul nr. 31/1921, fila 22.

²⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 5, dosarul nr. 787, fila 15.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Arhivele statului Piatra Neamț, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 65/1921, fila 68.

²⁹ Arhiva M.F.A., fondul Corpul IV armată, dosarul nr. 72/1919, fila 33.

³⁰ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 91/1920, fila 33—35.

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*

decembrie 1918 privind exproprierea, burghezia și moșierimea au desfășurat o puternică activitate propagandistică; la întrunirile organizate în acest scop s-a auzit însă tot mai răspicat glasul țăranimii, care cerea ca toți proprietarii să nu poată deține mai mult de 5 ha, să aibă o stare materială egală cu a lor³³.

Tergiversarea lucrărilor de împrumut a îndârjit atât de puternic starea de spirit a țăranilor, încât autoritățile se așteptau din moment în moment la izbucnirea unor răscoale. La toate acestea se adăugau abuzurile săvârșite în înfăptuirea reformei agrare. Astfel, o parte din țăranii împrumutați din Moldova au primit loturi de pământ la distanțe mari de satele în care locuiau³⁴.

Abuzuri s-au săvârșit și în ceea ce privește împrumutarea demobilizaților, reformatilor, invalizilor, văduvelor. „Noi, mobilizații — se arăta într-o cerere —, vedem cu durere cum unii se lăfăiesc în de toate, iar majoritatea nu avem unde pune puțin porumb ca să ne salvăm familiile de foame”³⁵. Pentru a apăra interesele moșierilor, numeroase procese în legătură cu reforma agrară au fost amânate³⁶. În satul Hodora — Iași, delegatul însărcinat cu înfăptuirea reformei își „însușește cantități de pământ pentru întreaga familie a sa, iar când femeile celor căzuți în luptă s-au prezentat ca să li se dea și lor o cîtime de pământ a început să-și bată joc de ele luîndu-le în rîs”³⁷. Inspecția făcută pe teren de autorități a dovedit temeinicia reclamației țăranilor. Un număr însemnat de comune nu aveau terenuri suficiente pentru a le distribui țăranilor, ceea ce determina ca pe cap de familie să revină o suprafață foarte mică³⁸.

Ecoul frământărilor țăranimii nemobilizate era atât de puternic în rîndul soldaților, care erau în fapt țărani chemați sub arme, încât Ministerul de Război sublinia în mai 1919 că aceștia cereau tot mai hotărît suprimarea dărilor către stat, împrumutarea imediată, fără intermediul obștilor. Cererile, recunoștea Ministerul de Război, „sînt pline de amenințări la adresa ministerului și siguranței interne a statului”³⁹. Însăși direcția poliției și siguranței, căutînd să sintetizeze în cîteva cuvinte starea de spirit relatată în rapoartele informative pe care le primea periodic, în primăvara anului 1920 se aștepta „să se producă în toată țara răscoale țărănești, avînd de cauză că nu li s-au dat pămînturile promise prin manifestul din 1917. În alte părți, țăranii spun pe față că dacă nu li se va da pămînt se vor răscula, fiindcă acum nu se mai tem de nimic, avînd și ei cu ce se apăra”⁴⁰.

Creșterea abuzurilor și a neregulilor săvârșite cu ocazia împrumutării au îndârjit și mai mult pe țărani în lupta lor. În cele mai multe județe, listele de locuitori cu drept de împrumut, deși incomplete, n-au servit decît pentru împrumutarea unui număr restrîns de țărani. Din cei 360 de locuitori

³³ Arhivele statului Piatra Neamț, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 79/1918, filele 1, 2, 11, 13—21, 35, 36.

³⁴ Arhivele statului Iași, fondul Prefectura județului Iași, dosarul nr. 17/1919.

³⁵ Arhivele statului București, fondul Consiliul Superior al Agriculturii, dosarul nr. 112/1919, fila 252.

³⁶ Arhivele statului Iași, fondul Prefectura județului Iași, dosarul nr. 17/1919.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Arhivele statului Piatra Neamț, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 79/1919, filele 99, 102, 107.

³⁹ Arhiva M.F.A., fondul Corpul IV armată, dosarul nr. 33/1919, fila 35.

⁴⁰ Arhivele statului Rădăuți, fondul Prefectura județului Rădăuți, pachet 37, dosarul nr. 10/1919, fila 1.

cu drept de împrăștiere din comuna Slobozia-Secătura au fost împrăști-
riți numai 96 ⁴¹. Organele centrale și locale au recurs la diverse mijloace pentru
a reduce cât mai mult suprafața destinată împrăștiării țăranilor. Este sufi-
cient să arătăm că din cele 331 ha din moșia Zăicești date în folosință la 120 de
membri ai obștii, 150 ha au fost luate pentru armată. În urma acestor mane-
vre, zeci de familii de țărani au rămas fără pământ ⁴². În afară de aceasta, după
cum recunosc inginerii operatori, delegați cu măsurarea și parcelarea moșilor au
întâmpinat în cursul campaniei de lucru în 1920 foarte multe greutăți, deter-
minate de lipsa de brațe și concurs din partea autorităților locale, ca și din
cauza distrugerii pietrelor de reper.

Pentru a face ca în mâna țăranilor să intre cât mai puțin pământ, autori-
tățile au recurs la diferite manevre : nu au acordat pământ nemobilizaților în-
dreptățiți sau li s-au dat loturi de slabă calitate ⁴³ ; realizarea loturilor de com-
pletare prin micșorarea întinderii de pământ a locuitorilor care aveau sub 5 ha ⁴⁴,
omiterea voită de pe lista îndreptățiților a numeroase categorii de țărani, fa-
vorizarea moșierilor, cărora li s-a lăsat o cotă mai mare decât prevedea legea
etc. În aceste condiții, țăranii au luptat să-și facă singuri dreptate. Ei au ocupat
cu forța pământul moșierilor și l-au împărțit între ei.

În primăvara anului 1920, peste o sută de locuitori din Gorbănești se
revoltă și ară pământul, nemaiașteptând dispozițiile autorităților, care tergi-
versau acțiunea de împrăștiere ⁴⁵. În același timp, toți mobilizații din Șol-
dănești — Botoșani au luat pământ cât au voit de pe moșia lui Mihai Mavrodin-
Șoldănești ⁴⁶. Locuitorii de pe moșia Ibănești — Tutova „au intrat cu forța în
porțiunea de teren rămasă neexpropriată” ⁴⁷. Iar la 30 martie același an peste
100 de locuitori din Igești și alte sate, nemulțumiți că cererile lor n-au fost
rezolvate conform nevoilor, au ocupat cu forța moșia Latești, împărțind-o ⁴⁸.
Peste trei luni, țăranii din Lespezi, în număr de câteva sute, au ocupat cu forța
un teren expropriat pentru C.F.R. Ei au declarat că nu vor da înapoi pământul
luat, deoarece „li se cuvine lor, nu statului” ⁴⁹. În unul dintre rapoartele pre-
fectului județului Neamț, se arată că țăranii din Răucești au venit la prefec-
tură, făcând o adevărată manifestație de protest pentru că nu li s-a dat pământ.
Odată cu ocuparea pământului pentru cultură, în multe locuri țăranii au ocupat
și fînețele, și șesurile aparținînd unor moșieri. În vara anului 1920, de pildă,
locuitorii din Năstășeni, Valea Salciei, Valea Morilor și Medeleni — Tecuci au
ocupat toate fînețele și șesurile moșiei Valea Salciei. Deși autoritățile locale
le-au cerut să se retragă, locuitorii n-au părăsit izlazul ⁵⁰.

La începutul anului 1921, țăranii își pun ca țel în lupta lor grăbirea
împrăștiării definitive, deoarece clasele dominante și organele executive cău-
tau pe orice cale să aplice mijloace și măsuri care puteau sustrage întinse supra-

⁴¹ Arhivele statului Botoșani, fondul Prefectura județului Botoșani, dosarul nr. 149/1920, vol. II.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibidem*, vol. I.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Tr. Lungu și M. Rusenescu, *Op. cit.*, p. 314.

⁴⁶ Arhivele statului Botoșani fondul Prefectura județului Botoșani, dosarul nr. 149/1920, vol. I.

⁴⁷ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 272/1920, fila 15.

⁴⁸ *Ibidem*, fila 2.

⁴⁹ „Socialismul” din 20 iunie 1920.

⁵⁰ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 185/1921, fila 6.

fețe de pământuri ce se cuveneau pe drept sătenilor. Țăranii, ale căror cereri nu-și găseau o rezolvare la nivelul consilierilor agricoli și agronomilor regionali, luau drumul spre București. În fața perspectivei de a se concentra aici mulți țărani nemulțumiți de modul cum se făcea împrăștierea, președintele comitetului agrar a cerut prefectilor să împiedice cât mai mult deplasarea țăranilor nemulțumiți spre București⁵¹. Claselor dominante le era teamă de influența pe care ar fi putut s-o exercite asupra țăranilor proletariatul bucureștean. Nici pelerinajul de protest al țăranilor nemulțumiți, făcut la București, nu le-a adus rezolvarea cererilor lor. Cu toate plîngerile înaintate de țărănime, de numeroasele delegații trimise, organele superioare continuau să săvîrșească o serie de abuzuri în aplicarea reformei agrare. Numeroși locuitori din mai multe comune, între care și Flămînzii, au fost omiși de pe tabelul de împrăștiere⁵². Din unele primării ale comunelor rurale au dispărut actele și dosarele relative la împrăștiere, și în special lucrările întocmite de comitetele ocoalelor⁵³.

Abuzuri nenumărate au fost săvîrșite și cu ocazia arendării pămîntului pentru pășuni. Arendașul moșiei Ibănești, de pildă, nerespectînd legea, arenda pămîntul pentru pășune fără a face contract agricol, în vreme ce primarul comunei Filioara, căutînd să protejeze interesele burgheziei satești, încasa diferențiat plata hectarelor date pentru izlaz. Deși îl plăteau scump, țăranii nu primeau pămînt de calitate bună, ci sărăcăcios și la mare distanță.

Întîrzierea predării pămîntului către țărani a constituit o altă formă a abuzului practicat de autorități. Delegația țăranilor din satul Băiceni, comuna Cristești, se plîngea în februarie 1921 consilierilor agricoli din Botoșani că, deși li s-au eliberat hotărîri potrivit cărora trebuiau să primească pămînt din moșia Băiceni, expropriată în întregime, lor nu li s-a dat nimic pînă la acea dată, astfel încît „vedem că primăvara se apropie și noi nu ne putem apuca de lucru“⁵⁴.

De asemenea, 61 de văduve din comuna Hangu-Neamț arătau într-unul dintre cererile lor că în urma împrăștiărilor făcute nu au primit nici o palmă de pămînt, deși nu aveau de loc. „Noi — arătau cele 61 de văduve — trebuie să cerșim bucăți de pîine neagră ce o mîncăm udată cu mii de lacrimi“, întrucît nu li se înlesnea să dobîndească „bucăți de pămînt ce cu sînge scump a fost răsplătită“⁵⁵. Într-o situație cu totul precară se aflau 436 de locuitori neîmprăștiți din comuna Buharnița⁵⁶.

Mai toate plîngerile țăranilor adresate Ministerului de Interne arată că meseriașii, cîrcumarii și locuitorii care au deja pămînt „sînt împrăștiți chiar cu precădere, pe cînd orfanii, invalizii și văduvele de război n-au fost trecuți pe tablourile comisiunilor locale“⁵⁷. Altoră, ca, de pildă, celor din

⁵¹ Arhivele statului Piatra Neamț, Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 65/1921, fila 47.

⁵² Arhivele statului Botoșani, fondul Prefectura județului Botoșani, dosarul nr. 149/1920, vol. II.

⁵³ Arhivele statului Piatra Neamț, fondul prefectura județului Neamț, dosarul nr. 65/1921, fila 192.

⁵⁴ Arhivele statului Botoșani, fondul Prefectura județului Botoșani, dosarul nr. 149/1920, vol. II.

⁵⁵ Arhivele statului Piatra Neamț, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 35/1921, filele 1—2.

⁵⁶ *Ibidem*, fondul Camera agricolă, dosarul nr. 91/1921, fila 99.

⁵⁷ *Ibidem*, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 65/1921, fila 35

preajma oraşului Rădăuţi, li s-a arat în mod samavolnic de către directorul hergheliei statului pământul ce li s-a dat încă din 1919.

Un fapt care a agravat situaţia materială a ţărănimii sărace l-a constituit nesiguranţa asupra proprietăţii pământului. Măsurile şi dispoziţiile speciale au interzis ca pe terenurile expropriate date prin împroprietărire sătenilor să se ridice construcţii cu caracter definitiv: case, magazine, grajduri, îngrădiri etc.⁵⁸.

Ţăranii au luptat cu îndârjire împotriva modului cum se efectuau exproprierea şi împroprietărirea, care le răpeau din posibilitatea de a deveni proprietari unui petec de pământ. De la neînţelegeri ivite între agronomi şi săteni, neînţelegeri de aşa natură şi intensitate încât au provocat tulburări grave⁵⁹, ţăranii au ajuns la lupta împotriva autorităţilor, la nesupunere faţă de ordinele organelor statului. În comuna Suliţa, locuitorii s-au opus autorităţilor pentru că acestea acordau pământ funcţionarilor⁶⁰. Alarmate, autorităţile au cerut în repetate rânduri suplimentarea numărului de jandarmi la sate. Ele arătau că în satele Stroeşti, Todireşti şi Hărămeşti, de pildă, soldaţii dezertori şi populaţia se dedau la acte de nesupunere faţă de autorităţi. Contingentele nemobilizate discutau cu aprindere modul cum trebuiau făcute alegerea şi numirea conducătorilor comunei, care să asigure împărţirea pământului către săteni. Ei cereau ca aceştia să fie „dintre tovarăşii lor de suferinţă din război, iar nu dintre aceia care au făcut să sufere familiile lor“⁶¹. Ţăranii din comunele Boroaia, Bogdăneşti şi Călăraşi s-au ridicat în iunie şi iulie 1918 împotriva notarului şi a primarului⁶², iar cei din judeţul Baia erau foarte îndârjiţi împotriva notarilor, deoarece aceştia „au comis abuzuri în timpul campaniei faţă de familiile rămase la vetre, contra percepătorilor că nu au plătit ajutoarele cuvenite şi contra agronomilor regionali“⁶³.

Un obiectiv al luptei ţăranilor din acel timp se referea la necesitatea desfiinţării jandarmeriei, care servea claselor dominante ca instrument de exploatare şi întărire a terorii la sate. În gara Zorleni, 25 de locuitori au încercuit la 8 iulie 1920 mai multe persoane, între care şi şeful postului de jandarmi, strigând: „boierii omoară pe ţărani“⁶⁴. Iar la 16 martie 1921, unele organe locale din judeţul Neamţ cereau soldaţi pentru a face faţă frământărilor ţărănimii⁶⁵. Postul de jandarmi Liteni cerea, în acelaşi scop, la 17 mai, să se mărească numărul personalului aceluşi post, „fiind în interesul iminent al siguranţei publice“⁶⁶. Odată cu aprobarea suplimentării efectivelor, autorităţile centrale au cerut să fie ținute la curent cu evoluţia evenimentelor⁶⁷.

Un aspect al luptei ţăranilor din Moldova desfăşurate şi ca urmare a activităţii militanţilor revoluţionari împotriva autorităţilor îl constituie neprezentarea lor la mobilizări. În august 1920, mai mulţi ţărani din Sadova, Pojo-

⁵⁸ *Ibidem*, fila nr. 196.

⁵⁹ *Ibidem*, fila 40.

⁶⁰ Arhiva M.F.A., Corpul IV armată, dosarul nr. 72/1919, fila 234.

⁶¹ Arhivele statului Fălticeni, fondul 1, dosarul nr. 1/1919, fila 50.

⁶² Tr. Lungu şi M. Rusenescu, *Op. cit.*, p. 303.

⁶³ Arhivele statului Fălticeni, fondul 1, dosarul nr. 1/1918, fila 8.

⁶⁴ Arhivele statului Bucureşti, fondul M.A.I., dosarul nr. 272/1920, fila 21.

⁶⁵ Arhivele statului Piatra Neamţ, fondul Prefectura judeţului Neamţ, dosarul nr. 65/1921, fila 22.

⁶⁶ Arhivele statului Suceava, fondul Prefectura judeţului Suceava, inv. nr. 14, fila 5.

⁶⁷ Arhivele statului Piatra Neamţ, fondul Prefectura judeţului Neamţ, dosarul nr. 65/1921, fila 29.

rîta, Fundul Moldovei și Cîmpulung, avînd vîrsta între 25 și 40 de ani, au refuzat să se supună ordinelor de a se prezenta la primării în vederea înscrierii lor pe listele de mobilizare. Ei arătau că „au luat destul timp parte la război“ și că „nu vor să fie robi ofițerilor burghezi. În caz că vor fi forțați de armată pentru a se mobiliza, vor aștepta pînă vor primi armele și pe urmă știu ei ce vor face“⁶⁸. Totodată cei care erau mobilizați cereau cu hotărîre demobilizarea, spre a putea lucra pămîntul și a ajuta familiile lor, care trăiau în mizerie. Starea de spirit a acestora era atît de agitată, încît Ministerul de Interne a dat dispoziții prefectilor ca tabelele celor admiși la împrumut dîntre soldații contingentului 1917—1918 să fie de urgență trimise în comune și afișate la primării, școli etc., „pentru ca părinții lor să îi poată vesti despre aceasta“⁶⁹. Manevra autorităților de a liniști starea de spirit a mobilizaților n-a reușit, deoarece aceștia, prin intermediul corespondenței și al celor întorși din permisii, au aflat de abuzurile și nedreptățile săvîrșite de autorități cu ocazia împrumutărilor. În orice comună, oraș, unitate militară — arată buletinele informative — discuția de căpetenie era problema pămîntului.⁷⁰

Lupta pentru pămînt a țărănimii a fost puternic influențată de acțiunile desfășurate de proletariet în această perioadă.

O largă propagandă s-a făcut de către militanții revoluționari în rîndul soldaților. Astfel, în unele regimente din Galați o tot mai mare răspîndire o lua ideea de a se lupta împotriva moșierilor, deoarece „ei sînt acei care au strîns averi de pe urma muncii lor (a țăranilor încorporați — *n.n.*), stînd acasă, vînzînd cereale dușmanilor, pe cînd soldații luptau și mureau pe front“⁷¹.

Cadrele militare care au intrat în contact cu mișcarea socialistă au desfășurat o vie activitate în rîndul satelor. Prizonierii înapoiați din lagăre, între care se găseau și muncitori înscriși în organizații sindicale, au trimis numeroase broșuri socialiste la sate cu scopul de a atrage țărănimea la lupta sa dreaptă⁷².

În afară de faptul că țăranii au luat contact cu ideile avansate socialiste prin intermediul muncitorilor veniți în acest scop la sate, ei erau chemați să participe la întrunirile muncitorești din centrele proletare. De pildă, la 23 august 1919, la o întrunire a sindicatelor de la Pașcani au participat mulți țărani din comunele învecinate⁷³. De asemenea, la întrunirea socialistă din 29 ianuarie 1920 de la Buhuși, țăranilor li s-a subliniat necesitatea ca proprietățile moșierești să fie luate de aceștia prin răzvrătire⁷⁴. Țăranii au luat contact cu ideile socialiste și prin ziare și prin alte materiale distribuite gratuit la sate⁷⁵. Insuflarea acestor idei de către militanții socialiști a avut drept efect, între altele, constituirea de syndicate agricole. Foarte mulți țărani din satele Lunca, Sădomeni, Fîntînele, aflate în apropiere de centrul muncitoresc Pașcani, s-au înscris în syndicate⁷⁶. În același timp, în august 1919 s-au înjghebat subsecții socialiste la Tg. Frumos și Podul Iloaiei, localități în care majoritatea populației

⁶⁸ Arhivele statului Rădăuți, fondul Prefectura județului Rădăuți, pachet 48, dosarul nr. 121/1920, fila 3.

⁶⁹ Arhivele statului Botoșani, fondul Prefectura județului Botoșani, dosarul nr. 149/1920, vol. I.

⁷⁰ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 91/1920, filele 33—35.

⁷¹ *Ibidem*, dosarul nr. 569/1919, filele 61—62.

⁷² Arhivele statului Fălticeni, fondul nr. 1, dosarul nr. 1/1919, fila 66.

⁷³ Tr. Lungu și M. Rusenescu, *Op. cit.*, p. 305.

⁷⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 96, dosarul nr. 2 488, filele 1, 7.

⁷⁵ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 91/1920, filele 52—53.

⁷⁶ Tr. Lungu și M. Rusenescu, *Op. cit.*, p. 306.

se îndeletnicea cu agricultura⁷⁷. Iar în septembrie — octombrie același an, în mai multe comune din județele Iași, Roman și Botoșani s-au înființat, de asemenea, subsecții socialiste⁷⁸.

Demascarea politicii claselor dominante a fost intens făcută și în timpul campaniei electorale din primăvara anului 1920, când candidații partidului socialist au venit în mijlocul țăranilor din județele Iași (Tg. Frumos, Sculeni, Ungheni, Cristești, Prisecani, Tuțora ș.a.), Botoșani (Frumușica, Ripiceni ș.a.), Vaslui⁷⁹. În timpul campaniei electorale în Moldova s-au pus bazele unor noi sindicate agricole socialiste, în care s-au înscris foarte mulți țărani⁸⁰.

Materialele de propagandă puse la dispoziția țăranilor de către militanții socialiști, între care broșurile „Scrisori către țărani”, „Răvașe către țărani” și altele, demască politica de exploatare a claselor dominante, încercările disperate ale politicienilor burghezi de a liniști țăranimea. Nemulțumirile țăranilor reliefa actele oficiale — se observă în fiecare comună, dar mai cu seamă acolo unde „propaganda socialistă a început să se introducă”. Sătenii veniți în orașe „nu se feresc să spună că dacă nu vor fi împroprietăriți vor împărți singuri pământul boierilor”⁸¹. În urma propagandei socialiste, „care s-a întins în mod simțitor la sate, spiritele sînt foarte agitate, îndrîjite și tind la o mișcare revoluționară”⁸².

Activitatea militanților socialiști tot mai intensă la sate a determinat organele represive să ia o serie de măsuri menite a o stăvili. Astfel, s-a cerut preoților și cadrelor didactice să țină predici și cuvîntări prin care să îndemne pe săteni la „muncă și liniște”.

Dar aceste măsuri ale claselor dominante nu au dus la rezultatele scontate. Autoritățile locale recunoșteau cu îngrijorare că activitatea militanților socialiști lua proporții din ce în ce mai mari în diferite județe.

La începutul anului 1921, când mișcarea muncitorească din România se afla în pragul făuririi propriului ei partid, un partid de tip nou, marxist-leninist, s-au desfășurat acțiuni pentru unirea în luptă a țăranimii cu proletariatul.

În fața creșterii luptelor maselor de țărani pentru pământ, autoritățile centrale au grăbit înfăptuirea împroprietăririi, întrucît aceasta — recunosc ele — „e o chestiune de ordine publică”, e o grea misiune „de la care se așteaptă liniștea internă a țării”⁸³.

Prin lupta lor, țăranii din Moldova au reușit să urgenteze aplicarea reformei agrare. „Sub presiunea marilor frămîntări sociale și a necesităților economice obiective — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al C.C. al P.C.R. — burghezia înfăptuiește în 1921 reforma agrară, care duce la exproprierea a peste 6 milioane de hectare, adică circa 66 la sută din întreaga suprafață de pământ deținută de moșierime”⁸⁴.

⁷⁷ „Socialismul” din 14 august 1919.

⁷⁸ Țăranii din satele Osoi, Bucium, Tomești, Vlădiceni, Copou și Valea Adîncă din județul Iași s-au organizat în sindicat agricol, ținînd o serie de întruniri electorale. „Socialismul” din 27 septembrie 1919; „Adevărul” din 2 octombrie 1919.

⁷⁹ „Socialismul” din 20 mai 1920.

⁸⁰ „Chemarea” din 8 aprilie 1920.

⁸¹ Arhivele statului București, fondul M.A.I., dosarul nr. 91/1920, filele 33—35.

⁸² *Ibid.*

⁸³ Arhivele statului Piatra Neamț, fondul Prefectura județului Neamț, dosarul nr. 65/1921, filele 3, 30—34.

⁸⁴ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*. Editura politică, București, 1966, p. 27.

Deoarece nu dispunem de o statistică pe întreaga Moldovă privind rezultatele aplicării reformei agrare, socotim concludentă prezentarea situației în județul Iași ca unul dintre cele mai tipice județe cu caracter agricol din această provincie a țării. Dacă din cele aproximativ 305 607 ha ale fostului județ Iași numai circa 88 725 ha aparțineau în mai 1920 imensei majorități a populației, în urma aplicării reformei agrare au fost împrăștiți în acest județ un număr de 22 988 de țărani, expropriindu-se pentru aceasta o suprafață de 98 281 ha.

Reforma agrară din 1921 a dat impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, a slăbit puterea economică a moșierimii, reducând rolul jucat de această clasă în viața politică și socială a României. La sate se accentuează diferențierea țăranimii, se adâncesc contradicțiile social-economice, crește rolul economic al burgheziei sătești.

Acest fapt va determina țăranimea ca în anii următori să lupte cu hotărâre pentru îmbunătățirea soartei ei. Posibilitatea largirii activității revoluționare a țăranimii, alături de muncitori, a devenit efectivă și reală prin crearea Partidului Comunist Român. După înființarea sa, Partidul Comunist Român a militat neabătut pentru rezolvarea problemei agrare în România, pentru realizarea alianței muncitorești-țăranesti. Partidul Comunist a fost acela care a organizat, în anii grei ai ilegalității, lupta muncitorilor și țăranilor, a tuturor forțelor patriotice împotriva exploatării burghezo-moșierești, pentru înfăptuirea năzuințelor de libertate și progres ale oamenilor muncii.

L. EȘANU, I. SAIZU

Răscoala marinarilor români din flota Mării Negre (1918)

Se împlinesc 50 de ani de la răscoala marinarilor, care a antrenat toate echipajele vaselor românești din flota Dunării și a Mării Negre, moment important în lupta revoluționară a poporului nostru.

Mișcarea muncitorească din România, rod al unei dezvoltări de peste o jumătate de veac, care-și afirma prin luptă rolul înaintat în viața social-politică a țării, a cultivat și întreținut, în spiritul solidarității internaționale, un permanent contact cu mișcarea muncitorească din alte țări, cu organizațiile clasei muncitoare internaționale.

Credincios spiritului internaționalist, pe care-l dovedise de fiecare dată când muncitorii din alte țări se ridicau la luptă pentru eliberare, proletariatul român s-a solidarizat entuziast cu Revoluția din Octombrie. Această mișcare de solidaritate a poporului român cu revoluția proletariatului rus, desfășurată în condițiile avântului revoluționar din anii 1918—1920, s-a materializat în numeroase acțiuni revoluționare desfășurate în România, prin participarea nemijlocită, cu arma în mână, a unui număr însemnat de fii ai poporului nostru la apărarea statului socialist împotriva intervenționiștilor.

În șirul luptelor revoluționare din România și de sprijinire și apărare a Revoluției ruse se încadrează și răscoala marinarilor de pe vasele românești fluviale și maritime.

Proletariatul român, opinia publică progresistă au urmărit cu atenție evenimentele revoluționare din Rusia, pregătirea condițiilor pentru izbucnirea revoluției. De pildă, în editorialul intitulat semnificativ *Spre revoluție*, ziarul „Lupta zilnică” scria la 29 mai 1915 următoarele rânduri prevestitoare: „Revoluția e astfel în mers în Rusia. Împrejurările o favorizează, o pregătesc. Și va veni și vremea când o vor face să izbucnească. Să salutăm revoluția care vine...”. Partidul Social-Democrat din România, presa muncitorească au dat o înaltă apreciere luptei proletariatului rus împotriva țarismului asupritor. Același ziar scria, la 6 noiembrie 1915, în articolul intitulat *Lucrătorul rus*: „Ai înfipt adânc în inima țaris-

mului pumnalul proletar și sufletele noastre tresaltă la stăruința cu care îl ții împlîntat în așteptarea prăvălirii pe vecie a colosului negru“.

Spre sfîrșitul anului 1917, România trecea prin puternice contradicții sociale, orînduirea burghezo-moșierească aflîndu-se într-o adîncă criză politică. Distrugerile și pierderile materiale și umane cauzate de ocuparea unei părți a țării, de operațiile militare, de jugul Puterilor Centrale au avut consecințe grave asupra vieții economice și implicit asupra maselor. Unele întreprinderi industriale își încetaseră activitatea, iar cele care se aflau în funcțiune lucrau cu o capacitate de producție redusă. Clasele exploataatoare căutau, prin diferite mijloace, să arunce asupra oamenilor muncii povara dificultăților economice, să obțină profituri cît mai mari din specularea greutăților materiale prin care trecea țara. Inflația, discrepanța dintre veniturile oamenilor muncii și prețurile mereu sporite, dintre prețurile industriale și cele agricole, scăderea simțitoare a nivelului de trai au accentuat procesul de radicalizare a maselor; ca urmare, luptele revoluționare au crescut impetuos, mișcarea muncitorească s-a transformat într-o largă mișcare de mase care asalta neînterupt edificiul societății capitaliste.

În aceste condiții, victoria proletariatului din Rusia, condus de partidul comunist făurit de Lenin, ideile lui Octombrie au stimulat spiritul revoluționar al clasei muncitoare, al maselor largi populare din țara noastră, răsunînd ca un înflăcărat îndemn la lupta pentru împlinirea idealurilor de libertate și progres, pentru eliberarea socială și națională. Muncitorii din România au înțeles din primul moment că transformarea Rusiei țariste într-un stat socialist va favoriza lupta de eliberare a tuturor popoarelor, va da un impuls general progresului și civilizației omenirii. Socialiștii români, atît cei din Moldova, cît și cei din teritoriul ocupat, aflați în contact nemijlocit cu realitatea social-politică și economică a țării, și-au însușit în raport cu această realitate ideile cu valabilitate generală ale Marelui Octombrie.

Înainte de izbucnirea revoluției, pe teritoriul Rusiei se găsea un însemnat număr de români evacuați, refugiați sau prizonieri. Printre aceștia erau muncitori, marinari, soldați și ofițeri, diferite alte categorii de cetățeni. Numărul lor se ridica la aproximativ 40 000, dintre care cîteva mii erau muncitori, iar din rîndul acestora circa 500 erau membri ai organizațiilor sindicale sau ai partidului social-democrat.

Activitatea revoluționarilor români, desfășurată sub diferite forme pe teritoriul Rusiei, a avut o importanță deosebită, înscriindu-se ca o contribuție internaționalistă la lupta proletariatului rus.

În fruntea revoluționarilor români care au luptat pe teritoriul Rusiei sovietice, pentru apărarea primului stat socialist din lume, s-au aflat socialiști marcanți ai partidului clasei muncitoare din România. Centrul principal al revoluționarilor români din Rusia a devenit, în toamna anului 1917, Odesa. Aici erau evacuate din România: Arsenalul marinei, Șantierele navale din Galați și Brăila, spitale militare și alte unități sanitare, o parte din flota comercială română de mărfuri și de călători, o serie de ateliere și depozite de muniții, alte întreprinderi industriale împreună cu personalul lor. Numărul mare de muncitori români prezenți la Odesa a făcut posibilă formarea unui comitet de acțiune al P.S.D.R. în fruntea căruia se aflau militanți ai proletariatului român, ca Mihail Gheorghe Bujor, Alexandru Nicolau, Ion Dicescu-Dic ș.a.

Comitetul a desfășurat o intensă activitate pentru sprijinirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, chemînd în același timp masele din România la lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc. El a reluat tipărirea ziarului „Lupta“, pe care îl difuzau sistematic în România, a dus o intensă muncă de agitație și propagandă. Comitetul din Odesa a sprijinit, totodată, acțiunile oamenilor muncii din țară. Întreaga sa activitate desfășurată în sînul grupurilor de români aflate la Odesa în efervescență revoluționară a asigurat un nivel ridicat acțiunilor acestora, îndreptate spre instaurarea și consolidarea puterii sovietice în această regiune.

O dată cu crearea Comitetului militar revoluționar român la 28 decembrie 1917, sarcina principală a tuturor revoluționarilor români a devenit lupta pentru apărarea cu arma în mînă a Revoluției din Octombrie.

O latură importantă a activității sale a constituit-o acțiunea de atragere a marinarilor români din flota fluvială și maritimă aflată în sudul Rusiei la sprijinirea și apărarea revoluției. Munca intensă depusă a avut drept rezultat intensificarea spiritului de luptă în rîndurile acestora, a dus la crearea de comitete revoluționare ale marinarilor pe vasele românești.

Ideile și clocotul noilor prefaceri structurale din Rusia, îngemănate cu intensă muncă de agitație și educație revoluționară a membrilor comitetului P.S.D.R., au dus la ridicarea marinarilor români la luptă în sprijinul puterii proletare din Rusia sovietică. La 27 ianuarie 1918 s-au răsculat echipajele de pe vasele flotei dunărene, din porturile Chilia Nouă, Vîlcov și Ismail, precum și cele de pe vasele din porturile Odesa, Sevastopol, Herson și Novorossiisk.

În acea zi, Comitetul militar revoluționar din Chilia Nouă a organizat o adunare la care au participat muncitorii de la Arsenalul marinei și marinarii din port, cu care ocazie participanții s-au pronunțat pentru declanșarea imediată a răscoalei. Primii care au înlăturat ofițerii reacționari și au arborat steagul roșu al revoluției au fost marinarii de pe remorcherul „Bicaz“. Ei s-au îndreptat spre Ismail și Vîlcov, îndemnînd și pe marinarii din aceste porturi să se alăture răscoalei.

Acțiunea Comitetului militar revoluționar a dat roade. Vasele aflate la Chilia Nouă, Ismail și Vîlcov, printre care : „Bicaz“, „Călărași“, „Cetate“, „Cernavodă“, „Severin“, „Brăila“, „Domnița Florica“, „Corabia“, „Borcea“, „Dunărea“, „Calafat“ ș.a., au înlăturat ofițerii și elementele reacționare și s-au pus sub conducerea acestui comitet.

Tot la 27 ianuarie, la Odesa, marinarii și soldații români dezarmează gărzile vasului „Durostor“ și pun stăpînire pe vas. Concomitent, un grup de membri ai batalionului revoluționar român, împreună cu marinarii de pe crucișătorul „Elisabeta“, asaltează localul școlii de aviație române. Ofițerii sînt dezarmați, iar comandantul școlii este arestat. Din rîndurile elevilor școlii se alege un comitet revoluționar. În același timp, muncitorii de la șantierele navale evacuate la Odesa își aleg un comitet, înlăturînd conducerea militară a șantierelor. Evocînd aceste zile furtunoase, acțiunea marinarilor români și contribuția lor la cauza revoluției, Gheorghe Marinescu, unul dintre participanții activi la acele evenimente, notează : „...am plecat la Odesa, unde am luat legătura cu Comitetul revoluționar român. Aici am dus muncă

de agitație printre marinarii și ostașii români care se aflau în Odesa. În port se aflau majoritatea vaselor comerciale românești de pe Dunăre.

Nu după mult timp, pe vaporul «Durostor» și iahtul «Ștefan cel Mare», care se aflau în portul Odesa, au fost arborate drapelele roșii. Batalionul revoluționar român, constituit în ianuarie 1918, intră în acțiune alături de gărzile roșii, iar noi cu cele două vapoare ne alăturăm Flotei roșii și intrăm sub comanda lor ca vase de aprovizionare. S-au dat lupte grele între Flota roșie și gardiștii albi din Ucraina. Marinarii noștri au luat parte la toate luptele purtate pentru curățirea porturilor din această zonă.

În primăvara anului 1918, nemții atacă Odesa. După lupte grele noi românii ne retragem la Sevastopol... La Sevastopol executăm servicii de patrulare între porturi și semnalăm orice mișcare de vase ce se ivea pe coastele Crimeii. Lupte grele s-au dat la Ialta, Feodosia și Kerçi.

Marinarii români, alături de muncitori și soldați, și-au adus contribuția de sînge la lupta pentru instaurarea puterii sovietice în Odesa. Detașamente formate din marinari români au asigurat, împotriva elementelor contrarevoluționare, împreună cu gărzile roșii, paza principalelor obiective strategice ale orașului și portului, a întreprinderilor industriale, a gării și depozitelor de armament etc. Marinarii români au dat — își amintește unul din luptători — „un ajutor efectiv gărzilor roșii la curățirea orașului de diferite bande și unități contrarevoluționare. Îndeosebi s-a remarcat aici tovarășul Mihai Vasiliu, șeful de post al gărzii de pe vasul «Durostor», care, împreună cu garda pe care o conducea și cu ostașii revoluționari ruși, a eliberat gara din mâinile haidamacilor“.

Atunci cînd cuceririle puterii sovietice erau în pericol, marinarii au răspuns cu elan chemării lansate de Comitetul militar revoluționar, pentru încheierea unor unități românești de sine stătătoare, care să lupte cu arma în mînă împotriva dușmanilor ei interni și externi. Traducerea în viață a acestei chemări a prilejuit o serie de manifestații și mitinguri revoluționare, în urma cărora zeci de marinari români s-au înscris ca voluntari în batalioanele revoluționare. Au luat ființă două batalioane revoluționare, unul format din muncitori, soldați și marinari români, și al doilea recrutat numai din rîndurile marinarilor. Ambele unități au plecat pe front în direcția Kievului și au luat parte la luptele crîncene care s-au dat în regiunea Jmerinka-Slobodka-Birzula, împotriva armatelor lui Petliura și ale intervenționiștilor germani.

Activitatea Comitetului de acțiune social-democrat, exemplul acțiunilor revoluționare desfășurate la Odesa au determinat și pe marinarii români de pe vasele staționate la Sevastopol să se ridice la luptă.

La 17 februarie 1918, într-o zi geroasă de iarnă, un detașament format din membri ai batalioanelor revoluționare, cu sprijinul echipajelor, arestează pe ofițerii vaselor românești din Sevastopol. În ziua următoare are loc o adunare la care participă marinarii și artileriștii români din Sevastopol. Chemarea de luptă lansată la întrunire a fost urmată de marea majoritate a marinarilor de pe vasele românești din acest port. S-a trecut la schimbarea denumirii vaselor. Noile denumiri erau simbolice, exprimînd voința marinarilor revoluționari de a continua tradiția luptelor duse în decursul veacurilor de poporul nostru. Sub titlul *Flota revoluționară română*, ziarul „Lupta“ din 21 februarie 1918 scria : „Pe lângă muncitorii, țărani și soldații români din Odesa, întreaga flotă a României se alătură luptei revo-

luționare începute. Astăzi la Sevastopol pavilionul roșu filfii pe vasele marine române. «*Ion Roată*», «*Emanciparea*», «*Republica Română*», «*Republica Socială*» și «*1907*» — căci astfel au fost botezate în apele revoluționare ale Mării Negre — sînt de acum chează victoria noastră».

După alegerea comitetelor revoluționare, în zilele următoare au avut loc numeroase întruniri, la care s-a vorbit despre necesitatea de a se coordona acțiunea revoluționară din flota românească cu luptele proletariatului român desfășurate în interiorul țării.

Conform hotărîrii înaltului colegiu autonom — organ pentru afacerile ruso-române și pentru lupta împotriva contrarevoluției în sudul Ucrainei, cu atribuții guvernamentale, din care făcea parte și M. Gh. Bujor —, vasele flotei maritime românești aflate la Sevastopol au fost puse la dispoziția Comandamentului maritim rus. În luna martie 1918 însă trupele germane au ocupat Odesa și alte porturi, unitățile revoluționare românești fiind nevoite să se retragă în alte centre.

Evacuate la Feodosia, unitățile românești de voluntari, după ce au participat la luptele împotriva elementelor contrarevoluționare din acest port, la 11 aprilie s-au autodizolvat, ca urmare a păcii de la Brest-Litovsk și a reorganizării Armatei Roșii. Membrii batalionului revoluționar al marinărilor, care s-a dizolvat la Novorossiisk, au plecat în interiorul Rusiei, unde s-au înrolat individual în diferite unități ale Armatei Roșii. Mulți dintre ei, avînd experiență de luptă, pregătire ideologică și politică, au devenit organizatori și conducători ai grupurilor de români atașați revoluției în diferite centre ale Rusiei sovietice.

Prin activitatea lor în sprijinul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, revoluționarii români — mulți căliți în luptele de clasă la care participaseră în țară — au dovedit o înțelegere justă a rolului lor în noile condiții, împletind lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc din propria lor țară cu lupta pentru apărarea Puterii sovietice.

Răscoala marinarilor români din flota Mării Negre se înscrie ca un moment de mare însemnătate în cartea tradițiilor de luptă revoluționară a poporului nostru. Această răscoală atestă înaltul spirit revoluționar și combativitatea maselor din România, decise să-și ia soarta în propriile mîini împotriva claselor dominante și hotărîte să sprijine cu tot elanul cauza revoluției sociale și eliberatoare.

AL. B. CĂLIN

„Gazeta de Transilvania“ și revoluția din Franța

Anul revoluționar 1848 a zguduit din temelii aproape întreaga Europă. Izbucnind pe fondul unei grele situații economice din condițiile de existență specifice fiecărei națiuni, evenimentele revoluționare au antrenat la acțiune conștiință largi pături sociale. Revoluția de la 1848, îndreptată împotriva orînduielilor feudale și a regimurilor absolutiste reacționare, a avut caracteristici proprii fiecărei țări, dar a fost pretutindeni în strînsă interdependență cu mișcarea revoluționară generală.

Înscriindu-se în şirul marilor ridicări la luptă ale maselor pentru dreptate socială şi libertate naţională, revoluţia victorioasă de la Paris a avut o puternică influenţă asupra claselor exploatate şi asupra popoarelor subjugate din întregul continent.

Ea a avut un adânc ecou în țările române, unde, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, în condițiile accentuării crizei feudalismului, poporul își intensifică lupta pentru zdrobirea cătușelor care frâneau progresul societății românești, pentru îndeplinirea dezideratelor sale de eliberare socială, independență și unitate națională. În Transilvania, unde jugul habsburgic și al grofilor maghiari transformase majoritatea populației alcătuită din români într-o masă asuprită, lipsită de drepturi, burghezia română în formare a început să revendice libertăți economice, înlăturarea îngrădirilor feudale, dreptul de participare la viața politică.

Condițiile specifice țărilor române au constituit un teren propice pentru acele idei venite din afară care prefigurau, într-un fel sau altul, căile de rezolvare a sarcinilor care stăteau în fața societății românești, aflată în impetuos mers pe drumul progresului. Aici se află interesul constant manifestat de burghezia românească, în primul rând de elementele înaintate, receptivitatea sa față de evenimentele importante care se desfășurau pe scena europeană.

O deosebită importanță în inițierea unor cercuri mai largi ale poporului în problemele economice, politice și sociale ale vremii, pentru întărirea mișcării naționale române, l-a jucat presa, cu deosebire „Gazeta de Transilvania”, „foaie” apărută în 1838 la Brașov, publicație bisăptăminală, organ politic și de informație care timp de un deceniu a fost redactată aproape în întregime de George Baritiu¹. Formînd luptători conștienți pentru cauza națională ea și-a

¹ În legătură cu viața și activitatea sa vezi: Vasile Netea, *George Barițiu*, Editura științifică, București, 1966.

dobândit mari merite în creșterea politică a generației de la 1848, a apărut cu talent și râvnă interesele românilor, contribuind în mod activ la pregătirea ideologică a revoluției în țările române.

Denunțarea nedreptăților sociale și a asupririi naționale, promovarea idealului unității tuturor românilor, condamnarea rânduinelor regimului feudal și a produselor sale ideologice, menținerea mereu trează a conștiinței naționale sînt obiective de permanență în activitatea „Gazetei de Transilvania“.

Totodată, o mare atenție s-a acordat comentării evenimentelor externe, urmărindu-se obiectivele, sensul politicii statelor europene, inclusiv a statului austriac, dar mai ales „politica patriei și a națiunii noastre“. Toate aceste chestiuni au fost abordate cu consecvență, ponderea lor în coloanele „Gazetei“ variind în funcție de semnificația fiecărui eveniment în parte, după criteriul: în ce măsură acesta putea influența sau favoriza lupta revoluționară a românilor. Sînt extrem de caracteristice în acest sens cuvintele lui George Barițiu în momentul cînd revoluția de la 1848 începuse să cuprindă năvalnic Europa: „Este de foarte mare interes a urmări cît se poate mai regulat toți pașii și toate începăturile de minunatele revoluții politice și soțiale cîte se porniră și cum vedem fac cerc preste toată Europa“². Gînditorul român considera că situația este favorabilă luptei poporului român pentru drepturi și libertăți politice, pentru independență și unitate națională, îndemnînd să se urmeze exemplul oferit de alte popoare.

Indiferent dacă se luau în dezbattere probleme economice, politice ori istorice se avea mereu ca țintă critica asupririi sociale și naționale, insistîndu-se asupra ideilor celor „neapărat de trebuință românilor“. Astfel, dacă urmărim cu atenție evenimentele surprinse și analizate de publicația românească constatăm că s-a acordat o importanță deosebită acelor care conțineau idei corespunzătoare țelurilor amintite mai sus. De pildă, numeroasele frămîntări care au avut loc în Franța anulului 1847 au găsit un larg ecou în coloanele „Gazetei de Transilvania“. Sînt consemnate știri care pun în lumină situația economică și politică a Franței aflată în ajunul revoluției. La 20 ianuarie 1847, de pildă, se insera că în Franța au loc „serioase tulburări din pricina scumpetei la pîine“; la 6 februarie se nota: „Între lucrătorii de la fabrice se simte un felu de nemulțumire ce presupune un rău amenințătoriu“; la 17 martie se scria că lipsa de pîine a devenit atît de acută încît „în vreo cinci ținuturi sărăcimea pe tot minutul e gata a deprăda tot și a vîrsa sînge... Jos foamete, sus îmbuibări și luscări, pe întrecute“. Corupția și imoralitatea din sînul mării burghezii și a aristocrației „philippiste“ sînt înfățișate pe larg cititorilor. Comentînd afacerile scandaloase în care erau implicați o serie de oameni politici și de stat burghezi, se arăta că aceștia erau „mai vrednici de spînzurătoare decît hoții de la drumuri, cu cît ei au înșelat opinia publică prin fățarie puind masca de oameni cinstiți... Însă asemenea hoții de cabinete și cancelarii mai nici o dată nu eșiau în public — subliniindu-se că — se pare totuși că astădată în Franța s-au înfundat izvoarele la mulți din hoții mascați; pentru că poporul e foarte întăritat“³. „Scandale peste scandale“⁴, „Un scandal după altul“⁵, astfel începe relatarea unor știri în dorința de a crea o impresie puternică și de a sugera mai plastic numărul mare al acestora.

² „Gazeta de Transilvania“ nr. 22, din 15 martie 1848.

³ „Gazeta de Transilvania“ nr. 56, din 14 iulie 1847.

⁴ *Ibid.*

⁵ „Gazeta de Transilvania“ nr. 71, din 4 septembrie 1847.

Intuind strânsă interdependență dintre diferitele evenimente care aveau loc pe continent, George Barițiu ajunge la concluzia că „aceste puteri spirituale cumplite... mai curînd sau mai tîrziu vor zgudui din nou toată Europa”⁶. Fără a vedea, după cum vom căuta să arătăm, destul de clar cauzele acestor frămîntări, el apreciază însă just consecințele lor.

Reproducînd știri din Franța, Italia și din alte țări cuprinse de puternice frămîntări revoluționare, „Gazeta” adresează, sub o formă voalată, adevărate apeluri la luptă pentru eliberarea națională și socială, cu scopul de a înarma opinia publică în vederea evenimentelor care nu puteau să mai întîrzie.

Constrîns a acționa în limitele strîmte impuse de o cenzură extrem de severă, Barițiu a găsit totuși forme și metode de a interveni cu tact și moderație în marile probleme care interesau viața românească. Diferitele modalități folosite în contactul cu cititorii, deosebit de sugestive, i-a obișnuit pe aceștia din urmă să discearnă înțelesul profund, deseori doar aluziv, al diferitelor materiale publicate.

Avînd în vedere că o soartă mai bună pentru poporul român se putea realiza numai prin acțiunea și participarea activă a maselor, el a căutat să imprime „Gazetei” un profil care să răspundă necesității deprinderii acestora de a „citi politic”, familiarizării lor cu ideile înaintate din lumea întregă. În acest climat ideologic, chemările la acțiune pentru realizarea dezideratelor vitale ale poporului român trebuiau să găsească și au găsit un teren fertil. În acest sens s-a dezvoltat, prin opoziție cu statele avansate ale Europei, adevărata stare de lucruri din Imperiul habsburgic ; s-au deschis discuții referitoare la suveranitatea poporului, egalitate și libertate socială ; s-au dezbătut chestiuni privind partidele politice și doctrinele acestora⁷.

Perseverînd în acțiunea de informare a cititorilor asupra situației de pe continent, „Gazeta de Transilvania” scria la 23 februarie 1848 : „patimile în Europa fierb cumplite... în Paris se încinse o mare neodihnă ; guberniui începe a ordona toate ca de război... Cei mai fricoși vreau a crede că spre primăvară vom vedea lucruri serioase”. Și într-adevăr la 22 februarie a izbucnit revoluția la Paris.

După ce se prezintă în cîteva cuvinte frămîntările din Franța, amplificate de interzicerea banchetului „programat de opoziție”, scoțînd în evidență starea de mare încordare ce domnea între clasele sociale, „încît puțină întăritare poate aduce lucrul la vărsare de sînge”⁸, „Gazeta” face bilanțul rezultatelor obținute în primele zile ale revoluției : „După o revoluție crîncenă, bogată în sînge vărsat în 23 și 24 fevr... *Poporul*, din care mai întîi rămaseră mulți morți, după o măcelătură înfuriată, *proclamă republica !... Se formă guberniu republican provizoriu*”⁹ (subl. ns.).

Tumultul revoluționar o dată declanșat a generat o întrebare firească pentru toți aceia care, frămîntați de destinele poporului român, doreau să desprindă învățăminte referitoare la cauzele acestei ridicări la luptă. „Gazeta” scrie că „pricinile ei sînt vechi, care steteră spre o grea nemulțumire a poporului ani îndelungați, cum este reformarea dreptului la alegerea deputaților, ca candidații să nu mai fie aleși prin mituire de bani ; *sărăcia majorității po-*

⁶ „Gazeta de Transilvania” nr. 2, din 6 ianuarie 1847.

⁷ „Gazeta de Transilvania” nr. 8, din 27 ianuarie 1848 ; nr. 9, din 29 ianuarie 1848 ; nr. 10, din 2 februarie 1848.

⁸ „Gazeta de Transilvania” nr. 17, din 26 februarie 1848.

⁹ „Gazeta de Transilvania” nr. 18, din 1 martie 1848.

porului și grămădirea avuțiilor în mâini puține; asupritoarea mulțire a datoriilor de stat în anii de pace cîți trecură ș.c.l. Pe lîngă aceste rele materiale în-tăritară ce e drept și mulțimea ideilor radicale și comunistice care cercuiesc de cîțiva ani încoace prin toate clasele¹⁰ (subl. ns.). Deosebit de valoroasă este aprecierea că „sărăcia majorității poporului și grămădirea avuțiilor în mâini puține” a constituit una din cauzele revoluției, sesizîndu-se prin aceasta, în fond, principala cauză, căci criza economică nu a făcut altceva decît să accentueze discrepanța socială. Prin sublinierea rolului jucat de „mulțimea ideilor radicale și comunistice” în izbucnirea revoluției se sesizează și rolul factorului subiectiv în pregătirea și dezlănțuirea acesteia.

„Gazeta de Transilvania” a manifestat interes nu numai în deslușirea cauzelor revoluției, ci și în legătură cu soarta noului regim politic instituit în Franța, cu primejdiile care amenințau republica atît din interior, cît și din afară. Primul se referea la „neprimirea și nesuferirea din partea celorlalte staturi europene”¹¹ a regimului republican, și în primul rînd a Rusiei țariste, deoarece „păzirea păcii din Europa atîrnă de la hotărîrea acestui suveran (țarul — n.n.), care are cel mai puțin interes de a păzi această pace”¹². Al doilea pericol, arăta „Gazeta”, consta în alegerea unei adunări constituante cu o majoritate monarhică, care „ar pretinde neapărata restaurare a tronului în persoana vreunui mădulariu al familiei bourbonice sau orleanice sau în persoana altui oarecare bărbat”¹³. În această situație se remarcă just că „războiul cetățean (războiul civil — n.n.) s-ar încinde și ar ieși în flăcări cotropitoare”¹⁴. De aici și convingerea că „republica, după toate semnele cîte se arată, va avea viață stătătoare”¹⁵, argumentîndu-se că numeroasele decrete ale guvernului „se primesc cu o bucurie și supunere ce pune la mirare chiar și pe dușmanii acestei transformări radicale”¹⁶, fără a sesiza însă pericolul ce-l prezenta faptul că lupta socială nu se dezvoltase pînă la capăt, lucru care a făcut ca revoluția din februarie să-și atragă simpatia generală, să fie numită „revoluția cea frumoasă”.

Urmărind cu multă atenție desfășurarea revoluției în Franța, precum și evoluția evenimentelor politice din alte țări europene în acea perioadă, Barițiu remarcă puternica influență pe care aceasta o va exercita asupra Europei. „Nu e nici o îndoială că (revoluția franceză — n.n.) va scutura și va cutreiera pe toată Europa începînd de la staturile cele mai mari și tari pînă la cele mai mici”¹⁷ și rezultatele ei pentru poporul francez „vor fi mult mai străbătătoare decît ale celor de la 1830”¹⁸.

Valul revoluționar care a cuprins rînd pe rînd Palermo, Paris, Viena, Pesta, Milano a stîrnit ecouri puternice consemnate de Barițiu cu simpatie nedisimulată, deși în general dezaproba violența revoluționară. Izbucnirea revoluțiilor a constituit tot atîtea prilejuri pentru a-și exprima încrederea și admirația față de masele populare, forța motrice a acestora, încrederea în dreptul și totodată în posibilitatea poporului de a răsturna despotismul și tirania clase-

¹⁰ „Gazeta de Transilvania” nr. 19, din 4 martie 1848.

¹¹ „Gazeta de Transilvania” nr. 21, din 11 martie 1848.

¹² „Gazeta de Transilvania” nr. 18, din 1 martie 1848.

¹³ „Gazeta de Transilvania” nr. 21, din 11 martie 1848.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ „Gazeta de Transilvania” nr. 19, din 4 martie 1848.

¹⁸ *Ibid.*

lor dominante. „Revoluția din urmă a Franței fu judecata unui popor pătruns de drepturile și demnitatea sa, al cărui simțămînt de onoare se turbură văzînd cum unele partide conduse de scopuri egoistice se certau în ochii lui, care din ele să fie doamna țării... Acele partide se certau între sine pentru cel mai sfînt drept al poporului, pentru suveranitatea garantuită lui prin chartă, iar pe partida cea mai interesată la acest lucru, adică *pe popor îl înlăturară. Atunci acesta se sculă deodată, nimici cu o lovitură cumpătată, bine socotită și tare pe acei pitici, cari cuteza a se disputa, care din ei să poarte de căpăstru pe poporul urieș și puse omenitatea pe tronul Franței...*”¹⁹ (subl. ns.).

Trebuie totuși subliniat faptul că George Barițiu nu a remarcat în totalitate și profunzime cauzele revoluției, accentuînd și scoțînd în evidență și elemente subiective după cum se poate constata și în citatul de mai sus.

După februarie 1848, „Gazeta de Transilvania” a acordat o atenție deosebită — remarcabilă prin noutate și mod de abordare — problemelor privind soarta proletariatului francez. Interesul acesta s-a concretizat în știri, comentarii, care evidențiau „numerositatea, sărăcia și lipsa” clasei muncitoare, despre a cărei situație „își vor face o idee numai aceia care au petrecut la Paris, ori London sau cel puțin care au citit mai multe cărți și broșure în interesul aceleia”²⁰. Sperînd în posibilitatea rezolvării situației grele a muncitorilor, Barițiu își exprimă adevărată față de comisia specială permanentă numită de guvernul provizoriu, în frunte cu Louis Blanc și Albert, însărcinată să găsească mijloacele menite să îmbunătățească situația proletariatului. „Acest parlament de lucrători este cel dintîi exemplu în toată istoria omenimei, unde clasa proletarilor încă fu norocită a [se] consulta odată asupra soartei sale de-a dreptul cu guvernul...”²¹.

Eroica insurecție din iunie a proletariatului parizian, eveniment epocal al revoluției de la 1848, și-a găsit reflectarea într-un amplu articol al „Gazetei”, intitulat „Înfrișoșata revoluție a proletarilor”, în care se scoteau în evidență amploarea și dîrzenia deosebită a luptelor, încercîndu-se totodată a se analiza și cauzele acesteia. „Răscoala de la februarie, în urma căreia se proclamă republica, n-are a face nimic pe lîngă aceasta... Se părea că ura între proprietari și țărani, între avut și sărac, între domn și între servitoriu, nutrită de atîtea veacuri, acum va să prorumpă în toată furia sa”²².

„Gazeta” scoate în evidență viața grea a muncitorilor francezi, justificînd ridicarea lor la luptă prin faptul că „mulțimea lucrătorilor ce nu mai căpăta de lucru după ce ceru în mai multe rînduri de la guvernul ca să facă mijlocire pentru înlesnirea lor, acum ajunse la desperație”²³; o reflectare a acestei situații a fost lozincă „pîine ori moarte” înscrisă pe baricade.

Desfășurarea luptelor, relatată pe zile și chiar pe ore, dezvăluie dîrza rezistență a suburbiei Saint-Antoine care „cu baricadele sale cele uriașe se înțări de către răsculați așa, încît se împotrivi în răstimp de patru zile încă și la cel mai fierbinte foc al tunurilor”²⁴. Pentru cucerirea ei, generalul Cavaignac, preluînd puterea executivă, a ordonat măsuri extraordinare, poruncind „a se

¹⁹ „Gazeta de Transilvania” nr. 24, din 22 martie 1848.

²⁰ „Gazeta de Transilvania” nr. 23, din 18 martie 1848.

²¹ *Ibid.*

²² „Gazeta de Transilvania” nr. 54, din 1 iulie 1848.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

combate casele cu tunuri într-un mod înfiorătoriu”²⁵, încît „auzeai cum cad zidurile cele mai mari și ruinele lor înmormîntau pe răsculați”. Admirația față de eroismul apărătorilor baricadelor este evidentă.

Măsurile contrarevoluționare care au urmat insurecției sînt redade concis, expresiv, constituind o imagine apropiată de realitate despre ceea ce a însemnat „victoria” reacțiunii : „Garda națională însoțită de trupele cele regulate umblă acum prin casă și culease armele punînd la închisoare pe persoanele cu prepus. Libertatea teascului e suspensă ; cîțiva redactori sînt puși la închisoare. Mai multe sute de insurgenți* sînt tratați după legile marțiale, adică pușcați prin judecată scurtă. Mulți din ei sînt străpurtați pe la colonii unde vor lucra în locul negrilor” și conchide : „Astfel se sugrumă și această periculoasă conspirăciune care era să dărapene și să răstoarne toată starea de astăzi a republicii”²⁶.

Se remarcă însă în prezentarea acestui important eveniment multă inconsecvență. „Gazeta” a manifestat înțelegere față de situația deosebit de grea a clasei muncitoare franceze, dar cînd aceasta s-a ridicat la luptă pentru drepturile sale, pentru existență, amenințînd republica burgheză instaurată, văzînd periclitat idealul politic burghez, nu mai este de acord cu acțiunile acesteia. Poziția lui Barițiu față de insurecția proletariatului parizian își are rădăcinile în limitele de clasă și istorice ale gîndirii sale — slaba dezvoltare a proletariatului român în perioada formării sale intelectuale — cît și datorită unor cauze obiective. Între acestea, semnalăm faptul că o sursă principală de informare a „Gazetei” o constituiau diferite ziare europene și că se impunea o atenție deosebită pentru a se prezenta cititorilor „esența celor mai adevărate, sigure și interesante din toate novelele” în măsura în care înseși aceste izvoare reflectau adevărul. Întreruperea comunicațiilor cu străinătatea, datorită evenimentelor revoluționare din Imperiul habsburgic, a creat de asemenea mari greutăți în ceea ce privește informarea cititorilor asupra mersului revoluției europene. Adăugînd faptul că în concepția sa predomina ideea ridicării materiale și culturale a poporului, revoluțiile fiind considerate „catastrofe”, „salturi periculoase”, concepție care și-a pus amprenta asupra orientării „Gazetei”, ne dăm seama de izvorul acestei atitudini inconsecvente în aprecierea insurecției. Înșiși termenii folosiți pentru a caracteriza acest eveniment sînt diferiți. La început el folosește termenul de *revoluție*, pentru ca apoi să întrebuițeze în cadrul aceluiași articol termenul de *complot* sau *conspirăciune*, iar mai tîrziu, în principala sa operă istorică : *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă* să scrie că „în 23 iunie sparge altă insurecțiune, fără asemănare mai furioasă decît cea din februarie”²⁷. Deși „Gazeta” nu a salutat insurecția din iunie, nu a avut nici o atitudine de condamnare totală a acesteia, cum s-a întîmplat cu aproape toate ziarele europene din acea perioadă.

Cînd încep luptele revoluționare în țările române atenția „Gazetei” se polarizează asupra acestora. Ea devine acum o adevărată cronică a revoluției românilor, în paginile sale consemnîndu-se toate evenimentele și frămîntările revoluționare.

²⁵ „Gazeta de Transilvania” nr. 55, din 5 iulie 1848.

* K. Marx în *Optprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte* dă cifra de 3 000 de insurgenți măcelăriți și 15 000 de deportați fără judecată (vezi K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 126).

²⁶ „Gazeta de Transilvania” nr. 55, din 5 iulie 1848.

²⁷ G. Barițiu, „Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă”, vol. II, Sibiu, 1890, p. 9.

Spre sfârșitul anului 1848, evenimentele din Franța încep să ocupe din nou un loc important în coloanele sale. După ce la 12 noiembrie este înfățișată noua constituție, încep pregătirile pentru alegerea președintelui republicii. „Numele pe care publicul de sună mai tare pentru acest post sînt — scrie „Gazeta” — generalul Cavaignac, Lamartine și Lud(ovic) Bonaparte”²⁸. Cîteva zile mai tîrziu „competitorii pentru președintele republicii se pare a fi reduși la doi: Ludovic Bonaparte și generalul Cavaignac”²⁹. Alegerile au loc într-o atmosferă în care nici o „îndoială nu mai este, că o reacțiune sistematică s-a organizat în Europa”³⁰. Sînt interesante aprecierile ce se fac asupra șanselor de reușită a fiecăruia dintre cei doi candidați la postul de președinte și în special ale lui Ludovic Bonaparte.

George Barițiu face dovada capacității sale de a discerne aspecte importante ale evenimentelor contemporane așa de complexe, cu atît mai mult cu cît mijloacele de informare erau destul de modeste. El a intuit clasele și păturile sociale care l-au susținut pe Ludovic Napoleon Bonaparte și a prevăzut alegerea acestuia ca președinte al republicii. Pe Ludovic Bonaparte „îl voește poporul la care, oricît se silesc a acoperi francezii, încă nu-i putu ieși din cap ideia ce o are despre împărat, monarh, rege, cap încoronat și care nu poate coprinde cum ar fi o țară ca Franța fericită, fără a mai avea o asemenea cap încoronat în fruntea trebilor”³¹. El este susținut de „miliția cea de jos”, care leagă „niște suvenire dulce de acest principe, nepot al împăratului Napoleon”, și de „unii oameni învățați”, care știu că nu este un geniu, dar că are „peliță groasă pe creeri” și astfel republicanii se vor convinge că era mai bine sub monarhia constituțională cu „reforme libere amăsurate postulatelor timpului”³². Portretul lui Ludovic Bonaparte este întregit prin redarea în coloanele „Gazetei” a caracterizării pe care o face acestuia Proudhon, care-l numește „un hăbăuc născut, un mișel, prieten al iezuiților și al monarhiștilor, vînzătoriu al poporului, dușman al republicii și al clasei sărace, aliat cu toți dușmanii suveranității poporului, care și pe ministeriu îl aleseră tot din prietenii monarhiei ș.a., ș.a.”³³.

Comentînd rezultatul alegerilor, în gazetă se reproduce relatarea unui ziar străin în care se arăta că: „De se făcea alegerea președintelui îndată la început (în februarie 1848 — *n.n.*) atunci era Lamartine; de se făcea cu ocasiunea sugrumării de răscoala cea din urmă a proletarilor (insurecția din iunie — *n.n.*), atunci era generalul Cavaignac; acum este însă Ludovic Bonaparte, și de s-ar fi făcut peste cîteva luni, Bonaparte abia ar fi căpătat cîteva mii de voturi”³⁴.

De altfel, cititorilor li se aduce la cunoștință că entuziasmul manifestat cu cîteva săptămîni mai înainte pentru L. Bonaparte „acum abia a mai rămas la cîteva noveliști cumpărați cu plată, cari îl laudă și-l înalță peste toată măsura”³⁵.

Șirul știrilor din Franța este curmat la începutul lui martie 1849 prin întreruperea apariției „Gazetei”, datorită ocupării Sibiului de către generalul

²⁸ „Gazeta de Transilvania” nr. 95, din 22 noiembrie 1848.

²⁹ „Gazeta de Transilvania” nr. 97, din 29 noiembrie 1848.

³⁰ „Gazeta de Transilvania” nr. 98, din 2 decembrie 1848.

³¹ „Gazeta de Transilvania” nr. 103, din 20 decembrie 1848.

³² *Ibid.*

³³ „Gazeta Transilvană” nr. 10, din 7 februarie 1849.

³⁴ „Gazeta din Transilvania” nr. 105, din 27 decembrie 1848.

³⁵ „Gazeta de Transilvania” nr. 13, din 17 februarie 1849.

Iosif Bem și retragerii lui Barițiu în Țara Românească și apoi în Bucovina. Primele numere apărute după aproape 9 luni sînt consacrate în cea mai mare parte situației interne a Imperiului habsburgic cît și unei treceri în revistă a evenimentelor internaționale ce au avut loc în această perioadă.

Pe linia preocupărilor sale anterioare, se exprimă încă o dată credința nestrămutată în viitorul poporului și al patriei noastre pentru care militase în tot cursul apariției sale de peste un deceniu : „Noi avem încă un viitoriu, pe care nici o putere și nici o silă nu mai e în stare a-l abnega sau a-l denega... Aceasta este credința noastră tare și neclintită, de la care nici o argumentare și nici o intimidare nu ne va putea abate”³⁶.

I. ALEXANDRESCU

³⁶ „Gazeta Transilvaniei” nr. 18, din 1 decembrie 1849.

Știința politică și actualitatea sa

Pe planul dezbaterilor științifice contemporane, un loc însemnat ocupă problemele referitoare la știința politică. În ultimele două decenii de la instituționalizarea acesteia, s-a obținut consensul aproape unanim al politologilor cu privire la însemnătatea cercetărilor în domeniul științei politice, chiar dacă și astăzi se poartă discuții vii despre obiectul, metoda și sistemul ei categorial, despre corelația dintre știința politică ca știință socială și activitatea practică politică etc.

În dorința de a stimula dezbaterile de idei în domeniul științei politice, redacția revistei „Anale” începe a publica studii, articole, opinii cu privire la obiectul și sarcinile acestei științe. Redacția consideră că, prin aceasta, sprijină specialiștii în domeniul științei politice din țara noastră în preocuparea lor de adâncire, de elucidare a problemelor controversate, probleme circumscrise în aria unor necesități reale ale teoriei și practicii sociale contemporane, ridicate cu deosebită acuitate în perioada de după cel de-al doilea război mondial.

Activitatea partidelor, guvernelor din diferite țări, procesele care determină schimbări profunde în viața popoarelor, transformările care au loc în configurația politică a omenirii rețin atenția cercetătorilor cu insistență sporită.

Munca desfășurată în acest domeniu de cercetare a dus la crearea, în diferite țări, a unor institute specializate, școli superioare etc. În sistemul de învățământ universitar din numeroase state, știința politică figurează în programa unor facultăți sau secții ale facultăților. Publicistica domeniului respectiv dispune de reviste, buletine, anuare. S-a constatat totodată interesul crescând pentru folosirea metodelor sociologice și științifico-matematice în analiza fenomenelor politice. În S.U.A., Anglia, Republica Federală a Germaniei, Franța, apar lucrări de amploare consacrate problemelor teoretice ale științei politice.

Preocupările pentru știința politică s-au intensificat în ultima vreme și în unele țări socialiste ca: Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, U.R.S.S.

În țara noastră, o dată cu triumful revoluției socialiste, s-au creat condiții optime pentru dezvoltarea cercetărilor ce intră în sfera de preocupări a științei

politice, de pe poziția concepției științifice marxist-leniniste despre lume și societate. În institutele de învățământ superior se predau numeroase discipline politice : economia politică, bazele științei politice, sociologie, drept, istorie etc. Specialiștii cu o cunoscută reputație științifică desfășoară o muncă rodnică în domeniul valorificării gândirii sociale și politice din trecut. Această activitate se impune ca un fenomen major al vieții culturale din țara noastră.

O expresie a afirmării științei politice pe plan internațional o constituie crearea Asociației Internaționale de Știință Politică (A.I.S.P.), în 1949, sub auspiciile U.N.E.S.C.O. Această Asociație are ca scop dezvoltarea științei politice și facilitarea contactelor între asociațiile, universitățile, institutele de cercetare științifică, cercetătorii și specialiștii cu preocupări în domeniul științelor politice, încurajarea creării și dezvoltării asociațiilor naționale de știință politică, prin organizarea de conferințe și colocvii, prin stimularea cercetării și întocmirea de publicații bibliografice.

Congresele periodice, precum și reuniunile, simpozioanele, organizate de A.I.S.P., întrunesc specialiști reputați din zeci de țări. În anul 1967 a avut loc la Bruxelles cel de-al VII-lea Congres mondial al A.I.S.P., organizat de Institutul național de științe politice din Belgia, cu concursul U.N.E.S.C.O. El a urmat congreselor mondiale desfășurate la Zürich (1950), Haga (1952), Stockholm (1955), Roma (1958), Paris (1961) și Geneva (1964). La lucrările recentului congres au participat aproximativ 750 de delegați din 41 de țări, inclusiv din șapte țări socialiste : Cehoslovacia, Republica Democrată Germană, Iugoslavia, Polonia, România, Ungaria, U.R.S.S. Delegația țării noastre a fost formată din prof. Ion Ceterchi, prof. Constantin Petre, prof. Ion Vîntu, dr. Damian Hurezeanu, dr. Alexandru Tănase și dr. Marin Voiculescu.

Congresul s-a deschis în prezența primului ministru al Belgiei, Paul Vanden Boeynants, care a rostit o cuvîntare. După ședința de deschidere, lucrările s-au desfășurat pe secții și în cadrul unor reuniuni de specialiști. Tematica congresului a fost amplă ; ea a căutat să înfățișeze cît mai cuprinzător diversele aspecte care intră în sistemul științelor politice. Pentru a ne forma o imagine asupra problematicei dezbătute, menționăm temele unor referate prezentate în ședințele plenare : *Ideea participării populare în secolele al XIX-lea și al XX-lea (Cu privire la moștenirea lui Rousseau și Mill)* — raportori Iring Fetscher, profesor la Universitatea „Johann-Wolfgang Goethe” din Frankfurt pe Main ; *Cercetări recente asupra tipologiei regimurilor politice și a dezvoltării* — raportori H. Daalder, profesor la Universitatea din Leyde, și N. Pasič, profesor la Școala superioară de științe politice din Belgrad ; *Teoria și practica reprezentării* — raportori A. H. Birch, profesor la Universitatea din Hull, și M. A. Krutogolov, de la Academia de științe a U.R.S.S. ; *Rolul politic al organizațiilor economice internaționale* — raportori R. W. Cox, director al Institutului internațional de studii sociale din Geneva, și A. B. Overstreet, profesor la Colegiul Smith, Northampton, Massachusetts ; *Dreptul administrativ și științele administrative* — raportor A. Molitor, profesor la Universitatea din Louvain ; *Neutralitate, neutralism, nealiniere* — raportor J. Laloy, profesor la Institutul de studii politice, Universitatea din Paris ; *Aspecte politice ale funcționării întreprinderilor* — raportori C. E. Lindblom, profesor la Universitatea din Yale, New Haven, Connecticut, și Z. Rybicki, prorector la Universitatea din Varșovia.

Printre temele care au făcut obiectul unor reuniuni pe specialități au figurat : *Cercetări electorale ; Tineretul și viața politică ; Procesul modernizării*

politice ; Africa și știința politică ; Religia și politica ; Folosirea matematicii în știința politică ; Teorie și metodă în relațiile internaționale etc.

Referatelor li s-au adăugat numeroase coreferate, axate pe problematica generală a lucrărilor. În felul acesta, delegații și invitații au făcut cunoștință cu un bogat material, reprezentând rezultatele cercetărilor a zeci de specialiști din diferite țări. Acest material a constituit baza unui schimb de opinii temeinice și interesante.

Din partea delegației române a fost prezentat un coreferat consacrat teoriei și practicii reprezentării în Republica Socialistă România și s-au făcut cinci intervenții în cadrul discuțiilor.

Dezbaterile congresului s-au desfășurat într-un spirit academic și colegial. De altfel, încă la sedința de deschidere, primul ministru al Belgiei și președintele A.I.S.P. au subliniat necesitatea unui dialog obiectiv între Est și Vest și au făcut apel la participanți să desfășoare discuțiile în acest spirit.

După cum rezultă din problematica congresului, în vederea asigurării unor condiții cât mai propice pentru exprimarea punctelor de vedere, acolo unde au existat teme care implicau o abordare de pe poziții diferite, s-au întocmit câte două referate generale : unul de către un delegat din țările socialiste, și altul de către un delegat din țările capitaliste. Unele sedințe au fost conduse de către doi reprezentanți de orientări diferite. O serie de rapoarte și intervenții din țările nesocialiste au vădit tendința de a aborda problemele științei politice într-un mod abstract, general, rupte de activitatea practică politică.

Problemele dezbătute au prilejuit afirmarea unor puncte de vedere de o mare diversitate, atât sub aspectul orientării generale, cât și al interpretării unor instituții și categorii politice. Foarte vii au fost confruntările de opinii privitoare la rolul politic al organizațiilor economice internaționale. Raportul general, cât și parte dintre cei înscriși la discuții au susținut ideea că din punctul de vedere al rolului politic este necesar să se distingă organizațiile economice internaționale cu caracter mondial de cele cu caracter regional. Organizațiile mondiale nu au, după aceste opinii, implicații politice, ele trebuind să reflecte interesele generale ale omenirii.

Aflată în plină efervescență, știința politică este departe încă de a se fi conturat definitiv ca o știință cu un cerc de probleme bine determinate și asupra cărora să existe păreri cvasiunanime.

Se află încă în centrul dezbaterilor problema delimitării obiectului științei politice, al metodelor proprii — dacă acestea există — de cercetare. S-au exprimat păreri controversate cu privire la definirea fenomenului „politic” în societate și a determinării legilor sale obiective de dezvoltare.

O problemă mult discutată în literatura social-politică este aceea referitoare la sfera științei politice și raporturile ei cu alte științe sociale și, în primul rând, cu sociologia. Dacă pentru unii (M. Prélôt, G. Burdeau) existența științei politice, ca o ramură distinctă a științelor sociale, cu obiect, metodologie și sistem categorial propriu, este incontestabilă, pentru alții (M. Duverger, J. Moreau, J. Georgel, G. Bouthoul) știința politică nu este altceva decât o sociologie politică. Nu este încă tranșată nici problema dacă există o singură știință politică sau există științe politice. În această ordine de idei sînt autori care extind sfera științelor politice în afară de teoria politică la alte discipline ca filozofia politică, sociologia politică, dreptul, istoria politică (Ch. Eisenmann), precum și statistica, geografia umană ș.a. (Cole). Nici alegerea și distincția între „știința politică” și „arta politică” nu a fost făcută încă de către unii autori.

Probleme interesante și pasionante se pun pentru cercetătorii marxiști în legătură cu elucidarea raportului dintre sociologie, materialismul istoric, pe de o parte, și știința politică pe de altă parte. Prezintă un interes deosebit, atât teoretic cât și practic (pentru procesul de învățămînt), analiza corelației problematicii incluse de programele analitice în sfera disciplinei de socialism științific cu aceea a problematicii științei politice.

Nu pot să nu fie amintite de asemenea aspectele privind caracterul partinic al științei politice și importanța ei pentru „practica” vieții politice.

Desigur că toate aceste probleme aflate în dezbatere cât și altele nu sînt simple „dispute academice” între specialiști, ci își au sorgintea în poziția ideologică diferită pe care aceștia se situează.

REDACTIA

Cu privire la obiectul științei politice

În contextul preocupărilor teoretice mai vechi sau mai noi, în ferventele dispute de ordin filozofic, sociologic, economic sau juridic, semnificația doctrinelor politice, istoria cugetării politice a constituit și constituie, neîndoios, terenul unor controverse dintre cele mai acerbe. Începând cu reflecțiile asupra genezei unor idei, doctrine, teorii politice, îngemănate cu altele, aparținând filozofiei, sociologiei, economiei sau doctrinei juridice sau, dimpotrivă, într-un total divorț cu acestea și terminând cu negarea unor doctrine exclusiv de ordin politic, fără a mai vorbi de pozițiile diverse asemănătoare sau divergente în ce privește terminologia, diversele opinii s-au confruntat, ajungându-se în final la unele teze mai mult sau mai puțin dense, mai mult sau mai puțin semnificative*.

Deși concepții, idei, doctrine etc. se întâlnesc în istoria gândirii politice începând cu Orientul antic, procesul de constituire a științei politice ca atare nu s-a încheiat încă. S-au făcut eforturi pentru delimitarea obiectului științei politice în sistemul științelor sociale, a disciplinelor anume care sînt subscrise acestui obiect, de precizare a legăturii dintre știința politică, pe de o parte, și politica concepută ca activitate concretă a partidelor, statelor, guvernelor, pe de altă parte, și, în fine, de alcătuire și perfecționare a unei metodologii specifice de investigare, de prelucrare, de precizare a sistemului categorial specific.

În ultimele decenii, după unele anchete întreprinse sub auspiciile U.N.E.S.C.O., în multe țări cum sînt : S.U.A., Suedia, Anglia, Belgia, Franța, India, Italia, Polonia, R.F.G., Iugoslavia, au fost create numeroase institute de științe politice, se editează reviste, buletine, lucrări originale privind știința politică și istoria doctrinelor politice. În aceste țări, ca și în altele, s-au creat

* Avem în vedere între alții : Marcel Prélot, *Histoire des idées politiques*, Paris, Dalloz, 1961 ; G. Bouthoul, *L'art de la politique...*, Paris, 1962 ; Georges Burdeau, *Méthode de la science politique*, Paris, 1959 ; Georges Burdeau, *Traité de la science politique*, Paris, 1949—1957 ; Jean Jacques Chevallier, *Histoire des idées politiques de „L'Esprit des lois“ à nos jours*, Paris, 1964 ; Andrew Haeker, *Political Theory, Philosophy, Ideology, Science*, New York, The Macmillan Company, 1961 ; T. A. Sinclair, *Histoire de la pensée politique grecque*, Paris, 1953 ; Jean Thouchard, *Histoire des idées politiques*, tome seconde, P.U.F., 1951 ; Vedel Georges, *Introduction aux études politiques*, Université de Paris, 1963—1964 ; J. Freund, *L'essence du politique*, Sirey, 1965 ; Maurice Duverger, *Méthodes de la science politique*, Paris, P.U.F., 1959 ; Georges E. J. Catlin, *Political and Sociological Theory and its Applications*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1964 ; John Bowle, *Western Political Thought University Paperbacks-Methuen*, London, Barnes, Noble, New York ; George H. B. Sabine, *A history of Political Theory...*, New York, 1962, și alții.

institute speciale de învățământ de rang universitar sau anumite facultăți și secții în cadrul universităților sau altor instituții, se organizează doctorat în știința politică, apar cursuri, manuale, tratate.

Astăzi, în peste 30 de țări ale lumii — între care și o parte din țările socialiste — sînt create asociații naționale de știință politică, afiliate la Asociația Internațională de Știință Politică, creată încă în 1949. În septembrie 1967 erau afiliate la această asociație, pe lângă asociațiile naționale, și peste 160 de institute de cercetare și învățământ.

Tabloul preocupărilor pentru dezvoltarea științei politice, a istoriei doctrinelor politice s-a lărgit considerabil în ultima vreme prin eforturile pe care le fac în acest sens mai multe țări socialiste, printre care : Polonia, Cehoslovacia, Uniunea Sovietică, Iugoslavia. În ultimii ani problematica științei politice a făcut obiectul preocupărilor multor gânditori din țările socialiste. Atît în lucrări comune, în cursuri, în revistele de specialitate, precum și în presă au apărut opinii interesante care reflectă strădania autorilor de a elucida, în lumina concepției și metodologiei materialist-istorice, obiectul acestei ramuri a științelor sociale, sfera ei, metodologia proprie de cercetare, de generalizare *. De asemenea, în țara noastră există preocupări mai pronunțate în ultima vreme pentru afirmarea științei politice. Bunăoară, în multe institute de învățământ superior, în ultimii ani ai liceului se studiază diferite discipline politice cum sînt : bazele științei politice, economia politică, istoria doctrinelor politice, doctrine politice contemporane etc. O parte din revistele de specialitate din țara noastră au inserat, de asemenea, în coloanele lor mai multe articole și studii din problematica largă a științei politice, a corelației sale cu alte ramuri din sistemul științelor sociale, a metodologiei specifice a acesteia **.

Puternica dezvoltare, afirmare a științei politice pe plan mondial, nevoile interne și externe ale fiecărei țări au impulsionat cercetările politologice, au revendicat elaborarea teoretică a științei politice, au impus locul firesc pe care aceasta trebuie să-l dobîndească în sistemul științelor sociale.

* S. F. Kecekian, *Istoria doctrinelor politice*, Editura de stat pentru literatură juridică, ediția a II-a, Moscova, 1960 ; S. F. Kecekian, *Probleme metodologice ale istoriei doctrinelor politice*, în : „Voprosi filosofii”, nr. 2/1962 ; F. Burlatki, *Politica și știința*, în : „Pravda”, din 10 ianuarie 1965 ; F. V. Toderosian, *Discuții despre știința politică*, în : „Voprosi filosofii”, nr. 10/1965 ; Jaroslav Klovac, *Considerații asupra relației între știința politică și sociologia politicii*, în : „Sociologický časopis”, nr. 3/1967 ; Lubomir Brokl, *Contribuții la problemele sistemului politic*, în : „Sociologický časopis”, nr. 6/1967 ; Pavla Kaprová, *Problemele teoriilor politice moderne*, în : „Filosofický časopis”, nr. 1/1967 ; Jindřich Fibich, Theodor Syllaba, *Problemele filozofice și sociologice ale științei politice marxiste*, în : „Filosofický časopis”, nr. 4/1967 ș.a.

** Vezi M. Lupan, *Știința politică burgheză o apologetică perfecționată*, în : „Cercetări filozofice”, nr. 1/1962 și *O politică falsă cu substrat de clasă : Analiza grupală a politicii*, în : „Cercetări filozofice”, nr. 3/1963 ; N. Kallos, *Știința politică*, în : „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Philosophia”, Cluj, 1967 ; Ov. Trăsnea, *Știința politică, știința statului sau știința puterii*, în : „Revista de filozofie”, nr. 9/1967 și *Știința politică și raporturile sale cu disciplinele limitrofe*, în : „Revista de filozofie”, nr. 11/1967 etc. Și între autorii din țările socialiste nu există un acord deplin în ceea ce privește statutul politologiei ca știință independentă, sau privitor la obiectul și sfera acesteia, la metodologia proprie de cercetare. Dacă în concepția unor autori știința politică trebuie să-și ocupe locul legitim în sistemul științelor sociale, după alții ea nu se justifică, întrucît sarcinile atribuite ei pot fi și sînt rezolvate de alte discipline ca : socialismul științific, dreptul, istoria etc. O parte din autorii sus-amintiți socot că nu se poate vorbi de o știință politică, ci doar de o sociologie politică.

Problemele controversate pe terenul politologiei se datoresc atât complexității și multitudinii aspectelor, fenomenelor, relațiilor care intră în sfera științei politice, cât și faptului că ea s-a constituit ca ramură specială de-abia spre sfârșitul secolului al XIX-lea și a căpătat un caracter științific numai odată cu filozofia marxistă, și pe baza acesteia a metodologiei materialist-dialectice de cercetare. Pe terenul științei politice materialist-dialectice de cercetare, al politologiei avem de-a face cu foarte multe dispute, dezacorduri, echivocuri. Nu ne referim aici numai la deosebirea principială dintre unele teze, doctrine politice elaborate și susținute de teoreticieni de pe pozițiile ideologiei și filozofiei burgheze, pe de o parte, și cele aparținând gânditorilor politici din țările socialiste (care fără îndoială își au ponderea lor), pe de altă parte, ci avem în vedere greutățile inerente constituirii și evoluării fiecărei ramuri a științei.

Fără îndoială, acordurile sau dezacordurile care apar între politologi vizează elementele, aspectele constitutive ale acestei științe: obiectul, metodologia, sistemul categorial.

Întrebările mai constante ivite pe planul doctrinelor politice, mai vechi sau mai noi, formulate de ideologii burghezi pot fi, credem, sintetizate astfel: se poate vorbi de o știință politică, sau aceasta este un non sens? Se justifică o știință politică ca atare, sau este mai nimerit a vorbi numai de o sociologie politică? Știința politică trebuie înțeleasă într-o accepțiune mai largă, sau ea se reduce la o știință despre stat (Marcel Prélot, G. Burdeau, A. Garcia), la o știință despre putere (R. Aron, C. Friedrich, R. Dall, K. Leewenstein) sau chiar numai la o știință despre puterea politică (Chr. Mewism, T. Parsons)? Există suficiente temeiuri pentru o ramură anume cu obiect, metodologie și categorii proprii, sau ea poate fi interpretată fie ca o știință de intersecție, fie ca avînd un caracter rezidual, fie ca o știință de sinteză? În sfârșit, știința politică este orientată numai spre trecut, sau ea privește și viitorul, cu alte cuvinte ea are un simplu și exclusiv caracter constatativ, sau și un caracter de predicție?

Iată doar „unele” dintre dificultățile pe care le au de depășit politologii cc atemporani.

Vom încerca, înainte de a ne exprima punctul de vedere, să relatăm opiniile unor cunoscuți autori în știința politică contemporană față de unele probleme formulate mai sus.

Spre pildă, fără a nega specificul științei politice și obiectul acesteia, Vernon Van Dyke scrie: „Considerată ca o subdiviziune a științei politice, teoria politică nu este ușor de definit. Noi afirmăm aici că ea este legată de două feluri de cunoaștere. În primul rînd, ea este legată de sistemul de credință politică, de un fel general și cuprinzător; ele pot fi numite baze logice sau ideologii. În al doilea rînd, ea este legată de filozofia politică — gîndirea despre gîndirea politică”¹. Dincolo de anumite echivocuri și neînțelegeri care pot fi generate de formularea de mai sus, reținem, pe de o parte, admiterea științei politice și, pe de altă parte, sublinierea legăturii dintre aceasta și filozofia sau teoria politică. De altfel, în aceeași lucrare el arată că „teoria, în sensul filozofiei, se adresează astfel unor asemenea întrebări cum sînt: Ce trebuie să încerce să realizeze specialiștii în științele politice? Ce standarde de judecată trebuie să-i călăuzească în alegerea a ceea ce să facă? Ce criterii trebuie să fie folosite în hotărîri?”. Același autor conchide în mod ferm: „Ce înseamnă deci să ne

¹ Vernon Van Dyke, *Political Science: A. Philosophical Analysis*, London, 1960, p. 92.

întrebăm dacă știința politică este o știință? În mic, problema este dacă știința politică cuprinde cunoștințe caracterizate prin verificabilitate, sistem și generalitate. Din punct de vedere dinamic, întrebarea, de asemenea, este dacă oamenii de știință din domeniul politicii nu fac altceva decât să gospodărească și, poate, să rearanjeze astfel de cunoștințe sau dacă caută continuu să o îmbogățească!² Pe această pistă pornit el observă în mod justificat, după părerea noastră, că știința politică nu constă din colecționarea și îmbinarea mai multor modele sau tipuri vechi, ci menirea ei constă în a descoperi noi aspecte, noi relații.

După concepția lui C. H. von der Gablentz, știința politică este chemată a răspunde unor exigențe sociale care privesc nu numai judecăți asertorice, constataative, ci și apreciative, de evaluare. „Sarcina științei politice este analizarea critică a vieții politice. Fiecare știință trebuie să pornească de la o experiență preștiințifică. În această experiență noi folosim noțiunea de politică atât pentru un domeniu parțial al societății, cât și pentru un aspect al conduitei sociale. Noi clasificăm aparținând politicii instituții ca statele, partidele, parlamentele, autoritățile, după cum includem în economie întreprinderile, în religie bisericile, în cultură școlile, în teatru arta. Oricum am limita acest domeniu al politicii, el există și este destul de cuprinzător pentru a servi drept obiect pentru o știință”³. Consecvent în optimismul lui față de politologie, el arată că se poate ajunge la întrebarea: „...știința politică trebuie să cerceteze acel domeniu al societății care trebuie conturat mai precis, sau aspectul luptei pentru putere în toate domeniile sociale?”. Și el răspunde: „În limbajul curent se dă deja un răspuns la această întrebare, repartizându-se (reducându-se — *n.n.*) politica la lupta pentru putere ca domeniu legitim. Deci limbajul curent confirmă că există un asemenea domeniu propriu și indică faptul că în acest domeniu puterea are o însemnătate deosebită”⁴. Sigur, ar fi fost de preferat ca autorul să se pronunțe clar asupra disputei dacă știința politică se reduce la studiul puterii, însă el evită riscul unilateralității unui răspuns sau altul.

Interesantă ni se pare și opinia cunoscutului istoric al doctrinelor politice Marcel Prélot. Referindu-se la știința politică pe care el o denumeste politologie, scrie: „Această importantă materie trebuie să fie mai întâi un învățământ de cultură. ...Înțeleasă ca o reflectare asupra fenomenelor politice pe care le pune gruparea oamenilor care trăiesc în oraș, știința politică este tot atât de veche ca și gândirea umană și ei îi datorăm câteva din cele mai nepieritoare capodopere ale absolutului”⁵.

Autorul francez se înscrie de altfel și printre cei care au admis și explicat obiectul specific al istoriei doctrinelor politice pe care o interpretează ca o știință foarte interesantă și utilă societății. Istoria ideilor facilitează, după opinia lui, introducerea inevitabilă în politica contemporană. N-am putea să analizăm și cu atât mai puțin să înțelegem realitatea prezentă fără cunoașterea acestor mari opere ale literaturii politice. Examenul aprofundat al gândirii politice, studiul imparțial al diverselor aspecte ale teoriei politice formează temelia pe care pot astăzi să se sprijine eforturile ce tind să dezvolte știința politică într-o știință a observării pozitive, având ca obiect realitatea politică contemporană. M. Pré-

² *Ibidem*, p. 98, 195.

³ C. H. von der Gablentz, *Einführung in die Politische Wissenschaft*, Westamtochter Verlag, Köln und Oplanden, 1965, p. 111.

⁴ *Ibid.*

⁵ Marcel Prélot, *Histoire des idées politiques*, Paris, Précis — Dalloz, 1959, p. 1.

lot îndeamnă la cunoașterea sistemelor de idei politice, la cunoașterea doctrine-
lor, începînd cu cele mai vechi, pentru că acestea „jalonează calea umanității“.

În studiul intitulat sugestiv *Definirea și apărarea filozofiei politice*, Rey-
mond Polin trage un semnal de alarmă asupra faptului că filozofia politică trece
printr-o perioadă de înstrăinare discretă, că ei nu i se acordă locul care îi
aparține și că este aruncată printre „fantomele perimate“⁶. Soluția depășirii
acestui impas ar fi ca aceasta să continue a se afirma ca filozofie în sens strict.
În accepția sa, „...filozofia politică este înainte de toate un efort pentru a în-
țelege și pentru a face de înțeles, pentru a cunoaște sensul evenimentelor și in-
stituțiilor în raport cu un ansamblu coerent de semnificație“. Mai precis, „filo-
zofia politică urmărește să constituie o teorie inteligibilă a domeniului politic,
acela care îi este relevat prin experiența a tot ceea ce privește structurile, is-
toria, guvernul, educația, societățile politice, considerate ca ansamble sociale
ordonate, solidare și durabile, capabile de a stabili și de a dispune de o forță
colectivă“⁷.

Depășirea unor greutăți reale în formarea unei definiții a științei politice
î se pare posibilă lui M. Duverger prin elaborarea în întregime a obiectului
specific al științei politice, prin precizarea granițelor ei⁸.

În intervenția sa : *Destinul științei politice*, făcută cu prilejul unei anchete
întreprinse de „Revista învățămîntului superior“ din Franța (nr. 4/1965),
J. J. Chevallier constata că „această știință și-a cucerit incontestabil autono-
mia... Se poate da o definiție? Propun una: o dialectică a Forțelor și a Valori-
lor“. Și arată mai departe : „Politica nu e numai un joc de forțe. Ea nu pune în
cauză numai Forțe, ci și Valori. Și știința politică este obligată să ia în conside-
rație valorile..., să analizeze sistemele de valori ce se înfruntă — înfruntare ce
tinde la cucerirea unui regat de Scopuri (Fins) cărora forțele le sînt subordonate
ca simple Mijloace. Acest lucru se petrece atît de firesc, atît de bine, încît ști-
ința politică-dialectică a Forțelor și a Valorilor în sînul fiecărei unități poli-
tice și în raporturile acestor unități între ele găsește, de voie sau de nevoie,
eterna dialectică a scopurilor și mijloacelor. Ea pătrunde astfel în filozofia
politică...“

Cu același prilej, René Remond făcea o observație interesantă în inter-
venția intitulată *Istoria și știința politică* : „Știința politică (sub aspectul obiec-
tului) se ocupă cu prioritate de fenomenele politice ; nu reține în cîmpul său de
observație decît ceea ce are oarecare raport cu puterea politică, forțele politice,
problemele politice. Ar părea că știința politică formează un capitol al istoriei.
Dar ar fi o părere simplistă. Prin definiție, știința politică... este dotată chiar cu
o forță proprie ce poate reacționa asupra altor serii de fenomene sociale. Ști-
ința politică implică astfel o noțiune de relații cauzale foarte diferită de cea
a istoriografiei economice, dar care întîlnește pe cele ale altor curente ale ana-
lizei istorice. Deci : nu o izolare arbitrară, ci raporturi“.

După alți autori, „știința politică aparține de științele sociale generaliza-
toare. Aici se formează tipuri : formele de stat, formele în care se legitimează
puterea, metodele strategiei politice“⁹. Sarcina, menirea științei politice ar fi,

⁶ Raymond Polin, *Definition et defense de la Philosophie politique*, în *L'Idée de Philo-
sophie politique*, Paris, P.U.F., 1965, p. 33.

⁷ *Ibid.*

⁸ M. Duverger, *Méthodes de la Science politique*, Paris, P.U.F., 1959, p. 1.

⁹ C. H. von der Gablentz, *Op. cit.*, p. 14.

după alții, „identificarea factorilor care împiedică realizarea scopurilor politice și aprecierea semnificației lor relative“¹⁰.

Demn de menționat, arată V. G. Kalenski, este faptul că : „Cei mai mulți reprezentanți ai științei politice americane (A. Benli, G. Merriam, H. Lasswell) au ajuns la concluzia că ei trebuie să se ocupe nu cu speculații filozofice și juridice pe marginea Constituției americane..., ci, trebuie să acorde atenție la realitatea politică, să urmărească dinamica proceselor politice petrecute în S.U.A., folosind metoda cercetării, adoptată în economie, în sociologia empirică și psihologia socială, să caute căile de stabilizare a sistemului politic american“¹¹. Autorul citat constată în mod just că în știința politică occidentală se conturează în prezent ramuri mai importante, cum ar fi teoria politică, instituțiile politice, relațiile internaționale. Evidențiind granițele foarte strânse dintre politologie și jurisprudență, drept constituțional, autorul trage însă o concluzie sceptică susținând că principial aceste granițe nu pot fi precizate. Atunci, în ce condiții va fi totuși posibilă știința politică cu obiect propriu de cercetare și investigare ?

Se impune, după părerea noastră, și altă precizare de ordin general legată de faptul că adeseori se vorbește de o știință politică burgheză. Ni se pare de la bun început un non sens. Nu credem că se poate vorbi de o știință politică burgheză, ci de o știință politică interpretată fie de pe pozițiile ideologiei burgheze, nemarxiste, fie de o știință politică elaborată și interpretată de pe pozițiile materialismului istoric, ale metodologiei materialist-dialectice. Poziția socială, de clasă, și orientarea ideologică a unui gânditor politic determină fie elaborarea și susținerea unei teorii juste, conformă cu o anume realitate, conformă cu progresul în domeniul social-politic sau, dimpotrivă, determină, în cele din urmă, în mod mediat, anumite teorii contrare realității. Se poate vorbi prin urmare de o teorie, de o doctrină falsă, eronată, reacționară, dar nu se poate vorbi de o „știință neștiințifică“, pentru că identificând două lucruri distincte : *știința politică cu poziția de pe care ea s-a făcut în ultimii 20—30 de ani*, s-a ajuns nu de puține ori la decretarea acestei ramuri ca neștiințifică. Aceasta a creat o anumită rezervă nejustificată față de politologie în general, ajungându-se fie la respingerea ei de plano, fie la expectativă. Dar faptele, problemele politice cerându-și soluții teoretice, ideologice, au permis ca știința politică contemporană să depășească această situație. Astăzi tot mai mulți autori renunță la asemenea simplisme și se străduiesc ca, pornind de la realitatea unei singure științe, fie că o spun, fie că nu, să-și aducă contribuția la dezvoltarea acesteia. Și ni se pare cu totul firesc. Una este a respinge puncte de vedere eronate, confuze, echivoce sau de-a dreptul tendențioase și cu totul altceva este a nega dreptul la existență unei discipline ce își justifică pe deplin locul în sistemul științelor sociale, în viața politică a tuturor țărilor.

Vom respinge și este absolut necesar să respingem de pe pozițiile marxism-leninismului teoriile antimarxiste, eclectice cu privire la știința politică, de felul celor susținute de Bertrand de Jouvenel, care afirmă : „Teoria politică este o colecție de teorii care figurează una lângă alta, fiecare din ele fiind penetra-

¹⁰ Harold D. Lasswell, *The Future of Political Science*, New York, 1964, p. 7.

¹¹ V. G. Kalenski, „Sovetskoe gosudarstvo i pravo“, nr. 9/1966, p. 33—41.

bilă noilor observatori și introducerii noilor teorii¹². Știința politică este *un sistem unitar de principii, norme, categorii*, nu un amalgam de teorii disparate, neunitare. Îngustă și unilaterală ni se pare și varianta dizolvării științei politice, ca disciplină de sine stătătoare, în mai multe științe politice, ca istoria, dreptul, geografia politică, demografia politică etc. Și aici, conștient sau nu, se operează o identificare fortuită; pentru că una este ca aceste discipline enumerate să aibă, și în realitate au, un caracter politic și altceva este ca ele să se substituie științei politice. În aceeași ordine de idei socotim eronată și varianta după care se pune semnul identității între politologie și știința statului sau între politologie și știința despre putere. Aceasta pentru că, atât în cazul primei variante, cât și în cazul celei de-a doua, se ajunge, pornindu-se de la faptul real că studiul acestor probleme constituie din anumite unghiuri și o preocupare a științei politice, prin extrapolare, să se limiteze aria științei politice la unul din elementele sale. Știința politică nu poate fi confundată cu dreptul în general și nici cu dreptul constituțional, cum se întâmplă uneori. Asemănător se petrec lucrurile și în cazul identificării forțate și reduționiste dintre politologie și știința despre studiul puterii politice, care este o noțiune și mai restrânsă.

Socotim că *știința politică are drept obiect studiul formării și dezvoltării suprastructurii politice (în cadrul căreia statul ocupă un loc de seamă), studiul constituirii și exercitării puterii politice, al formelor de guvernământ, al partidelor politice și claselor sociale, al luptei de clasă, al activității organizațiilor obștești, al formării opiniei publice politice, precum și al conștiinței politice*. Deși politologul studiază și unele aspecte care intră în sarcina istoricului, juristului, economistului, *unghiul de vedere, scopul urmărit* de el diferă. El nu urmărește procesul de formare a statului în toate meandrele lui, în toate amănuntele, lasă la o parte aspectele de ordin accidental, nu cronologia îl interesează, ci problemele ideologice, politica existentă într-un stat sau altul, orientarea tiranică, monarhică, aristocratică sau democratică a statului respectiv, modul de impunere a puterii, sistemul de alegeri, natura constituțiilor etc.

Pentru investigările și generalizările politologiei s-a format și este în curs de consolidare o metodologie specifică, există institute anume specializate care efectuează anchete, sondaje, interviuri de ordin politologic. Știința politică și-a constituit un anumit „fond” de categorii, termeni specifici cu care operează. Astăzi nimeni sau aproape nimeni nu mai pune la îndoială apartenența firească la patrimoniul științei politice a unor noțiuni cum sînt: politica, partide politice, sisteme politice, eligibilitate, putere, grupări politice, consens, conflict, dictatură, democrație, guvernare, pentru a ne opri doar la acestea. Poate unora — pornind de la faptul că în general aceste noțiuni, categorii se întîlnesc, și mai exact s-au întîlnit, frecvent în alte discipline: istorie, economie, drept etc. — li se va părea curioasă sau temerară o asemenea afirmație, dar noi credem că așa stau lucrurile. Una este că, în absența științei politice dezvoltate, o vreme îndelungată alte discipline se ocupau de aspectele care socotim că intră de drept și de fapt în obiectul politologiei și implicit ele au folosit, au împrumutat și noțiuni specifice acestei ramuri a științelor sociale și cu totul altceva este faptul

¹² Bertrand de Jouvenel, *De la politique pure*, Calman Levy, Paris, 1963, p. 56.

că respectivele noțiuni sînt specifice științei politice, chiar dacă ele continuă a fi uzitate și de către specialiștii din alte discipline. De altfel așa cum se precizează în multe lucrări de politologie, dacă pînă în prezent aceste aspecte ce țin de metodă și sistemul de categorii au fost mai neglijate — făcînd loc scepticismului unora —, sarcina politologilor este nu aceea de a se întreba dacă are vreun rost să se delimiteze acestea de cele ale altor ramuri (cum ar fi sociologia), ci de a depune eforturi pentru consolidarea acestora, de dezvoltare, de cristalizare a metodologiei specifice, a unor principii și norme specifice, de lărgire a bagajului de termeni, de extindere a metodelor moderne de investigare.

Numai efortul conjugat al politologilor pentru delimitarea obiectului, metodologiei și sistemului axiomatic al științei politice — condiții sine qua non pentru constituirea și ființarea oricărei științe — va asigura afirmarea științei politice în sistemul științelor sociale.

De aceea și cele trei variante formulate de unii politologi burghezi, după care prin știința politică s-ar înțelege o știință de *intersecție*, *reziduală* sau de *sinteză*, nu ni se par întemeiate. Fără a nega faptul că știința politică se află într-adevăr la confluența mai multor ramuri, nu putem ajunge la concluzia că știința politică nu are și nu trebuie să aibă un obiect propriu de cercetare. Prin analogie privarea de obiect ar fi îndreptățită atunci și pentru sociologie, pentru istorie etc. Procesul neîncheiat de diferențiere al științelor, atît cele ale societății, cît și cele ale naturii, de apariție a noi ramuri face de-a dreptul imposibilă „dislocarea metafizică”, evidențierea „pură” a obiectului său.

În cadrul variantei care rezervă un umilitor loc științei politice, de serviciu am zice, obiectul propriu este și el un non sens, pentru că el poate varia după împrejurări, se poate restrînge și se restrînge pe măsura extinderii acelor discipline „oficializate”, „omologate”.

Cea mai rezervată și, în același timp, mai complicată ni se pare opinia potrivit căreia știința politică ar fi o știință de sinteză. În cadrul acestei variante nu se neagă, *expressis-verbis*, obiectul acesteia. Însă aici lucrurile sînt concepute oarecum etajat; celelalte științe sociale particulare: istoria, dreptul, economia etc. fac cercetări proprii, colecționează o masă de informații din care politologul ar trebui să se inspire. Deci sarcina lui ar fi aceea de a generaliza și conchide pe baza acestor date oferite de celelalte discipline. Obiectul politologiei nu ar dispărea de plano, dar s-ar rezuma doar la cele mai sus arătate. Așa stînd lucrurile, de o metodologie proprie de investigare nu poate fi vorba, pentru că ea nu-și justifică rațiunea. Nu e greu de observat că și în limitele ultimei variante se rezervă o situație discriminatorie științei politice.

De aici și pînă la dizolvarea științei politice în sociologie, fie ea chiar sociologie politică, așa cum procedează M. Duverger, distanța nu e prea mare. Or, una este *sociologia politică* și alta este *știința politică* cu sarcini multiple pe linia investigării, generalizării, concluzionării, ca știință teoretică, ca filozofie politică.

Numai așa concepînd știința politică (e desigur o simplă opinie) putem înțrevedea, înțelege vitalitatea și rațiunea ei de a fi. Așa vom înțelege că ea poate să constate, să exprime o poziție și o judecată de valoare, să formuleze soluții, hotărîri, decizii.

Este semnificativ că în ultima vreme tot mai mulți politologi recunosc această calitate în domeniul științei politice. „Putem spune — scrie Vernon Van Dyke — că scopul academic este de a explica și prezice, de a stabili relațiile dintre gândire și acțiune, dintre mijloace și scopuri, cauză și efect, condiții și consecințe”¹³, și mai departe : „...deși teoria politică se preocupă de normativ, este o greșală să gândești despre ea ca fiind limitată la normativ. Ea include, de asemenea, cantități substanțiale de descriere și explicație”¹⁴.

De asemenea, sesizând rațiunea politologiei nu numai pentru privirea retrospectivă a trecutului, dar și pentru prezicerea viitorului, politologul Harold D. Lasswell, după ce constată că „orice abordare a problemelor umane, care să aducă soluții, impune cinci sarcini intelectuale, pe care le desemnăm prin cinci termeni familiari savanților politici — scop, tendință, condiție, perspectivă și alternativă”, preconizează : „Privind viitorul, putem spune cu siguranță că sarcinile se arată a fi de o importanță și varietate fără precedent și cu multe implicații posibile... Vor deveni oare scopurile importante sau obiectivele largi probleme mai mult sau mai puțin acute pe măsură ce știința și tehnica își vor continua cursul explosiv ? După toate probabilitățile, aceste probleme nu vor ieși din câmpul vederii noastre. Din contră, există șanse ca viitorul imediat să impună sarcina unică a concepției omului despre el însuși și a valorilor față de care el este acum angajat”¹⁵.

Alături de aceste poziții optimiste se întâlnesc și opinii sceptice, chiar fataliste. Îngrozit, de pildă, de evoluția raporturilor dintre stat și individ în lumea capitalistă contemporană și, prin extrapolarea pe care el o face, în toate țările, J. J. Chevallier se întreabă : „Mai este permis a vorbi de dialog între stat și individ ? Vocea acestuia din urmă a devenit atât de timidă și atât de joasă, așteptându-se — ceea ce se produce deja pe spații enorme — să tacă cu totul ! Statul imperios, care nu are totdeauna mijloacele necesare sarcinilor pe care și le asumă, de acum încolo ordonă neobosit : nu este auzit de el : este un monolog”¹⁶. Iar Raymond Aron, în studiul său : *Libertate formală și libertate reală*, inserat în aceeași culegere, se întreabă : „Ce înseamnă individualismul, înscris în Constituție și în legi, care dă însemnătate practicilor electorale și reprezentative la epoca în care milioane de muncitori se confundă cu masele anonime ?”¹⁷. Sigur, dacă are în vedere realitatea pe care el o sesizează în țările capitaliste, constatarea lui stârnește interes. De altfel, el trece de aci la o afirmație și mai generală și de data aceasta destinația nu mai comportă nici un echivoc. „În sfârșit, societățile occidentale sînt oboseite de luptele lor neîncetate : lupta de clasă și de partide, lupta pentru împărțirea venitului național, lupta ideologică”¹⁸.

Sînt, desigur, și alte opinii pe planul politologiei contemporane care nu pot primi acordul politologilor marxiști. Între altele, și opinia după care știința

¹³ Vernon Van Dyke, *Op. cit.*, p. 5.

¹⁴ *Ibidem*, p. 93.

¹⁵ Harold D. Lasswell, *Op. cit.*, p. 2, 4.

¹⁶ J. J. Chevallier, *Marile doctrine politice*, în *Enciclopedia politique de la France et de monde*, Paris, Editions de l'Enciclopedia coloniale et maritime, vol. I, p. 117.

¹⁷ Raymond Aron, în *Enciclopedia politique de la France et de monde*, p. 173.

¹⁸ *Ibid.*

politică ar privi numai în trecut, sau că știința politică nu ar trebui să se amestece în chestiunile de ordin practic, că ea ar trebui să aibă un caracter apolitic. Conform acestei accepții, politologia ar fi o colecție de judecăți constatative și ar exclude judecățile axiologice.

Uneori hiatusul între judecățile constatative și cele de valoare este, chipurile, îndrituit de interesul științei politice ca atare. De pildă, M. Duverger scrie : „Științele sociale sînt științe în măsura în care ele caută, ca și științele naturii, să descrie și să explice fenomenele reale prin folosirea tehnicilor, observațiilor, să formuleze judecăți de existență și nu judecăți de valoare”¹⁹. Nu este mai puțin adevărat că o asemenea poziție este în ultimii ani părăsită de tot mai mulți gânditori din domeniul politic. Împotriva acestui caracter exclusiv constatativ, ca și împotriva empirismului, a normativismului, se aduc critici dintre cele mai vehemente.

Sesizînd mai profund raporturile dintre judecățile existențiale și cele de evaluare — imanente științei politice sau artei politice cum o numește el —, Marcel Prélot constată în intervenția : *Știința politică și politica practică* (inserată în sumarul aceluiași număr al revistei franceze de învățămînt superior la care ne-am mai referit) că arta politică sau politologia practică este sălașul unor constatări și aprecieri. „În orice comportament politic intervin sau ar trebui să intervină mai întîi prejudecăți de existență : o analiză a situației, un inventar al mijloacelor destinate a ajunge la scopurile voite. Ar trebui să se găsească, de asemenea, în spatele fiecărei decizii o judecată de valoare”.

În continuare el raționează și mai limpede, mai categoric : „Arta politică implică intuiția imediată, judecata promptă... ea este arta de a conduce oamenii reuniți în stat sau altă societate civică mai largă, ca o comunitate de stat, mai mică — ca o provincie sau comună. Arta omului politic se măsoară în final nu prin vorbele, ci prin faptele sale”.

Aceeași concepție, cu anumite deosebiri de nuanță, este susținută și de către Vernon Van Dyke, care arată că studiul politicii trebuie să fie conceput ca o activitate în care să se pună și să se răspundă la întrebări.

Problematica la care ne referim nu este însă cu totul nouă. De la geneza ei, politologia a stîrnit semne de întrebare, a facilitat „dezlegarea” multor asemenea probleme, socotite cîndva enigme.

Și în lucrările multor gânditori români asemenea frămîntări au reținut atenția, iar unii au adus contribuții importante la soluționarea lor. Dimitrie Gusti, Petre Andrei și alții au privit mai larg rolul științei politice în general, nereducîndu-l la simpla constatare și înregistrare a ceea ce a fost. Ei sesizează menirea științei politice prin raportare la ceea ce urmează, la modul cum trebuie să evolueze societatea din punct de vedere politic, la dependența dezvoltării suprastructurale de viață economică și socială. După ce arată că dreptul trebuie să cristalizeze experiența juridică de veacuri a fiecărei națiuni și să cuprindă regulile esențiale de morală, Gusti apreciază că politica trebuie să cuprindă idealul de viață și mijloacele de realizare pe care le are o națiune²⁰, iar

¹⁹ M. Duverger, *Sociologie politique*, Paris, P.U.F., 1967, p. 10.

²⁰ Dimitrie Gusti, *Cunoaștere și acțiune în Serviciul Națiunii*, vol. I, București, 1940, p. 17.

Petre Andrei precizează : „Cînd vorbim de valori politice avem în vedere înțelesul științific al acestui termen și ne referim la valorile stabilite de știința politicii”²¹. Precizînd legătura trainică dintre știința politică și știința etică, P. Andrei nu numai că admite că în știința politică se formulează și judecăți de valoare, dar chiar subordonează scopul acestora celor politice. Știința politică „nu are alt rost decît de a studia procesul de realizare a valorilor indicate de către etică”²². Lăsînd la o parte exagerarea acestei subordonări forțate, reținem negarea tezei după care politologul trebuie să constate, să observe numai trecutul și chiar pe acesta să nu-l aprecieze.

Spre deosebire de aceștia și de alți gînditori ai perioadei respective din România, alți teoreticieni, printre care Petre Gheață, se postau, în general, pe pozițiile unui amoralism în politică. După autorul amintit, știința politică „nu formulează în nici un chip judecăți de valoare, împietînd domeniul eticii, asupra apariției și consecințelor faptelor sociale, conturînd-o cum ar trebui să fie în conformitate cu rațiunea pură sau postulatele superioare de ordin moral. În acest sens, știința politică nu prețuiește oligarhia sau detestă democrația și viceversa ; ea constată modul de formațiune, rolul, trasează normele după care evoluează și încearcă să le fixeze caracteristicile diferențiîndu-le”²³.

Este aici îngustat nu numai unghiul științei politice prin ruptura tranșantă între cele două tipuri de judecăți privînd știința politică de una din funcțiile sale, și anume de funcția apreciativă. Față de un act politic ca o lovitură militară, de pildă, care lovește în sistemul democratic, față de anumite manifestări ale dictaturii, nu căpătăm doar o informație, ci formulăm și o apreciere politică, o condamnăm. Politologul nu poate face abstracție de idealurile, cerințele politice, lui nu-i poate scăpa aprecierea.

Conceptiile tradiționale sau cele mai noi care teoretizează prăpastia dintre actul constatativ și cel de evaluare din politologie confirmă pe deplin justetea celor spuse de Lenin : „A te aștepta la o știință imparțială în societatea robiei salariate ar fi aceeași stupidă naivitate ca și cînd te-ai aștepta la imparțialitate din partea fabricanților în chestiunea dacă n-ar fi cazul să se mărească salariul muncitorului prin micșorarea profitului capitalului”²⁴.

*

În ceea ce privește obiectul istoriei doctrinelor politice, între politologi există un acord mai larg. În vreme ce în problematica științei politice ca atare se înfruntă multe puncte de vedere, unele dintre ele destul de contradictorii, altele cu totul îndreptățite, în problema istoriei doctrinelor politice, a ființării ei independente discuțiile sînt mai puține. Dar nici în acest domeniu ele nu lipsesc cu desăvîrșire. Cele mai des întîlnite se concentrează cu precădere asupra „actului de naștere” a istoriei doctrinelor politice. De regulă, marea majoritate a istoricilor burghezi susțin, pornind de la teza eronată mai generală a europocentrismului în cultură, că istoria doctrinelor politice își are originea în Grecia antică, negîndu-se astfel existența gîndirii politice în perioada Orientului antic.

²¹ Petre Andrei, *Filozofia valorii*, București, 1945, p. 154.

²² *Ibidem*, p. 161.

²³ Petre Gheață, *Arta politică*, București, Editura „Ideea”, 1938, p. 8.

²⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol 23, București, Editura politică, 1964, p. 41—42.

Totuși în ultima vreme, în tot mai multe tratate chiar occidentale și această teză este părăsită, subliniindu-se implicit sau explicit acordul față de teza marxistă după care începuturile cugetării politice se întâlnesc chiar în Orientul antic în gândirea egiptenilor, a babilonienilor, indienilor și chinezilor.

Multe idei originale și diferite apar însă cu prilejul definirii sau chiar al unei caracterizări cit de cit exacte a obiectului istoriei doctrinelor politice. Chiar asupra intitulării disciplinei ca atare există o diversitate de păreri : unii vorbesc de o istorie a doctrinelor politice, alții de o istorie a ideilor politice, alții de o istorie a gândirii politice etc. În multe manuale, lucrări se dau semnificații diferite noțiunilor de „doctrină“, „teză“, „idee“ politică etc. În orice caz, este o realitate că sînt necesare încă numeroase și insistente eforturi pentru clarificarea terminologiei proprii, pentru precizarea conținutului pe care îl exprimă fiecare categorie, fiecare noțiune. Este, poate, aspectul cel mai vitregit nu numai în literatura politologică occidentală, ci și în cea din țările socialiste.

Fără a avea pretenția unei analize exhaustive a conținutului istoriei doctrinelor politice, a unei definiții și soluții definitive, socotim că *obiectul acestei discipline îl constituie, în esență, studiul apariției, extinderii și dezvoltării ideilor, doctrinelor, concepțiilor diferiților gânditori cu privire la natura și modelul statelor, a formelor de guvernământ, a tezelor, ideilor privitoare la ideologia partidelor politice și a claselor sociale, a luptei de clasă, a orientărilor constituțiilor, a relațiilor politice dintr-o epocă sau alta.*

Astfel, ni se pare că se permite o înțelegere și mai largă a obiectului istoriei doctrinelor politice, că se subliniază și funcția ei socială, istoria doctrinelor politice fiind expresia unor interese ale unor clase și pături sociale în diferite etape de dezvoltare a societății. Ea nu se confundă nici cu istoria universală, nici cu istoria statului și dreptului, a dreptului constituțional etc., ci are în vedere istoria gândirii despre gândirea politică, ideologică.

Între politologii din țările capitaliste și cei din țările socialiste sînt și alte puncte nodale de dezacord. Marxist-leniniștii militează pentru : a) admiterea caracterului de clasă al gândirii politice, al oricărei teorii, doctrine. Marxist-leniniștii socot că amprenta de clasă are în general un rol principal și principal în orientarea diferitelor teze, doctrine politice. Admiterea determinismului social și în domeniul politic (a determinismului de ordin politic) oferă sesizarea nu numai a semnificației obiective a unei doctrine sau alteia, dar și intențiile subiective ale autorilor ei, deși legătura dintre aceste două chestiuni nu trebuie înțeleasă în mod simplist, metafizic. Una este intenția subiectivă a unui gânditor și alta este semnificația obiectivă a doctrinei respective ; b) stabilirea unor criterii obiective, valide în domeniul politologiei, al istoriei gândirii pe plan politic. Din acest punct de vedere cercetătorii și teoreticienii marxiști nu pot împărtăși criteriile psihologice, idealiste, antiistorice, nihiliste față de progresul posibil și dovedit în evoluția gândirii politice, susținută de unii reprezentanți ai doctrinelor politice din țările capitaliste. Negarea principiului repetabilității duce volens-nolens la concluzii antiprogresiste, sceptice pe planul doctrinelor politice ; c) precizarea sarcinii științei politice, a misiunii acesteia, care nu trebuie să se mărginească numai la constatarea, la contemplarea unei situații politice date, ci să formuleze concluzii critice. Știința politică este privită în concepția noastră ca avînd, prin excelență, o funcție social-ideologică activă. Or, această exigență socială implică concomitentă dezvoltare a laturii sale apreciative și normative.

★

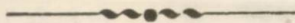
Așadar, politologia contemporană, atât cea de orientare nemarxistă cât și cea marxistă, constituie încă un domeniu în plină clarificare, cristalizare. Grație unor gânditori și teoreticieni de seamă din întreaga lume s-au făcut pași sensibili spre conturarea obiectului, conturare fie ea chiar și mai puțin precisă și uneori contestată, pentru delimitarea conținutului și sferei științei politice. În vizorul multor gânditori politici au intrat aspecte dintre cele mai diverse din problematica respectivă și s-au formulat de-a lungul anilor și soluții valide, concluzii generale juste.

Continuarea dialogului teoretic între politologi, indiferent de orientarea lor, are drept consecință împingerea înainte a științei politice, precizarea principiilor pe care se întemeiază și trebuie să se întemeieze știința cugetării politice.

De aceea ni s-a părut nimerit să prezentăm cititorilor, fie și pe scurt, principalele probleme admise sau controversate din care să reiasă ce s-a obținut și care sînt temele mari care își așteaptă încă rezolvarea. Este clar că discuțiile creatoare, frământările inerente întâlnite pe acest teren puțin „defrișat” presupun o temeinică cunoaștere a literaturii de specialitate — condiție indispensabilă pentru luarea unei poziții critice, pentru formularea unor opinii științifice, pentru un larg schimb de păreri între gânditorii marxiști și nemarxiști în domeniul gândirii politice.

M. VOICULESCU

doctor în filozofie

Ion Ionescu de la Brad

(1818 — 1891)

În rîndul militanților pe țărîm social-politic din secolul trecut, purtători ai idealurilor de libertate, progres social și independență națională, care și-au adus contribuția la făurirea României moderne, se numără și Ion Ionescu de la Brad, participant în primele rînduri la revoluția de la 1848, pionier al agronomiei, zootehniei și statisticii românești, unul din întemeietorii învățămîntului agricol în România.

S-a născut în orașul Roman, la 24 iunie 1818. A învățat mai întîi la școala de pe lîngă Episcopia Romanului în limbile română și greacă, apoi a trecut la școala Treisfetitele (Trei Ierarhi) din Iași, condusă de Gh. Asachi. Aici, printre alți profesori, a avut și pe Eftimie Murgu, care a exercitat o puternică influență asupra tînărului elev, făcîndu-l să pri-

vească cu simpatie țărînimea clăcașă. Manifestînd sîrguința la învățătură, aptitudini deosebite în însușirea diferitelor discipline, Ion Ionescu urmează, în continuare, cursurile Academiei Mihăilene, de curînd înființată. Datorită calităților de care dă dovadă și cunoștințelor pe care le posedă, a fost numit, cînd nu avea încă 20 de ani, profesor la clasele gimnaziale și curînd profesor de limbă română și istoria universală la „treapta a doua“.

În condițiile dezvoltării comerțului intern și extern după 1829, ale intensificării exportului de cereale, vite și alte produse, însoțit de creșterea continuă a prețului acestora, devenea tot mai stringentă nevoia unor specialiști în domeniul agronomiei și zootehniei. Primul interesat în aceste probleme era în-

suși domnitorul țării, Mihail Sturdza, care a desemnat pe Ion Ionescu, eminent absolvent al Academiei, să plece la studii în Franța. Timp de aproape patru ani, la ferma model de la Roville, în cadrul unor călătorii de studii în nordul Franței, în Belgia și Olanda, Ion Ionescu de la Brad a studiat agricultura, viticultura și creșterea viermilor de mătase, însușindu-și cunoștințe temeinice în acest domeniu. Totodată el a urmat cursurile de botanică și chimie la Universitatea din Paris și pe cele de economie politică la Conservatorul de arte și meserii, unde l-a avut profesor pe A. Blanqui, personalitate marcantă în epocă. Întors în țară, în 1842, el este trimis ca specialist la crescătoria de vite de pe moșia domnească de la Cioara.

Ion Ionescu de la Brad s-a format, din punct de vedere ideologic, într-o perioadă cînd în întreaga Europă circulau ideile burgheziei revoluționare, iar în Țările Române se intensificau mișcările împotriva relațiilor feudale. Tînărul agronom se va alătura cu entuziasm grupului de luptători moldoveni — M. Kogălniceanu, C. Negri, V. Alecsandri — și va deveni, în 1844, colaborator al revistei „Propășirea”. În paginile acestei reviste, el a publicat: *Îmbunătățiri în agricultura noastră* (1844), *Ferma model* (1846), după ce, în prealabil, editase un almanah intitulat: *Calendar pentru bunul gospodar* (1845).

Prin intermediul acestor lucrări, Ion Ionescu de la Brad a răspîndit o serie de cunoștințe importante în domeniul științelor agricole, subliniind ideea că în aplicarea unor metode moderne, menite să contribuie la realizarea unei agriculturi înaintate, trebuie să se țină seama, în primul rînd, de condițiile concrete, specifice țării noastre. În spirit creator și-a conceput și cursul de agromonomie, ținut la Academia Mihăileană din Iași, începînd din 1842. Acest curs abordează problema economiei rurale, autorul insistînd asupra importanței muncii ca factor determinant al producției agricole în condițiile Moldovei de atunci, cînd inventarul modern lipsea cu desăvîrșire.

Efervescența politică ce prevestea furtuna revoluționară a anului 1848 l-a atras pe Ion Ionescu de la Brad în vîltoarea evenimentelor. O influență deosebită a avut asupra sa întîlnirea cu Nicolaie Bălcescu, în primăvara anului 1846, la Mînjina, moșia lui Costachi Negri. „Nicolaie Bălcescu... venind la Mînjina — își va aminti mai tîrziu Ion Ionescu de la Brad — m-au făcut să dobîndesc o convicțiune profundă că este neapărată trebuință a se îmbunătăți moralicește și materialicește soarta țăranilor noștri”. După evenimentele din iunie 1848, animat de un profund patriotism, Ion Ionescu de la Brad, chemat de guvernul provizoriu la insistența lui Bălcescu, vine la București, unde-și va pune întreaga capacitate și putere de muncă în slujba revoluției. „La vocea puternică a timpului aceluia — va arăta el mai tîrziu — am lăsat totul la pămînt și am alergat în ajutorul și sprijinul intereselor celor mai vitale ale neamului românesc”.

În calitate de vicepreședinte al Comisiei proprietății, Ion Ionescu de la Brad, profund cunoscător al situației economice, a respins cu pricepere argumentele deputaților boieri, apărînd cu îndrăzneală revendicările exprimate de deputații țărani; el demonstra științific necesitatea emancipării clăcașilor, desființării boierescului și împroprietăririi țăranilor cu pămîntul pe care îl munciau de veacuri.

Concepțiunile social-politice pe care Ion Ionescu de la Brad le exprimă într-o serie de articole publicate în presa vremii îl plasează pe poziții înaintate, revoluționar-democratice, alături de N. Bălcescu, A. G. Golescu-Negru, Ion

Ghica. Considerînd revoluțiile ca fenomene necesare ale procesului de transformare a societății — „...manifestațiile nevoilor omenirii de a scăpa de robie...“ „durerile de naștere a libertății...“ —, el scria în articolul „Cauza revoluțiilor“ : „...le binecuvîntez pretutindeni unde se arată și mă fălesc cu nația mea română care în sfîrșit a rupt și ea lanțurile care o țineau ferecată, a simțit nevoia de a se emancipa“. În același articol el reliefa existența claselor sociale și a luptei de clasă „...între proprietar și proletar, între boier și țaran ; acolo între bogați și săraci, dincolo între capitaliști și muncitori“, subliniind că exploatarea de toate felurile sînt mînași de același unic scop : „...proprietarii, boierii, bogații, capitaliștii, avînd tot același interes, se coalizează pretutindenea, spre a-și apăra privilegiurile și monopolurile împotriva proletarilor, săracilor, muncitorilor...“.

Înflăcărutul vicepreședinte al Comisiei proprietății n-a avut însă satisfacția de a vedea, în 1848, încununarea strădaniilor sale alături de acelea ale deputaților țărani, deoarece după nouă ședințe, în momentul în care Comisia urma să ia o hotărîre cu privire la împrăștierea clăcășilor, Locotenența domnească a suprimat lucrările Comisiei proprietății, datorită uneltirilor reacțiunii. Ca și alți conducători ai revoluției, după înăbușirea acesteia, Ion Ionescu de la Brad a luat drumul exilului, în Turcia, unde a stat pînă în 1857, cînd i s-a permis să se întoarcă în țară.

În tot acest timp el a păstrat legături strînse cu N. Bălcescu și cu alți conducători ai revoluției, nutrind cu toții speranța reizbucnirii ei în Țările Române. În acest sens, merită a fi amintită călătoria lui Ion Ionescu de la Brad în Dobrogea, în anul 1850, cu scopul declarat de a descoperi resursele economice ale acestei provincii, dar în realitate și pentru a stabili contacte în vederea organizării luptei revoluționare în Țara Românească și Transilvania prin intermediul țăranilor români din această regiune.

După reîntoarcerea în țară, Ion Ionescu de la Brad a continuat să militeze activ pentru apărarea drepturilor țăranilor, prelungind, după cum însuși mărturisea, activitatea de la 1848. El a înființat și condus „Jurnalul de agricultură“ (1857—1859), care și-a schimbat ulterior titlul în „Foaia de agricultură practică“, „Țăranul român“ (1861—1863), iar mai tîrziu „Gazeta sateilor“ (1869—1870). Activitatea sa publicistică fiind socotită subversivă de către autorități, neobositul militant pentru apărarea drepturilor țăranilor a fost judecat, în 1861, ca agitator, și condamnat la trei luni detențiune, pedeapsă pe care a executat-o la Mănăstirea Neamțului.

Programul agrar elaborat de Ion Ionescu de la Brad în 1859, publicat în „Jurnalul de agricultură“, printre prevederile căruia figurau desfacerea legăturii silite între muncă și pămînt și înlocuirea acesteia cu principiul tocmelilor de bunăvoie, împrăștierea țăranilor prin despăgubire cu pămîntul necesar pentru hrana lor și a vitelor lor, garantarea proprietății etc., va sta la baza reformei agrare din 1864.

Devenind sfătuitor al domnitorului Al. I. Cuza, Ion Ionescu de la Brad a fost numit inspector general de agricultură și însărcinat cu controlul aplicării legii rurale. Pînă în 1869, cît a ocupat această funcție, el a desfășurat o vastă și multilaterală activitate ca agronom, economist, statistician, profesor, publicist. În această ordine de idei se impun a fi menționate în primul rînd monografiile județelor Dorohoi (1866), Mehedinți (1868) și Putna (1869), lucrări de mari proporții, care, în afara valorii lor ca documente istorice, constituie și primele lucrări de cercetare sociologică concretă pe bază de chestionare. Din aceste monografii se desprinde importanța pe care autorul lor, care a condus un timp

și Oficiul statistic al Moldovei, o acorda statisticii, știință despre care spunea că adună cifrele „...cu scopul de a face din ele scheletul Economiei politice“. De altfel în scrierile cu caracter economic ale lui Ion Ionescu de la Brad se întâlnesc o serie de teze juste, cum sînt : teoria valorii determinată de muncă, ideea democratică a repartizării echitabile a sarcinilor fiscale asupra tuturor cetățenilor etc.

Ca erudit agronom, el susținea că printr-o bună organizare a producției și a muncii în exploatarea agricole se pot obține produse vegetale și animale în cantități sporite și de bună calitate. De aceea, a preconizat introducerea mașinilor agricole, lucrări de îmbunătățiri funciare, a organizat primele expoziții agricole în țară, a acordat o mare atenție învățămîntului agricol etc. Activitatea desfășurată de Ion Ionescu de la Brad și măsurile pe care le recomanda aveau menirea să ducă atît la realizarea unei agriculturi intensive, cît și să ajute pătrunderea capitalismului în agricultură, acțiune cu caracter progresist în acea vreme.

Ion Ionescu de la Brad a dezvăluit neregulile și ilegalitățile comise de autoritățile administrative cu ocazia aplicării legii rurale de la 1864, datorită căroră, în multe localități, țăranii au primit cele mai proaste pămînturi, constatînd, în același timp, că loturile țărănești primite la împroprietărire erau grevate de asemenea datorii încît existau țărani care cu munca pe un an nu reușeau să-și achite nici măcar dobînzile la datoriile pe care le aveau. El n-a putut să surprindă însă caracterul limitat al reformei agrare din 1864, deoarece considera marea proprietate moșierească, menținută și după aplicarea reformei, ca „necesară la ridicarea stării sociale a țăranului“. Totodată, justifica păstrarea arendașiei în vederea realizării unei agriculturi moderne, fără să vadă în aceasta o formă de cruntă exploatare a țăranimii.

Eminentul agronom și-a petrecut ultima parte a vieții la Brad (județul Roman), unde, în 1870, împreună cu fratele său Nicolaie Ionescu, a arendat moșia din acel sat, pe care a înființat o fermă model, precum și o școală particulară de agricultură pentru răspîndirea cunoștințelor agricole în rîndul țăranilor din împrejurimi. Convins că între știință și practică există o strînsă legătură, că tot ceea ce este pozitiv în experiența trecutului trebuie preluat și valorificat, conducătorul fermei de la Brad, aplicînd cele mai avansate metode cunoscute pînă atunci în științele agricole, a reușit să cultive cu succes peste 700 de soiuri de plante, să realizeze o rentabilitate ridicată a fermei.

Ca deputat de Roman, ales consecvent de Colegiul IV, din 1876 pînă în 1883, Ion Ionescu de la Brad a apărut în parlament drepturile țăranilor și ale oamenilor aparținînd păturilor mijlocii, a criticat deturnările de fonduri din bugetul statului, cheltuielile nesăbuite, proasta gospodărire a averilor statului, abuzurile și ilegalitățile de tot felul. În 1879, el este ales membru corespondent al Academiei române, iar mai tîrziu devine membru titular. La 17 decembrie 1891, Ion Ionescu de la Brad s-a stins din viață la ferma sa de la Brad.

Pionier în domenii de activitate de importanță vitală pentru dezvoltarea social-economică a României, patriot legat de poporul său, Ion Ionescu de la Brad se înscrie în istoria social-politică a României, a dezvoltării științelor în țara noastră, ca o figură luminoasă a secolului al XIX-lea, ca unul dintre înaintașii de ieri cărui generații de azi, din România socialistă, îi aduc toată cinstirea și prețuirea.

N. PETROVICI

Eugen Lupu (1858-1883)

Eugen Lupu este unul dintre primii socialiști români, pionier în organizarea cercurilor socialiste din deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea, propagandist de frunte în etapa răspîndirii socialismului pre-marxist în România.

S-a născut în anul 1858. După terminarea celor patru clase primare, a urmat cursul secundar la Liceul național din Iași, pe care l-a absolvit în anul școlar 1873—1874. După obținerea diplomei de bacalaureat la „Liceul nou” din același oraș, s-a înscris la Facultatea de drept din Iași.

Încă din ultimii ani de liceu, Eugen Lupu a făcut parte din grupările de tineri studioși care existau în principalele licee din Iași și ai căror membri se preocupau cu ardoare de problemele social-politice ale țării.

Anii cînd Eugen Lupu și-a început activitatea revoluționară coincid cu acea perioadă din timpul și imediat următoare Comunei din Paris, cînd, atît pe plan mondial, cît și în țara noastră, s-a conturat un puternic curent de opinie care simpatiza cu comunarzii francezi, cu ideile Internaționalei I, cu principiile de bază ale marxismului.

În România de la începutul deceniului al 8-lea al secolului al XIX-lea, aceste idei au găsit un teren prielnic. Așa cum în mișcarea muncitorească din această perioadă preocuparea spre organizare se accentua, și în rîndul tineretului studios se pun bazele unor organizații mai ales studentești, cu preocu-

pări socialiste. Membrii acestora se grupează în jurul unor personalități ca Vasile Conta, Mircea Rosetti, Gh. Panu etc., care studiaseră în străinătate și deveniseră membri ai Internaționalei I.

La 5 martie 1875, Eugen Lupu și alți studenți din Iași au înființat Clubul studenților Universității din Iași, organizație dominată de ideologia socialistă. Comitetul clubului era format din N. Mihalcea — președinte, Eugen Lupu — secretar, Chr. Gheorghiu — casier, C. C. Văleanu — bibliotecar, toți socialiști.

În același an a luat ființă la București Societatea studenților în medicină, avînd ca președinte pe C. Istrati, iar ca vicepreședinte pe Al. Spiroiu, amîndoi socialiști. Între membrii acestei societăți se numărau și alți studenți militanți, ca Gh. V. Manicea, C. Stăucanu etc. După scurt timp intră în această societate Nicolae Codreanu, venit în țară în toamna anului 1874, și dr. Rus-sel, sosit și el în 1876 ca emigrant revoluționar rus.

Cele două organizații studențești din Iași și din București colaborau strîns, legătura dintre acestea realizîndu-se prin intermediul lui Eugen Lupu. Din rîndul lor se recrutau membri pentru cercurile ilegale socialiste. În afară de cercurile din București și Iași, după venirea lui C. Dobrogeanu-Gherea în țară, în 1875, ia ființă un asemenea cerc și la Ploiești.

Prin sarcinile pe care și le propuneau, reprezentanții cercurilor socialiste erau continuatorii direcții ai luptei duse de generația pașoptistă.

În concepțiile lor, sarcinile democratice, de înnoire a țării, se împleteau cu cele socialiste, predominînd însă idei socialiste mic-burgheze, utopice, în special cele de nuanță poporanistă. Militanții de atunci se intitulau socialiști, și Eugen Lupu se considera ca atare. Într-o convorbire pe care a avut-o cu Zamfir C. Arbore, în 1874, Eugen Lupu îi spunea acestuia : „De cînd am devenit socialist tăgada mă persecută. Pentru ce ? Ce e drept ?” — erau întrebările care îl frămîntau.

El studia cu interes lucrări socialiste contemporane, între care cele referitoare la artă. În legătură cu cartea lui Proudhon „Despre artă”, el declarase, în aceeași convorbire, că mai înainte aceasta îi dădea răspunsuri la problemele care îl preocupau în legătură cu arta, însă de la un moment dat ideile conținute nu-l mai satisfăceau. De altfel, el însuși era preocupat de artă, mai ales de pictură. Tablourile pe care le-a compus sînt o ilustrare grăitoare a acestei preocupări.

În anii 1876—1877, Eugen Lupu desfășoară o intensă activitate pentru a atrage în cercurile socialiste ilegale membrii Clubului studenților Universității din Iași. Atenția lui s-a îndreptat în special spre grupul „tinerilor conștiinți”, după cum îi numea el într-o scrisoare adresată lui N. Codreanu, „prozeliti ai lui Vasile Conta”, deci adepți ai ideilor sale socialiste, ai concepțiilor sale filozofice materialiste. În fruntea acestui grup se găseau frații Nădejde, și în primul rînd Ion Nădejde.

Deosebit de sugestiv reușește să descrie Gheorghe Nădejde, în ziarul „Lumea nouă” din 1895, prima sa discuție cu Eugen Lupu, cînd acesta i-a propus să intre și să activeze în cercurile socialiste ilegale. „Apoi uite frate — spune el (Eugen Lupu — *n.n.*). Văd că ne potrivim la idei, mai sînt și alții care gîndesc ca noi... eu cunosc cîți-va, ar fi bine să ne întîlnim, să ne înțelegem, poate

să facem ceva de folos pentru ideile socialiste". Tot atât de plastic reușește Gheorghe Nădejde să redea entuziasmul cu care Eugen Lupu se preocupa de a răspîndi broșuri cu conținut socialist. La aceeași întîlnire „scoase de prin buzunări de la piept, de la spate, de pretutindeni... vreo zece broșurele franceze", erau broșuri primite de la emigranți revoluționari. Broșurile au fost transmise de Gheorghe Nădejde fratelui său, Ion Nădejde, și altora, care găsiră „de bune cele spuse și scrise" și începură a lucra în organizațiile socialiste.

Este meritul lui Eugen Lupu de a-și fi îndreptat atenția și de a fi reușit să atragă în organizații socialiste acest grup de studenți ieșeni, la care, în scurt timp, s-au alăturat C. Mille și alții, deveniți ulterior fruntași în activitatea publicistică de răspîndire a marxismului și conducători ai mișcării muncitorești și socialiste, organizatori ai primului partid al proletariatului din România, P.S.D.M.R., creat în 1893.

Paralel cu activitatea depusă pentru atragerea tineretului studios în rîndurile socialiștilor, Eugen Lupu, animat de ideile internaționalismului proletar, ca și ceilalți militanți socialiști români contemporani, s-a preocupat de sprijinirea mișcării revoluționare din Rusia.

În anul 1874 el a devenit, prin intermediul lui Zamfir C. Arbore, omul de legătură între gruparea de revoluționari ruși din Moscova și cei din Occident însărcinați cu tipărirea și transportarea literaturii revoluționare în țara lor. Eugen Lupu a ajutat totodată pe unii emigranți ruși să treacă granița în România, cum au fost C. Dobrogeanu-Gherea, dr. Russel și mulți alții.

Casa lui din str. Sf. Sava din Iași era un loc de găzduire a acestora, ca și un depozit de literatură ilegală revoluționară. Între Eugen Lupu și revoluționarii ruși s-a cimentat o strînsă prietenie, mai ales cu cei menționați mai sus, care au intrat în organizațiile socialiste românești și au activat intens.

Spre sfîrșitul anului 1878, cînd Eugen Lupu vine la București, se pregătea crearea unei noi organizații studențești, „Unirea". Din această organizație, înființată la 28 februarie 1879, făceau parte, în calitate de „membri corespondenți", și membrii activi ai Clubului studenților Universității din Iași și cei ai Societății studenților în medicină din București.

În anii următori, Eugen Lupu desfășoară o activitate socialistă tot mai susținută. La începutul anului 1879, alături de un grup de socialiști compus din dr. Istrati, I. V. Ștefănescu, D. Bodescu, C. Stăuceanu, Gh. V. Manicea, C. D. Gorănescu, G. Dimitriu, G. Sion, Gherea, semnează protestul publicat în presă împotriva încălcării ultimei dorințe a lui Nicolae Codreanu, de a fi înmormîntat fără ceremonie religioasă. În același an, cu ocazia aniversării a 4 ani de la înființarea Societății studenților în medicină, presa îl consemnează ca reprezentant al Clubului studenților Universității din Iași.

Tot în 1879 are loc prima conferință a conducerii mișcării socialiste, la care au luat parte dr. Russel, Z. Arbore, frații Nădejde, Văleanu, Theodor Speranță, Eugen Lupu, Calciu, Andrei și Bonifaciu. Cu acest prilej s-a stabilit tactica ce trebuia urmată de către mișcarea socialistă, și anume aceea de a se activa atât în rîndul muncitorilor, cît și în rîndul tineretului studios.

Influențat de concepția materialistă și de ideile socialiste ale lui Vasile Conta, profesorul său de drept civil, Eugen Lupu își termină studiile la Facultatea de drept, în 1880, cu teza „Despre probe în dreptul roman și dreptul civil român”. După terminarea studiilor, ocupă un post de judecător la Tribunalul din Vaslui.

În perioada 1881-ianuarie 1882, când C. A. Rosetti a fost ministru de interne, Eugen Lupu, în dorința de a fi folositor țăranilor, acceptă postul de subprefect în județul Vaslui, însă, imediat după demisia ministrului radical, demisionează și el. Pentru scurt timp funcționează ca judecător de ocol la Sulina.

Avînd un organism șubred, îndurînd privațiuni de tot felul, el se îmbolnăvește de ftizie și moare la 30 ianuarie 1883, în floarea vîrstei.

Presa socialistă a consacrat mai multe articole memoriei lui Eugen Lupu, activității sale de militant socialist.

Prin întreaga sa activitate revoluționară, Eugen Lupu se desprinde ca o figură luminoasă, care, înfruntînd condițiile grele de viață, a militat cu abnegație pentru punerea bazelor primelor organizații socialiste, pentru promovarea idealului socialist în România.

N. Z. MUNTEANU

Alexandru Dobrogeanu-Gherea

(1879 — 1938)

Alexandru Dobrogeanu-Gherea, fiul proeminentului gânditor și teoretician socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea, a îmbrățișat cu căldură aceleași idei pentru care a luptat întreaga sa viață tatăl său, devenind un sincer și fervent apărător al lor.

Născut la 7 iulie 1879 în Ploiești, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, după terminarea școlii primare și liceului, își continuă studiile în Germania, unde obține diploma de inginer.

Întors în țară în primii ani ai secolului nostru, Alexandru Dobrogeanu-Gherea devine membru al Partidului social-democrat în anul 1910.

După această dată desfășoară o intensă activitate publicistică, fiind un colaborator asiduu al ziarelor și revistelor muncitorești „România muncitoare” și „Lupta zilnică” — continuatoarele

organ central al P.S.D.R., „Lupta” și „Lupta zilnică” — continuatoarele acestuia cât și în revista teoretică „Viitorul social” și în „Calendarul muncii”.

Apărute sub pseudonimul G. Alexe, articolele sale abordează o vastă și variată problematică, tratând aspecte importante ale vieții sociale, economice și politice din timpul său. Ideea centrală care se degajă din materialele publicate subliniată în repetate rânduri de autor este aceea că proletariatul în alianță cu țărănimea constituie singura forță socială capabilă să opună „rezistență anarhiei desfrinate de sus... contribuind astfel în mod real și efectiv la propășirea generală...”, că emanciparea claselor exploatate „nu poate fi decât opera lor însăși, operă pe care o pot realiza numai prin luptă și numai învingând rezistența necurmată a claselor exploatatoare”.

În calitate de corespondent al „României muncitoare” pentru Ploiești, Alexandru Dobrogeanu-Gherea participă la ședințele și adunările organizațiilor

sindicale și secțiunii partidului din localitate; se află în mijlocul lucrătorilor greviști din oraș îmbărbătându-i prin cuvântările și sfaturile sale. În paginile cotidianului social-democrat el consemnează dezideratele și acțiunile desfășurate de aceștia, susține campania pentru sprijinirea ziarului partidului și pentru strângerea de fonduri necesare construirii „Casei poporului” în București.

Declanșarea primului război mondial a determinat apariția unor noi și complexe probleme pentru mișcarea muncitorească din țara noastră. Apreciind caracterul conflictului dezlănțuit în 1914 de cele două grupări ale marilor state capitaliste ca imperialist, socialiștii români în perioada neutralității României au desfășurat o largă acțiune antirăzboinică. Alături de alți militanți de frunte ai partidului, Alexandru Dobrogeanu-Gherea se pronunță împotriva războaielor, condamnând cu tărie pe inspiratorii lor.

După intrarea României în război este mobilizat ca ofițer în Regimentul 4 artilerie grea.

În pofida nenumăratelor piedici și greutăți, cât și datorită faptului că era militar, Alexandru Dobrogeanu-Gherea împreună cu alți militanți ai mișcării muncitorești a desfășurat în teritoriul neocupat o neobosită activitate pentru reorganizarea mișcării socialiste.

După terminarea războiului, în perioada avântului revoluționar din 1918—1921, Alexandru Dobrogeanu-Gherea își desfășoară activitatea în cadrul secțiunii din Ploiești a partidului socialist, remarcându-se în scurt timp ca unul din conducătorii acestuia și ai socialiștilor din județul Prahova. La ședințele și adunările organizate de secțiune el pune în discuție probleme importante privind necesitatea luptei unite și hotărâte a muncitorilor pentru satisfacerea dezideratelor lor, pentru întărirea organizatorică a partidului ș.a. Ia parte la întrunirile și manifestările organizate de sindicatele din localitate și centrele industriale importante ale județului, ca Sinaia, Cîmpina, Băicoi ș.a. Participă la ședințe și ține conferințe la „Cercul feminin” din Ploiești și cluburile socialiste din București, Brăila, Buhuși, la mitinguri organizate în Capitală și în alte centre din provincie.

În mai 1919 participă alături de reprezentanți ai partidelor socialiste din toate provinciile țării la Conferința Partidului socialist din România veche, care a analizat problema unificării organizatorice a mișcării socialiste. În debaterile ce au avut loc cu acest prilej, el s-a situat alături de grupul care se pronunța cu hotărâre pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare și crearea unui partid puternic la nivelul întregii țări.

În toamna aceluiași an este desemnat candidat pentru județul Prahova în alegerile pentru parlament din partea partidului socialist. Cu toate greutățile provocate de autoritățile locale, a arestării sale în plină campanie electorală, Alexandru Dobrogeanu-Gherea este ales deputat în parlamentul țării.

Spre sfârșitul anului, ca urmare a activității sale, este desemnat președinte al Federației socialiste din Prahova. La consfătuirea Consiliului General al partidului socialist și a Comisiei Generale a Sindicatelor din 31 ianuarie—1 februarie 1920 s-a hotărât ca la congresul general al partidului socialist, preconizat a avea loc peste câteva luni, între 11 și 19 aprilie, să prezinte raportul privind problema agrară.

În procesul intens de clarificare ideologică ce se desfășura în cadrul partidului socialist, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, alături de alți militanți de

frunte ai partidului socialist, activează pentru crearea unui partid de tip nou, revoluționar, capabil să organizeze și să conducă clasa muncitoare către victoria sa finală.

În scopul clarificării atitudinii ce urma s-o adopte partidul socialist față de Internaționala a III-a și al edificării lui asupra conținutului evenimentelor care aveau loc în Rusia, în toamna anului 1920, este trimisă acolo o delegație, formată din cinci membri de frunte ai P.S.D.R., între care se afla și Alexandru Dobrogeanu-Gherea. În timpul șederii în Rusia, delegația socialiștilor români s-a întâlnit cu reprezentanți ai Internaționalei Comuniste și a fost primită de conducătorul statului sovietic, V. I. Lenin.

Referindu-se la întâlnirea cu Lenin, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, într-un articol publicat în „Socialismul“, din 27 ianuarie 1924, nota: „...Convorbirea cu un asemenea om decurge firească, ca și cum ai fi alături de un vechi cunoscut oarecare. Nici un pic de jenă nu tulbură atmosfera de comunitate, așa putea zice chiar de intimitate, în care ne găsim fără să știm cum“.

Se întoarce în țară în ianuarie 1921. Împreună cu alți membri ai partidului, el se pronunță pentru convocarea imediată a congresului partidului socialist.

La 8 mai 1921 la București s-au deschis lucrările congresului partidului socialist, care avea să consfințească transformarea sa în partid comunist. În cadrul lucrărilor congresului, Alexandru Dobrogeanu-Gherea se remarcă printr-o participare activă, el fiind și raportor asupra problemei agrare din România.

Este arestat împreună cu ceilalți congresiști care au votat pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și implicat în procesul din „Dealul Spirii“. În timpul desfășurării procesului, Alexandru Dobrogeanu-Gherea s-a dovedit un neclintit luptător comunist, luând atitudine hotărâtă împotriva tratamentului inuman la care erau constrânși deținuții, împotriva arestării lor ilegale, contra falsului care înconjura acest proces, reliefând totodată netemeinicia acuzațiilor formulate. El s-a impus, alături de alți militanți revoluționari, ca unul din conducătorii luptătorilor arestați prin inițiativele sale, prin îndemnul la o cât mai mare rezistență. De asemenea, ia parte la discuțiile ce se purtau în închisoare în legătură cu tactica și strategia partidului comunist, pentru clarificarea unor probleme ideologice.

Forțele democratice din țară, oameni cinstiți de cele mai diverse orientări politice, opinia publică în general s-au ridicat în apărarea arestaților, cerînd eliberarea lor și încetarea urmăririi comuniștilor. Nicolae Iorga, ilustrul nostru istoric, care a figurat ca martor al apărării în proces și care în cadrul dezbaterilor a declarat că orice legătură cu Alexandru Dobrogeanu-Gherea l-ar onora, într-un articol publicat în „Neamul românesc“, referindu-se la acesta, arată că „nu i se pot imputa decât opinii politice și sociale, la care el are dreptul și de care nu e răspunzător decât în fața conștiinței sale“.

Eliberat, împreună cu marea majoritate a deținuților, în urma decretului de amnistie din 4 iunie 1922, Alexandru Dobrogeanu-Gherea își reia imediat activitatea revoluționară.

În toamna anului 1922 ia parte la lucrările Congresului al II-lea al P.C.R., care a avut loc la Ploiești și la care este ales în Comisia de control a Comitetului Central. În ședințele C.C. al P.C.R. care s-au ținut la scurt timp după congres, el este desemnat în calitate de colaborator politic al secretariatului, iar la începutul anului următor, împreună cu M. Macavei, E. Rozvan și Boris Ștefa-

nov, este numit în Comisia agrară. Nu după mult timp devine președintele acestei comisii. Totodată, desfășoară o bogată activitate organizatorică și publicistică. În „Socialismul“, organul central al P.C.R., se remarcă printr-o permanentă prezență, articolele sale abordând fie probleme de interes general, cum ar fi contradicțiile din sânul partidelor politice burgheze, caracterul constituției adoptate în 1923, reforma agrară ș.a., fie probleme care interesau în mod expres mișcarea muncitorească ca : necesitatea creșterii calitative a pregătirii ideologice a membrilor de partid, importanța sporirii numărului de cadre pentru P.C.R., învățămintele desprinse din procesul din „Dealul Spirii“ etc.

La începutul anului 1924 este arestat din nou. După eliberarea din închisoare ia parte la pregătirea Congresului al III-lea al partidului. El întocmește raportul în problema agrară, pe care îl publică în ziarul „Socialismul“ din 24 februarie 1924.

În vara aceluiași an, când partidul comunist se afla scos în afara legilor, Alexandru Dobrogeanu-Gherea face parte din primul Comitet Central ilegal și îndeplinește pentru o perioadă de timp sarcina de secretar al Comitetului Central, dovedind mult zel în activitatea pentru organizarea partidului pe baze ilegale. În această calitate, el întreprinde demersuri pe lângă autorități pentru încetarea terorii împotriva comuniștilor, pentru restabilirea libertății de acțiune a P.C.R. Totodată, se ocupă și de problema ajutorării deținuților politici și a familiilor lor, în care scop lansează apeluri pentru strângerea de alimente și bani.

La Congresul al III-lea al P.C.R., care a avut loc la Viena în august 1924, este ales membru al C.C. al P.C.R.

Arestat în decembrie 1924, împreună cu alți luptători comuniști, Alexandru Dobrogeanu-Gherea este implicat în procesul cunoscut sub numele de „Procesul de la Fracmasonă“. În timpul desfășurării lui, el are o atitudine dîră și combativă. În activitatea desfășurată de Alexandru Dobrogeanu-Gherea, au fost prezente în mai multe rînduri și unele manifestări sectare, stîngiste, care s-au răsfrînt uneori în mod negativ asupra muncii depuse. Fire sinceră și entuziastă, devotat cu trup și suflet mișcării muncitorești, cu un mare prestigiu în rîndul proletariatului român, Alexandru Dobrogeanu-Gherea n-a putut evita influența negativă pe care o exercitau asupra sa unele elemente aventuriste din partid ca Marcel Pauker și alții.

Eliberat provizoriu în primăvara anului 1925, înainte de încheierea dezbaterilor procesului, împreună cu alți comuniști, el pleacă ilegal în emigrație. Este condamnat în contumacie la 10 ani închisoare. Aflat în U.R.S.S., el participă la Congresul al IV-lea al partidului comunist, care a avut loc în iunie 1928 la Harkov. Deși membru al Comitetului Central al partidului, ales la Congresul al III-lea, numai după îndelungate dezbateri i s-a aprobat să ia parte la lucrările congresului, acordîndu-i-se numai drept de vot consultativ.

La sfîrșitul anului 1928 se reîntoarce în țară, dar după scurt timp este arestat de autorități, deschizîndu-i-se acțiune judiciară.

„Sînt întemnițat — declara el în timpul dezbaterilor — pentru că am activat pentru ridicarea muncitorimii la conștiința ei de clasă, pentru unirea ei în lupta de dezrobire de sub jugul stăpînitorilor, fabricanți, moșieri, bancheri...“.

Este eliberat în urma decretului de amnistie din mai 1929 și, cu toate că sănătatea îi era grav zdruncinată, este prezent din nou în activitatea revoluționară.

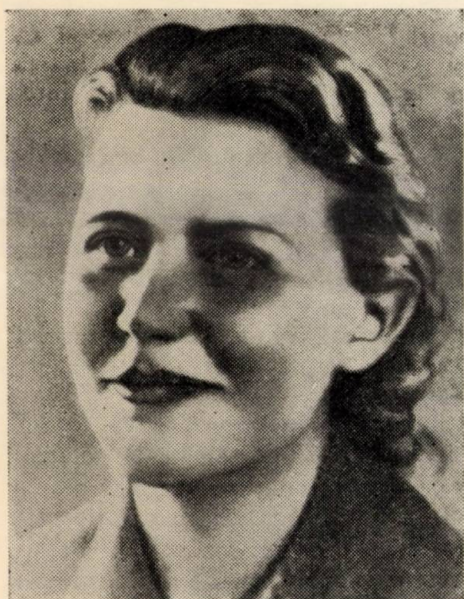
La începutul anului 1932 părăsește definitiv România, stabilindu-se în Uniunea Sovietică, unde colaborează la diverse publicații muncitorești internaționale și participă la congrese și conferințe muncitorești internaționale. La primul Congres mondial al M.O.P.R. a fost ales membru al comisiei de revizie a Comitetului Executiv al acestei organizații muncitorești internaționale. În anii 1936—1938, ca și alți militanți comuniști, este acuzat și condamnat pe nedrept. Moare în U.R.S.S. în anul 1938.

FL. TĂNĂSESCU

Ocskó Tereza

(1917—1940)

Figură luminoasă de tînără militantă, Ocskó Tereza și-a dedicat scurta sa viață și întreaga activitate cauzei clasei muncitoare, luptei pline de sacrificiu pentru eliberarea celor exploatați, pentru independența și suveranitatea patriei.

S-a născut la 23 septembrie 1917, în comuna Drăgășina din fostul județ Timiș-Torontal. Viața numeroasei familii Ocskó era grea și mizeră, așa cum era viața tuturor țăranilor săraci în timpul regimului burghezo-moșieresc. Dificultățile materiale au făcut ca, rînd pe rînd, copiii să ia drumul pribegiei, în căutare de lucru. Aceași soartă i-a fost hărăzită și Terezei, nevoită să-și cîștige de timpuriu existența și, în același timp, să-și ajute părinții și frații.

Privațiunile din ce în ce mai mari constrîng familia Ocskó să părăsească localitatea de baștină și să se stabilească la Ciarda Roșie, în apropiere de Timișoara. Aici, Tereza face cunoștință cu un grup de uteciști, care veneau deseori în localitate, și leagă o strînsă prietenie cu ei. Discuțiile specific tinerești pe care le purtau uteciștii aveau o legătură nemijlocită cu problemele economice, cu organizarea activității revoluționare. Cunoașterea acestor probleme a aprins în inima tinerei fete dorința arzătoare de a înțelege cît mai profund idealurile de luptă ale clasei muncitoare. Este perioada cînd citește asiduu, face cunoștință cu literatura marxistă, îndrăgește versurile și cîntecele revoluționare. Astfel se pregătea Ocskó Tereza pentru a se înrola cu întreaga ei ființă în tumultul luptei duse de clasa muncitoare.

În 1932, la vârsta de numai 15 ani, se angajează lucrătoare la Fabrica de ciorapi „Standard“ din Timișoara. Sub influența comuniștilor și uteciștilor, participă cu multă însuflețire la acțiunile muncitorilor din fabrică, pentru satisfacerea revendicărilor economice și politice. Îi sînt încredințate, rînd pe rînd, sarcini pe linia U.T.C. Îndeplinindu-le cu entuziasm și în cea mai strictă conspirativitate, Ocskó Tereza trecea, de fapt, examenul în formarea trăsăturilor specifice luptătorilor revoluționari.

În anul 1933, ca rezultat al activității sale remarcabile, este primită în rîndurile U.T.C.

După 1933, Partidul Comunist Român a orientat organizațiile U.T.C. să-și concentreze activitatea spre mobilizarea tineretului la acțiuni de masă antifasciste, pentru împiedicarea fascizării și militarizării tineretului român, pentru demascarea încercărilor reacțiunii, ale organizațiilor fasciste de a educa masele de tineri în spirit șovin, antisovietic, mistic și agresiv. La indicația P.C.R., Uniunea Tineretului Comunist a desfășurat, alături de organizațiile de masă, create și conduse de partid, o vie activitate pentru demascarea fascismului, a războiului imperialist ce se pregătea, pentru atragerea și înrolarea maselor tineretului în lupta întregului popor. U.T.C. a antrenat tineretul de la orașe și sate la întruniri, manifestații și greve. Este cunoscută participarea a numeroși tineri la grevele care aveau loc în acea perioadă, în pofida întetirii măsurilor represive.

Alături de uteciști, Ocskó Tereza a luat parte cu elanul său tineresc la acțiunile desfășurate de organizația U.T.C. din fabrică. Ea a militat cu o energie nestăvilită pentru realizarea liniei partidului comunist de mobilizare a maselor la acțiuni îndreptate spre obținerea de largi drepturi democratice pentru toți oamenii muncii, indiferent de naționalitate, pentru apărarea integrității și suveranității de stat a României.

Datorită muncii neobosite, calităților sale moral-politice și atașamentului de nezdruccinat față de cauza clasei muncitoare, a partidului comunist, în anul 1936 primește înaltul titlu de membru de partid.

În același an, izbucnește la Fabrica „Standard“ o puternică grevă. Ocskó Tereza a depus o vie activitate pentru mobilizarea muncitorilor la acțiune, afirmîndu-se ca bună organizatoare. Greva a reprezentat o puternică manifestare a solidarității muncitorești de luptă, a demonstrat creșterea influenței partidului comunist în rîndurile oamenilor muncii. Deși concediată, Ocskó Tereza a continuat să-și desfășoare activitatea cu aceeași vigoare; ea a păstrat strînse legături cu muncitorii, i-a îndemnat la luptă pentru apărarea intereselor lor, a făcut să pătrundă în fabrică cuvîntul partidului comunist. Munca depusă fără răgaz de Ocskó Tereza, alături de comuniștii de la Fabrica „Standard“, a fost încununată de succes. Unitatea de acțiune și spiritul de luptă al muncitorilor au crescut. Ei alcătuiau delegații care revendicau în fața direcției fabricii doleanțele lor. Sub presiunea masei de lucrători, conducerea fabricii a fost nevoită să reprimească la lucru pe muncitoarele concediate cu ocazia grevei, printre care și pe Ocskó Tereza.

Ajunsa din nou în fabrică, tînăra luptătoare continuă să acționeze cu fermitate, pentru mobilizarea muncitorilor la acțiune în vederea realizării liniei politice a P.C.R. Ca rezultat al activității sale politice, în 1937 este aleasă membru al Comitetului județean al P.C.R. Timișoara și i se încredințează mi-

siunea de mare răspundere de a coordona activitatea sectorului tehnic al acestei organizații.

Noua sarcină era deosebit de frumoasă, dar, în același timp, extrem de grea. Înconjurată de primejdii, în condițiile luptei ilegale, veșnic încordată, Ocskó Tereza a acționat cu o iscusință și un curaj exemplare, păstrând cea mai strictă conspirativitate. Prin munca depusă în anii 1937—1939 în colectivul de comuniști din sectorul tehnic, au fost tipărite, multiplicare și larg răspândite în masă chemările partidului comunist cu privire la încheierea unui front larg de luptă contra hitlerismului, a fascismului, pentru apărarea independenței și integrității țării, pentru salvarea ființei naționale a poporului român, împotriva politicii cercurilor reacționare de trădare națională, de subjugare a țării față de Germania hitleristă.

Ocskó Tereza a primit și alte sarcini, pe măsura marilor sale posibilități. Tînăra luptătoare a condus totodată activitatea organizației Ajutorul roșu în Banat; prin legăturile sale cu muncitoarele din întreprinderile timișorene, a reușit să formeze un activ care lucra sub directa ei îndrumare pentru strîngerea și expedierea ajutoarelor materiale destinate deținuților comuniști, antifasciști din închisorile Doftana, Dumbrăveni, Tîrgu-Ocna, Mislea etc.

Înaltele trăsături revoluționare, talentul organizatoric, fermitatea cu care îndeplinea sarcinile încredințate au făcut din Ocskó Tereza o militantă de bază a activului de partid din Banat. În anul 1938, după o rodnică activitate ilegală, devine membră a Comitetului regional al P.C.R. Banat. Ca instructor cu problemele politice și organizatorice, Ocskó Tereza s-a ocupat de organizațiile sindicale din Timișoara, Arad și Reșița. La Căminul sindical al tipografilor din Timișoara, unde se organizau întruniri ale muncitorilor, ea lua cuvîntul, făcînd cunoscută poziția partidului comunist față de problemele politice majore ale țării.

În urma activității sale revoluționare, Ocskó Tereza a fost din nou concediată. O asemenea măsură nu a împiedicat-o să continue lupta cu aceeași tenacitate în slujba idealurilor mărețe ale clasei muncitoare, ale partidului comunist. Comitetul regional al P.C.R. Banat i-a încredințat misiunea de a desfășura munca politică în rîndul minorităților naționale. Fără să-și precupească forțele, ea a cutreierat satele și orașele bănățene pentru a lămuri cu stăruință masele asupra liniei politice a P.C.R., care sublinia că, în fața pericolului de agresiune directă din partea Germaniei hitleriste și a statelor revizioniste, sarcina poporului român este „de a participa activ și hotărît la lupta pentru apărarea integrității, independenței, demnității și libertății României”.

În îndeplinirea acestei misiuni, Ocskó Tereza s-a dovedit a fi un dîrz luptător și un patriot înflăcărat.

Devotată consecvent cauzei apărării integrității țării, ea participă activ la organizarea marilor mitinguri și demonstrații ale maselor populare din Banat, desfășurate la începutul lunii septembrie 1940 împotriva dictatului de la Viena, prin care o parte din teritoriul național român a fost cedat Ungariei horthiste. În condițiile grele ale dictaturii militare-gardiste, Ocskó Tereza organizează și conduce adunările celulelor de partid din diferite întreprinderi bănățene. Demascînd fără încetare consecințele dictatului de la Viena asupra situației poporului român, ea chema oamenii muncii să organizeze acțiuni de luptă pentru asigurarea independenței naționale, contra dictaturii militare-fasciste.

În acele momente grele, alături de ceilalți luptători comuniști, își înzecește eforturile, activînd neobosit în rîndurile oamenilor muncii. Legăturile ei cu muncitorimea din Arad și Reșița constituie pagini înălțătoare din activitatea sa revoluționară. La începutul lunii octombrie 1940, în urma ședinței Comitetului regional al P.C.R. Banat, i-a fost încredințată sarcina de a mobiliza muncitorii de la fabricile I.T.A. și „Astra” din Arad la acțiuni comune contra dictaturii militare-fasciste și a aducerii trupelor hitleriste în țară.

În plină activitate revoluționară, Ocskó Tereza este arestată la Arad de copoișii siguranței legionare. Supusă celor mai bestiale torturi, ea a rămas dîră și neînfricată, îndeplinindu-și pînă în ultimele clipe ale vieții datoria de comunist. La 16 octombrie 1940, cînd abia împlinise 23 de ani, a fost asasinată de zbirii legionari.

Prin viața și activitatea sa, Ocskó Tereza se înscrie în rîndul militanților mișcării muncitorești și revoluționare din țara noastră care au năzuit și au luptat pînă la sacrificiul suprem pentru eliberarea maselor, pentru o Românie liberă și independentă.

V. MARINESCU

Cornelia Bodea: **Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834 — 1849**

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, XVI+390 p.

Conștiința comunității de origine, realitatea unității lingvistice, comunitatea obiceiurilor, a multor instituții, conștiința unității teritoriului etnic, prezente de-a lungul veacurilor în cele trei țări românești, pe fondul

unor realități economice care tindeau continuu spre un tot armonios — au constituit pilonii acțiunilor revoluționare desfășurate de români pentru unitatea națională în anii 1834—1849. Prin Regulamentele organice, puterile suzerane și protectoare, deși călăuzite de alte interese, au trebuit să recunoască, pentru Țara Românească și Moldova, această realitate și voință, într-o vreme în care rapoartele diplomatice consemnau similitudinea de situații și preocupări în aceste două țări¹. Opinia publică europeană progresistă își punea speranțe în unitatea românilor, pe care o lega de lupta pentru zăgazuirea reacțiunii. Unele popoare — ca cel polonez, de pildă — vedeau în cooperarea cu românii uniți posibilitatea înfăptuirii idealului lor național. Așa se explică interesul manifestat de presa europeană, precum și de perso-

nalități politice și culturale marcante ale vremii pentru lupta românilor din anii 1834—1849 pentru unitate națională.

Analizei acestei importante file din zbuciumata istorie a românilor îi este consacrată lucrarea apărută recent în Editura Academiei R.S.R. sub semnătura Cornелиei Bodea. Ceea ce și-a propus autoarea în această lucrare a fost ca, pe de o parte, să adune informațiile cunoscute și să le așeze într-o înlănțuire logică, iar pe de altă parte, mergînd cu investigația în profunzime, să dea la iveală mărturii inedite, deosebit de elocvente.

După introducerea care fixează cadrul problemei, în prima parte a lucrării — *Situația prerevoluționară de la 1834—1848* (cap. I—V) — autoarea analizează: mișcarea națională în jurul anilor 1834—1840, acțiunile revoluționare comune între anii 1840 și 1846, activitatea Asociației literare din 1846 și pînă în ajunul revoluției, pe cea a Societății studenților români de la Paris, unirea tuturor românilor în programul prerevoluționar de la 1848.

Lucrarea subliniază — fie prin asocierea unor mențiuni disparate, fie, mai ales, aducînd mărturii inedite, în primul rînd din arhivele Vienei — atît acțiunile independente, cît și coordonarea acestora pentru înfăptuirea idealului național.

Un loc special se acordă în volum momentului 1838—1839, legat de acțiunea „partidei naționale” condusă de Ion Cîmpineanu, publicîndu-se în anexă, integral, cele două documente importante ale mișcării: 1. „Act de

¹ G. Platon, *Contributions à la connaissance des mouvements sociaux et politiques antérieurs à l'année révolutionnaire 1848 en Moldavie. La „Société (Association) Philanthropique*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom IV, 1965, nr. 5, p. 946, nota 16.

unire și independență” și 2. „Osebitul act de numirea suveranului românilor”. Din acestea reținem că cei care la 1838 jurau „că dă astăzi vor jârfa viața și starea lor la independența nații lor”².

După eșuarea acțiunii conduse de I. Cîmpineanu — relevă autoarea —, Societatea pentru învățătura poporului român, înființată la 20 august 1839, a constituit o formă legală de luptă pentru unitatea națională (p. 21—27).

În anii 1840—1841 — argumentează C. Bodea —, mișcarea pentru unitatea națională intră, prin intensitatea pregătirilor, într-o nouă etapă. Se intensifică activitatea publicistică pe teme naționale în toate provinciile românești, devin tot mai frecvente întâlnirile militanților pentru unitate națională în care se stabilesc desfășurarea unor acțiuni coordonate în vederea înlăturării idealurilor naționale. G. Barițiu scotea, la Brașov, gazetele sale, M. Kogălniceanu, la Iași, îi urma exemplul. În Țara Românească, în 1847, formulind scopul Magazinului istoric pentru Dacia, August Treboniu Laurian definea, de fapt, scopul presei progresiste din anii aceștia : „Să facă pe român să fie român, să-și iubească patria, să-și iubească nația, să învețe a se prețui pe sine și a îngriji pentru viitorul său” (p. 312). Intra în acțiune — demonstrează autoarea — un tineret revoluționar curajos și hotărât, care a ridicat pe o treaptă superioară acțiunea „bătrînilor” de la 1838—1839. În 1841, „un tânăr moldovean” (Al. Mavrocordat) transmitea convingerile sale lui Ion Ghica : „Ideea adevăratului progres nu mai admite... frontiere... între popoarele de una și aceeași origine” * (p. 236).

În 1843 se înființa la București Societatea secretă „Frăția”. La 1845, Asociația literară a României — se arată în lucrare — urma să creeze po-

sibilitatea legală de întâlnire, sub pretext cultural, a reprezentanților români de pe versantele Carpaților, să se consfătuiască „pentru o acțiune generală din partea tuturor românilor — dacă evenimentele ar cere-o” (p. 58), iar Societatea studenților români din Paris, constituită în același an, urma să ofere, sub aparențe de asemenea culturale, posibilități mai mari de pregătire a acțiunilor revoluționare, în timp ce Eftimie Murgu pregătea în Banat o mișcare a cărei deviză — „acum vrem și noi să fim stăpîni în țara noastră” — prevestea pe aceea rostită la 1848 pe cîmpul Blajului : „Noi vrem să ne unim cu țara !”.

În 1846, mișcarea pentru unitatea națională putea înfățișa deci un bilanț mulțumitor — arată C. Bodea. Dar, în condițiile în care printre „bătrînii” din „partida națională” se manifesta dezamăgirea și resemnarea — din motive surprinse clar de N. Bălcescu —, în Țările Române se înăsprea reacțiunea clasei dominante, iar peste Carpați se cerea mai multă abilitate datorită accentuării aspectului exclusivist al naționalismului nobilimii maghiare ; era necesară o regroupare a forțelor și o schimbare a modului de acțiune. Crearea unui centru de pregătire revoluționară la Paris era una din soluțiile ce se impuneau. Aceasta — subliniază C. Bodea — a ușurat contactele cu revoluționari de pe continent, a contribuit la declanșarea unei intense propagande pentru cauza românilor în presa franceză.

Autoarea stăruie în mod special asupra activității lui N. Bălcescu la Paris, readucînd în discuție un document inedit, deosebit de important, a cărui publicare fusese de mult anunțată : discursul rostit de acesta la adunarea din noaptea de revelion a anului 1847 — chintesență a gândirii sale revoluționare pînă la 1848. Este un document programatic, a cărui publicare o așteptăm cu justificat interes.

Toate acestea — arată C. Bodea — au reactualizat suspiciunile diplomației țariste, care își intensifică presiunile asupra Principatelor Române de sub „protecția” sa.

² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834—1849*, Editura Academiei R.S.R., București, 1967, p. 216. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

* O asemenea înțelegere mergea, după părerea noastră, pînă la sesizarea mobilurilor economice ale necesității unirii, ceea ce însemna o depășire a concepției anterioare în acest sens.

Pentru o bună desfășurare a luptei viitoare pentru unitate națională, din rândul Societății studenților români de la Paris se înființează la 27 noiembrie 1847 *Insocierea lazariană* (după numele lui Gheorghe Lazăr), menită să combată măsurile de înstrăinare culturală și să pregătească pe plan cultural viitoarea unire politică. În același timp, pentru moment, paralel cu atragerea factorilor politici „constituționali” în acțiunea pentru înfăptuirea unității, revoluționarii au crezut că pot folosi, în interesul țării, diplomația turcă. Această acțiune avea ca scop menținerea mișcării pe temeri legale și prevenirea intervenției țariste.

C. Bodea își încheie prima parte a lucrării cu prezentarea planului concret de acțiune al românilor pentru unitatea națională în pragul revoluției de la 1848, afirmând categoric: „Deviza politică era spusă deschis și sincer. Secrete rămăneau numai mijloacele de lucrare. *Statul dacic* era o aspirație a mișcării naționale, a tineretului pașoptist și nu o născocire diversionistă” (p. 115).

În partea a doua (cap. VI—IX), autoarea stăruie asupra afirmării planurilor de unitate națională în anii 1848—1849, aducând — aici mai mult decît în altă parte — mărturii și interpretări noi privitoare la eforturile de coordonare a acțiunilor revoluționare, în vederea realizării *statului dacic*.

C. Bodea dă o nouă interpretare momentului inițial al mișcării revoluționare din Moldova (eveniment de la sfîrșitul lunii martie), aducînd dovezi care atestă prezența ideii de unitate națională, de la început, precum și faptul că masele, departe de a fi ignorate, urmau să constituie forța de înfăptuire a obiectivelor propuse (p. 120—121). Privită în această lumină, acțiunea de la 27 martie 1848 din Iași apare, după cum se subliniază în lucrare, ca „o deșurare premeditată a planurilor revoluționare, inițiată de interesele străine mișcării naționale” (p. 121). Relevînd acest fapt, autoarea subscie la părerea lui V. Alecsandri, care aprecia ca „un simplu complot împotriva lui M. Sturdza” (p. 121).

Reținem interpretarea, dar am fi dorit o argumentare documentată mai largă, dacă ea există. Emisari moldoveni desfășurau, expunîndu-se primejdiilor, o intensă activitate de coordonare a acțiunilor revoluționare pe plan general românesc. Problema unirii — atunci numai a Țării Românești și Moldovei — era considerată, în cunoscutul program de la Cernăuți, drept „cheia bolții” fără de care s-ar prăbuși întregul edificiu național. Deci, de la început pînă la sfîrșit — argumentează C. Bodea —, revoluționarii moldoveni au urmărit realizarea unității naționale a *tuturor românilor* și au acționat pentru aceasta.

În mod firesc, la 1848 și revoluționarii munteni au făcut toate încercările posibile pentru realizarea unității naționale. Din acest punct de vedere — demonstrează C. Bodea — anul 1848 a fost o adevărată școală a diplomației românești în general. Dar în condițiile în care Habsburgii urmăreau atent mișcările românilor, iar o unire cu revoluția din Ungaria era exclusă datorită politicii greșite a conducătorilor acesteia în problema națională, muntenii au fost preocupați pînă la detaliu, după victoria revoluției, de a acționa în așa fel încît să prevină intervenția străină. Ei au încercat să nu intre în conflict cu Poarta otomană, vizînd deocamdată — arată autoarea — posibilitatea realizării dezideratului național sub suzeranitatea acesteia. Reacțiunea din Moldova — după eșuarea încercării din martie — și primejdia intervenției străine au făcut pe revoluționarii munteni să pregătească în modul cel mai serios colaborarea politică, dar mai ales militară cu frații de peste Carpați. C. Bodea consideră că necesitatea acestei colaborări n-a fost numai un pretext al amînării revoluției în Țara Românească, așa cum s-a susținut, ci un motiv real. C. Roman — unul din ardelenii trimiși din Țara Românească la Blaj — o spune clar într-o scrisoare către N. Bălcescu la 8/20 iunie 1848, referindu-se la măsura reacțiunii muntene de a proscrie pe cei trimiși în Ardeal: „Vom trece noi granița, dar atunci nu le va fi moale! Vom veni

spre ajutoriu, frații mei, și vom doborî pe tiranie și tiran... Să știe dară tiranii... că nu vor mai putea pune graniță între român și român" (p. 320). Acestea nu erau promisiuni de circumstanță, ci se bazau pe unitatea dintre popor și conducătorii săi. Același C. Roman scria mai departe lui N. Bălcescu: „...Nu lăsați despoții să ne vînză țara și puneți tinerimea în picioare, că noi, numai vreo cîțiva tineri, ținem tot poporul în mînă, gata spre orice întîmplare" (p. 321). Dacă ne gîndim la crîncena rezistență românească din Apuseni, în primăvara anului 1849, pentru salvare națională, cînd poporul și conducătorii au acționat ca un singur om, această unitate ne apare în toată măreția ei.

Dar unitatea națională, dorită și urmărită de toți românii, era, la 1848—1849, obiectivul cel mai greu de realizat, căci afecta interesele puterilor vecine, și orice imprudență ar fi adus prejudicii ireparabile. Tocmai de aceea păstrarea unor relații normale cu Poarta otomană, încercarea de a interesa, paralel, Austria revoluționară în acest sens nu i-au făcut pe români niciodată să piardă din vedere necesitatea rezistenței proprii în fața intervenției. Grănicerii ardeleni și băănățeni se pregăteau să intre în Principate — arată C. Bodea —, iar primii voluntari transilvăneni sînt primiți cu entuziasm la București (p. 148).

În Transilvania, voința românilor de unire „cu țara” era generală — afirmă categoric C. Bodea —, „sărace sînt numai înregistrările documentare” (p. 155).

Dar, așa cum precizează autoarea, pe plan general românesc, și mai ales pentru munteni, „elementul paralizant în acțiunea începută cu atîta elan l-a constituit problema procurării armelor...” (p. 156). Guvernul maghiar nu îngăduia nici măcar tranzitul de arme pentru România. Viena oferea armament vechi, uzat. Colaborarea cu polonezii în prezența trupelor țariste pe granița de vest și în Moldova era imposibilă. Cu ce să reziste intervenției revoluția victorioasă din Țara Românească? Iată o întrebare pe care studiul Corneliiei Bodea ne îndeamnă

s-o avem încă în vedere cînd judecăm evenimentele de la 1848.

Cînd trupele țariste se îndreptau spre Țara Românească, românii intensifică, pe de o parte, acțiunile în vederea unei rezistențe unite, pe de altă parte caută să demonstreze în fața Europei ilegalitatea acestei intervenții și să intereseze marile puteri în apărarea Țărilor Române. Eforturi zadarnice, căci în a doua jumătate a anului 1848 reacțiunea cîștigă tot mai mult teren. Statele germane erau prea mult preocupate cu propriile lor probleme, Habsburgii făceau același joc dublu, perfid, dintotdeauna, polonezii nu se puteau mișca decît în emigrație, iar conducătorii revoluției maghiare din bănuitori deveneau tot mai agresivi.

Oficial, ca o tactică, nicidecum ca o renunțare — arată C. Bodea —, revoluționarii munteni dezavuează, într-o formulă echivocă, planurile lor de înființare a unui regat daco-român (p. 170), dar, după un apel zadarnic la revoluționarii maghiari, participă în mod direct, prin A. G. Golescu, la redactarea memoriului din 16/28 septembrie 1848, la a treia adunare de la Blaj, către parlamentul Austriei.

După înfringerea revoluției în Țara Românească și căderea Vienei revoluționare — demonstrează C. Bodea cu dovezi noi, care întăresc pe cele de pînă acum —, românii n-au abandonat ideea colaborării cu Ungaria revoluționară. Dar exclusivismul național al conducătorilor acesteia a fost fatal ambelor popoare. În același timp, nici o putere europeană nu era dispusă să se angajeze într-un conflict cu armatele țariste.

De aceea ultima salvare au văzut-o românii — subliniază autoarea — tot în unitatea lor. Conferința din ianuarie 1849 de la Zlatna a hotărît „să se lucreze pentru românism, ori existînd Austria, ori nimicindu-se”. Dezamăgirea românilor după constituția „acordată” de Habsburgi în martie 1849, persistența conducătorilor maghiari în exclusivismul lor național vor întări, treptat, această convingere — arată în încheiere C. Bodea, îndreptîndu-ne în mod logic pe firul

evenimentelor care a dus, într-o primă etapă, la actul din 1859.

★

Pentru poporul român, veacul al XIX-lea a fost unul dintre cele mai bogate în speranțe și realizări. Dar realitatea europeană vitregă totuși, cu tot avîntul luptei naționale — și în bună măsură datorită tocmai făgașului primejdios pe care intra uneori aceasta, degenerînd pe alocuri în exclusivism —, impunea speranțelor rețineri, iar acțiunii, o atentă și înțeleaptă chibzuire.

Asemenea perioade sînt pentru cercetător cele mai pasionante, dar și cele mai dificile, căci eforturile ce se bătuesc rațional nu pot fi redade întotdeauna integral datorită lipsei, adesea ireparabilă, a documentelor — situație creată de caracterul tainic al pregătirilor —, alteori datorită dezavuării acestora de către autori, ca tactică politică în momente de grea cumpănă, ori datorită insuficienței cercetării.

Așa se face că, deși s-a scris mult în problema unității naționale a românilor, niciodată pînă acum nu s-a afirmat cu suficientă putere de convin-

gere — ieșită din trudnica adunare și înțelegere a izvoarelor — caracterul unitar al eforturilor poporului nostru și al reprezentanților săi pe calea unirii înainte de 1848 și în acest an revoluționar, atenția cercetătorilor concentrîndu-se mai ales asupra luptei din etapa imediat următoare. Iată deci una dintre greutățile mari pe care le-a avut de învins C. Bodea cînd și-a propus să reia o problemă dificilă, căutîndu-i sensurile adînci, firești, dincolo de unele aparențe. Cu toate acestea, autoarea a adus, credem, la lămurirea ei, o contribuție documentară și de interpretare dintre cele mai importante.

Lucrarea se impune prin bogăția informației, fidelitatea față de adevărul istoric, prin logica argumentării, prudența științifică dovedită atunci cînd era necesară, prin editarea exemplară a documentelor anexe. Ea reprezintă o realizare de înaltă ținută științifică a istoriografiei noastre contemporane. Așteptăm cu justificat interes volumul următor, despre lupta emigrației române pentru unitatea națională după 1849.

GH. D. ISCRU

Constantin C. Giurescu: **Transilvania în istoria poporului român**

Editura științifică, București, 1967, 162 p.

Încă de la începuturile sale, odată cu cronicile și letopisețele, istoriografia românească a fost preocupată de faptele și evenimentele mai importante petrecute în Transilvania. Acest lucru apare firesc dacă ne gîndim că toți marii

noștri cronicari au fost conștienți de originea latină comună a românilor din cele trei mari provincii istorice — Moldo-

va, Transilvania și Țara Românească —, de unitatea lor de limbă și cultură și chiar de însemnătatea luptei lor unite împotriva cotropitorilor. Deși, după cucerirea ei de către regii unguri, Transilvania a devenit voievodat dependent de coroana ungară, iar dezvoltarea ei a avut loc în alte condiții istorice și politice decît provinciile de la sud și est de Carpați, ea a continuat să fie strîns și multilateral legată de celelalte teritorii românești, s-a orientat permanent spre acestea, simțîndu-se solidară și făcînd front comun cu ele în multe momente grele.

Această idee a fost cunoscută și vechii istoriografii românești, care a adus contri-

buții importante la abordarea ei, dar aprofundarea tuturor aspectelor majore privind rolul Transilvaniei în istoria poporului român este o realizare a noii noastre istoriografii. În urma publicării unui însemnat volum de documente, a unor lucrări de analiză pe diverse probleme din toate perioadele istoriei, a unor studii și articole a fost posibilă și elaborarea de lucrări de ansamblu.

Recenta lucrare a cunoscutului istoric Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, configurează în pagini dense și la un înalt nivel de erudiție și interpretare locul și însemnătatea acestei provincii românești în istoria poporului nostru, începând cu cei mai îndepărtați strămoși ai acestuia, dacii, și ajungând până în zilele noastre.

Având expunerea pe câteva probleme mari: cadrul fizic, Transilvania în epoca veche și în perioada evului mediu timpuriu, Transilvania ca rezervor etnic românesc, rolul ei economic, politic și cultural în istoria românilor, autorul prezintă coordonatele fundamentale ale acestui complex de probleme, adăugând detalii totdeauna semnificative pentru ilustrarea diverselor aspecte abordate.

Având în vedere că dezvoltarea istorică a oricărui popor este strâns legată de teritoriul pe care el și strămoșii săi l-au locuit și că această interdependență dintre om și natură are influențe sensibile asupra acestei dezvoltări, autorul lucrării începe prin a prezenta principalele date ale reliefului, climei, rețelei hidrografice, faunei și florei, bogăției solului și subsolului transilvănean. Lucrarea insistă asupra diversității solului, fapt foarte semnificativ, de altfel, în dezvoltarea oricărei societăți omenești, asupra poziției Transilvaniei de „centrul sau inima pământului românesc, având rînduite armonice, de jur împrejur, celelalte părți ale acestui pământ”¹, asupra înfățișării ei de uriașă fortăreață naturală apărată de munții care o înconjură. Departe de a constitui bariere naturale, acești munți permit, prin caracteristicile ce le prezintă, dezvoltarea vieții omenești pe toată lungimea arcului lor și pînă spre vîrfuri, fiind mai degrabă un element de legătură între locuitorii de pe cele două versante.

Transilvania este însă și „casa apelor” pământului românesc; de aici izvorăsc râurile care străbat radiar acest teritoriu și care formează, totodată, căile naturale cele mai lesnicioase de trecere între Transilvania și celelalte provincii românești. Carpatică prin relief, danubiană prin rețeaua hidrografică, Transilvania formează, împreună cu restul teritoriului românesc, o unitate naturală specifică și de sine stătătoare.

Prezentînd numeroase posibilități de apărare și beneficiind de bogății minerale, vegetale și animale foarte variate, Transilvania a fost locuită din cele mai vechi timpuri. Diversele comunități umane au folosit aceste bogății în limitele dezvoltării forțelor de producție, au creat splendide culturi străvechi, al căror apogeu îl constituie civilizația dacilor, popor de frunte al antichității, care a avut aici centrul puterii sale.

Făcînd apel la izvoarele de informație interne și externe, autorul subliniază caracteristicile de bază ale civilizației dacilor, care știau să extragă și să transforme în unelte, arme, podoabe și monede metalele subsolului. Ei se îndeletniceau cu agricultura, sub toate formele ei, cunoșteau scrisul, ca și o seamă de calcule astronomo-alendaristice, aveau o frumoasă ceramică pictată. Cît privește cunoștințele lor de arhitectură și artă militară, acestea rivalizau cu cele ale civilizației elenistice. Într-un cuvînt, dacii, cu centrul puterii lor în Transilvania de sud-vest, au fost creatorii unei civilizații unitare agrar-orășenești, cu numeroase centre economice puternice, cu meșteșugari, neguțatori și sclavi, cu un ingenios sistem de apărare, „un *unicum* arheologic” în Europa. Dacia a dat totodată unele figuri celebre în antichitatea europeană, ca: Dromichete, Burebista, Decebal, a opus una dintre cele mai îndrîjite rezistențe din cîte cunoscuse falnicul Imperiu roman în expansiunea sa.

Integrată brutal în imperiu odată cu aproape întreaga Dacie și intens romanizată, partea transilvăneană formează și pentru stăpînirea romană baza puterii ei; tot aici e și capitala, Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Odată cu impulsul dat meșteșugurilor, negoțului, construcțiilor de edificii și monumente publice, vechile orașe dace cunosc o nouă dezvoltare, ca și drumurile romane, excelente pentru acea vreme.

¹ Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, Editura științifică, 1967, p. 9. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

me. Într-un cuvânt, cultura materială și spirituală este ridicată la o treaptă superioară.

Problema continuității dacilor după integrarea romană, precum și continuitatea daco-romanilor după retragerea aureliană, adică, în fond, originea poporului român, formează, firește, o problemă de bază a sintezei pe care o prezentăm.

Originea și formarea poporului român au preocupat îndeaproape istoriografia europeană încă din secolul al XVIII-lea și, în mod firesc, istoriografia românească. Numărul mic, pe atunci, al dovezilor istorice care să ateste existența românilor pe locurile strămoșilor lor în evul mediu timpuriu i-a făcut pe unii istorici să susțină cu multă ușurință că poporul român s-ar fi format nu în Dacia, ci undeva în sudul Dunării balcanice, de unde ar fi trecut apoi, gata format, în nordul fluviului. Asemenea teorii, ca cele ale lui Sulzer, Engel, Roesler au însă la bază nu adevărul științific, ci mobiluri politice reacționare habsburgice sau feudale maghiare; ele se sforțau să dea un fundament istoric vechilor stăpîniri străine asupra Transilvaniei. Ca urmare, aceste teorii insinuuau că elementul dacic ar fi dispărut din locurile lui prin exterminare și deportare, că romanizarea puținilor băștinași care ar mai fi rămas a fost superficială, că retragerea aureliană între anii 271 și 275 ar fi fost totală, deoarece romanii veniți în Dacia nu s-ar fi simțit legați de aceste locuri etc. În ultimă instanță se afirma că Dacia a rămas un loc pustiu, la discreția popoarelor migratoare, și că poporul român ar fi revenit aici după ce Transilvania ar fi avut deja un stăpîn. Făcînd o scurtă paranteză, țin să remarc lipsa din istoriografia ultimelor două decenii a problemei popoarelor migratoare, unele realmente barbare și care au adus grave prejudicii dezvoltării unor popoare în această parte a Europei.

Autorul expune, în legătură cu aceasta, punctul de vedere al istoriografiei actuale românești, angajînd întregul arsenal de dovezi, mult mai bogat decît cel al vechii noastre istoriografii, într-o consistentă și convingătoare construcție logică. În acest cadru, un interes deosebit suscită dovezile privind existența a mai mult de 14 unități de trupe auxiliare formate din daci în timpul lui Traian sau al împăraților următori, izbucnirea unor violente răscoale

dace împotriva romanilor la peste 60 de ani după cucerire, existența feluritelor inscripții cu nume dace sau de daci romanizați, a așezărilor și cimitirelor cu ceramică specific dacică, transmiterea denumirilor cursurilor principale de apă, de localități etc.

Referitor la continuitatea daco-romanilor pe locurile noastre de astăzi, lucrarea se ocupă și de interpretarea altor descoperiri arheologice de mare importanță, ca: inventarul funerar al mormintelor de la Brăteiu, inscripția funerară de la Biertan, de numeroasele tezaure monetare daco-romane, de unii termeni lexicali specifici romanității nord-dunărene, de atestările concordante ale celebrelor cronici medievale: *Cronica rusă*, zisă și a lui Nestor (*Povest vremennih let*), și *Cronica notarului anonim al regelui Bela*, de primele formațiuni prestatale românești din Transilvania, care s-au împotrivit cuceririi maghiare etc.

Capitolul *Transilvania, rezervor etnic românesc* tratează unul dintre cele mai importante roluri pe care Transilvania l-a avut în istoria poporului român. Cu argumente bazate pe felurite și valoroase colecții de documente, lucrări de specialitate românești și străine se ilustrează adevărul că Transilvania a fost din cele mai vechi timpuri un rezervor de populație românească, din care „preaplînul” populației, prin „roiri” succesive și uneori masive, s-a revărsat peste toate fruntariile Transilvaniei, în special spre sud și est, ajungînd în toate regiunile locuite mai înainte de daco-geți pînă la litoralul Mării Negre.

Cauzele emigrărilor sînt multiple: aspirarea elementului românesc băștinaș după cucerirea provinciei de către nobilii maghiari, care au acaparat pentru ei pămînturile cele mai bune, prigoana din partea catolicilor, care, prin izgonirea multor obști românești, au înzestrat mănăstirile catolice cu domenii întinse, imixtiunea regatului feudal maghiar în modul de viață al românilor, diferitele prestații către domnii de pămînt sau biserica oficială, în special prestația în muncă, ce se ridica uneori la patru zile pe săptămînă etc.

Țările române atrăgeau pe transilvăneni prin cuantumul mult mai redus al obligațiilor față de stăpînii de pămînt (numeroși domnitori acordau noilor veniți scutiri de orice fel de dări un lung șir de ani), prin libertatea religioasă, fapt im-

portant pentru acele timpuri, căci românul nu se mai vedea umilit de stăpînul catolic, prin pășuni mai însorite și locuri mai propice de iernat pentru animale (numărul acestora era, uneori, de sute de mii de oi), prin pămînturi foarte potrivite pentru agricultură etc.

Numărul satelor cu populație exclusiv sau preponderent transilvăneană înființate în Muntenia și Moldova este de 184, fără a menționa localitățile întemeiate în Dobrogea și fără a avea în vedere pe cei care s-au așezat în vechile sate extracarpătice. Pe de altă parte, nu există nici un document istoric care să ateste vreun curent de strămutări colective de populație în sens invers, adică din Moldova și Țara Românească spre Transilvania. Bineînțeles, aceasta nu exclude cazurile izolate, determinate de motive speciale (adversari politici ai domnului, ai diverselor fracțiuni boierești etc), care, de altfel, nu au o importanță istorică.

Sub raportul economic, Transilvania a format întotdeauna o unitate organică cu celelalte provincii românești, unitate bazată pe caracterul complementar al producției de mărfuri din toate aceste teritorii. Transilvania trimitea peste Carpați mai cu seamă produse manufacturate, vestita „brașovenie“, adică postavuri, pînzeturi, obiecte de metal destinate agriculturii, purtării războaielor sau uzului casnic, diverse confecții etc. și importa, cu precădere, cereale, animale și produse animale, pește, vînat, ceară, miere sau produse fine orientale, coloniale etc. Datorită, în special, acestui comerț intens cu Țara Românească și Moldova, orașele Transilvaniei, și mai ales Sibiu, Brașovul și Bistrița, au cunoscut o dezvoltare excepțională. Cu cifre și dovezi foarte concludente este demonstrată în lucrare orientarea acestei provincii spre sud și est, în contrast cu restul teritoriului statului feudal maghiar, care gravita spre alte direcții. De altfel, Transilvania a avut, în decursul unor lungi perioade istorice, regim vamal propriu, precum și monedă proprie. Atunci cînd comerțul dintre Transilvania și provinciile românești de peste munți era sistat sau diminuat, ambele părți aveau de suferit, dar mai ales Transilvania.

Unirea Transilvaniei cu România, în 1918, desăvîrșește și aceste seculare legături economice. Integrarea rapidă și totală

a economiei transilvănene în ansamblul economiei românești este dovedită prin sporuri de producție impresionante, prin înmulțirea și lărgirea întreprinderilor economice, prin dublarea și triplarea numărului populației orașelor și al centrelor muncitorești într-o foarte scurtă perioadă istorică.

Alături de celelalte provincii, Transilvania cunoaște în anii regimului democrat-popular ritmuri superioare de dezvoltare multilaterală.

Rolul politic și cultural al Transilvaniei în ansamblul țării fiind dintre cele mai importante, beneficiază, de asemenea, în lucrarea amintită de o tratare aparte. Baza puterii strămoșilor daci cu importanțele sisteme de apărare și cu numeroase centre populate, s-a aflat în Transilvania. Tot aici a avut centrul stăpînirii provinciei Dacia celălalt mare popor al antichității din care ne tragem, romanii, sub a căror stăpînire dezvoltarea materială și spirituală a țării a cunoscut un avînt puternic.

Minunata cetate naturală, cu regiunile muntoase ce o înconjură, Transilvania a fost locul de refugiu al majorității daco-romanilor în veacurile de restriște ale evului mediu timpuriu, precum și nucleul formării poporului român. Nu întîmplător, aici au apărut primele formațiuni statale românești. Transilvania a adus o apreciabilă contribuție la formarea și consolidarea celorlalte state românești. În fața pericolului unor invazii străine, nu o dată provinciile românești și-au unit forțele. Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și alți domnitori și voievozi, dar mai ales Mihai Viteazul au făcut din această unitate conținutul principal al politicii lor. Unirea înfăptuită de Mihai Viteazul „e consecința logică a unei mari acțiuni politice de solidaritate a ținutului carpato-dunărean în lupta seculară dusă împotriva cuceritorului otoman...“ (p. 89). Ea este de asemenea „...precedent și piatră de hotar în dezvoltarea conștiinței unității politice a poporului nostru“ (p. 89).

În lupta împotriva împilării sociale și naționale, Transilvania este leagănul multor acțiuni de vitejie și al multor eroi naționali, printre care Horia și Avram Iancu ocupă un loc de primă mărime. Unirea acestei provincii istorice cu „țara“ liberă, la 1 decembrie 1918, prin voința

nestrămutată a unor imense mase de transilvăneni din toate straturile sociale, va rămîne un act politic nepieritor în istoria noastră națională.

Dar nici sub raport cultural Transilvania nu a avut un rol mai puțin însemnat. Ea este păstrătoarea unei mari varietăți de nestemate ale folclorului românesc; pe teritoriul său apar acte și fenomene culturale de importanță fundamentală — primele tipărituri în limba română, primele traduceri în limba română, primele scrieri cu alfabetul latin. Vechimea, latinitatea și unitatea poporului român își găsesc în

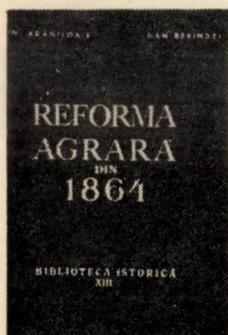
Școala ardeleană o excelentă fundamentare teoretică, căpătînd apoi trăsăturile unui curent general militant. Din mijlocul românilor transilvăneni s-au ridicat nenumărate personalități în știință, tehnică, literatură și arte, iar renumele unora a căpătat dimensiuni mondiale.

Prin maniera antrenantă a redării ideilor, prin structura simplă, dar cu atît mai convingătoare a materialului, prin conciziunea, exactitatea și erudiția expunerii, cartea istoricului C.C. Giurescu se adresează tuturor categoriilor de cititori.

C. VLADUȚ

N. Adăniloae, Dan Berindei: **Reforma agrară din 1864**

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 364 p.

Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domn în Principatele Române reprezenta nu numai încheierea unei prime etape a procesului de constituire a statului național român, ci și începutul unei e-

poci de adînci transformări, care au afectat întregul edificiu social-economic, politic și cultural al țării. Lichidarea instituțiilor feudale era o necesitate imperioasă, care presupunea întreprinderea a numeroase acțiuni cu caracter reformator, unele dintre ele anunțîndu-se a fi deosebit de disputate, îndeosebi din cauza implicațiilor lor sociale. Contradicțiile dintre diferitele clase și pături sociale cu privire la căile de înfăptuire a progresului și la limitele în care promovarea lui era concepută au generat puternice frămîntări în sinul societății românești, care și-au pus

amprenta pe reformele realizate în anii organizării statului național român modern. Edificatoare în această ordine de idei este problema agrară, a cărei rezolvare a fost tărgănată mult timp după Unire și a avut loc în condiții sociale deosebit de încordate. Înțelegerea împrejurărilor speciale, precum și a atmosferei și tensiunii politice în care aceasta a fost abordată și soluționată, este facilitată de recenta monografie consacrată reformei agrare din 1864.

Reforma agrară din 1864 este rezultatul luptei îndelungate a țărănimii împotriva privilegiilor feudale și pentru pămînt, proces care s-a accentuat în epoca regulamentară. Prima jumătate a secolului al XIX-lea se distinge ca o perioadă de intensificare a pătrunderii capitalismului în Principatele Române. Se manifestă, îndeosebi în economia agrară, tendința stăpînilor de moșii, dar mai ales a arendașilor de a accentua dezvoltarea producției de cereale pentru piață, fapt care implica sporirea obligațiilor țărănimii în muncă, în produse și în bani. Fenomenul acesta a provocat intensificarea luptei

de clasă a țărănimii, problema agrară dobîndind, în aceste împrejurări, o deosebită acuitate.

Monografia pune în lumină insistența cu care marii proprietari din Adunarea ad-hoc a Moldovei încercau să acrediteze ideea lipsei oricărui temei al pretențiilor țărănimii referitoare la improprietărire. Cererile îndreptățite ale clăcașilor de a deveni, prin răscumpărare, mici proprietari de tip capitalist erau prezentate în chip tendențios drept intenții „comuniste”. Reaua credință și răstălmăcirea caracterului relațiilor agrare din Principatele Române mergeau atît de departe, încît marii proprietari în Comisia centrală de la Focșani (1860—1862) ignorau și respingeau dreptul de folosință perpetuă al țărănimii asupra unei anumite întinderi de teren, confirmat de Regulamentul organic, legiuire redactată chiar de marea boierime. Se tindea, astfel, să se nege existența serviciilor de care era grevată proprietatea funciară feudală și să se conteste, în felul acesta, orice drept al țărănimii de răscumpărarea deplină a loturilor atribuite în folosință.

Poziția reacționară a moșierimii conservatoare în problema agrară a continuat să fie susținută cu o perseverență demnă de o cauză mai bună, după realizarea Unirii administrative de la 24 ianuarie 1862, în cadrul Adunării legislative a țării. Sub guvernul conservatorului Barbu Catargiu, moșierimea reacționară, care dispunea de o majoritate confortabilă în forul legislativ al statului, considera că a sosit momentul de a da chestiunii rurale o soluționare în spiritul vederilor ei retrograde. Legea rurală adoptată la 11/23 iunie 1862, potrivit căreia țărănimea nu putea primi decît puțin pămînt, în situații excepționale ajungînd abia pînă la cel mult trei pogoane, constituia tocmai expresia concepțiilor înapoiate ale reacțiunii conservatoare. Ea reflecta — așa cum se subliniază

în lucrare — „lipsa de patriotism, miopia politică și reacționarismul moșierimii retrograde”¹.

Concepțiile reprezentanților claselor și păturilor sociale înaintate cu privire la problema agrară sînt scoase, în mod deosebit, în evidență în această lucrare. Pornind de la necesitățile de dezvoltare social-economică a Principatelor Unite și preluînd unele principii agrare afirmate în timpul revoluției de la 1848, reprezentanții burgheziei și cei ai moșierimii liberale socoteau — evident, cu unele deosebiri de nuanță — că soluția cea mai indicată pentru rezolvarea problemei agrare o constituia abolirea privilegiilor feudale și improprietăriră țărănilor clăcași pe loturile atribuite în folosință de Regulamentul organic. Socotim că n-ar fi fost lipsit de interes dacă autorii lucrării recenzate ar fi întreprins o analiză comparativă asupra diferitelor formule de improprietărire preconizate de burghezia și moșierimea liberală în timpul revoluției din 1848 și în anii luptei pentru organizarea statului național român modern.

Lupta politică pentru rezolvarea problemei agrare se ducea în condițiile în care burghezia, evitînd să apeleze la sprijinul maselor populare, căuta să ajungă la un compromis cu moșierimea, cu care voia să împartă puterea economică și politică. În schimb, țărănimea era într-o stare de permanentă agitație, manifestîndu-și nerăbdarea de a fi eliberată de obligațiile feudale și improprietărită. Un moment important al luptei ei pentru pămînt l-a reprezentat mișcarea condusă de Mircea Mălăeru, care cu ocazia proclamării Unirii administrative a părăsînd în București în fruntea mai multor mii de țărani, sprijinînd intenția de constituire a unui guvern din elemente

¹ N. Adăniloae, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 159.

liberal-radicală, adepți ai soluționării chestiunii rurale pe calea improprietății. În răstimpul dintre Unirea administrativă și decretarea reformei agrare, constată autorii, tensiunea socială este în continuă creștere. În întreaga țară se dezvoltă o stare de spirit ostilă moșierimii conservatoare, care nu se va atenua decât odată cu decretarea și aplicarea legii rurale din 1864.

Prezentarea împrejurărilor speciale în care s-a elaborat și decretat reforma agrară ocupă un loc deosebit în această monografie. Trebuie subliniate, în această ordine de idei, dificultățile legale întâmpinate de forțele progresiste în soluționarea problemei agrare, în spiritul vederilor lor și într-o mai strînsă concordanță cu pretențiile și nevoile țărănimii. Situația aceasta a fost generată de faptul că dispozițiile electorale restrictive stipulate de Convenția de la Paris acordau puterea politică îndeosebi moșierimii conservatoare. Deținînd frînele guvernului și preponderența în Adunarea legislativă, aceasta bloca orice încercare a reprezentanților burgheziei și moșierimii liberale — aflați în minoritate —, care preconizau soluții mai apropiate de interesele maselor țărănești. În aceste condiții, Cuza și colaboratorii săi s-au convins de imposibilitatea trecerii, printr-o astfel de Adunare, a proiectului referitor la eliberarea clăcașilor de servituțile feudale și la improprietățile.

Lovitura de stat și elaborarea unui sistem electoral întemeiat pe o bază socială mai largă apare astfel ca singura soluție menită a crea un nou cadru legislativ, capabil să dea rezolvarea preconizată problemei agrare, atît de mult timp tărăgănată. Trebuie remarcat faptul că elaborarea și decretarea reformei agrare din 1864 s-au efectuat în condițiile unei rezistențe și ostilități puternice a moșierimii conservatoare. Totodată se impune

atenției noastre faptul că Cuza, Kogălniceanu și alți partizani ai improprietății țăranilor au trebuit să facă față — după lovitura de stat — unei situații dificile, create de acțiunile dușmănoase ale unei părți a moșierimii conservatoare.

În ciuda a numeroase obstacole și adversități politice, legea rurală din 1864 a fost, în sfîrșit, elaborată și promulgată, pornindu-se de la necesitatea creării unor condiții care să asigure dezvoltarea mai rapidă social-economică și politică a statului național român. Autorii lucrării subliniază că prin dispozițiile sale legea rurală transforma pe clăcași în proprietari ai loturilor atribuite în folosință de legiurile în vigoare pînă la acea dată. Ea abolea, prin răscumpărare, obligațiile cu caracter feudal ale țărănimii și așeza relațiile sociale din lumea satelor pe baze preponderent capitaliste.

Un loc deosebit îl ocupă în monografia prezentată expunerea problematicii referitoare la modul în care a fost aplicată reforma agrară din 1864. Este relevant faptul că Alexandru Ioan Cuza și Mihail Kogălniceanu au desfășurat mai întîi o activitate susținută în vederea răspîndirii în toată țara și explicării conținutului legii rurale. Procedînd astfel, ei urmăreau să pună în contact țărănimea cu prevederile legii, arătîndu-i condițiile în care urma să fie eliberată de clăcășie și improprietărită, pentru ca moșierii și arendașii să n-o poată înșela. Totodată făuritorii legii rurale au urmărit să dea un solid fundament social reformei întreprinse, pentru a dejuca, la nevoie, noi tentative reacționare ale moșierimii conservatoare.

Promulgarea, răspîndirea și explicarea legii rurale în lumea satelor s-au efectuat — după cum se demonstrează în lucrare — în condițiile unui viu și puternic entuziasm. Satisfacția cu care țărănimea a primit vestea despre im-

proprietărire se manifesta pretutindeni.

În continuare, autorii, pe baza utilizării a numeroase informații, majoritatea dintre ele inedite, demonstrează că proprietarii au recurs la diferite procedee spre a eluda legea. Intenția lor de a-și salva de la expropriere o parte cât mai întinsă din moșii se constată în multe localități din țară. Alteleori, când metodele de mai sus nu izbuteau, proprietarii încercau să transforme regimul clăcii, punând la baza relațiilor agrare „învoielii speciale”, în loc de obligații reglementate de lege. Trebuie subliniat că prevederea conform căreia dreptul la improprietărire se acorda numai sătenilor care au prestat clacă în 1864 favoriza actele ilegale ale proprietarilor. Încercarea lor de a eluda legea izbîndea deseori deoarece dreptul la improprietărire era condiționat de confirmarea în scris de către proprietari sau arendași a prestațiilor efectuate de țărani, în acel an, în contul clăcii. În multe situații — cum se constată din monografie — clăcașii nu primeau asemenea confirmări, fapt care, în mod automat, îi priva de dreptul la improprietărire.

Încercarea de a limita efectele legii rurale printr-o aplicare a ei defectuoasă a provocat un șir de proteste și nemulțumiri țărănești, care sînt relevante în această lucrare. Astfel, în primăvara anului 1865, mulți săteni semnalau că la delimitări nu li s-au atribuit loturile pe care le-au avut anterior în folosință, în locul acestora proprietarii punându-le la dispoziție pămînturi de calitate inferioară, unele dintre ele neproductive. În aceste condiții, pe lîngă contestațiile înaintate către autorități, țărani refuzau să intre în stăpînirea loturilor atribuite și să le pună în valoare. Acțiunea de delimitare a pămîntului expropriabil a fost însoțită de numeroase frămîntări

și revolte cu caracter local, prelungite mulți ani după reformă, prin care sătenii își manifestau hotărîrea de a beneficia integral de prevederile legii rurale din 1864. În legătură cu aceasta, socotim că fixarea mai riguroasă de către autori a ponderii cantitative a ilegalităților comise de moșieri și arendași ar fi permis să se contureze mai precis gradul în care țărănimia a fost privată de suprafața de pămînt prevăzută de lege.

Un merit al acestei lucrări constă în faptul că tratează și modul în care s-a înfăptuit reforma agrară, în cazurile speciale ale locuitorilor care n-au putut beneficia decît mai tîrziu de prevederile legii din 1864. Astfel, sătenii care nu erau clăcași și posedau doar casă și grădină, însurășeii, precum și tinerii aflați „sub steaguri” urmau — potrivit legii rurale — să primească pămînt pe moșiile statului. Trebuie subliniat că acțiunea de completare a legii rurale din 1864 și de improprietărire a categoriilor de țărani rămași fără pămînt a fost mult timp amînată. Problema improprietăririi acestora a fost reluată de-abia în primăvara anului 1876, odată cu venirea la putere a guvernului liberal, care a fixat, în sfîrșit, condițiile de vînzare către locuitori a unor loturi mici din moșiile statului. Intrarea efectivă a acestor săteni în stăpînirea pămîntului a avut loc după războiul de independență, guvernul liberal amînînd improprietărire pe domeniile statului și din motive de oportunitate politică. Distribuirea de pămînturi din moșiile statului a continuat după războaiele țărănești din 1888, cînd cercurile conducătoare ale burgheziei și moșierimii, speriate de convulsii sociale de după reformă, au trebuit să accepte că problema agrară nu era nici pe departe soluționată în asemenea măsură încît să asigure stabilitatea ordinii sociale existente.

Importanța, urmările și caracterul reformei agrare din 1864 constituie probleme asupra cărora se insistă în chip special în această lucrare. Se subliniază, astfel, caracterul burghez al reformei agrare, apreciindu-se că emanciparea și improprietărirea țărănimii au constituit un puternic imbold pentru dezvoltarea forțelor de producție ale țării. Reforma agrară a subminat bazele regimului feudal, iar proprietatea feudală asupra pământului a fost transformată în proprietate de tip burghez. Abolirea servituților feudale a imprimat un ritm mai rapid dezvoltării și extinderii producției de mărfuri, contribuind la lărgirea pieței interne și la accelerarea procesului de formare a muncitorilor salariați-proletari. Dispunând de un număr mai mare de brațe de muncă libere și de o parte a acumulărilor bănești obținute prin „despăgubiri”, industria capitalistă dobîndea condiții de dezvoltare mai bune. Un important contingent de țărani a devenit, treptat, muncitori salariați, contribuind în felul acesta la întărirea rîndurilor proietariatului industrial din România și la consolidarea forțelor sociale care vor lupta în deceniile următoare pentru continuarea progresului social-economic și politic al țării. Toate aceste consecințe pozitive ale reformei agrare, deși pe larg înfățișate în diferite capitole, ni se par în final în mai mică măsură subliniate de autori, în comparație cu trăsăturile negative ale reformei, care sînt mai ample redate.

Meritele reformelor din 1864 sînt privite în perspectiva istorică. În aceste condiții, autorii analizează și limitele legii rurale, și mai ales consecințele acesteia asupra evoluției relațiilor agrare din România. Reforma agrară n-a lichidat complet și n-a desființat marea proprietate funciară și

nici moșierimea ca clasă, fapt care și-a pus amprenta asupra dezvoltării social-economice și politice a României. Este semnificativ că, după aplicarea legii rurale, proprietatea moșierească reprezenta încă aproximativ 70% din suprafața cultivabilă a țării, în timp ce mica proprietate țărănească nu deținea decît 30% din aceasta.

Făuritorii reformei agrare din 1864, în lipsa unei idei clare despre dezvoltarea societății capitaliste, îndeosebi sub raport social-economic, erau convinși că abolirea instituțiilor feudale și improprietărirea vor fi elemente suficiente spre a introduce bunăstarea și armonia socială. Evoluția ulterioară a relațiilor agrare a spulberat aceste iluzii și a arătat că problema agrară nu primise decît o soluționare parțială. Lipsa de pămînt suficient a unei bune părți a țărănimii a generat căderea acesteia în dependență economică față de moșieri și arendași. Totodată existența marilor latifundii a contribuit la perpetuarea muncii în dijmă, a rușfeturilor și a altor vestigii cu caracter feudal, fapt ce a permis menținerea unor puternice pirghii economice și politice de către moșierime, care se opunea progresului social-economic mai rapid al României.

★

Monografia dedicată reformei agrare din 1864 reprezintă o valoroasă contribuție la studiul unuia dintre cele mai importante evenimente care au stat la temelia statului național român. Este meritul autorilor de a fi realizat o lucrare în care reforma agrară este abordată și tratată multilateral, înfățișându-se diferitele aspecte ale ei, îndeosebi cele de ordin social-economic și politic. Un tablou succint asupra implicațiilor social-politice și geografice pe care le-a provocat reforma agrară este oferit de indicele analitic de nume

și locuri, care, printre altele, are și meritul de a facilita orientarea rapidă a cititorului în problematica acestei lucrări. Realizarea monografiei prezentate constituie o reală contribuție

adusă de cei doi autori la elucidarea uneia dintre problemele fundamentale ale istoriei moderne a României.

S. APOSTOL

Nicolae Titulescu: Discursuri

Editura științifică, București, 1967, 624 p.

În cadrul vastei activități de reconsiderare a trecutului nostru istoric, de preluare critică a ceea ce a produs gândirea românească înaintată a generațiilor trecute și de punere a acestui tezaur la îndemîna

maselor populare, se înscrie și preocuparea din ultimii ani a istoricilor, juriștilor și a celorlalți specialiști din domeniul științelor sociale pentru cercetarea aprofundată și multilaterală a operei și activității lui Nicolae Titulescu — una dintre cele mai promimente personalități din istoria poporului român și a diplomației europene între cele două războaie mondiale.

În această preocupare se încadrează apariția la un interval scurt de timp după valoroasa lucrare a lui I. M. Oprea (*Nicolae Titulescu*, Editura științifică, 1966) a culegerii intitulată: *Nicolae Titulescu, Discursuri*, care înmănunchează unele din cele mai semnificative discursuri, articole, interviuri, declarații, comunicări etc. aparținînd marelui diplomat român.

Culegerea cuprinde un studiu introductiv în care Robert Deutsch, sub a cărui îngrijire a apărut acest volum,

după o succintă caracterizare a personalității lui N. Titulescu și prezentare a lucrărilor istoriografiei burgheze și marxiste înfățișează principalele obiective și direcții ale politicii externe a României între cele două războaie mondiale pentru menținerea și consolidarea statu quo-ului european, pentru apărarea păcii și preîntîmpinarea unui nou război. „Susținută de tot ce era mai realist și mai lucid în politica internă a României — arată Robert Deutsch —, această linie de orientare pe plan extern a fost dirijată cu o competență greu egalabilă de Nicolae Titulescu, a cărui poziție reflectă interesele naționale ale întregii țări”¹.

Încă de la începuturile activității sale, Titulescu s-a impus ca una dintre personalitățile politice și diplomatice remarcabile ale vremii, ca un talentat orator, fiind apreciat elogios de numeroși oameni politici și de cultură atît în România, cît și de peste hotare. În 1913, după un discurs pe care Titulescu l-a rostit în parlament, Take Ionescu — un alt mare orator — scria în gazeta „La Roumanie”: „Un mare, un extraordinar talent s-a ridicat la tribuna românească, și acest talent este al nostru. Nu numai că Titulescu a făcut ieri începutul cel

¹ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura științifică, București, 1967, p. 10. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

mai strălucitor în istoria elocinței parlamentare a României, dar acest început l-a clasat deopotrivă gînditor și orator“ (p. 85).

O importantă valoare documentară prezintă discursurile cuprinse în culegere care tratează problemele fundamentale ale vieții politice interne a României în perioada anterioară primului război mondial, ceea ce evidențiază preocupările și strădaniile sale de a contribui la rezolvarea justă a acestor probleme.

Astfel, în primul său discurs, ținut după reîntoarcerea de la studii din Franța, în 1904, sub forma unor observații asupra reorganizării facultăților de drept, N. Titulescu își expunea opiniile asupra necesității modernizării învățămîntului superior românesc și perfecționării activității didactice. Printre măsurile preconizate de el, în acest sens, erau creșterea exigenței la primirea în facultate, reducerea duratei anilor de studii la facultatea de drept și a numărului examenelor, îmbunătățirea conținutului programelor, a selectării profesorilor și a metodelor de predare.

Un interes deosebit a manifestat Nicolae Titulescu pentru problema țărănească. Culegerea prezentată reproduce două articole („Iubiți săteni“ și „Țăranul și pămîntul“) publicate în gazeta „Țăranul“, editată de el în anul 1907 cu ocazia alegerilor generale. Cu toate că nu s-a ridicat la înțelegerea importanței unei reforme agrare radicale care să lichideze în întregime marea proprietate moșierească, el a demonstrat, pe baza lucrărilor lui C. D. Creangă, nedreapta împărțire a pămîntului și lipsa de pămînt a unei mari părți a țărănimii și a recunoscut necesitatea împroprietăririi țăranilor. În anii următori, în discursurile rostite în Adunarea deputaților în decembrie 1913 („Poziția României față de evenimentele din Balcani 1912—1913“) și în aprilie 1914

(„Nevoia unor îndreptări“), care au marcat începutul afirmării deosebitelor sale calități pe arena vieții politice românești, Titulescu a susținut necesitatea înfăptuirii unei largi reforme agrare prin exproprierea parțială a moșiilor, precum și acordarea dreptului de vot unui număr tot mai mare de cetățeni. „Prin urmare — declara el — să lăsăm la o parte și recriminările inutile și explicațiunile mici și împreunările imposibile, să recunoaștem franc că exproprierea este un mijloc politic nou, care este justificat de necesitățile prezentului și de insuficiența legislației trecutului, și să cercetăm în ce condițiuni aplicațiunea ei poate fi legitimă pentru noi“ (p. 133).

Omul politic și de cultură Nicolae Titulescu a înțeles necesitatea dezvoltării industriei naționale pe baza valorificării resurselor naturale, menite să asigure independența politică a țării și să îmbunătățească nivelul de trai al maselor populare. El a mers pînă acolo în înțelegerea acestei probleme încît condiționa și rezolvarea problemei agrare în funcție de industrializarea României. Ridicîndu-se împotriva celor ce se opuneau creării unei industrii românești, în discursul rostit în parlament în 1914, Titulescu sublinia că „atîta timp cît nu vom crea o industrie mare, care să sporească veniturile generale, și eu o cred posibilă, cu toate argumentele serioase ce s-au adus în contra ei, dar pe care nu e locul să le discut aci; atîta timp cît nu vom utiliza toate energiile noastre productive, e imposibil ca chestia agrară să capete o soluție cu adevărat satisfăcătoare pentru că ea nu e decît una din fețele problemului nostru social, și nu poate să fie rezolvată izolat“ (p. 119).

Participant activ la făurirea României moderne, N. Titulescu a militat neobosit pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român. Discursul „Inima României“, reproduș în

volum, oglindește poziția lui N. Titulescu față de război și de necesitatea desăvîrșirii unității naționale a românilor; el a considerat unirea Transilvaniei cu România ca o necesitate istorică și cerință legitimă a poporului român.

Preocupările pentru rezolvarea problemelor interne ale României l-au călăuzit pe Nicolae Titulescu în activitatea sa și după desăvîrșirea unității naționale. Astfel, în ședința Adunării deputaților din 10 iunie 1921, în calitate de ministru de finanțe, el a rostit un magistral discurs, intitulat „Considerații economice, sociale și politice privind reforma contribuțiilor directe”, în care a expus principiile unei noi reforme financiare. Această reformă, dictată de nevoi sociale, politice, economice și fiscale avea ca scop imediat înfăptuirea unui sistem unitar de impozite, valabil pentru toate provinciile românești. Piatra unghiulară a sistemului contribuțiilor directe preconizate de Titulescu era impozitul cedular și impozitul global. La baza reformei el așeza, în esență, principiul democratic al impunerilor progresive, combinat cu principiul impunerii proporționale, și avea în vedere protejarea veniturilor mici, dobîndite prin muncă, degrevarea și chiar scutirea de impozite a unor venituri. Dar cercurile reacționare care diriguiau viața politică și economică a României au făcut totul pentru ca reforma preconizată de Titulescu să nu fie pusă în aplicare.

În anul 1920, Nicolae Titulescu a luat parte ca delegat al României la Conferința de pace de la Paris, iar în perioada 1922—1927 a fost ambasador în Anglia. Activitatea desfășurată cu aceste ocazii a însemnat impunerea lui în politica externă a României și în viața internațională. Domeniul în care profunzimea gândirii sale, capacitatea excepțională de a sesiza direcția desfășurării evenimentelor au pri-

mit o recunoaștere unanimă a fost politica externă a României, al cărei slujitor devotat a fost vreme de aproape două decenii.

În cadrul Conferinței de pace de la Paris, Nicolae Titulescu a apărut cu curaj și succes drepturile istorice ale poporului român; el a protestat împotriva nedreptății ce s-a făcut României în problema reparațiilor de război și s-a opus încercărilor marilor puteri europene de a se amesteca în treburile interne ale țării.

În calitate de reprezentant al României la Societatea Națiunilor în anii 1920—1936, de președinte al acesteia în anii 1930 și 1932 și de ministru al afacerilor externe al României în anii 1927—1928 și 1932—1936, Nicolae Titulescu a rostit, atît în Adunarea deputaților din București, cît și în fața elitei diplomației internaționale la Geneva, în fața unor mari personalități politice la Paris, Londra, Berlin și în alte capitale europene, remarcabile discursuri, care i-au atras admirație și respect.

Ideea dominantă care străbate de la un capăt la altul aceste discursuri ale lui N. Titulescu — reproduse în culere — este aceea a menținerii păcii, asigurării integrității teritoriale și apărării suveranității naționale a României, pe calea respectării statu-quo-ului teritorial fixat în tratatele de la Versailles.

Patriot înflăcărat, Nicolae Titulescu a susținut întotdeauna promovarea unei politici externe independente, care să se desfășoare după directive românești, ferită de orice ingerințe din afară. „Românii — preciza el în discursul rostit la 5 iunie 1936 la dejunul oferit în onoarea marchizului d'Ormesson, ambasadorul Franței — vor să toarne ei tiparul propriei lor vieți naționale și sînt foarte sensibili la gîndul că făcînd ceea ce fac s-ar putea crede că imită pe cineva.

Românii concep ei înșiși interesele lor politice, ca și francezii, dar voiesc

„ca ceea ce fac să apară ca o acțiune concordată, pe care o doresc din toată inima, iar nu ca o acțiune dependentă, pe care o resping ca necorespunzând sentimentului lor de demnitate națională“ (p. 490).

Căutînd să definească sensurile orientării politicii externe a României între cele două războaie mondiale spre Franța, Anglia și statele Micii Înțelegeri, Titulescu releva cu ocazia unui interviu acordat corespondentului din Paris al ziarului „Neue Freie Presse“ în februarie 1928: „Politica externă a României tinde la menținerea păcii europene în cadrele tratatelor de pace în vigoare. Pentru a obține acest scop, mergem de acord în toate chestiunile cu marii noștri aliați Franța, Anglia și Italia, precum și cu statele din Mica Înțelegere. Facem tot ce ne stă în putință pentru menținerea raporturilor noastre amicale cu străinătatea și observăm conștiincios ca tratatele de pace să nu fie puse în nici un caz la îndoială, iar clauzele lor să fie executate cu bunăcredință“. (p. 294—295).

La baza relațiilor dintre state, Nicolae Titulescu, după cum dovedesc multiplele sale discursuri, a pus un accent deosebit pe respectarea principiilor independenței, egalității, suveranității naționale și integrității teritoriale. În discursul rostit cu prilejul conferinței presei Înțelegerii Balcanice la 11 iunie 1936, el sublinia în acest sens: „Vrem prietenia tuturor marilor puteri fără deosebire: a Franței, a Marii Britanii, a Italiei, a Germaniei, a U.R.S.S.“

Sîntem gata să dăm tuturor acestor puteri dovezile concrete ale sincerității noastre dorințe de a trăi cu ele în pace și prietenie.

Dar în schimb nu vom renunța niciodată în favoarea nici uneia și nici chiar în favoarea tuturor marilor puteri, împreună, la principiul egalității statelor, adică la dreptul suveran de a dispune fiecare de soarta noastră și de

a nu primi niciodată o hotărîre care să ne privească, la care noi nu am fi consimțit“ (p. 501—502).

În vederea asigurării păcii mondiale, N. Titulescu a dirijat politica externă a României pe linia sprijinirii tuturor inițiativelor puse în slujba păcii, cum a fost aderarea, în iulie 1933, la definiția agresiunii propusă de Uniunea Sovietică, și a militat neobosit, timp de mulți ani, pentru crearea unui sistem de securitate colectivă în Europa. În acest scop el atribuia un mare rol organizării alianțelor regionale și a pactelor de asistență mutuală bilaterale și multilaterale care să fie astfel interconectate încît să facă imposibilă dezlănțuirea oricărei agresiuni. Din numeroase discursuri reproduse în culegere se degajă preocuparea lui Titulescu de a reorganiza și consolida Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică și de a susține activ încheierea pactelor de asistență mutuală dintre Franța și Uniunea Sovietică și dintre Cehoslovacia și Uniunea Sovietică.

În decursul activității sale diplomatice, N. Titulescu a ținut numeroase discursuri și a făcut mai multe declarații asupra necesității îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate și a reluării relațiilor diplomatice cu U.R.S.S.

Astfel, în discursul ținut la Geneva în iulie 1933 cu prilejul semnării tratatului de definire a agresiunii, el declara: „Nu am nici o îndoială că în munca ei neobosită pentru menținerea păcii generale România va face tot ce depinde de ea, și am toate rațiunile să cred că guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste va face la fel pentru ca cele două națiuni să realizeze pentru cel mai mare bine al lumii poruncile geografiei și istoriei“ (p. 396).

Eforturile sale au fost încununete de succes: în 1934 s-au stabilit relații diplomatice între România și U.R.S.S.; în urma tratatelor dintre Titulescu și Litvinov la Montreaux în anii 1935—1936 s-a ajuns la stabilirea proiectului unui tratat de asistență mutuală româno-sovietic.

În declarația făcută corespondentului ziarului „Izvestia”, în ianuarie 1935, ministrul de externe al României declara: „Consider reluarea raporturilor diplomatice între România și U.R.S.S. ca unul din cele mai importante acte din viața mea politică” (p. 437).

Prin întreaga sa activitate politică-diplomatică, prin numeroase discursuri rostite de la tribuna parlamentului român sau a diferitelor foruri internaționale, N. Titulescu s-a dovedit un aprig luptător împotriva fascismului și s-a ridicat cu hotărîre împotriva acțiunilor agresive ale Germaniei hitleriste și Italiei fasciste, care puneau în pericol pacea lumii. În același timp el și-a ridicat glasul în apărarea popoarelor căzute victime agresiunii statelor fasciste și a demonstrat necesitatea sancționării agresorilor.

Totodată, în unele discursuri ale sale, în conferințe, interviuri și articole, N. Titulescu a atras atenția asu-

pra pericolului pe care-l reprezenta „diplomația cedării” promovată de guvernele Marii Britanii și Franței și nu o dată a împiedicat acțiunile unor politicieni din aceste țări de încurajare a Germaniei hitleriste și a Italiei fasciste.

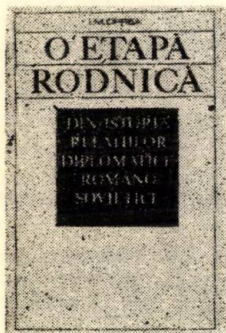
Activitatea desfășurată după înlăturarea sa de la Ministerul de Externe, ilustrată în prezenta culegere prin cîteva discursuri și conferințe rostite între anii 1937 și 1939, ni-l arată pe marele diplomat român ca pe un om politic activ care a căutat să folosească orice prilej pentru a propaga ideea menținerii păcii și a colaborării între popoare.

Apariția volumului *Nicolae Titulescu: „Discursuri”* prezintă interes atît pentru specialiști, cercetători, profesori și studenți, cît și pentru masa largă a cititorilor dornici de a cunoaște opera și activitatea marelui diplomat român.

V. BOBOCESCU

I. M. Oprea: **O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice. 1928—1936**

Editura politică, București, 1967, 104 p.

Studierea eforturilor pe care diplomația românească și diplomația sovietică le-au depus între anii 1918 și 1934 în vederea normalizării relațiilor româno-sovietice răspunde unei dorințe legitime a cititorilor din țara noastră.

În lucrarea pe care o prezentăm, I. M. Oprea relevă, pe baza unui material documentar variat, întreaga succesiune a

contactelor diplomatice care au avut loc între reprezentanții guvernelor român și sovietic, contacte care au prilejuit abordarea unui larg cerc de probleme ce interesau ambele părți. Cercetarea acestui dialog diplomatic este făcută de autor în strînsă legătură cu evoluția evenimentelor internaționale și cu vertiginoasa creștere a prestigiului Uniunii Sovietice pe arena politicii mondiale.

Definind orientarea generală a diplomației românești în cursul acestor tratative, încă din introducerea lucrării autorul subliniază: „Menținerea unității naționale a tuturor românilor și apărarea statului teritorial consemnat în tratatele

de la Versailles au devenit principiile de bază ale politicii externe a guvernului român în perioada interbelică... Cu statele vecine, guvernele României au căutat, firește, să întrețină raporturi corespunzătoare principalelor comandamente ale istoriei și geografiei. Pe această linie de orientare constantă s-a înscris și tendința diplomației românești de a restabili raporturi normale cu Uniunea Sovietică și de a reîntrona un regim de conviețuire pașnică între cele două state vecine, între care istoria nu înregistrase pînă atunci vreun conflict armat¹.

Convorbirile româno-sovietice inițiate atît de guvernul român cît și de guvernul sovietic s-au axat de fiecare dată pe cele mai stringente probleme care interesau ambele părți.

Chestiunile divergente dintre guvernele român și sovietic, pe de o parte, și anticomunismul cercurilor guvernante românești, pe de altă parte, au creat mulți ani serioase dificultăți în calea armonizării pozițiilor pe care se plasau reprezentanții celor două țări. Din aceste motive, după cum arată autorul, „procesul de normalizare a relațiilor diplomatice româno-sovietice a fost sinuos și îndelungat, trecînd anevoios de la o etapă la alta“ (p. 15).

Prima perioadă a negocierilor a început imediat după denunțarea legăturilor diplomatice româno-sovietice, în ianuarie 1918. În luna martie a aceluiași an, s-a ajuns la încheierea unei convenții în care au fost fixate, cu rezervele și corectivele primului ministru român, generalul Averescu, principalele condiții ale reglementării conflictului ruso-român.

În continuare, autorul evocă o serie de alte momente ale convorbirilor diploma-

tice româno-sovietice care însă n-au înregistrat nici un succes pe linia apropierii dintre cele două părți. „Nici convorbirile dintre comisarul poporului pentru afacerile externe, Cicerin, și ministrul Ion Brătianu la Conferința de la Genova din primăvara anului 1922, nici schimbul fugar de păreri care a avut loc la Conferința de la Lausanne între Cicerin și Diamandy, nici Conferința de la Viena din 1924, nici alte contacte diplomatice dinainte stabilite sau realizate accidental în anii următori n-au reușit să apropie data stabilirii relațiilor diplomatice dintre România și U.R.S.S.“ (p. 21).

După cîțiva ani de la Conferința româno-sovietică de la Viena, desfășurarea evenimentelor internaționale a creat o atmosferă propice apropierii dintre cele două state în vederea unor acțiuni generale consacrate preîntîmpinării agresiunii.

Dovedind o reală putere de sinteză, autorul trasează cu atenție conturul situației internaționale din perioada de după 1927, iar pe fundalul acestei situații generale redă acțiunile diplomatice ale României și U.R.S.S. consacrate adeziunii lor la pactul Briand-Kellog și la Protocolul de la Moscova. Aderarea la aceste două pacte constituia, implicit, o nouă manifestare a hotărîrii celor două țări vecine de a renunța la război ca instrument de politică națională și deschidea perspectiva apropierii româno-sovietice pe tărîm diplomatic. Aceste perspective au fost fructificate din plin cu prilejul conferinței pentru dezarmare din anii 1932—1934, cînd reprezentanții României s-au alăturat și au susținut fără rezerve definiția agresiunii propusă de M. Litvinov, comisarul poporului pentru afacerile externe al Uniunii Sovietice.

Prin adoptarea definiției agresiunii, care a făcut obiectul convențiilor de la Londra din iulie 1933, România, ca și celelalte

¹ Ion M. Oprea, *O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice. 1928—1936*, București, Editura politică, 1967, p. 14. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

țări semnate, își vedea asigurate interesele sale naționale. Autorul arată că având în vedere „importanța imensă a convențiilor de la Londra pentru consolidarea păcii mondiale, pentru menținerea independenței naționale și apărarea integrității teritoriale a tuturor țărilor semnate, majoritatea forțelor politice din România au salutat încheierea acestor convenții” (p. 49).

Prin încheierea convențiilor de la Londra s-a făcut un nou pas pe calea normalizării relațiilor româno-sovietice.

Urmărind firul acțiunilor diplomației sovietice și românești în vederea reluării relațiilor dintre cele două țări, autorul continuă să evidențieze și alte momente consacrate aceluiași scop. Sînt înfățișate astfel negocierile dintre statele Micii Înțelegeri privind normalizarea relațiilor cu U.R.S.S., negocieri urmate de contactele care au avut loc în luna mai 1934 între ministrul de externe al României, Nicolae Titulescu, și comisarul poporului pentru afacerile externe al Uniunii Sovietice, M. Litvinov, și care au dus la succes, în luna iunie a aceluiași an, îndelungatele strădanii ale diplomaților celor două țări.

Paralel cu cercetarea negocierilor diplomatice româno-sovietice și cu relevarea rezultatelor acestor negocieri, în carte este prezentată poziția partidelor politice și a opiniei publice românești față de problema normalizării raporturilor dintre România și U.R.S.S. În ceea ce privește atitudinea partidelor politice, autorul subliniază că : „Partidele și grupările politice, cu puține excepții, ca și ziarele de diferite orientări, dintre care amintim «Patria», organul Partidului național din Transilvania, «Țara nouă», organul Partidului țărănesc,

«Viitorul», organul Partidului național-liberal, «Renașterea română», «Adevărul», «Dimineața» etc., se pronunțau cu sau fără rezerve pentru o politică de neutralitate față de Rusia Sovietică și pentru stabilirea legăturilor diplomatice între cele două state vecine” (p. 20—21).

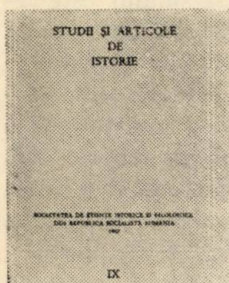
Ultima parte a cărții este consacrată urmărilor favorabile pe care le-a avut normalizarea relațiilor diplomatice româno-sovietice asupra politicii externe a României și asupra strîngerii legăturilor economice, culturale și artistice dintre cele două țări vecine. Sînt înfățișate o serie de aspecte ale reluării relațiilor comerciale, marcate prin ridicarea de către guvernul român a prohibiției intrării mărfurilor sovietice în România, precum și primele schimburi de mărfuri între U.R.S.S. și România, principalele momente ale reluării schimbului de informații științifice și culturale între diferite instituții de specialitate din cele două țări, scoțîndu-se în relief o serie de aspecte ale acestor legături ca : transmiterea de documente românești care fuseseră păstrate în Arhivele din Moscova, precum și etaloanele de aur românești pentru măsuri și greutăți ce fuseseră încredințate Rusiei de către guvernul României încă din perioada primului război mondial, pentru a fi salvate de ocupația germană.

Prin caracterul său cuprinzător, prin modul de abordare a problemelor ca și prin interpretarea judicioasă a documentelor, lucrarea dezvăluie publicului cititor o importantă pagină din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice.

I. GANCEA

Studii și articole de istorie

vol. IX, Editura științifică, București, 1967, 368 p.

Culegerea de Studii și articole de istorie, care apare periodic sub egida Societății de științe istorice și filologice, se afirmă tot mai mult în cadrul literaturii de specialitate. Ca și în cazul

celorlalte numere apărute până acum, din lectura vol. IX, editat recent în Editura științifică, se desprinde în primul rând o mare diversitate tematică a articolelor publicate. Astfel, cu excepția citorva studii de istorie universală, majoritatea materialelor din culegere se ocupă de analiza a diverse momente din istoria patriei noastre.

Preocupările pentru elucidarea unor probleme din perioada comunei primitive sînt concretizate în studiul lui Ion Nania: *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în care autorul prezintă principalele concluzii, formulate în urma cercetărilor arheologice, privind aria de răspîndire a culturii de prund în țara noastră și principalele sale caracteristici.

Culegerea însumează apoi o serie de articole care abordează diverse aspecte particulare ale istoriei noastre medievale ca: *Contribuții la studierea curților domnești din Moldova*, de I. D. Marin; *Vitejii lui Ștefan cel Mare*, de Anton Balotă; *Marginea țării. Aspecte caracteristice din zona hotarului dintre Moldova și Țara Românească*, semnat de C. Constantinescu-Mircești și Ion Dragomirescu; *Organizația cnezială în Banat din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și pînă în prima jumătate a celui de-al XIX-lea*, de Th. N. Trăpcea; *Un medic elvețian de*

la curtea din Alba Iulia în slujba lui Mihai Viteazul: Ioan Muraltus (1563—1602), de Paul Cernovodeanu și Nicolae Vătămanu; *Biserica din Maieri și Mitropolia lui Mihai Viteazul din Alba Iulia*, de Gh. Anghel.

Rețin atenția, în mod deosebit, ultimele două materiale, prin importanța concluziilor pe care autorii le desprind dintr-un episod de majoră însemnătate din istoria medie a României — încercările domnitorului Mihai Viteazul de centralizare a celor trei țări românești.

Istoria modernă a României este prezentă în culegere prin două materiale, ambele referitoare la orașul Galați.

În studiul monografic *Dezvoltarea industriei orașului Galați în perioada 1859—1878*, Emeric și Sara Mihály ilustrează stadiile principale ale evoluției industriale în acest important port dunărean.

Deși în acești ani, conchid autorii, în industria orașului Galați au predominat atelierele de cooperatie capitalistă simplă, prezența a numeroase manufacturi, dar mai ales a unor întreprinderi mecanizate, destrămarea breslelor și diferențierea socială a meșteșugarilor, lărgirea continuă a relațiilor capitaliste demonstrează că și economia acestui oraș a trecut pe drumul capitalismului.

Cel de-al doilea studiu, intitulat *Presa gălățeană și răscoalele țărănești din 1907* de Paul Păltănea, evocă eferescența opiniei publice din Galați provocată de marea ridicare la luptă a țărănimii în anul 1907.

Dintre problemele legate de răscoalele țărănești — subliniază autorul —

o atenție mare se acordă de presa gălățeană analizării cauzelor acestora, prezentarea știrilor făcându-se, cu precădere, în funcție de interesele păturilor sociale și ale partidului pe care îl reprezenta ziarul respectiv. Articolul ne relevă faptul că opiniile proletariatului gălățean și ale altor pături sociale progresiste, față de acest eveniment, s-au făcut cunoscute prin știrile inserate în ziarele „Dezrobirea“, care apărea la Brăila, și „Eliberarea“, organ al cercului „România muncitoare“ pentru județele Covurlui, Brăila și Constanța.

Seria materialelor de istorie contemporană a României este deschisă de studiul intitulat: *Acțiuni ale muncitorilor metalurgiști din București premergătoare grevei generale din octombrie 1920 (decembrie 1918—septembrie 1920)* de I. Chiper și O. Matichescu. Greva generală din octombrie 1920 a constituit, prin amploarea și semnificația ei, un moment remarcabil în istoria mișcării noastre muncitorești. Desfășurată pe fondul adâncirii contradicțiilor social-economice ale regimului burghezo-moșieresc, greva generală a grupat sub aceleași țeluri aproape întreg proletariatul din țara noastră. Mișcările revendicative premergătoare grevei generale au evidențiat voința și hotărârea de luptă a oamenilor muncii, creșterea conștiinței lor de clasă. Din acest punct de vedere — subliniază autorii — greva generală reprezintă momentul culminant al unui șir de greve și conflicte de muncă mai mari sau mai mici, desfășurate de muncitorii diferitelor ramuri industriale. Printre acestea, se înscriu acțiunile revendicative ale muncitorilor metalurgiști din București. Desfășurarea, caracterul și importanța acestor acțiuni, amănunțit analizate, fac obiectul studiului amintit.

Un moment important din istoria contemporană a României, a luptei P.C.R. și a forțelor democratice și patriotice împotriva fascismului, este relevat în articolul *Revista antifascistă* — „Cuvînt nou“ de Maria Turzai.

După ce subliniază rolul presei comuniste în activitatea revoluționară desfășurată de P.C.R. în vederea demascării ideologiei fasciste și a organizațiilor teroriste care o promovau, autoarea trece la analiza conținutului gazetei apărută săptămînal în perioada iulie — decembrie 1934.

Printre colaboratorii prestigioși ai revistei s-au numărat: P. Constantinescu-Iași, Geo Bogza, Ilie Cristea, Matei Socor, Mihail Roller, Scarlat Callimachi ș.a. În paginile revistei sînt descrise, de asemenea, momente din lupta clasei muncitoare din România împotriva ofensivei patronale, pentru realizarea F.U.M., de solidaritate cu conducătorii luptelor muncitorilor ceferiști și petroliști, cu luptătorii antifasciști din alte țări.

Două dintre studiile cuprinse în culegere: *Contribuții la cunoașterea stării de spirit a maselor populare din Moldova în anii dictaturii militare-fasciste (6 septembrie 1940 — 23 august 1944)*, semnat de Gh. Ungureanu, D. Sandru și I. Saizu, și *Aspecte ale luptei maselor populare din orașul și raionul Lugoj împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului antisovietic*, de N. Dumitrescu și I. Georgescu, se ocupă de perioada caracterizată, pe drept cuvînt, cea mai întinsecată în istoria poporului român. Este vorba de anii dictaturii militare-fasciste și ai războiului hitlerist. Deși materialele se referă la două regiuni diferite, ele conțin unele aspecte comune determinate de caracteristicile general-valabile pentru întreaga țară: agravarea situației economice și so-

cială ca urmare a creșterii șomajului, a măririi zilei de muncă, a lipsei obiectelor de primă necesitate, a concentrărilor, rechizițiilor. Se adăugau, de asemenea, legislația fascistă și măsurile coercitive deosebit de drastice adoptate de dictatura antonesciană împotriva clasei muncitoare și a tuturor elementelor progresiste și patriotice. Idei similare vom găsi, în ambele materiale, și în ceea ce privește starea de spirit a maselor populare, formele și metodele pe care le-a îmbrăcat mișcarea de rezistență a poporului român (acțiuni protestatare și revendicative, de sabotaj, nesupuneri la incorporări, la rechiziții, dezertări, acțiuni de partizani ș.a.) sub conducerea luptătorilor comuniști. Firește, toate aceste probleme sînt prezentate, în articolele amintite, într-un mod adecvat, în funcție de specificul concret al regiunilor respective.

Izvorită din necesitățile procesului construcției socialiste, modernizarea învățămîntului a devenit una din cerințele obiective ale epocii contemporane. Apare deci firească și, în același timp, meritorie inițiativa colectivului redacțional al revistei de a include în volum și un interesant capitol de *metodică*, la realizarea căruia și-au dat concursul o serie de cercetători și cadre didactice. Amintim, în primul rînd, articolul intitulat: *Conceptul de modernizare a învățămîntului la disciplinele cu caracter umanist*, material de o largă teoretizare, semnat de Aron Petric, El. Ionescu-Miciora, Cornelia Grünberg și Eugenia Florescu. Autorii demonstrează, în acest articol, că în condițiile societății socialiste sporesc cerințele modernizării învățămîntului. Omul nou este un om activ, multilateral dezvoltat, care îmbină un fond ar-

monios de cultură generală, o bogată viață spirituală, cu specialitatea profesională și o înaltă conștiință politică și morală. Un asemenea om trebuie să făurească școala socialistă.

O latură particulară a acestei probleme o găsim concretizată în articolul: *Unele aspecte ale modernizării predării istoriei*, semnat de Eliza Bichman, Lucia Georgian și C. Dinu. Pornind de la concluzia că știința istorică s-a îmbogățit în ultima perioadă cu noi date și concluzii ale istoriografiei din țară și de peste hotare privind cercetarea epocilor vechi și moderne, autorii relevă necesitatea înnoirii permanente a conținutului manualelor, a lecțiilor de istorie prin predarea cunoștințelor într-o formă adecvată, folosind noi corelații și generalizări. Subliniem sugestiile interesante pe care autorii le propun în vederea îmbunătățirii manualelor de istorie, a alcătuirii programelor și a metodelor de predare în domeniul acestei discipline.

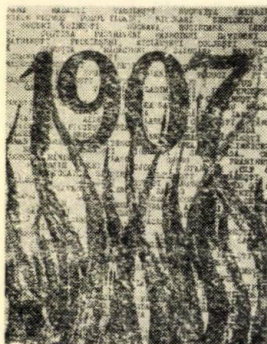
Considerăm că, prin problematica abordată, și articolul lui Florea Stănculescu: *Preocupările lui Nicolae Iorga în vederea îmbunătățirii conținutului manualelor școlare de istorie* ar fi putut fi încadrat la această rubrică, deși materialul are un caracter comemorativ — 25 de ani de la moartea eminentului cărturar. Autorul analizează aici, în linii generale, conținutul unora dintre manualele de istorie scrise de Nicolae Iorga, reliefînd cu precădere viziunea progresistă și în această direcție a marelui savant, într-o perioadă istorică cînd compilațiile după manualele de istorie din Occident deveniseră o modă.

Culegerea prezentată se încheie cu o rubrică de bibliografie uzuală didactico-științifică.

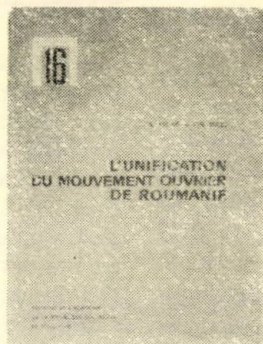
O. MATICHESCU

LUCRĂRI APĂRUTE

sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe

„Marea răscoală a țărănilor din 1907”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 912 p.

A. PETRIC, GH. TUȚUI : „L'unification du mouvement ouvrier de Roumanie”, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 190 p.

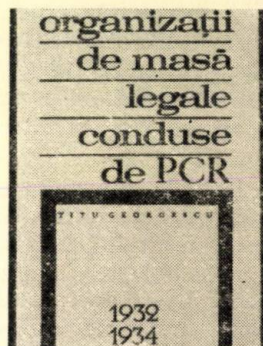
„Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea revoluționară și democratică din România. Documente și amintiri”, Editura politică, 454 p.

A. DEAC : „1907 văzut peste hotare”, Editura științifică, 296 p.

„Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Schiță istorică”, Editura politică, 269 p.

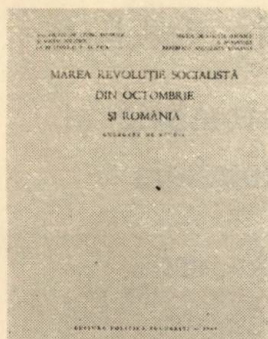
TITU GEORGESCU : „Organizații de masă legale conduse de P.C.R. 1932—1934”, Editura științifică, 241 p.

DIN LISTA LUCRĂRILOR ÎN CURS

- „Lupta poporului român pentru desăvârșirea unității statului național” ;
- „Națiunea și rolul său în epocile modernă și contemporană” (culegere de studii) ;
- „Luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933” ;
- „Insurecția națională antifascistă din România” ;
- „Concepțiile social-politice ale lui C. Dobrogeanu-Gherea” ;
- „Istoria presei muncitorești, socialiste și comuniste”, vol. II, partea a II-a (1907—1916) și partea a III-a (1916—1921) ;
- „Revoluția română de la 1848” ;

ÎN ANUL 1967

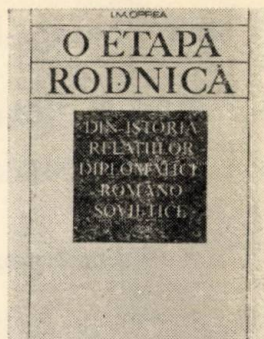
Îngă C.C. al P.C.R. și lucrări elaborate de cercetători din Institut

„Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și România. Culegere de studii”, Editura politică, 312 p.

TITU GEORGESCU: „Intelectuali antifasciști în publicistica românească”, Editura științifică, 430 p.

I. M. OPREA: „O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice. 1928—1936”, Editura științifică, 120 p.

A. DEAC, GH. MATEI: „Februarie 1933. Ecoul internațional”, Editura științifică, 300 p.

M. BADEA, I. ILINCIOIU: „Răscoala țăranilor din România. 1907”, Editura politică, 152 p.

„Lucrări și publicații din România despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. 1917—1944”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 188 p.

DE APARIȚIE ȘI ÎN PREGĂTIRE

- „Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani”;
- „Grigore Preoteasa. Culegere de articole”;
- „Dr. Petru Groza. Culegere de articole”;
- „Documente privind înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România (1918)”;
- „Documente privind mișcarea muncitorească și socialistă din România. 1910—1916”;
- Colecțiile „Biblioteca Anale” și „Evocări” vor cuprinde culegeri de studii, antologii și biografii ale unor reprezentanți de seamă ai mișcării muncitorești socialiste, comuniste, democratice și progresiste din România: Teodor Diamant, C. Dobrogeanu-Gherea, Ștefan Gheorghiu, Alexandru Ionescu, C. G. Costa-Foru, Dumitru Marinescu, Constantin Mille, Constantin Olcescu, Ilie Pintilie, Nicolae Russel, Gh. M. Vasilescu, N. D. Cocea și alții.

Ion Popescu-Puțuri, Gheorghe Stoica, Ilie Rădulescu:

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea muncitorească din România

Editura pentru literatură politică, Moscova, 1967, 126 p.

Împlinirea unei jumătăți de secol de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, eveniment de uriașă însemnătate internațională, a fost aniversată pretutindeni într-o atmosferă de măreață și însuflețitoare sărbătoare. Acțiunile organizate în Uniunea Sovietică cu acest prilej au cuprins și apariția unor noi lucrări ale istoricilor sovietici și din alte țări consacrate Revoluției. Între acestea se înscrie și lucrarea: *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea muncitorească din România*, elaborată de Ion Popescu-Puțuri, Gheorghe Stoica, Ilie Rădulescu și publicată în colecția *Mărețea putere a ideilor lui Octombrie*.

Cartea face cunoscute cititorilor sovietici principalele aspecte ale dezvoltării mișcării muncitorești din România pînă în anul 1918, tradițiile revoluționare, internaționaliste ale proletariatului român, lupta pentru apărarea și susținerea Revoluției din Octombrie de către muncitorimea ro-

mână, solidaritatea maselor populare din România cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și cu revoluția proletariatului din Ungaria, avîntul mișcării muncitorești din anii 1918—1921, crearea Partidului Comunist Român.

Analizînd dezvoltarea mișcării muncitorești în țara noastră, autorii scot în evidență faptul că aceasta a fost indisolubil legată de dezvoltarea economică, politică, științifică și culturală a țării, de progresul forțelor de producție, de acțiunea legilor sociale obiective. Ea își are începuturile la mijlocul secolului trecut, odată cu intensificarea relațiilor de producție capitaliste în cadrul statului român modern, consolidat în urma dobîndirii independenței naționale.

Lupta proletariatului din România este legată strîns de apariția și răspîndirea în țara noastră a socialismului științific, a ideilor marxiste. Lucrarea relevă legăturile și acțiunile de solidaritate internațională ale socialiștilor români (Internaționala I, Comuna din Paris) și face o mențiune specială primelor lucrări marxiste traduse sau răspîndite în România — *Manifestul Partidului Comunist* ș.a. Totodată, în mod sintetic, sînt jalo-

nate principalele momente ale dezvoltării clasei muncitoare din țara noastră, a organizațiilor sale, subliniindu-se că făurirea, în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România a constituit un moment de însemnătate istorică în dezvoltarea luptelor sociale din țara noastră, în organizarea clasei muncitoare pe plan național, începutul afirmării sale în principalele probleme care frământau viața social-politică a societății din acea vreme.

Bogata activitate revoluționară a socialiștilor români de pe întreg teritoriul țării a atras atenția opiniei publice mondiale. Autorii relevă legăturile P.S.D.M.R. cu mișcarea socialistă din alte țări, activitatea socialiștilor români în cadrul Internaționalei a II-a, mișcarea de solidaritate a clasei muncitoare din țara noastră cu revoluția rusă din 1905, largă acțiune de sprijinire morală și materială a potemkiniștilor.

Una din problemele analizate în lucrare se referă la atitudinea mișcării muncitorești din România față de primul război mondial dezlănțuit de către puterile imperialiste pentru împărțirea sferelor de influență ale lumii, ocuparea de colonii și teritorii străine. În spiritul ideilor leniniste, mișcarea muncitorească și socialistă din România a apreciat ca imperialist caracterul războiului izbucnit în 1914 între cele două mari grupări de state.

Socialiștii români au militat activ pentru o politică de neutralitate, în care scop au desfășurat numeroase acțiuni de luptă împotriva războiului, acțiuni ce au culminat cu manifestația din 13 iunie 1916 de la Galați. Toate acestea dovedeau hotărîrea pro-

letariatului român de a înfrunta orice pericol pentru apărarea drepturilor sale de muncă, pace și pîine și contribuiau totodată la întărirea spiritului revoluționar în rîndurile maselor.

Lucrarea relevă că problema care frământa profund clasele sociale, masele populare din România era făurirea statului național unitar, aspirație seculară a poporului român, necesitate logică a dezvoltării societății românești. Lupta de eliberare națională a poporului nostru, pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar român a fost încununată de succes în împrejurările istorice ale prăbușirii Imperiului habsburgic, ale triumfului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Eveniment crucial în viața omenirii, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut un puternic răsunet în țara noastră. Autorii analizează acțiunile de solidaritate ale muncitorimii române cu lupta proletariatului rus, materializate în numeroase manifestații și demonstrații desfășurate în țară, ca și în lupta cu arma în mînă a unor unități militare românești și a numeroși cetățeni români pe fronturile războiului civil, unde s-au jertfit cu devotament și abnegație pentru cauza Revoluției.

În ultima parte a cărții sînt prezentate principalele acțiuni ale clasei muncitoare din România desfășurate în perioada avîntului revoluționar din anii 1918—1921, acțiuni care au culminat cu greva generală din octombrie 1920, la care a participat întreaga clasă muncitoare, precum și alte categorii de oameni ai muncii. Experiența grevei generale a arătat, mai mult decît oricînd, necesitatea făuririi unui partid politic consecvent revoluționar al clasei muncitoare.

Făurirea partidului comunist — se arată în lucrare — era cerută de procesul legic al creșterii mișcării muncitorești.

Crearea partidului comunist a constituit un moment de majoră importanță în istoria clasei muncitoare din România. Începînd din mai 1921, proletariatul, sub conducerea P.C.R., a fost prezent și și-a spus cuvîntul în toate evenimentele importante, s-a situat în fruntea luptei pentru progres social.

În încheiere sînt trecute în revistă principalele succese obținute de

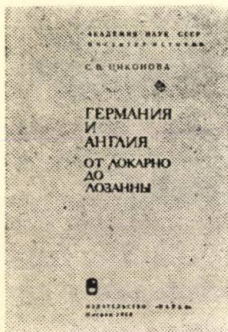
poporul român în lupta pentru edificarea societății socialiste, pentru continuarea pe o treaptă superioară a procesului de desăvîrșire a construcției socialiste, a dezvoltării multilaterale a societății din patria noastră.

Publicarea în U.R.S.S. a acestei lucrări reprezintă o contribuție la cunoașterea de către cititorii sovietici a unei file din istoria luptei proletariatului din țara noastră împotriva exploatării, la întărirea prieteniei frățesti dintre poporul român și popoarele Uniunii Sovietice.

D. SMĂRCEA

S. V. Nikonova: Germania și Anglia de la Locarno la Lausanne

Editura „Nauka”, Moscova, 1966, 344 p.

Lucrarea lui S. V. Nikonova are ca obiect una dintre perioadele importante ale relațiilor anglo-germane dintre cele două războaie mondiale.

Analiza relațiilor dintre Germania și Anglia într-o perioadă în care guvernul german ducea o politică activă de revizuire a Tratatului de la Versailles prezintă o mare însemnătate atît din punct de vedere politic cît și științific. Răspunderea cercurilor conducătoare britanice din acești ani, arată S.V. Nikonova, nu

este mai mică decît aceea a celor din anii 1933—1939¹.

Lucrarea relevă numai unele aspecte ale acestor relații, și anume cele legate de activitatea cercurilor guvernante germane pentru revizuirea Tratatului de la Versailles și refacerea potențialului militar-industrial al Germaniei.

Bibliografia folosită este deosebit de bogată. Ea cuprinde, în afara lucrărilor teoretice, importante materiale din arhivele de politică și relații externe ale U.R.S.S., publicații de documente sovietice, germane, engleze și americane care au legătură cu perioa-

¹ S. V. Nikonova, *Germania și Anglia de la Locarno la Lausanne*, Moscova, Editura „Nauka”, 1966, p. 4. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

da cercetată, memoriile unor oameni politici, presa timpului, lucrări generale și speciale apărute în diferite țări ale lumii privitoare la problemele tratate în lucrare.

În cele cinci capitole sînt analizate: relațiile anglo-germane în perioada încheierii pactului de garanții și a intrării Germaniei în Societatea Națiunilor, poziția Angliei față de acțiunile guvernului german pentru revizuirea clauzelor Tratatului de la Versailles privind dezarmarea Germaniei, teritoriile ocupate și colonii, sprijinul dat de monopolurile engleze pentru refacerea potențialului militar-industrial german, relațiile anglo-germane în perioada lichidării reparațiilor și a recunoașterii Germaniei ca partener „egal în drepturi” în privința înarmărilor.

S. V. Nikonova pornește de la ideea că „problema germană” în politica externă engleză avea nu numai orientare antifranceză, dar și antisovietică. Politica britanică de menținere a echilibrului pe continent se îmbina cu tendința de a abate Germania de la politica tratatului de la Rapallo și de a o readuce alături de statele occidentale. Lucrarea prezintă pe larg colaborarea anglo-germană realizată de G. Stresemann, pe atunci ministru de externe în cabinetul Luther, și lordul d'Abernon, ministru la Berlin al Marii Britanii, pentru pregătirea memorandumului german cu privire la încheierea unui pact de garanție pentru păstrarea statu-quo-ului pe Rin. Sînt relevate fluctuațiile politicii externe a Angliei și Franței față de propunerile germane, acceptate în cele din urmă, într-o formă sau alta, de cele două mari puteri, îngrijorate și de eventualitatea încheierii unui tratat între Germania și U.R.S.S. (p. 52).

La Conferința de la Locarno, refuzul categoric al lui Stresemann de a accepta garantarea granițelor de răsărit a fost urmat de declarația ministrului de externe englez, A. Chamberlain, care arăta că guvernul său „nu-și poate asuma vreo nouă obligație cu privire la garantarea granițelor de răsărit ale Germaniei”. Înfrîngerea Franței la Conferința de la Locarno în legătură cu problema garantării granițelor de răsărit ale Germaniei s-a datorat astfel poziției comune adoptate față de această problemă de delegațiile germană și engleză (p.54).

Delegația engleză a depus, de asemenea, eforturi deosebite pentru a risipi rezervele germane cu privire la intrarea Germaniei în Liga Națiunilor. Obiecțiilor lui Stresemann, care căuta să demonstreze că Germania dezarmată nu putea să participe alături de ceilalți membri ai Ligii la aplicarea sancțiunilor prevăzute de art. 16 în cazul unui conflict care ar începe, de pildă, cu o agresiune a U.R.S.S., îi răspundea același A. Chamberlain, care lăsa să se înțeleagă că în condițiile unui asemenea conflict Germania, ca membră a Ligii, devenea aliată celorlalți membri, care erau obligați să-i acorde ajutor. Cei care au dezarmat Germania, sublinia ministrul britanic, „vor trebui s-o înarmeze din nou” (p. 58).

În lucrare se acordă un loc important politicii externe sovietice față de politica locarniană a cercurilor conducătoare engleze și germane. Chiar de la începutul tratativelor pentru încheierea pactului de garanții, arată Nikonova, guvernul sovietic l-a apreciat „ca un pact îndreptat în esență contra U.R.S.S.” (p. 94). Nu mult înainte de semnarea pactului, la 8 august, comisarul poporului pentru afacerile

externe al U.R.S.S., într-un interviu dat unui corespondent englez, declara că participarea Germaniei la pactul de garanție are ca scop „tulburarea relațiilor prietenești sovieto-germane“. Eforturile diplomației sovietice, precizează autoarea, au urmărit, în această perioadă, să tocească ascuțișul antisovietic al pactului ce se pregătea, să-l facă cât mai puțin vătămător, folosindu-se în acest scop de contradicțiile dintre Germania și puterile învingătoare (p. 95). Tratatul semnat la Locarno și intrarea Germaniei în Liga Națiunilor au slăbit într-o anumită măsură colaborarea sovieto-germană, dar n-au putut-o lichida. Deși legate de puterile apusene, cu ajutorul cărora căutau să-și refacă potențialul militar-industrial, cercurile conducătoare germane nu s-au putut hotărî totuși să renunțe cu totul la posibilitatea de a duce o politică independentă de aceea a partenerilor occidentali (p. 126).

Chiar din primii ani de existență a Republicii de la Weimar, se arată în lucrare, guvernul german a cerut revizuirea clauzelor Tratatului de la Versailles privitoare la dezarmarea Germaniei, ocuparea temporară a marelui stîng al Rinului de către trupele aliate, colonii și granițele germane de răsărit. Formulînd asemenea pretenții, conducătorii germani acționau împotriva politicii cercurilor guvernante franceze care, dacă nu puteau respinge definitiv aceste cerințe, căutau, pe cît posibil, să târăgăneze realizarea lor. Cercurile conducătoare engleze, care acționau împotriva hegemoniei Franței pe continentul european, nu manifestau același interes ca cele franceze în privința îndeplinirii de către Germania a obligațiilor asumate la Versailles. Evolu-

ția divergențelor dintre Anglia și Franța cu privire la necesitatea respectării riguroase de către Germania a clauzelor tratatului referitoare la dezarmare a dat temei cercurilor guvernamentale germane să considere că Anglia nu manifestă un interes deosebit față de această problemă. Lordul d'Abernon nota, în ianuarie 1925, în jurnalul său: „Personal nu mă îndoiesc că de mult a încetat să existe vreo primejdie din partea organizațiilor militare germane. Din timp în timp am scris rapoarte, în legătură cu aceasta, în Anglia“. S. V. Nikonova face referire și la un alt document și mai concludent pentru starea de spirit a unora dintre conducătorii britanici din acea vreme — scrisoarea personală strict confidențială a lui A. Chamberlain din 9 februarie 1925 către contesa Seherr Thoss, cunoscută pentru sentimentele ei filogermane, scrisoare a cărei traducere în limba germană se găsește în arhiva personală nepublicată a lui G. Stresemann. Referindu-se la notele înaintate de guvernul german aliaților cu privire la dezarmarea și evacuarea zonei Colonia, în care acesta învinuia pe aliați de „neîndeplinirea loială“ a tratatului de pace și târăgănarea evacuării acestei zone, A. Chamberlain se mira cum, formulînd pretenții față de aliați, conducătorilor germani nu le-a venit în minte că această interdicție s-ar putea datora dorinței de a cerceta cu grijă raportul Comisiei aliate de control (cu privire la respectarea de către Germania a clauzelor militare ale tratatului de pace — *n.n.*) și „de a face deosebire între acele încălcări care sînt esențiale și cu care trebuie să fie de acord și acelea care nu sînt impor-

tante și de aceea pot fi privite printre degete..." (p. 138).

Conferința de la Locarno și primirea Germaniei în Societatea Națiunilor au favorizat acțiunea cercurilor guvernante germane de a se elibera de obligațiile tratatului de pace. La 1 februarie 1928, Stresemann trecea deja în revistă unele rezultate: lichidarea controlului militar al Franței și Angliei, evacuarea trupelor franceze din Saar, renunțarea la îngrădirile privind aviația civilă, restrângerea raionului ocupat din regiunea Rinului. În septembrie 1929, atunci când Stresemann a participat pentru ultima oară la Adunarea Generală a Societății Națiunilor, scrie S. V. Nikonova, „de fapt toate prevederile de la Versailles privitoare la dezarmarea Germaniei erau în așa fel modificate încît corespundeau țeman“ (p. 181), deși nu avusese loc nici man (p.181), deși nu avusese loc nici o revizuire formală a acestor prevederi. Dintre toate modalitățile de control prevăzute de tratat, rămăseseră numai împuternicirile Consiliului Ligii Națiunilor, din care făcea parte și Germania. În aceste condiții era greu să se realizeze o majoritate care să autorizeze Consiliul să verifice situația internă a unuia dintre membri.

Încheierea pactului de garanție și intrarea Germaniei în Societatea Națiunilor au încurajat cercurile conducătoare germane în acțiunea lor de revizuire a granițelor de răsărit. Autoarea analizează pe baza unui bogat material factic poziția guvernanților englezi față de această tendință a guvernului german, subliniind că, în ciuda fluctuațiilor intervenite, Anglia a favorizat, în general, acțiunile revizioniste germane în răsărit. La 20

februarie 1925, Chamberlain scria într-o notă secretă că se poate presupune că dacă Germania, cu consimțământul binevoitor al Franței, va deveni membru al Ligii Națiunilor și va căpăta un loc permanent în Consiliu, atunci va fi posibil ca printr-o convenție europeană să fie revizuite momentele periculoase ce țin de „reglementarea problemei Sileziei și coridorului polonez“ (p. 224).

Apreciind poziția cercurilor conducătoare britanice față de încercările guvernanților germani de a redobîndi coloniile, S. V. Nikonova arată că cercurile colonialiste engleze erau interesate să excludă concurența capitalului german în colonii. Ele ar fi dorit ca imperialismul german să se îndrepte spre răsărit „și în ultimă instanță împotriva U.R.S.S.“ (p. 256—257).

Problemele referitoare la refacerea potențialului militar-industrial german sînt tratate într-un capitol special. Tot aici sînt examinate și diferite aspecte ale legăturilor cercurilor reacționare engleze cu partidul fascist în perioada existenței Republicii de la Weimar.

Capitalul financiar britanic, scrie autoarea, a jucat un rol important în refacerea potențialului militar-industrial al Germaniei. După unele calcule, capitalul englez a pus la dispoziția Germaniei sub diferite forme aproape 50 milioane de lire sterline. Cu ajutor englez și, mai ales, american, la sfîrșitul perioadei de stabilizare relativă a capitalismului, refacearea potențialului militar-industrial era în linii mari încheiată. Interesant că și în anii crizei economice, în ciuda luptei de concurență între monopourile engleze și germane, cînd situația economică pe plan mondial era foarte

grea, finanțarea Germaniei de către băncile engleze a continuat. Este drept că pe măsură ce Germania devenea un adversar periculos pentru pozițiile imperialismului englez, amenințând însăși existența imperiului, în rîndul cercurilor conducătoare engleze au apărut divergențe în ce privește politica față de Germania. În general însă, precizează Nikonova, „guvernul englez și Foreign Office condus de el au continuat politica de toleranță și încurajare a remilitarizării Germaniei“ (p. 209).

Ultima parte a lucrării tratează relațiile anglo-germane în perioada absolvirii Germaniei de plata reparațiilor și a recunoașterii „egalității în drepturi“ în privința înarmărilor. Folosind un bogat material documentar, autoarea examinează pe de o parte poziția rezervată a Angliei în perioada tratativelor pentru încheierea planului Young, pe de altă parte atitudinea plină de „înțelegere“ adoptată de guvernul britanic față de încercările germane de a realiza o uniune vamală cu Austria împotriva prevederilor tratatelor de la Versailles, Saint Germain și a Protocolului de la Geneva din 4 octombrie 1922.

Sprîjinul dat de Anglia Germaniei în anii crizei economice este evidențiat și prin analiza evenimentelor care au precedat admiterea moratoriului Hoover. Guvernul englez, de acord cu propunerea americană, a făcut presiuni asupra celui francez spre a-l determina s-o accepte și el. Tendința de a convinge Franța să adopte poziția engleză față de Germania s-a manifestat, de asemenea, cu o deosebită putere la conferința de la Lausanne. Conferința a eliberat practic Germania de plata reparațiilor. Hotărârile ei au fost interpretate de cercurile conducătoare germane și ca o platformă

în lupta pentru obținerea „egalității în drepturi“ în privința înarmărilor.

Tratativele anglo-germano-americane, începute în aprilie 1932, într-o pauză a Conferinței de dezarmare, fără participarea Franței, care se mai opunea ca Germaniei să i se acorde acest „drept“, s-au încheiat prin recunoașterea lui. După mai multe luni de discuții, la 11 decembrie 1932, o consfătuire la care participau reprezentanții Angliei, Franței, Germaniei, S.U.A. și Italiei elabora declarația referitoare la „egalitatea în drepturi în cadrul sistemului de securitate, același pentru toate statele“. Germaniei și celorlalte state vizate de clauzele tratatelor de pace privitoare la dezarmare li se recunoștea egalitatea în drepturi.

Lucrarea reprezintă o contribuție interesantă în elucidarea unor aspecte ale relațiilor anglo-germane de la Locarno la Lausanne.

Lipsa unor publicații oficiale complete de documente privind relațiile dintre cele două țări autoarea le-a suplinit făcînd apel la alte numeroase și variate izvoare, reușind să prezinte o lucrare bogat informată, care redă, în general, procesul complicat al acestor relații.

Considerăm însă că abordarea mai amplă, sub aspectele lor variate, mai ales a problemelor privind reparațiile și politica de revizuire a granițelor de răsărit ar fi favorizat o tratare mai nuanțată a relațiilor anglo-germane în perioada dată. Credem totodată că informația în genere bogată și variată a cărții nu este totdeauna și suficient însoțită de aprecierile și interpretările autoarei, scădere care se face remarcată și în încheierea foarte firavă a lucrării.

N. Z. LUPU
doctor în istorie

Basil Davidson: Mama neagră. Africa: anii încercărilor

Editura politică, București, 1967, 352 p. + 24 ilustrații

În perioada care a urmat celui de-al doilea război mondial, continentul african în plină efervescență revoluționară a atras în mod frecvent asupra sa privirile opiniei publice internaționale. Zeci de popoare de pe acest continent au reușit, cu prețul unor grele sacrificii, să scuture jugul dominației străine, condiție necesară afirmării depline a ființei lor naționale, a dezvoltării libere spre progres și prosperitate. Dar, pentru multe țări africane, cucerirea independenței politice nu a însemnat lichidarea dependenței lor economice față de monopolurile străine. Acestea continuă să exercite influență și să dețină poziții-cheie în economia multor state din Africa. Pentru a pune capăt asupririi imperialiste exercitate printr-un sistem de relații, definite drept neocolonialism, multe dintre tinerele state africane au apucat calea unor prefaceri adânci în viața economică și socială, de rezultatele cărora depinzând, în ultimă instanță, succesul revoluției de eliberare națională.

Toate acestea explică dorința manifestată pretutindeni în lume de a cunoaște trecutul popoarelor ce au locuit acest continent, drumul parcurs de ele din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. Unul dintre istoricii contemporani care s-a dedicat reconstituirii științifice și definirii locului istoriei Africii în contextul istoriei universale este Basil Davidson.

Printr-o suită de lucrări, între care cităm: *Reportaj despre Africa de vest* (1952); *Noua Africă de vest* (1953);

Deșteptarea Africii (1955); *Redescoperirea Africii vechi* (1959) ș.a., renumitul africanolog a adus o însemnată contribuție la spulberarea mistificărilor răspindite de apologeții colonialismului și neocolonialismului, care neagă existența unei dezvoltări de sine stătătoare, a unei civilizații proprii africane până la venirea europenilor.

În lucrarea pe care o prezentăm, tradusă recent din limba engleză, Basil Davidson își propune să înfățișeze natura legăturilor existente între Africa și Europa în perioada precolonială (1450—1850) și influența deosebită și specifică a acestor legături asupra Africii. Mai precis, să cerceteze și să definească inumanul comerț cu sclavi din punct de vedere al consecințelor sale, repercutate negativ asupra destinului multor comunități africane.

Analiza lucidă întreprinsă de autor în această direcție i-a permis să releve cauzele stagnării și chiar decăderii societății africane, să explice de ce s-a putut desfășura atât de rapid, aparent fără opoziție, cucerirea colonială din a doua jumătate a secolului trecut, să sugereze elementele care au concurat la nașterea opticii deformate, în slujba cuceritorilor europeni și americani, despre așa-zisa „incapacitate” a africanilor de a-și făuri o civilizație proprie. Pentru a elucidă toate aceste chestiuni, realizare care, în ultimă instanță, constituie un aport prețios la redescoperirea și reconstituirea istoriei Africii, B. Davidson s-a aplecat cu atenție asupra studierii trecutului a trei regiuni importante ale acestui continent: zona vechilor regate din Congo, cea a orașelor-state de pe coasta răsăriteană și cea a puternicelor comunități de pe coasta Guineii.

Spre a înțelege mai bine ce a însemnat comerțul de sclavi pentru po-

poarele Africii, lucrarea analizează istoria societății africane așa cum se prezenta ea în momentul venirii europenilor. În epoca feudalismului, state ca Oyo, Benin, Denkyira, Akwamu de-a lungul litoralului Guineii; Kilwa, Bunyoro, Ankole pe coasta răsăriteană; Congo, Ngola și Matamba din bazinul fluviului Congo aveau o organizare economică, politică, socială și militară bine definită și o cultură specifică. Aceste state au rezistat cu succes în fața tendințelor de invadare, manifestate atât de statele maure din nordul Africii, cât și de statele europene; continentul african va fi cucerit, prin forța armelor, abia în secolul al XIX-lea.

Rezumînd, cu ajutorul metodei comparative, o lungă perioadă din istoria popoarelor Europei și Africii, autorul ajunge la concluzia existenței unei similitudini în dezvoltarea feudalismului african și a celui european, mai ales în privința raporturilor de vasalitate. În esență — se arată în lucrare — „titlurile și drepturile marilor seniori, îndatoririle oamenilor simpli, obiceiurile referitoare la comerț și tribut, prestarea jurămîntului de loialitate, modul în care se purtau războaiele — toate acestea, precum și sute de alte manifestări foloseau aceeași limbă a feudalismului”¹.

Astfel, în regatul african Ankole de pe teritoriul Ugandei au existat, și într-o oarecare măsură mai există și acum, nobilii — *bahima* și vasalii — *bairu*. O notă de specificitate o constituie faptul că sclavi, în înțelesul clasic al cuvîntului, erau numai acei *bairu* luați prizonieri în urma războaielor, dar nici aceștia nu erau vînduți sau schimbați. Și societatea africană, ca și cea europeană, era divizată în conducători și supuși, oameni de rînd și nobili, robi și oameni liberi, dar ar fi o greșeală să considerăm feudalismul de tip african identic cu cel constat în realitățile europene. În dezvoltarea sa, se arată în lucrare, feuda-

lismul african a căpătat forme și caracteristici specifice, generate de condițiile și împrejurările proprii acestui continent.

Reliefînd trăsăturile definitorii ale civilizației africane, autorul demască, totodată, netemeinicia тезelor propagate de apologeții colonialismului și ai „beneficiarilor” acestuia, care susțin că în momentul contactului cu Europa, statele africane nu reprezentau altceva decît adunături de triburi în care domneau anarhia și haosul. Documentele istorice ilustrează însă cu pregnanță existența unor societăți în care pulsa o viață intensă economică, comercială și culturală.

În perioada trecerii, pe planul istoriei universale, de la feudalism la capitalism s-a produs rămînerea în urmă a Africii față de Europa, societatea africană neizbutind să depășească criza socială de la sfîrșitul epocii medievale. Cauzele trebuie căutate — după părerea autorului — în stabilirea de relații permanente între țările Europei occidentale și popoarele africane, relații în cadrul cărora comerțul de sclavi a ocupat locul central.

Într-o primă fază, comerțul de sclavi a fost practicat de aventurieri și navigatori cu consimțămîntul tacit al autorităților guvernamentale. Căderea de forță de muncă pentru exploatarea zăcămintelor de aur și argint descoperite în America și pentru munca pe plantațiile de tutun și trestie de zahăr din Indiile occidentale a determinat casa regală a Spaniei să dea prima sa proclamație cu privire la exportul de sclavi din Africa la numai nouă ani după prima călătorie a lui Columb. Treptat, metodele primitive ale piratilor cedează locul unui sistem perfect organizat cu ajutorul companiilor negustorești, care operau cu sprijinul armatelor regulate, ce le apărau drepturile de monopol. Aceste companii, care aparțineau Portugaliei, Spaniei, Angliei, Franței, Olandei, Danemarcei, Prusiei și altor țări, au pus bazele circuitului comercial între Europa, Africa și America care consta în exportul de mărfuri ieftine din Europa spre Africa; cumpărarea sau capturarea de sclavi de aici și transpor-

¹ Basil Davidson, *Mama neagră. Africa: anii încercărilor*, Editura politică, București, 1967, p. 33. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

tarea lor peste Atlantic; schimbarea acestor sclavi pe minerale și produse alimentare în Indiile de vest și în cele două Americi; și, în sfârșit, vânzarea acestor materii prime și alimente în Europa. Marile puteri, Anglia și Franța, își vor întemeia în mare măsură supremația lor comercială pe profiturile permanente, și deseori colosale, realizate în această afacere în circuit, dar care avea să contribuie în mare măsură la stagnarea dezvoltării popoarelor africane.

Vastele cuceriri coloniale engleze și franceze în America de Nord și în Indiile de vest din prima jumătate a secolului al XVII-lea au dat un nou și puternic impuls comerțului cu sclavi. Cererile de forță de muncă erau atât de mari încât Anglia a introdus în 1689 „libertatea comerțului” pentru toți supușii imperiului, iar Franța, printr-un decret regal din 1670, a deschis porțile comerțului de sclavi oricărui francez interesat în acest scop. Noua etapă a comerțului de sclavi a adus cu sine și o intensificare a concurenței dintre marile puteri pentru sursele de „mărfuri umane” de pe coastele Africii. Dornici de a realiza cât mai repede profituri mari, negustorii diferitelor companii preferau, în schimbul fondării de comptoare și forturi pe coastă, să jefuiască și să ocupe pe cele deja construite ale rivalilor lor. Portughezii au fost jefuiți de englezi, aceștia la rândul lor de olandezi și francezi.

Concurența dintre marile puteri în repetate rânduri a îmbrăcat forma unor războaie continue pentru capturarea vaselor încărcate cu sclavi sau cu alte mărfuri și pentru jefuirea depozitelor. Cifrele din lucrarea lui Basil Davidson sînt elocvente pentru a demonstra amploarea comerțului de sclavi și a profiturilor fabuloase încasate de companiile europene. Numai negustorii din Liverpool au realizat, timp de 10 ani, între 1783 și 1793, din transportul și vânzarea a aproximativ 303 000 de sclavi 2 360 000 de lire sterline. Secolul al XVIII-lea, constată autorul, este cel mai cumplit secol al comerțului cu sclavi pe care l-a cunoscut omenirea.

Deși se poartă încă discuții asupra numărului total de sclavi africani capturați și exportați atît de negustorii europeni, cît și de cei arabi, după părerea lui Basil Davidson: „se poate susține în mod rațional că, într-un fel sau altul, înainte de îmbarcare sau după îmbarcare, acesta (comerțul de sclavi — *n.n.*) a costat Africa cel puțin cincizeci de milioane de suflete. Această cifră reprezintă aproximativ o pătrime din numărul la care este evaluată astăzi populația Africii negre, și ea este cu siguranță calculată la limita inferioară” (p. 109).

Metodele folosite de negustorii de sclavi în comerțul transoceanic erau inumane, purtînd pecetea unei nemaiîntîlnite cruzimi față de oameni. După ce erau hăituiți ca animalele sălbatice, erau aduși apoi pe litoral, de unde, îmbarcați pe vase, traversau oceanul, în condițiile unor teribile suferințe. După ce erau vinduți proprietarilor de plantații, începea pentru sclavi o viață asemănătoare cu cea a animalelor de muncă: bătai, foamete, umilințe, muncă forțată etc. „Nu sadismul — remarcă autorul —, ci o cruzime sistematică era elementul care caracteriza cel mai adesea comerțul de sclavi. Dar această cruzime nu avea limite. Sclavii care se îmbolnăveau erau pur și simplu aruncați peste bord” (p. 124).

Schimbările esențiale produse în economia Angliei și Franței în urma revoluției industriale s-au repercutat asupra relațiilor dintre aceste țări și popoarele africane. Întemeindu-și comerțul într-o măsură din ce în ce mai mare pe exportul de produse finite, aceste puteri au început să se preocupe și să caute din ce în ce mai mult surse de materii prime industriale și agricole. Drept urmare, Anglia, apoi Franța abolesc comerțul cu sclavi. Este totuși „o ciudată ironie — scrie autorul — că tocmai începuturile industrializării engleze, ea însăși un blestem cumplit pentru victimele sale, a contribuit la abolirea comerțului de sclavi” (p. 97).

Pe baza unei argumentații autentice, lucrarea rezumă consecințele suportate de popoarele Africii de pe

urma comerțului de sclavi practicat de puterile europene. În acești „ani ai încercărilor“, cei mai întunecați ani din istoria Africii, pirații europeni au acaparat întreg litoralul de vest, sud și sud-est al Africii, instituind un tip de relații comerciale care au dus la spolierea popoarelor de pe coastă. În loc ca din contactul cu Europa popoarele Africii să pășească pe calea progresului economic, ele, dimpotrivă, au regresat în mod serios.

Practicarea deșănțată și în mari proporții a acestui comerț a atras după sine depopularea continentului african, precum și dezagregarea legăturilor sociale tradiționale autohtone. Mai mult, trimiterea peste granițe a mîinii de lucru și obligația directă sau indirectă de a produce materiile cerute de către negustorii europeni (aur, fildeş ș.a.) au sustras într-o mare măsură pe africani de la producția de bunuri necesare ridicării nivelului de trai al popoarelor lor. „Aproximativ după 1650 — arată autorul —, producția africană pentru export a devenit, cu excepții din ce în ce mai puține, o

monocultură de ființe umane... Pe scurt, din punct de vedere economic, comerțul european de sclavi poate fi considerat în mod just drept o formă primitivă și deosebit de distructivă a colonialismului: vînzarea de bunuri de consum în schimbul materiei prime pe care o constituia munca sclavilor“ (p. 327, 328).

În contrast cu efectele sale pernicioase pentru popoarele africane, comerțul cu sclavi a constituit pentru Europa occidentală o sursă de îmbogățire continuă, fapt ce i-a permis să treacă spre noi forme de producție și organizare a societății. Este un merit al lucrării de a fi scos în evidență încrederea în potențele creatoare ale popoarelor de pe continentul negru.

În zilele noastre, lanțul de cauze și efecte distructive ale odiosului schimb de oameni a fost sfărîmat. Ridicîndu-se în mod hotărît la luptă, popoarele Africii și-au redobîndit libertatea națională și se îndreaptă spre făurirea destinului propriu în istoria umanității.

C. BOTORAN

I. M. Maiski: **Amintirile unui ambasador sovietic. Războiul (1939 — 1943)**

Editura politică, București, 1967, 448 p.

cartea „Amintirile unui diplomat sovietic“ de I. M. Maiski, consacrată activității diplomatice la Londra a autorului, ca ambasador, între anii 1939 și 1943.

Dintre numeroasele lucrări memorialistice privind perioada celui de-al doilea război mondial, aparținînd unor însemnate personalități politice, militare, diplomatice etc., publicate în diferite țări, Editura politică a tradus, în anul 1967,

Scrisă atît pe baza amintirilor, documentelor și însemnărilor personale, cît și prin folosirea stenogramelor dezbaterilor parlamentare, a unor monografii sovietice și străine, a culegerilor de documente, a memoriilor unor militari, diplomați, oameni politici, lucrarea lui I. M. Maiski face o prezentare a situației politice și militare internaționale în acei ani, accentul principal fiind axat pe analiza evoluției relațiilor anglo-sovietice și a activității desfășurate de autor, în calitate de ambasador la Londra, în vederea realizării unei apropieri între cele două țări.

Prezentînd atitudinea cercurilor conducătoare engleze față de U.R.S.S., I. M. Maiski arată că acestea, datorită poziției lor de clasă, au fost în general ostile

statului sovietic. Au existat anumite perioade cînd, sub influența unor factori de natură internă sau externă, în relațiile anglo-sovietice au survenit dezghețuri, dar răcirile au fost mai numeroase. În anii 1939—1940, remarcă fostul ambasador sovietic, relațiile dintre cele două mari puteri au fost extrem de furtunoase, fiind caracterizate de trei mari valuri de furie anti-sovietică, separate între ele prin perioade de acalmie¹.

Un prim val de furie antisovietică — remarcă autorul — s-a stîrnit îndată după eșecul tratativelor anglo-franco-sovietice desfășurate la Moscova în vara anului 1939 și după încheierea pactului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, în urma căruia U.R.S.S. era acuzată de „duplicitate” și „nesinceritate”. Una din consecințele campaniei antisovietice dezlănțuite în Anglia cu acest prilej a fost anularea de către firmele britanice a unor contracte sovietice încheiate cu mult înainte și rămase parțial neexecutate. Această campanie s-a potolit însă foarte repede, atenția cercurilor conducătoare fiind concentrată, odată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial, spre fapte de altă natură (p. 32—33).

Al doilea val de furie antisovietică, mult mai puternic decît primul, a urmat după ce la 17 septembrie 1939 trupele sovietice au intrat în Polonia. În presă, la radio, în parlament — arată I. M. Maiski — „se vocifera despre «lovitura dată pe la spate» polonezilor, despre o nouă «împărțire a Poloniei» între Rusia și Germania, despre «trădarea bolșevicilor»” (p. 33). Cu toate acestea, și al doilea val al campaniei antisovietice s-a domolit repede. Rațiuni de ordin politic superior au determinat cercurile guvernamentale engleze să evite asemenea măsuri care ar fi dus la o ruptură cu Uniunea Sovietică. De altfel, în întrevederea avută la 6 octombrie cu I. M. Maiski, Churchill i-a declarat ambasadorului sovietic că „interesele Angliei și ale U.R.S.S. coincid” și că, deși în acel moment Rusia și blocul anglo-francez erau despărțite, el este „încredințat că în desfă-

șurarea viitoare a războiului ele se vor mai întîlni și vor duce lupta în comun împotriva Germaniei naziste” (p. 35). După această întîlnire, relevă fostul ambasador sovietic : „Cercul ostilității glaciare care se formase în jurul ambasadei noastre după intrarea trupelor sovietice în Polonia s-a rupt și treptat a dispărut cu totul. Eram invitat pretutindeni, oameni cu cele mai diferite vederi și situații căutau contactul cu mine. În decurs de vreo 7 săptămîni m-am văzut cu Halifax, cu Eden, cu Churchill (a doua oară), cu Butler, cu Elliot, cu Stanley și cu alți membri ai guvernului. Cu toții îmi dădeau a înțelege că trecutul trebuie șters cu buretele, că trebuie inaugurat un capitol nou în relațiile anglo-sovietice, avîndu-se grijă de îmbunătățirea lor cît mai grabnică” (p. 35—36).

Acest dezgheț intervenit în relațiile anglo-sovietice a fost de scurtă durată ; spre sfîrșitul lunii noiembrie în cercurile guvernamentale engleze a început să se observe o „deziluzie” față de linia „îmbîlînzirii” U.R.S.S. ; s-a creat din nou o situație explozivă, alimentată și de discursul ținut de Molotov la 31 octombrie în ședința Sovietului Suprem, cu care prilej Anglia și Franța au fost calificate state agresoare, pentru că erau împotriva încheierii păcii. A fost suficient un pretext, oferit de războiul sovieto-finlandez — apreciază Maiski — pentru a se dezlănțui o nouă și vastă campanie antisovietică.

La 30 noiembrie 1939, luînd cuvîntul în parlament, Chamberlain s-a pronunțat categoric împotriva U.R.S.S. și în sprijinul Finlandei. La fel de categoric s-a pronunțat și Halifax la 5 decembrie în Camera lorzilor. O zgomotoasă campanie antisovietică s-a declanșat și în S.U.A. La 14 decembrie 1939, la propunerea Angliei, Franței și a țărilor Americii Latine, U.R.S.S. a fost declarată agresor și a fost exclusă din Liga Națiunilor (p. 42). La sfîrșitul lunii decembrie, ambasadorul englez la Moscova, Seeds, a plecat la Londra „în concediu”, fără a se mai reîntoarce, pregătindu-se astfel ruperea relațiilor diplomatice. Se intenționa chiar trimiterea în ajutorul Finlandei a unor trupe regulate anglo-franceze sub formă de voluntari, trecîndu-se la pregătirea unui corp expediționar de 150 000 de oameni.

¹ I. M. Maiski, *Amintirile unui ambasador sovietic. Războiul (1939—1943)*, Editura politică, București, 1967, p. 32. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

Temîndu-se ca Finlanda să nu devină terenul de împăcare între germani și anglo-francezi, sovieticii și-au intensificat atacurile, reușind să străpungă linia Mannerheim la începutul lunii martie. La 12 martie a fost semnat la Moscova tratatul de pace între U.R.S.S. și Finlanda. După încheierea păcii între cele două țări și cel de-al treilea val al furtunii antisovietice „s-a potolit treptat și — arată I. M. Maiski — atmosfera generală a revenit la «normal», la acel normal care, folosind terminologia zilelor noastre, poate fi numit atmosfera «războiului rece»” (p. 51).

Anul 1940 a consemnat pentru istoria celui de-al doilea război mondial o spectaculoasă răsturnare a raportului de forțe. La 9 aprilie 1940 Germania ocupa Danemarca și cele mai importante porturi din Norvegia, iar la 10 mai ataca Olanda, Belgia și Luxemburgul. Aceste evenimente — se arată în lucrare — au produs mari frământări în Anglia; conciliatorul Chamberlain a fost nevoit să-și dea demisia; s-a format un nou guvern, în frunte cu Churchill, hotărât să ducă războiul pînă la victorie finală.

La 14 mai o armată de tancuri de o importanță fără precedent străpungea frontul aliat la Sedan și se năpustea în noapte spre vest. La 20 mai seara blindatele germane atingeau Abbeville, la Marea Mîneei, Armata belgiană, corpul expediționar britanic și cele mai bune divizii franceze fiind prinse într-o capcană de oțel în Flandra. Soarta campaniei din 1940 era astfel pecetluită. Problema principală care se pune acum în fața Marii Britanii era evacuarea trupelor sale de pe continentul european. Descriind atmosfera ce domnea în Anglia în acele zile, I. M. Maiski scrie: „Și atunci s-a petrecut ceva ce a produs o puternică impresie în întreaga lume. Parcă se stîrnise o furtună în întreaga Anglie. Fiecare voia să facă ce poate pentru salvarea «our boys» (flăcăilor noștri) acolo, pe țărmul de la Dunkerque. Proprietarii de iahturi, cutere, șlepurî, chiar de bărci cu pînze au dat buzna la amiralitate oferindu-și serviciile pentru evacuarea soldaților englezi de pe țărmul francez” (p. 85). Au fost salvați și transportați în Anglia 338 000 de oameni, dar a fost abandonat pe plajă întreg materialul de război. „Este greu să învingi un asemenea popor”,

constata Maiski, după încheierea evacuării (p. 87).

Evoluția situației militare pe frontul de vest, favorabilă Germaniei, pune în fața diplomatului sovietic sarcina de a afla dacă Anglia va continua lupta, după căderea Franței, sau va încheia pace cu Hitler și-i va permite acestuia să-și îndrepte armatele spre est? Părerea lui Maiski, comunicată la Moscova, a fost că Anglia va continua războiul.

În lucrare se arată că încă de la 4 iunie, în ultima zi a evacuării de la Dunkerque, vorbind în parlament, Churchill arăta voința de luptă a Angliei, declarînd: „Vom merge pînă la capăt. Vom lupta în Franța, vom lupta pe mări și pe oceane, vom lupta cu o siguranță și cu o forță mereu crescînde în aer: vom apăra insula noastră cu orice preț... Și dacă — ceea ce n-am să admit nici o singură clipă — această insulă sau o bună parte din ea ar fi cucerită și ar muri de foame, imperiul nostru de peste mări, înarmat și apărât de flota britanică, va continua lupta pînă ce, la timpul hotărît de providență, se va ridica cu toată forța și puterea Lumea Nouă pentru a o salva și a o elibera pe cea Veche” (p. 87). Aceeași hotărîre de luptă o manifestau și Eden, Lloyd George și alți oameni politici cu care ambasadorul sovietic a luat contact în acele zile.

La 19 iulie 1940, cu ocazia discursului ținut în Reichstag, Hitler a făcut o ultimă ofertă de pace Angliei. În aceeași seară B.B.C. anunța răspunsul Angliei: NU².

În continuare, autorul prezintă atmosfera ce domnea în Anglia în zilele cînd se aștepta invazia hitleristă, măsurile luate în vederea rezistenței, împotriva fasciștilor englezi, efectele incursiunilor aviației germane împotriva Londrei etc.

În relațiile anglo-sovietice — arată I. M. Maiski — au continuat să existe și în această perioadă unele asperități, determinate de nemulțumirea Angliei față de natura raporturilor economice sovieto-germane, și de pretenția ei ca partea sovietică să-i „dea asigurări” în privința cantității produselor sovietice livrate Germaniei și a destinației terminus a mărurilor importate de către Uniunea Sovietică.

² William L. Shirer, *Le troisième Reich des origines à la chute*, vol. II, Ed. Stock, 1965, p. 793 și 794.

tică din străinătate, în special din S.U.A. (p. 136). În pofida poziției diferite în care se găseau cele două țări în raport cu Germania, în pofida faptului că, după cum afirmă autorul: „În situația mondială, și mai cu seamă în cea europeană, interveniseră mari complicații și contradicții, care îngreuiau nu numai o îmbunătățire serioasă, dar chiar și simpla normalizare a contactelor politice și economice dintre cele două țări“ (p. 139), evoluția situației internaționale, pregătirile febrile pe care națiștii le făceau pentru atacarea statului sovietic lăsausă se întrevadă că în scurt timp cele două țări se vor găsi de aceeași parte a baricadei în lupta împotriva unui dușman comun.

La 22 iunie 1941 Germania hitleristă a atacat Uniunea Sovietică. În aceeași seară, vorbind la radio, Churchill declara că deși a fost și rămâne în principiu un adversar al comunismului, englezii vor acorda Rusiei tot sprijinul de care sînt capabili. Deși și după această dată între conducătorii celor două state au mai existat conflicte, frecuşuri, atmosferă de răceală, relațiile anglo-sovietice au intrat pe un nou făgaș, al colaborării în luptă pentru înfrîngerea Germaniei naziste. La 12 iulie 1941 a fost semnat la Moscova pactul de ajutor militar mutual între Anglia și U.R.S.S. urmat de încheierea unor pakte asemănătoare între guvernul sovietic și guvernele în emigrație ale unor state cotoprite de naziști, care își aveau reședința la Londra.

Din lectura cărții lui Maiski se desprind două coordonate principale ce au stat în centrul activității sale la Londra în perioada 22 iunie 1941 — iulie 1943: livrarea către Uniunea Sovietică a diverselor materiale de război și deschiderea unui al doilea front în Europa.

Fiind convinse că luptele ce se desfășurau pe frontul din răsărit erau hotărîtoare pentru soarta întregului război, guvernele englez și american au acordat Uniunii Sovietice în anul 1941, cînd hitleriștii ajunseseră la porțile Moscovei și Leningradului, lend-lease-ul (livrarea celor necesare războiului sub formă de „împrumut și închiriere“, urmînd ca datoria să fie achitată după război, fie prin restituirea bunurilor primite — dacă acestea își mai păstrau valoarea —, fie compensînd împrumutul prin produse, mărfuri

sau prin alte mijloace). În lucrare sînt arătate împrejurările acordării acestei legi, modul cum erau organizate transporturile din Anglia și S.U.A. în U.R.S.S. și greutățile ce trebuiau învinse, conflictele dintre Stalin și Churchill pe aceste probleme și activitatea desfășurată de Maiski, în colaborare cu diferiți oameni politici englezi, pentru aplanarea lor, creșterea popularității Uniunii Sovietice în Anglia, ca urmare a luptelor eroice și a victoriilor obținute de ostașii sovietici împotriva hitleriștilor în iarna anului 1941—1942 etc. Reproducînd un tabel din memoriile lui Churchill, care înfățișa situația convoaielor nordice, I. M. Maiski arată că între octombrie 1941, cînd au început să fie transportate primele convoaie și pînă la sfîrșitul anului 1942, au fost expediate în U.R.S.S. un număr de 283 de transporturi (124 engleze și 159 americane), dintre care 219 au sosit la destinație (p. 319). În afară de livrările făcute pe baza lend-lease-ului, ajutoare importante au fost colectate prin intermediul Crucii Roșii și al altor organizații de ajutorare a Rusiei sovietice. Oameni din cele mai diferite pături sociale, de la miniștri și pînă la simpli muncitori, colective ale unor întreprinderi, școli, instituții etc. au donat diferite sume sau îmbrăcăminte, încercînd să sprijine și pe această cale lupta eroică a popoarelor Uniunii Sovietice împotriva nazismului. În întreaga Anglie au fost create fonduri de ajutorare a Rusiei, din conducerea căroră făceau parte personalități marcante ale vieții politice, științifice sau culturale engleze: Fondul Crucii Roșii de pe lîngă ambasada sovietică, Fondul național anglo-sovietic pentru ajutor medical, Comitetul pentru prietenia anglo-sovietică, Fondul pentru ușurarea situației femeilor și copiilor din Rusia sovietică, Fondul celor cinci arte, Comitetul de femei anglo-sovietic, Fondul tradeunionurilor. „Cea mai importantă și cea mai vastă organizație de Cruce Roșie în Anglia în perioada războiului a fost, fără îndoială, Fondul de ajutorare a Rusiei, condus de d-na Churchill...“ spune I. M. Maiski. Sumele colectate de aceste fonduri s-au ridicat pînă la mijlocul anului 1943 la circa 4 400 000 de lire, iar pînă la sfîrșitul războiului la peste 10 milioane de lire (p. 336). Cu banii colectați de aceste or-

ganizații au fost cumpărate și expediate în Uniunea Sovietică medicamente, instrumente medicale, îmbrăcăminte calduroasă, au fost construite spitale pentru ostașii răniți etc.

O problemă deosebit de importantă, care și-a pus amprenta pe evoluția relațiilor anglo-sovietice după 22 iunie 1941, a fost deschiderea celui de-al doilea front în Europa. Necesitatea acestuia, arată I. M. Maiski, „a apărut chiar din prima zi a dezlănțuirii atacului hitlerist împotriva U.R.S.S. și deși această problemă a constituit obiectul unor serioase tratative între Moscova și Londra încă în cursul anului 1941, ea a devenit deosebit de acută în anul 1942” (p. 241). În mesajul din 3 septembrie 1941 adresat lui Churchill, între altele, Stalin cerea „...să se creeze încă în acest an, undeva în Balcani sau în Franța, un al doilea front, care să poată sustrage de pe frontul răsăritean 30—40 de divizii germane...” (p. 186).

În anii 1942—1943, în condițiile create după intrarea în război a Statelor Unite, arată autorul, „*problema celui de-al doilea front apărea în zilele acelea ca un moment principal, dominant față de toate celelalte probleme diplomatice*” (subl. a. p. 243). Ea a revenit cu deosebită frecvență în discuțiile dintre conducătorii sovietici și anglo-americani. În mai 1942, cu prilejul vizitei la Londra a lui Molotov, acesta a cerut cu o deosebită insistență deschiderea celui de-al doilea front, dar Churchill nu a promis decât o intensificare a bombardării Germaniei și efectuarea unor pregătiri energice în vederea invaziei Franței în anul 1943. În tratativele dintre Molotov și Roosevelt, desfășurate câteva zile mai târziu, s-a căzut de acord asupra unui comunicat în care se spunea că cele două părți au ajuns la „o deplină înțelegere în privința sarcinilor imediate ale creării celui de-al doilea front în Europa în 1942” (p. 286), cu care s-a declarat de acord și Churchill. Cu același prilej însă premierul britanic a înmînat lui Molotov un memorandum, din lectura căruia reieșea foarte clar că cel de-al doilea front nu va fi deschis în anul 1942. Problema creării unui nou front în Europa — se relevă în lucrare — a revenit cu tărie și în discuțiile din august 1942 de la Moscova, între Stalin și

Churchill, existînd chiar primejdia să provoace un profund dezacord între cei doi conducători (p. 308). Se știe că în locul celui de-al doilea front în Europa, Churchill a oferit operația „Tortă” (invadarea Africii de Nord), ca principală operație anglo-americană în 1942—1943.

După încheierea acestei operații, la mijlocul lunii mai 1943, potrivit promisiunii lui Churchill și Roosevelt, repetată și în timpul Conferinței de la Casablanca, urma să se organizeze invazia în nordul Franței. În mai 1943 a avut loc la Washington o nouă întâlnire Churchill—Roosevelt unde s-a stabilit amînarea deschiderii celui de-al doilea front în Franța pînă în primăvara anului 1944. Hotărîrile Conferinței de la Washington, arată I. M. Maiski, au produs la Moscova o iritare extremă. În mesajul din 11 iunie 1943 adresat lui Roosevelt, Stalin declara că guvernul sovietic „nu consideră posibil să-și dea adeziunea la o asemenea hotărîre, care a fost luată fără participarea sa și fără să se fi făcut încercarea de a discuta împreună această foarte importantă problemă” (p. 380). În semn de nemulțumire față de anglo-americani, I. M. Maiski a fost rechemat de la Londra „pentru consultări”, formula cea mai obișnuită adoptată de uzanțele diplomatice în asemenea cazuri, în locul său rămînînd un însărcinat cu afaceri. O direcțivă similară a primit și ambasadorul sovietic la Washington, M. M. Litvinov.

„Amintirile unui ambasador sovietic” de I. M. Maiski oferă cititorilor date interesante privind politica externă a U.R.S.S. în ajunul și în timpul celui de-al doilea război mondial, evoluția legăturilor diplomatice anglo-sovietice și a poziției celor mai diferite pătri sociale din Anglia față de U.R.S.S. în anii 1939—1943. În această lucrare autorul depășește cadrul strict al memoriilor și, de pe pozițiile istoriografiei sovietice, polemizează cu unii autori străini.

Subliniind utilitatea unor astfel de traduceri, încheiem prezentarea lucrării lui I. M. Maiski cu un apel către editurile noastre ca în viitor să acorde o mai mare atenție publicării unor lucrări memorialistice, aparținînd și altor personalități politice.

A. SIMION

Sesiune științifică consacrată aniversării a 20 de ani de la proclamarea Republicii

Între 22 și 24 decembrie 1967 s-au desfășurat la București lucrările sesiunii științifice consacrate împlinirii a două decenii de la instaurarea Republicii. Sesiunea a fost organizată de Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutul de cercetări economice, Institutul de filozofie și Institutul de istorie „Nicolae Iorga” ale Academiei Republicii Socialiste România.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Grigore Comartin, rectorul Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. În ședința plenară, participanții la sesiune au ascultat comunicările: *Mișcarea antidinastică și republicană din România (1869—1871)*, de prof. univ. V. Maciu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, și lector univ. I. Șendrulescu — Universitatea București; *Poziția Partidului Comunist Român față de monarhie (1921—1944)*, de N. Goldberger, prim-adjunct al directorului Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., și conf. univ. dr. N. Popescu, șef de sector la același institut; *Premisele social-politice ale înlăturării monarhiei și proclamării Republicii*, de conf. univ. A. Petric, prorector al Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., și Gh. Tuțui, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Cu privire la relația dintre general și particular în construcția socialistă*, de dr. I. Rădulescu și lector univ. P. Pinzaru; *Principalele etape și trăsături ale construirii economiei socialiste în*

România, de prof. univ. dr. E. Hutîra și conf. univ. Fl. Balaure, prorectori ai Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Socialismul și evoluția vieții naționale a popoarelor*, de conf. univ. dr. C. Vlad; *Național și internațional în dezvoltarea contemporană*, de prof. univ. dr. C. Petre, prorector al Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., și I. Florea; *România, factor activ al vieții internaționale*, de conf. univ. dr. C. Florea, redactor șef-adjunct al revistei „Lumea”.

În continuare, lucrările sesiunii s-au desfășurat pe secții: *economie, filozofie-sociologie, istorie*, în cadrul cărora au fost expuse 48 de comunicări, urmate de discuții și concluzii. La secția istorie au fost prezentate comunicările: *Proclamarea Republicii Populare Române, încununare a ideii de republică în mișcarea muncitorească și democratică din România*, de conf. univ. dr. N. Petreanu, decan al facultății de istoria mișcării muncitorești a Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., și dr. V. Arimia, director adjunct al Arhivelor statului; *Lupta maselor din Transilvania împotriva habsburgilor*, de prof. univ. dr. docent L. Banyai — Universitatea București și Gh. Bodea, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., filiala Cluj; *Manifestări antidinastice și republicane în România (1872—1900)*, de M. Florescu, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Poziția mișcării socialiste față de monarhie și republică*, de I. Iacoș, șef de sector la Institutul de studii istorice

și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., și A. Porțeanu, cercetător la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei; *Acțiunea de destrămare a vieții politice din România desfășurată de regele Carol al II-lea*, de conf. univ. dr. N. Lupu — Universitatea București; *Acțiuni antimonarhice între 1918 și 1940*, de dr. Maria Covaci, cercetător, și dr. Gh. Unc, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Lupta antimonarhică reflectată în artă și literatură*, de I. Ilincioiu, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Considerațiuni cu privire la schimbările intervenite în conținutul organelor de stat în perioada 1944—1950*, de lector univ. dr. T. Caraciuc — Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Proclamarea Republicii Populare Române*, de P. Nichita, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Ecoul internațional al proclamării Republicii Populare Române*, de conf. univ. J. Brill, lector univ. T. Negulescu și lector univ. I. Călin — Academia de științe so-

cial-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Politica de alianțe a Partidului Comunist Român în etapa democratică a revoluției populare*, de I. Lupescu, director adjunct al Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, și doctorand Șt. Lache — Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Aspecte ale raporturilor de clasă în perioada luptei pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice (august 1944—decembrie 1947)*, de conf. univ. dr. M. Fătu — Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Contribuția Partidului Comunist Român la fundamentarea principiilor cercetării istoriei patriei și a mișcării muncitorești din România*, de lector univ. C. Mocanu — Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Industrializarea și implicațiile ei în dezbaterea economiștilor burghezi din România interbelică*, de conf. univ. dr. N. Ivanciu — Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.

Susținerea unei teze de doctorat

În ziua de 15 noiembrie 1967, în fața Consiliului științific al Facultății de istorie a Universității din București a avut loc susținerea tezei de doctorat: *Situația materială a clasei muncitoare din România în perioada 1934—1938* de către lector univ. Puia Ilie.

Materialele prezentate de referenții științifici oficiali prof. univ. dr. docent Ladislau Banyai, conf. univ. dr. Victor Axenciuc, conf. univ. dr. Aurel Loghin și conf. univ. Aron Petric, ca și luările de cuvânt ale acad. Andrei Oțetea și prof.

univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, au apreciat lucrarea ca o contribuție valoroasă la cunoașterea situației clasei muncitoare într-una din etapele importante ale istoriei contemporane a României.

În urma discutării publice a lucrării, Consiliul științific al Facultății de istorie a hotărât în unanimitate acordarea titlului de doctor în istorie tovarășului Puia Ilie.

СОДЕРЖАНИЕ

С Т А Т Ь И

Внутреннее и международное значение боевых выступлений трудящихся Румынии в 1933 г.: <i>Титу Джемордэску</i>	3
Единая рабочая партия — выражение завершения политического, идейного и организационного единства рабочего класса Румынии: <i>К. Бэрбулеску</i>	16
Доктор ПЕТРУ ГРОЗА — выдающийся деятель и пламенный борец: <i>Г. И. Ионица</i>	27

СООБЩЕНИЯ

Избирательные программы политических партий и группировок, участвовавших в парламентских выборах 1946 г.: <i>М. Фэту</i>	43
Международный отклик восстания румынских крестьян 1888 г.: <i>А. Харша, Л. Гергей</i>	57
Венский диктат — грубое попрание независимости и суверенитета Румынии: <i>Тр. Бунеску</i>	69
Новые данные о борьбе крестьян Молдовы за землю в 1918—1921 гг. <i>Л. Ешану, И. Саизу</i>	85
Восстание румынских матросов черноморского флота (1918) <i>Ал. Б. Кэлин</i>	96
120 годовщина французской февральской революции 1848 г. «Трансильванская Газета» и революция во Франции: <i>И. Александреску</i>	101

ДИСКУССИОННЫЕ МАТЕРИАЛЫ

Политическая наука и ее актуальность	109
Предмет политической науки: <i>М. Войкулеску</i>	113

ПАМЯТНЫЕ СТАТЬИ

● ЙОН ЙОНЕСКУ ИЗ БРАДА ● ЕУДЖЕН ЛУПУ ● АЛЕКСАНДРУ ДОБРОДЖАНУ-ГЕРЯ ● ОЧКО ТЕРЕЗА	126
---	-----

РЕЦЕНЗИИ — БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

- КОРНЕЛИЯ БОДЯ: «Борьба румын за национальное единство, 1834—1849», Издательство Академии Наук Социалистической Республики Румынии, 1967, том XVI, 390 стр.; КОНСТАНТИН К. ДЖУРЕСКУ: «Трансильвания в истории румынского народа», Научное издательство, 1967 г., 162 стр.; НИКИТА АДЭНИЛОАЙЕ, ДАН БЕРИНДЕЙ: «Аграрная реформа 1864 г.», Издательство Академии Наук Социалистической Республики Румынии, 1967 г., 364 стр.; НИКОЛАЕ ТИТУЛЕСКУ: «Речи», Научное издательство, 1967 г., 624 стр.; И. М. ОПРЯ: «Плодотворный этап из истории румыно-советских дипломатических отношений. 1928—1936 г.», Научное издательство, 1967 г., 104 стр.; «Исследования и статьи во вопросам истории», IX-ый том, Научное издательство, 1967 г., 368 стр.; ИОН ЙОНЕСКУ-ПУЦУРЬ, ГЕОРГЕ СТОЙКА, ИЛИЕ РЭДУЛЕСКУ: «Великая Октябрьская Революция и рабочее движение Румынии», Издательство политической литературы, Москва, 1967, стр. 126 С. В. НИКОНОВА: «Германия и Англия от Локарно до Лоссан», Москва, Издательство Наука, 1967 г., 344 стр.; БАЗИЛЬ ДАВИДСОН: «Черная мать—Африка: годы испытаний», Политическое издательство, 1967 г., 352 стр. и 24 иллюстрации; М. И. МАЙСКИЙ: «Воспоминания советского посла. Война (1939—1943 гг.)», Политическое издательство, 1967 г., 448 стр. 143

ЗАМЕТКИ

Научная сессия, посвященная 20-летию провозглашения Республики	183
Защита докторских диссертаций	184

SOMMAIRE

ARTICLES

La signification interne et internationale des luttes des ouvriers roumains en 1933:
<i>Titu Georgesco</i>	3
Le parti unique ouvrier, expression du parachèvement de l'unité politique, idéologique et d'organisation de la classe ouvrière de Roumanie: <i>C. Bărbulesco</i>	16
Un éminent homme d'État et chaleureux patriote, le docteur Petru Groza: <i>Gh. I. Ioniță</i>	27

COMMUNICATIONS

Les programmes électoraux des partis et groupes politiques qui ont participé aux élections parlementaires de 1946: <i>M. Fătu</i>	43
L'écho international de l'émeute des paysans roumains de 1888: <i>A. Harșa, L. Gergely</i>	57
Le Diktat de Vienne — brutale violation de l'indépendance et de la souveraineté de la Roumanie: <i>Tr. Bunesco</i>	69
Nouvelles données concernant la lutte pour les terres des paysans de Moldavie durant les années 1918—1921: <i>L. Eșanu, I. Saizu</i>	85

La revolte des marins roumains de la Flotte de la Mer Noire (1918): <i>Al. B. Călin</i>	96
120 ans depuis la révolution française de février 1848. „La Gazette de Transylvanie“ et la révolution de France: <i>I. Alexandresco</i>	101

DISCUSSIONS

La science politique et son actualité	109
Sur l'objet de la science politique: <i>M. Voiculesco</i>	113

ÉVOCATIONS

• ION IONESCO DE LA BRAD • EUGEN LUPU • ALEXANDRU DOBROGEANU-GHEREA • OCSKO TEREZĂ.....	126
---	-----

COMPTE-RENDUS. NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

CORNELIA BODEA: „La lutte des Roumains pour l'unité nationale. 1834—1849“, Éditions de l'Académie de la République Socialiste la Roumanie, 1967, XVI + 390 p.; CONSTANTIN C. GIURESCO: „La Transylvanie dans l'histoire du peuple roumain“, Éditions scientifiques, 1967, 162 p.; NICHITA ADĂNILOAIE, DAN BERINDEI: „La réforme agraire de 1864“, Éditions de l'Académie de la République Socialiste la Roumanie, 1967, 364 p.; NICOLAE TITULESCO: „Discours“, Éditions scientifiques, 1967, 624 p.; I. M. OPREA: „Une étape fertile de l'histoire des relations diplomatiques roumaines-soviétiques. 1928—1936“, Éditions scientifiques, 1967, 104 p.; „Essais et articles d'histoire“, tome IX, Éditions scientifiques, 1967, 368 p.; ION POPESCU-PUTURI, GHEORGHE STOICA, ILIE RĂDULESCO: „La grande Révolution Socialiste d'Octobre et le mouvement ouvrier de Roumanie“, Éditions pour la littérature politique, Moscou, 1967, 126 p.; S. V. NIKONOVA: „L'Allemagne et l'Angleterre de Locarno à Lausanne“, Moscou, Éditions Nauka, 1967, 344 p.; BASIL DAVIDSON: „La Mère noire. Afrique: les années des épreuves“, Éditions politiques, 1967, 352 p. + 24 illustrations; M. I. MAISKI: „Les souvenirs d'un ambassadeur soviétique. La guerre (1939 — 1943)“, Éditions politiques, 1967, 448 p.....	143
---	-----

INFORMATIONS

Session scientifique consacrée à l'anniversaire de 20 ans depuis la proclamation de la République	183
Thèses de doctorat soutenues.	184

INHALTSVERZEICHNIS

ARTIKEL

Die innere und internationale Bedeutung der Kämpfe der rumänischen Arbeiterschaft von 1933: <i>Titu Georgescu</i>	3
Die Arbeiterereinheitspartei — Ausdruck der Vollendung der politischen, ideologischen und organisatorischen Einheit der Arbeiterklasse Rumäniens: <i>C. Bărbulescu</i>	16
Ein hervorragender Staatsmann und begeisterter Patriot — Dr. Petru Groza: <i>Gh. I. Ioniță</i>	27

MITTEILUNGEN

Die Wahlprogramme der politischen Parteien und Gruppierungen, die an den Parlamentswahlen von 1946 teilnahmen: <i>M. Fătu</i>	43
Der internationale Widerhall des rumänischen Bauernaufstands von 1888: <i>A. Harşa, L. Gergely</i>	57
Das Wiener Diktat — eine brutale Verletzung der Unabhängigkeit und Souveränität Rumäniens: <i>Tr. Bunescu</i>	69
Neue Daten über den Kampf der Bauern der Moldau um Boden in den Jahren 1918—1921: <i>L. Eşanu. I. Saizu</i>	85
Der Aufstand rumänischer Matrosen der Schwarzmeerflotte (1918): <i>Al. B. Călin</i>	96
120 Jahre seit der französischen Revolution im Februar 1848. „Gazeta de Transilvania“ und die Revolution in Frankreich: <i>I. Alexandrescu</i>	101

DISKUSSIONEN

Die Staatswissenschaft und ihre aktuelle Bedeutung.....	109
Über den Gegenstand der Staatswissenschaft: <i>M. Voiculescu</i>	113

ZUM ANDENKEN AN:

• ION IONESCU DE LA BRAD • EUGEN LUPU • ALEXANDRU DOBROGEANU-GHEREA • TEREZA OCSKO.....	126
---	-----

REZENSIONEN — BIBLIOGRAPHISCHE ANMERKUNGEN

CORNELIA BODEA: „Der Kampf der Rumänen für nationale Einheit. 1834 — 1849“, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, 1967, XVI + 390 S; CONSTANTIN C. GIURESCU: „Siebenbürgen in der Geschichte des rumänischen Volkes“, Wissenschaftlicher Verlag, 1967, 162 S; NICHITA ADANILOAIE, DAN BERINDEI: „Die Agrarreform von 1964“, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, 1967, 364 S; NICOLAE TITULESCU: „Reden“, Wissenschaftlicher Verlag, 1967, 624 S; I.M. OPREA: „Eine erspriessliche Etappe in der Geschichte der rumänisch-sowjetischen diplomatischen Beziehungen. 1928—1936“, Wissenschaftlicher Verlag, 1967, 368 S; ION POPESCU-PUȚURI, GHEORGHE STOICA, ILIE RĂDULESCU: „Die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution und die Arbeiterbewegung in Rumänien“, Verlag für politische Literatur, Moskau, 1967, 126, S.; S. V. NIKONOVA: „Deutschland und England von Locarno bis Lausanne“, Moskau, Verlag Nauka, 1967, 344 S; BASIL DAVIDSON: „Die schwarze Mutter. Afrika: Jahre der Prüfungen“, Politischer Verlag, 1967, 352 S + 24 Abbildungen; M.I. MAISKI: „Erinnerungen eines sowjetischen Botschafters. Der Krieg (1939—1943)“, Politischer Verlag, 1967, 448 S.	143
---	-----

INFORMATIONEN

Wissenschaftliche Tagung zu Ehren des 20. Jahrestages der Ausrufung der Republik.	183
Verteidigung einiger Doktordissertationen	184

CONTENTS

ARTICLES

Internal and international significance of the 1933 struggles of the Romanian workers: <i>Titu Georgescu</i>	3
United Workers' Party — expression of completing the political, ideological and organizational unity of the working class of Romania: <i>C. Bărbulescu</i>	16
Prominent statesman and ardent patriot — Dr. Petru Groza: <i>G. I. Ioniță</i>	27

PAPERS

Election programmes of the political parties and groupings that took part in the 1946 parliamentary elections: <i>M. Fătu</i>	43
International echo to the Romanian peasants' uprising of 1888: <i>A. Harșa, I. Gergely</i>	57
The Vienna Diktat — brutal violation of Romania's independence and sovereignty: <i>T. Bunescu</i>	69
New data on the Moldavian peasants' struggle for land, between 1918 and 1921: <i>L. Eșanu, I. Saizu</i>	85
The Mutiny of the Rumanian sailors of the Black Sea Navy (1918): <i>Al. B. Călin</i>	96
120 years since the French revolution of February 1848. "Gazeta de Transilvania" (the Gazette of Transylvania) and the French revolution: <i>I. Alexandrescu</i> ..	101

DISCUSSIONS

Political science and its actuality	109
On the object of political science: <i>M. Voiculescu</i>	113

RECOLLECTIONS

• ION IONESCU DE LA BRAD • EUGEN LUPU • ALEXANDRU DOBROGEANU-GHEREA • OCSKO TEREZA	126
--	-----

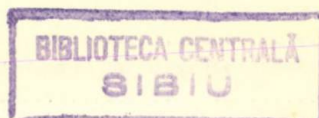
REVIEWS — BIBLIOGRAPHIC NOTES

CORNELIA BODEA: „The struggle of the Romanians for national unity, 1834—1849“, Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, 1967, XVI and 380 pages; CONSTANTIN C. GIURESCU: "Transylvania in the history of the Romanian people", Publishing House for Scientific Literature, 1967, 162 pages; NICHITA ADANILOAIE, DAN BERINDEI: "Land Reform of 1864", Publishing House of the Academy of the	
--	--

Socialist Republic of Romania, 1967, 364 pages; NICOLAE TITULESCU: "Speeches", Publishing House for Scientific Literature, 1967, 624 pages; I.M. OPREA: "A fruitful stage from the history of Romanian-Soviet diplomatic relations 1928 — 1936", Publishing House for Scientific Literature, 1967, 104 pages; "Studies and Articles of History", volume IX, Publishing House for Scientific Literature, 1967, 368 pages; S. V. NIKONOVA: "Germany and England from Locarno to Lausanne", Moscow, Nauka Publishers, 1967, 344 pages; ION POPESCU-PUȚURI, GHEORGHE STOICA, ILIE RĂDULESCU: "The Great October Socialist Revolution and the working-class movement of Romania", Publishing House for Political Literature, Moscow, 1967, 126 pages; BASIL DAVIDSON: "The black mother — Africa: years of trials and tribulations", Publishing House for Political Literature 1967, 352 pages and 24 illustrations; M.I. MAISKI: "Memoirs of a Soviet Ambassador. The 1939 — 1943 War", Publishing House for Political Literature, 1967, 448 pages.	143
--	-----

INFORMATION

Scientific session on the 20th anniversary of the proclamation of the Republic	183
Defending theses for doctorand	184

Colecțiile „BIBLIOTECA ANALE” și „EVOCĂRI”

Începînd cu anul 1968, vor apărea două noi colecții : „BIBLIOTECA ANALE” și „EVOCĂRI”, editate sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

„BIBLIOTECA ANALE” pune la îndemîna unui însemnat număr de cititori, dornici să acumuleze noi cunoștințe, monografii originale pe probleme fundamentale ale istoriei vieții sociale și politice din România, antologii precedate de studii din opere ale unor recunoscuți reprezentanți ai gândirii social-politice românești, culegeri de memorii inedite ale unor oameni politici participanți la evenimente istorice importante.

Amintim dintre lucrările pregătite : **C. Dobrogeanu-Gherea** — pagini antologice, **N. D. Cocea** — memorii din perioada celui de al doilea război mondial, **Unirea** — 1918, memorii — **C. Argetoianu** ș.a.

Colecția „EVOCĂRI” va cuprinde biografiile ale militanților de seamă ai mișcării muncitorești și revoluționare din România : **Ștefan Gheorghiu, I.C. Frimu, Zamfir Arbore, Eugen Rozvan, Ilie Pintilie, Constantin Ivănuș, G. M. Vasilescu** și alții. Evocările vor oferi un bogat material privind lupta dîră dusă de aceștia pentru organizarea clasei muncitoare pe principii revoluționare, pentru apărarea intereselor generale ale oamenilor muncii, împotriva fascismului, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru instaurarea societății socialiste. Lucrările tipărite vor oglindi de asemenea lupta de idei pentru clarificarea unor probleme teoretice care priveau aprecierea diferitelor etape istorice.

Redactori : **Mamina Ion, Rauș Nicolae, Simion Aurică, Smârcea Virgil**

Tehnoredactor : **Lucian Alexandru**

Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției este : București, strada Ministerului nr. 4, telefon : 17.01.60. interior 442 ; 722 ; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare o dată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei ; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an — 36 lei.

Lei 6

1
1961

T 8924

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

124

ANUL XIV

2-3

1962

1990

0 JUL. 2005

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BĂRBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef
adjunct, GEORGESCU TITU — redactor-șef, MACIU VASILE,
MATEI GHEORGHE, MUNTEANU N. G., NICHITA PARASCHIVA,
PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE — secretar de redacție,
ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA GHEORGHE.

78924

BIBLIOTECA „ASTRA”
SIBIU

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LINGĂ C.C. AL P.C.R.

2014

2-3

1968

SUMAR

PLENARA C.C. AL P.C.R. DIN 22-25

APRILIE 1968

*** Hotărâri istorice	3
*** Un act de înalt umanism	18

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI KARL MARX

ION POPESCU-PUȚURI : Marxismul și contemporaneitatea	39
DAMIAN HUREZEANU, ION BULBOREA : Karl Marx și științele sociale	46
ION FLOREA : Marx despre obiectivitatea relațiilor sociale	64
CONSTANTIN GRUICI : Dialectica marxistă și analiza modului de producție socialist	71

120 DE ANI DE LA REVOLUȚIA DIN 1848

LUCREȚIU PATRAȘCANU : Adevăratul 1848	82
VASILE NICULAE, MARIN FLORESCU : 1848 în tradițiile mișcării so- cialiste din România	111
Două figuri reprezentative ale revoluției de la 1848 : GHÉORGHE MAGHERU, EFTIMIE MURGU	122

ARTICOLE

CORNELIA BODEA : Ideea de unitate și continuitate în conștiința poporului român	135
VASILE NETEA, VASILE CURTICĂPEANU : Contribuția societăților cultural-patriotice românești la realizarea unității naționale	154
VIORICA VARGA : Socialismul utopic în gândirea social-politică românească (sec. XIX)	174
ARON PETRIC : Criza dinastică (1927—1930)	186

COMUNICĂRI

Institutul „Maurice Thorez” din Paris : VICTOR JOANNÈS (Franța). X Anschluss-ul și consecințele sale politice asupra continentului euro- pean : TRAIAN CARACIUC	201 206
---	------------

9993 ✓

+ Antanta balcanică și efortul de securitate colectivă în Europa (1934—1936) : CRISTIAN POPIȘTEANU	220
Probleme ale istoriei moderne și contemporane a Europei centrale și sud-estice : VIORICA MOISUC	236

DISCUȚII

Constituirea Asociației române de științe politice (A.R.S.P.)	246
Despre știința politică : IOAN CETERCHI	251
Mici însemnări pe marginea unei probleme mari — națiunea : MARIA COLCERIU-LEISS	270

RECENZII • NOTE BIBLIOGRAFICE

MAURICE DUVERGER : „La démocratie sans le peuple”, Editions du Seuil, Paris, 1967, 250 p. ; Destrămarea imperiului austro-ungar. Reflecții pe marginea lucrării lui Leo Valiani ; „Z pola walki” nr. 1—4/1967 ; „Izvestiia na instituta po istoriiu na B.K.P.” nr. 16 și 17/1967 ; „Reprezentanțele diplomatice ale României”, vol. I (1859—1917), Editura politică, București, 1967, 404 p. ; AUGUSTIN DEAC : „1907 văzut peste hotare”, Editura științifică, București, 1967, 296 p. ; P.S. AURELIAN : „Opere economice”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 402 p. ; ION CUPȘA : „Armata română în campaniile din anii 1916—1917”, Editura militară, București, 1967, 340 p. ; EUGENIU SPERANȚIA : „Figuri universitare”, Editura tineretului, București, 1967, 120 p. ; AL. CEBUC, C. MOCANU : „Din istoria transporturilor de călători în România”, Editura științifică, București, 1967, 232 p.	278
--	-----

INFORMAȚII

La 150 de ani de la nașterea lui Karl Marx	312
Simpozion consacrat aniversării a 20 de ani de la făurirea partidului unic al clasei muncitoare din România	324
Simpozion cu tema : „Probleme de teoria istoriei”	325
A IV-a sesiune de comunicări a muzeelor	326
Festivități în R.S.F. Iugoslavia cu prilejul semicentenarului revoltei marinarilor de la Kotor	327
Ciclu de conferințe pe teme istorice	327

HOTARÎRI ISTORICE

Istoria dovedește că principialitatea și maturitatea politică a partidului comunist, care implică un înalt simț de răspundere față de soarta țării, se manifestă în capacitatea sa de a-și întemeia activitatea pe cunoașterea temeinică a complexității condițiilor concrete în care își desfășoară munca și de a aprecia cu toată obiectivitatea realizările obținute pe parcursul existenței lui, în întreaga sa politică. Trecerea în revistă, oît de sumară, a drumului parcurs de poporul nostru în anii revoluției și construcției socialiste ne înfățișează astăzi imaginea progreselor incontestabile realizate, sub conducerea Partidului Comunist Român, în toate domeniile vieții economice și sociale.

Prin munca și lupta eroică, plină de sacrificii, a poporului român a fost realizată victoria deplină și definitivă a socialismului la orașe și sate ; a fost lichidată pentru totdeauna exploatarea omului de către om, s-a pus temelia dezvoltării continue și în ritm rapid a forțelor de producție, a crescut întregul potențial economic al țării.

Victoria socialismului a dat societății românești un caracter unitar, bazat pe comunitatea de interese și aspirații ale tuturor celor ce muncesc, pe alianța indestructibilă dintre clasa muncitoare — care, situîndu-se în fruntea luptei pentru progres economic și social, s-a dovedit la înălțimea misiunii sale istorice — cu țărănimea cooperatistă și intelectualitatea patriei noastre.

Profunde transformări în structura societății au creat condiții optime pentru cimentarea și înflorirea națiunii, iar aplicarea consecventă a politicii naționale marxist-leniniste a Partidului Comunist Român a dus la asigurarea deplinei egalități, de drept și de fapt, a tuturor cetățenilor patriei noastre, indiferent de naționalitate.

Schimbările survenite în structura socială a țării, activitatea educativă intensă desfășurată de partid au influențat puternic dezvoltarea

conștiinței socialiste, profilul moral și spiritual al oamenilor, deschizând calea pătrunderii tot mai largi în mase a concepției științifice despre lume și viață, a idealurilor înaintate, a umanismului și eticii socialiste.

Consecvent Țelurilor profund umaniste ale socialismului, Partidul Comunist Român pune în centrul activității sale grija față de om, preocuparea pentru crearea condițiilor materiale necesare îmbunătățirii pe toate planurile a vieții oamenilor muncii și ridicării nivelului de civilizație și cultură al întregului nostru popor, pentru făurirea climatului politic și spiritual care să permită afirmarea și dezvoltarea deplină a personalității, a talentelor și energiilor creatoare ale tuturor cetățenilor patriei noastre.

Ritmul susținut în care se desfășoară procesul de industrializare socialistă a țării, realizările în direcția dezvoltării și perfecționării agriculturii socialiste, activitatea în sfera creației spirituale și a răspindirii științei și culturii în masele largi ale poporului, rezultatele obținute pe planul continuei îmbunătățiri a nivelului de trai al tuturor categoriilor populației, ca și pe cel al perfecționării democratismului orînduirii noastre socialiste, atestă justetea liniei politice a partidului de desăvîrșire a construcției socialismului.

Toate aceste realizări au fost obținute printr-o permanentă înfruntare și înlăturare a unor mari dificultăți generate de moștenirea grea a trecutului, de existența elementelor contrarevoluționare, de amploarea și complexitatea sarcinilor ridicate de procesul făuririi unei societăți noi, de insuficienta experiență politică și organizatorică, de presiunea forțelor retrograde interne și a celor din exterior.

Sub conducerea partidului comunist, care a reușit, de asemenea, să depășească diferite manifestări subiectiviste din propriile sale rînduri, poporul român a realizat o operă constructivă măreață, care situează România în rîndul țărilor aflate în plin avînt economic, politic și social.

Un moment de o excepțională însemnătate în evoluția societății noastre socialiste a fost marcat de Congresul al IX-lea al partidului, atît prin amplul program de măsuri în vederea dezvoltării bazei tehnico-materiale a socialismului, a întăririi independenței și suveranității naționale, a ridicării sistematice a bunăstării poporului, cît și prin directivele privitoare la perfecționarea conducerii activității economice, politice, sociale, dezvoltarea continuă a democrației de partid și a democrației socialiste, ridicarea pe o treaptă superioară a învățămîntului de toate gradele, precum și a muncii de cercetare științifică, a creației artistice.

Sub semnul liniei politice trasate de Congresul al IX-lea, de perfecționare consecventă a tuturor domeniilor vieții sociale, se înscriu în ultimii ani toate preocupările și eforturile partidului, ale întregului popor, măsurile adoptate de plenarele C.C. al P.C.R. și de Conferința Națională a partidului din decembrie 1967 — sintetizare a experienței dobîndite de

partid în transformarea revoluționară a societății —, măsuri cu adânci implicații în întreaga noastră dezvoltare economică și socială. În conformitate cu spiritul și metodele de lucru introduse cu tot mai multă consecvență, îndeosebi în perioada de după Congresul al IX-lea, în viața de partid, Conferința Națională a P.C.R. și, mai recent, plenara Comitetului Central al partidului din aprilie 1968 și-au întemeiat măsurile adoptate în vederea perfecționării unor sectoare de activitate de o mare însemnătate pentru viitorul patriei noastre, pe analiza realistă, obiectivă a realizărilor, ca și a deficiențelor care s-au manifestat în activitatea organelor și organizațiilor de partid și de stat în etapele deja parcurse.

Un loc de seamă în lucrările plenarei din 22—25 aprilie a.c. a ocupat problema perfecționării învățământului de toate gradele — important factor de progres în dezvoltarea societății, prin rolul pe care-l are de îndeplinit în ridicarea nivelului cultural-științific al populației. Socialismul și comunismul pot fi făurite numai pe baza întregului tezaur de valori științifice și culturale create de omenire, cu participarea activă a unor mase de oameni nu numai entuziaști, ci și instruiți, culti, capabili să înțeleagă și să minuiască cu competență aceste valori.

Trecîndu-se în revistă rezultatele obținute în anii construcției socialismului în dezvoltarea învățământului în țara noastră, se impun atenției o serie de realizări remarcabile, ca lichidarea neștiinței de carte într-un termen relativ scurt, generalizarea învățământului obligatoriu de 8 ani, lărgirea considerabilă a învățământului superior, gratuitatea învățământului de toate gradele și asigurarea ansamblului condițiilor materiale necesare accesului larg al tineretului la toate formele de învățămînt.

Activitatea amplă și perseverentă desfășurată de partid a dus la crearea unui numeros detașament de cadre didactice și de specialiști cu pregătire medie și superioară, care aduc o contribuție de mare însemnătate în întreaga noastră viață socială.

Dezvoltarea societății contemporane, ampla revoluție științifică și tehnică în plină realizare pun în fața procesului de învățămînt exigențe crescînde pe linia continuei lui modernizări, a accentuării caracterului profund științific al instrucției și educației.

Preocuparea conducerii partidului față de aceste exigențe s-a manifestat cu consecvență pe parcursul întregii lui activități ca partid de guvernămînt. Este bine cunoscută importanța pe care au avut-o reforma învățământului din 1948 și o serie de măsuri luate ulterior pentru perfecționarea conținutului învățământului și îndeosebi prin punerea la baza sa a concepției științifice, materialist-dialectice despre lume și prin lărgirea accesului la învățătură al oamenilor muncii.

Reforma din 1948 a cuprins însă, ca rezultat al nesocotirii tradițiilor progresiste și experienței pozitive a școlii românești, și măsuri greșite, de

natură organizatorică, cât și de fond, cu repercusiuni negative asupra dezvoltării învățământului și a pregătirii noilor generații. Astfel, s-a prevăzut scurtarea duratei învățământului de cultură generală, și aceasta într-o epocă în care volumul cunoștințelor științifice în lume se dublează aproape la fiecare 10 ani, determinând pe plan mondial o tendință generală de prelungire a învățământului. Ca urmare, s-a produs o diminuare a volumului de cunoștințe predate elevilor — în dauna unor discipline moderne, de mare importanță. Desființarea liceelor industriale, agricole și comerciale și crearea liceului unic, cu un conținut uniform și incomplet explică în parte de ce în anii care au urmat un număr mare de absolvenți nu au dobândit o pregătire corespunzătoare nivelului actual de dezvoltare a științei, tehnicii și culturii mondiale, ceea ce evident și-a pus amprenta asupra dezvoltării economiei, științei și culturii în țara noastră.

Preocupat de perfecționarea învățământului, P.C.R. a luat repetate măsuri menite să asigure îmbunătățirea procesului de învățămînt. Astfel, prin hotărîrea C.C. al P.C.R. și a Consiliului de Miniștri din iunie 1956 s-a prelungit durata școlii de cultură generală de la 10 la 11 ani, iar pe baza unui decret al Consiliului de Stat din 1961 durata învățământului de cultură generală a fost prelungită la 12 ani, generalizîndu-se totodată școala de 8 ani. Din anul școlar 1966/1967 au început să funcționeze licee de specialitate, cărora le revine rolul principal în formarea cadrelor de nivel mediu.

Asupra sarcinilor și problemelor ridicate de necesitatea perfecționării conținutului învățământului, ca și a sistemului lui de organizare, s-a insistat în repetate ocazii în perioada ultimilor ani, în cadrul unor plenare ale Comitetului Central sau al unor consfătuiri.

Conferința Națională a partidului din decembrie 1967, în cadrul măsurilor preconizate în vederea înfăptuirii cu consecvență a liniei politice trasate de Congresul al IX-lea, a dat directive concrete privind trecerea la îmbunătățirea radicală a sistemului de învățămînt, iar plenara Comitetului Central din aprilie a.c. a aprobat Directivele C.C. al P.C.R. privind dezvoltarea învățământului în Republica Socialistă România — sinteză a bogatei experiențe acumulate în acest domeniu în țara noastră, a tradițiilor progresiste ale școlii românești din trecut, ca și a realizărilor pozitive obținute în anii construcției socialiste, a experienței înaintate a învățământului pe plan mondial. Pe baza acestora, Marea Adunare Națională, în sesiunea sa din luna mai, a adoptat Legea învățământului.

Ideea călăuzitoare a recentelor directive este aceea că perfecționarea învățământului trebuie concepută pornind de la conținutul și trăsăturile caracteristice ale culturii contemporane, care se îmbogățește continuu și dobîndește note calitative noi, în funcție de numeroși factori, între care creșterea rapidă a volumului de cunoștințe ca urmare a cuceririlor știin-

tei și tehnicii, restructurarea substanțială a sistemului de idei în diversele domenii ale științei, diversificarea și specializarea accentuată a științelor, precum și apariția unor științe de sinteză cu caracter interdisciplinar, creșterea ponderii matematicii, fizicii și chimiei, a rolului științei în ansamblul vieții sociale, transformarea ei într-o adevărată forță de producție. „*Reflectarea în procesul de învățămînt a acestor caracteristici ale dezvoltării științei contemporane* — se subliniază în directive — *constituie o condiție esențială pentru asigurarea eficienței sociale a învățămîntului*“.

Întreaga activitate a școlii și universității este chemată să înarmeze tineretul cu cele mai înaintate cunoștințe științifice, cu concepția despre lume și societate care stă la baza politicii partidului nostru. Fiind un valoros instrument de educație comunistă a tineretului, învățămîntul trebuie să promoveze, prin întreaga sa activitate, ideologia marxist-leninistă, să se transforme într-un focar de luptă împotriva a tot ce este retrograd și învechit, împotriva tuturor concepțiilor idealiste, mistice, reacționare. Plenara a subliniat marile răspunderi și îndatoriri care revin în această privință corpului didactic și organizațiilor de partid și de tineret din școli și universități.

Directivele plenarei din aprilie privind dezvoltarea învățămîntului în țara noastră se înscriu, prin măsurile preconizate — începînd cu asigurarea bazei materiale și pînă la modernizarea structurii învățămîntului și perfecționarea conținutului, metodelor și mijloacelor de învățămînt —, în efortul general de modernizare a tuturor sectoarelor de activitate, corespunzător exigențelor societății noastre socialiste, ale celor mai înalte cuceriri ale civilizației contemporane.

Continuînd preocuparea pentru întărirea rîndurilor partidului și a rolului său conducător, plenara Comitetului Central a analizat informarea Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la compoziția partidului, la întărirea continuă a rîndurilor sale și intensificarea activității de educare a comuniștilor.

Problemele privitoare la întărirea rîndurilor partidului au fost dezbătute periodic în organele conducătoare de partid.

Ca rezultat al măsurilor adoptate, al creșterii influenței și prestigiuului partidului în mase, efectivul numeric al P.C.R. a crescut continuu, îmbunătățindu-se concomitent compoziția lui socială, profesională, pe sexe și naționalități. De la 595 400 de membri și candidați de partid în 1955, la Congresul al VII-lea al partidului, efectivul partidului s-a ridicat la 834 600 în 1960, la Congresul al VIII-lea, și a sporit în anii care au urmat, ridicîndu-se la 1 450 000 în perioada Congresului al IX-lea, pentru ca la 1 martie a.c. să se cifreze la 1 761 000. Aceste cifre reflectă nu numai o creștere considerabilă cantitativă, ci și continua îmbunătățire a compoziției partidului.

Pornind de la aceasta, plenara din aprilie a C.C. al P.C.R. a apreciat că compoziția socială, calitățile morale și profesionale pe care le întrunesc membrii de partid conferă organelor și organizațiilor de partid o competență sporită în exercitarea atribuțiilor lor, le asigură condițiile pentru abordarea și soluționarea problemelor vitale ale dezvoltării economice și sociale a țării.

Subliniindu-se atenția deosebită pe care organele și organizațiile de partid trebuie să o acorde îmbunătățirii continue a activității de întărire a rîndurilor partidului, s-a relevat necesitatea îmbunătățirii pe mai departe a primirii de noi membri în partid. În această direcție — aprecia plenara — este necesar să se acorde prioritate muncitorilor cu o înaltă calificare din ramurile de bază ale economiei naționale, să crească preocuparea pentru primirea în partid a celor mai buni țărani cooperatori, precum și a celor mai valoroși intelectuali, cu autoritate și prestigiu, dîndu-se totodată o atenție sporită îmbunătățirii muncii de primire în partid a studenților fruntași la învățătură și în activitatea obștească.

Pentru înfăptuirea rolului conducător al partidului, o mare importanță prezintă indicația recentei plenare a C.C. al P.C.R. privind ridicarea întregii vieți de partid la un nivel superior, corespunzător sarcinilor actuale și de perspectivă ale dezvoltării societății noastre. Aceasta presupune creșterea continuă a competenței organelor de partid la toate nivelele, participarea și mai activă a comuniștilor la munca de elaborare și aplicare a hotărîrilor, la înfăptuirea tuturor sarcinilor ce le revin.

În acest scop se impune îmbogățirea cunoștințelor politice, ideologice, economice și culturale ale tuturor membrilor de partid, însușirea temeinică a marxism-leninismului, creșterea combativității față de orice influență a ideologiei străine, burgheze, față de manifestările retrograde sub orice formă. Organizațiilor de partid le revine sarcina de a desfășura o muncă sistematică pentru cultivarea trăsăturilor înaintate ale comunismului : principialitatea politică și ideologică, spiritul de disciplină și devotament în îndeplinirea sarcinilor de partid și profesionale, receptivitate față de tot ceea ce este nou și înaintat, respect față de normele vieții sociale și legile statului.

Cu principialitatea și consecvența care constituie o trăsătură a activității partidului și statului nostru, plenara C.C. al P.C.R. a examinat unele probleme ale politicii internaționale. S-a reliefat și cu acest prilej situarea în centrul politicii externe a țării noastre a colaborării multilaterale cu țările sistemului mondial socialist, reafirmîndu-se totodată politica României de dezvoltare a legăturilor sale de colaborare cu toate țările, indiferent de orînduirea lor, pe baza principiilor cunoscute ale egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, respectării suveranității naționale și a dreptului fiecărui popor de a-și hotărî soarta — principii

ce se afirmă tot mai mult ca bază a colaborării trainice între toate popoarele, a păcii în lume. Consecvent poziției sale în problemele internaționale, exprimată în diferite documente de partid și de stat, cum sînt Declarația plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din aprilie 1964, hotărîrile Congresului al IX-lea al P.C.R. din 1965, lucrările sesiunii Marii Adunări Naționale din iulie 1967, precum și o serie de alte luări de poziție ale conducerii noastre de partid și de stat, Partidul Comunist Român a reafirmat cu tărie hotărîrea de a nu precupeți nici un efort pentru statornicirea unui climat de încredere și respect reciproc între statele socialiste, între partidele comuniste și muncitorești, de a milita cu fermitate în direcția îmbunătățirii atmosferei din mișcarea comunistă internațională, a întăririi unității acesteia și a tuturor forțelor care luptă împotriva imperialismului, pentru cauza păcii și a progresului. În acest sens, Comitetul Central a aprobat activitatea delegației române la consfătuirea de la Sofia a Comitetului Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia (din 6—7 martie 1968). Totodată s-a luat poziție față de faptul că la întîlnirea de la Dresda din 23 martie 1968 — întîlnire la care partidul și guvernul nostru nu au fost invitate — s-au pus în discuție probleme privind activitatea C.A.E.R. și a Tratatului de la Varșovia de către numai o parte a statelor membre și în mod separat, ceea ce nu corespunde principiilor ce stau la baza acestor organisme internaționale.

Cît privește invitarea adresată P.C.R. de a-și trimite reprezentanți la lucrările Comisiei pregătitoare a Consfătuirii internaționale a partidelor comuniste și muncitorești, Comitetul Central al P.C.R., călăuzit de principiul că fiecare partid își elaborează singur și de sine stătător politica sa internă și externă și că nici un for internațional sau un alt partid nu are căderea să aprecieze și să judece această politică, a considerat că această problemă ar putea fi luată în considerare numai în cazul că s-ar da garanții publice în sensul că atît în comisia pregătitoare, cît și la viitoarea consfătuire nu se va pune în discuție, sub nici o formă, politica vreunui partid prezent sau nu la aceste întîlniri.

Subliniind amenințarea gravă la adresa păcii pe care o creează extinderea agresiunii imperialiste americane în Vietnam, plenara a reafirmat solidaritatea Partidului Comunist Român cu cauza dreaptă a poporului vietnamez, hotărîrea poporului român de a-i acorda și în viitor întregul sprijin frătesc, internaționalist, în lupta eroică pentru libertatea patriei sale.

Poporul nostru a luat act cu vie satisfacție de aprecierea înaltă dată de plenara Comitetului Central nivelului general de pregătire, stării moral-politice și disciplinei Forțelor Armate ale Republicii Socialiste România, dotării trupelor cu cele necesare instruirii, educării și traiului lor. Înconjurînd cu dragoste și stimă armata noastră, care urmează neabătut poli-

tica Partidului Comunist Român, a statului nostru socialist, veghind la apărarea cuceririlor revoluționare ale poporului român, independenței sale și pământului strămoșesc, oamenii muncii aprobă și sprijină pe deplin măsurile enunțate de Comitetul Central cu privire la atenția și grija ce vor trebui să fie acordate și în viitor ridicării continue a capacității de apărare a țării, contribuției pe care ea o aduce și pe această linie la apărarea cauzei socialismului, păcii și securității internaționale.

O expresie vie a consecvenței cu care Comitetul Central înfăptuiește indicațiile Congresului al IX-lea privind întărirea democrației socialiste corespunzător stadiului avansat al construcției socialiste o constituie măsurile hotărâte de plenara din aprilie pentru reabilitarea unor activiști de partid și de stat, adoptate în urma unei analize temeinice, obiective a activității partidului și a conducerii sale de-a lungul unei întregi perioade istorice. Această acțiune se încadrează în preocuparea generală a partidului, devenită constantă în perioada de după Congresul al IX-lea, de a înscrie activitatea tuturor verigilor aparatului de partid, de stat și obștesc în coordonatele respectării ferme a legalității socialiste, a principialității și responsabilității față de popor și față de fiecare cetățean al țării — premise de seamă pentru lărgirea continuă a democrației socialiste.

Reflectare a acestei preocupări sînt și măsurile luate în direcția perfecționării pe baza noii Constituții a legislației — prin elaborarea și supunerea dezbaterii publice a noului Cod penal —, a creării unui cadru juridic care să întruchipeze cît mai armonios ideea de stat democratic socialist, să asigure apărarea drepturilor cetățeanului, ca și pe cele ale colectivității. Această preocupare de ordin fundamental și-a găsit oglindirea în importantele măsuri în direcția întăririi rolului conducător al partidului în toate domeniile vieții sociale, perfecționării metodelor de conducere și îndrumare a activității economice, politice, de stat și obștești, îmbunătățirii muncii tuturor organelor de stat, inclusiv a acelor chemate să vegheze nemijlocit la apărarea și aplicarea legilor, la respectarea normelor de conviețuire socială stabilite în statul nostru.

Orice manifestare de încălcare a legalității reprezintă o gravă abatere de la normele de viață ale societății socialiste. Constituția țării noastre înscrie ca pe o datorie sfîntă a fiecărui cetățean respectarea legilor țării. Această datorie apare cu atît mai plină de răspundere cu cît cineva ocupă o funcție mai importantă în aparatul de partid sau de stat, de la înălțimea căreia ilegalitățile pot lua proporții deosebit de grave, repercutîndu-se și în activitatea organelor subordonate, pot degenera, așa cum arată o experiență profund dureroasă, în abuzuri și samavolnicii mergînd pînă la crime politice. Acesta este unul din principalele învățăminte care se desprind din documentele și hotărîrile plenarei. În lucrările plenarei și cu prilejul dezbaterii hotărîrilor ei în adunările de partid s-a subliniat

că nici un fel de merite în lupta pentru cauza socialismului nu pot justifica și scuza, în fața poporului și a judecății istoriei, nesocotirea legilor statului socialist și a normelor eticii comuniste, abuzul de autoritate. *„Nimeni nu are dreptul — se spune în hotărîrea plenarei — să se prevaleze, indiferent sub ce formă, de funcțiile deținute în partid sau în stat pentru a nesocoti legile statului, a încălca normele democrației noastre socialiste. Nici o indicație sau dispoziție dată de vreo persoană, indiferent de funcția pe care o deține, nu poate să înlocuiască legea“.*

Documentele plenarei au subliniat înalta răspundere care revine pentru asigurarea legalității celor chemați să vegheze la aplicarea legilor — organele Ministerului Afacerilor Interne, ale Justiției și Procuraturii.

Necesitatea creării unei temelii solide pentru respectarea fermă pe viitor a legilor statului a impus conducerii partidului, ca o înaltă îndatorire, dezvăluirea abuzurilor săvîrșite în trecut, a încălcărilor legalității și interpretărilor arbitrare ale legii, care au avut drept consecință arestarea și condamnarea unor oameni, fără dovezi de vinovăție, mergîndu-se pînă la înscenări judiciare și asasinarea unor activiști de frunte ai partidului. Cazul Pătrășcanu este unul dintre cele mai flagrante și mai zguduitoare. Vechi și eminent militant al partidului nostru, intelectual de vastă condiție și cultură marxist-leninistă și remarcabil conducător de partid, cu care poporul nostru se poate pe bună dreptate mîndri, Lucrețiu Pătrășcanu a fost victima unor acuzații ticluite, a unor falsuri și samavolnicii care au mers pînă la monstruoasa înscenare judiciară căreia i-a căzut victimă. Unor acuzații lipsite de temeinicie le-a căzut victimă și Ștefan Foriș, militant de frunte al partidului, arestat în mod abuziv și asasinat fără să se fi dat vreo sentință judecătorească, precum și numeroși alți activiști de partid și de stat; chiar dacă nu toate cazurile s-au soldat cu același deznodămînt tragic, ele se caracterizează prin încălcarea celor mai elementare norme ale democrației și garanțiilor personale, prin identificarea premeditată a răspunderii politice pentru atitudinea, părerile sau greșelile săvîrșite cu răspunderea juridică (penală) care și ea se întemeia pe depoziții și interpretări în mod deliberat false, prin anchete dirijate și probe prefabricate.

Hotărînd reabilitarea activiștilor de partid și de stat care au căzut victimă abuzurilor și samavolniciei săvîrșite de Alexandru Drăghici, sub îndrumarea nemijlocită a lui Gheorghiu-Dej, prin încălcarea cerințelor elementare ale legalității, plenara a dat expresie înaltului spirit de justiție care călăuzește partidul comunist.

Pe bună dreptate s-a subliniat la plenară că activitatea partidului nu poate fi confundată cu practicile abuzive, cu ilegalitățile săvîrșite de elementele cu o mentalitate străină de spiritul partinic și sub impulsul unor interese care nu au nimic comun cu cele ale partidului și poporului.

Marile realizări ale poporului român, înfăptuite sub conducerea partidului, stau mărturie acestui fapt. Însuși partidul, din inițiativa Comitetului Central, a trecut la dezvăluirea abuzurilor și ilegalităților comise de elemente străine de normele eticii comuniste. Restabilirea cu obiectivitate a adevărului s-a impus ca o obligație morală și politică, ca o datorie comunistă. Constituind în sine o primă măsură de garanție împotriva repetării unor asemenea fenomene, acțiunea de dezvăluire a abuzurilor și samavolniciilor are astfel o semnificație ce depășește actul — obligatoriu — de justiție față de cei care le-au căzut victime. Ea reprezintă totodată restabilirea deplină și firească a concordanței între teorie și practică, dintre concepția socialistă marxistă — expresia celui mai înalt umanism — și orînduirea socială socialistă —, care trebuie să fie întruchiparea vie a acestei concepții. Prin însăși natura și menirea sa istorică, socialismul este orînduirea cea mai democratică și umană. Victoria socialismului nu este cu puțință fără realizarea unei democrații depline. Înfăptuirea și largirea democratismului socialist — legitate socială obiectivă a noii orînduiri — se asigură în cadrul procesului general de construire conștientă a socialismului în toate domeniile vieții sociale. Pentru realizarea democrației socialiste este necesară găsirea unor forme adecvate de instituționalizare și prin aceasta de obiectivizare a unor principii de organizare și conducere a vieții sociale care să prevină denaturările subiectiviste și voluntariste, cît și abuzurile de putere. Aceste principii afectează întreaga organizare social-politică a societății, activitatea partidului, statului, organizațiilor obștești, raporturile dintre cetățean și stat. Între aceste principii fundamentate de știința marxist-leninistă au o însemnătate deosebită : realizarea rolului conducător al partidului comunist în toate domeniile vieții sociale, afirmarea consecventă a democrației interne de partid, a tuturor normelor marxist-leniniste ale vieții de partid, realizarea unei reale reprezentări în viața de stat, îmbinarea democrației reprezentative cu democrația directă prin antrenarea nemijlocită a maselor la dezbaterile politicii interne și externe a partidului și statului, activizarea mereu sporită a organizațiilor de masă și obștești, înfăptuirea principiului muncii și conducerii colective, a criticii și autocriticii, asigurarea neslăbită a legalității socialiste, respectarea neabătută a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului.

Dezvăluirea cauzelor care au putut genera în trecut încălcările legalității socialiste a fost impusă cu necesitate de procesul, aflat astăzi în plină desfășurare, de perfecționare și reală garantare a democrației noastre socialiste, de crearea unei atmosfere de încredere, în afara căreia este de neconceput concentrarea eforturilor poporului pe tărîmul muncii creatoare și deplina manifestare a superiorității orînduirii socialiste.

Din hotărîrea Comitetului Central se degajă pregnant spiritul de responsabilitate care călăuzește conducerea partidului nostru în această

acțiune, devotamentul său profund față de cauza socialismului și fericirea poporului. Se remarcă în acest sens sublinierea faptului că depășind amărăciunea provocată inevitabil de monstruoșitatea faptelor ce au fost comise — amărăciune cu atât mai adîncă cu cît ani de zile autorii lor, inducînd în eroare partidul și poporul, s-au străduit să șteargă urmele și să acrediteze ideea că la noi în țară nu avem de făcut reabilitări post-mortem — se acționează cu calm și deplină obiectivitate, în spiritul respectului față de om și față de legile statului nostru.

Dînd aprecierea cuvenită contribuției aduse de organele securității statului și de alte organe de stat la lupta eroică a poporului, conducerea partidului a dezvăluit totodată linia antipartinică pe care Alexandru Drăghici, încurajat de elemente slugarnice, inculte și descompuse, a introdus-o în activitatea acestor organe, încercînd să le scoată de sub controlul partidului și să le erijeze în organe supreme pe deasupra conducerii de partid și de stat, aducînd astfel grave prejudicii activității diferitelor domenii, inclusiv cel al cercetării științifice. Aceasta este una din cauzele care au făcut posibile ilegalitățile și abuzurile comise, creîndu-se atmosfera de suspiciune și de neîncredere ce exista în acea perioadă față de cadrele de partid și de stat, față de numeroși cetățeni cinstiți.

Înțelegerea deplină a cauzelor care au generat acea situație — asupra căroră a exercitat o influență și situația din celelalte țări socialiste — necesită analiza stărilor de lucruri din partidul nostru în acea vreme, a urmărilor grelei lupte fracționiste prin care a trecut partidul și care au continuat să se manifeste în perioada de după intrarea partidului în legalitate și cucerirea puterii de către clasa muncitoare. La toate acestea trebuie să adăugăm și unele trăsături de caracter personale ale lui Gheorghiu-Dej.

Asemenea practici izvorăsc din concepțiile burgheziei, ale reacțiunii; ele își au originea și sînt caracteristice stărilor de înapoiere economică, socială, politică, culturală a oamenilor, mentalității înapoiate a celor care au înfăptuit aceste abuzuri; ele sînt o consecință a *ignorării și încălcării principiilor de organizare și de muncă ale partidului, a democrației de partid și a conducerii și muncii colective, a normelor de bază ale societății socialiste.*

Trebuie trase toate învățămintele care decurg din analiza cauzelor care au generat asemenea fapte și trebuie luate măsuri organizatorice și politice care să constituie o garanție deplină că astfel de fenomene nu se vor mai putea repeta.

În această direcție s-a subliniat importanța deosebită a *întăririi pe mai departe a rolului conducător al partidului în toate sectoarele vieții sociale*, și în special a introducerii cu fermitate în activitatea organelor

Ministerului Afacerilor Interne, a Consiliului de Stat al Securității și la Justiție, a spiritului partinic, a controlului și îndrumării permanente de către partid prin organele sale colective.

În legătură organică cu întărirea rolului conducător al partidului este *dezvoltarea consecventă a democrației de partid*, crearea tuturor condițiilor pentru ca membrii de partid să-și poată exercita pe deplin dreptul elementar și inalienabil de a-și spune deschis părerea asupra oricărei probleme, fără riscul de a se izbi de opacitate și lipsă de înțelegere sau de a fi priviți cu suspiciune. Afirmarea democrației interne de partid este o premisă necesară a realizării depline a democratismului în toate sferele vieții sociale.

O însemnătate deosebită pentru asigurarea eficienței conducerii și prevenirea oricăror abuzuri și fărâdelegi are aplicarea consecventă a principiului *muncii și conducerii colective* în activitatea *tuturor* organelor de partid, de stat și social-obștești. Traducerea reală în viață a principiului conducerii colective presupune în mod neapărat ca : toate hotărârile să fie luate ca urmare a dezbaterii principiale și temeinice în cadrul organului de partid, de stat sau obștesc, prin votul majorității membrilor acestui organ. Nu este neapărată nevoie să se realizeze adeziunea unanimă a membrilor, dar hotărîrea, odată luată, este absolut obligatorie pentru toți, iar organul respectiv poartă *răspunderea colectivă* pentru hotărârile pe care le adoptă. La rîndul său, fiecare membru *răspunde personal* atît pentru propria sa activitate, cît și pentru activitatea și hotărârile organului din care face parte. Înțeles în acest fel, principiul conducerii colective este menit să stimuleze activitatea fiecărui activist din conducere, să înlăture pasivitatea și indiferența față de hotărârile ce se iau, cît și posibilitatea monopolizării deciziilor de către una sau cîteva persoane.

În perioada în care s-au săvîrșit abuzurile analizate, principiul conducerii colective a fost grav încălcat, vina principală pentru aceasta revenindu-i lui Gheorghiu-Dej, prim-secretar al Comitetului Central al partidului în acea perioadă. Deși are merite incontestabile în activitatea sa, Gheorghiu-Dej poartă vina principală pentru încălcarea acestui principiu și consecințele tragice ale acestuia. Un rol nefast în săvîrșirea ilegalităților și crimelor i-a revenit lui Iosif Chișinevschi, care s-a ocupat direct de cazul Pătrășcanu. O răspundere însemnată pentru hotărîrea luată de a se trece la judecarea acestui caz, fără să se fi asigurat de temeinicia învinuirilor aduse de organele de anchetă, revine membrilor de atunci ai Biroului Politic.

Aceasta arată lipsa de responsabilitate în luarea unei hotărîri de asemenea gravitate, cum era trimiterea în instanța de judecată a unui militant de seamă al partidului.

Pe baza hotărîrilor Congresului al IX-lea al partidului s-au luat măsuri concrete în vederea traducerii neabătute în viață a principiului

muncii colective. Conferința națională a partidului din decembrie 1967 și plenara recentă au subliniat încă odată însemnătatea deosebită a creșterii rolului organelor colective în conducerea vieții de partid și de stat, a Comitetului Central al partidului, a Marii Adunări Naționale, Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri, a comitetelor de partid și consiliilor populare județene, orășenești și comunale. S-a generalizat sistemul conducerii colective a întreprinderilor economice și instituțiilor social-culturale.

Aplicarea neabătută a principiului conducerii și muncii colective contribuie la funcționarea democratică a tuturor verigilor organelor de partid, de stat și obștești, permite luarea de hotărâri fundamentate pe cerințele realității, creează un obstacol în calea măsurilor unilaterale sau arbitrare, a subiectivismului și voluntarismului, a abuzurilor de putere și ilegalităților care, toate, aduc prejudicii operei de construcție socialistă. A devenit o practică a conducerii vieții sociale din țara noastră ca în toate problemele importante ale politicii interne și externe partidul să se consulte cu masele, iar hotărârile luate să fie rodul înțelepciunii colective, al voinței generale.

O expresie a preocupării permanente a partidului nostru pentru îmbunătățirea muncii organelor de partid ca și a celor de stat și obștești este și analiza făcută de plenară cu privire la modul în care sînt soluționate scrisorile și sesizările oamenilor muncii, pornindu-se de la faptul că însuși numărul mare de scrisori adresate conducerii partidului reflectă încrederea poporului în partid, convingerea profundă că, adresîndu-se partidului, conducerii sale, problemele pe care le ridică vor găsi o rezolvare corespunzătoare. Aceste scrisori și sesizări, de cele mai multe ori întemeiate, constituie pentru organele de partid un puternic sprijin în descoperirea unor neajunsuri, în elaborarea măsurilor pentru îmbunătățirea activității și rezolvarea problemelor ce se ridică în activitatea practică.

Sarcinile trasate de plenară în această direcție se încadrează astfel în lupta generală contra formalismului și birocrației, în preocuparea conducerii partidului de a crea un sistem, respectat cu fermitate, al contactelor strînse, directe ale organelor de partid și de stat cu masele.

Documentele și hotărârile plenarei C.C. al P.C.R. din 22—25 aprilie a. c. reprezintă un izvor de neprețuite concluzii și învățăminte. Dezbaterea amplă și azeziunea unanimă la aceste hotărâri, de o mare însemnătate pentru dezvoltarea pe mai departe a societății noastre socialiste, constituie o premisă și o garanție a transpunerii lor în viață.

Importante concluzii și învățăminte privesc nemijlocit activitatea pe frontul ideologic, îndeosebi din sectoarele cercetărilor istorice și social-politice.

Restabilirea adevărului în legătură cu aspecte importante din activitatea unor militanți de frunte ai partidului nostru pune din capul locului în fața cercetătorilor *sarcina reexaminării minuțioase și atente a evenimentelor și perioadelor istorice în care aceștia și-au desfășurat activitatea*, în tratarea cărora și-au făcut loc numeroase aprecieri eronate și denaturări generate de manifestări crase ale voluntarismului și subiectivismului. Aceasta reprezintă nu numai un act de dreptate istorică, ci și o exigență obligatorie a eticii muncii științifice.

Plenara reafirmă în același timp spiritul și maniera în care trebuie soluționată această sarcină. Arătând că nu și-a propus să analizeze și să caracterizeze sub toate aspectele activitatea militanților de partid reabilitați și nici pe aceea a unor activiști ce poartă răspunderi pentru crimele și samavolniciile care au fost comise, plenara a reliefat că aceasta urmează să se facă de aici înainte, pe baza unei analize multilaterale, obiective.

În afara acestor sarcini derivate nemijlocit din hotărârile plenarei din aprilie a.c., în fața cercetătorilor se ridică o arie mai largă de îndatoriri și preocupări. Ei sînt chemați să reflecteze și să analizeze modul în care împrejurările ce au dus la abominabilele acte dezvăluite și condamnate de plenară s-au oglindit, într-un fel sau altul, și sub forma altor abateri de la adevărul istoric, legat de diverse momente, evenimente și persoane din istoria partidului, a mișcării revoluționare și progresiste din România. Aceasta trebuie să ducă la darea în vileag și înlăturarea tuturor interpretărilor arbitrare, legate de tendința de redare a istoriei potrivit unor mobiluri subiectiviste, neștiințifice, de conjunctură internă sau internațională, ceea ce s-a soldat, între altele, cu exagerarea rolului unor militanți în detrimentul multor altora, cu diformarea schematizatoare și sărăcirea procesului istoric.

Pentru îndeplinirea multiplelor și importantelor sarcini ce le revin, în spiritul recentelor documente și hotărâri de partid, cercetătorii au obligația stringentă de a se călăuzi în activitatea lor după criteriile strict științifice de studiere a fenomenelor istorice și social-politice, criterii subliniate în documentele partidului nostru. „Istoria trebuie să prezinte întregul proces al luptei revoluționare în complexitatea sa, să pornească de la analiza științifică a realității sociale, să înfățișeze faptele nu după dorințele subiective ale oamenilor, nu după nevoi politice de moment, după criterii de conjunctură, ci așa cum s-au petrecut ele, corespunzător adevărului vieții. Este necesar să se analizeze și să se aprecieze cu maximum de obiectivitate contribuția pe care a adus-o fiecare militant, la timpul respectiv, în mișcarea muncitorească, în viața poporului. Valoarea unei istorii cu adevărat științifice constă în înfățișarea veridică a faptelor, în interpretarea lor justă, constituind astfel o oglindă a conștiinței de sine

a poporului, a claselor, înmănunchind experiența de viață și de luptă a maselor și a conducătorilor“¹.

O sarcină importantă și imperioasă a cercetării științifice o constituie studierea aprofundată a tuturor cauzelor și împrejurărilor care au dus la apariția fenomenelor negative din viața partidului nostru. Elementele fundamentale enunțate în acest sens în documentele de partid servesc ca bază de pornire și impuls pentru o temeinică și multilaterală investigație documentară și elucidare științifică. Trebuie lichidate manifestările de superficialitate și inconsecvență vădite pînă acum în studierea și analizarea unor momente importante din istoria modernă și contemporană, precum și a mișcării muncitorești. Cercetarea științifică în domeniul social-politic va trebui să contribuie la studierea principiilor fundamentale care stau la baza organizării politice a societății noastre socialiste, a activității complexe a organelor de conducere și îndrumare a proceselor sociale în vederea afirmării depline și nestingherite a forței creatoare și inițiativei maselor în cadrul unei democrații autentice, socialiste.

Avînd de îndeplinit asemenea îndatoriri imediate, cercetătorii din domeniul științelor sociale sînt chemați să manifeste în munca lor spirit de inițiativă, atît pentru a veni în întîmpinarea unor preocupări și sarcini de viitor enunțate în documentele plenarei, cît și pentru a-și aduce contribuția la studierea și examinarea problemelor care sînt puse în centrul preocupărilor conducerii partidului, în clarificarea și soluționarea și a altor aspecte privind activitatea din trecut a partidului, cît și din etapa actuală. În lucrările istorice și social-politice ce vor fi elaborate trebuie să se reflecte cu putere orientarea profund științifică pe care partidul o imprimă consecvent și tot mai viu întregii activități spirituale din țara noastră. Un sprijin prețios în restabilirea adevărului, în înlăturarea aprecierilor eronate, contrare adevărului, pot și trebuie să aducă activiștii de partid care, ca participanți nemijlociți, cunosc activitatea partidului și faptele petrecute în diferite perioade.

Activiștilor și cercetătorilor pe frontul ideologic li se deschid noi posibilități și orizonturi, care — fructificate din plin — vor aduce o contribuție la slujirea cauzei mărețe a neîntreruptei dezvoltări și perfecționări a operei de edificare a socialismului în patria noastră.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București, 1966, p. 8.

UN ACT DE ÎNALT UMANISM

Iubim istoria țării noastre, a poporului nostru, istoria noastră adevărată, fără înflorituri sau falsuri, pentru că ea este în fapt istoria unei neconținute, curajoase și eroice bătălii pentru dreptate, pentru libertatea de a exista și a gândi, pentru afirmarea poporului nostru; ea este istoria luptelor seculare purtate pentru dreptate socială și națională, a marilor bătălii revoluționare ale clasei muncitoare, conduse de comuniști. Este meritul generațiilor trecute că au apărat cu vitejie dreptul națiunii noastre la existență, e meritul generației actuale, al muncitorilor, țăranilor și intelectualilor, al întregului nostru popor, care, strâns unit în jurul Partidului Comunist Român, apără interesele țării, ale României socialiste.

Stimăm luptătorii revoluționari ai poporului nostru, militanții și conducătorii politici care s-au identificat cu idealurile maselor, cu interesele națiunii, apreciem cum se cuvine contribuția și rolul pe care aceștia l-au jucat în diferite perioade ale vieții lor.

Acest adevăr, profesiune de credință a maselor populare, care iubesc trecutul glorios de luptă al poporului nostru, făurind prezentul națiunii noastre socialiste și viitorul ei înălțător, a fost rostit din nou, cu înflăcărare, cu prilejul dezbaterilor pe marginea hotărîrilor plenarei C.C. al P.C.R. din aprilie a.c., hotărîri la care și-a exprimat adeziunea deplină întregul nostru popor.

Pe această linie a cercetării obiective a procesului istoric a fost îndrumată știința istorică prin documentele Congresului al IX-lea al P.C.R. și prin cele ce i-au succedat, prin cuvîntări ale secretarului general al partidului nostru, prin hotărîrile recentei plenare a C.C. al P.C.R.

Hotărîrile Congresului al IX-lea al P.C.R., ale cărui semnificații complexe îl înscriu printre evenimentele într-adevăr istorice, de cotitură, reprezintă un veritabil program al activității istoricilor. Se poate afirma

cu deplin temei că etapa actuală în știința istorică are o trăsătură caracteristică fundamentală întrucupată în cerința stringentă de a fi respectat cu strictețe adevărul istoric, singurul element de strălucire și perenitate al oricărei opere științifice, durabile.

În expunerea intitulată : „Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România“, prezentată la adunarea festivă organizată cu prilejul aniversării a 45 de ani de la crearea P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat necesitatea aprecierii juste a drumului lung și greu străbătut de forțele revoluționare și progresiste ale poporului, al clasei muncitoare, al Partidului Comunist Român. „Istoria — aprecia secretarul general al C.C. al P.C.R. — trebuie să prezinte întregul proces al luptei revoluționare în complexitatea sa, să pornească de la analiza științifică a realității sociale, să înfățișeze faptele nu după dorințele subiective ale oamenilor, nu după nevoi politice de moment, după criterii de conjunctură, ci așa cum s-au petrecut ele, corespunzător adevărului vieții... Valoarea unei istorii cu adevărat științifice constă în înfățișarea obiectivă a faptelor, în interpretarea lor justă, constituind astfel o oglindă a conștiinței de sine a poporului, a claselor, înmănunchind experiența de viață și de luptă a maselor și a conducătorilor“.

În același spirit este definită necesitatea aprecierii obiective a rolului diferiților militanți ai mișcării noastre muncitorești : „Este necesar să se analizeze și să se aprecieze cu maximum de obiectivitate contribuția pe care a adus-o fiecare militant, la timpul respectiv, în mișcarea muncitorească, în viața poporului“.

Această concepție, pătrunsă de o înaltă răspundere față de adevăr, de spiritul de echitate, avea să capete o strălucită confirmare în hotărârea Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la reabilitarea unor activiști de partid. Hotărârea adoptată face parte dintr-un complex de măsuri luate de partid după Congresul al IX-lea, măsuri menite să ducă la întărirea legalității, la înlăturarea elementelor de subiectivism și arbitrar, a oricăror abuzuri și denaturări în viața politică și social-economică a țării, să asigure dezvoltarea continuă a democrației socialiste.

Dezbătând raportul Comisiei de partid constituită pentru cercetarea învinuirilor ce au fost aduse lui Lucrețiu Pătrășcanu, a raportului Comisiei de partid cu privire la înlăturarea din partid și suprimarea lui Ștefan Foriș, plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român a hotărât:

— *reabilitarea politică a lui Lucrețiu Pătrășcanu :*

— *să se recomande organelor de justiție revizuirea, potrivit legii, a sentinței de condamnare ;*

— în semn de prețuire a activității revoluționare și pentru a cinsti memoria lui *Lucrețiu Pătrășcanu*, osemintele sale vor fi strămutate la Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism (în hemiciclu);

— să se ia măsuri pentru reabilitarea politică și juridică a celorlalte persoane din procesul *Pătrășcanu*;

— reabilitarea politică post-mortem a lui *Ștefan Foriș*;

— în semn de prețuire a activității revoluționare și pentru cinstirea memoriei lui *Ștefan Foriș*, osemintele lui vor fi depuse la Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism;

— să se recomande organelor de justiție reexaminarea proceselor intentate unor activiști care au lucrat cu *Ștefan Foriș*.

Măsurile adoptate, expresie a principialității partinice, a responsabilității față de popor, atestă o dată în plus forța, sănătatea întregului nostru partid, capacitatea conducerii sale de a instaura un climat în care viața, cinstea, onoarea și demnitatea nimănui să nu fie periclitate. Acest act de mare dreptate, de respect față de adevărul istoric demonstrează tăria partidului, capacitatea sa de a-și îndeplini rolul de frunte în apărarea adevărului, a eticii și legalității socialiste, este totodată cheazășia că asemenea fapte nu se vor repeta niciodată.

Ecourile lucrărilor plenarei C.C. al P.C.R., desfășurată într-o atmosferă de puternic entuziasm și spirit de înaltă principialitate și exigență, stăruie puternic în conștiința opiniei publice, a întregului popor.

Înfăptuite într-o perioadă care va rămîne moment de cotitură în istoria țării, faptele infamante, înfierate de plenara C.C. al P.C.R., de întregul partid și popor, apar cu atît mai de neînțeles, cu atît mai condamnabile. În anii în care P.C.R. desfășura o uriașă activitate eroică, cînd clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea înaintată și alte forțe ale poporului duceau o luptă dîrză, repurtînd victorii în toate domeniile de activitate, elemente străine de morala și etica partidului comiteau abuzuri și nelegiuiri împotriva unor activiști marcantî ai partidului.

În această perioadă de victorii istorice, cînd prin lupta maselor populare au fost lichidate pentru totdeauna clasele exploatatoare, forțele politice reacționare, cînd s-a trecut la făurirea relațiilor de producție socialiste, cimentîndu-se unitatea poporului, *Drăghici Alexandru*, ale cărui acțiuni erau patronate de *Gheorghiu-Dej* și stimulat fiind de acesta, înconjurat de elemente slugarnice, descompuse, și-a permis — de la înălțimea funcțiilor pe care le-a avut în partid și în stat —, să îndrepte arma împotriva unor valoroși militanți ai partidului comunist, căutînd dușmani ai revoluției în rîndurile partidului comunist.

Asemenea acte sînt reprobate și condamnate cu toată hotărîrea de partidul nostru. Lucrețiu Pătrășcanu a fost unul din activiștii și conducătorii de seamă ai partidului nostru, bucurîndu-se de stimă în cercuri largi ale poporului. După suprimarea fizică a acestui om de mare valoare intelectuală, de vastă erudiție și cultură marxist-leninistă, remarcabil conducător de partid, Lucrețiu Pătrășcanu a fost dezonorat în fața unei întregi generații, acoperit cu cinism sub stratul gros al unor monstruoase calomnii.

El este acum, spre cîntea partidului nostru, reabilitat. Cititorii noștri, generația mai tină ră cunosc puțin despre viața și activitatea celui ce avea să fie împușcat pe la spate în celula sa, după nedreapta condamnare. Pînă cînd istoriografia noastră va pune la îndemîna tuturor un portret corespunzător, un studiu antologic al activității politice a lui Lucrețiu Pătrășcanu, inserăm cîteva date biografice.

Lucrețiu Pătrășcanu s-a născut la Bacău, la 4 noiembrie 1900. Descinde dintr-o familie de vechi intelectuali moldoveni; după absolvirea liceului și a Facultății de drept din București, obține la Berlin titlul de doctor în economie.

A intrat de timpuriu în mișcarea revoluționară. În 1919 era membru al partidului socialist, reprezentînd grupa studenților socialiști; în 1921 devine membru al P.C.R. Ca militant comunist a îndeplinit o serie de funcții de răspundere: membru al C.C. al Tineretului socialist și membru al C.C. al P.C.R. din partea Tineretului socialist; redactor al ziarului „Socialismul” și apoi al ziarului „Deșteptarea”; secretar al Biroului juridic al M.O.P.R., membru în conducerea B.M.Ț. A participat la congresele II, IV și V ale P.C.R.

A apărut în procesele unor comuniști ca cel de la Cluj (1928), de la Timișoara și Chișinău (1929), de la Arad (1930).

În perioada de la sfîrșitul anului 1933 și în anul 1934 a fost reprezentantul P.C.R. la Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste. După reîntoarcerea din Uniunea Sovietică a desfășurat o activitate susținută în cadrul partidului, realizînd contacte cu fruntași ai diferitelor partide și grupări politice democratice în vederea creării unui front comun de luptă împotriva fascismului.

Împuternicit de partid, spre sfîrșitul războiului a dus tratative cu Palatul și cu alți politicieni ai vremii în vederea pregătirii insurecției antifasciste. Pentru activitatea sa a fost în cîteva rînduri arestat și condamnat, deținut în lagăre sau cu domiciliul forțat.

Pătrășcanu a participat efectiv la pregătirea insurecției armate din august 1944, avînd un rol de prim ordin.

După 23 August 1944 a îndeplinit, în calitate de reprezentant al P.C.R., funcția de ministru fără portofoliu în guvernul instaurat odată cu

insurecția, iar după remanierea guvernului, în noiembrie 1944, funcția de ministru al justiției.

La Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945, Lucrețiu Pătrășcanu a fost ales membru al Comitetului Central, iar în 1946 a deținut o vreme înalta răspundere de membru al Biroului Politic al P.C.R.

Lucrețiu Pătrășcanu, militant de seamă al partidului nostru, a fost o personalitate complexă, de prim rang. Cîteva linii definitorii ale personalității sale sînt surprinse în fragmentele autobiografice care urmează :

„...Era la începutul anului 1919. Am început să frecventez sediul din str. Sft. Ionică, dar înscris ca membru al mișcării nu am devenit decît în octombrie 1919, adică în momentul cînd am devenit student.

M-am situat imediat în vechiul partid unitar socialist, la stînga — în fracția comunistă. De atunci, am rămas membru al mișcării muncitorești. Au fost ani de multă suferință și lupte grele, înfrîngînd lungi perioade de teroare. Am rămas însă neclintit pe aceeași poziție. N-am făcut compromisuri — nici atunci, nici mai tîrziu. Am avut totdeauna dispreț pentru formulele tranzacționale.

Activitatea mea de mai tîrziu s-a urmărit în prelungirea aceleiași direcții ideologice, ca o împlinire pe tărîm practic. Anii universității au împletit studiul cu activitatea, în cadrul mișcării comuniste. Între 1920—22, cînd partidul nostru era încă partid legal, am lucrat cu rivnă. Către sfîrșitul anului 1921, cînd cea mai mare parte dintre conducătorii partidului erau arestați, am scos împreună cu patru tovarăși tineri ziarul Tineretul socialist. Unii din aceștia, ca d-nii Popescu-Doreanu și Ștefan Teodorescu, mai lucrează și astăzi. În jurul acestei gazete tînerești s-au grupat primele cadre comuniste și, de fapt, s-a format partidul comunist legal, cîteva luni mai tîrziu. Am lucrat la această gazetă, cu aceeași pasiune pe care am pus-o în toate faptele vieții, pentru lucrurile în care am crezut. Cîteva luni mai tîrziu am făcut să apară ziarul Socialismul, ca organ al partidului comunist. Ziarul apărea în două pagini, în tipografia de azi a Timpului. Timp de trei luni, împreună cu un singur tovarăș, am redactat, am paginat și am corectat gazeta, zi cu zi, noapte cu noapte.

A fost o perioadă de muncă stăruitoare, această cheltuie de energie și tinerețe. Cînd, după amnistie, șefii mișcării au ieșit din închisoare, lucrurile s-au îmbunătățit, dar devenisem «militant încercat». Aveam atunci 21 de ani“.

„Îmi dădeam seama de insuficiențele culturii mele. Eram impresionat și de lozinca timpului : cine nu știe nemțește nu poate deveni un bun marxist. Aveam deci o singură năzuință : să plec în Germania, să

învăţ bine limba, să adîncesc doctrina, să iau parte la mişcarea comunistă de acolo. Am luat deci licenţa în Bucureşti, cu elogiile comisiei, spre marea surprindere a tatălui meu, care mă credea deja ratat. Pentru mine faptul a fost un simplu episod“.

În Germania am făcut studii de economie politică, filozofie şi statistică. Înainte de plecare, am trăit un alt moment. În octombrie 1922 am plecat pentru prima oară la Moscova, la al IV-lea Congres al Cominternului. Acolo am văzut şi am ascultat pe Lenin şi am trăit din plin atmosfera Marii Revoluţii.

„Prima închisoare am făcut-o la Jilava în 1924. Eram în vacanţă, venit din Germania. N-am stat mult, dar n-am ieşit de acolo decît în urma unei greve a foamei de 21 de zile, dintre care ultimele cinci zile au fost şi de grevă a setei. De la închisoare am trecut deci la spital, cu un început de uremie. Pe atunci, atari evenimente impresionau. Mai tîrziu, lumea s-a obişnuit sau s-a blazat, dar atunci opinia publică era emoţionată. Bătrînul Costa-Foru ne-a vizitat la închisoare. M-a găsit pe patul de scîndură, livid, cu privirea lucioasă, febrilă. A publicat un articol răsunător. Am fost dus împreună cu Saşa Dobrogeanu-Gherea, care şi el se afla în greva setei, la Spitalul Militar. Am fost puşi într-o cameră cu patru nebuni, bolnavi de paralizie generală. Simplu act de perversitate sau act de răzbunare? N-aş putea spune. Dar motivul invocat era, fără îndoială, puternic: din tot spitalul, camera aceea era singura care avea gratii la fereastră. În adevăr, după trei săptămîni de greva foamei şi cinci zile de greva setei, primejdia evadării era iminentă...

De altminteri, am peregrinat prin multe închisori. Am cunoscut beciurile Prefecturii Poliţiei, adevărate camere de tortură ale siguranţei“.

„Am fost la Văcăreşti, la Jilava: am cunoscut închisoarea de la Braşov, lagărele de la Miercurea Ciucului şi Tg. Jiu, domiciliul forţat de la Poiana Țapului.

Toate aceste episoade nu făceau decît să întărească spiritul meu combativ şi credinţa fermă în poziţiile pe care mă aflam. Eram prea adînc ancorat pe aceste tărîmuri, pentru ca să pot fi zdruncinat prin acte de teroare şi coerciţiune“.

„Cred în triumful socialismului. Indiferent de etapele prin care vom trece, noi şi alte ţări, mergem înspre forme de viaţă de înlocuire a mijloacelor de producţie cu forme de proprietate colectivă. Tot progresul tehnic vine în ajutorul lichidării în acest chip a problemelor de viaţă a întregii omeniri. Şi cînd spun a întregii omeniri, mă gîndesc la mizeria cronică, nu numai aceea produsă de război, dar aceea a milioaneilor de muncitori şi ţărani, care condiţionează în realitate normele de funcţionare ale regimului capitalist.

*Cunoști * teza marxistă, prezentată cu lux de argumente și irefutabile dovezi de Marx în Capitalul, în care se subliniază dezvoltarea organică a regimului capitalist ca regim economic, făcând din menținerea în lipsă și suferință a unei părți a populației producătoare un element consultativ al bunei funcționări a aparatului de producție capitalist.*

Cu tot progresul realizat în urmă, cu toată ridicarea standardului de viață în multe țări pentru muncitorime, această teză nu a fost infirmată, ci, dimpotrivă, confirmată de întreaga evoluție socială petrecută din momentul în care a fost scris Capitalul pînă astăzi.

De aceea, cred că numai societatea socialistă poate chezășui lichidarea mizeriei omenești, ridicarea nivelului moral și material al maseilor, emanciparea individului, condițiile creării unei vieți libere, producătoare de valori.

În lupta de emancipare a omului de sub stăpînirea forțelor naturii și îmbunătățirea sub toate raporturile a vieții umane, adică ceea ce am dorit, urmărit, năzuit, încă din primii ani de viață conștientă, cred că numai socialismul și numai societatea comunistă pot oferi condiții de realizare pozitivă.

Este o problemă de viitor, dar nu cred prea îndepărtat..."

★

La mai puțin de doi ani de la apariția acestor sublinieri autobiografice, Lucrețiu Pătrășcanu nu va mai fi reales în Comitetul Central, cu prilejul Congresului de unificare din 1948; va fi destituit din funcția de ministru al justiției după o lună, în martie, și reținut pentru „anchete“, apoi arestat sub învinuirea falsă de „crimă contra păcii“ și „crimă de înaltă trădare“, „judecat“ și omorît în aprilie 1954.

Hotărîrile plenarei C.C. al P.C.R. privind reabilitarea post-mortem a lui Lucrețiu Pătrășcanu sînt semnul prețuirii activității lui revoluționare și al cinstirii memoriei militantului de frunte comunist, vin să sublinieze forța și capacitatea partidului nostru și a conducerii sale de a se manifesta ca expresie a cinstei și înțelepciunii epocii noastre.

După cum este cunoscut, plenara a hotărît reabilitarea politică post-mortem a lui Ștefan Foriș.

* Fragmentele provin din lucrarea : Ion Biberi, „Lumea de miine“ văzută de George Enescu, M. Sadoveanu, T. Arghezi, D. Gusti, P. P. Negulescu, L. Pătrășcanu, M. Ralea, T. Vianu, Alice Voinescu, Al. Rosetti, Anton Bibescu, Fr. Șirato, Gr. T. Popa, Felix Aderca, G. Călinescu, K. H. Zambaccian, C. D. Gherea, Bazil Munteanu, Petre Pandrea, Geo Dumitrescu, Ion Sava, Petre Comarnescu ; Editura Forum, 1946.

Ștefan Foriș s-a născut la 9 mai 1892 în comuna Tîrlăușeni, județul Brașov. După absolvirea liceului, urmează Facultatea de fizico-matematici de la Budapesta, unde obține titlul de licențiat. A revenit în țară în septembrie 1919. În 1921 devine membru al P.C.R. A îndeplinit diferite funcții în munca de partid și în publicistică : redactor la ziarele „Munkás”, „Facla”, „Világosság”; în 1927 face parte din conducerea B.M.Ț. În anii ilegalității a fost de câteva ori arestat și condamnat pentru activitate revoluționară. A fost membru al C.C. al P.C.R., al Secretariatului, iar în 1940 a fost numit secretar general al C.C. al P.C.R., funcție pe care a îndeplinit-o pînă la 4 aprilie 1944, cînd a fost înlăturat datorită lipsurilor și greșelilor grave, metodelor nepartinice în muncă și trăsăturilor negative de caracter care au dus la fracționarea și dezorganizarea unor organizații de partid, la încălcarea unor reguli ale conspirativității.

Dar firul vieții sale avea să se curme la scurtă vreme după 23 August 1944. Lipsurile și greșelile lui Ștefan Foriș nu puteau constitui un motiv politic sau juridic pentru asasinarea lui. La 9 iunie 1945 a fost răpit de pe stradă și la puțin timp asasinat mișelește, fără a fi fost în prealabil judecat și condamnat. Așa cum rezultă din raportul Comisiei de anchetă, această acțiune a fost pornită pe baza unei hotărîri adoptate de Gheorghe Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Ana Pauker și Vasile Luca.

*

Plenara a examinat, de asemenea, situația unor militanți ai P.C.R. care se aflau în Uniunea Sovietică din anii primului război mondial și din perioada Marii Revoluții Socialiste din Octombrie sau ca reprezentanți la Internaționala Comunistă, iar mulți ca emigranți din cauza prigoanei regimului burghezo-moșieresc spre a fi la adăpost și a se salva. Printre aceștia se numără Arbore Ecaterina, Aladar Imre, I. Dic-Dicescu, Teodor Diamandescu, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Elena Filipovici, Eugen Rozvan, Alter Zalic, Alexandru Nicolau, Dumitru Grofu, Elek Köblös, Marcel Pauker (Luximin), Timotei Marin, David Fabian și alții.

Din datele cunoscute de partidul nostru — se sublinia la plenară — rezultă că mulți dintre acești activiști de seamă în conducerea P.C.R. au fost judecați și condamnați de instanțele sovietice în anii 1936—1938.

O parte dintre ei, cum sînt Dic-Dicescu, Teodor Diamandescu, Lichtblau Leon, Alter Zalic, Eugen Rozvan au fost reabilitați post-mortem prin hotărîri ale instanțelor judecătorești din U.R.S.S.

Vreme îndelungată s-au cunoscut relativ puține date în legătură cu viața și activitatea acestora ; numele lor a fost rar consemnat de istoriografia noastră. Pentru a se suplini acest gol, începînd din anul 1966 au fost publicate în coloanele revistei „Anale”, la rubrica „Evocări”, scurte

medalioane biografice ale unor militanți ai mișcării noastre muncitorești, printre care și ale unora dintre cei reabilitați de recenta plenară *.

Publicăm în cele ce urmează foarte scurte notări biografice referitoare la militanții mișcării noastre muncitorești recent reabilitați de plenara C.C. al P.C.R., urmînd ca, în viitor, pe baza unei documentări complete, să publicăm materiale care să oglindească amplu viața și activitatea revoluționară a acestora.

Arbore Ecaterina (Rally)

Fiică a lui Zamfir Arbore, vechi militant al mișcării socialiste din România, Ecaterina Arbore s-a născut în 1875 în Elveția. A fost de profesie medic.

A participat la mișcarea muncitorească începînd cu primii ani ai secolului nostru. În 1903 a luat parte la Congresul al III-lea al Internaționalei a II-a; între anii 1910 și 1918 a fost membră a Comitetului Executiv al Partidului socialist din România.

În 1918 a plecat în Rusia Sovietică, devenind, un an mai tîrziu, membră a P.C. (b). A lucrat în aparatul de partid și de stat al Uniunii Sovietice, ocupînd chiar funcția de ministru al sănătății în guvernul unei republici.

La începutul anului 1924 a revenit în țară, lucrînd ca activistă a P.C.R.; la puțin timp, în același an, a fost expulzată din nou în U.R.S.S. A luat parte la Congresul al V-lea al Internaționalei Comuniste (1924) ca delegată cu drept de vot consultativ din partea P.C.R. În anul 1931 a participat la Congresul al V-lea al P.C.R. ca delegat cu drept de vot consultativ.

Aladar Imre

S-a născut în februarie 1898 în București. A învățat meseria de tîmplar. În 1919 s-a înscris în sindicat. După greva generală din 1920 a

* Filipovici Elena și Grofu Dumitru (în nr. 2—3/1966), Dr. Rozvan Eugen (în nr. 4/1966), Elek Köblös (în nr. 4/1967), Timotei Marin (în nr. 5/1967), Alexandru Dobrogeanu-Gherea (în nr. 1/1968).

fost ales în comitetul sindicatului lemnarilor, iar în 1923 a fost ales secretar al Uniunii lucrătorilor în lemn. În 1922 a devenit membru al P.C.R. A fost secretar al Sindicatelor unitare.

În timpul lucrărilor Congresului General al Sindicatelor Unitare a fost arestat și condamnat la 3 ani închisoare.

Aladar Imre a reușit să evadeze și să treacă granița în U.R.S.S. A participat la congresele al III-lea și al IV-lea ale Internaționalei Sindicale Roșii, ca delegat al Sindicatelor unitare din România. După ce a urmat în U.R.S.S. cursurile unei școli politice, s-a reîntors în țară în august 1930, când a fost arestat, fiind eliberat la scurt timp, prin amnistiere.

În anul 1931 Aladar Imre a fost ales deputat în Parlament din partea Blocului Muncitoresc Țărănesc, împreună cu alți patru candidați ai B.M.Ț., ale căror mandate însă au fost invalidate. La 29 august 1931 Consiliul de Miniștri al României a hotărât expulzarea lui din țară. Aladar Imre a emigrat în U.R.S.S.

La Congresul al IV-lea al P.C.R. a fost ales membru al Comitetului Central ; de asemenea a participat ca delegat cu drept de vot deliberativ la Congresul al V-lea al P.C.R., în calitate de reprezentant al C.G.S.U.

Dic O. Ioan (Dicescu)

S-a născut la București, unde a absolvit studiile comerciale superioare. În 1909 a intrat în mișcarea muncitorească, devenind colaborator al ziarului „România muncitoare“. În 1914 a fost corespondentul ziarului „Adevărul“ în Serbia.

În februarie 1917, în timp ce se afla în Armata română cu gradul de sublocotenent în rezervă, a plecat în Rusia.

În aprilie 1917 a devenit membru al P.C.U.S., participînd ulterior la Revoluția din Octombrie, în cadrul acțiunilor organizate de Comitetul de partid din Petrograd. A participat ca delegat la Congresul al II-lea al Sovietelor din Rusia.

În timpul Revoluției din Octombrie a fost secretar al Comitetului revoluționar român din Odesa. În anii ce au urmat a lucrat în aparatul de partid și de stat al Uniunii Sovietice : membru al prezidiului Sindicatului salariaților din Moscova, lucrător la Comisariatul poporului pentru afacerile externe al Rusiei Sovietice, comisar militar al Secției politice a frontului din Turkestan, profesor la Academia militară din U.R.S.S., la Școala superioară de piloți, la Institutul „Plehanov“ și la Universitatea comunistă din Orient, șeful grupului de evidență a construcțiilor din Gosplan etc.

Diamandescu Teodor

S-a născut în anul 1895 în comuna Lipia-Bojdani, județul Ilfov.

În anul 1918 a plecat la Odesa, unde în anii 1918—1921, împreună cu A. Zalic, Al. Nicolau, Ecaterina Arbore, Dic-Dicescu și alții, a participat la luptele pentru apărarea Puterii sovietice în calitate de comisar politic al Regimentului de revoluționari români din Poltava.

Dobrogeanu-Gherea Alexandru*

Fiu al lui Constantin Dobrogeanu-Gherea — una din cele mai proeminente figuri de gânditori socialiști ai țării noastre —, Alexandru Dobrogeanu-Gherea s-a născut în iulie 1879 la Ploiești. După absolvirea școlii primare și a liceului în orașul natal, obține diploma de inginer la Berlin. În 1910 a devenit membru al Partidului Social-Democrat din România, desfășurând o intensă activitate publicistică la ziarele și perio-dicele muncitorești „România muncitoare“, „Lupta“ „Lupta zilnică“, „Viitorul social“ și „Calendarul muncii“. În 1920 a făcut parte din delegația trimisă la Moscova pentru tratative în vederea aderării partidului la Internaționala Comunistă, când a avut și prilejul să ia parte la o întâlnire cu V. I. Lenin.

În anii 1918 și 1920 a fost ales deputat din partea Partidului socialist în parlamentul român. A participat la Congresul de constituire a P.C.R., precum și la congresele al II-lea (1922), al III-lea (1924) și al IV-lea (1928) ale P.C.R. În 1922 a fost ales membru al Comisiei de Control a partidului; în 1924—1925 a fost membru al C.C. al P.C.R.; în 1924 a fost secretar al C.C. al P.C.R.

În 1925 a fost condamnat în contumacie la 10 ani închisoare. În același an a emigrat în U.R.S.S., unde a lucrat în aparatul Internaționalei Comuniste. În anul 1928 a revenit în țară. În 1929 a fost arestat, judecat și condamnat la 8 ani închisoare. În 1932 a emigrat din nou în U.R.S.S.

* Mai pe larg vezi „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“ nr. 1/1968, p. 134—138.

Filipovici Elena (Ciobanu Maria)*

Elena Filipovici s-a născut la 1 noiembrie 1903, în București, dintr-o familie de muncitori. A intrat de tânără în mișcarea muncitorească, participând la activitatea tineretului socialist. În 1920 a participat la greva generală; a fost arestată în martie 1921, fiind apoi implicată în procesul din Dealul Spirii, alături de delegații arestați la Congresul I al P.C.R.

După eliberare a îndeplinit funcția de secretară a C.C. al U.T.C. și a lucrat ca prim-redactor la ziarul „Tineretul socialist“.

După Congresul al II-lea al P.C.R. (octombrie 1922), Elena Filipovici a activat în comisia centrală de femei de pe lângă C.C. al P.C.R.

Din 1930 a făcut parte din colectivul care a pregătit Congresul al V-lea al partidului, la care a prezentat raportul politic. La congres a fost aleasă membră a C.C. al P.C.R., iar la prima plenară a C.C. a fost aleasă membră a Biroului Politic.

În 1931 a fost condamnată în contumacie la muncă silnică pe viață.

În perioada 1935—1937, la Moscova, a reprezentat Partidul Comunist Român pe lângă Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste.

David Fabian

S-a născut la 24 noiembrie 1895 la Huși. În anul 1917 a intrat în mișcarea socialistă, iar în 1920 a participat la editarea revistei teoretice „Lupta de clasă“. A făcut parte din delegația Partidului socialist care a mers la Moscova în 1920 pentru a discuta problemele afilierei la Internaționala Comunistă.

A desfășurat o intensă activitate publicistică în perioada 1920—1921. În martie 1921 a fost arestat, iar apoi a fost implicat în procesul din Dealul Spirii; în timpul detenției la Jilava a editat, împreună cu alți comuniști, mai multe gazete ilegale. În iunie 1922 a fost amnistiat.

Congresul al II-lea al P.C.R. (octombrie 1922) l-a ales membru al Comitetului Central. Între anii 1922 și 1924 a fost redactor responsabil la organul central de presă al P.C.R. „Socialismul“ și membru în comisia agrară a partidului.

* Mai pe larg vezi „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“ nr. 2—3/1966, p. 215—220.

În perioada aprilie-august 1924 a făcut parte din Directoriu (conducerea provizorie ilegală a P.C.R.). A luat parte la Congresul al III-lea al P.C.R. (1924), fiind reales membru al C.C.

În decembrie 1924 a fost arestat. În timpul procesului a evadat și a plecat în emigrație (Cehoslovacia, Germania, U.R.S.S.). A fost condamnat în contumacie la 10 ani închisoare. În emigrație se ocupă de apariția unor publicații ale P.C.R., între care și „Lupta de clasă”, seria a doua (1926). În martie 1927 e cooptat membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.R. din străinătate.

După Congresul al IV-lea al P.C.R. rămîne în emigrație în U.R.S.S.

Grofu Dumitru*

S-a născut la 9 aprilie 1877 în comuna Ciuperceni, județul Gorj. În anul 1906 a intrat în mișcarea muncitorească, făcînd parte pînă în 1919 din comitetul Sindicatului muncitorilor metalurgiști, iar în anii 1919—1920 a fost secretarul acestui sindicat. În 1910 a intrat în Partidul socialist; din 1921 a devenit membru al P.C.R.

A participat ca delegat la Congresul I al P.C.R., a fost arestat și implicat în procesul comuniștilor din Dealul Spirii, rămînînd în detenție timp de 14 luni.

După eliberarea sa din închisoare (1922) își continuă activitatea în cadrul mișcării sindicale; la Congresul Sindicatelor unitare din 1929 de la Timișoara a fost ales președinte al Consiliului General al Sindicatelor Unitare.

Grofu Dumitru a participat în 1931 ca delegat la Congresul al V-lea al P.C.R. După congres, în țară fiind pus sub urmărire de organele „siguranței”, a rămas în emigrație.

Konitz Jacques

S-a născut la 9 septembrie 1895 la Dorohoi. La vîrsta de 13 ani a început să muncească ca ucenic tipograf, aderînd de foarte tînăr la mișcarea muncitorească. În anul 1918 a colaborat la ziarul „Socialismul”.

* Mai pe larg vezi „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 2—3/1966, p. 211—214.

În 1919 a participat la tipărirea de manifeste revoluționare în cadrul tipografiei ilegale din Șoseaua Vitan (București).

A fost arestat și condamnat la 7 ani muncă silnică. Din închisoare a aderat la P.C.R., de la crearea lui în 1921.

Fiind amnistiat în iunie 1922, și-a reluat activitatea ca redactor la organul central de presă al partidului. A făcut parte din Comitetul secțiunii București a P.C.R. La Congresul al II-lea (octombrie 1922) a fost ales în Consiliul General al P.C.R.

În decembrie 1923, a reprezentat P.C.R. la Conferința Federației Balcanice a Partidelor Comuniste. După scurt timp a fost expulzat, desfășurându-și activitatea în Austria, U.R.S.S. și în Franța. Pentru activitatea lui politică, autoritățile franceze l-au expulzat în anul 1931; plecând la Berlin, a lucrat în calitate de redactor la revista „Internationale Presse Correspondenz”, organ al C.E. al Internaționalei Comuniste, până în anul 1933, când a plecat în U.R.S.S.

La Moscova a lucrat inițial în cadrul M.O.P.R.-ului, iar apoi, până în anul 1938, la Editura de limbi străine.

Köblös Elek*

S-a născut la 12 mai 1887 în comuna Dumbrăvioara, județul Mureș. De profesie tâmplar, Elek Köblös a intrat de tânăr în mișcarea muncitorească. În 1918 a participat la mișcarea național-revoluționară. În 1919, în fruntea unui detașament de muncitori a participat la revoluția proletară din Ungaria, revenind la scurtă vreme în România.

În mai 1921 Secțiunea Tg. Mureș a partidului socialist l-a delegat la Congresul de constituire a P.C.R.; a fost arestat și implicat în procesul din Dealul Spirii.

După eliberarea sa din închisoare (iunie 1922), activează în Secțiunea Tg. Mureș și Valea Mureșului a P.C.R. La Congresul al II-lea al P.C.R. din octombrie 1922 este ales membru al C.C. al P.C.R., iar apoi membru al Biroului Politic. La Congresul al III-lea al partidului (septembrie 1924) a fost ales secretar general al C.C. al P.C.R.

În toamna anului 1926 a plecat în emigrație în U.R.S.S.

După Congresul al IV-lea al P.C.R. (1928) a fost arestat la Moscova. Învinuit fără temei de troțkism, a fost eliberat după 6 luni de detenție, redându-i-se carnetul de partid. Până în anul 1937 a lucrat într-o fabrică de avioane, când a fost din nou arestat.

* Mai pe larg vezi „Analele I.S.I.S.P. de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 4/1967, p. 154—157.

Lichtblau Leon

S-a născut la 23 august 1901 în București. De foarte tânăr a intrat în mișcarea muncitorească. Fiind elev de liceu, a participat la demonstrația din 13 decembrie 1918, motiv pentru care a fost arestat și cercetat. A fost implicat în procesul din Dealul Spirii, fiind condamnat în contumacie la muncă silnică pe viață. A intrat în P.C.R., lucrând în rândurile Tinerețului Comunist. Urmărit de siguranță pentru activitatea sa revoluționară, L. Lichtblau a părăsit țara, emigrând vremelnice la Viena. În anii următori s-a stabilit în U.R.S.S. ; a condus Institutul central de statistică al U.R.S.S.

În aprilie 1938 a fost arestat și condamnat la moarte.

Leonin Marcel

Avocatul Leonin Marcel s-a născut la 15 iunie 1896 în București. După primul război mondial s-a încadrat în mișcarea muncitorească, devenind, în anul 1923, membru al Partidului Comunist Român.

Între anii 1923 și 1927 a îndeplinit diferite sarcini de răspundere în cadrul unor organizații de masă conduse sau influențate de P.C.R. : membru în Comitetul „Ligii chiriașilor“, secretar al Blocului Muncitoresc Țărănesc, activist al Sindicatelor unitare ; a fost membru al Comitetului secțiunii București a P.C.R. Ca avocat a apărut în numeroase procese pe revoluționarii aduși în fața judecății de către organele de stat burgheze.

În 1927, pentru a fi pus la adăpost de urmărirea organelor represive, conducerea partidului a hotărât trimiterea lui în U.R.S.S. Aici a continuat să țină legătura cu partidul și să publice diferite materiale despre situația din România.

Moscovici Ghelber

(Moscu Ghiță zis Bădulescu)

S-a născut la Băiceni — Tg. Frumos, județul Iași, în 1895. Pentru activitate revoluționară a fost arestat în iunie 1920 la Constanța de organele siguranței, de unde a evadat, plecând la Sofia, iar apoi la Viena. Organele de siguranță îl semnalau că ține o permanentă legătură, din

Sofia și Viena, cu organizațiile comuniste din țară. A fost condamnat în contumacie la muncă silnică pe viață.

A desfășurat o bogată activitate publicistică, cu conținut revoluționar, în ziarul „Socialismul” și în alte organe ale presei revoluționare, de regulă sub pseudonimul N. Vitoșa. În anii 1925—1927 a publicat în ziarele „Pravda” și „Izvestia”, în revista „Krasnaia Basarabia” și în unele ziare germane articole referitoare la situația economică, socială și politică din România, sub numele de Al. Bădulescu.

Timp de cîțiva ani a reprezentat Partidul Comunist Român pe lângă Federația Comunistă Balcanică (1922—1924). Între anii 1922 și 1928 a participat la congrese, conferințe și plenare ale Federației Comuniste Balcanice și ale Cominternului.

După 1925, la Moscova, a funcționat și ca reprezentant al P.C.R. la Internaționala a III-a.

Nicolau Alexandru

Absolvent al Facultății de drept, avocat de profesie, Al. Nicolau s-a născut la 18 ianuarie 1889 în București. În timpul primului război mondial trece în Rusia revoluționară. Aici, alături de M. Gh. Bujor și alți revoluționari a fost unul dintre organizatorii și conducătorii Comitetului de acțiune social-democrat român din Odesa; a făcut parte din Comitetul militar revoluționar român, Comitetul revoluționar comunist, a fost președintele Grupului român de pe lângă P.C. (b) și redactor al ziarului „Lupta”.

Al. Nicolau a revenit în țară în 1920 cînd a fost arestat de organele siguranței și trimis în judecată. În timp ce se afla deținut la Jilava, a evadat și a emigrat în Rusia Sovietică. La 31 martie 1931 a fost judecat de organele române și condamnat la moarte în contumacie.

Pauker Marcel

S-a născut în București la 7 decembrie 1896. După terminarea studiilor de specialitate a obținut diploma de inginer.

A desfășurat o intensă activitate în rîndurile P.C.R., nu lipsită de greșeli (a fost unul din promotorii luptelor fracționiste declanșate în anul

1929). A deținut funcții de conducere în cadrul partidului comunist. Astfel, în decembrie 1921 a făcut parte din Comitetul provizoriu al secțiunii București, care apoi a devenit Comitetul Provizoriu al P.C.R. La Congresul al II-lea al P.C.R. (1922) a prezentat „Raportul asupra activității P.C.R. în cursul anilor 1921—1922” și a fost ales membru al Comitetului Central al partidului și al Biroului Politic al P.C.R. În iunie același an a participat la Conferința Federației Partidelor Comuniste Balcanice care a avut loc la Sofia, iar în noiembrie 1923 a participat la congresul acestei federații ținut la Berlin.

În 1925, în timp ce se afla reținut pentru a fi judecat de Consiliul de război al Corpului II armată, a evadat, fiind condamnat în contumacie la 10 ani reclusiune, apoi condamnat la muncă silnică pe viață de Consiliul de război al Diviziei 4 infanterie.

Revenind în țară în mai 1929 a fost arestat la București și internat la Jilava, iar în iunie a fost amnistiat. În august același an a fost din nou arestat la Petroșeni și trimis sub escortă la București.

În 1935 era membru al Secretariatului C.C. al P.C.R.

În noiembrie 1936 Pauker a fost arestat la Viena și expulzat în U.R.S.S.

Rozvan Eugen*

Născut în 1872 la Salonta, de tânăr manifestă un viu interes pentru mișcarea socialistă, fiind prezent în presă îndeosebi după 1900 cu numeroase articole.

În timpul primului război mondial avocatul dr. Eugen Rozvan a fost prizonier în Rusia, de unde se repatriază în anul 1920.

După sosirea în țară, a desfășurat o intensă muncă de organizare a secțiunilor Partidului socialist din Transilvania. Eugen Rozvan a făcut parte, împreună cu Gheorghe Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, D. Fabian, Constantin Popovici și I. Flueraș, din delegația Partidului socialist care a mers în vara anului 1920 la Moscova pentru a discuta problema afilierii Partidului Socialist din România la Internaționala Comunistă.

* Mai pe larg vezi „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 4/1966 ; din eroare a apărut aici sub numele de Rozvani.

În mai 1921 a participat ca delegat al organizației Oradea la primul Congres al P.C.R. și a fost ales în comisia de rezoluții a congresului. A fost arestat și implicat în procesul din Dealul Spirii. Eliberat în 1922 a făcut parte din Comitetul Executiv Provizoriu al partidului comunist. La Congresul al II-lea a fost ales membru supleant al C.C. al P.C.R. și membru al comisiei agrare.

În perioada 1926—1931, Rozvan desfășoară o intensă muncă în conducerea Blocului Muncitoresc Țărănesc. El și-a manifestat public dezacordul față de rezoluțiile eronate ale congreselor III și IV ale P.C.R. referitoare la problema națională, fapt pentru care, în 1929, a fost exclus din partid.

În 1931 a emigrat în U.R.S.S.

Zalic Abramovici Alter

S-a născut la 23 aprilie 1888 în satul Roșiori, județul Brăila. Era de profesie contabil.

În anul 1908 aderă la mișcarea sindicală ; în 1911 i se încredințează sarcina de a organiza Sindicatul funcționarilor comerciali din Brăila, unde e ales secretar. În 1917 trece în Rusia. Aici ia parte activă la munca Comitetului de acțiune social-democrat român din Odesa pentru instaurarea și apărarea puterii sovietice în sudul Rusiei. În 1919 devine redactorul organului de presă al grupei comuniste române din Odesa, „Comunistul“.

În 1920 a fost trimis la Moscova, unde a lucrat în aparatul Cominternului, secția balcanică, apoi la Universitatea comunistă și la Editura pentru limbi străine.

Zissu Petre

De profesie avocat, Petre Zissu a desfășurat o intensă activitate pe linia Ajutorului muncitoresc român, fiind secretar al acestei organizații.

În octombrie 1931 a participat ca delegat al A.M.R. la Congresul Ajutorului Muncitoresc Internațional, care s-a ținut la Berlin. Ca avocat a participat la apărarea muncitorilor și militanților comuniști cărora li s-au înscenat procese pentru activitate revoluționară. A făcut parte din conducerea Biroului juridic.

În anul 1933 a fost condamnat în contumacie la 5 ani închisoare. În 1932, fiind urmărit pentru activitatea sa, a plecat din țară. În iunie 1936 organele de siguranță române semnalează prezența sa la Tiraspol unde funcționa ca director de presă la radiodifuziune.

Timotei Marin*

Militant de seamă al mișcării muncitorești revoluționare, Timotei Marin s-a născut la 12 iunie 1897 în comuna Ghipeșca (Râșpopeni), județul Orhei. După terminarea liceului, (1919) a urmat la Iași cursurile Facultății de litere. A fost implicat în procesul din Dealul Spirii și eliberat în 1922.

În anii care au urmat a desfășurat o susținută activitate publicistică. Sub pseudonimul *Tătaru*, Timotei Marin a scris numeroase articole la ziare și reviste ca : „Dezrobirea“, „Lupta de clasă“, „Facla“, „Revista studențească“, „Scînteia“ etc.

Totodată a activat în rîndul unor organizații revoluționare de masă ca : Frontul studențesc din România, Blocul Muncitoresc Țărănesc, Sindicatele unitare, organizația Ajutorul roșu.

În anul 1927, ca urmare a represaliilor la care era supus, a emigrat în Cehoslovacia, apoi în Austria, iar din 1928 în U.R.S.S. În 1931 a participat ca delegat la Congresul al V-lea al P.C.R.

★

Aceste succinte prezentări — evident, insuficient de cuprinzătoare pentru a satisface cerințele unei informări aprofundate — vor fi urmate de studii mereu mai complete asupra vieții și activității politice a militanților mișcării noastre muncitorești.

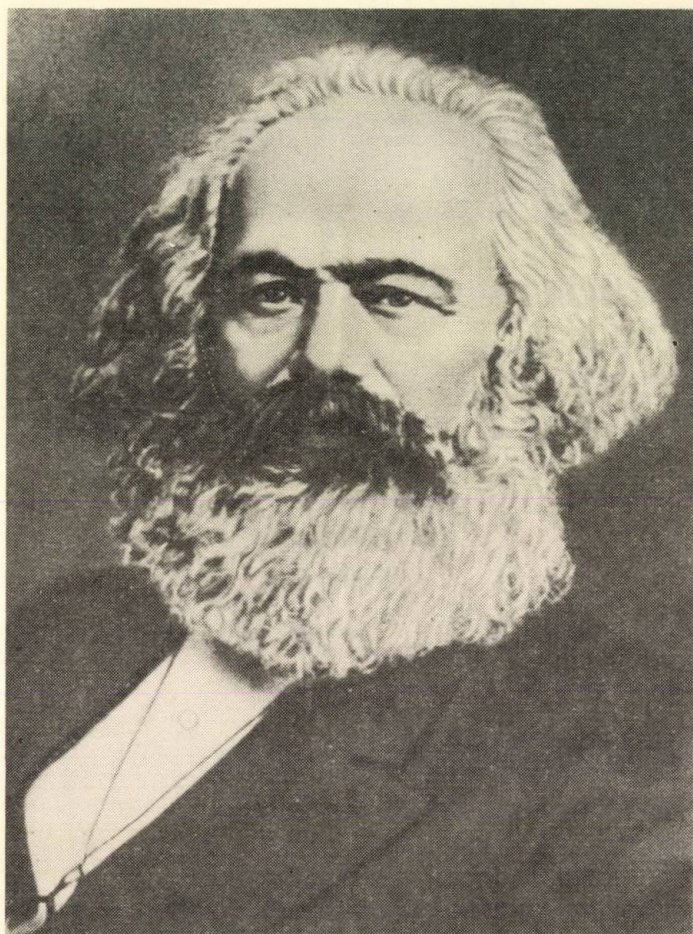
În cursul activității lor, militanții comuniști au avut succese care s-au răsfrînt pozitiv asupra mișcării muncitorești ; unii au manifestat însă lipsuri și limite, au săvîrșit greșeli. Acestea se cer a fi marcate în cercetările ce vor urma, făcîndu-se fiecăruia adevăratul său portret, fără exagerări de nici un fel. Este mai mult decît un deziderat, este o datorie

* Mai pe larg vezi în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R.“ nr. 5/1967, p. 111—115.

de onoare a cercetătorului contemporan de a da viață, în mod plenar, indicațiilor precise în acest domeniu, formulate în documentele Congresului al IX-lea al P.C.R. și în cele care i-au urmat, aplicate în mod strălucit în hotărârile recentei plenare a Comitetului Central.

Această plenară, expresie a fermității și umanismului partidului nostru, va rămâne înscrisă la loc de cinste în istoria partidului, a poporului român. Hotărârile sale, adânc întipărite în conștiința națiunii, justețea lor, mobilizează întregul popor în jurul partidului, îi stimulează eforturile pentru desăvârșirea construcției socialiste în România.

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI KARL MARX

1 8 1 8

1 9 6 8

Marxismul și contemporaneitatea

ION POPESCU-PUȚURI

Transformările uriașe înregistrate de la nașterea lui Karl Marx, dezvoltarea mișcării comuniste internaționale în cea mai influentă forță politică a zilelor noastre, victoria socialismului pe o treime a globului pământesc și puterea de atracție pe care o exercită ideile socialismului în lumea întreagă conferă activității teoretice și practice a lui Karl Marx o rezonanță și o semnificație deosebită.

Aceste procese dezvăluie în mod evident forța de afirmare a marxismului, capacitatea sa transformatoare. De numele lui Marx sînt legate înnoiri hotărîtoare în domeniul filozofiei și al științelor sociale. Cultura universală îi datorează opere monumentale cum este „Capitalul”. Istoria mișcării revoluționare îi relevă trăsăturile de luptător activ, aflat în miezul acțiunilor practice ale proletariatului, alături de cele de gînditor teoretic.

Constituirea marxismului ca sistem de gîndire a dat expresie teoretică problemelor pe care dezvoltarea istorică le pune la ordinea zilei.

Fenomenul cel mai semnificativ al evoluției istorice la jumătatea secolului trecut care a contribuit la cristalizarea marxismului ca sistem de gîndire l-au constituit apariția și dezvoltarea proletariatului. Prin locul pe care-l ocupă în cadrul relațiilor sociale și de producție, destinele istorice ale proletariatului se contopesc cu cerințele dezvoltării ascendente ale societății. Proletariatul reprezintă forța socială chemată să asigure realizarea procesului obiectiv de dezvoltare a istoriei. Spre deosebire de toate clasele și păturile sociale anterioare, interesele clasei muncitoare, fiind istoricește determinate, nu vin pe nici o treaptă în contradicție cu sensul evoluției istorice. Desigur, condițiile concrete de existență materială și spirituală ale societății evoluează neîncetat, dar oricîte schimbări intervin în acest proces, printre care preluarea puterii de către clasa muncitoare, are ea însăși o importanță deosebită, interesele acestei clase continuă să se afle în concordanță cu mersul istoriei.

Iată pentru ce principiile teoretice fundamentale formulate de Marx, principii care corespundeau intereselor unei anumite clase și erau emanația unei anumite perioade istorice, continuă să-și păstreze actualitatea în liniile lor esențiale. Este vorba, evident, nu de tezele care reflectau o anumită situație concretă, nu de analiza unor fenomene și procese în care au intervenit mutații profunde, ci de spiritul general, de ideile directoare de bază ale marxismului.

Împreună cu apropiatul său prieten și tovarăș de luptă, Friedrich Engels, Marx a elaborat materialismul dialectic și istoric, a fundamentat legile de dezvoltare a societății, a formulat teoria dictaturii proletariatului ca instrument al

trecerii revoluționare de la capitalism la socialism, teorie care este elementul principal și fundamental al marxismului.

Marx a pus pe adevăratul teren de rezolvare problema libertății omului, a reconsiderării condiției umane, prin cucerirea libertății sociale. El a dezvăluit importanța conceptului de practică în înțelegerea problemelor filozofice și sociale. Semnificative sînt deci toate orizonturile pe care el le-a deschis gîndirii, elementele noi asamblate într-un sistem unitar și armonios pe care le conține opera sa.

Fiecare din contribuțiile pe care el le-a adus în filozofie sau științele sociale ar fi suficientă pentru a înscrie numele său printre deschizătorii de drumuri !

Aprecierile asupra operei lui Marx și rezonanța pe care această operă a avut-o își au ele înseși istoria lor. În ciuda tuturor vicisitudinilor, a piedicilor fățișe sau disimulate, procesul afirmării concepției marxiste a înregistrat, în mare, o evoluție ascendentă.

În zilele noastre interesul pentru marxism este mai viu și mai puternic ca niciodată. Marxismul polarizează atenția opiniei publice științifice mondiale ; el animă și îndeamnă la noi înfăptuiri mărețe oamenii muncii din țările socialiste.

Doctrina marxistă nu s-a impus doar în cercurile înguste ale unor inițiați ; spre deosebire de concepțiile contemplative ea reprezintă o armă spirituală care cheamă și îndeamnă la acțiune, iar spre deosebire de cele speculative, ea își verifică în permanență valabilitatea în contact cu realitățile concrete, cu practica socială.

Marxismul nu proiectează un ideal mirific, rupt de posibilitățile reale de înfăptuire. El pornește de la aprecierea lucidă a realității și propune soluții transformatoare, care răspund năzuințelor milioanelor de oameni simpli. Iată de ce el exercită o uriașă forță de atracție mai ales în epoca noastră, caracterizată printr-o mișcare de proporții nemaîntîlnite spre noi forme de progres social și economic.

Reflectînd realitatea obiectivă în perpetuă prefacere și legile ei, marxismul constituie o teorie vie, în continuă dezvoltare.

O sursă inepuizabilă de îmbogățire a teoriei marxiste în epoca noastră rezidă în studierea realităților de ordin economic, social, politic și cultural-științific ale lumii contemporane.

În răstimpul de la apariția marxismului au survenit în societatea omească evoluții și prefaceri de o asemenea amploare și complexitate încît nici o minte, oricît de genială, n-ar fi fost în stare să le întrevadă și cuprindă în întreaga lor manifestare concretă.

Realitatea istorică din zilele noastre oferă astfel de fenomene de semnificație majoră, ca tranziția de la capitalism la socialism, ce se întrepătrunde cu marile realizări ale spiritului uman din domeniul descoperirii energiei nucleare și al cuceririi cosmosului, fenomene care, fie și singure, o fac să se deosebească de realitatea din vremea lui Marx, Engels și chiar de aceea a lui Lenin. Gîndirea marxistă contemporană este chemată să analizeze și să generalizeze teoretic, să dea răspuns problemelor ridicate de noua epocă istorică. Ea trebuie să înglobeze noua experiență a luptei de eliberare socială și națională și de edificare a societății socialiste, să-și asimileze noile rezultate ale dezvoltării științei și filozofiei contemporane.

Reprezentînd conținutul principal al modificărilor petrecute în lume, victoria socialismului într-o serie de țări marchează transpunerea în viață a

principiilor socialismului științific fundamentate de K. Marx, de colaboratorul său apropiat, F. Engels, și dezvoltate în noi condiții de V. I. Lenin. De la nemuritoarele idei ale „Manifestului Comunist” și „stafia comunismului” care străbătea Europa către jumătatea secolului trecut la epoca comunar-zilor parizieni, care — potrivit expresiei lui Marx — au „asaltat cerul”, la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și crearea primului stat socialist — Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste — și pînă la victoria socialismului într-o serie de țări și la prăbușirea sistemului colonial al capitalismului, o întreagă și rezultativ deosebit de bogată epocă istorică a fost parcursă.

Socialismul cuprinde azi 14 state, din Europa, Asia și America Latină, înglobînd o treime din populația planetei și furnizînd circa 38% din producția industrială mondială.

Privit global, procesul de instaurare a orînduirii socialiste într-o serie întreagă de țări constituie cea mai strălucită confirmare a tezei marxiste cu privire la legitatea și inevitabilitatea pieirii capitalismului și a triumfului socialismului în lume.

Înfăptuirea unei opere atît de vaste cum este construirea noii societăți a cerut și cere soluționarea a numeroase și dificile probleme; în rezolvarea acestora pot să apară greutăți, chiar greșeli, dar ceea ce caracterizează evoluția țărilor socialiste sînt preocupările și eforturile de creștere continuă a forțelor de producție, de dezvoltare a economiei și culturii și ridicarea nivelului de trai al maselor, de consolidare a orînduirii sociale și de stat. Corespunzător schimbărilor petrecute în baza economică, s-au produs adînci transformări în structura socială a acestor țări. Prin obiectivele și rezultatele pe care le obțin, țările socialiste demonstrează capacitatea socialismului de a lichida tarele, inegalitățile și contradicțiile inerente capitalismului și a făuri o orînduire socială dreaptă, superioară.

Întreaga operă a lui Karl Marx este străbătută de patosul luptei pentru democrație, ca un element indispensabil afirmării plene a esenței umane în societate; lupta pentru democrație este legată indisolubil de lupta pentru socialism.

Socialismul, prin însăși legitatea existenței și dezvoltării lui, creează condițiile obiective pentru ridicarea democrației pe o treaptă calitativ superioară; pe temelia relațiilor de producție socialiste, democrația capătă semnificații noi, își îmbogățește conținutul, manifestă în mod obiectiv o tendință de continuă adîncire și cuprindere a tuturor laturilor vieții social-politice, juridice, economice și social-culturale, mergînd de la caracterul și modul de exercitare a puterii de stat pînă la definirea coordonatelor activității politice-sociale și economice a individului.

Extinderea și adîncirea democrației sînt inseparabile de întărirea și perfecționarea conducerii vieții sociale, de îmbunătățirea continuă a sistemului de organizare a statului, de continua perfecționare a centralismului democratic, de creșterea permanentă a rolului conducător al partidului clasei muncitoare ca forță politică și organizatorică a întregii opere de construcție socialistă. Practica țărilor socialiste a demonstrat că perfecționarea conducerii vieții sociale tinde să meargă pe linia asigurării unor metode și forme organizatorice cît mai suple și eficiente, adecvate etapei respective și cerințelor stringente ale vieții, pe linia perfecționării stilului de lucru, înlăturării fenomenelor de birocratism și formalism, antrenării efective a tuturor cetățenilor la elaborarea și rezolvarea problemelor cruciale privind politica

statului și înfăptuirea acestei politici, aplicării consecvente a principiului conducerii și muncii colective.

În mod firesc, formele concrete în care se realizează perfecționarea conducerii vieții sociale, asigurarea și adâncirea democrației socialiste, intervenția partidului marxist-leninist și a statului socialist în vederea promovării noului diferă de la o țară la alta, condițiile concret-istorice, particularitățile naționale punându-și amprenta și asupra acestui domeniu al edificării socialismului.

Problemele și aspectele legate de făurirea societății socialiste îmbracă, deci, o varietate de forme, în funcție de condițiile concrete și metodele de activitate dintr-o țară sau alta. Așa cum reliefează concepția marxistă, în revoluția și construcția socialismului, generalul și particularul formează o unitate dialectică inseparabilă. Cunoașterea și aplicarea adevărilor generale ale socialismului științific sînt o condiție obligatorie a unei politici principiale juste. Generalul exprimă legile sociale obiective. El nu poate însă reflecta multitudinea și diversitatea particularităților fenomenelor. Fondatorii socialismului științific au subliniat întotdeauna importanța însușirii în mod creator a principiilor materialismului dialectic și istoric, pentru dobîndirea pe această cale a unor criterii clare de apreciere a fenomenelor vieții, a realității înconjurătoare. Referindu-se la corelația dintre general și particular în lupta revoluționară a proletariatului, K. Marx atrăgea atenția în 1871 : „În fiecare parte a lumii, misiunea noastră prezintă aspecte speciale, iar muncitorii de acolo țin seama de acest lucru și pășesc pe propria lor cale de înfăptuire a ei”¹. Această teză marxistă capătă o tot mai largă confirmare în realitățile contemporane.

Succesul operei de făurire a noii orînduiri presupune deci înțelegerea particularului, luarea în considerare a împrejurărilor concrete. Aceasta reprezintă o condiție esențială pentru victoria socialismului — operă cu totul nouă, care se săvîrșește în condiții economice, sociale, politice și naționale concrete, diferite de la țară la țară, de la etapă la etapă.

Procesul cunoașterii se bazează pe practică și pe generalizarea teoretică a acesteia. Nesocotirea oricăreia din aceste două laturi ale procesului cunoașterii poate avea consecințe negative pentru revoluția și construcția socialistă.

Instaurarea orînduirii socialiste într-o serie de țări a ridicat la ordinea zilei problema de o mare importanță a caracterului relațiilor dintre ele. Este știut că raporturile internaționaliste între țări au apărut în istorie odată cu sistemul socialist, că ele nu au precedente în dezvoltarea anterioară a omenirii. Este explicabil și necesar, de aceea, procesul de perfecționare, de adaptare a acestor relații la condițiile și cerințele de dezvoltare ale tuturor țărilor socialiste.

Se cuvine, de altfel, a fi menționat că principii de bază ale relațiilor internaționaliste dintre țări au fost enunțate ori formulate deja de clasicii marxism-leninismului, iar unele elemente esențiale ale acestor principii s-au înscris printre valorile majore ideale ale moralei internaționale din diferite timpuri.

Referindu-se la obiectivele în politica externă ale mișcării muncitorești, K. Marx remarcă : „Simplele legi ale moralei și dreptății care trebuie să guverneze relațiile dintre particulari trebuie de asemenea să devină valabile ca legi supreme în relațiile dintre popoare”².

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 17, Editura politică, 1963, p. 658—659.

² K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, E.S.P.L.P., 1955, ediția a II-a, p. 512.

În opoziție cu relațiile proprii imperialismului, bazate pe dominație și asupra, relațiile internaționale, de tip nou, exercită o influență puternică asupra vieții internaționale, fiind menite să ofere popoarelor un model de conviețuire echitabilă între națiuni. Semnificația istorică și forța de înrîurire a relațiilor dintre țările socialiste rezidă în așezarea lor pe principiile marxist-leniniste ale internaționalismului socialist, ale egalității în drepturi, avantajului reciproc și întrajutorării tovarășești, ale respectului independenței și suveranității naționale și neamestecului în treburile interne, principii care, în pofida anumitor dificultăți, se impun tot mai mult.

Prin multiplele ei laturi și aspecte, realitatea socialistă se afirmă în lumea de azi tot mai pregnant, exercitînd o influență mereu crescîndă nu numai în raporturile dintre forțele social-politice ale epocii noastre, ci și în reflectarea lor pe plan teoretic.

Epoca contemporană — de trecere a omenirii de la capitalism la socialism — confirmă în mod strălucit valabilitatea tezelor fundamentale ale lui K. Marx privitoare la natura și tendința istorică a modului de producție capitalist.

În abordarea problemelor capitalismului contemporan, utilizarea metodei marxiste de cercetare impune, prin însuși spiritul ei dialectic, analiza științifică, obiectivă a fenomenelor noi apărute în fizionomia capitalismului, dezvoltarea particularităților și a legităților caracteristice capitalismului contemporan. Un exemplu de abordare creatoare a etapei parcurse după Karl Marx și F. Engels îl constituie activitatea revoluționară și opera teoretică a lui V. I. Lenin, care a formulat legitățile desprinse din noile condiții istorice și a întregit strategia și tactica luptei proletariatului și a avangardei sale marxist-leniniste.

Departate de a infirma marxismul, analiza societății capitaliste contemporane atestă actualitatea lui. Ea dezvoltă faptul că capitalismul contemporan nu și-a schimbat natura economică și politică, nu a înlăturat și nici măcar atenuează contradicțiile proprii modului de producție capitalist, dimpotrivă le-a agravat sub forme noi de manifestare.

Cercetarea eficientă a fenomenelor noi apărute în structura capitalismului, a problemelor pe care le ridică din punctul de vedere al cerinței elaborării unei strategii ofensive a clasei muncitoare din țările capitaliste, a forțelor revoluționare ale contemporaneității presupune abordarea creatoare a legilor și tezelor fundamentale ale clasicilor marxism-leninismului, dezvoltarea și confruntarea lor cu realitatea. Cramponarea de formule depășite astăzi sau prea înguste pentru a cuprinde întreaga complexitate a realității contemporane înseamnă în fapt o îndepărtare de marxism, o sărăcire a gândirii economice și social-politice marxiste, anularea eficacității ei practice.

Probleme contemporane noi, de o mare importanță și semnificație ridică în fața teoriei marxiste generalizarea procesului destrămării sistemului colonial și al căilor de dezvoltare a tinerelor state independente.

În ultimele două decenii, ca urmare a creșterii fără precedent a mișcării de eliberare națională, zeci și zeci de popoare, reprezentînd majoritatea omenirii, au sfărîmat jugul dominației străine, jugul asupririi coloniale, constituindu-se în state independente, de sine stătătoare. Ele joacă în epoca noastră un rol important în dezvoltarea societății, aducînd o contribuție valoroasă la patrimoniul material și spiritual al umanității. Procesul de constituire a noilor state a schimbat sensibil harta politică a lumii, pe coordonatele ei apărînd, numai după cel de-al doilea război mondial, peste 70 de state noi.

Toate aceste popoare, care se afirmă tot mai mult pe scena istoriei, străbat procesul complex de cristalizare a conștiinței naționale și de încheiere a națiunii.

Popoarele eliberate de sub colonialism demonstrează că procesul de constituire în națiuni reprezintă o necesitate obiectivă, națiunea fiind cadru propice pentru înfăptuirea acelor reforme care să le asigure dezvoltarea spre progres și prosperitate.

Cucerirea dreptului la ființa națională constituie pentru tinerele state independente premisa necesară rezolvării problemelor arzătoare pe tărîm economic, social și cultural. Astfel, dezvoltarea unei economii independente în cadrul procesului complex de „decolonizare”, mobilizarea tuturor resurselor interne umane, materiale și spirituale, fără nici un amestec din afară, înlăturarea raporturilor de castă și tribale, întărirea și consolidarea statului național, promovarea limbii și valorilor culturii proprii, dezvoltarea învățămîntului și științei, formarea unei intelectualități proprii, ridicarea nivelului de trai, modernizarea modului de viață — iată tot atîtea probleme care se impun studierii și generalizării de către teoria marxistă.

Formarea și dezvoltarea noilor națiuni au loc în condițiile existenței statelor socialiste, care le oferă un exemplu de afirmare a ființei naționale a popoarelor, de raporturi interstatale și internaționale bazate pe egalitatea în drepturi, pe respectul reciproc al suveranității și independenței.

Socialismul duce mai departe procesul de dezvoltare a națiunii, început în epoca burgheză. În cursul formării și întăririi noii orînduiri sociale se realizează o formă superioară de comunitate umană — națiunea socialistă. Baza economică socialistă, cultura socialistă, unitară în conținutul ei, comunitatea intereselor social-politice fundamentale ale tuturor membrilor societății și continua apropiere între forțele existente constituie trăsături caracteristice ale națiunii socialiste. Națiunea vădește și în condițiile orînduirii socialiste mari potențe creatoare în slujba progresului. Indicii evidente arată că ea va continua să constituie încă, într-o perspectivă îndelungată, baza dezvoltării societății umane, pe drumul socialismului.

Problematica națiunii a ocupat un loc de seamă în istoria marxismului. Este cunoscută marea preocupare a lui Marx pentru viața națională a diferitelor popoare, pentru lupta în vederea afirmării ființei lor naționale de sine stătătoare.

Depășind dificultățile unei anumite perioade, problematica națiunii se impune azi din nou, cu vigoare, în atenția mișcării muncitorești contemporane, ca și în practica statală a țărilor socialiste.

Înlăturînd neîncrederea și antagonismele dintre națiuni, cauzele asupririi și dominației unor popoare de către altele, socialismul creează totodată bazele obiective ale apropierii și colaborării între state, posibilitatea îmbinării intereselor naționale și internaționale ale popoarelor. Colaborarea între națiuni socialiste egale în drepturi, suverane și independente, multilateral dezvoltate, pe tărîm economic, științific, cultural, contribuie la progresul fiecărei țări și la întărirea ansamblului țărilor socialiste, sporește influența socialismului în lume.

Opera de îmbogățire și dezvoltare creatoare a teoriei marxiste poartă amprenta inestimabilei contribuții a partidelor comuniste și muncitorești din întreaga lume. În același timp, ea înglobează rezultatele cercetării creatoare a unui mare număr de teoreticieni remarcabili, care-și desfășoară activitatea științifică atît în țările socialiste, cît și în țările capitaliste. În această etapă a dezvoltării teoriei marxiste, partidele comuniste și oamenii de știință marxiști

manifestă o pronunțată receptivitate față de progresele înregistrate în anumite domenii de cercetare, care permit să se integreze noi elemente explicative în teoria de ansamblu a dezvoltării sociale.

Marxismul este o învățătură militantă, partinică; el s-a născut și s-a dezvoltat într-o neîncetată înfruntare ideologică cu variatele curente de gândire burgheze. În lumea contemporană gânditorii marxiști nu se izolează de circuitul universal de idei. Ei examinează realizările oamenilor de știință nemarxiști de pe pozițiile marxism-leninismului, desprinzând din ele tot ceea ce este valoros. În confruntarea activă de opinii, marxism-leninismul relevă puterea sa de afirmare, forța adevărului său, capacitatea de asimilare creatoare a elementelor prețioase pe care le furnizează dezvoltarea științei și de înfrumusețare a gândirii contemporane. „Dacă facem drum schimbului de păreri în știință, artă și literatură, în toate domeniile vieții sociale — sublinia secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu —, trebuie să ne exprimăm cu putere și poziția noastră ideologică, filozofia noastră, principiile noastre politice, estetice și etice“.

În condițiile actuale o deosebită însemnătate o are asigurarea unității mișcării comuniste și muncitorești mondiale, pornind de la existența de factor obiectiv a unei mari diversități de condiții și împrejurări în care activează partidele comuniste, a unor sarcini și preocupări diferite de la o țară la alta, de la un partid la altul.

Partidul Comunist Român își desfășoară activitatea în strânsă legătură cu lupta întregii mișcări comuniste și muncitorești, îndeplinindu-și rolul de detașament activ al mării armate a comuniștilor, manifestându-și solidaritatea internaționalistă cu clasa muncitoare, cu forțele progresiste de pretutindeni. Ocupându-se intens de rezolvarea sarcinilor construcției socialiste, Partidul Comunist Român a dezvoltat, totodată, legăturile sale cu partidele comuniste și muncitorești frățești din întreaga lume, a acționat pentru strângerea relațiilor cu mișcările socialiste și alte organizații și forțe progresiste din țările capitaliste și din țările care și-au cucerit independența. Contactele permanente, schimburile de experiență, întâlnirile avute cu partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste și din țările capitaliste au contribuit la mai buna cunoaștere reciprocă, la întărirea solidarității de luptă dintre partidul nostru și partidele frățești, în interesul consolidării unității mișcării comuniste internaționale.

Partidul Comunist Român a relevat în permanență că ceea ce unește partidele comuniste și muncitorești este mai puternic și mai trainic decât deosebirile de păreri. Spiritul concepției marxiste cere ca problemele controversate care apar în procesul dezvoltării social-economice să fie dezbătute într-un climat de perfectă obiectivitate, unde nimeni să nu poată pretinde că a spus ultimul cuvânt într-o problemă sau alta și că alte păreri exprimate ar fi nemarxiste. Același spirit trebuie să călăuzească și acțiunea dusă pentru rezolvarea problemelor privind căile și metodele de atragere a maselor largi populare la viața economică și politică a statelor.

Mărturia cea mai elocventă a îndeplinirii misiunii istorice care revine partidului comuniștilor o constituie în ultimă instanță victoria în revoluția socialistă, construirea cu succes a noii societăți, înflorirea națiunii căreia îi aparține. Înfăptuind acest țel, el se achită de cea mai înaltă obligație față de propriul popor și, în același timp, răspunde îndatoririlor internaționale față de lupta proletariatului de pretutindeni, pentru socialism, pentru pace și progres social.

Karl Marx și științele sociale

Dr. DAMIAN HUREZEANU,
dr. ION BULBOREA

În perspectiva marilor victorii ale socialismului din zilele noastre, a prefacerilor sociale uriașe care s-au petrecut în ultima jumătate de secol, schimbând radical fața lumii, a dezvoltării mișcării comuniste și a transformării ei în cea mai influentă forță politică a contemporaneității, a înfrîurii pe care o exercită ideile socialismului, opera teoretică și revoluționară a lui Karl Marx — de la a cărei naștere se împlinesc 150 de ani — apare în toată amploarea dimensiunilor sale istorice.

Stăpînind vaste domenii ale cunoașterii filozofice, economice și social-politice, deschizînd drumuri noi în fiecare din ele, dînd culturii universale opere de o valoare nepieritoare, Karl Marx își înscrie numele printre marii cugetători ai umanității. La această trăsătură a personalității sale titanice se adaugă aceea de luptător pentru cauza proletariatului, de semănător de idealuri pentru împlinirea cărora a militat fără încetare.

Opera lui Marx este rezultatul cercetării atente și profunde a realităților contemporane lui, sprijinită pe tot ce a creat omenirea mai bun în domeniul filozofiei, economiei politice și socialismului. Marxismul nu este pur și simplu revelația unei minți geniale, chemate să lumineze cu strălucirea sa mersul ascendent al omenirii, ci rodul unor eforturi umane de cunoaștere, în condiții istorice determinate. Învățătura lui Marx este succesoarea legitimă a filozofiei clasice germane, a economiei politice engleze și a socialismului francez. „Noi socialiștii germani — spunea Engels în 1891 — sîntem mîndri că ne tragem nu numai din Saint-Simon, Fourier și Owen, ci și din Kant, Fichte și Hegel“¹.

Marx și Engels, prelucrînd în mod critic tot ceea ce a fost valoros în opera predecesorilor lor, supunînd unei analize temeinice fenomenele nou apărute, au elaborat materialismul dialectic și istoric, săvîrșind o cotitură revoluționară în filozofie. Din filozofia clasică germană Marx a preluat aspectele raționale ale dialecticii hegeliene, ideea devenirii și a contradicției ca forță motrice a acestei devenirii, concepția materialistă feuerbachiană, așezînd pentru prima oară studiul filozofiei pe baze științifice.

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. XV, p. 625 (ed. rusă).

Reevaluarea conceptului de practică reprezintă semnul distinctiv al filozofiei marxiste, care marchează coticura radicală săvârșită de Marx în acest domeniu al gândirii umane. Nu ne putem imagina explicarea materialist-dialectică a lumii fenomenelor fără a porni de la conceptul de practică. Cu ajutorul acestui concept Marx a dezvăluit conținutul vieții sociale, mersul ascendent al istoriei omenirii. Relevând diferența esențială a filozofiei sale față de întreaga filozofie anterioară, Marx, în *Teze asupra lui Feuerbach*, sublinia: „Filozofii nu au făcut decît să *interpreteze* lumea în diferite moduri; important este însă de a o *schimba*“². Elementul esențial în opera lui Marx îl constituie explicarea multilaterală a rolului istoric al proletariatului în lichidarea rînduielilor capitaliste și construirea noii societăți.

Karl Marx nu este primul gînditor care a dezvăluit inevitabilitatea instaurării socialismului. Despre aceasta au vorbit socialiștii utopici Morus și Campanella, Saint-Simon, Fourier și Owen. Dar la ei ideea socialismului era fructul unor concluzii etice apriorice, al confecționării pe plan ideal a noii ordini sociale. Cu deplin temei se remarcă în „Viitorul social“³ acum o jumătate de veac că, spre deosebire de socialiștii utopici, care, plecînd de la nedreptățile sociale, construiau mintal o societate artificială, Marx „nu încearcă să născocască o societate în care să fie înlăturate relele celei prezente, ci, analizînd întreaga istorie a omenirii, formele sociale prin care ea a trecut în general, și ultima ei formă — *societatea capitalistă* —, în special, a ajuns prin deducțiuni științifice la concluzia că societatea care va izvorî, prin necesitate istorică, din cea capitalistă va fi *societatea socialistă*. Prin urmare, Marx nu e socialist apriori, ci devine socialist pentru că a recunoscut că evoluția istorică duce într-acolo“⁴.

Pe baza analizei mecanismului de funcționare a capitalismului, a legilor și categoriilor sale, a raporturilor sociale reale, caracteristice acestui mod de producție, Marx a demonstrat inevitabilitatea înlocuirii lui cu socialismul. Cu puterea de investigație și discernămint care-i era specifică, savantul revoluționar a dovedit că, în virtutea unor procese, imanente orînduirii capitaliste, se creează premisele obiective și subiective ale apariției noii orînduiri sociale. Însăși dezvoltarea capitalismului implică socializarea tot mai pronunțată a producției în contrast cu adîncirea caracterului privat-capitalist al însușirii rezultatelor producției, cu accentuarea prăpastiei între capital și muncă, între un mănunchi de privilegiați și marea masă a națiunii. Așadar, nu condamnarea morală și sentimentală a unei societăți crepusculare caracterizează opera marelui gînditor al proletariatului, ci investigația minuțioasă și multilaterală cu ajutorul metodei dialectice, dezvăluirea obiectivă a meritelor și tarelor unei orînduiri condamnate ireversibil de istorie.

După un secol de la fundamentarea științifică a tezei caracterului istoric al capitalismului, a iminenței nașterii noii orînduiri socialiste, previziunile lui Marx nu mai sînt de domeniul teoriei abstracte, care abia trebuie verificată; ele sînt confirmate de viață, de întreaga evoluție a

² K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, București, Editura politică, 1958, p. 7.

³ „Viitorul social“ nr. 7, februarie 1908, p. 16 (*Karl Marx — Schiță biografică*, de O. Călin).

⁴ *Ibid.*

societății. Astăzi, peste un miliard de oameni din 14 țări, care dau aproximativ 40% din producția mondială, trăiesc într-o societate al cărei scop suprem este omul cu nevoile lui. Epoca în care trăim se caracterizează prin dezvoltarea rapidă a forței și influenței sistemului mondial socialist; pe drept cuvânt se poate spune că astăzi nu există domeniu al evoluției societății, al vieții politice, economice și sociale, problemă a raporturilor de clasă din țările capitaliste, a mișcării de eliberare națională, a relațiilor internaționale și a luptei ideologice care să nu fie înrăuită de existența sistemului mondial socialist.

Fenomenele sociale caracteristice epocii contemporane necesită o muncă de analiză științifică și generalizare teoretică. Asemenea probleme ca apariția capitalismului monopolist, formarea sistemului colonial, intensificarea luptei clasei muncitoare împotriva exploatării, crearea premiselor concrete ale trecerii la socialism și-au găsit dezvoltarea în opera lui Lenin, care reprezintă o aplicare creatoare a tezelor marxiste la noile condiții istorice. Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, formarea în perioada postbelică a sistemului mondial socialist, avântul luptei de eliberare națională, sporirea ponderii și rolului clasei muncitoare internaționale în dezvoltarea socială constituie tot atâtea dovezi vii ale justetei tezelor lui Lenin. Marx, care a trăit în perioada premonopolistă, nu putea să prevadă toate transformările social-economice și să dea răspuns la toate problemele pe care aveau să le ridice mișcarea muncitorească internațională, construirea socialismului și comunismului. Sarcina de a generaliza sub raport teoretic experiența zilelor noastre revine gândirii marxiste actuale. „Marxismul, creat pe baza celor mai avansate cuceriri ale gândirii și practicii sociale, pe baza întregului tezaur al culturii mondiale — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu —, este o știință vie, în neîntrerupt proces de îmbogățire și dezvoltare. El își trage seva din gândirea și experiența maselor, din noile descoperiri ale cercetării științifice, din creația culturală și artistică, din generalizarea succesorilor obținute pe întregul front al cunoașterii umane”⁵.

★

Extinzând dialectica materialistă la interpretarea fenomenelor economice și social-politice, Marx a așezat pe pedestalul științei economia politică, sociologia, istoria, precum și celelalte discipline sociale particulare.

În cele ce urmează ne vom opri mai ales asupra activității teoretice a lui Karl Marx în domeniul economiei politice și al istoriei. După cum se știe, o mare parte a creației sale științifice este consacrată economiei politice. Sistemul conceptual al economiei politice, concluziile teoretice și practice-politice la care ajunge au la bază metoda materialist-dialectică. Împietind analiza logică cu cea istorică, Marx analizează structura societății, fenomenele sale caracteristice, nu izolate unele de altele, ci în înălțuirea lor indisolubilă. Analiza logică reflectă realitatea istorică în liniile ei generale, fundamentale. În cadrul metodei de cercetare a lui Marx, după cum însuși relevă, sînt două momente organic legate între ele: *metoda de cerce-*

⁵ Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Consfătuirea cu primii secretari ai comitetelor județene de partid și primii vicepreședinți ai comitetelor executive ale consiliilor populare județene, în „Scinteia” din 23 martie 1968.

tare, care presupune însușirea materialului în amănunt, investigarea diferitelor lui forme de dezvoltare și descoperirea legăturilor lor interne, și *metoda de expunere*, care implică prezentarea procesului real al dezvoltării sociale, prin ridicarea de la abstract la concretul logic, și trecerea de la categoriile cele mai generale și mai simple la cele mai complexe. Această metodă se deosebește radical de metoda de cercetare a economiei clasice burgheze și de metoda hegeliană. În timp ce economia clasică recurgea la abstractizare, privind fenomenele static și, prin aceasta, „imortaliza” orînduirea existentă, Marx privește fenomenele în mișcarea lor continuă, demonstrînd caracterul istoric-natural al societății burgheze. Spre deosebire de metoda lui Hegel, subordonată unui sistem idealist-dogmatic și teleologic, care împiedică cunoașterea realității obiective, metoda lui Marx este materialistă și permite cunoașterea deplină a acestei realități. „Metoda mea dialectică, subliniază autorul *Capitalului*, este — în ceea ce privește baza ei — nu numai diferită de cea a lui Hegel, ci este exact opusul ei. Pentru Hegel, procesul gîndirii, pe care, sub denumirea de idee, el îl transformă chiar într-un subiect de sine stătător, este demiurgul realului, care nu constituie decît forma de manifestare exterioară a acestuia. La mine, dimpotrivă, idealul nu este nimic altceva decît materialul transpus și tradus în capul omului”⁶. Așadar, la Marx dialectica ideilor și categoriilor constituie expresia dialecticii realității obiective, a practicii sociale; dialectica este atît știința celor mai generale legi ale mișcării și dezvoltării naturii, societății și gîndirii, cît și baza metodologică de investigare teoretică a tuturor științelor particulare, inclusiv a economiei politice. Metoda lui Marx privește orînduirile sociale, sistemul lor categorial și legic în continuă mișcare și transformare, fiind, prin esență, critică și revoluționară. Cu ajutorul ei a demonstrat inevitabilitatea victoriei socialismului, ca urmare a procesului istoric de dezvoltare a societății.

Cu toată probitatea care putea fi proprie unei științe burgheze, economia clasică a considerat orînduirea capitalistă ca formă absolută și unică a producției sociale, limitînd astfel obiectul economiei politice la studierea unei singure trepte sociale. Cu alte cuvinte, ea a definit economia politică într-un *sens restrîns*, fiind încorsetată de un mod de gîndire închis, finit, fără perspective. Erau necesare un nou mod de abordare, o nouă concepție metodologică pentru a duce mai departe știința economică. Și acest lucru putea fi realizat numai pe baza metodei materialist-dialectice, care respinge caracterul finit al istoriei și, implicit, orice sistem conceptual încheiat.

Pornind de la faptul că atît clasicii burghezi cît și Marx au cercetat sub multiple aspecte modul de producție capitalist, unii economiști și sociologi burghezi⁷ contemporani încearcă să minimalizeze sau să pună sub semnul îndoielii originalitatea ideilor marelui gînditor al proletariatului. Nu este un secret pentru nimeni că unul din izvoarele marxismului este economia politică clasică burgheză, fapt relevat chiar de către fondatorii comunismului științific. Dar marxismul, preluînd ideile valoroase ale

⁶ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 27.

⁷ E. James, *Histoire sommaire de la pensée économique*, Paris, 1959, p. 167—168; R. Lekachman, *Histoire des doctrines économiques de l'antiquité à nos jours*, Paris, Payot, 1960, p. 242—243.

acestei școli, ale filozofiei clasice germane și ale socialismului utopic francez, a elaborat o teorie nouă, unitară, de pe pozițiile celei mai revoluționare clase — proletariatul.

Deși obiectul principal al cercetării lui Marx a fost orînduirea capitalistă, el a conceput economia politică *în sens larg*, ca știință care studiază relațiile sociale de producție în succesiunea lor istorică, legile care guvernează producția, repartiția, schimbul și consumul pe diferite trepte de dezvoltare. Așa cum Cuvier, pe baza unui singur element, a reconstituit întregul organism, tot așa Marx, studiind orînduirea capitalistă în toată complexitatea și plenitudinea ei, a dezvăluit întregul mecanism al dezvoltării istorice a societății. Capitalismul fiind cea mai înaltă treaptă a dezvoltării sociale clădită pe proprietatea privată, arăta Marx, „categoriile care exprimă relațiile acestei societăți, înțelegerea structurii ei, oferă totodată posibilitatea de a recunoaște structura și relațiile de producție ale tuturor formelor sociale dispărute, din ale căror sfărîmături și elemente se construiește ea, în parte tirînd după sine unele rămășițe încă nelichidate, iar în parte dezvoltînd pînă la deplina lui semnificație ceea ce înainte existase doar în germene etc... Economia burgheză ne oferă astfel cheia pentru înțelegerea economiei antice etc., dar nicidecum în maniera proprie economiștilor, care șterg toate deosebirile istorice și pentru care toate formele sociale nu sînt decît forme burgheze”⁸.

Cu toate că, deschis sau voalat, opera lui Marx este repudiată de economiștii burghezi, mulți dintre ei recunosc caracterul monumental și influența sa asupra gîndirii contemporane.

Aplicînd metoda materialist-dialectică în cercetarea capitalismului, Marx a pornit de la ideea că producția specifică acestei orînduiri este o producție de mărfuri. De aceea începe analiza cu marfa, cu factorii ei — valoare și valoare de întrebuințare. Marfa, fiind, atît sub unghiul de vedere logic cît și istoric, punctul de plecare al producției capitaliste, conține, în formă embrionară, toate contradicțiile acesteia. Cheia înțelegerii fiziologiei societății burgheze este teoria valorii-muncă. Cu ajutorul ei Marx a dovedit esența exploatării capitaliste, formele fenomenale ale plus-valorii. Așa se și explică adversitatea teoreticienilor burghezi față de această teorie. Unul dintre reprezentanții școlii austriece, E. Böhm-Bawerk, arăta expres că învățătura lui Marx este clădită pe o logică de fier care nu poate fi răsturnată decît prin infirmarea teoriei valorii-muncă. Reluînd ideea școlii austriece, Ch. Gide și Ch. Rist arată că „zguduirea” principiului valorii-muncă atrage după sine ruina teoriei supramuncii și a plus-valorii⁹.

Se știe că munca, în calitate de izvor al valorii, a fost analizată, înaintea lui Marx, de Petty, Franklin, Smith, Ricardo și, din acest punct de vedere, se poate spune că teoria valorii-muncă nu este o descoperire a sa. El însă a desăvîrșit această teorie, eliberînd-o de contradicțiile moștenite de la școala economică clasică. Marx, după cum remarcă C. Dobrogeanu-Gherea, a oferit teoriei valorii-muncă totalitatea ce-i lipsea în optica ricardiană. Nici unul din predecesorii săi n-a reușit să explice dublul caracter al muncii creatoare de marfă, evoluția istorică, formele

⁸ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 679.

⁹ Ch. Gide și Ch. Rist, *Istoria doctrinelor economice*, București, 1926, p. 651.

valorii, specificul acțiunii legii valorii în condițiile capitalismului. Toate acestea și-au găsit o largă dezbatere și rezolvare în opera titanului revoluționar.

Relația dintre capital și muncă este, în viziunea lui Marx, pivotul în jurul căruia gravitează întreaga țesătură a raporturilor sociale capitaliste. Și această relație este explicată pe baza teoriei valorii-muncă. Categoria de capital nu mai este confundată cu masa mijloacelor de producție sau cu suma de bani folosită pentru desfășurarea procesului de producție, ci este prezentată ca un raport social între capitalistul-proprietar al acestor mijloace și muncitorul liber, în sens juridic și economic, să-și vândă forța de muncă ca pe o marfă. Pe fondul acestei relații între capitalist și muncitor, banii, mijloacele de producție devin capital numai în calitate de „valori în automișcare”. Încă în *Manuscrisele economico-filozofice* (1844), Marx considera capitalul ca muncă străină și mijloc permanent de înstrăinare a muncii în anumite condiții istorice. Mai târziu, în opera sa fundamentală, *Capitalul*, el arată cum înseși legile imanente ale producției capitaliste creează premisele eliberării definitive a muncitorului de lanțurile sclaviei capitaliste și, odată cu aceasta, condițiile dispariției înstrăinării muncii.

Prin analiza „înstrăinării muncitorului”, a transformării forței sale de muncă în marfă, Marx a dezvăluit izvorul obținerii plusvalorii, „secretul” exploatării capitaliste. Teoria plusvalorii este și piatra unghiulară a întregii învățătură economice a lui Marx, iar obținerea de plusvaloare scopul nemijlocit al producției capitaliste, legea economică fundamentală a orînduirii burgheze pe întregul parcurs al existenței sale. „Producția de plusvaloare, sau arta de a storce plusvaloarea, subliniază Marx, este legea absolută a acestui mod de producție”¹⁰.

Apărută pe fondul legii valorii, legea plusvalorii imprimă acesteia trăsături specifice. Caracterul de marfă al producției se generalizează, autovalorificarea capitalului devine mobilul întregii activități capitaliste. Legea valorii reglementează mișcarea producției, stimulează progresul tehnic și economic, polarizează avuția socială, manifestîndu-se ca lege a prețului de producție. Dar numai teoria plusvalorii nu este în măsură să explice mișcarea capitalului industrial, bancar și comercial, după cum singură nu poate nici teoria valorii-muncă. Descoperind formele de manifestare ale plusvalorii, Marx a arătat cum aceasta se transformă în profit, rentă, dobîndă etc., cum are lor mișcarea capitalului sub multiplele sale înfățișări. În stadiul liberei concurențe numai legea profitului mediu, ca expresie a legii plusvalorii, și legea prețului de producție, ca mod concret de manifestare a legii valorii, acționînd simultan pe fondul general al legilor și categoriilor economiei capitaliste, pot explica mișcarea de ansamblu a capitalului.

Legea valorii și legea plusvalorii îmbracă forme noi în condițiile imperialismului. Legea valorii se manifestă tot mai evident ca lege a prețului de monopol, iar legea plusvalorii ca lege a profitului monopolist. Principiile metodologice elaborate de Marx își păstrează valabilitatea și astăzi și, cu ajutorul lor, îmbogățite cu noi concluzii și teze teoretice, economia politică

¹⁰ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 628.

marxistă cercetează fenomenele și procesele social-economice ale lumii contemporane.

Mulți teoreticieni burghezi și reformiști au încercat să infirme teoria plusvalorii a lui Marx. De pildă, G. Tașcă, fără argumente, declara sentențios : „Negreșit s-a dovedit că doctrina plusvalutei, pe care se sprijină doctrina lui Marx, este falsă..., dar cită vreme rămîne în picioare doctrina, sistemul este de o vigoare impresionantă“¹¹. Încercări asemănătoare au întreprins și alții, dar cu fiecare „infirmare“ teoria lui Marx a ieșit biruitoare, fiind constant atestată de viață.

În vasta operă economică a lui Marx, un loc de prim ordin îl ocupă analiza reproducției capitalului social. Cu toate că și pînă la Marx au fost gînditori care au încercat să explice mecanismul și particularitățile acestui proces, soluționarea problemei a rămas deschisă cercetărilor ulterioare. Investigația teoretică începută de Fr. Quesnay a fost practic abandonată de economia clasică burgheză. Mai mult chiar, prin „dogma lui Smith“, s-a pus stavilă înțelegerii fiziologiei economice a capitalismului. Faptul că în perioada respectivă clasicii burghezi n-au acordat atenție analizei reproducției capitalului social se explică, în bună parte, prin încrederea pe care o aveau în automatismul dezvoltării economiei capitaliste. În condițiile actuale însă, cînd economiștii burghezi nu mai cred în posibilitatea restabilirii spontane a echilibrului economic și fac intens apel la factori extra-economici, preocupările lor teoretice în acest domeniu capătă o nouă înfățișare. Teoriile creșterii economice, care abundă în literatura economică burgheză contemporană, sînt expresia acestei reorientări. Dacă pînă nu de mult se trecea sub semnul tăcerii contribuția lui Marx la analiza reproducției, azi sînt tot mai prezente încercările de a prelua din teoria marxistă elemente care să servească la explicarea și soluționarea unor probleme practice ale economiei capitaliste. Implicit sau explicit, acest lucru este relevat de unele lucrări ale autorilor burghezi. Economistul american Domar, de pildă, arată că modelele creșterii au apărut „începînd cel puțin cu cel al lui Marx“ și precizează că „dintre diferitele școli de analiză economică, marxistii s-au apropiat... de dezvoltarea unei teorii sociale a creșterii economice“¹².

Marx fundamentează principiile metodologice ale analizei reproducției capitalului social, descoperă legile sale specifice, precum și legile generale ale reproducției lărgite. În același timp, demonstrează că procesul reproducției capitaliste nu înseamnă numai reproducerea produsului social sub forma mijloacelor de producție și a obiectelor de consum, ci și reproducția relațiilor sociale și a contradicțiilor interne ale capitalismului. Cu ajutorul schemelor reproducției, Marx a dovedit posibilitatea reluării procesului de producție pe scară lărgită, subliniind că stabilirea proporțiilor în economia capitalistă este însoțită în mod periodic de crize. Crizele, arată Marx, reprezintă „tocmai momentul violării și întreruperii procesului reproducției“, fiind expresia „contradicțiilor și antagonismelor producției burgheze care izbucnesc violent“¹³. Ele oglindesc incapacitatea orînduirii burgheze

¹¹ G. Tașcă, *Liberalism, cooperatism, intervenționism*, București, 1938, p. 85.

¹² E. D. Domar, *Essays in the Theory of Economic Growth*, New York, 1957, p. 17.

¹³ K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, în *Capitalul*, vol. IV, partea I, București, Editura politică, 1960, p. 426, 429.

de a asigura creșterea constantă și echilibrată a economiei, caracterul de frână al relațiilor de producție capitaliste. Dezvoltarea armonioasă și ascendentă a economiei presupune „o producție *socială* în condițiile căreia societatea ar repartiza, potrivit unui plan, mijloacele sale de producție și forțele de producție în proporția și în măsura în care acest lucru este necesar pentru satisfacerea diferitelor ei trebuințe...”¹⁴, adică o nouă orînduire socială — socialismul. Însăși economia capitalistă, în mersul său obiectiv, creează premisele propriei dispariții. Față de orînduirile anterioare, care, prin esența lor, aveau o bază tehnică-materială conservatoare, capitalismul dezvoltă mai rapid forțele de producție, iar baza sa tehnică-materială este revoluționară. Ea este prevestitorul material al orînduirii viitoare.

În lumea burgheză contemporană se petrec fenomene și procese deosebit de contradictorii. Goana după profit, concurența monopolistă, imixtiunea statului în economie stimulează aplicarea și perfecționarea cunoștințelor tehnice-științifice moderne, întărirea potențialului economic al țărilor capitaliste industriale. Aceasta dovedește că orînduirea burgheză, ajunsă în stadiul monopolist, dispune încă de importante posibilități de sporire a producției materiale, de dezvoltare a progresului tehnic și economic. În același timp, capitalismul oferă și o altă imagine care oglindește limitele sale. Inutilizarea cronică a unor importante capacități de producție, șomajul, caracterul conjunctural al creșterii economice, exploatarea maselor rămîn, în continuare, atribute inseparabile ale acestui mod de producție. Modificările care au loc în cadrul capitalismului contemporan nu numai că nu-i schimbă esența, ci mențin și adîncesc conflictul dintre forțele și relațiile de producție capitaliste, contradicțiile dintre muncă și capital, dintre burghezia monopolistă și celelalte straturi sociale, dintre diferitele monopoluri pentru împărțirea zonelor de influență etc.

Paralel cu existența unor state în care forțele de producție cunosc o înaltă dezvoltare, în lumea capitalistă se menține o largă zonă a subdezvoltării, un mare număr de țări a căror economie rămîne în stadii înapoiate.

Schimbarea locului ocupat de diferite țări exportatoare de capital a dus la noi înfruntări între puterile imperialiste. Monopolurile americane se infiltrează prin diferite forme și mijloace nu numai în țările slab dezvoltate, ci și în țări capitaliste dezvoltate. Este semnificativ că, în perioada postbelică, a crescut simțitor ponderea exportului de capital american în aceste țări (circa jumătate din întreaga sumă investită de S.U.A. peste hotare este destinată Europei occidentale, fiind orientată spre ramuri industriale hotărîtoare).

Apariția noilor fenomene și procese economice implică generalizarea lor teoretică, presupune muncă sistematică de sintetizare și evaluare critică a rezultatelor cercetării economice actuale. Economia politică a clasei muncitoare este *marxistă* nu pentru că și-ar restrînge preocupările la prelucrarea tezelor emise de fondatorul ei, ci pentru că, situîndu-se pe pozițiile concepției generale ale marxismului, analizează și îmbogățește teoria economică cu noi teze și concluzii științifice. „Pentru noi — spunea V. I. Lenin — teoria lui Marx nu reprezintă cîtuși de puțin ceva încheiat și intangibil ; dimpotrivă, sîntem convinși că ea a pus numai piatra unghi-

¹⁴ *Ibidem*, p. 449.

lară a acelei științe pe care socialiștii *trebuie* s-o dezvolte mai departe în toate direcțiile, dacă nu vor să rămână în urma vieții”¹⁵.

★

Concepția marxistă reprezintă fenomenul dominant al culturii moderne nu numai în domeniul economiei politice. Ea a adus o contribuție decisivă în definirea modalității de abordare și înțelegere a realității sociale în general. *Cercetarea istoriei îi datorează lui Karl Marx așezarea ei pe o temelie științifică, constituirea de fapt a istoriei ca știință*. Dacă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea doar un număr restrâns de specialiști se revendicau drept „istorici de școală marxistă”, în zilele noastre istoriografia marxistă constituie unul din principalele curente istoriografice.

Relevând semnificația concepției materialiste a istoriei în raport cu sistemele filozofice anterioare, în speță cu filozofia istoriei a lui Hegel, V. I. Lenin nota : „...filozofia istoriei oferă foarte, foarte puțin — ceea ce e de înțeles, deoarece tocmai în acest domeniu, în această știință, Marx și Engles au făcut cei mai mari pași înainte”¹⁶.

Cu toate că mintea omenească a manifestat, în mod firesc, un interes cu totul special pentru a desprinde resorturile intime ale angrenajului societății umane, pentru a descifra relația om-societate-natură, poate că în nici un alt domeniu progresele cunoașterii nu a întâmpinat atâtea obstacole, nu a trebuit să-și croiască drum printr-un noian de reprezentări neadecvate. Conștiința pe care oamenii o aveau despre realitatea socială proiecta asupra acestei realități iluziile izvorâte din interesele lor de clasă. Procesele istorice se transpuneau în scheme speculative, abstracte, care nu reflectau veridic esența și sensul lor. Greutatea în a înlătura învelișul mistificat sub care se prezenta istoria consta în faptul că falsa conștiință, conștiința speculativă asupra raporturilor dintre oameni, dintre ei și mediul înconjurător, avea o condiționare obiectivă în însuși nivelul atins de evoluția socială. Numai odată cu apariția în cadrul societății a proletariatului — clasa ale cărei interese se află în concordanță cu mersul obiectiv al dezvoltării istorice — s-a creat posibilitatea explicării acesteia potrivit propriului ei conținut. Concepția marxistă oferă momentul coincidenței gândirii științifice cu practica socială a unei anumite clase — proletariatul.

Revoluționară prin însăși esența ei, arătând forțelor chemate să creeze o nouă societate „adevărata lozincă de luptă”, scrutînd existența socială nu pentru a constata doar procesele care o caracterizează, ci pentru a determina coordonatele reale în care trebuie să se desfășoare inițiativa istorică, doctrina marxistă constituie în același timp un instrument riguros științific de cunoaștere a realității, de înțelegere și apreciere justă a acesteia. Cu ajutorul categoriei de formație social-economică, Marx a relevat modul în care sînt dispuse, în care se ordonează principalele elemente constitutive ale societății la un moment dat. În condițiile concrete, ele se regăsesc pretutindeni unde a avut loc o creație istorică. Repetabilitatea caracteristicilor componente ale unei formațiuni social-economice sau ale alteia a deschis calea extragerii generalului, a dezvoltării elementelor co-

¹⁵ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 4, București, Editura politică, 1961, p. 177—178.

¹⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 38, București, Editura politică, 1959, p. 312.

mune, esențiale în istoria umană. Pe această bază istoria s-a putut constitui ca știință.

Dar însemnătatea elaborării categoriei de formațiune social-economică în cunoașterea istorică nu se reduce numai la faptul că prin aceasta a fost dovedită esența comună, universală a elementelor sale componente. Ea a dat un sens profund întregii fenomenalități istorice. Evenimentele și faptele au putut fi articulate pe osatura elementelor sale; prin raportare la ele s-au putut defini sensul și conținutul fenomenelor și proceselor istoriei.

Structurile specifice ale societății, care-și găsesc expresie în diversele moduri de producție, sînt concepute de Marx în continuă dezvoltare, în succesiune temporală. El analizează starea structurală a unei societăți ca un produs istoric, inseriată în lanțul continuității temporale. Determinarea raporturilor în care se află elementele componente ale societății, privită ca totalitate, la un moment dat, nu face abstracție de faptul că ea constituie rezultatul unei procesualități și se află sub semnul devenirii. Ideea dezvoltării, a devenirii istorice nu se reducea la o sistematizare cronologică, mai mult sau mai puțin scrupuloasă, dar incapabilă să explice modul în care se produce dezvoltarea. Ea definește tocmai resorturile acesteia, punînd în evidență caracterul legic, necesar al procesului care are loc.

În celebra prefață la *Contribuții la critica economiei politice*, Marx a formulat tezele fundamentale ale concepției sale materialiste privind dezvoltarea socială.

Principiile care guvernează dezvoltarea socială, formulate de Marx, nu au fost ferite de interpretări unilaterale, de denaturări premeditate sau de obiecții izvorîte din neluarea în considerare a ansamblului operei marelui gânditor și a genialului său colaborator, tovarăș de idei și de luptă — F. Engels.

Potrivit acestor interpretări, în accepția marxistă, procesul dezvoltării istorice ar fi, chipurile, subordonat unui automatism, unei necesități exterioare imuabile. Complexitatea determinismului istoric ar fi redusă la reliefarea rolului factorului economic și a acțiunii sale omniprezente, iar personalitatea umană ar dispărea din tabloul istoric al lui Marx în spatele proceselor materiale obiective ¹⁷.

În realitate, eliberînd istoria de corsetul mistificator al speculațiilor ideologice, marxismul este, prin însăși esența sa, împotriva schemelor prestabilite. Substratul real al obiecțiilor de genul celor amintite mai sus nu vizează, de aceea, conținutul și spiritul marxismului, ci vădește tendința de a sustrage istoria logicii sale interne. Fiindcă neimpunerea unor norme exterioare obiectului nu înseamnă abdicarea de la a evidenția proprietățile imanente ale acestuia. Este, de altfel, demn de remarcat faptul că Marx a prevenit cu constanță asupra necesității permanente referiri

¹⁷ Emilio Baas, *Introduzione critica al marxismo*, Roma, Editura Cinque lune, 1958; Robert Tucker, *Philosophie et mythe chez Karl Marx*, Paris, Payot, 1963; N. Basilescu, *Ordinea socială și adversarii ei*, București, 1937.

Din bogata literatură marxistă consacrată analizei critice a susținerilor de genul celor menționate mai sus semnalăm: Acad. C. I. Gulian, *Problematica omului*, București, Editura politică, 1966; Adam Schaff, *Marxism e jednonstka ludzka*, Varșovia, 1965; I. Loukotka, *Ideologicky boj a problemy humanismu*, în „Nova mysl“, Praha, nr. 7/1966; Cadino Fausto, *Marxismo e individuo*, în „Rinascita“ nr. 10/1966.

a tezelor sale generale la procesul istoric real. În *Ideologia germană*, Marx și Engels au indicat, într-o formă succintă, fazele principale ale evoluției societății în conformitate cu teoria formațiunilor social-economice. Prezentând tabloul dezvoltării istoriei, în succesiunea stadiilor pe care le-a înregistrat, Marx și Engels au menționat : „Observația empirică trebuie să scoată la iveală în fiecare caz în parte — pe baza experienței și fără nici o mistificare sau speculație — legătura dintre structura socială și politică, de o parte, și producție, de altă parte“¹⁸. Sintetizarea rezultatelor celor mai generale ale procesului istoric nu are, după Marx, valoarea unor rețete care dispensează de efortul reluării cercetării concrete și nici nu în-deamnă la aplicări mecanice. „Detașate de istoria reală, luate în sine — subliniau Marx și Engels —, aceste abstracții nu au nici o valoare. Ele pot servi numai pentru a înlesni sistematizarea materialului istoric, pentru a indica ordinea succesiunii diferitelor sale straturi. Dar, spre deosebire de filozofie, aceste abstracții nu oferă în nici un caz o rețetă sau o schemă după care să poată fi ajustate epocile istorice. Dimpotrivă, dificultățile încep abia atunci când pășim la cercetarea și la sistematizarea materialului, adică la adevărata lui expunere, indiferent dacă este vorba de o epocă trecută sau de cea prezentă“¹⁹.

Revoluționând modul de a înțelege istoria, elaborând concepția care a imprimat cercetării istorice un statut științific, K. Marx a oferit, în același timp, un ilustru exemplu de ceea ce reprezintă activitate istoriografică în sens direct. Istoria a intrat în zona preocupărilor sale nu numai pentru a-i defini principiile generale, ci și ca temă de studiu specială, aducând contribuții hotărâtoare în elucidarea unor evenimente pe care le-a abordat *. Mintea genială a lui K. Marx a îmbinat puterea neobișnuită de abstractizare și generalizare, logica impecabilă cu interesul pentru materialul istoric concret. Despre vastitatea cunoștințelor de istorie ale lui Marx stau mărturie notele sale de lectură, varietatea izvoarelor de informație, diversitatea coordonatelor spațiale și temporale asupra cărora s-a oprit interesul său științific. În uriașa retortă a gândirii sale, care a cristalizat atâtea idei intrate în tezaurul cunoașterii umane, a fost topit un material istoric imens.

Alături de preocuparea pentru curente și tendințele istoriografice din vremea sa, Marx a urmărit lucrări de istorie care-i furnizau date interesante despre trecutul unor popoare, despre fenomenele semnificative ale epocii în care a trăit. Aprecierile și remarcile sale proiectează o lumină vie chiar asupra unor probleme pe care nu le-a cercetat sistematic ; ele deschid o perspectivă de ansamblu, bogată în sugestii și asociații. Desigur, unele considerații nu au rezistat timpului ; remarcabile prin prospețimea și profunzimea observației apar însă caracterizările sale de bază, liniile directe ale investigației concret-istorice. Materialul documentar studiat era făcut de către K. Marx cu maximum de scrupulozitate, iar exigența sa în domeniul informării a fost recunoscută chiar de către adversari. Mate-

¹⁸ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, București, Editura politică, 1958, p. 26 ; vezi și Roger Garaudy, *Karl Marx*, București, Editura politică, 1967, p. 82.

¹⁹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, București, Editura politică, 1958, p. 28.

* În spațiul unui articol ca cel de față nu poate fi realizată, nici măcar sub raport tematic, prezentarea amplă a preocupărilor lui Marx pentru istorie. Vom semnală, de aceea, doar câteva aspecte, oprindu-ne ceva mai mult asupra a două din lucrările istorice principale ale sale : *Luptele de clasă din Franța* și *Opisprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*.

rialele care îi stăteau la dispoziție își dezvăluiau, sub reflectorul pătrunzătoare sale minți, tot ceea ce conțineau mai relevant, mai semnificativ. Trecut prin filtrul interpretării marxiste, materialul informativ cules primește valențe neobișnuite, o expresivitate cu totul specială. Faptul istoric capătă, îmbrăcat în chihlimbarul gândirii sale, o transparență remarcabilă.

Una din coordonatele preocupărilor sale de istorie a constituit-o cercetarea perioadelor revoluționare, a experienței pe care o furnizează aceste perioade. Atenția acordată acestor epoci decurge din însăși structura de ansamblu a concepției marxiste. Încă în anii tinereții, Marx a cercetat istoria revoluției burgheze din Franța, intenționând să întocmească o lucrare dedicată Convenției. Deși proiectul său nu s-a realizat, în numeroase rînduri el a făcut referiri, în operele sale, asupra evenimentelor revoluției. Unul din meritele sale constă în sublinierea rolului pe care l-au avut în revoluție acțiunile maselor populare, ale elementelor proletar-plebiene²⁰. Pentru prima dată se dezvăluie unul dintre aspectele esențiale ale marii revoluții burgheze din Franța de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Anul revoluționar 1848 și evenimentele care s-au aflat sub semnul lui au prilejuit două dintre cele mai importante studii de istorie ale lui K. Marx : *Luptele de clasă în Franța 1848—1850* și *Optsprezece brumăr al lui Ludovic Bonaparte*. În prima lucrare, Marx a analizat dispunerea forțelor de clasă, rolul și locul diferitelor partide și grupări politice care s-au confruntat, a definit traiectoria evolutivă a evenimentelor din iunie 1848, pînă în martie 1850. Concluzia principală pe care el a desprins-o din analiza luptei de clasă din Franța este că revoluția de la 1848 a urmat o linie descendentă, spre deosebire de revoluția franceză de la 1789, care a înregistrat o desfășurare ascendentă²¹.

O mare atenție a acordat Marx insurecției din iunie 1848 a proletariatului parizian ca fiind evenimentul central al luptelor de clasă din Franța în perioada de efervescență a anilor 1848—1850.

Cadrul expunerii este tăiat parcă în linii statutare ; fixarea datelor concrete, derularea laturii evenimentiale a momentului istoric se îmbină organic cu ample considerații de ordin teoretic, care sugerează dimensiuni și semnificații nebanuite materialului expozitiv și au, în același timp, o valoare metodologică generală.

Deși incursiunile teoretice apar în repetate rînduri, ele se integrează perfect în plastica tabloului concret istoric. Faptele își păstrează culoarea și relieful, cu toate că elementul general, care se desprinde din înlănțuirea lor, este captat în reflecții profunde. Pe măsură ce expunerea înaintează către deznodămîntul evenimentelor din iunie 1848, ritmul ei devine mai precipitat, pulsația împrejurărilor care au concurat la declanșarea lor mai accelerată. Prezentarea declanșării propriu-zise a acțiunii proletariatului parizian nu are nimic sentențios, căutat ; măreția gravă a momentului se întrupează din însăși natura celor petrecute. Analiza făcută de Marx perioadei precedente momentului insurecțional fundamentează caracterul obiectiv al acestuia ; evenimentele se desfășoară în virtutea unei logici interne necesare. Înapoia jocului întîmplării și a acciden-

²⁰ *Istoriografia novogo vremeni stran Evropi i Ameriki*, Moscova, 1967, p. 212—213.

²¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 141.

talului acționează procese și raporturi obiective, exprimînd poziția și rolul diverselor clase, grupuri sociale și politice.

Dar, prezentînd mersul evenimentelor din Franța ca un proces istoric obiectiv, Marx își dezvăluie, în același timp, simpatia profundă față de proletariat, atașamentul față de cauza sa. Abordarea obiectivă a problemelor istoriei Franței între 1848 și 1850 nu împiedică, ci, dimpotrivă, implică, în scrisul lui Marx afirmarea punctului de vedere proletar, de clasă. Eroismul proletariatului, spiritul său de jertfă sînt evocate de Marx cu întreaga căldură a inimii sale de luptător, deși întemeietorul socialismului științific constată cu luciditate că, în etapa dată, nu existau condiții obiective pentru obținerea victoriei. Muncitorii — scria K. Marx — au răspuns la 22 iunie „cu uriașa insurecție în care s-a dat prima mare bătălie între cele două clase care scindează societatea modernă... Vălul care acoperea republica se rupsese.

Se cunoaște eroismul neasemuit și genialitatea cu care, fără conducători, fără un plan comun, fără mijloace, în cea mai mare parte fără arme, muncitorii au ținut în loc timp de cinci zile armata, garda mobilă, garda națională din Paris și garda națională sosită în grabă din provincie. Se cunoaște nemaipomenita brutalitate cu care burghezia s-a răzbunat pentru spaima de moarte prin care trecuse, masacrînd peste 3 000 de prizonieri...”²².

Insurecția din iunie 1848 a proletariatului parizian a fost așezată de Marx în șirul marilor evenimente revoluționare din istoria Europei. „Nu numai Franța — scria el —, dar Europa întreagă a fost zguduită de cutremurul din iunie...”²³. În această apreciere nu trebuie văzută imixtiunea elementului subiectiv; criteriul apreciativ cu care operează are o netăgduită valoare metodologică. Marx pornește de la capacitatea evenimentului de a deschide o perspectivă asupra viitorului, de la faptul că înclăstarea din iunie 1848 purta în sine germenul acelor procese care aveau să se dezvolte și să devină o coordonată de bază a evoluției istoriei mondiale.

La mai puțin de doi ani după apariția lucrării *Luptele de clasă în Franța*, Marx a publicat, în primul număr al revistei „Die Revolution”, scoasă de Josef Weydemeyer la New York, lucrarea *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*. Ecourile loviturii de stat bonapartistă stăruiau încă în rîndurile opiniei publice în momentul apariției lucrării. Evenimentul care polarizase atenția cercurilor politice europene făcuse deja obiectul a numeroase scrieri, dintre care două deveniseră celebre: *Napoleon cel mic* a lui Victor Hugo și *Lovitura de stat* a lui Proudhon. În comparație cu popularitatea de care se bucurau în epocă aceste scrieri, opera lui Marx fusese mai puțin norocoasă. Dar, așa cum menționează Franz Mehring, „pe cînd acestea sînt astăzi acoperite de colbul uitării, lucrarea lui Marx strălucește și astăzi încă în nepieritoarea ei prospețime”²⁴.

Trăsătura distinctivă a lucrării sale, în raport cu celelalte două lucrări, este evidențiată chiar de Marx. Astfel, afirmă el, Victor Hugo „se mărginește la invective amare și spirituale la adresa editorului responsabil al loviturii de stat. Evenimentul însuși apare la el ca un trăsnet din senin.

²² K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 7, București, Editura politică, 1960, p. 32.

²³ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 126.

²⁴ Franz Mehring, *Karl Marx. Istoria vieții sale*, București, Editura politică, 1959, p. 294.

El nu vede în acest eveniment decît actul violent al unui singur individ“²⁵. Proudhon a încercat, la rîndul său, să prezinte lovitura de stat drept rezultatul unei dezvoltări istorice anterioare. „Pe nesimțite însă — preciza Marx — construcția istorică a loviturii de stat se transformă la el într-o apologie istorică a eroului loviturii de stat. El cade astfel în greșeala istoricilor noștri așa-ziși *obiectivi*“²⁶. Spre deosebire de acest mod de abordare, Marx și-a propus să dovedească faptul că „*lupta de clasă* în Franța a creat împrejurări și relații care au îngăduit unui personaj mediocru și grotesc să joace rolul principal“²⁷.

Atenția principală este acordată în lucrare analizei vieții politice în perioada premergătoare loviturii de stat. Fresca atît de vie și convingătoare, pe care o zugrăvește cu pană măiastră, îmbină expunerea metodică, sistematică, cu accentul polemic al unui pamflet. Marx demonstrează că lupta politică se desfășura în sferele superioare ale societății, că ea nu angaja interese profunde. Diversele partide și grupări politice burgheze preferau acțiunii hotărîte, inițiativei energice, creației istorice temeinice, poza studiată, agitația sterilă și superficială, declarațiile răsunătoare dar neputincioase.

Pentru a ilustra vigoarea și finețea cu care Marx surprinde atmosfera politică din Franța în etapa premergătoare loviturii de stat, vom face apel la un pasaj al lucrării, o adevărată pagină antologică : „Perioada de care ne ocupăm prezintă amestecul cel mai pestriț de contradicții flagrante : constituționaliști care aspiră fățiș împotriva constituției; revoluționari care, după propria lor mărturie, sînt adepți ai acțiunilor constituționale ; o Adunare națională care vrea să fie atotputernică și rămîne mereu parlamentară ; o Montagne care crede că menirea ei este să rabde și care compensează înfrîngerile ei actuale prin prevestirea viitoarelor victorii... ; o putere executivă care-și vede puterea în propria-i slăbiciune și prestigiul în disprețul pe care-l inspiră ; o republică care nu e altceva decît îmbinarea celor mai mîrșave laturi a două monarhii... ; alianțe a căror principală clauză e dezbinarea; lupte a căror lege fundamentală este lipsa de hotărîre; o agitație deșănțată lipsită de conținut... ; pasiuni lipsite de adevăr și adevăruri lipsite de pasiuni ; eroi fără fapte eroice ; istorie fără evenimente ; dezvoltare a cărei unică forță motrice pare a fi calendarul... ; antagonisme care par a se ascuți ele însele periodic, numai pentru ca să se tocească și să-și piardă orice însemnătate, neputînd fi rezolvate ; paradă pretențioasă de eforturi și spaimă burgheză în fața pericolului cataclismului final, în timp ce salvatori ai lumii se dedau la cele mai meschine intrigi și comedii de curte, amintind prin nepăsarea lor mai mult de vremurile frondei decît de judecata de apoi ; întregul geniu oficial al Franței, făcut de rușine de obtuzitatea perfidă a unui singur individ ; voința generală a națiunii, căutîndu-și — ori de cîte ori își spune cuvîntul prin votul universal — expresia potrivită în dușmanii înveterați ai intereselor maselor, pînă o găsește în cele din urmă în bunul plac al unui aventurier“²⁸.

²⁵ K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, București, E.S.P.L.P., 1955, ediția a II-a, p. 239.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 8, București, Editura politică, 1960, p. 142

Evenimentele pe care le expune nu-i provoacă interes afectiv ; Marx le înfățișează cu o vervă științifică, dar cu vădită detașare. În schimb, atunci cînd dezvăluie semnificația lor, în părțile cu caracter de generalizare, se observă participarea la ceea ce scrie, concentrarea maximă pentru a pătrunde cît mai adînc sensurile unor momente de istorie care își pierd orice efect dramatic la o analiză atentă.

Stabilirea unui raport direct între acțiunile politice ale partidelor și condițiile materiale de existență ale claselor sau fracțiunilor sociale pe care le reprezentau ar putea fi considerată forțată, rigidă. Marx nu propune însă un determinism mecanic, nu neagă importanța elementelor de mediere, dar înțelege perfect că în condițiile în care exponenții cercurilor politice ale vremii manifestau un zel deosebit în a lua propriile iluzii drept realitate, în a îmbrăca sub cele mai strălucitoare falduri interesele materiale care-i animau, este necesar să se pună accentul pe relevarea esenței problemelor, să se dezvăluie cadrul obiectiv în care acționau factorii extra-economici²⁹.

Pentru cercetarea istoriografică, lucrarea *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte* constituie un răspuns la mult controversata problemă dacă este posibil ca o temă contemporană să fie tratată cu întreaga obiectivitate istorică sau dacă pentru abordarea ei trebuie să treacă o anumită perioadă de timp, necesară formării a ceea ce am putea numi perspectivă sau detașare istorică.

Scrisă pe urmele fierbinți ale evenimentului, opera lui Marx păstrează toate atributele unei lucrări istorice obiective. Ea este un izvor istoric și, în același timp, o lucrare care adoptă o viziune istorică asupra celor scrise. Desigur, era nevoie de uriașă putere de pătrundere a lui Marx, de sondarea adîncurilor celor petrecute pentru ca din învîlmășagul evenimentelor la ordinea zilei să poată fi extras filonul istoric, să se releve substanța lor istorică. Elogiind această capacitate a lui Marx de înțelegere istorică a contemporaneității, Engels scria în 1885 : „O asemenea înțelegere strălucită a istoriei contemporane vii, o asemenea pătrundere clară a sensului evenimentelor chiar în momentul în care se petrec este, într-adevăr, fără seamăn“³⁰.

Prezența lui K. Marx în miezul mișcării muncitorești internaționale și al problemelor referitoare la viața politică și-a găsit expresie în numeroase alte studii și articole, care constituie un bun de preț al istoriografiei. Aproape că nu a fost eveniment, cît de cît important, cu caracter intern, din Anglia, Franța, S.U.A., Germania, Spania, Imperiul Austriac, Italia ș.a. sau din istoria politică și diplomatică internațională asupra căruia Marx să nu se fi oprit. El a adus înnoiri esențiale în înțelegerea problemelor istoriei diplomatice și a relațiilor internaționale, așezînd studierea acestor capitole importante ale istoriografiei pe temelia concepției materialiste. Alături de dezvăluirea resorturilor intime ale politicii promovate de imperiul țarist, de Franța sub Napoleon al III-lea, de Anglia, alături de studierea „problemei răsăritene“, mai ales în legătură cu războiul Crimeei (1853—1856), în opera lui Marx este înfățișată o întreagă galerie de portrete ale oamenilor politici ai vremii.

²⁹ *Ibidem*, p. 145.

³⁰ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 250.

Studiind politica colonială a puterilor europene, Marx a făcut incursiuni și în istoria țărilor unor popoare din Asia, Africa, America Latină. A formulat teze importante în legătură cu modul de producție asiatic, teze care și-au dovedit justetea și fecunditatea în urma cercetărilor etnografice și istorice întreprinse ulterior ³¹.

În coloanele gazetei „New York Daily Tribune” și în publicația vieneză „Die Presse” el a adus clarificări în problemele războiului civil din S.U.A. (1861—1865), punînd în evidență cauzele sociale ale conflictului dintre Nord și Sud.

Lucrările lui Karl Marx au o importanță deosebită în studierea istoriei mișcării muncitorești nu numai pentru ideile teoretice și aprecierile politice pe care le conțin, ci și pentru datele cu caracter istoric. Documentele programatice ale Internaționalei I întocmite de Marx, alte lucrări referitoare la activitatea Asociației internaționale a muncitorilor, scrierile prilejuite de Comuna din Paris, mai ales celebrele sale apeluri reunite sub denumirea *Războiul civil din Franța*, sînt de o nepieritoare valoare, atît sub raport teoretic-metodologic, cît și istoriografic.

Fondatorul socialismului științific a arătat interes și pentru destinele poporului român. Principalele momente ale istoriei moderne a României în secolul al XIX-lea — mișcarea revoluționară de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, revoluția de la 1848, lupta pentru unire și realizarea unirii Moldovei cu Țara Românească, războiul pentru independență — reprezintă, pe plan mai larg, părți constitutive ale unor procese majore ale istoriei Europei în această perioadă. Este, de aceea, explicabil ca, urmărind evenimentele și procesele care exprimau tendințele evolutive ale istoriei europene, Marx să acorde atenție și modului concret sub care ele se manifestau în istoria țării noastre, ca și în a altor țări.

Cercetările întreprinse în legătură cu preocupările lui Marx pentru istoria României au scos la iveală un material istoric valoros, parte din el inedit ³². Drept sursă principală de informații relative la istoria românilor i-a slujit lucrarea lui Elias Regnault, *Histoire politique et sociale de Principautés Danubiennes*, publicată la Paris în 1855 ³³. Aruncînd o privire asupra trecutului istoric mai îndepărtat al românilor, Marx a relevat unele momente semnificative. Într-un articol publicat în 1853 în coloanele ziarului american „New York Daily Tribune” el a specificat faptul că românii vorbesc „o limbă de origine latină, în multe privințe asemănătoare cu italiana” ³⁴. Din perioada luptei poporului român împotriva expansiunii otomane Marx a reținut un episod elocvent pentru eroismul manifestat, și

³¹ Roger Garaudy, *Op. cit.*, p. 83.

³² Vezi K. Marx, *Insemnări despre români* (manuscrite inedite), publicate de acad. A. Oțetea și S. Schwann, București, Editura Academiei R.P.R., 1964; N. Copoiu, *Unele probleme ale istoriei României în lucrările lui K. Marx*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 2/1963; C. Mihailovici, *Karl Marx despre Țările Române*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, București, Editura Academiei R.P.R., 1954.

³³ Lucrarea lui Regnault reprezenta ea însăși, așa cum precizează acad. A. Oțetea și Gh. Zane, „o prelucrare a unor scrieri românești apărute la mijlocul veacului trecut, datorate mai ales lui N. Bălcescu, Ion Ghica și Eliade Rădulescu” (K. Marx, *Insemnări despre români* (manuscrite inedite), p. 10).

³⁴ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 9, București, Editura politică, 1959, p. 9.

anume bătălia de la Vaslui condusă de Ștefan cel Mare. „Armata moldovenească (compusă din 40 000 de oameni slab înarmați, țărani luați aproape direct de la plug...), deși mult mai slabă decât cea turcească, a zdrobit-o complet“³⁵.

Evenimentele secolului al XIX-lea, de importanță decisivă pentru renașterea României moderne, revin în scrierile lui Marx mult mai frecvent. Unele trăsături ale economiei agrare a țărilor române în epoca Regulamentului organic sînt analizate și caracterizate chiar în opera sa fundamentală *Capitalul*³⁶. Tudor Vladimirescu este menționat ca o figură conducătoare a „răsculaților români“, iar uciderea sa considerată drept „asasinat mișelesc“. Aprecierile lui Marx cu privire la revoluția de la 1848 în țările române au ca moment central ideea că poporul român se dovedește capabil de a juca „un rol important în rezolvarea definitivă a problemei acestor teritorii“³⁷ (Marx se referă la ocupația străină a țărilor române) și de a-și croi un destin istoric în concordanță cu aspirațiile către progres și libertate ale popoarelor civilizate. Cu atît mai energic a pus Marx, într-o lumină necruțătoare, politica marilor puteri — în special a Rusiei și Turciei — față de Principatele române, politică de dominație și de încălcare a drepturilor poporului român. Situația țărilor române, în contextul politicii internaționale, aducea dovezi noi analizei întreprinse de Marx în problema caracteristicilor politicii externe și a diplomației marilor state europene.

Mersul evenimentelor interne și externe în țările române a fost urmărit mai atent de Marx pînă în perioada aflată sub semnul unirii Țării Românești cu Moldova. Ulterior, cînd în desfășurarea acestor evenimente au intervenit factori semnificativi pentru adîncirea contradicțiilor din viața politică sau socială, Marx a ținut să semnaleze unii dintre ei. Astfel, se cuvine a fi menționat faptul că el s-a arătat receptiv la mișcarea republicană din martie 1871, sfătuiindu-l pe W. Liebknecht într-o scrisoare să urmărească „cu atenție întîmplările din Principatele dunărene“³⁸.

În timp ce Marx semнала mișcarea republicană din România, în coloanele presei din țara noastră își făceau loc primele comentarii despre evenimentele Comunei din Paris, despre activitatea Internaționalei I și conducătorul ei — K. Marx. „Semnele noi ale veacului“, devenite temă majoră a presei europene, erau legate inseparabil de figura lui Marx.

★

În istoria științelor moderne, care reprezintă o neconținută revoluționare a metodelor și rezultatelor, opera durată de Marx se impune ca o construcție măreață și unitară despre lume și societate. Prin puterea de

³⁵ Arhiva Marx-Engels, vol. VII, p. 203, ed. rusă, citat după C. Mihailovici, *Op. cit.*, p. 1148.

³⁶ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 246—250.

³⁷ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 9, București, Editura politică, 1959, p. 9—10.

³⁸ K. Marx, *La guerre civile en France (La Commune de Paris)*, Annexes, Paris, 1946, p. 87, apud N. Copoiu, *Op. cit.*, p. 91.

afirmare și prin forța ei transformatoare, concepția marxistă nu are egal în istoria gândirii umane. În ea și-au găsit o strălucită reflectare teoretică cerințele dezvoltării istorice din ultimul secol. Fiecare victorie pe care omenirea o înregistrează pe calea progresului constituie o confirmare a viabilității și trăinicieii adevărului exprimat de concepția marxistă.

Legat inseparabil de mișcarea de pretutindeni a clasei muncitoare, căreia i-a deschis orizonturile misiunii sale eliberatoare, marxismul a adus înnoiri hotărâtoare în filozofie și științele sociale. Marx a studiat condiția umană și i-a dezvăluit esența, proiectînd-o în obiectivitatea relațiilor sociale. El a arătat căile de realizare ale idealului uman prin obținerea libertății concrete, ca rezultat al acțiunii revoluționare a forțelor sociale interesate în edificarea unei lumi noi.

În domeniul cunoașterii societății, contribuția pe care a adus-o, de la studierea și analiza raporturilor economice pînă la cercetarea sferei vieții politice și ideologice, are însemnătatea unui moment de răscruce.

În perspectiva celor o sută cincizeci de ani de la nașterea fondatorului său, a marilor cuceriri obținute de țările socialiste și de mișcarea comunistă internațională, marxismul își reliefează în zilele noastre, mai viu și mai puternic ca oricînd, semnificația sa istorică.

Marx despre obiectivitatea relațiilor sociale

Dr. ION FLOREA

Se împlinește un secol și jumătate de la nașterea lui Marx, gânditorul care a revoluționat din temelii economia politică, știința socială în genere și concepția filozofică despre lume, transformînd socialismul dintr-o pre-viziune utopică în știință. Aceste laturi și părți constitutive ale marxismului formează o unitate indestructibilă, îmbinîndu-se organic nu numai în ansamblul gândirii lui Marx, ci și în fiecare din verigile și momentele elaborării ei, în fiecare dintre operele sale fundamentale. *Capitalul*, de pildă, acest monument al gândirii economice, depășește cu mult, prin conținutul și implicațiile sale, domeniul cercetării de specialitate.

Această operă, de la care datează adevărata știință economică, prezintă o polivalență de conținuturi și semnificații științifice : economică, sociologică, politică, logică și filozofică. Valoarea și conținutul filozofic al *Capitalului* rezidă în concepția materialistă și dialectică, de la care Marx pleacă în cercetare și căreia îi dă o strălucită confirmare. Dacă dialectica *Capitalului* a fost mai mult cercetată și pusă în valoare de filozofi, materialismul a fost mai puțin relevat. Asupra acestui aspect vrem să schițăm cîteva considerații.

În *Capitalul*, punctul de vedere filozofic și sociologic materialist în rezolvarea problemelor economice coincide cu cel strict științific. Concepția materialistă asupra istoriei reprezintă fundamentul teoretic al analizei esenței unor categorii economice cum sînt marfa, banii, capitalul — ca forme de relații sociale între oameni — și al definirii juste a conținutului material, obiectiv al relațiilor și formelor economice. Este îndeobște știut că relațiile economice dintre producătorii autonomi, schimbul de activități dintre aceștia îmbracă forma schimbului de mărfuri, de lucruri. Acest fapt i-a determinat pe unii economiști premarxiști să considere valoarea ca o proprietate *naturală* a mărfurilor, iar capitalul ca un raport natural, comun tuturor perioadelor istorice. Dezvăluind sursa acestor confuzii prin analiza *fetisismului mărfii*, Marx a definit în ce constă caracterul material al valorii și al relațiilor economice în genere, problemă care are o însemnătate filozofică și sociologică de prim ordin. Arătînd că valoarea mărfurilor este un raport social între oameni, care apare și se manifestă însă ca o relație dintre lucruri, dintre obiecte, Marx dezvăluie cu o mușcătoare ironie simplismul concepției economiștilor vulgari, care reduceau valoarea

la o însușire naturală a lucrurilor : „Pînă acum nici un chimist nu a descoperit valoarea de schimb într-o perlă sau într-un diamant. Economisti care au descoperit asemenea substanță chimică și care pretind că gîndesc profund critic consideră că valoarea de întrebuințare a lucrurilor nu depinde de proprietățile lor materiale, în timp ce, dimpotrivă, ele au valoare ca lucruri. Această convingere le este confirmată de faptul curios că valoarea de întrebuințare a lucrurilor se realizează, pentru oameni, fără schimb, adică în raportul dintre lucru și om, în timp ce valoarea poate fi realizată numai în schimb *, adică într-un proces social“¹.

Asemănător abordează Marx și problema definirii capitalului, spulberînd iluziile fetișizante ale economiei politice anterioare. „Capitalul — spune el — nu este un obiect, ci o anumită relație de producție socială, care ține de o anumită formație a societății, care se înfățișează într-un obiect... Capitalul nu este suma mijloacelor de producție materială“². Mijloacele de producție nu sînt cîtuși de puțin capital prin sine, după cum aurul nu reprezintă banii prin sine. Ele devin capital în condiții istorice determinate, în care capătă anumite funcții și însușiri sociale.

Fetișismul mărfii și al capitalului nu reprezintă decît una dintre numeroasele forme de înstrăinare proprii relațiilor burgheze, din șirul fetișurilor și mistificărilor ideologice spre care acestea împing gîndirea socială. Cercetînd sistemul de producție capitalist, Marx a înlăturat vîlul prin care aceste fetișuri mascau procesele reale, esența relațiilor dintre oameni în această orînduire. Defetișizarea și demistificarea relațiilor sociale burgheze de către Marx are însă un sens filozofic și sociologic general, care se cere dezvăluit.

Pentru descifrarea misterului valorii și al capitalului, trebuia depășit punctul de vedere al „simțului comun“, care îndrepta atenția spre însușirile mărfurilor ca obiecte „fizice“ ; acestea trebuiau surprinse ca lucruri „meta-fizice“, ca fenomene cu caracter social. Ca și concepția filozofică despre societate, economia politică trebuia să depășească vechiul materialism metafizic, care asimila dezvoltarea socială cu un determinism natural, mecanicist și reducea materialitatea și obiectivitatea în genere la corporalitate, la substanță fizică. O asemenea concepție simplistă despre lume în genere a reprezentat și în științele sociale, ca și în cele ale naturii, una dintre premisele idealismului, întrucît nici una dintre formele și relațiile sociale nu pot fi asimilate unor asemenea reprezentări filozofice înguste. În economia politică, depășirea acestei concepții filozofice însemna, în primul rînd, demistificarea și defetișizarea mărfii ca raport social. „Mis-

* Această concepție a fost împărtășită, într-o anumită măsură, și de sociologul român Petre Andrei, care, neînțelegînd suficient profunda teorie marxistă a valorii, a adoptat punctul de vedere al „fetișismului mărfii“. Într-adevăr — spune Petre Andrei —, valorile de întrebuințare „par a fi subiective, iar cele de schimb obiective... Valorile economice par a fi obiective prin faptul că un quantum dintr-un obiect este echivalent cu un quantum din alt obiect. Prin urmare, obiectivitatea și valabilitatea valorii economice rezultă din faptul că un obiect poate fi schimbat cu un altul“ (Petre Andrei, *Filozofia valorii*, București, 1945, p. 139). Modul de argumentare al lui Petre Andrei este tocmai cel dezvăluit de Marx. Dar în conformitate cu concepția sa sociologică, idealistă în esența ei, Petre Andrei consideră, în cele din urmă, că această obiectivitate a valorii economice „se poate baza pe intersubiectiv“, iar „teoria valorilor economice este o teorie intersubiectivă a valorii“ (*Ibidem*, p. 144).

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 97—98.

² K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, p. 767—768

terul formei marfă constă, prin urmare — arăta Marx —, pur și simplu în faptul că în această formă caracterul social al muncii oamenilor se reflectă ca un caracter obiectual al produselor muncii, ca însușiri sociale pe care aceste lucruri le au de la natură. În consecință, și relația socială dintre producători și ansamblul muncii le apare acestora ca o relație socială între obiecte, existente în afara lor ; ceea ce capătă în ochii oamenilor forma fantastică a unei relații între lucruri nu e nimic altceva decât o relație socială determinată dintre oameni³. Producătorilor autonomi, ca și economiștilor vulgari, care împărtășeau pe plan teoretic punctul de vedere al fetișismului mărfii, relațiile sociale dintre muncile particulare le apar „drept relații obiectuale între persoane și relații sociale între obiecte“. În acest sens, economia politică burgheză nu a făcut, așa cum menționase Marx încă în *Manuscrisele economico-filozofice*, decât să enunțe legile muncii înstrăinate și să se situeze în cadrul fetișismului mărfii și al capitalului. Depășirea acestei atitudini teoretice era imposibilă de pe pozițiile burgheziei, care privea modul de producție capitalist ca un dat natural și etern. Pentru aceasta era necesar ca economia politică să se situeze „în afara“ sistemului pe care-l cerceta, în afara înstrăinării muncii și a fetișismului mărfii, să devină conștiința clară și demistificată a mistificărilor reale ale omului și relațiilor sociale din acest sistem, să le explice originea și calea pentru învingerea lor.

Dar, respingând punctul de vedere fetișist — al reducerii mărfurilor la lucruri și a valorilor la proprietățile lor sensibile —, Marx n-a negat, ci a precizat prin aceasta caracterul *material specific social* al formelor și relațiilor economice. Dacă în sens filozofic general poate fi considerat material tot ce există în mod obiectiv, tot ce se află în afara conștiinței omului, și astfel, ceea ce este obiectual este și material, această definiție se dovedește insuficientă din punctul de vedere sociologic, deoarece sfera materialului depășește sfera obiectualului.

În sens sociologic, Marx și Engels au desprins din ansamblul relațiilor sociale, în primul rând, relațiile de producție dintre oameni și relațiile lor cu natura în procesul producției — ca relații *materiale*. În *Capitalul*, Marx a determinat conținutul material social concret al valorii dat de munca înmagazinată în marfă. „Putem... să sucim și să învîrtim cît poftim orice marfă ; ca obiect-valoare (Wertding) ea rămîne insesizabilă. Dacă ne amintim însă că mărfurile posedă valoare (Wertgegenständlichkeit) numai în măsura în care sînt expresii ale aceleiași unități sociale, ale muncii omenesti, că valoarea lor are prin urmare un caracter pur social, se înțelege de la sine că ea nu poate să apară decît în raportul social dintre o marfă și altă marfă“⁴. Definirea de către Marx a valorii mărfurilor prin timpul de muncă socialmente necesar pentru producerea lor concretizează conținutul material concret al valorii ca relație socială.

Această cerință de a concretiza analiza filozofică a factorului material din domeniul social o formulase Marx încă în *Teze asupra lui Feuerbach*, în care reproșa vechiului materialism faptul că „obiectul, realitatea, sensibilul este luat numai sub forma obiectului sau a contemplării, și nu

³ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 86—87.

⁴ *Ibidem*, p. 62.

ca *activitate omenească sensibilă, ca practică...*"⁵. Limita menționată a vechiului materialism era întreținută și de fetișismul relațiilor sociale capitaliste, bazate pe producția de mărfuri cea mai dezvoltată, care transformă „caracterul social, economic, imprimat lucrurilor în procesul social de producție într-un caracter natural, care ar rezulta din însăși natura materială a acestor lucruri”⁶. Teoria marxistă a valorii bazată pe muncă surprinde materialitatea și obiectivitatea formelor și relațiilor economice nu sub „forma obiectului”, ci ca „activitate practică”, munca constituind forma general-istorică principală a practicii umane. Se manifestă aici interdependența dintre filozofia și economia politică în genere, dintre filozofia și știința economică marxistă în special, al căror punct de origine comun îl constituie chiar analiza mărfii și depășirea fetișismului ei. În acest sens, filozoful francez Roger Garaudy afirma că „economia politică începe cu analiza mărfii; filozofia marxistă de asemenea. Astfel se manifestă o solidaritate originală: cheia filozofiei marxiste se află în economie și, invers, economia marxistă nu poate fi înțeleasă decât plecând de la filozofie, dar nu de la pozitivism, ci de la dialectica materialistă. Marxismul s-a născut în ziua în care și-a dat seama de această interdependență”⁷.

În cadrul acestei întrepătrunderi organice, Marx nu scapă din vedere sensul sociologic și filozofic mai general al factorului material care se particularizează în analiza formelor și relațiilor economice, principala sferă a relațiilor sociale materiale. Referitor la valoare, el arată că mărimile-valoare variază *independent de voința, previziunile și acțiunile* celor care schimbă produsele. Relațiile sociale materiale apar și se dezvoltă independent de conștiință, chiar și atunci când ele se constituie trecând în prealabil prin ea (în condițiile orînduirii socialiste), pe când cele ideologice depind de conștiință.

În al doilea rînd, caracterul material al relațiilor economice rezidă după Marx în faptul că acestea, ca și fenomenele sociale în genere, se supun unor legi *obiective* proprii. Numai în acest sens vorbea Marx de „legile naturale ale producției capitaliste...”, de istoria societății ca despre un proces „istoric-natural”, neuitînd nici un moment să sublinieze specificitatea realității sociale, nivelul nou, deosebit al determinismului social și al obiectivității fenomenelor social-economice, în raport cu cel al fenomenelor naturale.

În socialism cerințele obiective ale dezvoltării economice și sociale nu se mai impun ca forțe străine, spontane care-i domină pe oameni — precum în orînduirile anterioare —, ci ca „necesități înțelese”, însușite în mod conștient de societate și înscrise ca țeluri deliberate ale oamenilor. Se diferențiază astfel două nivele fundamentale ale determinismului social, ale acțiunii legilor sociale: *nivelul acțiunii lor spontane* (asemănător legilor naturii) în orînduirile bazate pe proprietatea privată și *nivelul acțiunii lor conștiente* în orînduirea socialistă. Datorită proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, în această orînduire apare posibilitatea cunoașterii și utilizării conștiente a legităților sociale potrivit cu interesele gene-

⁵ K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, București, Editura politică, 1967, ediția a III-a, p. 373.

⁶ K. Marx, *Capitalul*, vol. II, E.S.P.L.P., 1958, p. 212.

⁷ Roger Garaudy, *Umanismul marxist*, București, Editura politică, 1959, p. 16.

rale ale societății. Trecerea de la un nivel la celălalt reprezintă tocmai saltul din imperiul necesității oarbe în imperiul libertății, care nu este altceva decât necesitatea înțeleasă și însușită de oameni în activitatea lor socială. „Abia din acest moment — arăta Engels —, oamenii își vor făuri pe deplin conștiința propria lor istorie, abia din acest moment cauzele sociale puse în mișcare de ei vor avea în chip precumpănitor și în măsură tot mai mare efectele voite de ei”⁸. Odată cu trecerea la socialism avem de-a face cu un salt și în dezvoltarea conștiinței sociale, chiar în forma ei de conștiință comună. Socialismul creează condițiile obiective ca aceasta să fie oglindirea clară, liberă de fetișuri și mistificări a legilor și esenței fenomenelor economice și sociale.

Acest specific al determinismului în condițiile socialismului nu afectează caracterul necesar și obiectiv al legilor sociale, al fenomenelor și mecanismelor concrete pe care acestea le pun în acțiune. Măsurile și deciziile adoptate în domeniul vieții economice și sociale incumbă din partea partidului și statului o înaltă răspundere socială, solicită fundamentarea lor științifică și realistă, pe baza cunoașterii cerințelor obiective ale legilor sociale, a potențialului material și uman al țării, potrivit imperativelor progresului contemporan.

La Conferința Națională a partidului din decembrie 1967 se atrăgea atenția, de exemplu, asupra necesității utilizării juste a categoriilor valorice și a pîrghiilor puse la dispoziție de acțiunea legii valorii, precum și asupra neajunsurilor și consecințelor dăunătoare pe care le are asupra economiei socialiste stabilirea unor prețuri „fără a se ține seama de cheltuielile încorporate în produsele respective”, desconsiderîndu-se „criteriile legii valorii care continuă să acționeze, într-o formă sau alta, în orice economie bazată pe producția de mărfuri”⁹.

Împărtășirea punctului de vedere metafizic naturalist despre obiectivitatea și materialitatea fenomenelor îi împinge pe unii gînditori spre denaturarea idealistă a esenței și conținutului fenomenelor economice. Astfel, pentru Ch. Seignobos natura faptului economic rezidă în „ideile oamenilor în raport cu aceste obiecte”¹⁰. Faptul economic și social nu are după el caracter de realitate materială, obiectivă, ci „este fundamentat numai pe valoarea psihologică, cea pe care omul o atașează obiectelor, adică fundamentată pe imaginație”¹¹. Proprietatea, comerțul, producția, consumul, marfa, valoarea sînt, după Ch. Seignobos, „fenomene psihologice”, „fenomene subiective”. Sursa unor asemenea denaturări idealiste constă în concepția după care obiectivitatea, caracterul material al fenomenelor se pot releva doar „în unități de forță mecanică și calorică. Dar — recunoaște Seignobos — evaluarea care s-ar construi prin aceste date mecanice, chimice și biologice n-ar avea nici o legătură cu economia politică”¹². În consecință, trebuie negat, după părerea sa, conținutul material al formelor și

⁸ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 20, București, Editura politică, 1966, p. 280.

⁹ Nicolae Ceaușescu, *Raportul cu privire la măsurile de perfecționare a conducerii și planificării economiei naționale și la îmbunătățirea organizării administrative teritoriale a României*, prezentat la Conferința Națională a P.C.R. — 6 decembrie 1967, București, Editura politică, 1967, p. 58.

¹⁰ Ch. Seignobos, *La méthode historique appliquée aux sciences sociales*, Paris, 1901, p. 113.

¹¹ *Ibidem*, p. 114.

¹² *Ibid.*

relațiilor economice. De aceea Seignobos considera concepția materialistă a istoriei în abordarea faptelor economice o doctrină „metafizică”, întrucât le-ar reduce pe acestea la caracterul material al obiectelor de care sînt legate relațiile economice. Procedul de simplificare și denaturare a gîndirii economice marxiste este evident, iar ideile marxiste reproduse mai sus dezic de la sine un asemenea procedeu. El constituie însă modalitatea prin care unii ideologi burghezi își îndreaptă tirul criticii împotriva obiectivității în științele sociale. Se dă noțiunii de obiectivitate o definiție îngustă, care corespunde obiectului fizic, chimic, natural în general, pentru a o respinge astfel la nivele mai înalte, în special în științele sociale. În acest context, concepția marxistă este asimilată cu doctrinele naturaliste, pentru a putea fi, astfel, respinsă.

Pe aceeași linie, Friedrich von Hayek, plecînd de la faptul că fenomenele sociale „nu pot să se definească în termeni fizici”, concludă că formele economice pot fi definite „numai după opiniile pe care oamenii le profesază cu privire la lucruri”¹³, baza metodologică a teoriei economice și a științelor sociale constituind-o, după opinia sa, aplicarea consecventă a subiectivismului.

În mod analog, dar ridicîndu-se la nivelul sociologic și filozofic general, Joseph Chappey îi reproșează lui Marx tocmai concepția materialistă asupra istoriei, care l-ar fi împiedicat să sesizeze specificul calitativ „imaterial” al fenomenelor sociale. El exclude materialitatea din sfera fenomenelor sociale, tocmai pentru că îi atribuie un sens filozofic îngust, naturalist. „Această lume (socială — *n.n.*), spune Joseph Chappey, se reasează, fără îndoială, pe un substrat material. Prin aspectele sale fizice, aceasta se leagă indiscutabil de lumea materiei. Dar aceasta nu poate fi un motiv de a face din materie latura internă a acestei lumi... Adevărata natură internă a lumii umane este deasupra acestui univers fizic și uman. Trebuie pentru a o descoperi să-ți ridici privirea spre imaterial, și nu să te afunzi cu pasiune în tenebrele materialității”¹⁴. Opoziția pe care concepția idealistă o postulează între faptele sociale și materialitate, obiectivitate, are în acest caz un sens mai larg. Dar sursa filozofică de argumentare se relevă a fi aceeași : o concepție metafizică, naturalistă despre materialitatea fenomenelor, care, evident, nu mai poate fi aplicată celor economice și sociale în genere ; de aici decurge de la sine concepția idealistă, subiectivistă adoptată în definirea relațiilor economice și sociale.

O concretizare a concepției idealiste, subiectiviste despre natura relațiilor economice o reprezintă și teoria utilității finale sau marginale, care transferă problema valorii în domeniul psihologiei utilitariste a omului, al subiectivității umane.

Faptul relevat de Marx că relațiile economice sînt legate de raporturi între lucruri îi derutează încă și astăzi pe unii teoreticieni burghezi, împingîndu-i la denaturări. Este adevărat că asemenea denaturări nu mai au loc în sensul fetișismului mărfii, care subsuma un materialism vulgar în economia politică, ci în direcția negării idealiste a materialității și obiectivității faptelor economice. Baza confuziei o constituie însă același fetișism al relațiilor economice, care apar în genere ca raporturi între lucruri. Aceasta îi împiedică pe teoreticienii menționați să meargă dincolo de su-

¹³ Friedrich von Hayek, *Scientisme et sciences sociales*, Paris, 1953, p. 26.

¹⁴ Joseph Chappey, *Histoire de la Civilisation en Occident*, Paris, 1958.

biectivitatea umană în definirea relațiilor economice, așa cum economiștii vulgari nu puteau surprinde natura „meta-fizică”, „socială” a mărfii. Primii rămân în cadrul subiectivității umane și nu pot ajunge la investigarea naturii materiale „sociale”, „meta-fizice” a relațiilor economice; ceilalți nu depășesc „fizicul” și rămân cantonați în interiorul acestuia, pe terenul formelor și relațiilor economice concepute ca lucruri.

O variantă contemporană a concepțiilor fetișizante o constituie teoria „societății industriale”, care, deși pleacă de la existența unor similitudini reale în dezvoltarea forțelor de producție în societatea actuală, indiferent de orînduirea socială, rupe analiza acestora de relațiile de producție, iar economicul este redus astfel la forțele de producție. Forțele de producție sînt privite doar din punct de vedere al elementului lor tehnic, „material”, lăsîndu-se la o parte un aspect esențial, funcția lor socială diferită — de capital sau de fonduri de producție socialiste — și pe această bază se neagă deosebirea de esență existentă între capitalism și socialism. În argumentarea acestei teze Raymond Aron, de exemplu, pleacă, printre altele, de la faptul că „de la Tokio la Paris, ca și de la Pekin la Rio de Janeiro, aceleași aerodromuri, aceleași fabrici, aceleași mașini izbesc privirile vizitatorului...”¹⁵. Dar economistul, sociologul nu sînt simpli vizitatori în lumea contemporană; dincolo de ceea ce izbește „privirile vizitatorului” ei caută să pătrundă esența relațiilor sociale, care la suprafață se manifestă ca lucruri. În argumentarea teoriei „societății industriale” modul fetișizant de gîndire, dezvăluit cu măiestrie în *Capitalul*, apare foarte evident.

Aceste orientări denaturează esența și conținutul relațiilor economice; ele sînt forme ale alienării ideologice în știința socială, deși cu conținuturi și rezultate diferite și în etape deosebite ale dezvoltării economiei politice burgheze. Punctul de vedere al fetișismului mărfii apare în perioada cînd economia politică burgheză nu nega, în genere, obiectivitatea faptelor economice, pentru că burghezia, încă în ascensiune, apăra poziția obiectivității științifice. Obiectivitatea formelor economice este negată de gîndirea teoretică burgheză, pe măsură ce această clasă devine reacționară, iar știința economică dezvoltată de ea — apologetică.

Teoria marxistă a valorii își păstrează și în zilele noastre pe deplin actualitatea filozofică și sociologică. Analiza marxistă a valorii nu este, prin multitudinea aspectelor sale, o teorie pur economică; ea este mai curînd, așa cum observa sociologul român Petre Andrei, „o sociologie materialistă a valorii”. Elaborînd teoria valorii, Marx nu o analizează pe aceasta numai ca o relație social-economică și istorică, ci, prin explicarea fetișismului mărfii și a formelor economice în genere, schițează totodată și o *sociologie a cunoașterii economice*, o *sociologie a cunoașterii valorii*. Desigur, teoria marxistă a fetișismului mărfii și a formelor economice în capitalism prezintă și alte aspecte. Noi n-am făcut decît să relevăm acea latură importantă pentru fundamentarea concepției materialiste despre societate: problema înțelegerii marxiste a materialității și obiectivității formelor și relațiilor economice. O asemenea bogăție de valențe și domenii de cercetare în care Marx a deschis drum în *Capitalul* sînt prin ele însele un îndemn adresat cercetătorilor marxiști spre dezvoltarea gîndirii și analizei în aceste direcții.

¹⁵ Raymond Aron, *Dimensions de la conscience historique*, Paris, p. 288.

Dialectica marxistă și analiza modului de producție socialist

Dr. CONSTANTIN GRUICI

Economia politică a socialismului, ca știință care studiază relațiile de producție, categoriile și legile economice și reflectă în formă generală, teoretică, dialectica dezvoltării societății socialiste, poate să fie științific interpretată numai cu ajutorul și pe baza filozofiei marxist-leniniste.

Fondatorii socialismului științific au demonstrat legătura indisolubilă dintre filozofia marxistă și economia politică. Elaborînd bazele metodologice ale economiei politice, au pus la temelie acesteia materialismul dialectic, ca unicul instrument al metodei științifice de analiză și sinteză a relațiilor de producție. Tocmai în aceasta constă conținutul revoluției obiectului economiei politice săvîrșite de către Marx.

Capitalul lui Marx reprezintă un model viu, de neprețuit în înțelegerea, studierea și aplicarea metodei logicii dialectice nu numai în interpretarea științifică a modului de producție capitalist, ci și în analiza și interpretarea reală, științifică a modului de producție socialist. Caracterizînd importanța filozofică a acestei opere fundamentale, V. I. Lenin scria : „Dacă Marx nu ne-a lăsat o «Logică» (cu literă mare), el ne-a lăsat în schimb *logica* «Capitalului» și ea ar trebui să fie folosită la maximum în problema care ne interesează. În «Capitalul» a fost aplicată la o singură știință logica, dialectica și teoria cunoașterii a materialismului...”¹.

Aplicarea consecventă a metodei dialectice în analiza genezei, dezvoltării și perfecționării modului de producție socialist ridică interpretarea dialectică a fenomenelor pe o nouă treaptă, incomparabil mai complexă. Relațiile de producție, categoriile și legile economice ale socialismului, raportul lor reciproc în mișcare, nu se dezvoltă spontan, de la sine, ci acționează corelate, influențate de un mecanism suprastructural care are un rol incomparabil mai ridicat decît în orînduirea capitalistă. Aceasta reprezintă, de altfel, una din formele esențiale de manifestare a superiorității socialismului.

Dezvoltarea și perfecționarea relațiilor de producție socialiste, trecerea la o treaptă superioară a desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră, perfecționarea sistemului de conducere și planificare a economiei naționale, oglindite în măsurile luate de Conferința Națională a P.C.R., cer

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 29, Editura politică, București, 1966, p. 281.

în mod obiectiv reflectarea reală a acestui proces în teoria economică, perfecționarea utilizării metodei dialectice de tratare a modului de producție socialist. Aceasta presupune nu numai folosirea adecvată a instrumentelor și mecanismelor economice, ci și aplicarea în teoria economică a tuturor laturilor filozofiei marxiste — ale metodei dialectice, ale teoriei cunoașterii dezvoltării. Numai astfel putem să interpretăm profund științific conținutul și forma de mișcare a relațiilor și forțelor de producție, a categoriilor și legilor economice în mișcarea lor neconținută. „Se înțelege de la sine — scria Engels — că acolo unde lucrurile și raporturile lor reciproce nu sînt privite ca fixe, ci ca schimbătoare, și ideile care le reflectă, noțiunile sînt de asemenea supuse schimbării și transformării, că ele nu pot fi închise în definiții rigide, ci trebuie dezvoltate în procesul lor de formațiune istoric, respectiv logic”².

Dezvoltarea teoriei economice pe principiile științei economice marxist-leniniste și a dialecticii materialiste trebuie să oglindească dezvoltarea lucrurilor, dezvoltarea practică a conștiinței sociale. Rămînerea în urmă în dezvoltarea ideilor, încercarea de încorsetare a lor în definiții și formule imuabile nu sînt de natură să contribuie la reflectarea realității vii, dinamice a economiei socialiste. Dezvoltarea gîndirii economice de pe pozițiile materialismului militant, care să reflecte realitatea și necesitatea obiectivă a întăririi și dezvoltării socialismului, este o cerință esențială a spiritului revoluționar, critic și partinic al filozofiei marxiste în general și a metodei sale în special.

Logica generală și particulară în tratarea modului de producție socialist. Logica dialectică a societății capitaliste — dezvoltată de Marx în opera sa *Capitalul* —, care nu este decît un caz particular al dialecticii în general, aplicat la analiza societății burgheze, reprezintă un model strălucit de analiză și pentru coordonatele esențiale ale modului de producție socialist.

În societatea socialistă, în care întreaga economie se transformă într-un organism unitar, în care dirijarea proceselor economice și sociale, aplicarea legilor sociale n-au loc în mod spontan, de la sine, ci în mod conștient și organizat de către masele populare prin mecanismul economic și suprastructural al societății socialiste, dezvoltarea economiei socialiste este rezultatul unirii a trei laturi esențiale : a) sporirea rolului maselor și a inițiativei lor creatoare în conducerea și dezvoltarea economiei naționale ; b) creșterea rolului factorilor economico-financiari în întreaga economie ; c) întărirea rolului economic al statului socialist. Această mișcare trinitară a raporturilor reciproce, caracteristică orînduirii socialiste, poate să fie interpretată și înțeleasă numai printr-o analiză dialectică de la simplu la complex, de la abstract la concret, de la interior la exterior, în contextul legăturilor complexe ale întregii economii socialiste. În acest sens, tratarea unor probleme și trăsături generale ale orînduirii socialiste, ca, de pildă, perfecționarea permanentă a relațiilor de producție ca formă de mișcare a forțelor de producție și, în legătură cu aceasta, dezvoltarea însăși a forțelor de producție, rolul economic al statului socialist, acțiunea legii economice fundamentale a socialismului, acțiunea legii dezvoltării planice a economiei

188 ² F. Engels, *Prefață la K. Marx, Capitalul*, vol. III, E.P.L.P., 1953, p. 21.

naționale, a legii valorii, rolul forței de muncă ca principală forță de producție în dezvoltarea societății socialiste și o serie de alte probleme nu pot fi tratate decât în ansamblul manifestării lor treptate, strâns legate de procesele și sferele producției materiale.

O asemenea tratare presupune aplicarea metodei lui Marx folosită în *Capitalul*, care nu analizează legile și categoriile economice separat de procesele economice, ci în legătura lor dialectică, presupune îmbinarea logicii generale a dezvoltării oricărui mod de producție cu logica specifică a dezvoltării modului de producție socialist. Îmbinarea logicii generale cu logica specifică va permite aplicarea în mai mare măsură a logicii dialecticii lui Marx în interpretarea fenomenelor, categoriilor și legilor economice ale socialismului.

În lucrarea sa *Contribuții la critica economiei politice*, Marx subliniază ideea că „toate epocile de producție au anumite caracteristici comune, determinări comune”³. În aplicarea logicii generale la tratarea modului de producție socialist trebuie să pornim tocmai de la aceste determinări comune, caracteristice atât capitalismului cât și socialismului. Din acest punct de vedere, logica tratării modului de producție socialist nu poate să fie alta decât logica dialectică. Această logică ne obligă să tratăm determinările comune pe treptele istorice și logice ale dezvoltării oricărui mod de producție, să analizăm prin urmare : a) geneza și trăsăturile de bază ale modului de producție socialist ; b) analiza procesului de producție ; c) analiza procesului de circulație ; d) analiza procesului de ansamblu al producției socialiste ; e) analiza ansamblului relațiilor economice între țările socialiste și cele între țări socialiste și capitaliste.

Metoda de cercetare logică, care sintetizează din punct de vedere teoretic desfășurarea istoriei, lasă la o parte tot ceea ce este istoricește întâmplător, secundar și reproduce esențialul, în care mișcarea categoriilor economice, trecerea de la una la alta oglindește ansamblul procesului istoric al genezei, dezvoltării, perfecționării socialismului și trecerea treptată la comunism.

Legicul și istoricul în interpretarea genezei și dezvoltării modului de producție socialist. Aplicând metoda dialectică folosită de Marx, în analiza nașterii modului de producție capitalist, majoritatea oamenilor de știință pe bună dreptate pun întrebarea cu ce să începem analiza modului de producție socialist. După cum se știe, Marx a început studierea modului de producție capitalist cu analiza mărfii și a producției de mărfuri, deoarece producția de mărfuri a reprezentat calea istorică de naștere și dezvoltare a modului de producție capitalist. Marx aplica în această analiză în mod direct metoda dialectică de ridicare de la abstract la concretul logic, fără să analizeze mai întâi fenomenele în forma lor concretă, la suprafața societății capitaliste. Marx explică însă de ce în *Capitalul* a trecut peste prima treaptă de cercetare, peste analiza detaliată a totului concret în scopul desprinderii unor determinări esențiale abstracte. „E drept — spune Marx — că metoda de expunere trebuie să se deosebească în mod formal de metoda de cercetare. Cercetarea trebuie să-și însușească materia în detaliu, să analizeze diferitele ei forme de dezvoltare și să descopere legătura

³ K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 208.

lor intrinsecă. Abia după ce această muncă a fost făcută, procesul real poate fi înfățișat în mod corespunzător”⁴. Astfel în *Capitalul*, munca de cercetare concretă a fenomenelor nu apare anterior analizei mărfii; aceasta datorită faptului că analiza multilaterală a abstractului, a mărfii, în dezvoltarea sa logică, corespunde însăși evoluției istorice a modului de producție capitalist.

În analiza genezei modului de producție socialist, care se deosebește în mod radical de aceea a capitalismului, trebuie să ținem seama de faptul că modul de producție socialist se naște, se creează cu ajutorul suprastructurii socialiste, în care rolul hotărîtor îl are clasa muncitoare, care în alianță cu celelalte mase muncitoare, cunoscînd legile obiective de dezvoltare a societății, creează într-o perioadă istorică foarte scurtă (în comparație cu capitalismul de 10—15 ori mai scurtă) economia socialistă. Procesul istoric și logic de făurire a modului de producție socialist nu poate să fie înfățișat în raporturile cele mai esențiale prin analiza „celulei de bază” a societății socialiste; societatea socialistă în mersul său istoric, în perioada de trecere de la capitalism la socialism, creează conștient, prin acțiunile cele mai concrete, *întregul ansamblu* de relații de producție socialiste. De aceea, analiza genezei și dezvoltării modului de producție socialist prin prisma legităților generale ale revoluției și construcției socialiste și aplicarea lor concretă în fiecare țară dată trebuie să poarte amprenta analizei *trăsăturilor celor mai generale nu a unei celule, ci a întregului complex de relații* care se manifestă în societatea socialistă și care creează premisele unei sinteze abstracte a celulei de bază.

Expunerea fenomenelor concrete cele mai generale ale procesului de făurire și dezvoltare a relațiilor de producție socialiste — așa cum se prezintă în unele lucrări publicate, în cursuri de economie politică și programele de învățămînt actuale — manifestă unele lipsuri metodologice de analiză, de la concret la abstract în interiorul procesului, metodă care o întîlnim în *Capitalul* lui Marx chiar în analiza mărfii. Dacă în raport cu totul concret al societății capitaliste marfa este o abstracție, în raport cu alte determinări ale mărfii descompuse — valoare și valoare de întrebuințare etc. —, marfa apare ca un fenomen concret. Folosind metoda dialectică, putem afirma că din fenomenele concrete ale procesului complex de făurire a relațiilor de producție socialiste, trebuie să extragem și să descompunem esența lor cea mai abstractă în legăturile lor interioare.

În elaborarea lucrărilor științifice și a cursurilor perioadei de trecere de la capitalism la socialism trebuie să pătrundem de la concret la abstract, de la fenomen la esență, curățind tratarea istorică de elemente inutile, combinînd-o cu metoda logică. Analiza procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste (naționalizarea, cooperativizarea etc.) trebuie astfel realizată, încît să se ridice în măsură suficientă la nivelul unei interpretări complexe a esenței proprietății socialiste, în așa fel încît fundamentul relațiilor de producție socialiste să fie înțeles pe deplin.

Analiza esenței relațiilor de producție socialiste, legată de nivelul de socializare și centralizare a mijloacelor de producție, de însușirea socialistă neantagonistă a rezultatelor muncii, în care proprietatea socialistă de stat și cea cooperatistă nu se contrapun, ci se îmbină într-un tot unitar în

⁴ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Editura P.M.R., ediția a II-a, 1948, p. 49.

ansamblul economiei naționale ; analiza concretă mai profundă a relațiilor de proprietate socialistă ridică, fără îndoială, nivelul interpretării procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste, evidențiază strînsa interdependență a dezvoltării lor cu forțele de producție, cu implicațiile industrializării socialiste în fiecare etapă dată. Problema fundamentării științifice multilaterale a făuririi și dezvoltării relațiilor de proprietate, ca formă esențială de mișcare a forțelor de producție, esență a acestor relații, își găsește astfel o reflectare corespunzătoare.

Una din laturile esențiale ale proprietății socialiste este armonizarea intereselor individuale cu cele generale ; proprietatea socialistă nu dezbine, ci unește pe producători, ca rezultat și al modului de însușire în economia socialistă. „Existența proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, a unor relații de colaborare strînsă și a comunității intereselor fundamentale ale tuturor claselor și păturilor populației face posibilă reglementarea proceselor economice în funcție de necesitățile obiective ale societății”⁵.

În condițiile orînduirii socialiste, dirijarea proceselor economice și sociale, folosirea legilor economice obiective au loc în mod conștient, pe baza utilizării pîrghiilor statale, prin creșterea rolului economic al statului, prin aplicarea unei politici științifico-fundamentate, corespunzătoare condițiilor și particularităților fiecărei etape de dezvoltare.

Aprofundarea științifică a particularităților acțiunii legilor economice ale socialismului, a sporirii factorilor social-economici poate să fie analizată numai în strînsă legătură cu rolul economic al statului socialist. Procesul complex al construirii socialismului nu poate fi tratat numai prin prisma mecanismului statal al cuprinderii cît mai complexe a tuturor proceselor economice, fără sublinierea rolului clasei muncitoare, al maselor care mînuiesc pîrghiile economice. Orice tendință de unilateralizare a rolului statului ar duce la fetișizarea mecanismului statal.

Statul socialist este o formă a democrației socialiste prin care clasa muncitoare și celelalte mase muncitoare își exercită puterea de stat. Creșterea rolului economic al statului socialist exprimă, deci, creșterea rolului clasei muncitoare, al maselor muncitoare în folosirea cît mai eficientă a mecanismului economic, statal, cît și a factorilor economico-financiari în atingerea scopului producției socialiste.

Analiza aprofundată a creșterii rolului maselor muncitoare în construirea socialismului, a rolului istoric conducător al clasei muncitoare și a avangardei sale, partidul marxist-leninist, nu este numai o problemă a materialismului istoric. Economia politică a socialismului trebuie să dea răspunsul științific privind rolul istoric al clasei muncitoare în făurirea socialismului și comunismului, prin prisma raporturilor sociale și economice între oameni stabilite în procesul de producție, al efectelor sociale. Se cere o argumentare științifică a motivelor care determină oamenii societății socialiste să se transforme din groparii unei orînduiri perimate în făuritorii conștienți ai unei noi orînduiri. Și, dacă în opera sa fundamentală, *Capitalul*, Marx a analizat consecințele sociale ale capitalismului

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Raport prezentat la Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1967, p. 30.

asupra clasei muncitoare și a celorlalte mase muncitoare, care deveniseră o simplă *anexă* a capitalului, datorită științei economice a socialismului este să lumineze pe deplin și real toate consecințele și efectele sociale ale eliberării de exploatare asupra clasei muncitoare și a celorlalte mase de oameni ai muncii, care nu numai că nu sînt *anexa* capitalului — care a dispărut irevocabil —, dar nici *anexa* mijloacelor sau fondurilor de producție. Numai unii ideologi burghezi încearcă să prezinte oamenii societății socialiste ca niște șuruburi ale unui mecanism cazon. Menirea socialismului este să elibereze oamenii de exploatare, ceea ce presupune și eliberarea lor de dependența față de lucruri, de dominația lucrurilor asupra oamenilor. Societatea socialistă transformă clasa muncitoare și celelalte mase muncitoare într-o forță independentă de lucrurile eliberate de forțele oarbe ale naturii, care stăpînesc, dirijează conștient, planificat toate sferele producției sociale și, ca atare, devin făuritorii propriilor lor condiții obiective ale producției vieții materiale. În acest sens, relațiile dintre oameni în procesul de producție, ca obiect esențial al cercetării economiei politice, trebuie să fie tratate în toate compartimentele procesului de producție, circulație, schimbului și repartiției, ca relații limpezite de orice tendință de fetișizare. Uriașa forță creatoare a maselor, satisfacerea cerințelor lor multilaterale trebuie să fie omniprezente în pluralitatea legăturilor sociale în lucrările care abordează economia orînduirii socialiste.

Legătura internă în analiza procesului de producție socialist. Analiza procesului de producție socialist urmărește dezvăluirea intrinsecă a legii economice fundamentale a socialismului, ca mobil esențial al modului de producție socialist.

Principalul criteriu al metodei lui Marx de cercetare a legii evoluției societății capitaliste este gradul de pătrundere în legătura internă dintre fenomene. Subliniind importanța acestei metode pentru descoperirea de K. Marx a legii economice fundamentale a capitalismului, Engels arăta că nici mercantiliștii, nici reprezentanții economiei clasice burgheze nu au reușit să pătrundă în fizionomia intimă a societății capitaliste și prin urmare nu au reușit să descopere „cheia pentru înțelegerea întregii producții capitaliste“.

Pătrunderea în esența legăturilor interne cele mai profunde ale modului de producție socialist ne va oferi cheia pentru interpretarea științifică a mobilului producției socialiste. De aceea, acțiunea legii economice fundamentale a socialismului, în legăturile sale esențiale, pînă la forma exterioară de manifestare, nu poate să fie tratată la suprafața fenomenelor. Metoda lui Marx în cercetarea plusvalorii ne arată că nu putem să punem pe același plan legăturile interne și cele care apar la suprafața fenomenelor, metodă caracteristică reprezentanților economiei politice clasice burgheze. În acest sens, în unele categorii ale economiei politice a socialismului, ca, de pildă, munca socială, trebuie să se analizeze nu numai trăsăturile muncii, ce se manifestă la suprafața societății socialiste (munca este o sarcină de onoare, de cinste etc.), ci și esența legăturilor interioare ale muncii în *procesul de muncă* caracteristic socialismului. În felul acesta se analizează nu trăsăturile muncii în general, ci trăsăturile ei legate de procesul de muncă, de crearea bunurilor materiale și în primul rînd trăsăturile esențiale ale procesului de muncă în socialism.

Procesul de muncă fiind și în orînduirea socialistă un proces de consumație a forței de muncă, se desfășoară în condițiile în care produsul muncii este *proprietate socialistă* a producătorului direct, a muncitorului, în care *utilizarea forței de muncă*, munca aparține muncitorului. Prin urmare procesul de muncă în orînduirea socialistă nu este un proces între lucruri ⁶, care aparțin vreunei clase — caracteristice capitalismului —, ci un proces între oameni a căror activitate conștientă este îndreptată spre un anumit scop : confecționarea bunurilor materiale, bunuri care îi aparțin pe deplin. Datorită acestor cauze interne, esențiale, conținutul formulei „c+v+p” în orînduirea socialistă se schimbă radical. Care sînt aceste schimbări, care sînt trăsăturile forței de muncă eliberate de exploatare, care este mecanismul de stabilire a acestor raporturi conștiente, care sînt schimbările conținutului și raportului dintre munca necesară și supramuncă, produsul necesar și plusprodusul și, în legătură cu aceasta, care este conținutul interior și scopul producției socialiste ? Iată un complex de probleme, care necesită o aprofundare corespunzătoare, cu toate coordonatele cerințelor legii economice fundamentale a socialismului.

Mergînd mai departe pe treptele analizei științifice a formei sociale a muncii, a mărffii, putem să aprofundăm scopul producției de mărfuri în orînduirea socialistă, subordonat scopului producției socialiste în general. Adîncirea teoriei valorii în socialism în legătura sa cu acțiunea legii economice fundamentale a socialismului, cu acțiunea legii dezvoltării planice a economiei naționale și a legii valorii (în legăturile lor conexe), adîncirea analizei științifice a raportului dintre plan, piață și legea valorii sînt preocupări actuale deosebit de importante ale cercetătorilor pe tărîmul economiei politice a socialismului.

Acțiunea legii dezvoltării planice a economiei naționale nu poate să fie analizată izolat de producția de mărfuri, deoarece *trăsătura esențială a producției de mărfuri în socialism este caracterul ei planificat*.

Problema repartizării muncii necesare în anumite proporții corespunzătoare este sintetizată de Marx, după cum se știe, în analiza producției de mărfuri, în care se scot în evidență potențele întregului mecanism capitalist prin acțiunea legii valorii. Analizînd mecanismul acțiunii legii valorii, Marx scoate în evidență un fenomen caracteristic oricărui proces de producție, și anume fenomenul repartizării muncii sociale în anumite proporții. Într-o scrisoare către Kugelman, Marx arăta că „această *necesitate a repartiției* muncii sociale în proporții determinate nu poate fi nicidecum desființată printr-o *anumită formă* a producției sociale, ci își poate schimba doar *modul de manifestare*...” ⁷.

Repartiția muncii sociale are loc în condițiile capitalismului numai prin acțiunea mecanismului spontan al legii valorii. În orînduirea socialistă, repartiția muncii sociale în anumite proporții, în mod planificat, se face în mod conștient, folosindu-se pentru aceasta și cerințele acțiunii

⁶ „Cumpărînd forța de muncă, capitalistul a încorporat munca însăși, ca un ferment viu, elementelor de formare moarte ale produsului, care de asemeni îi aparțin lui... Procesul de muncă este un proces între lucruri pe care capitalistul le-a cumpărat, între lucruri care îi aparțin” (K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 192).

⁷ K. Marx, F. Engels, *Scrisori despre „Capitalul”*, E.S.P.L.P., 1955, p. 192.

legii valorii. Cu alte cuvinte, problema mecanismului dezvoltării producției socialiste, ca producție de mărfuri, nu poate să fie ruptă de analiza producției planificate de mărfuri și acțiunea legii valorii. Ruperea analizei legii dezvoltării planice a economiei naționale de legea valorii nu ne permite să intrăm în *esența* raporturilor economiei socialiste, a raporturilor dintre planificare, piață și legea valorii, nu ne permite să interpretăm științific, în ansamblu, acest mecanism al producției socialiste. Interpretarea profundă a caracterului planificat al producției de mărfuri, într-o legătură intimă cu legea valorii, presupune și adâncirea analizei teoriei valorii în orînduirea socialistă, în *procesul de creare a valorii*.

Procesul de muncă în socialism din cauza menținerii producției de mărfuri este un proces de creare a valorii, care, datorită lichidării exploatarei omului de către om și a caracterului de marfă a forței de muncă, barează calea spre transformarea acestui proces, în proces de manifestare a contradicțiilor antagoniste. Procesul de creare a valorii în orînduirea socialistă este un proces de unitate neantagonistă între munca pentru sine și munca pentru societate. În esența sa intrinsecă, manifestarea scopului producției socialiste, în condițiile producției de mărfuri socialiste, nu poate să fie numai o parte a valorii nou create de munca pentru sine sau pentru societate, ci întreaga valoare nou creată. În societatea socialistă „munca pentru sine și munca pentru societate formează o unitate indisolubilă, se condiționează reciproc, spre binele și fericirea fiecăruia, spre propășirea întregii societăți”⁸.

Analiza mai profundă a cauzelor acestei unități, precum și contradicțiile ei neantagoniste, care se manifestă la suprafața societății socialiste, datorită faptului că această societate, după cum spunea Marx, „mai poartă din toate punctele de vedere — economic, moral, spiritual — pecetea vechii societăți din sînul căreia s-a născut”, precum și analiza mai profundă a factorilor de creare a valorii noi, a ratei acumulărilor socialiste, a masei, a ritmului de creștere a venitului național, aprofundarea teoriei creșterii economice în socialism și a raportului dintre valoarea nou creată și valoarea creată de munca trecută — toate acestea ar înfățișa un tablou fundamentat științific pentru înțelegerea cauzelor și conținutului intern a acțiunii legii economice fundamentale a socialismului.

Satisfacerea nevoilor materiale și culturale mereu crescînde ale societății și dezvoltarea multilaterală a oamenilor societății socialiste sînt forma de manifestare la suprafață a legii economice fundamentale a socialismului. Principala greutate a științei economice nu este să descopere formele de manifestare a acestei legi, ci să pătrundă în esența conținutului și procesului de creare a valorii în orînduirea socialistă. Sub acest aspect metodologic, analiza procesului de creare a produsului social total și a venitului național trebuie să fie subordonate cercetării esenței interioare a acțiunii legii economice fundamentale a socialismului.

De altfel, documentele de partid au subliniat în permanență teza marxist-leninistă, potrivit căreia creșterea venitului național este esența și una a cale de ridicare a nivelului de trai. Și dacă metoda lui Marx în

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Loc. cit.*, p. 29.

cercetarea rezultatelor acumulării capitaliste dezvăluie consecințele acesteia asupra pauperizării proletariatului, ea ne indică în aceeași măsură necesitatea cercetării interdependenței dintre acumulările socialiste și ridicarea nivelului de trai al clasei muncitoare și a celorlalte mase de oameni ai muncii. Analiza cauzelor și efectelor fenomenelor esențiale ale procesului de acumulare socialistă, a legităților raportului dintre fondul de acumulare și fondul de consum, a necesității obiective a menținerii unei rate de acumulări înalte — ca factor hotărâtor al progresului țării, de care depinde posibilitatea satisfacerii în tot mai bune condiții a nevoilor materiale și spirituale ale maselor — studierea gradului de productivitate și intensitate a muncii, al ratei plusprodusului și compoziției organice a fondurilor, a legii populației în socialism va permite adîncirea cercetării legităților creșterii nivelului de trai în orînduirea socialistă.

Pentru o analiză mai concretă a procesului de circulație și a ansamblului producției socialiste. Folosind metoda dialectică în analiza procesului de circulație, Marx a avut întotdeauna în centrul atenției practica vie a procesului de circulație, așa cum se manifesta realmente în societatea capitalistă. Folosirea metodei dialectice a lui Marx în analiza procesului de circulație și a ansamblului procesului de producție socialist ne permite să reflectăm mișcarea reală a acestui proces, mult mai complex decît în orînduirea capitalistă. În orînduirea socialistă circuitul fondurilor nu începe istoricește în forma bănească, iar, din punct de vedere logic, scopul final al societății socialiste nu este exprimat în formula marfă-bani. De aceea, întreaga structură, ordinea logică a analizei circuitului în cele trei stadii trebuie să reflecte întreaga complexitate a legăturilor așa cum se realizează ele în realitate, în care se manifestă cele mai multe greutăți și contradicții neantagoniste, de rezolvarea cărora depinde în mare măsură eficiența întregii economii socialiste.

O problemă de o deosebită actualitate este aplicarea în mai mare măsură a metodei lui Marx în analiza realizării produsului social total. În condițiile actuale ale creșterii factorilor economico-financiar și a rolului legii valorii, aprofundarea concretă a realizării produsului social total prin piața socialistă, lichidarea simplismului în prezentarea pieței socialiste, stabilirea exactă a rolului cererii și ofertei în realizarea planificată a produsului social, aprofundarea pe o treaptă nouă a raporturilor plan, piață, legea valorii, va rotunji imaginea amplă și complexă a întregului proces de circulație a produsului social. Aceasta va reprezenta, totodată, după cum spune Marx, „piesele introductive” pentru continuarea analizei ansamblului procesului de mișcare a produsului social, privit în totalitatea sa, care ne apropie tot mai mult de fenomenele și categoriile economice așa cum sînt ele înregistrate „în conștiința obișnuită a înșiși agenților producției”⁹.

Perfecționarea sistemului de activitate economică a întreprinderilor, a sistemului de finanțare, creșterea folosirii legii valorii, a rolului benefi-

⁹ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, E.P.L.P., 1953, p. 49.

ciului, creditului și dobânzilor în activitatea economică, perfecționarea gestiunii economice și ridicarea eficienței economice a întregii economii naționale presupun îmbunătățirea substanțială a conținutului interpretării acestor probleme. O serie de aspecte concrete ale ratei rentabilității, a factorilor rentabilității, a raportului dintre venitul net al întreprinderii și impozitului pe circulație, eficiența economică a întreprinderilor și a întregii economii naționale, a căilor și formelor de utilizare a venitului net al societății prin sistemul financiar, bugetar și bancar așteaptă o tratare și aprofundare corespunzătoare.

În lumina fenomenelor noi ce apar în economia socialistă, aprofundarea conținutului și lărgirea tematicii în tratarea problemelor ce privesc sistemul financiar și bancar în economia socialistă și rolul dobânzii, cheltuielile comerciale și venitul comercial, venitul net în agricultură și sistemul de formare a prețurilor cu o serie de aspecte privind eficiența acestui mecanism economic-financiar, rolul lui în activitatea întreprinderilor, în comerțul exterior, interpretarea mai concretă a unor categorii ca, de pildă, venitul comercial, dobânda, operațiile valutare și de cliring etc. vor contribui la fundamentarea științifică în lumina dialecticii marxiste a măsurilor luate de perfecționarea sistemului de conducere și planificare a economiei naționale.

Dezvoltarea ca un proces de biruire a contradicțiilor. Una din manifestările esențiale ale metodei dialectice a lui Marx o constituie dezvoltarea contradicțiilor modului de producție capitalist, elaborarea teoriei luptei contrariilor ca esență a dialecticii materialiste. „Dezvoltarea contradicțiilor unei forme istorice de producție — scria Marx — este ...singura cale istorică pentru dizolvarea și transformarea ei”¹⁰. Existența și lupta contrariilor sînt izvorul dezvoltării oricărei societăți, dar modul de manifestare a contradicțiilor în orînduirea socialistă se deosebește radical de orînduirea capitalistă. În societatea socialistă contradicțiile nu au un caracter antagonist, ele se rezolvă în mod conștient de masele populare în avangarda cărora se găsește partidul marxist-leninist. Dacă unele contradicții care apar în procesul dezvoltării sociale nu sînt rezolvate la timp, pot căpăta un caracter antagonist, pot determina o serie de frămîntări și convulsii în cadrul societății.

Pentru a preîntîmpina transformarea contradicțiilor neantagoniste în contradicții antagoniste, cu o serie de repercusiuni negative asupra însuși procesului de dezvoltare a socialismului, a rezolva conștient contradicțiile neantagoniste și a perfecționa permanent formele de mișcare a lor, partidul nostru analizează contradicțiile neantagoniste ale modului de producție socialist, ale diferitelor categorii economice, contradicțiile pe plan social și, pe această bază, elaborează căile și soluțiile concrete de rezolvare a lor. De aceea, sarcina științei economice constă în a analiza multilateral formele lor de manifestare pentru a educa generația actuală și cea viitoare în spiritul luptei pentru biruirea lor. Desigur că nu este

¹⁰ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 444.

vorba să descoperim un întreg sistem de contradicții, ci de a aplica metoda dialectică a lui Marx în analiza contradicțiilor neantagoniste pe treptele lor de manifestare de la interior la suprafață, de la contradicții interne la cele externe, în sistemul de legături ale categoriilor și legilor economice.

Din păcate unele lucrări economice, precum și lecțiile cursurilor de economie socialistă nu numai că nu analizează profund științific contradicțiile existente și modul lor de rezolvare, ci prezintă mersul înainte al societății socialiste numai în culori roze, fără greutate și lipsuri, fără să desfășoare o muncă laborioasă pentru elucidarea fenomenelor noi apărute în viața socială, fără să dezvolte schimbul de păreri și de opinii pline de răspundere. Revistele economice de specialitate, lucrările publicate sînt uneori lipsite de caracterul militant, combativ, încercînd să estompeze sau să mușamalizeze contradicțiile inerente unei societăți în plină dezvoltare. În acest sens, exemplul dialecticii creatoare marxiste trebuie să fie o pildă vie a modului de tratare a problemelor complexe ale economiei socialiste. Spiritul revoluționar, partinitatea filozofiei marxiste, în general, și a metodei ei în particular, elaborate în monumentală lucrare *Capitalul* și în alte lucrări ale lui K. Marx constituie un far călăuzitor în aplicarea creației a învățăturii marxist-leniniste, în analiza obiectivă a fenomenelor sociale.

ADEVĂRATUL 1848*

LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU

Dintre evenimentele cruciale ale trecutului nostru, răstălmăcite de istoriografia oficială, poate că nici unul n-a fost tratat cu mai multă lipsă de înțelegere, respect față de adevăr, ignoranță sau rea-credință, ca revoluția de la 1848.

Dintre acei care s-au ocupat de această mișcare — istorici, sociologi sau simpli literați — cei mai mulți au căutat să servească un partid, o cauză sau, în cel mai bun caz, interesele unei clase. Unii au denigrat revoluția pașoptistă în numele și pentru partidul conservator de pe vremuri, punându-se astfel în slujba marilor proprietari. Alții au înfățișat într-o lumină falsă și tendențioasă oamenii și faptele revoluționare, pentru a lăsa nepătată tradiția liberalilor. Unii ca și ceilalți și-au pus scrisul în serviciul reacțiunii și s-au situat — cu rare excepții — în vrăjmași declarați a ceea ce a constituit înseși ideile de bază ale pașoptismului¹.

Căci în pașoptism toți aceștia au încercat să distrugă mai ales idealurile și principiile revoluționare — ale unei revoluții burgheze democratice, fără îndoială —, dar care simbolizau telurile de luptă, ulterior însușite de toate mișcărilor progresiste din țară, iar în momentele de față, în parte înscrise pe steagul de luptă al muncitorimii și aliaților ei.

Pornit din lagărul conservatorilor — de toate nuanțele și originile — curentul de nimicitoare critică a anului 1848 a găsit în junimiști expresia lui desăvârșită. Condamnată ca o imitație și simplă pastişare a revoluției parisiene din același an, negîndu-i-se orice drept și legitimitate în „realitatea românească”, zeflemisită pentru grandilocvența limbajului ei, acoperită cu sarcasm pentru confuzia pe care idealurile au putut-o naște în anumite capete, ridiculizată pentru slăbiciunile și greșelile celor care au condus-o, revoluția pașoptistă a fost astfel caricaturizată pînă la totală deformare.

În ultimii ani, critica antipașoptistă s-a dezlănțuit din nou. De astă dată, din lagărul fascismului român. Inspirîndu-se din același fond reacționar și anti-progresist ca și vechii conservatori de pe vremuri, publiciștii extremei drepte au reluat atacurile împotriva revoluției de la 1848. Ceea ce nu este cîtuși de puțin surprinzător. Nu numai pentru că ei militează² pentru instaurarea unui regim care se găsește la antipodul societății pe care au încercat s-o făurească sincerii revoluționari pașoptiști, dar mai ales pentru că obiectivele și principiile care au determinat mișcarea de la mijlocul secolului trecut își păstrează o vie și nezdruncată putere de afirmare în imediata actualitate. Că muncitorimea, împreună cu țărînimea, cu intelectualitatea și mica burghezie, sînt chemate să apere și să lupte pentru unele dintre aceste principii, constituie un argument în plus, și, poate, cel mai însemnat, al reactualizării criticilor și atacurilor aduse acestei revoluții.

* Fragment din volumul: *Un veac de frămîntări sociale. 1821—1907. Studii și documente românești*, ediția a II-a, Editura „Cartea rusă”, 1947 (p. 119—181).

¹ N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea*, vol. III, p. 90—91.

² Paginile acestea sînt scrise în 1941.

Ne mărginim să cităm doar două exemple. În „Dialectica naționalismului”, d. N. Roșu face procesul revoluției pașoptiste — și verdictul este condamnat, fără apel. (Cu cită lipsă de competență și mai ales ignoranță o face, vom avea ocazia să arătam.) În „Domnia Regelui Carol I”, doi fruntași legionari — M. Polihroniade și Al. Cristian-Tell — caracterizează drept „comedie” revoluția munteană, „farsă” pe cea moldoveană³.

Dar tot atât de caracteristice ca și atacurile venite din partea adversarilor revoluției — fie ei junimiști sau fasciști — sînt desolidarizările exponenților burgheziei de această revoluție, nu din momentul de față — ceea ce n-ar fi atât de surprinzător —, dar îndată după aceea și chiar din partea acelor care au jucat atunci un rol de frunte; cu excepția lui Bălcescu — mort prea de timpuriu ca să fi avut vremea să-și „revizuiască” părerile —, fruntașii pașoptiști, ajunși la putere în fruntea clasei pe care o reprezentau, s-au grăbit să-și renege cu toții trecutul. Unii formal și deschis, cei mai mulți prin faptele lor.

„În loc să ne ducem să studiem pe ce căi societățile (civilizate) au mers ca să ajungă la un grad de prosperitate atât de mare... noi ne-am apucat ca să facem ca bătăranul de la țară, cînd crede că are ceva bani, și ne-am îmbrăcat în niște haine care nu erau de talia noastră. Eu, domnilor, zic aceasta, cu atât mai mult cu cît eu am fost unul dintre acei nenorociți care au împins această țară spre epoca unde se află”.

Cine făcea această profesiune de credință? Cine condamna, într-o singură frază, întreaga revoluție pașoptistă? Chiar Ion Brătianu, într-una din cuvîntările lui ținute cîncisprezece ani mai tîrziu, adică vorbind ca „om de stat” al burgheziei române!

Foiletînd colecția „Românului” dintre anii 1859—1865, deci într-o epocă mai apropiată de evenimentele de atunci, căci trecuse doar un deceniu de la proclamarea de la Islaz, poți să înțelegi, aflat sub pana lui C. A. Rosetti, cît și a altor fruntași și conducători pașoptiști, tot atât de elocvente „retractări” a ceea ce a constituit însăși rațiunea de a fi a mișcării pașoptiste.

Inconsecvența de care s-au făcut vinovați tocmai cei care s-ar părea că aveau tot interesul să apere patrimoniul spiritual și politic al pașoptismului nu este surprinzătoare. Ea nu caracterizează nici măcar o mentalitate sau o atitudine, specifice oamenilor politici români.

În întreaga Europă, burghezia, ca clasă, prin cei mai autorizați exponenți ai ei, s-a grăbit să se desolidarizeze de trecutul ei revoluționar, a doua zi chiar după ce a pus stăpînire pe putere. Cîți din oamenii politici și din istoricii francezi, la începutul secolului trecut sau în momentul de față, au cuvînte de înțelegere, ca să nu spunem de aprobare, a „regimului teroarei”, adică a celui mijloc de guvernare care în timpul Marii Revoluții a distrus vechiul regim și a priveghiât la instaurarea celui nou?

Că burghezia română a „uitat” deodată trecutul — propriul ei trecut —, deși mult mai modest și mai puțin glorios ca acela al burgheziei franceze; că se desolidarizează de căile și mijloacele care i-au deschis totuși drumul în viața politică, chiar dacă nu i-au dat atunci exercițiul puterii în stat; că aceste mijloace le consideră reprobabile și le denigrează, aceste toate își au explicația lor. În numele reacțiunii și cu mijloacele reacțiunii, încearcă să guverneze exponentul sau, cel puțin, unii din exponenții ei. Pe cînd tradițiile progresiste sînt preluate — în măsura în care se încadrează ideologiei și practicii lor proprii — de către muncitorime și de aliații ei de luptă. A-și populariza trecutul ei revoluționar — chiar lipsit de prea multă strălucire — însemnează să sugereze gînduri primejdioase și să ofere un vinovat exemplu...

*

Analizînd revoluția pandurilor sub Tudor Vladimirescu, am arătat cum se încearcă demarcarea acesteia de cea de la 1848. Considerată ca o mișcare „naționalistă”, de „redeșteptare națională”, caracterul ei social și politic a fost negat cu desăvîrșire sau ascuns cu grijă. Cea din 1848, socială și politică în primul rînd, pare astfel și mai mult ca un fenomen trecător, o aventură, a cărei artificialitate putea astfel să fie și mai ușor dovedită.

De altfel, chiar printre pașoptiști cei mai consecvenți, exista oarecare nelămurire în această privință. Deși Bălcescu afirmă în scrisorile și articolele lui că revoluția de la 1848 „derivă mai ales direct din revoluția de la 1821”, că, mai

³ Al. Cristian-Tell, *Domnia Regelui Carol I*, I, p. 45.

mult, programul acestuia din urmă nu era decît „dezvoltarea progresivă” a celei dintîi⁴, totuşi a accentuat că cea de la 1821 a fost politică şi naţională, sau, după expresia lui, „democratică, pentru că a urmărit ca tot Românul să fie liber şi egal”, şi naţională, pentru că tindea „ca statul să fie românesc”. Cea de la 1848 a „vrut ca Românul să fie nu numai liber, dar şi proprietar, deci a fost una socială”⁵.

Astfel, chiar Bălcescu introduce o distincţie care, în fapt, n-a existat. Ridicarea pandurilor a fost, în primul rînd, o mişcare socială şi politică, aşa precum a fost şi cea de la mijlocul secolului trecut. O deosebire exista doar în gradul de maturitate, în nivelul ideologic, în conştiinţa de clasă, în tăria politică şi organizatorică a forţelor sociale abia în germene la 1821 şi care apar mai mult sau mai puţin încheiate în 1848.

În paginile acestui capitol vom dovedi că revoluţia paşoptistă n-a fost altceva decît continuarea — pe un plan ridicat — a celei dintîi faze a revoluţiei burgheze democratice, desfăşurate cu douăzeci şi şapte ani mai înainte, peste Olt. Desigur că momentul naţional a apărut şi în 1848, aşa cum l-am găsit şi în 1821, deşi în altă formă şi cu un alt conţinut.

Un sfert de veac de adînci frămîntări sociale şi politice, izbucniri de revolte ţărăneşti sau simple comploturi şi conjuraţii formează trăsătura de unire între cele două revoluţii. O dovadă în plus că nu-i decît continuarea unuia şi aceluiaşi proces istoric.

*

Există un quasi-unanim acord între istoricii şi sociologii care s-au ocupat de revoluţia paşoptistă, în ceea ce priveşte elementele sociale care au participat atunci la mişcare. Întreaga revoluţie este arătată ca fiind opera doar a unui tineret generos, descendent din rîndurile boierimii — mari şi mici — şi abia se concede şi negustorimii bucureştene un oarecare rol. N. Iorga merge ceva mai departe pe acelaşi drum atunci cînd afirmă: „În cursul revoluţiei de la 1848, negustorii bucureştini jucară un rol important. De fapt, pe ei s-a sprijinit toată mişcarea republicană de trei luni”. Explicaţia acestei recunoaşteri se poate găsi în faptul că lucrarea din care facem acest citat este „Istoria comerţului român”, scoasă pe cheltuiala unei organizaţii negustoreşti...

O notă discordantă în această părere unanimă o fac doar detractorii revoluţiei, contemporani mai ales cu desfăşurarea ei, precum şi istoricii pe care i-au inspirat. Astfel, aceşti detractori vorbesc de „vagabonzii”, „desculţii” şi „craii” care s-au găsit tot timpul în cele dintîi rînduri ale revoluţiei, din primele ei zile pînă în luna septembrie⁶.

Istoria revoluţiei paşoptiste merită şi din acest punct de vedere o totală revizuire. Despre rolul jucat de elementele boiereşti sau negustoreşti, toţi istoricii s-au ocupat. Dar nici un istoric nu şi-a dat osteneala să arate ce aport au adus mişcării insurecţionare toţi aceşti „vagabonzii”, „desculţii” şi „craii de curtea veche”, cine erau ei în realitate, ce voiau, ce urmăreau, căror categorii sociale aparţin, cînd apar pe scena istoriei româneşti.

Aquila non capit muscam...

Studiind documentele timpului, atîtea cîte sînt date la iveală — şi acele care nu sînt încă tipărite cuprind, sîntem siguri, un interesant material inedit tocmai asupra acestei laturi a revoluţiei paşoptiste — vom încerca să arătăm ce a însemnat prezenţa maselor populare — căci aceasta era formată din „desculţii” şi „vagabonzii” de mai sus — în dezvoltarea mişcării paşoptiste, cît entuziasm, devotament şi jertfă de sine au arătat aceste mase în apărarea unei revoluţii, care nu era de fapt a lor proprie. Aceste mase au înţeles însă să o sprijine cu toată căldura — mai mult: i-au asigurat izbînda — ori de cîte ori a fost în primejdie să fie sugrumată de duşmanii ei interni. Pentru că ea însemna o lovitură adusă regimului de opresiune şi exploatare în fiinţă şi urma să deschidă, dacă nu o epocă de „dreptate şi frăţie” deplină, cel puţin o eră de progres.

În locul oprobiului şi al ridiculului cu care au încercat să acopere revoluţia paşoptistă atîţi istorici, sociologi sau literaţi, este de datorită noastră s-o

⁴I. Ghica, *Amintiri*, p. 474.

⁵N. Bălcescu, *Question économique*, în *Opere complete*, ed. Zane, II, p. 70 şi 106.

⁶*Amintirile colonelului Locusteanu*, p. 115 şi urm., ediţie îngrijită de I. C. Filitti, apoi Filitti în comentariul de la sfîrşitul volumului, p. 283.

ridicăm pe pedestalul de cinste pe care-l merită, căci ea — cu toate greșelile și slăbiciunile dovedite — înfățișează unul dintre episoadele în care tradiția de luptă a poporului român și-a găsit, la un moment dat, întruchiparea.

Mișcarea din Moldova

Încă din 1846 domnea o vie agitație în sinul corporațiilor negustorești și meșteșugărești din Iași. În luna martie a aceluiași an, membrii acestei organizații demonstrează în fața palatului domnesc, cerind o ușurare a birurilor. Cam în același timp, țărani din părțile muntoase ale Moldovei trimit o delegație de trei sute de săteni, cu o jalbă, în capitala Principatului. Sînt primiți numai trei din întreaga delegație, iar cererile formulate rămîn nesatisfăcute. Faptele nu trec însă neobservate.

Într-o corespondență apărută în „Le National” din 6 aprilie 1846 erau consemnate următoarele: „Poporul a început în sfîrșit să deschidă ochii și să-și dea seama că numai el suportă toate impozitele, că numai el suferă. Totul este pentru Domnitor și nobilime; aceasta din urmă nu plătește impozite, nu suportă nici o sarcină bănească”⁷.

Primăvara anului 1848 găsește din nou în Principate o stare de spirit destul de încărcată. Cumplitele răscoale din Galiția, mișcările din Paris, întinderea revoluției în statele germane și în Austria — toate acestea au venit în ajutorul elementelor nemulțumite și au precipitat lucrurile.

Ceea ce constituie însă o caracteristică a situației de aici este că, alături de fierberea care se manifesta în păturile orășenești, înseși elemente de seamă din marea boierime dădeau semne de nemulțumire. Desigur, pentru cu totul alte motive decît cele dintîi.

Opoziția acestora din urmă era îndreptată exclusiv împotriva domnului Mihai Sturza, care prin regimul său arbitrar și hrăpăreț își făcuse mulți dușmani chiar printre boierii mari. Consulul francez din Iași, Guérault, notează cauzele acestor nemulțumiri, din care se vede că ele aveau doar un caracter personal, privind împărțirea slujbelor și mai ales dorința unora să urce ei înșiși treptele domniei⁸.

Agitația mării boierimi mai era apoi sprijinită, în anumită formă și măsură, de consulul țarist. Provocarea unor turburări, cu caracter superficial, agitația mărgininu-se doar la păturile privilegiate, ar fi putut da puțința guvernului din Sf. Petersburg să intervină cu forța armată, sub pretextul apărării propriei liniști interne, deschizînd astfel drumul intervențiilor și împotriva revoluției din centrul Europei. Este sigur că țarismul la asemenea agitații se gîndea — și nu așa cum s-a afirmat de foarte multe ori în broșurile și articolele publicate atunci și chiar mai tîrziu —, că și o revoluție populară, pe care ar fi incitat-o, i-ar fi slujit tot atît de bine interesele. De aceea credem justă părerea lui Xenopol care, referindu-se la presupunerile făcute, scrie: „Ar fi fost cu totul nechibzuit din partea Rusiei a stîrni mai aproape încă de hotarele ei o mișcare pe care voia s-o înăbușe mai în depărtare, de teama de a nu se molipsi însuși al ei organism”. Dar dacă ar fi fost vorba de o simplă revoluție de palat, limitată și restrînsă prin chiar caracterul ei, atunci situația se prezenta altfel. De aceea susținerile lui Xenopol și materialul informativ de care s-au servit cei care au susținut amestecul consulului țarist în provocarea și încurajarea unei mișcări numai a mării boierimi nu se contrazic. Mai ales că mișcarea din Moldova a avut de fapt acest caracter palatist — așa cum vom vedea.

În manifestul său din 14 martie 1848, țarul scria următoarele:

„Avîndu-și obîrșia în Franța, revolta și anarhia s-au întins rapid în Germania și curentul revoluționar crescînd pe măsura concesiunilor consimțite de guverne a atîns în sfîrșit statele aliaților noștri, Austria și Prusia. Nemaicunoscînd trînză, această forță oarbă amenință astăzi Rusia, pe care Dumnezeu mi-a încredințat-o în pază. Aici ea își va găsi limitele”.

Găsirea unui pretext pentru a sprijini reacțiunea în „statele aliate” era deci o problemă care interesa îndeaproape guvernul lui Nicolae I.

⁷ Anul 1848 în Principatele Române, I, p.15—16.

⁸ Ibidem, p. 139.

Participarea unei părți din marea boierime în frământările revoluționare ale timpului putea constitui pentru mișcarea revoluționară o împrejurare favorabilă, întrucât ea putea utiliza astfel în propriile ei scopuri adversitatea și ciocnirea din lagărul adversarilor ei firești — domnul și guvernul lui, pe de o parte, marea boierime — pe de alta.

Pentru aceea se cerea însă o primă și importantă condiție: ca mișcarea propriu-zisă să-și păstreze totala independență și libertate de acțiune, să apară cu propria ei platformă politică, să coalizeze toate forțele opoziționiste interesate, nu la menținerea regimului cu schimbarea domnului, ci la înlăturarea și dărîmarea atît a unuia cît și a celui alt. Și, în primul rînd, să sprijine revendicările țărănimii, forța de masă care putea da baza întregii mișcări.

Elementele intelectuale care se găseau în primele rînduri ale păturilor orașenești au pășit însă pe un drum tocmai contrar. Mișcarea cu caracter burghez, care reprezenta interesele acestei burghezii, au subordonat-o intereselor marilor boieri, renunțînd la orice poziție singulară, contopindu-se în masa acestora din urmă.

Astfel, în ziua de 27 martie 1848, împreună cu toți marii boieri, avînd pe mitropolit și înaltul cler în frunte, negustori de diferite ranguri — pămînteni și străini —, boieri de categoria a doua și a treia, profesori, avocați, doctori, adică acei care reprezentau, în acel moment, pătura burgheză din Moldova, se adunară la hotel „Petersburg” și iscălră „Petițiunea-proclamație a boierilor și notabililor moldoveni”.

Petițiunea începe cu afirmația solemnă a „stintei pămîntului a Regulamentului Organic în tot cuprinsul său și fără nici o răstălmăcire”. Deci regimul social și politic urma să fie păstrat în întregime, fără nici o schimbare. Doar abuzurile urmau să fie înlăturate, ceea ce de fapt trebuia să aducă consolidarea lui.

Mișcarea opoziționistă fu înăbușită cu mare ușurință. Ceea ce era ușor de prevăzut. Cum se explică însă tactica adoptată de reprezentanții burgheziei?

Kogălniceanu, într-o broșură publicată după lichidarea întregii acțiuni sub titlul „Dorințele partidei naționale în Moldova” scria: „Cînd la 18 martie obșteea adunată în Iași, din toate ținuturile Moldovei, au cerut numai acele 35 de puncte întemeiate pe Regulament, ea prin aceasta n-a arătat că n-ar avea trebuințe și de alte reforme, mai radicale. Însă, tînguindu-se numai pentru ilegalități, ea voia să fie pusă în legalitate, ca atunci legal să-și poată da și alte mai mari îmbunătățiri”⁹.

Într-o altă broșură apărută tot cam în acel timp, purtînd titlul: „Ce sînt meseriașii”, se formulează întregul program al avortatei revoluții. Plecînd de la definiția că „meseriași sînt toți acei care muncesc: plugari, cizmari, bogasieri, avocați, autori”, publicistul anonim cere desființarea privilegiilor boierești, desființarea clăcii și împrîpietăririi țăranilor, desființarea cenzurii etc.¹⁰. De altfel, aceleași revendicări le găsim și în „Proiectul de Constituție pentru Moldova” al lui Kogălniceanu¹¹.

Ce dovedesc toate acestea? Că nu lipsa unui program de revendicări sociale și politice, clar formulate, i-a adus pe reprezentanții burgheziei alături de marea boierime, ci totul s-a redus la o greșală de tactică revoluționară.

Plecînd de la premisa greșită că, înlăturînd pe Mihai Sturza, ei pot deschide o cale mai ușoară reformelor plănuite, chiar dacă acest lucru se întîmplă prin exclusivul sprijin al marii boierimii, progresiștii moldoveni au renunțat în ceea ce ei socoteau drept „primă fază” la orice independență de acțiune. Hotărîrea lor însă dovedește lipsa de încredere pe care o aveau în forțele populare, ba chiar în forța acestora pe care îi reprezentau. A socoti că marea boierime, opoziționistă pe motive de gașcă, va scoate din foc castanele pentru burghezia moldoveană era o naivitate, dacă nu chiar ceva mai mult...

La aceasta s-a adăugat lipsa oricărei pregătiri serioase a mișcării, aceasta nefiînd sprijinită de o organizație cît de cît încheată, gata să susțină lupta începută. Desigur că asemenea pregătiri nu se încadrau în „legalismul” în care ei au conceput întreaga lor acțiune. După cum același spirit legalist i-a împiedicat să se opună arestărilor făcute de oamenii lui Sturza și maltratărilor care le-au urmat. Deși elementele revoluționare adunaseră arme, conducătorii n-au făcut uz de ele. Este cît se poate de caracteristic că tocmai acest legalism, opor-

⁹ Ibidem, p. 7—8.

¹⁰ Ibidem, II, p. 460.

¹¹ Ibidem, p. 131.

tunismul și lipsa de vigoare arătate de conducătorii revoluției moldovene găsește întreaga aprobare a unor istorici, care condamnă cu atît mai aspru revoluția munteană că „a ridicat gloatele”¹².

Petiționarii de la hotel „Petersburg” au primit fără întîrziere răspunsul la modestele și „legalele” lor revendicări. După ce Mihai Sturza a asigurat delegațiunea care i-a prezentat proclamația că este gata să satisfacă cererile formulate într-însa — afară de formarea unei gărzi naționale și de dizolvarea adunării —, în aceeași noapte și-a trimis fiii, în fruntea unor cete de soldați îmbătați, care au arestat, au pus în lanțuri și au maltratată groaznic pe frunțașii mișcării. Casele celor mai mulți dintre aceștia au fost devastate. O parte din arestați sînt surghiuniți în Turcia, cei care au scăpat au luat singuri drumul pribegiei.

„Acești oameni — raportează consulul francez Guérault ministrului său —, în vorbe atît de mindri, n-au făcut nici un fel de preparative; cea mai mare parte n-aveau arme, acei care aveau n-au voit să le folosească”¹³. Dacă acei mari boieri, care au participat la adunarea de la hotel „Petersburg”, încredători în puterea și autoritatea numelor pe care le purtau, au socotit de prisos să ia măsuri de apărare, pe ce s-au bizuit însă micii boieri, negustorimea „de toate treptele” sau intelectualii din fruntea mișcării? Pe nimic, decît pe iluzia legalismului lor, răsplătit în chipul în care s-a văzut.

Desigur că astfel concepută, mișcarea din Moldova n-a putut antrena masele populare. În proclamația semnată la 27 martie, țărani, de pildă, nu puteau găsi nimic care să le poată arăta că interesele lor erau în joc. Iar masele orășenești, ce încredere puteau avea într-o mișcare în fruntea căreia se găseau marii boieri, marii privilegiați ai timpului? Dimpotrivă, atît unii cît și ceilalți nu puteau aștepta din „sfînta păzire a Regulamentului” decît perpetuarea aceluiași regim de opresiune, de nedreptate, de încălcare a drepturilor și libertăților, la care rîneau de atîta vreme. Așa se explică totala pasivitate de care, atît unii cît și ceilalți, au dat dovadă.

Burhezia, cu elementele ei intelectuale, izolată de masele populare sătești și orășenești, forma o pătură prea subțire încît să reprezinte o forță care să fie în stare, ea singură, să înfrunte și să învingă aparatul guvernamental al lui Sturza.

Petiționarii și-au adus în adevăr aminte de popor, dar prea tîrziu. Strigătul lor „la arme” a răsunat în pustiu.

La 2 aprilie, deci atunci cînd amintitele evenimente erau încă vii în mintea contemporanilor, Gh. Sion scria următoarele: „Deodată aud zgomot îndoit. «La arme», «la arme», soldații omoară pe boieri”. Dar în zadar zece oameni strigau astfel, căci nu era cine să-i asculte... Din nenorocire — comentează mai departe Sion întîmplările — noi nu avem popor, noi nu avem decît cîțiva nobili ce știu ce va să zică dreptul omenirii; simțurile poporului de jos sînt amorțite sub jugul despotismului și al împilării guvernului”¹⁴.

Correspondentul moldovean al lui Bărnuțiu greșea însă. În acea zi în care el își împărtășește gândurile prietenului său de peste munți, același consul francez Guérault raportează, printre altele, într-o misivă trimisă la Paris în ziua de 2 aprilie 1848: „Ceea ce este sigur e că actualmente întreaga primejdie vine din partea țăranilor”¹⁵.

În adevăr, în masele țărănești încep frămîntări. Nu s-a ajuns însă la izbucnirea unor răscoale la sate. Masele țărănești, la fel cu cele orășenești, erau gata să sprijine printr-o activă participare o mișcare insurecționară. Aveau doar înaintea ochilor cele ce se petreceau peste hotare, în imediata lor vecinătate. Dar pentru aceasta trebuia să existe o mișcare revoluționară îndreptată împotriva regimului stabilit de Regulament, a clăcii și a întregului sistem și nicidecum pentru și în sprijinul stărilor în ființă.

Strigătul „la arme”, nu pentru ca aceste arme să fie îndreptate împotriva asupritorilor de totdeauna, nu pentru ca să cucerească cu ele libertatea și drepturi politice, ci pentru ca să scape din mîinile soldaților lui Mihai Sturza cîțiva boieri, într-o încăierare mai mult de familie, acest strigăt a trebuit să ră-

¹² I. C. Filitti în notele de la sfîrșitul volumului *Amintirile colonelului Locusteanu și în Domniile Regulamentare*, p. 432.

¹³ Anul 1848 în *Principatele Române*, I, p. 229.

¹⁴ *Ibidem*, p. 226.

¹⁵ *Ibidem*, p. 230.

sune în pustiu. Dar aceasta nu pentru că „simțămintele poporului de jos erau amorțite”, ci pentru că masele n-aveau de ce să dea ascultare strigătului de ajutor venit din partea unora dintre prigonitorii lor.

Mișcarea revoluționară din Moldova este cât se poate de bine caracterizată într-o corespondență apărută în ziua de 9 aprilie, în același an, în „Gazeta Transilvaniei”. „Intențiile se păreau bune, dar sub mantaua patriotismului se ascundeau interese private. «Scoală-te tu să șez eu» era scopul cel adevărat și planul era organizat prin asemenea pășire a ajunge la schimbarea domniei. Nu e îndoială că într-un stat cum este al nostru mai sînt multe de îndreptat decît aiurea, dar oare cine calcă instituțiile țării? Tot acei care le reclamează. Cine a ales pe reprezentanții deputați? Acei ce voiesc astăzi a-i desface. Cine judecă strîmb, cine asuprește pe țăran? Toți cei ce șed în Tribunal și acuză pe judecători, acei ce din douăsprezece ale boierescului au făcut două sute cincizeci de zile pe an. Ocăritori și pîrit sînt una, iar despre rezultat voiau să facă răspunzător pe domnitor numai pentru că nu sînt în locul lui...”.

În asemenea condiții, masele populare moldovenesti au dat dovadă de maturitate cînd nu s-au lăsat antrenate pentru o asemenea „revoluție” și au rămas pasive la strigătul boierilor maltratați.

Cu arestarea și surghiunirea petiționarilor și prin înăbușirea — cu sîlbatiche măsuri represive — a oricărei noi încercări de a aprinde focul insurecției, mișcarea pașoptistă moldoveană nu se termină totuși.

În emigrație, o serie de elemente care reprezentau toate păturile progresiste ale societății moldovene încep o mișcare de propagandă în slujba noilor idei și pentru popularizarea reformelor necesare. Aceste reforme sînt aproape identice cu cele douăzeci și unu de puncte din proclamația de la Islaz.

Înăbușită în fașă, revoluția moldoveană n-a lăsat drept urmă durabilă decît acest program social și politic. Desfășurarea — sau mai bine zis, lichidarea ei — a arătat însă că în lupta revoluționară, o luptă menită să înlăture de la putere nu o persoană, nu o coterie, nu un partid, ci un sistem, combinațiile de culise, abilitățile tactice, lipsa de inițiativă și, mai ales, renunțarea la independență și proprie libertate de mișcare, sînt greșeli atît de grave încît se soldează totdeauna cu o sigură înfrîngere.

Această învățătură este poate singura moștenire istorică a avortatei mișcări pașoptiste moldovene.

Mișcarea în Țara Românească

Dacă mișcarea din Moldova apare mai mult ca o manifestare oarecum spontană, nepregătită și nesprijinită pe o grupare încheată, cea din Țara Românească, dimpotrivă, concepută cu mult înainte de momentul izbucnirii ei, a cunoscut o epocă de minuțioasă organizare, avînd la spate „Frăția”.

Ion Ghica, într-o scrisoare adresată lui V. Alecsandri, descrie cum el, împreună cu N. Bălcescu și cu căpitanul Cristian Tell, au pus bazele unei organizații secrete, în 1843, care și-a dat lozincă „Dreptate, Frăție”¹⁶. Avînd o structură strict conspirativă, organizația era formată pe grupe, cuprinzînd cîte zece persoane, „fiecare frate cunoscînd numai pe șeful său imediat, diacon, preot sau arhieru, acel care-l catechisise, îl inițiasse, de la care primea ordine și instrucțiuni și căruia datora ascultare și supunere, cu pericolul vieții și al averii, păstrînd secretul cel mai desăvîrșit”¹⁷.

Inițiatorii „Frăției” fuseseră constrînși să aleagă calea clandestinismului, din cauza prigoanei sistematice și a măsurilor represive luate de guvern împotriva oricăror manifestații opoziționiste, indiferent de forma pe care o îmbrăcau. Dacă au existat vagi tradiții legate de mișcarea carbonarilor sau s-au lăsat inspirați de practicile francmasoneriei, lucrul nu prezintă nici un interes, întrucît forma organizatorică adoptată corespundea unor necesități dictate de stările de atunci din Țara Românească.

Cine erau conducătorii organizației?

Mai important decît înșirarea numelor lor este să arătăm originea socială a celor care au jucat rolul de fruntași ai mișcării.

¹⁶ I. Ghica, *Scrisori*, I, p. 603.

¹⁷ *Ibidem*, III, p. 208.

Două erau categoriile sociale care au dat cel mai mare număr de aderenți, mișcării, și de conducători, revoluției.

În primul rînd „elementele ieșite din poporul de jos” — cum caracterizează Xenopol originea socială a lui Bălcescu, Tell (fiu de negustor), Bolliac, Eliade (acesta n-a luat decît în prețuia izbucnirii revoluției contact cu „Frăția”), frații Maiorescu, Bolintineanu, Marghiloman etc.¹⁸.

Apoi era categoria acelora veniți din rîndurile boiernașilor, ale micilor boieri și ale moșnenilor. Astfel sînt frații Brătianu, Magheru, Pleșoianu, dintre cei din urmă Marin Serghiescu, Telegescu etc.

Din rîndurile marii boierimi frații Golești, Ion Ghica, Ion Voinescu II și C. A. Rosetti. Acesta din urmă, deși dintr-o familie boierească, era sărac. Xenopol susține că „numai șapte familii (de mari boieri) muntene se plecaseră către mișcare... și nici dintre acestea nu toți membrii lor împărtășeau ideile liberale și egalitare...”¹⁹. În orice caz, acei veniți din ultima categorie formau o infimă minoritate în raport cu reprezentanții celorlalte două categorii de mai sus. Întrucît originea lor socială a influențat pe unii și pe ceilalți, vom avea ocazia să arătăm la locul cuvenit.

În cadrul „Frăției”, programul viitoare revoluții a fost discutat cu de-amănuntul. „Principiile în numele cărora era să se ridice poporul român — scrie în același loc Ion Ghica — erau discutate și hotărîte cu mulți ani înainte: 1. libertatea individuală, libertatea cugetării și a tiparului; 2. destiintarea castelor și a privilegiilor; 3. împrăștierea clăcășilor cu despăgubirea proprietarilor; 4. respectarea suzeranității sultanului și autonomiei conform vechilor tratate ale Domnilor noștri cu Poarta; 5. destiintarea Regulamentului; 6. încetarea protectoratului Rusiei”. Aceste puncte, de fapt, formează revendicările formulate mai tîrziu în proclamația de la Islaz.

Pe baza unui asemenea program, „Frăția” a putut să cîștige ușor aderenți. Aceștia erau recrutați din sinul păturilor burgheze, fie negustori, boiernași, industriași sau intelectuali liber-profesioniști, apoi din rîndul ofițerilor și al funcționarilor de stat²⁰. Organizația avea o bază destul de largă, ceea ce, de altfel, s-a și văzut din primul moment, prin ușurința cu care revoluția a triumfat, în primul ei stadiu.

Dar conducătorii „Frăției” nu s-au limitat numai la elementele sociale de mai sus. Ei au căutat să stabilească un strîns contact, chiar înainte de revoluție, cu muncitorimea și cu țărănimea. Amintind munca pregătitoare declanșării insurecției, Ghica scrie: „Nicu Bălcescu cu Teologu erau destinați a merge la Teleaga unde Marin Serghiescu (Naționalul), Telegescu și Duca erau înțeleși cu ciocănașii, ca de acolo să pornească să răscoale Ploeștii, unde aveau înțelegeri cu mai mulți negustori. Ploeștii erau atunci un puternic centru opoziționist și revoluționar. Ștefan Golescu cu fratele lui Radu și cu vărul său Alecu Golescu și Dumitru Brătianu urmau să meargă și să găsească pe Tell, în tabăra de la Islaz. Iar celălalt, Niculae Golescu cu fratele său Alecu, cu C. A. Rosetti, Bolliac, Costache Bălcescu, Ion Brătianu sau Ion Ghica să ridice tabacii, mărginașii și tinerimea din București, să meargă gloată la palat să ceară sancționarea Constituției”.

Cine erau „ciocănașii”, „tabacii” și „mărginașii” pe care i-am întîlnit pomeniți încă în planul complot din 1840? Este elementul proletar și semimeșter-sugăresc al timpului. Împreună cu „tinerimea” recrutată din rîndurile negustorilor, intelectualilor, boiernașilor, muncitorimea era socotită de inițiatorii mișcării drept unul din elementele de bază ale viitoare revoluții. Aceste așteptări au întrecut, în urmă, mult realitatea.

Un al doilea element principal pe care conducătorii „Frăției” înțelegeau să-l atragă, de la început, în virtutea revoluției este armata. Aici se făcu o intensă muncă pregătitoare. În afară de Tell, Pleșoianu și Magheru, întîlnim un număr mare de ofițeri care participă, din primul moment, la mișcarea insurecționară. Un căpitan, Fărcășanu, trimis de Tell din tabăra de la Islaz, se prezintă în fața lui Bibescu, cînd acesta vine la cazarmă să ia un nou jurămint de credință de la soldați și îi cere să primească constituția pe care a decretat-o poporul român. Iar un altul, Enache Dimitriu, obligă pe domn să jure „pe stea-

¹⁸ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, XII, p. 70, notă.

¹⁹ *Ibidem*, p. 71.

²⁰ I. Ghica, *Op. cit.*, III, p. 216.

gul țării" că nu vor intra armate străine în țară²¹. Toate acestea îl fac să vorbească pe Locusteanu despre „anarhia din partea ofițerilor”... De altfel, atmosfera între ofițeri era atât de favorabilă mișcării revoluționare încât Bibescu este silit să renunțe la jurământul plănuț și să nu mai utilizeze, astfel, armata împotriva revoluției care și începuse.

În sfârșit, era fărănimea, care trebuia interesată în mod direct la mișcarea revoluționară. Primul gând al unora dintre fruntași se îndreaptă peste Olt, unde trăia încă vie amintirea pandurilor. Apoi Islazul cit și Telega — de unde urma să pornească semnalul — erau cunoscute ca puternice centre țărănești, unde clăcașii dovediseră, în repetate rânduri, cerbicia lor.

Se procedă, în urmă, și la înarmarea măcar a unei părți din aderența „Frăției”. Se strinseră bani și fură cumpărate „toate puștile și pistoalele care se găseau în prăvăliile din București și Ploiești” — scrie Ion Ghica.

Astfel, în pragul declanșării revoluției muntene, toate elementele ei componente: program, conducători, forțe sociale menite să-i dea realitate și conținut, toate sînt prezente. Rînd pe rînd, în desfășurarea ei, conducători și mase, programul ca și principiile ei vor fi supuse examenului istoric, pe care îl reprezintă orice revoluție.

Cum a fost trecut acest examen urmează să vedem mai departe.

Semnalul revoluției și răspunsul reacțiunii

Hotărîită pentru luna aprilie, de Paști, ziua începerii mișcării insurecționare este amînată, în ultimul moment. Lamartine anunță la București că guvernul din care face parte este gata să sprijine mișcarea din Principat, dar cere un răgaz. Îndeamnă deci să se mai aștepte. Promisiunea lui Lamartine a rămas fără nici o urmă²², deși cei din fruntea „Frăției” l-au ascultat. Hotărîrea amînării puțin a lipsit însă să nu fie fatală întregii mișcări.

Deși Bibescu, într-o cuvîntare ținută de Paști, se felicită și, mai ales dădu asigurări că Țara Românească nu va fi niciodată cuprinsă de zguduiriile revoluționare, astfel cum se petreceau lucrurile în alte părți ale Europei, totuși, în cursul lunii mai guvernul începu să-și dea seama că se fac anumite pregătiri tainice. Doi dintre conducătorii „Frăției”, avînd importante însărcinări, tocmai pentru că făceau parte din corpul ofițeresc, sînt arestați și interogați personal de Domn. Puțin în urmă se părea că guvernul define toate firele complotului. Sînt întocmite listele de acei care urmau să fie arestați. În aceste liste figurau toți conducătorii mișcării. În aceste împrejurări, nemaiasteptînd sprijinul promis la Paris, conducerea „Frăției” se hotărî să deschidă lupta, dîndu-și seama că în caz contrar se mergea spre o catastrofă, căci întreaga mișcare ar fi fost decapitată înainte de a se fi făcut măcar primul pas. „Făcîndu-se arestări s-a precipitat izbucnirea revoluției”, scrie Ion Ghica²³.

În ziua de 11 iunie, la Islaz, Popa Șapcă dă semnalul revoluției. În aceeași zi la București, Bibescu este constrîns să accepte noua Constituție. Cine îl silește? Să dăm cuvîntul unui martor ocular, deși neîmpăcat dușman al revoluției.

„Era pe la ora patru. Ajungînd la podul girlei, deodată văd grupe de desculți, cu steaguri tricolore și cu cocarde la piept, unii strigînd «Ura», alții «să trăiască Constituția»... Pînă să ajungă oștirea la palat, desculții străbătuseră în interiorul palatului. Domnul, înconjurat de dînșii, îl sileau să iscălească Constituția și să confirme ministerul alcătuit de dînșii”...²⁴. Ceea ce Bibescu făcu, opunînd o slabă împotrivire, după ce își dădu seama, în dimineața aceleiași zile — după cum am văzut —, că nu putea conta pe armată. Acceptarea sa era însă numai formală, căci a doua zi părăsește țara, fugind în Transilvania.

Astfel pășesc masele bucureștene, pentru prima oară în istoria poporului român, în viața publică, impunînd un nou regim. Din acea zi, aceste mase vor fi elementul de sprijin al noului guvern în zilele critice care îl așteptau.

²¹ I. C. Filitti, *Amintirile colonelului Locusteanu*, p. 115.

²² După evenimentele din Franța de la 25 iunie, interesul noului guvern pentru revoluția munteană scăzuse cu totul. Astfel, se vede dintr-o scrisoare a lui V. Mălinescu, aflat la Paris, că toate încercările făcute pe lângă conducătorii guvernului, inclusiv pe lângă Lamartine, au rămas fără nici un rezultat. „Lamartine îmi promisese că va lua și el cuvîntul la adunare. Îmi ceruse un memoriu, i l-am dat, nu face însă nimica”. Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 286.

²³ I. Ghica, *Op. cit.*, III, p. 404.

²⁴ I. C. Filitti, *Op. cit.*, p. 116.

În acest timp, membrii noului guvern, care se aflau încă la Islaz, se îndreptară spre Capitală, fiind salutați cu mare însufleșire de țărănimea și orășenimea pe unde treceau.

Izbînda fu mai ușoară decît se așteptau conducătorii „Frăției”. Dar și în revoluția pașoptistă munteană, ca în ațitea revoluții moderne, cucerirea puterii și stăpînirea ei erau două lucruri deosebite. Ceea ce urmă să se verifice, în curînd, încă o dată.

Din guvernul provizoriu fac parte Ion Eliade Rădulescu, Șt. Golescu, Tell, Magheru și Scurtu, iar secretari erau C. A. Rosetti, N. Bălcescu, Al. Golescu și Ion Brătianu.

Acest guvern provizoriu își începu imediat activitatea.

După ce face o primă încercare de a cîștiga pe Bibescu pentru Constituție și pentru noua ordine de lucruri, acesta prin fuga sa zădărnicește orice împăcare, guvernul silește pe mitropolit a se pune în fruntea lui ca președinte²⁵.

Primul pas al guvernului ieșit dintr-o revoluție populară este de a-și da un epitrop reacționar, fie în persoana lui Bibescu, fie a mitropolitului Neofit, căutat, pare-se, anume ca să reprezinte cît mai tipic regimul pe care oamenii revoluției îl răsturnaseră! Acest gest se va dovedi în urmă nu o simplă „greșeală” tactică, ci ca făcînd parte dintr-o atitudine unitară, față de însăși mișcarea în fruntea căreia se găseau conducătorii „Frăției”.

În ziua de 15 iunie, pe „Cîmpia Libertății”, cincisprezece mii de oameni jurară pe noua Constituție. Iau ființă gărzile naționale, al căror comandant este numit tot atunci. Steagurile tricolore sînt sfîințite.

În Capitală, precum și în restul țării, entuziasmul și mulțumirea sînt generale.

Dar primul moment al surprizei trecut, contrarevoluția se pregătește.

La 19 iunie, patru zile după depunerea jurămîntului, forțele reacționare încearcă prima lovitură împotriva revoluției. Un grup de ofițeri superiori, în frunte cu colonelul Odobescu, rămas și mai departe conducătorul oștirii, comandă pe care o avusese și sub Bibescu, încearcă să aresteze membrii guvernului provizoriu cu ocazia unei recepții oficiale la palat. Afară de Odobescu, iau parte la încercata lovitură colonelul Solomon și Locusteanu, pe atunci maior.

În interesul cui acționau acești ofițeri?

Unul dintre conjurați, Locusteanu, scrie următoarele în „Amintirile” sale: „În ziua aceea circulau foi volante în Capitală, că clăcașii fiind emancipați să nu mai facă clacă proprietarilor pînă se va aduna o Constituantă aleasă de toate clasele ca să hotărască reciprocile între proprietari și săteanul clăcaș”. Mai departe, același autor zugrăvește astfel scena arestării lui Eliade: „Revenind în salon m-am adresat lui Eliade: domnule, cu această proclamație dumneata ai intenția a ne reduce la mizerie amenințînd proprietarii a rămîne muriți de foame, căci arendașii nu ne mai dau arenzile”²⁶. Tell, arestat în același timp, declară mai tîrziu în fața unei instanțe de judecată: „D. Odobescu punînd mîna pe mine a poruncit ofițerilor a mă arestui sub cuvînt că eu neavînd proprietate, cum am îndrăsnit să fac proprietari pe țărani”²⁷.

În apostrofa colonelului Odobescu, în strigătul lui Locusteanu — amîndoi mari proprietari — stă întreg substratul încercatei lovituri de stat. Conjurații activau direct în interesele mării proprietăți, amenințată de revoluție.

Lovitura păru, în primul moment, că reușise. Cei mai mulți membri ai guvernului fură arestați, colonelul Odobescu se investise cu puteri dictatoriale, iar cei arestați se declarară gata să accepte fără împotrivire „ordinea” astfel stabilită.

Dar curînd se văzu că complotiștii se înșelară în socoteala lor. Lovitura lor ar fi reușit pînă la urmă dacă revoluția ar fi fost doar opera cîtorva oameni, a căror înlăturare sau lichidare — într-un fel sau altul — se putea face fără multă greutate. Dar mișcarea nu era a unor simpli indivizi, ci a mulțimilor, ea avea un caracter popular, cu adînci rădăcini nu în cîteva capete de ideologi, mai mult sau mai puțin revoluționari, ci în masele bucureștene, în majoritatea populației țării.

În adevăr, îndată ce vestea arestării guvernului provizoriu se răspîndește în București, toți cei care puteau purta o armă sînt în picioare. Ion Brătianu,

²⁵ Xenopol, *Op. cit.*, XII, p. 80.

²⁶ I. C. Filitti, *Op. cit.*, p. 124.

²⁷ Anul 1848 în Principatele Române, II, p. 87.

Telegescu și N. Golescu, care nu se găseau întâmplător în palat la recepție, sînt cei care fac cunoscut poporului Capitalei cele petrecute.

Armata cu care veniseră însoțiți ofițerii conspiratori fu înconjurată la palat, împreună cu toți cei care se aflau înăuntru. O parte este dezarmată, o altă fraternizează cu poporul adunat și înarmat și el. Colonelul Solomon, unul dintre capii complotului, ordonă însă trupe care se afla sub comanda sa să tragă în mulțime. Cad nouă morți și tot atîția răniți.

Dar masele nu se lasă nici înfricoșate, nici intimidat. La procesul făcut celor trei ofițeri superiori, unul dintre unter-ofițeri și trei soldați declarară următoarele: „Întîia dată s-au slobozit de către soldați două puști în vînt, iar după aceea, comandă d. Solomon foc, s-au slobozit puștile regulat după comandă, apoi în urmă a început poporul a arunca cu pietre și cu lemne în soldați, cînd am văzut că s-au slobozit și două puști din partea poporului asupra comenzii înarmate”²⁸.

Armata este astfel silită să se retragă în cazarmă — adică acea parte din armată care rămăsese încă sub comanda lui Solomon. „Îndată după retragerea soldaților de la palat poporul temîndu-se de vreo nouă trădare, că poate d. Solomon va cuteza a se întoarce cu mai multă oștire și cu tunurile, făcu două baricade la ulița din dosul palatului... toți alergară a se arma: puști, săbii, iatagane, pistoale, cuțite, sape... fiecare lua ce putea; în tipografia „Pruncului Român” se turnau gloanțe din litera tipografică...”²⁹.

Ce se petrecea în acest timp la cazarmă? Ticleanu, un alt unter-ofițer, aflat tot sub comanda lui Solomon, declară la rîndul său în fața instanței de judecată: „Solomon, punîndu-ne să-i jurăm credință că vom ține cu dînsul, cînd noi i-am răspuns că nici jurămînt nu facem, nici vom da cu foc asupra fraților noștri, și am și pus două roate puscile jos”³⁰.

Prima ciocnire între forțele revoluționare și contrarevoluționare se termină cu înfrîngerea totală a acestora din urmă.

Dar înainte de a păși mai departe, să fixăm atitudinea adoptată de toți cei care au participat la aceste evenimente. Căci va conține în simburile atitudinea și activitatea ulterioară, a tuturor conducătorilor revoluției pașoptiste.

Membrii guvernului aflați în palat, în frunte cu Eliade și Tell, au capitulat fără nici o rezistență. Iată ce declară Golescu, unul dintre secretarii guvernului, la judecata ofițerilor superiori: rugîndu-l pe Odobescu, în numele patriei, „ca să mijlocească să nu se facă vărsare de sînge, adăugînd că noi... ne lipsim bucuros de toată puterea provizorie ce ni s-a încredințat de către popor în ziua de 13 iunie și ne supunem la orice judecată criminalicească la care ar voi să ne dea guvernul nou”. Iată și replica lui Eliade la apostrofa lui Locusteanu, care îi vîntura manifestul prin care se promitea clăcașilor oborîrea boierescului și pămînt — apostrofă reprodușă mai sus: „Este o eroare a tipografiei și în curînd se va îndrepta, astfel că marii proprietari vor fi satisfăcuți...”³¹.

Ce atitudine au luat marii proprietari, în interesul cărora se plănuise lovitură de stat?

În momentul în care la palat guvernul este arestat, o mare adunare a marilor proprietari se ținea la hotel Momulo — astăzi Capșa. Erau acolo adunați aproape patru sute de proprietari. Desigur că această „coincidență”, în timp, între recepția de la palat și adunarea marilor proprietari era aranjată dinainte.

Locusteanu, trimis să aducă pe proprietarii adunați la palat, în momentul în care Odobescu se credea stăpîn pe frînele puterii, povestește următoarele: „Auzind marii proprietari de o asemenea reacție și neștiind ce sfîrșit poate aduce, s-au speriat și se îmbulzeau să iasă mai curînd afară, să fugă care încotro putea, mai virtos, cînd au ieșit în uliță și au văzut golănimea, care cu puști, care cu cuțite, alții cu topoare, pînă și cu ciomege, alergînd la palat”³². Marii proprietari, beneficiarii prezumtivi ai loviturii încercate, dovedeau deci cam tot atîta curaj pe cît arătaseră și membrii guvernului provizoriu...

Ce atitudine au avut masele populare din București, am văzut. Cu drept cuvînt, într-o corespondență apărută în „Le Siècle” se afirma, referitor la cele petrecute în ziua de 19 iunie: „Eri la douăsprezece și jumătate o singeroasă

²⁸ *Ibidem*, p. 90.

²⁹ „Pruncul român” din 22 iunie 1848.

³⁰ *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 33.

³¹ I. C. Filitti, *Op. cit.*, p. 125.

³² *Ibidem*, p. 126.

revoluție a izbucnit aici, dar poporul din fericire a înăbușit-o”³³. Numai acest „popor” a dovedit spirit combativ, inițiativă revoluționară, după cum tot el singur a plătit cu jertfă de sînge victoria guvernului provizoriu din acea zi, înfrîngînd astfel prima acțiune contrarevoluționară.

Prima, pentru că după încă zece zile are loc o a doua încercare.

Acei care au pregătit-o sînt de astă dată unii din chiar componenții guvernului revoluționar. Mai mult, inițiativa a pornit de la însuși președintele acestui guvern, de la mitropolitul Neofit, pe care Xenopol îl caracterizează drept „reprezentantul cel mai de seamă al boierilor”³⁴. Acest Neofit, de altfel, n-a încetat să conspire împotriva guvernului în fruntea căruia fusese pus, din chiar momentul intrării lui în funcțiune și pînă la sfîrșit. Tot timpul, el a menținut cele mai strînse legături cu dușmanii din afară ai revoluției. În mișcarea de la 29 iunie, Neofit este sprijinit de Herăscu, mare boier și el, pe care guvernul provizoriu l-a menținut ca ministru de finanțe, funcție pe care o avusese și sub dominația lui Bibescu.

În ce a constat noua încercare?

După sugestiile și, se pare, chiar cu ajutorul direct al lui Neofit, secretarul mitropoliei, Zosima, a falsificat niște depeșe prin care se anunța intrarea armatelor țariste în Țara Românească. Bine ticluite, aceste depeșe și-au produs efectul, stîrnind panica în sînul guvernului provizoriu, care hotărîse astfel să părăsească Capitala și să se retragă la Tîrgoviște, cu acea parte din armată care l-ar fi urmat. Ceea ce și face în mare grabă. Numai o singură companie urmează guvernul fugăr, și aceasta datorită comandantului ei Zalic, rămas devotat revoluției. Dovadă că în corpul ofițeresc conducătorii reacționari începuseră să cîștige din nou teren.

În chiar ziua părăsirii Capitalei, Neofit formează împreună cu doi mari boieri o căimăcămie, eliberînd pe Odobescu și pe ceilalți doi ofițeri aflați arestați acasă la el. Armata este din nou pusă sub comanda lor. Primul act al căimăcămiei este afișarea unei proclamații în care, trațind de „rebeliști” pe membrii guvernului fugit, dispune să se strîngă de prin sate tot materialul publicat după 13 iunie. Apoi „să readucă în a lor ființă toate dispozițiile guvernului legiuit, urmate înainte de 11 iunie, pe temeiul Regulamentului Organic, să se silească a dezrădăcina de la locuitori rătăcirea în care i-au pus cele urmate de la 11 iunie pînă acuma”. În concluzie, căimăcămia ordonă „la întocmai păzire a pravilelor țării... și mai cu osebire lucrarea cîmpului și de ispravnicile trebuințe ale proprietarilor și arendașilor spre a nu se pricinui recoltei vreo stricăciune”³⁵.

Alături de Odobescu și Solomon, vechiul aparat represiv este și el repus în funcțiune. „Vestitul căpitan Costache — scria Bălcescu într-o scrisoare lui Ghica — iese cu biclul pe ulițe, toate semnele și stindardele se dărîmă”.

De astă dată victoria reacțiunii părea definitivă, guvernul fugit, majoritatea trupelor încadrate de ofițeri cîștigați de contrarevoluție, un nou guvern format și sprijinindu-se pe vechiul aparat de stat.

Cu toată teroarea dezlănțuită de căimăcămie, cu toate măsurile represive luate imediat, cu toată încercarea de a șterge orice urmă a revoluției — aceasta urma să facă din nou dovada adevăratului ei caracter.

Vom reproduce doar cîteva documente ale timpului.

Într-o corespondență apărută în „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, în iulie același an, reacțiunea populației bucureștene este astfel descrisă: „De astă dată poporul în mase se ridică și încurajat de negustorime care, în sfîrșit, după multe și lungi ezitări, se hotărî să se declare pentru Constituție, se îndreptă spre locuința mitropolitului care încercă zadarnic să abată furtuna. După o strașnică filipică el fu silit să îngenunche și să jure pe Sf. Evanghelie că va spune adevărul. Astfel veni întărirea presupunerii că el însuși a falsificat depeșa”³⁶, care anunța intrarea armatelor țariste. El este silit apoi să retracteze cele scrise în proclamație, recunoscîndu-și propria-i infamie. Sub semnătura el afirmă: „Ceea ce s-a obștit eri la 29 ale acestei luni sub iscălitura noastră, făcînd guvernul

³³ Anul 1848 în Principatele Române, II, p. 24.

³⁴ Xenopol, Op. cit., III, p. 83.

³⁵ Anul 1848 în Principatele Române, II, p. 172.

³⁶ Ibidem, p. 234.

provizoriu rebeli și altele, astăzi după dorința poporului român o refuzăm cu desăvîrșire”³⁷.

După ce au terminat cu Neofit, mulțimile se îndreaptă spre locuințele celorlalți membri ai complotului, pe care le devastează. Astfel este devastată locuința lui Herăscu — care se și grăbise să anunțe la Brașov pe Bibescu să se întoarcă în țară —, apoi a lui Zosima, a Căpitanului Costache etc. „Poporul — scria „Gazeta Transilvaniei” imediat după 30 iunie — își mai răzbună și pe alți reacționari, dărîmîndu-le mobilele, fără a înstrăina măcar un ac, mai virtos Costache. Căpitanul de poliție își lua plata, căci tocmai și marți începuse a corbăci la oameni”³⁸.

Rămîneau conducătorii armatei. Odobescu, Solomon și Locusteanu retrași în cazarmă se pregăteau să scoată trupele din Capitală, spre a le feri de contagiunea revoluționară și a le îndrepta în urmă împotriva populației bucureștene. Ei, cel puțin, învățaseră ceva din evenimentele de la 19 iunie.

Dar planurile lor sînt zădărnicate de aceleași forțe populare, mobilizate în serviciul revoluției.

Într-o depeșă trimisă ministrului său la Paris, consulul Hory comunica: „Peste zece mii de oameni s-au dus la cazarmă ca să împiedice plecarea proiectată a miliției. Colonelul Odobescu, două ore mai târziu, pentru a împrăști mulțimea și să-și facă drum, a comandat soldaților să tragă în mulțime. Puțini dintre ei au tras în aer. În fața acestui refuz și a unei atari stări de lucruri atît de grave, Odobescu și Solomon, obișnuiți de douăzeci de ani cu respectul și disciplina militară, și-au smuls epoleții și și-au dat demisia”³⁹.

Aceste lucruri se petreceau înăuntrul cazarmii. Ce se petrecea în afara ei? Într-o notiță din „Gazeta Transilvaniei” din iunie 1848 se scrie: „Poporul bucureștean în număr de 20 000⁴⁰, înconjoară cazarma și, dărîmind îngrădirile, ei pun mîna pe soldați, pe tunuri și pe cei doi capi criminali, luau tunurile și se îmbrățișară cu soldații”.

Să cităm și descrierea făcută de unul dintre martorii oculari, același dușman neîmpăcat al revoluției și părtaș, pentru a doua oară, la uneltirile reacțiunii. Locusteanu, în „Amintirile” citate scrie: „Pe dinafara cazarmii din ce în ce se înmulțește poporul desculț; se adunase poate la două, trei mii de oameni. Apoi auzim un pocnet de pistol, care au fost semnalul pentru dinșii, căci într-o clipă de ochi s-au năpustit pe ulucile cazarmii și au dărîmat tot îngrădișul”. Armata se pregătea să tragă cînd veni „Iancu Brătianu și alți vagabonzi”. Apoi „poporul încurajîndu-se au intrat în cazarmă năbușind oștirea cu sărutările. Paralizat complet... Ofițerii se debandaseră și fraternizau cu vagabonzii”. Se înfîplă, cu alte cuvinte, tocmai ceea ce comandanții reacționari dorise să înlăture. Febra revoluționară cuprinse în întregime trupele care refuzaseră, abia cu două zile mai înainte, să urmeze guvernul provizoriu în retragerea sa.

Revoluția stăpînea din nou Capitala. Guvernul fu chemat înapoi⁴¹. „Întoarcerea noastră — scrie Bălcescu — fu un triumf, în vreme ce retragerea noastră din Capitală fu o derută”. Iar Ion Ghica subliniază în amintirile sale cum guvernul luă din nou în mîinile sale frînele „fără cea mai mică împotrivire, atît era de mare iubirea și devotamentul poporului pentru Constituție, încît toate erau iertate oamenilor de la Islaz”.

Se prăbuși astfel și cea de-a doua — și ultima — încercare a răsturnării noii ordini întronate. Marea boierime, împreună cu toți oamenii vechiului regim, mai aveau o singură speranță: intervenția străinătății și ocuparea militară a țării. Ei vor face, de aceea, neconținut apel — prin pana lui Neofit, repus totuși din nou în fruntea guvernului și după 30 iunie — la acest ajutor pe care în cele din urmă îl vor primi.

³⁷ Ibidem, p. 185.

³⁸ Ibidem, p. 234.

³⁹ Ibidem, p. 251.

⁴⁰ Asupra acestei cifre nu există concordanță între diversele mărturii ale timpului: 10 000 în depeșă lui Hory, 20 000 în notița de mai sus, 30 000 într-o scrisoare adresată de ministrul de externe al guvernului provizoriu lui Ghica, la Constantinopol. 40 000 într-o scrisoare a lui Bălcescu, 2—3 000 în amintirile lui Locusteanu...

⁴¹ La fel s-a întîmplat și guvernului revoluționar ungar, condus de Kossuth, care a fost cuprins de panică și a părăsit Budapesta cînd s-a anunțat printr-o falsă veste că „vin Rușii”. Aceasta, desigur, nu constituie o scuză pentru revoluționarii munceni.

Cu reîntoarcerea guvernului în București — acum cînd dovada că el se bucură de sprijinul necondiționat al maselor populare era făcută, începe cea de-a doua epocă : acea a realizărilor. Sau mai bine zis ar fi trebuit să înceapă...

În tot acest timp, în provincie mișcarea revoluționară făcea neconținute progrese. Ideile și principiile revoluției nasc masive aderențe în orașele și orașelele Principatului. Astfel se formează cluburi revoluționare la Focșani, Craiova, Giurgiu, Tirgoviște, T. Măgurele, Cimpina, Cîmpulung etc.⁴².

Ce a făcut și ce nu a făcut guvernul provizoriu

„Silirea” mitropolitului Neofit de a accepta președinția guvernului revoluționar, alături de menținerea în funcție a ministrului de finanțe Herăscu și a celor doi capi ai armatei — colonelul Odobescu și Solomon — sînt primele sale acte ; deși atitudinea și părerile acestor oameni ai vechiului regim erau bine cunoscute, întrucît ei nu și le ascundeau cîtuși de puțin. Neofit este menținut și mai departe în fruntea guvernului, chiar după cele întîmplate la 29 iunie. Ceea ce nu-l împiedică pe acesta ca într-o scrisoare trimisă la 10 iulie lui Kotzebue să se plîngă că armatele țariste nu sînt încă în țară. „Noi vom pieri torturați — scrie el — de o revoluție comunistă care proclamă ruina familiei și a proprietății”⁴³. Cei doi ofițeri superiori — Odobescu și Solomon — sînt absolviți de orice pedeapsă, după 30 iunie, guvernul rechemîndu-i în funcții, pentru ca să le primească demisia a doua zi, lăsîndu-i să părăsească țara. Împotriva ofițerilor care refuzaseră să urmeze guvernul la Tirgoviște nu s-a luat nici o măsură, deși o parte din ei „vorbeau în piață negustorilor că trebuie să aresteze membrii guvernului”. Vechiul aparat de stat este menținut în funcțiune și schimbările se fac cu multă timiditate. La sfîrșitul lui iulie, Bălcescu, într-un articol din „Popolul Suveran” se plînge de acest lucru.

Atitudinea guvernului provizoriu nu este, în această privință, specifică revoluției muntene. Vom avea ocazia, nu o singură dată, să semnalăm izbutoare analogii, în hotărîri și fapte, cu revoluțiile din celelalte țări europene din acel an. „Nici un singur biurocrat sau ofițer al armatei nu fu concediat, nici cea mai mică schimbare nu fu întreprinsă în vechiul sistem al aparatului administrativ al statului... Nimic nu fu schimbat în Prusia, decît persoanele miniștrilor” — scrie Engels în „Revolution und Kontre-Revolution in Deutschland”, la pagina 47. Exact ca în Țara Românească. Doar cu deosebirea că aici chiar unii dintre miniștri sînt mai departe menținuți în funcțiune... Cazul Herăscu.

Că statul, prin aparatul său, reprezintă un instrument de stăpînire, că o nouă clasă, revoluționară, nu preia, ci distruge acest instrument, numai astfel putînd deschide drum noilor așezări, aceasta nu intrase în conștiința revoluționarilor pașoptiști. Ei plecau de la un punct de vedere cu totul opus.

Să cercetăm felul în care guvernul provizoriu a pășit la rezolvarea problemelor fundamentale ale revoluției.

Trei erau revendicările cuprinse în proclamația de la Islaz, menite să modifice organic structura Principatului : eliberarea clăcașilor și împrăștierea lor, asigurarea unei reprezentanțe populare, restabilirea autonomiei pe plan extern. Celelalte puncte programatice — egalitatea drepturilor politice, contribuția generală, responsabilitatea domnului și a miniștrilor etc. — urmau să capete ființă și realitate în momentul în care cele dintîi lozinci erau să fie aduse la îndeplinire. Cu atît mai mult că izbînda revoluției depindea, în primul rînd, de felul și măsura în care, mai ales chestia țărănească, căpăta radicala ei soluționare.

Țăranii primiră cu mare însufleșire revoluția. La București veniră nenumărate delegații sătești să salute noul guvern⁴⁴, iar comisarii trimiși la sate înlînesc pretutindeni o atmosferă de entuziasm. Deși ei nu aduceau, pentru moment, decît promisiuni și explicații... „Țăranii se pătrundeau de fericirea ce izvoara pentru ei din Constituție și arătau că așteaptă cu nerăbdare deschiderea Adunării Constituante, care să-i lecuiască odată rănile lor” — scrie unul din acești comisari trimiși în județul Vilcea⁴⁵. În luna august erau adunați în Capitală 3 000 de

⁴² Anul 1848 în Principatele Române, II, IV.

⁴³ Ibidem, II, p. 26.

⁴⁴ Eliade, *Mémoires*, p. 85—86.

⁴⁵ Anul 1848 în Principatele Române, III, p. 251.

țărani, veniți să se intereseze de soarta care li se pregătește. Ei țin aici mari adunări⁴⁶.

Trei luni, cât timp guvernul provizoriu a exercitat puterea, nici una din problemele legate de eliberarea clăcașilor, precum și de întreaga lor situație, nu și-a găsit însă măcar un început de soluționare. Cei din fruntea guvernului, care reprezentau întreaga autoritate, au sabotat în mod continuu și susținut luarea oricăror măsuri menite să dezrobească țăranimea munteană și s-o transforme în stăpînă asupra pămîntului pe care îl muncea de veacuri. Promisiunea din proclamația de la Islaz, ca și din acel manifest, care a declanșat încercata lovitură contrarevoluționară de la 19 iunie sînt, dimpotrivă, înlocuite cu îndemnuri către clăcași să respecte întocmai obligațiile vechi față de stăpînii de moșii. În locul unor reforme imediate, guvernul invocă pretexte și creează diversivni. Să lăsăm și aici să vorbească unele din caracteristicile documente ale timpului. Cu atît mai acuzator este cuprinsul lor, cu cît țăranimea începuse să se miște și să-și ceară dreptul ei.

La 24 iunie — deci cîteva zile după ce se dăduseră pe față planurile contrarevoluționare ale marilor proprietari — „Pruncul Român” al lui Rosetti publică un articol în care proprietarii sînt îndemnați să nu creadă vorbele mincinoase că li se vor lua moșiile, „să fie siguri că nimic dintre ale proprietății nu se va atinge pînă se va aduna, va chibzui și va hotărî obșteasca adunare”⁴⁷. Subordonarea rezolvării chestiei clăcașilor Constitutantei va reveni aproape neschimbată în declarațiile și documentele guvernului, deși în proclamația de la Islaz aceste două chestiuni erau distincte și de sine stătătoare. În schimb, alegerile pentru această constituantă erau amîinate neconținut.

Sub influența elementelor radicale din guvern — în frunte cu Bălcescu — și a agitației care începuse să cuprindă satele, guvernul se hotărî, în cele din urmă, să se ocupe și de chestiunea clăcașilor. Hotărîrea luată fu... să se numească o comisiune, care să pregătească un proiect de lege, care urma la rîndul lui să fie discutat de Adunarea Constituantă atunci cînd se va întruni. Astfel luă ființă comisiunea proprietății — simplu mijloc de tergiversare în soluționarea acutei probleme a țăranimii și a pămîntului.

Așteptările guvernului au fost însă înșelate. Căci în ședințele acestei comisiuni, la care participă pentru prima oară deputați țărani, aleși de țărani și vorbind în numele țăranimii, sînt formulate, răspicat și cu tărie, cererile clăcașilor: abolirea clăcii, libertate, pămînt. Regimul în vigoare este înfierat de deputații țărani cu o mare violență.

Deși această comisiune și ședințele ei sînt sabotate de deputații marilor proprietari, totuși prin felul în care apăruseră deputații țăranilor și apăraseră drepturile celor care îi trimisese ea devine supărătoare pentru guvernul provizoriu. Diversiunea se întorsese împotriva celor care o pusese la cale. Atunci guvernul dizolvă, pur și simplu, comisia pe motiv că ședințele ei deveniseră „prea tumultuoase” și nu contribuiau astfel prin nimic la întărirea „duhului frăției”. Guvernul merge și mai departe și dă un vot de blam propriului său reprezentant, în această comisie, pentru că acesta se arătase prea pătînitor față de țăranime...

Destiindării comisiei proprietății, îi urmează curînd și revocarea comisariilor trimiși în județe, „sub cuvînt că prea au exagerat pe țărani” care „vor să trăiască în pace și frăție cu proprietarii”⁴⁸.

Ce dovedeau toate aceste măsuri? Ele mergeau consecvent pe o singură linie, aceea a menținerii țăranimii în iobăgie. Iar acei care aveau efectiv puterea în guvernul revoluționar își întorc fața de la țăranime și sînt în căutarea unei formule de compromis cu marea proprietate. Această formulă nu trebuia prea mult căutată, căci ea și figura în „programul” lui Eliade. În ce consta acest program, vom vedea în cele ce urmează. Singurul lucru pe care voim să-l subliniem aici este abandonarea țăranimii iobage din partea guvernului revoluționar.

În cea de-a doua problemă centrală — reprezentanța națională — singura hotărîre practică, deși chiar aceasta n-a căpătat măcar un început de realizare, a fost înlăturarea votului universal. Eliade era pentru o adunare corporatistă, compusă din o sută de boieri, o sută de negustori și o sută de țărani, aleasă

⁴⁶ Ibidem, p. 19 și 314.

⁴⁷ Ibidem, II, p. 70.

⁴⁸ Scrisoarea lui V. Maiorescu către Ion Maiorescu, în Anul 1848 în Principatele Române, III, p. 661.

printr-un sistem de vot censitar. În cele din urmă s-a ajuns la un compromis, prin hotărîrea unui drept de vot, în două grade, pentru țărănime, care urma să voteze, astfel, prin delegați. Aceasta însemna însă de fapt excluderea țărănimii de la o efectivă participare în viața politică. Argumentele invocate de guvern: „imperioasa nevoie de a nu se afla, mai virtos în asemenea împrejurări adunări prea numeroase de popor” și „că o parte dintre cetățeni nu sînt încă preparați cu cunoștințele alegerilor”, sînt combătute de Bălcescu într-un număr din „Popolul Suveran” (25 iulie), în care susține că „noi voim ca Adunarea să fie tare prin reazămul ce va avea în totimea poporului”. Egalitatea drepturilor politice, anunțată cu atîta emfază de proclamația de la Islaz, căpăta astfel de „corec-tări” în practică, încît din principiile ei inițiale rămase foarte puțin...

În sfîrșit, și cea de-a treia problemă — asigurarea autonomiei țării — nu întîrzie să devină actuală prin intervenția Turciei.

La 18 iulie, Soliman Pașa sosește la Ruscuc cu 20 000 de oameni. El trimite la 22 ale aceleiași luni o scrisoare la București în care condamnă pe un ton aspru și insultător revoluția și pe conducătorii ei, cerînd ca „guvernul provizoriu, format în chip nelegiuit, trebuie să fie de îndată desfăcut” și înlocuit cu „un locotenent domnesc”. Declară drept inexistente toate măsurile luate pînă atunci⁴⁹.

Trimiterea lui Soliman Pașa se datora presiunii făcute de guvernul țarist la Constantinopole. Turcia, de fapt, privea cu oarecare simpatie mișcarea munteană căci își dădea seama că ea e îndreptată împotriva crescutei influențe țariste în Principate. Tonul scrisorii era menit să dea satisfacție țarului. Totuși, rămînea în picioare faptul că Poarta se amesteca direct în treburile lăuntrice ale țării, ceea ce era o călcare flagrantă a autonomiei ei. În primul punct al proclamației de la Islaz se cerea doar categoric „neamestecul al nici unei puteri din afară în cele dinăuntru ale sale”.

Guvernul revoluționar era astfel pus în fața unei clare alternative: rezistență, prin respingerea amestecului turcesc în organizarea țării, sau capitulare.

Noul guvern era de patruzeci de zile la putere. Un timp totuși lung în cursul unei revoluții. Pe ce ar fi putut conta, în caz de rezistență? O mare adunare populară, la care participară 25 000 de oameni, avu loc pe „Cîmpia Libertății”, protestîndu-se vehement contra intervenției lui Soliman Pașa. Aceasta era doar fațada lucrurilor, căci guvernul hotărîse mai înainte acceptarea cererilor din scrisoarea trimisului Porții, cel puțin în parte. Guvernul se dizolvă și se alege o locotenență domnească — din aceiași membri ai fostului guvern. În locotenență intră Eliade, Tell și N. Golescu. „Delegatul turcesc — scrie Xenopol — rămase încîntat de această supunere a țării la ordinele sale și își exprimă mulțumirile lui către guvern prin cuvinte pline de simțire”⁵⁰. Ceea ce dovedea că Poarta nu se aștepta la o asemenea ușoară izbîndă împotriva unei revoluții, care dovedise mai înainte destulă vitalitate.

Capitularea față de Turcia — susținută ca o măsură tactică necesară pentru a cîștiga simpatia și sprijinul Porții împotriva țarismului — se va dovedi în urmă un pas greșit, dictat de considerațiuni oportuniste, aceleași care dictau atitudinea noului guvern și în problemele interne. Pînă la mijlocul lunii septembrie, cînd revoluția este înăbușită de trupele turcești, de aceleași trupe cărora guvernul le făcuse o triumfală primire, nimic nou nu se mai petrecu în Țara Românească. De fapt revoluția era sfîrșită, se epuizase în inactivitate, din lipsă de curaj, prin cedări și oportunism, înainte ca oamenii din fruntea ei să fie înlăturați, prin forță brută.

Cele trei luni de guvernare a oamenilor de la 1848 n-au lăsat în urmă nici o instituție, nici o nouă așezare, nu au adus nici o schimbare organică sau de structură țării și așezămintelor ei.

Căror cauze se datorește acest negativ rezultat al revoluției muntene?

Spiritul revoluției pașoptiste și curențele din sînul ei

Revoluția munteană n-a fost un tot omogen. Ea a fost străbătută de trei curențe deosebite, reprezentînd trei categorii sau mai bine zis trei pături, cu ideologiile, interesele și obiectivele lor. Aceste curențe au coexistat tot timpul,

⁴⁹ Anul 1848 în Principatele Române, II, p. 607.

⁵⁰ Ibidem, p. 90.

s-au ciocnit uneori și s-au găsit ierarhic în ritmul și activitatea forțelor revoluționare, după tăria, coeziunea și gradul de maturitate al forțelor sociale pe care le reprezentau.

Încă din epoca de pregătiri a insurecției se desemnează între conducătorii mișcării două curente destul de categoric delimitate: unul avînd în frunte pe Eliade, celălalt pe Bălcescu⁵¹. Astfel, cu prilejul discutării celor douăzeci și unu de puncte care formează partea programatică propriu-zisă a proclamației de la Islaz, Eliade se declară împotriva împroprietăririi țăranilor, cerînd ca să nu se pomenească despre această chestiune „ca să nu se îndepărteze boierii de revoluție”. Bălcescu, răspunzîndu-i, arată că însăși izbînda revoluției nu-i posibilă decît „interesînd gloata la susținerea ei, ceea ce nu se putea face decît satisfacînd dorințele drepte ale clăcașilor, de-a fi proprietari pe pămîntul ce muncesc”⁵². Cît privește pe boieri, „orice s-ar face, cei mai mulți vor fi contra revoluției”. Cînd a ajuns la guvern, același Eliade, sprijinit de astă dată de Tell și N. Golescu, sabotează reforma agrară — aprig susținută de N. Bălcescu; C. A. Rosetti, I. Brătianu, I. Voinescu luară o atitudine îndoielnică, de altfel ca și Ion Ghica.

Aceeași divergență și în chestia alcătuirii adunării obștești, Eliade fiind pentru un parlament bazat pe cens și cu excluderea reprezentanților aleși direct de țăranime, Bălcescu sprijinind ideea introducerii votului universal. De astă dată, alături de el se găsesc, printre alții, Brătianu și St. Golescu.

Cele două curente se plasează la două extreme opuse și în chestiunea autonomiei. Eliade era, de la început, pentru o atitudine împăciuitoare, pentru o politică de supunere față de Poartă, susținînd că, într-un asemenea caz, aceasta va sprijini revoluția contra țarismului. Bălcescu, C. A. Rosetti, Ion Brătianu cereau însă respingerea intervenției turcești și, la nevoie, ridicarea înarmată a țării în apărarea autonomiei și libertății ei. „Locotenența domnească — scria mai tîrziu Bălcescu — a inaugurat venirea ei, jertfind, printr-un act public, remis lui Soliman Pașa, autonomia țării, cu toată împotrivirea ce i-am făcut. De atunci, revoluția politică fu sacrificată și părăsită, precum fusese și revoluția socială”. C. A. Rosetti, la rîndul său, într-un articol publicat în „Pruncul Român” din 14 august, atacă cu vehemență capitularea, scriînd că „guvernul revoluționar dăruiește străinilor viața a două milioane și jumătate de Români”.

Existența acestor două curente — unul capitular și oportunist, celălalt radical — n-a fost specifică revoluției muntene.

Revoluțiile de pînă acum — scrie Marx în „Klassenkämpfe in Frankreich” — au dus la înlocuirea unei minorități prin alta. „După primul succes, de obicei, minoritatea victorioasă se divide: o jumătate este mulțumită cu cele deja cîștigate, cealaltă jumătate voiește să meargă mai departe, formulează alte cereri care, cel puțin parțial, corespund intereselor, adevărate sau aparente, ale maselor populare”⁵³. Găsim, în anumită măsură același fenomen pe care Marx îl analizează în Revoluția Franceză din 1848 și în cea munteană.

Dar în afară de aceste două curente, ai căror exponenți între conducătorii mișcării au lăsat în articole de ziare, în cuvîntări și broșuri mărturia scrisă a punctelor de vedere pe care le-au apărât, a atitudinilor adoptate, a tot ceea ce au crezut și făcut — a existat, după cum am spus, și un al treilea curent activ în timpul revoluției: este curentul popular, sint masele. Aceste mase au activat jos, anonim și fără cuvînt, pentru revoluție. Dezarmarea și înfrîngerea forțelor interne ale contrarevoluției au fost opera lor. Prompt și cu entuziasm au răspuns la toate chemările făcute în numele libertății și a dreptății sociale. Ele s-au înscris cu fapta eroică în istoria revoluției muntene, deși n-au lăsat mărturii scrise nici în documentele, nici în materialul tipărit din acea vreme.

⁵¹ „În tot timpul revoluției N. Bălcescu a avut un rol de propagandist intelectual orientat mai mult către Eliade Rădulescu”. Și mai departe: „Cu N. Bălcescu și Ion Eliade Rădulescu ne aflăm de cealaltă parte a baricadei revoluționare”. Citatele sînt din N. Roșu, *Dialectica naționalismului*, p. 182. Acestea sînt doar cîteva tipice falsificări îndrăznețe de care se face vinovat autorul, în partea privitoare la revoluția din 1848.

⁵² I. Ghica, *Scrisori*, I, p. 611.

⁵³ K. Marx, *Die Klassenkämpfe in Frankreich*, p. 12.

Cuvîntul poate părea impropriu. Totuși, a existat un „spirit“ al revoluției muntene. Curentele amintite (vorbind numai de primele două) s-au ciocnit aproape totdeauna cînd a fost vorba de o problemă însemnată. Dar oportuniștii și radicalii s-au întîlnit pe aceeași linie, în privința concepției pe care și unii și ceilalți o aveau despre revoluția în fruntea căreia se găseau. Această concepție este unitară de la început pînă la sfîrșit.

Proclamația de la Islaz are drept subtitlu „respect către proprietate, respect către persoane“. În aliniatul 2 al aceleiași proclamații se pot citi următoarele: „Poporul român se scoală, se armează și nu spre a se lupta o clasă asupra alteia, nu spre a rupe legăturile sale de relații din afară, ci ca să fie în friu și în respect pe voitorii de rău ai fericirii publice. Strigarea Românilor e strigare de pace, strigare de înfrățire... Scularea aceasta e pentru binele, pentru fericirea tuturor stărilor societății, fără paguba vreuneia, fără paguba însăși a nici unei persoane“.

Sub pana lui Bălcescu se pot citi următoarele rînduri, scrise la 1850 despre țelurile revoluției: „De a stinge ura între boieri și țărani și de a-i aduna prin legătura fraternității și a conservării tuturor claselor sociale să se topească într-un sentiment intens... a îmbunătăți moralmente și materialmente soarta muncitorilor care suferă, conservînd și ameliorînd buna stare materială și morală a claselor superioare: aceasta a fost problema dificilă căreia Românii din partidul național i-au căutat la 1848 o soluție“.

Ca un leitmotiv, străbătînd toată producția ideologică a revoluției, această idee a înfrățirii claselor sociale o vom găsi nu numai în proclamațiile și decretele guvernului, ci și în actele și faptele lui.

Solidaritatea socială proclamată de conducătorii mișcării drept dogmă a revoluției, cînd aceasta nu-și putea înfrînge adversarii decît ascuțind și adîncind, dimpotrivă, conflictul dintre clase și numai ridicînd și înarmînd păturile asuprite și exploatare împotriva asupritorilor și exploatare, în aceasta se manifestă „spiritul revoluției“ muntene. Punîndu-se în fruntea maselor exploatare — în primul rînd a maselor iobage — nu peste, ci în cadrul revoluției burgheze-democratice, ale cărei obiective urmăreau să le realizeze, ale cărei idealuri voiau să le dea ființă, ale cărei interese imediate le slujeau, conducătorii revoluției, nu în numele solidarității, ci în al luptei de clasă puteau învinge. Aici își au originea toate slăbiciunile, toate greșelile, toate trădările față de propriile lor angajamente și idealuri. În această falsă poziție față de înseși obiectivele revoluției constă greșeala lor de bază. După cum tot aici, în acest spirit al înfrățirii și armoniei între clase trebuie văzută adevărata cauză pentru care revoluția munteană n-a realizat, în fapt, nimic.

Este o scuză pentru acești conducători că ei nu sînt singurii care au păcătuț în acest fel?

„Fraternitatea — scrie Marx — aceasta a fost de fapt lozinca revoluției din Februarie...“. Lamartine boteză guvernul provizoriu din 4 februarie „un guvern care suspendă această teribilă neînțelegere care există între diferitele clase“. Proletariatul parisiian se exaltă în această mărinimoasă beție a fraternității⁵⁴.

A existat, desigur, o influență exercitată de mișcările din Franța asupra conducătorilor din Principate. În domeniul special de care ne ocupăm, această influență n-a fost decît în dauna revoluției muntene.

În întreaga Europă centrală revoluția de la 1848 a fost înfrîntă de cele mai multe ori prin mijloace mult mai singeroase și mai brutale decît s-a întîmplat în Țara Romînească. Dar în statele din Austria, din Ungaria, în statele germane, ea a parvenit să dărîme nu o singură instituție și așezare feudală, a cărei reînființare ulterioară s-a dovedit cu neputință. Chiar acolo unde nu mici au fost greșelile comise de acei care se găseau în fruntea mișcărilor revoluționare.

Desființarea marii proprietăți feudale, prin împroprietărirea și eliberarea țăranilor clăcași, înlăturarea regimului politic, cu toate privilegiile și inegalitățile lui, asigurarea libertății cuvîntului și a scrisului, a libertății personale, toate acestea ar fi putut oare fi realizate prin acceptarea lor de bună voie din partea marii boierimi, cînd stăpînirea lor de clasă se baza tocmai pe negarea tuturor

⁵⁴ Ibidem, p. 33

acestor revendicări? Istoria nu cunoaște clase sociale care de bună voie și în „spiritul frăției” să renunțe la privilegiile și stăpînirea lor. „Duhul frăției” trebuia impus marii boierimi, după cum trebuia impus, prin forța organizată a puterilor revoluției, și sistemul pe care conducătorii revoluției voiau să-l încetățenească, să-l realizeze.

Revoluția pașoptistă a avut un caracter burghez. Ea nu urmărea — ca să întrebuițăm cuvintele lui Marx — decît să înlocuiască o minoritate prin alta. O clasă urma să ia locul alteia, în ierarhia socială și politică. De fapt, poate tîdea la și mai pușin, așa cum s-a întîmplat ulterior în toate revoluțiile burgheze: noua clasă voia să împartă puterea cu cea veche. Dar chiar în acest cadru restrîns, răsturnările pe care le urmărea revoluția pașoptistă nu puteau fi realizate decît mobilizînd și înarmînd toate forțele sociale antiboieresti. Și, în primul rînd, țărănimia. Juste erau susținerile lui Bălcescu că numai interesînd „gloata” revoluția putea să izbîndească. Dar falsă era premisa de la care pleca cum că eliberarea clăcașilor și împroprietărirea lor se putea realiza într-o dulce armonie de clasă. Cine urmărește un scop trebuie să-și aleagă și mijloacele care să-i asigure atîngerea lui. De-a lungul istoriei, forța a tranșat toate problemele sociale. Și forța, în cazul acesta, o putea da numai ridicarea în masă a tuturor păturilor populare. Alături de păturile orășenești, a căror vigoare revoluționară am văzut-o, ridicarea țărănimii ar fi lichidat dintr-odată și radical vechiul regim, chiar dacă revoluția ar fi fost în urmă înfrîntă prin puterea armelor de către trupele turcești.

„Lupta de clasă” în revoluția munteană

Lupta de clasă nu trebuia „inventată” de conducătorii mișcării pașoptiste, presupunînd că o asemenea invenție ar fi cu puțință. Ea exista, ca o realitate, în societatea românească de la mijlocul secolului trecut. Tot astfel după cum spiritul combativ al maselor — al celor orășenești și sătești — nu trebuia artificial creat, pentru că el se manifestă singur și nu într-o singură ocazie.

Cea mai prețioasă mărturie pe care o avem despre starea reală de spirit a maselor în timpul revoluției o găsim tocmai în încercările — variate și multiple — pe care le fac conducătorii pașoptiști să dezarmeze, să înăbușe manifestările revoluționare de jos.

Ne vom referi, și de astă dată, la cîteva fapte și documente.

A doua zi după jurămîntul luat pe „Cîmpia Libertății” de noul guvern, C. A. Rosetti ține o cuvîntare „pentru a reține pornirea poporului contra boierilor” în care, printre altele, spunea: „Boierii pierzînd prin reforme toate privilegiile și o parte însemnată din veniturile lor, merită oarecare considerație”⁵⁵. Același Rosetti, care făcea totuși parte din fracțiunea radicală, publică în „Pruncul Român” un articol, cîteva zile după încercata lovitură de la 19 iunie, sub titlul „Unire”, în care predică buna înțelegere între dușmanii revoluției și acei care au apărut-o.

Țăranii încep, pe cont propriu, să realizeze promisiunile făcute la Islaz, refuzînd să mai lucreze pentru marii proprietari în vechile condiții. Guvernul se sesizează. La 6 iulie, deci după cea de-a doua încercare contrarevoluționară, apare o proclamație: „Guvernul cu mîhnire aude că mulți dintre săteni nu se supun la drepturile proprietărești încă de acum, fără să aștepte încheierea obșteștii adunări care va sfinți toate temeurile puse spre fericirea obștească”. Sătenii sînt îndemnați, întîi cu binele „a se pătrunde de duhul frăției, a se supune ca și pînă acum la împlinirea zilelor de lucru legiuite”, pentru ca la sfîrșit să fie amenințați, că cei ce nu vor voi însă „cu grea mustrare... și poate cu despăgubiri ca îndărătnici și pricinuitori de pagubă și ca unul care n-a vrut să priceapă frăția”, să fie pedepsiți. În aceeași zi apare un decret, semnat de membrii guvernului în frunte cu Neofit, în care, după ce se constată că „sătenii nu s-au pătruns de firea revoluției ce s-a săvîrșit, făcînd «neorînduieli», li se cere „să urmeze cu îndeplinirea desființatelor datorii întocmai ca pînă acum”⁵⁶.

⁵⁵ Xenopol, *Op. cit.*, XII, p. 80.

⁵⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 314.

La 13 iulie guvernul se adresează într-o proclamație către soldați, înfierînd indisciplina din armată. „Ați pierdut disciplina, glasul șefilor nu mai străbate în inimile voastre”. Muștrarea adresată soldaților se referă la acei ofițeri, păstrați încă în rîndurile oștirii, care complotaseră contra guvernului, care sprijiniseră pe Odobescu și pe Solomon și care probabil că abia așteptau o primă ocazie să încerce o nouă aventură contrarevoluționară.

Ce dovedeau toate aceste manifestări — și ele nu sînt singurele care s-au produs în timpul revoluției — decît o stare de spirit care putea fi foarte ușor utilizată în scopurile mișcării. O stare de spirit de luptă, care putea fi ridicată la același nivel ca și activa participare a maselor bucureștene în zilele de 19 și 30 iunie.

Curente în revoluția munteană și forțele sociale care le-au dat naștere

Curente care s-au manifestat în revoluția munteană au avut de la început exponenții lor. O superficială privire a lucrurilor ar putea îndemna să se vadă în oportunismul lui Eliade sau în radicalismul lui Bălcescu însușirile personale ale unor individualități, cu structuri sufletești și intelectuale deosebite. Dar în timpul unei revoluții, poate mai mult decît în normala dezvoltare a istoriei, personalitățile nu apar decît în funcția clasei sau păturilor pe care le reprezintă, cu mai multă sau mai puțină fidelitate, cu o mai rigidă sau mai flexibilă consecvență. Originea socială, mediul și felul de viață, interesele imediate ca și cele permanente ale clasei din care fac parte — acestea toate trag în cumpană atunci cînd sînt judecate personalitățile istorice.

Prin această prismă să încercăm și noi să analizăm cuprinsul și semnificația curentelor de idei, cristalizate în revoluția pașoptistă munteană.

Oamenii care se găseau în fruntea ei veneau din trei pături sociale deosebite: din mediile orășenești — negustori, liberi-profesioniști, funcționari, meseriași — apoi din mica boierime și dintre moșneni, în sfîrșit din cele cîteva familii mari boieresti care aderaseră la mișcare.

Explicația pe care o căutăm ar fi foarte simplă dacă am putea plasa pur și simplu pe reprezentanții celor trei pături în dreptul celor trei curente. Dar revoluția își are logica ei specială, așa cum o are orice fenomen social, de o anumită intensitate.

Singură originea socială nu explică atitudinea adoptată de conducătorii revoluției. Ea intervine, desigur, ca un mijloc ajutător pentru descifrarea ideilor și faptelor unora sau altora. Dar nu epuizează problema.

Fără îndoială, nu este întimplător că în cea mai principală și în același timp mai grea dintre problemele care își așteptau soluția de la revoluție — cea a clăcașilor — elementele venite din marea și din mica boierime adoptară o atitudine moderată, tinzînd spre o formulă de compromis. După cum tot aceiași oameni vor încerca și o limitare a dreptului de vot. Din această categorie fac parte: C. A. Rosetti, Ion Brătianu, I. Ghica⁵⁷ — ca să numim doar elementele de frunte ale aripii radicale. Aceștia reprezentau o linie de mijloc. În chestia electorală „sînt unii moderați care propun ca o tranzacție, ca să se întinză drepturile politice la starea de mijloc, la negustorime, adică a se întocmi un stat negustoresc sau orășenesc” — scrie Bălcescu⁵⁸. Desigur că la toți aceștia era mai mult vorba de un proces inconștient decît de unul calculat. În schimb, unul dintre Golești luă o atitudine foarte radicală și apare ca autorul celui manifest în care țărani sînt îndemnați să „pună mîna pe acei cuconași care de loc nu se împacă cu ideile cele noi și care de atîtea ori au complotat contra fericirii patriei”. După cum tot el este și acel care, la un moment dat, încearcă să dovedească necesitatea teroarei ca mijloc de guvernare a revoluției⁵⁹.

Iarăși nu este o simplă întîmplare că Bălcescu, care nu are nici o continuitate cu marea proprietate (tatăl lui era Pitarul Barbu), deși de o origine ase-

⁵⁷ Opere, II, note, p. 236.

⁵⁸ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria Românilor*, în Opere, II, p. 104. Nota lui Zane (p. 253. „Moderații” de care este vorba sînt C. A. Rosetti, I. Voinescu și N. Goleșcu).

⁵⁹ Anul 1848 în Principatele Române, II, p. 372.

mănătoare cu cea a lui Eliade (fiul unui polițai din Tîrgoviște), să fie conducătorul ideologic al stîngii revoluționare.

Tell este fiu de negustor, și la un moment dat agită ideea suprimării clăcii, ceea ce nu-l împiedică apoi să sprijine pe Eliade în politica lui antițărănească⁶⁰.

Din aceste toate se vede că aplicarea unor criterii rigide și absolute ar duce la false concluzii. În toate revoluțiile, ca și în toate organizațiile pe care le-au pregătit și condus, s-au văzut peregrinări din rîndurile unei clase în cealaltă: aristocrați în rîndurile burgheziei, în cele ale proletariatului elemente venite din burghezie etc. La fel cu ceea ce s-a petrecut în 1848 și în Principate. Să încercăm deci să desprindem complexitatea împrejurărilor care au determinat linia de conduită adoptată de diferiții fruntași ai pașoptismului. Cercetînd mai puțin oamenii și mai mult cuprinsul și obiectivele curentelor cristalizate cu acest prilej, vom găsi mai ușor explicarea lor.

În „Mémoires”, la paginile 269—270, Eliade fixează astfel soluția pe care o urmărea el în chestia țărănească: „Fixarea suprafeței de pămînt necesară hranei și hotărîrea prețului, atunci cînd proprietarii ar voi să vînză o parte din moștile lor, dar nici într-un caz nu exproprierea lor și împărțirea clăcașilor”. Ceva mai mult, împrăștierea țăranilor cu pămînt expropriat el o califică, în polemicile duse cu emigranții de la Paris, drept „tilhărie”. Slujba țăranimii, claca, nu numai că nu era după el o „robie”, cum o calificaseră deputații țăranii în comisia proprietății, ci „o muncă pioasă și gratuită, un fel de ajutor”, clăcașii fiind, nici mai mult, nici mai puțin, decît niște asociați ai boierilor⁶¹.

Cu asemenea idei, cum se explică participarea lui la revoluție? O lămură este el singur: „Nu m-am hotărît să iau parte la mișcare decît pentru a o face națională și legală... pentru a-i da caracterul unei mișcări de principii și ordine și salva astfel țara de la anarhie și de o invazie preparată de mai înainte”⁶². Ce înțelegea Eliade prin anarhie nu-i greu de ghicit. Cît privește „salvarea de invazie”, asta s-a văzut cum i-a reușit...

Atitudinea lui politică? Întrebat de comisarul turc Talaat Effendi dacă e liberal, aristocrat, monarhist sau republican, Eliade a răspuns: „Noi vrem să păstrăm autonomia noastră, dreptul nostru electiv, legile și obiceiurile noastre strămoșești. Sîntem, excelență, conservatori, căci trebuie conservat ce e bun”. Inclusiv desigur „pioasa și gratuită” clacă...⁶³.

Motto-ul scris pe frontispiciul gazetei lui: „Mă tem de tiranie, urăsc anarhia” era, după cum se vede, un întreg program.

Era acest program al lui Eliade, al lui personal?

Analizînd atitudinea diferitelor clase și pătri în revoluția germană de la 1848, Engels scrie: „Burghezia își simțea puterea ei și a hotărîtă să nu mai suporte cătușele cu care despotismul feudal și birocratic îi îngrădea afacerile ei comerciale, capacitatea ei productivă, întreaga ei activitate ca clasă; o parte din nobilimea de țară s-a transformat întru atîta în producători de marfă pentru piață, încît avea aceleași interese ca și burghezia și i se alătură”⁶⁴.

Cu anumite corectări, constatarea lui Engels se aplică și stărilor din Țara Românească. Deși aici burghezia reprezenta mai puțin o forță, pe cînd categoria boierimii, interesată ca producătoare de marfă la instaurarea unui regim care să-i dea deplină satisfacție, în noile ei interese — fără însă ca să i le lezeze pe cele vechi — era mult mai numeroasă și mai puternică. Această boierime cuprindea deopotrivă elemente din marea și mica boierime, care ar fi dorit adoptarea unor instituții și așezăminte asemănătoare celor din apusul burghezo-capitalist, dar corectat cu menținerea mai departe a țăranimii în iobăgie sau eliberarea ei în condițiile formulate de Eliade; iar din punct de vedere politic, ea nu putea fi decît pentru un asemenea regim, în care să nu se găsească în primejdia de a fi copleșită de masa țărănească sau chiar cea orășenească de votanți. Un regim egalitar, desigur, dar numai între păturile apropiate ei. Și aici întîlnim exact programul lui Eliade.

În reforme cu un asemenea conținut erau interesate deci acele părți ale boierimii care își aveau venitul principal în pămînt și nu în slujbele și pensiile legate de funcții la curte sau în administrație. În măsura în care prin noile insti-

⁶⁰ N. Rousso, *Suite*, p. 176, apud Bălcescu: *Opere*, II, p. 280.

⁶¹ *Echilibru între antiteză*, II, p. 116.

⁶² *Mémoires*, p. 48.

⁶³ *Ibidem*, p. 51.

⁶⁴ Engels, *Revolution und Kontre-Revolution in Deutschland*, p. 31.

tuții introduse de revoluție viața economică se vedea descătușată de o serie de vechi piedici, iar comerțul și legăturile cu străinătatea ușurate, ei nu puteau decît să dorească înfăptuirea lor. „Progresismul” lor aici își are originea. După cum „conservatorismul” acelorasi elemente, reflecta doar tendința lor de a-și menține și mai departe nestingherită stăpînirea asupra unei munci gratuite, cît mai masive, și a nu fi silită să cedeze clăcașilor nici o palmă de pămînt. Atitudinea politică a acestei categorii din boierime nu reflectează decît interesele economice pe care le avea, dictate la rîndul lor de rolul pe care îl juca în viața economică a țării.

Eliade nu era însă un asemenea proprietar de pămînt. Nu era proprietar și, în adevăr, nici nu avea „nimic de vîndut pe piețele franco-engleze”⁶⁵. El venea din mediul funcționăresc și era un intelectual. Dar cercetînd viața și activitatea lui publică, înainte de izbucnirea revoluției, contactul și mediul social în care trăia, relațiile pe care le cultiva, atunci poziția luată de el nu mai apare neînțeleasă sau greu de explicat. În adevăr, el își găsise în anumite medii boierești cîmpul principal al activității lui intelectuale și politice. Împietirea vieții lui cu cea a unei părți din boierime, a celei „progresiste”, îl face să reprezinte mai puțin ideologia burgheziei din mijlocul căreia ieșise, cît mai ales a păturii sociale în care, prin contact, intrase”⁶⁶.

Contactul lui Eliade cu aceste medii este mai vechi. Astfel, la înființarea societății „Filarmonica” îl găsim alături de Ion Cămpineanu, Ion Voinescu, N. Goleșcu și alții. În sînul acestei societăți ia naștere și o societate politică, care își dă un program cu unsprezece puncte. În acest program nu figurează, bineînțeles, o chestiune țărănească.

Sub Al. Ghica, Eliade face pe intermediarul între domnitor și capii opoziției antirusești din Adunare, care grupa unele elemente din marea boierime. El păstrează tot atît de cordiale legături și cu succesorul lui Ghica, cu Bibescu. „Eliade, în prezența lui Dedu — scrie Ghica — ne zice că el deși se află în cele mai bune legături cu palatul și chiar cu aga lancu Manu... pune la dispoziția noastră toată influența de care se bucură în tinerime și burghezie”.

Iar apostrofa aruncată tot lui Eliade de C. A. Rosetti, în timpul polemicii din epoca emigrației: „Ai luat gratificații, ranguri, slujbe, decorații de la toate guvernele... fuși în toate partidele și omul tuturor prinților”, în afară de exagerarea polemică, cuprinde o parte de adevăr”⁶⁷.

De origine plebeiană și fără avere, singurul mijloc al lui Eliade de a se impune fiind cultura și talentul său literar, el nu putea intra, nici rîvni să intre în rîndurile marii boierimi. Punctele lui de contact erau însă multiple cu cea parte a boierimii care manifesta tendințe progresiste, căci el trăia în mediul lor și existența lui era legată de a acestora. El se puse astfel — conștient sau nu, lucrul în sine este lipsit de importanță — în serviciul acestei boierimi care voia să-și păstreze preponderența economică și socială, punînd-o de acord cu revoluția.

Privită prin această prismă, atitudinea teoretică adoptată de Eliade este explicabilă, după cum nu există nici o contradicție în faptul că tocmai el devine reprezentantul unui curent de dreapta în revoluția munteană.

„Stînga” radicală în revoluția munteană

Al doilea curent, al radicalilor, grupa elemente de origine populară, precum și unele venite din mica boierime și reprezenta — ca ideologie și tendințe politice — burghezia românească, în interesele și structura ei de atunci. Între păturile negustorești și mica boierime, aceasta din urmă minuind și ea capital comercial și de camătă, exista o serie de puncte comune în lupta dusă împo-

⁶⁵ În *Istoria civilizației române* (vol. I, p. 151), Lovinescu, făcînd lista guvernului provizoriu, ajunge la concluzia că „nici unul dintr-înși nu avea nimic de vîndut pe piețele franco-engleze”, ceea ce îl face să nege rolul și existența „unei clase de agrarieni comercializanti”. Ca pildă de gîndire vulgară și lipsă de înțelegere a fenomenului pașoptist, lucrarea lui L. poate fi citită cu folos. Exact de aceeași calitate este și polemica pe care o încearcă împotriva marxismului.

⁶⁶ N. Roșu (*Op. cit.*, p. 173) vede în Eliade pe reprezentantul „reacțiunii naționaliste într-o evoluție democratică”.

⁶⁷ C. A. Rosetti, *Scrieri din junețe și exil*, II, p. 21.

triva vechiului regim. Mica boierime nu avea decît de cîştigat din destiinţarea privilegiilor bazate pe naştere şi avere, ea care număra elementele cele mai întreprinzătoare şi, intelectualiceşti, cele mai ridicate. Că în cursul dezvoltării vieţii politice aceeaşi mică boierime se va alia cu marii proprietari împotriva clăcaşilor — mai ales sub Cuza Vodă — aceasta nu constituie o inconsecvenţă, aşa cum vom arăta. La 1848 ea era însă radicală, în cererile şi metodele ei de luptă.

Cei mai mulţi dintre acei care s-au ocupat de mişcarea paşoptiştilor au negat existenţa unei burghezii sau au pus-o într-o asemenea lumină încît au diminuat-o pînă la desfiinţare.

„Fiindcă noi n-aveam o burghezie, în sensul celei occidentale — scrie Filitti — extremişti voiau s-o improvizeze”⁶⁸. Iar Lovinescu, în lucrarea citată, afirmă şi el: „Revoluţia paşoptistă nu era expresia unei burghezii reprezentînd o forţă socială...” (p. 172). Publiciştii gardişti neagă şi ei existenţa unei burghezii sau, dacă o admit, socotesc că ea „nu e decît în parte reprezentativă pentru poporul român”⁶⁹.

Dacă la 1848 se poate vorbi sau nu de o burghezie „în sensul celei occidentale”, dacă această burghezie avea consistenţa şi tăria necesară unei afirmări politice independente, ni se pare o chestiune mai mult formală decît de fond. Ceea ce nu poate fi negat este că la 1848 exista o pătură socială, variată ca origine, împestrită şi lipsită de omogenitate în elementele ei componente, dar care are o seamă de interese economice şi politice comune, ceea ce-i dictează o atitudine aproape unitară, o împinge la iniţiative politice, o face — în criza revoluţionară din 1848 — să se situeze în fruntea mişcării. Această pătură, care formează însuşi elementul de bază al curentului radical, nu apare doar la mijlocul secolului trecut, ci are o istorie de aproape o jumătate de secol, căci se naşte şi se dezvoltă în cadrul economiei de schimb, fiind direct interesată la orice înnoire menită să uşureze schimbul de mărfuri şi de bani, care deschide drumul unei dezvoltări capitaliste la noi în ţară.

Din această pătură face parte, în primul rînd, negustorimea. „Acest negoţ nou este — scrie N. Iorga — (adică după 1829 — n.a.) ceea ce se poate zice o nouă clasă socială... Importanţa acestei clase era aşa de mare în Principatul muntean încît se laudă în chip deosebit la 1848, în răspunsul la mesaj (sub Bibescu — n.a.) atitudinea lor în două crize periculoase şi li se atribuie cu «un sentiment de mîndrie naţională» salvarea creditului public”⁷⁰.

Alături de negustori începe, prin diferenţierea intervenită în sînul meşteşugărimii, să se creeze o categorie de meşteşugari, economiceşte puternici, care după 1830 încep să pună bazele unor întreprinderi industriale, cu caracter capitalist. Aceşti meşteşugari dau mişcării revoluţionare din 1848 un contingent important de cadre mijlocii.

Vine apoi mica boierime de toate nuanţele. Din rîndurile ei se recrutau „afacerişti” timpului. Am văzut în capitolele precedente în ce măsură aceştia mînuiesc capitalul comercial şi cel de camătă⁷¹. În cursul deceniilor din urmă, după 1821, situaţia lor nu a făcut decît să se consolideze din punct de vedere economic.

O a patra categorie o formau intelectualii timpului, liberii-profesionişti, profesorii etc., „dascăleştii, avocaţii şi ciocoi”, cum îi persiflează Locusteanu în „Amintirile” lui. Cei mai mulţi dintre aceşti intelectuali veneau din mediile populare şi aduceau cu ei un adînc resentiment împotriva marii boierimi, care-i trata pe picior de egalitate cu slugile boiereşti.

Acestea erau elementele principale care formau pătura burgheză. Ea îşi avea însă realitatea şi tăria în acele elemente care reprezentau, în primul rînd, capitalul comercial şi de camătă.

⁶⁸ I. C. Filitti, nota la *Amintirile colonelului Locusteanu*, p. 283.

⁶⁹ Al. Cristian-Tell, *Op. cit.*, p. 38.

⁷⁰ N. Iorga, *Op. cit.*, II, p. 164—165.

⁷¹ Tipică din acest punct de vedere este familia Brătianu, ai cărei strămoşi sînt boieri de ţară, pîrcălabi, vătăfi de plai, logofeţi de vistierie etc. „Turmele, cirezile şi hergheliile lui Dincă Brătianu, tatăl lui Ion Brătianu, erau cunoscute pînă departe” (din scrierile lui I. C. Brătianu, 1921, p. 1).

Iar în amintirile lui Locusteanu, care se trăgea şi el dintr-o familie de boieri de categoria a doua, îl vedem pe tatăl său făcînd parte dintre cărbunari — dar mai ales făcînd o tovărăşie cu marele negustor şi bancher Spirea Gazoti, tovărăşie în care pierde 1 000 de galbeni.

Rolul muncitorimii în revoluția munteană

„A «altoi» pe «capitalismul comercial și de camătă» un edificiu «liberal» e istoricește și economicește imposibil...” — susține d-l Șerban Voinea în polemica sa cu Zeletin (Loc. cit., p. 152). Liberalismul nu poate fi în adevăr opera minutorilor celor două forme de capital „anti-deluviene”. De aceea, așa cum vom arăta mai jos, revoluția pașoptistă nici nu a învins. Dar din aceasta nu se poate trage concluzia — așa cum o face autorul „marxismului oligarhic” — că într-un moment istoric dat, elementele care minuiesc aceste feluri de capital nu pot imprima activității lor un caracter și o tendință liberală. Cu atât mai mult cu cât la mijlocul secolului trecut capitalismul, sub forma lui reală, adică a pătrunderii și dezvoltării capitalului industrial și a formelor de producție capitaliste, parcurge și în Principate noi etape, într-un cadru încă restrâns, dar fiind în vădit progres. De aceea aceste pături reprezentau tendințele și interesele unei burghezii aflate pe drumul dezvoltării ei economice și sociale. Faptul că această burghezie nu se naște odată cu dezvoltarea capitalului industrial nu-i infirmă existența, ci îi determină doar slăbiciunea și inconsecvența.

În adevăr, în structura și în rolul economic al elementelor care o compuneau rezidă cauzele slăbiciunii pe care a arătat-o burghezia, neputința ei să conducă efectiv revoluția și să distrugă vechiul regim. Această burghezie nu vorbește în numele capitalului industrial, ea nu reprezintă interesele acestui capital. Dar, în primul rând, interesele acestui capital vin în contradicție ireductibilă cu regimul feudal și cu cel iobăgist. Numai generalizarea capitalismului, ca sistem economic, cere desființarea cât mai radicală a relațiilor de producție iobăgiste, eliberarea clăcașilor, mărginirea pînă la ultima expresie a formelor economiei naturale etc. Dimpotrivă, între activitatea capitalului comercial și a celui cămătăresc și existența unui regim economic, în cadrul iobăgiei, am văzut că există posibilitatea unei „armonii”; că ele pot coexista, capitalul comercial și cel de camătă neimpunînd forme de producție proprii, ci exploatîndu-le pe cele existente.

Lipsa unui conflict fundamental, de natură economică, între burghezia română — în structura și forma pe care o avea la 1848 — și marea proprietate feudală, se manifestă la suprafață în lipsa de consecvență, de curaj și inițiativă revoluționară, în slăbiciunea ideologică și politică a purtătorilor ei de cuvînt. Aceasta explică atât „duhul frăției” predicat de pașoptiști, cât și faptul că exponenții marii proprietăți „progresiste” au putut, de fapt, ei să conducă revoluția — așa cum au condus-o. Burghezia română, la 1848, a fost doar progresistă, dar nu revoluționară, în sensul real al cuvîntului. Iar deficiența ei totală, în rezolvarea chestiunii țărănimii iobage, tot aici își găsește explicația.

Din aceste slăbiciuni ale burgheziei nu se pot trage însă concluziile la care au ajuns autorii citați mai sus. Revoluția pașoptistă a fost expresia unui conflict social și nicidecum „doar ecoul unor ideologii umanitare fără nici un substrat economic”, așa cum afirmă Lovinescu⁷². Acest substrat a existat — dar nu în forma și conținutul pe care le întîlnim în apus. Vechiul regim — cu întreaga lui suprastructură — constituia o piedică în lărgirea cadrului economic, în care activau minutorii capitalului comercial și cămătăresc. Și ceea ce este mai important, îngreua posibilitatea dezvoltării forțelor de producție, spre capitalism. Contrazicerile pe care le-am semnalat ca punct de plecare al revoluției de la 1821 sînt după un sfert de veac adîncite, iar forțele menite să le înlăture, în creștere. De aceea, revoluția pașoptistă nu constituie decît continuarea amplificată și adîncită a celei din 1821.

Iar lipsa de fermitate și de consecvență revoluționară, semnalate atunci, le găsim sub o formă oarecum schimbată la urmașii generației, care, strămoși ai burgheziei de mai tîrziu, n-au condus, ci s-au lăsat conduși în mișcarea insurrecționară pe care au dezlănțuit-o, radicalismul lor fiind aparent și, cel mult, de limbaj. La baza uneia, ca și a celeilalte revoluții, găsim în continuare aceleași elemente determinante de natură economică și socială.

⁷² E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, p. 138.

Am vorbit în paginile acestui capitol, tot timpul, de „masele populare”, de „masele bucureștene” etc. Cine formau aceste mase? Cine erau „vagabonzii și desculții” pe care îi insultă dușmanii revoluției pașoptiste?

În proclamația pe care o dă guvernul provizoriu după întoarcerea sa în Capitală, la începutul lunii iulie, se spunea: „Un țipăt de libertate scoase jumimea, corpul negustorilor și meseriașilor. Capitala întreagă fu în picioare”⁷³. Iar în scrisoarea trimisă de ministrul de externe, din același guvern, lui I. Ghica, la Constantinopol, referindu-se la evenimentele de la 30 iunie, stătea scris: „Mai mult de 30 000 de cetățeni erau acolo, preoți, meseriași, burghezi, calmi în mijlocul furiei lor, dar decisi să moară decît să renunțe la drepturile lor”⁷⁴.

Să privim mai de aproape lucrurile. Caracterul eterogen al maselor din Capitală la 1848 nu înlătură posibilitatea să se facă oarecare distincții și precizări.

Din documentele timpului, ca și din mărturiile contemporanilor — partizani sau adversari ai mișcării — iese în evidență rolul deosebit de important pe care l-a jucat, în primul rînd, muncitorimea din acea vreme. Ea, și nu negustorimea, este elementul de bază, elementul dinamic din toate manifestațiile revoluționare, ea a dat elementul combativ întregii mișcări și tot ea și toate jertfele⁷⁵.

În evenimentele de la 19 iunie negustorimea se pare că a rămas pasivă, căci prezența ei este semnalată numai cu ocazia încercatei lovituri de la 30 ale aceleiași luni. „Deodată clasa negustorească, care pînă atunci se arăta cam indiferentă, se aruncă furioasă, însetată de libertate” — scrie Gh. I. Vernescu în „Pruncul Român” din 10 iulie 1848.

Din cine se compunea această muncitorime?

„Tabacii și măcelarii au jucat principalul rol în revoluția de la 1848” — afirmă Locusteanu⁷⁶. În „Popolul Suveran” din 16 iulie 1848 apare o poezie ocazională intitulată „Către frații noștri tabaci”.

*„Fii ai nobilului popor ce domnește în România
Cei ce aveți un braț, o armă și o inimă ce bate,
Pentru patria iubită, pentru sfînta libertate
A, primiți o sărutare ce un frate vă păstrează
Și cu numele acesta pana lui o onorează”.*

Tabacii, alături de muncitorii de la zalhanale, constituiau o categorie muncitorească destul de bine conturată. Cei dinții erau concentrați într-o mahala, care număra peste 6 000 de familii⁷⁷. Lor li se alăturară muncitorii din fabricile și atelierele de atunci: pinzari, brutari, croitorii etc.

Deși nu făceau parte din populația bucureșteană, vom aminti aici și pe „ciocănași” — participanți și ei la mișcare. În „Schită asupra stării economice a românilor în secolul al XVIII-lea”, Aurelian arată că „ciocănașii erau lucrătorii liberi, salariați, în ocnele de sare”⁷⁸. Ei se întilnesc deci cu o jumătate de secol mai înainte. Iar N. Iorga arată că la 1832, „1 200 de muncitori dădeau pentru Țara Românească 45 milioane kg de sare”⁷⁹.

Meseriași, în păturile lor inferioare — calfe și ucenici —, participară și ei la mișcările de stradă⁸⁰. Apoi negustorii mici, băieții de prăvălie etc.

La toți aceștia se adăuga, fără îndoială, un mare număr de muncitori fără calificare sau de elemente declasate, care formau majoritatea populației „mărginașilor”. Aceste elemente au putut fi atrase în mișcările de stradă, dar ele nu apar în primele rînduri, după cum nu ele le dau conținut propriu-zis. Dovadă că atunci chiar cînd s-au devastat locuințele capilor plănuitei lovituri din 30 iunie nu se semnalează nici jafuri, nici prădăciuni.

⁷³ Anul 1848 în Principatele Române, II, p. 433.

⁷⁴ Ibidem, p. 367.

⁷⁵ Printre victimele de la 19 ianuarie întilnim nume ca: Dumitrache Croitoru, apoi un abagiu etc. Locusteanu istorisește că, fiind arestat, este păzit „de Stoica Pânzaru”, care-l apostrofează violent că i-a ucis fratele cu o zi înainte”. Amintiri, p. 135.

⁷⁶ Ibidem, p. 126.

⁷⁷ Ubicini, apud Bălcescu, Op. cit., II, p. 156.

⁷⁸ Aurelian, Schită asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea, p. 68.

⁷⁹ N. Iorga, Op. cit., II, p. 152.

⁸⁰ I. C. Filitti, Amintirile colonelului Locusteanu, în notele de la sfîrșitul volumului.

Muncitorimea nu apare în revoluția pașoptistă pe o platformă proprie, apărind interese și obiective distincte, afirmând o ideologie deosebită. Nici ea, nici conducătorii revoluției nu o priveau ca pe o categorie socială distinctă de masele poporului, în general. Astfel, dacă în proclamația de la Islaz negustorimea este pomenită, despre meseriași și, cu atât mai puțin, despre muncitori nu se găsește nici un cuvânt. Nu vom avea deci revendicări de clasă ale muncitorimii, după cum nu vom asista nici la un conflict între burghezie și proletariat, astfel cum s-a întâmplat în celelalte revoluții europene de atunci.

Dar asemănător acestor revoluții este faptul că și în cea munteană muncitorimea este elementul combativ. „În toate aceste cazuri — scrie Engels privitor la luptele revoluționare din statele germane — adevărata parte luptătoare, aceea care cea dintâi lua armele și se lupta cu trupele, consta din clasa muncitoare a orașelor”⁸¹. Rolul muncitorimii în revoluția din februarie, la Paris, a fost hotărâtor, numai sub influența ei proclamându-se republica⁸². Același lucru și la Viena, unde muncitorii, împreună cu studențimea, formează trupele revoluționare luptătoare⁸³.

Muncitorimea bucureșteană a fost deci activă în rîndurile revoluției. În rîndurile, dar nu în fruntea ei. Ea a luptat, a sprijinit cu căldură și entuziasm cauza revoluției, dar ca și celelalte pătri populare de jos a fost incapabilă să dea conducerea întregii mișcări. Așa cum ea nu se înfățișa cu cereri proprii, ea nu avea nici o ideologie pe care s-o poată impune celor alături de care mergea.

Condițiile obiective dictau acest fel de participare a muncitorimii în revoluția munteană. Ca clasă, ea era abia în formație. În mare parte proletariatul se recruta din rîndurile meșteșugarilor. Acolo unde apare mai încheget îl vedem apărînd ca atare : ciocănașii, de care pomenea Ion Ghica, „tabacii” pe care îi insultă Locusteanu și-i proslăvește „Popolul Suveran”.

De altfel, pretutindeni, la începuturile regimului burghez, muncitorimea are această înfățișare. În revoluția franceză din 1789, cele mai active elemente revoluționare se recrutau și acolo din industria tăbăcăriei — care era puternică la Paris —, din atelierele de timplărie, brutării, croitorii etc. Muncitorimea avea și acolo un caracter încă mic-burghez, conform gradului de dezvoltare a industriei în care lucra. Aceeași caracteristică o găsim în țările din centrul Europei la mijlocul secolului trecut⁸⁴.

Ce mîna pe această muncitorime, în Muntenia, în primele rînduri ale revoluției burgheze ? Ce aștepta de la izbînda ei ?

Formată din păturile cele mai oprimate și exploatate ale poporului, din masa țăranilor iobagi, cea mai mare parte a acestei muncitorimi aducea cu sine în oraș ura și resentimentul împotriva boierului — același asupraș și împilător la sat ca și la oraș. Căci în noile condiții în care intră, el întîmpina piedici, iar în spinare i se puneau sarcini și greutăți, tot din partea acelor care guverneau în numele și pentru boierime. Meșteșugul în condițiile date nu-l libera decît în persoana lui. Dar întregul regim — atunci cînd devenea chiar meseriaș de sine stătător — îi pune bariere de netrecut în meserie și în societate. Ca salariat — muncitor sau calfă — forma pătura cea mai exploatată și mai împilată a populației orășenești. De aceea muncitorul de atunci nu putea decît să dorească schimbarea unui regim în care nu avea nici un drept, ci numai obligații, fiind considerat în afara societății. Egalitate, dreptate socială, libertate — toate aceste cuvinte, care anunțau o nouă viață pentru toți oropsiții și împilații de pînă atunci, nu puteau decît să-l însuflească, să-l facă să lupte cu tot devotamentul pentru realizarea ei. El nu putea ști atunci cîtă făgădnicie se ascundea în toate aceste „principii” atunci cînd burghezia era chemată, sub regimul ei, să le aplice ; adică, în chiar regimul pentru înfăptuirea căruia lupta. Dar în acel moment istoric și în condițiile date, ideea de progres social — pe care

⁸¹ Engels, *Op. cit.*, p. 120. Cu o singură excepție : revendicările formulate de ucenicii din Capitală, care înaintează guvernului un memoriu în care cer, printre altele : desființarea bătăii, întrebuintarea lor numai la meșteșug, repaus duminical. Ei încheie cerînd ca „onoratul guvern să ia orice alte măsuri potrivite înfloririi și îmbunătățirii meseriilor...” (*Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 598).

⁸² K. Marx, *Op. cit.*, p. 29.

⁸³ Engels, *Op. cit.*, p. 42.

⁸⁴ Jaurès, *Histoire socialiste de la Révolution Française*, vol. II, p. 89—90.

muncitorimea o va folosi în urmă pentru propriile ei scopuri de clasă — era legată de lozincile egalitare și libertare, care se opuneau vechiului regim. Și de aceea muncitorimea luă armele și luptă cu jertfă de sine în revoluția burghezodemocratică de la 1848.

În sfârșit, mai era țărănimea — marea masă iobagă și marea rezervă revoluționară a tuturor mișcărilor burgheze democratice din restul Europei din acea vreme.

Deși în Țara Românească exista o anumită diferențiere în rîndurile țărănimii — frunțași, mijlocași și pălmași — după starea materială pe care o aveau, ea forma în cadrele vechiului regim o singură masă informă, impusă la aceleași sarcini, aceleași obligații ale boierescului, lipsită de orice drepturi. Păturile subțiri de „moșneni”, pe care forțele reacționare au încercat să le ridice împotriva revoluției, agitînd spectrul „comunismului”, nu formau nici ele un punct de sprijin al vechiului regim, iar printre conducătorii revoluției vedem o serie de elemente recrutate tocmai dintre acești moșneni.

În masa iobagă existau mari potențe revoluționare. Dar guvernul provizoriu a făcut totul ca țărănimea să nu fie atrasă, în mod efectiv și ca element combativ, în mișcarea începută. Acolo unde țărani încercau să se descătușeze prin propriile lor mijloace de obligațiile iobăgiste intervenea — așa cum am văzut — pentru a-i dezarma. Astfel, în cursul revoluției, masele orășenești au rămas izolate de cele țărănești.

Atragerea țărănimii însă în revoluție, legarea propriei soarte de această revoluție prin împrumut, prin eliberarea ei de orice sarcini iobăgiste, prin transformarea ei în element constitutiv, organic, al noului regim proclamat la 1848 — aceasta era una din primele condiții care putea garanta succesul mișcării insurecționare.

Marea boierime a văzut primejdia mult mai just decît revoluționarii și și-a dat seama de importanța acestui fapt pentru propria ei mișcare. Astfel, într-un memoriu adresat Porții, prin care marii boieri cereau sprijin și intervenție armată, recunoscînd caracterul popular al revoluției, scriau „nici o opoziție serioasă nu s-a format și nici o voce nu se face auzită”, iar din pricină că țărani încep să se deprindă cu noile stări de lucruri va fi mult mai greu să fie desființate în urmă, „cînd se vor lăți printre țărani”⁸⁵.

„Lățirea printre țărani” — tocmai ce inspira îngrijorarea marii boierime — a fost sistematic împiedicată de înșiși oamenii revoluției.

Cu totul altfel se petreceau lucrurile în apropierea imediată a granițelor Principatului. În Austria, „țărani erau cu totul și foarte apriți ocupați să desființeze feudalismul în cele mai mici urme... Parlamentul austriac nu a putut face altceva decît să întărească pașii pe care țărani i-au și făcut... Iar dacă Austria este din nou liniștită și chiar puternică, este pentru că țărănimea a tras cîștiguri din revoluție și că nimeni nu s-a atins de ele”⁸⁶.

Exemplul austriac i-a dictat lui Bălcescu următoarele juste observații : „În loc ca (guvernul provizoriu) să proclame curajos, cum ar fi trebuit să facă și după exemplul guvernului austriac, abolirea tuturor drepturilor feudale, care constituiau renta regulamentară, rezervînd chestia îndemnizației Constituantei, tatonă și ezită...”⁸⁷.

De ce nu s-a mișcat țărănimea singură ? De ce n-a luat ea inițiativa, o inițiativă care întirzia să vină de sus, trecînd astfel în miinile ei conducerea propriei eliberări ?

Analizînd mai departe răscoalele țărănești din 1907, vom arăta pentru ce țărănimea singură nu poate avea asemenea inițiative. De altfel, în toate revoluțiile burgheze democratice, ea a fost un aliat și nu un conducător al mișcărilor. Dar aceasta nu-i micșora întru nimic valoarea ei, ca forță revoluționară. Cu atît mai mult în Principatele Române, unde avea un lung trecut de lupte, de îndrîjită opunere — nu o singură dată cu arma în mînă — împotriva dușmanului ei de clasă : marea boierime.

Totuși, pentru toate aceste temeiuri, conducătorii revoluției pașoptiste n-au putut veni din rîndurile ei.

⁸⁵ Anul 1848 în Principatele Române, III, p. 385

⁸⁶ Engels, Op. cit., p. 44.

⁸⁷ Bălcescu, *Question*, în *Opere* II, p. 67.

Sfârșitul revoluției pașoptiste

De la începutul ei, revoluția munteană a fost amenințată de forțe armate străine, de invazie.

Apărarea revoluției prin propriile ei mijloace s-a pus deci din prima zi în fața conducătorilor pașoptiști. Dar și în această chestiune a prevalat punctul de vedere oportunist al lui Eliade, care era de la început pentru cultivarea celor mai bune relații cu Poarta.

Adversitățile externe de care se lovea mișcarea revoluționară ar fi trebuit, dimpotrivă, să galvanizeze spiritele și să le întărească.

Marx, analizând revoluția franceză de la 1848, observa că acolo lipseau adversarii externi, „deci nici o mare complicitate, care să înflăcăreze puterile ei de acțiune, să grăbească procesul revoluției și să împingă înaintea guvernului provizoriu sau să-l poată arunca peste bord”⁸⁸. Prezența acestor dușmani externi în revoluția munteană n-a schimbat cursul ei.

Exista însă de la început o prea mare disproporție între forțele invadatoare și cele pe care le putea mobiliza revoluția. Și recurgând la arme, organizând o rezistență armată, totuși până la urmă revoluția, desigur ar fi fost înfrântă. Dar cele scrise de Engels relativ la rezistența Berlinului față de trupele monarhiei se aplică și în cazul nostru: „Este adevărat că dacă Adunarea (Națională) și poporul ar fi opus rezistență, este posibil să fi fost înfrinți... Dar acesta nu era un motiv să depună armele, pur și simplu. O înfrângere după o luptă îndârjită este o realitate de importanță revoluționară tot atât de mare ca și o victorie ușor câștigată”⁸⁹. În rindurile pașoptiștilor, Bălcescu a cerut de la început pregătirea unei asemenea rezistențe armate. Dar el a rămas izolat și sfaturile lui n-au găsit cuvenita ascultare.

La mijlocul lunii septembrie, trupele turcești cantonate în jurul Bucureștilor provoacă ciocnirea din Dealul Spirii. Locotenența domnească fu răsturnată, iar împotriva conducătorilor mișcării începe o prigoană sălbatică. Cei arestați sînt grav maltratați, cei mai mulți sînt surghiuniți, unii parvin să ia drumul exilului.

Deși în Oltenia, Magheru formase o armată de 20 000 de oameni, instruiți în vederea unei eventuale intervenții străine, el își dizolvă armata, după îndemnul venit din partea guvernului, fără să fi încercat măcar o rezistență cît de slabă, fără să fi tras un singur foc de pușcă.

Această măsură capitulară fu ultimul act al guvernului provizoriu. Pînă în ultima zi a revoluției însă, masele bucureștene — spre deosebire de conducători — o apărare cu tot devotamentul. Iată cum descrie Locusteanu scena intrării trupelor turcești în București: „Plebea trimisă de tulburători era adunată dincolo de cordonul turcesc incît forma un zid”. La ordinul dat de comandantul trupelor ca totuși să se înalteze, „plebea care cuprinsese drumul nu lăsase pe turci ca să tragă, amenințîndu-i că numai peste cadavrele lor vor trece”. Turcii șarjează atunci mulțimea neînarmată și numai astfel își fac drum în Capitală⁹⁰. Fără conducători, fără arme, singură, populația bucureșteană schiță un gest de rezistență eroică. În condițiile date, jertfa ei nu putea fi decît fără rezultat pentru mersul evenimentelor.

Și țărănimea? „Oamenii din armata lui Magheru cereau cu mare glas răzbunarea țării și conducerea contra năvălitorilor”⁹¹. Iar la hotarul Principatului, în ținutul Rîmnicului, țăranii ieșiră într-o impresionantă demonstrație împotriva armatelor străine. Dar, și aici, țăranii nefiind armați, rezistența fu ușor înlăturată.

Tara Românească fu ocupată militărește.

Ultimul capitol urma să-l încheie marea boierime. „Armatele, mai ales ale suzeranilor, ocupînd Muntenia, dovedeau de îndată îngrijirea cea mai părintească, prin jafurile și cruzimile cele mai neomenoase” — scrie Xenopol⁹². Ne-maipomenitele cruzimi ale turcilor nu împiedică pe marii boieri, a doua zi după ce preluară puterea prin forța armatelor de ocupație, să trimită coman-

⁸⁸ K. Marx, *Die Klassenkämpfe in Frankreich*, p. 33.

⁸⁹ Engels, *Op. cit.*, p. 94—95.

⁹⁰ C. I. Filitti, *Amintirile*, p. 167.

⁹¹ Xenopol, *Op. cit.*, XII, p. 95.

⁹² *Ibidem*, p. 96.

dantului turc o scrisoare, în care-i mulțumesc în chip slugarnic „pentru restatornicirea liniștii, ocrotind țara sub mîntuitorul lui acoperămînt și întorcînd o părintească îngrijire asupra suferințelor ce o apăsau...”

★

Ajunși la sfîrșitul revoluției pașoptiste — cu ideile, faptele și oamenii ei — s-ar părea că în sarcina acestora din urmă — a celor care au condus-o — apasă, în mod grav, condamnarea istorică a înfrîngerii ei și mai ales a felului în care a fost înfrîntă.

Chiar din rîndurile pașoptiștilor s-au auzit grave critici și învinuiri aduse acelor care erau socotiți că poartă răspunderea prăbușirii revoluției.

Așa ar fi dacă în adevăr oamenii ar face istoria.

Calitățile personale ale conducătorilor unor mișcări revoluționare pot trage în cumpănă la un moment dat, în luarea unei hotărîri, în adoptarea unei atitudini, în impunerea unui punct de vedere. Dar tocmai în marile crize revoluționare prin care trece un popor, nu însușirile personale ale acelor care se găsesc la un moment dat în fruntea maselor sînt determinante.

Cercetînd cauzele care au dus la înfrîngerea revoluției în Germania, Engels scrie : „Acele cauze nu trebuie căutate în întîmplătoarele tendințe, talente, greșeli, rătăcirii sau trădări ale unor conducători, ci în starea generală socială și în condițiile de viață ale fiecărei națiuni, atinse de sguduire”⁸².

Observația își păstrează întreaga valabilitate și pentru revoluția pașoptistă din Principatele Române.

⁸² Engels, *Op. cit.*, p. 2.

1848 în tradițiile mișcării socialiste din România

VASILE NICULAE,
MARIN FLORESCU

Moment de excepțională însemnătate în trecutul nostru istoric, revoluția de la 1848 a rămas vie în tradițiile și conștiința poporului român. În repetate rânduri, clasele și păturile sociale și-au definit atitudinea față de această revoluție, apreciind rolul ei în dezvoltarea României moderne.

Studiul trecutului de luptă al poporului, în vederea unei mai bune înțelegeri a prezentului și, în același timp, a preluării și dezvoltării, potrivit condițiilor istorice date, a tezaurului de idei cucerit în această luptă, a constituit o preocupare permanentă a mișcării socialiste din România. Încă de la începuturile afirmării sale pe arena țării, mișcarea socialistă și-a expus poziția atît față de marile probleme care frământau viața social-economică și politică a României în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea — problema agrară, desăvîrșirea unității naționale a poporului român, dobîndirea drepturilor și libertăților politice etc. —, cît și față de cele mai însemnate evenimente din istoria poporului nostru. Socialiștii au apreciat, de pe pozițiile înaintate ale proletariatului revoluționar, locul marilor noștri domnitori în lupta pentru apărarea țării și a poporului, eroismul pandurilor lui Tudor Vladimirescu, entuziasmul și hotărîrea tinerimii revoluționare de la 1848, ca și jertfele generațiilor de patrioți care au luptat pentru înfăptuirea actului istoric al Unirii Principatelor și pentru cucerirea independenței de stat a României.

Analizînd revoluția de la 1848, socialiștii au reliefat îndeosebi rolul acesteia în răsturnarea orînduirii feudale și în instaurarea orînduirii burgheze. Ei au scos în evidență caracterul burghezo-democrat al revoluției, determinat atît de sarcina care-i stătea în față — desființarea relațiilor de producție feudale și înlocuirea lor cu cele capitaliste —, de clasa căreia i-a revenit rolul de hegemon, cît și de includerea în programele sale a unor revendicări ale maselor populare țărănești și orășenești și de participarea activă a acestora în desfășurarea evenimentelor istorice ale anului 1848.

În activitatea lor practică, socialiștii au preluat obiectivele democratice înscrise în programele generației pașoptiste, le-au adaptat progra-

melor socialiste, dezvoltându-le mai puțin în direcția burgheză și mai mult în cea democratică¹.

Militanți de frunte ai mișcării socialiste și muncitorești, între care C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, I. Nădejde, V. Gh. Morțun, Șt. Petică și alții, ca și presa socialistă, au relevat însemnătatea luptelor revoluționare de la 1848 pentru destinele poporului român și au folosit diferite prilejuri pentru a omagia într-un cadru larg mărețul eveniment istoric.

În 1885, cu ocazia morții lui C. A. Rosetti, unul dintre fruntașii revoluției, socialiștii au pus în lumină atât activitatea ilustrului democrat și om de stat progresist cât și a întregii generații pașoptiste. La înmormântarea lui C. A. Rosetti a participat o delegație socialistă din partea Cercului de studii sociale „Drepturile omului” din București și a redacției cotidianului cu același nume, „avînd în cap steagul roșu al cercului”, purtat de C. C. Bacalbașa și desfășurat pentru prima dată într-o ceremonie publică². La cererea familiei Rosetti, sicriul a fost transportat pe umeri pînă la criptă de redactorii „Drepturilor omului”.

Trei ani mai tîrziu, în 1888, cu prilejul celei de-a 40-a aniversări a revoluției, gazetele cercurilor muncitorești au publicat articole în care erau evocate evenimentele revoluționare ale anului 1848³.

La semicentenarul revoluției, socialiștii au propus ca în ziua serbării, programată în dealul Filaretului (11 iunie 1898), toate fabricile, atelierele și stabilimentele să fie închise, astfel ca „întreaga populație a capitalei, dacă se poate, să se pătrundă de mărețele idealuri ale celor de la '48, să ia parte la întruniri” și la manifestațiile organizate⁴.

Cu acest prilej, „Lumea nouă”, organul central al P.S.D.M.R., a publicat un ciclu de articole despre desfășurarea revoluției în cele trei țări române extrase din opera lui A. D. Xenopol, spre o mai veridică și mai deplină informare a clasei muncitoare asupra evenimentelor revoluționare din 1848. În numărul său din 12 iunie 1898, cotidianul socialist a acordat un spațiu larg comentariilor pe marginea serbării de la Filaret. Pe prima pagină a ziarului a apărut reproducerea unei gravuri înfățișînd episodul simbolic al arderii Arhondologiei și Regulamentului organic, „condica nobilimii și cel mai crîncen instrument de despoiere a țărănilor”⁵. În același număr, „Lumea nouă” a rezervat o pagină întreagă portretelor fruntașilor revoluției — N. Bălcescu, C. A. Rosetti, I. Brătianu, I. Eliade Rădulescu, A. G. Golescu, I. Ghica, Radu Șapcă etc. —, însoțite de scurte caracterizări ale activității lor în timpul revoluției și după înăbușirea acesteia.

★

În primul plan al analizei revoluției de la 1848, socialiștii români au situat obiectivele majore ale acesteia. Ei au apreciat în mod consecvent revoluția — atât sub raport social cât și național — ca un produs al condițiilor interne, ca un fenomen generat de ascuțirea tot mai accen-

¹ El. Georgescu, *Revendicări general-democratice în programele mișcării socialiste din România (1880—1914)*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, anul XIII, nr. 4/1967, p. 119—129.

² „Drepturile omului”, anul I, nr. 57, din 11 aprilie 1885.

³ „Muncitorul”, anul I, nr. 51, din 18 septembrie 1888.

⁴ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1164, din 6 iunie 1898.

⁵ *Ibid.*

tuată a contradicțiilor dintre relațiile de producție feudale învechite și forțele de producție în plin avânt, dar care s-a manifestat în contextul general european, caracterizat la 1848 prin cuprinderea în valul revoluționar a aproape întregii Europe. În coloanele „Besarabiei“ se remarcă faptul că revoluția a proclamat drepturi și libertăți egale pentru întreg poporul, în numele „cauzei sfinte a democratismului adevărat“, și a dat națiunii „cîțiva democrați adevărați, oameni care au făcut pentru popor tot ce era în puterile lor“⁶. Iar gruparea studenților socialiști din jurul „Daciei viitoare“ era unanimă în a considera că spiritul revoluționar al generației pașoptiste „a profitat țării, grăbind progresul“⁷.

Pe măsura dezvoltării mișcării socialiste, sfera înțelegerii sensurilor profunde ale revoluției s-a lărgit. O analiză multilaterală a semnificației și importanței evenimentelor de la 1848 în istoria poporului român a făcut C. Dobrogeanu-Gherea, figură proeminentă a mișcării noastre socialiste și muncitorești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea. În lucrarea *Ce vor socialiștii români?*, care a fixat programul mișcării socialiste din România, Gherea a desprins urmările social-economice și politice ale revoluției pentru dezvoltarea țării în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Revoluției române de la 1848, arăta Gherea, „ii datorăm instituțiile liberale și desființarea clăcii“, pentru că, „deși împroprietărirea s-a făcut tocmai în 1864, totuși ea este urmarea mișcării de la 1848“⁸.

Cu mai multă claritate sînt expuse și analizate obiectivele revoluției în studiul *Miscarea literară și științifică*, publicat de Gherea la 1893. El configurează într-un tot unitar atît aspectul social al revoluției — „lupta pentru doborîrea unei întocmiri sociale și înlocuirea ei prin alta“⁹ —, cît și aspectul național — „lupta pentru ridicarea, pentru redeschimbarea și liberarea națională“¹⁰.

În septembrie 1888, gazeta socialistă „Muncitorul“ scria că luptătorii pașoptiști „au gîndit să facă reforme necesare ca să îmbunătățească starea țăranilor“¹¹. Libertățile politice date ulterior țării, remarcă același ziar, „deși făcute în interesul burgheziei, vor servi și muncitorilor“, liberei dezvoltări a mișcării socialiste. Aceste reforme sînt urmarea directă a luptei și jertfelor generației pașoptiste. „Au luptat mult, au muncit mult, chiar au suferit mult, pînă să-și atingă ținta — se sublinia în articolul *Partidele politice în România* — dar în cele din urmă au ieșit biruitori, și chiar ei, nu copiii lor, au cules rodul muncii lor“¹². „Lumea nouă“ din 27 mai 1898 arăta, la rîndul său, că revoluția a reprezentat „pentru noi românii, începutul activității de emancipare națională și libertate politică“, iar la 6 iunie 1898 Ion Nădejde relua această idee, aprofundîndu-i semnificația: „Noi serbăm revoluția democratică și socială, aceea care a vrut desființarea clăcii, desființarea pretinsului drept al boierilor asupra pămîntului cultivat de țărani, desființarea nedreptelor deosebiri de drepturi după naștere și după religie, deci răsturnarea nobi-

⁶ „Besarabia“, anul I, nr. 9, din 28 octombrie 1879.

⁷ „Dacia viitoare“, anul I, nr. 9, din 1 iunie 1883, p. 132.

⁸ C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români?*, Iași, 1886, p. 75.

⁹ „Literatură și știință“, vol. I, 1893, p. 6—7.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ „Muncitorul“, anul I, nr. 51, din 18 septembrie 1888.

¹² *Ibid.*

limii. Serbăm acea revoluție care a voit votul universal și deci prefacerea milioanelor de muncitori obișnuiți în cetățeni care să conducă treburile țării”¹³.

În caracterizarea activității revoluționarilor români de la 1848, socialiștii au reliefat îndeosebi ideile de natură socială promovate de aceștia ca bază pentru reformele înscrise în programele revoluției. Nicolaie Bălcescu era apreciat în mod deosebit pentru faptul că s-a situat în rîndul celor mai fervenți susținători ai introducerii în Proclamația de la Islaz a articolului 13 — emanciparea clăcașilor și împrăștierea lor. Bălcescu, scrie „Lumea nouă”, dovedește că „a înțeles importanța acestei revoluții din punctul de vedere al îmbunătățirii stării generale a poporului român”¹⁴. C. A. Rosetti era considerat de socialiști unul dintre democrații burghezi care poseda „toate marile idei umanitare ale revoluționarilor de la 1848 și iubind cu tărie poporul în zdrențe”¹⁵. Se remarcă, de asemenea, că C. A. Rosetti a facilitat, prin activitatea sa, afirmarea și răspîndirea ideilor socialiste, avînd convingerea fermă că viitorul aparține socialismului¹⁶. Într-o scrisoare adresată unui prieten, din care „Lumea nouă” reproduce un fragment, Rosetti se exprima astfel: „Nu ai și tu, ca și mine, credința că, mine, poimîine, poate, socialismul o să triumfe?”¹⁷. Chiar dacă, în concepția lui, socialismul apărea într-o viziune utopică, activitatea pe care a depus-o în direcția îmbunătățirii situației muncitorilor este meritorie și a fost menționată ca atare¹⁸.

Socialiștii au evocat, de asemenea, ideile sociale promovate de Mihail Kogălniceanu, cea mai reprezentativă figură a generației de revoluționari moldoveni. „Lumea nouă” scria în iunie 1898 că „marele om de stat din Moldova a jucat (în revoluție — *n.n.*) un rol foarte însemnat și lui i se datoresc o mulțime de acte democratice”¹⁹.

Dintre revoluționarii români transilvăneni, cu deosebire a reținut atenția socialiștilor Avram Iancu, pe care gazeta socialistă „Adevărul” îl considera drept unul dintre „marii revoluționari, care și-au jertfit viața pentru libertatea poporului”²⁰.

Pe planul aspirațiilor de unitate și independență națională, socialiștii au privit revoluția ca etapă a unui proces complex care-și are rădăcinile în mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu: ea continuă și se materializează parțial în Unirea Principatelor din 1859 și în cîștigarea independenței de stat la 1877, încheindu-se în 1918, odată cu realizarea deplinei unități naționale a poporului român. Încă la 1879, membrii Cercului socialist din Iași, în rîndurile căruia activau: frații Nădejde, dr. Russel, C. Dobrogeanu-Gherea, Sofia Nădejde și alții, apreciau că revoluția română de la 1848 reprezintă o etapă importantă și în lupta pentru emanciparea națională a poporului român²¹. Cîțiva ani mai

¹³ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 164, din 6 iunie 1898.

¹⁴ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 169, din 12 iunie 1898.

¹⁵ „Drepturile omului”, anul I, nr. 56, din 10 aprilie 1885.

¹⁶ „Munca”, anul II, nr. 8, din 2 aprilie 1892 și anul IV, nr. 7, din 10 aprilie 1894.

¹⁷ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 169, din 12 iunie 1898.

¹⁸ V. Netea, C. A. Rosetti, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, anul XIII, nr. 6/1967, p. 136—140.

¹⁹ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 177, din 21 iunie 1898.

²⁰ „Adevărul”, anul XI, nr. 44, din 31 octombrie 1913.

²¹ „Besarabia”, anul I, nr. 9, din 28 octombrie 1879.

tirziu, în 1883, studenții socialiști grupați în jurul revistei „Dacia viitoare” relevau, în aceeași idee, „sentimentul patriotic și al naționalității”²² de care era animată tinerimea română în timpul revoluției, sentiment „atît de viu în 1848 și care a dat fructe atît de precise în 1859”²³.

În aceeași perioadă, la București, membrii Cercului de studii sociale „Drepturile omului” remarcă existența unei filiații directe între revoluția de la 1848 și mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu, remarcă făcută la timpul său de Nicolaie Bălcescu. „Generațiunea de la 1821 — scria ziarul „Drepturile omului” — avea de scop regenerarea națională a țării și ea a reușit prin aducerea lui 1848”²⁴. Nu întîmplător socialiștii defineau momentele 1821 și 1848 ca laturi ale unei direcții unice de luptă, scoțînd în evidență atît comunitatea de idealuri cît și patriotismul de care erau animate masele. În această ordine de idei, C. Mille afirma la 1889 că „aceste generațiuni au întreprins lupte uriașe, le-au susținut cu multă căldură și prin sacrificii și stăruințe mari au reușit de a aduce la îndeplinire o parte cel puțin din idealul lor”²⁵.

Reluînd una dintre observațiile lui Bălcescu, C. Dobrogeanu-Gherea scria, la rîndul său, în *Tactica liberală*, că problema luptei pentru unitate națională și mai tirziu pentru independență națională a constituit „ideea dominantă în jurul căreia se grupează revoluționarii”²⁶. De altfel, unul dintre meritele esențiale atribuite, pe bună dreptate, de socialiști lui Bălcescu a fost acela de a fi întrevăzut posibilitatea realizării unității naționale a poporului român și, ulterior, a cuceririi independenței de stat²⁷. Pentru Bălcescu, Rosetti, Brătianu și alți revoluționari pașoptiști, spunea Șt. Petică în 1898, „revoluția, pe lîngă caracterul ei democratic și social, avea unul și mai de seamă : aducerea unității și a neatîrnării naționale”²⁸.

Trebuie remarcat, totodată, că socialiștii au privit revoluția din cele trei țări române ca un tot unitar. Ei au relevat unitatea și comunitatea țărilor și a idealurilor revoluționarilor pașoptiști, așa cum rezultă ele mai ales din documentele cu caracter programatic care au călăuzit revoluția. În ciclul de articole publicate de „Lumea nouă” la 1898, desfășurarea revoluției este prezentată unitar și cronologic, începînd cu Moldova, unde „a izbucnit pentru întia oară flacăra deșteptării naționale și sociale, pe orizontul întunecos al robiei de pînă atunci”²⁹, continuînd cu Transilvania³⁰ și sfîrșind cu Țara Românească³¹.

În același cadru, socialiștii au evocat figura lui Mihai Viteazul, domnitorul care a realizat pentru întia oară unitatea românilor din cele trei țări române. „Lumea nouă” seria că Nicolaie Bălcescu, în a sa *Istorie a românilor supt Mihai Viteazul*, „a dezgropat din noianul vremurilor și

²² „Dacia viitoare”, anul I, nr. 4, din 15 martie 1883, p. 55.

²³ *Ibid.*

²⁴ „Drepturile omului”, anul I, seria a II-a, nr. 130, din 12 februarie 1889.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ „Critica socială”, anul I, nr. 9, septembrie—octombrie 1892, p. 348.

²⁷ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 169, din 12 iunie 1898.

²⁸ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 170, din 13 iunie 1898.

²⁹ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 116, din 5 aprilie 1898.

³⁰ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 136, din 2 mai 1898.

³¹ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 166, din 9 iunie 1898.

al legendelor icoana măreață a lui Mihai Viteazul și a dat-o generațiilor moderne ca pe o pildă de acțiune și energie“³².

Exprimind legătura permanentă care a existat între revoluționarii din cele trei țări române în timpul revoluției și după înăbușirea acesteia, socialiștii au reliefat faptul că „Transilvania a contribuit mult, prin oamenii săi, la revoluția de la 1848“³³. „Lumea nouă“ sublinia rolul lui Ion Maiorescu, care, „venit din Transilvania, ajută foarte mult mișcarea din Țară“. „Din Craiova — nota același ziar la 12 iunie 1898 — dinsul nu numai că sfătuia pe tineri, dar și punea în cunoștință pe revoluționarii de peste graniță de cele ce se petreceau aici. Guvernul revoluționar, cînd numi agenți români în străinătate, trimise pe Ion Maiorescu la Dieta din Frankfurt“³⁴.

În directă legătură cu aspectul național al revoluției române de la 1848 se găsesc încercările unora dintre revoluționarii români de a stabili legături cu revoluționarii unguri în vederea organizării luptei comune împotriva intervenției contrarevoluționare externe. Socialiștii au apreciat pozitiv aceste încercări mai întii prin revista „Contemporanul“, care, în articolul *Iridenta română*, sublinia că, în timpul desfășurării evenimentelor de la 1848, „revoluționarii români din Principatele Dunărene tratau cu revoluționarii unguri, spre a se înțelege și a lucra în comun pentru izbînda libertății“. Dacă nu s-a putut ajunge la o înțelegere în momentul oportun, afirma „Contemporanul“, una dintre cauze, poate cea mai importantă dintre ele, este „vinovăția revoluționarilor unguri, care țineau morțiș la maghiarizarea românilor“³⁵.

În 1892 C. Dobrogeanu-Gherea nota în articolul *Tactica liberală*, că „partea cea mai inteligentă în revoluție, ca Bălcescu și alții, își pun toate puterile de a stabili o înțelegere între români și unguri, ca să lupte alături împotriva Rusiei“³⁶. El își exprima regretul, ca și Bălcescu odinioară, că realizarea înțelegerii a fost tergiversată pînă cînd a devenit tardivă.

Socialiștii români au scos în evidență și o altă dominantă a revoluției române de la 1848 — prezența și rolul maselor țărănești și orășenești în desfășurarea evenimentelor revoluționare. „Ideile care-i însuflețeau (pe revoluționarii pașoptiști — *n.n.*) — remarcă „Lumea nouă“ la 27 mai 1898 — aveau darul să pasioneze pe tot ce fusese rob și împilat. Țăranii, de veacuri înjugați la greul jug al muncii și al mizeriei, alergau din toate părțile, ademeniți de frazele calde ale luptătorilor“³⁷. La Islaz, Eliade citi proclamația „în mijlocul unei adunări compusă din țărani, avînd în fruntea lor pe preoții și dascălii satelor“, iar, „în tot drumul lor de la Islaz pînă la Craiova, revoluționarii fură însoțiți de numeroase gloate de țărani și întîmpinați pretutindeni cu flori și binecuvîntări“.

Analizînd rădăcinile adînci ale revoltei maselor țărănești, care au determinat atașamentul lor față de cauza revoluției, Șt. Petică scria la 13 iunie 1898 : „Pentru țărani, revoluția de acum cincizeci de ani s-a

³² „Lumea nouă“, anul IV, nr. 1 169, din 12 iunie 1898.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ „Contemporanul“, nr. 12, aprilie 1891, p. 543.

³⁶ „Critica socială“, anul I, nr. 9, septembrie-octombrie 1892, p. 349.

³⁷ „Lumea nouă“, anul IV, nr. 1 166, din 9 iunie 1898.

înfățișat totdeauna ca o revoluție pusă pe baze curat sociale. Dacă sătenii au sprijinit această mișcare, a fost numai pentru că le apărea ca singura în stare de a aduce la îndeplinire dezrobirea lor economică, sau măcar îmbunătățirea soartei lor“³⁸.

Socialiștii au evidențiat, de asemenea, rolul jucat în revoluție de o serie de intelectuali proveniți din rîndurile preoților și învățătorilor. Între aceștia, la loc de frunte se situează preotul Radu Șapcă, membru în guvernul provizoriu de la 11 iunie 1848. Prezentînd personalitatea acestuia, gazeta socialistă „Drepturile țaranului“ arăta că el face parte din acea categorie de „oameni de inimă“ care pe tot parcursul revoluției „au ținut partea celor nedreptățiți și apăsați“³⁹. La rîndul său, cotidianul socialist „Lumea nouă“ remarcă ardoarea cu care a pledat Radu Șapcă la adunarea de la Islaz în favoarea țărănimii, ale cărei aspirații și nevoi le cunoștea bine. „A luat parte la proclamarea revoluției de la Islaz — scria „Lumea nouă“ — unde a zădărit în culori foarte vii suferințele țăranilor. În numele sătenilor, a cerut să se dea muncitorilor de pămînt o părticică de loc de arat, ca nu tocmai ei, care duc toate greutățile țării, să fie străini și nemernici pe propria lor moșie“⁴⁰.

Dar, pentru prima dată în literatura noastră socialistă, ideea împlinirii năzuințelor generației pașoptiste cu cele ale maselor populare apare clar exprimată în scrierile lui C. Dobrogeanu-Gherea. În esență, Gherea a demonstrat că atît în timpul revoluției cît și în deceniile imediat următoare, în lupta pentru realizarea unor reforme cu caracter liberal, tendințele luptătorilor de la 1848 se identificau în mare măsură cu cele ale maselor populare. De aceea, ei au fost sprijiniți de popor în toate acțiunile întreprinse. „Cînd în urmă, partida liberală a lucrat pentru întărirea libertăților politice — arăta Gherea în 1886 — avea cu dînsa mai toată nația, ale cărei interese, în adevăr, erau în cîtva aceleași“⁴¹. Iar mai tîrziu, cînd au „lucrat pentru neatîrnarea țării“, bătrîinii liberali din generația pașoptistă au avut alături de ei masele largi ale poporului⁴².

Socialiștii au definit aportul maselor țărănești și orășenești la revoluția română de la 1848 de pe pozițiile înaintate ale proletariatului revoluționar. Fără a minimaliza rolul fruntașilor revoluției române, „care prin jertfa, prin stăruința și energia lor, au izbutit să schimbe în parte fața și soarta acestei țări“⁴³, socialiștii au demonstrat că atașamentul maselor populare la cauza revoluției a reprezentat elementul care a impus atît radicalizarea revendicărilor cuprinse în programele revoluției cît și intensificarea eforturilor pentru aplicarea practică a prevederilor cu caracter programatic formulate de conducătorii revoluției. De aici decurge concluzia de mare însemnătate pentru mișcarea socialistă din România cu privire la ponderea care trebuie s-o reprezinte în activitatea sa munca de propagandă și de răspîndire a ideilor socialiste în rîndul maselor largi, în scopul atragerii lor la mișcarea organizată a proletariatului.

Un aspect deosebit de important, evidențiat de către socialiști în mai toate materialele consacrate revoluției de la 1848 este cel al descen-

³⁸ „Lumea nouă“, anul IV, nr. 1 170, din 13 iunie 1898.

³⁹ „Drepturile țaranului“, anul I, nr. 1, din 1 iulie 1899.

⁴⁰ „Lumea nouă“, anul IV, nr. 1 169, din 12 iunie 1898.

⁴¹ „Revista socială“, anul II, nr. 1, noiembrie 1886, p. 12.

⁴² *Ibidem*, p. 16.

⁴³ V. Gh. Morțun, *Al V-lea răspuns la mesagiu*, București, 1897, p. 34.

denței directe a mișcării socialiste din țara noastră din cea de la 1848. Preluarea celor mai înaintate idei ale generației pașoptiste și continuarea lor pe o treaptă superioară au constituit pentru mișcarea socialistă unul dintre argumentele prin care își fundamenta legitimitatea luptei sale, girul prețios al obiectivelor programatice pe care și le propunea.

Încă din 1879, în coloanele uneia dintre primele gazete socialiste se sublinia că moștenirea ideilor și faptelor generației de la 1848 reprezintă pentru socialiștii români un motiv de legitimă cinste și mândrie, care în același timp incumba o grea sarcină. „Fericită e acea națiune — scria în acest sens gazeta „*Besarabia*“ la 28 octombrie 1879 — a căreia generațiune nouă, inteligentă, în asemenea momente de trecere, se arată demnă de a-și lua sarcina de la părinți, a căreia tinerime a păstrat curată inima sa pentru a putea înțelege faza nouă a dezvoltării idealului secular al poporului și care se simte destul de puternică, pentru a sta în fruntea lui, a reprezenta și apăra interesele acestuia”⁴⁴. În numeroase alte materiale este subliniată ideea că socialiștii „se consideră singurii și adevărații urmași ai revoluționarilor de la 1848”⁴⁵. În acest sens, ei declarau : „Sintem, ca în toate concepțiile noastre, evoluționiști și ne considerăm ca moștenitorii direcți și unici ai spiritelor entuziaste care au dat naștere revoluției de acum cincizeci de ani”⁴⁶.

Tradițiile de luptă ale revoluționarilor au fost preluate de către mișcarea socialistă nu în mod mecanic, ideile pașoptiste fiind trecute prin filtrul analizei științifice, în lumina condițiilor concret istorice în care își desfășurau activitatea socialiștii. „Numai preluând pilda vieții generației de la 1848, apropiindu-ne ideile timpului nostru — se scria în gazeta „*Mișcarea socială*“ —, precum dinșii și-au apropiat ideile timpului lor, cătind către nevoile de acum, precum dinșii au căutat către nevoile de atunci, numai așa ne facem vrednici urmași ai lor, numai așa îi cinstim cu adevărat”⁴⁷.

În aceeași idee, ziarul „*Drepturile omului*“ se făcea ecoul hotărârii socialiștilor de a dezvolta idealurile generației pașoptiste pe temeiul socialismului : „Noi, socialiștii, vom lupta a duce mai departe opera începută de Rosetti și ceilalți revoluționari pașoptiști dindu-i însă în același timp de bază ideile științifice moderne care constituie socialismul”⁴⁸.

Conștienți de memirea lor, ca adevărați continuatori ai idealurilor revoluționare, în articolul *Serbarea revoluțiunii*, apărut în „*Lumea nouă*“ din 27 mai 1898, socialiștii puneau în evidență sarcinile care le reveneau în această direcție : „Luptătorilor de sub steagul roșu de astăzi le cade datoria de a aduce la îndeplinire reformele făgăduite de idealistii de odinioară. Arma căzută din mînile acelora, va fi ridicată de aceștia și mînuită cu vrednicie pînă cînd cuvintele care străluceau în aureola de acum cincizeci de ani vor deveni fapte”⁴⁹.

Cinstind memoria generației de la 1848, „care a luptat atît de mult pentru ridicarea politică a țării și care a pregătit terenul pentru refor-

⁴⁴ „*Besarabia*“, anul I, nr. 9, din 28 octombrie 1879.

⁴⁵ „*Lumea nouă*“, anul IV, nr. 1156, din 27 mai 1898.

⁴⁶ „*Lumea nouă*“, anul IV, nr. 1163, din 5 iunie 1898.

⁴⁷ „*Mișcarea socială*“, anul I, nr. 12, din 4 mai 1897.

⁴⁸ „*Drepturile omului*“, anul I, nr. 56, din 10 aprilie 1885.

⁴⁹ „*Lumea nouă*“, anul IV, nr. 1156, din 27 mai 1898.

mele sociale cerute de noi", socialiștii arătau că lor le revine nobila datorie „de a duce lupta pentru ideile moderne, luptă care va fi încununată de succes”⁵⁰. Necesitatea includerii în programele mișcării socialiste a revendicărilor pentru care au luptat revoluționarii de la 1848 a fost formulată de Anton Bacalbașa în termenii următori: „Programul de la 1848 cuprindea puncte pe care noi, revoluționarii de la 1891, le revendicăm încă”. El conchidea, în final, că „viitorul patruzeci și opt va fi al poporului muncitor”⁵¹.

Făcînd o paralelă între concepțiile și năzuințele celor mai reprezentativi luptători ai pleiadei de la 1848 și obiectivele luptei socialiștilor, Constantin Mille, într-un articol omagial consacrat lui C.A. Rosetti, scria: „Voia propășirea în nesfîrșit. și noi o voim iarăși. Voia fericirea țaranului, și acesta este unul din punctele programei noastre. Voia lupta prin știință și din cartea științei luăm noi puterea de a lupta contra puterilor lumii. Era mai presus de toate cîstit, și cîntea este arma cu care luptăm”⁵².

C. Dobrogeanu-Gherea, ocupîndu-se, la rîndul său, de diferența dintre condițiile istorice în care s-a desfășurat revoluția de la 1848 și realitățile care vor sta la baza revoluției ce se va înlăptui de popor, sub conducerea proletariatului, desprindea obiectivele fundamentale ale revoluției viitoare. „Revoluția de la 1848 — sublinia Gherea — a stricat formele vechi în folosul unei singure clase, în al burgheziei; viitoarea revoluție va desființa domnia de clasă, va face pe toți oamenii societății deopotrivă”⁵³. În ceea ce privește forma de proprietate care va sta la baza societății viitoare, spre deosebire de cea statornicită de revoluția de la 1848, Gherea spunea: „Proprietatea lor, cu care au înlocuit pe cea iobăgistă, este apropierea muncii mulțimii de către cițiva inși, proprietatea noastră, care va înlocui pe a lor, va fi stăpînirea muncitorilor asupra roadelor muncii lor colective”⁵⁴.

Pornind de la faptul că multe dintre obiectivele revoluției de la 1848 nu fuseseră realizate, din cauza condițiilor istorice în care aceasta s-a desfășurat, mișcarea socialistă își propunea să le includă în programele sale și să lupte pentru înlăptuirea lor, potrivit cerințelor etapei date. Între aceste obiective, la loc de seamă se situau: problema agrară, realizarea unității naționale, obținerea de drepturi și libertăți cu caracter general-democratic. În acest sens, Ioan Nădejde scria: „Votul universal, proclamat la 48, desființarea privilegiilor datorate religiei, egalitatea în drepturi a tuturor supușilor români etc., sînt reforme care nu mai pot suferi în-tîrziere”⁵⁵.

De pe pozițiile marxismului revoluționar, socialiștii români, și îndeosebi C. Dobrogeanu-Gherea, au analizat influența gîndirii și a ideologiei pașoptiste asupra tuturor domeniilor vieții cultural-științifice a României moderne. Semnificativ în această direcție este studiul *Mișcarea literară și științifică*, publicat de Gherea în 1893. În analiza făcută, el a pornit de

⁵⁰ „Munca”, anul V, nr. 7, din 10 aprilie 1894.

⁵¹ „Munca”, anul II, nr. 12, din 12 mai 1891.

⁵² „Drepturile omului”, anul I, nr. 57, din 11 aprilie 1885.

⁵³ C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români*, Iași, 1886, p. 75.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 67.

⁵⁵ „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1 169, din 12 iunie 1898.

la schimbările efectuate în baza economică a societății ca urmare directă a revoluției : „O întregă întocmire socială, bazată pe iobăgie, asemănătoare cu feudalismul european — releva Gherea —, a căzut și a fost înlocuită cu o altă întocmire, de obicei numită întocmirea burgheză, democratică; formele politico-sociale feudale iobăgiste au fost înlocuite cu formele moderne“. Ca o consecință a acestor schimbări, relațiile sociale s-au revoluționat, dînd naștere pe plan suprastructural „la noi idei, gîndiri, simțiri, idealuri, revolte sufletești, care toate își au rădăcina în noua viață socială“⁵⁶.

C. Dobrogeanu-Gherea se oprește mai ales asupra evoluției literaturii române din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, asupra căreia ideile revoluției s-au răsfrînt în mod nemijlocit. „Ca să vedem ce puternic curent literar s-a creat în această epocă istorică, numită epoca de la 48 — sublinia Gherea — n-avem decît să pomenim pe aceia care au scris atunci, pe poeții epocii : Eliade Rădulescu e poet, Gr. Alexandrescu poet, Alecsandri poet, Bolliac poet, Rosetti, Negri, toți capii mișcării revoluționare, democratice, burgheze și naționale sînt poeți. Aceia care nu făceau versuri, Ion Ghica, Kogălniceanu, Bălcescu și alții creează proza română. Alecsandri descoperă creațiunea marelui nostru poet anonim, țărănimea. E un elan, e un entuziasm, e o speranță în viitor“⁵⁷.

În această ordine de idei se relevă că, „după spiritul ei, această literatură cu drept cuvînt poate fi numită literatura ideologilor burghezi de la 1848“. Atît prin conținut cît și prin forma sa de exprimare, ea „se adresa unui public cititor care gîndea ca și scriitorii lui, care avea aceleași năzuințe, același dor“, izvorîtă fiind „din nevoile vieții sociale de atunci și la rîndul ei a influențat această viață“⁵⁸.

★

În primele două decenii ale secolului al XX-lea, mișcarea socialistă din România a continuat să se preocupe, e drept cu mai puțină consecvență, de analiza problematicii revoluției române de la 1848 și de evocarea celor mai reprezentative figuri de revoluționari pașoptiști⁵⁹. În ansamblu însă, mișcarea socialistă din România a apreciat revoluția română de la 1848 drept un eveniment de mare însemnătate în trecutul istoric al poporului român, care a zdruncinat puternic orînduirea feudală, pregătind terenul pentru împlinirea principalelor deziderate ale maselor populare din cele trei țări române — desființarea iobăgiei și împrîpietărirea țăranilor, realizarea unității și a independenței naționale — și marcînd astfel o etapă importantă în procesul de formare și dezvoltare a României moderne.

Mișcarea socialistă din țara noastră a apreciat în mod just rolul și locul acestei revoluții în istoria poporului român, contribuția sa la accele-

⁵⁶ „Literatură și știință“, vol. I, 1893, p. 6—7.

⁵⁷ Ibidem, p. 8.

⁵⁸ Ibidem, p. 13.

⁵⁹ Vezi în acest sens : C. Racovski, *Revoluția de la 1848 și dreptul electoral*, în „România muncitoare“, anul IX, nr. 35, din 9 mai 1913 ; C. Racovski, *Regimul electoral sub Cuza*, în „România muncitoare“, anul IX, nr. 39, din 23 mai 1913 ; M. Gh. Bujor, *Martie, luna revoluțiilor*, în „Convorbiri sociale“, anul I, nr. 5, din 1 martie 1916, p. 121—122.

rarea transformărilor de natură social-economică și politică cerute de evoluția ulterioară a României. Ea a relevat atît contribuția maselor populare țărănești și orășenești la dezvoltarea și adîncirea procesului revoluționar, cît și rolul conducător al burgheziei românești, care, în condițiile istorice de la mijlocul secolului al XIX-lea, avea de îndeplinit un rol important în viața socială și politică a țării, manifestîndu-se ca o forță progresistă.

Socialiștii români au remarcat totodată contribuția ideologiei și a gîndirii pașoptiste la pregătirea condițiilor pentru răspîndirea ideilor socialismului științific marxist. „Tradiția democratică din gîndirea românească — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu —, intensă activitate pe tărîm teoretic desfășurată de gînditori progresiști și revoluționari, ca Nicolaie Bălcescu, Cezar Bolliac, Mihail Kogălniceanu, C.A.Rosetti și alții, au creat un climat favorabil răspîndirii ideilor socialiste”⁶⁰.

Aprecierile socialiștilor români cu privire la ideile revoluției de la 1848 se înscriu astfel pe linia preocupărilor proletariatului de a formula puncte de vedere înaintate, reflectînd atît propriile aspirații, cît și năzuințele de progres ale maselor populare în toate problemele vieții economice, sociale și politice ale țării.

Partidul Comunist Român a preluat și a ridicat pe o treaptă superioară cele mai înaintate tradiții de luptă ale poporului, ale mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră, militînd neabătut, de-a lungul întregii sale existențe, pentru înfăptuirea idealurilor înaintate promovate de generațiile luptătorilor revoluționari — neatîrnarea țării, formarea națiunii române și a statului național unitar, accelerarea progresului social și înaintarea României pe calea civilizației. Comuniștii, subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, acordă o înaltă prețuire „celor care nu și-au precupețit viața pentru a asigura libertatea și progresul poporului român, care au pus, la timpul lor, o piatră la temelia mărețului edificiu pe care îl înălțăm astăzi pe meleagurile României socialiste”⁶¹.

⁶⁰ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Editura politică, 1967, p. 14.

⁶¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, Editura politică, București, 1968, p. 465—466.

DOUĂ FIGURI REPREZENTATIVE ALE REVOLUȚIEI DE LA 1848

GHEORGHE MAGHERU (1804-1880)

Personalitatea generalului Gheorghe Magheru este strâns legată de mari evenimente istorice din secolul al XIX-lea care au stat la temelia statului român modern. Înaltele sale idealuri patriotice, cugetul hotărît, calitățile reale de strateg și tactician, curajul și vitejia l-au situat în rîndul fruntașilor revoluției de la 1848. Făcînd parte din gruparea democrat-revoluționară a generației pașoptiste, el a militat pentru îmbunătățirea situației țărănilor, vot universal, republică democratică, independență națională. Ca ministru în guvernul provizoriu, dar, mai ales, în calitate de căpitan general al armatelor neregulate și de inspector al gărzilor naționale, Magheru a acționat pentru asigurarea unei baze militare a revoluției.

S-a născut în anul 1804, în Birzeiul de Gilort, azi sat al comunei Albeni din județul Gorj, fiind unul din cei opt copii ai preotului Ioan Magheru. El avea să se formeze în-

tr-un mediu cu o numeroasă țărănime liberă, ale cărei tradiții revoluționare au ținut sus steagul aspirațiilor poporului român, atît de încercat în acea vreme. Lumea copilăriei sale a simțit din plin urmările catastrofale ale administrației turco-fanariote, abuzive și venale, precum și jafurile pașalelor rebele de la Vidin, ale căror faimoase bande de pasvangii, cîrjalii și adalii au lăsat amintiri cumplite în popor. Cum Țara Românească nu mai avea o apărare organizată, deoarece armata națională fusese, de fapt, des-

ființată de fanarioți, singurii care s-au opus în toată acea epocă tristă au fost cetele de panduri olteni, conduși de căpitani vestiți. Organizarea și conducerea pandurilor împotriva bandelor turcești erau o tradiție în familia Magheru. Înaintași ai săi mai apropiați și mai îndepărtați se distinseseră în aceste lupte. La rindul său, Gheorghe Magheru s-a deprins de copil cu armele. El a înțeles de timpuriu greaua situație economică și politică în care se zbătea poporul, spoliat și umilit, precum și necesitatea îndreptării acestei situații prin reforme care să ducă la emanciparea socială și națională.

Prietenul său Ion Maiorescu, care i-a cunoscut îndeaproape viața și activitatea, ne-a zugrăvit un autentic portret fizic și moral al acestuia. De la el aflăm că Magheru era un tânăr curajos, ager și îndemnatic. Îndrăgise nespus istoria poporului său, iar faptele lui Mihai Bravu, precum și figurile ilustre din antichitatea greco-romană îi stîrneau o mare admirație. Cunoștea greaca nouă și franceza și cultiva prietenia cu cărturarii patrioți, la care „...a găsit amor de adevăr, de dreptate și naționalitate”.

Cînd s-a declanșat mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu, Gheorghe Magheru, pe atunci de 17 ani, și-a manifestat dorința de a se înrola voluntar, dar părinții săi l-au constrîns să renunțe.

Datorită cunoștințelor și curajului arătat în luptele cu pasvangiile, la vîrsta de 20 de ani ajunge căpitan de panduri. În ajunul războiului ruso-turc din 1828—1829, dispune de un detașament de 250—300 de panduri, cu care avea să lupte — ca partizan și în linia întii —, alături de Armata rusă, împotriva turcilor. Pandurii cunoșteau bine felul de a se bate al turcilor, erau buni ținători și dovedeau un neasemuit curaj. La 30 august 1828, Magheru obține o frumoasă victorie împotriva unor cete turcești la Tirgu-Jiu, apoi sub Dealul Bujorăscului din satul Glogova, luînd prizonier, printre alții, și o cunoscută căpetenie turcă, Ghioler-Asan, pe care o duce generalului Frederich baron de Geismar, comandantul Armatei ruse staționate în Oltenia.

Aportul lui Magheru la victoria armatelor ruse asupra turcilor va fi și mai mare în bătălia de la Șişești-Mehedinți, unde, alături de alți căpitani de panduri, a repurtat un mare succes, învingînd cu 750—800 de panduri peste 3 500 de turci, pe care i-a alungat peste Dunăre. Deși rănit, în iarna aceluiași an a participat cu un detașament al său la bătălia de la Băilești, unde turcii au suferit o înfrîngere categorică. Magheru se remarcă în această bătălie prin calitățile lui de comandant și, în același timp, prin acte de bravură. Planurile sale de luptă, precum și curajul pandurilor impresionează conducerea Armatei ruse, ceea ce face ca țarul să îl decoreze cu Ordinul „Sf. Ana”, în gradul de cavaler.

Din unele documente de familie publicate în anii 1937—1938 de către un urmaș al generalului, în ziarul „Gorjanul” din Tirgu-Jiu, aflăm că la 10 noiembrie 1829 notabilitățile din Tirgu-Jiu i-au dat lui Magheru „o carte de mulțumire” pentru apărarea destoinică a orașului de jafurile turcești. Cu toate acestea, cînd, sub Regulamentul organic, se înființează miliția națională, lui Magheru i se acordă — din anumite calcule politice — numai gradul de căpitan. De aceea, el refuză să intre în rîndurile armatei, deși era iubit de panduri și se bucura de o mare popularitate, în felul „Domnului Tudor”, cum remarcă marele istoric Nicolae Iorga într-una din lucrările sale.

Începînd din 1831, Magheru se dedică unor funcții civile, ocupînd, succesiv, posturile de președinte de tribunal, ocîrmuitor de județ și președinte de maghiștrat (organul ocîrmuitor al unui oraș, după prevederile Regulamentului organic) în unele din județele Olteniei. În exercitarea funcțiilor încredințate, Magheru s-a dovedit un dușman neîmpăcat al abuzurilor și vexațiunilor, așa de răspîndite în acea perioadă. Tot de la Ion Maiorescu aflăm că „de două ori a lepădat postul de judecător, pentru că nu i s-au primit părerile lui cele drepte. În postul de administrator, sub Bibescu-Vodă, și-a cîștigat renumele de cel mai bun administrator din țară“.

Ideile politice ale lui Magheru, în acea perioadă de dinaintea revoluției, devin tot mai radicale. El începe să se convingă că pentru îndreptarea situației în care se aflau masele populare, pentru înlăturarea stării de dependență a țării era nevoie de reforme sociale și, în acest scop, de o pregătire culturală și politică susținută, de organizarea și mobilizarea tuturor resurselor naționale. De aceea îl și găsim, alături de Nicolae Bălcescu, de Ion Cimpineanu, Voinescu II, Cristian Tell, ca membru al „Societății filarmonice“.

În ajunul revoluției, Magheru era un om cu o mare experiență de viață și cu convingeri politice definitive. Legăturile lui cu marii cărturari și patrioți ai țării, cu moldovenii și transilvănenii, precum și idealul său național îl vor face să se avînte fără șovăire în luptă.

La 9 iunie 1848 se declanșează revoluția burghezo-democratică din Țara Românească. Tradițiile revoluționare ale Olteniei, dar și rolul lui Magheru și al altor revoluționari care exercitau aici diferite funcții au făcut să se hotărască începutul mișcării la Islaz, unde se conta pe o largă adeziune a maselor și a armatei. Programul revoluționar, sintetizat în cele 22 de articole ale *Proclamației de la Islaz*, este citit în fața țăranilor adunați aici și a unităților militare care trecuseră de partea revoluției grație lui Magheru. Obiectivele ce și le propunea guvernul revoluționar, din care făcea parte și Magheru, au entuziasmat țăranimea, meșteșugarii, burghezia și o parte a boierimii liberale. Ele prevedeau independența administrativă și legislativă a țării, egalitatea în fața legii, eliberarea și împrăștierea țăranilor, impuneri fiscale proporționale cu averea, adunare obștească din toate stările, gardă națională etc.

Primul act al guvernului revoluționar ales la 11 iunie 1848 este să înștiințeze pe domn, printr-o scrisoare, despre mersul evenimentelor și să-i ceară să rămînă ca fruntaș al revoluției. Magheru nu semnează această scrisoare; numele său nu apăruse nici pe Proclamația revoluției, deși fusese ales ministru de finanțe în guvernul provizoriu. Se urmărea în acest fel ca Bibescu, în relațiile de prietenie cu Magheru și în calitate de șef ierarhic al acestuia, „să-și poată da inima pe față — după cum constată un istoric al revoluției — ca unui ispravnic și amic al său, nu ca unui membru al guvernului revoluționar“.

În ziua de 11 iunie, locuitorii orașului Caracal, unde Magheru desfășurase o minuțioasă acțiune de organizare în vederea reușitei revoluției, fac o primire entuziastă guvernului provizoriu, în drumul său spre Craiova. Steagurile tricolore fluturau pe toate edificiile publice; lumea îmbrăcată în haine de sărbătoare purta cocarde tricolore, iar clopotele și fanfarele subliniau măreția momentului revoluției, care anunța liber-

tate, independență și o viață mai bună. Familia lui Magheru, în fruntea notabilităților orașului, aclama convoiul revoluționarilor.

Domnitorul trimite instrucțiuni lui Magheru prin care îi cere să împuște capii revoluției, dezvăluindu-și astfel atitudinea față de aceste evenimente. Magheru se afla însă de partea revoluției.

Ajuns la Craiova în ziua de 13 iunie, grupul revoluționarilor, în frunte cu Eliade și Magheru, este primit de o uriașă mulțime. Aici se citește din nou Proclamația revoluției și se depune jurământul pe Constituție. Dar boierimea craioveană, răstălmăcind diversele puncte ale Proclamației și, mai ales, articolul 13, care prevedea improprietărea țăranilor, căuta să compromită revoluția. Conducătorii ei sînt etichetați ca anarhiști și dușmani ai poporului, deoarece — susținea boierimea — actele lor vor atrage asupra țării minia puterii protectoare și a celei suzerane etc. Cu toate că guvernul, intimidat, a dat un decret care aproape desființa punctul 13 al Proclamației, reacțiunea din oraș a încercat să-l aresteze. Atunci Magheru a intervenit prompt. Și după ce, înconjurat de mai mulți dorobanți, a vorbit mulțimii, fascinate de cuvîntul lui, a trecut la atacul cetelor organizate de boieri, pe care le-a distrămat înainte ca armata devotată revoluției să-i vină în ajutor.

Grație lui Magheru, guvernul revoluționar și-a consolidat poziția la Craiova, îndreptîndu-se apoi spre Capitală, unde alți fruntași ai revoluției răsculaseră Bucureștiul și împrejurimile.

Gheorghe Magheru este însărcinat să comunice punctul de vedere al guvernului revoluționar în legătură cu modalitatea aplicării principiului proprietății, aceasta într-un moment deosebit de dificil pentru revoluție, cînd boierii au trecut la organizarea complotului. Văzîndu-se înconjurat și amenințat cu arestarea, Magheru nu și-a pierdut cumpătul. El s-a arătat calm și sigur de sine, încît nimeni nu îndrăzni să-l atace.

Cînd coloneii Odobescu și Solomon au atacat sediul reședinței guvernului revoluționar, arestînd pe Tell, Eliade, Bălcescu și frații Golești, Magheru și-a deschis cu sabia drum printre atacatori. În scurtă vreme, poporul avea să-și repună aleșii în fruntea țării.

Deși cu îndelungată experiență în administrația statului, timpul scurt în care a funcționat guvernul revoluționar și nevoile acute de apărare i-au solicitat lui Magheru mai mult calitățile de militar decît cele de conducător administrativ, cu toate că fusese ales ministru al finanțelor.

Ca și Bălcescu și alți conducători ai mișcării, Magheru era convins că revoluția are nevoie de o bază militară, cu care să înfrunte opoziția internă și, eventual, cea externă. Această opoziție, care organizase cunoscutele atentate la București împotriva capilor revoluției, se dovedea foarte puternică, mai ales în Oltenia, unde boierii erau instigați de prefectul Iancu Bibescu, fratele fostului domnitor, ca și de coloneii Odobescu și Solomon, exilați la Orșova.

În Capitală mai circulau, în special în luna iulie 1848, zvonuri derutante potrivit cărora trupe contrarevoluționare ale puterii protectoare și a celei suzerane se îndreaptă spre București. Un consiliu al guvernului hotărăște să-l trimită pe Magheru în Oltenia, unde, în baza legăturilor și a popularității sale, să organizeze detașamente de panduri și dorobanți, ale căror tradiții revoluționare erau deosebit de vii.

Acum este numit căpitan general al armatelor neregulate și inspector al gărzilor naționale din întreaga țară. Plecat peste Olt, izbutește, în scurt timp, să strângă din județele de aici și din cele muntene vecine Oltului un număr de câteva mii de dorobanți și panduri, pe care îi conduce într-o tabără militară, strategic așezată la Rîureni, lângă Rîmnicu-Vilcea. La sfîrșitul lunii august a aceluiași an, numărul oștenilor crescuse la aproape 30 000 de panduri, dorobanți, voluntari și glotași din sate. Sub conducerea lui Magheru, ei se instruiău după un program riguros. Gheorghe Magheru a elaborat de asemenea un minuțios program de rezistență împotriva unor invazii contrarevoluționare externe, care, de fapt, se arătau la orizont.

Armatele contrarevoluționare otomane și țariste se temeau cumplit de urmările revoluției, deoarece triumful ei ar fi dus la îndepărtarea stăpînirii lor în Țările Române. Armatele turcești invadează Bucureștiul la jumătatea lunii septembrie 1848, se dedau la jafuri și atrocități. Numeroși revoluționari sînt arestați de contrarevoluție, iar fruntașii acestora iau drumul exilului.

Deși guvernul revoluționar își încetase activitatea, revoluția încă nu se stinsese. Partizan convins al unei rezistențe înarmate, Magheru scria, în acele zile, că numai printr-o împotrivire hotărîtă s-ar putea scăpa onoarea revoluției și viitorul poporului român. Tot acum se gîndește la îndemnurile mai vechi pe care i le adresaseră Nicolaie Bălcescu și Ion Ghica, și anume de a trece în Transilvania cu oamenii săi, în cazul cînd va fi învins, și de a-și uni forțele cu cele ale lui Avram Iancu, Axente Sever și altor fruntași ai revoluției din Transilvania.

După capitularea guvernului revoluționar, Eliade și Tell îl îndeamnă pe Magheru să renunțe la o împotrivire armată, deoarece aceasta nu ar avea sorti de izbîndă și ar prejudicia situația generală a țării. Magheru a respins aceste îndemnuri, considerîndu-le a fi impuse de ocupanți. Ele s-au repetat însă imediat și de către diplomația engleză, care invoca aceleași motive.

În cele din urmă, Magheru este înduplecat. Își convinge cu greu ostașii să se întoarcă la vetrele lor, iar el, cu puțini ofițeri, trece în Transilvania, luînd drumul greu al exilului.

Pentru un deceniu, activitatea lui de mare patriot a intrat într-o nouă etapă. La Viena, Triest, Constantinopole etc., Magheru a făcut cunoscut aspirațiile naționale ale poporului său, militînd pentru organizarea emigrației și conducerea activității diplomatice în vederea obținerii independenței și a unirii Principatelor.

Împreună cu Bălcescu și cu alți revoluționari români exilați, Magheru militează pentru formarea unei legiuni române care să lupte, alături de revoluționarii unguri, împotriva trupelor austriece și țariste. Nicolaie Bălcescu a susținut ca această legiune de munteni și moldoveni să fie comandată de generalul Gheorghe Magheru.

La Viena, în 1850, Magheru îl întîlnește pe Avram Iancu, cu care leagă o profundă prietenie. Cum Iancu era urmărit și privit cu ostilitate de autoritățile habsburgice, Magheru, îngrijorat de soarta eroului transilvănean, pe care-l prețuia atît de mult, îi scrie lui George Barițiu, cerîndu-i să ia la rîndul său măsuri de apărare a acestuia împotriva atacurilor perfide ale dușmanilor.

În ajunul războiului Crimeii din 1853—1854, urma să se organizeze o legiune de munteni și moldoveni, care să lupte pentru eliberarea Principatelor. Comandant al legiunii a fost propus Gheorghe Magheru. El va fi investit ca guvernator general, civil și militar peste *ambele Principate*, pentru foarte scurtă vreme însă.

În ajunul luptei pentru Unire, Magheru urmărește, cu aceeași tenacitate din tinerețe, idealul care prindea viață. Printre revoluționarii cu prestigiu de la 1848 aleși în Adunarea ad-hoc ca reprezentanți ai partidei unioniste se afla și Gheorghe Magheru. El își unește eforturile cu ceilalți mari luptători progresiști ai vremii, pentru modernizarea statului român.

Deși, după 1864, în condițiile prefacerilor înnoitoare care aveau loc în țară, rolul lui Magheru a fost modest pe plan politic, el s-a distins prin aceeași luptă dirză pentru independența și consolidarea statului român.

La adinci bătrîneți, are fericirea să vadă înfăptuită independența României, care înainta spre propășirea națională. Moare în București, la 30 martie 1880.

Pentru poporul român, Gheorghe Magheru rămîne una din figurile care au intruchipat speranțele de mai bine ale țării și înfăptuirea marilor idei ale veacului său.

CONSTANTIN VLADUT

EFTIMIE MURGU

(1805-1870)

În lupta pentru realizarea unității naționale și înlăturarea stărilor feudale din țările române, Eftimie Murgu ocupă un loc de frunte. Încă de tânăr, și-a închinat viața emancipării neamului său de întreita opri-mare : socială, politică și națională. Idealurile sale se confundă cu aspira-țiile cele mai înaintate ale secolului al XIX-lea, situându-l, alături de Nicolaie Bălcescu, pe o poziție demo-crat-revoluționară.

S-a născut în comuna Rudăria din Banat în anul 1805. Tatăl său, Simu Murgu, a fost ofițer în regi-mentul român de graniță din Caran-sebeș. Murgu face studii strălucite de filozofie și drept la universitățile din Seghedin și Pesta, unde se împriete-nește cu Damaschin Bojincă, viitorul jurisconsult al Moldovei. În polemica iscată între acesta și Sava Tököly, ma-gistrat și consilier regal, în privința originii poporului român, Murgu in-tervine cu un studiu, intitulat : *Com-*

baterea dizertației..., scris în limba germană. Scopul său, precum însuși o mărturisește, este să „adeverească originea romană a limbii române“. Avînd aceeași obîrșie și aceeași limbă — scrie Eftimie Murgu —, poporul român constituie un tot unitar : „Românii au fost numeroși cu toate că au fost expuși rînd pe rînd unor împrejurări triste, au rămas în trainică legătură națională, puțini dintre ei se găsesc răzlețiți, cea mai mare parte trăiesc în strînsă vecinătate și nu le place să se despartă între ei ; astfel e cazul în Banat, Transilvania, Țara Românească, Moldova...“. Dacă în-trebi un român ce este, afirmă Murgu, îți răspunde că este român și numai

spre a preciza adaugă adjectivul moldovean, muntean, ardelean sau bănăţean.

Călăuzit de aceste concepţii patriotice şi umaniste, pe care le va propaga ca nimeni altul în toate ţările române, Eftimie Murgu pleacă la 1834 în Moldova, ca profesor la noua Academie Mihăileană, după ce, în prealabil, obţine titlul de doctor în drept. Curînd tînărul profesor de la Iaşi se impune elevilor, asupra cărora are o influenţă hotărîtoare. Între ei amintim pe Ion Ionescu de la Brad, viitorul revoluţionar, Dimitrie Gusti şi Neofit Scriban, care se mîndreau că au fost discipolii lui. Murgu traduce în româneşte logica după tratatul latin al profesorului său de la Pesta, Imre János, pe care o predă în limba română, împreună cu istoria universală.

Entuziasmul elevilor săi nu era împărtăşit şi de oficialităţi. Boierimea reacţionară, şi îndeosebi domnitorul Mihail Sturdza, era nemulţumită de libertatea prea mare pe care o manifesta Murgu la cursurile sale. Cînd a fost vorba să se muté din clădirea Gimnaziului Vasilian la academie, Murgu opune rezistenţă, deoarece „nu vrea să fie profesorul nobililor“. La urechile domnitorului a mai ajuns şi ştirea că Murgu ar avea legături cu opoziţia care complota împotriva lui. Toate acestea i-au făcut imposibilă şederea la Iaşi.

În 1836 trece în Ţara Românească. Deoarece Eforia şcoalelor amîna numirea lui ca profesor la Colegiul „Sfintul Sava“, este nevoit în primul an să trăiască predînd lecţii particulare. Între elevii care veneau la aceste lecţii erau Nicoale Bălcescu şi C. A. Rosetti.

În cursul anilor petrecuţi la Bucureşti, Eftimie Murgu se apropie de Dimitrie Filipescu, iar la Colegiul „Sfintul Sava“ se împrieteneşte cu profesorul francez I. A. Vaillant, stabilit în ţară încă la 1829. Toţi trei pun bazele mişcării revoluţionare. Ei atrag în mişcare pe Nicolaie Bălcescu, serdarul D. Macedonschi, poetul Cezar Bolliac şi alţi tineri, ca : Marin Serghiescu şi Constantin Telegescu.

Mişcarea va fi descoperită şi, în noaptea de 20 octombrie 1840, încep arestările. Scopul şi programul mişcării, cît şi rolul lui Murgu rezultă clar şi din actele procesului ce i-a fost intentat. Raportul comisiei de anchetă stabileşte că Murgu, Vaillant şi Filipescu „au fost cîrme şi povăţuitorii acestei întreprinderi“. Acelaşi raport constată că fruntaşii mişcării urmăreau să instaureze în fruntea statului un directorat alcătuit din şase membri. Aceştia urmau să dea ţării o nouă constituţie, să organizeze o armată revoluţionară, să desfiinţeze proprietatea şi să proclame ţara republică, sub denumirea de România Nouă. Mai tîrziu, Nicolaie Bălcescu spunea că ţelul acestei mişcări era de „a mîntui poporul prin popor“. Mişcarea avea şi un pronunţat caracter antifeudal, preconizînd împrăştierea ţăranilor.

Murgu şi Vaillant au fost expulzaţi, fără dreptul de a se întoarce în Ţara Românească. Primul e trimis în stare de arest la Caransebeş, apoi la Lugoj, unde e anchetat pentru participarea „la revolta politică din Bucureşti“.

Fiînd eliberat, Murgu se stabileşte la Lugoj, centru potrivit pentru a lucra pe plan politic, şi continuă acţiunea începută în Ţara Românească. Ajutat de meseriaşii români din oraş, pune bazele unei noi mişcări revoluţionare care avea ca scop să izgonească pe marii proprietari cu ajutorul

maselor țărănești, să unească Banatul cu Țara Românească, Moldova și Transilvania și să formeze în acest fel un stat român puternic. Curînd, acțiunea lui se întinde în tot Banatul. Autoritățile comitatului se sesizează în urma unui denunț. La sfîrșitul lunii martie 1845, Murgu e arestat.

Vicecomitele Kiss András scrie că ideile lui Murgu „...se concentrează întru a elibera naționalitatea românilor, care constituie partea cea mai numeroasă a locuitorilor din acest ținut, și de a întemeia un stat românesc“. Tot atît de precis apare scopul lui și din raportul vicecomitelui Jakabffy : „Intenția și scopul lui Murgu ...este ruperea Banatului de la patria maghiară și unirea lui cu Ardealul, Moldova și Valahia și să întemeieze un stat românesc puternic. Toate acestea, așa cred eu, apar din belșug din hîrțile confiscate și înaintate autorităților superioare“.

În ziua de 15 martie 1848, la Budapesta izbucnește revoluția. Deși unul dintre punctele programului revoluționarilor maghiari prevedea eliberarea deținuților politici, Murgu a fost scos din închisoare abia la 9 aprilie, și nu la 15 martie, odată cu ceilalți deținuți politici. Tinerimea română din Pesta, în frunte cu Sigismund Pop și Nicolae Bojincă, precum și presa română au protestat împotriva menținerii lui Murgu în stare de arest.

După ce guvernul revoluționar maghiar aprobă să fie pus în drepturile sale, Murgu este invitat de Timotei Cipariu să prezideze adunarea de la Blaj. El pornește însă spre Banat. Înainte de a părăsi Pesta, adresează poporului român un manifest, în care-i aduce la cunoștință noile legi votate de dieta maghiară și-l îndeamnă să se înarmeze. „Veți cunoaște, fraților români, că acel pămînt pe care, veacuri luptîndu-ne, ne-am vărsat singele și pe care în țara ungurească o clasă de oameni ce se numeau nemeși îl socoteau ca o avere a lor, acum este vecinică și netăgăduită moșie a noastră... veți înțelege că nemeșu nu este mai mult decît oricare locuitor, că acum sîntem toți slobozi, deopotrivă, toți avem aceleași drepturi“.

Îndată ce află despre intenția lui Murgu de a se întoarce în Banat, vicecomitele Jakabffy cere ministrului de interne să ia măsuri pentru a-l împiedica, deoarece, „după cele mai noi informații oficiale, este sigur că Murgu n-a renunțat nici în cea mai mică măsură la vechile lui dorințe, speranțe, vederi și opinii ; intenția lui și acum este să unească pe toți românii sub o coroană, să smulgă comitatele bănățene și regiunea de graniță de la Ungaria...“.

Planurile lui Murgu se întrevăd din felul cum acționează în timpul evenimentelor revoluționare. Imediat după primirea triumfală la Lugoj, el se grăbește — înainte de a convoca adunarea populară — să pornească la Caransebeș, spre a lua contact dintru început cu ofițerii români din acest oraș, cu care avea vechi legături. Scopul lui era să înființeze o armată populară, cu ajutorul căreia putea să trateze de pe alte poziții cu guvernul maghiar. Generalul Appel, comandantul regimentului și omul habsburgilor, sesizează intențiile lui Murgu, mai ales cînd află de marea popularitate pe care o avea în oraș. De aceea, el numește sentinele la casa unde locuia Murgu, invitîndu-l să părăsească a doua zi orașul.

Întors la Lugoj, Eftimie Murgu convoacă pentru ziua de 15/27 iunie adunarea populară. Guvernul maghiar a luat toate măsurile de securitate, mai ales că circula zvonul despre eliberarea țăranilor care se răsculasera

la Herendești și care erau deținuți în penitenciarul comitatului. S-au adus tunuri de la Timișoara și muniție.

Deși nu se păstrează protocoalele adunării populare de la Lugoj, avem numeroase relatări asupra dezbaterilor, încît, coroborînd izvoarele maghiare cu cele române, putem stabili dezideratele acestei întruniri în următoarele puncte : 1) înființarea unei armate populare române prin înarmarea poporului în termen de șase zile ; 2) alegerea lui Eftimie Murgu în calitate de căpitan suprem al acestei armate și numirea cîte unui ajutor al său pentru fiecare comitat din Banat ; folosirea limbii române ca limbă de comandă în armata populară ; 3) recunoașterea limbii române ca limbă oficială în tot Banatul ; 4) independența bisericii române din Banat și des-tituirea episcopilor.

Adunarea a avut o mare influență asupra maselor românești din Banat. Țăranii refuzau să mai plătească impozitele, nu executau presta-țiile, nu se suțineau funcționarilor comitatului și, ceea ce era mai grav, refuzau să se înroleze în armata „oficială” înființată de guvern pentru apărarea de atacurile revoluționarilor sirbi. O delegație a feudalilor din comitat se prezentă guvernului din Budapesta și ceru ajutor armat pentru ca în acest fel țăranii să fie readuși la supunere. La adunarea populară de la Lugoj au participat Alecu Russo, Manolache Costache Epureanu și Las-căr Rosetti. Cînd Epureanu și Rosetti au fost expulzați pentru că propa-gau în Banat „idei bucureștene”, Murgu a protestat împotriva gestului guvernului.

Cum era și firesc, cererile adunării nu conveneau guvernului ma-ghiar. În raportul său, comisarul guvernului, Vukovics, afirmă că, după părerea lui, asemenea deziderate nu vor putea fi aprobate niciodată de către guvern. În același raport, el își manifestă totala neîncredere față de Murgu : „Despre Murgu doresc să spun mai multe pe cale orală. El... fierbe planuri îndepărtate... după ce vom isprăvi cu sirbii, îl vom privi în ochi mai serios”. Bănuielile lui Vukovics s-au confirmat și cu ocazia ale-gerilor dietale. Documente necunoscute pînă acum atestă că luptele elec-torale din vara anului 1848 au prilejuit o mare mișcare populară, soldată cu morți și răniți, între partizanii lui Eftimie Murgu și cei ai autorităților. Motivul pentru care Murgu a candidat în patru circumscripții electorale a fost de a împiedica, prin popularitatea sa, alegerea candidaților susți-nuți de guvern. El este, de altfel, ales în trei circumscripții, dar, conform legii electorale, e nevoit să opteze pentru una singură. La Făget și Ora-vița se fac noi alegeri. Rezultatul a fost că comitatul Caraș a trimis în dietă numai deputați români : Eftimie Murgu la Lugoj, Dionisie Cioloacă la Făget, Axentie Bojincă la Sasca, Maxim Pascu la Oravița, Ștefan Ioanescu la Bocșa, iar Aloisiu Vlad la Zorlențul Mare. Ultimii doi au fost secre-tarii adunării de la Lugoj.

Atît guvernul cît și presa maghiară erau profund nemulțumite de rezultatul alegerilor din Caraș. Ziarul „Pesti Hirlap” acuză pe partizanii lui Murgu că, în timpul propagandei electorale, „au promis a susține împărțirea pămînturilor moși-rești”. Iankovich Demeter, agent secret al guvernului, propune în raportul înaintat ministrului de interne, Szemere, ca, pînă la restabilirea „ordinii legale și a păcii”, să fie îndepărtați din regiune Eftimie Murgu, Nicolae Bojincă, frații Albini și Teodor Poruț,

„care au amăgit poporul spunînd că și pămînturile moșierilor vor fi împărțite printre agricultori“.

Ceea ce mărește nemulțumirea guvernului maghiar sînt legăturile strînse dintre Murgu și revoluționarii din Moldova și Țara Românească. Încă înainte de adunarea populară de la Lugoj, ziarul „Pesti Hirlap“ semnalează prezența în acest oraș a „doi moldoveni fugari, instigatori, care au ținut conferințe în mai multe rînduri. Ei sînt susținuți de mai mulți localnici“. Aceștia i-au adus lui Murgu programul revoluționarilor moldoveni, întocmit la Brașov, care, în unele privințe, este cel mai înaintat program al revoluției de la 1848. Documentul a fost găsit printre actele rămase de la el.

După ce este ales deputat, Eftimie Murgu intensifică legăturile cu revoluționarii din Țara Românească. Imediat după victoria revoluției din Țara Românească, Nicolaie Bălcescu îi trimite prin Vasile Maniu, viitorul istoric și jurist, programul revoluției și „alte acte“, care i-au produs o mare bucurie: „Eu frate — spune Murgu într-o scrisoare către Bălcescu —, să știi că am plîns de bucurie cînd am luat știre despre triumful libertății în România și cu nerăbdare aștept... să văd România slobodă și să mă bucur de fericirea fraților mei, carii mai demult ar fi meritat această soartă“. Revoluționarii din Țara Românească sînt sfătuiți de Murgu să se înarmeze: „Armată cît mai în grabă căutați să aveți“, pentru că în acest fel se vor putea preveni „cu bună ispravă“ eventualele atacuri din afară. Și, încă de pe acum, Murgu își exprimă un alt punct al programului său — alianța forțelor revoluționare române și maghiare. El era convins că habsburgii și țarul nu vor putea fi înlăturați decît prin alianța tuturor forțelor revoluționare. De aceea a militat pentru alianța revoluționarilor români cu cei poloni și maghiari, alianță care trebuia să fie bazată pe respectarea drepturilor poporului român. Dar acest principiu nu găsea înțelegere la guvernul maghiar, care nu a aprobat înființarea armatei populare cerute în adunarea de la Lugoj. Murgu nu renunță însă. Prin Nicolae Bojincă și alți partizani ai săi obține consimțămîntul comitatului Caraș de a forma o armată populară de 20 000 de oameni.

Ce urmărea Murgu prin înființarea acestei armate rezultă din convorbirea sa cu Al. G. Golescu la Pesta. Nu împotriva sîrbilor trebuia să pornească arma populară română, considera Eftimie Murgu, ci spre a ajuta pe revoluționarii din Moldova și Țara Românească în cazul în care vor fi atacați. Cînd a venit Alecu Russo la adunarea populară de la Lugoj, Murgu a promis revoluționarilor moldoveni să le dea un ajutor de circa 2 000 de oameni în eventualitatea în care trupele țariste ar interveni în Moldova. Ajutorul nu a mai fost necesar, deoarece revoluționarii din Moldova n-au reușit să-l înlăture pe Mihail Sturdza.

Lui Al. G. Golescu, care era reprezentantul guvernului revoluționar din Țara Românească la Paris, Murgu îi face cunoscut că are „zece mii de români armați din Banat, care stau gata“ a intra prin Oltenia. Toți aceștia, spunea Golescu, „nu de mult și într-o săptămînă se armară“, adică în perioada în care tinerii intelectuali, în frunte cu Nicolae Bojincă, au purces la recrutarea voluntarilor pentru înființarea armatei populare.

Dar aceste planuri frumoase au fost zădărnice de comisarul guvernului de la Pesta, care a luat măsuri pentru împiedicarea recrutărilor și constituirii puternicei armate pe care o inițiasse Murgu.

Murgu menține și după acest eșec legăturile cu revoluționarii din Transilvania și Țara Românească.

În parlamentul din Budapesta, Murgu se afiliază grupului radical și, împreună cu alți deputați, cere transformarea Ungariei într-o republică democratică. El participă la ședințele „Ligii Egalității“, asociație cu un vădit caracter progresist. Toate acestea, ca și refuzul lui de a semna manifestul din 24 septembrie 1848, prin care se cerea unirea Ardealului cu Ungaria, duc la înăsprirea relațiilor cu guvernul maghiar. De fapt, conflictul dintre Murgu și Kossuth începe încă la 26 august 1848.

Deoarece la Pesta se amîna aprobarea dezideratelor adunării de la Lugoj, Murgu a încercat să obțină pe cale parlamentară realizarea lor. În acest sens, el depune în parlament un proiect de lege privitor la drepturile bisericești ale românilor din Ardeal și Ungaria, care urma să fie luat în dezbateri la 26 august 1848. În aceeași zi, susține printr-un discurs, primul și ultimul lui discurs în dieta maghiară, necesitatea înființării armatei populare și a separării ierarhice. Au mai vorbit și alți deputați români, dar, în răspunsul său, Kossuth s-a adresat numai lui Murgu. Guvernul maghiar, spunea Kossuth, nu poate admite nici unul dintre dezideratele adunării de la Lugoj, deoarece, prin aprobarea lor s-ar dezmembra unitatea statului maghiar. Cu atît mai puțin poate fi vorba de înființarea armatei populare. „Românii să nu ceară căpitan separat și armată — încheia Kossuth —, aceasta înseamnă că este deja un voievod, care, ulterior, s-ar putea ridica împotriva ungarilor“. Îndoielile lui Murgu, născute la scurtă vreme după izbucnirea revoluției maghiare, căpătau confirmare.

Țelurile poporului maghiar, care se ridicase la revoluție, erau subordonate de către unii conducători unor planuri care nu vizau principiile revoluției de eliberare socială și națională. Murgu se depărtează ferm de Kossuth. Numai după ce Bălcescu revine în Ungaria, Murgu acceptă să colaboreze la planul de alianță al forțelor revoluționare româno-polono-maghiare.

Se știe că, pentru salvarea revoluției, Bălcescu intră în tratative cu guvernul maghiar și cu revoluționarii polonezi, reușind să convingă de necesitatea alianței forțelor revoluționare româno-polono-maghiare pe generalii Dembinski și Bem. Bălcescu propune un proiect de pacificare, care este aprobat și de guvernul maghiar, și, ca urmare a acestui proiect, dieta din Seghedin adoptă legea naționalităților. Murgu pleacă la Avram Iancu spre a-l determina să se alieze cu generalul Bem și, împreună, să pornească împotriva trupelor habsburgice și țariste. El intră în legătură cu doi tribuni, care-i cer un răgaz de 30 de zile spre a-i da răspunsul. Din tabăra lui Iancu se întoarce la Făget, unde, în noaptea de 14 spre 15 august 1849, se întâlnește cu generalul Bem. De comun acord stabilesc ca Bem să se ridice în fruntea mișcării revoluționare din Banat, Ardeal, Țara Românească și Moldova și, bazîndu-se îndeosebi pe elementul românesc, să continue lupta. O atare acțiune era în concordanță și cu planul lui Bălcescu de la sfîrșitul lunii iunie 1849. Înaintarea trupelor țariste și habsburgice n-a îngăduit ca planul să mai poată fi aplicat.

După înăbușirea revoluției și instaurarea absolutismului habsburgic, Murgu intenționa să se adăpostească în Ardeal, la prietenii săi, Avram Iancu, George Barițiu și Timotei Cipariu. Dar la Luncani (județul Caraș-Severin) a fost prins de trupele habsburgice și trimis în închisoarea Aradului. Pentru activitatea lui revoluționară din 1848—1849 a fost condamnat la moarte prin spînzurătoare și la confiscarea averii. Motivele condamnării erau : votarea detronării habsburgilor la 13 aprilie 1849 ; participarea la ședințele parlamentului după 3 octombrie 1848. Ceea ce i-a agravat situația au fost tratativele pe care le-a dus cu generalul Bem pentru alianța forțelor revoluționare româno-polono-maghiare. Printr-un decret de grațiere din 1850, care privea pe toți deținuții politici, condamnarea i s-a comutat în închisoare pe patru ani, pe care a executat-o într-un penitenciar din Boemia. Simion Bărnuțiu și Ioan Maiorescu fac demersuri în două rînduri pentru a obține eliberarea lui, dar fără rezultat. Avram Iancu și Ioan Popazu îl vizitează la închisoare, în drum spre Viena. Eliberarea lui se face abia în octombrie 1853. Dintre toți foștii deputați români, Murgu este singurul care a executat condamnarea în întregime.

Ultimii ani i-a petrecut în casa sa din Buda. În 1870 își face testamentul, în care sînt consemnate și prigonirile, asupririle, precum și marile privațiuni materiale la care a fost supus de-a lungul vieții. Moare la 12/25 mai 1870. În 1932 un grup de intelectuali din Banat îi aduc osemintele în solul natal și le reînhumează în apropiere de Cîmpia Libertății din Lugoj, unde formulase odinioară dorințele poporului său.

Eftimie Murgu a rămas în istoria poporului român ca un mare patriot, un republican convins, iar prin acțiunea lui din 1848—1849 unul dintre cei mai de seamă democrat-revoluționari români.

I. D. SUCIU

Ideea de unitate și continuitate în conștiința poporului român

CORNELIA BODEA

De-a lungul secolelor poporul român s-a afirmat ca o entitate unitară, pe toată întinderea teritoriului său etnic. Aceasta, datorită unității limbii pe care a vorbit-o, a identității comorilor spirituale acumulate, a comunității culturale neîntrerupte, a echilibrului economic asigurat de reciprocitatea schimbului care a existat dintotdeauna între provinciile românești, de o parte și alta a munților și a râurilor care îi brăzdează spațiul geografic, cât și prin nevoia de apărare, generatoare de fapte mari, de ridicări comune în fața dușmanului.

Conștiința pe care a avut-o poporul român despre unitatea sa și, implicit, despre autohtonitatea sa în linie directă, ca urmaș al dacilor și romanilor, s-a cristalizat de la începutul istoriei sale în cea mai autentică dintre mărturii: *numele pe care-l poartă și cu care s-a denumit pe sine în întreaga sa istorie*. Atestarea documentară a numelui o întâlnim în izvoare mult anterioare răspîndirii scrisului românesc. În 1345, de pildă, o scrisoare papală numește pe locuitorii din Transilvania *Olachi Romani*, consemnând edificator coexistența numelui etnic genuin alături de traducerea lui slavo-maghiară de *vlah* sau *cláh*.

În alte multe documente interne, cu caracter public sau privat, redactate în vechea slavă, *român*, acoperind noțiunea în sens etnic-general, apare frecvent de la sfîrșitul secolului al XV-lea. Începutul îl face un document din vremea lui Ștefan cel Mare (martie 1489), care marchează deosebirea între doi omonimi: unul *român* (rumân în text), altul *sîrb* (srîb)¹. Cît despre sensul particular al numelui — delimitînd o parte a întregului etnic —, cu menționarea *Țării Românești*, în scrisoarea boierului Neacșu — de la 1521 —, autentificarea numelui în alte documente nu mai are nevoie a fi demonstrată.

Ceea ce prezintă însă un interes mai deosebit în atestarea vechimii conștiinței poporului român despre autohtonitatea sa, ca și despre romanitatea

¹ Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 374—375; în traducere în *Documente privind Istoria României veacul al XV-lea*, A. Moldova, II (1476—1500), București, 1959, p. 109.

originii și a limbii este reflectarea ei directă în relatările străine, precedând consemnarea documentară internă. Mărturiile nu sînt puține și în bună parte ele sînt semnalate în literatura noastră istorică². *Natura informației* care a stat la baza acestor izvoare narative nu a fost analizată însă întotdeauna în adevărata ei lumină, în sensul că nu a fost surprinsă tocmai *tradiția autohtonă* care le-a furnizat³. Cîteva exemple de astfel de izvoare sînt edificatoare, transmițînd girul lor și pentru altele, pe care din lipsa spațiului nu le mai cităm.

La 1453, umanistul italian Flavio Biondo știe bunăoară direct de la români, cu care a avut prilejul să se întrețină la Roma, că aceștia vorbind o limbă de origine romană o și afirmău ca atare, mîndrindu-se cu ea. La distanță de cîteva ani, alți doi umaniști, celebrul geograf Aeneas Silvio Piccolomini (Papa Pius al II-lea) și colaboratorul său Nicolaus de Modrusa (Nicolo Modrusiense), atestă tot pe bază de mărturii autohtone originea latină a românilor. Cel dintîi, prin intermediul direct al călugărilor franciscani veniți din aceste părți la Roma, cel de-al doilea la fața locului, la Oradea⁴. Italianul Antonio Bonfini (1427—1502), care a trăit mai mulți ani la curtea regelui Matei Corvin, în a sa *Istorie a Ungariei* afirmă fără ocol că „urmașii colonilor și legiunilor romane” păstrează încă limba romană și că pentru păstrarea ei s-au luptat mai aprig decît pentru viața lor⁵.

În secolul al XVI-lea, ecourile tradiției autohtone se confruntă din toate direcțiile: despre românii din țara Moldovei, episcopul polon de Gnesno, Jan Laski, vorbește chiar în conciliul de la Lateran, în 1514, că au conștiința originii latine, „căci spun că sînt ostași de cîndva ai romanilor” („nam dicunt se esse Romanorum quondam milites...”); Francesco della Valle, pe la 1532, culege dovada conștiinței romane a poporului direct din povestirile călugărilor de la mănăstirea Dealu (Tîrgoviște). Tot aici, la Tîrgoviște, chiar la începutul secolului (1502), raguzanul Félix Petančić se convinsese că băștinașii „Valahiei Mari” sau ai vechii Dacii se foloseau „pretutindeni de graiul latin”. Despre românii din Transilvania aflăm de la Giovanandrea Gromo (1564) că se mîndreau a fi coborîtori din coloniile romane și că vorbeau o „limbă care se cheamă romanza o romanescha”. Tot în acest sens, cancelarul Transilvaniei, Wolfgang Kovachoczy, ridicînd, în 1584, problema descendenței romane — în scrierea sa *De administratione Transylvaniae Dialogus* —, pune în gura unui personaj cu nume semnificativ — Philodacus — afirmația că românii se fălesc cu descendența romană,

² Majoritatea lor sînt reproduse în cuprinzătoarea colecție *Călători străini despre țările române*, pregătită de Institutul de istorie „N. Iorga”, vol. I (sec. XIV—1550), în curs de apariție.

³ Pentru orientare, vezi S. Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Age*, în „Revue roumaine d'histoire” nr. 1/1965, p. 15—24; Eugen Stănescu, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești*, în „Studii. Revistă de istorie” nr. 5/1964.

⁴ În ordinea izvoarelor citate: Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena*, în „Ephemeris daco-romana”, I, 1923, p. 362—363; N. Popescu-Spineni, *Geograful Sylvius Aeneas și țările românești*, Cluj, 1938 (extras din „Revista geografică română”); R. Ortiz, *Manualetto romena*, București, 1936, p. 11—12 (*Romanità del popolo e della lingua rumena*); S. Papacostea, *op. cit.*, p. 20—22.

⁵ A. Bonfini, *Rerum Hungaricarum Decades* (Dec. III, Libr. IX).

adăugind și observația că limba lor ar cuprinde aproape mai multă latină decât limba italiană⁶.

Și pentru a întregi în triptic știrile despre cele trei țări române, amintim că francezul Pierre Lescalopier, vizitînd, în 1574, Țara Românească și Transilvania, observă și el că locuitorii acestor țări „se socotesc drept urmași adevărați ai romanilor și-și numesc limba lor *românească*, adică romană“ (*ils nomment leur parler romanechte, c'est-à-dire roumain*)⁷.

Dacă o vreme, în literatura istorică, informațiile unui Francesco della Valle de pildă au putut fi interpretate ca păreri formate de pe urma unor lecturi personale din clasicii antici sau medievali, textele atîtor alte izvoare, cunoscute astăzi, au darul de a înlătura urma de îndoială. Cei mai mulți sînt călători prin părțile locurilor; iar pentru autenticitatea observațiilor unui Giovanandrea Gromo, ale cancelarului Kovachoczy sau ale lui Antonio Bonfini stau garanție funcțiile pe care le-au îndeplinit.

Comentariile lui Bonfini au fost larg puse în valoare de promotorii luptei pentru emanciparea social-politică a românilor, începînd cu petiționarii lui *Supplex Libellus*, de la 1791, și culminînd cu corifeii ideologiei și militantismului revoluționar pașoptist. Dintre aceștia din urmă, N. Bălcescu îl utilizează în primele sale studii despre *Istoria puterii armate la români*, dar îl invocă mai cu deosebire în alte două rînduri: în discursul din 1847 și în *prefața la Cîntarea României*, din 1850. Simion Bărnuțiu îl citează și mai pe larg în discursul din catedrala Blajului de la 2/14 mai 1848. Și unul și altul invocîndu-l pentru a sublinia puterea dragostei către graiul românesc și conștiința latinității limbii.

Avînd în față probe bogate asupra stării de spirit de care era animată societatea românească din secolele al XV-lea și al XVI-lea, concluzia care se degajă în mod firesc este de natură a modifica și coordonatele mișcării românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, în privința afirmării ideii de unitate și continuitate la poporul român. Introducerea limbii române în biserică în secolul al XVII-lea, în locul celei slavone, e evident un stadiu mai evoluat și mai complex al conștiinței de neam. Ea nu este expresia unei conștiințe spontane, ci rodul acumulării latente a secolelor anterioare. E o formă de luptă pentru cultură, pentru afirmarea manifestă a unității de neam, a nevoilor comune ale întregii seminții românești. O formă de cristalizare a unei conștiințe tot atît de vechi ca și poporul însuși și care în secolul al XVII-lea este exprimată doar, cu o vigoare mai mare, pe cale nemijlocit românească.

Privit prin această lumină, nici adevăratul merit al cronicarilor nu mai rămîne acela de „descoperitori“ ai originii romane a românilor, ci de deschizători de drumuri. Ei sînt pionieri ai unei faze noi în istoria conștiinței strămoșești a originii romane, așa precum episcopul Inochentie Micu și toată pleiada *Școlii ardelene*, urmașă a cronicarilor, vor repre-

⁶ Pentru J. Laski, cf. N. Iorga, *Dovezi despre conștiința originii românilor*, „Analele Academiei Române“, Mem. Sect. îst., t. XVII, mem. 13, 1936; pentru F. Petančić, Fr. della Valle, Giovanandrea Gromo, bibliografie și text în *Călători străini în țările române*, I (sub tipar); pentru Kovachoczy, cf. A. Veress, *Cancelarul V. Kovachoczy despre români*, în „Revista istorică“, XIV, 1928, p. 35. Vezi și D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967.

⁷ P. Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, în „Studii și materiale de istorie medie“, IV, 1960, p. 434—463.

zenta treaptă și mai înaltă, făcînd din conștiința originii *arma* principală în lupta de emancipare socială și națională.

Întorcîndu-ne spre faptele trecutului și considerîndu-le în lumina constatărilor de mai sus, dovezile de solidaritate națională capătă o rezonanță mai puternică, un loc mai bine conturat pe scara valorilor naționale.

Marile afirmări românești pe plan politic, cum au fost Iancu de Hunedoara sau Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, s-au realizat pe sine și faptele lor prin solidaritatea forțelor militare cu care au lucrat.

Narațiunile despre marea bătălie din 1444 de la Varna, cum remarcă P. P. Panaitescu, sînt unanime în a denumi acea parte a oastei care era sub comanda lui Ioan Corvin „oastea valahilor“. Și aceasta nu pentru faptul că ar fi reprezentat majoritatea zdrobitoare românească din Transilvania, de vreme ce oastea voievodului transilvan cuprindea și contingente ale nobilimii eterogene și ale orașelor, ci pentru prezența participanților feudatari din Țara Românească și Moldova⁸. Ștefan cel Mare, la rîndul său, în lupta contra primejdiei turcești, include și țara vecină și soră, pe care o va apropia și prin căsătoria cu fiica lui Radu cel Frumos. În expunerea făcută Senatului venețian, prin solul lui, Ioan Țamblac, la 8 mai 1478, domnul moldovean referindu-se în două rînduri la situația Țării Românești o numește simplu și edificator pentru întreaga concepție politică pe care o urma *l'altra Vlachia*, Valahie fiind deci propria sa Moldova⁹.

În fața unei primejdii comune puterile se adună, se simt formînd un corp unitar prin legătura puternică a limbii. Răspunzînd aceluiași imperativ, exprimat în același grai, prin aceeași comandă militară, legăturile se verifică și se consolidează. Unirea sub o singură stăpînire devine ispititoare, dovedindu-și necesitatea.

Un astfel de moment istoric, hotărîtor în dezvoltarea conștiinței naționale, s-a realizat pentru prima dată în trecutul românilor sub domnia lui Mihai Viteazul.

Mihai a domnit în Moldova — printr-un sfat de boieri ; în Țara Românească a lăsat în domnie pe fiul său. Scaunul celor trei țări unite l-a stabilit în Transilvania ; Alba Iulia a căpătat o măreție puternic proiectată pe fondul viitorului.

În Transilvania Mihai a trebuit să se sprijine pe clasele stăpînitore, pe nobilime¹⁰. Dar nu putea să ascundă sensul noii stăpîniri, atunci cînd el preferă să se ajute cu boierii proprii, cu dregătorii săi, cu oastea proprie ; cînd menținînd autonomiile transilvane, limbile oficiale, latina și maghiara, marii săi dregători și el însuși „administra“ în românește, în limba slavă sau română. *Momentul Mihai Viteazul* a prilejuit însă și explozia unor sentimente populare de solidaritate, dînd la iveală realitatea istorică permanentă. Intrarea lui în Transilvania a ridicat iobăgimea împotriva nobilimii¹¹. Cronicarul sas G. Kraus spune direct : „românii

⁸ P. P. Panaitescu, *Problema unificării politice a țărilor române în epoca feudală*, în „Studii privind Unirea Principatelor“, București, 1960, p. 58.

⁹ *Documente Hurmuzaki*, VIII (1376—1650), p. 24 ; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră, III. Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al dezvoltărilor lor*, București, 1914, p. 68.

¹⁰ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, p. 85—86.

¹¹ Ștefan Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în „Studii și materiale de istorie medie“, I, 1956, p. 123—154.

s-au răsculat atunci, deoarece tiranul Mihai era din poporul lor, anume român“; tot așa se pronunță și Szamosközy: „Poporul român care locuiește în satele Transilvaniei a făcut o conspirație și s-a unit cu oamenii de aceeași origină veniți de peste Carpați și s-au răsculat pretutindeni plini de încrederea pe care le-o inspira un Domn din neamul lor...”¹².

În fața evidenței și a realităților, nobilimea maghiară a văzut, în schimb, în Mihai pe „uzurpatorul, tiranul, românul, schismaticul, care trebuia alungat“, iar în prilejurile de solidarizare românească dintre cele trei țări, ca și în manifestările locale de încredere în Domnul român, amenințări naționale care trebuiau împiedicate și jugulate de la rădăcină. De aceea, între primele măsuri luate, ea lovește puternic în unul din elementele de coeziune deosebită românească, în legăturile comerciale dintre cele trei țări. „Negustorilor din neamuri străine“ — înțelegând deopotrivă pe greci, români, turci, dalmăți, armeni etc. — în genere li se interzice prin hotărîre dietală a mai circula în Transilvania după plac și interese și li se fixează anumite depozite pentru mărfuri (Caransebeș, Tălmaci, Rîșnov, Prejmer, Radna)¹³. Negustorilor români de peste munți, în special, li se admite accesul în Brașov, Sibiu și Bistrița. „Întrucît ruina și primejdia noastră de acum — se spune în aceeași hotărîre a Dietei — a venit din partea celor două țări românești, am hotărît ca de acum nici cînd nimeni să nu poată merge să slujească în cele două țări românești fără știrea principelui și a țării (adică a Dietei), sub pierderea cîstei, capului și moșiei sale. Nici preot român să nu poată veni aici nîcîcînd din cele două țări românești, iar călugării să fie cu totul proscîși din țară, din toate locurile; dacă s-ar găsi vreunul că a venit sau vine *contra edictum regni*, să fie prins și despuiat în toate locurile“. Tot prin hotărîrea Dietei se interzice tuturor iobagilor purtarea armelor, dar mai cu seamă românilor. „Români de acum încolo armă, arc să nu mai poată purta, în afară de ciobani care locuiesc la munte, ci sasul și ungurul să poartă arme“¹⁴.

Privind prin prisma stadiului de dezvoltare a societății românești de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, dar și a societății europene în genere, în unirea celor trei țări române de la 1600 nu putem vedea, firește, decît tot afirmarea unui organism politic feudal, încheat din nevoia de apărare în fața unei primejdii covîrșitoare. Dar ea este *marea experiență*, cum o numește D. Prodan, care a deschis noile perspective în istorie, făcîndu-și loc treptat și stăruitor în conștiința românească, pînă cînd, în secolul al XIX-lea, devine îndemn, program și simbol activ al unității naționale. Pînă să se ajungă acolo, sînt însă praguri și etape de trecut. Se va mai întîmpla și după căderea lui Mihai, ca și înaintea lui, ca unul și același Domn să aibă puterea într-un Principat și în altul. În epoca fanariotă, instaurîndu-se periodicitatea domniei, același Domn — ajungînd prin alternanță în amîndouă Principatele — va aplica și într-o țară și în cealaltă aceeași formă de administrație, aceeași concepție politică. Vor interveni apoi și ocupațiile militare străine cu administrația lor unică pentru amîndouă țările. Se vor emite chiar și planuri de unificare statală, de creare a unui

¹² I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români*, Cluj, 1928; D. Prodan, *Op. cit.*

¹³ *Ibidem*; *Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae*, IV, p. 552.

¹⁴ *Ibid.*

„regat dacic“ românesc, ieșite din calcule de echilibru politic internațional. Țarina Ecaterina a II-a îl va propune la 1771, îl va reactualiza la 1782—1783, apoi în timpul războiului austro-turc din 1787—1792. Un nou proiect de regat al dacilor se va elabora — în noiembrie 1807, în timpul războiului din 1806—1812 —, urmînd să cuprindă între hotarele sale și Transilvania¹⁵.

Dar nu s-a putut afirma, pe baza documentației cunoscute pînă acum, dacă românii de orice rang sau clasă au aprobat sau sugerat vre-unul din proiectele dacice amintite. Există, se pare, totuși, între propunerile de la începutul secolului al XIX-lea o încuviințare sau inspirație internă pentru unirea Moldovei și Țării Românești, concretizată în memoriul pe care îl adresează Saint-Aulaire, secretarul Domnului Constantin Ipsilanti, guvernului rusesc, tot la 1807¹⁶.

Se admite, îndeobște, că planurile *regatului Daciei* din veacul al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea nu constituie decît proiecte făcute să sprijine alte interese decît cele naționale. O dăruire din afară a unirii. Un act purtînd deci o amprentă nicidecum progresistă, ci, dimpotrivă, de vădită aservire.

Dar în această problemă documentația arhivalică rămîne datoare cu un răspuns pozitiv, și anume cu găsirea, materializată pe hîrtie, a propunerii de unificare națională făcută în timpul războaielor napoleoniene din partea unui român. Informația, toată cîtă se cunoaște, constituie numai un indiciu, o mărturisire *autobiografică* a lui Moise Nicoară, aprigul luptător pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana.

Tradiția istorică mai păstrează din aceeași perioadă napoleoniană și legenda altor planuri dacice de inițiativă bănățeană asupra cărora verificarea contemporană nu s-a putut pronunța încă. Ea e legată de mișcarea românilor bănățeni, porniți împreună cu sîrbii, împotriva dominației apăsătoare habsburgice, la 1808. Este vorba de răscoala de la Krușița, contemporană deci cu demersurile pe care le-ar fi făcut și Moise Nicoară și explicabilă în același timp prin curentul eliberator care străbătea societatea europeană în acea vreme.

Semnificația națională a momentului de la 1808 e reliefată de bănățeanul Vasile Maniu, în sprijinul vechimii ideii unității și conștiinței naționale¹⁷.

Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, destrămarea orînduirii de care erau legate economia locală și stăpînirea politică a unei clase restrînse, a nobilimii, și apoi ridicarea pe ruinele ei a capitalismului, specific formării statelor naționale, favorizează avîntul conștiinței naționale și apariția mișcărilor de emancipare politică și socială. Pe moștenirea comună pe care o dă trecutul se înalță acum consimțămîntul și dorința de a trăi laolaltă, voința comună de a continua împreună viața pe drumul care s-a arătat a fi bun în

¹⁵ N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, București, 1915, p. 29—30.

¹⁶ P. P. Panaiteșcu, *Correspondența lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusesc (1806—1811)*, București, 1933, p. 22, 78.

¹⁷ Data tîrzie a consemnării acestor tradiții (V. Maniu, *Unitatea latină sîu Causa română în procesul naționalităților*, București, 1867) orientează mai degrabă spre alte interpretări, explicable prin exacerbarea aspirațiilor de unitate națională, determinate de evenimentele anilor 1866—1867, asupra cărora vom reveni.

trecut. Interes și rațiune, sentiment și voință conlucrează conștient pentru o finalitate precisă. Într-un proces de transformare, care se împlinește inevitabil pe coordonatele evoluției firești ale societății, conștiința națională devine o forță dinamică, creatoare de acțiuni politice, cu consecințe imediate.

Prefacerea acestei conștiințe și răspîndirea ei se pregătește acum voit și continuu. Ea îmbracă forme asemănătoare tuturor popoarelor europene al căror destin istoric s-a desfășurat fărăîmițat între hotare nefirești și sub dominații străine.

Ca și la alte popoare ale Europei, forțele sociale — generate și generatoare — ale realităților economice noi devin și purtătoarele noii concepții despre stat și națiune. Ele cultivă sentimentul național, solidaritatea națională, dîndu-i funcțiuni directe, finalități naționale. Ele se vor stăpîni, libere într-un stat național cu o viață politică proprie, concentrînd sub o stăpînire unică pe toți membrii națiunii. Conștiința națională se afirmă astfel ca o doctrină, o problemă de drept public. Exponenții progresului caută temeiurile ideologice ale dreptului la viață liberă, socială și politică, în toate trăsăturile fundamentale ale poporului : în originea nobilă a limbii și poporului, în superioritatea sa demografică, în existența granițelor statale strămoșești, în comoara de fapte mari ale trecutului. Filologia și istoria devin arme de luptă principale întrebuintate și de promotorii revendicărilor naționale române. Filologii români se luptă să dea limbii lor noblețea romană a originii poporului, să dea o limbă literară pe care să o utilizeze oamenii de litere, scriitorii. Istoricii invocă izvorul istoric, mărturia cronicilor, documentul ; literații cîntă și preamăresc gloria strămoșească. Trecutul istoric stimulează mîndria națională și dă conținut năzuințelor de viitor. Literatura, arta, știința servind aspirațiilor societății în drumul spre progres, devin ajutoare indispensabile în lupta politică și socială.

Împrejurări istorice specifice au făcut ca ideea națională să se cristalizeze cu prioritate în Transilvania. Deschizătorul luptei politice naționale e Inochentie Micu (1692—1768). La 1791, autorii lui *Supplex Libellus Valachorum*, preluînd baza teoretică formulată de protestatarul episcop, invocă cu toată tăria vechimea așezărilor românești, superioritatea demografică a românilor pe pămîntul transilvan, contribuția covîrșitoare a maselor românești la suportarea sarcinilor financiare și militare ale imperiului, ca argumente supreme pentru valorificarea drepturilor lor naționale, pentru reierarhizarea valorilor sociale și politice¹⁸. Acțiunea lor e completată cu întreaga activitate filologică și istorică a *Școlii ardelenne* pusă în slujba ideii de libertate și unitate națională.

Iobăgimea transilvană însăși a dat luptei ei sociale caracter național, prin masivitatea românească a răsculaților față de minoritatea alogenă a asupritorilor. Programul politic cuprins în inscripția „Horea rex Daciae” aplicată pe sigiliul atribuit conducătorului răscoalei românilor de la 1784, ca și interpretările pandacice date de contemporanii săi finalității mișcării, reflectă mai mult groaza nobilimii străine de o stăpînire românească. Comentariile apusene ale răscoalei atribuie și ele lui Horea gin-

¹⁸ D. Prodan, *Op. cit.*, p. 23—24.

duri mari de reînviere a Daciei. Cu toate acestea, nu se cunosc pînă astăzi legături materializate ale mișcării lui cu celelalte provincii românești.

Și totuși, iobagii români răsculați au privit peste Carpați, așteptînd ajutor¹⁹. Reținem cîteva din relatările cele mai semnificative: un preot reformat din Turda, la 5 februarie 1785, pretindea a ști că: „Hoții de rebeli stăteau în corespondență cu țările vecine, Țara Românească și Moldova, de la care așteptau ajutor“, și că, pe la începutul anului, vreo 30 000 de români încercînd să intre din Moldova în Transilvania pe la Ghimeș ar fi fost întorși și nimiciți de secui²⁰. S-a afirmat și într-un izvor diplomatic că Horea ar fi cerut prin solie ajutor Domnului Moldovei²¹. Împăratul Iosif al II-lea, el însuși nu excludea posibilitatea ca dintre românii răsculați, reușind să treacă în Țara Românească, ar putea întreține de acolo mișcări primejdioase în Transilvania. Or, ce înseamnă toate acestea dacă nu cel puțin că opinia generală era formată asupra spiritului de solidaritate națională a românilor de pretutindeni, care se manifestase cu atita perseverență pînă atunci, în ciuda îngrădirilor politice, a granitelor impuse între ei.

În Țara Românească — mișcarea lui Tudor Vladimirescu e mai avansată ca program politic, altele ajungînd a fi și condițiile istorice ale timpului cînd apare ea. Aici, mișcarea a fost antifeudală și antiotomană. În programul său revoluționar străbate și ideea întrajutorării frățești pentru dobîndirea drepturilor celor două principate, guvernate fiind ele de legi asemănătoare. Dar și sentimentul național al țăranilor transilvăni se manifestă și de data aceasta. Dovadă, rolul de eliberator social-național pe care îl atribuiau *crăișului Tudor*, lui *Tudoraș*, așteptîndu-l să sfîrșească cu bine lucrul cu boierii în Țara Românească, ca să vină și la ei „să facă și aicea dreptate“²².

Dură mișcarea lui Tudor, ideea unirii naționale cîștigă teren. Începînd de la sfîrșitul deceniului a III-lea al secolului al XIX-lea, regimul instituit în Principate prin tratatul de la Adrianopol încheiat între Rusia și Turcia accentuează pe plan interior antagonismele sociale și inaugurează pe plan extern dubla vasalitate: condominiul protectorat — suzeranitate.

Sprîjinindu-se pe realitățile procesului firesc de dezvoltare socială și economică de pe întreaga arie a pămîntului românesc, mișcarea națională a poporului român e prezentă astfel în deceniul al IV-lea al secolului naționalităților, cu puteri sporite.

Concentrată pe căi multiple din toate trei țările române, din toate direcțiile spațiului geografic românesc, conștiința națională iese întărită. Sprîjinită pe un puternic stimul cultural, mișcarea națională trece la acțiuni directe cu scopuri și programe definite.

În urmărirea țărilor comune care caracterizează mișcarea națională — de a înălța pe român în drepturile sale de om, de cetățean

¹⁹ *Ibidem*, p. 274—276.

²⁰ „Hazánk“, VII, 1887, p. 111—112, apud D. Prodan.

²¹ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, II, București, 1903, p. 513—514.

²² *Documente privind istoria României, colecția Hurmuzaki (seria nouă)*, vol. III (*Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu*). București, 1967, p. 175—177.

și de nație²³ —, preocuparea de regenerare democratică și socială și năzuința de unitate politică prin înlăturarea dominației străine se îngemănează. Dar, ca și la alte popoare ale Europei al căror destin istoric a fost despicat de granițe statele, impuse, de factori străini intereselor proprii, mișcarea pentru unitate și independență se afirmă în unele momente cu proeminență.

În Moldova și Țara Românească ideea unirii pe bază națională se află inclusă în textul Regulamentului Organic al fiecărei țări, ca o urmare a realităților constatate. Nevoia unirii e cerută și în memorii ale românilor atât din Moldova cât și din Țara Românească, care preced redactării Regulamentelor. O propunere din 1828, făcută în Adunarea Obștească a Moldovei de către Ștefan Catargiu, a fost înfățișată și Cabinetului imperial de la Petersburg.

Prin 1834, diplomatul francez Bois le Comte constată că unirea Principatelor era dorința *cea mai generală* a celor două țări²⁴. Dar tot în 1834, de partea cealaltă a munților răzbat ecourile directe ale colaborării întreite românești — și transilvane, și moldovene, și muntene — pentru cristalizarea ideii naționale în unitatea politică. Istoricul maghiar Kovács Endre²⁵ a confirmat prin indicii multiple că propaganda pentru republica română unită se născuse în Banat și Transilvania, pe un teren în care conștiința daco-română se afirma cu deosebită vigoare. În ce privește răspîndirea ideii de unitate pe aria întregului pământ românesc, un observator contemporan evenimentelor, polonezul Woronicz, consemna în 1838²⁶ „că ideea unirii tuturor populațiilor românești sub același sceptru ocupa toate mințile”. Specificînd că românii din Transilvania care treceau munții ca să caute lucru în Principate sau să-și valorifice măiestria lor erau dintre cei mai activi propagatori ai ideii de unire, el surprinde fenomenul grăitor sub întregul său aspect: *economic, social și politic*. „Natura ne-a arătat cu degetul — scrie și G. Barițiu, în 1844 — că comerțul nostru încă are să caute spre Dunăre, spre acest măreț rîu al Panoniei și al Daciei întregi, cum și spre Marea Neagră și de acolo, în răsărit. Aceste interese, de la care atîrnă parte mare însuși viitorul nostru, noi niciodată nu le vom pierde din vedere”. În 1849, după o conviețuire de cîteva luni în mijlocul românilor transilvani, Ion Ionescu de la Brad va înregistra cu altă formulare aceeași semnificație economică a aspirațiilor de unitate națională: „Ideea de a se uni toți românii am găsit-o foarte răspîndită chiar între popor; el în ridicarea vămilor dintre Banat, Ardeal și Principate vede foloasele materiale ale unirii”²⁷.

Odată cu trecerea spre miezul secolului al XIX-lea, mișcarea de emancipare a poporului român înaintase așadar, prin acțiuni revoluționare comune, pe drumul unității și independenței statale.

²³ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, vol. I, Ediția Zane, București, 1940, p. 104.

²⁴ *Documente Hurmuzaki*, vol. XVII.

²⁵ Kovács Endre, *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959.

²⁶ P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea națională a românilor*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, 1926.

²⁷ C. Bodea, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați la 1848*, în „Studii privind Unirea Principatelor”, p. 126.

Voința de înlăturare a dominației străine merge pînă la făurirea de *proiecte războinice*, cutezătoare, a căror înfăptuire presupune sprijinul masiv al întregului popor.

O afirmare categorică și imperativă a voinței de a-și crea o viață politică proprie, guvernată de aceleași legi și de aceeași singură stăpînire își găsește expresia în *declarația de principii* a partidei naționale muntene : *Act de unire și independență*²⁸, precum și în *proiectul de constituție liberală*, elaborate amîndouă în noiembrie 1838, la București. Ele proiectează lumini noi asupra întregului program al mișcării de emancipare națională și îndeosebi asupra mesajului cuprins în eforturile comune care au dus la împlinirile statale de la 1859 și 1877 și la desăvîrșirea lor din 1918.

Semnarii celor două documente, asumîndu-și în fața lumii întregi datoria de a apăra suveranitatea română de încălcările străine și a reda „o patrie slobodă și independentă” tuturor membrilor răspîndiți ai națiunii lor, chemau pe „românii Moldovei” și pe „toți acei frați ai lor care gemeau sub un jug din cele mai despotice și cele mai barbare”, să se însoțească „la a lor cuget și să facă împreună cu ei unul și singur norod oblăduit dă către unul și același șef și stăpînit dă aceleași legi”. Ei declarau suveranitatea și libertățile Țării Românești în primejdie ; tăgăduiau legitimitatea și caracterul național al domnului țării impus prin firman ; respingeau valabilitatea legii fundamentale — Regulamentul Organic — ca fiind alcătuită sub presiunea ocupației străine, de către o adunare obștească constituită arbitrar ; declarau nevoia de a chema la domnie „un adevărat patriot”, care să izbăvească țara. Recunoșteau însă că ar fi fost peste putință românilor, cu un teritoriu împărțit ca al lor și așa cum erau despărțiți, să se împotrivescă singuri puternicelor imperii care îi înconjurau. De aceea stăruiau asupra necesității unirii tuturor sub un singur sceptru.

Obiectivul luptei fixat cu zece ani înainte de revoluția de la 1848 prevedea : denunțarea legăturilor de vasalitate și protectorat, reprezentanță națională, domn ales pe viață, responsabilitate ministerială, armată permanentă de uscat și o putere de apă (marină), libertatea individuală, egalitate în fața legilor, libertatea și împrumutarea țaranului. În altă formulare, legi menite a cîrmui „un popor român slobod și independent”.

Dar finalitățile acestora programatice puteau fi urmărite, în totalitate sau parțial, după specificul condițiilor de viață proprii fiecăreia dintre țările române. Avînd o organizare administrativă și politică asemănătoare, Moldova și Țara Românească își apără autonomia și urmăresc înlocuirea regimului învechit feudal printr-un regim liberal, burghez sau burghezo-democratic. Peste munți, egalitatea în drepturi cu celelalte națiuni precede autonomiei și emancipării iobăgiei. Programul maximal : constituirea unui stat național român unitar și democratic răzbate însă dincolo de țelurile locale imediate. De aceea, în pregătirea comună a revoluției domină idealul *național*. Teza că urmărirea unui program de unitate politică națională pe ambele versante ale Carpaților este greu de susținut în anii de pregătire a revoluției ca și în anii 1848—1849 aparține astăzi de domeniul trecutului. O infirmă cu tărie o serie întreagă de

²⁸ C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională (1834—1849)*, București, 1967, p. 216—223.

date și fapte — materializate în propuneri, proiecte, memorii și acțiuni — care dovedesc dimpotrivă că statul dacic a constituit o preocupare efectivă a tineretului român pe toată întinderea pământului etnic.

Pregătirea luptei pentru unitate națională continuă în ritm febril și cu egal avânt pe ambele cline ale Carpaților, în tot deceniul premergător revoluției. Numai domeniul, puterea și modul de exteriorizare a acțiunilor au variat de la un răstimp la altul; centrul de greutate al mișcării a alternat dintr-o țară în alta sau din afară în interiorul granielor etnice românești, după concursul împrejurărilor interne din fiecare țară în parte.

Ridicându-se peste stadiul *Dreptate-Frăție*, reprezentat de societatea „Frăția” din 1834, Bălcescu lansa cu 15 luni înainte de revoluție lozincă întreită *Patrie-Frăție-Libertate!* Lozincă a renașterii naționale, politice și sociale a tuturor românilor; lozincă îmbrățișată de toți fruntașii mișcării naționale române.

Cît de răspîndită era dorința de unitate națională o reflectă și faptul că ideea formulată în discurs apare aproape în aceleași cuvinte, la București în „Magazinul istoric pentru Dacia”²⁹, sub aceeași semnătură. „Mihai Viteazul prinț, scrie Bălcescu, lucra la crearea naționalității românești, la unirea tuturor românilor într-un stat politic. Ideea măreață și singură mîntuitoare pentru noi, pe care din orbirea acelor veacuri părinții noștri n-o putură realiza statornic, și care singură trebuie să fie ținta politică a românilor de astăzi”³⁰.

Deviza politică a unității naționale a fost spusă deschis și sincer. Ea apare public în textul programatic, de aceeași proveniență, radical românească, inserat în articolul publicistului francez H. Desprez, în „Revue des deux mondes” nr. 1 din 1848. Ideea unirii e popularizată stăruitor în ziarele franceze și în preziua revoluției. Se vorbește pretutindeni despre 8 000 000 de oameni care formau națiunea română și care, împărțiți în chip arbitrar în valahi, moldoveni și transilvani, păstrau sub stăpîniri vremelnice diferite, aceeași conștiință comună a dreptului lor, aceeași credință în viitorul național³¹.

H. Desprez scrie textual, la 1 ianuarie 1848: „acel popor mutilat constituie un singur corp, și vastul teritoriu pe care îl cuprinde se numește pe bună dreptate *România* în limba patriotismului chiar dacă nu e consfințită astfel de tratate”³².

Din țară — din Moldova —, prin pana și inspirația întraripată a lui V. Alecsandri se lansează primul *manifest-program* revoluționar. *Deșteptarea României* e adresată către toți frații de același nume.

²⁹ N. Bălcescu, *Campania românilor în contra turcilor*, în *Opere*, vol. II, p. 250.

³⁰ Ibid.

³¹ O. Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru-Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, București, 1940.

³² H. Desprez, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, reproducere în *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, București, 1902, p. 91—92.

Statul dacic a fost un scop puternic urmărit. Secrete trebuiau să rămână numai mijloacele de lucrare. Aceasta datorită faptului că poporul român era oprimat, din trei părți, de trei imperii absolutiste. În momentul în care însă depășind granițele secretului ele au ajuns să fie interceptate de forțele potrivnice, exprimarea lor firească a fost în bună măsură paralizată. Primul sacrificiu îl constituie eșecul revoluției din martie din Moldova. Obiectivul dacic al mișcării moldovene a fost atestat de desfășurarea evenimentelor care au urmat. Dar și pentru prima parte a mișcării îl confirmă Elias Regnault în a sa *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*, apărută la Paris în 1855. Sprijinindu-se pe informații autentice, obținute de la revoluționarii români ajunși în emigrație, autorul francez scrie că în martie 1848 tinerii moldoveni, aspirând la independența națională, se puseră în legătură cu românii bucovineni, și în aspirațiile lor visau restaurarea vechii Dacii. Este o trăsătură a mișcării moldovene care a reținut de altfel și atenția lui K. Marx citind cartea lui Regnault. De aceea tactica a trebuit schimbată. În mod oficial — în textele programatice, constituționale, în hotărârile adunărilor naționale — *revendicarea statului național unitar nu mai putea figura*. Neoficial însă, tainic și pe față, acțiunea continuă vie, stăruitoare și multilaterală, de la manifestele și poeziile cu caracter revoluționar unitar, care au circulat tipărite pe foi volante în toate trei țările românești și pînă la articolele de ținută și îndemnurile directe adresate prin presă; de la înțelegerile prin mesageri speciali la consfăturile organizate în vederea întrajutorării revoluției într-o țară și alta. Din Țara Românească, ziarele revoluției, „Pruncul român“, „Poporul suveran“, lansează apeluri entuziaste fraților de peste Milcov, fraților din Moldova, cu îndemnuri de a lupta pentru unire, în interesul României întregi. Din Transilvania, gazetele brașovene și blăjene sprijină revoluția generală, publicînd poeziile panromânești care au circulat în zilele Blajului. Prin ele sentimentul național, conștiința națională, urmărește mersul revoluției de peste munți. Îndemnurile moldo-muntenilor, asigurările ajutorului armat transilvan sînt afirmate în coloanele ziarelor. Un nou ziar, „Învățătorul poporului“, apărut la Blaj în primele zile după marea adunare (12/24 mai), vorbește cu mîndrie despre românii de pretutindeni, despre Dacia, despre inima Daciei, care este Transilvania; reafirmă cu tărie perseverența străbună a conștiinței unității și a continuității. „Gazeta de Transilvania“ publică îndrăznețe articole de ținută trimise din București, în care se cere deschis țarului să nu se îngăduie a se pune piedici unirii României cu Moldova întreagă. După spectaculoasa proclamare a uniunii Transilvaniei cu Ungaria de către Dieta maghiară, care o hotărîse în numele poporului român, dar fără consultarea lui (de nobis, sine nobis), Barițiu lansa lozinca atît de semnificativă prin mesajul său: „Soarta națiunii române se va hotări în București și în Iași, iar nu în Cluj, nici în Blaj, nici în Buda“³³.

Dorința înfăptuirii statului unitar o exprimă mii de glasuri cu rezonanță de plebiscit pe Cimpia Libertății de la Blaj, unde, condamnînd

³³ „Gazeta de Transilvania“ nr. 43, din 27 mai 1848.

uniunea silită cu Ungaria, discursul lui Bărnăuțiu răsună ca o apoteoză a iubirii de neam și a libertății.

Ideea unității naționale a condus dezbateri și înțelegeri secrete în vederea întrajutorării revoluției române de la 1848. Demersurile moldovenilor ajunși în emigrație sînt puternice și neobosite; în Bucovina, la Blaj, la Brașov, în Banat, în munți — la Abrud, la Viena, la București. Cu ei împreună, la Blaj, sînt și emisarii revoluției muntene, aducînd mesajul comandamentului unic al revoluției. Veniți peste munți, în Transilvania, pentru organizarea ajutorului insurecțional grăniceresc, revoluționarii munteni au găsit aici intenția larg răspîdită între grănicerii transilvani și bănățeni, de a se constitui în armată insurecțională gata să treacă în ajutorul celor de peste Carpați. În numele unității naționale, voluntari transilvani — membri ai Comitetului național transilvan, foștii tribuni în zilele adunării de pe Cîmpia Libertății și viitori tribuni sau prefecți în războiul din 1849 — trec munții în slujba propagandei revoluționare prin județele Țării Românești.

Tot din această vreme datează și prima formulare politică — oficială — a țelului național de unitate a tuturor românilor, ieșită din redactare transilvană, dar din inițiativă comună, de pe ambele versante. Este memoriul „poporului român din Transilvania” adresat parlamentului liberal de la Viena, în septembrie 1848³⁴. Prin acest memoriu, petiționarii adunați în a treia adunare de la Blaj au cerut, în numele lor și al fraților din Principate, intrarea tuturor românilor în cadrul Austriei, transformată într-o uniune liberă, de popoare libere. Solicitau aceasta însă nu pentru a rămîne pentru multă vreme în interiorul ei, ci într-un scop tactic, dovedit prin toate intențiile dacice manifestate pînă atunci, ca mișcarea centrifugă care era de prevăzut să poată desprinde dintr-o dată un corp unitar, cu o direcție precis orientată spre unitatea națională. Nerealizînd împrejurările istorice scontate — tot de comun acord cu românii din Principate, ca o etapă în drumul spre unitatea națională —, românii din monarhie (din Transilvania — Banat — Bucovina) au început acțiunea de consolidare și unificare a lor în cadrul monarhiei. Scopul era ca două corpuri unitare astfel constituite să se poată mai repede uni decît ar fi fost cazul rămînînd fragmentate sub administrații diferite.

„Libertatea cea adevărată a oricărei națiuni nu poate fi decît națională” — declarase Simion Bărnăuțiu în discursul de la 2/14 mai. De aceea, fără a părăsi încrederea în viitorul României întregi „liberă, una și nedespărțită”, între 1849 și 1859 lupta se va da pentru realizarea unirii Moldovei cu Țara Românească ca o primă etapă a progresului de făurire a statului național român. Ideea prinsese rădăcini atît de adînci în popor încît după o expresie a lui Ștefan Golescu, din ianuarie 1853, ea devenise o forță, „o acție”, „o necesitate ca piinea de toate zilele” și „nici o putere nu-i putea sta în contra, căci ea reprezenta progresul”.

Cum urmăreau însă românii transilvani toată desfășurarea preluărilor unirii de la 1859 ar fi în măsură să o mărturisească chiar diploma-

³⁴ C. Bodea, *Lupta românilor...*, anexa 85 (p. 336—340).

tul Talleyrand de Périgord — delegat al Franței în *Comisia europeană de anchetă* trimisă în Principate între 1856—1858. Și aceasta, din impresii personale, auzite în parte chiar în scurta vizită neoficială și neașteptată pe care a făcut-o în părțile Brașovului și în orașul propriu-zis, în luna lui august 1857. Știindu-l venit în Principate spre a constata la fața locului voința de unire a românilor moldo-munteni, e ușor de înțeles alarma cu care a fost înregistrată de către autoritățile habsburgice vizita sa între românii de peste Carpați — însoțit fiind de cei doi secretari ai săi, Blampré și Le Sourd, și de câțiva români din decindea munților. Rapoartele trimise la Viena³⁵ de către guvernatorul Transilvaniei, Carol von Schwarzenberg, pretind a deduce mai ales din declarațiile făcute autorităților polițienești de către protopopul brașovean Ioan Popasu că vizita nu ar fi avut un scop politic. Anchetatul ar fi declarat chiar că discuția lui cu delegatul francez s-ar fi petrecut mai mult decît întîmplător, fără să fi fost căutată anume, fără să știe măcar exact cine era Talleyrand dintre interlocutorii săi.

În lumina istoriei însă, o depoziție făcută de o personalitate ca Ioan Popasu, cu un prestigiu cîștigat din timpul deputăției sale la 1848—1849, în cauza unificării românilor din cuprinsul monarhiei — binecunoscut deopotrivă și prin legătura de rudenie cu Ioan Maiorescu, el însuși militant activ pentru unitatea tuturor românilor încă de la 1848 — nici nu putea fi formulată altfel. Ea acoperea tot atîta adevăr cît îl va conține și acel salut familiar : „Trăiască badea Ioan“, de la 1859 și din tot timpul domniei lui Cuza, care nu traducea altceva decît dorința de unire. În cazul al doilea de a face din Alexandru Ioan I Domnul Principatelor, Domnul tuturor românilor.

Parțiala înfăptuire împlinită la 1859 pe versantul sud-estic al Carpaților, prin voința dirză a poporului din cele două Principate, a cultivat încrederea în desăvîrșirea visului dacic la românii de partea cealaltă a Carpaților. Prin 1863, deci într-o perioadă de relativ regim liberal în Transilvania, călătorul englez Charles Boner consemna aici o stare de spirit care greu mai poate fi răstălmăcită. Pe românii transilvani, scrie Boner, „nu-i atrage nimic spre apus, deoarece nădejile lor sînt îndreptate spre răsărit și toți trăiesc în secret în așteptarea că odată, după unirea ramurilor răslețite, se vor transforma într-o mare și puternică națiune română“³⁶.

Așa se explică de ce fiecare reviriment al luptei naționale, stîrnit în teritoriul robit sau în țara liberă a găsit ecouri pe întreg spațiul daco-românesc.

Astfel de manifestări cu intensități revoluționare le-au prilejuit anii premergători ca și anul propriu-zis al încheierii pactului dualist austro-ungar de la 1867, act de compromis încheiat între două națiuni dominante împotriva celorlalte naționalități conlocuitoare (*unio duarum nationum contra omnes*). Încheierea dualismului, sancționînd pierderea independenței Transilvaniei prin încorporarea forțată la Ungaria, a stîrnit

³⁵ Haus-Hof-u. Staatsarchiv, Wien ; Informationsbüro K. 4.

³⁶ Ch. Boner, *Transylvania, its Products and its People*, London, 1865, p. 394.

valuri de proteste ale românilor transilvani și îndârjita lor hotărîre de a duce lupta pentru recîștigarea autonomiei politice-administrative a Transilvaniei *.

Existența statului român modern — România — a încurajat acțiunea pentru salvagardarea autonomiei Principatului transilvan, în care vedeau cu toții condiția esențială pentru împlinirea celorlalte aspirații politice, unitare.

Solidaritatea și conștiința națională de pe ambele versante cunosc în acei ani 1866—1868 manifestări multiple cu rezonanțe dacice. Încordarea cu care erau urmărite evenimentele din Transilvania, peste munți, „în țară“, o dovedesc cele aproape o sută de semnături — reprezentînd nume din toate provinciile române — așternute pe scrisoarea de felicitare și încurajare adresată din București deputatului de Zarand Iosif Hodoș, pentru dirzenia cu care apăruse în Dieta din Pesta integritatea și independența Transilvaniei. Printre semnatori figurau Al. Papiu Ilarian, A. T. Laurian, G. Missail, Nicolae Ionescu, V. Alexandrescu-Urechia etc.³⁷ Alți 42 de români din Craiova — între care semnează și Gh. Magheru — își mărturiseau solidarizarea cu acțiunea deputatului român pentru același țel al unirii celei mari³⁸. Ziarele „Tribuna română“ (Iași), „Reforma“, „Perseverenta“ și „Românul“ (București), condamnînd acordul dualist, trimit încurajările lor „fraților de peste Carpați“³⁹. Ca o replică lozincii lansate de Barițiu cu douăzeci de ani în urmă, în mai 1848, „Românul“ (într-o lungă corespondență. *Pesta 29 martie 1867. Dumnezeu și Dreptul meu*) susținea că: „Soluția problemei române nu este nici la Pesta, nici la Viena, ci în Transilvania, în țara lui Horea și Iancu“. În studii și articole ample, bănățeanul V. Maniu susține Unirea, *unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților*. Tot la București, ziua de 3/15 mai a fost sărbătorită prin întemeierea societății „Transilvania“, sub președinția lui Al. Papiu Ilarian. În august același an, dacoromânismul a vibrat cu semnificație adînc politică în prima sesiune a Societății academice de la București, cînd transilvanii, prin glasul lui Timotei Cipariu, au salutat necesitatea eliberării depline a patriei române.

Încurajați și de politica cabinetului prusian, ostilă Austro-Ungariei, emisari ai cauzei unității naționale au trecut din țara liberă, peste munți, să caute legăturile directe cu fruntașii mișcării de acolo, la Brașov, în Apuseni, la Arad; de acolo, la Budapesta și la Viena. Documente și memorii datînd din anii aceștia stau mărturie că în toiul războiului austro-prusian a fost vorba de cucerirea prin arme a Transilvaniei din partea românilor din România liberă **.

* Vezi *Memoriul* celor 1 493 de semnatori din decembrie 1866 și *Pronunciamentul* de la 3/15 mai 1868.

³⁷ Enea Hodoș, *Din corespondența lui S. Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944, p. 92—93.

³⁸ *Ibidem*, p. 90—91.

³⁹ V. Maciu, *La Roumanie et le pacte austro-hongrois*, în „Revue roumaine d'Histoire“ nr. 6/1967.

** Între altele amintim : B.A.R., ms. 975, f. 169, „Către comandantele general principe Montenuovo, în iulie 1866, pe cînd se credea că din România se va face incursiunea“ (G. Barițiu); M. Theodorian Carada, *Efimeridele. Însemnări și amintiri*, I, București, 1930, p. 63; idem, *Fiii Blajului în Oltenia. Amintiri*, în „Cultura Creștină“, 1937, XVII, p. 290; etc.

O expresie a aspirațiilor, temerare la acea dată, o constituie și tipăritura la Budapesta, în chiar anul sancționării prin lege a încorporării Transilvaniei, a uneia dintre cele mai vehemente chemări la luptă revoluționară, îmbrăcată în formă literară sau poetică a cunoscutului luptător pentru unitatea națională, d-rul Ioachim Drăgescu (Horea, Brutus, Catone). Dar mai puternică și mai elocventă este difuzarea hărții „Daciei noi“, tot atunci, în 1867, din București, în toate colțurile pământului românesc. Autorul ei era A. T. Laurian *.

Coroborate, aceste câteva exemple între ele, atitudini ca acelea prin care în 1868 românii transilvani erau îndemnați să facă pași mai energici spre salvarea onoarei politice dacă nu voiau să „abzică de misiunea lor providențială față cu întreaga românie“, conțin în ele semnificația superioară a luptei pentru unitatea națională.

Dar atitudinea negativă a Curții din Viena față de numeroasele memorii rămase fără rezultat trebuia dezvăluită și opiniei publice prin apeluri adresate Europei. *Pronunciamentul* de la 3/15 mai 1868 a fost publicat și reprodus în ziarele din imperiu și din apusul Europei. Cauza românilor transilvani intră astfel în curentul larg al marilor probleme naționale europene. În acest timp se constituie partidul național transilvan, în ianuarie 1869 în Banat, în martie, în Transilvania. În fața superiorității forței politice bazate pe mijloacele de represiune ale puterii de stat, românii transilvani au adoptat *pasivitatea* față de Parlamentul din Pesta, ca singur mijloc ales pentru a traduce în fapt politica lor de *negație* a situației create. Adoptată pe plan politic, pasivitatea era însă secundată „prin cea mai încredințată activitate“ — după cum se exprima G. Barițiu — în toate celelalte domenii : cultural, economic, publicistic.

Demonstrația directă a sentimentelor daco-românești a avut prilejul să se manifeste și pe față, nu mulți ani mai târziu, în împrejurările cunoscute ale *războiului pentru independență*. Atunci, contribuțiile și ofrandele românilor din toate localitățile teritoriilor supuse au atins cifre surprinzătoare ; ecoul în presa transilvană a succeselor de arme ale României libere a fost înregistrat cu tot riscul proceselor intentate împotriva redactorilor transilvani. Din Bucovina, rapoartele habsburgice relatau că țărani vedeau acolo sigură o apropiată revoluție, care trebuia să se încheie cu unirea Bucovinei cu patria mamă. Pe de altă parte, în regiunile Brașov, Făgăraș.

* Semnificativ pentru stăruința cu care erau urmărite legăturile dintre românii de pe ambele versante, în anii pregătirii și încheierii pactului dualist, dăm mai jos cuprinsul unui din rapoartele confidențiale trimise de agenții habsburgici, de la București la Viena. El poartă data de 28 aprilie 1867 :

„În privința unei legături existente în Transilvania între conducătorii partidului de aici și cei din România, după surse complet sigure, am a raporta astăzi următoarele :

După ce funcționarul superior Papiu a petrecut timp mai mult în Transilvania, de acolo au venit mai mulți români, între ei Juga din Brașov, și în casa avocatului Maniu de aici (născut în Lugoș, un inamic inveterat al Austriei și al maghiarilor), au avut loc conferințe repetate, la care au asistat și mai mulți funcționari ministeriali. (De la unul din acești funcționari are omul meu de încredere comunicările sale). În aceste conferințe nu s-au luat hotărâri de executat pe moment, dar s-au stabilit înțelegeri pentru anumite eventualități (izbucnirea războiului dintre Franța și Germania, războiul oriental), înțelegeri care vizează o conlucrare a tuturor românilor și sîrbilor.

În acest sens s-a redactat și un articol, care a fost expediat la *Concordia* din Pesta. Acest articol conține apelul către toți românii de a se alia cu sîrbii, deoarece și aici există o ase-

Sibiu și Hunedoara, mii de țărani și foști grăniceri transilvani erau pe picior de luptă. Tribunii de la 1848, Axente Sever, Dimitrie Moldovan, Crainic, au intrat în acest scop în legătură cu guvernul de la București. Numai intervenția lui Gorciakov, ministrul de externe al Rusiei, angajat prin înțelegerea din iulie 1876 de la Reichstadt față de Austro-Ungaria, a făcut să se oprească punerea în practică a planului transilvan de a-și oferi ajutorul României libere.

Cu toate aceste măsuri, numeroși voluntari din provinciile românești aflate sub dominație străină au luat parte la luptele purtate pe cîmpiile Bulgariei pentru înfrîngerea Turciei și cîștigarea independenței naționale a României.

Creșterea prestigiului României, după dobîndirea independenței, stimulează și mai mult strîngerea rîndurilor la toți românii din monarhia străină. Rapoartele diplomatice și secrete trimise din România ministerului de externe de la Viena semnalează intensitățile crescînde ale mișcării naționale din Transilvania în directă legătură cu evenimentele din România liberă. Pe de altă parte, accentuarea politicii de desnaționalizare urmînd legii naționalităților din 1868 și legii școlare din același an, cu legile electorale și de presă din 1874, cu noua lege școlară din 1879 și cu legea agrară de la 1880, explică de ce între românii transilvani, după cum semnalează rapoartele secrete habsburgice, „se găsesc pretutindeni destule elemente de agitație care descriu în culorile cele mai frumoase România Mare a viitorului”⁴⁰.

În 1881, cele două partide din Imperiu fuzionează într-unul singur : Partidul național român. Momentul constituie un nou punct de plecare pentru intensificarea luptei politice pe calea memoriilor și petițiilor adreseate opiniei publice europene. Începutul se face cu Memorialul redactat de Barițiu în 1882. Tipărit în limba română, germană, franceză și maghiară, în bună parte cu sprijinul bănesc de peste munți (M. Kogălniceanu), el întîmpină ecurile scontate în presa străină, în cea română. După 1887, cînd conferința Partidului național român din Transilvania decidea să adopte și din partea bănățeană tactica pasivismului, se inițiază pregătirea comună a unei demonstrații împotriva dominației maghiare și a dualismului. Implicit deci, pentru unitatea națională, care de data aceasta era lovită și pe plan economic, prin consecințele nefaste provocate de războiul vamal care iz-

menea alianță și interesele ambelor popoare ar fi solidare. Se pare că tot în acel articol se spune că nu trebuie să se plaseze nici sub protecția Rusiei, nici sub a Austriei, deoarece independența deplină s-ar putea obține prin luptă în legătura destul de slăbită cu Turcia.

În sfîrșit s-a decis că vor avea loc alte convorbiri în stațiunile balneare din Transilvania și dacă vigilenta guvernului austriac nu ar lăsa ca aceasta să pară consult, atunci întîlnirile următoare să fie ținute aici, în care scop să vină aici mai mulți transilvani. În săptămîna viitoare de altfel se așteaptă aici mai multe persoane din Transilvania, ale căror nume va fi posibil să fie comunicate.

Ministerul actual (cel puțin o mare parte a lui) pare a susține aceste tendințe. Roșii au avut întotdeauna o atitudine agresivă față de Austria în programul lor, cum s-a văzut aceasta clar și în anul trecut în timpul războiului. Camerei — care urmează a fi convocată în sesiune extraordinară — ar fi să i se supună un proiect de împrumut de 25 milioane franci *pentru înarmare*, deoarece România trebuie să fie pregătită pentru toate eventualitățile.

Altfel, pentru prezent nu mai este nimic important. Erdély“ (Haus-Hof-u. Staatsarchiv, Wien. BM Akten ze 2845/1867).

⁴⁰ Ernst R. v. Rutkowski, *Österreich-Ungarn und Rumänien 1880—1883. Die Proklamation des Königreiches und die rumänische Irredenta*, în „Sudost-Forschungen“, Bd. XXV (1966).

bucnise cu un an înainte între Austro-Ungaria și România. Poziția adoptată era susținută cu puteri sporite de românii de peste munți, din țara liberă, în ciuda tuturor rigorilor și pe deasupra oricărei rezerve politice oficiale determinate de alianța secretă atât de nefirească încheiată cu puterea asupritoare. „Între românii din Transilvania și frații lor din regatul vecin — sublinia, în octombrie 1888, ziarul săsesc din Sibiu „Siebenbürgisch-deutsches Tageblatt“⁴¹ — există legături seculare directe, intense, astfel încît aceste două comunități etnice separate printr-o graniță se simt formînd o singură entitate, foarte apropiată. Ceea ce folosește sau strică uneia din ele, ceea ce o bucură sau o întristează este resimțit în același grad de partea cealaltă. Ar trebui prin urmare privit ca o realitate faptul că în Ungaria, în privința problemei naționale, nu trebuie avut în vedere numai cele trei milioane și jumătate de români indigeni, ci toți românii de pe o parte și cealaltă a Carpaților, deci aproape nouă milioane de suflete“.

Exemplul luptei Partidului național transilvan și programul său stimulează activitatea politică paralelă dusă de români în Bucovina. Aici, mișcarea națională se făcuse simțită pînă atunci prin cîteva momente de mare răsunet: adunarea de la Putna, din 1871; sabotarea serbărilor pregătite în 1875 din ordin habsburgic pentru aniversarea unui secol de la ceea ce se numea oficial „Eroberung“ (dobîndirea Bucovinei); demonstrația națională de comemorare a răpirii Bucovinei și a martiriului Domnului moldovean căzut pentru Bucovina și cu ea împreună; participarea entuziastă la războiul de la 1877—1878. Susținută și cu sprijinul din România al *Ligii culturale pentru unitatea tuturor românilor* înființată în 1890, mișcarea națională bucovineană se organizează în jurul unui „partid național compact reprezentat prin societatea politică «Concordia», la 7 martie 1892“⁴².

În martie 1892, în Transilvania acțiunea memorandistă inițiată după 1887 se concretiza acum în cel mai aspru rechizitoriu a 25 de ani de politică dualistă, în *Memorandul* adresat împăratului habsburg. Dar gestul în sine nu era făcut cu încrederea în așteptarea ajutorului și a rezolvării doleanțelor naționale din partea Vienei. Dimpotrivă, prin respingerea lui se sconta aceeași finalitate ca și în 1868 și urmărită stăruitor după 1881: crearea opiniei publice favorabilă cauzei românești, producerea unei vaste agitații internaționale în jurul situației politice a poporului român.

Susținînd prin argumente istorice temeiurile împotrivirii poporului român față de anexarea Transilvaniei la Ungaria, *Memorandul* din 1892 relua la distanță de 100 de ani de la *Supplex Libellus Valachorum* voința dirză de emancipare națională și independență. Cum a și fost de prevăzut, împăratul, refuzînd să primească delegația celor 300 care veniseră să-i prezinte textul, a trimis *Memorandul* la Budapesta, dînd prilej guvernului maghiar să deschidă împotriva autorilor lor marele proces politic dezbătut la Cluj între 7 și 25 mai 1894.

Procesul însă nu a mai fost al poporului român transilvan. El a fost al națiunii române de pretutindeni. Căci a prilejuit cea mai masivă dovadă

⁴¹ St. Pascu, Göllner *Lutte des Roumains contre le dualisme*, în „Revue roumaine d'Histoire“ 1/1968, p. 48—49.

⁴² G. Bogdan-Duică, *Bucovina, Notițe politice asupra situației*, Sibiu, 1895, p. 217.

a solidarității naționale ⁴³ din câte va mai da istoria neamului, pînă la 1918, pînă la dovada supremă care a dus la desăvîrșirea unității sale. Pentru că, așa cum au replicat acuzații procesului, în loc de apărare, *existența națională a unui popor nu se discută, se afirmă* ⁴⁴. Prin ecoul pe care l-a stîrnit în opinia publică internațională, procesul din 1894 făcuse dovada gravității problemei naționale în cadrul celei mai mari închisori a popoarelor, care era monarhia habsburgică sau monarhia contradicțiilor.

„A doua zi“, în 1895, naționalitățile din Ungaria — români, sîrbi, slovaci — întrunite în Congresul ținut la Budapesta își fixau programul comun de apărare și luptă politică comună. În spiritul acestor aspirații, la 1905, românii părăsesc *pasivitatea* inaugurînd *lupta parlamentară*. Mase tot mai largi de muncitori și țărani se ridică în demonstrații și greve împotriva exploatării, găsind aprobare și solidarizare în publicistica democratică de peste munți.

Pe harta istorică a României etnice, conștiința și voința de unitate națională se afirmă și în momente jaloane. În 1904, Moldova va întruni reprezentanții întregului popor în jurul mormîntului lui Ștefan la Putna, pentru a slăvi anii lui de glorie și a afirma programatic puterea și comandamentul lor. La 1909, ecoul celor cincizeci de ani de la prima unire, realizată prin voința dirză a poporului, a răsunat în perimetrul etnic ca năzuință de desăvîrșire a statului unitar pe baze democratice. Ceea ce au dat anii 1916—1917—1918 a fost afirmarea supremă prin arme și grai, prin cuget și faptă a tot ceea ce secolele acumulaseră, iar deceniile din urmă o revendicaseră.

⁴³ St. Pascu, *Din răsunetul procesului Memorandului în masele populare*, Sibiu, 1944 ; M. Danciu, *Din frământările maselor populare în timpul procesului memorandist*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, s. IV, fasc. I, 1959 ; A. J. May, *The Habsburg Monarchy 1867—1914*, Cambridge, 1960, p. 264—265.

⁴⁴ Georges Moroiianu, *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. Episodes et souvenirs*, Paris, 1933, p. 143—144 ; V. Netea, *Istoria Memorandului*, p. 292.

Contribuția societăților cultural-patriotice românești la realizarea unității naționale

VASILE NETEA,
VASILE CURȚICĂPEANU

Comunitatea de origine și identitatea de limbă și cultură a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, ca și permanentele lor legături economice și politice au determinat, în toate domeniile, forme și cadre comune de gândire și acțiune. Aceste legături permanente între Țara Românească, Moldova și Transilvania, la a căror consolidare au adus o contribuție de prim rang marile centre comerciale și culturale — Tirgoviște, București, Iași, Brașov, Sibiu, Bistrița, Alba Iulia — s-au reflectat adînc în întreaga viață spirituală.

Un loc de seamă în planul relațiilor culturale îl ocupă răspîndirea scrierilor românești, care au circulat atît în sudul, cît și în nordul Carpaților, contribuind la difuzarea valorilor culturale ale poporului pe întreg teritoriul României. În procesul de dezvoltare a vieții culturale moderne în țara noastră, societățile culturale înființate în toate cele trei provincii românești marchează un capitol aparte. Ca forme organizate de manifestare a vieții spirituale a românilor de pe tot cuprinsul vechii Dacii, societățile culturale au constituit modalități largi de afirmare a idealului național prin intermediul culturii. În cadrul lor s-au cultivat limba și literatura românească, istoria și tradițiile de luptă pentru libertate, ele constituind mijloace de promovare a științelor, a literaturii și artei în limba națională, precum și a ideilor de progres. Curentul înnoitor promovat de aceste asociații în jurul idealului de unitate națională a strîns laolaltă toate păturile societății românești, peste granițele politice ale timpului. Prin programul, activitatea și rezultatele dobîndite, asociațiile național-culturale românești reprezintă o latură esențială a istoriei noastre moderne, o veritabilă școală națională, care a contribuit la grăbirea procesului de desăvîrșire a unității politice a tuturor românilor.

Seria acestor societăți a fost deschisă în anul 1795 prin *Societatea filosofoască a neamului românesc în mare Prințipatul Ardealului*, înființată la Sibiu de către intelectualii români din Transilvania¹. Scopul

¹ Al. Papiu-Ilarian, *Viața, operele și ideile lui George Șincai*, București, 1869, p. 11, 83—86 (anexa IV); D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu 1945, p. 280.

societății, al cărei principal animator a fost eruditul medic Ioan Piuariu-Molnar, era de a tipări „în limba preavestitului neam rumânesc” o revistă bisăptăminală, intitulată „Vestiri filosofesci și moralicesci”, în care, alături de diferite studii cu caracter enciclopedic, urma să apară o „istorie a românilor pre larg”, precum și „biografiile prințipilor Țării Românești și ai Moldovei”. Intenția de a face cunoscute printre românii transilvăneni, în vederea emancipării lor, faptele glorioase ale unor domni ca Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul era astfel clar mărturisită, publicația proiectată urmînd să aibă un vădit caracter național. Imediat după înființare, precizează Al. Papiu-Ilarian, societatea s-a pus „în relațiune directă cu Bucureștii” (subl. ns)², prin intermediul învățatului Ienăchiță Văcărescu, considerat, pentru încercările sale poetice și pentru gramatica tipărită la 1787³, un Anacreon al românilor⁴.

Guvernul habsburgic a interzis activitatea societății îndată după înființarea ei, precum și a proiectatei publicații, dar, prin „înștiințarea” făcută, aceasta a pus bazele unei direcții care va continua neîntrerupt pînă la 1918 — aceea a colaborării, pe plan cultural, între personalitățile culturale de pe ambele versante ale Carpaților și a întemeierii de societăți și publicații patriotice comune.

Oportunitatea inițiativei de la 1795 avea să primească o nouă confirmare în 1821, cînd, ca urmare a invadării țării de către turci, Transilvania, și cu deosebire Brașovul, a cunoscut o puternică emigrare de elemente muntene. În luna iulie a aceluiași an, numărul refugiaților se ridica la 12 063, dintre care 7 204 se stabiliseră în oraș, iar 4 859 în localitățile învecinate⁵. Printre ei se aflau și învățații boieri Nicolae Văcărescu și Iancu Văcărescu, Iordache și Dinicu Golescu, C. Cimpineanu, Scarlat Rosetti, precum și tînărul Ioan Eliade Rădulescu. Pe lîngă anumite proiecte și reforme politice, aceștia discutară la Brașov unele probleme literare, propunînd traducerea a diferite opere beletristice și chiar alcătuirea unui dicționar al limbii române⁶. La discuții au luat parte și unii intelectuali brașoveni, ca doctorul Vasile Pop, părintele bibliografiei române, și Ioan Barac, autorul *Istoriei prea frumosului Arghir*, care tocmai în acel an tipărise la București epopeea *Risipirea Ierusalimului*⁷.

Din discuțiile de la Brașov s-a născut, la propunerea lui Dinicu Golescu, proiectul de constituire a unei societăți literare, al cărei principal scop era sprijinirea învățămîntului românesc, înființarea unei gazete și promovarea literaturii naționale⁸. Întemeierea acestei societăți era considerată de Dinicu Golescu drept un „lucru de mare folos”, pe care „chiar de nu ne vom învrednici noi a-l vedea învederat, negreșit îl vor cunoaște următorii noștri, căci săvîrșire va lua și bună... O soție-

² Al. Papiu-Ilarian, *Op. cit.*, p. 11.

³ *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduiriilor gramaticii românești*, R. Vilcea, 1787.

⁴ Al. Papiu-Ilarian, *Op. cit.*, p. 85.

⁵ *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. IV, 1909, p. 332.

⁶ I. C. Filitti, *Frămîntările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, p. 65; I. Eliade Rădulescu, *Equilibru între antithesi*, 1859, p. 77.

⁷ G. Bogdan-Duică, *Ioan Barac*, București, 1933, p. 20—21.

⁸ Constantin Golescu, *Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825 și 1826*, ediția Petre V. Haneș, București, 1915, p. VI (prefața).

tate de 10 oameni — afirma Dinicu Golescu — poate face mare lucru... din cari cine va ști mai mult va scrie mai mult și mai bine, iar cel ce va ști mai puțin va scrie mai puțin... și acela pentru a sa puțină știință sfială nu trebuie să aibă, căci norodul nu va răsplăti numai multa știință, ci și bunăvoința, buna cugetare ce va avea fiecare, după a sa putere, să slujească patriei. Căci — adăuga înțeleptul patriot — *și cel ce va aduce societății un bulgăre de aur, și cel ce va aduce numai cit un grăunț de mei, tot trebuie să fie cinstiți mai mult decît cei ce în urmă vor scrie, ca niște începători ai acestui sfînt lucru, și ca niște înlesnitori la cei din urmă*“ (subl. ns.)⁹.

Societatea proiectată pe pămîntul Transilvaniei, bazată pe colaborarea elementelor progresiste de pe ambele versante ale Carpaților, se va putea înființa însă numai la București, în 1827, fiindcă de la Brașov Dinicu Golescu, inițiatorul ei, va pleca în cunoscuta sa călătorie prin Ungaria, Austria, Italia, Bavaria, Württemberg și Elveția¹⁰, întorcîndu-se în țară abia la sfîrșitul anului 1826.

Principalul său colaborator la înființarea primei societăți literare românești a fost Ioan Eliade Rădulescu, care și-a dat însă repede seama, așa cum va arăta în prefața *Gramaticii românești* din 1828, de necesitatea întemeierii unei *academii*, a cărei „treabă să fie numai literatura românească“ și elaborarea unui „dicșioner“ național.

Moartea prematură a lui Dinicu Golescu (1830), care, în 1829, obținuse autorizația pentru înființarea ziarului „Curierul românesc“¹¹, a împiedicat însă atît dezvoltarea societății, cît și întemeierea academiei proiectate de Eliade.

Ideea unei societăți literare naționale avea să fie reluată în 1836 de către Eliade și grupul de profesori și scriitori colaboratori la publicațiile „Curierul de ambe sexe“, „Gazeta Teatrului Național“, „Muzeul național“, „Curiosul“, printre care, alături de Petrache Poenaru, Iancu Văcărescu, Cezar Bolliac, se aflau ardeleanul Aaron Florian și bănățeanul Eftimie Murgu. Scopul noii societăți, despre al cărei proiect fuseseră informați și profesorii de la Blaj, George Barițiu și Timotei Cipariu — aceștia tocmai atunci făcuseră prima lor vizită la București —, era „*unirea limbii*“ tuturor scriitorilor români¹². Nici de această dată societatea dorită nu a putut lua ființă, dar, prin noile discuții, s-a confirmat principiul, relevat încă la 1821, că nici o societate destinată studierii și dezvoltării limbii și culturii române nu se poate întemeia și afirma prin cercetarea graiului și a progresului unei singure provincii, ci prin cunoașterea realităților și năzuințelor de pe toate meleagurile locuite de poporul român.

În deceniul al patrulea al secolului trecut, ideea solidarității naționale căpătase un pregnant conținut politic. Aderenții Partidei naționale din Țara Românească, adunați în jurul lui Ion Cimpineanu, mărturiseau, în programul redactat în luna noiembrie 1838, că doresc a „*mîntui suveranitatea română*“, a dispune de „o patrie slobodă și independentă“ pen-

⁹ *Ibidem*, p. 90.

¹⁰ Constantin Radovici din Golești, *Insemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*, Buda, 1826.

¹¹ Pompiliu Eliade *Histoire de l'esprit publique en Roumanie au dix-neuvième siècle*, Paris, 1905, p. 218, 220.

¹² Vasile Netea, *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească în 1836*, în „Studii“ nr. 1/1958, p. 124—125.

tru „toate mădulările răspindite ale neamului lor“. Ei erau convinși că „pe un loc [pământ] împărțit ca al lor și așa răsipiți cum sînt le va fi peste putință românilor a se împotrivi dă sineși [singuri] puternicilor imperiuri care îi încungioară, stăruesc încă [și] asupra împreunării cei neapărate a populațiilor române supt un singur schiptru“ (subl. ns.)¹³.

Pe plan cultural, principiile unității politice românești subliniate de Partida națională își vor afla expresia în programul *Societății pentru învățătura poporului român*, înființată în 1839 de studenții români aflați la Paris. În rindurile ei își vor da întâlnire, sub tutelajul politic al lui Ion Cîmpineanu — aflat și el în acel timp în capitala Franței —, atît unii munteni, ca Ion Ghica, A. G. Golescu, Dumitru Brătianu, cit și moldoveni, ca Alexandru Miclescu, Ion Docan și alții. Scopul societății, care urma să aibă un nucleu la Paris și un altul la București, era de a sprijini înființarea de instituții de învățămînt și susținerea la studii superioare a unor elemente valoroase recrutate din toate țările românești, pentru a se da astfel culturii naționale un puternic impuls creator¹⁴.

Arestarea lui Cîmpineanu în Banat, la sfîrșitul anului 1839, iar apoi a unora dintre principalii exponenți ai noului spirit patriotic, în frunte cu tînărul Nicolaie Bălcescu, a împiedicat societatea de a lua avîntul dorit. Cu toate acestea, ea a pus bazele unor strînse legături între muntenii și moldovenii și a pregătît terenul pentru alte inițiative mai fecunde.

În anul în care la București *Societatea pentru învățătura poporului român* era silită să-și înceteze activitatea, se înființa la Iași, prin A. Vailant, unul dintre cei mai apropiați colaboratori revoluționari ai lui I. Cîmpineanu, o nouă societate, care, sub o emblemă filantropică, urmîrea aceleași țeluri naționale. Noua societate se intitula, semnificativ, *Fiii coloniei lui Traian*, iar membrii ei trebuiau să depună un jurămînt prin care se angajau să-și „sacrifice toată viața... pentru unirea fraților noștri români, pentru dezvoltarea libertății lor și pentru unitatea patriei“ (subl. ns.)¹⁵. Printre membrii societății ieșene, care la începutul lunii iunie 1841 aveau să cadă victimă unui odios proces, se aflau, pe lîngă profesorul francez, stolnicul Ștefanache Păltineanu, spătarul Săndulache Miclescu, fost membru al *Societății pentru învățătura poporului român*, vicarul episcopal Gavrilaş, locotenentul Deivos, profesorii G. Stihî, Nicolae Verdeanu, precum și viitorul istoriograf Teodor Codrescu.

Un destin mai fericit și o activitate mai îndelungată urma să aibă *Asociația literară a României* de la București, al cărei proces-verbal de constituire a fost redactat la 14 februarie 1845 de către Nicolaie Bălcescu¹⁶. Printre semnatarii documentului se aflau, potrivit relatărilor unui ziar al vremii, C. A. Rosetti, Nicolaie Bălcescu, Ștefan Golescu, C. G. Filipescu, Ion Ghica, D. Brătianu, Cezar Bolliac, I. Voinescu II, A. G. Golescu, August Treboniu Laurian, Dimitrie Bolintineanu. Chiar de la începutul activității sale, asociația și-a îndreptat privirile către românii de pretutîn-

¹³ P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unitatea națională a românilor*, în „Anuarul Institutului de istorie națională“, III, Cluj, 1924—1925, p. 87—88.

¹⁴ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. I, București, 1902, p. 11.

¹⁵ Vezi pentru amănunte: G. Platon, *Contributions à la connaissance des mouvements sociaux et politiques antérieurs à l'année révolutionnaire 1848 en Moldavie*, în „Revue Roumaine d'Histoire“ nr. 5/1965, p. 943—962.

¹⁶ Cornelia Bodea, *Actions prérévolutionnaires roumaines*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, București, 1965, p. 283.

deni ; lupta pentru unitatea națională, susținută și de publicațiile lui Mihail Kogălniceanu de la Iași („Dacia literară“) și ale lui George Barițiu de la Brașov („Foaie pentru minte, inimă și literatură“, „Gazeta de Transilvania“) a luat, în această perioadă, un avânt din ce în ce mai mare. La 22 iulie 1845, asociația adresează apeluri către moldoveni și transilvăneni, îndemnându-i să constituie comitete locale spre a lupta cu puteri unite pentru scopurile fixate. Cei dintâi care aveau să-și anunțe adeziunea au fost Gheorghe Asachi de la Iași și medicul transilvănean Paul Vasici de la Brașov¹⁷. Adeziunile lör au fost urmate, la scurt timp, de cele ale lui C. Negri (Minjina), C. Negruzzi, V. Alecsandri (Iași), Timotei Cipariu (Blaj), George Barițiu (Brașov). Munteanul Constantin G. Filipescu va întreprinde o călătorie peste Milcov, pentru a se consfătuï cu fruntașii moldoveni, iar Grigore Grădișteanu în Transilvania, pentru a vizita pe intelectualii români de la Brașov, Făgăraș, Sibiu, Alba Iulia și din alte centre. „*Sub pretextul de a face o gramatică română și un dicționar — scrie unul dintre contemporanii evenimentelor — era vorba să se adune români din toate provinciile cînd la București, cînd la Iași, cînd la Brașov sau aiurea, pentru o acțiune generală a românilor*“ (subl. ns.)¹⁸.

Scopurile politice urmărite de *Asociația literară a României*, ale cărei statute, votate în 1847, prevedeau a se înființa „*cîte un comitet împreună lucrător în Moldova și peste Carpați*“ (subl. ns.) erau cu atît mai clare cu cit, la adăpostul ei legal, își desfășura activitatea societatea secretă *Frăția*, care avea să organizeze și să conducă revoluția de la 1848. Sub auspiciile acestei asociații s-a tipărit, în 1847, primul volum de poezii ale lui Dimitrie Bolintineanu, *Colecțiune de poeziile d-lui Bolintineanu*, care avea imprimare pe copertă cuvintele : „În unire nădejdea“ și care, datorită lui Barițiu, avea să cunoască o largă răspindire și în Transilvania.

Concomitent cu activitatea *Asociației literare a României* de la București, se desfășura la Paris activitatea *Societății studenților români*, inaugurată la 2/14 decembrie 1845. În statutele societății — al cărei președinte era Ion Ghica, secretar C. A. Rosetti, iar casier moldoveanul Scarlat Virnav —, care își îndrepta, la rîndul său, privirile către românii de pretutindeni¹⁹ și pe care ingeniozitatea și entuziasmul lui C. A. Rosetti o puseseră sub patronajul marelui poet Lamartine, se arăta că, în legătură cu realizarea unității naționale, societatea urmărea scopul de a „*ține la Paris pentru desăvîrșirea învățăturilor tîneri români din orice parte de loc*“ (subl. ns.) și că ea „*va avea corespondenți în deosebitele părți române*“ (subl. ns.)²⁰. Societatea a înființat la Paris o „*Bibliotecă română*“, solicitînd cărți și publicații „*tuturor binevoitorilor neamului nostru*“ (subl. ns.). Acestea se puteau depune „în București la librăria d-lui C. A. Rosetti și Winterhalder ; în Iași la bibliotecarul Academiei [Mihăilene], d. Pop ; în Brașov la d. Bariț ; în Sibiu la d. Servian Porovici, iar în Blaj la d. “ * . Așadar, încă de la 1845, pentru *Societatea studenților români*

¹⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, p. 52.

¹⁸ G. Zossima, *Biografii politice ale oamenilor mișcării naționale din Muntenia la 1848*, București, 1884, p. 59 (nota 2).

¹⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, p. 80.

²⁰ *Ibidem*, p. 19.

* Numele nu este menționat, dar, fără îndoială, autorii apelului îl aveau în vedere pe Timotei Cipariu.

de la Paris, Carpații încetaseră a mai constitui o frontieră, România, ca și vechea Dacie, fiind una și aceeași de o parte și de alta a munților. Țării unite îi era adresat însuși apelul din 25 iulie 1846, semnat de I. Ghica, C. A. Rosetti și Scarlat Virnav : „*Vino Românie* — se exclama în acest apel, redactat în fraza impetuoasă și fierbinte a lui Rosetti — *să-ți iei rangul tău cel dintîi, lucrarea ta cea veche*“ (subl. ns.)²¹.

Ideea unității naționale era îmbrățișată astfel, rînd pe rînd, de toate societățile patriotice românești. Necesitatea și iminența înfăptuirii ei — ecou al aspirațiilor întregului popor român — se impuneau tuturor conștiințelor progresiste românești ca un adevărat imperativ național. Prima etapă a unității naționale avea să se producă în 1859, odată cu alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al ambelor Principate.

În climatul determinat de revoluția de la 1848 — în timpul căreia legăturile reciproce dintre revoluționarii din cele trei provincii românești s-au îmbinat strîns cu identitatea țărilor pentru care luptau — și de proclamarea Unirii Principatelor, ideea afirmării culturii românești și a unității naționale a fost îmbrățișată cu aceeași însuflețire și de către societățile culturale înființate în Transilvania și Bucovina. Timp de peste un deceniu, cei mai reprezentativi exponenți ai revoluției din Transilvania — Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Avram Iancu, Aaron Florian — s-au preocupat neconținut de aflarea unei soluții în vederea concentrării într-o formă organizată de manifestare a tuturor energiilor spirituale ale românilor transilvăneni. Unii dintre ei, ca Ion Maiorescu, preconizau înființarea unei academii cu caracter universitar, menite „a lega pe toată românia într-un corp literar“; alții, ca Aaron Florian, se gîndeau la o societate literară care să fie „un centru al Unirii românilor“, pentru a cuprinde în preocupările ei interesele culturale românești pe un plan mai larg²². Dezbaterile intense și corespondența în jurul acestor idei durează pînă la 1860. Apelul lansat de Ion Pușcariu în „Telegraful român“ din 20 martie și reînnoit la 1/13 mai 1860 concretizează schițarea planului organizatoric și juridic al viitoarei societăți²³.

În urma demersurilor făcute la guvernatorul imperial al Transilvaniei, pe baza unei petiții semnate de 171 de cîrturari români, a fost posibilă înființarea, la 23 octombrie / 4 noiembrie 1861, a *Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român* („Astra“), cu sediul la Sibiu. Scopul principal al „Astrei“, potrivit articolului 2 al statutelor sale, era „înaintarea literaturii române și culturii poporului român în deosebitele ramuri de studiu, elaborarea și editarea de opere, prin premii și stipendii pentru diferitele specialități de știință și arte și alte asemenea“²⁴. Prin programul, modul de organizare și acțiunile sale pe plan științific, prin răspîndirea științei și culturii în masele largi, „Astra“ avea să devină cea mai cuprinzătoare organizație cultural-națională din provinciile românești încorporate în monarhia austro-ungară.

²¹ Anul 1848 în Principatele Române, vol. I, p. 17.

²² V. Curticăpeanu, *Intemeierea societății „Astra“ și rolul ei în cultura poporului român* (1861), în „Studii“ nr. 6/1961, p. 1 431—1 434.

²³ Ion cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 55.

²⁴ *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862, p. 704.

La 1868, „Astra“ începe crearea „despărțămintelor“, mai întâi în Ardealul propriu-zis, apoi, treptat, în tot spațiul intercarpatic, în Banat, Crișana și Maramureș, proclamînd, prin aceasta, „principiul solidarității naționale pe teren cultural“²⁵. În preajma primului război mondial, asociația reușește să înglobeze în sistemul său de organizare culturală întreg teritoriul Transilvaniei, avînd 83 de despărțăminte, cu peste 3 500 de comune și peste 10 300 de membri²⁶.

Cele trei secții științifice : *filologică, istorică și a științelor naturale*, înființate cu ocazia celei de-a doua adunări generale ținute la Brașov, în 1862, constituie schițarea viitoarelor secții ale *Societății literare române* ce urma să se înființeze la București. În cadrul acestei societăți, învățații, ce reprezentau întregul popor român, aveau să dezbată, prin eforturi comune, aceleași probleme pe care și le pusese reprezentanții „Astrei“ în 1862, cu privire la limba și istoria poporului român, precum și cu privire la științele naturale. Sinteza colaborării celor două instituții este relevată de Timotei Cipariu cu prilejul inaugurării *Societății literare române* : „Națiunea română de azi înainte — spunea eruditul filolog — va fi solidară pentru corpul întreg... spre același scop solidar, *cultura națională*“ (subl. ns.).

Multiplele preocupări ale „Astrei“ pe terenul culturii naționale sînt concretizate în publicațiile sale, în primul rînd în revista „Transilvania“, al cărei principal îndrumător a fost, mai bine de două decenii, George Barițiu. Publicînd articole cu conținut literar și științific, „Transilvania“ a jucat un rol deosebit în viața național-culturală a tuturor românilor. Ea invita „la colaborare pe literații români din toate părțile“²⁷. Sub titlul : *O națiune fără istorie este moartă*, „Transilvania“ sublinia că „între armele moderne ce le vedem uzitate la toate popoarele culte în apărarea lor, istoria națională ocupă primul loc ; aceasta este lancea și scutul lor și cu această armă trebuie să se prevadă și românul dacă crede și dorește realizarea aspirațiilor sale“²⁸. Încă din primul an, revista publică, la rubrica „Clio“, documente care conțin informații despre Blăci, Vlachi, Valachi, începînd din secolul al XI-lea, urmate de ample studii istorice alcătuite de cei mai de seamă cărturari transilvăneni.

Pe terenul literaturii, Iustin Popfiu publică, în 1868, dizertația : *O privire fugitivă preste literatura română și lipsa unei istorii critice a literaturii române*, pe care o ținuse în 1867, cu prilejul adunării generale de la Cluj, și în care pleda pentru dezvoltarea științelor, pentru cultivarea artelor și literaturii naționale în folosul întregului popor. Cu același prilej, profesorul orădean adresa un fierbinte apel „literaților noștri de la foculariul literaturii noastre din România liberă, strigîndu-le peste Carpați : Fraților ! Ascultați voturile [rugămintile] celor 10 milioane de români și ne dați cît mai curînd o istorie critică a literaturii naționale ! Cel ce va face aceasta, numai acela va scrie adevărata istorie a gloriei române“²⁹.

²⁵ „Transilvania“, 1896, p. 275.

²⁶ V. Curticăpeanu, *Op. cit.*, p. 1 456.

²⁷ „Transilvania“, 1881, p. 2.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ „Transilvania“ nr. 4/1868, p. 81.

Pe un plan mai înalt, continuarea o va face Octavian Goga în 1911, cu prilejul semicentenarului „Astrei“, în dizertația : *Curente și idei în literatura ardeleană de la 1848 până în zilele noastre*. El avea să descrie traiectoria literaturii din epoca modernă, deșteptată de „trîmbița fermecată“ a lui Andrei Mureșanu, pînă la proza lui Slavici și Coșbuc.

Cea mai de seamă dintre realizările științifice ale „Astrei“ rămîne însă *Enciclopedia română* în trei volume, apărută la Sibiu în anii 1898--1904, sub îndrumarea lui Cornel Diaconovici, secretarul prim al asociației. Alcătuită prin „conlucrarea reprezentanților literari ai tuturor țărilor și ținuturilor locuite de români“³⁰, avînd 172 de colaboratori din toate ramurile științei și culturii, *Enciclopedia română* îndeplinea o dublă funcție cultural-politică : de difuzare a cunoștințelor și de simbol al unității pe plan cultural-științific.

Viața cultural-politică a asociației s-a desfășurat în cadrul secțiilor și adunărilor generale. Întrunindu-se în fiecare an, membrii „Astrei“ aveau posibilitatea să se cunoască între ei, să schimbe idei, să acționeze într-o unitate de vederi. Cu aceste prilejuri se elaborau planuri creatoare pe terenul culturii, al vieții practice de ridicare și luminare a poporului. Ținîndu-se, rînd pe rînd, în toate localitățile mai însemnate ale Transilvaniei, adunările generale ale „Astrei“, la care participau și cărturari transilvăneni, deveneau evenimente cultural-politice de răsunet, veritabile congrese naționale. Dezbaterile politice, științifice, literar-culturale și expozițiile de industrie casnică dădeau „Astrei“ caracterul unei școli naționale a întregului popor român. Avînd în frunte oameni politici și de cultură cu renume, ca : Andrei Șaguna, Vasile Pop, Iacob Bologa, Timotei Cipariu, George Barițiu, Ion Micu Moldovan, Alexandru Mocioni, Ion Sterca Suluțiu, Andrei Bîrsan, Vasile Goldiș și mulți alții, asociația și-a cîștigat un prestigiu care a depășit hotarele Transilvaniei.

Un rol similar, deși în proporții mai reduse, a îndeplinit și *Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș*. Înființată la Sighet, la 5 februarie 1861, de către fruntași maramureșeni Iosif Man, Gavril Mihali, Vasile Mihalca, Ion Jurca și alții, asociația și-a propus să găsească mijloacele trebuincioase în scopul dezvoltării unei pătri largi de intelectuali, meșteșugari și comercianți în părțile nordice ale Transilvaniei. Principala realizare a asociației maramureșene a fost înființarea unei *preparandii* pentru formarea învățătorilor, a unui internat menit a ocroti tinerimea lipsită de mijloace și a o sprijini să frecventeze școli mai înalte. Generațiile de dascăli care au ieșit din preparandia înființată la Sighet au avut o largă contribuție la ridicarea culturală a satelor din Maramureș, Satu-Mare, Țara Chioarului, Sălaj³¹. La inițiativa și eforturile asociației, tineretul studios din nordul Transilvaniei a ieșit din izolarea în care se găsea și, prin frecventarea școlilor de la Blaj, Beiuș, Oradea, Brașov, Sibiu sau din sudul Carpaților, s-a înrolat în mișcarea național-culturală din întreaga țară³².

O altă societate, destinată ridicării românilor din Banat și Crișana,

³⁰ *Enciclopedia română*, vol. I Sibiu, 1898 (prefată).

³¹ Bud Tit, *Analele Asociațiunii*, Gherla, 1906.

³² Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, Editura „Universul“, 1940, p. 191.

s-a înființat la Arad, în 1862, sub numele de *Asociația națională arădană pentru cultura și conversarea poporului român*. Ea avea în frunte pe Vicențiu Babeș, Antoniu Mocioni, George Popa, Atanasie Șandor, Iosif Hodoș, Miron Romanul și își fixase ca scop „înaintarea literaturii române și a culturii sociale prin citire și conversare”. Asociația urmărea, totodată, sprijinirea tineretului studios, promovarea operelor literare, înființarea de biblioteci. În „casina” sa, Asociația organiza întruniri literare, prezentarea de dizertații pe teme științifice și educative. Împreună cu „Astra”, ea milita pentru înstituirea unei docenturi de limbă română la Universitatea din Viena. Din primii ani, asociația a intrat în contact cu „Astra” sibiană și cu *Societatea pentru literatura și cultura română din Bucovina* și a pus în discuție problema unificării ortografiei, în care scop a alcătuit o comisie specială și a întreținut corespondență cu celelalte asociații culturale românești.

Chemarea asociației arădane a avut un puternic ecou în Transilvania și în Bucovina. Ca urmare, „Astra” sibiană a luat în dezbatere unificarea ortografiei la adunarea generală de la Abrud din 16—17 august 1865, iar Societatea culturală din Bucovina a publicat apelul lansat la Arad în „Foaia societății pentru cultura poporului român în Bucovina”, în care se arată că „*unitatea poporului român în limbă și literatură este legea supremă... o necesitate urgentă, este condiția vitală a dezvoltării și înaintării culturii naționale*” (subl. ns.)³³. Cu concursul financiar al familiei Mocioni, societatea a inițiat un premiu pentru o lucrare de istorie care să trateze „începutul, decăderea și renașterea românismului”³⁴.

Concomitent cu înființarea societăților culturale din Transilvania, se constituie, în 1862, *Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina*. Inițiatorul ei a fost profesorul I. Gh. Sbierea, urmașul lui Aron Pumnul la catedra de limba română de la liceul din Cernăuți, prin întemeierea *Reuniunii române de lectură din Cernăuți*. La 1 mai 1862, cu prilejul întemeierii societății, Alexandru Hurmuzachi sublinia că „Societatea noastră s-a născut în puterea ideii de *conștiință și demnitate națională* recunoscute ca principii de toate popoarele civilizate” (subl. ns). În fruntea ei erau frații Hurmuzachi, Alexandru Popovici, Nicolae Grigorcea, Dimitrie Petrino ș.a. Sînt aleși membri onorifici din toate provinciile românești: Andrei Șaguna, George Barițiu, Timotei Cipariu, Vicențiu Babeș, Andrei Mocioni, August Treboniu Laurian, Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu ș.a. Scriitorii și oamenii politici din vechea Românie participă la viața culturală a Bucovinei și constituie un puternic suport moral pentru societate.

Adevărații animatori și îndrumători ai societății bucovinene au fost frații Hurmuzachi, iar organul ei de afirmare — „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina”. Începîndu-și apariția la 1 ianuarie 1865, foaia urmărea „dezvoltarea literaturii și științei în toate ramurile ei”; ea își propunea, în același timp, să contribuie la dezvoltarea vieții naționale³⁵.

³³ *Catalogul membrilor și statutelor Asociațiunii naționale în Arad pentru cultura și conversarea poporului român*, Arad, 1864.

³⁴ *Propunerea familiei Mocioni făcută în a doua adunare generală a Asociațiunii naționale din Arad*, Pesta, 1864.

³⁵ „Foaia Societății pentru literatură și cultură română în Bucovina”, 1865, p. 6—8.

Societatea bucovineană a jucat un rol însemnat în acțiunea pentru crearea unei ortografii unitare, îmbrățișînd, încă din 1865, inițiativa luată de societatea arădană. Studiul istoriei naționale a constituit, de asemenea, o preocupare de căpetenie pentru această asociație. Ea și-a cîștigat un merit deosebit în lupta pentru înființarea unui institut de învățămînt superior, care s-a soldat doar cu constituirea unei catedre de limba și literatura română la Universitatea germană din Cernăuți.

★

Aceleași preocupări culturale și patriotice se constată, în această perioadă, și la studenții români de la universitățile din Pesta și Viena. În capitala ungară, ei pun, la 1862, bazele unei societăți literare după modelul celor din Sibiu și Arad. Unul dintre cele mai însemnate rezultate ale activității studenților români din Pesta a fost înființarea, în același an, a catedrei de limba și literatura română, al cărei prim titular a fost profesorul Alexandru Roman. După realizarea dualismului austro-ungar, societatea literară ia numele lui Petru Maior — simbol al luptei pentru cultură și unitate națională. Din 1876, societatea editează revista lunară de literatură „Roza cu ghimpi“, care publica dizertații și articole întocmite de membrii săi. În 1883, societatea editează, în 2 000 de exemplare, *Istoria pentru începutul românilor* a lui Petru Maior și, de asemenea, piesa istorică *Horia*, scrisă de G. Popp³⁶.

În cadrul societății de la Pesta s-au format o bună parte a intelectualilor români transilvăneni care s-au integrat în marea luptă pentru înfăptuirea unirii naționale.

În 1901, societatea a fost vizitată de Nicolae Iorga, care a evocat în fața studenților figura lui Mihai Viteazul și rolul politic al marelui voievod în unificarea țărilor românești³⁷.

Începînd din 1896, studenții români din Budapesta simt nevoia de a întemeia un organ literar care să atragă scriitori din toate provinciile românești. Acest organ avea să fie „Luceafărul“, constituit la 1902, sub conducerea lui A. P. Bănuț, Al. Ciura, Octavian Goga, Octavian Tăslăuanu. Susținînd un curent literar-cultural nou, cu orientare realist-populară, publicația își deschide coloanele celor mai cunoscuți scriitori din Transilvania, Muntenia, Moldova și Bucovina. În paginile ei semnează Octavian Goga, George Coșbuc, Ion Agirbiceanu, Ion Slavici, Liviu Rebreanu, Șt. O. Iosif, Al. Ciura, Aron Cotruș, Ilarie Chendi, Zaharia Bîrsan, apoi I. L. Caragiale, Al. Brătescu-Voinești, Al. Vlahuță, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, Mihail Sadoveanu.

La Viena, studențimea română s-a grupat, la început, în jurul a două societăți. În 1864 s-au pus bazele *Societății literare și științifice*, care avea ca scop „cultivarea limbii și literaturii naționale prin producerea de teme în limba română“³⁸. Astfel, cu cinci ani mai tîrziu se înteme-

³⁶ *Istoricul Societății „Petru Maior“*, în „Almanahul Societății Petru Maior“, 1901, p. 9—62.

³⁷ *Raportul d-l prof. Iorga și universitarii români din Budapesta*, în „Tribuna“ nr. 177/1901, p. 705—706.

³⁸ *Istoricul societății Academice „România jună“*, în „Telegraful român“ nr. 68/1881; T. Bălan, *Serbările de la Putna, 1871*, Cernăuți, 1932; I. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, 1933.

iază Societatea *România*, formată din noi generații de tineri veniți la studii în Viena. Întreaga tinerime studioasă din capitala Imperiului austro-ungar e unită însă în jurul lozincii : „Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri“ și acționează pentru înființarea celor două catedre de limba și literatura română la universitățile din Viena și Cernăuți. În 1871, cele două societăți se contopesc într-o singură societate, *România jună*. Momentul unificării a fost determinat de pregătirea în comun a serbărilor pentru aniversarea a 400 de ani de la zidirea mănăstirii Putna și a unui congres la care aveau să participe studenții români de la toate universitățile românești și străine. Scopul noii societăți era cultivarea reciprocă a membrilor pe terenul literar și național, dezvoltarea spiritului social și ajutorarea membrilor ordinari lipsiți de mijloace.

Unul dintre promotorii întemeierii *României june* a fost Mihail Eminescu, care, din momentul sosirii la Viena, în toamna anului 1869, a militat pentru o societate „mai largă, în care să încapă toată lumea românească din Viena“³⁹. Împreună cu Ion Slavici, Pamfil Dan, Vasile Moraru, Sterie Ciurcu, Ilie Guță, studenți la Viena, apoi Grigore Tocilescu, G. Dem. Teodorescu și I. A. Brătescu din București, C. Ressu, C. Istrati din Iași, apoi A. D. Xenopol de la Universitatea din Berlin, Mihail Eminescu a condus pregătirile serbărilor de la Putna. Apelurile adresate studențimii din București, Iași, Paris, Viena, Torino, Berlin, Pesta, Oradea, Cluj, Cernăuți, Arad, Blaj urmăreau să unească într-un congres pe „studenții academici de pretutindeni“, să constituie „o adunare numeroasă de români din toate provinciile române“⁴⁰. Această adunare a avut loc la 14—16 august 1871. Serbarea de la Putna a fost o măreață demonstrație a solidarității naționale, la care au participat peste 3 000 de reprezentanți din toate provinciile românești. Rodul serbării s-a concretizat în programul stabilit de studenții de la Viena privind căile viitoare pe care le avea de urmat tineretul românesc pentru făurirea idealului național.

Studenții de la Viena au meritul de a fi militat pe plan larg pentru unitatea cultural-națională a tuturor românilor, ridicînd idealul național la nivelul unei probleme europene. Prin aceasta, *România jună* întruchipează simbolul unității naționale în unul din cele mai reacționare centre politice din Europa.

★

La București, problema întemeierii unei societăți cu caracter academic, destinată a mobiliza în acțiunea culturală pentru unire pe românii de pretutindeni, s-a pus concomitent cu înființarea societăților transilvănene și bucovinene și a universităților de la Iași (1860) și București (1864). Din inițiativa lui Dimitrie Ghica, ministrul cultelor și al instrucțiunii publice, la 5 noiembrie 1860 au fost convocați profesorii A. Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, Aaron Florian, P. I. Cernătescu, precum și scriitorii George Sion și Alexandru Odobescu — trei transilvăneni, doi munteni și un moldovean — pentru a face propuneri în legătură cu înființarea unei societăți menite a se ocupa de „sorgințile istorice ale națiunii ro-

³⁹ M. Eminescu, *Scrieri politice și literare. Manuscrise inedite și culegeri din ziare și reviste*, vol. I (1870—1877), 1905, p. 396.

⁴⁰ „România jună“. Număr festiv cu prilejul sărbătoririi semicentenarului, Roman, 1924, p. 6.

mâne“. Cei convocați au ales o comisie, alcătuită din A. Treboniu Laurian, președinte, și G. Sion, secretar, care, la 15 decembrie 1860, a prezentat ministerului proiectul de întemeiere a unei societăți academice. Scopul acesteia era „*de a stimula științele și literaturile, și a aduna și publica motivele atîngătoare de istoria națională*“ (subl. ns.)⁴¹. Evident, prin istoria națională se înțelegea istoria tuturor românilor, așa cum, cu cîțiva ani mai înainte, ea fusese înfățișată în paginile „Magazinului istoric pentru Dacia“, publicație înființată și condusă de Nicolaie Bălcescu și August Treboniu Laurian (1845). Pentru organizarea societății proiectate, comisia propunea numirea a 18 membri, împărțiți în două secțiuni : 1 *istorică și arheologică* ; 2 *literară și lexicografică*. La 18 ianuarie 1861, prin noul ministru Barbu Vlădoianu, proiectul comisiei a fost înaintat Consiliului de Miniștri, dar, din cauza multelor reforme aflate în studiu, el avea să facă un stagiul mai îndelungat.

În 1864, problema a fost reluată de Nicolae Crețulescu și V. A. Urechia, însă ea avea să se rezolve numai în primăvara anului 1866, sub ministeriatul lui C. A. Rosetti. Într-adevăr, la 12 martie, acesta adresa Consiliului de Miniștri un memoriu, cerînd înființarea, în cel mai scurt timp a unei societăți literare care să dea „țării cele două mari colonate ale templului său literar, gramatica și glosarul limbii“. El releva că această societate interesează *nu numai pe românii din Principatele Unite, dară și pe cei din provinciile dependente de puteri streine*“ (subl. ns.)⁴². Odată cu memoriul respectiv, C. A. Rosetti înainta guvernului și un proiect de regulament, subliniind că „formațiunea societății literare română“ avea să cuprindă membri *din toate provinciile locuite de români* (subl. ns.). Numai în acest fel, preciza Rosetti, se va putea alcătui dicționarul unitar al limbii române, care trebuie să fie expresia întregii limbi a poporului român, și nu al unui „dialect oarecare“.

La 1/13 aprilie 1866, locotenența domnească aproba regulamentul propus de C. A. Rosetti, iar la 22 aprilie / 4 mai au fost numiți primii membri ai societății, dîndu-se prioritate provinciilor aflate în afara hotarelor de atunci ale statului român *. Membrii munteni și moldoveni aveau să fie numiți la 2/14 iunie 1867 **, iar prima adunare generală, proiectată pentru 22 iunie 1866, urma să se țină, din cauza frămîntărilor politice din vara anului 1866, la 1 august 1867.

Sensul activității noii societăți, ca și speranțele patriotice care se puneau în ea au fost relevate, chiar în momentul sosirii la București, de către reprezentantul Maramureșului, profesorul Alexandru Roman, în acel timp deputat în parlamentul de la Budapesta. „*Limba română în elementul său poporal* — a declarat Alexandru Roman — *e una și*

⁴¹ V. A. Urechia, *Istoria școalelor din România*, III, p. 213.

⁴² „Analele Societății Academice Române“, tom. I, București, 1869, p. 1—2.

* Prin decretul de la 22 aprilie/4 mai au fost numiți ca membri ai societății : George Barițiu, Timotei Cipariu și Gavril Munteanu pentru Transilvania ; Iosif Hodoș și Alexandru Roman pentru Maramureș ; Andrei Mocioni și Vicențiu Babeș pentru Banat ; Alexandru Hurmuzachi și Ambrosiu Dimitrovici pentru Bucovina.

** Din partea Țării Românești au fost numiți : Ion Eliade Rădulescu, A. Treboniu Laurian (transilvănean de origine), C. A. Rosetti și I. C. Massim ; din partea Moldovei — V. Alecsandri, C. Negruzzi și V. A. Urechia. La 2 iulie se adăugară Titu Maiorescu și Nicolae Ionescu. Deși numit membru al societății la o dată cînd nu mai era ministru, C. A. Rosetti a refuzat, totuși, dintr-un exces de modestie, să accepte demnitatea oferită.

aceeași" (subl. ns.), misiunea ei istorică fiind de a „*pregăti calea ce va duce la înflorirea României prin litere, adică prin știință, cultură cari fac mărimea popoarelor... Fie ca din unitatea limbii literare pe calea cea pacinică a științelor — să rezulte unitatea noastră națională*” (subl. ns.)⁴³.

Cu aceeași clarviziune și fermitate vedea lucrurile și Timotei Cipariu, învățatul filolog de la Blaj. Cronicarul festivităților, V. A. Urechia, arăta, în expunerea sa asupra acestui mare eveniment istoric, că declarația lui Cipariu a fost urmată de „aplauze detunătoare”, ea exprimând convingerea și dorințele întregii intelectualități române⁴⁴.

În acest spirit profund patriotic se va desfășura întreaga activitate a societății literare — în 1878, după cucerirea independenței de stat, ea își va lua numele de *Academia Română* — pînă la 1 decembrie 1918, cînd unitatea națională întrezărită de primii academicieni români avea să devină o realitate. „Țelul unirii poporului român într-un singur stat — mărturisea la 14/27 mai 1919 octogenarul Iacob Negruzzi, unul dintre puținii supraviețuitori ai începuturilor Academiei — s-a dat pe față chiar de la început fără înconjur și fără temere, deși în momentul înființării ei, România se găsea încă sub suzeranitatea Turciei, iar Transilvania fusese jertfită Ungariei chiar în acel an prin proclamarea dualismului austro-ungar”⁴⁵. Și, într-adevăr, chiar din anul 1867, B. P. Hașdeu, eruditul istoric și filolog, care avea să devină una dintre cele mai strălucite personalități ale Academiei Române, afirma, într-un articol publicat în ziarul „Românul”, că „*Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pămîntului; există o singură Românie, există un singur corp și un singur suflet în care toți nervii și toate suspinele vibrează unul către altul*” (subl. ns.)⁴⁶. Această „singură Românie”, clădită pe unitatea de teritoriu, de viață economică, de limbă, de cultură și de aspirații politice, a stat la baza întregii activități a Academiei Române. Ea a determinat studierea limbii și publicarea de dicționare ale graiurilor românești vorbite pe ambele versante ale Carpaților, întocmirea de culegeri de folclor aparținînd tuturor provinciilor românești, de documente istorice cu privire la viața întregului popor român, a călăuzit și a stimulat neconținut creația literară, științifică și artistică a tuturor fiilor națiunii române⁴⁷.

Paralel cu înființarea Societății Academice, s-a întemeiat la București Societatea *Transilvania*. Promotorii ei au fost unii fruntași ai revoluției de la 1848 din Transilvania, ca: Alexandru Papiu-Ilarian, August Treboniu Laurian, Aaron Florian, Ion Maiorescu ș.a. Înființarea societății coincide cu încheierea, în același an, a pactului dualist austro-ungar, în urma căruia soarta românilor transilvăneni avea să devină deosebit de grea⁴⁸. Scopul societății era „strîngerea legămintelor de frăție între jumimea studioasă din toate părțile României, venind în ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei”. Societatea își propunea să ajute

⁴³ V. A. Urechia, *Actele și solemnitatea oficiale și neoficiale a inaugurării Societății literare române*, București, 1867, p. 47—48.

⁴⁴ „Analele Societății Academice Române”, tom. I, București, 1869, p. 44—45.

⁴⁵ „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. XXXIV, p. 226.

⁴⁶ „Românul” (București), 6 august 1867.

⁴⁷ Vezi pentru amănunte: Vasile Maciu și Vasile Nerea, *Unitatea națională în preocupa Academia Române*, în „Studii” nr. 6/1966, p. 109—111.

⁴⁸ V. Curticăpeanu, *Societatea „Transilvania” din București pentru sprijinirea studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria*, în „Studii” nr. 1/1966, p. 94—96.

„pe studenții de la academii și universități lipsiți de mijloace“⁴⁹. Preocuparea de căpetenie a societății era de a da generațiilor de tineri o direcție națională și urmarea ca „cei ce vor studia cu ajutorul ei, după terminarea studiilor, să continue a servi românismul în partea locului“⁵⁰ de unde erau originari.

Din fondurile acumulate, societatea a creat, an de an, burse pentru tineri absolvenți de liceu din Transilvania, Bucovina, Maramureș, Crișana, Banat. Avînd la bază principiul selecționării după aptitudini, Societatea *Transilvania* a obținut rezultate strălucite prin creșterea unor intelectuali și oameni de cultură, ca : istoricul literar Gheorghe Bogdan-Duică, istoricii Ion Lupas, Ilie Minea, Iosif Schiopu, scriitorii Octavian Goga, I. U. Soricu, naturalistul Alexandru Borza, savanți de renume mondial ca Victor Babeș, Iuliu Hațieganu și mulți alții⁵¹. Aceștia și-au desăvîrșit cunoștințele la universitățile renumite din țările Europei : Paris, Anvers, Torino, Bruxelles, Gand, Liège, Viena, Berlin, Jena, München, Graz, Zürich, Lipsca, Semnitz, Pesta ș.a.⁵². Paralel cu acordarea bursei pentru studenți, Societatea *Transilvania* a contribuit, într-o largă măsură, la susținerea tinerilor destinați meseriilor, industriei și comerțului.

★

Opresiunea națională din Imperiul habsburgic, organizată și susținută prin forța de stat și care, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, luase o amploare din ce în ce mai mare, a determinat și înființarea unor societăți cu caracter iredentist, care și-au asumat sarcina de a demasca și de a combate politica de denaționalizare, prin organizarea unei mișcări populare cu caracter revoluționar. Una dintre primele societăți de acest fel a fost Societatea *Carpații*, înființată în București la 24 ianuarie 1882 — cu concursul lui C. A. Rosetti — de către elementele transilvănene din capitala țării. Inițiatorii ei au fost studenții Gheorghe Secășeanu, președinte, și Gheorghe Ocășanu, foști elevi ai școlilor de la Blaj, ziaristii Nicolae Ciurcu și Al. Ciurcu — tatăl și fiul —, redactorii ai ziarului „L'Independence Roumaine“, negustorii I. Corneanu și I. Dronc-Bănciulescu, care a îndeplinit și funcția de secretar general.

Numită mai întîi *Iridenta română*, noua societate a căutat să grupeze în jurul ei pe profesorii, comercianții și meseriașii originari din Transilvania, izbutind să înființeze mai multe filiale în diferite orașe — Brăila, Craiova, Galați, Ploiești. În anul 1884, ea a organizat, prin numeroase manifestații populare, comemorarea primului centenar al răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan și a înființat organul de presă bisăptămînal „Unitatea națională“ (6 decembrie 1884 — 11 iulie 1885). Pe drapelul societății, arborat pentru întîia oară la 3/15 mai 1885, cu prilejul sărbătoririi revoluției din Transilvania de la 1848, erau înscrise cu litere de aur numele provinciilor robite care își așteptau eliberarea : Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina⁵³.

⁴⁹ *Actele Societății Transilvania pentru ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei*, partea I, București, 1867, p. 5—7.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ V. Curticăpeanu, *Op. cit.*, p. 109—110 (anexa I).

⁵² *Actele societății... pe anii 1880—1886*, p. 20 (anexa).

⁵³ Ioan Georgescu, *Școlile din Blaj*, în „Boabe de grîu“, 1932, p. 348—349.

? Momentul culminant al activității Societății *Carpații* a fost atins în anul 1885, când, ca răspuns la înființarea societății șoviniste de la Cluj, *Erdély Magyar Kultur Egylet* (Emke), îndreptată spre denaționalizarea populației românești, luptătorii ardeleni de la București, care întrețineau strînse legături cu cercurile socialiste⁵⁴, au lansat la 18 august o „proclamație revoluționară” adresată atît „românilor de peste munți”, cît și „românilor de dincoace”, protestînd cu vehemență împotriva politicii de opresiune. Invocînd marile lupte purtate de țărănimea română din Transilvania la 1437, 1514, 1784 și 1848, autorii proclamației făceau un drastic rechizitoriu „ordinei legale” din Imperiul habsburgic, datorită căreia, printr-o guvernare „ostilă sub toate formele și în toate direcțiunile”, s-a instaurat „o nouă iobăgie, mai rea decît cea din trecut”. Pentru a pune capăt acestei „ordine legale”, prin care poporul român primea cele mai crîncene lovituri economice, politice și culturale, autorii proclamației preconizau calea revoluției: „Grupați-vă cu credință neclintită împrejurul tuturor acelor care sînt hotărîți să meargă, gata la sacrificii, cu voi pe noua cale. Fiți un singur trup, un singur braț, atît de solidari ca fiecare să fie cap și programă pentru sine, și cu toate acestea să fie un singur cap și o singură programă... Și mai vîrtos încetați de a vă mai gîndi la împărat. E un tiran ca toți ceilalți care vă cere punga și sîngele scump al copiilor noștri și nu vă dă în schimb decît urgia și disprețul. Cine caută să mai întreie în voi cultul acestui fetiș, e dușmanul vostru, e inamicul progresului nostru... *Revoluția vine* — se sublinia în îndrăznețul manifest — *deși cerul mi se pare încă senin, pe zare se încrucișează însă fulgerele; ele v-o vestesc*” (subl. ns.)⁵⁵. În încheiere, proclamația făcea un puternic apel la solidaritate și unitate națională.

Proclamația bucureșteană a fost imprimată cu litere roșii în 100 000 de exemplare și a fost difuzată în toate localitățile din Transilvania, unele exemplare fiind afișate chiar pe zidurile unor instituții din Budapesta. La intervenția autorităților habsburgice, guvernul român a ordonat confiscarea proclamației și expulzarea peste hotare a tinerilor revoluționari, fapt care a dat naștere la mari manifestații populare de protest și la intervenția în Cameră a lui Mihail Kogălniceanu⁵⁶. Exemplarele proclamației căutate de poliție au fost salvate de către militanții socialiști. Ziarul „Drepturile omului” a luat cu energie apărarea celor loviți de măsurile ordonate de guvern⁵⁷.

Expulzarea temporară a autorilor proclamației nu a împiedicat însă acțiunile patriotice ale societății, care, sub conducerea negustorului Ion Tetzu⁵⁸, avea să-și continue activitatea pînă la 1918.

O activitate sistematică a desfășurat *Liga pentru unitatea culturală a românilor*. Înființată la 1891, în urma unei inițiative studențești, liga

⁵⁴ C. Bacalbașa, „Adevărul” nr. 11 862 din 12 noiembrie 1922.

⁵⁵ Al. Lapedatu, *Un episod revoluționar în luptele naționale ale românilor de peste munți acum o jumătate de veac*, București, 1937, p. 36—41.

⁵⁶ Interpeleție privitoare la expulzarea românilor de peste Carpați în ședința Camerei deputaților, 11 februarie 1886.

⁵⁷ C. Bacalbașa, *Op. cit.*, p. 2.

⁵⁸ „Gazeta Transilvaniei” din iunie 1908 (număr jubiliar); „Dimineața” din 17 martie 1915.

a atras în rîndurile ei cele mai proeminente figuri ale vieții sociale și culturale românești și a desfășurat o amplă activitate, atît în țară, cît și în străinătate. Printre fruntașii săi au figurat : Grigore T. Brătianu, care a fost primul ei președinte, V. A. Urechia, D. Onciul, S. Mehedinți, N. Iorga, B. Șt. Delavrancea, Constantin Nottara, Spiru Haret, dr. C. Istrati, Victor Babeș, Octavian Goga, Vasile Lucaciu etc. Avînd filiale în toate orașele țării, precum și în unele centre universitare din străinătate — Paris, Londra, Berlin, Anvers, Bruxelles, Liège, München etc., liga a combătut, pas cu pas, politica de oprimare exercitată de guvernele de la Viena și Budapesta. Prin manifestații publice, prin cărți, reviste și ziare, ca și prin largi ajutoare de ordin financiar pentru școlile, instituțiile și publicațiile de peste munți, liga a ocupat un loc de frunte în lupta dusă în deceniile anterioare izbucnirii primului război mondial și a avut o largă contribuție la realizarea unirii din 1918⁵⁹.

Principalele momente ale activității *Ligii pentru unitatea culturală a românilor* au fost procesul memorandiștilor de la Cluj din anul 1894 și apoi cei doi ani de neutralitate (1914—1916) care au precedat intrarea României în războiul mondial. Ca răspuns la procesul înscenat conducătorilor mișcării memorandiste, în frunte cu Ion Rațiu, Vasile Lucaciu, Gheorghe Pop de Băsești etc.⁶⁰, liga a organizat strălucite întruniri în toate capitalele de județ, care au culminat cu marea adunare de la București din 24 aprilie 1894. În fața miilor de cetățeni aparținînd tuturor claselor sociale au vorbit V. A. Urechia, Barbu Ștefănescu Delavrancea și Nicolae Filipescu. Studențimea din București a participat la procesul de la Cluj printr-o delegație impunătoare, iar ziariștii și scriitorii aflați la București, în frunte cu Alexandru Vlahuță și George Coșbuc, și-au exprimat indignarea față de procesul de la Cluj prin numeroase articole și poezii patriotice. Cu sprijinul ligii s-au înființat atunci și unele publicații speciale, ca „Turda“ (1892), „Golgota“ (1894), „Tinerimea română“ (1894), „Liga română“ (1896). Liga a contribuit, de asemenea, la mobilizarea presei progresiste din Franța, Anglia, Italia, Belgia, Elveția și a organizat, cu ajutorul unor reputați profesori și scriitori, remarcabile manifestații la Paris, Londra, Oxford. Unul dintre cele mai impresionante articole publicate în acea perioadă în apărarea românilor din Transilvania a fost scris de Georges Clemenceau, viitorul prim-ministru al Franței, care, sub titlul : *Lutte de race*, arăta că „maghiarii trebuie să recunoască celorlalte popoare același drept la viață pe care ei l-au revendicat pentru ei înșiși și pe care l-au apărat atît de curajos împotriva Austriei... Doctorul Rațiu și tovarășii săi — afirma Clemenceau — pot să fie condamnați [la Cluj], opinia publică europeană i-a achitat însă dinainte“⁶¹. O bună parte din articolele și cuvîntările rostite în această perioadă au fost adunate de V. A. Urechia într-un substanțial volum intitulat : *Voci latine* (1894). Printre semna-

⁵⁹ N. Iorga, *Liga culturală* ; în anexa lucrării : *Date istorice din viața Ligii culturale culese de Barbu Theodorescu, București, 1930* ; Vasile Netea, *Les antecedents et la lutte de la „Ligue culturelle“ pour l'unité nationale*, în „Revue Roumaine d'Histoire“ nr. 3/1965, p. 547—570.

⁶⁰ Vezi pentru amănunte : „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.“ nr. 3/1967, p. 110—119.

⁶¹ „La justice“ din 12 mai 1894.

tarii articolelor și declarațiilor din acest volum se află numele marilor scriitori și istorici Emil Zola, Fr. Mistral, Giossue Carducci, Ernest Lavisse, Cesare Cantu etc., precum și ale unor importanți bărbați de stat : Georges Clemenceau, Emile Flourens, Paul Deschanel și alții.

Manifestațiile ligii au avut un puternic ecou în întreaga lume. Printre instituțiile internaționale care au luat atitudine împotriva procesului de la Cluj și a politicii de oprimare națională practică de Imperiul habsburgic a fost însăși *Uniunea interparlamentară*, care, la invitația guvernului maghiar de a-și ține la Budapesta Congresul din 1895, a dat, prin președintele său Frederic Passy, următorul răspuns : „Uniunea nu-și poate ținea congresul în capitala unei țări în care reprezentanții unui întreg popor au fost înmăștiți fiindcă au luptat pentru libertatea neamului lor“.

Menționăm, de asemenea, că în tot timpul detențiunii memorandiștilor liga a contribuit la susținerea lor și a familiilor atit de greu lovite.

În anii următori, prin participarea unora dintre fruntașii săi la congresele *Uniunii interparlamentare* (Bruxelles, 1897), liga a ridicat problema românilor din Transilvania și Bucovina în fața celor mai înalte areopaguri europene, subliniind cu îndrăzneală și stăruință necesitatea unității naționale românești.

În 1908, la inițiativa unor intelectuali transilvăneni și bucovineni, în frunte cu publicistul Gheorghe Tofan, de a se organiza cursuri pentru românii din monarhie, în vederea studierii istoriei și culturii poporului român, Liga culturală a înființat *Universitatea populară* de la Vălenii de Munte, numită mai târziu *Universitatea populară „N. Iorga“*⁶². Noul așezământ a devenit un centru unic de întâlnire al intelectualilor din toate provinciile locuite de români, în vederea intensificării activității pe terenul vieții naționale⁶³. În colaborare cu învățații Gh. Munteanu Murgoci, Vasile Bogrea, Alexandru Lapedatu, Ștefan Bogdan ș.a., Iorga a organizat, an de an, cursuri de o lună, la care participau intelectuali, studenți, elevi, meseriași și țărani. Lecțiile de deschidere, ținute de obicei de însuși întemeietorul așezământului, făceau cunoscute publicului numeroase aspecte ale vastei sale cercetări de istorie românească și universală, precum și problemele cele mai actuale și mai adecvate împrejurărilor politice.

La 14 decembrie 1914, în urma declanșării mării conflagrații mondiale, membrii ligii au fost convocați într-un congres extraordinar pentru a stabili poziția Societății față de evenimentele în curs. Cu acest prilej, s-a hotărât schimbarea denumirii ligii în : *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor*, precum și alegerea unui nou comitet, alcătuit din cele mai proeminente personalități culturale și politice. Ca președinte al noului comitet a fost ales, cu unanimitatea voturilor, Vasile Lucaciu, veteran al luptelor naționale din Transilvania, condamnat în procesul Memorandului la cinci ani închisoare, iar ca secretar Nicolae Iorga. Din comitet făceau parte : Barbu Ștefănescu Delavrancea, Simion C. Mîndrescu, N. Filipescu, Take Ionescu, dr. C. Istrati, I. Grădișteanu și Octavian Goga. Schimbarea numelui ligii a fost motivată într-un manifest adresat țării : „Trista experiență — se arăta în acest document — a dovedit că o unitate cul-

⁶² V. Curticăpeanu, *Universitatea populară „N. Iorga“ de la Vălenii de Munte*, în „Studii“ nr. 6/1965, p. 1 446.

⁶³ V. Curticăpeanu, *Op. cit.*, p. 1 448—1 453.

turală fără o unitate politică nu are nici o cheazășie. Pentru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică. Liga culturală intră fatal într-o nouă fază a activității ei. Din războiul uriaș iese o lume nouă. Dreptul învinge forța, voința popoarelor înlocuiește cucerirea. Stăpînirile care nu se bazează pe voința popoarelor sînt răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruine răsare domnia dreptății. Alcătuirile vechi se desfac, iar noile alcătuiuri se întemeiază pe dreptul fiecărui neam de a trăi laolaltă o viață națională și liberă“ (subl. ns.)⁶⁴.

Cuvîntările rostite în anii neutralității de exponenții ligii, în frunte cu Nicolae Iorga, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Nicolae Titulescu, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, reprezintă pagini de strălucită elocvență românească și de puternică pledoarie pentru libertatea pămîntului și poporului românesc.

La începutul anului 1909, spre a aduce o nouă contribuție la afirmarea solidarității naționale, s-a înființat la București încă o societate patriotică : *Cercul românilor de peste munți*, inițiată de profesorul universitar Simion C. Mindrescu, cunoscut prin activitatea sa din cadrul *Ligii culturale*. Președinte al cercului a fost ales bătrînul general Moise Grozea, unul din eroii războiului de la 1877, originar din Banat, iar secretariatul i s-a încredințat profesorului G. Popa Lisseanu de la Făgăraș. Într-un articol publicat în ziarul „Viitorul“ la 18 ianuarie 1910, Simion C. Mindrescu arăta că principalul scop al noii asociații era de a „forma un centru pentru mișcările naționale și de a consolida legăturile cu frații răslețiți. Să fim solidari — îndemna profesorul Mindrescu — în toate chestiunile mari naționale, în chestiile vitale pentru întregul neam românesc“ (subl. ns.). Într-un alt articol, publicat în același ziar, la 26 ianuarie 1910, inițiatorul asociației care, între timp, prin decesul generalului Grozea, devenise președintele ei, anunța că „noi, românii de peste Munți stabiliți în țară, ne-am dat mîna pentru a sprijini pe toate căile posibile revendicările fraților noștri de dincolo“ (subl. ns.).

La 30 mai 1910, *Cercul românilor de peste munți* a organizat o mare întrunire populară în sala „Dacia“, pentru a protesta împotriva măsurilor teroriste luate de guvernul reacționar de la Budapesta, menite să împiedice intrarea în Parlament a exponenților populației românești din Transilvania. La întrunire au luat cuvîntul profesorul Mindrescu, președintele cercului, scriitorul Barbu Ștefănescu Delavrancea și profesorul C. Rădulescu-Motru, precum și reprezentanți ai studențimii (B. Cecropide, V. Haneș). În moțiunea votată cu acest prilej se arăta că „opinia publică din România își afirmă energic conștiința solidarității cu frații de peste hotare“ (subl. ns.)⁶⁵.

La 15 martie 1915 cercul a organizat un mare congres al românilor de peste hotare, la care au luat cuvîntul Simion C. Mindrescu, Vasile Stoica și Ioan Ursu în numele transilvănenilor, Emilian Slușanschi, Ion Grămadă și alții în numele bucovinenilor, precum și scriitorul Barbu Ștefănescu Delavrancea, profesorul Em. Antonescu ș.a. La sfîrșitul congresului, s-a redactat o moțiune în care se arăta că „românii de peste hotare aflători

⁶⁴ „Epoca“ din 28 decembrie 1914.

⁶⁵ „Viitorul“ din 1 iunie 1910.

în țară... declară monstruoase insinuările dușmanilor neamului nostru și ale uneltelor lor cum că românii ardeleni și bucovineni ar fi mulțumiți cu stăpînirea austro-ungară și nu ar dori Unirea cu România" (subl. ns.). Protestînd împotriva acestor insinuări, congresul românilor refugiați se declara „solidar cu lupta începută de fruntașii români de pretutindeni pentru a grăbi intrarea în acțiune a României împotriva Austro-Ungariei și însărcinează pe fruntașii lor să sprijine și să continue lupta prin toate mijloacele posibile și imposibile". La banchetul care a urmat a luat cuvîntul și ziaristul socialist Constantin Mille. Adresîndu-se cetățenilor viitoarei României, el mărturisea că „a crescut cu ideea că va veni o întregire dinspre Carpați, o întregire dinspre Bucovina", fiindcă „neamul acesta nu poate să aibă odihnă, nu-și poate socoti împlinit rostul și țelul, pînă cînd nu vom fi toți laolaltă cei ce vorbim aceeași limbă, avem aceeași obîrșie, sîntem de același neam" (subl. ns.)⁶⁶.

În anii neutralității, *Cercul românilor de peste munți* își va uni eforturile cu cele ale *Ligii culturale* și ale celorlalte asociații patriotice, continuîndu-și activitatea pînă la intrarea României în război (28 august 1916).

Izbucnirea războiului a provocat o mare frămîntare în întreaga țară. Pentru a evita ca problema Transilvaniei să devină monopolul unora sau altora dintre partidele politice, în luna octombrie 1914 doctorul I. Cantacuzino a luat inițiativa înființării unei asociații patriotice în jurul căreia, spre a determina intrarea României în acțiune, să se grupeze atît bărbații politici aparținînd diferitelor partide, cît și oamenii de cultură și scriitorii militanți. La inițiativa sa au răspuns, din primul moment, principalii aderenți ai Puterilor Antantei: Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Nicolae Titulescu, Nicolae Flea, Constantin Mille, precum și unii profesori universitari care adoptaseră aceeași atitudine — Simion C. Mindrescu, dr. Toma Ionescu, Em. Antonescu, C. Istrati, Ion Tanoviceanu și alții. Prima consfătuire destinată întemeierii acestei noi asociații, care avea să poarte numele de *Acțiunea națională*, s-a ținut în seara zilei de 27 octombrie. În urma acestei reuniuni, s-a semnat un angajament prin care participanții declarau: „*Ne legăm în fața țării să ducem o imediată acțiune pînă la realizarea deplină a idealului neamului românesc*" (subl. ns.). O delegație urma să aducă la cunoștința primului ministru Ion I. C. Brătianu și a celor două partide de opoziție — conservator și conservator democrat — hotărîrea luată, cît și intenția asociației de a începe o vastă campanie de întruniri populare⁶⁷.

Prima întrunire convocată de *Acțiunea națională* s-a ținut în sala „Dacia" din București la 10 noiembrie 1914. În fața a mii de cetățeni au luat cuvîntul doctorul I. Cantacuzino, S. C. Mindrescu, C. Mille, B. Șt. Delavrancea, Nicolae Filipescu, care au cerut intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei. Alte numeroase întruniri organizate la Ploiești, Craiova, Iași, Galați și în celelalte orașe ale țării, la care au rostit discursuri principalii reprezentanți ai *Acțiunii naționale*, confirmau marele ecou pe care îl avea în rîndul maselor populare ideea eliberării Transilvaniei și a desăvîrșirii unității naționale. La organizarea acestor manifes-

⁶⁶ *Congresul românilor de peste hotare*, București, 1915, p. 94.

⁶⁷ „Universul" din 28 octombrie 1914.

tații și-au dat concursul *Acțiunea națională*, *Liga culturală*, *Cercul românilor de peste munți* și alte asociații patriotice : *Apărătorii patriei*, din care făceau parte veteranii din războiul de la 1877, *Legiunea ardeleană*, formată din refugiații transilvăneni, vechea *Societate Carpații*, precum și centrele studențești de la București și Iași.

Contextul evenimentelor a determinat, în toamna anului 1915, pe reprezentanții acestor asociații să reexamineze atitudinea guvernului și să ajungă la concluzia necesității contopirii tuturor societăților luptătoare într-o singură organizație, pentru a spori presiunile asupra guvernului și spre a putea intensifica acțiunea în mase. La 18 septembrie 1915 s-a constituit, astfel, sub președinția lui Nicolae Filipescu, *Federația unionistă*, având ca vicepreședinte pe Take Ionescu și Simion C. Mindrescu, iar ca membri în comitet pe Barbu Ștefănescu Delavrancea, I. Grădișteanu, C. Olănescu, M. Cantacuzino, C. Dissescu, dr. C. Istrati, Octavian Goga, Vasile Lucaciu⁶⁸. Poziția *Federației unioniste* a fost înfățișată într-un manifest lansat la 9 octombrie 1915, prin care populația Capitalei era chemată la o mare întrunire. „România cîrmuită de neputință și îndrumată de puteri nevăzute împotriva năzuințelor sale — se arăta în manifest — e în ajunul încercuirii” și că noua organizație, care „a frînt cătușele partidelor politice”, își ia „întreagă răspunderea zilelor mari”⁶⁹.

Prin activitatea desfășurată în cadrul asociațiilor culturale și patriotice, începînd din 1795 și pînă la 1 decembrie 1918, intelectualii și patrioții români de pe tot cuprinsul vechii Dacii au militat permanent pentru înaltul ideal al unității politice a poporului român. La Sibiu, București, Arad, Iași, Constanța, Cluj, Severin, viața cultural-națională a pulsat neconținut, sub forme și intensități diferite, bucurîndu-se de adevărata largă a întregului popor. Societățile culturale au constituit astfel adevărate cetăți de apărare și afirmare națională, sprijinitoare ale luptei poporului pentru realizarea unității naționale depline.

⁶⁸ „Dimineața” și „Viitorul” din 19 septembrie 1915.

⁶⁹ „Dimineața” din 10 octombrie 1915 ; „Adevărul” din 11 octombrie 1915.

Socialismul utopic în gândirea social-politică românească (sec. XIX)

VIORICA VARGA

În ansamblul studierii istoriei concepțiilor social-politice și filozofice din România — muncă de cercetare multilaterală care a luat o dezvoltare însemnată în ultimii ani —, studierea socialismului utopic are o pondere nejustificat de mică. Relevăm aceasta cu atât mai mult cu cât contribuția gânditorilor români încă din epoca socialismului utopic a fost apreciabilă, chiar pe plan internațional. Puținele lucrări apărute pe această temă se ocupă aproape în exclusivitate de personalitatea cea mai reprezentativă a socialismului utopic din România, de altfel o figură de prim ordin a fourierismului și pe plan european, Teodor Diamant și de falansterul său. Astfel, în afară de descrierea coloniei de la Scăieni făcută de C. Ion¹; de capitoul referitor la socialistul utopic Teodor Diamant, semnat de Gh. Dobre și inclus în lucrarea lui S. B. Kan²; de studiul lui Gr. Mladenatz consacrat aceleiași teme³; de paragraful privind socialismul utopic, inserat în volumul *Istoria gândirii sociale și filozofice în România* și semnat de Dan Bădărău⁴; de lucrarea monografică: *Falansterul de la Scăieni*⁵, al lui I. Cojocaru și Z. Ornea, nu avem alte lucrări care să analizeze prezența și evoluția socialismului utopic în țara noastră.

Singura încercare de a trata în ansamblu socialismul utopic din România rămîne paragraful sus-amintit din *Istoria gândirii sociale și filozofice în România*, care consemnează prezența ideilor socialismului utopic în concepția lui I. Heliade Rădulescu, Teodor Diamant, Cezar Bolliac, iar

¹ C. Ion, *Despre socialismul utopic în România. Cu privire la falansterul „Soții agronomi” de la Scăieni*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 1/1957, p. 164—186.

² Gh. Dobre, *Din istoria socialismului utopic în România. Teodor Diamant*, în: S. B. Kan, *Istoria ideilor socialiste (Pînă la apariția marxismului)*, Editura politică, București, 1964, p. 279—293.

³ Gr. Mladenatz, *Intitul fourierist român: Teodor Mehtupciu-Diamant*, în „Problemele economice” nr. 10/1956, p. 93—109.

⁴ Dan Bădărău, *Socialismul utopic*, în *Istoria gândirii sociale și filozofice în România*, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p. 145—148.

⁵ I. Cojocaru, Z. Ornea, *Falansterul de la Scăieni*, Editura politică, București, 1966.

în Transilvania la Bölöni Farkas Sándor și Bolyai Farkas, afirmînd totodată existența ecourilor socialismului utopic și în gîndirea altor intelectuali ca dr. Nicolae Krețulescu, pictorul Ion Negulici, Ion Ionescu de la Brad ș.a., fără să semnaleze însă prezența mult mai largă a elementelor socialismului utopic în efervescența vieții spirituale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, și mai ales în jurul anului 1848. Autorul nu precizează nici *locul* pe care îl ocupă aceste idei în climatul ideologic al epocii și nici *specificul* acestora, generat de evoluția societății românești.

Față de aceste considerente, prezentul studiu, fără pretenția de a epuiza întreaga problematică, își propune a o analiza dintr-un unghi de vedere nou, care să releve tocmai existența unor particularități proprii ale socialismului utopic în România, în comparație cu cel apusean, de a demonstra prezența, mai largă decît s-a semnalat în lucrările menționate, a ideilor socialist-utopice în gîndirea social-politică românească, a preciza locul lor în cadrul acestei gîndiri și a sugera valoarea actuală a tradițiilor unor concepții social-politice fecunde și originale.

Menționăm faptul că prezența limitelor istorice, sociale și filozofice, general cunoscute, ale gîndirii socialismului utopic, decurgînd atît din gradul insuficient de maturizare a contradicțiilor specifice societății capitaliste, cît și din concepțiile idealiste privind domeniul vieții sociale, ale reprezentanților săi, nu poate minimaliza rolul pozitiv pe care l-a jucat în pregătirea terenului pentru pătrunderea marxismului în țara noastră, nu poate umbri valoarea intuițiilor prețioase ale unor spirite generoase, umane cu privire la viitoarea dezvoltare și înflorire a României; de aceea nu ne propunem să insistăm asupra acestor limite, ci să evidențiem trăsăturile comune din gîndirea lor, referitoare la marile probleme care stăteau spre rezolvare în fața societății românești; între acestea enumerăm: atitudinea critică virulentă împotriva rînduielilor existente, afirmarea unui ideal social progresist, patriotismul fierbinte, îngemănat intim cu ideea prieteniei între popoare.

Cercetarea istoriei gîndirii social-politice permite descifrarea existenței unui *flux continuu* în dezvoltarea ideilor înaintate. Aruncînd o privire retrospectivă asupra gîndirii progresiste a omenirii din ultimele secole, referitoare la *conținutul* marilor curente de idei, putem constata că *umanismul* a fost dezvoltat de *iluminism*; împletindu-se, ambele au fost continuate și îmbogățite pe o treaptă superioară de concepțiile revoluționare ale *democratismului revoluționar*, concepții care vizau în primul rînd doborîrea edificiului feudal; iar acesta de *socialismul utopic*, precursor al *socialismului științific*, moștenitorul și continuatorul pe o treaptă calitativ superioară, științifică, a marilor curente progresiste anterioare.

Pentru demonstrarea existenței acestui flux continuu reamintim succint că umanismul — expresie a opticii unei clase, burghezia, asupra lumii și omului —, apărut mai întîi în Italia în secolele XIV—XV, răspîndit apoi în celelalte țări europene, pune în centrul ideologiei sale omul, necesitatea dezvoltării libere și multilaterale a personalității umane, toate acestea fondate pe concepții laice, care au zdruncinat din temelii dictatura spirituală a bisericii. Iluminismul, continuînd filonul social-politic al umanismului, reprezintă o mișcare ideologică a burgheziei în ascensiune, cu un acut conținut antifeudal, ce a contribuit la pregătirea revoluțiilor bur-

gheze din veacurile XVII—XIX. Concepțiile iluministe considerau că educația, cultura și, în general, efortul spre luminarea poporului ar constitui factorul determinant al evoluției sociale. La rîndul lor, aceste concepții au exercitat o influență puternică asupra curentului democrat-revoluționar cît și asupra ideilor socialiste și comuniste utopice din secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Democratismul revoluționar — ideologie a revoluțiilor burghezo-democratice, care a militat pentru desființarea iobăgiei și lichidarea pe cale revoluționară a orînduirii feudale — a parcurs diferite etape de dezvoltare, în funcție de condițiile diferitelor epoci istorice și de situația proprie țării în care a circulat. Astfel, dacă primul curent democrat-revoluționar a fost cel al iacobinilor din revoluția franceză de la 1789 și a cărui influență s-a resimțit și în alte țări, valul următor al democratismului revoluționar, îmbibat cu puternice elemente iluministe, cuprinde, la mijlocul secolului al XIX-lea, în special țările din răsăritul Europei. În aceste țări, definite printr-o dezvoltare economică și social-politică în care relațiile feudale anacronice primau încă, democratismul-revoluționar s-a manifestat îndeosebi ca ideologie a mișcării de eliberare a țărănimii, jucînd totodată un rol important în afirmarea impetuoasă a mișcării de eliberare națională.

Dacă primele concepții încheiate ale socialismului utopic apar încă în perioada formării capitalismului *, a acumulării primitive de capital în țările Europei apusene — expresie teoretică a aspirațiilor sărăcimii orașelor, ale proletariatului și ale maselor țărănești spre o orînduire socială lipsită de exploatare —, socialismul utopic, ca un curent de gîndire, culminînd în concepțiile celor trei mari utopici ai secolului al XIX-lea — Saint-Simon, Charles Fourier, Robert Owen —, se formează abia după revoluțiile burgheze din Europa, în perioada cînd, odată cu evidențierea tot mai simțitoare a contradicțiilor capitaliste, iluziile legate de revoluția burgheză se prăbușesc.

Curentul socialist utopic, incluzînd în sine și elemente ale umanismului și iluminismului în ceea ce privește înțelegerea cauzelor, precum și căutarea căilor de îndreptare a nedreptăților sociale, ajunge mai departe decît acestea, depășind în această privință și curentul democrat revoluționar. Reprezentanții săi de frunte au înțeles că nu trebuie desființată numai proprietatea feudală, ci proprietatea privată în genere. Intuind că aici se află izvorul tuturor nedreptăților sociale, ei au prefigurat în mod genial unele din trăsăturile definitorii ale viitoarei societăți socialiste, în primul rînd reorganizarea acesteia pe baza proprietății obștești. Pentru evitarea unor confuzii putem preciza că, dacă în privința sesizării cauzelor contradicțiilor sociale și a direcției obiective de dezvoltare a societății spre socialism și comunism socialismul utopic a depășit limitele istoricește determinate ale democratismului revoluționar, în privința *metodelor* preconizate pentru înfăptuirea viitoarei societăți ideale, socialismul utopic n-a ajuns la concluzia necesității revoluției. Aceasta deoarece era vorba de un alt tip istoric de revoluție, pentru care nu erau încă coapte condițiile obiective, de unde și metodele utopice ale înfăptuirii preconizate de exponenții săi.

* Unele afirmații răzlețe de condamnare a proprietății private și de propagare a ideii proprietății obștești le găsim exprimate chiar la unii dintre gînditorii antichității, precum și în cadrul unor „erezii“ medievale.

Fără să rupem gîndirea social-politică progresistă românească de contextul general al gîndirii europene, vom încerca să-i deslușim determinările social-economice și politice care au marcat unele particularități ale socialismului utopic în România.

Schimbările structurale — economice, sociale și politice — suferite de țările române, evidențiate cu tot mai multă pregnanță la începutul veacului al XIX-lea, au dus la criza de sistem a orînduirii feudale. Aceasta și-a găsit concretizarea pe planul relațiilor sociale în adîncirea antagonismelor, în manifestarea tot mai acută a luptei de clasă, impunînd necesitatea înlocuirii revoluționare a vechiului mod de producție feudal cu un nou mod de producție, capitalist.

Masele largi muncitoare, sărăcimea de la orașe și sate, revoluționarii democrați cît și elementele înaintate din rîndurile democrațiilor burgheze au luptat pentru o viață mai bună, ridicîndu-se în primul rînd împotriva exploatării feudale, forma de exploatare cea mai generalizată în acel moment, dar și împotriva oricăror alte forme de exploatare, ca cea capitalistă, deși nedezvoltată, totuși prezentă.

Din aceste realități s-au născut năzuințele și teoriile sociale înaintate, democratice și progresiste, dar și utopice, împletite de regulă în cadrul diferitelor concepții. Cultura românească și-a dovedit, în acest sens, încă o dată sensibilitatea, receptînd ideile socialist-utopice cu circulație largă în țările Europei, în forme originale, specifice.

Cercetarea complexului tablou al gîndirii social-politice românești în condițiile dezvoltării relațiilor capitaliste și subrezirii continue a pozițiilor feudalismului ne permite sesizarea împletirii diferitelor concepții progresiste ca umanismul, iluminismul, democratismul revoluționar, socialismul utopic, dintre care, indiscutabil, cel din urmă este cel mai radical în privința idealului social.

Analiza dialecticii nașterii și dezvoltării ideilor înaintate în această perioadă a crizei de sistem a orînduirii feudale, cînd începe procesul formării bazelor noii ideologii, burgheze (care cunoaște o dezvoltare mai accentuată în perioada dintre Regulamentul organic și revoluția burghezodemocratică de la 1848), precum și a locului pe care-l ocupă ideile socialismului utopic în cadrul concepțiilor înaintate demonstrează că aceste idei au apărut ca un produs ideologic secundar al perioadei de trecere de la feudalism la capitalism.

Fenomenul își găsește explicația în particularitățile evoluției societății românești, aflată în fața revoluției burgheze. Contradicțiile feudale, care capătă un caracter acut, erau, în mod firesc, și cele mai evidente. Nu întîmplător un aspect specific ideilor socialismului utopic din țara noastră consistă în aceea că critica sa socială la adresa proprietății private este îndreptată în mod preponderent asupra relațiilor de producție feudale, spre deosebire de ascutita critică a socialismului utopic francez și englez la adresa cortegiului de suferințe adus cu sine de modul de producție burghez. Dar alături de relațiile feudale încep să coexiste și să-și facă simțită prezența germenii antagonismelor sociale capitaliste. Luînd în considerație tocmai această realitate, o pleiadă de gînditori s-au ridicat și au afirmat idealul unei societăți viitoare lipsită de orice asuprire, liberă și prosperă. Ideile lor nobile au căpătat însă tenta utopismului, căci nu au indicat forța socială capabilă să le împlinească și nici metodele și căile de

înfăptuire a societății viitoare. De aceea, *latura utopistă* a idealului social pe care îl preconizau este mult mai accentuată decât latura critică, îndreptată împotriva capitalismului abia în formare.

În cadrul ideilor social-politice progresiste ale acestei perioade, curentul democrat-revoluționar a constituit orientarea cea mai de seamă și înaintată a ideologiei pașoptiste. Concepțiile democraților revoluționari, fiind puternic influențate de iluminism, au constituit o treaptă superioară în dezvoltarea acestuia, în special în privința concluziilor politice-sociale, care ajung la înțelegerea necesității lichidării *revoluționare* a feudalismului, dar care se împleteau cu idei utopice privind viitoarea organizare socială. Astfel, subliniem că elemente ale socialismului utopic putem găsi nu numai în concepția celor câțiva gânditori despre care s-a mai scris — Teodor Diamant, Cezar Bolliac, I. Heliade Rădulescu —, dar și în concepțiile lui Dinicu Golescu, Kiss Mihály, Bölöni Farkas Sándor, Timotei Cipariu, ale lui Ion Codru-Drăgușanu, Ștefan Ludwig Roth, Farkas și Janos Bolyai, iar în jurul revoluției din 1848, în concepțiile aproape ale întregii pleiade de gânditori pașoptiști. Astfel, în gândirea lui Nicolaie Bălcescu, Cezar Bolliac, Ion Ionescu de la Brad și a altor luptători revoluționari, ideile democratismului revoluționar s-au îngemănat cu idei socialist-utopice.

Deși ideile socialist-utopice nu au constituit un curent format separat, aparte — cu excepția lui Teodor Diamant —, ele au reprezentat o prelungire mai consecvent revoluționară a concepției democrat-revoluționare în privința revendicărilor legate de viitoarea societate ce trebuia să se instaureze după înfăptuirea revoluției burghezo-democratice. Astfel, elementele gândirii socialist-utopice ajung pînă la relevarea cauzei ultimei a tuturor nedreptăților sociale — proprietatea privată — și la afirmarea necesității desființării acesteia, ca o condiție absolut necesară pentru a se instaura o societate general umană, definită prin echitate socială și avînd la bază proprietatea obștească. Aici rezidă și principalele trăsături caracteristice care definesc ideile despre viitoarea societate a gânditorilor progresiști : profundul umanism, patriotismul fierbinte, indisolubil legat de idealul prieteniei dintre națiuni și popoare.

Ideile socialismului utopic au pătruns în țările române prin oame-nii plecați pe meleaguri străine și întorși în patrie încărcăți de cunoștințe despre locurile văzute, despre oameni și stările de lucruri întîlnite pe unde călătoriseră.

Primul care a propagat și cultivat ideile socialismului utopic în țara noastră, trecînd la aplicarea lor, a fost Teodor Diamant, unul din puținii din lume care au cutezat să dea viață teoriilor socialiste ale vremii. Iradieri ale socialismului utopic putem găsi mai înainte încă în lucrarea lui Dinicu Golescu : *Însemnare a călătoriei mele* (1827), precum și în lucrarea *Călătorie în America de Nord* a lui Bölöni Farkas Sándor (1834). Remarcăm că în literatura țărilor est-europene din prima jumătate a veacului trecut însemnările de călătorie au avut o însemnătate și un rol cu totul deosebite. În aceste lucrări autorii au avut posibilitatea să abordeze o seamă din problemele social-politice stringente ale acelor vremuri. Pe baza descrierilor făcute asupra țărilor apusene mai dezvoltate, au criticat înapoierea economică și social-politică a țărilor lor și au căutat să dea și soluțiile de îndreptare. Astfel, în literatura română, în perioada istorică menționată, apar o serie de însemnări de călătorie, care conțin idei

progresiste, cu puternice accente critice la adresa rânduielilor existente, ale căror cercetări mai aprofundate ar putea prezenta un real interes. În afara celor două scrieri de mai sus, enumerăm însemnările lui Gh. Asachi despre călătoria făcută în Rusia, publicate în „Albina românească” (1830), jurnalul lui George Barițiu despre călătoriile făcute în apusul Europei, apărut în „Gazeta de Transilvania” (1845), în care critică într-o formă voalată întregul edificiu economic, politic și ideologic al feudalismului, militând pentru dezvoltarea progresistă a țărilor române. Tot aici se poate încadra și jurnalul de călătorie scris sub forma unor epistole „din țări străine unui amic din patrie”, aparținând lui Ion Codru-Drăgușanu : *Pe-regrinul Transilvan* (februarie 1839 — februarie 1844).

Reîntorcându-ne la lucrarea lui Dinicu Golescu, menționăm prezența în gândirea sa a elementelor critice, protestatare față de starea socială și culturală a poporului român. El face chiar o serie de propuneri de îmbunătățire pentru ridicarea țării la nivelul statelor mai dezvoltate ale Europei, exprimându-și speranța în viitoarea ei propășire. „Mă bucur nădăjduind — scria el — că negreșit va veni vremea întru care patria mea, nu zic în puțini ani, să se sâmuiască întocmai cu orașele cele mari ce am văzut, ci măcar pasul cel dintii să se facă, *ce aduce toate noroadale spre fericire*, carele pas este unul și numai *unirea spre folosul obștei*...”⁶ (subl. ns.). În mod utopist el vedea această unire a tuturor ca o împăcare a celor două clase antagoniste, boierimea și țărănimea împreună cu sărăcimea, în special pe calea reformelor culturale, a bunăvoinței celor bogați și a ocîrmuitorului, îndemnînd : „trîntiți pizmuirile și împreunați-vă ; cădeți la picioarele a ocîrmuitorului, cereți toate felurimile de ajutoare, spre scotocire și săvîrșire de bune lucruri și folositoare Patriei”⁷.

Pentru îndepărtarea racilelor sociale, Dinicu Golescu preconiza ca mijloc eficient, în primul rînd, răspîndirea cunoștinței de carte, luminarea poporului. Alături de aceasta, considera că trebuie să se pună un accent deosebit pe „iconomia, vrednicia și munca pămîntului, cu deschiderea negoțului, care îmbogățește toate împărățiile”⁸. Ideile sale iluministe au avut un larg ecou în conștiința contemporanilor.

Fără a ne propune să analizăm pe larg activitatea lui Teodor Diamant, de propagator al ideilor socialiste utopice, consemnăm receptivitatea și sensibilitatea spiritului său la problemele social-economice ale epocii, ceea ce i-a atras meritul de a fi nu numai primul propagator al ideilor lui Ch. Fourier în țara noastră, dar și acela de a fi cel dintii care a încercat să-și traducă în viață idealurile privind viitoarea dezvoltare înfloritoare a țării. Diamant a cunoscut, în afară de teoriile lui Ch. Fourier, și pe acelea ale lui Saint-Simon și R. Owen, dar pe care le-a socotit greșite, afirmîndu-și propriile sale idei privind socialismul utopic. După reîntoarcerea sa în țară, între 1834 și 1836, continuă să răspîndească ideile fourieriste și publică în „Curierul românesc” al lui I. Heliade Rădulescu articole despre „Sistema d-lui Carolu Fourier”. Încercarea lui de a materializa ideile maestrului său a cunoscut o serie de trăsături originale, falansterul de la Scăieni bucurîndu-se de interesul și sprijinul oa-

⁶ Vezi *Antologia gândirii românești. Secolele XV—XIX*, partea I, Editura politică, București, 1967, p. 207.

⁷ *Ibidem*, p. 205.

⁸ *Ibid.*

menilor înaintați din țară, evidențiind răspîndirea și influența ideilor socialismului utopic în România.

După desființarea de autorități a falansterului și după întoarcerea sa din exil, Teodor Diamant nu-și părăsește idealurile, ci adresează, în 1841, Consiliului administrativ al Moldovei un memoriu în care propune organizarea unor „colonii agricole — industriale” pe moșiile statului, pe pămînturile mănăstirești și pe moșiile unor boieri, folosind țiganii statului. Aceste colonii urmau să aibă caracteristici specifice care le-ar fi deosebit atît de falansterul lui Fourier, cît și de „obștile țărănești”, expresie specifică a socialismului utopic pe baza căreia revoluționarii democrați ruși doreau să realizeze socialismul; memoriul nu a avut însă nici un rezultat practic.

Unul dintre sprijinatorii cei mai entuziaști ai lui Diamant a fost Ion Heliade Rădulescu, care cunoscuse și el în tinerețe ideile lui Saint-Simon și Ch. Fourier, devenind un fervent propagator al acestora în România și pe care le considera drept o „știință nouă”. În a sa *Santa cetate* exprimă unele din aceste idei într-un mod poetic impresionant.

Împietirea ideilor socialismului utopic cu celelalte idei progresiste se relevă cu claritate în operele gînditorilor reprezentativi ai revoluției de la 1848. O critică ascuțită se degajă din scrierile acestor gînditori, atît din cele ale democraților revoluționari : Nicolaie Bălcescu, Cezar Bolliac, Ion Ionescu de la Brad, cît și din cele ale democraților burghezi : Alecu Russo, Ion Ghica, George Barițiu, C. A. Rosetti —, deși, firește, cu intensitate deosebită și de pe poziții diferite.

Este surprinzător de realistă înțelegerea de Ion Ionescu de la Brad a împărțirii societății în clase exploatate și exploatatoare și lupta dintre ele, revoltătoarea nedreptate care apăsa asupra adevăraților făuritori ai bunurilor materiale. În acest sens, el scria : „Săteanul care ne hrănește pe toți, săteanul care ne înavuțește pe toți, săteanul care poartă toate cheltuielile obștești ale statului, neîncetat a fost uitat azi de un drept ce-l avea, mîine de un bun ce-l agonisise, personalitatea lui călcată în picioare, munca lui jefuită, capitalul lui atins, proprietatea lui îngustată”⁹. El observă cu luciditate, în *Cauza revoluțiilor*, că „proprietarii, boierii, bogații, capitaliștii, avînd tot același interes, să coalizeze pretutindenea spre a-și apăra privilegiurile și monopolurile împotriva proletarilor, țăranilor, săracilor...”¹⁰. De aceea masele muncitoare au dreptul la revoluție, drept justificat prin necesitatea înlăturării contradicțiilor sociale în vederea instaurării unei societăți în care să domnească libertatea, egalitatea și frăția.

Dacă critica socială a gînditorilor revoluționari este îndreptată împotriva relațiilor feudale dominante, elementele utopice din gîndirea lor sînt prezente în legătură cu *viitoarea organizare a societății românești*. Cu toate limitele lor istorice, sociale și filozofice, ideologii înaintați ai acestei perioade credeau și doreau sincer instaurarea, după desființarea iobăgiei, a relațiilor feudale și cîștigarea independenței naționale a unei *societăți general-umane, bazată pe proprietatea comună*, condusă de rațiune, care să înfăptuiască egalitatea și frăția tuturor oamenilor și să asi-

⁹ „Poporul suveran” din 6 august 1848.

¹⁰ „Poporul suveran” din 2 august 1848.

gure bunăstarea și fericirea generală. N. Bălcescu formulează astfel ideea generației sale : „De am putea uni pe toți oamenii de pe pământ la un loc și de i-am vedea stăpîni peste soarta lor, le-am zice : «Munciiți și cîrmuiți-vă astfel încît să vă faceți mai buni și mai fericiți unii pe alții»“¹¹.

Bălcescu, care prin ideile înaintate, prin profundul său umanism și patriotism se situează printre cele mai înaintate, cele mai generoase și luminoase figuri din pleiada revoluționarilor de la 1848 din Europa, a militat cu convingere, de pe pozițiile democratismului revoluționar, pentru zdrobirea regimului feudal, cu toată gama sa de nedreptăți sociale, suportate de veacuri de masele țărănimii. El a ajuns la convingerea fermă că transformarea societății poate avea loc numai pe calea luptei revoluționare a maselor populare, deși au existat în gîndirea lui și unele speranțe utopice, cum că transformarea societății se poate face pe baza înfrățirii diferitelor clase antagoniste, pe baza luminării poporului și a îmbunătățirii situației celor săraci, prin bunăvoința înțeleaptă a celor bogați spre fericirea tuturor. Iată cum își exprima această dorință în scrierea *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, apărută în 1846 : „...Ne-am socoti fericiți dacă acest articol, cu toată imperfecția lui, dacă actele ce reproducem, doveditoare de o prigonire înverșunată de mai multe veacuri a claselor de jos de către clasele de sus, ar deștepta în inima acestora simțimente de omenire și dreptate, dacă ele s-ar pătrunde de trebuința d-a înfrăți deosebitele clase ale societății, d-a le interesa pe toată de o potrivă la apărarea și fericirea patriei comune, și aceasta, luminînd și ridicînd poziția socială a claselor de jos, dîndu-le drepturi de o potrivă și îmbunătățind mult starea lor materială“¹².

Ideea societății general-umane, fără clase, bazată pe proprietatea comună, unde poporul se conduce singur, se degajă și din scrierile lui Cezar Bolliac, prieten și colaborator apropiat al lui Bălcescu. Înțelegînd importanța unirii forțelor poporului în vederea atingerii acestui ideal, el scria : „Ciocoi cei mari sînt cincisprezece familii, cu tot pripasul lor...

Noi sîntem cinci mii familii, și împreună cu neguțetorii din capitală și din orașe, cincizeci de mii de familii.

Frații noștri muncitori și meseriași sînt cinci sute de mii de familii.

Ce ar mai putea face aceste cincisprezece familii, cu toate rășoiturile lor, cînd voi, cinci mii de familii, uniți cu cincizeci de mii de familii neguțetori, uniți cu cinci sute de mii de familii de muncitori și meseriași, le-am zice : duceți-vă de unde ați venit... ; noi nu mai avem trebuință nici de bărbile dumneavoastră, nici de regulamenturile și archondologiile dumneavoastră, nici de prăviile dumneavoastră ; *nî le vom face noi toate acestea d-acum înainte*“¹³.

Luptător consecvent pentru libertatea socială și națională a poporului român, după înfrîngerea revoluției, Bolliac, alături de alți revoluționari, va continua lupta, acționînd cu clarviziune politică pentru unirea

¹¹ N. Bălcescu, *Manualul bunului român*, în *Opere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 349.

¹² *Ibidem*, p. 143—144.

¹³ Cezar Bolliac, *Culegere de mai mulți articoli publicați atitu în străinătate cîtu și în țerră în annii trecuți*, București, Imprimeria jurnalului „Naționalul“, 1861, p. 22—23.

forțelor revoluționare române cu cele ale revoluției maghiare. În primul număr din 1848 al ziarului „Expatriatul” — ziar care a fost editat de el în limba română și maghiară — scria : „Astăzi nu sînt lupte între cutare și cutare nație, între cutare sau cutare împărat, — este lupta între Libertate și Tiranie, între populi și dinasti”.

Ideea generoasă a unirii și frăției maselor române, maghiare, săsești în lupta comună împotriva tiraniei este prezentă foarte pregnant în gîndirea sa, ca și în cea a lui Nicolaie Bălcescu, George Barițiu, Timotei Cipariu etc. Într-o scrisoare din anul 1849 către Ion Ghica, Bolliac își exprimă crezul pentru care a luptat întreaga viață : „...Cauza română, la care am sacrificat tot, făcînd din viața mea un șir de închisori, exiluri, expatrieri și proscrieri... am propagat ideea de unire a Românilor cu Ungurii, Sași, Sîrbi revoltați”¹⁴.

Deosebit de interesante sînt ideile lui Bolliac privind societatea viitoare și rolul femeii în cadrul acesteia, impregnate de utopism, dar remarcabile prin frumusețea idealului preconizat. Considerînd ca „cea dintîi inegalitate socială” sclavia femeii, el aprecia că emanciparea acesteia „este cel dintîi element contribuitor la viața cea nouă”. Emanciparea femeii era concepută ca rezultat al unui proces complex, în cursul căruia trebuia să se formeze un adevărat „cetățean legiuitor, judecător și executor”¹⁵. Tot în vederea instaurării unor noi rînduiri sociale, Cezar Bolliac preconiza desființarea religiei și înlocuirea ei prin educația populară, transformarea militarilor în cetățeni slujitori ai societății.

Printr-o intensă muncă de luminare, poporul trebuia să ajungă „să se organizeze și să se ocîrmuiască pe sine, să-și administreze justiția de sine în viața publică și în dregătoria publică, să facă staturile libere și *proprietatea comună a populilor ca un product al tuturor membrilor statului* și care product va crește neîncetat prin activitatea, prin organismul viu al societății ; să facă ca nici o parte a societății să nu stea în inactivitate la republică ; să facă ca proletarul cel necultivat, cel lipsit astăzi de cultură spirituală și de îndeșularea materială să se aridice prin educația generală a cetățeanului actual la demnitatea de om ; să facă ca totalitatea acestor cetățeni, în adevăr liberi, să se împărtășească de cele mai înalte interese ale statului lor — de legislație, judecătoreie și administrație — fără să-i poată depărta altceva decît minoritatea vîrstei sau infirmitățile netăgăduite ; să facă a înceta această despărțire a populilor în două părți egale, antagonistă una alteia” (*subl. ns.*)¹⁶.

Pentru făurirea edificiului noii societăți, Bolliac considera necesar ca „cultura pămîntului, industria și științele să fie *comune*, întinse și dezvoltate pe cultul rației, fără preeminență și fără misticism”¹⁷, iar prin cultură și rațiune toți oamenii, toate popoarele să fie pregătite pentru unirea și frăția generală.

Idei social-politice antifeudale, ateiste și utopice sînt prezente și în gîndirea iluministului transilvănean, popularizator al materialismului francez, Kiss Mihály. Fără să ajungă la ideea necesității organizării re-

¹⁴ Ion Ghica, *Amintiri din pripegia după 1848*, Craiova [f.a.], vol. III, p. 15.

¹⁵ Cezar Bolliac, *Poezia*, în *Antologia gîndirii românești. Secolele XV—XIX*, partea I, p. 296.

¹⁶ *Ibidem*, p. 297

¹⁷ *Ibid.*

publicane, el a preconizat ideea utopică, prezentă și la Fourier, a conducerii drepte, raționale a societății umane de „directori“ aleși, ce să slujească cu adevărat interesele cetățenilor care i-au ales și în numele cărora conduc societatea. Ridicându-se împotriva regimului feudal asupritor, în același timp, a propagat cu convingere ideea instaurării păcii generale între popoare¹⁸.

Pentru ideile libertății și frăției între popoare a pledat în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea și Bölöni Farkas Sándor. Cunoscător al operelor lui R. Owen, dar și al situației din Transilvania, el a condamnat tirania și asuprirea exercitată de aristocrația maghiară. În *Insemnări zilnice*, el nota la 25 ianuarie 1835 : „Marea parte a nobililor maghiari are un concept grozav de fals despre libertate. Nu încapă în cazul lor aceea filozofie a legii după care libertatea noastră poate fi asigurată numai dacă ne obligăm a nu viola libertatea celui alt“¹⁹, iar la 8 februarie, același an, scria : „Mi-era silă de orice privilegiu, monopol și discriminare. Mi-era silă de ticăloasa îngîmfare a aristocrației și, unde s-a putut, am făcut-o de ris... Îmi sîngera inima văzînd asuprirea de sclavi a unei părți din cetățenii mei ; am luptat alături de ei împotriva feudalismului și întreaga națiune, fără excepție, o doream deopotrivă de liberă“²⁰.

În anii 1830—1832, Bölöni Farkas Sándor a întreprins o călătorie în apusul Europei și în S.U.A., ale cărei impresii le-a făcut cunoscute în volumul amintit : *Călătorie în America de Nord*. Sub pretextul prezentării ideilor și instituțiilor burghezo-democratice din țările vizitate, autorul a avut posibilitatea să critice direct sau indirect — prin simplă comparație — racilele sociale ale timpului său. El vorbește, în același timp, cu multă simpatie despre adepții ideilor lui Saint-Simon și Owen, fiind cucerit de țelul socialismului utopic, care urmărea ca *întreaga omenire să se transforme într-o unică familie a celor ce muncesc*. Dacă He-liade Rădulescu aprecia ideile socialismului utopic drept o „știință nouă“, Bölöni vede în coloniile întemeiate pe baza ideilor socialiste utopice *fenomene istorice noi*.

Un alt gînditor la care întîlnim elemente de socialism utopic este Bolyai Farkas. Concepția sa, caracterizată printr-un puternic umanism, poartă pecetea comunismului egalitarist. Într-unul din manuscrisele sale, Bolyai schițează viziunea unei societăți socialist-utopice, în care toți membrii acesteia să fie frați și unde, „ștergîndu-se brazdele despărțitoare, tot pămîntul să fie un cîmp unic“. În ceea ce privește organizarea producției sociale, „fiecare să fie membru muncitor al unității acolo unde este cel mai apt, iar cei ce nu vor a munci să se izgonească, iar bătrînii și bolnavii să fie îngrijiți“. Referindu-se la retribuția muncii, el scria : „Fiecare în mod egal să primească pe deplin din toate“²¹.

Acestor idei, ce poartă amprenta evidentă a concepțiilor comuniste egalitariste în privința repartitiei bunurilor societății, se adaugă și altele, nu mai puțin interesante, decurgînd din concepțiile pedagogice înaintate

¹⁸ Vezi culegerea în limba maghiară : *Kiss Mihály*, Editura științifică, București, 1953, p. 48.

¹⁹ *Antologia gîndirii românești. Secolele XV—XIX*, partea I, p. 146.

²⁰ *Ibidem*, p. 146—147.

²¹ Vezi culegerea în limba maghiară : *Bolyai Farkas (1856—1956)*, Tîrgu-Mureș, 1957

ale lui Bolyai, care acorda o mare importanță în procesul educativ calităților etice, umane ale dascălilor, căci „degeaba învață dascălul ceea ce e bun dacă el însuși nu este bun“.

Ideile lui Bolyai Farkas s-au imprimat și au animat întreaga activitate a fiului său, Bolyai Janos, cunoscut ca mare matematician, dar care a fost și un gânditor valoros, cu o înaintată concepție filozofică și social-politică. Ideile sale au îmbrăcat forma criticii orînduirii feudale din Transilvania, concomitent cu propagarea intensă a dragostei pentru popor și a colaborării frățești dintre naționalitățile conlocuitoare. În manuscrisele sale, care fac referiri la o serie de probleme sociale, filozofice, estetice, se întîlnește afirmată sintetic „doctrina fericirii“. Deși într-o formă nesistematizată, sînt relevate idei ale socialismului utopic. „Doctrina fericirii — scrie el — e doctrina mișcării care cuprinde întregul univers. Scopul ei este crearea pe Pămînt a erei de aur, în care numai adoratorii aurului își pierd sensul vieții lor“²².

Ștefan Ludwig Roth este un alt gânditor care se înscrie în rîndul celor ce au încercat să schițeze o ordine socială bazată pe domnia rațiunii și a dreptății. El a condamnat în acest sens absolutismul feudal, a susținut ideea separării puterilor în stat și instituirea contractului social drept premisă a existenței și prosperității societății, o cheazășie împotriva samavolniciei și abuzurilor aristocrației maghiare. Poporul însuși, susținea Roth, trebuie să-și apere drepturile lui. Observațiile sale critice aveau în vedere nu numai relațiile de producție feudale, ci și aspectele negative ale societății burgheze, pe care le supune unei caustice analize.

Puternic influențat de ideile iluministe și socialist-utopice, Ștefan Ludwig Roth va afirma că educația este calea prin care se va netezi drumul omului spre adevărata viață. Umanitatea, ca produs al organizării firești a omenirii și ca ideal al menirii morale a tuturor oamenilor sînt coordonatele esențiale ale operei sale. Dar realizarea lor, în condițiile istorice date, a rămas în mod firesc un deziderat utopic.

Critica orînduirii feudale, dorința unei societăți mai bune, lipsită de exploatare și asuprire, a unei societăți în care omul să-și poată împlini calitățile sale, toate valențele sale morale și spirituale străbat scrierile lui Alecu Russo, ale lui C. A. Rosetti, Ion Ghica și ale altor gânditori care au căutat totodată să-și realizeze în luptă idealurile lor.

Alecu Russo a înțeles că nedreptățile sociale își au izvorul în inegalitatea dintre oameni. „Strîmbătatea — scria el — izvorăște din siluire, din pizmă, din jefuire și din neștiință... Legea dreptății e frăția și ce frăție poate fi între uliu și prada lui, între răpitul și răpitor, între dreptul și nedreptul?“²³. În *Cugetări scrise în închisoarea de la Cluj*, el ajunge la concluzia că adevărata libertate, binele comun se poate înfăptui numai asigurînd „tuturor aceeași parte!“²⁴.

Deși criticile principale formulate de C. A. Rosetti sînt îndreptate împotriva feudalismului, a privilegiilor de castă generate de acesta, sub influența socialismului utopic, cunoscînd și puternice înrîuriri iluministe, el militează, animat de un profund umanism, pentru fericirea universală. În ale sale *Note intime* mărturisește: „Nu cred că altul a iubit pe om

²² *Antologia gîndirii românești. Secolele XV—XIX*, partea I, p. 234.

²³ *Ibidem*, p. 366—367.

²⁴ *Ibidem*, p. 365.

mai mult decît mine și a suferit ca mine de cele ce sufăr pentru oameni, de starea cea josnică în care providența îi a pus și de starea cea ticăloasă în care omul s-a pus. Neegalitatea aceasta mă omoară”²⁵. Iar mai tîrziu se plînge că „tronul și țara toată sînt moșiile intriganților, slugilor și favoritelor ce trăiesc în scandal, îngrășîndu-se cu sîngele poporului...”²⁶. Ajungînd la unele accente critice împotriva proprietății, C. A. Rosetti dorește să vadă realizată dispariția inegalității între oameni și instaurată o societate a bunăstării pe calea luminării poporului prin știință.

Ion Ghica a rămas în istoria culturii naționale ca o figură complexă, contradictorie, a cărei activitate politică a oscilat, nedepășind în general limitele burghezo-democratice. Cu toate acestea, în scrierile omului de elevată cultură, care studiasse la Paris ingineria, economia politică și socialismului utopic al lui Saint-Simon și Fourier, găsim elemente prețioase, ce evidențiază faptul că el a militat pentru progresul social și științific al omenirii. Problemele economice pe care le-a abordat și popularizat le-a legat indisolubil de programul revendicărilor sociale și politice de la 1848.

Cu toate că în anii tinereții, la Paris, a avut legături cu socialismul utopic, iar în 1848 a fost atras de curentul revoluționar, nota dominantă a gândirii sale rămîne iluminismul. Neînțelegînd că pentru schimbarea raporturilor dintre oameni sînt necesare profunde schimbări structurale, el aprecia că pentru dezvoltarea civilizației sînt suficiente timpul și munca. Punînd un mare accent asupra importanței muncii pentru toți oamenii societății (ca și Saint-Simon), Ion Ghica scria: Prin muncă „moravurile devin din ce în ce mai blînde, mai plăcute, mai tolerante”; prin muncă „adevărul gonește prejudecățile, știința ia locul iresurilor”; prin muncă „raporturile și relațiunile oamenilor între dînșii se înmulțesc, ura și invidia cedează locul lor iubirii și toleranței”²⁷.

Deși succintă, această trecere în revistă a prezenței ideilor socialist-utopice în cultura românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea pune în lumină caracteristicile unei gândiri care, adăpîndu-se la tezaurul spiritual al omenirii, s-a aflat permanent orientată spre propriul popor, a militat pentru făurirea unui destin fericit maselor muncitoare.

Intensa lor activitate, în scris și în faptă pe baricadele revoluției, a fertilizat terenul și a creat un climat propice înțelenirii ideilor socialismului științific în România. „Fructul cuceririlor unei generații — scria Ion Ghica — trecînd moștenire generațiilor viitoare, se perpetuă și se dezvoltă din generație în generație, din an în an, din zi în zi”²⁸.

²⁵ *Ibidem*, p. 417.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Ion Ghica, *Convorbiri economice*, ediția a 3-a, București, 1879, p. 124.

²⁸ *Ibid.*

CRIZA DINASTICĂ

(1927 — 1930)

ARON PETRIC

Îndepărtarea principelui Carol din situația de moștenitor al tronului României la sfârșitul anului 1925 și în primele zile ale anului 1926 și mai ales întoarcerea acestuia în țară în iunie 1930 constituie una dintre problemele complexe ale istoriei noastre politice din perioada interbelică. Determinând luări de poziție din partea partidelor, a grupărilor și a diferiților oameni politici, ea a format obiectul multor dezbateri în parlament, în întruniri publice și în presă, după cum a constituit și prilejul a numeroase combinații de culise.

Data fiind importanța acestei probleme, cu numeroase răsfrîngeri și de ordin extern, apare deplin justificat interesul acordat de către memorialiști și istorici evenimentelor menționate. Dar, în condițiile în care cei ce le-au consemnat și au încercat să le analizeze au fost ei înșiși, cel mai adesea, implicați în desfășurarea lor, sînt lesne de înțeles unele aprecieri subiectiviste, de obicei cu caracter apologetic¹.

¹ N. Iorga, *Memorii*, vol. V și VI, Editura „Națională” S. Ciornei (f.a.); *Doi ani de restaurație*, ediția a III-a. Tiparul „Datina Românească”, Vălenii de Munte, 1932; *Supt trei regi*, București, 1932; *Istoria românilor*, vol. X, *Intregitorii*, București, 1939; C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, partea a VII-a și a VIII-a, în Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 8 598 și 8 599; Armand Călinescu, *Memorii*, în Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 10 015, 10 016; Zaharia Boilă, *Memorii*, în Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul nr. 6, dosarul nr. 113.

În legătură cu „Memoriile” lui Constantin Argetoianu, folosim acest prilej pentru ca, în acord cu redacția revistei „Anale”, să ne exprimăm părerea privind acele fragmente care au fost publicate în revista „Magazin istoric”. Fără îndoială, materialele cu caracter memorialistic datorate unuia dintre cei mai versați oameni politici din România interbelică sînt deosebit de interesante, vădind o cunoaștere temeinică a vieții politice — mai ales a țesăturilor de culise, ceea ce le conferă o notă deosebită de atractivitate, în special prin ineditul lor. Dar Argetoianu nu a fost numai martor al faptelor pe care le relatează, ci și părtași, iar uneori chiar promotor al lor, ceea ce se reflectă în marea doză de subiectivism care însoțește comentariile sale. O atare împrejurare ridică cu acuitate necesitatea unor note critice mai ample la „serialul Argetoianu”, care să înlesnească cititorului înțelegerea mai veridică a poziției acestuia, îndepărtarea a tot ceea ce disimulează sau denaturează adevărul istoric. În acest sens am sugera publicarea și a altor materiale cu caracter documentar, referitoare la aceleași momente pe care le relatează Argetoianu, ceea ce ar permite numeroșilor cititori ai „Magazinului istoric” înțelegerea mai exactă a realităților prezentate de acesta, limitele și denaturările aprecierilor unuia dintre cei mai tipici exponenți ai regimului burghezo-moșieresc din România.

În literatura istorică marxistă, problema reîntoarcerii în țară a lui Carol a fost tratată mai mult în mod tangențial în studii care au avut ca obiect poziția și rolul monarhiei în viața economică și social-politică a României². O tratare mai adâncă a problemei se face în articolul lui Th. Necșa, „Criza dinastică din 1926—1930”³, în care se pun în circulație o serie de materiale documentare inedite.

În unele dintre aceste studii, concomitent cu analiza judicioasă a o serie de evenimente și procese istorice, și-au făcut loc și aprecieri unilaterale, insuficient nuanțate, potrivit cărora aducerea în țară a lui Carol ar fi fost rezultatul unui anumit consimțământ tacit al tuturor partidelor „de ordine” sau ar fi servit „scopurilor marilor puteri imperialiste și ale celor mai reacționare cercuri din România, de intensificare a pregătirilor de război împotriva Uniunii Sovietice”⁴.

Cercetarea bogatului material documentar existent⁵, în mare parte nevalorificat în studiile elaborate pînă în prezent, permite o înțelegere mai exactă a împrejurărilor aducerii în țară și proclamării ca rege a lui Carol, cu toate implicațiile politice pe care le-a avut această acțiune. Pe o astfel de bază sînt posibile și unele rectificări, ținînd cu deosebire de rolul diferiților factori în evenimentele din iunie 1930.

O încercare în acest sens o constituie și studiul de față.

★

Sînt cunoscute împrejurările în care principele Carol, plecat în străinătate pentru a reprezenta familia regală din România la funeraliile reginei-văduve Alexandra a Angliei, la înapoiere, s-a oprit la Paris, unde, reîntîlnind-o pe Elena Lupescu, a refuzat să se mai întoarcă în țară, renunțînd la toate drepturile ce decurgeau din situația sa de prinț-moștenitor al tronului și angajîndu-se totodată să nu revină „timp de 10 ani, fără a fi chemat de cei în drept și fără autorizația guvernului”⁶. Consiliul de coroană convocat la Sinaia, la 31 decembrie 1925, și-a dat azeziunea la hotărîrea regelui Ferdinand de a accepta actul de abdicare și a proclama pe Mihai ca moștenitor al tronului, fapt consfințit apoi și de parlament la 4 ianuarie 1926.

Adoptarea acestor măsuri a constituit o acțiune politică cu numeroase implicații și consecințe, deschizînd ceea ce în literatura istorică a fost denumită „criza dinastică”. Ea a determinat, la momentul dat, o luare de poziție din partea celor mai multe partide și grupări politice, în funcție de interesele proprii, dar și sub influența curentului de opinie ostil comportării aventuriste și lipsite de răspundere a lui Carol. Această din urmă situație a fost exploatată de Par-

² V. Anescu, *Rolul monarhiei în jefuirea și exploatarea poporului român, în aservirea economică a țării față de puterile imperialiste*; C. Murgescu, *Monarhia — principalul stîlp al reacțiunii burghezo-moșierești*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.” nr. 6/1962.

³ Th. Necșa, *Criza dinastică din 1926—1930*, în „Studii”, Revistă de istorie, anul X, nr. 6/1957, p. 39—63.

⁴ V. Anescu, *Op. cit.*, p. 86—87.

⁵ Vezi îndeosebi Zaharia Boilă, *Op. cit.*; Armand Călinescu, *Op. cit.*; Amedeu Bădescu, *Scurt istoric al Partidului național-liberal român*, vol. I, 1928—1934, Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., dosarul nr. 1 053, fondul nr. 3; Octavian Goga, *Insemnări zilnice* (fragmente inedite aflate în posesia familiei Goga); Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor național, țărănist și național-țărănist*, vol. II, Editura „Carpații”, Madrid, 1963.

⁶ *Acte și corespondență relative la renunțările la tron ale fostului principe moștenitor (1918—1919—1925)*, în Arhivele statului București, fondul Casa regală, dosarul nr. 5/1927 — Carol Caraiman, filele 38—40.

tidul național-liberal aflat la guvern, îndeosebi de Ion I. C. Brătianu, care a rezolvat, astfel, în favoarea sa un conflict mai vechi cu principele moștenitor.

În sinul conducerii Partidului țărănesc nu a existat o deplină unitate de vederi față de măsurile propuse a se lua împotriva lui Carol; astfel I. Mihalache, înțelegînd că aprobarea acestora ar consolida poziția P.N.L., a manifestat inițial rezerve, pe care le-a părăsit însă ulterior. În ceea ce-i privește pe conducătorii Partidului național, îndeosebi Iuliu Maniu și Al. Vaida-Voevod, aceștia au ridicat la început unele obiecții, dar ele priveau mai ales măsurile de instituire a regenței, care prin componența sa, cu patriarhul Miron Cristea și Gh. Buzdugan, nutriend simpatii vădite pentru liberali, era menită a perpetua și în timpul minoratului regelui Mihai dominația acestui partid.

Cel care atunci a protestat deschis față de măsurile preconizate, atît în Consiliul de coroană cît și în parlament, a fost Nicolae Iorga; acesta, dezvăluind tendințele despotice ale lui Ion I.C. Brătianu, considera că din acel moment țara intra „... în sclavia anonimă, regizată din culise de acela care rămînea stăpînul, singurul și absolutul stăpîn al unei regalități de agonie și al unei țări de nesfîrșită răbdare”⁷.

Hotărîrile luate de Ferdinand, guvern și parlament au constituit începutul unui întreg proces politic, arenă de confruntare a multor interese de grup și tendințe de parvenire.

În adevăr, în timp ce Partidul național-liberal, sprijinit de Al. Averescu, rămînea ferm pe poziția legitimității actului de la 4 ianuarie 1926, declarînd problema referitoare la situația lui Carol drept o „chestiune închisă” și taxînd de trădător pe oricine încerca să o agite, partidele de opoziție, și în primul rînd Partidul național-țărănesc, au căutat să o folosească în acțiunea de propagandă antiliberală și de pregătire a terenului în vederea formării unui guvern propriu.

Astfel, în ianuarie 1927, în cadrul unei întruniri ținute la Craiova, Ion Mihalache a făcut declarații publice în care arăta că principiul monarhic ar fi mai bine asigurat „prin revenirea prințului Carol decît printr-o regență... care de fapt pune un partid politic pe tron, cu atribuții de monarh, dar fără răspunderea morală a monarhului”⁸. În același sens se pronunța și comunicatul dat de P.N.Ț. la 1 februarie 1927, care arăta că „se impune revizuirea pe cale legală a actului de la 31 decembrie 1925 și 4 ianuarie 1926”, în care scop considera oportună convocarea unui Consiliu de coroană⁹. Acțiunea întreprinsă de conducătorii P.N.Ț. nu pornea din simpatie față de Carol, ci era haina sub care se ascundea lupta pentru răsturnarea dominației P.N.L., care se exercita și în timpul guvernului prezidat de Al. Averescu.

În stabilirea poziției diferitelor partide și grupări politice față de „criza dinastică” au acționat în principal interesele economice ale cercurilor de afaceri aflate în conducerea acestora. Astfel, în timp ce P.N.L. reușise să-și stabilească o dominație bancaro-industrială de necontestat, îndeosebi prin mijlocirea Băncii Naționale și a Băncii Românești — sprijinîndu-se în această direcție și pe puterea de stat —, alte grupări politice, și în primul rînd Partidul național-țărănesc, urmăreau să-și creeze abia un suport economic de natură să le înlesnească lupta împotriva oligarhiei liberale. O asemenea situație o vedeau mai ușor realizabilă pe calea exercitării puterii de stat, care le ușura acapararea de capitaluri

⁷ N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 398.

⁸ Armand Călinescu, *Memorii*, Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 10 017, fila 13.

⁹ *Ibidem*, fila. 14.

și obținerea de comenzi în industria legată în primul rînd de echiparea și înzestrarea tehnică a armatei. În atingerea acestui scop, asigurarea sprijinului Palatului constituia elementul hotărîtor, fapt care i-a determinat pe cei mai mulți conducători național-țărăniști, ca și pe liderii altor partide politice aflate în opoziție, ca Mihail Manoilescu, Octavian Goga etc., să-și îndrepte privirile spre Carol, văzînd în înscăunarea acestuia pe tron nu numai captarea simpatiei viitorului „factor constituțional“, ci și o lovitură dată atotputerniciei Partidului național-liberal. Se schițau astfel, sub scutul „carlismului“, contururile unei noi grupări monopoliste, care vedea în „restaurație“ cheia unei rapide îmbogățiri și calea de parvenire în viața politică.

Interese economice se puteau surprinde și în atitudinea unor cercuri monopoliste străine, îndeosebi franceze, care, nemulțumite de politica economică protecționistă a guvernelor liberale, priveau cu simpatie o reîntoarcere în țară a lui Carol, știind că aceasta va duce inevitabil la diminuarea influenței P.N.L. și la formarea unui guvern național-țărănesc, favorabil politicii „porților deschise“.

Fără îndoială că în precizarea poziției diferiților oameni politici față de „criza dinastică“ o pondere importantă a avut concepția monarhistă care-i unea pe cei mai mulți și care, în condițiile unei regente lipsite de energie și autoritate, apărea ca fiind serios primejduită, cu atît mai mult cu cît în rîndurile maselor largi domnea o stare de adîncă nemulțumire, a cărei evoluție era de natură să îngrijoreze clasele dominante.

Pe terenul propagandei procarliste și-au desfășurat activitatea și o serie de intelectuali avînd o orientare politică de dreapta. În această direcție amin-tim acțiunea desfășurată de Nae Ionescu în coloanele ziarului „Cuvîntul“. Adept al sistemului domniei totalitare, cu vădite simpatii pentru regimul fascist mussolinian, acesta a scris numeroase articole în favoarea lui Carol, a cărui reîntoarcere o considera un bun prilej de realizare a nemăsuratei sale ambiții de parvenire și îmbogățire.

O activitate similară a desfășurat și Nichifor Crainic, îndeosebi printre studenții teologi.

În rîndurile armatei, o serie de ofițeri carieriști, ca generalul Racoviță, colonelii Gabriel Marinescu și Paul Teodorescu, au început să propage ideea aducerii în țară a lui Carol.

Grupul „carlist“ a avut susținători și în cercurile financiare. Printre aceștia, locul de frunte îl ocupa Aristide Blank, administrator-delegat și, în fapt, adevăratul conducător al Băncii „Marmorosch, Blank & Co“ din fondurile căreia erau stipendiate o serie de ziare avînd un rol important în propaganda procarlistă. Tot Aristide Blank a acoperit o parte a cheltuielilor făcute de Carol și de Elena Lupescu în timpul șederii lor în străinătate. Finanțînd propaganda în favoarea lui Carol, Aristide Blank spera să i se recompenseze serviciile aduse și să tranșeze în favoarea sa rivalitatea dintre banca pe care o reprezenta și Banca Națională, aflată în mîna finanței liberale.

Grupul „carlist“ a cuprins și persoanele aflate în anturajul lui Carol, acestea fiind de fapt cele mai grăbite să acționeze. Printre ele se aflau Constantin (Puiu) Dumitrescu și N. Gatoschi — secretari particulari ai lui Carol —, Hugo Bacher, aventurier notoriu, de origine din România, stabilit la Paris ca agent de publicitate și care a exercitat asupra lui Carol o puternică influență¹⁰, colo-

¹⁰ Stéphane Floresco, *L'affaire Carol*, Librairie Serpentié, Paris, 1928, p. 27.

nelul Tătăranu, atașatul militar al României la Paris, Barbu Ionescu etc. ; lor li s-au alăturat ulterior o serie de elemente de mai mică importanță politică, dar care au jucat un rol deosebit sub raportul pregătirii tehnice a acțiunii ce se punea la cale, printre care maiorul Victor Precup, piloții Nicoară și Opriș, care îl vor aduce cu avionul în țară, în anul 1930 ¹¹ etc.

Dar acțiunile întreprinse de grupul acestor „complotiști” din țară și din străinătate nu puteau avea vreo însemnătate demnă de luat în seamă decât în măsura în care se sprijineau pe activitatea unor partide sau grupări politice cu o anumită influență în opinia publică. Un astfel de suport a fost găsit în Partidul național-țărănesc, ale cărui acțiuni în vederea răsturnării guvernului liberal s-au intensificat în vara anului 1927, îndeosebi după moartea regelui Ferdinand, considerată de conducătorii P.N.Ț. ca un prilej favorabil atingerii țelurilor lor.

În același timp Carol, care pînă atunci păstrase o anumită rezervă în problema întoarcerii sale — știind că guvernul și însuși regele Ferdinand s-ar opune la aceasta —, a început să-și manifeste intenția de a reveni în țară.

Astfel, Mihail Manoilescu, întorcîndu-se de la Paris în octombrie 1927, a adus cu sine patru scrisori redactate de Carol și adresate primului ministru Ion I. C. Brătianu, lui Iuliu Maniu, lui Nicolae Iorga și lui Alexandru Averescu, prin care se confirmau intențiile sale de revenire în țară ¹², așa cum fuseseră arătate și în scrisoarea trimisă generalului Averescu ¹³, precum și în întrevăderea avută la Paris cu Virgil Madgearu.

M. Manoilescu a fost însă arestat în tren de către organele de siguranță, confiscîndu-i-se cele 4 scrisori, precum și telegramele cifrate schimbate între grupul carlist de la București și cel de la Paris ¹⁴. Curînd după aceea au mai fost arestați colonelul Paul Teodorescu și alți ofițeri și funcționari bănuți a avea simpatii față de Carol.

Procesul intentat lui M. Manoilescu nu a dat rezultatele scontate de guvern ; din contră, în urma depozițiilor făcute de o serie de oameni politici ca : Ion Mihalache, Al. Averescu, Nicolae Iorga, Al. Vaida, Iuliu Maniu și alții, care au considerat procesul ca o acțiune abuzivă, M. Manoilescu a fost achitat. Acest fapt echivala cu o înfrîngere a guvernului liberal și un succes al opoziției. Sentința dată de tribunalul militar în procesul lui Manoilescu a arătat, între altele, și influența pe care „carlismul” începuse să o exercite asupra unei importante părți a ofițerimii. Ea a constituit, totodată, un nou prilej de manifestare a poziției principalelor partide față de aducerea în țară a lui Carol. În acest timp, conducătorii P.N.Ț. au cerut includerea în regență a lui Carol, măsură pe care o considerau posibilă din punct de vedere constituțional. Ei au atacat în mod violent guvernul liberal pentru abuzul de putere pe care îl practica, pronunțîndu-se deschis pentru înlăturarea lui de la conducerea statului ¹⁵. O poziție similară a adoptat Partidul poporului, care s-a ridicat împotriva practicilor anticonstituționale ale guvernului liberal.

Îngrijorat de propaganda întreținută de opoziție și de agitația procarlistă, guvernul liberal a înăsprit măsurile de restrîngere a libertăților cetățenești, a ope-

¹¹ Zaharia Boilă, *Op. cit.*, fila 159.

¹² „Viitorul” din 4 noiembrie 1927.

¹³ Arhivele statului București, fondul Casa regală, dosarul nr. 2/192, filele 9—11.

¹⁴ Ordonanța de urmărire a lui M. Manoilescu, „Universul” din 9 noiembrie 1927.

¹⁵ „Cuvîntul” din 9 octombrie 1927

rat noi arestări, a supus unui sever control presa. El a cerut guvernului francez să împiedice acțiunile întreprinse de Carol și adepții săi, în vederea revenirii lui în țară¹⁶.

În anul 1928, în condițiile dezvoltării unei tot mai pronunțate nemulțumiri a maselor populare față de dominația oligarhiei liberale, acțiunile opoziției în vederea răsturnării guvernului s-au intensificat. Adunarea de la Alba Iulia din 6 mai 1928, organizată de Partidul național-țărănesc, a constituit o manifestare în care „marșul asupra Bucureștilor” era considerat ca hotărâtor pentru sfârșitul guvernului, apreciat ca „inamic al patriei”.

Un rol important în asigurarea succesului acțiunii întreprinse urma să-l joace răspândirea zvonului potrivit căruia principele Carol va sosi cu avionul la Alba Iulia, spre a prelua domnia și a înscăuna Partidul național-țărănesc „la locul pe care de atâția ani îl rîvnea”¹⁷.

Zvonul nu era lipsit de orice temei, Carol lansînd tocmai în acel timp un „Manifest”¹⁸ pregătit se pare în țară de către grupul „carlist” și trimis ex-prințului spre a-l publica. Manifestul — avînd un accentuat caracter demagogic — încheia cu exprimarea intenției lui Carol de a se întoarce în țară. De altfel n-au lipsit nici acțiuni concrete în această direcție. Carol s-a deplasat în Anglia, la Gladstone, ca invitat al lui Barbu Ionescu¹⁹, unde fuseseră pregătite două avioane în vederea transportării spre țară a grupului carlist și a unor manifeste. Dar autoritățile engleze, sesizate de către Nicolae Titulescu asupra celor ce se puneau la cale, au expulzat pe Carol și suita sa. Se pare că aceste planuri erau cunoscute și de I. Mihalache și chiar de Iuliu Maniu²⁰. Unul din secretarii particulari ai lui Carol, N. Gatoschi, s-a deplasat în acele zile la București, pentru a lua legătura cu unii conducători ai P.N.Ț.²¹

După eșuarea încercării lui Carol de a se întoarce în țară, conducerea P.N.Ț. a dezmințit orice legătură între planurile acestuia și acțiunea de răsturnare a guvernului liberal²², deși devenise de notorietate publică faptul că unii fruntași ai acestui partid vorbiseră în timpul pregătirii adunării despre o „surpriză senzațională”, pomenind chiar numele lui Carol²³.

Evoluția evenimentelor după adunarea de la Alba Iulia a determinat o serie de schimbări în atitudinea diferitelor partide și grupări politice, într-o perioadă în care întreaga viață economică și social-politică a României începea să fie zguduită de puternica criză economică.

La începutul lui noiembrie 1928, guvernarea liberală nu s-a mai putut menține, lăsînd locul unui guvern al Partidului național-țărănesc, care acumula, în cei zece ani de opoziție, prin programul de reforme pe care îl propaga, prin iluziile create și prin demagogia folosită în rîndurile unor largi pături ale populației, azeziunea a numeroase cercuri ale opiniei publice.

Noua situație oferea conducătorilor acestui partid posibilitatea realizării țelurilor lor fără a mai fi necesară revenirea lui Carol. O asemenea schimbare

¹⁶ *Acte și corespondență relative la renunțările la tron ale fostului principe moștenitor...*, filele 187 și 189.

¹⁷ N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 286; *Supt trei regi*, p. 422.

¹⁸ Arhivele statului București, fondul Casa regală, dosarul nr. 6/1928, filele 1—4.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Stéphane Floresco, *Op. cit.*, p. 96—98.

²¹ Armand Călinescu, *Memorii*, Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 10 017, fila 33.

²² C. Argetoianu, *Op. cit.*, dosarul nr. 8 598, fila 957.

²³ „Dreptatea” din 13 mai 1928.

de poziție din partea unor conducători ai P.N.Ț. — și în primul rînd din partea lui Iuliu Maniu — a devenit și mai evidentă după ce, în octombrie 1929, regența a fost completată, în urma morții lui Gh. Buzdugan, prin C. Sărățeanu, cumnat cu fruntașul național-țărănist Mihail Popovici²⁴ și aflat cu totul sub influența lui Iuliu Maniu. În același timp, alți conducători ai P.N.Ț., printre care însuși I. Mihalache, continuau să sprijine vechiul plan, ei manifestîndu-și în acest fel și nemulțumirea față de autocratismul lui Iuliu Maniu, care repartizase portofoliile ministeriale într-un mod cu totul dezavantajos pentru grupul foștilor țărăniști, în raport cu grupul naționalilor. Printre nemulțumiți se mai aflau Grigore Iunian, generalul H. Cihoschi, ministrul de război, Viorel Tilea, conducătorul unei grupări a tineretului național-țărănesc formată la Cluj îndeosebi dintre studenți și care, sub numele de „Chemarea”, făcea agitație în favoarea întoarcerii lui Carol ș.a. De numele unora dintre acești nemulțumiți se leagă și încercarea de complot împotriva ordinii constituționale pusă la cale la începutul lui iulie 1929 de un grup de ofițeri superiori și generali, în frunte cu colonelul Stoica, fost coleg și prieten al generalului Henri Cihoschi și cuprinzînd pe generalii Nicoleanu, Anghelescu, colonelul de aviație Sturdza etc.²⁵

Slăbirea pozițiilor guvernului și ale Partidului național-țărănesc s-a accentuat odată cu desprinderea în mai 1930 a grupului avînd în frunte pe Constantin Stere.

În condițiile în care Partidul național-țărănesc trecea printr-o acută criză, venirea în țară a lui Carol, nedorită de altfel în acea perioadă de către Maniu, se contura tot mai mult ca o soluție posibilă, iar divergențele existente în sînul P.N.Ț., lipsa de hotărîre a conducătorilor acestuia, și în primul rînd a lui Iuliu Maniu, de a acționa într-o direcție sau alta, constituiau un teren prielnic pentru activitatea celor ce puneau la cale întoarcerea lui Carol.

În același timp, Partidul național-liberal persista în hotărîrea de a se opune oricărei încercări de schimbare a actelor constituționale adoptate anterior. Această atitudine nu întrunea însă unanimitatea punctelor de vedere ale conducătorilor P.N.L., apărînd unele orientări noi, divergente. Printre acestea, cea mai importantă era cea care reprezenta gruparea „tinerilor” de sub conducerea lui Gheorghe Brătianu, dornică să se elibereze de sub tutela vechilor cadre liberale și să se afirme în mod independent în viața politică. Această grupare, denumită ulterior a liberalilor „georgiști”, a început să privească cu simpatie întoarcerea lui Carol; o poziție favorabilă acestei acțiuni a luat și C. Argetoianu, în acel timp membru marcant al P.N.L.

În lupta împotriva planurilor „carliștilor”, Vintilă Brătianu a căutat să atragă și pe Al. Averescu și O. Goga, conducătorii Partidului poporului. În acea perioadă, conducătorii acestui partid, și îndeosebi Octavian Goga, începuseră să se orienteze tot mai mult spre o înțelegere cu Carol. Ei socoteau că revenirea lor la guvern nu mai era posibilă decît prin mijlocirea acestuia, dată fiind slăbirea continuă a partidului, mai ales după plecarea unora dintre cei mai de seamă fruntași ai săi, ca Mihail Manoilescu, Constatin Garoflid, Ion Petrovici, și după destrămarea unor întregi organizații județene ca cele din Dolj, Prahova, Iași, Botoșani, Argeș etc.²⁶

În cursul întîlnirilor generalului Al. Averescu și ale lui Octavian Goga cu Carol, cei doi conducători ai Partidului poporului s-au declarat gata să sprijine

²⁴ Pompiliu Pop-Mureșan, *Adevărul despre Iuliu Maniu*, București, 1946, p. 28.

²⁵ N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 355—357.

²⁶ „Dreptatea” din 9 februarie 1929.

venirea acestuia în țară, cu condiția ca el să se despartă definitiv de Elena Lupescu și să curme cu comportarea ușuratică de care dăduse dovadă. Trebuie să subliniem că aici nu era vorba numai de un sfat „de familie” dat lui Carol de către liderii P.N.Ț., ci, mai ales, de a înțelege că nu-și poate permite totul întronându-se, ci va trebui să țină seama de opinia guvernului. Carol a promis, pe cuvânt de onoare, că va proceda așa, ceea ce l-a determinat pe Goga să-și intensifice propaganda procarlistă, nebănuind că în curând acesta va călca în picioare cuvântul dat ²⁷.

Și apelul adresat de Vintilă Brătianu lui Nicolae Iorga de a încheia cu liberalii o „uniune sacră” împotriva guvernului a rămas fără un răspuns favorabil, fiind prea evidente scopurile urmărite de P.N.L. prin astfel de alianțe ²⁸; de altfel Nicolae Iorga continua să-l sprijine pe Carol din ce în ce mai deschis.

Teren prielnic pentru adepții întoarcerii lui Carol oferea chiar regența, lipsită de vigoarea necesară, și în care Sărățeanu era ca și absent, principele Nicolae dorea să scape de orice obligații, fie ele chiar numai de ordin protocolar, iar patriarhul Miron Cristea nu reprezenta o forță politică reală ²⁹. Lipsă de unitate în vederi exista și în sînul familiei regale, unde regina Maria — dornică să ocupe un loc în regență și neîmpăcîndu-se cu firea impulsivă și cu ieșirile lipsite de respect ale lui Carol — considera cariera politică a acestuia ca definitiv sfîrșită ³⁰, în timp ce principele Nicolae și principesa Elisabeta se pronunțau pentru întoarcerea lui Carol. De altfel, la începutul lui iunie 1930, în familia regală a izbucnit un adevărat conflict în legătură cu intențiile reginei Maria de a ocupa locul de prim-regent, principele Nicolae declarînd că pentru rezolvarea conflictelor existente în sînul familiei regale era necesară prezența lui Carol ³¹. Acest conflict a șubrezit și mai mult prestigiul monarhiei, oferind noi posibilități de manevră grupului carlist, care, sub pretextul necesității întăririi autorității acesteia, acționa în direcția aducerii în țară a ex-prințului.

Contradicțiile dintre principalele partide politice — și îndeosebi dintre P.N.Ț. și P.N.L. —, divergențele existente chiar în sînul acestor partide și care le slăbeau rezistența, lipsa de unitate de vederi în sînul guvernului însuși, al regenței și al familiei regale au constituit factori care favorizau punerea în aplicare a planurilor adepților aducerii în țară a lui Carol. Aceștia au hotărît să acționeze prin surprindere, punînd țara în fața unui fapt împlinit.

Modul concret în care urma să se realizeze acțiunea a fost stabilit în cursul cîtorva vizite făcute de Mihail Manoilescu la Paris, cu care prilej s-a sfătuit cu Carol și grupul acestuia *.

²⁷ Octavian Goga, *Insemnări zilnice* (fragmente inedite, aflate în posesia familiei Goga), filele 1—6.

²⁸ „Neamul românesc” din 21 mai 1930.

²⁹ Nicolae Iorga arată că într-o discuție patriarhul declarase deschis: „Țara nu merge pentru că n-are cap: prințul își fumează țigările, Sărățeanu cercetează cărțile, eu, un preot, nu pot decît să încerc o împăcare” (N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 436).

³⁰ *Ibidem*, p. 435.

³¹ „Curentul” din 7 și 9 iunie 1930.

* Pregătirea tehnică a fost încredințată lt. col. Victor Precup, care a luat legătura, încă la 23 mai 1930, cu comandamentul Grupului II aviație din Cluj pentru eventualitatea unei aterizări pe aeroportul acestui oraș, iar ulterior a stabilit, în același scop, contacte la Praga și Budapesta. La 3 iunie 1930, Carol, însoțit de Puiu Dumitrescu și N. Gatoschi, a plecat cu automobilul de la Paris la München, unde s-au îmbarcat la 6 iunie pe un avion francez angajat de căpitanul de aviație Pop. Între timp, colonelul Tătăranu și lt. col. Precup s-au deplasat în țară, pentru a asigura succesul acțiunii la București („Curentul” din 9 iunie 1930).

După două aterizări forțate la Vadul Crișului și la Someș-sat și o scurtă oprire la Cluj, Carol a fost transportat cu un avion spre București, unde a sosit în seara zilei de 6 iunie 1930, în jurul orei 22, cu o întârziere apreciabilă față de ora stabilită *

În ce măsură acțiunea întreprinsă de Carol a fost cunoscută guvernului, sau cel puțin unor membri ai acestuia, este o problemă care — așa cum remarcă și Nicolae Iorga — „nu se va putea desluși multă vreme”³². Totuși, confruntarea materialului documentar provenind din diverse surse permite astăzi unele clarificări. Astfel, este cert că însuși primul ministru, Iuliu Maniu, a aflat cel puțin despre sosirea lui Carol la Vadul Crișului, ceea ce l-a determinat să trimită la aeroportul Băneasa pe prefectul poliției Capitalei, generalul Eracle Nicolescu, spre a-l întâmpina și a-l invita la Președinția Consiliului de Miniștri, ca oaspete al guvernului³³. Aceasta a fost prima cedare a lui Maniu în fața planurilor lui Carol.

Întâlnirea cu trimisul guvernului nu s-a produs însă din cauza întârzierii avionului; ulterior, după ce Carol a mers la palatul Cotroceni, el l-a înștiințat prin telefon pe Maniu de sosirea sa. Maniu i-a propus acestuia să meargă la președinție pentru a discuta unele probleme privind șederea sa în țară, adăugând că i s-a și amenajat un apartament acolo, în calitate de oaspete al guvernului. Carol, care își dădea seama de situația dificilă în care se afla, s-a temut să plece și l-a rugat pe Maniu să vină el la Cotroceni, ceea ce acesta a și făcut, cedând pentru a doua oară în fața celui care, din punct de vedere juridic, nu era în momentul acela mai mult decât un simplu particular.

În discuția purtată și care a avut o influență hotărâtoare asupra desfășurării ulterioare a evenimentelor, Carol a pretins că a venit în țară spre a-l ajuta pe Maniu în învingerea dificultăților cu care se lupta — inclusiv cele care proveneau din raporturile cu armata — și că îi stă la dispoziție. Maniu i-a răspuns că situația de drept și de fapt nu îi permitea să revină asupra unor hotărâri adoptate cu patru ani în urmă și care au fost determinate în mare măsură de comportarea lui; ca atare, Maniu nu va putea acționa în direcția detronării regelui Mihai și a înscăunării lui Carol³⁴. Singura soluție ce-i putea oferi era aceea a intrării mai întâi în regență și numai ulterior guvernul urma să propună parlamentului anularea hotărârilor de la 4 ianuarie 1926 și urcarea lui Carol pe tron. Pentru aceasta însă Maniu pune la Carol o condiție de bază: să se oblige solemn că va anula divorțul cu principesa Elena și se va despărți definitiv de Elena Lupescu, care să nu mai fie lăsată

* Aterizarea a avut loc pe aeroportul Băneasa și nu la Cotroceni, cum fixase mai înainte cu colonelul Gabriel Marinescu, care îl așteptase acolo cu „trupa” spre a-l proteja și a-l conduce la palat. Descinzând din avion, îmbrăcat într-o uniformă de general, Carol l-a luat prin surprindere pe colonelul Cantacuzino-Pășcanu, comandantul aeroportului, care l-a primit și l-a condus, la cererea acestuia, cu mașina sa mai întâi la cazarma regimentului comandat de Gabriel Marinescu; aici, după ce a trecut în revistă trupele, a plecat în fruntea lor și în sunetul fanfarei la palatul Cotroceni, unde a fost primit de principele Nicolae (Zaharia Boilă, *Op. cit.*, fila 483).

³² N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 436.

³³ C. Argetoianu, *Op. cit.*, dosarul nr. 8599, fila 95 A și B; Armand Călinescu, *Op. cit.*, fila 35; Zaharia Boilă, *Op. cit.*, fila 154; acesta din urmă arată că, în momentul acela, Maniu „...se făcea că nu știe de vreun complot, în orice caz nu-l lua în serios” și că, „oricum ar fi însă Carol nu putea fi tolerat în rolul de pretendent la tron, venit să dea lovitură”.

³⁴ Zaharia Boilă, *Op. cit.*, fila 161.

să se întoarcă în țară³⁵. Carol, vădit enervat, a răspuns că, deși vede altfel lucrurile, este „gata să admită argumentarea” lui Maniu. Acesta din urmă a plecat la președinție, spre a se consulta cu ceilalți miniștri și fruntași ai partidului convocați acolo.

Între timp, în orele ce au urmat întrevederii lui Carol cu Maniu, la palatul Cotroceni s-a desfășurat o activitate febrilă, în care o serie de lideri politici — unii invitați, alții veniți din proprie inițiativă — s-au prezentat spre a face „mărturie de credință” față de Carol. Printre cei invitați încă în cursul nopții s-au aflat Alexandru Averescu și Octavian Goga, apoi generalul Prezan, iar dimineața — dr. N. Lupu³⁶. A fost de față, de asemenea, Grigore Iunian, care, supărat pe grupul „ardelenilor”, și îndeosebi pe Maniu, căuta să-l convingă pe rege că formula trecerii prin regență nu este obligatorie și că ar fi pe deplin constituțională proclamarea sa ca rege. Aurel Leucuția, deși apropiat lui Maniu, a ținut să se înfățișeze și el lui Carol, spre a fi luat în seamă. Dintre liberali a fost chemat prin telegramă, de la Iași, Gheorghe Brătianu, ale cărui simpatii pentru Carol deveniseră cunoscute. Acestuia i se arată că monarhia, pentru a nu deveni o prizonieră în mâinile Partidului național-tărănesc, dorește colaborarea cu Partidul național-liberal și că, dacă acest lucru nu este posibil cu întregul partid, ar dori să o facă cel puțin cu tineretul³⁷. Dintre „carliști” a sosit Nae Ionescu, iar Gabriel Marinescu a fost tot timpul prezent acolo, străduindu-se să facă totul spre a asigura reușita acțiunii și a se face indispensabil lui Carol. De asemenea, C. Argetoianu și-a exprimat deschis satisfacția pentru întoarcerea acestuia, declarând lui Duca, ceva mai târziu, că, dacă liberalii vor persista în atitudinea lor potrivnică lui Carol, el va părăsi Partidul liberal³⁸.

De altfel, în tot cursul zilei de 7 iunie 1930 elementele carliste au organizat o serie de zgomotoase manifestații în favoarea proclamării lui Carol ca rege; printre cei ce s-au pus în mișcare au fost numeroși membri ai „Gărzii de fier” și ai altor organizații de dreapta, îndemnați de o serie de elemente fasciste ca Nae Ionescu, Nichifor Crainic și A.C. Cuza.

Toate acestea au contribuit la creșterea tensiunii politice și a confuziei, chiar în rândurile conducătorilor P.N.Ț. Fără îndoială că, dacă în acel moment guvernul ar fi fost hotărât să respingă aventura în care Carol și grupul din jurul său se lansaseră, o putea face, chiar dacă era vorba să înfrângă eventuala ripostă a celor două regimente comandate de Gabriel Marinescu și Paul Teodorescu³⁹. În loc de aceasta însă guvernul — divizat ca păreri și voință de acțiune — a cedat pas după pas în favoarea lui Carol, ceea ce i-a permis acestuia să-și consolideze pozițiile. Pe această linie se înscrie și numirea de către guvern a generalului H. Cihoschi, fost ministru de război și cunoscut adept al lui Carol, în calitate de comandant al tuturor trupelor⁴⁰.

Astfel, deruta provocată de sosirea neașteptată a lui Carol în mijlocul unor partide măcinate de dispute interne, lipsa hotărârii de acțiune a guvernului, contactele stabilite la Cotroceni în noaptea de 6/7 iunie 1930 cu o serie de oameni politici, asigurarea sprijinului unor unități militare din București

³⁵ „Curentul” din 9 iunie 1930.

³⁶ Zaharia Boilă, *Op. cit.*, fila 169.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ C. Argetoianu, *Op. cit.*, fila 101.

³⁹ Zaharia Boilă, *Op. cit.*, fila 150.

⁴⁰ „Curentul” din 9 iunie 1930.

i-au dat lui Carol siguranța reușitei și i-au permis să-i comunice lui Maniu că „înțelege să-și ocupe tronul“⁴¹, ceea ce a provocat consternarea acestuia, exprimată și în remarcă : „Nemaipomenit !“

În același timp, multe cadre ale Partidului național-tărănesc interpretau întoarcerea lui Carol ca o victorie proprie și nu-și puteau explica șovăielile lui Maniu ; astfel, Valer Moldovan cerea, într-o telegramă adresată conducerii P.N.Ț. : „Carol să fie proclamat imediat și de-a dreptul rege“⁴².

În această atmosferă s-a întrunit Consiliul de Miniștri în dimineața de 7 iunie 1930. Iuliu Maniu a propus ca situația lui Carol să fie reglementată prin includerea acestuia mai întâi în regență, în calitate de „prim-regent“ ; pentru o astfel de soluție s-au pronunțat însă numai o parte a membrilor guvernului, printre care Virgil Madgearu, Voicu Nițescu, Al. Vaida-Voevod, precum și St. Ciceo Pop — președintele Camerei — și Traian Bratu, președintele Senatului⁴³. Întrucât majoritatea miniștrilor, în frunte cu Ion Mihalache și Grigore Iunian, s-au pronunțat pentru proclamarea lui Carol ca rege, Maniu și-a prezentat demisia în după-amiaza zilei de 7 iunie 1930, motivînd că face aceasta deoarece nu a putut „realiza în sînul cabinetului acordul asupra chestiunii constituționale“⁴⁴.

Totodată, Iuliu Maniu a recomandat ca prim-ministru pe G.G. Mironescu, arătînd că el nu-și poate călca jurămîntul depus în fața regelui Mihai. Aceste scrupule „legaliste“ — pe care Maniu le considera drept virtute — ascundeau, în fapt, fuga de răspundere în fața unui act de care el era, oricum, mai vinovat decît Mironescu⁴⁵.

După ce s-a constituit noul guvern, prezidat de G.G. Mironescu, a cărui misiune limitată era aceea de a rezolva problema constituțională, patriarhul Miron Cristea și regentul C. Sărățeanu au demisionat, declarînd că „prin actul îngăduit de guvern se atinge grav prestigiul regenței“, punîndu-i în situația de a nu mai fi credincioși regelui Mihai — față de care depuseseră jurămînt de credință⁴⁶.

Descompletarea regenței a fost urmată de convocarea parlamentului în ședința unită, în ziua de 8 iunie, „pentru a decide asupra exercitării prerogativelor regale“⁴⁷. În fapt, guvernul Mironescu, a cărui componență era aproape identică cu cea a fostului guvern, demisionat, și care exprima poziția majorității membrilor conducerii P.N.Ț., acționa în direcția proclamării lui Carol ca rege ; în acest scop, Grigore Iunian, unul din membrii cei mai activi ai

⁴¹ Armand Călinescu, *Memorii*, Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 104, dosarul nr. 10 016, fila 2.

⁴² Zaharia Boilă, *Op. cit.*, fila 172.

⁴³ „Curentul“ din 9 iunie 1930.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Referindu-se la aceste împrejurări, Pamfil Șeicaru relatează aprecierile făcute de Nicolae Iorga la adresa lui Iuliu Maniu și G. G. Mironescu. Adresîndu-se acestuia din urmă în timpul unei ședințe a parlamentului, Iorga i-a spus : „Și de ce d-l Maniu nu are curajul să prezideze actul detronării regelui Mihai ? Ce este comedia aceasta a unor ipocrite scrupule constituționale ? (...) Ți-a dat d-tale sarcina aceasta ingrătă și d-ta, din disciplină de partid, ai acceptat-o. Știi ce este această comedie — Tartufism constituțional. Faceți ce vreți. Să nu vie ziua cîntîi (...) Sînteți tare grăbiți să faceți formalitățile detronării lui Mihail și proclamării lui Carol ca rege. Vă privește“. (Pamfil Șeicaru, *Op. cit.*, p. 161—162).

⁴⁶ „Curentul“ din 9 iunie 1930.

⁴⁷ *Ibid.*

INSTITUTUL „MAURICE THOREZ” DIN PARIS

VICTOR JOANNÈS
(Franța)

Inaugurat la 29 aprilie 1967, Institutul „Maurice Thorez”, al cărui sediu se află la Paris, Bd. Auguste Blanqui, 64, a fost întemeiat, în urma hotărârii Comitetului Central al Partidului Comunist Francez, pentru „a perpetua amintirea celui care a fost un conducător eminent al mișcării muncitorești, al poporului, al națiunii franceze”.

O mare subscripție publică a fost deschisă în acest scop. Succesul acesteia — peste 600 000 de franci colectați în câteva săptămâni de la zeci de mii de oameni — a confirmat în ce măsură inițiativa luată avea adeziunea oamenilor muncii, a democraților, a patrioților din țara noastră. Această inițiativă pare să fi fost, de asemenea, apreciată de către tovarășii noștri, de către prietenii noștri din institutele și din partidele comuniste și muncitorești frățesti din lumea întreagă, deoarece opera și personalitatea lui Maurice Thorez, militant revoluționar, mare francez și om de stat, au dimensiuni universale.

Ca marxist devotat, Maurice Thorez a îmbinat totdeauna studiul trecutului cu acțiunea prezentului, cu analiza lucidă a devenirii, a evoluției care lăsa să se întrevadă fenomenele economice, sociale, politice și științifice. Marile inițiative pe care a știut să le ia într-o vreme când păreau îndrăznețe aveau să facă din el unul dintre acei „oameni care indică drumul revoluționarilor din lumea întreagă”.

Aportul lui Maurice Thorez la îmbogățirea marxism-leninismului face parte din tezaurul comun al mișcării muncitorești și democratice mondiale. Trebuia și trebuie evitat ca acest tezaur să fie dat uitării. Este misiunea fundamentală a institutului de a transmite moștenirea lăsată de Maurice Thorez tinerei generații, de a o pune la dispoziția oamenilor de opinii diverse, dar toți la fel de preocupați de dezvoltarea științelor sociale.

Institutul „Maurice Thorez” nu este, cu toate acestea, o fundație îndreptată spre trecut. Aici se cultivă mai puțin amintirea decât studiul unei opere bogate și fecunde, care conține elemente teoretice durabile, adesea marcate de o uimitoare tinerețe și susceptibile de aplicații noi, de îmbogățiri noi. Dacă am vrea să definim printr-o frază intențiile institutului, am spune că acesta urmărește să facă cunoscută și să perpetueze

opera teoretică a gânditorului și omului de acțiune care a fost Maurice Thorez și, urmînd acest drum, înțelege s-o facă a progresa, s-o fructifice prin confruntarea cu realitatea vremurilor noastre.

Sarcinile institutului decurg din însăși natura sa. Este un centru de studiu al gândirii marxiste și al mișcării muncitorești, un institut al științelor sociale, un institut care tratează politica ca știință. Istoria, cu predilecție istoria mișcării muncitorești franceze și revoluționare mondiale, ocupă aici un loc deosebit. Aceasta îi conferă un rol special, o importanță excepțională în rîndurile studenților, ale tineretului și ale militanților, cărora le poate da, odată cu mijloacele de a dobîndi o vedere de ansamblu asupra trecutului, perspective de viitor asupra întregii mișcări muncitorești și progresiste din Franța și din lume.

Președintele — delegat al institutului, Georges Cogniot, deschizînd prima reuniune a consiliului de administrație *, i-a precizat astfel țelurile : „Maurice Thorez a dominat mai multe decenii ale vieții sociale în Franța. Este îndreptățit, după părerea noastră, ca institutul care-i poartă numele să fie în sens larg un centru de studiu al mișcării muncitorești și al gândirii sociale sub toate formele lor și în toate manifestările lor. O asemenea creație este necesară, ea corespunde gradului de maturitate și nivelului de responsabilitate al mișcării proletare în țara noastră la ora actuală. Ambiția noastră este de a face din Institutul «Maurice Thorez» un centru de cercetare istorică și de elaborare teoretică unde se întîlnesc cei ce studiază istoria, adică savanții, inclusiv savanții universității oficiale, și cei ce fac istoria, adică militanții, unde unii și alții discută liber între ei, unde confruntă punctele de vedere și trag concluzii din experiența dobîndită“.

În acest spirit au fost ținute în octombrie 1966 și în octombrie 1967 o conferință științifică internațională despre *Frontul popular și acțiunea lui Maurice Thorez* și un colocviu despre *Revoluția Socialistă din Octombrie și Franța*. Aceste două întîlniri au înregistrat un mare succes. Ele au fost apreciate drept contribuții originale extrem de serioase la studiul istoriei perioadelor respective. În același timp, învățămintele ce s-au degajat din evenimentele pe care le-au produs au fost considerate ca foarte utile pentru luptele actuale ale întregii mișcări muncitorești.

Materialele acestor conferințe au fost inserate în două numere speciale (3/4 și 7/8) ale revistei editate de institut — publicație asupra căreia vom reveni în cele ce urmează —, constituind astfel un instrument remarcabil de cercetare, de lucru.

Participanții la conferința pe tema *Frontul popular și acțiunea lui Maurice Thorez* au reținut două propuneri care interesează toate institutele de cercetări : prima are în vedere organizarea culegerii amintirilor, a mărturiilor și pieselor de arhivă, publice sau particulare, referitoare la anul 1936 ; cea de-a doua privește instituirea unei comisii internaționale însărcinate să elaboreze istoria Frontului popular ca fenomen

* Institutul este condus de un consiliu de administrație, compus din 54 de membri, personalități comuniste și simpatizante, care se întrunește de mai multe ori pe an (minimum de două ori). Președinția colectivă este asigurată de 6 membri, desemnați de Consiliul de administrație. Georges Cogniot este președinte-delegat pe viață. Victor Joannès este directorul institutului.

internațional și să desprindă din aceasta învățămintele politice permanente pentru a contribui la îmbogățirea patrimoniului marxist-leninist.

Experiența pozitivă cîștigată prin organizarea acestor două întîlniri a făcut ca institutul să formuleze un plan de muncă de ansamblu asupra unor subiecte care-i interesează pe istorici, pe sociologi, pe militanții muncitori și revoluționari. Astfel, în 1969, cu prilejul celei de-a 30-a aniversări a celui de-al doilea război mondial, vom organiza o conferință științifică internațională asupra *Originilor, caracterului acestui război, Rezistenței și celor treizeci de ani de luptă pentru securitatea europeană, coexistența pașnică și pace*. Cea de-a 50-a aniversare a întemeierii Partidului Comunist Francez, care va avea loc în 1970, ne va oferi prilejul să organizăm un colocviu internațional despre *Necesitatea, importanța și rolul unui partid muncitoresc revoluționar de tip marxist-leninist*. În sfîrșit, credem necesar să organizăm, în 1971, o întîlnire internațională pentru a aniversa împlinirea unui veac de la Comuna din Paris, această primă încercare de instaurare a puterii muncitorești.

Bineînțeles că Institutul „Maurice Thorez” este prezent la toate colocviile organizate de institutele frățești și se străduiește să aducă lucrărilor acestora contribuții valabile. În plus, în cadrul relațiilor sale mutuale cu institutele corespunzătoare din celelalte țări, el organizează în comun cu acestea întîlniri de lucru și de studiu asupra unor subiecte precise și care interesează pe cercetătorii, ca și organizațiile de partid din respectivele țări. De pildă, la sfîrșitul lunii septembrie 1968 se va organiza, împreună cu Institutul de istorie a Partidului Comunist Cehoslovac, o întîlnire avînd pe ordinea de zi următoarele teme :

1. *Lupta pentru Front unic și Front popular în anii 1930.*
2. *Partidele comuniste din Cehoslovacia și Franța în Rezistența antihitleristă (1940—1945).*
3. *Problemele trecerii la socialism în țările capitaliste evolute.*

Asupra fiecărei teme vor exista un raport francez și un raport cehoslovac ; cu cîteva luni înainte va avea loc un schimb de păreri pe baza tezelor fiecăruia dintre cele două rapoarte. Numărul relativ redus al participanților la dezbateri — circa 10 specialiști în aceste probleme — trebuie să permită, odată cu discuția foarte liberă și foarte sinceră, o aprofundare serioasă a subiectelor abordate.

Asociație deschisă oamenilor de opinii diverse, dar la fel de preocupați de dezvoltarea științelor sociale, Institutul „Maurice Thorez” tinde să devină din ce în ce mai mult centrul de animație, punctul de sprijin al unei activități teoretice și practice îndrăznețe, larg deschise asupra lumii exterioare. Prin conferințele-dezbateri pe care le organizează lunar pe teme precise, legate de actualitate, institutul participă la efortul teoretic de ansamblu al Partidului Comunist Francez și ajută la clarificarea tuturor acestora pe care-i preocupă viitorul democrației în Franța. Aceste conferințe-dezbateri, atît prin participare (100 pînă la 120 de persoane la fiecare reuniune) cît și prin bogăția și nivelul discuției, reprezintă, de asemenea, un mare succes și o reală contribuție la răspîndirea gîndirii marxiste în Franța. Prin conferințele organizate, prin biblioteca sa specializată asupra mișcării muncitorești franceze și internaționale, care numără de pe acum peste 50 000 de titluri, prin centrul său de documentare și arhivele sale unice în

Franța, Institutul „Maurice Thorez“ a devenit un adevărat centru de lucru și de cercetări propice unor dezbateri și unor lucrări rodnice.

Institutul are o rază de acțiune națională și internațională datorită celor 80 de colaboratori-corespondenți, care vorbesc și acționează în numele său atît în Franța cît și în străinătate. Acești corespondenți au întreprins, în mai multe departamente ale Franței, lucrări individuale sau colective asupra dezvoltării mișcării muncitorești; ei sprijină culegerea variatelor materiale pe care institutul le pune la dispoziția cercetătorilor și a militanților și care pot fi găsite în arhivele locale sau regionale, precum și la sediile organizațiilor democrate și sindicale și la militanții înșiși. Ei pun întrebări și adună amintiri și pagini de istorie trăită, indispensabile unei bune cunoașteri a evenimentelor pentru cel ce vrea să scrie istoria completă și adevărată a mișcării muncitorești și a partidului comunist.

Institutul posedă un organ trimestrial de exprimare a activităților sale teoretice și practice: „Cahiers de l'Institut «Maurice Thorez»“, pe care cititorii revistei „Anale“ îl cunosc datorită recenziei foarte elogioase pe care a binevoit s-o facă recent tovarășul D. SORESCU.

Pusă sub conducerea efectivă a lui Georges Cogniot, eminent marxist și om de mare cultură, publicația „Cahiers de l'Institut «Maurice Thorez»“ rezervă un loc important istoriei comunismului în Franța, istoriei mișcării socialiste în general, istoriei mișcării muncitorești internaționale și a sindicalismului, Rezistenței, evoluției gîndirii sociale. Publicarea de documente inedite sau de texte puțin cunoscute ale clasicilor marxism-leninismului, ale lui Maurice Thorez, Marcel Cachin și ale marilor militanți fondatori ai Partidului Comunist Francez este asigurată cu regularitate, ca și publicarea de amintiri, monografii, note bibliografice, documente destinate educatorilor din școlile politice.

În fiecare trimestru, institutul editează, de asemenea, pentru abonații, corespondenții și colaboratorii săi un „Buletin de informații“, care publică date despre lucrările și cercetările în curs, despre inițiativele luate de diverși membri activi ai institutului, despre observațiile și sugestiile făcute de militanți și cercetători, despre lucrările care interesează mișcarea muncitorească apărute de curînd etc.

După instalarea sa în noul local, institutul a prezentat publicului două mari expoziții, datorate inițiativei centrului său de documentare: prima despre *Frontul popular și acțiunea lui Maurice Thorez*, care circulă acum prin țară; cea de-a doua despre *Revoluția din Octombrie și Franța*, inaugurată la sărbătoarea ziarului „l'Humanité“; ea a făcut obiectul a numeroase reproduceri și se vizitează la sediul institutului.

În viitor va avea loc, cel puțin o dată pe an, prezentarea unei expoziții asupra unui subiect istoric sau politic cu care este necesar să fie familiarizat tineretul.

În decursul celor trei ani care au trecut de la hotărîrea C.C. al P.C.F. de a întemeia Institutul „Maurice Thorez“, acesta a publicat o seamă de lucrări importante, care au atras atenția criticii burgheze, în special a celui mai mare cotidian politic de seară — „Le Monde“. Cităm, între altele, *Opere alese* de Maurice Thorez, în trei volume, concomitent cu continuarea publicării operelor sale complete prin editarea volumului 23 (noiembrie 1946 — iunie 1947); *Istoria Partidului Comunist Francez* (manual); *Partidul Comunist Francez în Rezistență*; *Mersul Franței spre socialism*.

Cu prilejul aniversării, în acest an, a 150 de ani de la nașterea genialului fondator al comunismului științific, sub auspiciile institutului și sub semnătura președintelui-delegat va fi publicată lucrarea *Karl Marx, viața sa, opera sa*. De asemenea, va fi editată o mică lucrare colectivă avînd ca titlu : *Originile, dezvoltarea și perspectivele politicii «mîinii întinse»*, care va trata despre raporturile dintre comuniști și catolici.

Mai multe lucrări abordînd aspecte deosebite ale Rezistenței vor fi, de asemenea, puse în studiu. În același timp se va continua editarea operelor complete ale lui Maurice Thorez și vor fi puse la dispoziția cititorilor un ansamblu de indexe tematice care vor evidenția gîndirea acestui mare militant asupra subiectelor principale ce preocupă opinia muncitorească și democratică.

Existența unui institut cum este Institutul „Maurice Thorez“ s-a dovedit a fi justă și folositoare pentru mișcarea muncitorească și democratică din Franța. Eforturile depuse pentru dezvoltarea sa, cele ce rămîn a se depune — și ele sînt imense — fac parte integrantă din efortul teoretic al Partidului Comunist Francez în slujba clasei muncitoare și a poporului francez. Dorința noastră, a tuturor celor ce-și consacră cunoștințele și activitatea acestei sarcini, este de a contribui, fiecare cu modesta sa parte, la marea luptă a popoarelor pentru pace, pentru democrație, pentru socialismul eliberator.

Anschluss-ul și consecințele sale politice asupra continentului european

Unul dintre evenimentele dominante ale vieții politice și diplomatice europene, de la începutul anului 1938, îl constituie ocuparea Austriei de către Germania fascistă.

Rapiditatea și modul în care a fost înfăptuit Anschluss-ul, schimbarea balanței echilibrului european au ridicat în fața statelor, a opiniei publice probleme majore cu privire la apărarea independenței naționale, la salvagardarea păcii.

Agresiunea hitleristă în Austria, din martie 1938, face parte integrantă din planurile lui Hitler de instaurare a hegemoniei Reichului în Europa. Ea reprezintă o încălcare flagrantă a tratatelor și convențiilor internaționale *.

Întreaga perioadă anterioară a Anschluss-ului relevă bogata activitate diplomatică desfășurată de Austria pentru stabilirea unor relații și acorduri cu marile puteri și statele vecine în vederea apărării independenței și suveranității sale. Această activitate a crescut pe măsură ce statele revizioniste au început să promoveze tot mai deschis o politică de revizuire a granițelor, de creștere a tensiunii de război în centrul Europei.

La Conferința de la Stresa, de pildă, ca urmare a demersurilor diplomatice ale Austriei și ale celorlalte state iubitoare de pace din Europa, guvernele Angliei, Franței și Italiei au declarat că „necesitatea menținerii independenței și integrității Austriei va continua să inspire politica lor comună”¹. De asemenea, la întâlnirea de la Veneția din mai 1935 cu cancelarul austriac Schuschnigg, Mussolini a declarat că „Italia este hotărâtă să apere independența Austriei”². Pe o poziție similară cu aceea a marilor puteri, și în special a Franței și Angliei, se situau și

* Tratatul de la Versailles și Saint-Germain din 1919 au consfințit destrămarea Imperiului austro-ungar și crearea Austriei ca stat liber și independent. Articolul 80 al Tratatului de la Versailles prevedea că „Germania se obligă să respecte cu strictețe independența Austriei și granițele fixate”. Această prevedere a fost încălcată de tratatul de la Saint-Germain, care în articolul 88 sublinia inamovibilitatea independenței Austriei.

¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 267, fila 44.

² *Ibidem*, fila 69.

țările care făceau parte din Mica Înțelegere. La ședința Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri din 22 ianuarie 1934 de la Zagreb, la cererea lui N. Titulescu a avut loc o discuție amplă asupra consecințelor ocupării Austriei de către trupele hitleriste³. A fost adoptată o poziție comună de a lupta cu toată forța, pînă la folosirea armatei, atît împotriva restaurării habsburgilor în Austria cît și a Anschluss-ului⁴. De altfel, într-un interviu acordat la începutul anului 1936 ziarului „Daily Telegraph” regele Carol al II-lea, referindu-se la politica externă a României, a lăsat să se înțeleagă că statele cuprinse în Mica Înțelegere sînt gata să intervină în sprijinul Austriei în caz de pericol, dacă Franța va fi dispusă să intervină și ea⁵. În același timp, cu prilejul unei convorbiri pe care a avut-o N. Titulescu cu Flandin, în februarie 1936, ministrul român a expus și mai precis poziția Micii Înțelegeri: „Dacă Franța nu mobilizează contra Anschluss-ului, ar fi o nebunie să ne aventurăm noi, Mica Înțelegere, singură, într-un război cu Germania. Dacă Franța mobilizează, atunci chestiunea Anschluss-ului devine unul din aspectele războiului general”⁶.

Atitudinea statelor europene, încadrarea Austriei într-un sistem de tratate care îi garantau independența l-au determinat pe Hitler să amîne planurile sale de ocupare a Austriei, să pregătească mai subtil realizarea Anschluss-ului. Dorind să abată atenția opiniei publice mondiale privind politica față de Austria, la 25 ianuarie 1936, Hitler declara corespondentului ziarului „Paris Soir” că Anschluss-ul „este o chestiune despre care nimeni nu se preocupă aici. Sperietoarea Anschluss-ului nu este acută la Berlin”⁷. De altfel, la 11 iulie 1936, între Germania și Austria a fost încheiat un acord prin care „guvernul Reichului german recunoaște deplina suveranitate a statului federal austriac”⁸. În comunicatul dat publicității se arăta că „fiecare din cele două guverne privește structura politică internă existentă în cealaltă țară, inclusiv problema național-socialismului austriac, ca o afacere internă a celeilalte țări, asupra căreia nu va interveni nici mijlocit, nici nemijlocit”⁹.

Se părea că relațiile dintre Austria și Germania au intrat într-o fază de normalizare, de coordonare a eforturilor economice, culturale și chiar a politicii externe. Încheierea acestui acord, în care mulți își puneau mari speranțe, a fost interpretată de Germania și Austria de pe poziții diferite. În cuvîntarea la radio din 11 iulie 1936, cancelarul Schuschnigg aprecia cu multă satisfacție acordul, al cărui punct principal îl considera recunoașterea de către Germania a independenței și suveranității Austriei. Pe aceeași linie se înscrie și declarația din 13 iulie 1936 a însărcinatului cu afaceri al Austriei la București, Schmidt, care califica acordul germano-austriac „ca o mare victorie austriacă”¹⁰.

³ *Ibidem*, vol. 272, filele 84—85.

⁴ *Ibidem*, fila 83.

⁵ *Ibidem*, vol. 267, fila 160.

⁶ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Editura politică, 1967, p. 719.

⁷ A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 267, fila 83.

⁸ *Ibidem*, fila 256.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibidem*, fila 294.

Dacă acesta este punctul de vedere al oficialităților austriece, la Berlin acordul germano-austriac era privit numai ca un răgaz, ca o platformă care trebuia să pregătească condițiile pentru înfăptuirea politicii externe agresive a Reichului față de Austria.

În declarațiile confidențiale ale lui Goebbels făcute redactorilor principalelor ziare germane arăta că „acordul între Austria și Reich înseamnă deocamdată împăcare și normalizare. Nu este Anschluss, ci numai primul pas spre realizarea lui”¹¹. Și primul pas făcut în această direcție s-a realizat prin includerea în componența guvernului austriac a lui Glaise von Horstenau, omul de încredere al lui Hitler. Sarcina sa, după declarațiile oficiale germane, era de a „controla” respectarea acordului. Primele rezultate ale „controlului” său au facilitat eliberarea din închisori și lagăre de concentrare a 10 000 de naziști, care reprezentau un grav pericol pentru politica internă și externă a Austriei.

Cercurile politice engleze, informa Legația României din Londra, priveau încheierea acordului austro-german „cu un sentiment de neîncredere și chiar de îngrijorare”¹².

După încheierea acordului austro-german din 1936, politica lui Hitler față de Austria a fost axată pe două coordonate principale: pregătirea condițiilor interne în Austria prin activizarea și lărgirea mișcării național-socialiste și crearea unui cadru internațional favorabil sau cel puțin neutru față de Anschluss.

Amestecându-se direct în treburile interne ale Austriei, guvernul hitlerist a subvenționat organizațiile fasciste, a răspândit manifeste prin care îndemna populația austriacă să ceară anexarea la Reich; a desfășurat o activitate dușmănoasă față de forțele și personalitățile progresiste austriece.

O atenție deosebită au acordat-o hitleriștii armatei și poliției, în care căutau să anihileze orice tendințe de rezistență în cazul înfăptuirii cu forța a Anschluss-ului. Ei au reușit să corupă pe unii funcționari superiori pentru a adera la ideea unificării cu Germania. Semnificativ în acest sens este răspunsul dat lui Göring, în întrevederea din 7 aprilie 1937, de generalul austriac Alfred Krauss. Când Göring l-a întrebat pe ultimul dacă armata austriacă s-ar opune unei intervenții germane în Austria, acesta a răspuns: „Dimpotrivă”¹³. Paralel cu aceste acțiuni, diplomația Reichului a desfășurat o intensă activitate în capitalele statelor europene pentru a schimba atitudinea marilor puteri în favoarea anexării Austriei la Germania. Ambasadorul german von Papen a plecat în luna noiembrie la Paris, într-o misiune secretă, cu sarcina de a defini poziția franceză în cazul unei „presiuni” germane în centrul Europei. Concluzia lui a fost că „Franța va acționa cu toată forța în cazul Cehoslovaciei și va avea o atitudine relativ pasivă în cazul Austriei”¹⁴. Cu prilejul vizitei din noiembrie 1937 a lordului Halifax la Berlin, guvernul german s-a străduit să demonstreze reprezentantului Angliei că problema austriacă „este o afacere de familie”¹⁵.

¹¹ *Ibidem*, fila 296.

¹² *Ibidem*, vol. 268, fila 40.

¹³ *Ibidem*, fila 112.

¹⁴ *Ibidem*, fila 170.

¹⁵ *Ibidem*, vol. 270, fila 211.

Relațiile austro-germane au evoluat rapid, ajungând într-o fază decisivă la începutul anului 1938, cînd Germania nazistă a considerat că erau create condițiile pentru cîmpirea Austriei.

Guvernul austriac, avînd sprijinul majorității poporului, a încercat să riposteze propagandei deșănțate fasciste și presiunii exercitate de Germania. La Viena, Linz, Salzburg, Graz au fost organizate mari demonstrații populare pentru a bara drumul fascismului în Austria. În rezoluția adunării reprezentanților țărănimii de la Linz se spunea: „Țăranii austrieci nu coboară ușor în stradă, dar la nevoie vor apărea pentru a afirma ca Austria să rămînă liberă și independentă”¹⁶. Arestarea în luna ianuarie 1938 a lui Tavs, adjutantul „führerului” austriac Leopold, a accentuat și mai mult criza austro-germană.

În aceste condiții de mare tensiune, la 13 februarie 1938, la Berchtesgaden — reședința lui Hitler din imediata apropiere a frontierei austro-germane — a avut loc o întrevedere între cancelarul Austriei Schuschnigg și Hitler. Întîlnirea, care a durat 11 ore, a decurs într-o atmosferă deosebit de încordată. În comunicatul dat publicității se arăta că scopul întrevederii a fost de a înlătura deficiențele care stăteau în calea executării acordului de la 11 iulie 1936¹⁷. În schimbul unor noi asigurări formale privind respectarea independenței Austriei, Hitler reușise să obțină ca Seyss Inquart să devină titularul Ministerului Siguranței Publice, să se înfăptuiască o largă amnistie politică, să se acorde libertate deplină pentru organizațiile fasciste, să fie înlocuit șeful statului-major general, Jansa.

În urma acestor concesii s-a creat un nou cadru, favorabil intensificării activității național-socialiștilor. Intervenția făcută la Berlin de reprezentanții diplomați ai Franței și Angliei, respectiv Poncent și Henderson, privind respectarea independenței Austriei a fost fără rezultat, diplomația germană apreciind conflictul cu Austria „ca o problemă internă”¹⁸. Cu toate acestea, la 27 februarie 1938, Delbos, ministrul de externe al Franței, declara că problema independenței Austriei este „o problemă de securitate și onoare internațională”¹⁹.

În perioada care urmează, presiunea Germaniei hitleriste asupra Austriei a crescut simțitor. Propaganda fascistă pentru ocuparea Austriei se făcea deschis și amenințător. Seyss Inquart, șeful fasciștilor austrieci, declara la Linz la 4 martie 1938: „Menirea Austriei este de a apăra granițele de est ale poporului german. Naziștii vor ocupa posturi în administrație. Sfătuiesc pe naziști să intre în armată”²⁰. Pe de altă parte, la Berchtesgaden, Consiliul de Război al Reichului, în care erau prezenți Hitler, Goebbels, Göring, Ribbentrop, Keitel și Himmler, lua ultimele măsuri pentru punerea în aplicare a „planului Otto” — ocuparea militară a Austriei. La frontiera austriacă au fost concentrate forțe motorizate, care totalizau peste 200 000 de soldați. Un număr de 500 avioane de bombardament și vînătoare erau gata pe cele mai apropiate aerodromuri de a-și lua zborul deasupra Austriei.

¹⁶ „Timpul” nr. 298, din 3 martie 1938.

¹⁷ A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 268, fila 241.

¹⁸ *Ibidem*, fila 387.

¹⁹ *Ibidem*, vol. 270, fila 215.

²⁰ *Ibidem*, vol. 269, fila 101.

Cercurile conducătoare din Austria, în frunte cu cancelarul Schuschnigg, au încercat să reziste noilor presiuni interne și externe. În discursul rostit de cancelar, la 24 februarie 1938, în Dieta federală, acesta arăta : „Prima datorie și în același timp cea mai firească îndatorire a noastră este a păstra deplina libertate și independență a patriei noastre austriece“ ²¹.

După această declarație, von Papen, ambasadorul german la Viena, declara unui diplomat român : „Îi doresc viață lungă (lui Schuschnigg — *n.n.*), căci este un om de curaj“ ²².

Pentru a riposta agitației național-socialiste și a consolida independența țării, cancelarul Schuschnigg a propus organizarea unui plebiscit, la 13 martie 1938, sub lozinca „Pentru o Austrie liberă și independentă“. Această acțiune a pus în mare încurcătură cercurile conducătoare ale Germaniei și pe fasciștii austrieci. Imediat după anunțarea plebiscitului, în noaptea de 9 spre 10 martie, consilierul special al lui Hitler, Keppler, a sosit la Viena pentru a se consulta cu Seyss Inquart ²³. S-a hotărât să se împiedice prin toate mijloacele plebiscitul, al cărui rezultat ar fi putut fi nefavorabil și ar fi dus la consolidarea independenței Austriei.

Forțele fasciste din Austria au trecut la acțiuni. La Graz, Innsbruck, Kogenfurt, Salzburg, Linz, detașamente fasciste au organizat demonstrații antiguvernamentale. Aceste acțiuni interne se conjugau cu o puternică presiune din partea Germaniei.

Astfel, în ziua de 11 martie 1938, trei note ultimative ale lui Hitler adresate Austriei cereau anularea plebiscitului, înlăturarea lui Schuschnigg și formarea unui guvern fascist. La ora 17, când consilierul Ambasadei germane din Viena, von Stein, și generalul Muff înaintau cancelarului Austriei cel de-al treilea ultimatum, avioanele germane se roteau deasupra Vienei. Schuschnigg a luat imediat legătura telefonică cu Roma, Paris și Londra. Ministerul de Externe al Italiei, în care guvernul austriac își punea mari speranțe, a dat un răspuns evaziv. Miniștrii de externe ai Franței și Angliei au promis că vor protesta la Berlin ²⁴. Această situație deosebit de încordată cerea însă acțiuni hotărâte și nu promisiuni. La Viena și în celelalte mari orașe austriece, curajul patrioților slăbea, populația era cuprinsă de panică. Detașamentele naziste au ocupat principalele poziții strategice din Capitală, primind sprijinul formațiunilor gestapoului, de sub conducerea personală a lui Himmler, care aterizaseră pe aerodromul de la Aspen, lângă Viena.

Armata germană a început să treacă frontiera prin apropiere de Salzburg, Kufstein și Mittelwald. Seara, la ora 20, când invazia hitleristă devenise o realitate, cancelarul Austriei rostea ultima sa cuvântare. „Țin să accentuez în fața întregii lumi — spunea el — că știrile după care în Austria au izbucnit tulburări muncitorești și că guvernul n-ar fi stăpîn pe situație sînt în întregime inexacte. Ne închinăm în fața violenței“ ²⁵.

²¹ „Timpul“ nr. 293, din 26 februarie 1938.

²² A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 269, fila 1.

²³ *Ibidem*, fila 157.

²⁴ *Ibidem*, vol. 270, fila 220.

²⁵ „Timpul“ nr. 308, din 13 martie 1938.

În noaptea de 11 spre 12 martie s-a format un nou guvern, în frunte cu fascistul Seyss Inquart. Președintele Republicii austriece, Miklas, nemaiputând opune nici o rezistență, a demisionat. În ziua de 13 martie, după ce în Austria au intrat aproape un sfert de milion de soldați germani, Hitler a sosit la Viena. O suită de „legi“ întocmite cu o deosebită rapiditate aveau menirea de a șterge de pe harta Europei Austria ca stat independent și a o anexa Germaniei.

Ocuparea Austriei de către Germania fascistă la începutul anului 1938 a avut mari repercusiuni asupra evenimentelor ulterioare, a marcat un pas însemnat în pregătirea și dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial. Germania a ocupat noi poziții strategice în centrul și estul Europei, ea și-a definit mai concret politica agresivă. Primul sondaj asupra atitudinii statelor europene față de politica forței se realizase favorabil pentru Hitler.

În această nouă configurație a Europei, securitatea Franței s-a micșorat în mod simțitor; Cehoslovacia era strânsă ca în chingi de frontierele Germaniei. Reichul căpăta frontiere comune cu Italia. Germania obținea noi poziții în bazinul dunărean, care vizau direct independența țărilor din această parte a Europei.

Care a fost reacția Europei față de acest act agresiv săvârșit de Germania hitleristă?

Anschluss-ul a fost minuțios pregătit sub toate aspectele, fiind săvârșit într-un moment favorabil pentru hitleriști. Marea Britanie era în această perioadă frământată de divergențele ridicate de tendințele diferite în orientarea politică. Franța era în pragul unei noi și acute crize de guvern. Italia se pregătea să primească fastuos pe șeful celui de-al III-lea Reich.

În noaptea de 11 spre 12 martie 1938, când primele detașamente ale armatelor germane au intrat pe teritoriul Austriei, ambasadorii Angliei și Franței la Berlin au remis guvernului german note de protest împotriva imixtiunii germane în Austria²⁶.

Protestele guvernelor englez și francez au fost respinse. În același timp, cabinetele de miniștri de la Londra și Paris se aflau în ședințe continue urmărind situația. Concluziile acestor ședințe rămăneau numai la proteste, ceea ce pentru Germania nu prezenta un pericol*. În acele zile, nu întâmplător, Ribbentrop se găsea la Londra gata să contracareze o acțiune mai serioasă din partea Angliei. După întâlnirea de la Foreign Office dintre lordul Halifax și Ribbentrop, ministrul englez spunea colegilor lui: „Am spus ministrului german tot ce se poate spune într-o conversațiune diplomatică. Doar că numai război nu i-am declarat, ceea ce — se știe bine — n-am putut să o fac“²⁷. Cu toate acestea, Ribbentrop a părăsit Londra la 13 martie într-o excelentă dispoziție, misiunea

²⁶ A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 269, fila 175.

* În comunicatul dat publicității de Ministerul de Externe al Franței la 12 martie se spune: „Conform instrucțiunilor guvernului francez, ambasadorul Franței la Berlin a formulat un foarte energic protest contra întreprinderii măsurilor de constrângere care se caută să se impună cu forța unui stat independent, o situație incompatibilă cu suveranitatea sa națională“ („Curentul“ din 14 martie 1938).

²⁷ A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 269, fila 220.

sa fiind pe deplin îndeplinită *. Sintetizînd reacția cercurilor britanice față de actul agresiv al Germaniei împotriva Austriei, ministrul României la Londra informa Ministerul de Externe : „Situățiunea poate fi rezumată la cîteva cuvinte : încetarea conversațiilor anglo-germane, o vădită indispoziție a opiniei publice contra Germaniei, dar nici o acțiune fermă“²⁸. Unele elemente din cercurile conducătoare ale Marii Britanii încercau să privească cu mai multă luciditate sensul evenimentelor grave prin care trecea continentul european. Clement Attlee, șeful opoziției laburiste, a declarat la 14 martie 1938 : „Să ne amintim că după invadarea Renaniei Hitler a declarat că după ea nu vor mai fi alte surprize. Ținînd seama de valoarea asigurărilor date Austriei și atît de ușor călcate, ne putem da seama de valoarea asigurărilor germane date Cehoslovaciei“²⁹.

Luînd cuvîntul în Camera Comunelor, W. Churchill a declarat că în cazul organizării rezistenței un loc important îl pot juca statele Micii Întelegeri. „România, Cehoslovacia și Iugoslavia sînt state foarte puternice și viguroase, și unite constituie o mare forță“³⁰. Aceste luări de poziții nu au putut influența în mod hotărîtor poziția oficială a guvernului britanic, care, conciliînd cu noua situație, nu întreprindea acțiuni colective care ar fi adus stoparea Germaniei. În ziua de 12 martie 1938, ministrul Cehoslovaciei la Londra l-a vizitat la Foreign Office pe Vansittart. Acesta i-a răspuns că „ne aflăm în fața unui fapt împlinit“, lăsîndu-l să înțeleagă că Marea Britanie nu va întreprinde nimic³¹. Guvernul englez căuta să justifice poziția sa oficială, care nu alarma de loc cercurile hitleriste de la Berlin, printr-o serie de motive **. În ziua de 16 martie, luînd cuvîntul în Camera Lorzilor, Halifax a declarat : „Nu e cazul să se aducă problema austriacă în fața Ligii Națiunilor. Numai un război ar putea schimba situația creată. Unii membri ai Ligii nu sînt însă dispuși să facă război“³².

Liga Națiunilor nu a putut adopta o hotărîre menită a curma desfășurarea evenimentelor dramatice pentru independența statului austriac. În cercurile de la Geneva se discuta despre „legalitatea“ intervenției, ajungîndu-se la concluzia că „încorporarea Austriei la Reichul german s-a făcut cu consimțămîntul Austriei“. În semn de protest, delegatul permanent al Austriei la Societatea Națiunilor, baronul Pflugi, a adresat la Viena demisia sa, refuzînd să se întoarcă în țară.

Ocuparea Austriei a determinat o tensiune în relațiile dintre Germania și Italia. Hitler era deosebit de îngrijorat de reacția Italiei, care a asigurat Austria de sprijinul ei în apărarea independenței. Între Mus-

* Ziarul „Deutsche Allgemeine Zeitung“ scria : „Englezii procedează așa cum fac ei întotdeauna în astfel de ocazii ; ei își ascund nemulțumirea în dosul unei protestări. De altfel, ei s-au obișnuit de cîva timp cu ideea că nu e treaba lor să se pună pretutindeni în lume în calea Germaniei“.

²⁸ „Curentul“ din 16 martie 1938.

²⁹ „Universul“ din 16 martie 1938.

³⁰ *Ibid*

³¹ A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 269, fila 164.

** La întrebarea trimisului special al ziarului „Daily Mail“ pusă lui Hitler dacă Anschluss-ul va agrava relațiile anglo-germane, acesta a răspuns : „Din partea noastră de loc. Sper că același lucru va fi și din partea Angliei“ („Universul“ din 16 martie 1938).

³² Martin Gilbert — Richard Gott, *Conciliatorii*, Editura politică, 1966, p. 155.

solini și Schuschnigg s-a menținut un contact strins pînă în ultimul moment, acesta din urmă fiind influențat în unele măsuri de sfaturile Ducei.

Cunoscînd nemulțumirea Italiei față de acțiunea unilaterală a Germaniei, în noaptea de 11 martie însărcinatul cu afaceri franceze și ambasadorul englez la Roma, din însărcinarea guvernelor lor, au luat contact cu contele Ciano, ministru de externe italian, pe care l-au întrebat dacă Italia își ia răspunderea unei examinări în comun a problemei austriece. Contele Ciano, după consultarea cu Mussolini, le-a răspuns ambilor prin telefon că „nu vede necesitatea unui astfel de examen”³³. Mai mult, în urma unor contacte diplomatice, germanii au reușit să-i smulgă lui Mussolini aprobarea pentru agresiunea săvîrșită. „Atitudinea mea — telegrama Mussolini lui Hitler la 13 martie — este determinată de amiciția celor două țări ale noastre consacrată în Axă”. Răspunzînd acestui mesaj, care îi asigura din partea Italiei sprijinul în acțiunea întreprinsă. Hitler transmitea Ducei: „Aceasta n-o voi uita niciodată”³⁴.

Deși unele organe de presă și opinia publică progresistă au condamnat acțiunile lui Hitler împotriva Austriei, în cercurile oficiale americane se considera că nu ar fi justificat un protest al guvernului la Berlin. La 14 martie, Cordell Hull a invitat succesiv pe ambasadorii Germaniei, Angliei și Franței și le-a declarat că guvernul său „urmărește cu cel mai viu interes evenimentele din Austria, fără a avea de gînd să intervină în această criză”³⁵.

La 17 martie 1938, M. M. Litvinov, comisarul poporului pentru afacerile externe ale Uniunii Sovietice, a declarat în legătură cu evenimentele care s-au petrecut: „U.R.S.S. este gata să ia parte la măsuri colective care ar avea ca scop oprirea agresiunii și înlăturarea primejdiei cursei de război. Ea este gata să treacă la discutarea cu puterile din Liga Națiunilor și în afara ei măsurile practice dictate de împrejurări”³⁶. Ziarul „Pravda”, comentînd ocuparea Austriei, scria: „Cucerirea capului de pod austriac de către Germania fascistă duce la creșterea tensiunii în Europa, apropiere și mai mult pericolul războiului general european”³⁷.

În întîlnirea dintre ministrul român la Moscova și M. M. Litvinov care s-a desfășurat imediat după ocuparea Austriei, acesta din urmă a declarat că „evenimentele din Austria s-au petrecut deoarece nimeni nu reacționează prompt la planurile și acțiunile lui Hitler”³⁸.

Poziția adoptată de marile puteri, care se reducea la proteste și nu la acțiuni hotărîte, lipsa unei securități colective împotriva agresorului au permis Germaniei hitleriste să depășească punctul critic al înfăptuirii Anschluss-ului, să anihileze unele încercări izolate de ripostă. Asigurările formale și demagogice date de Hitler imediat după intrarea trupelor germane în Austria Cehoslovaciei și Iugoslaviei cu privire la

³³ A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 271, fila 158.

³⁴ *Ibidem*, fila nr. 46.

³⁵ „Universul” nr. 71, din 13 martie 1938; vezi și A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 269, fila 253.

³⁶ *Politica externă a U.R.S.S. Culegere de documente*, vol. IV, Moscova, 1946, p. 344.

³⁷ „Pravda” din 23 martie 1938.

³⁸ A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 269, fila 221.

respectarea suveranității și integrității teritoriale a acestora au slăbit și mai mult combativitatea unor țări împotriva politicii agresive a Germaniei. Într-un raport special al delegației române la Berlin, consacrat ocupării Austriei, se spunea: „Față de întărirea forțată a Axei italo-germane, Europa rămîne mai divizată decît oricînd, iar confuzia și nesiguranța rămîn să favorizeze politica germană și să pregătească noi complicații în viitor”³⁹.

Ocuparea Austriei și-a pus amprenta negativă asupra situației României și a celorlalte țări din această parte a Europei. Circurile conducătoare naziste, presa oficială nu-și ascundeau nicicum intențiile expansioniste care vizau și România. După ocuparea Austriei, ziarul „Frankfurter Zeitung” scria: „Poporul german are și mai departe o sarcină în sud-est... Cu cît ne-am apropiat de Balcani, cu atît mai reală va deveni participarea noastră la soarta coloniilor germane din sud-est, cînd ele devin vecinii noștri așa de apropiați”⁴⁰. Iar în „Koelnische Zeitung” se sublinia că „economia pe un teritoriu vast de la Köln pînă la Constanța și probabil de acolo și mai departe este o consecință istorică a situației Germaniei care nu se poate opri”⁴¹.

Guvernul român urmărea cu o deosebită atenție evoluția evenimentelor internaționale care se succedau cu o mare rapiditate. Imediat după ce a fost informat de Legația română de la Viena despre începerea intrării armatelor germane în Austria, ministrul de externe român, Gh. Tătărașcu, a luat legătură cu o serie de guverne pentru definirea poziției și luarea unor măsuri sporite de securitate. Guvernul român s-a adresat în primul rînd la Belgrad, Praga și Varșovia.

În dimineața zilei de 12 martie a fost adresată o telegramă cifrată legațiilor române de la Belgrad și Praga, dîndu-se instrucțiuni reprezentanților diplomatici de a intra imediat în contact cu personalitățile oficiale ale guvernelor pe lângă care erau acreditați. În întrevvederea desfășurată în după-amiaza zilei de 12 martie dintre ministrul României la Belgrad și Stoiadinovici, acesta din urmă a declarat: „Anschluss-ul a fost considerat de guvernul iugoslav ca inevitabil. Iugoslavia nu avea deci nici un interes de a-l favoriza, dar nu avea un mijloc de a-l combate. Situația Iugoslaviei trebuia considerată și în raport cu atitudinea marilor puteri”⁴².

Înfăptuirea Anschluss-ului a creat o situație deosebit de dificilă pentru Cehoslovacia, atît sub raportul poziției strategice pe care o ocupa, cît și al problemelor interne agravate de manifestările organizate de partidul german al sudeților. Poziția Cehoslovaciei era afectată și de poziția marilor puteri, care nu-și asumau răspunderea fermă pentru apărarea independenței și integrității statului cehoslovac. Imediat după înfăptuirea Anschluss-ului, Hitler și apropiații săi au făcut declarații cu privire la „asigurarea independenței Cehoslovaciei”. În ziua de 12 martie, Göring a declarat în numele lui Hitler și al său ministrului Cehoslovaciei la Berlin că Germania „nu are intenția de a întreprinde acte de ostilitate

³⁹ *Ibidem*, vol. 270, filele 135—136.

⁴⁰ „Frankfurter Zeitung” din 17 martie 1938.

⁴¹ „Koelnische Zeitung” din 23 aprilie 1938.

⁴² A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 269, fila 186, și vol. 270, fila 27.

contra Cehoslovaciei și că din contră ea continuă politica de apropiere față de Praga“⁴³. În aceste condiții, guvernul Cehoslovaciei a arătat reprezentantului guvernului român la Praga că „este hotărît să nu întreprindă nici un act ce ar putea provoca Germania“⁴⁴.

În ziua de 12 martie 1938, guvernul polonez a dat următorul răspuns reprezentantului diplomatic român de la Varșovia în legătură cu înfăptuirea Anschluss-ului și poziția Poloniei. „Guvernul polonez consideră cele întâmplate în Austria drept evenimente care privesc exclusiv pe cei interesați, adică Austria și Germania. În consecință, guvernul polonez nu înțelege a lua atitudine în nici un fel față de aceste evenimente“⁴⁵.

O telegramă din Sofia de la legația română caracteriza astfel atitudinea oficialităților bulgare față de Anschluss. „Neinteresate în evenimentele din Austria decât în măsura în care acestea ar provoca complicații, guvernul bulgar le urmărește de aproape, dar cu un calm desăvârșit. Cel mult există față de o Germanie din ce în ce mai puternică îngrijorarea unei încătușări economice din ce în ce mai apăsătoare“^{*}.

În Ungaria unele cercuri ale opiniei publice își manifestă îngrijorarea față de dispariția Austriei. Apreciind poziția guvernului maghiar în problema Anschluss-ului, ministrul României la Budapesta informa Ministerul de Externe că „guvernul ungar a luat o atitudine foarte liniștită și este hotărît a exploata politic situațiunea, păstrînd contactul cel mai cordial cu Berlinul“^{**}.

Tatonările guvernului român de a organiza împreună cu aliații din Mica Înțelegere și alte state vecine o acțiune comună pentru definirea mai clară a poziției în legătură cu înfăptuirea Anschluss-ului nu au dat rezultate. Evident, poziția României și a celorlalte țări din această parte a Europei este deosebit de complexă. „Politica de cedare în fața pretențiilor agresive ale hitleriștilor dusă de marile puteri — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea cu prilejul celei de-a 45-a aniversări a partidului — a influențat negativ mersul evenimentelor din țara noastră ca și din alte țări europene“⁴⁶.

Poziția conciliatoare a marilor puteri, lipsa unor inițiative pentru o ripostă colectivă împotriva agresorului, politica externă agresivă și demagogică a Germaniei au influențat defavorabil asupra acestor state, le-au slăbit unitatea și combativitatea de acțiune. Aceste elemente și-au pus pecetea și asupra poziției României față de Anschluss. În telegrama din 15 martie 1938, adresată tuturor oficiilor diplomatice, se spunea: „De acord cu toți aliații săi, guvernul român înțelege să păstreze o atitudine de liniștită expectativă față de evenimentele din Austria. România

⁴³ *Ibidem*, vol. 263, filele 163—164.

⁴⁴ *Ibid.* Ministrul Cehoslovaciei de la Paris în întrevederea pe care a avut-o cu ministrul României, în ziua de 12 martie 1938, i-a declarat acestuia: „Nu există un pericol imediat pentru noi. Nu am luat măsuri excepționale la graniță și de altfel nu ținem a înăspri situațiunea, nici de a da pretext la vreun pretext sau act fie el chiar la o simplă protestare“ (*Ibidem*, vol. 269, fila 155).

⁴⁵ *Ibidem*, vol. 269, filele 196 și 200.

^{*} *Ibidem*, vol. 270, fila 239.

^{**} *Ibidem*, vol. 269, fila 262.

⁴⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, Editura politică, București, 1968. vol. I, p. 371.

nu a considerat niciodată problema Anschluss-ului ca o problemă locală, punînd imediat în cauză numai interesele ei, ci ca o problemă europeană, care depinde în primul rînd de acțiunea marilor puteri interesate... Astfel fiind, nu este locul, pentru moment, ca guvernul nostru să ia vreo inițiativă sau să modifice cît de puțin atitudinea sa de expectativă” *. O expresie a nemulțumirii României față de acțiunea Germaniei o constituie faptul că țara noastră s-a situat printre ultimele state care au închis legația sa din Austria, transformînd-o în consulat general. Abia în ziua de 5 aprilie 1938, cînd exista pericolul de a se ridica imunitatea diplomatică a personalului, Legația română de la Viena și-a încetat activitatea ⁴⁷.

De altfel, după ocuparea Austriei, reprezentanții diplomați români au avut întîlniri cu reprezentanții austrieci. Așa, de pildă, ministrul României la Paris a avut o întrevvedere cu colegul său austriac cu cîteva ore înainte de plecarea acestuia în țară. În nota adresată Ministerului de Externe, la București, ministrul român consemna: „Întrevdere cu colegul care pînă mai ieri era reprezentantul Austriei, astăzi ștearsă de pe harta lumii ca țară independentă, a fost impresionantă. Nu concediul forțat ce i s-a dat, nu plecarea spre Viena ce i s-a impus telefonic chiar pentru diseară, nu teama că poate va fi arestat, ci prăbușirea a tot ce-i era mai scump, datorită indifferenței mioape ori temătoare a marilor puteri, făcea din Valgruber înăbușit de lacrimi un convorbitor patetic demn de milă” ⁴⁸.

Dacă politica cercurilor conducătoare din România se încadra într-o atitudine oficială de expectativă, opinia publică românească a condamnat de la început ocuparea Austriei de către Germania hitleristă. Partidul Comunist Român a desfășurat o intensă activitate de protest împotriva agresiunii fasciste, a subliniat pericolul mare care plana asupra țărilor Europei, asupra independenței și suveranității României. Presa legală și ilegală de partid, cea democratică au luat atitudine fermă de condamnare a acestui act de samavolnicie săvîrșit asupra unui stat european. „Ocuparea Austriei pe ziua de 11 martie — scria „Lupta de clasă” —, jefuirea acestei țări, arestarea cu miile a catolicilor, membrilor fostului front patriotic, socialiștilor, comuniștilor, persecutarea evreilor provoacă revolta

* A.M.A.E., fondul nr. 71, Dosare speciale — Anschluss, vol. 269, fila 59. Textul integral al telegramei cifrate a Ministerului de Externe nr. 15 645, din 16 martie 1938, este următorul: „De acord cu toți aliații săi, guvernul român înțelege să păstreze o atitudine de liniștită expectativă față de evenimintele din Austria. România nu a considerat niciodată problema Anschluss-ului ca o problemă locală, punînd imediat în cauză interesele ei, ci ca o problemă europeană, care depinde în primul rînd de marile puteri interesate. Acesta a fost, de altfel, și punctul de vedere adoptat în mod constant în cadrul Micii Înțelegeri de acord cu Iugoslavia și Cehoslovacia, care sînt mai direct interesate, în calitatea lor de state limitrofe ale Austriei. Informațiile ce ne-au parvenit în cursul ultimelor zile ne arată că Cehoslovacia a primit asigurări că Germania nu are intenția de a comite acte de ostilitate contra ei. Guvernul Cehoslovaciei crede în sinceritatea acestor declarații și este ferm hotărît de partea sa să nu întreprindă nici o acțiune care ar provoca Germania. Iugoslavia este asigurată că frontierele sale vor fi respectate de Germania și este și dînsa hotărîtă să nu se miște. Astfel fiind, nu este locul, pentru moment, ca guvernul nostru să ia inițiativa sau să modifice cît de puțin atitudinea sa de expectativă”.

⁴⁷ *Ibidem*, vol. 271, fila 151.

⁴⁸ *Ibidem*, vol. 269, fila 246.

maselor populare chiar din Germania și Austria și a celor din lumea întreagă”⁴⁹. P.C.R. a arătat pericolul mare pe care îl prezenta imperialismul german pentru independența României. „Acum după ocuparea Austriei de către Germania hitleristă — sublinia „Lupta de clasă” — numai orbii și vînduții nu pot vedea ce pericol amenința independența poporului român... România va deveni pradă imperialismului german, iar independența poporului român va rămîne numai o amintire din trecut”⁵⁰.

În documentele de partid elaborate în această perioadă se cereau retragerea imediată a trupelor germane din Austria, curmarea atrocităților hitleriste. „Muncitorii din marile întreprinderi — se arăta într-o broșură editată de C.C. al P.C.R. — trebuie să dea semnalul de alarmă și protest în contra sălbăticiunilor agresorilor fasciști în Spania, China, Austria”⁵¹.

Organul central al P.C.R., ziarul „Scînteia”, într-un articol special consacrat ocupării Austriei, scotea în evidență pericolul mare care plana asupra popoarelor lumii. „Bandiții hitleriști au trecut prin anexarea Austriei la etapa hotărîtoare a dezlănțuirii războiului pentru stabilirea hegemoniei imperialismului german în Europa. Ocuparea Austriei marchează cea mai însemnată etapă pentru dezlănțuirea războiului. Ocuparea Austriei dă lui Hitler cheia pentru sugrumarea Cehoslovaciei și pentru subjugarea economică și politică a tuturor țărilor din bazinul dunărean și din Balcani... O primejdie de moarte pîndește toate aceste popoare”⁵². Organul Partidului social-democrat din România, „Lumea nouă”, aprecia că „pune un punct final tuturor iluziilor ce ar mai putea să existe cu privire la valoarea obligațiilor asumate de Germania hitleristă și la sinceritatea declarațiilor ei pacifiste”⁵³.

Ocuparea Austriei a stîrnit indignare și revoltă în rîndurile clasei muncitoare din România, ale opiniei publice. Consecvent poziției sale patriotice și internaționaliste, Partidul Comunist Român a chemat masele la acțiuni de solidaritate cu poporul austriac. La București, Cluj, Iași și în alte localități au avut loc adunări publice de protest împotriva anexării Austriei de către Germania fascistă*.

Presa oficială din România a acordat o atenție majoră desfășurării evenimentelor legate de ocuparea Austriei. O privire sumară asupra volumului mare de articole consacrate Austriei scoate în evidență că ziarele românești, cu excepția unor publicații fasciste, se pronunțau pentru apărarea independenței statului austriac. Semnificativ este în această direcție articolul consacrat Anschluss-ului din „Universul”, din 13 martie 1938, în care se subliniază că „ne găsim în fața unui eveniment ale cărui urmări pot fi extrem de grave. Încetarea independenței austriece nu este un fapt local: ea produce o tulburare adîncă a actualului statut european, care trebuie să umple de îngrijorare nu numai națiunile mici și mijlocii, a

⁴⁹ „Lupta de clasă” nr. 2/1938.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota A.B. — XXII-13, dosarul nr. 1 015.

⁵² „Scînteia” nr. 6—7 (96—97), din 1 aprilie 1938.

⁵³ „Lumea nouă” nr. 14, din 3 aprilie 1938.

* I. Popescu-Puțuri, *România în timpul celui de-al doilea război mondial*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 5/1966, p. 45.

căror independență își găsește garanțiile îndeosebi în drepturile lor, ci și pe acele ale marilor puteri, care trebuie să-și găsească și în drepturile și în forța lor garanțiile siguranței, prestigiului și autorității lor. Independența Austriei este de interes european. Pierderea ei este o amenințare gravă pentru echilibrul și pacea întregului continent“⁵⁴.

Tonul presei din România în conflictul austro-german era atât de dezaprobat față de acțiunile hitleriștilor încât Legația germană la București a fost nevoită să intervină pe lângă Ministerul de Externe pentru a tempera caracterul antigerman al publicațiilor⁵⁵. În paginile ziarelor din perioada respectivă și-au ridicat glasul în apărarea poporului austriac oameni progresiști ai vremii, luptători pentru apărarea independenței și suveranității de stat a României. Nicolae Iorga încadra ocuparea de către hitleriști a Austriei în complexul planurilor expansioniste ale Germaniei imperialiste. „Austria — scria N. Iorga — nu este un hotar cum nici nu poate admite doctrina nazistă care leagă drepturile statului german în orice țară de prezența acolo a unei populații germanice numeroase sau mai puțin numeroase, întinzînd astfel o linie de culoare neagră pînă peste România la tărîmul Euxinului și pe deasupra Euxinului pînă la regiunea Caucazului. Austria este un popas pe o linie de înaintare pregătită cu cea mai mare grijă... Austria este un punct de plecare. Este așa cum a spus omul care cugeta pentru șeful statului german — o poartă către Răsărit“⁵⁶.

Protestul opiniei publice românești față de politica agresivă a Germaniei hitleriste se încadra în manifestările de mare amploare care se desfășurau pe plan mondial. În Franța, Anglia, Italia, Belgia, Cehoslovacia, Polonia au avut loc demonstrații de masă prin care participanții își manifestau ostilitatea față de politica agresivă a Germaniei hitleriste. La Paris și în alte orașe ale Franței s-au desfășurat demonstrații în care se condamna ocuparea Austriei. Presa britanică a protestat vehement împotriva politicii Germaniei. „Daily Herald“ remarcă : „Ceea ce este important pentru Europa este că agresiunea fățișă apare din nou ca armă preferată a diplomației germane. Dacă nu vom reuși să stăvilim această teribilă daună a forței, vom avea război în Europa și, cine știe, poate în întreaga lume“⁵⁷. Iar „Manchester Guardian“ scria : „Nu încape nici o îndoială că Germania dă o lecție cruntă lumii. Austria este o țară mică și nimeni nu crede că o asemenea «bucățică» va ajunge Reichului. Ne aflăm în fața unei puteri a cărei intenție declarată este ca prin intimidare să constrîngă la supunere statele mici din jurul ei“⁵⁸. În Camera Comunelor opoziția laburistă critica politica guvernului, cerea măsuri pentru contracararea planurilor hitleriste. Clement Attlee declara la 16 martie 1938 : „Să luăm hotărîrea de a sprijini Franța în chestiunea cehoslovacă, să ne apropiem de Statele Unite și să nu lăsăm Rusia Sovietică pe dinafară“⁵⁹.

⁵⁴ „Universul“ din 13 martie 1938.

⁵⁵ „Știri“ din 1 aprilie 1938.

⁵⁶ „Timpul“ din 23 mai 1938.

⁵⁷ „Daily Herald“ din 19 martie 1938.

⁵⁸ „Manchester Guardian“ din 16 martie 1938.

⁵⁹ „Kurjer Polski“ din 13 martie 1938.

În opoziție cu cercurile oficiale ale Poloniei, care tratau Anschluss-ul „ca o problemă internă“ a Germaniei, presa poloneză semnală cu îngrijorare : „Austria nu este ultima etapă a planului politic german. Conducătorii politicii germane nu ascund că etapa următoare va fi Cehoslovacia“⁶⁰.

Comitetul mondial contra războiului și a fascismului a lansat un apel în care se propunea organizarea ajutorării și adăpostirii refugiaților și familiilor celor uciși și prizoniți de regimul hitlerist instaurat în Austria. Apelul a fost semnat de personalități marcante ca Marcel Cachin, Léon Jonhaux, conducătorul Confederației Generale a Muncii din Franța, Paul Langevin, Paul Rivet, Lévy Bruhl, profesori la Sorbona, și de alți savanți.

Ocuparea Austriei de către Germania hitleristă a agravat la maximum situația politică din Europa. Evenimentele care s-au succedat au demonstrat cu prisosință gravitatea tragediei austriece, repercusiunile asupra evoluției politice antebelice. Experiența istorică demonstrează însemnătatea deosebită a unității tuturor forțelor antirăzboinice pentru apărarea păcii și securității internaționale. În acest context, apărarea independenței și securității de stat se ridică ca o sarcină majoră a tuturor popoarelor, ca o condiție esențială a unei păci trainice și indivizibile.

Dr. TRAIAN CARACIUC

⁶⁰ „Universul“ din 16 martie 1938.

Antanta balcanică și efortul de securitate colectivă în Europa (1934—1936)

Relațiile internaționale pe continentul european au îmbrăcat un nou caracter după ascensiunea hitlerismului la cîrma Germaniei, în ianuarie 1933. Termenii în care se vor pune pentru statele europene problemele salvagărdării independenței și suveranității naționale și integrității teritoriale vor deveni extrem de gravi. La fel de îngrijorătoare va deveni și soarta securității generale a popoarelor europene.

În condițiile internaționale de după 1933, revizionismul cercurilor conducătoare din diferite țări, nemulțumite de sistemul de la Versailles, a început de fapt să fie tutelat de către Germania hitleristă, care le-a raliat cu abilitate în jurul proiectelor sale militare. Hitler — scria Nicolae Titulescu regelui Carol al II-lea — este revizionist nu numai pentru el, dar pentru întreaga Europă¹. În aceste condiții pretențiile revizioniste teritoriale serveau drept camuflaj pentru o politică de agresiune. Nu mult după venirea la putere a hitleriștilor, ministrul României la Berlin își formase, în urma repetatelor discuții avute cu conducătorii politicii externe a partidului nazist, o serie de concluzii care atestau că „toate tratatele internaționale... nu au nici un fel de importanță pentru Germania, care persistă a fi obsedată de ideea unui război viitor și care se pregătește în această direcție”².

La 3 februarie 1933, la numai cîteva zile după preluarea puterii, Hitler împărtășea ofițerilor superiori ai Reichului că unul dintre scopurile principale ale Germaniei „este de a provoca o spărtură în sistemul securității franceze în Europa de est și de sud-est”³, pentru a arunca în aer apoi întregul sistem. „Va trebui să mă joc de-a mingea cu capitalismul — se lăuda Hitler — și să țin în frîu puterile Versailles-ului cu ajutorul fantomei bolșevismului, făcîndu-le să creadă că Germania este ultimul bastion împotriva potopului roșu. Pentru noi acesta este singurul mijloc

¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), fondul România, telegrama nr. 16 630, din 30 martie 1936.

² *Ibidem*, fondul Germania, 1933, vol. 74, raport nr. 1 915/PR3 al Legației române la Berlin.

³ V. T. Fomin, *Agresiunea Germaniei fasciste în Europa*, Moscova, 1963, p. 154—155.

de a supraviețui perioadei critice, de a ne răfui cu Versailles-ul și de a ne înarma din nou“⁴. Din carnetul de însemnări personale, rămas inedit, al generalului Blomberg, ministrul apărării naționale în primul cabinet Hitler, rezultă marea satisfacție a corpului de comandă al armatei germane în fața programului fűhrerului, care „deschide un larg cîmp de activitate, cu mari perspective de viitor“⁵. Curînd după instaurarea nazismului, guvernul hitlerist a început seria acțiunilor de politică externă care inauguraу de fapt politica forței. În octombrie 1933 Germania a părăsit Liga Națiunilor, în același timp ea s-a retras demonstrativ de la conferința pentru dezarmare, iar în decembrie Hitler a cerut abrogarea clauzelor militare ale tratatului de la Versailles⁶. „Hitler — scrie profesorul J. B. Duroselle într-o recentă analiză a vieții politice și a relațiilor internaționale din Europa — își executa programul său punct cu punct“⁷.

Primăvara anului 1933 a fost, de asemenea, martora încercării de a se stabili un „directorat“ asupra relațiilor internaționale în Europa prin formula Pactului celor patru puteri (Italia, Franța, Marea Britanie, Germania)⁸, formulă de inspirație mussoliniană și activ sprijinită de guvernele Angliei și Germaniei.

În atare circumstanțe, țările din sud-estul Europei și din Balcani, în colaborare cu alte state din răsăritul și apusul continentului, au luat inițiativa unor acțiuni menite să asigure apărarea independenței naționale și a integrității lor teritoriale.

Acțiunile și eforturile statelor sud-est europene — care se simțeau amenințate prin activizarea politicii revizioniste și lansarea în arena internațională a Germaniei hitleriste — erau o componentă a predominanței preocupări spre securitate colectivă care frămînta asiduu opinia publică și influente cercuri conducătoare ale statelor capitaliste din Europa. Asemenea preocupări se întîlneau și în politica externă promovată de Uniunea Sovietică, care preconiza crearea unei bariere în fața statelor fasciste, barieră care să înfrîneze orice tentativă spre încălcarea cu forța a tratatelor, spre expansiune și agresiune.

În acest cadru se înscriu drept contribuții la organizarea verigilor unui sistem continental de securitate: Pactul de reorganizare a Micii Înțelegeri dintre Cehoslovacia, Iugoslavia și România încheiat la 16 februarie 1933, la Geneva; protestul hotărît al statelor Micii Înțelegeri exprimat cu cea mai mare fermitate de ministrul de externe român împotriva Pactului celor patru puteri, precum și condamnarea acestui pact de către guvernul sovietic; convențiile pentru definirea agresorului semnate la 3, 4 și 5 iulie 1933 la Londra între U.R.S.S. și zece state capitaliste din Europa și Asia (între care țările membre ale Micii Antante și Turcia); negocierea și încheierea unui mare număr de tratate bilaterale între țările din Balcani; crearea, la 9 februarie 1934, a unei noi alianțe regionale cu

⁴ K. Lüdecke, *I. Know Hitler*, New York, 1938, p. 468.

⁵ William Shirer, *Therise and the fall of the third Reich*, New York, 1959, p. 289.

⁶ Academie Diplomatique Internationale — Paris, *Dictionnaire Diplomatique Frangulă*, vol. IV, p. 48.

⁷ J. B. Duroselle, *L'Europe de 1815 a nos jours*, Presse Universitaire de France, 1967, p. 187—188.

⁸ Hugh Seton Watson, *Eastern Europe between the Wars 1918—1941*, Cambridge University Press, 1945, p. 375.

caracter antirevizionist, Înțelegerea Balcanică, din care făceau parte Grecia, Iugoslavia, România și Turcia, alianță defensivă, deschisă, de securitate și cooperare.

Noile condiții internaționale de după 1933 au determinat multiplicarea eforturilor de securitate regională și generală și în această direcție o mai strînsă apropiere de Franța a statelor din sud-estul Europei și din Balcani, precum și apariția unor tendințe mai pronunțate în rîndul țărilor mici și mijlocii de pe continent, pentru a coopera cu U.R.S.S. la asigurarea păcii.

Între aceste coordonate vom evoca cîteva dintre manifestările de ordin internațional ale Înțelegerii Balcanice în primii săi ani de existență.

★

Afirmînd garantarea mutuală a securității frontierelor balcanice ale semnatarilor în fața unei eventuale agresiuni venind din partea unui alt stat balcanic — acționînd singur sau împreună cu un stat terț —, Tratatul Înțelegerii Balcanice preciza, în protocolul anex, că nu este îndreptat împotriva nici unei puteri, definind ca agresor statul care ar fi săvîrșit unul din actele menționate în convențiile de la Londra din iulie 1933. Anexa secretă depusă de ministrul de externe al Turciei, Tevfik Rustü Aras, specifica faptul că în nici un caz Turcia nu va admite să fie angrenată în acțiuni îndreptate împotriva U.R.S.S., iar miniștrii de externe ai Iugoslaviei, Greciei și României subliniau într-o altă anexă că respectiva declarație nu este contrară Pactului Înțelegerii Balcanice și politicii de pace duse de cele trei țări⁹. Totodată, alte două anexe secrete prevedeau încheierea de convenții militare între cele patru state semnatare¹⁰.

Este evidentă — încă din actele constitutive — realizarea Antantei Balcanice ca instrument de securitate regională care, în condițiile internaționale în care valul agresiunilor avea să se abată asupra Europei, putea juca un rol pozitiv în efortul general pentru organizarea securității. Este de reținut că împrejurări similare celor care au dus la reorganizarea Micii Înțelegeri și îndeosebi perspectiva agravării relațiilor internaționale după preluarea puterii de către hitleriști în Germania au grăbit încheierea acestei înțelegeri regionale — Înțelegerea Balcanică¹¹. Concepția României era că „Înțelegerea Balcanică este deci o vastă asociere de state, avînd drept scop menținerea păcii prin crearea unei forțe colective, impunătoare puse în slujba practicilor internaționale cele mai corecte și mai amabile”¹². Asemenea declarații aveau importanță, dar pentru eficiența lor se impuneau o linie perseverentă a guvernelor și frînarea forțelor de dreapta, unele chiar în guverne, care nu veneau în întîmpinarea traducerii în viață a concepției sus-amintite.

În aceeași ședință din 4 aprilie 1934 a Camerei deputaților, în care-și formula concepția despre securitatea internațională, în corelație cu poli-

⁹ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, fila 201. Anexa secretă la Tratatul de la Atena.

¹⁰ *Ibidem*, fila 202.

¹¹ George Macovescu, *Opera diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, în: Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Editura politică, 1967, p. 44.

¹² Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Editura politică, 1967, p. 45

tica României — „de la național, prin regional, la universal“ —, Nicolae Titulescu argumenta multilateral motivele creării Înțelegerii Balcanice și explicita rostul ei în practica relațiilor internaționale *. „Considerînd că asigurarea granițelor în Europa Centrală a dat cele mai bune rezultate în interesul menținerii păcii — spunea ministrul de externe —, România s-a străduit încă de mult să realizeze un sistem echivalent de securitate în regiunea Balcanilor. Dorința noastră a fost ca toate statele balcanice să participe la Înțelegere. Unele din ele avînd anumite ezitațiuni, am procedat la încheierea acordului între Grecia, Turcia, Iugoslavia și România, permițînd Bulgariei și Albaniei să ceară adeziunea lor viitoare dacă o vor găsi de cuviință“ ¹³.

Dezbaterile din Camera deputaților consacrate rezultatelor acțiunilor de politică externă ale României în direcția consolidării alianțelor în vederea apărării integrității teritoriale și a independenței naționale, pentru menținerea statu-quo-ului european au prilejuit, totodată, expunerea punctelor de vedere ale principalelor partide ale claselor dominante față de Înțelegerea Balcanică. Liderii diferitelor fracțiuni parlamentare ** și-au exprimat în această ședință și în alte dezbateri parlamentare aprobarea pentru realizarea Tratatului de la Atena. Sprijinul pe care diferitele guverne burgheze care s-au succedat în România în acei ani, indiferent de majoritatea parlamentară căreia aparțineau, l-au acordat Înțelegerii Balcanice se explică datorită faptului că principalele partide și grupări politice ale claselor dominante, cu toate disensiunile în problemele interne, se manifestau, în linii mari, în politica externă împotriva expansiunii germane, pentru menținerea statu-quo-ului ¹⁴. Înțelegerea Balcanică ca și Mica Înțelegere, ca și tendința de întărire a alianței cu Franța și manifestările de apropiere față de politica securității colective întruneau sprijinul opiniei publice democratice din țara noastră, al mișcării muncitorești, al forțelor antifasciste.

★

Consacrîndu-se relațiilor interbalcanice, pentru a căror stimulare — atît între semnatarele Pactului de la Atena, cît și între acestea și celelalte state balcanice — a adoptat un mare număr de recomandări în do-

* În declarații făcute reprezentanților diplomați ai țărilor Înțelegerii Balcanice, conducătorii Ministerului de Externe german au exprimat dezaprobarea categorică a Tratatului de la Atena, considerat la Berlin „un regres în evoluția politicii europene“, care va determina Germania „să privească cu ostilitate Turcia“ (A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 13, fila 316, telegrama cifrată nr. 471, din 14 februarie 1934, a Legației române din Berlin; vol. 14, fila 58, telegrama cifrată nr. 339, din 22 februarie 1934, a Legației române la Ankara).

¹³ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 41

** Cf. declarațiilor din discursurile și interpelările angajate de C. I. C. Brătianu, Gh. Brătianu și Iuliu Maniu în ședința Adunării deputaților din 4 aprilie 1934. După discursul prin care ministrul de externe a răspuns interpelărilor, Maniu declara: „Nu pot decît să felicit pe d-l ministru al afacerilor străine pentru rezultatele pe care le-a obținut — în ceea ce privește întărirea Micii Înțelegeri, în ceea ce privește întărirea și clarificarea atîtor chestiuni cu Rusia sovietică și în ceea ce privește Blocul Balcanic...“ (Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Editura politică, 1967, p. 81—82).

¹⁴ Ștefan Voicu, *Pagini de luptă a P.C.R. împotriva fascismului, pentru independentă și suveranitate națională (1934—1940)*, în: „Lupta de clasă“ nr. 6/1966, p. 62.

meniiile politic, economic, cultural, Antanta Balcanică s-a manifestat încă de la început în viața europeană ca un factor interesat în punerea bazelor unui sistem de securitate de natură să garanteze statu-quo-ul teritorial în fața ofensivei puterilor fasciste și a statelor cu orientare revizionistă. Direcțiile prin care Antanta Balcanică și-a exprimat interesul față de securitatea colectivă sînt reliefate în acei ani de tendințele coordonării acțiunilor internaționale ale statelor participante la această alianță față de problemele europene majore, în special față de cele afectînd securitatea continentului, concertarea pozițiilor Antantei Balcanice și ale Micii Înțelegeri față de aceste probleme, adoptarea măsurilor de ordin militar care să asigure funcționarea efectivă a Tratatului de la Atena, eforturile pentru intensificarea relațiilor cu Franța, de a cărei linie diplomatică erau legate majoritatea statelor sud-est europene, și o apropiere de U.R.S.S., mergînd pînă la negocierea unor pacte de asistență mutuală.

Este fapt deosebit de semnificativ că în anii 1934—1935—1936 aproape la toate întîlnirile Consiliului Permanent — organism principal de coordonare a acțiunilor Antantei Balcanice — reprezentanții celor patru țări au examinat cu amănunțime probleme privind organizarea securității pe plan regional în strînsă dependență de extinderea zonei geografice respective prin încheierea unor acorduri și cu alte state din răsăritul și apusul Europei.

Prima reuniune a Consiliului Permanent al Antantei Balcanice după ședințele de semnare a Tratatului de la Atena a avut loc la Ankara între 28 octombrie și 2 noiembrie 1934. Elaborînd mecanismul de funcționare a alianței, sesiunea a ocazionat totodată discutarea problemelor la ordinea zilei ale securității.

În comunicatul comun al sesiunii de la Ankara se specifica satisfacția participanților pentru progresul constant în relațiile statelor membre ale Înțelegerii Balcanice cu Bulgaria și Albania, precum și dorința de a proceda la o rezolvare satisfăcătoare pentru toate părțile interesate a chestiunilor pendinte cu statele balcanice vecine. Miniștrii de externe subliniau, totodată, preocuparea celor patru state de a-și concentra eforturile de organizare a securității și colaborării pe plan european, declarînd că „au ajuns la concluzia unanimă că nu numai că pacea nu va fi amenințată în Balcani, dar, dacă ea este în pericol în altă parte, Înțelegerea Balcanică trebuie să rămînă stăpînă pe situația din Balcani în virtutea coordonării acțiunilor Înțelegerii Balcanice cu alți factori de pace”¹⁵.

Către sfîrșitul anului 1933 și începutul anului 1934 — perioadă în care se perfectase Înțelegerea Balcanică — au fost înregistrate o serie de alte inițiative diplomatice de natură a deschide drumul spre făurirea unui sistem de securitate colectivă.

La începutul anului 1934, după ce conferința pentru dezarmare eșuase, s-a elaborat, în urma consultărilor între Paris și Moscova, formula unui Pact de securitate oriental¹⁶.

În mai-iunie 1934, ministrul de externe francez Louis Barthou — care a consacrat eforturi sincere, stăruitoare promovării securității colective și se manifesta ca un adept hotărît al apropierii franco-sovie-

¹⁵ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, filele 37—38.

¹⁶ Gilbert Badia, *Histoire de l'Allemagne contemporaine*, tom. II, Paris, 1962, p. 38.

tice —, în virtutea intereselor politicii franceze de reorganizare și întărire a sistemului de alianțe din Europa cu participarea U.R.S.S., a adăugat formulei Pactului oriental următoarele : Franța se va proclama garant al securității țărilor din Europa răsăriteană, iar U.R.S.S. își va asuma rolul de garant suplimentar în cadrul Tratatului de la Locarno. Germania era invitată, de asemenea, să participe la Pactul oriental care urma să cuprindă U.R.S.S., țările baltice, Finlanda, Polonia, Cehoslovacia, Franța. Pledind pentru crearea Pactului oriental, Barthou a inițiat alăturarea aliaților Franței din sud-estul Europei și din Balcani la acest tratat de ajutor reciproc ; în acest scop el a vizitat în iunie 1934 România și Iugoslavia. Cele 48 de ore pe care reprezentantul Franței le-a petrecut la București — scria Geneviève Tabouis — au dovedit odată mai mult că înțelegerea dintre cele două țări era tot atât de deplină ca și dorința lor de a realiza, îndată ce U.R.S.S. va deveni membră a Ligii Națiunilor, faimosul Locarno oriental. La București, la Belgrad proiectul lui Barthou cu privire la un Locarno oriental a fost primit cu multă bunăvoință¹⁷. „Este mai mult decât explicabil — scria în același sens profesorul George Sofronie — că, înțelegând rolul important pe care îl joacă înțelegerile regionale, noi am văzut România susținând în numele său și în calitate de membră a Micii Înțelegeri politica pactelor regionale de securitate. Se știe cu câtă căldură a întâmpinat politica externă românească ideea Pactului oriental, respectiv a unui Pact colectiv de securitate în Europa orientală pentru garantarea frontierelor actuale...”¹⁸. În timpul tratativelor privitoare la elaborarea Pactului oriental, pentru a cărui eficiență se prevedeau diferite formule de asociere a unora sau altora dintre statele preconizate inițial să participe la această alianță de ajutor reciproc, poziția țării noastre era astfel definită : „România era doritoare să participe la Pactul oriental și a cerut oficial la Paris, prin d-l subsecretar de stat Savel Rădulescu, participarea ei la acest pact”¹⁹.

La Geneva, în zilele de 13—14 septembrie 1934, Consiliul Permanent al Micii Înțelegeri, iar la 15 septembrie Consiliul Permanent al Antantei Balcanice se declarau în favoarea încheierii Pactului oriental, considerat ca un mijloc important de întărire a garanțiilor pentru menținerea păcii²⁰. O lună mai târziu, exprimând deplina solidarizare cu Iugoslavia, în urma asasinării regelui Alexandru (crimă căreia i-a căzut victimă și Louis Barthou), Consiliul Permanent al Înțelegerii Balcanice sublinia : „Indiferent ce ar fi, statele Înțelegerii Balcanice nu vor lăsa ca politica lor actuală să fie deviată prin acte teroriste”²¹.

Guvernul hitlerist (Ribbentrop, într-o călătorie fulger la Paris în 20 septembrie 1934, respinsese pînă și ideea unui Pact oriental) și reacțiu-

¹⁷ G. Tabouis, *20 de ani de tensiune diplomatică*, București, Editura politică, 1965, p. 189.

¹⁸ G. Sofronie, *La position internationale de la Roumanie*, Centre de Hautes Etudes Internationales, Institut Social Roumain, București, 1938, p. 144—145.

¹⁹ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Editura politică, 1967, p. 567 și 571.

²⁰ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, fila 5. Comunicatul sesiunii Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri și al Consiliului Permanent al Antantei Balcanice.

²¹ *Ibidem*, vol. 26, fila 13. Comunicatul Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice.

nea poloneză, care proclamase deschis apropierea de Germania nazistă, au sabotat acest proiect. Mica Înțelegere și Antanta Balcanică au mers însă mai departe alături de Franța și de Uniunea Sovietică în eforturile de realizare, cel puțin parțială, a acestui important pilon al securității colective. Într-un interviu acordat ziarului „Izvestia” în ianuarie 1935, Titulescu accentua : „Situațiunea geografică a României explică dorința acestei țări ca tratativele în jurul încheierii Pactului oriental să ajungă cît de curînd la un rezultat”²². Comentînd declarațiile ministrului de externe român, „Izvestia” nota că în ele „și-a găsit expresia hotărîrea Uniunii Sovietice, Franței, Miciei Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice de a continua cu forțe unite lupta pentru consolidarea păcii în general și în special pentru consolidarea păcii în Europa Răsăriteană prin punerea în practică a Pactului oriental”²³.

Un comunicat comun al Miciei Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice dat publicității la 15 aprilie 1935, după întrevederile avute de reprezentanții celor cinci state la Hotel des Bergues din Geneva, reînnoia dovada acestui interes și dorința conjugării eforturilor în sprijinul securității colective. Cele două alianțe, afirma textul comunicatului, „acordă o deosebită importanță apropiatei încheieri a tratatului de asistență mutuală în nord-estul Europei, precum și succesului negocierilor duse în vederea realizării pactelor de securitate în Europa Centrală și sud-orientală”²⁴.

Alături de problema Pactului oriental, cea a Pactului mediteranean a figurat pe ordinea de zi a cîtorva sesiuni consecutive ale Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice în anii 1934—1935. Rezultatul discuțiilor asupra acestui pact era astfel inserat în comunicatul final al discuțiilor din 15 septembrie 1934 : „Consiliul Permanent privește favorabil pactele de securitate actualmente negociate. Consiliul Permanent ține în mod deosebit să sublinieze importanța pe care ar avea-o pentru menținerea păcii în lume un pact care să alătore statele europene vecine ale unei mări comune, de felul Pactului mediteranean, și dorește încheierea acestuia într-un termen scurt”²⁵.

Implicațiile proiectului Pactului mediteranean au fost pe larg discutate după întrevederile Laval-Mussolini din 7 ianuarie 1934, cînd la Palazzo Farnese a fost stabilită o anumită înțelegere între cei doi, înțelegere care a trezit neliniștea țărilor Miciei Înțelegeri și Antantei Balcanice. O examinare aprofundată a consecințelor discuțiilor de la Roma și a Pactului mediteranean a format subiectul întrunirilor Consiliului Permanent al Antantei Balcanice din 17—20 ianuarie, 15 aprilie și 10—13 mai 1935. Consiliul Permanent a reînnoit atașamentul său față de principiile pactelor regionale de securitate și, luînd în considerare interesele securității și independenței celor patru parteneri, a constatat indivizibilitatea acestor interese²⁶. Acționînd de pe aceste premise, era adoptată următoarea atitudine comună : „Iugoslavia și România, împreună sau

²² I. M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, Editura științifică, 1967, p. 251

²³ „Izvestia” din ianuarie 1935.

²⁴ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, fila 192. Comunicatul comun al Miciei Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice.

²⁵ *Ibidem*, fila 8. Comunicatul Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice.

²⁶ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, filele 114, 132, 192, 208. Comunicatele Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice din ianuarie, aprilie și mai 1935.

separat, se angajează să nu încheie convențiunile vizate prin procesul-verbal de la Roma (Mussolini-Laval) decât dacă Grecia și Turcia sînt invitate să adere la ele sau dacă intervine cel puțin între Italia, Iugoslavia, România, Grecia și Turcia, fără nici o omisiune posibilă a unuia din aceste state, o convențiune de securitate (cel puțin un pact de neagresiune multilateral). În schimbul obligațiunilor luate de Iugoslavia și România, Grecia și Turcia, împreună sau separat, se angajează a nu încheia un acord separat (privitor la securitate) cu una din țările enunțate în acordurile de la Roma, ca putînd deveni semnatară, originară sau aderentă, fără ca Iugoslavia și România să fie invitate să adere, astfel încît cele patru state să fie contractanți pe picior de egalitate”²⁷. Se evidențiază în aceste directive comune principiul omogenității Înțelegerii Balcanice, accentul insistent pus pe încheierea unui Pact mediteranean * încheiat de Italia cu toate cele patru state ale Înțelegerii Balcanice.

Cu ocazia sesiunii Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice de la București din mai 1935, Titulescu a adresat o scrisoare ministrului de externe al Greciei Maximos, prin care se sublinia expres solidaritatea Înțelegerii Balcanice cu interesele Greciei de a participa la orice aranjament internațional privind Mediterana, precum și prioritatea dată preferințelor Greciei pentru încheierea unui Pact mediteranean²⁸.

²⁷ *Ibidem*, fila 115. Comunicatul ședinței de la Geneva din 17, 18 și 20 ianuarie a reprezentanților Înțelegerii Balcanice.

* Statele Înțelegerii Balcanice înțelegeau prin noțiunea de pact mediteranean următorul ansamblu de convențiuni :

a) Un pact de neagresiune între cele patru state ale Înțelegerii Balcanice și Italia ;

b) Convențiuni de asistență mutuală între cele patru state ale Înțelegerii Balcanice împotriva oricărei violări a obligațiunii de neagresiune.

Grecia își rezerva dreptul de a nu participa la Pactul de asistență Laval-Mussolini și de neimixtiune, în schimbul obligațiunii de a da asistență mutuală militară în Pactul mediteranean, așa cum era definit mai înainte, obligațiunile anterioare rămînînd, bineînțeles, în vigoare.

Pentru acceptarea convențiunii speciale (Pactul de asistență mutuală conținut în protocolul Laval-Mussolini din 7 ianuarie 1935), Consiliul Permanent al Înțelegerii Balcanice mai stabilea următoarele condițiuni :

— garanții formale ale Italiei și Franței împotriva oricărei întoarceri a habsburgilor în Austria și Ungaria ;

— încetarea propagandei revizioniste de către Italia ;

— reciprocitatea asistenței mutuale din partea Italiei ;

— refuzul oricărei reînarmări austriace, ungare și bulgare fără garanțiile corespunzătoare, între altele dreptul pentru Turcia de a reînarma Dardanelele ;

— asistență mutuală în cadrul european, adică : obligațiunea cel puțin pentru Franța, Italia, Mica Înțelegere și U.R.S.S. de a proceda la asistență militară în același timp cu Înțelegerea Balcanică ;

— dacă Pactul mediteranean, astfel cum era înțeles de Antanta Balcanică, devenea realizabil, urma să se procedeze la încheierea sa independent de condițiunile privitoare la participarea la Pactul de asistență Laval-Mussolini (A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, fila 205. Comunicatul Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice ținut la București, între 10 și 13 mai 1935

²⁸ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, fila 210.

Se precizează, în aceste condiții, o consecvență de atitudine pe care diplomația Înțelegerii Balcanice o aducea în sprijinul efortului de organizare a verigelor securității colective pe continentul european *.

Datorită rivalităților crescînde dintre marile puteri și deteriorării relațiilor internaționale în Europa, nici proiectul de Pact mediteranean nu s-a înlăptuit.

Pe linia acțiunilor și eforturilor pentru asigurarea unui front comun al statelor europene adevate ale securității colective au avut o deosebită importanță normalizarea relațiilor unor state capitaliste — între care și România — cu Uniunea Sovietică, invitarea guvernului sovietic în Liga Națiunilor, încheierea unor pacte de asistență mutuală cu U.R.S.S. și tratativele pentru elaborarea de asemenea pacte și de către alte state.

Aportul diplomației Antantei Balcanice la realizarea tuturor acestor acțiuni, care aveau o deosebită însemnătate pentru stabilirea unei mai bune direcționări a eforturilor de securitate întreprinse de diferite state europene, apare semnificativ.

Recomandarea Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri privind normalizarea relațiilor cu U.R.S.S. a fost tradusă în practică în 1934 de către guvernele României și Cehoslovaciei. Se deschideau noi perspective întăririi relațiilor pașnice de bună vecinătate, de colaborare și prietenie cu U.R.S.S., ceea ce sporea posibilitățile unei contribuții comune la asigurarea securității colective și frînarea expansiunii statelor fasciste. În notele diplomatice Titulescu-Litvinov prin care, la 9 februarie 1934, erau restabilite relațiile diplomatice româno-sovietice, se sublinia că cele două națiuni vor continua să coopereze pentru menținerea păcii în lume. Notele subliniau că cele două guverne își garantau în mod reciproc întregul respect al suveranității de stat și se asigurau mutual de abținerea de la orice fel de imixtiune în treburile interne ale fiecăruia dintre cele două state ²⁹.

Este deosebit de semnificativ că între semnatarii invitației pe care la 18 septembrie 1934 Societatea Națiunilor o adresa Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S., pentru participarea Uniunii Sovietice la activitatea forului de la Geneva, figurează nu numai cele patru state ale Antantei Balcanice *, ci toate cele șase state balcanice. Ministrul de externe al României a fost unul dintre inițiatorii invitării Uniunii Sovietice de a intra în Liga Națiunilor ³⁰.

Anii 1935—1936 au scos la iveală cursul tot mai accentuat spre război pe care-l imprima evenimentelor internaționale politica țărilor fas-

* În direcția acelorasi preocupări de asigurare a statutului statornicit prin tratatele de pace și de garanții față de încercările de a impune politica revizuirii prin forță a acestor tratate se înscrie și atenția specială acordată de Înțelegerea Balcanică Pactului latino-american de neagresiune și conciliațiune, pact care avea drept scop să împiedice războaiele de agresiune și achizițiile teritoriale care ar fi obținute prin mijloacele cuceririi cu forța armelor. În noiembrie 1934, Consiliul Permanent al Înțelegerii Balcanice sublinia că statele membre studiază problema adeziunii lor la acest pact în conformitate cu interesele lor naționale. În aprilie 1935 a fost consemnată adeziunea României, a statelor Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice la Pactul Saavedra-Lamas (A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, fila 38. Comunicatul Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice).

²⁹ I. M. Oprea, *Op. cit.*, p. 220.

* Hotărîrea de a vota în acest sens a fost luată de către Consiliul Permanent al Antantei Balcanice la 15 septembrie 1934.

³⁰ *Dicționar diplomatic*, vol. 3, Moscova, 1964, p. 357.

ciste. Reînarmarea în proporții mereu mai mari a Germaniei hitleriste, decretarea, la 16 martie 1935, a serviciului militar obligatoriu, acordul naval anglo-german din 18 iunie 1935, agresiunea fascismului italian în Etiopia, remilitarizarea zonei renane de către hitleriști sînt numai cîteva dintre evenimentele internaționale care suscitau îngrijorări justificate în rîndul statelor mici și mijlocii din Europa. Aceste îngrijorări se găseau cu atît mai motivate cu cît cercurile conducătoare din Anglia și într-o anumită măsură din Franța nu manifestau acele împotriviri categorice care ar fi curmat cursul orientării agresive a celui de-al III-lea Reich. Chiar în memoriile lui Winston Churchill și ale lui Anthony Eden, personalități proeminente ale politicii conservatoare britanice — precum și ale altor lideri burghezi din Occident — se aruncă un vot de blam asupra politicii conciliatoriste față de Germania hitleristă pe care au dus-o cabinetele britanice dintre anii 1934 și 1940.

Îndată după Conferința de la Stresa din aprilie 1935, care a examinat situația politică din Europa și sporirea cotei înarmărilor pentru Austria, Ungaria și Bulgaria, Consiliile Permanente ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice își precizau punctele de vedere față de încuviințările obținute la această conferință de către statele învinse în primul război mondial, care aveau fixat prin tratatele de pace un anumit regim al armamentelor. Comunicatul comun afirma : „În ce privește revizuirea statutului militar al statelor semnatare ale tratatelor de la Saint-Germain, Trianon și Neuilly, reprezentanții celor cinci state au luat act de preciziunile date de d-l Laval :

a) Guvernele britanic, francez și italian s-au abținut în mod voluntar de a formula orice apreciere de fond asupra chestiunii care trebuie rezolvată în mod liber de guvernele direct interesate ;

b) că singura recomandare pe care cele trei guverne întrunite la Stresa au crezut că trebuie s-o formuleze tînde tocmai să înlăture orice regulare a chestiunii, alta decît pe cale contractuală, propunînd o procedură de liberă negociațiune, ale cărei posibilități vor trebui să fie în mod strîns condiționate de noi garanții de securitate“³¹.

O lună mai tîrziu, la sesiunea de la București a Consiliului Permanent al Antantei Balcanice, cele patru state și-au manifestat clar hotărîrea „de a nu permite... nici o discuție cu caracter revizionist și nici o reînarmare fără un spor real de securitate“³².

Agresiunea fascismului italian împotriva Abisiniei avea să deschidă un nou focar de gravă încordare internațională. În debaterile Ligii Națiunilor care au hotărît aplicarea de sancțiuni economice agresorului, statele Înțelegerii Balcanice — alături de alte state între care U.R.S.S., Cehoslovacia etc. — au manifestat simpatie și sprijin față de cauza poporului

³¹ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, filele 132—133. Comunicatul Consiliilor Permanente ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice.

³² „Dimineța“ din 13 mai 1935.

etiopian³³. Deși sancțiunile urmau să intre în vigoare în luna noiembrie 1935, guvernul român le-a introdus încă de la 21 octombrie *.

În vara anului 1935, în vreme ce semnele prevestitoare ale furtunii se aglomerau în viața internațională, are loc realizarea parțială a Pactului oriental prin semnarea tratatelor de asistență mutuală sovieto-francez și sovieto-cehoslovac. Contribuția dată de Titulescu cauzei apropierei franco-sovietice poate fi înțeleasă în întreaga ei valoare din simplul fapt al participării sale nemijlocit la redactarea textului tratatului de asistență mutuală dintre cele două mari puteri³⁴.

Pentru Înțelegerea Balcanică evenimentul are o rezonanță încurajatoare. La sesiunea de la București din mai 1935, Consiliul Permanent, analizând situația europeană, ajungea la concluzia că „interesele generale și speciale ale Antantei Balcanice nu pot avea o soluționare trainică decât prin colaborarea tuturor țărilor fără excepție și în mod special a Micii Înțelegeri în vederea asigurării păcii în Europa”³⁵. Consiliul Permanent saluta cu bucurie încheierea Tratatului de asistență mutuală franco-sovietic, pe care-l considera baza viitoarei organizări a securității în Europa orientală³⁶.

Bizuiindu-se pe experiența Micii Înțelegeri și a Antantei Balcanice, pe consolidarea legăturilor de securitate europeană pe care o aduceau pactele de asistență mutuală franco-sovietic și sovieto-cehoslovac, titularul diplomației românești din acei ani nutrea speranța că „Europa va fi în scurt timp acoperită de o rețea de acorduri regionale de asistență mutuală, care ne vor permite să întrevădem viitorul cu mai multă încredere”³⁷.

Meditînd la semnificația acestei declarații, se impune concluzia că, deși în acea perioadă accentele antisovietice nu lipseau în politica marilor puteri occidentale — spre care se orientau majoritatea cercurilor conducătoare din statele Înțelegerii Balcanice și ale Micii Înțelegeri —, deși viața politică internă a acestor țări cunoștea anticomunismul, represiunile antidemocratice și antipopulare, tendințele dictatoriale (care se manifestau însă în proporții diferite în funcție de dispunerea și raportul dintre forțele sociale), iar politica externă exprima interesele aceluiași clase dominante, România, ca și unii dintre partenerii săi din cadrul alianțelor regionale defensive din sud-estul Europei, a adoptat într-o serie de momente o atitudine de apropiere și dezvoltare a înțelegerii reciproce în

³³ L. S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, Hold, Rinehart and Winston, New York, 1963, p. 741.

* Evocînd ajutorul moral pe care poporul etiopian l-a primit prin poziția adoptată de Nicolae Titulescu la Liga Națiunilor, împăratul Haile Selassie îmi declara într-un interviu acordat cu prilejul vizitei în România în octombrie 1964: „Deși au trecut de atunci aproape trei decenii, păstrez vie amintirea întîlnirii cu Nicolae Titulescu. El ne-a dat ajutor în cea mai grea perioadă din istoria Etiopiei — agresiunea fascistă împotriva țării mele. În acele zile triste am expus la Liga Națiunilor de la Geneva poziția poporului etiopian. Provocatorii fasciști s-au dedat la tulburări în sala Adunării Ligii Națiunilor, m-au huiduit în timp ce vorbeam și chiar m-au întrerupt. Atunci Nicolae Titulescu s-a ridicat în sprijinul meu și mi-a acordat un ajutor de neprețuit, care, în condițiile respective, poate fi apreciat drept o faptă de eroism” („Lumea” nr. 40/1964, p. 3).

³⁴ I. M. Oprea, *Op. cit.*, p. 253, 254.

³⁵ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 16, fila 192. Comunicatul Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ „Dimineața” din 8 mai 1935.

relațiile cu U.R.S.S., relații privite prin prisma posibilității de a oferi în acele împrejurări internaționale un reazem apărării independenței politice și suveranității naționale, menținerii integrității teritoriale și salvagărdării securității în fața pericolelor agresiunii din partea Germaniei hitleriste și a statelor care urmau o orientare revizionistă. Asemenea atitudini ale unor cercuri politice din România își găseau o confirmare în rezoluția adoptată de Consiliul de Miniștri sub președinția lui Gh. Tătărașcu, la 15 iulie 1936, care reflecta coordonatele politicii interne și externe a claselor dominante, precum și măsurile necesare „unei destinderi cu sovietele”. Afirmând poziția anticomunistă a cercurilor guvernante în politica internă, rezoluția arăta totodată că „pe tărîmul politicii externe sîntem pentru o înțelegere cu U.R.S.S., aliatul aliaților noștri : Franța, Cehoslovacia și Turcia, înțelegere care singură poate da acestor alianțe valoarea lor efectivă, noi neputînd fi în același timp și aliatul Franței, și inamicul Rusiei, aliata ei”³⁸. Concepția de politică externă a României în acele împrejurări era subliniată de Titulescu, în numele Înțelegerii Balcanice, la 11 iunie 1936, cu prilejul deschiderii Conferinței asociației presei Antantei Balcanice : „Vrem prietenia tuturor marilor puteri fără deosebire : a Franței, a Marii Britanii, a Italiei, a Germaniei, a Uniunii Sovietice. Sîntem gata să dăm tuturor acestor puteri dovezile concrete ale dorinței noastre sincere de a trăi cu ele în pace și prietenie. Dar, în schimb, nu vom renunța niciodată în favoarea nici uneia și nici chiar în favoarea tuturor marilor puteri împreună la principiul egalității statelor, adică la dreptul suveran de a dispune fiecare de soarta noastră și de a nu admite niciodată o hotărîre care să ne privească la care noi nu am fi consimțit”³⁹.

În anii următori, asemenea orientare a politicii externe românești va fi supusă nu numai din afară, dar și dinăuntru la presiuni, în direcția modificării, din partea elementelor burgheze de dreapta prezente în guvern, în cercurile palatului regal. În acel timp însă, oameni politici mai lucizi reușiseră să mențină o linie de conduită relativ constantă.

Ajungînd să aprecieze alianța cu U.R.S.S. ca o contrapondere față de un atac al Germaniei hitleriste și o întărire puternică a pozițiilor României față de statele revizioniste, cercurile guvernante, înțelegînd că nu pot aștepta un ajutor din partea Angliei și sub influența legăturilor strînse cu acele grupări ale burgheziei franceze adepte ale tratatului de asistență mutuală franco-sovietic, au împuternicit, în iulie 1935, pe Nicolae Titulescu să angajeze convorbiri oficiale cu reprezentanții guvernului sovietic în vederea încheierii unui pact de asistență mutuală * asupra căruia avuseseră loc prime contacte între cele două părți încă din 1934. În urma tratatelor îndelungate Litvinov-Titulescu, căruia Consiliul de Miniștri îi reinnoise la 14 iulie împuternicirile de a încheia pactul, cei

³⁸ Gh. Zaharia, D. Tuțu, *Aspecte ale politicii externe a României în anii 1933—1936*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R.” nr. 5/1965, p. 132.

³⁹ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Editura politică, 1967, p. 772.

* Guvernul român era dispus să încheie un pact de asistență mutuală identic cu cel româno-sovietic și cu Germania, cu condiția ca și această putere să garanteze integritatea teritorială a țării și a aliaților ei din alianțele regionale (A.M.A.E., fondul 71, Germania, 1933—1935, fila 238. Telegrama cifrată din 27 iulie către Legația României de la Berlin).

doi diplomați au căzut de acord asupra principiilor de bază ale tratatului, înscriindu-le într-un protocol parafat și semnat de amândoi, punct cu punct, la Montreaux, în ziua de 21 iulie 1936⁴⁰. Valoarea pactului proiectat și elaborat (care era privit cu nedisimulată adversitate de către Germania hitleristă, precum și de cercurile de extremă dreaptă din România) a fost relevată de numeroase cercuri ale opiniei publice românești, de fruntași politici ai partidelor burgheze, ca: Virgil Madgearu, Mihail Ralea, Nicolae Lupu etc. Carol al II-lea, într-o întrevedere cu secretarul general al Ministerului de Externe francez, Alexis Léger, a declarat că „după un examen matur a ajuns la concluzia că negocierea unui pact româno-sovietic trebuie continuată”⁴¹. Prin clauzele fundamentale stabilite de Litvinov-Titulescu, pactul de asistență mutuală româno-sovietic ar fi făcut posibil ca U.R.S.S. să completeze sprijinul pe care România l-ar fi primit la nevoie din partea țărilor partenere din Mica Înțelegere și Antanta Balcanică sau, chiar mai mult, ea urma să suplinească acest sprijin în ipoteza că cele două înțelegeri nu ar fi putut intra în funcțiune datorită unor defecțiuni⁴². Potrivit relatărilor lui Titulescu — care a rămas pînă la sfîrșitul vieții partizan hotărît al tratatului de asistență mutuală cu U.R.S.S.⁴³, Litvinov a propus amînarea semnării pactului pînă în septembrie 1936, astfel încît tratatul a rămas nedefinitivat. Chiar în acele zile însă cel mai activ sprijinitor al ideii acestui tratat în țara noastră, ministrul de externe Nicolae Titulescu, avea să fie demis. Opinia publică românească și, alături de ea, cea mondială deplîngeau, în demiterea lui Titulescu (ca urmare a presiunilor și manevrelor cercurilor ultrareacționare din țară și de peste hotare), alături de marile sale merite față de apărarea intereselor naționale vitale ale României, neobosita sa activitate pentru făurirea unui sistem de securitate colectivă.

În acel context istoric, măsurile pe care statele mici și mijlocii din Balcani le-au luat pentru întărirea securității lor în cadrul Antantei Balcanice au stat în cîteva rînduri în atenția diplomației europene*. În repetate ocazii, reprezentanții Micii Înțelegeri și Antantei Balcanice au solicitat puterilor occidentale întărirea legăturilor de alianță, adoptarea unor măsuri menite să contracareze puternicele presiuni ale diplomației hitleriste, care țintea să semene discordia între statele sud-est europene, să spargă alianțele lor politice și militare, să le izoleze de U.R.S.S. Asigurării securității țărilor balcanice și păcii în această regiune, statele Antantei Balcanice i-au consacrat nu numai acțiuni de anvergură internațională, ci și eforturi de coordonare a măsurilor de asigurare și apărare a integrității teritoriale, în condițiile în care creșterea potențialului militar al Germa-

⁴⁰ Gh. Zaharia, D. Tuțu, *Op. cit.*, p. 132.

⁴¹ *Documents diplomatique français*, tome I-ère, ianuarie-martie 1936 (documentul nr. 156).

⁴² I. M. Oprea, *Op. cit.*, p. 222.

⁴³ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 103, dosarul nr. 8 083, fila 53. Memoriul lui N. Titulescu către regele Carol al II-lea.

* În vara anului 1936, statele Micii Înțelegeri și Antantei Balcanice au fost profund decepționate de refuzul guvernului francez de a accepta propunerea Micii Înțelegeri pentru încheierea unui tratat de asistență mutuală între cele trei state și Franța (Jean-Paul Boncour, *Entre deux guerres — Souvenirs sur la troisième république*, Paris, 1946, vol. III, p. 62, 63.)

niei și aliaților ei revizionisti avea „pentru situația militară din Europa centrală și de răsărit o importanță covârșitoare”⁴⁴.

Măsurile militare adoptate în cadrul Înțelegerii Balcanice erau conforme cu textele tratatului semnat la încheierea alianței, care prevedea angajamentul părților contractante de a încheia convențiile apropiate în scopurile urmărite de Pactul de la Atena. Cea de-a treia anexă a pactului specifica că aceste convenții sînt în primul rînd de ordin militar⁴⁵. În formularea celei de-a patra anexe, prin termenii „ordinea teritorială actualmente stabilită în Balcani” se înțelegeau „frontierele balcanice, respectiv frontierele dintre România și Bulgaria, România și Iugoslavia, Albania și Iugoslavia, Albania și Grecia, Iugoslavia și Bulgaria, Grecia și Iugoslavia, Grecia și Bulgaria, Grecia și Turcia, Bulgaria și Turcia”⁴⁶. Evidențind caracterul strict defensiv al alianței, articolul 7 al protocolului anexă prevedea că obligațiile asumate încetează să existe pentru părțile contractante față de acel stat care ar deveni agresor în accepția convențiilor de la Londra din 1933⁴⁷.

În vederea consolidării caracterului antirevizionist al Înțelegerii Balcanice și pentru a asigura eficiența garanțiilor prevăzute în acest tratat, România a desfășurat intense demersuri diplomatice și politice pentru încheierea convențiilor militare prevăzute în actele constitutive ale alianței. Aceste eforturi au trebuit să fie cu atît mai susținute cu cît situația creată în parlamentul grec în urma semnării Pactului Înțelegerii Balcanice a îngreunat procedura concretizării tratatului în ceea ce privește încheierea convențiilor militare. Dificultățile guvernului elen proveneau de pe urma puternicei împotriviri a opoziției față de Pactul de la Atena, ceea ce a determinat chiar o declarație expresă a ministrului de externe privitor la întinderea obligațiilor contractate prin Înțelegerea Balcanică. După lungi negocieri cu șefii diferitelor partide, și în special cu Sofocles Venizelos, guvernul elen a făcut, pentru a obține ratificarea Pactului de la Atena, următoarea declarație : „Scopul Pactului de Înțelegere Balcanică este numai garantarea fruntariilor balcanice împotriva unei agresiuni venind din partea unuia din statele balcanice. În consecință, Grecia nu poate în nici un caz, în executarea angajamentelor asumate prin Pact, să facă război uneia din marile puteri”⁴⁸.

Insistînd pentru înțelegerea dificultăților pe care le întîmpina guvernul grec, contribuind la atenuarea tensiunii care se crease între Belgrad și Atena ca urmare a declarației amintite a guvernului elen, dar preocupîndu-se în permanență de găsirea modalităților de asigurare a eficienței militare a alianței, ministrul de externe român a dus în mai 1934 convorbiri îndelungate la Geneva și Belgrad cu reprezentanții celorlalte trei state. După discuțiile avute și ținînd seama de imposibilitatea pentru Grecia de a încheia imediat o convenție militară (în argumentarea atitudinii sale, guvernul grec sublinia că neutralitatea țării este dictată de decalajul dintre forțele militare ale Italiei și Greciei), Titulescu comunica

⁴⁴ Arhiva M.F.A. — M.St.M., mapa 18, fila 12.

⁴⁵ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, problemele militare, 1927—1937. Protocol de signature 1, anexa a treia la Pactul Înțelegerii Balcanice, vol. 36, fila 6.

⁴⁶ *Ibidem*. Protocol de signature 2, anexa a patra la Pactul Înțelegerii Balcanice.

⁴⁷ *Dictionnaire diplomatique Frangulis*, vol. 3, supplément.

⁴⁸ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 37, filele 102—103. Raportul nr. 1 168, din 2 mai 1934, al Legației române la Atena.

regelui Carol al II-lea și primului ministru Gheorghe Tătărașcu poziția adoptată de miniștrii de externe ai Înțelegerii Balcanice :

„1. Miniștrii de afaceri externe ai Turciei, Iugoslaviei, României au luat act de comunicarea făcută domnului Titulescu de d-l Maximos, și anume că declarația făcută înainte corpurilor legiuitoare nu modifică cu nimic semnificația și întinderea articolului 3 al protocolului anexă ;

2. În consecință, întinderea politică a Pactului Înțelegerii Balcanice rămîne intactă și integrală între cele patru state semnatare ;

3. În așteptarea convențiilor militare prevăzute de Pactul Înțelegerii Balcanice și de anexele sale se garantează neutralitatea binevoitoare a semnatarilor în favoarea țării victimă a unei agresiuni, așa cum este prevăzut în pact ;

4. Turcia, România, Iugoslavia sînt gata a face îndată, fără a aștepta termenul de șase luni din Pactul Înțelegerii Balcanice, convențiile militare apropiate și concrete decurgînd din Pactul Înțelegerii Balcanice ;

5. Convențiile militare vor fi multilaterale sau bilaterale.

Totodată Grecia își reînnoia angajamentul de a apăra neutralitatea Salonicului, subliniind că aceasta va fi folositoare partenerilor din Înțelegerea Balcanică⁴⁹.

În primăvara și vara anului 1934 s-au intensificat consultările și contactele diplomatice, precum și cele între forurile militare corespunzătoare pentru a se ajunge la încheierea convențiilor care să specifice situațiile și modalitățile în care statele aliate prin Pactul Înțelegerii Balcanice sînt chemate a-și da ajutor mutual în asigurarea independenței naționale, securității și integrității teritoriale. La 1 august 1934 a fost semnată la Geneva prima convenție militară româno-turcă, a cărei dată de valabilitate era 5 iunie 1934, cînd a fost încheiată și convenția militară turco-iugoslavă⁵⁰. În octombrie 1934 se încheie o convenție militară turco-greacă, iar la 28 noiembrie 1934 se parafează la Belgrad o convenție militară tripartită între Iugoslavia, România și Turcia, față de care guvernele respective formulează însă o serie de rezerve.

Îndelungate și anevoioase discuții și tratative diplomatice și între autoritățile militare au avut loc în anii 1935 și 1936 atît pentru a înlătura rezervele celor trei guverne la convenția din noiembrie 1934 cît și pentru ca Grecia să renunțe la atitudinea sa neutrală și deci să poată fi încheiate și convenții cvadripartite. La 7 mai 1936, un comunicat al Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice arăta că Grecia și-a precizat poziția în sensul întăririi solidarității între semnatarii Pactului Balcanic, atitudine primită cu satisfacție unanimă de Consiliul Permanent⁵¹. La 18 mai 1936, guvernul grec comunică, prin însărcinatul său la București, consimțămîntul pentru convorbiri consacrate unei convenții militare în patru⁵². La 9 noiembrie 1936, la București, conferința șefilor de stat major ai statelor Antantei Balcanice ajunge la un acord asupra acestei convenții⁵³, iar Consiliul Permanent al Înțelegerii Balcanice de la Atena (15—18 fe-

⁴⁹ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 36, filele 7, 8, 9. Telegrama cifrată nr. 401, din 15 mai 1934, de la Belgrad.

⁵⁰ *Ibidem*, filele 25, 26. Telegrama cifrată nr. 424 din Geneva, din 2 august 1934.

⁵¹ A.M.A.E., fondul Înțelegerea Balcanică, vol. 17, fila 87.

⁵² *Ibidem*, vol. 36, fila 181.

⁵³ *Ibidem*, filele 270, 279.

bruarie 1937) constată că Iugoslavia, România și Turcia își armonizează pozițiile față de convenția în trei din noiembrie 1934 ⁵⁴. La 10 aprilie 1937, cele două convenții multilaterale sînt ratificate.

Un alt eveniment internațional de certă semnificație pentru securitatea europeană l-a constituit Conferința de la Montreaux din iunie 1936, care a elaborat noul statut al strîmtorilor Mării Negre. Conferința a avut pentru situația politică europeană, și în special pentru țările balcanice, interesate direct în regimul navigației prin strîmtorile Mării Negre, o importanță specială ⁵⁵. Poziția statelor balcanice la această conferință a exprimat cu deosebită putere o profundă solidaritate politică și diplomatică.

★

Supusă unei multitudini de influențe, nu o dată contradictorii, diplomația Înțelegerii Balcanice a reflectat, de asemenea, în anumite momente, presiunea concentrică exercitată asupra țărilor membre de către statele fasciste, precum și calculele politice ambigue ale unor cercuri conducătoare ale claselor dominante din țările balcanice. În anii 1934—1936, diplomația Antantei Balcanice a fost prezentă în viața internațională, îndreptîndu-și eforturile atît spre asigurarea propriei securități, cît și a securității generale europene.

CRISTIAN POPIȘTEANU

⁵⁴ *Ibidem*, fila 322.

⁵⁵ Vezi : Paul Gogeanu, *Strîmtorile Mării Negre de-a lungul istoriei*, București, Editura științifică, 1966.

Probleme ale istoriei moderne și contemporane a Europei centrale și sud-estice*

Fluxul internațional sistematic și multiplu de cunoștințe științifice — imperativ pentru dezvoltarea științei și culturii în zilele noastre — constituie o trăsătură proprie și științei istorice. Calea spre progres în cercetarea istorică impune în măsură crescândă cunoașterea temeinică, generală și particulară, a fenomenelor și evenimentelor de natură economică, socială și politică, a interdependenței dintre ele și a puterii lor de acțiune asupra evoluției societății într-o etapă sau alta; necesită o corelare judicioasă a factorilor cauzali, principali și secundari, în analiza modificărilor structurale sau de formă a diferitelor fenomene; fiind prin natura ei o cercetare bazată pe date și fapte exacte, cercetarea istorică evoluează în mod obiectiv spre definirea concluziilor cu valabilitate generală sau limitată în funcție, exclusiv, de cunoașterea multilaterală a desfășurării evenimentelor dintr-o anumită perioadă, înlăturînd treptat ipotezele și tezele nefundamentate concret-istoric.

Cercetarea materialist-dialectică a istoriei, prin posibilitățile sale vaste de investigație, prin viziunea largă asupra succesiunii proceselor istorice, este legată nemijlocit, dat fiind însuși specificul metodelor ei de studiu, de o permanentă confruntare a opiniilor, a concluziilor. În ultimii ani s-a remarcat cu deosebire tendința de a se organiza reuniuni științifice în cadrul cărora să fie abordate o seamă de aspecte ale istoriei.

* Materialul de față reia câteva probleme privind istoria modernă și contemporană a Europei centrale și sud-estice dezbătute în cadrul simpozionului româno-ceshoslovac care a avut loc la București în zilele de 12—14 decembrie 1967. Din delegația română, condusă de acad. Andrei Oțetea, președintele secției de științe istorice a Academiei române și director al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” din București, au făcut parte istorici de la Institutul de istorie „N. Iorga” al Academiei, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj și de la Academia militară. Delegația cehoslovacă, condusă de prof. dr. Iosef Mačurek, membru corespondent al Academiei cehoslovace de științe (C.S.A.V.), profesor la facultatea de filozofie a Universității „J. E. Purkyně” din Brno, a cuprins istorici de la Institutul pentru istoria țărilor socialiste europene din Praga și Bratislava, Institutul pentru istoria Partidului Comunist Cehoslovac, Institutul de istorie al Academiei cehoslovace de științe, Institutul pentru economia și politica internațională și de la Academia militară „Klement Gottwald”.

Manifestări de prestigiu ale științei istorice marxiste, colocviile organizate în 1965 și 1966 de „Deutsches Institut für Zeitgeschichte“ din Berlin axate pe discutarea unor probleme contemporane actuale germane *, cel ținut la Belgrad în octombrie 1966, cu participarea istoricilor din Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia, pe tema „Cercetări comparative asupra problemelor strategiei mișcării comuniste în perioada celui de-al doilea război mondial“ **, precum și colocviul internațional de la Budapesta din octombrie același an, avînd ca obiect „Europa dunăreană de la München pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial“ ***, confirmă utilitatea permanentizării și extinderii variatelor forme de consultări asupra rezultatelor studiilor paralele efectuate de istoricii din diferite țări.

Dobindindu-și libertatea națională, unitatea și independența de stat în împrejurări istorice cu trăsături comune, așezate într-o zonă geografică în care se ciocneau sau se interferau interesele marilor puteri europene, România și Cehoslovacia au evoluat în perioada contemporană în limitele aceluiași context politic internațional, situîndu-se pe poziții identice sau foarte apropiate, mai ales în ceea ce privește definirea obiectivelor principale, a orientării politicii lor externe. Aceste particularități proprii procesului de dezvoltare economică, socială, politică a Cehoslovaciei și României, variatele manifestări ale comunității intereselor celor două popoare au constituit domeniul dezbaterilor simpozionului româno-cehoslovac de la București din decembrie 1967.

Pe un teren în genere puțin studiat și puțin cunoscut, comunicarea profesorului J. Mačurek ¹ a înmănuncheat o seamă de concluzii noi și interesante, rezultate din cercetarea unui mare număr de documente referitoare la cooperarea dintre cehi și români în perioada luptei pentru afirmare și eliberare națională. Descifrînd în evoluția acestei cooperări amprenta trăsăturilor specifice ale diferitelor etape de dezvoltare istorică-socială, prof. J. Mačurek delimitează trei perioade distincte în formele concrete de manifestare a colaborării ceho-române din cel de-al doilea și al treilea pătăr al secolului al XIX-lea, și anume : 1840—1850, 1860—1865, 1867—1872.

Pe baza unor informații inedite din arhivele cehoslovace și străine, autorul analizează legăturile strînse dintre români, cehi și slovaci pe tărîm social-politic și cultural, mijloacele și metodele folosite, obiectivele urmărite în fiecare perioadă, oprindu-se asupra celor mai semnificative acțiuni și momente. Caracterul obiectiv al apropierii și colaborării celor trei naționalități — care a decurs în esență din stadiile de evoluție a contradicțiilor dintre structura internă și politica externă a Imperiului habsburgic multinațional, pe de o parte, și imperativele dezvoltării istorice a națiunilor, pe de altă parte — a fost sugestiv demonstrat de ansamblul faptelor și evenimentelor prezentate în comunicare ; judecînd în strînsa lor interdependență procesele de natură economică-socială-politică ale epocii ce încadrează cronologic obiectul studiului său, autorul constată că acuitatea

* Vezi „Studii“ nr. 4/1966, p. 786—788.

** Vezi „Z pola walki“ nr. 2/1967, p. 70—81.

*** Vezi „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.“ nr. 5/1966, p. 33—34.

¹ Prof. dr. J. Mačurek, *Cehii și românii în perioada deșteptării (réveil) naționalităților în secolul al XIX-lea.*

crescîndă a necesităţii liberei dezvoltări a naţiunilor, în funcţie de specificul fiecăreia, incompatibilitatea unei astfel de cerinţe cu menţinerea structurii anacronice a formaţiunii politice statale austro-ungare au impus în organizarea, desfăşurarea şi orientarea întregii activităţi pentru afirmare şi eliberare naţională o permanentă diversificare a mijloacelor de acţiune, sarcini complexe, probleme noi. În astfel de condiţii s-a adîncit comunitatea de interese şi idealuri, s-a extins colaborarea şi s-a statornicit prietenia între români, cehi şi slovaci. Aceste raporturi — subliniază autorul — au adus o contribuţie însemnată în dezvoltarea Europei centrale, au constituit fundamentul solidarităţii de mai tîrziu româno-cesoslovace.

Momente dintre cele mai semnificative ale materializării solidarităţii românilor cu cehii şi slovaci în acţiuni de amploare deosebită au fost, fără îndoială, zilele prăbuşirii Imperiului austro-ungar şi ale victoriei Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, pe fondul cărora s-a desfăşurat lupta de eliberare naţională, care pentru poporul cehoslovac s-a încheiat cu proclamarea Republicii Cehoslovace².

Legăturile tradiţionale ale luptei comune împotriva aceleiaşi asupririi şi pentru aceleaşi idealuri s-au întărit şi au căpătat un conţinut mai profund în timpul primului război mondial, cînd s-au confirmat imposibilitatea perpetuării existenţei Imperiului austro-ungar, inevitabilitatea victoriei principiilor fundamentale ale eliberării naţionale, a alcătuirii statelor naţionale independente. Colaborarea dintre cehi, români şi slovaci a căpătat în aceste împrejurări un caracter predominant politic; pe front, în luptele de stradă, în activitatea diplomatică, la conferinţa de pace, sprijinul reciproc neprecupeţit pe care şi l-au acordat cele trei naţiuni era subordonat imperativului acelei etape istorice, şi anume obţinerea recunoaşterii dreptului fiecărei naţiuni „de a-şi hotărî singură soarta, de a-şi alege singură statul şi forma prin care voieşte să se guverneze”³.

Studierea paralelă a acestei frămîntate şi interesante perioade de specialişti români şi cehoslovaci a dus la concluzii identice, susţinute de fapte şi evenimente însemnate. Un exemplu concludent îl constituie evocarea zilelor din octombrie 1918, cînd cooperarea dintre cehi, slovaci şi români s-a exprimat în acte de solidaritate şi sprijin activ politic şi militar acordat de soldaţii români din armata austro-ungară revoluţiei naţionale din Boemia, în participarea lor la apărarea militară a Republicii Cehoslovace, proclamată la sfîrşitul lunii octombrie. „Prin aceste fapte curajoase — apreciază în comunicarea sa C. Ámórt —, nobilul popor român a înscris numele său cu litere de aur în istoria Republicii noastre”.

Cîteva date memorabile — 28 octombrie, proclamarea statului independent cehoslovac, 29 octombrie, constituirea statului independent sîrbo-croato-sloven, 29 noiembrie şi 1 decembrie, unirea cu România a Bucovinei şi Transilvaniei — încununînd o lungă şi neîntreruptă luptă pentru emancipare naţională, în desfăşurarea căreia s-au făurit prietenia, solidaritatea şi colaborarea dintre români, cehi şi slovaci, au marcat

² Dr. Florea Dragne, şef de sector la Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (I.S.I.S.P.), *Relaţiile româno-cesoslovace în anii 1918—1921*; dr. C. Ámórt, cercetător la Institutul de istorie a ţărilor socialiste europene (U.D.E.S.Z.) al C.S.A.V., *Tradiţiile prieteniei cehoslovaco-române între 1918 şi 1938*; dr. Bohumil Lehár, cercetător la Institutul de istorie al C.S.A.V., *Lupta pentru realizarea statului naţional cehoslovac*.

³ Fl. Dragne, *Comunicarea citată* (memoriul adresat puterilor aliate de prizonierii transilvăneni şi bucovineni aflaţi în Rusia).

totodată începutul unei noi etape în evoluția acestor relații : România și Cehoslovacia, recunoscute ca state naționale independente la conferința de pace, s-au aflat din nou pe o platformă comună apărându-și libertatea și drepturile greu dobândite.

Complexitatea situației internaționale postbelice, revizuirea tratatelor de pace reclamată și susținută cu tot mai multă vehemență de statele învinse și revanșarde, particularitățile locului României și Cehoslovaciei în cadrul politicii promovate de marile puteri în zona centrală și sud-estică a Europei au alcătuit trăsăturile contextului politic-economic în limitele căruia avea să se desfășoare activitatea de apărare a intereselor fundamentale ale celor două popoare.

Care erau aceste interese fundamentale și cum au fost definite orientarea politicii externe, mijloacele și metodele ei de acțiune, în funcție de ansamblul condițiilor internaționale existente ? În temeiul unei informații științifice multilaterale, specialiștii români și cehoslovaci au constatat identificarea intereselor vitale ale popoarelor cehoslovac și român — menținerea statu-quo-ului teritorial consfințit prin tratatele de pace, consolidarea securității și păcii în Europa — cu obiectivele esențiale ale politicii externe promovată de cele două state. De aici a decurs orientarea către acele puteri care urmăreau, într-o măsură mai mare sau mai mică, aceleași țeluri. O colaborare largă, internațională, reglementată printr-o rețea de tratate și convenții care „să garanteze fiecărui stat participant integritatea sa contra oricărui atacator, oricare ar fi el”⁴, și, paralel, cooperarea pe plan regional, politică și economică, între țările din centrul și sud-estul Europei reprezentau mijloacele principale prin a căror realizare cercurile conducătoare românești și cehoslovace vedeau posibilă în-lăturarea primejdiei atât a unui nou război cât și a revizuirii tratatelor de pace.

O caracteristică a politicii externe românești în perioada postbelică, descifrată și subliniată în comunicarea sa de Fl. Dragne, o constituie neparticiparea României la acțiunile intervenționiste împotriva statului sovietic și nealiniera ei la politica agresivă antisovietică.

Eforturile comune ale Cehoslovaciei și României, intensă activitate diplomatică desfășurată după încheierea păcii în direcția stabilirii primelor verigi ale planurilor de cooperare regională au avut ca urmare constituirea Micii Înțelegeri, caracterizată în dezbaterile simpozionului drept o organizație politică defensivă, antirevizionistă, cu rolul de a consolida securitatea și independența țărilor membre, care și-au adus o contribuție însemnată la menținerea și apărarea păcii în Europa. Expresie a intereselor vitale comune ale României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, colaborarea politică și economică în cadrul Micii Înțelegeri s-a întemeiat pe respectarea principiilor deplinei egalități între statele participante, a suveranității și neamestecului în treburile interne.

Considerăm că analiza Micii Înțelegeri, a rolului său ar fi trebuit completată prin abordarea și a unui aspect nu lipsit de importanță care privește raportul între orientarea generală a politicii externe postbelice a Franței, interesele și obiectivele legate de zona sud-estică și centrală a Europei și activitatea politică a Micii Înțelegeri. Afirmația potrivit căreia

⁴ *Ibidem* (declarația din 19 august 1920 a lui Take Ionescu, ministrul de externe al României).

diplomația franceză „a urmărit să facă din Mica Înțelegere un aliat credincios pentru orice eventualitate“⁵ lasă loc confuziei asupra modului de judecată și apreciere a naturii relațiilor politice dintre Franța și Mica Înțelegere. Interesele Franței pentru menținerea tratatelor de pace, consolidarea pe continent a unei puternice rețele de alianțe politice care să contracareze revanșismul și revizionismul statelor învinse au coincis cu unele obiective principale urmărite de țările mici din centrul și sud-estul Europei.

Preocuparea centrală a țărilor mici din centrul și sud-estul Europei — în direcția căreia pactul de la Locarno deschisese cu ani în urmă calea de acces expansiunii economice și politice a Germaniei —, menținerea statu-quo-ului teritorial, a securității și păcii au cerut noi cumpăniri în funcție de semnificația instaurării dictaturii hitleriste în Germania. Obiective primare în planurile naziste de cucerire a „spațiului vital“ spre răsărit, România, Cehoslovacia și Iugoslavia s-au orientat către întărirea și dezvoltarea mijloacelor regionale de apărare a securității lor. Reorganizarea Miciei Înțelegeri⁶ la puține zile după preluarea puterii în Germania de național-socialiști a fost un act politic cu o dublă semnificație. „În primul rînd — constată E. Campus —, statele participante la organizația politică antirevizionistă-central-europeană — România, Cehoslovacia și Iugoslavia — și-au manifestat ferma hotărîre de a întări în mod eficient capacitatea politică și economică a Miciei Înțelegeri. Întărind potențialul organizației lor, cele trei state aliate și prietene au urmărit, în al doilea rînd, să se impună efectiv pe plan extern, prin politica lor pașnică, anti-revizionistă, constituind un adevărat baraj în fața agresivității crescînde a statelor fasciste și revanșarde“.

Un aprofundat studiu al documentelor îi relevă autoarei o concluzie interesantă, și anume că reorganizarea din februarie 1933 a fost în realitate rezultatul obiectiv al evoluției istorice a Miciei Înțelegeri și nu o acțiune de conjunctură politică. În acest caz se impunea, credem, schițarea acelor factori externi a căror evoluție a ridicat valoarea rolului organizațiilor politice regionale în susținerea și apărarea unor drepturi și libertăți prevăzute și consfințite prin tratatele de pace și garantate de Societatea Națiunilor. În februarie 1933, țările Miciei Înțelegeri au dat o ripostă evenimentelor din Germania, ce anunțau creșterea pericolului de agresiune în Europa, dar și intenției tot mai evidente a Marii Britanii și Franței de a asigura pacea și securitatea Occidentului canalizînd spre regiunile de la est de Oder tendințele expansioniste germane. Aceste trăsături ale raporturilor dintre puterile occidentale și Germania nazistă, pe de o parte, și țările din centrul și sud-estul Europei, pe de altă parte, s-au accentuat continuu după 1933, repercutîndu-se în mod agravant asupra capacității efective a României, a Cehoslovaciei și Iugoslaviei de a contracara expansiunea celui de-al III-lea Reich.

Evoluția ansamblului situației internaționale postbelice o determină pe E. Campus a aprecia actul de reorganizare a Miciei Înțelegeri ca un „reviriment“ care a stimulat încrederea celorlalte țări balcanice în eficacitatea unirii forțelor lor pentru apărarea propriilor interese. Reorganizarea

⁵ Fl. Dragne, *Comunicarea citată*.

⁶ Dr. Eliza Campus, șef de sector la Institutul de istorie „N. Iorga“ al Academiei R.S.R., *Semnificația acțiunii de reorganizare a Miciei Înțelegeri*.

din februarie 1933 a întărit frontul european antirevizionist, a sporit prestigiul internațional al Miciei Înțelegeri. În același timp însă au ieșit în evidență unele dificultăți obiective fără a căror rezolvare scopurile urmărite de Mica Înțelegere deveneau foarte greu realizabile. Este vorba, în primul rând, de conjunctura comerțului mondial și politica comercială externă a marilor puteri după criza din 1929—1933, care restrângeau posibilitățile plasamentului cerealelor și altor produse agroalimentare ale țărilor balcanice pe piața internațională, înlesnind Germaniei penetrația în economia acestora pe calea comerțului. O atare situație nu putea fi remediată, și nici consecințele ei prevenite, numai prin colaborarea economică între statele Miciei Înțelegeri. În al doilea rând, susținerea — mai ales în condițiile internaționale ale acelei etape — a politicii de anvergură europeană promovată de Mica Înțelegere nu dispunea de forța militară capabilă a-i asigura suportul corespunzător. Devenind în măsură crescândă principala furnizoare a statelor balcanice, industria de armament cehoslovacă nu avea însă capacitatea de a împlini limitele necesarului înarmării acestora, așa încît nu s-a putut ajunge la depășirea greutăților tot mai mari în procurarea armamentului din Anglia și Franța. Deci, în ceea ce privește mijloacele practice pentru susținerea politicii al cărei unic scop era apărarea intereselor vitale ale României, ale Iugoslaviei și Cehoslovaciei, reorganizarea Miciei Înțelegeri din februarie 1933 nu a putut, din cauze obiective, să înlăture, ci doar să atenueze și să contracareze într-o anumită măsură efectele unor fenomene determinate de evoluția politicii marilor puteri europene de cedare față de imperialismul german. Toate acestea nu împietesc asupra importanței internaționale, asupra rolului politic al Miciei Înțelegeri în contextul anilor ce vor urma.

În pofida unei vaste istoriografii, istoria perioadei antebelice păstrează nealterat un loc central în preocupările specialiștilor. Întregindu-se reciproc, rezultatele recentelor cercetări, comunicate de istoricii români și cehoslovaci, au pus în lumină noi aspecte interesante ale relațiilor dintre România și Cehoslovacia⁷.

Trăsătură caracteristică a raporturilor româno-cehoslovace, comunicarea de interese a celor două popoare a evoluat după 1933 în cadrul și sub influența creșterii agresivității statelor fasciste, a agravării pericolului revizuirii statu-quo-ului teritorial în Europa. Un factor cu importanță crescândă în activitatea politică externă promovată de statele Miciei Înțelegeri în anii de după instaurarea hitleriștilor în Germania l-a constituit activitatea internațională a Uniunii Sovietice pentru consolidarea securității și păcii.

Relevînd acest particularism al orientării politicii României și Cehoslovaciei, prof. univ. Miron Constantinescu și dr. V. Liveanu au precizat că activitatea diplomatică condusă de ministrul de externe român Nicolae Titulescu „era favorizată, în primul rînd, de faptul că ideile sale corespundeau atunci necesităților obiective, necesităților apărării independenței

⁷ Prof. univ. Miron Constantinescu, șef de secție la Institutul de istorie „N. Iorga”, și dr. V. Liveanu, șef de sector la Institutul de istorie „N. Iorga”, *Acțiunile lui Titulescu în vederea apropierii între România și U.R.S.S. și relațiile româno-cehoslovace (1933—1936)*; N. Teichman, cercetător la U.D.E.S.Z., *Aspecte ale politicii externe a lui Titulescu în anii 1933—1936*; dr. Déak, cercetător la U.D.E.S.Z., *Mica Înțelegere și 7 martie 1936*.

României împotriva agresorilor fasciști. De aceea, activitatea sa a fost susținută de cele mai diferite forțe sociale⁸. Tratatul de alianță cu U.R.S.S., întărirea alianței cu Franța și Cehoslovacia erau considerate de Partidul Comunist Român drept puncte esențiale ale platformei frontului popular.

Cooperarea pe plan diplomatic a României și U.R.S.S., cu prilejul intrării acesteia din urmă în Liga Națiunilor, și mai ales realizarea convenției pentru definirea agresiunii și teritoriului în iulie 1933, a pregătit condițiile normalizării relațiilor între cele două țări și negocierii pactului de asistență mutuală în forma ce corespundea caracterului orientării politicii externe românești. O astfel de situație explică de ce în 1932 N. Titulescu s-a opus adoptării proiectului pactului de neagresiune cu U.R.S.S. într-o formulă ce nu corespundea obiectivelor politicii externe a României și se deosebea fundamental de actul parafat de Titulescu și Litvinov la Montreaux, în iulie 1936.

Mentținerea controverselor asupra chestiunii semnificației înlăturării lui N. Titulescu din guvernul Tătăărăscu din punctul de vedere al orientării politicii externe a României în perioada următoare atestă, înainte de toate, existența unor însemnate carențe de informare. Așa, de pildă, dacă, după părerea lui N. Teichman, politica externă a României a fost orientată spre Germania, după remanierea din august 1936 a guvernului Tătăărăscu, concluzia formulată de M. Constantinescu și V. Liveanu este că „orientarea profranco-engleză în politica externă a României nu s-a schimbat”, iar „alianța cu Cehoslovacia a continuat să rămână una dintre liniile directoare ale politicii externe a României”. Această concluzie se degajă din ansamblul politicii externe românești din anii imediat următori, când tendinței marilor puteri europene de a subordona propriilor lor interese și hotărâri existența țărilor mici din centrul și sud-estul Europei, România i-a răspuns cu susținute eforturi pentru consolidarea securității statu-quo-ului teritorial în aceste regiuni, prin solidaritatea cu popoarele căzute victimă agresiunii naziste și înțelegerii dintre marile puteri și cel de-al III-lea Reich.

Din caracterul obiectiv al comunității de interese a popoarelor român și cehoslovac a decurs colaborarea lor strinsă, multilaterală în perioada crizei politice europene din vara și toamna anului 1938, din iarna anului 1938—1939 și primăvara anului 1939⁸.

Dacă într-o etapă anterioară deficiențelor de informare științifică li s-a datorat existența, în istoriografia română și cehoslovacă, a unor deosebiri esențiale în ceea ce privește aprecierea politicii externe a celor două state în perioada amintită, recente cercetări ale documentelor primare de arhivă au dezvăluit fapte și evenimente pe baza cărora concluziile formulate de specialiști coincid.

„Ajutorul pe care unele state din centrul și sud-estul Europei l-au dat, în perioada de care ne ocupăm (ajunul Münchenului — *n.n.*), tentativelor Germaniei ce urmăreau izolarea Cehoslovaciei constituie o tristă realitate — arată V. Kral. Din acest punct de vedere, România, sau mai

⁸ Dr. V. Kral, director U.D.E.S.Z., *Solidaritatea românilor cu Cehoslovacia în timpul crizei din septembrie 1938*; dr. Viorica Moisuc, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga”, *Acțiuni diplomatice ale României în sprijinul Cehoslovaciei după München (octombrie 1938—martie 1939)*.

«exact cercurile democratice românești, ocupa o poziție excepțională. Deosebit de intens era sentimentul comunității de interese ce unea România și Cehoslovacia, acel sentiment al aceluiasi pericol care pentru cele două state decurgea din politica de revizuire a tratatelor de pace în favoarea unui grup de state în frunte cu Germania și Italia».

Evocind cu fapte ce transmit peste ani sentimentul puternicului patriotism al poporului român, intoleranța sa față de politica forței, a încălcării suveranității și independenței popoarelor, autorul demonstrează că apărarea Cehoslovaciei se identificase cu interesele vitale ale României. Presa românească de toate nuanțele, reflectînd poziția opiniei publice din țară, a celor mai diferite grupări sociale, condamna categoric politica de concesi a Marii Britanii și Franței față de Germania nazistă, presiunile exercitate asupra Cehoslovaciei spre a-i impune acceptarea mutilării propriului său teritoriu. Franța, prin ultimatumul adresat guvernului cehoslovac la 19 septembrie, a denunțat alianța sa cu Cehoslovacia. România a respectat integral valoarea obligațiilor ce decurgeau din pactul Micii Înțelegeri; desfășurînd o activitate diplomatică susținută, România și Cehoslovacia au căutat să îndepărteze pericolul revizuirii statu-quo-ului teritorial al acesteia din urmă.

Citînd nenumărate aprecieri cehoslovace și străine despre atitudinea României în timpul crizei din ajunul Munchenului, V. Kral constată că loialitatea României, fidelitatea față de prietenii și alianțele sale, respectarea angajamentelor luate au constituit o „caracteristică a relațiilor româno-cehoslovace într-un moment atît de critic și tragic pentru Cehoslovacia. Atitudinea pozitivă a României față de Cehoslovacia n-a fost numai rezultatul considerațiilor tactice și politice ale guvernului român, ci a reflectat într-o măsură considerabilă opiniile majorității societății românești».

Sacrificiile impuse Cehoslovaciei prin pactul de la München, creșterea agresivității statelor fasciste, primejdia dezagregării Cehoslovaciei au adîncit sentimentele de solidaritate ale poporului român cu țara prietenă și aliată, au întărit cooperarea româno-cehoslovacă pentru salvarea existenței de stat a Cehoslovaciei. Cercetarea unui important număr de documente de arhivă a pus în lumină distanțarea progresivă a politicii externe promovată de România în timpul crizei postmuncheneze de poziția adoptată atît de Franța și Anglia, cît și de Polonia și, în parte, de Iugoslavia față de Cehoslovacia.

Respingînd ofertele poloneze de a participa la împărțirea teritoriului Cehoslovaciei, România a protestat împotriva acțiunilor statelor care au luat parte la dezmembrarea și cîmpirea unor regiuni din Cehoslovacia, a insistat pentru abandonarea de Anglia și Franța a politicii de cedări față de Germania, a atras Iugoslavia în acțiunile diplomatice de sprijinire a Cehoslovaciei. Cu toate că dictatul de la München dăduse lovitura de grație Micii Înțelegeri, România a continuat a socoti în vigoare obligațiile sale față de Cehoslovacia înscrise în pactul acestei organizații, precizîndu-și hotărîrea de a interveni imediat în sprijinul Cehoslovaciei dacă s-ar produce o agresiune din partea guvernului horthist.

Poziția României, eforturile sale permanente subordonate menținerii viabilității statului cehoslovac și contracarării acțiunilor de dezagregare a acestuia au constituit un puternic suport moral pentru masele populare din Cehoslovacia, care-și exprimau hotărît împotrivirea față de intențiile

agresive ale Germaniei naziste și Ungariei horthiste. Nenumăratele dovezi grăitoare despre puternica solidaritate româno-ceslovacă în această frământată perioadă converg spre momentul de maximă intensitate din martie 1939, când poporul român, amenințat el însuși de agresiunea horthistă și germană, a acordat cel mai larg ajutor populației și unităților armatei cehoslovace refugiate pe teritoriul României.

Sprijinul diplomatic și politic, solidaritatea manifestată de aproape întregul popor român cu Cehoslovacia înainte, ca și după Munchen constituie contribuția României la efortul colectiv al popoarelor pentru păstrarea independenței și ființei lor naționale, împotriva fascismului, pentru preîntâmpinarea izbucnirii celui de-al doilea război mondial.

Sugrumarea existenței de stat a Cehoslovaciei în martie 1939 nu a putut împiedica continuarea, pe noi coordonate și sub alte forme, a legăturilor de prietenie și colaborare româno-ceslovacă, deși situația internațională a celor două țări era diferită, România aflându-se, după instaurarea dictaturii militare-fasciste, în tabăra puterilor Axei⁹. Obiecte ale politicii agresive germane și horthiste, plătind cu sacrificarea teritoriului lor național și a independenței efemerele înțelegeri cu Germania ale marilor puteri europene, popoarele român și cehoslovac erau interesate deopotrivă în redobândirea suveranității și independenței naționale. Aceasta a făcut posibile organizarea și funcționarea la București în perioada 1939—1940 a unei centrale cehoslovace de informații, subordonată activității guvernului cehoslovac în străinătate; ulterior, legăturile dintre guvernul cehoslovac și grupurile oamenilor politici români antinaziști în emigrație și unele cercuri din opoziția internă au evoluat în direcția scoaterii României din război și alăturarea ei puterilor aliate. Dar desfășurarea evenimentelor internaționale după 1943 și raportul intern de forțe au trecut în seama maselor populare sarcina scoaterii României din războiul antisovietic, a răsturnării dictaturii fasciste și eliberării țării. Insurecția națională antifascistă din România, începută la 23 August 1944, a avut o importanță deosebită în ceea ce privește crearea condițiilor politice și militare externe prielnice declanșării insurecției naționale în Slovacia la 29 august.

Anii 1944—1945 au înscris impresionante pagini de jertfe și eroism ale ostașilor români în lupta pentru eliberarea Cehoslovaciei de sub ocupația hitleristă. Această luptă comună pentru libertate în timpul celui de-al doilea război mondial a deschis o eră nouă în dezvoltarea României și Cehoslovaciei.

În istoria multiseculară a relațiilor de prietenie, solidaritate și colaborare între români, cehi și slovaci, veacul al XIX-lea și al XX-lea înmănunchează etapele hotărâtoare în dezvoltarea economică-socială și politică a acestor popoare, materializarea idealurilor supreme ale tuturor

⁹ Dr. Oldrich Jánecek, cercetător la Institutul de istorie din Praga, *Cu privire la relațiile româno-ceslovace în timpul celui de-al doilea război mondial*; Traian Udrea, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga”, *Relații politice româno-ceslovace în anii 1940—1944*; dr. Kveta Kořalková, cercetător la Institutul de politică și economie internațională din Praga, *Din problematica relațiilor româno-ceslovace la sfârșitul celui de-al doilea război mondial și în primii ani de după război*; col. I. Cupșa, șef de catedră la Academia militară, *Participarea Armatei române la eliberarea Cehoslovaciei*.

generațiilor — victoria definitivă a libertății și egalității sociale, afirmarea națională și politică.

Istoria luptei comune a României și Cehoslovaciei pentru cucerirea și păstrarea independenței și suveranității reprezintă un exemplu tipic al străduințelor țărilor mici de a-și apăra dreptul la liberă existență și dezvoltare conform intereselor și specificului lor național, împotriva tendințelor de hegemonie ale marilor puteri, împotriva oricărei manifestări de „directorat” al acestora. Realitatea istorică a confirmat pe deplin incompatibilitatea progresului multilateral al popoarelor mici cu subordonarea sau dependența față de marile puteri. Procesul obiectiv al ridicării și afirmării națiunilor demonstrează anacronismul relațiilor de pe poziții de forță între țările mari și mici, caracterul antiistoric al perpetuării oricăror forme de dominație, de control sau imixtiune.

Desființarea și cotropirea statului cehoslovac în ajunul celui de-al doilea război mondial, urmate de ștergerea de pe harta Europei aproape a tuturor țărilor mici — deznodământ de neînălțurat al înțelegerii dintre marile puteri și Germania hitleristă —, nu au putut pune capăt procesului dezvoltării istorice a popoarelor. Redobândindu-și libertatea, țările mici, indiferent de orînduirea lor social-politică, sînt interesate deopotrivă în promovarea principiului respectării independenței, suveranității și egalității în relațiile internaționale.

Dr. VIORICA MOISUC

Constituirea Asociației române de științe politice (A.R.S.P.)

La 26 martie a.c. s-au desfășurat la București lucrările Adunării de constituire a Asociației române de științe politice. Adunarea a adoptat statutul și a ales organele de conducere ale asociației.

Pentru a informa cititorii noștri în legătură cu scopul și sarcinile asociației recent create, C. BĂRBULESCU, redactor-șef adjunct al revistei „Anale”, a adresat prof. univ. GEORGE MACOVESCU — președintele asociației — câteva întrebări, la care interlocutorul a răspuns cu amabilitate, încredințându-ne și statutul Asociației române de științe politice pe care-l publicăm în continuare :

Întrebare : Științele politice au căpătat în zilele noastre o amploare fără precedent. Vă rugăm să precizați căror necesități răspund preocupările actuale ale politologilor ?

Răspuns : *Desigur, la o asemenea întrebare răspunsul nu este ușor de dat în câteva fraze. Nu toți politologii au aceleași orientări. Fără îndoială, atît cercetătorii cît și cadrele didactice care se dedică științelor politice caută, în primul rînd, să ajungă la unele soluții și concluzii de utilitate pentru susținerea unui anumit mod de organizare social-politică. Lucrările din domeniul științei politice urmăresc în general să reflecte preocupările teoretice, frământările reale ale claselor și păturilor sociale. De asemenea, se constată strădania de a ridica prin cercetările întreprinse, prin studiile, lucrările elaborate, știința politică la un loc bine meritat în sistemul științelor sociale.*

Întrebare : Care sînt formele actuale de instituționalizare a politologiei ?

Răspuns : *Mai ales în ultima vreme, adică în ultimii 15—20 de ani, în vederea intensificării cercetărilor științifice din domeniul politic au fost create în multe țări ale lumii institute speciale pe lîngă diferite universități sau alte instituții de cercetare și învățămînt. S-au înființat asociații naționale de știință politică, precum și o asociație internațională. Se organizează periodic congrese, conferințe, mese rotunde.*

Întrebare : Deși veche ca preocupare științifică, în condițiile diversificării continue a științelor sociale, se pare că nu s-a ajuns încă la un consens unanim asupra ariei de cuprindere, asupra obiectului și metodelor de investigare ale acestei științe. Cum apreciați diferitele tendințe ce se manifestă ?

Răspuns : Situația nu trebuie să ne mire. De fapt toate științele au trecut printr-o asemenea fază, inerentă începutului. Deși preocupări, teze, idei, doctrine mai mult sau mai puțin dezvoltate în domeniul științei politice au existat, cum bine știți, chiar din antichitate, preocupări pentru conturarea, delimitarea multiplelor aspecte și alcătuirea unei științe de sine stătătoare se accentuează mult în secolul nostru și este un proces care se continuă și astăzi. La fel de firesc este și faptul că au apărut și vor mai apărea probabil numeroase tendințe — similare sau divergente. Sigur că desprinderea, din viața socială, a acelor fenomene care să facă obiectul în exclusivitate al științei politice este un lucru extrem de anevoios. Cum știți, atît în literatura străină de specialitate cît și în unele publicații ale noastre, s-au făcut încercări meritorii în acest sens și este un fapt demn de reținut că înșiși o serie de autori nemarxiști nu mai ajung la concluzii sceptice, fataliste față de posibilitatea ființării și dezvoltării unei asemenea științe cu un statut propriu. Problema comportă un grad mare de dificultate fiindcă vor trebui învinse greutățile generate nu numai de specificitatea și granițele obiectului, dar și cele legate de metodologia proprie, de sistemul categorial specific. Aici se pare că cercetările, teoretizările au ajuns pînă în prezent la unele rezultate mai modeste.

Întrebare : Dorim să informăm cititorii noștri despre recenta inițiativă de a se crea Asociația română de științe politice. Care sînt obiectivele imediate și de perspectivă ale acesteia ?

Răspuns : Socotim că înființarea Asociației române de științe politice (A.R.S.P.) răspunde unui scop major și actual. Pe de o parte, ea atestă unele rezultate obținute în anii socialismului, sub conducerea partidului nostru, în domeniul științelor politice și va face cunoscute aceste rezultate pe plan intern și internațional. Pe de altă parte, contribuie la intensificarea preocupărilor oamenilor de știință români în investigarea, în analizarea proceselor politice ce au loc în țara noastră, pentru ca astfel să ne înscriem în efortul comun de afirmare a acestei ramuri relativ noi în concertul celorlalte discipline. Și, pentru a ne referi mai concret, aș enumera cîteva obiective ale asociației :

a) dezvoltarea și stimularea activității de cercetare în domeniul științei politice ; studierea doctrinelor politice contemporane ;

b) studierea formării și evoluției gîndirii politice în România ;

c) studierea bazelor teoretice ale politicii statului socialist român ; difuzarea de informații cu privire la liniile acestei politici și rezultatele ei ;

d) organizarea de conferințe, sesiuni științifice, simpozioane, colocvii și ședințe periodice de comunicări și referate — cu participare internă și uneori cu invitați străini ;

e) stabilirea unor schimburi de specialiști cu organisme din celelalte țări ; participarea la manifestări pe plan internațional în domeniul științelor politice ;

f) editarea de publicații de specialitate, efectuarea de schimburi de experiență cu instituțiile din țară și străinătate.

Întrebare : Pentru început, cum se profilează intențiile asociației pentru sprijinirea cercetărilor în domeniul politologiei, pentru afirmarea științelor politice românești în dezbaterile internaționale ?

Răspuns : Pentru început, consiliul executiv al A.R.S.P. va organiza activitatea de cercetare pe diferite specialități, prin dezbateri periodice, conferințe publice, sesiuni de comunicări. Se va urmări ca datele meritorii obținute, materialele teoretice elaborate de cercetători, cadre didactice și de către alți specialiști să fie valorificate la diferite congrese, conferințe sau prin publicarea lor în revistele de specialitate. Vom căuta cu cele mai valoroase materiale să fie recomandate și unor reviste de profil din alte țări.

STATUTUL

Asociației române de științe politice*

ART. 1. — Asociația cu denumirea de „Asociația română de științe politice“ este persoană juridică și are sediul în București.

ART. 2. — Scopul asociației este :

- a) dezvoltarea și stimularea activității de cercetare în domeniul științei politice ; studierea doctrinelor politice contemporane ;
- b) studierea formării și evoluției gândirii politice în România ;
- c) studierea bazelor teoretice ale politicii statului socialist român ; difuzarea de informații cu privire la liniile acestei politici și rezultatele ei ;
- d) organizarea de conferințe, sesiuni științifice, simpozioane, colocvii și ședințe periodice de comunicări și referate cu membrii asociației sau în colaborare cu instituții sau organizații ce desfășoară activități din acest domeniu, precum și cu participarea eventuală a unor personalități din străinătate ;
- e) stabilirea de schimburi de specialiști cu organisme similare din celelalte țări ; participarea la manifestări pe plan internațional în domeniul științelor politice ;
- f) editarea de publicații de specialitate ; efectuarea de schimburi de publicații cu instituții din țară și străinătate.

ART. 3. — Asociația se poate afilia la organizații internaționale de specialitate.

ART. 4. — Asociația este formată din specialiști care activează în domeniul teoriei și practicii politice.

ART. 5. — Poate să devină membru al asociației orice persoană care îndeplinește condițiile prevăzute în articolul precedent. Acordarea calității de membru al asociației se face, pe baza unei cereri individuale, de către consiliul executiv.

Membrii asociației plătesc o cotizație anuală.

ART. 6. — Organele asociației sînt :

- Adunarea generală ;
- Consiliul executiv ;
- Biroul.

* Adoptat de către Adunarea de constituire a Asociației române de științe politice, în ziua de 26 martie 1968.

ART. 7. — Adunarea generală este formată din toți membrii asociației. Ea se întrunește în ședință ordinară o dată la doi ani și în ședințe extraordinare ori de câte ori este necesar. Ea lucrează valabil dacă la lucrări participă jumătate plus unul din totalul membrilor și adoptă hotărâri cu majoritatea de voturi a membrilor prezenți.

ART. 8. — Adunarea generală :

- a) adoptă statutul asociației și hotărăște asupra modificărilor acestuia ;
- b) stabilește directive privind activitatea asociației ;
- c) alege la fiecare doi ani consiliul executiv ;
- d) ascultă dările de seamă ale consiliului executiv cu privire la activitatea asociației și se pronunță asupra lor ;
- e) aprobă afilierea asociației la organizații internaționale de specialitate ;
- f) stabilește cotizația anuală a membrilor.

ART. 9. — Consiliul executiv are conducerea și reprezentarea generală a asociației.

Consiliul executiv alege un birou alcătuit din președintele asociației, doi vicepreședinți, un secretar general și 3—5 membri.

Consiliul executiv se întrunește ori de câte ori este nevoie și ia hotărâri cu majoritatea membrilor săi.

ART. 10. — Consiliul executiv :

- a) aduce la îndeplinire directivele adunării generale, alcătuiind planul anual de activitate și urmărind executarea acestuia ;
- b) asigură îndrumarea și coordonarea diferitelor activități ale asociației ;
- c) convoacă Adunarea generală în ședință ordinară și extraordinară ;
- d) alcătuiește dări de seamă privind activitatea asociației pe care le supune Adunării generale ;
- e) îndrumă și controlează activitatea biroului ;
- f) acordă calitatea de membru al asociației.

ART. 11. — Biroul aduce la îndeplinire hotărârile consiliului executiv și asigură conducerea operativă a activității asociației.

ART. 12. — Membrii asociației pot să-și desfășoare activitatea în secții de specialitate.

DESPRE ȘTIINȚA POLITICĂ

În ultimele decenii, una dintre problemele larg dezbătute de către specialiștii din domeniul științelor sociale și în special de către filozofi, sociologi, juriști (mai ales teoreticieni, constituționaliști și administrativiști) este aceea legată de nașterea unei noi științe sociale particulare — **știința politică**. Deși se poate considera că perioada de gestație a fost de mult depășită, iar certificatul de naștere al acestei noi ramuri de știință numără în unele țări aproape un secol, totuși recunoașterea existenței sale de sine stătătoare mai găsește ici, colo semne de întrebare, iar cât privește definirea obiectului, a ariei de cuprindere, a metodei și raportului ei cu alte științe sociale dezbaterile sînt încă în plină desfășurare¹.

Toată lumea este de acord — chiar dacă de pe poziții și în interpretări diferite sau opuse — că între fenomenele social-politice, instituțiile politice, statul, partidele politice ocupă un loc distinct și important. Nu trebuie să fi specialist pentru a ști că problemele raporturilor politice, ale statului și guvernării societății au făcut obiect de preocupare a multor gînditori încă din antichitate, fără a mai vorbi de epoca modernă și contemporană. Și totuși, despre o știință politică ca o știință a guvernării statului și societății se vorbește și încă destul de timid, de-abia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; ea a cîștigat mai mult teren în secolul al XX-lea, și în special după al doilea război mondial, cînd începe să se încetățenească și să capete o mai mare extindere și în Europa atît pe tărîmul cercetării, cît și al învățămîntului.

Faptul nu trebuie să ne surprindă, fiindcă el reflectă un proces oarecum natural pentru dezvoltarea științelor sociale, care numai treptat s-au desprins și s-au constituit în ramuri autonome. Dacă la început filozofia îngloba întregul studiu, atît al naturii cît și al societății, cu vremea s-au

¹ În problema istoricului dezvoltării științei politice a se vedea: U.N.E.S.C.O., *La science politique contemporaine*, Paris, 1950; M. Duverger, *Sociologie politique*, Paris, P.U.F., 1967; Jean Megnaud, *Introduction à la science politique*, Paris, A. Colin, 1959; *La science politique: fondement et perspectives*, Lausanne, 1960; M. Duverger, *Méthodes de la science politique*, Paris, P.U.F., 1964; Georges Burdeau, *Méthodes de la science politique*, Paris, Dalloz, 1959; Albert Somit, Joseph Tanenhaus, *The development of political science from Burgess to behaviorism*, Albyn and Bacon, Inc. Boston, 1967; V. E. Cîrkin, *O structure politiceskoi nauki v burjuaznih stranah*, în „Sovietskoe gosudarstvo i pravo” nr. 1/1968, p. 128.

desprins și s-au constituit numeroase discipline distincte — istoria, economia, dreptul, sociologia — ca științe sociale particulare.

Desigur, la prima vedere pare destul de curios faptul că știința politică a fost, și putem spune că pe alocuri mai este, printre ultimele care s-au desprins, sau este încă în proces de desprindere și de afirmare, ca o disciplină independentă. Analiza detaliată a acestui proces ar depăși limitele articolului de față, care și-a propus doar sarcina de a face unele aprecieri în legătură cu existența și poziția științei politice în sistemul general al științelor sociale.

Ceea ce ni se pare încă util a sublinia de la bun început este faptul că din cele mai vechi timpuri cercetarea fenomenelor politice nu a fost „scăpată” sau trecută cu vederea. Doctrinile politice au cunoscut o afirmare complexă de-a lungul istoriei. Ba mai mult, am putea spune că cercetarea fenomenelor politice a făcut obiect de preocupare nu numai pentru filozofie sau una din științele sociale particulare, ci pentru aproape toate acestea, ca, de pildă, dreptul, istoria, economia politică, sociologia². Poate că tocmai acest din urmă fapt a întârziat și mai întârzie în unele țări desprinderea științei politice într-o ramură de sine stătătoare.

Că celelalte științe sociale se ocupă de cercetarea fenomenelor politice, și unele într-o măsură foarte mare, este un lucru explicabil, așa spune inevitabil. Într-adevăr, e greu de imaginat ca o doctrină filozofică oarecare, ce încearcă să explice rostul unei anumite organizări sociale, să nu se pronunțe și asupra naturii organizării politice și a puterii, după cum istoria nu poate în cercetările sale să facă abstracție de evoluția statului și a regimurilor politice sau sociologia de corelația individ-stat. Cu atât mai pregnantă este poziția științelor juridice, și în special a ramurilor așa-zise a dreptului public și a teoriei generale a statului și dreptului, care prin intermediul dreptului se ocupă în mod direct și de aspecte importante ale activității și organizării statale, de actele politice ale statului. Contingențele sau, mai precis, interferențele inevitabile ale politicului cu celelalte laturi ale vieții sociale, pătrunderea lui în cele mai „nepolitice”, la prima vedere, domenii explică această stare de lucruri. Dacă ne referim, bunăoară, la domenii atât de variate cum sînt relațiile economice din societate, dezvoltarea legislației, familia, viața religioasă sau evoluția literaturii și a artei, vom constata această penetrație a politicului care-și găsește rezonanțe cu tonalități mai mult sau mai puțin puternice în toate aceste domenii.

Disputa în jurul unui program economic bazat pe „protecționismul vamal” sau concepția liberală a „porților deschise” este totodată și o dispută pentru o anumită **politică economică**, la fel cum este și industrializarea, transformarea socialistă a agriculturii sau gestiunea economică a întreprinderilor. Dezvoltarea într-o direcție sau alta a legislației constituționale, administrative, penale sau civile presupune, în mod evident, o poziție politică și o anumită **politică legislativă**, după cum atitudinea față de familie și reglementarea raporturilor dintre soți, părinți și copii implică și ea o intervenție a puterii politice potrivit unei **politici** în acest domeniu. Tot astfel se poate vorbi de o **politică** în problema religiei și a libertății

² Între 1859 și 1872, Paul Janet și-a schimbat titlul lucrării sale *Istoria filozofiei politice în raporturile cu morala*, înlocuind „filozofia politică” cu „știința politică”, devenind astfel *Istoria științei politice în raporturile sale cu morala*.

cultelor, după cum este recunoscută importanța **politicii culturale** a statului, pentru dezvoltarea învățămîntului, științei și culturii.

Chiar dacă specialiștii dintr-o anumită ramură a științelor sociale neagă caracterul politic și implicațiile corespunzătoare ale ramurii respective, aceasta nu schimbă situația înfățișată mai sus. Se știe că în drept, bunăoară, Stammler, iar apoi curentul normativist al cărui promotor, între alții, este Kelsen, își fundamentează teza de bază pe ideea caracterului apolitic al dreptului. Dar cine mai poate azi să dea curs unor atare susțineri? Chiar pentru juriștii nemarxiști din țările occidentale caracterul politic al dreptului nu face obiect de dispută. G. Burdeau, de pildă, scrie că dreptul se întâlnește prin intermediul voinței care-l consacră cu politica, iar „norma juridică este totdeauna expresia unei politici”³.

Așadar, constatăm, pe de o parte, că științele sociale (altele decît știința politică) s-au ocupat și se mai ocupă într-un anumit sens și de fenomenele politice din societate; pe de altă parte, politicul, el însuși, pătrunde și influențează cele mai diverse domenii ale vieții sociale.

Problema care se pune însă este de a ști dacă această abordare e suficientă pentru cercetarea fenomenelor politice, dacă nu a sosit timpul sau, mai precis, dacă nevoile dezvoltării societății nu pretind ca problemele politicii să constituie obiect de studiu temeinic și aprofundat al unei științe proprii — știința politică.

Evoluția istorică a științelor demonstrează că pe măsură ce cunoașterea omenească într-un domeniu sau altul a progresat — desigur, în strînsă legătură cu dezvoltarea producției și a practicii sociale și ca o nevoie a acestora — s-au creat condiții pentru desprinderea unor ramuri noi și constituirea unor științe distincte, iar în cadrul aceleiași științe a unor discipline noi. Această constatare este valabilă nu numai pentru științele naturii, unde ea apare în mod mai evident (de pildă, fizica, chimia, biologia), ci și pentru științele sociale.

Dar ce se cere pentru constituirea unei științe de sine stătătoare? Bineînțeles că, în primul rînd, va trebui să existe un obiect distinct de cercetare. E necesar, apoi, ca evoluția cunoașterii la un moment dat să atingă un atare nivel încît pentru studiarea aceluiași obiect să existe posibilitatea, premisele necesare, oferite tocmai de gradul de dezvoltare al științelor, pentru constituirea unei discipline distincte. Constituirea unei științe de sine stătătoare trebuie să răspundă totodată unei necesități, unei sarcini sociale generate de dezvoltarea societății. De regulă, noile științe s-au desprins ca ramuri aparte din cele anterioare, după cum noile discipline în cadrul aceleiași științe particulare s-au desprins din părți sau capitole ale unei discipline mai generale. Acest proces este, fără îndoială, foarte complex și își are particularitățile sale în fiecare grup de științe și, cu atît mai mult, raportat la științele naturii și cele sociale. Pentru a ne forma o idee despre acest proces, să ne referim, bunăoară, la drumul parcurs de la **Politica** lui Aristotel, element constitutiv al filozofiei antice, la știința politică contemporană. Și totuși, cu toată distanța care le desparte, și azi se mai folosesc unele categorii și tipizări ale formelor etatice date de Aris-

³ Georges Burdeau, *Traité de science politique*, tome I, Paris, L.G.D.J., 1966, p. 36.

total (republică, monarhie etc.), deși aspectele organizării politice ale societății actuale se deosebesc fundamental de cele din timpul Stagiritului ⁴.

Politica a format obiect de studiu încă din cele mai vechi timpuri pentru filozofie sau alte ramuri ale științelor sociale, în special pentru știința juridică. Într-adevăr, se poate spune că juriștii și disciplinele juridice s-au preocupat mai ales de cercetarea instituțiilor politice. Și azi încă, în numeroase țări unde știința politică nu s-a delimitat sau este de-abia la începutul delimitării într-o ramură distinctă, disciplinele juridice, în primul rând, sînt acelea care abordează studiul fenomenelor politice interne și externe ale țării respective.

Problema primordială care se pune este de a determina, delimita și contura mai precis obiectul științei politice și, în același timp, de a stabili corelația științei politice cu celelalte științe sociale, în special cu acelea în preocupările cărora intră, într-un fel sau altul, fenomene de natură politică.

La prima vedere se pare că lucrurile sînt simple, și anume acest obiect îl formează politica sau, mai precis, **partea politică a suprastructurii** ⁵, după cum dreptul și întreaga suprastructură juridică constituie obiectul științei juridice, iar relațiile economice — obiectul științei economice.

Este necesar însă a descifra elementele care alcătuiesc suprastructura politică și totodată specificul politicii ca fenomen social, pentru a sublinia, în ultimă instanță, ceea ce este esențial în știința politică, miezul acesteia. În această privință concepția materialist-istorică ne este un sprijin neprețuit în definirea obiectului științei politice, deoarece cu ajutorul ei putem delimita fenomenele politice ale vieții sociale, putem dezvălui dinamica și esența lor.

După cum se știe, politica este intim legată de existența claselor sociale și a statului și, prin acestea, de raporturile de dominație și conducere în societate. Lenin arată că politica reprezintă raporturile dintre clase, că ea este participarea la treburile statului, la conducerea statului. Într-adevăr, **conducerea societății, mai precis guvernarea statului, este în ultimă instanță esența politicii**. Tocmai de aceea **problema centrală a politicii și deci obiectul central al științei politice îl formează problema puterii politice — statul**, prin care se înfăptuiește conducerea societății.

În literatura occidentală este discutată mult problema dacă obiectul științei politice constă în studiul puterii sau în studiul statului.

Cea mai mare parte dintre autori, ca Max Weber, M. Duverger, R. Aron, G. Burdeau, G. Vedel, susțin prima variantă, aducînd drept argument faptul că știința politică nu se mărginește la studiul statului, ci cercetează în general raporturile de dominare între guvernanți și guvernați în orice colectivitate ⁶. Sînt însă și autori, ca Jellinek J. Dabin, M. Prélot, care apreciază că încă de la Platon, Aristotel și Cicero statul a fost obiect

⁴ Referindu-se la „teoriile atomiste” moderne, J. D. Bernal, în cunoscuta sa lucrare *Știința în istoria societății*, afirmă că ar fi o greșală să se creadă că atomismul din Grecia antică a fost, în esență, o teorie științifică a fizicii. Cu toate acestea, el este strămoșul direct și recunoscut al tuturor teoriilor atomiste moderne, iar explicațiile mai profunde ale fizicii nucleare se sprijină pe tradiția atomistă (p. 128).

⁵ M. Voiculescu, *Cu privire la obiectul științei politice*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 1/1968, p. 119.

⁶ M. Duverger, *Sociologie politique*, Paris, P.U.F., 1967, p. 15.

al cercetării. Și astăzi — susțin aceștia — statul rămâne obiect absolut distinct, lucru politic — **res politica** — cu toate realitățile, noțiunile și valorile pe care le implică: raportul politic, grupările politice, putere politică, instituții politice, partide politice, evenimente politice, idei politice, forțe politice, viață politică, revoluții politice. Această dispută — după cum remarcă M. Prélot — și-a pierdut din importanță, pentru că și acei care definesc știința politică drept știință a puterii în general, organizată în orice comunitate, recunosc că puterea ajunge prin stat la forma cea mai desăvârșită, la organizarea sa cea mai completă și că ea poate fi studiată mai ales în acest cadru ⁷.

În legătură cu disputa din literatura occidentală — putere sau stat ca obiect al științei politice — sînt de făcut cel puțin două observații. a) Separarea operată între puterea politică și stat este artificială. Ea pornește de la o înțelegere eronată atât a puterii politice cît și a statului. Potrivit concepției materialist-istorice, puterea politică nu poate exista în afara statului, ea trebuie să se manifeste ca o putere de stat chiar dacă la realizarea ei concură și alte organizații politice (partide, grupe de presiune sau organizații sociale). Autoritatea existentă în alte organizații sau colectivități decît statul, și care nu se realizează în împletire cu puterea de stat sau în vederea îndeplinirii funcțiilor statului și, în primul rînd, a guvernării, nu poate fi considerată ca o putere politică. Așa este, bunăoară, autoritatea părinților în familie, autoritatea organelor superioare față de organele inferioare și a organelor de conducere față de membri în cadrul unei organizații sociale, în viața internă a acestei organizații (ca în cazul organizațiilor cooperatiste, sindicale, sportive, social-culturale etc.). b) Nu putem fi de acord nici cu concepția acelor autori occidentali care extind în mod exagerat sfera politicii și la colectivitățile prestatale (trib, gîntă) și chiar în afara societății umane ⁸.

Desigur că deosebirea principală între concepția marxistă și concepțiile nemarxiste în definirea conceptului politicii și a fenomenelor cu caracter politic și, în primul rînd, a puterii de stat determină o distincție și în delimitarea obiectului științei politice. După cum se știe, în concepțiile nemarxiste politica și statul nu sînt conjugate în mod neapărat cu existența claselor sociale. Chiar dacă se admite, la un moment dat, că existența claselor influențează politica și statul, totuși nu se recunoaște nici primordialitatea factorului economic, nici natura de clasă, ca o trăsătură de esență a politicii, a statului *. În orice caz, atât într-o concepție cît și în alta, puterea politică, statul ca modalitate chemată să asigure conducerea, guvernarea în societate sînt considerate punctul central al politicii și obiect al științei politice.

⁷ M. Prélot, *La science politique*, Paris, P.U.F., 1966, p. 67.

⁸ M. Duverger, de pildă, atrăgînd atenția împotriva exagerării analogiei dintre societatea animală și societatea omenească, afirmă totuși că fenomenul politic fundamental, acela al distincției între guvernanți și guvernați, există și în societățile animale (*Sociologie politique*, p. 172).

* Se susține, bunăoară, că statul trebuie conceput în două sensuri: statul-națiune (în care statul e identificat cu națiunea organizată) și statul-guvernămint (în care statul este identificat cu guvernul, șefii, conducătorii societății naționale). Cît privește puterea, aceasta este definită ca autoritatea „guvernanților” asupra „guvernaților” ce ar exista în orice colectivitate umană, mică sau mare, efemeră sau stabilă. Această diferențiere între „guvernanți” și „guvernați” reprezintă fenomenul politic fundamental ce „ar trebui studiat în mod comparativ, la toate nivelurile, în toate societățile” (M. Duverger, *Sociologie politique*, p. 14, 15).

Descifrarea mai detaliată a obiectului științei politice presupune desprinderea tuturor elementelor constitutive ale politicii, ale suprastructurii sau vieții politice a societății.

În primul rînd, vom aminti **ideile politice**, adică doctrinele sau concepțiile politice în care se reflectă într-o formă sau alta, direct sau indirect pozițiile de clasă ale grupelor sociale ale căror interese și voință o exprimă. La baza acestor concepții stă și atitudinea claselor, a grupelor sociale și a individului față de puterea de stat exprimată în **conștiința politică** și concretizată în **consensul** sau **nonsensul** (conflictul, lupta politică) din societatea dată : de aici **legitimitatea** unei anumite puteri de stat.

În conformitate cu concepțiile politice dintr-o societate dată se formează, de asemenea, **opinia publică**, precum și **programele politice** ale grupurilor sociale, concretizate în special în programele partidelor de guvernămînt sau de opoziție. Potrivit programului partidului sau partidelor de guvernămînt se conturează însăși politica **internă** și **externă** a statului.

Un alt aspect al vieții politice îl constituie **raporturile politice**. Aici ne vom referi numai la unele laturi ale acestora, fiindcă în totalitatea lor ele sînt nedesprinse de instituțiile politice prin intermediul cărora se concretizează. Este vorba, înainte de toate, de raporturile de clasă din societate, exprimate în **lupta de clasă** între clasele dușmane, **alianța de clasă** între cele prietene sau **colaborarea**, în anumite perioade istorice și în anumite limite, între clase chiar cu interese opuse, în vederea atingerii unui interes fundamental comun. **Compromisurile politice** se încadrează în fapt tot aici. **Formele luptei de clasă**, în special ale luptei politice, sînt cercetate tot în acest context. Studiarea și elaborarea categoriei de clasă socială este rezultatul mai multor științe — al filozofiei, sociologiei, economiei, dar și al științei politice. Raporturile dintre clase privind atitudinea lor față de puterea politică sînt prin excelență obiect de studiu al științei politice.

În relațiile politice trebuie să includem și **relațiile dintre națiuni** sau **naționalități conlocuitoare**, exprimate de politica națională dintr-o țară sau alta. Această politică se exprimă în raporturi de egalitate sau de inegalitate și oprîmare, în funcție, în primul rînd, de natura socială a puterii politice. Elaborarea categoriei națiunii este însă o sarcină ce depășește sfera științei politice, deoarece, deși cu profunde implicații politice, națiunea nu este o categorie pur politică, ci una sociologică, mai largă. În condițiile contemporane, cînd națiunea se găsește în plin proces de afirmare ca formă de comunitate umană, proces a cărui desfășurare este de neconceput în afara statului, studiarea problemelor națiunii face indubitabil parte intrinsecă din obiectul științei politice.

Materializarea diferitelor concepții și relații politice, în funcție de raporturile de forțe dintre diferitele clase sau grupe politice, pe fundalul unei anumite baze economice, se produce în **instituțiile politice** prin intermediul cărora se înfăptuiește nemijlocit conducerea societății. Instituțiile politice sînt în fond relații politice care au însă o anumită structură stabilă⁹. În cadrul acestora distingem în societatea contemporană **statul**, **partidele politice** și **organizațiile sociale** (denumite în țările capitaliste

⁹ În problema relații — „instituții“, M. Duverger face unele aprecieri interesante (*Sociologie politique*, p. 21—22).

grupe de presiune)¹⁰. **Dreptul**, ca expresie normativă a voinței de stat, poate fi considerat și o instituție politică. **Presa**, ca modalitate de exprimare a opiniilor politice, ocupă, de asemenea, un loc între instituțiile politice.

Evident că statul este cea mai importantă instituție deoarece el este însăși organizația puterii prin care se înfăptuiește conducerea nemijlocită a societății, se asigură autoritatea sau dominația de clasă; supunerea față de comandamentele puterii de stat este necondiționată și garantată, la nevoie, prin forța de constrângere.

O importanță deosebită prezintă studierea principiilor și metodelor organizării și activității de stat, analiza fundamentării politicii interne și externe. **Tipul și forma de stat, regimul politic, democrația și dictatura, mecanismul și funcțiile statului** sînt cîteva din cele mai importante categorii ce formează, fără rezerve, obiect de cercetare al științei politice.

Partidele politice sînt și ele instituții prin excelență politice, create în scopul asigurării accesului unei anumite clase sau unui grup social dintr-o clasă la putere și determinării cursului politicii statului potrivit intereselor acestei clase. În funcție de poziția partidului față de puterea de stat, care în forma cea mai generală poate fi a unui partid de guvernămînt sau de opoziție, se corelează și politica partidului cu aceea a statului. În politica și programul partidelor politice se concretizează diferitele ideologii politice.

Natura partidelor politice, sistemul lor într-o țară sau alta, programul lor în diferite etape de dezvoltare, structura și cadrele, rolul liderilor sînt aspecte deosebit de importante pentru știința politică.

Organizațiile sociale (organizațiile obștești și de masă în socialism, grupele de presiune în capitalism), în măsura în care activitatea lor se raportează, într-un fel sau altul, la puterea de stat și modul ei de exercitare, sprijinind sau exercitînd presiuni pentru o anumită politică a statului, se încadrează și ele în sfera preocupărilor științei politice.

Raporturile dintre stat, partide, organizații sociale sînt prin excelență raporturi politice al căror nucleu îl formează **exercițiul puterii, conducerea politică a societății**.

Puterea de stat și politica sa concentrează ca într-un paralelogram de forțe acțiunile și influențele doctrinelor politice, ale partidelor și organizațiilor sociale, ale claselor în luptă. Ea exprimă în anumite condiții aspirațiile poporului, ale națiunii.

În jurul puterii de stat — pentru a o cuceri și a o influența sau pentru a-i determina politica internă și externă — gravitează acțiunile tuturor celorlalte organizații politice. Politica internă a statului reprezintă, prin urmare, forma cea mai concentrată, chintesența suprastructurii politice. Se înțelege că situația prezintă particularități de la un tip de stat la altul. Numeroase aspecte noi întîlnim în orînduirea socialistă, unde clasele exploatatoare au dispărut, iar statul este expresia voinței și intereselor poporului, a națiunii socialiste a cărei forță politică conducătoare este partidul marxist-leninist.

O problemă complexă care se ridică este aceea dacă dreptul intră, și în ce măsură, în sfera fenomenelor politice și, prin urmare, în obiecti-

¹⁰ Biserica, în trecut și chiar azi, în unele țări capitaliste poate fi considerată ca o instituție politică.

vele științei politice. Întrucât aceasta este o problemă cu multe implicații, care se impune a fi dezbătută într-un studiu aparte, ne vom mărgini aici doar să consemnăm teza că, după părerea noastră, studiarea într-o anumită măsură și dintr-un anumit unghi a dreptului ca expresie a voinței de stat, ca formă de concretizare a principiilor și metodelor de organizare și guvernare statală, a liniilor principale ale politicii interne și externe nu poate fi eludată și exclusă din sfera de preocupări a științei politice. Firește că nu toate actele juridice au aceeași însemnătate politică. Dar, există unele acte de stat, cum e cazul unei constituții sau al unei legi de naționalizare a unor mijloace de producție, a căror valoare politică nu este cu nimic inferioară celei juridice.

Aceste aspecte explică tocmai faptul pentru care juriștii s-au ocupat — și se mai ocupă și azi în multe țări — cu prioritate de problemele științei politice, dintre ei recrutându-se numeroși politicologi. Cercetarea temeinică, obiectivă a dreptului nu poate face abstracție de valoarea socială a conținutului politic al diferitelor acte normative. Acest lucru este de necontestat pentru știința juridică socialistă. Dar el este sesizat și de știința juridică nemarxistă¹¹.

Desigur că unghiul vizual din care politicologul va analiza dreptul trebuie să țină seama de esența științei politice și de faptul că există o știință juridică distinctă. Nu este vorba de a trece în extrema cealaltă și a dizolva științele juridice în știința politică. Rămîne ca o problemă importantă de studiu corelația dintre aceste ramuri ale științelor sociale.

Este important de remarcat faptul că în condițiile contemporane activitatea și rolul statului, și o dată cu el al altor instituții politice, al politicii în general, a crescut considerabil. În mod deosebit se evidențiază acest lucru în societatea socialistă, unde rolul crescînd al statului ca instrument principal al construcției socialiste și al partidului comunist ca forță politică conducătoare a întregii societăți, importanța deosebită a ideologiei politice marxist-leniniste, ca și menirea organizațiilor de masă și obștești, sînt postulate hotărîtoare pentru victoria noii orînduiri și, în același timp, jaloane de bază ale conducerii științifice a societății. Politica științifică a partidului marxist-leninist nu poate să nu se reflecte asupra caracterului conducerii înseși. Dar și în țările capitaliste avansate, fără a mai vorbi de țările de curînd eliberate de sub dominația colonială, rolul statului, al politicii sale au sporit considerabil.

Creșterea ponderii factorului politic în societate determină, ca o consecință necesară, sporirea rolului științei politice — studiarea fenomenelor politice nemaiputînd fi considerată satisfăcătoare numai prin intermediul altor științe sociale.

¹¹ Este interesant de remarcat în această privință faptul semnificativ privitor la dreptul constituțional în Franța. Tot mai mulți autori, sesizînd valoarea politică deosebită a normelor constituționale, au considerat oportun să schimbe chiar denumirea acestei discipline din „drept constituțional” în „drept constituțional și instituții politice” sau, pentru a marca și mai mult aspectul politic, în „instituții politice și drept constituțional”. Vezi, de pildă: A. Hauriou, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, Ed. Montchrestien, 1968; G. Burdeau, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, L.G.D.J., 1966; M. Prélôt, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1963; M. Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, 1965. Este adevărat că în Franța, în lipsa unei discipline aparte de teoria generală a statului, disciplina de drept constituțional înglobează și tratarea problemelor teoretice generale ale statului.

Un alt domeniu care se înscrie în categoria fenomenelor de ordin politic este cel privind poziția statului în cadrul comunității mondiale. Aici intră **relațiile internaționale și politica externă**, principiile care le guvernează, **sistemele mondiale contemporane** — sistemul mondial al socialismului, sistemul mondial capitalist —, **evoluția lumii contemporane**, **instituțiile politice internaționale**, **problema păcii și a războiului**, **lupta de eliberare națională**.

Pe plan mondial nu se poate vorbi de existența unei autorități sau conduceri supreme politice care să exercite o putere de comandament deși există atît teorii, cît și state care duc o politică în această direcție. Sînt cunoscute teoriile cosmopolite ale „guvernului și statului mondial“, politica de „integrare“ pe baza renunțării la suveranitate.

Lumea contemporană este alcătuită din state suverane și independente, egale în drepturi. Aceasta nu înseamnă însă că statele pot sau trebuie să trăiască izolate unele de altele sau că existența lor comună se bazează pe o simplă juxtapunere a politicii externe a fiecăruia. Dimpotrivă, viața internațională se caracterizează astăzi prin extinderea relațiilor și colaborării dintre națiuni și state.

Considerăm că, **alături de relațiile internaționale pe plan statal și de organisme internaționale guvernamentale**, cercetarea unor mișcări mondiale și instituții corespunzătoare, cum sînt mișcarea comunistă și muncitorească, mișcarea sindicală, de tineret, de femei, mișcările pentru apărarea păcii, pentru dezarmare și preîntîmpinarea unui război termonuclear ș.a. trebuie incluse în sfera politicii și considerate ca obiect al științei politice, deoarece ele au prin scopurile pe care și le propun contingente directe cu politica internă și mai ales internațională a statelor.

Astfel se prezintă, schițat, tabloul fenomenelor politice care în mod firesc trebuie înglobate în sfera obiectului de cercetare al științei politice.

Într-o formă succintă am vrea să ne referim la felul cum este conceput acest lucru în unele lucrări din literatura occidentală de specialitate.

O primă constatare este aceea că, deși punctele de vedere sînt deosebite și nuanțate de la autor la autor, totuși ele converg într-o anumită măsură spre aceleași obiective. În general, este recunoscut faptul că problemele puterii politice, ale statului și partidelor politice, ale guvernării stau în centrul preocupărilor științei politice. Este interesant în acest sens nomenclatorul de probleme considerate că ar intra în acest domeniu, alcătuit în 1948 de conferința organizată de U.N.E.S.C.O. în legătură cu știința politică. Participanții la această conferință au adoptat procedeul de a identifica problemele din sfera de preocupări a institutelor și persoanelor care activează în cercetare sau în învățămînt în domeniul științei politice. Acest nomenclator cuprinde următoarele patru rubrici, fiecare cu anumite probleme : 1) teoria politică, cu subdiviziunile : teoria politică și istoria ideilor ; 2) instituțiile politice, cu subdiviziunile : constituția, guvernămîntul central ; guvernămîntul regional și local ; administrația publică ; funcțiunile economice și sociale ale guvernării ; instituțiile politice comparate ; 3) partide, grupe și opinia publică, cu subdiviziunile : partidele politice ; grupele și asociațiile ; participarea cetățeanului la guvernare și administrație ; opinia publică și 4) relațiile internaționale, cu subdiviziunile : politica internațională ; politica și organizarea internațională ;

dreptul internațional¹². Cu unele rezerve se poate aprecia că nomenclatorul acoperă în bună parte aria de întindere a politicii. Mergînd pe aceeași linie, profesorul francez Marcel Prélôt alcătuiește o grupare tri-cotomică a fenomenelor politice în : idei, instituții și viață politică. În cadrul ideilor distinge teoriile, care constată fenomenele și le explică, și doctrinele, avînd ca obiect aprecierea fenomenelor. În cadrul instituțiilor el inserează statul (instituția instituțiilor), fenomenele preetactice (unde încadrează și statul-cetate pe care nu-l asimilează cu statul modern), fenomenele paraetactice (care cuprind familia și biserica, atunci cînd ele îndeplinesc unele atribute ale statului în locul acestuia), fenomene infraetactice (formate din instituții sau colectivități cărora li se recunoaște caracterul politic, dar nu și calitatea deplină de stat, cum sînt statele semisuverane, coloniile) și fenomenele inter, supra și transetactice (unde include instituțiile internaționale, supranaționale și transnaționale). În fine, în cadrul „vieții politice“, denumire pe care o recunoaște ca nedefinită și fluidă, încadrează dinamica politică, forțele și comportamentele. În **dinamica politică** M. Prélôt cuprinde dialectica puterii și potențelor — influențele care condiționează factorii politici și care sînt, după opinia sa, de ordin demografic și etnic, geografic, tehnic și economic, ideologic și cultural. Forțele pot fi individuale (oameni politici) și colective. Pe acestea din urmă le subdivide în forțe colective neorganizate după criteriul sexului sau apartenenței de clasă și organizate, cum sînt opinia publică (presa), partidele politice, syndicatele profesionale, forțele armate, biserica și alte grupări spirituale. Prin comportamente autorul are în vedere atitudinile și comportarea politică, educația (propaganda și presiunea)¹³.

M. Duverger, în **Sociologia politică** (aceeași este schema generală și a **Introducerii în politică**), pornind de la concepția științei politice ca o știință a puterii, mai precis ca „știința instituțiilor relative la autoritate“, tratează în partea generală cadrele politicii, factorii antagonismelor politice și integrarea politică. Cadrele politicii le subdivide în **cadre fizice**, care sînt geografice (acțiuni, spațiu) și demografice și **cadre sociale**, unde intră tehnica (structurile social-economice), instituțiile (inclusiv regimurile politice) și cultura (ideologia, miturile, ansamblurile culturale). Între factorii antagonismelor politice, M. Duverger se referă la factori individuali (aptitudinile individuale și temperamentele politice) și la factori colectivi (luptele de clasă, conflictele rasiale, conflictele între grupele orizontale). În partea specială a lucrării se ocupă de partidele politice și grupele de presiune.

Cît privește tratatul fundamental în șapte volume de știință politică al profesorului Georges Burdeau, acesta își concentrează studiul asupra următoarelor probleme : puterea politică, statul și dinamica politică (statul — formă a puterii politice, jocul forțelor din stat care animă lupta pentru putere), statutul puterii în stat (organizarea puterii, constituția, statutul și răspunderea guvernanților), regimurile politice, modurile democratice de exercitare a puterii.

O primă constatare ce se impune din succinta prezentare a acestor opinii este aceea că, deși în problema întinderii și a modului de prezen-

¹² *La science politique contemporaine. Contribution à la recherche, la méthode et l'enseignement*, Paris, U.N.E.S.C.O., 1950, p. 4.

¹³ Marcel Prélôt, *La science politique*, Paris, P.U.F., 1966, p. 69—115.

tare a sferei „politicii“ fiecare autor aduce elemente personale, în esență toate acestea așază în centrul preocupărilor problema conducerii, a comandamentului și supunerii, iar ca instituție centrală instituția statului.

Bineînțeles că am prezentat numai punctele de vedere ale acelor autori care recunosc existența științei politice. Sint însă și azi autori care neagă posibilitatea existenței unei politici științifice și a unei științe distincte a politicii. Ei afirmă că există diferite „științe politice“, dar nu există o știință politică, fiindcă „o atare știință ar însemna ca noi să putem stabili norme sigure de acțiune, rezultat al unui determinism precis“. Or, omenirea „este departe de a fi ajuns la o politică științifică care să înlocuiască în viitor **arta politică** cu instituțiile, reușitele, șansele și eșecurile sale“¹⁴.

Firește că între aceste concepții și cea marxistă există o deosebire principială, care decurge din interpretarea filozofică diferită a politicii ca fenomen social. Această interpretare diferită își are sorgintea într-un caz — în concepția materialist-dialectică despre lume, iar în celălalt — în concepțiile care, chiar și atunci când recunosc într-o anumită măsură rolul factorului economic și al luptei de clasă, rămân tributare, în ultimă instanță, direct sau eclectic, interpretării idealiste a fenomenelor sociale. Dincolo de acest înveliș și interpretare idealistă găsim însă la mulți autori occidentali numeroase aprecieri realiste și un bogat material concret, faptic, privind diversele aspecte ale fenomenelor politice și, în special, regimul politic din țările capitaliste, politica internă și externă a statelor capitaliste și a partidelor burgheze. Studiate cu discernămint și spirit critic, astfel de lucrări au un rol contributiv la dezvoltarea științei politice contemporane.

Apariția concepției materialist-dialectice despre lume și societate, interpretarea materialistă a politicii ca fenomen social au însemnat ridicarea pe o treaptă superioară, un salt calitativ în direcția creării unei teorii politice consecvent științifice. Concepția materialist-dialectică nu este însă decât busola pentru utilizarea căreia se cere pricepere și efort creator din partea cercetătorilor marxiști. Dinamica socială presupune o evoluție necontenită a fenomenului politic, însoțită de elemente și aspecte noi care se cer studiate și interpretate. Revoluția socialistă, făurirea orînduirii social-politice socialiste au drept rezultat generalizarea doctrinei politice marxist-leniniste și apariția pe această bază a politicii partidului comunist ca partid de guvernămint, politică al cărei țel este construirea socialismului și comunismului.

În socialism se realizează deplina concordanță, contopirea, într-un anumit sens, între doctrina politică materialist-dialectică și știința politică (de asemenea, materialist-dialectică). Expresia acestui proces o găsim în caracterul științific al **doctrinei** marxist-leniniste. La temelia politicii partidului și statului fiind pusă concepția materialistă, se creează premisele transformării acestei politici într-o politică științifică de transformare revoluționară a societății. Apare astfel în socialism un mod specific de conexiune între politică și știință, ca o formă a obiectivizării legăturii dintre teorie și practică. Rezultă de aici o osmoză între politica partidului și statului și știința politică marxist-leninistă, în cadrul căreia procesul

¹⁴ G. Bouthoul, *Sociologie de la politique*, Paris, P.U.F., 1967, p. 10 ; G. Bouthoul, *L'art de la politique*, 1962, Marabout, p. 29, 31.

de îmbogățire reciprocă este deosebit de activ. Știința marxist-leninistă pusă la temelia activității partidului și statului face ca acestea să aibă o politică activă, creatoare în rezolvarea diferitelor sarcini ale construcției socialiste, contribuind astfel prin soluțiile noi, originale la îmbogățirea învățaturii marxist-leniniste, deci și a științei politice. Dar, oricât de științifică ar fi politica, ea rămâne politică, după cum oricât de „politică” ar fi știința ea rămâne știință.

După ce am văzut care este obiectul științei politice și corelația dintre știința și politica marxist-leninistă în societatea socialistă, vom trece la analiza mai detaliată a poziției științei politice în ansamblul științelor. Între problemele care se ridică aici reținem : sistemul științei politice ca știință de sine stătătoare, știința politică și alte științe sociale cu caracter politic, în general, și în special raportul dintre știința politică și disciplinele de marxism-leninism — economia politică, materialismul dialectic și istoric și socialismul științific. Elucidarea acestor probleme va rezolva inevitabil și controversa „știință politică” sau „științe politice”.

Prima problemă la care vom încerca să dăm un răspuns este următoarea : se manifestă știința politică ca o singură disciplină indiferent de denumire — știință politică, sociologie politică, teoria generală a statului — sau, în cadrul ei, există mai multe discipline distincte care au drept obiect unul sau câteva aspecte ale politicii ?

Condițiile istorice ale formării științei politice ne demonstrează că aceasta nu a apărut de la început ca o disciplină teoretică generală, avînd drept obiect politica în întregul ei, ci, inițial, s-au format unele discipline — care erau și materii de învățămînt — cu un obiect și o sferă mai îngustă ¹⁵. Astfel pot fi amintite istoria doctrinelor politice, teoria generală a statului, formate în strînsă legătură cu disciplinele juridice și apreciate, de altfel, și ca discipline juridice. În măsura în care statul era considerat obiect central al științei politice, teoria statului era socotită și ca disciplină fundamentală prin care se manifesta știința politică. Jean Dabin, de pildă, intitulează o lucrare a sa **Statul sau politica** ¹⁶. Găsim, de asemenea, lucrări și cursuri consacrate politicii și care în fapt tratează numai sau aproape numai despre stat. Cu timpul însă, pe măsură ce se accentuează procesul de afirmare a științei politice ca o ramură de sine stătătoare a științelor sociale, se conturează și o disciplină cu caracter teoretic general, intitulată, din diferite considerente, știință politică, sociologie politică sau filozofie politică.

Acest proces este foarte complex și prezintă multe particularități de la o țară la alta. Și în țările socialiste situația nu este aceeași. Aici multă vreme tratarea problemelor fundamentale ale politicii s-a făcut în cadrul disciplinelor de materialism istoric și socialism științific, precum și a disciplinei de teoria generală a statului și dreptului. În cadrul insti-

¹⁵ De altfel, întreg acest proces este intim legat și putem spune că în mare măsură chiar condiționat de evoluția și exigențele învățămîntului.

¹⁶ Jean Dabin, *L'Etat ou la politique*, Paris, Dalloz, 1957.

tutelor de învățămînt de partid au fost create cursuri distincte despre construcția de partid, construcția altor organizații obștești și de masă. De asemenea, au fost create discipline distincte privind sociologia politică, istoria doctrinelor politice, relațiile internaționale.

Din păcate, deși politica, fenomenele politice — doctrinele politice, relațiile politice, statul, partidul, organizarea politică a societății — au făcut obiectul unor cercetări multilaterale și a unor discipline de învățămînt, multă vreme nu a existat o preocupare pentru delimitarea științei politice ca o știință de sine stătătoare. Aceasta se explică în mare măsură prin atitudinea dogmatică dominantă un timp în domeniul cercetării științifice a fenomenelor sociale și în înțelegerea însăși a științei marxiste. În ultimii ani însă problema științei politice se află tot mai frecvent în centrul dezbatărilor teoretice, iar în unele țări socialiste, cum este și țara noastră, au fost create atît institute de învățămînt cît și de cercetare cu acest profil ¹⁷.

Este de necontestat faptul că întreaga problematică a științei politice, determinarea parametrilor existenței sale, a conținutului său, a raportului ei cu alte științe sociale se pune în mare măsură în termeni deosebiți în statele socialiste, în concepția marxist-leninistă, față de concepțiile nemarxiste. Din punctul de vedere al gnoseologiei materialiste nu se poate nega faptul că știința politică este o știință socială particulară de sine stătătoare, cu un obiect propriu de cercetare, cu metodologie și categorii proprii. Punerea la temelie a științelor sociale a concepției materialismului dialectic și istoric a însemnat un salt calitativ în dezvoltarea lor. Se poate spune, cu deplin temei, că fundamentarea materialist-dialectică a teoriei politice a însemnat un pas substanțial spre crearea unei veritabile științe politice.

După opinia noastră, s-a ajuns în prezent la etapa în care știința politică nu se reduce la o singură disciplină generală și atotcuprinzătoare, ci are și trebuie să aibă mai multe subramuri — discipline, profilate pe cercetarea unui aspect sau a altuia al fenomenului politic. Bineînțeles, delimitarea acestor discipline nu este o sarcină facilă și ea cere eforturi colective. Dacă unele discipline sînt deja consacrate și constituirea lor nu provoacă obiecții, în schimb altele sînt de-abia la început, în procesul de constituire. Aici mai joacă un rol important și dezvoltarea învățămîntului. Este adevărat că nu se poate opera o transmutare tale quale a disciplinelor de învățămînt în discipline științifice distincte. Adesea, în constituirea unor materii de învățămînt au prevalat argumente de ordin pedagogic-organizatoric. Alteori disciplina de învățămînt respectivă nu s-a ridicat la nivelul necesar pentru a putea constitui cadrul unei discipline științifice distincte. Nu este însă mai puțin adevărat că pentru multe ramuri științifice, existența unor discipline corespunzătoare de învățămînt a fost de bun augur, contribuind substanțial la constituirea și prosperarea lor.

Între ramurile științei politice conturate deja, considerăm că pot fi citate: teoria politică, teoria generală a statului și dreptului, istoria doc-

¹⁷ F. Burlatki, *Politica i nauka*, în „Pravda“ din 10 ianuarie 1965; Marian Zichowski, *Problèmes de sciences politiques en Pologne Populaire*, în „VII Congrès Mondial de Sciences Politiques I.P.S.A.“, Bruxelles, 1967.

trinelor politice, știința administrativă, organizațiile și relațiile internaționale.

Teoria generală a politicii, poate o denumire nu destul de sugestivă, este de fapt însăși partea general-teoretică și filozofică a științei politice. În programele de învățămînt ea este denumită de obicei „știința politică” sau „sociologie politică” (avem în vedere concepția după care acestea sînt sinonime). Se întîlnește și denumirea de filozofie politică. În țările socialiste, o bună parte a sferei acestei discipline este inclusă în „socialismul științific” și „materialismul istoric”.

Obiectul și sarcina acestei discipline este de a defini esența și rolul politicii în general, de a studia metodele de cercetare ale științei politice, raportul științei politice cu alte științe sociale (filozofice, economice, juridice, sociologice), cît și de a contura cele mai generale categorii ale științei politice. Între celelalte probleme cercetate aici notăm : conducerea politică a societății, doctrine politice, relații politice, instituții politice — organizarea politică a societății (statul, partidul, organizațiile social-politice) ; constrîngere, supunere și convingere, consens și conflicte în conducerea politică ; știința guvernării (politica-științifică) și arta politică ; poporul, masele, clasele și politica ; lupta de clasă și formele ei, strategia și tactica luptei politice, colaborarea și alianța de clasă ; oamenii și politica, personalitățile politice (conducătorii politici) și masele, opinia publică, conștiința politică ; politica și dezvoltarea societății, reacțiune și progres, evoluție și revoluție ; politica și economia, politica și cultura, politica și știința, politica și morala ; națiunea și politica națională ; politica internă și politica externă. Este evident că toate acestea se vor prezenta diferențiat, în funcție de natura orînduirii sociale.

Istoria doctrinelor politice are ca obiect studierea apariției și evoluției istorice a diferitelor concepții politice, condiționarea și rolul lor¹⁸.

Teoria generală a statului și dreptului studiază unul dintre aspectele cele mai importante ale politicii — statul, puterea de stat, precum și forma cea mai importantă de manifestare a voinței acestuia — dreptul. Printre categoriile fundamentale analizate aici amintim : tipul și forma de stat, tipologia regimurilor politice, dictatură-democrație, reprezentare politică, mecanism de stat, funcțiile interne și externe ale statului ; principii și metode ale conducerii de stat ; actele politice și juridice ale statului ; dreptul, esența și formele (izvoarele) sale ; aplicarea dreptului, legalitatea și ordinea juridică, norma juridică, raportul juridic și constrîngerea de stat ; cetățeanul ca subiect de drept, statutul juridic al persoanei ș.a.

S-ar părea că sfera acestei discipline excede cadrului științei politice, mai ales prin tratarea unei problematice juridice. Așa cum am arătat, considerăm că sub un anumit aspect dreptul nu poate fi exclus din aria politicii. O tratare a statului și politicii sale cu excluderea problematicei de bază a dreptului, a caracterului politic al celor mai de seamă acte juridice ar rămîne trunchiată, deoarece principala formă de exprimare a politicii statului, a voinței statale este cea juridică. De aceea, ni se pare că tocmai

¹⁸ M. Voiculescu, *Loc. cit.*, p. 124.

pornind de la această îngemănare a statului și dreptului — pentru că și în ipostaza inversă dreptul nu poate fi cercetat fără stat —, teoria generală a statului și dreptului are o dublă natură, ea fiind atât o știință politică, cât și juridică. Separarea acestora ar fi mecanică și ar sărăci studiarea amândurora.

Știința administrației are drept obiect studierea principiilor și metodelor înfăptuirii administrației de stat, realizării sarcinilor nemijlocite ale conducerii în organele administrative, instituții și întreprinderi de stat, problemele organizatorice ale administrației etc. Alături de teza care consideră știința administrației ca o ramură a științei politice, se afirmă tot mai puternic tendința de apreciere a științei administrației ca știință autonomă, ca știință complexă de sinteză sau ca o ramură a științei generale a conducerii (dirijării) ¹⁹.

Relații și organizații internaționale, ca disciplină aparte, are drept obiect studierea relațiilor politice internaționale, dinamica și principiile lor călăuzitoare, lupta popoarelor pentru eliberarea și independența națională, precum și esența diferitelor instituții internaționale — organe, organisme, mișcări cu caracter guvernamental sau neguvernamental. Ea ține seama de existența diferitelor tipuri de relații internaționale pe plan mondial. Aici sînt studiate cele mai importante aspecte politice ale lumii contemporane, sistemele mondiale existente și relațiile dintre ele, frontul anti-imperialist al popoarelor, lupta pentru pace, dezarmare și înlăturarea războiului agresiv din societate; rolul și caracteristicile sistemului mondial socialist, ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Trebuie subliniată și legătura strînsă a acestei discipline cu dreptul internațional ale cărui norme, fiind rezultatul voinței statelor membre ale comunității mondiale, sînt expresia evoluției raporturilor politice interstatuale. Ca în cazul unor acte normative interne, și în cazul unor acte externe rezultat al consensului mai multor state — bunăoară Carta O.N.U., tratatele de pace, Tratatul de neproliferare a armei atomice (deocamdată aflat în stare de proiect) etc. — este greu de separat semnificația lor politică de cea juridică. De aici și problema dacă știința dreptului internațional nu ar putea fi considerată ca o știință de intersecție, făcînd parte atât din sfera științei politice cât și din a celei juridice.

Delimitarea disciplinelor, a subramurilor științei politice este o problemă complexă, departe de a fi încheiată. În același timp, aceste încrîngături sau subramuri nu trebuie confundate cu anumite discipline de învățămînt. Nevoile de pregătire a cadrelor pot impune aprofundarea unor instituții într-un curs special. Astfel, bunăoară, în învățămîntul politic din țările socialiste există un curs aparte despre construcția de partid. Considerente de ordin practic pot de asemenea determina însumarea celor mai esențiale probleme ale științei politice, ale tuturor subramurilor ei într-o

¹⁹ *Traité de science administrative*, Paris, Mouton, 1966, p. 114; Jerzy Starościcki, *Elemente ale științei administrației*, București, Editura politică, 1967, p. 16—19; D. A. Kerimov, *O predmete i sodržanii nauki upravlenia*, în „Pravovedenie“ nr. 5/1967, p. 74.

singură disciplină de învățămînt *. Ceea ce este deosebit de important, este sublinierea existenței unei **științe politice** de sine stătătoare cu obiect propriu de cercetare. În cadrul acesteia s-au constituit unele discipline sau subramuri care împreună alcătuiesc începutul sistemului științei politice.

În continuare ne vom referi la raportul dintre știința politică și celelalte științe care într-un fel sau altul au contingentă cu politica, și anume, filozofia, sociologia, știința juridică, economică, istoria.

Există, și încă destul de răspîdită, ideea că toate aceste științe (la care s-ar mai putea adăuga și altele — geografia politică, psihologia), avînd în obiectul lor și cercetarea unui aspect sau altul al politicii, ar epuiza studiul acesteia. Prin urmare, nu există și nu avem nevoie de o știință politică, ci de „științe politice“. Este vorba deci de disputa — știința politică sau științe politice. Am arătat de ce considerăm că există o știință politică distinctă, ca o știință socială particulară, alături de celelalte științe sociale particulare, economice, juridice, istorice etc., toate aceste științe avînd un **caracter politic**. Întrucît obiectul celorlalte științe sociale se interferează cu politica, nu putem să nu recunoaștem **caracterul politic al tuturor științelor sociale**. Numai în acest sens ele pot fi numite științe politice și nici-decum în accepțiunea că ar înlocui știința politică care-și are, după cum am văzut, propriile ramuri ce pot fi denumite, pe bună dreptate, „științe politice“.

Trebuie să recunoaștem totodată că există o strînsă interdependență și întrepătrundere între știința politică și ramurile ei, pe de o parte, și celelalte științe sociale. G. Burdeau afirma că pentru oricare din științele sociale, luată în parte, toate celelalte științe sociale au valoarea unor discipline auxiliare ²⁰. În această apreciere există un simbul de adevăr, mai ales în cazul științei politice. Am vrea însă să menționăm, înainte de a trece la abordarea concretă a raportului științei politice cu diferitele științe sociale, două probleme : a) delimitarea științei politice de celelalte științe sociale — filozofie, sociologie, drept — mai cere eforturi colective atît din partea politicologilor cît și a filozofilor, sociologilor, juriștilor etc. Nu trebuie scăpat din vedere faptul că acolo unde problema constituirii științei politice într-o ramură de sine stătătoare este recentă sau în curs, în mod inevitabil multe aspecte ale fenomenelor politice sînt încă în discuție, deoarece desprinderea și includerea lor în sfera științei politice sau rămînerea în cadrul obiectului celorlalte științe (filozofice, sociologice, juridice) nu sînt încă definitiv tranșate. De aici pot să apară unele paralelisme și duble întrebări, care pentru adversarii științei politice pot servi ca argument de negare a acestei discipline științifice ; b) nu trebuie să ne scape din vedere faptul că „în viață“ fenomenele sociale nu se află compartimentate „pe felii“, ci, dimpotrivă, într-o strînsă interdependență și întrepătrundere ; drept consecință, între diferitele științe sociale nu se pot trasa bariere rigide, delimitarea lor are în parte un caracter convențional.

* În cadrul unei atare discipline s-ar putea preda cunoștințele generale de știință politică la unele facultăți și institute.

²⁰ G. Burdeau, *Méthodes de la science politique*, Paris, Dalloz, 1959, p. 94, 95.

Știința politică este strâns legată de **filozofie**. Teoria politică nu poate fi desprinsă de concepția filozofică, fapt dovedit de evoluția istorică a gândirii social-politice. Știința politică marxistă s-a conturat ca o știință reală tocmai pentru că a pus la temelie sa concepția filozofică științifică materialist-dialectică. Dacă înainte vreme filozofia includea în sfera sa nemijlocită de preocupări și studiul fenomenelor politice, din momentul în care știința politică există ca o ramură distinctă este evident că ea va prelua toate aspectele cercetării acestui domeniu pe fundalul unei concepții filozofice care, în cazul nostru, este materialismul dialectic și istoric. Este de la sine înțeles că o comunicare, o joncțiune într-un anumit fel, continuă să existe între filozofia și știința politică, dar cu menținerea independenței relative a fiecăreia. Aceasta nu înseamnă că aspectele filozofice ale politicii sînt diminuate. Dimpotrivă, problemele teoretice, filozofice și în general științifice ale politicii se pot rezolva într-un cadru mai larg și complex, în cadrul unei științe politice de sine stătătoare*. O influență reciprocă, în sensul unui „ajutor mutual“ între filozofie și știința politică continuă să existe. Cuceririle noi ale filozofiei stimulează avîntul științei politice (ca și al celorlalte științe), după cum și rezultatele științei politice slujesc generalizărilor filozofice mai eficiente. Filozofii vor aborda și în viitor analiza fenomenelor politice, dar atunci cînd nu exista o știință particulară a politicii ei erau obligați să „coboare“ pînă la analiza unor aspecte mai „prozaice“ ale acestui domeniu al vieții sociale.

O bună parte din aspectele raportului filozofie-știință politică sînt aplicabile și raportului dintre **sociologie** și știința politică. Înainte de toate, nu sîntem de părerea acelor autori care apreciază că știința politică este doar o ramură a sociologiei. Dacă ar fi să mergem pe acest raționament, ar trebui să reducem toate științele sociale la rolul unor „discipline — fiice“ ale sociologiei. De aceea ni se pare nepotrivită și denumirea științei politice — sociologie politică²¹. Nu negăm importanța cercetării politice cu ajutorul metodelor sociologice, dar considerăm că știința politică trebuie să-și aibă propriile sale judecăți de valoare — politicologice —, care se pot servi de aprecierile sociologice, ca și de cele filozofice, juridice, istorice etc. Cercetarea diferitelor aspecte ale fenomenelor politice poate să reprezinte un domeniu important al sociologiei, ca și, bunăoară, cercetarea sociologică a industriei, a familiei etc. Ele pot servi la formularea unor aprecieri sociologice generale, după cum pot servi și pentru anumite generalizări ale științei politice. De altfel, este bine să amintim că unele lucrări de „sociologie politică“ prin conținutul lor se dovedesc a fi mai degrabă lucrări de politicologie generală decît de sociologie. În orice caz, în condițiile noastre, unde avem o concepție științifică filozofică — materialismul dialectic și istoric —, care stă la temelie tuturor științelor sociale, nu vedem de ce în cazul științei politice această concepție ar trebui să pătrundă nu direct, ci prin intermediul sociologiei.

* Noi nu opunem aspectele filozofice celor științifice, deoarece considerăm că filozofia marxistă este ea însăși o știință.

²¹ De altfel în unele țări această denumire are un caracter mai mult administrativ și pedagogic. În S.U.A. se vorbește de sociologie politică sau știință politică, după cum se are în vedere departamentul de sociologie sau cel de știință politică.

Aspecte complexe se ridică în stabilirea raportului dintre științele politice și cele **juridice** ²², pentru că există atât discipline politice „reven-dicate“ de științele juridice, cât și invers. Am arătat mai sus că, după părerea noastră, teoria generală a statului și dreptului ar trebui încadrată în ambele domenii. Mai sînt unele discipline juridice, ca dreptul constituțional și dreptul administrativ, care au o factură politică deosebit de puternică. În măsura în care se consideră că aceste discipline au sarcina de a analiza nu numai aspectul tehnic al reglementării juridice, ci și conținutul social-politic al instituțiilor reglementate — și aceasta este concepția științei juridic socialiste —, se ridică problema dacă nu e cazul ca ele să fie apreciate ca avînd caracterul unor discipline de intersecție între știința politică și cea juridică. O poziție asemănătoare are dreptul internațional, unde — datorită specificului normelor juridice internaționale, care se deosebesc în multe privințe de dreptul „intern“ — caracterul politic apare și mai pregnant.

Cît privește **economia politică, istoria politică, geografia politică**, ni se pare că trebuie subliniat caracterul politic al acestor discipline, legătura lor indisolubilă cu știința politică, dar natura lor proprie (de a fi și de a rămîne în domeniul științelor economice, istorice, geografice etc.) este evidentă ²³.

Cîteva considerații privind raportul dintre știința politică și disciplinele de marxism-leninism. În cadrul acestora sînt incluse în general trei discipline: economia politică, materialismul dialectic și istoric și socialismul științific, ca reprezentînd cele trei părți constitutive ale concepției marxist-leniniste. Caracterul științific al acestei concepții a permis și permite să se vorbească de o știință marxist-leninistă. Aceasta nu înseamnă că ea ar fi o știință aparte, care s-ar situa în sistemul științelor alături de celelalte științe sociale (filozofie, economie, sociologie, politică, drept etc.), ca avînd un alt obiect.

Cît privește economia politică, ea se încadrează evident în știința economică. Materialismul dialectic și istoric nu este altceva decît filozofia marxist-leninistă. Este adevărat că în cadrul materialismului istoric din programele noastre de învățămînt au fost incluse multe probleme ce țin de sociologie sau știința politică. Treptat ele au fost și mai trebuie să fie trecute acolo unde-și au locul în mod firesc. O situație mai deosebită prezintă disciplina de socialism științific. Aceasta și pentru că pe parcursul anilor ea a fost cea mai „mobilă“, dîndu-i-se cînd un pronunțat caracter istoric, cînd unul sociologic și politicologic. Excluzînd aspectele care țin în mod evident de domeniul istoriei, socialismul științific păstrează mai ales caracterul unei discipline mixte care tratează probleme ce țin de sociologie și de știința politică.

²² C. A. Colliard, *Science juridique et science politique*, în „Revue de l'enseignement supérieur“ nr. 4/1965, p. 37.

²³ Vorbînd despre contingențele științei politice cu alte științe sociale considerăm important să remarcăm aportul specialiștilor din aceste domenii — al filozofilor, sociologilor, juriștilor, istoricilor, economiștilor — la dezvoltarea științei politice. În condițiile în care organizarea unor institute de învățămînt și cercetare în domeniul politicologiei este încă la început, și cadrele de politicologi se recrutează din rîndul specialiștilor din diferite domenii ale științelor sociale.

În această situație considerăm că știința politică va trebui să trateze acele probleme ale socialismului științific care intră în obiectul ei, după cum sociologia va trebui să le preia pe acelea care aparțin sferei sale de preocupări. În același timp, nu excludem posibilitatea existenței, a menținerii unei discipline de învățămînt cu caracter mixt de „socialism științific” pentru acele facultăți unde predarea unei discipline distincte de sociologie și politicologie nu este necesară, în schimb s-ar considera utilă predarea la un nivel mai general a unor cunoștințe de bază de sociologie și știință politică marxistă.

Așadar, știința politică în concepția noastră, avînd o fundamentare teoretică marxist-leninistă, are strînse legături cu filozofia marxistă (materialismul dialectic și istoric), cu economia politică, cu sociologia și, în același timp, ea **inglobează** o parte însemnată a științei marxist-leniniste (a socialismului științific). Dacă ne amintim faptul că una din problemele fundamentale ale marxismului este aceea a revoluției, a puterii, în concret a dictaturii proletariatului, atunci ni se pare că această constatare ar putea fi cu greu contestată.

Iată cîteva considerente referitoare la știința politică ca ramură distinctă de știință și contingentele ei cu celelalte științe sociale, inclusiv cu știința marxist-leninistă. Evident că aici unele probleme au fost doar ridicate și propuse anumite soluții, fără a se da răspunsuri definitive și fără a se lua în discuție toate implicațiile care apar în găsirea soluțiilor.

Dr. IOAN CETERCHI

Mici însemnări pe marginea unei probleme mari — NAȚIUNEA

Discuțiile în jurul conceptului de națiune, inițiate de revista „Anale” în numărul 6/1967, sînt un prilej care demonstrează ancorarea respectivei publicații în problemele ideologice actuale de interes major. Primul grupaj de articole care a văzut lumina tiparului conține o serie de elemente pozitive și vădește efortul autorilor pe linia clarificării unei probleme actuale, dar a cărei analiză prezintă un grad sporit de dificultate. Acestui efort dorim să ne unim și noi.

Conceptul de națiune este, poate, unul dintre cele mai discutate și mai cernute prin sita specialiștilor din cele mai diverse domenii.

De cînd a intrat în dicționarul uzual * și pînă în zilele noastre, acest concept a cunoscut cele mai pronunțate meandre ale definirii, cele mai variate accepțiuni. Nu fără temei, un jurist afirma că am fost martorii unui permanent „du-te-vino” pe tărîmul națiunii. Bunăoară, de națiune s-au ocupat — și se ocupă — filozofi, juriști, lingviști, geografi, istorici, sociologi, economiști; potrivit susținerii unor cercetători, este timpul ca pe teren să-și facă apariția și matematicienii, în vederea calculării, pe bazele tehnicii matematice, a perioadelor probabile de asimilare sau diferențiere națională¹. Aceasta vădește marea complexitate și bogăția elementelor care alcătuiesc conținutul noțiunii de națiune.

Multitudinea aspectelor supuse discuțiilor este determinată și de faptul că procesul, denumit generic „constituirea națiunilor”, se întinde pe o perioadă extrem de lungă de timp, îmbrățișează aproape trei formațiuni sociale, fiind un proces încă neîncheiat, în curs de desfășurare.

Nenumăratele preocupări legate de națiune vădesc, de asemenea, importanța problemei cercetate; ea depășește aria teoreticului, prezentînd serioase implicații de ordin practic, politic și tactic.

* Raoul Girardet semnalează ca primă dovadă a inserării conceptului de națiune într-un instrument de lucru anul 1715 (nu este dată însă sursa). Vezi Raoul Girardet, *Au-tour de l'idéologie nationaliste. Perspectives de recherche*, în „Revue française de science politique” nr. 3/1965.

¹ Karl W. Deutsch, *Nationalism and communication. An inquiry into the foundations of nationality*, New York, 1953.

În zilele noastre, dezbateră problemelor privind națiunea, formarea, dezvoltarea și perspectivele ei cunoaște o amploare deosebită. Pentru țările socialiste, dezvoltarea și înflorirea națiunii constituie o cheazăie a progresului pe linia desăvârșirii construcției socialiste și a trecerii treptate la comunism *. Înflorirea fiecărei națiuni socialiste reprezintă, totodată, un factor sine qua non al trăinicieii și prosperității sistemului socialist mondial, în ansamblu. Tot prin prisma însemnătății atribuite națiunii trebuie privită atitudinea țărilor socialiste în ceea ce privește stricta respectare a suveranității naționale, diferitele aspecte ale luptei de eliberare națională sau ale autodeterminării.

În țările capitaliste, în jurul problemei națiunii se dau serioase „bătălii“, care au depășit de mult discuțiile academice. Asistăm aici la nașterea diverselor organisme supranaționale cu toate consecințele nefaste pentru statele naționale, pentru însăși ființa națională.

În fine, sub ochii noștri se desfășoară procesul nașterii unor noi națiuni pe continentele afro-asiatice. Lupta de eliberare a unui mare număr de țări din respectivele continente, învingerea unor bariere de ordin material și spiritual în vederea închegării națiunii au devenit, în prezent, fapte care se înscriu în rîndul frecvenței și al cotidianului.

Iată doar cîteva aspecte, care pun în lumină marea actualitate a problemei națiunii, și care explică, totodată, de ce literatura științifică dintr-un număr imens de țări i-a afectat un atît de larg spațiu.

Această succintă evidențiere a actualității problemei națiunii reflectă și o altă dificultate pe linia elaborării conceptului de națiune, și anume diversele stadii sau trepte pe care se află națiunea: națiuni în curs de formare, națiuni specifice orînduirii burgheze, ajunse la maturizare, națiuni socialiste — în plin proces de înflorire.

Prinderea sau încadrarea acestor aspecte diverse și complexe într-un concept unic privind națiunea nu trebuie însă să fie rezultatul unor abstractizări care să uniformizeze totul. Este necesar ca, în acest sens, definiția generală a națiunii să contribuie la cunoașterea trăsăturilor generale, dar esențiale ale națiunii, trăsături susceptibile, în același timp, să o diferențieze de alte fenomene sociale ².

În această ordine de idei considerăm că definiția elaborată de I. V. Stalin cu privire la națiune a corespuns în linii mari acestui deziderat.

Caracteristicilor (limbă, teritoriu, cultură, viață economică) le e proprie, într-adevăr, generalitatea și ele se regăsesc în cercetarea concretă a diverselor națiuni.

Tocmai de aceea nu împărtășim punctele de vedere critice potrivit cărora definiția respectivă ar fi corespuns la un moment dat, într-o anumită perioadă, și că ea s-ar fi devalorizat azi, datorită condițiilor social-

* În țara noastră, unde clasele exploatare au fost desființate, iar relațiile socialiste au devenit atotcuprinzătoare, din punct de vedere sociologic, pe prim plan se situează dezvoltarea multilaterală, armonioasă a națiunii.

² În acest sens, împărtășim în totul concluziile formulate în cele trei articole publicate la rubrica *Discuții* în numărul 6/1967 al revistei „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“, și anume că definiția națiunii trebuie să înmănuncheze doar trăsăturile generale, esențiale, dar proprii oricărei națiuni.

istorice schimbate³. Sintem de părere că neajunsul acestei definiții constă, printre altele, în faptul că nu a evidențiat toate trăsăturile esențiale ale națiunii (ca organizarea politică a națiunii — statul național — și a res-trins viața spirituală a națiunii, îndeosebi la cultură), tot atât de valabile și azi, ca și în trecut, tot atât de evidente și azi, ca și în trecut. Întregirile care se impuneau nu au fost aduse de factorii social-economici sau politici actuali. Literatura marxistă de specialitate a păcăuit tocmai prin faptul că s-a mărginit, timp îndelungat, la repetarea mecanică a caracteristicilor însumate de definiția respectivă și la strădania de a le absolutiza, de a le căuta doar pe acestea în fenomenele cercetate⁴. Această situație se aseamănă, în multe privințe, cu un exemplu dat de un politicolog american în legătură cu o persoană care și-a pierdut un obiect pe o străduță întune-coasă, dar îl caută numai la intrarea respectivei străduțe, singura porțiune luminată.

Înainte de a trece la examinarea diverselor trăsături înmănunchate de națiune, socotim necesar să facem unele precizări terminologice privind aceste trăsături sau caracteristici. Mult timp, în literatura de specialitate ele erau desemnate prin „elemente constitutive”. Termenul de constitutiv poartă în sine însă cerința de înșiruire și de delimitare exhaustivă. Or, este știut că definiția cea mai aproape de calcarea perfectă pe realitate îi rămâne totuși debitoare acesteia. Terminologia de elemente constitutive ar putea fi utilizată eventual — dar cu multă prudență — în definiția unei anumite națiuni, concret determinate (și când posibilitatea însumării tuturor caracteristicilor este mai sigură), dar nu în cazul definiției generale. De altfel, nici în cazul definițiilor generale ale altor fenomene sociale ca : statul, puterea de stat, proprie atea etc. nu s-a simțit nevoia uzitării respectivei terminologii.

Plecînd de la ideea mai sus enunțată, că definiția generală a conceptului de națiune trebuie să cuprindă acele trăsături generale și esen-țiale comune, într-o anumită măsură, oricărei națiuni, totuși nu putem îm-părtăși definiții ca cea, de pildă, preconizată de M. S. Djunosov : „forma superioară a comunității etnice de oameni care stă atât la baza relațiilor

³ În această ordine de idei, considerăm neîntemeiată susținerea că definiția formu-lată de I. V. Stalin „cuprinde toate trăsăturile fundamentale ale națiunii...” și că „evoluția istorică a națiunilor a făcut să apară însă fenomene noi...” Nu putem, de asemenea, împărtăși nici aprecierile privind carența respectivei definiții, anume că „nu explicitează aspectele istorice ale formării națiunilor, particularitățile pe care le poate manifesta fenomenul”; este evident că asemenea cerințe nu pot fi așteptate de la definiția generală a unui concept. (Vezi M. Marian, *Comunitatea de națiune*, în „Analele Institutului de studii istorice și so-cial-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, p. 55). Prin aceeași prismă privește neajunsurile definiției elaborate de I. V. Stalin și autoarea El. Florea. Inconveniente de defi-niției, în concepția autoarei, țin tot de evoluția istorică și nu de insuficiența dezvăluire a tuturor caracteristicilor definitorii ale națiunii, care erau prezente și în perioada respectivă, după cum am arătat mai sus. (El. Florea, *Cu privire la evoluția conceptului marxist de na-țiune*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, p. 72.)

⁴ Legat de acest aspect, al definirii națiunii în literatura marxistă, în discuțiile pur-tate în prezent, El. Florea apreciază că inserarea primelor trăsături fundamentale ale nați-unii (comunitate de limbă, teritoriu, viață economică), aproape identic ca în definiția lui I. V. Stalin, denotă că definiția a rămas totuși restrînsă și săracă (El. Florea, *Loc. cit.*, p. 72). Este greu să ne imaginăm cum s-ar putea reda într-o definiție multitudinea laturilor, ele-mentelor componente ale fiecărei trăsături a națiunii, precum și specificul fiecărei trăsături comparativ cu aceeași trăsătură din cadrul altui tip de națiune sau chiar al altei națiuni din cadrul aceluiași tip. Desigur, asemenea cerințe sînt irealizabile.

sociale burgheze cît și a celor socialiste”⁵. Generalitatea este atît de largă încît îmbrățișează vagul și nu este susceptibilă de a-ți îngădui reflectarea, reprezentarea în gîndire a fenomenului cercetat.

Apreciem că în conceptul general de națiune trebuie reținute următoarele trăsături :

a) **Este o formă de comunitate etnică.** Considerăm necesar să inserăm cuvîntul **formă**, date fiind anterioritatea și coexistența altor forme de comunitate etnică⁶ (naționalitate, popor etc.). Nu am însoțit substantivul **comunitate** de adjectivul **umană** dintr-un îndoit motiv : pe de o parte, adjectivul **etnic** nu poate determina decît o comunitate de oameni, iar pe de altă parte genul proxim, care permite delimitarea mai exactă, este cel de **etnicitate**, și nu de **comunitate umană**, cu larga-i sferă de aplicabilitate (familia, comunitatea statală, religioasă etc.).

b) **Organizare politică proprie națiunii.** Delimitarea teritorială și asigurarea suveranității asupra teritoriului respectiv, statornicirea unor contacte organizate — materiale și spirituale — între națiuni, reprezentarea națiunii și apărarea intereselor unei anumite națiuni, reglementarea multiplelor raporturi dintre membrii respectivei comunități nu pot fi concepute în afara unei organizări politice și, mai precis, în afara **statului**. Dar organizarea în stat nu este proprie numai națiunii. Stat a existat încă din perioada sclavagistă. În acest sens trebuie interpretată precizarea pe care o face Marx : „...de-a lungul întregului ev mediu granițele lingvistice și cele statale nu coincideau... ; totuși fiecare naționalitate, cu excepția poate a Italiei, era reprezentată în Europa printr-un mare stat aparte”⁷.

Dar odată cu nașterea națiunii se constituie statele naționale. Tocmai de aceea în enunțarea trăsăturii de care ne ocupăm am subliniat că este vorba de o organizare politică proprie națiunii, și aceasta este, de regulă generală, **statul național**⁸. (Statul multinațional este o excepție, care, ca orice excepție, nu poate înfringe regula).

De altfel, procesul transformării statelor, odată cu formarea națiunii, în state naționale, a fost subliniat de clasicii marxism-leninismului⁹.

Prin această prismă trebuie privite și formulările din unele lucrări sau articole apărute în țara noastră : „Națiunea română s-a constituit în stat”¹⁰.

Și în literatura burgheză statul național este privit, în general, ca unul din elementele sau caracteristicile națiunii. Astfel, autorul R. Lorwin arată că nașterea națiunii desemnează un dublu proces : „constituirea

⁵ „Voprosi istorii” nr. 4/1966, p. 24.

⁶ Națiunea este definită ca formă a comunității etnice și de către M. Marian (*Loc. cit.*, p. 63) ; deși acest aspect nu figurează în definiție, se pare că este acceptat și de A. Gavrilă în articolul *Conceptul de națiune*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, p. 41, 42, 50.

⁷ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, E.S.P.L.P. 1956, p. 394.

⁸ Statul național este reținut ca trăsătură definitorie a națiunii de numeroși autori străini, precum și din țara noastră. În acest sens amintim : M. O. Mnațakanian, *Națiunea și ideea de stat național*, în „Voprosi istorii” nr. 9/1966, p. 35 ; V. I. Kozlov, *Unele probleme ale teoriei națiunii*, în „Voprosi istorii” nr. 1/1967, p. 92 ; El Florea, *Loc. cit.*, p. 78 ; M. Marian, *Loc. cit.*, p. 58. În mod confuz este expusă corelația dintre stat și națiune în articolul semnat de A. Gavrilă : „Elementele constitutive ale națiunii determină și activează conștiința națională și statul național” (*Loc. cit.*, p. 51, 52).

⁹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, E.S.P.L.P. 1956, p. 394.

¹⁰ Este vorba de constituirea în stat național unitar și nu în stat, deoarece cele două principate române erau deja constituite în formațiuni statale.

statului național și integrarea cetățenilor în viața națională”¹¹. Tocmai această strînsă unitate încearcă să o disocieze, să o spargă numeroasele teorii cosmopolite privind perimarea statului național. „Unitatea europeană — arată Jean Boissonuet — pune în discuție statul național, reprezentînd o tentativă de desființare a **unității dintre stat și națiune**”¹² (subl. ns.).

În mod curent se obișnuiește ca, în analiza conceptului de suveranitate să se arate că odată cu formarea națiunii conținutul respectivului concept s-a îmbogățit, ceea ce a determinat ca pe plan noțional să se vorbească de suveranitatea națională. Or, este știut că suveranitatea este unul din atributele fundamentale ale statului. Suveranitatea națională reprezintă supremația deplină, neîngrădită a unui stat în politica internă, precum și deplina independență în relațiile cu alte state. Aceste prerogative sînt, ca atare, ale statului, ale organizației politice a națiunii. În concluzie, precizările privind suveranitatea națională întregesc nu numai argumentele care pledează în sensul ideii că statul național este forma proprie de organizare a națiunii, dar, de asemenea, și pentru necesitatea reținerii organizării statale ca o trăsătură caracteristică a națiunii. În această ordine de idei, trebuie să arătăm că, în general, în literatură, în problema studierii statului, accentul s-a pus îndeosebi pe aspectul de instrument de dominație. În mai mică măsură, dacă nu chiar de loc, au fost analizate rolul statului în dezvoltarea națiunii și continuitatea statului național. Revoluția socialistă nu a sfărîmat statul național, ci aparatul de stat. Așa cum națiunea română nu a fost lichidată, tot astfel nici statul național român nu a fost sfărîmat, distrus, ci doar aparatul său.

c) **Teritoriul comun.** Este poate unul dintre elementele națiunii care în decursul confruntărilor și înfruntărilor pe tărîmul națiunii a întrunit o unanimitate de păreri. În afară de inserarea lui în suita caracteristicilor națiunii, am dori să ne oprim asupra a două aspecte. În unele definiții privind conceptul de națiune (și mai precis în cursul explicitării noțiunii de etnicitate) s-a încercat o alăturare forțată a teritoriului cu etnicitatea¹³. Departe de a considera etnicitatea ca o formă a legăturilor de rasă, rudenie sau sînge, cum procedează unii doctrinari burghezi și nici doar o simplă descendență sau continuitate a comunităților etnice anterioare, în accepțiunea noastră etnicitatea înglobează această descendență dintr-o formă de comunitate etnică anterioară, care la rîndul ei descinde din alta (decî un fel de tulpină etnică comună), dar și complexul sau totalitatea trăsăturilor sau caracteristicilor specifice respectivei comunități etnice. Desigur, teritoriul este unul din elementele comunității etnice, pe suprafața lui își desfășoară viața și asupra lui își arogă o seamă de drepturi comunitatea etnică. Dar teritoriul nu poate fi etnic, după cum nici economia nu poate fi etnică. Tot atît de impropriu ni se pare împerecherea teritoriului cu specificul național. În mod frecvent înșiruirea diverselor caracte-

¹¹ R. Lorwin, *Analyse comparative de l'évolution historique : l'intégration naturelle dans le monde occidental*, în „Revue internationale des sciences sociales” nr. 4/1965 ; Arnold M. Rose, *Sociology. The study of human relations*, New York, 1957, p. 565.

¹² Jean Boissonnat, *L'Europe, l'état et la nation*, în „L'Esprit” nr. 10/1965.

¹³ M. S. Djunosov, *Națiunea ca comunitate social-etnică de oameni*, în „Voprosi istorii” nr. 4/1966 ; A. G. Agaev, *Națiunea, esența ei și conștiința de sine*, în „Voprosi istorii” nr. 7/1967.

ristici ale națiunii se încheie cu caracterizarea „ce se exteriorizează în specificul național”¹⁴. Dacă în cazul culturii și în general al vieții spirituale acest specific nu poate fi tăgăduit, în ceea ce privește teritoriul este cu totul impropriu.

d) **Comunitatea de limbă.** Problema limbii este susceptibilă de discuții în situația în care aceeași limbă deservește mai multe națiuni sau când mai multe limbi deserveșc o națiune. Ca atare, în ce constă specificul național? Asemenea aspecte constituie excepții, dar nu fără importanță pentru definiția unei națiuni concrete. Pentru conceptul general de națiune ne mărginim doar să arătăm că limba trebuie reținută ca o trăsătură generală a națiunii, dat fiind rolul și funcția sa socială în închegarea națiunii, în dezvoltarea vieții economice și spirituale a acestei comunități¹⁵. Pentru numeroase națiuni limba este unul din elementele fundamentale.

e) **Comunitatea de viață economică.** Deși s-ar părea că această trăsătură nu poate comporta discuții — deoarece nu se poate concepe o colectivitate care să nu aibă la bază relații izvorâte din producerea bunurilor materiale¹⁶, ba, mai mult, aceste relații sint caracteristice pentru stadiul de dezvoltare al respectivei colectivități, marchează deosebirile față de formele de comunitate anterioară — există, totuși, puncte de vedere care se înscriu împotriva evidenței și realității, apreciind că comunitatea de viață economică nu constituie o caracteristică esențială a națiunii. Deoarece în ceea ce privește rolul vieții economice în dezvoltarea națiunii și rolul economiei naționale în asigurarea independenței și suveranității naționale părerile concordă în literatura noastră de specialitate, asupra acestor aspecte nu vom mai insista. Ne vom limita doar să arătăm că negarea importanței comunității vieții economice în cadrul națiunii, precum și negarea importanței economiei naționale servesc „argumentării” diverselor teorii integraționiste. Pe această linie se situează, de pildă, recentul articol al autorului maghiar Berend. Acesta încearcă să acrediteze ideea că integrarea economică de tipul celei înfăptuite în cadrul imperiului austro-ungar a fost net superioară și avantajoasă politicii economice promovate de statele naționale înființate sau întregite în urma destrămării monarhiei austro-ungare. De asemenea, el afirmă că statele socialiste ar trebui să renunțe la iluzia „economiei naționale multilateral dezvoltate și independente”. În concepția sa, economia națională conduce la „închis-tare națională” și la „tendențe naționaliste”. Ea trebuie suplinită cu integrarea „care să includă diviziunea muncii între țările socialiste în procesul care se desfășoară pe planul întregului continent european”¹⁷. Desigur, asemenea teorii — cât și altele de soiul acestora — sint de natură să priveze

¹⁴ În lumina celor expuse mai sus nu putem fi de acord cu finalul definiției date de A. Gavrilă, anume că totalitatea factorilor obiectivi și subiectivi ai națiunii „se reflectă ca specific național” (A. Gavrilă, *Loc. cit.*, p. 47).

¹⁵ În acest sens, la precizările din cadrul rubricii *Discuții*, în jurul conceptului de națiune, publicate în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, nu mai avem nimic de adăugat.

¹⁶ „Cea mai simplă categorie economică, de pildă valoarea de schimb, presupune o populație care produce, în condiții determinate, și anumite forme de familie de comunitate sau de stat” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 675).

¹⁷ T. Ivan Berend, *Integrare și interes național*, în „Népszabadság” din 17 februarie 1968.

statul național de o serie de atribute esențiale, să nesocotească independența și suveranitatea sa.

Discuțiile unor teoreticieni contemporani cu privire la diminuarea rolului națiunii în zilele noastre, departe de a fi îmbrățișate de majoritatea cercetătorilor, contrazic, în mod evident, realitatea. Fenomenul contemporan, în toate continentele, este de creare și consolidare a națiunilor, iar viitorul acestora se află sub semnul dezvoltării și înfloririi.

f) **Comunitatea de viață spirituală.** Mult timp, în literatura marxistă, relațiile spirituale erau limitate doar la cultură¹⁸. Se vorbea în acest sens de „comunitate de viață culturală“, ca o trăsătură distinctivă a națiunii. În ultima vreme, studiile de specialitate desemnează, tot mai frecvent, comunitatea de viață spirituală cu terminologia „conștiința apartenenței etnice“, „conștiința națională“, „conștiința de sine“¹⁹. Toate aceste noțiuni ni se par neîncăpătoare pentru cuprinderea în conținutul lor a multiplelor și complexelor relații spirituale care unesc pe membrii unei națiuni. Tocmai de aceea socotim că este mai potrivită terminologia de **comunitate de viață spirituală**, care include cultura, conștiința națională sau a apartenenței la respectiva comunitate etnică, tradițiile, obiceiurile, unele aspecte legate de știință și ideologie, unele elemente ale psihologiei sociale etc.

Încercînd să sintetizăm aceste trăsături într-o definiție, considerăm că națiunea este **o formă de comunitate etnică, cu o organizare politică proprie, teritoriu, limbă, viață economică și spirituală comune.**

Această definiție reprezintă, așa cum am arătat, conceptul general de națiune, întocmai ca și conceptul general al altor fenomene. Bunăoară, cînd vorbim despre stat îl desemnăm ca fiind forma de organizare prin care clasa dominantă își promovează interesele sale de clasă; sau puterea de stat este, de asemenea, generic definită, ca fiind puterea organizată a unei clase prin care aceasta își exprimă voința, care este obligatorie pentru întreaga societate. Aceste trăsături sînt suficiente pentru exprimarea caracteristicilor esențiale ale statului și ale puterii de stat, cît și pentru a le delimita de alte forme de comunitate umană (respectiv de alte forme de putere colectivă, nestatală). Dar stat și putere de stat în **genere** nu există. Există stat capitalist, socialist, feudal etc., după cum există puterea clasei capitaliștilor, puterea clasei muncitoare etc. Ca atare, cînd ne vom ocupa de un anumit tip de stat sau de un stat din cadrul respectivului tip de stat va trebui să plecăm de la caracteristicile generale, esențiale, proprii fenomenului statal din toate timpurile, care vor fi întregite și concretizate cu acelea ale statului de statul anume studiat.

Tot astfel în ce privește conceptul de națiune, considerăm că trebuie să ne oprim doar la trăsăturile esențiale, generale.

Fiecare națiune își are specificul ei. De pildă, comunitatea de viață economică caracteristică națiunii socialiste se deosebește radical de cea proprie națiunii din cadrul orînduirii burgheze. Statul național este forma

¹⁸ Deși în grupajul de articole la care ne-am referit mai sus se discută de tradiții, conștiință națională, știință, apartenența la o comunitate etnică, în definirea națiunii este reținută doar viața culturală. Pentru considerentele pe care le vom expune în cele ce urmează, apreciem ca fiind trunchiate definițiile respective.

¹⁹ A se vedea în acest sens discuțiile purtate în coloanele revistei „Voprosi istorii“ în numerele din anii 1966—1967.

de organizare specifică națiunii, dar esența lui diferă de la o orînduire socială la alta. Ierarhia, valoarea, esența și conținutul factorilor incluși în comunitatea de viață spirituală prezintă, de asemenea, mari deosebiri de la un tip de națiune la alta sau chiar în cadrul aceluiași tip. Șirul acestor exemple poate fi mult sporit. Ceea ce trebuie să reținem este faptul că un concept general al națiunii poate fi elaborat, dar el servește doar de cadru orientativ în studierea concretă a națiunii. Alături de acest concept se impune elaborarea unor definiții pentru fiecare tip de națiune, care, de asemenea, vor fi susceptibile de concretizări și întregiri pentru cazul unei anumite națiuni, aparținînd unui tip de națiune sau altuia.

Nu pentru efectul simetriei, ci din necesitatea sublinierii dificultății cuprinderii într-o definiție a tuturor caracteristicilor națiunii vom încheia cu una din frazele de început: toate aspectele abordate vădesc marea complexitate, multitudinea și bogăția elementelor care alcătuiesc conținutul conceptului de națiune.

MARIA COLCERIU-LEISS

recenzii • note bibliografice

Maurice Duverger: *La démocratie sans le peuple*

Éditions du Seuil, Paris, 1967, 250 p.

MAURICE DUVERGER

LA DÉMOCRATIE SANS LE PEUPLE

ÉDITIONS DU SEUIL

Profesor de sociologie politică la Facultatea de drept și științe economice din Paris, membru în comitetul de redacție al „Revistei franceze de știință politică”, colaborator la diverse alte publicații, Maurice

Duverger este cunoscut în Fran-

ța și în alte țări prin lucrările consacrate unor aspecte ale vieții politice franceze sau cercetării unor categorii ale științei politice¹. Asemenea probleme ca: *esența politicii, partidele politice, perspectivele dezvoltării sociale contemporane* sînt prezente în aproape toate studiile sale.

Duverger face parte din categoria acelor savanți din țările occidentale care se situează pe o poziție critică față de capitalism, iar în aprecierea unor fenomene sociale se apropie de interpretarea marxistă. În privința perspectivei dezvoltării sociale, el este

adeptul teoriei „socialismului democratic”, al convergenței celor două sisteme social-economice spre o societate unică — „societatea industrială”.

Conținutul principal al lucrării *Democrația fără popor* îl constituie analiza relațiilor și partidelor politice actuale din Franța. Pentru a ajunge la definirea trăsăturilor care caracterizează astăzi viața politică franceză, autorul face numeroase incursiuni în trecutul istoric, care, afirmă el, își pune o puternică amprentă asupra prezentului. În același timp, el consacră o parte a lucrării descrierii infrastructurii principalelor partide politice din alte țări ale Europei Occidentale, ceea ce îi permite să scoată mai bine în evidență elementele specifice vieții politice franceze.

Și în această lucrare, ca de altfel și în altele, Duverger sesizează caracterul de clasă al partidelor politice. În explicarea orientării, poziției și evoluției diferitelor partide din țările Occidentului european, autorul pornește de la analiza luptei dintre principalele clase sociale. În complexitatea și varietatea tabloului partidelor politice, el desprinde trăsături generale izvorite din lupta dintre principalele clase din societate. Astfel, Duverger distinge trei orientări politice fundamentale în aceste țări: conservatoare, liberală și socialistă*, care

¹ Printre aceste lucrări se numără: *Constituțiile Franței* (1943), interzisă de guvernul de la Vichy; *Partidele politice* (1951); *Republica miine...* (1958); *A șasea republică și regimul prezidențial* (1961); *Metode ale științelor sociale*, apărută în mai multe ediții, ultima în 1964, din care un fragment a fost publicat și în limba română. (Vezi: *Teorie și metodă în științele sociale*, vol. II, *Cercetarea sociologică*, București, Editura politică, 1966, p. 125—153); *Introducere în politică* (1964); *Sociologie politică*, manual pentru studenți (1967).

* În categoria partidelor socialiste, autorul include și partidele comuniste.

s-au format pe parcursul „luptelor dintre clase: lupta burgheziei împotriva aristocrației, exprimată în conflictul dintre partidele conservatoare și cele liberale, iar apoi lupta proletariatului împotriva capitalismului industrial și comercial... care a generat partidele socialiste”². Dacă, inițial, partidele burgheziei erau partide de stînga, revoluționare, pe măsura dezvoltării societății capitaliste, a creșterii luptei clasei muncitoare, aceste partide, conchide autorul, alunecă tot mai mult spre dreapta, devin contrarevoluționare, conservatoare. Conflictul dintre conservatori și liberali, lipsit de bază socială, se atenuează și nu mai reprezintă o luptă dintre clase; are loc o metamorfoză a partidelor conservatoare, care fie că dispar din viața politică, fie că fuzionează cu partide ale burgheziei sau se adaptează independent noilor condiții, devenind, prin caracterul lor de clasă, partide burgheze. Noua bază socială creată de societatea capitalistă, contradicția dintre proletariat și burghezie au determinat, de asemenea, schimbarea orientării generale a partidelor burgheze, care s-au situat din ce în ce mai mult pe poziții conservatoare. „Bătălia politică dintre conservatori și liberali — remarcă autorul — a încetat, pentru că lupta de clasă dintre aristocrație și burghezie, luptă pe care o exprima, s-a încheiat prin victoria celei din urmă... Apropierea dintre aristocrație și burghezie, dintre conservatori și liberali a fost accelerată, pe de altă parte, de creșterea proletariatului și a socialismului” (p. 23). Explicînd legătura dintre dezvoltarea economică, dezvoltarea socială și evoluția partidelor politice, M. Duverger relevă că „în toate aceste direcții, analiza marxistă ...furnizează cea mai bună schemă de interpretare a faptelor, cel mai bun model teoretic” (p. 24).

Prezintă interes analiza pe care autorul o face fascismului ca mijloc la

care au recurs forțele burgheze de extremă dreaptă în condițiile create după primul război mondial, cînd socialismul devine principalul pericol pentru dominația burgheziei. „Fascismul — scrie el — corespunde unui moment cînd burghezia se convinge că instituțiile parlamentare liberale nu mai sînt în stare să păstreze ordinea capitalistă împotriva creșterii iminente a socialismului... și atunci recurge la violență (...). Fascismul exprimă și anumite contradicții din interiorul capitalismului generate de dezvoltarea marii industrii moderne...” (p. 64). Duverger observă că, deși baza socială a fascismului în Italia și Germania era formată, în principal, din mica burghezie și lumpenproletariat, acesta a fost „sprijinit și finanțat de marii industriași din Ruhr și Valea râului Pô, care l-au ajutat să vină la putere și care au beneficiat de avantaje” (p. 65). Chiar dacă se află în reflux, comparativ cu perioada antebelică, pericolul fascist — afirmă autorul — amenință și astăzi unele țări capitaliste dezvoltate.

În analiza vieții politice franceze, autorul evidențiază, ca particularități principale, numărul relativ mare de partide politice, comparativ cu situația din alte țări, slăbiciunea acestor partide sub raportul organizării și al numărului membrilor, excepție făcînd Partidul Comunist Francez, slaba influență de care se bucură partidele burgheze de extremă dreaptă, lipsa de unitate a forțelor de stînga. Urmărind unele deplasări în raportul forțelor social-politice din Franța, Duverger constată slăbirea considerabilă în prezent a dreptei reacționare și influența puternică de care se bucură P.C.F. „Lipsită de o bază esențială — spunea el — extrema dreaptă este redusă la mici grupuri... fără o influență politică reală” (p. 219). Dimpotrivă, extrema stîngă constituie o forță însemnată. Partidul comunist este al doilea partid al Franței, prin numărul de alegători. „Mai mult, este primul prin numărul de membri. El dispune de cea mai bună organizare, face cel mai mare efort pentru educarea politică a membrilor săi, se sprijină pe mai multe mii

² Maurice Duverger, *La démocratie sans le peuple*, Paris, Editions du Seuil, 1967, p. 20. În continuare, trîmîterile la această lucrare vor fi date în text.

de militanți demni de admirat. Din anumite puncte de vedere, nicidec extrema stîngă n-a fost atît de puternică în raport cu stînga moderată" (p. 220).

Din ansamblul factorilor care-și pun pecetea asupra vieții politice franceze, autorul desprinde „centrismul”, socotindu-l a fi elementul cheie care a dus la „democrația fără popor”. Duverger consideră că, într-o societate dată și într-un moment anume, dreapta este formată din acele forțe politice care urmăresc să păstreze ordinea stabilită, iar stînga din acelea care tind să o înlocuiască cu o formă mai evoluată (p. 131). În cadrul fiecărei tendințe, autorul distinge o aripă moderată și una extremistă. Referindu-se la Franța, el sesizează — ca o condiție care a generat „centrismul” — existența unei rupturi între moderați și extremiști în interiorul fiecărei tendințe; dreapta moderată și stînga moderată se unesc aproape constant, pentru a guverna împreună, în timp ce dreapta extremistă și stînga extremistă sînt în opoziție.

Printre consecințele „centrismului”, autorul enumeră, între altele, anarhia partidelor politice, imobilismul politic și înstrăinarea cetățenilor de la viața politică, fenomene care scot în evidență caracterul limitat al democrației în Franța. Aparent, coalițiile de centru, subliniază Maurice Duverger, sînt dominate cînd de centru-dreapta, adică de moderații de dreapta, cînd de centru-stînga, adică de moderații de stînga; în realitate însă, centru-dreapta domină aproape întotdeauna, situație care explică imobilismul politic. În această direcție, autorul lucrării dezvoltă cîteva argumente interesante. El apreciază că moderații de stînga se găsesc într-o poziție de inferioritate în coalițiile centriste. Chiar dacă ei doresc realmente unele reforme, le este mai dificil să le realizeze decît le este moderaților de dreapta să le împiedice. Dreapta este favorizată în cadrul coalițiilor centriste, între altele, de faptul că „centrismul” contribuie la împărțirea centrului-stînga de stînga ex-

tremistă, în timp ce asupra tendinței de dreapta el nu are o influență esențială. Dreapta extremistă preconizează violența pentru menținerea ordinii stabilite, dar atîta timp cît această ordine nu se află în pericol nu socotește necesare mijloacele extreme. Situația în cadrul stîngii diferă. Stînga extremistă consideră că reformele propuse de stînga moderată nu sînt suficiente pentru transformarea socială și că aceste reforme nu pot fi aplicate din cauza rezistenței pe care o opune dreapta (p. 175—177).

Înstrăinarea cetățenilor de viața politică este, după părerea autorului, un alt efect al „centrismului”. Dacă alegătorul votează pentru unul dintre partide, colaborarea acestora în coaliții de centru anihilează semnificația alegerii. Alegătorii „își dau seama că alegerea politică le scapă, că li se cere numai să distribuie cărțile și să dessemneze jucătorii, dar că ei sînt excluși din partidă, care va fi jucată fără ei, în clubul restrîns și închis al Parlamentului” (p. 182). La aceasta — remarcă autorul — se adaugă faptul că dezvoltarea capitalismului în mari unități, concentrarea întreprinderilor au făcut să crească puterea de intervenție a banului în viața politică.

Maurice Duverger constată că factorii care au generat „centrismul” francez încep să dispară. În acest caz, s-ar putea ca Franța să se îndrepte spre o „democrație dualistă”, în cadrul căreia partidele s-ar grupa în două mari coaliții, una de dreapta și una de stînga. Între aceste două coaliții opuse cetățenii ar putea să facă alegere. În realizarea unei asemenea evoluții a vieții politice, autorul apreciază că un rol deosebit revine P.C.F., care respinge bazele social-economice ale societății actuale, dominația profitului și a banului.

În prezenta lucrare, M. Duverger susține necesitatea formării unui front al partidelor de stînga. Printre dificultățile realizării acestuia, autorul men-

ționează politica S.F.I.O. de colaborare cu partidele de centru-dreapta, de alunecare pe poziții de sprijinire a ordinii capitaliste. „Anticomunismul — spune el — a împins S.F.I.O. să susțină ordinea burgheză, după cum, cu un secol în urmă, antiijacobinismul a împins pe liberali să susțină monarhia“ (p. 215).

O caracteristică a vieții politice franceze de-a lungul societății capitaliste a fost guvernarea unor coaliții formate din forțe de centru-dreapta și centru-stînga. Dar au existat și perioade, ce-i drept scurte, cînd la cîrma țării s-au aflat guverne constituite din forțe de stînga sau guverne de extremă dreaptă. Concluzia autorului privind condițiile în care au ajuns să guverneze aceste forțe politice, concluzie bazată pe referiri concrete la perioada jacobină a revoluției franceze, la Frontul popular, la reprimarea Comunei din Paris, la guvernul Pétain etc., este cît se poate de clar exprimată: „În Franța, stînga vine la putere prin revoluție, dreapta parvine în furgoane străine“ (p. 145).

În timp ce guvernarea celor mai reacționare forțe de dreapta a urmărit lichidarea drepturilor democratice, reprimarea luptelor revoluționare, guvernarea forțelor de stînga s-a caracterizat prin înlăturarea imobilismului vieții sociale, prin înfăptuirea unor însemnate reforme. „Revoluționare prin origine, ...guvernele de stînga — scrie autorul — sînt revoluționare și prin măsurile pe care le iau. Ele realizează..., într-un termen foarte scurt, un ansamblu de reforme importante, care transformă profund ordinea anterioară“ (p. 137). Aceste constatări, derivate din studierea istoriei moderne și contemporane a Franței, nu justifică, după părerea noastră, concluzia autorului privind lărgirea democrației prin realizarea unui „echilibru“ între forțele de dreapta și cele de stînga, ca o condiție permanentă a „dinamismului“ societății franceze contemporane.

În caracterizarea pe care o face M. Duverger capitalismului contemporan, vieții sociale și politice din țările capitaliste dezvoltate, mai apar încă

anumite inadvertențe. Autorul lucrării face constatări plauzibile. Bunăoară, el relevă că exploatarea salariaților nu a încetat, nici nu s-a atenuat în mod real, că pauperizarea relativă crește, partea ce revine salariaților din venitul național fiind în scădere în țările capitaliste dezvoltate (p. 89). Egalitatea politică, subliniază Duverger, este la fel de restrînsă ca și egalitatea socială, poate și mai restrînsă (p. 92); marile întreprinderi industriale și comerciale rămîn în mîinile capitaliștilor; „pretinsa democratizare a capitalismului prin distribuirea de acțiuni către milioane de mici purtători nu reprezintă decît o iluzie în care nu mai crede nimeni... ele nu au vreo influență asupra structurii generale a economiei și asupra atotputerniciei capitaliștilor în consiliile de administrație“ (p. 92—93); faptul că proprietarii numesc acum pe cei ce le administrează întreprinderile, în loc să le administreze ei înșiși, nu schimbă nimic din natura puterii (p. 93). Duverger face observația interesantă că „puterea politică a capitalismului în Occident nu se manifestă numai indirect..., ci și în mod mai direct, prin influența asupra presei, a mijloacelor de informare în masă, a grupurilor de presiune, a partidelor...“ etc. (p. 93). Asemenea constatări și concluzii, precum și altele, arată esența capitalistă a orînduirii economice, sociale și politice din țările capitaliste dezvoltate. Ele nu par a concorda însă cu alte afirmații făcute de autor, și anume că un mare număr de elemente socialiste ar fi pătruns în ordinea capitalistă, că „ne aflăm mai degrabă în societăți semicapitaliste, semisocialiste, decît în societăți cu adevărat capitaliste“ (p. 91—92).

Deși concepția autorului asupra dezvoltării sociale în viitor prezintă inconsecvențe, recenta sa lucrare *Democrația fără popor* cuprinde o analiză realistă a multor fenomene și procese din societatea capitalistă contemporană.

MARIA GEORGESCU, MARIETA MATEI

Destrămarea Imperiului austro-ungar. Reflecții pe marginea lucrării lui Leo Valiani*

În ultimul timp, privirea istoriografiei europene s-a îndreptat din nou asupra Austro-Ungariei, fie în scopuri politice întrevăzute, agitînd „regretele” pentru dispariția acestui organism dinastic retrograd, împlîntat ca închisoare a popoarelor în centrul Europei, fie spre studiul științific, scrutîndu-i bazele politice, economice și ideologice, explicînd prăbușirea sa inevitabilă, consecințele pozitive pentru eliberarea popoarelor subjugate, pentru formarea statelor naționale etc.

Nostalgia pentru imperiul prăbușit acum 50 de ani sub loviturile popoarelor revoltate își găsește exprimarea și în activitatea unor istorici și instituții din țări ale fostului imperiu și nu numai acolo. Istorici germani, austriaci, unguri, americani, nu mulți la număr, dar insistenți în țările lor sau în țările unde trăiesc, organizează de cîțiva ani dezbateri restrînse sau mai largi, chiar reuniuni internaționale, cu referate și intervenții, în care leitmotivul îl constituie rolul pozitiv al existenței Imperiului austro-ungar, avantajele existenței imperiului pentru propășirea popoarelor din Austro-Ungaria ș.a.

La reuniunile internaționale au fost prezenți și istorici din țările ale căror popoare au fost subjugate îndelung de Imperiul habsburgic, precum și din alte țări, care, la o înaltă ținută științifică, au demonstrat ce frînă a reprezentat pentru civilizație existența imperiilor retrograde, închisori ale popoarelor. Printre lucrările valoroase consacrate acestei teme se înscrie și monografia istoricului italian Leo Valiani, apărută în cadrul colecției „Biblioteca di storia contemporanea”, care înfățișează, pe coordonate ample, cauzele obiective și subiective ale destrămării Imperiului austro-ungar, procesul prăbușirii acestuia.

* Leo Valiani, *Destrămarea Austro-Ungariei*, Editura „Il Saggiatore”, Milano, 1966, 506 p. În continuare trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

Deși se ocupă cu predilecție de problemele legate de soarta minorității italiene din imperiu și de relațiile diplomatice ale Italiei cu Austro-Ungaria, lucrarea ia în dezbatere și o serie de chestiuni care au avut implicații și semnificații adînci pentru destinul celorlalte naționalități ce compuneau acest conglomerat statal de popoare. În acest sens, autorul, pe baza unei analize largi, demonstrează că Imperiul austro-ungar, intersecție a unei multitudini de contradicții, în primul rînd naționale, care reverberau intens pe plan social, era condamnat de însuși procesul istoric la dezagregare.

Constituită în decursul evului mediu, printr-o evoluție în care hazardul pare a fi jucat un rol important, alături de politica matrimonială și succesorală a unei dinastii cu aspirații imperiale, monarhia habsburgică reușise, printr-un adevărat miracol, datorat în mare măsură abilității diplomatice și politice a conducătorilor ei, să înfrunte explozia ideilor revoluționare și să supraviețuiască, împotriva aspirațiilor adînci ale diverselor naționalități. Criza din 1848—1849 părăsise chiar de la izbucnirea ei, în numele principiului, pe atunci atît de revoluționar, al naționalităților, că va mătura edificiul anacronic al imperiului. În Boemia, în Croația, în Dalmatia, în Lombardo-Veneția, în Transilvania, dar mai ales în Ungaria, naționalitățile răzvrătite refuzau să mai tolereze tutela habsburgică.

Cu toate acestea, lipsa de conlucrare, deficiența de sincronizare a acțiunii revoluționare a naționalităților, gradul lor diferit de evoluție și o serie de antagonisme naționale, politice, confesionale și sociale au îngăduit monarhiei danubiene ca, sub tutela armatelor Rusiei țariste, să supraviețuiască (p. 11).

Încercarea de revitalizare a imperiului în 1867, prin încheierea dualismului austro-ungar, nu a putut stăvili lupta de eliberare a popoarelor. Da-

torită accentuării dublului jug, social și național, pe care îl îndurau popoarele negermene și nemaghiare în cadrul monarhiei, lupta acestora pentru desăvârșirea statelor independente și unitare se intensifică în condițiile puternicelor mișcări naționale burghezo-democratice din primele două decenii ale secolului nostru.

În dezvoltarea luptei de eliberare socială și națională, arată Leo Valiani, o mare influență au avut mișcările revoluționare de la Belgrad (1903), revoluția burghezo-democratică din Rusia (1905), revolta junilor turci (1908), noua răbufnire a mișcării de eliberare națională în regiunile slavilor de sud împotriva anexării Bosniei și Hertegovinei (1908), agitația revoluționară din Macedonia, războaiele balcanice (p. 14).

Ca momente însemnate în lupta popoarelor pentru drepturi politice, acțiuni care vor slăbi mult imperiul, sînt consemnate alegerile din 1907 și 1910, în urma cărora partidele socialiste ale popoarelor oprite reușesc să-și lărgesc numărul de reprezentanți. Astfel, în urma alegerilor din 1907, în camera austriacă numărul socialistilor a crescut considerabil, de la 6 la 87 deputați. Lupta pentru drepturile politice ale italienilor a fost oglindită pe larg în gazetele din Triest, mai cu seamă în „L’Emancipazione” și „L’Indipendente”.

În cadrul general al mișcării de eliberare națională a popoarelor s-a remarcat Franco Supilo, a cărui acțiune a fost permanent orientată în vederea separării naționalităților slave din Austro-Ungaria. Fiu de zidar, eliminat din școală la Ragusa, din cauza unor manifestații studențești antiaustriace, Supilo a fost — scrie Leo Valiani — „unul dintre primii oameni politici croați din secolul nostru care, trecînd peste barierele de ordin politic și religios care despărteau națiunea sa de cea sîrbă, întrevădeau unirea celor două națiuni într-o Iugoslavie mare, făurită după modelul democratic și laic al Risorgimento-ului italian” (p. 27). Pentru stările de lucruri care domneau în imperiu sînt elocvente cuvintele sale,

manifestare a unei profesii de credință, dintr-o scrisoare datată 2 februarie 1904: „...Balcanii sînt într-o mare fierbere — oameni care își dau seama de inferioritatea propriei lor poziții, dar nu s-au orientat încă în privința alegerii căii pe care o au de urmat. S-au pus în discuție diferite puncte de vedere, totul se agită spre diferite tendințe, care de multe ori se ciocnesc între ele și dăunează scopului tuturor, scop care este unul singur, și anume eliberarea de sub jugul străin! Noi am început de la pături «mai de jos», dar mai curate — de la popor” (p. 28—29).

Ceea ce caracterizează viața politică a monarhiei la începutul secolului al XX-lea este avalanșa de „planuri”, „proiecte”, „reforme”, „federaliste, trialiste, pangermaniste etc., dar neputincioase să rezolve spinoasa problemă națională, pentru că toate porneau de la premisa menținerii imperiului în granițele existente atunci și se opuneau înseși realităților obiective, dezvoltării sociale, a cărei trăsătură dominantă o constituia tendința tot mai puternică spre formarea statelor naționale. Ocupîndu-se de încercările reacționare inițiate de „oficina de la Belvedere”, în frunte cu prințul moștenitor Franz Ferdinand, Leo Valiani arată că scopul lor era menținerea integrității imperiului. Arhiducele socotea încheierea dualismului austro-ungar ca o mare nenorocire și, ca atare, preconiza măsuri de întărire a puterii centrale austriace în defavoarea Ungariei, concomitent cu acordarea unor drepturi de autonomie administrativă pentru națiunile componente ale imperiului.

Era continuarea unei politici devenită tradițională a monarhiei austriace, de promisiuni neîndeplinite sau de acordare a unor simulacre de reforme, sub presiunea evenimentelor, pentru păstrarea neștirbită a pozițiilor sale. În acest sens este semnificativă scrisoarea din 1 februarie 1913 adresată de Franz Ferdinand ministrului de externe Berchtold, în care arăta că „iredentismul la noi în țară... va înceta imediat dacă se va

asigura slavilor noștri o existență comodă, dreaptă și bună" (p. 19).

Creșterea autorității puterii de stat austriace i-ar fi întărit prestigiul și în fața popoarelor balcanice. Pe planul politicii externe, „oficina din Belvedere” propunea o alianță cu Rusia țaristă. Cu aceasta — apreciază Valiani —, „fără a slăbi alianța care lega Austro-Ungaria de Germania, Franz Ferdinand își propunea să împace monarhia habsburgică, interesată nu mai puțin decât cea a Romanovilor într-o rezolvare conservatoare (pe linia tradiției), antirevoluționară a controverselor care agitau Europa centrală, răsăriteană și de sud-est” (p. 25—26).

Pentru adoptarea planului de federalizare — scrie L. Valiani — s-au pronunțat cercuri însemnate ale micii burghezii a naționalităților, între care și figuri reprezentative ale vieții politice din Transilvania. Printre oamenii politici legați de Belvedere, care vedeau în planul principelui o lovitură dată mării burghezii maghiare, figurau „slovacii M. Hodža și C. Dtolđa, croații J. Frank și S. Zagorac, românii din Transilvania A. Vaida-Voievod, I. Maniu, Miron Cristea (pe care Franz Ferdinand l-a numit episcop, cu toată împotrivirea ungurilor), A. Popovici (exilat la Viena din cauza unei condamnări pe care o suferise în 1894, în urma unui puternic protest contra tratamentului conaționalilor săi transilvăneni), de asemenea, politicianul sloven A. Koroséc” (p. 24).

Autorul menționează că inițiativa luării de contact din partea transilvănenilor cu Belvedere i-a aparținut lui Al. Vaida-Voievod și A. Popovici, „care au văzut în această mijlocul cel mai promițător, atunci, pentru a scăpa pe românii din Transilvania de sub oprimarea maghiară” (p. 24). L. Valiani consemnează doar faptul, fără a-l lega de starea de spirit proprie majorității românilor. Cei trei lideri ai Partidului național român, care subsemnau la ideea federalizării, se despărtau de spiritul general care domnea asupra românilor din toate provinciile, de a se uni într-un singur

stat național, ieșind de sub jugul marilor puteri, indiferent de formula imperiului, absolutist sau federalizat.

Încercările de reformare a imperiului s-au dovedit însă inoperante în fața presiunii puternice a proceselor istorice obiective. Federalizarea pusă în practică nu ar fi însemnat decât o prelungire a agoniei acestui organism politic aflat în plină descompunere.

Toate acestea se desfășurau pe fondul unor contradicții tot mai acute între Austria și Ungaria. Venirea contelui Tisza István la conducerea Ungariei și politica de deznaționalizare continuată cu intensitate de acesta, mai cu seamă împotriva românilor, a fost un alt element ce a adâncit înrăutățirea situației imperiului. Caracterizându-l pe contele Tisza, Leo Valiani arată că acesta a manifestat o permanentă opoziție împotriva oricăror planuri care ar fi redus rolul Ungariei în cadrul acestui conglomerat de popoare, luptând cu înverșunare pentru a asigura hegemonia mării burghezii maghiare în cadrul imperiului. „Tisza era dispus să subvenționeze un număr mai mare de școli elementare românești, să subvenționeze unele activități economice ce prezentau interes pentru români, să facă să fie angajați un anumit număr de români în serviciile publice și să promită că autoritățile ungare nu se vor opune (așa cum puteau întotdeauna, prin votul deschis și prin facultatea discrețională de care dispunea pentru calcularea și verificarea venitului necesar spre a fi alegător) la alegerea câtorva deputați români în plus. Dar asemenea concesi trebuiau să rămână în limite care să nu știrbească supremația maghiară. Românii cereau în schimb echivalarea limbii lor cu maghiara în administrațiile publice din comitatele și comunele Transilvaniei, obligația pentru funcționarii și judecătorii dislocați în această provincie de a cunoaște limba română, deplină libertate și egalitate în felul de a fi tratat în școlile de orice grad, extinderea substanțială a dreptului de vot atât pentru alegerile politice, cât și pentru cele administrative și caracterul se-

cret al votului. Tisza a refuzat categoric asemenea cereri, declarînd că „un stomac ungar nu le digeră” (p. 61—62). În timpul guvernării sale, oprirea maselor populare, îndeosebi asuprirea naționalităților care erau direct pendinte de guvernul de la Budapesta, a crescut. Acțiunile politice ale lui Tisza au înăsprit relațiile între popoarele ce erau cuprinse în cadrul coroanei maghiare, fapt care a contribuit la intensificarea mișcărilor revoluționare.

Un capitol important din lucrare este consacrat tratatelor duse de Puterile Centrale în anii 1914 și 1915 pentru atragerea Italiei în război, care, după cum se știe, își declarase neutralitatea în vara lui 1914 (p. 105). Au avut loc numeroase tratative în decursul cărora Italiei i s-au făcut diferite promisiuni pentru a o determina să părăsească poziția de expectativă, ajungîndu-se ca în primăvara anului 1915 să i se dea asigurări referitoare la teritorii pe care nici nu le revendicase.

În această problemă diplomația austro-ungară nu s-a manifestat unitar. Contele Tisza, exponentul celor mai reacționare păături maghiare, s-a opus cu înverșunare principiului compensațiilor teritoriale, pentru ca nu cumva să se creeze un precedent, care să fie exploatat de România, prin afirmarea cererii îndreptățite a Transilvaniei (p. 113—114). El și-a dat acordul la cedarea Trentinului Italiei numai în momentul cînd a considerat că nu mai există alt mijloc pentru a evita o alianță italo-română. „Dacă înainte Tisza blocase negocierile cu Italia de teamă că ele ar fi constituit un precedent pentru România, acum (în primăvara lui 1915 — *n. n.*) își da seama că, dimpotrivă, ostilitatea Italiei făcea să fie periculoasă atitudinea României... Din acel moment s-a străduit să recucerească prietenia Italiei, fără să știe totuși să parcurgă pînă la capăt drumul care, oricît de greu părea, era singurul care ducea la atingerea scopului” (p. 113—114). Tocmai aceste oscilații și echivocuri au determinat Italia să denunțe, după obținerea acordului de

principiu al Antantei, la 4 mai 1915, tratatul de alianță care o lega de Puterile Centrale. Prin aceasta ea „luase drumul alianței cu Antanta, drum care va duce în curînd Italia în război cu Puterile Centrale și va grăbi destrămarea Imperiului austro-ungar” (p. 126).

Subliniind rolul jucat de România și Italia prin intrarea lor în război de partea Antantei, precum și loviturile nimicitoare pe care le-a primit Imperiul austro-ungar ca urmare a acestui fapt, autorul se ocupă pe larg de tratativele duse între Italia și România, și îndeosebi de discuțiile purtate de I. I. C. Brătianu cu baronul Fasciotti — ambasadorul Italiei la București. În timpul tratatelor și discuțiilor, Brătianu declara, în 1914, că „cel mai bine ar face România și Italia să treacă la lichidarea Imperiului austro-ungar dacă această lichidare se va face în folosul lor” (p. 167). România nu îmbrățișa ideea confederației de state, spune autorul, ci acționa pentru făurirea statelor naționale unitare.

Leo Valiani, apreciind ca juste revendicările României asupra Transilvaniei, preciza că majoritatea populației acestei provincii, în raport cu toate celelalte naționalități luate împreună, era românească. Poziția de neutralitate a cercurilor conducătoare de la București a evoluat spre război alături de Antantă — se arată în lucrare — pentru că vedea că numai aceasta îi va garanta unirea Transilvaniei cu România (p. 166).

În chestiunea războiului declanșat de Austro-Ungaria, prin atacarea Serbiei, se relevă că unii deputați socialiști s-au opus în parlament votării creditelor de război. Prin numeroase articole publicate în ziarul „Il Lavoro”, socialiștii italieni au reprobat „uniunea sacră” promovată de propaganda oficioasă austro-ungară, au militat pentru eliberarea naționalităților asuprite din provinciile care aparțineau, pe baza dreptului istoric, unor state naționale deja constituite. Gaetano Salvemini considera astfel că Transilvania trebuia să treacă la România, iar Franco Supilo s-a pro-

nunțat pentru redarea teritoriilor italiene din imperiu Italiei.

Pe măsura desfășurării războiului și a creșterii luptei popoarelor, ideea necesității destrămării imperiului a început să fie tot mai insistent susținută de socialiștii din diferite țări. În Italia, Cesare Battisti, în ziarele „Avanti” și „Stampa”, a publicat articole prin care arăta că „Austria trăiește maltratând și negînd națiunile... De ce să nu fie democratizată, revoluționată?”, căci, conchidea el, „cine nu crede în prăbușirea Austriei, ca efect al războiului, nu o cunoaște” (p. 169). Presa din diverse țări dezbată tot mai insistent viitoarea configurație a Europei postbelice. De pildă, în articolele publicate de „L'Unità”, în 1915, se sublinia necesitatea creării unei Iugoslavii independente, în cadrul căreia, în jurul Serbiei, să se strîngă toate teritoriile dominate de Austro-Ungaria în care locuiau slavii meridionali. În același timp, arată Leo Valiani, ideea dezagregării monarhiei începe să fie susținută deschis și de personalități politice. Primul a fost Leonida Bissolati, ministru fără portofoliu în guvernul italian. Într-un discurs ținut la Cremona, cu prilejul comemorării morții lui Cesare Battisti, executat în prizoneriat de habsburgi, el a declarat că „atîta timp cît există această monstruoasă înmănunchere, acest stat care este negarea și oprimarea tuturor naționalităților care nu sînt germane, austriece, maghiare, Germania imperială va putea întotdeauna să întindă mîna asupra acestui stat pentru a face din el o armă și, prevalîndu-se de enormele sale puteri, să înceapă lupta... Trebuie ca monstrul cu multe capete să fie ucis și din corpul său mort să se ridice vii toate neamurile care suferă sub apăsarea dureroasă în cadrul unității sale artificiale”. În încheierea discursului său, Bissolati cerea ca toate aceste părți „ale imperiului, italieni, români, iugoslavi, să se întoarcă la patria lor mamă” (p. 246).

În anii 1917—1918 criza Imperiului austro-ungar s-a agravat. Pe fondul unor dificultăți economice și finan-

ciare se intensifică lupta maselor populare pentru eliberare națională și prefaceri sociale. Totodată, înfrîngerile armatelor austro-ungare au produs derută în rîndurile claselor exploatoare, au grăbit procesul de destrămare a imperiului.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, propunerile de pace ale puterii sovietice au stimulat lupta popoarelor pentru doborîrea Imperiului austro-ungar. În fruntea acțiunilor s-au aflat elementele social-democrației revoluționare, care au reclamat în numele popoarelor încheierea păcii.

Descrierea marilor acțiuni revoluționare naționale și sociale care au dus, în cele din urmă, la destrămarea imperiului face obiectul ultimului capitol al lucrării. Între 8 și 10 aprilie 1918 are loc la Roma, la Capitoliu, Congresul tuturor naționalităților supuse Austro-Ungariei, în prezența senatorului Ruffini, a istoricului Guglielmo Ferrero și a economistului Luigi Einaudi, cu participarea lui Eduard Beneș, a lui Trumbiș și a lui Mestrovic, a senatorilor români Mironescu și Drăghicescu și a deputatului dr. Nicolae Lupu. Anglia a fost reprezentată de H. Wickham Steed și Seton Watson, ca observatori, iar Franța de Franklin-Bouillon. Congresul a votat o moțiune pentru eliberarea tuturor naționalităților supuse monarhiei habsburgice.

În condițiile cînd frontul balcanic fusese străpuns și armatele aliate înaintau spre Belgrad, Budapesta și Viena, la 16 octombrie 1918, sub amenințarea naționalităților răzvrătite, împăratul Carol semnează un decret prin care transforma monarhia austro-ungară într-un „stat federal plurinațional”. Ideile pentru care pledase arhiducele Franz Ferdinand deveneau tardiv avorton al politicii de menținere a conglomeratului de naționalități în același cadru repudiat de istorie.

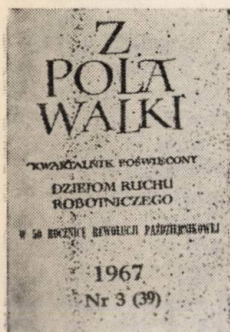
La 3 noiembrie 1918, la Padova, generalii Badoglio și von Weber reglementau încetarea ostilităților între Austria și Italia pe Alpi și pe litoralul adriatic. La Budapesta se dezlănțuise

revoluția și se instaurase un guvern revoluționar prezidat de contele Karolyi. La Praga, la Bratislava, la Zagreb, la Ljubljana, în Transilvania, administrația imperială nu mai era în stare să facă față situației și să se opună aspirațiilor revoluționare ale naționalităților atâtea vreme înăbușite. La 12 noiembrie 1918, a doua zi după

abdicarea împăratului Germaniei, ultimul împărat al Austriei abdică și el, consfințind astfel destrămarea de fapt a Austro-Ungariei. Incapabilă să se autoreformeze, condamnată de istorie, monarhia danubiană își încheia existența.

Dr. MARIA COVACI

„Z pola walki“ nr. 1—4/1967

Cele patru numere din anul 1967 ale revistei „Z pola walki“, ce însumează peste 1100 de pagini, editată de Institutul de istorie a partidului de pe lângă Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez, atacă o

tematică interesantă, variată, rezultatul cercetării minuțioase a multiplelor probleme care preocupă pe istoricii polonezi.

Un important număr de articole și studii sînt consacrate istoriei mișcării muncitorești poloneze și internaționale, istoriei contemporane a Poloniei și a țărilor socialiste. Sînt inserate, de asemenea, documente, discuții, materiale biografice, recenzii, note bibliografice, informații, cronică științifică, scrisori către redacție. Pentru prima dată apare o rubrică referitoare la lucrări recente publicate în diverse țări, inclusiv România, privind istoria mișcării muncitorești.

Una din temele majore luate în dezbatere de revistă în anul ce a trecut se referă la problematica Frontului popular antifascist. În studiul: *Cercetările comparative asupra problemelor strategiei mișcării comuniste în perioada celui de-al doilea război mondial* (nr. 2/1967), Józef Kowalski, director adjunct al Institutului de

istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.U.P., prezintă problemele și concluziile desprinse în timpul lucrărilor colocviului pe această temă, organizat în octombrie 1966 la Belgrad.

Se apreciază că la această reuniune internațională „toți participanții la lucrări au recunoscut ca necesară folosirea în cadrul cercetărilor a metodei comparative, avertizînd totodată asupra pericolului transpunerii mecanice a criteriilor dintr-o țară în alta“ (p. 72). Cu acest prilej s-au subliniat, pe de o parte, condițiile specifice care au existat în diferite țări în preajma celui de-al doilea război mondial, precum și rolul hotărîtor al factorilor interni asupra conturării strategiei și tacticii partidelor comuniste în problema Frontului național antifascist, iar pe de altă parte, influența strategiei Internaționalei Comuniste și a poziției Uniunii Sovietice asupra activității celorlalte partide comuniste, mai ales după ce „Uniunea Sovietică a încheiat în august 1939 pactul de neagresiune cu Germania hitleristă“, cînd aprecierile, tactica și strategia guvernului sovietic și a Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste „au suferit o schimbare radicală“ (p. 77).

Cel de-al doilea război mondial, declanșat odată cu atacarea Poloniei de Reichul fascist — arată autorul —, „a fost considerat pe atunci, atît de conducătorii sovietici cît și de C.E. al Internaționalei Comuniste, ca imperialist de ambele părți“ (p. 77). În această situație, Internaționala Comunistă „a chemat partidele comu-

niste nu la organizarea unui front larg de luptă împotriva agresorului fascist, ci la înlăturarea guvernelor burgheze pe calea revoluției socialiste și a luptei pentru dictatura proletariatului, chiar și în acele țări care deveniseră sau urmau să devină obiectul agresiunii hitleriste — fapt care nu corespundea sarcinilor arzătoare naționale și sociale ale clasei muncitoare, ale partidelor comuniste din aceste țări“ (p. 78).

În cadrul colocviului s-a arătat că „în lumina experienței celui de-al doilea război mondial a devenit pe deplin vizibilă întreaga irealitate a încercărilor de a conduce dintr-un singur centru — de felul C.E. al I.C. — activitatea citorva zeci de partide comuniste care posedau conducerea lor, acționau în condiții diferite și care în timpul organizării luptei antifasciste s-au transformat în forțe importante, aflate în fruntea luptei de eliberare a popoarelor“ (p. 79).

La rîndul său, Tadeusz Daniszewski, directorul Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.U.P., în studiul: *Conferința științifică internațională de la Paris cu ocazia celei de-a 30-a aniversare a Frontului popular* (nr. 2/1967) prezintă, pe baza materialelor conferinței, modul în care a evoluat și s-a înfăptuit concepția Frontului popular în Franța și Spania. În același timp se remarcă aportul adus la lucrările reuniunii de reprezentanții delegațiilor din Cehoslovacia, Polonia și România.

Autorul urmărește modul în care s-a conturat ideea frontului larg antihitlerist în cadrul mișcării comuniste internaționale. „Mișcarea comunistă, care a manifestat o atitudine marxistă în problemele ideologice fundamentale — în perioada premergătoare venirii hitlerismului la putere și în cea imediat următoare —, a fost supusă tendințelor cu caracter dogmatic și sectar care au îngreunat și chiar au împiedicat crearea unui

larg front antihitlerist“ (p. 68). În opoziție cu această situație, se subliniază rolul Congresului al VII-lea al Internaționalei Comuniste și al lui Gh. Dimitrov, în special, în promovarea unor noi principii referitoare la problema Frontului unic și a Frontului popular antifascist.

O pondere importantă în ansamblul revistei o deține rubrica *Probleme și discuții*, care a suscitat un viu interes și ample dezbateri, prin publicarea — încă în numerele din anul 1966 — a unor materiale privind evoluția gândirii marxiste în problema națională. În nr. 1/1967 se continuă dezbaterea acestei probleme prin articolul lui Tadeusz Daniszewski, intitulat: *Mișcarea comunistă și problema națională în anii 1930*.

După ce remarcă atenția pe care clasicii marxism-leninismului au acordat-o problemei naționale și subliniază că „o categorie istorică este și conștiința națională a avangărzii revoluționare a clasei muncitoare“, autorul face referiri asupra modului în care Internaționala a III-a a pus și a privit în general problema națională. În acest sens, Congresul al VI-lea „proclamă lupta împotriva rămașitelor șovinismului și a prejudecăților rasiale“ (p. 48). Însă — remarcă autorul — „Internaționala Comunistă a scăpat din vedere problema importantă a sarcinilor naționale ale clasei muncitoare față de propria națiune, problema misiunii naționale a proletariatului...“ (p. 49). O. Kuusinen caracteriza în 1931 problema națională ca „sector slab al activității de luptă a Internaționalei Comuniste“. Nici Kuusinen „nu a abordat al doilea aspect foarte important al problemei naționale — poziția partidului comunist față de propria națiune, necesitatea luării de către proletariatul revoluționar a răspunderii față de soarta țării“ (p. 49).

În lumina acestor considerații, articolul se ocupă de felul în care diferite partide comuniste au văzut rezolvarea problemei naționale în țările lor, în condițiile interne și internaționale ale deceniului al treilea și al patrulea al secolului nostru. Astfel,

în Franța, încă în 1926, Maurice Thorez arăta: „Comuniștii, care sînt internaționaliști, sînt în prezent cei mai buni apărători ai avuției naționale“ (p. 54). Ideile lui M. Thorez au premers pe cele ale lui Gh. Dimitrov, care la Congresul al VII-lea al Cominternului menționa: „Noi comuniștii... apărăm interesele vitale ale tuturor păturilor maselor muncitoare exploatare, adică ale majorității enorme a națiunii, în fiecare țară capitalistă... Formele naționale ale luptei de clasă a proletariatului și ale mișcării muncitorești din diferite țări nu vin în contradicție cu interesele viitorului liber și fericit al națiunii... Dimpotrivă, revoluția socialistă va fi salvarea națiunii și va deschide drumul spre înflorirea ei“ (p. 51—52). Partidul Comunist Francez, continuă autorul, a mers consecvent pe această linie; în 1936, M. Thorez declara printre altele: „Nici la Roma, nici la Berlin, nici în altă capitală străină, nici chiar la Moscova — față de care noi, comuniștii, nu ne ascundem atașamentul profund — nu va fi hotărîtă soarta națiunii noastre, ci numai la Paris“ (p. 57).

Și Partidul Comunist Italian s-a preocupat de găsirea unei poziții juste în problema națională. „Proletariatul — afirma Togliatti — devine o clasă general-națională în măsura în care face din aceste chestiuni propriile sale probleme, deci în măsura în care cunoaște întreaga realitate a vieții naționale, pentru a o putea schimba“ (p. 59).

Referindu-se la poziția Partidului Comunist din Germania față de problema națională și menționînd căutările acestuia pentru găsirea unui drum consecvent de apărare a intereselor poporului german față de extinderea nazismului, T. Daniszewski îl citează pe W. Pieck care preciza la Conferința P.C.G. de la Berna din 1939: „În cadrul agitației noastre trebuie să dezvăluim mai pregnant contradicția între politica fascismului hitlerist și interesele poporului german. Pînă în prezent am făcut aceasta într-o măsură insuficientă sau chiar de loc, înlesnindu-i prin a-

ceasta lui Hitler rolul de apărător al poporului german. Nu ar trebui să ne cutremurăm în fața folosirii în munca noastră de agitație a cuvîntului «națiune», așa cum nu ne cutremurăm cînd rostim cuvîntul «popor»“ (p. 62).

În ceea ce privește poziția Partidului Comunist din Cehoslovacia, autorul arată că în perioada anilor '30 acesta a trasat sarcina apărării libertății și a existenței națiunilor cehă și slovacă față de pericolul fascist. „În anii 1936—1938, punctul de plecare al Partidului Comunist din Cehoslovacia în rezolvarea problemei naționale l-a constituit sarcina apărării tuturor națiunilor republicii de jugul fascist“ (p. 63).

În articol se acordă un spațiu larg evoluției poziției Partidului Comunist Polonez în problema națională, greutăților pe care le-a întîmpinat pînă la clarificarea poziției sale în această problemă. Dacă pînă în anul 1935 P.C.P. a abordat în mod mecanic lozincă autodeterminării pînă la despărțire a unor teritorii poloneze, începînd din acest an partidul își precizează clar poziția față de problema națională și a independenței Poloniei. În martie 1936, partidul comunist a relevat în una din proclamațiile sale că „lupta pentru înlăturarea fascismului este lupta pentru interesele cele mai vitale ale poporului muncitor, este lupta pentru existența de sine stătătoare a Poloniei ca națiune cultă, ca națiune independentă“ (p. 68).

Comuniștii, scrie în concluzie T. Daniszewski, „fiind principala forță a progresului social, au reprezentat în mod obiectiv, încă de la constituirea lor în partid, interesele istorice ale națiunii. Ei au tratat însă problema hegemoniei în cadrul națiunii nu ca pe un postulat al luptei pentru cucerirea conducerii ideologice-politice, pentru sufletul națiunii încă în cadrul orînduirii capitaliste, ci exclusiv, sau aproape exclusiv, ca un postulat de viitor, cînd puterea se va afla în mîinile proletariatului revoluționar“. În această direcție, „suflul înviorător care a trecut peste mișcarea comunistă internațională la ju-

mătatea anilor '30 a lăsat o urmă profundă și trainică în mintea comunistilor" (p. 71).

Pe linia problematicei naționale se înscrie și articolul lui J. Kowalski *Din problemele discuției în jurul noțiunii de „națiune” în publicațiile istorice sovietice* (nr. 2/1967).

Menționînd că în cadrul eforturilor ce se fac în prezent în știința marxistă pentru cercetarea noilor procese și a schimbărilor care au loc în viața națiunilor se înscriu și discuțiile care au avut loc și se mai desfășoară încă în publicațiile sovietice, autorul se oprește asupra articolelor lui M. Djunosov, P. Rogacev, M. Sverdlin, M. Manatakanian și T. Burmistrova, pe care le apreciază ca „o încercare de depășire a limitelor de pînă acum, precum și de adaptare a cunoștințelor și definiției națiunii la noile fenomene și schimbări care au loc în etapa contemporană”.

În general definițiile autorilor menționați, după părerea lui J. Kowalski, constituie o încercare de caracterizare oarecum mai precisă a elementelor economice ale națiunii. Ceea ce este mai important, scrie el, „sînt încercările (autorilor sovietici — *n.n.*) de a reliefa, într-o măsură mult mai mare decît a făcut-o definiția lui Stalin, elementele așa-zisei suprastructuri, adică ale aspectului conștient, spiritual, al națiunii, ceea ce este, evident, pe deplin fundamentat, deoarece în lucrările anterioare ale teoreticienilor marxiști pe tema națiunii elaborate în focul polemicii cu concepțiile idealiste, burgheze și reformiste tendința spre abordarea materialistă a problemei, spre reliefaarea substratului economic-social al formării națiunilor moderne s-a manifestat paralel cu subaprecierea conținutului ei spiritual, a dezvoltării conștiinței naționale și a aspectului strict etnic al proceselor creării națiunilor” (p. 98).

Precizînd că fără includerea acestor aspecte cercetările marxiste în problema națiunii sînt amenințate de schematism și economism, J. Kowalski arată că formularea, în general justă, a lui M. Djunosov referitoare

la definiția națiunii nu redă totuși suficient elementele care caracterizează națiunea în capitalism și socialism, nu include faptul că „o anumită comunitate de interese naționale economice și de alt gen există chiar și în națiunea extrem de antagonistă a perioadei capitalismului” (p. 99).

Autorul nu este de acord cu P. Rogacev și M. Sverdlin, care califică prezența clasei muncitoare ca una dintre trăsăturile națiunii contemporane; consideră în schimb fundamentată observația lui M. Djunosov, după care, în condițiile comunismului, ale dispariției clasei muncitoare, precum și ale altor clase, națiunile vor continua să existe (p. 99).

Referindu-se la faptul că în definiția lui Stalin despre națiune autorii sovietici enumerați includ o nouă trăsătură: conștiința națională — cum o formulează Djunosov — sau conștiința apartenenței etnice — formulată de Rogacev, Sverdlin și Kaltahcian —, J. Kowalski evidențiază faptul că, cu toate acestea, din tezele tuturor autorilor amintiți referitoare la viața spirituală a națiunii și la interesele naționale ale acestora se degajă continuu dilema legată de caracterul de clasă antagonist în condițiile capitalismului, fapt care, după părerea lui, împiedică tratarea tuturor manifestărilor vieții spirituale ca fenomene integrale, general-naționale. Deși în condițiile capitalismului, scrie autorul, avem de-a face pe de o parte cu tendințe și forțe care integrează și într-o anumită măsură unifică națiunea, iar pe de altă parte cu tendințe și forțe care polarizează și dezintegrează națiunea, caracterul națiunii rămîne integral, iar interesele naționale constituie un factor real al integrării națiunii.

Păturile largi ale națiunii — muncitorii, țărani, intelectualitatea — sînt interesate mai mult decît păturile superioare ale societății capitaliste în dezvoltarea forțelor de producție, a științei, a învățămîntului și culturii naționale, dar întreaga sau aproape întreaga națiune este interesată în menținerea, respectiv în cucerirea independenței și suveranității, în men-

ținerea securității sale și a păcii. „Se știe că începând din perioada luptelor de eliberare națională și a insurecțiilor naționale (ale polonezilor, italienilor, irlandezilor, popoarelor din Peninsula Balcanică etc.) pînă în perioada actuală a mișcărilor de eliberare anti-imperialiste din Asia, Africa și America Latină, cu toate divergențele de interese ale claselor și păturilor sociale participante la aceste mișcări, au existat o coincidență și o comunitate de interese care le-au unit într-o națiune ce luptă pentru eliberarea sa“ (p. 103).

După ce menționează că în ce privește problema culturii numai în lucrarea lui Djunusov și în articolul T. Burmistrovei „cultura națională“ a fost menționată ca una dintre trăsăturile națiunii, că teza lui Lenin despre cele două culturi nu poate fi înțeleasă ca o negare a existenței culturii naționale, fapt întâlnit în unele interpretări ale autorilor sovietici participanți la discuții, J. Kowalski scrie : „Într-un cuvînt, cultura națională există nu numai ca un fapt obiectiv de strîngere a anumitor valori spirituale și materiale, create de o anumită națiune, ci și ca conștiință a apartenenței și participării la aceasta, cu toată atitudinea diferită și uneori de-a dreptul antagonistă a diverselor clase sociale și grupări politice din cadrul națiunii“ (p. 105).

După părerea lui J. Kowalski, în majoritatea lucrărilor autorilor sovietici, cu excepția lui M. Manațakanian, problema națiunii și a statului este slab și doar marginal abordată. Singur M. Manațakanian, arată el, pornind de la teza leninistă că statul național este o regulă mondială, ajunge la concluzia că „statul național este nu numai un factor de imensă însemnătate, dar și o condiție care favorizează consolidarea națională“ (p. 107).

În ce privește abordarea, în cadrul discuțiilor organizate de oamenii de știință sovietici, a problemelor legate de aspectul națiunii în capitalism și în socialism, precum și de cel al naționalităților și națiunilor contemporane, J. Kowalski se oprește asupra formulărilor lui P. Rogacev și M. Sverdlin,

care propun împărțirea națiunilor în două tipuri fundamentale, anume în națiuni neunitare din punct de vedere social, existente în condițiile capitalismului dezvoltat și în națiuni unitare din punct de vedere social ce se dezvoltă în condițiile socialismului. În legătură cu aceasta, el scrie : „Avînd în vedere că termenul de națiune neunitară din punct de vedere social poate fi aplicat la națiune și în condițiile socialismului, mi se pare a fi mult mai conformă cu realitatea formula «națiuni cu o structură antagonistă din punct de vedere social în condițiile capitalismului» și «națiuni cu o structură neantagonistă din punct de vedere social în condițiile socialismului»“ (p. 109).

În legătură cu aspectul emancipării și dezvoltării națiunilor în socialism, a locului pe care acestea îl ocupă în statele socialiste multinaționale, autorul menționează teza lui P. Siemionov despre dispariția treptată a diferitelor organizații statale ale națiunilor din U.R.S.S. în favoarea unei organizații general-statale care în viitor, de asemenea, va dispărea, J. Kowalski se declară de acord cu M. Manațakanian, care menționa că „Lenin a legat problema dispariției diferitelor republici sovietice și a altor state naționale de procesul unirii benevole a popoarelor și de dispariția în general a statului, arătînd în același timp că aceasta este o perspectivă foarte îndepărtată“ (p. 112).

În încheierea articolului său, J. Kowalski arată că discuția oamenilor de știință sovietici în jurul concepției de „națiune [contemporană]“ și al actualului stadiu al problemei naționale mărturisește clar că și în cercul acestora se face simțită necesitatea perfecționării metodologiei cercetărilor, precum și adaptarea teoriei marxiste a națiunii la noile fenomene complexe ale realității noastre. Este drept, continuă el, că „nu numai o dată se fac simțite încă manifestările de rutină rezultate din rămînerea pe fundamentul noțiunilor perimate și al privirii fenomenelor printr-o prismă îngustă a sarcinilor istorice juste pe care și le pune și treptat le realizează în luptă

mișcarea comunistă, deci luarea drept realitate a ceea ce deseori constituie de-abia un scop" (p. 114).

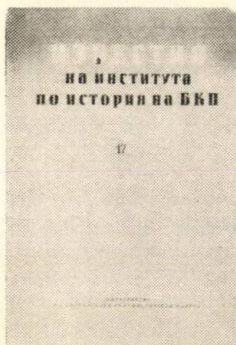
Numărul 3/1967 al revistei „Z pola walki” este consacrat semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. În cadrul celor câteva articole pe această temă se înscrie și articolul aniversativ *Cincizeci de ani*, semnat de J. Kowalski. Subliniind importanța internațională a Revoluției din Octombrie, autorul relevă trăsăturile comune, precum și deosebirile dintre această revoluție și revoluțiile care au avut loc în alte țări după cel de-al doilea război mondial. În acest context, el precizează că Lenin însuși a văzut posibilitatea diferitelor căi de trecere spre socialism, că încă în cunoscutele sale „Teze din aprilie” a demonstrat posibilitatea transformării pașnice a revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă.

În cadrul rubricii de *Critică istorică* sînt publicate recenzii și note bibliografice. Una dintre recenzii, semnată de Norbert Kolomejczyk, din nr. 2/1967, se ocupă de lucrarea autorilor români A. Petric și Gh. Țuțui: *Instaurarea și consolidarea regimului democrat-popular în România*, publicată în anul 1964. Recenzentul salută inițiativa Academiei Republicii Socialiste România de a publica în limbi străine unele lucrări ale istoricilor români și remarcă faptul că această lucrare — deși are unele minusuri în prezentarea situației internaționale a României în perioada analizată — permite aprecierea generală a schimbărilor revoluționare petrecute în viața economică, politică și socială a României pînă la proclamarea republicii.

MILICĂ MOLDOVEANU

„Izvestiia na Instituta po istoriia na B.K.P.”

(„Buletinul Institutului de istorie al P.C.B.”) nr. 16 și 17/1967

Publicația pe care o prezentăm a început să fie editată din anul 1957. În cursul celor zece ani de ființare, ea a avut o periodicitate de 2—3 numere pe an, apărînd în total 17 volume, cu un număr de pagini ce variază între 180 și 620.

Revista conține trei rubrici permanente: articole, documente, critică și bibliografie. În cadrul lor au fost abordate probleme în legătură cu istoria Partidului Comunist Bulgar și a Partidului Muncitoresc Social-Democrat Bulgar, au fost publicate documente inedite, recenzii ale unor lucrări etc. O apariție mai mult sau mai puțin periodică au avut-o și rubricile

privind biografiile luptătorilor revoluționari, comunicările științifice, descrierea unor fonduri arhivistice, mișcarea muncitorească locală, activitatea institutelor de istorie a mișcării muncitorești din alte țări. Publicînd, după cum se arată în articolul redacțional apărut în primul număr, lucrări elaborate de cercetători științifici și de activiști de partid, revista, prin tematica bogată pe care o abordează, constituie un ajutor prețios pentru cei ce se ocupă cu studierea istoriei partidului comunist, a mișcării muncitorești și a istoriei naționale a Bulgariei, în general.

Cele două numere apărute în anul 1967 au o tematică orientată în mod deosebit spre problemele interne ale mișcării muncitorești din Bulgaria. Sînt publicate materiale referitoare la unele momente importante din activitatea Partidului Comunist Bulgar, la relațiile lui cu Internaționala Comu-

nistă, precum și la activitatea socialiştilor străinți.

Articolul intitulat *Partidul Comunist Bulgar și Congresul al II-lea al Internaționalei Comuniste* (nr. 17/1967), semnat de Tatiana Koleva, este primul din literatura istorică bulgară care analizează problema participării P.C.B. și a rolului său în desfășurarea lucrărilor Congresului al II-lea al Internaționalei Comuniste. După ce sînt prezentate aspecte ale situației Partidului Comunist Bulgar în perioada dinaintea congresului și poziția lui față de problemele mișcării comuniste internaționale, în material se evidențiază atît tezele adoptate de congres, cît și poziția pe care comuniștii bulgari au adoptat-o față de acestea. În articol sînt analizate, de asemenea, măsurile luate de P.C.B. pentru popularizarea și aplicarea deciziilor Congresului al II-lea al Internaționalei Comuniste.

Două articole care tratează despre activitatea organizațiilor locale ale Partidului Comunist Bulgar (din orașul Sofia și din regiunea Plovdiv) sînt publicate în nr. 16/1967. Primul dintre ele, intitulat: *Organizația de partid din Sofia după înfrîngerea insurecției din septembrie-octombrie 1923 pînă la atentatul din aprilie 1925*, de S. Dimitrova, are ca subiect lupta dusă în ilegalitate de către membrii acestei organizații împotriva regimului fascist. Înfrîngerea insurecției din 1923, subliniază autoarea, a prilejuit guvernului fascist al lui Al. Tankov declanșarea unei puternice campanii de nimicire a organizațiilor antifasciste. În aceste condiții, Partidul Comunist Bulgar a hotărît ca, reorganizîndu-și grupele și organizațiile de partid, să pregătească masele pentru noi bătălii. Mergînd pe această linie, organizația de partid din Sofia s-a reorganizat pe baza principiului locului de producție, a adoptat tactica de front unic, a stabilit legătura cu Uniunea Agrară, Partidul Meseriașilor, precum și cu alte organizații. De asemenea, pentru a consolida, pe plan local, lupta antifascistă, organizația de partid din Sofia a căutat să restabilească activitatea sindicatelor, a

condus mișcările greviste ale muncitorilor și funcționarilor, desfășurînd o intensă muncă politică printre membrii organizațiilor de masă fără de partid și a participat la alegerile parlamentare din 1924. În același timp, membrii ei au pus bazele unei puternice organizații militare ilegale, depunînd toate eforturile pentru buna ei pregătire și înzestrare. Paralel cu această activitate, în rîndurile organizației apare un grup ultrastîngist, ai cărui aderenți pun la cale o serie de acte teroriste. Cel mai puternic dintre acestea este cel de la catedrala „Sf. Nedelia“, care a permis guvernului fascist, cum e apreciat de istoriografia din R. P. Bulgaria, să întreprindă o serie de represalii sîngeroase împotriva mișcării antifasciste și a Partidului Comunist Bulgar.

Cel de-al doilea articol, intitulat: *Din activitatea organizației de partid a regiunii Plovdiv în prima perioadă a celui de-al II-lea război mondial (1 septembrie 1939—22 iunie 1941)*, de M. Ereliiskaia, descrie rolul jucat de această organizație a Partidului Muncitoresc Bulgar¹ în luptele duse pentru apărarea intereselor economice și politice ale celor ce muncesc. Organizația de partid a regiunii Plovdiv, se spune în articol, una dintre cele mai mari și mai active grupe ale P.M.B., avea vechi tradiții în rîspîndirea ideilor marxiste, în organizarea și conducerea luptelor revoluționare ale clasei muncitoare. Autoarea relevă că, sub conducerea acestei organizații, masele muncitoare din regiune au participat la alegerile parlamentare din 1940, care, deși au dat cîștig de cauză candidaților guvernului, au demonstrat marea influență pe care a avut-o această organizație în rîndurile clasei muncitoare. De asemenea, articolul descrie lupta maselor din regiune „contra războiului, pentru păstrarea neutralității și independenței țării, pentru încheierea tratatului de prietenie și ajutor reciproc cu Uniunea Sovietică“. Autoarea subliniază că după semnarea de către Bul-

¹ Partidul Muncitoresc Bulgar s-a creat prin unirea, în 1938, a Partidului Comunist Bulgar cu Partidul Muncitoresc.

garia a Pactului tripartit, organizația a militat pentru demascarea rolului trădător al monarhiei fasciste, „care împingea Bulgaria spre o nouă catastrofă națională“. Militând pentru încetarea războiului contra Greciei și Iugoslaviei și a trimiterii de trupe de ocupație bulgare pe teritoriul acestor țări, P.M.B. a lansat lozincă „unității și solidarității țărilor balcanice“, considerând că singurul drum realist pentru rezolvarea problemelor naționale ale Balcanilor îl constituia „înțelegerea și colaborarea dintre popoarele balcanice, în lupta pentru doborîrea dictaturii fasciste și înlăturarea ocupației hitleriste“.

În legătură cu activitatea socialiștilor strîmți, revista publică, sub semnătura Mariei Marinova, în numărul 16/1967, articolul: *Despre atitudinea socialiștilor strîmți față de revizionism și unele probleme tactice ale social-democrației germane în anii 1900—1914*. Arătînd că Partidul socialist strîmt s-a format în prezența factorilor interni, dar și sub influența mișcării muncitorești internaționale și a gîndirii socialiste, în principal din Germania și Rusia, autoarea afirmă că interesul Partidului socialist strîmt față de Partidul Social-Democrat German se explică prin rolul conducător al acestuia în cadrul Internaționalei a II-a și prin experiența mai mare pe care o avea. Articolul, fără a-și propune să analizeze toate aspectele raportului dintre Partidul socialist strîmt și P.S.D.G., se ocupă doar de problemele referitoare la atitudinea socialiștilor strîmți față de revizionismul german în general, față de compromisul cu partidele burgheze și față de tactica lui parlamentară. Se relevă că, prin prețuirea activității P.S.D.G., socialiștii strîmți au susținut linia oficială pe care o avea partidul în acea perioadă și n-au văzut apariția centrismului în cadrul lui. În același timp, în activitatea lor politică, marxistii bulgari (socialiștii strîmți) au folosit cele mai revoluționare hotărîri ale Partidului Social-Democrat German îndreptate împotriva oportunismului, au demascat

caracterul antidemocratic al compromisului cu burghezia.

În lupta cu oportuniștii bulgari, socialiștii strîmți s-au bazat pe autoritatea socialiștilor de stînga germani, pe lupta lor teoretică principală contra revizionismului. Articolul subliniază ideea că ei erau foarte apropiați în problema tacticii parlamentare, deoarece considerau lupta parlamentară drept un mijloc auxiliar, subordonat principiului luptei de clasă a proletariatului. Autoarea conchide că în urma analizei întreprinse se desprinde o asemănare obiectivă de poziții între socialiștii de stînga germani și socialiștii strîmți bulgari, ceea ce dovedește forța tendințelor revoluționare din mișcarea muncitorească internațională și permite, totodată, elucidarea problemelor legate de activitatea socialiștilor strîmți bulgari.

În același număr al revistei, alte două articole prezintă date noi despre activitatea organizației social-democrate din Șumen între anii 1881 și 1903 și lupta socialiștilor strîmți împotriva largilor în probleme organizatorice, în perioada anilor 1900—1903.

Publicînd articole în care se analizează momente din activitatea P.C.B. pînă la 9 septembrie 1944, în paginile revistei sînt inserate și materiale referitoare la etapa construcției socialiste în Bulgaria. Astfel, în articolul *Politica P.C.B. pentru accelerarea progresului tehnic în industrie* (nr. 17/1967), semnat de K. Petrov, se arată că linia accelerării progresului tehnic în industrie a fost trasată de plenara din aprilie 1956 a C.C. al P.C.B., iar la Congresul al VII-lea al Partidului Comunist Bulgar, din anul 1958, a fost formulată, în întregime, această politică, indicîndu-se și direcțiile de bază pentru înfăptuirea ei. În articol se afirmă că realizarea unei politici sistematice de accelerare a progresului tehnic a fost condiționată de crearea industriei grele, de pregătirea unui număr însemnat de cadre, de lărgirea colaborării între Bulgaria și celelalte țări socialiste, ca și de însușirea experienței țărilor capitaliste dezvoltate.

Vorbind de direcțiile de realizare a accelerării progresului tehnic în industrie, autorul relevă că aceasta se va face, în principal, pe baza dezvoltării și perfecționării, în continuare, a industriei grele, în special a celei constructoare de mașini, precum și prin folosirea cât mai rațională a rezerveilor, pe drumul lărgirii activității tehnice și creatoare a celor ce muncesc.

În încheierea articolului se arată că politica P.C.B., de accelerare a progresului tehnic, pe lângă însemnatele consecințe materiale pe care le-a avut, a dus la crearea unui factor permanent și decisiv pentru perfecționarea forțelor productive din Bulgaria.

O serie de documente inedite, publicate în numărul 16/1967, privesc activitatea lui D. Blagoev, desfășurată între anii 1894 și 1901.

De asemenea, materialele incluse în același volum, scrise de Gh. Dimitrov în anii 1924—1925, privind situația din Bulgaria în urma insurecției din 1923, dezvăluie aspecte noi din activitatea sa revoluționară, prezentând, totodată, interes pentru scrierea istoriei P.C.B. și a Bulgariei.

Împlinirea, în anul care a trecut, a 50 de ani de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a prilejuit publicarea în numărul 17/1967, sub îngrijirea cercetătoarei M. Goranova, a unui grupaj de documente privind aniversarea în Bulgaria a Revoluției Socialiste din Octombrie

în perioada 1917—9 septembrie 1944.

Două rubrici de informații istorice și de memorii și amintiri vin să întregască profilul celor două numere ale publicației. Ele mai cuprind recenzii ale unor lucrări științifice, precum și bibliografii pe teme privind istoria Partidului Comunist Bulgar, mișcarea muncitorească și de tineret etc.

La rubrica viața științifică este inserată o prezentare a Institutului internațional de istorie socială de la Amsterdam. Tot aici figurează informații despre primul Congres internațional de balcanistică, despre colocviul de la Budapesta pe probleme în legătură cu cel de-al II-lea război mondial, despre Conferința științifică de la Moscova, consacrată celei de-a 50-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, și despre Conferința științifică internațională, organizată de Institutul „Maurice Thorez”, pe tema: *Frontul Popular din Franța în 1935 și activitatea lui M. Thorez*.

Prin tematica sa variată, prin materialele pe care le publică, revista Institutului de istorie a Partidului Comunist Bulgar oglindește nivelul cercetărilor istoricilor bulgari, problemele care-i preocupă și rezultatele obținute în domeniul clarificării unor momente din istoria Bulgariei și a Partidului Comunist Bulgar.

CRÎȘAN ILIESCU

Reprezentanțele diplomatice ale României

vol. I (1859—1917), Editura politică, București, 1967, 404 p.

REPREZENTANȚELE
DIPLOMATICE
ALE ROMÂNIEI

Apărut recent în Editura politică, volumul I al culegerii de studii *Reprezentanțele diplomatice ale României* se ocupă de înființarea reprezentanțelor diplomatice ale țării

noastre, în ordine cronologică, la Constantinopol, Paris, Belgrad, Viena, Petersburg, Berlin, Roma, Sofia, Bru-

xelles, Londra, Atena, Cairo și Washington.

Volumul are ca prefață studiul lui Mircea Malița, apărut în nr. 5/1967 al revistei „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, sub titlul *Independența României și exercitarea dreptului de legăție*, care face o trecere în revistă a relațiilor diplomatice ale Țărilor Române în evul mediu, subliniind „că declararea independenței la 9 mai 1877, care consacră pe plan oficial dreptul la legăție, ne găsește

cu numeroase legături oficioase stabilite, cu agenți cu statut cvasidiplomatic în principalele țări, cu instituții interne pentru afacerile externe și cu practicarea, după toate normele internaționale, a uzanțelor primirii și trimiterii de reprezentanți”¹.

În introducerea primului studiu din volum, intitulat „Recunoașterea internațională a independenței de stat a României. Stabilirea relațiilor diplomatice cu țările europene 1878—1880”, de Gh. Cazan, se arată că marile puteri au primit cu răceală și rezervă proclamarea independenței României la 9 mai 1877, iar guvernul român n-a fost admis în calitate de cobeligerant să participe la tratativele de pace de la San-Stefano și la lucrările Congresului de la Berlin. Marile puteri condiționau recunoașterea independenței României de efectuarea unor modificări în constituția din anul 1866 și de acceptarea, de către guvernul român, a schimbărilor teritoriale cerute de Rusia. Pînă la îndeplinirea acestor prevederi, ele continuau să considere România un stat vasal, refuzînd să stabilească relații diplomatice cu țara noastră. Autorul subliniază că independența fiind rezultatul luptei dîrze a întregului popor român, „nici un fel de tratate încheiate de Turcia cu alte puteri nu mai aveau putere în România. Cel care era singur în măsură să hotărască politica economică și vamală a României era guvernul român” (p. 23).

În partea a doua a studiului său, Gh. Cazan se ocupă de împrejurările recunoașterii independenței României și ale stabilirii legăturilor diplomatice cu Austro-Ungaria, Rusia, țările balcanice, de poziția adoptată de Germania, Anglia, Franța și Italia și motivele pentru care aceste state amîneau recunoașterea independenței.

Ca rezultat al efortului diplomației românești, se arată în articol, pînă în anul 1881 România stabilise legături la nivel de legăție cu 18 state, între care se aflau toate marile puteri

europene și Statele Unite ale Americii. Odată cu stabilirea acestor relații diplomatice bazate pe egalitate și suveranitate, diplomația românească „își primea consacrarea și locul pe care atîtea eforturi i-l acordau cu prisosință” (p. 59).

În continuare, volumul înmănușează mai multe studii care tratează relațiile diplomatice ale țării noastre cu diferite state. Ocupîndu-se de înființarea reprezentanței diplomatice la Constantinopol, G. G. Florescu prezintă legăturile diplomatice româno-turce începînd de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, din vremea domniei lui Vlaicu Vodă. Relațiile diplomatice româno-turce „au prezentat în decursul timpului aspecte deosebite, în funcție de natura și caracterul raporturilor dintre Imperiul otoman și statele feudale românești Țara Românească, Moldova și Transilvania, devenite ulterior statul național, unitar și independent România” (p. 63). Autorul analizează rolul pe care-l aveau capuchehaiele — reprezentanții permanenți ai Țărilor Române la Constantinopol —, activitatea agenției Țării Românești în capitala Turciei în timpul revoluției din 1848, reprezentată prin Ion Ghica, precum și a agenției Principatelor Unite și apoi a României. Folosind în mare parte materiale inedite în elaborarea studiului său, autorul ajunge la concluzia justă că „...rolul de factor principal al agenției române de la Constantinopol în dezvoltarea politicii externe a Principatelor Unite este subliniat și de împrejurarea că centrul activității diplomatice al marilor puteri privitor la sud-estul european se găsea în capitala Turciei” (p. 80). Autorul își încheie studiul cu relatarea evenimentelor din luna septembrie 1878, cînd Turcia a recunoscut independența de stat a României și în capitalele celor două state au fost acreditați ca trimiși extraordinari și miniștri plenipotențieri Dumitru Brătianu, respectiv Suleiman Bey.

În anii care au urmat, Legația României la Constantinopol a desfășurat o activitate laborioasă; relațiile româno-turce capătă un caracter mai

¹ *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I (1859—1917), Editura politică, București, 1967, p. 5. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

amical. Cu prilejul dineului din februarie 1880, dat în cinstea lui Dumitru Brătianu, sultanul declara „...că o necesitate imperioasă pentru Turcia și România este de a întreține relațiile cele mai amicale”². De asemenea, el și-a arătat mulțumirea pentru modul de comportare al guvernului român față de musulmanii din Dobrogea³. În 1891 se duceau chiar tratative în vederea încheierii unei alianțe între Turcia și România⁴.

Tot G. G. Florescu se ocupă și de înființarea reprezentanței diplomatice românești de la Belgrad. Sint trecute în revistă relațiile diplomatice româno-sârbe, insistându-se asupra perioadei de după 1863, când cu toată împotrivirea puterii suzerane — Imperiul otoman — au luat ființă agenții diplomatice la București și Belgrad.

Dan Berindei tratează istoricul înființării reprezentanțelor diplomatice ale României la Paris și Roma. Autorul face o incursiune în istoria relațiilor româno-franceze începînd cu lupta de la Nicopole (1396), unde cavalerii burgunzi ai lui Jean de Nevers au luptat alături de oștenii lui Mircea cel Bătrîn, pînă la 1860, anul înființării unei agenții române la Paris. În continuare, este aprofundată activitatea desfășurată de agenția diplomatică română pînă la numirea lui M. Kogălniceanu, în 1880, ca ministru extraordinar și plenipotențiar al României la Paris.

Referitor la relațiile diplomatice cu Italia, autorul arată că încă în 1860, atît adunarea Moldovei, cît și a Țării Românești au votat instituirea unei agenții diplomatice la Turin, dar proiectul nu a fost tradus în viață. Această inițiativă s-a reluat în 1867, din nou fără rezultat, arată autorul studiului, fără însă a explica suficient

cauzele. De-abia în anul 1873 s-a deschis la Roma prima agenție diplomatică română, titularul ei fiind conservatorul P. P. Carp; 7 ani mai tîrziu, agenția era ridicată la rang de legatie. Autorul redă o serie de aspecte inedite legate de desfășurarea activității agenților diplomați români în perioada 1873—1880.

Înființarea reprezentanței diplomatice de la Viena constituie tema studiului lui Vasile Netea (cea mai mare parte a acestui studiu a apărut sub semnătura aceluiași autor în revista „Studii” nr. 3/1967, sub titlul „Înființarea agenției diplomatice române de la Viena și recunoașterea independenței României de către Austro-Ungaria”). Autorul prezintă relațiile politice dintre Țările Române și Austria încă de la începutul secolului al XVI-lea, relații determinate pe de o parte de presiunea exercitată de Poarta otomană, iar pe de altă parte de veleitățile de suzeranitate și expansiune ale regilor poloni. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales după Unirea Principatelor, Austria a refuzat în repetate rînduri să permită deschiderea unei agenții diplomatice la Viena, deși a tratat și a semnat cu Principatele Unite o serie de convenții. De-abia în anul 1868 s-a admis înființarea unei agenții diplomatice românești la Viena. În schimb, Austro-Ungaria a fost primul stat care, în urma războiului din 1877—1878, a recunoscut de drept independența României și primul stat care a admis ridicarea agenției diplomatice române la rang de legatie (11 septembrie 1878). V. Netea explică noua politică a Austro-Ungariei arătînd că ea a căutat să profite de răcirea relațiilor româno-ruse și să se infiltreze tot mai mult, economic și politic, în sud-estul Europei, ceea ce în parte i-a reușit.

Gh. Cazan semnează și articolul care tratează înființarea agenției diplo-

² Arhiva istorică centrală, fondul Casa regală, dosarul nr. 25/1880, fila 1.

³ *Ibidem*, fila 4.

⁴ *Ibidem*, dosarul nr. 19/1891, filele 1—2.

matice române de la Petersburg (1874). Autorul face o incursiune în relațiile politice româno-ruse după pacea de la Kuciuk Kainargi (1774), insistând asupra misiunilor speciale trimise de guvernul român la Petersburg între 1866 și 1868 și în special asupra activității desfășurate de agenția diplomatică a Rusiei la București și a agenției create de România în 1874 la Petersburg. Utilizând material de arhivă, autorul vine cu unele elemente noi față de cele cunoscute în istoriografia noastră.

Problema înființării agenției diplomatice la Berlin a fost elucidată în studiul semnat de N. Adăniloie, care face o trecere în revistă a legăturilor diplomatice româno-germane, insistând asupra conjuncturii în care a luat ființă prima reprezentanță diplomatică a României în Germania, în mai 1872.

Două dintre articolele cuprinse în volum, care tratează chestiunea creării reprezentanțelor diplomatice românești la Atena și Sofia, sînt semnate de C. Velichi. Referitor la relațiile româno-grecești, autorul arată că statul independent grec (1830) a deschis, începînd din anul 1835, o serie de consulate la Iași, Galați, Focșani, Bîrlad, Brăila, București etc. Autorul trece în revistă relațiile româno-grecești pînă în anul 1879, cînd a luat ființă prima noastră reprezentanță diplomatică la Atena.

În ceea ce privește relațiile româno-bulgare, autorul arată că după crearea principatului autonom bulgar, în 1878, interesele politice și economice ale României cereau „intrarea în relații diplomatice cu noul stat de la sud de Dunăre” (p. 259). Fără consimțămîntul Porții — căreia Bulgaria îi mai era vasală —, guvernul român a numit, în 1879, un consul general la Sofia și un consul la Rusciuc. După proclamarea independenței Bulgariei, în 1908, în anul următor Româ-

nia și-a ridicat reprezentanța sa la Sofia la grad de legatie. Toată această perioadă (1879—1909) este tratată cu competență de C. Velichi, care folosește un bogat material de arhivă. Considerăm că pentru materialele care au mai fost publicate era mai bine ca autorul să dea trimiteri la publicația respectivă și nu la arhivă (referitor la încercările de a se încheia o alianță între Grecia și România în perioada 1866—1869, autorul citează material de arhivă care a fost publicat în mai 1967, în volumul de documente „Pagini din lupta poporului român pentru independență națională”, editat de Editura politică, iar pentru tratatul secret cu Serbia din 1868 se dă ca trimitere de arhivă un document care a fost publicat în nr. 1 [1966] al „Revistei arhivelor”).

Înființarea reprezentanțelor diplomatice la Bruxelles și Haga face obiectul studiilor lui Paul Oprescu. După o trecere în revistă a relațiilor, mai ales economice, cu Belgia și Olanda, se insistă asupra perioadei secolului al XIX-lea. Prin legea din februarie 1880 — se arată în lucrare — „...se înființează, pentru Belgia și Olanda, cu sediul la Bruxelles, o legățiune română” (p. 291), care a contribuit la dezvoltarea legăturilor politice și economice cu cele două state.

Datorită unor considerente mai ales de natură economică, în 1898 s-a înființat o legatie și la Haga. Activitatea desfășurată de diplomații români în Belgia și Olanda, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, a reprezentat o contribuție la afirmarea statului național român în comunitatea internațională.

Făcînd istoricul legăturilor dintre Anglia și România, Venera Teodorescu relevă că relațiile dintre poporul român și cel englez „au început să se manifeste încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea, în ciuda depărtării dintre ele” (p. 301). Sînt analizate legăturile dintre cele două

state de-a lungul anilor, insistându-se în special asupra celor din perioada ce a urmat revoluției de la 1848. În anul 1848, D. Brătianu pleacă la Londra pentru a lămuri opinia publică britanică și cercurile influente asupra nedreptății ce se făcea poporului român și asupra avantajelor ce ar rezulta chiar pentru Anglia prin formarea unui stat român puternic la granițele Dunării. În perioada următoare, și mai ales după izbucnirea războiului Crimeei, revoluționarii români își intensifică activitatea în Anglia. După dubla alegere a lui Cuza, Vasile Alecsandri, ca ministru de externe, a dus tratative pentru recunoașterea acestui act istoric. Deși a recunoscut Unirea, Anglia, invocând principiul convenției de la Paris din 1858, care nu acorda principatelor dreptul de a avea reprezentanți oficiali pe lângă puterile străine, n-a permis statului român înființarea unei instituții diplomatice la Londra. Reprezentanța diplomatică a României în Marea Britanie a fost creată abia după recunoașterea independenței statului român.

Profesorul C. C. Giurescu, autorul studiului „Înființarea reprezentanței diplomatice a României la Cairo“, trece în revistă legăturile „...între țara de pe malurile Nilului și aceea udată de Dunăre“ (p. 340), începînd din cele mai vechi timpuri. Este analizată toată gama relațiilor româno-egiptene pînă la înființarea agenției diplomatice românești în Egipt. Încă pe timpul domniei lui Cuza — arată autorul — s-a încercat crearea unei agenții diplomatice române în Egipt, cu sediul la Alexandria, însă această inițiativă a putut fi realizată de-abia în anul 1906. În 1922, din nevoia de economii bugetare, s-a desființat consulatul general din Egipt și a fost reînființat în 1927, în urma intervenției ministrului de externe de atunci, Nicolae Titulescu.

Ultimul studiu din culegere, elaborat de C. Fotino, se referă la relațiile diplomatice cu S.U.A. Autorul tratează legăturile româno-americane începînd din anul 1859, primul an de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza, cînd Henry T. Romertze a fost acreditat în calitate de consul al S.U.A. în Principate, și pînă în anul 1918, cînd lua ființă la Washington prima legație a României condusă de doctorul C. Angelescu. De asemenea, s-au creat un consulat general la New York, un consulat la Chicago și un consulat la Washington.

C. Fotino arată că documentele consemnează în 1868 prima călătorie a unui trimis oficial al României în S.U.A. Era vorba de locotenent-colonelul Nicolae Dabija, care a cumpărat pentru înzestrarea armatei române 15 000 de arme cu piesele de schimb respective și munițiile necesare. Armele cumpărate au fost expediate prin Hamburg.

Volumul mai cuprinde două anexe, alcătuite de I. Vlasiu, cu numele miniștrilor de externe ai statului român în perioada 1859—1900 și al primilor reprezentanți diplomatici străini în România după 1878. Scrise de specialiști, în cea mai mare parte pe baza materialului inedit de arhivă și a unei vaste bibliografii de specialitate, studiile înmănunchate în volumul pe care-l recenzăm aduc o contribuție de seamă la valorificarea trecutului activității diplomatice a României pe care-l întreprinde istoriografia noastră marxistă.

Alături de lucrările „Începuturile diplomației românești“, de D. Berindei, și „Pagini din trecutul diplomației românești“, de V. Cîndea, D. Giurescu, M. Malița, culegerea pe care o prezentăm are menirea de a umple un gol în istoriografia noastră, resimțit atît de specialiști cît și de marele public.

Dr. NICOLAE CIACHIR

Augustin Deac: 1907 văzut peste hotare

Editura științifică, București, 1967, 296 p.

Uriașă ridicare la luptă a țărânimii în anul 1907, produs nemijlocit al adîncirii, pînă la ultima limită de suferință, a contradicțiilor sociale din lumea satului, se înscriseră ca unul dintre momentele culminante ale luptei de elibe-

rare socială din istoria patriei. Deși înăbușită în singe de cercurile guvernante ale burgheziei și moșierimii, răscoala a zguduit întregul sistem al relațiilor agrare, dezvăluind acuitatea rezolvării problemei țărănești.

Impresionanta energie revoluționară manifestată de masele țărânimii, amploarea deosebită a răscoalei, multiplele sale probleme de ordin economic, social și politic, cu implicații profunde pentru evoluția societății românești, au contribuit la captarea interesului opiniei publice din numeroase țări pentru evenimentele care se desfășurau în acel timp în România. Toate acestea reprezintă o coordonată majoră a problematicii bogate a răscoalei, evidențiată, pe baza valorificării unor noi surse documentare, interne și externe, în lucrarea pe care o prezentăm. Autorul se străduiește, și reușește, să releve, pe de o parte, largul răsunset al răscoalei țărănești din 1907, pe de altă parte, contribuția sa la îmbogățirea tezaurului experienței mișcării revoluționare internaționale.

Veștile care soseau despre eroica luptă a țărânimii de dincoace de Carpați au exercitat o puternică influență în Transilvania și Bucovina, unde milioane de țărani români suportau un jug dublu, social și național, exercitat de clasele dominante, austro-ungare. La aceasta au contribuit, nu numai si-

militudinile dezvoltării agrare, ci, în mare măsură, și întărirea conștiinței naționale a maselor românești din provinciile ocupate.

Scopurile urmărite de răscoală au găsit toată înțelegerea și aprobarea în rîndul maselor muncitoare din Transilvania și Bucovina, care fără deosebire de naționalitate și-au exprimat cea mai vie simpatie și solidaritate față de țărânii răsculați, protestul energic împotriva reprimării sîngeroase de către cercurile dominante burghezo-moșierești și împotriva terorii dezlănțuite după înăbușirea răscoalei. În ce privește atitudinea moșierimii și burgheziei maghiare, autorul arată că, „deși au fost nevoite uneori să recunoască adevăratul caracter al răscoalelor, ele erau totuși adînc pătrunse de ideologia naționalistă, fapt care a determinat și prezentarea în mod tendențios a problemelor legate de răscoala țărănească din 1907”¹.

Presă muncitorească din Transilvania a fost singura care a manifestat o simpatie constantă pentru țărânii răsculați, informînd în mod obiectiv cititorii despre cauzele izbucnirii răscoalei și despre situația țărânimii. Ea a respins cu fermitate articolele din presa burgheză care scriau despre „barbarismul” țărănilor răsculați, dezvăluind în mod just că barbarismul claselor exploatoare, al boierilor și arendașilor, care a dus la această răscoală, a fost de mii de ori mai ucigător.

Frămîntările și mișcările țărănești din România au cunoscut un puternic ecou în Austro-Ungaria. Deși multe ziare au prezentat evenimentele în adevărata lor lumină, o serie de articole „au fost scrise sub impulsul unor orientări antiromânești sau pur și simplu de pe pozițiile reacționare ale claselor dominante” (p. 79). Cu toate

¹ Augustin Deac, *1907 văzut peste hotare*, Editura științifică, București, 1967, p. 23. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

acestea, gazetele austriace („Die Zeit“, „Wiener Allgemeine Zeitung“, „Wiener Mittags Zeitung“, „Neuigkeits Welt-Blatt“ ș.a.) nu au putut omite crunta exploatare care apăsa pe umezii țaranilor români, au surprins cauzele acesteia, etapele răscoalei, intensitatea, amploarea și influența sa asupra altor clase și păături sociale, precum și asupra teritoriilor vecine. Ziarele muncitorești vieneze — se subliniază în lucrare — și-au exprimat în dese rânduri atitudinea lor internaționalistă, de solidaritate cu țărănimea română răscolată.

Faptul că situația economică-socială la sate în Austro-Ungaria se aseamăna foarte mult cu cea din România, vîlvătaia răscoalei din 1907 a adus și aici la ordinea zilei grava și complicata problemă țărănească, a stîrnit o mare îngrijorare față de posibilitatea izbucnirii unor fenomene similare și în teritoriile cotoprite de coroana habsburgică, mai cu seamă în acelea cu majoritatea populației românească. Nu întîmplător autoritățile austriace au luat măsuri diplomatice și militare pentru a împiedica extinderea răscoalei la hotarele cu Bucovina de nord și la hotarul dintre România și Ungaria.

Deosebit de puternic a fost ecoul răscoalei țăranilor din 1907 în Ungaria, care prezenta o situație în agricultură asemănătoare cu cea din România, cu un proletariat agricol numeros și cu o puternică pătură de țărani săraci. Ziare ca „Budapesti napló“, „Budapesti hírlap“, „Népszava“ ș.a. au relatat despre caracterul profund agrar al mării răscoale care a cuprins România în primăvara anului 1907. În acest sens „Budapesti napló“ din 22 martie 1907 menționa că aceasta este o „răscoală țărănească tipică, asemănătoare cu atîtea altele din aproape toate țările din lume, adică de acolo unde există latifundii uriașe... iar numărul țăranilor proletari, flămînzi după pămînt, este considerabil de mare“ (p. 105). Marile ridicări la luptă ale țăranimii române au fost un prilej pentru presa ungară de diferite tendințe și orientări de a face o analogie între situația țăranului român și a

celui maghiar, arătîndu-se, totodată, și condițiile grele de viață și de muncă ale maselor muncitoare ungare.

Popoarele ceh și slovac, care se aflau în acea perioadă sub dominația Imperiului austro-ungar, au primit cu simpatie și interes mișcările țăranimii române. Lucrarea ilustrează convingător, prin numeroase documente, felul cum au fost receptate și interpretate veștile referitoare la răscoală, comentariile favorabile, în majoritatea cazurilor, privind lupta îndreptătită a țăranimii pentru drepturile sale vitale. În afară de fixarea atitudinii de principiu, prin care o asemenea mișcare era găsită explicabilă, întîlnim însă și păreri negative, afirmate de pe pozițiile burgheziei, despre mijloacele de luptă folosite de răscolăți. Este demn de remarcat, arată autorul, că, „Indiferent cît de riguros de exacte erau informațiile presei cehoslovace... în general, concluziile au fost de așa natură, încît caracterul fundamental social-economic al răscoalei a ieșit limpede la iveală“ (p. 147).

Opinia publică din Rusia nu a fost informată în aceeași măsură, ca cea din alte țări vecine. Regimul polițienesc țarist a interzis publicarea știrilor referitoare la evenimentele din primăvara anului 1907, cu scopul vădit de a împiedica masele țărănești din imperiu, și în special din guberniile periferice apropiate României, să ia exemplul țăranilor români răscolăți. Totuși, ecoul mișcării revoluționare a țăranimii române a stîrnit un viu interes în toate păturile sociale; în presă au apărut unele articole despre răscoalele din România, cît și despre unele mișcări țărănești din Rusia, care s-au desfășurat concomitent cu cele din țara noastră.

Un puternic ecou a avut răscoala țăranilor români din 1907 pe teritoriul Bulgariei. Numeroasele aprecieri asupra cauzelor și rezultatelor răscoalei, făcute în coloanele presei bulgare, scot în evidență interesele diferitelor clase și grupări politice angajate în conflict. Dacă cercurile guvernamentale din Bulgaria au adoptat o atitudine de aprobare față de acțiunile represive ale claselor guvernante din

România, opinia publică și-a manifestat simpatia față de lupta curajoasă a țărănimii.

Acțiunile revoluționare ale țărănimii române și-au făcut simțit ecoul și în alte țări europene, ca Germania, Franța, Italia. Ziarele din aceste țări, dintre cele mai diferite ca orientare politică, au făcut cunoscute opiniei publice amănunte revelatoare despre cauzele și intensitatea răscoalei, despre puternicele încleștări dintre țărani și armată, despre represiunea și urmările acestei răscoale.

Răscoala din primăvara anului 1907, subliniază autorul, a constituit un prilej și pentru opinia publică engleză de a face cunoștință cu situația social-economică și politică reală din România. Răsturnînd părerile formate în Anglia în legătură cu regimul, aparent solid, instaurat în 1866, odată cu venirea lui Carol I, dar care s-a dovedit a fi foarte șubred la sate, răscoala a obligat pe diverși observatori să înceapă o vastă reconsiderare a părerilor despre România, trecînd, în acest scop, la investigarea cauzelor care au putut duce la o mișcare social-economică de o asemenea amploare. Nu se poate omite faptul că în presa din Anglia a existat o orientare reacționară destul de puternică în ceea ce privește răscoala, „mai toate publicațiile care s-au ocupat de ea: «Spectator», «Evening Standard», «The Globe» ș.a. au exprimat în mod

unanim părerea că guvernul român trebuie, în primul rînd și fără rezerve, să reprime răscoala, iar apoi să studieze posibilitatea unor reforme și măsuri care însă să nu afecteze baza regimului burghezo-moșieresc — proprietatea privată capitalistă” (p. 213).

Răsunetul luptelor purtate de țărănimea română în anul 1907 și-a făcut simțit prezența și în țări ca: Serbia, Grecia, Spania, Belgia, Olanda, Danemarca, S.U.A., unde diferitele organe de presă au publicat știri, articole și comentarii în legătură cu cauzele, desfășurarea și consecințele acestei uriașe răscoale.

Problema țărănească din România, pusă la ordinea zilei cu atîta acuitate de marea răscoală a țăranilor, a făcut obiect de dezbatere în forurile mișcării muncitorești internaționale. La Congresul Internaționalei a II-a (Stuttgart, 1907) a fost adoptată în unanimitate rezoluția intitulată: „Contra persecuțiilor din România”, prin care reprezentanții muncitorimii își exprimau sentimentele de simpatie față de țărănimea răsculată, înfierînd în același timp crunta represiune dezlănțuită de guvernul burghezo-moșieresc.

Prin tematica sa interesantă, prin voluminoasa sa informație și prin bogatul material pus în circulație, lucrarea semnată de Augustin Deac reprezintă o realizare valoroasă.

GHEORGHE NEACȘU

P. S. Aurelian: Opere economice

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 402 p.

A prezenta o personalitate a vieții științifice și social-politice constituie, desigur, o întreprindere dificilă. Dar o carte bine întocmită, care reunește principalele realizări pu-

blicistice ale acesteia, este în măsură să pună-n lumină liniile și

principiile călăuzitoare ale întregii sale activități. E cazul cărții de față, îngrijită cu comentarii și adnotări de Mihai C. Demetrescu, avînd o ținută științifică demnă de semnalat. Un bogat și documentat studiu introductiv, semnat de Costin Murgescu, oferă cititorului coordonatele esențiale ale vieții și activității lui P. S. Aurelian, creînd, în acest mod, cadrul necesar pentru înțelegerea operei unuia dintre cei mai de seamă și

reprezentativi economiști români din secolul trecut.

Din lectura cărții se desprinde, în primul rând, multitudinea de aspecte ale vastei problematice economice abordate de P. S. Aurelian, concepția sa unitară și originală izvorită din cerințele dezvoltării moderne a României în perioada anilor 1860—1900. Caracteristice pentru patriotismul de care a fost animat P. S. Aurelian, reflectat atât în opera științifică, cât și în activitatea sa politică, sînt cuvintele de început ale lucrării *Terra nostra*, o adevărată profesiune de credință a autorului: „Cea dintîi datorie a unui cetățean este de a-și cunoaște țara. A fi român și a nu cunoaște istoria și geografia României; forțele sale productive; starea sa economică; avuțiile naturale cu care este înzestrată, este a dovedi o indiferență pentru cea mai sintă din datoriile unui adevărat cetățean. Țara noastră sîntem noi, sînt toate generațiunile care au locuit acest pămînt de la întemeierea statului român și pînă în timpul de față; este trecutul și viitorul nostru, este acest pămînt românesc moștenit de la străbunii noștri, păstrat cu atîtea sacrificii și transmis generațiilor din veac în veac pînă în ziua de astăzi”¹.

Pornind întotdeauna de la analiza condițiilor social-economice, a cauzelor ca și a consecințelor unui fenomen sau altul, P. S. Aurelian preconiza și soluții care exprimau poziția sa înaintată în contextul confruntărilor teoretice și practice, pe problemele fundamentale ale epocii.

Unul din fermii susținători ai ideii dezvoltării progresive a țării prin industrie, P. S. Aurelian a consacrat acestei teze nenumărate pagini. Printre cele mai reprezentative, cuprinse totodată în cartea pe care o prezentăm, sînt scrierile: *Necesitatea întemeierii industriei române*, *Necesitatea fabricării hîrtiei românești*, *Interesele noastre economice față cu doctrinele liberului schimb*, *România nu poate fi*

numai o țară agricolă, *Cum se poate fonda industria în România*. În acest ultim studiu, P. S. Aurelian, dezvăluind motivul pentru care l-a întocmit, arăta: „Un simțiment de sintă datorie a inspirat paginile ce urmează. Supuindu-le binevoitoarei aprecieri a compatrioților mei îi rog să crează că mobilul care m-a îndemnat a fost adîncă convingere ce am de acum că întemeierea industriei în România este o cestiune de viață pentru țara noastră” (p. 186).

În cadrul multiplelor aspecte economice care l-au preocupat, P. S. Aurelian a acordat o deosebită atenție problemelor agriculturii, recomandînd soluții atât pentru dezvoltarea ei, cât și pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale țărănimii. În această privință sînt revelatoare articolele: *Cîteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea și în agricultura țăranilor*, *Să se asigure întîi hrana țăranilor*, *Reforma legii pentru tocmeii de lucrări agricole*, *Starea satelor din punct de vedere al locuințelor*, *Înființarea casei rurale*.

Mai bogat ilustrate de prezenta antologie sînt însă materialele din care reiese poziția economistului P. S. Aurelian în ceea ce privește relațiile comerciale, problemele importului și exportului, ale tratatelor comerciale, atitudinea sa potrivnică convenției cu Austro-Ungaria. Semnificativ, în acest sens, este un articol publicat de P. S. Aurelian în revista „Economia națională”, în septembrie 1886, ce apărea sub directa sa conducere și în care afirma: „Avem interesul ca relațiunile noastre comerciale să se dezvolte și din acest punct de vedere dorim a trăi în cele mai strînse relațiuni cu toate țările. O condițiune însă: să ni se respecte interesele, după cum noi vom respecta pe ale altora; să nu ni se ceară a sacrifica producțiunea națională în favoarea prosperității industriei străine; în fine să se înțeleagă odată că țara noastră are tot atât drept ca oricare alta ca să-și creeze o industrie națională” (p. LXIV). Din suita de articole dedicate de autor problemelor comerțului, prezente în această ediție, enumerăm

¹ P. S. Aurelian, *Opere economice*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 147. În continuare, trimitere la această lucrare vor fi date în text.

doar câteva: Înființarea unei bănci funciare și pericolul invaziei capitalului străin, Despre subjugarea economică, Tratatul de comerț între statele mari și cele mici, O comparație între tariful vamal român și cel austro-ungar, România teren de compensare economică.

În cadrul activității lui P. S. Aurelian găsim și preocupări care, fără a fi direct economice, sînt totuși legate de acest domeniu. Este vorba de problema învățămîntului. Sînt edificatoare, în această privință, articolele: *Importanța învățămîntului agricol, Necesitatea unui muzeu industrial, Despre importanța învățămîntului economiei politice, Să facem cunoscută țara noastră la expozițiile internaționale, Împotriva suprimării școlii de poduri și șosele ș.a.*

Cartea ne mai oferă și materiale concludente pentru poziția lui P. S. Aurelian față de problemele muncitorești și socialiste, cum sînt articolele: *Despre grevele muncitorești, Repausul duminical la senat.* Se știe că în timpul scurtei sale guvernări din 1896—1897, P. S. Aurelian a căutat să treacă prin cameră și senat legea asupra repausului duminical. În articolul sus-menționat, ca și în altele, găsim argumentele invocate de autor în sprijinul legii propuse.

Elocventă pentru această atitudine este și afirmația lui P. S. Aurelian, într-o polemică cu conservatorii, în 1892: „Am căutat să mă țin în curent cu mișcarea socialistă încă din tine-

rețe, și cu cît am înaintat în vîrstă, cu atît m-am convins că avem a face cu un partid social și politic nou și care este chemat a juca un rol în progresul social modern“ (p. XLX), idee subliniată și de studiul introductiv.

Cercetătorul care se apleacă asupra perioadei în care a trăit și activat P. S. Aurelian, cît și asupra perioadelor următoare, găsește în textele alese din opera economică a autorului lor, selecționate cu grijă și interes în antologia pe care o prezentăm, un bogat și variat material informativ, pentru problemele social-economice și politice ale vremii. Înarmat cu cunoașterea realităților societății românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dar și cu viziunea clară a viitorului societății zilelor noastre, el poate analiza și interpreta în mod critic, poate desprinde concluzii, poate face comparații, aprecieri cît mai corespunzătoare perioadei respective, locului pe care l-a ocupat P. S. Aurelian în ansamblul gîndirii epocii sale.

Cartea este, de asemenea, un sprijin substanțial pentru adîncirea informației într-un domeniu de mare însemnătate, cum este istoria gîndirii economice din România.

Sînt doar cîteva argumente care recomandă studierea culegerii *Opere economice* a lui P. S. Aurelian, evidențiind meritul celui ce s-a ocupat de apariția ei.

ELENA GEORGESCU

Ion Cupșa: **Armata română în campaniile din anii 1916—1917**

Editura militară, București, 1967, 340 p.

Lucrarea semnată de Ion Cupșa analizează principalele acțiuni militare din perioada august 1916 — august 1917, evidențiind caracteristicile artei mi-

litare a armatei noastre și dezvoltarea sa în timpul celor două campanii desfășurate pe frontul român.

În prima parte, după o prezentare succintă a situației României în conjunctura politică din vara anului 1916, autorul înfățișează forțele Armatei române la intrarea țării în război.

Folosind un bogat material documentar, scheme, grafice, tabele,

I. Cupșa stăruie asupra măsurilor privind organizarea Armatei române, a marilor ei unități. În același timp, în această parte a lucrării se dau o seamă de date interesante privind forțele care au fost mobilizate pentru război (366 de batalioane, 104 escadroane, 374 baterii de artilerie etc.), precum și totalul efectivelor mobilizabile — peste 1 200 000 de oameni —, ceea ce reprezenta 15% din populația țării.

În continuare sînt analizate planurile de campanie ale părților. În privința planului de campanie român autorul analizează în special „Ipoteza Z”, ipoteză care în fapt a fost pusă în aplicare de către comandamentul român în august 1916.

Din planul de campanie român, prezintă un interes deosebit modul original în care era soluționată problema acoperirii. În această privință se prevedea ca mobilizarea și concentrarea forțelor principale să fie asigurate de 17 grupe de acoperire, așezate pe frontiera cu Austro-Ungaria, pe direcțiile principale de pătrundere în Transilvania. Efectivele acestor grupe erau de 135 000 de oameni, ceea ce reprezenta aproximativ 1/3 din totalul forțelor destinate frontului de nord și nord-vest. Misiunea trupelor de acoperire era de a pune stăpînire prin surprindere pe trecătorile Carpaților și de a asigura astfel concentrarea forțelor principale — acțiuni care urma să se execute înapoia frontierei, pînă în a douăsprezecea zi de la decretarea mobilizării. Soluția adoptată de autorii planului de campanie, se menționează în lucrare, reprezintă o nouă față de prevederile doctrinare din acel timp, care merită să fie subliniată.

Principalele momente ale transpunerii în viață a planului de campanie a Armatei române sînt punctate prin prezentarea celor mai semnificative acțiuni ale forțelor Armatei române în Transilvania, în crîncenele bătălii pentru apărarea Dobrogei, a Carpaților, a Olteniei și Munteniei.

Dintre înfruntările din prima campanie desfășurată pe frontul român, cea mai importantă acțiune militară a fost bătălia de la București. Modul

în care este prezentată și analizată această bătălie oferă posibilitatea înțelegerii situației deosebit de complexe în care ea s-a desfășurat.

În cadrul bătăliei de la București, înaltul Comandament român a avut o concepție ingenioasă de luptă. Privită pe plan strategic, concepția sa prevedea executarea, începînd de la 12 noiembrie, a unei manevre pe direcții de operații interioare. Această formă de manevră, care fusese aplicată cu succes și în alte campanii militare, era bine cunoscută și studiată de forțele Armatei române.

Pentru reușita ei se cereau în mod expres alegerea justă a direcției loviturii principale și asigurarea libertății de acțiune a grupărilor de izbire. Bătălia respectivă evidențiază eforturile deosebite făcute de comandamentul român pentru a domina situația strategică, a cuceri inițiativa prin încercarea de a bate pe rînd grupările inamice, executînd manevre cît mai suple și mai îndrăznețe. În fața superiorității zdrobitoare a forțelor Puterilor Centrale, concepțiile respective, ca și eforturile făcute de comandamentele și trupele române, n-au putut duce totuși la rezultatele scontate. La acest rezultat a contribuit nu numai slaba dotare cu armament a Armatei române, ci și lipsa de sprijin a aliaților, care a favorizat trupelor inamice atacul prin Dobrogea și peste Dunăre. Din desfășurarea luptelor a ieșit cu pregnanță în evidență eroismul fără margini al ostașilor noștri, care au apărut cu dîrzenie pămîntul patriei.

Subliniind învățămintele militare care se desprind din desfășurarea primei campanii pe frontul român în vara și toamna anului 1916, autorul menționează necesitatea realizării, pe direcția loviturii principale, a unei superiorități de forțe și de mijloace; executarea unor forme de manevre operative care să ducă nu la respingerea, ci la nimicirea adversarului, necesitatea creării unor rezerve de forțe și de mijloace, asigurarea marcării dispozitivului de luptă etc. Tratarea într-un capitol de sine stătător a învățămintelor privite pe plan stra-

tegic, operativ și tactic prilejuiește cititorului posibilitatea de a înțelege mai bine măsurile complexe care au fost întreprinse de statul român pentru reorganizarea armatei în iarna anului 1917.

În lucrare sînt analizate pe larg cele trei mari bătălii înscrise cu litere de aur în istoria poporului român — epopée de la Mărăști, Mărășești și Oituz. În încleștările din vara anului 1917, arată autorul, ostașii și ofițerii români — muncitori, țărani, intelectuali — au apărut cu prețul vieții fiecare palmă din pămîntul patriei invadate de dușman, adăugînd astfel o nouă și măreață pagină de glorie și vitejie la hronicul neamului nostru, la tradițiile eroice ale luptei pentru neațîrnare, pentru libertate națională și socială.

Concluziile formulate în ultima parte a lucrării constituie, după opinia semnatarului acestei prezentări, partea cea mai valoroasă a cărții.

În această privință se cuvine să subliniem modul sintetic în care autorul evidențiază contribuția diferitelor arme (artileria, cavaleria, aviația, marina etc.) la reușita campaniilor din anii 1916—1917.

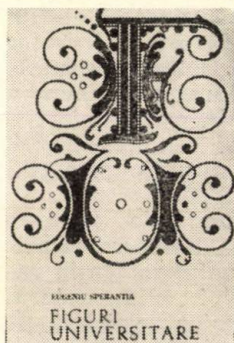
Volumul *Armata română în campaniile din anii 1916—1917* este însoțit de un set de fotografii, parte din ele inedite, ca și un mare număr de scheme și hărți.

Ținînd seama de bogăția materialului informativ, de felul în care sînt prezentate luptele și bătăliile, ca și de modul original în care sînt analizate învățămintele de ordin militar ale campaniilor din perioada august 1916 — august 1917, apreciem lucrarea ca o contribuție la studierea unor aspecte importante ale dezvoltării Armatei române, a eroismului legendar al ostașilor români în lupta pentru apărarea independenței și suveranității naționale a patriei noastre.

FLORIAN TUCA

Eugeniu Speranția: *Figuri universitare*

Editura tineretului, București, 1967, 120 p.

Există, în trecut, în cultura noastră, o seamă de nume care au onorat epoca prin dimensiunile spiritului lor, dar în jurul cărora scurgerea timpului a clădit un zid al uitării. Cîți s-ar încumeta acum să emită judecăți sigure despre fi-

lozoful C. Dimitrescu-Iași, psihologul Florian Ștefănescu-Goangă, filologul Vasile Bogrea sau despre atîția alți învățați și dascăli care, departe de a fi niște epigoni, au servit creator litera românească? Întrebarea pare să

fi prezidat, cel puțin în parte, scrierea cărții de față, iar răspunsul, construit în tonuri evocatoare, vine să recompună universul de viață și muncă al unor intelectuali autentici, animați de zel patriotic în lucrarea lor. Pe podiumul catedrei ori în pagini de fină percepție, ei au cultivat cugetarea fecundă, rigoarea și exigența, au dat înțeles constructiv atitudinii lor civice, luminați de aspirații spre progres și umanism. Locul lor în ierarhia valorilor capătă contururi mai limpezi prin alăturarea, prin raportarea la strălucirea acelor care au stat în punctul cel mai de sus pe firmamentul culturii române, și Eugeniu Speranția adaugă în mod fericit portretele unor geniali savanți și profesori, între care un Iorga, un Racoviță sau un Rădulescu-Motru. Dobîndim astfel imaginea unei galerii reprezentative de căr-

turari, uniți prin identitatea menirii lor — aceea de iscoditori ai tainelor lumii și vieții —, prin dăruirea cu care au apărut și au promovat spiritul universitar, în latura lui pozitivă. Grație unor asemenea magistri, universitatea românească a stat în linia întâi a mișcărilor de idei, a slujit idealuri de libertate, independență și unitate națională, de abolire a nedreptăților sociale.

În zilele noastre, când asistăm la o adevărată renaștere a culturii naționale pe trepte superioare, la necontenita ridicare spirituală a patriei, preocupările pentru afirmarea moștenirii înaintașilor, pentru integrarea ei adecvată în climatul actual de efervescență creatoare se încheagă din ce în ce mai vădit. Studii, articole, lucrări de mai mică sau mai mare întindere pun în valoare cu reală pricepere dominantele concepției și poziției unor intelectuali din trecut, înscrind note originale în deslușirea sensului înnoitor al gândirii social-politice românești de-a lungul timpului. De la sine înțeles că maniera și unghiul de abordare diferă de la caz la caz. Dar, indiferent de aceasta, atare lucrări vin să atesteze *continuitatea ascendentă, vitalitatea stabilă, caracterul militant al culturii noastre, unitatea de gândire, de conștiință și acțiune a intelectualilor de frunte de pe întreg teritoriul țării*. În egală măsură ni se conturează aici prestigiul adevărilor durabile, dătătoare de noi orizonturi, influența purtătorilor lor în viața socială — rod al existenței unei culturi plenar dezvoltate pe meleagurile noastre. Accepțiunea pe care o conferim astăzi noțiunii de contemporaneitate o regăsim în aceste pagini în toată maturitatea sa. A fi contemporan, conchid aceste lucrări, nu înseamnă doar simpla apartenență temporală la suflul nou al vremii, ci acea însușire activă, acea permanență ce concentrează resurse viabile, dirijate spre înțelegerea adâncă a vremurilor, spre plămădirea de sensuri și valori pe cât de valabile astăzi, pe atât de actuale și de utile perspectivei de mâine.

De bună seamă că limitele unei semnalări editoriale nu îngăduie abordarea cuvenită a contribuției care a marcat prestigiul științific al universitarilor creionați de Eugeniu Speranția, mai ales că aceștia sînt de formații dintre cele mai diverse, iar unii au frecventat deodată — și nu fără succes notabil — cîteva discipline. Așa, bunăoară, Nicolae Iorga, Ștefan Bezdechi și Silviu Dragomir s-au aplecat cu deosebire asupra istoriei, C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu și C. Dimitrescu-Iași s-au consacrat filozofiei, Pompiliu Eliade, Vasile Bogrea, D. Caracostea, G. Bogdan-Duică și Tudor Vianu au îmbrățișat literatura, filologia, Florian Ștefănescu-Goangă a cercetat psihologia, Emil Racoviță a descoperit speologia, iar Victor Papilian s-a făcut remarcant în anatomie, biologie, dar și în beletristică, Mircea Djuvara în filozofia dreptului și în sociologia juridică.

Parcurgînd cartea, cititorul va înțilni o seamă de idei remarcabile — puse în prim plan cu tact metodic de Eugeniu Speranția —, idei care astăzi nu trebuie să fie redescoperite, ci numai cunoscute și însușite, în vederea dezvoltării lor pe planuri superioare. Surprinde, totodată, la oamenii de cultură înfățișați, profunzimea observației sociale — expresie a capacității lor de a se ancora în vîltoarea evenimentelor —, de a studia realitățile, prefacerile sociale cu acea probitate și bună-credință cu care își însoțeau lucrul științific. Mai mult, ei au cultivat o conduită studiată a individului, încît acesta să-și marcheze utilitatea în cadrul comunității sociale. Viața normală și buna dezvoltare a popoarelor — spunea P. P. Negulescu — impun „o intuiție limpede a determinismului social care face ca faptele fiecăruia să fie pline de urmări, uneori mari și grele, pentru întreaga comunitate, nu numai în prezent, ci și în viitor...”¹. C. Dimitrescu-Iași definea în termeni direcți — pornind însă

¹ Eugeniu Speranția, **Figuri universitare**, Editura tineretului, București, 1967, p. 39. În continuare, trimerile la această lucrare vor fi date în text.

de la datul moral — opoziția dintre mica lume a celor privilegiați, *beati possidentes*, și masa celor subjugați și exploatați. Dar această lume ruptă în două își zdruncină temeliele. „Ușor poate cineva să întrevadă într-un viitor nu prea depărtat — scria filozoful — o altă organizare socială care să aducă o mai justă repartitie a produselor muncii și o emancipare rațională a muncitorului de sub tutela claselor care posedă capitalul“ (p. 10). G. Bogdan-Duică împărțea, la rîndul său, lumea în „*reacționarii*, care păstrează un trecut condamnat solemn, și *progresiștii* care caută un viitor fericit“ (p. 23). El era pătruns de convingerea că pentru a consolida respectul persoanei omului, țăranul trebuie să dobîndească „*libertatea muncii și dreptul la muncă*“ (p. 23). În sfîrșit, Mircea Djuvara formula, într-o lucrare a sa, ideea că voința de dreptate și lupta pentru drept presupun „*participarea fiecăruia la viața politică*“ (p. 78).

Rosturile culturii, în concepția intelectualilor evocați, nu pot fi despărțite de mobilul social. C. Rădulescu-Motru înțelegea cultura ca pe „*tendința sufletească de a deveni din ce în ce mai sociabilă*“ (p. 30), iar C. Dimitrescu-Iași stabilea o anume corelație între creația inteligenței, menirea ei socială și ideea de progres: „Cu cît cercul celor care pot aprecia mersul științei și al artei crește — observa el —, cu atît importanța socială a acestor producțiuni mintale sporește. Totodată, cu creșterea interesului pentru știință și artă, crește emulația și se îmboldește progresul. Prin faptul că arta și știința în regimul democratic se adresează la cercuri tot mai întinse, ele devin în același timp mai *omenești*“ (p. 10).

Elizarea spirituală prin învățămîntul organizat, pentru care intelectualii universitari au pledat combativ, se înscrie în linia concepțiilor lor despre sensul social al culturii. Emil Racoviță cerea, într-un raport înaintat Universității clujene, „*o politică universitară potrivită nevoilor învățămîntului superior și importanței ce acest serviciu*

public trebuie să aibă în gospodăria națională“ (p. 19). C. Dimitrescu-Iași colaborează cu Spiru Haret la înfăptuirea reformei din 1898 a învățămîntului mediu și universitar; lui i se datoresc principiile generale ale acestei reforme și dispozițiile ei cele mai însemnate din punctul de vedere didactic și educativ (p. 9). Starea învățămîntului a fost examinată și de P. P. Negulescu. Filozoful proclamă datoria profesorilor de a trezi și a cultiva interesul tinerilor pentru problemele de largă anvergură, precum și de a le comunica metode de lucru (p. 37). Viziunea sa asupra reformei învățămîntului își găsește o definire sugestivă în ideea potrivit căreia „mai ales astăzi trebuie să întărim pe toate căile și prin toate mijloacele punctul de vedere social și solidarist în concepția de viață a tinerilor...“ (p. 38). Puțini știu că unul dintre proiectele lui P. P. Negulescu viza *alfabetizarea adulților*, proiect avansat pentru acele vremuri, care denotă orientarea filozofului spre măsuri culturale profunde.

Unghiuri revelatoare ne aduce și activitatea politică a intelectualilor aici prezentați — parte organică din tendința lor de a-și afirma convicțiunile și simțămintele de viață. Merită o remarcă aparte contribuția lui Mircea Djuvara la apărarea intereselor și drepturilor românești, în 1918—1919, în calitate de membru al delegației române la Conferința de pace de la Paris. „Afară de agende ce-i reveleau în această calitate, el a militat publicînd în Franța copioase date informative în «Buletinul» destinat marelui public, insistînd asupra «sacrificiilor românești» din timpul războiului“ (p. 77). Cartea sa *La guerre roumaine* (1919) este „o însuflețită și viguroasă pledoarie pentru drepturile României“ (p. 77). Cu un mare talent a servit cauza națională istoricul Silviu Dragomir, participant la adunarea de la Alba Iulia din 1918. Lupta sa pe calea scrisului, pentru înfăptuirea statului național unitar român și apărarea lui în fața atîtor vicisitudini, a avut ecou în conștiința vremii, împodobind biografia reputatului istoric.

Atitudinea antifascistă, proprie celor mai mulți intelectuali români, își găsește confirmarea și în cazul personalităților universitare. Cartea lui Eugeniu Speranția consemnează un moment al opoziției lui Florian Ștefănescu-Goangă în vremea când începeau să se accentueze unele tendințe de nuanță fascistă, pericolele și imensele dificultăți prin care a avut a trece rectorul Universității clujene în epoca elementului verde. Regăsim apoi un grăitor aspect al valului de minie care a străbătut țara la aflarea veștii despre asasinarea lui Iorga.

Se pot spicui în lucrarea lui Eugeniu Speranția atâtea alte momente și fapte în stare să proiecteze veridic semnificații ale personalității intelectualilor universitari. Autorul, fiu al scriitorului și folcloristului Theodor D. Speranția (1856—1929), este beneficiarul împrejurării de a-i fi cunoscut și de a fi stat aproape de ei în diverse etape ale vieții lor, ceea ce conferă o notă de autenticitate mărită rîndurilor sale, activînd interesul cititorului.

O explorare mai subtilă și mai insistență în cîmpul ideilor, al gîndirii autorilor evocați ar fi așezat cartea pe un alt plan al succesului. Exegetul zilelor noastre, sprijinit pe adevărurile marxism-leninismului, are puțința să judece recolta spirituală a înaintașilor, contradicțiile și limitele acestora cu o forță de discernere și o luciditate critică mai mari decît înșiși contemporanii lor. Pasaje absolut transparente, generos dezvoltate în economia lucrării, estompează oarecum, mai cu seamă în cazul figurilor celor mai proeminente, contururile pedestalului pe care s-au înălțat, slăbind raza cugetării lor. În lumea ideilor valorile creatoare se măsoară în unități extrem de sensibile și, în această lumină, a face nuanțările cele mai fine înseamnă a împlini o operă de dreptate și a restitui în mod util imaginea acelor individualități pe care cultura română le glorifică obiectiv, după meritul cuvenit.

NICOLAE RAUȘ

Al. Cebuc, C. Mocanu: Din istoria transporturilor de călători în România

Editura științifică, București, 1967, 232 p.

Editura științifică a pus la îndemîna specialiștilor și a publicului larg o carte interesantă și documentată referitoare la istoria transporturilor de călători din țara noastră.

Lucrarea, semnată de muzeograful Al. Cebuc și geograful C. Mocanu, urmărește evoluția căilor de comunicație rutieră, a mijloacelor de transport pentru că-

lători rutiere, feroviare, navale și aeriene din țara noastră, începînd din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre. Înfățișarea sintetică a unei problematici atît de complexe a solicitat autorilor un efort deosebit în ceea ce privește documentarea și selectarea materialelor necesare pentru redarea veridică a acestei dezvoltări.

Analiza este fondată pe concepția justă că mijloacele de transport și comunicație au apărut în legătură nemijlocită cu evoluția producției materiale a societății. Corespunzînd nivelului forțelor de producție din fiecare epocă istorică, ele au contribuit la dezvoltarea generală economică și socială a țării. Încă din vechime, deși gra-

nițe politice și stăpânire străină au despărțit teritoriile românești, transporturile au facilitat permanentizarea unor legături economice firești. Pe măsura afirmării relațiilor noi de producție, burgheze, perfecționarea mijloacelor de transport și a drumurilor a influențat în mod pozitiv aceste legături, și-au adus aportul la făurirea pieței naționale unice.

Autorii, adoptînd această modalitate de prezentare, ce ia în considerație evoluția istorică a mijloacelor și căilor de transport, înfățișează cititorilor un tablou de ansamblu, conturat tot mai pregnant pe măsura modernizării edificiului statal românesc. De la olac, diligență sau poștalion se ajunge la omnibuz (1848), tramcar și tramvaiul cu cai (1871). Transportul cu mijloace auto se introduce în anul 1900, cînd pe străzile Capitalei își face apariția cel dintîi automobil, adus din Belgia de Gh. Assan, proprietarul primei mașini cu abur.

Lărgirea pieței interne și creșterea volumului comerțului, dezvoltarea capitalistă a economiei țării, reorganizarea statului nostru pe baze moderne după Unirea de la 1859, au impus introducerea unor noi mijloace de transport, mai rapide și mai ieftine, așa cum existau în apusul Europei. Dar introducerea drumului de fier în România a întîmpinat numeroase obstacole. În primul rînd a existat opoziția unei părți a boierimii, exprimată prin argumente de genul acesta: „Guvernul vrea să aducă mizeria, să ruineze țara, să reducă activitatea cailor, să ucidă populația prin explozia locomotivelor, să pună foc la produsele proprietarilor și la rochiile cucoanelor, prin scînteile locomotivelor”¹. O altă greutate o constituia și lipsa de capital cu care să se poată trece la realizarea unei lucrări de asemenea proporții. Capitalul, îndeosebi francez și englez, aflînd porțile deschise de

burghezia română, a început să pătrundă masiv în construcțiile feroviare.

Capitolul care se ocupă de construcția rețelei de căi ferate ni se pare, comparativ cu celelalte, cel mai documentat și interesant din lucrare. Prima încercare, urmată de altele la fel de infructuoase, de construire a unei căi ferate a fost făcută la 1841 de vornicul Gh. Șuțu; adevăratele începuturi sînt făcute prin liniile ferate Oravița — Baziaș (1856), Cernavodă port — Constanța (1860) și București — Giurgiu (1869). Autorii dezvăluie adevărul jaf la care a fost supusă România de către capitaliștii străini; sumele plătite de statul român societăților străine au depășit de 2—3 ori costul real al kilometrului de cale ferată. În continuare este descrisă dezvoltarea căilor ferate pînă în vremurile noastre, subliniindu-se saltul calitativ înregistrat de această importantă cale de transport în condițiile orînduirii socialiste.

Un spațiu larg este afectat în lucrare problemelor referitoare la transportul maritim și fluvial. Interes îndreptățit, căci navigația a reprezentat unul din mijloacele importante de transport al exportului României. Dată fiind importanța economică a Dunării, marile puteri au început să se amestece, bineînțeles pe seama statelor riverane, în reglementarea navigației pe acest fluviu. Crearea Comisiei europene a Dunării prin Tratatul de la Paris (1856) și activitatea acesteia au însemnat o repetată violare a suveranității și drepturilor legitime ale statelor riverane în favoarea Angliei, Franței, Austriei, Germaniei și Italiei (p. 186). Totodată, sînt descrise lucrările și eforturile de amenajare a portului Constanța și a unor porturi dunărene și înființarea primelor societăți de navigație românești.

Ultimul capitol al lucrării se ocupă cu istoria transportului aerian, făcîndu-se o trecere în revistă a evoluției acestuia, de la primele încercări făcute de om pentru a se desprinde de pămînt, pînă la avionul supersonic. Cu legitimă mîndrie se subliniază că,

¹ Al. Cebuc, C. Mocanu, *Din istoria transporturilor de călători în România*, Editura științifică, București, 1967, p. 106 (Citat după: I. C. Brătianu, *Misiunea căilor ferate române*, 1870, p. 20). În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

prezentă în arena internațională cu trei reprezentanți de frunte în domeniul zborului cu motor — Traian Vuia, Aurel Vlaicu, Henry Coandă —, țara noastră se numără printre țările cu bogată tradiție în domeniul aviației.

Urmărind dezvoltarea transporturilor de călători în România și punctând realizările importante înregistrate, autorii se opresc și asupra problemelor pe care le-au ridicat căile

și mijloacele de transport în anii revoluției socialiste, evidențiază preocupările statului nostru pentru modernizarea, pentru creșterea continuă a eficienței lor.

Lucrarea, prin tematică și mod de prezentare, prin stilul atractiv de prezentare se înscrie ca o apariție utilă în domeniul istoriei transporturilor în țara noastră.

Dr. ILIE PUIA

LA 150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI KARL MARX

Sesiunea științifică cu tema: „MARXISMUL ȘI CONTEMPORANEITATEA“

Cu prilejul aniversării a 150 de ani de la nașterea marelui dascăl al clasei muncitoare, Karl Marx, la Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în zilele de 25—27 aprilie a.c. a avut loc sesiunea științifică cu tema „Marxismul și contemporaneitatea”. Sesiunea a fost organizată de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Academia Republicii Socialiste România și Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.

La lucrări au participat academicieni, profesori universitari, cercetători științifici din unitățile instituțiilor organizatoare, din alte instituții de specialitate și universități din țară.

Au participat, de asemenea, reprezentanți ai unor institute științifice și școli superioare de partid din Bulgaria, Cehoslovacia, R. D. Germană, Franța, Italia, Iugoslavia, Mongolia, Ungaria și Uniunea Sovietică.

În cuvîntul de deschidere, tovarășul Ion Popescu-Puțuri, membru al C.C. al P.C.R., directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., a subliniat, printre

altele, că forța învățăturii marxiste — expresie a însăși logicii dezvoltării sociale și a celor mai adînci aspirații ale maselor muncitoare — a fost strălucit confirmată de liniile esențiale ale evoluției societății contemporane, de uriașele prefaceri înnoitoare ale epocii noastre — epoca trecerii omenirii de la capitalism la socialism. Nici o învățătură creată de-a lungul timpurilor n-a cunoscut o atît de amplă rezonanță în conștiința omenirii și o atît de puternică forță de atracție. Expresie a caracterului și spiritului veșnic viu, învățătura marxistă este îmbogățită neconținut de către partidele comuniste și muncitorești prin sintetizarea experienței istorice și a rezultatelor dezvoltării sociale. Vorbitorul a subliniat că Partidul Comunist Român — aplicînd în mod creator adevărurile generale ale marxism-leninismului la condițiile concrete, la particularitățile istorice și naționale ale României, generalizînd experiența edificării noii societăți, studiînd, totodată, experiența altor partide și țări socialiste — conduce cu succes poporul în opera de construire și desăvîrșire a orînduirii socialiste în patria noastră.

În continuare, au fost ținute comunicările :

- *Marxismul și contemporaneitatea de ION POPESCU-PUȚURI ;*
- *Conținutul și trăsăturile progresului economico-social în epoca contemporană de prof. C. BORGEANU, Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R., conf. dr. GH. P. APOSTOL, Academia de științe economice ;*
- *Marxismul și rolul factorului conștient în dirijarea vieții sociale de prof. ION CETERCHI, șef de secție la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., conf. MARIN NEDELEA, Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R. ;*
- *Probleme metodologice ale analizei marxiste a capitalismului contemporan de dr. ION STOIAN, rectorul Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R. ;*
- *Metoda lui Marx de prof. A. I. MALÎȘ, Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. ;*
- *Karl Marx și lupta românilor pentru emancipare socială și eliberare națională de acad. A. OȚETEA, directorul Institutului de istorie „N. Iorga“ al Academiei Republicii Socialiste România ;*
- *Marxismul și căile de trecere la socialism de VICTOR JOANNÊS, directorul Institutului „Maurice Thorez“-Franța ;*
- *Sociologia economică marxistă și contribuția ei la practica construcției socialiste de dr. M. CERNEA, șef sector la Institutul de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România ;*
- *Democrația și socialismul de acad. PAVEL REIMAN, directorul Institutului de istorie a mișcării comuniste din R. S. Cehoslovacă ;*
- *Marxismul și teoria culturii de conf. dr. ALEXANDRU TĂNASE, consilier la Consiliul Național al Cercetării Științifice ;*
- *Marxismul și progresul științific și tehnic contemporan de prof. dr. VALTER ROMAN, directorul Editurii politice ;*
- *Marxismul și unele probleme ale mișcării muncitorești contemporane de dr. STANISLAV STOJANOVIC — R. S. F. Iugoslavia, cercetător științific la Institutul de studiere a mișcării muncitorești din Belgrad ;*
- *General și particular în revoluția și construcția socialistă de conf. PETRE PÎNZARU, Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R. ;*

● Aplicarea în R.D.G. a învățăturii lui Marx despre formațiunea social-economică de prof. dr. GERTRAUD TESCHNER, șefa catedrei de istorie a P.C.U.S. și a mișcării muncitorești de la Școala superioară de partid „Karl Marx” de pe lângă C.C. al P.S.U.G. ;

● Karl Marx și metodologia cercetării științifice de acad. ATHANASE JOJA ;

● Însemnări inedite ale lui Karl Marx despre locul României în economia europeană în 1865 de dr. AUGUSTIN DEAC, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. ;

● Umanismul și antropologia filozofică în concepția lui Karl Marx de acad. C. I. GULIAN, directorul Institutului de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România ;

● Independența națională de stat și colaborarea economică de GÖRGY SASS, șeful catedrei de economie și industrie de la Școala superioară de partid de pe lângă C.C. al P.M.S.U. ;

● Marxismul, națiunea și progresul social contemporan de conf. dr. CONSTANTIN VLAD, Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R.

● Comunicarea reprezentantului Institutului Gramsci, Vitello Vincenzo, șeful secției economice a institutului ;

● Pătrunderea și răspîndirea ideilor marxiste în România de dr. DAMIAN HUREZEANU, șef sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. ; dr. RADU PANTAZI, cercetător principal la Institutul de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România ;

● Lupta Partidului Comunist Bulgar pentru aplicarea marxismului în Bulgaria de conf. dr. PAVEL KOZLOV, Școala superioară de partid de pe lângă C.C. al P.C.B. ;

● Marx și știința istoriei de CONSTANTIN MOCANU, lector la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. ; ILIE SÎRZEA, lector la Institutul de artă teatrală și cinematografică „I. L. Caragiale” ;

● Comunicare prezentată de Tereviin Davagsuren, membru al C.C. al Partidului Popular Revoluționar Mongol ;

● Înfrîurirea marxismului asupra gîndirii filozofice contemporane de prof. TUDOR BUGNARIU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, șef de catedră la Universitatea București ;

● Marxismul și progresul social-economic contemporan *de dr. RADOSLAV RADKOVICI, director al Școlii superioare de științe politice din Belgrad ;*

● Marxismul și mișcarea de eliberare națională *de conf. GHEORGHE BADRUS, Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R. ; conf. dr. CONSTANTIN FLOREA, Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R. ;*

● Despre caracterul și perspectivele luptei clasei muncitoare împotriva dominației monopolurilor contemporane *de dr. docent în filozofie și candidat în științe istorice VOLEK INDRJICH, Institutul de istorie a mișcării comuniste din R. S. Cehoslovacă ;*

● Tezele marxiste în teoria și practica mișcării muncitorești din România *de GH. MATEI, șef sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. ; ION IACOȘ, șef sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. ;*

● Înțelegerea materialistă a istoriei și criza istorismului burghez, *prof. S. F. ODUIEV, director adjunct la Institutul de filozofie al Academiei de științe a U.R.S.S.*

● Cooperarea economică și științifico-tehnică — factor de accelerare a progresului social contemporan *de prof. dr. ERVIN HUTIRA, prorector la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R. ; conf. dr. MOISUC C-TIN ;*

● Karl Marx și problema naționalului și internaționalului în luptă pentru socialism *de dr. ȘTEFAN ANGHELOV, Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P. C. Bulgar ;*

● Marxismul și teoria valorilor *de conf. dr. LUDWIG GRÜNBERG, Academia de științe economice București ;*

● Karl Marx și problemele cunoașterii contemporaneității *de prof. V. M. PODOSETNIK, Academia de științe sociale de pe lângă C.C. al P.C.U.S. ;*

● Marx și determinismul social *de conf. ION ALUAȘ, Universitatea „Babeș-Bolyai“-Cluj ; conf. N. KALLOS, Universitatea „Babeș-Bolyai“-Cluj ;*

● Unele observații cu privire la studierea problemelor culturii în istoriografia marxistă contemporană *de dr. în filozofie, candidat în științe istorice JANA NEUMANNOVA, cercetător principal la Institutul de istorie a mișcării comuniste din R. S. Cehoslovacă ;*

● Marxismul și dezvoltarea democrației socialiste *de dr. MAZILU DUMITRU, cercetător principal la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. ; dr. ANITA NASCHITZ ;*

● Marx și problema timpului liber *de* ISTVÁN HERMAN, *cercetător științific la Academia ungară de științe* ;

● Marxismul și interacțiunea dintre național și internațional în dezvoltarea socială *de* prof. dr. PETRE CONSTANTIN, *Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R. ; lector ION FLOREA, Universitatea București* ;

● Despre încheierea editării operelor lui Marx și Engels în limba germană și despre tendințe noi în interpretarea lui Marx și Engels în R. F. a Germaniei *de* dr. ERIK KUNDEL, *locuitor al șefului secției „Marx-Engels“ la Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.S.U.G. ;*

● Teoria rentei funciare și contemporaneitatea *de* acad. VASILE MALINSKI, *guvernatorul Băncii Naționale a Republicii Socialiste România* ;

● Umanismul marxist *de* prof. M. I. PETROSIAN, *Academia de științe a U.R.S.S. ;*

● Manifestări internaționaliste ale clasei muncitoare din România *de* conf. ARON PETRIC, *prorector la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R. ; dr. NICOLAE COPOIU, șef sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. ;*

● Cu privire la unitatea dintre filozofie și politică în procesul de formare conștientă a sistemului socialist în R.D.G. *de* dr. GERHARDT BARTSCH, *adjunct de șef de secție la Institutul de filozofie al Academiei de științe din R.D.G. ;*

● Teoretic și etic în concepția lui Marx *de* conf. dr. ION GRIGORAȘ, *Universitatea „Al. I. Cuza“-Iași* ;

● Ideologie, știință și umanism la Karl Marx *de* PETRU BERARU, *redacția revistei „Lupta de clasă“ ; ILEANA MĂRCULESCU, redacția revistei „Lupta de clasă“ ;*

● Însemnătatea metodologiei marxismului pentru știință *de* acad. REMUS RĂDULEȚ, *vicepreședinte al Academiei Republicii Socialiste România.*

★

La sfârșitul comunicărilor au luat cuvîntul Iuri T. Haritonov, *cercetător științific principal, șef de sector la Institutul de Istorie a Mișcării Muncitorești Internaționale din Moscova, conf. dr. Ovidiu Bădină, Henri Wald, șef de secție la Institutul de filozofie*

al Academiei, și conf. univ. Petre Lucaciu.

Cuvîntul de încheiere a sesiunii științifice a fost rostit de dr. Ion Stoian, *rectorul Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R.*

După ce a relevat înalta ținută științifică a comunicărilor și intervențiilor făcute de participanții români și străini, vorbitorul a arătat că sesiunea a constituit un bun prilej pentru dezvoltarea legăturilor dintre oamenii de știință din diferitele țări, pentru cunoașterea reciprocă a preocupărilor lor.

Marxismul, confirmat de dezvoltarea socială contemporană în tot ceea ce este el mai esențial — a spus vorbitorul —, are un caracter adânc novator, militant, un conținut profund umanist. Idealurile pentru care a militat Marx își găsesc astăzi o vie întrupare în realizările țărilor care construiesc socialismul și comunismul, în forța mișcării comuniste mondiale, în amploarea crescândă a forțelor care luptă pentru pace, democrație și progres social.

Arătând că ideile lui Marx, Engels și Lenin despre unitatea de luptă a proletariatului, a oamenilor muncii de pretutindeni în lupta pentru rezolvarea marilor probleme ale contemporaneității sînt astăzi mai bogate în semnificație decît oricînd, dr. Ion Stoian a spus: Partidul Comunist Român militează cu consecvență pentru strîngerea legăturilor cu partidele frățești din țările socialiste, cu toate partidele comuniste și muncitorești, pentru coeziunea mișcării comuniste mondiale, pe baza marxism-leninismului, a internaționalismului socialist. Partidul nostru va face și în viitor tot ceea ce depinde de el pentru strîngerea rîndurilor comuniștilor, a tuturor forțelor progresiste mondiale care luptă împotriva imperialismului, pentru pace, democrație și dreptate socială.

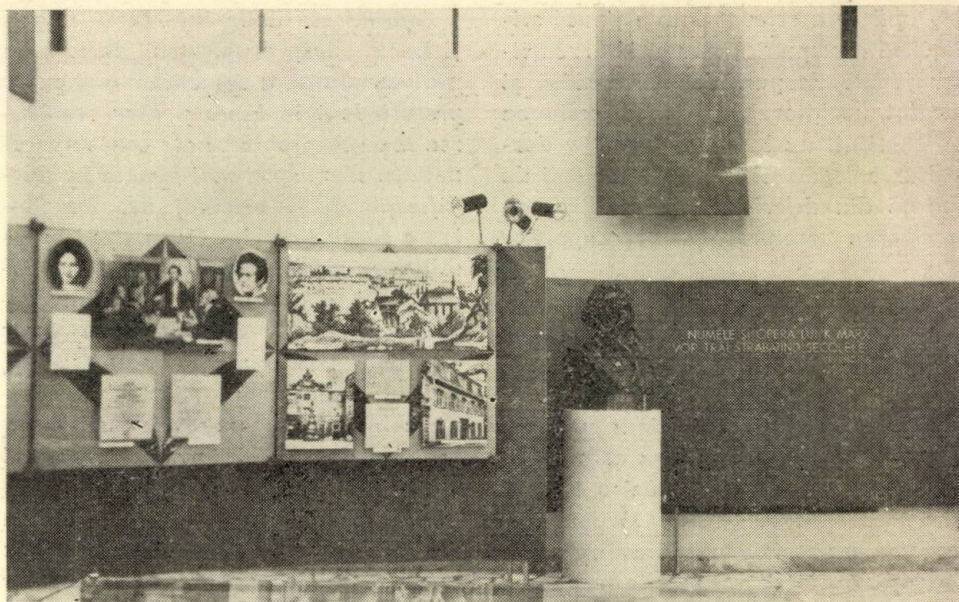
Expoziția „150 de ani de la nașterea lui K. Marx”

În sălile pentru expoziții temporare ale Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România a fost organizată o expoziție jubiliară cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la nașterea lui Karl Marx.

Variatele exponate din cele cinci secțiuni ale expoziției, mijloacele grafice adecvate și expunerea modernă permit vizitatorului să-și formeze o imagine complexă despre personalitatea și opera lui K. Marx, activitatea neobosită a marelui titan pentru elaborarea noii concepții despre lume și viață, preocuparea sa pentru cunoașterea și îndrumarea mișcării muncito-

rești, democratice din alte țări; alte exponate oglindesc procesul complex de însușire și răspîndire de către mișcarea socialistă din România a ideilor marxiste, propagarea de către P.C.R. a teoriei marxist-leniniste în rîndul maselor din țara noastră.

În prima secțiune a expoziției sînt prezentate fotografii și documente care ilustrează momente din viața și activitatea lui Karl Marx. Fotografia casei în care s-a născut la 5 mai 1818, a Liceului din Trier, unde a învățat K. Marx în anii 1830—1835, certificatul de bacalaureat, diploma de doctor în filozofie sînt primele exponate care consemnează numele și chipul marelui gînditor.

În continuare exponatele oglindesc începutul activității publicistice și politice a lui K. Marx, colaborarea sa la „Gazeta renană“, primele lucrări scrise împreună cu marele său prieten și colaborator F. Engels și publicate în „Analele germano-franceze“. Succint, alte documente, facsimile ilustrează faptul că învățătura lui Marx este succesoarea legitimă a tot ce a creat omenirea mai bun în secolul al XIX-lea : filozofia clasică germană, economia politică engleză și socialismul francez. Tot aici sînt prezentate pagini din lucrările lui K. Marx : „Mizeria filozofiei“, „Contribuții la critica economiei politice“, fragmente din „Manifestul Partidului Comunist“ (scris împreună cu F. Engels), opere în care au fost formulate ideile fundamentale ale unei noi teorii despre lume și viață, ceea ce a produs o adevărată revoluție în gîndirea filozofică.

Cuvintele lui K. Marx „Revoluțiile sînt locomotive ale istoriei“ reunes

exponatele privind anul revoluționar 1848 în Europa, locul revoluției din Țările Române în contextul revoluției europene, imagini ale insurecției din Paris etc.

K. Marx a urmărit îndeaproape desfășurarea revoluției de la 1848. Lucrările : „Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte“, „Luptele de clasă în „Franța“, „Revoluția și contrarevoluția în Germania“, care la sfîrșitul secolului al XIX-lea au circulat și în țara noastră, sînt prezentate la începutul secțiunii a doua.

Pe un spațiu amplu este redată activitatea lui K. Marx în organizarea și conducerea Internaționalei I și a colaboratorilor săi apropiați F. Engels, Paul Lafargue, August Bebel, Wilhelm Liebknecht. Sînt expuse fotografii ale unor congrese ale Internaționalei, portrete ale conducătorilor ei, documente și ziare editate de conducători ai Internaționalei sau la care aceștia au colaborat. Sînt expuse de asemenea foto-

copii după corespondența lui K. Marx din perioada cînd lucra la pregătirea pentru tipar a volumului I al „Capitalului”, precum și exemplare originale ale primului volum al operei sale fundamentale apărut în septembrie 1867 la Hamburg.

Alte panouri redau activitatea lui K. Marx în timpul Comunei din Paris. Împreună cu fotografiile și documentele care ilustrează aspecte ale luptelor din Paris se află facsimile ale scrisorilor adresate de K. Marx comunarilor Fränkel și Varlin, precum și lui W. Liebknecht.

În vitrine se află exemplare originale ale lucrărilor lui K. Marx care au fost studiate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea sau au aparținut unor militanți ai mișcării muncitorești și democratice, oameni de cultură din țara noastră : „Capitalul”, vol. I, ediția franceză din 1872, în mai multe exemplare, avînd autografele lui Panait Mușoiu, P. Constantinescu-Iași, Ștefan

Voitec, Virgil Madgearu, „Manifestul Partidului Comunist”, apărut la Paris în 1897, care a aparținut marelui scriitor Liviu Rebreanu, precum și alte lucrări ediții princeps. O piesă valoroasă este inelul găsit pe teritoriul țării noastre care urma să fie dăruit de muncitori lui Karl Marx.

În secțiunea a treia a expoziției documentele ilustrează că în climatul ideologic din țara noastră, pregătit de cunoașterea și dezvoltarea concepțiilor iluministe, de pătrunderea ideilor socialismului utopic, de gîndirea revoluționară a generației de la 1848, a rodit sămînța ideilor marxiste. Expozatele dovedesc că procesul de înarmare a proletariatului din România cu concepțiile filozofice marxiste este indisolubil legat de creșterea și dezvoltarea mișcării muncitorești, de afirmarea ei pe arena vieții social-politice a țării.

Dintr-o scrisoare a lui Amandus Goegg trimisă din partea societății

„Ligii popoarelor“ din Paris, adresată lui K. Marx la 1 noiembrie 1850, aflăm despre o apropiată întâlnire între K. Marx și Eliade Rădulescu. O notă relatează faptul că la Satu-Mare în 1850 s-a răspândit „Manifestul Comunist“ editat la Londra. Din exponate rezultă că în deceniile șapte și opt ale secolului al XIX-lea, în presa vremii, ca urmare a activității unor colaboratori democrați și progresiști, ca Cezar Bolliac, de la „Trompeta Carpaților“, Vicențiu Babeș, de la „Albina“, Alexandru Roman, de la „Federațiunea“, George Barițiu, de la „Gazeta Transilvaniei“, Iosif Vulcan, de la „Familia“, s-au publicat articole, relatări despre viața și opera lui K. Marx.

Odată cu dezvoltarea mișcării muncitorești, pe măsura perfecționării formelor sale organizatorice, a intensificării procesului de clarificare ideologică, teoria marxistă i-a călăuzit pașii. În publicațiile socialiste: „România viitoare“ (1880), „Contemporanul“ (1881—1891), „Emanciparea“ (1883), „Revista socială“ (1886), „Critica socială“, „Munca“ (1890), „Lumea nouă“ (1895) expuse pe panouri au fost publicate traduceri din opera lui K. Marx, „Capitalul“, „Manifestul Partidului Comunist“ și alte materiale. Pornind de la lucrările lui K. Marx, socialiștii din acea vreme — C. Dobrogeanu-Gherea, I. Nădejde, P. Mușoiu, Șt. Stîncă — în diferite scrieri au făcut încercări remarcabile prin capacitatea de reflectare a realității de a aplica principiile marxiste în analiza unor probleme ale dezvoltării sociale. După crearea în 1893 a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, ideile fundamentale ale marxismului au fost incluse în programul de luptă al organizațiilor politice ale muncitorilor, constituind un puternic

instrument teoretic în lupta de eliberare a proletariatului.

În secțiunea a patra sînt redade documente valoroase din activitatea desfășurată de P.C.R. pe multiple planuri pentru însușirea și propagarea teoriei marxiste. Preluînd moștenirea teoretică a mișcării socialiste și muncitorești, Partidul Comunist Român a adîncit și diversificat metodele pentru propagarea ideilor nemuritoare ale marxismului. În cercuri de studii sociale, universități populare, grupe de studiu formate din uteciști, în cadrul cărora, sub conducerea unor militanți ca Alexandru Dobrogeanu-Gherea, prof. Petre Constantinescu-Iași, D. Fabian, Gh. Vasilescu-Vasia, Elena Filipovici, N. Popescu-Doreanu, Lucrețiu Pătrășcanu, ale căror portrete se află în expoziție, se dezbăteau lucrări ale lui K. Marx. Pe un panou se află manuscrisul conferinței „Istoria revoluțiilor sociale“, care s-a ținut la Galați în martie 1921, pagini din manuscrisul lecției „Elemente fundamentale ale marxismului“, discutată la seminarul organizat de secțiunea București a P.C.R. În presa legală și ilegală a partidului comunist și în special în „Scînteia“, organul C.C. al P.C.R., și revista teoretică „Lupta de clasă“ au fost larg analizate și prezentate tezele filozofiei marxiste.

În condițiile luptei aspre, grele pentru eliberarea țării, procesul neîntrerupt al însușirii ideologiei marxist-leniniste a căpătat noi și ample forme.

„Cercul de orientări și documentări sociale“ organizat de P.C.R. la București a desfășurat în condițiile ilegalității o susținută activitate de propagare a ideilor marxiste. De asemenea, au fost organizate în condiții ilegale seminarii marxiste pe muntele Țarcu, Negoiu și în Retezat. Închisorile, lagă-

rele au fost transformate de comuniști în școli de pregătire revoluționară. Se păstrează foițe de țigară pe care au fost scrise și studiate în închisori lucrările : „Manifestul Partidului Comunist“, „Capitalul“. Opera lui K. Marx a exercitat o înfrîurire pozitivă în lucrările economiștilor, filozofilor, sociologilor și istoricilor din țara noastră, ca Mihail Ralea, Dimitrie Gusti, Petre Andrei, Andrei Oțetea, Gh. Zane.

Ultima secțiune redă sintetic procesul însușirii și propagării nemuritoarei opere a lui K. Marx în România socialistă. Grafice, fotografii, documente, un mare număr de volume ilustrează faptul că literatura marxistă este o coordonată a vieții ideologice

din țara noastră. Între anii 1944 și 1967, lucrările lui K. Marx, se arată într-un grafic, au fost editate în 984 000 de exemplare ; lucrări comune ale lui K. Marx și F. Engels s-au tipărit într-un tiraj de 961 000 de exemplare.

Din exponatele, textele acestei secțiuni se desprinde concluzia că înfăptuirile României socialiste sînt mărturii grăitoare ale profunzimii și caracterului creator al concepției despre natură și societate, fundamentată de genialul filozof și conducător al proletariatului, Karl Marx, ale înțelepciunii Partidului Comunist Român, care conduce poporul spre culmile înalte ale civilizației și progresului.

Opera lui Karl Marx în limba română

Opera științifică, viața și activitatea lui Karl Marx reprezintă preocupări majore în atenția istoricilor, economiștilor, sociologilor români. Aria largă de lucrări puse în circulație a contribuit la dezvoltarea generală a științelor sociale și a creat o bază largă de studiu pentru marea masă a oamenilor muncii.

De la eliberarea patriei, operele clasicilor marxismului au fost editate în milioane de exemplare. Au apărut 28 de volume de Opere ale lui K. Marx și F. Engels și 3 ediții de Opere alese în două volume. Au fost editate, de asemenea, culegeri tematice și extrase din lucrări elaborate de Marx și Engels în tiraje de mii de exemplare. Dintre acestea remarcăm culegerile : Despre artă, Despre religie, Despre syndicate, Despre sistemul colonial al capitalismului, Despre Internaționala I, De-

spre comunismul științific, Despre internaționalismul proletar ș.a.

Lucrările fundamentale ale lui K. Marx au fost tipărite în numeroase ediții și zeci de mii de exemplare : Manifestul Partidului Comunist a apărut în 358 000 de exemplare, Capitalul, în 289 000 de exemplare, Contribuții la critica economiei politice, 26 000 de exemplare, Luptele de clasă din Franța, 45 000 de exemplare, Mizeria filozofiei, 35 000 de exemplare, Muncă salariată și capital, 161 000 de exemplare, Salar, preț, profit, 180 000 de exemplare, Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte, 75 000 de exemplare etc.

Au fost publicate numeroase lucrări biografice și memorialistice despre viața și activitatea lui K. Marx. În rîndul acestora se înscriu : F. Mehring, K. Marx. Istoria vieții sale ; P. Lafar-

gue, Amintiri despre Karl Marx ; Maurul și generalul. Amintiri despre Marx și Engels ș.a.

Ideile atotbiruitoare ale marxismului constituie fundamentul științific al politicii partidului nostru, călăuză sigură în marea operă de edificare a societății socialiste.

Răspîndirea și studierea aprofundată a genialei opere lăsate posterității de Karl Marx reprezintă o cale importantă în munca de educare partinică, de călire ideologică a membrilor de partid și a celorlalți oameni ai muncii, desfășurată cu consecvență de Partidul Comunist Român.

MOSCOVA — Sesiune științifică consacrată aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Karl Marx

În zilele de 23—25 aprilie 1968 a avut loc sesiunea științifică organizată de Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., institutele cu profil umanist ale Academiei de științe a U.R.S.S., Școala superioară de partid și Academia de științe sociale de pe lângă C.C. al P.C.U.S., cu tema : *Marxism-leninismul și contemporaneitatea*. Au participat academicieni, cadre didactice, cercetători din instituțiile sus-menționate, precum și invitați din 32 de țări.

După cuvîntul de deschidere, rostit de P. N. Demicev, membru supleant în Biroul Politic, secretar al C.C. al P.C.U.S., care a evocat personalitatea grandioasă a fondatorului materialismului dialectic și istoric, au fost prezentate comunicările : *Marxismul și problemele sociale în secolul al XX-lea*, de acad. P. N. Fedoseev, și *K. Marx și unele probleme ale construcției societății comuniste*, de acad. A. M. Rumeanțev.

În continuare, lucrările sesiunii s-au desfășurat în trei secții.

În cadrul secției *Filozofie-științe juridice* au fost expuse o serie de comu-

nicări privind : dialectica marxistă — V. G. Afanasiev (U.R.S.S.) ; problemele umanismului socialist în gîndirea lui Marx — F. V. Konstantinov (U.R.S.S.), Kiril Vasiliev (Bulgaria), Laszlo Matrai (Ungaria), Israel (Suedia), Giuseppe Prestipino (Italia) ; Marx despre stat și democrație — V. M. Cikvadze (U.R.S.S.) ; lupta împotriva ideologiei burgheze contemporane — T. I. Oizerman, D. I. Cesnokov (U.R.S.S.), Michel Simon (Franța), Lothar Bertold (R.D.G.) ; construirea socialismului și comunismului — Iaroslav Ladosz (Polonia) ș.a.

În cadrul acestei secții, prof. Ion Ceterchi, șef de secție la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., a prezentat comunicarea : *Marxismul și conducerea vieții sociale în socialism*.

La secția *Problemele economice ale socialismului* au fost dezbătute, printre altele, referatele despre : problemele economice ale economiei politice a socialismului — G. A. Kozlov, A. I. Pașkov (U.R.S.S.) ; reproducția și planificarea — Ivan Ștefanov (Bulgaria) ; Marx și construirea bazei teh-

nice-materiale a comunismului — L. M. Gatovski (U.R.S.S.); învățătura marxist-leninistă despre calea necapitalistă de dezvoltare — Tugtın Nam-sarai (Mongolia); unele probleme ale construcției societății socialiste în Cehoslovacia — Mihail Reiman (Cehoslovacia).

Cele mai multe comunicări au fost prezentate în cea de-a treia secție, intitulată: *Problemele capitalismului contemporan, procesul revoluționar mondial*. Între temele abordate, amintim: K. Marx și clasa muncitoare — T. T. Timofeev (U.R.S.S.), M. Pasades (Mexic); teoria economică a lui Marx și capitalismul contemporan — F. Lazar (Franța), E. Peggio (Italia), I. Sakisaka (Japonia), N. N. Inozemțev (U.R.S.S.); Marx și problemele mișcării de eliberare națională — R. A. U-

lianovski (U.R.S.S.), Ali Bușakgi (Algeria), Djalil Djandal (Irak), Muhamed Djundi (Siria), D. de Silva (Ceylon), Cademartori (Chile); Marx și problema revoluției — A. I. Sobolev (U.R.S.S.); marxismul și criza imperialismului american — A. Krcimarek (S.U.A.); viabilitatea ideilor marxist-leniniste în prezent — Iaroslav Mateika (Cehoslovacia) ș.a.

Din partea delegației noastre, prof. Tudor Postolache, decanul Facultății de economie de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R., a prezentat comunicarea: *Probleme metodologice ale analizei marxiste a capitalismului contemporan*.

Cuvîntul de închidere a lucrărilor a fost rostit de acad. P. N. Fedoseev.

BERLIN

Între 2 și 4 mai, în Sala Congreselor din Berlin s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice a C.C. al P.S.U.G., consacrate aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Karl Marx. La sesiune au participat reprezentanții a 55 de partide comuniste și muncitorești, precum și ai unor partide democratice și socialiste. Din partea Partidului Comunist Român a luat parte o delegație condusă de Barbu Zaharescu, membru al C.C. al P.C.R.

Walter Ulbricht, prim-secretar al

C.C. al P.S.U.G., a prezentat referatul: **Însemnătatea și forța vitală a învățăturii lui Karl Marx pentru epoca noastră.**

În discuțiile care au urmat au luat cuvîntul numeroși reprezentanți ai partidelor participante la sesiune. Gheorghe Surpat, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., a vorbit despre clasa muncitoare din România și internaționalismul proletar.

TRIER

În localitatea Trier — unde s-a născut Karl Marx —, Willy Brandt, președintele P.S.D.G. și ministru al

Afacerilor Externe al Republicii Federale a Germaniei, a inaugurat la 4 mai 1968 o casă memorială.

Cu prilejul aniversării a 150 de ani de la nașterea întemeietorului socialismului științific, fundația „Friedrich-Ebert” a organizat, în casa în care s-a născut Karl Marx, o expoziție

permanentă care înfățișează diferite momente din activitatea politică a lui Marx, munca desfășurată de acesta pentru elaborarea lucrării sale **Capitalul**.

PARIS

Cu prilejul celei de-a 150-a aniversări a nașterii lui Karl Marx, Consiliul internațional de filozofie și științe umane și Consiliul internațional de științe sociale au organizat, sub auspiciile U.N.E.S.C.O., un colocviu despre : **Rolul lui Karl Marx în dezvoltarea gândirii științifice contemporane.**

Colocviul s-a deschis în ziua de 8 mai 1968 printr-o ședință solemnă, la care a rostit o alocuțiune René Maheu, directorul general al U.N.E.S.C.O.

La lucrările colocviului, care au durat trei zile, au participat filozofi, sociologi, istorici și economiști din 21 de țări, printre care și România.

Cele peste 30 de comunicări prezentate au fost axate pe teme ca : Marx și gândirea științifică ; Istoria și teoria dezvoltării sociale la Marx ; Marx și previziunea social-economică ; Marx și condiția umană.

Costin Murgescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, a prezentat comunicarea : **Prezența lui Karl Marx în gândirea economică modernă.**

Comunicările prezentate și discuțiile care au urmat pe marginea lor vor fi publicate de U.N.E.S.C.O. într-un volum omagial.

Simpozion consacrat aniversării a 20 de ani de la făurirea partidului unic al clasei muncitoare din România

În ziua de 28 februarie 1968 s-au desfășurat în sala de festivități a Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România lucrările simpozionului consacrat făuririi partidului unic muncitoresc — expresie a desăvârșirii unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare din țara noastră. Simpozionul a fost organizat de

Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. și Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

Au participat membri ai C.C. al P.C.R., vechi militanți ai mișcării muncitorești din România, cadre didactice universitare și cercetători de specialitate.

Cuvîntul de deschidere a simpozionului a fost rostit de Constantin Pirvulescu, preşedintele Comisiei Centrale de Revizie a P.C.R.

Participanţii au audiat comunicările : *Orientări şi poziţii în mişcarea muncitorească din România în problemele unităţii clasei muncitoare, în anii 1921—1944* (conf. univ. Aron Petric, Academia de ştiinţe social-politice „Ştefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R.) ; *Problemele unificării depline a clasei muncitoare oglindite în presa vremii* (Ion Felea, cercetător la Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.) ; *Premisele unităţii depline a mişcării muncitoreşti din România 1944—1948* (Gheorghe Tuţui, cercetător la Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.) ; *Congresul al VI-lea al P.C.R. — moment hotărîtor în făurirea uni-*

tăţii clasei muncitoare (Constantin Bărbulescu, redactor-şef adjunct la revista „Analele Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“) ; *Ecoul internaţional al creării Partidului Muncitoresc Român* (lector univ. Ion Babici, Academia de ştiinţe social-politice „Ştefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R.) ; *Insemnătatea creării partidului unic, marxist-leninist, al clasei muncitoare, pentru făurirea societăţii socialiste în ţara noastră* (dr. Gheorghe Surpat, şef de sector, şi Nicolae Ionel, cercetător la Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.).

În încheierea lucrărilor simpozionului a luat cuvîntul Ion Pas, membru al C.C. al P.C.R., preşedintele Institutului român pentru relaţiile cu străinătatea.

Simpozion cu tema: „Probleme de teoria istoriei“

Răspunzînd unei necesităţi reale, pe temelia activităţii laborioase şi a succeselor obţinute în domeniul istoriografiei, preocupările de teoria istoriei sînt tot mai prezente în discuţiile istoricilor, filozofilor şi sociologilor din ţara noastră. Se caută şi se dau răspunsuri la probleme ca : statutul de ştiinţă al istoriei, specificul cunoaşterii în istorie, logica istoriei, reconsiderarea operelor istorice valoroase din trecut ş.a.

În aria acestor frămîntări creatoare se înscrie şi simpozionul cu tema : *Probleme de teoria istoriei*, care a avut loc în ziua de 16 februarie a.c., sub egida Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. şi a Institutului de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România, în Aula Academiei Republicii Socialiste România.

După cuvîntul de deschidere rostit de Ion Popescu-Puţuri, directorul Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., au fost prezentate următo-

rele comunicări : *Probleme teoretice ale istoriei culturii*, de acad. C. Ionescu-Gulian ; *Natura faptului istoric*, de dr. în filozofie Al. Tănase ; *Aspecte ale specificului determinismului istoric*, de dr. în filozofie N. Gogoneaţă ; *General şi individual în istorie*, de dr. în istorie D. Hurezeanu ; *Istorie şi tehnicizare*, de dr. în istorie Titu Georgescu ; *Problema legilor ştiinţei istorice*, de C. Mocanu ; *Lege şi valoare în istorie*, de L. Popa ; *Lege şi explicaţie în istorie*, de dr. în istorie V. Liveanu ; *Interpretare şi explicaţie în Istoriografie*, de H. Culea.

Cuvîntul de închidere şi concluzii asupra desfăşurării simpozionului au fost prezentate de acad. C. Ionescu-Gulian, directorul Institutului de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România. Lucrările reuniunii ca şi discuţiile purtate au evidenţiat necesitatea unui dialog permanent între istorici şi filozofi, menit să contribuie la elucidarea unor chestiuni importante privind teoria istoriei.

A IV-a sesiune de comunicări a muzeelor

Între 5 și 7 februarie 1968 s-au desfășurat la București lucrările celei de-a IV-a sesiuni de comunicări a muzeelor. Au participat lucrători din muzee, cercetători de specialitate, cadre didactice din învățământul mediu și universitar.

În ședința plenară de deschidere a luat cuvântul Ion Moraru, vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, după care au fost prezentate comunicările: *Specificul cercetării în muzee* (Mircea Popescu, director-adjunct al Institutului de istoria artei al Academiei Republicii Socialiste România); *Creația populară a muzeelor* (Mihai Pop, director al Institutului de etnografie și folclor al Academiei Republicii Socialiste România); *Prezențe românești la manifestările muzeistice internaționale în 1967* (Mihai Băcescu, directorul Muzeului de istorie naturală „Grigore Antipa”).

Sesiunea și-a desfășurat apoi lucrările pe secții: *artă*; *științele naturii*; *arheologie*; *istorie medie*; *istorie modernă și contemporană*; *etnografie*.

În secția de *istorie modernă și contemporană* au fost susținute, între altele, următoarele comunicări: *Nicolae Bălcescu și lupta popoarelor din Balcani pentru independența națională* (G. Crăciun, muzeograf principal la Muzeul Unirii din Iași); *Aspecte ale luptei pentru alegerile în Divanul ad-hoc (1857) în orașele Olteniei* (Anghel Pavel, consultant la Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă); *Formarea ideologiei unioniste în Țările Române* (Constantin Florea, directorul Muzeului de istorie al Moldovei); *Mișcarea memorandistă în dezbaterile parlamentului maghiar* (Maria Roșca, lector universitar-Cluj); *Publicații-manifest din perioada mișcării memorandiste* (Nicolae Cordoș, muzeograf — Cluj); *Din activitatea Sfatului național român din Petroșeni în preajma unirii Transilvaniei cu România* (Mircea Valea, directorul Muzeului din Deva, și Ion Poporogu); *Contribuții la istoricul mausoleelor de la Mărăști și Mărășești* (Virgil Teodorescu, muzeograf la Arhivele statului Bucu-

rești); *Ecaterina Teodoroiu, eroina de la Tg. Jiu* (Elena Udriște, directorul Muzeului din Tg. Jiu); *Cărturari români din prima jumătate a secolului al XIX-lea despre istoria patriei* (Maria Huminic, șef de secție la Muzeul Unirii din Iași); *Importanța Casei Poporului pentru mișcarea muncitorească din Turnu-Severin* (Nicolae Cărbunaru); *Organizații profesionale ale muncitorimii gălățene la sfârșitul secolului al XIX-lea* (lector univ. Emeric Mihaly și Sara Mihaly, muzeograf principal — Galați); *Contribuții documentare privitoare la situația minerilor din bazinul băimărean între cele două războaie mondiale* (Ion Iuga, muzeograf — Baia-Mare); *Aspecte din lupta maselor populare din fostul județ Hunedoara, conduse de P.C.R., pentru instaurarea puterii populare. 23 August 1944—6 martie 1945* (Ion Andrițoiu, muzeograf, și Mihai Cerghedean — Arhivele statului Deva); *Cîteva date privind situația economică a orașului Galați în perioada august 1944—martie 1945* (M. Guziec, șef de secție, și E. Țurlan, îndrumător la Muzeul din Galați); *Noi documente privind ecoul internațional al proclamării Republicii Populare Române* (Pîrvulescu Constantin, lector la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România).

Un număr de comunicări au abordat probleme de muzeografie. Între acestea, menționăm: *Situația muzeelor din Transilvania în etapa desăvîrșirii statului național român* (George Protopopescu, director-adjunct, și Petru Bunta, șef de secție la Muzeul de istorie din Cluj); *Grafica militantă în Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România* (Lia Beniamin, muzeograf principal la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România); *Documente existente în Muzeul*

de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România privind aspecte ale terorii regimului burghezo-moșieresc împotriva P.C.R. și a mișcării muncitorești (E. Ioniță, lector la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România); *Probleme ale șomajului din Bucureștii anilor 1929—1937 oglindite în unele documente aflate în colecțiile Muzeului de istorie a orașului București* (Petre Daiche, șef de secție la Muzeul de istorie a orașului București); *Fotografia în muzeele de istorie* (Nora

Munteanu, șef de secție la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România); *Din fondurile de periodice ale muzeului* (Safta Constantin, lector, și Lia Beniamin, muzeograf principal la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România).

Comunicările au fost urmate de discuții.

Cuvîntul de închidere a sesiunii a fost rostit de George Protopopescu, director-adjunct al Muzeului de istorie din Cluj.

Festivități în R.S.F. Iugoslavia cu prilejul semicentenarului revoltei marinarilor de la Kotor

Orașul Kotor a găzduit, în zilele de 31 ianuarie—1 februarie 1968, festivitățile consacrate împlinirii a 50 de ani de la izbucnirea revoltei marinarilor din flota austro-ungară de la Boka Kotorska, verigă importantă în lanțul marilor lupte revoluționare care, cu cinci decenii în urmă, marcau prăbușirea Imperiului austro-ungar.

Alături de populația din Kotor și împrejurimi, la festivități au luat parte, ca invitați, veterani participanți la răscoală, delegații din partea organelor centrale federale și a republicilor componente ale R.S.F. Iugoslavia, oaspeți din Cehoslovacia, Polonia, România, Ungaria, U.R.S.S.

Din delegația română au făcut parte Aurel Mălnășan, ambasadorul Republicii Socialiste România la Belgrad, generalul-maior în rezervă Constantin Popescu, Al. Gh. Savu, redactor-șef adjunct la revista „Magazin istoric”, și Sabin Morega, secretar III la Ambasada română din R.S.F. Iugoslavia.

În cadrul manifestărilor care au avut loc a fost evocată lupta curajoasă a răsculaților, relevîndu-se totodată participarea marinarilor români, alături de marinarii aparținînd altor naționalități, la revolta din februarie 1918.

Ciclu de conferințe pe teme istorice

În cadrul ciclului de conferințe „Din istoria României”, organizat sub auspiciile Muzeului de istorie a partidului comunist, a

mișcării revoluționare și democratice din România, în colaborare cu Societatea de științe istorice, în ziua de 1 februarie 1968

a avut loc o nouă conferință, pe tema : *Lupta poporului român pentru unitate națională*, expusă de Dan Berindei, secretar științific la Institutul de istorie „N. Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România.

În ziua de 22 februarie 1968, prof. univ. Constantin C. Giurescu a susținut conferința :

Legături economice între Țările Române pînă la 1829.

Prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, a prezentat, în ziua de 28 martie 1968, comunicarea : *Revoluția burghezodemocratică de la 1848 din Țările Române.*

СОДЕРЖАНИЕ

ПЛЕНУМ Ц.К. Р.К.П. ОТ 22—25 АПРЕЛИЯ 1968

*	*	*	Историческая решения	3
*	*	*	Акт ысокого гуманизма	18

150-ЛЕТНИЕ РОЖДЕНИЯ КАРЛА МАРКСА

ЙОН ПОПЕСКУ-ПУЦУРЬ: Марксизм и современность	39
ДАМЯН ХУРЕЗЯНУ, ЙОН БУЛБОРЯ: Карл Маркс и общественные науки	46
ЙОН ФЛОРЯ: Об объективности общественных отношений	64
КОНСТАНТИН ГРУИЧ: Марксистская диалектика и анализ социалистического производства	71

120 ЛЕТНИЕ РЕВОЛЮЦИИ 1848-ОГО ГОДА

ЛУКРЕЦИУ ПАТРАШКАНУ: В революции 1848-го года в румынских странах	82
ВАСИЛЕ НИКУЛАЕ, МАРИН ФЛОРЕСКУ: 1848-ой год в традициях социалистического движения в румынии революции	111
Два видные деятели революции 1848-го года: Гиорге Магэру, Эфтимие Мургу	122

СТАТЬИ

КОРНЕЛИА БОДЯ: Идея единства и преемственности в сознании румынского народа	135
ВАСИЛЕ НЕТЯ, ВАСИЛЕ КЪРТИКАПЯНУ: Вклад румынских культурно-Патриотических обществ в реализации национального единства	154
ВИОРИКА ВАРГА: Утопический социализм в румынском мышлении Б(ХІХ век)	174
АРОН ПЕТРИК: Династическая кризисе (1927—1930)	186

СООБЩЕНИЯ

Институт Морис Торес в Париже: <i>Виктор Жоаннес</i> (Франция)	201
Аншлусс и его политические последствия для коллективной безопасности в Европе: <i>Тр. Карачюк</i>	206
Бальканская Антанта и старания за коллективной безопасности в Европе (1934—1936) <i>К. Полиштяну</i>	220
некоторые вопросы новой и новейшей истории центральной и юговосточной Европы: <i>В. Мойсук</i>	236

ДИСКУССИОННЫЕ МАТЕРИАЛЫ

Создание Румынского общества политических наук	246
О политической науке: — <i>Иоан Четерки</i>	251
Небольшие заметки по большому вопросу — о нации: <i>Мария Колчерю-Лаисс</i>	270

РЕЦЕНЗИИ — БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ СПРАВКИ

МОРИСД УВЕРЖЕ: «Ла демократи сан лэ пэпл» (Демократия без народа, Едитионс ду Сеиил, Париж, 1967, стр. 250); Распад австро-венгерской империи. Размышления над произведением Лео Вальяни; «3-гола вальки» № 1—4/1967; «Известия на Института по истории Б.Р.П», № 16 и 17/1967; «Дипломатические представительства Румынии», Политическое издательство, Бухарест, 1967, стр. 496; АУГУСТИН ДЕАК «1907 — заграничные оценки», Научное издательство, Бухарест, 1967, стр. 296; П.С. АУРЕЛЯН: «Экономические труды», Издательство Академии Социалистической Республики Румынии, Бухарест, 1967, 402 стр.; ЙОН КУПША: «Румынская армия в боевых походах 1916 — 1917 гг.», Военное издательство, Бухарест, 1967, 340 стр.; ЕУДЖЕНЮ СПЕРАНЦА: «Университетские выдающиеся деятели», Молодежное издательство, Бухарест, 1967, стр. 120; А. ЧЕБУК, К. МОКАНУ: «Из истории пассажирского транспорта в Румынии», Научное издательство, Бухарест, 1967, стр. 232	278
---	-----

ЗАМЕТКИ

150 летие рождения Карла Маркса	312
Симпозиум, посвященный 20-ой годовщине создания единой партии рабочего класса Румынии	324
Симпозиум на тему «Вопросы теории истории»	325
IV сессия научных сообщений музеев	326
Торжества в Югославии, посвященные 50-летию восстания моряков в Которе	327
Цикл лекций на исторические темы	327

SOMMAIRE

PLÉNUM DU C.C. DU P.C.R. DU 22—25 AVRIL 1968

* * * Décisions historiques	3
* * * Un acte d'un haut humanisme	18

150 ANS DEPUIS LA NAISSANCE DE KARL MARX

ION POPESCO-PUȚURI: Le marxisme et la contemporanéité	39
DAMIAN HUREZEANU, ION BULBOREA: Karl Marx et les sciences sociales	46
ION FLOREA: Marx sur l'objectivité des relations économiques	64
CONSTANTIN GRUICI: La dialectique marxiste et l'analyse du mode de production socialiste	71

120 ANS DEPUIS LA RÉVOLUTION DE 1848

LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU: Le vrai 1848.	82
VASILE NICULAE, MARIN FLORESCO: 1848 dans les traditions du mouvement socialiste de Roumanie	111
Deux figures représentatives de la révolution de 1848: Gheorghe Magheru, Eftimie Murgu	122

ARTICLES

CORNELIA BODEA: L'idée d'unité et de continuité dans la conscience du peuple roumain	135
VASILE NETEA, VASILE CURTICĂPEANU: La contribution des sociétés culturelles — patriotiques roumaines pour la réalisation de l'unité nationale	154
VIORICA VARGA: Le socialisme utopique dans la pensée sociale-politique roumaine (XIX-e siècle)	174
ARON PETRIC: La crise dynastique (1927—1930)	186

COMMUNICATIONS

L'Institut „Maurice Thorez“, de Paris: <i>Victor Joannès</i> (France)	201
L'Anschluss et ses conséquences politiques sur le continent européen: <i>Traian Caraciu</i>	206
L'Entente balkanique et l'effort de sécurité collective en Europe (1934—1936): <i>Cristian Popișteanu</i>	220
Problèmes de l'histoire moderne et contemporaine de l'Europe centrale et du sud-est: <i>Viorica Moisuc</i>	236

DISCUSSIONS

La constitution de l'Association Roumaine pour les sciences politiques (A.R.S.P.)	246
De la science politique: IOAN CETERCHI	251
Petites notations sur un grand problème — la nation: MARIA COLCE-RIU-LEISS	270

COMPTE-RENDUS — NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

MAURICE DUVERGER: „La démocratie sans le peuple“, Éditions du Seuil, Paris, 1967, 250 p.; Le démembrement de l'empire autrichien — hongrois. Réflexions sur l'ouvrage de Leo Valliani; „Z Pola Valki“, nr. 1—4/1967; „Izvestiia na Instituta po istoria B.K.P.“, nr. 16 et 17/1967; „Les représentances diplomatiques de la Roumanie“, Éditions politiques, Bucarest, 1967, 404 p.; AUGUSTIN DEAC; „1907 considéré par l'étranger“, Éditions scientifiques, Bucarest, 1967, 296 p.; P.S. AURELIAN: „Oeuvres économiques“, Éditions de l'Académie de la République Socialiste la Roumanie, Bucarest, 1967, 402 p.; ION CUPȘA: „L'armée roumaine dans les campagnes des années 1916—1917“, Éditions militaires, Bucarest, 1967, 340 p.; EUGENIU SPERANȚIA: „Figures universitaires“, Éditions de la jeunesse, Bucarest, 1967, 120 p.; A. CEBUC, C. MOCANU: „De l'histoire des transports de passagers en Roumanie“, Éditions scientifiques, Bucarest, 1967, 232 p.	278
---	-----

INFORMATIONS

À l'anniversaire de 150 ans depuis la naissance de Karl Marx	312
Symposium consacré à l'anniversaire de 20 ans depuis la création du parti unique de la classe ouvrière de Roumanie	324
Symposium sur le thème „Problèmes de la théorie de l'histoire“	325
La IV ^e session de communications des musées	326
Festivités dans la R.S.F. Yougoslavie à l'occasion du cinquantenaire de la révolte des marins de Kotor	327
Cycle de conférences sur des thèmes historiques	327

INHALT

DAS PLENUM DES ZK DER RKP VOM 22—25. APRIL 1968

* * *	Historische Beschlüsse.....	3
* * *	Ein Akt von hohem Humanismus	18

150 JAHRE SEIT DER GEBURT VON KARL MARX

ION POPESCU-PUTURI: Marxismus und Gegenwart	39
DAMIAN HUREZEANU, ION BULBOREA: Karl Marx und die Gesellschaftswissenschaften	46
ION FLOREA: Marx über die Objektivität sozialer Verhältnisse	64
CONSTANTIN GRUICI: Die marxistische Dialektik und die Analyse der sozialistischen Produktionsweise	71

120 JAHRE SEIT DER REVOLUTION VON 1848

LUCREȚIU PATRAȘCANU: Über die Revolution von 1848 in den rumänischen Ländern	82
VASILE NICULAE, MARIN FLORESCU: Das Jahr 1848 in den Traditionen der sozialistischen Bewegung Rumäniens	111
Zwei representative Gestalten der Revolution von 1848: Gheorghe Magheru und Eftimie Murgu	122

ARTIKEL

CORNELIA BODEA: Die Idee der Einheit und Kontinuität im Bewusstsein des rumänischen Volkes	135
VASILE NETEA, VASILE CURTICĂPEANU: Der Beitrag der kulturell-patriotischen rumänischen Gesellschaften für die Verwirklichung der nationalen Einheit	154
VIORICA VARGA: Über den utopischen Sozialismus im rumänischen Denken (XIX. Jahrhundert)	174
ARON PETRIC: Die Krise der Dynastie (1927—1930)	186

MITTEILUNGEN

Das Maurice-Thorez-Institut in Paris: Victor Joannès (Frankreich)	201
Der Anschluss und seine politischen Folgen für den europäischen Kontinent: Traian Caraciuc	206
Die Balkan-Entente und die Bemühung um kollektive Sicherheit in Europa (1934—1936): Cristian Popișteanu	220
Probleme der modernen und zeitgenössischen Geschichte der Mittel- und Südost-Europa: Viorica Moisuc	236

DISKUSSIONEN

Die Gründung der rumänischen Gesellschaft für politische Wissenschaften (ARSP)	246
Über die politische Wissenschaft: IOAN CETERCHI	251
Kleine Anmerkungen zu einem grossen Problem — die Nation: MARIA COLCERIU-LEISS	270

REZENSIONEN — BIBLIOGRAPHISCHEN ANMERKUNGEN

MAURICE DUVERGER: „La démocratie sans le peuple“ („Demokratie ohne Volk“), Éditions du Seuil, Paris, 1967, 250 S.; „Der Zerfall des österreichisch-ungarischen Kaiserreichs. Betrachtungen zum Werk Leo Vallianis; „Z Pola Walki“, No. 1 — 4/1967; „Iswestija na Instituta po istorija B.K.P.“,	
---	--

Nr. 16 und 17/1967; „Die diplomatischen Vertretungen Rumäniens“, Politischer Verlag, Bukarest, 1967, 404 S.; AUGUSTIN DEAC: „Das Jahr 1907 in der Sicht des Auslands“, Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest, 1967, 296 S.; P.S. AURELIAN: „Ökonomische Schriften“, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, Bukarest, 1967, 402 S.; ION CUPȘA: „Die rumänische Armee in den Feldzügen der Jahre 1916—1917“. Militärverlag, Bukarest, 1967, 340 S.; EUGENIU SPERANTIA: „Gestalten von Hochschulprofessoren“, Jugendverlag, Bukarest, 1967, 120 S.; A. CEBUC, C. MOCANU: „Aus der Geschichte des Reiseverkehrs in Rumänien“, Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest, 1967, 232 S.	276
--	-----

INFORMATIONEN

150 Jahre seit der Geburt von Karl Marx.....	312
Symposion 20 Gründungstag der Einheitspartei der rumänischen Arbeiterklasse.....	325
Symposion zum Thema „Fragen der Geschichtstheorie“.....	226
IV. Wissenschaftliche Tagung der Museen.....	327
Feiern in der SFR Jugoslawien zum 50. Jahrestags des Aufstands der Seeleute von Kotor.....	327
Vortragszyklus zu historischen Themen	

CONTENTS

PLENARY MEETING OF THE RCP OF APRIL 22—25, 1968

* * * Historic Decisions	3
* * * Highly humanistic act	18

150 YEARS SINCE THE BIRTH OF KARL MARX

ION POPESCU-PUȚURI, Marxism and contemporaneity.....	39
DAMIAN HUREZEANU, ION BULBOREA: Karl Marx and social science....	46
ION FLOREA: Marx about the objectivity of the economic relations	64
CONSTANTIN GRUICI: Marxist dialectics and analysis of the mode of socialist production	71

120 YEARS SINCE THE CC OF THE 1848 REVOLUTION

LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU: The real 1848	82
VASILE NICULAE, MARIN FLORESCU: 1848 in the traditions of the socialist movement of Romania	111
Two representative figures of the 1848 Revolution: Gheorghe Magheru and Eftimie Murgu	122

ARTICLES

CORNELIA BODEA: The idea of unity and continuity in the consciousness of the Romanian people	135
VASILE NETEA, VASILE CURTICĂPEANU: The contribution of the Romanian cultural-patriotic societies to the achievement of national unity	154
VIORICA VARGA: Utopian socialism in Romania (19th century).....	174
ARON PETRIC: Dynastic crisis (1927—1930)	186

REPORTS

„Maurice Thorez,, Institute of Paris: <i>Victor Joannès</i> (France)	201
The Anschluss and its political consequences on the European continent: <i>T. Caraciu</i>	206
The Balkan Entente and effort for collective security in Europe (1934—1936): <i>C. Popişteanu</i>	220
Problems of modern and contemporary history of Central and South-East Europe: <i>V. Moisuc</i>	236

DISCUSSIONS

Setting up of the Romanian Association of Political Sciences (A.R.S.P.)	246
About political science: IOAN CETERCHI	251
Small notes on big problems — the nation: MARIA COLCERIU-LEISS	270

REVIEWS — BIBLIOGRAPHICAL NOTES

MAURICE DUVERGER: "La démocratie sans le peuple", Editions du Seuil, Paris, 1967, 250 p.; Disintegration of Austro-Hungarian empire. Reflec- tions on the work by Leo Valliani; "Z Pola Valki", No. 1—4/1967; "Iz- vestiia na Instituta po istoria B.K.P.", No. 16 and 17/1967; "Romania's diplomatic representations", Publishing House for Political Literature, Bucharest, 1967, 496 pages; AUGUSTIN DEAC: "1907 seen abroad", Publishing House for Scientific Literature, Bucharest, 1967, 296 pages; P.S. AURELIAN: "Economic Works", Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, Bucharest, 1967, 402 pages; ION CUPŞA: „The Romanian Army in the 1916—1917 campaigns", Military Publishing House, Bucharest, 1967, 340 pages; EUGENIU SPERANTIA: "University Figures", Youth Publishing House, Bucharest, 1967, 120 pa- ges; A. CEBUC, C. MOCANU: "From the history of passenger transport in Romania", Publishing House for Scientific Literature, Bucharest, 1967, 232 pages.	278
---	-----

INFORMATION

150 Years since the birth of Karl Marx	312
Symposium on the 20th anniversary of the founding of the unified party of the working class of Romania	324
Symposium on the "Problems of the theory of history"	325
The 4th report session of museums	326
Festivities in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, on the semi-cente- nary of the Kotor sailors' mutiny	327
Cycle of lectures on historical themes.	327

21810
BIBLIOTHECA ASTRAL

Redactori: **Mamina Ion, Mureșan Elena, Rauș Nicolae, Smârcea Virgil**

Tehnoredactor: **Lucian Alexandru**

Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției este: București, strada Ministerului nr. 4, telefon: 17.01.60 interior 442; 722; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare o dată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an 36 lei.

40 502

23

1005

Liceul 3 2 ex

I 8925

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

Biblioteca Oraș
Sibiu

ANUL XIV

4

1968

1980

0 IUL. 2005

76

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BARBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef
adjunct, **GEORGESCU TITU** — redactor-șef, **MACIU VASILE**,
MATEI GHEORGHE, **MUNTEANU N. G.**, **NICHITA PARASCHIVA**,
PETRIC ARON, **PETRIȘOR VASILE** — secretar de redacție,
ROMAN VALTER, **VOICU ȘTEFAN**, **ZAHARIA GHEORGHE**.

18925

BIBLIOTECĂ „ASTRA”
SIBIU

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C. C. AL P. C. R.

2014

4

1968

SUMAR

ARTICOLE — COMUNICĂRI

- Promovarea ideii unirii naționale în mișcarea socialistă din România (sfârșitul secolului al XIX-lea) : *Constantin Căzănișteanu, Marin Florescu* 3
- Izvoare documentare ale Rezistenței franceze : *Henri Michel (Franța)* 19
- Sprijinul acordat de România refugiaților polonezi în anii celui de-al doilea război mondial : *Aurel Loghin, Dumitru Tuțu* 39
- Mărturii finlandeze privind războiul din 1877—1878 împotriva Imperiului otoman și România : *Gheorghe Matei* 52
- Specificul cunoașterii istorice în opera lui A. D. Xenopol : *Elena Popovici* 60

DISCUȚII

- Cu privire la obiectul și caracterul științei politice : *Ovidiu Trăsnea* 79
- Națiunea — concept și realitate socială : *Cornel Almășan* 94
- Momente din istoria politică a țărănismului (1880—1926) : *Zigu Ornea* 111
- Lupta de opinii în jurul problemei orientării economice a României (1848—1910) : *Olga Constantinescu* 128

EVOCĂRI

- *Lucrețiu Pătrășcanu : Ion a Babei — deputat clăcaș în D. vanul ad-hoc al Moldovei* 142
- *N. D. Cocea • Dr. Dumitru Bagdasar • Zamfir C. Arbore-Ralli • Alexandru (Alec) Constantinescu* 151

RECENZII-NOTE BIBLIOGRAFICE

„Párttörténeti Közlemények” nr. 1—4/1967 ; „Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen mit Vertretern des Auslandes. 1939—1941”, Frankfurt, 1967, 700 p. ; „Die österreichische Nation, Zwischen zwei Natio-

10078 v

nalismen", Wien-Frankfurt-Zürich, Europa Verlag, 1967, 240 p. ; „Les Cahiers de l'histoire" nr. 75, aprilie 1968 („La Roumanie des origines à nos jours") ; „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale" nr. 65—68/1967 și nr. 70/1968 ; „Studime Historike" nr. 1—4/1967 ; „Afrique 1968" — „Jeune Afrique", numéro spécial annuel, Paris, 1968, 600 p. ; „Din trecutul de luptă al țărănimii hunedorene", Deva, 1967, 414 p. ; „Studii și articole de istorie", vol. X, Editura științifică, București, 1967, 290 p. ; SILVIU BRUCAN : „Originile politicii americane", Editura științifică, București, 1968, 272 p. ; PAUL SCHMID-AMMANN : „Adevărul despre greva generală din 1918", Morgarten, Zürich, 1967, 440 p. ; „Arhiva pentru istorie socială", vol. VIII, Editura pentru literatură și contemporaneitate, Hanovra, 1968, 576 p. ; PETRU IROAIE : „Umanesimo romeno", Editore Celebes, Trapani, 1967, 398 p. 171

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

Implicațiile progresului tehnic în societatea contemporană 214

INFORMAȚII

Sesiuni de comunicări științifice consacrate sărbătoririi a 120 de ani de la revoluția de la 1848 222
 Expoziția „Anul revoluționar 1848" 223
 Aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui Ion Ionescu de la Brad 223
 Susținerea unor teze de doctorat 224
 Ciclu de conferințe pe teme istorice 226

Redactori : **Mamina Ion, Mureșan Elena, Rauș Nicolae, Smârcea Virgil**
 Tehnoredactor : **Lucian Alexandru**

Promovarea ideii unirii naționale în mișcarea socialistă din România (sfârșitul secolului al XIX-lea)

Desăvârșirea unirii naționale, moment de însemnătate crucială în trecutul atît de frământat al românilor, constituie încheierea firească a unui îndelungat proces istoric. Comunitatea teritorială, de limbă, obiceiuri, tradiții și factură psihică, căreia i s-a adăugat și cea economică, a sudat poporul român într-un tot unitar¹. Împrejurări istorice potrivnice au făcut însă ca — peste permanența acestor trăsături de unitate — poporul nostru să trăiască multă vreme despărțit în formațiuni statale deosebite. Dar, în ciuda vicisitudinilor istorice — fărîmîțarea politică, invazia și ocupația străină —, românii nu și-au pierdut niciodată conștiința unității de neam.

În perioada feudală, problema unității de origine și limbă a fost demonstrată în lucrările cronicarilor Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, în operele lui Dimitrie Cantemir sau în scrierile reprezentanților Școlii ardelenne: Samuil Micu, Gh. Șincai, Petru Maior².

Destrămarea feudalismului și ascensiunea capitalismului, care au avut drept consecință formarea națiunii și dezvoltarea conștiinței naționale, au impus problema unirii românilor în fruntariile lor firești ca cel mai de seamă comandament istoric al epocii. Reafirmată de Tudor Vladimirescu, cînd solicita divanului din București să conlucreze cu cel din Moldova „ca unii ce sîntem de un neam, de o lege și supt aceiași stăpînire”^{*}, revendicarea unirii a fost exprimată cu toată tăria în timpul evenimentelor revoluționare de la 1848.

Dorită de întreaga națiune, unirea nu a putut fi realizată atunci, datorită condițiilor istorice insuficient maturizate și politicii de fărîmîțare și asuprire a statelor mici promovate de marile imperii absolutiste înconjurătoare.

Cu toate dificultățile, statul român unitar avea totuși să se formeze treptat. Un prim pas l-a constituit Unirea Moldovei cu Țara Românească în ianuarie 1859. Consolidarea ulterioară a României în urma acestui act,

¹ A. Oțetea, *Unirea Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, p. 11—33.

² Vezi mai pe larg P. P. Panaitescu, *Problema unității politice a țărilor române în epoca feudală*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, p. 55—95.

^{*} *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. II, București, 1959, p. 33.

căruia i-a urmat, în 1877, cucerirea independenței, a făcut posibilă intensificarea luptei întregului nostru popor pentru desăvîrșirea unității naționale.

Odată cu apariția în viața politică a clasei muncitoare, clasă consecvent revoluționară, exponentă fidelă a intereselor fundamentale ale poporului muncitor, lupta pentru desăvîrșirea unității naționale a căpătat un conținut nou.

Proletariatul român, născut în condițiile statornicirii noilor relații de producție generate de orînduirea capitalistă, s-a afirmat ca o importantă forță în lupta pentru înlăptuirea dezideratelor majore ce stăteau în fața poporului nostru. Dacă pe plan social răsturnarea regimului burghez-moșieresc și instaurarea unei noi orînduiri, lipsită de exploatare, au reprezentat obiectivul fundamental pe tărîmul împlinirii năzuințelor naționale, realizarea unității depline a tuturor românilor a constituit una dintre coordonatele esențiale spre care mișcarea muncitorească și-a orientat în chip deosebit programul de acțiune.

La început această preocupare s-a concretizat în interesul arătat manifestărilor românilor aflați sub apăsarea dominației străine, în dezbaterele privitoare la situația diverselor provincii românești subjugate sau în consemnarea variatelor legături dintre românii despărțiți arbitrar și vremelnice, dar răspîndiți pe teritoriul aceleiași patrii comune.

Prin înființarea cercurilor socialiste, în deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea, s-a trecut la etapa de afirmare și cristalizare a poziției mișcării socialiste din România față de problema unității naționale. Se cuvine subliniat, ca o trăsătură caracteristică pentru poziția de înalt patriotism pe care mișcarea s-a situat chiar de la apariția sa, faptul că primele cercuri socialiste — și în special cel de la Iași, creat din inițiativa unor intelectuali militanți, ca : Eugen Lupu, dr. Russel, C. Stăuceanu, C. Dobrogeanu-Gherea, frații Ion și Gheorghe Nădejde și alții — s-au constituit în același timp și ca nucleu iredentiste, care luptau pentru îmbunătățirea situației românilor din ținuturile rupte din trupul țării și pentru eliberarea lor. Prin mijlocirea presei proprii, reprezentanții cercurilor socialiste au protestat vehement și și-au manifestat în nenumărate rânduri indignarea față de ceea ce ei numeau „măiestrită lucrare de deznăționalizare“, proces la care erau „supuși românii din țările aflătoare sub dominația străinilor“³. De asemenea, ei au organizat trimiterea clandestină în provinciile subjugate a numeroase scrieri de „propagandă națională românească“⁴, materiale care și-au avut contribuția lor la menținerea mereu trează și la dezvoltarea conștiinței de neam a tuturor românilor.

Angajarea directă și necondiționată a cercurilor socialiste la realizarea unirii tuturor românilor avea puternice și adînci rădăcini istorice în lupta revoluționarilor democrați de la 1848 pentru libertatea socială și națională a poporului român. Înșiși membrii cercurilor socialiste, prin sarcinile ce și le propuneau, se considerau continuatorii nemijlociți ai luptărilor generației de la 1848, căci una dintre problemele cardinale ale programului pașoptist rămasă nerezolvată era tocmai desăvîrșirea unirii naționale.

³ Const. Titel-Petrescu, *Socialismul în România*, București, 1940, p. 57—58.

⁴ Const. Graur, *Portrete socialiste*, București, 1929, p. 47

Pe măsura adîncirii clarificării ideologice în rîndul mişcării, a trecerii tot mai evidente a cercurilor socialiste pe poziţiile ideologice ale marxismului, a apropierii lor de lupta proletariatului şi, în bună parte, rezultat al interferării tuturor acestor elemente, poziţia mişcării socialiste faţă de unirea naţională a căpătat contururi şi a găsit o formulare corespunzătoare, conformă cu interesele ţării şi ale poporului român. Două sînt organele principale în paginile cărora s-a purtat o largă dezbateră : „Dacia viitoare”, în special, şi „Emanciparea”.

Primul, purtînd un titlu ce vorbeşte de la sine, a văzut lumina tiparului la Paris, la 1 ianuarie 1883. Era editat de grupul revoluţionar român constituit tot atunci şi alcătuit, printre alţii, din V. Gh. Morţun, Gr. Maniu, Vintilă C. A. Rosetti, Al. A. Bădărău, M. N. Săulescu, Al. G. Radovici. În declaraţia de principii, prin care se trasau ideile călăuzitoare ce vor anima revista, studenţii fondatori, după ce arătau scopul urmărit şi căile cele mai potrivite pentru îndeplinirea lui — schimbarea societăţii româneşti prin revoluţie —, conchideau : „Sîntem deci revoluţionari socialişti iredentişti. Pentru susţinerea şi propagarea ideilor de mai sus s-a fundat în Paris ziarul «Dacia viitoare»”⁵. Menirea noii publicaţii o găsim cuprinzător sintetizată în articolul *România iredentă*, publicat în „Emanciparea” de Constantin Bacalbaşa : „Confraţii noştri de la «Dacia viitoare» au deschis, ca să zicem astfel, focul spre a arăta lumii, şi mai ales Austriei, că elementul românesc, latinii orientului, nu au renunţat la legitima lor nădejde, la întrunirea tuturor provinciilor locuite de români într-un singur mînunchi, la formarea Daciei”⁶.

Celălalt ziar — „Emanciparea” — a fost editat de Cercul socialist din Bucureşti, prin strădania lui Constantin Bacalbaşa, Gheorghe Kernbach şi Emil Frunzescu. Ca şi „Dacia viitoare”, publicaţia era de nuanţă „iredentistă”, militînd, de la primul număr, apărut la 15 aprilie 1883, pentru „reîntregirea neamului în graniţele etnice, paralel cu emanciparea socială a poporului român”⁷.

Ambele reviste au marele merit de a fi făcut loc în coloanele lor unor analize ştiinţifice asupra drepturilor naţionale ale românilor, deduse din temeuri istorice, etnice şi geografice, analize ce au îmbrăţişat o arie largă de aspecte, de la demonstrarea legitimităţii aspiraţiei de unificare a poporului nostru într-un singur stat pînă la indicarea căilor pentru realizarea acestui deziderat.

Pornind de la premisa — concordantă realităţii obiective — că cel dintîi pas spre îmbunătăţirea stării unui stat este, alături de independenţă, unitatea naţională, mişcarea socialistă a dus o susţinută campanie pentru a dovedi că stringerea tuturor românilor în graniţele aceluiaşi stat decurgea din întîietatea şi supravieţuirea lor neîntrepută pe aceleaşi meleaguri, din dreptul istoric imprescriptibil al unei comunităţi plămădite pe o zonă bine conturată, ai cărei membri au convieţuit de la începuturile ei, de a forma o entitate politică de sine stătătoare. Ea era impusă — susţineau socialiştii, cu argumente acceptate astăzi integral în ştiinţa marxistă — de comunitatea economică, de limbă, de teritoriu, de „suferinţe”,

⁵ *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I, partea I, Editura politică, Bucureşti, 1964, p. 205.

⁶ „Emanciparea”, anul I, nr. 2, 1883, p. 1.

⁷ Const. Titel-Petrescu, *Op. cit.*, p. 83.

cum se exprima ziarul, și de identitatea de sentimente, de conștiință, cu alte cuvinte. Existența acesteia din urmă arăta că, pe deasupra barierelor ce-i separau, românii, atît cei din granițele de atunci ale țării cît și cei desprinși samavolnic de patria lor firească, alcătuiau de fapt o singură și indestructibilă națiune. De altfel, revelația conștiinței de neam a fost resor-tul care, în pofida tuturor vicisitudinilor, i-a apropiat statornic pe români, i-a făcut să-și păstreze graiul și datinile străbune, i-a dus, într-o primă etapă, la înfăptuirea Unirii Moldovei cu Țara Românească. Și tot ea era aceea care avea să determine neîndoielnic și eliberarea celor trei mili-oane de frați de peste Carpați, ca și a celor din Bucovina. În numele de-plinei înfrățiri, socialiștii reclamau imperativ: „*Dacia așa cum ea fu*, fiindcă istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie Română. Acest pămînt udat cu sîngele și sudoarea străbunilor noștri, înmulțit cu țărîna lor de douăzeci de ori se-culară, e al nostru. Voim dar ca ceea ce este al românului, lui să-i apar-țină, ca înjusta, neomenoasa și nedemna de secolul în care trăim, de do-minare a unei națiuni asupra alteia să înceteze, ca românii să fie toți liberi și să formeze un stat, iar nu să geamă sub niște dominațiuni străine și vitrege...”⁸.

Unirea românilor într-un singur stat decurgea, așadar, în primul rînd din antecedentele și drepturile nezdruncinate ale istoriei, ei fiind nu numai urmașii „cuceritorilor romani”, dar și ai „cuceritorilor daci”. Or, nici un stat european, argumentau socialiștii români, nu putea invoca originea daco-romană pentru a-și susține în vreun fel temeiurile în virtutea cărora să emită pretenții sau să stăpînească pămînturile populate de neamul românesc.

Eliberarea era cerută și de simțămîntul echității, întrucît „românii din provinciile supuse sînt astăzi — consemna C. Bacalbașa — în stare de robie și sfărîmarea oricărei robii este poruncită de dreptate”⁹. Iar o mișcare care-și făcuse din dreptate principiul călăuzitor al întregii sale activități, rațiunea însăși de a fi, nu putea să nu se situeze în fruntea luptei legitime pentru unitate a poporului din care descindea. „Dacă drep-tul are vreo putere pe pămînt — se spunea în articolul *România față cu principiul naționalităților*, semnat Ion Dacul —, Transilvania și celelalte părți ale vechii Dacii, unde românii sînt în majoritate, trebuie să se fuzio-neze și se va fuziona mai devreme sau mai tîrziu în statul român”¹⁰.

O Românie întregită ar fi oferit, de asemenea, un cadru mai prielnic organizării mișcării socialiste și acțiunilor revendicative ale maselor mun-citoare, le-ar fi imprimat o forță combativă mult mai viguroasă. Dezvol-tarea și propagarea în mase a ideilor progresiste, înnoitoare, luptele sociale în ansamblul lor erau în bună măsură împiedicate, uneori chiar parali-zate, din pricina dezmembrării țării, care ușura în același timp imixtiunea forțelor reacționare de peste hotare. Unitatea devenea cu atît mai nece-sară cu cît în contextul politic european al epocii națiunile mici erau ori-cînd amenințate să cadă pradă poftelor „oricît de năzdrăvane ale marilor state”. Era ca atare de neapărată trebuință, și pentru existența „româ-

⁸ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 2, din 16 februarie 1883, p. 20—21.

⁹ „Emanciparea”, anul I, nr. 2, 1883, p. 2.

¹⁰ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 2, din 16 februarie 1883, p. 21.

nismului, ca să fie grupat, strâns legat politicește spre a-și putea apăra libertatea și viața¹¹.

Înțelegerea profundă a faptului că lipsa unității depline afecta direct interesele vitale ale poporului român a făcut ca mișcarea socialistă să se afirme deschis ca o mișcare iredentistă. Iredentism conceput ca o formă de luptă pentru a înlesni ca „țăranul din Abrud” să dea mâna cu „țăranul de la Dunăre”, de a concura la „dezrobirea fraților de același neam, la constituirea Daciei libere”¹². Pentru atingerea țelului se preconizează căi diferite, complexe, de natură să asigure în final izbînda. Acestea mergeau de la susținerea organizării unui plebiscit, prin care transilvănenii să-și exprime deschis adeziunea într-un chip democratic, pînă la înfruntarea cu arma în mînă. Socialiștii preconizau, așadar, autodeterminarea — prin plebiscit — și lupta revoluționară mergînd pînă la insurecție ca mijloace de realizare a emancipării și apoi a desăvîrșirii unirii naționale.

Înfăptuirea unirii tuturor românilor trebuia însă să fie însoțită de eliberarea socială a întregului popor muncitor. „Precum am ridicat în această revistă — scria „Dacia viitoare” — drapelul revendicărilor naționale, precum ne-am făcut apostolii dreptului la insurecție în Austria, așa sîntem în România inamicii oricărei dominări, oricărei in justiții sociale...”¹³. Pe pămîntul României reîntregite trebuia să trăiască și să muncească, după înlăturarea jugului ocupației străine și a asupririi burgheziei autohtone, un popor liber și stăpîn pe destinele sale, într-o patrie a „țăranului și a muncitorului, atît cu mîna cît și cu capul”¹⁴.

În vederea atingerii acestui țel se adresau mai întîi generației tinere, aducîndu-i aminte de marea și glorioasă sarcină patriotică ce-i revenea de îndeplinit. Evocîndu-i pilda înaintașilor care i-au conservat graiul și glia strămoșească, au înfăptuit unirea și au cîștigat independența țării și „mult, lucrat-au pentru libertate”, o mobilizau la acțiune spre a aduce o contribuție decisivă la „completa unitate națională, a întări libertatea și a face ca egalitatea să nu fie un van nume”¹⁵.

Convinși de dreptatea cauzei poporului nostru, socialiștii arătau că, deși destrămarea Austro-Ungariei, cu toate veleitățile sale de mare putere — în realitate convulsii de muribund —, nu putea decît să bucure și să trezească îndreptățite speranțe, totuși nu trebuia să se aștepte cu mîinile încrucișate prăbușirea imperiului. Orice situație favorabilă creată se cerea folosită de românii de dincoace sau de dincolo de Carpați.

Problema unirii naționale a constituit pentru socialiști și obiectul unor furtunoase dezbateri publice. La congresele studenților ținute la Galați sau Tulcea, studenții socialiști C. C. Bacalbașa și E. Frunzescu au vorbit despre Dacia viitoare a poporului muncitor, o Dacie în care, odată cu realizarea unității, să dispară și exploatarea omului de către om.¹⁶

Înfăptuirea acestui ideal nu trebuia să însemne asuprirea celorlalte naționalități conlocuitoare. „Vom cere necurmat — afirma în mod categoric „Emanciparea” — ca drepturile omului ca și drepturile neamurilor să fie

¹¹ „Emanciparea”, anul I, nr. 2, 1883, p. 1.

¹² „Emanciparea”, anul I, nr. 2, 1883, p. 2.

¹³ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 5, din 1 aprilie 1883, p. 66.

¹⁴ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 3, din 1 martie 1883, p. 3.

¹⁵ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 2, din 16 februarie 1883, p. 22.

¹⁶ „Revista socială”, anul I, nr. 5, din august 1884, p. 200.

recunoscute și puse la adăpostul loviturilor vrăjmășești“¹⁷. Adepți fervenți și credincioși ai neatîrnării și libertății tuturor oamenilor, socialiștii declarau că vor milita consecvent împotriva curentelor ce vreodată ar stîrni șovinismul. Mai mult, nu vor îngădui niciodată ca brațul țării lor, pînă de curînd strîns în lanțul robiei, să amenințe vreun alt popor.

Popoarele, în concepția socialiștilor români, urmau să aibă aceleași drepturi ca și indivizii ce le compuneau : dreptul de a se uni în cadrul unei națiuni ; dreptul de a fi libere și egale și dreptul de a se guverna singure. Iată principii, dintre cele mai înaintate, promovate de mișcarea socialistă din România încă de la apariția sa, principii care, așezate la baza legăturilor dintre statele mari sau mici, erau menite să le garanteze integritatea și suveranitatea națională. Una dintre cerințele instituirii acestor principii în relațiile internaționale era cheazășuită de însăși desăvîșirea unirii naționale a tuturor popoarelor, pentru a se da astfel puțința fiecăruia ca, de pe poziții de reală egalitate, să militeze pentru împămîntenirea lor.

Eliberarea românilor din teritoriile aflate sub dominația străină și desăvîșirea unirii naționale au constituit un obiectiv de importanță majoră, urmărit permanent și cu consecvență de mișcarea noastră socialistă. La mijlocul deceniului al 9-lea al secolului trecut, printre principalii săi animatori s-au numărat membrii Cercului socialist din București. Concluzia la care ajunseseră era că redobîndirea drepturilor legitime de către românii de peste munți, ca și revenirea lor în cadrul statului național român, nu puteau fi decît rezultatul unei desfășurări insurecționale de anvergură. „Pentru ca ziua mîntuirii să sosească pentru ardeleni — arătau ei — trebuia ca poporul muncitor să se răscoale și, încă o dată, ca pe vremea lui Horea și ca pe vremea lui Avram Iancu să-și reciștîge libertatea politică și economică“¹⁸. O prefacere radicală deci, care nu numai să deschidă porțile înfrățirii românilor, dar care să și surpe deopotrivă inegalitățile sociale, o „revoluțiune, sfîrmare a tuturor jugurilor și răsturnarea a tuturor tiranilor, iată ce trebuie făcut“¹⁹.

În lupta pentru emanciparea națională a românilor, socialiștii acordau un loc primordial scrisului, în virtutea cunoscutei sale puteri de penetrație, a posibilităților multiple de difuzare în popor, a rolului director pe care-l exercita. Referindu-se la funcția socială a literaturii, la rosturile ei majore de slujitoare a ideilor, sentimentelor și năzuințelor celor mai înalte ale poporului, C. Dobrogeanu-Gherea spunea : „Toți cetitorii noștri fără excepție vor fi fiind convinși că liberarea de sub jugul străin... e un lucru sfînt. Un poet care în versuri înflăcărare va pleda pentru această liberare va face o lucrare poetică folositoare ; dimpotrivă un poet care va cînta robirea națiunii va face o creațiune artistică vătămătoare“²⁰. În același sens, „Contemporanul“, mai ales, dar și alte publicații socialiste și muncitorești inserau cu regularitate materiale referitoare la trecutul istoric al românilor din toate provinciile, despre origine, limbă, folclor, subliniindu-se de fiecare dată similitudinile, apropierea, identitățile, elemente revelatorii ale aceluiași trunchi. În special teoria continuității a fost

¹⁷ „Emanciparea“, anul I, nr. 1, 1883. p. 2.

¹⁸ „Drepturile omului“, anul I, nr. 75, din 5 mai 1885, p. 1.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ „Contemporanul“, anul VI, nr. 6, din ianuarie 1888, p. 524.

amplu discutată într-o suită de articole²¹, semnate în genere de I. Nădejde, în cuprinsul cărora era demonstrată netemeinicia punctului de vedere al lui Roessler și al altor „istorici“.

De altfel, C. Dobrogeanu-Gherea, marele critic și ideolog al mișcării noastre socialiste din secolul trecut, își va arăta nemulțumirea față de atitudinea de trufie, de dispreț și de ură a claselor conducătoare din Imperiul austro-ungar față de naționalitățile subjugate, „care vor să dea semne de viață neatîrnată“²². Protestul său nu a fost singura reacție a socialiștilor față de asuprirea națională. Ori de câte ori va afla de abuzuri săvârșite de statele opresoare asupra românilor, mișcarea socialistă își va ridica glasul în susținerea și apărarea drepturilor acestora.

În 1883, socialiștii aveau să-și exprime dezacordul pentru radierea generalului Carol Davila din rîndul membrilor societății „Transilvania“, eliminare efectuată la cererea cabinetului de la Budapesta²³. În scurtă vreme apoi au deschis o adevărată campanie de presă a cărei țintă imediată a fost proiectul de lege al guvernului ungar privitor la introducerea obligatorie a limbii maghiare în școlile secundare, ca și a altor măsuri ce îngreădeau libertatea românilor, în special a păturilor muncitoare, ca dreptul de întrunire, de asociere etc. Erau criticate vehement, în ultimă instanță, toate acele concretizări ale unei întregi orientări îngust șovine, care tindea treptat la deznaționalizarea și exploatarea națiunilor coto-pite. În schimb erau salutate cu entuziasm luările de atitudine ale populației de pe întregul cuprins al Transilvaniei împotriva măsurilor retrograde ce „calcă peste conștiințe și vatămă simțul de dreptate, sacrele drepturi ale civilizațiunii și libertății...“²⁴.

Extrem de violent a fost protestul din a doua parte a anului 1885, prilejuit de expulzarea autorilor proclamației adresate atît românilor de dincolo cît și celor de dincoace de Carpați. Pe primii proclamația îi chema — după aprecierea „Drepturilor omului“ — la „răscoală“, iar pe ceilalți „la luptă frățească împotriva dușmanului și pentru unitate politică“²⁵.

Atacînd cu virulență expulzarea redactorilor manifestului, cerută de consulul Austro-Ungariei la București, C. C. Bacalbașa se întreba în articolul de fond al cotidianului „Drepturile omului“ din 6 septembrie 1885 : „Și care le e vina ? Căci au dat curs slobod simțirilor de care le erau pline inimile ? Căci au strigat lumii durerile lor și au chemat la luptă mîntuitoare pe frații de dincolo de munți, care de veacuri stau culcați sub călcîiul tiranului și al străinului ?“²⁶. Cuprinși de o nemăsurată indignare, alăturîndu-se protestului unanim, acoperînd „cu blesteme de foc pe aceia care ne-au răpit tilhărește prietenii de inimă“, socialiștii nu uitau să amintească că singura ieșire din impas rămîne tot lupta comună a întregului popor român. În numele ei se dădeau asigurări solemne expulzaților că, în momentul cînd se va desfășura „în creștetul Carpaților steagul răzvrătirii,

²¹ „Contemporanul“, anul III, nr. 1, din 1 august 1883, p. 44—45 ; anul IV, nr. 5—16, 19, din 1885 și anul VI, nr. 10, din iunie-iulie 1888, p. 397 și urm.

²² „Contemporanul“, anul VI, nr. 6, din ianuarie 1888, p. 524.

²³ „Dacia viitoare“, anul I, nr. 2, din 16 februarie 1883, p. 27—28.

²⁴ „Dacia viitoare“, anul I, nr. 4, din 15 martie 1883, p. 62.

²⁵ „Drepturile omului“, anul I, nr. 157, din 19—20 august 1885, p. 2—3 (vezi textul integral în : *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria către Majestatea sa imperială și regală apostolică Francisc Iosif I*, Sibiu, 1892.

²⁶ „Drepturile omului“, anul I, nr. 171, din 6 septembrie 1885, p. 1.

vom fi alătura cu voi, pentru a putea statornici o Dacie liberă și neatârnată, unde fiecare român să-și poată mîncă pîinea în libertate“²⁷.

Amploarea manifestațiilor din țară, completată de ecoul pe care proclamația l-a avut printre cei de peste munți, îndreptăța optimismul credinței că nu mai este mult pînă cînd „fața lucrurilor din Ardeal avea a se schimba“²⁸.

O profundă dezamăgire a produs și știrea interdicției în Transilvania de a mai purta tricolorul românesc²⁹. Apare, astfel, pe deplin justificat apelul la păstrarea ființei de neam lansat de meseriașii și lucrătorii grupați în „Reuniunea pentru sprijinirea învățăceilor și meseriașilor români din Brașov“, în care se spunea printre altele : „Români, iubiți-vă legea și nația cu credință nestrămutată ! Pentru că atunci chiar dacă s-ar încerca vreodată neamuri dușmane să vă dezbrace de legea și limba voastră strămoșească și vor vedea țaria voastră vor vedea alipirea noastră către ele, pierde-va toată speranța de a reuși cu planul lor, iar voi cu atît mai virtos vă veți întări și toate ale voastre bine vor merge !“³⁰.

Pentru închegarea unui front comun de luptă, românii de peste munți erau îndemnați să se apropie de ideile socialiste, garanție a eliberării lor complete. Față de condițiile vitrege din Transilvania — asuprirea națională, inexistența unei publicații muncitorești în limba română —, cercurile socialiste și muncitorești din România veche au organizat difuzarea presei și a literaturii socialiste în rîndurile proletariatului român din Transilvania. Rapoartele confidentiale ale autorităților semnalează pătrunderea presei socialiste cu precădere în centrele urbane. Prezența „Contemporanului“ este confirmată în mai multe orașe, între altele și la Blaj. Autoritățile au interceptat, de asemenea, manifeste și broșuri socialiste difuzate în Transilvania de Cercul socialist de la Iași sau de socialiștii din alte centre muncitorești. Pe lîngă publicații au fost trimiși și cîțiva membri ai mișcării care au dus o vie activitate propagandistică și agitatorică. În atenția lor a stat și lupta pentru unirea națională, pentru care au militat printre muncitorii români din regiunile miniere, metalurgice, forestiere etc. Într-o adresă a prefectului comitatului Brașov se dădeau informații asupra cîtorva socialiști din România veche ce intenționau să se așeze în regiunea de graniță pentru a-și putea desfășura mai lesne activitatea. Legăturile au fost întreținute și prin intermediul oamenilor muncii veniți din Transilvania în România în căutare de lucru. Încadrați în mișcarea muncitorească de aici, în deplasările lor sau la reîntoarcerea acasă, mulți se făceau purtători și propagatori ai ideilor socialiste de eliberare națională și socială. O concretizare a acestor relații o constituie acțiunile de solidaritate reciprocă dintre muncitorii de o parte și de alta a Carpaților menite a împiedica spargerea unor greve³¹.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ La Cluj proclamația a dat naștere printre studenți la agitații : la Caransebeș ea a fost lipită pe poarta tribunalului ; la Alba Iulia s-au făcut percheziții și arestări (vezi „Drepturile omului“, anul I, nr. 166, din 30—31 august 1885, p. 2).

²⁹ „Drepturile omului“, anul I, nr. 176, din 12 septembrie 1885, p. 3.

³⁰ „Meseriașul român“, anul I, nr. 2, din 1/13 martie 1886, p. 11.

³¹ Pentru toate aceste aspecte vezi : V. A. Varga, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești din Transilvania*, în „Studii. Revistă de istorie“, anul XII, nr. 3/1959, p. 25—52.

Anii 70—80 ai veacului al XIX-lea au fost, aşadar, caracterizați prin apariția celor dintii elemente ale programului mișcării socialiste în problema națională. Considerînd autodeterminarea și lupta revoluționară ca principale mijloace de soluționare a problemei naționale, cercurile socialiste s-au situat pe cele mai avansate poziții în lupta pentru desăvîrșirea unirii naționale, atît în raport cu linia care avea să fie adoptată de P.S.D.M.R. în deceniul următor, cît mai ales cu celelalte formațiuni politice din România.³²

În ultimul deceniu al secolului trecut, prin apariția cluburilor muncitorești în multe orașe din țară și mai cu seamă prin înființarea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România în 1893, pentru clasa muncitoare s-au creat posibilități de abordare curajoasă a unor importante revendicări ale maselor muncitoare, ca și a tuturor problemelor de interes național înscrise pe eșichierul politic românesc la sfîrșitul veacului al XIX-lea. Între acestea, legitimitatea drepturilor naționale ale românilor, căile și mijloacele pentru atingerea lor se mențin în centrul preocupărilor mișcării.

A existat — ca o trăsătură comună și permanentă — o unanimitate deplină în recunoașterea de mișcarea muncitorească a dreptății cauzei românești și a caracterului stringent al desăvîrșirii unirii noastre naționale, prezentă chiar în împrejurările în care unii lideri sau anumite cercuri din conducerea mișcării nu au arătat suficientă maturitate politică și orientare. Chestiunea unității poporului — scria L. Veniamin în 1891 — „e pentru noi românii una din chestiunile cele mai arzătoare“, subliniind faptul că dincolo de Carpați sînt cei „care vorbesc tot aceeași limbă ca noi, au aceleași obiceiuri“, suferă de o neomenească împilare cînd „ar putea trăi liberi împreună cu noi“³³. În același sens, „Lumea nouă“ consemna în 1898: „Am dori și noi din toată inima o mare Dacie... căci ființa ei ar da cu totul altă înfățișare orientului întunecat“³⁴. La aproape un an, oficiosul mișcării muncitorești — cu toate confuziile proprii momentului dezorganizării clasei muncitoare — pune în fruntea articolului *Chestia națională* o adevărată profesiune de credință: „Oricare ar fi

³² Pentru orientarea diferită în problema națională — în speță atitudinea față de românii din provinciile subjugate — a cercurilor socialiste și a partidelor conservator și liberal, ni se pare semnificativă comparația între pozițiile adoptate de aceste grupări politice în cîteva împrejurări deosebite: 1883 este nu numai anul în care, în urma incidentului Grădișteanu, ministrul de externe D. A. Sturdza se desolidarizează de orice acțiune de sprijinire a unirii Transilvaniei cu România, dar și anul apariției articolelor din „Dacia viitoare“ și „Emanciparea“ care se pronunțau răsplat pentru realizarea unității naționale. În anul următor, în timp ce guvernul creează dificultăți inițiatorilor sărbătoririi centenarului răscoalei lui Horea, presa muncitorească consacră numere speciale acelei aniversări. În sfîrșit, în 1885, expulzarea conducătorilor societății „Carpați“ de guvernul lui I. C. Brătianu declanșează un val de proteste în coloanele publicațiilor socialiste. Pentru înțelegerea atitudinii partidelor conservator și liberal este însă necesar să se sublinieze că succesiunea lor la putere nu le permitea adoptarea fățișă a unei poziții favorabile românilor transilvăneni, deoarece alianța României cu Puterile centrale ar fi provocat — ca în cazul toastului lui P. Grădișteanu — incidente diplomatice cu Austro-Ungaria (vezi în această privință și: Traian P. Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea [1888—1899]*, Editura științifică, București, 1967, p. 93).

³³ L. Veniamin, *Iredenta română*, în „Contemporanul“, anul VII, nr. 11, din 10 ianuarie 1891, p. 439.

³⁴ „Lumea nouă“, anul IV, nr. 1 160, din 2 iunie 1898, p. 1.

idealul nostru social, chestia națională nu poate fi nesocotită de partidul socialist”³⁵.

Pe deasupra divergențelor de vederi cu celelalte partide și grupări politice, în privința reformelor sociale menite să restructureze statul român și să asigure propășirea unor noi rînduiri, partidul muncitorilor era gata să colaboreze cu toate forțele politice ale țării sau cu fiecare în parte pentru a da un sprijin mai substanțial unirii naționale³⁶. Socialiștii subliniau cu satisfacție că avuseseră prilejul să constate o largă adeziune în jurul luptei pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni³⁷.

Prin realizarea unirii naționale socialiștii români vizau întărirea frontului de luptă proletar, consolidarea mișcării muncitorești, posibilități sporite de acțiune pentru cîștigarea de drepturi economice și politice. Ei vedeau în dezrobirea provinciilor subjugate „un nou cîmp de activitate, lărgirea cerului lor de acțiune, puțința de a cîștiga noi adepți” prin faptul „că proletarii industriali și-ar mări numărul și puterea prin alipirea la ea a fraților din părțile subjugate”³⁸. Frații aceștia reprezentau în accepția lor — așa cum aveau s-o repete în nenumărate ocazii — toți „românii din orice parte și de sub orice stăpînire ar fi. Acesta e un punct asupra căruia nu se mai încapă nici un fel de discuție, căci nu avem nici un motiv de a ne interesa de unii mai mult decît alții”³⁹.

Fără a înceta să înfiereze asupra socială din partea burgheziei și a moșierimii române, P.S.D.M.R. și-a afirmat punctul său de vedere în problema eliberării naționale. Într-un articol privind frămîntările studențimii în sprijinul românilor de peste munți, C. Mille arăta că mișcarea de eliberare a românilor va căpăta profunzimea necesară și va dobîndi sorti sporiti de izbîndă cu condiția ca să lucreze în același timp nu numai pentru dezrobirea politică a românilor din țările supuse, ci și pentru dezrobirea economică. „O Românie mare, liberă și cu un popor liber economiceste, ar însemna ceva astăzi în Europa și desigur ar grăbi curgerea fatală a lucrurilor”⁴⁰. Desigur, nu ne aflăm în fața unei orientări noi. Exprimată și în anii anteriori, de astă dată ea este mai insistent readusă în discuție, ca, de altfel, și poziția internaționalistă a mișcării socialiste față de problema unității românilor și în genere față de celelalte națiuni cu probleme asemănătoare.

Pe măsura intensificării procesului de trezire la viață națională a popoarelor, contradicțiile Imperiului reacționar austro-ungar devin tot mai acute. În condițiile cînd anacronicul regim dualist înăbușea chiar cea mai mică tendință spre viața liberă și independentă, naționalitățile asuprite din imperiu trebuiau să-și unească într-un singur șuvoi eforturile pentru a-și afirma drepturile lor legitime. De aceea, socialiștii români, apărători consecvenți ai drepturilor poporului din care descindeau, s-au arătat adversari declarați ai învrăjbirii dintre popoare și națiuni. „Sîntem adevărați patrioți și adevărați naționaliști și sîntem în același timp și internaționaliști, adică

³⁵ „Lumea nouă”, anul V, seria a II-a, nr. 18, din 21 martie 1899, p. 1.

³⁶ Socialiștii își exprimau deplinul acord cu „orice mișcare pentru o mare libertate a românilor din Ungaria” („Lumea nouă”, anul III, nr. 776, din 11 februarie 1897, p. 1).

³⁷ „Contemporanul”, anul VII, nr. 11, din 10 ianuarie 1891, p. 441.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ „Contemporanul”, anul VII, nr. 11, din 10 ianuarie 1891, p. 541.

⁴⁰ „Munca”, anul I, nr. 46, din 6 ianuarie 1891, p. 1.

iubind pe ai noștri nu urim pe alții pentru că-s de altă nație..."⁴¹. Reafirmând dreptul fiecărei națiuni, mari sau mici, la o existență de sine stătătoare, ei s-au ridicat cu vehemență împotriva acuzațiilor neîntemeiate potrivit cărora socialiștii ar fi militat pentru desființarea națiunilor și făurirea unei națiuni amorfe paneuropene. Convingerea lor — a cărei actualitate se cuvine a fi relevată — era că „națiunile vor continua să existe libere, pașnice, dezvoltându-și fiecare națiune aparte limba și literatura sa, artele sale, lărgind și îmbogățind fiecare domeniul științei etc. etc.”⁴².

Mișcarea muncitorească a dezvăluit rolul nefast al celor două imperii absolutiste — țarist și habsburgic — în lupta popoarelor pentru desăvârșirea unirii lor naționale. Prăbușirea Austro-Ungariei și a Rusiei țariste, ambele măcinate de adânci contradicții sociale și naționale, avea să netezească drumul luptei poporului nostru și a altor popoare spre completa lor eliberare. De aceea, socialiștii considerau că problema națională „nu se va putea rezolva așa cum aspirațiunile noastre o cer, decât în urma unui eveniment de importanță europeană, care să aducă neapărat în discuție și soarta românilor de peste munți”⁴³, eveniment însoțit, bineînțeles, și de lupta revoluționară a maselor românești. Până atunci însă ei recomandau sprijinirea susținută a românilor din provinciile aflate sub dominația străină pentru a căpăta drepturi egale cu națiunile dominante. În acest chip s-ar fi creat condiții mai bune întăririi economice și propășirii lor culturale, stare de lucruri care s-ar fi răsfrânt favorabil asupra potențialului de luptă al românilor în împrejurări prielnice înfăptuirii marelui lor ideal național.

Mișcarea socialistă a adoptat o atitudine hotărâtă și împotriva acelor care, punând pe prim plan naționalismul unor cercuri politicianiste burgheze, defăimau lupta de eliberare națională, prezentând-o ca o ciocnire a unor meschine interese de partid. Pentru a spulbera atare opinii, socialiștii relevau permanența ei în istoria poporului român. Ziarul „Munca”, într-un articol semnat de cunoscutul militant Raicu Ionescu-Rion, după o trecere în revistă a celor mai importante momente din lupta pentru libertate dusă de poporul nostru, conchidea că toate mișcările de la noi, indiferent de factură, se purtasera și pe „terenul național”⁴⁴. De la tribuna parlamentului, V. Gh. Morțun avea să reamintească pilda lui Mihai Viteazul, a celui domnitor care, „însuflețit de dorința de a lega Ardealul, pământ românesc de dincolo de munți, cu vatra neamului românesc, cu Țara Românească și Moldova...”⁴⁵, a izbutit până la urmă să poată încheia pentru o vreme „acel mare ideal politic care și astăzi este crezul intim al neamului nostru, întrunirea tuturor românilor într-un singur stat, unirea Ardealului și a Moldovei cu Muntenia”⁴⁶.

Militant prin excelență împotriva oricărei asupririi sociale sau naționale, partidul socialist nu putea să nu demaște și în această perioadă dubla asuprire, socială și națională, abuzurile săvârșite de stăpînirile străine împotriva românilor din regiunile subjugate, acțiunile de anvergură, tot mai fățișe, de deznaționalizare. Grupul socialist din jurul Clubului munci-

⁴¹ „Lumea nouă”, anul V, seria a II-a, din 19 septembrie 1899, p. 3.

⁴² *Ibid.*

⁴³ „Reforma socială”, Craiova, anul II, nr. 47, din 9 mai 1899, p. 1.

⁴⁴ „Munca”, anul IV, nr. 25, din 15 august 1893, p. 1—2.

⁴⁵ „Lumea nouă”, anul II, nr. 446, din 25 februarie 1896, supliment, p. 1.

⁴⁶ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, sesiunea ordinară 1896—1897, p. 204.

toresc de la Ploiești declara : „Noi socialiștii, care ne ridicăm și luptăm contra tuturor nedreptăților, nu putem decît simpatiza cu cei care iau parte asuprașilor și simpatia noastră în cazul de față ia un caracter și mai pronunțat... fiind vorba de niște frați de origină și limbă“⁴⁷. Opinia aceasta o vom găsi reformulată aproape identic și în anii următori, reprezentînd una dintre ideile de bază ale mișcării noastre muncitorești și socialiste la sfîrșitul veacului. În 1894, într-un amplu material se sublinia : „Noi socialiștii români fiind în contra oricărei asuprașiri politice sau economice, și fiind chiar în contra oricăror tendințe de deznaționalizare... simpatizăm cu românii de peste munți“⁴⁸ ; în anul următor se afirma categoric : „Partidul social-democrat ia partea celor apăsați și prigonîți. Se înțelege deci de la sine că el ia partea poporului românesc care geme sub jugul străin“⁴⁹.

Social-democrația română nu s-a resemnat la a privi cu compasiune subjugarea fraților ei de peste munți și a încuraja manifestările lor de emancipare, ci s-a încadrat șuvoiului de luptă pentru eliberarea lor cît mai repede cu putință. Ajutorarea lor pentru a veni în hotarele statului român reprezenta pentru socialiști o probă de patriotism, de atașament revoluționar față de țară. Îndemnul „Fiți patrioți, iubiți atît pe românii de aici cît și pe cei de dincolo“ le-a animat acțiunile întreprinse în sprijinul celor care se mai găseau sub regimul unor puteri opresoare, pentru a realiza „o Românie mare, care să grupeze pe toți fiii ei“⁵⁰.

Eforturile mișcării muncitorești și ale partidului său de clasă sînt caracterizate în acest ultim deceniu printr-o mai mare complexitate și diversificare a metodelor și mijloacelor folosite în sprijinul luptei pentru desăvîrșirea unității naționale. Cu o constanță remarcabilă, muncitorimea română și partidul său au luat atitudine ori de cîte ori s-au săvîrșit atentate asupra libertăților, și așa ciuntite, ale românilor din provinciile subjugate.

Declarații de felul „Privirea noastră nu ne-o întoarcem numai către poporul român din regat ci ne-am manifestat toate simpatiile noastre pentru românii subjugați...“⁵¹ sau „Toată atenția luptătorilor noștri naționali a fost îndreptată asupra fraților de dincolo de Carpați“⁵² nu au rămas doar niște simple vorbe. Astfel, mișcarea memorandistă din 1892, care a avut un profund răsunset printre românii de dincoace de Carpați, s-a bucurat de sprijinul activ al social-democrației. În momentul cînd au aflat vestea refuzului împăratului Francisc-Iosif de a primi delegația transilvăneană însărcinată cu prezentarea memorandumului, socialiștii români și-au manifestat în mod deschis nemulțumirea și indignarea⁵³.

Cu această ocazie, în majoritatea orașelor din țară au avut loc adunări de protest. La unele dintre aceste mitinguri au participat și muncitori⁵⁴. O asemenea întrunire s-a desfășurat la Ploiești în ziua de 21 iunie

⁴⁷ Al. G. Radovici, *Iredenta română*, în „Democrația socială“, anul I, nr. 25, din 21 iunie 1892, p. 1.

⁴⁸ „Munca“, anul V, nr. 10, din 1 mai 1894, p. 4.

⁴⁹ „Lumina“, anul I, nr. 1, din iulie 1895, p. 4.

⁵⁰ „Democrația socială“, anul I, nr. 25, din 21 iunie 1892, p. 1.

⁵¹ „Lumea nouă“, anul I, nr. 5, din noiembrie 1895, p. 1.

⁵² „Lumina“, anul I, nr. 2, din august 1895, p. 1—2.

⁵³ „Democrația socială“, anul I, nr. 24, din 14 iunie 1892, p. 1.

⁵⁴ M. Danciu. *Din frământările maselor populare în timpul procesului memorandist*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Cluj, IV (1959), series IV, fasc. I (Historia), p. 114.

1892 și a fost urmată de o impunătoare demonstrație la care au participat peste 6 000 de persoane. În ajunul adunării, gazeta „Democrația socială”, organ al Clubului muncitorilor din localitate, ura manifestației „Izbindă bună”, asigurând pe românii din Transilvania că socialiștii „își vor face datoria”⁵⁵.

Mișcarea muncitorească a înfierat judecarea și condamnarea memorandiștilor în 1894. Pe bună dreptate, socialiștii considerau că intensificarea prigonirii românilor și a celorlalte națiuni din Transilvania s-a pornit odată cu încheierea dualismului austro-ungar. „Acest proces — scria „Munca” — este rezultatul firesc ce a trebuit să producă dualismul austro-ungar...”⁵⁶. „Noi, socialiștii... nu putem fi decît pentru drepturile naționalităților și dezrobirea popoarelor, mai ales pentru dezrobirea tuturor românilor. De aceea protestăm contra sentinței juraților de la Cluj...”⁵⁷.

Ca și în 1892, într-o proporție crescîndă, la București, Iași, Ploiești și în alte orașe s-au ținut însuflețite întruniri de protest⁵⁸. Printre participanți s-a înregistrat prezența a numeroși muncitori⁵⁹. La Ploiești, odată cu sărbătorirea zilei de 1 mai 1894, muncitorii prahoveni au votat o moțiune prin care „protestau cu energie în contra asupririi pe care o exercitau clasele dominante ungurești asupra fraților noștri de peste munți”⁶⁰. Trebuie menționat că ziua de 1 Mai, sărbătoarea internațională a muncii, a oferit clasei muncitoare din România prilejul să-și manifeste solidaritatea cu românii din provinciile asuprite. Marșul lui Andrei Mureșeanu : „Deșteaptă-te române”, ce a deschis festivitățile din ziua de 1 Mai între anii 1890—1892, chema muncitorimea nu numai la trezirea conștiinței de clasă, dar și de neam.

În 1895, la aflarea veștii eliberării memorandiștilor transilvăneni, bucuria socialiștilor avea să se reverse năvalnic pentru îndreptarea, fie și tardivă, a „unei mișelii și unei greșeli politice”⁶¹ ce privase de libertate pe conducătorii Partidului Național Român din Transilvania.

Grija cu care au fost înconjurați memorandiștii dovedește cît se poate de convingător atenția cu totul deosebită pe care mișcarea socialistă din Transilvania și P.S.D.M.R. o acordau românilor aflați vremelnice în afara adevăratelor fruntarii ale țării. Această atitudine a fost recunoscută și de unul dintre conducătorii mișcării memorandiste, Aurel Popovici, care a arătat într-o declarație că, în vasta acțiune de trezire a conștiinței de neam, lupta națională a populației transilvănene a beneficiat de înțelegerea, simpatia și sprijinul socialiștilor din vechea Românie.

Aceeași preocupare o reflectă și discutarea situației muncitorilor români din teritoriile subjugate la diversele congrese ale P.S.D.M.R., aducerea ei în dezbaterea celor mai înalte foruri ale mișcării muncitorești internaționale. La congresul de constituire al partidului din 1893 a

⁵⁵ „Democrația socială”, anul I, nr. 24, din 14 iunie 1892, p. 1.

⁵⁶ „Munca”, anul V, nr. 12, din 15 mai 1894, p. 2.

⁵⁷ „Munca”, anul V, nr. 13, din 22 mai 1894, p. 1.

⁵⁸ M. Danciu, *Op. cit.*, p. 121.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ „Munca”, anul V, nr. 9, din 24 aprilie 1894, p. 5.

⁶¹ „Lumea nouă”, anul I, nr. 288, din 6 septembrie 1895, p. 1.

fost aprobată o rezoluție în acest sens⁶². De asemenea, la Congresul al V-lea al P.S.D.M.R. din aprilie 1898, înainte de a se discuta ordinea de zi, a fost adoptată hotărîrea de a se protesta împotriva violențelor săvîrșite de guvernul maghiar față de românii din Transilvania. În documentul întocmit se cerea redactarea unei moțiuni privitoare la aceste abuzuri, care să se publice în toate ziarele socialiste din străinătate ⁶³. La Congresul internațional al social-democrației de la Zürich, din 1893, reprezentanții socialiștilor români, afirmînd drepturile românilor transilvăneni, au înfățișat în detaliu suferințele, privațiunile, întregul cortegiu de împilări la care era supusă populația românească. „În Transilvania — arăta unul dintre congresiști — trei milioane de români sînt de fapt privați de orice drept politic și în imposibilitate de a-și trimite un singur reprezentant în Cameră. Ei sînt supuși la neconținute vexațiuni din partea unei administrațiuni fără scrupule. Această stare de lucruri a avut ca consecință de a ridica în România o mișcare de protestare destul de puternică“ ⁶⁴.

Au avut loc și unele vizite reciproce între socialiștii de pe ambele versante ale Carpaților. Astfel, în septembrie 1893, o delegație a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, condusă de C. Mille, a trecut în Transilvania, vizitînd orașele Brașov, Cluj, Arad și Timișoara. Acesta, în convorbirile pe care le-a avut cu muncitorii români, le-a atras atenția că trebuie să facă deosebire între poporul maghiar, care suferea și el asuprirea socială, și clasele dominante, dușmanul comun al tuturor proletarilor, indiferent de naționalitate. C. Mille îndemna muncitorii români de a intra în P.S.D. din Ungaria, alături de celelalte naționalități, pentru a duce lupta cu mai mult succes împotriva exploatării sociale și naționale ⁶⁵. După această vizită a urmat un susținut schimb de scrisori între socialiștii din București și cei din Transilvania.

Clasa muncitoare s-a arătat receptivă și față de inițiativele Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor. Înființată la 2 ianuarie 1891 și menită a ajuta lupta de eliberare națională a românilor de sub stăpînirea austro-ungară, Liga a dus o prodigioasă activitate, la care au fost antrenați mai ales intelectuali, dar și mulți funcționari și muncitori ⁶⁶. Pentru atingerea scopului lor, de a ține trează conștiința de neam a tuturor românilor, socialiștii i-au arătat toată sollicitudinea, socotind-o de o importanță covîrșitoare pentru educarea culturală a poporului, în ciuda unor rezerve pe care le-au avut uneori față de metodele folosite de conducătorii acesteia. Socialiștii considerau că Liga trebuie să se îngrijească deopotrivă de toți românii desprinși arbitrar de trupul țării și să atragă, alături de elementele orașenești, și grosul țărănimii, pentru a căpăta un larg caracter de masă, capabil să-i confere combativitatea necesară.

Muncitorii și mișcarea socialistă din România veche au acordat și unele subsidii financiare românilor din afara țării angrenați în lupta de eliberare națională. Se cunosc doar cîteva cazuri — ele vor fi fost mult mai multe și mai substanțiale — deoarece în jurul lor de obicei se păstra o discreție desăvîrșită din motive lesne de înțeles. Pentru acoperirea

⁶² A. Deac, *Mișcarea muncitorească din Transilvania. 1890—1895*, București, 1962, p. 340—341.

⁶³ „Lumea nouă“, anul IV, nr. 1 117, din 9 aprilie 1898, p. 3.

⁶⁴ „Munca“, anul IV, nr. 26, din 22 august 1893, p. 2.

⁶⁵ „Munca“, anul IV, nr. 30, din 19 septembrie 1893, p. 1.

⁶⁶ Traian P. Lungu, *Op. cit.*, p. 158.

amenzilor la care au fost condamnați memorandiștii de tribunalul din Cluj, lucrătorii de la căile ferate din București au depus sume importante în listele lansate în acest scop de Liga culturală⁶⁷. Tot ei, câțiva ani mai târziu, subscriu fonduri pentru susținerea societății patriotice „Dacia-Traiană”⁶⁸, care-și propunea ajutorarea românilor din Austro-Ungaria. În 1890, „Reforma socială” adresa un călduros apel celorlalte gazete să adune fonduri pentru a achita amenzile cu care erau pedepsiți gazetarii transilvăneni „vinovați” de a fi apărat „cu putere drepturile națiunii române”. Ajutorarea lor era o „datorie mare de confraternitate, unită cu aceea a iubirii de naționalitate”⁶⁹.

Toate acțiunile de protest în sprijinul românilor subjugati erau privite ca o obligație de onoare a socialiștilor⁷⁰. „A face să pornească o asemenea mișcare — spuneau ei — din însăși inima poporului, a-i da suflul din suflul lui, asta e datoria celor doritori de înălțarea românilor”⁷¹.

Tipăriturile aveau să rămână și acum unul dintre mijloacele curente de propagandă patriotică pentru unire folosite de socialiști nu numai în România veche, dar și peste munți. Încă din martie 1894, Consiliul General al partidului stabilise necesitatea răspindirii „broșurilor socialiste române și printre românii din țările subjugate”⁷². Că ele pătrundeau pe o scară întinsă o dovedește informația pe care „Lumea nouă” o transmitea, în 1896, privitor la descoperirea de către autoritățile maghiare — în urma percheziției — asupra unui țăran din Făgăraș a lucrării lui F. Engels, *Tactica social-democratică*, a broșurii *Dezrobirea muncitorilor* de I. Nădejde și a două răspunsuri la mesajul regal ale lui V. Gh. Morțun⁷³. Într-o broșură de mare tiraj intitulată *Primejdia națională*, apărută în 1897, a fost expus punctul de vedere al P.S.D.M.R. în legătură cu implicațiile și stavilele ce stăteau în calea desăvârșirii unirii naționale a românilor. Afluxul și nuanța „incendiară” atât socială cât și națională a acestor scrieri au determinat guvernul maghiar să oprească pătrunderea în Transilvania și Banat a tuturor publicațiilor socialiste — printre care „Munca”, „Lumea nouă”, „Revoluția socială” etc. —, interdicție pe care corespondentul o caracteriza cu ironie ca o „fidelă oglindă a liberalismului unguresc”⁷⁴.

Cluburile muncitorești de la București, Iași, Craiova, Ploiești și din alte orașe au acordat problemei naționale o atenție deosebită în reuniunile lor periodice, în conferințe sau în congrese.

În mișcarea muncitorească și socialistă din România s-au vehiculat și alte puncte de vedere, deosebite în raport cu cele analizate pînă aici. Unii lideri ai mișcării, ca și unele cercuri influente din conducerea P.S.D.M.R., de sub înrîurirea lor, au exprimat păreri și au propus mijloace practic ineficiente în lupta pentru eliberarea românilor din provinciile subjugate. Confundînd lupta românilor de sub dominația străină cu lupta „...burgheziei intelectuale românești împotriva celei ungurești,

⁶⁷ „Munca”, anul IV, nr. 35, din 24 octombrie 1893, p. 4.

⁶⁸ „Lumea nouă”, anul II, nr. 90, din 9 februarie 1895, p. 2.

⁶⁹ „Reforma socială”, anul I, nr. 1, din 1 octombrie 1890, p. 4.

⁷⁰ „Lumea nouă”, anul III, nr. 971, din 9 octombrie 1897, p. 1.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² „Munca”, anul V, nr. 5, din 27 martie 1894, p. 2.

⁷³ „Lumea nouă”, anul II, nr. 670, din 17 octombrie 1896, p. 3.

⁷⁴ „Gazeta de Transilvania”, anul LXII, nr. 104, din 12/24 mai 1899, p. 3.

luptă îmbrăcată național⁷⁵, promotorii teoriei de mai sus afirmau că masele populare nu au de ce să susțină mișcarea națională. În consecință, sarcina socialiștilor se rezuma la propaganda printre muncitori. Ei au rămas influențați de lozincile menținerii stricte în limitele legalității. Noi îndemnăm pe românii din Transilvania „să-și caute drepturile pe cale legală...”⁷⁶ spunea I. Nădejde. Tot el avea să declare la întrunirea din 9 ianuarie 1894 de la sala „Dacia” din București: „Chestia națională stă în strinsă legătură cu căpătarea votului universal”⁷⁷.

Pentru rezolvarea chestiunii naționale în sud-estul Europei s-a preconizat și ideea creării unei confederații carpato-dunărene, care ar fi putut garanta „libera dezvoltare a popoarelor din această regiune”⁷⁸. Au mers chiar mai departe și, alarmați de tendințele expansioniste ale Rusiei țariste, au propus făurirea unei confederații austro-balcanice și au recomandat apropierea de Puterile Centrale⁷⁹. Către sfârșitul deceniului, dându-și seama că totuși confederația, indiferent de variantă, era incompatibilă cu programul de eliberare național al popoarelor din această parte a Europei, au abandonat-o prin glasul lui V. Gh. Morțun. „Această Confederație balcanică — avea să rostească el la adunarea din sala „Hugo” — este însă o primejdie pentru România”⁸⁰.

Absența unei analize temeinice a situației României și a perspectiveilor ei a făcut posibile atare puncte de vedere, necorespunzătoare realității obiective.

Cu toate acestea, clasa muncitoare, mișcarea socialistă au fost purtătorii celor mai înalte idealuri de eliberare și unitate națională, în raport cu toate celelalte grupări și partide politice.

În contextul politic românesc de la sfârșitul veacului trecut, poziția mișcării socialiste și muncitorești în problema națională s-a remarcat prin realismul său, prin îmbinarea luptei pentru eliberare socială cu lupta pentru eliberare națională. Celelalte forțe sau formațiuni politice — partide de guvernământ sau cu veleități de guvernare burgheze și burghezo-moșierești — au căutat să-și menajeze pozițiile față de Puterile Centrale, atenuând în declarațiile lor dorința generală a unirii românilor într-un singur stat.

Analizată în perspectiva istorică, contribuția mișcării socialiste și muncitorești din ultima parte a secolului al XIX-lea la lupta pentru realizarea deplinei unități naționale se dovedește a fi avut o reală însemnătate. Asociind poziției lor internaționaliste un patriotism înflăcărat, socialiștii români s-au dovedit a fi militanți neobosiți pentru progresul poporului român, pentru întregirea patriei lor.

**CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU,
MARIN FLORESCU**

⁷⁵ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, culese și adnotate de M. Roller, ediția a II-a, București, 1947, p. 208.

⁷⁶ „Lumea nouă”, anul III, nr. 805, din 14 martie 1897, p. 1.

⁷⁷ „Munca”, anul IV, nr. 47, din 16 ianuarie 1894, p. 2.

⁷⁸ „Munca”, anul II, nr. 3, din 10 martie 1891, p. 2.

⁷⁹ „Munca”, anul IV, nr. 5, din 21 martie 1893, p. 2.

⁸⁰ „Lumea nouă”, anul III, nr. 802, din 11 martie 1897, p. 2.

Izvoare documentare ale Rezistenței franceze*

HENRI MICHEL
(Franța)

În Franța, ca și în alte părți, rezistența față de ocupantul aflat pe pământul național era, prin natura sa, o activitate clandestină, care emana, pe cât posibil, mai puține documente scrise și care, din rațiuni elementare de securitate, nu trebuia să păstreze nici unul dintre acestea. Problema pare, la prima vedere, de nerezolvat : cum să se păstreze documente care nu există ?

Examinată mai îndeaproape, această problemă prezintă mai multe elemente. Mai întâi, Rezistența ilegală (clandestină) a fost în relații — uneori mai precece, alteori mai solide și mai durabile — cu o rezistență externă, grupată la chemarea generalului de Gaulle și aflată sub conducerea sa, întâi la Londra, apoi în Algeria. Treptat s-a constituit o dublă autoritate : în afara Franței s-a afirmat în fața aliaților un guvern, care a fost recunoscut de aceștia ca putere de facto ; el și-a format propria sa administrație, al cărei cel mai important element, în circumstanțele existente, era acela de responsabil pentru relațiile cu Franța ocupată. De partea sa, Rezistența clandestină, atît spontan, cît și în baza directivelor primite de la Londra și Alger, s-a înzestrat cu instituții proprii, dintre care cea mai înaltă era Consiliul Național al Rezistenței. Legăturile între cele două puteri erau asigurate de agenți ; au circulat rapoarte, dări de seamă, directive. Rezistența era deci mai puțin lipsită de arhivă decît s-ar crede la prima vedere. Dar nimeni nu putea spune cu siguranță ce deveniseră aceste documente. Este posibil ca multe să fi fost distruse ; cele ce s-au păstrat se aflau în mîinile unor persoane care, cu siguranță, nu ar fi renunțat la ele.

Pe de altă parte, cu toate că și-a afirmat cu mîndrie voința de independență față de aliați — și generalul de Gaulle, ținînd piept plin de orgoliu lui Roosevelt și Churchill, exprima opinia celor mai modești luptători clandestini — Rezistența, din afară sau internă, era în mod practic constrînsă, fiind lipsită complet de cele necesare, să aștepte de la aliați banii,

* Articolul a fost scris pentru revista „Anale” de reputatul istoric francez Henri Michel, secretar general al Comitetului de istorie a celui de-al doilea război mondial, director de cercetări la Centrul Național al Cercetării Științifice, directorul „Revistei de istorie a celui de-al doilea război mondial”, secretar general al Comitetului Internațional de istoria celui de-al doilea război mondial.

armele și mijloacele materiale de tot felul de care avea nevoie. Se crease astfel o deplină interdependență pe calea ocilită a serviciilor franceze și aliate strict suprapuse. De exemplu, organizarea unei parașutări nu era hotărâtă decît la propunerea și după studierea ei de către o grupă a Rezistenței clandestine. Odată acceptată de către Biroul Central de Informații și Acțiune (B.C.R.A.), organism al Franței Libere, ea nu putea să aibă loc decît după aprobarea Secției Franceze a Serviciului Englez de Executare a Operațiunilor Speciale (Special Operation Executive — S.O.E.) — serviciu responsabil cu războiul subversiv în Europa ocupată. Dar S.O.E. trebuia el însuși să solicite și să obțină împrumutul de avioane necesare lui „Royal Air Force“. Adăugăm că doritori să acționeze nemijlocit în Franța, după bunul lor plac, fără a trebui să obțină acordul Comitetului Național Francez, care pretindea să reprezinte Franța în lipsa unui guvern francez liber pe acțiunile sale pe pămîntul național, englezii, apoi americanii au creat pe teritoriul francez ocupat propriile lor rețele de informații și de acțiune. Cînd s-a apropiat momentul debarcării și cînd a trebuit să se includă acțiunea Rezistenței franceze în ansamblul strategiei aliate, anglo-americanii au expediat în Franța grupe, diverse prin nume, misiuni și mărime, dar care trebuiau să coopereze toate cu Rezistența franceză. Pe scurt, existau arhive cu privire la Rezistența franceză, în afara Franței, în Marea Britanie și în Statele Unite ; ele erau însă proprietatea guvernelor străine. Admițînd că acestea le-ar fi păstrat, ar consimți ele să le cedeze sau să fie folosite de către cercetători, în cazul în care ar fi găsite ?

În sfîrșit, Rezistența a fost în mod esențial o forță de luptă ; inamicii săi, pentru a o distruge, au fost obligați să se infiltreze în rîndurile ei în așa fel încît să o poată nimici din interior. Cînd Rezistența a pus mina pe arme și a lansat în luptă combatanții voluntari, aceștia au înfruntat unități inamice, cu alte cuvinte autoritățile germane din Franța ; comandanți de armate, Ambasada de la Paris, comandamentele regionale și locale, jandarmeria de campanie, Abwehr-ul, SS și Gestapoul, comisiile de armistițiu, care, laolaltă, au fost nevoite să cunoască prin natura acțiunilor lor, puțin cite puțin, angrenajul și oamenii din Rezistență. Chiar dacă informațiile organelor ocupanților erau parțiale sau inexacte, devenea absolut necesar — și nu era imposibil apriori — să se știe ce idee își făceau ei cu privire la mișcare, ce forțe îi atribuiau, ce metode au adoptat pentru a o combate. Dar documentele germane au cunoscut tragica soartă care a fost rezervată Germaniei învinse ; ele au fost adesea distruse, totdeauna împrăștiate în cele patru vînturi, citeodată au încăput în mina armatelor aliate — au fost luate mai ales de americani, de ruși și de englezi, de asemenea și de francezi, dar din nefericire mai rar. Același lucru este valabil, într-o măsură mai mică, pentru arhivele serviciilor italiene de ocupație, care înteresau mai ales regiunea mediteraneană : Corsica și Africa de Nord (comisii de armistițiu, autorități militare, OVRA *).

Arhivele regimului de la Vichy nu erau mai puțin grăitoare în privința Rezistenței. Mai întîi, anumite servicii din Franța neocupată — Vichy — au întreprins, încă din vara anului 1940, o acțiune ostilă față de ocupant, de violare a convenției de armistițiu ; camuflaj de arme, pregătirea unei mobilizări clandestine, antene de informații în zona ocupată, urmărirea și arestarea agenților inamici în zona liberă. În momentul cînd s-a năs-

* Poliția politică secretă din Italia fascistă (*Nota red.*).

cut, în mod spontan, o rezistență în același timp antigermană sau antiitaliană și antivichystă, regimul de la Vichy a fost deosebit de îngrijorat. Poliția și serviciile nou create (Biroul uneltirilor antinaționale) au descoperit și urmărit foarte des, câteodată au reprimat, această activitate clandestină, cu atât mai ușor cu cât între polițiști erau numeroși care simpatizau cu ea, chiar dacă nu s-au încadrat în mișcare. Mulți combatanți din Rezistență sperau să grupeze în acțiunea antigermană toate forțele care după armistițiu aparțineau regimului de la Vichy și care nu manifestau decît o ostilitate redusă față de el. Din cauza lipsei de experiență și de organizare, primele grupe ale Rezistenței erau o pradă ușoară pentru agenții dubli. Existau deci în serviciile regimului de la Vichy numeroase documente cu privire la Rezistență : Biroul 5 al Armatei de Armistițiu, jandarmeria, poliția de informații generale, ministerele de interne și prefecturile, tribunalele represive. Ca urmare, organisme paralele numite „Menținerea ordinii” — „Miliție” * și grupe de colaboraționism — au desfășurat un război foarte dur împotriva Rezistenței. Dar cea mai mare parte din această documentație a fost distrusă în momentul intrării germanilor în zona neocupată de sud, în noiembrie 1942. O altă parte a fost distrusă prin acțiunile de război, adesea ca urmare a furiei maselor populare, care luptau pentru eliberare. Astfel au fost adesea arse dosarele miliției, la Avignon mai ales. Totuși, cea mai mare parte a făcut obiectul unor distrugerii intenționate ; cînd au aflat că vor fi acționați în judecată, conducătorii regimului de la Vichy și-au luat adevărate măsuri de precauție. Ei au avut tot timpul necesar spre a face să dispară toate materialele scrise pe care le considerau compromițătoare pentru apărarea lor. Dar nu toți au avut posibilitatea de a o face în întregime. Existau deci arhive în care se reflecta acțiunea Rezistenței ; ele însă erau dispersate, disperate, fragmentate și trebuiau găsite, adunate și păstrate.

Totalitatea documentelor în care sînt consemnate acțiunile, ca și planurile Rezistenței, era, în consecință și în mod cert, imensă. Ea a crescut, după război, cu texte de mîna a doua, a căror importanță, chiar dacă era mai mică, nu era totuși neglijabilă. Pentru a obține gradele, decorațiile și pensiile la care aveau legal dreptul, combatanții din Rezistență au întocmit, chiar a doua zi după Eliberare, dosare personale în care erau anexate rapoarte de activitate, mărturii ale tovarășilor de luptă, certificate din partea șefilor de grupă și, câteodată, unele documente de epocă. Șefii de grupări — rețele, servicii sau unități combative — au fost invitați să pună la punct un istoric al grupării lor, cu liste cuprinzînd membrii componenți, o expunere a operațiunilor la care au participat, un „ordin de luptă” câteodată. Pe de altă parte, inamicii Rezistenței, denunțătorii, agenții dușmanului au fost chemați să depună în fața unor tribunale excepționale. Acest gen de documente cerea, desigur, o lectură critică foarte atentă, dar ei puteau, din fericire, să corecteze lacunele și impreciziunile documentelor originale.

În sfîrșit — și aceasta nu era cea mai neînsemnată sursă de informații —, cînd cei din Rezistență nu aveau nimic scris sau nu păstrau texte, ei aveau amintiri. Din cauza arestărilor și a dispariției unui mare număr dintre ei, memoria supraviețuitorilor devenea un auxiliar neprețuit pentru

* Este vorba de miliția guvernului de la Vichy, aflată sub comanda fascistului Darnand și destinată reprimării mișcării de rezistență (*Nota red.*).

istoric. Trebuiau deci adunate aceste amintiri și determinate persoanele să vorbească despre acțiunile lor. Dacă ancheta orală era curent practică de către sociolog sau etnolog, ea nu era, în schimb, practică și de istorie. Trebuia pusă la punct o metodă completă, trebuia codificată o întregă practică, trebuia recrutată și formată o rețea de anchetatori. Dar timpul nu permitea întârziere, întrucât martorii dispăreau, își schimbau părerile, deformau amintirile lor după cum bătea vântul actualității.

Cu toate acestea, devenise foarte repede limpede că prima impresie — lipsa de documente cu privire la Rezistență — era falsă. Existase și există încă o documentație dispartă, inegală, dar imensă. Ea era însă foarte dispersată, mereu fragmentată, citeodată greu de descifrat și de utilizat, din cauza folosirii de pseudonime și a unui vocabular codificat. Trebuia depusă o muncă enormă; prin amploarea sa, prin metodele noi pe care le necesita, ea pretindea mijloace de acțiune cu totul deosebite.

Comitetul istoric al celui de-al doilea război mondial

Nu trebuie neglijat nimic apriori de către istoric din ceea ce se referă la Rezistență, avînd în vedere caracterul fundamental al acțiunii Rezistenței franceze. Această acțiune este sporadic coordonată și nu a fost dirijată, mai ales în mod teoretic, decît la sfîrșitul ocupației. Într-adevăr, ea consistă, în esență, din operațiuni neînsemnate, îndeplinite de indivizi sau de grupe mici, cel mai adesea din proprie inițiativă. Numărul mare de persoane care au luat parte și detaliile acțiunilor lor fac mult mai dificilă o reconstituire a ansamblului; dar ea este cu atît mai necesară. Ceea ce constituie forța Rezistenței este, într-adevăr, frecvența aceluiași operațiuni de hărțuire, sabotaje, distribuire de manifeste, oprirea lucrului, agresiuni și atentate, refuz de supunere. Pentru a păstra măsura ansamblului, este deci necesar să nu se negligeze nici unul dintre aceste elemente constitutive, oricît ar fi ele de mici. Oricît ar fi de mică lumina pe care o aduce un document asupra unei acțiuni clandestine, această lumină trebuie surprinsă, chiar cu pericolul resemnării la oarecare obscuritate. Aceasta înseamnă că trebuie vizată găsirea, adunarea și sustragerea tuturor documentelor în care Rezistența se află descrisă fragmentar.

Bineînțeles că existau organisme care aveau menirea să păstreze, să caute sau chiar să creeze o parte din această documentație. Dar ele depindeau de mai multe ministere și nu erau scutite, citeodată, de dualități.

Astfel, dosarele individuale ale combatanților voluntari din Rezistență sînt păstrate și studiate de către Oficiul Vechilor Combatanți, organism autonom, plasat sub tutela Ministerului Vechilor Combatanți. Cele ale militarilor de carieră au găsit însă în mod natural loc la Direcția personalului din Ministerul Armatei, cele ale deportaților și ale internaților depind de Ministerul Vechilor Combatanți și nu de oficiul de la Direcția statutelor. Această diversitate administrativă se regăsește în dosarele judiciare; spionii, agenții inamicului, denunțătorii au fost traduși în fața tribunalelor militare care depind de Ministerul Armatei. Dar colaboraționiștii, conducătorii și personalul executiv al regimului de la Vichy au depins de tribunalele excepționale — curți de justiție și camere civice —

în cadrul Ministerului de Justiție. În timp ce jandarmeria este un corp militar care — ca și securitatea militară — se află sub ordinele Ministerului Armatei, poliția de informații generale, poliția judiciară, securitatea teritorială sînt servicii ale Ministerului de Interne, în interiorul căruia Prefectura de poliție din Paris a păstrat, pînă în ultima vreme, o largă autonomie. Tot la Ministerul de Interne au fost îndrumate și rapoartele inspectorilor administrativi și ale prefecților, în cazul în care nu au fost păstrate la prefecturile regionale și departamentale. Pe de altă parte, fiecare minister a creat, la Eliberare, comisiile sale de epurări, care au trecut prin sită comportarea tuturor funcționarilor, în așa fel încît să pedepsească pe cei vinovați și să recompenseze pe cei merituosi. În sfîrșit, pentru a termina acest tur de orizont sumar, trebuie să mai notăm că arhivele, revenite de la Londra și Alger, de la serviciile speciale ale Franței Libere*, precum și cele de la Comitetul Francez de Eliberare Națională** au fost predate organismului special creat la Eliberare, după modelul Intelligence Service-ului, numit succesiv Direcția Generală de Anchete și Cercetări (D.G.A.C.) și Serviciul de Documentație și Contra-spionaj (S.D.C.S.).

În această dispersare de autorități și de responsabilități, erau evident numeroase dublele plasări de documente; același raport de partizan al Rezistenței se afla adesea în mai multe fonduri de arhive. Între ministerele interesate domnea, conform tradiției, cea mai strictă delimitare. Documentația pe care o adunase fiecare dintre ele era ignorată de celelalte. Mai rău este că se întîmplă ca anumite fonduri să fie dispersate pentru a se ușura anchetele și judecățile. Se impunea deci o coordonare interministerială, care nu era facilitată prin deprinderile, regulamentele de funcționare și starea de spirit existentă.

Desigur, sînt cîteva ministere care păstrează și clasează arhivele lor; este cazul Ministerului de Justiție, al Afacerilor Interne și al Ministerului Armatei — prin legătura serviciilor istorice ale armatei, marinei și aerului. Pentru celelalte ministere, în principiu, toate documentele trebuie păstrate și depuse, treptat, la Arhivele Naționale de la Paris, la arhivele departamentale în provincie. Dar oricare ar fi depozitul arhivistic destinat să le primească, arhivele nu intră în aceste depozite decît pentru a cădea în letargie, prin aplicarea legii de necomunicare pe o durată de cincizeci de ani. Din lipsă de spațiu și de personal, inventarele și cataloagele cer ani întregi pentru a fi întocmite și redactate; ca urmare, ele rămîn secrete. De altfel, pesonalul de arhivă din toate ministerele era mai înclinat, pînă în ultimii ani, să le primească cu pasivitate decît să le caute și să le reclame.

Adevărul este că în Franța nu se făcea istorie contemporană. Reglementarea arhivelor și starea de spirit universitară se întîlneau pentru a produce o inacțiune cvasitotală. Sorbona și în urma ei facultățile de litere din provincie nu acceptau teze de doctorat decît cu privire la teme anterioare cu cel puțin douăzeci de ani. Rezultatul a fost că istoria Franței contemporane se studia în Statele Unite, dar nu în Franța. Publicarea de

* Comitetul francez de la Londra, creat și prezidat de generalul de Gaulle, înființat în vara anului 1940, s-a numit la început Franța Liberă, din septembrie 1941 Comitetul Național Francez, în sfîrșit Franța Combatantă (*Nota red.*).

** Înființat în iunie 1943 la Alger și transformat în iunie 1944 în Guvernul Provizoriu al Republicii Franceze (*Nota red.*).

documente se efectua, în această țară, cu o încetineală prudentă. În 1950 nu era încă terminată imprimarea de documente diplomatice anterioare anului 1914 ! Or, era clar că dacă nu se întreprindea imediat o acțiune amplă, în conformitate cu metodele noi, cea mai mare parte din documentația privind Rezistența urma a fi distrusă prin efectele timpului și definitiv pierdută, înmormântându-se odată cu ea orice posibilitate de întocmire a unei istorii a Rezistenței. Pe de altă parte, era evident că noutatea fenomenului istoric care a fost mișcarea de rezistență, ca și dificultățile proprii studiului ei ar fi făcut-o dificilă înțelegerii viitorilor istorici dacă generația care a cunoscut-o, care i s-a alăturat uneori nu ar fi dat, prima, versiunea sa.

Comitetul de istorie a celui de-al doilea război mondial a fost creat tocmai pentru a remedia situația deplorabilă existentă. Acest organism era fără precedent în istoriografia franceză și fără echivalent în străinătate, la ora actuală. Atașat președintelui de consiliu ieri, de primul ministru astăzi, comitetul trăiește dintr-o subvenție a Centrului Național al Cercetării Științifice. Cu toate că este un organism oficial, el funcționează în deplină libertate sub conducerea unor istorici ¹ și nu a primit niciodată, în douăzeci de ani de existență, sub diverse denumiri, nici directive, nici nu a fost amenințat cu interzicerea drepturilor publice.

Comitetul este format din reprezentanți ai tuturor ministerelor și din personalități alese pe baza componenței lor — istorici, sociologi, juriști, economiști. Dependența sa de primul ministru îi dă, uneori, posibilități de acțiune care sînt rar atributul organismelor științifice. Dar funcționarea comitetului, prin activitatea depusă, este lipsită de caracter politic.

În cadrul comitetului funcționează o comisie de istorie a Rezistenței ². Ea cuprinde — în afară de delegați ai tuturor organismelor și serviciilor care au cunoștințe despre Rezistență și care, în cea mai mare parte, au fost partizani ai Rezistenței — reprezentanți ai marilor asociații de partizani ai Rezistenței, care, fără a avea pentru aceasta un mandat imperativ din partea asociațiilor lor, sînt competenți să exprime personal toate tendințele spirituale și toate tipurile de grupări ale Rezistenței.

Comisia a fost dotată cu anchetatori parizieni și cu corespondenți departamentali. Recrutați prin luarea de cunoștință de către prefecți și lucrînd în deplină independență, aceștia au îndeplinit o muncă considerabilă, ale cărei diverse aspecte vor fi descrise în paginile care urmează. Ei sînt, în majoritate, cadre universitare — profesori din facultăți, din licee sau institutori ; dar figurează, de asemenea, printre ei arhivari, vechi ofițeri și erudiți recrutați dintre localnici.

Acțiunea Comisiei de istorie a Rezistenței în materie de arhive, înainte de a o descrie, poate fi rezumată în patru cuvinte : a păstrat, adunat, creat și descifrat o documentație vastă și variată ³.

¹ Președinții succesivi au fost Lucien Febvre și Maurice Baumont. Secretarul general, care conduce personalul administrativ și pe cel de cercetare, este, din 1946, Henri Michel, agregat al Universității, doctor în litere, director de cercetări la Centrul Național al Cercetării Științifice.

² Prezidată de M. Daniel Mayer, vechi ministru ; secretar general — Henri Michel ; secretar — Marcel Baudot, inspector general al Arhivelor din Franța.

³ Pentru o expunere de ansamblu cu privire la lucrările comitetului, a se vedea articolul lui Henri Michel, *Les centres de recherche historique — Le Comité d'His-*

Procesele verbale ale jandarmeriei erau, conform regulamentului, distruse la fiecare cinci ani. Cele din 1940 trebuiau să dispară în 1945, cele din 1944 în 1949. Comisia a obținut păstrarea proceselor verbale și a diferitelor rapoarte din perioada războiului. În cele mai multe departamente, ele au fost adunate la sediul comandantului legiunii, adică a șefului local. Singura dificultate a provenit din faptul că, în brigăzile rurale, procesele verbale erau adesea înscrise în repertorii la care jandarmeriilor le era greu să renunțe. Arhivele jandarmeriilor sînt extrem de prețioase pentru cunoașterea vieții cotidiene sub ocupație. Jandarmul a fost pus, într-adevăr, să facă anchete asupra tuturor atentatelor sau sabotajelor; el este un martor care descrie ceea ce a văzut sau ceea ce a auzit; circumstanțele, locul, ora acțiunii de rezistență sînt astfel lesne cunoscute. Natural, lipsesc numele autorilor și condițiile de concepție și de execuție, în schimb sînt relatate des sancțiunile aplicate de ocupant drept represalii.

Există, de asemenea, arhive ale Societății Naționale a Căilor Ferate (S.N.C.F.), care au fost și ele păstrate și adunate chiar de societate. Astfel sînt cunoscute, cu foarte mare precizie, relatările tehnicienilor a căror misiune era să repare, deci să cunoască bine pagubele, locul exact și amploarea tuturor sabotajelor efectuate la căile ferate.

Cablurile telefonice au făcut și ele obiectul unor dese sabotaje; un raport al Comandaturii din Lille semnalează 50 de tăieri de cabluri numai pentru luna decembrie 1940. Pe de altă parte, încasările Poștelor și Telecomunicațiilor (P.T.T.) erau obiectul unor atacuri ale celor din Maquis, care se aprovizionau cu bani în felul acesta. La cererea comisiei s-a efectuat o vastă anchetă de către Ministerul P.T.T., pe lângă toate serviciile sale regionale. Numeroase rapoarte ale șefilor de serviciu sau ale executanților au fost, în acest fel, redactate în limitele timpului.

De fapt, comisia nu poate să se substituie organismelor Rezistenței; ea poate doar — dacă este nevoie — să ușureze munca acestora.

Arhivele administrațiilor sînt îndrumate către Arhivele Naționale și departamentale. În acest fel, comisia a hotărît depozitarea la Arhivele Naționale a celei mai mari părți din dosarele Biroului Central de Informații și Acțiune (B.C.R.A.), organism al Franței Libere însărcinat să înarmeze și să echipeze Rezistența interioară⁴. Aceste dosare conțin, mai ales, dări de seamă ale parașutărilor — redactate de către piloți — rapoarte ale unor combatanți clandestini cu privire la operațiunile la care au participat, informații asupra inamicului, procurate de rețelele organizației, studii cu privire la organizarea clandestină etc.

De asemenea, comisia s-a străduit să îndrepte dosarele curților de justiție și ale camerelor civice către Arhivele Franței, de acord cu conducerea acestui organism. Aceste tribunale excepționale, create prin legea pentru reprimarea colaboraționismului, au judecat mii de persoane: 40 000

toire de la 2-ème guerre mondiale (Centrale de recherche historique — Comité de l'histoire al celui de-al doilea război mondial), în „Revue Historique“, ianuarie-martie 1955.

⁴ Cf. Henri Michel, *Histoire de la France Libre (Istoria Franței Libere)*, P.U.F., 1963, p. 128; Ch. Passi, *Souvenirs (Amintiri)*, 3 tommes, Salar, Monaco et Plon, Paris.

numai pentru regiunea pariziană. Dosarele se află încă depuse la grefa Curții de apel.

În principiu, depozitul legal trebuia să depună la Biblioteca Națională, potrivit mecanismului său de funcționare, ziarele publicate la Paris sub ocupație și toate lucrările imprimate în Franța, iar la bibliotecile municipale ziarele publicate în provincie. De fapt, din cauza împrejurărilor, depozitul legal nu a funcționat întotdeauna. I-au scăpat broșuri care au fost, de exemplu, imprimate la Eliberare de către tipografi localnici și la inițiativa autorităților locale sau ale combatanților izolați, despre descoperirea și descrierea de hecatombe, biografia partizanilor dispăruți, relatări cu privire la eliberarea orașelor și satelor etc... Prin corespondenții săi departamentali, comisia a reușit să le regăsească în majoritate și să constituie astfel o bibliotecă a Rezistenței cvasiexhaustivă, cuprinzând de asemenea articole din reviste și ziare sau relatări în manuscrise ⁵.

Bineînțeles că depozitul legal nu funcționa pentru *presa clandestină*, care a cunoscut în Franța o dezvoltare considerabilă. Cu prețul unui foarte mare efort, Biblioteca Națională și Biblioteca de Documentație Internațională Contemporană au regăsit aproape toate publicațiile periodice — chiar pe acelea de scurtă durată — și un număr imens de manifeste. A fost întocmit un catalog foarte prețios al acestora, cuprinzând 1 106 titluri ⁶. Comisia de istorie a Rezistenței posedă propria sa colecție, mult mai puțin bogată, dar care cuprinde câteva ediții de ziare locale, regăsite prin corespondenții săi.

Documentația Franceză, care depinde de primul ministru ⁷, posedă, de asemenea, o colecție din presa Rezistenței, adusă de la Londra de către directorul său, d-l Cremieux-Brilhac ; ea este bogată mai ales în broșuri ale Franței Libere.

Ocupantul și-a făcut des cunoscute deciziile sale către populație pe calea *afișajelor* : amenințări, sancțiuni, arestări, ridicări de ostatici, împușcări. Aceste afișe permit urmărirea evoluției represiunii polițienești, deci și a activității clandestine. Ele se află în majoritatea depozitelor de arhivă din Paris (Arhivele Naționale) și din provincie (arhivele departamentale), ca și la Comitetul de istorie al celui de-al doilea război mondial. Dar colecțiile cele mai importante se găsesc la Biblioteca orașului Paris (29, str. Sevigné, Paris, 4) și la Muzeul războiului (Castelul din Vincennes).

Dacă este adevărat că prin păstrarea de documente partizanii din Rezistență riscau pericole suplimentare nu este mai puțin adevărat că o distrugere sistematică a lor ar fi fost extrem de dăunătoare pentru cercetare. Pe de altă parte, pe măsură ce Rezistența se diversifica, unificându-se totodată, și își mărea activitatea pe măsură ce creșteau efectivele sale, se institua o adevărată administrație a Rezistenței, iar directivele, ca și rapoartele de activitate, se multiplicau. De altfel, sînt numeroși partizanii care au păstrat documente, bineînțeles că totdeauna fragmentate, dar adesea de o mare valoare. A fost îndeplinită — de către

⁵ Cf. Henri Michel, *Bibliographie critique de la Resistance* (Bibliografie critică a Rezistenței), Sevepen, Paris, 1964, 223 p.

⁶ Cf. Roux-Fouillet, *Catalogue de periodiques clandestins diffuses en France de 1939 à 1945* (Catalog al periodicelor clandestine difuzate în Franța din 1939 pînă în 1945), Bibliothèque Nationale, Paris, 1954.

⁷ Quai Voltaire, Paris 7, nr. 29—31.

anchetatorii Comisiei de istorie a Rezistenței —, cu răbdare, o muncă de convingere pentru a obține de la posesorii acestor documente să le doneze sau să consimtă a le împrumuta, pentru a fi reproduse.

Această colecție de arhive particulare nu este terminată. Bogăția sa, ca și caracterul său eteroclit și necomplet, cauzat de împrejurări, este marcată în enumerarea de mai jos a ultimelor documente recuperate, de pildă : rapoarte privitoare la terenurile de parașutări din Var ; situația sabotajelor efectuate pe rețeaua căilor ferate din arondismentul Arras ; hartă germană a regiunii Toulouse ; rapoarte de control poștal cu privire la starea de spirit a populației din Gers și receptivitatea sa față de diverse propagande ; prima consemnare a masacrului din Oradour ; relatarea plecării voluntarilor Franței Libere prin portul Carteret ; protestul unor internați comuniști către prefect ; circulara partizanilor francitirori din Nord ; dări de seamă cu privire la activitatea republicanilor spanioli în Rezistență din sud-est ; mărturie despre eliberarea (departamentului) Drôme ; jurnal al unei unități a Forțelor Franceze de Interior din Morbihan ; relatarea asupra acțiunii unui maquisard din Ariège ; diverse documente cu privire la spiritul de opoziție manifestat de unii elevi din învățământul tehnic ; lista atentatelor din departamentul Sarthe ; jurnal zilnic ținut de un agent parașutat ; rapoarte germane și conturi financiare privitoare la grupările de colaboraționiști ; scrisorile unui prefect cu privire la măsuri luate împotriva „teroriștilor“ ; raport de activitate a unei mișcări de rezistență într-un sector rural etc. ...

Dacă documentele scrise, fără a fi de o extremă raritate, rămân totuși relativ puțin abundente, este evident că fotografiile clandestinității au un caracter și mai excepțional. Desigur, acțiunile Rezistenței exterioare se puteau traduce cu ușurință în imagini — și trebuiau să fie destinate propagandei — fie că este vorba de serviciile de la Londra și Alger, fie de forțele Franței Libere. Același lucru a fost valabil pentru momentul în care clandestinitatea a ieșit din umbră, la Eliberare, cu toate că era vorba atunci de defilări patriotice sau de fotografii de grupe mai mult decât de scene de luptă. Și ocupanții s-au complăcut adesea să păstreze „amintiri“ ale actelor lor de represiune, ale incendierii de ferme sau ale execuției prin împușcare. Pe de altă parte, s-a întâmplat ca unii maquisarzi să ia Kodakurile lor în pădurile sau munții în care se ascundeau. O scurtă anchetă și o colecție făcută cu răbdare de către Comisia de istorie a Rezistenței au permis să se regăsească și să se identifice mai multe mij de fotografii, din care iată câteva exemple : scene din timpul ocupației din Paris și din provincie ; invazia zonei din sud și scufundarea flotei franceze la Toulon, în noiembrie 1942 ; aspecte din viața francezilor sub ocupație (restricții alimentare, dificultăți de circulație) ; efectele bombardamentelor aviației ; soarta evreilor (steaua galbenă, propaganda antisemită, arestări în masă) ; localuri ale Gestapoului cu personal și instrumente de tortură, închisori germane la Paris și în provincie ; crime de război la Oradour, la Vercors etc. ; portrete de partizani dispăruți ; colecție privitoare la Jean Moulin ; manifestații populare din Rezistență (defilări în fața Arcului de triumf la Paris) ; evadări de prizonieri de război sau de aviatori căzuți pe teritoriul francez ; colecție privind internarea și evadarea generalului de Lattre de Tassigny ; sabotaje de căi ferate, de uzine, de depozite de armamente ; demonstrații cu privire la tehnica sabotajului ; faze din operațiunile de parașutări ; pro-

pagandă și manifestații pentru și împotriva Serviciului de Muncă Obligatorie * ; acte false și imprimerie clandestină ; scene din Maquis (adăpost, instrucțiuni, viață cotidiană, defilări, arestări și execuții) ; organizarea Forțelor Franceze de Interior ** (șefi, instrucțiuni, insigne, legături cu aliații) ; participarea F.F.I. la eliberarea Franței în toate regiunile ; importantă colecție cu privire la eliberarea Parisului (baricade, Comitetul de eliberare***, lupte, sosirea coloanei Leclerc, predarea soldaților germani, bucuria populară, manifestații oficiale) etc...

S-a întâmplat chiar să fi fost făcute filme : despre eliberarea temporară a localității Oyonnax din Jura în 11 noiembrie 1943 ; despre evadarea unui grup de aviatori americani, prin grija „Rețelei Bourgogne“ ; despre maquis-ul din Vercors ; despre eliberarea Parisului. Din nenorocire, mai multe filme nu au putut fi găsite și nu mai rămân din ele decât câteva vederi. Nu există în Franța arhive publice audiovizuale ; filme cinematografice rămân proprietatea producătorilor. Cu toate acestea, copii ale filmelor despre Vercors și despre eliberarea Parisului au fost, din fericire, cumpărate de Cinemateca Învățământului Public (4, str. Irlandezilor, Paris, 5).

Un bun procedeu pentru a descoperi și a culege *obiecte* a fost organizarea de expoziții, cu ocazia aniversărilor și a sărbătorilor comemorative, când opiniile erau sensibilizate prin ceremonii, articole de presă, secvențe de televiziune. Astfel, în anul 1964, la a XX-a aniversare a eliberării Franței, Comitetul de istorie al celui de-al doilea război mondial a organizat o mare expoziție la Paris, la Hôtel des Invalides, despre Jean Moulin și despre eliberarea Parisului și aproape cincizeci de expoziții în provincie, privind condițiile locale de ocupație, ale Rezistenței și ale deportării. Cu această ocazie au fost lansate apeluri către deținătorii de obiecte și mulți dintre ei au acceptat mai întâi să le împrumute pentru câteva zile, apoi să le cedeze definitiv pentru a lua loc într-un viitor muzeu ⁸.

Astfel au fost adunate și păstrate — pentru a ne limita doar la câteva exemple : scrisori de la partizani ; certificate de angajare în Forțele Franței Libere ; emițătoare radio ; containere și parașute ; ștampile folosite la fabricarea actelor ; o imprimerie de copie care a servit la tipărirea unuia din primele ziare clandestine ; multe documente prefabricate ; materiale de evadare (butoi-busolă, hartă pe hîrtie foarte subțire) ; agende ale partizanilor ; sac și pompă de bicicletă care au servit la transportul corespondenței ; tablouri și desene ; registre cu datele de înscriere în închisori sau de înscriere în lagărele de concentrare ; arme ale maquisarilor (grenade, pistolete, arme parașutate, material francez, puști de vînătoare etc.) ; numeroase obiecte folosite în viața cotidiană a concentraților din lagăre (încălțăminte, îmbrăcăminte, căni etc.). Toate aceste expoziții

* Service de Travail Obligatoire (S.T.O.), instituit de către guvernul de la Vichy în septembrie 1942 (*Nota red.*).

** Forces Françaises de l'Interieur (F.F.I.) — grupare a tuturor formațiunilor armate aparținînd diferitelor organizații ale Rezistenței. A fost creată în februarie 1944 (*Nota red.*).

*** Comité de Libération. Asemenea comitete au fost create în toamna anului 1943, la început pe plan departamental, apoi local sau regional ca organe unice de conducere ale diferitelor grupări din Rezistență. Ele erau subordonate Consiliului Național al Rezistenței, înființat în martie 1943 (*Nota red.*).

⁸ Un muzeu despre Rezistență este prevăzut de guvern încă din anul 1948 la Hôtel des Invalides, dar încă nu a văzut lumina zilei. Există muzee la Arromanches (Calvados) și la Cherbourg (Manche), însă ele sînt mai bogate în materiale despre debarcarea în Normandia decît despre Rezistență.

au furnizat, de altfel, ocazia pentru a se desena mari hărți originale (ale Maquisului, ale lagărelor și închisorilor din Franța) și a se realiza montaje fotografice, uneori de mari dimensiuni.

Toată această colecție este și va rămâne incompletă prin natura ei însăși. De altă parte, multe documente, fotografii și obiecte sînt greu de identificat, chiar dacă ar fi autentificate, din lipsa unei indicații precise de nume, de date și de loc sau din cauza folosirii unui cod. Pentru a le face utilizabile, era necesar să se întreprindă o anchetă printre partizani. Aceștia posedau tot felul de amintiri care erau, în cazul multor acțiuni, complimentul absolut necesar al textului și imaginii, atunci cînd nu era singura sursă de informare. Pe scurt, Comisia de istorie a Rezistenței a întreprins o *anchetă* orală sistematică, care probabil că este munca sa cea mai originală și cea mai nouă din punctul de vedere al metodei istorice. Cum a procedat comisia ?

Cercetarea orală

Mai întîi o cifră : pînă acum au fost chestionați mai mult de 2 000 de martori. Nu se putea pune problema de a se ancheta toată mișcarea de rezistență, chiar dacă ar fi fost necesar. Comisia a operat însă de așa manieră încît ancheta oferă un microcosm exact asupra Rezistenței (toate mișcările de partide, rețele, regiuni, confesiuni, tipuri de activitate).

Cea mai ușoară metodă, în aparență cea mai logică, era aceea de a cere rapoarte din partea șefilor de mișcări și de rețele. Aceasta s-a făcut și mulți au răspuns la chemare. Dar această metodă s-a dovedit repede insuficientă și nesigură. Într-adevăr, șefii actuali sau lichidatorii de acțiuni nu sînt decît rareori șefii mișcărilor clandestine și mult mai rar fondatorii lor. Tributul plătit morții de către mișcarea de rezistență a fost foarte greu și au supraviețuit nu cei care au fost cel mai angajați sau mai activi în mișcare. Supraviețuitorii nu cunosc totul despre propria lor mișcare, ei au o tendință generală de a amplifica propriul lor rol în detrimentul predecesorilor. O altă tendință supărătoare este aceea de a umfla efectivele lor (am fost prea largi cu distribuirea certificatelor de apartenență, a dovezilor de combatant voluntar și chiar a medaliilor Rezistenței ; au existat rețele fictive, plătuite din tot felul de piese). Adesea aceștia au devenit oameni politici și poziția lor actuală este foarte îndepărtată de aceea din timpul activității clandestine pe care, datorită acestui fapt, nu o evocă cu plăcere.

Chiar atunci cînd ei au fost șefii mișcărilor de la început pînă la sfîrșit, datorită împrejurărilor nu cunosc întreaga istorie, din cauza delimitării existente între diversele grupări și pentru motive elementare de securitate. De altfel, majoritatea timpului, vechile grupări ale Rezistenței au fost divizate fie de către represiunea inamică, fie de divergențele politice.

Chiar dacă numai pentru a se obține o imagine completă a luptei clandestine nu trebuiau interogați numai generalii, ci chiar și trupele, tipografii și difuzorii de manifeste, agenții de legătură, echipele de sabotaje și de parașutări, colecții de informații, operatorii radio, fabricanții de acte false, soldații din Maquis. Dar această pedestrimă se afla dispersată în toată Franța ; a trebuit mai întîi să fie găsită. O bună parte a refuzat să răspundă la întrebări. Agenți ai serviciilor secrete, mai ales britanici, au jurat să păstreze tot secretul ; ca oameni de legătură, ei au executat ac-

țiuni (furnizarea de benzină, tichete de rații de alimente, executarea unor prieteni ai inamicului) de care se temeau să nu fie descoperiți, riscînd astfel să fie urmăriți. Partizanii dubioși au comis acțiuni de care erau mai bucuroși să nu vorbească. Oameni de treabă apreciau că rolul lor era terminat și că nu făcea să riște pentru istorie. Comuniștii au primit consemnul să tacă.

Pe scurt, refuzurile au fost numeroase, dar, din fericire, au fost și numeroase acceptări. Comisia a pus la punct *chestionare* cu multă grijă și minuțiozitate, pentru ca la folosirea lor să-și dea seama de utilitatea acestora. Chestionarul are meritul de a fixa ideile, de a atrage atenția martorului asupra punctelor pe care dorim să le dezvoltăm, dar el are și defectul de a limita aria anchetei și de a restrînge declarațiile la un cadru care, fiind întotdeauna prea îngust, adesea nu convine. El nu poate deci să servească în mod util decît pentru luare de contact.

O altă metodă ar fi constat în a aștepta un raport redactat de către interpreți. Cei mai mulți nu găseau niciodată timp pentru a-l scrie; timizii, stîngacii se opreau prea repede; din contra, cei abili și guralivi aveau o muncă ușoară. De altfel, cu toată bunăvoința din lume, martorul putea trece pe lângă punctele cele mai interesante fără să le povestească.

O singură metodă s-a dovedit eficientă: numirea de anchetatori experimentați care să procedeze la cercetări orale prin discuții directe cu martorii. Esențialul era să se înceapă — pentru fiecare mișcare sau pentru fiecare chestiune importantă — cu un martor bine informat și demn de încredere. El arăta în declarația sa numele altor martori pe care anchetatorul urma să-i interogheze în continuare, în cunoștință de cauză. Astfel, cu ajutorul unei convorbiri mereu reluate, anchetatorul se apropia de adevăr și, pentru început, erau stabilite faptele.

Această anchetă s-a putut efectua cel mai ușor îndeosebi la Paris. Personalitățile importante ale mișcării de rezistență, chiar dacă în perioada războiului au activat la Londra, la Alger sau în provincie, locuiesc astăzi la Paris. Acțiunea a fost întreprinsă și în provincie, cu ajutorul corespondenților departamentali.

Important era, de fapt, să nu se limiteze ancheta doar la șefii de grupări sau la persoanele marcante ale mișcării de rezistență, care riscau să dea, cu bună credință, o reprezentare puțin prea structurată, în timp ce ea a fost, adesea, o suprapunere de acțiuni individuale.

Primejdia pentru acest fel de anchetă constă în aceea că cel ce se ocupă cu aceasta, atunci cînd are personalitate, riscă să imprime propria sa tonalitate declarațiilor ce i se fac. Remediul a constat în aceea că uneori același martor a fost supus la două anchete succesive, efectuate de către doi anchetatori diferiți. Este clar că astfel se obțin, ca materiale de bază, documente nu în stare brută, ci pe jumătate elaborate. La urma urmelor, rezultatele nu sînt mult mai rele decît memoriile redactate mulți ani după evenimente. Prezența anchetatorului a avut chiar avantajul că a limitat aspectul de pledoarie „pro domo” și lui nu i-a fost interzis să pună întrebări jenante, dimpotrivă. Valoarea metodei se constată prin caracterul său de neînlocuit — în cazul cînd moare un martor pînă la care nu s-a putut ajunge și care duce în mormînt cunoștințe pe care numai el singur le-a deținut.

Care sînt rezultatele obținute? Este limpede că valoarea, cît și interesul lor scad cu timpul. La douăzeci de ani după evenimente, este în zadar să mai speri că un martor — chiar dacă ar avea calități excepționale — ar putea să relateze fără impreciziuni, omisiuni sau deformări o experiență, cu siguranță exaltantă, dar uneori la fel de convingătoare și pe care din cauza urmărilor el caută să o uite. Afară de aceasta, ancheta se apropie de sfîrșit; ea nu mai este efectuată decît în condiții bine determinate și de către anchetatori foarte specializați, care studiază în amănunt un aspect, un moment sau o regiune a Rezistenței și care posedă cunoștințe suficiente pentru ca vigilența lor să nu fie surprinsă.

Mărturiile astfel culese prezintă un interes foarte inegal, care variază în funcție de martor, moment sau anchetator. Unele sînt sumare și se limitează la cîteva pagini, altele sînt adevărate cărți pe care, cu de la sine putere, partizanul nu le-ar fi redactat niciodată. Cîte unele vădesc ură, dar numeroase sînt acelea care punctează seninătate și obiectivitate⁹. În totalitate totuși, ele descriu mai mult un mediu ambiant și o organizare decît fapte precise.

Au fost culese, în mod special, mărturii și documente destul de numeroase cu privire la activitățile Rezistenței. Membrii lor au fost destul de numeroși, activitățile lor cel mai adesea semisecrete; ele tindeau să semene cu punctele de vedere ale unor partide politice și unii dintre ei nu erau decît învelișul de circumstanță al partidului politic respectiv. Nu a fost deci prea greu de obținut confidențele din partea unor oameni care, la drept vorbind, nu cereau decît ocazia pentru a le face.

De asemenea, recolta a fost bună în ce privește F.F.I., atît în documente de epocă, cît și în rapoartele întocmite post factum. A fost o muncă dificilă, și mai este încă, pentru a se centraliza afirmațiile și a se realiza un ansamblu destul de încheiat și destul de complet.

Totuși trebuie să notăm că pentru tot felul de motive — dorința, în anumite momente, de a păstra clandestinitatea într-o cît de mică măsură, jena de a evoca anumite evenimente — încrederea francțirilor și partizanilor* și a comuniștilor în general a fost mult mai greu de cîștigat; documentația despre ei este încă insuficientă.

Sarcina s-a dovedit repede mult mai dificilă în ceea ce privește rețelele de informații sau de acțiune. Unele depindeau direct de Intelligence Service și nu se putea aștepta mare lucru din partea unor agenți a căror aptitudine în a nu vorbi era prima calitate cerută. Altele fuseseră constituie fie de către străini (astfel este cazul rețelei poloneze F 2), fie de către organisme semifranceze, semistrăine (cum a fost rețeaua cehă Rossi Ryback sau rețeaua franco-belgiană de evadare Cometa). Pentru mulți agenți misiunea nu era încă terminată.

⁹ Li s-a promis martorilor, și promisiunea a fost ținută, că declarația lor nu va fi nici publicată, nici comunicată; însă unii cercetători, ai comitetului le-au sustras, cîteodată, pentru cercetările lor, totdeauna cu autorizația martorilor.

* F.T.P.F. (Francs Tireurs et Partisans Français) — organizație de luptă armată a patrioților, înființată și condusă de Partidul Comunist Francez, în cadrul Frontului Național, la începutul anului 1942. Din primăvara anului 1944, F.T.P.F. devine un component al F.F.I. (Nota red.).

Cei care au depins de B.C.R.A. însuși au fost mult timp legați prin consemne de tăcere, dar succesul comercial al anumitor publicații a provocat o emulație fericită. Totuși nu se poate spune, departe de așa ceva, că documentația cu privire la rețele ar fi completă.

În sfârșit, membri ai Franței Libere, care au activat câte puțin pre-tutindeni în lume, au acceptat uneori să-și povestească Iliada lor.

Documentația străină

Aliații au trimis Rezistenței franceze mijloacele fără de care voința de luptă a partizanilor Rezistenței ar fi rămas mai mult sau mai puțin teoretică. Relațiile cu Marea Britanie se stabileau pe două planuri; între guverne — în vîrf —, cu Comitetul Național Francez de la Londra, apoi cu Comitetul Francez de Eliberare Națională la Alger; între grupările de rezistență, la bază, în țară.

Englezii au susținut cu adevărat pe generalul de Gaulle, dar au făcut numeroase avansuri și regimului de la Vichy. Din această cauză, ei nu au arătat prea multă ardoare în a comunica arhivele în care să fi fost expuse diferendele lor cu șeful Franței Libere. Nu era mare lucru de așteptat, în această acțiune, nici din partea Intelligence Service-ului, al cărui fond de arhive nu este, de obicei, pus la dispoziția cercetătorilor. În aceste două sectoare rezervate nu se putea spera la mare lucru și nu s-a obținut nimic. Spre deosebire de acestea, serviciile de lichidare ale Secției franceze a S.O.E* s-au arătat mult mai comprehensibile. Documentele nu au fost accesibile, dar au fost trimise liste ale acțiunilor efectuate chiar de către englezi — rețea cu rețea; ei sînt foarte preciși și foarte prețioși.

Comisia de istorie a Rezistenței a putut face să intre în arhivele Radiodifuziunii franceze un anumit număr de înregistrări de alocuțiuni pronunțate de către membri ai Franței Libere la B.B.C. Radiodifuziunea posedă de asemenea discuri ale unor reportaje efectuate la eliberarea Parisului, ca și cu ocazia unui atentat a cărui victimă a fost Pierre Laval¹⁰.

Americanii au arătat și mai multă rezervă și neîncredere ca britanicii față de Franța Liberă și față de mișcarea de rezistență clandestină, ceea ce nu i-a împiedicat să insereze numeroase documente cu privire la aceste probleme în publicațiile lor de texte diplomatice (Foreign Relations). Rolul lor pe lîngă mișcarea de rezistență clandestină a fost mai puțin timpuriu și, în ansamblu, mai puțin important decît acela al britanicilor, exceptînd luptele pentru eliberarea Franței. Ei au acceptat să transmită, cu anumite condiții de folosire, rapoarte ale echipelor operaționale trimise în Franța în acel moment pentru a încadra F.F.I. (echipele Jedburgh). Dar nimic nu a transpirat din activitatea rețelelor lor de informații, de fapt destul de reduse.

În ceea ce privește U.R.S.S., se știe că de la Moscova au fost trimise în mod regulat, prin Comintern, directive către Partidul Comunist Francez. Dar, din partea aceasta, lipsa de știri este absolută.

* S.O.E. și serviciile de lichidare.

¹⁰ Sursă minoră, dar nu neglijabilă, discuri cu discursuri și cu cîntece sînt conservate de către Fonoteca Națională, 13, rue des Bernardins, Paris 5, Z.

Documentația germană trebuia să fie, din capul locului, cea mai abundentă ; a fost, de altfel, aceea care a cunoscut cea mai mare perturbare de pe urma războiului. O parte a fost luată în Franța de securitatea militară. Ea a permis urmărirea criminalilor de război și este astăzi supărat de dispersată în dosarele constituite de justiția militară (la Meaux în Seine-et-Marne). Totuși câteva rapoarte importante cu privire la arestările în lanț efectuate în mișcarea clandestină au fost recuperate de Comisia de istorie a Rezistenței.

Cea mai mare parte din arhivele germane a încăput totuși în mîinile armatelor aliate. Armata Roșie a cedat, la Potsdam, această captură de război Arhivelor de stat ale Republicii Democratice Germane. Americanii au început prin a depozita enormele lor prăzi de război (kilometri întregi de rafturi) la Alexandria ; pe urmă au cedat R. F. a Germaniei microfilme ; documentele cu caracter civil au fost încredințate Arhivelor federale de la Coblenz, iar acelea cu caracter militar Arhivelor militare de la Fribourg. Dar înainte ca această cedare să fie efectuată, Comitetul de istorie al celui de-al doilea război mondial a putut să trimită la Alexandria o misiune care a microfilmat un lot foarte important de documente germane cu privire la Rezistența franceză (200 de bobine aproximativ, însumînd fiecare cam 30 de metri, cu 2 000—2 500 de documente).

Originea acestor documente este foarte variată, și ca urmare a unei clasificări defectuoase fiecare bobină conține piese de natură și date diferite, ceea ce nu facilitează de loc cercetarea. Documentele provin în același timp : de la Înaltul Comandament al Forțelor Armate ; de la Înaltul Comandament al Armatei Terestre ; de la statele-majore ale corpurilor de armată sau de divizii ; de la biroul II al acestor unități ; de la guvernatorul militar german în Franța și de la serviciile sale (economic, armament, operațiuni, spionaj etc.) ; de la Comisia germană de armistițiu și de la comisiile de control de la Serviciul de contraspionaj al Armatei germane (Abwehr), de la Kripo *, de la Sipo **, de la poliția secretă de campanie etc.

Aceste documente conțin ordine, jurnale de marșuri, grafice, hărți, rapoarte de activitate tratînd problemele cele mai diverse, ca : administrația militară germană, tribunalele, SS-ul, armata de armistițiu ; organizațiile de tineret ; mișcarea gaullistă ; Franța Liberă ; rapoarte zilnice cu privire la situația politică din Franța ; cu privire la colaboraționism ; moralul populației ; organizarea Abwehr-ului ; grevele, atentatele, ostacitii ; sabotajele, represaliile, deportarea ; arestările ; executările ; directivele de luptă împotriva comunismului și Rezistența ; propaganda ; manifestațiile ; moralul german ; evadările, atitudinea populației ; manifestațiile ; eficiența emisiunilor engleze ; atitudinea clericilor și mișcarea corpului didactic ; denunțurile ; reaua voință a administrației franceze ; anglofilia ; ajutorarea aviatorilor căzuți ; ciornele manifestelor elaborate de aliați ; influența operațiunilor asupra moralului populației, supravegherea liniei de demarcație ; trecerea liniei ; îndatoririle jandarmeriei de campanie ; deținerea de arme ; plecările în Anglia ; trecerea Pirineilor, apa-

* Poliția criminală (*Nota red.*).

** Poliția de siguranță (*Nota red.*).

riția maquisarzilor ; refractarii de la S.T.O. ; luptele împotriva maquisarzilor ; incendierea recoltelor ; retribuția colaborațiștilor ; instrucția pentru șefii de unități germane etc...

Descifrarea documentației

Lectura arhivelor cu privire la Rezistență și cu atât mai mult studierea lor pun în fața cercetătorului probleme care sînt adesea de domeniul rebusurilor. Documentele sînt rar datate, faptele nu sînt localizate ; partizanii apar doar foarte rar sub adevăratul lor nume ; în sfîrșit, Rezistența a creat propriile sale servicii și organisme, în general citate doar prin inițialele lor. Această documentație trebuia să fie clarificată pentru a putea deveni utilizabilă.

A trebuit, de exemplu, pentru *presa clandestină*, să se afle numele reale ale autorilor de articole, numele și adresele tipografilor, datele exacte ale apariției ziarelor, cîteodată cu mult ulterioare celor indicate.

Au fost întocmite liste cuprinzînd *inițialele* grupărilor din Rezistență¹¹ și ale *organigramelor* * stabilite pe plan național și regional. Aceleași grupe au avut, într-adevăr, șefi succesivi și implantarea lor teritorială nu a fost uniformă ; ierarhia responsabilităților nu a fost totdeauna clară ; unele mișcări au fuzionat, dar altele s-au scindat ; cîteodată, același grup depindea de mai multe autorități — Consiliul Național al Rezistenței și Delegația Comitetului Francez al Eliberării Naționale, de exemplu.

Ancheta orală nu putea să fie condusă în mod sistematic decît prin ținerea unui *fișier* — permanent pus la punct — al persoanelor interogate și al persoanelor care trebuiau interogate, fiecare fișă indicînd : adresa martorului, gruparea sau grupările la care el a aderat, numele anchetatorului, natura și lungimea mărturiei culese ; răspuns la un chestionar, scrisoare, relatare redactată de martor, conversația cu anchetatorul.

Înțelegerea celor mai multe din documente pretindea ca numele adevărate ale luptătorilor din Rezistență să poată fi recunoscute sub pseudonimele care îi camuflau în clandestinitate. Era astfel necesar un fișier dublu : unul, plecînd de la patronime, trebuia să conțină toate *pseudonimele folosite* de către același luptător clandestin în mod simultan sau succesiv ; celălalt permitea o contraprobă, plecînd de la pseudonime pentru a ajunge la patronime. Dacă era evident, într-adevăr, că doi partizani cu același nume au luat pseudonime diferite, se întîmpla destul de des ca doi sau mai mulți partizani cu nume diferite să aleagă același pseudonim (Valny, de exemplu).

Cu concursul corespondenților departamentali, au fost întreprinse, în toată Franța, trei mari lucrări colective, pe echipe. Prima se referă la o *statistică a deportării* — acest cuvînt arătînd victimele sistemului lagărelor de concentrare și nu pe cei rechiziționați pentru Serviciul de muncă obligatorie. Ea are drept scop nu numai să determine numărul de deportați și procentul celor dispăruți, ci să le și afle sexul, profesiunea, vîrsta, locul și data arestării, durata petrecută în lagăre a *tuturor* celor internați.

¹¹ Cf. mai ales cu nr. 1 al „Revistei de istorie a celui de-al doilea război mondial“.

* Grafic al structurii ierarhice al unei organizații sociale sau administrative complexe (Nota red.).

Această muncă a fost terminată în ultimul timp în aproximativ 70 de departamente. Cu toate că cuprinde, inevitabil, un mare număr de cazuri nedeterminate și care au mari șanse de a rămâne așa în continuare, ea permite să se cunoască mai bine „sociologia deportării” și, ca o consecință, pe aceea a Rezistenței, deoarece cea mai mare parte din internații în lagăre erau dintre aceia care se opuneau ocupantului¹².

Din această statistică sînt extrase hărțile în care deportații sînt repartizați pe locuri de arestare. Aceștia li se adaugă internații și împușcații. Astfel, represiunea germană se înscrie în contextul său geografic, regiune cu regiune. Au fost desenate treizeci de astfel de hărți. În timp ce statisticile permit să se constate că deportații — și printre ei luptătorii din Rezistență — aparțineau tuturor claselor sociale, hărțile demonstrează că nu există nici un departament, oricare ar fi coordonatele sale — Finistère, Cantal, Var, Corrèze, Pas-de-Calais, Landes —, care să nu fi avut internați sau împușcați aproape în toate comunele. În acest fel apare dublul caracter al Rezistenței clandestine; ea a fost bălălia Franței și lupta poporului francez.

A doua lucrare colectivă are ca scop să pună la punct o *cronologie* completă a Rezistenței. Aceasta înseamnă o acțiune neobișnuită pe care istoricul, de regulă, nu are nevoie, din fericire, să o întreprindă pentru el. Sarcina este deosebit de grea, deoarece Rezistența constă, în esență, din operațiuni mărunte, diversificate, a căror forță o constituie numărul și repetarea lor; important este deci să se găsească *toate* acțiunile Rezistenței: imprimarea și distribuirea manifestelor, sabotaje, atentate, parașutări, evadări, transmițeri de informații, arestări, greve și manifestații, lupte etc.

Expozeul modalităților de realizare a acestei lucrări, novatoare în multe privințe, depășește cadrul acestui articol. Să ne limităm a spune că șase grupe de lucru la Paris și 90 de corespondenți în provincie lucrează în echipe, potrivit unei metode puse la punct în comun pe un tip de fișe standardizate, fiecare extrăgînd faptele care interesează pe ceilalți, cu condiția, în schimb, de a primi de la ceilalți informațiile care îl interesează pe el însuși. Este suficient, cred, să adaug că *toate* arhivele trebuie să fie cercetate, deoarece nu trebuie neglijată, de la început, nici o urmă de informație și că 40 000 de fișe au fost deja stabilite la Paris și tot atîtea în provincie. Odată terminată, cronologia centralizată la Paris va cuprinde aproximativ 200 000 de fișe. Atunci va fi ușor să se extragă statistici precise și detaliate privitoare atît la perioade, cît și la regiuni sau tipuri de acțiuni.

Această cronologie permite, de pe acum, stabilirea de *hărți* ale Rezistenței pe care se înscriu *toate* acțiunile mișcării clandestine, într-un moment determinat, într-un departament. Se poate ști de pe acum că acțiunea Rezistenței se va înscrie în același timp în contextul său natural și în strategia aliată: sabotaje în orașe și de-a lungul căilor ferate, parașutări și partizani în păduri, atacuri de guerilă pe căile de comunicații.

A treia lucrare colectivă de-abia a început. Ea constă într-o *statistică a represiunii mișcării de eliberare*. Nu numai că ea va permite

¹² Cf. H. Michel, *Les travaux de la Commission d'Histoire de la Déportation* (Lucrările Comisiei de istorie a deportării), în: „Revue d'Histoire de la 2-ème guerre mondiale”, iulie 1954, și *Qui étaient les déportés* (Cine erau deportații), în „Le Monde”, august 1966.

să se fixeze, în sfârșit, în mod precis amploarea unei represiuni care mai dă loc la controverse pasionante, dar mai ales va face mai bine cunoscute condițiile, adesea revoluționare, în care Rezistența a luat puterea.

Cooperarea internațională. Publicații

Este clar că studiarea mișcării de rezistență nu poate fi dusă la bun sfârșit decât printr-o cooperare internațională. Ea a combătut același inamic în toată Europa; cauzele ei au fost în mod vădit aceleași în toate țările. Fără să fi fost vreodată cu adevărat unificată, ea a luat des un caracter internațional, reunind într-o singură luptă pe conaționali din diferite țări¹³. Tutela marilor aliați, acțiunea conjugată a partidelor comuniste naționale au fost, de asemenea, factori de coordonare. O cercetare unitară a arhivelor presupune, de altfel, datorită dispersiunilor lor, o anchetă la scară internațională, din care noi am dat mai sus câteva exemple la scara Franței¹⁴.

În sfârșit, Comitetul de istorie al celui de-al doilea război mondial a participat cu o grabă fără reticențe — în cazul în care nu el a stat la originea acestora — la colocviile internaționale privind mișcarea de rezistență în Europa, la Liège (1958), Milano (1961), Karlovy Vary (1963) și Viena (1965). El a fost reprezentat prin secretarul său general în Comitetul de legătură, organizator al acestor conferințe¹⁵. Din mai 1967, Comitetul de legătură s-a transformat în Comitetul internațional de istorie al celui de-al doilea război mondial¹⁶.

Comitetul de legătură a facilitat schimburile de publicații, organizarea colocviilor și a permis participanților să cunoască studii și să descopere documente care le-ar fi rămas altfel străine. În plus, comitetul a încercat, pentru un anumit timp, să pună la punct o bibliografie curentă a mișcării de rezistență în Europa, care a fost inserată în „Revista de istorie a celui de-al doilea război mondial” („Revue d'Histoire de la 2-ème guerre mondiale”).

Comitetul de istorie al celui de-al doilea război mondial a reluat această inițiativă, extinzînd-o. El a început prin a elabora un *fișier* exhaustiv al surselor de istorie a celui de-al doilea război mondial, din care o mare parte va fi consacrată Rezistenței și care va cuprinde, reunite pentru prima dată: cărțile și diversele imprimări, sursele de arhivă din toate țările (sub formă de fișe de orientare pe teme) și sursele audio-vizuale (fotografii, filme și discuri). O parte din acest fișier va menționa — caracterizînd activitățile și reamintind publicațiile lor — toate centrele de studii ale celui de-al doilea război mondial în Europa (diverse comitete, biblioteci, depozite de arhive, institute de cercetări, muzee), indiferent dacă aceste centre sînt publice sau particulare.

★

Astfel, cercetarea arhivelor, clasificarea lor și aducerea lor la lumină depind, în egală măsură, de Comisia de istorie a Rezistenței și de

¹³ Nu au luptat în Slovacia prizonieri de război francezi evadați.

¹⁴ Dosare ale Gestapoului, care a maltrat pe francezi, au fost descoperite la Praga.

¹⁵ Al cărui președinte este senatorul Ferruccio Parri.

¹⁶ Sediul Secretariatului General, 32, Rue de Leningrad, Paris.

Comitetul de istorie al celui de-al doilea război mondial. Ele reclamă o cercetare făcută cu atenție și din ce în ce mai sistematizată, dar care este încă incompletă și va rămâne probabil, în parte, astfel. Comisia efectuează un fel de concentrare verticală a cercetării istorice; ea este, în același timp, depozit de arhivă și bibliotecă specializată, elaborează repertorii, statistici, cronologii, întocmește organigrame și desenează hărți, organizează expoziții și pregătește un muzeu permanent.

Edificiul cercetării nu ar fi complet dacă nu ar fi încununat cu publicații. Într-adevăr, perioada este cu totul excepțională, studierea sa implică prea multe dificultăți pentru ca cei care au trăit-o să nu fie nevoiți să procure versiunea lor — prima versiune. De altfel, numai consemnarea și progresarea cercetării permit — pentru a ne încadra în limitele acestui articol — descoperirea și păstrarea de arhive care, fără acestea, ar fi fost probabil pierdute¹⁷.

În acest fel, „Revista de istorie a celui de-al doilea război mondial” a adăugat bibliografiei curente și dărilor de seamă ale lucrărilor inserate cu regularitate¹⁸ mai multe numere speciale consacrate Rezistenței, datorate formației de echipe specializate. Să cităm, de exemplu: *Aspecte din Rezistența franceză* (noiembrie 1950); *Despre Rezistența în zona de sud* (aprilie 1958); *Despre Rezistența franceză* (iulie 1959); *Luptătorii din mișcarea de rezistență în eliberarea Franței* (iulie 1964).

Pe de altă parte, comisia coordonează și ajută pe cât posibil un număr tot mai mare de lucrări universitare — teze de doctorat, de licență sau din ciclul imediat subordonat, diplome de studii superioare. Sint astfel în curs de studiu teme cu privire la: *Luptătorii din mișcarea de rezistență din Bourgogne*, *Serviciul de muncă obligatorie*, *Rezistența în Creuse*, *Mișcarea de francțirori*, *Adunarea Consultativă de la Alger*, *F.T.P. în Valenciennais*, *Mișcarea de rezistență în Haute-Loire*, *Regiunea Bordeaux sub ocupație*.

În sfârșit, Comisia de istorie a Rezistenței a patronat, fără să-și ia în mod direct răspunderea, o colecție intitulată: *Spiritul Rezistenței*, din care iată volumele apărute pînă astăzi¹⁹.

Henri Michel, Boris Mirkine Gutzevici, *Ideile politice și sociale ale Rezistenței. Documente clandestine (1940—1944)*. Prefață de Georges Bidault și Lucien Febvre, Paris, P.U.F., 1954, 410 p.; André Truchet, *Armistițiul din 1940 și Africa de Nord*. Prefață de Louis Martin, Paris, P.U.F., 1955, 424 p.; Michel Borwic, *Scrisori ale condamnaților la moarte sub ocupația germană (1939—1945). Studiu sociologic*. Prefață de René Cassin, Paris, P.U.F., 1954, 276 p.; Marie Granet și Henri Michel, „Combat” *Istoria unei mișcări de rezistență din iulie 1940 pînă în iulie 1943*, Paris, P.U.F., 1957, 330 p.; Jean Vidalenc, *Exodul din mai-iunie 1940*. Prefață de Daniel Mayer, Paris, P.U.F., 1957, 439 p.; General Gaston Schnitt, *Acordurile secrete franco-britanice din noiembrie-decembrie 1940. Istorie sau mistificare*, Paris, P.U.F., 1957, 216 p.; René Hostache, *Consiliul Națio-*

¹⁷ O teză cu privire la rețeaua „Shelburn” pe coastele de nord permite să se găsească, în Anglia, rapoarte ale aviatorilor evadați; o diplomă de studii superioare cu privire la F.F.I. a unui departament scoate din ascunzătoare dosarele unităților.

¹⁸ Completeate prin acelea publicate în „Buletin Interieur Comité” („Buletinul intern al Comitetului”).

¹⁹ Condușă de Henri Michel și Daniel Mayer.

nal al Rezistenței. *Instituțiile clandestinității*, Paris, P.U.F., 1958, 490 p.; Henri Michel și alții, *Franța sub ocupație*. Prefată de Daniel Mayer, Paris, P.U.F., 1959, 194 p.; Marcel Baudot, *Opinia publică sub ocupație*. Prefată de Henry Bourdeau de Fontenay, Paris, P.U.F., 1960, 268 p.; Arthur Calmette, O.C.M. — *Organizația civilă și militară. Istoria unei mișcări de rezistență din 1940 pînă în 1946*, Paris, P.U.F., 1961, 228 p.; D-ra Baudoin, *Istoria formațiunilor „Groups Francs” (M.U.R.) din regiunea Marsilia*, Paris, P.U.F., 1961, 284 p.; H. Michel, *Curentele gîndirii Rezistenței*, Paris, P.U.F., 1963, 832 p.; H. Denis, *Comitetul Parizian de Eliberare*, Paris, P.U.F., 1963, 260 p.; H. Michel, *Jean Moulin unificatorul*, Paris, Hachette, 1964, 222 p.; H. Michel, *Bibliografia critică a Rezistenței*, Paris, Serpen, 1964, 340 p.

★

Astfel, cu răbdare, printr-o apropiere succesivă din ce în ce mai precisă, a luat formă istoria Rezistenței franceze. Cea mai mică originalitate a lucrului nu este aceea că uneori studiul sintezei trebuie să preceadă colecta de arhive necesare redactării sale. O altă trăsătură nouă este necesitatea unui lucru pe echipe extinsă la ansamblul țării. În sfîrșit, pentru a fi mai tradiționaliști, cooperarea între istoric și arhivar — conducînd adesea la o mutație a istoricului în arhivist — este mai legată decît oricînd.

Acesta este ansamblul acțiunilor întreprinse în Franța și care privesc, în sensul cel mai larg, arhivele Rezistenței.

Sprijinul acordat de România refugiaților polonezi în anii celui de-al doilea război mondial

La 1 septembrie 1939 s-a declanșat cel de-al doilea război mondial, prin agresiunea Germaniei hitleriste asupra Poloniei. Invadarea Poloniei a fost condamnată cu indignare de opinia publică din România, de comuniști, de masele largi populare, care s-au solidarizat cu poporul polonez, acordindu-i sprijin moral și material. „Comuniștii din România — scria ziarul „Scînteia“ în numărul său din 8 septembrie 1939 — înfierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler contra poporului polonez și vor lupta în fruntea poporului român contra Germaniei fasciste și imperialiste“.

Tradițiile luptei îndelungate duse de poporul român pentru apărarea independenței naționale, împotriva cotropitorilor străini, puternicul curent de opinie antirevizionist și antihitlerist al maselor au contribuit la determinarea cercurilor guvernante din România de a acționa pentru sprijinirea unei Polonii care să se manifeste în direcția menținerii păcii, a statu-quo-ului teritorial, împotriva tendințelor revizioniste și revanșiste. Aceasta se adăuga poziției României în sprijinul Abisiniei atacate de Italia fascistă, al Spaniei democratice, al Austriei și Cehoslovaciei amenințate și apoi invadate de Germania hitleristă.

Poporul român, forțele sale înaintate, revoluționare, progresiste, oamenii politici lucizi făceau deosebire între poporul polonez, între masele milioanele de muncitori, țărani, funcționari, intelectuali, militari, care sufereau cumplit de pe urma dezastrului din 1939, și guvernanții Poloniei din acea vreme, sanația polonă și adepții politici ai colonelului Beck. Poporul român, grupările democratice, cercurile politice românești înțelegeau să acorde sprijin poporului polonez, condamnând, în același timp, pe Beck și anturajul său politic. Aprecierea reputatului istoric polonez Henryk Batowski este corespunzătoare modului cum erau priviți în România cei care au contribuit la crearea situației Poloniei din toamna anului 1939 : „El (Beck-*n.n.*) nu se bucura nici de încrederea majorității societății poloneze, nici de cea a majorității factorilor externi, îndeosebi a puterilor apusene, de care soarta statului polonez avea să fie legată un timp mai îndelungat“ *. Același istoric preciza că Ministerul Afacerilor

* Henryk Batowski, *Pierwsze tygodnie wojny-Dyplomacja zachodnia do polowy września 1939 g*, Wyd. poznańskie, Poznań, 1967, p. 139.

Interne al României dezavua pe Beck, care „nu se bucura cîtuși de puțin de simpatie, în special din timpul crizei cehoslovace din 1938” *.

Poporul polonez, legat de poporul român prin vechi relații de prietenie, ce s-au cimentat în lupta comună împotriva asupritorilor străini, cunoștea starea de spirit antihitleristă din țara noastră, simpatia de care se bucura Polonia în opinia publică românească. De aceea, în urma dramaticelor evenimente din toamna anului 1939, cînd armata poloneză a fost înfrîntă în mai puțin de trei săptămîni de armatele hitleriste, teritoriul românesc a devenit unul dintre principalele locuri de refugiu pentru un mare număr de polonezi din rîndul populației civile și al militarilor, precum și pentru guvernul de atunci al Poloniei.

Nu se cunoaște numărul exact al polonezilor care s-au refugiat în România, întrucît marea lor majoritate a rămas puțin timp pe teritoriul român, plecînd spre alte țări. Se apreciază totuși că cifra tuturor emigranților polonezi care au trecut prin țara noastră se ridică la aproximativ 100 000, dintre care circa 60 000 de militari¹. Din statistica întocmită de Comisariatul general pentru refugiații polonezi rezultă că la 4 octombrie 1939 primiseră azil în România 49 547 de polonezi, dintre care 23 035 de militari. O mare parte a acestora au părăsit România pînă la 9 octombrie 1939, cînd o altă situație a aceluiași comisariat arată că la acea dată se mai aflau în țara noastră 36 957 de persoane².

Refugiații polonezi au fost cazați în numeroase orașe și sate : Bicz, Slănic, Iași, Piatra Neamț, Botoșani, Hirlău, Tirgu-Frumos, Bacău, Roman, Pașcani, Focșani, Fălticeni, Tulcea, Constanța, Brăila, Brașov, Tirgoviște, București, Snagov, Giurgiu, Călărași, Calafat, Caracal, Craiova, Băile Herculane, Băile Govora, Călimănești, Ocnele Mari, Turnu-Severin, Slatina, Rîmnici-Vilcea etc.³.

Încă din primele zile ale atacării Poloniei s-a organizat un serviciu de ordine și ajutor care „să ușureze intrarea în țară a copiilor, femeilor și răniților polonezi”⁴. În același timp s-a permis tranzitul prin țară al diferitelor materiale de război destinate armatei poloneze și al unei cantități de peste 70 000 kg de aur. Aceste înlesniri, după cum apreciază și istoricul polonez Henryk Batowsky, „au adus un enorm serviciu Poloniei”⁵. Protestul adresat României de ministrul Germaniei la București primește un răspuns categoric din partea lui Armand Călinescu : „Oricum ar fi, am examinat chestiunea din punct de vedere juridic și socotesc că este bine să spun de la început, pentru a nu avea discuții la fiecare caz în parte, că după dreptul internațional tranzitul de arme nu poate fi refuzat de o țară ne-

* *Ibidem*, p. 134.

¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), fondul 71/Polonia, dosarul nr. 60, fila 141.

² *Ibidem*, dosarul nr. 61, fila 141.

³ A.M.A.E., fondul 71/1939 E. 9, fascicula 9, fila 16 ; dosarul nr. 78, fila 286 ; dosarul nr. 69, fila 132 ; Arhivele statului Iași, fondul Rezidența regală, dosarul nr. 2 549/1939, fila 165 ; dosarul nr. 161/1939, fila 419 ; dosarul nr. 946/1939, fila 74 ; Arhivele Sfatului popular al regiunii Oltenia, dosarul nr. 269/36, filele 44, 54, 101, 323, 409.

⁴ A.M.A.E., fondul 71/Polonia, dosarul nr. 60, fila 306. Telegrama din 9 septembrie 1939 a Ministerului Afacerilor Străine adresată ambasadelor și legațiilor României acreditate în capitalele marilor puteri beligerante (Anglia, Franța, Germania).

⁵ Henryk Batowsky, *Primele săptămîni ale războiului. Diplomația apuseană pînă la jumătatea lunii septembrie 1939*, în „Sprawy Miedzynarodowe” nr. 2/1968, p. 123.

utră... De altfel, a împiedica tranzitul nu mai este un act de neutralitate, ci însemnează încercuirea unei țări“⁶.

Între România și Polonia nu se încheiase o convenție care să reglementeze colaborarea militară în eventualitatea unui conflict armat neprovocat cu Germania hitleristă; exista însă o convenție militară româno-polonă, semnată la 30 iunie 1931, care prevedea, printre altele, obligația României de a „ușura transportul furniturilor și tranzitul mijloacelor de război“⁷ în cazul unui conflict armat al Poloniei cu alte state și invers. Cu toate consecințele ce decurgeau din situația politică și militară dificilă în care se găsea România, guvernul român de atunci nu a ezitat să pună și problema unui ajutor militar destinat Poloniei. De altfel, încă în primele zile ale războiului, Ministerul Afacerilor Străine al României informa pe Roger Raczyński, ambasadorul Poloniei la București, că, „deși România se situează deocamdată pe o poziție de expectativă, într-o etapă ulterioară nu este exclusă intervenția armată în funcție de ajutorul anglo-francez acordat României“⁸. În acest scop, la 11 septembrie 1939 s-a și constituit grupul de armate vest de sub comanda generalului Motaș⁹.

În urma solicitărilor ce i-au fost adresate, guvernul român a consimțit să acorde cabinetului polonez ospitalitate sau dreptul de trecere prin România. Alarmat de atitudinea României, Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la București, a declarat la 10 septembrie 1939, într-o convorbire cu Alexandru Cretzeanu, „că este informat de guvernul său că o legăție română în străinătate ar fi declarat că guvernul polon ar fi cerut dreptul de azil guvernului român și că guvernul român ar fi dat un răspuns favorabil“¹⁰. Din răspunsul destul de echivoc al lui Alexandru Cretzeanu se deduce totuși că între cele două guverne avea loc un schimb de păreri în această problemă.

În urma presiunilor germane din ce în ce mai insistente, Ministerul Afacerilor Străine îl informează pe Fabricius, la 14 septembrie 1939, că „potrivit angajamentului nostru solemn de a respecta regulile neutralității vom dezarma pe militari și îi vom interna, iar civilii vor fi considerați refugiați politici și dacă vor dori să rămână în țara noastră, vor fi repartizați în anumite zone în care vor putea locui“¹¹.

Refugiați politici erau socotiți și membrii cabinetului de miniștri polonez. În comunicatul guvernului român din 15 septembrie 1939, care făcea publică poziția sa față de guvernul polonez, se preciza că „persoanele ce au deținut situațiuni politice vor fi îndatorite a domicilia în localități anume indicate, abținându-se de la orice activitate de ordin po-

⁶ Armand Călinescu, *Insemnări zilnice*, în Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (A.I.S.I.S.P.), fondul 2, dosarul nr. 14—16, filele 2—7.

⁷ Arhiva Ministerului Forțelor Armate ale României, fondul Polonia, dosarul nr. 23, fila 24.

⁸ *Forțele armate poloneze în al doilea război mondial*, vol. I, partea a II-a, Londra, 1958 (citată după: Rajmund Kulinski *Culisele internării guvernului polonez în România [1939]*, în „Prawo i Zycie“ [„Dreptul și viața“] din 9 octombrie 1966, reprodus în „Lumea“, anul IV, nr. 51 [161], din 15 decembrie 1966, p. 23).

⁹ Arhiva Ministerului Forțelor Armate ale României — Marele Stat-Major, mapa 206, fila 54.

¹⁰ A.M.A.E., fondul 71/Polonia, dosarul 75, fila 9.

¹¹ *Ibid.*

litic¹². În telegrama adresată în aceeași zi Ambasadei române de la Varșovia, Ministerul Afacerilor Străine al României făcea cunoscut că „refugiații politici mai importanți vor fi primiți și găzduiți într-un oraș care li se va fixa”¹³. La 16 septembrie 1939, ambasadorul țării noastre în capitala poloneză a încheiat un acord prin care se oferea președintelui și guvernului Republicii Polonia „ospitalitatea sau dreptul de trecere prin România”¹⁴, dar „nu ca persoane oficiale”¹⁵.

În această situație, președintele Ignacy Moscicki și mareșalul Rydz Smigly, șeful Cartierului general al Armatei poloneze, desemnat ca succesor al președintelui, și-au dat seama că era dificil să-și exercite funcțiile pe teritoriul unui stat neutru. În consecință, guvernul polonez cerea numai permisiunea „de a folosi trecerea prin teritoriul nostru a președintelui Republicii Polone”¹⁶.

În noaptea de 17 spre 18 septembrie 1939, președintele Republicii Polonia și membrii guvernului au trecut pe teritoriul țării noastre, unde au fost primiți în mod oficial de autoritățile române, care le-au pus la dispoziție trenuri ministeriale și i-au cazat în confortabile clădiri. Șeful statului a fost găzduit mai întâi la castelul regal de la Bicz, iar miniștrii și familiile lor în modernul hotel din stațiunea balneară Slănic¹⁷.

Guvernul român a căutat să evite desfășurarea unei activități politice oficiale de către conducătorii polonezi în România, căci aceasta ar fi complicat situația externă a statului nostru. Președintele Moscicki a dat o proclamație către poporul polonez din care reieșea că șeful statului și membrii cabinetului polonez emigrați în România aveau de gând să-și păstreze atribuțiile, să se stabilească într-o țară beligerantă aliată Poloniei și să continue războiul.

Anunțarea publică a intenției conducătorilor polonezi a creat dificultăți României. Pentru a împiedica măsuri extreme din partea Germaniei hitleriste, care se arăta indignată de gestul României, Grigore Gafencu a cerut mareșalului Rydz Smigly să accepte unele prevederi preconizate de statul român. Atunci când președintele și membrii guvernului polonez și-au manifestat intenția de a părăsi România, au fost rugați să declare că se vor stabili tot într-o țară neutră¹⁸. Guvernul român a hotărât să nu le permită plecarea din țară în mod oficial, pentru a nu angaja noi conflicte cu guvernul hitlerist.

După asasinarea lui Armand Călinescu de către agentura hitleristă-legionară, noul președinte al guvernului român, generalul Argeșeanu, a continuat politica predecesorului său, luând măsuri de sprijinire a emigranților polonezi. El a permis constituirea pe teritoriul României a unui guvern polonez în exil, care avea menirea să continue rezistența într-o țară beligerantă aliată, și a înlesnit transportul spre Franța al unui însemnat număr de militari și civili polonezi. Emigranții rămași în țară, și în special foștii demnitari au continuat să se bucure de aceeași ospitalitate,

¹² *Ibidem*, fila 13.

¹³ *Ibidem*, fila 11.

¹⁴ A.M.A.E., fondul 71/E. 9, fascicula 16.

¹⁵ Rajmund Kulinski, *Op. cit.*, p. 24.

¹⁶ A.M.A.E., fondul 71/Polonia, dosarul nr. 60, fila 326.

¹⁷ A.M.A.E., fondul 71/E. 9, dosarul nr. 75, fila 16.

¹⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 61, fila 141.

avînd permisiunea „să primească corespondență și ziare, să dispună de aparate de radio”¹⁹.

Pînă la 30 septembrie 1939, președintele și membrii guvernului Republicii Polonia au continuat să-și păstreze atribuțiile oficiale, ceea ce neliniștea guvernul hitlerist. Temîndu-se de deplasarea centrului de rezistență polonez pe teritoriul României, hitleriștii au folosit diverse manevre, care s-au soldat, în cele din urmă, cu înlăturarea lui Argeșeanu de la conducerea guvernului și înlocuirea lui, la 29 septembrie 1939, cu C. Argetoianu, cunoscut pentru orientarea sa progermană. Sub guvernarea lui Argetoianu, s-au constituit lagăre de internare pentru refugiații militari polonezi, s-a împiedicat, în bună măsură, plecarea acestora din România; o serie de cereri ale guvernului polonez de la Paris, între care înlesnirea ieșirii din țară a unor demnitari, au rămas fără răspuns.

În noile condiții, președintele Moscicki și membrii guvernului polonez și-au dat seama că nu-și puteau continua activitatea și, ca atare, la 30 septembrie 1939 au demisionat. Funcția de președinte al Republicii Polonia a fost transmisă fostului președinte al senatului polonez, Władysław Raczkiewicz. Într-o declarație făcută în anul 1941 la Londra, acesta din urmă a recunoscut că „președintele Moscicki a prevăzut această eventualitate și, de aceea, înainte de a părăsi solul polonez m-a numit succesorul său. Aceasta s-a făcut conform prevederilor foarte înțelepte ale Constituției poloneze. În septembrie 1939, președintele Moscicki demisionează și astfel eu am intrat automat în funcțiune”²⁰. Władysław Raczkiewicz, care se refugiase și el în țara noastră, a plecat apoi la Paris, ducînd cu sine lista noului cabinet.

În România s-a desăvîrșit, de fapt, o situație hotărîtă încă înainte. Permisivitatea constituirii pe teritoriul unei țări neutre a unui guvern polonez care continua războiul împotriva Germaniei a fost un act de manifestare antihitleristă a României și un ajutor acordat Poloniei.

Firește că cercurile conducătoare din România au încercat să țină sub tăcere formarea acestui guvern pe teritoriul țării noastre. La 2 octombrie 1939, Ministerul Afacerilor Străine atrăgea atenția ambasadorului român la Paris că „pentru a nu da de bănuît că noul guvern polon a fost constituit pe teritoriul nostru și cu știința noastră, veți păstra deocamdată o atitudine rezervată, abținîndu-vă de a lua contact oficial cu membrii noului guvern”²¹. Deși nu putea întreține relații oficiale cu noul guvern polon, Ambasada română din Franța colabora cu aceasta în secret. Cabinetul de miniștri român a recunoscut doar că președintele Moscicki a demisionat din calitatea sa pe teritoriul României și că și-a desemnat pe acest teritoriu succesorul, „dar în acest caz — se arăta într-o telegramă adresată Ambasadei române din Franța — nu vom putea niciodată ca țară neutră să recunoaștem (oficial — *n.n.*) guvernul polon din Paris, că ar însemna să admitem că pe teritoriul neutru al României s-au putut efectua acte de guvern de către unul din beligeranți”²².

Cu toate eforturile pe care le-au depus, autoritățile hitleriste nu au aflat decît de schimbarea președintelui polonez. Ziarul „Frankfurter

¹⁹ A.M.A.E., fondul 71/1939, E. 9, dosarul nr. 75, fila 66.

²⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 69, fila 352.

²¹ *Ibidem*, fila 141.

²² *Ibidem*, dosarul nr. 71, fila 111.

Zeitung“ a dat publicității, la 2 octombrie 1939, telegrama corespondențului său din București, în care guvernul român era acuzat de „atitudine prea largă față de membrii fostului guvern polonez“. Organul de presă hitlerist învinuia autoritățile române că au tolerat semnarea documentului „prin care demisionează președintele Republicii Polone și totodată pe acela prin care numește ca urmaș al său pe fostul președinte al senatului d. Raczkiewicz“.

Guvernul polonez din Franța a adresat o serie de cereri guvernelor României din acel timp în legătură cu rezolvarea situației unor demnitari sau cu organizarea plecării în Franța a unor militari refugiați în vederea angajării lor în legiunile poloneze încadrate în Armata franceză. Prin telegrama sa din 8 noiembrie 1939, ambasadorul României la Paris a transmis guvernului român rugămintea cabinetului de miniștri polonez din Franța de a permite fostului președinte al Poloniei, „bolnav și bătrîn“, să plece în Elveția²³. Cabinetul condus de C. Argetoianu a ezitat să acorde permisiunea de plecare fostului demnitar. La 24 noiembrie 1939, Constantin Argetoianu fiind înlocuit de la președinția guvernului cu Gheorghe Tătărăscu, de orientare franco-engleză, s-a ușurat ieșirea din țară a unui număr de demnitari și militari polonezi, care s-au îndreptat spre Franța, Anglia și Orientul Apropiat. La 30 noiembrie 1939, Ambasada Poloniei din București adresează noului guvern o cerere în care se arăta : „Ca urmare a demersurilor secrete pe care am avut onoarea să le întreprind pe lângă guvernul regal din ordinul guvernului meu și din ordinul special al excelenței sale Wladislaw Raczkiewicz, președintele republicii, excelența voastră ați binevoit să-mi comunicați în ajunul schimbării cabinetului că Consiliul de Miniștri a examinat din nou chestiunea plecării într-o țară neutră a fostului șef al statului polonez, dl. profesor Ignacy Moscicki, ca și a unui număr oarecare de alte personalități poloneze“²⁴. Guvernul Tătărăscu a intervenit, la 23 decembrie 1939, pe lângă guvernele italian și iugoslav, pentru a obține trecerea prin teritoriile respectivelor țări a lui Moscicki²⁵, astfel că, în ziua de 25 decembrie, la ora 14, fostul președinte polonez a părăsit Craiova, îndreptându-se spre Elveția.

Atît pregătirile cît și plecarea lui Moscicki s-au efectuat în secret. Abia în seara zilei de 25 decembrie 1939, reprezentantul hitlerist a fost chemat la Ministerul Afacerilor Străine al României, unde a fost pus în fața unui fapt împlinit. „Guvernul nostru — spunea G. Gafencu —, foarte îngrijorat de starea sănătății d-lui Moscicki și ținînd seama de avizul medical al d-lui profesor Danielopol, a autorizat plecarea bolnavului într-un vagon special la Zürich, unde urmează să fie internat într-un sanatoriu“²⁶. Fabricius a reacționat violent în fața acestei hotărîri, afirmînd că Reichul nu mai poate avea nici o încredere „în politica guvernului român“²⁷. În aceeași seară, ministrul german a expediat la Berlin o telegramă în care relata convorbirea lui cu Gafencu. În răspunsul său, ministrul afacerilor externe al Germaniei, Ribbentrop, se declara de acord „cu limbajul ținut de Fabricius și dezaproba categoric măsura luată de

²³ *Ibidem*, fila 134.

²⁴ A.M.A.E., fondul 71/Polonia, dosarul nr. 75, fila 16.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibidem*, fila 182.

²⁷ *Ibid.*

guvernul român²⁸. Evident, nu atât faptul în sine al plecării fostului președinte polonez îngrijora guvernul hitlerist, cât teama că acest act ar fi putut să exprime o accentuare a pozițiilor antigermane ale României²⁹.

Demnitarilor polonezi rămași în România li s-a acordat ospitalitatea cuvenită, asigurându-li-se securitatea personală împotriva serviciilor secrete germane, care-i urmăreau îndeaproape. Mareșalul Rydz Smigly a fost găzduit mai întâi la Craiova, apoi în comuna Dragoslavele-Rucăr din fostul județ Muscel (astăzi județul Argeș). Atașatul militar al Poloniei la București l-a vizitat pe acesta și i-a cerut „să se demită prin demisie din funcția ce deținea ca generalisim al Armatei polone, deoarece cei care comandă încă diferite centre de rezistență pe frontul germano-polon să poată primi dezlegarea sau să acționeze din propria inițiativă față de faptul că nu mai există un generalisim”³⁰. La 27 octombrie 1939 Rydz Smigly a renunțat la calitatea de comandant suprem al Armatei poloneze. În această funcție a fost numit generalul Sikorski, care îndeplinea și atribuțiile de prim-ministru și ministru al forțelor armate în guvernul de emigrație din Franța.

La sfârșitul lunii decembrie 1940, Gestapoul a făcut cunoscut guvernului român că „își ia obligația de a împiedica ieșirea fostului rege Carol din Spania dacă livrează Germaniei pe Beck și Rydz Smigly”³¹. Dar fostul șef suprem al Armatei poloneze reușise să părăsească România încă în octombrie 1940. Colonelul Iózef Beck, fost ministru de externe al Poloniei, găzduit mai întâi la Slănic-Moldova, apoi la Brașov, Snagov și București, a încercat, la rîndul său, în octombrie 1940, să părăsească România, dar a fost descoperit de poliția legionară și reținut. În 1942 s-a îmbolnăvit de tuberculoză. A încetat din viață la 5 iunie 1944, în comuna Stănești-Chirculești, (fostul județ Vlașca), unde fusese evacuat în urma bombardamentelor din București (aprilie 1944). Alți membri ai cabinetului de miniștri polonez : Slovay Skladkowski, fost prim-ministru, Witold Grabowski, fost ministru al justiției, Iuliusz Poniatowski, fost ministru al agriculturii, găzduți mai întâi la Slănic, iar apoi la Băile Herculane, au fost sprijiniți pentru a părăsi România în lunile iunie—iulie 1940³². Legația germană din București a aflat de plecarea acestora după aproape două luni³³. O parte din membrii fostului guvern, ca : Eugen Kwiatowski, ministru de finanțe, Tadeusz Kaspricki, ministru al apărării naționale, Emil Kalinski, ministrul poștelor, Iulius Ulrich, ministrul comunicațiilor, Wacław Biernoski, ministru fără portofoliu, și câțiva subsecretari de stat au locuit la Slănic-Moldova, apoi la Băile Herculane și la Băile Govora. Atît demnitarii, cît și familiile lor au beneficiat de un regim special de îngrijire, fiind subvenționați direct de către statul român.

După cum s-a mai arătat, în septembrie 1939 au intrat în România circa 60 000 de militari. Marea lor majoritate a continuat drumul spre Franța și Orientul Apropiat, pentru a se înrola în unitățile poloneze de

²⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 60, fila 192.

²⁹ *Ibidem*, fondul 71/1939, E. 9, dosarul nr. 75, fila 70.

³⁰ *Ibidem*, fila 70.

³¹ A.M.A.E., fondul 71/Polonia, dosarul nr. 60, fila 351. Telegrama nr. 41 003, din 4 ianuarie 1941, a Legației române de la Berlin.

³² *Ibidem*, fila 341.

³³ *Ibidem*, fila 299.

luptă contra Germaniei hitleriste, astfel că la 4 octombrie 1939 mai rămăseseră în țara noastră 23 035 de militari. În lunile următoare, aceștia au părăsit România cu diferite mijloace de transport, ajutați de ambasada polonă și de organele de stat române. La Ambasada polonă din București s-au format două comisii militare, una condusă de colonelul Zakrzewski, care se ocupa cu recrutarea ofițerilor, iar o alta, condusă de maiorul Jimno, cu recrutarea soldaților. Aceste comisii trimiteau zilnic grupuri de ofițeri și soldați spre Franța³⁴. Drumul emigranților trecea prin Iugoslavia și Grecia, aliate ale României în cadrul Înțelegerii Balcanice. Toți militarii polonezi dețineau pașapoarte cu nume schimbate, eliberate de Ambasada polonă de la București și vizate de organele românești de resort³⁵. Ulterior, în cadrul Ambasadei poloneze au funcționat alte două misiuni militare. Una era condusă de generalul de aviație Ujeski, colonelul Stachon, fost comandant al Regimentului 4 aviație, și colonelul Skarzinski, fost comandant al Regimentului 1 aviație, și angaja ofițeri, subofițeri de aviație, ingineri și mecanici aviatori pentru a fi trimiși în Franța³⁶. O a doua misiune, condusă de generalul Zimno, s-a ocupat cu înrolarea infanteriștilor³⁷. În plus, în toate localitățile în care erau cazați refugiați polonezi s-au constituit *comitete ale Casei Polone*, care recrutau cetățeni polonezi între 18 și 50 de ani³⁸ pentru înrolarea în legiunile din Franța.

Până la 4 octombrie 1939 au părăsit România aproximativ 38 000 de militari polonezi. La acea dată se mai aflau pe teritoriul român 25 de generali, 711 ofițeri superiori, 3 062 de ofițeri inferiori, 1 357 de subofițeri, iar restul efectiv trupă³⁹.

Plecarea masivă a militarilor polonezi din România a alarmat autoritățile hitleriste, care acuzau statul român de atitudine îngăduitoare față de aceștia. Ziarul „Frankfurter Zeitung” din 2 octombrie 1939 scria că ofițerilor polonezi „li s-a dat posibilitatea să se travestească în civili și să plece spre Franța, mulți ofițeri de aviație mai ales făcând acest lucru, iar alții avînd de gînd s-o facă în curînd”.

În pofida presiunilor și amenințărilor, Ministerul Apărării Naționale al României a elaborat, la 28 septembrie 1939, instrucțiuni care prevedeau că militarii polonezi rămași în România și care „au făcut parte din Armata polonă, fie ca ofițeri activi sau trupă sub arme, fie ca ofițeri de rezervă sau trupă mobilizată, nu sînt considerați prizonieri de război, ci refugiați militari pe teritoriul nostru ai unei armate beligerante”⁴⁰. Același document menționa că militarii polonezi se găseau „sub regimul prevăzut de Convenția de la Haga” (art. 11) din octombrie 1907. Această convenție obliga statul „care primește pe teritoriul său asemenea trupe să le interneze departe de teatrul de operații, să le păzească în cîmpuri de internare ; să le închidă în fortărețe sau locuri pentru acest scop ; să lase liberi pe cuvînt de onoare pe ofițeri, dacă se angajează de

³⁴ A.M.A.E., fondul 71/E. 9, dosarul nr. 76, fila 20.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibidem*, fila 50.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ A.M.A.E., fondul nr. 71/R.9, dosarul nr. 75, filele 70, 112, 116.

³⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 70, fila 1.

⁴⁰ A.M.A.E., fondul 71/1939, E.9, dosarul nr. 72, fila 51.

a nu părăsi teritoriul fără autorizație⁴¹. Instrucțiunile cereau ca militarii polonezi să fie tratați cu toată omenia, „căutându-se de către toți ca să li se ușureze, cât mai mult posibil, atât starea materială, cât și starea morală în care se află“⁴².

Generalii polonezi au fost cartiruiți mai întâi la Băile Herculane, împreună cu familiile, iar ofițerii la persoane particulare, în diferite localități ale țării. Spre sfârșitul anului 1940 și la începutul anului 1941, marea majoritate a ofițerilor și generalilor care se mai aflau în România aveau domiciliul obligatoriu în stațiunile Călimănești și Govora. În tot timpul șederii în România, militarii polonezi au primit solde lunare: generalii — 9 000 de lei, ofițerii superiori — 8 100 de lei, ofițerii inferiori — 6 000 de lei, iar subofițerii — 2 400 de lei⁴³. Soldații, cartiruiți în cazărmi, aveau aceleași drepturi de hrană, îmbrăcăminte și bănești ca și soldații români⁴⁴. Din decembrie 1939 au început să funcționeze tabere speciale combinate la Tîrgu-Jiu, Comisani și Tîrgoviște, destinate soldaților și ofițerilor care refuzau să semneze angajamentul de a nu părăsi fără aprobare localitatea în care li se fixase domiciliul. Potrivit instrucțiunilor menționate, începînd cu data de 1 decembrie 1939, ofițerii internați în aceste tabere beneficiau de o treime din indemnizația de întreținere, precum și de ordonanță.

Dar instrucțiunile Ministerului Apărării Naționale privind obligativitatea domiciliului fix pentru militarii polonezi nu au fost puse în aplicare. Militarii polonezi au fost ajutați să părăsească România și să se îndrepte spre acele țări unde aveau posibilitatea să lupte contra Germaniei hitleriste, pentru eliberarea patriei lor. Astfel, în intervalul octombrie-noiembrie 1939 numeroși refugiați polonezi au părăsit România cu diferite mijloace de transport, îndreptîndu-se spre Franța și Orientul Apropiat. În ziua de 3 octombrie 1939 s-au imbarcat pe vaporul grec „Patria“, ancorat în portul Constanța, 300 de militari; în aceeași zi au plecat cu trenul, prin punctul de frontieră Stamora-Moravița, 500 de militari, iar la 12 octombrie același an 100 de militari s-au imbarcat pe motonava română „Transilvania“.

La cererea cabinetului de miniștri polonez de la Paris, guvernul român a înlesnit transportul spre Franța, începînd din noiembrie 1939, a circa 14 000 de militari (aviatori și tehnicieni), care s-au înrolat apoi în legiunile poloneze din Franța⁴⁵. Bunăoară, în luna decembrie 1939 și la începutul lunii ianuarie 1940 au părăsit România 4 generali, printre care și fostul șef al Marelui Stat-Major al Armatei poloneze, 980 de ofițeri și 3 200 de soldați și subofițeri⁴⁶. De menționat că acest efectiv a plecat cu consimțămîntul guvernului român, chiar în perioada în care se

⁴¹ *Ibidem*, dosarul nr. 76, fila 20.

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibidem*, dosarul nr. 73, fila 57.

⁴⁴ *Ibid.* Vezi și dosarul nr. 72, fila 51.

⁴⁵ A.M.A.E., fondul 71/R.9, dosarul nr. 75, fila 134.

⁴⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 72, fila 18.

organizau lagărele de internare pentru ofițerii care refuzau să semneze angajamentul de a nu părăsi localitatea unde domiciliau. Ca urmare, din cei 23 035 de militari aflați în România la 4 octombrie 1939, mai rămăseseră la 7 iunie 1940 18 generali, 252 de ofițeri superiori, 1 270 de ofițeri inferiori, 615 subofițeri și 4 940 de soldați, în total 6 825 de militari⁴⁷. Cu toate că Germania devenise stăpână pe aproape întreg centrul și vestul Europei și exercita puternice presiuni asupra României, ambasada poloneză, sprijinită de autoritățile românești, a reușit, în lunile iunie și iulie, să expedieze spre Anglia peste 5 000 de militari polonezi⁴⁸, astfel că la 31 iulie 1940 se mai găseau în România doar 1 758 de militari polonezi⁴⁹.

În timpul dictaturii militare-fasciste, situația emigranților polonezi s-a înrăutățit. Mai ales după intrarea trupelor germane în România, plecarea militarilor și a demnitarilor a fost sistată, iar Ambasada poloneză de la București a fost închisă (1 noiembrie 1940). Odată cu aceasta s-au întrerupt și legăturile statului român cu guvernul polonez în exil, care, după ocuparea Franței, în iunie 1940, și-a mutat sediul la Londra. În decembrie 1940, Ion Antonescu a ordonat Ministerului Apărării Naționale să predea misiunii militare germane pe toți militarii polonezi refugiați în România. În instrucțiunile misiunii germane se menționa că asupra locului de destinație al militarilor polonezi trebuie să se păstreze un strict secret⁵⁰. Guvernul hitlerist pregătise însă internarea lor în lagărul Kaiser Steinbruch din Germania⁵¹. Ca urmare, în ziua de 8 februarie 1941 au fost predați autorităților germane 1 661 de militari, precum și 406 membri de familie⁵². Din cei aproape 60 000 de militari intrați în România în cursul lunilor septembrie-octombrie 1939 au mai rămas, după 8 februarie 1941, 1 general fost ministru adjunct la Ministerul Forțelor Armate și 11 ofițeri, care au părăsit și ei România până la 1 martie 1941 *.

Începînd cu data de 8 septembrie 1939, în România au intrat circa 40 000 de refugiați civili **. Solicitudinea și dragostea cu care aceștia au fost înconjurați de populația românească dovedeau generozitatea și ospitalitatea poporului nostru, ura contra războiului. Într-un articol publicat la 23 septembrie 1939, ziarul „Doina” scria că „românul știe ce în-

⁴⁷ A.M.A.E., fondul 71/E. 9, dosarul nr. 70, fila 31.

⁴⁸ *Ibidem*, fila 40.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ A.M.A.E., fondul 71/E. 9, dosarul nr. 77, fila 162.

⁵¹ A.M.A.E., fondul 71/Polonia, dosarul nr. 61, fila 141.

⁵² *Ibidem*, dosarul nr. 78, fila 286.

* La 15 ianuarie 1941 se găseau internați în lagărul de la Tirgu-Jiu 41 de ofițeri, 104 subofițeri și 510 soldați, iar la Călimănești aveau domiciliu obligatoriu 10 generali, 982 de ofițeri, 2 subofițeri și 16 soldați (A.M.A.E., fondul 71/E. 9, dosarul nr. 78, fila 152).

** Numărul mare al emigranților a determinat guvernul român să înființeze, la 27 septembrie 1939, Comisariatul general pentru evidența și asistența refugiaților polonezi. Acest comisariat a funcționat pe lângă Ministerul Afacerilor Interne pînă la 1 ianuarie 1944.

seamnă războiul și restriștea : poporul român a fost încercat de toate schimbările soartei și din fire ajută pe pribeag. Așa e în natura românească, să ocrotească pe cel rămas pe drumuri și, de aceea, primirea cu omenie a refugiaților polonezi a fost în sentimentul general al poporului... Ne-am făcut o datorie de umanitate față de cei dinții loviți de soarta războiului“.

Documentele vremii atestă largul sprijin material și moral de care au beneficiat refugiații civili polonezi încă din primele momente ale trecerii lor pe teritoriul românesc. Ziarul „Universul“ din 21 septembrie 1939 notează că „populația orașului Suceava a oferit refugiaților, istoviți de drum și foame, pline, ceai și fructe“. Iar la 26 septembrie 1939 Legația română de la Sofia a primit mulțumiri din partea grupurilor de refugiați care sosiseră în Bulgaria pentru felul cum au fost primiți în România și pentru „simpatia arătată lor de populație în drumul parcurs pînă la Giurgiu“⁵³.

În rindul refugiaților polonezi se aflau un însemnat număr de intelectuali care duseseră o viguroasă campanie împotriva Germaniei hitleriste. Alături de ceilalți refugiați, ei s-au bucurat de un regim de ospitalitate prietenească ; au fost cazați în condiții corespunzătoare și li s-a acordat de către statul român indemnizație de întreținere. Înalții funcționari au primit zilnic între 400 și 700 de lei, iar membrii de familie între 150 și 300 de lei. Celorlalți refugiați li s-a fixat o indemnizație zilnică, după cum urmează : 100 de lei pentru persoanele care depășeau vîrsta de 18 ani și 50 de lei pentru cei sub 18 ani⁵⁴. Aceste indemnizații s-au plătit începînd cu data de 15 octombrie 1939 și pînă la plecarea din țară a ultimilor refugiați, în martie 1946. Din datele statistice rezultă că în intervalul 15 octombrie 1939 — 31 martie 1946 statul român a alocaț pentru refugiații polonezi suma de 2 115 614 622 de lei⁵⁵, la cursul monedei din 1939⁵⁶.

Refugiații polonezi au beneficiat și de ajutoare colectate prin Crucea Roșie a României și prin Crucea Roșie Internațională (mari cantități de îmbrăcăminte și medicamente, precum și importante sume de bani)⁵⁷.

În localitățile în care domiciliau familiile refugiaților s-au înființat școli primare și licee încadrate cu învățători și profesori polonezi și subvenționate de statul român. Astfel de școli au funcționat la București, Ploiești, Turnu-Severin, Brăila, Pitești, Băile Govora, Călărași, Caracal, Ocnele Mari etc. Ele au fost frecventate de numeroși elevi polonezi ; la liceul din București — 70 de elevi ; la liceul din Turnu-Severin — 80 de elevi ; la liceul din Ploiești — 120 de elevi⁵⁸. Cursurile primare au fost

⁵³ A.M.A.E., fondul 71/E. 9, dosarul nr. 70, fila 120.

⁵⁴ *Ibidem*, dosarul nr. 73, fila 22.

⁵⁵ A.M.A.E., fondul 71/Polonia, dosarul nr. 61, fila 70.

⁵⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 69, fila 132.

⁵⁷ *Ibidem*, fila 191.

⁵⁸ *Ibidem*, fila 20.

urmate de sute de copii⁵⁹. Absolvenții de liceu au avut posibilitatea de a frecventa și institutele de învățământ superior. În ianuarie 1940 erau înscrși la diferite facultăți ale Universității din București 103 studenți polonezi⁶⁰.

Deoarece majoritatea emigranților polonezi apti de serviciul militar au părăsit România în intervalul septembrie 1939 — iulie 1940, pe teritoriul român rămăseseră mai ales tineri de vîrstă școlară, femei, bătrîni și bolnavi, astfel că la începutul anului 1941 numărul emigranților civili era de aproximativ 3 000 de persoane⁶¹.

Legafia germană din București a cerut la 3 februarie 1941 internarea în lagărele din Germania a tuturor emigranților civili polonezi. Datorită însă eforturilor unor înalți funcționari de la Ministerul Afacerilor Străine, între care Alexandru Cretzeanu, refugiații au fost salvați. „Onoarea României — spunea Alexandru Cretzeanu — ar fi atinsă dacă acești refugiați care se bucură de libertate în România, ar fi predați Germaniei pentru a fi internați în lagăre de muncă obligatorie”⁶².

După această dată, o parte din cei 3 000 de refugiați au lucrat în întreprinderi industriale sau comerciale, iar alții au continuat să locuiască în centre rurale anume destinate. Emigranții cu vederi progresiste au fost internați în lagăre, alături de luptătorii revoluționari români.

La terminarea războiului, guvernul polonez a lansat un apel către toți refugiații polonezi, chemîndu-i să se întoarcă în patrie. Acest apel a fost sprijinit de guvernul dr. Petru Groza. Primele transporturi de refugiați polonezi au plecat de pe teritoriul român în luna iunie 1945. Pînă în august 1945 s-au repatriat 805 refugiați. Printre ultimii care au părăsit România au fost studenții, care au rămas în țara noastră pînă la terminarea studiilor.

★

Ospitalitatea și prietenia cu care poporul român a primit și a tratat pe refugiații polonezi au fost apreciate în mod cuvenit de către organele de stat poloneze. Potrivit unei telegrame a Ambasadei române de la Varșovia, la 13 septembrie 1939 ministrul afacerilor străine al Poloniei mulțumea „pentru primirea ce acordăm refugiaților din Polonia, în special femeilor și copiilor ; crede că numărul lor se va mări din cauza atacurilor neconținute aeriene și face apel la simțul nostru de umanitate de a-i adăposti”⁶³. Mai tîrziu, Ministerul Afacerilor Străine al guvernului polonez din Franța a elogiat „ospitalitatea așa de largă și de omenească pe care România a acordat-o numeroșilor refugiați polonezi în aceste vremuri de grozăvia restrîștei pentru ei”⁶⁴. Membrii Ambasadei polone din București, care au trăit intens, alături de refugiații polonezi, acele zile dramatice, adresau guvernului român, la 20 septembrie 1939, o scrisoare în care se

⁵⁹ *Ibidem*, fila 191.

⁶⁰ *Ibidem*, fila 132.

⁶¹ *Ibidem*, dosarul nr. 75, fila 20.

⁶² A.M.A.E., fondul 71/Germania, dosarul nr. 82, fila 16.

⁶³ A.M.A.E., fondul 71/Polonia, dosarul nr. 62, fila 311.

⁶⁴ *Ibidem*, dosarul nr. 75, fila 134.

arăta că „Ambasada polonă din România ține să mulțumească guvernului român pentru desăvârșita și prietenoasa ospitalitate pe care au primit-o toți refugiații poloni și se declară perfect de acord cu toate măsurile pe care le-a luat guvernul român“⁶⁵.

Ziarista poloneză Paulina Appenschlak, refugiată și ea în România, scria următoarele în ziarul „Haboker“ din ianuarie 1940 : „Eram atît de disperați, încît la trecerea frontierei nu ne venea să credem văzînd pe țărani români, ale căror fețe exprimau compătimire, și pe soldații români, care parcă ar fi vrut să ne apere... coșuri pline cu pîine, mîncăruri... a fost prima binecuvîntare cu care ne-a primit roditorul pămînt al României“. Remarcînd că acest sprijin s-a acordat încă de la începutul războiului, aceeași ziaristă nota : „Toți refugiații au primit tratament și provizii, parte în bani, parte în haine. Prin gară treceau trenuri peste trenuri și în timp de cîteva minute multe miini au fost întinse către pachetul cu alimente pregătite de femeile care lucrau cu rîndul“.

Manifestările de profundă umanitate ale poporului român față de încercările prin care trecea Polonia se înscriu în tradițiile îndelungate de solidaritate în lupta celor două popoare pentru eliberarea socială și națională, constituind, totodată, o replică dată cotropitorilor fasciști.

Dr. AUREL LOGHIN, DUMITRU TUȚU

⁶⁵ *Ibidem*, fila 37.

Mărturii finlandeze privind războiul din 1877—1878 împotriva Imperiului otoman și România

Eveniment important al istoriei europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, războiul din anii 1877—1878 împotriva Imperiului otoman, cu multiplele sale aspecte, a continuat să facă obiectul preocupărilor și al cercetărilor istoriografice pe plan internațional. Aceasta își găsește reflectarea în schimburi de opinii și dezbateri la reuniuni internaționale, în apariția de studii, lucrări monografice, lucrări de sinteză și memorialistice în diverse țări.

În această ordine de idei, la primul congres internațional de studii balcanice și sud-est europene (Sofia, 1966), pe marginea temei „Popoarele Europei de sud-est și rolul lor în istorie (secolele XV—XX)“, au fost prezentate comunicări și au fost purtate discuții în cadrul cărora împrejurările anilor 1877—1878 s-au bucurat de o atenție deosebită. Istorici din România (V. Maciu), Bulgaria (N. Todorov), Iugoslavia (D. Djordjevic), Albania (N. Plasari) au expus considerațiile lor asupra semnificației și urmărilor împrejurărilor respective, evidențiind de o manieră generală contribuția popoarelor balcanice la cauza comună a scuturării jugului otoman, legăturile de solidaritate dintre ele în lupta pentru cucerirea independenței naționale¹.

În studiul intitulat „Războiul ruso-turc din anii 1877—1878 și lupta de eliberare a popoarelor balcanice“, apărut în revista „Voprosi istorii“ (nr. 6/1967), istoricul sovietic L. G. Beskrovniî, apreciind că problema relațiilor Rusiei cu popoarele din Balcani în perioada respectivă „nu a fost suficient elucidată în literatura sovietică“, se oprește în mod deosebit asupra acestei laturi a chestiunii abordate. El se ocupă pe larg de situația și poziția României în contextul etapei istorice date, inclusiv participarea armatei române la luptele de la Plevna, remarcând că „unitățile românești au dat dovadă de o mare vitejie“.

Problemele războiului din 1877—1878 figurează, de asemenea, într-o serie de lucrări apărute în ultimii ani în Occident. Una dintre ca-

¹ Vezi *Association internationale d'études du sud-est européen, I-er Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, Sofia, 26 VIII—1 IX 1966, *Les peuples de l'Europe du sud-est et leur rôle dans l'histoire (XV—XX)*, Sofia, 1966.

racteristicile acestora o constituie tratarea evenimentelor prin prisma pozițiilor și rolului principalelor state beligerante — Rusia și Turcia — și a intereselor marilor puteri europene în general, diminuându-se sau ignorându-se pur și simplu interesele și rolul îndeplinit de popoarele mici din sud-estul Europei în perioada istorică dată.

De pildă, o amplă lucrare, aparținând profesorului de istorie din S.U.A. René Albrecht Carrié, intitulată „O istorie diplomatică a Europei după Congresul de la Viena“, care de altfel se remarcă prin claritatea expunerii și efortul de sintetizare și generalizare atunci când abordează „perioada lui Bismarck“ și „problema Orientului Apropiat, 1875—1878“, rezolvă chestiunile românești prin simpla mențiune că Rusia a refuzat „o ofertă românească de ajutor, acceptată numai mai târziu“².

Spre deosebire de acest gen de lucrări, o valoare istoriografică aparte au oferit și oferă volumele cu caracter documentar-memorialistic, menite să pună la îndemina cercetătorilor noi surse de informație și, ca atare, noi posibilități de studiu pentru elucidarea problemelor. Printre asemenea volume se înscrie unul apărut cu trei ani în urmă în Finlanda, care se ocupă de viața și activitatea lui Casimir Ehrnrooth, fost general-locotenent finlandez în armata rusă și participant direct la evenimente pendinte de războiul din 1877—1878³. Pe baza amintirilor și a unor documente rămase de la Casimir Ehrnrooth, nepotul acestuia, Mangus Ehrnrooth, descrie pe parcursul a 450 de pagini cariera acestui ofițer superior din armata țaristă, în cadrul căreia un loc deosebit a avut activitatea din 1877—1878 pe frontul ruso-turc, în calitate de comandant al Diviziei a XI-a de infanterie.

Acest volum vine să completeze cu date noi, de o valoare deosebită, o lucrare apărută în România în anul 1937, avînd ca autor pe R. V. Bossy, referitoare la mărturii finlandeze despre țara noastră. Prin acea lucrare, erau prezentate istoricilor și publicului românesc multiple relatări emanînd de la ofițeri finlandezi în armata rusă, participanți la războiul din 1828—1829, și mai cu seamă la cel din 1877—1878, cu privire la aportul și vitejia ostașilor români în luptele duse contra Turciei, la stări de lucruri și moravuri ale vremii din România, unele trăsături specifice poporului român etc. Spicuim dintre aceste relatări următoarele: Sublocotenentul în brigada I-a de artilerie a gărzii imperiale ruse, Alfthan, se arăta impresionat de pitorescul României, de pămîntul ei roditor, de „luxul occidental și rafinat“ al centrului Bucureștiului, ca și de caracterul național unitar al poporului român.

Constatări asemănătoare a făcut Tuderus, sublocotenent și apoi locotenent în regimentul dragonilor din garda imperială.

Colonelul Teodor Fritjof Bläfield, într-un studiu asupra operațiilor militare din Bulgaria din 1877—1878, se referă la probleme ale colaborării de arme româno-ruse și relevă meritele oștirii române, „demonstrațiile iscusite ale românilor lîngă Calafat“, marea vitejie a diviziilor românești 3 și 4 în timpul asalturilor din zona Plevnei, comportarea eroică

² René Albrecht Carrié, *A diplomatic history of Europe since the Congress of Vienna*, London, Methuen et Co., L.T.D., 1961, p. 171.

³ Mangus Ehrnrooth, *Casimir Ehrnrooth*, Söderström et Co. Forlags A B. Borga — 1965.

a ostașilor români la asalturile de la Grivița, Rahova și Opanez, zelul lor „admirabil“⁴.

Pe bună dreptate, R. V. Bossy își încheia cuvîntul introductiv la lucrarea sus-menționată cu constatarea: „Finlandezii, cari ne-au cercetat țara în trecut, au înțeles frumusețea priveliștilor și firea oamenilor, cît și năzuințele care frământau pe înaintașii noștri. Și dinșii, copii ai unui popor încă nedezrobit, au urmărit cu călduros interes lupta noastră pentru neatințare, în care vedeau semnul propriei lor independențe viitoare“⁵.

La o distanță de vreme de aproape trei decenii, lucrarea consacrată vieții și carierei lui Casimir Ehrnrooth vine să îmbogățească considerabil datele și aprecierile din surse finlandeze cu privire la un moment epocal din zbuciumata și eroica istorie a poporului român. Pe parcursul mai multor capitole ale acestei lucrări sînt evocate împrejurările istorice care au dus la declanșarea războiului ruso-turc din anii 1877—1878, precum și fazele desfășurării lui, pînă la înfrîngerea trupelor turcești de către trupele ruse — în cadrul cărora acționau și ostași finlandezi și de alte naționalități —, în cooperare cu unitățile române și voluntarii bulgari. În timp ce popoarele din Balcani se bucurau de roadele victoriei asupra împilatorilor multisecolari otomani și-și manifestau recunoștința fierbinte față de sprijinul primit de la ostașii armatelor ruse, cîrmuitorii țariști nu se dădeau în lături de a căuta să profite de situație în vederea realizării unor planuri și tentative diametral opuse năzuințelor popoarelor ce luptaseră și-și vărsaseră sîngele în comun.

În legătură cu cele de mai sus, se impun, prin noutatea și semnificația lor, datele și aprecierile conținute în capitolul intitulat „Divizia a XI-a la porțile Bucureștiului“. Aci se arată că, întrucît suferise pierderi mici comparativ cu alte unități care au participat la ofensivele decisive pe frontul ruso-turc, Divizia a XI-a „a fost aleasă“, după semnarea păcii de la San Stefano, pentru realizarea unei misiuni speciale în legătură cu România. La 3 aprilie 1878 au sosit pe teritoriul român noi trupe rusești, care în zilele următoare au pus stăpînire pe poziții strategice importante.

⁴ R. V. Bossy, *Mărturii finlandeze despre România*, Ed. Cartea românească, București, 1937, p. 12—13. În aceeași lucrare figurează și mărturiile unor corespondenți de război finlandezi din epoca respectivă, de asemenea semnificative. Deosebit de interesante apar corespondențele de război ale principalului ziar finlandez din anii 1877—1878, „Helsingfors Dagblad“, din care se degajă simpatia cu care erau urmărite acțiunile românilor. Se amintesc eforturile guvernului de la București de a obține ca armata română să aibă comandă proprie și îngrijorările sale în fața faptului că cîrmuitorii țariști, pentru a-și „păstra cîmpul diplomatic liber“, evitau încheierea unei alianțe cu România, ca și cu Grecia. „Pentru cazul în care Rusia ar fi vrut să-și întărească pozițiile contra Turciei după un război norocos, nu trebuia să existe nici o îndatorire către micii principii din Balcani“. De aceea, cînd guvernul din Petersburg primește cooperarea românească, o dorește mai degrabă „simbolică“, „după modelul cooperării Piemontului în războiul Crimeei“, doar 12 000 ostași români urmînd a trece Dunărea sub comanda nu a domnitorului, ci a unui general. În curînd însă evenimentele sîlesc Rusia să solicite concursul pe care-l refuzase la început „spre a se bucura singură de roadele victoriei“. Corespondentul de război al ziarului sus-amintit adaugă că cooperarea trupelor românești, după primele lor succese, a fost, în sfîrșit, apreciată de comandamentul rus: „La început rușii nu au avut încredere în noul lor aliat, acum însă își dau seama că au cîștigat un ajutor de valoare“ (p. 15—17).

⁵ *Ibidem*, p. 17.

„La 11 aprilie, cu totul pe neașteptate, s-au prezentat la el (la domnitorul Carol — *n.a.*) cîțiva generali ruși, care l-au asigurat că diviziile rusești se aflau în drum spre casă. Dorim pace, sîntem sătui de război — au declarat ei, însă chiar în ziua următoare conducerea armatei rusești a făcut cunoscut că Divizia a XI-a de infanterie a sosit în țară. În același timp s-au făcut concentrări de trupe nemotivate și neanunțate în diferite locuri, iar două regimente de cazaci au defilat fără jenă prin București“⁶.

În situația dată, I. C. Brătianu l-a convins pe Carol să părăsească Bucureștiul și să se stabilească în Oltenia, unde se aflau cantonate principalele unități militare române. Înainte de a pleca în Oltenia, Carol a invitat la un dineu pe generalul Drenteln, comandantul trupelor rusești cantonate în România, precum și pe generalii ruși subordonați acestuia, printre care Casimir Ehrnrooth, comandantul Diviziei a XI-a. Au participat, de asemenea, mai mulți ofițeri superiori români. În toastul pe care l-a ținut, Drenteln și-a exprimat speranța că domnitorul Carol va rămîne în București, invocînd faptul că prezența sa era „absolut necesară“ în vederea tratatelor ruso-române. Dar domnitorul Carol — se menționează în lucrarea respectivă — a motivat foarte calm hotărîrea de a pleca din Capitală, pretextînd că locul lui se află acolo unde sînt „trupele mele“.

„Lui Ehrnrooth nu-i era ușor să găsească un subiect propice de discuție cu colegii români — de altfel conversația nu era de loc veselă — și este foarte probabil că el s-a simțit destul de prost cînd Drenteln a rostit toastul său. Cu puțin timp înainte el primise o lungă scrisoare de la Drenteln, al cărei conținut nu se armoniza cu înștiințarea privind plecarea spre țară a Diviziei a XI-a și cu frumosul toast. Scrisoarea constituia un ordin redactat în limba rusă, avînd următorul conținut :

Strict secret

Comandamentul suprem
Secția ariergărzii Armatei I
mai 1878
nr. 9
București

Către

General-locotenent Ehrnrooth,
comandantul Diviziei a XI-a
infanterie

Ordin preliminar

Excelența Voastră sînteți numit comandantul trupelor cărora li s-a dat misiunea să ocupe orașul București.

În executarea acestei operații, trebuie să aveți în vedere, ca obiectiv final, ocuparea tuturor punctelor indicate în lista anexată purtînd litera A. În acest scop, sînt puse la dispoziția dv. : Divizia a XI-a infanterie, încredințată dv., cu artileria ei, Regimentul XI cavalerie Riga, precum și batalioanele de rezervă nr. 46 și 47, care se află la București.

Comandantul batalionului 47 a primit ordinul să ocupe Cotrocenii și stația de cale ferată Tyrgovel *, iar batalionul nr. 46 a primit ordinul să înainteze pentru a ocupa gara

⁶ Mangus Ehrnrooth, *Op. cit.*, p. 124.

* E vorba de gara Tîrgoviște, cum se numea în 1878 viitoarea Gară de Nord din București.

Filaret și închisoarea Văcărești. Comandanților ambelor acestor batalioane li s-a ordonat să trimită curieri la Sintești, pentru a primi în continuare ordine de la dv.

Regimentul Riga de cavalerie a primit ordinul să se apropie de București și să aștepte în continuare ordine pentru reindrumarea cuvenită, în caz de nevoie, în care sens sînt indicate numele respective pe ordin.

Din trupele ce v-au fost încredințate trebuie să rezervați, la aprecierea dv., o unitate pentru întărirea actualei poziții a acestor trupe de luptă.

Spre cunoștința dv. se mai anexează :

1. Proclamația și decretul pentru instituirea stării de asediu în oraș ;

2. Copia instrucțiunilor date guvernatorului militar ;

3. Copia ordinelor date comandanților batalioanelor de rezervă nr. 46 și 47 și

4. Planul ocupării orașului, în două proiecte.

Excelența Voastră este împuternicită să facă modificările pe care le va crede necesare, după împrejurări. În afară de aceasta, vi se trimit într-un pachet special proclamația și decretul privind ocuparea orașului și declararea stării de asediu în limbile rusă, română și franceză, câte 40 de exemplare din fiecare limbă (în total 120 exemplare de fiecare). Conținutul acestora trebuie făcut cunoscut după ce trupele vor fi intrat în București.

Atunci cînd veți păși la realizarea misiunii ce v-a fost încredințată, trebuie să aveți în vedere următoarele :

a. Sintești obligat să luați cele mai severe măsuri pentru menținerea ordinii în rândurile populației orașului, acționînd cu armele împotriva locuitorilor numai atunci cînd ei s-ar împotrivi cu armele. În cazul unei asemenea rezistențe înarmate din partea populației, miliției sau gărzii naționale, după ce vor fi somați să se supună, puteți să acționați cu cea mai mare energie, pînă la potolirea cu totul a mulțimii. Orice încercare, fie cît de mică, de construire de baricade, de tragere cu armele de la ferestre etc. va trebui reprimată cu energie.

b. Orice violență, oricît de mică din partea armatelor noastre și cele mai mici încercări de jaf și samavolnicie din partea lor trebuie să fie oprite imediat și vinovații trebuie să fie pedepsiți în mod sever.

După ocuparea Primăriei și a Prefecturii poliției de către divizia de cavalerie, vor trebui să fie invitați primarul și prefectul în vederea continuării activității normale a instituțiilor aflate în subordinea lor. În cazul succesului acestei măsuri, dacă unitățile de poliție vor continua să-și îndeplinească obligațiile ce le revin, atunci urmează să fie informate despre aceasta armatele spre neapărata încunoștințare și conducere a acțiunilor acestor grade, cu privire la sprijinirea dispozițiilor lor și la permisiunea ca ei să poarte arme.

Iar în cazul refuzului Poliției de a continua să mai funcționeze sub o asemenea conducere, Excelența Voastră sînteți însărcinat ca, de acord cu guvernatorul militar al orașului, să treceți la organizarea unei administrații militare-polițienești.

Prezentul ordin vi se trimite pentru informarea personală și pentru familiarizarea dv. cu măsurile menționate. Pentru executarea tuturor celor de mai sus nu veți putea însă începe să acționați mai înainte de a primi un ordin convențional special, prin ștafetă sau prin telegraf. Acest ordin va avea următorul conținut :

„Către comandantul Diviziei a XI-a, generalul Ehrnrooth. Foarte urgent.

Sedința tribunalului militar se amîină din cauza nesosirii membrilor de rezervă ; grăbiți-vă să-i trimiteți imediat.

Comandantul armatei, general aghiotant Drenteln.

S.A.”⁷

Lucrarea finlandeză de care ne ocupăm reproduce, de asemenea, documentul intitulat „Decret cu privire la starea de asediu în orașul București“, redactat în limbile rusă și franceză. Textul acestuia este următorul :

„Prin ordinul Excelenței sale comandantul șef al trupelor ruse din România, se aduce la cunoștința locuitorilor orașului București regulamentul de mai jos :

1. Pe toată durata stării de asediu, toate autoritățile române care funcționează în București sînt subordonate guvernatorului militar al orașului.

⁷ Mangus Ehrnrooth, *Op. cit.*, p. 125—126.

2. Orice încălcare a acestei ordonanțe este supusă tribunalelor militare rusești, care funcționează în virtutea codului penal militar.

3. Pe toată durata stării de asediu sînt suprimate :

— dreptul de a organiza întruniri ;

— dreptul de a purta arme ;

— Libertatea presei, cu excepția celei aprobate de guvernatorul militar al orașului.

4. Întrunirile marilor corpuri politice sînt aminate pînă la noi dispoziții.

5. Festivitățile publice, spectacolele de teatru, concertele etc. pot fi organizate numai cu aprobarea guvernatorului militar rus.

6. Toate școlile și instituțiile de învățămînt public își pot continua activitatea, cu excepția școlilor militare și universității, care vor fi închise pînă la noi dispoziții. Guvernatorul general al orașului va face cunoscut publicului, printr-o ordonanță, data cînd aceste instituții vor fi redeschise.

7. Miliția și toate persoanele care dețin arme trebuie să le depună spre păstrare în localuri desemnate ad-hoc de guvernator și în termenul stabilit de acesta. Orice încălcare a acestei dispoziții implică pedeapsa conform codului penal militar rus.

8. Cei ce vor purta arme de orice fel și mai ales arme albe, precum săbii, pumnale, măciuci, stileți și altele asemănătoare, vor fi pasibili de toate rigorile legilor marțiale.

Orice acțiune armată împotriva autorităților militare sau polițienești va fi considerată drept act de revoltă și va atrage după sine pedeapsa capitală. Aceeași pedeapsă se va aplica și deținătorilor de depozite secrete de arme, precum și proprietarilor localurilor unde vor fi descoperite aceste depozite.

9. Armele se vor depune la locurile indicate de autoritățile militare ruse. După ridicarea stării de asediu, armele vor fi restituite deținătorilor de chitanțe. Persoanele care, din motive de forță majoră, nu vor putea să îndeplinească personal această obligație, sînt invitate să prezinte imediat autorităților militare ruse o specificație detaliată despre armele pe care le dețin, precum și să le predea comisarilor care vor fi trimiși în acest scop la locuința indicată de cel care face comunicarea.

10. Presa este invitată să se abțină de la publicarea a tot ce atacă sau ultragiază armata sau autoritățile militare rusești. Cele mai mici încercări de incitare la revoltă sau aluzii injurioase, răspîndirea de știri sau zvonuri false, precum și orice măsură ce poate fi considerată că ar fi dăunătoare securității trupelor imperiale sau comisarilor administrației rusești implică închiderea imediată a tipografiei, iar redactorul, autorul articolului și directorul tipografiei sau litografiei unde se tipăresc articolele respective vor fi supuși rigorii legilor militare. Este interzisă răspîndirea cărților, ziarelor și altor imprimări. Vânzarea obișnuită de imprimări este permisă numai prin librării sau standuri de cărți care au obținut de la autoritățile militare ruse aprobarea să practice acest comerț. Nu pot fi efectuate desene, gravuri, caricaturi etc., precum și afișe și placarde fără aprobarea autorităților militare ruse.

11. Orice cetățean este obligat să se supună fără împotrivire perchezițiilor necesitate de circumstanțe. Aceasta se va face în prezența unui agent de poliție sau jandarm român. În cazuri urgente și în lipsa unor asemenea persoane, vecinii sau trecătorii chemați de agenții autorităților ruse vor da concursul la această percheziție în calitate de martori și vor semna procesul-verbal.

12. Autoritățile române, juridice sau fiscale își păstrează dreptul de a organiza cercetările care le revin conform legilor țării, cu condiția de a nu proceda la exercitarea acestui drept fără aprobarea și autorizația scrisă a autorităților militare ruse.

13. Toate organele administrației civile, juridice și fiscale vor continua să-și exercite activitatea lor legală ținînd seama de restricțiile prilejuite de starea de asediu.

Organele polițienești sînt supuse întru totul autorităților militare ruse”⁸.

PROCLAMAȚIA CĂTRE POPULAȚIA CAPELUI ROMÂNIEI, REPRODUSĂ ȘI EA ÎN LUCRARE, AVEA URMĂTORUL CUPRINS :

„LOCUITORI AI BUCUREȘTIULUI !

Complicațiile politice survenite în ultimul timp fac indispensabilă ocupația temporară a orașului București de către trupele armatei imperiale ruse.

⁸ Ibidem, p. 127—128.

Generalul-locotenent Contele Olsufiev este numit guvernator militar, iar colonelul Tugenhold* locțiitor al guvernatorului militar al orașului, iar pe toată durata ocupației este declarată starea de asediu.

Armata imperială nu vine ca inamic. Disciplina sa este cunoscută. Locuitorii nu au a se teme nici în ce privește viața și nici avutul lor. Ei sînt invitați să-și vadă liniștiți de ocupațiile lor, persoana și proprietatea lor particulară aflîndu-se sub protecția comandanților militari ruși.

Autoritățile existente sînt invitate a-și continua exercitarea funcțiilor lor în conformitate cu restricțiile menționate în decretul care reglementează starea de asediu.

Comandantul șef al trupelor
ruse în România,
General adjutant al M.S.Imperiale
Drenteln
București, 1878" 9

Dînd în vileag aceste fapte și împrejurări, lucrarea la care ne referim caută să explice și deznodămîntul lor.

„Criza ascuțită a continuat pînă la limita unei rupturi, pînă ce prințul Carol, după o ședere de aproape trei săptămîni în Oltenia, s-a înapoiat pe neașteptate în București, la 27 mai. El a surprins cercurile cele mai înalte ale orașului cînd în aceeași seară, împreună cu soția sa, principesa Elisabeta, a apărut la Operă, unde cîntăreața belgiană Desiree Artot de Podilla fascina cu arta ei sublimă un public ales. În ziua următoare, guvernul a prezentat o notă de protest în legătură cu staționarea abuzivă a trupelor rusești în țară. Explicația acestei cutezante bruște se poate găsi numai în faptul că prințul Carol și-a dat seama că nu se mai afla singur în fața puternicului țar. Congresul de la Berlin fusese de acum convocat și totul arăta că Rusia, în situația dată, nu cuteza să se lanseze într-o aventură violentă“ 10.

Iată, în fine, și încheierea capitolului respectiv al lucrării de care ne ocupăm :

„În timp ce la Berlin pasiunile politice au atins punctul culminant, ele s-au temperat încetul cu încetul în România. Pe cit de secret Ehrnrooth a sosit cu divizia sa la porțile Bucureștiului, tot pe atît de secret a plecat de aci. «Generalul Drenteln a comunicat că Divizia a XI-a a părăsit România» — a notat laconic Carol în jurnalul său la 19 iulie.

În ce-l privește pe Ehrnrooth, cu aceasta s-a terminat definitiv războiul ruso-turc. El nu a primit nici o distincție care să se adauge pe lista decorațiilor sale, ca răsplată pentru cele trei îndelungate luni ale intermezzo-ului din România“ 11.

Într-un alt capitol al lucrării semnate de Mangus Ehrnrooth se arată că peste trei ani de la întîmplările relatate mai sus Casimir Ehrnrooth a primit o misiune cu totul deosebită în legătură cu România. În dubla sa calitate de ministru de externe și ministru de război în guvernul de la Sofia, el a fost trimis de prințul Alexandru al Bulgariei să transmită la București omagiile sale, cu prilejul festivităților proclamării regatului român și al încoronării lui Carol ca rege al României. În legătură cu aceasta se formulează în paginile cărții următoarea reflecție :

* Șeful statului major al Diviziei a XI-a infanterie.

9 Mangus Ehrnrooth, *Op. cit.*, p. 129.

10 *Ibidem*, p. 129.

11 *Ibidem*, p. 130.

„În primăvara anului 1878, misiunea militară i-a fost puțin plăcută lui Ehrnrooth însuși ; el nu se bucura de popularitate în rîndurile poporului român și nu era de loc un oaspete dorit, deoarece timp de mai multe săptămîni a stat cu batalioanele țarului la porțile Bucureștiului. Acum — după trei ani — el a fost trimis de către suveranul său bulgar la curtea de la București cu o însărcinare diplomatică, pentru el pe cit de ușoară pe atît de convenabil de înfăptuit. De astă dată a fost obiectul unei primiri cordiale, apreciat ca un trimis personal al regentului unei țări prietene“¹².

Într-o scrisoare către sora sa, Adèle, Casimir Ehrnrooth descrie cu multe detalii și colorit istoric noua sa vizită în capitala României, relevînd progresele sale rapide, realizări comparabile celor din „oricare din marile orașe vest-europene“, „marea ospitalitate a locuitorilor“ etc.

„În cercurile diplomatice, orașul (București — *n.n.*) se numea acum micul Paris și chiar ochii cei mai critici, răsfățați cu priveliștile Parisului sau Vienei, puteau distinge aici toate semnele de bunăstare și civilizație“¹³. Asemenea observații și constatări ale lui Ehrnrooth nu depășeau în genere — fapt explicabil avînd în vedere poziția socială și caracterul misiunii ce îndeplinea — cadrul restrîns al configurației centrului Capitalei și al situației păturilor conducătoare din România.

Mesajul de felicitări al cărui purtător era C. Ehrnrooth conținea „mărturia viei simpatii“ a poporului bulgar pentru sprijinul pe care poporul român i l-a acordat în scuturarea jugului otoman. „Amintirile luptei care a dus la crearea Bulgariei independente — se arăta aci — vor cimentea prietenia dintre cele două țări vecine...“¹⁴.

★

Faptele cu privire la România redată în lucrarea intitulată „Casimir Ehrnrooth“, dintre care unele n-au cunoscut o realizare practică și nu prezintă deci atît o valoare ipso facto, cît de ordin semnificativ istoric, constituie totuși o contribuție însemnată la înțelegerea mai clară a caracterului și sensului unor evenimente din anii 1877—1878. Pe lîngă mărturiile documentare inedite pe care le oferă, această lucrare conține o multitudine de date memorialistice și evocări purtînd culoarea epocii, deosebit de utile pentru îmbogățirea surselor istorice menite să contureze fizionomia societății românești și situația României în contextul internațional din perioada respectivă.

GHEORGHE MATEI

¹² *Ibidem*, p. 198.

¹³ *Ibidem*, p. 199.

¹⁴ *Ibidem*, p. 200.

Specificul cunoașterii istorice în opera lui A. D. Xenopol

Supusă unui îndreptățit proces de valorificare critică, opera istorică și filozofică a lui A. D. Xenopol și-a reluat, în ultimii ani, locul printre marile creații culturale ale trecutului poporului nostru. Numeroasele studii și articole* publicate au apreciat efortul său de a alcătui prima mare sinteză de istorie a românilor, pe baza folosirii multilaterale a izvoarelor și documentelor, a interpretării critice a acestora, a cercetării cuprinzătoare a trecutului poporului din toate provinciile românești. Opera filozofică a istoricului român a constituit, de asemenea, obiectul unei atente analize, apreciindu-se unanim preocuparea sa de a fundamenta bazele teoretice ale întemeierii istoriei ca știință. Mai puțin analizată, dar nu mai puțin însemnată este problema specificului cunoașterii istorice pe care Xenopol o abordează din două unghiuri de vedere, proprii celor două direcții principale ale activității sale de istoric și filozof al istoriei.

Animat de dorința de a depăși în opera sa tratarea empirică a istoriei societății, de a ridica și istoria la rangul celorlalte științe, care realizaseră la sfârșitul secolului al XIX-lea însemnate progrese, Xenopol a fost pus în fața a numeroase probleme de ordin teoretic-metodologic ne-rezolvate, atât în ceea ce privește criteriile de selecție și principiile de ordonare a faptelor, cât și condițiile stabilirii adevărului, a cauzelor și succesiunii evenimentelor trecute. Este semnificativ, în acest sens, faptul că, elaborând lucrarea fundamentală *Istoria românilor din Dacia Traiană* înaintea lucrărilor sale de filozofie a istoriei, Xenopol a fost nevoit să rezolve din mers sau să rețină pentru o meditație ulterioară aceste pro-

* Conțin valoroase sugestii și indicații în această direcție următoarele studii și articole: Ath. Joja, *Despre logica istoriei*; V. Liveanu, *Probleme ale cunoașterii în știința istoriei*, în vol. *Teorie și metodă în științele sociale*, Editura politică, 1965; Gh. Toma, *Cauzalitatea în filozofia istoriei a lui A.D. Xenopol și Semnificația categoriei de lege abstractă în filozofia istoriei a lui A.D. Xenopol*, în „*Studia universitatis Babeș-Bolyai*”, Cluj, nr. 1 și 2/1963; V. Maciu, *Unirea Moldovei și Țării Românești în opera lui Xenopol*, în *Studii cu privire la Unirea Principatelor*, Editura Academiei, 1960; N. Gogoneață, Z. Ornea, *A.D. Xenopol — concepția socială și filozofică*, Editura științifică, 1965.

bleme de metodologie a cunoașterii istorice. Acumulind însă o bogată experiență în domeniul studierii fenomenelor istorice și înlănțuirii lor, el a simțit nevoia unei reflectări mai profunde asupra cercetării istorice propriu-zise și a unei mai strânse legături între istorie și filozofie, ca o condiție a transformării practicii istoriografice curente în știință. În unghiul de vedere al filozofului, cercetarea istorică devine ea însăși obiect de studiu atent și minuțios, în scopul descoperirii și elaborării riguroase a acelor principii fundamentale ale cunoștinței istorice, pe baza cărora să se poată ridica edificiul acestei științe. Xenopol respinge maniera neokantiană, foarte răspândită în vremea sa, de a întreprinde în primul rând cercetarea instrumentelor și a însușirilor cognitive ale intelectului în sine. Punctul de plecare al oricărei epistemologii trebuie să fie viziunea sa, analiza acestor capacități funcționând asupra unui material, adică angajate în chiar procesul de cunoaștere a realității. Consecvent acestei concepții, el socotește că niciodată „o știință sau o artă nu au fost plămuite prin raționament și prin logică. Acestea din urmă au intervenit numai atunci când aceste discipline erau acum constituite, pentru a cerceta *procedurile care le aduseseră la lumină, a supune aceste proceduri la critică, a le îndrepta acolo unde puteau să fie greșite și a îmbunătăți metodele întrebuințate, spre a ajunge la ținta ce-și propuneau să atingă*“¹ (subl. ns.).

Marele istoric întreprinde deci o analiză nu a cunoașterii în sine, desprinsă de obiect, ci a istoriei constituite practic, pentru a studia și a pune în lumină procedeele deja folosite, pentru a elabora acea metodă de cercetare istorică menită să slujească, la rîndul său, întemeierii riguroase a științei și evoluției ei ulterioare. Aceasta este de altfel sensul pozitiv al subordonării problematicei cunoașterii istorice față de teoria generală a istoriei, ca și sensul distincției pe care o face, încă din prefața la *Principiile fundamentale ale istoriei*, între practică și teoria istorică : „În expunerea trecutului omenesc — arată el — trebuie deosebită practica de teorie. Practica acestei discipline (istoria — *n.n.*) constă în expunerea trecutului, așa cum el reiese din faptele constatate ; teoria va cerceta fundamentele acestei cunoștințe“².

Istoriografia este privită ca o practică de cercetare a trecutului istoric al omenirii, ea nu reprezintă altceva decît exercitarea capacităților de cunoaștere umană asupra unui obiect specific al realității. Analiza materialului acumulat în acest fel oferă singura posibilitate de sesizare a specificului cunoașterii istorice, deoarece el a fost obținut prin aplicarea „neconștiută“ a unor procedee, metode, mijloace stabilite în contact direct cu obiectul. „Istoricii care au expus trecutul popoarelor — scrie Xenopol — au făcut istorie în chip practic aplicînd în mod neconștiut principiile pe care se răzămau cercetările lor“³. Aceste principii s-au impus în timpul cercetării datorită adecvării inevitabile a reflectării la structura caracteristică a obiectului, chiar dacă adecvarea este ea însăși inițial spontană, „neconștiută“. Istoricii „au făcut ca și agricultorii care au cultivat pămîntul timp de veacuri întregi luîndu-și îndreptar de la

¹ A.D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iași, 1900, p. 404—405.

² *Ibidem*, p. 1, 2.

³ *Ibidem*, p. 2.

experiență fără să-și dea seama de adevărurile științifice pe care se întemeiază îndeletnicirea lor”⁴. Astfel, practica istoriografică este, în concepția autorului, primordială, deoarece reflectă direct obiectul real, este adecvată în mod spontan acestui obiect; pe această bază ea a realizat însemnate succese, dar, constată istoricul, se află într-o fază în care se impune cu necesitate depășirea momentului tratării empirice a faptelor și trecerea la o cercetare efectuată în lumina unor principii și teorii generale. Este nevoie, așadar, să se întreprindă o analiză a bogatului material acumulat de practica istoriografică, analiză în care *cunoașterea istorică să devină ea însăși obiect de cercetare pentru sine*.

Cunoașterea științifică a istoriei, constată Xenopol, poate fi considerată întemeiată numai atunci când au fost deja puse în evidență și riguros elaborate principiile logice și metodele specifice pe care ea trebuie să se sprijine în procesul de reflectare a realității. Dar întemeierea cunoașterii științifice a istoriei nu este pentru Xenopol un scop în sine, ci oferă doar rigurozitatea necesară și posibilitatea sistematizării materialului istoriografic, fiind condiția transformării istoriei în știință. „Vroim numai să cercetăm și să întemeiem principiile pe care se razimă cunoștința trecutului — spune el —, să dovedim caracterul cu desăvîrșire științific al acestei cunoștințe și să apărăm istoria în protiva învinuirilor ce i se aduc din toate părțile; într-un cuvânt, vroim să constituim știința istoriei”⁵.

Afirmând primordialitatea practicii istoriografice, necesitatea desprinderii trăsăturilor cunoașterii științifice din analiza materialului acumulat în contact direct cu realitatea, Xenopol oferă o bază reală cercetărilor sale de filozofie a istoriei. Modul în care abordează studiul cunoașterii istorice, perspectiva largă pe care o deschide analizei ei prin sublinierea primordialității onticului față de gnosic, prin distingerea celor două nivele de cunoaștere și prin intenția de a întemeia istoria ca știință numai pe baza înstaurării unității dintre teoria generală și practica de cercetare a realității, constituie câteva valoroase puncte de plecare în rezolvarea temei de care ne ocupăm.

Cu problema modalității în care se întemeiază și se desfășoară cunoașterea științifică a istoriei, Xenopol a depășit însă sfera preocupărilor strict istorice, atingând problematica generală a fundamentării cunoașterii științifice, a definirii științei și a raporturilor ei cu realitatea. El a considerat absolut necesară rezolvarea, în primul rînd, a acestor câteva chestiuni cu aspect general, deoarece preconiza abordarea dintr-un unghi cu totul nou a problemelor cunoașterii istorice, a istoriei ca știință, precum și a locului acesteia în sistemul general al științelor. În această privință, concepția sa se dovedește a fi aceea a unui savant cu vederi spontan materialiste. El afirmă că știința reprezintă „reflexul realității în mintea noastră; reproducerea intelectuală a universului; proiecția rațiunii lucrurilor în rațiunea omenească”⁶. Ea nu este altceva decît „pătrunderea de către minte a tainelor naturii obiective”⁷. Această concepție justă despre na-

⁴ A.D. Xenopol, *Istorie și geologie*, p. 28.

⁵ A.D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iași, 1900, p. 1.

⁶ A.D. Xenopol, *La théorie de l'histoire*, Paris, 1908, p. 30.

⁷ A.D. Xenopol, *Cauzalitatea în succesiune*, București, 1906, p. 2.

tura științei izvorăște din credința ferm exprimată în existența unui conținut obiectiv al categoriilor de spațiu și timp, cauzalitate, lege, care vor ocupa un loc important în sistemul său filozofic.

Pentru a rezolva însă problema cunoașterii istorice, ca prim pas în direcția încadrării istoriei în sistemul general al științelor, Xenopol nu se putea mărgini la definiția științei în genere, ca reflectare a realității. El avea să analizeze specificul acestei reflectări ca reproducere a realității, dar de un gen deosebit. În acest scop, își propune studierea și soluționarea următoarelor două probleme, și anume: dacă realitatea se înfățișează omului sub aspecte fundamental deosebite, cum se va repercuta existența acestei diversități calitative a realității asupra cunoașterii; iar a doua — în ce mod are loc reproducerea realității în cadrul cunoașterii științifice sau, mai precis, care sînt acele trăsături pe care trebuie să le întrunească cunoașterea pentru ca ea să capete un caracter științific.

Rezolvarea primei probleme avea ca rezultat sesizarea specificului cunoașterii istorice din punctul de vedere al obiectului ei, iar cea de-a doua dezvăluirea metodelor și procedeele necesare reproducerii fidele a acestui obiect, precum și distingerea adevărului de eroare, ceea ce conferă istoriei rigurozitatea proprie unei științe.

Xenopol consideră că, întrucît realitatea obiectivă este aceea care dictează structura cunoașterii la diferitele ei nivele, atunci de aici trebuie să fie reconsiderată problema specificului istoriei ca știință. De aceea, la întrebarea dacă se poate vorbi despre modul *istoric* de reflectare a realității, deosebit de cel *teoretic*, specific științelor naturii, Xenopol va da un răspuns afirmativ, precizînd că existența acestui mod de cunoaștere se datorește unui obiect de cercetare real, a cărui prezență a fost mult timp ignorată.

Din această perspectivă, aparent justă, în care Xenopol încearcă să pună bazele ontologice ale distincției între istorie și celelalte științe, se deschide și posibilitatea opoziției totale dintre *cunoașterea istorică* și cea pe care el o numește *teoretică*, opoziție care odată constituită îl conduce către numeroase contradicții și inconsecvențe de ordin idealist și metafizic.

Istoricul afirmă că universul, ca țintă obiectivă a întregii cunoașteri, se înfățișează acesteia sub două aspecte fundamentale, esențial deosebite: sub forma repetiției (sau coexistenței) și sub forma succesiunii fenomenelor. Aceste deosebiri sînt determinate de modul diferențiat de acțiune a spațiului și timpului: „Faptele, percepute ca existînd alături unele de altele, constituie faptele coexistente. Privite în desfășurarea lor în decursul timpului, ele constituie faptele succesive... Coexistența și succesiunea sînt relațiuni stabilite între fapte, prin mijlocirea marilor forme ale spațiului și timpului”⁸.

Această distincție reprezintă punctul-cheie al întregii sale construcții filozofice și, în același timp, baza aceluiași hiatus de netrecut între cunoașterea fenomenelor de repetiție și a celor de succesiune. Prin încadrarea tuturor fenomenelor realității în fapte de repetiție sau succesiune, Xenopol consideră că a găsit mijlocul de a depăși momentul discuțiilor sterile cu privire la caracterul științific al cunoașterii istorice, că a descoperit baza obiectivă a modului istoric de reflectare a realității. Această

⁸ A.D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iași, 1900, p. 10.

premisă greșită, cu un pronunțat caracter metafizic (deoarece situează la poli opuși transformarea, evoluția și repetabilitatea fenomenelor), va sta la baza tuturor raționamentelor sale ulterioare îndreptate în direcția rezolvării problemelor enunțate anterior.

Astfel, faptele succesive, afirmă Xenopol, se deosebesc esențial de cele de repetiție, prin aceea că ele sînt individualizate în timp, adică nu se produc decît o singură dată și nu se repetă niciodată într-un chip ident.c. În domeniul faptelor de repetiție există și pot fi puse în evidență *legile*, care reprezintă manifestarea mereu constantă și neschimbătoare a fenomenelor reale. În domeniul faptelor succesive, constată istoricul, nu există legi de manifestare a fenomenelor, ci numai înlănțuirea lor cauzală, care poate fi surprinsă cu ajutorul *seriilor*. Aceste deosebiri dintre fenomenele de repetiție și cele de succesiune au determinat, în mod inevitabil, diferențe în practica de cunoaștere a obiectului, ceea ce a făcut ca cercetătorii din domeniul repetiției să se îndrepte către formularea legilor de manifestare a fenomenelor, către descoperirea laturilor comune, identice ale fenomenelor, lăsînd la o parte deosebirile pe care le puteau neglija. În schimb, pentru cercetătorii din domeniul succesiunii, susține el, sesizarea și reținerea acelor trăsături distinctive, individuale, produse ale acțiunii timpului și evoluției permanente, au constituit întotdeauna o țintă de căpetenie, o condiție a veridicității reflectării. Deși remarcate de mult în practica studierii naturii și a trecutului omenirii, aceste deosebiri nu au fost reliefate în adevărata lor lumină — afirmă Xenopol — tocmai din cauza lipsei de înțelegere a distincției reale dintre repetiție și succesiune, fiind puse adesea pe seama incapacității istoriei de a se ridica la nivelul cunoașterii științifice.

Dar dacă practica de cunoaștere evidențiază aceste deosebiri, atunci se impune cu necesitate elaborarea adecvată, din punct de vedere logic-epistemologic, a celor două moduri de reflectare, a principiilor logice, a procedeeelor și metodelor de cercetare specifice fiecărui domeniu în parte. Acesta este momentul în care Xenopol transferă, la nivelul cunoașterii, opoziția pe care o instituisese anterior în cadrul ontologiei sale și care echivalează, în primul rînd, cu separarea individualului de general, a întîmplătorului de necesar, cu afirmarea incompatibilității, între legitate și înlănțuire cauzală. El consideră că cele mai importante trăsături ale unei reflectări cu adevărat științifice a realității sînt descoperirea adevărului și dovedirea lui riguroasă, sistematizarea ansamblului de adevăruri cu ajutorul legilor (în repetiție) și seriilor (în succesiune). Logica cunoașterii științifice trebuie să se conformeze acestor trăsături și dacă pentru științele teoretice ea a fost elaborată de către Aristotel și Bacon, pentru științele istorice nu a fost fundamentată încă. Logica aristotelică și baconiană a generalizat, formulat și formalizat metode și procedee folosite în mod implicit în practica cunoașterii fenomenelor de repetiție, slujind la *propășirea* numai a acestor științe. Încercarea de a le aplica în istorie s-a lovit de rezistența obiectului acestei științe, iar inaplicabilitatea lor față de domeniul succesiunii a dus, cel mai adesea, la concluzia nejustă a imposibilității întemeierii istoriei ca știință. Xenopol este de părere că singura consecință a stării de lucruri semnalată trebuie să fie recunoașterea necesității întemeierii unei noi logici, adecvate succesiunii, deoarece folosirea unei logici improprii obiectului ei „a avut ca urmare că istoria și-a văzut me-

toda și principiile formulate de alți cugetători decât de istoricii înșiși, și anume de naturaliști și de filozofi. Astfelu luă naștere ideea cea cu desăvîrșire rătăcită, de a aplica istoriei principiile de cercetare întrebuintate în științele naturale ; și s-au aflat istorici care, fără să pătrundă lucrurile cu de-amăruntul, s-au grăbit a îmbrățișa astfelu de videri“⁹.

Date fiind deci aceste trăsături specifice — spune Xenopol —, rezultă că istoria este și trebuie să fie o știință de un gen deosebit față de științele teoretice, descoperind cu această ocazie că este vorba nu despre o istorie în sens restrîns (limitată la studierea trecutului omenirii), ci de una în sens larg, care cuprinde întreg domeniul succesiunii materiei și spiritului și lasă în afară domeniul repetiției (atît al materiei cît și al spiritului). Xenopol împarte astfel științele în două mari ramuri : *științele de legi*, sau teoretice, care studiază fenomenele coexistente, și *științele de serii*, sau istorice, care se ocupă cu faptele succesive. Istoria este și rămîne astfel domeniul faptelor unice și nerepetabile, dar studiul acestor fenomene poate căpăta un caracter științific, cu condiția ca stabilirea adevărului asupra „faptelor care nu mai sînt“ să se opereze prin alte mijloace „decît acelea care țintesc faptele ce se repetă la orice moment al duratei și care deci se pot manifesta din nou și chiar fi evocate de către noi atunci cînd ne place“¹⁰.

Deși era într-adevăr important să se sublinieze specificul cunoașterii istorice, întemeierea obiectivă și raționalitatea sa, în condițiile în care acest specific era estompat, neglijat sau combătut, este profund greșită soluția oferită de Xenopol, adică instaurarea opoziției radicale între cunoașterea teoretică și cea istorică. Încercarea de a stabili o punte de legătură între cele două grupuri de științe și, implicit, între categoriile principale ale cunoașterii, prin introducerea noțiunii de lege abstractă, lege fundal a întregii existențe, manifestare a acțiunii forțelor în formă pură, nu face decît să-l conducă pe Xenopol la mari contradicții în aplicarea practică a teoriei sale. Legea abstractă, care nu intră în structura formală a seriei, dar care împreună cu condițiile veșnic schimbătoare este producătoarea acesteia, cade în afara preocupărilor cunoașterii istorice. Dat fiind aspectul de permanentă succesiune a elementului individual, pentru cunoașterea istorică prezintă interes numai studierea condițiilor care fac ca legea abstractă să genereze mereu fenomene noi. Introducerea acestei necunoscute în cercetarea istorică este una dintre principalele inconsecvențe de natură idealistă și agnostică în opera istoricului român. Cunoașterea legii este posibilă numai în grupul științelor de repetiție, în care se poate face abstracție de individualul mereu identic cu el însuși și se poate surprinde, astfel, generalul, repetabilul ; pe cînd în științele succesiunii (istorice), cercetarea trebuie să se limiteze la formularea seriilor care reflectă înlănțuirea cauzală a fenomenelor reprezentînd întregul în care trăsăturile specifice ale fenomenului particular se conservă.

Ideea întemeierii cunoașterii istorice în sens larg, a modului istoric de a reflecta realitatea în veșnică transformare și dezvoltare, fiind limitată numai la domeniul succesiunii, nu este, de asemenea, capabilă să diminueze opoziția stabilită mai sus. Xenopol încearcă să depășească mo-

⁹ *Ibidem*, p. 5.

¹⁰ A.D. Xenopol, *Despre metodă în știință și istorie*, București, 1910, p. 7.

dul empiric de a trata istoria, să stabilească cadrele și condițiile în care aceasta poate deveni știință. Deși prezintă numeroase elemente pozitive, marea sa întreprindere teoretică trebuia, inevitabil, să eșueze, deoarece specificul cunoașterii istorice nu este analizat în raport cu trăsăturile generale ale cunoașterii științifice, ci în opoziție categorică cu acestea. În concluzie, istoria trebuie să se rezume numai la cercetarea condițiilor schimbătoare în care se manifestă legile abstracte. În același timp, posibilitatea explicării cauzale este atribuită în exclusivitate istoriei, ca o compensare a negării posibilității ei de a surprinde legitatea în cadrul fenomenelor pe care le studiază.

Încercînd să găsească un temei obiectiv specificului cunoașterii istorice, declarîndu-se hotărît împotriva folosirii unor scheme apriorice, Xenopol forțează fenomenele reale să intre în cadrele rigide stabilite de el prin distincția operată între repetiție și succesiune. El confundă repetabilitatea cu reversibilitatea și concludă că numai o parte a realității este supusă transformării și evoluției. Ideea de a extinde modul istoric de reflectare a realității la întreaga sferă a evoluției și transformării, deși pozitivă în sine, este sărăcită de conținut datorită istorismului său limitat în două sensuri : în primul rînd, pentru că lasă în afara acestei sfere o parte însemnată a realității, iar în al doilea rînd, deoarece chiar în domeniul succesiunii introduce acele suporturi imuabile, neschimbătoare ale dezvoltării — legile abstracte.

Materialismul dialectic demonstrează că nu există nicăieri în natură reversibilitate pură, repetiție absolut identică, că dezvoltarea, evoluția sînt caracteristice întregului univers, iar repetabilitatea este prezentă și în domeniul vieții sociale. Ea poate fi pusă în evidență prin desprinderea acelor elemente generale, tipuri de structură care sînt relativ constante, care există *în* și *prin* fenomenele individuale și exprimă legitățile profunde ale acestor fenomene.

Din cele analizate mai sus, considerăm că este demn de reținut efortul lui Xenopol de a se menține permanent pe o bază obiectivă în analiza cunoștinței istorice și de a fundamenta această cunoștință într-un sens larg, valabil întregului domeniu al succesiunii. În acest context, el susține că „principiile logice ale științelor dezvoltării trebuie să fie aceleași în partea lor fundamentală și am revendicat pentru aceste științe o logică deosebită de logica obișnuită a științelor de legi, ale căror metode se întemeiază pe cele două operații ale inducției și deducției”¹¹. Ca exemplu de științe ale dezvoltării, care trebuie să se întemeieze pe o nouă logică, Xenopol folosește din domeniul materiei geologia și din domeniul spiritului, istoria. El afirmă că în cadrul acestor științe „nu mai este vorba de fenomene de repetire, ci de fenomene de succesiune”, iar „acest caracter comun al fenomenelor trebuie să împingă spiritul către *tipare logice comune* oricare vor fi deosebirile de fond între fenomenele materiale și acele ale spiritului”¹².

Istoricul nu-și propune să fie el însuși întemeietorul acestei noi logici a întregii dezvoltări, ci doar să găsească trăsăturile specifice cunoașterii științifice în domeniul istoriei societății, considerînd necesară, în

¹¹ A.D. Xenopol, *Istorie și geologie*, Iași, 1910, p. 25.

¹² *Ibidem*, p. 26.

același timp, îndreptarea atenției asupra perspectivei mai largi din care poate și trebuie să fie privită această problemă. Deoarece istoria este o ultimă treaptă a dezvoltării, „sintem de părere — afirmă el — că principiile orînduitoare ale științei istoriei trebuie să fie scoase nu numai din studiul ultimei verigi a acestei dezvoltări, ci din acel al lanțului întreg; căci, să se bage bine de seamă, e vorba de a se constitui o nouă parte a logicii alăturarea de cea deductivă a lui Aristotel și de cea inductivă a lui Bacon. Această logică trebuie să trateze despre înlănțuirea lucrurilor care se urmează și noi nu înțelegem cum principiile scoase numai din istoria omenească ar putea sluji pentru a stabili logica faptelor succesive. Ni se pare învederat că trebuie căutate aceste principii în dezvoltarea întreagă și apoi adause, pentru istoria spiritului, numai formulele particulare ce o privesc îndeosebi“¹³.

Ca ultimă verigă și treaptă superioară a dezvoltării, istoria societății are la Xenopol un sens idealist, ea este evoluția în domeniul spiritului. Principala deosebire între evoluția materiei (în sens limitat) și cea istorică constă în intervenția, pe această ultimă treaptă, a acțiunilor omului a cărui esență este de natură ideală.

Materialismul istoric, spre deosebire de această concepție, subliniază că, deși omul este într-adevăr punctul de plecare al oricărei istorii a omenirii, „esența umană nu este o abstracție inerentă individului izolat. În realitatea ei, ea este ansamblul relațiilor sociale“¹⁴. În analiza premiselor obiective ale istoriei societății și ale cunoașterii ei, Marx și Engels arătau: „Este vorba de indivizii reali, de activitatea și de condițiile lor materiale de viață, atît cele pe care le-au găsit gata existente cît și cele pe care le-au creat prin propria lor activitate“¹⁵. Fără a depăși viziunea idealistă asupra esenței umane ca activitate pur spirituală, Xenopol consideră însă istoria ca rezultat al activității spiritului uman, îndreptate în direcția realizării „într-un chip tot mai deplin a înălțării omului deasupra animalității“¹⁶. Cunoașterea istorică este, în consecință, „expunerea evoluțiunii mintale; ea va trebui să se întindă asupra întregului domeniu al spiritului, ea va avea drept țintă de a ne face să înțelegem dezvoltarea omului în întregul său ca ființă spirituală și dacă adeseori istoria se specializează spre a nu se îndeletnici decît cu o parte din acest tot, aceasta se poate face pentru că cunoștința elementelor care alcătuiesc în parte acel tot îl va duce la o mai deplină înțelegere“¹⁷.

Xenopol intenționează deci să analizeze și să fundamenteze acea cunoaștere științifică a istoriei care să cuprindă întregul domeniu al faptelor spiritului. Pe de altă parte, el este conștient că nici o știință nu reține și nu poate reține întreaga realitate pe care o studiază. Pe baza unor criterii și a unui mod specific de selecție, ea se oprește asupra celor mai semnificative și mai importante fenomene ale realității. Pentru istorie, problema criteriilor de selecție este cu atît mai importantă cu cît în ca-

¹³ A.D. Xenopol, *Noțiunea valorii în istorie*, București, 1905, p. 34.

¹⁴ K. Marx, *Teze despre Feuerbach*, în: K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 3, București, Editura politică, 1958, p. 6.

¹⁵ K. Marx-F. Engels, *Ideologia germană*, în *Opere*, vol. 3, București, Editura politică, 1958, p. 20.

¹⁶ A.D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iași, 1900, p. 365.

¹⁷ A.D. Xenopol, *La théorie de l'histoire*, Paris, 1908, p. 57.

drul ei amănuntele pot avea deseori semnificații deosebite pentru înțelegerea unui eveniment istoric, ponderea cea mai mare revenind analizei fenomenului individual și nerepetabil. În redarea cât mai fidelă a trecutului omenirii, cunoașterea științifică a istoriei are nevoie de un instrument riguros de selecție a faptelor.

Xenopol sesizează cu această ocazie câteva dificultăți reale pe care le are de întâmpinat cercetătorul trecutului istoric. Problema stabilirii autenticității faptelor este mult mai importantă în istorie decât în științele naturii. Acestea, ca științe de repetiție — spune Xenopol —, nu-și pun problema autenticității faptelor, care sînt percepute direct și pot fi reproduse pe cale artificială ori de cîte ori este necesar. Științele naturii se pot întreba numai dacă faptele pe care le cercetează au fost bine alese. Cunoașterea istorică are însă un caracter mijlocit încă de la nivelul primului contact cu realitatea. Este greșit să se nege caracterul științific al cunoașterii istorice — spune Xenopol — pe temeiul caracterului ei mijlocit, din două motive. În primul rînd, punctul de plecare al oricărei reflectări este treapta senzorială, deosebirea constînd în aceea că pentru științele teoretice obiectul acestei reflectări nemijlocite îl constituie faptele, în timp ce pentru științele istorice, obiectul acestei reflectări sînt rămășițele, urmele faptelor care au avut loc în trecut. În al doilea rînd, aspectul mijlocit al cunoașterii este și el caracteristic ambelor grupe de științe : științelor teoretice, în ceea ce privește „generalizările coexistenței”, iar științelor istorice atît în privința faptelor, cît și a înlănțuirii lor cauzale (adică seriile istorice). „Este adevărat — arată Xenopol — că în științele coexistenței numai adevărurile culese de pe fapte au un caracter mijlocit, pe cînd în istorie adevăruri și fapte au acest caracter, deoarece faptele înseși trebuie reconstituite din rămășițele ce ele ne-au lăsat. Științele istorice vor stabili faptele ce le slujesc de temelie cu mai multă greutate decât științele teoretice ; dar atîta tot. Ele pot să ajungă la adevăr tot așa de bine ca și acestea din urmă”¹⁸. Ponderea elementului rațional, intervenția intelectului, este mai mare, deoarece „faptele înseși trebuie plătuite din nou prin o lucrare intelectuală, înainte de a se trece la strîngerea lor în lineamentele succesiunii, seriile istorice”¹⁹.

Xenopol nu se îndoiește nici un moment de obiectivitatea fenomenului istoric pe care-l cercetează, dar arată că înfățișarea raportului subiect-obiect în știința istoriei este cu totul alta decât în științele teoretice deoarece : — este vorba despre fenomene de natură spirituală ; — intelectul uman intervine într-o măsură mai mare în stabilirea și explicarea faptelor istorice, obiectul percepției directe nefiind acestea, ci urmele lăuate de ele ; — istoricul este în același timp interpret al evenimentelor istorice și participant activ la desfășurarea lor. În consecință, este posibilă în reflectarea trecutului istoric o dublă greșeală, conținută fie în izvoarele ce ne stau la dispoziție, fie datorită prezentării eronate (intenționat sau nu) a faptelor de către contemporanii lor sau generată de o falsă interpretare a izvoarelor de către cercetător.

Potrivit primului punct, raportul subiect-obiect se stabilește în cadrul cunoașterii istorice numai între fenomene de natură spirituală. De

¹⁸ A.D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iași, 1900, p. 56.

¹⁹ *Ibidem*, p. 406.

aceea, Xenopol socotește că numeroase evenimente istorice, stări de spirit ale personalităților din trecut, mobiluri și acțiuni ale acestora pot fi înțelese direct, pot fi prinse dintr-o dată și în întregime de către intelectul uman, în baza unui efort interiorizat, făcând, în acest mod, anumite concesiuni iraționalismului de inspirație diltheyană. Cît privește punctele al doilea și al treilea, Xenopol remarcă anumite dificultăți și trăsături reale ale cunoașterii istorice, care provin nu numai din caracterul mijlocit al acestei reflectări, ci, mai ales, din situația istoricului de participant și interpret al vieții sociale.

În rezolvarea acestei probleme dificile a cunoașterii istorice, Xenopol dovedește, pe lângă o bogată experiență în practica de cercetare, o nestrămutată credință în posibilitatea de a se stabili adevărul cu privire la trecutul istoric al omenirii. „Fundamentul cunoștinței noastre, în toate lucrurile sînt întipăririle primite de simțuri... Noi admitem că întipăririle transmit sufletului nostru cunoștința lucrurilor, așa cum ele se găsesc în realitate. Fără această convingere, orice istorie nu ar fi... decît o adevărată fantasmagorie”²⁰. Rămășițele trecutului omenirii, care pot fi cunoscute în mod nemijlocit, sînt de două feluri: monumente, rămășițe materiale ale faptelor înseși, și documente, icoanele acelor fapte „răsfîrînte de inteligența omenească și păstrate prin mijlocirea scrisoarei”²¹. Pentru a evita acea dublă eroare, la care ne-am referit mai sus, istoricul relevă că, în primul rînd, trebuie stabilit „gradul de crezare” care poate fi acordat acestor izvoare, prin compararea lor, punerea în legătură cu evenimentele anterioare sau contemporane precis fixate, studierea unor laturi ale prezentului care manifestă trăsături comune cu faptele conținute în izvoare și, mai ales, acordarea de înțietate urmelor materiale și documentelor care nu au fost scrise în mod special pentru posteritate.

Importanța izvoarelor este cu insistență subliniată de Xenopol, deoarece „temelia oricărei cunoștinți fiind percepțiunea simțială, se înțelege ușor înșămînatatea pe care astfelu de elemente pot să o aibă pentru reconstituirea trecutului”²². El considera că una dintre cele mai importante sarcini ale istoricilor este aceea de a înlocui „istoria povestitoare” cu „istoria doveditoare”, în care înfățișarea trecutului să se realizeze prin aplicarea unor operații intelectuale riguroase de trecere de la cunoscut la necunoscut, astfel încît istoria să apară ca un ansamblu sistematizat de cunoștințe cu privire la trecutul omenirii.

Dar, potrivit noii logici pe care Xenopol o preconiza pentru domeniul faptelor succesive, trecerea de la cunoscut la necunoscut nu poate conține ca operații intelectuale inducția și deducția, întrucît acestea se întemeiază pe convingerea apriori asupra mersului uniform al naturii, pe repetabilitate, pe identitatea abstractă și pe deplina „siguranță că există o lege de aflat”²³. Am văzut că în domeniul succesiunii nu putem vorbi de generalizare, de existența legilor, a repetabilului. Singura metodă adecvată științei istoriei trebuie să fie una individualizatoare, adică o metodă care să aibă ca scop principal reținerea trăsăturilor singulare, a imaginilor unice și nerepetabile a evenimentelor istorice. Raționamentele pe

²⁰ *Ibidem*, p. 409.

²¹ *Ibidem*, p. 407.

²² *Ibidem*, p. 410.

²³ *Ibidem*, p. 418.

care se întemeiază cunoașterea istorică trebuie să se desfășoare de la un moment individual cunoscut la unul necunoscut tot individual, deoarece faptele istorice, adică acele succesive ale minții, nu sînt niciodată obștești, în sensul universalității; extinderea lor este totdeauna la un spațiu și la un timp. Nu se poate reurca în istorie de la un caz singuratec la toate cazurile de aceeași specie; de la ceea ce s-a întîmplat odată, la ceea ce se va întîmpla întotdeauna, cum o cere operația inducțiunei; nici a se cobori de la universal la particular, cum se face în deducțiune²⁴.

Xenopol numește *inferență* metoda logică de cercetare specifică istoriei, operația intelectuală prin care se vor putea formula seriile, adică șirurile de fapte individuale înlănțuite cauzal. Termenul mediu al acestui mod de a raționa, care se bazează pe premise cunoscute cu caracter individual și cu ajutorul căruia se poate conchide asupra unui fapt necunoscut tot individual, este cauza. În locul clarificării scontate, el creează în acest moment o mare confuzie de termeni, deoarece în adevăratul ei sens, inferența (obținerea unei concluzii din două premise anterior date) presupune implicație, unitate între individual și general, necesitate. În al doilea rînd, în concepția sa, inferența conține un dat incognoscibil — legea abstractă —, care, împreună cu condițiile mereu schimbate, generează cauza. Inferența asupra căreia nici Xenopol nu insistă prea mult și pe care nu o aplică în practica de cercetare servește însă în principal pentru stabilirea seriilor a căror importanță este deosebit de mare în cadrul teoriei sale istorice.

Seriile istorice suplinesc acea nevoie de redare a generalului și legii pe care Xenopol o resimte permanent în procesul de cunoaștere a vieții sociale, mai ales în ce privește periodizarea istoriei, explicarea riguroasă a evenimentelor istorice, elucidarea raportului existent între contingentă și necesitate. Astfel, el declară că „orice știință are nevoie pentru a exista de *un mănunchi de idei generale care să închege faptele individuale* pentru a ușura minții cuprinderea lor intelectuală și spre a sluji la organizarea sistematică a cunoștințelor care sînt de domeniul ei. În științele repetirii noțiunea de lege slujește drept element organizator; în acelea ale succesiunii, această noțiune este înlocuită prin aceea a seriei”²⁵. Simțind însă șubrezenia metodei preconizate, Xenopol arată că inferența nu are aceeași putere, rigurozitate și siguranță în stabilirea faptelor, ca inducția și deducția. Valoarea ei nu e decît ipotetică, de aceea „trebuie verificată, îndată ce lucrul se va putea face. Această verificare însă nu va fi obținută printr-o altă operațiune logică *ci prin fapte*”²⁶.

Apelul la verificare permanentă prin practica istorică, posibilă ca urmare a existenței „monumentelor” și „documentelor”, se înscrie în spiritul bogatei sale activități de cercetare, al probității științifice care caracterizează opera sa istorică. Dar, din unghiul de vedere al filozofului, inferioritatea inferenței față de inducție nu se datorește excluderii generalului, a legității și necesității din istorie, ci specificului înlănțuirii cauzale, în cadrul căreia — susține Xenopol — nu poate fi vorba despre o legătură necesară între cauză și efect, datorită intervenției „hazardului” și personalității. Acestea din urmă pot genera, prin acțiunile lor, alte efecte decît cele

²⁴ *Ibidem*, p. 420.

²⁵ A.D. Xenopol, *Istorie și geologie*, p. 35.

²⁶ A.D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iași, 1900, p. 424.

pe care le-am putea presupune avînd în vedere cauza. „Iată pentru ce toate felurile de inferențe nu pot conduce decît la adevăruri ipotetice, care au totdeauna nevoie de dovadă directă spre a se prefăce în adevăruri demonstrabile“²⁷.

În concluziile finale asupra teoriei cunoștinței istorice, Xenopol consideră că a reușit să dovedească posibilitatea incontestabilă a istoriei de a se încadra în sistemul general al științelor. Chiar dacă se diferențiază de „științele teoretice“, istoria îndeplinește condițiile esențiale, necesare constituirii oricărei științe : — posibilitatea de a dobîndi adevăruri riguros dovedite și de a le încadra în noțiuni mai largi prin mijlocirea seriilor, obținînd astfel o imagine sistematică, de ansamblu, a obiectului reflectat. El a înțeles astfel necesitatea oricărei cunoștințe științifice de a fi turnată în tiparele generale ale noțiunilor abstracte, ale legilor, ceea ce înseamnă selecție, dar și sărăcirea concretului individual. N-a putut depăși însă acea dualitate la care ne refeream la început. Ca istoric, sesizează și apreciază în cel mai înalt grad însemnătatea concretului individual cu întreaga sa bogăție de determinări, dar ca filozof al istoriei nu poate rezolva problema locului și rolului aceluia general care, deși sărăcește imaginea concretului senzorial, este absolut necesar cunoașterii trecutului omenirii. Xenopol a respins cu hotărîre atît modul deductivist de a face istorie, absolutizarea generalului, a legității și necesității, sub forma fatalismului, cît și poziția empiristă a teoriei factorilor. În studiile sale, el a încercat să realizeze o sinteză între faptele istorice concret individuale ale existenței și principiile logice — tiparele generale necesare transformării acestor fapte în elementele inteligibile și sistematizate ale științei. Dar viciul fundamental al teoriei sale rămîne acea distincție inițială, operată între repetiție și succesiune. Excluderea legității din domeniul existenței istorice și al reflectării acesteia abate gîndirea istorică de la sarcinile sale esențiale, limitînd-o doar la analiza condițiilor veșnic schimbătoare ale procesului istoric, la cercetarea individualului ca singurul element specific.

Încercarea lui Xenopol de a delimita precis cadrele desfășurării cunoașterii istorice, menținerea acesteia în permanență în cîmpul faptelor, precum și afirmarea posibilității gîndirii umane de a le reflecta, prezintă o deosebită importanță actuală, cu atît mai mult cu cît filozofia neokantiană continuă să influențeze pe unii istorici și filozofi contemporani. Potrivit opiniilor lor, istoria nu este o știință, ci o cunoaștere a trecutului omenesc, în sensul diltheyan de înțelegere, de pătrundere din interior a sufletului oamenilor care ne-au precedat * ; istoricul „se interesează de indivizi și nu ca biologul de exemplarele unei specii, de evenimente exact localizate și nu de fenomene astronomice, geologice sau geografice care s-au repetat și care n-au semnificație decît în trăsăturile lor generale“²⁸. R. Aron reinstaurează, ca și Xenopol, opoziția dintre cunoașterea istorică și cea din științele naturii, pe temeiul că „obiectivul ultim al fizicii este un ansamblu de legi susceptibile de a fi deduse unele din altele, obiectivul ultim al istoriei este o suită unică de evenimente care nu se repetă nici-

²⁷ A.D. Xenopol, *Ideile de legi și prevedere*, p. 23.

* Vezi H.I. Marrou, *De la connaissance historique*, Paris, 1958, p. 79.

²⁸ R. Aron, *Introduction à la philosophie de l'histoire*, Galimard, Paris, 1958,

odată, devenirea societății și a culturii umane“²⁹, dovedind aceeași imposibilitate de a înțelege în mod just raportul dintre individual și general în cunoașterea istorică.

Teoria materialistă asupra istoriei depășește „insolubilitatea“ contradicției dintre general și particular. Descoperirea și formularea legilor sociale reprezintă un moment necesar, dar nu suficient pentru constituirea cunoaștinței istorice. Abstracțiile în știința istoriei, sublinia Marx, „pot servi numai pentru a înlesni sistematizarea materialului istoric, pentru a indica ordinea succesiunii diferitelor sale straturi. Dar... aceste abstracții nu oferă în nici un caz o rețetă sau o schemă după care să poată fi ajustate epocile istorice“³⁰. Filozofia marxistă demonstrează că știința istoriei are ca obiect o redare cât mai fidelă, mai amplă și mai deplină a concretului individual în sinteza determinărilor sale și din punctul de vedere al înălțurii cronologice a evenimentelor. Cunoașterea științifică a istoriei trebuie să cuprindă într-o sinteză organică două momente importante: generalul — tipul de structură al sistemului examinat, pus în evidență prin descoperirea elementelor constante, repetabile, relativ stabile în succesiunea evenimentelor, și particularul — diversitatea calitativă a fenomenelor, succesiunea causală nemijlocită a faptelor, modul concret de manifestare a generalului.

Neînțelegând această unitate dialectică dintre particular și general, Xenopol consideră că momentul succesiunii nemijlocite cauzale îl exclude pe cel al structurii generale, al legității și necesității. Această neînțelegere a avut drept consecință restrângerea sferei cunoașterii istorice la domeniul condițiilor și nu al cauzelor în totalitatea lor, introducerea unor elemente incognoscibile pentru gândirea istorică (legile abstracte), negarea aplicabilității operațiilor inducției și deducției în acest domeniu.

Concepția sa generală asupra istoriei conține însă elemente valoroase în ceea ce privește necesitatea de a întemeia cunoașterea istorică pe baze ontologice solide, de a menține permanent teoria pe terenul faptelor în vederea înlocuirii „istoriei povestitoare“, cu o „istorie doveditoare“.

Alt merit incontestabil al gânditorului Xenopol îl constituie sesizarea legăturii necesare dintre istorie și filozofie, unghiul de vedere epistemologic din care abordează problematica cunoașterii istorice, ca și credința ferm exprimată în obiectivitatea fenomenului istoric și a posibilității reflectării sale veridice. Dar, așa cum am subliniat, opera sa istorică este, în același timp, o dovadă concludentă a imposibilității fundamentării teoriei cunoașterii științifice a istoriei în limitele unei concepții filozofice generale de factură idealistă.

ELENA POPOVICI

²⁹ R. Aron, *Dimension de la conscience historique*, Paris, 1960, p. 10.

³⁰ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 3, București, Editura politică, 1958, p. 28.

Sînt mereu mai numeroși oamenii de știință care se ocupă de problemele științei politice descriindu-i virtuțile și perspectivele. O vastă literatură de specialitate stă mărturie preocupărilor actuale sau mai vechi ale politologilor de pretutindeni. Complexitatea deosebită a fenomenului politic cu implicațiile sale adînci nu poate să nu determine poziții și puncte de vedere dintre cele mai deosebite grupînd politologii nu numai în funcție de concepția lor filozofică, dar și în cadrul aceleiași orientări filozofice. Ca atare, din rațiuni diferite, atît știința politică burgheză cît și cea marxistă prezintă o paletă multicoloră de concepții sau puncte de vedere în legătură cu rolul și sarcinile acestei științe.

Dacă etapa în care dominantă era întrebarea „există sau nu o știință politică“ a fost depășită, cvasimajoritatea politologilor dîndu-i un răspuns pozitiv, de cîtva timp întrebările ce-și așteaptă un răspuns încearcă să contureze obiectul propriu-zis al științei politice, corelația acesteia cu celelalte științe sociale, care, inevitabil, abordează fenomenul politic, fiecare din unghiul său specific.

Și în țara noastră, căutările creatoare, schimbul de opinii sînt tot mai prezente. Opțiunea „pro“ știință politică s-a materializat în instituționalizarea preocupărilor politologilor prin crearea Asociației române de științe politice. Tot mai numeroase sînt articolele publicate în revistă despre știința politică. Pe această linie, așa cum este cunoscut, paginile revistei „Anale“ au fost puse cu justificată înțelegere la îndemîna politologilor spre a-și aduce contribuția creatoare la problemele aflate în dezbatere.

În numărul de față, publicăm în continuare opiniile lui Ovidiu Trăsnea cu privire la obiectul și caracterul științei politice prin care se dau răspunsuri la alternativele: „știință politică sau științe politice“, „știință politică sau sociologie politică“, „știință politică sau filozofie politică“, „știință teoretică-explicativă sau știință aplicativă“.

Redacția consideră că, publicînd acest material, încheiem un prim ciclu pe care l-am considerat util pentru a face un tur de orizont asupra concepțiilor politologilor, opiniilor acestora cu privire la obiectul științei politice, la locul ei în ansamblul științelor sociale. Într-adevăr, materialele publicate pînă în prezent în țara noastră în revistele de specialitate — în general materiale de exegeză — au informat amplu asupra evoluției concepțiilor și căutărilor în domeniul științei politice într-o țară sau alta. Se cunosc, în linii esențiale, concepțiile despre știința politică și obiectul ei, se cunosc reprezentanții acestor concepții, argumentele și raționamentele acestora.

Dar scopul inițierii rubricii noastre de discuții în problema științei politice nu se poate limita la informarea — fie și exhaustivă — a cititorilor și specialiștilor asupra unor concepții și puncte de vedere. Pornind de la ceea ce am realizat pînă în prezent, atît în ceea ce privește informarea propriu-zisă, dar și formularea unor idei interesante în legătură cu sferile de investigare a științei politice în țara noastră (vezi articolul prof. Ioan Ceterchi, în revista „Anale” nr. 2—3/1968, p. 251—269), am dori să trecem la o etapă nouă, să începem a da finalitate discuției inițiate, orientînd-o mai direct spre definirea exactă a obiectului și sarcinilor concrete ale științei politice marxiste, a locului, rolului și eficacității științei politice în ansamblul științelor sociale în țara noastră.

Îndrumarea discuției spre un asemenea obiectiv firesc este o necesitate care nu mai poate suferi amînări fără riscul de a o face neinteresantă. De altfel, avem convingerea că politologii din țara noastră au și pornit în sensul în care dorim să se ducă mai departe cercetarea în domeniul științei politice. Astfel, la sfîrșitul lunii iunie a. c., biroul Consiliului executiv al Asociației române de științe politice a organizat la sediul asociației o ședință de referate despre obiectul științei politice. Referatele prezentate de I. Ceterchi și M. Voiculescu * au fost urmate de discuții. Toți vorbitorii au salutat inițiativa trecerii la organizarea periodică a unor asemenea debateri.

O trăsătură dominantă a discuțiilor pe marginea referatelor a constituit-o dorința fiecăruia dintre vorbitori de a-și aduce contribuția la definirea științifică a obiectului și sarcinilor științei politice marxiste, a locului acestuia în ansamblul științelor sociale.

În cuvîntul său, Ladislau Lörincz, doctor în drept, a pornit de la necesitatea de a se judeca obiectul politologiei marxiste nu în afara, ci în ansamblul tuturor științelor sociale (filozofie, sociologie, drept, economie politică, socialism științific) în interdependența care în mod obiectiv trebuie să existe între ele, cu atît mai mult cu cît, după cum s-a exprimat vorbitorul, toate locurile în științele sociale au fost ocupate. Ca jurist, vorbitorul a apreciat pe bună dreptate că știința politică nu poate avea ca obiect de cercetare statul sau puterea așa cum opinează unii politologi, studiul acestui feno-

* În esență, referatele prezentate au fost o sinteză a punctelor de vedere ale celor doi autori în articolele publicate în revista „Anale”.

men revenind Teoriei statului, Filozofiei statului, ca științe sociale particulare. Spre a se evita un paralelism nedorit între obiectul de cercetare al acestor științe și al științei politice, L. Lörincz opinează că obiectul științei politice marxiste îl constituie studiul instituțiilor politice în acțiunea lor, nu static așa cum aceste instituții sînt urmărite de către alte științe speciale.

Luînd cuvîntul, conf. dr. Constantin Vlad a exprimat un punct de vedere interesant în legătură cu tema discuției. Vorbitorul a definit știința politică drept o știință generală în raport cu ansamblul complex al fenomenului politic, o viziune generală asupra acestuia, fără a o reduce la suma componentelor fenomenului politic, o teorie de sinteză. În legătură cu aceasta, el a arătat :

„Ceea ce se petrece astăzi cu științele politice nu este un caz singular ; istoria științelor, mai ales cea recentă, învederează evoluții asemănătoare în cazul unei serii întregi de „grupuri“ de științe. Anume, în ultimele decenii se constată, o dată cu diversificarea continuă a științelor, și o tendință inversă, de constituire a unor științe cu caracter de sinteză. În condiții cînd, pentru studierea unor laturi, aspecte de multe ori tot mai înguste ale unui anumit domeniu al realității se constituie noi ramuri sau subramuri ale științei, mereu mai specializate, cunoașterea umană merge concomitent spre studierea domeniului respectiv și ca totalitate, ceea ce dă naștere unor discipline integratoare, avînd nu de puține ori caracterul unor meta-teorii. Ne întîlnim, cred, cu o veche, străveche nevoie a spiritului uman de a evita unilateralitatea, de a completa analiza, mereu mai profundă, cu o sinteză pe cît posibil largă, de a îmbina forarea în adîncuri — în domenii înguste și precis delimitate — cu o viziune de ansamblu ; asupra ideii că o asemenea nevoie a spiritului uman nu dă expresie unei însușiri abstracte, ci reflectă trăsături ale realității și cunoașterii acesteia, nu trebuie, desigur, insistat.

Există o știință politică sau mai multe științe politice ? Iată o întrebare pusă de atîtea ori în ultimele decenii ; un simplu inventar al răspunsurilor ce se dau acestei întrebări ar înfățișa o mare diversitate. Adăugînd încă un răspuns, mai bine zis alăturîndu-mă unor răspunsuri deja date, inclusiv la noi în țară, de exemplu, de prof. I. Ceterchi, consider că trebuie spus că există și științe politice și o știință politică.

Politicul, ca domeniu distinct al realităților sociale, face obiectul de studiu al mai multor științe, avînd prin excelență un caracter politic, și în acest sens, fiind științe politice : teoria generală a statului și dreptului, dreptul de stat, istoria doctrinelor politice, inclusiv studiul concepțiilor politice contemporane, studiul raporturilor dintre clase, de pildă cercetarea alianței muncitorești-țărănești, istoriile unor organizații politice etc. etc. constituie, fiecare în parte sau în grupuri, obiectul unor discipline științifice — sau măcar al unor cer-

cetări științifice distincte. Practic, orice aspect al vieții politice, chiar cele noi care apar neconținut, intră în sfera de investigație a unei discipline cu caracter politic ; deci un „loc gol“ pentru o altă știință politică nu există ; de aici și își trag seva îndoielile pe care le nutresc nu puțini în legătură cu existența unei științe politice de sine stătătoare, care să fie altceva decât una sau alta dintre științele politice deja constituite.

Aceste îndoieli, după părerea noastră, nu sînt îndreptățite. Cei care le împărtășesc ignorează faptul că studiul politicului nu este epuizat de examinarea lui pe compartimente ; că un asemenea studiu presupune cercetarea politicului în integralitatea sa, deci ca totalitate. Or, un asemenea studiu nu-l realizează nici una dintre disciplinele științifice pe care le-am enumerat mai înainte. El nu se poate reduce la o însumare a cunoștințelor dobîndite de aceste discipline, deși trebuie să pornească de la aceste cunoștințe ; un asemenea studiu este operă de analiză și sinteză a politicului în întregul său, în devenirea sa ; tocmai un asemenea studiu este chemată să realizeze știința politică și care nu se poate deci identifica nici cu vreuna din disciplinele politice (care au prin obiectul lor caracterul unor discipline particulare) și nici cu ansamblul acestora.

În corpul relațiilor sociale există ca un domeniu distinct relațiile politice — relații între clase, între state, între națiuni, între partide, între stat și cetățean etc. — care își găsesc oglindirea în conștiința politică, se întruchiează în instituții, în acțiuni politice etc. Filozofia — respectiv sociologia — se ocupă relativ puțin și numai sub aspecte generale de aceste relații : caracterul lor de elemente suprastructurale, raportarea lor la baza economică, legătura lor cu clasele sociale, cu revoluția ș.a. Este necesară însă analiza cuprinzătoare, multilaterală și sistematică a domeniului politic, ca o componentă a vieții politice. Și tocmai acesta ar putea fi considerat, cred, obiectul științei politice. Acest obiect nu se reduce nici la studiul statului, nici la studiul categoriei de putere, cum se susține adesea, pentru că statul (puterea, în esență) este studiat de discipline particulare, la care ne-am referit mai sus. Știința politică trebuie să cerceteze ansamblul relațiilor politice și, pornind de la înțelegerea dată de filozofie asupra originii și determinării istorice-obiective a acestor relații, să urmărească îndeaproape legitățile proprii acestor relații, raporturile dintre diferitele lor componente : conștiința politică (psihologie, ideologie), relații între clase, partide, state etc., instituții, acțiuni politice etc. În centrul analizei legilor vieții politice trebuie să stea, desigur, problemele puterii, statului, ale luptei pentru putere, ale folosirii puterii ca instrument al dominației de clasă, în contextul întregului ansamblu de determinări concrete ale fenomenului politic, atît de complex și de multilateral.

Unei asemenea înțelegeri a obiectului științei politice — recunosc, îndeajuns de general formulat — i se poate reproșa că se confundă cu o filozofie sau sociologie politică. Nu neg că o asemenea interpretare este îndreptățită; de fapt, știința politică — am în vedere știința politică marxistă — s-a constituit și dezvoltat pînă în prezent în mare măsură împreună cu filozofia marxistă, folosind cel mai adesea categorii și legi formulate de această filozofie. Desprinderea ei ca o disciplină distinctă, avînd caracterul unei științe de sinteză, de un grad mai înalt de generalitate față de științele politice particulare, dar mai puțin generală decît sociologia, stabilirea precisă a obiectului și lărgirea lui prin includerea a tot ceea ce ține de trăsăturile esențiale ale întregii vieți politice, îmbogățirea propriului sistem categorial sînt de natură să faciliteze și să stimuleze dezvoltarea științei politice marxiste, îndeplinirea de către aceasta a importantului rol care-i revine în ansamblul marxism-leninismului. Consider că aceste păreri despre știința politică marxistă își au temeiul lor chiar în cazul concepției potrivit căreia această știință se identifică cu socialismul științific; preocupările intense din ultima vreme pentru înțelegerea obiectului socialismului științific, a categoriilor cu care el operează, pentru delimitarea lui de materialismul istoric, de sociologie, economie politică, istoria mișcării muncitorești etc. sînt o dovadă în acest sens.

Bineînțeles, în legătură cu accepția pe care o împărtășesc a termenului de știință politică, se ridică problema raportului ei cu filozofia și sociologia, cu celelalte științe sociale; dar aceasta poate constitui subiectul unor discuții separate“.

Conf. dr. Petre Constantin a apreciat că, dacă pînă în prezent în articolele publicate s-a făcut o utilă inventariere a ideilor care circulă cu privire la obiectul și sarcinile științei politice, a sosit timpul să se treacă la conturarea obiectului propriu-zis al științei politice marxiste, să se depună eforturi sporite în acest domeniu. Fără a încerca o definiție, vorbitorul a subliniat că obiectul științei politice marxiste l-ar putea constitui: știința originii, naturii evoluției și legilor politicului, politic fiind în primul rînd relațiile politice, apoi conștiința politică, instituțiile politice în evoluția, în dinamica lor, practica politică, acțiunile conducătorilor politici etc.

Vorbitorul a apreciat că, în definiția pe care prof. dr. I. Ceterchî a dat-o științei politice a inclus prea multe elemente din știința juridică, elemente care nu pot constitui obiect nemișlocit de cercetare a științei politice. În același timp, el și-a manifestat dezacordul cu cei care îngustează obiectul științei politice la obiectul socialismului științific, acesta din urmă fiind doar un moment în ansamblul fenomenului politic, în teoria politică generală. În încheierea cuvîntului său, vorbitorul și-a manifestat dezacordul față de părerea exprimată

de M. Voiculescu după care n-ar exista o știință politică burgheză și una marxistă, ci una singură.

P. Lucaci, pornind de la constatarea că cercetătorii istoriei gândirii românești s-au ocupat de regulă de istoria culturii sau a filozofiei, neglijând aspectele gândirii politice, apreciază ca utile căutările în domeniul de investigare al științei politice.

Subscriind la punctul de vedere exprimat de C. Vlad, Gh. Zaharia a apreciat ca pozitivă orice contribuție menită să aducă clarificări în domeniul definirii obiectului științei politice. A menționat de asemenea necesitatea păstrării unui climat favorabil de dezbateri creatoare, de stimulare a opiniilor, singura metodă capabilă să asigure progresul în orice domeniu al cunoașterii.

Exprimându-și acordul total la dezbateră organizată în legătură cu obiectul științei politice marxiste, prof. Ludovic Takács a apreciat că știința politică va trebui să se ocupe cu cercetarea, generalizarea, sintetizarea a ceea ce este comun în laturile politice ale fenomenelor sociale cercetate de alte științe sociale.

În încheierea discuțiilor la această ședință a luat cuvântul George Macovescu — președintele Asociației române de științe politice.

În cadrul discuțiilor — a apreciat vorbitorul — ca și în referatele prezentate s-au adus contribuții pozitive, s-au formulat idei interesante pentru a se defrișa un teren de loc neted. Apreciind amploarea dezbaterilor contemporane privind știința politică, în special în Occident, vorbitorul a menționat că în trecut și în România au existat discuții cu privire la existența sau inexistența științei politice; în anii din urmă, preocupările în domeniul politologiei au fost reluate, creîndu-se toate condițiile pentru o rezolvare științifică a acestei probleme. Asociației recent create îi revine un loc important în mobilizarea tuturor forțelor științifice, pentru ca pe baza efortului comun al cercetătorilor și cadrelor didactice din domeniul științelor sociale să se asigure politologiei rolul ce i se cuvine. Garanția succesului în această acțiune — a menționat vorbitorul — o constituie folosirea și aplicarea concepției marxist-leniniste, concepție care permite cercetătorilor din domeniul științelor sociale să poată avea mobilitatea necesară de a analiza fenomenul politic în dinamica lui, mai presus de canoane și spirit dogmatic.

Subscriind la orientarea pe care biroul Consiliului executiv al Asociației române de științe politice o imprimă dezbaterilor, redacția revistei „Anale” așteaptă cu interes să facă loc în paginile sale unor noi studii și articole despre știința politică, dar mai ales primele studii și articole de știință politică marxistă, de știință politică proprie sistemului nostru, realităților societății socialiste.

Cu privire la obiectul și caracterul științei politice

Discutarea problemelor legate de obiectul, natura specifică și sarcinile științei politice, care se desfășoară activ în publicațiile noastre, se plasează în contextul mai general al stimulării dezvoltării științelor sociale și al orientării lor tot mai puternice pe un făgaș creator. Iar acțiunea în sine e un moment caracteristic al unui fenomen semnificativ pentru timpul nostru: dezbateră amplă, din unghiuri diferite, a problemelor epistemologice și metodologice ale științelor în general, ale științelor sociale în special. Privită în această perspectivă, ea poate contribui, fără îndoială, la dezvoltarea conștiinței de sine a științei politice, la descifrarea mai exactă a locului și rolului ei specific în sistemul contemporan al științelor.

Întrucît asupra unora dintre aceste probleme ne-am afirmat opinia*, vom urma în intervenția de față o cale diferită, oprindu-ne asupra unor aspecte care, în frecvențele dispute din literatura politologică, iau adesea forma unor alternative, străduindu-ne să descifrăm în ce măsură sînt acestea reale, doar aparente sau pur și simplu false. Năzuim ca prin aceasta să contribuim la o mai deplină conturare a profilului științei politice și a locului ei în sistemul științelor.

Prima alternativă asupra căreia vom stăruia va fi cea definită prin întrebarea :

Știință politică sau științe politice?

Desigur, problema de la care trebuie să pornim este aceea a sensului atribuit expresiei „științe politice“. Vom consemna, în primul rînd, accepția ce desemnează o anumită orientare a științelor care, prin situația și rolul lor social, au caracter partinic și de clasă: în acest sens toate științele sociale sînt politice. Pentru a se evita orice echivoc, e recomandat să se precizeze cînd termenul e folosit cu această semnificație.

S-a folosit, de asemenea, denumirea de „științe politice“ pentru a desemna acele discipline care, într-un fel sau altul, includ în aria lor de cercetare și anumite laturi ale politicului, abordîndu-le, bineînțeles, într-o perspectivă proprie. Termenul s-a încetățenit mai cu seamă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd cercetările asupra domeniului

* Vezi „Revista de filozofie“ nr. 9, 11/1967, nr. 3/1968 și „Lupta de clasă“ nr. 3/1968.

lui politic s-au întreprins mai ales sub stindarde străine, renunțându-se chiar la noțiunea de știință politică. Se ajunsese la situația, cum constată cu amărăciune Marcel Prélôt, când politologia, „dezmembrată și părăsită“, rămăsese „o știință fără conținut“; existau tot felul de științe *politice* (economie *politică*, drept *politic*, istorie *politică*, geografie *politică* etc., se constituia și o sociologie *politică*), dar nu se mai vorbea de o știință politică. Această resorbție a sa în alte științe sociale, subliniază profesorul francez, face ineluctabilă constatarea vacuității și vanității sale¹. Deși aceasta a fost o situație temporară, ideea că nu există o știință politică, ci doar științe politice, întreținută și de faptul că, datorită specificității sale și mai ales rolului său social, politicul intra inevitabil în sfera de analiză a mai multor discipline, s-a afirmat însă și mai târziu, uneori direct — considerînd știința politică cel mult ca un ansamblu amorf sau o reunire liberă a disciplinelor „politice“ —, alteori indirect, ca subtext la unele poziții mai noi.

Este, credem, destul de evident — pentru a nu mai trebui să stăruim asupra lui — faptul că în condițiile cerințelor practice și epistemologice actuale, un astfel de punct de vedere este cu totul insutenabil. Dar o astfel de poziție este eronată în sine: cercetînd, prin forța lucrurilor, și domenii politice, respectivele discipline nu-și schimbă prin aceasta natura sau, altfel spus, nu devin politice. De aceea socotim că denumirea de „științe politice“, care le-a fost atribuită, este improprie și derutantă.

Ideea menționată a alimentat prejudecata — fortificată și de unele tendințe de cantonare între zidurile vechilor discipline și, uneori, chiar de rivalități interdisciplinare — care intervine ca substrat la pozițiile ce neagă legitimitatea unei științe autonome, integrale a politicului. E vorba, în primul rînd, de concepția care consideră știința politică drept tărîmul de confluență, de întretăiere a diferitelor „ramuri politice“ ale științelor sociale, negîndu-i obiectul propriu și sarcinile specifice de elucidare a specificității politicului. Într-o altă viziune, proprie mai ales unor istorici, sociologi și juriști, știința politică, fiind „ultima venită“, ar trebui să se mulțumească cu explorarea problemelor rămase necercetate; obiectul său ar fi deci „reziduul“ investigațiilor incomplete ale fenomenelor politice de către menționatele științe politice, iar sarcina sa particulară aceea de a umple lacunele în dispozitivul cunoașterii sferei politicii.

Ceea ce se ignoră cu totul ilegitim în astfel de poziții este, în esență, faptul că pentru domeniul politicii știința politică este o disciplină *fundamentală* și nu poate fi redusă la nivelul și rolul unei discipline complementare. Diferitele științe sociale care abordează unele aspecte ale politicii o fac din optica lor specială și de cele mai multe ori parțială, neputîndu-se concentra asupra globalității fenomenului politic, de aceea

¹ M. Prélôt, *La science politique*, II-e édition, Paris, P.U.F., 1963, p. 46—47. Recrudescența unei astfel de poziții o recunoaștem în argumentarea lui Gaston Bouthoul: întrucît dorința de a elabora o știință exactă a politicii, prin analogie cu științele fizice, este iluzorie, el apreciază că astăzi se poate vorbi doar de *științe politice* și nu de o *știință politică* (*Sociologie de la politique*, Paris, P.U.F., 1965, p. 10).

rezultatele lor nu pot suplini existența unei discipline care se consacră *tuturor* elementelor politicii privite ca sistem și dintr-un unghi de vedere adecvat.

În sfârșit, trebuie menționată aci concepția care consacră știința politică ca disciplină de sinteză, care n-ar avea un domeniu propriu la nivelul cercetării *nemijlocite* a faptelor și a cărei sarcină s-ar circumscrie astfel la sintetizarea datelor oferite de celelalte științe sociale. Este adevărat că, mai ales la nivelul cercetării contemporane, un domeniu atât de complex ca politicul, care, funcțional, pătrunde toate sferele vieții sociale, nu poate fi investigat cu succes fără a se realiza și sinteza aporiturilor celorlalte științe sociale, sub a căror incidență cade, într-un fel sau altul, politicul. De altfel, în stadiul actual, diferențierea și specializarea tot mai accentuate ale științelor presupun, ca un corolar indispensabil, tendința de integrare a rezultatelor lor, în așa fel încât fiecare ramură de cunoaștere apare concomitent ca rod al unei investigații specializate și al unei activități integratoare. În această lumină trebuie apreciată și amplexarea luată de cercetările interdisciplinare. În același timp însă nu ni se pare cu nimic justificată tendința de a limita știința politică la statutul unei științe de sinteză. În primul rând că, sub raport epistemologic, este eronată ideea că ar fi întemeiat hiatusul între strângerea faptelor prin observație și experiment, pe de o parte, și construirea de sinteze generale, pe de altă parte, întrucât ele reprezintă momente indisolubil legate ale discursului științific, ca proces gnoseologic unic. Totodată, numai juxtapunerea sau chiar sintetizarea datelor oferite de științele sociale va avea, inevitabil, un caracter artificial, întrucât ele au fost dobândite din perspectiva specifică, extrapolitologică a acestora și, în consecință, nu va putea conduce la o imagine de ansamblu adecvată asupra fenomenului politic. Și apoi, cum remarca cu luciditate și politologul vest-german von der Gablentz², studiul fenomenelor politice de pe pozițiile altor științe presupune totuși anumite concepte și categorii ordonatoare, care nu pot fi elaborate decât în cadrul unei științe orientate spre descifrarea specificității politicului — știința politică — deci. Tot așa cum clarificarea esenței și legității politicului implică o metodologie specifică, aptă să surprindă particularitățile de manifestare ale acestuia și multiplele sale interacțiuni înăuntrul sistemului social.

Așadar, în primul ei aspect, care vrea să postuleze existența doar a unor științe politice, negînd sau limitînd legitimitatea științei politice ca atare, alternativa invocată trebuie soluționată hotărît în favoarea științei politice și nu a științelor politice.

Privită însă într-un alt plan, mai adecvat, alternativa „știință politică sau științe politice“ este falsă, întrucât ambii termeni au o acoperire reală. Existența unei științe politice de sine stătătoare nu exclude existența altor științe politice, adică a unor discipline care se consacră, într-o viziune globală sau parțială, studiului fenomenelor politicii și care, deci, prin obiectul (chiar dacă nu integral) și finalitatea lor primordială sînt *realmente* politice, spre deosebire de alte științe sociale. Fenomenul politic se prezintă cercetătorului sub multiple fațete, aspecte; de aci și necesitatea abordării lui din tot atât de multiple unghiuri de vedere și,

² Otto Heinrich von der Gablentz, *Einführung in die politische Wissenschaft*, Westdeutscher Verlag, Köln und Opladen, 1965, p. 12.

implicit, legitimitatea unor discipline diferite care să îmbrățișeze fie în perspectiva totalității, fie într-o perspectivă specială sau parțială acest fenomen complex.

Se știe că procesul constituirii științei politice este încă departe de a fi încheiat, atât în sensul precizării depline a obiectului și a locului ei în sistemul actual al științelor, cât și în sensul elaborării exhaustive a sistemului propriu de categorii și legi. În chiar acest proces de constituire (sau, poate, avînd în vedere istoria acestei științe, de reconstituire a ei la nivel contemporan) are loc și un proces de diferențiere, de desprindere a unor ramuri specializate cu tendința de a se statornici în discipline cvasiautonomie³. Am putea spune, astfel, că însuși procesul de formare și dezvoltare a științei politice generează și noi științe politice. Astfel este cazul mai vechii teorii sau științe a statului, al științei administrative (sau administrației publice, cum e denumită în S.U.A.), al științei relațiilor internaționale, al istoriei doctrinelor politice sau chiar al unor ramuri mai specializate, cum ar fi, între altele, stasiologia (denumire propusă, în 1951, pentru știința partidelor politice).

În același timp există sau sînt în curs de formare discipline de graniță, care fac joncțiunea între știința politică și alte discipline : geografia politică (cu geografia), sociologia politică (cu sociologia), psihologia politică (cu psihologia și cu psihologia socială), antropologia politică (cu antropologia) etc.

În măsura în care concepției marxiste îi este străină metoda „dogmaticii dreptului” sau a pozitivismului juridic, iar științele juridice depășesc realmente exegeza textelor normative și analiza aspectului tehnic al reglementării juridice, plonjînd puternic în cercetarea conținutului social-economic și politic al raporturilor și instituțiilor juridice, credem că poate fi acceptată opinia formulată de prof. I. Ceterchi, în numărul trecut al revistei, după care unele discipline ca știința dreptului constituțional, a dreptului administrativ și cea a dreptului internațional ar putea fi apreciate ca științe de intersecție între știința politică și științele juridice.

Există, de asemenea, sau sînt în proces de constituire, științe ale acțiunii politice (praxeologice), a căror particularitate constă, pe de o parte, în aceea că nu sînt științe teoretico-explicative, nu urmăresc să descopere legi obiective, ci, pe baza acțiunii concret-istorice a acestor legi, tind să stabilească principii și reguli de acțiune politică, iar pe de altă parte, ele sînt, sui-generis, științe de contact sau chiar integratoare, întrucît se bazează în egală măsură pe datele oferite de știința sau științele politice, ca și de alte științe. Asemenea discipline pot fi considerate: știința conducerii politice a societății, politica economică, politica demografică, politica culturală etc.

Așadar, există, după părerea noastră, o știință politică care studiază în integritatea sa (structural și funcțional) și în legitatea dezvoltării sale fenomenul politic, precum și alte științe politice, tot cu funcție

³ Procesul dialectic contemporan de diferențiere și integrare a științei, ca moment al revoluției științifice-tehnice, se concretizează, cum se știe, prin apariția unor științe noi, care se realizează : a) prin crearea unor discipline la granița a două sau mai multor științe deja constituite, b) prin transformarea unor capitole sau ramuri ale unei științe în discipline relativ autonome și c) prin constituirea unor științe sociale noi, cu statut propriu, analog celui al științelor tehnice. așa-numitele științe ale acțiunii sau praxeologice.

primordială teoretică-explicativă, după cum există și științe politice praxeologice (asupra acestui aspect vom mai reveni); acestea alcătuiesc *sistemul științelor politice*. De asemenea, mai sînt științe politice de graniță, care, printr-o anumită componentă intră și ele în acest sistem, dar prin alta depășesc limitele lui, tocmai datorită naturii lor.

O problemă care se discută este aceea a frontierelor, a delimitării granițelor dintre aceste științe politice. Am vrea doar să notăm că în știința contemporană granițele dintre discipline au încetat de a mai fi rigide, devenind chiar din ce în ce mai elastice. În aceasta se vedește de fapt unitatea științelor, iar, pe de altă parte, capacitatea lor crescută de adecvare la modul dialectic de a fi al realității înseși. Modul metafizic de a concepe realitatea, studiată ca un conglomerat de „specii“, de domenii fixe și aproape incomunicabile, ca fiind parcelată sau marcată de *hard and fast lines* (linii de demarcație riguroase și precise), cum spunea Engels⁴, este de multă vreme desuet; această viziune inadecvată despre obiect s-a reflectat și în vechea structură a științelor, înconjurată cu ziduri de netrecut. Or, concepția dialectică — validată de însuși procesul dezvoltării științelor — înlătură această viziune, promovînd un sistem care facilitează evidențierea treptelor intermediare, a conexiunilor și trecerilor reciproce, a mijlocirii verigilor intermediare atît în planul realității, cit și în acela al cunoașterii științifice.

Să trecem însă acum la o altă alternativă :

Știință politică sau sociologie politică?

Unii consideră această distincție oțioasă, vorbind doar de aportul, posibil și necesar, pe care cercetările sociologice îl aduc științei politice, mai ales că în practică nu s-a ajuns încă la o exactă delimitare a lor. De altfel, să spunem de la început, o astfel de delimitare precisă nici nu este întru totul posibilă. La cauzele de ordin general menționate mai trebuie adăugată una cu caracter special privind natura politicului, care, în raport cu alte fenomene sociale, prezintă o importantă particularitate : considerat în perspectivă structurală, ca principal element al suprastructurii societății, el reprezintă, ca *sistem politic*, un subsistem al sistemului social total; privit însă în perspectivă funcțională (bineînțeles, ambele aspecte sînt intim și indisolubil legate, realizînd o unitate dialectică, ce nu poate fi „desfăcută“ decît prin mijloacele specifice ale analizei teoretice), sistemul politic coincide cu (sau „acoperă“) sistemul social total, fiind activitate de conducere și organizare a societății în ansamblu. El „semnifică“ astfel societatea („puterea societății“ — cum spunea Engels) și o reprezintă. Din această particularitate obiectivă se trag însă uneori concluzii inexacte : a) absolutizîndu-se unilateral aspectul funcțional, se ajunge, într-o concepție subiectivistă, să se considere că nu există un domeniu obiectual al politicului, adică un sistem real, efectiv de relații politice în ansamblul social, că universul politic ar avea un caracter pur psihic : „realitatea este neutră, conștiința este politică“ — spune Georges Bur-

⁴ F. Engels, *Dialectica naturii*, București, Editura politică, 1959, p. 193—194.

deau⁵. Toate fenomenele sociale sînt politice din moment ce li se atribuie această semnificație sau această valoare. b) Nedistingerea celor două aspecte, prin confundarea lor în plan ontologic, duce la afirmația că, din moment ce sînt încadrate, într-un fel sau altul, într-un grad sau altul, în sistemul politic al societății, toate fenomenele sociale sînt sau devin politice. Știința politică ar avea deci unghiul de cuprindere totalizant al sociologiei generale, ar fi analogul acesteia, care, în fapt, n-ar reprezenta pentru politologie decît o știință auxiliară. Desigur că, în această perspectivă, o sociologie politică nu-și mai găsește rațiunea. În realitate, după părerea noastră, această integrare funcțională a fenomenelor sociale în sistemul politic le conferă acestora roluri sau funcții noi, politice, fără însă să le schimbe natura specifică originară, prin virtuțile căreia ele îndeplinesc de fapt aceste roluri și funcții noi.

Problema este însă — cel puțin în stadiul actual — nu atît de a stabili granițe riguroase, cît mai ales de a stabili dacă și în ce măsură e justificat sub raport practic și epistemologic studiul concomitent politologic și sociologic al fenomenelor politice.

S-au conturat și în această direcție mai multe opinii. Uneori se contestă chiar posibilitatea sau legitimitatea științei politice în favoarea sociologiei politice. Gaston Bouthoul consideră că nu avem încă o știință politică care ar putea înlocui ceea ce se cheamă arta politică; întrucît omenirea, afirmă el, n-a parvenit la stadiul elaborării unei politici științifice, ceea ce se numește curent știință politică nu este decît o pseudoștiință. Singurul lucru posibil și rezonabil ar fi elaborarea unei sociologii a politicii. E ușor de sesizat că punctul de vedere negativist al sociologului francez pornește de la un paralogism prin care se identifică două lucruri distincte: politica științifică și știința politică. Obiectul atribuit sociologiei politice coincide în esență cu acela al științei politice. Caracterul ei sociologic ar consta în faptul că studiază fenomenele politice „în legătură cu celelalte fenomene sociale”⁶.

De altfel e destul de răspîndită concepția care, în spiritul lucrărilor mai vechi ale unor autori considerați întemeietori ai sociologiei politice (Max Weber, V. Pareto, R. Michels, T. G. Masaryk), identifică știința politică cu sociologia politică, mai precis o reduce pe prima la cea din urmă.

Este și tendința unor cercetători marxiști, ca polonezii J. J. Wiatr și Z. Bauman. Într-un sens asemănător se pronunță și Maurice Duverger. În lucrările sale anterioare⁷, cunoscutul profesor francez optase pentru știința politică, pe care o considera însă ca știință a puterii. Consecința acestui punct de vedere care dizolva politicul în social și știința politică în sociologie s-a vădit în lucrările sale ulterioare, în care identifică în mod expres știința politică și sociologia politică, considerîndu-le

⁵ Georges Burdeau, *De la nature de l'univers politique. Essai sur l'objet de la recherche fondamentale en science politique*, în „Revue de l'enseignement supérieur” nr. 4/1965, p. 24.

⁶ Gaston Bouthoul, *Sociologie de la politique...*, p. 7—10; *L'art de la politique*, Paris, Ed. Seghers, 1962, p. 29—34.

⁷ Vezi, de pildă, M. Duverger, *Méthodes de la science politique*, Paris, P.U.F., 1959.

expresii sinonime⁸. Distincția dintre ele ar fi pur administrativă și pedagogică. Duverger preferă acum termenul „sociologie politică“, pentru că el ar marca o voință de a replasa fenomenele politice în ansamblul fenomenelor sociale, de a înlătura barierele dintre discipline, în timp ce termenul „știință politică“ ar manifesta o anumită tendință către studiul izolat al fenomenelor politice, limitînd contactele cu alte ramuri ale științelor sociale.

Această concepție își are, credem, sursa în faptul că, într-o anumită măsură, știința politică și sociologia politică au un obiect comun, iar pe de altă parte în aceea că metodele și tehnicile elaborate în procesul cercetării sociologice au pătruns puternic în știința politică, ca și în celelalte științe sociale. Dar o asemenea orientare care reduce știința politică la sociologia politică nu ni se pare satisfăcătoare, întrucît nu îngăduie epuizarea posibilităților pe care le oferă stadiul contemporan al științelor pentru investigarea complexă și explicarea fenomenelor politice⁹.

Cum se știe, sociologiile speciale sau de ramură s-au constituit nu numai pentru domenii care nu erau studiate de științe sociale particulare în toată complexitatea lor, ci chiar și pentru domenii ale vieții sociale care sînt studiate de astfel de discipline, fără ca prin aceasta să facă superfluă existența acestora. În stadiul contemporan al cunoașterii, acest proces s-a dovedit, dimpotrivă, pe deplin necesar și fructuos. Cu atît mai legitim ne apare, pentru un domeniu atît de vast cum este acela al politicului, un studiu care să fie întreprins, concomitent și convergent, dintr-o dublă perspectivă: politologică și sociologică. În același timp subliniem că studiul sociologic al politicii presupune cu necesitate și investigarea teoretică specializată a acestui domeniu, în sarcina căruia cade elaborarea sistemului conceptual cu care operează inevitabil și sociologia politică.

Partizanii exclusivismului sociologic nu trebuie, de asemenea, să uite cît de nejustificată ne apare astăzi poziția celor care, pe la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, contestau posibilitatea și necesitatea sociologiei ca știință pe motiv că aceasta ar încălca, în primul rînd, domeniul științei tradiționale a politicii¹⁰.

Pornind de la premisa justificată a necesității ambelor discipline politice, mulți cercetători — politicologi sau sociologi — se concentrează cu atenție pentru a preciza sarcinile specifice ale fiecăreia dintre ele. Unii concep o delimitare și la nivelul obiectului. Astfel, de pildă, François Bourricaud, socotind că sociologia politică reazăază fenomenele politice în contextul lor, care este acțiunea socială, încearcă s-o delimiteze de știința politică prin intermediul noțiunilor de consens și autoritate. Sociologia politică ar studia astfel fenomenul autorității și al consensului în grupurile restrînse, iar știința politică în grupurile complexe în

⁸ Vezi : M. Duverger, *Introduction à une sociologie des régimes politiques*, în *Traité de Sociologie*, publié sous la direction de Georges Gurvitch, tome II, Paris, P.U.F., 1963, p. 3 ; *Sociologie politique*, Paris, P.U.F., 1966, p. 24.

⁹ Un punct de vedere asemănător afirmă și profesorul Jan Skaloud în *Despre necesitatea și legitimitatea științei politice*, în „Filozofia“ (Bratislava), XXI, nr. 6/1966, p. 618—625.

¹⁰ Vezi : Petre Andrei, *Sociologie generală*, Craiova, Editura „Scrișul românesc“ 1936, p. 50—51.

care se recurge în mod organizat și reglementat (prin norme politice și juridice) la forța fizică¹¹. Freund procedează mai analitic în precizarea obiectului și specificului celor două discipline. În concepția sa, știința politică ar fi disciplina care încearcă să explice și să înțeleagă fenomenul politic în genere, ca și diversele instituții politice. Ea ar avea deci ca obiect, pe de o parte, analiza activității politice în scopul de a degaja implicațiile sale, de a-i determina scopul specific și mijloacele proprii, pe de altă parte studiul anumitor structuri particulare, ca: statul, guvernul, partidul politic, ca și evoluția și transformările lor în decursul timpului, precum și studiul unor fenomene ca: războiul, pacea, opinia publică etc. Iar prin sociologie politică s-ar putea înțelege, spune Freund, studiul conduitelor politice, adică al comportamentului oamenilor concreți acționând politic. Astfel, detaliind, ea nu va cerceta statul sau partidul politic în genere, ci modul în care oamenii se comportă în raport cu statul sau cum reacționează ei față de un anumit partid politic, sau, de asemenea, cum se comportă în mod efectiv militanții unui partid în interiorul organizației lor. La fel, sociologia politică nu va studia puterea în general, ci va căuta să sesizeze care sînt păturile sociale care o susțin sau o combat, în ce mod și pentru care motive etc.¹². Opțiunea lui J. Freund este, într-un fel, justificată. Nimeni nu poate contesta că sociologia politică — fiind *sociologie* — este mai aptă decît știința politică să cerceteze condiționarea socială complexă a atitudinilor sau conduitelor politice. Dar credem că sarcina sa specifică nu se poate mărgini la atît.

Pentru Otto Stammer, sociologia politică se deosebește de știința politică mai ales prin scopul său cognitiv: ea studiază în primul rînd acele relații care rezultă, în procesul de dezvoltare social-culturală, din raportul istoricește specific dintre ordinea socială și cea politică, atît în ce privește procesul total al acestei corelații structurale și funcționale (de acțiune) cît și elementele sale particulare¹³. În această viziune, sociologia politică n-ar fi mai mult decît o știință politică sociologizată.

A plasa politicul în contextul social de care e generat și asupra căruia își exercită influența nu înseamnă însă neapărat a face sociologie politică. Lucrul acesta trebuie să-l realizeze, în concepția noastră, și știința politică, pentru că altfel se privează de posibilitatea explicării politicului, care nu poate fi înțeles *in sine* și nici opus societății, cum se făcea în vechile doctrine care priveau societatea și statul ca entități separate. Acest mod de tratare, care-și găsește începuturile la Montesquieu și Tocqueville, fiind revendicat, de asemenea, de pozitivisti (Comte, Spencer), a fost însă pe deplin motivat și realizat de Marx și reprezintă unul din momentele esențiale ale aportului revoluționar al marxismului la înnoirea și dezvoltarea științei politice¹⁴.

¹¹ Fr. Bourricaud, *Science politique et sociologie. Réflexions d'un sociologue*, în „Revue française de science politique“, VIII, nr. 2/1958, p. 249—276; *Sociologie et science politique*, în „Revue de l'enseignement supérieur“ nr. 4/1965, p. 59—71.

¹² J. Freund, *Philosophie et sociologie politiques*, în „Archives européennes de sociologie“, tome VIII, nr. 1/1967, p. 150.

¹³ Otto Stammer, *Gesellschaft und Politik*, în: Werner Ziegenfuss (hrsg), *Handbuch der Soziologie*, Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1956, p. 559.

¹⁴ Stammer însuși recunoaște acest aport și evidențiază influența lui Marx asupra celor care, după el, s-au ocupat de studiul fenomenelor politice (Otto Stammer, *Herrschaftsordnung und Gesellschaftsstruktur. Erkenntnisobjekt und Aufgaben*

O tentativă interesantă în delimitarea celor două discipline realizează și americanii R. Bendix și S. M. Lipset¹⁵. Dar ei raportează sociologia politică mai ales la tendința tradițională instituționalistă a științei politice. Știința politică cercetează determinarea instituțională a realizării și exercitării puterii — pe care sociologia politică le presupune ca deja date. De aceea știința politică începe cu studiarea statului și abia apoi cercetează cum acționează acesta asupra societății, pe cînd sociologia politică pornește de la societate pentru ca să studieze acțiunea ei asupra instituțiilor formale de repartizare și exercitare a puterii. Într-o perspectivă comparatistă (și este un element pozitiv al concepției sale faptul că insistă asupra analizei comparative ca fiind proprie sociologiei politice), Lipset subliniază că obiectul sociologiei politice îl constituie relațiile reciproce dintre instituțiile politice, precum și raporturile acestora cu celelalte instituții sociale constante. Iar nucleul preocupărilor sale îl reprezintă, într-o viziune particularistă și puternic impregnată ideologic, condițiile sociale ale democrației (bineînțelese, americane).

Pentru Raymond Aron¹⁶, specificul celor două discipline s-ar defini mai ales prin centrul lor de interes: pentru sociologia politică acesta ar fi societatea în ansamblul ei, pe cînd pentru știința politică el ar fi reprezentat cu precădere de problemele statului. Aron relevă tendința politicologilor de a aprofunda realitățile politice în ele însele, credința lor în „specificitatea ordinii politice“. El mai subliniază că aceste distincții — departe de a constitui o veritabilă opoziție (care, după părerea noastră, nici n-ar putea fi justificată) — se mențin mai ales pe plan teoretic, întrucît, în practică, ambele discipline folosesc cam aceleași procedee de investigație.

În sfîrșit, am vrea să consemnăm opinia a doi cercetători cehoslovaci, Jaroslav Klofač și Vojtěch Tlustý, asupra conceptului marxist de „sociologia politică“¹⁷. Pornind de la tendințele afirmate în știința politică contemporană, autorii citați ajung la concluzia cu totul îndreptățită că alături de știința politică este loc (în sensul că se justifică prin necesitatea ei) și pentru o sociologie a politicii. În explicarea obiectului și sarcinilor acestor discipline, ei apelează la conceptul de sistem politic, încercînd chiar să elaboreze un model teoretic al acestei categorii. Relațiile complexe pe care le implică sistemul politic fac ca el să fie, inevitabil, obiectul de cercetare al mai multor discipline, între care nu se poate trasa o delimitare absolută sau „precisă“ și care, suprapunîndu-se în obiectivele lor, vor colabora, completîndu-se reciproc. În concepția autorilor, sociologia politică deține o poziție centrală, urmînd să se ocupe cu examinarea elementelor sistemului

der politischen Soziologie, în: „Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft“, 71. Jahrgang, 1951, 3. Heft, p. 7 [263].

¹⁵ Seymour Lipset, *Sociologie politică*, în *Sociology today. Problems and Prospects*. Edited by Robert K. Merton. Leonard Broom, Leonard S. Cottrell jr., New York, 1962, versiunea rusă, Moscova, 1965, p. 119—149; Reinhard Bendix and Seymour M. Lipset, *The Field of Political Sociology*, în: Lewis A. Coser (editor), *Political Sociology. Selected Essays*. Hasper and Row, Publishers, New York, Evanston and London, 1967, p. 9—47.

¹⁶ Raymond Aron, *La sociologie politique*, în „Revue de l'enseignement supérieur“ nr. 1—2/1965, p. 21—33.

¹⁷ Jaroslav Klofač, Vojtěch Tlustý, *Insemnări despre raportul dintre știința politică și sociologia politică*, în „Sociologický časopis“, III, nr. 3/1967, mai ales p. 251—256.

politic și a raporturilor acestuia cu structurile particulare, iar știința politică s-ar îndeletnici cu analiza și compararea structurii puterii, ar examina procesele de organizare și de elaborare a deciziilor, constituind baza teoretică a politicii practice. În această direcție, ea ar colabora cu teoria generală a organizării. De asemenea, unul dintre principalele roluri ale științei politice ar consta în studiul și compararea diferitelor sisteme politice concrete.

Punctul de vedere al autorilor aduce, fără îndoială, o soluție interesantă și oarecum inedită. Considerăm însă că, cel puțin într-o anumită măsură, promovează o viziune unilaterală despre știința politică, răpindu-i terenul tradițional de cercetare.

Care ar fi atunci raporturile dintre știința politică și sociologia politică ?

Obiectul lor este, într-o bună măsură, identic : politicul, sistemul politic în determinarea sa concretă și în desfășurarea sa istorică. Sarcina lor este, de asemenea, comună, și anume să explice esența, geneza și legitatea dezvoltării politicului, natura, locul și rolul social ale sistemului politic.

Din specificitatea, mai sus menționată de noi, a politicului, ca factor de conducere și organizare a societății, decurge un imperativ metodologic esențial, pus în evidență și realizat consecvent pentru prima dată de marxism ; politicul nu poate fi studiat *in sine* și *pentru sine*, nu poate fi, datorită funcționalității sale, izolat de contextul social global. De aici nu tragem nicidecum concluzia că el n-ar putea fi decât obiect al studiului sociologic ; dimpotrivă, considerăm că plasarea fenomenelor politice în contextul lor social este proprie și științei politice. Totodată nu trebuie să se uite că perspectiva sociologică este cea a *întregului* social și că ea este necesară atât pentru clarificarea specificității politicului în ansamblul, istoricește determinat, al fenomenelor și proceselor sociale, cât și pentru degajarea particularităților pe care le dobîndesc diferite procese și mecanisme sociale în condițiile organizării politice a societății. În consecință, știința politică și sociologia politică (sau sociologia politicii) sînt în egală măsură legitime, necesare, existența lor corespunzînd atât cerințelor deosebite și complexe cărora trebuie să le răspundă investigarea sistematică a sistemului politic, cât și tendințelor contemporane în dezvoltarea științelor. Ele se presupun și se completează reciproc. Deosebirea dintre ele se afirmă mai ales sub aspectul „centrului lor de interes“, al interesului lor selectiv sau, altfel spus, al unghiului din care abordează fiecare obiectul. Astfel, pe cînd sociologia politică analizează politicul în perspectiva *totalității*, a sistemului social total, integrîndu-l în funcționalitatea socială generală, știința politică urmărește să desprindă funcționalitatea sa specifică, *politică* și modalitățile concrete de manifestare a acesteia. Sociologia politică cercetează totdeauna fenomenele politice comparîndu-le cu celelalte fenomene sociale analoge : puterea politică ca manifestare a puterii sociale, statul ca formă de organizare a societății, grupurile politice ca varietate a grupurilor sociale, acțiunea politică ca specie a acțiunii sociale, conștiința politică ca formă a conștiinței sociale etc. ; știința politică se concentrează în schimb să degajeze specificitatea acestora. În același timp, datorită momentului său normativ, știința politică este în mai mare măsură și mai direct anga-

jată în orientarea acțiunii politice, în perspectiva, ideologicește diferită, a realizării optime a funcțiilor sale specifice. Dar nu trebuie uitat că și sociologii practică, la rândul lor, diagnoza și prognoza socială. Nu credem, de asemenea, că sînt justificate tendințele de ierarhizare : unii consideră știința politică un capitol al sociologiei politice (R. Aron), alții, dimpotrivă, văd în sociologia politică o ramură fundamentală a științei despre politică (O. Stammer). Sociologia politică, ca ramură a sociologiei, realizează joncțiunea dintre aceasta și știința politică.

Știință politică sau filozofie politică?

Se mai afirmă încă și astăzi, chiar la unii cercetători marxiști, tendința de a înțelege știința politică ca filozofie politică, sau, altfel spus, în termenii alternativei menționate, de a reduce știința politică la filozofia politică. Iar alteori se identifică, în mod expres, cum procedează și M. Voiculescu*, știința politică, ca știință teoretică, cu filozofia politică. Poate că această identificare este și rodul incertitudinilor asupra statutului epistemologic al filozofiei și al științelor. Cert este că se poate constata o lipsă de rigoare terminologică, chiar și în lucrări de orientare marxistă**.

Pentru a înțelege mai bine această problemă și a facilita găsirea unei soluții corespunzătoare, e necesar, credem, să facem unele referiri istorice. Se știe că, mai ales odată cu crearea marilor sisteme filozofice ale lumii sclavagiste, ceea ce s-a numit tradițional știință politică se dezvoltă în cadrul filozofiei, luînd ulterior, uneori, și denumirea expresă de filozofie politică. Operele clasice ale gândirii politice se caracterizează prin imbinarea în grade diferite a preocupării pentru studiul fenomenelor politice prin metodele științei contemporane lor cu procedeele speculative, proprii filozofiei vremii. Filozofia politică, constituită ca domeniu special sau „regional” al filozofiei, considerate „știința științelor”, practica maniera comună și celorlalte ramuri ale filozofiei : filozofia naturii, filozofia istoriei, filozofia dreptului (cu acestea din urmă avînd și strînse contingente și întrepătrunderi, împinse, în cazul unor autori, pînă la confundare) etc. Cum sublinia Engels : „Și aici filozofia istoriei, a dreptului, a religiei etc. a constatat în a înlocui conexiunea reală care trebuia pusă în evidență în evenimente printr-una făurită în mintea filozofului, în a concepe istoria în ansamblu, ca și în diversele ei părți, ca o realizare treptată a unor idei...”¹⁸.

În cursul istoriei gândirii politice sistematice se poate descifra o tendință progresivă de separare a studiului fenomenelor politice de filozofie. Separare, bineînțeles, nu în sens de ruptură, ci de delimitare ; pentru că, în opoziție cu postulatele declarate ale pozitivismului, noi considerăm că datorită elementului lor comun (ambele fiind structuri

* Vezi : M. Voiculescu, *Cu privire la obiectul științei politice*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 1/1968, p. 124.

** Un exemplu în acest sens ne oferă B. A. Șabad în lucrarea sa despre filozofia politică a imperialismului contemporan, în care filozofie politică, doctrină politică, știință politică empirică, sociologie politică, totul este calificat drept... filozofie politică...

¹⁸ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 294.

teoretice ale spiritului uman), cît și datorită funcțiilor lor sociale și noetice diferite, filozofia și știința nu pot și nu trebuie să fie rupte una de cealaltă, interacțiunea și colaborarea lor fiind pentru fiecare dintre ele immanent necesară. Delimitare în sensul că studiul științific tinde, pe măsura dezvoltării societății și a cunoașterii, să se detașeze în mod firesc de procedeele cunoașterii filozofice (mai ales că în această perioadă e vorba de procedeele speculative ale vechii filozofii), adoptînd pe cele care sînt proprii naturii, finalității și rolului specific al științei.

În acest proces apariția marxismului a reprezentat un moment hotărîtor. În primul rînd pentru că a realizat o filozofie *științifică*, care, pornind de la rezultatele științelor, își confirmă sintezele totalizatoare tot prin știință, bineînțeles în măsura în care aceasta o poate face în fiecare etapă dată a dezvoltării cunoașterii. În al doilea rînd, pentru că a orientat studiul fenomenelor sociale, inclusiv al celor politice, într-un spirit științific autentic, și aceasta nu numai în planul exigențelor sau dezideratelor programatice logico-epistemologice (cum au făcut Saint-Simon și Comte), ci și în acela al realizării nemijlocite. „Acolo unde încetează speculația, adică în fața vieții reale, începe deci știința adevărată, pozitivă, înfățișarea activității practice, a procesului practic de dezvoltare a oamenilor” — subliniau Marx și Engels în *Ideologia germană*¹⁹. Cerința fundamentală a întoarcerii spre realitate, spre faptele înseși devine imperativul cercetării științifice, atît a fenomenelor naturale cît și a celor sociale: „...În fiecare domeniu științific, în natură ca și în istorie, trebuie să plecăm de la *faptele* date”²⁰. Critica marxistă a filozofiei sociale, a vechii filozofii a istoriei este implicit și critica vechii filozofii politice.

Astăzi termenului filozofie politică i se acordă sensuri diferite, varînd aproape cu fiecare autor. Uneori prin filozofie politică se înțelege, în sensul tradițional impus de unele dintre operele clasice ale gândirii politice, o disciplină filozofică ce ne descrie idealul statului optim și al organizării perfecte a societății, alteori e confundată cu filozofia istoriei sau cu filozofia dreptului, sau e considerată ca o meditație, în funcție de o filozofie sistematică, asupra unei categorii particulare de fenomene.

În țările occidentale, sub inspirația neopozitivismului, care promovează scientismul, teoria politică în genere este declarată filozofie politică, stabilindu-se de cele mai multe ori o opoziție netă între filozofia politică și știința politică, care trebuie să fie exclusiv empirică. Caracteristică este poziția lui Giovanni Sertori, pentru care știința politică reprezintă nivelul strict empiric, iar filozofia politică cel „supra” — sau „ultra”-empiric²¹. În același sens înțelege lucrurile și C. J. Friedrich cînd, subliniind necesitatea nivelului teoretic pentru știința politică, dar identificînd teoria politică cu filozofia politică, conchide că politicologii trebuie să unească investigația empirică cu filozofia politică. Se vorbește chiar (cum arăta Stanley Hoffmann) despre un conflict între științisti și filozofi, ca fenomen caracteristic pentru știința politică occidentală, și mai ales americană. Ca reacție împotriva scientismului agresiv, care des-

¹⁹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, București, Editura politică, 1962, p. 27.

²⁰ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 353.

²¹ Giovanni Sertori, *Questioni di metodo in scienza politica*, Corso academico 1958—1959. Universita degli Studi. Firenze, p. 8—9, 29—30, 47—48.

consideră cu ostentație aportul gândirii politice a trecutului, s-a constituit o tendință „reflexivă” care reduce știința politică la filozofia politicii, în sensul vechi al termenului (Voegelin, Hennis, Leo Strauss, M. Cowling ș.a.). Lucrările lui Voegelin sau Hennis poartă chiar subtitluri care evidențiază intențiile lor „reformatoare”²². Ei încearcă, în fond, să restaureze o concepție istoricește depășită și această tentativă ne face să ne gândim la cuvintele lui Engels prin care aprecia că orice încercare de a reinvia vechea filozofie a naturii nu numai că ar fi superfluă, ci ar constitui chiar un regres.

În sfârșit, în lumina noilor tendințe din filozofia și știința contemporană, filozofia politică este considerată ca metodologie a științei politice, ca reflexie asupra limbajului, limitelor și scopurilor acestei științe, ca logică, epistemologie și metodologie a științei politice, ca o conștiință de sine teoretică a acestei științe sau, altfel spus, ca meta-politică (Ayer, Treves, Van Dyke ș.a.).

Problema care se pune, așadar, este aceea dacă și în ce măsură astăzi mai este justificat să se vorbească de existența filozofiei politice alături de știința politică. În primul rînd trebuie să arătăm că studiul fenomenului politic, ca și acela al altor domenii, implică neapărat premise conștiente filozofice; în cazul nostru ele sînt date de filozofia științifică marxistă. Teza marxistă despre legătura inevitabilă dintre concepția filozofică și orice discurs științific este, între altele, confirmată de analiza cît de sumară a principalelor orientări din știința politică contemporană, care dezvăluie că la baza fiecăreia dintre ele stă o anumită concepție filozofică. Dar aceasta nu legitimează existența unei filozofii politice.

În ce măsură este totuși justificat să se vorbească despre o filozofie politică? Bineînțeles că nu în sensul denunțat de făuritorii marxismului, acela de construcție speculativă care ar încerca să se suprapună sau să se substituie științei politice, și nici în sensul în care neopozitivismul proclamă orice teorie politică drept filozofie politică. Știința politică, cum arătăm, este o știință teoretică-explicativă, care unește organic investigația empirică cu elaborarea teoretică pînă la nivelul unei teorii științifice globale asupra politicului, cum este teoria politică marxistă. În acest fel, o mare parte din problematica abordată în trecut sub stindardul filozofiei politice este astăzi proprie științei politice, fiind tratată cu procedeele specifice ale acesteia.

Filozofia politică s-ar putea justifica, în anumite limite, ca reflecție filozofică asupra vieții politice și totodată asupra științei politice. În primul aspect ea ar fi o reflecție asupra sensului faptelor politice în raport cu omul, în lumina unei interpretări globale a sensului istoriei și ar presupune o reflecție asupra valorilor, scopurilor, opțiunilor și deciziilor pe care le implică acțiunea politică²³. Bineînțeles că această reflecție se întemeiază pe știință, inclusiv pe teoria științifică a politicii. Prin aceasta, filozofia politică devine terenul de confluență dintre știința politică și filozofia științifică.

²² Eric Voegelin, *The new science of politics. An Introduction*, Chicago, 1952; W. Hennis, *Politik und praktische Philosophie. Eine Studie zur Rekonstruktion der politischen Wissenschaft*. Neuwied am Rhein, Luchterhand, 1963.

²³ Vezi în acest sens și Raymond Polin, *Définition et défense de la philosophie politique*, în *L'idée de philosophie politique*, Paris, P.U.F., 1965, p. 47.

În al doilea aspect, ea s-ar concentra, ca meta-politică, asupra specificității și condițiilor de validitate ale științei politice. În consecință, și considerațiile prezentului articol s-ar putea încadra în filozofia politică. Trebuie însă să fim conștienți de relativitatea acestei soluții, în sensul dependenței ei de tendințele dezvoltării viitoare a cunoașterii științifice. Pentru că, după cum se conturează în prezent, preocupările metateoretice — așa cum e cazul și în alte domenii — sînt un teren de intersecție între filozofie și știința politică, întrucît ele reprezintă, pe de o parte, un nivel superior, dar intrinsec discursului științific (deci propriu științei politice), iar, pe de altă parte, se leagă de concepția filozofică asupra cunoașterii științifice în genere, ca și a diferitelor ei compartimente.

Pe deplin cert rămîne însă faptul că, la nivelul explicației teoretice a politicului, știința politică nu mai poate fi astăzi confundată cu filozofia politică.

Știință teoretică-explicativă sau știință aplicativă?

Așa cum s-a putut vedea din unele soluții menționate în problema delimitării științei politice de sociologia politică, știința politică este împinsă uneori spre funcții aplicative.

În țările capitaliste, orientarea tehnocratică a imprimat o anumită abordare tehnologică (K. Popper) a științelor sociale, conferindu-le uneori chiar un caracter pragmatic. G. Sertori susține, de pildă, în lucrarea citată, că știința politică empirică este o știință aplicată. Lasswell, de asemenea, privește viitorul științei politice într-o astfel de perspectivă.

Și în literatura marxistă se manifestă, bineînțeles într-o altă viziune ideologică, puncte de vedere asemănătoare, atunci cînd i se atribuie științei politice un caracter mixt (F. Burlațki) sau cînd i se pretinde „să formuleze soluții, hotărîri, decizii“ (M. Voiculescu).

Desigur, într-un sens bine cunoscut și subliniat în gnoseologia materialist-dialectică, orice știință are în ultimă instanță o finalitate practică. *Scientia propter potentiam*. Credem însă că această necesitate, în forma imperativă proprie contemporaneității, trebuie să-și găsească — și și-a găsit — o soluție care să fie epistemologic întemeiată. Științele teoretice, explicative servesc practica, acțiunea cu valori specifice: adevăruri științifice, legi, teorii explicative etc. și nu cu rețete de acțiune practică. În același fel, știința politică, fiind știință teoretică-explicativă, care operează la nivelul generalului, nu va oferi niciodată rețete de acțiune; caracterul său normativ constă în elaborarea liniilor generale ale activității, raportîndu-le la tendințele legice dezvăluite prin previziune. Ea va fundamenta, astfel, doar principii generale de acțiune politică. Dezvăluind legile sistemului politic și modalitățile generale ale interacțiunii lor cu condițiile particulare, descifrînd tendințele necesare ale dezvoltării, știința politică stabilește doar cadrul general pentru acțiunea politică, limitele înăuntrul cărora aceasta se poate realiza în conformitate cu cerințele obiective. Tocmai pentru că este știință a generalului ea nu poate fi în același timp și aplicativă.

În epoca noastră s-au constituit (și procesul nu este decît la început) științe noi, științe ale acțiunii sau praxeologice, care, ca științe

ale acțiunii eficiente, s-a concentrează să elaboreze principii și reguli de acțiune : știința conducerii și organizării societății, știința administrației²⁴, știința conducerii și organizării întreprinderilor etc.

Și în trecut, când la noi în studii de socialism științific se îmbinau de cele mai multe ori preocupări de ordin explicativ cu altele de ordin praxeologic, s-a simțit nevoia existenței unor ramuri cu profil evident praxeologic : construcția de partid, construcția de stat etc. Finalitatea științelor praxeologice este orientată precumpănitor spre a cferi elementele necesare optimizării dirijării proceselor sociale. Bineînțeles că succesul lor este condiționat de justetea concepției generale care le orientează, cit și de gradul în care regulile descifrate au sau nu au suficient temei științific, în sensul reflectării unor cerințe obiective.

Dar tocmai datorită acestei finalități specifice, științele praxeologice au un statut epistemologic propriu, diferit de acela al științelor teoretice-explicative.

De aceea socotim că alternativa ca atare nu are consistență, întrucit este vorba de două laturi diferite ale cunoașterii științifice, cu particularități care le disting în sistemul contemporan al științelor.

Cerințele dezvoltării mereu ascendente a societății noastre socialiste, implicind aprofundarea cunoașterii legității obiective în manifestarea sa particulară și, totodată, pe această bază, perfecționarea conducerii vieții sociale, optimizarea opțiunilor și deciziilor, consacră imperativul ridicării pe o treaptă superioară a investigației proceselor social-politice atât în latura sa teoretică-explicativă, cit și în latura sa praxeologică.

OVIDIU TRĂSNEA

²⁴ Vezi : Jerzy Starosciak, *Elemente ale științei administrației*, București, Editura politică, 1967.

Națiunea – concept și realitate socială

Formarea unei imagini clare asupra tendințelor dezvoltării sociale contemporane este de neconceput fără precizarea locului pe care îl ocupă, în cadrul acestei dezvoltări, factorul național. Preocupați de necesitatea dezbaterii temeinice a problemelor legate de evoluția formelor naționale de comunitate umană în contextul relațiilor internaționale, cercetătorii marxisti și nemarxisti din diferite țări au început să acorde, în ultimul timp, o atenție sporită aprofundării teoretice a numeroaselor aspecte care caracterizează existența acestor forme. Istoricii, filozofii, sociologii, juriștii, filologii și alți specialiști dornici să-și aducă contribuția la o mai bună înțelegere a conceptului de „națiune“, precum și a realităților sociale reflectate de el, la dezvoltarea rolului națiunii în impulsivarea proceselor progresiste în societate și-au spus cuvântul într-o chestiune sau alta.

Eforturilor generale, întreprinse în această direcție, li s-au alăturat și luările de poziție ale unor cercetători din țara noastră la nivelul a numeroase studii apărute în ultimii ani. Din punct de vedere tematic, un deosebit interes suscită, după părerea noastră, discuția inițiată de revista „Anale“. Din primele intervenții ale participanților se desprinde tendința de a aborda frontal și pe un plan mai larg fenomenul național, de a analiza diferențiat variata gamă a problematicii pe care o implică definirea conceptului de „națiune“. Faptul că în cadrul intervențiilor sînt luate în considerare în mod critic, constructiv părerile emise de diferiți cercetători marxisti și nemarxisti de peste hotare creează terenul unei confruntări de amploare a punctelor de vedere, face posibilă ancorarea discuției în mișcarea de idei pe plan mondial.

Necesitatea, posibilitatea și utilitatea unei definiții. Luînd ca bază de plecare formulările existente în literatura marxistă, în speță definiția dată de I. V. Stalin, pe care o consideră un bun cîștigat, A. Gavrila, M. Marian și El. Florea, ca de altfel și alți cercetători, își propun să găsească noi modalități de definire a categoriei de națiune, să depășească, pe cît e cu putință, caracterizarea prea generală și, pe alocuri, insuficient de precisă de care dispune știința la ora actuală. În ce ne privește, nu credem că eforturile spre conturarea unei definiții științifice a

națiunii, spre formularea mai precisă a trăsăturilor sale sînt o inutilă risipă de energie, o întreprindere sortită eșecului, după cum nu credem că aceste eforturi s-ar putea încheia cu un rezultat definitiv în măsură să scutească știința de sarcina cercetării neîncetate a fenomenului și a aprofundării conceptului care îl abstractizează.

Considerînd națiunea o realitate deosebit de complexă și de variată, care nu se lasă ușor analizată și conceptualizată, El. Florea este de părere că, deși posibilă, o definiție nu poate epuiza în întregime conținutul bogat, conexiunile multilaterale ale acestui fenomen social. Prin sinteza corespunzătoare a numeroaselor elemente aduse în discuție de specialiști, arată ea, se poate încerca o definiție a națiunii care să fie mai completă, mai precisă și mai bogată în determinări decît cea cunoscută. Dar „cel mai bine servește ca instrument de lucru nu o definiție cu pretenții de universalitate, ci o *caracterizare generală* care să surprindă ceea ce este esențial națiunii pe toate treptele dezvoltării ei, precum și trăsăturile ei specifice în raport cu alte forme de comunitate care au precedat-o“¹. În intervenția sa, autoarea încearcă să fixeze coordonatele unei astfel de caracterizări examinînd valoarea definitorie a principalelor componente ale conceptului de națiune, cum sînt teritoriul național, viața economică, limba, conștiința, cultura națională și statul național, aflate în discuția specialiștilor de pretutindeni.

Consider neîndreptățite, totuși, rezervele pe care El. Florea le are față de capacitatea de cuprindere a unei definiții. Națiunea este, într-adevăr, „unul dintre fenomenele care excelează în ce privește multitudinea relațiilor sale cu celelalte laturi ale vieții sociale și complexitatea naturii sale intrinsece“². O definiție, în sensul strict al cuvîntului, nu poate, desigur, epuiza conținutul complex și conexiunile multilaterale ale fenomenului urmărit. Dar plecînd de la premisa relativității oricărei operații de sinteză, dînd un credit prea mare celor care susțin că națiunea ar fi o entitate refractară schemelor preconceptuate³, ceva foarte greu de prins și caracterizat printr-o formulare satisfăcătoare, logică⁴, se poate ajunge ușor la minimalizarea rolului definiției, la absolutizarea dificultăților (reale și de loc neglijabile) care stau în calea perfecționării acestui instrument științific indispensabil progresului cunoașterii umane.

Depart de noi gîndul de a atribui Elenei Florea asemenea intenții. De altfel, consistenta sa contribuție la dezbaterea definiției națiunii, atît în articolul din „Anale“, la care ne referim, cît și în articolul publicat în nr. 12/1967 al „Revistei de filozofie“, se înscrie toamă pe linia unor căutări constructive, poartă amprenta preocupării pentru exactitatea instrumentelor de cercetare. Îndoielile sale sînt cu totul de altă natură decît cele exprimate în citatele pe care le reproduce. Este normal ca M. Charnay, autorul articolului despre națiune din *La Grande Encyclopédie*, scris la sfîrșitul secolului trecut, considerînd națiunea mai veche decît însăși istoria și punînd pe primul plan în caracterizarea acesteia nu comunitatea de te-

¹ El. Florea, *Cu privire la evoluția conceptului marxist de națiune*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.“ nr. 6/1967, p. 79.

² *Ibidem*, p. 78.

³ Hélène Carré d'Eucausse, *Communisme et nationalisme*, în „*Révue française de science politique*“ nr. 3/1965, p. 474.

⁴ *La Grande Encyclopédie*, vol. 24, Paris, p. 830.

ritoriu, de viață economică, de limbă, ci amintirile comune ale trecutului, dorința comună a membrilor ei de a realiza ceva, să nu-i poată da o definiție satisfăcătoare, logică. La fel și în cazul Hélènei Carré d'Eucausse, care, situându-se pe poziții ostile marxismului și opunînd naționalismul comunismului, se străduiește să demonstreze incapacitatea orînduirii socialiste, a ideologiei comuniste de a oferi un cadru propice dezvoltării naționale a popoarelor.

În pofida nenumăratelor dificultăți pe care le comportă sintetizarea conținutului său, rezultatele investigării fenomenului național trebuie materializate nu numai la nivelul unor observații particularizante, ci și la nivelul unor concluzii generalizatoare, cu caracter de ponderabilitate și stabilitate, exprimate în formulări de natură să facă posibilă delimitarea logică și istorică a componentelor procesului de formare a națiunii, înțelegerea sa în unitatea dialectică dintre general și specific. Știința nu poate progresa fără o terminologie de specialitate care să permită identificarea fenomenelor în conglomeratul înconjurător. Definiția este un moment important în procesul cunoașterii. Indiferent dacă avem în vedere o definiție în înțelesul propriu al cuvîntului sau doar o caracterizare a unui fenomen, în fond, este vorba de aceeași operație de sinteză (care în științele sociale nu se poate face cu precizia și modalitățile proprii matematicii sau chimiei) a datelor observației, reflectînd realitatea „măsurabilă“, „analizabilă“. Atunci cînd datele sînt insuficiente se poate formula o caracterizare mai generală care, pe măsura înmulțirii și sistematizării informațiilor, capătă precizie, cîștigîndu-și statutul de definiție.

Noțiunile, conceptele, categoriile cu care operează disciplinele sociale sînt rezultatul unui discernămint îndelungat al datelor acumulate prin observație, al unor repetate evaluări și reevaluări. Noțiuni de valabilitate a căroră nu ne mai îndoim astăzi au avut la origine un caracter aproximativ, exprimînd, uneori, inadecvat esența fenomenului vizat. Termenii „neam“, „popor“, „națiune“ sînt, în prezent, mult mai bine conturați, mai bogați în conținut, delimitările dintre ei mult mai precise decît la sfîrșitul secolului trecut. Aceasta se datorește activității neîncetate desfășurate atît pe linia analizei fenomenelor concrete, cit și pe cea a sintetizării abstracte a trăsăturilor lor esențiale. Prin conceptualizare, terminologia științifică s-a diversificat, ajungîndu-se pe această cale la specializarea domeniilor de investigație, la ramificarea științei însăși. Desigur, progresul cunoașterii în științele sociale ține și de cauze obiective, de faptul că, odată cu trecerea timpului, realitatea scoate la lumină noi trăsături în cadrul unui anumit proces, oferînd cercetătorului material pentru noi generalizări.

Este în spiritul științei tendința de perfecționare, în scopul de a da răspunsuri mai complete, mai sigure la întrebările pe care omul și le pune cu privire la soarta sa în lume. Reprezentanții de frunte ai comunismului științific — Marx, Engels, Lenin —, precum și alți gînditori care s-au pus în slujba progresului au încercat, în diferite perioade istorice, să stabilească elementele necesare caracterizării națiunii. Rezultatele la care s-a ajuns de fiecare dată în elaborarea unei definiții au reprezentat pași înainte pe linia cunoașterii mai profunde, dialectice a acestui fenomen social, înarmînd mișcarea revoluționară cu concluzii necesare luptei pentru victoria socialismului.

Dar de la aprecierile lui Marx și Engels au trecut o sută de ani, iar de la cele ale lui Lenin — o jumătate de secol. Azi constatăm că fenomenul analizat de ei prezintă laturi noi, că definițiile date de ei caracterizează la modul prea general multitudinea de aspecte pe care le-a îmbrăcat, în ultimele decenii, dezvoltarea națională a popoarelor. Este, de aceea, normal ca în prezent să nu mai fim satisfăcuți cu unele formulări vechi, să căutăm noi soluții pentru problemele pe care le ridică viața. Indiscutabil că viitorul va aduce noi corective sistemului nostru de cunoștințe și ar fi absurd să pretindem a spune acum ultimul cuvânt cu privire la fenomenul național. Odată cu dezvoltarea societății vor ieși în evidență noi trăsături ale acestui fenomen, iar pe de altă parte vor evolua însăși știința, mijloacele ei de investigație, capacitatea ei de analiză și sinteză.

Modalități de definire. Ajungând la acest punct, ne exprimăm părerea că la ora actuală formularea unei definiții a națiunii trebuie pusă în termenii unei ramuri bine precizate a științelor sociale. Dacă Marx și Lenin au încercat să fundamenteze conceptul de națiune din punct de vedere al materialismului istoric, adică al unei științe generale, al celei mai generale privind societatea, astăzi, când procesul ramificării, al specializării științelor sociale a luat o remarcabilă amploare, o asemenea fundamentare, păstrându-și în întregime valabilitatea, nu mai este suficientă. În funcție de specificul diferitelor ramuri — istorie, sociologie, psihologie socială, drept internațional, politologie, ca să înșirăm numai o parte din ele — definiția generală a națiunii are nevoie de detalieri, de completări, de o mai mare precizie. Raportînd definiția dată de I. V. Stalin la sistemul de referință al sociologiei, istoriei, politologiei, nu putem satisface totalitatea criteriilor cu care operează fiecare din aceste discipline. În mod firesc, formularea concepută pe baza studierii trăsăturilor celor mai generale ale dezvoltării sociale se limitează la trăsăturile cele mai generale ale națiunii, în timp ce, de exemplu, investigarea sociologică, concretă a fiecărei națiuni în parte oferă posibilitatea nuanțării concluziilor, a elaborării unei formulări diferențiate.

Problema realizării unei multitudini de definiții sau „subdefiniții” pentru uzul diverselor ramuri ale disciplinelor care studiază, într-un fel sau altul, fenomenul național, păstrînd ca stîlp de orientare definiția generală a materialismului istoric, ne pare a fi singura soluție în măsură să răspundă exigențelor sporite ale științei în zilele noastre. Ea este însă subordonată sau, mai bine zis, realizabilă numai după ce se va fi precizat însuși obiectul diferitelor discipline în discuție. În funcție de rezultatul disputei care se duce între specialiști pe această temă, va putea fi abordată și problema categoriilor și terminologiei științifice proprii fiecărei ramuri.

Nu intenționăm să contestăm conceptului de națiune dreptul de a figura în rîndul categoriilor sociologice de maximă generalitate, după cum nu intenționăm să susținem drepturile sale suverane la această poziție. Ne dăm perfect seama de importanța unei definiții sociologice a națiunii. Ceea ce dorim să subliniem este utilitatea tentativei de a detalia, prin subdefiniții, la nivelul diferitelor discipline sociale — istorie, sociologie, politologie, psihologie socială, etnografie etc. — definiția națiunii. Vedem această operație ca o complementare multiplă menită să îmbogățească conținutul filozofic — materialist-istoric — al definiției date

de I. V. Stalin și care poate fi considerată, încă, valabilă ca instrument de cunoaștere, la nivel de înaltă generalitate, a fenomenului național. Punând problema în alți termeni, s-ar putea spune că, în fond, nu este vorba decât de aplicarea diferențiată, la realitățile specifice unui domeniu de cercetare sau altuia, a definiției generalizatoare, formulată de pe pozițiile materialismului istoric.

În ce privește istoria, de pildă, ea ar putea să utilizeze, alături de definiția cunoscută a națiunii, o subdefiniție elaborată cu mijloace specifice acestui domeniu de cercetare și care, pornind de la adevărurile fundamentale, să releve procesul de devenire a națiunii, începînd cu forme inferioare de organizare etnică, națională, pînă la ceea ce denumim sub termenul „națiune contemporană”, să descifreze condițiile transformării popoarelor în națiuni, să stabilească resorturile intercondiționării națiunii cu formațiunea social-economică, orînduirea de stat, situația internațională, adică să pună în evidență toate amănuntele istorice, despre care o formulă generală, universal valabilă, nu poate vorbi. Oricum, formularea unei „subdefiniții” a națiunii, din punct de vedere al istoriei (ca să spunem așa, în mișcare, în devenire istorică), nu poate prezenta dificultăți de altă natură decât cele care au stat în fața caracterizării unor fenomene sociale, uneori deosebit de complexe, cu mijloacele proprii altor discipline.

Ni se pare că formularea propusă de către M. Marian corespunde, în esență, necesităților unei definiții din punct de vedere istoric, întrucît pune accentul pe elementul dinamic în constituirea comunității naționale. Autoarea la care ne referim opinează pentru o formulare generalizatoare care, fără să cuprindă totalitatea trăsăturilor caracteristice națiunii, să consemneze că aceasta „*este forma modernă a comunității etnice care s-a constituit prin conviețuirea îndelungată a unor popoare, avînd de regulă o limbă comună, în cadrul aceluiași teritoriu și al vieții economice, politice și culturale comune, care au dus, în ultimă instanță, la formarea unui anumit specific național și a unei conștiințe naționale*”⁵. În completare sugerăm cuprinderea unei indicații care să clarifice că expresia finală a formării națiunii este constituirea statului național (asupra acestui punct vom mai reveni). O mențiune s-ar putea face și în sensul că afirmarea națiunilor în faza dezvoltării industriale a societății este o necesitate istorică.

După A. Gavrilă națiunea „*este o categorie sociologică ce desemnează comunitatea umană, unitară, contradictorie, dinamică, interacțiunea într-un grad înalt a factorilor obiectivi și subiectivi (comunitatea de limbă, de teritoriu, de cultură și economică) ce se reflectă ca specific național*”⁶. O asemenea formulare, deși conține cuvîntul „dinamică”, nu reflectă decât o stare de fapt, la un moment dat, interacțiunea factorilor care determină apariția națiunii fiind privită din perspectivă dialectică, dar nu și istorică, ceea ce, după părerea noastră, corespunde mai bine modalităților de definire proprii sociologiei. Raportată acestui domeniu de cercetare, ea ar putea fi completată în sensul relevării locului pe care

⁵ M. Marian, *Comunitatea de națiune*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, p. 63.

⁶ A. Gavrilă, *Conceptul de națiune*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, p. 47.

il ocupă în corpul națiunii diferitele clase sociale, grupări etnice, comunități religioase etc.

Mentținându-ne la ideea formulării unei definiții a națiunii, din unghiul și cu mijloacele științei istorice, am încerca să facem aceasta în următoarea redactare: *Națiunea este o modalitate de agregare umană, apărută într-un anumit stadiu al dezvoltării istorice și indiferent de orînduirea socială, pe baza comunității de limbă, teritoriu, viață economică și cultură, ca expresie a structurii psihico-etnice a membrilor care o compun, pe baza unității lor de voință și acțiune, materializată în mișcarea națională și finalizată sub forma unei orînduirii statale corespunzătoare, a unui stat suveran care duce o politică independentă pe plan internațional.*

Elementele componente ale definiției națiunii, aflate în intercondiționare dialectică, formează un tot indivizibil, din care nu pot fi scoase fără a știrbi sau denatura esența fenomenului reflectat. Întrucît națiunea nu este un fenomen static, ci unul în continuă mișcare, este firesc ca, într-o fază inițială, una sau alta din laturile sale să fie mai puțin relevate, dar, în evoluția ulterioară, ele se afirmă cu necesitate și rămîn o realitate definitorie a procesului dezvoltării națiunii pînă la stingerea sa.

Mențiunea „indiferent de orînduirea socială“, pe care am făcut-o, se referă la faptul că națiunile pot apărea pe fondul orînduirii capitaliste, necapitaliste, socialiste, că își pot prelungi existența de-a lungul mai multor orînduirii sociale. Orînduirea socială lipsită de exploatare conferă națiunii un conținut superior. În legătură cu această chestiune, ni se par pe deplin lămuritoare explicațiile privind continuitatea și discontinuitatea date de către prof. univ. Tudor Bugnariu, într-un recent studiu apărut. „În evoluția comunităților etnice și trecerea lor de la o formă la alta, discontinuitatea o reprezintă punctul nodal al transformărilor esenței și conținutului comunităților odată cu schimbarea revoluționară a fiecărei formațiuni sociale. Continuitatea o reprezintă preluarea de către noua comunitate a unor elemente componente ale comunităților ce au premers-o... Ignorarea unității dintre continuitate și discontinuitate în procesul dezvoltării și schimbării comunităților etnice poate duce la greșeli în teorie și practică“⁷.

Departate de a fi „rigidă“, „schematică“, definirea națiunii poate căpăta caracterul unei veritabile opere științifice atunci cînd își limitează obiectul din unghiul de vedere al unui anumit domeniu al științelor sociale. Nu este vorba de a da o caracterizare universal valabilă pentru toate timpurile și împrejurările, ci de a preciza, în cadrul fiecărei discipline, conținutul complex al acestui fenomen. Tot așa după cum, prin definiție, putem deosebi forțele de producție de relațiile de producție, trebuie să deosebim poporul de națiune, națiunea de stat, națiunea de naționalitate. Exactitatea în domeniul științelor sociale ne apare tot atît de importantă pentru progresul cunoașterii ca și în oricare alt domeniu. Pe baza unei concepții clare, a unei metodologii corespunzătoare — și cercetătorii marxiști dispun de o asemenea concepție și metodologie —,

⁷ Prof. univ. Tudor Bugnariu, *Națiunea socialistă*, în *Stat-națiune-progres social*, Editura politică, București, 1968, p. 58—59.

sarcina de a pătrunde esența fenomenelor și proceselor sociale, de a generaliza trăsăturile care le caracterizează este realizabilă.

Precizia științifică este necesară oamenilor nu pentru cugetări abstracte, ci pentru a le servi la o mai bună orientare în viață, pentru a-i ajuta să acționeze cu mai multă siguranță. Generalizările teoretice privind națiunea luminează calea eliberării popoarelor de asuprire, afirmării națiunilor și instaurării unor relații de egalitate și colaborare multilaterală între ele.

Coordonatele ideologice ale definiției. O înțelegere clară a fenomenului național și a altor fenomene sociale — la nivelul unor concepte și definiții științifice — reprezintă o armă de nădejde în lupta oamenilor pentru lichidarea exploatării și asupririi, pentru instaurarea unor relații echitabile în lume. În legătură cu aceasta poate fi menționat faptul că, spre deosebire de științele naturale, tehnice, „exacte“, domeniul științelor sociale este puternic influențat de ideologia, de concepția despre societate a unor clase, de lupta politică. Datele, cunoștințele, concluziile istoriei, sociologiei, economiei sînt folosite pentru susținerea unor interese de clasă și nu rareori, atunci cînd ele vin în conflict cu interesele unor pături retrograde, punîndu-le în pericol pozițiile, sînt falsificate, denaturate. De aceea, atunci cînd vorbim despre necesitatea și posibilitatea unei definiții, avem în vedere o definiție dată în spiritul ideologiei comunismului științific, de pe pozițiile clasei muncitoare, nu o definiție „universal valabilă“ pentru toate clasele și ideologiile.

În încercarea de a înarma omul cu datele științifice necesare luptei pentru făurirea unei societăți noi, nu putem opera fără rezerve cu noțiunile și conceptele formulate pe baza ideologiei reacționare, legate de interesele marilor exploatare, ale imperialismului monopolist, agresiv. În măsura în care concluziile disciplinelor sociologice burgheze poartă amprenta unor idei preconcepuate, a unor abordări idealiste, metafizice, ele nu pot fi preluate în arsenalul științei marxiste — întemeiată pe o concepție materialistă și o metodologie dialectică.

Desigur, respingerea concepțiilor burgheze greșite, inadecvate, în ansamblul lor, scopurilor științei marxiste nu înseamnă înlăturarea oricărui dialog de lucru cu reprezentanții școlilor care le-au dat naștere, înfierarea în bloc a concluziilor lor. În problema națiunii un asemenea dialog, pe lingă delimitarea ideologică, presupune și luarea în considerare, preluarea critică a oricăror observații valoroase făcute de cercetătorii nemarxiști, încadrarea acestor observații în sistemul de cunoștințe constituit pe baza concepției marxiste.

Este îmbucurător faptul că în abordarea dificilei probleme a definiției națiunii sînt cuprinse în aria investigației opinii diverse, concepții aparținînd unor școli teoretice reprezentative, că în aparatul științific al studiilor se includ lucrări ale clasicilor marxism-leninismului, ale unor cercetători marxiști din diferite țări, ale unor ideologi burghezi. Din păcate, utilizarea bibliografiei nu se face întotdeauna în modul cel mai propriu cercetării științifice, nu creează cadrul propice valorificării critice a unor puncte de vedere. Este vorba de o prea mare aproximație în interpretarea unor teze, de reproducerea, fără un comentariu corespunzător, a unor idei valabile, de multe ori, într-un context diferit decît cel invocat de autor.

Astfel, privind interdependența dintre națiune și umanitate prin prisma raportului dintre categoriile materialismului dialectic — general și particular, A. Gavrilă apelează la idei din operele lui N. Iorga și D. Gusti, care, deși foarte frumos exprimate, nu sînt în consens cu ceea ce autoarea vrea să demonstreze. Citatul din N. Iorga: „Așa cum nu trebuie să devenim sclavi ai deosebirii dintre istoria politică și culturală, tot așa nu trebuie să așezăm o tranșee despărțitoare între istoria universală și istoria națională” este vag și nu credem că poate fi interpretat în sensul în care autoarea combate „exclusivismul retrograd, care abso-lutizează sau generalul, dizolvînd națiunea în umanitate, sau particularul prin ridicarea unei națiuni la o superioritate absolută față de altele”⁸. Tot așa de neconcludent sună și citatul din D. Gusti: „Dincolo de na-țiune nu se ivește umanitatea ca o lume de sine stătătoare, ci umanitatea, ca realitate a națiunilor, ca armonie a ființelor naționale, originale, specifice” în argumentarea marxistă a autoarei privind corelația general-particular, național-internațional⁹. Ruptă din contextul concepției gene-rale a lui D. Gusti, formularea de mai sus ar putea părea acceptabilă oricărui marxist. Dar cunoscutului sociolog român îi aparțin și cuvintele, reproduse mai jos, din care se degajă un cu totul alt spirit: „Oricît de mare ar fi însă *identitatea* de interese de clasă, mai mare și mai puter-nică este *comunitatea* de soartă și de viață națională, care face, bună-oară, ca lucrătorul român să aibă strînse relații de clasă cu lucrătorii unguri și bulgari, totuși și mai strînse să fie legăturile dintre lucrătorul și burghezul român, căci ei vorbesc aceeași limbă, apără aceeași țară, participă la aceeași viață socială, de sat ori oraș, și sînt interesați deopot-rivă la propășirea națiunii”¹⁰. La întrebarea „care va fi examenul de conștiință la care va fi supus un lucrător român cînd, la viitoarele alegeri, va avea de votat un candidat democrat burghez, dar român, ori un candi-dat socialist, dar maghiar”, D. Gusti se pronunță pentru prima opțiune¹¹, punînd problema într-o perspectivă cu totul inacceptabilă pentru con-cepția prin prisma căreia A. Gavrilă o analizează.

De asemenea, în articolul lui M. Marian, alineatul referitor la co-munitatea economică și dezvoltarea ei nu cîștigă în claritate prin felul cum sînt puse în discuție tezele lui Dionisie Pop Marțian, de acum peste o sută de ani, despre „tendențele de internaționalism economic și despre sistemul de proprietate străină sau comună”¹². Întrucît autoarea nu face precizările necesare cu privire la sfera de cuprindere, la caracterul și epoca în care se manifestă asemenea tendințe, cititorului îi rămîne sar-cina, destul de dificilă, de a trage, din citatele reproduse, concluziile ce i se par mai potrivite. Indicată, în asemenea cazuri, este o mai atentă prelucrare și comentare a materialului documentar folosit, redarea clară, fără echivoc (într-o terminologie adecvată și într-o încadrare logică și is-torică impecabilă) a ideilor esențiale care se desprind din el (bineînțeles făcînd trimiterele de rigoare).

⁸ „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, p. 48.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ D. Gusti, *Sociologia militans*, vol. I, *Cunoaștere*, București, 1946, p. 324.

¹¹ *Ibidem*, p. 326.

¹² „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, p. 69.

Diferite aprecieri își au valoarea lor într-un anumit context și ruperea lor din acest context poate duce la denaturarea sensului lor real. Unele teze existente în literatura nemarxistă sună foarte frumos și convingător, dar dacă le privim în legătură organică cu concepția generală care le-a generat constatăm că nu corespund modului marxist de a pune și înțelege problema. O mai atentă analiză a întregului context în care se află încadrată o formulare, o idee, poate ușor scoate în evidență caracterul ei limitat, idealist, neștiințific. De pildă, la o mai exigentă examinare, criteriile folosite de sociologi burghezi pentru definirea națiunii, cum sînt: „comunitatea etnică“, „comunitatea spirituală“, „idealul comun“ rămîn neconcludente, inacceptabile.

Clarificări și precizări necesare. Am vrea să ne spunem părerea în legătură cu folosirea termenilor de națiune burgheză și națiune socialistă. Arătînd că dacă formularea „națiune socialistă“ nu este greșită, întrucît oglindește legătura intrinsecă dintre formațiunea social-economică socialistă și națiune, dinamismul acesteia din urmă, continua ei devenire, A. Gavrilă socotește că nu același lucru se întîmplă cu formularea de „națiune burgheză“. În concepția sa, „națiunea nu este și nu poate fi burgheză, chiar dacă burghezia este clasa conducătoare a națiunii în capitalism“. Burghezia reprezintă numai o minoritate a populației unei națiuni și, în condițiile contemporane, mai ales, este și ea stratificată, vîrfurile ei opunîndu-se, în fond, intereselor întregii națiuni. „Națiunea care se constituie în condițiile capitalismului este o comunitate unitară, antagonică și neomogenă“. În consecință, autoarea se declară pentru varianta *națiune capitalistă* — *națiune socialistă*, exprîmîndu-și părerea că „națiunea e una singură, succedîndu-se de-a lungul celor două orînduiri sociale; ea nu se schimbă în esența sa în socialism, ci se îmbogățește, se întregește, *unitatea* sa se adîncește pînă la *deplină omogenizare*“¹³. Un punct de vedere oarecum asemănător susține și M. Marian, care arată că, dacă în ce privește națiunea socialistă, viața demonstrează realitatea acestei categorii, în ce privește națiunile burgheze, „...este vorba mai mult de o problemă semantică decît de o teorie științifică“¹⁴. Potrivit părerilor sale, a socoti că există un tip de națiune burgheză ar însemna o supraapreciere a rolului burgheziei în viața națiunii, a locului relațiilor de producție burgheze în definirea națiunii. Nefiind de acord nici cu conceptul de „națiune omogenă“ (pentru socialism) și „națiune neomogenă“ (pentru capitalism), formulat de P. M. Rogacev, M. A. Sverdlin și alții, și apreciînd că „încercările de delimitare a națiunilor pe tipuri în funcție de orînduirea socială... pornesc de la tendința de absolutizare a elementului economic, care, deși esențial, nu este unic în formarea și definirea națiunilor“, ea vede, totuși, posibilă denumirea de „națiune socialistă“¹⁵.

Așa cum arătam în încercarea de definiție pe care am propus-o mai sus, considerăm necesară precizarea că națiunile pot apărea în condiții care nu țin de tipul orînduirii social-economice. Am zice că națiunea este o formă de agregare umană caracteristică epocii industriale, că evoluția sa specifică nu este legată de capitalism sau socialism (deși, fără îndoială,

¹³ *Ibidem*, p. 52—53.

¹⁴ *Ibidem*, p. 63.

¹⁵ *Ibidem*, p. 64.

aceste orinduirii își pun puternic amprenta pe conținutul proceselor sale interne). Nașterea, maturizarea și dizolvarea națiunii în alte forme ale dezvoltării sociale se încadrează în alte coordonate istorice decât evoluția, succesiunea orînduirilor sociale. Cum vom denumi națiunile în curs de formare în țările eliberate de colonialism și intrate pe calea dezvoltării necapitaliste (a cărei viabilitate o va demonstra istoria)? „capitaliste“?, „socialiste“? sau „necapitaliste“? Este oare necesar să aplicăm națiunii eticheta orînduirii sociale pentru a arăta, de pildă, că spre deosebire de capitalism în socialism ea este omogenă? Dar, în fond, nu despre națiune este vorba, ci despre orînduirea socială care într-un caz este formată din elemente antagonice, iar în celălalt formează o unitate. Ni se pare că denumirea generală de „națiune“ (română, franceză, rusă, engleză, germană etc.) este soluția cea mai potrivită. Eventual, s-ar putea utiliza mențiunea „de origine capitalistă“, „necapitalistă“, „socialistă“ pentru a indica faptul că o națiune sau alta s-a format în faza dezvoltării capitaliste, necapitaliste, socialiste.

În ce privește mult disputata problemă a culturii naționale și legat de aceasta a conștiinței naționale, împărtășim întru totul punctul de vedere al Elenei Florea, care se pronunță împotriva tendințelor de a nega culturii calitatea de element caracteristic al națiunii. Pe bună dreptate, ea arată că teza leninistă despre cele două culturi își are valabilitatea deplină numai în cadrul corelației clasă exploatatoare și clasă exploatată și nu în raport cu alte națiuni și popoare. Pe frontul culturii mondiale, cultura națională rămîne un semn distinctiv al unei națiuni oarecare, conturîndu-i locul pe scara valorilor civilizației.

La cele de mai sus am vrea să adăugăm că, fără îndoială, în societățile antagonice există „două culturi“ sau, în cazul conștiinței, două sau mai multe „conștiințe“, în funcție de structura de clasă a respectivei societăți, dar aceste „culturi“, care se deosebesc între ele mai mult din punct de vedere ideologic-politic, au un fond comun, își trag izvoarele din acumulările spirituale de veacuri ale comunității în ansamblul ei. Evoluția ziselor „culturi reprezentînd interese de clasă“ se face pe fondul general al culturii naționale, care își pune puternic, într-un fel sau altul, amprenta națională specifică pe forma și conținutul lor. Astfel, putem să facem o deosebire între cultura înaltei societăți engleze și cea a maseilor largi, dar vom putea distinge cu ușurință, chiar dacă prima a fost influențată de limba și cultura franceză și de alți factori externi și interni, trăsăturile puternice care o leagă de întreaga cultură și mișcare de idei formate pe insulele britanice și care îi conferă nu un specific francez, flamand, saxon etc., ci, în primul rînd, englez. În felul acesta și înțelegem formularea „comunitate de factură psihică ce se manifestă în comunitatea culturii“. Conștiința națională, din aceleași motive, cuprinde totalitatea ideilor (inclusiv cele politice antagoniste) care fac joncțiunea la un moment dat în punctul de interes comun — realizarea aspirațiilor de libertate națională, de făurire a unei comunități independente, suverane. Scheletul conștiinței naționale (cu unele excepții) este, după părerea noastră, conștiința comunității etnice.

Demnă de o dezbatere multilaterală este și problema apartenenței sau neapartenenței științei la corpul culturii naționale. Rezolvarea acestei probleme implică o aplicare consecventă a metodologiei dialectice de

examinare a raportului universal — particular. Știința este, evident, acel domeniu care, prin excelență, sintetizează pe planul cel mai general contribuțiile individuale, asimilându-le și integrându-le în sistemul său unic de cunoștințe. Formulele matematicii sînt pretutindeni aceleași, nu au caracter național. Toate popoarele au, teoretic, acces la cuceririle științei universale și oamenii de știință de pretutindeni sînt antrenați la rezolvarea aceluiași probleme care frămîntă omenirea.

Dar știința nu s-a creat simultan pe întregul pămînt și ea nu evoluează la fel de repede în toate țările. Unele popoare, datorită unor condiții geografice, istorice, economice, demografice etc. au dat o contribuție mai mare într-un anumit domeniu, altele în alt domeniu al științei. Astfel, astronomia, matematica, medicina, biologia nu s-au dezvoltat la fel pretutindeni. Acele popoare care s-au bucurat de condiții prielnice pentru a-și dezvolta cultura au adus contribuții mai consistente și în domeniul științei, știința, la rîndul ei, impulsînd mai mult dezvoltarea culturii. Chiar azi, cînd, datorită existenței unor mijloace de comunicație și informație rapidă și vastă, „granițele” între științele „naționale” se șterg, vorbim curent de școala matematică germană, rusă, română, de școala de chirurgie franceză, engleză, chineză etc. Dar dacă ținem seama de faptul că din știință face parte și domeniul disciplinelor sociale, mult mai legat de problematica „națională”, atunci avem serioase motive să ne raliem celor care privesc știința drept element esențial al culturii naționale. Nu numai că nivelul de cultură atins de un anumit popor și specificul acestei culturi influențează într-un anumit fel dezvoltarea științei în general, și a anumitor ramuri în special, că în însuși modul cum un om de știință rezolvă o anumită problemă științifică își spune cuvîntul formarea sa intelectual-profesională în spiritul unei anumite culturi naționale, dar configurația dezvoltării științei, profunzimea și nuanțele acestei dezvoltări își pun amprenta asupra „personalității” culturii din care face parte, constituind astfel o trăsătură specifică a ei.

Nu este lipsită de importanță nici precizarea privind locul pe care componentele materială și spirituală ale culturii îl ocupă în caracterizarea specificului național. După unii, atît cultura materială cît și cea spirituală reprezintă elemente definitorii, după alții doar cultura spirituală poate fi luată în considerare, cultura materială fiind strîns legată de modul de producție și deci mai greu de raportat la specificul național. Abordînd această problemă, Elena Florea, polemizînd cu sine însăși, ne pune în fața unor formulări contradictorii din care nu prea putem să ne dăm seama care este, în ultimă instanță, părerea sa. Pe de o parte, autoarea face precizarea că în cultura națională trebuie încorporată doar cultura spirituală, că, spre deosebire de aceasta din urmă, „cultura materială se confundă, într-o anumită măsură, cu viața economică, analizată separat ca element ce concretizează națiunea”¹⁶, iar pe de altă parte afirmă că noțiunea de cultură „se referă și la cultura materială a unui popor, exprimată în valorile materiale create de societatea omenească de-a lungul istoriei sale. Avînd în vedere ambele aspecte, cultura națională reprezintă domeniul în care o națiune își afirmă ființa sa proprie, personalitatea, gradul de

¹⁶ *Ibidem*, p. 76.

progres..."¹⁷. Chestiunea nu este dintre cele mai simple, complexitatea sa fiind relevată de mulți cercetători, însă o tratare a ei unitară, diferențiată în mod corespunzător, se impune.

Desigur, cultura materială poate fi privită și în contextul vieții economice, dar atunci când vorbim de cultură națională nu se poate să nu avem în vedere ambele sale laturi — materială și spirituală —, care o definesc deopotrivă. Nu putem, de exemplu, să concepem o înaltă cultură spirituală pe fondul unei culturi materiale scăzute, nici o cultură materială avansată fără efecte certe asupra celei spirituale. Cultura spirituală nu rămâne suspendată în sfera idealului, ci își găsește reflectare în impulsionarea și nuanțarea dezvoltării culturii materiale. Deși nici o națiune nu se limitează la „unelte de producție naționale“, nu se îmbracă doar în „veșminte naționale“, nu locuiește numai în „locuințe naționale“ și nu se hrănește doar în „bucătăria națională“ etc., totuși, aceste atribute ale gradului de civilizație, de cultură, luate la un loc, definesc profilul național al unei comunități sau a alteia. Într-un asemenea sens se vorbește despre „modul de viață american“, de pildă. Și apoi, chiar elementele culturii materiale, luate în parte, poartă pecetea unor anumite tradiții naționale, izvorite din necesități, care fac ca, în pofida memoriei lor unice — aceea de a satisface niște necesități identice peste tot —, să se deosebească de la popor la popor.

O să ni se răspundă că asemenea fenomene sînt determinate în funcție de zone geografice (munte-mare, nord-sud, Europa-Asia etc.), de stadiul de dezvoltare economică (agrară, industrială, piscicolă, forestieră) sau socială (feudalism, capitalism, socialism), că se datoresc unor împrumuturi din afară și nu caracterizează geniul național. Perfect adevărat. Dar să nu uităm că același lucru poate fi valabil și pentru elementele limbii naționale, ale conștiinței și culturii spirituale. Toate acestea se îmbină însă într-un anumit fel, specific, diferit de la o națiune la alta (specificul, în fond, este tocmai modalitatea de îmbinare) și orice împrumut, orice influență a zonei geografice etc. se face pe un fond diferit de la popor la popor, în funcție de necesități istorice, tradiții, structură psihică.

Deși, sub aspectul competenței, dezbaterea problemelor legate de fixarea locului pe care limba îl are în cadrul definiției națiunii s-a bucurat de intervențiile unor specialiști de înaltă calificare, considerăm că și opiniile mai puțin avizate pot contribui la clarificarea unor momente. În articolul *Națiunea și limba*, publicat în nr. 2/1968 al revistei „Voprosi istorii“, M. I. Isaev, respingînd formulările care pun limba națională pe un plan secundar în definirea națiunii, subliniază, pe bună dreptate, că, în pofida unor paradoxuri, comunitatea de limbă a fost și rămîne un element distinctiv foarte important al națiunii. Limba apare și se formează mai înainte decît alte trăsături caracteristice ale națiunii; ea este mult mai viabilă și mult mai puțin schimbătoare; ea este principalul mijloc de comunicare al unei colectivități umane în toate sferile vieții și activității. Puncte de vedere asemănătoare au fost exprimate în cadrul discuției desfășurate în Uniunea Sovietică și în țara noastră și se

¹⁷ *Considerații privind categoria de națiune*, în „Revista de filozofie“ nr. 12/1967, p. 1321.

pare că se profilează un consens acceptat de majoritatea cercetătorilor, dar oponenții lui nu au depus încă armele.

În general, valabilitatea acestei teze este contestată pornindu-se de la faptul că sînt cazuri cînd mai multe națiuni au aceeași limbă (S.U.A. — Anglia, țările Americii Latine) sau cînd în cadrul aceleiași națiuni se vorbesc mai multe limbi (Elveția, Belgia etc.). Dar ce s-ar întîmpla dacă în loc de a căuta imperfecțiunile definiției vom analiza mai de aproape înseși fenomenele în discuție? Cazurile în care națiunile se formează pe baza unei limbi unitare sînt o regulă, pe cînd cazurile celelalte o excepție. În ce ne privește, nu am considera „compacte“, în adevăratul înțeles al cuvîntului națiunile în cadrul cărora se vorbesc mai multe limbi (ne referim la exemplul Elveției, Belgiei, Canadei, unde nu este vorba de cîteva procente din populația unei țări, ci de peste un sfert și chiar jumătate din populație care vorbește o altă limbă). În loc de termenul „națiune elvețiană“, de pildă, am folosi expresia „națiunile elvețiene“, specificînd că pe plan statal această situație își găsește corespondent în formula federalizării. În cazul Belgiei, valonii și flamanzii formează, în fond, două naționalități cu interese distincte (evenimentele politice recente din această țară o demonstrează) și integrarea lor într-un stat național unitar poate fi apreciată, în cel mai bun caz, ca o excepție.

Cazul națiunilor care vorbesc aceeași limbă este și mai clar. Comunitate de limbă nu înseamnă și exclusivitate. Faptul că, de pildă, popoarele Americii Centrale și de Sud, datorită unor împrejurări istorice, au ajuns să comunice între ele mai ușor prin intermediul limbii spaniole sau portugheze nu anihilează personalitatea națională a acestora. Aparținerea lor la o națiune sau alta nu se face numai după criteriul limbii, ci și al teritoriului comun, al vieții economice comune, al structurii psihice comune exprimată în cultură etc. Or, din acest punct de vedere, nu este greu să vedem distinct deosebiriile dintre locuitorii Mexicului și Argentinei, care vorbesc limba spaniolă, sau dintre locuitorii Braziliei și Portugaliei, care au aceeași limbă. Despre deosebirile calitative dintre națiunea engleză și națiunea americană s-a vorbit mult. Limba poate fi luată în considerare numai într-un anumit context, adică atunci cînd sînt prezente și celelalte trăsături ale națiunii, cum, de altfel, tot într-un asemenea context poate fi apreciată și o altă trăsătură — comunitatea spirituală. Atunci cînd nu formează un tot organic încheiat, nu sînt definitorii din punct de vedere național.

Limba și naționalitatea nu trebuie să concorde obligatoriu. În zonele cu populație multinațională amestecată nu este posibilă formarea unor națiuni cu o limbă „etnică“. În asemenea situații comunitatea etnică, deci și de limbă, va fi aproximativă, dar, eventual, va avea un nucleu compus din naționalitatea majoritară pe teritoriul respectiv și o limbă pe care această majoritate sau populația în ansamblul ei o practică în viața social-economică.

Într-o altă ordine de idei, nu sîntem de părere că limba trebuie socotită *națională* numai atunci cînd a ajuns la un înalt grad de dezvoltare, cînd se prezintă sub forma limbii literare. A pune așa problema înseamnă a nu vedea că, în faza inițială a procesului formării unei națiuni (avem în vedere mai ales popoarele care se eliberează de sub jugul colonial), limba joacă rolul de liant nu în primul rînd prin manifestările sale

elevate, ci prin capacitatea de a da popoarelor respective posibilitatea să-și desfășoare activitatea economică și politică, prin tăria cu care contribuie la mobilizarea maselor, la lupta pentru libertate națională. În fazele posterioare constituirii națiunii, limba ca și celelalte elemente componente se dezvoltă, se cizează. Limba scrisă, limba literară, limba cu un bogat bagaj lexic și gramatical caracterizează etapele de maturizare și înflorire a națiunilor.

Națiunea — fenomen social în mișcare. Din punctul de vedere al marxismului, complexul de condiții, de factori necesari manifestării națiunii ca atare se creează odată cu apariția capitalismului, cu formarea relațiilor de producție proprii acestei orînduirii. După cum s-a mai spus, nu toți factorii determinanți ai formării națiunii au apărut deodată. Unii au avut, în anumite cazuri, o vechime de milenii (teritoriul, anumite trăsături ale comunității spirituale — religia, obiceiurile), alții au devenit preponderenți în condițiile capitalismului (comunitatea de viață economică, de limbă, comunitatea spirituală), iar alții au fost prezenți numai parțial (cazul comunității spirituale în S.U.A.), fiind compensați pe alt plan. Atunci cînd în evoluția istorică a unor comunități umane s-au înscris elementele dezvoltării industriale, creîndu-se acel liant important care este comunitatea de viață economică, națiunile au căpătat baza cea mai sigură pentru afirmarea lor. Procesul de afirmare a primelor națiuni a fost, în același timp, procesul afirmării burgheziei ca clasă conducătoare în societate, ceea ce a făcut ca, în majoritatea cazurilor, el să se finalizeze în făurirea statelor naționale.

Credem că, în formarea națiunilor, actul constituirii acestora (prin lupta de eliberare sau altfel) în state naționale, reprezintă un moment de o deosebită importanță. Fără constituirea în stat, națiunea nu-și poate afirma personalitatea, nu-și poate delimita cu succes interesele de interesele altor comunități, nu-și poate valorifica potențialul economic, uman, cultural, nu-și poate aduce contribuția specifică, proprie la desfășurarea vieții politice internaționale. *Statul este un atribut esențialmente necesar* pentru consolidarea elementelor constitutive ale națiunii — viața economică, teritoriul, limba, comunitatea spirituală exprimată în cultură —, care numai prin intervenția organizată și orientată a acestuia se contopesc într-un tot unic, cîștigă plenitudinea forței lor motrice progresiste. Înțelegerea importanței uriașe a statului stă la baza luptei popoarelor asuprite, în speță a popoarelor coloniale, pentru eliberarea de jugul administrației străine și cucerirea independenței de stat.

Cucerirea independenței statale este o verigă hotărîtoare în lanțul lung al luptei de eliberare națională a popoarelor asuprite, finalizarea aspirațiilor lor spre afirmarea ființei și demnității lor naționale. Conștiința națională, ca parte constitutivă a națiunii, presupune actul de voință al oamenilor, dorința lor de a îndeplini idealul național și fără această dorință, fără lupta hotărîită pentru realizarea ei, condițiile obiective — comunitate de limbă, teritoriu etc. — sînt insuficiente pentru triumful cauzei naționale. Prin cele de mai sus nu ne raliem însă teoreticienilor de genul lui D. Gusti, care, socotind națiunea o creație voluntară, existentă „printr-un efort de fiecare clipă, prin voința de a fi, de a trăi și de a lupta“, minimizează alte trăsături esențiale ale acesteia. Nu corespunde adevărului decît în parte afirmația că națiunea „nu este ceea ce natura a

făcut-o, ci ceea ce se străduiește ea să fie“ și cu atât mai puțin într-un context ca cel care reiese din definiția națiunii dată de Gusti : „Națiunea este o creație sintetică voluntară, o unitate socială care reprezintă un sistem voluntar cu o motivare cosmică, biologică și psiho-istorică, cu voința socială drept *cauza movens* a procesului de naționalizare și cu manifestările creatoare, pe tărîmul sufletesc, economic, juridic și politic al vieții naționale care formează cultura națională“¹⁸. După părerea noastră, a pune pe primul plan actul de voință și a lăsa pe plan secundar condițiile vieții materiale înseamnă a exclude orice posibilitate de analiză și apreciere obiectivă a procesului formării unei națiuni. Pornind de la asemenea concluzii subiective, D. Gusti opune în mod mecanic națiunea poporului, considerat „comunitate etnică naturală“. Este adevărat că națiunea „presupune o voință conștientă de scopurile pe care le urmărește, stăpînă pe mijloacele sale de acțiune, capabilă de creațiuni vaste și orientată spre perspective întinse“, dar este neadevărat că „popoarele trăiesc o viață pasivă de fatalism și resemnare“. Tocmai lupta îndelungată a popoarelor animate de spiritul libertății naționale — în prezența unor condiții materiale favorabile — duce la crearea națiunii, la afirmarea ei într-un cadru organizat. A demonstrat-o și o demonstrează și astăzi exemplul numeroaselor popoare care și-au cucerit independența și suveranitatea națională.

Este necesară precizarea că, istoric, există o deosebire între specificul formării statelor naționale la sfîrșitul secolului al XVIII-lea sau în secolul al XIX-lea și în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Tot așa după cum forțele de producție din secolul al XIX-lea și cele din secolul al XX-lea, fără să-și fi schimbat esența, prezintă acum trăsături noi care le fac mai bogate în conținut. În zilele noastre, datorită unui îndelungat proces de interferență masivă a elementelor vieții materiale, spirituale și chiar a elementului demografic, în unele zone geografice * constituirea fostelor colonii în state independente, ca primă fază a unei organizări echitabile din punct de vedere național și social, nu coincide cu realizarea unității naționale a popoarelor în cauză.

În lupta împotriva exploatatorilor, pe prim plan se află problema eliberării de sub dominația colonială — și, într-adevăr, aceasta este condiția fundamentală a progresului fostelor colonii. Dar nu trebuie pierdut din vedere faptul că granițele nou create nu sînt aceleași (în afara unor excepții) cu granițele „naționale“, adică nu delimitează comunități etnice care au trăit pe aceste teritorii înainte de colonizare și nici măcar nu corespund vreunei comunități mai încheiate de viață economică sau structură psihică și culturală. Contradicțiile de interese, inclusiv cele na-

¹⁸ D. Gusti, *Op. cit.*, p. 188.

* Avem în vedere diviziunea muncii între metropole și colonii — cu fenomenul caracteristic al concentrării industriei în Europa și a monoculturii în Asia și Africa ; afirmarea, în colonii, a limbii și a unor elemente de cultură aparținînd metropolelor — engleză, franceză ; deplasările masive de populație din cadrul unor zone în altele — negrii din Statele Unite, de pildă, albi din Republica Sud-Africană, din Rodezia sau membrii unor grupări etnice dintr-o regiune în alta a Nigeriei etc. ; ființarea timp de secole, în anumite regiuni, a administrației coloniale care a sudat, în mod artificial, după cum se vede, uneori trainic, teritorii diferite, populații diverse, impunîndu-le un mod de viață comun, de care popoarele nu pot să nu țină seama în lupta lor de eliberare națională și socială.

ționale, dau naștere unor frământări interne sau internaționale de genul celor din Nigeria, Sudan, Etiopia, Kenya și Somalia etc. Cum se vor rezolva asemenea diferende o va arăta istoria.

Atunci cind delimitările naționale în interiorul unor comunități statale multinaționale devin mai precise, cînd interesele unor naționalități dau naștere tendinței de a se desprinde și constitui în unități de sine stătătoare, nimeni nu are dreptul să se opună acestui proces. Dreptul la autodeterminare — mergînd pînă la autodeterminare statală — proclamat de marxism-leninism este un drept inalienabil al popoarelor pe care ele îl folosesc ținînd seama de interesele progresului lor general-economic, politic, spiritual. În pofida oricăror piedici sau uneltiri din afară, a unor greutăți provenind dintr-o conjunctură internațională nefavorabilă, rolul hotărîtor în rezolvarea acestei probleme îl joacă conștiința popoarelor în chestiune, dorința lor de a-și făuri fericirea după propria pricepere și voință.

Asigurarea dreptului popoarelor la dezvoltarea multilaterală economică și politică, la afirmarea ființei naționale, la dezvoltarea limbii și culturii lor spirituale, în cadrul unor state de sine stătătoare sau al unor comunități statale mai mari din care pot face parte, este principiul fundamental al politicii marxist-leniniste în problema națională.

Socialismul deschide în fața națiunilor perspectivele valorificării maxime a tuturor energiilor de care acestea dispun, ale realizării idealului național în plenitudinea sa.

Scrutînd viitorul, știința nu poate răspunde cu certitudine la întrebarea „care este soarta istorică a națiunii?”. Pe baza unor concluzii trase din analiza desfășurării altor fenomene sociale, cercetătorii au prezis o evoluție pe linia apropierii progresive a națiunilor, a întrepătrunderii elementelor lor constitutive. Nu credem că este o exagerare a afirma că, de pildă, în condițiile vieții economice, a transporturilor contemporane, comunitatea de teritoriu capătă un sens mai larg. Nu este exclus ca, paralel cu înflorirea limbilor naționale, cîteva limbi, vorbite azi curent, să capete o circulație universală. Tot ce poate fi reținut ca valabil ține de accentuarea ideii că acestea vor fi verigi ale unui proces îndelungat, cu nuanțe imprevizibile, care va trece printr-o fază de manifestare multiplă, pe alocuri năvalnică, a elementelor naționale. La ordinea zilei stă lupta pentru consolidarea și, încă, constituirea națiunilor, punerea în evidență a uriașelor resurse de care dispun pentru progresul general uman.

CORNEL ALMĂȘAN

De-a lungul unui veac — de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă la jumătatea celui de-al XX-lea —, regimul economic, social și politic din România a cunoscut o evoluție specifică, evidențiindu-și trăsături proprii în diversele etape pe care le-a parcurs, trăsături bine marcate atît în domeniul economic, cît și în cel social-politic. Reprezentînd, distinct, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, alianța între burghezie și moșierime, coaliția între clasele exploata-toare, regimul burghezo-moșieresc din România avea să reflecte, sub aspectul raportului de forțe între aceste clase, al ponderii lor în viața politică a țării, al formelor și metodelor de guvernare, schimbările determinate de factori economici și politici, interni și internaționali. Reformele agrare din 1864, 1921, consolidarea continuă a burghe-ziei industriale, în special în primele decenii ale secolului nostru, pătrunderea capitalului străin și interacțiunea lui cu cel autohton, creșterea continuă a influenței clasei muncitoare în viața politică a țării sînt doar o parte dintre factorii de care trebuie ținut seama în aprecierea conținutului și trăsăturilor regimului din România. Ne-maivorbind de factorii noi apăruiți după 23 August 1944, care au înrîurit profund conținutul acestui regim, determinîndu-i sensul evoluției pînă la dispariția totală de pe arena vieții politice românești.

Definirea științifică a conținutului și trăsăturilor acestui regim, în diferitele sale etape, în funcție și de ponderea economică și poli-tică a moșierimii, este o problemă complexă, la elucidarea căreia trebuie să concure, în egală măsură, istorici, economiști și filozofi, sociologi și politologi, toți acei cercetători marxiști care se preocupă, sub un aspect sau altul, de trecutul economic, social-politic și cul-tural al națiunii române. Tuturor acestora, paginile revistei „Anale“ le stau la dispoziție, redacția exprimîndu-și anticipat mulțumirile pentru contribuția pe care, cu siguranță, o pot aduce la clarificarea acestei probleme.

În acest sens, articolele de față : Momente din istoria politică a țărănismului (1880—1926) și Lupta de opinii în jurul problemei orientării economice a României (1848—1910), fără a avea pretenția că rezolvă plenar și definitiv problemele pe care le abordează, caută să desprindă pe de o parte elementele de bază ale istoriei politice a țărănismului, pe de altă parte să definească sensul teoriei care îm-pieta grav asupra progresului țării — „România — țară eminentemente agrară“ și, implicit, una dintre caracteristicile regimului economic, social și politic din România.

REDACTIA

Momente din istoria politică a țăranismului (1880 - 1926)¹

De obicei, atunci când prezentau evoluția luptei pentru rezolvarea problemei agrare, doctrinariii și politicienii țăranști fixau, în mod arbitrar, începuturile acestui important capitol din istoria noastră social-politică ca fiind la sfârșitul veacului al XIX-lea. În acest fel se încerca acreditarea ideii că lupta pentru rezolvarea problemelor țăranimii începe odată cu manifestările pe plan politic în vederea organizării unui partid politic țăranesc. Falsul e evident. În realitate, problema agrară a constituit încă de la mijlocul veacului trecut o preocupare cardinală în viața socială, politică și ideologică a României.

Odată cu apariția și dezvoltarea relațiilor economice capitaliste în economia românească, comercializarea tot mai accentuată a produselor agricole a determinat sporirea interesului pentru problemele țăranimii. Moșierimea urmărea fie să permanentizeze aservirea feudală a milioanelor de țărani, fie să transforme proprietatea într-o „întreprindere” semicapitalistă. În amândouă cazurile se foloseau cele mai variate mijloace pentru a-i lega pe țărani de pământ. Dimpotrivă, burghezia industrială dorea să obțină o relativă îmbunătățire a condiției de viață a țăranului printr-o minimă improprietărire și eliberarea sa de servituțile feudale. Aceasta, atât pentru a căpăta brațe de muncă necesare industriei născinde, cât și pentru lărgirea progresivă a pieței interne.

Anul revoluționar 1848 și deceniile imediat următoare au avut în centrul preocupărilor disputa în jurul problemei rurale rezolvată incomplet la 1864, datorită forței economice și politice a moșierimii și a dezvoltării relativ insuficiente a burgheziei industriale. Incompleta rezolvare a celei mai importante probleme economice și sociale a României moderne a imprimat organismului ei economic o infirmitate de structură, cu însemnate consecințe asupra dezvoltării ei. Problema agrară va continua să fie în centrul disputelor politice-ideologice, polarizînd în jurul ei forțele în antagonism. Mișcarea socialistă din România a militat — încă de la apariția ei — pentru rezolvarea eficientă a problemei rurale, străduindu-se să ridice țăranimea la luptă — sub steagul și lozincile socialiste —, pentru

¹ Studiul de față este un capitol dintr-o lucrare mai amplă, în curs de apariție, dedicată *Sociologiei țăraniste*.

apărarea drepturilor ei legitime. Această poziție față de țărănime a fost continuată cu o consecvență care izvora dintr-o înțelegere sociologică științifică a structurilor dinamicii sociale.

Punctul de vedere al socialiștilor în problema agrară, față de care a existat o preocupare constantă, a fost exprimat în primăvara înrâncenată a răscoalelor țărănești din 1907. „România muncitoare“ a publicat atunci cunoscutele articole ale lui M. Gh. Bujor, care dezvăluiau cauzele ridicării țărănimii la luptă, cerînd încetarea represiunii și rezolvarea eficientă a acestei grave chestiuni sociale. În diverse puncte ale țării, muncitorii se solidarizează cu răsculații. Dr. Racovski avea să observe cu justețe că „răscoalele țărănești, cu caracterul neașteptat pe care l-au luat, constituie *prăbușirea morală* desăvîrșită, ireparabilă a claselor stăpînitoare de astăzi... Țărănimea cere pămînt și dreptate și ea nu se va liniști pînă ce nu le va dobîndi“².

În aceeași lună, un alt articol, dintr-un ciclu închinat răscoalelor țărănești, sublinia că acestea, ca și altele asemănătoare, erau inerente ordinii sociale existente : „Numai atunci vor dispărea cînd tot pămîntul cu toate avuțiile lui va fi al tuturor și exploatat în comun, beneficiind cu toții deopotrivă, cînd dar în locul organizației de astăzi va fi organizațiunea socială viitoare, organizațiunea socialistă“. Pînă la înfăptuirea acestui obiectiv final, Partidul socialist propunea și alte revendicări imediate, menite să îmbunătățească eficient condiția socială a țărănimii : împrumutarea, micșorarea amenzilor, reglementarea tocmelilor agricole. În locul paliativelor propuse de unele cercuri din partidele liberal sau conservator, exponenții mișcării socialiste și muncitorești demonstrau că „singura soluție a chestiei agrare este nu crearea de legiuri, ci deplasarea proprietății, trecerea ei din mîinile proprietarilor în mîinile țăranilor“³.

Această tradiție a apărării țărănimii de exploatare și opresiune politică a fost continuată, după 1921, de Partidul Comunist Român.

Inceputurile țărănismului politic se situează în perioada efervescentă a ultimelor două decenii ale secolului al XIX-lea — primul deceniu al veacului nostru. Dezvoltarea capitalistă a economiei românești, evoluția obiectivă a dezvoltării istorice, ca și interesele maselor populare impuneau cu necesitate descătușarea sistemului agrar de povara puternicelor rămășițe feudale, lichidarea proprietății moșierești și desființarea moșierimii ca clasă, înlăturarea hotărîită a formelor de exploatare generate de dijmă. Soluționarea problemei agrare constituia deci o sarcină istorică de principală însemnătate a momentului istoric dat, pe care cele două mari partide politice — liberal și conservator — se străduiau deocamdată să o escamoteze. Este semnificativ faptul că această perioadă a înregistrat apariția unei foarte bogate literaturi economice și sociologice, care lua în dezbatere problema agrară. Dincolo de unele reale valori de ordin documentar-științific, întreaga această literatură — indiferent dacă era de orientare ideologică liberală sau conservatoare — încerca să demonstreze că, de fapt, țărănimea are nevoie nu de o adevărată împrumutarea, ci de instruire și culturalizare. Chiar punctele de vedere considerate radicale (Spiru Haret, Vasile Kogălniceanu, C. Stere etc.) nu depășeau ideea posibilității rezolvării problemei rurale cu ajutorul băncilor rurale de credit și al unei

² „România muncitoare“ din 18—25 martie 1907.

³ „România muncitoare“ din 10 martie 1913.

treptate, mai mult sau mai puțin îndelungate, împroprietăriri a țărănimii prin cumpărarea terenurilor aparținând moșiilor statului, unor societăți filantropice etc. Proprietatea moșierească (chiar a moșiilor până la 1 000 ha) nu era, deocamdată, atacată. De-abia în 1913—1914 va fi adus în discuția parlamentului proiectul liberal (elaborat de Stere) de reformă agrară.

În acest context social-politic se integrează, ceea ce a fost denumit în istoria țărănismului politic, „momentul Dobrescu-Argeș”. În urma războiului de independență, când în lumea satului se puneau tot mai acut problema necesității rezolvării situației sociale a țărănimii, care purtase greul pe cîmpurile de luptă, în condițiile insatisfacției maselor și a intelectualității rurale și urbane (provenite în majoritate din lumea satului) față de cele două partide politice — liberal și conservator —, ideea creării unui nou partid politic apărea ca o soluție eficientă, mai ales că inițiatorii săi se recomandau ca apărînd interesele tuturor categoriilor sociale nereprezentate în cele două partide istorice. De fapt, acest proiectat partid urma să reprezinte, în principal, țărănimea înstărită, dornică să-și consolideze și să-și dezvolte pozițiile economice, diminuîndu-se corespunzător nivelul economic și politic preponderent deținut de moșierime. Dar chiar în aceste limite sociale precizate, un partid țărănesc, în condițiile inexistenței unui partid socialist, ar fi fost — în comparație cu partidele liberal și conservator — o expresie a tendințelor democratice ale maselor cucerite atunci de radicalismul promovat de grupările lui C. A. Rosetti și Gh. Panu. Mai târziu, când va fi reluată ideea organizării unui partid țărănesc, mișcarea socialistă a explicat pertinent cauzalitatea socială și politică a fenomenului.

Învățătorul C. Dobrescu-Argeș, considerat, pe bună dreptate, precursor al țărănismului, milita sincer pentru ideea reprezentării țărănimii în parlament, în care scop, împreună cu un grup de prieteni, organizează comitete țărănești. El întemeiază ziarul de efemeră apariție „Țăranul” (1880) și chiar convoacă un „congres al țăranilor” (august 1882) în satul Corbeni, la care participă țărani „fruntași” din unele sate ale fostului județ Argeș. Evenimentul a fost vehement înfierat de ziarul conservator „Timpul”, stîrnind și îngrijorarea aripilor brătieniste a liberalilor. „Românul” lui C. A. Rosetti saluta însă cu căldură inițiativa lui Dobrescu-Argeș. Un al doilea congres, convocat de astă dată în Muscel, este interzis. După debateri și dispute, Dobrescu-Argeș devine în 1888 deputat, manifestîndu-se în continuare ca un apărător al intereselor lumii satului *. În 1892 a pus bazele unei tipografii unde a publicat ziarul „Gazeta țăranilor”, trecut din 1899, din cauza dificultăților financiare, sub conducerea lui Al. Vălescu. Ecoul, real, al manifestărilor politice inițiate și conduse de Dobrescu-Argeș nu a depășit însă cu mult teritoriul județului în care acționa neobositul învățător, iar mișcarea inițiată a avut consecințe în viața culturală a sateilor, creînd o stare efervescentă, agitînd și canalizînd spiritele în favoarea unor mișcări reformatoare. Ideea unui partid politic al țăranilor a fost treptat abandonată, iar foștii colaboratori, ca și întreg curentul local de opinie creat, îndreptați cu hotărîre spre liberali.

* Aceasta, după ce, datorită înverșunării lui Brătianu, fusese invalidat de patru ori consecutiv de camerele cu majoritate liberală în care fusese ales de electorii săteni din Argeș.

O deosebită atenție pentru problema agrară dovedește Partidul liberal, preocupat acum să-și câștige adeziunea micii burghezii, a intelectualității, provenite în cea mai mare măsură din rîndurile țărănimii, să submineze prestigiul mișcării socialiste, în primul rînd, pentru a se consolida în cursa sa cu partidul conservator. Partidul liberal se proclamă apărător al nevoilor marii mase a poporului. Dacă aripa partidului liberal, legată prin interese de moșierime, apăra, ca și aripa conservatorilor „ruginiți”, cu unele neînsemnate deosebiri, principiile statu-quo-ului în lumea satului, gruparea de stînga agita ideea reformelor menite să îmbunătățească soarta țăranilor. Este cultivat, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ostentativ și atras sistematic grupul „generoșilor” din Partidul socialist și e popularizată, prin toate mijloacele, ideea după care în Partidul liberal ar avea loc prefaceri „de amploare”, înnoiri principiale. Poporanismul, înconjurat chiar în fazele sale inițiale („Evenimentul literar”) de aripa de „stînga” a liberalilor, devine apoi doctrina, sociologic motivată, a unui grup din partidul condus acum de Dimitrie Sturdza. Așadar, poporanismul, un capitol de primă importanță în istoria țărănismului — atît sub raport politic, dar mai ales doctrinar —, s-a putut manifesta datorită inițiativelor și stipendiilor de loc neînsemnate ale aripii progresiste a liberalilor, constituindu-se de fapt ca o grupare în Partidul liberal, foarte apropiată — sub raportul unor măsuri economice preconizate — de aripa „de stînga” a acestui partid.

Nu trebuie ignorat faptul că posibilitatea liberei manifestări a idealurilor poporaniste în Partidul liberal, ca și a activității grupului Dobrescu-Argeș se datora curentului creat și condus de Spiru Haret. Năzuind sincer spre îmbunătățirea condiției de viață a țărănimii (chiar dacă nu a găsit întotdeauna căile cele mai potrivite), Haret a ținut trează ideea luptei active, dirze pentru înfăptuirea unor idealuri scumpe maselor țărănești și intelectualității progresiste. El are meritul excepțional de a fi înțeles atunci, dar mai ales după 1907, necesitatea inexorabilă a reformei agrare, de a fi descifrat starea de spirit reală a țărănimii și a intelectualității satelor. Treptat, în jurul lui Haret se concentrează o bună parte a intelectualilor de la sate (învățători și preoți), care întrețin la o intensitate mereu în creștere focul spiritului reformator. Această mișcare țărănească (care organizează biblioteci, cluburi, gazete, cooperative, bănci populare etc.) tindea chiar, în preajma primului război mondial, să se constituie în partid politic țărănesc de sine stătător, avîndu-l în frunte pe Haret. Dar acesta se opune, dînd asigurări că scopurile urmărite vor putea fi perfect realizate în cadrele de mult constituite ale Partidului liberal, care pregătea, la îndemnul grupului său și al celui condus de C. Stere, reformele ce vor fi înfăptuite de-abia după război. Chiar dacă acum nu se întemeiază un partid politic țărănesc, mișcarea democrat-liberală condusă de Haret creează condițiile care după război vor îngădui constituirea partidului condus de Mihalache.

De asemenea, se impune relevarea faptului că principalul document doctrinar poporanist, studiul lui Constantin Stere, *Social-democratism sau poporanism?*, apărut în „Viața românească” din 1907—1908, se străduia, printre altele, să demonstreze imposibilitatea organizării unui partid politic țărănesc, altfel spus, să justifice actul de adeziune al poporanistilor la partidul liberal, conceput însă ca un partid cu un program nou, regenerat

printr-o puternică infuzie de democratism. Într-un capitol al studiului găsim limpede exprimată ideea după care interesele țărănimii trebuie reprezentate de un partid politic al burgheziei. „A crede — stăruie Stere — că la noi țărănimia de rînd poate avea, acum de îndată, un rol de inițiativă și o organizație politică proprie independentă chiar în lupta ce se impune, fără amînare, pentru democratizarea țării, înseamnă a părăsi terenul ipotezelor permise pentru gîndirea științifică”⁴. Este aici, în această declarație de principii a celui ce se prezenta drept exponentul unui curent politic și de idei țărănist, nu numai o justificare a opțiunii proliberale, dar și un act polemic la adresa acelora care, ca V. Kogălniceanu, Al. Vălescu etc., încercaseră — în 1906 — să pună bazele unei activități de sine stătătoare a țărănimii. Și o asemenea atitudine nu putea să nu stîrnească simpatia și aprobarea cercurilor oficiale și oficiale liberale.

Pînă la izbucnirea primului război mondial, viața politică a României păstrează la loc de frunte problema agrară, a cărei gravitate fusese sporită de răscoala țăranilor din 1907. Bogata literatură economică apărută în această perioadă⁵ a avut meritul de a fi semnalat unele realități evidente (ca în lucrările lui C. D. Creangă, Radu Rosetti, M. Șerban etc.). Soluțiile pentru remedierea radicală a acestor stări de fapt erau însă evitate, netrecîndu-se peste ideea mai veche a băncilor populare și cerința cumpărării de către fruntașii satelor a pămînturilor aparținînd moșilor statului.

Din partea tuturor partidelor politice ale burgheziei și moșierimii se depune o stăruitoare insistență pentru captarea țărănimii, folosindu-se — cu rare excepții — pentru aceasta un demagogic verbiaj, menit să ascundă sărăcia și ineficacitatea punctelor de program*.

În atmosfera politică încărcată din preajma primului război mondial, în plină dispută politicianistă în jurul problemei rurale, își anunță prezența Ion Mihalache, viitorul fruntaș al Partidului țărănesc. În anii 1911—1913, în ziarul „Vremea nouă”, una dintre tribunele cercurilor haretiste, învățătorul din Topoloveni, Ion Mihalache, a publicat un ciclu de articole adunate apoi — în 1914 — în volumul *Ce politică facem?*. Articolele lui Mihalache — ecou limpede al stării de spirit din lumea satului — se înscriu în aria bătătorită în mare a problemei agrare. Repeta sîrguincios idei și fapte din lucrările altor autori pe care le transpunea într-un limbaj popular. La mare cinste se afla în acest ciclu studiul lui Constantin Stere *Social-democratism sau poporanism?*, semnificînd astfel apropierea timpurii dintre poporanism și viitorul lider al Partidului țărănesc. Astfel, Mihalache vorbea despre „existența artificială a industriei la noi”⁶, de faptul că, fiind „o țară pur agricolă”, problemele social-politice sînt diferite de cele specifice țărilor industriale. Apoi, pledînd — ce-i drept, apărînd o opinie contrară celei afirmate de Stere — pentru organizarea politică a

⁴ C. Stere, *Social-democratism sau poporanism?*, în „Viața românească”, 1908, nr. 1, p. 64.

⁵ Damian Hurezeanu, *Privire critică asupra studierii problemei agrare la începutul secolului al XX-lea*, în *Studii privind istoria economică a României*, Editura Academiei, 1961.

* Numai tîrziu, prin 1913, Partidul liberal aduce în discuție un proiect de reformă agrară (sugerat de grupul Stere, Haret și acceptat de Ionel Brătianu), iar nou înființatul Partid național-democrat (1910) preconiza și el ca măsură programatică ideea unei reforme agrare.

⁶ I. Mihalache, *Ce politică facem?*, București, 1914, p. 16—17.

țărănimii, amintea de „clasa țărănească“ în rîndul căreia, dincolo de unele diferențieri, ar domni „o identitate de interese“. În consecință, stăruia I. Mihalache, „ne trebuie partidul care să îmbrățișeze interesele unei clase care în cazul de față este țărănimea“⁷. Evident, în acest preconizat partid țărani urmau să fie numai „ca elemente de bază“, iar drept conducători „intelectuali neinteresați la dăinuirea actualului regim social“⁸. Articolele lui Mihalache nu au stîrnit un ecou deosebit. Excepție a făcut doar o intervenție a lui N. Iorga, care, în plină campanie pentru cucerirea de aderenți la nou înființatul Partid național-democrat, a ținut să precizeze că după opinia sa nu ar mai fi nevoie de un partid al țăranilor de vreme ce partidul său ar îndeplini această funcție. Dar cunînd lespedeza tăcerii s-a așezat greoaie peste inițiativele politice ale învățătorului de la Topoloveni. Izbucnirea războiului mondial și apoi amplele dezbateri în legătură cu atitudinea și opțiunea României au cucerit dominator atenția opiniei publice.

La sfîrșitul războiului, România, întregită în hotarele ei istorice, trăia acut o efectivă stare revoluționară, mult îngrijorătoare pentru burghezie și moșierime. Mișcarea muncitorească parcurge o perioadă de avînt revoluționar, organizînd mari bătălii de clasă, cu caracter revendicativ — economic și politic. Această perioadă de avînt revoluționar, care a intensificat procesul de radicalizare în cadrul Partidului socialist, a fost încununată prin crearea, în mai 1921, a Partidului Comunist Român, moment de crucială însemnătate în istoria luptei revoluționare a poporului nostru. Pe scena istoriei României își făcea apariția partidul cu programul cel mai radical și mai popular, în care problemele țărănimii își găseau un loc deosebit. În fața acestei împrejurări, clasele exploatatoare, prin reprezentanții lor politici și ideologici, apelează la ideea reformelor, care erau cerute atît de avîntul general al maselor cît și de necesitățile epocii. Pentru a potoli spiritul protestatar al țărănimii, care solicita imperios pămînt, se propune, și „factorul constituțional“ acceptă, înfăptuirea reformei agrare și legiferarea votului universal. Partidul liberal, de sub președinția lui I.I.C. Brătianu, spera să cîștige adeziunea totală a țăranilor cărora li se promitea împrumutarea. Reforma agrară a fost anunțată în 1917, legiferată în 1921, dar aplicarea ei a fost destul de mult tărăgănată.

Incontestabil, cele două mari reforme înfăptuite după primul război mondial au determinat, indiferent de geneză, profunde modificări în peisajul economic-social și politic al țării. Prin reforma agrară, moșierimii i se expropriează o suprafață de peste 6 milioane ha de pămînt, din care marea majoritate intră în proprietatea țărănimii. Aceasta a constituit, împreună cu legiferarea votului universal, principalele cauze care aveau să determine diminuarea atît de mare a rolului economic și politic al clasei moșierești. Nu trebuie ignorat, în acest sens, faptul, atît de semnificativ și bogat în multiple consecințe, al dispariției — în 1924 — a Partidului conservator (pînă atunci unul dintre cele două mari partide politice de guvernămînt), intrat în rîndurile Partidului național ardelen. Votul universal, ca și celelalte măsuri politice și economice, aduce țărănimea în primul plan al vieții politice, toate partidele burgheze (de altfel, ca și cel conservator, în anii cît a mai continuat să existe) străduindu-se să-i

⁷ *Ibidem*, p. 68.

⁸ *Ibidem*, p. 69.

capteze mult râvnitele voturi, capital politic potențial de însemnătate hotărâtoare.

Prefacerile atât de importante petrecute în viața social-politică și economică a României postbelice, atmosfera politică dominată de situația revoluționară, ecoul recunoscut al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie aduseseră noi nădejdi și năzuințe. Oamenii de bună credință, toți cei care duseseră greul războiului în tranșee aveau convingerea („spiritul tranșeeilor”) că țara va trăi o prefacere radicală, că lucrurile nu mai pot rămîne ca înainte. Exponenți de frunte ai vieții publice și cultural-științifice se consideră datori să devină purtătorii de cuvînt ai acestor năzuințe generale, să militeze — cu un sporit sentiment de responsabilitate — pentru înfăptuirea nevoilor populare. Să amintim aici numele lui D. Gusti, P. P. Negulescu, Paul Bujor, V. Madgearu, dr. N. Lupu, C. Stere, Șt. Zeletin, H. Sanielevici, I. Cantacuzino, N. Titulescu, E. Lovinescu, G. Ibrăileanu, Octav Băncilă și mulți alții. Fără îndoială, cei mai mulți nu au găsit calea cea mai bună pentru înfăptuirea — chiar în limitele orînduirii existente — a unor deziderate care nu erau numai ale lor. Au intrat în rîndurile partidelor burgheze existente sau au girat cu prestigiul personalității lor înființarea unor partide noi, atât unele cît și celelalte dovedindu-se mai devreme sau mai tîrziu fie efectiv reacționare, fie neputînd funciamente determina înfăptuirea lozincilor programatice cu care-și făcuseră intrarea în lume.

În aceste împrejurări se petrece actul ivirii Partidului țărănesc pe scena politică românească. Inițiativa o au intelectualii — foști haretiști sau alții, cunoscuți pentru vederile lor radical-democratice, cărora le repugnau metodele uzuale ale vechilor partide burgheze și care voiau să creeze un organism politic în jurul căruia să se adune toți cei ce doreau asanarea vieții politice românești, apărarea intereselor maselor de țărani. La începutul lunii decembrie 1918 are loc la București Congresul federaledor băncilor populare⁹. La acest congres cooperatist, I. Mihalache, I. Rădulescu, dr. Mill. Ionescu-Berbecaru convoacă într-o ședință un grup de simpatizanți care hotărăsc înființarea unei grupări politice țărăniste. În procesul verbal de constituire a partidului (publicat în „Adevărul”) se preciza: „Înțelegem prin partid țărănesc un partid nou, cu structură socială țărănească (țărănimea organizată politicește), cu program care să fie expresia nevoilor ei văzute în lumina ideilor timpului și a cerințelor neamului românesc unit, cu moravuri noi politice, dar care nu exclude, ci solicită colaborarea cu clasele muncitorești ale orașelor și cheamă la conducere pe intelectualii nînregimentați în vechile partide oligarhice”.

Aproximativ în aceeași vreme, la Iași, un grup de profesori universitari, cunoscuți pentru credințele lor politice progresiste (Paul Bujor, C. I. Parhon, I. Borcea, Panait Zosin, V. Rășcanu, Octav Băncilă, N. Costăchescu), hotărăsc întemeierea unui Partid țărănesc și muncitoresc. Noul partid avea în principal menirea să apere ideea reformei agrare (nu trebuie uitat că reforma avea să fie legiferată de-abia în 1912), Paul Bujor — sufletul grupării politice a universitarilor progresiști ieșeni — propunînd încă în 1914, în preajma alegerilor pentru constituantă, ca Senatul universității să ia inițiativa sprijinirii proiectelor de reformă agrară agitate atunci de liberali. În iulie 1919, cele două grupări — destul de anemice

⁹ Stanciu Stoian, *Tezele dezvoltării țărănismului*, 1945, p. 26.

pînă acum — se contopesc în Partidul țărănesc și muncitor. Ședința în care se adoptă hotărîrea fuziunii are loc la Universitatea din București, în cabinetul prof. Vasile Pîrvan și el simpatizant al noului partid.

Noul partid, cu ziarul „Țară nouă“, a apărut încă în iunie 1919 (din inițiativa grupului Mihalache), adică înainte de unificarea cu nucleul ieșean. Semnau Mihalache, Paul Bujor, C. I. Parhon, Dem. Teodorescu, Cezar Petrescu, Eugen Filotti ș.a. În octombrie, în paginile „Țării noi“ apare și numele lui V. Madgearu, semnînd articolul *Rostul Partidului țărănesc*. Partidul, beneficiind acum de un mănunchi de intelectuali care se bucurau de notorietate, e vădit în căutarea unei tactici de luptă. Programul abundă în generalități, dar din el transpare buna intenție, credința generoasă, adeseori naivă, în posibilitatea îmbunătățirii radicale a soartei celor mulți, fără a se modifica structural rînduielile existente. Morbul politicianismului, care va pătrunde apoi din plin în corpul acestui partid, era acum ținut la distanță, fiind denunțat mereu ca apanajul exclusiv al vechilor partide. Partidul țărănesc trezește ecou în păturile nevoiașе de la orașe, cucerește aderenți în lumea satului, deși în aceste medii era handicapat de popularitatea nou înființatului partid : Liga poporului (apoi Partidul poporului), condus de generalul Averescu. Programul său prevedea „exproprierea fără limită a moșiilor“, cu despăgubire facilitată de stat, socializarea „pădurilor, minelor, carierelor, petrolului, etatizarea Băncii Naționale, sprijinirea băncilor populare etc.“¹⁰. Partidul se pregătește intens pentru primele alegeri din existența sa, care, în caz de reușită, îi puteau aduce deplina afirmare în viața politică. Pentru alegeri, programate pentru noiembrie 1919, noul partid face cartel cu gruparea prof. Nicolae Iorga și „acolo unde va fi nevoie“ și cu „oamenii d-lui general Averescu“. Se declară solemn însă că nu se vor face înțelegeri cu „partidele ciocoilor, Partidul liberal sau Partidul conservator“. Listele țărăniște, pe alocuri unite cu cele ale grupului N. Iorga, obțin un mare și răsunător succes. Aceasta în primul rînd datorită abținerii de la alegeri a Ligii poporului. Partizanii averescani, și ei ostili vechilor partide, votează listele țărăniște, ai căror candidați anunțaseră că vor milita pentru reforma agrară și democratizarea țării. Dar, indiferent de cauza acestui neașteptat succes, fapt este că alegerile aduc în parlament 73 de deputați țărăniști. Acestora trebuie să li se alăture cei 28 de deputați ai Partidului iorghist (aleși în unele județe pe liste comune) și cei 31 de deputați independenți (gruparea dr. N. Lupu — Grigore Iunian), dintre care (e vorba de independenți) cei mai mulți vor intra curînd în Partidul țărănesc. Succesul enorm recoltat în aceste alegeri impune noul partid definitiv în viața publică românească.

Deși a obținut o asemenea izbîndă, Partidul țărănesc se arată des-cumpănit și caută febril mijloace pentru consolidarea prestigiului atît de repede cucerit. Lipsit de un lider cu suprafață politică, care să se bucure de popularitate în mase, fruntașii țărăniști se adresează unor personalități necompromise (generalul Averescu, Nicolae Iorga ș.a.). Paralel, fruntașii țărăniști încep tratativele pentru constituirea Blocului majorităților parlamentare *. Țărăniștii sînt apoi reprezentați — cu două portofolii — în

¹⁰ „Țară nouă“ din 26 noiembrie 1919.

*Din acest bloc făceau parte : Partidul țărănesc, Partidul național-democrat, Partidul național (ardelean), grupările I. Nistor—Sauciuc—Săveanu, Pan Halipa — I. Inuleț.

guvernul Al. Vaida-Voievod, constituit după alegeri și devenind, la un an de la întemeiere, partid guvernamental. Parlamentul alege ca președinte pe N. Iorga și ca vicepreședinte pe I. Mihalache. Ulterior, după ieșirea din guvern a miniștrilor averescani, Mihalache ia portofoliul agriculturii, iar președinția Senatului o are Paul Bujor.

Dar noua formație guvernamentală, ca și parlamentul ales în noiembrie 1919 vor avea parte de o existență efemeră. Aveau împotriva lor pe atotputernicii liberali, înfrinți în alegeri, partidul lui Averescu și, implicit, palatul regal. La începutul lui martie 1920, guvernul Vaida e demis, după ce depusese în parlament proiectele a două importante legi : împroprietărirea țăranilor și legea chiriilor. Se formează un guvern Averescu, de fapt un paravan recunoscut al Partidului liberal (de aceea, perioada aceasta a guvernării averescane a și fost numită în epocă „paranteza Averescu“). Parlamentul e dizolvat, hotărîndu-se noi alegeri pentru 25—27 mai 1920. Partidele fostului „Bloc“ (cu excepția grupărilor Nistor și Inculeț, care acceptă să intre în guvernul Averescu și care, ulterior, vor trece la Partidul liberal) formează acum Federația democrației naționale, devenită apoi Federația democrației național-sociale, care participă la alegeri pe liste comune, obținînd 37 de deputați ce se vor constitui în opoziție.

După demiterea guvernului Vaida, Partidul țărănist trăiește o agitată perioadă de reorganizare, îngrijorat să nu piardă — prin măsuri nepotrivite — bruma de popularitate dobîndită. Mihalache își conservă independența în federație, precizînd într-un interviu că Partidul țărănesc „își păstrează organizația lui ...Noi rămînem partid de clasă“¹¹. Preocuparea principală o constituie evident fuziunea cu alte grupări, avînd principii programatice și tactice apropiate. Un prim succes, de loc minor, e obținut în 1920 prin intrarea în partid a grupului independenților, în frunte cu dr. N. Lupu și Gr. Iunian. La sfîrșitul anului 1920 încep tatonările (reciproce) în vederea unei fuziuni cu gruparea țărănistă a lui C. Stere și Pan Halipa. Tratatativele sînt îndelungate. Ele vor sfîrși — favorabil — de-abia spre sfîrșitul anului 1921, cînd congresul grupării hotărăște afilierea la Partidul țărănesc (6—7 noiembrie 1921). O ramură — neînsemnată — condusă de Inculeț își păstrează temporar autonomia, pentru a sfîrși curînd prin a intra în Partidul liberal. Congresul din 21 noiembrie 1921 al Partidului țărănesc reunește delegații unui partid cu o certă pondere în cîteva importante fiefuri electorale. Prin afilierea lui Stere și a grupului său, Partidul țărănesc nu obține numai un serios spor de membri și simpatizanți, dar și un cîștig doctrinar : cultura sociologică și juridică a fostului director al „Vieții românești“. În 1922, Mihalache putea declara cu un aplomb care pînă acum îi lipsise : „Definindu-și principiile, Partidul țărănesc crede că e gata să vină chiar singur la putere, căci are elementele cu care va putea să guverneze pe căi legale“¹². În același spirit va vorbi și Stere : „Dacă pînă acum am avut doctrina, n-am avut organizația. Acum le avem pe amîndouă.“¹³ Să adăugăm faptul — poate cel mai important — că prin fuziunea din 1921 a țărăniștilor forțele democratice se întăresc. Partidul țărănesc, în noua sa componență, orientat deschis și hotărît împotriva liberalilor, își va putea spori contribuția la democratizarea vieții

¹¹ „Țara nouă“ din 31 martie 1920.

¹² „Aurora“ din 29 noiembrie 1922.

¹³ „Aurora“ din 15 decembrie 1922.

publice, dominată acum tiranic de partidul clanului Brătianu. El devine purtător de cuvânt al intereselor țărănimii, cu deosebire al burgheziei rurale, și al unor pături mijlocii orășenești.

Deși întărit, Partidul țărănesc nu avea suficientă forță pentru a înfringe, singur, puternicul Partid liberal. Pentru împlinirea acestui scop se impunea crearea unui puternic partid de guvernământ, care să înfrângă rezistența liberală și a partidelor aservite. Desigur, pentru împlinirea acestui deziderat, țărăniștii nu erau îndemnați numai de idealuri obștești pure și dezinteresate. La urma urmei, scopul principal era guvernarea și către acest țel suprem, mai ales că pentru o clipă liderii țărăniști se îndulciseră în fruntea unor departamente, erau îndreptate toate speranțele și energiile. Interesul politicianist, febra avidă a arivismului, goana după rostuire și procopseală nu trebuie, de aceea, excluse din judecățile asupra scopurilor Partidului țărănist. Acest apreciazabil coeficient de arivism politicianist burghez (e drept, mai mic în comparație cu cel dovedit de frunțașii partidelor vechi) nu poate însă anula un adevăr prea evident. Realitatea este că în mod obiectiv interesele urmărite atunci de țărăniști — detronarea liberalilor și instaurarea unei ordini legale, constituționale — corespundeau unor revendicări generale. Tocmai de aceea, țărăniștii, partid nou și încă necompromis prin guvernare, se bucurau de neîndoielnice simpatii, cucerind adeziunea unor cercuri largi din rindurile țărănimii și ale păturilor nevoiașе de la orașe. Că pentru captarea simpatiilor s-a uzat din plin și de o frazeologie stînjinator demagogică, că au fost făcute promisiuni niciodată îndeplinite e foarte adevărat. Dar acesta e un fenomen specific politicianismului burghez și a fi renunțat la recuzita de rigoare însemna excluderea tînărului partid din încrengătura în care, prin poziția sa de clasă, se putea plasa. Dincolo de toate aceste tare, trebuie reținut faptul că în acei ani țărăniștii s-au făcut purtători de cuvînt ai democratismului și legalității, cerînd cu patetică stăruință abrogarea Constituției liberale din 1923 și instaurarea unei ordini bazate pe ferma domnie a legilor.

Dar lupta cu liberalii (ajutați statornic și de averescani) nu era ușoară și, în formația existentă atunci, forțele de care dispuneau țărăniștii erau cu totul insuficiente. Soluția considerată a fi cea mai potrivită era fuziunea cu alt partid, și el necompromis de guvernări antipopulare, care să aibă un program moderat burghez.

O vreme a fost preconizată ipoteza fuziunii cu partidul condus de prof. N. Iorga. O platformă comună între cele două partide exista. Amîndouă partidele se afirmaseră ca apărătoare ale reformei agrare (Iorga încă din 1910), erau antiliberale, ostile dictaturii, iar colaborarea în „Bloc...” și apoi în „Federație...” crease un climat favorabil de comuniune. Se ridicau însă împotrivă destule stavile, și de ordin principal doctrinar, și de natură tactică și de rivalități personale, care făceau imposibilă fuziunea. Apoi, partidul lui N. Iorga era cu totul neînsemnat, fuziunea cu o asemenea grupare nu aducea, de fapt, țărăniștilor o fortificare politică. În consecință, toate privirile au fost îndreptate spre Partidul național din Transilvania, de asemenea fost colaborator în cadrul „Blocului...” și al „Federației...”.

Partidul național ardelean, partid al burgheziei românești în timpul subjugării Ardealului de către monarhia habsburgică, avea la activul său un trecut de luptă pe tărîm național. Cum în lupta pentru afirmarea națio-

nală burghezia se prezintă drept reprezentant al întregii națiuni asuprite, Partidul național român avusese în Transilvania o reală bază de masă, la orașe (burghezia, mica burghezie și o parte a intelectualității) și la sate. În programul său, Partidul național înscrisese și unele revendicări general-democratice, ocupînd, în comparație cu punctele de vedere ale unor partide exclusiviste ale moșierimii, poziții înaintate. Dar, cum se știe, în partidul național au triumfat treptat punctele de vedere ale grupărilor reprezentînd burghezia sau moșierimea în frunte cu Iuliu Maniu, Șt. Ciceo-Pop, Vaida Voievod, Aurel Vlad, Theodor Mihali, în dauna opiniilor unor fruntași mai democrați ca Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, I. Suciu etc. Începînd din anul 1913, Partidul național era în bună măsură dominat de grupul Maniu devenit președintele partidului după moartea lui G. Pop de Băsești. Semnificativă e poziția adoptată de către aceștia în discuțiile purtate în Consiliul național român central la 30 noiembrie 1918, înaintea marii adunări naționale din Alba Iulia și apoi în activitatea practică a Partidului național pînă prin 1920. Într-una din problemele cele mai discutate, a reformei agrare, grupul Maniu-Vaida s-a opus oricăror măsuri radicale, luînd atitudine potrivnică revendicărilor maselor populare. Aceasta e pe deplin explicabil, dacă se ține seama de faptul că acest grup reprezenta moșierimea, acționarii de bănci, știut fiind că burghezia națiunilor asuprite, datorită unor măsuri guvernamentale și a concurenței capitalului austriac și maghiar, își plasase o bună parte a capitalului bancar, în timpul existenței monarhiei, în agricultură, contribuind la îmbogățirea unei pături subțiri de țărani înstăriți, la sărăcirea majorității țăranilor¹⁴.

Așadar, către acest partid al burgheziei ardeleni își îndreptase atenția Partidul țăranesc. Ce-i drept, unele trăsături comune existau. Național-ardelenii nu reprezentau — cel puțin imediat după război — o burghezie industrială, ci mica burghezie, burghezia comercială, bancară și chiburimea satelor, care dispunea de o destul de organizată rețea de asociații cooperative. Pe de altă parte, burghezia ardeleană, reprezentată de Partidul național, se afla într-o ostilitate declarată cu forța economică a burgheziei din vechiul regat, a cărei expresie politică era Partidul liberal. Lupta politică între partidele național și liberal era așadar o expresie a unei înclătate rivalități economice. Național-ardelenii se arătau scandalizați de regimul brutalei și cinicei încălcări a legilor, deopotrivă de către „factorul constituțional“, ca și de vechile partide oligarhice, anunțînd că militează pentru deplina instaurare a unei ordini legale, de tip occidental. Treptat însă, burghezia ardeleană cucerește poziții și în industrie. Cu ajutorul acțiunii de „românizare“, se opune, în fond, împroprietăririi sau adoptă o atitudine echivocă în această chestiune, cultivînd și apărînd interesele țăranilor înstăriți, fără a neglija pe cele ale marilor proprietari de pămînt. Cit privește ostilitatea față de metodele de guvernare ale liberalilor, și la acest capitol consecvența cedează loc concilierii. Semnificativ e în acest sens faptul că Partidul național angajase tratative de fuziune cu liberalii, care au eșuat însă. Încep noi tatonări, național-ardelenii fiind acut presați de nevoia fortificării partidului lor prin unirea cu grupări politice din vechiul regat, teritorii în care nu erau niciunde reprezentați. Eșuînd tra-

¹⁴ *Destrămarea monarhiei Austro-Ungare — 1900—1918*, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 132, 184—185, 189, 192 și *Relații agrare și mișcări țăranesti în România*, Editura politică, 1967, p. 334—335.

tativele cu liberalii, fruntașii național-ardelenilor se orientează spre Partidul conservator-democrat, care se îndrepta acum, după moartea lui Take Ionescu, spre un inevitabil sfârșit. La finele anului 1922, fuziunea cu taciștii (Stelian Popescu, Xeni, Blesnilă, Toma Ionescu, Mișu Cantacuzino) e înfăptuită. Evident, această fuziune, încheiată cu resturile lipsite de prestigiu ale partidului moșierimii, nu constituia o recomandare privind caracterul progresist și popular al Partidului național român. Țărăniștii, atenți la mișcările doritului viitor aliat, au comentat faptul cu neascunsă amărăciune. „Negreșit — scria „Aurora“ —, pentru democrația română câștigul ce rezultă din această fuziune nu e prea mare. Prin actul fuziunii, ardelenii evoluează cu totul spre dreapta, dovedind că, în adevăr, politica lor nu diferă de aceea a partidelor oligarhice din vechiul regat”¹⁵.

Dacă țărăniștii s-ar fi menținut în cadrele unei neclintite intransigențe doctrinare, aceste noi circumstanțe ar fi trebuit să-i avertizeze asupra imposibilității fuziunii cu național-ardelenii. Pentru că aprecierea pe care o va face „Aurora“ în 1924 — moment critic în dificila perioadă a tratativelor — e perfect valabilă și, evident, în 1922: „Astăzi, după înghițirea Partidului conservator, Partidul național este cu atât mai puțin omogen, însă elementele ponderate și conservatoare au căpătat o întărire puternică și astfel Partidul național a devenit, dacă nu un partid cu adevărat conservator, desigur însă unul moderat și de centru”¹⁶. Dar, ca întotdeauna, prelua interesul politic de partid, astfel încât țărăniștii au acceptat tratativele cu național-ardelenii. Acestea se vor dovedi extrem de dificile și îndelungate, datorită unor rațiuni obiective determinate de forța economică mai mare a Partidului național în raport cu a țărăniștilor. A intervenit însă masiv și structura temperamentală și spirituală a fruntașilor ardeleni, cu deosebire a lui Maniu, maestru neegalat în arta pertractărilor și a temporizării. Mai totdeauna, când lucrurile păreau că se apropie de finis, intempestativ apărea, nebănuit, un incident care schimba cursul tratativelor, împinse iarăși în impas. Maniu, politician foarte versat, cu psihologia sa de abate iezuit, era neîntrecut în ceremoniile tratativelor de culise, mereu indecis și echivoc, găsind deliciul în deliberările prelungite, procedând pur și simplu prin istovirea preopinentului, niciodată la fel de rezistent și de abil. Aceasta chiar în tratativele lesnicioase. De astă dată dificultatea era însă reală. Trebuiau conciliate principii programatice vădit contradictorii. Așa se face că tratativele au durat aproape patru ani.

La mijlocul anului 1923, totul părea încheiat, când un comunicat al țărăniștilor vestea eșecul. Mihalache a afirmat apoi că impasul se datorește unor nepotriviri principiale, care vor fi avut o anume pondere, dar nu erau, cu siguranță, singurele ce au determinat nereușita fuziunii. „Nu poate să fie un partid politic format din mari proprietari și din țărani plugari și muncitori de pământ... Fuziunea înseamnă cununie. Cununia dintre noi și naționaliști nu s-a putut face fiindcă ori ești cu țărani ori cu marii proprietari; ori cu marile bănci, ori cu cei care sufăr de pe urma lor. Nu e admis să fii și cu Reșita în consiliul ei de administrație (aluzie la fruntașul național ardelen Valeriu Braniște — *n.n.*) — și să aperi interesele ei — și să ceri încredere și vot de la țărani asupriți de ea”¹⁷. Eșecul a fost comen-

¹⁵ „Aurora“ din 24 noiembrie 1922.

¹⁶ „Aurora“ din 13 iulie 1924.

¹⁷ „Aurora“ din 13 iulie 1923.

tat în același spirit și de dr. N. Lupu. Firește, argumentația lui Mihalache sau a dr. Lupu e perfect justă. Numai că această contradicție era dinainte cunoscută și e greu de crezut că țărăniștii au sperat ca — prin tratative — să obțină modificări în structura socială și de clasă a partidului ardelean.

O vreme, discuțiile între cele două partide sînt întrerupte, angajîndu-se în schimb polemici publice purtate, ce-i drept, la o tonalitate moderată. Dar în primăvara lui 1924, țărăniștii se văd nevoiți să reia „pertractările”. N. Iorga, reîntors de la Paris, inițiază în martie discuții cu Partidul național ardelean și grupul lui Argetoianu din cadrul Partidului averescan, anunțînd presei că va întemeia singurul partid de stînga din țară. În fața acestui pericol iminent (pînă la urmă N. Iorga va realiza numai o fuziune cu grupul Argetoianu și apoi împreună cu naționali ardeleni), țărăniștii (ca de altfel și naționaliștii ardeleni) se arată dispuși la noi concesii, reluîndu-și locurile la chinuitoarea masă a tratativelor. La 14 iunie 1924 un scurt comunicat anunță încheierea fuziunii, prezentată în presa celor două partide ca „un act istoric”. Amăgire!

Fuziunea, deși perfectă, avea să fie denunțată, cu toate că la București, în congrese extraordinare, cele două partide aveau să sancționeze hotărîrile delegațiilor ad-hoc constituite. De astă dată, eșecul a fost determinat în primul rînd de „cazul Stere”. Cum se știe, împotriva lui Constantin Stere s-a dus, motivîndu-se atitudinea filogermană din anii războiului, timp de aproape două decenii, cea mai odioasă dintre campaniile la care a fost supus un om politic român. Campania era dirijată de clanul liberal și nimic nu a fost cruțat pentru a calomnia o personalitate care avea drept la deplină considerație. Maniu și alți fruntași ardeleni au găsit astfel un motiv plauzibil pentru a se debarasa de un conducător țărănist „incomod”, afirmînd că alegerea lui Stere în conducerea partidului fuzionist l-ar compromite iremediabil. Dar Stere era conducătorul recunoscut al unei importante ramuri din Partidul țărănist și excluderea sa din delegația permanentă care trebuia să definitiveze actul fuziunii putea provoca o gravă sciziune. Așa au și motivat țărăniștii imposibilitatea de a accepta cerința formulată în ultimul moment de imprevizibilul Iuliu Maniu. La rîndul lor, țărăniștii cereau fruntașilor ardeleni să diminueze rolul foștilor takiști (mai ales al lui Stelian Popescu) în conducerea Partidului național, ca unii ce erau cunoscuți pentru orientarea lor conservatoare, reacționară. Nici ardelenii nu au izbutit să ofere cîștig de cauză țărăniștilor, foștii takiști dovedindu-se a avea poziții destul de consolidate în organismele Partidului național. Procesul era semnificativ : țărăniștii căutau să corecteze Partidul național spre stînga, iar cei din Partidul național pe țărăniști din stînga spre dreapta. Compromisul era căutat, dar pînă atunci eșecul nu a putut fi, în consecință, evitat, spre indignarea țărăniștilor, care au întretinut de acum încolo o vitriolantă și degradantă polemică cu „Universul” lui Stelian Popescu.

Este interesant de relevat faptul că tratativele pentru fuziune au fost purtate — în fazele lor finale — în jurul unei platforme cuprinzînd zece puncte, care trebuia să constituie baza principală programatică a viitorului partid. Platforma aceasta fusese redactată de Stere și Madgearu și constituia — au afirmat fruntașii țărăniști — o sinteză a convingerilor ideologice și politice ale Partidului țărănesc. Madgearu avea să mărturisească după acest nou eșec al fuziunii că „cele zece puncte au fost rezultanta unui com-

promis ca formă, dar ca fond au fost un extras din doctrina țărănistă“. Mărturisirea de credință că „partidul se razimă pe solidaritatea claselor producătoare și muncitoare cu țărănimea este piatra fundamentală a celui mai curat țărănism, iar excluderea din această solidaritate a claselor parazitare este recunoașterea luptei de clasă ca element de tactică politică. Numai cine nu cunoaște abecedarul sociologiei sau e lipsit de bună credință poate contesta aceasta“¹⁸. Chiar dacă am admite ipoteza susținută de Madgearu, nu poate fi contestată ideea compromisului acceptat cu bună știință de țărăniști. De altfel, Stere a mărturisit limpede aceasta într-un discurs : „Sînt împrejurări cînd orice compromis e un păcat și alte împrejurări cînd, dimpotrivă, intransigența este o crimă... S-a manifestat aici temerea că prin această înțelegere s-ar știrbi din programul partidului nostru, s-ar trunchia acel decalog care conține principiile noastre. Chiar dacă ar fi să dispară nouă puncte din acest decalog și să rămîie numai unul, *dar prin aceasta să ajungem la înfăptuiri imediate*, eu încă v-aș sfătui fuziunea, cu prețul tuturor sacrificiilor“¹⁹ (subl. ns.). Ecourile bernsteinismului de care se extaziasc Stere încă la sfîrșitul veacului trecut se făceau deci și de astă dată auzite. Dr. Lupu a declarat și el : „E drept că am turnat puțină apă în vin, dar s-o turnăm ca la Cana Galileii“²⁰.

Ca și mai înainte, compromisul era justificat prin datoria imperioasă de a salva, cu ajutorul unui puternic partid de guvernămînt, destinul democrației burgheze românești. În discursul la care ne-am mai referit, Stere a arătat franc : „...În acest moment istoric nu avem problemă mai grea și datorie mai sfîntă decît de a preface această pușcărie în care trăim cu toții într-o asociație de oameni liberi, într-un stat al poporului românesc unit, liber și independent. *Fuziunea n-are alt scop decît să coalizeze în lupta pentru acest scop toate clasele pozitive ale societății noastre...* întrucît crearea unui regim constituțional este o chestiune de viață sau de moarte“. O mai deschisă recunoaștere a renunțării la principiile programatice, sociologic motivate, de dragul unor oportunități pragmatice, nici nu se putea. Merită consemnată, la acest capitol, explicația dată de „Viața românească“ (apropiată cercurilor țărăniste, dar păstrînd o oarecare independență în atitudine și opinie) eșecului fuziunii. Comentariul prestigioasei publicații ieșene, demonstrînd o fină intuire a diagnosticului, consideră că este vorba de două cauze. Una ar fi o neconcordanță de ordin sufleteș, provenită dintr-o divergență de educație. Dar cauza principală a eșecului, lasă a se înțelege comentariul, a fost de natură socială : „Țărănismul... reprezintă o clasă și revendicările ei. Aceste revendicări nu pot fi altele decît democrația constituțională... în ordinea politică, cooperatismul de producție și repartitie în ordinea economică. Partidul național ardelean, din contră, a adoptat imediat după război din punct de vedere economic o politică mai generală, nu rezumată în aspirațiile unei singure clase, dar totuși cu un pronunțat caracter burghez, adeseori de nuanță financiară. Cooperatism și capitalism financiar nu merg însă împreună“²¹.

Totul părea așadar definitiv clasat, fără putință de efectivă revenire. Realitățile erau însă mult mai complicate, rupturile, oricît de violente,

¹⁸ V. Madgearu, *Cari principii anume ?*, în „Aurora“ din 21 septembrie 1924.

¹⁹ „Aurora“ din 21 iunie 1924.

²⁰ „Aurora“ din 25 iunie 1924.

²¹ „Viața românească“ nr. 7/1924, p. 122.

lăsînd întotdeauna rezerva cel puțin a unei singure punți de contact spre care, la momentul oportun, beligeranții se vor îndrepta calm și amicali. Aceasta era cu atît mai valabil în cazul celor două partide în discuție care continuau să ocupe aceleași bănci ale opoziției, aveau inamic comun pe liberali, doreau instaurarea legalității și reintrarea dinastiei în limitele ferme prescrise de Constituție. Reluarea tratativelor din punctul, destul de înaintat, în care ajunseseră li se părea amîndurora singura soluție necesară și rațională. Se cerea doar efortul unui spor de concesi care, după cele deja concesate, nu era chiar o chestiune atît de dificilă. În 1924—1925 au stabilit doar o colaborare activă într-un Bloc al opoziției. Apoi, spre sfîrșitul anului 1925, se ventilează ideea încheierii unui acord de guvernare, fiecare partid păstrîndu-și, în eventualitatea unei posibile coaliții guvernamentale, autonomia administrativă și doctrinală. La începutul anului 1926, după alegerile comunale care au adus un semnificativ cîștig electoral opoziției, căderea guvernului liberal părea iminentă. Încheierea acordului de guvernare era o necesitate imediată, dacă cele două partide voiau ca succesiunea să le revină. Stere, într-un interviu acordat „Adevărului“, adresează naționalilor un călduros apel. Dar tratativele ajung și de astă dată în impas, încît la 1 aprilie Mihalache declară că între cele două partide s-a ajuns la „o ruptură hotărîtă și definitivă“.

Nimic mai provizoriu, cum se va vedea, decît acest definitiv, clamat cu atîta fermitate. Să menționăm că imposibilitatea înțelegerii între cele două partide a determinat pierderea succesiunii, revenită la 31 martie lui Averescu, care formează de fapt din nou un mascat cabinet liberal. Generalul, cu un partid destul de precar, găsise acum momentul să și-l fortifice cu ajutorul momelii tentate a portofoliilor ministeriale. Sau, cel puțin, să obțină intrarea în formația sa guvernamentală dacă nu a unor întregi partide din opoziție, măcar a unor fracțiuni. Sînt pornite în acest scop rapide acțiuni de subminare a unor partide. Lovitura — destul de dură — o primește Partidul național, din corpul căruia se desprinde un grup de ardeleni în frunte cu bătrînul om politic V. Goldiș și I. Lapedatu, precum și o parte însemnată a grupării foștilor takiști. Rămînea în Partidul național, dar cu un statut aparte, gruparea lui N. Iorga, singura aderență mai importantă dincoace de Carpați. Ideea tratativelor pentru fuziune începe să fie din nou fluturată, acceptată acum de ambele partide, mai ales că se apropiiau alegerile organizate de Averescu, în fața cărora era imperios necesară o acțiune comună.

Ceea ce îi îngrozea efectiv pe țărăniști era chinul, bine cunoscut, al tratativelor, pe care, indiferent de risc, nu-l mai puteau suporta. Madgearu a și mărturisit aceasta într-un interviu acordat „Adevărului“ : „...Spectacolul unor noi pertractări ar provoca ilaritate. Dorim fuziunea fără «pertractări», altfel totul e zadarnic. Să procedăm astfel nu din interese de partid, ci fiindcă necesitățile generale ne silesc“²². Dar Maniu și prietenii săi nu concepeau fuziunea fără morga spectaculară a „pertractărilor“, de dragul cărora — observau comentatorii cu umor îngroșat — era, de fapt, acceptată chiar ideea tratativelor. Apropiatele alegeri nu lăsau însă timp întunecatelor aranjamente de culise, revenirilor bruște de la decizii adoptate, lupta măruntă, epuizantă în jurul unor prevederi formale de program sau al înlocuirilor în diversele comitete centrale și locale. Maniu se decide,

²² „Aurora“ din 14 aprilie 1926.

în consecință, pentru aminarea plăcerilor prilejuite de așteptatele (de el) pertractări. Mai ales că era hotărît să obțină unele noi concesi, care priveau democratismul convingerilor politice, din partea țărăniștilor. Pentru alegeri se stabilește, în grabă, „un cartel electoral și luptă loială, «umăr la umăr»“. Tratatule se reiau de-abia în vară și durează tocmai pînă la sfîrșitul lui septembrie 1926. Împotriva fuziunii se ridică la țărăniști dr. N. Lupu (care peste cîteva zile, la congresul pentru fuziune, se declară de acord cu ea), iar la naționali grupul lui N. Iorga.

Fuziunea, de data aceasta așezată sub semnul stabilității, s-a realizat cu prețul unor concesi ale țărăniștilor. Nu deschis în chestiuni programatice sau ideologice. Acestea fuseseră sacrificate începînd cu 1924, căpătînd expresie formală în protocolul celor zece puncte. Concesiile s-au limitat acum în aparență la persoane care se situau, de fapt, în aripa democratică a Partidului țărănesc. Mihalache dădea la congresul Partidului țărănesc, convocat pentru ratificarea fuziunii, liniștitoare asigurări : „În ce privește statutul partidului, programul de guvernare și statutul-program, veți vedea din citirea d-lui Madgearu că nu este absolut nimic care să contrazică programul Partidului țărănesc... Ideologia partidului rămîne aceeași... Evident, domnilor, că pentru a ajunge la o situație definitivă în împrejurările prin care au trecut Partidul național și cel țărănesc era necesar un compromis, însă nu de principiu. Cum ați văzut, ideologia și principiile Partidului țărănesc n-au fost date la o parte“²³. Marele sacrificat era Constantin Stere. Explicația utilizată era redusă la formula învăluită : „Dl. Stere are 62 de ani și e suferind“. Ceea ce în bună limbă românească însemna : „Dl. Stere va fi îngăduit, dar nu va avea nici un rol efectiv“. În consecință, el nu a participat la congres și nu ocupa în noul partid nici o funcție oficială reprezentativă, mulțumindu-se cu un loc în organismele de conducere. Stere va declara, cu toate acestea, într-un interviu dat anume pentru a spulbera zvonurile pesimiste lansate de partidele adversare, că „în cadrele acestui partid vor fi împăcate și armonizate toate, toate aspirațiile legitime, toate deosebirile de mentalitate și interese, care caracterizează ca supra-viețuire istorică diferitele regiuni ale țării și, în același timp, el va servi pentru a da acestui stat de țărani structura potrivită firii lui și adevărului interes național“²⁴. Dincolo de utilitatea politică a interviului, sînt lesne detectabile aici iluziile nu numai ale omului Stere, dar și (dacă nu în primul rînd) ale sociologului de formație romantică. Realitatea îi va da încă o lecție — ultima — de o duritate atroce. Peste nici patru ani, partidul care ar fi trebuit să armonizeze „toate deosebirile de mentalitate“ îl exclude din cadrele sale, iar făurirea visatului stat de țărani, mereu amînată și niciodată înfăptuită.

Noul partid — Partidul național-țărănesc — își schimbase fizionomia. Maniu, solemn și legalist, devine președinte, Mihalache, Vaida și dr. Lupu, vicepreședinți, iar V. Madgearu, secretar general și șef al organizației bucureștene. Fostii naționali, persuasivi, ocupă mai peste tot locurile conducătoare, iar principiile țărăniste, pînă atunci mereu afirmate, parcurg o lungă perioadă de eclipsă, impusă, în favoarea aspectelor strict politice, acum pe primul plan. Curînd, noul partid are de înregistrat o primă — și nu minoră — sciziune. E vorba de așa-numita „defecțiunea Lupu“, care, la

²³ „Aurora“ din 13 octombrie 1926.

²⁴ „Aurora“ din 14 octombrie 1926.

19 februarie 1927, după eșecul încercărilor de conciliere, anunță în cadrul unui banchet în acest scop organizat că părăsește P.N.Ț. pentru a reînființa Partidul țărănesc pe „vechile sale temelii”. Cauzele au fost multiple (una dintre ele a fost atitudinea P.N.Ț. în problema reexaminării situației prințului Carol), principala constituind-o neînțelegerea cu Maniu și ceilalți fruntași ardeleni, care îl împingeau pe Lupu în situații subalterne. Dr. Lupu se declară acum ostil doctrinarismului țărănist, supralicând un țărănism de structură curat programatică, fără a renunța însă la convingerile radical-democratice. Mihalache declara că sînt indicii privind intenția șefului noului partid de a trece la liberali. Între „România”, organul P.N.Ț., prin transformarea „Aurorii”, aflată dintotdeauna sub direcția dr. N. Lupu, în organul temporar al partidului de curînd constituit, și „Aurora” de sub direcția dr. N. Lupu începe o îndelungată polemică. Dar aproximativ în același timp cu dizidența Lupu P.N.Ț. mai are de înregistrat și dezertarea resturilor fostului partid takist rămase încă în Partidul național. E vorba de Filipescu și Em. Antonescu, care trec, ademeniți de Averescu, în Partidul poporului. Rămăs fără organ de presă în Capitală, P.N.Ț. face să apară „Dreptatea”, iar la Cluj continuă să apară „România”.

Actul fuziunii nu a semnatificat armonizarea curentelor de opinie distincte și adeseori contradictorii prin natura lor socială. Ele se vor manifesta acut și în anii guvernării 1928—1933. Clasica trihotomie (centru, dreapta, stînga) funcționa îngrijorător: grupul Vaida reprezenta deschis aripa dreaptă, grupul Maniu aripa centristă, iar cel condus de Mihalache-Madgearu stînga radicală burgheză. Evident, această schemă nu epuizează complicatul tablou al luptelor intestinale din cadrul P.N.Ț., fiecare grupare dintre cele amintite fiind, la rîndul ei, rezultatul fragilei împăcări între grupuri și al orientării numai aparent unitare. În 1935, grupul Vaida, cucerit de sloganele drepte fasciste, este exclus din P.N.Ț. Dar unitatea nu se instaurează nici de acum în colo. În 1936, Ralea prezenta astfel lupta de interese din cadrul aparent unitar al P.N.Ț.: „O barcă a lui Noe cu elemente de credințe diverse, de vechi obîrșii, de educații osebite s-a înjghebat cu încetul. Dar numai unitate nu a fost. Și guvernările noastre s-au resimțit. Elementele conservatoare, bancare, reacționare trăgeau la dreapta. Tinări ortodocși, animați de idealuri pur țărăniste, trăgeau la stînga... În fine, superbe personalități de susceptibilitate maladivă (aluzie la Maniu și Gr. Iunian, acesta din urmă demisionat în 1932 din P.N.Ț. — *n.n.*) enervau la infinit partidul cu eternele lor «cazuri de conștiință pentru simple bănuieli ori procese de conștiință»”²⁵. Deceniul următor avea să aducă modificări esențiale în structurile interioare ale P.N.Ț. Dar această perioadă, cu problemele ei specifice, se cere dezbătută într-un studiu cu obiect distinct.

ZIGU ORNEA

²⁵ M. Ralea, *Reîntregiri*, în „Dreptatea” din 14 ianuarie 1936.

Lupta de opinii în jurul problemei orientării economice a României (1848 - 1910)

Ca o dominantă a epocii marcată de cea de-a doua jumătate a veacului trecut și mijlocul secolului nostru, problema căilor și direcțiilor de evoluție a societății românești a constituit un teren larg de confruntare și dezbateră pasionantă a diferitelor concepții. Întrebări vitale pentru destinele poporului nostru, ca : posibilitatea și necesitatea dezvoltării industriei în țara noastră, ponderea industriei sau a agriculturii în ansamblul economiei naționale, au preocupat numeroși gânditori. Ideologii țărilor capitaliste industriale occidentale sau central-europene au intervenit și ei, nu o dată, în discuție sau în acțiune. Teoria reacționară, exprimată sub formula : „România — țară eminentemente agricolă“, precum și teoria liberului schimb legată de ea, corespunzând pe deplin intereselor capitalului străin din țările capitaliste dezvoltate, au fost larg propagate de către înșiși reprezentanții și ideologii acestora, în vederea subordonării economiei românești propriilor lor interese.

Răspunsul teoretic, ca și cel practic la problemele ridicate de viață a fost dat de fiecare clasă, de fiecare grup social, potrivit intereselor sale, ceea ce a generat pe plan ideologic, dar mai ales pe țărmul politicii economice practice dispute înverșunate.

În prezentul articol ne propunem să înfățișăm principalele coordonate ale luptei de opinii în jurul problemei orientării economice a României, din secolul trecut până în primul deceniu al secolului nostru. Această luptă s-a desfășurat în esență între adepții teoriei „România — țară eminentemente agricolă“, pe de o parte, și aceia care militau pentru dezvoltarea industriei în țara noastră, pe de altă parte.

Constând în forma ei cea mai exagerată, în negarea completă a posibilităților de dezvoltare a industriei în țara noastră, teoria „România — țară eminentemente agricolă“ a avut, din momentul apariției sale, un caracter reacționar, întrucât nu admitea posibilitatea și necesitatea industrializării și se opunea în fond progresului economic și social al țării. Împotriva acestei teorii neștiințifice, a cărei aplicare ar fi transformat țara noastră într-o anexă furnizoare de materii prime agricole și minerale pentru marile puteri industriale, s-au ridicat toate forțele sociale interesate în dezvoltarea forțelor de producție, în progresul economic al țării.

În această încheștare de interese și de idei, ar fi greșit să considerăm că această teorie reacționară ar fi rămas în decursul timpului neschimbată și că toate forțele progresiste ar fi stat pe cea mai înaintată poziție în ceea ce privește aprecierea posibilității și necesității dezvoltării industriei în România. Dimpotrivă, realitatea demonstrează că, pe măsura evoluției economice și social-politice a țării, forțele retrograde, în frunte cu moșierimea, au modelat-o, în slujba intereselor lor, potrivit noilor împrejurări istorice. Drept urmare, ea a îmbrăcat în decursul timpului, și chiar în aceeași perioadă istorică, numeroase forme și a fost completată cu noi „argumente”, toate exprimând însă aceeași esență neștiințifică. În același timp și forțele progresiste au înregistrat grade diferite de maturitate economică, socială și politică, ceea ce a dus la o mare varietate de poziții în problema dezvoltării industriei, chiar în sinul acelor care au militat pentru progresul industrial al țării.

Examinarea principalelor curente care se referă la perspectivele structurii economiei românești în perioada premergătoare revoluției de la 1848 arată că reprezentanții intereselor de clasă ale boierimii s-au aflat pe poziții potrivnice abolirii rînduielilor feudale și dezvoltării industriale. Pentru acești ideologi, țara noastră trebuia să-și păstreze în esență vechea structură de producție. Avantajată de relațiile cu Occidentul industrial pe linia exportului de produse agricole, boierimea se va posta pe poziții liber-schimbiste în privința relațiilor economice externe ale țării. Tocmai în interesele înguste ale acestei clase sociale rezidă primele manifestări ideologice care pretindeau că România trebuie să rămână în continuare o țară agrară. Expresia concentrată a acestei poziții este evidențiată de acțiunile Obșteștii Adunări, de respingere a încercărilor de introducere a producției de fabrică¹. Întrucît, declara aceasta, „nu s-ar cuveni să năzuim la folosurile meșteșugite deocamdată prin așezarea de fabrici de asemenea fel”². Ceea ce caracterizează pe susținătorii acestei poziții nu este expunerea în lucrări sau articole a atitudinii lor, ci acțiunea concretă, bazată pe puterea politică, de a împiedica apariția sau dezvoltarea unor întreprinderi industriale mai însemnate.

Chiar și acea parte a boierimii care — în virtutea faptului că deși dispunea de mai puține privilegii și moșii, dar era mai amplu antrenată în relațiile comerciale, nu numai externe, ci și interne — înțelegea utilitatea, din punct de vedere al cîștigului, ce o prezenta dezvoltarea industriei, nu va concepe această dezvoltare decît ca o industrie subordonată agriculturii bazate pe munca de clacă. Ca urmare, la reprezentanții săi, dintre care se detașează N. Suțu, nu vom găsi condamnări exprese ale dezvoltării industriei, dar nici o poziție militantă în sprijinul acesteia dincolo de interesele lor specifice; în problemele de politică economică externă, ei s-au situat pe pozițiile liberului schimb. Este semnificativ, în acest sens, că ei vor arăta necesitatea creării unor mijloace de comunicație moderne și a unor condiții de obținere mai avantajoasă a creditelor.

¹ În anul 1841 a fost respins proiectul italianului Feraldi de a deschide o fabrică de zahăr de sfeclă la Giurgiu; în 1842 a eșuat încercarea lui L. Balș de a înființa o „fabrică” asemănătoare; cea a lui Tavernier din 1841 și a doctorului Cihac din 1842 de a deschide o fabrică de postav ș.a. (Vezi: *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p. 962.)

² *Analele parlamentare ale României*, tom XI, partea I, p. 254.

Burghezia comercială, preocupată de posibilitatea lărgirii afacerilor sale pe plan intern, s-a pronunțat împotriva privilegiilor boierești care o stînjeneau, iar pe plan extern ca o adeptă a liberului schimb. De aceea, ea nu se va manifesta în nici un fel în sprijinul dezvoltării industriale a țării, ci se va ridica contra oricărei măsuri de protejare a acesteia, care i-ar fi putut periclita relațiile economice cu țările mai dezvoltate din punct de vedere industrial. În aceste condiții, din punctul de vedere al relațiilor comerciale externe și al atitudinii față de problema protejării dezvoltării industriei prelucrătoare, burghezia comercială stătea pe aceleași poziții ca și boierimea.

În opoziție însă cu aceste grupări, pentru lărgirea și dezvoltarea ocupațiilor industriale s-au pronunțat deschiși acei ideologi, exponenți ai intereselor burgheziei industriale în proces de formare, ca : George Barițiu, Teodor Diamant, Nicolae Bălcescu ș.a. „Toată nenorocirea noastră stă — scria George Barițiu, încă în 1839 — într-aceea cum că noi nu ne știm lucra produsele patriei noastre ; lina cea mai bună nici nu știm să o spălăm bine și o trimitem la fabrici străine, ca, lucrînd-o, să ne-o dea pănură gata cu prețul împătrit... Fabrici n-avem domnilor“³.

Teodor Diamant a afirmat cu claritate, în opera și activitatea sa, teza necesității înlăturării înapoierii economice a țării și aceea a necesității dezvoltării forțelor de producție. Punînd întrebarea prin ce se explică starea de sărăcie a majorității locuitorilor, în condițiile în care pămîntul patriei era foarte fertil, el dădea următorul răspuns : „Pentru că nu au nici mecanici, nu au cunoscut nici economie politică, nici legile lucrării pămîntului“. Ca urmare, „să ne punem dar pe aceste învățături, căci filozofia, istoria și frumoasele arte, singure nu fac decît să ne ațîțe ambiția și poftete fără a le mulțumi. Combine (împreunate) însă cu lucrarea pămîntului, cu mecanici și cu economia, după sistemul cea mai nouă de organizație de sate aflate în Franța (el subînțelegea fourierismul — *n.n.*), care au putere să sleiască izvorul leneviei și să combine interesul particular cu cel de obște, vor produce îmbelșugarea între norod și veniturile guvernului nostru, se vor împătři fără împovărarea locuitorilor“⁴.

Rezultă de aci nu numai afirmarea tezei privind necesitatea legăturii organice dintre dezvoltarea economică și dezvoltarea culturii și științei, dar și aceea că înlăturarea înapoierii economice era legată de înlăturarea relațiilor feudale, bineînțeles urmate, în concepția lui, de instaurarea relațiilor noi, societare. De altfel, însuși falansterul de la Scăieni se numea „Societatea agronomică-manufacturieră“, iar coloniile propuse în 1841 Consiliului administrativ al Moldovei erau *agricole-industriale*. Ca urmare a dezvoltării industriei, sublinia Diamant, „produsele țării n-ar mai fi exportate în stare brută în străinătate și importate manufacturate, ci ele vor fi supuse transformării necesare pentru a fi întrebuințate pentru necesitățile vieții în aceste colonii sau mari ateliere“⁵.

Cel mai înaintat ideolog al revoluției de la 1848, Nicolae Bălcescu, considera că pentru eliberarea și dezvoltarea forțelor de producție ale țării erau necesare, în primul rînd, lichidarea iobăgiei și împrăștierea țăranilor, condiții esențiale ale progresului social-economic. Consecvent

³ „Gazeta de Transilvania“ nr. 18, 1839, p. 71.

⁴ T. Diamant, *Scrieri economice*, Editura științifică, București, 1958, p. 101.

⁵ *Ibidem*, p. 118.

acestei poziții, el a manifestat multă preocupare pentru căile concrete de asigurare a dezvoltării economice a țării și, în acest cadru, pentru profilul ei economic. În legătură cu aceasta, Bălcescu scria în 1850 : „...Țara noastră reclamă nenumărate îmbunătățiri căci totul este de făcut : îmbunătățirea agriculturii, exploatarea minelor, care sînt încă stinse, exploatarea de păduri seculare — care putrezesc fără întrebuințare —, canalizarea de ape, construirea de căi de comunicație — existente astăzi doar numai în proiecte — căile ferate, dezvoltarea comerțului, a fabricilor indispensabile pentru consumul de mase”⁶.

Toate aceste domenii constituiau pentru el direcții în care trebuiau investite capitalurile. Ceea ce impresionează la Bălcescu este tocmai concepția sa armonioasă cu privire la dezvoltarea economică a țării. El subliniază necesitatea îmbunătățirii agriculturii și, totodată, aceea a creării de fabrici, pentru a se putea asigura astfel un consum de masă al produselor industriale.

Deși înfrîntă de reacțiunea internă și internațională, revoluția de la 1848 a demonstrat cu o mare forță că vechile stări de lucruri nu sînt viabile. Problemele abolirii iobăgiei, formării statului național, ca și a independenței continuă să stea ca deziderate majore în fața poporului nostru în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cu fiecare din ele se va împleti și problema perspectivelor economiei românești, a orientării sale. Literatura economică a avut drept subiect principal în această perioadă dezbaterile căilor de dezvoltare a economiei românești, stabilirea direcției în care trebuie orientată, a locului ei în cadrul diviziunii internaționale capitaliste a muncii. Fiind legată de cele mai variate interese ale diferitelor clase și grupuri sociale, lupta în jurul problemei destinului economiei românești a fost o formă complexă a luptei de clasă și a evoluat odată cu clasele și grupurile sociale respective ca și cu împrejurările interne și internaționale în care se află țara. Pozițiile care, într-o formă sau alta, au fost constatate în perioada anterioară revoluției își vor găsi cu acest prilej dezvoltarea, potrivit noilor condiții.

Problema abolirii iobăgiei avea să constituie în primii ani după revoluție problema centrală în jurul căreia se va desfășura lupta dintre clasele sociale, lucru care-și va găsi expresia și pe plan ideologic. Deosebit de important în această confruntare este faptul că în dispoziția forțelor de clasă atitudinea diferiților ideologi în problema agrară se împletea cu atitudinea în problema industriei. Mințile cele mai progresiste s-au pronunțat atît pentru eliberarea țăranilor dependenți și împrumutarea lor, cît și pentru dezvoltarea industriei, văzînd în reforma agrară o premisă a dezvoltării economice ulterioare a țării. În același timp, se poate observa că pozițiile cele mai înapoiate, cele mai reacționare le-a avut marea moșierime. Între acești doi poli vom constata atitudini variate, nuanțe diferite.

În condițiile în care reforma agrară din 1864 nu a lichidat moșierimea ca clasă, ci a menținut-o, aceasta a continuat și după această dată să dețină puternice poziții în economia națională și în viața politică a țării. Fiind legată de relații de producție învechite, depășite istoricește, moșierimea constituia clasa cea mai reacționară a societății și se opunea cu în-

⁶ N. Bălcescu, *Chestiunea economică în Principatele Române*, în *Texte din literatura economică în România, secolul XIX*, Editura Academiei R.P.R., vol. I, București, 1960, p. 121.

dărâtnicie oricăror reforme și schimbări progresiste și democratice. Aceasta, în condițiile când o parte a burgheziei a pactizat din punct de vedere politic cu moșierimea, ceea ce a avut consecințe negative asupra evoluției economice și sociale a societății românești.

Respingînd ideea industrializării țării și declarînd agricultura drept unica sursă de avuție și singura în stare să susțină exportul, ideologii moșierimii pretindeau că numai gospodăria moșierească ar fi fost capabilă să asigure dezvoltarea sa. În felul acesta, ei căutau ca odată cu teza caracterului „eminamente agrar” al economiei să apere și marea proprietate funciară.

Economistul Nicolae Suțu, în lucrarea *Noțiuni statistice asupra Moldovei*, apărută la Iași, în 1849, reia tezele expuse încă în 1839, accentuînd faptul că în orientarea economică a țării ar fi trebuit să se plece de la constatarea că agricultura constituie activitatea economică de bază și exclusivă, iar celelalte ramuri economice trebuie să se dezvolte numai în funcție de dezvoltarea acesteia; într-o altă lucrare, din 1867, *Cîteva observații asupra statisticii României*, el exprima ideea că nu este posibil și nici recomandabil de „a abate locuitorii unei țări esențialmente agricole de la ocupațiile pe care li le-a asigurat natura, spre a-i angaja pe un drum care va fi încă multă vreme inaccesibil facultăților noastre productive”⁷.

Atunci cînd totuși va remarca și însemnătatea dezvoltării industriei, el o va face teoretic și exclusiv din punctul de vedere al intereselor agriculturii moșierești⁸. Analiza concretă a operei lui Suțu demonstrează existența unei evidente contradicții între relevarea teoretică a importanței industriei și mijloacele pe care le propunea în sprijinul acesteia. Măsurile preconizate, dintre care semnalăm: organizarea de concursuri publice, acordarea de premii acelorora ce obțineau produse noi sau întrebunțau procedee economice, aveau un rol neînsemnat, pe cînd politica liber-schimbistă, propusă de el, practic nu putea decît să frîneze dezvoltarea industriei. Concluzie cu atît mai evidentă, cu cît însuși Suțu, atunci cînd trece de la afirmații generale la propuneri practice, nu propune decît înființarea unor întreprinderi mici, legate direct de agricultură, chemate deci să satisfacă interesele imediate ale moșierimii.

Ca și Suțu, principele Alexandru D. Moruzzi declara că singura realitate economică din țară era agricultura moșierească. În legătură cu crearea industriei, el considera că nu se putea și nici nu trebuia să se întreprindă nimic, deoarece: a) în țară lipseau capitalurile; b) numai capitaliștii străini ar fi putut întemeia fabrici, dar pentru aceasta ar fi fost necesar un concurs de împrejurări independente de voința României și pe care aceasta nu le putea crea.

Punînd pe prim plan lipsa de capital, Moruzzi trecea însă sub tăcere că una dintre cauzele cele mai importante ce împiedicau dezvoltarea industriei, mai ales după 1860, o constituia însăși clasa moșierească cu relațiile feudale pe care le apăra din toate puterile. Iar această piedică a ră-

⁷ N. Suțu, *Opere economice*, Editura științifică, București, 1957, p. 261.

⁸ În articolul intitulat: *Problema industrializării în literatura economică din România (secolul al XIX-lea)*, Ion Veverca îl încadrează pe N. Suțu „între primii noștri economiști care au ridicat și analizat problema necesității dezvoltării, alături de agricultură, a unor activități cu caracter industrial” („Probleme economice” nr. 9/1965, p. 78).

mas într-o mare măsură și după 1864. Și aici nu este vorba numai de stînjnirea cauzată de rămășițele feudale asupra procesului de formare a muncitorilor salariați și de creștere a pieței interne, ci de însăși frînarea procesului de formare a capitalului intern.

Apărător deschis al marii gospodării moșierești producătoare de cereale pentru export, A.D. Moruzzi se pronunța împotriva oricărui măsuri de sprijinire a industriei pe linie de stat. Declarînd că esența economică a României este agricolă și că destinele ei sînt intim legate de agricultură, Moruzzi afirma la 1860 : „Armele noastre sînt plugurile, piețele lumii sînt cîmpurile noastre de bătălie“⁹.

Un susținător înverșunat al politicii liberului schimb ca și al teoriei „România — țară eninamente agricolă“ a fost, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, junimistul Ion Strat. Potrivit concepției acestui ideolog al moșierimii, pămîntul, respectiv agricultura, reprezenta în România izvorul principal „pot să zic și unic al bogățiilor noastre“¹⁰. Deși Strat recunoștea în mod teoretic utilitatea industriei, răspundea negativ atunci cînd aborda latura practică a posibilității dezvoltării acesteia, aducînd în sprijinul afirmațiilor sale așa-zise argumente noi.

Plecînd de la afirmația legăturii nemijlocite între numărul populației într-un teritoriu dat și considerînd că numai în acele țări în care numărul locuitorilor, proporțional cu suprafața, este relativ mare este posibilă dezvoltarea industrială, el ajunge la concluzia că în România un atare proces ar fi fost o imposibilitate, datorită numărului mic de locuitori în comparație cu teritoriul țării. În acest sens ar fi fost o „vanitate funestă“ idealul unei națiuni industriale. „Cînd însă populația se va înmulți repede și la noi, și se va ajunge a fi către pămînt tot în proporțiunea în care se află alte țări ale Europei — scrie I. Strat —, atuncia de la sine agricultura va înceta de a fi ocupațiunea exclusivă a noastră, pentru simpla rațiune că nu va ajunge pămîntul și industria manufacturieră se va întemeia de la sine“¹¹. Falsitatea tezei lui Strat era infirmată de înseși faptele care arătau că alte țări cu o populație a cărei densitate era mai mică decît a României de atunci aveau o industrie dezvoltată. Ignorarea adevărului istoric i-a fost însă necesară lui Strat, deoarece corespundea interesului clasei moșierești, ce dorea să-și aibă asigurate brațele de muncă pentru exploatarea pămîntului.

Un loc aparte în problema abordării perspectivelor economiei românești și a politicii economice ce trebuia practică ocupă Ion Ghica, în a căruia operă economică se întîlnesc idei dintre cele mai contradictorii. El s-a pronunțat consecvent — pe tot parcursul unei jumătăți de secol — pentru principiul liberului schimb în relațiile economice ale României cu celelalte țări și a participat activ la lupta contra curentului protecționist. Ghica declara expres : „Poziția noastră este atît de avantajoasă : România este trecătoare între Orient și Occident și libertatea absolută a comerțului ar face-o să devie antrepozitul general al tuturor produselor Orientului pentru Europa și ale Europei pentru Orient“¹². Ținînd seama

⁹ A. D. Moruzzi, *L'abolition des monopoles et l'amélioration de l'état du paysan en Moldavie*, 1860, p. 132.

¹⁰ „Ateneul român“, anul I, nr. 5, din 16 octombrie 1860, p. 55.

¹¹ Ion Strat, *Tractat de economia politică*, București, 1870, p. 215.

¹² Ion Ghica, *Scrieri economice*, vol. III, 1937, p. 146.

de diviziunea internațională capitalistă a muncii, principiul liberului schimb promovat de Ghica ducea, în fond, la frînarea progresului țării, la pierderea independenței sale economice. În schimb, această politică economică folosea burgheziei comerciale și burgheziei agrare (arendășii și proprietarii de pământ îmburgheziți), precum și reprezentanților capitalului occidental.

Referitor la direcția în care trebuia orientată economia națională și structura acesteia, la Ghica s-au produs în timp anumite modificări de concepție. Astfel, dacă înainte de 1848 susținea : „Românii din toate părțile sîntem un neam agricol, iar acel ce ar voi să dea altă direcție producției ar voi să se lupte împotriva naturii”¹³, asistăm apoi la o anumită recunoaștere a importanței și necesității industriei pentru economia națională și aceasta nu în sensul de activitate productivă în general, ci în sensul propriu al acestei noțiuni. Elogiul pe care îl va face Ghica industriei exprima interesul capitaliștilor agrari în prelucrarea produselor agricole¹⁴.

Nu se poate trage însă concluzia că Ion Ghica ar fi acordat prioritate ramurii industriale în ansamblul economiei naționale. El a continuat să susțină că în cadrul economiei naționale agricultura rămîne ramura de bază, de înțreită importanță — economică, socială și națională —, ce condiționează progresul social, garantează locuitorilor mijloacele de existență și asigură țării o poziție internațională¹⁵. El acorda industriei o importanță secundară, numai ca ramură economică de valorificare a materiilor prime agricole.

O serie de aprecieri privind structura economiei naționale cuprinde și opera lui Ion Ionescu de la Brad, gînditor frămîntat de problemele agriculturii, căreia i-a consacrat numeroase lucrări de mare valoare. Preocuparea ardentă pentru progresul agriculturii nu i-a lăsat însă lui Ion Ionescu de la Brad suficient răgaz pentru a studia în profunzime problemele legate de celelalte ramuri economice, și mai ales de industrie. Faptul nu a rămas fără urmări în concepția sa generală asupra economiei românești. În acest sens, el vedea necesitatea industriei, în primul rînd prin prisma nevoilor agriculturii ; spre deosebire de alții, atunci cînd vorbea de agricultură avea în vedere, înainte de toate, agricultura țărănească. Pe această linie el se pronunța, de pildă, pentru crearea în țară a unei „fabrici de instrumente și mașini agricole”¹⁶, ca și pentru înființarea de școli pentru pregătirea celor ce urmau să minuiască sau să repare mașinile respective.

Pe un plan mai larg, el formula astfel problema dezvoltării unei industrii : „Agricultura noastră, avînd trebuință de obiecte confecționate mai bine și mai perfect decît acele cu care s-a servit pînă acum, cere cu stăruință dezvoltarea industriei manufacturale, cere îmbunătățirea și specializarea artelor și a meșteșugurilor”¹⁷.

¹³ Ibidem, p. 510.

¹⁴ În articolul : *Gîndirea lui Ion Ghica cu privire la dezvoltarea economiei naționale*, Virgil Ionescu arată că acesta s-a pronunțat pentru crearea industriei în țara noastră „în vederea punerii în valoare a resurselor ei naturale” („Probleme economice” nr. 8/1966, p. 97).

¹⁵ Ion Ghica, *Convorbiri economice*, vol. II, partea a VI-a, Finanțele, 1871, p. 402—403.

¹⁶ *Calendar pentru bunul cultivator de Ion Ionescu de la Brad*, ediția a 3-a, București, 1861, p. 499.

¹⁷ Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Dorohoi*, București, 1866, p. 497.

Concepția lui despre orientarea economiei românești nu era însă dogmatică; el a ajuns să recunoască, deși cu inconsecvență și uneori contradictoriu, necesitatea unei anumite dezvoltări a industriei. Remarcăm, în același timp, că tot datorită cercetării realității a început să-și modifice și poziția față de unele aplicări concrete ale politicii liberului schimb. Astfel, s-a declarat contra convenției din 1875 cu Austro-Ungaria, convenție care, după cum se știe, avea să lovească grav în economia țării, și în primul rând în industrie¹⁸.

Pe măsura evoluției generale a țării, toți cei care preconizau pentru România un statut „eminamente agricol” aveau să constituie obiectul unei critici virulente din partea reprezentanților burgheziei industriale. Curentul industrializării s-a cristalizat și materializat în condițiile unei lupte deschise cu susținătorii concepției „România — țară eminemamente agricolă” și ai politicii liberului schimb. Lupta dintre cele două curente s-a afirmat cu o deosebită forță mai ales în perioada încheierii convenției comerciale cu Austro-Ungaria și apoi — datorită lărgirii posibilităților sale de manifestare — după cucerirea independenței naționale în 1877. Curentul favorabil industrializării țării număra printre principalii săi susținători pe Dionisie Pop Marțian, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Mihail Kogălniceanu. Ulterior, aceste idei pozitive au cunoscut o amplă dezvoltare în lucrările economice ale lui P.S. Aurelian și A.D. Xenopol.

Ideea dominantă în concepția tuturor acestor gânditori este recunoașterea unanimă a necesității dezvoltării industriei în România ca o condiție hotărâtoare pentru asigurarea progresului social, economic și politic. Ei au criticat rămânerea în urmă a țării pe tărâm economic, dezvăluind faptul că această situație rezulta din caracterul „eminamente agrar” moștenit de la vechiul regim. În legătură cu aceasta, ei au înțeles că dezvoltarea forțelor de producție este de neconceput fără dezvoltarea industriei autohtone.

Cercetînd problema rămîinerii în urmă din punct de vedere economic a țărilor române, D. P. Marțian și-a dat seama că ieșirea din această situație implică un avînt rapid ale economiei, industriei revenindu-i în această direcție un rol important. În articolul: *Cauza principală a neputințelor noastre economice și sociale*, el conchide: „În ziua de astăzi, care este a solidarității intereselor internaționale, — existența unui popor sterp în industrie este precară”¹⁹. Pentru Marțian, dezvoltarea industriei, ca o condiție importantă a progresului multilateral al țării, nu constituie o simplă chestiune, de oportunitate, ci o cauză națională.

Bogdan Petriceicu Hașdeu a sesizat, printre primii, cauza înapoierii României în perpetuarea caracterului agrar al economiei țării. Lui îi revine meritul de a fi combătut, cu ascuțita sa vervă, teoria „România — țară eminemamente agricolă”. În studiul intitulat: *Agricultura și manufactura*, Hașdeu a demonstrat cu claritate imposibilitatea afirmării țării pe linia progresului în condițiile rămîinerii la o economie specific agrară. Avînd convingerea că „nimic nu este nu numai fals, dar încă mai periculos pentru existența națională decît această prosternare excepțională sub

¹⁸ Ion Ionescu de la Brad, *Dărilor de seamă către alegătorii colegiului al IV-lea de Roman*, Iași, 1885, p. 2.

¹⁹ „Analele economice” nr. 9—12, trimestrele I—IV, 1862, p. 1.

altarul Ceresei“²⁰, Hașdeu dezvăluie neajunsurile rezultate din existența unei țări agricole. În aceste țări — scria el — „domnește arbitrarul și servitutea, superstițiunea și neștiința, lipsa de civilizație și sărăcia; în astfel de țări, numai o mică parte a forțelor naturale și intelectuale sînt folosite. O țară curat agricolă va depinde întotdeauna de acele națiuni străine de la care primește produsele fabricate în schimbul produselor agricole“. Drept urmare, el subliniază că atunci cînd agricultura e singură „pe lingă propria-i șubregiune nu poate aduce unei națiuni decît sclavia înăuntru, sclavia în afară, iar drept consecință a ambelor sclavii, pieire“²¹.

De asemenea, M. Kogălniceanu a adus solide argumente în sprijinul ideii că o țară bazată numai pe agricultură nu poate să progreseze, căci „popoarele fără industrie sînt pieritoare de foame, sînt sleite de acelea care o posedă și le face să plătească scump ceea ce ele nu pot să producă“²². De aceea — spunea Kogălniceanu — trebuie să „ne silim din toate puterile și prin mijloacele cele mai nimerite a crea și a proteja industria în țară la noi“²³.

Printre argumentele temeinice aduse de P. S. Aurelian și A. D. Xenopol împotriva teoriei „România — țară eminentamente agricolă“ se înscriu: slăbiciunea economică, la care țara era condamnată, slaba valorificare a muncii poporului, slaba diviziune a muncii în interior, frînarea progresului economic, exploatarea României de către țările industriale și dependența economică față de străinătate, îngreunarea dezvoltării politice interne ș.a. Critica acestei teorii a urmărit să evidențieze în ce constau urmările negative pentru economia unei țări agrare, decurgînd din situația ei precară pe piața internațională, unde ar fi fost nevoie să suporte schimburi cu totul defavorabile. Ideea schimburilor comerciale externe neechivalente pentru o țară agricolă a fost exprimată cu limpezime de Xenopol, care arăta că aceasta este silită să-și dea „toată munca locuitorilor în schimb pentru o mică porțiune din munca țărilor industriale“²⁴; românii — sublinia Xenopol — „vor îndeplini (în aceste condiții — *n.n.*) în concertul popoarelor europene munca manuală brută și grosolană, prost plătită și puțin căutată, deoarece poate fi făcută de toată lumea; ei vor primi fărîmăturile ce vor cădea de la masa țărilor civilizate“²⁵.

Convinși că menținerea României în situația de țară „eminentamente agricolă“ constituie nu numai o piedică esențială pentru propășirea economică a poporului român, ci și o gravă primejdie pentru păstrarea și consolidarea independenței sale politice, ideologii industrializării au susținut că doar aceasta este singura cale capabilă să-i asigure ieșirea din starea de înapoiere în care se găsea, precum și un progres general la nivelul celor mai civilizate țări europene.

Pornind de la interesele naționale ale României, ei au militat pentru dezvoltarea multilaterală a industriei naționale, preconizînd crearea unei

²⁰ „Traian“, anul I, nr. 79, din 8 noiembrie 1869, p. 318.

²¹ *Ibid.*

²² Vezi: Ședința Adunării deputaților din 2 martie 1874, „Monitorul oficial“ nr. 62, din 16 martie 1874, p. 404.

²³ „Monitorul oficial“ nr. 153, din 15/27 iulie 1875, p. 3 468.

²⁴ A. D. Xenopol, *Studii economice*, Iași, 1879, p. 26.

²⁵ V. C. Buțureanu, A. D. Xenopol, *Industria berei și impozitul*, București, 1895, p. 8.

industrii puternice, la nivelul tehnicii mondiale, cu sprijinul activ al statului.

Ideologii burgheziei industriale au combătut teoria liber-schimbistă, propagată de economiștii burghezi apuseni și însușită de susținătorii teoriei „România — țară eminentemente agricolă“, subliniind că în relațiile economice dintre marile state capitaliste industriale și țările mai puțin dezvoltate nu poate fi vorba de egalitate reală în drepturi. În lupta de concurență dintre aceste două grupuri de state — scria Hașdeu —, întotdeauna asistăm la înfrângerea țărilor mici, deoarece „concurența între națiuni este o armă de apărare pentru cei puternici și o sursă de sclavie pentru cei neputincioși“²⁶. Și Xenopol constata adevărul potrivit căruia liberul schimb împiedica dezvoltarea industriei în țările mai înapoiate. De aceea afirma categoric : „Noi credem că susținerea ideilor liber schimbiste la noi în țară este un adevărat act de trădare națională“, deoarece „liberul schimb osindește pe un popor a se îndeletnici veșnic cu agricultura, deci numai cu munca cea mai grea și cea mai rău plătită și a rămâne pentru totdeauna sclavul naturei în loc ca el să comande acesteia“²⁷.

Încă de la primele sale începuturi, mișcarea muncitorească și socialistă din România, reprezentanții săi de seamă au văzut în industrie condiția vitală a dezvoltării României, detașându-se de la bun început drept adversari neîmpăcați ai teoriei „România — țară eminentemente agricolă“.

În cadrul luptei pentru revendicări general-democratice, reprezentanții mișcării muncitorești și socialiste au fost susținătorii energici ai dezvoltării unei industrii naționale, condiție esențială pentru asigurarea independenței țării și a dezvoltării ei democratice, pentru asigurarea premiselor materiale în vederea înlăturării orînduirii capitaliste și a instaurării noii societăți, socialiste.

Încă în primele organe de presă ale asociațiilor de clasă muncitorești s-a subliniat în mod expres că mișcarea muncitorească se pronunță pentru dezvoltarea industriei și înlăturarea înapoierii economice a țării, pentru crearea unor premise materiale și social-economice necesare creșterii forței proletariatului și dezvoltării luptei de clasă. Astfel, în anul 1872, ziarul „Uvrierul“ publică un articol intitulat : „*Progresul lucrătorilor români*“, ce demonstrează că problema dezvoltării industriei era legată de necesitatea îmbunătățirii condițiilor de viață ale celor ce muncesc.

În anii de naștere și afirmare a primului partid al clasei muncitoare din țara noastră s-a afirmat și argumentat necesitatea industrializării. Ziarul „Lumea nouă“, organ al P.S.D.M.R., scria în anul 1895 : „...Întemeierea industriei se impune la noi cu atîta seriozitate, încît nepăsarea în această privință poate aduce cele mai mari nenorociri asupra țării. România nu poate rămînea țară agricolă... trebuie creată în România industria mare“²⁸.

Una dintre cele mai importante forme ale teoriei „România — țară eminentemente agricolă“ la începutul secolului al XX-lea a fost aceea formulată și susținută de reprezentanții curentului poporanist. Poporanismul

²⁶ „Traian“, anul I, nr. 44, din 9 august 1869, p. 174.

²⁷ A. D. Xenopol, *Starea noastră economică*, în „Convorbiri literare“, anul XI, nr. 3, din 1 iunie 1877, p. 105 ; 107.

* Reprodus în „Telegraful“ din 13 iulie 1872.

²⁸ „Lumea nouă“ din 17 octombrie 1895.

a apărut în țara noastră în momentul când exista și se răspindea concepția marxistă despre lume și societate. În aceste condiții, ideologia poporanistă, al cărei principal exponent a fost Constantin Stere, a însemnat, în principal, încercarea burgheziei de a abate atenția maselor muncitoare ale țărănimii de la frământările sociale și de a împiedica unirea lor în lupta comună împotriva exploatării și asupririi. Poporanismul a reprezentat de fapt replica ideologică dată dezvoltării mișcării socialiste, replică ce însoțea politica de represiune dusă de Partidul liberal după 1907²⁹.

C. Stere vedea specificul evoluției economice a României în păstrarea caracterului său agrar. Pentru el, progresul economic nu constituia decît „organizarea întregii gospodării naționale pe temelii țărănești”³⁰. Potrivit concepției poporaniste, România era și trebuia să rămînă o țară agricolă, țărănească; în viața economică, industria nu trebuia să ocupe un rol important. C. Stere pretindea că în România nici nu ar fi fost posibilă dezvoltarea industriei mari după modelul țărilor capitaliste apusene, deoarece nu dispunea de o serie de condiții și, în primul rînd, de o piață internă îndestulătoare pentru industria mare; limitele pieței interne fiind neîndestulătoare — susținea Stere —, nu pot să asigure desfacerea produselor industriale, iar în afara de aceasta ele se restrîng și mai mult ca urmare a reducerii puterii de cumpărare a maselor muncitoare³¹. C. Stere era adeptul renunțării la o politică de industrializare a țării și pentru motivul că o industrie mare, care ar fi cerut sacrificii din partea statului, n-ar fi însemnat — după el — decît o ruinare a industriei mici, și în special a industriei casnice, ceea ce ar fi dus la o și mai mare restrîngere a puterii interne de cumpărare. Singura industrie pe care el o credea posibilă era o industrie mică, anexă a agriculturii.

Invocînd printre altele „argumente” și inaccesibilitatea țării noastre la piața externă, ideologul poporanist se străduia să dovedească imposibilitatea dezvoltării industriei capitaliste și necesitatea menținerii situației existente în România, care trebuia, așadar, să-și îndeplinească, în cadrul diviziunii internaționale capitaliste a muncii, rolul avut și pînă atunci. Pentru punctul acesta de vedere este caracteristică motivarea că „dacă industria mare... nu se poate dezvolta fără piața externă, asta înseamnă că însuși faptul că există state industriale presupune necesar ca o condiție indispensabilă și existența statelor neindustriale, în care se exportează produsul industriei. Cu alte cuvinte, marea industrie ea însăși formează o piedică pentru dezvoltarea industrială a țărilor înapoiate”³².

Privită în perspectivă istorică, concepția poporanistă era reacționară și antipatriotică, căci ar fi condamnat poporul român la o veșnică înapoiere economică. Punerea în aplicare a unor asemenea teorii ar fi dus, în ultimă instanță, la menținerea României în situația de țară „eminamente agricolă”, anexă agrară a statelor capitaliste apusene.

Poporanismul și-a îndreptat tălșul în primul rînd împotriva marxismului și mișcării muncitorești. Ideologia poporanistă, care contesta viitorul mișcării muncitorești, precum și utilitatea organizării proletariatului,

²⁹ Nicolae Copoiu, *Refacerea Partidului Social-Democrat din România (1900—1910)*, Editura științifică, București, 1966, p. 206.

³⁰ C. Stere, *Social-democratism sau poporanism*, în „Viața românească”, anul III, nr. 4/1908, p. 59.

³¹ C. Stere, *Op. cit.*, în „Viața românească”, anul II, nr. 10/1907, p. 17—18.

³² *Ibidem*, p. 30.

viza îndepărtarea țăranimii muncitoare de clasa muncitoare și limitarea luptei proletariatului la o luptă „pur economică”. Mișcarea muncitorească — scria Stere — trebuie să se mărginească la „organizarea independentă a proletariatului în sindicate, în vederea scopurilor comune pur economice și în afară de orice acțiune politică propriu-zisă”³³.

Mișcarea muncitorească și socialistă din România a luat în mod hotărât poziție față de concepțiile poporaniste, dezvăluind caracterul lor neștiințific și dăunător progresului țării, luptei clasei muncitoare. În paginile presei muncitorești au fost înfățișate implicațiile acestor concepții, ce duceau, în ultima analiză, la întărirea regimului burghezo-moșieresc. „Poporanismul — scria ziarul „România muncitoare” —, dacă nu prin intențiile sale nebuloase, care nu contează, în orice caz prin consecințele sale, așa cum rezultă acestea neapărat și imediat din activitatea și atitudinea sa, departe de a ne fi adus democrația la putere, a întors de fapt «puterea» spre reacțiunea și antidemocratismul cel mai patent”. De aceea, „una din datoriile cele mai imperioase ale democrațiilor conștiinței din țara aceasta și cu atât mai mult a partidului socialist... este de a demasca fără cruțare democratismul mincinos care se ascunde sub epitetul înșelător de poporanism”³⁴.

Concepțiile poporaniste au primit o lovitură nimicitoare în paginile revistei „Viitorul social” — organ teoretic al mișcării muncitorești, apărut în anul 1907 —, care a angajat, încă din primul său număr, o polemică susținută împotriva acestei ideologii. Articolele, studiile publicate în „Viitorul social” împotriva poporanismului reprezintă analiza marxistă cea mai serioasă a dezvoltării social-economice a României în perioada respectivă. Ele cuprind, alături de critica aspectelor negative, dureroase ale societății românești, afirmarea încrederii în posibilitățile de dezvoltare a poporului român, pe calea industrializării țării. Printre principalele articole polemice din „Viitorul social” îndreptate împotriva doctrinei poporaniste se înscriu: *Socialismul în România*, de G. Sion; *Perspectivile socialismului în România — poporanism, socialism și realitate*, de Cr. Rakovski; *Un mic răspuns la o mică recenzie și Post-scriptum sau cuvinte uitate*, de C. Dobrogeanu-Gherea.

Un loc principal în combaterea poporanismului îl ocupă C. Dobrogeanu-Gherea. În studiile sale publicate în „Viitorul social”, el a arătat că teza poporanistă despre „ocolirea capitalismului e o himeră naivă, că sintem deja în capitalism, că dezvoltarea capitalist-industrială e posibilă și nu numai posibilă, dar și necesară și nu numai necesară, dar e chiar o condiție de existență în viitor a țării, o condiție de a fi sau a nu fi”³⁵.

Expunând concepția socialiștilor cu privire la dezvoltarea industrială a țării, Gherea arată deosebirea profundă între punctul de vedere socialist și punctul de vedere al burgheziei industriale. „În adevăr, care sînt motivele și îndemnurile burgheziei capitaliste și liberalismului în lupta lui pentru dezvoltarea industrială. Evident că motivele sînt materiale, dorința de îmbogățire. Social-democrația tinde spre industrializarea țării, pentru că un stat industrial creează relații omenești superioare statelor

³³ C. Stere, *Op. cit.*, în „Viața românească”, anul III, nr. 1/1908, p. 72.

³⁴ „România muncitoare”, anul VI, seria a II-a, nr. 40, din 25 iulie 1910, p. 1.

³⁵ C. Dobrogeanu-Gherea, *Post-scriptum sau cuvinte uitate*, în „Viitorul social”, anul I, nr. 10/1908, p. 263.

Înapoiate, cum sîntem noi ; în societatea industrială se creează mai bune condiții de trai pentru muncitorime, condiții materiale, morale, intelectuale, se creează și mai bune condiții de luptă pentru emanciparea muncii. În societatea industrială se creează posibilități și elemente pentru dezvoltarea ulterioară a societății, la termenul a cărei dezvoltări social-democrația își întrevide idealul“³⁶. Tocmai din aceste scopuri diametral opuse, conchide Gherea, rezultă și deosebiri nete, uneori ireductibile în activitatea practică desfășurată de burghezie și de social-democrație pe tărîmul luptei pentru o industrie națională.

Teza lui Gherea cu privire la necesitatea dezvoltării unei Româнии industriale va fi reluată și adîncită în lucrarea sa *Neoîobăgia* (1910). Pentru el, industria reprezenta baza existenței materiale, culturale și naționale a poporului român. Combătîndu-i pe poporanîști, care osîndeau România să rămînă o țară eminentemente agricolă, el scria : „Nimic mai greșit. Dacă acesta ar fi viitorul țării, țara ar fi fără viitor. O țară eminentemente agricolă e o țară eminentemente săracă, înapoiată și economicește, și culturalicește“³⁷. El considera absolut necesară o largă dezvoltare economică, care să scoată țara din înapoierea în care se afla. Reliefînd necesitatea industrializării țării, el arată că industria constituia o condiție chiar pentru ridicarea agriculturii : „În industrie va găsi țaranul loc pentru plasarea fiilor săi și tot în industrie va găsi el o piață de desfacere pentru produsele sale“³⁸. Totodată, evidenția faptul că însăși dezvoltarea intensivă a agriculturii era vital condiționată de dezvoltarea industriei.

Ghera vedea în industrializare o condiție fundamentală a libertății și independenței țării, a ridicării întregii economii ca și a nivelului de trai material și cultural al națiunii. Pentru el însă, industrializarea mai însemna creșterea și concentrarea proletariatului industrial, ascuțirea contradicției dintre muncă și capital, premise materiale ale maturizării noii societăți. Opuînd concepția socialistă asupra dezvoltării economice a României, celei poporaniste, Gherea trăgea concluzia că viitorul României nu poate fi asigurat decît pe baza fundării industriei. El scria : „Acolo, unde fierbe viața și lupta, acolo unde strigătul strident al sirenei cheamă mulțimea muncitoare la muncă, acolo unde masele muncitoare în mine răscolesc măruntaiele pămîntului, unde ciocane uriașe spulberă blocuri de oțel, unde pădurea de coșuri înălțată spre cer anunță izbînda și victoria muncii omenestii asupra naturii, unde vapoare uriașe spintecă oceanele, acolo unde în orașele gigantice se zbat și se izbesc pasiunile, se lovesc și se ciocnesc ideile, se plămădește cultura formidabilă de azi, și cea imensă de mîine, acolo unde fierbe și spumegă lupta uriașă dintre muncă și capital, din care trebuie să nască o lume nouă... acolo și numai acolo poate fi idealul nostru și al țării... Acolo naște viitorul“³⁹.

Desfășurarea procesului istoric demonstrează că oricîte teorii meșteșugite ar folosi forțele condamnate la pieire pentru a-și prelungi existența, concepțiile lor retrograde ca și ele însele sînt condamnate la dispariție. Soarta teoriei „România — țară eminentemente agricolă“ și a susținătorilor săi confirmă pe deplin această afirmație. În același timp,

³⁶ *Ibidem*, p. 264.

³⁷ C. Dobrogeanu-Ghera, *Neoîobăgia*, București, 1910, p. 478.

³⁸ *Ibidem*, p. 484.

³⁹ *Ibidem*, p. 494.

practica socială demonstrează că teoriile reacționare nu pier de la sine, cum nu părăsesc de bunăvoie scena istoriei nici clasele perimate în serviciul cărora se află. Ele trebuie înlăturate de forțele înaintate ale societății, pentru a deschide drum cât mai larg progresului. Cât de complicată și de îndelungată poate fi uneori această confruntare ne arată însăși istoria luptei contra teoriei „România — țară eminentemente agricolă“.

Studierea acestei îndelungate perioade are însă atât o însemnătate teoretică, cât și una practică, deoarece problema dezvoltării industriei privește însăși existența unui popor, nivelul său de trai, viitorul său. Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la cel de-al IX-lea Congres al P.C.R., „Experiența poporului român, ca și istoria dezvoltării societății omenеști, demonstrează că industrializarea este singura cale care duce spre progres și civilizație, spre ridicarea standardului de viață, asigură în fapte independența și suveranitatea națională“⁴⁰.

În lumina acestei concluzii, analiza critică a teoriei „România — țară eminentemente agricolă“ prezintă interes nu numai din punctul de vedere al istoriei doctrinelor economice, ci și al problemelor actuale pe plan internațional, între care și cele care se pun în fața țărilor aflate în curs de dezvoltare. Experiența poporului nostru, drumul industrializării socialiste pe care a pășit de cînd și-a luat soarta în propriile miini, precum și succesele istorice dobîndite sub conducerea Partidului Comunist Român au nu numai o însemnătate națională, ci și o importantă semnificație internațională.

OLGA CONSTANTINESCU

⁴⁰ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, Editura politică, București, 1965, p. 35.

ION A BABEI — deputat clăcaș în Divanul ad-hoc al Moldovei*

LUCREȚIU PĂTRAȘCANU

Între luptătorii pentru libertate și democrație — personaje istorice care fac obiectul acestui ciclu de conferințe — Ion a Babei este un anonim. Un anonim în cel mai strict înțeles al cuvîntului. Apariția lui trupească în istorie? În „Gazeta de Moldavia” din 9 septembrie 1857, Ministerul de Interne de pe atunci al Principatului publica lista alegerilor pentru Divanul ad-hoc al Moldovei**, cu rezultatele lor. În lista celor aleși din partea plugarilor clăcași este și Ion a Babei din satul Blăgești, din districtul Bacăului. Este începutul carierei lui parlamentare.

Ce urmează apoi?

În documentele timpului, adică în dezbaterile Divanului ad-hoc, Ion a Babei apare numai cu votul lui, fie împotriva propunerilor venite din partea marilor proprietari, fie în susținerea revendicărilor clăcașilor.

Cine era Ion a Babei? Nici o biografie nu există. Nici un document nu se ocupă de persoana lui. Luptătorul despre care vă vorbesc nu are nici măcar nume de familie. Acesta este poate motivul pentru care l-am și ales. Este un pronume, Ion, ca sute și mii de țărani Ioni, și zis a Babei pentru că, probabil, îl crescuse o mătușe bătrână și lumea îi dăduse acest nume. Chipul și înfățișarea lui Ion a Babei? În daguerreotipia — se știe că primele fotografii purtau acest nume — care ne-a păstrat imaginea participanților la lucrările Divanului ad-hoc al Moldovei, rînd pe rînd apar, în mod distinct și cu nume dedesubt, figurile lui Vasile Sturdza, Manolache Costache, Rosetti Tețcanu, M. Kogălniceanu și alții — pentru ca, în josul paginei, împărțiți în două grupe să fie păstrată amintirii noastre și deputăția țăranilor iobagi. Toți deputații clăcași poartă căciuli, aproape toți au mustața tunsă, căutătura dîră și staturi atletice. Și toți poartă în fotografie un nume colectiv: „deputații țărănimii”. Ion a Babei este printre

* Sub acest titlu, Editura Partidului Comunist din România, București, 1945, a publicat conferința ținută în Aula Fundației Carol I, în ziua de 18 ianuarie 1945, în ciclul *Figuri de luptători pentru libertate și democrație în Țara Românească*.

** Se știe că după războiul din Crimeea (1853—1856) puterile apusene în frunte cu Anglia și Franța, în tendințele lor de a pătrunde către răsăritul Europei, încep să se intereseze de soarta Principatelor. Se hotărăște astfel ca sub oblăduirea celor șapte mari puteri Principatele să capete un nou statut politic — rezultat al consultării unor Divanuri formate din deputați aleși ai tuturor păturilor sociale.

dinșii. Dar nimeni nu și-a luat osteneala să-l indice sau să-l individualizeze. Ion a Babei rămîne un anonim, chiar și în fotografia care i-a păstrat imaginea pînă în zilele noastre.

Și cînd, către sfîrșitul lui decembrie, Divanul ad-hoc își încheie lucrările, desigur, Ion a Babei se întoarce în satul lui din ținutul Bacăului și istoria nu-i mai consemnează nici o urmă. Eșit din anonim, Ion a Babei se întoarce în anonim.

Mai puțin norocos chiar decît colegul lui în deputăție, Moș Ion Roată, participant și el ca ales al iobagilor la lucrările congresului Divanului, Ion a Babei n-a trecut măcar în legendă, pentru că palmele și loviturile pe care le-a primit în viața lui de clăcaș n-au găsit sîrutare domnească să le steargă.

Și totuși, Ion a Babei reprezintă o mare realitate istorică, pentru că el reprezenta, cu numele lui care nu spune nimica, cu făptura lui modestă — dar cu elementul nou pe care îl afirmă cu simpla lui prezență — țărănimea română, și pentru noi reprezintă simbolul luptei acestei țărănimi.

Ion a Babei, anonimul deputat, este simbolul luptei acestei țărănimi, luptă care n-a născut atunci eroi și figuri legendare, deși a fost permanentă și dîrză și nu mai puțin dramatică decît a legendarelor figuri.

Țărănimea română a luptat veacuri de-a rîndul în toate fazele istoriei Țării Românești. A luptat pentru pămînt. A luptat pentru dreptate, a luptat pentru libertate.

A luptat pentru pămînt, pentru că avea convingerea neștrămutată, pe care nu i-au întunecat-o nici momeala, nici violența, nici fraza pseudo-democratică, că asupra pămîntului are un drept de neștirbită folosință, de la începutul începutului. De pămînt o lega și o leagă tot ceea ce dă valoare vieții și puterii ei de creație.

A luptat pentru libertate, din clipa în care această libertate a început să-i fie robită, pînă în clipa cînd în întregime a fost vîrîtă în jugul iobăgiei. A luptat, a sîngerat și cînd n-a mai putut nici lupta, nici sîngera, a bejenit peste granițe, la turci, la tătari, oriunde a crezut că-și poate salva libertatea. Lupta ei a fost o luptă de masă, în care și-a ridicat conducătorii din mijlocul ei, cu o autoritate de o clipă, pentru ca aceștia din nou să se cufunde în marea masă a țărănimii iobage.

Limitînd cercetarea noastră la mijlocul secolului al nouăsprezecelea, la dezbaterile Divanului ad-hoc, asistăm nu la un simplu episod, ci la un adevărat proces istoric, în care pentru prima oară țărănimea română își are reprezentanții ei autentici. Spun un proces istoric, pentru că apariția lui Ion a Babei și a celorlalți deputați clăcași în Divanul ad-hoc, ca autentici reprezentanți ai țărănimii de atunci, culminează un moment de o deosebită importanță. Chiar de la început s-a putut observa că în ordinea de zi a Divanului ad-hoc al Moldovei, totul era prevăzut afară de atingerea problemei țărănimii iobage. După cum și în Muntenia, ordinea de zi ignorează cu totul această problemă. Reprezentanții țărănimii au pus însă și într-un Principat și în celălalt, din plin, obiectivul luptei lor imediate. Și l-au pus sub forma unui document din care să-mi fie permis să citesc, pentru marea lui frumusețe, cîteva pasagii. Acest document reprezenta *Propunerea deputaților săteni* sub forma unei jalbe. Această propunere impune adunărilor constituite discutarea imediată a problemei de bază din acel moment, a problemei țărănimii :

Iată textul jalbei :

„...Deputații săteni a lăcuitoților pontăși a patrusprezece ținuturi ale Moldovei, întrunindu-ne pentru a rosti dorințele treptei noastre în privirea noului așezământ și a noiei rîndueli ce are a se pune în țară și chibzuindu-ne noi între noi despre nevoile și durerile a douăsprezece sute de mii de suflete cari ne-au trimis să fim răsunsetul geamătului lor la marea Adu-nare alcătuită din toate treptele țării, în numele acelora glasul nostru cel slab ridicîndu-l, adevărul ca înaintea lui Dumnezeu mărturisim :

Că pînă în ziua de azi toate sarcinile cele mai grele numai asupra noastră au fost puse și noi mai de nici unele bunuri ale țării nu ne-am îndulcit, iar alții fără să fie supuși la nici o povară, de toată mana țării s-au bucurat ; că noi biruri grele pe cap am plătit, oameni de oaste numai noi am dat ; ispravnici, judecători, privighitori și jandarmi numai noi am ținut ; drumuri, poduri și șosele, numai noi am lucrat ; beilicuri, podvezi și havalele numai noi am făcut ; boierescuri, zile de meremet numai noi am îndeplinit ; clacă de bună voie și fără voie numai noi am dat ; la Jidovul orîndariu ca să ne sugă toată vлага numai noi am fost orînduiți ; băutură scumpă și neotrăvită numai noi am băut ; pine neagră și amară și udată cu lacrimi numai noi am mîncat ; bătlîi și răsmerițe cînd au fost, tot greul numai noi l-am dus ; oști cînd au venit, noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat ; că cel cu putere țara își părăsia, peste hotare trecea ; și cînd de la Dumnezeu se făcea pace și liniște, și țara se îmbelșuga, cu toții se întorceau de se desfătau, de nevoie nu știau ; nevoia și greutatea o făceau cei ce rămîneau la vatra lor. Iarna era grea, oști multe, cărături multe și la loc depărtat, căram la Dunăre și peste Dunăre, boii degerau și cădeau, alătura cădea și omul cu dinșii, acasă copii flămînziau, căci ceea ce nu lua ostașul la nevoia sa, luau zapcii cei din țară de se îmbogățiau.

Iară dacă puhoiul oștirilor se scurgeau și furtuna se alina, holdele se semăna, grînele înverzia, cîmpurile înfloria, că sudoarea noastră le uda. Țara asta nici băi, nici mǎestrii nu are, nici meșteșuguri multe ca alte țări nu are, toată bogăția, toată îmbelșugarea, brațele și sapele noastre le aduc. Cîtu-i Dunărea de mare și de largă curge riul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se prefac în riuri de aur și de argint și curg iarăși înapoi de se revarsă în țara noastră ; iar noi nici rînduială, nici dreptate nu am avut. Cînd ne-am jăluit, cînd ne-am tînguit păsurile, cînd ne-am spus nevoile, ispravnicul ne-a bătut, privighetorul ne-a bătut, jandarmul ne-a bătut, zapciul ne-a bătut, vătășelul ne-a bătut, vechilul ne-a bătut, posesorul ne-a bătut, boierul ne-a bătut ; cine s-a sculat mai de dimineată, cine a fost mai tare, acela a fost mai mare. Boul și vaca, munca ostinelilor noastre, nu știam de sînt ale noastre ; puil de găină, laptele de la gura copiilor noștri de multe ori cu nedreptul ne-au fost luate...

Holdele cele mari și întinse se fac frumoase și mănoase, iar cînd treci pe lîngă pămînturile noastre — se rupe inima ; ogoarele ni rămîn în paragină, popușoi ni se înecă în buruiană, și rămîn necopți de-i bate bruma ; cei boierești așezați de noi în coșare șed ca aurul de frumos. Cînd dă frigul, cînd bate crivățul, cînd ne bate nevoia, ne ducem de ne răscumpărăm însăși munca noastră ca să ne hrănim copiii cu dînsa, și de multe ori pe lîngă năcazul nevoiei, unii tari de inimă ne țineau de leneși, că nu am putut a ni lucra ogoarele...

Pe lângă cele mari dorinți, care dimpreună cu celelalte le-am arătat în Adunarea obștească a țării, treapta locuitorilor pontasi cere ca pe viitorime săteanul să fie și el pus în rîndul oamenilor, să nu fie ca pînă acum asemăluit cu dobitoacele necuvîntătoare; bataia, care atît amar de timp ne-a umilit și ovilit, biciul și varga, care de multe ori au batjocurit părul cel alb al părinților noștri, și cîte odată au făcut pe femeile noastre să-și piardă pruncii din pîntecele lor, să se ridice pentru totdeauna deasupra noastră. Pentru orice vîină să ni se pue pedepse, ca la cealaltă lume, și să nu mai fim osîndiți fără judecată...

Apoi suspinul, durerea noastră de toate zilele, dorința cea mai mare pentru care ne rugăm zi și noapte lui Dumnezeu ca să se îndure, este căderea boerescului; de aceea vrem să răscumpărăm boerescu și toate acelea cu cari sîntem împovărați de către boierii de moșii. Vroim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care sîntem, voim să ne răscumpărăm, să nu mai fim a nimănui, să fim numai ai țării și să avem și noi o țară; am în-genunchiat, am îmbrîncit cu toții, cum sîntem nu o mai putem duce îndelung. Nu voim să jignim drepturile nimănui, dar nici al nostru să nu se întunece¹.

În acest document, care poartă în josul paginii după cum am văzut și semnătura lui Ion a Babei, se cuprinde toată suferința dar în mare parte și obiectivele luptei țărănimii noastre. Discuția pornită pentru a nega că ar fi scris de vreunul din deputații țărani, interesează mai puțin. Noi credem că acest document aparține țăranilor sau este scris cu participarea lor directă. Pentru că limbajul acestui document amintește vorbirea lui Lipan, a lui Buga și a lui Cojocaru, care într-o formă tot atît de minunată au susținut revendicările țărănimii iobage, cu nouă ani înainte, în Comisia pentru Pregătirea Legii Agrare din 1848. Fapt este că deputații țărani au înscris în aceste pagini toate revendicările lor.

Ne putem închipui pe Ion a Babei, stînd la sfat cu trimișii celor 14 ținuturi și însemnînd cu fiecare rînd, cu fiecare frază, suferințele iobăgimii noastre. Ni-l închipuim, nu smerit și plecat, ci dîrz și isteț, conștient că apără drepturile unui neam, luînd parte la acele adunări în care domnea însă duhul, ca să întrebuițăm cuvîntul lui Kiseleff, a „celor mai lacomi și intriganți boeri cu barbă“. Îl vedem pe Ion a Babei impunînd prin simpla lui prezență luarea în discuție a chestiunei iobăgiei și boierescului, pe care marii boieri prezenți în Divan încercau s-o ignoreze.

Am spus că Divanul ad-hoc a reprezentat un moment istoric deosebit de important, pentru că, după eșuarea Revoluției de la 1848, pentru prima dată problema țărănească era pusă în toată plenitudinea ei. Poziția ocupată de către deputații clăcașilor, ca și cea a marilor boieri, era clară și distinctă. Ce cerea Ion a Babei și — prin glasul lui — mulțimile de clăcași? Ce cereau deputații țărani pentru țărănimea Principatelor? Cereau dreptul lor asupra pămîntului. Cereau un drept pe care l-au avut și care le-a fost răpit. Adîncă convingere a țărănimii noastre, că are dreptul asupra pămîntului, nu este născută nici din investigații istorice, nici nu se bazează pe temeieri sociologice. Este o credință care are la bază un drept nescris, dar nu mai puțin absolut și definitiv. Țărănimea știe că n-a existat drept de

¹ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, p. 287 și urm., Socec, 1907.

proprietate a nimănui asupra pământului. Veacuri de-a rândul, pământul a fost la deplina folosință a țăranimii și acel „jus valachicum“ stabilea dreptul nestinjenit și nelimitat al sătenilor asupra pământului pe care-l munceau. Asupra pământului n-avea nimeni un drept individual de proprietate. Obștea neamului avea un drept nelimitat de folosință pe care nici înființarea Principateilor, nici stabilirea domniilor pămîntene nu l-au înlăturat. Acest sentiment, că asupra pământului nu are nimeni drept de proprietate, îl consemnează și poezia populară :

*Ce poiene, mă Păune,
Ce fînețe, mă nebune !
Doar pământul nu-i al tău,
Nici al tău nu-i, nici al meu,
Ci tot al lui Dumnezeu.*

Diferențierea vechii colectivități românești în clasele distincte și apariția unei clase suprapuse — marii boieri — au modificat raporturile dintre satean, boier și pămînt. În două privințe : pe de o parte marii boieri au început să-și croiască mari trupuri de moșii, considerînd pămîntul ca proprietatea lor, pe de altă parte să înrobească pe țărani prefăcîndu-i din oameni liberi în iobagi lipiți pămîntului. Acest proces duce la acea situație pe care Legămîntul lui Mihai în Muntenia începe s-o consacre, pentru ca să-și găsească forma definitivă sub fanarioți, în legiuirile lui Mavrocordat și consfințirea temeinică și definitivă în Regulamentul organic. Cînd Ion a Babei subscrisa jalba lui, cerînd dreptul de folosință asupra pămîntului ca în trecut, făcea apel nu la o simplă reminiscență istorică, ci înnodea un drept pe care tradiția încercase zadarnic să-l întunece. Dreptul țăranimii asupra pământului este un drept istoric. Marea proprietate este o creație crescută din jaf și silnicie organizată, iar deposedarea țăranimii de pămînt nu și-a găsit și nu-și poate găsi nici o prescripție. În conștiința țăranimii noastre, pînă în ziua de azi stă trează și vie noțiunea dreptului încălcat. Desființarea marelui proprietăți și trecerea pămîntului asupra țăranimii, din punct de vedere istoric nu-i decît un act de reparație de care deputații săteni ai Divanului ad-hoc, ca și țăranii din timpurile noastre, sînt pe deplin conștienți.

Dar în jalba care poartă semnătura lui Ion a Babei se cere cu vigoare și desființarea boerescului. Ce era acest boeresc ? Era munca înrobită, era munca pe care țăranul clăcaș era dator s-o dea fără plată stăpînului de moșie. Desființarea robiei, iată ce cereau deputații țărani în 1857. Și nici aici nu cereau o inovație juridică, ci repunerea în stările de la început. Țăranul român a fost de la început un țăran. El n-a cunoscut nici servajul, nici robia. În ținuturile în care s-au născut Principatele Românești, nimeni nu i-a fost stăpîn. Primele colectivități, sub formă de sate care au apărut pe versantul Munților Carpați, spre cîmpia munteană sau spre ținuturile deluroase ale Moldovei, au fost sate de oameni liberi în cel mai deplin înțeles al cuvîntului. Vechiul drept românesc, același, „jus valachicum“ stabilea această libertate. Odată cu folosința nelimitată a pămîntului, țăranul se putea muta de pe un pămînt pe altul, și nu avea de dat socoteală nimănui. Obștiile satești erau conduse de cneji, juzi sau vatamani. Aceștia nu erau stăpîni, nici peste pămîntul, nici peste libertatea sătenilor. Ei cîrmuiau obștea și pentru această slujbă a lor, sătenii le purtau de grijă.

Astfel, conducătorii satelor luau a zecea parte din rodul pământului, aveau drept la trei zile de slujbă din partea fiecărui sătean, primeau de la fiecare gospodar câte un dar de Paști și Crăciun și aveau singuri dreptul să țină moară și crișmă în cuprinsul satului. Dar numai atâtea erau drepturile lor. Orice sătean se putea muta în orice obște unde găsea pământ liber și dacă și acolo se năștea o altă colectivitate pentru slujba de cîrmuitor se plăteau unui ales aceleași drepturi. Primele așezăminte ale românilor au cunoscut această libertate. Dar au apărut tot atunci și primele semne ale robiei. Au apărut așa-numiții vecini. Cine erau acești vecini? Erau, în primul rînd, prinșii în războaie. Ei trebuiau să plătească toate obligațiile țaranului liber. Dar îngrădirile erau la dinșii evidente. Plăteau mai multe zile de slujbă și nu aveau dreptul să se mute din hotarul satului. Cu timpul, au început să fie vecini și țărani datornici. Pe măsură ce Principatele au intrat în circulația mărfurilor, iar economia naturală a fost înlocuită cu o economie de schimb, munca de fiecare zi, străduința fierbinte a fiecărui mare boer, născut din vechii cnezi și juzi, sau oameni boeriți ai Domnului era de a transforma cît mai mulți oameni liberi în vecini, robindu-le munca și jefuindu-le pămînturile. Vecinirea întregii țărănimi din Principate, adică iobăgirea ei în masă a fost ținta atinsă de cei cîțiva zeci de mari stăpînitori de moșii încă în decursul veacului al 18-lea. Legarea de pământ a țărănimii române, împilarea ei cu munci supraomenești nu făceau decît să completeze furtul dreptului ei de folosință asupra pămîntului. Opera își găsea și aici încoronarea în Regulamentul organic.

Atunci cînd Ion a Babei, în jalba depusă în fața Divanului ad-hoc, protestează împotriva Regulamentului și cere liberarea de boeresc, nu face altceva decît înnoadă firul istoriei.

Este o falsă și rîspîdită părere că în toate frămîntările de la mijlocul secolului al 19-lea, țărănimea română a fost pasivă. Astfel, la un moment dat s-a afirmat că „țărănimea n-a jucat nici un rol activ, cît de infim în această epocă“. O cercetare amănunțită a materiei înlătură asemenea opinii. Înainte și după Divanul ad-hoc, răscoalele țărănești au zguduit nu o singură dată așezările politice din acea vreme. Și dacă la 1864 reforma agrară n-ar fi intervenit, se poate afirma cu certitudine că o „jacquerie“ de proporții necunoscute ar fi bîntuit Principatele de la un colț la altul. Deputații țărani prezenți în Divanul ad-hoc aveau cunoștință de acest lucru. De aceea glasul lor s-a ridicat semet și cuvintele spuse au fost tari. Ei aveau de înfruntat coaliția tuturor forțelor moșierești și ale proaspetei burghezii care încercau totul pentru a ignora sau a înlătura realizarea cerințelor țărănimii.

Este interesant de subliniat atitudinea marelui proprietăți conservatoare, care cerea pur și simplu ca ea să rămînă stăpînă pe întregul pământ, în timp ce țăranii să fie transformați în vremelnici posesori, cu titlul de chirie. Marea proprietate era în drepturile ei să-și apere privilegiile și bogăția. Care a fost însă atitudinea burgheziei liberale, a pașoptiștilor, în numele cărora vorbeau atunci părinții liberalismului de astăzi, Ion Brătianu și C.A. Rosetti? Consecvența de atunci și pînă astăzi a liberalismului român în atitudinea luată împotriva dreptului țărănimii asupra pămîntului nu se datorează întîmplării. Există și aici o consecvență care merită să fie subliniată. Este cunoscută atitudinea pe care Ion Brătianu, reprezentînd partidul roșilor — viitorul partid liberal — o ia în chestiunea țărănească. În

adevăr, la şedinţa din 2 noiembrie 1857, Brătianu ia de fapt atitudine împotriva amendamentului susţinut de deputaţii clăcaşilor din Muntenia, în frunte cu Lupescu, cerindu-le să-şi jertfească păsurile lor personale pentru ale ţării. De altfel, întreaga atitudine a paşoptiştilor liberali se situa pe aceeaşi linie. În memoriul înaintat cu doi ani mai târziu — în 1859 — lui Cuza, Brătianu înnumără măsurile care nu sufăr întârziere : înarmarea ţării, organizarea ministerelor de interne şi justiţie, un nou sistem fiscal, organizarea creditului public, adică „înlesnirea circulaţiei capitalurilor“, dar nu pomenişte nici un cuvânt despre chestiunea agrară. În 1862, când încep dezbaterile legii agrare, votată de Comisia Centrală şi adoptată de guvernul Barbu Catargiu, Brătianu şi Rosetti se retrag din guvern sub un şubred pretext. Această retragere însemna de fapt abandonarea şi sustragerea sprijinului celor cari luptau pentru împroprietărirea ţăranilor. Datorită lipsei opoziţiei liberale, Barbu Catargiu a putut trece cu mai multă uşurinţă legea lui prin Parlament. Anghel Dumitrescu, care a prefăcut discursurile fostului fruntaş conservator, afirmă deschis că „adevărata cauză a retragerii celor doi conducători liberali era poziţiunea lor falsă, căci dacă s-ar fi pronunţat pentru împroprietărire, ar fi pierdut sprijinul puţinilor proprietari ce ţineau cu dînşii ; în celălalt caz ar fi nemulţumit pe ţărani“. În cuvîntarea lui, ținută la 11 februarie 1863, Brătianu respinge ideea necesităţii reglementării acordului între proprietari şi clăcaşi. În sfîrşit, în şedinţa din 13 aprilie 1864, ia atitudine împotriva lui Kogălniceanu, susţinînd că adevăratul bine ce s-ar face ţărănimii „nu stă în o bucată de pămînt cu un pogn mai mică sau mai mare, ci folosul ce i-am aduce este să-i dăm mijloacele prin care să poată lua o educaţiune, să se facă un adevărat cetăţean“. Nu vi se pare că este un citat din presa liberală din zilele noastre ? Aceeaşi atitudine o întîlnim şi la C. A. Rosetti. Dar trebuie să mergem mai departe. Între conservatori şi liberali, lupta politică era deosebit de violentă. Ei se combăteau în Parlament şi în afara Parlamentului, cu adevărată furie. Dar totul pînă la chestiunea rurală. Cînd a fost vorba de dezrobirea ţăranilor, împăcarea s-a făcut pe socoteala ţăranilor, luînd naştere așa-numita „monstruoasă coaliţie“. Ea era numai formal monstruoasă.

Care era platforma acestei coaliţii ? Ce comunitate de interese a dus la încheierea ei ? Presa partidului liberal de atunci şi istoricii lui ulteriori au căutat să convingă posteritatea că înţelegerea între conservatori şi liberali s-a încheiat pentru păstrarea libertăţilor publice, ameninţate de domina autoritară a lui Cuza. Aceleaşi motive vor fi invocate de altfel şi pentru a scuza complotul de la 11 februarie 1866.

Asemenea susţineri sînt însă contrazise de adevărul istoric. Nu împotriva autocratismului lui Cuza era îndreptată „monstruoasa coaliţie“. Cele două partide care începeau de pe atunci să devină „istorice“ s-au unit ca să împiedice reforma agrară. Atît „albii“ cît şi „roşii“ se temeau ca nu cumva dezideratele ţăranilor să-şi găsească o prea radicală dezlegare în plănuita reformă a lui Kogălniceanu şi Cuza. În al doilea rînd, coaliţia a voit să saboteze şi votarea unei noi legi electorale, prin care s-ar fi îngrădit preponderenţa în aparatul de guvernare a marilor proprietari şi a elementelor orăşeneşti bogate, recrutate din proprietari funciari, negustori, industriaşi şi liber-profesionişti înstăriţi.

Pentru marii proprietari şi exponenţii lor politici cele două obiective principale urmărite de „monstruoasa coaliţie“ corespundeau întocmai inte-

reselor lor de clasă. Dacă reforma lui Barbu Catargiu nu a putut fi trecută prin Parlament, cel puțin țărănimii nu trebuia să i se recunoască vreun drept asupra pământului.

Dar pentru gruparea „roșilor” * și a categoriilor sociale în numele cărora aceștia vorbeau, ce interese ar fi fost salvardate și ce avantagii câștigate dacă obiectivele „monstruoasei coaliții” ar fi fost atinse? Nu erau care dezrobirea țăranilor și împrăștierea dezideratele pașoptiste? Nu figurau ele în proclamația de la Islaz? Iar cât privește dreptul de vot, „roșii” trebuiau doar să fie pentru lărgirea lui, dacă nu chiar pentru introducerea sufragiului universal.

Totuși, partidul liberal a fost în 1862—1864 atât împotriva reformei agrare cât și a celei electorale. Luînd această atitudine, „roșii” nu erau nici incensevenți cu ei înșiși, după cum nici coaliția făcută nu era „monstruoasă”.

Păstrînd proporțiile și deosebirile caracteristice, asemenea coaliții între elementele progresiste burgheze și forțele reacționare feudale s-au născut și în alte țări ale Europei. În Franța, mica burghezie și fracțiunea republicană a burgheziei s-a unit cu burghezia monarhică împotriva proletariatului. În Germania și Italia, burghezia victorioasă a apelat grabnic la ajutorul nobilimei feudale, a birocrăției statului și a armatei, contra masei poporului și a micii burghezii (Engels: *Revolution und Contrarevolution in Deutschland*). Motivele care au împins clasele burgheze din centrul și apusul Europei la o politică de compromis cu feudalitatea și cu reprezentanții ei politici au fost desigur altele decît acelea care au activat pentru formarea „monstruoasei coaliții” în România. Dar puternice elemente de asemănare există totuși, încît o comparație să fie posibilă.

Programul coaliției din 1863 era de fapt acceptarea din partea liberalilor, cu anumite atenuări, a punctului de vedere conservator.

Pateticele declarații ale șefilor liberali nu au putut ascunde conținutul reacționar al întregii „coaliții monstruoase”. „Noi, dreapta și stînga — spune Brătianu în ședința din 11 februarie 1863 —, care am fost cei mai mari inamici... cînd am văzut pericolul la ușa noastră, la porțile României, am uitat toate certurile noastre... Cînd am văzut că dreapta se pune pe terenul național, m-am întrebat de unde vine, le-am întins mîna, le-am zis că cel puțin în chestiile cele mai de viață să ne dăm o mîna frățească” (*Românul*, 17 februarie 1863, supliment).

Despre ce pericol era vorba, nu aparent, ci în realitate? Reforma agrară și lărgirea drepturilor electorale, adică cele două reforme care interesau aproape unanimitatea poporului român, ele „amenințau” plăpîndul organism al noului stat? Era în adevăr un pericol, dar el nu bătea „la porțile României”, ci la ale atotputerniciei unei minorități posedante, reacționare și dornice de a-și menține privilegiile.

„Monstruoasa coaliție” și-a produs toate efectele. Schimbînd puțin factorii și deplasînd situațiile, nu vi se pare că găsim similitudini de poziții în dulcele acord stabilit între partidul național țărănesc în a eluda sau a nega necesitatea reformei agrare? Nu prezidează la această înțelegere același duh al vechii reacțiuni conservatoare trecut asupra liberalilor? În orice caz, apropierea de date merită să fie meditată.

* Așa erau porecliți liberalii (*nota aut.*).

Dar ne-am îndepărtat de Ion a Babei. Să ne întoarcem la el, înainte de a-l părăsi și a-l lăsa să se întoarcă în satul lui natal de la Blăgești, în județul Bacău.

Cu toată viguroasa susținere a deputaților clăcași, divanurile ad-hoc și-au încheiat lucrările fără să fi ajuns la soluționarea chestiunii rurale. Țăranii s-au reîntors clăcași, boerescul a rămas în ființă, marea proprietate stăpînă pe pămînturile jecmănite. Dar apariția lui Ion a Babei și a tovarășilor lui de deputăție a fost un semnal care a pus în mișcare țărănimea și am înregistrat apoi mari frământări țărănești, pînă la 1864.

Apariția lui Ion a Babei s-a dovedit incomodă elementelor conservatoare și liberale care au înțeles ce înseamnă participarea reprezentanților țărănimii în viața statului. De aceea, Ion a Babei și ceilalți 13 deputați clăcași au fost ultimii reprezentanți aleși ai țărănimii, în toată epoca istoriei României contemporane, care au participat la dezbaterile unei chestiuni de viață și de moarte pentru soarta ei. După 1857, adică în toată epoca în care s-a discutat și s-a încercat rezolvarea chestiunii agrare, pînă după războiul din 1916—1918, toate problemele legate de descătușarea țărănimii, de lanțurile iobăgiei și eliberarea ei s-au făcut în afara participării directe a țărănimii însăși. Ceea ce explică pentru ce reforma lui Kogălniceanu de la 1864 a dat rezultatele pe care le-a dat, pentru ce țărănimea în trei răscoale consecutive, la 1888, 1899 și 1907, a intervenit direct ca să-și afirme punctele ei de vedere și, în sfîrșit, pentru ce nici reforma din 1918 n-a soluționat problema agrară a României și nici chestiunea țărănească.

Pe Ion a Babei nu l-a mai întrebat nimeni după 1857. Dar soarta lui Ion a Babei nimeni n-o putea hotări mai bine și mai temeinic decît el însuși. Și singura și temeinica garanție că chestiunea pămîntului și a libertății țărănimii va fi tranșată era tocmai ca ea să fie opera la care să participe și să privegheze în mod direct țărănimea. Acesta este un adevăr care nu și-a pierdut și nu-și va pierde niciodată valabilitatea.

În momentul în care la noi în țară problema reintrării în stăpînirea țărănimii a unei părți din pămîntul marelui proprietăți este o chestiune de imediată actualitate, urmașii lui Ion a Babei — nu numai din satul Blăgești, ci din toate satele și colțurile României — urmași cari au uitat de mult că strămoșul lor s-a luat la harță cu „bărboșii” pentru pămînt și libertate, că a înfruntat pe marii boeri în apărarea drepturilor țărănimii, să fie chemați ca să participe în mod direct și nemijlocit la un act de reparare istorică, care trebuie să fie cît mai complet și, de astă dată, definitiv.

N. D. Cocea

(1880 — 1949)

N. D. Cocea a fost una dintre figurile reprezentative ale culturii românești și ale luptei pentru democrație și progres social în România. Intellectual democrat, înregimentat din tinerețe în mișcarea socialistă, iar la maturitate activ sprijinitor al mișcării muncitorești și antifasciste, N. D. Cocea a avut strânse legături cu Partidul Comunist Român, considerându-se el însuși un adept al comunismului.

S-a născut la Birlad, la 29 noiembrie 1880, unde va termina și școala primară. A urmat, la București, cursurile Liceului „Sf. Sava“, fiind coleg cu Gala Galaction, care va mărturisi, mai târziu, că „amicul meu — revoluționar născut — nu se împăca de loc cu studiile și cu spiritul unei lumi școlare îmbătrânite“. În ciuda repulsiei față de un sistem pedagogic

auster, necorespunzător, N. D. Cocea citește enorm. În această perioadă, el leagă o strinsă prietenie cu Galaction și cu Arghezi; merg adesea la adunări socialiste și alcătuiesc împreună un fel de cenaclu literar. Această prietenie va dăinui decenii.

În anul 1899, N. D. Cocea pleacă la Paris pentru a studia dreptul, deși această disciplină nu-l pasiona ca literatura și arta. Era însă dorința familiei. Ajuns la Paris, tânărul își va petrece timpul după îndemnul inimii: „O bună parte din vreme — mărturisește el în *Pagini din viața mea* — mi-o petreceam în atelierele pictorilor și sculptorilor din Montparnasse; sau printre executanții și compozitorii de la «Concert Rouge»; sau la spectacole și în culisele teatrelor. Nu trecea aproape o săptămână fără să iau parte la furtunoasele mitinguri populare, în care, cot la cot

cu muncitori, cu artiști, cu intelectuali, urlam cît puteam împotriva regimurilor de nedreptate și de intoleranță...”

După ce își ia licența în drept, la București, în anul 1903, N. D. Cocea este numit judecător de pace la Panciu. Vizitîndu-l aici, Arghezi constata : „Tînărul magistrat judeca procesele boierilor moșieri cu țărani trași în judecată chibzuită la «curte», dînd, fără șovăială, nici greș, dreptate numai celor ce aveau dreptul la ea, țărănimii. Era pătat încă de la început în opinia proprietarilor, arendașilor, prefecților și ministerelor, în mîhnirea unanimă că un fiu de general regesc nu putea face pe placul stăpînirii, că nu denunța pe săteni cînd cîrteau, că nu da pedepse plugarului și sărăcimii. Sfintele acuzări ale jandarmeriei, Cocea le anula în ședință”. De la Panciu, N. D. Cocea este mutat la Fierbinți, în județul Ilfov, iar în 1906, la ocolul Brăila, în calitate de ajutor de ocol. Aceasta este epoca cînd N. D. Cocea se va afirma în publicistică.

Șocat de strîmbătatea „justiției” din vremea sa, el se hotărăște să pornească o campanie pentru reformarea ei. Cocea deschide focul împotriva acestei instituții prin articolul intitulat *Justiție și Dreptate* — publicat în „Adevărul” la 16 mai 1906 —, în care dezvăluie cum se împărțea dreptatea în vremea sa : „Un om nevinovat poate fi osîndit, cei vinovați pot fi scăpați, averile pot fi luate și cinstea dăruită celor care n-o merită”. Articolul relevă că în societatea vremii magistratura este „un adăpost al nevoilor materiale imediate”, în care se refugiază, mai ales, feciorii de bani gata, dezertorii din fața luptei cu greutățile vieții, viitorii politicieni. În finalul articolului, semnatarul lui formulează un adevăr revoltător pentru potențații timpului : „Nicidecum pasivitatea magistraților nu va împiedica îndelung pe oamenii cu mintea cumpănită și limpede să vază odată tot ceea ce este învechit, pernicios și trist în justiția actuală și să-și dea seama că se impune prefacerea acestei justiții, dacă mai e posibil, și dacă nu, dărimarea ei”.

O altă serie de articole, publicate în „Adevărul”, au ca obiect lupta proletariatului pentru un trai mai omenesc. Astfel, în articolul *Asigurarea muncitorilor*, N. D. Cocea prezintă viața aspră a proletarilor și lipsa lor de asigurare în procesul muncii. Schilodiți adesea de mașini și fără brațe pe care să le mai vîndă patronilor, ei sînt aruncați în stradă. Tînărul judecător a fost și un aprig militant pentru dreptul muncitorilor la grevă. În articolul *Dreptul grevei*, el arăta că dacă numărul grevelor se mărește din zi în zi, aceasta exprimă nu numai exploatarea crescîndă, dar și nivelul tot mai ridicat de organizare a muncitorilor.

Atitudinea curajoasă adoptată de N. D. Cocea față de unele probleme care frămîntau societatea în acei ani, probleme pe care le va debata în scrierile sale, se explică în primul rînd prin creșterea influenței mișcării socialiste asupra oamenilor de literatură și artă. În anul 1906, N. D. Cocea — care împărțise dreptate țăranilor tîriți în judecată la curtea boierească și luase apărarea muncitorilor portuari greviști, ridiculizînd atitudinea ministrului de justiție — este dat afară din magistratură. Imediat după această dată, el s-a „înregimentat în partidul socialist” și „de-atunci — după cum mărturisea într-un interviu în 1931 —, de la 1907 și pînă acum cîțiva ani, n-am scris un rînd care să nu urle de deznădejde și să nu clocotească de revoltă”. La începutul anului 1907 îi

întîlnim semnătura în coloanele ziarelor „Dezrobirea” și „România muncitoare”.

Activitatea democratică i-a adus lui N. D. Cocea săptămîni de prevenție la Siguranța din Brăila, iar în toiul răscoalelor din 1907 două luni la închisoarea din Buzău. În această perioadă el pledează pentru „întărirea spiritului de solidaritate, de frăție între muncitori, pentru răspîndirea culturii în rîndul exploataților”, înțelegînd că „ceea ce face slăbiciunea muncitorilor e lipsa lor de unire, de solidaritate”.

La „România muncitoare”, N. D. Cocea desfășoară o susținută activitate. Scrie articole care se refereau la necesitatea unor revendicări sociale, la îmbunătățirea soartei țăranilor, ține conferințe și cursuri asupra istoriei socialismului. În revista „Viitorul social”, el publică articole intitulate semnificativ: *Ecouri din răscoală, Cîteva cuvînte în chestia țărănească* ș. a.

În anul 1907, N. D. Cocea, alături de dr. C. Racovski, Alecu Constantinescu și Al. Ionescu, face parte din delegația socialiștilor români care a participat la Congresul de la Stuttgart. De asemenea, el este prezent la Conferința sindicatelor și cercurilor socialiste ținută în București la 6—7 ianuarie 1908 și este raportor la „Programul reformelor politice”. Începînd cu anul 1908, aria problemelor abordate de N. D. Cocea va fi mult mai largă. Articolele, pe care le publică în „România muncitoare”, se vor referi atît la cele mai importante evenimente desfășurate în țară, cît și la unele probleme externe. Înscriindu-se în frontul de luptă al epocii, N. D. Cocea va duce o campanie susținută pentru vot universal.

Activitatea neobositului militant al mișcării socialiste se intensifică în jurul anului 1910, anul înființării Partidului Social-Democrat din România. El ia cuvîntul la grandiosul miting care a avut loc în sala Dacia din capitală, la 19 decembrie 1909, cu prilejul căruia „s-a zămislit o idee mare, mîntuitoare pentru clasa muncitoare”. De asemenea, ia parte, ca delegat al cercului „România muncitoare”, la congresul de reconstituire a Partidului Social-Democrat din România, unde ține raportul referitor la programul politic. La congres, N. D. Cocea, pe lîngă raportul amintit, ia în mai multe rînduri cuvîntul, discutînd cu înflăcărare probleme ale mișcării socialiste. Activitatea sa este remarcată de I. C. Frimu, care sublinia că „tovarășul D. N. Cocea merită elogiile noastre pentru stăruința ce a depus în diferite împrejurări spre binele mișcării”. De altfel, el va figura pe lista candidaților P.S.D.R. pentru alegerile din 1911, în imediată apropiere a lui I. C. Frimu, ceea ce constituie o dovadă incontestabilă a recunoașterii meritelor sale.

În anul 1910, N. D. Cocea înființează două periodice — „Viața socială” și „Facla” — de o importanță cu totul deosebită. „Viața socială” a polarizat în jurul ei unele dintre cele mai talentate condeie și personalități ale vremii, ca: Arghezi, Galaction, Gherea, Mille, Topîrceanu, D. Anghel, Paul Bujor, Ion Minulescu, Traian Vuia, Aurel Vlaicu etc.

Concomitent cu munca dusă la „Viața socială”, N. D. Cocea a desfășurat o bogată activitate și în paginile revistei „Facla”. Curajoasa luptă a acestei reviste împotriva regimului de teroare, a arestărilor și condamnărilor de conducători ai mișcării socialiste, a confiscării gazetelor democratice și a interzicerii întrunirilor publice își avea rădăcina — după cum mărturisește N. D. Cocea — în faptul că „Facla” era un organ al „cla-

sei muncitoare și al acelora care i-au îmbrățișat năzuințele“. De altfel, ea a fost una dintre cele mai combative publicații progresiste apărute înainte de 23 August 1944.

În timpul ocupării Capitalei de către germani, N. D. Cocea s-a refugiat la Iași. Plecând apoi la Petrograd, el va scrie cu simpatie despre evenimentele revoluționare din Rusia : „Am stat aproape un an de zile la Petrograd, de la începutul revoluției rusești și pînă după victoria bolșevicilor. Ca director al ziarului francez «L'Entente» am fost în măsură să văd oamenii și lucrurile în însăși inima revoluției și adeseori să iau parte, firește modestă, dar activă, la pregătirea unora dintre evenimente“. Tot în această perioadă, Cocea, în numele „Asociației internaționale pentru informarea presei muncitorești din America, Franța și Anglia“, adresează lui V. I. Lenin o scrisoare în care îi solicită un interviu, pentru a fi publicat în presa muncitorească din aceste țări. Lenin îi răspunde pozitiv, la 10/23 noiembrie 1917, într-o scrisoare redactată în limba franceză. După înapoierea în țară, este arestat și aruncat în lagărul de la Negrești (județul Iași), sub acuzarea de „bolșevic primejdios“. Nici această prevenție nu a avut darul să-i tempereze elanul democratic, dimpotrivă, ea l-a îndirjit și mai mult. După eliberarea din lagăr, N. D. Cocea tipărește, la Iași, ziarul „Omul liber“, suspendat curînd de cenzura brătienistă. Scoate imediat un nou ziar — „Chemarea“ ; dar nici acesta nu va avea o soartă mai fericită decît cel precedent. În pofida cenzurii, ziarul va fi totuși tipărit, cu titlul mereu schimbat : „Chemarea roșie“, „Torța“, „Revolta“, „Clopotul“. În ziarul „Chemarea“, tema care este deseori abordată de Cocea și înfățișată cu o pasiune demnă de relevat este tema revoluției socialiste. De asemenea, el va rezerva — după cum procedase și la „Facla“ — o serie de coloane luptei împotriva „partidelor istorice“, a expansioniștilor germani și, desigur, contra monarhiei.

În ciuda numeroaselor amenințări din partea organelor represive ale monarhiei, N. D. Cocea a continuat să stigmatizeze tarele politicianismului burghez în articole ca : *Arcul de triumf se surpă...*, *Filmul încoronării*, *Maiestatea sa și scumpetea traiului* ș.a. Pamfletul care l-a lezat cel mai mult pe regele Ferdinand a fost însă cel intitulat *Răspunzătorul*, a cărui concluzie e că regele va sfîrși pe ghilotină. Ferdinand deschide proces de lezmajestate revistei „Facla“ și, în cele din urmă, N. D. Cocea este condamnat la închisoare. „Crima“ pentru care a fost condamnat o va explica pe larg în lucrarea intitulată *La umbră. ...Amintiri din pușcărie*.

După ieșirea din închisoare, în anii 1930—1940, N. D. Cocea va desfășura o fructuoasă activitate de critică socială. În această perioadă el începe, ca urmare a strînsei conlucrări cu P.C.R., activitatea la „Reporter“, care, din noiembrie 1937, devine o publicație politică, socială și literară a P.C.R.. Numit redactor responsabil, N. D. Cocea deschide focul împotriva cenzurii și promite cititorilor că va strecura „severe așchii de adevăr, scăpărări vii de lumină...“. În paginile „Reporterului“ vor apărea numeroase articole care pledează pentru o literatură nouă, în care să vibreze aspirațiile proletariatului revoluționar. O campanie acerbă vor duce „Reporterul“ și „Facla“ împotriva pericolului fascist. N. D. Cocea participă din plin la această luptă, scriind articolele : *Ce vor fasciștii ?*, *Fascia studențească și Fascia militară*, publicate în „Facla“. În reportajul politic *Procesul incendierii Reichstagului* sau în articolele *Asasinarea continen-*

telor și Germania a deschis focul asupra Europei, apărute în „Reporter“. N. D. Cocea denunță pericolul unui nou război mondial, pregătit de imperialiști și de fasciști.

O altă publicație, sub directa îndrumare a P.C.R., condusă de N. D. Cocea este revista „Era nouă“, apărută în anul 1936. Prin analiza marxistă făcută societății acelor vremi, prin principiile și țelurile enunțate încă din *Cuvîntul înainte* al primului număr, revista *Era nouă* avea să înspăimînte oficialitatea burgheză, ceea ce a dus la suspendarea ei după trei numere de apariție.

În perioada dictaturii antonesciene, cînd libertățile cele mai elementare erau sugrumate și cenzura a acoperit cu aripa sa neagră orice rînd în care se cereau dreptate și lumină, N. D. Cocea se retrage din publicistică. Convins fiind de vremelnicia acestor stări de lucruri anormale, el lucrează cu rîvnă la o frescă a societății anilor 1930—1940, pe care intenționa să o publice după risipirea norilor. Gîndurile și strădaniile sale s-au materializat în romanul *Pe drumul noului Damasc*, care demască patetic unele dintre principalele tare ale regimului capitalist, și în primul rînd fascismul. Ne-au rămas, pe lîngă lucrările literare, manuscrise memorialistice prețioase privind epoca imediat anterioară celui de-al doilea război mondial și din timpul acestuia.

După august 1944, el își reia activitatea de jurnalist democrat. Este încă o dovadă a atașamentului său față de năzuințele poporului. La 20 octombrie 1944, N. D. Cocea — acest neobosit militant pentru o societate dreaptă — fondează ziarul progresist „Victoria“, care grupează în jurul său talente vîrstnice și tinere cu vederi înaintate. În ciuda celor șase decenii și jumătate, el este sufletul acestui ziar, semnînd articole în care militează pentru democratizarea țării, împotriva partidelor burgheze. Tot în anul 1944, el este numit director general al teatrelor. În 1945, la 30 august, N. D. Cocea este ales în Prezidiul de onoare al Congresului pentru constituirea Uniunii sindicatelor de artiști, scriitori și ziariști, iar la 25 septembrie este semnatarul, împreună cu alți șaptezeci de intelectuali, al unui memoriu prin care se arăta adeziunea intelectualității față de politica guvernului democrat.

Moartea a surprins pe cel care pusese bazele publicisticii moderne, pe unul dintre ctitorii pamfletului literar și totodată pe neobositul militant democrat, la 1 februarie 1949, încă în activitate creatoare — pildă vie pentru generațiile următoare.

VIRGILIU ENE

Dr. Dumitru Bagdasar

(1893 — 1946)

Intellectual român de prestigiu, al cărui nume a depășit hotarele țării, Dumitru Bagdasar și-a adus din plin contribuția, prin capacitatea, talentul și totala sa dăruire pentru cauza celor mulți, la dezvoltarea științei în țara noastră. Creator al școlii românești de neurochirurgie, una dintre figurile proeminente ale învățămîntului medical din România, D. Bagdasar își înscrie, în același timp, numele în rîndul intelectualilor democrați legați de năzuințele vitale ale poporului, al luptătorilor împotriva dictaturii militare fasciste, pentru instaurarea regimului democrat-popular în România.

S-a născut la 17 decembrie 1893, în comuna Roșiești din fostul județ Fălciu, într-o familie cu 12 copii. După terminarea cla-

selor liceale în orașul Birlad, în cursul cărora s-a remarcat ca un elev studios, tînărul Dumitru Bagdasar se hotărăște să urmeze medicina. El dorea să se întoarcă în lumea satelor și să contribuie, prin activitatea sa, la îmbunătățirea situației sanitare a țărănimii, la ridicarea nivelului ei de viață, material și cultural.

În timpul anilor de studii la Facultatea de medicină din București, Dumitru Bagdasar s-a întreținut singur, fiind mai întîi pedagog la Liceul „Sf. Sava“, apoi intern la Sanatoriul de tuberculoși din Calea Șerban Vodă. În anul III de facultate a intrat la Institutul medico-militar și, în calitate de sublocotenent medic, a participat la primul război mondial, în tranșee, alături de soldați.

Ansamblul situației social-economice a României în timpul și în perioada imediat următoare primului război mondial, puternicele acțiuni de masă care au loc în anii avântului revoluționar, procesul profund de clarificare politică și ideologică care se petrece în mișcarea muncitorească au avut o puternică influență asupra lui Dumitru Bagdasar. Fiul țăranului din Roșiești Fălciului va înțelege că locul intelectualului cinstit, ridicat din popor, nu poate fi decât în rîndul acelor forțe politice care luptă pentru înlăturarea asupririi sociale și naționale, pentru pace, independență națională și progres social.

Din această perioadă de efervescență revoluționară datează primele legături ale lui Dumitru Bagdasar cu mișcarea muncitorească. În modesta sa cameră de student din str. Berzei se întruneau tineri din aripa de stînga a partidului socialist pentru a discuta problemele politice-ideologice care se puneau în fața mișcării în acea epocă premergătoare făuririi partidului comunist.

În anii următori a funcționat ca medic la Spitalul militar din București (1922—1926), cu care prilej a cunoscut numeroși luptători comuniști, judecați de instanțele militare, cu sănătatea zdruncinată în urma schingiuirilor de la siguranță și a detențiunii în diferite închisori. Dr. Dumitru Bagdasar a ajutat pe mulți dintre acești militanți, prelungindu-le unora șederea în spital, refuzînd, în cazul altora, anumite „tratamente“ ordonate de superiorii săi. N-a lipsit mult ca pentru atitudinea și actele sale de curaj să fie deferit Curții marțiale spre a fi judecat. Printre acțiunile din această perioadă care ilustrează poziția sa democratică merită a fi relatată și propunerea privitoare la înființarea unei clinici în care medicii Spitalului militar să dea consultații gratuite bolnavilor proveniți din păturile nevoiașе ale populației. Dar această propunere a fost respinsă de către „superiorii“ reacționari din conducerea spitalului.

Dîndu-și demisia din armată, dr. D. Bagdasar pleacă în America, în orașul Boston, unde, timp de aproape trei ani lucrează ca asistent voluntar în Clinica neurochirurgicală a profesorului Harwey Cushing, chirurg de reputație mondială, unul dintre întemeietorii neurochirurgiei moderne.

Preocupat continuu de îmbogățirea cunoștințelor cu tot ce era nou în domeniul specialității sale, medicul român muncește cu rîvnă și pasiune în clinica din Boston; el elaborează cîteva lucrări științifice și își însușește tehnicile operatorii neurochirurgicale pe baza celor mai moderne metode cunoscute la vremea respectivă. După o specializare în străinătate cu rezultate strălucite, la întoarcerea în țară a fost trimis în același post de unde plecase, medic primar la Spitalul de boli mintale și nervoase din Jimbolia.

Ca și în cazul altor savanți animați de idealuri înalte, dr. Dumitru Bagdasar s-a lovit de neînțelegerea, indiferența și chiar ostilitatea cercurilor conducătoare. În condițiile regimului din epoca anilor interbelici, promovarea valorilor intelectuale, precum și posibilitatea folosirii cuceririlor științei în sprijinul maselor se loveau de interesele înguste, meschine ale claselor stăpînitoare. După ce a făcut un stagiu și la Cernăuți, în 1933 este detașat la Spitalul central din București și abia în 1935 i se aprobă un serviciu de neurochirurgie.

De o largă generozitate, cu modestia care-l caracteriza, dr. D. Bagdasar nu precupețea nimic pentru a veni în ajutorul celor suferinzi. Unul din colaboratorii săi apropiați povestește că în primii ani de ședere în București — când nu i se aprobase încă serviciul de neurochirurgie — plătea el singur bolnavilor săraci întreținerea în sanatoriu pentru a putea fi operați. Umanismul neurochirurgului se manifesta îndeosebi în grija pe care o manifesta față de bolnavi, în eforturile pe care le depunea pentru a rezolva cele mai dificile cazuri.

Numit conferențiar la Facultatea de medicină din București, el s-a impus ca una dintre figurile proeminente ale învățămîntului medical; în 1946 conferința de neurochirurgie a fost transformată în catedră, iar prof. dr. Dumitru Bagdasar a devenit titularul acesteia.

Model de conștiință socială, după cum îl caracteriza Mihail Ralea, Dumitru Bagdasar poate fi considerat ca un exemplu de îmbinare a preocupărilor de ordin științific cu activitatea pe tărîm social-politic. El și-a însușit din tinerețe concepția marxist-leninistă despre societate, cu ajutorul căreia a reușit să-și clarifice multe din problemele sociale care îl frământau. În anii deceniului al IV-lea, când în viața politică a țării se accentua, datorită influenței cercurilor monopoliste, procesul de lichidare a democrației burgheze, de restrîngere a libertăților cetățenești, dr. Dumitru Bagdasar se află, alături de alți intelectuali, în rîndurile forțelor democratice și patriotice ale poporului care, la chemarea Partidului Comunist din România, își strîngeau tot mai mult rîndurile în lupta pentru apărarea independenței și suveranității țării.

Contribuția lui Dumitru Bagdasar în cadrul organizațiilor democratice și antifasciste de masă din această perioadă este strîns legată de activitatea sa de medic. Astfel, el sprijină acțiunile organizației Ajutorul roșu, primește în spital numeroși bolnavi comuniști și antifasciști cărora le acordă asistența medicală necesară. Pe unii, urmăriți de autorități, îi ține ascunși în locuința sa, dîndu-le în acest mod posibilitatea de a se sustrage urmăririi și arestării de către organele polițienești.

În perioada dictaturii militare-fasciste și a războiului dus alături de Germania hitleristă împotriva Uniunii Sovietice, când partidul comunist, dînd glas frămîntărilor și aspirațiilor uriașei majorități a populației țării, a organizat rezistența antifascistă și lupta maselor pentru răsturnarea regimului antonescian și ieșirea din războiul antisovietic, Dumitru Bagdasar s-a aflat în permanență în rîndurile luptătorilor antifasciști. Cu toate că datorită condițiilor de război era foarte solicitat în activitatea profesională, trebuind să îngrijească sute de traumatizați craniocerebrali proveniți de pe fronturi, dr. Dumitru Bagdasar găsea totuși timp, adesea periclitîndu-și libertatea și chiar viața, pentru a duce la îndeplinire, cu conștiinciozitate, diferite misiuni. Alături de P. Constantinescu-Iași, Iorgu Iordan, Mihai Levente, Stanciu Stoian, Simion Stoilov, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa și alți intelectuali comuniști și fără de partid, dr. D. Bagdasar face parte din conducerea Uniunii patrioților, înființată în 1942 cu sprijinul P.C.R. Note ale siguranței din 1943 îl semnalează pe dr. D. Bagdasar desfășurînd o intensă activitate pentru organizarea mișcării patriotice în universități sau întreținînd legături cu medici din provincie, cărora le dădea indicații privitoare la activitatea Uniunii patrioților. În

locuința sa din str. Juvara nr. 30 se țineau consfăturile conducătorilor Uniunii patrioților.

Încadrarea în rîndurile P.C.R. în anul 1943 a reprezentat pentru dr. Dumitru Bagdasar un puternic imbold. În această perioadă el se ocupa de problemele legate de procesul grupului de patrioți de la începutul anului 1944, proces care a avut un larg răsunet în opinia publică, sporind starea de spirit antihitleristă a intelectualității române. În același timp, dr. D. Bagdasar ia parte activă la difuzarea broșurilor și manifestelor antifasciste ilegale, la răspîndirea ziarului „România liberă”. Evocînd această activitate a neobositului medic, „Scînteia” scrie în 1946 : „Omul care la ore matinale, cînd alții se odihneau, venea la spitalul său pentru a-și îngriji bolnavii și continua cercetările sale științifice, cobora în orele tîrzii ale nopții pe străzile puțin umblate pentru a menține legătura cu luptătorii din Uniunea patrioților, pentru a primi tipăriturile care cuprindeau glasul adevărului patriotic și a le răspîndi mai departe”.

În primăvara anului 1944, în condițiile intensificării acțiunilor de luptă ale maselor împotriva războiului și a ocupației germane, la care se adăuga tot mai stăruitor și glasul intelectualității, dr. D. Bagdasar a fost unul dintre inițiatorii memoriului înaintat lui Antonescu de un număr însemnat de oameni de știință, membri ai Academiei române, profesori universitari, în care se cerea imediată încetare a războiului dus alături de Hitler împotriva Uniunii Sovietice. În acest sens el a desfășurat o largă activitate în rîndurile cadrelor didactice universitare pentru a strînge cît mai multe semnături pe memoriu.

După eliberarea țării, dr. D. Bagdasar, ca membru în conducerea Uniunii patrioților și Apărării patriotice, desfășoară o intensă activitate politică, participînd la acțiunile revoluționare ale forțelor patriotice pentru instaurarea regimului democrat-popular. Împreună cu Gh. Vlădescu-Răcoasa și prof. dr. S. Stoilov, el reprezintă Uniunea patrioților în Consiliul Frontului Național Democrat. La începutul anului 1945 face parte din grupul intelectualilor de prestigiu — C. I. Parhon, S. Stoilov, Șt. Nicolau, S. Sanielevici, Iorgu Iordan, P. Constantinescu-Iași, E. Condurachi, M. Ralea, Tr. Săvulescu, Gr. Moisil, Al. Rosetti, C. Racovitză, A. Oțetea și alții — care a publicat un apel în care se cerea înlăturarea miniștrilor reacționari în frunte cu Rădescu și instaurarea unui guvern democratic.

Prof. dr. Dumitru Bagdasar a făcut parte, ca ministru al sănătății, din guvernul instaurat la 6 martie 1945 de sub președinția dr. Petru Groza, primul guvern din istoria României în care clasa muncitoare avea rolul conducător. El a întocmit, într-un spirit nou, democratic, cu repararea multor nedreptăți comise în timpul regimului antonescian, primele legiuri referitoare la reorganizarea sanitară. A luat toate măsurile pentru refacerea spitalelor și punerea în funcțiune a instituțiilor sanitare din Moldova și Transilvania de nord, întreprinzînd o puternică și viguroasă campanie, în primăvara anului 1945, pentru stăvilirea epidemiei de tifos exantematic din aceste două regiuni atît de greu încercate în perioada războiului. Urmărind personal această campanie, dr. D. Bagdasar a găsit cele mai adecvate metode pentru mobilizarea maselor largi de cetățeni și a convins mii de medici să se înroleze în acțiunea de combatere a flagelului.

Activitatea din minister a dr. D. Bagdasar se îmbină strâns cu aceea din cadrul Uniunii patrioților, care a acționat consecvent alături de celelalte forțe democratice în opera de consolidare a puterii populare. La Congresul general al Uniunii patrioților din 10—12 ianuarie 1946, unde s-a hotărât transformarea acestei organizații în Partidul național popular, dr. D. Bagdasar a fost ales în conducerea noului partid, fiind unul din cei 5 vicepreședinți ai acestuia.

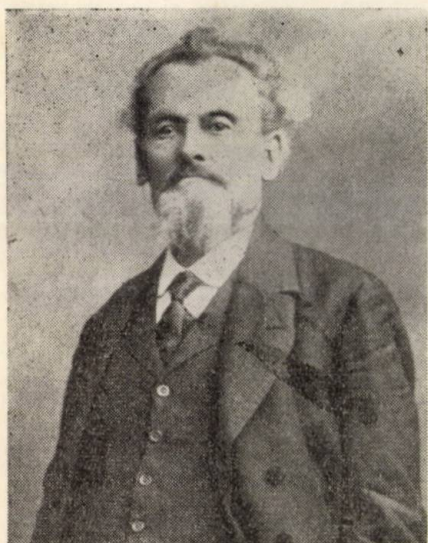
Îndeplinindu-și multiplele obligații pe care le avea ca ministru, precum și sarcinile ce decurgeau din calitatea de vicepreședinte al Partidului național popular, dr. D. Bagdasar și-a continuat, în același timp, activitatea de chirurg și om de știință. Cu conștiinciozitatea și pasiunea dintotdeauna, la ora 5 dimineața era la clinică, unde executa operații, apoi mergea la minister, unde-l așteptau numeroase probleme care se cereau rezolvate. În aceste condiții el a continuat să lucreze și a reușit să termine *Tratatul de neurochirurgie*, vastă monografie, care sintetizează întreaga sa experiență, una dintre cele mai valoroase lucrări din domeniul științelor medicale apărută în țara noastră. O boală nemiloasă avea să curme însă firul vieții distinsului savant la o vîrstă la care omul atinge apogeul puterii de muncă și de creație. S-a stins din viață la 16 iulie 1946. În 1948 a fost ales membru de onoare post-mortem al Academiei R.P.R.

Prin pilda vieții sale luminoase, a întregii sale activități pline de generozitate și abnegație, pusă în slujba celor suferinzi, a luptei sale neabătute împotriva reacțiunii și fascismului, pentru cauza democrației și socialismului, Dumitru Bagdasar se așază cu cinste în galeria figurilor proeminente ale științei românești, a militanților de seamă pe tărîm politic-social.

NICOLAE PETROVICI

Zamfir C. Arbore-Ralli

(1848 - 1933)

Cind amintim numele lui Zamfir C. Arbore, gândurile noastre se îndreaptă cu venerație către acea generație eroică, plină de entuziasm, gata de sacrificiu, de la începuturile mișcării socialiste din România reprezentată de figuri luminoase, ca : Eugen Lupu, Nicolae Codreanu, dr. Russel, C. Dobrogeanu-Gherea, Ion și Gheorghe Nădejde. Printre cei care și-au consacrat forțele și talentul operei de pionierat, de răspindire a ideilor socialismului în țara noastră, atunci cind însăși mișcarea socialistă își căuta propriul drum, s-a aflat și Arbore.

S-a născut la 14 noiembrie 1848 la Cernăuți. După tată făcea parte din familia Ralli, iar după mamă din familia Arbore, care se trăgea din neamul Hurmuzache, ambele vechi fa-

milii de boieri români. După ce și-a terminat studiile la liceul din orașul natal, Zamfir Arbore s-a înscris la Academia de medicină din Petersburg. Lecturile făcute, din care personalitatea sa receptivă trăsesse nenumărate învățăminte, cercul de oameni cu vederi înaintate pe care-l frecventase l-au determinat să ajungă la convingerea că pe această cale, ca medic priceput, va putea veni în ajutorul oamenilor sărmani și împilați.

Ca student în medicină este atras de suflul nou al ideilor revoluționare. Face parte și activează cu entuziasm în sinul unui cerc revoluționar care-și propusese să lupte împotriva nedreptăților și asupririi, pentru îmbunătățirea soartei poporului muncitor. Acțiunile studenților erau urmărite însă cu atenție de organele ohranei țariste. Arestat și deținut la închisoarea de tristă amintire Petropavlovsk este eliberat pentru a fi judecat în libertate. Profită de prilejul oferit și emigrează în Elveția.

Aici, în efervescența de idei care domnea în rîndurile revoluționariilor emigrați din multe țări ale Europei, își caută propriul său drum. Cunoaște și stabilește legături strînse cu Mazzini, Hristo Botev, Liuben Caravelov, Bakunin ș.a. Pe acesta din urmă, la care a fost un timp secretar, îl va părăsi, nefiind de acord cu metodele sale de acțiune. Face parte și militază activ în cadrul Internaționalei I. Peste ani, mai precis la 20 septembrie 1914, se număra printre invitații de cinste la adunarea festivă organizată de Partidul Social-Democrat din România, la București, cu prilejul comemorării a 50 de ani de la înființarea acesteia. În cuvîntul său de salut el își reafirma credința fermă, de care a fost animat întreaga viață, în victoria finală a luptei clasei muncitoare: „Să trăiți și să duceți acest drapeau înainte, spre izbînda pe care noi am întrevăzut-o și pe care trebuie s-o înfăptuiți.“

Preocupîndu-se îndeaproape de situația mișcării revoluționare din țară, Z. Arbore vine în cîteva rînduri la Iași, unde stabilește legături cu studentul în științe juridice Eugen Lupu. Întîlnirea, ca și date extrem de interesante despre activitatea socialiștilor români, precum și un minunat portret al lui Eugen Lupu sînt descrise de Arbore în lucrarea sa memorialistică: **Temniță și exil**.

Din voluminoasa corespondență pe care Zamfir Arbore a întreținut-o cu tovarășii săi de luptă aflați în patrie reiese că în cursul anilor pe care îi-a petrecut în Elveția el a păstrat și menținut cu aceștia relații foarte strînse. O dovedesc acțiunile sale de răspîndire a unor lucrări importante de analiză socială și de propagandă revoluționară, mijloc eficace în vederea maturizării ideologice a mișcării socialiste din România. Lui îi revine meritul de a fi difuzat, pentru prima dată, un exemplar din „Capitalul“ lui Karl Marx. De asemenea, a mai trimis, printre alte lucrări, **Capitalul și munca de Most și Chintesența socialismului** de Scheffel. Într-una din scrisori se angaja să trimită și „lucrarea lui Caffiero, «Capitalul», tot pentru popularizarea lui Marx, lucrarea despre care însuși Marx s-a pronunțat lăudabil“. Cu această ocazie, Arbore propunea socialiștilor din țară, îndeosebi fraților Nădejde, să întreprindă și traducerea unor broșuri, angajîndu-se, totodată, să procure banii necesari pentru tipărirea unei asemenea lucrări, într-un tiraj de 2 000 de exemplare.

În septembrie 1878, Zamfir C. Arbore a sosit din Elveția la București. Fără mijloace materiale, neavînd cetățenia română și fiind pasibil astfel de urmărirea autorităților țariste, s-a instalat la hotelul Neubauer din strada Riureni, nr. 35, sub pseudonimul de Aivazov. Poliția militară țaristă, îngrijorată de propaganda revoluționară făcută în rîndurile Armatei ruse, care se afla pe teritoriul României, după ce l-a răpit pe Gherea, a pus la cale arestarea lui N. Codreanu și Z. Arbore. Acesta din urmă, prinzînd de veste, reușește să fugă și să se ascundă la un simpatizant socialist din Ploiești.

În anul 1879, cînd a avut loc prima conferință a cercurilor socialiste, a participat și Zamfir Arbore. El a salutat cu entuziasm apariția „Besarabiei“, în care vedea un organ de presă capabil să contribuie în mod eficient la răspîndirea ideilor socialiste.

Primind cetățenia română, în anul 1881, intră în calitate de redactor la ziarul „Românul“ al lui C. A. Rosetti. După un timp trece la „Telegraful român“. Concomitent, a continuat să activeze în cadrul mișcării socia-

liste. Dintr-o scrisoare a lui Gherea reiese că Arbore, cunoscînd pe Ion Brătianu, informa pe socialiștii români de intențiile guvernanților. Gherea spunea în acea scrisoare că „cercurile mai competente unde se află acum Arbore n-au nimic contra ieșirii jurnalului („România viitoare“ — n.n.), să fie numai moderat, adică nu anarhist revoluționar“. Există și alte documente care atestă că Arbore a luat parte în mod activ la tipărirea primului număr al acestei reviste. În plus, el a căutat să-i asigure revistei „România viitoare“ colaborarea unor socialiști din străinătate. De pildă, într-o scrisoare, socialistul Xavier de Ricard îi răspundea astfel lui Arbore „Scumpe cetățene. Vă mulțumesc mult de a conta pe colaborarea mea la «România viitoare»“.

În memoria sa, amintirea prieteniei cu N. Codreanu a rămas mereu vie. Lui îi revine inițiativa de a se ridica în anul 1883 o piatră comemorativă pe mormîntul vajnicului luptător socialist. Tot lui Arbore îi aparține și cea dintîi broșură a mișcării revoluționare din țara noastră : **O pagină din istoria socialismului român** — broșură ce descrie viața zbuciumată și moartea lui Codreanu, pe care a tipărit-o la Geneva în limbile română și rusă.

Începînd cu anul 1883, Arbore se îndepărtează, într-o oarecare măsură, de activitatea cercurilor socialiste din România. Apăruse în „Emaniciparea“ pamfletul social al lui Gherea intitulat : **Un răspuns d-lui prim-ministru I. C. Brătianu la discursurile de la Craiova și Sala Ateneului**. Întrucît în cercurile guvernamentale circula versiunea că Arbore ar fi fost autorul acestuia, el a dezmințit în mod public paternitatea lucrării.

Zamfir C. Arbore a depus o activitate prodigioasă pe tărîmul culturii, remarcîndu-se ca un cunoscător erudit în domenii variate, ca istorie și geografie, filozofie, astronomie, economie și statistică. „Revista nouă“ a lui B. P. Hasdeu l-a avut printre colaboratori. Între anii 1891 și 1898 a redactat împreună cu Ștefan Bășărăbescu (Victor Crășescu), revista pentru tineret, „Amicul copiilor“, care avea printre colaboratori pe C. Dobrogeanu-Gherea, I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, B.P. Hasdeu și Elisée Reclus. Referindu-se la sentimentele care i-au animat în editarea acestei reviste, Arbore și Crășescu scriau că au văzut cum „copiii români sînt siliți sau a se mărgini cu cărțile scrise în limbile franceză sau germană sau, dacă nu cunosc aceste limbi, să citească vreun ziar politic cu descrierea crimelor și romanțelor sale“. La apelul lor „au răspuns 800 de familii“, care au făcut abonamente la revistă. Direcția revistei consemna cu satisfacție faptul că „românii din Transilvania și Bucovina încetul cu încetul au înlocuit revistele pentru copii germane și maghiare“ cu „Amicul copiilor“, revistă românească.

A colaborat frecvent la „Gazeta săteanului“ și a întocmit, pe linia acestor preocupări, un manual de horticultură practică. Ca lexicograf, a întocmit o gramatică a limbii ruse și un dicționar bulgaro-român ; în coloanele revistei franceze „Les annales de nationalités“ publică, în 1914, un studiu despre natalitatea la români. Pe linia răspîndirii cunoștințelor științifice a scris o broșură referitoare la domeniul cosmografiei. Timp de treizeci de ani a fost conducătorul Biroului și Buletinului statistic al orașului București. Pregătirea sa științifică și conștiinciozitatea în muncă i-au atras aprecierile oamenilor de știință din țară și din străinătate. Pentru activitatea sa publicistică și științifică a fost premiat în anul 1898 de Academia Ro-

A trăit modest și simplu, precum l-au cunoscut contemporanii săi. Întrebându-l odată ziaristul F. Brunea-Fox de ce și-a construit o casuță atât de mică, el i-a răspuns : „Ce să-i faci... cu câți bani am investit în palatul ăsta, nu se putea scoate ceva mai bun. Sint mulțumit și cu atita. O bicisnică pensioară și inexistentele venituri ale cărților mele nu sint dătătoare de casteluri !“. În Elveția — spunea Arbore cu alt prilej — „am stat și mai rău căci acolo averea nevastei mele s-a dus mai toată la partid... Lucram fără plată, mai ales la propriile mele articole, bineînțeles tot neplătite.“ Casa lui din București a fost un loc de întâlnire și refugiu al prigonitilor și al tuturor celor care îmbrățișau ideile înaintate.

Chiar după ce nu a mai militat în mod permanent în mișcarea socialistă, Arbore a luat parte la lupta împotriva țarismului, participând în mod activ la trimiterea în Rusia, pe cale conspirativă, a materialelor revoluționare. În ianuarie 1904, reprezentantul Rusiei în România, Giers, trimitea președintelui Consiliului de Miniștri D. A. Sturdza o scrisoare confidențială în care-i comunica că nu de mult „un nou transport considerabil, pînă la 20 kg, a fost recent primit de d. Arbore în cinci sau șase lăzi. Acest transport a luat drumul Burdujenilor“. După ce diplomatul țarist îi atrăgea atenția primului ministru român asupra caracterului confidențial al informării, a ținut totuși să accentueze asupra posibilității că transportul despre care era vorba „va lua drumul obișnuit, adică broșurile vor fi expediate prin pachete mici agenților d-lui Ralli-Arbore din Galați și Iași, pentru a fi ulterior expediate în Rusia“. Lucrurile se petreceau într-adevăr așa. Coletele erau trimise apoi prin punctele de graniță Ungheni, Sculeni, Măcărești (nu departe de Huși) în Rusia.

În timpul revoluției burghezo-democratice ruse din 1905, pe cînd luptătorii ruși de pe baricade se plîngeau de lipsă de arme, la cîțiva pași de apele Prutului, lîngă Prisăcari, s-a găsit un pachet, nu prea mare, dar foarte greu. Santinela a dat alarma. Desfăcînd pachetul, autoritățile au găsit vreo sută de revolvere sistem Browning și Mauser. Pachetul a fost trimis la București, iar conținutul trebuia să fie vîndut prin licitație, conform legii. Aflînd de acest caz, Zamfir Arbore s-a prezentat ministrului de interne, spunîndu-i : „Domnule ministru, mi-ați făcut o mare pagubă, mi-ați confiscat niște arme, care au o grabnică destinație ; vă rog, sint gata să le plătesc... Nu plec pînă nu mi le vindeți“ ! Și i le-a vîndut. Arbore fusese singurul concurent la licitație. După care „armele fură predate îndată și trimise la destinație, fără alte incidente.“

În același timp, poliția din Iași descoperise la graniță un transport de gazete rusești și un manifest tipărit în românește, iscălit de Arbore, Hasdeu, Bibicescu și Frunză. Cu ajutorul lui Bibicescu și al dr. Nicolae Lupu, atunci prefect de Fălciu, Arbore a reușit să trimită la Chișinău, prin contrabandă, o tipografie cu litere latine.

Astfel de acțiuni mărturiseau înțelegerea superioară a oamenilor progresiști din România care contribuiau, prin diferite forme, atît la lupta pentru democrație în propria țară, cît și la ajutorarea acelor forțe din țări vecine ce vizau eliberarea și propășirea democratică a popoarelor.

Arbore a murit în vîrstă de 85 de ani, la 5 aprilie 1933. În fața corpului său neînsuflețit, militantul socialist dr. L. Ghelerter spunea : „Ca medic și slujitor al medicinei sociale, eu am învățat mult din studiile sta-

tistice ale lui Arbore, care, cel dintîi la noi, a aprofundat marile probleme ale statisticii medicale cu aplicare la demografie, în voluminoasele și cuprinzătoarele sale lucrări cu privire la mișcarea populațiunii Bucureștilor. Higiena socială va număra pe Arbore printre premergători și îndrumători“.

În istoria glorioasă a mișcării noastre muncitorești, Zamfir Arbore se situează printre primii semănători ai ideilor socialiste, printre ctitorii primelor cercuri socialiste născute pe sol românesc în secolul trecut și ca un om de știință și cultură de mare notorietate în patria noastră.

ION FELEA

Alexandru (Alec) Constantinescu

(1872—1949)

Printre militanții de frunte ai mișcării muncitorești din România, care își încep activitatea la sfârșitul secolului trecut, se numără și Alec Constantinescu.

Născut la 10 martie 1872 în București, în familia numeroasă a lucrătorului croitor Ion Constantinescu, Alec este nevoit, de la o vîrstă fragedă, să înfrunte greutăți și privațiuni, să-și croiască singur un drum în viață. După terminarea școlii primare urmează cîteva clase de liceu, apoi intră ca ucenic într-un atelier de tapițerie.

Din perioada uceniciei ia contact cu mișcarea socialistă. Primele noțiuni despre socialismul științific și le-a înșușit, după cum mărturisește, din lucrările lui C. Dobrogeanu-Gherea, din scrierile lui Tony Bacalbașa și

Constantin Mille. Referindu-se la această perioadă el notează : „de la prima întrunire la care am asistat, m-am simțit în elementul meu, adică la locul de unde se poate striga fără teamă contra celor ce asupresc pe cei slabi și săraci“.

Temperamentul lui de luptător revoluționar s-a manifestat cu tărie încă din perioada de început a activității revoluționare a clasei muncitoare din țara noastră. Din inițiativa lui s-a constituit, în ultimul deceniu al secolului trecut, asociația profesională a tapițerilor — unul din primele syndicate din România.

Devenind membru al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, Alec Constantinescu desfășoară o activitate bogată pentru înfăptuirea programului partidului, pentru înlăturarea exploatării și asupririi celor ce muncesc. Se afirmă ca un publicist de talent, combativ.

Scrie numeroase articole în care se pronunță cu hotărîre împotriva curențelor și tendințelor promovate de unele elemente din conducerea P.S.D.M.R. care, nefiind legate de clasa muncitoare și inconsecvente din punctul de vedere politic și ideologic, au determinat, spre sfîrșitul secolului trecut, dezorganizarea vremelnică a partidului muncitoresc.

În perioada care a urmat, se alătură părții înaintate a proletariatului, militanților revoluționari ca Ioan C. Frimu, Ștefan Gheorghiu, Mihail Gh. Bujor, Vasile Anagnoste, care au condus mai departe lupta clasei muncitoare din țara noastră.

La sfîrșitul anului 1902 pleacă în Franța. Continuă să urmărească cu atenție desfășurarea evenimentelor revoluționare din România. De la Paris el trimite articolul **Un glas din străinătate**, apărut în gazeta „1 Mai”, în care adresează un apel muncitorilor de a nu se lăsa înșelați de propaganda claselor exploataatoare, prin care acestea căutau să ascundă realitatea privitoare la cauzele mizeriei în care trăiau. Revenind în țară după aproape doi ani, muncește asiduu, alături de I. C. Frimu, Ștefan Gheorghiu și alți militanți ai mișcării muncitorești, pentru reorganizarea activității sindicale.

La Conferința sindicatelor și a cercurilor socialiste din august 1906, în care mișcarea sindicală s-a unificat pe întreaga țară, Al. Constantinescu a prezentat raportul asupra centralizării și unificării mișcării sindicale. Conferința l-a ales secretar al Comisiei generale a sindicatelor. După conferință desfășoară o intensă activitate publicistică în cadrul gazetei „România muncitoare”.

Gazeta „România muncitoare”, organ al cercului socialist cu același nume, a reprezentat nucleul viitorului partid, polarizînd în jurul său principalele forțe ale mișcării muncitorești din țară. Alecu Constantinescu, secretar de redacție al „României muncitoare”, în amintirile sale, notează că „ziarul a fost bine primit de muncitorii rămași credincioși socialismului”.

După înființarea Comisiei generale a sindicatelor, în august 1906, lupta pentru unirea muncitorilor în syndicate, împotriva corporațiilor capătă o forță mai mare, avînd un caracter mai organizat la nivelul întregii țări. Al. Constantinescu merge dintr-un oraș în altul pentru a întări activitatea sindicală, rolul organizațiilor locale în conducerea acțiunilor clasei muncitoare.

Datorită activității revoluționare pe care o desfășura, organele represive burghezo-moșierești îl urmăreau cu asiduitate, socotindu-l un element periculos pentru „ordine”.

În primăvara anului 1907, în timpul mării răscoale, este arestat la Pașcani, sub învinuirea de „lesmajestate”. Arestîndu-l, autoritățile au căutat să-l izoleze de frămîntările revoluționare ale țărănimii. După cîteva săptămîni este achitat de tribunalul din Fălticeni.

În vara anului 1907, Al. Constantinescu, alături de N. D. Cocea, dr. C. Racovski și A. Ionescu, a participat la Congresul de la Stuttgart al Internaționalei a II-a.

După Conferința de la Galați din iulie 1907, pe baza hotărîrii acesteia ca ziarul „România muncitoare” să aibă în fiecare număr o pagină specială intitulată „Viața sindicală”, Alecu Constantinescu a fost însărcinat cu redactarea acesteia. El a publicat numeroase articole privind ro-

lul sindicatelor, sarcinile acestora în organizarea luptelor revoluționare ale proletariatului. În articolul **Ce este sindicatul**, apărut în „România muncitoare” din 18—25 mai 1908, Al. Constantinescu, subliniind importanța organizării oamenilor muncii în sindicate scria : „...cînd toți lucrătorii dintr-un magazin, fabrică sau atelier sînt organizați și organizați în așa fel pentru a fi totdeauna gata de luptă, patronul, individul care mai înainte era o putere de temut față de fiecare muncitor, devine o cantitate neglijabilă înaintea tuturor producătorilor organizați în sindicat”.

O preocupare de prim ordin a grupului conducător al mișcării socialiste în această vreme a fost aceea de a forma cadre de propagandiști bine pregătiți pentru munca sindicală. Acest lucru era cu atît mai necesar, cu cît, după cum scria Al. Constantinescu în 1910, „cînd e vorba de propaganda teoretică, muncitorimea a fost fatal cam lipsită de binefacerile ei ; cei cîțiva dintre noi, muncitori care am fi putut lucra în această direcție alături de cîțiva tovarăși cărturari de meserie, n-am putut-o face fiind veșnic preocupați de afacerile de bucătărie ale mișcării”. De aceea Al. Constantinescu organizează în anii 1906—1910 „Cercul amicilor” în vederea instruirii conducătorilor sindicatelor din București și ai celor din provincie ; pentru tineret, împreună cu alți militanți socialiști, la 3 februarie 1908, pune bazele „Cercului ucenicilor”, prin care urmărea educarea tinerilor ucenici, formarea lor ca viitoare cadre de conducere ale mișcării sindicale din țara noastră.

În condițiile afirmării tot mai puternice a clasei muncitoare în viața social-politică a țării, ale intensificării luptei muncitorești și ale izbucnirii marii răscoale țărănești din 1907, problema refacerii partidului social-democrat s-a pus cu toată acuitatea în mișcarea muncitorească din România.

La Congresul din 1910 al Partidului Social-Democrat din România „vlăstar al vechii rădăcini socialiste”, Al. Constantinescu, alături de D. Marinescu, I. C. Frimu, M. Gh. Bujor ș.a., a fost ales în Comitetul Executiv.

Militînd pentru transpunerea în viață a programului partidului, a desfășurat o intensă activitate revoluționară, a publicat numeroase articole prin care a demască caracterul reacționar al regimului burghezo-moșieresc, politica de jaf și de corupție dusă de partidele politice ale claselor dominante, parazitismul monarhiei. În 1912 conduce luptele greviste ale muncitorilor din Brăila, scrie articole împotriva legii conservatoare a meseriilor din 1912, luptă pentru înfăptuirea unor reforme economice și sociale — reforma agrară, votul universal ș.a.

După cum sublinia în unul din articolele sale, era necesar ca conducerea partidului să-și îndrepte atenția spre centrele industriale „care vor aduce în mișcare zeci de mii de muncitori”.

La Congresul sindical din ianuarie 1914, la cererea congresiștilor, ca o recunoaștere a activității sale pentru dezvoltarea mișcării sindicale din țara noastră, rostește cuvîntul de închidere a lucrărilor. Mărturiile de simpatie, stimă și respect din partea muncitorilor înregimentați în mișcarea socialistă ar putea umple multe pagini.

Unul din marile evenimente care au dominat începutul secolului al XX-lea a fost primul război mondial din 1914—1918, dezlănțuit de către puterile imperialiste pentru împărțirea sferelor de influență ale lumii. acapararea de colonii și teritorii străine.

Arătînd primejdia ce amenința România din partea ambelor tabere imperialiste, socialiștii români se pronunță pentru o politică de neutralitate. Pe această bază Al. Constantinescu a desfășurat o largă acțiune antirăzboinică. Conduce lucrările Congresului extraordinar al P.S.D. din august 1914, care a stabilit poziția partidului față de război, participă la Conferința interbalcanică de la București din iulie 1915, unde propune să se analizeze greșelile comise de mișcarea socialistă internațională pentru a desprinde concluzii care să ne permită „să avem o conștiință clară a datoriei noastre viitoare“, sprijină hotărîrile conferinței socialiste internaționale de la Zimmerwald din 1915, pe care o considera ca „un mare pas înainte către revoluționarismul socialismului marxist“.

În momentul invaziei militarismului austro-german, Al. Constantinescu a rămas la București, unde a început, împreună cu ceilalți militanți care rămăseseră în teritoriul ocupat, refacerea pe baze ilegale a organizațiilor de partid în vederea luptei împotriva jafului și arbitrariului trupelor germane. Comitetul Central de acțiune antirăzboinică și antiimperialistă, constituit în toamna anului 1916 și pe care el îl conducea, a editat numeroase manifeste, a inițiat acțiuni împotriva ocupanților.

Adîncirea contradicțiilor social-economice ale regimului burghezo-moșieresc, cauzată de distrugerile războiului, de dezorganizarea activității economice și înrăutățirea situației materiale a maselor largi populare, determină în anii 1918—1920 o creștere impetuoasă a avîntului și combativității revoluționare a maselor muncitoare amplificate de ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. În șirul acestora se înscrie puternica demonstrație de la 13 decembrie 1918 din București, la care a participat ca organizator de frunte și Al. Constantinescu. Pentru aceasta, în primăvara anului 1919, Curtea Marțială a Corpului II armată l-a condamnat la moarte în contumacie.

Referindu-se la activitatea desfășurată de Al. Constantinescu în acești ani, C. Mănescu notează în amintirile sale: „activitatea conducerii centrale cu sediul în București condusă de Alecu Constantinescu a fost multilaterală și cu rezultate concrete... a creat în mase un stimulent curajos și de eroică participare la activitatea conspirativă și la pregătirea marilor acțiuni ce s-au produs după 1918, imediat după terminarea războiului“.

Nevoit să acționeze în ilegalitate, el desfășoară o intensă activitate în rîndurile grupurilor comuniste, militînd pentru crearea partidului comunist. Acțiunile sale purtau îndeosebi pecetea conspirativității, nu totdeauna coordonate cu eforturile partidului socialist pentru transformarea sa, ca un tot, în partid comunist.

După arestarea sa, în vara anului 1920, Al. Constantinescu a fost încarcerat în fortul Jilava. Acolo a avut o ținută demnă, fiind un exemplu de curaj și tărie morală pentru deținuții politici.

Printre deținuții politici comuniști de acolo își făcuse loc ideea evadării. La început, Alecu s-a opus, după cum relatează cei care au fost arestați odată cu el : C. Agiu, I. Olteanu și alții, din considerente principiale. Sintem comuniști, prima mare grupă de comuniști arestați, spunea el, și trebuie să folosim procesul care va avea loc pentru demascarea oportuniștilor din partidul socialist. Ulterior, Alecu s-a declarat de acord cu evadarea.

În decembrie 1920, împreună cu ceilalți tovarăși arestați, reușește să evadeze. După o ședere de două luni la București este nevoit să se expatrieze, deoarece era amenințat cu moartea; pentru prinderea lui se anunțase un premiu de 20 000 de lei.

La începutul anului 1921 trece în Bulgaria, iar de acolo în Rusia Sovietică. A stat în U.R.S.S. pînă în anul 1923, timp în care a lucrat ca profesor la Universitatea comunistă din Moscova, sectorul Occident.

La procesul din Dealul Spirii, Al. Constantinescu a fost condamnat din nou la moarte.

În 1923 a plecat în Franța, unde a stat pînă în 1935. Aici activează în cadrul „Asociației comuniștilor români din Franța”. În 1935 s-a reîntors din nou în U.R.S.S., iar în ianuarie 1937 revine în țară. Este arestat, urmînd a fi din nou judecat de Consiliul de război al Corpului II Armată. Dar faptele pentru care urma a fi judecat fiind prescrise este amnistiat și eliberat la 6 februarie același an.

În vara anului 1937 a luat legătură cu organizația de partid din Capitală, cu feroviarul de la Grivița, primind cu această ocazie diferite în-sărcinări.

Pentru activitatea ilegală în care se încadraseră din nou, a fost arestat în 1940 și internat în lagărul de concentrare de la Miercurea Ciuc, Caracal și Tg. Jiu. În timpul acestei detențiuni s-a îmbolnăvit de tuberculoză. Organismul său călit în încercări dintre cele mai grele i-a permis să reziste bolii și să poată vedea victoria idealului căruia și-a închinat întreaga viață — eliberarea de sub jugul capitaliștilor și moșierilor a muncitorilor și țăranilor, construirea României socialiste.

După 23 August 1944, a continuat să muncească în cadrul organizației P.C.R. București, fiind ales în anul 1948 delegat la Congresul de unificare al P.C.R. cu P.S.D.

S-a stins din viață la 28 martie 1949, în vîrstă de 77 de ani, cînd socialismul era deja împlîntat în solul românesc.

Viața sa constituie un exemplu luminos de slujire cu devotament a măreței cauze de dezrobire a proletariatului. Amintirea sa trăiește și va trăi în inimile poporului nostru.

NICOLAE HUSCARIU

recenzii • note bibliografice

„Párttörténeti Közlemények“ nr. 1-4/1967

date biografice și amintiri ale unor militanți ai mișcării muncitorești, recenzii și informații. În centrul atenției revistei stau cercetările privitoare la istoria mișcării muncitorești din Ungaria. Pe lângă materialele care tratează probleme legate de evenimentele mai vechi și mai recente ale mișcării muncitorești, precum și aspecte teoretice și istorice, se publică, cu regularitate, studii referitoare la mișcarea muncitorească internațională, elaborate adeseori de autori din străinătate.

Studiul lui Mucsi Ferec, *Szabó Ervin, opoziția social-democrată și tactica P.S.D.U. în problema dreptului de vot, în perioada crizei politice din anii 1905—1906* (nr. 1/1967), este consacrat unui moment de seamă din istoria mișcării muncitorești ungare de la începutul secolului al XX-lea, și anume crearea, la sfârșitul anului 1903 și la

începutul anului 1904, în cadrul Partidului social-democrat din Ungaria, a grupării opoziționiste de stînga, în frunte cu Szabó Ervin. Membrii acestei grupări, se arată în articol, și-au îndreptat, în repetate rînduri, critica împotriva reformismului manifestat de conducerea partidului, au militat pentru organizarea maselor țărănimii sărace și a proletariatului agricol, precum și pentru acordarea unui sprijin eficace mișcărilor naționale. Opoziția social-democrată a sprijinit lupta partidului pentru votul universal, considerînd că această cucerire va avea însemnătate în lupta pentru eliberarea muncitorimii. Dar conducerea partidului admitea și aplicarea unor metode tactice care contraveneau obiectivelor socialiste finale cuprinse în programul P.S.D.U. Între altele, ea renunța să ceară drepturi egale pentru toate naționalitățile de pe cuprinsul țării, ceea ce constituia, după cum relevă autorul, „o concesie făcută naționalismului maghiar“. În schimb, opoziția social-democrată era de părere că tactica partidului nu se poate contrazice cu programul partidului, că întotdeauna metodele de luptă pentru înfăptuirea programului trebuie să fie în concordanță cu scopul final al socialismului și că de dragul unor avantaje momentane nu trebuie să fie puse în pericol marile obiective ale mișcării. De aceea, opoziția social-democrată condamna și considera ca dăunătoare

mişcării atitudinea de compromis și manevrele tactice neprincipiale ale conducătorilor Partidului social-democrat în lupta pentru dreptul de vot universal, în cursul anilor 1905—1906, socotind că prin asemenea procedee se acorda, de fapt, sprijin dinastiei habsburgice. Critica îndreptată împotriva conducerii P.S.D.U. a dus la consolidarea forțelor opoziției. Cu toate divergențele de păreri de ordin ideologic-politic din cadrul acestor forțe, activitatea lor a declanșat mișcări cu orientare de stînga, pline de combativitate, devenind un punct de plecare pentru noi tendințe politice de întărire a mișcării muncitorești din Ungaria.

Studiul lui Hajdu Tibor, *Cîteva trăsături ale tacticii P.C.U. în lunile pregătirii revoluției proletare* (nr. 3/1967), își propune să înfățișeze felul în care comuniștii au găsit, în cursul activității lor practice, metodele tactice specifice în situația dată, pentru a duce la izbîndă în Ungaria ideile leniniste ale revoluției proletare. Tactica partidului comunist, după cum arată Hajdu Tibor, se întemeia pe principalele revendicări și acțiuni ale maselor. Autorul scoate în evidență rolul agitației comuniste, care a căutat cu succes să se apropie de păturile sociale sau de grupările politice interesate în dezvoltarea cuceririlor revoluției burghezo-democratice. Sînt subliniate acțiunile legate de revendicări concrete, care au contribuit la intensificarea luptei maselor, cum a fost, bunăoară, mișcarea pe plan național pentru controlul muncitoresc în întreprinderi. Studiul examinează, în încheiere, încercările celor mai combative grupări proletare de a prelua puterea, înainte de 21 martie 1919. Autorul ajunge la concluzia că partidul comunist a dus o politică elastică în domeniul activității practice de pregătire a revoluției proletare. În același timp, P.C.U. a stabilit revendicările zilnice în funcție de poziția clasei muncitoare. Din punctul de vedere al dezvoltării mișcării muncitorești, scopul principal al partidului comunist era de a scoate muncitorimea de sub influența conducerii de dreapta a Partidului social-democrat. Intransigența principială era dublată și în această privință

de un spirit elastic. După cum menționează autorul, muncitorii comuniști și social-democrați au ajuns la un consens, iar acțiunile comune au dus, pînă la urmă, la izolarea curentului de dreapta. Rezultatul — frontul unic al comuniștilor și social-democraților de stînga — prezintă o însemnătate care depășește limitele cronologice ale anilor revoluționari.

Criza economică din 1929—1933 nu a lăsat neatinsă Ungaria. Studiul lui Szigeti Endre, *Părerile social-democrației maghiare despre criza economică (1929—1933)*, apărut în nr. 1/1967 al revistei, studiază concepțiile economiștilor și ale politicienilor social-democrați despre cauzele crizei în Ungaria și despre lichidarea definitivă a acesteia. Pentru explicarea apariției crizei, scrie autorul, s-au invocat în mod frecvent două cauze: regimul politic fascist și politica economică a guvernului. Aprecierea că guvernul este factor principal al crizei, se arată în studiu, ascunde o gravă greșeală de ordin metodologic, deoarece acordă un rol determinant unor elemente de suprastructură și neglijează baza socială. Acest mod de a privi poate crea și iluzia falsă că criza ar fi un produs al politicii guvernului, iar nu un fenomen inherent al sistemului capitalist. De aici ar urma, în mod nemijlocit, că pentru a lichida crizele trebuie să fie desființat nu capitalismul, ci guvernul.

Unii politicieni social-democrați au văzut cauzele crizei în destrămarea monarhiei austro-ungare și în prevederile tratatului de la Trianon. După cum remarcă autorul, această concepție nu era prea departe de poziția oficială a conducerii Partidului social-democrat, care, în schimbul anumitor concesi, s-a angajat să sprijine politica externă revizionistă. Economisții și politicienii social-democrați care căutau cauza crizei în factorii de ordin economic au atras însă atenția în mod întemeiat asupra contradicției dintre forțele de producție și sistemul repartității sociale bazate pe exploatare, desemnînd aceasta drept cauză fundamentală a crizei. Valoarea constatărilor juste este însă

mult diminuată, arată Szigeti Endre, pe de o parte prin susținerea unor teze discutabile și contradictorii, iar pe de alta prin concluziile finale întru totul greșite. Unele păreri social-democrate despre soluționarea generală și definitivă a crizelor economice, scrie autorul, s-au născut sub influența reformismului, în fața majorității economiștilor social-democrați aflându-se obiectivul „îmbunătățirii” sau „transformării” capitalismului pe calea reformelor.

Un alt studiu, de asemenea cu caracter teoretic, aparține lui Szakács Kálmán și se intitulează *Contribuții la studiul programului agrar din 1930 al P.S.D.U. Antecedentele programului. Aprecierea programului* (nr. 2/1967). Autorul ajunge la concluzia că programul analizat a avut un caracter burghezo-democratic și că, prin intermediul lui, s-a încercat elaborarea unei politici agrare a P.S.D.U. ce pornea de la condițiile social-politice date. O seamă de prevederi coincideau cu interesele și cu revendicările unor pături țărănești, programul servind astfel, în felul său, cauza progresului social. În multe privințe însă, după cum arată Szakács Kálmán, programul agrar din 1930 al P.S.D.U. se întemeia pe concepții reformiste.

Studiile referitoare la mișcarea muncitorească din Ungaria și cele care se ocupă de probleme istorice sau teoretice mai importante sînt întregite de unele materiale apărute la rubrica „Comunicări”. Printre acestea, menționăm articolul semnat de H. Kohut Mária (nr. 4/1967), în care sînt publicate date inedite despre acțiunile socialiștilor radicali între anii 1881 și 1884. Socialiștii radicali și-au început activitatea în sinul Partidului muncitoresc general din Ungaria, ca aripă de opoziție organizată. Ei au condamnat sistemul de clică devenit dominant în conducerea partidului, au adoptat o poziție critică față de programul moderat al partidului și față de legătura acestuia cu partidele burgheze. Încă în 1881, această aripă a înființat un comitet executiv de sine stătător, iar presa pe care a editat-o în limbile maghiară și germană era un for principal al disputelor dintre radicali și

moderați. Concepția ei, bazată pe lupta de clasă, a cîștigat mulți muncitori de partea cauzei radicalismului, avînd totodată un important rol în organizarea aripii ca partid de sine stătător. Mișcarea a fost curmată în 1884, prin teroarea instituită de autorități.

În primul număr editat anul trecut, Friss Istvánné publică date despre istoria organizației Ajutorul roșu. Autoarea se ocupă de apariția primelor organizații de acest gen, de înființarea Ajutorului roșu internațional. După schițarea caracterului și sarcinilor Ajutorului roșu, se trece la prezentarea hotărîrilor luate de conferințele internaționale ale acestei organizații în anii 1924 și 1927. În continuare se face o prezentare detaliată, bogat documentată, a istoriei Ajutorului roșu din Ungaria pînă în 1937. Un deosebit accent se pune pe înfățișarea dezvoltării sale organizatorice și a legăturilor cu Ajutorul roșu internațional.

Comunicarea lui Rákosi Sándor și Szabó Bálint, apărută în nr. 1/1967 al revistei, se ocupă de poziția diferitelor partide politice în problema comitetelor naționale la începutul anului 1945. Comitetele naționale au funcționat imediat după eliberare ca organe locale ale Frontului independentei naționale a Ungariei. Ele aveau menirea de a efectua reorganizarea democratică a administrației, conducerea și supravegherea ei din punctul de vedere politic. Comitetele naționale, relevă autorii, au avut un rol de seamă în creșterea activității politice a maselor, în înfăptuirea transformărilor democratice, în lupta dusă pentru îndeplinirea consecventă și operativă a programului Frontului independentei naționale a Ungariei.

Printre materialele referitoare la istoria mișcării muncitorești internaționale, un loc de seamă îl ocupă studiile legate de cea de-a 50-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (numerele 3 și 4 ale revistei). Cuprinzînd o tematică variată, ele examinează, pe de o parte, influența internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, iar pe de alta desfășurarea ei. Unele se remarcă prin fundamentarea teoretică, altele printr-un bogat material faptic,

prin analiza adîncă a evenimentelor și a documentelor cercetate.

Studiul lui M6d Alad6r, *Moștenirea lui Octombrie* (nr. 3/1967), face o apreciere a însemnătății Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, arătînd c6 ea a fost punctul de plecare, sursa energetică a nașterii unei noi epoci, a victoriei democrației și socialismului în fața fascismului, a descompunerii sistemului colonial, a înfăptuirii socialismului pe plan mondial. Autorul ia atitudine împotriva curentelor burgheze care decretează, pur și simplu, Revoluția din Octombrie drept un act de violență. Totodată, studiul combate părerile care limitează revoluția la insurecția armată sau cele care absolutizează insurecția armată pe baza examinării activității din lunile septembrie și octombrie 1917 a lui V. I. Lenin.

Justa interpretare și continuare a moștenirii Revoluției din Octombrie în condițiile de astăzi, arată autorul, cere înțelegerea și afirmarea consecventă a conținutului real al rolului conducător al clasei muncitoare și partidului ei revoluționar, dezvoltarea și interpretarea teoretică la nivelul vremii a problemelor ridicate de epoca nouă, introducerea lor în conștiința maselor, desfășurarea cît mai largă a energiei creatoare a maselor în interesul construcției socialiste.

Articolul *50 de ani de criză generală a capitalismului* (nr. 3/1967), semnat de R. Palme Dutt, redactor al revistei „Labour Monthly“, relevă c6, în perioada care a trecut de la Revoluția din Octombrie, raportul de forțe s-a schimbat în favoarea socialismului. Continuă să fie însă valabil faptul c6, într-o mare parte a economiei mondiale, domină relații capitaliste. Deși lumea capitalistă a obținut, în decursul acestei perioade, mari succese în ceea ce privește cuceririle tehnice, în producția industrială, deși, prin aplicarea unei strategii noi, aceea a neocolonialismului, ea mai este în stare să realizeze în proporții mondiale exploatarea și să-și păstreze influența politică în multe state care și-au cucerit de curînd independența, vechile legi ale capitalismului rămîn pe mai departe valabile, în ciuda lo-

zincii capitalismului popular și a celei despre statul unei bunăstări generale. Mai mult, pe lîngă contradicțiile cu caracter general, în epoca crizei generale a orînduirii capitaliste apar noi contradicții, care devin fenomene permanente.

Numărul 4/1967 al revistei publică articolul cu caracter teoretic intitulat: *Despre concepția istorică a lui Lenin*, de Andics Erzsébet. Autoarea începe prin a constata c6 V. I. Lenin, ca și Karl Marx, „privea istoria lumii cu ochii celor care o făuresc“. Pentru Lenin istoria constituie întotdeauna un experiment bogat, un rezervor de concluzii și învățăminte demne de luare aminte, un punct de plecare pentru prezent și pentru viitor. Această unitate care există pe de o parte între învățămintele trase de pe urma evenimentelor din trecut, iar pe de alta între bătăliile prezente și plămădirea viitorului, izvorăște și din unitatea dintre teorie și practică, din teza epocală a materialismului istoric care arată c6 sarcina constă nu numai în a cunoaște lumea, ci și în a o schimba.

Poziția lui V. I. Lenin față de problemele examinate s-a manifestat nu numai în faptul c6 acorda o deosebită însemnătate utilizării într-un înalt grad a experienței din trecut, c6 „știa să învețe din istorie ca puțini oameni în viața omenirii“. Și mai definitorie în această privință este extraordinara sensibilitate științifică și politică cu care V. I. Lenin reacționa la tot ce apărea nou în cursul dezvoltării. Aceasta i-a dat posibilitatea ca, în noua epocă, în plină formare la c6titura dintre secolul vechi și cel nou, să dezvolte în mod creator învățătura marxistă.

În operele lui Lenin, arată autoarea, întîlnim o veritabilă apoteoză a revoluțiilor, pe care le considera pietre de hotăr ale dezvoltării social-istorice. Lenin a relevat c6 activitatea maselor populare constituie un factor care definește nu numai profunzimea și proporțiile transformărilor sociale, ci, în general, mersul mai lent sau mai rapid al istoriei. În același timp, el apăra și accentua, în virtutea unei gigantice lupte ideologice, rolul conducător activ al partidelor proletare în

istorie. V. I. Lenin lua întotdeauna în considerare faptul că tactica proletariatului trebuie să țină seama, pe toate treptele de dezvoltare și în orice perioadă, de inevitabila, dialectică obiectivă a istoriei omenirii. El a subliniat, în repetate rânduri, că învățătura marxistă reclamă o neîndurată obiectivitate, care este însă obiectivitatea luptei de clasă, iar partinitatea marxistă constituie gradul suprem al acestei obiectivități.

Articolul profesorului Erich Donert de la Universitatea „Karl Marx” din Leipzig: *Pacea silită de la Brest-Litovsk și partidele germane* (nr. 3/1967) se ocupă de atitudinea adoptată în cadrul Partidului social-democrat din Germania și al diferitelor sale fracțiuni politice față de acest tratat și față de revoluția din Rusia. Studiul lui A. I. Manusevici, șef de secție la Institutul de slavistică al Academiei de științe a Uniunii Sovietice, intitulat: *Cîteva probleme ale istoriei mișcării internaționaliste din Rusia între anii 1917 și 1920* (nr. 3/1967), comunică date noi referitoare la mișcarea de solidaritate proletară apărută sub influența Revoluției din Octombrie, făcînd cunoscută și bibliografia editată în anii 1957—1965 despre istoria mișcării internaționaliste din străinătate.

Amintim, de asemenea, studiul lui Zsilák András, *Marele Octombrie și Partidul Comunist (Social-Democrat) al Muncitorilor Străini din Siberia* (nr. 4/1967), care realizează o imagine cuprinzătoare a dezvoltării specifice și a caracterului mișcării revoluționare a prizonierilor de război din Siberia și Turkestan.

Printre materialele care prezintă evenimente istorice ale mișcării muncitorești internaționale se înscrie și studiul: *Problema națională în faza timpurie a mișcării muncitorești poloneze* (nr. 2/1967), semnat de Tadeusz Daniszewski, director al Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.U.P. Justa îmbinare a revendicărilor cu caracter de clasă și a sarcinilor naționale, arată T. Daniszewski, a constituit o problemă centrală și totodată foarte grea și complexă a mișcării muncitorești poloneze. După părerea autorului, nici cu-

rentul reformist, care subordona mecanic sarcinile sociale celor naționale, nici curentul revoluționar — pînă cînd nu și-a însușit în mod creator ideologia și tactica marxism-leninismului — nu au fost în stare să dea un răspuns just problemelor arzătoare care s-au ridicat.

În continuare, Tadeusz Daniszewski se ocupă de poziția adoptată de acea parte a clasei muncitoare poloneze care s-a ridicat la un înalt nivel al conștiinței de clasă. Cel dintîi program socialist elaborat de această aripă în 1878 făcea o analiză critică a sistemului capitalist, fără însă a intra în prezentarea amănunțită a sarcinilor mișcării muncitorești poloneze, dat fiind faptul că autorii programului nădăjduiau în apropiata înfăptuire a revoluției mondiale. Faza incipientă a mișcării muncitorești poloneze, subliniază autorul, s-a caracterizat printr-o ascuțită luptă de clasă și un profund internaționalism. Partidul socialist înființat sub numele de „Marele proletariat”, la începutul deceniului al nouălea al secolului trecut, a constituit un punct de cotitură în istoria mișcării muncitorești revoluționare din Polonia. El era cel dintîi partid revoluționar marxist pe teritoriul Poloniei. Membrii săi așteptau soluționarea problemei naționale de la apropiata revoluție proletară generală, de aceea nu puneau accent pe lupta pentru independența statală, ca sarcină programatică. În același timp însă, acest partid a fost singura forță politică care a accentuat lupta inegală împotriva țarismului. După ce, în 1886, partidul „Marele proletariat” a suferit o înfrîngere definitivă, elementele mic-burgeze ale societății poloneze au devenit mai active, ceea ce a avut influență și asupra păturilor muncitorești.

Cele aproape o mie de pagini pe care le conțin numerele 1—4/1967 ale revistei Institutului de istorie a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar prezintă materiale cu o tematică variată, interesante, atît pentru cercetările din domeniul istoriei mișcării muncitorești din Ungaria, cît și al mișcării muncitorești internaționale.

LUDOVIC VAJDA

Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen mit Vertretern des Auslandes. 1939-1941*

Frankfurt, 1967, 700 p.

Lucrarea de față, apărută sub îngrijirea istoricului Andreas Hillgruber, se înscrie pe linia editării izvoarelor documentare privind istoria diplomatică a celui de-al III-lea Reich. Spre deosebire de alte culegeri, reprezintă o selecție de gen (stenogramele unor convorbiri), extrase din colecția **Documents on German Foreign Policy 1918—1945**, series D (1937—1945), vol. VIII—XIII (publicată prima dată la Londra, între anii 1954 și 1964) și republicată sub titlul : **Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918—1945**, seria D, vol. VIII—XIII (4 septembrie 1939 — 11 decembrie 1941), la Frankfurt-Bonn, între anii 1961 și 1965.

Destinată unui public mai larg de cititori, prin specificul redării unor convorbiri între oamenii politici, în afară de o notă de senzațional, cartea prezintă și o valoare documentar-științifică. Cunoscută fiind natura organizatorică a dictaturii hitleriste, atitudinea și opiniile lui Hitler — exprimate în convorbirile avute cu reprezentanții altor state —, aceste discuții anunțau o poziție prezentă sau viitoare a Germaniei naziste față de problemele abordate, iar deciziile luate de Hitler, oglindite sau influențate în desfășurarea convorbirilor, au avut repercusiuni asupra unor state, popoare sau națiuni.

Cele 99 de convorbiri redată în volum se referă la perioada 1 septembrie 1939 — 31 decembrie 1941, urmînd să apară volumul II, care să cuprindă convorbirile lui Hitler cu reprezentanții străinătății din perioada 1 ianuarie 1942 — 31 decembrie 1944. Autenticitatea documentelor este în afara îndoielii, fiind reproduceri după originalele păstrate în prezent în Arhiva Ministerului de Externe din Bonn

și care au stat la baza tuturor edițiilor documentare anterioare. Din cele 99 de stenograme de convorbiri publicate și adnotate, 11 convorbiri sînt inedite, nefiind folosite ca materiale de referință în studii sau lucrări privitoare la istoria celui de-al doilea război mondial. Este vorba de stenogramele convorbirilor lui Hitler cu Mooney, vicepreședintele corporației „General Motors” (4 martie 1940) ; cu președintele reprezentanței germanomaghiare „Tansady Nagy” (8 aprilie 1940) ; cu ambasadorul Italiei fasciste în Germania, Attolico (9 mai 1940) ; cu noul ambasador italian la Berlin, Alfieri (31 mai 1940) ; cu Galeazzo Ciano, ministrul de externe al Italiei (10 iulie 1940) ; cu Farinacci, ministru de stat italian (1 octombrie 1940) ; cu ambasadorul Turciei, Gerede (19 iunie 1941) ; cu ambasadorul Japoniei, Oshima (15 iulie 1941) ; cu Kvaternic, ministrul educației din Croația (21 iulie 1941) ; cu ambasadorul Spaniei, Espinosa de los Monteras (12 august 1941) și cu președintele Consiliului de Miniștri al Slovaciei, Tuka (29 noiembrie 1941).

Confruntîndu-se lista întîlnirilor avute de Hitler cu reprezentanții diferitelor țări în perioada septembrie 1939 — decembrie 1941 cu antologia lui Hillgruber, rezultă că aceasta din urmă nu reproduce stenogramele a 53 de convorbiri, sub considerentul de a fi pierdute. Fără îndoială că acest fapt, raportat la conținutul a 99 de documente, dintre care 88 bine cunoscute de istoricii consacrați studierii istoriei celui de-al doilea război mondial, diminuează valoarea științifică a culegerii și pune chiar sub semnul întrebării posibilitatea unor generalizări privitoare la convorbirile lui Hitler din această perioadă pe baza unui studiu exhaustiv. Ar prezenta un mare interes dacă cercetă-

* Oameni de stat și diplomați la Hitler. Note stenografice secrete ale convorbirilor cu reprezentanții străinătății, 1939—1941.

torii științifici, organele de arhivă din țara noastră ar depista din documentele pierdute pe acelea referitoare la convorbirile avute de Hitler cu reprezentanți politici ai României: la 22 noiembrie 1940 cu trimisul Greceanu și Valer Pop; la 16 decembrie 1940 cu regina mamă Elena, aceasta fiind însoțită și de principesa Spoleto; la 20 martie 1941 cu trimisul României Bossy; la 28 noiembrie 1941 cu Mihai I și mama sa Elena.

După părerea noastră, valoarea științifică a antologiei constă în aceea că contribuie la fixarea unei imagini generale, prin detalii, asupra relațiilor diplomatice în cursul celui de-al doilea război mondial.

Înainte de a trece la prezentarea unor probleme istorice și politice care se degajă din ansamblul stenogramelor convorbirilor reproduse, credem că prezintă interes, în primul rând, problemele care se desprind din cele 11 stenograme inedite sus-amintite.

Stenograma convorbirii cu Monney, din 4 martie 1940, începe prin relatările privind transmiterea de către acesta a salutului personal al președintelui Roosevelt către Hitler. Apoi Monney îi împărtășește lui Hitler poziția președintelui S.U.A. față de o serie de probleme politice ale actualității. Potrivit relatărilor acestuia, președintele Roosevelt era de părere că un schimb de informații și păreri ar contribui la o mai bună înțelegere și cunoaștere reciprocă americano-germană. Privitor la atitudinea președintelui față de Germania, se arăta că Roosevelt nu are nici un complex anti-german și că ar dori să reamintească germanilor că și-a făcut școala în Germania și cunoaște Germania din tinerețe, având acolo foarte mulți prieteni. De mulți ani, spune Monney, Roosevelt are bune sentimente față de Germania și pe linia unor afaceri; din punct de vedere politic nu dorește să se amestece în afacerile interne ale Germaniei și este în aceeași măsură neutru față de un plan de dominație mondială a Franței sau Angliei, ca și față de unul al Germaniei.

Totodată președintele nu manifestă dorința unei inițiative de mediere a

păcii decât în condițiile în care ar fi solicitat de ambele tabere beligerante.

Monney s-a oprit îndelung asupra unor probleme vamale și chestiuni legate de intensificarea comerțului S.U.A. cu Europa. Hitler, în răspunsul său, leagă intensificarea comerțului Germaniei cu S.U.A. de recunoașterea Germaniei ca mare putere alături de Franța și Anglia și de necesitatea ca aceasta să dispună de colonii pentru materii prime. Stenograma se încheie cu o relatare potrivit căreia Monney ar fi scos din buzunar o listă cu nomenclatorul unor produse americane pentru comerț pe care a predat-o lui Hitler spre a fi studiată.

Stenograma convorbirii cu Attolico (9 mai 1940), care fusese rechemat din postul de ambasador al Italiei la Berlin, în afara unor amabilități generale reciproce, redă o considerație a lui Hitler privitoare la relațiile germano-italiene, pe care le caracterizează ca lipsite de contradicții teritoriale tipice statelor vecine, arătând că Germania nu e interesată în zona Mării Mediterane, iar Italia nu are interese în zona maritimă răsăriteană și de nord.

Convorbirea cu Alfieri, din 31 mai 1940, începe prin referirea acestuia la scrisoarea lui Mussolini din 30 mai 1940, prin care dictatorul italian își exprima hotărîrea de a intra în război alături de Germania (era perioada înfrîngerilor franco-engleze, a luptelor de la Dunkerque). În răspunsul său, Hitler, referindu-se la scrisoarea sa de răspuns deja expediată lui Mussolini, îi relatează lui Alfieri conținutul acesteia și prin care îi cerea lui Mussolini să amine cu câteva zile intrarea Italiei în război. Exemplificînd „eroismul” unor fasciști, Hitler deplînge soarta unor fasciști belgieni și olandezi executați și se referă și la executarea lui Zelea Codreanu, căruia îi dă o înaltă apreciere.

În continuare, stenograma conține reproducerea afirmațiilor lui Hitler, cum că Germania n-ar avea interese speciale în România, cu toate că are nevoie de produsele petroliere românești și că ar dori să se termine cît mai repede războiul, fără a se antrena

și alte state. Într-o notă de subsol, Hillgruber subliniază neconcordanța acestor afirmații cu adevăratele scopuri politice ale lui Hitler, alături de dorința sa expresă de a termina războiul cu Franța și Anglia înaintea amestecului S.U.A. sau U.R.S.S.

Stenograma convorbirii cu Farinacci — 1 octombrie 1940 —, ministru de stat italian, fost secretar general al partidului fascist între anii 1924 și 1926, reproduce lingușirile cu care acesta își începe convorbirea cu Hitler. Referindu-se la pactul germano-sovietic, Farinacci arată că „mirarea” italienilor cu ocazia încheierii pactului și neîncrederea manifestată față de Germania au fost nejustificate. Hitler, referindu-se la această problemă, arată că, cu toate că tratatul îi asigură mină liberă în ducerea războiului, iar Uniunea Sovietică dispune de un potențial militar slab, se impune o atitudine circumspectă față de poziția ei. Hillgruber adnotează această afirmație prin relatarea poziției date de Hitler, încă în septembrie 1940, de a disloca spre răsărit 35 de divizii în plus față de cele existente.

Întâlnirea lui Hitler, la 19 iunie 1941, cu Gerede, ambasadorul Turciei, este reprodusă fragmentar, conform documentului deteriorat păstrat în arhivă. Din document rezultă că Hitler preconiza o zonă economică unitară (bineînțeleș sub hegemonia germană — **n. n.**), compusă din Europa, Asia Mică și Africa. Ar fi foarte important de cunoscut conținutul integral al documentului (eventual din sursa turcă), deoarece într-un loc e vorba de „ființă statală”, iar la începutul rîndului România este pusă alături de Iugoslavia.

În convorbirea avută, la 15 iulie 1941, cu Oshima, ambasadorul Japoniei (document deteriorat și reprodus parțial), Hitler, referindu-se la importanța alianței germano-japoneze, arată : „Dacă două popoare eroice ca cel german și japonez se identifică prin spiritul lor comun și se aliază, ele pot stăpîni lumea”. Fiind în perioada ofensivei germane pe frontul sovietic, în multiplele mențiuni asupra victoriilor germane în războiul cu

U.R.S.S., Hitler face unele referiri și la Antonescu, pe care-l elogiază arătînd că nu s-a înșelat asupra lui, căci acesta și-a legat soarta de cea a Germaniei.

Din stenograma întîlnirii lui Hitler, din 12 august 1941, cu Espinosa de los Monteras se degajă amărăciunea celor doi interlocutori față de poziția internațională a S.U.A., „pe care D-zeu o va pedepsi”.

Celelalte stenograme inedite reproduse nu prezintă un interes deosebit, fie pentru că sînt în așa mare măsură deteriorate încît nu se pot desprinde ideile sau nu aduc nimic nou față de celelalte documente, fie că reproduc convorbiri strict protocolare și nu conțin nici o referire cu semnificație politică.

După cum s-a mai arătat, celelalte 88 de stenograme au fost publicate și republicate în diferite colecții, alături de celelalte dispoziții și ordine, rapoarte și telegrame diplomatice, stenogramele unor ședințe ale guvernului și ale altor organe naziste. Prezentarea lor laolaltă ne oferă posibilitatea de a urmări și felul în care se comporta dictatorul nazist cu interlocutorii săi, cum se manifesta în convorbiri pentru a-i atrage de partea sa și cum își impunea punctul de vedere în cursul discuțiilor. În același timp, volumul lui A. Hillgruber creează posibilitatea unor comparații privind atitudinea diferențiată adoptată de Hitler față de diferite state, ușurează studierea unor manevre diplomatice și a loialității, mai precis a lipsei de loialitate a Germaniei naziste față de aliații ei, cit și în relațiile cu alte state.

În aceeași ordine de idei, dacă nu ne rezumăm numai la cele 99 de stenograme reproduse în această culegere, pentru perioada septembrie 1939 — decembrie 1941, ci la totalitatea celor 152 de întîlniri pe care le-a avut, în această perioadă, Hitler cu oameni de stat străini și diplomați, se pot face constatări cu privire la legătura existentă între frecvența acestor întîlniri și scopurile politice și diplomatice ale Germaniei naziste. Rezultă că cele mai intense contacte Hitler le-a avut în această perioadă cu Italia (38). Ur-

mează 14 întâlniri cu reprezentanții Japoniei, 13 cu cei ai Ungariei, câte 12 cu cei ai Spaniei și Bulgariei, 11 întâlniri cu oameni de stat din România, câte 6 cu cei din Suedia și Norvegia, câte 4 cu reprezentanții U.R.S.S.-ului, Franței, statului slovac și Iugoslaviei, câte 3 cu reprezentanții din S.U.A., Turcia și statul croat, câte 2 întâlniri cu oamenii de stat din Finlanda, Portugalia și Olanda.

În ceea ce privește atitudinea interlocutorilor față de Hitler, ele cunosc o gamă deosebit de largă legată mai puțin de puterea sau ponderea statului respectiv (ne referim la perioada acoperită prin vol. I), cât mai ales de pregătirea intelectuală și diplomatică a interlocutorilor și de interesele Germaniei naziste.

Astfel, de la lingușirea crasă, ce rezultă din convorbirile avute cu Dragnoff (ambasadorul Bulgariei) sau Farinacci, pînă la acea poziție adoptată de Antonescu, care la prima întâlnire avută cu Hitler, la 22 noiembrie 1940, a preluat inițiativa convorbirii, cu scopul de a-și consolida baza politică a dictaturii militarofasciste, se pot urmări reacțiile lui Hitler și în special unele urmări pe care le-au avut discuțiile respective.

Convorbirile reproduse oglindesc la rîndul lor, din punctul de vedere al frecvenței, evenimentele politice ale epocii și locul Germaniei naziste în cadrul lor. Astfel, de pildă, poziția de neutralitate adoptată de Germania față de războiul sovieto-finlandez i-a creat acesteia o stare de izolare diplomatică din partea aliaților, reflectată în lipsa unor vizite în perioada noiembrie 1939 — februarie 1940. Tocmai în această perioadă i-a trimis Mussolini lui Hitler scrisoarea, prin care îl acuza de trădarea programului anticomunist și îi sugera soluționarea problemei „spațiului vital” prin cotopirea teritoriilor rusești.

Acuzațiile dictatorului italian privitoare la tratatul sovieto-german trebuie căutate în dorințele suplimentare, de compensație, pe care el le exprima pentru Italia. Fenomenul își găsește o ilustrare și în felul în care a decurs convorbirea avută cu Ciano la

1 octombrie 1939, cînd Hitler a fost nevoit să dea ample explicații asupra conținutului tratatului încheiat cu U.R.S.S. și să evite răspunsul la o serie de alte probleme sau, și mai mult, să-și dezinformeze interlocutorul. Referindu-se la convențiile cu Rusia (Pactul de neagresiune cu anexa secretă, din 23 august 1939, și Convenția de frontiere și prietenie, din 28 august 1939), Hitler i-a relatat lui Ciano că Germania are în vedere, în zona ei de influență, două obiective: 1. Modificarea granițelor tratatului de la Versailles și crearea unor granițe noi, care din punct de vedere etnografic, istoric și economic să fie convenabile Germaniei; 2. Organizarea politică a teritoriului restului Poloniei pentru a evita pe viitor o amenințare pentru Reich din această parte.

Stenograma aruncă lumină asupra faptului că Ciano s-a interesat în continuarea discuției de situația din Balcani, menționînd posibilitatea grupării unor state neutre din această regiune și arătîndu-se „îngrijorat” față de soarta României. Hitler a încercat să-și convingă interlocutorul că nu există nici un pericol pentru România atîta timp cît își păstrează cu adevărat neutralitatea, remarcînd însă că, „în caz dacă își va abandona poziția neutră, ea va fi atacată din toate părțile”.

De fapt, după cum recunoaște și A. Hillgruber, în acea perioadă România n-a mai avut nici o posibilitate proprie de a acționa conform intereselor sale.

Învățămintele istorice ale perioadei tratate în volum sînt multiple; ele se degajă din toate lucrările serioase consacrate istoriei celui de-al doilea război mondial și îndeamnă, înainte de toate, popoarele la solidaritate și ripostă imediată, fermă și hotărîtă față de cea mai mică încercare de a reînvia practicile odioase ale Reichului hitlerist.

ROBERT DEUTSCH

Die österreichische Nation. Zwischen zwei Nationalismen

Wien — Frankfurt — Zürich, Europa Verlag, 1967, 240 p.

Cele 17 materiale reunite în volumul de față și semnate de autori austrieci de diferite orientări politice încearcă să dea răspuns la întrebarea: *există o națiune austriacă?* Firește, opiniile sînt diferite. Unii consideră că națiunea austriacă este deja constituită, alții că ar fi în curs de înche-gare. Toți autorii afirmă însă ideea existenței Austriei, a formării sale istorice, a caracterului său specific în spațiul european și a responsabilității sale crescînde în lume.

În studiul *Cum se formează o conștiință națională*, Ernst Gehmacher susține că, deși o națiune nu se bazează numai pe conștiința națională, aceasta ar fi, totuși, un element esențial al unei națiuni. „O componentă fundamentală a sentimentului național — scrie autorul — este observarea existenței de sine stătătoare prin delimitare. O națiune devine de fapt națiune abia cînd oamenilor care o compun le este clar că sînt altfel decît toți vecinii lor naționali”¹. Acest sentiment, opinează Gehmacher, ar fi pentru multe popoare ceva firesc, pentru austrieci, care timp de secole au fost un trib al germanilor, el nu ar fi atît de conturat. Marea majoritatea a populației ar fi făcut ultimul pas hotărît spre existența de sine stătătoare a Austriei abia după ultimul război mondial.

O anchetă a Societății de studii social-științifice, pe care o menționează autorul, constată că o conștiință națională se manifestă la cele mai largi cercuri din Austria. Numai o minoritate infimă se consideră a aparține națiunii germane, negînd existența unei națiuni austriece specifice.

Sociologul Rupert Gmoser, care semnează studiul *Cum gîndesc austriecii*

despre Austria, evidențiază ideea că procesul de formare a conștiinței naționale a austriecilor a fost cel mai pronunțat în momentul în care Austria nu mai exista oficial. Mulți austrieci au început să-și dea seama de pierderea ființei naționale abia în tranșee, în prizonierat și în lagărele de concentrare. Autorul este de părere că în Austria Republica Întii nu a putut prinde rădăcini fiindcă a fost, în cea mai mare parte, un „stat împotriva voinței”, în timp ce a Doua Republică a fost cerută și dorită de marea majoritate a populației.

Istoricul Ernst Joseph Görlich prezintă, în mod sintetic, douăsprezece teze în sprijinul existenței națiunii austriece. El afirmă că națiunea austriacă nu este o ficțiune, ci o realitate, care a luat naștere în decursul istoriei, căci faptul că o sumă de oameni formează sau nu o națiune nu depinde nicidecum de numărul lor. A nega unor popoare mici sau unor grupuri relativ mici de oameni posibilitatea de a forma o națiune este tot atît de absurd ca și cum ai susține că numai numerele peste un milion ar fi numere reale. Noțiunea de națiune modernă este indisolubil legată de cea de democrație. Națiunea modernă a apărut în decursul Revoluției franceze, și acesta este unul dintre cele mai importante rezultate ale anului 1789. Pe baza dezvoltării istorice, au început să se impună două noțiuni diferite de națiune, una avînd precădere în Apus, cealaltă în Europa centrală și de răsărit. Noțiunea de națiune vest-europeană-americană are în vedere o sumă de cetățeni care trăiesc sub același guvern și sub aceleași legi. Noțiunea de națiune est-europeană și centrală ia în considerare limba ca unicul criteriu care face dintr-o colectivitate de oameni o națiune.

¹ *Die österreichische Nation. Zwischen zwei Nationalismen*, Wien-Frankfurt-Zürich, Europa Verlag, 1967, p. 29. În continuare, trimiterele la această lucrare vor fi date în text.

După opinia lui Görlich, poporul prezintă categoria social-culturală din care statul formează națiunea. Toate națiunile moderne s-au născut în lupta pentru libertate, împotriva propriei conduceri de stat despotice sau împotriva amenințării independenței de către forțe externe. Astfel, națiunea olandeză a luat naștere în secolul al XVI-lea în lupta împotriva Spaniei, națiunea americană s-a format două secole mai târziu, în lupta contra Marii Britanii, iar națiunile sud-americane în bătăliile purtate contra stăpînirilor coloniale.

Poporul austriac formează baza pentru națiunea austriacă. Minoritățile și grupurile etnice care nu vorbesc limba germană fac parte din națiunea austriacă, însă nu și din poporul austriac.

Națiunea austriacă este o națiune europeană, austrieii caracterizîndu-se întotdeauna prin spiritul lor european, și în același timp o națiune iubitoare de pace. Statul austriac independent are nevoie de națiunea austriacă, fiindcă prin intermediul acesteia se poate asigura dezvoltarea sa de sine stătătoare.

Sociologul Kurt Horak publică articolul *Tinerii tăcuți și națiunea lor*, din care reiese că tinerii austriei, deși teoretic nu se interesează de problemele națiunii, precădere avînd pentru ei problemele economice, în majoritate au, totuși, în viața de toate zilele, o atitudine pozitivă față de dezvoltarea de sine stătătoare a Austriei. Fără îndoială, conchide autorul, majoritatea tinerilor austriei, cei care se pronunță pentru independența Austriei, adoptă o concepție democratică despre națiune.

Publicistul Walter Jambor prezintă, în articolul *Născută din țara viselor de după nori*, lupta de idei care s-a purtat în Austria pentru afirmarea existenței naționale a poporului austriac. Autorul subliniază convingător că cele două răni mari care trebuiau să fie vindecate au fost cele cauzate de orientarea dinastică — reacționară — și de cea național-germană. Nu este

lipsită de importanță mențiunea lui Jambor despre social-democrații austriei, care, pînă la venirea lui Hitler la putere, n-au putut să se împace cu interdicția de alipire a Austriei la Germania, impusă după primul război mondial de către puterile învingătoare. Otto Bauer, de pildă, nu a abandonat pînă la moarte visul unui Anschluss, iar Friedrich Adler a preferat, încă în 1947, națiunea germană celei austriece. După cel de-al doilea război mondial, a avut loc în Austria un proces de cristalizare, de „trezire la realitate“, cum se exprimă Jambor, iar Austria și-a găsit locul și rolul în cadrul națiunilor europene.

Franz Marek, redactor-șef al revistei marxiste „Weg und Ziel“, semnează articolul *Națiunea austriacă în cunoașterea științifică*. Autorul aduce un omagiu lui Alfred Klahr, care a încercat pentru prima dată, în 1937, să aducă dovezi științifice că austrieii nu sînt o parte a națiunii germane, că au urmat o dezvoltare proprie, constituindu-se într-o națiune distinctă. Alfred Klahr arăta în scrierile sale că „națiunea nu este o categorie de rasă sau de comunitate de sînge, ci una politică-istorică“ (p. 154).

Pe baza interpretării istorice a categoriei de națiune, el ajunge la concluzia că teza potrivit căreia poporul austriac ar fi o parte a națiunii germane este nefondată din punct de vedere teoretic. „O unitate a națiunii germane în care sînt incluși și austrieii — scria Klahr — n-a existat pînă în prezent și nici astăzi nu există. Poporul austriac a trăit în alte condiții economice și politice decît germanii din Reich și prin aceasta au urmat o altă dezvoltare națională“ (p. 155).

Articolul *Viitorul nostru: națiune cu responsabilitate mondială*, de Albert Massiczek, reprezintă o analiză a gîndirii politice și sociale din Austria în general și a problemei națiunii în special. Autorul se referă, printre altele, la „cele două națiuni existente în Austria“, înțelegînd prin aceasta două clase sociale, cea „de sus“ și cea „de jos“. Dispariția prăpastiei dintre cei

avuți și cei săraci și crearea unei structuri omogene sînt considerate a fi o premisă pentru formarea unei națiuni austriece independente. Viitorul Austriei este incompatibil, după cum spune Massiczek, cu un nou Anschluss, iar națiunea austriacă trebuie să devină dinamică și democratică. Acestui deziderat i-ar corespunde într-un totu și politica de pace și de neutralitate permanentă. O atare neutralitate va deveni realitate, scrie autorul, în măsura în care „noi austriecii vom reuși să depășim impedimentele inumane ale trecutului în noi înșine și în societatea noastră” (p. 178).

Felix Romanik, vicepreședinte al mișcării austriece de Rezistență, abordează problemele națiunii austriece din punctul de vedere istoric și lingvistic într-un amplu articol, intitulat: *Interpretarea romantică a istoriei și izvoarele istorice*. El apreciază că poporul austriac de astăzi a rezultat prin asimilarea elementului iliric, celtic, roman și slav. Denumirea de localități și hotare atestă că o serie de așezări de pe teritoriul austriac au fost colonizate de neamuri a căror limbă maternă nu era germana. Documentele istorice dovedesc că o mare parte din austrieci aveau strămoși care nu vorbeau limba germană. „Hitler — spune Romanik — vorbea despre vienezi, care în tot cazul reprezintă o pătrime a locuitorilor Austriei de astăzi, ca despre un respingător conglomerat de rase și amestec de popoare” (p. 188).

În timpul perioadei romantice, care a trezit „popoarele neistorice” ale Europei, a început un proces de germanizare a teritoriilor de azi ale Austriei. După 1945 însă, în rîndul celei mai mari părți a austriecilor s-a petrecut un proces psihologic de trezire a conștiinței de austriac, conștiință pe care tinerii puteau s-o aibă mult mai înainte dacă istoria s-ar fi predat în această lumină.

Noțiunile de „consiliu național”, „bancă națională”, „bibliotecă națională” etc. întrebuintate azi în Austria ar fi fără sens dacă prin ele s-ar înțelege consiliul, banca sau biblioteca

națiunii germane. Noțiunile popor german și națiune germană sînt aplicabile în Austria numai pentru cetățenii Germaniei, iar faptul că ele nu se întrebuintează în legătură cu Austria nu reflectă o atitudine anti-germană.

Potrivit aprecierii autorului, dacă în 1938 n-ar fi fost dominantă concepția că Austria este un al doilea stat german, iar Anschluss-ul nu era privit ca expresie a apartenenței istorice a Austriei la Reichul german, atunci Anglia, Franța și restul lumii ar fi opus mai multă rezistență anexării.

În încheiere, Felix Romanik, apărător înflăcărat al independenței Austriei, scrie că „austriecii pot și trebuie să ceară din partea democrației lor să nu acorde celor care nu sînt devotați poporului austriac dreptul de a reprezenta Austria în universitate, în parlament sau în guvern. Austria tină, îndepărtîndu-se de la interpretarea romantică a istoriei, greșită din punct de vedere istoric, și baziindu-se pe izvoarele adevărate ale istoriei, trebuie să ceară: Austria austriecilor!”

În articolul: *Bogăția coloritului lingvistic*, de Reginald Vospernik, secretar al Consiliului slovenilor din Carintia, se face o apreciere a contribuției slavilor, și în special a slovenilor, la tezaurul comun al națiunii austriece. „Națiunea austriacă — se menționează în articol — nu este un vis, ci o realitate și pentru slovenii din Carintia” (p. 207).

Studiul *Elementul etnic și națiunea*, de Walter G. Wieser, subliniază că națiunea poate fi înțeleasă fie ca o comunitate de limbă și de cultură, fie ca o comunitate istorică-politică ce are același trecut. Dacă împărtășim prima accepțiune, spune autorul, atunci pare, bineînțeles, problematic să vorbim de o națiune austriacă, întrucît austriecii din landul Vorarlberg au, din punctul de vedere al limbii și al culturii, mai multe elemente comune cu șvabii sau cu elvețienii-germani, bunăoară, decît cu austriecii din landul Austria de Jos. Vedem deci

că nici austriecii de limbă germană nu formează o masă omogenă, iar pe lângă aceștia trăiesc mulți austrieci care au o altă limbă maternă decât cea germană. Caracteristic pentru Austria de azi este însă faptul că cea de-a doua definiție, care consideră națiunea ca popor ce aparține aceluiași stat, cîștigă tot mai mult teren. Ceea ce formează din austrieci o națiune este renunțarea la o comunitate politică cu germanii. „Un asemenea *Da*, fără rezerve pentru Austria, în care voința pentru existența independentă a de-

venit conștientă pentru toți oamenii, este esențialul mijloc de legătură prin care cetățenii austrieci pot să devină austrieci, iar elementul etnic din Austria să formeze poporul Austriei“ (p. 214).

În ansamblu, volumul de față este o reflectare cuprinzătoare a dezbaterilor și punctelor de vedere emise în chestiunea existenței națiunii austriece, oferind o documentație la temă cercetătorilor care, sub un raport sau altul, studiază problema națională.

PAUL SCHUSTER

„Les Cahiers de l'histoire“

nr. 75, aprilie 1968

În ultimii ani, oameni de știință, personalități politice din diverse țări își concentrează atenția asupra unor aspecte din istoria și activitatea social-politică din țara noastră. Producția editorială internațională cuprinde numeroase lucrări

despre România, despre succesele obținute de poporul român în lupta pentru edificarea societății socialiste.

Pe această linie se înscrie studiul lui Jean Hugonnot, vechi militant al mișcării de rezistență din Franța, intitulat *La Roumanie des origines à nos jours*. Acest studiu ocupă în întregime paginile numărului din aprilie al revistei franceze „Les Cahiers de l'histoire“.

Consacrarea în întregime a unui număr al revistei unei probleme sau istoriei unei țări constituie o tradiție pentru „Les Cahiers de l'histoire“. Dintre temele analizate în numerele apărute amintim: *Histoire de Ca-*

nada, La Pologne, des origines à nos jours, Le procès de Nürnberg, La Révolution russe de 1917, La Turquie, des origines à nos jours.

Numărul revistei „Les Cahiers de l'histoire“ consacrat României este prefăcut de profesorul Jean Roche, rectorul Universității din Paris.

În prefața intitulată sugestiv *Trainica și seculara prietenie dintre România și Franța*, profesorul Jean Roche apreciază că studiul lui Jean Hugonnot „...permite să se urmărească poporul român de-a lungul etapelor succesive ale destinului său...“¹

Dovedindu-se un bun și atent cunoscător al istoriei patriei noastre, un entuziast admirator al luptei pentru independență a românilor din toate provinciile românești, autorul prezintă în paginile revistei pe care o recenzăm momentele principale din zbuciumata istorie a poporului român, care, după cum se exprimă acesta, „are în spatele său o foarte lungă, o foarte bogată istorie; el se mîndrește cu o foarte veche tradiție de re-

¹ „Les Cahiers de l'histoire“, Paris, 1968, nr. 75 (aprilie): *La Roumanie des origines à nos jours*, par Jean Hugonnot, p. 2. În continuare, trimiterile vor fi date în text.

zistență în fața opresiunii, strâns legată de o constantă tradiție de progres“ (p. 3).

În prima parte a studiului său Jean Hugonnot face o succintă analiză procesului formării poporului român. Raliindu-se marilor istorici străini și români, printre care citează pe H. Focillon, Pirenne, Emmanuel de Martonne, Fustel de Coulanges, Xenopol, Iorga, autorul relevă originea dacoromană a poporului român, demonstrând acest lucru cu argumente de ordin istoric, etnografic și toponimic. El este de acord că suprapunerea elementului roman peste cel dac nu a atenuat trăsăturile esențiale ale acestuia din urmă, dar consideră că elementul latin și-a pus puternic amprenta asupra acestei plămădi care a devenit un nou popor, cu viguroase trăsături morale și fizice, care și-a păstrat aceste trăsături în ciuda tuturor vicisitudinilor istoriei. În susținerea acestei teze J. Hugonnot citează și pe italianul Bruno Amante, care în una din scrierile sale nota că poporul român a știut să-și perpetueze tradițiile, să țină piept șocului invaziilor fără să renunțe la limba sa și la tradițiile sale (p. 10). Autorul respinge și califică drept „antiistorice“ argumentele celor ce susțin preponderența elementului slav în constituirea poporului român. Referindu-se la aceasta, el arată că nici una dintre dominațiile ulterioare formării poporului român — celtă, germanică, slavă — nu a reușit să modifice în mod esențial structura etnică și limba populației băștinașe, care s-a născut din amestecul a două popoare puternice: dacii și romanii.

Evul mediu românesc este un capitol în care J. Hugonnot creionează cu aceeași însuflețire figuri reprezentative de domnitori din cele trei principate românești — Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul. Subliniind lupta lor pentru independență, pentru unire, autorul prezintă

situația grea a țaranului român — mai ales în Transilvania — și lupta lui pentru emancipare, luptă care la sfârșitul secolului al XVIII-lea culminează cu răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan. Făcînd o succintă analiză a cauzelor care au determinat această răscoală și prezentînd ecourile produse de ea, el conchide, citîndu-l pe Marx : „în 1784 Horea proiecta eliberarea națiunii sale“.

Pe măsură ce înaintează în timp, apropiindu-se de epoca modernă și contemporană, studiul lui J. Hugonnot devine tot mai analitic, tot mai profund. Sînt căutate cauzele, mobilurile evenimentelor, sînt explicate evenimentele și faptele în sine. Autorul coroborează propriile sale considerații cu opiniile istoricilor români și străini, oameni de cultură în special francezi.

Analizînd istoria României de la Revoluția franceză pînă la cea din 1848, J. Hugonnot remarcă o puternică afirmare a „caracterului latin al românilor“ mai ales în Transilvania, prin intermediul Școlii ardelenе, prezentată pe larg. Influențele gîndirii progresiste străine sînt înfățișate pentru a se descoperi în ele sursele unor evenimente de mare importanță în istoria poporului român — răscoala lui Tudor, revoluția din 1848, Unirea Principatelor.

Autorul notează, în acest context, că perioada fanariotă, pe lîngă aspectele negative care o caracterizează, trebuie privită și din alt punct de vedere : acela al spiritului revoluționar pe care l-a marcat ea prin aceea că în Principate și-au găsit azil acum mulți greci revoluționari, care au adus cu ei ideea luptei pentru independență și pentru dreptate socială. „Istoria condamnă, pe bună dreptate, regimul de corupție instaurat în Principatele Dunărene de administrația prinților fanarioți ; în schimb, într-un Imperiu otoman în plină decadență, nu poate fi uitată civilizația greacă, ale cărei principii se trăgeau dintr-o antică tra-

diție de rezistență față de opresiune, dintr-o Grece care a fost primul focar al libertății și care a generat primele forme ale democrației" (p. 39—40).

Referindu-se la ideile aduse din Grecia, autorul nu omite pe cele pe care cultura franceză, din ce în ce mai răspândită în Principate, le-a semănat atît în rîndurile cărturarilor români, cît și ale mulțimii oprimate. J. Hugonnot, conchizînd că sfîrșitul secolului al XVIII-lea se remarcă printr-o crîncenă exploatare a poporului român, arată că Tudor Vladimirescu, „acest fiu al Olteniei... care vorbea puțin, dar gîndea îndelung“, a condus poporul la luptă atît împotriva jugului fanariot, cît și împotriva boierilor indigeni. Deși răscoala condusă de Tudor a fost înfrîntă, ea a dovedit totuși existența unei conștiințe naționale dezvoltate, a deschis calea spre independență a românilor. Tudor Vladimirescu a tradus în viață dorința de emancipare și de unire a românilor din Principate.

Caracterizînd perioada de după răscoală, autorul scrie că „unirea de fapt a celor două principate sub autoritatea generalului rus Kiseleff, pune pe ordinea de zi problema Unirii Principatelor“ (p. 42).

Din această perioadă autorul se ocupă de Regulamentul organic, de influența acestuia în viața politică, socială și economică a Moldovei și Țării Românești. Despre Pavel Kiseleff J. Hugonnot scrie că „acesta a vrut să fie rus înainte de toate: «Eu lucrez aici — spunea el — ca executant al dorințelor Împăratului și ca creștin... eu mă străduiesc să cîștig pentru Rusia bogățiile acestor provincii și să subjug pe moldoveni și pe valahi obiceiturilor și ordinii noastre» (20 februarie 1830); el numește ruși în toate locurile, instituie o cenzură severă, el este de acord să lase pe poeți să proslăvească trecutul românesc, dar — pentru el — viitorul aparține națiunii protectoare. Acest vi-

itor — națiunea protectoare o uitase — aparținea în realitate poporului român fidel mindrului său proverb Românul nu piere...“ (p. 43).

În continuarea studiului, autorul abordează problema revoluției din 1848 în Principate care, după cum se exprima Michelet, „este în sufletul poporului în prezent și nu va mai pleca de acolo“.

De remarcat că autorul găsește în afirmațiile revoluționarilor români un puternic suflu unionist care precede însăși revoluția. „Se semnalează — spune el — în 1834 în Banat o propagandă pentru o «Republică română unită»; în 1845 profesorul Murgu este întemnițat la Pesta pentru tentative de a încorpora Transilvania într-un «puternic Stat român»“ (p. 45).

Considerațiile autorului asupra evoluției evenimentelor revoluționare în 1848 în Muntenia, Transilvania și Moldova sînt puține; el lasă să vorbească faptele și istoricii — în special Michelet pe care îl citează în repetate rînduri. Din analiza autorului și documentele citate se degajă spontană și naturală admirația și acordul față de revoluționarii români — mai ales de N. Bălcescu — mereu prezent în paginile studiului. J. Hugonnot este fericit să constate că ideea lui Bălcescu „ca Transilvania să fie o țară românească“ s-a realizat în prezent.

Dacă momentul 1848 a atras atenția autorului într-o măsură destul de mare, problema Unirii Principatelor l-a interesat nu mai puțin. El evidențiază faptul că la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea numeroși istorici, politicieni, oameni de litere din cele mai diverse țări — mai ales din Franța — se ocupă mai intens, sub diferite forme, de Principate. Apar lucrări referitoare la istoria, economia și situația lor socială, se editează lucrări ale istoricilor români. Pe plan politic reprezentanții diferitelor state — dar mai ales ai Marilor Puteri — se ocupă de Moldova și Muntenia, căutînd să obțină pentru țara lor supremația

asupra acestor principate. Rusia, și mai ales Franța, notează autorul, sprijină dorința de emancipare a românilor tocmai pentru că acest lucru „primejduiește Austriei” — după cum afirmă un reprezentant al ei.

În 1858, Armand Lévy, în lucrarea sa *L'empereur Napoléon III et les principautés danubiennes*, scria: „Cauza românească a devenit o cauză cu adevărat franceză. Oameni aparținând tuturor partidelor doresc triumful ei. Se spune: Întreaga problemă a Orientului se rezumă azi în principate. Acesta este de fapt nodul gordian al acestei probleme care a amenințat atîta timp securitatea Europei” (p. 52). Iar atunci cînd s-a pus problema recunoașterii unirii de către Marile Puteri, Cavour scrie ambasadorului său la Londra: „Pentru Dumnezeu, convinge pe Palmerston că ar fi o crimă a civilizației dacă ar susține «statu-quo-ul» și s-ar opune dreptelor dorinți ale întregii populații române” (p. 53).

Entuziasmat el însuși de ceea ce au realizat românii în 1859, citindu-l pe Xenopol, care spune că la 24 ianuarie 1859 „se termină istoria Principatelor române” și „începe aceea a României”, J. Hugonnot afirmă că unirea românilor de același neam și de aceeași limbă nu s-a realizat complet atunci. „De fapt a trebuit să se aștepte sfîrșitul primului război mondial pentru ca Transilvania — Alsacia-Lorena românească — să fie integrată la patria mamă” (p. 55).

Convins de dreptatea cauzei românești în ceea ce privește problema Transilvaniei — pe care o compară mereu cu mult încercata provincie franceză —, J. Hugonnot o reia și în capitolul *Poporul român în lupta pentru emanciparea sa (1864—1940)*. Dar înainte de aceasta el prezintă condițiile social-politice din România și din celelalte țări europene care au concurat la izgonirea lui Cuza și aducerea pe tronul tinărului stat român a prințului Carol. „Un Hohenzollern la iz-

voarele Dunării și un altul la vărsarea ei, ceea ce, de fapt, nu e rău” — ar fi spus Wilhelm I, regele Prusiei, lui Bismarck — notează autorul. În același timp el apreciază că „aceasta a fost una dintre manifestările cele mai semnificative ale celui «Drang nach Osten», ale celui sechestru «pașnic» al imperiilor centrale asupra țărilor dunărene și balcanice” (p. 58). Dinastia Hohenzollern — care nu a fost dorită de poporul român — a fost instalată la București pentru a servi, pe de o parte marilor moșieri indigeni, iar pe de altă parte capitalului străin, în special acelaia al lui Krupp, care avea mari interese în România, subliniază J. Hugonnot. În studiu sînt relatate evenimente care atestau opoziția poporului față de situația creată și conștiința deplină a acestuia de necesitatea continuării luptei pentru dobîndirea unei independențe totale. Autorul consideră oportun să menționeze, pentru a întări concluzia aceasta, că în 1871, cînd Alsacia și Lorena fuseseră anexate de germani, Parlamentul român a fost singurul care a protestat cu indignare împotriva unei atare violări a dreptului popoarelor de a dispune de ele însele.

În condițiile istorice date, prin izbucnirea războiului din 1877 între ruși și turci, s-au creat premisele obținerii independenței României. Autorul arată că „pentru toți patrioții români acest război... apărea ca un război just”. După încheierea războiului din 1877, prin tratatele de la San Stefano și Berlin, României i s-a recunoscut independența — fapt ce a dat un nou impuls dezvoltării vieții sociale și economice.

Revenind la lupta pentru unirea Transilvaniei cu patria mamă, autorul amintește de Memorandumul din 1892, dînd citate din presa vremii. Georges Clemenceau scria despre procesul memorandiștilor în 1894: „Acest proces este o adevărată rușine pentru libera națiune maghiară. Dr. Rațiu și

prietenii săi pot fi condamnați. Opinia europeană i-a achitat de la început“ (p. 62). Iar ziarul „Libre parole“, exprimînd opinia întregului popor francez, scrie în același an: „Românii rezistă la fel ca Boemia, ca Polonia, ca Lorena — și Europa începe să considere soarta lor cu destulă simpatie pentru a urmări cu interes această luptă care este desigur una dintre cele mai eroice din istorie“ (p. 62). În felul acesta, conchide autorul, „cauza independenței tuturor țărilor române capătă caracterul unei cauze internaționale“.

În primul război mondial, România a intrat pentru a apăra tocmai această cauză subliniază autorul.

În studiu sînt trecute în revistă momentele cruciale din timpul războiului, subliniindu-se aportul important al României, jertfele de sînge ale poporului român pentru apărarea ființei naționale. „Iată de ce unirea Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918, intervine ca un eveniment ce vine de la sine, înscris în logica istoriei“.

Studiul prezintă în liniile cele mai caracteristice perioada anilor 1918—1940. Sînt înfățișate momentele principale din mișcarea muncitorească — crearea P.C.R., rolul său în organizarea luptei proletariatului român, consecințele crizei economice din anii 1929—1933, luptele muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, lupta poporului român împotriva pericolului fascist, a războiului pornit de Hitler și acoliții săi.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial pricinuieste României noi pierderi, printre care se înscrie și răpirea nordului Transilvaniei. Autorul, analizînd perioada aceasta, prezintă mișcarea de rezistență a românilor, subliniind caracterul ei internaționalist. El apreciază în mod deosebit aportul României la cauza zdrobirii

fascismului, mai ales după insurecția armată de la 23 August 1944, citînd din rapoartele generalilor Keitel și Guderian, în care se arăta că pierderea de către Germania a teritoriului României a condiționat înfrîngerea lor în Bulgaria, Iugoslavia și Grecia. La aceasta autorul adaugă lupta eroică a românilor pentru eliberarea Ungariei și Slovaciei. „Văzută astăzi, după scurgerea timpului, insurecția liberatoare românească de la 23 August 1944 semnifică nu numai eliberarea pămîntului românesc, ci și începutul triumfului unei concepții optimiste despre viață, a unei concepții de pace și înțelegere între națiuni...“ (p. 74). De felul în care a triumfat această concepție vorbește autorul cu aceeași căldură în capitolul *România socialistă, 1944—1967*, în care analizează marile realizări ale României socialiste.

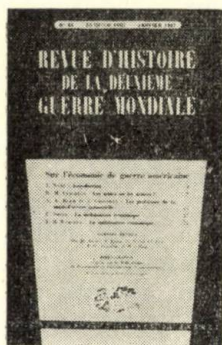
Înainte de a încheia studiul, J. Hugonnot mai face un popas în domeniul civilizației române. El subliniază încă o dată, cu aceeași convingere, latinitatea limbii române, faptul că cultura română a sorbit din izvoarele culturilor popoarelor latine. El amintește de creațiile lui Eminescu, Caragiale, Sadoveanu, Enescu, Brîncuși, Tudor Arghezi. Alături de aceștia situează pe creatorul anonim al artei populare — pe care o consideră a fi „bogată și variată prin excelență“.

Încheindu-și documentatul studiu, în care a sădit o parte din simpatia sa față de România, J. Hugonnot o caracterizează ca o țară în care „sub impulsul unui efort colectiv oamenii modifică natura; și în același timp se ivește un om cu totul nou, cu un patriotism luminat și conștient, în fața căruia se deschid marile porți ale cunoașterii, posibilitatea de a stăpîni natura mulțumită științei“.

VALENTINA POPOVICI

„Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale“

nr. 65—68/1967 și nr. 70/1968

Între lucrările care alcătuiesc vasta istoriografie a celui de-al doilea război mondial, un loc de seamă ocupă și „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale“, publicatie trimestrială a Comitetului de istorie a celui de-al doilea răz-

mondial, în care se susține că izbucnirea acestei mari conflagrații s-ar fi datorat exclusiv clauzelor inechitabile impuse Germaniei prin tratatul de la Versailles. Netemeinicia tezei lui Taylor¹, după cum remarcă autorul articolului, rezultă din faptul că, până în momentul izbucnirii celui de-al doilea război mondial, toate stipulațiile tratatului de la Versailles, cu excepția celor privitoare la frontiera dintre Germania și Polonia și la suveranitatea Franței asupra Alsaciei și Lorenei, fuseseră unilateral violate de Hitler.

boi mondial, a Societății de istorie a războiului și a Centrului național de cercetări științifice din Franța. Revista, aflată în cel de-al 18-lea an de apariție, este condusă cu competență de cunoscutul om de știință Henri Michel.

Aria sa tematică cuprinde probleme de importanță majoră, din care menționăm: originile celui de-al doilea război mondial și răspunerile Germaniei hitleriste; relațiile dintre statele europene în perioada premergătoare războiului; lupta de rezistență în diferite țări și războiul de partizani; puterile coaliției antihitleriste aflate în război și relațiile dintre ele; situația din Germania în perioada războiului; lagărele de concentrare naziste; fascismul în unele țări vest-europene.

Din problematica numerelor pe 1967 se desprinde, în primul rând, articolul lui P.M.H. Bell, *Hitler și originile celui de-al doilea război mondial*. *Încercare analitică*, publicat în numărul 67 al revistei, articol ce se încadrează în luările de poziție față de tezele acelor istorici din Occident care urmăresc să diminueze sau chiar să anihileze răspunderea Germaniei naziste și a lui Hitler pentru declanșarea celui de-al doilea război mondial. Bell pune în discuție lucrarea lui Taylor, *Originile celui de-al doilea război*

mondial, în care se susține că izbucnirea acestei mari conflagrații s-ar fi datorat exclusiv clauzelor inechitabile impuse Germaniei prin tratatul de la Versailles. Netemeinicia tezei lui Taylor¹, după cum remarcă autorul articolului, rezultă din faptul că, până în momentul izbucnirii celui de-al doilea război mondial, toate stipulațiile tratatului de la Versailles, cu excepția celor privitoare la frontiera dintre Germania și Polonia și la suveranitatea Franței asupra Alsaciei și Lorenei, fuseseră unilateral violate de Hitler.

Relevând rolul planului Dawes în restabilirea monedei și economiei Germaniei, înfrîntă și slăbită în urma primului război mondial, ca și pe acel al acordurilor de la Locarno, „care dădeau posibilitate Germaniei să-și reia în curînd situația de parteneră în concertul european și apoi, prin etape succesive, preponderența sa de odinioară“ (nr. 67, p. 5), autorul apreciază că susținerea privitoare la stipulațiile tratatului de la Versailles poate fi menținută doar ca explicație parțială a izbucnirii celui de-al doilea război mondial. Adevărata și profunda cauză a războiului — scrie Bell — trebuie căutată în consecințele crizei economice care a bîntuit întreaga lume capitalistă. Odată cu declanșarea acestei crize, în 1929, și nu înainte, Germania a denunțat în bloc tratatul de la Versailles. Venit la putere pe valurile tulburi ale crizei, în climatul politic creat îndeosebi de existența milioanelor de șomeri din Germania și favorizat de precaritatea relațiilor dintre marile puteri, Hitler a trecut la acțiune cu îndrăzneala, agresivitatea și cinismul care îl caracterizau. Evenimentele premergătoare izbuc-

¹ Această teză a fost combătută și de alți istorici, ca de pildă: P. Anghel, *Responsabilitatea hitleristă în declanșarea celui de-al doilea război mondial*; F. Ryszka, *Originile celui de-al doilea război mondial. Încercare istoriografică*, în: „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale“, nr. 60/1965.

nirii războiului, scrie Bell, s-au desfășurat, potrivit declarațiilor lui Churchill, în baza unui plan minuțios elaborat de Hitler (martie 1935 — introducerea serviciului militar obligatoriu; martie 1936 — reocuparea Renaniei; martie 1938 — anexarea Austriei; septembrie 1938 — anexarea Sudeților; martie 1939 — anexarea restului Cehoslovaciei; septembrie 1939 — invadarea Poloniei).

Respingând susținerile istoricului englez, lipsite de suport în realitatea istorică, Bell conchide că orice om cu mintea sănătoasă putea să prevadă consecințele dezastruoase ale politicii lui Hitler și că tentativele de dominație ale Germaniei trebuiau să se lovească inevitabil de o rezistență puternică.

În finalul articolului, autorul dă răspuns unei întrebări firești care se pune, și anume: dacă responsabilitatea pentru declanșarea celui de-al doilea război mondial revine și altora? Privitor la răspunderea Franței și Angliei, părerile sale coincid cu cele ale lui Taylor. Bell recurge din nou la opiniile lui Churchill, care consideră că „Franța și Anglia, din miopie și inerție, au lăsat să se îndeplinească ceea ce ar fi putut să fie înlăturat“ (nr. 67, p. II). Arătând responsabilitatea lui Mussolini, care a cedat Austria lui Hitler, pe aceea a Statelor Unite ale Americii, dezinteresate de problemele europene, și invocând pactul germano-sovietic din 1939 ca pe unul din factorii care au facilitat izbucnirea războiului, autorul susține că „toate puterile au deschis, într-un fel sau altul, calea lui Hitler“ (nr. 67, p. 12).

Odată declanșat, războiul nu mai putea fi oprit. Calea müncheneză dăduse un faliment lamentabil. Cercul guvernante din Anglia și Franța începeau să înțeleagă, cam târziu, ce-i drept, că prin concesiile și cedări succesive în fața agresorului nu putea fi salvată pacea. Acest lucru îl demonstrează și articolul *Demersurile pentru stabilirea păcii (septembrie 1939 — august 1940)*, de B. S. Viault, inserat, de asemenea, în numărul 67 al revistei. În analiza problemelor, autorul pornește de la declarația ger-

mano-sovietică publicată la 28 septembrie 1939, după ce, de fapt, Polonia dispăruse de pe harta Europei, declarație în care se preconiza începerea unor negocieri de pace. Guvernele Angliei și Franței au respins însă propunerile venite din partea lui Hitler, deoarece acesta pretindea să i se recunoască *de plano* cuceririle de până atunci și nu oferea nici o garanție cu privire la încetarea acțiunilor agresive germane. În plus, el nu-și lua nici o obligație de a reda libertatea popoarelor subjugate.

De altfel, soarta războiului nu putea fi hotărâtă atunci prin compromisuri. După înfrângerea Franței, în iulie 1940, englezii nu mai puteau tolera hegemonia germană pe continentul european. Speranța că U.R.S.S. și S.U.A. vor intra, în cele din urmă, în război împotriva hotărârea Angliei de a rezista. Mersul ineluctabil al evenimentelor nu putea să aibă alt deznădămint decât înfrângerea agresorului, după cum istoria a confirmat-o.

În planurile privitoare la cucerirea Europei, la subjugarea popoarelor, Hitler rezerva un loc de seamă mișcărilor fasciste, colaboraționiste din țările pe care le ocupa. Acestei probleme îi este consacrat numărul 66/1967 al revistei pe care o prezentăm. În articolul *Scurtă privire asupra istoriei lui Quisling și a guvernului Norvegiei din 1940—1945*, P.M. Hayes schițează un istoric al partidului fascist Nasjonal Samling (Unitatea națională), subliniind că după invadarea țării de către armatele hitleriste, Quisling, care nutrea mari speranțe politice, ca șef al guvernului, nu a reușit să aducă ocupantului serviciile pe care acesta le pretindea.

Autorul acordă o atenție specială luptei de rezistență a poporului împotriva ocupantului, arătând că această luptă s-a dovedit a fi deosebit de puternică, mai ales în rîndul muncitorilor, al magistraților, al membrilor corpului didactic, al clerului. În fața valului crescînd al rezistenței, acțiunile represive întreprinse de organele Gestapoului s-au dovedit a fi cu totul ineficace. „Rezistența — se spune în articol — se întindea în toate dome-

niile vieții naționale — și, în fața ei, Quisling va fi tot atât de dezarmat cum fuseseră și predecesorii săi" (nr. 66, p. 28). După eliberarea țării, Quisling a fost condamnat la moarte și executat pentru activitatea sa în slujba dușmanului. Numele lui a rămas pentru totdeauna sinonim cu acela de trădător.

O situație oarecum asemănătoare cu cea din Norvegia, unde ocupantul experimentase pentru prima oară folosirea elementelor autohtone pronaziste, a fost în Olanda. În această țară, scrie A. H. Paape în articolul *Mișcarea național-socialistă în Olanda*, organizația fascistă cea mai puternică s-a dovedit a fi N.S.B. (Mișcarea național-socialistă), fondată în 1931 de A. A. Mussert, după modelul Partidului național-socialist din Germania. Speculând urmările crizei economice asupra păturilor muncitoare și dispunând de trupe de asalt organizate după tipul S.A. din Germania, N.S.B. a cunoscut o ascensiune uluitoare, devenind, în mai puțin de un an, al cincilea partid al Olandei. Mussert visa să ajungă șeful unui stat fascist neerlandez.

Dar, așa cum se degajă din analiza minuțioasă făcută de autor, atunci când împotriva fascismului acționează forțe reale, de la cele de stînga pînă la cele burgheze de centru, de la organizațiile sindicale la cercurile clericale, organizațiile fasciste sînt reduse la neputință și scoase din circuitul politic. Împotriva N.S.B., scrie A.H. Paape, au acționat Comitetul de vigilență al intelectualilor antinațional-socialiști, Uniunea pentru democrație, alcătuită din personalități emnente ale vieții culturale, politice și sociale; cea mai mare parte a organizațiilor sindicale au exclus din rîndurile lor pe cei care aparțineau N.S.B. La rîndul său, guvernul a luat o serie de măsuri; grupele armate ale N.S.B. au fost dizolvate, iar funcționarilor li s-a interzis să facă parte din orice fel de organizații ale N.S.B.

Din datele articolului rezultă că, după cîntropirea Olandei de către trupele hitleriste, Mussert a avut cam

aceeași soartă ca și Quisling în Norvegia. Nevoit să renunțe la ambițiile sale politice, el s-a mulțumit cu modesta însărcinare încredințată de Seyss-Inquart, comisarul Reichului pentru țările neerlandeze, de a organiza un secretariat de informație, în timp ce peste 20 000 de membri ai N.S.B. au fost folosiți de trupele S.S., unii în Wehrmacht, mai ales în marina de război, iar alții în diferite posturi administrative. Propunerea lui Mussert privind recrutarea a 30 000 de oameni pentru a fi înrolați în forțele de poliție de pe teritoriile sovietice cîntropite a fost respinsă de Hitler. Odată cu înaintarea forțelor aliate pe teritoriul Țărilor de Jos, s-a încheiat și cariera lui Mussert, care, așa cum îl caracterizează autorul, a fost omul colaboraționismului fără limită, folosit însă de ocupant în măsura în care acesta a avut nevoie de el.

În Belgia, după cum rezultă din articolul *Fascismul belgian și al doilea război mondial*, de J. Willequet, situația mișcării fasciste se deosebea în multe privințe de cea din Olanda datorită complexității problemelor belgiene, în primul rînd a contradicțiilor de ordin național-lingvistic. În perioade premergătoare războiului, aici au existat mai multe organizații fasciste și naționaliste, fiecare dintre ele avînd anumite țeluri și acționînd în mod diferit, mai ales în momentul ocupării țării de către armatele hitleriste. Folosînd demagogia socială, organizația „Rex“, finanțată din abundență de Mussolini și de marii industriași belgieni, a reușit, după cum se arată în articol, să atragă o parte a păturilor mijlocii lovite de urmările crizei economice și să realizeze o oarecare ascensiune în 1936, după care însă a înregistrat un recul brusc. Această organizație, împreună cu o alta, denumită „V.N.V.“, a colaborat cu ocupantul, în timp ce membrii Uniunii național-socialiștilor belgieni (Verdinaso), care reprezenta naționalismul mare belgian, și cei ai Legiunii naționale s-au înrolat în Rezistență. Legiunea națională, remarcă J. Willequet, constituie „exemplul original și interesant al unui fascism care din

1940 s-a curățat de elementele pronaziste pentru a intra în bloc în Rezistență" (nr. 66, p. 100).

Liderul organizației „Rex”, Leon Degrelle, aspirind să devină „șeful germanilor de origine franceză” în „noua ordine”, a înființat Legiunea valonă, care a participat la acțiuni de război pe teritoriul U.R.S.S. Această formație s-a bucurat de un regim de favoare din partea hitleriștilor, în timp ce membrii Legiunii Vlanderen au fost deznaționalizați și dizolvați în cadrul trupelor S.S.

Cu excepția lui Degrelle, care a reușit să fugă din țară, celelalte căpetenii ale organizațiilor „Rex” și „V.N.V.” și-au primit pedeapsa meritată, odată cu eliberarea Belgiei.

În ceea ce privește problema fascismului în Franța, revista nu-și propune să o abordeze în totalitate, dată fiind marea ei complexitate. În contextul tematic al numărului 66 se publică articolul: *Fascismul lui Drieu la Rochelle*, de dr. R. Loucy. Ținând seama că în jurul cazului Drieu la Rochelle, cunoscut în cîmpul literelor franceze încă din perioada primului război mondial, a apărut în ultima vreme o literatură bogată și în același timp contradictorie, autorul se străduiește să discearnă cu atenție adevăratele mobiluri care l-au împins la fascism și la colaborare cu ocupantul pe cel care, la începutul deceniului al IV-lea, îl prezenta pe Hitler drept „un naționalist de cea mai proastă speță, în stare să sacrifice interesele Europei intereselor Germaniei” (nr. 66, p. 64).

Revolta împotriva decadenței este, după părerea autorului, mobilul care l-a îndemnat pe Drieu la Rochelle să devină colaboraționist. După o experiență nenorocită, cum se exprimă H. Michel în articolul introductiv, Drieu la Rochelle ajunge să descopere modelul demn de urmat în „soldățoiul nazist care regenerează omul”. Drieu la Rochelle constituie cazul intelectualului care, urmînd o linie haotică și contradictorie, pe deasupra prizonier al unor complexe de ordin personal, este mînat de oportunism și hazard în mlaștina așa-ziselor doctrine fasciste,

de unde, în pofida eforturilor pe care le face, nu se mai poate salva.

Cu toate că prezintă și unele minuscule, în sensul că nu analizează mai insistent compoziția socială a organizațiilor fasciste și nu prezintă suficient de amănunțit aspectele finanțării acestora de către Hitler, articolele din numărul 66 al revistei conturează o imagine edificatoare asupra activității sus-numitelor organizații în unele țări nord-vest-europene, ale căror șefi, erijîndu-se, la un moment dat, în exponenți ai națiunii, s-au transformat în simpli mercenari ai ocupantului, îndeplinind cele mai murdare roluri și împărtășind, pînă la urmă, soarta stăpînului.

Tematica numărului 68 al revistei se intitulează: *U.R.S.S. în război*. Primul articol: *Organizarea și rolul statului sovietic în timpul războiului*, de M. Rascate, se ocupă, în special, de activitatea Comitetului de stat pentru apărare. Un alt articol, *Uniunea Sovietică la conferința din Crimeea*, de V. Israelian, informează cititorii, pe baza stenogramei publicate în „Mejdunarodnaia Jizn”, despre lucrările Conferinței de la Ialta, pe care autorul o consideră punctul culminant în cooperarea anglo-americo-sovietică în cursul celui de-al doilea război mondial. Autorul reliefează atît problemele asupra cărora părțile au căzut de la început de acord, cît și pe acelea asupra cărora s-au înregistrat divergențe în cursul dezbaterilor. Evidențînd modalitățile care au permis rezolvarea controverselor ivite, V. Israelian ajunge la concluzia că diplomația sovietică a dat dovadă de mare suplețe în soluționarea problemelor concrete privind viața internațională.

Un articol care reține îndeosebi atenția cititorului se intitulează *Efortul uman în spatele frontului în prima parte a Marelui Război pentru Apărarea Patriei (1941—1943)*, în care René Girault, sprijinindu-se pe o amplă bibliografie sovietică, prezintă principalele probleme legate de uriașa activitate desfășurată de statul sovietic pentru transformarea spatelui frontului într-un bastion economic-organizatoric de neînvinc, capabil să

furnizeze cantitățile de armament și produse atât de necesare satisfacerii nevoilor mereu crescînde ale frontului. Autorul arată că, de fapt, războiul a fost cîștigat în perioada 1941—1943, deoarece, în condițiile acelor ani, totul a trebuit să fie dintr-o dată creat, transformat, pregătit sub presiune. Există atunci pericolul ca retragerea armatelor sovietice să slăbească morala populației și să diminueze efectiv posibilitatea de acțiune. Odată ce șocul determinat de lovitura neașteptată a dușmanului a trecut — după respingerea ofensivei germane de la Moscova —, trupele sovietice au căpătat un răgaz de șase luni pînă cînd cetro-pitorii germani au declanșat o nouă mare ofensivă (iunie 1942). „Nu ne putem gîndi că aceste șase luni sînt, pe drept, cheia victoriei?” — se întreabă autorul (nr. 68, p. 27).

În continuare, René Girault prezintă activitatea Comitetului de evacuare, care a funcționat de la 24 iunie 1941 pînă la sfîrșitul anului 1942. El analizează problema mîinii de lucru necesare uzinelor evacuate în estul teritoriului sovietic, subliniind în acest cadru importanța decretului Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. privind mobilizarea populației urbane pentru munca de producție și construcție, care nu însemna pur și simplu mobilizarea pe loc a celor ce se încadrau în prevederile decretului, ci strîngerea lor în cîteva centre urbane și în jurul cîtorva activități industriale de primă importanță. Decretul a avut un efect deosebit, numărul celor mobilizați fiind impresionant de mare. Dinamica producției în principalele ramuri chemăte să asigure armamentul și articolele de strictă necesitate, rolul muncii politice de masă, pîrghiile stimulatoare folosite de organele de stat, problema completării rîndurilor Armatei sovietice cu noi forțe umane sînt ample și documentat analizate în articol.

În concluzie, autorul arată că realizările uriașe înlăptuite în spatele frontului în timpul anilor 1941 și 1942 s-au datorat moralului extrem de ridicat al poporului sovietic, organizat de

partidul comunist, care, urmărind înainte de toate eficacitatea, a știut să facă apel la sentimentul național, să repartizeze sarcinile pe toți membrii societății.

În numărul 68 al revistei se publică articolul *Dizolvarea Cominternului*, de Annie Kriegel. În partea introductivă, autoarea face unele comentarii privind documentele referitoare la dizolvare — Rezoluția Comitetului Executiv al Cominternului și Comunicatul Prezidiului Comitetului Executiv al Cominternului, interviul acordat de I. V. Stalin corresponsentului-șef al agenției Reuter la Moscova, precum și modul cum s-a hotărît această măsură. Annie Kriegel este de părere că dizolvarea Internaționalei a III-a a fost o măsură de circumstanță, de adaptare la condițiile noi create de război, care, pe plan politic, trebuia să ducă, în primul rînd, la creșterea încrederii între U.R.S.S. și aliați, iar în al doilea rînd să faciliteze înlăptuirea unității naționale în diversele țări printr-o apropiere între comuniști și alte partide care aveau la lupta împotriva hitlerismului.

Evident, constatările de mai sus sînt juste, nu însă și complete, căci articolul nu prezintă tocmai esența hotărîrii de dizolvare a Internaționalei a III-a, care a pornit de la recunoașterea realităților faptului că datorită deosebirilor adînci dintre căile istorice de dezvoltare a diferitelor țări, dintre caracterul orînduirii lor sociale, dintre ritmul și nivelul dezvoltării lor politice, economice și sociale, existența unui centru conducător internațional ridică piedici de netrecut în activitatea partidelor comuniste.

Numărul 65 al revistei se ocupă de aspectele economiei de război americane și inserează articole din care se desprind eforturile militare ale S.U.A. ca parteneră a coaliției antihitleriste. Între aceste articole menționăm: *Armele sau armatele: originile „arsenalului democrației”,* de R. M. Leighton; *Lupta pentru o armată numeroasă și problema mîinii de lucru pen-*

tru industrie, de A. Blum și J. Grosman; *Mobilizarea economică*, de R. E. Smith; *Stabilizarea economică*, de B. Worsley.

★

An de an, „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale” își lărgeste aria tematică, făcând loc unor noi pagini despre istoria Rezistenței, despre eforturile și contribuția popoarelor la lupta pentru zdrobirea Germaniei hitleriste, pentru recucerirea libertății și independenței naționale. În acest sens se cuvine a saluta apariția numărului special 70/1968 al revistei, intitulat: *Despre România în război*.

Primul articol: *Despre politica externă a României înainte de cel de-al doilea război mondial*, semnat de Gheorghe Zaharia, înfățișează sintetic, pe baza unei documentații bogate, modul cum au acționat forțele politice în acea perioadă, rolul diferitelor clase și categorii sociale în viața politică a țării, ca și al unor lideri politici. În cercetarea problemelor care fac obiectul articolului, autorul pornește de la ideea că, în ciuda caracterului reacționar al guvernelor care s-au succedat la cîrma țării în perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial, politica externă a României, în condițiile cînd în Europa începea a se defini pericolul agresiunii germane, a fost dominată de preocuparea pentru întărirea poziției statului național unitar român. În fața primejdiei pe care o reprezenta expansiunea celui de-al treilea Reich, a tendințelor revizioniste horthiste, în politica românească, după cum se remarcă în studiu, au avut loc regroupări de forțe social-politice. Diferite categorii sociale și partide politice, de la cele muncitorești la grupări reprezentînd clasele dominante, adoptau, diferențiat și nuanțat, poziții împotriva pericolului hitlerist, cea mai avansată poziție ocupînd-o partidul comunist.

Analiza măsurilor luate de statul român pe planul politicii externe pentru consolidarea statu-quo-ului creat după primul război mondial ocupă un loc aparte în articol. Se reliefează în-

deosebi activitatea depusă în această direcție de eminentul om politic și diplomat român Nicolae Titulescu.

După ce se referă la dictatul de la Viena, urmat de valul de mînie și revoltă populară care a cuprins întreaga Românie, autorul conchide că numeroasele lupte antifasciste duse sub steagul democrației, al integrității și independenței țării, ca și atitudinea realistă a unor grupări și personalități politice aparținînd claselor dominante au oprit pentru un timp ascensiunea fascismului spre putere, fără a o evita. Aceste acțiuni au constituit premise eficace ale luptelor de amploare din anii următori, care au culminat cu eliberarea României de sub jugul fascist.

Titu Georgescu semnează un amplu studiu intitulat: *Despre coloana a cincea hitleristă în România*. Sprijinindu-se pe surse documentare variate — arhivă, presa vremii, memoriile unor personalități politice de seamă etc. —, autorul desprinde caracteristicile organizațiilor fasciste din România, care, prin orientarea, scopurile și metodele folosite, au constituit coloana a cincea a hitlerismului în România. Obiectul studiului vizează îndeosebi Garda de fier, creată și subvenționată de cei mai reacționari capitaliști și moșieri români și folosită ca principal dețasament de șoc contra mișcării populare și democratice. După venirea hitlerismului la putere în Germania, Garda de fier devenea tot mai vizibil o agentură a acestuia în România.

Titu Georgescu pune în lumină date elocvente privitoare la finanțarea Gărzii de fier de către Germania hitleristă, legăturile acesteia cu partidul național-socialist german, metodele folosite de Gardă pentru a ajunge la putere, felul în care unele cercuri politice reacționare, în frunte cu Carol al II-lea, au căutat să folosească Garda de fier în scopuri diversioniste, ruptura produsă între rege și legionari în momentul în care aceștia au început să aspire la monopolul puterii. Sînt configurate apoi activitatea organizațiilor naziste ale minorității germane din România, acțiunile de spionaj ale Germaniei naziste în țara

noastră, îndeplinite de agenți camuflați ai Reichului.

Autorul explică împrejurarea în care s-a produs, în vara anului 1940, reconcilierea dintre Carol al II-lea și legionari, atitudinea trădătoare a acestora în legătură cu dictatul de la Viena.

Este schițat, în continuare, filmul evenimentelor care au precedat instalarea, la 6 septembrie 1940, a dictaturii militare-fasciste în România, rolul decisiv al Germaniei hitleriste în săvârșirea acestui act, care a însemnat cea mai neagră pagină din istoria contemporană a României. În legătură cu fricțiunile dintre Ion Antonescu și Horia Sima, care își disputau cu înverșunare exclusivitatea puterii, Titu Georgescu analizează considerentele ce l-au determinat pe Hitler să-l păstreze pe Antonescu ca dictator al României, în timp ce Garda de fier era ținută ca monedă de schimb pentru eventualitatea în care guvernul antonescian n-ar fi dat dovadă de suficientă înțelegere față de pretențiile Germaniei hitleriste.

Acad. Petre Constantinescu-Iași se ocupă, într-un articol cuprinzător, de *Insurecția din august 1944*, eveniment care, după cum remarcă autorul, se încadrează în momentele cruciale din viața poporului român, imprimându-se adânc în conștiința sa. Studiul acordă o atenție particulară luptei de rezistență a poporului român îndreptată împotriva dictaturii militare-fasciste și a ocupantului german, conturând obiectivele acesteia, metodele folosite de diversele categorii sociale participante.

În continuare, P. Constantinescu-Iași se referă la elaborarea de către Partidul Comunist Român, care a reprezentat forța mobilizatoare în mișcarea de rezistență, a planului insurecției, la realizarea acelei coaliții largi de forțe, de la comuniști la cercurile din anturajul regelui, care a constituit un factor de o importanță primordială pentru asigurarea succesului.

Desfășurarea insurecției, declanșată în condiții militare favorabile create de ofensiva armatelor sovietice înce-

pută la 20 august 1944 pe frontul Iași-Chișinău, este larg expusă în articol. În încheiere se evidențiază importanța pe care a avut-o insurecția națională antifascistă pentru desfășurarea ulterioară a războiului antihitlerist, însemnătatea acestui mare act istoric din viața poporului român, care a constituit o puternică expresie a voinței sale de a decide singur de propria-i soartă.

Contribuția României la înfrângerea Germaniei formează obiectul articolului semnat de Ion Cupșa. Autorul relevă participarea Armatei române, alături de Armata sovietică, la războiul antihitlerist, război în care ostașii români au înscris pagini nepieritoare de vitejie. Intrarea României în războiul contra Germaniei hitleriste, scrie Ion Cupșa, a determinat o accentuare a superiorității forțelor coaliției antigermane. Armata română a participat la luptele pentru eliberarea întregului teritoriu al României, și-a adus contribuția la eliberarea Ungariei, continuând acțiunile ofensive pe teritoriul Cehoslovaciei, până la capitularea Germaniei. Pe parcursul articolului se aduc numeroase date care atestă înaltele calități ale militarilor români, deosebita lor faptă de arme.

Este prezentată de asemenea lupta patrioților români în unitățile de partizani sovietici, în Rezistența franceză, în cadrul acțiunilor duse de partizanii cehoslovaci pe teritoriile cehoslovace încă neeliberate de armatele sovietice și română.

Ultimul articol despre România din nr. 70 al revistei aparține lui Vasile Ionescu și se intitulează: *Istoriografia română a celui de-al doilea război mondial*. Autorul reușește să înfățișeze sistematic bogata istoriografie română privitoare la mișcarea de rezistență, la insurecția armată, forma cea mai înaltă a Rezistenței din România, la participarea României la războiul antihitlerist. Luând poziție critică, de la caz la caz, el pune în discuție atât lucrările apărute în străinătate care se ocupă de problemele românești, cât și cele editate în țară. Ultima parte a articolului este consacrată îndeosebi unor lucrări având ca

temă contribuția României la victoria asupra fascismului german.

Numărul 70/1968 al revistei pe care am prezentat-o constituie o nouă și valoroasă contribuție menită a aduce la cunoștința istoricilor și a cercurilor largi de cititori din străinătate pagini memorabile din Rezistența poporului român, din lupta sa împotriva fascismului, pentru libertate, democrație și independență națională.

„Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale” — numerele pe 1967 și nr. 70/1968 — a reușit să înmănuncheze, în coloanele sale, un larg cerc de probleme privitoare la perioada

celui de-al doilea război mondial, în care cititorul găsește noi argumentări ce tind la elucidarea unor aspecte asupra cărora controversele nu s-au epuizat. Sprijinindu-se pe izvoare documentare temeinice, edite și inedite, abordând problemele luptei popoarelor împotriva hitlerismului la un nivel științific corespunzător exigențelor mereu crescînde ale frontului istoric, revista de față poate constitui un util instrument de lucru pentru specialiști, un mijloc de cunoaștere pentru toți cei ce se interesează de istoria contemporană.

P. NECULAI

„Studime Historike”

nr. 1 — 4/1967

Revista de istorie „Studime Historike” apare sub acest titlu din anul 1963, cînd „Buletinul științelor sociale”, de sub egida Institutului de științe din Tirana, s-a diversificat în publicațiile „Studiilor de istorie”, „Studii de filologie” și „Studia

Albanica”. Ea este editată de Universitatea de stat din Tirana și Institutul de istorie și lingvistică. În paginile sale sînt valorificate principalele preocupări ale istoricilor albanezi privind probleme fundamentale ale istoriei Albaniei, ale perioadei moderne și contemporane în special.

Studiile și materialele apărute în cele patru numere din 1967 dezbate aspecte privind problema nașterii relațiilor capitaliste, a formării națiunii albaneze și a mișcării naționale de eliberare de sub dominația otomană, a independenței de stat și a luptei contra imperialiștilor, problemele complexe ale revoluției burghezo-demo-

cratice din anul 1924, ale formării și dezvoltării mișcării muncitorești, a luptei maselor, sub conducerea comunistilor, împotriva asupririi moșierilor și burgheziei, a rezistenței poporului în timpul agresiunii Italiei fasciste, a luptei eroice din anii celui de-al doilea război mondial pentru alungarea ocupanților străini și eliberarea țării, precum și ale construcției socialiste.

Alături de acestea, revista mai cuprinde și studii și materiale de istorie veche, medie și de etnografie. Așa, de pildă, un număr special (nr. 4/1967) este consacrat prezentării personalității eroului național al poporului albanez Skanderbeg, cu ocazia împlinirii a 500 de ani de la moartea sa.

Sumarul primului număr al revistei pe anul 1967 se deschide cu studiile **Locul albanezilor în istoria europeană, în secolele VIII-XVIII**, de Aleks Buda, și **Rolul poporului albanez în istoria modernă și contemporană**, semnat de St. Pollo și N. Plasari. Studiile, sinteze ale cuceririlor istoriografiei albaneze și ale unor prodigioase cercetări, prezintă locul și rolul poporului albanez în istoria europeană începînd din secolul al VIII-lea și pînă în epoca contemporană. Referindu-se la rolul co-

muniștilor în transformările revoluționare din Albania din deceniul al 4-lea al secolului al XX-lea, autorii celui de-al doilea studiu arată că „democrații burghezi antizoghiști și antifasciști care trebuiau să ridice poporul la revoluție s-au dovedit incapabili pentru rezolvarea acestei sarcini. Ei au rămas ruși de masele populare și de mișcarea democratică și comunistă balcanică și mondială. Răscoala antizoghistă organizată de ei în august 1935 a eșuat. Aceasta a fost ultima acțiune revoluționară a cercurilor democratice burgheze albaneze. Energiile lor revoluționare pentru conducerea mișcării antizoghistice și antifasciste secaseră. O forță nouă socială apare acum și ia parte activă la viața politică a țării: clasa muncitoare și conducătorii ei comuniști. În Albania ei intră în arena istoriei mult mai târziu decât ceilalți frați din țările balcanice. Deși erau puțini la număr și fără experiență politică și organizatorică, ei aveau însă convingerea puternică în dreptatea cauzei lor, care era cauza întregului popor, și hotărârea de a lupta pînă la sfîrșit (p. 28). În continuare, articolul relevă colaborarea dintre Armata de eliberare albaneză și unitățile de eliberare grecești și iugoslave în lupta împotriva trupelor fasciste, importanței victoriei obținute de către acestea.

„Lichidînd odată cu stăpînirea fascistă și puterea politică a claselor reacționare burghezo-moșierești, lupta de eliberare națională a lichidat factorul social cu tendințe de a ațîța certurile naționale dintre albanezi și țările vecine” (p. 31).

O amplă analiză asupra luptei antifasciste purtate de patrioții albanezi o realizează Ndreci Plasari în studiul: **Caracteristicile luptei de eliberare națională a poporului albanez contra ocupanților fasciști. 1939-1944** (nr. 2/1967). Studiul cuprinde principalele probleme ale luptei de partizani, poziția diferitelor clase sociale, rolul comuniștilor albanezi în organizarea și conducerea luptei antifasciste. În articol se arată că politica antipopulară și antinațională a guvernului Zogu a creat

condiții prielnice pentru ocuparea militară a țării, la 7 aprilie 1939, de către fascismul italian. În această perioadă, poporul albanez, deși trădat și părăsit de rege și guvern, s-a ridicat la luptă contra agresorilor fasciști. Un popor mic, de un milion, a ridicat armata sa de eliberare la 70 000 de luptători și a angajat în lupte peste 15 divizii italiene și germane, pricinuind inamicului numeroase pagube materiale și aproximativ 70 000 de morți, răniți și prizonieri. Organizatorul și conducătorul luptei a fost Partidul Comunist Albanez. Pentru succesul luptei, P.C.A. a organizat masele largi populare într-un front unic, a declanșat răscoala generală armată, a făurit armata națională de eliberare și a creat și instaurat puterea sfaturilor naționale de eliberare.

Unirea poporului s-a înfăptuit în luptă, iar temeliile Frontului național de eliberare, ca o largă organizație politică de mase, au fost puse la Conferința de la Peza (16 septembrie 1942). Frontul cuprindea clasa muncitoare, țărănimea săracă și mijlocie, burghezia mică și mijlocie de la orașe, intelectualii patrioți. În continuare în articol sînt analizate poziția și rolul acestora în desfășurarea luptelor, formele lor de organizare.

O etapă nouă în desfășurarea răscoalei, arată Ndreci Plasari, o constituie Congresul I antifascist, ținut la Përmet (24 mai 1942). La congres s-au stabilit crearea diviziilor și corpurilor de armată, planul operativ strategic pentru eliberarea completă a Albaniei. În focul luptelor purtate împotriva cotropitorilor s-au născut și s-au întărit sfaturile naționale de eliberare. Acestea au activat atît în zonele eliberate cît și în cele neeliberate. Sfaturile acestea îndeplineau sarcinile organelor puterii populare.

O parte a studiului este dedicată prezentării situației internaționale și a aliaților poporului albanez în această perioadă.

În ultima parte a studiului, autorul concludă că „caracteristicile luptei naționale de eliberare a poporului albanez sînt înfrunghirea legilor gene-

rale ale revoluției și ale dezvoltării societății, ale principiilor de bază ale marxism-leninismului" (p. 13).

Numărul 3 al revistei pe care o prezentăm include, între altele, o serie de articole care analizează lupta de eliberare națională a poporului albanez, începînd cu perioada crizei orientale din anii 1877—1881 și pînă la sfîrșitul primului război mondial. Așa, de pildă, în articolul **Albania în anii crizei orientale din 1877—1881**, apărut sub semnătura profesorului Aleks Buda, se arată că răscoalele din acești ani constituie o parte a mișcării generale de eliberare a popoarelor balcanice. Deși tactica mișcării de eliberare a poporului albanez se deosebește de cea a popoarelor balcanice — se subliniază în articol —, în nici un caz nu poate fi considerată ca orientată spre menținerea integrității Imperiului otoman.

Făcînd o analiză temeinică a situației interne a Albaniei, autorul combate afirmațiile potrivit cărora albanezii ar fi constituit sprijinul principal al Imperiului otoman în Balcani. Argumentarea este bine susținută și convingătoare.

Un alt articol inserat în sumarul nr. 3/1967 este cel intitulat **Aspecte ale luptei diplomatice în jurul independenței albaneze din 1912—1913**, de Arben Puto. Autorul abordează una dintre temele cele mai importante ale istoriei Albaniei — proclamarea independenței —, foarte pe larg analizată în numeroase studii apărute în ultimii ani. Arben Puto, pe baza unei largi documentații, combate teoriile burgheze prin care se acredita ideea că independența Albaniei ar fi fost o creație a „mesei diplomaților”. El arată că luptele necurmate purtate de poporul albanez au impus puterilor europene recunoașterea independenței Albaniei. Bazele statului albanez, se subliniază în articol, au fost puse de Adunarea de la Vlora, în cadrul căreia s-a alcătuit guvernul condus de Ismail Qemal.

Analiza procesului istoric care a premers Adunarea de la Vlora formează tema articolului **Mișcarea națională albaneză și politica italiană la**

sfîrșitul primului război mondial, semnat în nr. 3 de Muin Cami. Acesta, pe baza studierii raportului de forțe pe plan intern și extern, reușește să prezinte în toată complexitatea ei această perioadă istorică și să definească poziția diferitelor cercuri politice din țară și străinătate față de „chestiunea albaneză”. Ca și materialul precedent, concluzia la care ajunge relevă rolul hotărîtor al poporului albanez în cucerirea independenței de stat a Albaniei.

Articolul **Instaurarea regimului colonial fascist de cîmpire în Albania**, semnat de Shyori Ballvara în nr. 3 al revistei pe care o prezentăm, analizează pe larg principalele etape ale ocupării Albaniei de către fascismul italian. Imperialismul italian pregătise mai de mult planul de ocupare a Albaniei. În articol se arată că guvernul prezidat de Zogu transformase Albania într-o semicolonie a Italiei fasciste, iar politica de neintervenție a puterilor occidentale a ușurat înfăptuirea agresiunii. Descriînd modul în care Italia a reușit să ocupe Albania, autorul relevă rolul jucat de legația italiană în înfăptuirea planurilor fascistilor italieni. În ajunul loviturii, pentru a deruta opinia publică, cu sprijinul legației s-a format un comitet administrativ provizoriu. Italia urmărea prin acest comitet să arate, chipurile, că ar exista un guvern albanez și că Mussolini nu are intenția să anexeze Albania, ci doar să asigure „pacea” și interesele Italiei în Balcani. Creație a lui F. Iacomoni, acest comitet era format din elemente colaboracioniste din rîndurile reacțiunii albaneze, foști funcționari înalți ai guvernului Zogu etc. Din indicațiile sentențioase ale lui Mussolini s-a înființat Consiliul provizoriu de guvernămînt, alcătuit din 7 membri, cu sarcini nu numai administrative, ci să pregătească așa-zisa Adunare constituantă albaneză, care să destituie vechea monarhie, să proclame „uniunea personală” și să ofere coroana Albaniei lui Victor Emanuel al III-lea, acest fapt însemnînd anexarea completă a Albaniei. Analizînd componența Adunării

cît și a guvernului, autorul arată că în fruntea lui se aflau cei mai mari moșieri ai Albaniei ca Sefchet Verlași și Qemal Vriioni, unii dintre comerțanții bogați și alte elemente trădătoare.

Autorul demonstrează că, pentru planurile agresive ale Italiei, Albaniei i se atribuia un rol deosebit. Prin forma de stat „uniunea personală”, Albania era recunoscută ca fiind „independentă”, dar în același timp era considerată ca o parte a „comunității imperiale”. Una dintre primele măsuri importante pentru instaurarea regimului fascist de cîmpire a fost și aceea de a crea Subsecretariatul pentru afacerile albaneze pe lângă Ministerul Afacerilor Externe al Italiei (18 aprilie 1939), ceea ce a însemnat crearea administrației coloniale în Albania. F. Iacomoni avea să scrie în însemnările sale că „înființarea Subsecretariatului pentru afacerile albaneze era o greșeală, mai ales pentru numele ce-l avea. Acesta nu era pe placul albanezilor prin analogia ce o prezenta cu Ministerul Africii Italiene” (p. 66).

La toate acestea se mai adaugă și tratatele impuse Albaniei prin care se urmărea să se legalizeze colonizarea Albaniei. Regimul de ocupație s-a consfințit prin Statutul fundamental al Regatului Albaniei. Un alt decret din 22 aprilie 1939 a fost cel al numirii lui Francesco Iacomoni, unul dintre organizatorii principali ai agresiunii din 7 aprilie, în postul de locotenent regal cu puteri depline și neîngrădite.

Perioada ocupației Albaniei de către Italia fascistă reprezintă o perioadă de grele încercări pentru poporul albanez, care, condus de comuniști, a luptat pentru eliberarea patriei cîmpite.

În afara studiilor și comunicărilor semnalate mai sus, cele patru numere ale revistei „Studime Historike” mai inserează comunicarea lui Timo Dilo : **Despre așa-numitul acord albanogrec dintre Ismail Qemal și Iorgo Theotakis** (nr. 1/1967), studiul semnat de Hecuran Mara intitulat : **Dezvoltarea economică și socială a R. P. Albania** (nr. 2/1967), articolul : **Învățămintele Marii Revoluții Socialiste din Octombrie despre dictatura proletariului**

(nr. 3/1967), semnat de Servet Pëllumbi, precum și unele materiale de istorie veche și medie. Dintre studiile de istorie veche și medie amintim articolul **Necropola de la Gaitan (Shkodra)** (nr. 3/1967), semnat de Muzafer Korkuti, **Apeductul de la Butrint** (nr. 2/1967), semnat de Dhimosten Budina, iar Dhmitër S. Shuteriqi are două studii, unul despre marea familie feudală albaneză a **Arianișilor** (nr. 1/1967), iar altul intitulat : **O inscripție a Principatului Albanez din 1190—1216 și alte inscripții descoperite la Mirdita** (nr. 3/1967). Interesant pentru cercetările etnografice este articolul **Despre cîteva analogii albanogrec în portul popular**, de Andronaqi Gyergyi (nr. 2/1967).

Din nr. 4/1967, care este dedicat în întregime aniversării a 500 de ani de la moartea marelui luptător albanez Gheorghe Castriotul-Skanderbeg, eroul național al poporului albanez, remarcăm un amplu și documentat studiu de sinteză al istoricului Aleks Buda — **Probleme de istorie ale epocii lui Skanderbeg**. Sumarul acestui număr mai cuprinde articolele semnate de Koço Bozhori : **Istoricii bizantini despre lupta albanogrecă din secolul al XV-lea**, **Date asupra costumelor din Albania în secolele XIV—XV** de Andronaqi Gjergji, **Legăturile ungaro-albaneze din secolele al XIV-lea și al XV-lea**, de Daniel György, **Faptele militare ale lui Skanderbeg în publicațiile din a doua jumătate a secolului al XVI-lea**, apărut sub semnătura istoricului român Carol Göllner.

În cadrul rubricii „Documente și materiale” sînt prezentate unele măturii inedite asupra tuturor perioadelor istoriei Albaniei, ca de exemplu : **O cetate veche iliră din regiunea Mati**, semnat de Dilaver Kurti (nr. 1/1967), **Materialele documentare despre activitatea meșteșugarilor din Korça și Voskopoia din secolele XVIII-XIX**, de Petraq Pepo (nr. 1/1967), **Patru firme ale sultanului Baiazid al II-lea pentru Mirahor Iljazbei**, semnat tot de Petraq Pepo (nr. 3/1967), **Amintiri despre sustragerea șapirografului de la birourile organizației fasciste din Berat**, de Dhimitër Tutulani (nr. 3/1967).

Rubrica „Critică și bibliografie” cuprinde prezentarea unor cărți albaneze și străine referitoare la istoria Albaniei. Viron Koka recenzează cartea lui Francesco Iacomoni di San Savino, **La politica dell'Italia in Albania**. Cappelli Editore, Bologna, 1965 (nr. 1/1967), Mentar Belegu pe cea a lui I. S. Galkini: **Diplomația puterilor europene în legătură cu mișcarea de eliberare a popoarelor din Turcia europeană între anii 1905 și 1912**, apărută în limba rusă la Moscova, 1965 (nr. 2/1967), Hasan Ceka critică comunicarea cercetătorilor albanezi Koço Bozhori și

Dhimitër Budina intitulată **Cîteva inscripții inedite de la teatrul din Butrint**, publicată în coloanele revistei „Studime Historike” nr. 2 din anul 1966 (nr. 3/1967).

Din lectura materialelor publicate în cursul anului 1967 în revista „Studime Historike” se remarcă preocupările majore ale istoricilor albanezi pentru studierea istoriei Albaniei, a rolului și locului poporului albanez în istoria europeană.

GELCU MAKSUTOVICI

Afrique 1968-„Jeune Afrique”, numéro spécial annuel, Paris, 1968, 600 p.

La începutul acestui an, un colectiv de 40 de ziariști, economiști și istorici, colaboratori ai publicației „Jeune Afrique”, pornind de la constatarea că realitățile politice, economice și culturale rezultate în urma profundelor trans-

formări care au avut loc pe continentul african în ultimii ani sînt puțin sau eronat cunoscute atît de africanii înșiși, cît și de restul lumii, au făcut tentativă, pe cît de temerară, pe atît de utilă, de a întocmi un bilanț documentat al tuturor acestor transformări, pe care l-au intitulat *Africa 1968*. În ciuda greutăților de elaborare, numărul special al publicației reușește să pună pe cititor la curent nu numai cu diversele aspecte ale problemelor africane în ansamblu lor, ci și cu datele și faptele cele mai recente care se referă la fiecare țară africană în parte și la fiecare sector de activitate.

Prima parte a lucrării cuprinde mai multe studii, elaborate de autori francezi și de autori africani, în care se analizează, în mod succint, dar cuprinzător, istoria, economia și cultura popoarelor africane, scoțindu-se în evidență aportul și locul pe care-l ocupă civilizația africană în cadrul civilizației mondiale.

În lumina datelor și faptelor prezentate în studiile care alcătuiesc acest număr al revistei, Africa ne apare ca un caleidoscop de țări într-o continuă transformare, fiecare dintre ele căutînd metodele și mijloacele pentru a înlătura cît mai repede foamea, mizeria, înapoierea și alte răcile moștenite de la colonialism, în vederea asigurării unei dezvoltări prospere a populațiilor respective. Pe această temă, studiile: *Les conditions du développement* de Jean Rigotard și *Les principes du développement* de R.K.A. Gardiner examinează problema dezvoltării țărilor africane care au obținut independența după cel de-al doilea război mondial. După opinia lui Jean Rigotard, în perioada actuală există „țări în curs de dezvoltare” și „țări subdezvoltate”, numite adesea cu termenul generic de „lumea a treia”.

Cea mai mare parte a țărilor africane se situează în rîndul țărilor din a doua categorie. Examinînd îndeaproape ritmul de dezvoltare al țărilor africane, același autor ajunge la concluzia că succesul dezvoltării este în strînsă legătură cu răspunderile fundamentale pe care ele și le asumă în această direcție *. Acest deziderat — spune autorul — nu va putea fi atins decît într-o perioadă relativ lungă și printr-o mobilizare generală a întregii națiuni în bătălia dezvoltării care poate să fie rezumată în cuvintele: „a produce, a vinde, a economisi, a investi” (p. 46).

În eforturile depuse de popoarele africane pe calea progresului economic, un rol important îl are ajutorul economic și tehnic-științific acordat de țările avansate. Raporturile economice cu aceste state constituie o preocupare principală a conducătorilor africani. La Conferința de la Alger a țărilor în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină care a avut loc între 16 și 26 octombrie 1967, mai mulți participanți au relevat că ajutorul acordat de statele capitaliste devine deseori împovărător pentru tinerile state, datorită termenelor scurte de rambursare a creditelor, dobînzilor ridicate și condițiilor de ordin politic care însoțesc ajutorul acordat.

Experiența multor state africane arată că și în cazul în care ajutorul primit din partea statelor dezvoltate nu afectează suveranitatea și independența națională, el nu se poate totuși substitui efortului național propriu. Dacă statele africane vor să ajungă la independență economică, se subliniază în volum, este indispensabilă repartizarea sarcinilor multiple ale dezvoltării între toate categoriile de cetățeni, aceasta fiind o chestiune de interes național.

O problemă care figurează permanent pe agenda preocupărilor statelor africane — și căreia îi sînt consacrate mai multe articole — se referă la resursele materiale și umane de care

dispune continentul african și la gradul de valorificare a acestora. Astfel, pe baza ultimelor date statistice se constată că solul și subsolul acestui continent au variate bogății naturale, dar ele sînt departe de a fi prospectate și exploatate în totalitatea lor. Deși este un continent potențial bogat, Africa continuă să rămînă o regiune extrem de săracă. În majoritatea țărilor africane, industria se află într-o fază de debut, ca urmare a îndelungatei exploatări colonialiste, fapt care explică nivelul scăzut de valorificare a bogatelor resurse naturale. În studiul *Les problèmes de l'industrialisation*, A. F. Ewing, unul dintre experții O.N.U., apreciază că, deși după cucerirea independenței naționale statele africane au pus din ce în ce mai mult accentul pe necesitatea industrializării rapide, unele dintre ele înregistrînd progrese sensibile, rămîne încă mult de făcut în această direcție (p. 57). Este edificatoare, în acest sens, constatarea că în Africa, în raport cu ansamblul populației, productivitatea industriei pe cap de locuitor este de 30 de ori inferioară celei din țările avansate; industria în majoritatea statelor africane se reduce doar la fabricarea produselor de consum sau a produselor intermediare, bazate pe resurse agricole sau forestiere (fabrici de morărit, tîmplării, braserii, ateliere de îmbrăcăminte și încălțăminte, de reparații etc.).

În ultimii ani, o dezvoltare sensibilă a cunoscut industria extracției hidrocarburilor, analizată pe larg în articolul *L'industrie du pétrole et du gaz en Afrique*, semnat de Nicolas Sarkis. Creșterea anuală medie a producției de petrol în Africa este de 40%, față de 8% în restul lumii (p. 75). Guvernele țărilor producătoare de petrol sînt preocupate astăzi de crearea unei industrii chimice care să valorifice bogatele zăcămintele de hidrocarburi, singura cale pentru a obține valori mari din aceeași unitate de materie primă.

O dezvoltare relativ însemnată a cunoscut-o în anii de după eliberare industria textilă, analizată la nivelul

* *Afrique 1968*, „Jeune Afrique”, numéro spécial annuel, Paris, 1968, p. 46. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

întregului continent, în studiul intitulat *Regards sur l'industrie textile africaine*, semnat de Georges Le Brun Keris. Autorul constată că accentul pus cu precădere pe această ramură industrială într-un număr important de state africane nu contribuie la ridicarea nivelului de trai al populației în măsura în care ar putea-o face alte ramuri industriale. Celelalte industrii însă, cum este, de pildă, industria metalurgică, sînt slab dezvoltate, iar, cu excepția R.A.U., industria mecanică și industria electrică sînt practic inexistente. În privința materialelor de transport, țările africane fac numai operațiile de asamblare și reparații. În ultimii ani, un număr restrîns de state, cum sînt R.A.U., Tunisia, Algeria, Maroc, Congo (Kinshasa), acordă în programele lor de dezvoltare o atenție sporită industriei siderurgice.

Pe baza studierii stadiului actual de dezvoltare industrială, A. F. Ewing, în studiul amintit mai sus, împarte țările africane în trei grupe principale: 1) țări care și-au organizat deja fabricarea produselor intermediare și de bază (R.A.U. și Tunisia); 2) țări care dispun de o rețea de industrii producătoare de bunuri de consum (Algeria, Camerun, Congo-Kinshasa, Etiopia, Ghana, Coasta de Fildeș, Kenya, Maroc, Nigeria, Rhodesia și Senegal); 3) acele țări slab populate, care n-au început încă industrializarea.

Majoritatea economiștilor sînt de părere că înfăptuirea industrializării în condițiile existente astăzi pe continentul african întîmpină serioase dificultăți, din cauza lipsei resurselor financiare, precum și a unei piețe interne destul de dezvoltate pentru desfacerea producției. Fără a nega aceste obstacole, conducătorii statelor africane își afirmă hotărîrea de a dezvolta o industrie proprie, singura în stare să asigure o dezvoltare armonioasă și multilaterală a economiei în ansamblul său. Economiștii africani apreciază că industrializarea — acest ideal măreț al Africii — va schimba aspectul acestui continent, va da un puternic impuls dezvoltării comerțului interior și exterior al țărilor africane, punînd în slujba lor resursele natu-

rale existente aici, subordonate încă într-o mare măsură monopolurilor străine.

Se știe că modernizarea agriculturii depinde în mare parte de dezvoltarea industriei. În acest sens, se arată în volumul prezentat, numeroase țări africane au luat măsuri pentru crearea unei agriculturi cu mai multe ramuri, fapt care va permite aprovizionarea populației indigene cu alimente produse în țară, lărgirea sortimentului de culturi destinate exportului, asigurarea industriei cu materii prime, lărgirea capacității pieței interne și, în sfîrșit, o simțitoare îmbunătățire în structura socială a societății africane. În anii de după eliberarea de sub dominația colonială, unele țări africane au înfăptuit transformări esențiale în sistemul de folosire a pămîntului și de conducere a producției agricole, menite să lichideze relațiile feudale primitive în mediul rural și să limiteze sau chiar să elimine dominația capitalului străin pe plantații. Așa cum reiese din datele publicate în *Afrique 1968*, în perioada actuală agricultura și creșterea vitelor antrenează 90% din populația activă a întregului continent, care se cifrează la peste 300 milioane de locuitori. În ce privește modul de exploatare a pămîntului, trebuie menționat faptul că sistemul economiei închise este predominant, cea mai mare parte a producției agricole fiind consumată de cultivatorul însuși și de familia sa. Numai culturile industriale — arahidele, plantele oleaginoase, bumbacul, cacao, trestia de zahăr, fructele etc. — asigură materia primă pentru industria prelucrătoare și furnizează 70% din totalul exporturilor africane (p. 165). Totuși, cu excepția unui mic număr de plantații pe care se practică o agricultură modernă, productivitatea agriculturii rămîne foarte scăzută din cauza utilizării rudimentare și a metodelor înapoiate de exploatare a suprafețelor arabile. Dezvoltarea forțelor de producție este paralizată de existența raporturilor de producție feudale sau chiar prefeudale, precum și de caracterul de monocultură impus de puterile coloniale. Agricultura rămîne, ca și în tre-

cut, ramura esențială, dar cea mai înăpoiată a producției materiale; ea nu poate să satisfacă necesitățile consumului alimentar, multe țări africane fiind nevoite să importe mari cantități de cereale. Iată de ce modernizarea agriculturii constituie preocuparea esențială a multor state africane, care o înscriu în fruntea programelor lor de dezvoltare.

Pentru redarea unei imagini cât mai reale a nivelului de dezvoltare economică a țărilor africane, volumul include un tabel însoțit de un scurt comentariu referitor la produsul național brut pe locuitor. Concluzia care se desprinde din studiul acestor date privește existența unui mare decalaj între nivelul de dezvoltare al țărilor africane, comparativ cu alte țări din lume. Astfel, venitul național brut anual pe locuitor în Africa este în medie de 154 de dolari, în timp ce în țările capitaliste dezvoltate — de peste 1 600 de dolari (p. 166). Mari discrepanțe între nivelul de dezvoltare există chiar între țările care compun acest continent. Eșalonate după mărimea venitului național pe locuitor, cele 41 de state libere din Africa par a constitui o piramidă având în vîrf două țări — R.S.A. și Libia —, cu un venit de peste 500 de dolari, iar la bază un număr de state ca: Burundi, Congo (Kinshasa), Dahomey, Gambia, Kenya, Volta Superioară, Malawi, Mali, Niger, Nigeria, Guineea, Tanzania, Somalia, Republica Africa Centrală, Uganda etc., al căror venit anual pe locuitor este sub 100 de dolari.

Una dintre problemele la ordinea zilei care fac obiectul permanent al preocupărilor statelor libere din Africa este lichidarea definitivă a colonialismului, ale cărui rămășițe mai dăinuie pe 6% din suprafața continentului, cuprinzînd 12% din întreaga sa populație. Cu aceeași acuitate se pune problema dejucării tentativelor imperialismului de a menține tinerele state sub dominația economică și politică. În acest scop, cercurile imperialiste caută să profite de pe urma conflictelor politice care au loc în diferite zone ale continentului african sau în

interiorul statelor libere pentru a le învrăjbi, diviza și slăbi. În fața acestei realități, înfăptuirea unității și solidarității tinerelor state independente din Africa constituie o cerință imperioasă pentru asigurarea independenței și suveranității naționale. Mulți dintre conducătorii noilor state africane sînt de părere că numai o acțiune comună, o cooperare și întrajutorare multilaterală pot să le ferească de primejdia neocolonialismului, asigurîndu-le succesul în lupta împotriva planurilor coordonate ale rasiștilor din Africa de Sud și ale colonialiștilor portughezi de stăvilire a mișcării de eliberare națională a popoarelor din Africa australă.

Dată fiind însemnătatea pe care-o prezintă realizarea unității africane în perioada actuală, colectivul de autori îi consacră un studiu special *L'Unité africaine: les années calmes*, în care sînt tratate confruntările de opinii și de tendințe în privința căii ce trebuie urmată pentru realizarea unității africane. Se relevă că în cursul perioadei 1960—1963, în ciuda eforturilor depuse, nu s-a putut înfăptui acest deziderat al popoarelor africane, ele rămînînd divizate în două grupări principale cu orientări politice deosebite: grupul statelor de la Casablanca și cel al statelor de la Monrovia. Prima grupare vedea în unitatea africană un element hotărîtor în lupta pentru egalitate politică, economică și socială a Africii cu restul lumii; Africa trebuia să-și edifice economia sa înlăturînd orice dependență față de puterile economice și financiare ale lumii occidentale. Cea de-a doua, dimpotrivă, considera că dezvoltarea economică a Africii unite din punctul de vedere politic nu putea să se realizeze decît menținîndu-se ajutorul occidental. În anul 1963, considerat de africani drept anul „miracolului”, cele două grupe au fuzionat într-o structură unică, Organizația Unității Africane (O.U.A.), care cuprinde 38 de state. La baza constituirii acestei organizații au stat principiul neamestecului în treburile interne ale altor state și recunoașterea necesității cen-

tralizării eforturilor în vederea eliberării popoarelor din Africa de Sud (p. 24).

O succintă analiză a evoluției activității O.U.A. conduce pe autorul studiului la concluzia că această organizație se prezintă astăzi ca un organism cu o slabă activitate și cu o eficacitate redusă. Explicația, se afirmă în studiu, o constituie slăbirea forțelor revoluționare militante pentru cauza unității africane, dispariția unor personalități marcante de pe scena politică africană, precum și dificultățile financiare. Evenimentele de mare intensitate petrecute în ultimul deceniu — războiul civil din Congo (1960—1965), proclamarea unilaterală a independenței Rhodesiei în noiembrie 1965, criza din Orientul Mijlociu declanșată în iunie 1967 — sint tot atâtea momente care au contribuit la slăbirea forței colective a O.U.A. La ultima sesiune a O.U.A. din septembrie 1967, mai mulți participanți au

scos în evidență responsabilitatea ce revine statelor ce compun această organizație în lichidarea ultimelor vestigii ale colonialismului și în organizarea rezistenței în fața presiunilor neocolonialismului.

Partea a doua a volumului *Afrique 1968* are un caracter strict documentar, cuprinzând informații referitoare la situația geografică, demografică, forma de guvernământ, instituții, administrație, partide politice, industrie, agricultură, comerț etc. ale fiecărui stat african în parte.

Folosind datele statistice cele mai recente furnizate de O.N.U. și guvernele africane, autorii reușesc să redea un amplu tablou, în fapte și cifre, al Africii contemporane, punând la dispoziția cercetătorilor și cititorilor un bogat material de informare. Este tocmai ceea ce conferă volumului prezentat o valoare documentară deosebită.

CONSTANTIN BOTORAN

Din trecutul de luptă al țărânimii hunedorene *

Deva, 1967, 414 p.

Monografia pe care o prezentăm se impune cititorului prin documentația bogată și prin analiza unor evenimente istorice legate de viața și lupta dusă de țărânimă hunedoreană de-a lungul vremurilor împotriva exploatarea și asupririi

naționale, iar apoi pentru înfăptuirea, alături de întregul popor român, a idealului măreț de construire a orânduirii socialiste. Autorii s-au străduit, și în mare măsură au reușit, să evoce acțiunile țărânimii din această parte

a țării în contextul bătăliilor sociale, al năzuințelor de libertate și progres care au caracterizat și au însuflețit generațiile de truditori ai ogoarelor patriei.

Cum era și firesc, tendința tratării exhaustive a temei a făcut ca în cuprinsul lucrării să figureze unele date și fapte îndeobște cunoscute, care au format obiectul a numeroase studii, articole sau lucrări de sinteză. Totuși, în întregul ei, cartea de față reprezintă, într-o anume măsură, o contribuție originală, atât prin relevarea unor aspecte inedite, cât și prin lărgirea și aprofundarea informației cu privire la câteva acțiuni de luptă ale țărânimii din această parte a țării.

Primul capitol al monografiei evidențiază gradul de civilizație atins de populația geto-dacă în domeniul economic, și în special în agricultură, care indica un stadiu de dezvoltare asemănător cu acela din statele scl-

* Lucrarea a fost elaborată de următorul colectiv de autori: ION LUNGU, VASILE RADU, MIRCEA VALEA, GHEORGHE I. IONITA, LIVIU MARGHITAN, C. ENEA.

vagiste ale Europei.¹ Fructificînd valorosul material arheologic descoperit în județul Hunedoara, mai ales în urma săpăturilor efectuate în anii regimului de democrație populară, autorii se ocupă pe larg de procesul formării și, cu deosebire, al stabilității milenare a românilor în spațiul carpato-dunărean (p. 61).

Sînt conturate apoi, într-un amplu capitol, marile momente ale luptei țărănimii transilvănene, inclusiv a celei hunedorene, împotriva jugului feudal (răscoala de la Bobîlna, răscoala condusă de Gheorghe Doja). Autorii descriu și unele mișcări mai puțin cunoscute ale țărănimii din ținutul Hunedoarei și, îndeosebi, din Țara Hațegului, în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, pînă la marea răscoală de la Bobîlna. Aceste mișcări, se subliniază în lucrare, au fost cauzate atît de tendințele feudalilor de a acapara pămîntul obștiilor, cît și, în genere, de greaua asuprire socială și națională. În fruntea lor s-au aflat deseori cnezii, voievozi și preoți de obîrșie românească. La 1315, cnezii Dan și Stanislau conduc acțiunile țăranilor pentru ocuparea cu forța a proprietății Bretea (p. 92), iar la 1435 cnezii Costea, Stanciul și preotul Vilcul din Riușor se află în fruntea mișcării țărănești din districtul Hațegului, mișcare îndreptată atît împotriva feudalilor, cît și împotriva regelui ungar și a voievodului Transilvaniei, care îi sprijineau pe nobili (p. 93).

Sub stăpînirea habsburgică, exploatarea țărănimii din Transilvania a luat proporții și mai mari. Ca urmare, răzvrătirile și răscoalele locale s-au înmulțit și în satele hunedorene. Între acestea, mai puțin cunoscute sînt mișcările iobagilor din Dobra — Hunedoara care, la 1721, izgonesc din comună trupele austriece, precum și răscoala din 1727 a țăranilor din Abrud, care „ocupă primăria și cer drepturi” (p. 113).

Mișcările din acea perioadă au premers și au pregătît marea răscoală a

iobagilor de la 1784. Această răscoală a izbucnit pe pămîntul Hunedoarei și tot aici s-a terminat prin martiriul conducătorilor ei.

În timpul revoluției de la 1848 din Transilvania, țăranii din părțile Hunedoarei, cărora nobilii le răpeau prin toate mijloacele sesiile iobăgești și pămînturile comunale, supunîndu-i la tot felul de samavolnicii și violențe, au participat activ, sub conducerea a numeroși intelectuali cu vederi înaintate, la lupta pentru eliberarea socială și națională.

Legăturile strînse pe care Transilvania le-a întreținut, în toate timpurile, cu celelalte provincii românești au înrîurit, în bună măsură, lupta țărănimii române de peste munți. În acest context, lucrarea relevă puternicul ecou al mișcării lui Tudor în rîndurile țărănimii transilvănene. La scurt timp după proclamația de la Padeș, „numele lui Tudor Vladimirescu — sub forma alintătoare de Tudoraș sau Todoruș — era rostit de toți românii din Transilvania” (p. 164).

Vestea răscoalei de la 1821 a produs și în rîndul țăranilor hunedoreni o puternică frămîntare. Acest lucru se vedește limpede și dintr-un memoriu adresat de nobilimea comitatului Hunedoarei către comitele Alexe Nopcea, prin care îl avertizau că: „Poporul e pregătît de o răscoală generală, îndreptată împotriva nobilimii funciare și amenințînd și monarhia” și că „dacă poporul nu s-a răscolat încă, e că nu s-a împlinit termenul sau nu s-a ivit încă prilejul” (p. 166—167).

Unirea Principatelor a dat un puternic imbold mișcării de eliberare socială și națională a țărănimii române. Imediat după înfăptuirea acestui act istoric, valul mișcărilor țărănești a cuprins întreaga Transilvanie, cunoscînd forme mai ascutite în zona Munților Apuseni. Răsculații alungau din sate primarii și notarii, iar în unele locuri, ca, de pildă, în comuna hunedoreană Poiana, au avut loc ciocniri violente între țărani și armata trimisă pentru reprimare (p. 205).

Spiritul de luptă al țărănimii hunedorene, ca și al populației transilvănene în general — se relevă în lu-

¹ Din trecutul de luptă al țărănimii hunedorene, Deva, 1967, p. 141. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

crare — a cunoscut o mare amploare în împrejurările războiului din 1877 pentru dobândirea independenței de stat a României. Sprijinul material și moral acordat celor aflați pe cîmpul de luptă, trimiterea de voluntari transilvăneni pentru a susține această luptă dreaptă simbolizau înaltele simțăminte patriotice ale populației românești de peste munți, dornică a-și realiza cît mai curînd visul de „a se uni cu țara“. În toată această perioadă, țărănimea hunedoreană a participat activ la acțiunile organizate în Transilvania pentru sprijinirea războiului de neatîrnare (p. 227).

O atenție specială se acordă în lucrare analizei răscoalelor care au avut loc în ținutul Hunedoarei, ca și în întreaga Transilvanie, în cursul anului 1918, într-un moment cînd lupta de eliberare socială și națională luase o mare amploare. Pe meleagurile hunedorene existau condiții deosebit de favorabile pentru dezvoltarea unor largi acțiuni țărănești. Aici își desfășurau activitatea revoluționară două mari detașamente muncitorești — metalurgiștii Hunedoarei și minerii din Valea Jiului — a căror luptă a influențat ridicarea satelor. Astfel, în noiembrie 1918 au izbucnit numeroase răscoale ale țăranilor din comitatul Hunedoarei. În intervalul 5-11 noiembrie 1918, bunăoară, au avut loc răzvrătiri ale țăranilor din 30 de comune (p. 246). Luptele sociale purtate de țărănime, se subliniază în monografie, au constituit, în același timp, o puternică manifestare împotriva asupririi naționale (p. 242).

Ultima parte a monografiei configurează lupta țăranimii hunedorene împotriva exploatării burghezo-moșierești, în perioada dintre cele două războaie mondiale. Autorii evidențiază date interesante privind frământările care au avut loc în lumea satelor, mai ales în perioada înfăptuirii reformei agrare de la 1921 și în anii crizei economice din 1929—1933. Cum era și firesc, s-a stăruit mai mult asupra prezentării activității desfășurate de Frontul plugarilor, ale cărui baze au fost puse, în prima jumătate a anului 1933, pe meleagurile hunedo-

rene. „Crearea Frontului plugarilor și evoluția sa — se subliniază în lucrare — arată cu claritate creșterea influenței P.C.R. în rîndurile țărânimii și forța sa de cuprindere a unei sfere largi de activitate a maselor“ (p. 288).

Lucrarea pune în evidență activitatea desfășurată de Frontul plugarilor, alături de celelalte partide și organizații care alcătuiau frontul comun democratic, în alegerile parlamentare parțiale desfășurate în județul Hunedoara la 18 februarie 1936 și în care „grupuri masive de muncitori, țărani și intelectuali s-au prezentat în fața urnelor, votînd pentru reprezentanții forțelor democratice“ (p. 307). În continuare sînt amplu tratate acțiunile desfășurate de Frontul plugarilor, împreună cu celelalte forțe patriotice conduse de P.C.R., împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului antisovietic, pentru eliberarea țării. În lucrare se subliniază că Frontul plugarilor, înfruntînd greutățile și teroarea pe care a instaurat-o dictatura militară-fascistă, a răspuns cu entuziasm la chemările partidului comunist.

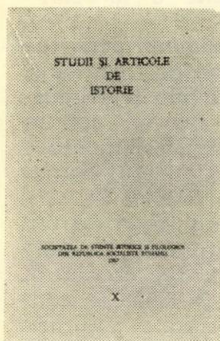
În ansamblul său, monografia — meritorie în multe privințe — nu este lipsită de unele carențe. Între acestea, principală pare a fi limitarea prezentării formelor de luptă ale țăranimii hunedorene împotriva asupririi sociale și naționale doar la răscoale. Uneori, în analiza situației economice și sociale a țăranimii se apelează la documente și date neesențiale, ceea ce, evident, nu este de natură să pună în valoare materialul inedit folosit de autori.

Cu toate acestea, monografia de față este o contribuție științifică utilă, care poate constitui un îndemn pentru elaborarea de lucrări similare în instituțiile cu profil istoric din diferite județe ale țării, mai ales că istoriografia noastră este deficitară în studii de acest gen. Or, asemenea monografii au o valoare indiscutabilă în lărgirea orizontului și a perspectivei cercetării istorice, în ușurarea muncii de elaborare a lucrărilor de sinteză de interes național.

GHEORGHE TUDOR

Studii și articole de istorie, vol. X

Editura științifică, București, 1967, 290 p.

Recent a apărut, sub egida Societății de științe istorice și filologice din Republica Socialistă România, cel de-al X-lea volum al culegerii de *Studii și articole de istorie*, colecție care se impune din ce în ce mai mult

în cadrul general al literaturii istorice. Varietatea tematică, temeinica documentare și argumentare a studiilor sau articolelor, consacrate fie unor probleme de istorie generală, fie de istorie locală, sînt trăsături ce caracterizează prezentul număr.

Lectura volumului permite sesizarea preocupării tot mai accentuate a cadrelor didactice și a cercetătorilor pentru studierea și elucidarea unor probleme din istoria patriei și de istorie a mișcării muncitorești. În acest sens, un număr însemnat de materiale sînt consacrate istoriei moderne și contemporane a României.

Analiza condițiilor interne în care au avut loc alegerile parlamentare de la 9—14 aprilie 1866, cît și descrierea primelor ședințe ale Adunării deputaților, inclusiv cea destinată sancționării alegerii lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României, face obiectul comunicării lui Paraschiva Cîncea, intitulată: *Opoziția parlamentară față de alegerea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României*. Autoarea se oprește îndeosebi asupra descrierii desfășurării lucrărilor Adunării deputaților din 1 mai 1866, cînd unii dintre deputați, între care: Cr. Tell, N. Ionescu, D. Tacu, I. Lecca și I. Heliade Rădulescu, au exprimat în cuvîntul lor adeziunea față de actul Unirii Principatelor și dezacordul față de alegerea lui Carol

ca domnitor al României. Sînt prezentate documente care atestă faptul că, „dirijată de acțiunile locotenentei domnești, sancționarea alegerii lui Carol de Hohenzollern nu a reprezentat opinia reală și unanimă a deputaților”¹.

Activitatea membrilor corpului didactic, desfășurată între cele două războaie mondiale pe diferite planuri, este analizată în articolul: *Acțiuni pentru sindicalizarea corpului didactic din România în perioada dintre cele două războaie mondiale*, de acad. Petre Constantinescu-Iași. Pe baza unui bogat material faptic, autorul — el însuși promotor și apărător consecvent al acestei idei — realizează o trecere în revistă a celor mai semnificative momente și acțiuni din istoria mișcării pentru sindicalizarea corpului didactic.

„Cu toată nereușita organizării de syndicate, după exemplul sindicatelor muncitorești din țară... ideea de sindicat n-a fost părăsită; ea — subliniază autorul — pătrunsese în conștiința multor membri ai corpului didactic. După anii grei ai perioadei dictatoriale din istoria contemporană a României, atunci cînd s-au ivit împrejurările favorabile politice după izbînda de la 23 August 1944, această idee s-a transformat în fapte” (p. 25).

Un amplu studiu oferă cititorului, în prezenta lucrare, Eliza Campus, sub titlul: *Politica externă a României în perioada dintre cele două războaie mondiale*.

Întreaga politică externă a României în această perioadă a fost caracterizată de grija permanentă pentru menținerea integrității teritoriale a țării, pentru apărarea statutului teritorial sancționat prin tratatele de pace încheiate după primul război mondial. În cadrul Miciei Înțelegeri,

¹ *Studii și articole de istorie*, vol. X, Editura științifică, București, 1967, p. 181. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

iar mai târziu a Înțelegerii Balcanice, România a desfășurat o susținută activitate diplomatică constituind, alături de aliatele sale, un important factor de echilibru și de securitate în Europa Centrală. Atunci când fascismul amenința integritatea teritorială a României și a aliatelor sale, perfecționarea și reorganizarea, în cursul anului 1933, a Micii Înțelegeri a constituit un act politic deosebit de important, cu o puternică rezonanță internațională. Lua naștere în felul acesta „un nou organism politic, care avea o întreită forță și o întreită capacitate de a impune respectul față de tratatele existente, biziindu-se pe principiul suveranității și independenței naționale a fiecărui stat în parte” (p. 128). Atitudinea ostilă adoptată de statele fasciste față de reorganizarea Micii Înțelegeri și în general față de politica României și a aliaților săi demonstrează încă o dată că această politică a fost îndreptată spre salvagardarea păcii, spre echilibrul și securitatea Europei centrale și sud-estice.

Această politică pozitivă s-a evidențiat și în prima jumătate a anului 1933, când România s-a dovedit a fi un element activ în acțiunea diplomatică dusă de Mica Înțelegere pentru a opri înfăptuirea unui directorat european în patru, cu evidente scopuri revizioniste. Acțiunea diplomatică antirevizionistă întreprinsă de România și aliații săi în perioada ofensivei generale a fascismului — subliniază autoarea — a condus acest stat „spre o poziție politică care nu servea numai propriilor sale obiective naționale, ci servea cauza păcii în general” (p. 138). În acest sens este subliniată importanta contribuție adusă de ministrul de externe al României, Nicolae Titulescu, fapt ce a conferit remarcabilului diplomat român un rol din ce în ce mai important în politica europeană.

După demiterea lui N. Titulescu, în august 1936, România a continuat să promoveze tradiționala politică de păstrare a integrității teritoriale, încadrându-se din ce în ce mai mult în politica generală promovată de cele

două mari puteri apusene — Franța și Anglia. Este perioada în care, pe diferite căi și prin diferite mijloace, se urmărea să se capteze bunăvoința României și atragerea ei în sfera de influență a Germaniei naziste. Numai că vagile promisiuni ale Germaniei nu au găsit ecou în țară: burghezia, în marea ei majoritate, era ostilă Germaniei, iar întreaga națiune română mai păstra încă vie în memorie jaful și suferințele din timpul primului război mondial. În asemenea condiții, Germania hitleristă și celelalte state fasciste și-au intensificat acțiunile în vederea dezorganizării celor două organizații antirevizioniste — Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică și a ruperii României de aliatele sale.

Eronata politică a concesiilor față de Germania fascistă, promovată în anii premergători izbucnirii celui de-al doilea război mondial de Franța și Marea Britanie, în special, — arată în încheiere Eliza Campus — a influențat în mod negativ evoluția politicii externe a României, acțiunea sa de rezistență antinazistă. Rezultatele s-au văzut în august 1940, când, în fața nedreptului Dictat de la Viena, România s-a aflat singură, părăsită de celelalte state.

Activității neobosite desfășurate de marele istoric și patriot Nicolae Iorga, pentru apărarea drepturilor și intereselor poporului român și a celorlalte popoare amenințate de coteropitorii naziști, Gheorghe Buzatu i-a dedicat articolul: *Nicolae Iorga — apărător al drepturilor și intereselor popoarelor amenințate de coteropirea hitleristă*.

În întreaga sa viață și activitate, și cu deosebire în perioada de ascensiune a fascismului, Nicolae Iorga a militat neobosit în sprijinul respectării drepturilor popoarelor la o viață liberă și independentă. Când afirma acest lucru, Iorga avea în vedere în primul rând o serie de principii cum sînt: necesitatea păstrării independenței popoarelor, recunoașterea regimului social-economic pe care și l-au ales, respectarea dreptului fiecărui popor de a dispune în mod liber de soarta sa. El era de părere că toate statele, fie ele mari sau mici, trebuie

să se bucure de drepturi egale pe plan internațional.

În anii agresiunii fasciste, Nicolae Iorga a subliniat în repetate rânduri necesitatea recunoașterii independenței naționale a statelor. În articole publicate în paginile „Neamului românesc” și ale altor cotidiane din țară sau străinătate, de la tribuna parlamentului, în conferințe sau în cursurile predate la Universitate — arată Gh. Buzatu — el s-a ridicat cu curaj în apărarea idealurilor umanității, a demascat țelurile criminale ale agresorilor, neezitând nici un moment să-și manifeste caldă simpatie față de cauza popoarelor amenințate de cotropitorii hitleriști.

Din tematica acțiunilor greviste ale clasei muncitoare din România menționăm materialele: *Luptele muncitorilor din portul Brăila între anii 1900—1905*, de C. Marinescu, I. Brezeanu, și *Aspecte privind situația și lupta metalurgiștilor din Valea Bistrei în anii 1937—1939*, de Dan Popescu.

La rubrica *Texte și documente*, Sandu Tudor prezintă, sub titlul: *Din frământările țărănimii buzoiene în vremea Divanului ad-hoc (1857)*, două variante ale jalbei lui Costache Moglan — deputatul țăranilor din fostul district Buzău în Divanul ad-hoc —,

jalbă care sintetizează năpăstuirile suportate de țăranii din partea organelor administrative ale stăpînirii.

Deosebit de utilă se arată a fi inițiativa acestei publicații de a populariza în paginile sale experiența cadrelor didactice din școlile medii în predarea lecțiilor de istorie, cît și în valorificarea în timpul orelor de clasă a cercetărilor de istorie locală. Ea răspunde, pe de o parte, preocupărilor numeroaselor cadre didactice în probleme de metodică a predării istoriei, iar pe de altă parte, necesității valorificării glorioaselor tradiții ale poporului nostru în vederea educării tinerei generații în spiritul patriotismului socialist. Pe această linie se înscriu articolele: *Folosirea proiecțiilor în predarea lecțiilor de istorie*, de Ștefan Mihăilescu, și *Cîteva probleme ale istoriei locale*, de L. Roman. În plus, cititorul găsește o utilă *Bibliografie uzuală didactică-științifică* (*Publicații din 1966*), întocmită de Constantin Șerban și Victoria Șerban, precum și scurte cronici referitoare la activitatea științifică a filialelor și subfilialelor Societății de științe istorice și filologice în cursul anului școlar 1965—1966.

CONSTANTIN PETCULESCU

SILVIU BRUCAN: Originile politicii americane

Editura științifică, București, 1968, 272 p.

Realitățile lumii contemporane, cu multitudinea și complexitatea problemelor pe care le ridică, preocupă tot mai mult opinia publică mondială și se impun cu necesitate, ca un domeniu permanent de cercetare științifică. Climatul politic

internațional, determinat de lupta dintre forțele progresiste și cele reacționare, evidențiază concluzia că fron-

tul antiimperialist, forță social-politică fără precedent în istorie, este superior ca putere și succese. Astăzi, mai mult ca oricînd, popoarele lumii, participînd intens la viața politică, se ridică cu hotărîre împotriva tendințelor de hegemonie ale imperialismului, se pronunță pentru desindere internațională. Politica activă de agresiune a imperialismului american e dezaprobată pe arena internațională. Cunoașterea mai îndeaproape a acestei politici este un subiect, pe cît de dificil, pe atît de acut și care s-a impus istoricilor și sociologilor, economiștilor și politologilor. O contribuție românească, avînd ca autor pe un publicist cunoscut, vine să sporească, nu

numai cu un titlu, dar și cu o izbîndă, numărul lucrărilor consacrate acestei teme¹.

Deși o intitulează foarte ambițios, încă din introducere autorul se grăbește să avertizeze că nu a avut în vedere decît cercetarea politicii externe a S.U.A. și nici aceasta în totalitatea aspectelor ei, ci doar în ceea ce privește originea, modul „cum se naște, cum se formează, cum evoluează“ (p. 5). Perspectiva se îngustează, ce-i drept, dar analiza cîștigă, întrucît se face loc monografierii unui fragment util pentru reconstituirea întregului.

Tema, sugerată de polemica iscată cu puțini ani în urmă în S.U.A., „în jurul chestiunii dacă America, cu actuala ei structură social-politică, ar putea să realizeze faptul că războiul mondial, în condițiile tehnicii militare moderne, a devenit o primejdie mortală și să tragă concluziile de rigoare în politica ei externă“ (p. 5), este desfășurată de autor astfel încît să evite stereotipia și abstractul, graba și sentențiozitatea încheierilor sau adoptarea unei prejudecăți ca punct de plecare.

Pentru aceasta se întreprinde o analiză metodică a genezei „unor elemente prezente astăzi în politica americană“, a dinamicii „forțelor interne care determină sau influențează politica externă“, a mediului extern contemporan, „în mijlocul căruia acționează S.U.A.“ și, în fine, a mecanismului statal „în care capătă formă produsul finit — politica externă a S.U.A.“ (p.6).

Pornită în prima ei parte încă de la războiul de independență, lucrarea se desfășoară, trecînd prin marile evenimente ale istoriei S.U.A., pînă în zilele noastre, mai precis, se oprește la administrația Kennedy. Prin aceasta, autorul urmărește doar să detecteze apariția acelor elemente esențial caracterizante pentru profilul politicii externe a S.U.A., ceea ce îi este permanent și definitoriu.

¹ Silviu Brucan, *Originile politicii americane*, Editura științifică, București, 1968, 272 p. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

Realitatea istorică permite constatarea expansiunii ca o trăsătură aproape congenitală politicii americane. Astfel, doctrina Monroe, lansată în anul 1823, a reprezentat „afirmarea dominației exclusive a S.U.A. asupra continentului american“ și a creat „o bază ideologică-juridică pentru intervenția în treburile interne ale țărilor latino-americane, ori de cîte ori se petreceau acolo fenomene potrivnice celor mai bune interese ale S.U.A.“ (p. 20).

De la primele anexiuni spoliatoare și pînă la ultimele acțiuni militare sau diplomatice, expansionismul s-a dovedit a fi „o caracteristică fundamentală a politicii americane“ (p. 23). Neîndoielnic, constatarea aceasta nu aduce lectorului, chiar puțin avizat, o noutate. Ce anume determină interesul în această parte a lucrării este însă cantitatea informațională pe care o conține și care comunică prin bogăția și logica prezentării. Îndeobște autorului se pare că nu-i place să se lase descoperit în nici un punct al cercetării sale, nici măcar acolo unde, cel puțin la prima impresie, a mai argumenta devine echivalent cu a forța uși deschise. Dar Silviu Brucan nu ambiționează încheieri noi, ci, mai mult: delimitări, puneri la punct — de unde și caracterul oarecum polemic —, dovezi, și iarăși dovezi, datorită cărora să poată reafirma fără putință de tăgadă, adevăruri cunoscute. Cu toate acestea, prospețimea faptului revigorează ceea ce știm sau știam și mai înainte și din alte surse.

Marginaliile pe care ni le-am permis privesc, deopotrivă, toate cele patru mari capitole ale cărții. Așa, de pildă, în capitolul destinat descifrării factorilor lăuntrici care determină politica externă a S.U.A., cititorul este supus unui veritabil asediu de fapte, care sînt foarte multe și foarte diferite, însă pregnante și semnificative. Preocupat de relevarea factorilor interni de care depinde politica externă americană, autorul observă cu îndreptățire că, deși cu rol primordial, determinarea economică nu este una mecanică, rectiliniară, deoarece „poli-

tica și, în mod deosebit, politica externă sînt rezultantele unui proces dialectic în care cauzele economice se împletesc strîns cu cele politice, militare, strategice, ideologice, iar toate la un loc sînt trecute printr-un mecanism al deciziilor care joacă și el un rol în determinarea produsului finit" (p. 141). Astfel, alături de factorii decisivi, fundamentali — economici, politici, militari — în formularea și executarea politicii externe, în sinul societății americane acționează și o serie de factori cu influență limitată — mișcarea sindicală, mișcarea de eliberare a negrilor, fermierii, organizații pacifiste, universități și, în general, opinia publică —, a căror pondere individuală variază și sporește atunci cînd se aliază sau acționează în același sens. Dar, „factorul economic, în speță profitul — scrie autorul —, rămîne însă *criteriul principal de judecată*, tocmai pentru că el este acela care determină orientarea de lungă durată, care indică linia fundamentală a politicii monopolurilor" (p. 148). Urmărind o rată a profitului cît mai ridicată și realizînd-o prin înarmări și investiții externe, este firesc, astfel, ca monopolurile să urmărească o politică agresivă și expansionistă, pentru militarizarea economiei și intensificarea măsurilor de înarmare.

O trăsătură definitorie a ideologiei americane o constituie simbioza dintre mecanismul sistemului politic-economic intern și expansionismul extern. Viața politică din ultimii ani s-a conturat prin disputa forțelor de dreapta, care proclamă că țelul politicii externe este victoria asupra comunismului, și forțele politice mai moderate și liberale ce tind să ocupe centrul politicii americane. În realitate — se arată în lucrare — în S.U.A. nu există o forță politică omogenă care să ocupe exclusiv și stabil viața politică.

Încercarea de creare a unui partid care să reprezinte interesele unor mase mai largi este o problemă cu un teren destul de șubred, dat fiind, în primul rînd, covârșitoarea putere economică-ideologică pe care o dețin monopolurile. În S.U.A. — scrie S. Brucan — nu numai că nu poate funcționa

normal un partid comunist al clasei muncitoare, dar nici măcar un partid al micii burghezii de felul celor existente în Europa Occidentală. Cu toate acestea, o notă dominantă a tabloului politic american din ultimii ani este definită de existența unor mișcări politice în afara celor două partide (republican și democrat), în special în jurul a două probleme majore: mișcarea de eliberare a negrilor și războiul din Vietnam.

După trecerea printr-o succintă analiză a ideologiei (cumva stîmjenită în puținătatea paginilor ce i se rezervă), a Pentagonului și a opiniei publice, în care, ca și în mass media descrie aspecte foarte contradictorii, autorul își instalează investigația în cîmpul mediului extern al politicii americane. În această direcție sînt urmărite atent consecințele scindării lumii în două sisteme asupra politicii americane. Astfel, ca urmare a creșterii forțelor socialismului, a faptului că S.U.A. nu mai dețin monopolul atomic, în politica sa se poate observa o evoluție de la represalii masive la riposta flexibilă, realizată îndeosebi prin războaiele limitate sau locale, duse pentru înăbușirea mișcării de eliberare națională. Cu toate că la Washington s-au făcut uneori aprecieri realiste privitoare la forța socialismului și la pericolul unui război nuclear, „se resimte încă puternic în politica americană *tendința de a obține o poziție strategică militară care să silească statele socialiste, precum și celelalte țări, să accepte condițiile S.U.A. în reglementarea problemelor internaționale litigioase*" (p. 204—205). Aceasta, continuă autorul, „rămîne esența politicii americane și tot așa se și explică cramponarea S.U.A. de blocurile militare N.A.T.O., C.E.N.T.O., S.E.A.T.O., deși procesul de deteriorare din sinul lor este evident pentru toată lumea" (p. 205).

Capitolul ultim al lucrării își propune să pună în lumină raportul de determinare dintre factorii amintiți și politica externă a S.U.A. și deciziile în acest plan. În special, autorul vrea să introducă cititorul în mecanismele secrete ale procesului decizional. Punc-

țin rolul și locul congresului și senatului, al guvernului în elaborarea politicii externe, analiza cade cu precădere asupra prerogativelor președintelui, protagonist în orientarea acesteia. Învăsit cu anume autonomie relativă el este îndreptățit astfel să traseze direcția întregii politici externe. Autonomia fiind însă numai relativă, adesea, mai ales atunci când a intenționat o politică mai elastică, mai comprehensivă (Franklin, Roosevelt, Kennedy), președintele se lovește de „existența unor poziții-arici, bazate pe tradiție, inerție și metode înrădăcinate”. Ele au fost depășite — arată autorul — numai în măsura în care s-au adresat direct opiniei publice și s-au sprijinit pe forțele sociale dornice de progres și

de pace ale Americii” (p. 250). Cert este că experiența istorică demonstrează cu fermitate faptul că politica externă americană nu este rodul acțiunii factorilor subiectivi, ci al acțiunii forțelor motrice obiective ale contemporaneității.

Originile politicii americane este o realizare inedită nu numai ca intenție, ci și ca rezultate. Numai că uneori apare o abundență factologică, un ilustrativism care sufocă ideea sau, în cazul cel mai bun, o trece pe plan secund. Dar încă o dată, nu este o permanență, ci un accident produs se pare din dorința autorului de a oferi celui ce-i citește cartea o informație prin ea însăși necesară.

ELENA VLĂDUȚESCU

PAUL SCHMID-AMMANN: Adevărul despre greva generală din 1918

Morgarten, Zürich, 1967, 440 p.

Și astăzi persistă în cercuri largi ale burgheziei din Elveția părerea că greva generală națională din 1918 — cea mai mare mișcare din Elveția — ar fi trebuit să atragă după sine transformările revoluționare respective și că numai datorită intervenției masive a armatei s-ar fi reușit ca țara să fie ferită de haos, revoluție și război civil. La toate acestea se mai adaugă „legende” uzuale despre agenții bolșevicilor — în acest fel s-a născut pentru un timp îndelungat un eficient spectru de groază. Astfel, adevărul istoric nu a putut fi dat la iveală.

Ce-a de-a 50-a aniversare a acestui mare eveniment a prilejuit însă elaborarea a mai multor lucrări științifi-

fice. Uniunea Sindicatelor din Elveția a creat posibilitate lui Paul Schmid-Ammann să facă ample studii de arhivă. Pentru prima dată acesta a putut valorifica și stocurile instructive ale arhivelor unionale elvețiene. Cartea a fost împărțită în capitole privind cauzele și desfășurarea grevei generale, precum și urmările acesteia. O documentație amplă se adaugă descrierii evenimentelor. Această operă este o contribuție importantă la studiul istoriei mișcării muncitorești din Elveția; din ea cititorii au posibilitatea să cunoască tradițiile revoluționare ale poporului elvețian.

J. S.

„Arhiva pentru istorie socială”, vol. VIII

Editura pentru literatură și contemporaneitate, Hanovra, 1968, 576 p.

Cu prilejul celei de-a 150-a aniversări a nașterii lui Karl Marx a apărut volumul VIII al „Arhivei pentru istorie socială”. Merite deosebite în elaborarea acestui volum revin, în

mod deosebit, profesorului dr. Georg Eckert din Braunschweig. În Europa occidentală această serie este, fără îndoială, publicația cea mai importantă în problemele istoriei mișcării munci-

torești. Ea a reușit să rezolve sarcina dificilă de a prelua moștenirea renumitelor „Arhive Grünberg”.

Volumul conține, mai ales, lucrări de cercetare a marxismului. Deosebit de interesant este articolul semnat de elvețianul Bert Andreas și istoricul Wolfgang Mönke, intitulat: **Date noi cu privire la ideologia germană**. El conține mai multe documente și scrisori, nepublicate până în prezent, care contribuie la o mai bună înțelegere a unor lucrări importante ale lui Karl Marx.

Istoricul cehoslovac Jiri Koralka tratează tema: **Primii socialiști în Boemia de Nord în raport cu social-de-**

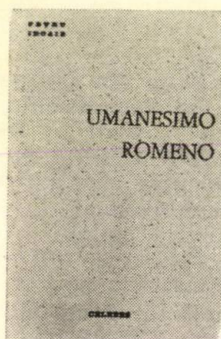
mocrația din Eisenach și cu mișcarea națională cehă. 1868—1870. În acest material se clarifică multe fapte până acum necunoscute privind istoria mișcării muncitorești din Austria.

Volumul mai conține următoarele studii: Hans Pelger, **Cu privire la mișcarea democratică și socială în Germania de nord după revoluția din 1848**; Helmut Hirsch, **Karl Marx și petițiile pentru egalitatea în drepturi a evreilor**; Heinz Menz, **Concepțiile juridic-estetice și juridic-politice ale lui Karl Marx**, precum și câteva documentații de Kurt Koszyk și Georg Eckert și diferite rapoarte literare.

J. S.

PETRU IROAIE: Umanesimo romeno

Editore Celebes, Trapani, 1967, 398 p.

Bazindu-se pe o largă informare bibliografică cu caracter istoric, literar și folcloric, autorul* tratează, într-o lucrare încheată, destinată publicului italian, aspecte și momente importante din viața poporului român. Pornind de

la trecutul nostru istoric, trecut zburcuiat, dar și glorios, P. Iroaie arată că ideile de libertate, progres social, unitate națională, demnitate umană, dragoste și respect pentru tradițiile

poporului, ale luptei pentru apărarea drepturilor strămoșești au fost cele care au fertilizat terenul dezvoltării umanismului la români.

Ocupându-se de factorii care au dus la dezvoltarea umanismului, autorul, deși tributar exagerării rolului personalității în istorie, subliniază ca determinanți factorii interni obiectivi și subiectivi.

În cadrul lucrării se acordă un spațiu larg relațiilor care s-au statornicit încă din antichitate și apoi au continuat să se dezvolte de-a lungul secolelor între popoarele de pe teritoriile celor două țări latine, Italia și România. Se evidențiază, pe baza unui bogat material documentar, influența pozitivă reciprocă în dezvoltarea legăturilor economice, politice și îndeosebi spirituale dintre cele două popoare.

În diferite perioade ale istoriei sale, subliniază autorul, poporul român a avut conducători de seamă care s-au contopit cu aspirațiile sale, acționând pentru înfăptuirea lor. În lucrare se fac largi referiri la epoca de glorie a lui Vlad Țepeș, Matei Corvin, Ștefan cel Mare etc., care au luptat în fruntea maselor pentru neatarnarea țării. Este bine marcat momentul lupte po-

* Petru Iroaie s-a născut la 22 mai 1907 la Suceava. După terminarea studiilor universitare a făcut parte din grupul de cercetători români care au efectuat săpături la Istria. Concomitent a publicat mai multe culegeri de cîntece populare (1936). În 1942 a fost numit lector la Universitatea din Palermo, stabilindu-se definitiv în Italia. Între anii 1943 și 1946 a funcționat ca profesor titular la catedra de limba și literatura română a aceleiași universități. În 1956 *Societas Aca-*
demica Dacoromana din Roma îl alege membru titular.

porului român pentru realizarea unității sale naționale pe care l-a constituit epoca domniei lui Mihai Viteazul, cînd cele trei provincii de pe versanții Carpaților au fost unite — deși temporar — într-un singur stat. Eroismul și entuziasmul cu care masele populare au participat la luptele seculare pentru independență și unitatea sa națională — se subliniază în lucrare — au demonstrat totodată înaltele lor calități morale.

Referindu-se la năzuința arzătoare a poporului român de a se elibera de sub dominația otomană și a-și asigura independența, Petru Iroaie arată atmosfera apăsătoare a acelor extenuante războaie împotriva unui dușman puternic, cînd poporul „tresărea la cel mai mic succes al unui luptător împotriva dușmanului și aprindea o scînteie de speranță”.

Acțiunile patriotice desfășurate de poporul român de-a lungul vremurilor s-au reflectat, pe plan spiritual, în numeroase opere literare, în creația folclorică deosebit de bogată, pe care autorul le folosește în ilustrarea unui aspect sau altul al umanis-

mului și omeniei românilor. „Criticii moderni, sobri, după ce au gustat frumusețea liricii lui Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Arghezi, Pillat, pot afirma că după români poezia populară constituie un model superior pentru cea „cultă”. În funcție de acest lucru, autorul arată cum în epica populară figurează marilor voievozi și conducători militari, acțiunile lor politice și militare sînt consacrate.

Ocupîndu-se de perioadele de înflorire economică, politică și militară a țărilor române, autorul prezintă pe larg dezvoltarea culturii, dezvoltare care a purtat amprenta specifică fiecărei epoci istorice. Sînt evidențiate figurile cărturarilor români ce au ridicat în lucrările lor, pe o treaptă tot mai înaltă, creația poporului, lupta maselor pentru realizarea dezideratelor lor fundamentale.

Lucrarea se înscrie pe linia recunoașterii și susținerii ideii că cele mai trainice și veridice lucrări de orice natură își au seva în lupta și viața popoarelor.

MARIA COVACI

IMPLICAȚIILE PROGRESULUI TEHNIC ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Rubrica de față va insera scurte prezentări ale cercetărilor întreprinse peste hotare în variate domenii ale științelor sociale : Implicațiile progresului tehnic în societatea contemporană ; Probleme ale teoriei istoriei ; Istorie și sociologie ; Știință politică și altele.

Pentru întocmirea „Fișierului“, ne folosim de sprijinul deosebit al sectoarelor de documentare și informare științifică de la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lângă C.C. al P.C.R., Centrul de documentare științifică al Academiei Republicii Socialiste România, Biblioteca centrală universitară București, Biblioteca centrală de stat, precum și al cercetătorilor de la institutele de științe sociale.

În cele ce urmează vom oglindi unul dintre subiectele enunțate mai sus : Implicațiile progresului tehnic în societatea contemporană. Vor fi înfățișate, în cadrul acesta, o gamă largă de teme : raportul dintre știință, tehnologie, progres ; factorii umani ai automatizării ; automatizarea — parte componentă a raționalizării socialiste complexe ; revoluția tehnică-științifică și sistemul socialismului ; consecințele sociale ale revoluției tehnice-științifice în țările capitaliste ; raportul om-mașină ; programele de cercetare-dezvoltare în domeniul economic.

Redacția

GAUZNER R., *Soțialnîie Posleedstviia Naucino — Tehniceskoi revoliuțiî kapitalisticeskih stranah* [Consecințele sociale ale revoluției tehnice-științifice în țările capitaliste],

în : „Mirovaia ekonomika i mejdunarodnie otveșenia“ (Moscova), nr. 1/1967, p. 19—33.

Revoluția tehnică-științifică contemporană, a cărei esență o constituie automatizarea proceselor de producție, determină radicale schimbări în diviziunea socială a muncii și organizarea producției, în structura socială a societății, în structura, situația și raporturile dintre clase. În legătură cu schimbările în structura socială, autorul arată că, prin volumul foarte mare de resurse pe care introducerea cuceririlor științei și tehnicii contemporane le presupune, revoluția științifică și tehnică determină întărirea noilor monopoluri, adîncirea procesului de concentrare și centralizare, ruina micilor întreprinzători sau includerea lor în sistemul întreprinderii monopoliste. În același timp, tehnica electronică de calcul dă în mîna monopolurilor un excelent mijloc de realizare, lărgire și perfecționare a controlului și evidenței pentru dezvoltarea mecanismului socializării monopoliste a producției.

Schimbările în distribuirea forței de muncă între principalele sfere ale economiei se concretizează în creșterea ponderii celor ocupați în sfera productivă

Analizînd problema șomajului, autorul consideră că, în condițiile capitalismului contemporan, acesta „este o consecință a progresului tehnic“ (p. 26). Reducînd cheltuielile de muncă pe unitate de produs, progresul tehnic duce la eliberarea unei părți a forței de muncă, pe care economia nu o poate reabsorbi complet.

Pe lîngă „insuficiența locurilor de muncă, în comparație cu oferta de forță de muncă“, un rol important în creșterea șomajului îl are „accentuarea, sub influența revoluției tehnice-științifice, a neconcordanței dintre structura cererii și structura ofertei de forță de muncă“ (p. 27). Progresul tehnic implică o mare mobilitate a forței de muncă. Apar, într-un ritm rapid, profesii noi, altele cunosc transformări de conținut, își pierd rolul sau dispar aproape cu desăvîrșire. Capitalismul, cu sistemul său de învățămînt — organizarea

și privilegiile de clasă pe care acesta se bazează — nu este capabil să creeze condițiile unei cît mai rapide și nedureroase acomodări a forței de muncă la noile cerințe și nu formează forța de muncă în acest sens. De aceea, paralel cu șomajul, care atinge uneori milioane de oameni, pentru unele specialități există un deficit de forță de muncă.

Referindu-se la consecințele sociale ale progresului tehnic, ideologii burghezi consideră că acesta duce la o creștere automată a nivelului de trai al muncitorilor, la ștergerea treptată a diferențelor între situația economică a clasei muncitoare și a burgheziei, la „transformarea“ capitalismului. O analiză oricît de sumară a datelor statistice demonstrează inconsistența acestei afirmații, creșterea gradului de exploatare a maselor muncitoare. „Creșterea normei plusvalorii“ își are originea nu în simpla introducere a progresului tehnic, ci în noul tip de raționalizare capitalistă, bazată pe o intensificare multilaterală a muncii, de o nouă factură — intensificarea efortului nervos, folosirea intensivă a energiei intelectuale a lucrătorilor.

În acest scop, monopolurile folosesc pentru controlul muncii, în vederea asigurării unei exploatare maxime și a unei activități fără nici un fel de întreruperi, tehnica electronică de calcul și televiziunea.

O serie de noi domenii ale științei, ca : psihologia industrială, sociologia etc., sînt puse în slujba monopolurilor. Sistemul de securitate a muncii și de salarizare, controlat de monopoluri, nu ține seama de importanța deosebită a încordării nervoase a muncitorului în cazul deservirii utilajelor automate, de faptul că, în lipsa unui regim compensator, această încordare duce la dereglări în activitatea sistemului nervos. Conținutul noțiunii „boli profesionale“ se lărgeste astfel într-o importantă măsură.

În condițiile capitalismului, conchide autorul, marile cuceriri ale gîndirii umane sînt puse în slujba profitului, împotriva omului.

LECERF DIDIER, *Les grands programmes de recherche — développement, instrument de la stratégie économique [Marile programe de cercetare-dezvoltare, instrument al strategiei economice],*

în : „Impact“, U.N.E.S.C.O. (Paris), 17, nr. 2/1967, p. 121—141.

Cercetările spațiale din U.R.S.S. și din S.U.A., precum și cercetările nucleare oferă exemplele cele mai cunoscute ale marilor programe, care se prezintă ca un ansamblu de obiecte, interesând în același timp cercetarea, dezvoltarea și producția. Pe planul politicii științifice, majoritatea oamenilor de știință recunosc eficacitatea acestei tehnici; de aceea, mai multe reuniuni internaționale organizate de U.N.E.S.C.O. au recomandat un număr de mari programe. Luându-și sarcina de a trece printr-o filieră completă, de la cercetarea fundamentală până la producerea industrială a inovației, acestea răstoarnă ciclul tradițional: cercetare-dezvoltare-producere.

În marile programe, nu se integrează orice problemă; în politica științifică, o parte este îndrumată spre „cercetarea difuză”. În această categorie intră laboratoarele universitare, care se consacră cercetărilor fundamentale fără orientare impusă sau program, cu scopul de a lăsa mină liberă creării de idei neprevăzute.

Societatea industrială este departe de a fi găsit tehnicile care să-i permită să stăpânească factorul cercetare, iar punerea în aplicare a marilor programe va da naștere unei dezvoltări „electrizate” a științelor sociale, un fel de sociologie a cercetării, cu scopul de a rezolva marile probleme de organizare, structurile, receptivitatea față de inovație, canalizarea progresului tehnologic (care riscă să revoluționeze societățile industriale) etc.

În optica dezvoltării economice, subiectul cel mai controversat privește finalitățile marilor programe. Cele mai cunoscute exemple de mari programe, axate pe temele spațiale sau nucleare, afirmă autorul, sînt adesea legate de cursa înarmărilor și, în consecință, nu reflectă adevăratele țeluri ale omului și ale dezvoltării.

Puterea mobilizatoare a marilor programe constă în faptul că oferă un mijloc sigur de a îndrepta importante resurse spre cercetare-dezvoltare, spre procesul tehnologic și creșterea modului de cunoaștere (know how). Dar, în același timp, ele pot genera schimbări bruște, care nu sînt de neglijat, în armătura industrială, adesea fragilă, a țărilor cu o economie

mijlocie. Aceste țări trebuie să se ferească de efectul produs de o emulație care, sterilizînd un potențial economic destinat apărării, le-ar interzice să-și atingă scopul proiectelor politice, pentru care creșterea economiei este adesea singura justificare principală. Trebuie deci să se stabilească o legătură între efortul dezvoltării economice și efortul consimțit în favoarea marilor programe. Această preocupare nu este exclusivă. Ea lasă loc grijii de a maximiza cunoștințele oamenilor. Totuși, atenția economistului este chemată să dea marilor programe un caracter de instrument, deoarece: a) în domeniul vast și divers în care se exercită intervențiile statului, marile programe ocupă un loc din ce în ce mai mare și sînt un mijloc nou de însuflețire economică; b) de puțin timp, asistăm la valoarea operativă a marilor programe, ca instrument al strategiei industriale.

De aceea, nu trebuie să se asocieze mecanic marile programe cu temele nucleare și spațiale ale marii științe (big science) sau cu contextul țărilor foarte dezvoltate. Acest instrument se poate aplica la diferite teme și poate fi pus în serviciul unor finalități diferite. Folosirea cu succes a marilor programe se poate înfăptui cu ajutorul unei metodologii adecvate.

În continuare, autorul analizează valoarea marilor programe ca instrumente noi în domeniul în care statul își exercită intervențiile și ca instrumente ale strategiei industriale etc.

În încheierea studiului se exprimă convingerea că organizațiile internaționale vor juca un rol important, asumîndu-și răspunderea în ceea ce privește marile programe. Acestea sînt destinate să se răspîndească și să se înmulțească în etapa actuală a științei și a tehnologiei și vor exercita, în mod inevitabil, o atracție puternică asupra guvernelor și responsabililor politicii științifice.

Temele marilor programe sugerate de Grupul de studii al O.N.U. cu privire la consecințele pe care le va avea dezarmarea pentru dezvoltarea cercetărilor științifice și tehnice constituie o direcție spre care eforturile țărilor în curs de dezvoltare ar putea să se angajeze cît mai curînd.

Progresul tehnic vertiginos din ultimele două decenii a cuprins aproape toate domeniile producţiei materiale, inclusiv sfera conducerii proceselor tehnologice şi a activităţilor tehnice-economice. Au fost create aşa-numitele „mari sisteme automate de conducere” (M.S.A.C.) — sisteme de conducere centralizată a obiectelor, de strângere, prelucrare şi transmitere a informaţiei necesare pentru conducere.

Problemele practice ale creării de M.S.A.C. preocupă în cel mai înalt grad, ele constituind „se poate presupune... partea cea mai importantă” a bazei tehnice-materiale a societăţii comuniste (p. 39).

În prima etapă a istoriei dezvoltării automatizării, se subliniază în articol, sistemele automate de conducere erau destinate îndeplinirii unor acţiuni determinate, caracteristicile obiectelor conduse şi mediul extern fiind complet cunoscute. De aceea se şi numesc sisteme „determinate”.

Apariţia sistemelor de conducere nedeterminate, adaptabile a însemnat începutul etapei noi, contemporane în dezvoltarea automatizării, care, pe drept cuvânt, poate fi denumită „perioada marii automatizări”. Marea automatizare nu înseamnă automatizare totală. În cadrul sistemului au loc procese informaţionale, de luare a hotărârilor şi de executare.

Deoarece implică o atitudine creatoare, hotărârile privind strategia şi tactica de acţiune şi alegerea metodei optime de acţiune sînt luate de om. „Luarea hotărârii de către maşini ar necesita formalizarea completă a proceselor de creaţie, ceea ce este puţin probabil că se va realiza” (p. 41).

Pentru înţelegerea specificului activităţii oamenilor în M.S.A.C., în articol sînt prezentate, pe scurt, principalele momente din procesul activităţii M.S.A.C. în care intervin oamenii :

1. Controlul funcţionării sistemului înainte de a-l da în exploatare.

2. Primirea informaţiilor privind starea obiectelor conduse şi a mediului extern şi transmiterea lor către punctul de conducere. Omul este cel care conduce izvoarele de informaţie şi participă la pregătirea datelor iniţiale pentru luarea hotărârilor.

3. Prelucrarea informaţiilor şi adoptarea hotărârilor. În funcţie de tipul sistemului şi capacitatea lui, hotărârile pot fi luate : a) de om — pe baza datelor calculate de maşinile electronice de calcul (M.E.C.) ; b) de M.E.C. şi om prin împărţirea atribuţiilor ; c) de M.E.C., cu controlul şi corelarea hotărârii de către om.

Mecanismul adoptării hotărârii include în sine planificarea şi prevederea urmărilor ; tocmai aceste importante operaţii sînt făcute de către om, ceea ce face ca ponderea factorului uman în luarea hotărârii în momentul de faţă să depăşească cu mult ponderea automaticii.

4. Transmiterea hotărârii către organele executive şi îndeplinirea ei, urmărită de om.

În strînsa cooperare dintre om şi maşină, necesarul poate fi asigurat „numai în condiţiile unei cit mai depline adaptări a automaticii la particularităţile omului, la caracteristicile psihologice ale operatorilor”, pe de-o parte, şi printr-un înalt nivel al pregătirii profesionale — condiţie de bază a adaptării omului la lumea automaticii, pe de altă parte.

După ce se analizează principiile de apreciere a eficacităţii M.S.A.C., evidenţiindu-se importanţa luării în considerare a factorului uman şi renunţarea la înţelegerea sistemelor automate ca sisteme strict tehnice, în ultima parte a studiului se abordează problematica psihologiei ingineresti ca ştiinţă a factorilor umani în M.S.A.C. Principalele două direcţii de cercetare în psihologia inginerască şi care trebuie să cunoască o largă dezvoltare sînt psihologia grupului şi studiul legăturilor psihologice ale receptivităţii vizuale pentru elaborarea mijloacelor de reprezentare a informaţiei potrivit cerinţelor acestor legături.

În încheiere, se subliniază că, oricîte surprize ne-ar rezerva progresul tehnic, „funcţiile creatoare superioare în marea automatizare vor fi îndeplinite tot de oameni” (p. 48), ceea ce va determina creşterea rolului factorilor morali şi psihologici pe care, practic, autorii îi consideră adevărate funcţii ale producţiei.

LOPEZ LEITEJ., *La science, le développement économique et le tiers monde. La science pour le développement. Point de vue du tiers monde [Știința, dezvoltarea economică și lumea a treia. Știința pentru dezvoltare. Punctul de vedere al lumii a treia],*

în : „Revue Tiers-monde” (Paris), 8, nr. 29, ianuarie—martie 1967, p. 121—134.

Societatea secolului al XX-lea își datorează forța materială și vitalitatea intelectuală, care o completează, dezvoltării științei și tehnologiei. În ultimă analiză, ea este rezultatul spiritului de curiozitate științifică și investigație al omului, spirit care a căpătat o semnificație socială în cursul secolului al XVII-lea, s-a dezvoltat în și prin revoluția industrială și are astăzi o influență fundamentală în relațiile economice și politice dintre națiuni.

Interesul pe care oamenii de stat îl acordă rolului științei și tehnicii ca forțe hotărâtoare ale dezvoltării economice este însă de dată recentă. În perioada dintre cele două războaie, dar în special după al doilea război mondial, statele dezvoltate au început să realizeze și să folosească practic legătura care există între invențiile și descoperirile științifice, chiar din specialitățile cele mai abstracte, și construcția unei economii puternice și a unei puteri militare corespunzătoare.

Deși, actualmente, există rețele organizatorice ale cercetării științifice nu numai în statele dezvoltate din punctul de vedere economic, ci și în unele state din Asia și Africa, decalajul dintre ele este considerabil, funcționalitatea lor total diferită. Căci pentru a utiliza practic rezultatul cercetărilor științifice este necesară realizarea unui progres economic și social corespunzător. Țările subdezvoltate se află în imposibilitatea de a aplica, în propriul lor interes, rezultatele cercetărilor științifice, interioare sau exterioare, în așa fel încât resursele lor naturale rămân, în continuare, la discreția țărilor dezvoltate. Ideea că știința e universală „se limitează deci exclusiv la universul națiunilor bogate și avansate”.

Autorul relevă că țăările subdezvoltate sînt silit să folosească cunoștințe științifice și tehnice importate sau împrumutate dacă guvernele din aceste țări nu iau măsuri radicale în vederea organizării unor largi programe de învățămînt și a creării de institute tehnice și științifice. Folosirea brevetelor străine de către țăările în curs

de dezvoltare ridică și problema utilizării savanților din țara respectivă. Dacă țările slab dezvoltate nu vor lupta pentru o politică intensivă de progres economic, programele de învățămînt vor face ca specialiștii să ia drumul străinătății, la fel ca și materiile prime. Guvernele naționale din aceste țări au obligația de a formula programe și politici complexe, pentru a stimula creșterea nivelului de trai al popoarelor lor. Altfel riscă, după modelul Americii Latine, să fie acaparate de o superputere, cum sînt Statele Unite, ale cărei privilegii provin din supremația tehnică-științifică. Căci, în fond, așa-zisa politică americană „de ajutor” este opusă intereselor dezvoltării, ale progresului științei, în țările care beneficiază de el. A lăsa cercetarea științifică și progresul tehnic din țările subdezvoltate la voia întreprinderilor particulare din țările avansate înseamnă a compromite de la început succesul unei asemenea acțiuni.

Articolul se încheie prin expunerea unor concluzii, în urma analizei acestei probleme, din care redăm :

— Necesitatea unui program intensiv de generalizare a învățămîntului pentru întreg poporul, de susținere a universităților și a cercetării științifice și tehnologice, care să fie integrat în planurile economice ale țărilor în curs de dezvoltare, folosirea științei și tehnicii moderne pentru făurirea unei civilizații moderne, pentru obținerea unei modernizări rapide a economiei ; dezvoltarea autonomă a acestor națiuni nu poate să se bazeze pe importul pasiv de cunoștințe. În acest scop, e necesară stimularea cadrelor de specialiști pentru a fi folosiți nu numai în universități și institute științifice, ci și în laboratoarele principalelor industrii din țara respectivă ; rolul fundamental al guvernelor din aceste țări în prospectarea și utilizarea sectorului de cercetare din universități și crearea de institute științifice ; găsirea unor modalități pentru a sili principalele întreprinderi industriale din țările în curs de dezvoltare să aibă laboratoare proprii de cercetare sau să dirijeze efectuarea cercetărilor necesare la universitățile naționale sau la

alte institute științifice și tehnice din țara respectivă; refuzul de a colabora cu o firmă străină, dacă aceasta nu dorește să utilizeze baza de cercetare din țara cu care încheie contractul; educarea morală a savanților și tehnologilor din țările în curs de dezvoltare pentru a-și exercita profesia, chiar dacă nu de la început în condiții optime, numai în țara lor. Pretextul

de a „lucra pentru umanitate”, fără discriminări naționale sau geografice, este, în cazul de față, doar o formulă de compromis etic. Căci idealul unei dezvoltări științifice universale nu poate fi atins atâta timp cât se refuză contribuția la eliminarea obstacolelor „care împiedică accesul celei mai mari părți a omenirii la roadele și cuceririle civilizației moderne”.

LILIE KELMUT, *Automatisierung — bestandteil der komplexen sozialen rotationisierung [Automatizarea — parte componentă a raționalizării socialiste complexe]*,

în : „Einheit” (Berlin), 22, Heft 2/1967, p. 143—149.

Automatizarea este o trăsătură caracteristică a revoluției tehnice-științifice și este strins legată de raționalizarea socialistă complexă. Automatizarea unor întregi procese de producție nu poate fi înfăptuită decât pe baza unor mari investiții. Aceasta implică obținerea mijloacelor necesare automatizării prin intermediul raționalizării, care permite găsirea celor mai favorabile soluții economice pentru societate. Raționalizarea socialistă complexă este îndreptată spre perfecționarea aparatului de producție socială în concordanță cu cerințele revoluției tehnice și cu evoluția necesităților. Automatizarea totală spre care se tinde prin introducerea raționalizării complexe este o cerință obiectivă a dezvoltării forțelor de producție sociale. Automatizarea e definită, în primul rând, prin aceea că omul devine într-o mai mare măsură creator în procesul de producție, locul său în producție se schimbă calitativ. În locul efectuării nemijlocite a operațiilor de muncă, el preia funcția de supraveghere a unor întregi sisteme de mașini.

Automatizarea necesită, în afara unor mijloace financiare, o serie de premise tehnice, științifice și organizatorice, iar muncitorii trebuie să fie pregătiți pentru noile lor sarcini printr-o calificare corespunzătoare. Articolul relevă că este eronată concepția după care lucrul la aparatul automat s-ar reduce la o apăsare pe buton și, de aceea, nu ar solicita muncitori calificați. Dimpotrivă, intervenția omului în procesul de producție automatizat

cere o cunoaștere aprofundată a mecanismului, pentru a interveni adecvat în cazul unor defecțiuni tehnice. Introducerea automatizării implică o creștere a cerințelor de calificare a oamenilor muncii, paralel cu sporirea exigențelor față de activitatea de conducere a producției și a pregătirii ideologice a cadrelor. În industrie, trecerea la mecanizarea și automatizarea producției ridică noi cerințe în domeniul măsurării, al conducerii și dirijării, ceea ce face ca meseriile care nu presupun o calificare specială să fie înlocuite de meserii moderne, de un profil larg și necesitând o calificare superioară. Pornind de la prognoze, care trebuie să țină seama și de condițiile diviziunii internaționale a muncii și de cooperare pe plan internațional, trebuie să fie analizate diferite variante posibile ale automatizării și să fie aleasă soluția optimă pentru economia națională.

Necesitatea de a porni de la prognoze în introducerea automatizării derivă și din cerința stabilirii unui profil de producție în perspectivă pentru întreprinderile în care se introduce automatizarea. Pătrunderea științei în producție, orientarea planificării și dirijării producției, determinarea justă a liniilor de dezvoltare în perspectivă, necesitatea de a reacționa rapid la noi condiții și posibilități cer o cuprindere justă și o prelucrare adecvată a unui mare număr de mărimi și parametri economici. Metodele moderne de prelucrare a datelor devin un auxiliar indispensabil pentru dominarea complicatelor procese de planificare și conducere.

Mc HAALE JOHN, *Science, technology and change*

[*Știință, tehnologie și progres*],

în : „The Annals of The American Academy of Political and Social Science” (Philadelphia), 373, septembrie 1967, p. 120—140.

Ca urmare a dezvoltării actuale a științei și tehnicii, condiția umană a dobândit o nouă dimensiune, și anume capacitatea de a se defini în termenii unei alegeri, și nu ca pînă acum prin acceptarea, conștientă sau nu, a unei necesități implacabile. Conceptul de progres devine, în acest context, un factor cu determinări și consecințe cu totul noi. Dacă pînă nu de mult el putea fi delimitat și definit în cadrul unei pluralități de economii naționale relativ autonome, actualmente progresul se caracterizează numai în cadrul unei comunități complexe, independente la scară mondială.

Procentul ridicat al frecvenței, profunzimii și extinderii cu care pătrunde progresul în diverse sectoare ale vieții sociale face din schimbare unul dintre factorii critici ai epocii noastre. Ea nu mai poate fi considerată, ca în trecutul apropiat, un accident, o întâmplare, o rupere a continuității. În mod corespunzător, timpul de adaptare devine practic scurt, atît la nivelul individului, cît și al societății, ceea ce face ca azi, în mod inevitabil, fenomenul schimbării să fie asociat cu nesiguranță, impreviziune, imposibilitatea de cunoaștere, în ultima instanță.

Această situație nu este însă reală, ci artificial menținută de incorecta concepere a relației dintre știință și tehnologie. Autorul consideră că nu se acordă încă suficientă atenție, în acest sens, factorului „înovație organizată”. În condițiile actuale ale dezvoltării științei și tehnicii (automatizare și cibernetizare), relația dintre cercetarea științifică fundamentală, dezvoltarea tehnicii și consecințele sociale nu mai poate fi lăsată la întâmplare; ea trebuie să fie integrată, ca indicator ferm stabilit, în modelul unic de dezvoltare a societății industriale. Pentru a stabili acest indicator însă, elementele de analiză de care dispunem în prezent sînt insuficiente, ele păcătuiind în primul rînd prin caracte-

rul lor eminent cantitativ. În această direcție se așteaptă un ajutor din partea științelor sociale, care sînt chemate să abordeze problema consecințelor descoperirilor științifice și ale aplicării lor tehnice asupra vieții comunității. Autorul recomandă instruirea unor cercetători științifici specializați în problemele stabilirii legăturilor între ramurile înalt specializate ale științei și în aprecierea curentelor de interrelație dintre diferitele descoperiri științifice.

Relația dintre științele sociale și tehnică se impune a fi, de asemenea, reconsiderată, în sensul depășirii raportului de liniaritate prin care se caracteriza pînă acum. În primul rînd, se cuvine consemnat faptul că relația dintre cercetarea fundamentală și eventualul avans tehnic nu mai trebuie să fie socotită un accident, ci ca reprezentînd un permanent capitol productiv.

În această perspectivă, analiza economică, eminent cantitativă, este deficitară, în special în ceea ce privește : a) industria producerii și promovării cunoașterii ; b) industria serviciilor ; c) producția pe unitate de resurse investite ; d) schimbările în folosirea resurselor și legăturilor dintre industriile cheie.

A ține seama de acești parametri moderni fundamentali înseamnă a stabili cu precizie interrelația dintre termenii știință, tehnică, societate. În această formulă, sarcina indicatorilor sociali, ai progresului științei și tehnicii presupune transpunerea indicatorilor cantitativi în termenii schimbărilor calitative, pe care le produce în modul de trai și în conținutul instituțiilor sociale majore. Numai în acest mod stabilirea obiectivelor societății va deveni pentru prima oară o acțiune științifică, atît prin previziunea, cît și prin elaborarea procedeeleor și a instrumentelor care să realizeze idealul social.

TESSMANN KURT, *Die wissenschaftlich-technische Revolution und das System des Sozialismus [Revoluția tehnică-științifică și sistemul socialismului]*,

în : „Deutsche Zeitschrift für Philosophie”, 15, nr. 3/1967, p. 291—309.

Filozofia marxistă a căutat pînă acum să sesizeze caracteristicile cele mai generale ale revoluției tehnice-științifice. Autorul subliniază că „rolul omului în revoluția tehnică-științifică a devenit o problemă esențială a cercetării filozofice”. O caracteristică a revoluției tehnice-științifice este că ea nu se referă numai la poziția omului în producție, ci și la rolul științei și tehnicii în desfășurarea acestei transformări revoluționare. Căci numai prin baze tehnice-materiale noi din punct de vedere calitativ poate fi „eliberat” omul din procesul de producție.

Această transformare revoluționară are loc, în linii generale, atît în capitalism, cît și în socialism. Dar ea a însemnat, pentru milioane de muncitori din țările capitaliste, șomaj, descalificare sau obligația de schimbare a activității. În țările capitaliste, „eliberarea” omului din procesul de producție este concepută, de cele mai multe ori, ca o „părăsire” pur și simplu a producției prin înlocuirea forței umane cu mașini automate. „Eliberarea” se poate produce și prin faptul că anumite faze ale proceselor de producție se schematizează, reducîndu-se la maximum participarea forței creatoare umane. Acest proces central, determinat de toate realizările revoluției tehnice-științifice, reprezintă numai un aspect al acesteia. Un proces corelativ, necesar primului, îl constituie întărirea activității direct productive în sectoarele de elaborare și pregătire a procesului de producție. În capitalism, rezolvarea acestei ultime probleme se realizează prin pregătirea unei mici elite de specialiști cu înaltă calificare, a căror activitate rămîne însă străină majorității muncitorilor.

În continuare, autorul relevă că sistemul socialist creează toate premisele necesare pentru ca „eliberarea” omului din producție să poată avea loc pentru toți oamenii muncii, fără antagonismele demoralizatoare ale lumii capitaliste, într-un proces planificat, echilibrat și în concordanță cu dezvoltarea multilaterală a producătorilor

sociaști de bunuri. O caracteristică esențială și decisivă a orînduirii socialiste constă ca atare în faptul că eliberarea treptată a omului din procesul direct de producție nu reprezintă un rău necesar al dezvoltării tehnice-științifice, ci un proces promovat și determinat direct de legitățile acestei orînduirii.

Firește, și în sistemul socialist această revoluție nu se poate realiza de azi pe mâine, ci se desfășoară de-a lungul mai multor decenii. Esențial, după cum remarcă autorul, este că în socialism procesele de bază ale revoluției tehnice-științifice concordă perfect cu condițiile raporturilor de producție socialistă și cu cerințele progresului societății, în timp ce în capitalism o asemenea concordanță nu există.

Autorul arată că pentru a sesiza esența revoluției tehnice-științifice în socialism e necesar să se stabilească nu numai ce funcții ale omului pot fi preluate de mașină, ci și care anume cîștigă în importanță în raport cu mașina. Plecînd de la premisa că aceste corelații trebuie să se bazeze pe cerințele economiei naționale, autorul afirmă că, prin prisma filozofiei marxiste, rezultă patru procese logice pentru orînduirea socialistă.

1. Eliberarea omului din producția directă ;

2. Transferul activității productiv-creatoare directe în sectoarele de pregătire a procesului de producție ;

3. O degrevare progresivă a oamenilor muncii de activitățile schematizate, prin preluarea acestora de către agregate tehnice ;

4. Transformarea pregătirii cadrelor dintr-un simplu proces de „fază” într-unul continuu de dezvoltare a forțelor creatoare a tuturor oamenilor muncii.

În concluzie, autorul constată că revoluția socialistă și revoluția tehnică-științifică, care se află într-o strînsă corelație în procesul istoric al progresului social, trebuie să se desfășoare din plin, spre folosul celor ce muncesc.

Sesiuni de comunicări științifice consacrate sărbătoririi a 120 de ani de la revoluția de la 1848

În aula Academiei au avut loc, în zilele de 27 și 28 iunie 1968, lucrările sesiunii de comunicări științifice organizate de Academia Republicii Socialiste România și Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cu prilejul aniversării a 120 de ani de la revoluția din 1848. Au participat academicieni, profesori universitari, cercetători științifici, istorici din București și din alte centre culturale ale țării.

Cuvîntul de deschidere a sesiunii a fost rostit de acad. Athanase Joja, vicepreședinte al Academiei.

În continuare, au prezentat comunicări : prof. V. Maciu, membru corespondent al Academiei, despre *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române* ; conf. univ. Gh. Platon — *Țărănimea de la 1848 în țările române* ; M. Florescu, N. Vilcu, cercetători științifici — *Rolul maselor orășenești în revoluția română din 1848* ; prof. Șt. Pascu, membru corespondent al Academiei — *Revoluția de la 1848 în gîndirea pașoptiștilor ardeleni* ; conf. univ. St. Imreh — *Secuii și revoluția din 1848* ; C. Gollner, cercetător științific principal — *Mișcări ale țăranilor iobagi sași în anii revoluționari 1848—1849* ; C. Bodea, cercetător științific principal — *Continuarea luptei revoluționare după 1848 de către emigranți* ; D. Berindei, secretar științific al Institutului de istorie „N. Iorga” — *Intervenția străină, principala cauză a înfrîngerii revoluției române din 1848* ; V. Niculae, cercetător științific — *Revoluția română din 1848*

văzută de mișcarea socialistă și muncitorească din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ; O. Papadima, șef de secție la Institutul de istorie și teorie literară „George Călinescu”, P. Cornea, șef de sector — *Reflectarea revoluției din 1848 în literatură și artă* ; M. Popescu, director-adjunct al Institutului de istorie a artei — *1848 în artele plastice* ; conf. univ. C. Mureșan (Cluj) — *Revoluția din 1848, parte integrantă a procesului revoluționar european* ; C. Căzănișteanu, cercetător științific — *Insemnătatea revoluției române din 1848. Perspectivile deschise poporului român în lupta pentru unitate, independență națională și progres social* ; C. Nuțu, șef de sector — *Opinii străine privitoare la problemele revoluției române din 1848.*

Cuvîntul de încheiere a sesiunii a fost rostit de acad. Petre Constantinescu-Iași.

★

În aula Academiei militare generale a avut loc, în ziua de 26 iunie 1968, sesiunea de comunicări organizată de Marele Stat Major, Academia militară generală și Muzeul militar central, cu prilejul aniversării a 120 de ani de la revoluția din 1848 în țările române.

Sesiunea a fost deschisă de generalul de armată Ion Tutoveanu, comandantul Academiei militare generale.

Colonel dr. Mănguț Enache, colonel Tudor Gheorghe și locot.-colonel Vasile Hristache, de la Academia militară generală, au prezentat comunicările : *Revoluția de la 1848 din Moldova, Transil-*

vania și Țara Românească, eveniment important în istoria poporului român; Unele idei rezultate din pregătirea și desfășurarea revoluției de la 1848 în Moldova și Ecoul internațional al revoluției de la 1848 din țările române. Despre Atragerea armatei de partea luptei revoluționare în timpul revoluției din

Țara Românească a vorbit Elena Popescu, de la Muzeul militar central, iar despre Aspectele militare ale revoluției de la 1848 din Transilvania, colonel Loghin Leonida, din Marele Stat Major.

În încheiere, a luat cuvîntul general-locotenent Ion Coman, adjunct al ministrului forțelor armate.

Expoziția „Anul revoluționar 1848”

În cadrul manifestărilor prilejuite de aniversarea a 120 de ani de la evenimentele din 1848, la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România s-a deschis expoziția documentară: „Anul revoluționar 1848”.

Cele peste 600 de exponate: documente originale, fotocopii, stampe, grafice, hărți, ediții princeps ale unor lucrări de istorie și literatură oglindesc situația social-economică și politică din țările române de la sfîrșitul seco-

lului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea, pregătirea și desfășurarea revoluției burghezo-democratice de la 1848, în contextul general european.

Alături de celelalte expoziții, pe aceeași temă, deschise în diferite localități din țară, expoziția „Anul revoluționar 1848” contribuie la cunoașterea, pe bază de documente, a pregătirii, desfășurării și semnificației evenimentelor de acum douăsprezece decenii.

Aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui Ion Ionescu de la Brad

Sub auspiciile Academiei Republicii Socialiste România, Ministerului Învățămîntului și Consiliului Superior al Agriculturii, în ziua de 24 iunie 1968 a avut loc sesiunea festivă consacrată aniversării a 150 de ani de la nașterea marelui patriot și om de știință Ion Ionescu de la Brad, membru de onoare al Academiei Române.

După cuvîntul de deschidere, rostit de acad. Miron Nicolescu, președintele Academiei Republicii Socialiste România, au fost expuse comunicările: *Ion Ionescu de la Brad, agronom român de înalt prestigiu*, de acad. Amilcar Vasiliu, acad. Eugen Rădulescu, prof. dr. docent Nicolae Giosan, membru corespondent al Academiei, prof. dr. docent David Davidescu, membru corespondent al Academiei; *Ion Ionescu de la Brad, economist agrar*, de acad. Vasile Malinschi; *Ion Ionescu de la Brad, primul îndrumător științific al zootehniei românești*, de prof. dr. docent N. Teodoreanu, membru corespondent al Academiei, prof. dr. do-

cent Virgil Gligor, membru corespondent al Academiei; *Contribuția lui Ion Ionescu de la Brad la întemeierea și dezvoltarea silviculturii românești*, de prof. dr. docent I. Popescu-Zeletin, membru corespondent al Academiei; *Ion Ionescu de la Brad — patriot progresist român*, de N. Adăniloae, șef de sector la Institutul de istorie „N. Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România.

★

Academia de studii economice din București a organizat, în ziua de 24 iunie 1968, o ședință festivă consacrată aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Ion Ionescu de la Brad, cu care prilej a fost prezentată o suită de comunicări elaborate de cadre didactice de la Academia de studii economice.

În comunicarea sa, prof. dr. docent N.A. Lupu, rectorul Academiei de studii economice, a configurat personalitatea remarcabilă a lui Ion Ionescu de la

Brad, militant de frunte pentru cauza revoluției de la 1848, patriot și om de știință, agronom, economist, sociolog, profesor de înaltă ținută morală și științifică. Autorul a reliefat activitatea multilaterală a lui Ion Ionescu de la Brad, erudiția sa, faptul că a abordat cu rezultate deosebit de fertile probleme ale științelor agricole, economiei rurale, gândirii teoretice în domeniul economiei politice, statisticii teoretice și metodologice, contabilității, finanțelor.

Conf. univ. dr. N. Ivanciu a înfățișat contribuția lui Ion Ionescu de la Brad la dezvoltarea gândirii economice românești. Cunoscător profund și adept al gândirii economice clasice burgheze, Ion Ionescu de la Brad a dezvoltat în lucrările sale întreaga semnificație a concepției valorii bazate pe muncă. Situat în lupta sa politică pe pozițiile de clasă ale țărănimii, el s-a pronunțat pentru înlăturarea clăcășiei și a resturilor feudale din structura social-economică a țării. În lucrările sale economice a depășit însă cu mult această poziție, definindu-se ca un clasic al gândirii economice românești.

Conf. dr. O. Parpală a scos în relief, în comunicarea sa, concepțiile înaintate ale lui Ion Ionescu de la Brad în domeniul economiei agrare. Cunoscător profund al problemei agrare în celelalte țări europene, economistul român a reprezentat, împreună cu Nicolae Bălcescu, punctul de vedere cel mai înaintat în ceea ce privește rezolvarea problemei agrare în timpul desfășurării revoluției române de la 1848.

Contribuția deosebit de valoroasă a lui Ion Ionescu de la Brad în domeniul științelor agricole din România a fost analizată, în comunicarea sa, de prof. dr. Bujor Mănescu. Autorul a evidențiat metodele științifice moderne preconizate și practicate de savantul român ca îndrumător al agriculturii și ca agronom la diverse ferme pe care le-a condus. Ion Ionescu de la Brad a fost un înain-

taș al științei românești atât în domeniul culturii plantelor, zootehniei, silviculturii, cât și al economiei agrare. Faptul că el a inaugurat cercetările experimentale în aceste domenii a marcat o îndrumare de mare eficacitate pentru viitor, pentru formarea cadrelor de agronomi necesari țării.

Conf. N. Marcu a înfățișat concepțiile înaintate pe care le-a expus Ion Ionescu de la Brad în lucrările sale din domeniul statisticii. Deosebit de valoroase în planul teoriei statisticii sînt concepțiile pe care Ion Ionescu de la Brad le-a expus în *Povătuiri pentru catagrafia Moldovei*, lucrare tipărită în 1859, ca și în monografiile sale privind agricultura județelor Dorohoi, Putna și Mehedinți, editate în anii 1866—1869, sau în articolele sale din „Tribuna română”. Rodnica sa activitate ca director al statisticii din Moldova și ca autor al principalelor măsuri pentru efectuarea recensămîntului din 1859 completează bogata contribuție teoretică și practică a economistului și statisticianului român, situîndu-l, alături de D.P. Marțian, printre făuritorii statisticii moderne românești.

Prof. dr. docent I. Mărculescu a relevat aportul lui Ion Ionescu de la Brad la istoria contabilității românești. El a arătat că atât la cursul pe care savantul român l-a predat la Academia Mihăileană, cât și în școlile inițiate de el pentru formarea tinerilor agronomi în țara noastră, în activitatea sa de conducător de ferme, a acordat o importanță majoră însușirii și practicării evidenței contabile.

În cadrul ultimei comunicări, prof. Șerban Stelu a prezentat personalitatea lui Ion Ionescu de la Brad ca militant pentru progresul economic în România la mijlocul și în a doua jumătate a secolului trecut, punînd în lumină lupta dusă de acest reprezentant de frunte al științei românești pentru dezvoltarea tuturor ramurilor economiei din țara noastră.

Susținerea unor teze de doctorat

În ziua de 26 martie 1968, în fața comisiei de doctorat a Institutului de istorie și arheologie din Cluj, prezidată de acad. prof. dr. docent Constantin Daicoviciu, a avut loc susținerea tezei de doctorat : **Industria mini-**

eră și metalurgică din Transilvania între 1848 și 1867. Formarea și situația muncitorimii miniere și metalurgiste, de către Ludovic Vajda.

Materialele prezentate de referenții științifici oficiali : prof. univ. dr. do-

cent Victor Chereșteșiu, prof. univ. dr. N.N. Constantinescu și conf. univ. dr. Augustin Deac, ca și aprecierile expuse de conducătorul științific, prof. dr. docent Ștefan Pascu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, au relevat că lucrarea reprezintă o contribuție a autorului ei la studierea istoriei economice și sociale generale a Transilvaniei.

În urma discutării publice a lucrării, comisia de doctorat a Institutului de istorie și arheologie din Cluj a hotărât în unanimitate acordarea titlului de doctor în istorie tovarășului Ludovic Vajda.

În ziua de 29 martie 1968, în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie a mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. a avut loc susținerea tezei de doctorat : **Contribuția mișcării muncitorești și democratice din România la sprijinirea luptei antifasciste din alte țări (1933—1939)**, de către lector univ. Ion Babici.

Comisia de doctorat, formată din : conf. univ. dr. Nicolae Petreanu, decanul Facultății de istorie a mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. — președinte ; conf. univ. dr. Nicolae Copoiu — conducător științific ; acad. prof. univ. dr. docent Petre Constantinescu-Iași ; prof. univ. dr. Titu Georgescu ; dr. Ion M. Oprea — membri, a apreciat lucrarea ca o realizare valoroasă pe linia cercetării aportului mișcării muncitorești și democratice din țara noastră la lupta pe plan internațional împotriva fascismului, într-una din etapele importante ale istoriei contemporane a patriei.

În urma discutării publice a lucrării, comisia de doctorat a Facultății de istorie a mișcării muncitorești de la

Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. a hotărât în unanimitate acordarea titlului de doctor în istorie tovarășului Ion Babici.

La 19 iunie 1968, în fața comisiei de doctorat a Facultății de filozofie a Universității din București a avut loc susținerea tezei de doctorat : **Situația social-economică și lupta revoluționară a muncitorilor și muncitoarelor de la Regia de tutun din București în perioada 1864—1944**, de către lector univ. Marian Maria.

Comisia de doctorat, formată din : prof. univ. dr. docent Constantin Nicuță, decanul Facultății de filozofie ; conf. univ. dr. Vasile Nichita — conducător științific ; prof. univ. dr. Titu Georgescu ; conf. univ. dr. Gall Ion și conf. univ. dr. Aurel Loghin — membri, au apreciat monografia ca o importantă realizare în cunoașterea activității revoluționare a muncitorilor și muncitoarelor din unul dintre cele mai vechi stabilimente industriale din București.

În urma discutării publice a lucrării, comisia de doctorat a Facultății de filozofie a Universității din București a hotărât în unanimitate acordarea titlului de doctor în filozofie tovarășei Marian Maria.

În ziua de 26 iunie 1968, în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie a mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. a avut loc susținerea tezei de doctorat : **Formarea și dezvoltarea stării de spirit antifasciste, antihitleriste a Armatei române (septembrie 1940-august 1944)**, de către Vasile I. Mocanu.

Comisia de doctorat, formată din : conf. univ. dr. Mihai Fătu — președinte ; prof. univ. dr. Titu Georgescu — conducător științific ; conf. univ. dr. Augustin Deac ; lector univ. dr. Gheorghe Ioniță ; colonel dr. Enache Mănguț — membri, au subliniat con-

tribuția lucrării la cunoașterea factorilor care au determinat Armata română, în totalitatea ei, să întoarcă armele împotriva Germaniei hitleriste, în august 1944.

În urma discutării publice a lucrării, comisia de doctorat a Facultății de is-

torie a mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. a hotărât, în unanimitate, acordarea titlului de doctor în istorie tovarășului Vasile I. Mocanu.

Ciclu de conferințe pe teme istorice

În cadrul ciclului de conferințe „Din istoria României”, organizat sub auspiciile Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în colaborare cu Societatea de științe istorice, au avut loc noi expuneri.

În ziua de 18 aprilie 1968, Gheorghe Zane, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, a susținut conferința: **Ideologia economică la 1848 în țările române.**

Acad. prof. C. Ionescu-Gulian, membru în prezidiul Academiei Republicii Socialiste România, directorul Institutului de filozofie, a expus, în ziua de 30 mai 1968, comunicarea: **Tradiții și perspective în istoria gândirii românești.**

Cu această ultimă expunere, ciclul de conferințe „Din istoria României” s-a încheiat. Orientate spre valorificarea rezul-

tatelor recente ale cercetării științifice, spre dezbateră a unor probleme controversate, conferințele au reprezentat o tribună de afirmare a opiniilor oamenilor de știință. Cele 12 conferințe au contribuit la evidențierea, cu mărturii noi, a unor probleme importante ale istoriei patriei noastre.

În septembrie a.c. se va inaugura un nou ciclu de conferințe ce va aborda o gamă variată de teme, din care amintim: *O problemă controversată, mișcarea din 1821*, de prof. D. Bodin; *Atitudinea Partidului țărănesc și a dr. N. Lupu față de fascism și război*, de O. Livezeanu; *Partidele politice din România și primul război mondial*, de dr. I. Rădulescu; *Nicolae Iorga și istoria universală*, de prof. univ. dr. docent M. Berza, membru corespondent al Academiei.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ — СООБЩЕНИЯ

Распространение идеи о национальном единстве в социалистическом движении Румынии (конец XIX-го века). <i>К. Кэзэништяку, М. Флореску</i>	3
Документальные источники французского Сопротивления: <i>Анри Мишель</i> (Франция).	19
Поддержка, оказанная Румынией, польским беженцам в годы второй мировой войны: <i>А. Логин, Д. Туцу</i>	39
Финские документы о войне 1877-78 гг. против Османской империи и о Румынии: <i>Г. Матей</i>	52
Особенности исторического познания в творчестве А.Д. Ксенополя: <i>Елена Попович</i>	60

ДИСКУССИОННЫЕ МАТЕРИАЛЫ

Предмет и характер политической науки: <i>Ов. Трэсня</i>	79
Нация — идея и социальная действительность: <i>С. Алмэшан</i>	94
Моменты политической истории «Цэрэнизма» (1880—1926) <i>З. Орня</i>	111
Борьба мнений по вопросу об экономической ориентировке Румынии 1848—1910: <i>О. Константинеску</i>	128

ПАМЯТНЫЕ СТАТЬИ

● Лукрециу Пэтрэшкану. Ион Бабы — депутат крепостного крестьянства в диване ад-хок Молдовы	142
● Н.Д. Коча ● Доктор Думитру Багдазар ● Замфир С. Арборе-Ралли ● Александру (Алеку) Константинеску	151

РЕЦЕНЗИИ — БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

Журнал «Парттэртенети кэзлеменек» № 1—4/1967; «Государственные деятели и дипломаты у Гитлера. Конфиденциальные записки с зарубежными представителями 1939—1941 гг.», Франкфурт, 1967, 700 стр.; «Австрийская нация. Между двумя национализмами», Вена-Франкфурт-Цюрих, Издательство-Европа, 1967 г., 240 стр.; «Лэ кайе де л'истуар» № 75/1968 (Румыния с самых начал и до наших дней); «Ревю д' истуар де ла дэзьем гэрр мондьял» № 65—68/1967, № 70/1968; «Студиме гисторике» № 1—4/1967 г.; «Африк 1968»

— «Жэн Африк», специальный годовой номер, Париж, 1968 г., 600 стр.;	
«Из боевого прошлого хунедоарского крестьянства», Дева, 1967, 414 стр.;	
«Исследования и статьи по вопросам истории», том X, Издательство научной литературы, Бухарест, 1967, 290 стр.;	
Сильвиу Брукан : «Источники американской политики», Издательство научной литературы, Бухарест, 1968 г. 272 стр.;	
Пауль-Шмид Амманн : «Правда о всеобщей забастовке 1918 г., изд. Моргартен, Цюрих, 1967 г., 440 стр.;	
«Архив общественной истории», том. VIII, Издательство литературы и современности, Гановра, 1968 г., 576 стр.;	
Петру Ироайе : «Румынский гуманизм», Едиторе Челебес, Тарпани, 1967 г., 398 стр.	171

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

Технический прогресс и его влияние на современное общество.....	214
---	-----

ЗАМЕТКИ

Манифестации, посвященные 120-летию Румынской революции 1848 г.....	222
Выставка «Революционный год 1848»	223
150-летие рождения Иона Ионеску-Брад	223
Докторские диссертации	224
Цикл лекций на исторические темы.....	226

SOMMAIRE

ARTICLES — COMMUNICATIONS

L'application de l'idée d'unité nationale dans le mouvement socialiste de Roumanie (à la fin du XIX-ème siècle): <i>C. Căzănișteanu, M. Florescu</i> :	3
Les sources documentaires de la Résistance Française: <i>Henry Michel</i> (France)	19
L'appui accordé par la Roumanie aux réfugiés polonais pendant la seconde guerre mondiale: <i>A. Loghin, D. Tuțu</i>	39
Témoignages finlandais concernant la guerre de 1877—1878 contre l'Empire Ottoman et la Roumanie: <i>G. Matei</i>	52
Le spécifique de la connaissance historique dans l'oeuvre de A.D. Xenopol: <i>El. Popovici</i>	60

DISCUSSIONS

En ce qui regarde l'objet et le caractère de la science politique: <i>Ov. Trăsnea</i>	79
La nation — conception et réalité sociale: <i>C. Almășan</i>	94
Aspects de l'histoire politique du „paysannerie“ (1880—1926): <i>Z. Ornea</i>	111

Le débat autour du problème de l'orientation économique de la Roumanie (1848 1910): <i>Olga Constantinescu</i>	128
--	-----

EVOCATIONS

● LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU: Ion a Babei-deputé serve dans le Divan ad-hoc de la Moldavie	142
N.D.Coceca ● Zamfir C. Arbore-Ralli ● Dr. Dumitru Bagdasar ● Alexandru (Alec) Constantinescu	151

COMPTE-RENDUS, NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

„Párttörténeti Közlemények“ no. 1—4/1967; „Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen mit Vertretern des Auslandes. 1939—1941“, Frankfurt, 1967, 700 p.; „Die österreichische Nation, Zwischen zwei Nationalismen“, Wien-Frankfurt-Zürich, Europa Verlag, 1967, 240. p.; „Les Cahiers de l'histoire“ no. 75, avril 1968 („La Roumanie des origines à nos jours“); „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale“ no. 65—58/1967, no. 70/1968; „Studium Historike“ no. 1—4/1967; „Afrique 1968“ — „Jeune Afrique“, numéro spécial annuel, Paris, 1968, 600 p.; „Souvenirs de luttes paysannes de Hunedoara“, Deva, 1967, 414 p.; „Etudes et articles historiques“, x-ème volume, Edition scientifique, Bucarest, 1967, 290 p.; Silviu Brucan : „Les origines de la politique américaine“, Edition Scientifique, Bucarest, 1968, 272 p.; Paul Schmid-Ammann : „La vérité sur la grève générale de 1918“, Morgarten, Zürich, 1967, 440 p.; „L'archive pour l'histoire sociale“, VIII-ème volume, Edition pour littérature et contemporanéité, Hanovre, 1968, 576 p.; P. Iroaie : „L'humanisme roumain“, Edition Celebes, Tarpani, 1967, 398 p.	171
---	-----

FICHER BIBLIOGRAPHIQUE

Les implications du progrès technique dans la société contemporaine	214
---	-----

INFORMATIONS

Session consacrée à la révolution de 1848	222
L'exposition „L'année révolutionnaire 1848“	223
L'anniversaire de 150 années de la naissance de Ion Ionescu de Brad	223
La soutenance de quelques thèses de doctorat	224
Un cycle de conférences sur thèmes historiques	226

INHALT

ARTIKEL — MITTEILUNGEN

Die Förderung der Idee der nationalen Einheit der sozialistischen Bewegung Rumäniens (Ende des XIX. Jahrhunderts): <i>C. Căzănișteanu, M. Florescu</i>	3
Dokumentarische Quellen der französischen Widerstandsbewegung: <i>Henry Michel</i> (Frankreich).	19
Die Unterstützung Rumäniens für die polnischen Flüchtlinge in den Jahren des zweiten Weltkriegs: <i>A. Loghin, D. Tuftu</i>	39

Finnische Stimmen zum Krieg von 1877—1878 gegen das Türkenreich und Rumänien: <i>Gh. Matei</i>	52
Das Spezifikum der historischen Erkenntnis im Werke A.D. Xenopols: <i>El. Popovici</i>	60

DISKUSSIONEN

Über Gegenstand und Charakter der politischen Wissenschaft: <i>Ov. Trăsnea</i>	79
Die Nation — Begriff und soziale Wirklichkeit: <i>C. Almăşan</i>	94
Momente aus der politischen Geschichte des „Tărănism“: <i>Z. Ornea</i>	111
Der Meinungskampf ringsum das Problem der wirtschaftlichen Orientierung Rumäniens (1848—1910): <i>Olga Constantinescu</i>	128

ZUM ANDENKEN

● LUCREŢIU PĂTRĂŞCANU; Ion a Babei — abgeordneter Franbaner in der ad-hoc Diwan Moldaus	142
● N.D. Cocea ● Dr. Dumitru Bagdasar ● Zamfir C. Arbore-Ralli ● Alexandru (Alec) Constantinescu	151

REZENSIONEN — BIBLIOGRAPHISCHE ANMERKUNGEN

„Párttörténeti közlemények“ Nr. 1—4/1967; „Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen von Vertretern des Auslandes. 1939—1941“, Frankfurt, 1967, 700 S.; „Die österreichische Nation. Zwischen zwei Nationalismen“, Wien-Frankfurt-Zürich, Europa-Verlag, 1967, 240 S.; „Les cahiers de l'histoire“, nr. 75/1968 („La Roumanie des origines à nos jours“); „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale“, Nr. 65—68/1967, Nr. 70/1968; „Studium Historik“, Nr. 1—4/1967; „Afrique 1968“ — „Jeune Afrique“, numéro spécial annuel, Paris, 1968, 600 S.; „Aus der kämpferischen Vergangenheit der Bauernschaft Hunedoaras“, Deva, 1967, 414 S.; „Historische Studien und Artikel“, Bd. X., Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest, 1967, 290 S.; **Silviu Brucan**: „Ursprünge der amerikanischen Politik“, Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest, 1968, 272 S.; **Paul Schmid-Ammann**: „Die Wahrheit über den Generalstreik von 1918“, Morgarten, Zürich, 1967, 440 S.; „Das Archiv für Sozialgeschichte“, Bd. VIII, Verlag für Literatur und Gegenwart, Hannover, 1968, 576 S.; **Petru Iroaie**: „Der rumänische Humanismus“, Editore Celebes, Tarpani, 1967, 398 S. 171

BIBLIOGRAPHISCHE KARTEI

Die Auswirkungen des technischen Fortschritts in der zeitgenössischen Gesellschaft	214
--	-----

INFORMATIONEN

Kundgebungen zum 120. Jahrestag der rumänischen Revolution von 1848.	222
Die Ausstellung „Das Revolutionsjahr 1848“.	223
150 Jahre seit des Geburt Ion Ionescus von Brad	223
Verteidigung einiger Doktordissertationen	224
Vortragszyklen zu historischen Themen.	226

CONTENTS

ARTICLES — PAPERS

Promotion of the ideas of national unity in the socialist movement of Romania (end of the 19 th century): <i>C. Căzănișteanu, M. Florescu.</i>	3
Documentary sources of the French Resistance: Henry Michel (France)	19
Support given by Romania to Polish refugees during the Second World War: <i>A. Loghin, D. Tușu</i>	39
Finnish testimonies on the 1877—1878 war against the Ottoman Empire and Romania: <i>G. Matei.</i>	52
Specific feature of historic knowledge in the work of A.D. Xenopol: <i>E. Popovici.</i> ..	60

DISCUSSIONS

On the object and nature of political science: <i>O. Trăsnea</i>	79
The nation-concept and social reality: <i>C. Almășan</i>	94
Episodes from the political history peasant movement (1880—1926): <i>Z. Ornea.</i>	111
Struggle of opinions around the problem of Romania's economic orientation (1848 1910): <i>O. Constantinescu</i>	128

RECOLLECTIONS

● LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU: Ion a Babei — Socman Deputy in the ad-hoc Divan of Moldavia	142
N. D. Cocca ● Dr. Dumitru Bagdasar ● Zamfir C. Arbore-Ralli ● Alexandru (Alec) Constantinescu	151

REVIEWS — BIBLIOGRAPHIC NOTES

„Párttörténeti közlemények“: No. 1—4/1967; „Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen mit Vertretern des Auslandes. 1939—1944“, Frankfurt, 1967, 700 pages; „Die österreichische Nation. Zwischen zwei Nationalismen“, Wien-Frankfurt-Zürich, Europa Verlag, 1967, 240 pages; „Les Cahiers de l'histoire“, No. 75/1968 („La Roumanie des origines à nos jours“); „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale“, No. 65 — 68/1967, No. 70/1968; „Studime historike“, No. 1—4/1967; „Afrique 1968“ — „Jeune Afrique“, numéro spécial annuel, Paris, 1968, 600 pages; „From the fighting past of the Hunedoara peasantry“, Deva, 1967, 414 pages; „Surveys and articles of history“, volume 10, Publishing House for Scientific Literature, Bucharest, 1967, 290 pages; SILVIU BRUCAN: „The origins of American policy“, Publishing House for Scientific Literature, Bucharest, 1968, 272 pages; PAUL SCHMID-AMMANN: „The truth about the 1918 general strike“, Morgarten, Zürich, 1967, 440 pages; „Archives for social history“, volume 8, Publishing House for Literature and Contemporaneity, Hanover, 1968, 576 pages; PETRU IROAIE: „Romanian humanism“, Editore Celebes, Tarpani, 1967, 398 pages.	171
---	-----

BIBLIOGRAPHIC INDEX

Implications of technical progress in contemporary society	214
--	-----

INFORMATION:

Session devoted to the 1848 Revolution	222
Exhibition „The 1848 Revolutionary Year“	223
150 th birth anniversary of Ion Ionescu de la Brad	223
Maintaining doctorate dissertations	224
Cycle of lectures on historic themes	226

Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției este : București, strada Ministerului nr. 4, telefon : 17.01.60, interior 442 ; 722 ; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“ apare odată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei ; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an — 36 lei.

43 108

Cititorii din străinătate se pot abona la această publicație, adresînd comenziile la Cartimex, Căsuța poștală 134—135, București-România sau următoarelor firme :

R. P. ALBANIA	— Ndermarja Shtetnore e Botimeve Tirana.
R. P. BULGARIA	— Hemus Place Slawcikov 11, Sofia.
R.S.C.	— Artia Ve Smeckach 30 Praha II.
R. P. D. COREEANA	— Chulphannul Phenian.
R. P. CHINEZĂ	— Waiwen Shudian P.O.B. 88-Peking
REPUBLICA CUBA	— Cubartimpex Simon Bolivar 1, Palacio Aldamo-Habana.
R.D.G.	— Deutscher Buch Export und Import Leipzig 701, Leninstrasse 16
R. P. MONGOLA	— Mongolgosknigotorg Ulan Bator
R.P.P.	— Ruch Ul. Wronia 23 — Varșovia
R.P.U.	— Kultura P.O.B. 149 Budapest 62
U.R.S.S.	— Mejdunarodnaia Kniga Moscova G-200
R. D. VIETNAM	— So Xuat Nhap Khap Sach Bao Hai ba Trung 32, Hanoi.
R. S. F. IUGOSLAVIA	— Jugoslovenska Enjiga Terazije 27, Belgrad.
	— Prosveta 16/1, Terazije Belgrad
	— Forum Vojvode Misica Novisad
ANGLIA	— Collet's Holdings Ltd Denington Estate Wellingborough Northants.
AUSTRIA	— Central Books Ltd. 37 Inn Road London
	— Globus Zeitungs Drucks und Verlagsanstalt G.m.b.H. 1200, Wien Höchstädplatz 3.
AUSTRALIA	— Current Books Ltd. Distributors 168—174 Day Street Sydney.
ARGENTINA	— Editorial Sudaminter S. A. Alsina 500 Buenos Aires.
BELGIA	— Du Monde Entier 5, Place St. Jean Bruxelles
	— Agence Messageries de la Presse 14—22 Rue du Persil-Bruxelles.
CANADA	— Progress Books 42—48 Stafford Str. Toronto-Ontario
	— W. M. Dawson Subscriptions Service Ltd. Six Thornecliffe Park Drive Toronto 17, Ontario.
COLUMBIA	— Libreria Buchholz Galeria av. Jimenez de Quesada 8—40 Bogota.
DANEMARCA	— Ejnar Munksgaard Noregade 6, Copenhaga
ELVEȚIA	— Pimkus & Cie Froschaugasse 7 Zürich
	— Fachbucherei Bern P.O.B. 397
FRANȚA	— Nouvelles Messageries de la Presse Parisienne 111, Réaumur Rue, Paris II.
	— Europériodiques S. A. 73, Boul. Senard Saint Cloud
FINLANDA	— Akateeminen Kirjakauppa P.O.B. 10128 Helsinki 10.
ITALIA	— So. Co. Lib. Ri. Piazza Margana 33 Roma
	— Messagerie Italiane Milano Via Priv. Renzo e Lucia 7.
ISRAEL	— Lepac Ltd. P.O.B. 1136 Tel-Aviv
	— Haiflepac Ltd. P.O.B. 1794 Haifa
JAPONIA	— Nauka Ltd. 30—19 Minami-Ikebukuro 2 Chome Toshima-Ku Tokyo
OLANDA	— N. V. Martinus Nijhoff P.O.B. 269 Haga
	— Swets & Zeitlinger Keizersgracht 471—487 Amsterdam C.
NORVEGIA	— Tryggve Juul Moller — Boekhandel Ovre Slottsgate 15 Oslo 1.
R. F. a GERMANIEI	— Kubon & Sagner P.O.B. 68-München 34
	— Presse Vertriebsgesellschaft 6, Frankfurt Börsenstrasse 13—15.
	— Kunst und Wissen Erich Bieber P.O.B. 467, Stuttgart 1.
SPANIA	— Libreria Herder Calle de Balmos 26-Barcelone.
	— Libreria Buchholz Passo de Recoletos Madrid.
U.S.A.	— Pam Book Service 69, Fifth Avenue Suite 8 F New York 10003 N. Y.
	— Continental Publications 111, South Mermanec Ave. St. Louis Missouri 63105.
	— Turner Subscription Agency 235, Park Avenue South New York 3 N. Y.

Lei 3

78926

du

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE UNIȚI-VĂ!

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

ANUL XIV

5

1 9 6 8

1990 II

0 IUL. 2005

97

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BĂRBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef adjuncț, **GEORGESCU
TITU** — redactor-șef, **MACIU VASILE, MATEI GHEORGHE, MUNTEANU N. G.,
NICHITA PARASCHIVA, PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE** — secretar de redacție,
ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA GHEORGHE

78926

BIBLIOTECĂ „ASTRA”
SIBIU

-- JUL 2014

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

5

1968

SUMARARTICOLE - COMUNICĂRI

LADISLAU BANYAI,	
GHEORGHE I. BODEA : Lupta antihabsburgică a maselor din Transilvania	3
FLORIAN TĂNĂSESCU : Mișcarea muncitorească din România și unirea națională (1900—1916)	21
NICOLAE COPOIU,	
ION BABICI : Manifestări internaționaliste ale proletariatului din România	33
LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU : Probleme ale economiei României în preajma celui de-al doilea război mondial	60
CONSTANTIN CORBU : Adîncirea conflictului social la sate în perioada 1878—1888	77

DISCUȚII

Teorii „neocapitaliste” și realitatea contemporană : Valter Roman	89
Națiunea socialistă — etapă superioară în viața națiunilor : Ana Gavrilă	101
Cu privire la raportul dintre istorie și sociologie : Ion Florea	109
În legătură cu funcția economică a statului capitalist : Olivia Clătici	120

EVOCĂRI

Ion Cămpineanu • Max Wexler • Ilie Pintilie	129
---	-----

RECENZII-NOTE BIBLIOGRAFICE

TRAIAN P. LUNGU : „Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1888—1899)”, Editura științifică, București, 1967, 288 p. ; A. PETRIC, GH. ȚUȚUI : „Unificarea mișcării muncitorești din România”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 224 p. ; „Studii. Revistă de istorie” nr. 1—6/1967 ; „Socialismul și progresul — Probleme teoretice ale desăvîrșirii construcției socialismului”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 202 p.	145
--	-----

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

Problemele omului în societatea contemporană	161
--	-----

10165 ✓

Stimate cititor,

Vă mulțumim pentru interesul cu care urmăriți materialele publicate în revista „ANALE”.

Ne-am străduit să oferim abonaților, în coloanele revistei, studii, articole, comunicări cu un profil tematic mereu mai variat și la un nivel de tratare care să răspundă exigențelor crescînde. În cuprinsul „ANALELOR” sînt abordate domenii fundamentale ale științelor social-politice : istoria mișcării muncitorești din România de la începuturile sale și pînă în zilele noastre, aspecte importante din istoria modernă și contemporană a patriei, o largă problemă de actualitate din domeniile filozofiei istoriei, sociologiei, politologiei, economiei politice, metodologiei cercetării istorice etc. Am început să acordăm un spațiu mai mare prezentării și discutării critice a celor mai recente și mai reprezentative lucrări din aceste domenii, apărute în țară și peste hotare.

Vă rugăm pe dv., iubiți cititori ai revistei „ANALE”, să vă oferiți concursul în vederea îmbogățirii și lărgirii continue a problematicei publicației noastre, comunicînd redacției :

— Care dintre materialele publicate în numerele editate anul acesta v-au plăcut îndeosebi ?

— Ce teme ați dori să citiți în revistă anul viitor ?

— Cu ce teme — axate pe profilul publicației noastre — ați putea colabora în numerele viitoare ?

Avînd în vedere interesul dv. pe tărîmul care formează preocuparea revistei „ANALE”, sîntem convinși că, cu prilejul reînnoirii abonamentelor pe anul 1969, veți fi același sprijinitor activ al publicației noastre.

Deoarece tirajul revistei pentru anul viitor se fixează la finele acestui an, numerele revistei pot să vă fie asigurate realizînd abonamente, care se contractează la toate oficiile poștale.

Lupta antihabsburgică a maselor din Transilvania

Prof. dr. docent LADISLAU BÁNYAI,
GHEORGHE I. BODEA

În decursul veacurilor, masele române transilvănene și cele de alte naționalități au dus o luptă solidară împotriva dominației habsburgice. Lupta aceasta cultural-religioasă, politică și socială a îmbrăcat forme variate: de la acțiuni îndreptate împotriva reprezentanților locali ai imperiului habsburgic pînă la răscoale, de la răzvrătirile inspirate de bisericile persecutate pînă la societățile secrete republicane, de la mișcările spontane pînă la cele organizate sub stindardul partidului clasei muncitoare.

Sfîrșitul secolului al XVII-lea marchează în istoria Europei începutul declinului puterii otomane. Înfrîngerea turcilor sub zidurile Vienei la 1683, victoriile repurtate de armatele austriece asupra Porții otomane favorizează înaintarea tot mai accentuată a imperiului habsburgic spre sud-est.

Sub imperiul forței militare austriece, la 9 mai 1688 sfetnicii ultimului principe al Transilvaniei, Mihai Apaffy, semnează în dieta nobiliară de la Sibiu o declarație dictată de generalul austriac Caraffa, prin care se cerea „protecțiunea” împăratului Leopold, cel care trimisese vorba cu cîțiva ani înainte că-i va proteja, ori vor ei, ori nu. De atunci a rămas celebru dictonul: *Nolentes volentes proteget vos Sua Maiestas*.

Începea în istoria Transilvaniei o grea perioadă, aproape un sfert de mileniu petrecut sub pajura imperială habsburgică, perioadă deosebit de frămîntată, marcată de o continuă și accentuată luptă de rezistență a maselor din Transilvania.

Lupta antihabsburgică din Transilvania se declanșează la numai cîteva zile de la supunerea dietei nobiliare. În clipa în care armatele austriece sub conducerea generalului Veterani ajung la porțile Brașovului, pentru a se instala în oraș — lucru ce lovea în libertățile și privilegiile acestuia —, populația Brașovului a organizat o rezistență armată. Sub focul tunurilor și al miilor de mercenari răzvrătirea a fost înfrîntă. Au urmat represalii, condamnări, execuții¹.

¹ I. Crăciun, *Răzvrătirea sașilor din Brașov la 1688*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 199—212.

La puțină vreme, prin „Diploma Leopoldină“ (1691) Transilvania devine provincie a imperiului habsburgic, sub formă de „mare principat“. După înglobarea Transilvaniei în imperiu, Viena reușește să cîștige de partea sa mai ales cercurile conducătoare nobiliare maghiare și patricienii sași din această provincie, acordîndu-le donații, demnități și titluri. Se încearcă, de asemenea, restaurația bisericii catolice în mijlocul populației maghiare, precum și unirea forțată a românilor ortodocși cu biserica catolică. Se fac eforturi de germanizare a administrației. Drept urmare a acestei politici secolul al XVIII-lea este brăzdat de nenumărate ridicări la luptă ale maselor transilvane cu caracter religios, social și național. Începutul îl anunță încă în 1703 răscoala antihabsburgică condusă de Francisc Rákoczi II. Acesta a strîns laolaltă păturile sociale nemulțumite din regatul Ungariei și principatul Transilvaniei: țărănimea jefuită de trupele mercenare ale împăratului, mica nobilime strîmtoată de latifundiari, haiducii din păduri, românii ortodocși și maghiarii calviști persecutați.

Românii se înrolează în număr masiv în rîndurile „curuților“ din Maramureș, Crișana și pînă la granița de răsărit a Transilvaniei. Marcu Hațeganu, fost colonel imperial, trece printre primii de partea răsculaților în Bihor. Răsculații români luptă în regiunile Satu-Mare, Oaș, Chioar, Sălaj. Cetele haiducului Grigore Pinte — Pinte Viteazul, cum i-a rămas numele în popor — stîrnesc groaza în armata habsburgică în regiunea Baia Mare. Pe Someș, în jurul Clujului activează căpitanul Ciurilă, în comitatul Turzii Nichita Balica, în Mureș căpitanul Vasile Negru, în Țara Bîrsei căpitanul Bucur Cîmpeanu. Unitățile lui Ștefan Sudriceanu și cele ale colonelului Farcaș Dragul — Drăgulea își făceau simțită prezența în jurul cetăților Albeii Iulii și Aradului².

Spiritul luptei antihabsburgice nu a pierit nici după înfrîngerea în 1711 a răscoalei conduse de F. Rákoczi II. Lupta țărănimii împotriva asupririi feudale și a stăpînirii habsburgice a îmbrăcat forme diferite: de la petiții înaintate autorităților pînă la răzvrătiri. Cetele haiducești de mai multe sute de oameni care dădeau mult de furcă autorităților activau în Banat și în alte părți în primele decenii ale secolului al XVIII-lea.

Țărănimea bănățeană a luat parte masiv la răscoala populară condusă de Pero Seghedinaț din Pecica în aprilie 1735. Încă nu se stinsese ecoul înfrîngerii acestei răscoale, cînd o altă răscoală mai puternică a izbucnit în Banat în cursul războiului austro-turc din 1736—1739. La răscoală a luat parte iobăgimea satelor, în mare majoritate români, conduși de *Ion Bumbăcilă*, *Iacob Niculiță*, *Adam Mohora*. Dorința de libertate, de neatîrnare de nici o putere străină este plastic exprimată în versurile cîntate de răsculați: „Ține Doamne tot așa, nici cu turcu, nici cu neamțu, ține Doamne tot așa“³.

* Denumire provenită din timpul răscoalei condusă de Gh. Doja, care în faza inițială fusese destinată unei cruciade antiotomane. Răsculații lui Doja purtau pe piept semnul crucii (crux—în latinește).

² A. Várkonyi, *A Rákoczi szabadságharc kibontakozása Erdélyben (Desfășurarea războiului de libertate al lui Rákoczi în Transilvania)*, în „Századok“, 1954, p. 15—73.

³ Bujor Surdu, *Răscoala antihabsburgică din Banat (1737—1739)*, în „Studii și materiale din istoria medie“, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1957, p. 283—344.

Speriate de amploarea răscoalei, autoritățile habsburgice au mobilizat forțe militare puternice, care au înfrânt în primăvara anului 1739 pe răsculați. Lupta maselor bănățene împotriva stăpînirii habsburgice a continuat cu deosebită intensitate în anii următori.

Pentru Curtea din Viena era clar că stăpînirea Transilvaniei nu putea fi realizată definitiv, fără victoria catolicismului asupra calvinismului protejat de foștii principii, precum și asupra ortodoxiei românilor transilvăneni, ce reprezentau marea majoritate a populației acestor pămînturi. Emisarii habsburgilor, avînd în spate aparatul represiv al imperiului, au început să uziteze armele persuasiunii, ademenirii prin donații și, la nevoie, ale presiunii. În aceste condiții, prin atragerea unei părți a clerului înalt ortodox, după o îndîrjită luptă de opinii, s-a semnat unirea cu biserica catolică.

Acțiunea bisericii catolice a trezit repede opoziții puternice din partea românilor din Transilvania. Într-una din scrisorile de protest adresate mitropolitului ortodox Atanasie de către un negustor român din Sibiu în preajma unirii cu biserica catolică se scrie : „Iară legea, au rea avem au bună, nemica nu vom mișca, nici avem a primi mai mult, pînă nu va fi voia tuturor mireanilor, nu numai a popilor... Noi pentru nemișugul popilor n-om primi mai mult de ce avem dat...”⁴. Populația românească din Transilvania duce o luptă tenace și continuă, declarînd că „nu primim odată cu capul legea nemțească”, legea împăratului de la Viena. Astfel, la motivele de nemulțumire împotriva imperiului habsburgic se adaugă acum și cel stîrnit de unirea forțată a bisericii românești cu biserica catolică dominantă.

Biserica ortodoxă din Transilvania avea de întâmpinat greutăți și persecuții deosebite din partea habsburgilor. Ca urmare, acțiunile împotriva unirii cu biserica catolică se dezvoltă tot mai mult, de la nenumăratele intervenții și petiții la mișcarea populară condusă de călugării Visarion Sarai și Vasile Berlan din anul 1744. Arestat în jurul Sibiului, Visarion fu dus la Viena, unde a dispărut pentru totdeauna. Dar acțiunea sa n-a rămas fără urmări. Răzvrătirile din următoarele decenii : împotriva bisericii unite ca instrument al înstrăinării și împotriva autorităților care au ocrotit această biserică, ținteau în mod vădit mult mai sus, spre stăpînirea habsburgilor.

Prin măsurile drastice luate — legarea mîinilor în obezi, bătaia — și publicate oficial și public la 6 mai 1744, țărani români erau obligați să asculte serviciul divin săvîrșit de preoții uniți. Cu toate acestea, ancheta preoțească din vara aceluiași an efectuată în satele românești din scaunul Sibiului arăta că, deși statistica episcopatului greco-catolic din 1733 găsisese în această regiune un număr de 76 de preoți uniți și numai 20 de ortodocși, peste 11 ani, de frica poporului, într-o singură comună, în Sibiel unii preoți îndrăzneau să declare în fața comisiei că ei nu pomeneau numele Crăiesei (Maria Tereza) în rugăciunile lor. Peste un an, efectuîndu-se o cercetare la Săliște, preotul Lupea mărturisea că săliștenii nu vor să aibă în comună „astfel de preoți care se roagă pentru Măria sa Crăiasa”⁵.

⁴ Alex. Lapedatu, *Pater Ianoș*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 308—309.

⁵ I. Lupaș, *Studii istorice*, Sibiu-Cluj, vol. V, 1945—1946, p. 101—103.

Autoritățile au instituit un adevărat regim de teroare. Reprezentanți ai țărănimii, ca Nicolae Oprea din Săliște și popa Măcinic din Sibiel, sînt prinși și aruncați în groaznica temniță austriacă de la Kufstein, unde li se pierde urma.

În primăvara anului 1759 izbucnește cu o intensitate și mai mare răzvrătirea condusă de călugărul Sofronie (Stan Popovici) din Cioara, județul Hunedoara. Aproape nu a rămas sat românesc în Transilvania care să nu se fi revoltat. În scrisoarea sa adresată „înaltului guberniu“ din Cluj la 2 august 1760, Sofronie scria: „În jelbele noastre am arătat că de nu se vor dezlega lucrurile după dorința românilor tot principatul va fi răsturnat“. Înpăimîntate, autoritățile nobiliare trimit semnale de alarmă Curții din Viena, care ordonă arestarea conducătorilor și înăbușirea răscoalei cu forța armată⁶. După 1761, împotriva ortodocșilor s-a pornit o cruntă represiune. Trupele împărătești au dărîmat și ars mănăstirile, cei recalcitranți au fost arestați, condamnați la pedepse corporale, amenințați cu moartea. Ruperea multor români de biserica ortodoxă a creat terenul pentru deznăționalizări masive în secolul următor.

Pentru consolidarea dominației habsburgice în Transilvania s-a trecut la înființarea unor noi unități militare, a unor miliții de graniță pentru siguranța internă, paza hotarelor, împiedicarea bejeniei țărănimii ardelenilor în Moldova și Țara Românească. În același timp se încerca să se stăvilească legătura permanentă economică și culturală dintre cele două versante ale Carpaților și să se accelereze tendințele centraliste și absolutiste ale habsburgilor.

Acestor scopuri multiple trebuiau să servească cele cinci regimente (două românești și trei secuiești) înființate între 1762 și 1765. Peste cîțiva ani mai sînt înființate două regimente în Banat.

Dar curînd după înființarea regimentelor grănicerești — în care țărani fuseseră atrași prin promisiuni — s-a dovedit că toate aceste promisiuni ale habsburgilor sînt vorbe goale, libertatea promisă celor înrolați se lăsa așteptată, țărani erau socotiți încă tot iobagi. Ofițerii austrieci disprețuiau obiceiurile locale, aplicau soldaților pedepse aspre, impuneau o disciplină militară rigidă.

Toate acestea fac ca nemulțumirile să crească mereu, culminînd la 10 mai 1763 cu revolta grănicerilor români din Regimentul 2 năsăudean, care au refuzat să depună jurămîntul, aruncînd armele la pămînt. În fruntea grănicerilor revoltați era bătrînul de peste 100 de ani Tănase Todoran, care, adresîndu-se generalului Buccow, a spus: „Ce dă guberniul și cancelaria din Beciu (Viena) e nimica, is minciuni goale...“ Capii revoltei au fost condamnați la moarte și executați unii prin frîngerea cu roata, ca în cazul moșneagului Tănase Todoran, alții prin spînzurătoare⁷.

Dar rezistența antihabsburgică nu a încetat. Este rîndul regimentelor secuiești să se răzvrătească împotriva acelor care i-au amăgit să se înroleze. Maria Tereza dispune măsuri hotărîte, drastice. În iarna anului 1763—1764, bărbații părăsesc satele, se refugiază în păduri din fața trupelor imperiale care încercau să-i recruteze cu forța. Secuii declarau:

⁶ Tóth Zoltán, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, Editura Academiei R.P.R., 1955, p. 148—152.

⁷ V. Sotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene, 1762*, în „Arhiva românească“ nr. 24/1938.

„Nu vom fi niciodată cătane austriece“. Armata imperială aduce tunurile și în noaptea de 7 ianuarie 1764 la Siculeni cei 1 400 de soldați înarmați pînă în dinți măcelăresc cu tunurile sute de răsculați⁸. Masacrul a durat pînă dimineața și el s-a păstrat în amintirea poporului sub numele de „Siculicidium“^{*}.

Lanțul acestor împotrivi antihabsburgice din secolul al XVIII-lea culminează cu marea răscoală condusă de Horea, Cloșca și Crișan, care a zguduit întregul edificiu social și politic al principatului transilvan.

Ascutișul antifeudal al răscoalei a primit în chip inerent și o formă antihabsburgică. Aceasta cu atît mai mult cu cît nucleul central al răscoalei a cuprins tocmai domeniile fiscale împărătești ale Zlatnei. În același timp, atitudinea „bunului împărat“ Iosif al II-lea, care după promisiuni de reformă a ordonat represiunea sîngeroasă a răscoalei, a dezamăgit profund masele țărănești. Ele vedeau în Horea pe conducătorul lor adevărat ce le poate asigura o viață mai omenească.

Contemporanii au văzut în răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan o răscoală de eliberare socială și națională. Revendicarea ca biserica ortodoxă să fie dominantă — punct aflat în programul răsculaților — cuprindea de fapt, sub haina religioasă, sîmburele ideii de emancipare națională. În perioada următoare, agitațiile țărănimii nu conțin, ele fiind întretinute de foști tovarăși de-ai lui Horea și de soldați-țărani fugiți din armata austriacă.

Un factor dinamizator al stării de spirit antihabsburgice a maselor din Transilvania l-a constituit răspîndirea tot mai asiduă a ideilor revoluției franceze. Știrile despre aceasta pătrund direct în marea masă a țărănimii transilvănene prin intermediul soldaților de aici ajunși în contact cu soldații revoluției franceze. Sesizînd aceasta, Curtea din Viena și „guvernul“ transilvan au inițiat nenumărate măsuri pentru a împiedica contactul direct cu prizonierii francezi din cetățile Transilvaniei și pătrunderea tipăriturilor progresiste și revoluționare: cărți, broșuri, ziare etc.

Cu toate acestea, ideile antimonarhice găseau numeroși aderenți în rîndul maselor populare. În 1796, prin comitatele Turda și scaunul Arieș s-a răspîndit printre țărani știrea că armatele franceze vor ocupa în curînd Viena și vor veni în Transilvania. „Aceasta însă nu va fi rău pentru noi țărani — spuneau ei — deoarece nu vom mai sluji domnilor, ci unul va fi ca celălalt“⁹.

Încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea se organizează loji francmasonice cu scopuri culturale progresiste și la care iau parte elemente înaintate române, maghiare și germane. Mai tîrziu, intelectualitatea radicală din Transilvania se organizează în societăți secrete și desfășoară acțiuni de luptă după modelul iacobinilor francezi. Foaia românească proiectată de I. Piuariu-Molnar și Paul Iorgovici e interzisă deoarece răspîndește „mult primejdioasele idei de libertate ale revoluției franțuzești“.

⁸ L. Szádeczki, *Înființarea unităților grănicerești secuiești din 1762—1764*, Budapesta, 1906.

^{*} Asasinatul secuilor.

⁹ I. Sabău, *Din lupta țărănimii transilvănene împotriva sarcinilor militare în timpul războaielor duse de imperiul habsburgic împotriva revoluției franceze (1792—1797)*, în „Studii. Revistă de istorie“ nr. 2/1960, p. 227.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, imperiul habsburgic a fost zguduit de puternice mișcări sociale, politice, îndreptate împotriva absolutismului. Întregul imperiu habsburgic a fost frământat de ecourile de solidaritate provocate de mișcarea națională polonă din 1831. În Transilvania studenții fac colecte pentru susținerea mișcării.

După înăbușirea mișcării poloneze, foștii participanți la revoltă scăpați de arestare au desfășurat o vie activitate antihabsburgică și în alte provincii ale imperiului, căutând să atragă elementele devotate luptei de emancipare socială și națională. Unul dintre revoluționarii poloni, Adolf David, transferat de autoritățile austriece la Cluj, a extins activitatea „Societății prietenilor poporului” în Transilvania, având legături strânse și cu Muntenia. El s-a adresat în primul rând preoților și învățătorilor români, sperînd să poată atrage prin mijlocirea lor masele țărănești. Societatea urmărea și abolirea relațiilor feudale, și unirea tuturor românilor într-o republică democratică.

Membrii societății răspindeau scrieri și cîntece revoluționare (printre altele traducerea românească a „La Marseillaise”-i), strîngeau bani pentru a-și procura arme.

În 1834, Adolf David a fost arestat la Sibiu, unde s-a otrăvit. Societatea însă și-a continuat activitatea în Munții Apuseni și în Banat, avînd printre conducători pe învățătorul Maran din satul minier Rusca (Banat). Poliția austriacă suspecta legăturile lui Zaharia Carcalechi și Damaschin Bojincă, membri ai societății, cu Eliade Rădulescu din București. Membrii societății purtau o cocardă în culorile albastru, galben, roșu ¹⁰.

Imperiul habsburgic nu a ezitat nici o clipă să reprime fără cruțare, mină în mină cu autoritățile nobiliare, orice mișcare de masă ce amenința cu răsturnarea absolutismului și a relațiilor feudale. Acest lucru s-a întîmplat mai ales în cazul luptei țăranilor din regiunile miniere ridicați în apărarea drepturilor lor față de noile obligații impuse.

În condițiile în care orașele mari ale Transilvaniei erau citadele ale administrației și forței represive austriece și ale notabilităților maghiare, iar marea majoritate a satelor erau locuite de țărani români, dominați de orașul feudal, luptele sociale ale țăranimii aveau și un caracter național.

Lupta țăranilor, a minerilor iobagi din satele domeniului fiscal împărătesc din Zlatna nu încetează nici o clipă, îndreptîndu-și tăișul împotriva exproprierii pădurilor și contra abuzurilor funcționarilor domeniului. În anii de după 1846, în fruntea lor o găsim pe luptătoarea Ecaterina Varga. „Caterina doamna noastră” — cum îi spun țăranii — a dat un impuls luptei țăranimii române din Munții Apuseni. Drumurile ei la cancelaria de la Viena, în interesul apărării cauzei țăranilor jefuiți, înfruntarea de către țăranii înarmați cu bîte și securi a autorităților, alungarea slugilor acestora, precum și frica de o reeditare a mișcării lui Horea determină autoritățile imperiale și cele ale comitatului nobiliar, în înțelegeră cu clerul înalt, să folosească toate mijloacele pentru a prinde pe Ecaterina Varga și a o închide în beciurile cetății din Alba Iulia ¹¹.

¹⁰ L. Göllner, *Conspirația emigrantului polon Adolf David*, în „Studii” nr. 1/1957, p. 235—249.

¹¹ Tóth Zoltán, *Op. cit.*, p. 254—321

În prima jumătate a veacului al XIX-lea, în imperiul habsburgic se manifestă cu tot mai multă pregnanță lupta națională a popoarelor asuprite, care atacă temeliile vechii orinduirii. Lupta pentru eliberarea și unirea națională a tuturor românilor era strâns legată de lupta împotriva relațiilor de producție feudale, care au legat țărănimea de glie și au favorizat fărâmițarea statală susținută de Turcia și Rusia țaristă, pe de o parte, precum și de absolutismul austriac și autoritățile nobiliare maghiare, pe de altă parte. Procesul de formare a națiunii române a făcut o cotitură hotărâtoare când burghezia, noua clasă înaintată, precum și unele pături moșierești s-au ridicat împotriva stăpînirii străine și pentru libertăți general-democratice, antrenînd în mișcarea lor mase largi împinse de dorința de a scutura jugul obligațiilor feudale.

Camarila din Viena, trăgînd foloase din poziția conservatoare a aristocrației maghiare privitoare la vechile instituții feudale, din tendințele de deznaționalizare, din loialismul patricienilor sași, precum și din iluziile unor pături burgheze române față de „bunele intenții“ ale Curții împărătești, a accentuat politica de dezbinare, ca în întreg imperiul, și în principatul Transilvaniei, atît pe plan social cît și pe plan național. Totodată elementele înaintate române, maghiare și germane din Transilvania au luptat pentru apropierea și înfrățirea în lupta împotriva absolutismului austriac și a instituțiilor feudale. Lipsa de drepturi a țărănimii în general și a românilor în special, în „Unio trium nationum“ (sași, maghiari, secui), a privat pe români de elementare libertăți într-un principat în care ei singuri formau peste 2/3 din populație.

Un moment de cotitură istorică ce a afirmat cu putere idealul național l-au constituit evenimentele complexe ale revoluției din 1848—1849 în Transilvania, care, în afara obiectivelor general-democratice: înlăturarea relațiilor feudale, desființarea privilegiilor nobiliare, abolirea absolutismului, a înscris în programul său și sarcini naționale: răsturnarea dominației habsburgice și eliberarea românilor — marea majoritate a populației din Transilvania —, unirea lor cu frații de peste munți.

În timpul acestei revoluții se cer reținute momentele cînd pe pămîntul Transilvaniei s-a ajuns la o unitate a mișcărilor revoluționare române și maghiare. Personalități revoluționare ca Nicolae Bălcescu, Eftimie Murgu, George Barițiu, Cezar Bolliac, Avram Iancu, Iosif Bem, Petöfi Sándor, Teleki László, Anton Kurz, St. Ludwig Roth, precum și mulți alții au contribuit efectiv la dezvoltarea cu forțe comune a luptei antifeudale și antihabsburgice.

Încă în primăvara anului 1848 masele țărănești române și maghiare din Transilvania refuză să facă robote, reocupă pămînturile răpite de nobilime, opunîndu-se trupelor trimise pentru a sugruma lupta lor. Populația din Budapesta, însuflețită de tineretul revoluționar condus de Petöfi Sándor, promotorul cercului radicalilor maghiari, eliberează din închisoare, pe lângă Táncsics Mihály, luptător neînduplecat pentru drepturile țărănimii, și pe revoluționarul român Eftimie Murgu, exponent al populației românești din Banat. Reîntors, după eliberare, în ținuturile bănățene, el stîrnește teama în rîndurile autorităților împărătești. Un denunț din acea vreme menționa că „un oarecare Murgu... hoinărește... ca o buruiiană veninoasă“ și atîță poporul la necredință față de împărat. Pentru

a nu putea veni în contact cu grănicerii români bănăţeni, Murgu a fost escortat pretutindeni pe unde a trecut ¹².

Românii din Banat, Crişana şi Maramureş, teritorii care din punct de vedere administrativ au aparţinut atunci „regatului ungar“, au luptat alături de revoluţionarii unguri împotriva habsburgilor, săvârşind fapte de vitejie, remarcaţi fiind cu multă căldură de generalul Bem. În revoluţia din principatul transilvănean se desfăşura concomitent o luptă complexă : pe de o parte lupta antifeudală comună a maselor române şi maghiare pentru pământ şi drepturi, pe de altă parte lupta poporului român pentru libertatea naţională.

Baronul Puchner, generalul comandant al trupelor împărăteşti din Transilvania, pentru a încerca o diversiune, susţinea formal gărzile naţionale române, opunându-se însă realizării revendicărilor lor sociale şi naţionale. El a dat ordin legiunilor române de sub comanda lui Avram Iancu în toamna anului 1848 să depună armele, dar nu a primit nici o ascultare. În acelaşi timp, secuii din Transilvania au dus o luptă organizată, dirză împotriva trupelor austriece cotoptoare. Sub conducerea fostului caporal din regimentul grăniceresc Gábor Áron la Tîrgu-Secuiesc s-au turnat tunuri din clopotele bisericilor, cu ajutorul cărora secuii au rezistat armatelor austriece pînă la sfîrşitul anului 1848. Împotriva trupelor habsburgice s-au ridicat şi muncitorii minieri şi topitori din regiunile Baia Mare şi Reşiţa, români, germani, maghiari. La Reşiţa, în noiembrie 1848, 400 de muncitori au respins atacul trupelor austriece.

La sfîrşitul anului 1848 şi începutul anului următor, armata revoluţionară de sub comanda generalului polonez Bem, care cuprindea şi peste 3 000 de români bihoreni, a reuşit ca pînă în martie 1849 să izgonească trupele imperiale austriece din Transilvania. În acelaşi timp perfidia Curţii habsburgice şi jocul ei cinic cu interesele popoarelor s-au manifestat din plin prin „constituţia“ imperială din 4 martie 1849, dată de noul împărat Frantz Iosif. Această constituţie, departe de a admite autonomia românilor din monarhie, a dispus ca aceştia să rămînă mai departe divizaţi şi subjugaţi. Politica făţarnică a împăratului a apărut în adevărata sa lumină prin chemarea trupelor ţariste în ajutorul absolutismului habsburgic.

La 25 martie 1849. Cezar Bolliac adresa în primul număr al ziarului „Espatriatul“, apărut în Braşov, un apel românilor transilvăneni în care se arăta : „Fraţilor români !... Pătrundeţi-vă odată de acest adevăr... astăzi este o singură luptă în toată Europa, este lupta între libertate şi tiranie, între popoare şi dinastii. Dinastiile îşi dau mîna din toate părţile spre a-şi propti tronurile ce se surpă, şi toată speranţa ce le-a mai rămas este neînţelegerea şi învrăjbierea popoarelor între ele“.

Oamenii înaintaţi români, maghiari, germani din Transilvania au depus eforturi pentru crearea unui front revoluţionar comun al popoarelor dornice de libertate. Deputaţii români din Parlamentul maghiar (Eftimie Murgu, Aloisiu Vlad, Alexandru Buda, Ioan Dragoş, Sigismund Pop etc.) s-au străduit să asigure drepturi naţionale românilor prin promovarea unei înţelegeri frăţeşti cu revoluţionarii maghiari.

¹² V. Chereşteşiu, *Luptătorul revoluţionar Eftimie Murgu*, în „Studii. Revistă de istorie“ nr. 1/1956, p. 75.

N. Bălcescu, cel mai luminat luptător și gânditor democrat-revoluționar român, a căutat printr-o activitate neobosită să unească toate forțele revoluționare din Ungaria, Transilvania, Țara Românească și Moldova. El a arătat guvernului revoluționar maghiar că ideea democrației nu se poate împăca cu cea a supremației naționale, că nu ajunge garantarea libertății individuale, este necesar să se acorde și libertatea națională colectivă. Totodată el a combătut și iluziile unor fruntași români în promisiunile deșarte ale Curții din Viena. După planul său, legiunile române de sub comanda lui Avram Iancu trebuiau să se încadreze în lupta generală a românilor în colaborare cu revoluția maghiară. Strădania lui N. Bălcescu pentru apropierea româno-maghiară în lupta împotriva despotismului habsburgic și țarist s-a concretizat în acel „Proiect de pacification” încheiat cu guvernatorul Ungariei independente, Kossuth Lajos, la 14 iulie 1849, din păcate prea târziu pentru a mai putea fi pus în aplicare.

Avram Iancu, care a știut totdeauna să facă distincție între poporul maghiar și moșierimea nobiliară, era gata să încheie o înțelegere româno-maghiară.

La 21 iunie 1848, comandantul de brigadă al armatei maghiare Simonffy József trimitea lui Avram Iancu un apel în care scria : „Românii și ungurii au neapărată trebuință de cea mai strânsă frăție...” La 27 iunie, în răspunsul său, Avram Iancu arăta : „...Firea ne-a așezat într-o patrie ca împreună să asudăm cultivînd-o, împreună să gustăm dulceața fructelor ei... Pe noi ne-au răsculat nrecunoașterea naționalității politice, tiraniile și barbariile feudalilor și aristocraților transilvani maghiari, pe care poporul în această epocă nu le-a mai putut suferi”¹³.

Analizînd cauzele înfrîngerii popoarelor ridicate la luptă în 1848, N. Bălcescu scria : „Astăzi vedem curat că același despotism ne copleșește pe toți românii împreună cu ungurii... Astăzi este învederat pentru tot românul cu minte și cu inimă că libertatea naționalităților nu poate veni de la curțile împăratești și din mila împilatorilor și a despoților, ci numai dintr-o unire strînsă între toți românii și dintr-o ridicare a tuturor împreună și în solidaritate cu toate popoarele împilate”¹⁴.

Momentul înfrîngerii revoluției din 1848—1849 a însemnat de fapt momentul reîntronării pentru o lungă perioadă a unei negre reacțiuni menite să consolideze puterea habsburgilor. Concesiile făcute în timpul revoluției de teama maselor au fost revocate de către împăratul Frantz Iosif. Imediat a fost lărgit aparatul represiv al statului — poliția și jandarmeria —, s-au instalat guvernatorii militari, s-a decretat starea de asediu, s-a reintrodus cenzura, s-a impus peste tot ca obligatorie limba germană în administrație, justiție și învățămînt.

Triputnalele militare condamnau la temniță grea sau la moarte pe foștii „rebeli” de toate naționalitățile. După executarea la Arad a celor 13 generali, comandanți ai oștirii revoluționare maghiare, regimul absolutist l-a condamnat la moarte și pe Eftimie Murgu, pedeapsa fiind schimbată mai târziu în patru ani închisoare.

O atmosferă de revoltă domnea pretutindeni. Munții Apuseni au rămas și după înfrîngerea revoluției bastionul rezistenței românești din

¹³ Scrisoare publicată în *Transilvania*, Brașov, 1877, p. 54—56.

¹⁴ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1953, București, p. 335.

Transilvania. Moții de pe domeniile fiscului împărătesc încă în toamna anului 1849 își întetesc acțiunile. Ei tindeau să înfăptuiască — după cum arată un raport oficial al generalului Thun din octombrie 1849 — un mare teritoriu românesc sub domnia lui Avram Iancu. Într-adevăr, satele acestui teritoriu refuzau să plătească dările către fiscul împărătesc. Raportul cerea — în vederea stăvilirii mișcărilor — să fie trimise unități armate ¹⁵.

Avram Iancu, care a refuzat medaliile și favorurile împărătești, a continuat să stea alături de țărani oropsiți. Tocmai de aceea autoritățile, în tendința de a intimida țărănimea din Munții Apuseni, arestează la 24 decembrie 1849, la târgul de la Hălmagi, pe Avram Iancu. Teama de răzbunarea poporului și protestele care s-au pornit împotriva acestei samavolnicii au determinat însă autoritățile habsburgice să-l lase în libertate. În 1852 a fost arestat din nou, dus la Alba Iulia, de unde, de teama răscoalei moților, a fost însă eliberat. În același an, când împăratul Frantz Iosif a vizitat Munții Apuseni, Avram Iancu a refuzat să dea urmare invitației de a fi primit de împărat în fața mulțimii pentru a cărei libertate luptase cu vitejie. Îndârjit de perfidia habsburgică, Avram Iancu, îndată după plecarea monarhului, doboară și calcă în picioare pajura imperială de pe casa domeniului fiscal.

La puțin timp după înfrângerea revoluției, planul lui N. Bălcescu, prin care se încerca făurirea unui front comun revoluționar, a fost îmbrățișat cu căldură de emigrațiile revoluționare română, maghiară, polonă, italiană, sîrbă. Colonelul Makk, emisarul emigrației maghiare, conducea din București o acțiune conspirativă antihabsburgică din Transilvania. Fostul general revoluționar Gáll Sándor a elaborat planul luptei ce trebuia să se declanșeze în județele secuiești. Dar conspirația a fost descoperită și principalii ei conducători executați în 1854. Inițiatorii acestei mișcări antihabsburgice și-au jertfit viața pe stîlpii de execuție din Tirgu-Mureș și Sfintu-Gheorghe.

Manifestările antihabsburgice au luat cele mai diverse aspecte. În vara anului 1857 la Baia Mare, cu ocazia recrutărilor pentru armata imperială, românii din împrejurime au dezarmat și bătut formațiunea militară trimisă pentru recrutare, refuzînd să se înroleze în armata împăratului ¹⁶.

Acțiuni antimonarhice intense au avut loc în principalele localități din Transilvania, la 20 august 1860, cu ocazia zilei de naștere a împăratului Frantz Iosif, socotită în întregul imperiu ca o sărbătoare oficială. Populația, folosind acest prilej, a dat o turnură vădit antihabsburgică sărbătorilor organizate de oficialități. În mai multe orașe ziua de naștere a împăratului a fost sărbătorită numai de persoanele oficiale, populația în mod demonstrativ refuzînd orice manifestație de simpatie. La Sighetul Marmăției au sosit în oraș mii de țărani din satele înconjurătoare, români, maghiari, ruteni, manifestînd împotriva imperiului habsburgic, care — după cum spunea un vorbitor — „jefuiește... de la 1850 încoace“. La Șimleu și Zalău s-au rostit lozinci de întărire a prieteniei româno-maghiare, iar la cazinoul din Tășnad, criticînd politica habsburgilor, un

¹⁵ Sashegyi Oszkár, *Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon. 1849—1867*, Budăpesta, 1954, p. 98—99.

¹⁶ *Ibidem*, p. 247—248.

participant la adunare concluziona : „Ciinele de neamț s-a așezat de 11 ani pe țară, cu vorbe mieroase ne sughe sîngele și ne pune în mîna toiagul de cerșetor“¹⁷.

Autoritățile civile și militare austriece erau îngrijorate de frămîntările și agitațiile populației românești din Transilvania față de lupta pentru unire a moldovenilor și muntenilor. Aceștia vedeau în ele manifestări ale spiritului antihabsburgic și le socoteau primejdioase. Mulți maghiari manifestau, de asemenea, simpatie față de Unirea Principatelor, văzînd în aceasta un exemplu pentru continuarea luptei de independență a poporului maghiar, împotriva habsburgilor. Faptul că domnitorul Alexandru Ioan Cuza a sprijinit pe emigranții revoluționari unguri i-a asigurat o popularitate și în rîndurile populației maghiare. În mai 1859, în ziarul „Steaoa Dunării“, este publicată o scrisoare trimisă din Transilvania, în care se arată că românii transilvăneni nu au nici un motiv să aibă o atitudine loială față de împăratul austriac „care ne-a dezrobit de sub jugul de lemn putred, îndurîndu-se grațiosul nostru împărat a ne impune unul nou de fier, coperit cu ghimpi dureroși“¹⁸.

Mulți revoluționari transilvăneni s-au înrolat în legiunile lui Garibaldi, al cărui nume devenise un simbol al libertății, al luptei pentru independență națională și unitate. Dintre transilvănenii care au luptat în unitățile italiene împotriva habsburgilor, unii s-au remarcat în mod deosebit, ajungînd la ranguri ofițerești : Dunca Nicolae, Horváth Kálmán și Pavel Papp¹⁹. Acesta din urmă era originar din comuna Bezna (Aleșd). Pretutindeni unde a luptat, el și-a cîștigat merite deosebite prin curajul, priceperea și abnegația sa. În campania din Italia din anii 1859—1870, Pavel Papp a ajuns pînă la gradul de general maior în armata italiană²⁰.

Trecerea în octombrie 1860 de la regimul neoabsolutist la cel „liberal“, cauzată de încercarea disperată de a salva monarhia austriacă printr-un sistem constituțional de guvernare, n-a reușit să stăvilească manifestările antihabsburgice. Primele se semnalează încă în toamna anului 1860, cînd în Banat conducătorii români țin o conferință cerînd înființarea unui căpitanat românesc în Banat, cu limba oficială și administrația română. Fără a ține cont de aceste cereri îndreptățite, împăratul Frantz Iosif a hotărît alipirea administrativă a Banatului la Ungaria la 27 decembrie 1860. Drept răspuns la această măsură samavolnică, în aceeași lună, la Aradul Nou, în timpul recrutărilor din această localitate, a fost aruncată la pămînt stema cu vulturii imperiali. În ultimele zile ale anului, după publicarea hotărîrii regale privind alipirea Banatului la Ungaria, acțiunile de înlăturare a stemei imperiale au luat amploare. Autoritățile polițienești austriece

¹⁷ Lukács Lajos, *Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak*, Budapest, p. 242—243.

¹⁸ „Steaoa Dunării“ din 26 mai 1859 ; vezi și *Lupta pentru unitatea națională a Italiei și presa română din Transilvania (1859—1860)*, în „Studia universitatis Babes-Bolyai“, seria Historia, fasc. 1, 1965.

¹⁹ Lukács Lajos, *Garibaldí magyar önkéntesei és Kossuth 1860-61-ben (Volumenarii unguri ai lui Garibaldi și Kossuth în anii 1860—1861)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962, p. 68—69.

²⁰ I. Sabău, *Din viața generalului Pavel Papp*, în „Studii“ nr. 1/1961.

raportează că populația a distrus pajura imperială la Lugoj, Lipova, Ora-
vița etc.²¹.

În 1863, la Congresul național român de la Sibiu, s-a hotărât să se trimită o delegație la împărat. Acesta însă dădu delegației asigurări vagi, fără a se angaja la nimic concret. Era clar că pe români împăratul intenționa să-i folosească doar ca pe o masă de manevră, în tratativele pe care el le avea cu unele cercuri aristocratice maghiare.

Hotărîrea dietei de la Sibiu din 1863—1864, care a votat prin cei 46 de deputați români și 32 de sași (cei 42 de deputați maghiari adoptînd tactica pasivității) legea asupra „egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor sale” și legea folosirii celor trei limbi ale țării, a fost brutal încălcată la 1 septembrie 1865 printr-un prescript împărătesc care a desființat însăși dieta, convocînd una nouă pentru 19 noiembrie 1865 la Cluj, pe baza pertractărilor secrete dintre împărat și aristocrația maghiară. În 1866, românii au înaintat împăratului Frantz Iosif un protest purtînd 1893 de semnături, în frunte cu cele ale lui George Barițiu și Ion Rațiu. Curtea din Viena a trecut ușor peste acest protest. Pentru habsburgi era important să salveze imperiul, cîștigînd prin sistemul dualist moșierimea și burghezia maghiară în dauna intereselor celorlalte popoare.

De aceea prin încoronarea împăratului Frantz Iosif ca rege al Ungariei la 8 iunie 1867 și sancționarea legii asupra încorporării principatului Transilvaniei la Ungaria, dualismul austro-ungar a devenit un fapt împlinit. Începea o nouă perioadă în istoria Transilvaniei caracterizată prin intensificarea exploatarei maselor muncitoare și a asupririi naționale a românilor. Grofii maghiari își extindeau stăpînirea politică și administrativă asupra Transilvaniei, recurgînd la cele mai diverse mijloace de a contopi această provincie română cu regatul ungar. Va începe un nemilos proces de deznaționalizare a românilor pe fondul unei spolieri de clasă a maselor populare române, maghiare, sase, secuiești.

Încheierea pactului dualist austro-ungar a însemnat compromisul latifundiarilor maghiari cu dinastia habsburgică, a burgheziei maghiare cu rămășițele feudale. Clasele dominante maghiare au acceptat supremația Austriei în domeniul financiar, militar și extern, obținînd în schimb mîna liberă în privința celorlalte popoare care formau majoritatea populației „regatului ungar”. Dualismul a extins sistemul de asuprire națională și a fost o frînă în propășirea națională și democratică a popoarelor din imperiul habsburgic. El a păstrat elementele esențiale din centralismul anterior, asigurînd în partea cisleitană a monarhiei supremația austro-germanilor, iar în partea transleitană, a ungurilor.

În primii ani de după 1867, burghezia română a inițiat acțiuni de protest împotriva înglobării administrative a Transilvaniei în „regatul ungar”. Au fost pronunțate proteste în care se cerea menținerea autonomiei Transilvaniei. Deputați români ca Ilie Măcelaru, Iosif Hodoș etc. au luat cuvîntul în acest sens în parlamentul maghiar. În luna mai 1868, la Blaj, se semnează un act de protest cunoscut sub numele de *Pronunțamentul de la Blaj*. Lupta aceasta va continua în deceniile următoare, îmbrăcînd diverse forme de manifestare. Una dintre acestea a fost și tactica pasivității îndreptată împotriva compromisului austro-ungar.

²¹ Sashegyi Oszkár, *Op. cit.*, p. 295.

Această tactică a fost adoptată de conducătorii politici români din fostul principat al Transilvaniei cu ocazia constituirii Partidului național la conferința din 7—8 martie 1869 de la Miercurea (Sibiu). Această conferință a hotărât tactica pasivității politice, avînd ca piatră unghiulară a programului principiul nerecunoașterii alipirii Transilvaniei la regatul Ungariei. În aceeași perioadă, reprezentanții populației române din Banat și Crișana la conferința convocată la 7 februarie 1869 în Timișoara au adoptat tactica activismului, dar în programul adoptat s-a inserat nerecunoașterea alipirii Transilvaniei la Ungaria.

Tactica pasivismului a fost o încercare de a folosi orice mijloc, orice posibilitate pentru a apăra pozițiile cîștigate înainte de compromisul din 1867. După conferința de la Miercurea, într-o scrisoare particulară adresată lui Visarion Roman, George Barițiu concretiza în felul următor tactica de urmat: „Despoții își împart rolele și în viață; de aceea cu ei nu poți fi sincer pre lîngă toată binevoînța, pentru că apoi își bat joc de tine și te țin de găgăuți... Scopul nostru e fața la vederea lumii; voim să avem una patrie, viață națională și libertate, mijloacele spre scop au să rămînă secretul nostru”²².

În mai 1881, la Sibiu, s-a întrunit o conferință a celor două partide politice românești din Transilvania și Banat, unde s-a decis unificarea acestora în *Partidul național român*, viitorul conducător al luptei naționale a românilor din Transilvania.

În timpul activității acestui partid, o însemnătate particulară a căpătat-o colaborarea cu unii fruntași democrați ai vieții politice maghiare care au înțeles justetea revendicărilor popoarelor asuprite, nutrind puternice sentimente antihabsburgice. Printre acești fruntași maghiari, un loc aparte ocupă persoana lui Mocsáry Lajos — acest „corb alb” cum l-au numit alegătorii săi români din Caransebeș la 1892 —, care în activitatea sa politică și publicistică s-a condus după convingerea fermă că nu se va putea realiza independența națională a Ungariei împotriva Austriei asu-prind pe alții²³.

Acțiunea politică cea mai grandioasă a Partidului național român de la sfîrșitul secolului trecut a fost aceea a *Memorandului* (1892). Prezentarea unui memorandum cu doleanțele populației române din Transilvania către împăratul Frantz Iosif, pe lîngă iluzia că aceste doleanțe vor găsi ascultare la Viena, era de fapt un prilej pentru o vastă agitație în jurul revendicărilor politice ale românilor din Transilvania. În fond era vorba de a sublinia temporar rolul Austriei spre a slăbi jugul regatului maghiar, care era imediat și pe care românii îl simțeau nemijlocit. De la apelul la împărat, apelul la conștiința opiniei publice europene, în ultima analiză demascarea în fața acestei opinii a politicii monarhiei — aceasta era linia urmată de memorandumiști în urma refuzului împăratului și a măsurilor represive luate de guvernul maghiar. La 26 iunie 1892, în numărul unic al ziarului „Turda”, a apărut un articol în care se scria că cei 300 de delegați români, cînd au aflat că împăratul a refuzat să primească

²² B. Surdu, *Corespondența dintre George Barițiu și Visarion Roman (1867—1879)*, în „Anuarul Institutului de istorie”, Cluj, anul IX, 1966, p. 325.

²³ Mocsáry Lajos válogatott írásai (*Scrieri alese ale lui Mocsáry Lajos*), sub îngrijirea lui Kemény, G. Gábor, Budapesta, 1958.

memorandul, „au jurat alături cu celelalte popoare că, combătind tirania, ei luptă pentru cauza lor sfântă națională“.

Generația de după 1900 a intelectualității românești, urmînd pilda înaintașilor, s-a încadrat organic în lupta generală a maselor populare din Transilvania în frunte cu clasa muncitoare pentru eliberarea socială și națională, a participat activ la combaterea regimului putred al monarhiei austro-ungare. Grupați în jurul unor ziare și reviste românești, acești tineri devin propovăduitorii luptei intransigente împotriva guvernelor asupritoare maghiare și a habsburgilor.

Începînd cu anul 1903, tinerii grupați în jurul „Tribunei“ din Arad au militat pentru schimbări în orientarea politică a luptei naționale, propagînd țeluri mai radicale, corespunzătoare timpului și criticînd în articolele publicate în acest ziar atitudinea conciliatoare a unor parlamentari români față de vîrfurile monarhiei habsburgice. Pe această linie se situează și ziarul „Românul“ din Arad, condus de V. Goldiș, precum și revista „Luceafărul“, redactată de O. Goga, ce apărea la Budapesta.

Elementele progresiste din rîndul intelectualității românești și maghiare s-au situat în această luptă antihabsburgică pe aceeași platformă. În acest sens amintim colaborarea rodnică a poezilor E. Isac și O. Goga cu Ady Endre. De asemenea, mai mulți studenți români au activat în cercul progresist „Galilei“ din Budapesta, care răspîndea idei republicane.

În lupta antihabsburgică, începînd cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, rolul de frunte l-a avut mișcarea muncitorească. Elementele înaintate ale mișcării muncitorești socialiste au militat pentru lupta unită a oamenilor muncii de toate naționalitățile, pentru revendicări sociale și politice, pentru eliberarea socială și națională.

La aceasta a contribuit în bună măsură presa socialistă din Transilvania. Prin ziarul „Adevărul“ au fost demascate încă de la început fără-delegile monarhiei habsburgice. Cu prilejul vizitei lui Frantz Iosif la Budapesta în mai 1909, tocmai în timpul campaniei pentru votul universal, ziarul scria : „Încă poporul e răbdător, mai așteaptă, însă veni-va timpul, care trebuie să vină, cînd poporul își va pretinde sus și tare atît la coroană, cît și de la guvernanți drepturile sale de om, iar dacă nu pe cale pașnică, atunci el va ști cum“²⁴.

În timpul luptelor politice de baricade din Budapesta în anul 1912, ziarul „Adevărul“ a înfierat vărsările de sînge provocate de armata care a tras în muncitori la ordinul prim-ministrului Tisza István. În articolul său, publicat cu această ocazie, Tiron Albani, fruntaș al secției române a Partidului social-democrat din Ungaria, scria : „Dacă regele va consfinți legea violenței... va arăta că sistemul monarhiei e de atît de prisos, încît dacă n-ar exista, societatea s-ar face mai sănătoasă“²⁵.

Temeliile monarhiei habsburgice se șubrecesc tot mai mult prin ascuțirea contradicțiilor sociale și naționale din Austro-Ungaria. Orice încercare de reformare în sens autonomist și federatist, preconizată de unele cercuri conservatoare în interesul salvării imperiului, dovedește în fond șubrezenia monarhiei.

²⁴ „Adevărul“ (Budapesta) din 16 mai 1909.

²⁵ „Adevărul“ (Budapesta) din 21 iunie 1912

În vara anului 1914, monarhia austro-ungară, alături de imperiul german, a ales calea războiului și pentru a frâna și reprimă mișcările revoluționare ale maselor muncitoare și țărănești, mișcarea de eliberare națională a popoarelor asuprite.

Masele populare și-au manifestat de la început dezacordul față de politica războinică a monarhiei habsburgice. În articolul „Sămeni vînt și culegi furtună“, publicat în ziarul „Adevărul“, se arată că „atentatul de la Sarajevo e rodul politicii de cuceriri a monarhiei“. Demascînd politica nefastă a Curții de la Viena, articolul condamnă cu vehemență pe „politicianii imperiali care doresc războiul... cari prin provocările și mobilizările lor continue și prin zugrăvirea pericolului de război deprind omenirea la grozăvenia omorului. Pentru domnii absolutismului austro-ungar, atentatul de la Sarajevo e un puternic strigăt de luare-aminte“²⁶.

Declarațiile de fidelitate față de monarhia habsburgică, făcute de unii conducători ai P.N.R., ca Alexandru Vaida-Voevod în august 1914, nu exprimau adevăratele sentimente ale maselor largi românești din Transilvania. Întorsătura situației de pe front, creșterea suferințelor și înăsprirea măsurilor guvernamentale au avut repercusiuni tot mai mari în popor.

După ce Transilvania, începînd cu 1916, a ajuns teritoriu de operații militare și spatele direct al frontului, regimul de teroare a devenit și mai apăsător. În același timp cresc manifestările de nemulțumire a oamenilor muncii împotriva măsurilor de constrîngere, a războiului. Tribunalalele speciale judecă și condamnă orice gest îndreptat împotriva regimului. Numai în septembrie 1916 au fost judecați 257 români sub acuzația de „agitații“, „trădare de țară“ etc.

Pierderile suferite în război au dus la știrbirea tot mai accentuată a prestigiului monarhiei habsburgice și în mijlocul acelor fracțiuni ale burgheziei popoarelor asuprite, care erau înclinate la un moment dat spre rezolvarea problemei naționale prin reforme în cadrul monarhiei habsburgice.

Au loc manifestări greviste de amploare, cum ar fi greva celor peste 11 000 de mineri români, maghiari și de alte naționalități din Valea Jiului, care în 1916 timp de mai multe luni au dat lovituri serioase mașinii de război a Puterilor Centrale.

Revoluția rusă din februarie 1917, lozincile revoluționare despre pace au fost îmbrățișate cu căldură. Au început fraternizările dintre armata rusă și armata austro-ungară, a crescut numărul dezertorilor. Românii din armata austro-ungară priveau cu mari speranțe tot mai mult spre România.

Cercurile guvernante din monarhia habsburgică, văzînd năruirea planurilor lor expansioniste, fac eforturi pentru salvarea statu-quo-ului, încercînd diverse formule. După moartea lui Frantz Iosif (noiembrie 1916), urmașul lui, împăratul-rege Carol, încearcă să stăvilească lupta maselor prin acordarea unor concesi. Conte Tisza, cel mai rigid reprezentant al claselor dominante maghiare, e nevoit să demisioneze în mai 1917.

²⁶ „Adevărul“ (Budapesta) din 5 iulie 1914.

În cursul acestui an, activizarea politică, lupta pentru eliberarea națională a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria au devenit tot mai intense. Cercuri politice tot mai largi ale acestor popoare au refuzat să rămână atașate ideii monarhiei habsburgice. Mulți reprezentanți ai lor activau în emigrație, susținând ideea creării unor state naționale independente pe teritoriul monarhiei.

Populația românească din Transilvania era într-o frământare neîn-cetată. Vestea victoriei revoluției socialiste din Rusia, decretul asupra păcii au însemnat un puternic impuls în desfășurarea luptei maselor populare de orice naționalitate. „Declarația drepturilor popoarelor Rusiei“ a avut un ecou larg în mod deosebit în mijlocul popoarelor asuprite, prin enunțarea dreptului popoarelor la „libera autodeterminare pînă la despărțire și pînă la formarea unui stat independent“.

Adresîndu-se revoluționarilor ruși, organul secției române a P.S.D. din Ungaria, „Adevărul“, scria : „Ne-ați întărit credința în puterea socialismului; și ați arătat lumii calea cea mai dreaptă ce duce la pace și la înfrățirea popoarelor... Voi cereți că nici o națiune să nu ție în asuprire pe alta, nici un neam să nu fie subjugat“²⁷.

Însuși unul din organele burgheze române transilvănene, „Gazeta poporului“, considera tot atunci că din revoluția socialistă rusă s-a născut „un izvor de viață pentru toate neamurile“²⁸.

În lunile imediat următoare s-au declarat în întreaga monarhie puternice mișcări greviste cu scopul încetării imediate a războiului. La 16 decembrie 1917, muncitori de diferite naționalități din Uzinele Reșița au ținut o adunare, la care vorbitorii români, maghiari, germani cereau încheierea păcii. La 1 mai 1918, în toate centrele muncitorești din Transilvania se demonstrează împotriva războiului, pentru revendicări sociale și drepturi democratice. În lunile mai-iunie, toată Valea Jiului este într-o frământare continuă. Puternicele acțiuni de la Reșița dovedesc concomitent creșterea combativității maselor muncitorești.

Țărănimea acționează și ea cu multă hotărîre. Au loc răzmerițe, cum a fost cea din iunie 1918 de la Vidra de Sus (Munții Apuseni), unde mai multe sute de țărance au manifestat împotriva abuzurilor autorităților locale.

La toate acestea se adaugă răzvrătirile din rîndurile armatei austro-ungare. În lagărele din Rusia prizonierii români și maghiari formează organizații revoluționare comune menite să lupte pentru eliberarea socială și națională a popoarelor din monarhia habsburgică. Transilvănenii români din prizonierat cer să se constituie în unități militare pentru a lupta pe frontul din Moldova.

În condițiile create de desfășurarea evenimentelor din toamna anului 1918, în întreg imperiul austro-ungar se intensificase la maximum lupta revoluționară.

Ca urmare a creșterii mișcării revoluționare și a slăbirii frontului, destrămarea monarhiei habsburgice nu mai putea fi evitată. Comitetul executiv al partidului național român a adoptat la Oradea, la 12 octombrie 1918, o declarație în care se cerea deplina libertate națională pentru

²⁷ „Adevărul“ din 18 noiembrie 1917.

²⁸ „Gazeta poporului“ din 27 ianuarie 1918.

populația românească din Transilvania, ca liberă de orice influență străină să poată hotărî singură despre așezarea sa în rîndurile națiunilor libere.

La 13 octombrie, muncitorii români de la Uzinele de armament de la Csepel organizează, sub egida social-democraților români, o adunare în care se reclamă „ca românii să dispună liber de soarta lor, să hotărască singuri forma de stat în care vor să trăiască în viitor“, revendicînd detașarea totală a Transilvaniei de imperiul habsburgic²⁹. Publicînd „Manifestul împăratului Carol către popoarele austriece“, același ziar comentează : „A venit împăratul prea tîrziu cu planul său de a reforma Austria în state federaliste“. Acuma — continuă ziarul — „popoarele voiesc ca ele singure să-și croiască soarta lor pentru viitor și de aceea nu primesc planurile împăratului“³⁰.

Revoluția izbucnită pe tot întinsul monarhiei habsburgice și hotărîrea popoarelor descătuse de a forma state naționale independente au constituit, alături de înfringerea militară a Puterilor Centrale, factorii hotărîtori ai prăbușirii imperiului habsburgic. Aflăte în fața acestui mult așteptat act istoric, pentru care au luptat de-a lungul veacurilor, masele populare transilvănene sînt cuprinse de o efervescență nemărginită. „Trăim cele mai frumoase zile ce le-a trăit greu încercata omenire de mii de veacuri — scria Tiron Albani în articolul *Zdrobirea tiraniei* din „Adevărul“. Din sîngele milioanelor de proletari ce s-a vărsat pe diferitele fronturi a răsărit revoluția socială, care mătură tronurile tiranilor, stăpînirea baronilor și domnia claselor putrede a trîntorilor“³¹.

Comentînd evenimentul, poetul Emil Isac, în același număr al ziarului, exclamă : „Ce a fost visul unora, visul celor ce credeau în o lume nouă, astăzi este visul tuturor. Și vedeți cu ochii minunea : libertatea. Regii izgoniți, blestem pe capul și pe viața lor... Înalte Habsburge, comedia s-a sfîrșit. Și mukul de luminare îți arde la deget ; du-te și-ți sapă mormîntul ! Și voi, adoratori și lingăi ai strălucitorului tron, vă duceți dracului cu rugăciunile și minciunile voastre...“³².

Aflăte în fața unui eveniment istoric de o covîrșitoare importanță, unirea cu România, masele populare din Transilvania au anunțat dorința lor ca tînărul stat român întregit să se înalțe pe edificiul republicii și nu pe domnia vreunei dinastii regale. La 16 noiembrie 1918, cu ocazia nașterii republicii ungare, care-și dobîndea independența de sub habsburgi, fruntașul revoluționar român Avramescu, în cuvîntarea lui rostită la un miting din Budapesta, spunea : „Nu ne vom odihni pînă nu vom înfăptui și noi republica română. Ne vom uni românii și cu puteri unite vom rupe tîndări tronul... și vom întrona și noi domnia poporului“³³.

La 1 decembrie 1918, pe platoul de deasupra cetății din Alba Iulia, numit „Cîmpul lui Horea“, în fața a mai mult de 100 000 de oameni veniți din toate colțurile Transilvaniei, Adunarea Națională proclamă unirea Transilvaniei cu România, prin care se desăvîrșea procesul de făurire a statului național român. Sintetizînd parcă toată odiseea luptei de elibe-

²⁹ „Adevărul“ din 20 octombrie 1918.

³⁰ „Adevărul“ din 27 octombrie 1918.

³¹ „Adevărul“ din 24 noiembrie 1918.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

rare a poporului român din Transilvania de-a lungul anilor, V. Goldiş în cuvîntarea sa de la Alba Iulia a rostit următoarele : „Înaintaşii noştri pe Cîmpul Libertăţii în 1848 au hotărit aşa : «Naţiunea română depune jurămint de credinţă către împăratul, către patrie şi către naţiunea română». Împăratul ne-a înşelat, patria ne-a ferecat şi ne-am trezit că numai credinţa în noi înşine, în neamul nostru românesc, ne poate mîntui“.

Lupta antihabsburgică a maselor din Transilvania a triumfat pînă în cele din urmă. Acest triumf aparţine tuturor celor care s-au înrolat în marea armată a luptătorilor pentru dreptate socială şi eliberare naţională şi care, înfruntînd toate greutăţile şi vicisitudinile luptei, au răzbătut eroic, purtînd sus steagul libertăţii şi al neamînrării.

Mișcarea muncitorească din România și unirea națională

(1900-1916)

FLORIAN TĂNĂSESCU

Desăvîrșirea statului național, eveniment de o covîrșitoare importanță în istoria patriei, a marcat încheierea unui îndelungat proces de înmănunchere a tuturor potențelor creatoare ale poporului român în cadrul aceleiași țări, libere și independente.

Proletariatul român, conștient de necesitatea și importanța deosebită a făuririi unirii naționale pentru dezvoltarea pe toate planurile a societății românești, a luptat, în fruntea întregului nostru popor, în vederea înlăptuirii idealului național. El a subscris cu hotărîre la această luptă, împletind activitatea desfășurată în direcția satisfacerii propriilor deziderate sociale cu acțiunile energice și hotărîte pentru împlinirea aspirațiilor întregii națiuni.

În primii ani ai secolului nostru, elementele conștiente, rămase credincioase principiilor socialiste, și-au concentrat atenția spre reorganizarea mișcării politice și profesionale a proletariatului. Totodată, în ansamblul mișcării muncitorești internaționale, acțiunile proletariatului român se integrau în procesul larg de lupte revoluționare sociale și naționale din Europa, proces cu adînci rezonanțe în țara noastră. Apreciind că luptele sociale și naționale agravează contradicțiile orînduirii capitaliste și că, implicit, grăbesc procesul dezintegrării și înlocuirii ei cu o orînduire superioară, proletariatul român și-a exprimat simpatia și acordul deplin față de luptele sociale și naționale desfășurate pe arena internațională. Pornind de la constatarea că „peste tot locul în Europa conflictele se țin lanț și că statele moderne sînt zgduite adînc de aceste lupte”¹, că „problema națională a ajuns să se impună discuției și preocupării diferitelor state europene”², socialiștii români au relevat legitatea procesului constituirii statelor naționale unitare și suverane, au condamnat menținerea stării de dependență a unor popoare și accentuarea oprimării lor naționale de statele cotropitoare. „Noi — se arăta în raportul prezentat de M. Gh. Bujor la Congresul din 1910 — voim să se păstreze independența fiecărei națiuni, căci altfel nici nu s-ar putea stabili adevăratele legături trainice între popoare...”³.

¹ „Lumea nouă” din 6 februarie 1900.

² „Facla”, anul II, nr. 7, din 12 februarie 1911, p. 107.

³ „România muncitoare” din 7 februarie 1910.

Făcînd dovada sentimentelor de solidaritate internațională, de care erau animați, muncitorii români și-au exprimat în repetate rînduri adeziunea lor totală la lupta pentru înlăptuirea aspirațiilor de eliberare națională și emancipare socială a polonezilor⁴, cehilor, slovacilor⁵, sîrbilor⁶, precunizînd conjugarea eforturilor tuturor popoarelor în această confruntare

În pofida unor limite în înțelegerea deplină justă a rolului mișcării naționale în ansamblul luptei revoluționare a proletariatului, a necesității conlucrării tuturor forțelor patriotice în atingerea obiectivului comun — desăvîrșirea unirii naționale —, idealul național era îmbrățișat cu toată căldura și convingerea de muncitorimea română, în numele căruia a desfășurat o vastă, neobosită și permanentă activitate.

Problema luptei de eliberare națională a fost ridicată de socialiști, în spirit marxist, la un nivel superior de înțelegere principală. Ei au subliniat însemnătatea luptelor naționale și rolul jucat de acestea în accelerarea procesului de emancipare socială ; au relevat importanța deosebită a dobîndirii independenței și constituirii statelor naționale pentru evoluția firească, ascendentă a fiecărui popor ; au remarcat că existența liberă a națiunilor, respectarea suveranității și integrității statelor sînt în măsură să creeze un climat propice afirmării capacităților creatoare ale popoarelor, capabile numai în aceste condiții să contribuie real și integral la dezvoltarea generală a umanității.

C. Dobrogeanu-Gherea, sesizînd consecințele negative ce rezultau din asuprirea națională pentru dezvoltarea popoarelor, arăta : „O țară ca un organism social trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice...”⁷, iar M. Gh. Bujor scria :

„Socialismul nu este și nu a fost niciodată pentru desființarea patriilor...”

Patriile sunt cadrele naturale și istorice de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat pentru fiecare națiune o existență proprie, cu tradițiile ei, cu viața ei sufletească, cu idealurile ei, cu civilizația ei, elementul prețios și indispensabil în concertul civilizației generale. În acest înțeles patriile sunt necesare, căci în regimul actual numai înăuntrul acestor cadre popoarele și-ar putea dezvolta în voie și pe deplin toată originalitatea și toată puterea lor de creațiune. Acesta e unul — evident, nu singurul — din motivele pentru care social-democrația se ridică împotriva ciuntirii țărilor constituite, împotriva frîngerii popoarelor în bucăți, împotriva suprimării vieții naționale a popoarelor. Ea a proclamat întotdeauna dreptul imprescriptibil și inviolabil al tuturor națiunilor la viața liberă și integrală”⁸.

⁴ „Lupta zilnică” din 5 noiembrie 1914.

⁵ „România muncitoare” din 28 septembrie 1908.

⁶ *Ibid.*

⁷ C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul în țările înapoiate*. Prefață la : K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, Cercul de editură socialistă, București, 1911, p. 264.

⁸ „Calendarul muncii” din 1916, p. 54.

Socialiștii români, pe temeiul ideologiei ce o reprezentau și în numele căreia acționau, au apreciat că făurirea statului național unitar este un proces legic, obiectiv al dezvoltării sociale și că forțele care se opuneau constituirii lui îl frînau, îl stinghereau în desfășurarea sa normală, dar nu-l puteau împiedica sau suprima.

Analizînd perspectivele de evoluție ale procesului constituirii statului național unitar român, socialiștii au fost atenți la orice acțiune sau eveniment în măsură să contribuie la adîncirea și accelerarea lui. Astfel, au manifestat un viu interes față de dezvoltarea conștiinței naționale și a culturii naționale a poporului român; s-au preocupat de politica externă, descifrînd sensurile și evoluția evenimentelor internaționale, consecințele lor asupra prezentului sau viitorului patriei; au luat poziție față de oprirea românilor subjugăți și au indicat căi și metode prin care se putea realiza unirea națională.

Conducătorii mișcării muncitorești au apreciat cu luciditate că, datorită situației deosebite a statului român, o politică rezonabilă era aceea „de pace, de neutralitate”⁹. După părerea lor, această orientare a relațiilor externe ale României, „țară mică, înconjurată de țări puternice, în special de două împărății mari și hrăpărețe”¹⁰, permitea dezvoltarea ei normală și afirmarea sa în concertul națiunilor europene¹¹.

Avînd în vedere situația internă, caracterul regimului existent în România, ei au înțeles că împlinirea acestui ideal în condițiile existenței dominației claselor exploatatoare nu putea aduce după sine și rezolvarea automată a problemelor de ordin social; au apreciat totuși că înfăptuirea lui va determina creșterea considerabilă a forțelor proletariatului și implicit sporirea posibilităților de intensificare a luptei de clasă. În acest sens, documentele programatice ale mișcării socialiste din România au înscris ca obiective primordiale: lupta pentru emanciparea socială a clasei muncitoare și lupta pentru întregirea națională. Astfel, programul Partidului Social-Democrat din România adoptat în 1910, referindu-se la aceste două laturi esențiale ale activității socialiștilor, menționa:

„Partidul social-democrat, internaționalist prin firea sa... e deci singurul partid cu adevărat național, căci el apără și reprezintă interesele tuturor claselor oprimate ale națiunii... Partidul social-democrat va lupta, cum luptă partidele socialiste din toate țările, contra oricărei subjugări naționale”¹².

În diverse materiale teoretice, în lucrări sau articole, în cuvîntări rostite în cadrul adunărilor, mitingurilor și în numeroase alte împrejurări reprezentanți ai P.S.D.R. și-au afirmat punctul de vedere în problema desăvîrșirii unirii naționale. Ei au afirmat că sînt împotriva asupririi naționale a românilor aflați sub dominație străină și că vor face totul pentru

⁹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Război sau neutralitate*, București, 1914, p. 68.

¹⁰ *Ibidem*, p. 69.

¹¹ „Viitorul social”, anul II, seria a II-a, nr. 1—2, martie-aprilie 1913, p. 21.

¹² *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, culese și adnotate de Mihail Roller, ediția a II-a completată, Editura C.G.M., 1947, p. 464.

eliberarea lor și alăturarea la România. „De aceea senini, cu conștiința perfect împăcată, în plenitudinea dreptului nostru — scria C. Dobrogeanu-Gherea —, putem formula revendicările noastre în virtutea dreptului imprescriptibil al unui popor de a trăi nesupărat și de sine stătător...”¹³.

Numeroși alți reprezentanți de seamă ai mișcării muncitorești din România și-au expus la rindul lor punctul de vedere în problema desăvîrșirii unității naționale.

Intr-un articol publicat în „Lupta zilnică”, organul Partidului Social-Democrat din România, Ecaterina Arbore, referindu-se la atitudinea sa în această problemă, releva dreptul „la autoguvernare a tuturor popoarelor subjugate”¹⁴; iar C. Racovski * scria în 1914: „Nimeni mai mult ca socialiștii nu se ridică împotriva asupririi sub orice formă, deci și sub forma de jug străin. Tot așa recunoaștem că unirea tuturor oamenilor care grăiesc aceeași limbă este un drept și o necesitate istorică”¹⁵.

Atît prin presă, cît și prin manifestările cotidiene, s-au dezvăluit opiniei publice suferințele românilor subjugăți, politica sălbatică de oprire națională pe care o îndurau, rezistența lor dîrză și jertfele imense aduse în slujba idealului de libertate și unire națională. „Lumea nouă”, „România muncitoare”, „Lupta” și „Lupta zilnică”, „Viitorul social”, „Revista ideei” și alte reviste și gazete ale mișcării muncitorești au inserat cu regularitate în paginile lor știri, articole, comentarii privind diverse aspecte din viața românilor aflați sub stăpînire străină.

Între acestea un loc important îl ocupau referirile la mișcarea muncitorească din Transilvania, stadiul ei de organizare, progresele realizate, legăturile sale frățești cu proletariatul celorlalte popoare ce făceau parte din Imperiul austro-ungar. Mișcarea muncitorească din România veche a protestat cu tărie împotriva politicii promovate de Imperiul austro-ungar, care ducea la deznaționalizarea brutală a românilor, la înăbușirea oricăror tendințe de libertate și unitate.

La începutul secolului al XX-lea, lupta proletariatului român din Transilvania, care — datorită condițiilor specifice în care-și dezvoltă activitatea — a avut o serie de trăsături ce reflectau caracteristicile luptei de eliberare social-națională dusă de popoarele oprite din Imperiul austro-ungar, se desfășura în condițiile intensificării exploatării capitaliste și accentuării politicii de oprire națională. Măsurile adoptate atît pe plan social cît și național au fost resimțite din greu de populația românească din această provincie și implicit de mișcarea muncitorească. Arestările și condamnările la închisoare, cenzura, amenzile și confiscările aplicate presei, interzicerea întrunirilor și a congreselor erau metode des uzitate în scopul împiedicării desfășurării activității normale și dezvoltării organizațiilor politice și profesionale ale muncitorimii române. Nu rare au fost

¹³ „Viitorul social”, anul II, seria a II-a, nr. 1—2, martie-aprilie 1913, p. 20.

¹⁴ „Lupta zilnică” din 3 februarie 1916.

* După 1917 Racovski nu mai susține această teză.

¹⁵ C. Racovski, *Războaiele — Cauze — Consecințe* — Sfirșit, București, 1914, p. 25.

cazurile cînd intervenția brutală a autorităților la diverse manifestări populare, la adunări organizate de socialiștii români transilvani se solda cu morți și răniți. Astfel, cu prilejul unei întruniri organizate de socialiști, la 11 aprilie 1904 în comuna Aleșd (Bihor), s-a deschis foc asupra participanților, care nu au voit să părăsească adunarea, conform ordinului autorităților ¹⁶.

Tocmai aceste stări de lucruri, precum și luptele înverșunate duse pentru conservarea și afirmarea ființei naționale, au fost privite cu vie simpatie de opinia publică internațională. Distinse personalități ale vieții politice, științifice și artistice din numeroase țări au sprijinit lupta de emancipare socială și națională a românilor aflați sub dominație străină, și-au exprimat sentimentele de admirație față de aspirațiile întregului popor român.

Față de politica sistematică de deznaționalizare a popoarelor din cadrul imperiului dualist, socialiștii români s-au ridicat și protestat cu vehemență. „Arbitrarul guvernului maghiar trebuie condamnat de întreaga lume civilizată” ¹⁷ — cerea „România muncitoare”. Într-un manifest, lansat în 1908, „Comitetul de inițiativă al muncitorilor din Transilvania și Ungaria” cu sediul în București, sintetizînd repercusiunile serioase ale acestei politici asupra organizațiilor socialiste și sindicale ale muncitorilor români, amintea unele împrejurări și fapte care le-au generat: legea Apponyi, dizolvarea sindicatelor muncitorești, oprirea întrunirilor, confiscarea și amendarea ziarelor, întemnițarea a tot ce era cinstit și avea curajul să scrie și să spună adevărul.

În același timp, ziarul „Adevărul”, organul secțiunii române a P.S.D. din Ungaria, în dese rînduri, a înfierat măsurile luate de autorități împotriva națiunilor subjugate, abuzurile și fărădelegile comise de organele de stat ale Ungariei. „Pumnii ți se strîng de mînie, nu găsești cuvinte cu care să-ți exprimi revolta” — se scria în numărul din 16 septembrie 1910 relativ la măsurile draconice luate de autorități, la abuzurile și fărădelegile comise în numele dreptului „celui mai tare”.

Socialiștii maghiari recunoșteau situația critică a mișcării muncitorești române și a proletariatului celorlalte popoare oprimate din imperiu, exprimîndu-și dezacordul cu unele aspecte ale politicii guvernanților.

În timpul lucrărilor celui de al XIV-lea Congres social-democrat din Ungaria, desfășurate între 31 martie—2 aprilie 1907, unii dintre delegații maghiari, în intervențiile lor, au criticat poziția Comitetului Executiv al P.S.D.U. pentru lipsa de interes manifestată față de secțiunile naționale ale partidului. „Comisiunea aleasă pentru naționalități nu a funcționat anul trecut pentru că nu a fost sprijinită de comitetul executiv. Nu s-a tipărit pentru tovarășii români nici broșuri, nici măcar programul partidului” — remarcă unul dintre aceștia. Dr. Sigmund Kunfi, unul dintre reprezentanții de seamă ai Partidului social-democrat din Ungaria, într-un articol publicat în „Socialismus”, organul teoretic al P.S.D.U., referindu-se la politica de asuprire națională a românilor din imperiul dualist, remarca

¹⁶ Vezi: Vasile Stoica, *Suferințele din Ardeal*, Institutul de arte grafice „C. Sfetea”, București, 1916, p. 237—290.

¹⁷ „România muncitoare” din 27 mai 1910.

că aceasta va contribui în mod evident la adîncirea contradicțiilor existente, la intensificarea luptei populației românești pentru cucerirea drepturilor ei ¹⁸.

Elementele oportuniste din conducerea P.S.D. din Ungaria au împiedicat însă luarea unei atitudini ferme împotriva politicii de deznaționalizare forțată a popoarelor din imperiu, manifestînd un interes scăzut față de problema națională, negînd uneori chiar existența sa.

Cu toate greutățile provocate de măsurile autorităților și atitudinea unora din conducătorii Partidului social-democrat ungar, mișcarea politică și economică a muncitorimii române din Transilvania a cunoscut o continuă dezvoltare și afirmare. Ea și-a expus poziția și a militat consecvent în direcția stringerii legăturilor cu proletariatul celorlalte națiuni din Austro-Ungaria, manifestîndu-și activ solidaritatea cu lupta acestora. Totodată, conștienți că numai lupta continuă a întregului popor reprezintă singura cale ce putea duce la împlinirea dezideratelor naționale, socialiștii transilvăneni au adresat numeroase chemări la desfășurarea unor acțiuni energice cu caracter revoluționar. „Fericirea și bunăstarea unui popor numai prin luptă se poate cuceri. Deci și noi vom lupta!“ ¹⁹ — se afirma într-un apel lansat în 1910. Pentru aceasta au acționat în direcția înmănuncherii tuturor energiilor revoluționare în cadrul organizațiilor politice ale proletariatului, pentru ridicarea conștiinței de clasă a muncitorimii.

Acest important aspect al acțiunii întreprinse de social-democrații români se împletea indisolubil cu susținuta muncă depusă în scopul dezvoltării și afirmării unei puternice conștiințe naționale. În adevăr, lupta de eliberare națională a poporului român putea fi potențată prin dezvoltarea în rîndul maselor largi a conștiinței originii comune, prin promovarea literaturii naționale, prin apărarea și conservarea limbii materne. Presa muncitorească a devenit un loc fertil pentru promovarea producției literare naționale ²⁰.

Afirmarea idealului național, drept legitim al poporului român, se înfăptuia ținîndu-se seama de condițiile concret-istorice interne și externe. Pentru a grăbi procesul desăvîrșirii unirii naționale, mișcarea muncitorească română din Transilvania a sprijinit acțiunea largă pentru cucerirea, în această parte a țării, de libertăți democratice. „Toate naționalitățile trebuie să aibă drepturi egale — afirmau fără echivoc social-democrații din Transilvania — și dacă această elementară cerință a poporului român nu va fi îndeplinită de către cei care îl asupresc el își va cuceri prin forță drepturile sale răpite... Cerem dară drepturile noastre de la cei ce ne subjugă, și de nu voiesc să ni le dea, vom lupta necontenit și ni le vom lua singuri fără să-i întrebăm“ ²¹.

¹⁸ „Adevărul“ din 7 aprilie 1907 ; „Deșteptarea“ din 1 martie 1914.

¹⁹ „Adevărul“ din 19 iunie 1910.

²⁰ Arhiva I.S.I.S.P., fondul nr. 3, dosarul nr. 58, filele 1—4 ; „Adevărul“ din 26 iulie 1904 și 2 decembrie 1906 ; „Glasul poporului“ din 5 septembrie 1907.

²¹ „Adevărul“ din 12 iunie 1904.

O expresie a acestei poziții o vom întâlni la cei care părăsiseră locurile natale și se stabiliseră în străinătate. Eliberați de complexul de nesigurăță și de teama de a fi arestați și condamnați, având deci puțină libere exprimări, socialiștii transilvăneni din emigrație și-au afirmat credința lor nestrămutată că, într-un viitor apropiat, poporul român își va vedea împlinite aspirațiile. De la Paris, Berlin, Viena sau din diverse orașe ale Americii de Nord unde se stabiliseră, ei trimiteau mesajul lor de îmbărbătare fraților lor subjugăți și imbolduri la luptă hotărâtă și necruțătoare împotriva forțelor ce-i încătușau, pentru dobândirea drepturilor mult visate.

O însemnată latură a activității desfășurate de „Grupul muncitorilor socialiști români de la Paris“, „Federația socialiștilor români din America“, „Asociația muncitorilor români din Viena“ era destinată prezentării situației românilor subjugăți, demonstrării dreptului lor la libertate, în vederea determinării opiniei publice din țările respective să ia atitudine sau să sprijine lupta națională a românilor.

Mișcarea socialistă a urmărit cu interes politica desfășurată de cercurile conducătoare ale burgheziei românești din provinciile aflate sub dominație străină, apreciind, în acest sens, eforturile făcute de conducerea Partidului național român pentru atenuarea asupririi naționale a românilor și în general lupta acestuia pentru cucerirea independenței și realizarea statului național unitar. Astfel, era evidențiată activitatea deputaților români din parlamentul maghiar, ce desfășurau acțiuni pentru acordarea de libertăți și drepturi românilor.

„Recunoaștem că azi sînteți singurii în Dietă care duceți o luptă cu adevărat democratică“²² — afirmau socialiștii, dar apreciau că această luptă, atît în parlament cît și în afara acestuia, nu va avea sorți de izbîndă decît în condițiile antrenării maselor largi de oameni. În acest scop au adresat în repetate rînduri apeluri la unitate și colaborare Partidului național român. „Lucru de căpetenie pentru noi — afirma „Adevărul“ din 20 septembrie 1907 — e că acuma, în timpul acesta greu și apăsător... să luptăm umăr la umăr“.

Susținînd ideea desăvîrșirii unirii naționale și participînd la lupta pentru înfăptuirea ei alături de reprezentanții burgheziei naționale, de Partidul național român, socialiștii au subliniat totodată deosebirea profundă dintre cele două partide în ceea ce privește ideologia și concepțiile lor politice și au dezvăluit oscilațiile burgheziei, tendința unora din reprezentanții ei de a subordona interesele generale ale maselor din Transilvania propriilor interese²³.

Atitudinea cercurilor guvernante de la București față de problema desăvîrșirii unirii naționale a constituit, de asemenea, obiectul unei atenții deosebite pentru mișcarea muncitorească. Au fost relevate astfel inconsecvențe ale politicii guvernelor românești față de conaționalii aflați sub

²² „Adevărul“ din 9 decembrie 1906.

²³ „Calendarul muncii“, 1909, p. 55—61; „Adevărul“ din 16 septembrie 1910; „România muncitoare“ din 13 februarie 1914.

dominație străină, cât și unele concesii față de oficialitățile Imperiului austro-ungar. Referindu-se la această latură a politicii cercurilor guvernante, socialiștii au explicat-o prin prisma alianțelor politice încheiate cu Austro-Ungaria, alianțe care îngreunau sau chiar făceau, în unele cazuri, imposibilă adoptarea unei poziții ferme față de oprimarea românilor subjugăți, precum și acordarea unui sprijin eficient luptei lor²⁴.

Totodată, au relevat aportul considerabil adus de societatea culturală românească „Astra” în lupta pentru păstrarea și întărirea conștiinței naționale a românilor din Transilvania.

Între proletariatul din vechea Românie și cel din Transilvania au existat permanente și multiple legături, care, pe măsura creșterii forței organizatorice, politice și ideologice a muncitorimii, a intensificării exploatării și oprimirii naționale, au devenit tot mai strînse, mai trainice. Pentru transpunerea în viață a obiectivelor preconizate de muncitorimea română de pe ambele versante ale Carpaților s-au utilizat cele mai diverse forme, s-au stabilit legături în diferite sfere de activitate. Contactele permanente între reprezentanții mișcării socialiste din vechea Românie și Transilvania, schimbul continuu de informații și publicații au constituit un mijloc util și eficace în apropierea punctelor programatice urmărite, în stabilirea unor acțiuni comune în vederea realizării lor. Astfel de acțiuni au fost desfășurate în direcția sprijinirii întăririi organizatorice a mișcării socialiste din provinciile românești, în direcția strîngerii legăturilor cu proletariatul din alte țări, în special cu cel din țările vecine, în direcția antrenării la luptă a maselor largi populare pentru sprijinirea eforturilor îndreptate spre realizarea desăvîrșirii unirii naționale. În repetate rânduri reprezentanți ai socialiștilor au subliniat însemnătatea dezvoltării contactelor între ei și consecințele favorabile ce rezultau pentru mișcarea muncitorească în ansamblul său. Referindu-se la acest aspect, M. Gh. Bujor, într-un articol publicat în „Adevărul”, organul secțiunii române a Partidului Social-Democrat din Ungaria, arăta că muncitorii din Transilvania trebuie să stabilească legături mai strînse între ei și tovarășii lor din România veche, deoarece „aceleași interese și dureri ne leagă, același scop unic ne încălzește inimile, același grai ne înlesnește apoi înțelegerea, propaganda, schimbul de idei, de publicații, de servicii”²⁵.

De asemenea, presa socialistă publica cu regularitate știri și informații despre diverse aspecte ale activității mișcării muncitorești din Transilvania. De pildă, în primul număr al revistei „Viitorul social” se arăta că intenția redactorilor era de a face din revistă „organul socialiștilor de limbă românească din toate țările”²⁶. Scopuri asemănătoare își propunea și „Calendarul muncii”, „destinat a servi și mișcarea din Bucovina și

²⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosarul nr. 148, fila 29; C. Racovski, *Social-democrația și politica noastră externă*, București, Cercul de editură socialistă 1913, p. 13; „România muncitoare” din 8—15 aprilie 1907 și 19 martie 1909.

²⁵ „Adevărul” din 13 mai 1906.

²⁶ „Viitorul social”, anul I, nr. 1, august 1907, p. 5.

Transilvania²⁷. Materialele publicate reflectau interesul și grija comună permanentă pentru întărirea mișcării muncitorești, pentru apărarea intereselor vitale ale poporului român. Frecvente erau materialele în care se aborda problema strângerii legăturilor între muncitorii români²⁸.

O altă formă de strângere a legăturilor muncitorilor români, trecând peste granițele arbitrarie, au constituit-o vizitele reciproce, schimburile de delegații, publicații și corespondență, participarea la congrese și diverse alte manifestări din cadrul secțiunilor, acordarea sprijinului moral și material în diverse împrejurări, permanenta vehiculare de cadre între provincii. Toate acestea au pus în lumină prezența unității de idealuri și acțiune a mișcării muncitorești.

Faptul că la București, Iași și alte orașe ale vechii Românie activau în mișcarea muncitorească mulți lucrători transilvani și, în același timp, în Transilvania își desfășurau activitatea socialiștii din P.S.D.R. a jucat un rol extrem de important în apropierea mișcărilor și punctelor programatice urmărite.

La congresele secțiunii române a P.S.D. din Ungaria sau la întrunirile organizate de diferite organizații politice sau sindicale vom întâlni cu regularitate delegați din partea socialiștilor din România ca : C. Dobrogeanu-Gherea, I. C. Frimu, Gh. Cristescu. Reprezentanți ai muncitorimii române din provinciile cotate — Aurel Cristea, Tiron Albani, Ion Crețu ș.a. — au participat, la rândul lor, la diverse conferințe și congrese socialiste sau sindicale, la diverse manifestări organizate de socialiștii de peste munți²⁹.

Toate aceste aspecte mai sus menționate denotă existența *în fapt* a unei singure mișcări muncitorești, cu caracterele sale generale, unanim recunoscute, dar și cu specificul său regional, determinat de condițiile deosebite în care activau muncitorii români.

Variatatea legăturilor stabilite între proletariatul român din teritoriile asuprite și vechea Românie peste barierele convenționale și arbitrarie, intensitatea și permanența schimburilor efectuate ilustrează puternica conștiință națională de care era animat poporul român și dorința lui vie pentru rezolvarea problemei desăvîrșirii unității sale, într-un singur stat național.

Socialiștii români au căutat să întrevadă căile posibile pentru realizarea unirii naționale și perspectivele de viitor ale națiunii române.

²⁷ „România muncitoare” din 20—27 august 1906.

²⁸ „Adevărul” din 13 mai 1906.

²⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 28, dosarul nr. 4 332, fila 52 ; dosarul nr. 4 317, filele 3—23 ; Arhiva I.S.I.S.P., fondul nr. 3, dosarul nr. 72, fila 2 ; dosarul nr. 109, fila 53 ; dosarul nr. 109/4, filele 78 și 94 ; dosarul nr. 58, filele 1—4 ; „Revista ideii” nr. 31, martie 1904, p. 11 ; „România muncitoare” din 21 august 1905, 20—27 august 1905, 15 ianuarie 1906, 13—20 ianuarie 1908, 22 ianuarie, 8 iulie și 2 august 1912, 12 ianuarie 1914 ; „Adevărul” din 13 ianuarie 1907, 16 septembrie 1909 ; „Calendarul muncii”, 1907, p. 129 ; *Dezbaterile Congresului de constituire a Partidului social-democrat și ale congresului sindical din 1910, ținut în zilele de 31 ianuarie, 1 și 2 februarie 1910 la București*, Cercul de editură socialistă, București, 1910, p. 58.

Era recunoscută și acceptată teza conform căreia eliberarea și întregirea națiunilor asupra și împărțite între alte state trebuiau să se bazeze pe lupta clasei muncitoare din toate țările lumii, pe coordonarea eforturilor muncitorimii și încheierea unei puternice alianțe proletare internaționale. „Așadar, social-democrația noastră — scria C. Dobrogeanu-Gherea în „România muncitoare“ din 23 octombrie 1911 — care într-o frățescă înțelegere cu social-democrațiile tuturor celorlalte țări caută să înfrățească poporul muncitor cu popoarele celelalte, social-democrația tinde de fapt să apropie ceasul eliberării și întregirii poporului românesc“. Același autor afirma într-un alt loc : „Cînd popoarele muncitoare conștiente vor dispune de soarta lor și a țărilor lor, atunci va suna și ceasul liberării națiunilor mici de sub jugul acelor puternici, atunci va deveni cu adevărat posibilă întregirea țării noastre într-o Românie mare, cuprinzînd pe toți românii“³⁰.

Precipitarea evenimentelor internaționale, agravarea contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste europene și iminenta declanșare a războiului între acestea au impus socialiștilor, clasei muncitoare examinarea situației create sub toate aspectele sale, cu luciditate și realism. Într-o publicație, editată în 1915, se afirma cu hotărîre că este de datoria proletariatului de a-și apăra cu arma în mînă țara împotriva cîmpitorilor. „În caz cînd România ar fi amenințată de agresiunea străină, noi, socialiștii, ne vom face datoria nu cu resemnare, ci cu conștiința liniștită de a nu comite nici o călcare a principiilor noastre“³¹.

Se recunoștea astfel justetea războaielor de apărare și eliberare națională, ca singurele războaie drepte, duse de popoarele căzute victime agresiunii sau de cele subjugate, care își afirmau dorința de libertate, independență și unitate națională. C. Dobrogeanu-Gherea, sintetizînd punctul de vedere al socialiștilor români, care condamnau cu vehemență războaiele de jaf și cîmpire, afirma : „Social-democrația e cu toată energia și hotărîrea... de partea altor războaie : războaiele de liberare, războaiele cîmpitorilor împotriva cîmpitorilor, războaiele civile sau revoluționare pe care le-ar face clasele subjugate și împilate împotriva împilatorilor“³².

Izbucnirea primului război mondial a marcat începutul unor ani critici, extrem de grei pentru întreg poporul român. Pentru cei din România veche a însemnat creșterea considerabilă a temerilor în legătură cu viitorul țării în condițiile intensificării conflagrației mondiale. Pentru românii din provinciile subjugate, declanșarea conflictului armat mondial a însemnat începutul unui adevărat calvar, al unor ani de amare încercări, de cumplită teroare. Populația pașnică a avut de înfruntat silniciile jandarmilor, înscenări judiciare, condamnări la moarte sau internări în lagăre. Învățători, intelectuali, preoți de țară, oameni de cele mai diverse

³⁰ C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul în țările înapoiate*, p. 24.

³¹ „Lupta“ și „Adevărul“. *Proști, escroci și mincinoși*, București, 1915, p. 38.

³² „Viitorul social“ nr. 3—4, mai-iunie 1908, p. 125—126.

categorii sociale, printr-un simplu denunț, puteau fi calificați trădători și, în consecință, arestați și condamnați ³³.

Împotriva războiului imperialist dezlănțuit de marile puteri, care leza grav interesele vitale ale maselor muncitoare și crea pericolul transformării țării în teatru de ostilități al celor două grupări de state imperialiste, s-a declanșat o puternică mișcare de protest.

Clasa muncitoare, mișcarea socialistă și democratică, diverse personalități s-au ridicat împotriva conflictului izbucnit, arătând că mobilurile statelor imperialiste erau în flagrantă contradicție cu interesele statelor mici, ale popoarelor, ale maselor muncitoare, subliniind totodată adevăratele țeluri urmărite prin această politică, și anume satisfacerea unor interese ale claselor exploatatoare. Prin greve, manifestații și demonstrații de protest, masele muncitoare s-au pronunțat pentru pace, au demascât scopurile urmărite de marile puteri imperialiste.

Desfășurările de forțe în apropierea granițelor României, confruntările violente și îndelungate au impus poporului român să judece cu deosebită atenție căile care ar fi putut duce la salvarea independenței și integrității țării, la realizarea visului secular de unire națională.

În timpul desfășurării evenimentelor internaționale, socialiștii români au căutat să surprindă și posibile evoluții și situații din care s-ar fi întrevăzut realizarea acestor aspirații naționale. Era larg recunoscut că războiul declanșat de marile puteri imperialiste europene va agrava contradicțiile existente, va scoate la iveală cu toată forța racilele orînduirii capitaliste și, ca urmare, va crea inevitabil condiții pentru declanșarea revoluțiilor sociale.

Dezvăluind opiniei publice din România primejdia ce plana asupra țării lor din partea ambelor tabere imperialiste, socialiștii români au subliniat totodată însemnătatea pentru destinele poporului român a adoptării unei politici de strictă neutralitate. Cînd cercurile conducătoare ale țării, cedînd presiunilor exercitate de puterile Antantei, au hotărît intrarea în război, avînd promisiunea satisfacerii dezideratului unirii naționale, întregul popor român era conștient de semnificația acestui moment de grea încercare, care viza apărarea independenței țării și cucerirea drepturilor legitime naționale.

„Credem că se apropie cu pași uriași: Revoluția socială! Prin războiul celor trei împărății oligarhice și a burgheziilor cotropitoare, astăzi societatea capitalistă își pronunță singură sentința de moarte. Societatea

³³ Tiron Albani, *Leul din Sisești*, Editura Cercului ziaristilor, Oradea [f.a.], p. 188, și Douăzeci de ani de la unire. Monografie comemorativă unirii, vol. I, *Cum s-a făcut unirea*, Institutul de arte grafice „Grafica”, Oradea, 1938, p. 41; Traian Mager, *Contribuții la istoria unirii 1918—1919. Aspecte din Munții Apuseni, Ținutul Hălmagiului, Cadrul istoric*, Monografie, vol. IV, Arad, 1930, p. 9; Ștefan Paseu, *Istoria Transilvaniei*, p. 265—267; Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Editura revistei „Societatea de miine”, Cluj, 1926, p. 11—12; Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, M. O., Imprimerie nationale, București, 1934, p. 32—33.

capitalistă se prăbușește... !“³⁴ — prevedeauă încă din primul moment al declanșării războiului socialiștii români. Revoluția, după părerea lor, avea mari șorți de izbândă în Rusia, unde contradicțiile sociale interne, în continuă amplificare, amenințau să se reverse năvalnic. „Dacă asupra celorlalte țări în război nu se poate spune cel puțin pentru momentul de față că războiul va aduce revoluția, asupra unei singure țări lucrul acesta devine din ce în ce mai probabil, s-ar putea spune mai sigur. Această țară este Rusia“³⁵. Revoluția din Rusia, aducind la conducerea destinelor poporului rus proletariatul, era apreciată ca fiind în măsură să rezolve democratic, în spiritul socialismului, problema relațiilor între națiuni, să elibereze popoarele asuprite, să redea liniștea popoarelor vecine și posibilitatea liberei lor dezvoltări. Un astfel de eveniment era de natură să trezească interesul și via simpatie a proletariatului român. „Dorim izbucnirea revoluției rusești și ajutăm pe cât putem pregătirea ei“³⁶ — afirmau socialiștii români.

La fel se aprecia în perspectiva evoluției istorice implacabile și existența Imperiului dualist austro-ungar, care, după previziunile socialiștilor români, era condamnat inevitabil să se prăbușească sub loviturile popoarelor subjugate ridicate la luptă în vederea împlinirii idealurilor lor naționale.

În anii grei ai războiului, cînd asupra țării s-au abătut multe și cumplite nenorociri, poporul român s-a ridicat ca unul în apărarea pămîntului său strămoșesc, pentru salvarea independenței patriei. Năzuința legitimă a tuturor românilor de înfăptuire a desăvîșirii unirii naționale s-a manifestat cu deosebită forță.

Eroica confruntare a poporului român cu dușmanii cotropitori, cu forțele care voiau să-l strivească a prilejuit afirmarea viguroasă a înaltului patriotism de care era animată întreaga noastră clasă muncitoare. Jertfele poporului român se înscriu în șirul luptelor duse pentru libertate, independență și unire națională — aspirație realizată în împrejurările create la sfîrșitul primului război mondial, cînd, în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a valului luptelor revoluționare ale popoarelor, aveau să se prăbușească imperiile austro-ungar și țarist.

Prin poziția adoptată față de problemele vitale ale poporului român, prin căile și metodele de rezolvare preconizate, partidul clasei muncitoare s-a manifestat ca forța cea mai înaintată a societății românești din acea perioadă, capabil să ralieze în jurul său masele de bază ale națiunii și să ducă împreună cu acestea bătălii decisive pentru cucerirea dezideratelor naționale majore.

³⁴ „România muncitoare“ din 3 august 1914.

³⁵ „Lupta zilnică“ din 29 mai 1915.

³⁶ „Lupta zilnică“ din 5 iunie 1915.

Manifestări internaționaliste ale proletariatului din România

Dr. NICOLAE COȚOIU, dr. ION BABICI

Unul dintre principiile fundamentale ale marxismului, cu puternică rezonanță în rîndurile clasei muncitoare de pretutindeni, îl constituie internaționalismul proletar, solidaritatea muncitorilor din țări diferite. Parte componentă a socialismului științific, principiul internaționalismului proletar a fost înscris încă din secolul trecut pe steagul de luptă al partidelor socialiste și muncitorești din lume, printre care și pe steagul partidului proletariatului român.

Întreaga istorie a mișcării muncitorești din România ilustrează atașamentul proletariatului din țara noastră la ideea solidarității internaționaliste. Exprimat încă din secolul trecut, în condițiile începutului organizării și afirmării clasei muncitoare, internaționalismul proletar a căpătat forme de manifestare viguroase multilaterale după crearea partidului comunist. Problema însușirii și aplicării în viață a principiului internaționalismului proletar a dobîndit valențe noi după cucerirea puterii politice de către partidul clasei muncitoare, în cadrul relațiilor dintre țările socialiste, dintre partidele comuniste și organizațiile clasei muncitoare din întreaga lume.

Partidul Comunist Român, preluînd bogatele tradiții ale manifestărilor internaționaliste din trecutul de luptă al clasei muncitoare, desfășoară o bogată și neobosită activitate pe linia afirmării și a justei înțelegeri a principiului internaționalismului proletar. „Partidul nostru, se arată în Hotărîrea C.C. al P.C.R. din 1 martie 1968, pornește de la ideea că forța fiecărui partid constă în capacitatea de a exprima voința și interesele clasei muncitoare pe care o reprezintă, ale poporului din care face parte. Aceasta este o premiză esențială pentru îndeplinirea în același timp a îndatoririi sale internaționaliste, pentru creșterea contribuției sale la cauza generală a socialismului și păcii, la întărirea frontului anti-imperialist“ *.

Manifestările în spiritul internaționalismului proletar ale clasei muncitoare din România din trecutul său istoric, pe care le evocăm în rîndurile ce urmează, reprezintă o pagină de cinste și onoare a proletariatului din

* „Scînteia“ din 2 martie 1968.

țara noastră, exprimă capacitatea lui politică de a fi înțeles în toate împrejurările sensul lozincii „Proletari din toate țările, uniți-vă !“

★

Principiul internaționalismului proletar, așa cum s-a concretizat de-a lungul istoriei mișcării muncitorești, are un conținut larg și mult mai profund decât sentimentul de fraternitate al proletariatului din țări diferite, cu care se obișnuiește să fie identificat.

Sensul revoluționar al internaționalismului proletar nu constă într-o rupere brutală de cursul general al dezvoltării societății (cum îl concepeau anarhiștii), ci în saltul calitativ rezultat din activitatea unei noi clase sociale care înțelege necesitatea solidarității proletare internaționale ca pe un atribut al progresului societății în general și în pas cu evoluția sa.

În decurs de peste un secol, mișcarea muncitorească a folosit forme variate de aplicare în viață a principiului internaționalismului proletar, corespunzătoare necesităților și împrejurărilor istorice din fiecare țară.

Pe terenul realităților românești, dezbateră ideologică asupra principiilor revoluționare ale lui Marx și Engels a găsit rezolvări corespunzătoare stadiului dezvoltării social-economice, politice și culturale a poporului român, a proletariatului din țara noastră. Cursul dezvoltării mișcării muncitorești în ultimele decenii ale veacului trecut și începutul veacului nostru a încorporat o bogată gamă de manifestări care reflectau atașamentul tinărului proletariat român la marele principiu al solidarității frățesti internaționale. Propagarea acestui principiu în România, în cadrul procesului larg de răspândire a socialismului științific, a fost un act social-politic de o importanță istorică covârșitoare.

Apărute timid chiar în paginile presei burgheze românești în timpul Comunei din Paris¹, primele informații *publice* despre teoria marxistă aveau să capete un ritm și o amploare, cu totul remarcabile de difuzare, în presa vremii în deceniile următoare. Răspîndirea învățaturii marxiste în România, traducerea în limba română a unor lucrări, sau părți din lucrări, fundamentale ale socialismului științific reprezentau expresii ale spiritului internaționalist care era propriu mișcării muncitorești din țara noastră. Desigur, lucrările traduse în românește în secolul trecut reprezintă destul de puțin din ansamblul uriaș al operei lui Marx și Engels. Trebuie însă să se țină seama că mulți conducători socialiști români, cunoscînd limbile occidentale de circulație, aduceau în țară zeci de exemplare din lucrările lui Marx și Engels sau erau abonați la publicații socialiste din Occident care tipăreau lucrări ale lor. Pe lângă aceasta, publicațiile muncitorești beneficiau de contribuția socialiștilor români, ca : C. Dobrogeanu-Gherea, I. Nădejde, I. Raicu Ionescu-Rion, A. Bacalbașa, Const. Mille ș.a., care, cunoscînd operele principale ale lui Marx și Engels, au scris zeci de studii și articole în spiritul socialismului științific², au popularizat în România dezvoltarea mișcării muncitorești din alte țări.

¹ N. Copoiu, *Internaționala I și opinia publică din România*, în „Studii. Revistă de istorie“ nr. 5/1964, p. 1 049—1 052.

² Radu Pantazi, *Începuturile pătrunderii marxismului în România*, în „Cercetări filozofice“ nr. 1/1958, p. 109—111.

Spiritul receptiv și capacitatea creatoare a socialiștilor români s-au ilustrat și în paginile revistei „L'Ère Nouvelle”, tipărită de ei la Paris în anii 1893—1894.

Evocînd procesul de difuzare a operelor lui Marx și Engels în România, este necesar să fie menționată și o altă latură a acestui proces, și anume colaborarea autorilor marxiști din România cu cei din alte țări. În paginile presei muncitorești din țara noastră au fost publicate zeci de lucrări și articole aparținînd unor autori de prestigiu din alte țări, conducători cunoscuți în mișcarea muncitorească internațională. Recunoscînd, de pildă, în Plehanov un teoretician marxist, socialiștii din România au tradus și publicat încă în secolul trecut unele lucrări ale acestuia³. K. Kautsky, Paul Lafargue, A. Bebel, Clara Zetkin, P. Axelrod și mulți alți autori străini erau prezenți în paginile presei muncitorești din România cu articole, relatări și discursuri. Pe de altă parte, unele lucrări semnate de autori socialiști din România, ca, de exemplu, C. Dobrogeanu-Gherea, C. Racovski ș.a., erau traduse și tipărite în publicații din alte țări. Lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea „Concepția materialistă a istoriei” a fost tradusă în limba rusă⁴, iar în limba bulgară a cunoscut două ediții⁵. Cunoscutul conducător al P.S.D. din Serbia D. Țuțovici declara în 1912 că lucrarea menționată fusese una dintre primele scrieri marxiste citite de el⁶.

În aceste condiții, menționarea directă în programul P.S.D.M.R. din 1893 a adeziunii clasei muncitoare la principiul internaționalismului proletar apărea cu totul firească. „Oricare ar fi deosebirile între social-democrația română și cea occidentală, deosebiri provocate de condițiile speciale țării noastre... adînc pătrunsă de solidaritatea internațională a tuturor popoarelor muncitoare, social-democrația română va îndeplini toate îndatoririle ce urmează din această solidaritate”⁷.

Principiul internaționalismului proletar, înscris în programul partidului din 1893, a devenit un principiu de căpetenie în organizarea proletariatului din România în primul deceniu al veacului nostru. Așa, de pildă, în Statutul general al Uniunii generale a sindicatelor din România se menționa, alături de „lupta de clasă” și „desființarea exploatării muncii sub orice formă”, „solidaritatea internațională a muncitorilor”⁸.

Partidul Social-Democrat din România, reconstituit în 1910, evidenția în „Expunerea de motive” la programul său însemnătatea internaționalismului proletar, raportată direct la necesitatea adaptării luptei clasei muncitoare din România la interesele majore ale poporului, ale progresului social-economic, politic și cultural al țării. „Partidul social-democrat, internaționalist prin firea sa... e deci singurul partid cu adevărat na-

³ Augustin Thierry și concepția materialistă a istoriei a fost publicată în „Lumea nouă literară și științifică” nr. 6—7/1896. Alte articole au fost reproduse în „Lumea nouă” și în alte publicații muncitorești.

⁴ „Socialismul” din 10 mai 1920.

⁵ Emil Bildescu, *Din istoria legăturilor revoluționare româno-bulgare*, Editura științifică, București, 1966, p. 152.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, Editura C.G.M., București, 1947, ediția a II-a, p. 197—198, 199.

⁸ „România muncitoare” din 9—16 decembrie 1907.

țional, căci el apără și reprezintă interesele tuturor claselor oprimate ale națiunii”⁹.

Răspîndirea marxismului în România și încorporarea lui organică în realitatea social-politică a țării prin adoptarea principiilor sale fundamentale de către organizațiile clasei muncitoare au reprezentat o bază puternică și pentru traducerea în practică a lozincii solidarității muncitorești internaționale.

★

În anul 1864, cînd lua ființă la Londra Asociația Internațională a Muncitorilor, în România nu exista încă o mișcare muncitorească organizată; apariția ei devenea însă iminentă în condițiile transformărilor social-economice care se produceau, într-un ritm viu, pe linia dezvoltării relațiilor capitaliste. De aceea, în anii următori, ecoul existenței Asociației Internaționale a Muncitorilor a căpătat forme concrete, îndeosebi în orașele Transilvaniei, unde s-au recrutat numeroși aderenți și s-au creat organizații muncitorești. O secție a Internaționalei luase ființă în 1868 la Timișoara, menționată de Marx în raportul prezentat la Congresul de la Basel din septembrie 1869¹⁰. În documentele autorităților de stat din anii următori erau referiri care relevau o răspîndire a secțiilor Internaționalei și în alte orașe. Într-un raport din 1871 se arăta, de pildă, „că organizațiile muncitorești, cunoscute sub denumirea de Asociația generală a muncitorilor din orașele Timișoara, Arad, Sibiu, Brașov, Reșița, Anina, Orăștie... s-au declarat a fi internaționaliste... ele aparțin celor care urmează Internaționala I-a”¹¹.

Militînd pentru o societate mai bună, o serie de români, intelectuali aflați la studii în Apus, s-au înscris în unele secții ale Internaționalei din orașele occidentale (Gh. Panu, Mircea Rosetti, Vasile Conta, Titus Dunca ș. a.)¹².

Apartenența unor persoane izolate și a unor organizații muncitorești la Internaționala I, înainte ca ele să fie unite într-o organizație unică pe plan național, a fost caracteristică stadiului istoric în care se născuse Internaționala și reflecta *epoca de început a organizării clasei muncitoare conștiente* de pretutindeni. S-ar putea spune că Internaționala I a fost o primă formă de stimulare și îndrumare a muncitorilor în vederea unirii lor în organizații puternice naționale.

Crearea Internaționalei a II-a, ca expresie a existenței organizațiilor socialiste naționale, dezvoltarea presei socialiste în numeroase țări au favorizat intensificarea legăturilor directe între diferite partide muncitorești.

Aflată într-un stadiu de dezvoltare și organizare înaintat, mișcarea socialistă din România a fost reprezentată la Congresul de la Paris din 1889, la care s-au pus bazele Internaționalei a II-a, care a marcat vic-

⁹ „România muncitoare” din 24 ianuarie 1910.

¹⁰ A. Egyed, *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între anii 1868—1872. Influența Internaționalei I asupra mișcării muncitorești din Transilvania*, în „Studii. Revistă de istorie” nr. 6/1956, p. 36.

¹¹ Augustin Deac, *Internaționala Intii și România*, Editura politică, București, 1964, p. 109.

¹² *Ibidem*, p. 104—105.

toria marxismului în mișcarea muncitorească internațională¹³. Printre socialiștii care au reprezentat organizațiile clasei muncitoare din România la congresele Internaționalei a II-a de la sfârșitul veacului trecut și începutul secolului al XX-lea s-au numărat personalități ca : C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, Al. Constantinescu, C. Racovski, N. D. Cocea ș.a.

Deși partidele și grupările afiliate la Internaționala a II-a se aflau pe trepte diferite de dezvoltare, iar la congrese erau reprezentate de un număr variabil de delegați, după posibilități și împrejurări, fapt care se repercuta asupra dezbaterilor și hotărârilor de la congrese, toate partidele erau în principiu egale între ele, își păstrau independența, libertatea și competența de a hotări în problemele care le interesau nemijlocit. În legătură cu scopul participării la congresele internaționale, „delegații noștri — se scria în „Munca“, înaintea congresului internațional de la Bruxelles — vor face o dare de seamă despre mersul socialismului în România și unul dintre ei va vorbi despre starea proletariatului român; ei vor arăta că și inimile muncitorilor din România bat odată cu a[le] celor din apus și că la ziua asaltului definitiv, nu vor sta, ci vor fi în același gând cu frații lor de peste fruntării“¹⁴. Gazeta muncitorilor tipografi „Gutenberg“, publicând rezoluțiile Congresului de la Paris, considera că, „expunând fiecare (delegat — n.n.) situația materială și morală a partidului socialist din țara ce reprezentau“¹⁵, aceștia „au ținut obștescul sfat pentru chipul și mijloacele dezrobirii claselor muncitoare“¹⁶.

În ce privește modalitatea desfășurării congreselor și conținutul dezbaterilor, este de remarcat că unele probleme mari de interes general — militarismul, problema sindicatelor — erau fixate dinainte pe ordinea de zi de organizatori, dar fiecare delegație avea dreptul să propună și alte puncte pe ordinea de zi.

În aceste condiții a avut loc dezbaterea problemei agrare la mai multe congrese, problemă ridicată de delegația socialiștilor români. În raportul prezentat la Congresul internațional de la Zürich din 1893, delegații P.S.D.M.R. atrăgeau atenția că, în privința muncitorilor de la sate, „luptătorii români s-au găsit... obligați de a deschide o cale nouă socialismului“¹⁷. Raportul lor detaliat asupra atenției acordate țăranimii a determinat congresul să adopte o rezoluție energică cu privire la faptul că „una din datoriile cele mai de căpetenie pentru democrația socialistă din toate țările este de a organiza pe muncitorii agricoli, ca și pe muncitorii industriali și de a-i înrola în rindurile marei armate a socialismului internațional“¹⁸. S-a hotărât totodată ca primul punct de pe ordinea de zi a viitorului congres să fie problema țărănească. La Londra însă, în 1896, pe baza rapoartelor prezentate de mai multe delegații, s-a ajuns la concluzia că, date fiind situațiile deosebite din fiecare țară, „trebuie lăsată fiecărei naționalități modul ei specific de rezolvare a problemei agrare“¹⁹.

¹³ *Istoria Vtorovo Internaționala*, Moskva, 1965, p. 156.

¹⁴ „Munca“ din 23 iunie 1891.

¹⁵ „Gutenberg“ din 15 iulie 1889.

¹⁶ „Gutenberg“ din 1 septembrie 1889.

¹⁷ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), Editura politică, București, 1964, p. 102.

¹⁸ „Munca“ din 12 septembrie 1893.

¹⁹ *Mișcarea muncitorească din România 1893—1900*, Editura politică, București, 1965, p. 379.

În același timp, studenții socialiști și muncitorii din diferite bresle din România, afiliați la uniuni internaționale, participau la conferințele și congresele acestora. Menționăm rolul activ pe care l-au avut delegații din România la Congresul internațional al studenților socialiști de la Geneva din luna decembrie 1893, unde printre cei prezenți se afla și viitorul savant de renume mondial Emil Racoviță. Congresul a votat rezoluția propusă de delegatul român Ștefan Irimescu cu privire la fixarea unei zile internaționale a *păcii*²⁰. Pe aceeași linie se înscriau și acțiunile muncitorilor tipografi din România, care încă din secolul trecut trimiteau delegați și mesaje de salut la congresele internaționale de breaslă. În 1892 Al. Ionescu saluta Congresul internațional tipografic de la Berna printr-o entuziastă telegramă care se încheia cu cuvintele: „Împreună cu genialul Marx strigăm și noi: Proletari din toată lumea, uniți-vă!”²¹.

O contribuție de seamă au adus delegații mișcării muncitorești din România la Congresul socialist internațional de la Stuttgart din 1907. În aprecierea generală a congresului pe care o făcea delegatul N. D. Cocea, se relevau cele două curente principale: „unul pur democrat, în sensul vechi al cuvîntului, oportunist, concesionist”, și „celălalt, înaintat, sindicalist sau socialist fără compromisuri, de cele mai multe ori revoluționar cu hotărîre și pe față”.

Referindu-se la modul în care s-au înfruntat cele două curente la Stuttgart, N. D. Cocea aprecia că „...intelectuali și muncitori își apără vederile în cuvîntări pline de entuziasm”, că „nicăieri nu se aud invective personale”, că punctele de vedere deosebite „nu presupun nici calomniile, nici injurii”²². Din însăși această caracterizare, la care se mai adăuga că „dreapta” era „mai numeroasă”, iar „stînga” „mai vioaie și mai îndrăzneată”²³, se poate trage concluzia că socialiștii români, animați de idealurile luptei proletariatului înarmat cu teoria revoluționară a socialismului științific, se plasau în aripa de stînga a congresului. Ei au votat rezoluția anticolonialistă, iar în problema luptei împotriva războiului au susținut amendamentele propuse de delegații social-democrați ruși, în frunte cu Lenin. Evocînd în fața congresului internațional spiritul de luptă al țărănimii române dovedit în răscoala din primăvara anului 1907, care venea să confirme propunerile mai vechi ale socialiștilor români făcute la congresele de la Bruxelles și Zürich asupra necesității pentru mișcarea socialistă de a nu ignora potențialul revoluționar al țărănimii, delegații români la Stuttgart au determinat congresul să adopte o rezoluție de simpatie față de lupta maselor oprite din România.

Pe o poziție internaționalistă s-au situat socialiștii români și la ultimul Congres al Internaționalei a II-a de la Basel, unde au subscris la lupta împotriva pericolului izbucnirii războiului între cele două mari grupări de state imperialiste și au desfășurat în țară campanii energice antirăzboinice. Consecvenți pe această poziție, ei au fost printre inițiatorii Conferinței de la Zimmerwald din septembrie 1915 și au participat activ la desfășurarea lucrărilor.

²⁰ „Munca” din 23 ianuarie 1899.

²¹ „Munca” din 16 august 1892.

²² „România muncitoare” din 26 august 1907.

²³ *Ibid.*

Publicațiile socialiste din România acordau spațiu larg informațiilor privind viața și lupta clasei muncitoare din alte țări. Informațiile erau însoțite de comentarii în spiritul solidarității de clasă, al prieteniei și al încrederii în cauza pentru care luptau. Astfel, comentînd Congresul socialiștilor italieni din 1892, care, după cum se știe, a intrat în istorie ca primul congres de constituire a partidului clasei muncitoare din Italia, ziarul „Munca” scria : „Partidul lucrătorilor italieni caută prin acest congres a-și așterne bazele și a-și trage linia de putere socială și politică și a se organiza. Într-adevăr, lucrătorii italieni nu au încă pînă acuma un partid organizat. Din acest congres se speră ca frații noștri din Italia să se alcătuiască definitiv într-un partid bazat pe lupta de clasă. *Partidul muncitorilor* din România nu poate rămîne nepăsător față de mișcarea fraților săi din Italia. De aceea, clubul muncitorilor în ședința de sîmbătă trecută a hotărît să trimită o telegramă de simpatie congresului italian”²⁴. Alteori, această simpatie se exprima și în ajutoare materiale. Cu prilejul alegerilor parlamentare din Germania, la care social-democrația germană înregistra succese din ce în ce mai mari, tinărul Partid Social-Democrat al Muncitorilor din România, socotind „drept o datorie internațională”, a trimis în Germania, „o dată cu urările cele mai călduroase pentru izbînda clasei muncitoare germane, mica sumă de 300 franci”. În scrisoare se exprima dorința ca „mîndrul drapel al proletariatului pe care Germania socialistă l-a purtat pînă acuma din victorie în victorie, să aibă de astă dată o izbîndă și mai strălucită”²⁵. Obținerea celor 44 mandate de socialiștii germani a fost sărbătorită printr-o întrunire la Clubul muncitorilor din București²⁶. În același an, succesul celor 10 candidați socialiști marxiști în alegerile parlamentare din Franța era apreciat la București ca „o nouă și strălucită victorie pentru social-democrație. Alegerile din Franța au pus pe gînduri burghezimea din toată lumea și au afirmat tăria partidului socialist”²⁷.

Mesajele de salut și felicitări, invariabil, erau pătrunse de entuziasm și însuflețire. „Partidul muncitorilor din București — glăsuia o telegramă adresată lui Jules Guesde în 1892 — te însărcinează a strînge mîna fraților de muncă francezi, reușiți în al zecelea congres”. (La acest congres, de altfel, socialiștii români au avut și un delegat, pe I. Radovici).²⁸

Cu prilejul relatărilor despre grevele din 1896 din Rusia, în presa muncitorească din România a apărut numele primei organizații de luptă creată de V. I. Lenin în 1895 la Petersburg : *Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*. „Marea grevă a textiliștilor-țesători — scria „Lumea nouă” — a fost pregătită prin manifeste și apeluri iscălite «Societatea pentru apărarea intereselor populației muncitoare din Rusia»”²⁹.

Într-un articol intitulat „Muncitorii ruși”, după ce se atrăgea atenția că „e bine să vădă muncitorii noștri ce se poate face cu devotament și energie în lupta pentru cucerirea unei organizații sociale mai omenești”, era reproduș „prețiosul document al fraților noștri ruși” care era un manifest dat de Societatea pentru lupta de dezrobire a clasei muncitoare din

²⁴ „Munca” din 9 august 1892.

²⁵ „Munca” din 9 mai 1893.

²⁶ „Munca” din 20 iunie 1893.

²⁷ „Munca” din 20 august 1893.

²⁸ „Munca” din 20 septembrie 1892.

²⁹ „Lumea nouă” din 15 iunie 1896.

27 iunie (9 iulie) 1896 în legătură cu greva țesătorilor din Petersburg ³⁰.

Odată cu întărirea organizatorică a partidului socialiștilor români, acesta a putut răspunde invitațiilor la congresele altor partide și a primit, la rîndul lui, invitații la congresele sale. Un congres remarcabil, prin participarea unor delegați ai altor partide, a fost Congresul Partidului Social-Democrat din România din vara anului 1912, la care au participat invitați din partea socialiștilor din Bulgaria, Serbia, Grecia, Rusia și Austro-Ungharia. În același timp, toate marile partide socialiste din Apus au trimis mesaje de salut, la care se adăuga și al secretarului Biroului Socialist Internațional, Camille Huysmans ³¹.

Împrejurări excepționale în viața popoarelor din această parte a Europei, cum au fost războaiele balcanice, au impus partidelor socialiste întâlniri bilaterale și multilaterale pentru găsirea unor forme eficiente de traducere în viață a poziției lor. Un exemplu grăitor al practicii promovării legăturilor între partidele socialiste din Balcani l-a reprezentat Conferința socialistă interbalcanică organizată la București în vara anului 1915. Conferința era determinată de pericolul antrenării țărilor din această parte a Europei în primul război mondial imperialist. Prin hotărârile pe care le-au adoptat delegații români, bulgari și greci, la care au aderat și socialiștii sîrbi, conferința s-a înscris ca un moment de seamă în istoria partidelor socialiste din Internaționala a II-a, în cadrul acțiunilor împotriva războiului imperialist. Conferința de la București, asemănătoare prin hotărârile adoptate cu Conferința de la Zimmerwald, a precedat-o și a pregătit-o într-o anumită măsură pe aceasta din urmă, la care, de altfel, socialiștii români au aderat fără nici o rezervă.

O formă vie pe care au îmbrăcat-o legăturile socialiștilor români cu cei din alte țări, cu conducători de prestigiu ai multor partide muncitorești au reprezentat-o întîlnirile directe și corespondența. Încă din 1868, Engels amintea într-o scrisoare „vizita de cîteva ore” pe care i-o făcuseră „un sîrb și un valah” ³². Se cunosc, de asemenea, scrisorile din anii existenței Internaționalei I dintre Carol Farcaș și Johann Ph. Becher, organizatorul secțiunilor germane ale Asociației Internaționale a Muncitorilor din Elveția” ³³. În mai multe scrisori și articole, Engels a făcut referiri la contactele directe pe care le avea cu reprezentanți ai mișcării socialiste din România și la informațiile despre dezvoltarea acesteia, informații primite pe calea publicațiilor numeroase românești care i se trimiteau de la București și Iași. „Revista socială”, „Contemporanul”, ziarul „Munca”, studii ale socialiștilor români ajungeau pe masa de lucru a lui Engels. Este prea bine cunoscută scrisoarea acestuia adresată lui Ioan Nădejde în 1888, prin care, alături de unele sfaturi pe care le da socialiștilor români în problemele externe și ale situației internaționale a României, își exprima gratitudinea pentru traducerea operelor lui în limba română ³⁴.

³⁰ Ibid.

³¹ „România muncitoare” din 12 iulie 1912.

³² Grigore Comartin, *Legăturile mișcării muncitorești din țara noastră cu Internaționala I*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.” nr. 5/1964, p. 66.

³³ Ibidem, p. 68.

³⁴ *Mișcarea muncitorească din România 1893—1900*, Editura politică, București, 1965, p. 368—369.

În ultimii ani ai vieții sale, F. Engels a fost vizitat de mai multe ori de socialiști români, ca : C. Dobrogeanu-Gherea, G. Diamandi, Ion Panaitescu³⁵ ș.a. Traducerea și tipărirea în limba română a „Manifestului Comunist“ au prilejuit un schimb de scrisori între Engels și P. Mușoiu în 1894³⁶. De asemenea, la apariția cotidianului „Lumea nouă“, organul central al P.S.D.M.R., în locul gazetei săptămânale „Munca“, redacția ziarului a solicitat colaborarea lui W. Liebknecht, A. Bebel, K. Kautsky, C. Zetkin, P. Lafargue ș.a., ale căror scrisori sau articole au fost publicate cu promptitudine în ziar.

O corespondență intensă s-a purtat în această perioadă între conducătorul teoretic al mișcării socialiste din România C. Dobrogeanu-Gherea și conducători ai mișcării revoluționare din Rusia, în special cu G. Plehanov și Vera Zasulici. Obiectul acestei corespondențe intense îl constituia schimbul de păreri asupra unor probleme teoretice sau a unor lucrări proprii. Primind lucrarea lui Plehanov „Concepția marxistă a istoriei“, despre al cărei conținut fusese rugat să-și spună părerea, Gherea comunica autorului impresia că, „din toate punctele de vedere“, „cartea este minunată“³⁷.

C. Dobrogeanu-Gherea era cunoscut și de V. I. Lenin. Dintr-o scrisoare a acestuia, din 1901, către Axelrod reiese că Lenin avea cunoștință de legăturile lui Gherea cu Vera Zasulici, participantă la redactarea „Iskrei“³⁸. O latură importantă a legăturilor socialiștilor români cu revoluționarii ruși o reprezenta ajutorul material pe care-l primeau aceștia din urmă și de la mișcarea din România, în special prin C. Dobrogeanu-Gherea și ulterior prin C. Racovski. În 1907 Plehanov cerea lui Gherea — și acesta îi promitea — o importantă sumă de bani³⁹. Lenin a intervenit personal în 1911, printr-o scrisoare adresată lui I. C. Frimu, cu rugămintea de a se acorda ajutor unor emigranți revoluționari ruși aflați în România⁴⁰.

În anii dinaintea primului război mondial, socialiștii români și-au intensificat legăturile cu conducătorii partidelor socialiste din Balcani, mai ales după ce a avut loc la Belgrad, în decembrie 1909, prima Conferință socialistă interbalcanică. Gheorghe Dimitrov avea contacte permanente cu socialiștii români, fiind un atent observator al dezvoltării mișcării muncitorești din România, despre care nu o dată a publicat articole în presa socialistă din Bulgaria⁴¹.

Luînd parte, în 1912, la Conferința metalurgiștilor români de la București, Dimitrov „...a urât progrese sindicatelor lucrătorilor metalurgiști și și-a exprimat dorința că la congresul socialist ce se va ține la 15 august la Sofia va participa și un delegat al muncitorilor români“⁴².

Recunoscînd meritele incontestabile ale lui C. Dobrogeanu-Gherea în mișcarea muncitorească internațională, socialiștii din Balcani au luat

³⁵ *Ibidem*, p. 369—372.

³⁶ A. Deac, *Friedrich Engels și mișcarea muncitorească din România*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“ nr. 6/1960, p. 34—35.

³⁷ „Analele româno-sovietice“, seria istorie, nr. 4/1956, p. 143.

³⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 46, Editura politică, București, 1967, p. 92.

³⁹ Arhiva Casei Plehanov, Leningrad, V. 151, 3 și V. 151, 5.

⁴⁰ „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“ nr. 1/1956, p. 89—90.

⁴¹ Gh. Dimitrov, *Săcineniia*, T. I., Sofia, 1956, p. 224—227.

⁴² „România muncitoare“ din 12 iulie 1912.

parte la sărbătorirea celei de-a 60-a aniversări a lui și a 40 de ani de la crearea primelor cercuri socialiste din România. Luînd cuvîntul cu acest prilej, D. Blagoev spunea în discursul său, printre altele, că „socialismul român a avut o mare influență asupra socialismului din Balcani și pentru aceasta socialiștii bulgari poartă tovarășilor lor din România o caldă recunoștință“⁴³. În sfîrșit, pregătirea celei de-a doua Conferințe socialiste balcanice de la București, din iulie 1915, a comportat o bogată corespondență între conducătorii partidelor socialiste din Balcani⁴⁴.

Nu se poate vorbi despre manifestările internaționaliste ale clasei muncitoare din România fără a se sublinia însemnătatea pe care au acordat-o socialiștii încă din secolul trecut organizării manifestațiilor de 1 Mai. An de an, începînd din 1890, mișcarea muncitorească din România s-a mobilizat în ajunul zilei de 1 Mai, asigurînd sărbătorirea acesteia într-un cadru cît mai potrivit obiectivelor luptei proletariatului. Demonstrații de stradă impunătoare, numere festive, pe hîrtie roșie, ale publicațiilor muncitorești, afirmarea unor energice lozinci de luptă etc., — toate acestea confereau zilei de 1 Mai aureola unei mari sărbători, prilej totodată de verificare a capacității organizatorice a clasei muncitoare. „Noi, muncitorii români — se scria într-un manifest de 1 Mai 1891 —, trebuie... să venim cît mai numeroși și să manifestăm în ziua de întîi maiu, să afirmăm că sîntem solidari cu muncitorii din toată lumea“⁴⁵. Iar C. Dobrogeanu-Gherea într-un articol intitulat „Internaționalismul“, definind semnificația sărbătoririi zilei de 1 Mai, scria că aceasta era „o manifestație de înfrățire a tuturor muncitorilor din lumea întreagă, ... unul din cele mai mari evenimente din secolul nostru“⁴⁶.

Tradiția sărbătoririi zilei de 1 Mai s-a statornicit așa de puternic în mișcarea muncitorească din România în ultimul deceniu al veacului trecut încît în 1904, în pofida unor greutăți organizatorice temporare, Cercul socialist „România muncitoare“ s-a mobilizat și a reușit să editeze un număr festiv de gazetă ocazională intitulată „1 Maiu“.

Dacă în 1891 se prezicea că, atunci „cînd linia de defilare se va preschimba în linie de bătaie“⁴⁷ va începe „era socialistă“, în anii următori, și mai ales în perioada 1905—1916, combativitatea clasei muncitoare s-a manifestat din ce în ce mai puternic cu prilejul lui 1 Mai, atît prin încetarea lucrului în ziua respectivă cît mai ales prin revendicările formulate cu acest prilej. De fiecare dată, socialiștii, documentele organizației subliniau caracterul internațional al manifestației de 1 Mai. Ziua de 1 Mai, spunea M. Gh. Bujor la întrunirea de la București din 1907, „...arată solidaritatea ce există între lumea muncitoare de pe tot pămîntul și — lucru și mai însemnat — *puterea* de care dispune această muncitorime“⁴⁸.

⁴³ „România muncitoare“ din 13 mai 1915.

⁴⁴ N. Copoiu, *Lupta clasei muncitoare împotriva intrării României în primul război mondial*, în „Studii. Revistă de istorie“ nr. 6/1960, p. 18—19.

⁴⁵ „Munca“ din 17 martie 1891.

⁴⁶ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), Editura politică, 1964, p. 89.

⁴⁷ „Munca“ din 1 mai 1891.

⁴⁸ „România muncitoare“ din 29 aprilie 1907.

În manifestul Comitetului Executiv al P.S.D. în legătură cu manifestația de 1 Mai 1913 se arăta că aceasta „este ziua în care proletariatul din lumea întreagă își adună toate forțele spre a demonstra puterea imensă a clasei muncitoare și dorința ei neînfrântă către o viață nouă”⁴⁹.

Cea mai eficientă formă de manifestare a internaționalismului proletar în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul veacului nostru au reprezentat-o acțiunile de sprijinire directă a luptei proletariatului din alte țări, acțiuni inițiate și desfășurate de oamenii muncii din România.

Participarea unui mare număr de români la lupta pentru apărarea Comunei din Paris, fără îndoială, nu poate fi atribuită numai sentimentelor de îndatorire internaționalistă, ci și înțelegerii de către oameni de variată proveniență socială a *superiorității* istorice a Comunei în raport cu vechea societate. Aspirațiile progresiste a numeroși români aflați, de regulă, la studii în țările din Apus s-au identificat cu idealurile noii societăți, formulate și traduse pentru scurt timp în viață de comunarzi. Nume ca : Dimitrie Dobrescu, Ion Cernătescu, Gheorghe Roșniță, Constantin Haralambie, Alexandru Sabadiu au fost menționate în diferite lucrări istoriografice ca aparținând unor participanți direcți la apărarea Comunei. În „lista străinilor” care au fost membri sau funcționari ai Comunei, listă produsă de ziarul bucureștean „Orientul”, erau menționați „2 români”, ale căror nume pînă acum nu au fost identificate⁵⁰.

Comuna din Paris a avut un ecou deosebit de puternic în România, ecou a cărui urmare principală a constat în popularizarea Internaționalei și a conducătorului ei, Karl Marx, precum și a unor principii ale socialismului științific.

După constituirea cercurilor socialiste românești, acestea au transformat aniversarea Comunei în adevărate manifestări politice, cu rezonanță în opinia publică. Pregătirea aniversării Comunei de către Cercul socialist din Iași în 1881 a fost sancționată sever de guvern, care nu numai că a interzis manifestația, dar a luat măsuri de pedepsire a principalilor inițiatori — studenți și profesori din Iași —, care au fost înlăturați din învățămînt. Bineînțeles că acest episod din Iași a fost larg comentat în societatea românească, ceea ce a determinat guvernele următoare să evite a se mai amesteca în manifestațiile socialiștilor consacrate Comunei. Zece ani mai târziu — timp în care organizațiile socialiste căpătaseră o anumită trăinicie —, gazeta „Munca” consacra două pagini aniversării Comunei din Paris, în care, printre altele, se scria : „Noi, adînc recunoscători celor ce pentru prima oară în secolul nostru au ridicat steagul luptelor de clasă, pătrunși pînă în fundul inimii de dreptatea cauzei lor... venerăm memoria victimelor din 24 mai, autorii lui 18 martie”⁵¹. Cîstind pe comunarzi, socialiștii români erau conștienți că, în vederea viitoarelor lupte pe care

⁴⁹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea I (1900—1907), Editura politică, 1964, p. 373.

⁵⁰ Augustin Deac, *Internaționala Intii și România*, Editura politică, București, 1964, p. 102, 103.

⁵¹ „Munca” din 3 martie 1891.

clasa muncitoare din fiecare țară, între care și cea din România, va trebui să le ducă, era necesar să se organizeze „mai bine ca dinșii”⁵².

Evocarea Comunei în fiecare an era un prilej de a aminti personalitatea lui K. Marx, de a arăta legătura indisolubilă dintre învățătura marxistă și lupta de eliberare a clasei muncitoare, al cărei prim exemplu nepieritor l-au reprezentat comunarii parizieni.

Dacă în ce privește participarea românească la apărarea Comunei nu i se poate atribui un caracter organizat, o serie de manifestări ale clasei muncitoare din perioada următoare au fost expresia dorinței și voinței maselor muncitorești, organizate și conduse de partidul lor.

În deceniul al 8-lea, socialiști români ca : Eugen Lupu, N. Zubcu-Codreanu și alții au desfășurat o susținută activitate de sprijinire a revoluționarilor ruși în transportarea literaturii ilegale tipărită în Apus spre Rusia⁵³ în timpul războiului ruso-româno-turc, în difuzarea unor publicații revoluționare. Această activitate a căpătat un aspect și mai concret, deoarece mediul în care se răspindeau publicațiile rusești revoluționare devenise chiar armata rusă. „În Iași și București — scria gazeta „Dacia viitoare” citiva ani mai târziu —, ofițerii ruși găsiră expuse în vitrinele librăriilor toate cărțile interzise în Rusia și a căror citire avea atragerea fructului oprit”⁵⁴.

Încă din secolul trecut, teritoriul României a reprezentat, în condițiile dezvoltării unui regim constituțional liberal, un loc de azil pentru mulți refugiați politici, în special din Rusia țaristă. Prin 1884—1885, își amintea mai târziu un contemporan, fusese închiriată o locuință în Piața Amzei din București, unde poposeau neîncetat refugiați revoluționari din Rusia. Ei erau adăpostiți, hrăniți și apoi ajutați să plece peste graniță cu pașapoarte false⁵⁵. Cercul orășenesc din Odesa al organizației „Narodnaia Volia” se folosea de această „stație” în România pentru trecerea membrilor săi peste graniță⁵⁶. În 1891 un revoluționar rus, Vladimir Luțki, aflat în România, a fost răpit de agenții secreți ai ohranei țariste, fapt ce a produs indignare în rîndul muncitorilor români. Drept urmare, în seara zilei de 19 ianuarie 1891, membrii partidului muncitorilor adunați la clubul lor din București și-au exprimat protestul energic împotriva răpirii „revoltătoare a prietenului lor”, cerind guvernului „să expulzeze pe toți spionii rusești de pe teritoriul țării românești”⁵⁷.

„Solidaritatea internațională era cuvîntul de ordine” — își amintea mai târziu Sofia Nădejde⁵⁸. Un document sugestiv al epocii aduce mărturia sentimentului de recunoștință pe care-l nutreau emigranții revoluționari din Ucraina față de tovarășii lor români. „Noi vedem în românii socialiști tovarăși de două ori ; nu numai socialiști, dar și vecini, de ajuto-

⁵² „Munca” din 10 martie 1891.

⁵³ A. Deac, I. Felea, *Legături între mișcarea socialistă din România și mișcarea revoluționară rusă la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.” nr. 5/1963, p. 83.

⁵⁴ „Dacia viitoare” nr. 11/1883, p. 168.

⁵⁵ I. C. Atanasiu, *Pagini din istoria contemporană a României 1881—1916*, vol. I, *Mișcarea socialistă 1881—1900*, București, 1932, p. 57—58.

⁵⁶ V. Sirokova, *Despre problema aprecierii activității organizației „Narodnaia Volia”*, în „Voprosi istorii” nr. 9/1959, p. 57.

⁵⁷ „Munca” din 27 ianuarie 1891.

⁵⁸ Sofia Nădejde, *Amintiri*, în „Adevărul” din 24 februarie 1935.

rul căroră nu ne putem lipsi în munca din țara noastră” — scriau revoluționarii ucraineni refugiați în Elveția, cu prilejul apariției gazetei „România viitoare”⁵⁹.

În lumina acestor „antecedente”, nu a fost întâmplătoare hotărîrea echipajului revoluționar de pe crucișătorul „Potemkin” să aleagă țărmurile României pentru izbăvirea de țarism. Erau cunoscute sentimentele de ură ale poporului român față de autocrația țaristă, existența unei mișcări muncitorești cu tradiții de solidaritate cu lupta revoluționarilor din alte țări. Debarcarea celor șapte sute de marinari pe pământul românesc în vara anului 1905 a avut loc în prezența a mii de locuitori ai orașului Constanța, care au primit cu urale pe mesagerii revoluției ruse.

„Un public imens — scria ziarul „Dimineața” — staționează pe cheiuri și primește cu urale pe cei debarcați”⁶⁰. În amintirile lor, potemkiniștii au subliniat entuziasmul cu care au fost primiți de populația Constanței. „O mulțime de oameni ai muncii din Constanța — povestește potemkinistul V. I. Licev — au întâmpinat echipajul crucișătorului revoluționar rus...”⁶¹.

În același timp, conducătorii mișcării socialiste din România au sosit în portul Constanța, unde au luat legătura cu comandantul echipajului revoluționar, promițându-le tot sprijinul pe pământul României. „Ne-am urcat pe bordul lui Potemkin pentru a ne pune în numele României socialiste la dispoziția tovarășilor noștri ruși...”⁶².

La București, gazeta „România muncitoare” publica în acele zile articole însuflețite despre eroismul marinarilor potemkiniști. „Cinste vouă, tovarăși din Rusia” se intitula un asemenea articol în care, printre altele, se scria: „Pentru prima oară în istorie drapelul roș al proletariatului și al partidului socialist internațional filfiie pe un cuirasat... Revoluția rusă crește ca un talaz năprasnic care va prăbuși vechiul edificiu al țarismului birocratic și tiranic... să ne bucurăm de victoriile fraților noștri”⁶³.

Repartizați de către autoritățile statului român în mai multe județe, potemkiniștii au fost salutați cu ospitalitate de muncitorii din diferite orașe ale țării. Organizațiile socialiste s-au îngrijit de aprovizionarea și de găsirea de lucru⁶⁴, mai ales că mulți dintre ei s-au stabilit definitiv în România. O parte dintre potemkiniști au fost ajutați să plece în alte țări. În scurt timp, organizațiile muncitorești din România au adunat sume de bani în vederea ajutorării potemkiniștilor⁶⁵.

Urmărind cu mult interes și simpatie acțiunile și luptele muncitorești din alte țări, în mod firesc socialiștii români au receptat cu promptitudine însemnătatea unor mari evenimente revoluționare chiar de la începutul desfășurării acestora. Așa s-a întâmplat, de pildă, cu prilejul în-

⁵⁹ *Documente privind istoria României*, vol. I, partea I, Editura Academiei R.P.R. 1954, p. 721.

⁶⁰ „Dimineața” din 27 iunie 1905.

⁶¹ V. I. Licev, *Potemkinî*, Moscova, 1954, p. 88—89.

⁶² „România muncitoare” din 3 iulie 1905.

⁶³ „România muncitoare” din 26 iunie 1905.

⁶⁴ Titu Georgescu, Gavrila Marcu, *Potemkiniștii în România*, 1955, București, p. 79—80.

⁶⁵ Arhiva centrală de stat pentru literatură și artă, Moscova, fondul nr. 1 019, dosarul nr. 109, scrisoarea 22.

ceputului revoluției ruse din 1905. Cu toate că mișcarea muncitorească trecea printr-o perioadă de greutate organizatorice, vestea masacrului din Piața Palatului de iarnă de la 9 ianuarie 1905 a zguduit proletariatul român. Un manifest înflăcărat, difuzat imediat în Capitală de către „cercul socialist „România muncitoare“ arăta că strigătul „Jos țarismul“, care a răsunat pe străzile Petersburgului, „...a trecut granițele Rusiei și ecoul său s-a răsunat în toate colțurile lumii“⁶⁶. Credincioși tradițiilor lor de luptă împotriva țarismului, socialiștii români au organizat, la 23 ianuarie 1905, un miting de solidarizare cu lupta proletariatului rus, la care au luat parte peste 1500 de persoane. La câteva zile, cercul „România muncitoare“ a editat o gazetă specială „Jos despotismul !...“, cu subtitlul „Protestare împotriva masacrelor din Rusia“. La rîndul său, Cercul de studii sociale din Iași a tipărit un manifest intitulat „Protest“ (împotriva arestării lui Maxim Gorki) și l-a difuzat în sala Teatrului național din Iași, unde se reprezenta piesa „Azilul de noapte“⁶⁷. Problema luptei maselor populare din Rusia împotriva oprimării țariste, luptă în fruntea căreia se aflau bolșevicii, a fost dezbătută la zeci de întruniri muncitorești din România în anii 1905—1907.

Informații asupra frământărilor interne din Rusia, socialiștii români așteptau, mai ales după declanșarea primului război mondial, izbucnirea unei noi revoluții în imperiul țărilor. Într-un articol de fond intitulat „Spre revoluție“, tipărit în „Lupta zilnică“, organul central al P.S.D.R., se scria, în mai 1915, aceste rînduri prevestitoare : „Revoluția e astfel în mers în Rusia. Împrejurările o favorizează, o pregătesc. Și va veni vremea cînd o vor face să izbucnească. Să salutăm revoluția care vine...“⁶⁸.

Revoluția pe care socialiștii români o salutau încă din 1915 avea să fie Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, în timpul căreia s-a scris o nouă și glorioasă filă în istoria manifestărilor internaționaliste ale clasei muncitoare din România *.

În cadrul largii mișcări internaționale de solidaritate și sprijinire a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, oamenii muncii din România, opinia publică democratică din țara noastră și-au adus contribuția lor activă. Larga mișcare de solidarizare a oamenilor muncii din țara noastră cu Revoluția din Octombrie, atașamentul miilor de români aflați în Rusia la cauza triumfului Revoluției se explică, în primul rînd, prin tradițiile revoluționare internaționaliste ale mișcării muncitorești din România.

⁶⁶ „Jos despotismul !...“ din 27 ianuarie 1905.

⁶⁷ Nicolae Copoiu, *Refacerea Partidului Social-Democrat din România (1900—1910)*, Editura științifică, București, 1966, p. 107.

⁶⁸ „Lupta zilnică“ din 29 mai 1915.

* Acțiunile de solidarizare ale oamenilor muncii din România cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie au fost evocate recent, cu prilejul jubileului unei jumătăți de veac. Cităm dintre studiile apărute : I. Popescu-Puțuri, I. Rădulescu : *România și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie* ; L. Banyai, Gh. Unc : *Poziția mișcării muncitorești, revoluționare și democratice din România față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie* ; V. Cheresteșiu, N. Copoiu : *Participarea oamenilor muncii din România la apărarea și sprijinirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie* (publicate în culegerea *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și România*, Editura politică, București, 1967) ; N. Copoiu : *Velikaia Oktiabrskaiia Soŭialisticeskaia Revoliuŭia i rumânskoe obșestvennoe*, în „Revue Roumaine d'histoire“, nr. 5/1967, p. 685—716 ; Gh. Unc : *Solidarnosti rumânskovo rabočevo i demokrateskovo dvijenja s Velikoi Oktiabrskoi Soŭialisticeskoi Revoliuŭii (1917—1922)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, 151 p. ș.a.

Mișcarea oamenilor muncii din țară de solidarizare cu Revoluția rusă s-a desfășurat sub conducerea partidului socialist, partidul clasei muncitoare din România în acea vreme. În documentele sale oficiale, în presa sa, în întreaga sa activitate publică, partidul socialiștilor români s-a solidarizat cu Revoluția rusă, a sprijinit-o și a propagat în masele largi ale poporului român — în primul rând ale proletariatului din țara noastră — adevărul despre ea.

Întreaga perioadă a avântului revoluționar din țara noastră este presărată cu întruniri, manifestații, campanii de presă în sprijinul Revoluției ruse, cu puternic ecou în opinia publică. Așa a fost, de pildă, greva generală de la 21 iulie 1919 în semn de solidarizare cu Rusia sovietică și cu revoluția din Ungaria.

Organizațiile muncitorești răspindeau manifeste prin care chemau masele să sprijine revoluția proletară rusă, să lupte pentru zădărnicierea intervenției împotriva Republicii Sfaturilor din Ungaria. În primăvara și vara lui 1919 au avut loc în România numeroase manifestații de solidaritate cu proletariatul maghiar care s-a ridicat la luptă pentru scuturarea jugului grofilor și capitaliștilor, pentru făurirea unei patrii proletare independente. Proletariatul român a participat activ la acțiunea de condamnare și înfierare a terorii albe instaurate de Horthy în Ungaria. În adunări și mitinguri, prin articole în presă și manifeste, muncitorii români s-au pronunțat pentru boicotarea terorii albe în Ungaria.

Atașate ferm ideii apărării primului stat socialist din lume, publicațiile mișcării muncitorești din țara noastră au acordat o importanță deosebită informării opiniei publice despre desfășurarea luptelor de pe diferitele fronturi ale războiului civil, arătând neconținut perspectivele de victorie inevitabilă a bolșevicilor, salutând de fiecare dată succesele lor.

Alături de manifestările interne de simpatie și sprijin pentru cauza Revoluției din Octombrie, s-a înscris lungă și neobosita participare directă, cu arma în mână, a mii de oameni ai muncii din România aflați pe teritoriul Rusiei la lupta pentru sprijinirea noii orînduiri sociale și de apărare a cuceririlor ei revoluționare. Participarea românilor într-un număr relativ mare la apărarea cu arma în mână pe teritoriul Rusiei a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a fost favorizată de factori politici, militari și sociali născuți pe fondul relațiilor româno-ruse. Pe întinderile imense ale Rusiei, sute și mii de români, fie că erau adepți ai socialismului încă dinainte de război, fie că s-au devotat cauzei Revoluției din Octombrie în condițiile concrete din Rusia, au luptat, mulți dintre ei jertfindu-și viața, împotriva dușmanilor interni și externi ai primului stat socialist din lume.

În decembrie 1917, Comitetul de acțiune social-democrat de la Odesa a înființat Comitetul militar revoluționar român, care, la rîndul său, a trecut la crearea unor batalioane române revoluționare; marinarii români de pe vasele flotei comerciale și de pasageri aflate în porturile din sudul Rusiei, înlăturînd pe vechii comandanți, au pus stăpînire pe aceste vase, s-au constituit într-un batalion și au participat activ la curățirea porturilor Odesa și Sevastopol de gardiștii albi. Unități ale marinarilor români au sprijinit trupele de infanterie ale voluntarilor revoluționari români în luptele împotriva contrarevoluției, pentru apărarea localităților Slobodka, Razilnaia, Birezula ș.a. În această perioadă o activitate susținută în sprijinul

revoluției proletariatului rus au desfășurat grupele comuniste române create din rîndurile românilor aflați pe teritoriile Rusiei revoluționare. Grupa comunistă română centrală de la Moscova și secțiile sale au desfășurat o activitate susținută pentru recrutarea revoluționarilor români în unitățile internaționale ale Armatei Roșii. Încadrați în Armata Roșie sute și mii de români și-au vărsat sîngele pentru apărarea Revoluției și a statului sovietic. Odesa, Poltava, Astrahan, Harkov, Kerson, Mirgorod, Cerkassî, Vinnița, Jukovka, Vasilkov, Zolotonoșa, Irkutsk, Omsk etc. sînt nume de localități presărate pe întinderea uriașă a Rusiei sovietice care evocă spiritul internaționalist al revoluționarilor români, jertfele date de aceștia pentru cauza sfîntă a victoriei Revoluției.

Apreciind contribuția cetățenilor români la lupta pentru apărarea Puterii sovietice, guvernul U.R.S.S. a acordat acestora cu prilejul semi-centenarului Revoluției înalte ordine și distincții (5 ordine „Lenin“, 17 ordine „Drapelul roșu“, 78 de ordine „Steaua roșie“, 140 de medalii pentru merite militare).

Toate aceste manifestări de solidarizare ale oamenilor muncii din România cu Puterea sovietică în lupta împotriva dușmanilor ei interni și externi — manifestări care au îmbrăcat formele cele mai variate, de la moțiunile de salut adoptate la mitingurile muncitorești pînă la participarea cu arma în mînă la apărarea primului stat socialist din lume — reprezentau o înaltă expresie a spiritului internaționalismului proletar, caracteristic clasei muncitoare din România și organizațiilor ei politice și profesionale. Aceste manifestări au reprezentat totodată o parte componentă a procesului de radicalizare a partidului socialist, de transformare a acestuia în partid comunist.

Desăvîrșirea procesului de creare a statului național unitar român, la 1 decembrie 1918, a realizat cadrul național pentru dezvoltarea activității forțelor progresiste ale societății, ale mișcării muncitorești revoluționare. Înămănuncherea laolaltă a energiilor și capacităților de luptă și gîndire creatoare ale proletariatului român a oferit condiții favorabile pentru dezvoltarea procesului de radicalizare a mișcării muncitorești pe întreg cuprinsul țării. În aceste condiții, activitatea revoluționară a maselor proletariatului s-a ridicat pe o treaptă superioară, majoritatea membrilor Partidului Socialist din România pronunțîndu-se pentru transformarea partidului socialist în partid comunist. Congresul din mai 1921 a consfințit transformarea partidului socialist în Partidul Comunist din România.

Partidul de tip nou al clasei muncitoare a continuat și ridicat pe o treaptă mai înaltă cele mai bune tradiții patriotice și internaționaliste ale mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră.

Comuniștii au arătat cu consecvență maselor că interesele sociale și naționale ale proletariatului, ale poporului nostru se împleteau cu interesele mișcării revoluționare și democratice mondiale. Proletariatul român s-a convins de-a lungul anilor din proprie experiență că solidaritatea sa internaționalistă este o condiție de bază a victoriei în lupta împotriva dușmanului comun.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, acțiunile internaționaliste ale maselor muncitoare din România au îmbrăcat forme dintre cele

mai variate. Solidaritatea s-a afirmat cînd proletariatul și popoarele din diferite țări au dobîndit succese împotriva aceluiași vrăjmaș — clasele exploatare. Oamenii muncii au dat dovadă de înțelegere frățească atunci cînd mari primejdii s-au abatut asupra clasei muncitoare din alte țări.

Internaționalismul a avut în fiecare moment un conținut determinat, concret: manifestarea activă a solidarității de luptă cu proletariatul, cu forțele democratice din toate țările. Expresia materializată a internaționalismului au constituit-o prezența partidului clasei muncitoare din țara noastră pe arena politică mondială, legăturile lui strînse cu mișcarea muncitorească și democratică din celelalte țări.

Solidaritatea militantă a maselor muncitoare din România în perioada dintre cele două războaie mondiale s-a manifestat în cadrul numeroaselor demonstrații de stradă și adunări populare, în presă, în agitația prin viu grai, s-a concretizat în ajutorarea politică, morală și materială a luptătorilor revoluționari și a mișcărilor de masă de peste hotare, în găzduirea frățească pe pămîntul românesc a numeroși refugiați străini nevoiți să-și părăsească vremelnice patria ș.a.m.d.

În același timp, proletariatul, forțele democratice din România au avut de partea lor simpatia, solidaritatea mișcării muncitorești și progresiste din alte țări. Acest sprijin a fost resimțit în timpul grevei generale pe întreaga țară din 1920, al procesului din Dealul Spirii din 1922, al grevei minerilor de la Lupeni din 1929, al eroicelor lupte ale muncitorilor ciferiști și petroliști din 1933, în timpul proceselor înscenate luptătorilor comuniști și antifasciști din anii următori etc.

*

* *

P.C.R. a popularizat continuu în rîndurile poporului român realizările primului stat socialist din lume, ale primei revoluții proletare victorioase, a luptat pentru o politică de pace și prietenie cu țara vecină de la răsărit. Ideea prieteniei româno-sovietice a fost prezentă în întreaga acțiune desfășurată de mișcarea muncitorească și democratică din țara noastră.

Figuri proeminente ale intelectualității românești au luat parte la activitatea organizațiilor „Amicii U.R.S.S.” și „Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică”. Numeroase personalități politice burgheze cu vederi realiste s-au pronunțat sub influența mișcării muncitorești pentru prietenie și raporturi de bună vecinătate cu U.R.S.S., inclusiv pentru acorduri de asistență mutuală.

Poporul român a luat parte la mișcarea internațională de sprijinire a luptei poporului italian împotriva instaurării dictaturii mussoliniene (octombrie 1922), demascînd atrocitățile săvîrșite de căpeteniile fasciste în Italia. Puternice acțiuni de simpatie și ajutorare a proletariatului bulgar au avut loc la orașe și sate în timpul insurecției populare din țara vecină de peste Dunăre (septembrie 1923)⁶⁹. Opinia publică a condamnat întemnițarea și executarea în S.U.A. a lui Nicola Sacco și Bartolomeo Vanzetti

⁶⁹ E. Bildescu, *Solidaritatea mișcării muncitorești din România cu insurecția populară antifascistă din septembrie 1923 din Bulgaria*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R.” nr. 5/1963, p. 110—114.

(august 1927)⁷⁰, a înfierat asasinarea de către horthiști a patrioților unguri Imre Sallai și Sándor Fürst (iulie 1932)⁷¹.

Forțele muncitorești și democratice din România și-au exprimat în anii crizei economice mondiale (1929—1933) solidaritatea cu oamenii muncii din țările capitaliste, care militau pentru ieșirea din criză pe cale revoluționară, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru pace și independență națională. Proletariatul român s-a situat de partea luptei maselor muncitoare din Anglia, Belgia, Bulgaria, China, Cuba, Franța, Grecia, Iugoslavia, Japonia, Polonia ș.a.⁷²

Este semnificativ, de exemplu, salutul adresat de Congresul al V-lea al P.C.R. „Către C.C. al Partidului Comunist Chinez”, în care, printre altele, se spunea că „succesele Partidului Comunist din China — conducătorul revoluției chineze, organizatorul luptei eroice a clasei muncitoare și țăranilor din China pentru alungarea imperialiștilor și răsturnarea Gomin-danului contrarevoluționar — sînt succesele proletariatului internațional și întăresc lupta lui pentru răsturnarea puterii imperialiștilor, capitaliștilor și moșierilor“*.

În condițiile cînd în Germania fusese instaurată dictatura lui Hitler, iar fascismul începea să amenințe continentul european, eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, numărîndu-se printre primele mari acțiuni ale proletariatului mondial contra fascismului, au constituit un mesaj internaționalist adresat clasei muncitoare de pretutindeni.

Țelurile comune ale luptei popoarelor îndreptate împotriva primejdiei fascismului și războiului au constituit în esență baza solidarității internaționaliste a celor ce muncesc în cea de-a patra decadă a secolului al XX-lea. În acest cadru istoric, poporul român, acționînd împotriva pericolului fascismului din propria țară, și-a adus contribuția la bătălia pe plan internațional contra fascismului, manifestîndu-și solidaritatea cu lupta antifascistă a popoarelor din celelalte țări.

Forța principală a mișcării de solidaritate antifascistă a constituit-o clasa muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist Român.

Pornind de la pericolul grav pe care-l reprezenta pentru destinele poporului român hitlerismul, fascismul, Partidul Comunist Român s-a orientat spre dezvoltarea și intensificarea activității sale în direcția concentrării tuturor forțelor democratice și patriotice într-un singur șuvoi de luptă. Obiectivele acestei activități — lupta contra stării de asediu și a cenzurii, pentru interzicerea organizațiilor fasciste, apărarea drepturilor și libertăților democratice și a independenței patriei — erau de interes general pentru poporul român. În mod obiectiv, în satisfacerea unor aseme-

⁷⁰ *Un asasinat juridic: cazul Sacco-Vanzetti*, în „Magazin istoric”, anul II, nr. 1(10) din ianuarie 1968, p. 75.

⁷¹ Gh. Adorian, V. Marinescu, *Acțiuni de solidaritate din anul 1932 ale oamenilor muncii din România cu Imre Sallai și Sándor Fürst, conducători de seamă ai Partidului Comunist din Ungaria*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” nr. 5/1963, p. 117—123.

⁷² A. Deac, Gh. Matei, *Februarie 1933. Ecoul internațional*, Editura științifică, București, 1967, p. 258.

* *Congresul al V-lea al Partidului Comunist din România*, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951, p. 177, 178

nea revendicări erau interesate nu numai clasa muncitoare, ci și celelalte categorii sociale. Alături de clasa muncitoare au luat parte la lupta antifascistă intelectuali democrați, reprezentanți ai țărănimii, numeroși oameni politici burghezi democrați. Militanți neobosiți pentru colaborare cu toate forțele democratice și patriotice în lupta împotriva fascismului, comuniștii au organizat împreună cu social-democrații, cu socialiștii, cu elementele democratice ale burgheziei numeroase acțiuni antifasciste.

Forțele patriotice și democratice din România și-au exprimat protestul împotriva provocărilor și actelor de teroare ale hitleriștilor, afirmându-și solidaritatea cu victimele sîngerosului fascism german.

Oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, au demonstrat de nenumărate ori în fața legației și a consulatelor germane din București și Cluj împotriva procesului de la Leipzig din 1933. Docherii din porturile Constanța, Galați și Brăila au refuzat să încarce și să descarce vapoarele aflate sub pavilion hitlerist, cerînd punerea imediat în libertate a lui Gh. Dimitrov și a tovarășilor săi implicați pe nedrept în proces⁷³.

Masele muncitoare din țara noastră au luat parte la mișcarea internațională pentru salvarea lui Ernst Thälmann și a celorlalți antifasciști germani. Într-o serie de orașe ca : Brașov, Timișoara, Arad etc., s-au înființat comitete pentru eliberarea lui Thälmann. Prof. univ. P. Constantinescu-Iași a fost ales în Comitetul internațional pentru eliberarea antifasciștilor germani în frunte cu Thälmann, care-și avea sediul la Paris⁷⁴. În mesajul trimis, în februarie 1934, de C.C. al P.C.R. Comitetului Central al Partidului Comunist din Germania se arăta că „proletariatul din România sub conducerea P.C.R. își are ochii ațintiți asupra proletariatului german și-și încordează forțele pentru sprijinirea luptei eroice a maselor exploatare din Germania”⁷⁵. Congresul al XV-lea al P.S.D. din România (mai 1933) și-a afirmat solidaritatea cu lupta antifascistă din cel de-al III-lea Reich. Congresul s-a ridicat „împotriva teroarei barbare pe care regimul hitlerist a dezlănțuit-o în Germania în contra organizațiilor muncitorești”⁷⁶.

Mișcarea muncitorească și democratică din România și-a manifestat simpatia cu insurecțiile antifasciste ale proletariatului austriac și spaniol din anul 1934. O formă a mișcării de solidaritate din această perioadă a reprezentat-o strîngerea de ajutoare materiale pentru victimele terorii din Austria și Spania. Listele de subscripții lansate de comuniști, socialiști și social-democrați pentru sprijinirea materială a antifasciștilor din Austria au găsit un puternic răspuns în rîndurile muncitorilor și intelectualilor din București, Bacău, Brăila, Timișoara, Nădrag, Aninoasa, Petrila, Rîmnicu-Sărat și din alte localități⁷⁷. Reprezentanți ai organizațiilor muncitorești din Capitală întruniți la 16 februarie 1934 într-o adunare de solidaritate cu proletariatul austriac au adoptat o moțiune pe care au trimis-o Legației Austriei din București. În moțiune se spunea printre altele : „Muncitori-

⁷³ Acad. P. Constantinescu-Iași, *Procesul incendierii Reichstagului și mișcarea antifascistă din România*, în „Studii și articole de istorie”, vol. I, București, 1956, p. 6.

⁷⁴ Arhiva istorică centrală București, fondul Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 2/1934, fila 110.

⁷⁵ „Buletinul C.C. al P.C.R.” din ianuarie-martie 1934.

⁷⁶ „Lumea nouă” din 21 mai 1933.

⁷⁷ „Lumea nouă” din 8 și 29 aprilie 1934.

mea organizată din Capitală, îngrozită de barbariile comise de guvernul Dollfuss contra unei muncitorimi care apără regimul legal, contra unei criminale acțiuni de dictatură, exprimă prin reprezentanții ei toată revolta și tot disprețul ei pentru cîrmuirea actuală, asasină și uzurpatoare a Austriei“⁷⁸.

Dînd expresie opiniei membrilor și simpatizanților săi, Comitetul național antifascist și-a ridicat glasul în apărarea proletariatului spaniol. „Comitetul național antifascist din România — se arată într-o declarație publicată în presă — în numele maselor de muncitori, țărani și intelectuali antifasciști din întreaga țară... cere încetarea masacrelor maselor muncitoare spaniole, eliberarea tuturor celor închiși și stingerea tuturor proceselor în curs de judecată“⁷⁹. Un reprezentant din România, Barbu Zaharescu, a participat la Conferința europeană de ajutorare a antifasciștilor spanioli, ținută la Paris în zilele de 13—14 aprilie 1935. În cuvîntul său, delegatul român a încredințat conferința că „proletariatul din România nu-și va uita datoria de solidaritate internațională“⁸⁰. În timpul desfășurării conferinței, în fața clădirii reprezentanței diplomatice a Spaniei din București a avut loc o demonstrație de simpatie cu antifasciștii spanioli⁸¹.

Oamenii muncii au primit cu satisfacție victoria Frontului popular din Franța în alegerile parlamentare din 1936. La București, Arad, Turda, Baia Sprie etc., masele și-au exprimat, în numeroase întruniri și demonstrații, solidaritatea cu lupta forțelor democratice din Franța.

Într-o telegramă trimisă la 19 aprilie 1938 Asociației franco-române din Lyon, în fruntea căreia se aflau, alături de Eduard Herriot, personalități de vază ale vieții politice franceze, intelectuali renumiți din țara noastră își exprimau solidaritatea deplină cu lupta forțelor democratice din Franța. „Niciodată n-am simțit atît de multă nevoie de a fraterniza cu generoasa națiune franceză, de a participa la fecunda și puternica sa viață“ — se sublinia în telegrama semnată de Ion Gheorghe Maurer, N. D. Cocea, Mihail Roșianu, Ion Iancovescu, Barbu Rădulescu, Ion Vinea, Scarlat Callimachi, Șerban Cioculescu și alții⁸².

P.C.R., susținînd cu fermitate lupta popoarelor pentru libertate, democrație și independență națională, a mobilizat oamenii muncii la acțiuni de sprijinire a popoarelor amenințate sau cîmpionate de agresorii fasciști.

La chemarea partidului comunist, poporul nostru s-a ridicat în apărarea poporului etiopian cînd Italia fascistă a invadat Etiopia. În octombrie 1935, o delegație de muncitori formată din Vasile Bigu, președintele Sindicatului C.F.R. Grivița București, și I. Turcu, secretarul sindicatului, au înmînat reprezentantului Etiopiei, Marcos Berhane, sosit în România de la Ankara, „un mesagiu de simpatie și solidaritate din partea miilor de muncitori ceferiști“⁸³. O delegație asemănătoare alcătuită din intelectuali antifasciști și-a exprimat în fața aceluiași diplomat „simpatia pentru poporul etiopian“⁸⁴.

⁷⁸ „Lumea nouă“ din 25 februarie 1934.

⁷⁹ „Cuvînt nou“ din 3 noiembrie 1934.

⁸⁰ „Scînteia“ din 10 mai 1935.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosarul nr. 218, fila 73.

⁸³ „Valul“ din 21 octombrie 1935.

⁸⁴ „Torța“ din 1 noiembrie 1935.

Numeroși cetățeni români și-au manifestat dorința de a pleca ca voluntari în Etiopia pentru a lupta cu arma în mână alături de poporul etiopian. Medici din țara noastră au reușit să ajungă în Etiopia, unde s-au încadrat în detașamente sanitare ⁸⁵.

Guvernul român, sub presiunea maselor populare și datorită poziției ferme a lui N. Titulescu, a hotărât, la 19 octombrie 1935, aplicarea imediată de sancțiuni împotriva Italiei fasciste.

În toamna anului 1935, însărcinatul cu afaceri al Etiopiei în Turcia, Marcos Berhane, după sosirea sa în România, a transmis în numele guvernului și poporului etiopian „întregului popor românesc mulțumiri pentru afecțiunea manifestată și speranța că va fi întotdeauna alături de popoarele lovite în independență și existența lor” ⁸⁶. Diplomatul etiopian a declarat că în mod deosebit a fost „împresionat de simpatia muncitorilor români” ⁸⁷ față de lupta Etiopiei împotriva agresiunii fasciste.

Evenimentele dramatice desfășurate în Spania între anii 1936 și 1939 au stîrnit un viu ecou și în România. Forțele democratice și patriotice s-au situat în mod hotărît de partea luptei poporului spaniol împotriva agresiunii fasciste, pentru libertate, democrație și independență națională *.

În toamna anului 1936, la București, Cluj, Ploiești, Arad, Iași, Timișoara, Bacău, Tg. Mureș și în alte localități au luat ființă comitete pentru ajutorarea Spaniei republicane. Ele organizau demonstrații și întruniri, răspîndeau ziare, broșuri, manifeste de solidaritate cu lupta poporului spaniol; procurau fonduri pentru sprijinirea materială a Republicii Spaniole din donații, serbări muncitorești, chete, colectau haine, alimente, medicamente etc. Masele largi populare, răspunzînd chemărilor comitetelor pentru ajutorarea Spaniei, au manifestat la scurt timp după izbucnirea războiului, în fața Legației spaniole din București, în sprijinul cauzei drepte a forțelor republicane din acea țară. Totodată oamenii muncii, în frunte cu comuniștii, au demonstrat în repetate rînduri în fața Legației germane, cerînd încetarea imediată a intervenției hitleriste în Republica Spaniolă. Astfel, la 12 decembrie 1937, mii de cetățeni au demonstrat pe străzile Capitalei contra fascismului și războiului, îndreptîndu-se spre Legația germană, unde s-a desfășurat o manifestație viguroasă anti-hitleristă ⁸⁸.

Reprezentanți de seamă ai oamenilor de știință, artă și cultură, ai vieții politice din țara noastră și-au declarat deschis solidaritatea cu Spania republicană, și-au pus condeii în slujba apărării cauzei poporului spaniol.

Trecînd peste barierele ridicate de oficialitățile vremii și biruind multe greutăți peste hotare, sute de patrioți români au plecat în Spania pentru a lupta ca voluntari cu arma în mână, alături de republicanii spanioli și de fiii altor națiuni, împotriva agresiunii fasciste. Participarea vo-

⁸⁵ I. Babici, *Actions de solidarité du peuple roumain avec la lutte héroïque du peuple d'Ethiopie contre l'agression fasciste (1935—1936)*, în „Revue Roumaine d'histoire”, tome VI, nr. 2/1967, p. 264.

⁸⁶ „Valul” din 21 octombrie 1935.

⁸⁷ *Ibid.*

* I. Babici, *Solidaritatea poporului român cu războiul național-revoluționar din Spania*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 4/1966, p. 102—108.

⁸⁸ „Reporter” din 19 decembrie 1937.

luntarilor antifasciști români la marea bătălie pentru apărarea Republicii Spaniole, pentru democrație și pace a avut un puternic ecou pe plan internațional. Revista muncitorească „Rundschau“ (Basel) aprecia că poporul român „nu se dă în lături de la nici un sacrificiu pentru a dovedi în mod concret solidaritatea sa cu luptătorii pentru libertatea Spaniei“⁸⁹.

Luigi Longo, care a făcut parte din comandamentul brigăzilor internaționale, subliniază că antifasciștii români „au dat, alături de ceilalți voluntari din brigăzile internaționale veniți din toate țările lumii, un strălucit exemplu de solidaritate internațională“⁹⁰.

Forțele democratice și patriotice din România s-au solidarizat cu lupta dîră a Chinei revoluționare împotriva reacțiunii interne și a agresiunii japoneze. Exprîmînd sentimentele internaționaliste ale comuniștilor români, plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R. din august 1936 a trimis un călduros salut Partidului Comunist Chinez, apreciînd că „poporul chinez și eroica lui Armată roșie muncitorească-țăărăneasă sînt unul din factorii principali ai apărării păcii și ai respingerii provocărilor de război“. Plenara asigură proletariatul și poporul chinez de sprijinul activ al clasei muncitoare și al poporului român în lupta comună pentru a se făuri și consolida „de la ocean la ocean lagărul libertății și al fericirii popoarelor“⁹¹.

La chemarea comuniștilor, un număr de voluntari români care au luptat în brigăzile internaționale din Spania au plecat în China, unde au militat, alături de fiii poporului chinez, pentru triumful cauzei nobile a oamenilor muncii. Ziarul „Scînteia“, descriînd epopeea glorioasă a luptătorilor chinezi, își exprîma convingerea că în cele din urmă „China va învinge“, deoarece „eroicul popor chinez purta un război just împotriva cîmpitorilor japonezi și continua cu fermitate bătălia contra reacțiunii interne. În același timp întreaga lume muncitorească și democratică“ era solidară cu lupta dreaptă a Chinei revoluționare⁹².

În scopul intensificării acțiunilor internaționaliste în sprijinul poporului chinez, în țara noastră s-a inițiat, în primăvara anului 1940, crearea unui „Cerc amical chino-român“⁹³.

Anexarea Austriei de către Germania hitleristă în martie 1938 a provocat în rîndurile opiniei publice din România, la fel ca în alte țări, o puternică indignare și îngrijorare. Comuniștii din țara noastră s-au ridicat împotriva invaziei hitleriste, infierînd desființarea existenței de sine stătătoare a statului austriac, chemînd masele muncitoare la acțiuni de solidaritate cu poporul din această țară. La București, Iași, Cluj și în alte localități au avut loc adunări populare de protest contra Anschluss-ului, de solidaritate cu Austria*.

Lupta poporului cehoslovac pentru menținerea statu-quo-ului teritorial existent, pentru apărarea libertății și independenței naționale s-a identificat cu aspirațiile poporului român, fapt care a determinat — în-

⁸⁹ „Rundschau“ din 14 ianuarie 1937.

⁹⁰ Luigi Longo, *Brigăzile internaționale în Spania*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 7.

⁹¹ „Scînteia“ din 15 octombrie 1936.

⁹² „Scînteia“ din 26 iulie 1939.

⁹³ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosarul nr. 211, fila 497.

* T. Caraciuc, *Anschluss-ul și consecințele sale politice asupra continentului european*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.“ nr. 2—3/1968.

deosebi în anii 1938—1939 — o largă mișcare de solidaritate cu Republica Cehoslovacă. În broșura intitulată „München — o crimă la adresa păcii“, Partidul Comunist Român a demască dezmembrarea Cehoslovaciei în septembrie 1938. „Crima de la München — se arăta în broșură — se încadrează în lunga listă de capitulări față de provocatorii de război ai fascismului internațional“⁹⁴. După invadarea sudului Cehoslovaciei de către Ungaria horthistă (noiembrie 1938), P.C.R. a trimis un salut de îmbărbătare Partidului Comunist din Cehoslovacia, susținând lupta lui „contra fascismului și pentru libertățile popoarelor din Cehoslovacia“⁹⁵.

În primele rinduri ale acțiunilor internaționaliste desfășurate în țara noastră s-au aflat și numeroși intelectuali, care, sub cele mai diferite forme, și-au manifestat solidaritatea cu poporul cehoslovac.

În martie 1939, cetățenii cehoslovaci refugiați din fața cotropitorilor hitleriști în România s-au bucurat de primirea caldă și de sprijinul populației de la orașe și sate. Poporul român a organizat încă din primele zile ale agresiunii fasciste o acțiune largă de ajutorare morală și materială a refugiaților cehoslovaci.

Poporul român, alături de celelalte popoare iubitoare de pace, libertate și independență națională, a protestat în primăvara anului 1939 împotriva agresiunii săvârșite de Italia fascistă contra Albaniei. Personalități de seamă ale vieții politice românești, cercuri largi progresiste și democratice, numeroase ziare și reviste și-au exprimat solidaritatea frățească cu lupta dreaptă a poporului albanez. Organul Comitetului Central al P.C.R., „Scînteia“, releva faptul că, în ciuda ocupării Albaniei de către trupele fasciste italiene, „poporul albanez n-a încetat lupta pentru eliberarea sa de sub cotropitorii mussolinieni. Lupta înarmată a albanezilor continuă și se desfășoară în diferite părți ale Albaniei“⁹⁶.

La 1 septembrie 1939, Germania hitleristă a atacat Polonia, dezlănțuind cel de-al doilea război mondial. Forțele democratice și patriotice din țara noastră au condamnat invadarea Poloniei vecine de către naziști, situându-se de la început de partea luptei poporului polonez pentru apărarea independenței și suveranității naționale. Într-un manifest din septembrie 1939 adresat „Iubitorilor de țară“, P.C.R. arăta răspicat că „poporul polonez este victima celei mai sălbatice agresiuni fasciste“⁹⁷. „Comuniștii din România — sublinia „Scînteia“ în articolul intitulat „Pentru apărarea Poloniei“ — înfierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler contra poporului polonez și vor lupta... contra Germaniei fasciste“⁹⁸.

Sub titlurile : „Republica Polonă își apără independența“, „Eroism la Varșovia“⁹⁹ etc., săptămînalul „Azi“ a evocat cu căldură rezistența glorioasă a poporului polonez în lupta dusă împotriva cotropitorilor naziști. Într-unul din articolele consacrate evenimentelor din Polonia, Zaharia Stancu, asemenea altor intelectuali progresiști ai țării, remarcă : „Sol-

⁹⁴ Broșura „München — o crimă la adresa păcii“, ianuarie 1939, p. 1, în Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R., cota XXII—9.

⁹⁵ „Scînteia“ din 25 noiembrie 1938.

⁹⁶ „Scînteia“ din 1 iunie 1939.

⁹⁷ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R., cota A XXIII—12.

⁹⁸ „Scînteia“ din 8 septembrie 1939.

⁹⁹ „Azi“ din 10 septembrie 1939.

dații poloni... s-au bătut pentru patria lor cu o vitejie demnă de alt rezultat". Autorul conchidea că „națiunea polonă, compusă în majoritatea ei din țărani și muncitori, are dreptul la independența națională”¹⁰⁰.

Deși ea însăși se afla amenințată de expansiunea celui de-al III-lea Reich, România a acordat sprijin poporului polonez, care-și apăra cu hotărâre și curaj patria.

România a permis tranzitul prin țară al unor materiale de război destinate armatei poloneze. Națiunea română a dat un ajutor frățesc material și moral refugiaților polonezi, care s-au stabilit pe meleagurile noastre sau se aflau în trecere spre alte țări.

Începînd cu data de 8 septembrie 1939, în România au intrat circa 40 000 de refugiați civili și aproape 60 000 de militari. Solicitundinea și dragostea cu care aceștia au fost înconjurați de populația românească dovedeau generozitatea și ospitalitatea poporului nostru, ura contra războiului.

Documentele vremii atestă largul sprijin material și moral de care au beneficiat refugiații civili polonezi încă din primele momente ale trecerii lor pe teritoriul românesc*.

După eliberarea Poloniei de sub jugul fascist, presa poloneză a continuat să elogieze poporul român pentru solidaritatea dovedită în anii grei ai ocupației naziste.

Prin delegații săi la diferite congrese și întilniri internaționale antifasciste și pentru pace, poporul român și-a adus aportul la lupta pe plan internațional împotriva fascismului și războiului. Reprezentanții români au luat parte activă la Congresul mondial antirăzboinic din 1932 (Amsterdam), Congresul internațional antifascist din 1933 (Paris), Congresul mondial al femeilor contra fascismului din 1934 (Paris), Congresul internațional antifascist al studenților din 1934 (Bruxelles), Congresul universal pentru pace din 1936 (Bruxelles), Congresul mondial împotriva rasismului din 1937 (Paris), Conferința pentru pace a tineretului din țările Europei centrale din 1938 (Praga), Congresul internațional al tineretului pentru pace din 1938 (New York), Conferința mondială pentru pace și democrație din mai 1939 (Paris) etc.

Ca semn al prețuirii și creșterii continue a prestigiului mișcării antifasciste din țara noastră, reprezentanții români au fost aleși în diferite comitete și organisme internaționale. Conferința mondială pentru apărarea păcii și democrației din mai 1939 a omagiat contribuția poporului român la lupta pe plan european împotriva fascismului¹⁰¹.

Partidul Comunist Român a întreținut întotdeauna legături strînse cu mișcarea comunistă și muncitorească internațională. Încă la Congresul din mai 1921, majoritatea delegaților au votat pentru afilierea partidului revoluționar al clasei muncitoare la Internaționala Comunistă. Ulterior comuniștii din țara noastră au luat parte în permanență la activitatea Cominternului, la congresele și plenarele sale, pînă la autodizolvarea acestuia, în 1943.

¹⁰⁰ „Azi” din 4 septembrie 1939.

* Vezi A. Loghin, D. Tuțu, *Sprijinul acordat de România refugiaților polonezi în anii celui de-al doilea război mondial*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 4/1968, p. 40—50.

¹⁰¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosarul nr. 211, fila 169.

Partidul Comunist Român a fost în avangarda forțelor patriotice și democratice care s-au ridicat împotriva războiului dezlănțuit de Hitler și acoliții săi, în care țara noastră a fost ținută prin politica nefastă a guvernanților fasciști.

În perioada celui de-al doilea război mondial, numeroși patrioți români au luptat împotriva fascismului german în cadrul mișcării de rezistență, în detașamentele de partizani dintr-o serie de țări europene, precum și în unitățile Armatei Roșii. Mișcarea de partizani, în rîndurile căreia au acționat luptători antifasciști aparținînd diverselor națiuni, a reprezentat o puternică forță ajutătoare a coaliției antihitleriste în marea bătălie dusă pentru zdrobirea agresorilor fasciști.

Numeroși români aflați în Franța au luat parte activă la lupta anti-hitleristă, începînd din 1940 și pînă la eliberarea totală a acestei țări. Astfel, patrioții români au participat pe teritoriul Franței la peste 140 de acțiuni îndreptate împotriva mașinii de război hitleriste, ca : deraieri de trenuri germane care transportau armament și muniții, distrugeri de camioane încărcate cu fasciști, sabotaje, atacuri împotriva unor localități ocupate de naziști ș.a. Antifasciștii români, alături de luptătorii francezi, au dat dovadă de curaj și bărbăție în cursul mișcării insurecționale din Paris, Marsilia, Nancy, Limoges, Ardèche, Corrèze, Lyon, Grand, Pas de Calais etc., înțelegînd că orice lovitură dată Germaniei naziste constituia un pas înainte spre eliberarea României și a Franței de sub jugul hitlerist¹⁰².

Nenumărați patrioți români au luptat pe teritoriul Uniunii Sovietice, în cadrul mișcării de partizani, împotriva cotropitorilor hitleriști. Ei au acționat, cot la cot cu oamenii sovietici, în detașamentele de partizani din Odesa, Crimeea, Munții Ialței, Ucraina, Belorusia etc., dînd puternice lovituri ocupanților fasciști¹⁰³. Pentru vitejia lor, pentru faptele de arme săvîrșite în lupta antihitleristă, o serie de patrioți români au fost distinși cu ordine și medalii sovietice.

Cetățeni români au luat parte la lupta antifascistă dusă de partizani pe teritoriul Cehoslovaciei. Ei au produs numeroase pierderi cotropitorilor hitleriști prin atacarea transporturilor de trupe și muniții, scoaterea din funcțiune a unor linii de înaltă tensiune, distrugerea de poduri ș.a.¹⁰⁴. În luptă s-au înfrățit români, cehoslovaci și sovietici, care au dat puternice lovituri agresorilor fasciști.

Patrioți români au participat la mișcarea de rezistență antifascistă în cadrul unor detașamente de partizani din Belgia și Iugoslavia, luptînd cu eroism împotriva ocupanților naziști. Aceste acțiuni fac parte din tradițiile poporului român de a fi părtași pe plan internațional marilor acte de rezistență pentru salvagardarea independenței popoarelor.

¹⁰² Paraschiva Nichita, Gheorghe Adorian, *Date cu privire la participarea unor patrioți români la lupta împotriva fascismului în detașamente de partizani din Uniunea Sovietică, Cehoslovacia și Franța*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R.” nr. 6/1961.

¹⁰³ E. P. Șevcenko, *Despre participarea românilor la mișcarea de partizani din Ucraina în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, Studii privind relațiile româno-ruse și româno-sovietice*, Editura Academiei R.P.R., București, 1958.

¹⁰⁴ I. Olteanu, *Despre activitatea unor grupuri de partizani sovietici și români care au luptat pe teritoriul Slovaciei în perioada august 1944—februarie 1945*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R.” nr. 4/1960.

Încă înaintea dezlănțuirii agresiunii hitleriste contra U.R.S.S., masele largi populare și-au manifestat ostilitatea față de prezența trupelor germane în România; au avut loc numeroase demonstrații, greve, acte de sabotaj etc., toate acestea constituind începutul mișcării de rezistență antifascistă. Din primele zile ale războiului antisovietic, comuniștii au chemat proletariatul, ceilalți oameni ai muncii, toate forțele patriotice și democratice la luptă comună contra adevăratului dușman al poporului român — Germania nazistă și dictatura militară-fascistă. Pe măsură ce luau amploare nemulțumirile maselor populare, se ascuteau contradicțiile dintre fascism și întreaga națiune română, creștea starea de spirit antihitleristă în rândurile armatei, se intensificau acțiunile de luptă împotriva mașinii de război hitleriste, pentru scoaterea țării din războiul antisovietic.

Partidul comunist a inițiat, organizat și condus insurecția națională antifascistă, la care au luat parte cele mai largi pături și categorii sociale. Victoria insurecției a dus la eliberarea de sub jugul fascist, la ieșirea României din războiul hitlerist și alăturarea întregii Armate române la lupta coaliției antifasciste mondiale. Insurecția națională din august 1944 și participarea țării noastre la războiul antihitlerist au constituit principala formă de luptă a poporului român împotriva fascismului, contribuția sa de bază la victoria asupra Germaniei naziste.

Din august 1944 și pînă în mai 1945, Armata română, umăr la umăr cu Armata sovietică, a purtat grele lupte pentru alungarea trupelor fasciste de pe întreg teritoriul țării și apoi din Ungaria și Cehoslovacia pînă la victoria finală asupra celui de-al III-lea Reich. La chemarea P.C.R., masele populare, înfruntînd mari greutăți și anihilînd uneltirile reacțiunii, au muncit cu abnegație și devotament pentru a asigura aprovizionarea și înzestrarea armatei. Angajînd în operațiile militare, de la 23 august 1944 și pînă la 9 mai 1945, efective care au însumat aproape 540 000 de oameni, făcînd un considerabil efort economic pentru susținerea frontului, România și-a îndeplinit cu cinste obligațiile pe care și le-a asumat, alături de puterile aliate, pentru încheierea victorioasă a războiului în Europa. Chemarea P.C.R. „Totul pentru front, totul pentru victorie!” a găsit cel mai larg ecou în rîndurile clasei muncitoare, ale țărănimii, ale poporului român.

În încheierea cu dușmanul, ofițerii și soldații români au dat pilduitoare fapte de eroism, aproape 170 000 de militari jertfindu-se în bătăliile purtate. Această dăruire își are inepuizabila sursă în dragostea de țară, în dreptatea cauzei pentru care luptau, cauza sacră a libertății patriei, ca și cauza internaționalistă a sprijinirii altor popoare în mișcarea lor pentru eliberare. Bravura și vitejia dovedite pe front s-au bucurat de prețuire: peste 300 000 de soldați, subofițeri și ofițeri români au fost decorați cu ordine și medalii românești, sovietice și cehoslovace.

Victoria revoluției în România și construirea socialismului au deschis orizonturi noi și largi manifestării internaționaliste a clasei muncitoare și partidului comunist, la care adeziunea maselor va fi deplină.

Aspectele prezentate privind tradițiile patriotice și internaționaliste ale clasei muncitoare, ale poporului român reprezintă pagini importante din istoria partidului și a patriei, constituie în același timp parte integrantă din istoria mișcării comuniste și muncitorești internaționale. „Experiența partidului nostru — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu —,

ca și a altor partide, demonstrează că solidaritatea de luptă a clasei muncitoare, a partidelor comuniste și muncitorești reprezintă o armă invincibilă în lupta pentru victoria idealurilor celor ce muncesc, împotriva exploataării și a asupririi, pentru pace și socialism“¹⁰⁵.

În prezent, Partidul Comunist Român este un detașament activ în marea mișcare revoluționară democratică și progresistă a lumii contemporane. Partidul nostru, ținând seama de interesele fundamentale ale poporului român, de răspunderea internaționalistă față de țările socialiste, față de clasa muncitoare internațională, față de toate forțele antiimperialiste, desfășoară în zilele noastre o activitate susținută pentru dezvoltarea relațiilor tovarășești cu partidele comuniste și muncitorești din toate țările socialiste, din celelalte țări ale lumii, de care P.C.R. se simte puternic legat prin ideologia marxist-leninistă comună, prin unitatea de interese și țeluri, lupta comună, misiunea istorică unică. Oriunde comuniștii, sfidând persecuțiile reacțiunii, luptă pentru interesele vitale ale poporului, oriunde masele largi zdrobesc cătușele robiei coloniale, luptă pentru apărarea ființei naționale, împotriva imperialismului, au în Partidul Comunist Român, în guvernul și poporul nostru un sprijin frățesc.

Prin experiența proprie dobândită în toate domeniile, prin succesele obținute în înflorirea patriei, prin educarea oamenilor muncii în spiritul patriotismului și al internaționalismului socialist, P.C.R., poporul nostru își aduce contribuția activă la cauza comună — întărirea sistemului mondial socialist, a mișcării comuniste și muncitorești internaționale —, la apărarea păcii, libertății și independenței popoarelor.

¹⁰⁵ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București, 1966, p. 76.

Probleme ale economiei României în preajma celui de-al doilea război mondial

Dictatura regelui Carol al II-lea și profitorii ei*
Lovitura de stat și substratul ei

LUCREȚIU PATRĂȘCANU

În noaptea de 10 februarie 1938, regele Carol al II-lea a suprimat Constituția din 1923, desființând regimul parlamentar, așa cum funcționase de la 1866, și instaură o dictatură cu caracter personal. Toate puterile în stat au fost concentrate în mîna sa. Decretele regale căpătau, nemijlocit, putere de lege. Ridicarea inamovibilității întregului corp funcționăresc — dar mai ales a magistraturii — asigura omnipotența executivului nu numai asupra aparatului administrativ, dar și asupra puterii judecătorești. Toate drepturile și libertățile publice au fost desființate, iar partidele politice scoase afară din lege. Cenzura fu înăsprită. Starea de asediu, legalizată, deveni regimul de drept al țării.

Instaurarea dictaturii regale marca o cotitură în evoluția României. Se încerca în acest chip soluționarea tuturor problemelor născute din criza manifestată atît pe teren politic cît și social în ultimii ani ai guvernării partidului liberal, între 1933 și 1937.

Este necesar să accentuăm de la început că înlocuirea vechiului regim parlamentar printr-unul dictatorial avea cauze mai adînci decît cele care apăreau la suprafața vieții publice. Aceste cauze erau nu numai de natură politică, ci, am putea spune, în primul rînd de natură economică și rezultau din schimbările intervenite în ultimii ani în acest domeniu. Ele erau însoțite de un proces de diferențiere petrecut în sînul burgheziei românești. Pentru că titulatura sub care este cunoscut noul regim — „dictatură regală” sau „guvernare personală” — nu trebuie să înșele pe nimeni. O nouă formă politică pe care o îmbracă guvernarea unei țări, cadrul economic-social rămînînd același, nu reprezintă o persoană, fie ea chiar „de drept divin”, ci este, în primul rînd, expresia unor relații de forță între guvernați și guvernanți, precum și între diferitele grupări din rîndurile acestora din urmă.

Noua formă de guvernare impusă prin lovitura de stat de la 10 februarie nu numai că nu făcea excepție de la această regulă, dar oferea o elocventă ilustrație a temeiniciei ei.

Analiza structurii economiei românești, astfel cum se prezenta la începutul anului 1938, indică în mod clar nu doar pe autorii materiali ai

* Fragment din cartea lui Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, ediția a IV-a, p. 7—35. Evident, autorul nu dispunea, la data elaborării acestei lucrări, de o seamă de materiale ce i-ar fi îngăduit să trateze și alte aspecte pe care le comportă o temă atît de complexă cum este cea de față.

loviturii de stat — ceea ce nu prezintă o prea mare importanță —, cît mai ales pe beneficiarii „noii ordini“. Regele și camarila lui nu erau decît exponenții intereselor unor anumite clii capitaliste, create și crescute în cadrul însuși al burgheziei românești. Această clică își avea soarta legată de rapida dezvoltare pe care industrializarea țării o luase în cadrul economiei naționale, în ultimul deceniu premergător evenimentelor din februarie 1938. Iar în limitele acestei industrializări generale trebuie subliniate progresele rapide ale industriei grele.

După 1918, dar mai ales după lichidarea crizei din 1929, am asistat în România la creșterea absolută și relativă a potențialului industrial. În toate compartimentele industriei observăm o creștere rapidă a forței motrice întrebuințate, a numărului de muncitori, a capitalului investit, a volumului și valorii producției. Toate cifrele index arată la aceste capitole creșteri de sută la sută în mai puțin de un deceniu. E destul să ilustrăm aceasta prin indicarea valorii producției industriale, care de la 32,4 miliarde de lei în 1932 ajunge la 64,5 miliarde de lei în 1937.

Industria grea în progres

În cadrul economiei românești crește importanța industriei în deceniul posterior crizei din 1929. Progresul realizat de industria grea a schimbat în același timp raportul de forță dintre diferitele grupări deținătoare ale posturilor de comandă în marea industrie. În adevăr, asistăm pînă la 1937 la o rapidă dezvoltare în special a industriei grele metalurgice. Acest lucru trebuie subliniat, deoarece el s-a dovedit generator al unei întregi serii de fenomene, de astă dată nu economice, ci în primul rînd politice.

Industria metalurgică, îndeosebi a armamentului și a ramurilor legate de acesta, a luat un puternic avînt numai după 1932. De atunci însă a făcut adevărate salturi.

În anul 1928, România a importat spre prelucrare, neexistînd fier suficient în țară, 6 000 tone de minereuri, inclusiv fierul vechi. În 1937, acest import a crescut la 122 000 de tone. Importul de semifabricate metalurgice, care în 1929 era de 189 000 de tone, scade în 1937 la 23 000 de tone, pe cînd importul laminatelor înregistrează în același răstimp o scădere de la 87 000 de tone la 12 000. În schimb, producția oțelului crește în timp de cinci ani — de la 1932 la 1937 — cu 125%, procent cu mult întrecut de producția de fontă și de minereu de fier.

Dar nu numai cifrele privitoare la import-export sau la producție înregistrează progresul industriei metalurgice.

În anii anteriori loviturii de stat, cea mai mare parte a capitalului nou investit a luat drumul industriei metalurgice grele. Investițiile de capital cresc de la 2,1 miliarde de lei în 1927 la 5,7 miliarde de lei în 1938. Ziarul economic „Excelsior“ nota în mai 1938: „Noile investiții nu se îndreaptă spre toate ramurile de producție, ci aproape numai spre următoarele ramuri ale industriei naționale: metalurgică, textilă, extractivă și chimică“. Iar președintele „Uniunii industriilor metalurgice și miniere din România“, în raportul făcut pe anul 1937, sublinia și el: „În perioada de redresare, după 1932, fenomenul specific de la noi îl constituie sporul însemnat al investițiilor industriale, mai ales în scopul creării unei industrii puternice de echipament și armament... Anul 1937 a însemnat, în special

pentru industria metalurgică, o perioadă de investiții. Programul de înzestrare și perfecționare se va desfășura pe o perioadă de timp mult mai mare". Fapte concrete dovedeau justetea acestor afirmații. În adevăr, în acel an au intrat în activitate trei noi cuptoare înalte, cele opt ale Reșiței lucrînd cu deplin randament. Industria fierului activa cu 60,8% din capacitatea ei de producție, *cea mai înaltă din ultimii doisprezece ani*. Șaisprezece turnătorii de fontă satisfăceau nevoile pieței românești în întregime.

Finanțarea industriei românești pînă la 1931

Înainte de a face bilanțul politic al acestei înșirări de cifre, este necesar să deschidem o paranteză și să analizăm cea de-a doua parte a problemei industriei românești : finanțarea ei. Pînă în anul 1930, adică pînă în ajunul declanșării crizei bancare și de credit pe scară mondială și națională, se puteau urmări cu ușurință sursele de finanțare ale industriei românești. Indiferent de originea capitalului investit — autohtonă sau străină —, el găsea drumul industriei aproape exclusiv prin intermediul băncilor. Între capitalul bancar și industria românească existau deci cele mai strînse legături. Marile bănci din București controlau de fapt întreaga industrie, cu excepția celei petroliere, și a unor întreprinderi izolate, miniere și metalurgice, din Ardeal. Industria petrolieră era încorporată în mare parte trusturilor mondiale și depindea direct de Londra, New York, Paris sau Amsterdam, nefiind legată decît foarte slab de piața capitalurilor românești. Unele întreprinderi din Ardeal și-au văzut o parte din acțiunile stăpînite pînă atunci de posesorii unguri sau germani trecute chiar a doua zi după încheierea păcii din 1918 în portofoliul cîtorva mari bănci engleze și franceze. Acesta era cazul „Reșiței“, „Petroșanilor“, „Gazului metan“ etc.

În privința finanțării industriei românești, în totalitatea ei, este semnificativă activitatea desfășurată de cele două mari bănci bucureștene : Banca românească și Banca de credit român.

Banca românească avea în 1929 un capital de 280 milioane de lei, rezervele însumînd și ele o sumă aproape egală. Cercetînd bilanțul ei din acel an, reiese că era interesată în activitatea altor 28 de bănci, care minuiu în total un capital de jumătate miliard de lei. De asemenea, participa la finanțarea a șapte din cele mai importante întreprinderi metalurgice (printre care *Astra*, *Reșița*, *Lemaître*), la șase societăți de construcție, la două societăți pentru transport, la patru întreprinderi alimentare, la trei mari fabrici textile și la paisprezece diverse. Posturile din bilanțul băncii, care constituiau mijloacele de finanțare industrială (participație, portofoliu și conturi curente), însumau, în 1930, cifra de 3,5 miliarde de lei.

Banca de credit român, care, spre deosebire de Banca românească, lucra cu capital străin, fiind în strînsă legătură cu „Banque de Paris et des Pays-Bas“, „Mendelsohn & Co. Berlin“, „Kleinwort Sons & Co. London“, avea în 1929 un capital de 400 milioane de lei și 334 milioane de lei rezerve. Această bancă participa și controla nouă mari întreprinderi textile, în frunte cu Buhuși, Prejmer și Dorobanțul, șapte mari întreprinderi metalurgice, patru întreprinderi petrolifere și miniere, șase forestiere, cinci alimentare și zece diverse. Participațiile, scontul și conturile curente însumau în bilanțul anului 1929 suma de 2,6 miliarde de lei.

Tabloul pe care îl înfățișează activitatea acestor două mari bănci în calitatea lor de finanțatoare de industrii este concludent pentru întregul mare capital bancar, activ în România în ajunul crizei izbucnite cu un an mai târziu.

Criza de credit și urmările ei

Această criză începută în mai 1931 a avut și în România însemnate urmări. Au fost atinse, în primul rînd, acele instituții bancare și acele mari bănci care lucrau cu capital străin sau își aveau punctele lor de reazem și rezistență în afara granițelor țării. Astfel, două din cele șase mari bănci din București — „Marmorosch Blank & Co.“ și „Banca Ber-covici“ — s-au găsit în stare de faliment, atrăgînd după ele falimentul sau lichidarea silită a unei serii de bănci mijlocii sau mici cu care se gă-seau în strînse legături. Alte două bănci mari din cele șase : Banca de cre-dit român și Banca comercială, s-au resimțit puternic de efectul crizei mondiale, dar prăbușirea lor a fost împiedicată la timp.

Capitalul bancar din România a suferit lovituri și din alte direcții. Criza industrială, dar îndeosebi criza agrară de mari proporții izbucnită tot atunci, au zdruncinat situația marilor bănci, deși indirect și nu în egală proporție. Criza industrială s-a făcut simțită mai ales în activitatea marilor bănci din București, finanțatoarele principale ale industriei românești. Insolvabilitatea aproape totală a țărănimii a cauzat însă — și aceasta cu efect imediat — prăbușirea unui mare număr de bănci mijlocii și mici, care făcuseră operații în lumea satelor. Trebuie notat că din totalitatea creanțelor intrate în conversiune, care priveau proprietatea sub 10 ha, 45,8% erau în portofoliul băncilor particulare. Între anii 1931 și 1933 se înregistrează o adevărată avalanșă de falimente între băncile mici și mijlocii. Acestea, la rîndul lor, aveau strînse legături cu marile bănci din Capitală, așa încît dificultățile lor au atins în mod direct și pe aces-tea din urmă.

Rezultatul acestor răsturnări a fost o retragere masivă de depozite — 23,2 miliarde de lei în cîteva săptămîni — urmată de o polarizare a întregii vieți financiare, apărînd totodată și toate semnele evidente ale ne-încrederii publicului față de instituțiile bancare. A urmat, datorită pier-derii de capital și restrîngerii mijloacelor de finanțare străine venite pe calea depozitelor și contului curent, o îngrădire a sferei de influență a ca-pitalului bancar pe piața internă. Îngrădirea apare în special la capitolul privind finanțarea industriei. Vom ilustra aceasta citînd din nou bilanțu-rile băncilor de care ne-am ocupat mai sus : Banca românească și Banca de credit român. La sfîrșitul crizei, fondurile de finanțare ale celei dintîi scad la 2,9 miliarde de lei, de la 3,5 miliarde în 1929. Iar la cea de-a doua, aceste mijloace însumează 1,7 miliarde de lei, față de 2,6 miliarde cîte erau înainte de criză. Participările industriale, trecute ca atare în bilan-țuri, scad de la 3,6 miliarde în 1931 la 1,2 miliarde de lei în 1938, adică cu 69%.

Dar nu numai aceste cifre dovedesc slăbirea poziției capitalului ban-car pe piața internă. Alte două împrejurări, deși diferite ca origine, au dus la același rezultat.

În primul rînd, legăturile băncilor românești cu marile întreprinderi financiare din Apus suferă puternice lovituri. Afluxul de capital străin aproape că încetează. Una din aceste lovituri este crahul *Kredit Anstalt*-ului din Viena și al altor întreprinderi din centrul Europei, care făceau oficiul de a replasa pe piețele din sud-estul Europei împrumuturile contractate din Apus sau de peste Ocean și care acum și-au încetat operațiile. Apoi, o serie întreagă de măsuri legislative luate la noi în țară, pentru îngrădirea efectelor crizei, cum a fost legea concordatului preventiv și a conversiunii datoriilor agrare, subliniind directă intervenție a statului în materie de credit, răpeau deținătorilor capitalului bancar din străinătate siguranța investițiilor făcute aici. În sfîrșit, au intervenit restricțiile valutare, generalizate în mai toate țările din centrul Europei, care au restrîns și mai mult libera circulație a capitalului bancar vagabond.

Toate aceste momente au dus la o deplasare în raportul de forță în cadrul capitalului bancar activ în România, întărind în special poziția Băncii Naționale, care prin reescontul ei rămînea aproape singura sursă de finanțare a băncilor aflate încă în viață după furtună.

Cea de-a doua împrejurare a fost intervenția legiuitorului în reglementarea comerțului de bancă. Printr-o lege din 1935 se limitează activitatea instituțiilor financiare, mărginindu-se posibilitățile de investiție industrială, interzicîndu-se cumpărarea imobilelor de raport, a mărfurilor, a titlurilor și acțiunilor producătoare de dividend peste o anumită limită etc. Aceste îngrădiri impuse pe cale de lege își găsesc o completare prin asigurarea omnipotenței Băncii Naționale, care va putea exercita de acum înainte dreptul de supraveghere și control asupra întregului domeniu bancar. Situației de fapt a Băncii Naționale i se adaugă o consacrare legală.

Noile surse de finanțare ale industriei românești

Dată fiind limitarea cîmpului de activitate a capitalului bancar străin și autohton în România după 1931 și slăbirea mijloacelor financiare de care puteau dispune băncile aici, se impune o întrebare: de unde și-au luat capitalurile necesare noilor investiții, mării utilajului vechi etc. industria autohtonă, aflată în neconținut progres tocmai în anii premergători instaurării regimului dictatorial al lui Carol al II-lea?

Pînă în anul 1929 am văzut că o asemenea întrebare găsea un răspuns ușor și satisfăcător: atotputernicul capital bancar finanța și, bineînțeles, controla marea industrie. Instituțiile bancare constituiau colectoarele principale care strîngeau capitalul lichid și-l îndreptau apoi spre diversele ramuri industriale. Dacă și după 1931 marile bănci bucureștene continuă să facă asemenea operații, măsura în care o fac este mult mai restrînsă. Sursele de finanțare ale marii industrii — și îndeosebi ale industriei metalurgice și grele — sînt de astă dată altele. Care anume?

Pe primul plan apare statul. Aici nu este vorba de participarea statului în anumite întreprinderi ca acționar, fie singur, fie alături de capitalul particular, cum de pildă este cazul „Gazului metan“, al întreprinderilor miniere și metalurgice din Ardeal etc. O asemenea participare exista și înainte de 1929, totalul capitalului investit pe această cale de către stat în industria românească ridicîndu-se la suma de 2,25 mi-

liarde de lei. Finanțarea de care ne ocupăm este de altă natură. Statul nu apare sub formă de capitalist, ci de consumator. Nu face investiții menite să producă beneficii. Din bugetul statului, sub formă de masive avansuri, plăți anticipative de comenzi și prime de încurajare, s-au defalcăt, an cu an, sume din ce în ce mai mari, puse apoi la dispoziția inițiativei particulare. O inițiativă care lua nu rareori forma de adevărat jaf în banii contribuabililor. O mare parte a industriei grele metalurgice, dar mai ales a industriei de armament, a fost creată sau i s-a lărgit capacitatea de producție pe această cale. O serie întreagă de întreprinderi metalurgice, chimice, miniere, apoi pentru fabricarea materialelor de construcție — în parte și pentru textile, legate de echiparea armatei — au fost înființate din nou sau mărite prin directa intervenție a statului.

Al doilea principal finanțator al industriei în această epocă este Banca Națională. Este cert că partea cea mai importantă a resurselor de credit puse la dispoziția industriei românești provine de la Institutul de emisiune, afirma Madgearu în „Evoluția economiei românești”, tocmai pentru anii care ne interesează. Prin intermediul Societății de credit industrial, Banca Națională a pus la dispoziția industriei autohtone sume din ce în ce mai masive. În 1937 au fost plasate în industrie circa 3,3 miliarde de lei, cu aproape 70% mai mult decât în 1932. Către industria grea metalurgică și extractivă s-a îndreptat cea mai mare parte din acest plasament.

În al treilea rând, industriile din țară, realizând mari beneficii prin intensificarea exploatării mîinii de lucru, precum și datorită sistemului protecționist excesiv de care s-au bucurat și a autarhiei practicate în exclusivul lor profit, și-au creat surse proprii de finanțare. O rapidă acumulare capitalistă a avut astfel loc, condensînd un proces care, în țările înaintate, cerea decenii. „Beneficiile ridicate — scria Buletinul Institutului de conjunctură la începutul anului 1938 — realizate de întreprinderi în decursul anului 1937 au format principala sursă de alimentare a investițiilor făcute în primul trimestru al anului curent”. Vom ilustra printr-un exemplu la ce sume se ridicau aceste beneficii, dacă vom arăta că în acest trimestru al anului 1938 noile investiții industriale însumau 825 milioane de lei ! Aceasta numai în timp de trei luni de zile.

În al patrulea rând, capitalurile retrase în timpul crizei din 1931 și în anii următori, teaurizate de particulari, au început să apară pe piață în căutare de noi plasamente. Dată fiind politica economică practică de guvernul liberal între 1934 și 1937, industria oferea cele mai bune și sigure perspective. Din această pricină, am asistat la o adevărată avalanșă a capitalului flotant spre întreprinderile care se bucurau de sprijinul și încurajarea statului. Numai o parte din acest capital a fost plasat în industria de construcții, fapt care a atras o înflorire trecătoare în această ramură de activitate.

În sfîrșit, în al cincilea rând, capitalul străin începu să se intereseze din nou de piața românească. Interesul lui este limitat și se manifestă într-un ritm discontinuu și inegal. Apoi, trebuie spus de la început, de astă dată nu este vorba de capitalul străin venit pe calea exportului — calea clasică a penetrației înăuntrul zidurilor vamale ale unei țări —, ci el își are originea în sumele mari de lei provenite din importul de mărfuri în România, care, neputînd fi transferate în țările exportatoare

din cauza dificultăților valutare, au fost blocate în țară. S-a născut astfel un capital lichid și totuși „înghețat”. Deținătorii acestui capital au preferat siguranței depozitului cu un minim de dobândă riscul investițiilor în industria autohtonă, cu siguranța marilor beneficii pe care le aveau bilanțurile anuale ale celor mai multe dintre întreprinderile existente.

Cîteva concluzii politice și nu economice

Dacă schimbările intervenite în finanțarea industriei românești au avut anumite urmări economice, cele mai însemnate au fost însă de natură politică. Această latură a problemei ne interesează în mod deosebit.

Monopolul puterii politice pe care îl deținea pînă în 1929 partidul liberal, sub conducerea familiei Brătianu, se datora, în mare parte, rolului jucat de capitalul bancar autohton în economia românească. Acest capital a fost un puternic instrument în mîna partidului liberal, în toată epoca postbelică. Atotputernicia capitalului financiar își găsea astfel un perfect echivalent în atotputernicia politică a celor care îl mînuiau și — în parte — stăpîneau.

În ultimii ani, după 1932, au intervenit schimbările mai sus amintite. O bună parte din industria țării, mai ales aceea a bunurilor de consumație (alimentară, textilă, piele, hîrtie etc.), rămîne mai departe în dependență directă de capitalul autohton, recte liberal. Banca românească continuă să ocupe un loc central pentru o serie întreagă de întreprinderi și creații industriale. Dar, spre deosebire de epoca anterioară anului 1929, o serie întreagă de întreprinderi industriale, fie nou înființate, fie doar reorganizate, se emancipează de capitalul bancar liberal. Ele scapă controlului, exercitat pînă atunci de acest capital, pentru că nu mai depind, din punct de vedere financiar, de băncile liberale. Aceste noi sau vechi întreprinderi nu sînt însă nici creațiile capitalului străin și nici nu găsesc principalul lor sprijin în băncile din țară, care reprezentau interesele acestuia din urmă. De altfel, așa după cum am văzut, posibilitățile de intervenție a capitalului străin după 1931 sînt mai mult decît limitate. La spatele acestor întreprinderi stă statul. Apoi stă Banca Națională. Deși creație liberală, deci privată, totuși încorporată de fapt, dacă nu de drept, aparatului de stat, prin rolul ei, ea este chemată de astă dată să servească drept finanțatoare a unor industrii care nu mai poartă exclusiv eticheta partidului liberal.

Astfel, după 1931 s-a creat în România un al doilea centru financiar important, dacă nu în concurență deschisă cu cel reprezentat de băncile liberale sau dependente de ele, dar apărut și crescut alături de el. Un centru al cărui prim exponent este statul și bugetul lui. Acestuia i se alătură Banca Națională, sustrasă privilegiului exclusiv pe care îl deținea pînă atunci partidul liberal, în calitate de conducător efectiv al ei. Nu oamenii partidului, ci exponenții puterii executive devin după 1934 factorii determinanți în politica urmată de Institutul de emisiune.

Criza din partidul liberal, izbucnită după 1933, criză care a limitat influența familiei Brătianu și a vechilor liberali în noua guvernare liberală din 1934—1937, precum și apariția unei generații, așa-zise „tinere”, în frunte cu d-l Gh. Tătăărăscu, generație mai puțin legată de capitalul bancar, rămas în stăpînirea vechilor cadre ale partidului, toate acestea erau

doar reflexul schimbărilor care interveniseră nu în viața politică, ci în cea economică a țării.

Criza de credit din 1931 și urmările ei au zdruncinat atotputernicia băncilor liberale, au slăbit pozițiile ocupate de capitalul financiar autohton, minuit de aceste bănci în cadrul economiei naționale. Partidul liberal, în vechea lui formă, a urmat fidel linia acestei crize și a urmărilor ei, pierzând poziția dominantă — și am putea spune exclusivă — deținută până atunci în viața politică a României.

Apare astfel, la suprafață, o nouă forță politică. Ea reprezenta acea parte a burgheziei românești interesată mai ales în industria grea metalurgică și în cea de armament, industriei ce nu mai gravitează însă în jurul băncilor liberale, ci depind de cel de-al doilea centru financiar apărut, statul și Banca Națională.

Această parte a burgheziei românești a fost exponentul tendințelor dictatoriale, sprijinind atât lovitura de stat din 11 februarie 1938, cât și însăși dictatura regală.

Între economic și politic

Cu toată creșterea realizată în ultimul deceniu de industria românească, cu tot ritmul forțat al industrializării țării, nu trebuie totuși să ignorăm nici marile piedici care stăteau în calea unei dezvoltări continue a acestui proces și nici dificultățile și slăbiciunile intrinsece ale marii noastre industrii.

S-au scris nenumărate studii și articole în care se punea accentul pe punctele slabe ale industriei autohtone și a tendințelor ei. Astfel se sublinia lipsa unor materii prime sau insuficiența lor prezență în solul țării (cărbunii și mai ales fierul). Apoi sărăcia de capitaluri și — cu toată efortarea din ultimii ani — un tempo prea lent al acumulării capitaliste. În sfârșit, lipsa unei mîini de lucru calificate, necesară unei mari industrii, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Toate acestea priveau numai structura industriei, și nu relațiile ei cu piața internă.

Posibilitățile creării unui deuseu larg, în condițiile dezvoltării și menținerii agriculturii românești la coborîtul nivel pe care îl are, dar mai ales în condițiile de viață impuse țăranimii noastre, deschid o serie de probleme ce depășesc cadrul subiectului nostru. Dar toate acestea constituie nu mai puține piedici în dezvoltarea unei puternice industrii autohtone.

Ceea ce vrem să subliniem în rîndurile de față este însă că, cu toate aceste greutăți, am spune mai degrabă împotriva efectelor lor, de care industria românească s-a izbit de la începuturile ei, burghezia românească a socotit, după 1932, că momentul expansiunii ei a sosit, împrejurările fiindu-i favorabile.

Autarhizarea țărilor din centrul Europei, restricțiile valutare și generalizarea sistemului tarifelor prohibiționiste au deschis, dintr-o dată, vaste perspective acestei burghezii. Apetiturile ei, de atîta vreme reținute și numai pe jumătate mărturisite, au ieșit la iveală. Burghezia română putea pași, cu mai mulți sorți de izbîndă, să înlăture — sau, cel puțin, să îngrădească în mod substanțial — concurența capitalului industrial străin pe piața internă și să-și asigure la adăpostul unor puternice ziduri vamale o situație preponderentă.

Centrul de cercetare și documentare economică publică în ziarul „Universul“, la 14 noiembrie 1938, următoarele cifre, pe baza statisticii întocmite de Ministerul Economiei Naționale. După calculele directorului Statisticii financiare a statului, volumul materiilor prime a sporit din 1929 pînă în 1937 cu 71,7%, pe cînd volumul produselor finite a scăzut în același interval cu 45,6%, iar cel al produselor semifabricate s-a mărit numai cu 5,60%. În raport cu importul, în 1920 materiile prime reprezentau 0,25% din valoarea lui totală, iar fabricatele 33,5% ; în 1938, proporția celor dintii crește la 12,9%, iar a celor din urmă scade la 8,34%. Chiar dacă aceste cifre nu reprezintă decît parțial realitatea, ele nu dovedesc mai puțin că încercările burgheziei române de a pune stăpînire pe piața internă începuseră să dea roadele așteptate.

Aceste rezultate, deși adevărate manifestări de exuberanță ale industriei românești, sau mai bine zis ale beneficiarilor ei, nu reprezintă totuși decît o față a problemei. Acea față care interesa pe capitaliști, în calitatea lor de întreținători ai acestei industrii, și pe bietul consumator român, obligat să plătească o marfă proastă și scumpă cu prețuri duble și triple decît valoarea ei reală¹. Cea de-a doua față rămasă ascunsă marelui public privea chestiunea : cine făcea posibilă existența și dezvoltarea luată de marea industrie ?

Afirmarea și menținerea pe piața internă a mării industrii nu depindeau de forța și organizarea ei proprie, ci, în primul rînd, de stat. Numai întrucît statul urma o anumită politică economică, dirija într-un anumit fel comerțul exterior și impunea o anumită politică fiscală, industria autohtonă putea să trăiască și să se dezvolte. Cucerirea pieței interne prin mijloacele ei proprii și în concurență cu produsele similare străine ar fi fost de la început o bătălie pierdută, fără o permanentă și puternică protecție vamală, luînd în unele direcții un caracter prohibitiv. În această situație se găseau o mare parte din industriile manufacturiere, dar mai ales industria grea. Pentru anumite grupări capitaliste deci, interesate în această din urmă industrie și în unele adiacente ei, cum era cea chimică, de armament etc., subordonarea aparatului de stat propriilor lor interese era o chestiune de viață și de moarte.

Industria grea avea nevoie de un regim dictatorial

Fracțiunea burgheziei românești, care stăpînea încă înainte de războiul din 1916 însemnate industrii din țară, mai ales în domeniul bunurilor de consumație (alimentară, textilă, hîrtie, materiale de construcție etc.), își asigurase o solidă situație pe piața internă, înfruntînd chiar și concurența produselor similare străine. Desigur că și aceste industrii, fără excepție, au beneficiat tot timpul de o largă protecție din partea statului și își mențineau pretențiile și mai departe la sprijinul acestui stat, în numele „interesului național“.

Totodată, imediat după război, aceeași fracțiune, acaparînd bunurile foste inamice, a pus stăpînire pe un utilaj industrial perfecționat.

Fracțiunea burgheziei române, despre care este vorba, își găsea expresia politică în partidul liberal. Decenii întregi ea a folosit statul par-

¹ Gradul de protecție a industriei era în 1938 de 8,45 de ori mai mare ca în 1920 ! (Madgearu, *Evoluția Economiei Românești*, p. 235.)

lamentar și constituțional în promovarea intereselor ei capitaliste. Capitalul monopolist liberal, care în cadrul vechii structuri a statului își asigurase partea leului în economia țării, nu avea nici un interes la schimbarea regimului constituțional. Aceasta explică de ce cadrele conducătoare liberale, în frunte cu familia Brătianu, au luat de la început o atitudine potrivnică atât dictaturii regale, cât și încurajării mișcărilor cu caracter fascist. Așa-numitei „democrații liberale” îi convenea de minune vechiul regim, căci sub egida guvernelor parlamentare a putut și putea să-și facă, în liniște, toate afacerile. În formele constituționale ale pseudo-democrației autohtone ea își exercita nestingherit dictatura ei de clasă. De ce ar fi avut nevoie să arunce peste bord formele unui regim și să le schimbe cu un altul? România nu trăia sub presiunea unor răsturnări revoluționare imediate, ca Italia în epoca dintre 1919 și 1921, nici ca Germania, după criza din 1929. O dictatură cu caracter fascist, indiferent cine ar fi fost titularul ei, nu-i putea întâri nici situația politică, nici mări cadrul expansiunii ei economice.

Cu totul altfel se prezenta situația acelei părți din burghezie care era interesată în industria grea, și mai cu seamă în cea metalurgică². Aceasta era o industrie relativ nouă, fără capitaluri acumulate, fără un sprijin bancar puternic, avînd în același timp un caracter și mai artificial decît multe alte ramuri de producție industrială de la noi. Apoi ea necesită mari investiții de capitaluri. Pe de o parte, statul apărea ca finanțator al acestei industrii, pe de altă parte, numai o politică a statului, permanent favorabilă intereselor ei, asigura rentabilitatea capitalului plasat. Sumele masive care au luat între 1932 și 1937 drumul industriei metalurgice și de armament, precum și capitalul investit în noi întreprinderi sau în mărirea utilajului celor cîtorva existente, cereau, în ceea ce privește viitorul, un regim de siguranță și de stabilitate.

Sprijinul statului era deopotrivă de trebuincios industriei metalurgice și în înlăturarea concurenței străine, care în acest sector se făcea deosebit de simțită și constituia o amenințare continuă. Apoi mai era nevoie de aparatul statului și pentru a înlătura adversitățile manifestate în rîndurile burgheziei producătoare de bunuri de consumație. Căci acestea din urmă nu accepta nici cu plăcere, nici fără rezistență prețurile impuse de industria grea prin restricții la import și printr-un regim de monopol. Burghezia liberală înțelegea foarte bine protecția „industriei naționale” atunci cînd era vorba de zahăr, hîrtie, uleiuri vegetale și alte articole de acest fel, pe care le produceau fabricile ei. Dar nu înțelegeau să plătească în numele acestui „ideal național” un preț dublu la mașinile și uneltele pe care industria metalurgică le producea în țară, cînd s-ar fi putut aproviziona mult mai ieftin în străinătate.

În sfîrșit, tot statul era pentru industria grea principalul consumator, principalul ei client. Dacă, de pildă, C.F.R. — care consuma 80% din cărbunele autohton indigen — ar refuza să mai utilizeze cărbunele de pe Valea Jiului, cea mai mare parte a mine'lor din această regiune ar trebui, în scurt timp, să-și închidă porțile. Pentru industria de armament, pentru industria de vagoane și mașini și pentru un șir întreg de întreprin-

² Și în Germania tocmai industria grea și cea carboniferă — ambele falimentare — au sprijinit pe Hitler să ia puterea, în speranța unui sprijin din partea statului. Ceea ce s-a și întimplat. (Konrad Heiden. *Adolf Hitler*, p. 337.)

deri metalurgice, care trăiau numai din comenzile statului, prosperitatea lor era și mai legată de statul-cumpărător. Doar 70% din producția metalurgică în 1937/1938 era consumată de stat. Deci toate ramurile industriale făcând parte din aceste categorii nu puteau să trăiască și să se dezvolte decît numai prin stat și cu ajutorul lui.

În vechile forme parlamentaro-constituționale pe care le cunoștea regimul politic în România, acest ajutor nu era nici sigur, nici absolut, așa cum industria grea îl voia. În tendințele ei monopoliste, în încercarea de a-și subordona, în întregime și fără rezerve statul, trebuie văzute adevăratele cauze pentru care acea parte a burgheziei române legată de industria grea a sprijinit fățiș toate mișcările de extremă dreaptă. Tot din aceleași cauze, în momentul în care s-a pus problema unei lichidări a regimului parlamentaro-constituțional, a inițiat, a mașinat și sprijinit efectiv forțele oculte din jurul regelui Carol al II-lea, care au instaurat dictatura. Căci această dictatură, cu tot numele ei regesc, nu era altceva decît expresia, exponentul politic al virfurilor burgheziei românești, interesate direct și nemijlocit în industria grea, în industria metalurgică, în cea de armament. Statul devenea, sub dictatură, statul lor. Limitele între interesele publice și cele private se ștergeau, în exclusivul profit al acestora din urmă.

Rolul dictaturii și triumful industriei grele

Oricît de viciat era vechiul regim parlamentar din România — și, fără îndoială, păcatele lui au fost mari și grele —, oricît de formal era liberalismul și constituționalismul lui, totuși atît bugetul cît și întreaga politică economică și financiară a statului nu puteau fi, în întregime, sustrate controlului public. Dezbaterile parlamentare ofereau, în adevăr, de cele mai multe ori, pilda coruperii și descompunerii unui regim. Dar nu este mai puțin adevărat că în măsura în care „aleșii națiunii“ trebuiau să cultive bunăvoința alegătorilor — și acesta era cazul la cei aleși în opoziție —, ei puneau în discuția parlamentului chestiuni și probleme care aduceau la cunoștința maselor actele guvernelor. În sfîrșit, presa, legată prin mii de fire de interesele de gașcă ale diverselor clici capitaliste, oportunistă și gata oricînd la tranzacții mai mult sau mai puțin necurate atunci cînd se intitula „democratică“, era silită, de multe ori, să dezvăluie mașinațiile și combinațiile ocultelor guvernamentale. Nu mai vorbim de presa muncitorească atunci cînd ea putea trăi și înfrunta prigoana veșnic abătută asupra-i.

Partidele politice, cu tot caracterul lor oligarhic, nici chiar atunci cînd purtau titulaturi străine adevăratei lor ființe, nu se puteau sustrage unei presiuni de jos, din partea maselor. O presiune limitată, lipsită de cele mai multe ori de eficacitate. Dar o presiune în stare să le împingă, în anumite împrejurări, la luarea unor atitudini potrivnice minorităților guvernante. Lupta și concurența dintre partide, încercarea de a capta popularitatea în mase incitau pe conducătorii acestor partide la campanii și demascări care au periclitat nu o singură dată lovituri financiare și combinații industriale de mare anvergură.

Pe de altă parte, organizațiile profesionale muncitorești și funcționărești, liber constituite (ne gîndim, în primul rînd, la sindicate și la aso-

ciațiile funcționarilor particulari), desfășurau o activitate menită să frîneze exploatarea marelui capital și să întărească conștiința de clasă a salariaților. Peste capul conducerilor reformiste, masele impuneau de multe ori greve și mișcări care treceau chiar dincolo de limitele unor simple revendicări profesionale. E destul să amintim șirul grevelor din anii 1933—1936 sau forma pe care a luat-o greva de la Atelierele Grivița, în iarna anului 1933.

Toate aceste fapte și împrejurări, indiferent de caracterul lor și de domeniul în care se manifestau, constituiau grave piedici în calea planurilor industriei grele și a stăpînilor ei. În primul rînd, orice control, indiferent de unde venea, trebuia făcut imposibil, iar întreaga viață politică a țării trebuia pusă în perfectă concordanță cu aceste planuri și interese. Orice posibilitate de canalizare, și cu atît mai mult de manifestare, a unor curente opoziționiste trebuia împiedicată. Omnipotența nediscutată și nediscutabilă a unui pumn de capitaliști monopolști în cadrul statului și prin stat, iată ceea ce trebuia să înlocuiască vechiul regim, devenit caduc în noaptea de 10 februarie.

Numai un regim dictatorial era în stare să satisfacă aceste certuri nemărturisite, dar nu mai puțin insistente ale proaspetei industriei grele din România. Și le-a satisfăcut, în adevăr, în cea mai largă măsură cu putință. Să reamintim deci cîteva crimpeie de fapte.

Politica economică a guvernelor dictatoriale sub Carol al II-lea a asigurat monopolul industriei grele, garantîndu-i totodată o rentabilitate maximă.

Taxele vamale au devenit prohibitive pentru tot ceea ce producea această industrie, dar au fost, în schimb, reduse la minim sau desființate atunci cînd era vorba de importat mașini și materii prime necesare funcționării ei. Au urmat apoi reduceri masive la tarifele de transport și la impunerile pe construcțiile industriale. Deși importul de materii prime era limitat din cauza greutăților valutare, materiile prime necesare, de pildă industriei metalurgice, erau libere să intre în țară. Între anii 1938 și 1940, 40% din importul României privea numai industria metalurgică.

Industria autohtonă, la rîndul ei, a fost silită să se aprovizioneze pentru nevoile ei de la industria grea din țară, în condițiile și la prețurile pe care aceasta le dicta.

Sarcinile fiscale au fost inegal repartizate nu numai între capital și muncă, ceea ce constituia regula generală și sub vechiul regim, ca în orice regim capitalist, dar chiar în sînul clasei capitaliste a fost protejată industria grea, apăsîndu-se aceea a bunurilor de consumație.

O sălbatică politică fiscală, în special pe seama muncitorimii și a țărănimii, a asigurat o creștere a veniturilor statului, oferind astfel deținătorilor puterii bogate mijloace financiare. Acestea au luat, în cea mai mare parte, drumul industriei metalurgice și de armament.

Pe teren politic și social, cerințele minuiitorilor capitalului monopolist au fost realizate tot atît de complet. Partidele politice au fost desființate, împiedicîndu-se astfel orice activitate opoziționistă.

Puterea executivă a fost întărită, punîndu-se în funcțiune un aparat polițienesc care controla toate manifestările vieții publice, ba chiar și ale celei particulare.

Organizațiile muncitorești profesionale au fost înlocuite prin bresle controlate de stat.

Presă a fost transformată în instrument al dictaturii. Asupra întregii țări, dictatura regală a întins vâlul tăcerii și al întinericului.

Rezultatele astfel obținute au fost în adevăr strălucite. Strălucite, bineînțeles, pentru marele capital monopolist din industria grea. Pilda „Malaxa” este, sperăm, convingătoare. Ne bazăm pe datele oficiale.

Uzinele „Malaxa”, aflate printre cele mai puternice întreprinderi metalurgice din țară, au ajuns la înflorire tocmai în epoca de după 1932. Producția lor se împărțea astfel : 66% comenzi pentru armament, 32% locomotive, automotoare și frîne și numai 2% lucrări pentru particulari !

Ce beneficii dădeau aceste întreprinderi ? Pe baza unui raport al Băncii Naționale, s-a constatat că majorările la comenzile statului variau față de prețul de cost între 236 și 1140%. De pildă, o comandă de armament a cărei valoare de cost era de 182 de milioane a fost facturată și statul a plătit-o cu 1,6 miliarde de lei. Aceasta revine la un câștig de 910%. Pe lângă aceste date, raportul mai sus pomenit, publicat în ziare în ziua de 20 februarie 1941, conține și alte cifre, care nu fac decît să întărească pe cele reproduse de noi.

Monarhii, mari industriași

Trebuie să spunem și un cuvînt asupra intereselor, de astă dată personale, pe care fostul rege Carol al II-lea le vedea promovate prin noul său regim. Nu interesele lui în calitate de monarh, ci în aceea de mare industriaș. Pentru că fostul rege al României avea și această ultimă calitate.

Participarea activă a capetelor încoronate în industriile țărilor în care domneau este un fenomen deseori întîlnit. De pildă, fostul rege al Spaniei, Alfons al XIII-lea, era un adevărat virtuos în materie. Am putea cita și alte nume, de care istoria timpurilor apropiate este plină.

În România, fostul rege Carol al II-lea nu inova nimica în această materie. Încă din timpul primei domnii constituționale, regele Carol I își asigurase numeroase participații industriale în primele întreprinderi create de capitalul german la noi. Oamenii politici români l-au atacat de multe ori, acuzîndu-l de complicitate la spolierea țării împreună cu emisarii imperialismului german.

Regele Carol al II-lea, îndată după reîntoarcerea sa în țară, și-a îndreptat atenția spre noua industrie metalurgică, deși, mai tîrziu, n-a disprețuit-o nici pe cea a bunurilor de consumație.

Este greu să se dea cifra exactă a participării regelui Carol al II-lea în industria țării. Dăm lista, așa cum a fost publicată, a întreprinderilor diverse în care el era mare acționar. În unele dintre ele, această participare — cum este cazul „Malaxa” — era 30—35%. O proporție care se apropie de aceasta o găsim și la I.A.R., la „Astra”, în mai slabă măsură la „Reșița” și întreprinderile Aușnit. Patru dintre cele mai mari fabrici de zahăr din țară au trecut, aproape în întregime, în stăpînirea fostului monarh. Fabrica de bere „Azuga” îi aparținea. La Societatea auriferă „Mica”, la „Buhuși”, „Scherg”, la Societatea de Telefoane deținea importante pachete de acțiuni. În sfîrșit, una dintre cele cinci mari bănci bucu-reștene, Banca de credit român, a trecut o însemnată parte din acțiunile

ei fostului rege, conducerea întreprinderii fiind schimbată și formată apoi din oamenii camarilei.

Toate — sau aproape toate — industriile în care fostul rege posedea însemnate participații erau strict corelate, cele mai multe bucurându-se de un regim privilegiat. Beneficiile lor sînt, toate, masive.

Dar în fruntea tuturor întreprinderilor care se bucurau de favoarea și în același timp de exploatarea regală erau cele înființate de Malaxa. Am văzut în ce condiții au lucrat aceste întreprinderi și care le-au fost cîștigurile. Sprijinul regal se lăsa, după cum se vede, foarte bine remunerat...

Dictatura regală și marea proprietate

Cea de-a doua categorie socială din sînul claselor stăpînitoare ale României, interesată la o schimbare de regim politic, era marea proprietate — vîrfurile moșierimii mari.

Marea proprietate era și ea din ce în ce mai dependentă de stat și de politica urmată de el.

În anii premergători loviturii de stat din 11 februarie 1938, statul a intervenit activ în reglementarea prețurilor la cereale prin așa-numita „politică de valorificare a grîului“.

În ce constă această „valorificare“ și, mai ales, cine erau beneficiarii ei ?

Criza agrară mondială, care a însoțit și dublat criza industrială izbucnită în 1929, apărea, în urmările ei, ca o criză de supraproducție. Puterea de cumpărare a maselor scăzînd în întreaga Europă, drept consecință a efectelor produse de șomajul și ruina economică care au însoțit criza industrială, s-a mărit și mai mult diferența dintre masivele cantități de grîu aruncate pe piață și acelea care, efectiv, puteau intra în consumație. Progresul tehnic realizat de agricultura din U.S.A. și din U.R.S.S., deși în sisteme economice și sociale deosebite, ba chiar antagonice, a contribuit la creșterea productivității muncii și la coborîrea prețului de cost la cereale. Prețul grîului a suferit după 1929 scăderi continue pe piața internațională, așa încît grîul american, în special, a putut înlătura cu ușurință pe producătorii români. Caracterul înapoiat al agriculturii românești, iată adevărata cauză a crizei agrare în România. Această agricultură nu putea fi decît deficitară în condițiile de atunci ale pieței.

O singură cifră poate ilustra mai bine decît orice starea de înapoiere a agriculturii românești, în general. În 1927, pentru o suprafață de circa 14 milioane ha de pămînt arabil funcționau 3 200 de tractoare. Pînă în 1935, deci în timp de opt ani, numărul lor a crescut cu 70%, mai puțin de 10% pe an. Resturile feudale, în raporturile de muncă, între marele moșier și țăranul învoit pe pămîntul boieresc constituiau una dintre cauzele principale, poate cea mai însemnată prin urmările ei, ale stării înapoiate în care se găsea această agricultură.

În concluzie, marea proprietate, în timpul crizei agrare care a mers adîncindu-se pînă în ajunul anului 1935, s-a găsit pe pragul falimentului și al ruinii desăvîrșite. Incapabilă să se ajute prin propriile ei mijloace, ea a cerut, permanent și insistent, sprijinul statului. De aici, interesul deosebit pe care marea moșierime l-a avut, mai ales pe vremea aceea, de a căuta să-și întărească pozițiile ei politice, atît de zdruncinate după

războiul din 1916—1918. În cadrul regimului parlamentar-liberal, chiar instituțiile pseudodemocratice și ipocritul liberalism constituiau piedici în calea restaurării vechilor privilegii de care se bucurase în trecutul apropiat această mare proprietate. De altfel, dacă își dădea seama că o *restitutio in integrum* ar fi fost o încercare imposibilă, dorea totuși ca statul, în faza de atunci, și mai ales în timpul crizei, să-i ofere cel puțin un continuu și neprecupețit ajutor. De aci dorința mării proprietăți ca statul să îmbrace o formă autoritară, în care, odată cu votul universal și sistemul parlamentar, să dispară orice posibilitate a unui control public al felului în care statul este guvernat. Virfurile mării moșierimi au sprijinit organizațiile extremei drepte și apoi s-au pus cu fidelitate la dispoziția dictaturii regale, contribuind la instaurarea ei, întrucât în această formă de guvernare vedeau garanția că dorințele lor vor fi satisfăcute, chiar peste realizările trecutului apropiat.

Așteptări îndeplinite...

Prin valorificarea grîului s-a pus la dispoziția mării proprietăți — principala producătoare de grîu — o sumă de 24 miliarde de lei, suportată bineînțeles de contribuabilul român, fie prin impozite, fie prin urcarea prețului pîinii.

Așteptările puse de către mării proprietari în dictatura regală nu au fost înșelate, deși posibilitățile finanțării directe erau aici limitate. În adevăr, afectarea unor prea mari sume din bugetul statului pentru ajutoarea mării proprietăți nu era posibilă, întrucât prin asemenea măsuri fondurile financiare necesare mării industriei se secătuiau. În al doilea rînd, nici aruncarea de noi sarcini asupra consumatorului orășenesc în profitul producătorului de grîu nu era posibilă peste o anumită limită, întrucât orice scumpire a pîinii afecta salariile muncitorului. Dar aceasta provoca revendicări profesionale, greve etc. Ceea ce iarăși nu putea conveni mării industriei. În sfîrșit, prețul la mașinile și uneltele necesare agriculturii, precum și la toate produsele fabricate, era în mod artificial menținut ridicat, prin monopolul asigurat, în cadrul pieței interne. Și marea proprietate era astfel silită să se aprovizioneze la industria autohtonă, protecția vamală avînd un caracter prohibitiv, și să contribuie astfel la prosperarea ei.

Dictatura regală n-a împins însă vitregia prea departe chiar față de marea proprietate. Cîteva luni după instaurarea ei, introducîndu-se sistemul liberei negocieri pentru 30% din devizele încasate de exportatorii de cereale, a deschis acestora o largă posibilitate de speculă asupra leului. În urmă s-a majorat prima valutară la sumele provenite din export. Mării proprietari nu aveau de ce să fie nemulțumiți de efectele loviturii de stat din februarie 1938.

De altfel, ar fi greșit să se creadă că între burghezia industrială și marea moșierime existau — înainte și după război, sub regimul parlamentar sau sub cel al dictaturii regale — conflicte de interese cu caracter acut. Cu toate că marea proprietate se găsea într-o situație de inferioritate față de marea industrie în ce privește tratamentul, totuși ea găsea posibilitatea unei compensații în felul și conținutul raporturilor ei cu marea masă a țărănimii. Din exploatarea acestora — exploatare condiționată de poli-

tica economică și socială a statului față de una și de cealaltă —, marea proprietate își asigura venituri suficient de mari și de sigure ca solidaritatea și nu dușmănia față de burghezia atotputernică în acest stat să-i caracterizeze atitudinea.

Dictatura regală a fost expresia politică a intereselor vîrfurilor industriei grele și ale marii proprietăți. Ea a avut deci un substrat economic netăgăduit.

Schimbările intervenite în regimul politic al țării reflectau momentele care au marcat în ultimul deceniu evoluția economiei românești, atît în domeniul industriei cît și în cel agrar.

Elementului economic urmează însă să-i adăugăm și pe cel de natură socială. Pentru că un asemenea element a existat și a jucat un rol de prim ordin.

Procesul radicalizării maselor

Anii care au premers instaurării dictaturii regale au cunoscut ascuțirea conflictelor sociale, în special în lumea satelor. După lichidarea crizei agrare și a urmărilor ei, țărănimea a cunoscut în păturile ei fundamentale un proces de radicalizare, iar în sate atmosfera amintea anul 1907. În primăvara anului 1937 se așteptau tulburări cu caracter agrar. În adevăr, situația țărănimii nu a făcut decît să se înrăutățească în epoca dintre cele două războaie mondiale. Cîteva date succinte și, am putea spune, alese la întîmplare arată gradul de mizerie al țărănimii în această epocă. Toate cifrele privesc epoca pînă la 1938.

În anul 1929, Ministerul Sănătății a publicat o interesantă statistică. Din trei milioane de locuințe satești existente atunci, 2,1 milioane, sau circa 70%, erau făcute din birne, lipite cu lut, avînd pardoseala de pămînt și bălegar. Marea majoritate erau acoperite cu lemn sau stuf. Aproape 700 000 de locuințe țărănești nu aveau decît o singură încăpere, cu un spațiu de 23 de metri cubi și cu ferestrele lipite. Mai mult de jumătate din numărul total al locuințelor nu aveau closet. Cifre privind anul 1933 înfățișează un alt aspect al mizeriei țărănești. Din numărul total al țărănilor decedați, 77,6% nu s-au bucurat de nici o îngrijire medicală. Pentru copii pînă la vîrsta de un an, procentul se ridica la 89,7%.

În anul 1938, Institutul național zootehnic constata că, din circa trei milioane de gospodării țărănești, două milioane n-au nici o vacă, 1,7 milioane nici un porc, iar un sfert de milion de gospodării țărănești nici măcar o găină.

Pelagra continuă să facă ravagii în România. În Vechiul Regat, înainte de războiul din 1916, numărul pelagroșilor era de 45 800. În 1922 numărul lor scade la 14 154, pentru ca în 1936 numărul lor să se ridice vertiginos la 73 656. Boala mizeriei cronice a țărănimii române cunoștea deci o rapidă dezvoltare.

Nu vom intra aici în analiza cauzelor care au dus la o asemenea situație. Lipsa de pămînt, insuficiențele reformei agrare, menținerea unor rămășițe iobăgiste, ridicatul grad de exploatare directă și indirectă a marii

majorității a țărănimii, toate acestea au contribuit în egală măsură la situația precară în care se găsea țărănimea în ajunul loviturii de stat. Toate acestea explică radicalizarea observată la sate și explicabila temere a izbucnirii unor tulburări cu caracter agrar.

În orașe, și mai ales în centrele industriale, atmosfera nu era mai puțin încărcată. Este destul să cităm câteva cifre pentru a dovedi că s-a încercat — și în parte s-a reușit — ca întregul greu al crizei din 1929—1933 să fie pus în sarcina muncitorimii.

În România, mîna de lucru, chiar calificată, a fost totdeauna ieftină. Cifrele de la care pleacă calculul statistic oficial și de care ne vom servi n-au reprezentat nici pentru epoca inițială decît un minimum de existență mai mult decît precar. Cu atît mai evidentă va fi deci scăderea salariilor intervenită ulterior punctului culminant al crizei — mijlocul anului 1932 —, depășind chiar limita de jos a minimumului de existență.

În anul 1929 pînă la 1937, indicele general al salariilor muncitorești a scăzut de la 2 760 la 1 705 (salariul de bază a fost considerat cel din 1914 = 100). Din 1934 pînă în 1937, viața s-a scumpit cu 27%, impozitele pe salariu au crescut cu 23%, iar salariile cu 6%. Puterea reală de cumpărare a muncitorimii a scăzut în acești patru ani cu 30%.

Nu este nici o mirare că în asemenea condiții am asistat în anii 1935—1936 la greve de lungă durată într-o serie întreagă de industrii, dar mai ales în industria textilă, iar mari mișcări și agitații au avut loc printre muncitorii minieri. În 1937 grevele se întind în toată țara, impunînd către sfîrșitul anului o ușoară creștere a salariilor, care nici pe de parte însă nu satisfăcea nevoile minime ale muncitorimii.

În amintirea publică erau încă vii gravele conflicte din februarie 1933 de la Atelierele Grivița și de la Ploiești, care au început cu revendicări de salarii pentru a căpăta în urmă un pronunțat caracter politic.

Către sfîrșitul anului 1937 și începutul anului următor existau în România puternice elemente de criză, care se puteau ușor preface în tot atîtea focare de grave și adînci conflicte sociale. Procesul de radicalizare, evidențiat prin semne concrete și ușor sesizabile, a fost canalizat în toată epoca ulterioară anului 1933—1934 către „Garda de fier“. Întărirea aparatului represiv a fost însoțită de încurajarea pe față a tuturor organizațiilor fasciste din țară. Rețeta, întrebuințată cu succes în centrul Europei, a fost încercată și în România. Bineînțeles, cu retușările necesare și cu respectarea caracteristicilor autohtone...

Adâncirea conflictului social la sate în perioada 1878 — 1888

Dr. CONSTANTIN CORBU

Trăsăturile regimului burghezo-moșieresc se cer studiate, analizate și prezentate nu numai prin generalizări, care, adesea, au fost generalități, ci și prin — de ce să nu o spunem ? — abordarea sistematică a diferitelor componente ale acestui regim, a complexului de relații proprii diferitelor epoci. În articolul de față ne vom opri la unele aspecte ale situației țărănimii și la mișcările sociale care au avut loc la sate în deceniul imediat următor cuceririi independenței de stat a României.

★

Eroismul și jertfele date de țăranii îmbrăcați în uniformă militară în bătăliile aprige pentru consfîntirea independenței de stat a României au marcat o viguroasă manifestare a potențialului revoluționar al maselor țărănești, forța lor de sacrificiu în slujba patriei. Dar soldații care își părăsiseră ogoarele pentru a înfrunta pe asupritori nădăduiau atunci, ca și cei rămași acasă, că dezideratele fundamentale la care aspirau satele vor fi soluționate în împrejurările noi ale neatîrnării, mai cu seamă că cercurile guvernante înmulțiseră promisiunile de ameliorare a soartei acestora. De îndată ce țărănimea s-a văzut înșelată în așteptările sale, agitațiile și frământările caracteristice perioadei de dinainte de război au răbufnit cu vigoare sporită.

Accentele de revoltă deveneau mai ascuțite nu numai datorită împrejurărilor că promisiunile de dinaintea și din timpul războiului au rămas neîndeplinite, ci, mai ales, agravării condițiilor de viață ale satelor. Un prim fenomen specific perioadei de după 1877—1878 era accentuarea procesului de ruinare a unei părți a țăranilor, mai cu seamă a acelor care plecaseră pe front și ale căror gospodării rămăseseră o bună bucată de vreme aproape în paragină. Împroprietărirea însurărilor (1878—1879), precum și legile de vânzare a bunurilor statului la țărani au venit cu întîrziere, s-au răsfrînt asupra unui număr mic de familii și au adus ameliorări prea puțin perceptibile. Modificarea legii învoielilor agricole (1882) nu a ușurat substanțial starea țăranului, iar execuțiile silite continuau, ca și înainte, fie cu dorobanți, fie sub alte forme. Radu Rosetti scrie că „nu dispărură nici brutalitățile particulare, săvîrșite de vechili, vătăfi și feciori boierești, nici acele ale autorităților comunale : primarii subvențio-

nați de proprietari și arendași urmară să execute oamenii la muncă în același chip ca și în trecut”¹.

Istoria vieții țărănimii din România arată că, în momentele de conjunctură economică defavorabilă, cum a fost, spre pildă, criza agrară, abuzurile de tot felul din partea moșierilor, arendașilor și autorităților atingeau o limită maximă în mediul rural. Așa, bunăoară, arenda percepută țăranilor a luat proporții nemaintinute până atunci. Dacă în 1878 săteanul „învoit” era obligat să dea moșierului sau arendașului de la una până la șase părți din produse, în 1888 arenda de acest fel a crescut până la $\frac{1}{1}$. În aceleași proporții au sporit și celelalte obligații ale țăranilor. Rechizițiile, impozitele și alte sarcini către stat au înmulțit dificultățile gospodăriei țărănești și le-au făcut mai greu suportabile.

Situației țărănimii de inferioritate din punctul de vedere economic și social i se adăuga știrbirea drepturilor politice. În cadrul sistemului electoral, țărănimea vota indirect și, cu toate că deținea ponderea numerică cea mai mare pe ansamblul populației țării, nu avea dreptul decât la un număr extrem de redus de deputați, iar prin manevrele electorale frecvent uzitate atunci ajungeau să fie aleși nu reprezentanții ei autentici, ci diverșii susținători ai cercurilor politicianiste. Legea din 1886 pentru alegerea consilierilor comunali, care prevedea că aceștia vor fi aleși de țărani, prin vot secret, s-a aplicat într-un număr restrâns de localități.

Succint, acesta este cadrul economic, social și politic în care masele țărănești s-au ridicat continuu după 1877 pentru a obține îmbunătățirea vieții lor materiale, pentru drepturi și libertăți.

Caracteristic luptei țărănimii în anii 1878—1888 este lărgirea și diversificarea unor forme de acțiune — nu întotdeauna pregnant violente —, ceea ce oferă o imagine cuprinzătoare asupra neîntreruptei efervescențe care a dominat lumea satelor și care anunța momentul 1888. Între altele, țărănimea apela în mod frecvent la petiții, formă de luptă preconizată și de mișcarea socialistă, obținând pe această cale unele îmbunătățiri. Nu de puține ori acțiunea petiționară stimula agitațiile și frământările satelor, indicind ascuțimea conflictului social. Prin plingerile adresate autorităților, uneori direct regelui, țăranii se ridicau contra împilării lor de către moșieri și arendași, contra abuzurilor acestora, denunțau nedreptățile la care erau supuși.

O intensitate mai mare a conflictului dintre țărănimea nevoiașă și exploatare s-a vădit în încălcarea proprietăților moșierești și a domeniilor statului, în atacarea unor conace boierești, concomitent cu rezistența curajoasă în fața autorităților represive. De cele mai multe ori, încălcările moșiilor erau precedate de frământări și agitații puternice, atestând o mare tensiune la sate. Cuvintele pământ și dreptate uneau satele în acțiunea de dobândire a drepturilor promise prin reforma agrară de la 1864, a cărei înfăptuire integrală o așteptau și o pretindeau fără încetare.

S-a observat în istoria luptelor țărănești din România că ori de câte ori împotrivirea față de moșieri și arendași căpăta forme violente, iar sătenii încercau să obțină cu forța pământ și, în același timp, să pedepsească pe exploatare sate se înregistra în lumea satelor o creștere a opoziției deschise față de autorități, față de măsurile acestora, revoltele căpătând astfel

¹ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1907, p. 462.

și o nuanță politică. „De citva timp — scria ziarul „Resboiul“ — răscobilele sătenilor la noi s-au repetat cam des, și din nenorocire toate au fost provocate de asupririle suferite cînd din partea autorităților, cînd din partea vreunui proprietar sau arendaș sprijinit de regim“². În acele împrejurări, satele manifestau nesupunere și desconsiderare față de ordinele funcționarilor locali sau de la centru, distrugeau actele oficiale care îi defavorizau și se răfuiu cu aceia care le împovăraseră traiul. Se poate afirma cu deplin temei că acum se vedește pentru prima dată un început de lărgire a cadrului de luptă al masei de țărani prin ridicarea concomitentă împotriva exploatatorilor și autorităților de stat.

S-a înregistrat, în perioada 1878—1888, un alt element nou în configurarea luptelor țărănești, și anume începutul unor ridicări în scopul anihilării diverselor manevre ale oamenilor politici ai burgheziei și moșierimii, pentru afirmarea unor drepturi politice ale țărănimii, cum a fost cazul, de pildă, la 1880 în comuna Crîmpoia (jud. Olt) sau la 1883 în comuna Garceni din județul Vaslui. Mișcările de la sate începeau a deveni treptat un barometru al măsurilor economice-sociale sau politice luate împotriva țărănimii.

Amplitudinea ridicărilor țărănești între 1877 și 1888 este extrem de diferită. În unele localități s-au înregistrat doar permanente frămîntări pe fondul acțiunilor petiționare, cum a fost cazul, bunăoară, în Moldova în anii 1886 și 1887, în altele au avut loc conflicte cu moșierii și arendașii (comuna Negrești din județul Argeș, la 1884; comuna Brusturoasa din județul Bacău, la 1885; comuna Beceni din județul Buzău, la 1887, și altele), iar în cîteva comune (Bordeni din județul Prahova, la 1883; Grădiștea din județul Vlașca, la 1885) au izbucnit răscobile de anvergură, avînd însă un caracter izolat. Cauzele imediate au fost fie agravarea învoielilor agricole sau abuzurile moșierilor și arendașilor, fie măsurile vexatorii tot mai numeroase luate de autorități împotriva țărănimii. Iată, de altfel, tabloul acțiunilor țărănești, pe ani și forme de luptă, în perioada 1878—1887*.

Anul	Acțiuni petiționare	Ridicări împotriva învoielilor agricole oneroase	Încălțări ale proprietăților moșierești sau ale domeniilor statului	Mișcări împotriva aplicării abuzive a reformei din 1864	Răfuieli cu moșierii și arendașii	Ridicări împotriva autorităților de stat
1878	30	30	10	—	—	30
1879	40	40	8	—	—	—
1880	10	5	1	1	—	3
1881	10	—	—	1	—	3
1882	15	4	3	—	1	4
1883	10	5	2	1	2	5
1884	15	6	5	—	15	2
1885	20	5	5	3	10	5
1886	15	5	5	3	5	3
1887	40	4	4	1	5	3

² „Resboiul“ din 2 decembrie 1887.

* Tabelul a fost întocmit de noi pe baza materialelor depistate pînă în prezent în Arhivele statului București, arhivele locale, presa epocii, precum și în diverse lucrări care abordează această temă.

Potrivit acestei statistici, între 1878 și 1888 au izbucnit peste 300 de mișcări și revolte mai puternice ale țăranimii. Acțiunile petiționare, întâlnite în întreaga perioadă de care ne ocupăm, au fost mai frecvente în anii imediat următori războiului de independență și în pragul răscoalei de la 1888. Revoltele împotriva învoielilor agricole apăsătoare au fost mai numeroase de asemenea în anii 1878 și 1879. Deși la 1882 legea învoielilor agricole s-a modificat, aducând unele ușurări pentru țăranii „învoiți”, mișcările cu un atare mobil au continuat. Încălcările proprietăților moșierești sau ale domeniilor statului, ca și ridicările împotriva autorităților nu au fost numeroase decât imediat după război, dar pot fi semnalate în întreaga perioadă 1878—1888. Între 1883 și 1887 s-au înregistrat 37 de răfuiele violente cu exploatare, multe dintre ele soldându-se cu omorirea sau rănirea unor proprietari, arendași, oameni ai acestora, precum și a unor funcționari de stat.

Sub raportul ariei geografice, repartizarea acțiunilor țărănești este următoarea : Muntenia — 150 ; Moldova — 100 ; Oltenia — 80. Cea mai mare frecvență a mișcărilor țărănești s-a înregistrat în județele : Ilfov — 60 de acțiuni, între care mai ales plîngerii, împotriviri la învoielile agricole și ridicări contra autorităților ; Vlașca — 30 de acțiuni, în majoritate avînd și un caracter politic ; Iași — 30 de acțiuni, multe dintre ele plîngerii ; Mehedinți — 25 de acțiuni, între care se detașează împotrivirile la muncile agricole ; Romanați — 18 acțiuni, în majoritate împotriviri la muncile agricole și încălcări ale proprietăților moșierești sau ale domeniilor statului ; Dolj — 16 acțiuni, între care plîngerii, încălcări de pămînt și împotriviri la învoielile agricole ; Prahova — 15 acțiuni, îmbrăcînd forme diverse.

Vom înfățișa, în cele ce urmează, unele mișcări și revolte mai semnificative declanșate în anii 1878 — 1887, pe forme de luptă. După cum s-a arătat pînă aici, o modalitate frecventă de acțiune a țăranilor a fost, în acea perioadă, campania petiționară. Plîngerile cele mai numeroase către autorități au avut loc în anii cînd acțiunile de luptă directă ale țăranimii se succedau cu intensitate. Bunăoară, în 1878 și 1879, cînd s-au declanșat 118 mișcări țărănești, numărul petițiilor a fost cel mai ridicat din toată perioada analizată. Se vedește în aceasta speranța unor țărani în concretizarea promisiunilor făcute de cercurile guvernante înainte și în timpul războiului, iar apoi dirijarea luptei lor spre forme directe, violente. O manifestare energică a acțiunii petiționare se înregistrează în anii 1886 și 1887, constituind de altfel prologul răscoalei ce avea să izbucnească în primăvara anului 1888. Majoritatea plîngerilor țăranilor aveau ca temă centrală dobîndirea de pămînt, mai ales după aprobarea, la 27 februarie 1887, a legii pentru verificarea improprietății înșurăteilor. Potrivit acestei legi, înșurăteii care îndeplineau condițiile pentru a primi pămînt puteau să adreseze cereri Ministerului Domeniilor în termen de șase luni³. Confuziile generate de unele prevederi ale legii (țăranii considerau că este vorba de o improprietăre generală), ilegalitățile săvîrșite de autorități, care au făcut cunoscută această lege după expirarea termenului de depunere a cererilor, au provocat mișcări petiționare cu profunde semnificații pentru starea de opoziție socială existentă atunci la sate. Mai ales în Moldova, sub influența mișcării

³ Radu Rosetti, *Op. cit.*, p. 476.

socialiste din Iași, campaniile petiționare au antrenat mii de țărani. În unele localități din această parte a țării, sătenii completau formulare tip — individuale sau colective — pentru pământ, pe care le primeau de la Ion Nădejde⁴. De altfel, primarii și subprefecții din județul Iași raportau prefectului că o serie de țărani îl vizitau pe Ion Nădejde la locuința sa de pe Sărărie (Iași), unde primeau îndrumări în acțiunea petiționară.

La 20 noiembrie 1887, subprefectul plășii Turia făcea cunoscut prefectului de județ că Alecu Cojocaru din comuna Copou a primit de la Ion Nădejde o copie de pe formularul pentru cerere de pământ, „cu obligația ca să se ducă cu ea în comuna Stinca, cotuna Cîrpiți, și să vadă de a iscăli în ea locuitorii ce nu au pământ și pe care în urmă să o dea iarăși d-lui Nădejde care are să stăruiască la dl. ministru pentru a le da pământ”⁵. În procesul-verbal încheiat la 30 octombrie 1887 de primarul comunei Bivolari se arată că un locuitor din satul Tabăra a fost condus de un anume Tănase acasă la Ion Nădejde, iar acesta „i-a dat șase formulare de suplici către dl. ministru [al] domeniilor”⁶. Respectivul locuitor a distribuit o parte din aceste formulare țăranilor din alte localități, iar o parte consătenilor săi⁷. Alarmat de situația creată în județul Iași, prefectul a adresat autorităților în subordine o circulară în care semnală acțiunile colective pentru pământ ale țăranilor. „Aflu că de un timp circulă prin sate niște petițiuni către Ministerul Domeniilor ca să se acopere de iscălituri colective pentru cererea de pământuri”⁸. Autorul telegramei cerea să se ia măsuri pentru a se împiedica influența propagandei socialiste în rîndul țăranilor⁹.

Nesupunerea la îndeplinirea stipulațiilor prevăzute în contractele agricole atestă și mai pregnant curajul de luptă al satelor, ascuțirea conflictului dintre țărani și exploataitori. De cele mai multe ori, aceste nesupuneri se transformau în răscoale vehemente. În 1879, arendașul moșiei Cegani (jud. Ialomița) informa autoritățile județene că „locuitorii au mare semeție și împotrivire, din gurile lor nu ies decît vorbele cele mai aspre și chiar și insultătoare, dacă la primărie care le-a pus în vedere să iasă a-mi face pogoanele de arătură s-au împotrivit”¹⁰.

În presa vremii a stîrnit ecou revolta din iulie 1885 a locuitorilor din comuna Brusturoasa (jud. Bacău). Arendașul moșiei Ghica, pe care lucrau sătenii de aici, plătea la un preț extrem de redus zilele de muncă prestate de țărani sau nu le plătea de loc, în schimb percepea un preț exagerat pentru vitele sătenilor învoite pe moșie. În momentul în care arendașul a adus brațe de muncă din alte localități pentru exploatarea pădurii, peste 300 de țărani s-au răsculat. Ei au prins pe arendaș și oamenii lui și i-au alungat din comună¹¹. Împotriva revoltaților au fost aduși peste 200 de soldați¹².

⁴ Arhivele statului Iași, Prefectura județului Iași, dosarul nr. 117/1887, filele 59, 68.

⁵ *Ibidem*, fila 68.

⁶ *Ibidem*, fila 51.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibidem*, fila 59.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Interne. Diviziunea administrativă, dosarul nr. 47/1879, fila 223.

¹¹ „Cetățeanul” (Bacău), anul I, nr. 10, din 21 iulie 1885. Vezi și: „Voința națională”, anul II, nr. 328, din 27 august 1885; „Drepturile omului”, anul I, nr. 158, din 21 august 1885.

¹² „Lupta” (Iași), anul II, nr. 92, din 25 august 1885.

La fața locului au sosit, de asemenea, prefectul județului, procurorul tribunalului județean și secretarul general al Ministerului de Interne¹³. Același fenomen se observa în anii 1879, 1881, 1883, 1886 și 1887 pe moșiile din Predești și Segarcea (jud. Dolj)¹⁴, Jigălia (jud. Fălciu), unde țaranii „se opun a ieși (la lucru — *n.n.*), nevrînd a ține cont de obligații”¹⁵, precum și în comunele Vadul Roșu, Butirlău și Vultur (jud. Putna)¹⁶, Risipiți (jud. Dolj)¹⁷, Codreni (jud. Vaslui)¹⁸, Aluniș (jud. Olt)¹⁹, în numeroase localități din județul Tutova²⁰ etc. Într-un număr de localități din județele Ilfov, Vlașca, Dolj, Mehedinți, Dimbovița și Romanați, moșierii și arendașii au solicitat intervenția călărașilor pentru a-i sili pe țărani să execute învoielile agricole²¹.

Încălcarea proprietăților moșierești sau a domeniilor statului reprezintă o formă directă de luptă a țăranimii pentru obținerea cu propriile forțe a dezideratului fundamental — pământul. De cele mai multe ori, astfel de acțiuni angrenau întreaga țăranime dintr-o localitate, care se ridica violent împotriva oricăror forțe ce încercau să se așeze în calea ei. Edificațiile pentru vehemența cu care satele atacau marile proprietăți este, între altele, ocuparea moșiei Adunați (jud. Dolj). La 16 aprilie 1879, proprietarul moșiei „s-a pomenit cu servitorii întorcându-se cu plugurile la conac, spunînd că au fost izgoniți cu carele de locuitorii care le-au zis că nu voiesc să mai lase a se munci acea tarla, deoarece face parte din locurile date lor după legea rurală...”²². Cînd primarul a intervenit pentru restabilirea ordinii, locuitorii l-au pus pe fugă, iar unii dintre ei au încercat să-l omoare. La 4 august 1879, arendașul moșiei Breaza (jud. Prahova) telegrafia Ministerului de Interne că țăranii „sînt zilnic cu rebeliune în finețele proprietarului” și că, mergînd la fața locului, „au sărit asupra noastră vreo 150 locuitori, avînd în capul lor consilierii comunali... au și bătut pe unul din coșitori și dacă noi ne împotriveam puteam fi și morți”²⁴. În anul următor, 80 de locuitori din comuna Mălini (jud. Suceava) au intrat cu plugurile în moșia de aici, „opunîndu-se chiar micii forțe de vătășei ai comunei, care mer-

¹³ „Cetățeanul”, anul I, nr. 10, din 22 iulie 1885; „Drepturile omului”, anul I, nr. 160, din 23 august 1885.

¹⁴ Arhivele statului Craiova, Prefectura județului Dolj, dosarul nr. 200/1879, filele 60, 68, 69.

¹⁵ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Interne, Diviziunea administrativă, dosarul nr. 47/1879, fila 286.

¹⁶ Arhivele statului Focșani, Prefectura județului Putna, dosarul nr. 4/1883, fila 95.

¹⁷ Arhivele statului Craiova, Prefectura județului Dolj, dosarul nr. 108/1884, fila 4.

¹⁸ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 163/1886, fila 2.

¹⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 12/1883, filele 91, 92.

²⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 126/1886, fila 2.

²¹ *Ibidem*, fondul Ministerul de Interne, Diviziunea administrativă, dosarul nr. 47/1879, filele 343—344, dosarul nr. 66/1879, filele 154, 179, 211, 284, 298, dosarul nr. 79/1879, filele 48, 215, 216; fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 18/1881, fila 208.

²² Arhivele statului Craiova, Prefectura județului Dolj, dosarul nr. 220/1879, fila 52.

²³ *Ibid.*

²⁴ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Interne, Diviziunea administrativă, dosarul nr. 47/1879, fila 520.

gea pentru a-i respinge de acolo“²⁵. În martie 1881, țăranii de pe moșia Breșnița (jud. Mehedinți) au ocupat 151 de pogoane și au opus rezistență în fața somațiilor de a le ceda²⁶. În vara anului 1882, țăranii din Grăjdana (jud. Buzău) „au trecut cu posesiunea peste hotarele locurilor lor și au crotopit mai multe terenuri“²⁷. Eforia spitalelor civile făcea cunoscut autorităților că în iulie 1883 locuitorii de pe moșia sa din Matiața (jud. Prahova) „au distrus prin forță niște clădiri“²⁸. Arendașii moșilor Valea Schitului, Fedelșoiu și Runcu (jud. Argeș) s-au plîns, în decembrie 1883, că locuitorii din Runcu, „în număr de peste 240, în grupe de cite 60—70 oameni, se introduc mai cu seamă noaptea în pădurea de pe zisa proprietate, unde fac considerabile tăieri de lemne, devastînd astfel pădurea și că orice rezistență le este imposibilă [arendașilor]. Mai cu seamă că după reclamele [reclamațiile] ce au făcut autorităților comunale nici acesteia nu i-a stat în putință a-i opri“²⁹. În același an, țăranii împroprietăriți pe moșia Glodeanu (jud. Buzău) au încălcat moșia Răsturnați. „Hotarele moșiei au ajuns la violări mari, puțin se mai pot cunoaște. Cu timpul vor fi șterse cu desăvîrșire după suprafața pămîntului...“³⁰.

Una dintre cele mai puternice mișcări din perioada la care ne referim a avut loc în comuna Bordeni (jud. Prahova), în august 1883. Tribunalul județean judeca de mai mult timp procesul de hotărnicie dintre moșierul Scorțeanu și săteni. Pentru hotărîrea sentinței s-a recurs la o nouă cerțare în comuna Bordeni. În ziua de 22 august, cînd în localitate au sosit președintele tribunalului județean și avocații proprietarului, la primărie s-au adunat cîteva sute de săteni. La un moment dat, aceștia au invitat moșierul afară și „au început să-l lovească“³¹. Președintele tribunalului și persoanele care îl însoțeau au sărit în apărarea moșierului, dar răsculații „îl smulg de la brațul magistratului și sub ochii săi, în cîteva secunde, d. Scorțeanu nu era decît un cadavru“³². Fiul proprietarului, grav rănit, „a trebuit să-și mintuiască zilele fugînd într-o pădure, unde s-a ascuns“³³. Oamenii moșierului au fost și ei atacați și puși pe fugă. În cursul aceleiași zile, prefectul a sosit în comună, în fruntea unei unități de 300 de călărași. Țăranii au opus rezistență, dar, în cele din urmă, au fost copleșiți de forțele represive. Mai mulți răsculați au fost răniți, iar peste 200 arestați. Unii dintre aceștia au fost judecați și condamnați de Curtea cu jurați din Ploiești la cite 10 ani închisoare.

Asupra locuitorilor din Bordeni s-a abătut o teroare înverșunată. În plîngerea lor către rege, ei arătau că satul a fost pus „sub cele mai nemai-pomenite bătăi, torturi și jafuri...“, țăranilor arestați aplicîndu-li-se „cele

²⁵ *Ibidem*, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 68/1880, fila 53.

²⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 114/1881, filele 15, 21.

²⁷ *Ibidem*, fondul Ministerul Domeniilor, Biroul Hotărnicii, dosarul nr. 477/1882, fila 1.

²⁸ *Ibidem*, fondul Ministerul de Interne, Diviziunea administrativă, dosarul nr. 56/1883, fila 12.

²⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 39/1883, fila 504.

³⁰ *Ibidem*, fondul Epitropia Așezămintelor Brîncovenesti, dosarul nr. 361/1883, fila 2.

³¹ „Timpul“, anul VIII, nr. 188, din 26 august 1883.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

mai mari chinuri în pivnița, grajdurile și curtea moșierului“³⁴. Reprezentanții a șapte ziare, care au anchetat ororile săvârșite de forțele represive, confirmând declarațiile sătenilor, consemnau că răsculații „au fost bătuți, torturați, arși cu lumânarea, ținuti fără mâncare și chiar fără apă...“³⁵.

Numeroși locuitori din comuna Negrești (jud. Argeș) au ocupat, în mai 1884, proprietatea moșierului Cantacuzino. O parte din semănături (50 de pogoane) au fost „înțoarse cu plugul și semănat pământul, movilele făcute de judecător stricate și pietrele aruncate peste cîmp“³⁶. În luna iunie a aceluiași an, moșierul din comuna Balaciu de Jos (jud. Ialomița) se plîngea că țăranii au dat drumul vitelor pe moșia sa, devastîndu-i astfel semănăturile³⁷.

Arendașul din comuna Plosca (jud. Teleorman) informa autoritățile, în februarie 1886, că țăranii i-au prădat semănăturile și i-au distrus împrejmuirea curții. „Toată noaptea slobod puști ca în timpul zaverii. Astfel stau lucrurile aici, aproape anarhie completă... Dați-ne mai multă siguranță în sate. Faceți satele răspunzătoare pentru incendiuri“³⁸.

Numeroși locuitori din comuna Beceni (jud. Buzău) au acționat în luna mai 1887 „cu de la sine putere... au distrus moșoroaiele despărțitoare și pietre de hotare“. Moșierul informa autoritățile că țăranii voiau să-l împiedice de a-și exercita „dreptul de proprietate“³⁹. În aceeași perioadă, proprietăreașă Elena d'Atzel înainta Tribunalului județean Buzău o întîmpinare împotriva obștei din comuna Scurtești, cerînd să se ia măsuri pentru ca țăranii să-i redea terenul „pe care au pus posesiune arbitrară“⁴⁰. În luna iulie a aceluiași an, arendașul moșiei statului din comuna Căldărușani (jud. Ialomița) anunța Ministerul de Interne că mai mulți locuitori „cu violență și gravă rezistență s-au pus în moșia mea de mi-au arat chiar locurile mele făcute ogoare pentru mine, și din care astăzi se opun tot cu violență de a-mi da dreptul meu“⁴¹.

Conflicte ascuțite au întretinut în satul românesc și nemulțumirile provocate de aplicarea nedreaptă a reformei agrare de la 1864, cu toate că de la adoptarea ei trecuseră atîția ani. Ziarul „Românul“ din 2 august 1885 relatează că în comuna Mircești (jud. Putna) „s-a întîmplat un conflict destul de serios între săteni și arendașul moșiei“. Țăranii considerau că au fost înșelați în urma aplicării legii rurale din 1864 și au cerut o nouă măsurătoare. Ajutați de un picher al inginerului hotarnic, ei „au făcut mai multe moșoroaie ca semne de hotare, fără să țină cont de limitele proprietății lor, nici chiar de măsurătoarea numitului inginer“⁴². În momentul cînd primarul, însoțit de funcționarii comunali, a venit la fața locului pentru a

³⁴ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 4/1883, fila 123.

³⁵ „Românul“, anul XXVII, din 7 septembrie 1883.

³⁶ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul Domeniilor, Biroul Hotărniciei, dosarul nr. 62/1885, fila 3.

³⁷ *Ibidem*, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 5/1884, fila 46.

³⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 10/1886, fila 10.

³⁹ Arhivele statului Buzău, Tribunalul județului Buzău, dosarul nr. 58/1887, fila 3.

⁴⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 38/1887, fila 6.

⁴¹ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 5/1887, fila 77.

⁴² *Ibidem*, fila 8.

distruge semnele făcute de țărani, parte din ei „s-au opus la aceasta, au ultragiat pe primar“, pe ajutorul său și pe ceilalți agenți ⁴³.

Un viu răsunet a avut în presa vremii revolta țăranilor din comuna Grădiștea (jud. Vlaşca), declanșată în august 1885. Încă în primăvara aceluia an, ei au căutat să intre în dreptul de proprietate asupra unui număr de 135 de pogoane primite prin reforma agrară și sustrasese apoi de moșier, pe motiv că această suprafață nu ar fi fost destinată exproprierii. Ulterior, sătenii au încercat „prin violență și chiar în fața prefectului să pună mîna pe cele 135 pogoane“ ⁴⁴. Cînd proprietarul a dispus înșămîntarea respectivelor terenuri, țăranii au pornit revolta. Intervenția prefectului, însoțit de un escadron de călărași, nu a potolit răscoala. Recurgînd la măsuri de intimidare, prefectul a ordonat arestarea capilor mișcării. Dar măsura nu și-a atins scopul, căci sătenii au însoțit pe cei arestați la tribunalul județean, declarînd că vor sta alături de ei, „urmînd a împărtăși soarta lor“. În fața acestui act de solidaritate, autoritățile au fost nevoite să-i elibereze pe răsculați ⁴⁵.

Ca urmare a încălcării marilor proprietăți moșierești sau de stat, țăranii au fost implicați în numeroase și îndelungate procese. În 1883, la Curtea de apel din București se judeca procesul locuitorilor din comuna Colibași (jud. Muscel), intentat încă în 1879. Ei erau acuzați că posedă „în mod arbitrariu“ 163 de pogoane din moșia statului ⁴⁶. Procesul țăranilor din comuna Fărcășani (jud. Gorj), inculpați în 1882 pentru încălcarea a 40 de pogoane, s-a desfășurat pînă în 1884 ⁴⁷, la tribunalul județean, la Curtea de apel din Craiova și la Curtea de apel din București. Iar procesul obștei sătenilor din comuna Suhați (jud. Ilfov), acuzați de a fi încălcat 89 de pogoane aparținînd moșierului, a început în 1884 la tribunalul județean și s-a rejudecat la Curtea de apel din București, terminîndu-se abia după 20 de ani ⁴⁸.

Dirijarea unor răscoale contra autorităților de stat vădește o creștere a curajului de luptă al țăranimii, cel mai adesea și ca urmare a înfriurii propagandei socialiste în rîndul maselor. Ministerul de Interne însărcina la 6 mai 1878 o comisie pentru a întreprinde cercetări „asupra propagandelor ce s-ar face prin comune contra stărei actuale de lucruri“ ⁴⁹. Rezultatele investigărilor au confirmat o împotrivire a țăranimii față de ansamblul măsurilor care îi nedreptățeau, indiferent de proveniența lor, și o situație precară pentru autorități și exploatatori. În unele localități (Crețești, Copăcenii de Jos, Jilava-Mierlari din județul Ilfov) ⁵⁰, țăranii au refuzat să plătească anumite dări către comună și chiar contribuția datorată fiscului ori s-au împotrivit primarului, „la invitațiunile făcute“ (Bălăriile, jud. Ilfov) ⁵¹; în altele (Copaciu, jud. Vlaşca) au respins învoielile

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ „Voința națională“, anul II, nr. 328, din 27 august 1885.

⁴⁵ „Românul“ din 16—17 august 1885.

⁴⁶ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Curtea de apel, secția a II-a, dosarul nr. 103/1883, filele 2, 26.

⁴⁷ *Ibidem*, secția I, dosarul nr. 23/1885 (nepaginat).

⁴⁸ *Ibidem*, secția a II-a, dosarul nr. 107/1884, fila 1 și urm.

⁴⁹ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Interne, Diviziunea administrativă, dosarul nr. 119/1878, fila 2.

⁵⁰ *Ibidem*, filele 6, 9.

⁵¹ *Ibidem*, fila 17.

agricole. Procesul verbal al anchetei efectuate în județul Vlașca la 20 mai 1878 consemnează că țărani din Copaciu s-au adunat în localul primăriei și au protestat „în contra autorității legale a țării, mai adăugînd că cu nici un preț și sub nici un cuvînt nu voiesc să mai lucreze pe moșia proprietarului...”⁵². În raportul său, delegatul Ministerului de Justiție aprecia că satele începuseră „a nu-și mai îndeplini datoriile lor către stat”⁵³. În unele locuri, țărani au primit cu bucurie vestea că „domnitorul a fugit din țară și că nu mai vine înapoi”⁵⁴.

Potrivit unui raport al prefectului județului Putna înaintat Ministerului de Interne, la 12 iulie 1880 mai mulți țărani din comuna Minăstirei au format „o trupă pentru rebeliune” împotriva primarului, a ajutorului de subprefect și a doi călărași, care trecuseră la executări silite împotriva țăranilor ce nu plătiseră dările fiscale. Răsculații făceau „instigațiune printre locuitori a nu se supune, și pentru care rebeliune se face instrucțiunea”⁵⁵. Primarul și cei doi călărași au fost molestați de răsculați, iar ajutorul de subprefect s-a salvat cu mare greutate fugind din localitate⁵⁶.

La 5 iulie 1881, prefectul județului Neamț solicita inginerului județean demiterea cantonierului Ferentz Filip din cătunul Frumoasa, comuna Tazlău, care a îndemnat „pe locuitorii din acea comună la rebeliune contra primarului, a controlorului fiscal și a călărașilor trimiși la executarea încasării dărilor”⁵⁷.

La 9 mai 1882, prefectul și procurorul județului Ilfov s-au deplasat în comuna Adunații-Copăceni în vederea cercetării acțiunii sătenilor care înaintaseră cereri pentru pămînt. Un țăran care îndemna la împotrivire față de autoritățile județene chiar în timpul anchetei a fost arestat din ordinul procurorului. În acel moment, „o parte din locuitori încep a se mișca și a striga cu toții, îndemnîndu-se unul pe altul să meargă să scape pe fratele lor”⁵⁸. La 17 aprilie 1885, sătenii din comuna Colanu (jud. Dîmbovița) s-au opus autorităților care intenționau să le rechiziționeze vitele găsite pe un lot al primăriei din Tîrgoviște. În timp ce vitele erau mîinate spre satul Ulmi, „au sosit 60 de locuitori armați cu cuțite și ciomege, au amenințat și ultragiât” pe funcționarii județeni, cît și pe primarul comunei, „vociferînd că vor ucide pe acest din urmă funcționar pentru că ajutase cu concursul său pe primarul din Tîrgoviște...”, astfel că nici o vită nu s-a putut duce la obor”⁵⁹. În vara anului 1887, țăranii din zona Dealul Mare s-au împotrivit unor măsuri abuzive ale autorităților și „au ridicat steaguri roșii, în semn de revoluțiune”⁶⁰.

În unele localități au avut loc ridicări țărănești împotriva unor măsuri politice ale autorităților de stat. La 5 februarie 1880, cînd ajutorul

⁵² *Ibidem*, dosarul nr. 81/1878, fila 35. Vezi și filele 2, 7, 22, 24, 26, 37.

⁵³ *Ibidem*, dosarul nr. 119/1878, fila 6.

⁵⁴ *Ibidem*, fila 7.

⁵⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 220/1880, fila 327.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Arhivele statului Piatra Neamț, Prefectura județului Neamț, pachet 4 A, dosarul nr. 4/1881 (nepaginat).

⁵⁸ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 83/1882, fila 1.

⁵⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 67/1885, fila 26.

⁶⁰ „Democratul”, anul XI, nr. 406, din 2 august 1887.

de subprefect al plășii Șerbănești (jud. Olt) s-a deplasat în comuna Crimpoia pentru a susține un anume candidat la postul de perceptor, sătenii l-au ultragiât și i-au distrus actele oficiale pe care le deținea asupra sa : „Cei 100 de răsculați, după ce au amenințat pe ajutorul subprefectului, l-au pus pe goană, aruncînd după dînsul cu zburături de lemn“⁶¹.

În mai 1883, autoritățile administrative din județul Vaslui au dispus transferarea reședinței comunei Garceni în satul Trohanu, ceea ce a provocat o violentă revoltă. La 29 iunie, 50 de locuitori din satul Garceni, „mergînd la primărie în cotuna Trohanu, prin forță introducîndu-se înăuntru, au luat sigiliul și arhiva în saci, ducînd-o la cotuna Garceni“⁶². Ei au amenințat cu moartea pe primar, obligîndu-l, în prezența subprefectului, „să depună demisia în mîinile lor“⁶³. Reprimarea țăranilor a fost deosebit de brutală. Soldații loveau pe țărani cu paturile puștilor și cu baionetele. „Înșine — scrie procurorul general din Iași — am văzut mulți locuitori bătuți și înțepați cu baionete“⁶⁴.

★

Mișcările țărănești din anii 1878—1887 sînt primele ridicări din lumea satelor care se desfășoară în condițiile cînd mișcarea muncitorească se afirma tot mai viguros pe arena politică a țării, cînd proletariatul începe să se transforme dintr-o clasă în sine într-o clasă pentru sine. Pe fondul preocupărilor manifestate de forțele progresiste pentru problema țărănească, mișcarea muncitorească din țara noastră înscrie între obiectivele sale fundamentale și sprijinirea luptei țărănimii, categoria socială cea mai numeroasă și care, de-a lungul anilor, a constituit principala forță de împotrivire față de exploatare. Socialiștii au atacat cele mai variate aspecte ale satului românesc, de la problemele fundamentale — pămînt și organizarea politică — pînă la unele detalii ale vieții grele a țărănimii. Ei au văzut clar că lipsa de pămînt, relațiile de producție din agricultură sînt baza exploatareii satelor. Poziția socialiștilor în această problemă a inspirat curaj de luptă populației rurale și a stîrnit în rîndurile exploatareilor și autorităților o teamă permanentă pentru siguranța proprietății, teamă care, la un moment dat, începea să ia proporții în înseși rîndurile cercurilor guvernante. La 27 noiembrie 1879, Ministerul de Interne sesiza Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice despre dezvoltarea acțiunilor socialiștilor printre țărani : „În convorbirile ce am avut onoare a avea cu dvs. v-am împărtășit îngrijirile mele asupra turburării aruncată în spirite de către jurnalul «Besarabia» ce apare în Iași“. Acest ziar, condus de doi profesori, „anume Nădejde și de soția unuia din ei, Sofia, predică pe toată ziua doctrine, care sapă bazele societății, și anume : proprietatea pe care unii Proudhoni o declară drept hoție (...). Ca guvern, sîntem îndatorați către țară și societatea întreagă a înfrîna doctrine subversive și aceasta cu atît mai mult cînd ele sînt profesate de funcționari plătiți de stat și îndeosebi de profesori, care au cu totul altă misiune și trebuie să dea alte exemple“⁶⁵.

⁶¹ Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, fondul Ministerul de Interne, dosarul nr. 206/1880, fila 9.

⁶² *Ibidem*, dosarul nr. 39/1883, filele 216, 227.

⁶³ *Ibidem*, fila 225.

⁶⁴ *Ibidem*, fila 216.

⁶⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 67/1879, fila 298.

Ministerul de Interne cerea să se inițieze măsuri propagandistice, „spre a putea astfel face să înceteze neliniștea și nemulțumirile ce există actualmente în Moldova, și îndeosebi în Iași, unde apare și se împrăștie în mare profunzime acest ziar”⁶⁶.

În articolele din presă, socialiștii nu numai că dezvăluiau contradicțiile modului de producție capitalist, ci preconizau soluții pentru lichidarea exploatării : „Înlocuirea stăpînului fabricii și a proprietarului moșiei cu societatea muncitorilor, iată ce trebuie să ceară în privința economică adevărații democrați și amici ai poporului”⁶⁷.

Problema țărănească a cuprins un spațiu larg și în coloanele altor ziare socialiste : „Emanciparea“, „Drepturile omului“, „Muncitoriul“, „Dezrobirea“, care analizau cu date elocvente principalele cauze ale răscoalelor : lipsa de pămînt, abuzurile moșierilor și arendașilor cu prilejul aplicării legii rurale din 1864, condițiile împovărătoare cuprinse în contractele de învoieli agricole, abuzurile funcționarilor de stat, hrana insuficientă, locuințele necorespunzătoare, bolile care secerau numeroase vieți, lipsa de drepturi politice. Aceleași ziare înfățișau tot mai frecvent aspecte ale legăturilor dintre socialiști și țărani, apropierea acestora din urmă de mișcarea socialistă. În ajunul răscoalelor de la 1888, principalele organe de presă socialiste au prezentat în coloanele lor greaua situație materială ce domnea la sate, prevestind astfel ridicarea generală a țărănimii, care avea să se producă în primăvara aceluia an.

★

Gradul de exploatare a țărănimii de către resturile feudale și de purtătorii capitalismului la sate constituia cauza numeroaselor conflicte sociale care au izbucnit în perioada de la sfîrșitul războiului de neațîrnare și pînă la răscoalele din 1888. Lupta dusă de masele țărănești în anii 1878—1888 indică un început de generalizare a stării de împotrivire a satelor față de exploatare și de sprijinitorii acestora. Se întrevădea astfel posibilitatea declanșării unei ample răscoale în vederea împlinirii dezideratelor sociale majore pentru care țărănimea luptase de-a lungul timpului.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ „Besarabia“, anul I, nr. 14, din 21 noiembrie 1879.

Teorii „neocapitaliste” și realitatea contemporană

În condițiile refacerii economiilor în perioada postbelică și a desfășurării marii revoluții științifice-tehnice începută prin anii 50' — și care a determinat o creștere puternică și o modernizare a forțelor de producție, a organizării și conducerii economiilor, cât și schimbări în viața social-politică și culturală a S.U.A., a țărilor vest-europene și a altor câteva țări capitaliste avansate din lume — s-au pus din nou în discuție, cu o vigoare deosebită, problemele fundamentale ale societății capitaliste. Odată cu ele s-a pus chestiunea veridicității multiplelor și diferitelor teorii economice și social-politice susținute cu multă insistență de un număr mare de economiști, filozofi, sociologi, politologi burghezi în perioada postbelică și în mod deosebit în ultimii zece ani — cu privire la „capacitatea de adaptare” a relațiilor de producție și sociale capitaliste la nivelul noilor forțe de producție, generate de revoluția științifică-tehnică contemporană, și la „stabilitatea” și „superioritatea” capitalismului contemporan ș.a. Totodată au apărut teorii noi asupra societății „consumului”, ale „societății industriale” și „post-industriale” (ce și-a făcut apariția recent de tot), teoria „convergenței” țărilor socialiste și capitaliste dezvoltate către un tip comun de „societate industrială unică”, toate, în diferite variante, dar toate urmărind — pe diferite căi și folosind o argumentație foarte diversă — același scop: acreditarea ideii cu privire la posibilitatea atenuării și chiar a rezolvării tuturor contradicțiilor antagonice proprii capitalismului în cadrul capitalismului; cu privire la dispariția treptată a deosebirilor economice și sociale dintre capitalism și socialism, pătrunderea treptată și reciprocă a elementelor unei orînduiri sociale în cealaltă; cu privire la „apropierea”, „convergența”, „contopirea” celor două sisteme.

Se distinge în mod deosebit așa-zisa teorie a „convergenței”, care se corelează și se întrepătrunde cu teoria „societății industriale unice”, fără a se identifica cu ea, fiecare din ele avînd — alături de unele trăsături comune — caracteristici proprii, distinctive.

Principalii teoreticieni și purtători de cuvînt ai teoriei „societății industriale”, ai teoriei „convergențelor” sînt sociologii și economiștii americani W.W. Rostow, Walter S. Buckingham, John Kenneth Galbraith, Pitirim A. Sorokin, sociologii și economiștii francezi Raymond Aron,

Maurice Duverger, Jean Fourastié, economistul olandez Ian Tinbergen și alții.

Buckingham în cartea sa, apărută în 1958, afirmă că sistemele economice capitalist și socialist „devin mai mult asemănătoare decât divergente” („Theoretical Economic Systems. A comparative Analysis”, New York).

John Kenneth Galbraith scrie în 1966 că „între diferitele societăți industrializate se observă tendința puternică de apropiere reciprocă” („The New Industrial State”, New York).

Pitirim Sorokin enunță în cartea sa, apărută în 1964, următoarea previziune: „Tipul dominant al societății viitoare nu va fi nici capitalistă, nici socialistă, ci va fi o societate intermediară între ele” („The Basic Trends of Our Times”, New York).

Economistul olandez Tinbergen scrie, în 1965, următoarele: „Există dovada faptului că amîndouă sistemele se mișcă în direcția unui sistem care va fi mai bun decît capitalismul curat și socialismul curat, în înțelesul lor de pînă acum” („Do Communist and Free Economies Show a Converging Patterns”).

În seria acestora se încadrează și un număr mare de economiști și sociologi francezi. Se disting două variante diferite ale acestor teorii. *Primă* ar fi cea enunțată — deși nu totdeauna cu consecvență — de Raymond Aron, în multiplele sale lucrări, care constă în aceea că admite ideea „convergenței” doar într-un singur sens, și anume în sensul că socialismul ar renunța la ceea ce este însăși esența sa, mergînd tot mai mult pe urmele capitalismului contemporan („Dix-huit leçons sur la société industrielle” — Paris, 1963; „La lutte de classes” — Paris, 1964; „Trois essais pour l'âge industrielle” — Paris, 1966). În această categorie intră și clubul tehnocratic „Jean Moulin” care susține că socialismul s-ar plasa „de acum înainte într-o economie a pieței și a profitului” („Le socialisme et l'Europe” — Paris, 1965). A doua variantă e susținută în special de Maurice Duverger. El afirmă că nu numai socialismul merge către o „liberalizare”, dar și Occidentul „merge către socialism”, cele două „regimuri dușmane s-ar întîlni... într-un socialism democratic” („Introduction à la politique”, Paris, 1964).

După cum rezultă din cele citate, concepția tuturor acestor ideologi are la bază ideea că în epoca contemporană ar fi anacronic să se vorbească de țări capitaliste și țări socialiste, întrucît alături de societăți dezvoltate, a căror caracteristică principală rezidă în faptul că sînt industrializate, există și țări preindustrializate, subdezvoltate. În epoca contemporană, toate țările s-ar dezvolta în aceeași direcție, fie că merg pe urmele țărilor industriale dezvoltate *capitaliste*, fie că se apropie de celelalte (indiferent de sistemul relațiilor de proprietate, de producție), unele (capitaliste) îmbrăcînd anumite forme ale societății industriale socialiste, iar cele socialiste îmbrăcînd tot mai mult trăsături ale celor capitaliste avansate, producîndu-se în acest fel — conform teoriei acestor ideologi — *creșterea* tot mai pronunțată a *asemănărilor* economice și sociale, *ștergerea diferențelor*, drept urmare a apropierii lor reciproce, accentuarea tendinței de contopire a celor două sisteme și *transformarea lor într-un sistem social-economic de tip mixt*.

Este evident că teoria „convergenței” în cele două variante ale sale (tehnică și social-economică) încearcă să dovedească, în fond, nu numai prosperitatea neocapitalismului, dar și ideea cu vădite implicații politice și ideologice că neocapitalismul ar fi mai aproape de socialism decât de capitalism și deci clasa muncitoare, masele largi populare n-ar avea de ce lupta pentru victoria revoluției socialiste.

La unii ideologi burghezi coexistența pașnică se „concretizează” în tema „societății industriale” și a „convergențelor”, ei fiind incapabili (chiar cu bunăvoință) să vadă că întrecerea dintre socialism și capitalism și coexistența pașnică sînt două laturi ale uneia și aceleași lupte istorice dintre cele două sisteme social-economice existente, că aceste două aspecte nu se pot confunda. Noua revoluție industrială ar duce, după tezele lor, la o societate industrială, și, pe măsura îndeplinirii ei în diferite țări, acestea s-ar apropia tot mai mult, contopindu-se pînă la urmă într-o societate universală și unică.

Apreciind, firește pozitiv, ideea în sine a recunoașterii principiului coexistenței pașnice a celor două sisteme, trebuie respinsă însă teza — care apare totuși ca principală — că îndeplinirea politicii de coexistență pașnică ar fi legată de recunoașterea și stimularea convergențelor. Încercarea de a prezenta „convergența” celor două sisteme drept condiția sine qua non și baza necesară pentru îndeplinirea politicii de coexistență pașnică este o încercare stîngace, periculoasă, care nu poate fi acceptată.

★

În clarificarea, demistificarea și combaterea teoriilor neocapitaliste ar fi greșit să pornim de la considerentul că acestea ar reprezenta doar o colecție de concepții pseudoștiințifice. Trebuie avut neapărat în vedere faptul că ele nu pot fi privite nici în mod simplist, negînd de-a valma autenticitatea lor, căci teoria „convergenței” conține — alături de o serie de elemente nerealitate și mistificate, alături de concluzii deformate și greșite — nu puține fapte reale și juste, pe care nu le poți nici ignora, nici contesta. Teoria convergenței exprimă, în fond, reflectarea ideologică a unor trăsături proprii vieții economice contemporane, dar o reflectare deformată.

Deși avem de-a face cu o nouă variantă, modernă, a teoriei, de mult depășite, a integrării capitalismului în socialism, „originalitatea” acesteia (față de alte teorii care denaturează și ele faptele pentru a le putea apoi răstălmăci conform intereselor burgheziei) constă în punerea în evidență și folosirea unor fenomene *realmente existente* în societatea capitalistă contemporană, ca, de pildă, desfășurarea, deși foarte inegală și contradictorie, a revoluției științifice-tehnice care determină socializarea tot mai pronunțată a producției; rolul economic crescînd al statului; existența unei planificări economice pe scara întregii economii naționale; existența unei rețele întregi de organe care studiază tendințele dezvoltării economice, organizează evidența statistică a legăturilor economice etc., ceea ce reprezintă, indiscutabil, elemente noi în procesul de maturizare — în sînul orînduirii capitaliste — a unor condiții organizatorice preliminare pentru trecerea la socialism.

În înfățișarea unor realități contemporane, unul sau altul dintre susținătorii „societății industriale” sau ai „convergenței” rămîn în cadrul obiec-

tivității. Așa, bunăoară, în aprecierea rolului științei în dezvoltarea producției, a necesității industrializării ca factor de progres care tinde spre universalitate, a existenței unor asemănări între țările industrializate, a necesității organizării științifice a producției tot mai mecanizate și automatizate.

Un element deosebit de important de la care pornesc tezele la care ne referim este faptul de netăgăduit al existenței unor societăți industriale, industrializate. De aceea, important este nu de a nega (prin analogie cu cea de-a doua revoluție industrială) existența unor societăți, unor țări industriale, industrializate, urbanizate, ci tendința de a nu vedea și a nu face deosebiri absolut necesare dintre societatea industrializată contemporană *capitalistă* și societatea industrializată contemporană *socialistă*, de a nu vedea alături de *uniformitățile*, *convergențele*, *asemănările*, *similitudinile* și *divergențele*, *diversitățile*, *deosebiri* care caracterizează aceste două tipuri de societăți industriale, industrializate; aceste deosebiri manifestă tendința de a se accentua pe măsura desfășurării marii revoluții contemporane în știință și tehnică.

Marele „*cusur*“ al teoriei „*convergenței*“, cît și, de altfel, al teoriei „*societății industriale*“ constă, înainte de toate, în însăși concepția deformată ce stă la baza ei, și anume faptul că — în totală contradicție cu întreaga evoluție istorică — toți acești teoreticieni își bazează întreaga lor concepție pe *rolul hotărîtor, determinant al tehnicii*, al tehnicii de producție în dezvoltarea societății, tratează dezvoltarea tehnicii, a bazei materiale a societății în izolare și desprindere de creatorul tuturor bunurilor materiale și spirituale ale societății, de om. De-a lungul întregii evoluții a societății umane a existat o corelație strînsă între *marile mutații tehnice și umane*, raporturile dintre om și mașină schimbîndu-se fără încetare, în sensul afirmării tot mai categorice a supremației omului asupra tehnicii, și nu invers, cum încearcă să prezinte lucrurile purtătorii de cuvînt ai teoriei „*convergenței*“.

Înlocuirea relațiilor sociale și de producție prin tehnică, fetișizarea ei duc, în mod inevitabil (și asta este ceea ce de altfel și urmăresc mulți din apoșteții capitalismului), la identificarea marilor mutații din sfera forțelor de producție cu cea a relațiilor de producție.

Acești ideologi burghezi interpretează greșit corelația dintre forțele de producție și relațiile de producție ale societății. Ei separă tehnica (ca parte componentă a forțelor de producție) de relațiile de producție și analizează rolul acesteia în dezvoltarea social-istorică în afara legăturii sale reale și a dependenței de baza economică existentă. Ei nu înțeleg că dezvoltarea forțelor de producție, prin urmare și a tehnicii, determină dezvoltarea relațiilor de producție și că acestea din urmă acționează, la rîndul lor, asupra forțelor de producție înseși.

Experiența istorică arată că nici tehnica, nici structura producției materiale nu definesc sistemul economic al unei societăți, că o societate nu poate fi definită decît în funcție de raportul oamenilor față de mijloacele de producție, în funcție de structura relațiilor sociale dintre oameni care alcătuiesc societatea. Esențiale și determinante au fost, sînt și rămîn în societatea umană relațiile interumane în procesul de producție. Dacă dezvoltarea forțelor de producție poate da imaginea gradului de dezvoltare a unei societăți, el *nu* poate în schimb în nici un caz să și *caracterizeze* societatea respectivă. Făcînd abstracție de natura socială a relațiilor eco-

nomice și reducându-le la tehnică, aceasta împinge teoria „convergenței” la concluzii greșite.

Neînțelegerea unității și interacțiunii dialectice dintre forțele de producție și relațiile de producție constituie principalul viciu al acestor teorii. Ele subapreciază faptul că dezvoltarea tehnicii de producție este puternic influențată de relațiile de producție existente, respectiv de relațiile de producție capitaliste, pe care ea nu le poate desființa în nici un caz. A desființa relațiile de producție capitaliste înseamnă, în primul rînd, a prelua puterea politică din mîinile burgheziei și a o depozita de proprietatea asupra mijloacelor de producție. Or, această sarcină nu poate fi îndeplinită, în nici un fel, de tehnică. Ea poate fi realizată numai prin lupta organizată a maselor celor ce muncesc sub conducerea partidelor comuniste și muncitorești, singura în stare să frîgă rezistența burgheziei și să transforme mijloacele de producție, inclusiv tehnica, în proprietate socială.

Una din concluziile teoriei „convergenței” constă în aceea că marile schimbări revoluționare în știință și tehnică ar duce, în mod automat, la revoluție în relațiile sociale ; se identifică, astfel, revoluția tehnică contemporană cu revoluția socialistă. De fapt, aceasta este o nouă formă a vechii teorii cu privire la transformarea, integrarea spontană, trecerea automată a capitalismului la socialism, fără revoluție socialistă.

Revoluția științifică și tehnică atingînd doar sfera forțelor de producție și nu reprezintă implicit și o răsturnare a bazei economice-sociale și a suprastructurii. Ea exercită o influență activă asupra bazei economice și a suprastructurii, ceea ce o și apropie de revoluția socialistă, fără însă a constitui o identificare. Revoluția științifică și tehnică nu duce niciodată în mod automat la schimbări nici în baza economică și socială și nici în suprastructura societății.

Principalul în concepția acestor teoreticieni constă în faptul că revoluția socială s-ar înfăptui *nu* de către clasa muncitoare în alianță cu alte forțe sociale, sub conducerea claselor și partidelor revoluționare, pe calea răsturnării *revoluționare* a orînduirii capitaliste, a preluării puterii politice și prin construirea conștientă a socialismului, ci pe calea transformării treptate a capitalismului, ca rezultat al automatizării producției și al introducerii energiei atomice. Toți acești teoreticieni *confundă* — majoritatea lor, probabil, în mod conștient — *premisele materiale ale revoluției socialiste cu însăși revoluția socialistă*.

Marxism-leninismul vede în progresul tehnic-științific contemporan un izvor puternic de creare a premiselor materiale pentru transformarea revoluționară a orînduirii sociale a capitalismului, dar nu forța care să poată *singură* să suplinească transformările sociale.

Întregul eșafodaj al gândirii apologetilor capitalismului cu privire la trecerea „automată” la socialism fără revoluție socialistă e cît se poate de șubred. După cum se știe, baza relațiilor de producție este proprietatea ; or, tocmai la aceasta nu renunță capitaliștii. Și deci dacă nu se schimbă proprietatea, cum s-ar putea schimba radical relațiile de producție capitaliste ? E evident că numai prin schimbarea *radicală* a relațiilor de producție se poate trece de la capitalism la socialism. E, de asemenea, evident că în țările capitaliste revoluția științifică și tehnică, noua revoluție industrială duc nu la socialism „în cadrul capitalismului”, ci la intensificarea exploatării,

la ascuțirea contradicției antagonice dintre forțele de producție și relațiile de producție, la crearea condițiilor materiale pentru înfăptuirea revoluției socialiste.

Trebuie remarcat că nu toți oamenii de știință burghezi împărtășesc teoriile neocapitaliste, în speță cea a convergenței. Așa, bunăoară, economistul american Allan G. Gruchy, abordând problema convergenței dintre cele două sisteme economice și social-politice, spune clar că „*nu există nici o perspectivă a unei convergențe definitive a unor sisteme economice cu ideologii atât de contrarii*” („Comparative Economic Systems“, Boston, 1966). Aceeași părere o exprimă și economistul elvețian Ralf Dubs cînd precizează : „*Se poate vorbi cel mult de o apropiere formală între cele două sisteme în sfera îngustă a cîtorva probleme de planificare. În toate problemele fundamentale continuă să se mențină însă deosebirile esențiale, deoarece nu s-a schimbat nimic din ideile fundamentale tradiționale*”.

Și cunoscutul sociolog american, de origină germană, Herbert Marcuse a subliniat că „*nu trebuie exagerată această convergență între socialismul sovietic și capitalism, deoarece bazele lor economice și sociale continuă să fie diferite, iar dezvoltarea lor potențială prezintă un evantai distinct*” („Combat“ din 9 mai 1968).

Numărul acestor teoreticieni e însă infim. Este totuși demnă de menționat opinia lor, deși ceea ce predomină în mod zdrobitor sînt teoriile sus-amintite ale „societății industriale” și „post-industriale”, ale „convergenței”.

E de relevat faptul că teoria „convergenței” nu trebuie confundată cu teza cu privire la existența unor anumite asemănări între capitalism și socialism. Teza în sine că industrializarea duce în orice țară la apariția unor forme tehnice-economice *asemănătoare* nu poate fi negată. Este evident că țările socialiste care se industrializează vor ajunge (în unele domenii au și ajuns) la nivelul dezvoltării industriale a țărilor capitaliste celor mai puternice, atît în ce privește tehnica, procesele tehnologice, cît și formele de organizare științifică a producției moderne. Multe fenomene caracteristice dezvoltării industriale sînt comune, ca urmare a faptului că dezvoltarea științelor naturii și a tehnicii (în special a tehnicii de producție) se datorează acelorași legi, care au caracter universal.

Este cunoscut, de asemenea, faptul că în capitalism au avut loc o serie de fenomene care exprimă un anumit proces de adaptare, de ajustare a relațiilor de producție la condițiile noi ale revoluției științifice-tehnice, la cerințele dezvoltării impetuoase a forțelor de producție.

Dinamismul și amploarea revoluției științifice-tehnice obligă în mod obiectiv țările cele mai dezvoltate să adopte forme noi, superioare ale producției sociale și să-și dezvolte relațiile economice internaționale. Cercurile monopoliste conducătoare din țările imperialiste încearcă să facă față acestei dezvoltări lărgind sistemul dominației monopoliste de stat, sistem cu ajutorul căruia vor să folosească revoluția științifică-tehnică în scopul conservării sistemului de exploatare a omului de către om și al permanentizării amenințării cu războiul. Această încercare este însă sortită eșecului ; ea nu face decît să ascute în mod inevitabil contradicțiile interne ale dominației capitalismului monopolist. Dialectica capitalismului constă însă în aceea că formele adaptării sale la noile condiții reprezintă, în același timp, și formele de adîncire ale contradicțiilor sale. În condițiile relațiilor socialiste

de producție, care permit ca omul să devină făuritorul conștient și al relațiilor sale sociale, revoluția științifică-tehnică se poate desfășura *integral*, în toată complexitatea ei, cu toate implicațiile sociale, spre binele omenirii. În socialism, omul, făuritorul revoluției științifice-tehnice, este și *unicul* beneficiar al acestei revoluții.

Desigur, între capitalism și socialism există nu numai discontinuitate, ci și o legătură de succesiune, de continuitate, dar ea este radical și principial diferită de legătura dintre prima și cea de-a doua fază a societății comuniste. În aprecierea strict științifică a acestor probleme trebuie avut în vedere și nu negat fenomenul interinfluențării celor două orînduiri social-economice diametral opuse, coexistente în epoca contemporană, faptul că între sistemul mondial capitalist și sistemul mondial socialist există, alături de relații de adversitate (ireductibile din punct de vedere istoric), și relații de colaborare.

Fenomenul interinfluențării celor două sisteme este o realitate a epocii noastre, în deplină concordanță cu teza dialectică a interinfluențării diferitelor laturi ale fenomenelor, a laturilor contrare ale economiei mondiale contemporane, ceea ce și determină forma specifică de mișcare a acestei contradicții antagonice.

Teza economiștilor, sociologilor, filozofilor burghezi cu privire la „*asemănarea crescîndă*“, la „*apropierea*“, „*osmoza*“ sistemelor, „*hibridizarea*“, „*sintetizarea*“ lor, formarea unei economii „*mixte*“, ca o concluzie a analizei fenomenului interinfluențării sistemelor sociale diametral opuse, nu are nimic comun cu realitatea. Convergențele, asemănările existente — în țări cu sisteme sociale diferite, dar care se găsesc cam la același nivel (sau apropiat) de dezvoltare a forțelor de producție — se referă, în special, la existența acelorași mașini și procese tehnologice, a acelorași probleme tehnice-științifice.

Caracterul obiectiv, universal al științei și tehnicii în ambele sisteme sociale existente nu poate șterge totuși diferențele calitative care există în structura politică, economică și socială a acestora. Nu putem fi de acord cu teza că dezvoltarea industrială, avînd asemănări reale în ambele sisteme, ar duce la idealuri, la concepții *comune* despre lume, la sisteme social-politice *identice*. Atîta timp cît există proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, iar profiturile se repartizează în funcție de capital, capitalismul nu se „*apropie*“ de socialism și, în mod obiectiv, nu se poate apropia. Noua revoluție industrială nu duce la osmoza capitalismului contemporan cu socialismul, nu duce la lichidarea contradicțiilor de clasă într-o lume dominată de legea profitului. Factorii tehnici-economici ai industrializării duc la consecințe care n-au nimic comun cu „*prezicerile*“ teoriei „*asemănării crescînde*“ a „*apropierii*“ și „*contopirii*“ celor două orînduiri sociale diametral opuse. Asemănările privind nivelul tehnic, nivelul producției materiale nu numai că nu lichidează principalele contradicții social-economice, cu caracter antagonic, ale societății capitaliste, ci creează condițiile obiective pentru revoluțiile socialiste.

Ideologiile teoriilor neocapitaliste fac întotdeauna referiri la țările socialiste, încercînd a dovedi că procesul de industrializare este însoțit și aci de *aceleași* fenomene negative care se manifestă în capitalism, ba chiar ar exista fenomene și mai grave și că acestea nu ar putea fi eliminate.

Trebuie recunoscut și nu respins faptul că introducerea tehnicii moderne în producție determină și în socialism apariția unor tendințe asemănătoare celor din țările capitaliste. E adevărat că introducerea acestei tehnici în țările socialiste nu înseamnă, nu poate însemna că munca devine automat și imediat ușoară, plăcută, sănătoasă. Tehnica modernă impune și aci un ritm de muncă accentuat, cere un bagaj de cunoștințe superioare, provoacă oboseală fizică și intelectuală etc. Contradicția antagonică dintre capacitatea fizică și intelectuală a omului, apărarea sănătății sale etc. și funcționarea mașinii nu dispăre în mod automat pe baza caracterului socialist al orînduirii. E vorba de un proces îndelungat și, nu arareori, anevoios.

Există deci fenomene negative și în societatea industrială socialistă. A pune însă semnul egalității între fenomenele negative care se manifestă în societatea industrială *capitalistă* și cele din societatea industrială *socialistă* — cu motivarea că ambele sînt „industriale” — ar fi categoric eronat. Diferența fundamentală, esențială dintre cele două categorii de fenomene negative constă în aceea că pe cînd cele din societatea industrială *capitalistă* oglindesc însăși *esența* capitalismului și constituie fenomene *inevitabile, organic legate* de acest sistem condamnat de istorie, și care se agravează fără încetare, în socialism ele au cauze, caractere și dimensiuni diferite și sînt legate — parțial și pe de o parte — de însuși procesul de creștere, iar pe de altă parte reprezintă doar excrescențe ale unei societăți în plină transformare revoluționară, împotriva și pentru lichidarea căroră se va duce o luptă conștientă, tot mai eficientă, pînă la totala lor dispariție. Capitalismul *presupune* aceste fenomene. socialismul înseamnă *lichidarea lor*.

Și aici am ajuns la unul din aspectele cele mai importante, dacă nu chiar cel mai important, al teoriei societății „industriale” și a „convergenței”. Această societate industrială capitalistă este profund și fundamental inumană, ceea ce reprezintă, de fapt, *aspectul crucial al diferenței radicale dintre societatea industrială capitalistă și societatea industrială socialistă, respectiv dintre capitalism și socialism*. Este inumană căci continuă să se bazeze pe exploatarea omului de către om, întreaga viață economică fiind dominată de legea profitului; toate realizările noi, strălucite ale științei și tehnicii au, și în continuare, tendința de a fi sursa unor noi mutilări ale omului înstrăinat (alienat). *Conexiunile sociale și umane ale marilor mutații din infrastructura societății primesc în condițiile contemporaneității o importanță primordială* și tocmai aci este acel domeniu unde capitalismul — prin însăși esența sa — nu poate rezolva nicidecum problema. *În spatele unor asemănări formale, al unor convergențe aparente se reliefează tot mai puternic divergențe fundamentale și crescînde, care distanțează, separă socialismul de capitalism*.

★

Dar în afară de orice argumentație teoretică, practica socială vine și ea să clarifice lucrurile, să dezvăluie întreaga inconsistență a teoriilor amintite.

Cît de șubredă, de inconsistentă este teoria „convergenței” o demonstrează și recente evenimente din cîteva țări capitaliste dezvoltate. Cu toată lipsa unei coerențe doctrinale a maselor ce s-au pus în mișcare, și

dincolo de revendicările imediate și parțiale, ridicarea milioanelor (de muncitori și studenți) — care pînă nu de mult, după expresia unor ziariști cunoscuți, „dădeau impresia de a fi într-o stare de liniște aparentă“ — are o semnificație care trece, fără îndoială, mult dincolo de ceea ce puteau presupune observatorii burhezi cei mai competenți și abili ai fenomenelor sociale, infirmîndu-se părerile acelor apărători zeloși ai „*perfectiunii*“ societății „*industriale*“, de „*consum*“, ai teoriei „*convergenței*“.

Evenimentele din Franța, din Statele Unite ale Americii, din Germania federală furnizează argumente deosebit de importante și semnificative în defavoarea acestor teorii burheze, în favoarea justetei aprecierilor marxiste cu privire la ele. Aceste evenimente arată cu o evidentă pregnanță că schimbările petrecute în aceste țări în perioada postbelică au fost denaturate și prezentate nici pe departe în conformitate cu esența fenomenelor ce au avut loc, cu realitatea. Rezultă cît se poate de clar că — chiar dacă aceste societăți industriale capitaliste au reușit într-o oarecare măsură să atenueze anumite fenomene negative, să ridice nivelul de trai material al clasei muncitoare — ele n-au putut însă rezolva ceea ce este fundamental: să lichideze șomajul (care din nou este în creștere), să asigure posturi pentru tineret (muncitoresc și intelectual), să ridice simțitor salariul real, să reducă chiriile, să înghețe prețurile la alimente și la alte bunuri strict necesare traiului, să stabilească asigurările sociale la nivelul cerințelor, să lichideze frica zilei de mâine, să înlăture spectrul unui nou război. Ele n-au rezolvat nici marile probleme ale învățămîntului superior (modernizarea, democratizarea și umanizarea), ceea ce a și determinat mișcările studențești din Franța, Italia, Germania federală, Spania și care, toate — indiferent de formele pe care le-au luat într-o parte sau alta și cu care putem sau nu să fim de acord, în general sau parțial — sînt o dovadă în plus a crizei generale a societății „*industriale*“ capitaliste, a societății de „*consum*“.

La această concluzie ajung astăzi mulți oameni de știință, politicieni, ziariști etc. Ziarul englez „The Times“, comentînd evenimentele din Franța și șirul de asasinat din America de la Dallas (John Kennedy), de la Memphis (Luther King) și de la Los Angeles (Robert Kennedy), afirmă: „*acestea oglindesc eșecurile reale ale societăților industriale (citește capitalistă) avansate.*“ Iar un alt ziar englez, „Daily Mirror“, întreabă: „*Ce este această boală groaznică care se ascunde în adîncurile celei mai bogate țări din lume?*“ Vorbînd despre „*răscoala studenților*“ din Franța, ziarul englez „Observer“ exprimă opinia că ea reprezintă „*o revoltă împotriva societății de consum*“, că ea „*urmărește nu atît să nege foloasele materiale ale «societății de consum», cît să depășească goliciunea ei spirituală*“.

Ziarul francez „Le Monde“ e de părere că explozia social-politică din Franța s-a născut ca o reacție împotriva „*civilizației de consum*“ de tip american în care „*prioritatea dezvoltării economice asupra tuturor celorlalte valori umane duce la înstrăinare și dezamăgire*“... căci „*civilizația de tip american, în care reușita materială e măsurată în grade de avere și de putere, este valoarea supremă*“.

Interesante de remarcat sînt considerațiile făcute de cotidianul madrilen „Pueblo“ în articolul intitulat *Minciuna neocapitalismului*. El în-

cepe prin a spune că „regimul de tip neocapitalist“ nu asigură „*eliberarea reală a omului*“ din „*trei motive : pentru că nu este democratic ; pentru că se transformă în ceva irațional din punct de vedere economic ; pentru că nu reușește să integreze dimensiunea umană în proiecția sa practică*“. Problema esențială a libertății — ceea ce, după părerea ziarului, societățile industriale capitaliste n-au reușit să înfăptuiască — „*rezidă în participarea la hotăriri și la controlul realizării acestora*“. Iar concluzia este de-a dreptul uimitoare, dacă ținem cont de caracterul ziarului și de împrejurările în care apare : „*Neocapitalismul nu introduce în calculul său economic dimensiunea umană. Neocapitalismul duce la o societate fără libertate reală, în care omul este privat de libertatea de a gândi, de a acționa și de a hotări*“.

Toate aceste păreri — expuse, mărturisite astăzi sub impresia și presiunea evenimentelor — vin să confirme justetea concepției marxiste cu privire la faptul că aplicarea realmente umană a marilor descoperiri științifice și tehnice contemporane este și va fi posibilă *numai* în condițiile democratizării vieții sociale și, *cu adevărat*, numai în condițiile socialismului. Se adeverește aprecierea în legătură cu stadiul de „putrefacție“ al societății capitaliste contemporane, deși nu în sensul ei simplist și cîteodată vulgar în care s-a făcut aceasta în trecut. Rădăcina edificiului neocapitalist este realmente putredă.

În contextul evenimentelor este semnificativ și faptul că nu puțini dintre aceia care au afirmat evoluția capitalismului spre socialism (sprijinindu-se pe teoria „convergenței“) deodată intonează melodii diferite față de cele de pînă acum. Unii dintre aceștia vorbesc subit de „un nou dușman“, de o „nouă boală a secolului“, iar alții (între care și R. Aron) ajung la concluzia pesimistă : „*Destrămarea actuală poartă în sine, pe planul istoriei, mai multe pericole decît speranțe*“. Ce distanță între afirmația sa făcută în 1966 : „*Democrația liberală de tip occidental... are o superioritate evidentă asupra așa-zisei democrații populare*“ și această recunoaștere plină de amărăciune și disperare.

Este evident că convulsiunile social-politice recente din țări capitaliste nu indică existența unei „noi boli a secolului“ — cum încearcă să prezinte lucrurile R. Aron —, ci mai degrabă *agravarea unei boli vechi, congenitale și incurabile*, despre care marxistii au vorbit totdeauna în termeni clari, arătînd că marile descoperiri tehnice și științifice contemporane — deși prelungesc agonia — nu sînt în stare să salveze totuși capitalismul de la pieire sigură, inevitabilă.

Merită a fi menționat de asemenea faptul că un număr tot mai mare de ziariști, de oameni de știință încep să vadă tot mai clar adevăratul conținut al societății „*abundenței*“, a „*consumului*“, a „*convergenței*“, văd că „*edificiul construit artificial și cu atîta migală de apologetii burgheziei trosnește din încheieturi*“. Ei încearcă totuși să salveze situația unei societăți condamnate de istorie și introduc în mare grabă și prin ușa din dos ideea că societatea de consum trebuie să evolueze către o societate a „*participării*“ (Thierry Maulnier, în : „Figaro“ din 28 mai 1968). O idee aproape identică enunță și un alt sociolog francez care ajunge — în împrejurările de astăzi — la concluzia că „*participarea salariaților la gestiunea*

întreprinderilor este fără îndoială cea mai decisivă pentru viitorul națiunii noastre și al civilizației noastre" (Jean Fourastié, în „Figaro“ din 29 mai 1968). Sub titlul semnificativ „Procesul societății de consum“, un al treilea sociolog francez, care nici el nu poate fi acuzat de prea mare simpatie față de ideile socialismului, are totuși meritul de a merge mai departe în analiza tezelor neocapitaliste în lumina evenimentelor care domină astăzi scena social-politică a Franței. Vorbind de „revolta“ studenților, Jean Lecerf recunoaște că cele „trei teme“ care „pun serios sub semnul întrebării societatea industrială, de consum“ — glorificată pînă acuma și de el — sînt : „Dificultatea de a găsi un plasament, de a găsi un plasament pe care fiecare îl merită, de a fi nu numai un consumator, ci și o ființă umană completă“. Iar în concluzia articolului, autorul spune : „Acestea sînt faptele care determină respingerea societății de consum, dorința unei societăți a participării. Nu e suficient de a putea cumpăra pentru a trăi cu adevărat. Omul nu trăiește numai din pîine“ („Figaro“ din 31 mai 1968).

Firește, ar fi injust să apostrofăm pe acești sociologi, filozofi pentru concluzia lor cu privire la necesitatea „participării“ muncitorilor, studenților la conducerea treburilor și la luarea hotărîrilor ce-i privesc. Dar toți acești autori „uită“ să spună, să precizeze în ce fel s-ar putea realiza această participare, pentru ca ea să fie într-adevăr reală, eficientă. Și răspunsul apare cu toată claritatea : societatea industrială capitalistă nu se supune legii „convergenței“ — despre care atîta s-a vorbit pînă acuma ; această participare va putea deveni reală numai și tocmai prin schimbarea radicală a acestei societăți industriale capitaliste, a relațiilor sociale și de producție capitaliste în relații socialiste.

Societatea capitalistă nu a încetat să fie — cu toate schimbările, dintre care unele importante, ce au avut loc în perioada postbelică — o orînduire capitalistă, bazată pe exploatare și opresiune ; evoluția ei recentă dovedește încă o dată și în chip incontestabil că ea reprezintă un sistem care s-a anchilozat iremediabil, a devenit o ordine social-politică deosebit de rigidă, a rămas mult în urma imperativelor unei lumi în continuă și accelerată schimbare economică, social-politică și culturală ; că „secretul“ rezolvării marilor probleme social-politice ale lumii capitaliste constă nu în „perfecționarea“ vechiului, ci în schimbarea revoluționară a formelor rigide, depășite ale societății capitaliste, infirmîndu-se în acest fel, implicit, și ideea „convergenței“ celor două societăți diametral opuse.

La întrebarea dacă societatea capitalistă evoluează totuși spre socialism trebuie dat un răspuns categoric afirmativ, dar, firește, nu în sensul apologetilor teoriilor neocapitaliste, al teoriei „convergenței“. Sistemul capitalist se apropie de sistemul socialist în sensul că în cadrul său se formează tot mai mult (și acesta este un fenomen obiectiv, ireversibil), condițiile materiale și organizatorice ale orînduirii socialiste. Tehnica modernă — materializarea mării revoluții din domeniul științelor naturii, formele noi de organizare și conducere a întreprinderilor și ramurilor industriale, cît și a economiei naționale ; existența unui aparat și a unei anumite planificări, inclusiv pe scară națională ; existența și lărgirea sectorului de stat în economie și altele — apropie societatea capitalistă de socia-

lism. „Evoluția“ capitalismului spre socialism poate fi înfăptuită *nu* mergînd mai departe pe cărările care au dus la impas și criză, *nu* în însuși cadrul sistemului capitalist, ci numai prin *schimbarea revoluționară* a acestei orînduiri în orînduire socialistă. Numai revoluția socialistă va rezolva problema fundamentală care stă în fața clasei muncitoare din țările capitaliste, și anume ridicarea relațiilor de producție rămase istoricește în urmă la nivelul actual al forțelor de producție ale lumii contemporane corespunzătoare cerințelor progresului istoric. Încă în 1844, într-un articol polemic publicat în ziarul „Vorwärts“, Marx spunea categoric : „*Fără revoluție nu se poate înfăptui socialismul*“, apreciere care-și păstrează și astăzi întreaga valabilitate.

Prof. univ. dr. VALTER ROMAN

Națiunea socialistă — etapă superioară în viața națiunilor

Epoca noastră — al cărui conținut principal este trecerea de la capitalism la socialism, lupta pentru eliberare național-colonială, lupta împotriva imperialismului, pentru victoria socialismului în întreaga lume — pune în fața popoarelor și națiunilor nu numai probleme interne specifice, dar și probleme externe comune, la fel de majore : apărarea păcii și coexistența pașnică, lichidarea colonialismului și a înapoierii țărilor subdezvoltate, măsuri energice și radicale pentru încadrarea în tempoul tehnic și științific contemporan etc. Năzuințele și nevoile proprii se interacționează cu legitățile și problemele epocii, stimulând popoarele și națiunile să adopte soluții înnoitoare, reciproc avantajoase ca răspuns la dezideratele comune, le obligă să opteze net și hotărît de partea noului sau a vechiului.

În condițiile epocii contemporane, într-un număr de 14 țări, masele asuprite și exploatate au trecut, sub conducerea clasei muncitoare și a partidului său, la înfăptuirea revoluțiilor socialiste, instaurînd o orînduire nouă, superioară — formațiunea socială socialistă. Noua orînduire se bazează pe proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție, care generează relații de colaborare și ajutor reciproc, relații *unice și omogene* în întreaga economie. Această transformare calitativă în structura economică determină schimbări corespunzătoare și în structura de clasă, în conținutul și esența puterii politice, în cultura și conștiința socială. În socialism clasa muncitoare, țărănimea cooperatistă și pătura intelectualității sînt unite pe baza acelorași cerințe, scopuri, năzuințe principale : construirea socialismului, lichidarea antagonismelor, creșterea nivelului de viață și a prosperității, a prestigiului național etc. Desigur, fiecare clasă, pătură, grup social are și nevoi, țeluri specifice, care în raport cu cele comune sînt secundare. Clasa conducătoare în societatea socialistă — clasa muncitoare — exercită puterea de stat împreună cu toți ceilalți oameni ai muncii, avînd în frunte partidul comunist, partid de guvernămînt. Statul socialist este instrumentul politic pentru consolidarea și dezvoltarea societății socialiste ; el reprezintă și înfăptuiește interesele clasei muncitoare, interese care coincid cu ale întregii națiuni. De aceea, politica statului e sprijinită și urmată cu încredere de mase. Socialismul este *opera planificată*, conștientă a maselor. Pentru prima dată ele au fost atrase fără re-

zerve la conducere și execuție în același timp, la crearea programelor și la îndeplinirea lor, ridicându-se din imperiul oarbei necesității în acela al libertății, făurindu-și conștient o nouă istorie. Aceasta înseamnă cel mai de preț bun cucerit de societatea omenească.

Pe fondul acestor condiții interne ale noii formațiuni sociale, cu care națiunea se suprapune în multe coordonate, se întrepătrunde și condiționează reciproc, națiunea receptează permanent înnoirile din formațiunea socială și determină, la rîndul ei, schimbări în cadrul acesteia. Schimbările survenite în cadrul națiunii în socialism au constituit obiect de studiu pentru mulți cercetători români¹ și de peste hotare². După opinia noastră, dinamismul, interacțiunea națiunilor cu formațiunea socială se manifestă prin parcurgerea unor etape distincte de evoluție. O primă etapă o constituie procesul formării națiunilor (corespunzător societății capitaliste), a transformării popoarelor în națiuni, a afirmării acestora pe planul vieții social-politice. O altă etapă este cea a consolidării, a deplinei maturități a națiunilor, care abia acum își manifestă plenar potențele majore de progres. Această etapă (corespunzătoare socialismului și comunismului) cunoaște două perioade: maturizarea deplină a națiunilor și pregătirea, vreme îndelungată, a elementelor ce vor trece națiunea într-o altă comunitate umană (problemă a unui viitor îndepărtat, cînd comunismul se va fi consolidat și maturizat în întreaga lume). Între aceste etape nu există o diferențiere netă, ele nu se opun, ci se întrepătrund, prima constituind sursa, izvorul celeilalte, care continuă și dezvoltă trăsăturile etapei anterioare. Fiecare dezvoltare și valorifică, în alte condiții istorice, interne și externe, potențele multiple ale națiunii, scoțind la iveală posibilități și resurse necunoscute de etapa și perioadele precedente.

Din prezentarea acestui tablou al evoluției națiunilor reiese că națiunea ca formă de comunitate umană e una singură; ea nu cunoaște discontinuitatea împărțirii în două tipuri opuse — națiuni burgheze și socialiste —, așa cum afirmă unii autori, nici nu constituie o nouă formă de comunitate etnică.

Cu toate schimbările pe care le suportă națiunea, schimbări care marchează trecerea sa într-o etapă superioară, ea își păstrează în orînduirea socialistă, în *fundamentul lor, trăsăturile* care îi dau *calitatea* de națiune. Această etapă îi întregeste elementele componente, nu schimbîndu-i *trăsăturile fundamentale* și legăturile principale ce se stabilesc între ele, ca o unitate, ca un sistem specific structurat, ci unificîndu-le și mai mult, ca efect cauzat de interacțiunile societății socialiste cu națiunea. *Abia în socialism națiunea își poate dezvolta în adîncime și extensiune posibilitățile sale de progres, deoarece în această etapă de dezvoltare a națiunilor își găsește cîmp larg de desfășurare legea obiectivă a tendinței de unitate și omogenizare a națiunii*, care reglementează întregul proces al vieții na-

¹ Vezi în acest sens: *Socialismul și progresul*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, p. 69—108, 109—123; *Stat-națiune-progres social*, București, Editura politică, 1968, p. 23—51, 53—68, 69—79, 81—96; „Revista învățămîntului” nr. 8/1966; „Lupta de clasă” nr. 10, 11/1967; „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, 2—3/1968, 4/1968.

² Vezi dezbaterile purtate în cadrul revistei „Voprosi istorii” nr. 4, 6, 9, 12/1966, 1—4/1967, 6, 7, 9/1967, 2, 3, 5/1968; „Voprosi filozofii” nr. 11/1965, 7/1966, 12/1967; „Political affairs” nr. 1/1965.

ționale. Această lege se interacționează cu legitățile formațiunilor sociale, acționînd diferit în etape istorice deosebite ale vieții naționale.

Cercetătorii care împart națiunile în două tipuri opuse au preluat ad-litteram formularea făcută de I. V. Stalin, formulare ce identifică națiunea cu formațiunea socială și clasele. Ei nu operează disocierea dintre națiune și condițiile sale interne de existență — formațiunea socială —, iar atunci cînd o fac analizează acest raport într-o singură direcție, de la orînduirea socială la națiune, ignorînd cealaltă latură.

Dorim să evidențiem acțiunea *biunivocă* dintre națiune și formațiunea socială. Cu toate că etapa socialistă pe care o parcurge națiunea își are geneza în schimbările petrecute în orînduirea socialistă, națiunea joacă, la rîndul său, un rol important atît în apariția, cît și în dezvoltarea societății socialiste. În cele ce urmează ne vom referi la cîteva aspecte cu privire la rolul exercitat de națiune asupra societății. Idealul național a unit întotdeauna clasele, păturile, grupurile națiunii, cu interese particulare comune și opuse, pe aceeași platformă națională. Apărarea și dezvoltarea comunității economice, a limbii naționale, a teritoriului și a culturii au dat naștere la năzuințe și scopuri comune, manifestate prin intermediul intereselor de clasă. Burghezia a fost nevoită, pentru a se putea menține la putere, să se ocupe, în limita satisfacerii intereselor sale particulare de clasă, și de interesele comune naționale, chiar dacă această preocupare n-a avut-o permanent, chiar dacă ulterior a subordonat intereselor ei de clasă interesele națiunii. Această situație a antrenat masele națiunii la viața politică, le-a învățat să lupte, să formuleze cereri și revendicări. Au putut, în acest mod, să descopere că principiile libertății, egalității și fraternității, lansate de burghezie, rămîn de domeniul idealului, neputîndu-se practic transpune în viață în condițiile societății bazate pe exploatare și asuprire socială și națională. Ele vād realizată deplin lozinca unității naționale doar în condițiile dispariției exploatării, a ridicării proletariatului la rang de clasă conducătoare a națiunii, fiind singura clasă consecvent revoluționară, ale cărei interese se identifică permanent, fără nici o rezervă și limită, cu ale întregii națiuni. Conștiința națională a proletariatului se împletește strîns cu conștiința sa socială și de clasă; el pune întotdeauna pe prim plan interesul general, comun, național, atrăgînd de partea sa clase și grupuri diferite, unite pe baza aceluiași interes național și social. În acest sens, conștiința națională, idealul, interesul național devin o importantă forță motrice în mobilizarea maselor la înfăptuirea revoluției socialiste. Construirea socialismului nu este numai o chestiune generală a proletariatului de pretutindeni, ea este, în primul rînd, o chestiune a sa particulară, ca proletariat aparținînd unei anumite națiuni. Astfel națiunea exercită un rol activ în însăși apariția formațiunii sociale socialiste.

În acest proces de interacțiune reciprocă, ca influențată și influențînd, națiunea s-a modificat pe sine, trecînd într-o etapă superioară de dezvoltare. În socialism, năzuințele, nevoile naționale se unifică cu cele sociale și de clasă, nu sporadic, nu în momente de restrînte, de pericol național, ci permanent. Pe această bază națiunea își descoperă noi valențe, se îmbogățește treptat cu noi laturi, după cum unele aspecte ale sale dispar în noile condiții. „Numai în socialism se pot manifesta în toată plîntărea lor comunitatea reală de interese economice, cultura socialistă

comună a tuturor cetățenilor ce locuiesc pe același teritoriu, se poate asigura unirea întregului popor în lupta și munca pentru înfăptuirea aspirațiilor sale de bunăstare și fericire”³. Această unire reală de interese își are izvorul în relațiile de producție socialiste. În orînduirea socialistă, producția, repartitia și schimbul poartă în ele stigmatul proprietății obștești asupra mijloacelor de producție, fapt ce așază pe o nouă temelie întreaga societate, produce modificări în toate domeniile vieții economice, social-politice, culturale și naționale. Socialismul se deosebește de toate celelalte orînduiri sociale pentru că revoluționează bazele relațiilor de producție și schimb, transformă spontanul în conștient, creează condițiile materiale pentru unirea indivizilor și claselor, înlătură antagonismele sociale și naționale. Situația întregii națiuni de proprietară asupra mijloacelor de producție și a produselor muncii sale, modul de repartitie — izvorit din proprietatea socialistă — *dau naștere concordanței intereselor naționale și sociale*. În capitalism, interesele naționale și sociale, de clasă coincid numai în anumite limite, în anumite perioade; clasele acționează, se angajează foarte diferit în înfăptuirea idealului și interesului național. Socialismul, unind indivizii în mod egal față de mijloacele de producție, ca proprietari, *crează baza reală a unirii permanente și relativ asemănătoare a tuturor claselor și grupurilor sociale; interesul național se identifică în esența sa, pe coordonatele sale fundamentale, pînă la omogenizare, cu cele sociale*.

Egalitatea deplină față de mijloacele de producție a membrilor națiunii înlătură definitiv unitatea antagonică, opoziția fundamentală de interese între clase și pătri sociale, specifică societății capitaliste. Proprietatea socialistă imprimă producției și schimbului un caracter unitar, omogen, generînd concordanța intereselor colectivității cu cele personale, concordanța cerințelor multilaterale ale progresului național cu cele ale personalității umane. „Trebuie — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — să milităm cu consecvență și hotărîre, în spiritul înaltelor principii ale umanismului socialist, pentru a deschide fiecărui membru al societății posibilități nelimitate în vederea manifestării nestingerite a personalității sale, pentru a-i crea condiții de a-și aduce contribuția la înflorirea societății socialiste, la progresul și prosperitatea patriei”⁴. În capitalism, posesorii mijloacelor de producție nu erau producători; ei își însușeau cea mai mare parte din produse fără a participa la producție. În societatea socialistă se realizează *dezalienarea* producătorilor de mijloacele de producție și de produsele muncii lor. Acest fenomen constituie un nesecat izvor de cointeresare, unire, omogenizare a intereselor indivizilor, claselor, grupurilor națiunii socialiste. Socialismul, realizînd unitatea neantagonică dintre indivizi, societate și națiune, *asigură un grad înalt de conștientizare a raporturilor dintre aceștia, creșterea gradului de participare a individului în cadrul colectivității la transformarea societății*; creativitatea și anticipația devin atribute colective.

³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. I, București, Editura politică, 1968, p. 61.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Consfătuirea de la C.C. al P.C.R. cu conducătorii organelor de partid și ai consiliilor populare județene*, Editura politică, București, 1968, p. 8—9.

Statul național socialist reprezintă un instrument de dezvoltare a producției și schimbului, a unirii individului cu colectivitatea. El elaborează soluții pentru rezolvarea contradicțiilor care apar, împiedicând transformarea lor în antagonisme, dă directive pentru dezvoltarea economiei, culturii, reprezintă și apără interesele națiunii, ale statului în relațiile cu alte state. Ca urmare a acțiunilor de planificare, producția și schimbul se extind și se intensifică pe harta teritorială a țării, între toate regiunile sale, se permanentizează, determinând o unitate reală a pieței economice naționale.

Odată cu schimbările petrecute în economia națională apar noi tradiții, obiceiuri, deprinderi, sentimente legate de noua stare economică, iar altele, generate de vechiul mod de producție, dispar sau se mai păstrează temporar în virtutea obișnuinței, a rutinei. *Toate transformările care au loc în producție și schimb întăresc, adâncesc unitatea națiunii pînă la deplina omogenizare ; sudează interesele claselor sociale și indivizilor într-un singur interes național, permanent, conștient, el însuși generator de noi valențe de progres.*

Astfel, măsurile luate de Congresul al IX-lea al P.C.R. și de Conferința Națională cu privire la reorganizarea producției, apropierea conducerii de producție, întrepătrunderea științei cu producția, precum și noua organizare administrativ-teritorială a țării au menirea să intensifice producția și schimbul, iar pe această bază să se asigure creșterea și mai rapidă a unității națiunii. O producție bazată pe marea industrie și o piață națională puternică și unitară leagă națiunile de universalitate, de nevoile altor națiuni, le determină să fie în pas cu cerințele epocii. Numai în relațiile cu alte națiuni se verifică nivelul de dezvoltare al producției naționale și are loc acea emulație continuă, cu efecte pozitive asupra dezvoltării naționale și universale.

Schimbările petrecute în comunitatea economică a națiunii socialiste au atras unele modificări și în *limba națională*. Corespondența limbii cu producția și schimbul, cu cultura și obiceiurile, deprinderile și sentimentele naționale o înnoiesc, o îmbogățesc permanent. Aceste schimbări trebuie privite în două direcții : a) diacronic, ca evoluție istorică a limbii și b) sincron, ca sistem unitar al unor elemente care se intercondiționează, stabilind între ele relații, legi, norme, reguli de funcționare, cu o structură specifică. Evoluția istorică a limbii este un proces lent, acumulările cantitative se fac treptat, afectînd doar părți, laturi ale fenomenului. De obicei elementele noi coexistă timp îndelungat cu cele vechi. *Acumulările de noi elemente în evoluția istorică a limbii nu întrerup continuitatea acesteia, după cum nici nu modifică esențial structura sistemului limbii.* Cu alte cuvinte, schimbările petrecute în limba națională în socialism *nu schimbă fundamentele acesteia*, ci, dimpotrivă, largesc, perfecționează elementele și interacțiunile existente, întăresc normele și funcțiile sale, unificînd și mai adînc, pe orizontală și verticală, *comunitatea limbii naționale*. Se constată, după cum atestă specialiștii în studiul limbii române contemporane⁵, spre exemplu, o vie îmbogățire a vocabularului, ca urmare a transformărilor petrecute în modul de trai, în simțăminte și obiceiuri, în gîndirea și

⁵ Iorgu Iordan, V. Guțu-Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura științifică, 1967.

acțiunile națiunii, cât și prin lărgirea relațiilor sale cu universalitatea. O îmbogățire a limbii se observă și sub aspecte stilistice și topice. Lărgirea producției și schimbului, creșterea nivelului cultural-științific al membrilor națiunii au dat naștere fenomenului de *intensificare a unificării limbii, prin însușirea limbii literare de către masele largi ale națiunii și prin începerea procesului de integrare treptată a particularităților regionale în limba literară, de adaptare și uneori de dispariție a lor*. Îmbogățirea limbii naționale în socialism are ca sursă subsistemele sale (limbajul științific al diferitelor profesii), fenomen care provine din dezvoltarea vertiginoasă a științei și tehnicii și însușirea lor de către mase tot mai numeroase ale națiunii. Atragerea populației națiunii socialiste spre calificare superioară, intensificarea muncii de concepție și creație, de inovație în toate domeniile de activitate îmbogățesc vocabularul limbii naționale. Dacă în sistemul limbii naționale au apărut elemente noi, în același timp multe cuvinte legate de vechea stare a națiunii, de vechiul său mod de trai, de gândire, au dispărut din vocabular, sau se utilizează foarte rar, fiind în curs de dispariție. Noile elemente apărute în sistemul limbii au atras după ele și unele interacțiuni și norme noi, fără a schimba însă ansamblul structurii limbii. „În genere, normele limbii literare evoluează în sensul obținerii prin selectare tot mai strictă a unei unități și unicități riguroase”⁶.

Cultura națională — ca produs și bun al națiunii — se dezvoltă tot mai mult în societatea socialistă, ideologia marxistă devenind în această etapă ideologie dominantă, care stă la baza noilor creații.

Plecînd de la principiul că în valorificarea culturii naționale „nu trebuie să uităm nici un moment că în trecut au existat în țara noastră — și nici nu puteau să nu existe — concepții retrograde, reacționare, care au servit claselor asupritoare...”⁷, socotim că toate creațiile culturale — indiferent de clasele ce le-au produs —, care oglindesc năzuințele, nevoile naționale și sprijină mersul națiunii spre progres fac parte, în mod legitim, din cultura națională. Abandonarea ideilor reacționare ale burgheziei nu înseamnă și abandonarea culturii naționale în ansamblul ei. În cadrul culturii naționale în capitalism, ideologia marxistă, de pildă, a servit și a reprezentat permanent interesele de progres ale întregii națiuni. De asemenea, majoritatea personalităților reprezentative ale culturii au reflectat în operele lor interesele națiunii, ale maselor, s-au contopit cu idealurile și nevoile naționale. De aceea tot ce a slujit progresului național, în diferite perioade istorice, intră în patrimoniul culturii naționale socialiste. Noua cultură socialistă apare și se dezvoltă din și pe fondul culturii naționale, produs al evoluției societății de-a lungul veacurilor. Noile creații continuă și desăvîrșesc pe cele vechi, tradiția se împletește organic cu inovația; socialismul unifică cultura națională cu cultura de clasă. *Cultura socialistă este națională în conținutul și formele sale de manifestare*, cum afirmăm și cu un alt prilej⁸. Dacă forma este națională, ea trebuie neapărat să exprime și un conținut național; nu pot exista forme lipsite de conținut. Afirmatia „cultură socialistă în conținut și națională în formă”

⁶ *Ibidem*, p. 20.

⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la încheierea dezbaterilor privind dezvoltarea învățămîntului de cultură generală, profesional, tehnic și superior din Republica Socialistă România*, în „Scînteia”, anul XXXVII, nr. 7 684, din 25 aprilie 1968.

⁸ Vezi: *Conceptul de națiune*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” nr. 6/1967, p. 40—53.

excluse, pe de o parte, îmbogățirea culturii universale prin culturile naționale, iar, pe de altă parte, reduce contribuția originală a națiunilor doar la formele specifice ale culturii. *Conținutul culturii naționale poartă în sine stigmatul material și spiritual, de gândire și simțire al celor ce l-au produs și se manifestă în forme diverse.* Cultura națională intră în circuitul universal al valorilor prin ceea ce are ea esențial, general uman, atât în conținut cit și în formă⁹.

În socialism se dezvoltă și se întregeste comunitatea culturii; ea devine un bun al națiunii, nu numai sub aspectul ogîndirii nevoilor și aspirațiilor sale, dar și, cu deosebire, sub aspectul însușirii culturii naționale de către toți membrii națiunii și, prin aceasta, a ridicării lor la creație istorică conștientă. Detașamente tot mai largi de oameni participă la crearea culturii naționale socialiste; aceasta nu înseamnă nicidecum că în socialism ea este opera nemijlocită a întregii națiuni, ci că se lărgeste neconținut cercul celor care o creează. Prin deschiderea completă a acestui cerc se va realiza în viitor eliminarea deosebirilor esențiale dintre munca fizică și cea intelectuală, dintre creatorii bunurilor spirituale și materiale.

Deci și în cadrul acestei trăsături a națiunii au avut loc schimbări, modificări, care dovedesc caracterul deschis, viu al culturii naționale. În acest proces unele aspecte au fost înlăturate, ca învechite, ca necorespunzătoare noilor condiții de existență ale națiunii, altele s-au împlinit sau au apărut aspecte noi.

Evoluția națiunii în etapa socialistă se realizează în limitele teritoriului național, care rămîne în continuare, și nici nu este posibil altfel, teritoriul națiunii respective, indivizibil și inalienabil.

★

Dezvoltarea națiunii corespunde cerințelor obiective ale vieții sociale și ea va continua multă vreme să stea la baza înaintării spre progres a societății socialiste și comuniste. „Națiunea ca formațiune istorică, departe de a fi depășită, găsește abia în socialism condiția deplinei ei afirmări și dezvoltări, condiția materializării întregii ei capacități”¹⁰. Numai socialismul și comunismul pot asigura manifestarea deplină a tuturor trăsăturilor națiunii, a tuturor potențelor și valențelor sale, prin crearea condițiilor corespunzătoare, statul național socialist fiind cheazăia acestei dezvoltări. Avînd în vedere că în societatea socialistă statul național se transformă în instrument al întregii națiuni, suveranitatea națională devenind deplină, sîntem de părere că națiunea, în această etapă, se îmbogățește cu o nouă trăsătură — aceea a statului național —, care nu își găsește justificarea atunci cînd definim națiunea, în genere.

Subliniem că schimbările petrecute în trăsăturile națiunii socialiste au loc concomitent, interacționîndu-se, influențîndu-se reciproc.

Aceste schimbări nu modifică în esență și totalitate trăsăturile națiunii, ci numai anumite laturi, părți, aspecte ale acestora, pe fondul ace-

⁹ Menționăm în sprijinul acestei idei discuțiile pe care le-au angajat unii oameni de cultură în presă: *Raportul culturii noastre naționale cu patrimoniul cultural universal. Masă rotundă*, în „Scînteia” din 10 martie 1968, p. 4; Dan Zamfirescu, *Tradiția ca durată a culturii și a istoriei naționale*, în „Contemporanul” din 10 noiembrie 1967, p. 1, 2; Eugen Simion, *Național și universal în literatură*. Colocviul internațional de la Belgrad, în „Gazeta literară” din 9 noiembrie 1967.

¹⁰ Emil Bodnaraș, *Cuvîntare rostită la Congresul al IX-lea al P.C.R.*, București, Editura politică, 1965, p. 10.

leiași calități. Ele s-au conturat printr-o luptă susținută în cadrul unității naționale între laturile sale contrarii, între nou și vechi. Unitatea și lupta contrariilor joacă în cadrul unității naționale socialiste rolul de izvor, de forță motrice a noului, a progresului social și național. Deci națiunea este comunitatea umană care apare în formațiunea socială capitalistă, evoluează într-o etapă superioară în socialism și comunism, pînă la dispariția ei, într-un viitor foarte îndepărtat; națiunea însăși pregătește această stare viitoare, această metamorfozare a sa.

Națiunea în socialism nu este o nouă comunitate etnică: ea este o etapă superioară de evoluție a națiunii și rămîne în continuare deschisă înnoirilor — justificînd potențele sale de progres —, care-i amplifică rolul și funcțiile sociale, fără a-i întrerupe continuitatea. *Națiunea este un fenomen unic*, care reprezintă și susține interesele de progres ale societății în capitalism, socialism și comunism. În orînduirea socialistă nu a apărut o nouă comunitate etnică, ci trăiește, se dezvoltă, în cadrul noilor condiții, aceeași comunitate națională cu schimbările intervenite în elementele conținutului său. Națiunea mai are suficiente resurse și valențe nesaturate pentru a juca încă multă vreme, și în viitor, un rol important în accelerarea progresului umanității.

Dezvoltarea națiunii socialiste nu vine în contradicție cu internaționalismul socialist, care se manifestă în și prin dezvoltarea națiunilor socialiste. „Dezvoltarea și înflorirea fiecărei națiuni socialiste, a fiecărui stat socialist egal în drepturi, suveran și independent, constituie o cerință esențială de care depind întărirea unității și coeziunii țărilor socialiste, creșterea înfriurilor lor asupra mersului înainte al omenirii spre socialism și comunism”¹¹. Unitatea și coeziunea țărilor socialiste trebuie să se înfăptuiască pe baza a ceea ce le este comun, esențial, lăsînd ca particularitățile naționale să fie rezolvate de fiecare partid și stat cu metode, forme, mijloace, soluții proprii, ținîndu-se seama de aplicarea adevărului general al marxism-leninismului la condițiile concrete din fiecare țară, în etape și perioade diferite. Nimeni nu poate știrbi dreptul fiecărei națiuni, al fiecărui stat socialist de a-și stabili linia sa politică, fără vreun amestec din afară, ca reflectare a multiplelor condiții și cauze interne. Ceea ce este particular într-o țară sau alta nu poate fi ridicat la rang de general, după cum nici generalul nu poate fi aplicat în același fel la condiții particulare diferite. Partidul Comunist Român conduce cu pricepere și fermitate, cu demnitate și înalt simț de răspundere destinele întregii națiuni române. Interesele partidului coincid, se identifică cu nevoile și năzuințele, cu scopurile și interesele națiunii, politica sa corespunde, exprimă particularitățile economiei, culturii, în diferite etape de dezvoltare. Telurile partidului și idealurile națiunii, hotărîrile, acțiunile partidului și ale întregii națiuni concură într-un singur gînd și faptă la grăbirea ritmului progresului social și național. Statul nostru socialist, în frunte cu partidul comunist, și-a adus o bogată și vie contribuție la întărirea unității și coeziunii sistemului socialist mondial, pentru desfășurarea normală a relațiilor dintre toate națiunile și popoarele.

ANA GAVRILĂ

¹¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al IX-lea Congres al P.C.R.*, București, Editura politică, 1965, p. 60.

Cu privire la raportul dintre istorie și sociologie

Descoperind legile specifice dezvoltării social-istorice, marxismul a relevat fundamentul obiectiv al unității dialectice dintre logic și istoric în cunoașterea socială și, în consecință, al corelației strânse dintre știința istoriei și teoria sociologică *.

Ruperea cunoașterii istorice de sociologie și de cunoașterea socială teoretică reprezintă o linie de tradiție în gândirea filozofică burgheză, exprimând neputința acesteia de a sesiza unitatea dialectică dintre individual și general în dezvoltarea societății și în cunoașterea socială. Studiind aspectul istoric, *dinamic* și individual al fenomenelor sociale, care ar exclude generalul, repetabilitatea și legitatea, istoria, în cadrul acestei linii de gândire, nu numai că nu ar avea nevoie de sociologie al cărei obiect ar fi *staticul* și legile sociale, ci chiar s-ar opune acesteia. Pe această bază se absolutizează specificul istoriei ca știință și al metodei istorice, absolutizare care la unii gânditori ca Dilthey, de pildă, merge până la respingerea sociologiei ca știință.

Identificind cunoașterea socială cu cea istorică și reducînd-o pe aceasta din urmă la o „cunoaștere pur descriptivă“, Dilthey considera ca fiind „metafizică“ și „superstiție“ orice teorie sociologică sau filozofie a istoriei care ar urmări să desprindă în cunoaștere generalul de individualul istoric. Legătura dintre individual și general în fenomenele istorice este înțeleasă de Dilthey în sensul dizolvării generalului în individual și, prin urmare, a imposibilității de a se constitui astfel o știință socială teoretică. Această legătură, spune Dilthey, „se află ruptă prin analiza care supune la un examen teoretic fiecare element particular al acestui tot (social — *n.n.*)“¹.

* Problema raportului dintre istorie și sociologie este deosebit de complexă și prezintă multiple posibilități de abordare. Sub unele aspecte problema a mai fost analizată în literatura noastră de specialitate (Vezi: V. Liveanu, *Istorie și filozofie*, în „Lupta de clasă“ nr. 10/1966; Andrei Roth, *Sociologia și istoria*, în „Lupta de clasă“ nr. 1/1967; H. H. Stahl, *Sociologie „concretă“ și istorie*, în „Revista de filozofie“ nr. 4/1968). De aceea ne vom limita în examinarea acestei corelații la un singur aspect: rolul sociologiei și al metodei logice, teoretice pentru cercetarea istorică, pornind de la un anumit specific, propriu celor două științe.

¹ Wilhelm Dilthey, *Introduction à l'étude des sciences humaines*, Paris, 1842, p. 119. (Ulterior, în 1904—1905, cînd pregătea o nouă ediție a lucrării, în notele sale, Dilthey a îndulcit criticile la adresa sociologiei.)

În perioada care a urmat filozofiei lui Dilthey, opoziția dintre istorie și sociologie nu mai putea fi împinsă pînă la negarea sociologiei ca știință, deoarece recunoașterea acestei discipline devenise unanimă. Socotind sociologia în rîndul științelor naturii, Heinrich Rickert ajunge însă să postuleze un raport antinomic între cele două discipline. Sociologia ar căuta după părerea lui Rickert să descopere legile fenomenelor sociale cu ajutorul noțiunilor generale, studiindu-le ca fenomene naturale. Tot ce-i istoric, particular stă cu totul în afara preocupărilor ei, iar legile stabilite de sociologie nu au nici o valoare pentru istoria societății * ; istoria este o știință pur descriptivă, idiografică.

Filozoful O. Philippe susține, astăzi, o concepție similară. După părerea sa, istoria se reduce la studiul „faptelor precise“, individuale, fără a le putea generaliza și sistematiza, pe cînd sociologia studiază societatea „în mod sistematic în fenomenele caracteristice ale vieții sale și comportamentului său. Istoria este o povestire ; sociologia o știință pozitivă“². De fapt, într-o asemenea concepție concretul social ca unitate indivizibilă dintre individual și general este scindat în mod artificial din punctul de vedere al științelor care îl studiază : istoria și sociologia, considerate ca poli opuși.

Deși în elaborarea teoriei sale istorice, filozoful și istoricul român A. D. Xenopol a încrucișat deseori spada polemicii cu neokantienii, ideile sale în problema raportului dintre istorie și sociologie nu se deosebesc esențial de ale acestora. Astfel, deși criticase separarea pe care Rickert și ceilalți neokantieni o operau între științele naturii și științele istorice („științele spiritului“), Xenopol aprobă ideea lui Rickert de a considera sociologia ca o știință naturală, *lato sensu*, opusă istoriei. „Noi — spune Xenopol — am susținut aceeași idee (a sociologiei ca știință naturală — *n.n.*) din punctul nostru de vedere“³. Nici Xenopol n-a înțeles astfel unitatea indisolubilă dintre individual și general în dezvoltarea istorică și, pe această bază, a opus în mod rigid istoria și sociologia. Totodată, absolutizînd distincția dintre dinamic și static, preluată din filozofia lui A. Comte, Xenopol face deosebire între sociologia statică și cea dinamică. Prima, consideră Xenopol, aparține de științele teoretice și, studiînd fenomenele sociale stabile, faptele de repetiție, formulează legi ale acestora. Sociologia dinamică este identificată, în fapt, cu istoria și nu poate studia nici un fel de legi, „ci numai serii, înlănțuiri cauzale ale faptelor succesive“. Întrucît sociologia dinamică este identică cu istoria, între istorie și sociologie există o antinomie ireductibilă, precum între istoricitate și legitate. În realitate, nu se pot separa net statica și dinamica socială. Istorismul marxist dezvăluie unitatea dialectică dintre elementul dinamic și cel al stabilității relative, concepînd structura socială într-o evoluție

* „Istoria și sociologia nu pot voi niciodată același lucru dacă ele se înțeleg bine pe ele înseși. Dacă deci sociologia încearcă a formula legile vieții istorice, ea trebuie numaidecît să se rătăcească“ (Heinrich Rickert, *Recenzie asupra lucrării lui A. D. Xenopol* — e vorba despre lucrarea *Principes fondamentaux de l'histoire*, apărută în 1899, reprodușă în „Arhiva Societății științifice și literare din Iași“, tom. XII, 1901, p. 452).

² O. Philippe, *L'histoire dans ses rapports avec la sociologie et la philosophie*, în volumul *L'homme et l'histoire*, Paris, 1952, p. 38.

³ A. D. Xenopol, *Științele naturale și istoria*, în „Arhiva Societății științifice și literare din Iași“, tom. XI, 1900, p. 537.

dinamică. În acest sens nu pot fi opuse una alteia, nici sociologia și istoria, nici metoda sociologică și metoda istorică.

Adeptii concepției neopozitiviste în interpretarea istoriei se situează pe aceeași poziție a respingerii legăturii indisolubile dintre istorie și sociologie. Reducând istoria la descrierea faptelor strict individuale și a raporturilor cauzale dintre ele, fără putință de a fi generalizate, aceștia opun istoria cunoașterii teoretice (sociologice) și filozofiei. Astfel, profesorul englez Alfred Cobban, deși recunoaște necesitatea interpretării faptelor în istorie, socotește că ar fi „incompatibilă cu istoria critică orice tentativă a teoriei sociologice generale aplicabilă în cursul întregii existențe umane“. După părerea lui, „a scrie istoria sub influența unei teorii sociologice devine o muncă inutilă, întrucât teoria a determinat dinainte ceea ce va fi istoria...“ și de aceea totul trebuie redus la „examenul empiric al faptelor sociale“⁴. K. Popper, profesorul de filozofie al lui A. Cobban, este mai radical în concluziile sale, teoretizând un relativism subiectivist în problema adevărului istoric, în forma — „pluralității de interpretări echivalente în mod fundamental...“⁵. El stabilește o opoziție între interpretare și teorie și reproșează istorismului marxist faptul că ia „interpretările drept teorii“.

Într-o lucrare a sa din 1957, Émile Callot considera că istoricitatea este „incompatibilă cu elaborarea teoretică...“⁶, negînd astfel posibilitatea unei explicații teoretice în știința istoriei. De aceea, după opinia lui, este „tot așa de nepotrivit să compari metoda istorică cu metoda sociologică, ca și a compara metoda matematică cu metoda biologică...“⁷. Fără îndoială, poți compara raportul dintre istorie și sociologie cu raporturile dintre oricare alte științe, dar pentru a trage concluzii adecvate este necesar să ții seama de limitele acestei comparații. Dacă metoda „traduce o adaptare a spiritului la lucruri“, așa cum în mod just observă Callot, adică este specifică în funcție de obiectul cercetării, atunci proporțiile deosebiri dintre metoda istorică și cea sociologică nu mai pot fi aceleași ca între metoda matematică și cea biologică, întrucât istoria și sociologia au un obiect general comun — dezvoltarea societății umane în interacțiunea tuturor laturilor sale*. Acest lucru îl observă, cu justețe, și Julian Marias, care arată că „Sociologia și istoria sînt inseparabile, căci și una și alta iau în considerație aceeași realitate, fiecare dintr-un punct de vedere particular“⁸.

Critica istorică și interpretarea faptelor implică în mod necesar explicația teoretică, adică dezvăluirea în cele din urmă a cauzelor lor necesare, a raporturilor interne, legice. Între interpretare și teorie în istorie

⁴ Alfred Cobban, *Réflexions sur la méthode historique*, în „La Table Ronde“ nr. 197/1964, p. 62—63.

⁵ K. Popper, *Misère de l'historicisme*, Paris, 1956, p. 149.

⁶ Émile Callot, *L'histoire et la géographie au point de vue sociologique*, Paris, 1957, p. 174.

⁷ *Ibidem*, p. 179.

* Într-o lucrare mai recentă, *Ambiguïtés et antinomies de l'histoire et sa philosophie*, Paris, 1962, deși menține dualismul gnoseologic care constă „în separarea teoreticului și istoricului“ și apreciază că între istorie și sociologie există o deosebire radicală, Émile Callot revine întrucltva asupra opiniilor sale menționate mai sus, arătînd că „intervenția teoreticului în istoric... poate să ajute la interpretarea“ acestuia (*Op. cit.*, p. 172).

⁸ *Dialectica*, vol. 15, nr. 1—2/1961, p. 248.

nu există opoziție dacă înțelegem că interpretarea trebuie să aibă o fundamentare științifică, obiectivă. O asemenea fundamentare i-o oferă istoricului teoria sociologică și filozofică științifică, neexistând o ruptură, un raport antinomic între istorie și sociologie.

A opune istoria sociologiei și științelor teoretice în general înseamnă a concepe istoria ca o îndeletnicire pur descriptivă și a o limita la descrierea strictă a documentelor. Marx sublinia că aceasta ar echivala cu a pretinde „luntrașului să visească nu pe râu, ci pe izvoarele lui...”⁹. N. Iorga a ironizat un asemenea istoric — „om sandwich”, cum îl numea el, care reduce întreaga investigație istorică la document, arătând că istoria se compune într-o mare măsură din interpretare, care implică teoria. „Cum nu poți să ceri unui paleontolog care a găsit câteva oase să-și oprească reconstituirea călăuzită de anume reguli fixe, foarte sigure, ale vieții organice, la marginile osului aflat, decretînd sentențios că animalul primitiv ale cărui rămășițe le-a aflat avea numai o falcă, în aceea numai un dinte și acela crăpat, tot așa nu putem fi mărginiți noi, istoricii, la singura mărturisire a documentului”¹⁰.

Fundamentul obiectiv al legăturii strinse dintre interpretarea istorică și teorie, ca și dintre istorie și sociologia marxistă îl constituie legile obiective ale dezvoltării istoriei societății. Descoperind aceste legi, marxismul a dat științei istorice criteriul logic obiectiv de selecționare, interpretare și explicare a faptelor istorice. Pretinsa opoziție și independență a istoriei față de sociologie este iluzorie. Chiar și în cercetarea de cea mai strictă specialitate, istoricul nu se poate lipsi de anumite categorii, cum ar fi cele de *conomie, popor, națiune, clasă socială, politică, stat, revoluție, cultură* etc., pe care le ia din sistemul noțional al celorlalte științe teoretice, în special din sociologie. Iar abstracțiile și noțiunile istorice propriu-zise rezultate în urma cercetării istorice nu pot fi înțelese științific, independent de teoria socială în genere, de categoriile sociologice în special. În cadrul studiilor mai largi, al sintezelor istorice, cum ar fi elaborarea istoriei unui popor sau a istoriei universale — sinteze care se impun la stadiul actual al acumulării materialului faptic —, dependența de sociologie și de alte științe teoretice este și mai strînsă; ea merge pînă la osmoza metodei istorice cu analiza structurală, metodă specifică într-o măsură mult mai mare sociologiei.

Cercetarea istorică vine permanent în contact cu sociologia, se poate spune chiar că are o latură sociologică în măsura în care folosește analiza structurală și pune în lumină într-un mod propriu legitățile și tendințele dezvoltării sociale, fără însă a se confunda. În această direcție, P. Constantinescu-Iași sublinia că „pentru a ne da seama de «adevărul istoric» nu numai că nu trebuie să neglijăm, ci să dăm locul de cinste studiului sociologic în toate perioadele și fragmentele naționale ale istoriei”, numind aceasta o *lege* generală a cunoașterii istorice¹¹. Dar, în studierea proceselor sociale, istoricul, spre deosebire de sociolog, cercetează aspectele legice, generale

⁹ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, p. 86.

¹⁰ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1944, p. 13.

¹¹ P. Constantinescu-Iași, *Caracterizarea și împărțirea istoriei românilor. O nouă concepție*, Iași, 1926, p. 236.

în unitate cu individualitatea și particularitățile desfășurării concrete a evenimentelor. Evenimentialul apare astfel în prim plan, reprezentînd însă manifestarea structurilor istorice, a legilor interacțiunii lor. Altfel istoricul ar proceda ca sociolog, și nu ca istoric.

Prin urmare, istoria și sociologia nu numai că nu se opun una alteia în sistemul științelor sociale marxiste, ci se întrepătrund și se fundamentează reciproc. Astfel, cunoașterea istorică profundă a diferitelor epoci a constituit una din sursele principale din a cărei analiză și generalizare marxismul și-a dedus și fundamentat tezele și concluziile sale teoretice-sociologice, economice și politice. Cercetarea și recercetarea proceselor istorice au adus și aduc noi confirmări concepției sociologice marxiste. Odată elaborată concepția teoretică, științifică despre istoria societății omenеști, aceasta a deschis calea cercetării și explicării științifice a istoriei fiecărui popor, a fiecărei perioade istorice. Prin concepția asupra procesului istoric în ansamblul său, marxismul a *reinnoit însăși metoda istorică*, ceea ce nu putea să nu stîrnească ecouri favorabile în rîndul istoricilor¹², îndeosebi în zilele noastre. Materialismul istoric a creat cadrul logic și conceptual al studierii istoriei concrete, devenind baza teoretică-metodologică a istoriei ca știință, a cercetării și explicării pe temeiuri științifice a proceselor social-istorice din diferite țări și epoci.

Corelația strînsă dintre istorie și sociologie în genere, dintre sociologia marxistă și cunoașterea istorică rezultă și dintr-o particularitate proprie celor două științe. Știința istoriei, ca și sociologia generală, studiază procesul istoric ca întreg („total“), în ansamblul laturilor și proceselor sale *. Prin însuși acest fapt, istoria se raportează la sociologie ca la modelul său teoretic de explicare și interpretare a proceselor istorice concrete. Aceasta nu exclude, desigur, specializarea istoriei în cercetarea anumitor domenii ale realității sociale, a vieții politice sau economice, care au o anumită independență relativă în raport cu procesul istoric în ansamblul său. Dar chiar în acest caz, istoricul trebuie să *integreze* procesele studiate în istoria societății ca întreg. În acest sens, Engels menționa că „istoria economiei politice nu poate fi scrisă fără o istorie a societății burgheze...“¹³. Punînd ca o sarcină actuală în fața istoricilor elaborarea Istoriei partidului, Congresul al IX-lea al P.C.R. releva tocmai o asemenea particularitate și cerință metodologică a cercetării istorice : „pornind de la începuturile mișcării muncitorești din România, să prezinte întregul drum de luptă al clasei muncitoare, al Partidului Comunist Român — organizatorul și conducătorul luptei pentru eliberarea socială și națională a poporului — *în strînsă legătură cu realitățile politice, economice și sociale ale fiecărei etape de dezvoltare a țării noastre*“¹⁴ (subl. ns.).

Avînd în vedere particularitatea istoriei de a studia dezvoltarea concret-istorică a societății în ansamblul ei, sociologia teoretică marxistă

¹² André Marchal, *Le conflit traditionnel des méthodes et son renouvellement*, vol. I, din lucrarea *Méthode scientifique et science économique*. Paris, 1958, p. 94.

* Pierre Vilar, *Pour une meilleure compréhension entre économiste et historiens «Histoire quantitative» ou économétrie retrospective*, în „Revue Historique“, Mai-Juin 1965, p. 312; François Hincher, *L'histoire sociale en France*, în „La Pensée“ nr. 124 (decembrie), 1966.

¹³ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 13, București, Editura politică, 1962, p. 514.

¹⁴ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, Editura politică, București, 1965, p. 92.

prezintă valoare metodologică pentru știința istorică prin toate principiile, legile și categoriile sale. Adoptarea de către istoric a teoriei sociologice științifice ca bază metodologică a cercetărilor sale nu face de prisos cercetarea istorică concretă. Pentru istoricul care împărtășește punctul de vedere teoretic marxist, menționa Lenin, „nu ideea, ci numai fenomenul exterior, obiectiv poate să-i servească drept punct de plecare. Critica se va mărgini să compare și să confrunte un fapt nu cu ideea, ci cu alt fapt. Pentru ea importă doar ca ambele fapte să fie cercetate cu maximum de precizie și ca ele să constituie într-adevăr, unul față de celălalt, momente diferite ale dezvoltării”¹⁵. Istoricul nu rămâne însă la simpla constatare și raportare a faptelor, ci descoperă în acestea semnificațiile lor esențiale, „istorice” și înlăuntrirea lor lăuntrică. Continuând ideea de mai sus, Lenin adăuga: „...dar înainte de toate importă să fie cercetate cu aceeași precizie *ordinea, succesiunea și conexiunea* în care apar treptele de dezvoltare”¹⁶ (*subl. ns.*)

În concepția marxistă, istoria ca știință are drept obiect nu numai istoria „*evenimentială*” — producerea și desfășurarea în timp a evenimentelor —, ci și istoria „*structurală*” — evoluția raporturilor și conexiunilor interne dintre procese, modul lor dinamic de structurare în istoria societăților în ansamblu. De aceea, îndeosebi la nivelul general al istoriei societății capătă o deosebită importanță *analiza structurală*. Marxismul a pus bazele concepției istoriei ca un „sistem” unitar de relații între oameni, între diferite procese și factori sociali; legile istorice obiective constituie firul călăuzitor care structurează totalitatea laturilor, relațiilor și proceselor sociale, trecerea de la un „sistem” social la altul. Diferitele formațiuni social-economice reprezintă un anumit *tip de structurare* a fenomenelor sociale, integritatea laturilor și proceselor sale pe o anumită treaptă a dezvoltării istorice. Societatea, pe fiecare treaptă istorică a evoluției sale, apare astfel ca o structură globală alcătuită dintr-un ansamblu de structuri, substructuri și raporturi*. Relația stabilită de Marx în *Prefață la Contribuții la critica economiei politice* apare ca o lege sociologică generală a structurării diferitelor laturi și sfere ale vieții sociale: „Totalitatea acestor relații de producție formează structura economică a societății, baza reală pe care se înalță o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund forme determinate ale conștiinței sociale. Modul de producție al vieții materiale condiționează în genere procesul vieții sociale, politice și spirituale”¹⁷. Această relație legică, fundamentală devine pentru știința istoriei criteriul de bază în ordonarea și interpretarea materialului istoric existent, îmbinat, desigur, în mod indisolubil cu criteriul *istoric* al succesiunii concrete, în timp a evenimentelor și proceselor istorice.

În cercetarea istoriei societăților împărțite în clase antagoniste, criteriul structural general se împletește în mod organic cu analiza structurii de clasă și a luptei de clasă. Analiza structurală în cunoașterea istorică cere astfel cercetarea raporturilor concrete dintre clase, a condițiilor ma-

¹⁵ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 1, Editura politică, 1960, p. 163.

¹⁶ *Ibid.*

* Considerații mai ample despre structurile istorice sînt cuprinse în studiul lui V. Liveanu, *Séries, lois, structures historiques. A propos de quelques idées de A. D. Xenopol*, apărut în volumul *Sur quelques problèmes d'histoire*, Biblioteca Historica Romaniae, 14, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1966.

¹⁷ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 13, Editura politică, 1962, p. 8—9.

teriale care determină în ultimă instanță evenimentele istorice și raportarea la aceste condiții a ciocnirilor și disputelor politice, ideologice dintre clase, pături sociale, state, precum și a schimbărilor intervenite în suprastructură. Oamenii sînt făuritorii propriei lor istorii, dar motivele acțiunii lor sînt determinate de împrejurările existenței materiale și sociale. Analizînd diferitele evenimente, procese istorice, istoricul trebuie să delimiteze între ei factorii obiectivi și subiectivi, apreciind în funcție de aceasta rolul lor diferit în determinarea procesului istoric concret. Istoria societății este istoria oamenilor care, în decursul succesiunii generațiilor, și-au creat structurile sociale în care trăiesc și acționează, fapt ce impune cercetătorului să integreze evenimentele istorice, acțiunile maselor, claselor, personalităților istorice, istoria diferitelor nivele ale societății, în ansamblul vieții istorice și sociale.

Stabilind necesitatea analizei structurale în istorie, este de notat că prin specificul ei istoria ca știință respinge orice tendință de exagerare sociologizantă sau structuralistă, care elimină din istorie omul, concretul și evenimentialul, adică tot ceea ce dă conținut și bogăție cunoașterii istorice. Analiza structurală în cercetarea istorică este deci subordonată reflectării procesului istoric concret, dinamicii istorice a evenimentelor. Prin aceasta ea este o „analiză structural-*genetică*”¹⁸ sau, folosind o expresie din gîndirea istorică franceză, structural-*evenimentială*. „Structuralul” și „evenimentialul” reprezintă în cunoașterea istorică o *unitate dialectică contradictorie*. Deși criteriul structural este în ultimă instanță fundamental în ordonarea de ansamblu a materialului istoric, el cumulează întotdeauna criteriul genetic, cronologic și evenimential. Istoria ca știință rămîne totuși, așa cum arăta istoricul și teoreticianul Fernand Braudel, „cea mai puțin structurată dintre științele omului”¹⁹. Contradicția dintre „structural” și „evenimential” nu trebuie împinsă pînă la dihotomia și excluderea lor reciprocă, evitîndu-se atît tendința sociologizării istoriei, cît și cea a opunerii pozitivistice a științei istoriei, sociologiei și științelor sociale în genere.

Unitatea dialectică dintre structural și evenimential se evidențiază, pe orizontala procesului istoric, în actul de periodizare. Periodizarea concretă a istoriei fiecărui popor implică împletirea unitară a criteriilor teoretice generale cu cele concrete, evenimentiale și cronologice. La nivelul procesului istoric în ansamblu, criteriul dialecticii dezvoltării modului de producție este esențial, fundamental pentru delimitarea perioadelor mari ale istoriei. În limitele unei anumite formațiuni sociale pot apărea însă pe primul plan alte criterii, în funcție de caracterul concret al evenimentelor istorice. Schimbările din cadrul unei anumite orînduiri, ca și trecerea de la o orînduire la alta, sînt în general jalonate de evenimente marcante, ceea ce ne permite stabilirea unor subdiviziuni precis delimitate în cuprinsul aceleiași formațiuni social-economice. De aceea, criteriul logic, teoretic se împletește în procesul periodizării cu cel *cronologic* și eve-

¹⁸ Vezi: Peter Bollhagen, *Die Spezifik der Einheit des Logischen und Historischen in der Geschichtswissenschaft*, în „Deutsche Zeitschrift für Philosophie” nr. 4/1964, p. 34.

¹⁹ Fernand Braudel, *Histoire et sciences sociales: la longue durée*, în „Annales Économies-Sociétés-Civilisation” nr. 4/1958, p. 726.

nimential, care devine hotărîtor, în limitele scheletului general al perio-
dizării istoriei, după criteriul succesiunii formaţiunilor social-economice.

Îmbinarea analizei structurale cu cea „cronologic-genetică“, „evenimentială“ în ştiinţa istoriei exprimă un aspect important al unităţii dintre logic şi istoric în cadrul acestei ştiinţe. Ea relevă totodată aria de contact a istoriei cu sociologia, a metodei istorice cu cea logică, teoretică. Prin integrarea analizei structurale în cercetarea istorică, raportul *exterior* dintre istoric şi logic, din cadrul relaţiei istorie-sociologie, devine un raport interior, propriu însăşi ştiinţei istorice. Criteriul structural nu mai apare în ştiinţa istoriei în forma sa teoretică *pură*, ca în abordarea logic-abstractă a fenomenelor sociale, ci se mulează pe analiza concret-istorică a fenomenului respectiv, devine cunoaştere istorică prin rezultatele sale. Cunoaşterea istorică ştiinţifică reprezintă deci o sinteză originală a *istoricului* şi *logicului*.

Unii reprezentanţi ai filozofiei nemarxiste a istoriei neagă, implicit sau explicit, posibilitatea folosirii analizei structurale în istorie, stabilind o opoziţie între ele. Astfel, contestînd în mod categoric caracterul ştiinţific al istoriei, Lucien Sebag consideră că „...în inima însăşi a ştiinţelor omului se găseşte înscrisă această dihotomie între ştiinţele nomologice şi ştiinţele descriptive ; *ei îi corespunde opoziţia între analiza structurală şi istorie*“²⁰ (subl. ns.). O asemenea antinomizare a raportului *istoric-structural* este rezultatul unei concepţii indeterminate asupra istoriei, potrivit căreia „raporturile dintre «evenimente» sînt totdeauna contingente“²¹.

Unei asemenea tendinţe „istorizante“, indeterminate în esenţă, i se opune un curent tot mai larg de opinii în favoarea sintezei dintre cunoaşterea istorică şi cea sociologică, teoretică, dintre metoda istorică şi cea sociologică. Menţionăm în primul rînd grupul colaboratorilor revistei franceze „Annales Économies-Sociétés-Civilisation“, în frunte cu istoricul Fernand Braudel, care, dezvoltînd tradiţiile sintezei istorice în Franţa, subliniază necesitatea *dialogului* dintre istorie şi sociologie şi a abordării structurale în cunoaşterea istorică. O orientare pozitivă se conturează şi în rîndul istoricilor, sociologilor şi economiştilor grupaţi în jurul revistei americane „Comparative studies in society and history“. Refractari empirismului şi pozitivismului, unii gînditori şi istorici nemarxişti pot aduce şi aduc rezolvări generale juste, sesizînd diferite elemente ale raportului dialectic dintre sociologie şi istorie. Astfel, profesorul belgian J. Kruithof, criticînd maniera empiristă de a scrie istoria, fără considerarea suficientă a structurilor sociale, arată că este indispensabil ca istoricul să studieze „aceste relaţii structurale mai mult sau mai puţin constante, dacă vrea să explice evoluţia ansamblului faptelor istorice şi să nu rămînă pur şi simplu la o descriere a evenimentelor“²². Studiarea evoluţiei dinamice a *structurilor sociale* reprezintă elementul legăturii strînse dintre cunoaşterea istorică şi cea teoretică, mai ales cea sociologică.

În promovarea dialogului dintre istorie şi sociologie, unii istorici şi sociologi nemarxişti nu adoptă, aşa cum recunoştea Sylvia Thrupp, directorul revistei „Comparative studies in society and history“, un punct

²⁰ Lucien Sebag, *Marxisme et structuralisme*, Paris, 1964, p. 219.

²¹ *Ibidem*, p. 137.

²² J. Kruithof, *Qu'est-ce qui est important dans l'histoire ? Une approche sociologique*, în „Revue de l'Institut de sociologie“ nr. 4/1963, p. 846.

de vedere teoretic unitar, fiind însușite concepțiile idealiste ale diferiților sociologi burghezi, cum ar fi M. Weber, O. Spengler, G. Simmel etc.²³, ceea ce duce inevitabil la denaturări în rezultatele cercetărilor. Respingînd materialismul istoric, concepția care a pus în lumină legile generale și specifice ale diferitelor tipuri de structurare a societății, acești istorici abordează, de cele mai multe ori, structura socială de pe poziții idealiste, psihologice, ca fiind constituită din raporturile psihologice „inter-personale“, din „comportamentele unui grup de oameni“²⁴. Structura socială nu poate fi însă redusă la un element al său și încă la unul derivat, deoarece ea este, așa cum arăta istoricul marxist Albert Soboul, „un ansamblu organic de raporturi și coerențe, în același timp economice, sociale și psihologice“²⁵. De pe o astfel de poziție psihologizantă, autorii menționați nu pot defini ceea ce este „important“ în istorie. Sociologia marxistă, demonstrînd rolul determinant în ultimă instanță al condițiilor vieții materiale în raport cu fenomenele de natură subiectivă, dă rezolvarea cu adevărat științifică problemelor ce se pun în fața istoricului, printre care și aceea a distingerii a ceea ce este important, determinant de ceea ce este secundar și derivat în istorie. Acesta este motivul real pentru care punctul de vedere sociologic marxist de explicare a vieții sociale este îmbrățișat astăzi de tot mai mulți istorici. Chiar și unii istorici care resping marxismul recunosc că acesta „...este teoria sociologică a cărei influență a fost cea mai mare asupra istoricilor pînă acum“²⁶. La al XII-lea Congres internațional de istorie, ținut în toamna anului 1965, a apărut evidentă creșterea acestei influențe în rîndul unor istorici din țările capitaliste, mulți dintre aceștia situîndu-se pe poziții materialiste, de multe ori spontane, în explicarea unor probleme istorice concrete*. Această orientare spre o înțelegere științifică a istoriei s-a vădit și în folosirea mai frecventă la acest congres a noțiunii de „structură socială“.

Toate acestea nu implică nicidecum că istoria s-ar reduce la ilustrarea unor teze și legi generale, aprioric stabilite, fără a sta în puterea istoricului posibilitatea generalizării fenomenelor studiate. De fapt, concepția materialistă a istoriei nu constituie pentru istoric și pentru cercetătorul social decît o metodă de interpretare și explicare științifică a fenomenelor studiate. Această concepție nu anticipează rezultatele cercetării istorice concrete, ci oferă numai instrumentul care ne permite să le obținem. În acest sens, Marx arăta că, „studiînd fiecare din aceste evoluții (istorice — *n.n.*) în parte și comparîndu-le apoi între ele, vom găsi ușor cheia pentru înțelegerea acestui fenomen; dar nu vom ajunge niciodată să-l înțelegem dacă vom folosi cheia universală a vreunei teorii generale, istorico-filozofice, a cărei supremă calitate este aceea că se consideră mai presus

²³ Sylvia Thrupp, *Comparative studies in society and history. Exemple de coopération active entre spécialistes des disciplines différentes*, în „Revue internationale de sciences sociales“ nr. 4/1965, p. 704.

²⁴ J. Kruithof, *Op. cit.*, p. 845.

²⁵ Albert Soboul, *Description et mesure en histoire sociale*, în volumul *L'histoire sociale. Sources et méthodes*, Paris, 1967, p. 14.

²⁶ Alfred Cobban, *Op. cit.*, p. 62—63.

* Vezi: Acad. A. Oțetea, *Întîlnirea istoricilor*, în „Contemporanul“ din 17 septembrie 1965; Acad. C. Daicoviciu și Eugen Stănescu, *Tendințe în istoriografia contemporană*, în „Lupta de clasă“ nr. 11/1965.

de istorie“²⁷. Marxismul este departe de a constitui o asemenea teorie; valoarea sa metodologică decurge din faptul că tezele sale sînt rezultatul unor cercetări multilaterale — economice, sociologice și istorice.

Prin prisma raportului dintre istorie și sociologie, analizat mai sus, apare evident rolul științei istorice în clarificarea particularităților și a mecanismului concret de acțiune al legilor sociale și în facilitarea, prin aceasta, a înțelegerii procesului istoric necesar. Totodată subliniem că nu trebuie făcută nici o discriminare între legile generale care ar fi studiate de sociologie și de alte științe sociale teoretice și cele specifice, pe care le-ar studia istoria, așa cum se consideră uneori, avînd în vedere tocmai particularitățile istoriei și sociologiei ca științe ale „întregului“ social. În acest sens, sociologia marxistă cercetează nu numai legile generale ale procesului istoric, ci și pe cele specifice diferitelor formațiuni social-economice, fără de care nu poate fi înțeles procesul istoric în ansamblu, direcția și sensul dezvoltării sale. Lenin a dezvăluit caracterul neștiințific, metafizic al unor teorii sociologice care vorbeau despre societate „în general“. El sublinia că „...a începe cu problemele: ce este societatea? ce este progresul? înseamnă a începe cu sfîrșitul. De unde veți lua noțiunea de societate și de progres în general dacă n-ați studiat încă în mod special nici o formațiune socială, dacă nici măcar n-ați știut să definiți această noțiune și să treceți la o cercetare serioasă a faptelor, la o analiză obiectivă a cutărilor sau cutărilor relații sociale?“²⁸. Unitatea dialectică dintre general și particular, dintre logic și istoric în dezvoltarea istorică impune studierea de către teoria sociologică marxistă atît a legilor generale, cît și a celor specifice diferitelor orînduiri social-economice. Dar sociologia teoretică marxistă abordează analiza legilor sociale în forma lor pură, făcînd abstracție de particularitățile acțiunii lor în diferitele țări și situații istorice concrete. Spre deosebire de aceasta, știința istorică studiază procesul istoric concret, determinat atît de legi generale cît și de cele specifice, dezvăluind mecanismul lor particular de acțiune în diferite momente și spații istorice.

Marxismul se opune sociologismului abstract în interpretarea cunoașterii istorice, care identifică în cele din urmă sarcinile istoriei cu cele ale sociologiei, metoda istorică cu cea sociologică, înlăturînd ceea ce este viu, variat, particular, împlîntor și, înainte de toate, rolul factorului uman în istorie. Pe plan gnoseologic, sociologismul abstract nu ia în considerare specificul metodei istorice, diferența ei față de teoria sociologică.

Pe panta unui sociologism extrem, cu caracter idealist, a alunecat, în considerațiile sale asupra științei istoriei, și sociologul român Ștefan Zeletin. Criticînd pe deplin justificat empirismul „istoriei cronologice“, care nu este decît „o simplă înșirare în timp de evenimente“, Zeletin cade în extrema cealaltă, tot atît de greșită ca și prima, a „istoriei sociologizate“, care se dovedește a fi, în cele din urmă, o „ucidere a istoriei“, cum arăta el însuși. Istoria devine astfel pentru Zeletin o entitate „anonimă“ în care „nu există individualități creatoare“, iar indivizii, oamenii, „sînt simpli învîrtitori la roatele nevoilor sociale“ (în sens de necesitate istorică — *n.n.*), „un simplu decor“²⁹. A concepe istoria și necesitatea istorică ca o entitate

²⁷ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 19, Editura politică, 1964, p. 122.

²⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 1, București, Editura politică, 1960, p. 140.

²⁹ Șt. Zeletin, *Istoria socială. Cum poate deveni istoria o știință a cauzalității*, Editura „Pagini agrare și sociale“, 1925, p. 8.

„anonimă“, în afara omului, este ca și cum ai studia istoria lumii vii făcând abstracție de diferitele specii de viețuitoare. Necesitatea istorică nu se constituie independent de activitatea umană într-un cadru istoric determinat, iar legile sociale nu acționează decît prin activitatea oamenilor. Încă în operele de tinerețe, Marx și Engels au combătut asemenea concepții : „Istoria — scriau ei — nu face *nimic*, ea «nu posedă *nici un fel* de bogăție imensă», «nu dă nici un fel de bătălii»... «Istoria» nu este o personalitate aparte, care se folosește de om ca de un mijloc pentru atingerea țelurilor ei. Istoria *nu* este altceva decît activitatea omului care își urmărește țelurile sale“³⁰. Sociologismul, negînd rolul individului și al întîmplării în istorie, duce la o concepție fatalistă, care consideră mersul istoriei ca o înaintare prestabilită.

Descoperirea legilor dezvoltării sociale nu este monopolul unei singure științe, ci consecința împletirii cercetărilor sociologice, economice și istorice, un *rezultat* al analizei sociale de ansamblu. Generalizările la nivelul cunoașterii istorice a experienței concrete a trecutului și a contemporaneității creează premisele desprinderii anumitor legități generale. Un aspect caracteristic cercetării istorice este problema tipicității anumitor situații, procese sociale etc. În lucrarea sa *Statul și revoluția*, Lenin arăta că tezele teoretice marxiste cu privire la procesul evoluției și înlocuirii statului burghez prin statul de dictatură a proletariatului sînt „un *bilanț al experienței*, luminat de o concepție despre lume profund filozofică și de o bogată cunoaștere a istoriei“³¹, din perioada anilor revoluției din 1848—1851 și a Comunei din Paris (1871). El își punea întrebarea dacă este oare justă generalizarea experienței, a observațiilor și a concluziilor lui Marx, transpunerea lor pe un plan mai larg decît al celor trei ani din istoria Franței (1848—1851). Răspunzînd, Lenin demonstra „că aceste trăsături sînt comune întregii evoluții moderne a statelor capitaliste în genere. În decursul celor trei ani, 1848—1851, în Franța au avut loc într-o formă pronunțată, concentrată, într-un ritm rapid procesele de dezvoltare care sînt proprii întregii lumi capitaliste“³².

În acest fel, știința istorică își aduce o contribuție specifică, prin materialul istoric concret și prin generalizările pe care le realizează, la o mai bună cunoaștere a legilor dezvoltării sociale, la precizarea și dezvoltarea categoriilor sociologice generale, care sînt studiate însă ca atare, în formă teoretică „pură“ de sociologia teoretică.

ION FLOREA

³⁰ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, p. 104.

³¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 33, Editura politică, 1964, p. 29.

³² *Ibidem*, p. 32.

În legătură cu funcția economică a statului capitalist

Transformările economice profunde care au determinat trecerea de la economia feudală închisă la economia de schimb capitalistă au dus la ascuțirea continuă a contradicțiilor sociale. Revoluțiile burgheze, desfășurate pe acest teren, au marcat apariția statului capitalist.

Adus pe scena vieții politice de procesul revoluțiilor burgheze, statul capitalist — ca principal element al suprastructurii societății — poartă amprentele acestei orînduiri sociale, jucînd un rol deosebit de important în consolidarea ei. El a intervenit, încă de la apariția sa, în întreaga viață economică, politică și culturală a societății, cu scopul de a apăra și întări proprietatea privată de tip capitalist asupra mijloacelor de producție, privilegiile clasei burgheze, de a reprimă lupta proletariatului și a celorlalte categorii de exploatați, ceea ce se reflectă direct în primele legislații burgheze.

Consacrînd juridic societatea burgheză, statul capitalist a îndeplinit, de la începutul existenței sale, o activitate importantă în sfera vieții economice. Referindu-se la Rusia, V.I. Lenin arăta că, încă pe vremea țarismului, „statul controla și reglementa producția în folosul magnaților, al bogătaşilor”¹. De asemenea, F. Engels a abordat în mod frecvent, în lucrările sale, problemele intervenției statului în economie, considerînd aceasta ca un lucru firesc, statul fiind conceput ca o potență, ca o autoritate economică. El arăta că acțiunea puterii politice asupra economiei poate să determine o accelerare sau să frîneze dezvoltarea economică; în cazurile în care statul acționează împotriva tendințelor obiective ale acestei dezvoltări, el „poate să dăuneze mult activității economice și să producă o mare risipă de forțe și de materiale”². Engels condiționa deci eficiența activității economice a statului capitalist de măsura în care ea este convergentă cu direcția spontană de dezvoltare a economiei.

Referindu-ne la activitatea economică a statului capitalist, trebuie să facem, de la început, precizarea că această activitate nu se bazează pe cunoașterea și folosirea conștientă a legilor obiective ale dezvoltării sociale, ci este vorba de o intervenție în interesul clasei dominante, pentru atenua-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, București, E.S.P.L.P. 1954, p. 329.

² K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ediția a II-a, București, E.S.P.L.P. 1955, p. 540.

rea contradicțiilor orînduirii capitaliste, ceea ce face ca, datorită folosirii unor cuceriri moderne din domeniul științelor naturii, să poată avea rezultate care, deși limitate, sînt totuși eficiente pe plan general social.

Problema intervenției economice a statului capitalist a declanșat numeroase discuții pe plan teoretic, mai ales la începuturile societății burgheze, între adepții protecționismului vamal și ai liberului schimb. Lupta burgheziei pentru taxele vamale protecționiste a fost caracteristică, în general, perioadei de ascensiune a ei, de luptă împotriva absolutismului și a feudalismului. Protecționismul vamal a fost folosit de stat ca mijloc pentru crearea mării industrii proprii, pentru apărarea industriei autohtone de concurența produselor similare din statele cu o industrie mai dezvoltată. Liberul schimb a fost revendicat de burghezie, de regulă, după ce industria autohtonă era suficient de puternică pentru a se putea angaja într-o luptă de concurență pe plan mondial, pentru procurarea în condiții mai avantajoase a materiilor prime. Amploarea pe care au luat-o discuțiile cu privire la protecționismul vamal a fost așa de mare încît a constituit obiectul a numeroase dezbateri în parlamentele naționale și chiar al unor conferințe științifice internaționale. În septembrie 1847 a avut loc la Bruxelles un congres al economiștilor, industriașilor, comercianților, în care s-au discutat problemele privind libertatea comerțului. La congres au participat aproape 130 de reprezentanți din Anglia, Olanda, Germania, Franța, Danemarca, Italia, Spania etc. „Astfel — notează F. Engels în cronica dezbaterilor — cei mai de seamă oameni de știință s-au întrunit să discute importanta problemă dacă omenirea are de cîștigat de pe urma libertății comerțului“³.

Preocupări legate de intervenția statului în economie, reflectînd adeseori poziții înaintate pentru perioada respectivă, găsim și la unii gînditori din țara noastră⁴.

Problemele economice au intrat cu o pondere destul de mare în activitatea statului capitalist încă de la începutul existenței sale, fără a putea atinge însă amploarea din zilele noastre.

În perioada capitalismului premonopolist apar deja forme ale proprietății de stat. Ca reprezentant, ca administrator al intereselor burgheziei, statul a trebuit să asigure cadrul desfășurării activității acesteia, infrastructura economică. În general, cu anumite diferențieri de la țară la țară, au intrat în sarcina statului amenajarea căilor de comunicație (construirea de drumuri, poduri, căi ferate), organizarea rețelei de poștă, telegraf și telefon, organizarea de întreprinderi producătoare de armament etc. De obicei, în această etapă, statul capitalist monopoliza producția acelor produse care, cu investiții mici, asigurau venituri mari.

Activitatea economică a statelor capitaliste, în special a celor dezvoltate, capătă coordonate noi odată cu instaurarea capitalismului monopolist de stat, accentuîndu-se în perioada primului război mondial, cînd situația creată reclama o intervenție mai energică a statului în problemele economice. Preocupată de evitarea unor catastrofe economice de asemenea

³ K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, București, Editura politică, 1958, p. 300.

⁴ Vezi în acest sens: Ilie Rădulescu, *Evoluția capitalismului și intervenția statului în economie*, în „Lupta de clasă“ nr. 1/1967, p. 43—45.

proportii ca cea din anii 1929—1933, burghezia a căutat soluții pentru prevenirea sau cel puțin pentru atenuarea crizelor economice. Aceasta este perioada în care își dezvoltă Keynes teoriile sale, perioada în care președintele Roosevelt aplică, în S.U.A., politica New Deal-ului.

Keynes este primul dintre economiștii burghezi de prestigiu care arată că economia capitalistă nu se mai poate dezvolta în mod spontan, prin propriile ei resurse, prin simplul joc al cererii și al ofertei pe piață, fără intervenția statului. Dar nu mai este vorba doar de o intervenție care să se limiteze la a asigura cadrul general al dezvoltării acesteia, ci el preconiza participarea permanentă a statului la conducerea economiei. Keynes vedea în extinderea atribuțiilor economice ale statului însăși salvarea orînduirii capitaliste, „singurul mijloc pentru a evita o completă distrugere a instituțiilor economice actuale”⁵.

După cel de-al doilea război mondial, procesul de dezvoltare a capitalismului monopolist de stat s-a accentuat în mod deosebit. Transformarea capitalismului monopolist în capitalism monopolist de stat este rezultatul evoluției interne a modului de producție capitalist. Dezvoltarea contradicțiilor capitalismului și, în primul rînd, a contradicției sale fundamentale — dintre caracterul social tot mai accentuat al forțelor de producție și proprietatea privat-capitalistă asupra mijloacelor de producție —, precum și revoluția tehnică-științifică contemporană au impus o centralizare continuă a capitalului, o creștere a intervenției statului în viața economică. Întregul proces a fost influențat, în sensul accelerării lui, de contradicțiile interimperialiste, de noul raport de forțe creat pe arena internațională. Capitalismul monopolist de stat nu reprezintă doar o creștere cantitativă, un simplu proces de concentrare în cadrul capitalismului, ci și importante alte schimbări, atît în ceea ce privește nivelul de dezvoltare al forțelor de producție, cît și al relațiilor de producție. El constituie o nouă fază în interiorul imperialismului, fără a marca însă trecerea la o nouă orînduire socială.

Societatea capitalistă a cunoscut un continuu proces evolutiv, o dezvoltare și perfecționare nu numai a forțelor de producție, legat de progresele tot mai spectaculoase ale științei și tehnicii, dar și a relațiilor de producție. Păstrîndu-și esența, tipul, relațiile de producție trec printr-un anumit proces de dezvoltare, paralel cu dezvoltarea forțelor de producție, fără să țină însă pasul cu acestea. Astfel, dacă analizăm trăsătura fundamentală a relațiilor de producție capitaliste — forma de proprietate asupra mijloacelor de producție —, în esență ea nu s-a schimbat de-a lungul anilor, fiind tot o proprietate privată, însă formele în care se concretizează azi această proprietate sînt mai diversificate. Ajunge un singur exemplu: a apărut și s-a dezvoltat proprietatea capitalistă de stat, sub diferitele ei forme — proprietate mixtă (de stat și particulară) sau numai proprietate de stat, care ocupă în unele state un loc tot mai important în cadrul economiei și care constituie o bază pentru creșterea rolului economic al statului. Fiind, în fond, o proprietate capitalistă, ea prezintă unele trăsături care o diferențiază de proprietatea particulară, reflectînd tocmai cerințele punerii în concordanță a relațiilor de producție cu caracterul tot mai social

⁵ L. M. Keynes, *Théorie de l'Emploi de l'Intérêt et de la Monnaie*, Paris, Payot, 1955, p. 394.

al forțelor de producție. S-au schimbat și unele forme de organizare a producției, dezvoltării stihinice tinde să îi ia tot mai mult locul, în anumite limite, o dezvoltare pe bază de plan a economiei. Reglementarea planificată a anumitor domenii ale producției și schimbului este rezultatul proceselor interne ale dezvoltării capitalismului. Ea a fost determinată de gradul înalt de socializare a forțelor de producție, care a impus corijarea mecanismului spontan de dezvoltare a economiei presupunând o organizare și desfășurare planificată a economiei, de necesitatea garantării eficienței economice a investițiilor masive făcute de stat în sectoarele hotărâtoare sau în ramurile în care amortizarea este de durată. Recunoscând posibilitatea reglementării pe bază de plan a economiei capitaliste, trebuie să observăm, în același timp, că această planificare are loc în limitele impuse de orînduirea burgheză, ale cărei tare de natură esențială nu pot fi lichidate prin asemenea măsuri.

Tot sub aspectul relațiilor de producție sînt de semnalat unele modificări intervenite în raporturile dintre oameni, în procesul de producție, în sensul creșterii rolului inginerilor și specialiștilor, al „organizatorilor” în realizarea producției capitaliste. În ceea ce privește formele de repartiție, datorită luptei revendicative a muncitorilor, ele au trebuit să fie îmbunătățite în direcția stabilirii unui regim de salarizare care să le asigure un nivel de viață mai ridicat, reproducerea și calificarea forței de muncă la nivelul cerințelor tehnicii moderne. Patronul fiind cel mai adesea statul însuși, lupta economică a clasei muncitoare capătă tot mai mult caracterul luptei politice.

Apariția capitalismului monopolist de stat se caracterizează, așa cum arăta V.I. Lenin, prin unirea „...forței gigantice a capitalismului cu forța gigantică a statului într-un singur mecanism, care grupează zeci de milioane de oameni într-o singură organizație a capitalismului de stat”⁶. Legătura din ce în ce mai intimă între exercitarea puterii politice și a celei economice reprezintă conjugarea puterii financiare și economice a monopolurilor cu puterea de stat, în scopul dominării vieții economice și sociale potrivit atît intereselor generale ale capitalului financiar, cît și intereselor particulare ale celor mai puternice grupuri monopoliste. Astăzi, în capitalism, mijloacele pur economice nu mai sînt suficiente în lupta de concurență; de aceea este folosită tot mai frecvent și în moduri tot mai diverse intervenția statului⁷. Prin această îngemănare dintre puterea politică și puterea economică statul servește marilor monopoluri ca un instrument de asigurare a profiturilor, de reprimare a luptei revoluționare a oamenilor muncii, în vederea menținerii orînduirii capitaliste. În condițiile capitalismului monopolist de stat, marile societăți capitaliste determină, în general, ansamblul politicii țării în funcție de nevoile lor proprii și de interesele lor de perspectivă. Capitalismul monopolist de stat dirijează însă nu numai viața economică, ci și domeniul activității politice și ideologice.

În aceste condiții, un element caracteristic pentru politica internă și externă a statului capitalist contemporan îl constituie ponderea tot mai

⁶ V. I. Lenin, *Războiul și revoluția*, în *Opere*, vol. 24, București, E.S.P.L.P. 1954, p. 393.

⁷ Barbu Zaharescu, *Aspecte teoretice ale economiei capitalismului contemporan*, în „Probleme economice” nr. 8/1966.

mare pe care o capătă problemele economice sau problemele politice cu imediate implicații economice. Fenomenul își găsește explicația, în primul rând, în evoluția internă a societății capitaliste. În etapa actuală, burghezia caută tot mai insistent mijloace și procedee pentru a menține societatea capitalistă, pentru a preveni izbucnirea crizelor economice, a folosi fondurile bănești ale societății în vederea măririi profiturilor marilor monopoli. Dar o acțiune de asemenea proporții nu pot întreprinde capitaliștii izolați; ei au nevoie de forța economică a statului, de o intervenție tot mai activă a acestuia în economie, întrucît statul dispune de o bună parte din bogăția socială.

În jurul acestei probleme se grupează diferite poziții și puncte de vedere ale teoreticienilor și politicienilor burghezi, unii fiind de acord cu extinderea atribuțiilor economice ale statului, alții optînd însă pentru restrîngerea lor. Dar, indiferent de opțiunile subiective și de motivele politice care le determină, extinderea atribuțiilor economice ale statului capitalist contemporan este un fenomen obiectiv, o realitate unanim recunoscută. M. Duverger, de pildă, este de părere că „însăși evoluția tehnicii împinge la o intervenție din ce în ce mai mare a statului în economie, care tinde să concentreze puterea politică și puterea economică cu o perfecțiune încă neatinasă niciodată”⁸. Totodată, el consideră: „Chiar dacă economia nu este în întregime planificată, statul joacă un rol de regulator din ce în ce mai mare: el previne crizele și atenuează efectele lor, el corectează disproporțiile antrenate de inițiativa particulară”⁹. Subliniind, pe bună dreptate, creșterea rolului economic al statului capitalist în etapa actuală, Duverger merge însă prea departe în aprecierea acestui rol economic al statului, considerînd că prin activitatea sa statul capitalist poate soluționa în mod eficient deficiențe ce țin de însăși esența capitalismului.

Asemenea puncte de vedere, care subliniază creșterea rolului economic al statului capitalist în condițiile contemporane, găsim și la J.K. Galbraith, P. Noff, Raymond Aron și alții.

De pe alte poziții, unii teoreticieni burghezi văd în accentuarea intervenției statului în economie o amenințare pentru libera inițiativă a monopolurilor sau pentru libertățile individuale. Un asemenea punct de vedere, destul de frecvent întîlnit în Statele Unite ale Americii, îmbrățișează și Jean Touchard, care socotește că „tot răul (adică dificultățile economice — *n.n.*) vine de la intervenția statului, care se amestecă în ceea ce nu-l privește”¹⁰.

În cadrul activității sale economice, statul capitalist contemporan exercită o serie de atribuții. Astfel, el îndeplinește o anumită activitate de planificare a economiei, pentru care își creează organe specializate; că proprietar al unei mari părți a mijloacelor de producție și important cumpărător al producției sociale, adoptă măsuri anticriză, care în anumite

⁸ M. Duverger, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, P.U.F., 1959, p. 26.

⁹ M. Duverger, *Introduction dans la sociologie politique* (Curs litografiat, ținut la Facultatea de drept a Universității din Paris, 1963—1964), p. 423.

¹⁰ Jean Touchard, *Histoire des idées politiques*, vol. II, Paris, P.U.F., 1959, p. 819.

condiții amină sau atenuează virulența crizelor economice, finanțează și coordonează activitatea de cercetare științifică în unele domenii etc.¹¹.

Creșterea rolului economic al statului capitalist s-a concretizat în crearea unor instituții menite să transpună în viață politica guvernamentală : ministere ale economiei, comisii de planificare, comitete sau consilii economice etc. În Franța, de pildă, funcționează din 1946 Comisariatul general al planului, care, împreună cu Departamentul cercetărilor economice și financiare de pe lângă Ministerul de Finanțe, elaborează planurile economice și politice de stimulare a investițiilor. În Anglia, de problemele reglementării economice se ocupă Biroul plan-economie de pe lângă Ministerul de Finanțe, împreună cu Comisia prețurilor, a productivității și veniturilor. Organe de stat cu atribuții de planificare funcționează, de asemenea, în Olanda, Norvegia, Elveția, Danemarca, Austria, Italia și altele. În Statele Unite, unde intervenția statului în economie e mai puțin instituționalizată, funcționează, din 1946, Consiliul consultanților economici ai președintelui, care pregătește dările de seamă economice anuale conținând programe de dezvoltare economică și recomandări practice în vederea realizării lor, precum și Biroul bugetului de pe lângă președinte. În statele capitaliste funcționează, de asemenea, un număr important de instituții științifice profilate pe studierea problemelor dezvoltării economice, a conducerii științifice a producției, pe elaborarea de modele ale creșterii economice.

Ponderea crescândă pe care o au problemele economice în activitatea statului capitalist contemporan i-a determinat pe unii economiști și juriști să vorbească despre o funcție economică a statului capitalist. Discutarea problemei privind funcțiile statului capitalist contemporan presupune definirea noțiunii de funcție a statului. Aceasta este o problemă destul de puțin abordată de literatura de specialitate din țara noastră ; iar în literatura burgheză nu găsim un corespondent al termenului, întrucât majoritatea juriștilor și sociologilor — ca M. Duverger, Pierre Lalumière — folosesc noțiunea de „funcție” pentru delimitarea activităților statale rezultate din principiul separării puterilor (funcție legislativă, funcție juridică, funcție executivă) sau în sensul de activitate, cum o întâlnim la Raymond Aron.

Statul exercită o multitudine de activități, unele dintre ele esențiale, definitorii pentru un anumit tip de stat. Funcțiile sînt acele activități fundamentale prin care statul își realizează sarcinile istorice ce derivă din esența sa de clasă, activități în care își găsesc expresia concentrată interesele și scopurile de clasă, natura socială și menirea istorică a tipului respectiv de stat obiectiv determinat¹².

Funcțiile statului indică direcțiile principale ale activității întregului aparat de stat, ale statului în ansamblul său, ca organizație politică a unei

¹¹ Într-o serie de lucrări de economie politică (vezi, printre altele, volumul *Capitalismul contemporan și teoria economică*, București, Editura politică, 1965) se analizează în detaliu o seamă de activități economice ale statului capitalist fără să se formuleze însă noțiunea de funcție economică a statului capitalist. Datele și ideile din această lucrare și altele similare deschid însă calea unei asemenea formulări.

¹² Vezi : Elena Florea, *Cîteva considerațiuni cu privire la categoria de funcție a statului. Funcțiile statului socialist*, în „Cercetări filozofice” nr. 3/1962, p. 686—687.

anumite clase sociale. *Din cele analizate, considerăm că se poate vorbi de o funcție economică a statului capitalist.* În același sens se pronunță, de altfel, și L. Lörincz în studiul *Cu privire la funcția economică a statului imperialist contemporan*. Nu împărtășim însă ideea exprimată în acest studiu potrivit căreia în perioada premonopolistă „statul capitalist îndeplinesc un rol economic auxiliar și accidental”¹³. După cum am încercat să demonstrăm, această intervenție a existat dintotdeauna, avînd la bază, ca și acum, interesele clasei dominante. Însă elementul nou al activității economice a statului capitalist îl constituie, socotim, marea amploare pe care o are în condițiile actuale. Amploarea funcției economice exercitată de stat depinde de caracterul orînduirii sociale și al forțelor de producție, de gradul lor de dezvoltare. Economia feudală, de pildă, prin însăși esența ei de economie închisă, fărîmitată, nu presupunea o intervenție activă din partea statului, nu impunea desfășurarea unei activități economice de mari proporții din partea acestuia. Dar reglementarea diverselor probleme economice din feudalism nu s-a făcut totuși în afara activității statale.

Necesitățile producției moderne, caracterul ei tot mai social, însăși esența capitalismului monopolist de stat determină creșterea intervenției statului în economie. Preluarea de către stat a unei părți tot mai mari din conducerea proceselor economice a devenit o *legitate a capitalismului contemporan*. Problema care se cere discutată în prezent este în ce limite se exercită această intervenție, în folosul cui se realizează și care sînt rezultatele ei. Funcția economică a statului capitalist se înscrie în limitele impuse de societatea burgheză și vizează salvarea și perpetuarea modului de producție capitalist. Intervenind în economie, statul capitalist reușește doar să adopte măsuri care pot să creeze, de pildă, o conjunctură favorabilă sau să amîne o criză economică, dar efectele acestei intervenții sînt limitate de însăși structura economiei capitaliste.

Funcția economică a statului capitalist se realizează în mod contradictoriu, ea este terenul ascuțirii contradicțiilor sociale. Ajuns în faza capitalismului monopolist de stat, statul capitalist apără în speță interesele marii burghezii monopoliste. Între diversele grupări ale burgheziei se dezvoltă însă anumite contradicții care îmbracă grade diferite de ascuțire și a căror atenuare necesită intervenția statului; această intervenție va favoriza, de regulă, monopolurile cele mai puternice. Pentru a păstra echilibrul societății capitaliste, statul este obligat în permanență să manevreze cu măsuri economice și legislative cu scopul de a evita o ascuțire prea mare a antagonismelor de clasă. Este posibil deci, uneori, ca, cu toată înrîurirea pe care marile grupuri monopoliste o exercită asupra statului, acesta să manifeste, în unele împrejurări, o *relativă independență* față de ele, să adopte măsuri care pentru moment contravin intereselor lor, dar corespund intereselor de durată ale capitalului, ale burgheziei și ale monopolurilor.

În sfera activității statelor, chiar a celor mai reacționare, se înscriu o serie de atribuții care, purtînd amprenta intereselor de clasă prin modul în care sînt direcționate, satisfac totodată cerințe ale întregii societăți sau ale unei categorii mai largi de cetățeni. Statul este un fenomen social de-

¹³ „Studii și cercetări juridice” nr. 4/1966, p. 635—636.

osebit de complex. Fiind, prin esența sa, în primul rînd un instrument al dominației de clasă, el îndeplinește însă o gamă mai largă de activități și atribuții, care condiționează însăși funcționarea organismului social. Este vorba de reglementarea relațiilor dintre oameni, organizarea instrucției publice, activitatea în domeniul economic, apărarea suveranității și independenței statale și naționale etc.

Activitatea statului capitalist contemporan nu vizează însă numai funcția economică. El îndeplinește o gamă mai largă de activități care pot fi considerate funcții. Astfel, pe plan intern este vorba de : reprimarea mișcării muncitorești și democratice și de apărare a rînduielilor sociale burgheze ; menținerea și consolidarea bazei economice a capitalismului prin intervenția statului în economie ; influențarea conștiinței oamenilor muncii prin răspîndirea ideologiei și culturii burgheze. Pe plan extern, statul realizează următoarele activități : apărarea intereselor marilor monopoluri în relațiile economice și diplomatice cu celelalte state, apărarea independenței și suveranității naționale și o funcție militară care se înfăptuiește ca și celelalte, de altfel, în mod diferit de la țară la țară, în funcție de orientarea politică a grupului burgheziei monopoliste ce deține puterea la un moment dat.

Dar, indiferent de formularea dată funcțiilor, o diferențiere a lor se impune pentru a trece la o mai profundă analiză a fenomenului statal din capitalismul contemporan. Se pare că, parțial, un asemenea punct de vedere este împărtășit și de autorii manualului de materialism istoric, care, nemailimitîndu-se la schema depășită de împărțire a funcțiilor statului în internă și externă, se referă la funcțiile interne și externe ale statului bazat pe existența claselor antagoniste *. Aceste funcții sînt strîns corelate, se presupun și se completează reciproc. Între activitatea economică internă și cea externă a statului capitalist există o foarte mare legătură, ceea ce face să nu putem considera că una este mai importantă decît cealaltă, deoarece în fiecare dintre ele se realizează esența de clasă a statului burghez. Totuși, funcția represivă este cea care reflectă, în mod mai direct, caracterul, esența de clasă a statului capitalist, chiar dacă formele și metodele prin care se realizează sînt mai subtile. De asemenea, trebuie să admitem că în diferite țări, în diferite etape aceste funcții îmbracă aspecte specifice, capătă o pondere mai mare sau mai mică, trec pe primul plan cînd unele, cînd altele. De exemplu, într-un stat fascist funcția de reprimare va avea un rol mai însemnat decît într-un stat al democrației burgheze, „clasice“, ducînd în primul rînd la restrîngerea libertăților democratice.

Clasificarea activității economice a statului capitalist contemporan ca funcție ne dă posibilitatea să abordăm mai realist diferitele fenomene din societatea burgheză contemporană, să pătrundem în esența lor. Trebuie să facem însă mențiunea că extinderea funcției economice a statului capitalist nu înseamnă cîtuși de puțin îngustarea și eliminarea luptei de clasă, ci, dimpotrivă, o continuă diferențiere a formelor sub care se mani-

* *Materialism istoric*. Manual. Editura politică, 1967, p. 175—176.

festă. Societatea burgheză contemporană este terenul desfășurării unor intense bătălii de clasă, iar statul ca organizație politică a burgheziei este supus unor critici foarte ascuțite.

Creșterea rolului și a complexității funcției economice a statului capitalist contemporan a determinat diversificarea obiectivelor și a metodelor de luptă ale proletariatului. Fiecare din domeniile de activitate a statului este terenul desfășurării luptei de clasă dintre proletariat și burghezie, dintre forțele antimonopoliste și virfurile cele mai reacționare ale burgheziei.

OLIVIA CLĂTICI

Ion Cămpineanu

(1798—1863)

Cunoașterea aprofundată a împrejurărilor în care s-a cristalizat națiunea română și s-a format statul român modern, precum și a meritelor și vredniciei acelor oameni ce s-au făcut exponenții ideilor și năzuințelor fundamentale ale poporului nostru constituie o problemă de larg interes. Printre acești înaintași, un loc de frunte ocupă Ion Cămpineanu, de numele căruia se leagă prima mare încercare de acțiune pentru unitatea națională din istoria noastră modernă.

Ion Cămpineanu s-a născut în anul 1798, într-o familie de devotați patrioți români, cu ascendențe în vechile familii ale Cantemireștilor, Cindeștilor și Cantacuzinilor. A învățat la renumita școală grecească a lui Vardalah și Comita, unde și-a însușit temeinic cultura clasică

elină, precum și la școala lui F. G. Laurençon, un nobil francez refugiat la București după Revoluția din 1789, unde s-a format în spiritul ideilor raționaliste ale culturii franceze. Încă din tinerețe a îndrăgit în mod deosebit istoria poporului român, pentru îmbunătățirea soartei căruia avea să-și închine întreaga viață.

Referindu-se la cultura vastă a lui Cămpineanu, Ion Ghica spunea: „Nu numai iubea literatura și artele, dar simțea ca poetul și ca artistul. Acei ce l-au auzit judecând o operă sau dînd consiliile sale judicioase asupra unei scrieri pot spune cît de dezvoltat era la acest om gustul literar și artistic“. Félix Colson, un agent diplomatic al Franței la București și apărător al cauzei românilor, prieten cu Cămpineanu, îl caracteriza pe acesta ca o „intelligență aleasă“, „un spirit nobil și rafinat“. În 1863, la moartea lui Cămpineanu, Cezar Bolliac definea sintetic întregul drum de viață al

marelui patriot : „Nu ne-a lăsat nimic scris de mîna sa — nota Bolliac —, dar, ca și Socrate, ne-a lăsat faptele lui, simțirea lui, patriotismul lui“.

Din familie, Ion Cămpineanu a moștenit ura împotriva jugului turcesc și iubirea pentru poporul său. A fost prins în involburările luptei politice încă din 1822, cînd mulți boieri pămînteni, refugiați la Brașov, au înființat acolo o societate politică secretă. În 1830, cînd se organizează, sub Regulamentul organic, miliția națională, ca mulți alți tineri patrioți Ion Cămpineanu se încorporează, primind gradul de căpitan. În scurt timp ajunge maior, apoi colonel și, în sfîrșit, „adjutant comandant“ în statul major al domnitorului și prietenului său, Alexandru Dimitrie Ghica. În 1832 este numit de domn membru în Maghiistratul Capitalei și în comisia pentru traducerea codului comercial francez.

Activitatea sa pregnant politică debutează în 1833, cînd este ales deputat al județului Brăila în Adunarea obștească. În același an, Cămpineanu eliberează robii și desființează claca pe moșiile sale.

Este știut că ideologia burgheziei românești în ascensiune, care a apărut și s-a dezvoltat în contextul avîntului revoluționar pe plan european, fiind împănătășită și de o bună parte a boierimii tinere, înscrisa ideea emancipării naționale în primul plan. După anul 1830 au început să apară o serie de asociații și publicații în toate cele trei țări românești, care au contribuit la dezvoltarea unitară, de masă a mișcării naționale. Ion Cămpineanu a fost animatorul cel mai proeminent al acestei mișcări. Sprijinit de Heliade și Aristia, el a înființat la București, în 1833, Societatea filarmonică. Formal, aceasta își propunea scopuri literare, în fond urmărirea scopuri politice : cultivarea conștiinței naționale, consolidarea autonomiei țării, legătura cu moldovenii și transilvănenii, teatrul ca școală patriotică, înlocuirea alfabetului slav cu cel latin etc.

Aceste viguroase aspirații românești spre independență în exterior și spre modernizare în interior se loveau de tendințele retrograde și expansioniste ale marilor puteri.

Activitatea lui Ion Cămpineanu în acei ani s-a desfășurat atît în mod deschis, în Adunarea obștească, cît și prin acțiuni cu caracter conspirativ, prin încercarea de organizare în secret a forțelor naționale și de coordonare a lor cu alte forțe care aveau interese similare sau manifestau simpatie pentru țara noastră. Ion Cămpineanu a militat pentru aplicarea strictă a Regulamentului organic, în părțile lui bune, care favorizau consolidarea autonomiei prin respingerea sau eludarea ingerințelor externe. Cămpineanu și grupul din jurul său își întemeiau acțiunea politică pe ideea că Imperiul otoman, paralizat de o șubrezenie lăuntrică, se îndrepta spre o decădere sigură, iar Principatele trebuiau să-și consolideze autonomia și emanciparea pentru a grăbi acest proces.

Prin argumentări ingenioase și sincere, acțiunea lui Cămpineanu, începută împreună cu un grup foarte restrîns de prieteni, a atras curînd majoritatea membrilor Adunării obștești. În acest fel s-a încheiat Partida națională, care a exercitat un riguros control asupra domniei lui Alexandru Ghica și a răspuns demn ingerințelor puterilor străine în problemele Principatelor.

Treptat, Ion Cămpineanu și-a dat seama că pe această cale nu se putea cuceri și consolida independența poporului român. Trebuiau

găsite alte procedee, trebuia folosit alt câmp de acțiune. Începea astfel o altă fază a luptei sale, cea conspirativă. Pentru aceasta era necesar să se facă cunoscută în apusul Europei cauza poporului român și unite eforturile tuturor românilor cu cele ale altor popoare care luptau pentru libertate și independență.

Un agent al emigrației poloneze trimis la București în 1838 nota, într-un raport, că ideea unirii tuturor românilor era dominantă, că se bucura de adeziunea întregului popor. Despre Ion Câmpineanu scria că are o „influență imensă”, că în el se puneau mari speranțe.

Într-o scrisoare către Czartoryski, șeful emigrației poloneze de la Paris, cu care stabilise legături strânse, Câmpineanu declara că luptă pentru ca toți „românii să nu mai fie decît un singur popor unit și independent”. Acest ideal, spunea el, „a fost și va fi scopul tuturor eforturilor noastre”. Ion Câmpineanu se pronunța pentru declanșarea imediată a unei răscoale în Principate, dacă poporul polonez ar dezlănțui răscoala generală împotriva asupritorilor. Potrivit înțelegerii cu polonezii, românii urmau fie să intre într-o coaliție europeană, fie să-și mobilizeze toate forțele într-o răscoală generală pentru a ajuta o eventuală răscoală poloneză.

În vara anului 1838, Câmpineanu a cutreierat țara pentru a strînge rîndurile Partidei naționale, îndemnînd pe boieri să adere la lupta pentru independență și unirea tuturor românilor. În luna noiembrie a aceluiași an a fost elaborat un manifest intitulat: *Declarația de principii a Partidei naționale (Act de unire și independență)*. Tot atunci s-a întocmit un proiect de constituție. Membrii Partidei naționale au jurat că-și vor da viața și averea pentru îndeplinirea marelui deziderat al unirii și libertății poporului român: „Avem datoria — se spunea în acest manifest — să redăm o patrie slobodă și independentă tuturor membrilor risipiți ai neamului nostru”. Ei contestau legalitatea Regulamentului organic, respingeau protectoratul și suzeranitatea străină, detestau abuzurile domniei lui Alexandru Dimitrie Ghica și se pronunțau pentru instalarea unui nou domn ereditar, ca suveran al românilor. Proiectul de constituție prevedea, între altele, votul universal pentru cetățenii care au împlinit vîrsta de 25 de ani și eliberarea clăcașilor, fără însă ca aceștia să fie împroprietăriți personal. Urma să se acorde „pămînturile ce de drept le aparțineau” numai obștilor.

Actul de unire și independență nu a fost semnat însă de toți membrii Partidei naționale, de teama domnului și a puterilor străine. În plus, apăruse zvonul că turcii ar urma să-l îndepărteze din domnie pe Alexandru Dimitrie Ghica. Cum englezii și emigrația poloneză, influentă la Constantinopol, sprijineau candidatura lui Ion Câmpineanu, acesta și-a dezvăluit intenția de a fi numit domn de către turci. În acest fel ar fi angajat calitatea de domn în realizarea planurilor sale de unire și independență, avînd sorti mult mai mari de izbîndă. Nici de data aceasta însă nu a întrunit adeziunea unanimă, deoarece unele cercuri doreau ca Mihail Sturdza, domn al Moldovei, să fie ales și domn al Țării Românești, ceea ce ar fi dus la unirea Principatelor. Înțelegînd importanța acestui fapt, Câmpineanu l-a îmbrățișat, la rîndul său. Fiind încunoștințat, Mihail Sturdza nu s-a entuziasmat, considerînd planurile Partidei naționale muntene ca excentrice și periculoase.

Ion Câmpineanu nu a dezarmat însă. El a plecat la Constantinopol, cu scopul de a trata candidatura lui Mihail Sturdza, pentru ca apoi să desfășoare o acțiune susținută în Apus, în vederea creării condițiilor necesare realizării marelui plan național. Complicațiile internaționale pe care le-a produs războiul turco-egiptean au făcut ca englezii să-și retragă promisiunile de sprijinire a emancipării poporului român. În această situație, Ion Câmpineanu a plecat la Paris, unde prietenii săi francezi desfășurau o campanie de presă în favoarea cauzei românilor. Între timp însă, planurile sale au fost descoperite de agenții Rusiei, Turciei și Austriei.

Câmpineanu are întrevederi cu multe personalități politice franceze, printre care cu primul ministru Thiers. Acesta l-a primit afectuos, dar a socotit că nu era încă momentul pentru realizarea unor asemenea planuri, deoarece imperiile din Europa erau unite în respingerea lor. Tot la Paris, patriotul român a avut discuții îndelungi cu Czartoryski, cu care a încheiat și un tratat în numele emigrației poloneze și, respectiv, al Partidei naționale, în vederea organizării și coordonării eforturilor de emancipare ale celor două popoare.

În octombrie 1839, Câmpineanu a ajuns la Londra, unde a avut îndelungi discuții cu lordul Palmerston. Câmpineanu trebuie să fi făcut o impresie bună, deoarece același lord, un deceniu mai târziu, i-a vorbit lui Heliade Rădulescu despre Câmpineanu și temerarele sale planuri de independență și unire a tuturor românilor.

Fără a primi vreun ajutor efectiv nici de la englezi, Ion Câmpineanu a hotărât să se întoarcă în țară, deși era conștient că va avea de suportat grele consecințe ca urmare a acțiunilor sale. Într-adevăr, la Lugoj este arestat de către autoritățile austriece și predat autorităților Țării Românești, care l-au internat la Mărgineni și apoi la Plumbuita. La București și Iași arestarea lui a produs consternare.

Ieșind din închisoare, după ce i se impusese un „act de căință“, el nu întreprinde nici o măsură politică mai importantă, deși, așa cum arată Ion Ghica, în idealurile sale a „stat neclintit ca o colană“.

Funcțiile, mai mult onorifice, pe care Ion Câmpineanu le ocupă sub domnia lui Bibescu Vodă, precum și cele din timpul revoluției de la 1848 se situează la apusul vieții sale politice. A murit în 1863, venerat de întregul popor. Domnitorul Cuza Vodă a dispus să i se facă onorurile cuvenite unui fiu ales al națiunii.

Deși Câmpineanu aruncase totul în luptă, deși avea legături strânse cu transilvănenii și moldovenii, planul lui nu-și putuse găsi atunci împlinirea. Dar năzuințele sale politice atât de cuprinzătoare, acțiunea lui îndrăzneată, personalitatea sa excepțională au rămas un îndemn viu pentru urmași și un mare exemplu în lupta pentru emanciparea națiunii române.

CONSTANTIN VLĂDUȚ

Max Wexler (1870-1917)

Redacția înfățișează cititorilor, în paginile de mai jos, un profil al vieții și activității lui Max Wexler, militant al mișcării socialiste din țara noastră. Textul, pregătit pentru publicare de N. G. Munteanu, are la bază manuscrisul lucrării: „Max Wexler, luptător și martir“, aparținând lui M. Gh. Bujor, unul dintre prietenii și tovarășii de luptă apropiați ai lui Wexler. Lucrarea menționată urmează a apărea în colecția „Evocări“, editată de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

Max Wexler s-a născut în Iași la 4 noiembrie 1870. În acest oraș a urmat și isprăvit școala primară, unde a avut ca dascăl între alții și pe Ion Creangă, precum și școala comercială. Iubitor de învățătură, după absolvirea acestei școli, a studiat mai departe și s-a prezentat la Universitatea liberă din Bruxelles, unde a căpătat gradul de „candidat“ în filozofie și litere. Cunoștea bine limbile franceză și germană și avea noțiuni și de cea engleză. Într-o vreme s-a ocupat și cu limbile slave. Mai târziu, conștient de faptul că doctrina socialistă este o învățătură teoretică și practică vastă, a căutat să-și îmbogățească necontenit bagajul său intelectual.

Punea în toate ocupațiile lui conștiință, pasiune, seriozitate. Deși profesiunea de contabil, căreia i s-a consacrat, efectuând chiar studii de specialitate, îi solicita o mare parte din timp, a cercetat cu pasiune scrierile

lui Marx și Engels, ale celor mai mulți dintre scriitorii europeni ai vremii, a efectuat studii speciale de sociologie, de filozofie, de preistorie și științe naturale.

Iată cum relatează M. Gh. Bujor procesul de „pătrundere“ a lui Wexler în lumea atât de atrăgătoare a ideilor socialiste.

Pe cînd era elev de școală comercială — adică prin anii 1883—1890 — în țară se desfășura o activitate socialistă mereu crescîndă. Ea trecuse de greutățile și dibuirile începutului și se apropia de culmile ei. Cuvîntul socialist, de libertate, de dezrobire, de înălțare morală și de luptă, rostit de o pleiadă de intelectuali de vază și secundat de elemente muncitorești serioase și entuziaste, pătrunsese și la sate, și în păturile orășenești. Această activitate își avea două centre mai principale : Bucureștii și Iașii. Din punct de vedere socialist, se poate spune că, o bună bucată de vreme, aceste două centre s-au egalat pentru că au fost deopotrivă leagănul și vatra unde s-au închegat și de unde au pornit să se răspîndească în restul țării ideea socialistă și mișcarea muncitorească.

Între celelalte pături, socialismul român cucerise o mare parte din intelectualitatea țării și majoritatea oamenilor din învățămînt : școlile secundare, studenții, corpul profesoral de toate gradele, de la învățătorii satelor la profesorii universitari. Lucrul era firesc. Socialismul se înfățișa atunci la noi nu atît sub aspectul lui revoluționar și de clasă, cît ca o mare forță morală, ca o teorie, ca o doctrină, care aruncase în discuția publică un șir de idei înalte, generoase, atrăgătoare, irezistibile și ridicase probleme smulse din viața îndurerată, întunecată, tristă și ingenuncheată a poporului român. În numele lui vorbeau cărturari de valoare, care se deosebeau prin graiul sau prin scrisul lor. Calitățile lor au dat și mai mare strălucire ideii însăși. Era natural ca știutorii de carte, „pătura cultă“ — atît de prelungă și de stratificată —, să fie cei dinții dintre cei cuceriiți și cei mai mulți.

În această atmosferă școlară, îmbibată de socialism, a intrat Max Wexler cînd a pășit pragul școlii comerciale. Tînărul școlar va fi fost literalmente răpit de noile și înflăcăratele idei de dreptate, de iubire de oameni, de înfrățire, de apărare a celor asupriți și de libertate. Ele vor fi fost pentru el, din primul moment, nu numai o mare desfătare intelectuală și un răspuns precis și luminos la multe întrebări chinuitoare, dar și o mare mîngiere sufletească, un balsam pentru rănilor lui trupești și sufletești, o încurajare și o speranță. Le-a studiat de aceea cu atenție, cu sîrguință, cu seriozitatea și scrupulozitatea ce punea în toate ocupațiile lui și a devenit în scurt timp un socialist convins și conștient. Ca urmare, la vîrsta de 19 ani a intrat în partidul socialist.

Avantajul lui a fost că venea într-o perioadă mai evoluată a socialismului român și că a dat repede peste fondatorii socialismului științific, pe care a putut mai pe urmă să-i cunoască, cercetîndu-i și adîncindu-i în original. S-a pătruns astfel de la început de caracterul de clasă, internaționalist și revoluționar al socialismului, de rolul hotărîtor al proletariatului ca clasă, al muncitorimii conștiente în lupta încinsă, și de rolul organizării de clasă, profesională și politică, a proletariatului. Aceste principii de bază l-au călăuzit, din primul moment, ca un fir conducător, i-au

dat posibilitatea să nu oscileze, să se orienteze și cu vremea să vadă unele din lipsurile, din greșelile sau abaterile conducerii și să ia atitudine contra lor

El și-a dat de la început seama că orice socialist adevărat, consecvent și disciplinat, dacă a aderat la ideea socialistă trebuie să și activeze pentru ea. Mai târziu el avea să formuleze astfel această idee : „Nu poate fi considerat ca socialist decât acela care lucrează în direcția arătată de ideile socialiste ; calitatea și cantitatea acestei activități pot varia după indivizi și împrejurări, ceea ce este însă cert e că, singură, înțelegerea ideilor socialiste nu formează pe socialist“.

Deși intrat atât de tânăr în mișcarea socialistă, Max Wexler s-a făcut repede remarcat prin vigoarea spiritului și verva condeiului său. În legătură cu toate acestea, M. Gh. Bujor ne înfățișează date și amănunte revelatoare.

În anii tinereții activitatea lui socialistă s-a desfășurat, pe de o parte, în organizațiile aflătoare pe atunci la Iași — Societatea muncitorilor și Societatea funcționarilor comerciali —, iar pe de altă parte pe calea scrisului. Această dublă activitate a depus-o în tot cursul vieții sale.

Existența și-o câștiga ca funcționar, casier la o cunoscută bancă ieșană și mai avea în orele libere alte câteva mici ocupații suplimentare, menite să-i întregască un modest salariu cu care trebuia să-și întrețină o familie destul de numeroasă.

Ca om, sub un înveliș de oarecare răceală și severitate, Max Wexler era prietenos, îndatoritor, simpatic, ordonat și modest. Ca tovarăș și ca activist al mișcării era totdeauna la datorie, de o punctualitate și strictețe rară ; era ponderat, cu un adevărat sentiment de solidaritate și devotament, gata să-și exprime și să-și susțină cu tărie părerea întemeiată pe argumente solide.

Ca militant, pe Max Wexler l-a preocupat de timpuriu problema fundamentală și vitală a oricărei mișcări muncitorești, organizarea proletariatului. Încă în 1892, după cum reiese dintr-un articol publicat în „Munca“, el concepea această organizare ca o organizație de clasă, conștientă de antagonismele de interese dintre lucrători și patroni, și ca o armă de luptă. Pe atunci organizațiile profesionale de clasă nu-și căpătaseră încă numele lor specific de *sindicate* ; pe atunci, ba chiar și mai târziu, ele purtau denumirea de „societăți“ sau „bresle“. Congresul P.S.D.M.R. din 1894 a hotărât o „campanie energică pentru organizarea muncitorilor pe bresle“. În mintea celor de la „Lumea nouă“ și în gândul lui Max Wexler, ideea de organizare se găsea încă într-o fază cam vagă și nebulosă. Nu se precizase încă deosebirea dintre organizarea politică și cea sindicală și caracterul lor de sine stătător. De-abia în octombrie 1896, fără îndoială că sub imboldul criticii făcute de Max Wexler în mai multe articole, se adună la București o conferință cu delegați pentru constituirea de organizații „după modelul marilor syndicate din apus“. Pentru prima oară se întrebuintă, oficial, cuvântul de *sindicat* acolo unde trebuia.

Max Wexler și-a adus o contribuție la clarificarea rolului și sarcinilor sindicatelor și a raporturilor lor cu partidul clasei muncitoare. Concepțiile sale în acest domeniu au fost expuse la Cercul de studii sociale din Iași și apoi în „România muncitoare“ și în alte publicații. În studiul său intitulat : *Organizarea proletariatului*, publicat în „România muncitoare“ în 1905, el scria : „Organizarea este arma specifică de luptă pentru întreaga

clasă muncitoare. Lucrătorii trebuie să învețe a minui această armă și această învățătură cere răbdare, jertfe și abnegație“. Lupta împotriva patronilor și deci organizarea este în societatea capitalistă o condiție de viață pentru clasa muncitoare. Lupta aceasta a dat naștere la două feluri de organizații ale clasei muncitoare : organizațiile *economice* și organizațiile *politice*. Organizațiile economice — sindicatele — string într-un mănunchi pe toți salariații unei specialități și urmăresc îmbunătățirea stării acestora prin lupta „ca să zic așa, corp la corp cu patronii acelei specialități“. Nevoile luptei cer ca sindicatele să se unească pe ramuri de producție și apoi toate, din toate ramurile de producție, sub o singură conducere. Legătura aceasta, care trebuie să fie strinsă și statornică, se întinde și dincolo de graniță, cu sindicatele din alte țări. Prin această îndoită legătură se stabilește solidaritatea națională și internațională a proletariatului față de exploatarea și solidaritatea națională și internațională a patronatului.

Deprinzind pe muncitori cu unirea între ei, cu disciplina și sacrificiul, cu conștiința de clasă, cu spiritul de luptă, sindicatele devin „o forță redutabilă“ față de patroni, pe care îi pot „împiedeca de a le înrăutăți condițiile de muncă sau sili de a le acorda îmbunătățiri“. Ca să dobândească această forță, ele „trebuie să se conducă numai după interesul de clasă al lucrătorilor, care e întotdeauna contra interesului patronilor“ și să primească și să cuprindă în sinul lor, exceptînd pe „slugoii și iscoadele“ patronilor, orice elemente muncitoare, întrucît sînt cinstite și nevîndute patronilor.

Mișcarea sindicală realizează „ridicarea economică și întărirea proletariatului, înobilarea culturală a acestei clase despoiate, lepădarea șovinismului, a prejudecăților și a egoismului strîmt, deșteptarea de calități și de virtuți proprii proletariatului, care în curînd va schimba fața lumii.

Organizațiile politice urmăresc unificarea tuturor acestor lupte în una singură, a tuturor exploataților contra tuturor exploataților și în primul rînd contra Statului, spre a-l cucerii și a-l dezbăra de caracterul său asupritor și de clasă și a desființa pentru totdeauna exploatarea omului de către om.

Ambele feluri de organizații simt reciproc, indiscutabil, se sprijină și se întregesc, alcătuiind la un loc cele două ramuri principale ale mișcării de emancipare a proletariatului“.

O problemă care a stăpînit și preocupat mult timp mișcarea noastră muncitorească și socialistă a fost aceea a posibilității și necesității socialismului în România. Această problemă a fost iscodită și ținută la ordinea zilei de apărătorii clasei stăpînitoare burghezo-moșierești, care, avînd interes să combată și să împiedice așezarea și dezvoltarea socialismului în țara în care se considera stăpînă absolută și veșnică, întrebuinta între alte argumente și pe acela, și mai ales pe acela, că România ar fi o țară aparte, cu condiții de viață cu totul altele decît în alte țări și că din această cauză socialismul n-ar avea nici o noimă și nici un drept de încetățenire la noi. Se înțelege că și Max Wexler, ca și toți ceilalți socialiști, a cercetat această problemă și a căutat s-o dezlege. Asta a și făcut el la diferite date cu mijloacele pe care le avea la îndemînă, și anume : în 1893 în „Munca“, în 1905 în „România muncitoare“ și în 1907 în „Viitorul social“.

În epoca din jurul anului 1884 starea industriei era la noi — scria Wexler — „foarte rudimentară, foarte puține din stabilimentele industriale meritau numele de fabrici“, cele mai multe erau întreprinderi primitive, minuscule, meserii în cea mai mare parte, „cu relații patronale“. Era dar „un mediu proletar rudimentar ca număr și ca formă“. În aceste condiții „țara românească oferea vechilor socialiști un câmp de activitate în adevăr prea mic“. Dar aceasta nu ar fi îndreptățit o renunțare la acțiunea socialistă. Căci socialistul trebuie să lucreze ca socialist, în direcția ideilor sale și în țara cea mai înapoiată, „potrivit stadiului dezvoltării ei economico-sociale“. Dacă într-o asemenea țară se află un început de industrie, și deci un număr oarecare de proletari, cum era la noi în 1884, se poate desfășura „o activitate socialistă propriu-zisă, prin luminarea și organizarea, fie politică, fie sindicală, a acestui proletariat, deoarece lupta proletariatului contra burgheziei începe odată cu nașterea lui. Dar chiar dacă țara nu ar avea nici acest rudiment de industrie, chiar și atunci socialistul trebuie să lucreze în direcția vederilor sale. Atunci el va trebui să lupte pentru introducerea de reforme menite s-o apropie și s-o adapteze la formele superioare ale regimului burghezo-capitalist care se va introduce mai curînd sau mai tîrziu, cu toate piedicile ce i s-ar opune.“ Activitatea aceasta „va decurge, se înțelege, tot din concepții socialiste, din priceperea dialectică a evoluției istorice“.

Ultimele articole ale lui Max Wexler au fost publicate în revista „Convorbiri sociale“. În aceste articole s-a ocupat de divergențele din social-democrația germană de atunci și de discuțiile aprinse în jurul Internaționalei a II-a, a Conferinței de la Zimmerwald și a neutralității României. Era în perioada de tranziție de la vechea tactică a acestei Internaționale la tactica nouă, nedeslușită încă, perioadă în care era natural și fatal să se ridice critici, să se ciocnească idei, să se formuleze învinuiri, să găsim la unul și același ins păreri vechi și noi, și contradicții, care, toate, la cei cinstiți, marceau zbuciumul de conștiință și căutarea drumurilor noi.

În afară de aceasta, în articolele amintite Max Wexler și-a exprimat încă o dată ura contra țarismului și încrederea în Revoluția rusă, a cărei izbucnire „cu o oră mai înainte“ o dorea din tot sufletul.

În sfîrșit, ocupîndu-se de unele lipsuri ale mișcării de atunci, a făcut următoarele observații : „Rolul nostru nu e de a hrăni muncitorimea cu formule, ci în primul rînd de a-i deschide ochii asupra stării reale. Cu noașterea unei stări de fapt face mai mult decît un morman de rezoluții“. Și : „Mai multă educație și practică democratică, mai mult respect al persoanelor și părerilor, mai multă critică și mai cu seamă mai multă auto-critică, va contribui mai mult la înlăturarea confuzionismului și a altor lipsuri de care suferă mișcarea noastră decît violența, care de multe ori dă de gol tocmai pe acei care o pornesc“.

Articolele și studiile, conferințele, intervențiile sale în problemele fundamentale ale vieții de partid și ale mișcării, toate acestea l-au așezat pe Max Wexler printre teoreticienii socialismului român. El devenise, în același timp, cunoscut ca luptător de vază, ca marxist cu întinse cu-

noștințe și de către autoritățile represive. Meritele sale față de mișcarea muncitorească constituiau tot atâtea vini față de orînduirea burghezo-moșierească.

Anumite infirmități fizice l-au făcut impropriu încalzării și trimiterii sale pe front, o dată cu izbucnirea războiului. El a fost mobilizat pe loc la Iași, la tăbăcăria „Concordia“, ca șef contabil și casier. Izbucnirea Revoluției din februarie 1917 din Rusia, mișcările revoluționare din Armata rusă, perspectiva ca Max Wexler să devină om de legătură cu mișcarea revoluționară din sudul Rusiei au determinat ca autoritățile represive și guvernul liberal să alcătuiască un plan de exterminare a luptătorului socialist, considerat „propagandist socialist periculos“. Astfel, la 22 aprilie 1917, ordinul de mobilizare pe loc i-a fost anulat și a fost „chemat sub arme“. Dar armă nu i s-a dat, ci a fost purtat zile și nopți de la Curtea marțială din Iași la aceea din Bacău, ținut în aresturi, flămînd, hărțuit, amenințat. Era clar : l-au transformat în soldat pentru a-l putea mai ușor suprima. Și l-au suprimat. În noaptea de 14 mai 1917, pe cînd era escortat prin pădure „în căutarea Regimentului 2 Vinători“, sub pretext că „a încercat să fugă“, a fost împușcat.

Astfel, acest om de mare valoare personală, acest luptător pentru democrație și muncitorime a căzut. El cade ca o victimă a urii de clasă și de castă, un martir al muncitorimii organizate, al gîndirii marxiste și al democrației.

Ilie Pintilie (1903-1940)

În lupta pentru prefacerea revoluționară a societății românești și așezarea ei pe temeiurile socialismului și progresului social, clasa muncitoare din țara noastră a ridicat din rîndurile sale o pleiadă de luptători a căror viață și activitate au fost închinată, pînă la sacrificiu de sine, acestor înalte idealuri. O figură proeminentă în rîndurile militanților clasei muncitoare a fost, în perioada interbelică, Ilie Pintilie.

Născut în Iași, la 11 februarie 1903 *, a crescut în mijlocul unei familii nevoiașe, cu mulți copii, care ducea o viață plină de lipsuri și greutate. Aducîndu-și aminte de anii copilăriei, în anul 1932, el scria : „Am fost de mic copil în cea mai neagră mizerie, crescut de un tăietor de lemne și o spălătoareasă...”.

După terminarea claselor elementare, tînărul Ilie Pintilie a intrat ucenic la Atelierele C.F.R. din Iași, unde se califică în meseria de turnător. Aici, în mijlocul muncitorilor, cu care împărțea bucuriile și amărăciunile și de care se simțea legat cu toată ființa sa, începe procesul de formare a conștiinței sale politice. Contactul său cu viața și lupta proletariatului a avut loc într-o perioadă deosebit de frămîntată, de puternic avînt revoluționar. Luptele muncitorești din anii 1918—1920 au influențat în mod nemijlocit asupra formării trăsăturilor sale de luptător revoluționar. A participat alături de muncitorii vîrstnici din ateliere la grevele din anii 1918 și 1919, iar apoi la greva generală din 1920. Chiar de atunci începe

* 11 februarie 1903 reprezintă data înregistrării lui Ilie Pintilie în actele stării civile din Iași. În realitate, el a fost găsit în ziua de 10 februarie, cînd avea aproximativ patru zile, și dus la orfelinat, de unde a fost adoptat de o spălătoareasă a acestuia.

să simtă măsurile represive ale autorităților burghezo-moșierești. Este arestat și ținut o noapte la poliție, iar pe linie administrativă i se prelungește ucenicia cu trei luni.

Lipsit de condițiile materiale necesare continuării școlii, Ilie Pintilie s-a străduit cu tenacitate să-și formeze de unul singur un bagaj cât mai bogat de cunoștințe. Tot timpul liber și-l petrecea citind. Devenise cel mai asiduu cititor al bibliotecii sindicatului atelierelor. Peste tot, relatează cei care l-au cunoscut, Ilie Pintilie putea fi văzut cu o carte în mână. Preocupat de luminarea muncitorilor, antrena și pe colegii și prietenii săi, le împrumuta cărți, organiza întâlniri la care se discutau cele citite. Încă de tânăr, profunzimea explicațiilor date în diferite probleme, ușurința cu care rezolva situațiile cele mai complexe l-au făcut respectat și apreciat în fața tovarășilor săi de muncă.

În anul 1925, Ilie Pintilie este încorporat. Stagiul militar îl satisface la Regimentul 17 obuziere din Cernăuți. După satisfacerea stagiului militar se reîntoarce la Atelierele C.F.R. din Iași, unde își reia munca. Totodată, desfășoară cu și mai multă râvnă o intensă activitate în cadrul sindicatelor unitare.

Pe tărîmul acțiunii politice încep să se reliefeze calitățile sale de conducător al maselor muncitoare: energie inepuizabilă și hotărîre în luptă, judecată limpede și logică de fier, organizator și talentat agitator.

Călit în focul bătăliilor de clasă din acei ani, Ilie Pintilie este primit, în 1928, în rîndurile membrilor Partidului Comunist Român. Acest eveniment, de o deosebită importanță în viața sa, a marcat o cotitură în activitatea lui revoluționară afirmată în mod strălucit în perioada următoare.

În timpul crizei economice a capitalismului din anii 1929—1933, clasele exploatoare din România au încercat să arunce toate greutățile acesteia asupra maselor muncitoare de la orașe și sate. Această politică a generat un uriaș val de revoltă și indignare în rîndurile muncitorimii, care s-a transformat în puternice lupte greviste. Acțiunile revoluționare s-au ținut lanț în anii crizei, culminînd cu luptele eroice ale muncitorilor din atelierele C.F.R. și ale petroliștilor din Valea Prahovei, din ianuarie-februarie 1933. Muncitorii de la Atelierele C.F.R. „Nicolina” din Iași au constituit unul dintre colectivele importante care s-au angajat cu fermitate pe terenul bătăliilor de clasă din acei ani. Ilie Pintilie a avut un rol hotărîtor în organizarea și conducerea acțiunilor ceferiștilor moldoveni. Profundul său atașament față de clasa muncitoare, curajul și spiritul de sacrificiu în apărarea intereselor celor obidiți îl consacră ca pe unul dintre conducătorii muncitorimii din Iași și din întreaga Moldovă.

În perioada acelor ani frămîntați, Ilie Pintilie este ales membru al Comitetului județean Iași al Partidului Comunist Român. El a desfășurat în această calitate o prodigioasă activitate organizatorică și propagandistică în rîndurile muncitorimii din Moldova. Cu toate că uneori nu a făcut nici el excepție de la practica etichetărilor și invectivelor adresate social-democraților, a militat pentru unitatea de acțiune a muncitorilor în lupta împotriva exploatării capitaliste. La întrunirile organizate de comitetul sindicatului C.F.R. — al cărui președinte a fost din 1932 și pînă în februarie 1933, cînd a fost arestat —, ce aveau loc aproape zilnic la

Casa poporului sau cu alte prilejuri, Ilie Pintilie sublinia, în luările sale de cuvânt, că numai prin unitate clasa muncitoare poate să obțină satisfacerea revendicărilor sale.

Bucurându-se de stimă și încredere, muncitorii de la Atelierele „Nicolina“ l-au delegat pe Ilie Pintilie la Conferința pe țară a ceferiștilor, din 20 martie 1932, unde a fost ales membru în Comitetul Central de acțiune. Două luni mai târziu, la Conferința de la Galați din 29 mai, este ales în Comitetul de acțiune regional Moldova al ceferiștilor, iar la 19 iunie același an președintele comitetului local de acțiune de la Atelierele C.F.R. din Iași. Pe baza planului general al Comitetului Central de acțiune, Ilie Pintilie acționează pentru pregătirea luptelor muncitorilor ceferiști din Iași și din celelalte centre ale Moldovei.

Începutul anului 1933 îl găsește în primele rînduri ale muncitorilor ceferiști din Iași, care se ridicau împotriva reducerii salariilor, a concedierilor masive de muncitori și revendicau recunoașterea comitetelor de fabrică ca organe reprezentative pentru a duce tratative cu administrația și autoritățile etc. În timpul grevelor ce au avut loc la Atelierele „Nicolina“ în zilele de 3—4 și 14 februarie 1933, Ilie Pintilie a condamnat cu vehemență măsurile luate împotriva muncitorilor de către Direcția generală C.F.R. și a îndemnat muncitorii la luptă hotărîtă pentru obținerea revendicărilor lor vitale. Ca urmare, este arestat și deferit justiției militare. În urma procesului, care a avut loc în ziua de 4 aprilie 1933, în fața Consiliului de război al Corpului IV armată din Iași, a fost condamnat la un an închisoare și 1 000 de lei amendă. Pedeapsa a executat-o la închisoarea din Suceava, între 5 aprilie 1933 și 5 aprilie 1934.

În timpul detențiunii a participat ca martor în procesul de la București intentat conducătorilor luptei ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933. Cu acest prilej, alături de alți comuniști, Ilie Pintilie s-a dovedit același luptător neînficat pentru cauza clasei muncitoare, făcînd un aspru rechizitoriu claselor exploatatoare, care hărăziseră o viață mizeră, neînchipuit de grea muncitorimii din întreaga țară. La întrebările prin care reprezentanții justiției militare încercau să arunce vina situației create asupra partidului comunist, el a răspuns cu demnitate: „Nu, aceste greve nu au fost puse la cale de comuniști, ci de mizeria în care trăiau acești muncitori. Dar dacă e vorba că numai comuniștii cer și apără interesele muncitorimii, atunci subscriu și eu a fi comunist“. Un raport al conducerii partidului din noiembrie 1933, referindu-se la proces, consemna: „Impresionantă prin spiritul revoluționar a fost declarația lui Pintilie, condamnat la un an pentru greva ceferistă de la Iași“.

După eliberarea din închisoare, Ilie Pintilie părăsește Iașul natal și se mută la București. Primește din partea partidului însărcinarea de a activa pe tărîmul muncii sindicale, iar la începutul anului 1937 îl găsim făcînd parte din Comitetul Central al Partidului Comunist Român.

Urmărind evoluția evenimentelor interne și internaționale, P.C.R. a sesizat pericolul ce-l reprezentau pentru poporul român ascensiunea fascismului pe plan internațional și activizarea organizațiilor fasciste în interiorul țării. Comuniștii au înțeles că pericolul principal îl constituia fascismul și împotriva acestuia trebuiau mobilizate toate forțele democratice și progresiste ale țării, coloana vertebrală a acestui front larg trebuind să fie frontul unic muncitoresc.

Întreaga muncă pe care a depus-o în această perioadă a fost pătrunsă de dorința neabătută a realizării unității muncitorești. Ca membru al conducerii sindicatelor unitare pînă în 1936, ca secretar al Uniunii sindicatelor C.F.R., Ilie Pintilie cutreieră principalele centre muncitorești, propagînd ideea unității. Numeroase note ale autorităților îi semnalează prezența la Galați, Pașcani, Cluj, Timișoara etc. Nu numai că a fost urmărit pas cu pas, dar a fost arestat de mai multe ori și eliberat sub presiunea muncitorilor. De altfel, după eliberarea sa din închisoare, în 1934, a figurat tot timpul pe listele „suspecților internabili“, întocmite de organele represive.

Activitatea pe care a desfășurat-o Ilie Pintilie ni-l înfățișează ca pe un om de mase, luptător împotriva sectarismului, pentru aplicarea în practică a liniei P.C.R. privind întărirea legăturilor cu muncitorii din sindicate, cu reprezentanții altor pături sociale din organizațiile democratice, cu toate forțele sociale interesate în propășirea țării noastre pe calea progresului și democrației.

Paralel cu munca sa organizatorică și de agitație, Ilie Pintilie a desfășurat o intensă activitate publicistică. Articolele sale, inserate în paginile diferitelor organe de presă, erau orientate în direcția demascării exploatării la care erau supuse masele largi muncitoare, conțineau chemări înflăcărate la unirea tuturor forțelor împotriva organizațiilor fasciste, agenturi ale hitlerismului în România. „Împotriva acestei mari primejdii — scria Ilie Pintilie în revista „Reporter“ din 6 februarie 1938 — un singur front, de la partidul d-lui Dinu Brătianu și pînă la cel mai de stînga partid al clasei muncitoare, este singura garanție a înlăturării din viața politică a agenturii hitleriste din România“.

În întreaga sa activitate, Ilie Pintilie a manifestat un înalt spirit internaționalist. Atunci cînd agresiunea statelor fasciste amenința cuceririle Republicii spaniole se numără printre membrii activi ai Comitetului „Pro Spania“ creat în Capitală în vederea recrutării de voluntari. În această direcție, luînd cuvîntul în cadrul unei ședințe lărgite a comitetelor patronajelor populare și referindu-se la evenimentele din Spania, el a declarat : „...noi sîntem datori să-i ajutăm cu orice sacrificiu, căci cîștigînd republicanii în Spania vom cîștiga și noi, precum și proletariatul din întreaga lume. Dacă se va pierde însă cauza Spaniei republicane, va pierde întreaga democrație, va pierde muncitorimea internațională...“.

După instaurarea dictaturii regale în februarie 1938 și începutul expansiunii hitlerismului în Europa, cînd pericole grave amenințau independența și integritatea teritorială a țării, Ilie Pintilie, muncind cu devotament pentru aplicarea liniei P.C.R., a fost un fervent susținător al colaborării cu toate forțele naționale progresiste interesate în apărarea acestor deziderate ale poporului român. Acest punct de vedere a fost promovat în timpul conferințelor regionale de partid de la începutul anului 1939 și mai ales la plenara C.C. din martie același an. La această plenară ținîndu-se seama de presiunile tot mai insistente ale Germaniei hitleriste asupra României s-a stabilit că lupta trebuia îndreptată în primul rînd împotriva organizațiilor fasciste și a elementelor capitularde și trădătoare din guvern.

În iunie 1939, Ilie Pintilie este din nou arestat. Procesul a fost fixat pentru ziua de 26 iulie, dar pentru că nu au fost îndeplinite toate condițiile

procedurale, apărarea a cerut amânarea procesului, acceptată pentru 7 septembrie.

Partidul comunist a organizat în jurul procesului o puternică campanie de apărare, cerînd eliberarea comuniștilor arestați. Au avut loc numeroase întruniri ale muncitorilor din diferite întreprinderi cu prilejul cărora s-a protestat cu vehemență împotriva măsurilor represive întreprinse de autorități. Un număr de 450 de muncitori metalurgiști din București, într-un memoriu adresat Consiliului de război, se declarau în unanimitate martori în procesul „acestor muncitori cinstiți care nu au săvîrșit nici un act de compromis acestui stat... Ei au fost și sînt contra fascismului și fascizării“.

Colective întregi sau muncitori individual au trimis numeroase scrisori de îmbărbătare celor ce se găseau pe banca acuzării, asigurîndu-i de tot sprijinul lor. Ele conțin dovezi impresionante de afecțiune și căldură omenească, de solidaritate muncitorească. De pildă, o simplă carte poștală, semnată de 19 persoane, glăsuia : „Stimate prietene Pintilie, noi subsemnații muncitori și muncitoare sîntem de acord cu lupta care ați dus-o pentru revendicările muncitorești și pentru apărarea și integritatea hotarelor și vă asigurăm de tot sprijinul nostru“. În cuvinte puține și nemesteșugite, acești muncitori tratau în mod deschis probleme de cea mai mare importanță pentru poporul român. Multe din aceste scrisori îl asigurau pe Ilie Pintilie că solidaritatea frățească, călită în timpul multor ani de lupte revoluționare, nu putea fi zdruncinată prin această arestare samavolnică. „Am fost foarte surprins de acest act — îi scria un muncitor — deoarece te știu că ai fost, ești și vei fi un cinstit apărător al tuturor muncitorilor nedreptățiți. Aceste rînduri sînt dovada stimei ce ți-o port și a felului cum ești apreciat de cei ce te cunosc“.

La 7 septembrie 1939, în fața tribunalului militar al Corpului II armată din București, a început judecarea grupului de comuniști arestați în iunie același an, în frunte cu Ilie Pintilie. În timpul procesului, comunistul Ilie Pintilie a declarat cu curaj că întreaga sa activitate a fost conștientă, a demascat atitudinea conciliatoare a cercurilor guvernante față de organizația fascistă „Garda de fier“, tendințele de împingere a României spre Germania hitleristă și a condamnat cu vehemență măsurile luate de guvern împotriva mișcării muncitorești și democratice.

Apreciînd activitatea desfășurată de Ilie Pintilie drept „uneltiri contra ordinii sociale“, tribunalul militar l-a condamnat la trei ani închisoare și 10 000 de lei amendă, executarea pedepsei începînd de la 7 septembrie 1939 și pînă la 10 iunie 1942.

După pronunțarea sentinței, partidul a întreprins acțiuni de protest împotriva acesteia, demascînd netemeinicia acuzațiilor aduse comuniștilor. A avut loc o largă campanie de protest în fabrici și uzine. Comitetul Central al P.C.R. a editat și difuzat un manifest în care se spunea : „Ilie Pintilie și ceilalți trei condamnați au căzut în lupta pentru apărarea libertății mișcării muncitorești“. Cu toate eforturile depuse, sentința nu a putut fi anulată. Totuși, autoritățile au fost nevoite să ia în considerație puternicul val de proteste și în septembrie 1940 să reducă cu un an pedeapsa

lui Ilie Pintilie. La început, pînă la 20 iulie 1940, Ilie Pintilie a fost internat la închisoarea militară Jilava, apoi a fost transferat la penitenciarul Doftana.

Aici, în condiții deosebit de grele, împreună cu alți conducători ai partidului, el a continuat lupta pentru triumful idealurilor clasei muncitoare. Nu a avut fericirea să trăiască timpurile noi ce au adus împlinirea idealurilor de fericire și progres pentru care a militat toată viața. În noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1940, în urma unui cutremur de pămînt, zidurile Doftanei s-au prăbușit, curmînd viața a 13 comuniști, printre care și aceea a lui Ilie Pintilie, membru al C.C. al P.C.R., unul dintre conducătorii iubiți ai clasei muncitoare.

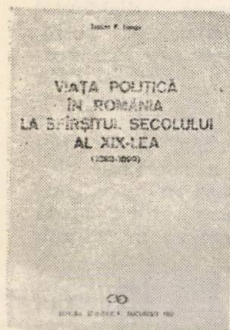
Încetarea sa din viață în floarea vîrstei a însemnat o grea pierdere pentru partidul comunist, pentru mișcarea muncitorească din România. Această veste a umplut de durere și tristețe inimile a mii și mii de muncitori care l-au cunoscut, l-au stimat și iubit ca pe un adevărat și apropiat conducător al luptei lor.

Figura luminoasă a comunistului Ilie Pintilie, viața și activitatea lui, închinată fără rezerve idealurilor nobile ale celor mulți, vor rămîne vii în memoria poporului nostru, ca un mesaj al luptei duse de partidul comunist în anii grei ai ilegalității pentru progres social, pentru socialism.

Dr. NICOLAE POPESCU

Traian P. Lungu: *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1888—1899)*

Editura științifică, București, 1967, 288 p.

Istoria vieții politice a României moderne a fost și este încă puțin reprezentată în istoriografia noastră. Din acest punct de vedere, lucrarea lui Traian Lungu reprezintă o noutate, o carte de pionierat, care merită să fie salutată ca atare *.

Abordarea acestei problematice, cu referire directă la perioada de la sfârșitul secolului al XIX-lea, perioadă în care regimul burghez-moșieresc constituțional permitea desfășurarea unei intense agitații în toate sferile vieții publice, impune istoricului, în primul rând, o stăpânire multilaterală, critică și lucidă a imensului material documentar.

Traian Lungu a avut la îndemână substanțiale surse documentare, în special tipăriturile din timpul respectiv. Dezbaterile parlamentare, presa oficioasă sînt surse principale pentru reconstituirea climatului vieții politice și autorul le-a folosit din plin. Bineînțeles că, pentru aflarea adevăratelor mobiluri ale unor acțiuni sau poziții politice, prezintă interes și documentele particulare, corespondențe inedite, la care lucrarea face frecvente trimiteri, ce e drept mai mult pentru colorarea descrierii decît pentru însemnătatea istorică propriu-zisă a fap-

tului descoperit. Subliniem că documentarea largă reprezintă o latură valoroasă a lucrării.

Inexistența unei istoriografii marxiste anterioare, care să ofere autorului „precedente” de urmat, l-a împins la căutarea unui drum propriu în abordarea temei, în modul de prezentare și de structurare a materialului. Discutabil sau nu, sîntem obligați să luăm în considerare acest „drum” și să recunoaștem autorului efortul de a sistematiza, de a introduce o anumită ordine într-o gamă largă de probleme, circumscrise „vieții politice”.

Autorul a considerat că este bine ca actele de guvernămînt să fie tratate separat de acțiunile partidelor de opoziție. Din această cauză cartea e împărțită simetric în patru capitole mari. Două capitole (I și III) sînt consacrate guvernării conservatoare (1888—1895) și respectiv guvernării liberale (1895—1899), iar alte două (II și IV) descriu acțiunile opoziției în aceleași perioade. În titlurile capitolelor și ale paragrafelor nu apare nici un nume propriu, astfel încît cititorul ia cunoștință de problemele tratate în felul următor: de pildă, în capitolul I: *Căderea guvernului liberal și aducerea la putere a fracțiunii junimiste...; Guvernarea junimistă; Legislația elaborată de junimiști; Prima guvernare liberal-conservatoare; Guvernarea conservatoare „concentrată”; A doua guvernare liberal-conservatoare; „Marea guvernare conservatoare...”*.

Capitolul al II-lea descrie acțiunile partidelor politice aflate în opoziție: Partidul liberal, Partidul democrat-radical, Partida țărănească și Partida muncitorilor (P.S.D.M.R.). În legătură cu Partidul liberal, în lucrare se acordă o atenție deosebită campaniei liberalilor

* Traian P. Lungu, *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1888—1899)*, Editura științifică, București, 1967. Trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

împotriva guvernului pe tema sprijinirii luptei de eliberare națională a românilor asupriți din monarhia austro-ungară. În mod obiectiv, autorul amintește poziția lui Take Ionescu, consecvent favorabil sprijinirii pe diferite căi și mijloace a rezistenței românilor din Transilvania împotriva politicii de opresiune socială și națională pe care o intensificase guvernul de la Budapesta, precum și modul cum politicieni ca D. A. Sturdza căutau să subordoneze problema națională unor interese înguste, de carierism politic.

În lucrare se insistă asupra caracterului progresist al unor obiective din programul grupării democrat-radicală condusă de Gh. Panu. Acesta este omul politic cel mai citat de Tr. Lungu, dar autorul își elaborează analizele și aprecierile pornind — după părerea noastră — de prea multe ori de la opiniile formulate la timpul respectiv de Gh. Panu. Ca „opozant“, Panu a contribuit la menținerea în opinia publică a unui curent progresist (mai ales pe linia combaterii monarhiei, a luptei pentru împroprietărirea țăranilor și a lărgirii dreptului de vot), dar ca om politic rezultatele activității sale au fost mai mult decât modeste. Trecea lui, cu întregul partid „radical“, la conservatori și abdicarea de la obiectivele amintite mai sus, în condițiile când partidul socialiștilor îi solicita colaborarea, cel puțin în direcția obținerii votului universal, ni-l dezvăluie pe Gh. Panu ca un opozant temut pentru incisivitatea criticii sale, dar ca un om politic lipsit de orice viziune constructivă. Gloria lui, de altfel, a și apus în anii următori, când, nereușind să ajungă ministru în nici un guvern, s-a limitat a fi un cronicar politic pătrunzător la „Săptămîna“.

O prezentare pertinentă se face în lucrare Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România. Cel puțin într-o problemă — introducerea votului universal —, P.S.D.M.R. a ocupat un rol important în viața politică de la sfîrșitul veacului trecut. Dispunînd de o presă cotidiană și de un deputat în Cameră, socialiștii și-au putut spune cuvîntul în toate problemele importante care erau puse la ordinea zilei. Ei s-au pronunțat pentru măsuri și reforme care să contribuie la democratizarea sistemului politic, la îmbunătățirea situației clasei muncitoare și a țăranimii. Autorul consideră pe nedrept, după părerea noastră, că „...socialiștii își restrîngeau activitatea la rolul de observator pe care și-l atribuiseră“ (p. 197). Dacă ne gîndim doar la cîte manifestații de stradă și întruniri au

organizat socialiștii, aprecierea nu rezistă criticii.

Capitolul III — guvernarea liberală — are trei paragrafe consacrate celor trei formațiuni guvernamentale care s-au succedat din 1895 pînă în 1899, sub conducerea lui D. A. Sturdza, cu excepția cîtorva luni (21 noiembrie 1896 — 24 martie 1897), cînd a guvernat echipa liberală „drapelistă“ de sub conducerea lui P. S. Aurelian. Dintre evenimentele notabile din acești ani, autorul amintește zgomotoasa agitație a disidenței lui N. Fleva, chestiunea mitropolitană, votarea legii repausului duminical. Guvernele liberale nu au atacat nici o problemă majoră a țării, fiind preocupate de rezolvarea disputelor interne de partid. Fracționat prin crearea disidenței „drapeliste“ (P. S. Aurelian, N. Fleva, V. Lascăr), partidul liberal avea să înregistreze un succes politic însemnat prin atragerea „generoșilor“, în frunte cu V. Gh. Moțun, din P.S.D.M.R.

Guvernul Sturdza, instigat și de conservatorii din opoziție, a reprimat clburile socialiste de la sate în iarna anilor 1898—1899, despre care autorul scapă din vedere să ne informeze; în schimb sînt relatate în amănunt incidentele româno-austro-ungare în problema națională, determinate de D. A. Sturdza, printre altele și de decorarea fortuită a procurorului Jezzensky din procesul memorandumilor.

Capitolul IV evocă pe scurt acțiunile opoziției în timpul guvernării liberale și activitatea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România în ultimii ani ai veacului.

În afara problemelor legate de fizionomia partidelor, amintite sumar mai sus, viața politică a României a fost animată de dezbateri în jurul mai multor legi, pe care necesitățile de dezvoltare ale statului român le puneau la ordinea zilei: legea pentru vânzarea unei părți din moșiile statului (votată în 1889 de guvernul junimist Th. Rosetti), legea maximumului taxelor și contribuțiilor comunale (votată la 4 iulie 1893, sub guvernul conservator), legea jandarmeriei (instrument de ordine și represiune necesar în condițiile permanentelor tulburări țărănești, votată în 1893), legea pentru „organizarea autorităților administrative exterioare dependente de Ministerul de Interne și fixarea circumscripțiilor administrative“, legea minelor (1895), legea repausului duminical (1897) ș.a.

Toate aceste legiuri reprezintă de fapt produsul cel mai important al vieții politice în ultimul deceniu al veacului tre-

cut, cartea de vizită a celor 10 guverne care s-au perindat la conducerea țării. Din acest punct de vedere considerăm că în lucrare se trece prea repede peste aceste legi, nesubliniindu-se în măsură suficientă importanța și semnificația lor. Căci „restul” reprezintă dezbateri în jurul lor, agitații politice de suprafață, certuri și împăcări între diferiți lideri politici, campanii și carteluri electorale, alegeri parlamentare.

Privind faptele prea de aproape, autorul pierde, uneori, perspectiva; de pildă, prezentarea legilor trecute prin parlament este realizată prin intermediul documentelor de epocă, care, deși valoroase, trebuie depășite prin elaborarea unor aprecieri calitativ superioare și, mai ales, trecute prin filtrul perspectivei istorice.

Dar „viața politică” într-o societate nu se reduce la activitatea legislativă. Ea include *lupta de clasă* a țărănimii, a muncitorilor de la orașe, manevrele cercurilor conducătoare pentru a înșela masele și, inevitabil, formele și mijloacele de reprimare a acțiunilor revendicative ale acestora. Nu trebuie să scăpăm din vedere, de asemenea, și suprastructura corespunzătoare acestor bătălii, uneori mai greu sesizabile, dar permanent hotărâtoare în mersul înainte al societății.

Pe lângă acestea, prezentarea „vieții politice” include și descrierea oamenilor politici, în caracterizări edificatoare asupra poziției lor și mai ales a cauzelor care determinau aceste poziții. România modernă, până la primul război mondial, a avut, după părerea noastră, două generații de oameni politici. Prima generație a fost generația pașoptistă, care a condus destinele țării aproximativ până la 1890, chiar dacă la această dată mai erau în viață puțini dintre reprezentanții ei. Putem numi din rîndurile sale pe M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, Ion Ghica, Dumitru și I. C. Brătianu, care au jucat roluri importante în conducerea statului român.

Alături de aceștia, în condițiile formării și a existenței „coalitiei” burgheziei cu moșierimea, au apărut și s-au menținut la conducerea statului oameni politici care apărau, sub diferite forme, interesele moșierimii. „Conservatorii”, cu diferitele lor fracțiuni și nuanțe, au fost reprezentați de Lascăr Catargiu, generații I. Em. Florescu și Gh. Manu, Theodor Rosetti. Alții, mai tineri, ca P. P. Carp, Gh. Gr. Cantacuzino, Titu Maiorescu, Al. Marghiloman, Take Ionescu și Nicolae Filipescu, deși unii dintre ei fuseseră

miniștri înainte de sfîrșitul veacului, aveau să-și încununeze activitatea politică mai tîrziu.

A doua generație de oameni politici aparține epocii premergătoare primului război mondial, sfîrșitului veacului trecut și începutului secolului nostru. În acest timp, la liberali se evidențiază D. A. Sturdza, succesorul lui I. C. Brătianu la conducerea partidului (pînă în 1908), P. S. Aurelian și Ionel Brătianu. Ierarhia noastră, recunoaștem, este cu totul orientativă, dar am numit pe șefii de guverne și de partide (nu și de fracțiuni) care s-au perindat la conducerea țării pînă la primul război mondial.

În afara lor a existat, bineînțeles, o galerie numeroasă de miniștri și ministriabili, parlamentari de vază, primari ai Capitalei, prefecți de județe a căror notorietate a reținut atenția contemporanilor.

În „viața politică” a unei țări se afirmă de obicei și reprezentanții cei mai activi ai științei și culturii, fie pe terenul opoziției, fie încadrați în organisme de conducere ale statului, altfel progresul social-științific al societății devine de neconceput. Nu se poate contesta, oricît de imperfect era regimul burghezo-moșieresc, că realizările obținute în unele domenii de activitate nu s-au repercutat ori n-au avut ecou pe canalele vieții politice în modul de rezolvare a diferitelor probleme ce se puneau la ordinea zilei în statul român. De pildă, prezența economistului P. S. Aurelian în fruntea guvernului, la un moment dat, nu era străină de afirmarea curentului favorabil industrializării țării.

Tendința schematică de a blama regimul politic din România în ansamblul său ne împiedică să reconstituim cum se cuvine filioanele de progres care s-au manifestat permanent în diferite ramuri de activitate. Cartea lui Tr. Lungu, deși aduce un aer proaspăt în multe zone ale istoriei României, pe care eram obișnuiți să le considerăm întunecate pentru motivul că nu le cunoșteam, nu a deschis totuși ferestrele prea larg. Nu trebuie uitat faptul că viața politică s-a desfășurat în coordonatele social-economice ale epocii, dar totodată ea a fost influențată puternic și de fizionomia personalităților care au populat arena publică a țării. În această privință, lucrarea lui Tr. Lungu era cea mai indicată pentru evocarea mai completă a unor personalități, pentru fixarea locului lor real pe scena societății. Pe diferite pagini (59, 157—158 ș.a.) întîlnim enumerate nume de șefi politici, de prefecți,

de președinți de cameră etc., care însă ne sînt înfățișați la fel, încît, propriu-zis, cititorul nu-și poate da seama de ce, de exemplu, generalul I. Em. Florescu era preferat lui N. Krețulescu la președinția Senatului; sau, întrucît una din aceste personalități prezenta atunci, ori prezintă astăzi, după trecerea timpului, mai mult interes pentru noi.

Remarcăm, de asemenea, că se face descrierea activității guvernamentale, a frământărilor din cadrul diverselor grupări politice, dar nu găsim o prezentare generală în capitolul introductiv a tuturor acestor grupări. Curioasă ni se pare și referirea la prezentarea politicii externe a României într-o notă de subsol (p. 93), ca și cum ar fi vorba de un aspect secundar al problematicii generale a cărții.

După părerea noastră, autorul a dat o accepție prea limitată formulei „viața politică” cu care și-a intitulat lucrarea. El a subînțeles prin aceasta numai descrierea împrejurărilor luptei de schimbare a guvernelor, fără să lărgască în mod corespunzător capitolele privind organizarea conducerii politice în statul român, de la cele mai mari pînă la cele mai mici unități administrative. S-ar fi cuvenit, în această direcție, să fie descrisă mai substanțial viața politică la nivelul județelor și, firește, trebuia să fie prezentată activitatea pe linia organiza-

rii politice-administrative a țării. Nicăieri nu ni se spune cum era împărțită țara din punct de vedere administrativ teritorial, tocmai în vederea conducerii politice. Autorul descrie votarea legilor amintite nu ca părți componente ale vieții politice, ci ca *activități* guvernamentale.

În afară de aceasta, se poate vorbi, de pildă, de „viața politică” a unei țări, ca România în 1888, fără să se ia în considerare o răscoală țărănească, așa cum a fost cea din anul amintit, pe motiv că „aceasta formează obiectul unor alte cercetări?” (p. 53); sau putem concepe un tablou al „vieții politice”, chiar limitat la schimbările guvernamentale, fără să ne interesăm de sistemul electoral care reglementa aceste schimbări?

Cartea, așa cum am spus la început, prezintă un debut al istoriografiei noastre pe terenul cercetării istoriei vieții politice a României moderne. Cu toate minusurile ei, mai ales în interpretarea timidă a bogatului material informativ, cartea este utilă, deoarece defrișează un teren nou din istoria României. Ea înfățișează un tablou interesant al vieții politice din epoca pe care o ia în dezbatere, tabloul pe care autorul ar fi putut să-l coloreze mai viu, pentru a-l înzestra cu puterea de sugestie necesară.

NICOLAE GIURGIUVEANU

A. Petric, Gh. Țuțui: **Unificarea mișcării muncitorești din România**

Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 224 p.

Anii revoluției populare au consacrat în istoria mișcării muncitorești din țara noastră o serie de evenimente cărora timpul le-a păstrat intactă întreaga semnificație. Printre acestea, un loc important revine unificării Partidului Comunist Român cu Partidul social-democrat, creării, în februarie 1948, a partidului unic al clasei muncitoare — Partidul Muncitoresc Român.

Astfel, prin desăvîrșirea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare — ceea ce a însemnat lichidarea definitivă a sciziunii care măcina timp de peste două decenii forțele

proletariatului român — s-au asigurat acesteia condițiile organizatorice și politice pentru a-și putea îndeplini înalta misiune de clasă conducătoare a societății în opera de construire a socialismului. Proletariatul din țara noastră a căpătat un singur stat major, o singură forță conducătoare, sub al cărei steag a obținut biruințe istorice.

Realizarea unificării mișcării muncitorești din România în cadrul unui singur partid revoluționar a fost rezultatul unei îndelungate activități duse de clasa muncitoare împotriva oportunismului și re-

formismului; ea s-a făurit în lupta și munca comună a comuniștilor, social-democraților, socialiștilor și a oamenilor muncii fără de partid împotriva asupririi și exploatarei vechiului regim, împotriva fascismului, pentru eliberarea socială și națională a poporului român.

Procesul complex de apropiere și înțelegere treptată care a precedat și pregătit actul consfințit de Congresul al VI-lea al P.C.R. din februarie 1948 face obiectul lucrării istoricilor Aron Petric și Gheorghe Țuțui.

La baza elaborării lucrării stă o bogată documentare de arhivă — în primul rând —, apoi presa vremii — atât a comuniștilor, cât și a social-democraților —, lucrări, articole și discursuri ale conducătorilor mișcării muncitorești, ceea ce a permis autorilor — de altfel preocupați de multă vreme de problemele unității muncitorești — să reconstituie procesul, de loc neted, al făuririi unității, să urmărească etapele acestuia, să pună în lumină factorii care au influențat într-un fel sau altul evoluția luptei pentru unitate, să evidențieze activitatea permanentă a P.C.R. de înfăptuire a unității muncitorești.

La prima vedere s-ar putea aprecia că lucrarea pe care o recenzăm poate fi considerată o sinteză a ceea ce autorii înșiși, sau alți istorici, au mai scris și publicat în ultimii 10—15 ani pe această temă, sub formă de studii, articole sau comunicări în revistele de specialitate; și așa dacă ar sta lucrurile cartea lui A. Petric și Gh. Țuțui tot ar fi constituit o apariție editorială binevenită, fiind prima lucrare cu profil monografic consacrată acestui moment important al mișcării noastre muncitorești. Ea pune la îndemina celor care se ocupă, sub o formă sau alta, cu studiul problemelor mișcării muncitorești, al celor care învață sau predau istoria Partidului Comunist Român un material încheșat, meritoriu și prin selecția valorică pe care o operează autorii în prezentarea multitudinii de fapte generate de istoria de peste două decenii și jumătate de luptă a clasei noastre muncitoare pentru propria sa unitate politică. O asemenea sinteză era totodată necesară din rațiuni științifice, din necesitatea de a se proiecta o lumină mai profundă asupra fenomenului unității politice a clasei muncitoare, asupra evoluției sale istorice.

Prezentarea veridică a procesului făuririi unității mișcării muncitorești a fost unul din obiectivele autorilor, care, în tratarea temei, au corectat unele dintre

aprecierile unilaterale, apologetice prezente în lucrări mai vechi, precum și procedeul de a se trata, uneori, în bloc, nediferențiat social-democrația, taxată nu arareori ca „social-fascistă”.

Având în atenție toate aceste aspecte, ei au stăruit însă, îndeosebi, asupra urmării atente a apropierii treptate dintre P.C.R. și P.S.D., asupra evoluției procesului de clarificare ideologică, de plasare a P.S.D. pe principiile revoluționare marxiste, în contextul vieții politice românești, analizând problema unității mișcării muncitorești în corelație cu sarcinile și obiectivele luptei revoluționare într-o etapă sau alta. De aceea, lucrarea pe care o recenzăm este structurată pe capitole, care corespund cronologic cu principalele etape pe care le-a înregistrat lupta pentru unitatea muncitorimii.

În primul capitol, corespunzător anilor 1921—1944, autorii analizează mai întâi felul în care s-a reușit să se asigure *unitatea de acțiune* a clasei muncitoare, considerată pe bună dreptate drept factor de bază al luptelor revoluționare desfășurate în România în acești ani. Problematika capitolului reflectă momentele principale ale perioadei, raportul acestora cu sarcinile unității. Cititorul ia cunoștință de cauzele sciziei prezente și înainte de 1921 și adâncite prin activitatea elementelor social-democrate de dreapta după crearea Partidului Comunist Român.

Social-democrații de dreapta — care rămăseseră în minoritate încă în cadrul lucrărilor Consiliului general al Partidului socialist și ale Comisiei generale sindicale din 30 ianuarie-3 februarie 1921 — au continuat și în anii care au urmat să promoveze o politică de dezbinare a mișcării muncitorești. Pe această linie, autorii amintesc că aceste elemente, după ce au părăsit Consiliul general al partidului, creînd Comitetul Central provizoriu al social-democrației române, au trecut la organizarea de partide socialiste pe provincii, grupate apoi — în iunie 1921 — în Federația partidelor regionale socialiste din România. În ianuarie 1922, reprezentanții curentului centrist la congresul de constituire al P.C.R. au format Partidul socialist din România, care, în august 1922, a aderat și el la Federația partidelor regionale socialiste din România. În aceste condiții se înregistrase un serios pas înapoi nu numai în raport cu năzuințele firești ale muncitorimii spre unitate, dar și față de situația la care ajunsese vechiul partid socialist prin cuprinderea în rîndurile

sale a tuturor organizațiilor socialiste din România. Tendințele de centralizare a mișcării socialiste (în 1927 Federația s-a autodizolvat, creîndu-se Partidul social-democrat) s-au împletit cu cele de scindare a acesteia (în 1928 un grup de militanți socialiști din aripa de stînga a P.S.D. a părăsit acest partid creînd Partidul socialist al muncitorilor din România).

Autorii nu limitează lupta pentru unitate exclusiv la acțiunile nemijlocite de apropiere între partide, de făurire a frontului unic; un loc important se acordă mișcării sindicale, luptei pentru unitatea acesteia, care, după congresul de la Cluj, a devenit o parte componentă, inseparabilă a luptei pentru unitatea politică a clasei muncitoare. Aceasta pentru că sciziunea care a avut loc la nivelul partidelor s-a repercutat și asupra organizațiilor profesionale ale clasei muncitoare, precum și asupra altor organizații. Astfel, fenomenul, cu implicațiile sale în ansamblul mișcării revoluționare, a cuprins și alte categorii sociale și domenii de activitate, ca, de pildă, *tineretul* și *presa*, la care autorii nu se referă în lucrarea lor, deși era indicat să o facă (dacă nu în paragrafe deosebite, cel puțin în unul, care să fi tratat teoretic, generalizată, problemele însemnătății unității muncitorești, a necesității stringente a unității, a rolului ei în cadrul forțelor sociale ale țării).

Lupta pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare, rolul de avangardă al P.C.R. în această luptă, formele și metodele, succesele dobîndite în domeniul colaborării sînt prezentate convingător de către A. Petric și Gh. Tuțui.

Primul capitol al lucrării se încheie cu un paragraf consacrat constituirii Frontului unic muncitoresc (aprilie 1944). Făurirea F.U.M. — eveniment de covîrșitoare însemnătate pentru grăbirea procesului de unire a tuturor forțelor democratice și patriotice în vederea răsturnării guvernului de dictatură fascistă și a formării unui guvern de unire națională, a scoaterii țării din războiul antisovietic — a însemnat totodată *prima verigă pe drumul clasei muncitoare spre realizarea unității depline*¹.

O treime din lucrare (cap. II) este afectată tratării problemelor unității mișcării muncitorești în anii 1944—1947, sub titlul: „Acțiunea unită a clasei munci-

toare, cheazășia succesului luptei pentru instaurarea puterii democrat-populare în România“. Aceste aspecte caracteristice sînt urmărite în paragrafe speciale care reconstituie procesul unității muncitorimii în strînsă legătură cu evenimentele istorice ce au jalonat perioada primei etape a revoluției populare.

După 23 August 1944, în lupta și munca comună s-au desăvîrșit colaborarea și procesul de apropiere între cele două partide unite în F.U.M., s-a înfăptuit unitatea sindicală, s-a promovat o politică comună pe plan guvernamental. „Caracteristică pentru dezvoltarea unității mișcării muncitorești — subliniază autorii — a fost trecerea ei, pe măsura dezvoltării revoluției, în condițiile luptei zilnice a maselor, pe trepte tot mai înalte, înțelegerea de către clasa muncitoare a justeții strategiei și tacticii marxist-leniniste promovate de P.C.R., izolarea elementelor social-democrate de dreapta, potrivnice unității“ (p. 38).

În jurul Frontului unic muncitoresc s-au coalizat cele mai importante forțe democratice interesate în instaurarea unui guvern democratic, un însemnat pas constituindu-l făurirea Grupului patriotic antihitlerist, din care făceau parte: P.C.R., P.S.D., Frontul plugarilor, Uniunea patrioților și Partidul socialist țărănesc condus de M. Ralea (despre acest din urmă partid, ca și despre Partidul socialist unitar, condus de C. Popovici, datele prezente în lucrarea lui A. Petric și Gh. Tuțui sînt cu totul insuficiente; nu se spune cînd și cum au apărut, ce orientare au avut, ce activitate au desfășurat).

În aceste condiții, problema unității muncitorești este analizată de autori în legătură cu lupta pentru aplicarea Platformei F.N.D. în vederea instaurării unui guvern democratic. Pe baza hotărîrii din octombrie 1944 a delegaților comitetelor centrale ale P.C.R. și P.S.D. s-a creat Comitetul Central al Frontului unic muncitoresc, apoi Consiliul Național al F.N.D. Crearea F.N.D. a însemnat un important succes al luptei P.C.R. de grupare în jurul și sub conducerea clasei muncitoare a tuturor celor care militau pentru dezvoltarea democratică a țării, pentru independența și suveranitatea ei. Sub egida acestui front, a cărui coloană vertebrală a constituit-o F.U.M., s-au desfășurat luptele revoluționare ale maselor, care aveau să se soldeze cu marea victorie obținută de acestea la 6 Martie 1945, cînd a fost instaurat primul guvern din istoria României în care clasa muncitoare avea rolul precumpănitor.

¹ A. Petric, Gh. Tuțui, *Unificarea mișcării muncitorești din România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 25. În continuare, trîmirile la această lucrare vor fi date în text.

Odată cu instaurarea guvernului de largă concentrare democratică, colaborarea dintre P.C.R. și P.S.D. a avut ca obiectiv principal consolidarea noului regim. Unitatea de acțiune a clasei muncitoare a devenit baza luptei forțelor democratice, dobândind un nou teren de afirmare prin conlucrarea în guvern a celor două partide, care acționau de comun acord pentru rezolvarea problemelor fundamentale ale revoluției; problemele refacerii economice a țării reprezentau piatra de încercare a tăriei și viabilității guvernului. Concomitent s-a intensificat lupta de clarificare ideologică, de demascare a acțiunilor elementelor de dreapta din conducerea P.S.D., a grupului care acționa în jurul lui C. Titel Petrescu; elementele de stînga din P.S.D. cîștigau poziții din ce în ce mai importante, fapt care a influențat pozitiv activitatea ulterioară a întregului Partid social-democrat. Evoluția acestui partid pe linia unității de acțiune și politice a clasei muncitoare a fost reflectată de atitudinea majorității membrilor P.S.D. și a conducerii acestuia față de poziția Conferinței Naționale a P.C.R. din octombrie 1945 de a se întreprinde noi măsuri hotărîte pe linia unificării politice a clasei muncitoare.

Așa cum este cunoscut, deși a avut ca obiectiv principal dezbaterile problemelor de bază care stăteau în fața partidului pentru refacerea și dezvoltarea economică a țării, consolidarea regimului democrat, Conferința Națională a P.C.R. a adus o contribuție însemnată și în ceea ce privește întărirea luptei pentru unitatea clasei muncitoare, ridicarea unității pe o treaptă superioară, desăvîșirea acesteia prin crearea unui partid unic muncitoresc. Conferința a subliniat necesitatea intensificării acțiunilor de clarificare ideologică, precizînd că în concepția P.C.R. înfăptuirea partidului unic muncitoresc nu reprezintă o simplă contopire mecanică a celor două partide muncitorești, ci o unificare politică și organizatorică a lor pe baza principiilor marxism-leninismului. Această concepție, apărută cu fermitate de P.C.R., avea să fie însoțită de Partidul social-democrat, care — treptat — a învins tendințele reformiste ale liderilor de dreapta, tot mai izolați și demascați. Mărturie a acestei evoluții erau luările de poziție ale conducătorilor de stînga ai P.S.D., unele rezoluții și comunicate ale conducerii P.S.D., care reflectau puternicul curent spre unitate prezent în rîndurile muncitorimii.

O verificare a trăinicieii unității muncitorești, a consolidării F.U.M. a constituit-o alegerile parlamentare din noiembrie 1946. Forțele sănătoase din cadrul P.S.D. au înfrînt poziția obstructionistă a liderilor de dreapta, în frunte cu C. Titel Petrescu, care apreciau că trebuie respins orice fel de cartel electoral cu comuniștii; se evidenția astfel faptul că vechile practici scizioniste, politicianismul nu fuseseră lichidate total, președintele P.S.D., urmat de un grup infim de lideri, încercînd pe această cale să pună partidul la remorca monarhiei, a partidelor „istorice”.

În ciuda împotrivirii îndîrjite a elementelor scizioniste, care susțineau teza prezentării în alegeri pe liste separate — subliniază autorii —, hotărîrea de a merge pe liste comune cu celelalte partide și organizații democratice a fost adoptată la congresul P.S.D. din 10 martie 1946 cu o mare majoritate de voturi. La cîteva zile de la data congresului, plenara C.C. al P.S.D. a îndepărtat din conducerea partidului elementele scizioniste cele mai active, grupul titelist.

Ideea prezentării forțelor democratice pe o listă comună cîștiga tot mai mult teren. Astfel, în cursul lunilor martie și aprilie 1946, Frontul plugarilor, Partidul național popular, Partidul național țărănesc (Anton Alexandrescu) și Partidul național liberal (Gh. Tătăreanu) s-au pronunțat, de asemenea, pentru participarea la alegeri pe listă comună cu P.C.R. și P.S.D.; în acest fel s-a ajuns la acordul în urma căruia, la 17 mai, s-a format Blocul partidelor democratice (B.P.D.), coaliție a tuturor partidelor și organizațiilor care constituiau guvernul de concentrare democratică.

Alegerile parlamentare s-au încheiat cu o strălucită victorie a forțelor democratice, ceea ce a însemnat consolidarea regimului, clasa muncitoare afirmîndu-se și de data aceasta ca forță conducătoare a societății românești.

În anul 1947 au fost luate noi măsuri în vederea întăririi și dezvoltării Frontului unic muncitoresc; au fost obținute succese incontestabile pe linia consolidării colaborării între cele două partide muncitorești, ceea ce a marcat — după cum subliniază autorii — intrarea într-o nouă etapă a procesului făuririi unității muncitorești, trecerea de la

unitatea de acțiune a proletariatului la făurirea partidului său unic. În acest sens, în lucrare se remarcă o serie de momente de mare însemnătate, printre care plenara C.C. al P.C.R. din 8—9 ianuarie 1947, crearea Uniunii Tineretului Muncitoresc (februarie 1947), apariția rezoluției Comitetului Executiv al P.S.D. din mai 1947, popularizarea indicațiilor și hotărârilor conferințelor regionale ale P.S.D. din iunie—iulie 1947, a hotărârilor Biroului Politic al P.S.D. din august 1947 ș.a.

De o deosebită importanță au fost alegerile sindicale din august 1947, urmate de congresele uniunilor sindicale. „Modelul în care s-au desfășurat alegerile sindicale — relevă autorii —, colaborarea rodnică dintre comuniști și social-democrați, lupta lor comună au creat condiții din ce în ce mai favorabile pentru trecerea nemijlocită la înfăptuirea deplinei unități politice, organizatorice și ideologice a clasei muncitoare“ (p. 115).

Ultimele luni ale anului 1947 se caracterizează prin intensificarea colaborării dintre P.C.R. și P.S.D. și prin pregătirea nemijlocită a făuririi unității depline a clasei muncitoare din România. La sfârșitul lunii septembrie, birourile politice ale P.C.R. și P.S.D. s-au întâlnit în ședință comună, hotărând să pună în discuția forurilor de conducere respective mijloacele practice pentru grăbirea înfăptuirii unității politice, organizatorice și ideologice a mișcării noastre muncitorești.

Această hotărâre, care, așa după cum subliniază A. Petric și Gh. Țuțui, a marcat momentul de trecere la acțiunea concretă ce avea să ducă la unificarea Partidului Comunist Român cu Partidul social-democrat, a fost primită cu vie satisfacție de masa membrilor celor două partide muncitorești, de întreaga clasă muncitoare.

O confirmare elocventă a poziției P.S.D. în problema unității au constituit-o hotărârile congresului acestui partid desfășurat la București în zilele de 4—9 octombrie 1947. Acestea au venit în întâmpinarea propunerilor partidului comunist de realizare a unității mișcării muncitorești pe baza principiilor marxist-leniniste, au înlăturat ultimele piedici care stăteau în calea făuririi partidului unic.

Astfel, la 29 octombrie 1947, în cadrul unei ședințe a Comitetului Central al Frontului unic muncitoresc, s-au constituit comisile — alcătuite din reprezentanți ai conducerii P.C.R. și P.S.D. — care au fost împuternicite să elaboreze platforma și statutul partidului unic, precum și planul măsurilor organizatorice de unificare.

Adoptarea și publicarea platformei P.U.M. — apreciată în lucrare drept „fundamentul principal pe care s-a realizat unitatea clasei muncitoare din România în cadrul unui singur partid marxist-leninist“ (p. 137) — a marcat o etapă superioară în lupta pentru realizarea unității depline a clasei muncitoare din România. În platforma P.U.M., supusă unei largi dezbateri, — documentul principal care a stat la baza unificării P.C.R. și P.S.D. — au fost înscrise principiile ideologice și organizatorice ale partidului unic, îndatoririle și drepturile membrilor de partid, sarcinile partidului unic muncitoresc. Prelucrarea temeinică a platformei, crearea comisiilor mixte de unificare pe plan local și alegerea organelor conducătoare, munca politică, ideologică și organizatorică desfășurată de P.C.R. și P.S.D. după publicarea platformei, crearea comisiei centrale de organizare a partidului unic au fost ultimele momente ce au precedat congresul de unificare a P.C.R. și P.S.D., congres care a desăvârșit procesul de unificare a mișcării muncitorești din România. În baza unor documente în genere cunoscute, A. Petric și Gh. Țuțui analizează desfășurarea lucrărilor congresului, prezintă atmosfera entuziastă cu care muncitorimea a întâmpinat acest eveniment istoric, hotărârile adoptate, subliniază însemnătatea internă și internațională a făuririi partidului unic.

Unificarea mișcării muncitorești din România, reprezentând o ediție în limba română a lucrării apărute pentru străinătate * (cu unele modificări față de aceasta), este bogat și îngrijit ilustrată, ceea ce evidențiază un merit în plus al autorilor; nu mai puțin demnă de re-

* Vezi: A. Petric, Gh. Țuțui, *L'unification du mouvement ouvrier de Roumanie*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, în „Bibliotheca Historica Romaniae“ nr. 16.

marcat este munca acestora de întocmire a tabelului cronologic al momentelor celor mai însemnate privind lupta pentru unificarea mișcării muncitorești din România (1921—1948), indicele de persoane și, mai ales, grupul de documente cuprinzând ceea ce este mai semnificativ în această materie, începînd de la 1 mai 1944 — data publicării manifestului Frontului unic muncitoresc — pînă la publicarea Rezoluției Congresului Partidului Muncitoresc Român din februarie 1948.

Lucrarea lui A. Petric și Gh. Tuțui — înfățișînd aspectele principale ale luptei pentru unificarea mișcării muncitorești, experiența P.C.R. în acest domeniu — reprezintă un serios pas înainte pe linia scrierii unei monografii științifice ample consacrate procesului complex al făuririi unității muncitorești din țara noastră, o etapă importantă în elaborarea unei astfel de monografii.

CONSTANTIN BĂRBULESCU

„Studii. Revistă de istorie“ nr. 1—6/1967

Odată cu apariția celui de-al șaselea număr din 1967, revista „Studii“ a împlinit două decenii de activitate laborioasă desfășurată pe frontul istoriei, activitate menită să contribuie în mod activ la ridicarea necontenită a nivelului științei istorice în țara noastră.

Pe baza noilor cercetări, îndeosebi pe baza utilizării unor noi fonduri de arhivă, materialele publicate în cele șase numere din 1967 ale revistei aduc în circuitul științific atît date noi, cît și o serie de interpretări mai cuprinzătoare asupra unor evenimente istorice. Și în anul care a trecut, revista a consacrat rubrici speciale, în cinci numere ale sale, evocării unor momente de o deosebită importanță pentru istoria patriei noastre.

Împlinirea a șase decenii de la marea răscoală a țăranilor din 1907 a fost marcată printr-un grupaj special, apărut în nr. 2, din care fac parte următoarele materiale: *Etapele și desfășurarea mării răscoale a țăranilor din 1907 în Moldova, Muntenia și Oltenia*, de D. Hurezeanu, Coralia Fotino, An. Iordache; *Poziția studenților față de răscoala țăranilor din 1907*, de M. Iosa; *Nicolae Iorga și răscoala țăranilor din 1907*, de Titu Georgescu și I. Ilincioiu; *Consecințele politice ale mării răscoale țărănești din 1907 asu-*

pra claselor dominante, de Tr. Lungu. Alcătuite pe baza unei largi documentații, ce a constituit, de altfel, fundamentul vastei monografii *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, cele patru articole reprezintă tot atîtea contribuții valoroase la elucidarea unei pagini memorabile din trecutul de luptă al poporului român.

Printr-un consistent grupaj, în nr. 3 este aniversată împlinirea a 90 de ani de la proclamarea independenței României. Departe de a avea doar un caracter general-evocator, fiecare din cele cinci studii inserate la această rubrică tratează aprofundat probleme distincte ale uneia și aceleiași teme. Vasile Maciu prezintă *Premisele proclamării independenței României*, N. Adăniloae se referă la *Contribuția maselor populare la susținerea războiului de independență*, C. Corbu înfățișează *Frământări țărănești în România în preajma războiului de independență*, N. Ciachir face cunoscute *Unele materiale inedite privind participarea României la războiul din 1877—1878*, iar Vasile Netea descrie *Înființarea agenției diplomatice române de la Viena și recunoașterea independenței de către Austro-Ungaria*.

În nr. 4 al revistei un alt grupaj — alcătuit din articolul *Cincizeci de ani de la luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz*, de col. I. Cupșa, col. D. Tuțu, lt.-col. P. Ilie, și selecția de *Documente privitoare la unele forme de rezistență ale maselor populare din teritoriul vremelnic ocupat (1916—1918)*, realizată de Elena

Popescu și C. Căzănișteanu, — înfățișează aspecte ale memorabilelor bătălii purtate cu eroism legendar de ostașii români pe câmpiile însingurate ale Mărăștilor, Mărășeștilor și Oituzului.

Semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie revista i-a consacrat, în nr. 5, studiile: *Participarea unităților militare revoluționare române la lupta pentru apărarea Revoluției din Octombrie*, de Gh. Unc; *Acțiunile revoluționare din Iași desfășurate în cursul lunii mai 1917*, de O. Matichescu; *Contribuții la cunoașterea acțiunilor de solidaritate ale oamenilor muncii din România cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (1918—1920)*, de Ecaterina Cimponeanu și „*Pravda*” despre mișcarea revoluționară din România (1917—1921), de V. Liveanu.

În șirul numerelor tematice ale revistei se înscrie și cel de-al șaselea, consacrat împlinirii a două decenii de la proclamarea Republicii Populare Române. Cu acest prilej au fost publicate articolele: *Manifestări antidinastice în perioada venirii lui Carol I în România (aprilie—mai 1866)*, de Gh. Cristea; *Înfrângerea de către forțele revoluționare a acțiunilor antidemocratice și antiguvernamentale întreprinse de partidele politice reacționare și de monarhie (august 1944—ianuarie 1946)*, de Gh. Tuțui și *Ecoul internațional al proclamării Republicii Populare Române*, de Eufrosina Popescu și M. Rușenescu.

În afara materialelor menționate, revista cuprinde numeroase alte studii și comunicări privind istoria medie, modernă și contemporană a României. Aceasta reflectă preocuparea salutară a colectivului redacțional al revistei de a înmănunchea în același sumar articolele cu caracter festiv cu cele obișnuite, de a găsi o soluție pentru a realiza în prezentare un echilibru între epoci și a pune astfel la dispoziția cititorilor un material pe cât de variat pe atât de interesant.

Istoria medie a României este reprezentată dominant în revistă printr-un număr apreciabil de materiale. Cu câteva excepții, articolele de istorie medie abordează o serie de aspecte particulare ale epocii, constituind însă, fiecare dintre ele, prin ineditul lor, o contribuție la cu-

noașterea trecutului de luptă al poporului nostru*.

Materialele privind istoria modernă — mai ales cele semnate de acad. A. Oțetea, C. Căzănișteanu, Matei Ionescu și Gelu Neamțu** — aduc în discuție și adănesc teme interesante și importante pentru problematica complexă a epocii.

Istoria contemporană a României este prezentată în sumarele din 1967 ale revistei — pe lângă studiile incluse în rubricile festive — cu șapte materiale, dintre care șase abordează probleme ale luptei forțelor democratice din România desfășurată în anii 1933—1944 pentru apărarea democrației, împotriva primejdiei fasciste și hitleriste, pentru apărarea integrității teritoriale a țării, a independenței și suveranității sale naționale.

Un justificat interes îl prezintă articolul *Carol al II-lea și partidele burghezo-moșierești (1930—1937)*, de Al. Gh. Savu, inserat în nr. 2 al revistei. Ca unul care a stăruit mai mulți ani în cercetarea problematicii extrem de complexe privitoare la ascensiunea regelui Carol al II-lea către instaurarea unei dictaturi personale în România, autorul introduce în circuitul științific, pe lângă o serie de materiale mai puțin cunoscute sau încă necunoscute, și o serie de păreri și concluzii la care a ajuns după o cercetare îndelungată. Articolul oferă cititorilor revistei „Studii” o imagine cuprinzătoare

* Remarcăm, în acest sens, articolele: *Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria Angevină și despre reflectarea campaniei din 1330 în diplomele regale și în „Cronica pictată”*, de Maria Holban (nr. 1/1967); *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)*, de Al. I. Gonța (nr. 6/1967); *Frământări în Transilvania în preajma războiului fără-nesc din 1514. Răzvrătirea lui Ioan Seculul*, de G. Gündisch și P. Binder (nr. 2/1967); *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu; răscoală sau revoluție?*, de acad. A. Oțetea (nr. 4/1967); *Planurile revoluționare ale eteriștilor din București și colaborarea lor cu Tudor Vladimirescu*, de N. Camarino (nr. 6/1967).

** Avem în vedere următoarele: *Date noi cu privire la lupta din Dealul Spirit de la 13 septembrie 1448*, de C. Căzănișteanu; *Din istoricul radicalismului liberal burghez: activitatea parlamentară a lui Gh. Panu (1885—1894)*, de P. Cincea; *Un cronicar întârziat: Manolachi Drăghici, de Andrei Pippidi* (toate în nr. 1); *Momente din lupta iredentei române transilvane în anii 1884—1887*, de Matei Ionescu (nr. 3); *Ideile „Capitalului” în presa muncitorească și socialistă din România (sfârșitul secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea)*, de Gh. Surpat (nr. 4); *Un făuritor al României moderne: Mihail Kogălniceanu și Transilvania*, de Gelu Neamțu (în nr. 5).

asupra mijloacelor prin care Carol al II-lea și-a netezit treptat drumul spre instaurarea propriei sale dictaturi.

În continuarea problemelor și a concluziilor cuprinse în studiul lui Al. Gh. Savu se înscrie articolul semnat, în nr. 1, de I. Scurtu sub titlul *Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din decembrie 1937*. Întemeindu-și materialul pe cercetarea unor variate documente, autorul a reușit să creeze un tablou de ansamblu asupra unui moment foarte însemnat pentru viața politică a României. Cum se știe, alegerile din decembrie 1937 au fost chemate să hotărască, odată cu succesiunea la guvern, viitorul vieții parlamentare a țării, serios pusă în primejdie de insistențele cu care regele Carol al II-lea se orienta către instaurarea unui regim de dictatură personală. În situația dată, fără îndoială, realizarea unei largi coaliții a forțelor democratice și patriotice, care să lupte efectiv pentru instaurarea unui guvern de front popular, ar fi putut fi hotărâtoare pentru soarta alegerilor. Dar acest front nu s-a realizat. Credem că autorul ar fi trebuit să răspundă argumentat în articolul său pentru ce anume încheierea frontului popular nu a fost posibilă.

Dacă în ce privește analiza activității desfășurată de forțele democratice, sub conducerea P.C.R., pentru realizarea acestui front, revista se pronunță printr-un alt articol apărut în nr. 4 (*Unitatea democratică*, de Gh. I. Ioniță), datorită de a fi privit global problema și de a se fi pronunțat asupra răspunderilor care apăsau, pentru această nereușită, asupra altor partide și organizații democratice, asupra partidelor burgheze și a altor grupări politice, revenea, fără îndoială, lui I. Scurtu.

Sub semnătura lui I. Babici, revista a publicat, în nr. 3, articolul *Manifestări de simpatie și solidaritate ale maselor populare din România cu poporul cehoslovac* (septembrie 1938—martie 1939), un cuprinzător și emoționant tablou înfățișând puternica mișcare de solidaritate ce a avut loc în țara noastră cu poporul frate cehoslovac, căzut victimă uneltirilor imperialiste ale Germaniei hitleriste. Prin aceasta, țara noastră și-a adus aportul la lupta popoarelor Europei dusă în acei ani împotriva fascismului și războiului.

Articolul: *Contribuții privind misiunea contelui Bánffy Miklos la București în iunie 1943*, de L. Bányai (nr. 4), interesant prin ineditul său, contribuie la aprofundarea unor evenimente petrecute în țara noastră în anii dictaturii militare-fasciste.

Aspecte legate de istoricul uneia dintre marile întreprinderi din Capitală și din țară sînt relevate de I. Gancea în articolul: *Din istoricul Uzinelor „23 August”* (nr. 4).

O imagine cuprinzătoare asupra drumului parcurs de clasa muncitoare în primii ani ai puterii populare, în vederea realizării unității sale, este redată în articolul semnat de C. Barbu și V. Gh. Ionescu: *Contribuția comitetelor de Front unic muncitoresc în anii 1944—1947 la realizarea unității clasei muncitoare din România* (nr. 1).

Începînd cu cel de-al treilea număr, revista „Studii” a deschis o interesantă dezbateră științifică pe tema: *Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare)**. Varietatea problemelor puse în discuție și, mai ales, interesul pe care unele dintre ele îl prezintă pentru un cerc larg de cititori fac necesară, după părerea noastră, publicarea în continuare a numeroase materiale de acest gen. Exprimăm această opinie ținînd seama și de faptul că istoriografia contemporană străbate în prezent un proces de renovare și restructurare, cercetarea istorică sistematizîndu-se, aprofundîndu-se și diversificîndu-se neconținut.

Între materialele valoroase cuprinse în revistă, ca o contribuție la cunoașterea unei probleme de larg interes în rîndul istoricilor, se înscrie articolul *Intellectualul în societatea italiană din Cinquecento și Seicento* (nr. 3), semnat de R. Romano și A. Tenenti. Autorii abordează mult discutata problemă a formării și evoluției intelectualului modern în Italia, căutînd, ca și toți antemergătorii lor, „pe această cale a istoriei intelectualilor să

* În cadrul acestei rubrici au fost publicate următoarele materiale: *Probleme ale documentării în istoriografie* (Premise pentru o discuție), de I. Chiper și Fl. Constantiniu (nr. 3); *Istoriografia și memorialistica luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz* (iulie-august 1917), de M. Rusenescu și Al. D. Vasile (nr. 4); *Probleme ale gîndirii social-politice din epoca luminilor, în discuția istoriografiei contemporane*, de Vlad Georgescu (nr. 5); *Compromisul Austro-Ungar din 1867 în discuția Congresului internațional de la Bratislava* (28 august-1 septembrie 1967), de Vasile Maciu (nr. 6).

prindă în toată densitatea ei istoria țării lor, precum și a propriilor lor rădăcini" (p. 497).

Și în anul ce a trecut, revista a pus în discuție o serie de chestiuni, teme importante a căror cunoaștere aduce servicii de preț înțelegerii mai profunde a sensului procesului istoric însuși. Ne referim la studiile: *Cercetările lui Nicolae Iorga privitoare la istoria statului și dreptului*, de Gh. Cronț și O. Sachelarie (nr. 2); *Istorie și demografie*, de Șt. Ștefănescu (nr. 5); *Geografia ca mijloc de cunoaștere în istorie*, de I. Donat (nr. 6).

Din revistă lipsesc o serie de alte probleme, a căror prezență în anii trecuți s-a bucurat de justificate aprecieri din partea specialiștilor. Ne referim, de pildă, la materiale de teorie și metodă a istoriei, de filozofie a istoriei, care, pe lângă interesul științific ce-l suscită, au menirea de a angaja revista, pe colaboratorii săi, în dezbateri de înaltă ținută științifică, materializate în rezultate meritorii.

Ceea ce continuă să dea acestei reviste de știință nota consistenței, a împlinirii misiunii pentru care apare este realizarea, număr de număr, a unei bogate înmănuncheri de materiale privind viața științifică, revista revistelor, recen-

zii, însemnări etc. Grija pentru reflectarea în forme variate a acestui gen de activitate științifică este cu atât mai salutară cu cât se reușește să se asigure, cam în proporție de o treime, și uneori chiar mai mult, spațiu redacțional pentru asemenea rubrici.

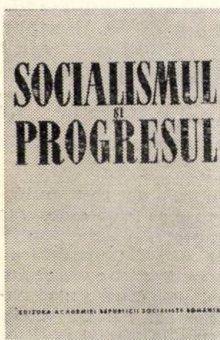
Prin varietatea materialelor publicate, nivelul științific și forma corespunzătoare în care sînt prezentate, numerele 1—6/1967 ale revistei „Studii” răspund în general cerințelor de informare permanentă a opiniei științifice și a cercurilor de cititori interesați asupra celor mai recente rezultate ale cercetării istorice, asupra metodelor de lucru și a concluziilor la care s-a ajuns prin investigația științifică de specialitate.

Pășind în al treilea deceniu de existență, revista poate și trebuie să mobilizeze mai mult cercul larg de colaboratori de care dispune, pentru a răspunde în măsură mereu sporită sarcinilor majore puse în fața frontului nostru istoric de către cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, sarcinilor deosebite izvorite din ultimele documente de partid pentru toți lucrătorii din domeniul istoriei.

Dr. GH. I. IONIȚA

Socialismul și progresul — Probleme teoretice ale desăvîșirii construcției socialismului

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 202 p.

Moment nou al dialecticii sociale, făurirea formațiunii socialiste se desfășoară pe baza cunoașterii științifice a legilor generale ale devenirii sociale. La rîndul lor, studierea și generalizarea procesului social concret de construire

practică a acestei orînduiri au îmbogățit cu noi aspecte și particularități

aceste legi, conferindu-le o semnificație majoră în interpretarea și explicarea progresului istoric. Tocmai de aceea preocupările pentru problemele teoretice și procesele fundamentale ale socialismului sînt de o mare actualitate și importanță, elucidarea lor afectînd deopotrivă atît dezvoltarea societății, cît și îmbogățirea concepției științifice despre progresul social.

Culegerea de studii intitulată *Socialismul și progresul*, care a apărut sub auspiciile Institutului de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România și ale Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de

pe lângă C.C. al P.C.R., se înscrie prin tematica și conținutul său de idei pe linia acestor preocupări ale reflecției teoretice actuale. Mînuind consecvent și nuanțat științific principiile metodologiei marxiste, autorii volumului, apărut sub redacția lui Mihail Cernea și Constantin Petre, au reușit să surprindă, și-n aceasta constă și latura originală a cărții, dialectica progresului social în realitățile din țara noastră, sesizînd aspectele și fenomenele noi care apar și se dezvoltă în cursul desăvîrșirii construcției socialiste. Culegerea înmănușează opt studii cu o tematică diversă, urmărind analiza teoretică a unor laturi și direcții diferite de dezvoltare progresivă a vieții sociale și spirituale din țara noastră.

Studiul *Partidul și societatea în etapa desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră*, semnat de prof. dr. Constantin Petre, are ca obiect dialectica raportului dintre partid și societate. În demonstrarea necesității obiective a partidului și a rolului său conducător în procesul făuririi noii societăți, autorul pornește de la analiza noului caracter și conținut al dezvoltării sociale în condițiile socialismului. Sînt bine relevate schimbările pe care le produce socialismul în determinismul istoric, în raportul dintre spontan și conștient, rolul și locul specific al factorului subiectiv în realizarea progresului social. Punînd în evidență rolul activității conștiente a maselor în edificarea și desăvîrșirea societății socialiste, autorul subliniază totodată necesitatea ridicării lor la conștiința necesităților istorice, la creația istorică conștientă. „În aceasta rezidă, înainte de toate — observă autorul —, necesitatea obiectivă, caracterul legic al rolului conducător al partidului în construirea socialismului și comunismului”¹. Creșterea rolului partidului în conducerea științifică a noii societăți este o expresie a dezvoltării so-

cietății socialiste în ansamblul său. În dezvoltarea corelației dintre aceste procese autorul urmărește și modalitatea în care se reflectă dialectica generală a bazei și suprastructurii în evoluția partidului și a rolului său ca parte integrantă a suprastructurii sociale. Transformările radicale petrecute în conținutul principalelor domenii ale existenței și conștiinței sociale, în raporturile dintre ele, complexitatea sarcinilor pe care societatea trebuie să le realizeze pe măsura înaintării construcției socialiste au dus la întărirea continuă a partidului și a rolului său conducător, „aceasta reprezentînd — după cum subliniază autorul — o lege a dezvoltării societății spre comunism” (p. 12).

Dr. Ilie Rădulescu întreprinde în studiul *Progresul economic și dinamica structurii sociale* o analiză amănunțită a principalelor procese care au loc, astăzi, în fizionomia claselor sociale, în structura socială a întregii societăți. Rețin atenția, în primul rînd, considerațiile autorului privind modul de abordare a problemelor structurii sociale, conținutul și sensul unor categorii cu care operează sociologia marxistă. Apreciînd că, în condițiile progresului economic multilateral al societății noastre, raporturile sociale devin mai laxe, au loc prefaceri înnoitoare pe cele mai diverse planuri și nivele ale vieții sociale, autorul relevă că analiza structurii și a categoriilor sociale numai sub aspect macrosocial se dovedește insuficientă, argumentînd acuitatea investigațiilor microstructurilor sociale și a corelării lor cu cercetările macrostructurale. Pe linia acestor precizări, sînt analizate categoria sociologică de *mobilitate socială* și unele aspecte noi, caracteristice claselor sociale în condițiile socialismului. Oprindu-se asupra criteriului de definire a claselor după raportul de proprietate asupra mijloacelor de producție, autorul menționează nevoia îmbunătățirii și completării lui cu alți

¹ *Socialismul și progresul — probleme teoretice ale desăvîrșirii construcției socialiste*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 6. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

factori sociali *. „Sîntem de părere — își precizează autorul opinia în legătură cu această problemă — că acei factori fundamentali care se cer luați în considerație pe lingă forma proprietății sociale asupra mijloacelor de producție sînt locul și rolul în diviziunea socială a muncii privită sub aspect macrosocial“ (p. 27). Aceste considerații își găsesc o ilustrare pregnantă în paginile următoare ale studiului în care autorul urmărește, pe planuri multiple și sub aspecte diferite, manifestarea procesului dinamic al mobilității sociale, reușind să pună în evidență principalele tendințe și transformări de ordin *macro* și *micro-social* intervenite în structura clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, a întregii populații.

Studiul *Particularitățile legității progresului istoric în etapa desăvîrșirii construcției socialismului* se înscrie pe linia unor preocupări mai îndelungate ale prof. C. Borgeanu. Și în acest studiu, ca și în cele pe care le-a publicat anterior **, prof. C. Borgeanu aduce o contribuție într-o problemă mult controversată în publicistica filozofică marxistă — aceea a criteriilor progresului social. Autorul opinează în această privință pentru două premise metodologice menite să ofere posibilitatea unei aprecieri nuanțate și multilaterale a fenomenelor sociale prin prisma progresului și a regresului. Pe baza lor, disjunge un criteriu general

* Problemele semnalate de autor preocupă și alți cercetători marxiști. Sociologul polonez W. Weselowski, de pildă, constatînd „reducerea importanței criteriului poziției față de mijloacele de producție“ în caracterizarea claselor sociale în condițiile dezvoltării socialismului, distinge încă trei aspecte care sînt complementare acestui indicator : 1) micșorarea deosebirilor în ce privește caracterul muncii ; 2) micșorarea deosebirilor sub aspectul trăsăturilor poziției sociale ca venit, studii, prestigiu social ; 3) micșorarea diferențierii psihologice în sensul nivelării gradului de integrare în orînduirea socialistă. (Vezi W. Weselowski, *Proces zanikania rożnic klas-sowych. Problematyka teoria i badan, în „Studia socyologiczne“ nr. 2/1964, p. 31—47.)*

** Vezi : C. Borgeanu, *Progrès social et progrès humain, în L'Homme et la société contemporaine*, București, 1963, Editions de l'Académie..., p. 169—184 ; *Dialectica dezvoltării progresive a societății*, în „Cercetări filozofice“ nr. 3/1961 ; *Dialectica conținutului și formei în progresul istoric*, în „Cercetări filozofice“ nr. 4/1963.

al progresului social — *formațiunea social-economică în ansamblul său* — și, în același timp, criteriile de progres specifice fiecărui domeniu al vieții sociale. Din perspectiva acestui punct de vedere autorul examinează realitățile socialismului, apreciînd evoluția societății socialiste ca un nou tip de progres, caracterizat prin : *continuitate, ritm înalt, multilateralitate, caracter organizat și planificat, umanism*.

Următoarele două studii abordează din unghiuri diferite, dar integrîndu-se în tematica generală a volumului pe care-l prezentăm, unele probleme actuale ale dezvoltării și înfloririi națiunii noastre socialiste în condițiile epocii contemporane ***.

În primul dintre aceste studii, *Cu privire la caracteristicile generale ale națiunii*, Elena Florea examinează detaliat factorii și trăsăturile caracteristice națiunii, în general, și națiunii socialiste, în special. Autoarea informează pe larg asupra principalelor teze care circulă în prezent în legătură cu teoria națiunii, întreprinde o analiză critică a lor, ia în dezbateră discuțiile care s-au purtat și se poartă, în paginile unor publicații marxiste din țară și de peste hotare, în jurul categoriei de națiune. Raliindu-se punctului de vedere potrivit căruia trăsăturile fundamentale ale națiunii (*limba, teritoriul, viața economică, comunitatea culturii, conștiința de sine*) sînt în general proprii și comunităților prenaționale, dar ele se repetă cu un grad de dezvoltare superior și cu un conținut *calitativ* nou, autoarea își axează întregul studiu pe analiza comparativă a acestor trăsături la nivelul celei mai evaluate comunități prenaționale, *poporul*, și la nivelul superior al națiunii, urmărind să releve *elementele distinctive* ce le diferențiază în tipuri deosebite de comunități umane.

În cel de-al doilea studiu, *Națiune, determinism și progres istoric*, conf.

*** Dezbateri pe această temă au avut loc și în : „Revista învățămîntului superior“ nr. 8/1966, „Lupta de clasă“ nr. 10, 11/1967, „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R.“ nr. 6/1967.

dr. Constantin Vlad pune în evidență determinarea obiectivă a evoluției națiunii, direcțiile și caracterul dezvoltării națiunii în vremea noastră. După ce dezvăluie *factorii obiectivi* (în ultimă analiză — *evoluția vieții materiale a societății*) care condiționează apariția și dezvoltarea națiunii, autorul examinează și raportul reciproc de intercondiționare, influența națiunii asupra mersului ascendent al societății umane, a progresului social. Sub acest unghi de observație, autorul înfățișează, pe de o parte, transformările de *conținut* pe care le produce socialismul în fenomenul națiunii socialiste, făcând din aceasta o treaptă calitativ superioară a națiunii ca formă de comunitate umană, înfloritoare și cu perspective largi de dezvoltare, iar pe de altă parte, rolul ei de mare însemnătate în dezvoltarea și desăvârșirea societății socialiste.

În studiul *Funcțiile producătorului în socialism și apropierea muncii fizice de cea intelectuală*, dr. Mihail Cernea analizează însemnătatea și locul *gîndirii economice* în desfășurarea procesului complex al apropierii muncii fizice de munca intelectuală.

Autorul surprinde faptul real că dezvoltarea diviziunii sociale, progresul tehnic rapid implică o însemnată creștere a volumului de cunoștințe economice pe care producătorul trebuie să le aplice în procesul de producție. În legătură cu această problemă, autorul evidențiază un aspect nou și semnificativ pentru schimbările intervenite în funcțiile producătorului în socialism, acela de participant activ la organizarea și conducerea științifică a proceselor și cerințelor economice ale producției. O asemenea modificare presupune și necesită formarea și lărgirea unui apreciabil volum de cunoștințe economice, o creștere a rolului informației economice în exercitarea funcțiilor producătorului, o calificare a lui în acest sens.

Urmărind o imagine sintetică a diversității aspectelor sub care se manifestă progresul multilateral al societății noastre, culegerea consacră un studiu intitulat *Valoarea morală a dis-*

ciplinei în sistemul îndatoririlor morale, elaborat de Gheorghe Berescu, problemelor rolului disciplinei în viața societății socialiste. Explicația însemnătății acestei categorii morale în organizarea și funcționarea noii ordini se găsește în însuși specificul dialecticii întrepătrunderii obiectivului și subiectivului în dezvoltarea socialismului, în creșterea intervenției deliberate a activității conștiente a maselor în mișcarea și rezolvarea problemelor desăvârșirii acestui proces, care presupune o nouă reglementare a relațiilor umane. Este un merit al acestui studiu că în tratarea particularităților disciplinei socialiste, a rolului ei în stimularea valorilor umane și în dezvoltarea conștiinței pornește de la legătura organică existentă între *politic și etic*. Autorul relevă, în acest sens, rolul *orientativ* și *formativ* al politicii pentru morală, precum și importanța, la rîndul său, a moralei pentru *aprecierea și realizarea* politicii. Studiul mai întreprinde, de asemenea, o analiză riguroasă a numeroaselor aspecte pe care le ridică categoria de disciplină în organizarea vieții sociale. Este relevant astfel conținutul politic al disciplinei, ca o cerință a respectării vieții de partid, a principiilor centralismului democratic și a îndatoririlor comuniste, extinderea sferei ei de manifestare pe cele mai diverse planuri ale muncii și activității oamenilor, creșterea valorii ei educative în condițiile luptei dintre vechi și nou.

Ultimul studiu cuprins în culegere, *Cercetarea științifică și politica progresului științei*, semnat de dr. Al. Tănase, prezintă problemele cardinale ale dezvoltării științei în raport cu cerințele practicii sociale contemporane. Printre acestea, aspectele întrepătrunderii științei cu procesul de producție, cele referitoare la raportul istoric și actual dintre știință și societate, orientarea și organizarea muncii științifice își găsesc, în aspectele lor principale, o analiză amplă și riguroasă în studiul de față. Pornind de la conținutul specific al științei în epoca noastră, autorul conturează, printr-o bogată informare bibliogra-

fică, câteva teme de primă actualitate pentru dezvoltarea și finalizarea eficientă a cercetării științifice: creșterea importanței problemelor *politicii științei*, activizarea preocupărilor privind modalitatea de organizare și planificare a științei, de clasificare a cercetărilor științifice pe linia unității dialectice dintre latura teoretic-fundamentală și cea concret-aplicativă a științei ș.a.

Privită în ansamblu, culegerea recenzată se caracterizează prin elucidarea unor probleme teoretice ridicate de practica construcției socialiste în țara noastră, complinind cu aspecte noi cunoștințele despre mecanismele complexe ale dezvoltării sociale și despre înnoirea conținutului și formei legilor generale ale mișcării sociale.

Un merit al acestei cărți îl constituie și așezarea analizelor teoretice pe temelia solidă a cunoașterii documentelor de partid, a indicațiilor și a aprecierilor date de partid problemelor abordate în paginile ei. Un asemenea mod de investigare permite autorilor orientarea analizei spre aspectele esențiale și determinante ale dezvoltării societății noastre, și din

acest punct de vedere e notabil momentul unității lucrării, cu toată eterogenitatea tematică a studiilor înscrise în cuprinsul ei. Rezultă de aici că, prin însăși așezarea pe acest teren metodologic, autorii săvârșesc un act de polemică științifică îndreptat împotriva unor concepții idealiste asupra ideii de progres. Esența acestui act constă în faptul că prin studiile amintite se afirmă, printr-o analiză *concretă*, progresul multilateral al societății umane în condițiile socialismului, iar demonstrarea lui sistematică oferă, în același timp, o dovadă teoretică și practică incontestabilă că în epoca noastră direcția cea mai caracteristică a progresului istoric o exprimă dezvoltarea socialismului, influența lui tot mai profundă asupra destinului omenirii.

Culegerea *Socialismul și progresul...* se înscrie, astfel, ca o contribuție la înțelegerea proceselor fundamentale ale dezvoltării noii orînduiri în țara noastră și sugerează totodată direcții fructuoase pentru cercetări ulterioare, menite să întregască studiul filozofic-sociologic al noilor realități sociale.

PAMFIL NICHÎTELEA

PROBLEMELE OMULUI ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

CHOMSKY NOAM, *La responsabilité des intellectuels* [*Responsabilitatea intelectualilor*], în „Les temps modernes“

(Paris), 22, nr. 252, mai 1967, p. 1 986—2 020

Referindu-se la unele aspecte ale politicii americane, autorul abordează problema responsabilității intelectualilor, a atitudinii lor față de problema războaielor și a atrocităților comise de către guvernele țărilor beligerante.

Pe cât de alarmantă este problema războiului și a repercusiunilor lui, pe atât de neliniștitoare este responsabilitatea intelectualilor față de această problemă. Intelectualii sînt cei mai în măsură să dea în vileag minciunile guvernelor, să examineze unele acte în funcție de cauzele care le determină, de motivele și de intențiile care le generează, deoarece au posibilitatea de a avea acces la sursele de informații. Desigur, afirmă autorul, democrația de tip occidental acordă numai unei minorități privilegiate posibilitatea de a cerceta adevărul ascuns după vâlul de deformări, de false reprezentări ale ideologiei și intereselor de clasă, pe care le îmbracă istoria imediată. De aceea, responsabilitatea intelectualilor trebuie să fie mult mai profundă decît responsabilitatea popoarelor, dat fiind privilegiul unic de care aceștia se bucură. Evident, este aproape imposibil să nu se țină seama de responsabilitatea pe care poporul american o are față de agresiunea barbară împotriva populației rurale și aproape fără apărare din Vietnam. Cu atât mai mult intelectualii sînt responsabili în a spune adevărul și a demasca minciuna, precum și de a plasa evenimentele în perspectiva lor istorică. Este foarte important să se știe dacă un om este gata să mintă pentru o cauză de care își dă seama că este înjustă, dar este semnificativ dacă un asemenea comportament provoacă puține reacții în rândurile intelectualilor.

În legătură cu războiul din Vietnam, autorul abordează și atitudinea intelectualilor americani față de această problemă. O trăsătură mai deosebită a recentelor debateri asupra politicii din sud-estul Asiei este deosebirea care se face, de obicei, între criticii „responsabili”, pe de o parte, și criticii „sentimentali” sau „isterici”, pe de altă parte. Distingînd acești termeni, autorul este de părere că criticii isterici se manifestă, aparent, prin refuzul lor irațional de la axioma politică fundamentală după care Statele Unite au dreptul de a extinde, în măsura posibilă, dominația și controlul lor asupra întregii lumi. Critica responsabilă nu pune în discuție această axiomă, dar caută să demonstreze că ea nu poate fi pusă în aplicare, indiferent de timp și loc. De cele mai multe ori se speră că dacă aceste probleme vor fi examinate de către specialiști în teorie socială sau din punctul de vedere moral al marilor religii sau al marilor sisteme filozofice se vor putea găsi soluții care vor ține mai mult seama de valorile umane fundamentale decît politica curentă americană.

Expertii în aceste valori (purtătorii de cuvînt ai marilor religii și sisteme filozofice) ar trebui să furnizeze vederile lor esențiale asupra perspectivelor morale, iar expertii în teoria socială să elaboreze propuneri generale verificate în mod empiric sub forma de modele generale de conduită. Din toate acestea ar trebui să rezulte orientări noi. Dar, spune Chomsky, singura problemă care se pune în legătură cu acest subiect este de a ști care este cea mai radicală orientare: recurge la expertii în teorie socială pentru a obține propuneri generale valabile, sau

recurgerea la specialiști în probleme de religie sau de sisteme filozofice pentru determinarea valorilor umane fundamentale. După părerea sa, cultul experților este o impostură care nu aduce profituri decât experților și celor care îi patronază. Fără îndoială, trebuie trase concluzii din științele sociale și ale comportamentului, dar ar fi foarte periculos dacă aceste concluzii nu ar fi judecate după rezultatele și valabilitatea lor reală. Dacă există o teorie încercată și verificată, aplicabilă

comportării în politica externă sau în rezolvarea conflictelor interne sau internaționale, existența sa este un secret bine păstrat. În cazul Vietnamului, chiar dacă cei care sînt luați drept experți au acces la datele de bază sau la informațiile care pot justifica acțiunile guvernului american, cert este că nu au știut să ne facă să participăm la știința lor. Acești experți pretind, în mod absurd, că știința societății și a comportamentului nu este accesibilă celor care nu sînt inițiați.

DAVIDOVICI V. E., *Problemî celoveceskoi svobodî [Problemele libertății umane]*, Izd. Lvovskogo

Universiteta, Lvov, 1967, 248 p.

Cartea constituie o încercare de restruc-turare și reevaluare, de pe pozițiile gîndirii marxiste, a principalelor concepte și teze asupra libertății. Sînt abordate, în capitole distincte: *bazele filozofice ale teoriei libertății, raportul dintre societate și individ, libertatea societății și libertatea individului, condițiile libertății individului, libertatea de a hotărî, libertatea de acțiune.*

Reține atenția capitolul al treilea, consacrat condițiilor materiale ale libertății individului (problema raportului dintre libertatea individuală și progresul tehnico-științific, problema libertății și a proprietății etc.).

Nivelul și caracterul producției materiale, scrie Davidovici, determină, în trăsăturile sale hotărîtoare, specificul libertății individului. „S-ar putea spune că în producția materială se exprimă, sub formă materializată, gradul de libertate al societății omenești”. De aceea, consideră autorul, „cercetînd condițiile materiale ale libertății individului trebuie să analizăm, în primul rînd, dialectica dezvoltării sistemului om-tehnică și influența schimbărilor lui asupra conținutului și formei libertății individului” (p. 94).

O serie de autori occidentali văd în tehnică principalul dușman al libertății omului, forța căreia omul trebuie să i se supună în raport direct proporțional cu creșterea ei. Polemizînd cu K. Jaspers, G. Marcel și alții, Davidovici arată că cele afirmate de autorii citați reflectă, într-o oarecare măsură, un raport real, determinat de antagonismele societății capitaliste. „Obținerea libertății social-istorice permite stabilirea unui control social efectiv asupra dezvoltării tehnicii” (p. 97). Stăpînind relațiile sociale, stăpînindu-se pe sine, omul

vă putea stăpîni și tehnică, vă putea evita pericolul unei catastrofe care poate fi provocată în condițiile actualei ei dezvoltări. Îngustarea cîmpului de acțiune al „întîmplării tehnice” și a lipsei de control asupra tehnicii este echivalentă cu creșterea libertății omului.

Acest proces „depinde de locul pe care sistemul om-mașină îl ocupă în sistemul general al relațiilor social-economice”. Căci modul de unire a elementelor materiale și umane în procesul muncii corespunde istoricește unor tipuri de orînduirii social-economice diferite. Potrivit părerilor lui G. N. Volkov, pe care Davidovici și le însușește, există trei tipuri de unire a elementelor materiale și umane în procesul muncii: 1) subiectiv — subiectul se manifestă ca bază materială a ansamblului mecanismului; instrumentul (tehnica) prelungește doar organele naturale ale omului. Acest tip a durat pînă la apariția mașinismului; 2) obiectiv — omul înțe-tează a mai fi bază a ansamblului mecanismului, el îndeplinește numai funcția de conducere și control al mașinii. Trep-tat însă, tehnica începe să depășească posibilitățile senzoriale și intelectuale ale omului, ceea ce face necesară înlocuirea lui cu mașini care să îndeplinească funcția de conducere și control, trecerea la automatizare. Automatizarea duce la limita lor extremă contradicțiile orînduirii capitaliste. Ea se realizează deplin, se generalizează în socialism și constituie tipul de forță de producție caracteristic, baza materia-ă a noii societăți.

Odată cu generalizarea automatizării, începe o nouă etapă în dezvoltarea forțelor de producție, căreia îi corespunde o nouă, o a treia modalitate de unire a elementelor materiale și umane ale procesu-

lui de producție. Omul încetează a mai fi „agent al producției” (Marx), ridicându-se deasupra acestui proces și ocupându-se numai de dirijarea lui în ansamblu. Legătura dintre om și tehnică se păstrează, dar ea devine cu adevărat liberă. Din acest moment începe „imperiu libertății” în existența umană.

Condițiile libertății materiale nu se limitează însă la raportul om-tehnică. O importanță deosebită o au raporturile de proprietate — condiția economică a libertății. În ideologia burgheză, baza libertății materiale o constituie proprietatea privată. Este adevărat, consideră Davidovici, că, într-o lume bazată pe proprietatea

privată, aceasta este singura în măsură să creeze „iluzia libertății”, căci libertatea, individualist înțeleasă, marchează, de fapt, totala dependență a omului de bani. Numai lichidarea proprietății private creează condițiile unei adevărate libertăți a omului. „Libertatea materială, ca principală premisă a oricăror alte forme ale activității individuale libere, o înțelegem — scrie Davidovici — ca posibilitate a accesului liber al fiecărui individ la izvoarele bogăției sociale, posibilitatea de folosire a bunurilor materiale necesare satisfacerii cerințelor omului” (p. 107).

Victoria socialismului deschide era libertății omului.

GUZZO AUGUSTO, *Le profezie degli scienziati e la loro legittimità* [Profețiile oamenilor de știință și legitimitatea lor].

în : „Filosofia” (Torino), 18, fasc. 1, ianuarie 1967, p. 67—85

Problema privind gradul de perfecționare a robotului automat, a mașinilor care „gîndesc” este deosebit de complexă și în continuă elaborare. Evident, Guzzo Augusto și Puccetti Roland, autori ale căror articole le reproducem pe scurt în cele ce urmează, ignoră metodologia științifică bazată pe o analiză materialist-istorică; ei privesc mai puțin omul și mai mult automatele care „gîndesc”.

Pînă în prezent, subliniază autorul, automatele au imitat omul, executînd ceea ce li s-a dat puțința de a face. Saltul calitativ s-ar produce în momentul în care aceste automate ar manifesta „capacități intelectuale cu adevărat automate” (p. 69), dobîndind adică o funcționare fără ajutorul omului și imitînd „singurul mod de a gîndi și a vorbi pe care-l cunoaștem, al nostru” (p. 69). Evoluția rapidă a științei, în ultima vreme, înlătură verdictele hotărîte de imposibilitate, lăsînd loc întrebării dacă arta poate deveni natură și, reciproc, dacă natura se poate mecaniza.

Unul dintre punctele principale ale actualelor dispute constă în posibilitatea materiei inerte de a deveni vie și cugetătoare, fapt care duce la vechea dispută dintre teza creaționistă și cea evoluționistă. Visul omului de a crea obiecte insufleteite după asemănarea lui este vechi și acesta e sensul în care autorul interpretează pictura foarte realistă a lui Leonardo, în strînsă corelație cu încercările lui mecanice. Dar în raportul cu propriile creații ale omului intervine deocamdată o diferență esențială: omul trăiește cu a-

ceste obiecte, în vreme ce ele funcționează pentru el și prin el. Ele îi restituie ceea ce a fost investit în ele, și atîta tot. Deocamdată nu poate exista o comparabilitate între procesul educativ de la om la om (și chiar de la om la animal) și procesul de creare a unei mașini, căci nu au loc o reciprocitate și un răspuns, ci o restituire a informației cu care aceasta a fost dotată.

În procesul educativ al copilului sau animalului, aceștia pot fi, la început, pasivi, primind adică o „informație instructivă”. Dar procesul însuși de formare nu mai este pasiv și se manifestă în cadrul unei autonomii dobîndite treptat. Acțiunea lor este rodul acestei autonomii. În cazul automatului însă, pasivitatea constă în faptul de a fi construit în vederea unui anumit scop. Funcționarea mașinii se face oarecum „în felul ei”, căci mulțimea de piese și angrenaje pe care le comportă determină unele reacții neașteptate de încetineală sau rapiditate, de defecte sau calități. Dar e un fel al ei care nu este al ei și care constituie „limita pînă unde a ajuns deocamdată imitația voită, analogia voluntar instituită de către om, între el și automatul construit după propria-i imagine și asemănare, în scopul de a fi autonom, asemenea unui om, deși de fier” (p. 81). Pînă în prezent însă, funcționarea, autonomia nu înseamnă viață, inițiativă, activitate. „Personalitatea” mașinii este încă doar o metaforă.

Efortul de a obține un mecanism care să repete singur operațiile sistemului viu

a mers paralel cu acela de a explica în termeni fizici acest sistem descris pînă acum în termeni biologici. S-a încercat considerarea creierului ca mecanism, pornindu-se de la analiza sistemului de „gîndire” al mașinii, pentru a se înțelege mai bine însuși procesul nostru de gîndire și vorbire.

Pe de altă parte, orice activitate umană — afirmă autorul —, chiar și cea mai voluntară, poate și trebuie să devină regulată, ritm, ca metodă de a dăinui într-un mod cît mai eficace. Această mecanizare nu numai că nu stînjenește, ci ocrotește elanul inventiv. Este necesară această trecere a lui *téchno* în *tehnică*, pentru ca tehnica, perfecționindu-se prin însăși dăinuirea ei, să elibereze voința în vederea unor inovații active, care să inaugureze un nou ciclu de regularități sau mecanizări, ce vor constitui, la rîndul lor, o bază pentru alte inițiative. Aceasta înseamnă că funcția educă și dezvoltă organismul, astfel încît el să „funcționeze” tot mai mult „singur”, ca un automat tot mai autonom. Cu cît acțiunea voluntară izbutește mai bine să înfrîngă înclinațiile spontane, cu atît ea izbutește să creeze acea „mecanizare” care eliberează forțele pentru noi activități voluntare.

În concluzie, arată autorul, „pretutindeni și pe toate căile, omul, în strădania ca *enérghiea* să producă *érga*, nu îngăduie ca faptele sale să rămînă «lucruri», ci dorește ca ele să dobîndească o *enérghiea* proprie și să răspundă cît mai mult cu putință cu viață, lui, care e viu” (p. 85). Aceasta este o aspirație umană prea generală, concretizată sub multiple aspecte, pentru a mai putea fi privită ca secundară. Propagîndu-și inteligența în tot ce face, omul ar dori ca inteligibilul să-l înfrunte cu o inteligență proprie.

Pînă în prezent, tentativa n-a reușit; noeticitatea, răspîdită de om în tot universul lui de cunoștințe și acțiuni, n-a devenit pînă acum o „noeticitate originală” (p. 85), deoarece i-a lipsit o viață fizică proprie din care să se degaje, așa cum se degajă la om inteligența pe baza vieții fizice. Pronosticurile în acest sens, afirmă autorul, tîn încă de domeniul profețiilor, căci nu se poate prevedea efectiv dacă omul va izbuti sau nu să devină creator nu numai de inteligibilitate, ci și de inteligență, înlocuind era oamenilor cu mai mult decît oameni.

PUCETTI ROLAND, *On thinking machines and feeling machines [Despre mașinile care gîndesc și care simt]*,

în : „The British journal for philosophy of science” (Londra), 18, nr. 1, mai 1967, p. 39—51.

Problema posibilității și a limitelor „de gîndire” ale mașinilor ultraperfecționate create azi, care imită și refac operațiile inteligenței umane, este frecvent discutată în cercurile largi ale oamenilor de știință, dar și ale filozofilor, psihologilor etc. Părerile sînt împărțite, în general, în două puncte de vedere distincte, de multe ori chiar exclusiv opuse. Există, pe de o parte, filozofi ca Scriven sau Mackay, de exemplu, care consideră că între cei doi termeni ai expresiei *mașină de gîndire* nu există nici o contradicție logică sau epistemologică. Mai mult, ei extrapolează asupra mașinii toate atributele gîndirii, nevăzînd nici o inconveniență în a-i atribui asemenea însușiri ca sensibilitate, emoție, conștiință, personalitate și alte proprietăți legate inerent de gîndirea umană. Din aceste motive, un alt grup de filozofi, mai conservatori, se plasează la cealaltă extremă, refuzînd să acorde mașinilor proprietatea gîndirii cu aceeași semnificație ca cea umană,

chiar și în sensul cel mai restrîns al noțiunii.

Contradicția dintre cele două poziții provine și dintr-o neînțelegere de ordin lingvistic. Așa cum anumite expresii lingvistice capătă semnificație completă numai în funcție de anumite condiții, progresul tehnologic și științific creînd noi contexte pentru vechile concepte, în același fel expresia *mașini de gîndire*, considerată „deviatorie” sau aberantă în contextul gnoseologic trecut sau imediat prezent, poate deveni normală într-o situație următoare. În fond, aceasta este esența problemei : a ști dacă noțiunea de *mașini de gîndire* este o construcție artificială sau poate avea un corespondent real.

Pentru aceasta trebuie reconsiderat termenul de *gîndire*. „Dacă prin schimbările tehnologice vechile sensuri ale cuvintelor *mașină* și *gîndire* pot determina o nouă folosire a propoziției care le combină în acest mod, atunci nu poate exista nici o in-

congruitate conceptuală în aserțiunea că mașinile gîndesc" (p. 41). Problema trebuie să fie abordată deci diacronic, și nu sincron, ca pînă acum, pornind de la aspectul său lingvistic. Cînd propoziția: „Mașina aceasta gîndește” va fi curentă în limbaj, atunci expresia „Această mașină e mai inteligentă” decît cealaltă nu va mai deranja pe nimeni. Prejudiciul alăturării celor doi termeni este deci de ordin lingvistic, și nu logic.

Posibilitatea înzestrării unor mașini cu conștiință ridică spectrul convențional al roboților „humanoizi”. Aceștia, la rîndul lor, ridică problema posibilității mașinii de a fi sensibilă. Argumentul lui Scriven potrivit căruia, așa cum o mașină poate fi învățată să gîndească tot așa poate fi învățată să simtă, este vulnerabil. Dacă gîndirea implică o serie de operații mecanice, chiar foarte subtile, sentimentele presupun o apreciere în funcție de anumite valori etice și intervenția criteriului responsabilității, atitudinii complet străine mașinii. Gîndirea poate fi deci o entitate care să apară și pe alte baze decît cele originare, organice. Nu același lucru se poate afirma despre sentimente. Oricît de ingenios ar fi aranjate componentele mașinii, ele nu se pot include în istoria organică, ele nu pot decît simula procesele biochimice și nu pot

intra în filogenie. Creșterea, masa de celule și fenomene, relațiile corp-minte nu sînt simple mecanisme care pot fi imitate sau copiate de mașină, așa cum le prezintă Mackay, tocmai din cauza intervenției sentimentelor.

În ceea ce privește problema sentimentelor deci se pare că s-a ajuns la una dintre limitele logice ale tehnologiei mașinii. „O mașină poate gîndi, poate fi inteligentă, poate ajunge la anumite soluții neprevăzute ale problemelor, poate să-și modifice răspunsurile în acord cu experiența, să-și asimileze limbajul uman, incluzînd limbajul senzațiilor și al emoțiilor și chiar să se reproducă pe sine. Dar, atît timp cît este o mașină, ea nu va avea sentimente, tocmai pentru că aparține unei alte ordini decît cea de natură organică”. De aceea, expresia „mașini care simt” va apărea întotdeauna deviatorie, în timp ce expresia „mașini care gîndesc” nu (p. 50).

Consecințele practice ale acestei ipoteze sînt importante: distrugerea unei mașini, fie ea dotată cu „conștiință”, nu are implicații morale; distrugerea unei persoane, respectiv a statutului său de om viu, este condamnabilă din punctul de vedere etic. Din aceste considerații, mașinile care gîndesc nu pot fi incluse cu drepturi egale în comunitatea umană.

KELLE V. J., *O nekotarih napravleniiah razvitiia istoriceskogo materialisma* [Despre unele direcții ale dezvoltării materialismului istoric],

în : „Voprosi filosofii” (Moscova), nr. 10/1967, p. 89—99

În etapa actuală, noile fenomene economice și sociale care au schimbat fața lumii — apariția sistemului mondial al socialismului și dezvoltarea noului tip de relații sociale, dezvoltarea mișcării de eliberare națională, cu complexa ei problematică, revoluția științifică și tehnică, cu vastele ei repercusiuni asupra bazei tehnice-materiale a societății și întregii vieți sociale — impun cu necesitate elaborarea, în continuare, a materialismului istoric, îmbogățirea lui cu noi noțiuni care să reflecte în mod adecvat procesele complexe și contradictorii ale contemporaneității, perfecționarea metodologiei cercetării științifice a vieții sociale. În momentul de față, s-au conturat deja o serie de direcții în dezvoltarea materialismului istoric.

1. În diferitele perioade, problema raportului dintre materialismul dialectic și istoric a căpătat nuanțe specifice. În cer-

cetarea științifică se constată o anumită separare a materialismului istoric de cel dialectic, explicabilă prin necesitatea reală de abordare și elaborare a unei problematice proprii. Materialismul istoric, consideră Kelle, nu este o simplă latură a materialismului dialectic, ci „o știință relativ independentă” (p. 91). Desigur, materialismul dialectic nu trebuie privit ca dezvoltîndu-se doar pe baza datelor științelor naturii, reducîndu-l astfel la o „filozofie a naturii”. El include și problematica socială. Abordarea acestei problematice însă „se face în plan filozofic general, în timp ce materialismul istoric... studiază societatea în plan filozofico-sociologic” (p. 91). De la sine înțeles că multe elemente se întrepătrund, întrucît granițele sînt relative. Astfel, și în materialismul istoric sînt o serie de probleme care au o importanță general-filozofică. Este recunoscut, de exemplu, faptul că studiul procesului

cunoașterii în plan „pur gnoseologic”, fără cercetarea problemelor sociologice ale cunoașterii, nu este suficientă.

2. Materialismul istoric reprezintă metodologia științelor sociale concrete. Dar raporturile dintre materialismul istoric și celelalte științe sociale nu se reduc la atât. Astăzi, gradul de pătrundere a materialismului istoric în științele concrete depinde foarte mult de elucidarea problemelor metodologice ale științelor sociale speciale. Faptul că în acest domeniu s-a făcut mai puțin împiedică aplicarea mai profundă a materialismului istoric la studierea problemelor științelor speciale, deschide porțile empirismului și descriptivismului, anihilând gândirea teoretică-științifică. Se discută încă problemele de metodologie a istoriei, economiei politice, științelor juridice etc., în care multe întrebări își așteaptă răspunsul. Studiarea problemelor metodologiei științelor sociale concrete va asigura dezvoltarea însăși a materialismului istoric.

3. Dezvoltarea cercetărilor sociologice concrete a ridicat în fața teoreticienilor marxiști problema raportului dintre sociologie și materialismul istoric. Au fost exprimate puncte de vedere diferite: unii au pus între ele semnul de egalitate, alții, din contră, consideră materialismul istoric drept filozofie socială aflată în afara cadrului sociologiei. Se pare că fiecare din aceste păreri reflectă laturi diferite și parțiale ale adevărului. Desigur, sociologia ca știință

depășește mult limitele preocupărilor filozofiei. Întrucât însă sociologia se ridică pînă la cele mai largi generalizări, în parte sa teoretică generală se întrepătrunde cu filozofia, cu materialismul istoric. „De aceea, subliniază Kelle, apreciem ca încorectă atât identificarea materialismului istoric cu sociologia, cit și excluderea lui din sociologie.

Materialismul istoric este o știință filozofică sociologică și, în această calitate, față de cercetările sociologice concrete și științele sociale speciale, ea se manifestă ca *teorie sociologică generală*” (p. 94).

Sociologia a început să se dezvolte ca disciplină de sine stătătoare, despărțindu-se, dar nu rupîndu-se de filozofie. Ea are nevoie de filozofie, fără de care cercetările sociologice concrete, ca modalitate de cunoaștere, sînt lipsite de eficacitate.

Pe lângă teoria sociologică generală — materialismul istoric — sociologia include în sine metodică, tehnica și procedeele cercetărilor sociale, materialul empiric și generalizările sociologice particulare care reflectă diferite laturi ale vieții sociale sau caracterizează mecanismele sociale concrete de acțiune a legilor sociale în anumite condiții. Acestea din urmă se cristalizează în teorii sociologice de diferite grade de generalizare (teoriile despre națiune, clase, familie, grupurile mici etc).

RAZOV V. N., *O nekotórh elementah naționalnoi psihologii [Despre unele elemente ale psihologiei naționale],*

în: „Vestnik Moskovskogo Universiteta, seria filosofii” (Moscova), nr. 2/1967, p. 70—81.

Prin psihologie națională, autorul înțelege „reflectarea în conștiința reprezentanților națiunii a condițiilor specifice ale vieții materiale și spirituale, a particularității căii istorice de dezvoltare și a particularităților geografice și climaterice” ale mediului natural în care respectiva națiune trăiește. Principalele elemente constitutive ale psihologiei naționale sînt, după opinia sa, caracterul național, simțămintele naționale, temperamentul, obiceiurile, tradițiile, gusturile și prejudecățile.

Caracterul național este definit ca „totalitate a trăsăturilor și caracteristicilor psihologice proprii majorității reprezentanților națiunii (și care o deosebesc de alte națiuni), determinate de reflectarea în psihicul oamenilor a condițiilor generale specifice de existență a națiunii” (p. 71).

V. N. Razov critică aprecierea de către psihologia burgheză a caracterului național ca expresie a „esenței substanțiale neschimbătoare a spiritului național”, subliniind rolul hotărîtor al cadrului social-economic, istoric și geografic în definirea specificității fiecărui element al conceptului de caracter național.

Principalele componente ale caracterului național sînt considerate de autor următoarele:

a. atitudinea specifică a reprezentanților națiunii față de muncă, această atitudine fiind diferită la diferite popoare.

b. atitudinea față de alte popoare, exprimată în comunicativitatea sau reținerea în relațiile cu reprezentanții altor națiuni, variază mult de la un popor la altul, în funcție de specificul structurii economiei lor.

Specificul atitudinii unei națiuni față de altele are caracter de clasă : el este diferit și determină consecințe diferite în raporturile dintre statele imperialiste și națiunile dependente sau între națiunile socialiste.

c. trăsături determinate de gradul de cunoaștere : cunoașterea și înțelegerea necesității în natură și societate condiționează particularitățile volitive ale caracterului unei națiuni. Structura de clasă a comunității naționale determină și structura voinței ei : dualistă, contradictorie, în capitalism, unitară și consecventă în socialism.

Caracterul național „se manifestă întotdeauna prin *sentimente*” : morale, estetice. Avînd la bază cerințe determinate de nivelul de dezvoltare a forțelor și, respectiv, a relațiilor de producție, simțămintele sînt condiționate istoric și social. Cerințele și, respectiv, sentimentele sînt de ordin material (mai puțin stabile) și spiritual — cu o mare stabilitate, procesul de transformare a conștiinței cunoscînd un ritm cu mult inferior celui de transformare a vieții materiale. Simțămintele unei națiuni cunosc intensități și structuri diferite în funcție de condițiile istorice concrete.

Asupra manifestării simțămintelor, o mare influență o are *temperamentul* națiunii : „Temperamentul reprezintă caracteristica dinamică a psihologiei națiunii și se exprimă în gradul de mobilitate și sensibilitate a proceselor psihice, în reacția față de obiectele externe, în forța și adîncimea trăirilor psihice” (p. 75).

În psihologia generală, temperamentul individului este privit ca proprietate înnașcută a unui anumit tip de sistem nervos. În psihologia socială, subliniază autorul, nu

se poate spune că temperamentul unui popor „reprezintă particularitățile generale ale tipului de sistem nervos”. Temperamentul unei națiuni, înțeles ca grad al sensibilității emoționale, reprezintă un fenomen cu o mare stabilitate, supus totuși modificărilor în procesul îndelungat al dezvoltării istorice.

Obiceiurile și tradițiile naționale sînt legate de sentimente naționale și temperamentul națiunii, intrînd ca o componentă în psihologia națiunii, însă numai cu latura lor spirituală. Ele se manifestă și ca norme, mijloace și forme ale relațiilor dintre oameni. Schimbarea condițiilor materiale de existență a națiunii și, respectiv, a cerințelor atrage după sine modificarea obiceiurilor și tradițiilor mai lent, într-adevăr, dar inevitabil.

După ce subliniază necesitatea delimitării tradițiilor înaintate, progresiste, de cele retrograde, autorul clasifică tradițiile și obiceiurile în două mari categorii : 1) cele care exprimă norme ale relațiilor dintre oameni (dintre vîrste, dintre sexe, interfamiliale etc.) și 2) cele care exprimă norme ale atitudinii oamenilor față de lucruri, fenomene ale naturii etc.

În concluzie, autorul consideră că prin psihologia națională trebuie să înțelegem totalitatea „trăsăturilor și particularităților caracterului național, simțămintelor, temperamentului, laturii spirituale a obiceiurilor și tradițiilor etc., elemente între care există relații de interdependență. Psihologia națională se formează sub influența condițiilor materiale specifice de existență, a relațiilor naționale și de clasă și a mediului geografic” (p. 80).

SÈVE LUCIEN, *Marxisme et sciences de l'homme* *[Marxismul și științele omului],*

În : „La nouvelle critique” (Paris), nr. 2, nouvelle série, martie 1967, p. 15—22.

Noile curente care apar în domeniul științelor umane solicită din partea marxștilor o atenție continuă și o abordare prudentă. Desigur, nu e cazul să fie refuzat aprioric aportul noilor teorii științifice la cunoașterea noastră în general, dar nici să fie preluat ca atare. Un dialog permanent, o vastă dezbateră între etnologi, lingviști, istorici și filozofi, bazată pe inițiative de clarificare, pe analiză, îmbogățire și preluare, devine, în epoca noastră, o necesitate a activității ideologice marxiste.

O trăsătură deosebită a întregii filozofii franceze actuale constă în faptul că ea a trecut din zona preocupărilor unei minorități specializate în sfera largă a gîndirii curente a maselor. Păstrînd proporțiile, se poate afirma că ea a devenit o chestiune de masă. Tocmai de aceea, gîndirea burgheză, epuizată de eforturile de a-și menține dominația în fața asaltului crescînd al descoperirilor științifice, face azi încercări extremiste de a furniza explicații din ce în ce mai subtile noilor fenomene ale vieții sociale. Pînă nu de mult, gîndi-

rea filozofică burgheză era excedentară; în prezent, cînd lupta ideologică este tot mai mult marcată de procesul trecerii societății la socialism, burghezia face din ce în ce mai greu față sarcinii de a furniza răspunsuri teoretice valabile „care să nu aducă apă la moară materialismului dialectic”.

Una dintre ultimele formule teoretice la care a recurs gîndirea burgheză din Franța este o „nouă filozofie” — structuralismul. În ciuda diversității reale a orientărilor sale și a nivelurilor de elaborare, structuralismul prezintă azi o relativă unitate sub forma unei preocupări deosebite pentru rigurozitatea științifică. Reprezentanții săi, Lévi-Strauss, Jacques Lacan și Michel Foucault, se prevalează, adesea cu multă eficacitate, de lingvistică, psihanaliză și etnologie, ca surse de bază, și afirmă că structuralismul beneficiază de concursul matematicii, că fecundează cunoașterea și revoluționează estetica. Pentru structuralism, greșelile fundamentale ale abordării teoretice a problemelor omului sînt empirismul, istoricismul și umanismul, într-un cuvînt concepția unui „evoluționism” îngust asupra așa-numitei „naturi umane”.

Noțiunea clasică a „esenței umane” concepută sub forma sa abstractă a fost pusă în discuție de Karl Marx, alcătuiind punctul nodal al lucrării *Teze asupra lui Feuerbach*.

Pentru prima dată în istoria gîndirii se încerca respingerea teoretică a psihologizării milenare a subiectului uman, căutarea „secretului omului în afara lui” (Evident, este vorba de prima încercare concret-științifică). Numai materialismul istoric a putut descoperi în spatele iluzoriei „naturi umane”, prezentă în fiecare subiect psihologic, adevărata determinare a omului de către raporturile sociale obiective.

Deplasarea radicală a sursei esenței umane implică o modificare nu mai puțin radicală a naturii acestei esențe; ea a devenit o categorie de natură concretă, ma-

terială, istorică și inerentă nu individului aparte, ci ansamblului relațiilor sociale. Dar, de la această constatare, teoria marxistă se întoarce la problema inițială, adică la înțelegerea omului, astfel încît materialismul istoric constituie fundamentul teoretic al oricărei științe despre om. Caracterul științific al acestui umanism este din ce în ce mai des confirmat de descoperirile actuale. Ultimele date ale biologiei arată că originea omului nu se plasează pe traiectoria directă a evoluției unei specii superioare de antropoide, ci este legată de o specie de primate mult mai rudimentare, fapt care confirmă vădit teza marxistă asupra importanței primordiale a factorului social asupra celui natural în apariția omului. Caracterul științific neîndoielnic al umanismului marxist este deci o ripostă și marchează, totodată, granița dintre marxism și structuralism. Căci structuralismul, eliminînd concepția abstractă și subiectivă a esenței umane și neînțelegînd importanța ansamblului de raporturi sociale, nu mai poate găsi realitatea obiectivă, materială a acestei esențe și, de aceea, ajunge la concluzia că ea nu există. Structuralismul devine astfel, în mod paradoxal, o variantă a concepției idealiste despre esența umană.

În această ipostază, structuralismul acționează ca o teorie idealistă tipică. Ignorînd realitatea, el elimină din cadrul științelor sociale economia politică, acordînd statut de știință doar lingvisticii și considerînd că singura cunoaștere posibilă a omului trebuie să fie redusă la studiul structurilor lingvistice.

Dacă din punctul de vedere epistemic explicatiile structuraliste se dovedesc, în ultimă instanță, idealiste, pe plan politic și în domeniul științelor omului ele constituie încă o manifestare a tendinței de a menține distanța dintre lumea gîndirii și clasa muncitoare.

RODNICK DAVID, *Introducere în problemele omului și ale dezvoltării sale*

New York, Appleton-Century-Crofts, 1966, 434 p.

Perspectiva antropologică modernă pune în evidență aspecte inedite ale începuturilor civilizației umane, care permit o cunoaștere aprofundată a acestor faze inițiale de dezvoltare, a diverselor mentalități și comportamente care au stat la baza dezvoltării umanității. Pornind de

la acest punct de vedere, D. Rodnick consideră totuși că, în evoluția istorică, omul prelitterat — obiectul antropologiei — constituie numai un fenomen marginal, un punct de plecare în studiul general al civilizațiilor, care trebuie să fie completat cu aportul tuturor celor-

alte științe sociale. Imaginea omului așa cum a fost în trecut, cum apare astăzi și cum, probabil, va fi mâine nu poate fi elaborată decît prin combinarea unor informații diverse, provenite din domeniul tuturor disciplinelor care se ocupă cu studiul omului.

Ținînd seama de această considerație, autorul încearcă o periodizare a evoluției civilizației umane, avînd drept criteriu schimbarea motivației umane specifice, în funcție de cerințele materiale ale epocii date. În acest mod, el distinge trei mari stadii: *civilizația primară*, care începe în paleolitic și cuprinde întreaga istorie antică, pînă în perioada migrațiunii popoarelor; *civilizația secundară*, care se extinde, în genere, din această epocă pînă la începutul secolului al XX-lea, și *civilizația terțiară*, care se profilează actualmente în cadrul statelor avansate și prefigurează civilizația viitorului.

Fiecare dintre aceste trei stadii posedă caracteristica sa definitorie și limitativă. Civilizația primară, caracterizată ca mod al producției materiale prin păstorit și agricultură, este reprezentată în forma sa cea mai adecvată de popoarele orientale. Autorul trece în revistă aspectele sociale și culturale specifice orașelor sumeriene, ale civilizației din valea Nilului sau ale celei care a înflorit în valea Hindusului, ale civilizației tehnice din Anatolia, ale dezvoltării comerțului în Siria, Liban și Palestina, apoi structura socială și ideologia civilizației chineze. Este de remarcat faptul că în contextul acestui prim stadiu al civilizației, antichitatea greacă și romană este considerată doar ca un caz alături de celelalte, fără să i se acorde, pe plan general, antropologic și socio-cultural, importanța cu care este considerată de regulă în studiile istorice.

Cel mai însemnat eveniment al erei civilizației secundare este socotit a fi revoluția industrială. Aceasta antrenează crearea de noi structuri sociale și suprastructuri politice, precum și apariția unei noi tipologii umane. Desigur, în ceea ce privește difuziunea civilizațiilor, nici astăzi, deși mijloacele de comuni-

care cunosc o dezvoltare incomparabilă sub raportul calitativ și cantitativ cu cele din epocile trecute, nu poate fi vorba de un sincronism complet. De pildă, există azi, în plină civilizație industrială, zone în care avem încă de-a face cu o civilizație de tranziție, cum ar fi Africa și Asia, care, printr-o cale sau alta, încearcă să atingă nivelul de dezvoltare al țărilor avansate. De aceea, indiciile civilizației viitorului trebuie să fie căutate în anumite forme de dezvoltare care tind să capete preponderență în țărilor avansate. Printre acestea, știința și extinderea spiritului și a mentalității științifice sînt considerate de autor esențiale.

Era a treia, caracterizată prin știință și automatizare, presupune realizarea prealabilă a unor importante măsuri sociale și culturale, cum ar fi lichidarea sărăciei și accesul liber al tuturor membrilor societății la o educație profesională corespunzătoare. Dar nu numai atît. Eliberat de problema asigurării existenței cotidiene, pus în permanență, prin schimbarea specificului muncii, în situația de a decide între mai multe alternative, omul timpurilor de mâine va trebui să fie nu numai un bun specialist, ci, în același timp, un om de acțiune, capabil să ia hotărîri în mod creator, în situații inedite. Aceasta implică o transformare a specificului tipologiei umane în cea de-a treia eră a civilizației. Tipul predominant al acestui stadiu va fi, după părerea autorului, tipul omului dotat cu gîndire creatoare, tipul inovatorului.

Civilizația umană, deși a străbătut o epocă de peste trei milioane de ani de la începuturile dezvoltării sale sociale conștient organizate, este doar la primele faze de dezvoltare. Aceasta se referă la potențialitățile creatoare ale minții umane, care de-abia acum, în epoca științei generalizate, pot cunoaște condițiile adevăratei și deplinei lor manifestări și pot ridica umanitatea pe culmi nebănuite.

Etapizarea autorului comportă discuții, acorduri și dezacorduri atît din partea istoricilor și sociologilor burghezi, cît și a celor marxiști, de pe poziții diferite.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ — СООБЩЕНИЯ

ЛАДИСЛАУ БАНИЯЙ, ГХЕОРГХЕ И. БОДЯ: Антигабсбургская борьба масс Трансильвании	3
ФЛОРИАН ТЭНЭСЕСКУ: Рабочее Движение Румынии и национальное объединение (1900—1916)	21
НИКОЛАЕ КОПОЮ, ИОН БАБИЧ: Проявления интернационализма пролетариатом Румынии	33
ЛУКРЕЦИУ ПЭТРЭШКАНУ: Проблемы Экономики Румынии накануне Второй мировой войны	60
КОНСТАНТИН КОРБУ: Углубление социального конфликта на селе в периоде 1878—1888 г.	77

ДИСКУССИОННЫЕ МАТЕРИАЛЫ

«Неокапиталистические» теории и современная действительность: <i>Вальтер Роман</i>	89
Социалистическая нация — высший этап в жизни наций: <i>Ана Гаврила</i>	101
О соотношении между историей и социологией: <i>Ион Флоря</i>	109
В связи с экономической функцией капиталистического государства: <i>Оливия Клэтич</i>	120

ПАМЯТНЫЕ СТАТЬИ

● ИОН КЫМПИНЯНУ ● МАКС ВЕКСЛЕР ● ИЛИЕ ПИНТИЛИЕ	129
--	-----

РЕЦЕНЗИИ — БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

ТРАЯН П. ЛУНГУ: «Политическая жизнь в Румынии в конце XIX-го века (1888—1899)», Научное издательство, Бухарест, 1967, 288 стр.; А. ПЕТРИК, Г. ТУТУЙ: «Объединение рабочего движения Румынии», Издательство Академии Социалистической Республики Румынии, Бухарест, 1968, 224 стр.: «Студи. Исторический журнал» № 1—6/1967; «Социализм	170
--	-----

и прогресс — Теоретические проблемы социалистического строительства,
Издательство Академии Социалистической Республики Румынии, Бу-
харест, 1967, 202 стр. 145

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ СПРАВКИ

Проблемы человека в современном обществе 161

SOMMAIRE

ARTICLES — COMMUNICATIONS

LADISLAU BANYAI, GHEORGHE I. BODEA: La lutte des masses de Tran-
sylvanie contre les Habsbourgs 3
FLORIAN TĂNĂSESCO: Le mouvement ouvrier de Roumanie et l'union nationale
(1900—1946)..... 21
NICOLAE COPOIU, ION BABICI: Manifestations internationalistes du prolé-
tariat de Roumanie 33
LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU: Problèmes de l'économie de la Roumanie à la veille
de la seconde guerre mondiale 60
CONSTANTIN CORBU: L'approfondissement du conflit social à la campagne
pendant la période 1878—1888 77

DISCUSSIONS

Les théories „néocapitalistes“ et la réalité contemporaine: *Valter Roman*..... 89
La nation socialiste-etape supérieure dans la vie des nations: *Ana Gavrilă* 101
Sur le rapport entre l'histoire et la sociologie: *Ion Florea*..... 109
À propos de la fonction économique de l'État capitaliste: *Olivia Clătici*..... 120

ÉVOCATIONS

ION CÂMPINEANU ● MAX WEXLER ● ILIE PINTILIE 129

COMPTES-RENDUS — NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

TRAIAN P. LUNGU „La vie politique en Roumanie à la fin du XIX-e siècle
(1888—1899)“, Éditions scientifiques, Bucarest, 1967, 288 p.; A. PETRIC,
GH. ȚUȚUI: „L'unification du mouvement ouvrier en Roumanie“, Édi-
tions de l'Académie de la République Socialiste la Roumanie, Bucarest,
1968, 224 p.; „Études. Revue d'histoire“ N° 1—6/1967; „Le socialisme

et le progrès — Problèmes théoriques de la construction du socialisme“, Éditions de l'Académie de la République Socialiste la Roumanie, Bu- carest, 1967, 202 p.	145
---	-----

FICHER BIBLIOGRAPHIQUE

„Les problèmes de l'homme dans la société contemporaine.....	161
--	-----

INHALT

ARTIKEL — MITTEILUNGEN

LADISLAU BANYAI, GHEORGHE I. BODEA: Der Kampf der Massen Tran- silvaniens gegen Habsburg	3
FLORIAN TĂNĂSESCU: Die Arbeiterbewegung Rumäniens und die nationale Vereinigung (1900—1916)	21
NIȚOLAE COPOIU, ION BABICI: Internationalistische Kundgebungen des Proletariats in Rumänien	33
LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU: Wirtschaftsfragen Rumäniens knapp vor dem zweiten Weltkrieg	60
CONSTANTIN CORBU: Die Vertiefung des sozialen Konflikts in der Zeitspanne 1878—1888 auf dem Lande	77

DISKUSSIONEN

„Neokapitalistische“ Theorien und zeitgenössische Wirklichkeit: <i>Walter Roman</i>	89
Die sozialistische Nation-eine höhere Etappe in Leben der Nationen <i>Ana</i> <i>Gavrila</i>	101
Über das Verhältnis zwischen Geschichte und Soziologie: <i>Ion Florea</i>	109
Zur ökonomischen Funktion des kapitalistischen Staates: <i>Olivia Clătici</i>	120

ZUM ANDENKENEN

ION CÂMPINEANU ● MAX WEXLER ● ILIE PINTILIE	129
---	-----

REZENSIONEN BIBLIOGRAPHISCHE ANMERKUNGEN

TRAIAN P. LUNGU: „Das politische Leben in Rumänien zu Ausgang des XIX. Jahrhunderts (1888—1899)“, Wissenschaftlicher Verlag, Bukarest, 1967, 288 S.; A. PETRIC, GH. ȚUȚUI: „Die Vereinheitlichung der Arbei- terbewegung in Rumänien“, Verlag der Akademie der Sozialistischen Repu- blic Rumänien, Bukarest, 1968, 224 S.; „Studii. Zeitschrift für Geschichts-
--

wissenschaft, Nr. 1—6/1967; „Sozialismus und Fortschritt-Theoretische Fragen der Vollendung des sozialistischen Aufbaus“, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, Bukarest, 1967 202 S.	145
---	-----

BIBLIOGRAPHISCHE KARTEI

Probleme des Menschen in der zeitgenössischen Gesellschaft.....	161
---	-----

CONTENTS

ARTICLES — PAPERS

LADISLAU BANYAI, GHEORGHE I. BODEA: Anti-Hapsburg struggle of the Transylvanian masses	3
FLORIAN TĂNĂSESCU: The working-class movement of Romania and the national union.....	21
NICOLAE COPOIU, ION BABICI: International Manifestations of the Proletariat in Romania	33
LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU: Romania's economic problems on the eve of the Second World War	60
CONSTANTIN CORBU: Deepening of the social conflict in the countryside between 1878 and 1888	77

DISCUSSIONS

„Neo-capitalist“ theories and contemporary reality: <i>Valter Roman</i>	89
The socialist nation — superior stage in the life of the nations: <i>Ana Gavrilă</i>	101
On the relation between history and sociology: <i>Ion Florea</i>	109
On the economic function of the capitalist state: <i>Olivia Clătici</i>	120

RECOLLECTIONS

ION CÂMPINEANU ● MAX WEXLER ● ILIE PINTILIE	129
---	-----

REVIEWS — BIBLIOGRAPHIC NOTES

TRAIAN P. LUNGU: „Political Life at the End of the 19 th Century (1888—1899)“, Publishing House of Scientific Literature, Bucharest, 1967, 288 page; A. PETRIC, G. ȚUȚUI: „Union of the working class of Romania“, Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, 1968, 224	
--	--

page; „Surveys. History Review“ No. 1—6/1967; „Socialism and progress — theoretical problem of building socialism“, Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, Bucharest, 1967, 220 page.....	145
---	-----

BIBLIOGRAPHIC INDEX

Problems of man in contemporary society.....	161
--	-----

THE NATIONAL ARCHIVES
COLLECTION OF THE
UNITED STATES DEPARTMENT OF THE INTERIOR
BUREAU OF LAND MANAGEMENT

RECEIVED
JAN 10 1964
BUREAU OF LAND MANAGEMENT
WASHINGTON, D. C.

100

51810
JAN 10 1964

Redactori : Mamina Ion, Mureșan Elena, Rauș Nicolae, Smărcea Virgil
Tehnoredactor : Lucian Alexandru

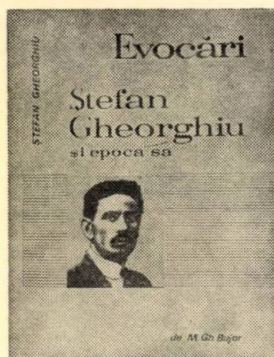
Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției este : București, strada Ministerului nr. 4, telefon : 17.01.60, interior 442 ; 722 ; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare odată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei ; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an — 36 lei.

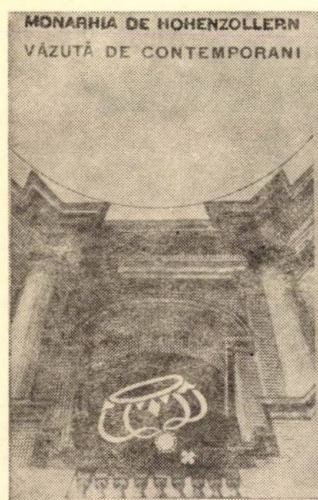
Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. inaugurează cu aceste două lucrări

colecția EVOCĂRI,

care cuprinde galeria luptătorilor revoluționari, reprezentanți de frunte ai mișcării muncitorești din România, de la începuturile sale și până în epoca revoluției populare.

Socialiști de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, comuniști, luptători antifasciști, eroi ai clasei muncitoare își găsesc în paginile colecției întruchiparea vieții lor, pusă în slujba intereselor patriei, socialismului, comunismului, păcii și solidarității internaționale.

În curînd : Alecu Constantinescu, I. C. Frimu, Eugen Rozvan.

Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. publică antologia : Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani, o valoroasă lucrare despre lupta anti-monarhică, pentru republică, a maselor populare din România.

Lucrările au apărut în Editura politică.

I 8927

PROLETARI DIN TOATE ȚĂRILE, UNIȚI-VĂ!

analele

Biblioteca
Sibiu

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE DE PE LINGĂ C.C. AL P.C.R.

ANUL XIV

6

1968

1990

0 IUL. 2005

97

CITITORILOR ȘI COLABORATORILOR REVISTEI

A N A L E

Călduroase felicitări și cele mai bune urări de sănătate
și spor în activitate cu prilejul aniversării Republicii
și al ANULUI NOU

Colectivul de redacție

78927

-- UCL 2014

analele

INSTITUTULUI DE STUDII ISTORICE
ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

BIBLIOTECA „ASTRA”
SIBIU

6

1968

SUMAR

50 DE ANI DE LA FORMAREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

- AUGUSTIN DEAC : Mișcarea muncitorească și socialistă — factor important al luptei pentru formarea statului național unitar român 3
- ACAȚIU EGYED,
LUDOVIC VAJDA : Mișcările țărănești desfășurate în Transilvania în anul 1918 și rolul lor în destrămarea puterii locale de stat austro-ungare 11
- VASILE ARIMIA
NICOLAE PETREANU : Consiliile naționale române și rolul lor în pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România 22
- NICOLAE RAUȘ : 1918 — expresie a năzuinței de independență a poporului român 32
- NICOLAE COPOIU : Ideile marxismului biruitor și lupta popoarelor pentru auto-determinare în anul 1918. 46

50 DE ANI DE LA LUPTELE MUNCITOREȘTI DIN DECEMBRIE 1918

- 13 decembrie 1918 — o pagină eroică din lupta muncitorimii din patria noastră : *Gheorghe Unc* 58
- Din amintirile unor participanți la evenimentele de la 13 decembrie 1918 : *Ștefan Mușat* 70

ANIVERSĂRI

- Date memorabile în istoria mișcării muncitorești revoluționare din România : *Al. B. Călin* 83
- Făurirea statului național unitar în dezbaterile istoricilor români : *Virgil Smârcea* 94

10703

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

Simpozion : „Probleme actuale ale științei politice”. 110

EVOCĂRI

Alexandru Sahia • Emil Isac • Alexandru Ionescu

132

RECENZII — NOTE BIBLIOGRAFICE

M. C. STĂNESCU : „Gh. M. Vasilescu”, Editura politică, București, 1968, 292 p. ; „Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani”, Editura politică, București, 1968, 646 p. ; „Studii de istorie”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, 170 p. ; SANTIAGO RAMON Y CAJAL : „Drumul spre știință”, Editura politică, București, 1967, 204 p. ; G. SONEA : „Naționalizarea principalelor mijloace de producție în România”, Editura politică, București, 1968, 160 p. ; JACQUES VERNANT : „Cercetarea științifică în politica externă”, în „Politique Etrangère nr. 1/1968

145

INFORMAȚII

Conferința a IV-a a istoricilor mișcării muncitorești de la Linz (Austria) ; Dezbateri științifice pe tema : „Trăsăturile regimului social-politic din România între anii 1866 și 1944” ; Simpozionul : „Tineretul — obiect de cercetare științifică” ; Seminarul studențesc „Socialismul și democrația” ; Ciclu de conferințe pe teme istorice ; Deschiderea expoziției „Columna lui Traian” ; Susținerea unor teze de doctorat 163
Sumarul numerelor 1—6 din 1968 174

COMITETUL DE REDACȚIE

ARDELEANU ION, BĂRBULESCU CONSTANTIN — redactor-șef adjuncț, GEORGESCU TITU — redactor-șef, MACIU VASILE, MATEI GHEORGHE, MUNTEANU N. G., NICHITA PARASCHIVA, PETRIC ARON, PETRIȘOR VASILE — secretar de redacție, ROMAN VALTER, VOICU ȘTEFAN, ZAHARIA GHEORGHE

Mișcarea muncitorească și socialistă— factor important al luptei pentru formarea statului național unitar român

Dr. AUGUSTIN DEAC

Avîndu-și rădăcinile adînc împlîntate în popor și trăgîndu-și seva din devotamentul față de interesele lui vitale, mișcarea muncitorească și socialistă din țara noastră a înscris pe steagul ei de luptă, încă de la începuturile afirmării pe scena vieții politice a societății românești, îndoitul țel al eliberării sociale și naționale a poporului român. Împietirea organică dintre aceste înalte idealuri avea să devină o caracteristică permanentă a mișcării noastre muncitorești, fiind reliefată pregnant de numeroasele bătălii revoluționare pe care le-a purtat. Între acestea, participarea în primele rînduri la pregătirea și săvîrșirea istoricului act din ziua de 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia va rămîne peste veacuri mărturie grăitoare a înaltului patriotism al clasei noastre muncitoare, al mișcării muncitorești și socialiste.

Încă din veacul trecut, socialiștii români, relevînd însemnătatea deosebită a actului Unirii Principatelor din 1859, au subliniat că această unire reprezintă doar începutul procesului de făurire a statului național român unitar, că în fața mișcării muncitorești și socialiste din România se afla sarcina istorică de a contribui la lupta poporului român pentru împlinirea operei începute în 1859. În acest sens, revista socialistă intitulată simbolic „Dacia viitoare” scria în 1883 : „Peste Carpați trei milioane de români, care zic ca noi : Sint român, care vorbesc aceeași limbă și au aceleași sentimente ca noi...”¹. Revista susținea dreptul imprescriptibil ce au românii, ca orice popor, de a-și desăvîrși statul național. Caracterizînd procesul de unire statală ca fiind „rîvna națională de a face un stat, o comunitate, o colectivitate cu toți semenii noștri de aceeași origine, credințe, aspirațiuni”, revista prevedea destrămarea imperiului dualist, care „Azi trăiește în mod artificial și va mai agoniza pînă ce moștenitorii să se înțeleagă între ei sau pînă ce o mare criză politică, fie internă, fie externă, să-i dea lovitura de grație”². Socialiștii, se arată în continuare în articol, vor participa la lupta pentru dezrobirea românilor aflați sub stăpînire străină³. Iar într-un alt articol se arăta : „Nu vom avea o zi, un ceas de odihnă pe cît timp un frate de al nostru va geme în lanțurile sclaviei și vom lupta necurmat, așteptînd cu nerăbdare și credință

¹ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 2/1883, p. 20.

² „Dacia viitoare”, anul I, nr. 5/1883, p. 65.

³ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 5/1883, p. 66.

în viitor fericita zi cînd, mină în mină, vom putea striga liberi și împreună :
«Trăiască România !»⁴.

Dînd răspuns la întrebarea „Care au fost cauzele actului măreț de la 1859 ?”, revista preciza : „Comunitatea de origină, de limbă, de suferințe și mai presus de toate comunitatea de sentimente”⁵.

Tocmai la această legitate istorică se referă revista atunci cînd mai sublinia : „...istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie română... injustă, neomenoasă și nedemna de secolul în care trăim dominare a unei națiuni asupra alteia să înceteze, ca românii să fie liberi și să formeze un stat...”⁶.

Continuînd ideea necesității intensificării eforturilor tuturor „adevăraților patrioți, ai inimilor nobile și generoase” pentru realizarea „**idealului națiunii române**” — **făurirea „unității tuturor românilor din Dacia”**, **socialiștii români au subliniat faptul** că în rezolvarea problemei noastre naționale erau interesate toate clasele sociale și toate partidele și grupările politice din țară. Ei socoteau această problemă „una din rarele chestiuni asupra căreia avem fericitul prilej de a fi cu toții de aceeași vederi, ca toate clasele societății să propună aceeași dezlegare : dezrobirea românilor de sub jugul străin”⁷.

Socialiștii nu pierdeau din vedere aspectul social al problemei naționale. Ei arătau că „idealul nostru în ce privește chestiunea națională” este de a crea „o Românie liberă și alcătuită din cetățeni liberi economicește și politicește”⁸. De aceea, C. Mille afirma într-un articol intitulat *Patriotism și socialism* : „Dacia noastră va fi Dacia țaranului și a muncitorului, atît cu mîna, cît și cu capul”⁹.

La Congresul de constituire a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, din 1893, delegații au relevat faptul că „în Transilvania trei milioane de români sînt de fapt privați de orice drept politic”, și mai ales că ei „sînt supuși la neconținute vexațiuni din partea unei administrațiuni fără scrupule”. Față de această stare de lucruri, care „a avut ca consecință de a ridica în România o mișcare de protestare destul de puternică”¹⁰, primul Congres al P.S.D.M.R. s-a pronunțat clar contra purtării nedrepte a claselor dominante din imperiul habsburgic.

Eforturile mișcării muncitorești și ale partidului său de clasă sînt caracterizate printr-o mare complexitate și diversificare a metodelor și mijloacelor folosite în sprijinul luptei pentru desăvîrșirea statului național. În primul rînd, cu constanță remarcabilă, muncitorimea română și partidul său au luat atitudine ori de cîte ori s-au săvîrșit atentate asupra situației politice, culturale și economice a românilor din provinciile subjagate. „Privirea noastră nu ne-o întoarcem numai către poporul român din regat, ci ne-am manifestat toate simpatiile noastre pentru românii subjugați...”¹¹ sau „Toată atenția luptătorilor noștri naționali a fost îndrep-

⁴ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 1/1883, p. 6.

⁵ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 2/1883, p. 21.

⁶ „Dacia viitoare”, anul I, nr. 2/1883, p. 20—21.

⁷ „Contemporanul” nr. 11, din 10 ianuarie 1891.

⁸ „Munca” din 21 iunie 1892.

⁹ „Munca” din 9 august 1892.

¹⁰ „Munca” din 22 august 1893.

¹¹ „Lumea nouă”, anul I, nr. 5, din noiembrie 1895, p. 1.

tată asupra fraților de dincolo de Carpați”¹² sînt declarații care nu au rămas doar niște simple vorbe. La 22 aprilie 1894, socialiștii din București au adresat o scrisoare redacției ziarului socialist ungar de la Budapesta „A Munkas”, precum și organizației P.M.S.D. din Budapesta, cerîndu-le sprijin moral și material în apărarea drepturilor populației românești asuprite din Transilvania*. În răspunsul lor, socialiștii unguri cu vederi înaintate, Paul Engelmann și Kittel, în numele Partidului muncitoresc social-democrat din Ungaria și al organizației din Budapesta a partidului, îi asigurau pe socialiștii români de ajutorul sincer pe care îl vor acorda¹³.

Problema luptei de eliberare națională și-a găsit în documente ale mișcării socialiste, în scrierile unora dintre socialiștii români o temeinică fundamentare principială, în spiritul ideilor marxiste. Încă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea mișcarea socialistă din vechea Românie, ca și din Transilvania, s-a afirmat ca apărătoare fermă a principiului marxist privind dreptul de autodeterminare al popoarelor. Referindu-se la asuprirea națională a românilor subjugăți din monarhia dualistă, gazeta „Munca”, oficiosul P.S.D.M.R., evidenția că : „Noi socialiștii... nu putem fi decît pentru drepturile naționalităților și dezrobirea popoarelor, mai ales pentru dezrobirea tuturor românilor”¹⁴.

O altă gazetă socialistă, „Evenimentul literar”, în articolul intitulat *Naționalismul și socialismul* sublinia aceeași idee : „Din punct de vedere politic e evident că socialiștii nu pot să nu recunoască fiecărui popor dreptul de a se stăpîni și a se cîrmui pe sine însuși. Aicea nu poate fi altă măsură decît condițiile și voința poporului însuși. Dacă vreun popor reclamă dreptul său și luptă pentru el, nu socialiștii vor fi aceia care să-i refuze simpatia lor...”¹⁵.

Socialiștii ieșeni, pentru a-și face cunoscută poziția în problema națională, au tipărit în mii de exemplare manifestul intitulat : *Sînt socialiștii nepatrioți?*, pe care l-au răspîndit în toate provinciile românești asuprite. Manifestul lămurește pe larg, în lumina materialismului istoric, conținutul noțiunii de internaționalism proletar, demonstrînd convingător unitatea de interese ale muncitorilor, interese care determină și unitatea lor de luptă. „Proletarii — se sublinia în manifest — n-au pentru ce fi dușmani, ci interese de a merge mîna în mîna, n-au de sprijinit nici o nedreptate, nici o apăsare. De aceea social-democrația a cerut puternic desființarea apăsărilor și asupririlor chiar naționale”. Referitor la mișcarea națională a populației românești din Austro-Ungaria, în manifest se menționa deschis : „Cine poate fi contra mișcării române din Ungaria, care se luptă cu atîta pricepere, cu atîta disciplină și jertfe pentru a căpăta drepturi deopotrivă cu ungurii ? Pentru această mișcare nu sîntem numai noi social-democrații din România, ci și partida social-democratică ungurească”¹⁶.

¹² „Lumina”, anul I, nr. 2, din august 1895, p. 1—2.

* De remarcat că o scrisoare cu un conținut asemănător a fost trimisă și conducătorului social-democrat austriac Victor Adler (vezi „Munca” din 13 martie 1894).

¹³ „Munca” din 24 aprilie 1894.

¹⁴ „Munca” din 22 mai 1894.

¹⁵ „Evenimentul literar” din 9 mai 1894.

¹⁶ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul nr. 71, dosarul nr. 10.

Apărători ai drepturilor poporului din care descindeau, socialiștii români s-au arătat adversari declarați ai învrăjbirii dintre popoare și națiuni. Ei se declarau „adevărați patrioți“ și în același timp și „internaționaliști“, adică iubind pe ai noștri nu urim pe alții pentru că-s de altă nație...¹⁷ Reafirmând dreptul fiecărei națiuni, mari sau mici, la o existență de sine stătătoare, ei s-au ridicat cu vehemență împotriva acuzațiilor neîntemeiate potrivit cărora socialiștii ar fi militat pentru desființarea națiunilor. Convingerea lor — a cărei actualitate se cuvine a fi relevată — era că „națiunile vor continua să existe libere, pașnice, dezvoltându-și fiecare națiune aparte limba și literatura sa, artele sale, lărgind și îmbogățind fiecare domeniul științei etc. etc.“¹⁸.

Conducătorii socialiști au relevat importanța deosebită a constituirii statelor naționale independente pentru evoluția ascendentă a fiecărui popor, pentru însăși dezvoltarea luptei de eliberare socială. Este interesantă analiza făcută, în lumina socialismului științific, a necesității dezvoltării nestingherite a popoarelor în cadrul unor state naționale unitare, de către Constantin Dobrogeanu-Gherea. În anul 1911, într-unul din studiile sale, Gherea afirma : „O țară ca un organism social trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice. Împărțită în mai multe părți, cum e Polonia sau cum e în parte România, dezvoltarea sa devine anormală și nesănătoasă în cel mai înalt grad. Din împărțirea și acapararea acestora rezultă cele mai mari inconveniente grave și pentru dezvoltarea morală și democratico-socială a țărilor acaparatoare. Subjugările acestea se fac în folosul claselor dominante, popoarele muncitoare se aleg din ele, de obicei, cu îngreuierea lanțurilor lor. Social-democrația, deci din lumea întreagă, care luptă împotriva oricărei nedreptăți, oricărei apăsări și robirii a omului prin om, luptă și cu cea din urmă energie împotriva tuturor banditismelor politice din societatea capitalistă, împotriva acaparărilor naționale, luptă pentru liberarea națiunilor de sub jugul străin. Și nu numai social-democrațiile țărilor cucerite, ci tot așa și social-democrațiile tuturor țărilor cuceritoare“¹⁹.

Merită să fie amintite în această privință cuvintele lui M. Gh. Bujor : „Socialismul nu este și nu a fost niciodată pentru desființarea patriilor...“

Patriile sînt cadrele naționale și istorice de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat pentru fiecare națiune o existență proprie, cu tradițiile ei, cu viața ei sufletească, cu idealurile ei, cu civilizația ei, elementul prețios și indispensabil în concertul civilizației generale. ...în regimul actual numai înlăuntrul acestor cadre popoarele și-ar putea dezvolta în voie și pe deplin toată originalitatea și puterea lor de creațiune. Acesta e unul — evident, nu singurul — din motivele pentru care social-democrația se ridică împotriva ciuntirii țărilor constituite, împotriva frîngerii popoarelor în bucăți, împotriva suprimării vieții naționale a popoarelor. Ea a proclamat întotdeauna dreptul imprescriptibil și inviolabil al tuturor națiunilor la viața liberă și integrală“²⁰.

¹⁷ „Lumea nouă“, anul V, seria a II-a, din 19 septembrie 1899, p. 3.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Socialismul în țările înapoiate*. Prefață la : K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, Cercul de editură socialistă, București, 1911, p. 264—265.

²⁰ „Calendarul muncii“, 1916, p. 54.

De remarcat că asemenea poziții erau împărtășite și de conducători ai mișcării muncitorești și socialiste din Transilvania. La această similitudine de gândire revoluționară au contribuit în mod hotărâtor legăturile dintre proletariatul român de pe ambele versante ale Carpaților. Schimbările reciproce de delegații, publicații și corespondență, acordarea de sprijin material și moral în diferitele acțiuni întreprinse pun în lumină intensitatea, permanența și caracterul multilateral al acestor legături.

Dezlănțuirea războiului mondial de către marile puteri imperialiste a creat o situație nouă, deosebit de complexă, care a impus mișcării muncitorești și socialiste o reexaminare a liniei sale, a politicii de urmat în toate problemele, inclusiv în problema luptei de eliberare națională și a făuririi statului național unitar. Conștienți că războiul afecta grav situația maselor muncitoare și crea pericolul transformării țării într-un teatru militar pentru înfruntarea forțelor celor două grupări beligerante, socialiștii români s-au situat în fruntea mișcării antirăzboinice, care a cuprins masele largi ale poporului. Profund preocupați de problema fundamentală care se punea în fața poporului român — formarea statului național unitar —, socialiștii subliniau că aceasta își va găsi neapărat soluționarea prin dezvoltarea luptei de eliberare a poporului nostru, în strânsă unitate cu celelalte popoare asuprite. „Cînd popoarele muncitoare conștiente vor dispune de soarta lor și a țărilor lor — sublinia C. Dobrogeanu-Gherea —, atunci va suna și ceasul liberării națiunilor mici de sub jugul celor puternice, atunci va deveni cu adevărat posibilă și întregirea țării noastre... Altă posibilitate pentru întregirea unei țări mici ca a noastră... — altă perspectivă nu există...”²¹. Este interesantă apropierea dintre vederile socialiștilor români și aprecierile lui F. Engels, care, încă în 1888, arătase în scrisoarea lui către I. Nădejde că în eventualitatea unui război între cele două mari puteri — Rusia țaristă și imperiul habsburgic — „n-am putea să ținem cu vreunul din luptători; dimpotrivă, le-am dori să fie *cu toții* bătuți dacă s-ar putea...” După ce țarismul se va prăbuși, fie într-o luptă cu foștii aliați în cadrul Sfintei Alianțe, fie printr-o mișcare internă, aceasta ar crea condiții propice pentru prăbușirea monarhiei austro-ungare anacronice, dînd posibilitatea organizării de sine stătătoare a popoarelor asuprite²².

După cum se știe, neutralitatea României față de război a durat doi ani. În condițiile în care cele două grupări beligerante exercitau presiuni tot mai puternice asupra României, cercurile conducătoare burghezo-moșierești au hotărât intrarea în război alături de forțele Antantei, care promiteau satisfacerea dezideratului unirii Transilvaniei cu țara. România nu a intrat în acest război pentru a cotorpi și anexa teritorii străine, ci din dorința realizării aspirațiilor legitime spre unitatea statală. Curînd după intrarea în război, teritoriul României a fost aproape în întregime ocupat de trupele germane.

În condițiile războiului și ale ocupației, care au dus la o maximă ascuțire a tuturor contradicțiilor sociale, s-au intensificat, atît în vechea Românie, cît și în Transilvania, mișcările de eliberare socială și națională. Pe acest fond, victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a dat o

²¹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Op. cit.*, p. 265.

²² *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 190.

puternică lovitură sistemului imperialist, a avut un uriaș ecou, răsunînd la noi, ca și pretutindeni, ca un puternic îndemn la lupta pentru realizarea aspirațiilor de libertate. Ea a fost urmată, ca o reacție în lanț, de dezintegrarea imperiului habsburgic sub loviturile mișcării de eliberare națională a popoarelor. S-au creat astfel acele condiții favorabile desfășurării luptei poporului român pentru unitatea statală întrevăzute încă de Engels. Este meritul clasei noastre muncitoare, al mișcării muncitorești de a se fi situat în primele rînduri ale acestei lupte.

În Transilvania, la Arad, Cluj, Brașov, Timișoara, pe Valea Jiului și în alte centre au avut loc, în toamna anului 1918, ample acțiuni greviste și demonstrații, în cadrul cărora muncitorii — români, maghiari, germani, sîrbi — cereau înlăturarea guvernului reacționar și autodeterminarea politică, încheierea imediată a păcii, ziua de muncă de 8 ore etc.; se formează consilii muncitorești în principalele centre industriale, care preiau puterea, înlăturînd autoritățile habsburgice.

În vederea înfăptuirii unității politice, socialiștii români din Transilvania au colaborat cu grupările politice care acționau pentru unire, și în primul rînd cu exponenții burgheziei din Partidul național român. În același timp însă, dacă unii socialiști erau dispuși să colaboreze cu burghezia, elementele revoluționare ale social democrației transilvănene au dezvăluit cu tărie oscilațiile, nehotărîrea burgheziei, tendința unor cercuri ale acesteia de a subordona interesele generale ale maselor din Transilvania propriilor interese de clasă. Dorința unanimă este, scria în decembrie 1917 socialistul ardelean Emil Isac, ca fruntașii partidului național „să părăsească în fine pasivitatea și să păsească pe terenul acțiunii politice... să intre în acțiune deci, cît mai grabnic, Partidul național român!”²³. Tocmai ca rezultat al tratativelor purtate între conducerea mișcării socialiste din Transilvania și cea a Partidului național român s-a creat, în octombrie 1918, Consiliul Național Român Central, format din cîte 6 reprezentanți ai fiecăruia din cele două partide, iar apoi, în cursul lunii noiembrie, consiliile naționale locale și gărzile naționale, constituite în toate comitatele Transilvaniei, în toate orașele și satele românești. Prezența masivă a muncitorimii în cadrul acestor organisme, sub conducerea cărora s-a desfășurat întreaga pregătire a actului unirii, a imprimat acestei pregătiri o orientare profund democratică, vizînd, odată cu înfăptuirea unității de stat, împlinirea unor revendicări sociale, îmbunătățirea condițiilor de viață ale maselor muncitoare.

Aceasta a apărut clar încă în perioada alegerii delegaților pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, convocată de Consiliul Național Român Central la 2/15 noiembrie 1918. În timp ce forțele de bază ale burgheziei române se pronunțau pentru realizarea unirii în cadrul regimului monarhic burghezo-moșieresc, care să-i asigure întărirea dominației în viața politică și economică, socialiștii militau pentru o unire în cadrul unui stat democratic.

Acest deziderat a fost exprimat pregnant la Alba Iulia, unde, printre cei 1 228 de delegați aleși pe întreg teritoriul Transilvaniei, au fost prezenți și 150 de delegați ai social-democrației române, reprezentînd peste 60 000 de muncitori organizați. În ședința preliminară ce a avut loc la 30 noiembrie pentru stabilirea unui acord asupra principiilor unirii și de-

²³ „Adevărul”, anul XIII, nr. 9, din 3/16 decembrie 1917.

finitiva redactare a proiectului Declarației Adunării, în numele socialiștilor români, Ioan Mihuț declara : „Acel țăran care vine aici, vine cu gândul să ducă de aici pământ și drepturi, și pe baza aceasta vrea să se unească. Asupra ei pe care a îndurat-o îl îndeamnă să vină aici pentru ca să fie om liber“²⁴ Socialistul Traian Novac susținea, la rîndul său, în numele unui grup de muncitori bănățeni, „democratizarea desăvîrșită a României și transformarea ei în republică populară, condusă de națiunea și poporul întreg român“²⁵.

Faptul că în Declarația de la Alba Iulia au fost introduse o serie de revendicări cu caracter larg democratic, ca votul universal, reforma agrară, libertatea și egalitatea în drepturi pentru toți cetățenii țării, legislația muncitorească etc., a fost tocmai rezultatul luptei hotărîte a maselor largi, în frunte cu clasa muncitoare.

În istorica zi de 1 decembrie 1918, spre orașul Alba Iulia se îndreptau, cu trenuri și căruțe, călare sau pe jos, șiruri lungi de muncitori, țărani, țigoveți de pe tot cuprinsul Transilvaniei, pentru a hotărî ei singuri asupra soartei lor. În fruntea fiecărui grup — remarca un martor ocular — erau drapele naționale tricolore. Printre ele și grupuri cu drapele roșii, avînd în vîrfurile lor cîte o panglică tricoloră. Erau delegații muncitorilor din Valea Jiului, de la Reșița, Bocșa și Anina, de la Brad, Roșia și Zlatna, de la Dej, Turda. Întrebat ce înseamnă tricolorul în vîrfurile stîndardului roșu, un conducător al delegațiilor muncitori de la Uioara răspunde : „Înseamnă că vrem dreptate socială, dar aceasta o vrem prin unirea cu România“²⁶.

Printre cei care au luat cuvîntul la numeroasele mitinguri de pe Cîmpul lui Horea de la Alba Iulia au fost și numeroși reprezentanți ai socialiștilor. „Cînd aderăm la unire — declara unul dintre ei — nu o facem numai pentru că în interiorul nostru există simțul acesta, ci și din convingerea fermă și conștiința clară că prin postulatele luate în rezoluția prezentată sînt asigurate toate celelalte garanții pentru democratizarea României“. Reliefînd necesitatea unei strînse colaborări și prietenii între socialiștii români și cei maghiari și de alte naționalități, același vorbitor conchidea : „Azi a sosit momentul cînd declarăm că da, ca clasă sîntem solidari cu ei..., dar vrem să fim în viitor o floare neatîrnată în marele buchet al Internaționalei“²⁷.

Poziția mișcării muncitorești și socialiste din Transilvania s-a conjugat perfect cu poziția Partidului socialist din vechea Românie, care, într-o declarație a sa adoptată după Adunarea Națională de la Alba Iulia, arăta : „Ca socialiști români, internaționaliști, salutăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român... și respectăm legăturile de unire hotărîte... România nouă de astăzi trebuie să devie România socialistă de mîine“²⁸.

²⁴ Biblioteca Academiei R. S. România, secția mss, achiziții 30 — Ion Clopoșel (Procesul verbal al adunării Consiliului Național Român din 30 noiembrie 1918).

²⁵ „Vocea timpului“, anul I, nr. 1/1918.

²⁶ Vezi : Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, *Cum s-a făcut unirea*, Oradea, 1938, p. 228.

²⁷ Vezi : Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 125.

²⁸ „Socialismul“, anul IX, nr. 37, din 17 februarie 1919.

Cu tot caracterul său combativ, mișcarea muncitorească și socialistă română — dat fiind raportul de forțe social-politice în acea epocă istorică — nu a reușit să cucerească rolul conducător în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România, actul unirii realizându-se sub hegemonia burgheziei, pe baza regimului burghezo-moșieresc. La aceasta a contribuit desigur faptul că în fruntea clasei muncitoare nu se afla încă pe atunci un partid consecvent revoluționar, capabil să o organizeze și să o conducă la îndeplinirea sarcinilor sale istorice. În rîndurile vechii mișcări socialiste mai dănuiau concepții oportuniste, precum și anumite confuzii și interpretări greșite chiar cu privire la problema națională și la statul național unitar. Astfel, unii socialiști, neînțelegînd etapa istorică în care se afla pe atunci poporul nostru — ducerea pînă la capăt a transformărilor burghezo-democratice în direcția construcției de stat —, marea ei importanță pentru desăvîrșirea unirii, minimalizau mișcarea de eliberare națională, o considerau doar ca o mișcare burgheză, o luptă între burghezii. Ei nu înțelegeau că eliberarea națională și formarea statului național unitar corespundeau în cel mai înalt grad intereselor și aspirațiilor întregului popor, că tocmai prin aceasta se crea cadrul necesar pentru dezvoltarea economică și socială a țării, pentru unirea tuturor forțelor progresiste și revoluționare ale națiunii și implicit pentru desfășurarea victorioasă a însăși luptei de eliberare socială.

Anumite confuzii și aprecieri eronate în problema statului național și-au făcut loc și mai tîrziu în activitatea Partidului Comunist Român. După cum se știe, într-o serie de documente ale P.C.R. au fost introduse aprecieri greșite după care România era considerată „un stat tipic cu multe națiuni“. Apreciindu-se nejust procesul de formare a statului național român, se stabilea sarcina desfășurării unei activități în vederea așa-zisei „eliberări de sub imperialismul român“ a „popoarelor asuprite“, pe baza principiului autodeterminării. Aceste lozinci nu țineau seama de condițiile concrete ale României ca stat național unitar și îndemnau la dezmembrarea ei, la destrămarea poporului român. Dreptul popoarelor la autodeterminare a fost proclamat de învățătura marxist-leninistă nu în scopul dezmembrării statelor naționale, ci, dimpotrivă, în scopul eliberării popoarelor asuprite și constituirii lor în state naționale de sine stătătoare.

Luptînd hotărît împotriva oricăror discriminări naționale, partidul comunist a promovat și promovează o politică consecventă de întărire a unității tuturor oamenilor muncii, indiferent de naționalitate. În același timp, P.C.R. consideră colaborarea cu celelalte țări socialiste, cu partidele comuniste și muncitorești din lumea întreagă, drept o parte integrantă a politicii sale, colaborare concepută în spiritul internaționalismului socialist.

Afirmîndu-se ca adevăratul stegar al intereselor fundamentale ale poporului și situîndu-se ferm pe poziția apărării independenței, suveranității și integrității teritoriale a patriei, partidul comunistilor a înscris pagini nepieritoare de eroism și abnegație revoluționară în analele istoriei patriei. Sub conducerea partidului comunist, poporul român și-a putut făuri, după decenii de luptă, acel stat visat cu ardoare de atîtea generații, între care și făuritorii unirii de acum 50 de ani — statul celor ce muncesc de la orașe și sate, suveran și independent, Republica Socialistă România.

Mișcările țărănești desfășurate în Transilvania în anul 1918 și rolul lor în destrămarea puterii locale de stat austro-ungare

Dr. ACAȚIU EGYED, dr. LUDOVIC VAJDA

Natura relațiilor agrare din Transilvania și opresiunea națională exercitată asupra maselor de români au alimentat necontentul în lumea satelor profunde contradicții sociale și naționale, întărite de primul război mondial. În ajunul acestei uriașe conflagrații, structura agrară a Transilvaniei se caracteriza prin dominația mării proprietăți, factor principal al contradicției dintre țăranime și grofii exploataitori. În timp ce țăranii, în mare majoritate români, precum și de alte naționalități, care reprezentau 99,3% din numărul proprietarilor de pământ, posedau atunci 60% din suprafața agricolă, moșierii, constituind 0,7% din numărul proprietarilor, aveau în stăpânire 40% din totalul terenurilor arabile¹, ceea ce arată că în agricultura transilvăneană persistau puternice resturi feudale. Pe de altă parte, procesul fărâmițării proprietății țărănești continua să se adâncească. Așa cum rezultă din datele statistice, gospodăriile sub 10 iugăre, reprezentând 71,4% din totalul gospodăriilor țărănești, dețineau doar 29,5% din întregul pământ aflat în posesia țăranimii; gospodăriile între 10 și 20 de iugăre, reprezentând 17,7% din numărul gospodăriilor țărănești, dețineau 29,6% din suprafața de pământ a țăranimii, iar gospodăriile între 20 și 50 de iugăre, constituind 10,2% din totalul gospodăriilor țărănești, aveau în stăpânire 40,9% din pământul care aparținea țăranilor². Fărâmițarea fondului funciar al gospodăriilor țărănești însemna restrângerea bazei lor economice, în condițiile în care dificultățile materiale ce apăsau asupra satelor sporeau în ritm accelerat datorită, între altele, înmulțirii sarcinilor fiscale către stat și alte instituții. S-a accentuat astfel nesiguranța economică a micilor gospodării țărănești, s-a accelerat procesul pauperizării maselor de țărani, ceea ce a contribuit la dezvoltarea unui numeros proletariat agricol. La acea epocă, aproximativ 30% din populația agrară era lipsită complet de mijloace de producție.

Baza oprindării sociale a maselor de țărani din Transilvania, indiferent de naționalitatea lor, avea aceleași rădăcini: relațiile de exploatare capitaliste, care, în cazul raporturilor agrare, erau îmbinate — așa cum a reieșit din datele de mai sus — și cu rămășițe feudale. Urmărind să mențină marea proprietate funciară, clasele dominante au instaurat o politică antițăărănească extrem de dură, care leza interesele țăranimii

¹ A se vedea în această privință: *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 27, Budapesta, 1900, p. 21, și vol. 41, Budapesta, 1913, p. 24, 35.

² *Ibidem*, vol. 24, Budapesta, 1900, p. 55—90.

majoritare românești, dar și maghiare, germane și de alte naționalități. În domeniul relațiilor agrare s-au menținut și contradicțiile generate de faptul că în Transilvania marii proprietari erau, în cele mai multe cazuri, moșieri unguri, în vreme ce în lumea satelor majoritatea populației nevoiașe o forma țărănimea română. Potrivit datelor recensământului din 1910, 81% din totalul celor cu peste 100 de iugăre și 85,7% din totalul celor cu peste 1 000 de iugăre erau proprietari unguri. În schimb, o imensă masă de țărani săraci, respectiv 70,5%, provenea din rîndurile țărânimii române. Contradicțiile dintre exploatați și exploataatorii satelor dobîndeau astfel și un caracter național, ceea ce avea să imprime o deosebită intensitate luptelor duse la 1918 de țărănimea transilvăneană împotriva moșierimii.

Țărănimea română, care forma marea majoritate a populației agrare, suporta, în același timp, o asuprire de ordin național, avînd, prin urmare, o situație generală și mai dificilă. Măsurile de deznaționalizare și de îngrădire a activității economice-sociale, politice și culturale a românilor transilvăneni, care au format obiectul unor legi, ordonanțe și dispoziții instituite la începutul secolului al XX-lea, s-au exercitat cu putere și în lumea satelor. Limba oficială în administrație era exclusiv limba maghiară. În fruntea comitatelor și plășilor ajunsese nemeșimea maghiară scăpătată și alte elemente care serveau interesele claselor dominante. S-a statornicit astfel o administrație străină de popor, care a jucat rolul de executor al politicii de asuprire socială și națională. Contradicțiilor sociale și naționale li se adăugau astfel și contradicțiile dintre țărâtime și statul dualist, ceea ce a dus la creșterea spiritului de luptă al maselor, independent de naționalitate.

Odată cu izbucnirea primului război mondial, în condițiile militarizării vieții economice și politice, ale aplicării legislației de război, situația țărânimii din Transilvania s-a înrăutățit și mai mult, determinînd creșterea nemulțumirii satelor față de clasele dominante și de reprezentanții locali ai puterii de stat a imperiului. Recrutările militare, care numai în cursul anului 1914 au afectat circa 20% din populația agricolă, cît și mobilizările masive din anii următori (în timpul războiului au fost trimiși pe diferite fronturi peste o jumătate de milion de țărani³) au făcut ca în agricultură să apară semnele unei accentuate crize de brațe de muncă. Din această cauză, în 1916, de pildă, o cincime din pămîntul arabil a rămas nelucrată⁴. „În urma încorporării unei largi pături a populației — raporta subprefectul comitatului Solnoc-Dobica —, muncile agricole devin din ce în ce mai grele...”⁵. Aceeași lipsă a brațelor de muncă la sate, care a prejudiciat grav îndeosebi gospodăria țăranilor nevoiași, s-a resimțit în comitatele Turda-Arieș, Caraș-Severin și în alte părți ale Transilvaniei⁶. Moșierii au căutat să-și procure brațe de muncă

³ I. Păcățeanu, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Sătmar și Maramureș în timpul războiului mondial*, Sibiu, 1923, p. 20—21.

⁴ I. Kovács, *Date cu privire la lupta țărânimii din Transilvania în toamna anului 1918*, în: „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, tomul I—II/1958—1959, p. 319.

⁵ Arhivele statului Budapesta, acte ale Președinției Consiliului de Miniștri, rapoartele comitetelor administrației județene, anul 1917, documentul nr. 1476, filele 2—3.

⁶ *Ibidem*, documentul nr. 994, fila 7.

prin militarizarea muncitorilor agricoli, prin folosirea detașamentelor de muncitori militari și prin antrenarea în muncile agricole a prizonierilor de război. În plus, înșiși țăranii rămași acasă erau forțați să lucreze pe pământurile moșierești. Prin decrete guvernamentale se prevedea ca „în caz de necesitate să fie mînați la muncă toți cei disponibili, luîndu-se în acest scop toate măsurile energice”⁷. În vara anului 1918, bunăoară, pe domeniile din comitatul Bihor au fost aduși cu ajutorul jandarmeriei 1 200 de muncitori civili, care s-au adăugat celor 39 de regimente și 13 detașamente militare de secerători, însumînd 4 800 de oameni⁸.

Gospodăriile țărănești au fost considerabil afectate și prin rechiziții de animale de tracțiune (vite și, mai ales, cai), care au început imediat după declanșarea războiului. Semnificativă pentru lipsa animalelor de tracțiune este constatarea Asociației economice din Transilvania, după care în 1916 în multe locuri „muncile cu plugul au fost efectuate cu sapa, cu hîrlețul”⁹. Potrivit datelor statistice, în comitatul Bihor, numărul vitelor cornute a scăzut în primii doi ani ai războiului mondial cu 21%, al cabalinelor cu 30%¹⁰. Totodată țăranii erau siliți să presteze cărașii în interesul armatei¹¹.

În aceste condiții, recolta devenea, din an în an, mai slabă. Pînă la sfîrșitul războiului, producția de grîu a scăzut cu circa 18%, cea de porumb cu 23%, cea de sfeclă de zahăr cu 27%, cea de cartofi cu 18%¹². A fost sistată, în același timp, libera vînzare a produselor agricole pentru a se acoperi solicitările armatei, iar începînd din 1915 s-a trecut la rechiziționarea produselor într-o asemenea măsură încît în ultimul an al războiului se purta o adevărată campanie militară împotriva țăranilor. Obligațiile de predare impuse comitatelor au întrecut, în cele mai multe cazuri, întreaga recoltă anuală¹³. Măsuri dintre cele mai necruțătoare erau luate pentru ridicarea cu forța a produselor. Comisarul guvernamental pentru alimentație din Cluj a dat dispoziții prefectului să acționeze „fără a ține seamă de vreun considerent... ca acea cantitate care este cerută de forurile legale să fie adunată în orice condiții”¹⁴, iar un raport al subprefectului comitatului Hunedoara informa că „rechizițiile au fost făcute cu asuprimea cuvenită și însoțite de sprijinul puterii militare”¹⁵.

⁷ Arhiva Institutului de istorie al Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, fondul Arhiva Asociației economice din Transilvania, anul 1916, dosarul nr. 64, fila 3.

⁸ „Tiszántul” (Oradea) din 22 septembrie 1918.

⁹ Arhiva Institutului de istorie al Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, fondul Arhiva Asociației economice din Transilvania, anul 1916, dosarul nr. 64, filele 4—5.

¹⁰ Arhivele statului Oradea, fondul subprefecturii, anul 1918, dosarul nr. 4 069, fila 469.

¹¹ Arhivele statului Cluj, fondul comitatul Cluj, actele comitatului, anul 1918, mapa nr. 1, fila 48.

¹² *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, București, Editura politică, 1968, p. 233.

¹³ I. Kovács, *Op. cit.*, p. 321.

¹⁴ Arhivele statului Cluj, fondul comitatul Cluj, actele comitatului, anul 1918, mapa nr. 1, filele 122 și 299.

¹⁵ Arhivele statului Deva, acte administrative ale comitatului Hunedoara, anul 1918, pachetul nr. 511, dosarul nr. 746, fila 5

✓ Numeroase mărturii învederează, de asemenea, abuzurile comise de notari — reprezentanți locali ai puterii habsburgice, însărcinați cu mari atribuții — și, în multe locuri, de primari în problemele prestațiilor de război, ale aprovizionării cu alimente, ale eliberării ajutoarelor pentru membrii de familie ai celor plecați în război, ale concentrărilor militare, ale utilizării brațelor de muncă etc., fiecare dintre ele contribuind la creșterea aversunii țărănimii față de organele administrației austro-ungare.

Toate acestea au făcut ca, încă în primii ani de război, mizeria să producă ravagii în satul transilvănean. În 1914, știri de această natură parveneau din comitatul Turda-Arieș¹⁶. În anul următor, forurile administrative din Satu-Mare și Turda-Arieș informau că „în unele plase se manifestă foametea...”¹⁷. La rândul lui, subprefectul comitatului Trei Scaune scria, în raportul său pe anul 1916, că „nemulțumirea crește din zi în zi. Nu avem destulă făină, consecințele le-a resimțit în primul rînd populația săracă...”¹⁸.

Situația țărănimii nevoiașă s-a înrăutățit și mai mult spre sfîrșitul războiului, cînd consecințele cumplitului flagel s-au făcut extrem de vizibile în lumea satului. În a doua jumătate a anului 1917, din comitatul Torontal se raporta că „rezervele disponibile sînt atît de mici încît persoanelor neaprovizionate din comitatul nostru le revine abia 1/5 din cota stabilită cu restricțiuni”¹⁹. Din Turda-Arieș proveneau, în același an, știri despre foametea care „bate cu tărie la ușa populației agricole”²⁰, iar subprefectul comitatului Sibiu raporta că „din cauza insuficienței rezervelor alimentare sîntem obligați să reducem în mod simțitor cantitățile de făină ce se cuvin pe cap de om”²¹.

✓ Încercarea claselor dominante de a arunca poverile crescînde ale războiului pe umerii maselor a contribuit deosebit de mult la ascuțirea contradicțiilor dintre țărănime și exploatatori, sprijiniți de puterea de stat austro-ungară, ducînd masele țărănești pe făgașul unei rapide radicalizări. Dat fiind proporția populației țărănești, aceste vicisitudini au lovit masa locuitorilor satelor românești, din rîndurile acestora ridicîndu-se răzvrătiții care, împreună cu cei loviți din rîndurile țăranilor maghiari, vor duce la creșterea valului de agitații revoluționare la sate.

Mari suferințe a adus maselor de țărani români din Transilvania politica oprimării naționale, care a devenit extrem de accentuată mai ales după intrarea României în război, la 15/28 august 1916, alături de puterile Antantei.

✓ Pe fondul adîncirii contradicțiilor sociale și naționale din Transilvania, frămîntările sociale ale maselor populare din această parte a țării, care s-au dezvoltat cu o deosebită vigoare în 1918, și mai cu seamă bălăile revoluționare ale clasei muncitoare împotriva vechilor stări de lu-

¹⁶ Arhivele statului Budapesta, fondul Ministerul Agriculturii, anul 1914, dosarul nr. 7 249, fila 1.

¹⁷ *Ibidem*, anul 1915, dosarul nr. 4 372, fila 243, și dosarul nr. 3 311, fila 37.

¹⁸ Arhivele statului Sf. Gheorghe, fondul prefecturii, anul 1916, dosarul nr. 21, fila 3 368.

¹⁹ Arhivele statului Budapesta, acte ale Președinției Consiliului de Miniștri, rapoartele comitetelor administrației județene, anul 1917, dosarul nr. XXXVII—879, fila 56.

²⁰ *Ibidem*, dosarul nr. XXXVII—994, fila 94.

²¹ „Nagyszebeni Reggeli Újság” (Sibiu) din 18 octombrie 1918.

cruri, au înfrîurit puternic creșterea efervescenței la sate, prevestind iminența unei ridicări generale de anvergură a țărănimii. Un însemnat efect mobilizator asupra maselor de țărani au avut prizonierii de război în-torși din Rusia. Pătrunși de o stare de spirit combativă, revoluționară, ei priveau cu încredere transformările revoluționare din Rusia, afirmîndu-și hotărîrea de luptă pentru înfăptuirea aspirațiilor sociale și naționale ale poporului român. Însuflețiți de ideile Marii Revoluții Socialiste din Oc-tombrie și hotărîți „să tragă la răspundere pe toți acei care în timpul războiului i-au maltratat pe ei sau familiile lor”²², foștii soldați se situau în fruntea țăranilor, reprezentînd partea cea mai activă a mișcării țărănești²³.

În planul luptei de eliberare națională, o influență marcantă a exer-citat asupra maselor de țărani români, ca, de altfel, asupra întregii popu-lații românești de aici, activitatea presei românești transilvănene, a „As-trei” și a altor societăți cultural-politice, a intelectualilor atașați poporu-lui, care militau pentru interesele naționale ale maselor de români.

În acest cadru a izbucnit, în toamna anului 1918, răscoala țăranilor, parte integrantă a revoluției burghezo-democratice din Transilvania. Fla-căra ei s-a extins aproape simultan pe cea mai mare parte a acestui teri-toriu al patriei noastre. În primele zile ale lunii noiembrie 1918, din Maramureș sosea vestea despre „izbucnirea răscoalei țărănești”²⁴, din Arad se semnala că la sate „anarhia e totală”²⁵. Aceeași situație domina în comitatele Bihor²⁶, Sălaj²⁷, Cluj²⁸, Hunedoara²⁹ și altele. Peste tot cercurile burghezo-moșierești și autoritățile de stat austro-ungare cereau insistent forțe armate împotriva satelor răvrătite. De la 2 noiembrie 1918, data declanșării răscoalelor, și pînă în ziua de 6 noiembrie a aceluiași an, mișcarea țărănimii a devenit generală sau aproape generală în 13 comi-tate³⁰, iar în următoarele două zile în încă 4 comitate. Se poate conchide astfel că la începutul lunii noiembrie 1918 răscoalele țărănimii transilvā-nene se asemănau, prin dimensiunile lor, cu ridicarea maselor țărănești de la 1848.

Țărănimea răsculată și, pe alocuri, înarmată, căci unii dintre foștii soldați păstrasera armele și după întoarcerea acasă, a reprezentat o forță

²² „Ūjság” (Cluj) din 6 decembrie 1918.

²³ A se vedea în acest sens: Arhivele statului Oradea, fondul prefecturii, anul 1918, dosarul nr. 366/B, filele 16—17; Arhivele statului Sf. Gheorghe, fondul prefec-turii, anul 1918, dosarul nr. 20 171, filele 6—7; Teodor Neș, *Oameni din Bihor, 1848—1918*, Oradea, 1937, p. 559.

²⁴ Arhiva Institutului de istorie a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, anul 1918, fondul nr. XVI, telegrama nr. 2/5.

²⁵ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.S.I.S.P.), sectorul din Cluj, microfilme, cutia nr. 226, filmul nr. 2.

²⁶ Arhivele statului Oradea, fondul prefecturii, anul 1918, dosar nr. 369, fila 11.

²⁷ A.I.S.I.S.P., sectorul din Cluj, microfilme, cutia nr. 227, filmul nr. 3.

²⁸ Arhivele statului Cluj, fondul comitatul Cluj, actele vicecomitelui, anul 1918, mapa nr. 11, dosarul nr. 19 320, filele 1—4.

²⁹ A.I.S.I.S.P., sectorul din Cluj, microfilme, cutia nr. 226, filmul nr. 3.

³⁰ „Aradi Ūjság” (Arad) din 3 noiembrie 1918; Arhivele statului Oradea, fondul prefecturii, anul 1918, dosarul nr. 366/E, filele 16—17; „Ūjság” din 5 noiembrie 1918; Arhivele statului Cluj, fondul comitatul Cluj, actele vicecomitelui, anul 1918, mapa nr. 11, dosarul nr. 19 320, filele 1—5; A.I.S.I.S.P., sectorul din Cluj, microfilme, cutia nr. 226, filmul nr. 3; cutia nr. 222, filmul nr. 1.

de temut pentru exploatarea populației sătești, precum și pentru organele locale de stat, care întruchipau asupra socială și națională, constituind o țintă principală a luptei țărănimii.

Mișcările țărănești din noiembrie 1918 au antrenat în luptă țărani români, maghiari, germani și sirbi, care au acționat ca un singur om împotriva nedreptății și asupririi. Aceasta a făcut ca forța de acțiune a luptelor țărănești să fie extrem de puternică. De fapt, pe întreg teritoriul cuprins în raza răscoalelor era vorba de una și aceeași acțiune, îndreptată atât împotriva moșierimii și arendașilor cât și a autorităților imperiului.

Ridicarea unanimă a țăranilor împotriva exploatarea atestă convingător caracterul larg social al răscoalelor. Ziarul „Üjság” din Cluj relatează că „mulțimea adunată a pornit să jefuiască deopotrivă în comunele maghiare și române, punând stăpânire pe întreaga recoltă a *mai multor moșieri*. Bucatele au fost pe urmă împărțite prietenește între ei”³¹. În comitatele Arad³², Caraș-Severin, Timiș³³, Bihor³⁴, Cluj³⁵, Hunedoara³⁶, Mureș-Turda³⁷ și în alte părți ale Transilvaniei³⁸, țăranii atacau conacele grofilor, le devastau, luau grânele, vitele și alte bunuri, pe care le împărțeau între ei. Magazinele comercianților, averile capitaliștilor de la exploatarea forestiere etc. au constituit, de asemenea, ținta atacurilor țărănimii³⁹.

Cercetând istoricul și desfășurarea răscoalelor din toamna anului 1918, nu se poate omite faptul că lupta maselor de țărani a luat forme mai puțin obișnuite în acel timp. Elementul violent a căpătat o răspândire generală. În comitatul Arad, așa cum scriu documentele, poporul „a făcut devastări dezastruoase. Mobilierul (conacelor boierești — *n.n.*) a fost distrus în bucăți, parchetul clădirilor desfăcut și geamurile au fost sparte”⁴⁰.

Răsculații, atacând proprietățile moșierești, au trecut în unele părți la ocuparea pământurilor moșierești. La Bîrcea Mare (comitatul Hunedoara), de pildă, țăranii răsculați făceau cunoscut că „averea domeniului va fi împărțită între cei care n-au proprietate”⁴¹. Astfel de încercări de a ocupa pământul moșieresc s-au înregistrat și în alte comitate, ca, de exemplu, în Bihor (comuna Holod), Cluj (comunele Monor și Săcelul de Pădure)⁴² etc.

³¹ „Üjság” din 3 noiembrie 1918.

³² A.I.S.I.S.P., sectorul din Cluj, microfilme, cutia nr. 226, filmul nr. 2.

³³ *Ibidem*, cutia nr. 227, filmul nr. 1; „Volkswille” (Timișoara) din 9 noiembrie 1918.

³⁴ Arhivele statului Oradea, fondul prefecturii, anul 1918, dosarul nr. 369, fila 11.

³⁵ Arhivele statului Cluj, fondul comitatul Cluj, actele vicecomitelui, anul 1918, mapa nr. 11, dosarul nr. 19320, fila 3.

³⁶ „Hunyad vármegye” (Hunedoara) din 5 noiembrie 1918. În legătură cu mișcările țărănești din Hunedoara vezi și: M. Stirban, *Acțiuni țărănești în fostele județe Alba și Hunedoara din noiembrie 1918—1919*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, tomul X, 1967, p. 253—269; *Din trecutul de luptă al țărănimii hunedorene*, Deva, 1967, p. 242—244.

³⁷ „Ellenzék” (Cluj) din 6 noiembrie 1918.

³⁸ I. Kovács, *Op. cit.*, p. 328 și 333—334.

³⁹ „Ellenzék” din 2 și 15 noiembrie 1918.

⁴⁰ „Az Üjság” (Budapesta) din 16 noiembrie 1918.

⁴¹ Arhiva Institutului de istorie a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, anul 1918, fondul nr. XVI, telegrama nr. 6/2.

⁴² A.I.S.I.S.P., sectorul din Cluj, cutia nr. 227, filmul nr. 3.

Foram. în dorința de a face mișcare de revoltă, de a face mișcare

Chiar dacă țărănimea nu a izbutit singură, în decursul lunii noiembrie 1918, să ia în stăpânire pământul moșieresc, ea nu a renunțat la ideea reformei agrare. La Sulighet, Bareșd, Cărmărinești și în alte localități din comitatul Hunedoara, sătenii au intrat în posesia pădurilor domnești și ale statului, pe care, așa cum arată raportul administratorului, le considerau „ca proprietate a lor”⁴³.

Fără îndoială că luarea în stăpânire a pământului moșieresc, fiscal și bisericesc a fost un fenomen mult mai răspândit decât se desprinde din documentele descoperite până acum. Pentru o atare idee pledează însuși faptul că în anul următor, în momentul apariției dispoziției Consiliului dirigent privitoare la arendările forțate, țărănimea stăpânea de fapt, în foarte multe locuri, pământurile în cauză.

Din cele expuse mai sus rezultă că răscoalele desfășurate în Transilvania la 1918 au avut un caracter puternic antifeudal, angrenând în luptă toate păturile țărânimii. Aceasta a făcut ca baza socială a mișcărilor să fie foarte largă. În această privință este semnificativă, între altele, următoarea mențiune a prefectului județului Tîrnava Mică: „Înființarea gărzilor naționale întîmpină greutăți în comune, fiindcă de obicei întreaga populație a comunelor ia parte în contravenții”⁴⁴.

După cum se știe, moșierimea din Transilvania deținea importante posturi și în conducerea comitatelor, reprezentînd astfel o forță politică puternică, ale cărei interese erau legate de menținerea monarhiei austro-ungare. Lupta țărânimii împotriva acestei forțe reacționare a servit în mod obiectiv cauzei eliberării sociale și naționale.

Ascuțișul mișcării țărănești s-a îndreptat și împotriva organelor puterii locale de stat. Ca și lupta contra moșierimii, atare acțiuni au cuprins aproape întreg teritoriul Transilvaniei. Au fost atacate jandarmăriile, primăriile și, în unele cazuri, preturile, într-un cuvînt toate instituțiile prin intermediul cărora clasele dominante exercitau puterea. Înlăturarea acestora însemna în ochii țărânimii scuturarea jugului asupririi sociale și naționale. Subprefectul comitatului Hunedoara constata că satele se ridicaseră și împotriva organelor puterii executive, „văzînd în acestea încorporarea puterii de stat austro-ungare”⁴⁵. Tonul rapoartelor oficiale din primele zile ale lunii noiembrie 1918 vădește disperarea și teama care puseseră stăpînire pe autoritățile locale: „Personalul postului de jandarmi din Zărand a dispărut — anunța o telegramă a pretorului din Chișineu-Criș —, iar pe cel din Sîntea l-au dezarmat. Pentru împiedicarea cazurilor asemănătoare și pentru concentrarea forțelor fărîmițate, aripa [de jandarmi] a ordonat venirea la Chișineu-Criș a celorlalte posturi și astăzi la posturile exterioare nu este personal...”⁴⁶. În Caraș-Severin, cele mai multe posturi de jandarmi au fost dezarmate încă în ziua de 2 noiembrie 1918⁴⁷, în Bistrița-Năsăud majoritatea posturilor au fost nevoite, în aceeași zi, „să-și înceteze total activitatea”⁴⁸. În comitatul

⁴³ Arhiva Institutului de istorie al Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, fondul Jósika, pachetul nr. 17, dosarul A, documentul nr. 1/12.

⁴⁴ A.I.S.I.S.P., sectorul din Cluj, microfilme, cutia nr. 228, filmul nr. 1.

⁴⁵ „Hunyad vármegye” din 15 decembrie 1918.

⁴⁶ A.I.S.I.S.P., sectorul din Cluj, microfilme, cutia nr. 226, filmul nr. 2.

⁴⁷ Loc. cit., cutia nr. 226, filmul nr. 2.

⁴⁸ Ibid

Cluj, așa cum consemnează un raport al vicecomitelui, „organul cel mai eficace de pînă acum al menținerii ordinei publice — jandarmeria — și-a încetat activitatea aproape total. Partea mai mare a fost dezarmată“⁴⁹. În comitatul Turda-Arieș, jandarmii au fost scoși din toate posturile, în unele locuri după lupte grele⁵⁰. În Maramureș, „soldații reînțorși de pe front... atacă și dezarmează jandarmii“⁵¹. În comitatul Făgăraș, răsculații au atacat în primul rînd jandarmeriile, au dezarmat personalul acestora; forțele jandarmerești rămase după primele acțiuni ale țăranilor s-au concentrat la Zărnești și în alte centre de plasă, dar peste cîteva zile s-au văzut nevoite să părăsească și aceste locuri⁵². Un raport al pretorului din Arpașul de Jos (comitatul Făgăraș) făcea cunoscut că în cîteva comune din acea plasă a fost organizat de către locotenentul-major Berariu un detașament înarmat, compus din 40 de oameni, în vederea dezarmării și alungării jandarmilor⁵³.

Se poate conchide că în localitățile rurale jandarmeria, instrumentul principal folosit de clasele exploatatoare pentru menținerea vechilor stări de lucruri la sate, s-a prăbușit încă în primele zile ale lunii noiembrie, sub loviturile țăranimii. Acest fapt a avut o importanță deosebită, căci a favorizat desfășurarea continuă a luptei țăranimii.

Și aceste acțiuni se încadrau în procesul revoluției burghezo-democratice din Transilvania. Acest proces avea rădăcini interne în exploatarea și asuprirea maselor populare.

Furia răscoalelor s-a îndreptat și împotriva administrației locale, în-deosebi a notarilor. Alungarea acestora avea o mare însemnătate în pregătirea practică a terenului pentru concretizarea unirii Transilvaniei cu România. Prin funcția sa, notarul era considerat „reprezentant al guvernului la țară“⁵⁴. Datorită însă unei situații speciale, el depindea în primul rînd de moșierii din raza respectivă⁵⁵ și servea interesele politice și economice ale acestora. În comune și sate nu se putea întîmpla nimic pe linia administrației fără voia notarului. În timpul primului război mondial, puterea notarilor a crescut enorm. De ei depindeau distribuirea ajutoarelor de război, a rațiilor alimentare, rechizițiile, utilizarea forțată a mîinii de lucru la sate ș.a.⁵⁶, iar abuzurile în aceste domenii erau abominabile. În plus, o bună parte a notarilor și-a sporit averea în timpul războiului, ceea ce a făcut să se adîncească și mai mult prăpastia dintre ei și țăranime. Într-un cuvînt, notarul întruchipa în ochii țăranimii asuprirea socială și națională, unealta autorităților imperiului habsburgic. Un notar alungat de popor recunoștea la 1918 următoarele: „Regimurile de pînă acum ne-au atribuit rolul de călăi. Am fost siliți să ju-puim populația comunei în sensul strict al cuvîntului. La rechiziții a tre-

⁴⁹ Arhivele statului Cluj, fondul comitatul Cluj, actele vicecomitelui, anul 1918, mapa nr. 11, dosarul nr. 19 320, fila 7.

⁵⁰ „Românul“ (Arad) din 11/24 noiembrie 1918.

⁵¹ Arhivele statului Sighetul Marmăției, fondul prefectura județului Maramureș, actele subprefecturii, anul 1918, dosarul nr. 17, fila 8.

⁵² Arhivele statului Brașov, fondul Făgăraș, subprefectura, anul 1918, dosarul nr. 11 681, fila 1.

⁵³ *Ibidem*, dosarul nr. 11 546, fila 1.

⁵⁴ „Volkswille“ din 31 august 1918.

⁵⁵ „Volkswille“ din 27 decembrie 1917.

⁵⁶ Arhivele statului Cluj, fondul comitatul Cluj, actele vicecomitelui, anul 1918, mapa nr. 11, dosarul nr. 19 320, fila 7.

buit să-i luăm pâinea din gură..."⁵⁷. Maltratarea și mai brutală a țărânimii române în timpul războiului a determinat ascuțirea la maximum a contradicțiilor dintre țărâtime și administrația austro-ungară, străină de popor în toate privințele.

În marea lor majoritate, notarii cercuali au fost înlăturați de mase încă în primele zile ale lunii noiembrie 1918. Pretorul din Mociu raporta la 8 noiembrie că „dintre notarii cercului nici unul nu este la post”⁵⁸. În aceeași perioadă au fost alungați cei mai mulți notari din comitatele Hunedoara⁵⁹, Odorhei⁶⁰, Solnoc-Dobîca⁶¹, Tîrnava Mică⁶², Turda-Arieș⁶³, din comitatele Banatului⁶⁴, din Arad, Sălaj⁶⁵, Trei Scaune⁶⁶ și altele. Fenomenul era general în toate părțile Transilvaniei, indiferent de apartenența națională a locuitorilor satelor. Din telegrama subprefectului comitatului Mureș-Turda, unde populația satelor este formată din țărani români și maghiari, reiese că în ziua de 20 noiembrie 1918 peste două treimi din notari au fost alungați⁶⁷. Situația era similară și în comitatul Trei Scaune⁶⁸. Din cei aproximativ 3 200 de notari în funcțiune pe teritoriul Transilvaniei și-au părăsit slujba în primele zile ale lunii noiembrie aproximativ 2 900.

În diverse localități, răsculații au atacat primăriile, s-au răfuit cu primarii și i-au înlocuit cu persoane ce se bucurau de încrederea țărânimii. În cercul Hălmaghiului (comitatul Arad), așa cum relatează presa vremii, după ce răsculații „s-au răfuit cu dl. protopretor și cu notarii, au continuat-o cu primarii. În multe cazuri ei i-au dat o păruială primarului, l-au despoiat de pecete (simbolul puterii oficiale) și au ales primar nou”⁶⁹.

Țărâtimea răsculată a trecut, în multe părți, la atacarea organelor administrative de grad mai înalt, destituindu-le din funcție. În Munții Apuseni au fost dizolvate toate preturile, în comitatul Făgăraș două din cele cinci preturi au fost desființate încă în primele zile ale lunii noiembrie, în Crasna (comitatul Sălaj) populația a luat în stăpînire clădirea preturii, declarînd că de acum înainte ei vor dispune de acolo⁷⁰.

În mod practic, răscoalele de anvergură ale țărânimii transilvănene au adus o contribuție de evidentă însemnătate la dezorganizarea și des-

⁵⁷ „Űjság” din 10 noiembrie 1918.

⁵⁸ Arhivele statului Cluj, fondul comitatul Cluj, actele vicecomitelui, anul 1918, mapa nr. 91, dosarul nr. 18 252, fila 1.

⁵⁹ A.I.S.I.S.P., sectorul din Cluj, microfilme, cutia nr. 226, filmul nr. 2.

⁶⁰ *Ibidem*, cutia nr. 226, filmul nr. 1.

⁶¹ *Ibidem*, cutia nr. 228, filmul nr. 1.

⁶² *Ibidem*, cutia nr. 229, filmul nr. 1.

⁶³ *Ibidem*, cutia nr. 226, filmul nr. 3.

⁶⁴ „Volkswille” din 9 noiembrie 1918.

⁶⁵ „Nagyváradi napló” (Oradea) din 5 noiembrie 1918 ; „Szilágyssomlyó” (Șimleul Silvaniei) din 7 noiembrie 1918.

⁶⁶ Arhivele statului Sf. Gheorghe, fondul prefecturii, anul 1918, dosarul nr. 18 724, fila 1.

⁶⁷ Arhiva Institutului de istorie a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, anul 1918, fondul nr. XVI, telegrama nr. 6/2.

⁶⁸ Arhivele statului Sf. Gheorghe, fondul prefecturii, anul 1918, dosarul nr. 18 724, fila 1.

⁶⁹ „Românul” din 16 noiembrie 1918.

⁷⁰ I. Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editura revistei „Societatea de mîine”, 1926, p. 26 ; I. Kovács, *Op. cit.*, p. 334 ; „Szilágyssomlyó” din 7 noiembrie 1918.

trămarea instituțiilor imperiului habsburgic, la înlăturarea lor masivă. În comitatul Făgăraș, de pildă, conducerea comunelor și-a sistat complet activitatea, notarii și-au abandonat posturile. Din cei cinci pretori, trei au fost alungați. La 18 noiembrie, subprefectul făcea cunoscut ministrului de interne că se află „izolat de lume, lipsind orice putere publică“, și că nu se poate asigura conducerea treburilor decât cu ajutorul organelor create în vederea „marii reorganizări“ de către Consiliul Național Român⁷¹. În comitatul Bihor, „autoritatea de stat [austro-ungară] s-a desființat complet“⁷². În comitatul Turda-Arieș, după cum menționa subprefectul, în urma alungării notarilor, „administrația nu funcționează“⁷³. Situația a fost identică aproape în întreaga Transilvanie, căci pretutindeni obiectivele țărânimii erau aceleași, indiferent de naționalitate. Ziarul „Aradi Újság“ scria că „satele în întregime ungurești sau în întregime românești procedează aproape la fel și urmăresc același program de devastare a moșiilor și de alungare a notarilor“⁷⁴.

Organele vechii administrații imperiale au încercat să stăvilească acțiunile țărânimii, recurgând la rămășițele fostei armate sau la unitățile jandarmeriei.

Țărânimia nu s-a lăsat însă intimidată, lupta sa curajoasă nu a putut fi înăbușită. Mulți dintre jandarmii care opuneau rezistență sau atacau răsculații erau omorâți, căci țărânii „făceau dreptate singuri și în mod sumar“⁷⁵.

Cu toate că rămășițele administrației austro-ungare făceau totul pentru a reinstala vechile organe de stat, poporul a respins în mod categoric tentativele de acest fel. În primele zile ale lunii noiembrie, în cea mai mare parte a Transilvaniei au luat ființă consilii naționale satești, care au desfășurat o susținută activitate în vederea pregătirii efective a actului unirii Transilvaniei cu România. Consiliile naționale satești erau subordonate consiliilor naționale pe cercuri electorale, iar acestea, la rîndul lor, consiliilor naționale pe comitate, forul suprem fiind Consiliul Național Român Central, format din reprezentanți ai Partidului național român și ai Partidului social-democrat.

Consiliile naționale satești lucrau, în cele mai multe cazuri, pe cont propriu, primind mai ales directive generale, orientative. Ele se subordonau însă voluntar conducerilor superioare.

Concomitent cu înființarea consiliilor naționale, s-a trecut la crearea gărzilor naționale, denumite în documente gărzi civile, ca organe ale acestor consilii. În cele mai multe părți, gărzile naționale se situau de partea intereselor țărânimii.

Între consiliile naționale exista o mare deosebire, atît sub raportul compoziției, cît și al puterii lor efective. În unele părți, ele au încăput în mîinile elementelor înstărite, care le-au folosit în interesul lor. În majoritate însă, consiliile naționale satești reprezentau interesele masei de țărani și considerau că una dintre sarcinile lor de bază este apărarea cu-

⁷¹ Arhivele statului Brașov, fondul județul Făgăraș, subprefectura, anul 1918, dosarul nr. 11 784, fila 2.

⁷² Teodor Neș, *Op. cit.*, p. 559.

⁷³ I. Kovács, *Op. cit.*, p. 24.

⁷⁴ „Aradi Újság“ din 3 noiembrie 1918.

⁷⁵ Teodor Neș, *Op. cit.*, p. 559.

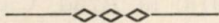
ceririlor obținute în primele zile ale lunii noiembrie la sate. Ele au trecut, în același timp, la înlocuirea vechii administrații, îndeplinind funcțiile organelor locale de stat. De pildă, în comunele Hidișelul de Sus și Hidișelul de Jos (comitatul Bihor) consiliul național local, condus de un învățător, a împiedicat reinstalarea vechiului notar⁷⁶. În comitatul Cluj, după cum nota ziarul „Újság”, „notarii n-au curajul să se reîntoarcă la posturile lor, deoarece sînt amenințați cu moartea din partea poporului”⁷⁷, iar în comuna Gîrbău din comitatul Solnoc-Dobica consiliul național local a împiedicat reîntoarcerea jandarmilor⁷⁸.

În diverse părți ale Transilvaniei, țărănimea a acționat pentru instalarea la conducerea comunelor a noii administrații. Bunăoară, locuitorii comunelor din comitatul Cluj au trecut la alegerea de notari⁷⁹ sau, cum a fost cazul în cîteva comune din comitatul Făgăraș, a unui nou organ de conducere în locul vechii administrații⁸⁰. În acest fel, încercările vechilor autorități de a relua puterea la sate au fost zădărnice de atitudine dîră a țărănimii, a consiliilor naționale române, care fie că au preluat și sarcinile administrative, fie că au instalat în aceste posturi oameni noi. Prin toate acestea s-au creat premisele instaurării administrației românești încă înainte de intrarea armatelor române în teritoriile de peste munți, realizîndu-se astfel un mare pas înainte în înfăptuirea practică a unirii Transilvaniei cu patria-mamă.

★

Răscoalele de proporții desfășurate în toamna anului 1918 pe aproape întreg teritoriul Transilvaniei au pus în mișcare o mare masă de țărani români, maghiari, germani și sirbi, care au viețuit și au luptat împreună veacuri de-a rîndul. Ele și-au dirijat ascuțișul împotriva exploatarei moșierești-capitaliste ce apăsa în lumea satelor, împotriva asupririi naționale exercitată de guvernanții austro-ungari, afirmînd cu tărie năzuința profundă a țărănimii spre o viață mai bună, spre libertate. Însemnătatea socială a acestor răscoale constă în slăbirea considerabilă a puterii economice a moșierimii. Atacînd proprietățile moșierești, ocupînd, în unele cazuri, aceste proprietăți, țărănimea a făcut primii pași spre reforma agrară.

Mișcările țărănești desfășurate la 1918 în părțile ardelenale ale patriei noastre s-au îndreptat cu vehemență și împotriva organelor puterii locale de stat austro-ungare. În mod practic, țărănimea a contribuit, prin lupta sa, la lichidarea vechilor autorități în mediul rural, la eliberarea Transilvaniei de sub jugul monarhiei austro-ungare, la înfăptuirea năzuinței revoluționare a poporului român de a-și duce viața în cadrul unui stat național unitar.

⁷⁶ Arhivele statului Oradea, fondul prefecturii, anul 1918, dosarul nr. 366, fila 54.

⁷⁷ „Újság” din 30 noiembrie 1918.

⁷⁸ Arhiva Institutului de istorie al Academiei Republicii Socialiste România. Filiala Cluj, fondul Jósika, pachetul 77, dosarul nr. 1, documentul nr. 2 019.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Arhivele statului Brașov, fondul județul Făgăraș, subprefectura, anul 1918, dosarul nr. 11 972, fila 1.

Consiliile naționale române și rolul lor în pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România

Dr. VASILE ARIMIA, dr. NICOLAE PETREANU

Înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România este rezultatul dezvoltării istorice obiective a țărilor românești, al luptei seculare duse de cele mai înaintate forțe ale poporului român din Muntenia, Moldova și Transilvania, de cărturarii și marii gânditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, de militanți socialiști, pentru împlinirea aspirațiilor și voinței întregului popor român. Trăsătura distinctivă a acestei lupte a fost largul ei caracter de masă.

Lupta maselor pentru unirea Transilvaniei cu România s-a desfășurat cu deosebită intensitate în condițiile interne și internaționale ale tumultuosului an 1918. În această perioadă, masele populare, muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea, cercurile înaintate ale burgheziei, acționând în sensul cerințelor obiective ale dezvoltării istorice, în spiritul aspirațiilor poporului, au organizat puternice acțiuni revoluționare pentru înlăturarea vechiului aparat al imperiului habsburgic, pregătind condițiile pentru desăvârșirea statului unitar român. Luptele revoluționare din ultimele luni ale anului 1918 din Transilvania s-au desfășurat pe terenul contradicțiilor sociale și naționale existente în această provincie. În aceste lupte, clasa muncitoare din Transilvania a fost o forță de masă activă, care și-a afirmat voința și hotărârea în mod energic, prin puternice acțiuni greviste și demonstrații politice, prin crearea consiliilor muncitorești care au preluat conducerea unor centre transilvănene din mâinile autorităților habsburgice. Astfel, în pofida măsurilor excepționale, în vara și toamna anului 1918, la Arad, Cluj, Brașov, Timișoara, Valea Jiului, precum și în alte centre, muncitorii s-au ridicat în mod deschis și hotărât la lupta împotriva măsurilor luate de guvern, pentru îmbunătățirea situației lor materiale, pentru realizarea aspirațiilor de veacuri ale poporului român. În cele mai multe locuri, ei au format „consilii (sfaturi) muncitorești“, care interveneau în relațiile cu patronii, inițiau și organizau acțiuni politice și economice. Dacă în rîndurile țăranimii, consiliile, sfaturile, aveau drept promotori pe intelectualii satelor, în orașe,

în centre industriale, nota dominantă a acestor consilii o imprima muncitorimea.

În lunile octombrie—noiembrie 1918, mișcarea revoluționară a înregistrat o creștere nemaicunoscută, cuprinzând toate centrele industriale și orașele din Transilvania. La Timișoara au avut loc mari demonstrații, la care participanții au cerut instaurarea unui guvern democratic, care să ducă tratative pentru încheierea păcii. La Arad, demonstrațiile începute sub semnul îmbunătățirii aprovizionării populației cu alimente s-au transformat, într-un timp scurt, într-o acțiune politică, participanții manifestând sub lozincile „Jos războiul“, „Drepturi poporului“, „Vrem pâine și pace“¹.

Manifestări asemănătoare s-au desfășurat la Cluj, Sibiu, Brașov, Tg. Mureș și în regiunile miniere din Munții Apuseni (Zlatna, Cozlea și altele). În Valea Jiului, minerii au înlăturat vechile autorități, instrumente ale asupririi sociale și naționale.

Alături de muncitori, țărănimea s-a ridicat la luptă pentru pământ, pentru înlăturarea asupririi sociale și naționale. Într-o serie de localități, populația a atacat conacele moșierilor și arendașilor, au înlăturat funcționarii vechiului aparat de stat, înlocuindu-i cu reprezentanți ai maselor populare.

Autoritățile nou constituite, după alungarea celor vechi, raportau despre intrarea țăranilor pe moșii și împărțirea pământului. Astfel, locuitorii din comuna Talpeș (comitatul Arad) au alungat pe arendaș, luând în stăpânire pământul. Asemenea acțiuni au avut loc și pe moșia fostului prefect Mareș din Demsuș și a grofului Apathyi din Paciuc².

Forța și combativitatea revoluționară a țăranimii erau cu atât mai puternice cu cât lupta acesteia era sprijinită de clasa muncitoare. În rândurile țăranimii acționau soldații întorși acasă de pe diverse fronturi și mai ales din Rusia, unde fuseseră martori oculari și mulți dintre ei participanți la evenimentele revoluționare care au dus la instaurarea primului stat socialist din lume.

În cadrul acestui proces revoluționar, pentru populația românească aflată sub stăpânirea habsburgică s-a ivit prilejul să-și realizeze năzuințele pentru care luptase neîncetat: alungarea stăpînirii străine și unirea cu patria mamă.

Acest deziderat a constituit obiectivul care a raliat forțele sociale și politice românești și în multe cazuri din rîndurile celorlalte naționalități, în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România. În împrejurările respective, burghezia, cu toate limitele sale politice, a jucat un rol pozitiv în lupta pentru unire, acționînd în sensul cerințelor obiective ale dezvoltării istorice, în spiritul intereselor și aspirațiilor maselor.

Aspirațiile legitime ale maselor largi populare din Transilvania, pentru *Unire*, concretizate în acțiuni demonstrative, în manifestații popu-

¹ *Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900—1918*, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p. 256.

² Arhivele statului București, fondul C.N.R. Sibiu, dosarul nr. III/467, fila 99.

lare, în crearea de consilii naționale locale s-a repercutat viu asupra organelor superioare organizate ale mișcării de eliberare națională și *Unirii* cu România. „Formele de organizare pe care le-a folosit populația românească din Transilvania în perioada luptelor revoluționare din 1918 au fost consiliile naționale române și gărzile naționale. După formarea guvernului Károlyi Mihaly, pe teritoriul întregii Ungarii se organizează consilii naționale maghiare, care se supun organelor centrale. La 30 octombrie a fost format Consiliul național român”^{*}. Consiliul Național Român Central era expresia acestui proces care se plămădise în straturile largi ale poporului, în rîndurile țărănimii, intelectualității și cu deosebită forță în rîndurile proletariatului. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, în *Expunerea la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrate sărbătorii semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, sublinia că „un rol deosebit de activ în mișcarea pentru unirea Transilvaniei cu România l-au jucat proletariatul, mișcarea muncitorească și socialistă. Despre aceasta vorbește însăși compoziția Consiliului Național format din șase reprezentanți ai Partidului național și șase reprezentanți ai mișcării socialiste”.

Consiliul Național Român s-a constituit ca rezultat al tratativelor dintre Partidul social democrat și Partidul național român. Astfel la începutul lunii octombrie 1918 s-a realizat înțelegerea dintre reprezentanții celor două partide în vederea luării unor măsuri comune. Acțiunile hotărîte ale mișcării muncitorești, precum și participarea socialiștilor români din Transilvania la inițierea unor măsuri a determinat conducerea Partidului național român să adopte o poziție mai activă.

La 12 octombrie 1918 a avut loc la Oradea ședința Comitetului Executiv al P.N.R., care, analizînd situația creată, a adoptat o declarație prin care, în numele națiunii române, afirma dreptul ca „liberă de orice influență străină să poată hotărî singură despre așezarea sa printre națiunile libere”, precum și stabilirea „legăturilor de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere”. Acțiunea română, se arăta în declarație, cere „afirmarea și realizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile, la deplină viață națională”.

Declarația cerea recunoașterea adunării naționale a poporului român din Transilvania, care urma să ia ființă, și pînă atunci a Comitetului Executiv al P.N.R., ca organ provizoriu, acesta avînd dreptul exclusiv de a reprezenta populația românească la tratativele de pace. În cadrul ședinței s-a hotărît ca declarația să fie prezentată în parlamentul de la Budapesta într-una din ședințele următoare (a fost prezentată la 18 octombrie) și s-a ales un subcomitet format din șase membri pentru conducerea și coordonarea acțiunilor „potrivit cu desfășurarea evenimentelor”.

^{*} *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Romînie*, sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu, prof. univ. Ștefan Pascu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 259.

³ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916—1919*, ediția a II-a, vol. III, București, 1927, p. 265—366.

Luptători consecvenți împotriva asupririi sociale și naționale, socialiștii români din Transilvania au susținut cu ardoare ideea desăvîșirii statului național unitar român. Pentru aceasta, Partidul social-democrat și-a dat adeziunea și a participat prin delegații săi în subcomitetul format la Oradea în cadrul ședinței Comitetului Executiv al P.N.R. din 12 octombrie 1918. La sfîrșitul lunii octombrie, tratativele se încheiau prin făurirea Consiliului Național Român Central, „...unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărîre asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere”. Ca program, C.N.R.C. a adoptat declarația din octombrie 1918 de la Oradea, care fusese prezentată în ședința parlamentului maghiar din 18 octombrie 1918.

Politica și măsurile guvernului burghezo-moșieresc maghiar contraveneau tot mai mult aspirațiilor românilor, fiind în totală contradicție cu cele preconizate și cerute prin declarația făcută în parlament la 18 octombrie. Această politică a nemulțumit profund masele largi populare, care au trecut la organizarea a numeroase acțiuni revoluționare pentru eliberarea națională și socială. Ca urmare a amploarei luptei maselor, aparatul de stat austro-ungar, instrumentul asupririi naționale și sociale, s-a destrămat, funcționarii fiind alungați sau părăsindu-și posturile. „Masele țărănești din Transilvania au contribuit prin lupta lor hotărîtă la prăbușirea monarhiei austro-ungare. Țărănimea s-a încadrat activ în mișcarea revoluționară burghezo-democratică din Transilvania din toamna anului 1918. Acțiunile revoluționare la care a participat țărănimea: alungarea aparatului de stat, instalarea unor noi autorități locale, atacul marilor domenii moșierești și alegerea delegaților pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia sînt subordonate obiectivelor principale urmărite de țărănime în lupta ei: unirea Transilvaniei și reforma agrară democratică” *.

În aceste condiții, paralel cu înlăturarea organelor administrative austro-ungare, au luat ființă pe teritoriul Transilvaniei consiliile naționale locale, pe comitate, pe cercuri electorale (sau districte în Banat) și comunale. În unele localități s-au constituit sfaturi (consilii) ale învățătorilor, precum și ale militarilor. Ca formă, structură și componență, aceste organe erau asemănătoare cu Consiliul Național Român Central.

În prima parte a lunii noiembrie 1918 s-a constituit și a activat *Senatul Național Român din Ardeal* **, cu sediul la Cluj, căruia urmau să-i fie subordonate consiliile naționale din Ardeal și organizațiile militare.

Pentru îndrumarea și conducerea acțiunii de organizare a consiliilor naționale, Consiliul Național Român Central a trimis, la 3 noiembrie, tuturor președinților organizațiilor județene o directivă⁴, cuprinzînd reguli după care să se conducă și în spiritul cărora să acționeze. În

* *Desăvîșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Romînie*, p. 265—266.

** Manifestul de constituire a acestui organ poartă data de 2 noiembrie 1918, cînd s-a întrunit la Cluj Adunarea poporului, luînd o serie de hotărîri, printre care și alegerea Senatului Național Român din Ardeal.

⁴ Arhivele statului București, fondul C.N.R. Năsăud, dosarul nr. II/1, fila 2.

directivă se atrăgea atenția că toate acțiunile și declarațiile ce s-au făcut și se vor face pe viitor vor trebui făcute în spiritul declarației din 18 octombrie, „obligatorie pentru toți fiii buni și cinstiți ai neamului românesc“. Și pentru a preveni orice cale de răspîndire a confuziilor, stabilirea că numai ceea ce era publicat în gazetele „Drapelul“, „Gazeta de duminică“, „Adevărul“ și „Foaia poporului român“, cu iscălitura colectivă a Consiliului Național Român Central ori a biroului C.N.R.C., corespunde adevărului.

În același timp, referindu-se la sarcinile Consiliului Național Român Central, un manifest al acestuia, apărut în „Românul“ din 12 noiembrie 1918, menționa că „organizarea vieții politice a națiunii române are să se facă sub conducerea și autoritatea C.N.R.C. din Arad exclusiv“ și că „nici vreun Consiliu național comitatens, nici vreo persoană singurată nu are dreptul de a organiza garde naționale ori organe administrative în mod unitar pe teritoriul mai multor comitate“.

Una din trăsăturile esențiale ale activității noilor organe subordonate Consiliului Național Român Central era aceea că, încă de la început, își afirmau dorința de a întreține relații de prietenie cu naționalitățile conlocuitoare, chemînd la conviețuirea frățească „cu toate neamurile din Ardeal“.

Întreaga perioadă de constituire a consiliilor naționale locale * s-a aflat în atenția C.N.R.C. Membrii acestuia au participat la ședințele pe comitate sau cercuale, unde făceau expuneri despre condițiile interne și externe în care se constituiau consiliile naționale, despre rolul și sarcinile acestora. Un rol important în îndrumarea noilor organe l-au jucat ziarele „Românul“ — organ al P.N.R. și „Adevărul“ — organ al P.S.D.

Ca urmare a măsurilor organizatorice și de propagandă luate de C.N.R.C., pînă la sfîrșitul lunii noiembrie se constituiseră și activau consilii naționale române în marea majoritate a comunelor județelor din Ardeal și Banat. Structura organizatorică a consiliilor naționale comunale era în general aceeași ; consiliul era format dintr-un număr de membri care varia de la comună la comună, în raport cu numărul locuitorilor ; dintre membrii consiliului se alegea un birou (în unele locuri comitet sau comitet executiv) format din președinte, vicepreședinte și secretar **. Unele consilii naționale hotărau în ședința de constituire și modul de lucru. Astfel, C.N.R. din Boroșebis a hotărît să se adune de cîte ori va fi nevoie, dar necondiționat de 4 ori pe an ⁵. Pentru rezolvarea diverselor probleme speciale se alegeau, mai ales în comunele mari, comisii executive ⁶.

* Menționăm că aceste organe au avut mai multe denumiri, chiar în cadrul aceluiași comitat. În afară de „consiliul național român“, întîlnit în cele mai multe protocoale ale ședințelor de constituire, apar și denumirile de „sfat național român“, „sfat național comunal“, „sfat sătesc românesc“, „senat național“, „senat sătesc“ etc.

** Au fost și excepții. În comuna Erdeis, consiliul format din 12 membri a ales numai un președinte și un notar.

⁵ Arhivele statului București, fondul C.N.R. Arad, dosarul nr. 1, fila 59.

⁶ *Ibidem*, fondul Consiliului dirigent, dosarul nr. 385/1919, fila 70 ; dosarul nr. 63, fila 106.

Alegerea *consiliilor naționale comunale* se desfășura respectându-se principiile democratice. Astfel, cu o zi înainte se anunța „adunarea populară” pe întreaga comună, ce urma să aleagă consiliul. După ce adunarea era constituită, se făceau propuneri pentru membrii consiliului, care erau aprobate sau respinse de adunarea populară a locuitorilor.

Raportul delegatului C.N.R. din comitatul Arad ne dă câteva informații foarte prețioase nu numai pentru cunoașterea componenței C.N.R., ci și a atmosferei care domnea la adunările populației din comune, când s-au ales consiliile naționale și gărzile, a competenței și răspunderii cu care se făceau propunerile și se luau hotărârile. „Între cei aleși (la adunarea populației din Curtici — *n.n.*) sînt unii din clasa săracilor, soldaților de prin tranșee sub a căror dictatură a cam decurs alegerea, dar așa e vremea *democratică*, trebuie să ne mulțumim. De altminteri dinșii sînt oameni de pace și înțelegere, ceea ce a dovedit ședința de constituire și decidența altor cauze destul de importante și a căror dezbateri și decidență a fost exemplară.

Acestea toate ne îndreptățesc a crede că sfatul nostru nu-i rău ales, deși bogații nu sînt aproape de loc reprezentanți. Aceasta e doar spiritul vremii, roata s-a întors”⁷.

Unele documente conțin informații interesante privind structura organizatorică și procedeul constituirii și al *consiliilor naționale cercuale*. Astfel, în fondul C.N.R. Solnoc Dobica se află un „statut”⁸, cuprinzînd normele de organizare a consiliilor naționale cercuale în care se arată că filiala cercuală Lăpuș și Cluj Mănăstur cuprindea: a) membri activi, adică preoții și învățătorii, precum și 4 țărani aleși din fiecare comună aparținătoare cercurilor; b) membri externi care benevol pășesc în această organizație. Membrii plăteau pentru nevoile C.N.R. o sumă benevolă „casierului” filialei cercuale. Consiliul cercual avea un președinte, doi vicepreședinți, doi secretari, un casier, un controlor.

O condiție ce trebuia îndeplinită de cei care urmau a fi aleși era aceea de a fi oameni cinstiți, gata oricînd să stea la dispoziția comunei, să nu fi fost asupritori ai populației și să fi luptat pentru binele locuitorilor.

În componența acestor organe au intrat reprezentanți ai tuturor claselor și grupărilor sociale: reprezentanți ai intelectualilor, care s-au situat adesea în fruntea acestor organe; muncitori care în multe localități, și mai ales în centrele industriale, au format și organe proprii — sfaturile muncitorești; țărani vîrstnici și tineri etc.

În aceste consilii, cu o compoziție de clasă eterogenă, deși predominau la sate reprezentanți ai țărănimii, ai intelectualității rurale, se manifestau disensiuni în interpretarea atribuțiilor, rolului acestor consilii. La orașe, în centrele industriale îndeosebi erau prezente contradicții de clasă evidente între reprezentanții muncitorilor, ai socialiștilor și cei ai burgheziei sau clerului. În timp ce aleșii muncitorilor și țăranilor sau

⁷ *Ibidem*, fondul C.N.R. — Arad, dosarul nr. 21, fila 1.

⁸ *Ibidem*, fondul C.N.R. Solnoc Dobica, dosarul nr. 2/1918, fila 90.

intelectualilor democrați se situau pe poziția legării strânse a luptei pentru Unire de transformări revoluționare, de instituirea unui regim democratic, reprezentanții burgheziei în consilii căutau să estompeze cerințele radicale, uneori împotrivindu-se și temându-se de cursul revoluționar pe care delegații maselor voiau să-l imprime.

Organele locale al C.N.R.C. au fost emanația efervescentei politice și sociale existente, chemată să îndeplinească sarcini de ordin politic și economic-administrativ. Ele trebuiau să aplice în practică măsurile adoptate de C.N.R.C. de a face legătura între organul central și masele populare, de a colabora cu organele similare ale altor naționalități. Ele asigurau ordinea și siguranța publică, apărau bunurile publice și particulare, se îngrijeau de aprovizionarea populației.

Sarcinile și rolul consiliilor comunale sint precizate în „Îndrumarea pentru consiliile naționale comunale”, în care se arată : „Chemarea consiliilor comunale e să fie sfetnicul și povătuitorul tuturor cetățenilor fără deosebire de limbă și lege. E dator Consiliul național local a susține buna rânduială, liniștea și ordinea publică în comună, a sta în ajutorul celor prigonți cu sfatul și cu fapta, a se îngriji de acoperirea lipsurilor și a conlucra la înlăturarea relelor din comună”⁹.

O activitate susținută au desfășurat consiliile locale pentru înlăturarea greutăților în aprovizionarea populației cu alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte, combustibil (mai ales petrol și lemne) etc. Foamea stăpinea aproape peste tot, în timp ce în hambarele multor proprietari de moșii se găseau mari cantități de cereale. Aceasta face ca în multe părți să fie devastate depozitele. Or, în acest mod nu putea să se rezolve problema alimentației, iar ordinea și liniștea erau mereu tulburate. De aceea, consiliile comunale au luat măsuri pentru aprovizionarea cu cereale, raționalizarea cantităților existente, formînd depozite în comune ; au interzis vînzarea de produse către persoane străine de comună ; dispuneau de cantitățile de cereale vamă provenite de la mori, distribuiau celor săraci lemne din pădurile bogătaşilor¹⁰.

În urma destrămării stăpînirii străine au rămas o serie de bunuri materiale pentru care nu exista nici o evidență. Acestea se distrugeau sau dispăreau. Consiliilor naționale le-a revenit misiunea de a inventaria aceste bunuri, de a le strînge și a le păstra.

Una dintre sarcinile principale ale C.N.R. era asigurarea ordinii și liniștii, a securității și pazei. Pentru aceasta dispunea de o gardă națională. În grija consiliilor comunale era asigurarea membrilor gărzilor cu cele necesare pentru îndeplinirea serviciului — arme, muniții, local corespunzător, plata în bani și în unele locuri și în alimente, mijloace de transport etc.

Prin componența lor, cuprinzînd pe cei mai destoinici locuitori din comune, atît consiliile cît și gărzile naționale aveau autoritatea morală și forța necesară pentru cele mai diverse și complexe probleme. De altfel, participarea masivă a populației la alegerea membrilor consiliilor și a gărzilor, la depunerea jurămîntului, la manifestații patriotice, a entu-

⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 13, fila 13 ; dosarul nr. 2, fila 119.

¹⁰ *Ibidem*, fondul Consiliul dirigent, dosarul nr. 63/1918, filele 100—107 ; dosarul nr. 386/1918, fila 17 ; dosarul nr. 49/1918, fila 17.

ziasmat și dinamizat masele populare. Acestea își manifestau deschis bucuria că după sute de ani de stăpânire străină cei aleși în organele locale puteau să spună fără teama de a fi arestați, judecați și înțemnițați : „Jur că voi fi cu credință și supunere față de națiunea română unitară și nedespărțită... jur că din toată conștiința și fără orice părtinire voi servi interesele și binele poporului din comună“¹¹.

Avînd în vedere situația din unele părți ale Transilvaniei, unde existau concomitent consilii naționale românești, ungurești și săsești, una dintre principalele probleme ce se puneau o constituiau raportul dintre aceste organisme, delimitarea atribuțiilor și a sferei lor de acțiune. În cele mai multe locuri au existat înțelegere și conlucrare între aceste organe, mai ales în legătură cu aprovizionarea populației cu alimente, combustibil etc. și cu menținerea ordinii.

Poziția și acțiunile noilor organe românești au favorizat colaborarea, aceasta fiind în binele populației. Încă de la început, prin documentele amintite, forurile centrale românești ale C.N.R.C. cereau organelor locale să coopereze cu celelalte, să păzească „frăția și pacea cu toate neamurile din Ardeal“¹².

Adunarea de constituire a C.N.R. din comitatul Tîrnava Mare se declara „gata a conlucra cu factorii străini sau asemănători ai concetățenilor noștri de națiune ungară sau săsești spre asigurarea vieții și avutului tuturor cetățenilor comitatens, precum și a tuturor cetățenilor unguri sau transilvăneni“¹³. Conlucrarea s-a realizat și prin alegerea unor organe comune, prin delegarea de reprezentanți și dintr-o parte, și din alta pentru soluționarea unor probleme, precum și prin informarea reciprocă asupra unor măsuri ce se preconizau a fi luate*.

La constituirea C.N.R. în Agirbiciu a participat populația românească și săsească. Luînd cuvîntul, preotul săsesc și-a exprimat bucuria că românii și sașii „își întind mina și se înțeleg asupra avutului comunal și personal“¹⁴. Deosebit de interesantă este adresa C.N.R. al comitatului Tîrnava Mare către organele din comuna Telina : „Cu ungurii din comună trebuie să trăiești ca frații, căci și ei sînt oameni ca și noi. Noi chiar prin aceea vrem să dovedim că sîntem un popor cult și de ordine — că cinstim în fiecare om neamul omenesc“¹⁵.

Aceste fapte demonstrează că poporul român a înțeles dintotdeauna să respecte pe cei cu care conviețuia în același teritoriu, să acorde libertate și drepturi egale tuturor naționalităților, să le solicite contribuția,

¹¹ *Ibidem*, fondul C.N.R. Arad, dosarul nr. 1, fila 52.

¹² *Ibidem*, fondul C.N.R. Caransebeș, dosarul nr. II/1, filele 3—4.

¹³ *Ibidem*, fondul Consiliul dirigent, dosarul nr. 96/1918, filele 40—44.

* În comuna Bocfalău au fost aleși în garda națională, la 7 octombrie 1918, 6 români și 6 unguri. În raportul de activitate cu ocazia desființării se repetă că s-a menținut ordinea, respectînd viața și averea conaționalilor unguri, astfel că nu s-a putut constata nici un caz de bătăi sau omoruri provenite din ură și neînțelegeri politice (vezi : Arhivele statului București, fondul Consiliul dirigent, dosarul nr. 234/1919, fila 14 ; dosarul nr. 96/1918 filele 40—44). În comuna Botanina, la 19 decembrie 1918 încă nu era înființat un consiliu național român, dar exista un consiliu național maghiar, în care erau și 15 români (vezi : Arhivele statului București, fondul C.N.R. Arad, dosarul nr. 1, fila 5).

¹⁴ Arhivele statului București, fondul C.N.R. Caransebeș, dosarul nr. 96, filele 19—20.

¹⁵ *Ibidem*, fondul Consiliul dirigent, dosarul nr. 99/1918, fila 4.

pe măsura posibilităților lor, la crearea unei vieți noi. Atît activitatea programatică cît și acțiunile practice inițiate în acele împrejurări hotărîtoare demonstrează că poporul român nu dorea și nu voia să se transforme din asuprit în asupritor.

Acțiunile maselor populare, în frunte cu consiliile naționale, au făcut ca la jumătatea lunii noiembrie C.N.R.C. să dețină, de fapt, puterea, avînd rolul unui organ suprem al mișcării naționale românești, iar prin C.N.R. locale, sprijinite de gărzile naționale, să exercite controlul asupra teritoriului de la Maramureș pînă la Caraș Severin și de la Arad pînă la Năsăud și Brașov.

Apreciînd situația favorabilă pe care o avea, C.N.R.C., printr-o notă ultimativă dată guvernului ungar, își afirma hotărîrea de a prelua puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români din imperiul habsburgic. Tratatul duse în acest sens, în 13 și 14 noiembrie 1918, la Arad, cu reprezentanții guvernului maghiar au eșuat.

Desfășurarea evenimentelor a determinat C.N.R.C. să treacă la pregătirea și organizarea Marii Adunări Naționale care să se pronunțe asupra viitorului Transilvaniei și anume unirea ei cu România. O circulară a C.N.R.C. către toate C.N.R. comitatens, cercuale și comunale, stabilea ca în termen de 12 zile să se facă alegeri de delegați (deputați) cercuali pentru Marea Adunare Națională ce urma să fie convocată. La 21 noiembrie, în ziarul „Românul” a apărut chemarea C.N.R.C. prin care poporul român era invitat la Alba Iulia.

Perioada ce a urmat a fost o nouă etapă în activitatea consiliilor naționale. În adunări populare, fiecare comună a ales cîte doi „bărbați de încredere”, care, la rîndul lor, în adunările cercuale au ales cîte cinci deputați pentru a participa la Marea Adunare de la Alba Iulia.

Adunările pentru desemnarea delegaților au constituit un nou prilej de afirmare a dorinței seculare a românilor transilvăneni de a se uni cu țara. Intelectuali, muncitori, meseriași, țărani, negustori, învățători, preoți, bărbați și femei de toate vîrstele discutau în adunări populare problemele ce-i frămîntau și alegeau pe reprezentanții lor, împuternicindu-i să voteze unirea cu România.

Deși scurtă, perioada de pregătire a mării adunări a constituit un apogeu al luptei naționale, în cursul căreia s-au ridicat cu toată hotărîrea marile probleme ce stăteau în fața poporului român : eliberarea de sub stăpînirea străină și desăvîrșirea statului național unitar, înfăptuirea de reforme, între care pe prim plan se situau : reforma agrară, crearea unui regim politic democratic, egalitate și libertate națională pentru naționalitățile conlocuitoare etc.

La 1 decembrie 1918 s-a întrunit la Alba Iulia Marea Adunare Națională, la care au participat, în afară de cei 1 228 de delegați aleși prin vot deschis, cu mult peste 100 000 de locuitori din întreaga Transilvanie. Într-un entuziasm de nedescris, participanții la adunare au consfințit desăvîrșirea statului național român, act prin care s-a îndeplinit un deziderat secular al poporului nostru.

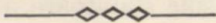
După *Unire* activitatea consiliilor naționale a fost treptat preluată de autoritățile românești : prefecturi și primării etc., astfel că

în prima jumătate a anului 1919 consiliile naționale își încetează treptat activitatea ¹⁶.

Prin activitatea desfășurată, consiliile naționale au creat premisele instaurării administrației românești încă înainte de intrarea armatelor române și acelea ale unirii Transilvaniei cu România.

Deși au avut o existență relativ scurtă, consiliile naționale au jucat un rol de mare importanță în pregătirea Marii Adunări de la Alba Iulia și în adoptarea hotărârilor acesteia. Reprezentând voința maselor largi, sprijinindu-se pe aceste mase și acționând în numele lor, consiliile naționale, de la organul central pînă la cele locale, au desfășurat o amplă activitate ce viza nu numai desăvîrșirea statului național unitar, ci și îmbunătățirea situației sociale a muncitorilor și țăranilor.

Trebuie să subliniem faptul că, datorită compoziției lor, în sinul consiliilor naționale au existat disensiuni de natură politică și socială; exponenții intereselor burgheziei și reprezentanții muncitorilor, țăranilor și intelectualității progresiste s-au înfruntat pe probleme ale revendicărilor democratice ale maselor, primii încercînd să le minimalizeze, unele elemente burgheze chiar să le nege. Masele muncitoare revendicau transformări social-economice profunde, parte din ele reflectate în Declarația de la Alba Iulia și în cerințele prezente în lupta desfășurată de mase, în frunte cu clasa muncitoare în anii avîntului revoluționar.

¹⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 395/1919, filele 70—71; dosarul nr. 234/1919, fila 14; dosarul nr. 63, filele 138—140.

1918—expresie a năzuinței de independență a poporului român

NICOLAE RAUȘ

Fizionomia istoriei unui popor se explicitează printr-o mare pluralitate de factori, mai întâi de ordin economic, apoi de ordin social, cultural, juridic, etic și filozofic etc., care, în scurgerea vremilor, concurează la definirea individualității lui. Dezvoltarea, în toate aceste compartimente, potrivit cu sensul dezvoltării istorice, se trasează ca ferment catalitic de o extraordinară valoare pentru întemeierea și consolidarea respectivei colectivități umane, pentru profilarea fondului propriu unitar. Idealurile popoarelor, care animă înfăptuirile lor, se-ndrumează astfel neconținut spre o existență de sine stătătoare a acestora, iar luptele pentru libertate, împotriva aservirilor din afară, devin, în mod firesc, veritabile forțe motrice, care împing înainte mersul societății. Ele se acreditează cu noi atribute în procesul afirmării națiunilor, sub stindardul conștiinței naționale. În ciuda a tot felul de opreliști — relevă tovarășul Nicolae Ceaușescu — „popoarele asuprite nu încetează lupta de eliberare, nu pregetă de la nici o jertfă pentru alungarea asupritorilor străini, pentru formarea lor ca națiuni de sine stătătoare, care să poată păși pe calea dezvoltării libere și independente”¹. De altminteri, trăsăturile definitorii ale națiunii se cristalizează — chiar anterior sintetizării lor pe plan teoretic — în direcții de acțiune circumscrise în sfera ideii de liberă dezvoltare națională. Sensul democratic pe care îl implică acțiunea popoarelor spre susținerea viabilității lor ca entități naționale distincte, spre manifestarea hotărârii de a trăi în perspectivă și a evolua în planuri multiple, spre lichidarea servajului extern și instaurarea suveranității naționale ne apare, în această lumină, mai mult decât notoriu. „Trezirea maselor din somnolența feudală — scria V. I. Lenin în 1913 —, lupta lor împotriva oricărei asuprii naționale, pentru suveranitatea poporului, pentru suveranitatea națiunii reprezintă un fenomen progresist”².

Piedici enorme au avut a învinge popoarele care au ajuns să-și consacre în fapt libertatea. Căci tendințele dominării altora au umbrît demilenii umanitatea, din momentul divizării ei în clase antagoniste. De-

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Editura politică, 1968, p. 396.

² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 24, ediția a 2-a, București, Editura politică, 1964, p. 144.

accea, bătăliile contra asupririlor de orice fel ocupă perioade întregi în cronica atîtor popoare și se configurează ca ridicări puternic unite, cu ecouri vibrante în conștiința urmașilor.

Poporul român a ținut piept, în trecutul său, multor tentative de subjugare. Lupta sa pentru o viață nestinjenită nu a îmbrăcat numai forme spontane, nu s-a ivit doar în vîltoarea unor primejdii imediate, ca reflex de apărare. Angajată pe planuri multiple și urmînd, evident, intensități diferite, ea s-a dezvoltat ca act *unic* și *permanent*, infuzat de spiritul continuității între generații, ca neabătută căutare a libertății naționale și sociale. Concretizarea acestei libertăți implica, prin ea însăși, idealul unirii celor trei țări românești într-un tot unic, pentru apărarea ființei poporului și continua sa dezvoltare. Se poate spune că unirea, în îndelungatul său proces de maturizare și înfăptuire, este o aspirație, o componentă organică și, în același timp, o cale determinantă a dobîndirii, apărării și dezvoltării independenței de stat.

În mod practic, legătura dintre ideea *unității statale* și cea a *apărării libertății* a format un pivot al istoriei noastre încă din vremuri îndepărtate, cimentînd bazele procesului de constituire a României moderne, de înfăptuire a unirii naționale și de stat a poporului român. În perioada feudalismului, unitatea de interese și de acțiune a țărilor române pe terenul politic, care se profila pe fondul unor jaloane de unitate economică, era dictată, mai cu seamă, de nevoia apărării comune contra expansiunii și dominației otomane. Ideea solidarității, a înmănuncherii forțelor, conștiința de unitate călăuzesc cugetul lui Mircea cel Bătrîn, care, în documentele sale, se denumea „mare voievod și de sine stăpînitor domn a toată țara Ungrovlahiei și al plaiurilor și... Amlașului și Făgărașului herteg și Banatului de Severin domn și amîndouă laturile peste Dunăre pînă la marea cea mare... stăpînitor“. Ioan de Hunedoara, care a avut de înfruntat, la rîndu-i, amenințarea turcească, a tîns să închege un sistem politic fundat pe corelarea politicii externe a celor trei țări românești, vizînd, evident, mobiluri de apărare a neatîrnării de stat a acestora. În lupta împotriva aceluiași dușman, Ștefan cel Mare a visat neconținut să facă din Țara Românească o aliată a Moldovei. La vremea cînd Vlad Țepeș deveni domnitor, cele două state române se socoteau „o singură țară“, gata să se ridice ca un singur om în caz de pericol extern. Dar și în alte momente ale bătăliei pentru libertate, în vremea atîtor altor domnitori vestiți și mari comandanți de oști, care au organizat și au condus lupta poporului pentru libertate, făcînd totul spre a izgoni cotropitorii străini, găsim prezente forțe unite din cele trei țări române.

Aspirația unirii și independenței se întruchipează magistral în personalitatea lui Mihai Viteazul, care, la 1599—1601, aduce vremelnice sub un singur sceptru politic și militar Valahia, Transilvania și Moldova — act cu aleasă valoare simbolică și îndemn constant la acțiune pentru unitate și eliberare națională.

Numeroase exemple pot fi evocate, pe aceeași linie, pentru epocile următoare. Ne vom mărgini la unul, ilustrîndu-l pe Matei Basarab (secolul al XVII-lea), care era încredințat că pentru păstrarea autonomiei Țării Românești se impunea o consolidare a alianței cu Moldova și cu Transilvania, firește o alianță cu caracter antiotoman.

Cucerirea independenței și înfăptuirea unității nu au fost însă și nu puteau fi un scop exclusiv politic al acțiunii populare dintr-o perioadă sau alta și nici nu au urmat căi singulare. *Atare obiective s-au subsumat și au emanat din marele vis al consfințirii libertății în substanța ei socială, capabilă să răspundă comandamentelor dezvoltării nestăvilită a unui popor.* Asuprirea străină se exercita în condițiile adversităților de clasă dinăuntru, ale exploatării celor mulți, fapt care nu putea să nu împietzeze asupra țelului eliberării naționale. Momente notabile din istoria țării noastre în perioada destrămării orînduirii feudale, a apariției și dezvoltării capitalismului, cînd făurirea statului național român și obținerea independenței se detașau a fi o cerință imperioasă, proiectează acest adevăr cu o forță de necontestat. *Răscoala populară de la 1784, dezvoltînd tradiția răscoalei de la Bobîlna sau a celei conduse de Doja,* excelează, în egală măsură, ca manifestare cu sensuri sociale și naționale, după cum *mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, promovînd mobilități pregnante sociale, încorporează — ca țel primordial — și înlăturarea dominației străine. „Tudor Vladimirescu — avea să spună Mihail Kogălniceanu — revendică drepturile nu numai ale țării, dară și ale claselor desmoștenite. El ia arma nu numai în contra fanarioților, dară și în contra boierilor, sau a *despoietorilor norodului*...”³.

Acțiunile naționale, care așază cucerirea independenței în rîndul obiectivelor progresiste centrale, se fortifică treptat, capătă valori noi, se impun la ordinea zilei, între altele grație radicalizării aspirațiilor sociale ale maselor, cît și împrejurării că idealul național angrena în luptă toate forțele ce se integrău, la un moment dat, în zona progresului, transformîndu-se în cauză revoluționară a poporului.

Momentul 1848 structurează pe planuri superioare idealul dezvoltării economice, sociale și politice, conștiința de sine a poporului român, voința de unitate și independență. Flacăra revoluției luminează cu o mare vivacitate crezuri de căpătii ale maselor, crezuri care nu se puteau împlini pînă la capăt decît în condițiile descătușării naționale. Legătura dintre datul social și național, extrem de sudată la București, Iași, Blaj sau Islaz, este unul dintre factorii care dinamizează acțiunea pașoptistă și care îi conferă un caracter unitar. Pe fondul afirmării tumultuoase a conștiinței frăției românilor din cele trei state românești, anul 1848 consemnează amplificarea procesului național revoluționar de eliberare, proces caracterizat prin lupta pentru abolirea dominației din afară, pentru realizarea unirii naționale și dezvoltarea țărilor române în cadrul aceluiași stat, liber și independent. Profund convins că „unitatea națională este chezașuirea libertății” poporului⁴, Nicolae Bălcescu sintetiza minunat aceste obiective: „Nu poate fi fericire fără libertate — spunea marele gînditor revoluționar în 1849 —, nu poate fi libertate fără putere, și noi românii nu vom putea fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic”⁵.

³ Mihail Kogălniceanu, *Prefață la Cronicele României sau letopiseșele Moldaviei și Valahiei*, ediția a II-a, București, Imprimeria națională, 1872, p. VII.

⁴ Nicolae Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în: Nicolae Bălcescu, *Opere*, tomul I, partea a II-a, ediție critică îngrijită de G. Zane, București, 1940, p. 105.

⁵ Nicolae Bălcescu, *Către emigrația moldo-română din Paris*, în: Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. IV, ediție critică îngrijită de G. Zane, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, p. 135.

Unirea de la 1859, prima ilustrare practică a principiilor pașoptiste în planul unității politice și al independenței, este un act capital în procesul de *încegare statală modernă* a poporului român, săvârșit pe fundalul unei piețe economice unitare, ca expresie — adînc gravată — a voinței maselor.

Unirea Principatelor, punct de plecare în formarea statului național unitar, nu este lipsită de reflexele unei mișcări propriu-zis sociale. Masele își mărturiseau atunci nădejdea într-o renovatie de natură să mijlocească perfecționarea existenței lor materiale, iar adeziunea la alegerea lui Cuza pe scaunul țării este și un *vot social*. Ele nu doreau să imprime bătăliilor pentru unire un caracter îngust, ci să le transforme în ridicări politice-sociale menite a instaura libertatea în complexitatea datelor sale.

Marea mișcare națională care a fost războiul purtat de poporul nostru la 1877 și în urma căruia *s-a consfințit independența de stat a țării* poartă vizibil și amprenta unor mobiluri sociale. Înflăcărat de o dragoste nestinsă pentru glia străbună, soldatul român s-a bătut vitejește pe cîmpiile bulgare, alături de ostașii ruși și de patrioții bulgari, pentru ca la întoarcerea de pe front să trăiască mai demn, în matca țării neatîrnate. Impunerea dreptului la ființa de stat se desemnează astfel ca „moment crucial în istoria poporului român, în îndelungata sa luptă pentru libertate națională și dreptate socială, pentru progres”⁶.

Episoadele aici evocate se reliefează, prin urmare, ca piloni ai unei lupte constante, încoronate magistral la 1918. Ele îmbină în mod vizibil obiectivul unității politice și al independenței cu mobilurile sociale de acțiune ale maselor, care generează, de altfel, întreaga mișcare politică avansată dintr-o perioadă sau alta, definind, în coordonatele sale de bază, tradiția bătăliilor pentru libertate purtate în veacurile anterioare de poporul român. În această lumină, neatîrnarea se statuează ca latură indestructibilă a idealurilor social-politice care animau forțele înaintate ale societății românești.

Apariția proletariatului pe arena socială a României, odată cu încheierea și afirmarea în viața politică a mișcării muncitorești, socialiste, determină un nou și puternic impuls în dezvoltarea conștiinței naționale. Clasa muncitoare se manifesta tot mai pregnant drept forța socială capabilă să preia în mîinile sale steagul marilor idealuri ale celor ce muncesc, ale luptei pentru eliberarea socială și națională, pentru formarea și consolidarea națiunii române, pentru înfăptuirea societății lipsite de exploatare. Pe temeiurile năzuințelor sociale ale maselor largi, în frunte cu clasa muncitoare, principiile unirii și independenței făurite de-a lungul veacurilor de poporul nostru ating acum — într-o corelare profund indestructibilă — o înaltă treaptă a maturității, trasînd, în liniile lui directoare, specificul luptei de eliberare națională desfășurate pe cuprinsul patriei. În acest cadru se făurește statul național unitar român, încununare a unui întreg drum de bătălii aspre pentru libertatea țării. Unirea de la 1918 avea să releve dorința maselor de a transforma acest moment istoric într-un act de neatîrnare deplină, ceea ce conferă, la rîndul său, o autoritate particulară aspirației naționale pecetluite la Alba Iulia. *Prin mobilurile*

⁶ Ion Gheorghe Maurer, *Cuvîntare rostită la Adunarea solemnă cu prilejul sărbătoririi a 90 de ani de la cucerirea independenței de stat a României*, în „Scînteia”, anul XXXVI, nr. 7 335, din 9 mai 1967.

promovate de cele mai înaintate forțe social-politice ale țării, formarea statului român unitar — adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne — reprezintă un moment marcant progresist al luptei de eliberare națională a poporului nostru. Această luptă se amplifică în împrejurările noi rezultate din dezvoltarea uriașelor mișcări sociale și naționale care au cuprins omenirea ca urmare a declanșării crizei generale a capitalismului în condițiile primului război mondial, ale agravării ei odată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

★

Factori numeroși au făcut ca poporul român să imprime un conținut profund, cu valențe multiple, accepțiilor libertății, afirmării de sine stătătoare, egalității în drepturi cu toate popoarele lumii. Vicisitudini istorice s-au opus neîntrerupt în calea libertății țării și, în atare condiții, obiectul împiedicării sau înlăturării servituții nu a putut absenta vreodată din preocupările de capătii ale luptei sale politice-sociale, iar deviza independenței s-a înscris de-a lungul vremurilor în prim-planul gândirii avansate românești. Situat la confluența zonelor de interese ale unor mari imperii, teritoriul patriei a fost vizat și încălcat deseori. Numai înfruntându-se restriștile atât de mari, țara noastră a putut dura în timp, a putut ajunge la gradul actualei sale dezvoltări. Fără lupta înaintașilor — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu —, fără depășirea atitor dificultăți, „nu s-ar fi putut asigura înfăptuirea statului național, dezvoltarea patriei noastre pe treptele civilizației de astăzi“⁷.

Idealurile de independență au căpătat o vigoare inepuizabilă, între altele, grație legăturilor multiple foarte vii între toți românii, legături izvorite din comunitatea de viață economică și spirituală permanentă a poporului nostru. În decursul timpurilor, economia celor trei țări românești s-a complinit neîncetat, marcînd, în diversitatea ei, trăsături definitorii pentru un ansamblu economic esențialmente unitar. Conștiința apartenenței la aceeași obirșie, a identității spirituale, asociată mereu cu identitatea scopurilor de viață, întărea premisele viitoarei uniri. Românii, observa la vremea sa Nicolae Bălcescu, sînt meniți la unire „prin naționalitate, prin aceeași limbă, religie, obiceiuri, sentimente, prin poziția geografică, prin trecutul lor și, în sfîrșit, prin nevoia de-a se păstra și de-a se mîntui“⁸. Oricît au lucrat influențele străine, ei și-au conservat individualitatea națională, în vreme ce toate semnificațiile pozitive ale evenimentelor care zguduiau Europa au avut înrîuriri binefăcătoare asupra lor. Populația românească aflată sub stăpînire străină nu s-a împăcat un moment cu situația în care fusese adusă și n-a renunțat niciodată, în tot cursul vremurilor, la aspirația legitimă spre o viață liberă și independentă.

Intervine, pe acest fond, un element de o excepțională importanță al psihologiei sociale — dragostea nețărmurită față de patrie. Vitejia în luptă, jertfele pe care au avut a le da înaintașii noștri mărturisesc legătura lor

⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Editura politică, 1968, p. 615.

⁸ Nicolae Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în: Nicolae Bălcescu, *Opere*, tomul I, partea a II-a, ediție critică îngrijită de G. Zane, București, 1940, p. 105.

indestructibilă cu acest pământ. Poporul român — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost totdeauna animat „de o nestinsă dragoste de patrie, de curaj și spirit de abnegație; sentimentul patriotismului fierbinte a fost transmis ca o flăcără vie, din generație în generație”⁹.

Dorul libertății este și expresia a numeroase alte coordonate spirituale care concură la definirea caracterului poporului nostru. Animat de aspirații spre „luciditate, echilibru, măsură și realism, pe care le dețin *ab initio*”¹⁰, el a dorit dintotdeauna să-și ducă viața în bună pace, întemeindu-și rosturile pe principiile omeniei și justiției, ale democrației și civilizației, ale conviețuirii demne și prietenești cu alte popoare, principii care pot garanta ființa materială și morală a unei colectivități umane.

La sfârșitul secolului trecut și, mai cu seamă, în primele două decenii ale secolului al XX-lea, dezideratul făuririi statului român unitar a produs o răscolire progresivă a conștiințelor poporului, favorizând cristalizarea, diversificarea și afirmarea mai pronunțată a ideilor de independență. Așa cum conchid documentele epocii, gravitarea transilvănenilor „spre vechiul regat și tendința vechiului regat să elibereze Ardealul, care de atîta timp mergeau paralel, s-au întilnit și contopit într-o singură voință de independență și într-o singură realitate — statul român unitar” (subl. ns.)¹¹. În numele românilor de peste munți, Comitetul Național Român din Ardeal adresează, în noiembrie 1918, un mesaj oficial guvernului de la București, în care ideile de unire și independență stau pe același plan. Purtătorul documentului declara în cadrul unui interviu luat la Iași: „Cerem cu toții ceea ce am cerut și în ținuturile noastre [transilvane] de sute de ani, *dezrobirea și unirea cu România*. Toți românii ardeleni cer din toată inima alipirea la țara mîndră a României” (subl. ns.)¹².

Glasul socialiștilor, purtătorii idealurilor revoluționare ale maselor, s-a distins, în această efervescență, prin accente noi, înaintate. Congresul Partidului social-democrat român din Ardeal și Banat reunit la 19—20 ianuarie 1919 ține să pună în lumină într-o rezoluție primatul luptelor de independență ale națiunilor subjugate și despărțite. Social-democrația română, glăsuia rezoluția, a respectat „principiile stabilite de congresele socialiste internaționale, care totdeauna au recunoscut dreptul fiecărei națiuni asuprite și divizate sub mai multe stăpîniri străine de a lupta în primul rînd pentru independența sa” (subl. ns.)¹³.

Unirea națională a fost identificată de socialiști cu însuși idealul libertății naționale. „*Independența noastră — scria Emil Isac — este o condiție sine-qua-non a viitorului nostru și independența nu ne poate fi asigurată decît atunci dacă nu vor mai exista provincii românești, ci dacă toată românimea va trăi o singură viață de stat. Asta-i argumentul suprem pentru care socialismul român s-a declarat în Alba Iulia pentru idealul*

⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Editura politică, 1968, p. 465.

¹⁰ Athanase Joja, *Logos și Ethos*, București, Editura politică, 1967, p. 280.

¹¹ Biblioteca centrală de stat (B.C.S.), secția manuscrise, fondul Saint-Georges, pachetul IXL, dosarul nr. 4, fila 53 (document nedatat, întocmit la Ministerul Afacerilor Străine al României).

¹² *Unitatea națională. Declarația Ardealului pentru alipirea la România*, în „Steagul” (București), anul IV, nr. 198, din 9/22 noiembrie 1918.

¹³ „Adevărul” (Sibiu), anul XV, nr. 2, din 13/26 ianuarie 1919.

unirei tuturor românilor“ *. Ca și la 1848, se afirmau — de această dată sub impulsul socialist — corelația organică dintre idealul unirii și cel al cuceririi independenței efective, precum și năzuința maselor largi de a asigura cadrul corespunzător dezvoltării și propășirii țării.

Mișcarea de masă pentru unire, care s-a afirmat vertiginos în Transilvania anului 1918, a imprimat un conținut înaintat principiului *auto-determinării naționale*, de o importanță esențială pentru încheierea construcției de stat în țările divizate politicește, pentru plămădirea statelor unitare independente. Desigur că un atare obiectiv nu era singular, ci se integra în acțiunea largă de scuturare a jugului habsburgic, de lichidare a rânduielilor moșierești și de instaurare a unui regim democratic în statul național român unitar. Căci masele doreau să înlăture tot ce însemna în ochii lor împilare, fie ea socială, fie națională. Autodeterminarea se relevă astfel ca o componentă a bătăliilor sociale și naționale purtate de masele populare de peste munți — români, maghiari, germani și de alte naționalități —, în primele rînduri aflindu-se clasa muncitoare, care-și pune pecetea asupra acestor bătălii.

În decursul vremilor, populația românească și masele exploatate de alte naționalități din Transilvania au încercat felurite modalități pentru a rezista opresiunii habsburgice, a se impune și a netezi acea cale politică de acțiune în măsură să le aducă dreptul de a dispune ele însele neîngrădit. Integrați în lupta popoarelor subjugate din imperiu care năzuiau să-și constituie state naționale independente (cehi, slovaci, polonezi, unguri) sau să se alăture statelor naționale existente (italieni, sirbi, sloveni, croați), românii transilvăneni au respins categoric la 1918 orice „egalitate în opresiune“, orice „autonomie“ care n-ar fi arătat un progres radical în situația lor politică. Ei nu doreau să mai facă parte din imperiu, căci aceasta ar fi însemnat perpetuarea unor stări de lucruri de natură să prejudicieze grav însăși ființa lor națională, și nici să se constituie într-un stat artificial, lipsit de o fundamentare istorică și social-politică și amenințat să fie absorbit de diverse puteri imperialiste. Așa cum se arăta în epocă, nu putea exista nici o rațiune pentru apariția — sub chiar pretextul libertății — a două Români, a două Italii sau a două Serbii etc., în momentul în care imperiul habsburgic își trăia ultimele clipe, numai și numai din considerentul că respectivele popoare au fost despărțite forțat, ca urmare a urgiilor seculare. Autodeterminarea viza, prin urmare, ieșirea din imperiul habsburgic și unirea, o unire concepută a se înfăptui sub stindardul realei neatîrnări a statului național unitar.

Unirea poporului român într-un singur stat neatîrnat, care forma scopul luptei sale, se înfățișa, după cum apreciază aceeași rezoluție a Congresului P.S.D. din Ardeal și Banat, ca necesitate istorică, „bazată pe dreptul de liberă dispoziție al tuturor popoarelor“¹⁴. În temeiul acestui drept firesc, al luptei și voinței generale, dezideratul poporului nostru, ca și al celorlalte popoare oprimate de imperiul habsburgic, a triumfat la 1918, prin prăbușirea, în condițiile avîntului general revoluționar, a două imperii multinaționale retrograde, ale înfrîurii puternice exercitate de

* Emil Isac, *Alba Iulia socialiștilor români*, în „Adevărul“ (Sibiu), anul XIV, nr. 51, din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919.

¹⁴ „Adevărul“ (Sibiu), anul XV, nr. 2, din 13/26 ianuarie 1919.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie — care a dat un nou și puternic imbold popoarelor asuprite în lupta pentru scuturarea jugului străin —, iar acest triumf a marcat începutul dezvoltării întregii națiuni române în cadrul aceluiași stat național. Eveniment de o importanță crucială în dezvoltarea omenirii, revoluția săvârșită de proletariatul din Rusia „a creat pentru toate națiunile din țară (din Austro-Ungaria — n.n.) — după cum subliniau socialiștii din Transilvania — puțința ca singure să-și hotărască soarta, singure să decidă asupra viitorului lor și singure să-și croiască cadrele de stat în cari vor dori să trăiască în viitor”¹⁵.

Mișcarea muncitorească din România, care promova energic „dreptul fiecărui neam de a se dezvolta nestinjenit în cadrele sale naționale”¹⁶, a atras atenția asupra *efectelor sociale* ale emancipării popoarelor de sub apăsarea națională, ale cuceririi libertății naționale, definite a fi *preludiul prefacerilor viitoare*¹⁷, asupra importanței făuririi statului național unitar pentru dezvoltarea bătăliilor hotărâtoare ale clasei muncitoare de pe întreg cuprinsul țării. „Azi se ridică popoarele asuprite și-și scutură lanțul robiei — constata ziarul „Socialismul” —, mâine se va ridica poporul muncitor, proletariatul”¹⁸.

Poporul român năzuia să dobândească o *independență temeinică și definitivă a țării*, dictată nu de voința externă și de interese conjuncturale sau de planuri ale claselor dominante, ci de preceptele și țelurile dezvoltării sale în viitor. Comunicatul Consiliului Național Român din Transilvania publicat în urma convorbirilor unor membri ai săi cu delegatul Consiliului Național Ungar *, în toamna anului 1918, declara că „națiunea română pretinde cu tot dreptul *independența sa deplină de stat* și nu admite ca acest drept să fie întunecat prin rezolviri provisorice, care pe de o parte principal trag la îndoială acest drept, pe de altă parte nu oferă nici o garanță” (subl. ns.)¹⁹.

Atunci când, în vara anului 1916, trupele române au intrat în luptă și au eliberat, în numai câteva zile, o parte din trupul Transilvaniei, masele populare de pe ambele versante ale Carpaților, văzînd în aceasta posibilitatea împlinirii dezideratului de veacuri al poporului român — făurirea statului unitar și concretizarea independenței de stat —, au primit cu entuziasm această veste. Înfruntarea cu dușmanii cotropitori a prilejuit manifestarea profundului patriotism de care a dat dovadă întregul popor muncitor. Jertfele sale înălțătoare pe cîmpiile de la Mărăști, Mărășești și Oituz se integrează în șirul luptelor eroice pentru libertate, independență și unire națională.

Neatîrnarea țării include, în mod firesc, ideea integrității teritoriale. „România — afirma Nicolae Titulescu în cadrul unui mitîng reunit la Ploiești în 1915 — *nu poate fi întreagă fără Ardeal...* Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care

¹⁵ *Ce vrem*, în „Adevărul” (Sibiu), anul XIV, nr. 43, din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

¹⁶ *Către poporul muncitor român*. Apelul lansat de Comitetul conducător al P.S.D. din Ardeal, în „Adevărul” (Sibiu), anul XIV, nr. 48, din 2/15 decembrie 1918.

¹⁷ *Perspectivile păcii*, în „Socialismul”, anul XIII, nr. 3, din 18 decembrie 1918.

¹⁸ *Ibid.*

* Iászi Oszkár.

¹⁹ B.C.S., secția manuscrise, fondul Saint-Georges, pachetul IXL, dosarul nr. 4, filele 64—65.

i-a susținut viața“ (subl. ns.)²⁰. Consiliul Național Român din Transilvania înscrisa, în obiectivele sale de luptă, dezideratul eliberării acestui teritoriu național, leagăn milenar al poporului nostru. Românii, conchidea cunoscutul apel *Către popoarele lumii*, se pronunță cu hotărîre pentru eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România, căci acest teritoriu românesc „de la descălicarea împăratului Traian și pînă astăzi a fost muncit cu brațele noastre și îngrășat cu sîngele nostru“²¹. În sfîrșit, Declarația românilor de peste munți emigrați în vechea Romînie din cauza persecuției habsburgice cerea ferm ca *întreg teritoriul transilvan* „să fie *liberat* și *unit* cu patria-mumă“ (subl. ns.)²².

Afirmarea de către masele largi a unei poziții categorice în apărarea integrității teritoriale marca o vehementă opoziție în fața tendințelor imperialiste de a dizolva națiunea română, de a încălca demnitatea unui popor care a făcut din libertate un ideal suprem. Integritatea teritorială, tradusă în făurirea statului național unitar și independent, se impunea ca element de căpătii pentru menținerea și consolidarea națiunii. De aceea, ocrotirea fiecărei palme din pămîntul țării era marea poruncă pe care poporul se declara gata a o păzi cu strășnicie, respingînd, în numele dragostei de patrie, al destinelor viitoare, orice tranzacție; „...la nevoie — observa Nicolae Iorga —, n-ar fi numai decît necesară nici o lecție ostășească pentru ca tot poporul românesc să formeze o singură oaste la hotarul care nu se poate schimba“²³.

O independență viabilă, spre care tindeau forțele înaintate ale societății românești, implica fără putință de tăgadă exercitarea dreptului poporului român *de a direcționa el însuși calea dezvoltării naționale*, de a respinge ingerințele în treburile sale interne. În Transilvania, acest principiu stătea la fundamentul luptei populației românești pentru manifestarea propriei voințe de acțiune, a dorinței de unire cu națiunea de care aparține. Pe planul întregii țări, ideea prevenirii amestecului în afacerile dinăuntru a fost afirmată cu o mare limpezime de către socialiști, care condamnau împilarea de orice natură a popoarelor. „Să se facă cu putință — cerea în 1917 ziarul „Adevărul“, organ al P.S.D. din Ardeal și Banat — ca-n toate țările popoarele singure să-și hotărască soarta și nici un neam să nu mai fie asuprit de altul“²⁴.

Indiferent de consensurile care i se pot atribui, independența politică are a-și concepe trăinicia pe independența economică. Puterile capitaliste apelasera la tot arsenalul lor de modalități pentru aservirea economică a diverselor popoare, și însuși primul război mondial — observau atunci

²⁰ Nicolae Titulescu, *Discursul rostit la meetingul național din Ploiești, 1915*, în Vasile V. Haneș, *Antologia oratorilor români*, București, „Socec“ [f.a.], p. 173.

²¹ *Către popoarele lumii*, în „Românul“ (Arad), anul VII, nr. 10, din 7/20 noiembrie 1918.

²² *Declarația românilor din Ardeal...*, în „Timpul nou“ (Viena), anul I, nr. 2, din 13/26 noiembrie 1918.

²³ Nicolae Iorga, *Comemorarea unirii Ardealului și Rostul istoric al unirii. Două cuvîntări ținute la București*, Vălenii de Munte, Așezămîntul tipografic „Datina românească“, 1933, p. 11.

²⁴ *Ce vrem? Pace, drepturi și pîine*, în „Adevărul“ din octombrie 1917 (Citat după: *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, cu prefața Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., București, Editura politică, 1966, p. 64).

socialiștii români — se originează din tendințele dominării economice a altora. Nimeni nu se mai îndoiește astăzi, nota cotidianul socialist „Nădejdea“, „că această dorință de subjugare economică a fost la baza însuși a războiului mondial...“²⁵. Același jurnal constata cum convențiile comerciale ale României cu alte state europene au purtat pecetea constrîngerii din pricina politicii unor mari puteri. „În acest fel de condițiuni nefavorabile, viața economică a statului român nu s-a putut dezvolta și ține la curent cu a celorlalte state europene, cu toate că bogăția solului nostru justifica dacă nu o întrecere cel puțin o menținere pe picior de egalitate“²⁶.

Semnificația dobîndirii independenței economice a statului național unitar pentru libertatea lui de facto a fost pusă în lumină atît în perioada războiului, deși atunci operațiile militare și evoluția frontului stăteau în prima atenție, cît mai cu seamă după încheierea ostilităților. Modalitățile de realizare a neatîrnării economice, mobilurile acestora căpătau interpretări diferite, în raport cu poziția și interesele diferitelor clase sau categorii sociale. Oricum, se sublinia cu claritate și insistență că, mai ales pentru o țară mică, așa cum este România, „libertatea economică stă în cea mai strînsă legătură cu libertatea și independența politică“²⁷. După cum se aprecia în epocă, independența economică a țării implica o permutare totală a raporturilor existente pînă la război pe arena mondială, printr-un curs liber al dezvoltării națiunilor: „Omenirea — se spunea la 1918 — așteaptă cu precizie o schimbare, o prefacere de așa fel între națiuni, încît libera dezvoltare politică, culturală și economică a fiecăruia să fie asigurată“²⁸.

Dominația de clasă a unor reprezentanți ai marii burghezii și moșierimi nu a creat terenul pentru consolidarea, în deceniile următoare, a neatîrnării economice și politice a țării noastre. România a continuat să rămîna dependentă față de marile puteri imperialiste, iar mai tîrziu economia sa a fost subordonată intereselor politicii Germaniei hitleriste. Viața economică și politică a țării a fost pusă, în acest fel, sub controlul german, fapt care a dus la încălcarea gravă a suveranității poporului român.

De la unire și pînă la eliberarea țării de sub jugul fascist, în august 1944, comuniștii au fost aceia care s-au aflat în fruntea luptei pentru apărarea independenței, a integrității teritoriale, a ființei naționale a poporului român. Ei au condamnat cu tărie amenințarea, iar apoi știrbirea gravă a trupului țării prin dictatul fascist de la Viena, denunțînd, în același timp, regimul dictatorial din România, care cedase în fața presiunilor germano-italiene.

Năzuințele care au dirijat acțiunea României pentru unire și independență conferă un rol de prim plan principiului cooperării echitabile a statelor, indiferent de puterea și mărimea lor. Adunarea de la Alba Iulia

²⁵ *Alianții și petrolul românesc*, în „Nădejdea“ (Galați), anul I, nr. 80, din 29 iulie 1920.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ A. H., *L'offensive économique teutonne*, în „La Roumanie“, anul I, nr. 36, din 19 septembrie 1918.

²⁸ Eftimie Antonescu, *Războiul și dreptatea ce va urma*, în „Renașterea română“ (Iași), anul I, nr. 2, din 15 aprilie 1918, p. 82.

dădea expresie asentimentului național de a se întrona dreptatea și libertatea „*pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă*“ (subl. ns.)²⁹.

Egalitatea între națiuni nu-și restrângea înțelesul doar la asigurarea libertății fiecărui stat în parte de a hotărî nestingherit în chestiunile de interes intern; ea era chemată să-și asume atribute constructive mai vaste, prin animarea conlucrării pozitive, prietenești a popoarelor. Întovărișirea națiunilor libere într-o acțiune permanentă de împiedicare a nedreptăților care subminaseră liniștea în viața internațională era socotită în stare a impune o evoluție nouă pe drumul progresului uman. „Națiunile trebuie să fie libere — conchidea Vasile Goldiș, unul dintre fruntașii Partidului Național Român —, ca astfel, între egale drepturi și condițiuni, să poată încheia acea mare unire a popoarelor, care va fi chemată să reprezinte o concepțiune superioară pe scara civilizațiunii...”³⁰.

O valoare particulară căpăta ideea că realizarea țelurilor de unire și independență va putea conferi statului român un rol activ pe plan extern, căci România mijlocește, prin poziția sa geografică și prin însăși economia sa, comunicarea economică în Europa, indicîndu-se ca factor constructiv pe continentul nostru. Aceasta depindea însă și de natura regimului social-politic intern. În planul politic, statul român dezrobitor urma să-și amplifice contribuția la apărarea libertății și independenței, în primul rînd în perimetrul dunărean, „la împiedicarea oricărei încercări de înăbușire a națiunilor libere și independente”³¹.

Păstrarea securității statelor mici care, prin înfăptuirea unirii, ajunseseră la o cotitură a evoluției lor istorice, reclama însușirea și promovarea unei politici externe de *colaborare leală* și de *sprijinire mutuală*, care să le ajute a-și conserva independența. Mai ales pentru micile națiuni din zona estului european, această condiție era socotită indispensabilă ființării lor în viitor. „Fără a se într-ajutora sincer și prietenește — preciza gazeta „La Roumanie” —, națiunile din estul european, chiar înfăptuind unirea națională, nu vor putea nici să o consolideze, nici să tragă din aceasta foloasele”³². În împrejurările postbelice, se releva, așadar, ideea colaborării între statele mici — *în cadrul conlucrării mondiale a popoarelor* — ca soluție majoră și constantă pentru păstrarea statu quo-ului politic și, în același timp, pentru întărirea condițiilor necesare înfloririi preocupărilor îndreptate spre libera dezvoltare a fiecărui stat, spre abordarea neîngrădită a vieții interne. Practic, această idee s-a materializat în activitatea organizațiilor politice Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, în cadrul cărora România a avut un aport prestigios. La lipsa unei eficiențe deosebite a acestor pacte a contribuit direct orientarea reacționară, antipopulară a unor forțe politice ale claselor dominante din aceste țări.

Chestiunea închegării raporturilor de bună vecinătate, a statornicirii de alianțe diplomatice care să îndrume România pe făgașul unei politici externe corespunzătoare aspirațiilor patriotice ale maselor, intereselor naționale ale țării a preocupat îndeaproape mișcarea muncitorească de la

²⁹ Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani de la luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, Editura Asociației culturale „Astra”, 1935, p. 192.

³⁰ *Ibidem*, p. 177.

³¹ „La Roumanie”, anul I, nr. 3, din 31 ianuarie 1918.

³² *La sécurité des nations libres*, în „La Roumanie”, anul II, nr. 55, din 30 ianuarie 1919.

noi. Clasa muncitoare din România era cea mai consecventă clasă în promovarea asiduă a alianței cu toate popoarele vecine și cu toate popoarele Europei dornice de pace și bună înțelegere internațională, văzind în aceasta un fundament al politicii externe a României din acea epocă. O însemnătate primordială avea stabilirea unei apropieri durabile cu primul stat socialist din lume, marea țară de la răsărit — Rusia sovietică —, pe pământul căreia avusese loc cea mai răsunătoare izbândă a proletariatului și a celorlalte mase asuprite. Mișcarea muncitorească din România, având vechi și trainice tradiții internaționaliste, a primit cu nemărginită însuflețire biruința proletariatului din Rusia. Lupta dusă de oamenii muncii din patria noastră pentru sprijinirea Revoluției din Octombrie, a tinărului stat sovietic, în strânsă legătură cu luptele pentru transformarea revoluționară a societății românești, participarea cu arma în mână a militanților români la apărarea republicii sovietice au înscris contribuții evidente la dezvoltarea și consolidarea prieteniei româno-sovietice³³. Elementele revoluționare au denunțat politica duplicitară a statelor imperialiste, care încercau totul pentru a readuce în Rusia vechile rînduieli. În țară se desfășurau, din inițiativa și sub conducerea organizațiilor muncitorești, manifestații ale oamenilor muncii de solidaritate cu statul socialist³⁴, ale cărui principii de respect al libertății popoarelor au însuflețit masele de pretutindeni. Clasa muncitoare, comuniștii, și nu numai ei, vedeau în consolidarea statului socialist vecin nouă un reazem sigur împotriva politicii imperialiste de dominație a statelor mici de către marile puteri capitaliste.

Crearea și ameliorarea legăturilor diplomatice, mai ales cu statele vecine, au antrenat înseși preocupările diplomației românești, în ideea că întreținerea unor raporturi internaționale pozitive reprezenta „una din căile sigure și eficace ale menținerii unității și independenței naționale a României”³⁵. În acest cadru, de interes esențial era normalizarea relațiilor diplomatice ale României cu Uniunea Sovietică. Așa cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, „O serie de personalități politice marcante românești, dînd dovadă de realism și luciditate, au înțeles importanța deosebită pentru România a menținerii unor raporturi prietenești și de colaborare cu marea noastră vecină de la răsărit”³⁶. În rîndul lor se detașează diplomatul de talie mondială Nicolae Titulescu. „Timp de un deceniu și jumătate, Titulescu a menținut pe agenda activității sale diplomatice această

³³ A se vedea mai pe larg în acest sens : I. Popescu-Puțuri, I. Rădulescu, *România și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*; V. Cheresteșiu, N. Copoiu, *Participarea oamenilor muncii din România la apărarea și sprijinirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, anul XIII, nr. 4, iulie-august 1967; Acad. P. Constantinescu-Iași, V. Liveanu, *Insemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*; N. Copoiu, *Revoluția din Octombrie și opinia publică progresistă din România*; Titu Georgescu, Gh. I. Ioniță, *Organizații legale de masă, promotoare ale relațiilor de prietenie între România și U.R.S.S., create și îndrumate de partidul comunist în anii ilegalității sale*, în „Anale”, anul XIII, nr. 5, septembrie-octombrie 1967.

³⁴ Ion Popescu-Puțuri, I. Rădulescu, *Op. cit.*, p. 62.

³⁵ Ion M. Oprea, Nicolae Titulescu, București, Editura științifică, 1966, p. 213—214.

³⁶ Nicolae Ceaușescu, *Expunerea la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, în „Scînteia”, anul XXXVIII, nr. 7902, din 30 noiembrie 1968.

problemă, căutînd să-i găsească o soluție care să satisfacă interesele ambelor părți“³⁷. La sfîrșitul anului 1924, într-o convorbire cu reprezentantul guvernului sovietic la Londra, Titulescu accentua ideea reluării neîntîrziate a „raporturilor normale, aș zice bucuros amicale între Rusia și România“³⁸. În anii 1935—1936, miniștrii de externe ai României și Uniunii Sovietice, N. Titulescu și M. Litvinov, au purtat discuții asupra unui proiect de tratat de asistență mutuală româno-sovietic.

Desfășurarea evenimentelor politice între cele două războaie mondiale — așa cum relevă tovarășul Nicolae Ceaușescu — demonstrează că întotdeauna mișcarea revoluționară, forțele înaintate ale țării noastre s-au ridicat împotriva politicii antisovietice a cercurilor reacționare, nu s-au identificat cu această politică și au militat pentru prietenie, alianță și bună vecinătate cu Uniunea Sovietică, cu popoarele sovietice³⁹.

După cum s-a observat pînă aici, eliberarea națională nu era o finalitate a luptei maselor, care suportau apăsătorul jug al împilării sociale. Și de altfel neatîrnarea statului național unitar nici nu putea fi reală atîta vreme cît la conducerea țării se aflau clasele exploataatoare, străine de adevăratele interese ale României. La 1918 era vorba, prin urmare, nu numai de făurirea statului unic național, ci, pe fondul acestui proces, de evaluarea fundamentală a situației social-politice din România, în condițiile în care clasa muncitoare, în frunte cu socialiștii, dădeau asalturi energice în planul social-politic, pentru înlăturarea burgheziei și moșierimii, pentru instaurarea unei societăți lipsite de exploatare. Însuși faptul că documentele de la Alba Iulia consemnează în mod direct asemenea prevederi cum sînt : asigurarea de drepturi și avantaje muncitorilor industriali, reforma agrară radicală, participarea tuturor celor interesați la discutarea proiectului acestei reforme, libertate socială și dreptate națională vădește puterea de influență a idealurilor proletariatului în viața politică a României. Anul 1918 evidențiază astfel într-un cadru extrem de larg rădăcinile profund sociale ale aspirațiilor și luptei maselor populare pentru neatîrnarea țării.

★

Năzuința contopirii celor trei țări românești într-un stat național unitar se atestă ca latură organică a idealului de libertate care a însoțit lupta revoluționară a poporului român în decursul vremurilor. Într-o formă sau alta, toate marile momente ale bătăliilor purtate de forțele progresiste, din timpuri îndepărtate și pînă în era contemporană, circumscriu obiectivul unității politice în sfera ideii de independență, fără de care nu era cu puțință o ascensiune normală a țării pe treptele unui progres viabil și multilateral.

La rîndul său, înfăptuirea statului nostru unitar a fost privită de către masele populare, în frunte cu clasa muncitoare, ca mijloc imperios necesar de înfăptuire a neatîrnării patriei. În fapt, unitatea statală nu poate fi decît efemeră și perpetuu periclitată dacă nu-și definește mobilurile sub

³⁷ Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, Editura științifică, 1966, p. 214.

³⁸ *Ibid.*

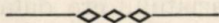
³⁹ Nicolae Ceaușescu, *Expunerea la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, în „Scînteia“, anul XXXVIII, nr. 7 902, din 30 noiembrie 1968.

spectrul independenței naționale. Prin direcțiile de acțiune și prin semnificațiile majore pe care le degajă în planul neatîrnării, unirea de la 1918 este un moment de sinteză al bătăliilor purtate anterior de poporul român pentru emanciparea și dezvoltarea sa nestînjinită în cadrul unui stat național suveran. Ea se înfățișează *ca punct de încheiere a luptei național-revoluționare de eliberare, care se distinge prin aceleași obiective naționale de acțiune ale întregului popor*. România inaugura istoria sa contemporană pe baze naționale și în cadre naționale unitare, scrutînd în noi planuri datele evoluției sale sociale și politice. Adunarea de la Alba Iulia, avea să scrie istoricul Silviu Dragomir, „va rămîne de-a pururea piatra de hotar a istoriei române și va reprezenta, din veci în veci, simbolul biruinței noastre definitive. Ea a fost rezultatul logic al evoluției istorice, fructul luptelor de emancipare a poporului românesc și triumful strălucit al ideilor generoase, pentru care s-a vărsat, cu atîta prisosință, sîngele scump al fraților noștri”⁴⁰.

Ca rezultat al unirii Transilvaniei cu țara, România începe a se dezvolta pe coordonatele specifice unui stat independent. În planul intern se realizează cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, pentru înmănuncherea energiilor și capacităților creatoare ale poporului nostru, se creează condiții prielnice activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare. De altminteri, nu puține lupte care au înscris progrese în planul neatîrnării au avut, în perspectiva vremii sau imediat, însemnate urmări sociale și chiar economice. Pentru vremuri anterioare, observația se verifică plenar în actele de abolire a jugului otoman, de curmare a jafului armatelor cotoropitoare străine în teritoriul românesc. Pe plan extern, prestigiul țării noastre a crescut. Masele au dobîndit noi și variate posibilități de a respinge amestecul forțelor reacționare externe în afacerile țării.

În procesul constituirii statului național unitar, idealul libertății naționale a angrenat cele mai avansate principii și resorturi spirituale ale poporului nostru. Postulatele independenței și suveranității naționale au înregistrat noi dezvoltări și diversificări teoretice, care aveau să rămînă un izvor fertil de gîndire politică revoluționară. Poporul nostru se înscrisa, prin toate acestea, în rîndul forțelor înaintate ale lumii contemporane, care militau pentru izbînda cauzei progresului în planul social și politic.

Revenea clasei muncitoare, forțelor revoluționare — în frunte cu partidul comunist —, care aspirau la crearea unei Românie socialiste, să dea conținut democratic statului român unitar, să asigure, prin întronarea unui regim lipsit de exploatare și asuprire, liantul puternic al maselor largi ale poporului pentru cucerirea unei reale independențe și suveranități naționale.

⁴⁰ Adunarea națională a Unirii — 1 decembrie 1918, Cluj [f.a.], p. 3.

Ideile marxismului biruitor și lupta popoarelor pentru autodeterminare în anul 1918

Dr. NICOLAE COPOIU

Elaborarea la mijlocul veacului trecut a socialismului științific — concepția revoluționară a clasei muncitoare cu privire la dezvoltarea societății spre socialism — a coincis în timp cu procesul trezirii la viață națională a unei serii întregi de popoare, a constituirii unor noi state naționale în Europa, ca Germania, Italia ș.a. Procesul se afla însă abia la început, căci zeci de alte popoare continuau, atât în Europa cât mai ales pe alte continente, să poarte jugul asupririi străine, al dominației coloniale.

Înființarea Internaționalei I era în primul rând expresia intereselor de clasă ale proletariatului în lupta sa împotriva exploatării capitaliste. Asociația Internațională a Muncitorilor a înscris pe steagul ei, datorită îndrumărilor lui Marx, probleme cu caracter social-politic general, care reflectau stadiul de dezvoltare al societății la mijlocul secolului trecut. O astfel de problemă avea în vedere lupta de eliberare națională a popoarelor, apărarea dreptului la independență a unor națiuni căzute în decursul istoriei sub jugul dominației puterilor străine. Se știe, de altfel, că însuși momentul istoric al creării Internaționalei a fost prilejuit de adunarea de solidarizare a reprezentanților muncitorilor din mai multe țări cu lupta de eliberare a poporului polonez. Internaționala muncitorilor a ținut seama de stadiul de dezvoltare a procesului social-istoric care încorporează, printre altele, și lupta de eliberare națională, pentru formarea națiunilor moderne și constituirea lor în state independente și suverane. De aceea Marx a insistat neconștient ca Asociația Internațională a Muncitorilor să cuprindă în sfera activității sale problemele politice de actualitate care răspundeau năzuințelor popoarelor spre eliberare, spre desăvârșirea procesului istoric progresist al făuririi și consolidării statelor naționale.

O explicație mai largă a necesității dezbaterii și însușirii acestei probleme în organizațiile proletariatului era dată de Marx în partea finală a „Manifestului Constitutiv” al Internaționalei, unde se arată că în condițiile când clasele dominante duceau o politică externă bazată pe războaie de jaf și cotropire, proletariatului îi revenea sarcina „să facă în așa fel încât legile simple ale moralei și echității, care trebuie să reglementeze relațiile dintre persoanele particulare, să devină legi supreme în relațiile dintre națiuni”. Prin aceste cuvinte, Marx întrevădea un nou tip de relații între toate nați-

unile egale și independente, relații bazate pe colaborare și respect reciproc. De aceea Marx încheia „Manifestul Constitutiv“, întărind încă o dată această idee, prin precizarea că „lupta pentru o asemenea politică externă face parte din lupta generală pentru *eliberarea clasei muncitoare*“ (sublinierea lui Marx — *n.n.*)¹. Sint cunoscute din activitatea ulterioară a lui Marx și Engels importanța pe care au acordat-o ei problemelor lichidării aspiririlor naționale de orice fel, descătușării forțelor națiunilor în năzuința lor firească spre progres și socialism. „O mișcare internațională a proletariatului — arăta Engels mai târziu, într-o scrisoare către Kautsky, — este în general posibilă numai între națiuni independente“².

În ultimele decenii ale veacului trecut, Internaționala a II-a număra partide și grupări socialiste din peste 30 de țări — deci din state *constituite*, dar imensele imperii coloniale și multe alte popoare aflate sub stăpânirea unor state multinaționale rămâneau *în afara* organizației proletariatului internațional. Când, în 1896, la Congresul Internaționalei a II-a de la Londra s-a dezbătut problema națională, destul de în treacăt, de altfel, aceasta a fost limitată la națiunile asuprite din Europa, fără să se ia în considerare și să se includă în aceeași categorie lupta zecilor de popoare aflate sub jugul colonial. Cu toate aceste limite, determinate de oportunismul unor lideri socialiști din țările stăpânitoare de colonii, Congresul de la Londra, reflectând poziția de *principiu* a proletariatului, a adoptat o rezoluție prin care se declara în favoarea dreptului la autodeterminare al tuturor națiunilor și exprima „simpatia sa pentru muncitorii din orice țară care actualmente gem sub jugul absolutismului militar, național sau de altă natură“³.

Pe ordinea de zi a Congresului Internaționalei a II-a de la Stuttgart, din 1907, problema colonială a constituit unul din cele patru puncte principale ale ordinii de zi. Întărirea curentului oportunist în Internațională la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului al XX-lea s-a exprimat și în modul cum a evoluat dezbaterea problemei coloniale. La Stuttgart congresul s-a divizat aproape în două, când s-a votat rezoluția în problema colonială, ceea ce dovedea, după cum scria V. I. Lenin, „...o trăsătură negativă a mișcării muncitorești din Europa care poate să aducă mult rău cauzei proletariatului...“⁴. Lenin își exprima totodată speranța că lupta împotriva oportunismului va duce inevitabil la victorie „...deoarece națiunile «privilegiate» formează un procent tot mai mic din numărul total al națiunilor capitaliste“⁵.

În problema colonială delegatul român N. D. Cocea la Congresul de la Stuttgart a votat, alături de delegații bolșevici și ai partidelor socialiste din Balcani, rezoluția anticolonialistă⁶...

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 14.

² K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin, *Despre internaționalismul proletar*, Editura politică, 1959, p. 194.

³ V. I. Lenin, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, în: V. I. Lenin *despre problema națională și național-colonială*, Editura politică, București, 1958, p. 219.

⁴ V. I. Lenin, *Congresul internațional de la Stuttgart*, în: V. I. Lenin *despre problema națională și național-colonială*, Editura politică, București, 1958, p. 33.

⁵ *Ibid.*

⁶ N. Copoiu, *Refacerea Partidului Social-Democrat din România (1900—1910)*, Editura științifică, București, 1966, p. 186.

Înainte de revoluția din octombrie, problema autodeterminării naționale a fost dezbătută în cadrul mișcării socialiste internaționale, sub două aspecte : primul privea modul în care trebuiau să acționeze socialiștii din statele multinaționale (în special din Rusia și Austro-Ungaria) în condițiile normale ale existenței și menținerii acestor state. În această privință, după cum se știe, s-au conturat mai multe teorii, dintre care cea mai răspândită (în Austro-Ungaria) a fost austro-marxismul, a cărui principală lozincă era autonomia cultural-națională, susținută de Otto Bauer. Lozincă autonomiei cultural-naționale, adoptată de mulți lideri socialiști din Austro-Ungaria, pornea de la premisa că națiunile din monarhie vor rămâne totdeauna în cadrul statal al Austro-Ungariei. „Previziunea“ lui Bauer că Austria va merge spre autonomia națională pas cu pas, printr-un încet și chinuitor drum de dezvoltare națională și nicidecum printr-o acțiune hotărâtă, radicală, pe lângă faptul că a fost infirmată total de evenimente, a prejudiciat orientării partidelor social-democrate din imperiu, a produs mult rău luptei pentru autodeterminare pe care o duceau masele națiunilor asuprite din Austro-Ungaria înainte de primul război mondial.

Problema autodeterminării, a poziției partidului proletariatului față de mișcările de eliberare națională din Rusia, din Austro-Ungaria și din lumea colonială a fost dezbătută pe larg în Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia. Această dezbateră s-a intensificat în ajunul și în timpul primilor ani ai războiului mondial. I. V. Stalin a combătut teoriile lui Bauer și Springer, arătând limitele concepției acestora în problema atitudinii față de lupta popoarelor asuprite din Austro-Ungaria, V. I. Lenin a scris și a tipărit mai multe studii, clarificând pe deplin, din punct de vedere teoretic, poziția partidului revoluționar al proletariatului față de problema autodeterminării.

Din studiile lui Lenin se desprindea, în primul rînd, ideea că revoluția socialistă, oriunde va izbucni ea, nu va fi o revoluție numai cu obiective socialiste. „Cel care așteaptă o revoluție socială «pură» o va aștepta *mult și bine*. Acela este un revoluționar în vorbe, care nu poate să conceapă o revoluție adevărată“⁷. Din alte pasaje ale lucrărilor sale rezultă că Lenin prevedea chiar o îmbinare a lozincilor național-eliberatoare cu cele socialiste⁸. Lenin sublinia *obligatia* proletariatului de a sprijini lupta națiunilor asuprite, „altminteri, internaționalismul proletariatului va fi un internaționalism deșert, verbal, nici încrederea, nici solidaritatea de clasă între muncitorii națiunii asuprite și ai celei asupritoare nu vor fi posibile“⁹. Referindu-se la situația concretă din Austro-Ungaria și Rusia, Lenin scria în 1916 că „aici, tocmai secolul al XX-lea, a dezvoltat în mod deosebit mișcările naționale burghezo-democratice și a ascuțit lupta națională. Sarcinile proletariatului din aceste țări, atît în ceea ce privește desăvîrșirea transformării lor burghezo-democratice, cît și în ceea ce privește ajutorarea revoluției socialiste din alte țări, nu pot fi îndeplinite fără susținerea dreptului națiunilor la autodeterminare“¹⁰. Lenin aprecia în 1916 că Junius

⁷ V. I. Lenin, *Bilanțul discuției asupra autodeterminării*, în *Opere*, vol. 22, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 350.

⁸ V. I. Lenin, *Revoluția socialistă și dreptul națiunilor la autodeterminare* (teze), în *Opere*, vol. 22, Ed. P.M.R., București, p. 148.

⁹ *Ibidem*, p. 143.

¹⁰ *Ibidem*, p. 146.

(Roza Luxemburg), „în ceea ce privește Austria, de pildă... judecă foarte sănătos, ținând seama nu numai de «economie», dar și de specificul politic, relevînd «neviabilitatea internă a Austriei» și admitînd că... lichidarea Austro-Ungariei nu este din punct de vedere istoric decît o continuare a destrămării Turciei și că această destrămare constituie o necesitate a procesului istoric de dezvoltare”¹¹. Arătînd că victoria revoluției proletariatu-lui nu-i dă dreptul acestuia de a asupra alte popoare, Lenin cita pe Engels care spusese într-o scrisoare adresată lui Kautsky în 1882 că „proletariatul victorios nu va putea fericii cu sila nici un alt popor străin fără a-și submina astfel propria sa victorie”¹².

În aceste condiții, legat de cel de-al doilea aspect — adică al luptei pentru eliberarea națională a românilor din Austro-Ungaria în perspectiva dispariției acestui stat — problema națională a fost dezbătută și în mișcarea socialistă din țara noastră. Socialiștii din România au exprimat în documente programatice punctul lor de vedere în problema desăvîrșirii procesului de unificare a poporului român, începînd încă din penultimul deceniu al veacului trecut. Sînt cunoscute articolele semnate de Ion Dacul (Constantin Mille) în revista „Dacia viitoare”, în care, analizîndu-se stadiul de dezvoltare a poporului român, după unirea din 1859, scria că „astă unire e incompletă”, că „voim... ca românii să fie toți liberi și să formeze un stat, iar nu să geamă sub dominațiuni străine și vitrege”¹³. Același autor sublinia lipsa de viabilitate a Austro-Ungariei și interesul României față de prăbușirea acesteia. „Austro-Ungaria, stat intrat în stare de descompozițiune, nu poate dura mult timp, cu toate veleitățile sale care nu pot fi decît convulsii de muribund... România nu poate decît să se bucure de disparițiunea acestui monstru din alte timpuri”¹⁴. Problema luptei împotriva asupririi românilor din Austro-Ungaria preocupa în așa măsură pe socialiștii din țara noastră încît Ioan Nădejde a cerut sfaturi direct lui Engels în privința modului cum trebuie să desfășoare ei această luptă. În răspunsul său, Engels, analizînd relațiile internaționale și poziția României în contextul acestora, mai ales al rivalității între Rusia și Austro-Ungaria, ajungea la concluzia că „imediat ce se va prăbuși despotismul la Petersburg nu va mai exista în Europa nici Austro-Ungaria”¹⁵. Ioan Nădejde, ca și alți socialiști români, au ținut seama de opiniile lui Engels, fapt dovedit mai ales în 1894, cînd au luat atitudine cu toată energia în favoarea memorandiștilor.

„Toți oamenii cinstiți și sinceri — scria organul central al P.S.D.M.R. „Lumea nouă” — simpatizează cu acuzații, cu poporul românesc din Ungaria, care se agită și vrea să aibă drepturile lui. În țară la noi s-au făcut mitinguri de protestare, de solidaritate cu acuzații din Cluj, cu poporul suferind. Purtarea stăpînirii maghiare este nedemnă, procesul intentat românilor este condamnabil din toate punctele de vedere.

¹¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 305.

¹² Citat după V. I. Lenin, *Bilanțul discuției asupra autodeterminării*, în *Opere*, vol. 22, Ed. P.M.R., București, 1952, p. 347.

¹³ Ion Dacul, *România față cu principiul naționalităților*, în „Dacia viitoare” nr. 2/1883, p. 20—22.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ K. Marx. F. Engels, *Opere*, vol. 37, ediția a II-a, Moscova, p. 5.

Aceasta este părerea noastră, a socialiștilor...“¹⁶. La aflarea sentinței, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România a protestat împotriva condamnărilor. „Noi socialiștii ...nu putem fi decît pentru drepturile naționalităților și dezrobirea popoarelor, mai ales pentru dezrobirea tuturor românilor. De aceea protestăm contra sentinței juraților de la Cluj...”¹⁷.

Puțin timp mai tîrziu, Ioan Nădejde, explicînd evoluția poziției partidului muncitorilor în problema națională și a lupei românilor din Transilvania, se referea direct la indicațiile date de Engels, privind viitorul unei revoluții lăuntrice în imperiul țarist și implicit iminenta prăbușire a imperiului habsburgic¹⁸.

În această concepție trebuie să vedem cel puțin una dintre cauzele pentru care socialiștii români urmăreau cu deosebită atenție mișcarea revoluționară din Rusia și mai ales solidarizarea și sprijinul pe care l-au acordat acesteia, de cîte ori s-a ivit prilejul, dar îndeosebi în 1905, și în perioada de luptă pentru apărarea Puterii sovietice, în anii 1917—1920.

La începutul secolului al XX-lea, mișcarea muncitorească atît din vechea Românie, cît și din Transilvania a continuat să prindă în obiectivele luptelor sale problema eliberării românilor din Transilvania. Cu toate că obiectivul principal al luptei clasei muncitoare, al mișcării socialiste din România înainte de primul război mondial privea transformarea social-economică și politică a țării, socialiștii români și-au spus cu fermitate cuvîntul în lucrările lor teoretice, în lumina marxismului, privitor la problema națională din Austro-Ungaria, care preocupa într-un grad înalt masele largi ale întregului popor român.

„O țară ca un organism social — scria Dobrogeanu-Gherea în 1911 — trebuie să se dezvolte ca un organism întreg... Împărțită în mai multe părți, cum e Polonia sau cum e în parte România, dezvoltarea sa devine anormală și nesănătoasă“¹⁹. Arătînd pe ce poziție se situa „social-democrația noastră internaționalistă“, autorul scria că „social-democrația tinde de fapt să apropie ceasul liberării și întregirii poporului românesc...”²⁰.

Iar M. Gh. Bujor, a cărui adeziune la cauza Revoluției din Octombrie este prea bine cunoscută, scria : „Socialismul nu este și nu a fost niciodată pentru desființarea patriilor... Patriile sînt cadre naturale și istorice de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat pentru fiecare națiune o existență proprie, cu tradițiile ei, cu viața ei sufletească, cu idealurile ei, cu civilizația ei... În acest înțeles, patriile sînt necesare. Acesta e unul — evident, nu singurul — din motivele pentru care social-democrația se ridică împotriva ciuntirii țărilor constituite, împotriva frîngerii popoarelor în bucăți, împotriva suprimării vieții naționale a popoarelor“²¹.

Se știe, de asemenea, că socialiștii din vechea Românie au marcat și prin activitatea lor practică solidaritatea cu frații lor din provinciile

¹⁶ „Munca“ nr. 12, din 15 mai 1894.

¹⁷ „Munca“ nr. 13, din 29 mai 1894.

¹⁸ „Munca“ nr. 14, din 5 iunie 1894.

¹⁹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în țările înapoiate*, în : K. Kautsky, *Bazele social-democrației, cu o prefață și un studiu...* București, 1911, p. 264.

²⁰ *Ibidem*, p. 265.

²¹ *Ibid.*

românești aflate sub dominație austro-ungară. Astfel, de exemplu, după conferința muncitorească din 1906, gazeta „România muncitoare” scria, sub titlul „Un moment istoric”, referitor la prezența la conferință a delegaților din Transilvania, că proletariatul „din România liberă” (de dominație străină) „a întins frățește mîna reprezentanților proletariatului român din Transilvania”. În același timp, socialiștii români transilvăneni au desfășurat o bogată activitate pe linia combaterii asupririi naționale din Austro-Ungaria și a ridicării nivelului politic și cultural al maselor.

Delegați de la București, din partea socialiștilor români, ca I. C. Frimu, Al. Constantinescu, au participat cu regularitate la conferințele și congresele secției române a P.S.D. din Ungaria. Publicațiile socialiste din România erau răspîndite sistematic în rîndurile muncitorilor români din Transilvania. Ele erau, după cum scria „Viitorul social”, „pentru folosința tuturor muncitorilor din România și a muncitorilor români de pretutindeni”²², adică și a acelor din provinciile românești aflate sub dominație străină.

La începutul anului 1909, cînd în vecinătatea României zăgăneau armele Austro-Ungariei care anexa Bosnia și Herțegovina, socialiștii români au adoptat o atitudine fermă împotriva oricărei alianțe militare între guvernul român și monarhia austro-ungară, asupritoarea românilor din Transilvania. Socialiștii arătau că guvernânții de la București, din pricina tratatului de alianță cu Austro-Ungaria, puneau în pericol interesele românilor din Transilvania, căutînd să înăbușe „actele de simpatie care s-ar manifesta aci în România pentru românii din Transilvania”²³.

Tot pe linia apărării intereselor românilor din provinciile subjugate și a sprijinirii luptelor lor de eliberare, comentînd „mesajul regal” care a fost citit la deschiderea sesiunii parlamentare din noiembrie 1909, organul socialist scria că guvernul român nu trebuia să se laude cu „simțămîntele” de prietenie ale Austro-Ungariei, „...care oropsește așa de mult și de tare pe frații noștri de dincolo”²⁴.

★

După cum se știe, la izbucnirea primului război mondial Internaționala a II-a, care reunea toate partidele socialiste din lume, a falimentat, ca urmare a atitudinii oportuniste adoptate de liderii unor partide socialiste din țările beligerante. A falimentat Internaționala a II-a, ca organism constituit pe plan internațional, precum și conducerile oportuniste ale multor partide, dar nu au falimentat și partidele clasei muncitoare. În primul rînd se cuvine menționat partidul bolșevicilor, condus de Lenin, care a adoptat o atitudine fermă de împotrivire la războiul imperialist din 1914. În partidele social-democrate cele mai mari, cum au fost cele din Germania și Franța, unde s-a resimțit puternic atitudinea falimentară a conducerii lor oportuniste, s-au găsit forțe care au militat pentru apărarea principiilor revoluționare ale proletariatului. Conferința de la Zimmerwald, organizată în septembrie 1915, a reunit tocmai pe reprezentanții acestor partide și ai fracțiunilor socialiste care se situau pe poziția aprecierii războiului izbucnit între cele două grupuri mari de

²² „România muncitoare” din 1, 5, 8 martie 1909.

²³ „România muncitoare” din 19 martie 1909.

²⁴ „România muncitoare” din 29 noiembrie 1909.

state, ca un război imperialist. Printre partidele care au aderat în totalitatea lor la principiile Zimmerwaldului se număra și Partidul Social-Democrat din România. După cum se știe, manifestul de la Zimmerwald, dezvăluind caracterul imperialist al războiului, cerea totodată „să se recunoască dreptul de autonomie completă a popoarelor“²⁵. Teza marxistă evidențiată de V. I. Lenin era la ordinea zilei pentru partidele socialiste, pentru mișcarea muncitorească revoluționară.

Primul război mondial, prin urmările pe care le-a produs asupra situației maselor populare, a constituit fundalul social-politic și militar pe care avântul revoluționar de luptă al exploataților împotriva exploataților, a națiunilor asuprite împotriva celor asupritoare a cunoscut o amploare extraordinară.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie — eră nouă în eliberarea popoarelor

Rezultatul cel mai important al avântului revoluționar l-a reprezentat victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Rusia.

Revoluția din Octombrie 1917 din Rusia a fost prima revoluție socialistă *victorioasă*. De la Comuna din Paris, din 1871, când se produsese prima revoluție a proletariatului, care însă fusese înfrântă, mișcarea muncitorească a cunoscut o dezvoltare viguroasă în toate țările înaintate. O revoluție *socialistă* însă nu a mai avut loc nicăieri în răstimp de aproape o jumătate de veac. Revoluția socialistă din octombrie era ea însăși rezultatul dezvoltării mișcării muncitorești din Rusia, al luptei partidului bolșevic, condus de V. I. Lenin, în contextul dezvoltării generale a mișcării muncitorești internaționale. Revoluția socialistă era obiectivul clasei muncitoare organizată din toate țările.

Se înțelege de la sine că victoria marilor principii ale Revoluției din Octombrie a umplut inimile de bucurie, în primul rînd ale proletariatului de pretutindeni. Cucerirea puterii politice din Rusia de către partidul clasei muncitoare, instaurarea dictaturii proletariatului au conferit principala trăsătură caracteristică transformărilor revoluționare anunțate de Octombrie 1917.

Dar, alături de această transformare esențială, victoria partidului bolșevic, a socialiștilor din Rusia, conduși de V. I. Lenin, a însemnat totodată afirmarea, pe primul plan al vieții social-politice, a unei serii întregi de principii, de lozinci transformate în realitate, care aparțineau tezaurului socialismului științific, marxismului. Multe dintre ele figuraseră pe steagul de luptă al mișcării muncitorești din toate țările, decenii de-a rîndul, ele erau cunoscute maselor. Dar triumful lor în Rusia, trecerea la aplicarea lor, concretă, în viață, au dat un impuls nemaicunoscut pînă atunci avîntului de luptă al muncitorilor, al maselor populare dornice de libertate și de o viață mai bună, pe diferite meridiane ale globului.

Unul dintre aceste principii a fost și principiul *autodeterminării popoarelor*. Ideologia clasei muncitoare nu a făcut niciodată abstracție de problemele mari vitale ale întregii societăți; prin promovarea intere-

²⁵ „Lupta zilnică“ din 25 septembrie 1915.

selor de clasă ale proletariatului, erau afirmate problemele sociale ale celorlalte clase exploatate, precum și probleme politice generale ale maselor populare, inclusiv cea privitoare la eliberarea națională. Teză clasică, potrivit căreia eliberarea clasei muncitoare presupune eliberarea, într-un anumit sens, a întregii societăți, trebuie înțeleasă tocmai ca o expresie a reprezentării de către clasa muncitoare, cea mai înaintată parte din popor, a intereselor generale, a marilor aspirații ale poporului.

Victorioasă în Rusia autocratică, revoluția bolșevică a exprimat pe deplin năzuințele popoarelor asuprite din fostul imperiu țarist. Drept rezultat al reflectării acestor aspirații, revoluția s-a bucurat de sprijinul neprecupețit al naționalităților asuprite, din rîndul cărora s-au recrutat mii și mii de apărători ai ei împotriva dușmanilor interni și externi.

Guvernul condus de V. I. Lenin, prin *Decretul asupra drepturilor popoarelor Rusiei*, din 15 noiembrie 1917, a proclamat egalitatea și suveranitatea popoarelor, dreptul lor la autodeterminare, desființarea privilegiilor unor popoare în detrimentul altora. Așadar, și în problema națională, primul guvern socialist victorios din lume a aplicat principiul formulat de Marx, potrivit căruia „poporul care înrobește un alt popor își făurește propriile sale lanțuri”²⁶. Credincios acestui principiu, guvernul lui Lenin a recunoscut independența Finlandei și a Poloniei, a anulat toate tratatele inegale impuse de țarism altor țări.

Victoria Revoluției din Octombrie în Rusia, triumful unor principii cu mare rezonanță în conștiința maselor de pe tot globul, cum era principiul libertății și dreptului popoarelor la autodeterminare, au constituit un exemplu pentru straturile cele mai largi ale multor popoare care se aflau de secole sub jugul asupririlor străine. În vaste zone geografice, în China, Indonezia, India, Coreea, Mongolia etc., sub influența lui Octombrie, mișcarea de eliberare națională s-a intensificat în mod deosebit. Milioane și milioane de oameni din monarhia austro-ungară au salutat triumful revoluției bolșevice în Rusia, în imperiul supranumit „temnița popoarelor”, văzînd în prăbușirea vechilor rînduieli din împărăția țărilor un exemplu însuflețitor în lupta pe care o duceau ei înșiși pentru propria lor eliberare.

Puterea sovietică, sprijinitoare fermă a luptei de eliberare națională a popoarelor din imperiul habsburgic

Explicația influenței deosebit de puternice a Revoluției din Octombrie, a principiilor ei eliberatoare asupra popoarelor monarhiei austro-ungare constă în faptul că cele două state multinaționale, în ciuda ciocnirilor de interese, se sprijineau reciproc în politica lor reacționară de oprimare a popoarelor. Angajată — fiind chiar principala inițitoare — în primul război mondial, Austro-Ungaria a avut de făcut față nu numai unui război pustiitor, dar și marilor mișcări sociale și naționale din interiorul său. Aceste mișcări au luat o amploare extraordinară după

²⁶ K. Marx, F. Engels, *Despre Internaționala I-a*, Editura politică, 1964, p. 125.

victoria Revoluției din Rusia, atât datorită păcii pe care a anunțat-o guvernul sovietic, cât mai ales proclamării dreptului popoarelor la autodeterminare.

Deși se afla în condiții deosebit de grele, tinăra Putere sovietică, primul guvern muncitoresc victorios, a acordat un sprijin efectiv mișcării de eliberare națională din Austro-Ungaria. În timpul tratativelor de la Brest-Litovsk cu Puterile Centrale, guvernul sovietic a combătut teza acestora din urmă care preconiza încheierea păcii pe baza statu-quo-ului antebelic. „Renunțând la noile anexiuni — se spunea în Declarația sovietică din 17/30 decembrie 1917 —, guvernele inamice pornesc de la ideea cum că anexiunile vechi, vechile asupriri a celor slabi de către cei tari ar fi consfințite de vechimea istorică. Aceasta înseamnă că soarta Alsaciei și Lorenei, Transilvaniei, Bosniei și Herțegovinei etc... nu ar fi supusă revizuirii. Un asemenea program este profund inconsecvent și reprezintă un proiect de compromis fără principii între pretențiile imperialismului și împotrivirea democrației muncitorești”²⁷.

Deci, așa cum a arătat Lenin, în cadrul luptei imperialiste pentru reîmpărțirea lumii între puterile capitaliste, interesele naționale ale unor popoare, prinse și ele în vârtejul marelui război, erau neglijate — aceste interese, aspirații și revendicări nu au încetat să se manifeste. În timpul primului război mondial, îndeosebi la începutul anului 1917, Lenin s-a referit de mai multe ori la faptul că țările mici beligerante, inclusiv România, constituiau ele însele „prada” ce urma să fie împărțită, în eventualitatea încheierii păcii separate²⁸. Referindu-se la problema eliberării popoarelor din Europa răsăriteană care se mai aflau încă sub dominația străină, Lenin atrăgea atenția că, deși statele din Balcani au compoziție națională aproape pură — cu 50%—100% populații străine —, „un număr imens (față de numărul total al reprezentanților națiunii respective) de români și de sârbi locuiesc în afara granițelor statului «lor», că în general «construcția de stat» în direcția burghezo-națională nu s-a terminat în Balcani...”²⁹.

Poporul sîrb a luptat cu arma în mînă, opunîndu-se invaziei armatelor austriece începută în august 1914. Cu toate înfrîngerile militare suferite de armata sîrbă, lupta popoarelor din Croația, Slovacia, Dalmația, Bosnia și Herțegovina împotriva stăpînirii austriece, pentru cîștigarea dreptului la autodeterminare, a înclinat în cele din urmă balanța istoriei de partea lor. Pe fundalul avîntului revoluționar general, al influenței revoluției din Rusia și al apropierii înfrîngerii în război, mișcarea de eliberare națională a căpătat o amploare deosebită. Germenele răzvrătirii s-a extins din fabrici și uzine în rîndurile armatei și flotei.

²⁷ Prof. univ. Miron Constantinescu, *Unirea Transilvaniei cu România — parte integrantă a marilor mișcări de eliberare socială și națională ale popoarelor lumii*, în „Scînteia” nr. 7 900, din 28 noiembrie 1968.

²⁸ V. I. Lenin, *Opere*, vol 23, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 173, 207 ș.a.

²⁹ *Ibidem*, p. 275.

O mare răscoală, a marinarilor, a izbucnit la Kotor, pe țărmul de sud al Adriaticii. Una din principalele revendicări ale matrozilor croați, slovaci, polonezi, cehi, români, unguri, aflați în această flotă, care aparțineau diferitelor naționalități din Austro-Ungaria, era recunoașterea dreptului popoarelor lor la autodeterminare. Un rol important în desfășurarea luptelor împotriva dominației străine, pentru afirmarea dreptului popoarelor de a-și hotări singure soarta, l-au avut socialiștii, mișcarea muncitorească din Serbia și celelalte provincii aflate sub stăpânirea habsburgică. În cadrul mișcărilor revoluționare s-au împletit revendicările sociale, economice ale maselor asuprite cu aspirațiile popoarelor spre eliberare națională. Fiind mai bine organizată, burghezia a reușit să obțină îndeplinirea cererilor populare sub conducerea sa. La 1 decembrie 1918 s-a proclamat unirea cu Serbia a Croației, Slovaciei, Dalmației, Bosniei, Herțegovinei și Muntenegrului, luînd ființă în felul acesta un singur stat al slavilor de sud, care avea să primească în 1929 denumirea de Iugoslavia.

În Transilvania, vestea victoriei Revoluției în Rusia, a eliberării popoarelor din marele stat vecin a trezit speranțe și a impulsionat lupta pentru eliberarea națională, în cadrul căreia un rol important au avut foștii prizonieri transilvăneni, întorși din Rusia, martori direcți ai realității revoluționare și mulți dintre ei participanți la primele lupte pentru apărarea Puterii sovietice. Într-un vibrant articol, intitulat „Către frații ruși“, ziarul „Adevărul“, organul socialiștilor români din Transilvania, saluta entuziast, la 26 noiembrie 1917, revoluția din Octombrie pentru nobila idee de pace între popoare pe care o anunța, pentru afirmarea dreptului popoarelor la autodeterminare, lozincă deosebit de apropiată aspirațiilor întregii populații românești a Transilvaniei, subjugate imperiului austro-ungar. „Preamăriți fiți voi, socialiștii ruși !... (pentru că) voi cereți ca nici o națiune să nu țină în asuprire pe alta, nici un neam să nu fie subjugat și fiecare popor singur să aibă dreptul de a se conduce“.

Ideea autodeterminării popoarelor, proclamată și pusă în practică în Rusia bolșevică, a avut un ecou extraordinar de puternic în cele mai largi mase ale poporului român. Însuși cuvîntul rusesc „Samoopredelenie“ (autodeterminare) devenise așa de cunoscut încît scriitorul George Ranetti îl folosea ca titlu într-un editorial din ziarul „România“. Sub titlul *Samoopredelenie*, Ranetti scria, printre altele, la 4 ianuarie 1918, deci la nici trei luni după victoria Revoluției : „Cel mai covîrșitor și de neprevăzut eveniment este acela petrecut în Rusia... Întîmplarea din Rusia, judecînd miezul lucrurilor, se cade să ne fie prilej de bucurie și să îndreptățească și mai mult speranțele noastre în triumful principiului naționalităților... Samoopredelenie ! Dezrobirea naționalităților din Rusia a fost, pe lângă organizarea societății pe baze democratice, lozinca înscrisă pe steagul roșu al revoluțiunii, — și *Samoopredelenie* va fi“.

Referindu-se la perspectiva desăvîrșirii unității naționale a poporului român, ca urmare a afirmării principiului autodeterminării de către revoluția victorioasă din octombrie, cunoscutul scriitor conchidea : „Evenimentele ce se desfășoară în Rusia ar trebui să convingă și pe cei

mai pesimiști dintre noi că niciodată izbîndirea idealului național românesc n-a fost mai aproape”³⁰. Aceste cuvinte erau scrise în ianuarie 1918.

Nici un an nu a trecut și mersul evenimentelor a confirmat optimismul scriitorului care, de fapt, exprima una dintre aspirațiile majore ale poporului român. În anul 1918, mișcarea pentru unire a cuprins quasiunanimitatea românilor. În luna octombrie, mișcările greviste au trecut la alungarea autorităților imperiale și la organizarea sfaturilor muncitorești. În același timp, flăcările răscoalelor țărănești îndreptate împotriva vechilor autorități ale imperiului dualist s-au extins pe întregul cuprins al Transilvaniei. În noiembrie, ca urmare a valului luptelor maselor populare, autoritatea regimului odios habsburgic era pulverizată. Adunarea de la Alba Iulia din 1 decembrie (18 noiembrie) a marcat triumful dreptului la autodeterminare al națiunii române, populația majoritară din Transilvania. Cei 1 228 de delegați, reprezentînd toate clasele sociale, cei peste 100 000 de oameni veniți din toate colțurile Transilvaniei pentru a fi martorii împlinirii visului lor au aclamat *unirea* cu România într-un singur stat unitar, independent și suveran.

Prăbușirea Austro-Ungariei a creat posibilitatea constituirii unui nou stat pe harta Europei — Cehoslovacia. Popoarele ceh și slovac au desfășurat în anii primului război mondial o neîncetată mișcare de rezistență la politica reacționară, asupritoare și singeroasă a imperiului habsburgic. Greva generală care a cuprins întreaga monarhie, din ianuarie 1918, s-a exprimat la Praga prin ridicarea la luptă a 150 000 de muncitori. Avîntul grevist a continuat spre primăvară, iar cu prilejul demonstrației de 1 mai 1918 una din lozincile principale ale participanților a fost crearea statului socialist independent. Peste tot se cerea lichidarea monarhiei austro-ungare, iar în unele locuri s-au creat comitete naționale. Consiliul socialist, creat la Praga în septembrie 1918, din reprezentanții partidelor social-democrat și național-socialist, la 14 octombrie, a chemat la grevă generală întreaga muncitorime. Aceasta s-a transformat într-o mare demonstrație politică, al cărei rezultat, în condițiile iminentei dispariții a Austro-Ungariei, a fost proclamarea, la 28 octombrie 1918, a independenței Cehiei. Două zile mai târziu, în urma hotărîrii Comitetului național slovac, Slovacia a intrat în uniune cu Cehia, creîndu-se astfel un nou stat pe harta Europei — Cehoslovacia.

Destrămarea Austro-Ungariei a permis constituirea statelor naționale independente nu numai de către popoarele asuprite, ci și de către națiunile dominante. La 30 octombrie 1918, în timp ce Viena era cuprinsă de vîlvătaia grevelor și răscoalelor, a fost convocată Adunarea națională provizorie, formată din deputații provinciilor austriece din fostul parlament austro-ungar. Aceasta, la 12 noiembrie 1918, a proclamat Republica Austria. O situație asemănătoare s-a produs și la Budapesta, unde spectrul înfrîngerii a produs o adevărată panică în rîndul cercurilor conducătoare. Situația revoluționară creată la Budapesta, unde la grevele și

³⁰ „România”, organ al intereselor naționale, din 4 ianuarie 1918.

răscoalele locale s-a adăugat elanul revoluționar al foștilor prizonieri in-
torși din Rusia — care aveau să reprezinte nucleul Partidului Comunist
Ungar —, a dus la proclamarea Republicii Ungare Independente, la 16
noiembrie 1918.

★

Procese istorice petrecute în urmă cu 50 de ani în Europa cen-
trală și de răsărit, în cadrul cărora au luat naștere noi state naționale, iar
altele și-au desăvârșit unitatea de stat, au avut un caracter legic; teoria
marxist-leninistă le-a prevăzut, iar clasa muncitoare le-a sprijinit și a
început a le înfăptui. Rusia sovietică, prima țară în care victoria revo-
luției socialiste a rezolvat „din mers” și problema dreptului popoarelor
din imperiul țarist la autodeterminare, a exercitat o influență puternică
asupra evenimentelor, constituind un exemplu mobilizator la luptă
pentru masele asuprite, în special în imperiul habsburgic. Cu toate că
proletariatul, în virtutea condițiilor istorice concrete din fiecare țară,
nu a putut cuceri rolul conducător, acesta revenindu-i burgheziei, pro-
cesul desăvârșirii și al creării statelor naționale a avut un caracter pro-
gresist. Dezvoltarea acestor state timp de o jumătate de veac a confir-
mat pe deplin viabilitatea transformărilor din anul 1918.

50 DE ANI DE LA LUPTELE MUNCITOREȘTI DIN DECEMBRIE 1918

13 decembrie 1918 — o pagină eroică din lupta muncitorimii din patria noastră

*S*e împlinesc 50 de ani de la viguroasa demonstrație a muncitorimii bucureștene din 13 decembrie 1918 — moment de seamă în istoria eroicelor bătălii de clasă susținute de proletariatul român împotriva exploatării și asupririi.

Pe fondul situației economice și social-politice a țării din anii 1918—1920 s-a declanșat un puternic avînt al luptelor maselor largi populare. El s-a desfășurat într-un nou cadru, acela al statului național unitar, ceea ce a permis lărgirea, creșterea în amploare a acțiunilor proletariatului și aliaților săi, favorizînd desfășurarea unor mari bătălii revoluționare pentru o viață mai bună, pentru pămînt și libertăți democratice, pentru progres social.

Imensele distrugerii de bunuri materiale și umane cauzate de război și jaful neîngrădit săvîrșit de ocupanții germani și aliații lor s-au repercutat în mod negativ asupra economiei și situației maselor. Accentuarea exploatării, răminerea cu mult în urmă a salariilor în raport cu creșterea prețurilor produse-
lor de primă necesitate, majorarea chirilor, a impozitelor către stat, foametea și bolile ce bîntuiau au contribuit la adîncirea nemulțumirilor muncitorimii.

Contrastul izbitor dintre mizeria, lipsurile de tot felul ale majorității populației și viața de huzur a exploataților, dintre puținele drepturi politice, democratice ale maselor și samavolniciile celor bogați a dus la ascuțirea puter-
nică a contradicțiilor de clasă din România, manifestată prin creșterea fără precedent a luptelor populare, în frunte cu clasa muncitoare. Pe fondul con-
tradicțiilor interne a găsit un puternic ecou exemplul proletariatului rus, care, înfăptuind Marea Revoluție Socialistă din Octombrie — moment de răscruce în istoria omenirii —, răsturnase puterea capitaliștilor și moșierilor.

După înfringerea Puterilor Centrale și retragerea trupelor lor de ocupa-
ție, în noiembrie 1918, organizațiile socialiste, sindicale și de tineret și-au reluat activitatea pe teritoriul întregii țări. Organizațiile socialiste, în fruntea
cărora se aflau militanți ai mișcării muncitorești: I. C. Frimu, Gh. Cristescu, Alecu Constantinescu, T. Iordăchescu, Ilie Moscovici, Ion Sion, Gh. Teodorescu (membri ai Comitetului Executiv provizoriu al Partidului socialist), Pande-
le Bechianu, Al. Dobrogeanu-Gherea, Leonte Filipescu, Constantin Ivănuș, Gh. Ni-
culescu-Mizil, Constantin Popovici, D. Popp, Gh. M. Vasilescu, au trecut la organizarea unor acțiuni hotărîte pentru impunerea prin luptă a revendicărilor legitime ale proletariatului român.

Mișcarea de reorganizare sindicală, începută încă în primele zile ale lunii noiembrie 1918, a mers pe linie ascendentă, încît în cursul lunii decembrie, după cum preciza un ziar al vremii, a luat „proporții extraordinare”. În nu-
meroase întreprinderi se alegeau delegați, se constituiau comitete de fabrică și consilii muncitorești, organe proletare permanente, menite să reprezinte in-

teresele muncitorimii în fața autorităților și patronilor, să ajute la organizarea și conducerea acțiunilor politice ale clasei muncitoare.

Bucureștiul, eliberat, a devenit din nou nu numai capitala țării, dar și centrul care dădea semnalul marilor acțiuni muncitorești.

La sfârșitul lunii noiembrie și în prima decadă a lunii decembrie 1918, Capitala a fost străbătută de un val de greve ce a cuprins, treptat, pe ceferiști, metalurgiști, muncitorii de la Regie, Arsenal, S.T.B., industria lemnului, funcționari etc. Aceste acțiuni îmbinau revendicările economice (majorarea salariilor, ziua de lucru de 8 ore) cu cele politice (desființarea cenzurii și a stării de asediu, cucerirea și lărgirea de drepturi democratice).

★

Apogeul ridicărilor revoluționare de la sfârșitul anului 1918 l-au constituit luptele din 13 decembrie.

Guvernanții burgheziei și moșierimii, care ignorau prevederile democratice ale actului de la Alba Iulia — săvârșit cu aproape o lună în urmă —, urmăreau să treacă cu vederea protestele maselor, ba chiar să frizeze avântul de luptă al muncitorimii, printr-un contraatac brutal al forțelor reacțiunii. Monarhia și guvernul au decis să înfrunte clasa muncitoare, grevele și demonstrațiile acesteia, cu forța armelor.

★

Ca urmare a respingerii memoriului de revendicări, la 2 decembrie 1918 au declarat grevă lucrătorii de la tipografia „Sfetea”, iar la 5 decembrie cei de la „Minerva”. La refuzul patronilor de a satisface cerințele lucrătorilor de la cele două stabilimente tipografice, grevele au continuat cu intensitate în zilele următoare. La 12 decembrie, delegații muncitorilor tipografi s-au adunat la sediul sindicatelor din strada Sf. Ionică și au hotărât, pentru a doua zi, începerea grevei generale a tipografilor din București. Totodată comisia locală a sindicatelor a hotărât pentru aceeași zi o grevă a tuturor muncitorilor din Capitală în semn de solidaritate cu lupta tipografilor.

În dimineața zilei de 13 decembrie a început greva generală a celor aproape 600 de tipografi din Capitală. Ei s-au adunat la un miting în fața sediului sindicatelor. După încheierea întrunirii, greviștii au însoțit pînă la Ministerul Industriei și Comerțului delegația pe care au desemnat-o să le prezinte revendicările. Străpungînd Calea Victoriei, care era masată de trupe încă cu o zi înainte, coloana a ajuns la clădirea ministerului, unde, în timp ce delegația s-a prezentat cu memoriul, masa muncitorimii a continuat manifestația în curte și pe stradă.

Rezolvarea memoriului de revendicări a fost însă amînată, invocîndu-se ca pretext lipsa patronilor tipografi de la discuții. De aici, coloana de muncitori s-a reîntors la sediul din strada Sf. Ionică pentru a comunica muncitorilor tipografi rezultatul tratativelor.

Pentru a forța guvernul să satisfacă cererile lucrătorilor tipografi, comisia locală a sindicatelor, prin curieri special trimiși în fabricile și uzinele din București, a anunțat pe muncitori să declare grevă generală. „A fost suficient o simplă înștiințare prin delegați ai lucrătorilor — scria un ziar al vremii — pentru ca în același moment, printr-un gest măreț de disciplină conștientă, să lase toți lucrul”.

Către prînz, din toate părțile orașului, mii de muncitori, de la întreprinderile din cartierele Lînăriei, Filaret, 13 septembrie, ceferiști, metalurgiști de la „Vulcan”, „Lemaître”, „Wolf”, lucrătorii de la Regie, S.T.B. etc., s-au îndreptat, în coloane, spre sediul partidului și al sindicatelor pentru a-și manifesta solidaritatea cu lupta tipografilor. O desfășurare de forțe muncitorești cum rar se văzuse pînă atunci pe străzile orașului. Ziarul „Chemarea”

seria cu admirație mai târziu : „Era grandios spectacolul ! Bărbați cu fețele înnegrite de fum și păcură, cu ochii strălucind, cu piepții umflați de zbulciumul «Internaționalei» înaintau patru câte patru... Străzile pe care le parcurgeau căpătau parcă ceva din entuziasmul și marea lor. Părea că e o armată însuflețită de un dor nebun de luptă înainte. Strigăte sfîșiau văzduhul¹. Mulțimea înflăcărată scanda lozincile : „Vrem pîine !“, „Trăiască libertatea !“, „Vrem ziua de lucru de 8 ore !“, „Jos starea de asediu !“, „Jos cenzura !“, „Pămînt țăranilor !“.

În momentul cînd coloanele de muncitori au ajuns în Piața Teatrului Național, ele au fost întâmpinate cu foc de puști și mitraliere. Măcelul s-a dezlănțuit. Piața Teatrului Național a fost scăldată în sînge muncitoresc. Peste 100 de muncitori nevinovați care cereau pîine și dreptate socială au fost uciși, iar alte sute răniți². Printre cei împușcați mișelește menționăm pe : Iosif Săndulescu, Ion Tomescu, Costică Ivicanu, Ion Spătaru, Tone Profcet, Costică Dumitrescu, Martin Niculescu, Eugeniu Stoenescu, Ion Georgescu, Florică M. Ionescu și mulți alții. Un număr mare de muncitori și conducătorii lor, în frunte cu I. C. Frimu — care a murit la scurt timp la spitalul închisorii —, au fost arestați. Ziarul „Socialismul“ a fost suspendat, iar sediile muncitorești închise și sigilate.

Soi 27 Decembrie 1923

SOCIALISMUL

ORGANUL PARTIDULUI COMUNIST (S. R. I. C.)

Redacția și administrația: Str. Ștefiei No. 1

Apare Miercuri și Sămbătă

Abonamente: 1 an 170
6 luni 80
3 luni 45 lei

Muncitori din toată țările, uniți-vă !

Răzbunați pe martirii lui 13 Decembrie !

Orfanii dela 13 Decembrie 1918

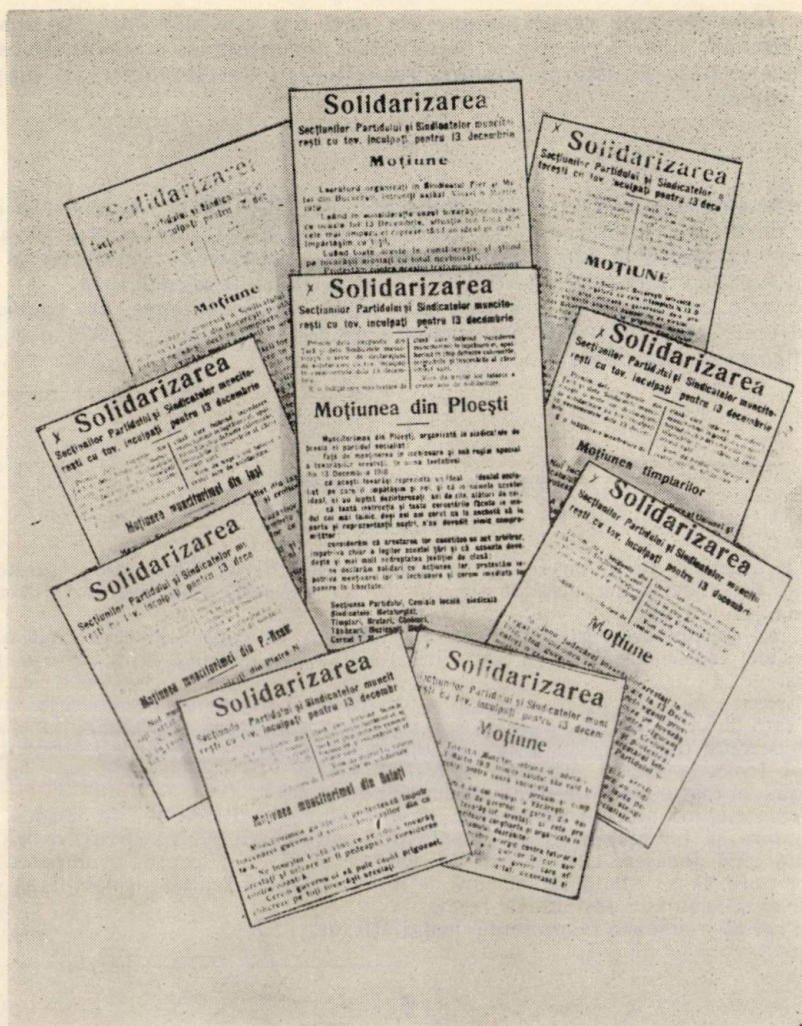
13 Decembrie 1918

Masacrul de la 13 decembrie și represiunile care i-au urmat nu au putut stăvilii avîntul revoluționar al maselor muncitoare. Cu o deosebită vigoare s-au declanșat în întreaga țară demonstrații și greve de protest împotriva represiunii singeroase, de solidaritate cu inculpații în procesul înscenat luptătorilor din 13 decembrie 1918.

Cu lupta dreaptă a muncitorimii bucureștene s-au solidarizat și alte pături democratice ale societății românești : oameni politici cu vederi de

¹ „Chemarea“, anul II, nr. 253, din 27 decembrie 1919.

² Vezi „Calendarul muncii“, 1920, p. 25 ; „Dezrobirea socială“ din 21 februarie 1920.

stînga, scriitori, gazetari, pictori, ca : N. D. Cocca, C. G. Costa-Foru, dr. N. Lupu, N. Tonitza ș.a.

În urma unei largi campanii de masă de solidaritate cu cei arestați, justiția burghezo-moșierească a fost constrînsă să elibereze majoritatea celor închiși, condamnînd doar patru militanți, în frunte cu Alecu Constantinescu, la cîte cinci ani închisoare, condamnare comutată ulterior într-un an de detențiune.

Puternică demonstrație de la 13 decembrie 1918, numeroasele greve, întruniri și mari manifestații, în timpul cărora nu o dată masele au ajuns să stăpînească strada, au demonstrat intensificarea și caracterul organizat al luptei proletariatului, voința sa de a cuceri pe cale revoluționară drepturi și libertăți democratice, de a imprima dezvoltării sociale o orientare corespunzătoare intereselor celor ce muncesc. Acest avînt revoluționar a mers pe linie mereu ascendentă, culminînd cu greva generală din octombrie 1920.

În focul luptelor revoluționare din acei ani s-a plămădit Partidul Comunist Român, a cărui creare, în mai 1921, a constituit un moment de cea mai mare însemnătate în istoria mișcării muncitorești din România, în viața poporului român.

★

Puternica demonstrație din 13 decembrie 1918 cît și viguroasele bătălii purtate de proletariatul român în deceniile ce au urmat rămîn înscrise pentru totdeauna în memoria poporului român, care cinstește cu venerație și recunoștință faptele eroice săvîrșite în lupta pentru libertate și socialism.

În cele ce urmează, prezentăm o serie de documente, în special din presa vremii, privind eroica manifestație de la 13 decembrie 1918 din București, al cărei semicentenar îl aniversăm.

1

GREVA DE LA REGIE*

— 5 000 greviști —

Lucrătorii și lucrătoarele de la regie, depozitul de fermentare, ateliere de tîmplărie, tinichigerie, împachetat etc., în număr de 5 000 s-au pus ieri [18 noiembrie — n.n.] în grevă.

Ei au formulat cererile lor într-un memoriu pe care l-au prezentat directorului regiei, inginerul Malcoci, care nu l-a luat în seamă, fapt care a provocat greva.

Mișcarea lucrătorilor de la regie a fost pornită din pricina scumpetei traiului, întrucît față de salariul de 5 lei pe zi cît îl cîștigă sînt muritori de foame.

O pereche de ghetе costă 300 lei, una sută kg lemne 30—40 lei, alimentele de asemenea foarte scumpe; cum poți să trăiești astăzi cu un salariu de 4—5 lei pe zi, se întreabă cu foarte mare dreptate muncitorii de la regie.

Cerințele lor sînt următoarele: 25 lei salar pe zi; 8 ore de muncă, orele suplimentare să fie plătite cu 50 la sută mai mult cînd nu trec peste o oră și cu 75 la sută cînd depășesc această limită; spor de 8 lei pe zi pentru scumpetea traiului (spor care să se scadă pe măsura ieftinirii traiului limită); salariul să fie cu ziua, dar să se plătească sărbătorile legale.

Ei cer de asemenea respectarea demnității lor.

2

MIȘCAREA LUCRĂTORILOR METALURGIȘTI**

Întrunirea delegaților din fabrici. Revendicările lucrătorilor. Memoriul întocmit

O puternică agitație s-a pornit în rîndurile lucrătorilor din fabricile de metalurgie. Cauza agitației sînt multiplele nevoi ale lucrătorilor metalurgiști, mărite și mai mult în decursul războiului.

Eri înainte de amiază s-au întrunit la sediul Sindicatelor delegații lucrătorilor din următoarele fabrici: Wolf, Vulcan, Lemaître, Hornstein, Chiriac, Haug etc.

După o lungă consfătuire, delegații, care aveau instrucțiuni din partea lucrătorilor din fabrici, au întocmit un memoriu cuprinzînd toate cerințele lucrătorilor. Memoriul a fost înaintat eri după amiază d-lui prefect de poliție, iar astăzi a fost prezentat patronilor.

Principalele puncte din memoriu sînt următoarele

1. Ziua de lucru de 8 ore

* „Socialismul“ nr. 15, din 19 noiembrie/2 decembrie 1918.

** „Socialismul“ nr. 19, din 29 noiembrie/11 decembrie 1918.

2. Minimum de salar : 25 lei pe zi lucrătorii calificați, 20 lei cei necalificați, 17 lei salahorii, 15 lei femeile, ucenicii : 5 lei cei din anul I, 8 lei anul II, 10 lei anul III.

3. Lucrul suplimentar peste 8 ore zilnic să se plătească cu 50 la sută mai mult de 8 ore în sus pînă la 10 ore și cu 75 la sută mai mult de la 10 ore în sus.

4. Plătirea ajutoarelor de la Familia Luptătorilor, pe timpul mobilizării, lucrătorilor cărora li s-au reținut din salariu.

5. Alocația de hrană 2 lei pe zi pentru tot timpul cît lucrătorii au fost evacuați cu fabricile în Moldova.

6. Garantarea plătirii salariului, în caz de lipsă de lucru.

Lucrătorii așteaptă cu nerăbdare rezultatul tratativelor cu patronii. Toată suflarea muncitorească din fabricile de metalurgie este organizată în Sindicatul Fier și Metal, care este una din cele mai puternice organizațiuni muncitorești din Capitală.

Fabricanții trebuie să cumpănească bine lucrurile și să satisfacă cerințele lucrătorilor, pentru a evita o grevă care ar periclita atîtea și atîtea interese.

3

MAREA DEMONSTRAȚIE ȘI ÎNTRUNIRE A MUNCITORILOR DE LA C.F.R.*

Ieri [30 noiembrie — n.n.] după amiază peste 6 000 muncitori ceferiști au părăsit atelierele și au plecat în demonstrație de stradă la Ministerul lucrărilor publice.

Manifestanții au parcurs străzile pînă la minister în cîntecul Internaționalei. În fața ministerului marea mulțime a ceferiștilor s-a oprit și o delegație s-a prezentat spre a vorbi cu ministrul.

Delegația a fost primită de secretarul general în lipsa ministrului, care a luat cunoștință de cererile muncitorilor.

Delegația a comunicat că lucrătorii nu sînt mulțumiți cu rezultatul pe care Consiliul de Miniștri l-a dat la memoriul prezentat și că ei cer cu insistență stabilirea unui minimum de salariu de 25 lei pe zi.

Delegația a mai adus la cunoștință secretarului general că muncitorii ceferiști sînt hotărîți să lupte cu energie pentru reușita revendicărilor lor.

De la Ministerul de lucrări publice demonstrații s-au îndreptat spre localul organizațiilor.

ÎNTRUNIREA

În masă compactă muncitorii s-au strîns în jurul localului, iar de pe balcon au vorbit următorii tovarăși :

Nicolae Mihăilă a dat raportul întrevederii cu secretarul general al ministerului ; apoi au mai vorbit :

tov. Jinga Niculai, Brașoveanu, de la depoul B.C. și Al. Oprescu insistînd cu toții asupra situațiunei grele în care se găsesc muncitorii ceferiști.

După terminarea întrunirii muncitorii ceferiști s-au răspîndit în liniște.

În legătură cu manifestația ceferiștilor de ieri putem anunța că astăzi s-a prezentat din nou delegația muncitorilor la Ministerul de lucrări publice pentru a lua ultimul răspuns al Consiliului de Miniștri la cererile lor.

4

AGITAȚIA TRAMVAIȘTILOR DE LA S.T.B.**

Marea întrunire de la sediul sindicatelor

Întregul personal de la Societatea tramvaielor București atît la vagoane cît și din uzinele societății se găsesc în plină agitație.

* „Socialismul“ nr. 22, din 1/14 decembrie 1918.

** „Socialismul“ nr. 26, din 6/19 decembrie 1918.

Într-un memoriu înaintat direcțiunii, personalul cere mărirea salariilor în raport cu greutatea traiului, reglementarea orelor de lucru, repausul săptămînal de o zi și încetarea amenzilor aplicate pe nedrept.

Mărti seara manipulanții, încasatorii și lucrătorii din uzinele și atelierele societății, în număr de mai multe sute, au ținut o mare întrunire la sediul Sindicatelor.

Ei au hotărît reînființarea sindicatului profesional al personalului de la tramvaie și începerea unei energice campanii pentru ca cerințele lor drepte să fie satisfăcute.

De astă dată tramvaiștii sînt hotărîți să ducă lupta și cu mai multă tenacitate ca la memorabila grevă din anii trecuți, întrucît salariile cu care sînt plătiți acum sînt absolut neîndestulătoare față de marile greutăți și enorma scumpete a traiului.

5

AGITAȚIILE DIN FABRICILE DE TÎMPLĂRIE *

În toate fabricile de tîmplărie din Capitală, lucrătorii sînt în plină agitație pentru mărirea salariilor și îmbunătățirea condițiilor de muncă.

Aseară a avut loc în acest scop la sediul sindicatelor o mare întrunire a lucrătorilor din fabricile Lessel, Dürrer, Silva, Lack și Blau etc. la care s-a hotărît începerea unei mari acțiuni în vederea realizării reformelor formulate.

6

GREVA DE LA SFETEA**

Lucrătorii și lucrătoarele din întreg stabilimentul Sfetea sînt în grevă pentru sporirea salariilor și reducerea orelor de lucru la 8.

Ei sînt perfect solidari.

7

NOTĂ ***

Conform delegației de a face cercetări în rîndurile lucrătorilor tipografi arăt următoarele:

Mișcarea este generală în întreg corpul lucrătorilor tipografi din Capitală.

Greva lucrătorilor de la C. Sfetea, în număr de 35—40 lucrători și lucrătoare, continuă.

Ei cer ca zețari[i] și mașiniști[i] să aibe între 110—140 lei pe săptămîină, lucrătoarele puitoare și legatorie între 90—110 săptămînal și ucenicilor după vechime și 8 ore de muncă.

8

GREVA DE LA „MINERVA”****

Întreg personalul acestui stabiliment se găsește în grevă de ieri de la amiază. Greviștii au întocmit un memoriu în care cer 20 lei pe zi și 8 ore de lucru.

O delegație a lucrătorilor, împreună cu comitetul sindicatului tipografilor s-au prezentat aseară d-lui Filip, directorul stabilimentului, care a refuzat să stea de vorbă cu lucrătorii, deși tot d-sa îi chemase.

* „Socialismul” nr. 26, din 6/19 decembrie 1918.

** Ibid.

*** Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 5, dosarul nr. 748, fila 13.

**** „Socialismul” nr. 26, din 6/19 decembrie 1918.

Ziarul „Dacia“, care se tipărea la „Minerva“, din cauza grevei și-a suspendat apariția.

Lucrătorii și lucrătoarele se găsesc întruniți cu toții astăzi la sindicatul lucrătorilor tipografi.

9

GREVELE LUCRĂTORILOR TIPOGRAFI *

Grevele de la tipografiile „Minerva“ și „Sfetea“ continuă din cauză că patronii n-au acceptat încă cerințele lucrătorilor.

Greviștii sînt foarte solidari, se întrunesc zilnic la sediul sindicatelor, bucurîndu-se de concursul moral și material al colegilor lor de la toate tipografiile.

Ziarul „Dacia“ nu apare încă din cauza grevei de la „Minerva“.

10

S-A TRAS CU MITRALIERA ÎN MUNCITORI! **

MUNCITORI!

O crimă nemaipomenită a săvîrșit stăpînirea împotriva muncitorimei bucareștene. Străzile Bucureștiului au fost stropite cu sînge muncitoresc și acoperite cu cadavrele tovarășilor noștri.

Doi ani de război și de mizerie ne-au adus pe noi, poporul muncitor, la disperare. Amenințați să murim de foame, am ieșit din fabrici și ateliere cerînd pîine și libertate. Și ieri, pe cînd muncitorii manifestau, ei au fost întîmpinați de armata echipată ca de război, cu preotul în frunte. La strigătul nostru de pîine și libertate, stăpînitorii, care ne-au trimis cu miile ca să murim în tranșee și în Moldova, NE-AU DAT GLOANȚE. Ieri în stradă ARMATA ȘI POLIȚIA AU TRAS CU MITRALIERELE ÎN MUNCITORI. SÎNT ZECI DE MORTI ȘI RĂNIȚI.

Iar cei rămași în viață au fost schilodiți și înnebuniți în bătai. Izbiți cu capetele de marginile trotuarului, ÎMPUNȘI CU BAIONETE ÎN PIEPT, ÎNSÎNGERAȚI, CU FIȘII DE CARNE ATÎRNÎNDE, tovarășii noștri au fost rostogoliți de brutele polițiste și slugile burgheziei la secțiile polițienești și la prefectură. Tovarășii noștri sînt fără îndoială și acumă chinuiți cu sălbăticie acolo.

TOVARĂȘI! Crima aceasta nu trebuie să rămînă neispășită. Sîngele tovarășilor noștri trebuie răzbunat. Tovarășii uciși chiar cu gloanțele pe care ei le-au fabricat nu se vor mai scula. Dar în schimb noi, cei rămași în viață, trebuie să ne ridicăm ca un singur om.

Stăpînirea în frunte cu regele Ferdinand uită soarta lui Nicolae II, a Kaiserului și a clicelor ce-i înconjurau.

Brătianu, ucigașul celor unsprezece mii de țărani de la 1907, provocatorul masacrului din Galați de la 1916, autorul măcelului de ieri, să știe că și-a iscălit singur sentința de moarte. Iar slugile sale, cari i-au executat ieri ordinul, să știe că vine curînd ziua răfuiei.

Nimeni nu mai intră în lucru pînă ce ucigașii nu vor fi dați pe mîna poporului să-i judece. Nimeni nu mai dă un pic de muncă burgheziei ucigașe pînă ce tovarășii noștri închiși nu ne sînt redați. De astăzi înainte, fiecare ne vom întîmpina cu vorbele:

Jos ucigașii! Și ne vom răspunde unul celuilalt:

TRĂIASCĂ RĂZBUNAREA POPORULUI!

TRĂIASCĂ GREVA GENERALĂ!

TRĂIASCĂ REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA!

TRĂIASCĂ FEDERAȚIA SOCIALISTĂ EUROPEANĂ!

FRAȚII CELOR UCIȘI,

Citiți-l! Povestiți-l! Dați-l mai departe!

* „Socialismul“ nr. 29, din 9/22 decembrie 1918.

** Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 5, dosarul nr. 748, fila 60.

11

DOMNULE PREFECT *

15 decembrie 1918

Subsemnații delegați ai Partidului socialist și Comisiei locale a sindicatelor (din Ploiești — n.n.) aducem la cunoștința dv. următoarele :

Avînd în vedere crima odioasă care s-a făcut la București, unde muncitorii au fost trași în cursă și omoriți cu premeditare, declarăm că ne solidarizăm cu totul cu acțiunea tovarășilor noștri din Capitală și cerem să supuneți guvernului spre cunoștință următoarele :

1. Liberarea imediată a tovarășilor noștri arestați.
2. Permitearea înmormîntării tovarășilor noștri asasinați, conform dorinței noastre.
3. Anchetarea crimei săvîrșite, la care anchetă să participe și delegați ai Partidului socialist.

4. Ridicarea cenzurei și stării de asediu.

Nu vom înceta acțiunea de protestare pînă ce un delegat al partidului nostru din Capitală nu va comunica că aceste cereri au fost satisfăcute.

SECRETAR PART. SOCIALIST, ss. AL. DUNĂREANU

ss. Em. Nicolau
ss. S. Ruch
ss. Diaconescu
ss. Iordăchescu

Secretar Comis. locală a sind.
ss. C. Mănescu

12

MARELE CARTIER GENERAL
SECȚIA INFORMAȚII
BIROUL II

16 decembrie 1918

Nr. 21

BULETINUL **

evenimentelor interne pe timpul de la 14—15 decembrie 6 p. m.

1. Lucrătorii din Atelierele C.F.R. vechi și noi în parte au reînceput lucrul, restul se opun și intenționează continuarea grevei.

La fabrica „Lessel” și „Hornstein” greva pasivă continuă.

Spiritele sînt agitate.

La regie lucrătorii s-au prezentat, dar nu au reluat lucrul.

Ei cer :

a. să se elibereze cei arestați ;

b. să li se aranjeze drepturile de economie, ca să poată lua împrumuturi.

Lucrătorii de la restul fabricilor, în special „Wolf” și „Paul Budich”, au ținut consfătuiri în scopul de a face propagandă în intențiunea ca să rămînă Capitala fără apă, lumină și să împiedice circulația trenurilor, forțînd astfel guvernul să elibereze pe cei arestați.

ȘEFUL BIROULUI II — CONTRAINFORMAȚII
CĂPITAN

ss. Bădescu

* Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 28, dosarul nr. 4 334, fila 5.
** Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 3, dosarul nr. 748, fila 43.

**SOLIDARIZAREA SECȚIUNILOR PARTIDULUI SOCIALIST
ȘI SINDICATELOR MUNCITOREȘTI CU TOVARĂȘII
INCUPLAȚI PENTRU 13 DECEMBRIE ***

Primum de la secțiunile din țară și de la sindicatele muncitorești o serie de declarațiuni de solidarizare cu tovarășii incuplăți în evenimentele de la 13 decembrie.

E o înălțătoare manifestare de clasă, care, întărind încrederea muncitorimii în luptătorii ei, spulberă în mod definitiv calomniile, insinuările și înscenările al căror obiect sînt.

Vom da treptat loc tuturor acestor acte de solidaritate.

MOȚIUNE

Adunarea generală a Secțiunii București, întrunită în preajma procesului înscenat în legătură cu cele întîmplate la 13 decembrie 1918, respinge încercarea vicleană a dușmanului de a prezenta pe cei arestați ca elemente anarhice, cumpărate de străini.

Secțiunea București nu vede în prigonirea membrilor săi, în loviturile îndreptate împotriva Partidului și a Sindicatelor, în campania de defăimare dusă împotriva mișcării socialiste decît o formă a luptei de clasă...

De aceea se înscenează un proces în care tovarășii noștri sînt acuzați de complot, îndemn la rebeliune etc., etc.

Ca un semn vădit că în lupta de clasă amintită, tovarășii arestați n-au făcut altceva decît să întrupeze năzuințele întregii muncitorimi organizate, Secțiunea București se solidarizează fără rezerve cu ei și respinge cu dispreț încercarea guvernului de a despărți activitatea lor de cea a partidului.

Verdictul, pe care cea mai caracterizată justiție de clasă e chemată să-l dea în acest proces, nu va schimba nimic din convingerile exprimate mai sus.

Secțiunea București transmite celor arestați salutul său tovarășesc, precum și asigurarea că roadele muncii lor nu vor fi pierdute. Conștiința de clasă, pe care au sădit-o în sufletul maselor prin activitatea din trecut și pilda de azi, e cea mai sigură cheazășie că lupta începută de ei nu se va sfîrși decît odată cu victoria deplină a proletariatului.

În ciuda tuturor samavolniciilor guvernamentale, tovarășii noștri arestați să fie convinși că steagul roșu, care le-a fost smuls din mîini pentru o clipă, se află și azi în mîini tot atît de hotărîte.

MOȚIUNE**

Muncitorimea gălățeană protestează împotriva înscenării guvernului contra tovarășilor din Capitală.

Ne însușim toată vina ce se aduce tovarășilor arestați și oricare ar fi pedeapsa o considerăm și contra noastră.

Cerem guvernului să puie capăt prigoanei, să elibereze pe toți tovarășii arestați.

MOȚIUNE ***

Cercul Tineretului Muncitor, întrunit în adunare generală astăzi 3 martie 1919, trimite salutul său cald tovarășilor închiși pentru cauza socialistă, precum și complota noastră solidarizare cu cei închiși la Văcărești.

* „Socialismul“ nr. 42, din 3 martie 1919.

** „Socialismul“ nr. 47, din 15 martie 1919.

*** „Socialismul“ nr. 50, din 18 martie 1919.

Procesul înscenat de guvernul oligarhic din România nu este numai al tovarășilor arestați, ci este procesul nostru, al clasei muncitoare conștientă și organizată în jurul steagului roșu al socialismului dezrobitor.

Ridicăm protestul nostru energetic contra tuturor samavolniciilor, maltratărilor și schingiuirilor la care sînt supuși tovarășii noștri de către un guvern care sfidează toate noțiunile elementare de libertate omenească și chiar de constituție burgheză.

Cerem justiției să arate altă vină în sarcina tovarășilor noștri decît aceea de a fi luptat pentru o cauză mare și sfîntă, pentru care luptăm noi toți — pentru cauza socialistă.

Iar tovarășilor noștri vîrstnici, dascălii noștri — care sînt închiși — le spunem : În ziua cînd justiția de clasă își va fi dat sentința, noi cei tineri vom ști să continuăm lupta începută de voi, spre deplina victorie.

16

PENTRU TOVARĂȘII ÎNCHIȘI *

Marea întrunire de la Brăila

Duminică 17 martie ora 3 d.a. a avut loc o mare întrunire a muncitorilor organizați din Brăila în sala Luvru. Deși întrunirea n-a fost convocată prin manifeste, totuși a luat parte un număr foarte mare de muncitori și femei. Sala mare și galeria sînt neîncăpătoare...

La sfîrșitul întrunirii se votează o moțiune de solidarizare cu tovarășii dați în judecată, iar muncitorimea din sală cere proclamarea grevei generale de simpatie.

17

MOȚIUNEA DIN PLOIEȘTI **

Muncitorimea din Ploiești, organizată în sindicatele de breaslă și Partidul socialist ;

față de menținerea în închisoare și sub regim special a tovarășilor arestați ;
acești tovarăși reprezintă un ideal — idealul socialist — pe care îl împărtășim și noi și că în numele acestui ideal ei au luptat dezinteresat, ani de zile, alături de noi, că toată instrucția și toate cercetările făcute în modul cel mai tainic, deși noi am cerut ca la anchetă să ia parte și reprezentanții noștri, n-au dovedit nimic compromițător ;

considerăm că arestarea lor constituie un act arbitrar, împotriva chiar a legilor acestei țări și că aceasta dovedește și mai sus nedreptatea justiției de clasă ;

ne declarăm solidari cu acțiunea lor, protestăm împotriva menținerii lor în închisoare și cerem imediată lor punere în libertate.

Secțiunea partidului

Comisia locală sindicală

Sindicatele : Metalurgist, Timplari, Brutari, Chelneri, Tăbăcari, Muzicanți, Mixt, Cercul T[ineretului] M[uncitor]

18

MOȚIUNEA MUNCITORIMII DIN IAȘI ***

Membrii Secțiunii Partidului socialist din Iași și ai sindicatelor metalurgic, bîrbieri și croitori întruniți astăzi 24 martie 1919.

* „Socialismul“ nr. 54, din 23 martie 1919.

** „Socialismul“ nr. 59, din 29 martie 1919.

*** „Socialismul“ nr. 60, din 30 martie 1919.

Trimitem salutul nostru frătesc tovarășilor inculpați în evenimentele de la 13 decembrie 1918, declarându-ne în totul solidari faptelor ce li se impută.

Noi vedem în ei luptătorii dreptății și adevărului, iar procesul ce li s-a intentat este al întregii clase muncitoare conștiente.

Protestăm energic contra maltratărilor, samavolniciilor și restricțiunilor ce li se fac chiar acum și avem convingerea că acesta este începutul procesului oligarhiei însăși.

Dr. GHEORGHE UNC

DIN AMINTIRILE UNOR PARTICIPANȚI LA EVENIMENTELE DE LA 13 DECEMBRIE 1918

Masacrul din Piața Teatrului Național*

ALECU CONSTANTINESCU

*militant de seamă al mișcării muncitorești
revoluționare din România, organizator de
frunte al muncitorimii în luptele din 13 de-
cembrie 1918*

Masacrul din Piața Teatrului Național din București de la 13 decembrie 1918 a fost o crimă premeditată de regimul burghezo-moșleresc, care guverna pe atunci România, în frunte cu odiosul șef de tristă memorie al liberalilor Ionel I. C. Brătianu.

Această crimă sălbatică a marcat începutul valului de asasinat și de masacre în masă, prin care clasa bancherilor și a moșierilor din țara noastră a încercat să înfrângă lupta pentru libertate a poporului muncitor de la sate și orașe, în perioada imediat următoare sfârșitului primului război mondial...

Izbînda strălucită a popoarelor din Rusia a constituit un puternic imbold la luptă pentru muncitorimea asuprită și exploatată din lumea întreagă, ca și pentru cea din țara noastră, care trece la acțiuni împotriva planurilor clasei stăpînitoare de a ieși pe spinarea maselor muncitoare din greutățile lăsate de război.

Către sfîrșitul anului 1918, lupta muncitorimii se intensifică și un val de mitinguri și greve străbate întreaga țară. Muncitorii ridică steagul luptei pentru condiții mai omenești de viață, mărirea salariilor, ziua de muncă de 8 ore, repri-mirea lucrătorilor concediați în timpul ocupației germane, dar în același timp și pentru revendicări politice: înființarea și recunoașterea comitetelor muncitorești, libertatea de organizare etc.

La București are loc un mare miting la Eforie; ca un ecou al său urmează o serie de întruniri în restul țării.

În toate aceste mitinguri muncitorești se vorbea cu admirație și avînt de înfăptuirile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie enunțate de Lenin: confiscarea moșiilor boierești și improprietărea țăranilor, naționalizarea industriilor și trecerea lor în patrimoniul tînărului stat sovietic etc.

În aceste zile, muncitorimea ceferistă reîntoarsă din Moldova în Capitală, după încheierea armistițiului, era hotărîtă să ceară guvernului burghezo-moșleresc îndeplinirea făgăduielilor pe care acesta le făcuse muncitorilor și țăranilor.

Liberalii, care nu uitaseră încă energia cu care ceferiștii își ceruseră dreptu-rile la Iași, au hotărît să-i întîmpine pe aceștia așa cum știe să o facă orice oligarhie. Dar cum Brătianu nu prea avea încredere în disciplina oarbă a solda-tului român care venise direct în contact cu soldatul revoluționar rus, ministrul de interne a luat hotărîrea să facă o educație specială prealabilă unui anumit regiment sau batalion și a ales Regimentul 9 vînători, care a fost cantonat în comuna Băneasa. În această unitate militară au fost concentrați unii din acei soldați care acasă aveau posibilități mari de existență: fii de chiaburi, de moșieri etc.

* Textele au fost pregătite pentru tipar de ȘTEFAN MUȘAT.

Mai mult, agenți îmbrăcați în haine ofițerești au început insinuările printre soldați. Li s-a spus, mai cu seamă la un pahar de țuică sau vin, că în curînd vor fi trimiși la București să lupte în contra „dușmanilor țării, vînduți străinilor, care nu vor întregirea neamului”.

În tot timpul celor 2—3 săptămîni cît acest regiment a stat la Băneasa, nu numai că țuica și vinul curgeau gîrlă, dar soldaților li se mai dădea și pîine albă, în timp ce Bucureștii și celelalte orașe din țară consumau pîine amestecată cu mîlai.

În afară de privilegiul unic al pîinii albe, trupa era hrănită de la cazan cu două feluri de mîncare, plus hrana particulară.

Cu o zi-două înainte de 13 decembrie, aparatul „propagandistic” se mărise în comuna Băneasa.

Anumiți indivizi în civil, ca și grade inferioare ale acestui regiment, șopteau că în curînd ei vor avea de îndeplinit un mare act patriotic: să stîrpească pe cei care vor război și nu vor să dea pămînt țăranilor etc. Cu astfel de minciuni criminale au fost induși în eroare soldații acestui regiment ca să verse sîngele celor peste o sută de muncitori — afară de răniți — ce aveau să cadă în Piața Teatrului Național și în strada Cîmpineanu (azi str. 13 Decembrie).

Lupta ceferiștilor reînforși din Moldova mobilizase toată muncitorimea Capitalei. În țară, sub influența acțiunilor muncitorești din București, au loc greve și manifestații pentru aceleași revendicări. În București lupta se extinde și la muncitorii altor întreprinderi. În scurt timp lupta lor atrage și pe lucrătorii tipografi de la întreprinderile „Sfetea” și „Minerva”, care intră în grevă. Acțiunea tipografiilor găsește un larg răspuns în rîndurile tuturor muncitorilor din Capitală. Metalurgiștii, muncitorii de la Regie, de la Fabrica de chibrituri și alții se alătură lucrătorilor tipografi.

Cu toate că lucrătorii de la „Sfetea” și „Minerva” erau în grevă de la începutul lunii decembrie, patronii lor refuzau să recunoască condițiile pe care ei le cereau. Pentru ziua de 13 decembrie, lucrătorii tipografi de la toate atelierele tipografice din Capitală, în urma propunerii sindicatului lor, au hotărît greva generală cu cerința de a se stabili în toate atelierele tipografice aceleași condiții de muncă și salarizare.

Văzînd însă că unii patroni se încăpățînează, iar de la ministerele de resort nu se poate aștepta o intervenție hotărîtă în favoarea lor, conducătorii grevei au cerut comisiei locale a sindicatului ca în baza solidarității de clasă să hotărască o grevă generală demonstrativă a tuturor lucrătorilor din Capitală.

Înainte de declararea acestei greve generale se face o ultimă încercare și o delegație a muncitorilor este însărcinată a duce discuții și tratative la Ministerul Industriei. La fel se hotărâște pentru ziua de 13 decembrie 1918 ținerea unei mari întruniri la sediul sindicatelor din strada Sf. Ionică, unde muncitorii urmau să aștepte rezultatul discuțiilor delegației la minister.

În timp ce delegația trata la minister, guvernul liberal se pregătea pentru a înăbuși în sînge acțiunea muncitorimii. Pe strada Cîmpineanu sînt postate trupe.

După ce delegația de la Ministerul Industriei s-a întors și a comunicat că au fost amînați pentru a doua zi, s-au trimis tovarăși care să comunice delegaților din ateliere și fabrici că comisia locală a hotărît ca toți muncitorii să vină după prînz la club pentru a manifesta solidaritatea lor cu muncitorii tipografi.

La orele 2—2^{1/2}, după ce fiecare lucrător și-a luat cratița sau oala de mîncare, s-au aranjat în ordine pentru a veni la sală.

În după-amiaza zilei de 13 decembrie, coloanele de muncitori, de femei și tineri ucenici se îndreptau spre sediul sindicatelor. Ajunși în Piața Teatrului Național, sînt întîmpinați de focul deschis fără nici o somație de soldații amețiți de băutură, la ordinul generalului Mărgineanu, și cad secerăți de ploaia de gloanțe. Cu furie bestială, muncitorii, femeile și tinerii întîlniți de soldați sînt străpuși cu baionetele și călcați în picioare.

Iată cum descriu diferiți martori oculari cele întîmplate :

„Plecînd încononați de la fabrica de bere «Bragadiru» pe strada Uranus, ne-am încononat apoi cu fabricile «Vulcan» și «Frank Cafea». Trecînd prin fața Arsenalului, noi am crezut că vin și tovarășii din Arsenal, dar nu au putut veni. Am trecut Podul Mihai Vodă spre Brezoianu și cînd să traversăm Bulevardul să o luăm spre sală, drumul a fost închis de soldați cu baionete la armă, care nu ne-au dat voie să trecem. Am mers de acolo spre Bulevard ca s-o luăm spre Sărindar, dar și acolo a fost la fel: nu ne-au dat voie. În timpul acela veneau

tovarășii de la fabricile «Lemaître» și «Wolf» cîntînd Internaționala. Ne-am încolonat cu toții și am mers spre strada Cîmpineanu. Cînd am coborît în vale, alt cordon cu baionete la armă în dreapta berăriei «Oswald». Un tovarăș din capul coloanei parlamenta pentru trecerea noastră. Eu eram în al treilea rînd. Deodată am auzit împușcături. Ucenicul tovarășului din fruntea coloanei ne-a spus că acesta a fost străpuns cu baioneta și i-a dat portmoneul să-l ducă acasă soției. Atunci a fost iadul pe pămînt“.

Altă declarație :

„Grupul de manifestanți tocmai cobora strada Cîmpineanu. În fața mulțimii, soldații cu baionetele la armă barau trecerea. Începură parlamentări. Din rîndurile mulțimii se auzeau strigătele : «Vrem pîine ! Vrem libertate !».

Soldații amețiți de băutură priveau nedumeriți la poporul ce cerea pace și libertate. Nu știau ce să mai creadă. Li se spusese doar că aceștia sînt dezertori, care vor război, și ei cereau pîine și libertate.

Luați de valul mulțimii, soldații cedară, unii manifestînd chiar cu muncitorii, făcîndu-le loc să treacă mai departe. Un URA ! formidabil zgudui casele din temelii. «Trăiască libertatea !» — strigără mii de voci.

Maiorul Tătăranu, unul din subalternii lui Mărgineanu, se repezi cu furie spre al doilea cordon de soldați, care începuseră și ei să șovăie, să comenteze cererile muncitorilor.

«De ce nu trageți, mă ?» și începu să lovească cu pumnii. Ceilalți ofițeri îl imitară.

Soldații, cu armele în mîini, încercară să tragă, dar mîinile le tremurau.

«Foc !» — comandă maiorul.

Nu a auzit nimic. Maiorul scoase revolverul de la brîu și trase cel dintîi în mulțime, apoi... o salvă... alta... încă una și în urmă gornistul sună încetarea focului.

Mulțimea se retrase înspăimîntată. Începu o adevărată goană. Soldații trecură peste cadavrele care umpleau strada, urmărind mulțimea“.

Un alt martor ocular povestește :

„În acea vreme lucram la hotelul «Excelsior», ca lucrător ospătar.

La 13 decembrie 1918 trebuia să fie o ședință la sediul sindicatelor din strada Sf. Ionică.

Pe la 15^{1/2}—16 m-am dus spre sediu. Am apucat spre strada Cîmpineanu. Ajungînd în dreptul restaurantului «Elysée» nu am văzut nici un fel de soldat.

Atunci am auzit cîntecul Internaționaliei, venind dinspre Calea Victoriei. Mi-am dat seama că trebuie să fie o manifestație și m-am îndreptat într-acolo. Am întîlnit o coloană mare de muncitori în frunte cu ucenici și femei și m-am încadrat în rîndurile corului, care se găsea pe la mijlocul coloanei, cu care am înaintat în drum spre sediu.

De la muncitori am aflat că este vorba de o manifestație de simpatie pentru tovarășii tipografi care erau în grevă și că se mergea manifestînd spre sediul sindicatelor.

Am ajuns pe strada Cîmpineanu în aceeași formație.

Cînd primele rînduri ale coloanei au ajuns în dreptul Teatrului Național, din curtea teatrului au ieșit două rînduri de soldați, care fără nici un fel de somație auzită de noi au început să tragă. Se trăgea cu armele și cu puști-mitraliere de jos și cu mitraliera de la fereastra direcției teatrului.

Au început să cadă muncitorii. Eu m-am ascuns după un transformator mare electric care se găsea pe atunci în Piața Teatrului și am văzut cum soldații mergeau printre cei răniți și îi împungeau cu baionetele.

Cînd lucrurile s-au mai liniștit, am fugit prin Matei Millo la sediul sindicatelor din strada Sf. Ionică, unde am adus la cunoștință tovarășilor cele întîmplate“.

Într-un ziar muncitoresc al timpului citim, ca o urmare a masacrului :

„Ca să poată justifica asasinarea în masă a muncitorilor, guvernul, prin agenții săi, lansase zvonul că muncitorii veniseră înarmați la manifestație, cînd de fapt la ei nu s-au găsit, la prefectură, decît crățiți cu mîncare răcită de mult și bucăți uscate de pîine pentru copiii lor“.

Masacrul a fost urmat de arestarea și schingiuirea conducătorilor muncitorimii. Printre ei se afla I. C. Frimu, unul dintre cei mai de seamă fruntași de atunci ai clasei muncitoare din țara noastră.

E lucru cunoscut de mulți martori oculari halul de ebrietate în care au fost aduși la 13 decembrie 1918 soldații Regimentului 9 vânători.

Unul dintre martorii amintiți mai sus povestește cu indignare că la restaurantul și circiuma „La Pavel”, care se afla în colțul de vizavi de clubul din strada Sf. Ionică, se găseau un sublocotenent și un caporal care, bind la „botul calului” încă un pahar de vin, injurau ameninșând cu pumnii ferestrele clubului muncitoresc din Sf. Ionică.

Și în timp ce acești doi „eroi” sorbeau clătînindu-se pe picioare ultimele pahare, sus, în sală și în celelalte camere, soldați amețiți de vin distrugeau tot: biblioteca, mobilierul, tablourile din pereți; toate după ce erau sfărîmate zburau pe ferestre în stradă, iar muncitorii și muncitoarele găsiți în sală au fost bătuți cu patul puștilor, cu pumnii, loviți cu picioarele, li se rupeau hainele de pe ei. Femeile despletite, însîngerate, împreună cu copiii lor, erau împinse brutal mai întîi către circumscripția de poliție din Pasajul Român, iar de acolo către prefectură. Aci trebuia anchetat, triat, interogată acel grup enorm care umpluse curtea poliției. Tablou tragic! Revoltător! Liberalii puteau să fie mîndri de opera lor!

În drum pînă la prefectură se auzea înălțîndu-se din piepturile muncitorilor cîntecul:

**Fraților soldați,
Nu ne împușcați,
Că vă sîntem frați,
Frați îndurerați...**

Unii dintre soldați, ascultînd nedumeriți aceste cuvinte mișcătoare, nu le venea să creadă ochilor că acest convoi martirizat se compunea din muncitori, muncitoare și copiii lor golași, cu păr ciufulit, mulți cu ghetе rupte, care se țineau plîngînd de poalele mamelor necăjite.

După multă deținere în curtea prefecturii, începe „ancheta”, „trierea”, „interogatoriul” comisarului de serviciu cu un „asistent” lîngă el:

— Tu ce ești, fă? Ce lucrezi?

— Lucrătoare la Regie...

— Și ce-ai căutat la manifestație? Manifestație îți lipsea? Și loviturile curgeau nemiloase, bestiale. Comisarul de serviciu de atîta „muncă” nici nu mîncase, deși era aproape de ora 3 după-amiază. „Auzi, să stau nemîncat din cauza voastră!”.

— Dar tu ce lucrezi?

— Eu sînt gospodină...

— Aha, gospodină în strada Cîmpineanu? Acasă n-ai avut ce face, hai?

Și pumnii curgeau ca ploaia.

Asta era la prefectură.

La sediul din strada Sf. Ionică, agenții polițienești și militarii au năvălit în cancelaria lui Frimu, casier al Societății de ajutor mutual „Munca”, au tăbărit pe el cu paturile de pușcă pînă au obosit, au spart casa de bani a „Muncii”, însușindu-și economiile sărmanilor muncitori bătrîni, adunate în mîinile lui Frimu, în care aceștia aveau o încredere fără margini. Bineînțeles, registrele au avut soarta celorlalte lucruri din sala mare, au fost rupte și aruncate pe fereastră.

După jefuirea casei de bani a Societății „Munca”, I. C. Frimu și alți fruntași ai mișcării muncitorești au fost transportați și ei la prefectură. Aci au fost dați în primirea unui plutonier de jandarmi pedestri, „Zurbagiu”, care după ce i-a dus în spălătoria cazărmei a organizat în pripă o echipă de soldați bătauși, care, înarmați cu ciomege speciale, au dat fără milă, unde au nimerit, pînă au obosit.

Schingiuirea din spălătorie a ținut toată noaptea, în timp ce în curte se continua „interogatoriul” și „trierea”. Înjurăturile și loviturile comisarilor de serviciu erau intercalate de țipetele muncitorilor bătuți. Tocmai în zori oamenii au fost scoși mai mult morți decît vii din „spălătorie”.

În acest timp pe strada Cîmpineanu și în Piața Teatrului „oficialitățile” făceau „curățenie”. Cadavrele muncitorilor erau strînse și duse la morgă. De acolo expediate cu rapiditate la cimitir, unde de cu seară, după ce gornistul a sunat „retragerea”, au fost trimise echipe de gropari, ca să pregătească gropile comune.

Din schingiuirea de la prefectură, numai sănătatea de fier a lui Frimu l-a ferit de moarte după sălbatica ciomăgire a „Zurbagiului”. Dar ceea ce n-a reușit să facă ferocele plutonier de jandarmi pedestri cu brutele lui a făcut tifosul exantematic contractat la infirmeria penitenciarului Văcărești...

Acum 50 de ani

N. MILITARU—SIMULESCU

*fost președinte al Sindicatului muncitorilor
metalurgiști (1918)*

În preajma lui 13 decembrie 1918 eram președintele sindicatului muncitorilor metalurgiști și controlam munca sindicală la multe fabrici din București.

În metalurgie erau condiții de muncă foarte grele. Se lucrau câte 14—16 ore pe zi, iar orele de noapte nu se plăteau. Nu se respecta demnitatea omenească. Deseori, membrii comitetului de întreprindere erau bătuți, arestați și în permanență ținuți pe la poliție.

La „Lemaître“, uzină cu vechi tradiții revoluționare, burghezia a pus la cale asasinarea devotatului fiu al clasei muncitoare Ionescu, crezând că prin aceasta va reuși să intimideze pe tovarășii lui.

La fabrica „Vulcan“, muncitorii îndurau șicane de nedescris. Cu scopul de a potoli avântul revoluționar premergător evenimentelor din 13 decembrie 1918, din partea palatului, regina Maria a venit cu daruri, lădițe cu ciocolată și diferite alte plocoane, la noi, la fabrica „Wolf“ (astăzi „Steaua roșie“). Tovarășii metalurgiști, cu demnitatea lor de proletari revoluționari, au refuzat aceste pomeni din partea familiei regale. Mai mult, am luat decizia ca atunci când va intra regina să punem în toate forjele o mare cantitate de cărbune ce produce un fum de nu se vede om pe om. În momentul când regina, cu toți cei ce o însoțeau, a venit la noi, ea a fost întâmpinată de fum și gălăgie. Când am văzut că se îndreaptă spre muncitori cu pachete, aceștia au făcut-o de a alergat de mai multe ori împrejurul forjei, care era foarte mare, și făceau mare haz. Pe mine m-au luat agenții siguranței și m-au bătut într-un mod îngrozitor chiar la fabrică, ducându-mă și la siguranță, unde au continuat cu torturile.

Persecuțiile, jaful de robie, înjosirile și bătaia de joc nu se mai puteau suporta. Cuțitul ne ajunsese la os.

În ziua memorabilă de 13 decembrie 1918, toate organizațiile muncitorești, sindicale și politice din București ieșiseră să demonstreze în contra oligarhiei asupritoare, pentru o viață mai bună, ca semn de solidaritate cu greviștii de la „Sfetea“ și „Minerva“. Metalurgiștii erau în special concentrați în Piața palatului, în Calea Victoriei. Aici am dat de armată, care avea ascunse în diferite părți și mitraliere. La un moment dat s-a dat cuvântul de ordine să mergem să apărăm clubul, care era înconjurat de armată. Înaintam cu greu. Erau mii de muncitori adunați pe Calea Victoriei, în Sf. Ionică, Brezoianu și în străzile învecinate cu palatul regal. La un moment dat am văzut... cum soldații îmbătați cu țuică s-au repezit cu armele, lovind în grămada de muncitori. Ei nu țineau cont de copii, de femei, de bătrâni. Viața oamenilor nu valora în acel moment nimic pentru ei, călăii.

Noi, când am văzut aceasta, ne-am avîntat cu toții ca leii să apărăm clubul și pe conducătorii noștri. Soldații fiind însă beți și cumpărați de burghezie trăgeau și dădeau cu baionetele în noi. În momentul când, în fruntea unei coloane întregi de metalurgiști, mă îndreptam spre clubul nostru din Sf. Ionică și țineam scurte cuvîntări de îmbărbătare, un gradat mi-a înfipt baioneta în spate, rănindu-mă grav. Căzusem jos, în singe. Un tovarăș m-a luat pe brațe și m-a ascuns, ca să nu fiu răpus de gloanțele trase de către soldați. M-a băgat într-un gang alături de localul clubului din Sf. Ionică. Aici, în gang, am fost culcat lângă alți tovarăși răniți grav și un tovarăș în agonie, tovarăși care s-au avîntat în lupta sfîntă pentru dezrobire.

Îmi aduc aminte și nu pot să uit niciodată cum scumpul nostru tovarăș, primul delegat de la Fabrica de bere Bragadiru, Marin Niculescu, a fost asasinat în timp ce striga lozinci de îmbărbătare și îndemna pe muncitori la rezistență. Impușcat și ciopârțit de baionete, a murit eroic. Nici o bestialitate însă nu putea înfringe dorința de libertate a clasei muncitoare. Deasupra pieței și străzilor dimprejur se înălța strigătul de revoltă din piepturile a mii și mii de proletari : „Jos burghezia asasină“.

În fața dușmanului de clasă

GH. TEODORESCU

*fost secretar al Sindicatelor locale București
(1917—1920)*

... Avîntul revoluționar din țară a determinat comitetul local al sindicatelor din București să hotărască înființarea delegaților muncitorești. La fiecare 10 muncitori se alegea un delegat, care lua parte la ședințele breslei respective și care trebuia să comunice a doua zi lucrătorilor din întreprindere ceea ce se hotărîse la ședința lor de breaslă; dacă întreprinderea era mică, noi aveam acolo un număr de delegați de ateliere sau „bărbați de încredere“ — cum le spuneam noi.

În întreprinderile mari, cu mii de muncitori, cum erau C.F.R., uzinele „Wolf“, „Lemaître“, Regia, au luat naștere consiliile muncitorești alese din reprezentanți — unul la 20 de delegați. Consiliul aducea toate hotărârile la cunoștința delegaților care-l aleseseră, iar aceștia, la rîndul lor, mergeau în masă și informau grupele de 10.

În fiecare întreprindere din Capitală se găsea un sindicat al lucrătorilor de breaslă care se ocupa de diferite probleme organizatorice, de înscriere în sindicat, de încasarea cotizațiilor și de alte chestiuni.

Consiliul muncitorilor avea sarcini politice; el trebuia să stea de vorbă cu muncitorul despre revendicări și să fie mereu în curent cu hotărârile forurilor de conducere ale mișcării socialiste, ale comisiei generale a sindicatelor, cît și a comisiei locale a sindicatelor din București.

Consiliul muncitorilor era compus din oameni devotați ideii socialiste, oameni de încredere ai sindicatelor, membri ai partidului socialist.

La 13 decembrie 1918, în calitate de secretar al comisiunii sindicatelor locale București, eram în tratative cu lucrătorii de la societatea tramvaielor, care își avea sediul pe strada Mîntuleasa. La ora 12, cînd am venit la clubul muncitorilor să-mi iau unele documente, ca să pot trata cu societatea, Dumitru Pop mi-a spus: „Nu te mai duce, că azi de la ora 16 avem grevă generală, pentru sprijinirea tovarășilor tipografi“.

Era de acum tîrziu să se schimbe ceva; se trimiseseră oameni ca să mobilizeze întreprinderile la club, în loc să se convoace toate întreprinderile în mod organizat, prin delegații lor.

Ca rezultat, o serie de întreprinderi mari au venit cu întîrziere, cum s-a întîmplat cu C.F.R., cu „Wolf“, cu „Bragadiru“ ș.a., iar alte întreprinderi au venit mai devreme, lucru care a favorizat înăbușirea în sînge a grevei generale.

Această greșeală am discutat-o și la Văcărești. Și într-adevăr, poate că dacă toți muncitorii Capitalei ar fi venit în același timp la club și ar fi existat o conducere unică și o platformă clară, guvernul s-ar fi gîndit de două ori înainte de a ordona mișeșcul măcel din Piața Teatrului.

Pe la ora 16,30—17 a năvălit armata în club, pe cei pe care ne-au găsit acolo ne-au bătut și maltratată, ne-au dus în Pasajul Român, unde continuau cu schingiuirile. Mai auzeam împușcături; am aflat că morții sînt duși în curtea Teatrului Național.

Seara, după măcel, după devastarea clubului muncitoresc, după schingiuirea muncitorilor găsiți în club, am fost încolonați și am luat drumul cel mai greu al vieții noastre.

Ne-au dus întâi să-i vedem pe morții din curtea Teatrului Național. Erau șai-zeci, puși pe două rânduri. Noi eram trei sute. De acolo ne duc sub o puternică escortă de jandarmi la Prefectura poliției. Ducându-ne către prefectură, băteau jandarmii în dreapta și în stînga pe muncitorii din convoi, de-i trîneau pe jos.

În curtea prefecturii era spălătoria jandarmilor, o sală murdară, fără geamuri. Soldații, cu armele încărcate, stau cîte patru la fiecare geam, ca la orice mișcare a noastră să tragă în grămadă. Nu după mult timp, opt subofițeri își fac apariția, beți intenționat pentru serviciul ce-l aveau de îndeplinit. Acum se inaugura un alt sistem de bătaie. Doi sergenți luau cîte unul din grămadă și atît îl băteau cu pumnii peste față și piept pînă cădea. Veneau alți doi de-l ridicau, îl trăgeau peste mesele care se aflau acolo, cu jgheaburile pline de zoaie din spălutul rufelor soldaților. Îi ridicau haina, dar doi îl țineau cu capul peste jgheab. Alți doi îl băteau cu cozile de la steagurile roșii luate din mîinile muncitorilor care veniseră la club. Alți doi veneau atunci și turnau apă peste cei leșinați în jgheaburile pline de zoaie, spre a-i readuce în simțire. Erau duși apoi la interogatoriu. Întrebarea era formulată astfel: „Cine ești și cine te-a chemat la club să faci revoluție contra guvernului și a regelui?” Muncitorii răspundeau sfidător pentru ce se adunaseră. Altă bătaie începea acum. Victima era aruncată aproape moartă în capătul celălalt al spălătoriei. Așa au trecut două nopți și o zi numai în bătai, încît din 300 de muncitori nu mai rămăsese nici unul în picioare. A doua noapte a apărut un manifest numai cu trei rânduri: „Moarte regelui, moarte brătienilor care schingiuesc în beciurile poliției”.

A treia zi după schingiuirile din spălătoria jandarmilor, vine în mijlocul nostru, în spălătorie, maiorul Călătorescu cu manifestul în mînă și spune:

„Dacă ne spuneți cine a făcut acest manifest vă dăm drumul din închisoare”. După aceasta a venit maiorul Cernat să facă ancheta la fața locului și, datorită presiunii maselor, a eliberat pe toți muncitorii care erau din fabrici. Au fost reținuți: I. C. Frimu, D. Pop, C. Popovici, Gh. Teodorescu și era căutat Alecu Constanținescu, despre care călăii credeau că ar fi autorul manifestului. Neputînd fi găsit, am fost expediați la Văcărești fără el.

La Văcărești ne-au ținut în niște condiții mizerabile. Păduchii și tifosul exantematic făceau ravagii printre deținuți. Din momentul cînd am intrat aci, molla s-a întins și la unii deținuți politici. I. C. Frimu s-a îmbolnăvit prin luna ianuarie, și doctorul spitalului, care părtinea și el burghezia de atunci, nu a vrut să arate că Frimu are tifos exantematic și l-a ținut pînă cînd a intrat într-o fază mai grea. Abia pe urmă a venit medicul cerut de noi, din afară, care l-a internat la un spital civil ca să încerce a-l salva.

Dar Frimu a murit din cauza acestui tifos exantematic. Pe noi ne-au mai ținut încă 6 luni sub pretext că ne intentează proces.

În acest timp, muncitorii de afară nu s-au lăsat intimidați și au organizat îndată alte mitinguri, mai puternice, în diferite puncte din Capitală și din provincie.

La Arenele Romane, zeci de mii de oameni au cerut eliberarea noastră, au cerut stingerea procesului nostru și condamnarea călăilor liberali.

Și s-a dus vestea masacrului pînă la Paris, unde Brătianu era la Conferința de pace de la Versailles; muncitorii francezi, aflînd de crimele guvernului român, ne-au dat atunci un ajutor prețios. Ei nu l-au lăsat pe Brătianu să se mai ducă de la Paris la Versailles, strigîndu-i în plină stradă: Asasin, Jilava, Văcărești!

Brătianu e nevoit să dea dispoziții la București ca procesul nostru să nu se mai judece. Guvernul ne scoate din proces, ne vedem duși la hotelul Modern, de lîngă circul „Sidoli”, unde am fost ținuți încă vreo lună și pe urmă sîntem eliberați, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.

Clubul nostru fusese devastat și jefuit. A trebuit să ne facem din nou mobilier, să ne strîngem din nou arhiva și biblioteca, fiindcă bandele înarmate ale generalului Mărgineanu ne furaseră tot.

13 decembrie 1918 a marcat un moment important de luptă a mișcării muncitorești din țara noastră.

Masacrul nu a intimidat muncitorimea, dimpotrivă, muncitorimea din România a pornit cu hotărîre și mai mare să-și strîngă rîndurile.

O pagină din trecut

IANCU OLTEANU

participant la luptele din 13 decembrie 1918

În tot timpul grevei tipografilor — deși nu eram tipograf — am stat permanent la sediul clubului nostru și am luat parte, împreună cu greviștii, la toate manifestațiile.

Îmi amintesc bine când, pe Calea Victoriei, regele Ferdinand a fost întâmpinat de muncitorii care demonstrau cu strigătul „Trăiască Republica”. Îmi amintesc de demonstrații cu pancarte, pe care scria „Jos despotismul”, „Jos clasa exploatoare”.

În ziua de 13 decembrie, după prinz, eram la club cu alți tovarăși și, în timp ce continuam unele discuții despre manifestația muncitorească, am aflat că sediul clubului nostru este împresurat de armată și că în balconul hotelului „Continental”, în balconul Teatrului Național și în balconul fotografului Mandy sînt instalate mitraliere.

Noi ne așteptam, desigur, la o ripostă din partea burgheziei, însă nu am prevăzut barbaria cu care au acționat ofițerii reacționari, îmbrăcați în soldați, care fuseseră hrăniți și îmbuibăți cu rachiu, la Băneasa. Aceștia au pătruns în club și au început a lovi unde nimereau pe muncitorii găsiți acolo.

Toți muncitorii care au fost evacuați din club treceau printre două rînduri de soldați care-i loveau fără milă.

Cînd am ieșit în stradă, credeam că poate vom reuși să ne strecurăm într-o parte sau alta. Și dinspre palat însă, și dinspre strada Brezoianu, și dinspre strada Sf. Ionică, și dinspre Teatrul Național, toate drumurile erau barate de soldați, încît era imposibil să te strecorei.

În acest timp, paturile de pușcă curgeau peste noi. Se văd și acum urmele loviturilor.

După aceea am fost duși la secția de poliție din Pasajul Român. Acolo, răniți, cu sîngele șiroaie curgînd pe noi, am fost ținuți cîteva ore în frig, ca seara, pe la 6, să ne ducă la spitalul Colțea și acolo să ne panseze; de la spitalul Colțea ne-au dus la prefectură.

Pentru că eram schilodiți, nu ne-au putut scoate și pe noi ca să măturăm curtea împreună cu ceilalți arestați. Însă, din beciuri, de acolo, auzeam strigătele și protestele tovarășilor noștri, care, sub pretextul că nu măturau bine, erau loviți fără încetare.

...După cîteva zile, cînd ne-am mai venit nițel în fire de pe urma schingiuirilor, ne-au trimis pe toți la Văcărești.

Viața noastră acolo a fost organizată așa cum numai revoluționarii știu să o organizeze. Formam un colectiv. Tot ce se aducea de afară se împărțea în mod egal, chiar și mîncărurile puține pe care le aduceau soțiile noastre.

La 24 ianuarie 1919 mă pomenesc cu grefierul închisorii și un ofițer. Mă cheamă la cancelarie. Nu m-am mai înapoiat la închisoare, pentru că am fost trimis la Curtea Marțială, în Dealul Spirii. Acolo, în cancelarie, maiorul Marinescu, ulterior general, mi-a vorbit foarte arogant, cu cuvinte urite, însă nici eu nu m-am lăsat și i-am răspuns în mod demn. I-am spus, printre altele: „Azi vă mai bateți joc de noi, dar mîine, este semnul întrebării!”

Pentru aceasta am fost trimis jos, la închisoarea Curții Marțiale. Pînă am ajuns eu de la cancelarie la închisoare a și fost chemat și instruit prin telefon cunoscutul asasin și bătăuș Petre Sonda, plutonierul de faimă tristă, fost luptător de circ, care omora pe deținuți în bățai.

Cum am intrat, am și fost luat în primire și dă-i și trage-i!, pentru ca, a doua zi, cu „formalitățile” îndeplinite, împreună cu alți recruți, să fiu trimis în vagoane de vite la unitate.

Cu muncitorii tipografi în grevă

D. AVRAMESCU

*fost șef delegat de atelier la Tipografia
„Poporul” (1918)*

Se împlinise un an de când masele muncitoare ale poporului rus doborâseră odiosul regim al capitaliștilor și moșierilor și, instaurând Puterea sovietică, deschisese o eră nouă în istoria omenirii.

Cu toate că ziarele burgheze căutau să ascundă poporului român marea victorie a proletariatului și țărănimii din Rusia, totuși încet-încet adevărul ieșea la iveală. Muncitorii, la început cei din Moldova și apoi cei din restul țării, începuseră să înțeleagă măreția revoluției ruse. În plin avânt revoluționar, au pornit și ei la organizarea rîndurilor lor, la lupta pentru o viață nouă.

Grevele de la Iași din primăvara și din vara anului 1918, printre care și aceea a muncitorilor tipografi, au fost semne ale acțiunilor care aveau să urmeze.

După anii grei de război, foame și frig, ostașii români demobilizați găseau la vetrele lor o situație și mai îngrozitoare. Sfertul de pîine pe cartelă — o pîine neagră ca pămîntul și întotdeauna crudă — se procura cu mare greutate. Lipsa lemnului la început de iarnă se făcea simțită tot mai mult. De carne, untură, făină etc. nu s-au putut apropia decît cei care se ocupaseră cu specula și făcuseră afaceri cu nemții. Teroarea fostului comandament german era continuată de autoritățile românești.

★

Pe la sfîrșitul lunii noiembrie 1918, proletariatul din țara noastră începe, la București, munca de reorganizare. Este vorba atît de organizarea sa sindicală, cît și de aceea a detașamentului său de avangardă — partidul Muncitorii, ca și elementele înaintate din rîndurile intelectualilor, înțelegeau acum că pentru a-și îmbunătăți condițiile de viață era necesară, în primul rînd, organizarea, fără de care nu se putea porni la luptă împotriva unui dușman de clasă ce dispunea de toate mijloacele de oprimare.

Deși nu printre primii, muncitorii tipografi au trecut și ei la organizare. În scurt timp, sala sindicatului devenise neîncăpătoare față de numărul mare de muncitori dornici să intre în sindicat.

Conducătorii oportuniști ai societății „Gutenberg” a lucrătorilor tipografi nu vedeau cu ochi buni această orientare a muncitorilor tipografi. E ceea ce a făcut ca ei să piardă o bună parte dintre membrii societății și odată cu aceasta să piardă și masa de alegători cu care acești conducători manevrau în alegeri, situîndu-se la remorca partidelor burgheze. La început, ei au încercat chiar să influențeze pe anumiți muncitori să ceară independența sindicatului. Dar, cu toate strădaniile depuse, ei au suferit un usturător eșec: muncitorii tipografi au făcut front cu ceilalți muncitori.

Numai la cîteva zile după organizarea în sindicat, în ziua de 25 noiembrie, muncitorii de la tipografia „Sfetea” declară grevă, ca urmare a refuzului patronului de a le mări salariile. Deși greva avea un caracter parțial, combativitatea muncitorilor tipografi se dezvoltă tot mai puternic. La numai cîteva zile, muncitorii de la tipografia „Minerva”, unde se tipărea ziarul „Dacia” — al cărui director era colonelul Zăvoianu, devenit mai tîrziu prefect legionar —, declară și ei grevă. Aceasta tot ca urmare a refuzului patronului de a accepta memoriul înaintat de muncitori, care

cuprindea o serie de revendicări economice. Directorul tipografiei „Minerva” a încercat să tipărească ziarul în alte tipografii. S-a izbit însă de rezistența muncitorilor tipografi din toate atelierele unde el s-a adresat. Refuzul lor a fost categoric. Nici un muncitor n-a vrut să lucreze la tipărirea acestui ziar.

Greviștii de la cele două tipografii au pornit la manifestație, avînd în frunte o delegație a comitetului sindical. Drumul care urma să fie străbătut era Calea Victoriei spre Ministerul Industriei, unde membrii delegației fuseseră convocați de ministru pentru negocieri în vederea reluării lucrului.

Curtea Ministerului Industriei se umpluse de muncitori și de muncitoare. Reprezentanții comitetului sindical, cu încă cinci tovarăși din rîndurile greviștilor, au fost primiți de către liberalul Constantinescu (zis Porcul), ministrul industriei. De la început, ministrul a cerut delegației să oprească pe muncitori a mai scanda lozinci. Neobținînd nici un succes în această direcție, s-a folosit de acest pretext pentru a refuza să trateze cu delegația muncitorilor. În memoriul înaintat ministrului erau trecute, pe lîngă revendicări economice, și revendicări cu caracter politic: ridicarea stării de asediu, desființarea cenzurii, libertatea presei și a dreptului de organizare etc.

Cînd delegația, însoțită de numeroși muncitori, care se întorcea de la Ministerul Industriei, s-a întîlnit pe Calea Victoriei cu mașina în care se afla regele Ferdinand, demonstrații au oprit mașina strigînd: „Să treacă mai întîi maiestatea sa poporul”.

Refuzul ministrului de a discuta cu delegații a îndîrjit și mai mult pe muncitori. Amenințarea celorlalți patroni tipografi că vor lua măsuri împotriva lucrătorilor care refuză să lucreze ziarul „Dacia” a avut darul să agite și mai mult spiritele. Ca urmare, în seara zilei de 12 decembrie 1918, muncitorii din toate întreprinderile tipografice s-au adunat în sala sindicatelor, cerînd comitetului sindical să ia hotărîri cît mai grabnice. Hotărîrea de luptă se putea citi pe fețele muncitorilor adunați în sală. Muncitorii aparținînd altor ramuri industriale — metalurgiști, tîmplari, cizmari, lucrătoare de la Regie — împărțeau indignarea tipografilor față de atitudinea ministrului. Ei cereau insistent să se declare greva generală de simpatie cu muncitorii tipografi. Ședința comisiei locale a sindicatelor a fost convocată pentru ora 18. Scopul urmărit de această ședință era să se hotărască ajutorul care trebuia dat greviștilor. Rînd pe rînd veneau membrii comisiei locale și aproape toate comitetele sindicatelor. Se aflau acolo și numeroși muncitori și muncitoare care veniseră la sindicat pentru a susține ideea unei greve a tuturor muncitorilor tipografi.

În acest timp, ședința comisiei locale continua. Greva generală de simpatie cu lucrătorii tipografi prindea teren, dovedind maturizarea conștiinței de clasă a muncitorilor și muncitoarelor din Capitală.

După trei ore de discuții se hotărâște ca a doua zi, la ora 3 după-amiază, toți muncitorii din Capitală să fie chemați să participe la manifestația de solidaritate cu muncitorii tipografi, în cazul cînd ministrul va refuza să primească delegația sindicatelor și va refuza să satisfacă revendicările muncitorilor greviști. Entuziasmul celor prezenți era de nedescris. Însuflețirea se manifesta prin spiritul de solidaritate, care se afirma din seara aceea cu tot mai multă tărie.

Munca de organizare a manifestației a început a doua zi încă din zori. Au fost alcătuite echipe de muncitori pentru a lua legătura cu delegații muncitorilor din întreprinderile din Capitală și a le comunica hotărîrea comisiei locale.

★

13 decembrie 1918. Sala sindicatelor era plină de muncitori greviști, care veniseră și cu familiile lor.

Muncitorilor li se aduce la cunoștință apelul lansat de comisia locală și generală de declarare a grevei generale. Nici o abatere de la datorie. Muncitorii din Capitală au răspuns că vor fi prezenți la ora 15. Cea mai mare parte dintre greviștii tipografi au primit încuviințarea să plece acasă la masă, iar la ora 15 să revină la sindicat. O altă parte, mai ales cei tineri, aveau consemnul să rămînă la dispoziția comisiei locale.

La ora 14 cîteva echipe de muncitori plecaseră să vadă cum se prezintă situația în jurul sindicatului, conducătorii comisiei locale fiind încredințați că guvernul liberal va încerca să împiedice demonstrația. Răspunsurile echipelor trimise pe teren confirmau aceste bănuieli. Pe bulevardul Elisabeta, în dreptul străzii Brezoianu, era masat un cordon de soldați. Al doilea cordon era masat tot pe strada Brezoianu, în

fața tipografiei „Universul”. Al treilea pe strada Sf. Ionică, în dreptul străzii Matei Millo, iar al patrulea tot pe strada Sf. Ionică, în dreptul străzii Cîmpineanu. Spre strada Lutherană era alt cordon de soldați, tot în dreptul străzii Cîmpineanu, iar trupe mai numeroase se aflau în grădina palatului regal și pe strada Matei Millo. În felul acesta, locul de adunare a muncitorilor era încadrat de armată. Se înțelege lesne că, pentru a putea pătrunde la locul de întâlnire, era nevoie ca muncitorii să rupă aceste cordoane de soldați.

La ora unu și un sfert, rupînd cordoanele dinspre bulevard și strada Brezoianu, muncitorii de la uzinele „Vulcan”, „Haug”, „Wolf” și de la celelalte întreprinderi de pe malul stîng al Dimboviței se îndreptau, cîntînd, spre locul de adunare. Dinspre străzile Lutherană și Știrbei-Vodă pornesc spre sală muncitori de la alte fabrici. Și aici, după o slabă rezistență, cordoanele de soldați sînt rupte. Muncitorii se îndreaptă spre locul de adunare.

Cu sufertașele în mînă, așa cum au lăsat lucrul, muncitorii din toate colțurile Capitalei se îndreptau spre sediul sindicatelor, în ajutorul muncitorilor tipografi în grevă, convinși că lupta acestora e lupta lor, că victoria acestora va fi și victoria lor. Păstrînd o disciplină pe care nimeni nu ar fi putut-o tulbura, muncitorii ascultau cuvîntul conducătorilor lor, care-i chemau la luptă și la solidaritate, pentru o viață mai bună, pentru fericirea poporului și pentru dreptul de a fi singurii stăpîni pe munca lor.

Cu nespusă atenție ascultau muncitorii cuvîntările conducătorilor lor, care le vorbeau despre tinărul stat socialist, atacat mișelește de imperialiști. Vorbea I. C. Frimu. Numai cei care au avut prilejul să-l asculte își pot da seama de puterea de convingere a acestui luptător, muncitor tîmplar, ieșit din sinul clasei muncitoare și vrednic conducător al ei. I. C. Frimu a fost unul dintre cei care, după trădarea rușinoasă a „generoșilor”, a ținut sus steagul partidului. Cuvintele lui pătrundeau adînc în conștiința și în inimile miilor de muncitori și muncitoare care îl ascultau în tăcere.

★

Această uriașă manifestație a muncitorimii din Capitală înspăimîntase burghezia și moșierimea română. Cîrmuitorii partidului liberal, avînd aprobarea tuturor partidelor burgheze, au socotit că a sosit momentul de a lovi cu tărie în muncitori și în organizațiile lor, încredințați fiind că, în felul acesta, mișcarea muncitorească va putea fi nimicită.

Organizațiile muncitorilor le stăteau în cale. Luptele muncitorilor îi împiedicau să pună în practică planurile lor. De aceea trebuiau înlăturate din drumul lor piedicile ivite. Ocazia apăruse — socotea burghezo-moșierimea română.

În timp ce pe balconul clubului se perindau vorbitorii, în sală un grup de conducători indicau drumul pe care muncitorii aveau să-l străbată la venire. Deși acest drum era cunoscut, el a fost schimbat pentru a nu se da loc la provocări. Și pentru orice eventualitate au fost indicate chiar două drumuri.

Nu era încă ora 4 după-amiază, cînd din toate colțurile Capitalei muncitorii veneau în coloane lungi prin Calea Victoriei spre sediul din strada Sf. Ionică; în Piața Teatrului Național ei au fost întâmpinați de cordoane de soldați. Aici erau masate cîteva companii de soldați cu baioneta la armă. Mai multe mitraliere erau îndreptate spre grupurile de muncitori.

Cuvîntul de ordine era ca orice provocare să fie neapărat evitată. Din zece în zece pași se aflau postați oameni de ordine, avînd sarcina de a împiedica pătrunderea provocatorilor în rîndurile manifestațiilor. Muncitoarele de la Regie impresionau în mod deosebit prin curajul și prin demnitatea cu care scandau lozincile: „Pline și pace!”, „Vrem libertate și egalitate pentru femei!”, „Vrem o viață mai bună pentru copiii noștri!”, „Jos starea de asediu!”, „Jos cenzura!”. Cu aceste lozinci muncitorii își cereau dreptul la viață. Conștient de asasinatul pregătit, conștient că se va vărsa sîngele nevinovat al celor trudiți, guvernul, prin generalul Mărgineanu, a dat ordin de atac. Mitralierele au fost puse în linie de bătaie și trăgeau în rafale. Gloanțele cădeau asupra manifestațiilor. Salvele de pușcă se succedau neconținut. Au căzut cele dintîi victime din rîndurile muncitorilor. Caldărîmul străzii Cîmpineanu a fost înroșit de sînge muncitoresc. Coloanele muncitorești încercau să înainteze. Cădeau însă secerate de gloanțele armelor de foc. Aceași soartă o aveau și alte rînduri de muncitori. Din spate, dinspre strada Sf. Ionică și dinspre palatul regal, se auzeau neconținut focuri de armă și strigăte de copii.

Și în timp ce în Piața Teatrului Național continua măcelărirea muncitorilor, jandarmii masați în străzile Sf. Ionică și Cimpineanu porneau la atac cu baioneta la armă. Ofițerii, care în timpul războiului se camuflaseră pe la serviciile sedentare, arătându-se viteji numai în orgiile din spatele frontului, își arătau „vitejia” acum, lovind pe ucenici și indemnând pe ostașii amețiți de băutură să lovească fără milă pe oricine întâlnesc în cale, călcând în picioare bătrâni și copii, aruncând pe scările clubului pe cei din sală, lovind la nimereală cu patul puștii, ridicând de păr femeile care căutau să se apere.

A fost suficientă o singură oră ca din sala sindicatului să nu mai rămână nimic. Geamuri sparte, bănci rupte, mesele făcute fărime, și nimeni nu s-a mirat că, odată cu dispariția registrelor și a actelor de arhivă, au dispărut și banii strinși din cotizațiile muncitorilor...

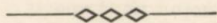
Circumscripția de poliție din Pasajul Român era tixită de arestați. Gemetele celor schingiuiți se auzeau pînă în Calea Victoriei.

Burghezia însă nu s-a mulțumit cu asasinarea a 102 muncitori și cu rănirea altor citorva sute. În tot timpul nopții de 13 spre 14 decembrie 1918, arestările au continuat. Beciurile prefecturii erau pline. Bătăile și schingiuirile nu conteneau.

★

Masacrul din Piața Teatrului Național a indignat întregul popor. Protestele muncitorilor venite din toată țara dovedeau că elanul de luptă al muncitorilor nu a putut fi nimicit.

Cu avînt sporit, cu și mai multă dirzenie, muncitorimea a pornit la noi lupte. Planurile burgheziei eșuaseră. Ca pasărea Phoenix, care renăștea din propria-i cenușă, a renăscut și mai puternică mișcarea muncitorească.

În rînd cu cei vîrstnici

ION TĂRĂNGOI

*participant la luptele din 13 decembrie
1918*

În luna mai 1918, am intrat la uzinele „Lemaître”, ca ucenic în atelierul de turnătorie.

În uzină era o atmosferă de agitație și frământări, provocate de faptul că patronii refuzau să satisfacă revendicările muncitorilor.

Datorită influenței Revoluției din Octombrie 1917, și revenirea în rîndurile noastre a unor tovarăși mai luminați, demobilizați de pe front, în atelierul de turnătorie s-a format un comitet care a luat inițiativa unor acțiuni pentru satisfacerea revendicărilor muncitorilor, dintre care principalele erau: mărirea salariilor, ziua de muncă de opt ore.

Odată cu vîrstnicii, a început să se organizeze și tineretul; eu am fost ales ca organizator al unui grup de 21 de tineri.

Am luat parte la o serie de consfătuiri de la clubul muncitoresc din strada Sf. Ionică, unde tovarășii ne învățau cum trebuie dusă munca de organizare a tineretului. Am mai avut și alt loc de legătură, pe stradă Cărmidarii de Jos, aproape de uzinele „Lemaître”, unde aveam sediul nostru.

Eu țineam o strînsă legătură cu delegații de ateliere. În seara zilei de 12 decembrie ne-am întrunit cu comitetul tineretului și am luat hotărîrea ca a doua zi, la 13 decembrie, să ieșim la demonstrație împreună cu cei vîrstnici dacă nu vor fi satisfăcute revendicările muncitorilor tipografi, ca semn de solidaritate cu lupta lor și de protest contra guvernului brătienist, care guverna cu măsuri excepționale, ca starea de asediu și cenzura.

A doua zi, împreună cu vîrstnicii, am plecat, de la uzinele „Lemaître“, pe Splaiul Unirii pînă la Piața Mare. De acolo am ieșit la Poștă, iar de la Poștă am luat-o în sus pe Calea Victoriei. Și pe acest parcurs ne-am întîlnit cu muncitorii de la „Vulcan“ și „Wolf“.

După ce am demonstrat în Piața Teatrului Național, am mers pe strada Sf. Ionică, unde s-a ținut un miting.

După aceea, ne-am reîntors din nou sus, în Piața Teatrului Național, unde am demonstrat contra guvernului, care adusese armata în fața noastră, chiar în fața Teatrului Național. S-au strigat lozinci și s-a cîntat „Fraților soldați, nu ne împușcați!“.

În Piața Teatrului Național erau masați chiar în fața teatrului metalurgiștii de la uzinele „Lemaître“, „Wolf“ și „Vulcan“, iar de partea cealaltă, tot pe Calea Victoriei, era înșirată armata cu comandanții ei.

Cînd generalul Mărgineanu a ordonat deschiderea focului, primul cordon de soldați nu a tras.

Văzînd aceasta, generalul Mărgineanu a adus soldați în stare de ebrietate. Acești soldați, cu toate că noi cîntam „Fraților soldați, nu ne împușcați!“ după ce au tras o salvă de focuri în aer, au tras a doua salvă în muncitorii masați pe strada Cîmpineanu. Chiar lingă mine au căzut doi tovarăși de la uzinele „Wolf“, pe care-i cunoșteam: Mănescu și Lazăr.

Împreună cu un tovarăș al meu, Nae Marinescu, am fugit la un cizmar care ne-a adăpostit.

Acest cizmar, Ionescu, ne-a dat cîte o pereche de pantofi rupți în mină și cîte un șorț, astfel ne-am salvat, făcînd pe cizmarii.

Ieșind din nou pe strada Cîmpineanu în jos, am văzut că vin ceferiștii cîntînd „Internaționala“ și strigînd: „Jos guvernul brătienist!“.

Am văzut cum cetățenii de pe stradă care nu erau în rîndurile muncitorilor s-au atașat muncitorilor și, alături de ei, vociferau împotriva bestialităților comise la ordinul guvernului brătienist.

Noi ceream ridicarea stării de asediu și mărirea de salarii și venisem la demonstrație fără arme, doar cu sufertașele noastre de mincare, iar guvernul ne-a întîmpinat cu gloanțe.

În timpul busculadei din Piața Teatrului au fost arestați din rîndurile noastre, ale celor de la „Lemaître“, Ștefan Andreescu, prim delegat de la atelierul de turnătorie, și Ștefan Ionescu. Aceștia au fost duși la siguranța statului și schingiuiți, ținuți acolo timp de 6 zile.

În uzină ne-am pomenit cu o serie de agenți, care au făcut o anchetă cu scopul de a afla cine ne-a îndemnat să luăm parte la demonstrație. Pe urmă au fost arestați cei ce făceau parte din comitetul de întreprindere, precum și delegatul muncitorilor necalificați.

În toate atelierele s-au făcut liste de subscripție pentru ajutorarea tovarășilor care se găseau arestați la siguranța statului.

Burghezia a crezut că a reușit să înăbușe mișcarea revoluționară și solidaritatea proletară. Dar noi ne-am regrupat forțele și am continuat lupta.

Date memorabile în istoria mișcării muncitorești revoluționare din România

Anul acesta, în cadrul bogatelor tradiții de luptă ale proletariatului din patria noastră, s-au aniversat un veac de la constituirea primei organizații muncitorești cu caracter politic — **Asociația generală a muncitorilor din Timișoara** și 75 de ani de la crearea **Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România**. Aceste evenimente se înscriu ca momente majore ale unui proces cu profunde implicații pentru întreaga evoluție a țării : nașterea și afirmarea proletariatului pe scena istorică a României, ca cea mai înaintată clasă socială, căreia îi revenea misiunea de a asigura eliberarea de exploatare și asigurare a tuturor celor ce muncesc, transformarea revoluționară a societății.

Procesul apariției, organizării și afirmării clasei muncitoare își are rădăcinile adânc împlintate în realitățile social-economice ale societății românești din acea vreme. Născută în secolul trecut, în împrejurările istorice determinate de evoluția capitalismului, mișcarea muncitorească a preluat tradițiile luptei revoluționare și patriotice, le-a continuat și ridicat pe o treaptă superioară, manifestându-se ca purtătoare de nădejde a aspirațiilor spre progres, spre eliberare socială și națională ale maselor. Exponență fidelă a intereselor fundamentale ale poporului român, mișcarea noastră muncitorească a împletit organic, în tot cursul istoriei sale, patriotismul cu solidaritatea internațională față de lupta oamenilor muncii de pretutindeni, stabilind legături strinse cu organizațiile proletare de peste hotare, cu organizațiile internaționale ale clasei muncitoare.

Ca urmare a transformărilor structurale — economice, sociale și politice — de la mijlocul secolului trecut, în România odată cu dezvoltarea societății s-a cristalizat un regim caracterizat prin exploatarea și lipsa de drepturi și libertăți democratice ale maselor muncitoare, prin infiltrarea adâncă a capitalului străin spoliator în economia țării.

În aceste condiții, procesul de organizare și unire a forțelor proletariatului român s-a desfășurat pe fondul dezvoltării economiei în general și a industriei în special, a fost rezultatul firesc al adâncirii contradicțiilor sociale și al intensificării luptei de clasă, al răspîndirii în țara noastră a socialismului. Nemuritoarea învățătură a lui Marx și Engels, rodind pe un teren social și spiritual fertil, a devenit o călăuză de neprețuit în activitatea revoluționară a muncitorimii. Concepția marxistă a călăuzit proletariatul român în analiza și înțelegerea problemelor nodale ale evoluției sociale și politice a României, a mișcării muncitorești, interne și internaționale.

Pe baza concluziilor și a experienței proprii, acumulate în cursul luptelor de clasă, a învățămintelor desprinse din acțiunile revoluționare ale proletariatului din alte țări, partea cea mai înaintată a proletariatului român și-a format convingerea că succesul luptei muncitorilor este legat de unire și organizare, operă înfăptuită treptat, corespunzător dezvoltării muncitorimii, creșterii conștiinței

sale de clasă. Astfel, de la asociațiile profesionale de ajutor mutual s-a trecut la constituirea de organizații cu caracter politic, bazate pe principiul luptei de clasă.

Începuturile mișcării muncitorești din România, ca și în alte țări, s-au caracterizat prin acțiuni protestatare împotriva exploatării patronilor, prin declararea de greve în scopul obținerii unor condiții mai bune de muncă și de salarizare, prin organizarea lucrătorilor în asociații profesionale și de ajutor reciproc, formate aproape simultan în toate centrele muncitorești mai importante din țară în decursul deceniilor șase și șapte ale secolului trecut.

La 11 octombrie 1868, în cadrul unei largi adunări, muncitorii au fondat **Asociația generală a muncitorilor din Timișoara**, prima organizație de clasă, cu țeluri politice, bazată pe principiul internaționalismului proletar, din istoria mișcării noastre muncitorești. Programul asociației înscrise obiective de importanță majoră, în prim plan situându-se lupta politică pentru drepturi și libertăți democratice: vot universal și direct, dreptul nelimitat de asociere; libertatea întrunirii, a cuvântului și a presei; eligibilitatea funcționarilor publici; reglementarea echitabilă a impozitelor; desființarea tuturor ordinelor clericale și folosirea averilor bisericesti în scopuri educative; desființarea armatei permanente și înarmarea generală a poporului; întemeierea unui stat independent. Asociația a devenit în scurt timp o puternică organizație politică a proletarilor români, maghiari, germani și sirbi, cuprinzând mii de muncitori nu numai din Timișoara, ci și din alte orașe din Transilvania.

Una dintre preocupările principale ale Asociației din Timișoara a fost aceea de a propaga ideile marxiste, de a educa pe membrii săi în spiritul acestor idei, orientare accentuată după afilierea la Internaționala I. Pe lângă o serie de lucrări ale lui Marx și Engels — „Manifestul Partidului Comunist“, „Statutul Internaționalului I“, „Procesul comunist de la Colonia“ —, o largă răspândire printre muncitori a cunoscut ziarul „Verbote“ („Vestitorul“), organul secției din Geneva a Internaționalului ș.a. Secția timișoreană a Internaționalului I a contribuit la răspândirea ideilor marxismului și în rândurile muncitorilor din alte centre industriale, ca: Reșița, Anina, Sibiu, Brașov, Arad, Orăștie, unde au luat ființă asociații muncitorești similare celei din Timișoara.

Inițiatorii și fruntașii asociației — muncitorii Carol Farcaș și Gheorghe Ungureanu, cunoscuți ca militanți activi ai Internaționalului — au avut strînse legături cu Karl Marx și Friedrich Engels, cu conducători ai secțiilor Internaționalului I din alte țări. Asociația muncitorilor din Timișoara a promovat activ legături cu organizații muncitorești din alte țări, și-a trimis reprezentanți la Congresul Internaționalului I din septembrie 1872, susținând propunerile socialiștilor revoluționari, în frunte cu Marx și Engels.

În condițiile intensificării reacțiunii burgheze în întreaga Europă după înăbușirea Comunei din Paris, bogata activitate a Asociației generale a muncitorilor din Timișoara, considerată de autorități ca „periculoasă“ pentru existența regimului, a fost întreruptă în anul 1872. Procesul de organizare a clasei muncitoare din țara noastră avea însă să continue și să se dezvolte tot mai intens, generând forme superioare de unire proletară. Concomitent cu asociațiile profesionale iau ființă cercurile socialiste, care depășesc treptat concepțiile general-democratice și se situează pe pozițiile marxismului. Este ilustrativ faptul că publicațiile socialiste „Înainte“, „România viitoare“ și mai ales „Contemporanul“, „Emanciparea“, „Dacia viitoare“, „Revista socială“ au trecut la o intensă activitate de traducere și popularizare a unor lucrări fundamentale ale marxismului. Totodată fruntașii mișcării socialiste: C. Dobrogeanu-Gherea, I. Nădejde, Raicu Ionescu-Rion, Șt. Stîncă și alții au pășit, pe baza învățaturii marxiste, la analiza și interpretarea realităților economice, politice și sociale ale țării.

Influența socialismului științific a determinat cercurile socialiste să caute și să găsească adevărata forță socială capabilă să dea viață teoriilor pentru viitorul lipsit de exploatare și asuprire al societății omenеști — proletariatul. În același

timp, pe măsura creșterii sale numerice și a intensificării exploatării, clasa muncitoare simțea nevoia trecerii la forme de organizare și luptă mai eficiente, cu țeluri de perspectivă. Aceste eforturi se concretizează în apariția, la 1887, a Cercurilor muncitorești la București, Iași, Ploiești și în alte centre, ce consfințeau începutul procesului de unire a mișcării muncitorești cu socialismul științific.

Cercurile muncitorilor tindeau să dea un făgaș practic mișcării muncitorești, cu un program socialist imediat și de perspectivă. Transformarea lor, începând cu anul 1890, în cluburi ale muncitorilor a însemnat orientarea acestora spre o activitate, în cadrul căreia, pe prim plan, se situa acțiunea pentru crearea Partidului unic muncitoresc din România, cerut cu acuitate de stadiul atins de mișcarea muncitorească în pragul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea.

Constituirea, la Congresul din 31 martie — 4 aprilie 1893, a **Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România**, prima organizație politică a clasei muncitoare pe plan național, a marcat un moment de însemnătate istorică în dezvoltarea mișcării muncitorești și a luptelor sociale din țara noastră.

Programul adoptat de primul Congres al P.S.D.M.R. sublinia rolul istoric al clasei muncitoare și sarcina social-democrației „de a organiza proletariatul, de a organiza poporul muncitor” în vederea emancipării lui sociale, proclamând necesitatea luptei pentru „desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție și prefacerea lor în proprietate socială, distrugerea societății burgheze și întemeierea societății socialiste” — expresie a unei înaintate conștiințe de clasă luminate de ideile socialismului marxist.

P.S.D.M.R. s-a impus tot mai mult în viața social-politică a țării, trimițând deputați în parlament și editând timp de patru ani un ziar zilnic — organul său de presă „Lumea nouă”. În tot timpul existenței sale, din anii 1893—1899, P.S.D.M.R., pe lângă activitatea de conducere și organizare politică și profesională a clasei muncitoare, s-a pronunțat asupra unor probleme vitale privind destinele țării: pentru industrializare, pentru progresul tehnic în vederea înlăturării inapoierei economice și creării unor premise materiale, social-economice, necesare creșterii forței proletariatului și dezvoltării luptei de clasă, a militat pentru rezolvarea democratică a problemei agrare, pentru un regim democratic, care să asigure maselor libertăți și drepturi fundamentale cetățenești, a proclamat principiul egalității între poporul român și naționalitățile conlocuitoare, a susținut legitimitatea aspirațiilor desăvârșirii statului național unitar român. P.S.D.M.R. a fost prezent la dezbaterile problemelor importante aflate în fața mișcării muncitorești internaționale, a dat și a primit ajutor internaționalist în momentele de seamă ale luptei de clasă desfășurate împotriva exploatării, pentru libertate socială și națională.

Idealurile pe care și le propunea tinăra mișcare muncitorească din România la sfârșitul secolului trecut aveau să fie transpuse în viață și să-și găsească o strălucită împlinire sub conducerea partidului consecvent revoluționar al clasei muncitoare, Partidul Comunist Român.

Cinstind tradițiile de luptă ale clasei muncitoare și situînd la locul de onoare cuvenit organizațiile politice socialiste antemergătoare, partidul comunist întîmpină cu prețuire deosebită asemenea momente memorabile.

În ziua de 10 octombrie 1968, la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice a avut loc, în cinstea aniversării împlinirii a 100 de ani de la crearea primei organizații politice a clasei muncitoare din România și a 75 de ani de la înființarea P.S.D.M.R., o sesiune științifică organizată de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. și Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România.

La lucrări au luat parte vechi militanți ai mișcării revoluționare și democratice, academicieni, profesori universitari, cercetători științifici, studenți.

Deschizând lucrările sesiunii, acad. Petre Constantinescu-Iași a subliniat, în legătură cu aceste marcante evenimente :

„Privindu-le acum în perspectiva istoriei, putem constata cu o mândrie legitimă nu numai vechimea primelor manifestări de organizare a clasei muncitoare, ci și rapiditatea cu care s-a desfășurat acest proces, ajungându-se ca în decurs de numai un sfert de veac să se realizeze unificarea forțelor proletariatului român într-un partid unic, organizat la scara întregii țări. Se poate, de asemenea, constata, ca o caracteristică fundamentală, faptul că acest proces și-a avut rădăcinile adânc înfipte în solul istoric al țării, a fost generat de condițiile obiective ale dezvoltării societății românești, a răspuns unor necesități proprii izvorite din evoluția economică, socială și politică a poporului român“.

Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., a prezentat comunicarea intitulată : **Apariția clasei muncitoare pe arena politică și rolul ei istoric.** După ce a relevat sensurile majore ale apariției și dezvoltării proletariatului, rolul acestuia în făurirea societății socialiste, autorul a arătat :

Prin acțiunile sale economice și politice, clasa muncitoare îndeplinește o funcție creatoare de însemnătate istorică. Ea dă viață unei orinduii sociale noi, unui nou tip de democrație, unei ideologii și etici înaintate și unei culturi noi.

Exponent al unei ideologii înaintate, proletariatul se transformă pe sine însuși, creînd un om nou, constructor activ al socialismului și comunismului. Lupta revoluționară a clasei muncitoare contribuie la formarea vieții spirituale a maselor largi pe baza principiilor comunismului științific. Fiind o personificare a spiritului de organizare și disciplină, a spiritului colectiv și a umanismului socialist, clasa muncitoare contribuie la formarea unei înalte conștiințe a datoriei obștești, a spiritului de disciplină și organizare socialistă. Prin lichidarea exploatarei capitaliste, clasa muncitoare pune bazele unui nou tip de relații între națiuni, întemeiat pe respectarea independenței și a suveranității naționale, a neamstecului în afacerile interne, a colaborării economice întemeiate pe avantajul reciproc.

Prin succesele de importanță istorică-mondială obținute în activitatea sa revoluționară de transformare a societății, clasa muncitoare a devenit cea mai influentă forță socială a contemporaneității. În țările socialiste, clasa muncitoare deține rolul conducător în stat, asigurând dezvoltarea societății în spiritul teoriei socialismului științific. În țările capitaliste avansate, ca și în statele care și-au cucerit de curînd independența, rolul social-politic al clasei muncitoare se afirmă tot mai viguros. Partidele comuniste, detașamentele cele mai înaintate ale proletariatului, se află în fruntea luptei pentru socialism. Curentele reformiste, oportuniste au suferit serioase înfringeri pe plan ideologic și politic.

Forța clasei muncitoare internaționale constă în internaționalismul proletar, în mobilizarea la luptă a celor mai largi mase populare din toate țările împotriva imperialismului. Cauza clasei muncitoare progresează cu un succes cu atât mai mare, victoria ei finală în lumea întreagă este cu atât mai apropiată cu cât se desfășoară mai activ lupta detașamentelor ei pentru îndeplinirea sarcinilor sale naționale și internaționale, cu cât este mai puternică solidaritatea proletară internațională.

Clasa muncitoare internațională s-a putut ridica la rolul unei forțe sociale conducătoare, care determină trăsăturile principale ale dezvoltării istorice mondiale, datorită faptului că este înarmată cu o ideologie științifică, marxism-leninismul și are partidele sale politice independente. Învățătura lui Marx-Engels-Lenin a ajutat proletariatul să devină conștient de interesele și scopurile sale de clasă, l-a înarmat cu cunoașterea căilor și mijloacelor înfăptuirii acestora, cu strategia și tactica justă a luptei împotriva capitalismului, împotriva imperialismului. Teoria revoluționară înaintată, dezvoltată în mod creator

de partidele comuniste frățești, dă răspunsuri la întrebările practicii revoluționare a clasei muncitoare în fiecare etapă a dezvoltării social-istorice, permite să se promoveze o politică principială, consecventă, de clasă, menită să submineze imperialismul și colonialismul, să consolideze forțele socialismului și păcii...

Generat de formele cele mai înaintate ale economiei, proletariatul era chemat să joace și în țara noastră un rol istoric de excepțională însemnătate. Revendicările sale urmăreau nu numai realizarea unor obiective fundamentale ale clasei muncitoare, ci exprimau în același timp și necesitățile de dezvoltare ale societății în genere. Prin înseși condițiile obiective ale procesului istoric, proletariatul din România a dat glas și a militat nu numai pentru atingerea obiectivelor sale de clasă, ci a dezbătut și a indicat soluții pentru marile probleme care stăteau în fața României moderne. Clasa muncitoare, afirmându-se ca luptătoare pentru rezolvarea intereselor sale, era în același timp promotoarea luptei pentru apărarea intereselor generale ale poporului român. În toate problemele fundamentale ale vieții economice, sociale și politice ale țării, proletariatul român a formulat puncte de vedere înaintate — ca, de pildă, industrializarea, rezolvarea problemei agrare, desăvârșirea construirii statului național, democratizarea regimului politic —, care reflectau deopotrivă propriile aspirații ca și pe cele ale maselor largi populare.

Rezultat al unei evoluții îndelungate și complexe a societății românești, clasa muncitoare a preluat tradițiile luptei revoluționare și patriotice, continuându-le și dezvoltându-le în noile condiții pe o treaptă superioară.

Cele mai bune tradiții revoluționare ale maselor populare, intoleranța față de aspirarea socială, lupta pentru progres social și independență au fost dezvoltate și duse mai departe de clasa muncitoare. În ultimele decenii ale secolului trecut, muncitorimea a început să se afirme tot mai hotărât ca o puternică forță politică, apărătoare a intereselor sale și a celorlalte mase muncitoare, pentru drepturi și libertăți democratice. Lupta sa de clasă, ideologia sa au influențat puternic cursul vieții social-politice din România, gândirea și creația multor oameni de cultură, care au intuit adevărul că proletariatul exprimă viitorul în perspectiva istorică, forța socială capabilă să instaureze o lume nouă, de dreptate și bunăstare.

De o importanță excepțională pentru afirmarea clasei muncitoare din România ca forță politică a fost crearea, în 1893, a unui partid propriu, expresie a maturizării ei politice și organizatorice. Această uniune a proletariatului într-un partid politic este indispensabilă pentru a asigura victoria revoluției sociale și ținta ei finală, desființarea claselor. Dar crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, acum peste șapte decenii, în ciuda faptului că în conducerea sa au pătruns unele elemente străine de interesele mișcării muncitorești, a marcat o etapă unică în procesul obiectiv de definire a clasei muncitoare ca o forță socială chemată să transforme din temelii întreaga societate.

Prin natura sa de clasă, prin locul său în producția materială, proletariatul devine exponentul aspirațiilor întregului popor muncitor, interesele sale corespunzând pe deplin cu interesele tuturor oamenilor muncii, cu cerințele obiective ale dezvoltării societății. Proletariatului îi revenea de acum menirea nobilă „de a elibera întreaga societate de exploatare și aspirare, de a inaugura epoca dreptății sociale” prin victoria revoluției socialiste.

În comunicarea : **Primele organizații profesionale muncitorești din România**, autorul, N. Huscaru, a analizat trăsăturile primelor forme de organizare ale proletariatului român, evoluția acestora, de la asociațiile de ajutor reciproc la asociațiile profesionale bazate pe principiul luptei de clasă.

Dr. L. Vaida și A. Egyed au relevat, așa cum arată și titlul comunicării lor, **Importanța înființării primelor organizații politice ale clasei muncitoare, rolul lor în unirea socialiștilor.** Activitatea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara, din care redăm extrase :

Ca centru economic și administrativ al unei regiuni cu profil geografic și economic propriu, cum era Banatul, orașul Timișoara avea oarecum o situație mai favorabilă în comparație cu majoritatea orașelor din Transilvania, provincie românească subjugată de monarhia austro-ungară. Cu toate că oprirea poporului majoritar, cel românesc, constituia un factor de frână în dezvoltarea generală a acestui teritoriu, bogatele resurse de zăcămintे minerale, intens exploatate, solul fertil și agricultura relativ avansată a Banatului au fost factorii care au contribuit la progresul economic și social al orașului așezat pe Bega.

Într-adevăr, la mijlocul secolului al XIX-lea, orașul Timișoara a ajuns pragul unei noi faze a dezvoltării sale care purta — în ciuda preponderenței absolute a atelierelor mici și meșteșugărești — amprenta fabricii capitaliste. El era considerat încă prin anii 70 drept un centru muncitoresc, unde, din cei 32 000 de locuitori, aproape 8 000 erau muncitori. În acest centru, proletariatul și burghezia au ajuns la un nivel de dezvoltare care s-a resimțit în structura socială a orașului și contradicțiile între ele au început să se manifeste în viața de toate zilele. Este cît se poate de semnificativ că autoritățile orășenești, care înainte desconsiderau totalmente forța noii clase, a muncitorilor, acum recunosc deschis : în Timișoara și regiunea industrială a Banatului a apărut „problema muncitorească“.

Într-adevăr, anul 1868 a început și s-a desfășurat sub semnul luptei muncitorimii din Timișoara pentru a da viață unei organizații cu caracter general, care — trecînd peste prejudecățile de branșă — să asigure participarea tuturor muncitorilor. În acest scop Comitetul de organizare, înființat la începutul anului 1868, convoacă pentru ziua de 11 octombrie adunarea de constituire, la care ia naștere prima organizație politică a muncitorilor din țara noastră — Asociația generală a muncitorilor din Timișoara.

În prezența a citorva sute de muncitori a fost acceptat statutul asociației, a fost aleasă conducerea ei și s-au luat primele măsuri pentru începerea activității. Încă din primele zile, peste 300 de muncitori și-au manifestat dorința de a se înscrie în această organizație. Din momentul înființării se produce și prima ciocnire deschisă de interese a celor două tabere opuse ale societății moderne. Autoritățile, exprimînd tendințele burgheziei de a ține sub tutela ei mișcarea muncitorească, resping toate încercările conducerii de a obține aprobarea statutului, ceea ce ar fi dat posibilitatea unei activități legale căci, motivau ei, scopurile „social-politice și tendințele internaționaliste ale conducerii pot să ducă la conturbarea liniștii sociale din oraș și împrejurimi“...

Intemeierea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara a însemnat depășirea acelei faze de dezvoltare a mișcării muncitorești din țara noastră în care predominau ideile liberal-burgheze de autoajutorare și cooperare. A urmat o perioadă cînd s-a născut și dezvoltat o mișcare muncitorească de sine stătătoare, care începea să dobîndească un caracter politic, asigurînd dezvoltarea mișcării în direcția însușirii învățăturilor socialiste.

Născută din realitățile din Banat, asociația avea un caracter sui-generis internaționalist. Declarînd prin statut egalitatea deplină a tuturor muncitorilor, care devin membri indiferent de naționalitate, alegînd în conducere pe reprezentanții muncitorilor români, maghiari, germani și sirbi, prin persoana lui Gh. Ungureanu, C. Farcaș, A. Platzer, I. Novotni, Asociația muncitorilor din Timișoara a început o nouă practică în relațiile naționalităților conlocuitoare din Banat : aceea a organizării comune, aceasta devenind o prețioasă tradiție a mișcării noastre muncitorești.

Redăm, în continuare, extrase din comunicarea : 75 de ani de activitate organizată pentru ideile socialismului și internaționalismului proletar în România, de dr. A. Deac și M. Badea :

La 31 martie / 12 aprilie 1893, 54 de delegați din București, Iași, Ploiești, Galați și din alte orașe ale țării au hotărât crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, fapt salutat cu mult entuziasm de muncitorii din întreaga țară, ca și de o serie de partide și organizații revoluționare din Rusia, Germania, Franța, Austria, Spania, Italia, Bulgaria etc. Congresul a adoptat programul de acțiune al partidului, care sublinia în mod deosebit rolul istoric al clasei muncitoare și sarcina social-democrației „de a organiza proletariatul. de a organiza poporul muncitor” și a-l mobiliza la luptă în vederea împlinirii misiunii care-i revine. „Principală îndatorire a social-democrației e prefacerea poporului muncitor într-o armată bună de luptă, conștientă și pătrunsă de menirea ei”. P.S.D.M.R. își propunea ca țel final al activității sale trecerea mijloacelor de producție din mâinile exploatatorilor în proprietatea întregului popor și desființarea claselor sociale. Pentru prima dată în istoria României se afirma ca principiu programatic al unui partid politic „întemeierea societății socialiste”.

Crearea P.S.D.M.R. a însemnat o lovitură serioasă dată teoriilor reacționare ale unor ideologi burghezi români, care afirmau în mod gratuit că în România nu exista luptă de clasă și prin urmare socialismul nu avea teren pentru a se dezvolta, iar un partid muncitoresc nu-și avea rațiunea. Nici o altă filozofie sau curent de gândire nu s-a bucurat în România ultimelor decenii ale veacului trecut de o răspîndire atât de largă și sistematică și cu atât de mulți aderenți ca socialismul științific al lui K. Marx și F. Engels.

Crearea P.S.D.M.R. se înscrie, totodată, ca un eveniment de amplă semnificație istorică în evoluția organizării politice a clasei muncitoare, în desfășurarea luptelor sociale, în răspîndirea tot mai largă a ideilor marxiste, al căror conținut avea să fie receptat nu numai de clasa muncitoare, ci și de o sferă tot mai cuprinzătoare de intelectuali, cu o stare de spirit democratică. Activitatea de propagare a ideilor socialismului științific, cristalizate în bună măsură în programul de acțiune și apoi în studiile de analiză a realităților din țara noastră, a permis P.S.D.M.R. să traseze incipient, încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, perspectivele, sensul și scopul luptei clasei muncitoare, și acesta este meritul lui cel mai mare. Evoluția ulterioară a mișcării muncitorești nu va face altceva decît să clarifice continuu această perspectivă, pe măsura limpezirii raporturilor sociale existente în România, a dezvoltării luptei de clasă a proletariatului și a țărănimii, să stabilească în fiecare etapă a luptei obiectivele politice imediate, tactica impusă de un moment sau altul.

Cu apariția P.S.D.M.R. s-a realizat cadrul politic necesar pentru desfășurarea organizată a luptei clasei muncitoare, pentru afirmarea ei viguroasă pe scena istorică a țării. În cursul existenței sale, P.S.D.M.R. a polarizat activitatea ideologică a clasei muncitoare, a condus-o în lupta grevistă pentru îmbunătățirea condițiilor de trai, a organizat numeroase acțiuni cu caracter politic și economic. P.S.D.M.R. a exprimat interesele momentane și de viitor ale clasei muncitoare, dar el s-a afirmat în același timp ca exponent al tuturor păturilor sociale oprite, îndeosebi al țărănimii, pe care s-a străduit adesea s-o atragă în luptă, a formulat puncte de vedere proprii cu privire la toate marile probleme care frământau societatea românească la sfîrșitul secolului trecut.

Generată de solul istoric al țării noastre, dezvoltîndu-se și maturizîndu-se în condițiile și problemele pe care i le pune în față procesul istoric intern, clasa muncitoare, partidul ei politic au fost animate de conștiința solidarității internaționale, au militat consecvent în numele ideii că unitatea proletariatului de pretutindeni constituie un izvor de forță, o cheazășie a biruințelor sale.

Ocupîndu-se de Mișcarea socialistă și intelectualitatea în ajunul creării Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, dr. V. Liveanu a subliniat rolul intelectualilor înaintați în desfășurarea procesului de constituire

a partidului clasei muncitoare, în răspîndirea ideilor socialismului științific, în aplicarea ideilor marxiste la condițiile specifice ale României.

Aspecte relevante privind poziția și acțiunile inițiate de P.S.D.M.R. față de marile probleme care frământau poporul român au fost dezbătute în comunicarea : **Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România în contextul vieții politice de la sfîrșitul secolului al XIX-lea**, de dr. Tr. Lungu, din care redăm extrase :

Aprofundînd caracterul mișcării naționale de dincolo de Carpați, socialiștii români au ajuns la concluzia justefei ei și a necesității sprijinirii acesteia. „Mai întîi de toate, socialiștii... noi nu putem decît să protestăm contra prigonirilor ce sufar românii de dincolo de Carpați“, se arată în articolul „Chestiunea ardeleană“, apărut în oficiosul mișcării socialiste din vechea Românie pe marginea represiunilor crescînde la care erau supuși luptătorii români transilvăneni.

Refuzul împăratului de a primi delegația românilor transilvăneni însărcinată cu prezentarea memorandumului a stîrnit o puternică indignare în rîndul muncitorimii. „Această purtare a șefului statului — se spunea în ziarul „Democrația socială“ — nu putea să nu aibă urmări nenorocite imediate“.

O săptămînă mai tîrziu, același ziar publica un articol semnat de C. Radovici, sub titlul „Iredenta română“, în care se exprima solidaritatea cu manifestările de protest împotriva asupririi naționale din Transilvania, organizate în București și în provincie : „Noi socialiștii care ne ridicăm și luptăm contra tuturor nedreptăților nu putem decît simpatiza cu cei care iau partea asupriților“.

Procesul memorandiștilor și condamnarea acestora de autoritățile maghiare au ridicat un puternic val de protest în rîndul muncitorimii române. „Acest proces este rezultatul firesc ce a trebuit să producă dualismul austro-ungar, el nu-i decît rezultatul asupririi românilor“. La Congresul din august 1893 de la Zürich, delegatul socialiștilor români a ridicat în fața înaltului for socialist această importantă problemă care frămînta viața politică din Românie, protestînd împotriva acțiunilor de maghiarizare a poporului român de dincolo de Carpați. Acest protest, alături de articolele de presă și de demersurile făcute pe lîngă conducătorii P.S.D. din Ungaria, arată că socialiștii români abordaseră cu toată răspunderea una dintre problemele vitale ale poporului român. Socialiștii români se situau astfel pe pozițiile cele mai înaintate, alături de cele mai de seamă personalități ale vieții politice din țara noastră, dezbrăcate de haîna politicianismului îngust, alături de opinia publică și de masele populare, alături de lupta justă a românilor transilvăneni...

În programul P.S.D.M.R. au fost incluse revendicări care aveau în vedere, pe de o parte, progresul economic și social-politic al țării și, pe de altă parte, reforme cu conținut burghezo-democratic : drepturi politice tuturor cetățenilor prin acordarea votului universal, egalitatea în drepturi a femeilor, libertăți individuale și reglementarea raporturilor de muncă atît în întreprinderile industriale cît și pe ogoare. Una dintre legile cele mai importante cu conținut economic adoptate în anul 1895 a fost legea minelor, care a dat naștere unor ample dezbateri și a dus în cele din urmă la răsturnarea de la guvern a partidului conservator.

Organul central al P.S.D.M.R. a acordat o atenție deosebită acestei legi, publicînd în coloanele sale o suită de articole semnate de fruntași ai mișcării muncitorești (C. Dobrogeanu-Gherea, I. Nădejde, C. Bacalbașa). Pronunțîndu-se în favoarea adoptării unei asemenea legi pe care o considerau necesară pentru dezvoltarea ulterioară a țării, socialiștii au subliniat totodată conținutul capitalist al acesteia. Atacul presei socialiste a fost îndreptat îndeosebi asupra prevederilor legale de reglementare a raporturilor dintre capitaliști și clasa muncitoare, pe care le considerau insuficiente. Discuțiile în jurul acestei legi atingeau și o altă problemă de importanță hotărîtoare pentru dezvoltarea economică a țării : pătrunderea capitalului străin în țara noastră. „Primejdia care ne amenință cu darea în exploatare a minelor la companii străine e mare“ — se

scria în organul P.S.D.M.R., atrăgându-se atenția asupra rolului pe care finanța internațională avea să-l joace în dezvoltarea ulterioară a României.

Una dintre problemele legate de revendicările imediate ale clasei muncitoare, care au suscitat îndelungate dezbateri, a fost aceea a repausului duminical. Adoptată în ianuarie 1897, legea a fost precedată de o amplă campanie de presă, în care organele muncitorești s-au situat la loc de frunte.

Pe linia revendicărilor cu conținut general-democratic, pe primul plan s-a situat, fără îndoială, obținerea votului universal, căreia P.S.D.M.R. i-a acordat o atenție deosebită. Se poate spune chiar că votului universal i-au fost subordonate, într-o anumită perioadă, toate celelalte revendicări. În campania pentru obținerea votului universal, P.S.D.M.R. a reușit să-și alăture o seamă de elemente înaintate ale burgheziei care militau, la rîndul lor, în același sens. Crearea, în 1895, a Ligii votului universal a însemnat un succes al mișcării muncitorești pe linia obținerii acestei revendicări.

Pătrunderea socialismului științific în mișcarea muncitorească din Transilvania, proces complex, desfășurat în etape succesive, calitativ distincte, pe baza activității educative a organizațiilor politice ale proletariatului, este descrisă de F. L. Gheran — Meves în comunicarea : **Ideologia marxistă în mișcarea muncitorească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea**. Referindu-se la raporturile reciproce stabilite între muncitorii români de o parte și de alta a Carpaților, autoarea a spus :

Cît privește legăturile și influența reciprocă dintre mișcarea muncitorească din Transilvania și cea din vechea Românie, acestea erau determinate de asemănarea drumului de dezvoltare a mișcării muncitorești din aceste părți ale țării. Aproape în aceeași etapă de dezvoltare a mișcării muncitorești au apărut asociații muncitorești, atît în Transilvania cît și în România, au activat membri ai Internaționalei I. Ne referim în mod concret la filozoful materialist Vasile Conta (care, după unele mărturii, încă pe vremea studiilor în Belgia s-a apropiat de Internaționala I, devenind membru al acestei organizații), la prietenul și editorul operei sale, Dumitru Rosetti-Tescanu, la Titus Dunka, editorul de mai tirziu al primului ziar socialist din România și alții.

La stringerea legăturilor dintre cele două mișcări a contribuit și trecerea masivă a oamenilor muncii din Transilvania în România, unde s-au încadrat în mișcarea muncitorească locală, menținînd totodată legăturile cu organizațiile muncitorești de unde au venit. La rîndul lor, socialiștii din România veneau în Transilvania pentru a face propagandă și agitație printre muncitorii români care lucrau într-un număr foarte mare în regiunile miniere, forestiere și metalurgice.

I. Iacoș și I. Felea au prezentat comunicarea : **Mișcarea muncitorească din România și Internaționala I**, reliefînd legăturile strînse stabilite între reprezentanții organizațiilor muncitorești din România și Asociația Internațională a Muncitorilor, pătrunderea primelor opere ale clasicilor marxismului la noi în țară și semnificația sa.

În comunicarea **Legături internaționale ale mișcării muncitorești din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea**, autorii — dr. N. Copoiu și dr. T. Caraciuc — au relevat manifestările proletariatului român în spiritul internaționalismului proletar. Prezentăm extrase :

Cursul dezvoltării mișcării muncitorești în ultimele decenii ale veacului trecut și începutul veacului nostru a încorporat o bogată gamă de manifestări care reflectau atașamentul tînărului proletariat român la marele principiu al solidarității frățești internaționale. Propagarea acestui principiu în România, în cadrul procesului larg de răspîndire a socialismului științific, a fost un act

social-politic de o importanță istorică covârșitoare, cu urmări salutare verificabile...

Pe lângă întâlnirile socialiștilor din țări diferite prilejuite de congresele internaționale, s-a creat încă în secolul trecut o adevărată tradiție ca partidele clasei muncitoare să-și desfășoare lucrările congreselor naționale în mod public și, de regulă, cu invitați din partea partidelor frățesti din alte țări. Frecvența congreselor, greutatea de ordin material pe care le presupunea deplasarea invitaților dintr-o țară în alta, specifică stadiului de dezvoltare în care se aflau multe partide înainte de 1900, împiedicau îndeplinirea cu strictețe a acestor frumoase tradiții. În acest caz însă informațiile și articolele din presă, pe de o parte, și mesajele de salut, pe de altă parte, nu erau mai puțin călduroase.

Gazeta „Munca“, la fel ca și publicațiile socialiste anterioare, acorda spațiu larg informațiilor despre viața și lupta clasei muncitoare din alte țări. Informațiile erau însoțite de comentarii în spiritul solidarității de clasă, al prieteniei și al încrederii...

Nu se poate vorbi despre manifestările internaționaliste ale clasei muncitoare din România fără a se sublinia însemnătatea pe care au acordat-o socialiștii încă din secolul trecut organizării manifestațiilor de 1 Mai. An de an, începând din 1890, mișcarea muncitorească din România s-a mobilizat în ajunul zilei de 1 Mai, asigurând sărbătorirea acesteia într-un cadru cât mai potrivit obiectivelor luptei proletariatului. Demonstrații de stradă impunătoare, numere festive, pe hirtie roșie, ale publicațiilor muncitorești, afirmarea unor energice lozinci de luptă etc., toate acestea confereau zilei de 1 Mai aureola unei mari sărbători, prilej totodată de verificare a capacității organizatorice a clasei muncitoare...

Cea mai eficientă formă de manifestare a internaționalismului proletar au reprezentat-o acțiunile de sprijinire directă a luptei proletariatului din alte țări, acțiuni inițiate și desfășurate de oamenii muncii din România.

Participarea unui mare număr de români la lupta pentru apărarea Comunei din Paris, fără îndoială, nu poate fi atribuită numai sentimentelor de îndatorire internaționalistă, ci și înțelegerii, de către oameni de varietăți proveniență socială, a superiorității istorice a Comunei, în raport cu vechea societate. Aspirațiile progresiste a numeroși români aflați, de regulă, la studii în țările din Apus s-au identificat cu idealurile noii societăți, formulate și traduse pentru scurt timp în viață de comunarzi. Dacă în ce privește participarea românească la apărarea Comunei nu i se poate atribui un caracter organizat, o serie de manifestări ale clasei muncitoare din perioada următoare au fost expresia dorinței și voinței maselor muncitorești, organizate și conduse de partidul lor.

Formele de manifestare a sentimentului solidarității internaționale la primii socialiști români erau o îmbinare a romantismului revoluționar cu tradiționala ospitalitate și generozitate a poporului român.

Încă din secolul trecut, teritoriul României a reprezentat, în condițiile dezvoltării unui regim constituțional liberal, un loc de azil pentru mulți refugiați politici, în special din Rusia țaristă. Prin 1884—1885, își amintea mai tirziu un contemporan, la inițiativa lui Dobrogeanu-Gherea, fusese închiriată o locuință cu 8—10 paturi în Piața Amzei din București, unde poposeau neîncetat refugiați revoluționari din Rusia. Ei erau adăpostiți, hrăniți și apoi ajutați să plece peste graniță cu pașapoarte false. Proletariatul român își aducea aportul său modest la sprijinirea acțiunilor revendicative ale muncitorilor din alte țări. Socialiștii români au ajutat pe muncitorii germani în timpul marii greve a celor 18 000 de muncitori din Hamburg, din decembrie 1896, au sprijinit greva minerilor francezi din 1893 ș.a.

Ultimele două comunicări, **Crearea Partidului Comunist Român — etapă calitativ superioară în dezvoltarea mișcării muncitorești**, de C. Mocanu, și **Partidul Comunist Român — continuator al tradițiilor internaționaliste ale mișcării muncitorești din România**, de Gh. Zaharia, au subliniat importanța istorică a creării partidului comunist pentru întreaga dezvoltare a societății românești. P.C.R. a preluat și ridicat pe un plan mai înalt tot ce a fost pozitiv și înaintat în mișcarea revoluționară și democratică anterioară, dând un nou avânt luptei de

eliberare socială și națională a maselor largi ale întregului popor pentru făurirea României socialiste.

Tabloul tradițiilor revoluționare ale clasei noastre muncitoare și ale partidului său comunist, a arătat Gh. Zaharia, „însușește inclusiv pe acelea referitoare la atașamentul ei față de internaționalismul proletar. Mișcarea revoluționară din România a înțeles și promovat sensurile profunde ale internaționalismului socialist — de solidaritate și sprijin reciproc, de îmbogățire a tezaurului mișcării revoluționare internaționale cu experiența proprie a fiecărei mișcări, rezultată din aplicarea creatoare, la specificul țării respective, a învățăturii marxist-leniniste“.

Sintetizând concluziile desprinse pe marginea comunicărilor prezentate, în încheierea lucrărilor sesiunii a luat cuvântul tovarășul I. Popescu-Puțuri.

Sărbătorirea acestor evenimente remarcabile din istoria luptelor de clasă ale proletariatului român a prilejuit desfășurarea unor numeroase și variate manifestări.

La 9 octombrie 1968, în Aula Universității din Timișoara a avut loc simpozionul : **100 de ani de la crearea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara**, organizat de Comitetul județean Timiș al P.C.R., în colaborare cu Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. Au fost prezentate comunicările : **Crearea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara, moment însemnat în dezvoltarea mișcării muncitorești din România**, de lect. univ. W. Marin ; **Caracterul primelor asociații muncitorești profesionale din România**, de L. Fodor ; **Răspîndirea marxismului, etapă superioară în dezvoltarea mișcării muncitorești din România**, de prof. M. Ziman ; **Caracterul unitar al apariției și dezvoltării mișcării muncitorești din România (1868—1900)**, de lect. univ. Gh. Oancea ; **Internaționalismul proletar, idee călăuzitoare a mișcării noastre muncitorești**, de dr. N. Copoiu.

În ziua de 10 octombrie 1968 a avut loc în sala Operei de stat din Timișoara adunarea festivă prilejuită de aniversarea a 100 de ani de la crearea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara și a 75 de ani de la constituirea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România. Au luat parte conducători ai organelor județene și municipale de partid și de stat, reprezentanți ai organelor sindicale, de tineret și ai altor organizații obștești, oameni de știință, artă și cultură, veterani ai mișcării muncitorești din țara noastră, numeroși oameni ai muncii din întreprinderile și instituțiile timișorene. Adunarea a fost deschisă de tov. Coriolan Pop, prim-secretar al Comitetului municipal Timișoara al P.C.R. Despre importanța acestor evenimente a vorbit tov. Ioan Zahiu, secretar al Comitetului județean Timiș al P.C.R.

La 11 octombrie, la Ateneul român, s-a desfășurat adunarea festivă consacrată sărbătoririi celor două momente remarcabile din istoria mișcării muncitorești din România. Au luat parte membri ai C.C. al P.C.R. și ai guvernului, activiști de partid și de stat, vechi militanți ai mișcării revoluționare și democratice, conducători de instituții centrale și organizații obștești, reprezentanți ai vieții cultural-științifice, oameni ai muncii din întreprinderile și instituțiile bucureștene. Despre semnificația constituirii Asociației generale a muncitorilor din Timișoara și a creării Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România a vorbit tovarășul Gheorghe Stoica.

Variatele manifestări care au avut loc au constituit noi prilejuri de evocare a trecutului glorios de luptă revoluționară din patria noastră, au reprezentat expresia înaltei prețurii pe care Partidul Comunist Român, întregul nostru popor o acordă tradițiilor de luptă ale clasei muncitoare, ale tuturor forțelor înaintate pentru libertate și progres, pentru împlinirea nobilelor idealuri ale socialismului pe pământul României.

AL. B. CĂLIN

Făurirea statului național unitar în dezbaterea istoricilor români

La 1 decembrie s-au împlinit 50 de ani de la marea adunare de la Alba Iulia care a proclamat unirea Transilvaniei cu România — eveniment de importanță istorică în viața poporului român, încununare a procesului de făurire a statului național unitar. „1918, 1 decembrie — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită la festivitățile de la Alba Iulia — se înscrie în istoria poporului român ca un moment crucial din multe momente pe care le-a trăit în lupta sa pentru păstrarea ființei naționale, pentru libertate socială și națională.”¹

Există în viața popoarelor evenimente care împlinesc aspirații seculare și încununează lupte de veacuri. Există evenimente care repară nedreptăți istorice și justifică toate jertfele aduse pentru realizarea lor. Există evenimente care reprezintă momente de adevărată cotitură în dezvoltarea istorică a unui popor și care devin adevărate simboluri prin semnificația ce au dobîndit-o în memoria generațiilor contemporane sau viitoare.

Un asemenea eveniment în istoria milenară a poporului român îl reprezintă mărețul act istoric al unirii Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918. Rădăcinile istorice ale unirii se pierd în negura veacurilor; ideea unității și lupta pentru realizarea statului național unitar constituie o coordonată majoră a istoriei țării noastre. Mesajul torței aprinse la sfîrșitul veacului al șaisprezecelea la Alba Iulia de Mihai Viteazul a străbătut generații, în condiții istorice noi, în cursul multor evenimente.

Încununare a aspirațiilor de veacuri ale poporului nostru pentru eliberare națională, rezultat al luptei duse de cele mai înaintate forțe social-politice ale vremii — în cadrul căroro rolul hotărîtor l-au avut masele populare —, unirea din 1918 a reprezentat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne.

Unirea Transilvaniei cu România a încheiat un proces îndelungat și ireversibil și a deschis noi perspective de dezvoltare națională și de desfășurare a luptelor de clasă pentru eliberarea socială a poporului român. În făptuirea statului național unitar a avut o înrîurire pozitivă asupra întregii evoluții social-politice și economice a României, a creat condiții noi, favorabile pentru dezvoltarea forțelor progresiste ale societății, pentru intensificarea mișcării revoluționare a clasei muncitoare, a stimulat puternic lupta împotriva exploatării și asupririi burghezo-moșierești, împotriva aservirii țării de către marile monopoluri imperialiste occidentale, a lărgit orizontul marilor bătălii sociale, care au dus, peste cîteva decenii, la realizarea visului de

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare rostită la festivitățile de la Alba Iulia consacrate semi-centenarului unirii Transilvaniei cu România* în „Scînteia” din 29 noiembrie 1968.

veacuri al celor mai buni fii ai poporului nostru — făurirea unei societăți libere de orice exploatare și asuprire a omului de către om.

Întregul nostru popor a participat cu deosebită emoție la sărbătorirea împlinirii a 50 de ani de la unirea Transilvaniei cu România. Aniversarea actului de la 1 decembrie 1918 — prilej de adâncă satisfacție patriotică pentru poporul român — reprezintă omagiul fierbinte pe care contemporanii îl aduc astăzi luptei pline de sacrificii a înaintașilor noștri.

Sărbătorirea semicentenarului unirii Transilvaniei cu România a relevat încă o dată înalta prețuire ce Partidul Comunist Român o acordă tradițiilor patriotice și revoluționare ale luptei de eliberare socială și națională; Alba Iulia — străveche așezare daco-romană, în a cărei vatră a fost proclamată unirea — a trăit clipe de înălțătoare evocare. Cuvântările tovarășului Nicolae Ceaușescu la Alba Iulia, la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale au relevat importanța actului de la 1 decembrie 1918 în istoria poporului român, jertfele și sacrificiile aduse de înaintașii noștri pentru înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România. În întreaga țară au fost organizate expuneri, expoziții, întâlniri cu participanți la adunarea de la Alba Iulia, iar peste hotare ambasadetele României au organizat conferințe de presă, în cadrul cărora s-a subliniat însemnătatea unirii Transilvaniei cu România pentru desăvârșirea unității de stat a României.

Sesiunile științifice organizate în întreaga țară cu prilejul semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, la care au participat iluștri oameni de știință, cercetători științifici pe frontul istoric, cadre didactice din învățământul superior, profesori, studenți, au subliniat în comunicările lor luptele pline de eroism ale maselor largi populare împotriva exploatării sociale și a robiei naționale, pentru scuturarea jugului dominației străine și neatîrnare, pentru unitatea de stat a poporului român, pentru progresul material și spiritual al societății românești.

★

În cadrul sesiunii științifice organizate de Academia Republicii Socialiste România, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Ministerul Învățământului, Academia de studii social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. și Academia militară generală, cele 45 de comunicări prezentate au abordat multiple aspecte ale luptei pentru eliberare națională: rolul maselor largi populare în lupta plină de eroism împotriva exploatării sociale și a robiei naționale, paginile glorioase înscrise în cronica acestei istorii de cei mai luminați fii ai poporului nostru, lupta revoluționară comună dusă de oamenii muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități, rolul deosebit de activ în mișcarea pentru unirea Transilvaniei cu România pe care l-au jucat proletariatul, mișcarea muncitorească socialistă, condițiile internaționale ale prăbușirii imperiului habsburgic, importanța victoriei Marii Revoluții din Octombrie pentru lupta de eliberare națională a popoarelor din monarhia austro-ungară, prăbușirea imperiului habsburgic, formarea statelor naționale ale popoarelor din monarhia austro-ungară.

O problemă temeinic analizată în comunicările prezentate s-a referit la cadrul internațional în care s-a desfășurat lupta de eliberare națională a popoarelor din imperiul austro-ungar, care a dus la formarea Republicii Cehoslovace independente, la unirea într-un singur stat a Serbiei cu Croația, Slovenia, Bosnia și Herțegovina, la făurirea statului independent Polonia, la transformarea Austriei și Ungariei în republici independente. Comunicările

au subliniat în același timp faptul că lupta maselor populare din România și Transilvania pentru eliberarea Transilvaniei de sub jugul habsburgic se încadrează în mișcarea popoarelor europene pentru autodeterminare națională și scuturarea dominației străine, desfășurată în anul 1918 pe fondul avântului general revoluționar. Între comunicările prezentate menționăm : „Anul 1918 în Europa. Prăbușirea imperiului habsburgic și eliberarea națională a popoarelor din sud-estul european“ de Ion Popescu-Puțuri ; „Prăbușirea imperiului habsburgic și legitimitatea formării statelor succesorale naționale“ de prof. univ. Miron Constantinescu ; „Revoluția din Octombrie și intensificarea procesului de formare a statelor independente în centrul și sud-estul Europei“ de dr. Augustin Deac ; „Desăvârșirea statului iugoslav“ de prof. univ. Vasile Maciu ; „Revoluția burghezo-democratică din Ungaria și crearea Republicii Ungare“ de dr. Gh. Unc ; „Destrămarea Austro-Ungariei și constituirea statului cehoslovac“ de conf. univ. Ion Gheorghiu ; „Prăbușirea imperiului habsburgic și recâștigarea independenței statului polonez“ de dr. Vasile Netea.

Ion Popescu-Puțuri în comunicarea menționată mai sus arăta : „După o perioadă de relativă acalmie în relațiile internaționale, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, de dezvoltare a mișcării muncitorești, mai ales în largime, începutul secolului nostru inaugurează o nouă perioadă de furtuni revoluționare și mari lupte de clasă care au pus noi sarcini în fața forțelor sociale progresiste și au evidențiat cu pregnanță rolul de avangardă al proletariatului.

Unitare în idealurile de libertate și progres, forțele avansate din diferite țări aveau de rezolvat sarcini și obiective imediate diferite, în funcție de condițiile concrete în care acționau, de stadiul de dezvoltare a țărilor respective. În cadrul acestora se împleteau adesea revendicările de ordin social și național, convergînd spre un unic șuvoi de luptă pentru adînci prefaceri.

...Orizontul politic european devenea la începutul secolului nostru tot mai încărcat ; marile puteri imperialiste urmăreau febril să-și consolideze coalițiile și grupările de forțe, manifestau tot mai accentuate tendințe de expansiune și reîmpărțire a sferelor de influență. Jocul diplomatic complicat și accelerarea cursei înarmărilor prevesteau semnele unei noi conflagrații mondiale, pe care «rechini imperialiști», cum îi numea Lenin, o pregătiseră îndelung. Precipitarea evenimentelor a dus la izbucnirea, în vara anului 1914, a războiului mondial. Pe scena istoriei aveau să se desfășoare evenimente grandioase, de importanță hotărîtoare pentru destinele popoarelor.

...Anii războiului au aruncat asupra maselor povara unor pierderi, privațiuni și suferințe uriașe. Ascuțirea contradicțiilor sociale a dus la radicalizarea stării de spirit a maselor și a acumulat material inflamabil gata să izbucnească sub forma unei largi mișcări de eliberare. În aceste condiții, victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a dat un uriaș imbold luptei revoluționare a popoarelor. Exemplul însuflător al Marelui Octombrie a găsit un ecou profund în rîndurile proletariatului internațional, în special în țările unde urmările pustiitoare ale războiului se făceau cu deosebire simțite — cum a fost Europa centrală și Germania —, a constituit un factor de mobilizare și înmănunchere a energiilor revoluționare din toate țările.

Zorii evului nou pe care i-a deschis Marea Revoluție Socialistă din Octombrie au cunoscut un puternic avînt al luptei de eliberare pe plan european.

Principalele coordonate ale acestei lupte au fost mișcarea socială a proletariatului și maselor țărănești și mișcarea de eliberare a popoarelor asuprite. Ele s-au împletit într-un torent revoluționar comun, acolo unde eliberarea națională de sub dominația străină intrase, așa cum era cazul imperiului habsburgic, într-o fază decisivă.

Prin amploarea pe care au căpătat-o, prin energia de care au dat dovadă forțele populare, prin urmările pe care le-au avut, evenimentele revoluțio-

nare și mișcarea de eliberare a popoarelor din imperiul habsburgic capătă o semnificație deosebită în configurația evenimentelor petrecute în anul 1918. Dinamica acestei mișcări a urmat în tot cursul anului 1918 o traiectorie ascendentă“.

Este de observat că în multitudinea națiunilor asuprite din cadrul imperiului habsburgic se puteau deosebi: națiuni fără state naționale (cehii, slovacii, polonezii etc.) și națiuni care aveau state naționale în afara imperiului (românii, italienii, sîrbii, slovenii, croații etc.). Aceste situații diferite au determinat acțiuni diferite, pentru constituirea de state naționale deja existente. Dar, indiferent de grupa în care se situau în toamna anului 1918, popoarele asuprite din monarhia dualistă își pretindeau drepturile, iar cînd le erau refuzate și le cereau singure cu puterea pe care le-o confereau forțele sociale dezlănțuite.

În lupta pentru dezideratele sociale, muncitorii, țăranii, soldații au acționat în comun, indiferent de naționalitate, fiind forța motrice în revoluția care avea, prin obiectivele și țelurile propuse, un caracter burghezo-democratic. Acțiunea lor unită a dus la înlăturarea vechilor autorități împilatoare de la orașe și sate, contribuind, în acest fel, la crearea condițiilor de eliberare națională și impunerea unor deziderate de ordin social.

Acțiunile viguroase ale maselor populare au impus deznodămîntul final. Sub loviturile luptei de eliberare națională a popoarelor asuprite, imperiul habsburgic s-a prăbușit, iar pe ruinele sale s-a creat Republica Cehoslovacă, a avut loc unirea într-un singur stat a regatului Serbiei cu Croația, Slovenia, Bosnia și Herțegovina, s-a refăcut statul independent polonez, Austria s-a transformat în republică, a luat naștere Republica Ungară Independentă.

Crearea Cehoslovaciei independente s-a inclus în curentul unic de eliberare, care a cuprins, sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, popoarele multor țări. Crearea Republicii Cehoslovace a fost rezultatul unui proces legic, firesc, la care au concurat atît factori de ordin economic, politic și social cît și împrejurări internaționale favorabile.

„Lupta popoarelor ceh și slovac împotriva asupririi, pentru independență, subliniază I. Gheorghiu în comunicarea prezentată, s-a desfășurat secole de-a rîndul, a căpătat un conținut nou odată cu dezvoltarea mișcării muncitorești, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În anii primului război mondial, în monarhia austro-ungară s-au folosit cele mai dure metode pentru înăbușirea luptei de eliberare națională. ...Prin manifestații, greve și alte forme de luptă, clasa muncitoare cehă s-a situat în fruntea mișcării de eliberare socială și națională. Dar social-democrația, neînțelegînd în suficientă măsură importanța stringerii legăturilor cu celelalte popoare asuprite din monarhie și cu reprezentanții burgheziei în lupta de eliberare națională și socială, n-a putut lua conducerea mișcării de rezistență contra autorităților și contra războiului, care a crescut, începînd din anul 1916. Regiunile industriale — Plzen, Ostrava, Vitkovice, Prostějov — au fost în anul 1916 și în perioada următoare teatrul unor manifestații reprimare cu brutalitate. Muncitorii sabotau producția de război, populația refuza să subscrie la împrumuturile de stat, iar țăranii ascundeau produsele alimentare.

Acțiunile antirăzboinice ale clasei muncitoare, la care s-au adăugat acțiunile maselor țărănești și ale soldaților de pe front, s-au intensificat după victoria revoluției din februarie 1917 din Rusia și doborîrea de la putere a regimului țarist. ...Acțiunile de solidaritate cu revoluția rusă au fost un preludiu al grevei generale politice din ianuarie 1918 din imperiul austro-ungar, la care au participat aproximativ 150 000 de muncitori praghezi. Greviștii cereau încetarea războiului, încheierea păcii, dreptul la liberă dispunere a poporului ceh și proclamarea republicii“.

Este cunoscut că în zilele de 10—20 aprilie 1918, la Roma, a avut loc un congres al națiunilor asuprite din imperiul austro-ungar. La acest congres au participat, pe lîngă reprezentanți ai croaților, sîrbilor, slovenilor, români-

lor, polonezilor etc., și reprezentanții ai cehilor și slovacilor. Reprezentanții națiunilor oprimate au afirmat voința fiecărei națiuni de a se constitui în state independente sau de a se alipi la statul național existent, precum și de a lupta pînă la capăt împotriva Austro-Ungariei.

Între timp, armatele austro-ungare au suferit grave înfringeri pe front, care anunțau prăbușirea imperiului. „În calea alunecării rapide spre prăpastie, împăratul Carol a încercat să mai ridice o ultimă stavilă. La 16 octombrie 1918 a fost publicat manifestul imperial în care se promitea pace, reforme democratice și reorganizarea monarhiei pe baze democratice. Însă această manevră de ultima oră nu mai putea opri lupta popoarelor, care voiau să-și constituie state naționale independente sau să se unească cu statele naționale existente.

...În seara zilei de 28 octombrie 1918, Consiliul Național ceh a preluat puterea în regiunile cehe ale Austriei. În Slovacia, evenimentele se desfășurau în chip asemănător. Reprezentanții burgheziei au constituit un consiliu național slovac, care, la 30 octombrie, în localitatea Szent Martin din Slovacia, s-a pronunțat pentru unirea Slovaciei cu Cehia și crearea statului cehoslovac. La 14 noiembrie, Adunarea Națională a adoptat o constituție provizorie a Republicii Cehoslovace. Președinte al republicii a fost ales T. G. Masaryk².

Popoarele slave din sud, aflate în componența imperiului dualist, cunoșteau, de asemenea, din plin freamătul mișcării de eliberare.

„În perspectiva jumătății de secol care s-a scurs de la eliberarea popoarelor iugoslave supuse dominației habsburgice și de la unirea lor cu sîrbii liberi și cu muntenegrenii, arată V. Maciu în comunicarea prezentată, formarea Iugoslaviei este interesantă, sub raportul științific, pentru că prezintă un aspect specific al formării statelor naționale. Pentru poporul român, care a avut o soartă istorică din multe puncte de vedere asemănătoare celei a popoarelor iugoslave, ea oferă, prin comparație, posibilitatea unei cunoașteri mai profunde a formării României înseși“³.

De la început subliniem faptul că constituirea Iugoslaviei (sau, cum s-a numit din 1918 pînă în 1929, Regatul sîrbo-croat-sloven) reprezintă încheierea unui lung proces istoric, care explică și caracterul federativ al statului iugoslav și faptul că în acest stat există nu o singură națiune, ci cîteva națiuni, legate strîns între ele prin puternice afinități de limbă și de origine, dar diferențiate printr-un trecut istoric deosebit, prin tradiții și cultură⁴.

După lupte revoluționare îndelungate, purtate la început împotriva imperiului otoman și austro-ungar, începînd din 1908, mișcarea revoluționară antihabsburgică din rîndurile popoarelor iugoslave din monarhie crește cu vigoare.

Izbucnirea primului război mondial, în care sînt cuprinse și popoarele Iugoslaviei, marchează o nouă etapă în lupta pentru scuturarea stăpînirii habsburgilor. „...La conferința socialistă de la Stockholm (1917), social-democrații croați au declarat că sîrbii, croații și slovenii constituie un singur popor și că proletariatul suferea de pe urma despărțirii națiunii iugoslave în state diverse și de pe urma asupririi lui în imperiul habsburgic.

Creșterea mișcării revoluționare și înfringerile de pe front anunțau în vara anului 1918 prăbușirea apropiată a monarhiei habsburgice. Popoarele iugoslave au trecut la luptă deschisă pentru eliberarea națională“⁵.

La 23—24 octombrie s-au ridicat la luptă marinarii și muncitorii din porturile Pola și Riek, dînd semnalul răscoalei generale a popoarelor croat și sloven. La 29 octombrie, soborul (sfatul național), convocat la Zagreb, a proclamat despărțirea de Austro-Ungaria a ținuturilor de sud (Croatia, Dal-

² I. Gheorghiu, *Destrămarea Austro-Ungariei și constituirea statului cehoslovac*.

³ V. Maciu, *Desăvîrșirea statului iugoslav*.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

mația și Slovenia). La 1 decembrie 1918, acestea s-au unit cu Serbia, formînd „Statul independent al sîrbilor, croaților și slovenilor“.

Tot în această perioadă, polonezii din Austria au hotărît unirea cu statul polonez renăscut. „Obținerea independenței pentru care au luptat generații întregi de patrioți și democrați — se arăta în tezele C.C. al Partidului Muncitoresc Unit Polonez pentru Congresul al V-lea al partidului — a însemnat o cucerire istorică a poporului nostru, înfăptuirea celor mai fierbinți năzuințe ale sale... Cucerirea unei vieți independente de stat a avut o uriașă importanță pentru poporul polonez, pentru întărirea în rîndul maselor populare a unei noi conștiințe naționale, pentru lupta de eliberare socială a clasei muncitoare, pentru crearea unui organism economic unic și a unui sistem juridico-administrativ în vederea dezvoltării culturii și învățămîntului“⁶.

Concomitent cu evenimentele revoluționare din Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, Viena și Budapesta sînt cuprinse de flăcările revoluției. Mișcarea revoluționară declanșată în Ungaria ca și în celelalte țări din imperiul habsburgic a cunoscut o dezvoltare ascendentă.

În răstimpul 1867—1918, opinia publică democrată ungară s-a ridicat împotriva pactului austro-ungar, pronunțîndu-se pentru independența Ungariei. Chiar burghezia liberală ungară, nemulțumită de concurența capitalului monopolist austriac, urmărea o despărțire de Austria, pentru a exploata pentru sine propria-i clasă muncitoare și naționalitățile oprimare.

Gh. Unc în comunicarea prezentată arăta că „În prima decadă a secolului nostru, în fruntea luptei pentru progres social și pentru independența națională a Ungariei s-a situat clasa muncitoare, în frunte cu P.S.D.U., creat în 1890. Această luptă a luat forme deosebit de ascuțite în anii primului război mondial, la declanșarea căruia un rol de seamă l-au avut clasele conducătoare austro-ungare. Înfruntînd cu curaj legislația excepțională a guvernanților, muncitori, țărani și soldați unguri s-au ridicat la luptă pentru pace, pentru vot universal, exproprierea latifundiilor, pentru republică, pentru o Ungarie independentă“⁷.

În cursul anului 1918, datorită accentuării crizei interne a imperiului habsburgic, a victoriei Revoluției din Octombrie, în Ungaria s-au desfășurat puternice acțiuni revoluționare. Acestea au culminat cu luptele din toamna anului 1918.

În focul luptelor revoluționare, și luînd pilda celorlalte națiuni, la 25 octombrie 1918 la Budapesta a luat ființă Consiliul național ungar, sub a cărui conducere se vor desfășura acțiunile revoluționare.

Evenimentele s-au precipitat cu repeziciune. La ofensiva claselor reacționare masele au răspuns printr-o hotărîtă contraofensivă.

„La 29 octombrie 1918 la Budapesta și împrejurimi s-au declanșat cu vigoare nemaiîntîlnită manifestații și demonstrații, la care muncitorii, soldații și studenții cereau încetarea războiului, independența Ungariei și proclamarea republicii. La 30 octombrie la Budapesta a început insurecția populară. În seara aceleiași zile, soldați și muncitori înarmați au ocupat principalele puncte strategice din oraș: gările, comandamentele, cazărmlle, depozitele de armamente, podurile, poșta, telefoanele și alte clădiri. În noaptea de 30 octombrie a fost asasinat contele Tisza, simbolul absolutismului și reacțiunii“⁸. Astfel încît la 31 octombrie Ungaria a fost zguduită de greva generală care a marcat începutul revoluției burghezo-democratice. În toată Ungaria masele înlătură vechile organe ale puterii de stat sau le silesc să recunoască autoritatea consiliului național din Budapesta; iau ființă consilii naționale locale.

⁶ „Scînteia“ din 28 noiembrie 1968.

⁷ Gh. Unc, *Revoluția burghezo-democratică din Ungaria și crearea Republicii ungare*.

⁸ Ibid.

La 2 noiembrie 1918, guvernul Karolyi a proclamat totala independență a Ungariei față de Austria și ruperea legăturilor cu Germania. Datorită acțiunilor revoluționare ale maselor, la 16 noiembrie, în sala Parlamentului din Budapesta, guvernul Karolyi a proclamat Ungaria republică.

În ziua de 17 noiembrie, republica a fost instaurată și în Austria. Astfel, habsburgii dispăreau odată cu destrămarea imperiului pe care îl creaseră.

Victoria revoluției burghezo-democratice în Ungaria a creat condiții mai favorabile luptei revoluționare a maselor, care, la 21 martie 1919, au săvârșit revoluția proletară.

Clasa muncitoare și opinia publică democratică din România au salutat și s-au solidarizat cu evenimentele petrecute în țara vecină. Un număr de soldați români au luat parte nemijlocită la revoluția burghezo-democratică din Ungaria. Astfel, în timpul insurecției din Budapesta, soldați transilvăneni din Regimentul 50 Alba Iulia au participat la asaltul unei școli militare unde se baricadaseră ofițeri regaliști. Acțiunile revoluționare din Budapesta au fost sprijinite și de alte regimente, ca, de pildă, Regimentul 31 Caransebeș etc.

Solidaritatea poporului român cu lupta poporului vecin ungar a căpătat noi valențe în timpul Revoluției proletare din Ungaria⁹.

Concomitent, s-a desfășurat revoluția burghezo-democratică din Germania. Scinteia care a aprins-o a fost răscoala marinarilor flotei de la Kiel, izbucnită în octombrie. Între 4 și 8 noiembrie, la Hamburg, Bremen, Essen, Köln, Rostock, Leipzig și în multe alte centre, muncitorii și soldații răsculați au creat soviete. În ziua de 7 noiembrie a fost proclamată republica în Bavaria, iar în 9 și 10 noiembrie a fost răsturnată monarhia și s-a format noul guvern german la Berlin.

★

Pe fundalul acestor prefaceri a putut fi încununată de succes lupta poporului nostru pentru făurirea statului său unitar, Transilvania unindu-se cu România.

Numeroase comunicări au subliniat faptul că desăvârșirea formării statului național român nu a fost spontană și nici rodul strădaniilor unei singure generații; ea a însemnat încununarea unui proces lung și neîntrerupt, de multe veacuri, izbînda unor lupte îndelungate și pline de sacrificii. Conștiința unității a fost permanentă, seculară, vie, o idee majoră impusă de geografie, de etnogeneză, de similitudinea obiceiurilor, demnitatea graiului și de marea, de netulburata comunitate de idealuri. În comunicarea prezentată, *acad. C. Daicoviciu*, referindu-se la această idee, arăta: „Cercetările arheologice și istorice demonstrează fără putință de îndoială caracterul străvechi al acestei comunități, ale cărei rădăcini se pierd în negura timpurilor, cu mult înainte de evul istoriei scrise... Încununarea acestei unități profunde a fost unificarea politică a tuturor daco-geților sub stăpînirea lui Burebista în prima jumătate a secolului I î.e.n. și a lui Decebal în secolul I e.n. În veacurile care au urmat, asupra țării noastre s-au abătut aspre furtuni. Ea a fost obiectul a nenumărate cotropiri, războaie și jafuri. În lupta împotriva cotropitorilor străini, forțele poporului român au fost slăbite de fărîmițarea teritorială generată de dezvoltarea relațiilor feudale. Sute de ani, românii au trăit împărțiți în formațiuni statale deosebite, ceea ce a înlesnit subjugarea străină, a frînat dezvoltarea economică și socială și însuși procesul de închegare a națiunii române; la rîndul ei, dominația străină a acționat ca un factor de menținere a acestei scindări teritoriale, supunîndu-se procesului de reunificare statală. Dar nici vitregia împrejurărilor, nici străduințele stăpînirilor străine n-au izbutit să înăbușe aspirațiile spre unire într-un stat național a poporului român. Ardeleni, munteni și moldoveni se simțeau acasă, între ai lor, de

⁹ *Ibid.*

care parte a munților se vor fi aflat, iar cărturarii și călătorii evului mediu subliniau latinitatea și unitatea tuturor „valahilor“ din spațiul carpato-danubian. Mai mult, conștiința unității de neam s-a consolidat continuu în decursul veacurilor, pe măsura afirmării tot mai puternice a tuturor factorilor care determină formarea unei națiuni — fapt atestat de întreaga istorie medie și modernă a României. Această conștiință a trecut de la forma unui sentiment, a unei aspirații, la acea idee, de țel politic, exprimată cu claritate și multilateral argumentată de mințile cele mai înaintate. Gheorghe Șincai și Petru Maior, Kogălniceanu și Laurian, Bălcescu și Alecsandri au subliniat prin întreaga lor operă convingerea în viitoarea înfăptuire a unificării statale. Aceleiași credințe i-au dat glas cei care la 1848 strigau pe Cîmpia Libertății de lângă Blaj : „Noi vrem să ne unim cu țara“¹⁰.

Continuarea acestei lupte, tot mai dîrze și tot mai larg populare, a dus la marcarea primului pas în îndeplinirea acestui nobil ideal : unirea din 1859 dintre Moldova și Muntenia și formarea statului român. Acest important moment al istoriei naționale a prilejuit o puternică manifestare a tuturor românilor de a se uni într-un singur stat și numai împrejurările istorice vitrege au împiedicat atunci ca acest deziderat să se realizeze. În conștiința poporului a rămas încă clară ideea că unirea din 1859 avea un caracter parțial, incomplet, și că ea trebuia desăvîrșită prin unirea Transilvaniei cu România. Primul fruct al acțiunii unite a românilor l-a constituit cîștigarea cu arma în mînă a independenței de stat în 1877. În același timp, cucerirea independenței României a constituit, totodată, un nou imbold în lupta pentru desăvîrșirea unității statale a poporului român. Rolul vechii României în lupta pentru desăvîrșirea unității de stat a poporului nostru a fost subliniat de *Matei Ionescu* în comunicarea de : „Rolul polarizator al vechii României în procesul desăvîrșirii unității de stat a poporului nostru (1859—1918)“.

Dezvoltarea conștiinței naționale a căpătat un nou și puternic impuls după apariția pe scena socială a țării noastre a proletariatului, odată cu încheierea și afirmarea în viața politică a mișcării muncitorești, socialiste.

Comunicările : „Mișcarea socialistă din România și realizarea unirii Transilvaniei cu România“, de *conf. univ. Vasile Ionescu și Ion Iacoș* ; „Mișcarea socialistă din România și lupta pentru realizarea statului național unitar“, de *Vasile Nicolae* ; „Rolul presei muncitorești și democratice în dezvoltarea conștiinței naționale a poporului român“, de *Gh. Bodea* ; „Luptele muncitorilor minieri din Valea Jiului în anul 1918“, de *dr. Ion Lungu* ; „Făurirea statului național unitar în dezbaterile socialiștilor din vechea Românie (1914—1916)“, de *conf. univ. I. Huscaru* ; „Aspecte ale contribuției mișcării socialiste la făurirea statului național unitar“, de *lt. col. Ilie Ceaușescu și lt. col. Vasile Mocanu*, au relevat faptul că mișcarea socialistă, continuînd și ridicînd pe o treaptă superioară mișcările revoluționare și progresiste anterioare ale poporului nostru, și-a asumat misiunea istorică de a lupta pentru înfăptuirea transformărilor burghezo-democratice pe care, în momentul apariției proletariatului pe scena istoriei naționale, burghezia încă nu le desăvîrșise.

„Clasa muncitoare, a cărei misiune istorică era de a milita pentru făurirea unei societăți lipsite de exploatare — arată *V. Nicolae* în comunicarea prezentată —, s-a plasat în centrul luptei generale a poporului român pentru emanciparea socială, unire și independența națională. Mișcarea socialistă din România, preluînd și dezvoltînd pe o treaptă superioară tradițiile progresiste de luptă ale generațiilor trecute, și-a spus cuvîntul în toate problemele fundamentale ale vieții social-economice și politice ale țării, a formulat puncte de vedere înaintate și a definit atitudini care reflectau dorințele și aspirațiile maselor largi populare... Relevînd contribuția mișcării socialiste la lupta gene-

¹⁰ Acad. C. Daicoviciu, *Unirea Transilvaniei cu România, împlinire a unui îndelungat proces de dezvoltare istorică a poporului român*.

rală a poporului român pentru împlinirea idealului său național, trebuie consemnat că activitatea sa în această direcție s-a desfășurat îndeosebi pe plan ideologic, că evoluția ei a cunoscut un continuu proces de clarificare, pînă la înțelegerea științifică a ideii de națiune, a căilor și metodelor de realizare a unirii naționale a poporului român, că lupta pentru înfăptuirea statului național unitar trebuia susținută paralel și concomitent cu desfășurarea ascendentă a luptei de clasă a proletariatului, precum și faptul că în mișcarea socialistă internațională problema raportului între lupta de eliberare națională și lupta pentru eliberare socială nu ajunsese încă în stadiul clarificării depline“.

Una din laturile deosebit de importante ale mișcării din toate teritoriile locuite de români a constat în promovarea unei politici de strîngere permanentă a legăturilor acestora prin cele mai diverse forme și mijloace de acțiune. „Concepția politică și ideologică comună, idealul național — subliniază I. Iacoș și V. Ionescu în comunicarea prezentată — erau elemente esențiale care concureau spre promovarea unității, spre strîngerea legăturilor mai mult ca oricînd pînă atunci... Participarea unor conducători socialiști români la congresele sau întrunirile din Arad, Timișoara, Suceava, Brașov, ca : I. C. Frimu, Gh. Cristescu, C. Racovski, dr. Ottoi Călin, V. Anagnoste, Al. Constantinescu sau a lui I. Crețu, A. Cristea, G. Grigorovici și alții la manifestări similare în București, Iași, Galați, Ploiești, Tr. Severin, reprezenta o coordonată esențială în strîngerea și dezvoltarea legăturilor tuturor românilor“.

Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării cereau în mod imperios unirea într-un singur stat a poporului român. La aceasta s-au referit și Ionel Nicolae și Iosif Adam în comunicarea : „Premisele economice ale făuririi statului național unitar român“.

În contextul dat, România de la începutul veacului nostru reprezenta o țară aflată doar într-o primă fază a dezvoltării capitaliste, și nicidecum o țară imperialistă, cum se acreditase pînă nu de mult ideea în mod cu totul eronat. În fața sa, ca și a altor țări din zona geografică în care se află, stătea sarcina istorică nemijlocită și imediată a desăvîrșirii statului național unitar, ca o premisă de bază, o necesitate logică a dezvoltării economice și sociale. Relevînd acest proces, V. I. Lenin scria în 1913 că „în toată Europa răsăriteană (Austria și Balcanii) și în Asia, adică în țările vecine cu Rusia, transformarea burghezo-democratică a statelor — care pretutindeni în lume a dus, într-o măsură mai mare sau mai mică, la crearea de state naționale independente sau de state formate din naționalități cît mai apropiate și înrudite între ele — nu a luat încă sfîrșit sau se află abia la început“¹¹. Un an mai tîrziu, el scria că „numai un orb ar putea să nu vadă... trezirea unei serii întregi de mișcări naționale burghezo-democratice, a unor tendințe de a forma state naționale independente și unitare“¹². Reluînd aceleași idei în ianuarie 1917, Lenin sublinia că nu trebuie să se uite „că foarte mulți români și sîrbi (în raport cu numărul total al românilor și sîrbilor) locuiesc în afara granițelor statului «lor», că în general «construcția de stat» în direcția burghezo-națională nu s-a terminat în Balcani...“¹³.

În aceste condiții izbucnirea războiului mondial în 1914 a constituit un moment de răscruce în dezvoltarea socială și politică a statelor europene, un eveniment care a zguduit puternic rînduiriile vechi, ascuțind la maximum contradicțiile sociale și naționale de pe continent, determinînd un puternic val al luptei popoarelor pentru eliberare socială și națională.

Primii doi ani de desfășurare a războiului au găsit România în situația de expectativă neutrală. Cercurile conducătoare au dus în acest interval un complicat joc diplomatic pentru a obține condițiile pe care le considerau cele

¹¹ V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23, Editura politică, 1964, p. 333.

¹² V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, Editura politică, 1964, p. 291.

¹³ V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, Editura politică, 1964, ediția a II-a, p. 335.

mai avantajoase obiectivelor lor. În vara anului 1916, socotind oportun momentul și aflându-se sub presiunea puterilor imperialiste, ele s-au alăturat Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului național al românilor. Poporul român, căruia îi era scumpă năzuința unității sale, a fost călăuzit, în lupta și jertfa pe care a dat-o, de această năzuință.

Criza generală a capitalismului, declanșată în condițiile primului război mondial, a cunoscut o considerabilă agravare odată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Constituirea primului stat muncitoresc-țărănesc pe a șasea parte a globului pămîntesc a creat o breșă adîncă în sistemul capitalist, a provocat un avînt fără precedent în mișcarea revoluționară pentru scuturarea jugului străin. Relevînd acest proces, A. Deac în comunicarea: „Revoluția din Octombrie și intensificarea procesului de formare a statelor independente în centrul și sud-estul Europei” arăta: „Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Rusia, care a însemnat o cotitură în istoria omenirii, determinînd profunde schimbări în toate domeniile vieții social-economice, politice și ideologice, a răscolit adînc conștiința clasei muncitoare și a celorlalte mase populare de pe toate meridianele globului, răsunînd ca o chemare înflăcărată la realizarea aspirațiilor și năzuințelor lor de libertate și progres, de eliberare de sub jugul social și național. Idealul eliberator de ordin social și național al Revoluției din Octombrie a încurajat nu numai lupta proletariatului de pretutindeni împotriva exploatării, ci și lupta maselor populare, a popoarelor asuprite din monarhia austro-ungară, atît pentru prefaceri sociale, cit și pentru eliberarea lor națională.

Organul social-democrației românești din Transilvania, „Adevărul”, sublinia cu mult entuziasm victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie: „Slavă și mărire vouă, muncitori ruși! Voi ați băgat de seamă că numai capitaliștii și marii proprietari — clasele avute — trag foloase din învrăjbirea popoarelor și ați avut curajul să vă împotriviți, să sfărîmați lanțurile robiei, să nimiciți puterea celor care vă stăpîneau pînă acum și singuri ați luat în mînă conducerea sorții voastre”.

Propunerea de pace a guvernului sovietic a fost îmbrățișată cu mult entuziasm și de masele muncitoare românești de pe ambele versante ale Carpaților. În această perioadă se răspîndea în țară „Manifestul Partidului social-democrat” care reprezenta o acțiune de solidarizare a muncitorilor cu apelul guvernului sovietic, cu propunerea guvernului sovietic ca nici un stat să nu răpească teritorii de la altele și să recunoască dreptul tuturor popoarelor de a-și croi singure soarta.

Un ecou deosebit au înregistrat în România principiile înscrise în „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia”. În imperiul habsburgic, unde milioane de oameni ai muncii aparținînd naționalităților asuprite luptau pentru a scutura jugul asupririi naționale, declarațiile puterii sovietice în problema națională au constituit un imbold și un îndrumător prețios.

În toamna anului 1918, revoluția burghezo-democratică a cuprins Transilvania. Pe steagul mișcărilor sociale erau înscrise revendicări profunde — drepturi și libertăți democratice, pămînt țăranilor, autodeterminare națională și unirea Transilvaniei cu România. La Arad, Cluj, Brașov și Timișoara, pe Valea Jiului și în alte centre, în cadrul unor ample acțiuni greviste și demonstrații, muncitorii — români, maghiari, germani, sîrbi — cereau înlăturarea guvernului reacționar, încheierea imediată a păcii, ziua de muncă de 8 ore.

O amploare deosebită a cunoscut lupta țărănimii, mișcările țărănești extinzându-se pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale Transilvaniei.

Relevarea acestui important aspect a constituit subiectul comunicărilor: „Tradiții ale luptei comune româno-maghiare împotriva exploatării sociale și dominației habsburgice“, de *prof. univ. L. Banyai*; „Poziția Partidului Național Român față de actul Unirii“, de *dr. Mușat Mircea*, *dr. Piucă Vinčențiu*; „Populația germană și unirea Transilvaniei cu România“, de *prof. dr. docent Carol Göllner*; „Activitatea consiliilor naționale în vederea unirii Transilvaniei cu România“, de *conf. univ. dr. Nicolae Petreanu* și *dr. Vasile Arimia*; „Contribuția gărzilor naționale românești din Transilvania la realizarea Unirii din 1918“, de *col. Tudor Gh.*, *lt. col. Sorescu I.*, *maior Ion Graur*; „Mișcările țărănești din Transilvania și Unirea“, de *conf. univ. I. Kovacs*; „Intellectualitatea ieșeană și unirea Transilvaniei cu România“, de *Aurel Kareški* și *Georgeta Tudoran*; „Lupta comună a țărănimii române și maghiare din ținuturile Mureș-Turda în noiembrie 1916, împotriva moșierilor și organelor de stat burghezo-moșierești“, de *I. Chiorean*; „Caracterul și rolul istoric al Consiliilor naționale“, de *M. Badea*; „Consiliul național maghiar din Tg. Mureș“, de *S. Fuchs*; „Acțiuni ale militarilor români din armata austro-ungară pentru unirea Transilvaniei cu România“, de *D. Tuțu*; „Din lupta populației bihorene pentru unirea Transilvaniei cu România“, de *asistent universitar Teodor Pavel*; „Lupta maselor populare din ținutul Aradului în 1917—1918“, de *Martin Aurel*; „Luptele țărănimii hunedorene în anii 1916—1918“, de *dr. Gh. I. Ioniță*; „Aplicarea clauzului agrare ale Declarației de la Alba Iulia“ de *dr. Vasile Liveanu*.

În cadrul acestor lupte, oamenii muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități, avînd interese și năzuințe sociale comune, au găsit în mod firesc, în conviețuirea lor multiseculară, drumul înțelegerii în lupta împotriva exploataților și asupritorilor. Deosebiri de limbă și obiceiuri dintre ei n-au însemnat niciodată bariere de nepătruns.

„Cot la cot au luptat masele populare române și maghiare din Transilvania împotriva opresiunii habsburgice... În prima jumătate a secolului al XIX-lea lupta țăranilor români și maghiari din tot întinsul Transilvaniei și mai ales lupta minerilor iobagi din domeniul fiscal împăratesc din țara Moților nu a încetat nici o clipă“¹⁴. Așa, de pildă: în ultima parte a anului 1918 se formează consilii muncitorești, compuse din muncitori români, maghiari, germani etc. De asemenea, în circumscripții administrative cu populație maghiară și germană, Consiliul Național Român a constituit consilii naționale maghiare și germane.

Referindu-se la poziția populației germane față de unirea Transilvaniei cu România, *Carol Göllner* nota în comunicarea prezentată: „După o poziție mai oscilantă în această problemă a cercurilor săsești din toamna anului 1918 apare în presă un articol programatic care pledează pentru o colaborare cît mai strînsă a populației germane cu România. Pe această linie se înscriu și caldele cuvinte de simpatie adresate de un intelectual sas poporului român în ajunul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia: «Mîine se vor aduna în valea Mureșului, la Alba Iulia, sute de mii de români, reprezentanți ai ținuturilor locuite de români. Reședința principelui Transilvaniei, vechiul Bălgrad, va fi martorul unei deșteptări emoționante a unui popor viguros, trezit de ideea libertății... Pămîntul istoric de la Apulum, orașul lui Traian, unde legiunea a XIII-a își aducea ofrandele și pe locul unde și-au vărsat sîngele eroii libertății Horea, Cloșca și Crișan, națiunea română își va proclama suveranitatea ei... Visul unui viitor luminos al unei afirmări naționale, al unei uniri

¹⁴ L. Banyai, *Tradiții ale luptei comune româno-maghiare împotriva exploatării sociale și a dominației habsburgice*.

a tuturor românilor de pretutindeni într-o singură patrie se împlinește acum». Ca o continuare a acestei poziții după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia Consiliul Național săsesc ia act de hotărîrea delegaților poporului român întruniți la Alba Iulia de a se uni cu statul român, pe cînd Consiliul dirigent «constată cu bucurie recunoașterea de către populația săsescă a noii orînduiri politice, socotind-o ca veșnică».

Mișcările sociale ale maselor populare din Transilvania s-au împletit strîns cu mișcarea de eliberare națională și autodeterminare politică. Ca și în celelalte țări din monarhia austro-ungară, o parte din vîrfurile burgheziei și moșierimii române nu s-a pronunțat cu hotărîre pentru unirea Transilvaniei cu România. Căutînd să-și întărească pozițiile economice și politice, burghezia și moșierimea militau pentru menținerea Transilvaniei în cadrul monarhiei habsburgice și acordarea doar a autonomiei care le-ar fi permis să se situeze din punct de vedere economic și politic alături de burghezia și moșierimea maghiară.

Numai avîntul nestăvilit al luptelor revoluționare a împins burghezia, alături de mase, în cadrul mișcărilor pentru realizarea unității de stat. Forțele de bază ale burgheziei române de pe întreg teritoriul țării urmăreau realizarea unirii Transilvaniei cu România în cadrul regimului monarhic burghezo-moșieresc care să-i asigure satisfacerea intereselor sale de clasă, întărirea dominației în viața politică și economică.

În același timp în rîndurile burgheziei s-au produs diferențieri de atitudine. Unii reprezentanți ai partidului național s-au situat pe poziții mai radicale, patriotice. În cadrul comunicărilor au fost relevate figuri reprezentative ale mișcării de eliberare națională ca : „V. Goldiș și Unirea Transilvaniei cu România” (de I. Șendrulescu), „Contribuții la cunoașterea luptei lui Vasile Lucaci pentru libertate națională (1914—1918)” (de Gr. Ploșteanu).

VASILE GOLDIȘ

Născut la 25 noiembrie 1862 în satul Seleuș din comitatul Arad, după terminarea studiilor universitare la Budapesta și Viena, în 1893, devenind membru al Partidului național român din Transilvania, a intrat în arena vieții politice, colaborînd activ la ziarele „Tribuna” din Sibiu și „Tribuna poporului” la Orăștie și Arad. După ce a participat în 1910 la tratativele duse de contele Tisza cu fruntașul român dr. Ioan Mihu și a apărut interesele românilor, Vasile Goldiș a editat la Arad în ianuarie 1911, din însărcinarea conducerii Partidului național român, ziarul „Românul”.

În timpul primului război mondial, Vasile Goldiș s-a afirmat ca un luptător dîrz pentru apărarea drepturilor românilor din Austro-Ungaria. El face parte dintre membrii fondatori ai Consiliului Național Român Central din Transilvania. În ultima parte a anului 1918 activitatea lui V. Goldiș a fost în special îndreptată în direcția pregătirii Adunării Naționale de la Alba Iulia. În cadrul impunătoarei adunări de la Alba Iulia, Vasile Goldiș, în raportul pe care l-a prezentat din însărcinarea Consiliului Național Român Central de la Arad, a făcut un bilanț politic al perioadei istorice de la 1848 la 1918, după care a dat citire rezoluției în care se arăta că „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie (1 decembrie 1918) decretează unirea celor români și a tuturor teritoriilor locuite de dînșii cu România.” În același timp, el arată că „această unire, pe de o parte, ar trebui să înfăptuiască gradat egalitatea condițiilor de viață pentru

toți indivizii care o alcătuiesc, pe de altă parte, ea va trebui să se întemeieze pe principiul de libertate și al egalei îndreptățiri a neamurilor¹⁵.

Vasile Goldiș a fost un luptător activ pentru eliberarea națională a românilor de sub dominația austro-ungară. El va rămâne în istoria patriei noastre ca un luptător activ pentru desăvârșirea unității politice a statului și a poporului român¹⁵.

Trebuie subliniat că deși și alte elemente din rîndurile burgheziei s-au situat pe aceeași poziție cu Vasile Goldiș, pronunțându-se pentru măsuri mai radicale, cercurile conservatoare, împotrivindu-se înscrierii unor reforme democratice în Declarația de la Alba Iulia doreau chiar — de teama mișcării maselor — să se renunțe la convocarea Adunării Naționale.

Desăvârșirea unității de stat a României face astfel parte constitutivă dintr-un vast proces istoric care a produs prefaceri adînci în peisajul politic european. Într-o perioadă importantă pentru destinele multor popoare și naționalități, într-o epocă de mari transformări revoluționare, poporul român și-a afirmat din plin prezența, acționînd prin lupta sa în sensul realizării sarcinilor puse de istorie.

Trăsătura distinctivă fundamentală a acestor lupte a fost largul ei caracter de masă, faptul că a antrenat muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea, cercurile înaintate ale burgheziei, principalele clase și pătri ale societății.

În tumultul acestor evenimente, mișcarea muncitorească și socialistă de pe întreg cuprinsul țării a avut o prezență din cele mai active în lupta pentru unire. Muncitorii luptau cu convingerea că, odată cu înfăptuirea idealului social, dezrobirea de clasă, se va realiza și dezrobirea națională. Această credință fermă și-a găsit expresie în poziția adoptată de mișcarea socialistă de pe tot teritoriul țării. „Partidul Social-Democrat din România — se menționa în Declarația publicată la 28 octombrie 1918 — este în contra oricărei subjugări naționale. El susține dreptul națiunilor de a hotărî asupra soartei lor și ocrotește și respectă drepturile minorităților naționale“. Iar în numărul din 24 noiembrie 1918 al gazetei „Adevărul“ se declara: „...Partidul social-democrat român din Ungaria și Transilvania stă pe baza dreptului de liberă dispoziție al popoarelor și este întru totul de acord cu Comitetul Național Român cînd cere independența desăvîrșită a românilor din fosta Ungarie... Dar mai mult. Unul dintre visurile noastre cele mai frumoase e și unirea tuturor românilor. Vrem ca toată suflarea românească să viețuiască într-un stat... vrem unirea cu România“. Pe această linie prezența socialiștilor a fost puternică și activă, atît în consiliile naționale cît și în Marea Adunare de la Alba Iulia. Socialiștii din Consiliul Național cuprindeau o aripă care colabora necondiționat cu reprezentanții burgheziei în consiliu și una mai radicală, care lega nemijlocit unirea de rezolvarea problemelor sociale, de democratizarea țării. Ei au reușit să insuflă acțiunilor de masă — ca cele din Arad, Cluj, Brașov, Timișoara, din Valea Jiului — o orientare radicală care avea în vedere, alături de înfăptuirea unității de stat, îmbunătățirea situației sociale a maselor muncitoare.

Contradicțiile social-politice tot mai ascuțite, dorința de unire viu manifestată în toate colțurile țării au stimulat lupta pentru unire și în vechea Românie. Clasa muncitoare, afirmîndu-se tot mai hotărît pe arena vieții politice și militînd pentru adînci prefaceri sociale, pune a acuitate problema răsturnării regimului burghezo-moșieresc și a instaurării unei republici democratice care să unească pe toți românii.

Partidul socialist, „care a avut și o vedere clară și o atitudine hotărîtă în toate timpurile în ceea ce privește subjugarea națională“, considera unirea politică a ținuturilor locuite de români ca un punct al programului său.

Cu tot caracterul său combativ, mișcarea muncitorească română, dat fiind raportul de forțe social-politice în acea vreme, nu a reușit să cuce-

¹⁵ I. Șendrulescu, V. Goldiș și unirea Transilvaniei cu România.

rească rolul conducător în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România, care s-a realizat sub hegemonia burgheziei, pe baza regimului monarhic burghezo-moșieresc.

Actul care a consfințit unirea Transilvaniei cu România l-a constituit Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Referindu-se la acest memorabil eveniment, la activitatea pentru pregătirea și desfășurarea adunării, *prof. Ștefan Pascu* scria în comunicarea prezentată: „Încercarea de a găsi o dată calendaristică certă cu privire la începutul pregătirii Marii Adunări de la Alba Iulia conține în sine riscul erorii. Căci ziua hotărârii de a se convoca o mare adunare, 15 noiembrie, sau ziua convocării de la Alba Iulia, 20 noiembrie, nu sînt decît date înscrise în documente cu caracter organizatoric. Pregătirea acestei istorice adunări se pierde în depărtarea vremurilor. Ea a fost de fapt pregătită zi de zi, ceas de ceas, de generații după generații, de toți aceia care au pus cîte o cărămidă la edificiul statului național unitar”¹⁶.

Ideea chemării unei adunări naționale care să aleagă reprezentanții națiunii române, singurii îndreptățiți a o reprezenta și a vorbi în numele ei, se găsește mai întîi formulată în hotărîrea-declarație de la Oradea din 12 octombrie 1918.

„Care era modalitatea cea mai bună, cea mai dreaptă? Cumpănindu-se tacticile — căci de deosebiri de tactică era vorba doar, finalitatea fiind aceeași — pentru vremea desfășurării evenimentelor, ca și pentru vremurile de după aceea, arată unora și dovedesc celorlalți că luînd în seamă însemnătatea istorică, precum și implicațiile interne și externe ale unui atare act, că cea mai potrivită, singura potrivită dintre modalități este proclamarea unirii de către Marea Adunare reprezentativă la care să participe delegații circumscriptiilor electorale, ai clerului, ai societăților culturale și economice, ai presei și mai ales masele de țărani și de muncitori, hotărîrea de a fi consultat poporul, într-o mare adunare, a biruit”¹⁷.

La 15 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central hotărăște nu numai convocarea unei Adunări Naționale, dar face cunoscut și regulamentul pentru alegerea deputaților sau delegaților oficiali. Într-o atmosferă de curat entuziasm patriotic au fost aleși numeroși țărani, muncitori, învățători, profesori, preoți, meseriași, avocați, medici, studenți, soldați, ofițeri, negustori, proprietari, între care numeasoase femei. Toți cei 1 228 de delegați oficiali și fiecare în parte erau animați de dorința de a merge la Alba Iulia pentru a exprima voința hotărîită a poporului român din Transilvania de a se uni cu România, de a-și desăvîrși statul național unitar.

„Proclamația manifest din 20 noiembrie, prin care era convocat, pentru 1 decembrie 1918, poporul la marea sărbătoare, este o pagină de antologie de o frumusețe remarcabilă ca formă, de o dreaptă judecată a lucrurilor ca fond. Istoria ne cheamă la fapte anunța chemarea. Poporul român declară că vrea să trăiască alături de celelalte națiuni ale lumii, liber și independent. În numele dreptății eterne și a principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa de acum înainte”¹⁸.

Convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia a sporit și mai mult entuziasmul, emoția, nerăbdarea. Zeci de mii de „procesee-verbale”, „împu-terniciri” sau „adeziuni” se păstrează în Fondul unirii de la Muzeul din Alba Iulia. Toate exprimau în graiul lor o dorință cu caracter imperativ: votarea fără condiții și pentru totdeauna a unirii Transilvaniei cu România.

Pe lîngă aleșii oficiali la Marea Adunare și pe lîngă cei peste 100 000 de țărani, muncitori, intelectuali care se îndreaptă spre cetatea de pe Mureș,

¹⁶ St. Pascu, *Convocarea și desfășurarea Adunării de la Alba Iulia*.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

alte sute de mii de locuitori din satele și orașele Transilvaniei sînt prezenți la 1 decembrie la Alba Iulia prin semnăturile lor simple, suplinite prin cruci sau punerea de deget alteori, ce acoperă zecile de mii de adeziuni sau împuterniciri sosite din toate colțurile Transilvaniei.

„Cu o săptămîină înainte de 1 decembrie pornesc la drum oameni din toate părțile mai îndepărtate. În gări sau la încrucișarea drumurilor alte sate sporesc convoiul... Pe poarta pe unde cu 319 ani în urmă intrase triumfător Mihai Viteazul se scurgeau mulțimile, cete, cete, în straie de sărbătoare, în cîntece patriotice, cea mai de preț podoabă fiindu-le drapelul tricolor

Sosesc în șiruri ordonate cei 10 000 de muncitori de pe Valea Jiului, stîrînd entuziasmul și admirația, adăugînd tricolorului național și drapele roșii ale muncitorimii“.

La ora 10 și jumătate urcă la tribuna improvizată din Sala Unirii membrii Consiliului Național Român și reprezentanții bisericii. După înflăcăratele cuvîntări rostite de o parte din membrii acestuia, Gh. Pop de Băsești, președintele Adunării anunța hotărîrea solemnă: „Adunarea Națională a poporului român din Transilvania, Banat și părțile ungurene a primit rezoluțiunea în întregimea ei și astfel unirea acestor provincii românești cu țara mamă este pentru toate veacurile decisă“.

Se săvîrșea astfel într-o atmosferă înălțătoare și emoționantă, prin chibzuința matură a unui popor chemat să-și hotărască singur soarta, cel mai însemnat act din istoria milenară, dramatică și eroică a poporului român. Națiunea română se înfățișa mîndră, hotărîtă, senină și chibzuită, dînd uitării suferințele îndurate, nedreptățile suferite, chemînd la marea sărbătoare pe toți aceia cu care era sortită să trăiască și să muncească.

Dacă Mihail Kogălniceanu, răspunzînd unora și altora care își asumau meritul de a fi făurit Unirea Principatelor la 1859, arăta că „Unirea națiunea a făcut-o“, cu atît mai mult se poate afirma că Unirea cea Mare este opera întregului popor român din Transilvania, Moldova și Țara Românească, pentru împlinirea căreia s-au jertfit multe vieți, s-au dăruit multe energii, au lucrat multe brațe și minți. A fost cu adevărat un proces lung, cu sușuri și coborîșuri, cu jertfe și sacrificii, cu mîhniri și bucurii, cu înfrîngeri și biruinți. La capătul lui a învins dreptatea popoarelor, dreptatea poporului român¹⁹.

Înfăptuirea unității statului român a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție; înmănușarea laolaltă a energiilor capacităților creatoare ale poporului nostru a creat condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare. La 8 mai 1921 a avut loc la București congresul care a consfințit transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist din România. Poporul român, în frunte cu clasa muncitoare, condusă de P.C.R., a militat pe plan intern și extern pentru apărarea hotărîrilor de la Alba Iulia, pentru transpunerea în viață a aspirațiilor maselor populare. Acestei largi problematici i-au fost consacrate comunicările: „Viața politică din România după unirea din 1918. Dezvoltarea mișcării revoluționare și crearea Partidului Comunist Român“ de *conf. univ. Aron Petric*; „Acțiunea diplomatică a României în vederea recunoașterii hotărîrilor de la Alba Iulia“ de *dr. Eliza Campus*; „Nicolae Iorga și problemele unirii Transilvaniei cu România“ de

¹⁹ *Ibid.*

Gh. Buzatu ; „Contribuția emigrației române la realizarea unirii Transilvaniei cu România“ de Al. Tănăsescu ; „Aspecte internaționale ale unirii Transilvaniei“ de lt. col. Dinu Corneliu.

În același timp în cadrul sesiunii s-au prezentat comunicări interesante privind ecoul unirii în viața social-politică a țării : „Unirea din 1918 reflectată în literatura română“ de Șerban Cioculescu, *membru corespondent al Academiei R. S. România* ; „Oglindirea unirii Transilvaniei cu România în publicistica social-politică interbelică“ de lector univ. C. Mocanu și „Unirea Transilvaniei cu România în memorialistica vremii“ de Al. Porțeanu .

Înfrîurirea pozitivă pe care a avut-o făurirea statului național unitar român asupra evoluției poporului nostru apare cu pregnanță în perspectiva celor cinci decenii care au trecut de atunci. Unirea Transilvaniei cu România a creat cadrul statal al dezvoltării României moderne.

La semicentenarul existenței sale ca stat unitar, România se înfățișează ca o țară înfloritoare, liberă și independentă, o națiune socialistă dinamică, în plină afirmare a potențelor sale creatoare.

În cadrul sesiunii această teză a fost abordată în comunicările : „Progresul social-economic al României socialiste — temelia dezvoltării multilaterale a întregului nostru popor“ de conf. univ. dr. A. Negucioiu și „Unitatea și frăția oamenilor muncii fără deosebire de naționalitate în procesul formării societății socialiste“ de prof. univ. dr. Petre Constantin și conf. univ. Sergiu Tamaș.

În frunte cu călăuza sa încercată, Partidul Comunist Român, poporul își înzecește forțele pentru realizarea programului măreț al desăvîrșirii construcției socialismului, pentru făurirea viitorului luminos la care au visat și pentru care au luptat și s-au jertfit atâtea generații, cei mai înaintați fii ai poporului nostru. Socialismul a asigurat o reală libertate națională și a întregit-o prin libertatea socială, a ridicat unitatea statală făurită acum 50 de ani pe o treaptă superioară, a creat condițiile pentru cea mai deplină înflorire a națiunii noastre socialiste.

VIRGIL SMĂRCEA

SIMPOZION: „Probleme actuale ale științei politice“

Continuând sfera dezbaterilor consacrate științei politice, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și Asociația română de științe politice (A.R.S.P.) au organizat, în ziua de 22 noiembrie 1968, un simpozion cu tema: „Probleme actuale ale științei politice“. În comunicările prezentate de I. Ceterchi, O. Trăsnea, M. Voiculescu și V. Nichita au fost subliniate aspecte principale privind obiectul, funcțiile și metodologia științei politice.

Din cuvîntul de deschidere rostit de președintele A.R.S.P. — George Macovescu — am reținut intenția organizatorilor de a aborda în simpozioanele ce vor urma asemenea teme ca: marxismul și știința politică; știința politică și sociologia; dreptul și știința politică; istoria și știința politică.

Comunicarea prezentată de prof. univ. Ion Ceterchi, urmărită cu deosebit interes, a definit elementele principale menite a contura obiectul științei politice. Dat fiind însemnătatea problemei, varietatea punctelor de vedere în legătură cu aceasta, redacția revistei „Anale“ s-a adresat tovarășului Ion Ceterchi cu rugămintea de a sintetiza pentru cititorii noștri acele elemente care definesc profilul științei politice.

Cu multă amabilitate, cunoscutul profesor și cercetător al fenomenului politic a răspuns rugăminții noastre.

Cercetarea fenomenelor politice a preocupat gîndirea omenească din cele mai vechi timpuri. Această preocupare s-a înscris însă multă vreme în problematica filozofiei sau a științelor sociale particulare, ca dreptul, istoria, economia politică, sociologia. Nici azi nu putem spune că ea s-a desprins total, în toate țările și pentru toți oamenii de știință, din sfera altor științe sociale. Includerea problematicii politicii în cîmpul de preocupări al altor științe se explică, desigur, prin interferențele inevitabile ale politicului cu celelalte laturi ale vieții sociale. Poate că tocmai acestui fapt i se datorează întîrzierea desprinderii științei politice într-o ramură de sine stătătoare. Ne găsim, prin urmare, nu în fața unui fenomen nou apărut ce se cere cercetat și investigat. Dimpotrivă, fenomenul în cauză — politica, viața politică, pentru că despre aceasta este vorba în ultimă instanță — este cunoscut de secole și milenii, iar analiza lui mai mult sau mai puțin științifică, în funcție de limitele social-istorice date, a fost surprinsă și încă din multiple unghiuri de vedere.

— Deci, după câte înțelegem, lipsește nu atât obiectul propriu de cercetare al științei politice, ci realizarea unui sistem de cuprindere a fenomenului politic, de studiere și analizare a acestuia conform coordonatelor unei științe sociale propriu-zise?

Problema care se pune este aceea de a ști dacă este necesară o știință distinctă care să studieze fenomenul politic. S-ar părea că încercăm să forțăm uși deschise, aceasta fiind deja o poziție câștigată. Lucrurile nu stau chiar așa, pentru că mai există încă unii, ca Gaston Bant-haul, de pildă, care neagă posibilitatea existenței științei politice atîta vreme cît omenirea n-a parvenit — după el — la stadiul elaborării unei politici științifice.

Dar și între promotorii unei științe politice autonome nu toți sînt convinși de dreptul ei indiscutabil la existență, izvorît din existența unui obiect distinct de cercetare și atunci îi caută „un teren de manifestare” în funcție de ceea ce au realizat în acest domeniu celelalte științe sociale particulare — dreptul, economia, sociologia ș.a. Așa se explică acele concepții care susțin că știința politică ar fi de fapt o știință reziduală, de intersecție ori de sinteză, sau o „sociologie politică”. Dacă celelalte științe sociale resorb fiecare un anumit aspect al fenomenelor politice și sînt în acest sens *științe politice*, atunci, sau nu mai este loc pentru o *știință politică*, sau acesteia nu-i rămîne decît să caute „pete albe”, reziduuri de care să se ocupe. Ea ar mai putea, eventual, să cerceteze intersecțiile, confluența celorlalte științe sociale ori să sintetizeze datele acestora. Se pare însă că după al doilea război mondial, și în special în deceniile șase și șapte, aceste momente au fost depășite și cea mai mare parte a autorilor, nu numai din S.U.A., dar și din Europa occidentală, sînt de acord cu existența unei științe politice ca o știință de sine stătătoare, cu un obiect propriu reprezentat de domeniul vieții politice. La aceasta și-a adus aportul incontestabil și organizarea unor dezbateri în acest scop de către U.N.E.S.C.O. în anii 1948 și 1955.

Cele spuse însă privesc mai ales evoluția științei politice în țările nesocialiste, și în special în Occident.

— Vam ruga să formulați observațiile dv. mai pe larg în ceea ce privește locul și însemnătatea științei politice în ansamblul științelor sociale din țările socialiste, din țara noastră. Insistăm asupra acestei probleme deoarece redacția revistei noastre cînd a inițiat, în 1967, dezbaterea pe problemele științei politice, fără a subaprecia necesitatea cunoașterii manierei în care sînt acestea abordate în celelalte țări, vrea ca obiectiv principal știința politică în socialism.

Apariția marxismului a reprezentat un salt calitativ, o revoluție și pentru gîndirea politică. Doctrina marxistă a creat o bază teoretică trainică pentru cercetarea fenomenelor politice ale vieții sociale. În țările socialiste au apărut nu puține lucrări cu caracter social-politic, studii consacrate analizei unor aspecte importante ale vieții politice. A căpătat extindere cercetarea filozofică, economică, juridică a fenomenelor politice, precum și cea social-politică propriu-zisă. Despre constituirea unei științe politice cu statut epistemologic propriu în țările socialiste s-a vorbit prea puțin însă și de-abia în ultimii ani. Cauza cred că trebuie căutată nu în negarea de către marxism a existenței unei științe politice ca ramură autonomă a științelor sociale, ci în situația anormală generată de dominația dogmatismului, care a înăbușit gîndirea creatoare, cauzînd numeroase prejudicii dezvoltării științei, nu numai în domeniul științelor sociale, ci și al științelor naturii și tehnice. Aceasta nu înseamnă că nu a existat o știință politică aici. Altfel s-ar putea crede că ne-am aflat în situația eroului lui Molière care a făcut proză fără să știe ce-i proza. Tratarea problemelor fundamentale ale politicii s-a făcut și continuă să se facă în cadrul materialismului istoric și socialismului științific. Profilul socialismului științific se conturează în mod firesc ca știința politică marxistă. S-au conturat și afirmat și ca ramuri ale științei politice teoria generală a statului, istoria doctrinelor politice, organizații și relații internaționale. În cadrul instituțiilor de învățămînt de partid se predau unele discipline politice cu caracter praxeologic ca cele referitoare la construcția de partid sau a organizațiilor obștești.

Prin însuși caracterul său, marxismul a fost obligat să pună în centrul preocupărilor sale fenomenele vieții politice, ale luptei revoluționare, ale puterii și statului. Teoria politică marxistă nu se mărginește să interpreteze și să explice fenomenele politice. Ea reprezintă, totodată, și un ghid în acțiunea politică concretă. De aceea funcția cognitivă se completează, în cazul teoriei marxiste, în mod necesar cu cea normativă.

În confruntarea ideologică dintre cele două sisteme politologice marxiste luptă pentru afirmarea trainică a științei politice marxiste ca singura întemeiată pe o concepție reală, științifică despre lume și societate.

— Din cele expuse de dv., înțelegem că aveți în vedere o știință politică a cărei sferă are, evident, particularitățile sale definitorii?

Desigur, în abordarea problemei existenței științei politice, iar apoi a delimitării obiectului ei, cercetătorul marxist trebuie să pornească, după noi, de la considerentul că existența unei teorii marxiste (materialist-dialectice) a politicii reprezintă însuși simburile din care se dezvoltă știința politică marxistă ca știință socială de sine stătătoare. Analiza procesului general de desprindere a științei politice într-o ramură distinctă, cu o personalitate proprie, nu poate face abstracție de complexitatea acestui proces, determinată, printre altele, de fundamentarea ideologică diferită — materialistă sau idealistă — cât și de realitățile social-politice noi datorate apariției nu numai a noii ideologii, dar și a noilor instituții politice-etatice socialiste.

Apariția ideologiei politice marxiste pune într-o lumină nouă raportul dintre teorie (doctrină) și știință în sensul că în acest caz există o deplină concordanță, o contopire într-un anumit sens, între doctrina politică materialist-dialectică și știința politică (de asemenea materialist-dialectică).

— În legătură cu aceasta, ridicându-se și problema generală a raporturilor dintre doctrina politică și știința politică, am dori să cunoaștem care este punctul de vedere al politologilor?

Doctrine politice au apărut încă din antichitate, odată cu apariția statului și a instituțiilor politice. Se poate oare vorbi despre o știință politică încă din antichitate sau chiar în evul mediu? Eu cred că nu! și aceasta nu pentru că doctrinele politice erau neștiințifice, ci pentru că cercetările fenomenelor politice în acea perioadă erau înglobate în filozofie, etică sau teologie, după cum în epoca modernă erau încorporate în alte științe sociale — economie, jurisprudență, sociologie.

De-abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se poate vorbi despre începutul desprinderii științei politice ca ramură distinctă a științelor sociale, procesul acesta fiind foarte complex și inegal de la țară la țară, el accentuându-se în secolul nostru, și în special după al doilea război mondial, când se vorbește chiar de o renaștere a politologiei. Faptele arată că procesul constituirii științei politice într-o disciplină autonomă în câmpul științelor sociale este încă departe de a fi încheiat atât în țările capitaliste cât și în cele socialiste.

Evoluția istorică a științelor demonstrează că pe măsură ce cunoașterea omenească, într-un anumit domeniu sau altul, progresează — desigur, în strânsă legătură cu dezvoltarea producției, a practicii sociale și ca o nevoie a acestora —, se cereau condiții pentru desprinderea unor ramuri noi și constituirea unor științe distincte, iar în cadrul aceleiași științe a unor discipline noi. Această constatare e valabilă atât pentru științele naturii cât și pentru științele sociale.

Constituirea unei științe de sine stătătoare presupune existența în primul rând a unui obiect distinct de cercetare. Creșterea ponderii factorului politic în viața socială determină sporirea rolului științei pentru studierea fenomenelor politice, studiere ce nu mai poate fi considerată satisfăcătoare numai prin intermediul altor științe sociale. Se poate aprecia că sînt create toate premisele pentru constituirea unei ramuri de sine stătătoare a științelor sociale — știința politică. Aceasta nu pentru cercetarea „reziduului” politicii necercetate de alte științe sociale sau a sintezei lor. Cercetarea doar a unor aspecte ale politicii printr-o optică specială altor științe sociale nu mai este satisfăcătoare. Se impune cercetarea fenomenului politic în întregul său, global — legitatea existenței, structurii și funcționării fenomenului politic.

— Este cunoscut faptul că, deși foarte numeroase, atât în țările socialiste cât și în celelalte țări, dezbaterile privind definirea științei politice continuă, neajungându-se încă la o definiție cât de cât generală. Totuși, după părerea dv., se poate defini obiectul științei politice după sfera și trăsăturile sale, în accepția marxistă a acestei științe?

Într-o formulare generală se poate afirma că obiectul științei politice îl formează politica sau, mai precis, *partea politică a suprastructurii*. Dar pentru descifrarea obiectului politologiei se impune tocmai dezvăluirea sensului conceptului politicii, a suprastructurii politice.

Aici încep dificultățile și, mai ales, disensiunile între concepțiile idealiste și teoria marxistă. Pentru noi, concepția materialist-dialectică ne este de un ajutor neprețuit în delimitarea fenomenelor politice ale vieții sociale, pentru dezvăluirea dinamicii și esenței lor.

După cum se știe, politica este intim legată de existența claselor și a statului și prin acestea de raporturile de dominație și conducere în societate. Lenin arată între altele definiții ale politicii că aceasta reprezintă raporturile dintre clase, că ea este participarea la treburile statului, la conducerea statului. Într-adevăr, *conducerea societății*, mai precis guvernarea statului, este în ultimă instanță esența politicii.

În literatura occidentală este mult discutată problema dacă obiectul științei politice îl constituie studiul puterii sau studiul statului.

Pentru cercetătorii marxști această dilemă nu se poate pune deoarece separarea de stat a puterii politice este artificială, ea pornind de la o înțelegere eronată atât a puterii politice, cât și a statului. Potrivit concepției materialiste, puterea politică nu poate exista în afara statului. Aceasta trebuie să se manifeste în mod necesar ca o putere de stat, chiar dacă la realizarea ei concură și alte organizații politice (partide, grupe de presiune sau organizații sociale). Autoritatea existentă în alte organizații sau colectivități și care nu se realizează în împletire cu puterea de stat sau în vederea înfăptuirii funcțiilor statului nu poate fi considerată ca o putere politică. Cu atât mai mult nu este acceptabilă extinderea sferei politicii la colectivitățile prestatale (trib, gintă) și chiar în afara societății umane.

Descifrarea detaliată a obiectului științei politice presupune desprinderea tuturor elementelor constitutive ale politicii, ale suprastructurii politice a societății, și anume *conștiința politică, relațiile politice și instituțiile politice*.

Fără a ne angaja, evident, în comunicarea prezentă la o atare analiză exhaustivă, vom aminti în cadrul conștiinței politice: *ideile politice* din societate — adică ideologia, doctrinele sau concepțiile politice și intim legate de ele sentimentele și reprezentările claselor, a grupelor sociale și a individului față de puterea de stat exprimată în psihologia social-politică al căror rezultat este *consensul* sau *conflictul* din societatea dată și, în funcție de aceasta, *legitimitatea* unei anumite puteri de stat.

În cadrul *relațiilor politice* se înscriu raporturile dintre clase, grupuri sociale, națiuni în legătură cu atitudinea lor față de puterea politică. Este vorba înainte de toate de raporturile de clasă din societate exprimate în *lupta de clasă*, în *alianța de clasă*, ca și în *colaborarea* dintre anumite clase sau în *compromisurile* politice. Nu pot fi evitate nici raporturile dintre indivizi și clasa căreia îi aparțin sau cele dintre cetățean — stat. Așadar, problema luptei politice, a *strategiei* și *tacticii* în această luptă, a cărei finalitate este cucerirea și menținerea puterii, problema revoluției, sînt unele din obiectivele științei politice.

La studierea și elaborarea categoriei *clasei sociale* își aduce aportul și știința politică. În condițiile contemporane, cînd *națiunea* se găsește în plin proces de afirmare ca formă de comunitate umană, proces a cărui desfășurare este de neconceput în afara statului, studierea problemelor națiunii și a relațiilor naționale nu poate fi exclusă din problematica științei politice.

În cadrul *instituțiilor politice* se disting în societatea contemporană, pe lîngă stat, partidele politice și organizațiile sociale (grupele de presiune în țările capitaliste). Tot aici sînt incluse mijloacele de informație (presa ș.a.).

Prezintă o importanță deosebită analiza *esenței* statului, caracterul de clasă al puterii, *suveranitatea* de stat, studierea *principiilor* și *metodelor* organizării și activității de stat, a *fundamentării politicii sale interne și externe*, a modalităților exprimării voinței de stat (actele politice și juridice ale statului). *Tipul și forma de stat, regimul politic, democrația și dictatura, mecanismul și funcțiile statului* sînt cîteva dintre cele mai importante categorii ce formează fără rezerve obiect de cercetare al științei politice.

Natura *partidelor politice*, sistemul lor într-o țară sau alta, *programul* lor în diferite etape de dezvoltare, *structura* și *cadrele* sînt aspecte deosebit de importante pentru știința politică. În funcție de poziția partidului față de puterea de stat, care în forma cea mai generală poate fi a unui partid de guvernămînt sau de opoziție, se corelează și politica partidului cu aceea a statului.

Organizațiile sociale (organizațiile obștești și de masă în socialism, grupele denumite „de presiune” în capitalism) în măsura în care activitatea lor se raportează, într-un fel sau altul, la puterea de stat și modul ei de exercitare, sprijinind sau exercitînd presiuni pentru o anumită politică a statului, se încadrează și ele în sfera preocupărilor științei politice.

Raporturile dintre stat, partide, organizații sociale sînt prin excelență raporturi politice al căror nucleu îl formează *exercițiul puterii, conducerea politică a societății*. De altfel, în ansamblul lor, aceste instituții alcătuiesc sistemul organizării politice a societății în sensul larg al cuvîntului, prin intermediul căruia se realizează conducerea societății de către clasa dominantă.

În sfera relațiilor și instituțiilor politice sînt incluse, de asemenea, *relațiile internaționale* (inclusiv problema *păcii și războiului*) și *organizațiile internaționale*. Totodată, știința politică este chemată să studieze *sistemele social-politice mondiale*, cît și diferite *mișcări cu caracter mondial* care au o pondere importantă în viața internațională.

Știința politică analizează suprastructura politică a societății în dinamica ei, ea dezvoltă raporturile politicii cu baza economică a societății și cu celelalte elemente ale suprastructurii, ea cercetează fundamentările politicii interne și externe ale statelor.

Fiind vorba de raporturile de putere în vederea guvernării, știința politică *formulează principii fundamentale de conducere socială*, ea studiază *mecanismul luării deciziilor*, *problema participării și reprezentării*.

Studiind partea politică a suprastructurii, știința politică își formează *sistemul categorial propriu*, utilizează metodele corespunzătoare.

— Prin urmare, există o **ȘTIINȚA POLITICĂ** distinctă, în cadrul sistemului căreia se delimitează discipline politice „proprii”. Celelalte științe sociale particulare au și ele, cum e știut, un **CARACTER POLITIC**, întrucât obiectul lor se interferează cu politica. În acest sens celelalte științe sociale sînt și ele „științe politice”?

Trebuie subliniată interdependența și întrepătrunderea dintre știința politică (și ramurile ei) și celelalte științe sociale. Delimitarea politologică de celelalte științe sociale mai cere eforturi. Acolo unde problema constituirii științei politice într-o ramură de sine stătătoare este recentă sau în curs, în mod inevitabil sînt încă multe aspecte ale fenomenelor politice în discuție, deoarece desprinderea și includerea lor în sfera științei politice sau rămînerea în cadrul obiectului celorlalte științe (filozofice, sociologice, juridice) nu este încă definitiv trasată. De aici pot să apară unele paralelisme și duble întrebări, care pot servi ca argument de negare a științei politice de sine stătătoare. În nici un caz nu trebuie să uităm că interferențele politicului cu celelalte fenomene sociale se reflectă și în știință, fapt pentru care nu este indicat să căutăm a trasa ziduri de nepătruns între știința politică și celelalte științe sociale.

Această situație nu trebuie, după noi, să constituie în nici un caz un impediment pentru afirmarea și dezvoltarea științei politice.

— Vă mulțumim în numele cititorilor noștri, care, ca și redacția, înțeleg eforturile ce se fac pentru elucidarea controversatei probleme a obiectului științei politice, a locului său în ansamblul celorlalte științe sociale.

★

În referatul său, pe care-l reproducem în continuare, Ovidiu Trăsnea a abordat tema : FUNCȚIILE ȘTIINȚEI POLITICE

Interferența științei politice cu sfera valorilor social-politice militante, dependența orientării, structurii și soluțiilor teoretice și practice de natura orînduirii sociale și de stat reprezintă coordonate reale de la care trebuie să pornească orice analiză a problemei, complexă și atît de dezbătută, a *funcțiilor* științei politice în societatea contemporană. De aici cerința unei abordări diferențiate a acesteia, în lumina condiționării acestor funcții de esența și mecanismele specifice ale sistemelor politice existente astăzi, cît și de concepțiile filozofice-epistemologice care prezidează demersurile științifice și aplicative ale politologiei. În această perspectivă își propune referatul nostru să prezinte succint unele considerații privind *funcția teoretică-explicativă*, *funcția prospectivă*, *funcția normativ-practică*, pe care le socotim proprii științei politice.

1. *Funcția teoretică-explicativă*, incontestabil comună științei în genere, comportă totuși încă discuții în politologia contemporană asupra modalităților ei de realizare. O problemă mult discutată este aceea a raportului dintre empirie și teoretic. În știința politică de orientare nemarxistă, pozițiile au oscilat multă vreme (mai sînt manifestări de această natură și astăzi) între un empirism mai mult sau mai puțin radical, ateoretic și eidofof și un „teorism” abstract, întemeiat în principal pe reflexia speculativă. Direcția empiristă, întemeiată filozofic de pozitivismul logic și de pragmatism și afirmată cu deosebită putere prin curentul behaviorist, care a dominat multă vreme cercetarea politologică mai ales în S.U.A., a condus la acumularea unui material faptic, e drept, impresionant, lipsit însă de o sistematizare corespunzătoare și, implicit, de formulări teoretice cu valențe explicative. Punînd accentul pe constatare, descripție și, în cel mai bun caz, pe clasificare, ea n-a putut realiza decît juxtapunerea factografică de informații politice în cadrul unui demers științific acuzat, pe bună dreptate, de „hiperfactualism” sau „miniaturism”. Pe de altă parte, obsesia verificabilității, concepută în sens neopozitivist, ca și considerarea exclusivă a măsurabilului ca domeniu al științei au dus la o orientare cu totul neadecvată : s-au cercetat prin excelență fenomene susceptibile de cuantificare, celelalte rămînînd în urma dezinteresului științific, chiar dacă erau esențiale pentru înțelegerea proceselor politice. În felul acesta, problematica clasică a științei politice a fost sistematic eludată. Revolta politologiei împotriva originilor sale — pentru că direcția empiristă s-a manifestat ca o negare, deseori violentă a științei politice tradiționale — a făcut din ea, cum s-a remarcat, o știință „dezrădăcinată”. Ca o reacție împotriva acestui empirism — care astăzi s-a rețrănit, devenind mult mai puțin radical — se manifestă așa-numita tendință reflexivă sau filozofică, ce reînvie de fapt maniera predominant raționalistă, speculativă a vechii filozofii politice. Ea are însă o pondere mult mai modestă și a fost nu de puține ori discred-

tată prin exagerările doctrinare ale unora dintre reprezentanții săi. Se poate aprecia, credem, că în momentul de față tinde să devină dominant un curent care, deplîngînd lipsa elaborărilor teoretice, încearcă reorientarea politologiei occidentale în sensul îmbinării cercetării empirice cu teoria politică. Dar realizările în această direcție sînt încă destul de modeste datorită mai multor cauze, printre care am enumera: limitele impuse de pozițiile de clasă, insuficiența premiselor filozofice, lipsa unei teorii sociologice autentice și unitare care să permită integrarea într-o explicație științific-adevătată a fenomenelor politice, precum și într-un plan mai apropiat, modul defectuos, uneori pur eclectic, în care este concepută joncțiunea momentului empiric cu cel teoretic. Datorită acestor cauze, primejdia cea mai frecventă în momentul de față este, după cum recunosc chiar unii dintre politologii occidentali, ca, în goana de a vindeca „nostalgia după teorie” (R. Aron), să se suprapună vechii miopii hiperfactualiste o „nouă scolastică” presbită (Stanley Hoffmann — adică o „teorie” ruptă de cercetarea concretă).

Marxismul creator fundamentează și realizează unitatea internă, organică a empiricului și teoreticului în orice știință, inclusiv știința politică. Sarcina fundamentală a științei politice — aceea a *explicării* fenomenelor și proceselor politice — nu se poate realiza nici prin factografie, dar nici prin simplă reflexie, speculație ori prin procedee deductiviste, dogmatice (care, cum se știe, n-au lipsit într-o vreme nici din studiile noastre politice). Cercetarea empirică (dar nu empiristă!) este indispensabilă, ea nu trebuie concepută însă nici ca o completare sau ilustrare a teoriei, dar nici ca un scop în sine. Esențialul, logicul este surprins — se știe — numai la nivelul teoriei științifice.

Dacă o analiză corectă a valențelor explicative ale teoriilor politice elaborate în știința politică occidentală confirmă aprecierea lui Meynaud că „disciplina este esențialmente la vîrsta ipotezei”, marxismul și-a impus în această direcție o superioritate, care este tot mai mult recunoscută astăzi și de politologi nemarxiști. Considerînd politicul în perspectiva sistemului social global, marxismul a reușit să clarifice esența și legitatea politicului, dezvăluind interacțiunea sa dialectică complexă cu structura economică și de clasă a societății; prin aceasta el a conferit un conținut nou, autentic categoriilor tradiționale ale politicii, elaborînd totodată și categorii noi. Concepția teoretică și metodologică a marxismului s-a validat și în modele de analiză concretă a organizării politice și a mișcărilor politice din principalele țări. Dacă demersurile politologice ale nemarxiștilor sînt în mare măsură disperate și, uneori, contradictorii, cercetarea politologică marxistă beneficiază de o unitate de premise teoretice și metodologice, invocată ca model și de unii politologi nemarxiști. În același timp dorim să subliniem că în fața noastră, a cercetătorilor marxiști, stau încă probleme importante, de rezolvarea cărora depinde afirmarea tot mai victorioasă a concepției teoretice și metodologice marxiste în domeniul politologiei. Dintre acestea amintim: elaborarea la nivel contemporan a sistemului categoriilor științei politice, ținînd cont, prin prelucrarea critică, de rezultatele valoroase obținute și în afara marxismului (în domeniul antropologiei politice, pentru a da un singur exemplu) și, mai ales, înglobînd în explicație peisajul actual extrem de variat al structurilor și proceselor politice, în primul rînd din țara noastră și din sistemul socialist mondial, din țările capitaliste avansate și din lumea țărilor în curs de dezvoltare, elaborînd soluții teoretice corespunzătoare problemelor noi generate de rapida metamorfoză a ideilor și instituțiilor politice în epoca noastră de transformări radicale; perfecționarea aparatului național politologic, în sensul elaborării unui limbaj științific dacă nu univoc, cel puțin traductibil, care să faciliteze și sistematizarea și circulația formației; extinderea ariei de cuprindere (la scară macro— și microsocioală), incluzînd și problematica neglijată pînă acum și lăsată ca domeniu de investigație exclusiv pentru nemarxiști. Toate acestea vor fecunda, fără îndoială, capacitatea de explicație a teoriei politice marxiste.

2. Previziunea este o funcție inseparabilă la prima, condiționată chiar de aceasta; virtuțile explicative ale unei discipline se materializează în forța sa prospectivă, iar aceasta reprezintă principalul element al normativității științei, înțeleasă în sensul ei cel mai generic de orientare a acțiunii practice a omului. Ceea ce învederează, de fapt, *unitatea* funcțiilor științei. Dacă în politologia de orientare nemarxistă se contestă uneori funcția de predicție a disciplinei sau se respinge numai terenul de previziune (în favoarea celor de prospectare sau prognoză), acesta se datorează — sub raport gnoseologic — fie premiselor filozofice și sociologice îndeterministe adoptate, fie asocierii termenului de previziune la tipul de predicție revendicat de determinismul mecanicist, aplicat uneori indistinct și la domeniul politicului. Considerăm totuși pozitiv că, deși în perspective diferite, tot mai mulți politologi se pronunță în favoarea încorporării acestei funcții prospective și că s-au întreprins eforturi, uneori fructuoase, în direcția conturării specificului previziunii în știința politică. Dar prospectarea are o largă gamă de accepțiuni, implicînd și multiple nivele de realizare: de la politique-fiction, care reînvie maniera utopistă, și pînă la prognoza unor fenomene de scurtă scadență, întemeiată pe probabilitatea statistică. Cît privește atitudinea față de marxism în această problemă, alături de aprecierea judicioasă, care remarcă prudența autentic științifică a predicțiilor lui Marx, ca ținînd de esența

metodei sale (cum face Prélôt, de pildă), constatăm și prezența unei tendințe mai vechi, denaturate, care identifică în chip forțat marxismul cu o viziune mecanicistă deterministă sau inventează o contradicție între fatalism și voluntarism ca fiind proprie marxismului. În realitate — după cum se știe —, marxismul nu numai că a subliniat că previziunea este un moment intrinsec și necesar al explicației științifice în domeniul socialului, ci a și demonstrat acest lucru prin forța de predicție a teoriei sale sociale și politice.

Previziunea științifică nu este privită însă ca un scop în sine, ci ca fundament pentru orientarea eficientă a activității practice; prin dezvăluirea direcției generale a dezvoltării istorice se creează premise gnoseologice pentru transformarea practicii sociale într-o activitate istorică conștientă. Prin aceasta, de fapt, se desăvârșește ciclul cunoașterii în știința socială, întrucât se realizează joncțiunea dintre cunoaștere și practică. Marxismul n-a considerat previziunea nici ca o anticipare de genul aceleia a adepților „ordinii naturale”, care, în spiritul determinismului mecanicist de tip fatalist, considera evoluția istorică rectilinie și predeterminată, dar nici ca „profeție” în maniera socialiștilor utopiști. Pornind de la specificitatea determinismului social, de la întrepătrunderea necesară a factorilor obiectivi și subiectivi, de la corelația organică a necesarului și contingentului, a posibilului și realului, marxismul a particularizat trăsăturile și delimitat funcțiile previziunii în științele sociale.

Deosebit de revelatorii apar precizările lui Gramsci asupra naturii și modalității previziunii în știința politică. El subliniază că, fiind vorba de fenomene umane, ceea ce se poate prevedea „științific” este numai lupta, nu și momentele ei concrete, care sînt rezultatele mișcării continue a forțelor opuse și care nu trebuie reduse niciodată la o cantitate fixă, deoarece în această mișcare cantitatea se transformă continuu în calitate. „Se prevede cu adevărat — subliniază el — în măsura în care se acționează, se aplică eforturi conșiente și prin aceasta se contribuie concret la apariția rezultatului prevăzut.” Deci orice previziune veritabilă (adică „viziune” a viitorului chiar în sinul prezentului) este în același timp și program și ea este continuu modificată și experimentată în efortul de a o realiza. De aici și caracterul necesarmente practic-normativ al științei politice. Aprofundarea modalităților specifice și ale nivelelor previziunii în știința politică poate contribui la fundamentarea și orientarea eficientă a acțiunii politice.

3. *Funcția axiologică* a științei politice continuă să fie obiect de dispută. Empirismul politologic se îmbină și cu o altă atitudine, caracteristică socialismului pozitivist; postularea ineficienței științifice a judecăților de valoare și, în consecință, excluderea lor din aparatul științific, separarea netă între fapte și valori pe considerentul că aceste judecăți ar fi expresia subiectivității pure. Față de aceste aserțiuni s-au înscris tot mai multe proteste. Unii văd într-o astfel de atitudine o absolutizare nejustificată a modelului științelor fizice, o „mutilare a științei politice și o ipocrizie” (B. Crick), alții afirmă net că „ubicvitatea valorilor ca fapte constituite... confirmarea empirică a necesității aspectului normativ al științelor sociale” (Th. J. Cook). Se relevă, de asemenea, că abținerea de la judecăți de valoare încearcă să fuzioneze știința politică pe o iluzie, pentru că în fapt ea n-a încercat să alimenteze atitudinile apologetice, „celebrarea națională” (cum se exprima C. Wright-Mill's despre politicologii americani) sau să mascheze cauzele neabordării problemelor cardinale ale vieții politice contemporane, într-un cuvânt, că, în loc să contribuie la „demistificarea” politicii, ea a ajutat, dimpotrivă, la mistificarea ei. S-a demarcat, cu finețe, că negarea științistă a valorilor și suprimarea atitudinii apreciative au profitat totdeauna valorilor sociale dominante, deci conformismului. Avînd în minte modul în care pozitivismul și formalismul juridic și politologic au servit la legitimarea regimului hitlerist, o seamă de politologi vest-germani invocă o știință politică „angajată” și „critică”, pusă în slujba libertății (Franz L. Neumann), a „democrației umaniste” (O. K. Flechteim).

Fără a intra în argumentare, menționăm doar că unii logicieni marxiști au demonstrat valoarea logică a judecăților de valoare. Pe de altă parte, fenomenele politice reprezentînd o lume a valorilor, cercetătorul nu poate face abstracție de ele; mai mult chiar, el își înscrie, inevitabil, analiza în coordonatele unei table de valori. Prejudiciabilă pentru știință nu este atît o astfel de atitudine (inevitabilă, ținînd de determinarea socială a cercetătorului), cît escamotarea sau disimularea valorilor reale după care aceasta se orientează. În această perspectivă capătă o înaltă semnificație axiologică și științifică pînă la urmă declarată a cercetătorului marxist. Important este că valorile care orientează aprecierile să fie concordante cu sensul obiectiv al dezvoltării istorice.

Specificul metodei dialectice impune științei politice marxiste caracterul său „critic și revoluționar”. Atitudinea sa, aprecierile sale sînt orientate în perspectiva devenirii dialectice a realității sociale, ele nu sînt călăuzite de criterii extraștiințifice, doctrinare; ea nu este nici o critică moralizatoare, pe care Marx o respingea, pentru că în locul studiului științific al realității, al strădaniei de a înțelege legile dezvoltării acesteia pune idei și recomandări subiective cu privire la cursul dorit al evenimentelor sau simpla indignare morală. Așa cum sublinia și tovarășul Nicolae Ceaușescu, spiritului științific marxist îi este străină orice fel de apologetică.

Atitudinea critică proprie cercetătorului marxist al fenomenelor politice trebuie să fie o *critică științifică*, orientată adică de criterii deduse din legitatea descifrată a dezvoltării sociale.

4. *Funcția normativ-practică* se situează, de asemenea, în centrul dezbaterilor. Ceea ce surprinde, de-a dreptul, la unii politologi nemarxiști este faptul că atunci când vorbesc de caracterul normativ al științei politice ei nu operează disjunția necesară între normativitatea politică, cea juridică și cea etică, prima fiind, de regulă, asimilată în mod eronat cu prescripția etică. Or, în concepția noastră, caracterul normativ al științei politice nu poate avea o asemenea factură. Normativitatea politologică se afirmă în primul rând prin valorile științifice specifice: adevăruri, legi, teorii explicative, previziuni la diferite nivele, care orientează practica. Mai mult chiar, ea poate degaja liniile directoare ale activității politice, poate fundamenta principii generale de acțiune politică. Desigur, validitatea și eficiența acestora e condiționată de autenticitatea științifică a tezelor pe care se întemeiază. De aici caracterul necesarmente creator al științei politice, cerința extinderii atitudinii critice față de propriile sale teze și generalizări teoretice, care trebuie mereu confruntate cu realitatea și, în funcție de aceasta din urmă, mereu amendate, corectate, perfecționate și, prin urmare niciodată absolutizate, dogmatizate. Condiția realizării unei astfel de științe, care să poată servi drept „călăuză de acțiune”, este *unitatea (vie, dinamică) dintre teorie și practică*, pe care marxismul a consacrat-o ca principiu fundamental al gnoseologiei, dar și al practicii. În această perspectivă, marxismul lichidează ruptura dintre arta politică și știința politică, reprezentând terenul pe care se realizează într-o formă superioară, consecventă unitatea dintre ele, pentru că el fundamentează posibilitatea unei politici științifice. Dar această posibilitate nu se realizează automat prin existența unei științe autentice a politicii. Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, pentru aceasta e necesar ca și acțiunea politică să aibă un caracter consecvent creator. Pentru că, dezvăluind legile, stabilind modalitățile interacțiunii lor cu condițiile particulare, descifrând tendințele dezvoltării, știința politică oferă cadrul general pentru acțiunea politică — limitele în care aceasta se poate realiza în conformitate cu cerințele obiective. Dar în acest cadru general acțiunea politică se poate realiza în diferite moduri și poate alege soluții diverse, iar în alegere, opțiune pot interveni factori subiectivi, stimulatori sau frenatori.

Trebuie să remarcăm că și în politologia de orientare nemarxistă sînt tot mai izolate punctele de vedere care neagă posibilitatea joncțiunii dintre știință și acțiunea politică; politologul tinde să devină tot mai mult expertul consultat de organele guvernamentale, de partidele politice de guvernămînt sau din opoziție, îmbinînd cercetarea teoretică cu cea aplicată, tehnologică sau praxeologică. În cadrul general al constituirii și dezvoltării disciplinelor praxeologice, se constată tot mai puternică tendința afirmării unei praxeologii politice sau politotehnice.

Asemenea preocupări se afirmă, bineînțeles, într-un alt context politic și ideologic și la noi, prin eforturile elaborării științei conducerii, ca disciplină praxeologică, ce tinde, prin fundamentarea științifică a deciziilor, să optimizeze soluțiile, diminuînd continuu coeficientul spontaneității și subiectivității. În acest sens, ceea ce se numea tradițional artă politică devine știință a acțiunii politice (cum concepeau știința politică, cu anumite limite specifice, și românii D. Gusti și Mircea Djuvara). Bineînțeles că, dat fiind obiectul ei specific, această disciplină (sau ramură) își trage seva atît din concluziile științei politice, cît și din rezultatele investigațiilor, speciale sau interdisciplinare, ale celor mai variate ramuri ale cunoașterii sociale și tehnice.

În țările occidentale, această orientare tehnocratică este tot mai des confruntată cu cerințele unei politici realmente democratice, reproșîndu-i-se pe drept pierderea din vedere a idealurilor umaniste: de aici cerința completării ei printr-o antropologie filozofică, menită să-i restituie dimensiunea umanistă. În ceea ce ne privește, știința noastră politică, atît în latura sa teoretică cît și în cea praxeologică, ca și întreaga politică a partidului nostru, se înscrie consecvent în orbita umanismului socialist, integral și practic eficient. În această concepție caracteristică, noi punem știința politică în slujba omului, ajutîndu-l pe de o parte să înțeleagă mai bine mecanismele politicii (pentru a putea participa tot mai efectiv la realizarea și perfecționarea lor), iar pe de altă parte pentru a sprijini, prin datele pe care le oferă, perfecționarea conducerii politice în spiritul democratismului și umanismului consecvent.

În această lumină trebuie, credem, apreciate funcțiile politologiei și totodată cerința dezvoltării, în spiritul marxismului autentic, creator, a științei politice românești.

★

M. Voiculescu a susținut referatul: **CU PRIVIRE LA METODOLOGIA ȘTIINȚEI POLITICE**

Admițînd că cele trei condiții sine qua non ale unei științe sînt: obiectul, metodologia și sistemul categorial propriu, vom încerca unele considerații sumare asupra unei asemenea condiții indispensabile.

Dacă în efervescența disputelor ce se duc între reprezentanții științei politice de pe pozițiile marxiste și nemarxiste un loc de seamă îl ocupă chestiunile privitoare la obiectul, esența și specificitatea științei politice, elucidarea aspectului metodologic al ei este focarul unor controverse metodologice a acestei ramuri deosebit de importante în sistemul științelor sociale. Acestea nu trebuie nici mitizate sau exagerate, dar nici subapreciate. Fără îndoială, greutatea sau mai exact depășirea acestora sau, dimpotrivă, sucombarea, trebuie puse în strinsă legătură cu progresele sau insuccesele pe linia delimitării granițelor științei politice, a unghiului de vedere specific urmărit de cercetătorul, de teoreticianul din ramura politologiei. Or, cum în legătură cu acest grup de probleme s-au formulat numeroase puncte de vedere atât în literatura nemarxistă, cât și în cea marxistă, având în vedere aici mai ales literatura din țara noastră, vom căuta în intervenția de față să insistăm pe aspectele ce țin de metodologia acestei ramuri, de orientările, de principiile de care considerăm că ar trebui să se călăuzească politologul. Nu ne vom ocupa cu acest prilej de tehnicile concrete, de metodele și procedeele de cercetare.

Am putea spune că ramificarea, compartimentarea „totului social”, pentru a folosi o expresie des uzitată în literatura sociologică interbelică de la noi din țară, în părțile sale componente și, implicit, delimitarea obiectului specific uneia sau alteia dintre disciplinele sociale au premers oarecum depistării, conturării și dezvoltării unei metodologii specifice.

Zicem oarecum, fiindcă nu putem concepe, fără a greși, o succesiune riguroasă în timp a acestor procese. Chiar o „despicare” grosomodo, o delimitare cu totul neriguroasă a limitelor unui domeniu particular — obiect al unei discipline sociale anume — presupun, după părerea noastră, anumite elemente metodologice, anumite criterii, anumite procedee. Din acest punct de vedere nu mi se pare a exagera dacă vom susține o anumită concomitență a procesului de precizare a granițelor științelor sociale particulare cu acela al ființării și durării unei metodologii specifice. Cu toate acestea, în ordinea dificultății, elucidarea problemelor de metodologie postmerge — în linii generale — celui de stabilire a unui statut propriu al unei anumite științe.

De altfel, nu numai istoria, ci și stadiul actual al dezvoltării științei politice atestă această realitate. Întrebările care își așteaptă încă răspuns din acest unghi ar putea fi formulate aproximativ astfel: a) are nevoie știința politică de o metodologie proprie? b) se poate vorbi acum sau se va putea vorbi în viitor de o metodologie specifică politologiei și numai sieși? c) în ce constă specificitatea sistemului metodologic în raport cu cel uzitat de alte ramuri limitrofe? d) este principal posibil să stabilim un sistem criterial care să conducă pe politolog la concluzii veridice, incontestabile, cum se întâmplă în domeniul științelor naturii? e) politologul trebuie să insiste pentru însușirea unor metode de abstractizare și generalizare a fenomenelor și proceselor de ordin politic sau — socotind aceasta o muncă de Sisif — ar fi mai util și pertinent a se mulțumi cu desprinderea unor reguli, procedee necesare doar unei colectări, selectări și ordonări a unei mase de informații, date, procente etc., f) se poate și principal se va putea constitui un sistem categorial specific științei politice sau ea va trebui să se servească de „limbajul” altor discipline sociale?

Bineînțeles, consensul asupra unor asemenea probleme este mult mai mic, mai redus. Nu este vorba numai de poziții de-a dreptul nihilist-sceptice, împărțite și acreditate de încă un număr însemnat de autori din Occident pe de o parte și de poziția adoptată de numeroși politologi marxști de pe altă parte, ci și de puternice dezavuări, deziceri sau contrapunerii, care apar chiar în concepția unor reprezentanți ai științei politice care aparțin orientării burgheze.

Fără a exclude necesitatea și posibilitatea unei metodologii politologice, numeroși teoreticieni nemarxști contemporani relevă obstacole imanente care stau în fața politologului. După unii, cinci asemenea piedici ar putea fi formulate: a) complexitatea politicii care exclude precizia și generalitatea; b) dificultatea experimentării și verificării (fiindcă, după ei, ori ne îndepărtăm de procesele, de faptele politice și rămânem savanți, ori ne cufundăm în ele și rămânem simpli activiști politici); c) absența unui scop definit, fapt ce împinge la o inferioritate de ordin gnoseologic.

Date fiind aceste dificultăți, se impune din partea cercetătorilor utilizarea conjugată a analizei și speculației filozofice; cercetării istorice și, în fine, a cercetării empirice.

Relevant este faptul că ei nu mai merg pe o pistă exclusivistă, de juxtapunere a acestor metode, ci pe împletirea lor.

Deși domeniul politic este înțeles în accepțiunea multora ca o nebuloasă cu multe necunoscute, ei văd posibilă totuși o soluționare prin folosirea simultană, corectată a diferitelor tehnici de studii și gândire.

Deși între politologii occidentali nu există un consens în privința metodologiei, aproape toți admit însă necesitatea unei suite de metode, a unor procedee suscitade de investigarea fenomenului politic. De asemenea, mai toți condiționează rezultatele obținute de „examenul” pe

care acestea trebuie să-l susțină în fața *verificabilității*, a dovedirii. Se dă încă atenție rolului comportamentului, stărilor afectiv-emoționale în aplicarea unor metode sau altele, sau chiar în finalitatea cercetărilor. Socotim însă că astăzi nu mai putem încorseta metodele conturate în Occident în calapodul a două tipuri: cea *juridică—instituțională* și cea *behavioristă*, cum susțin unii autori din țările socialiste. Din acest punct de vedere ni se pare și mai riscant a socoti că una din aceste metode călăuzește în esență întreaga metodologie dintr-o anumită regiune a lumii. O anumită extindere o capătă în zilele noastre și orientarea structuralistă în cercetarea și interpretarea fenomenului politic.

De altfel, cred că ar trebui să aruncăm de fiecare dată o privire critică asupra „criticii” la adresa metodelor sociologice și politologice folosite într-o parte sau alta. Indicația clasicilor filozofiei marxiste de a desprinde și a reține elementele veridice, raționale din fiecare doctrină, din fiecare concepție, trebuie să ne călăuzească și în planul metodologiei. Vom respinge, și este necesar să respingem, interpretările pozitivistice, exclusiv cantitativiste, descriptive, precum și cele întemeiate doar pe subiectivitatea umană, pe comportamentul uman etc., dar va fi în interesul progresului metodologic dacă vom reține cerințele legitime dintr-o variantă metodologică sau alta.

Respingând exagerările spre care împing lucrurile unii politologi nemarxiști contemporani din unghiul de vedere al metodei (situație explicată fie prin poziția lor de clasă și interesele pe care ei le urmăresc, fie prin stadiul atins în cercetările efective, precum și cel al constituirii unei teorii metodologice), nu putem să nu recunoaștem, de pe pozițiile metodologiei marxist-leniniste, rolul important (dar nu hotărâtor) pe care îl au cerințele la care ne-am referit.

Este în afara oricărei îndoieli că unul este specificul metodelor și al modului de aplicare a acestora în domeniul științelor naturii și altfel stau lucrurile în „lumea” științelor sociale, inclusiv a științei politice și mai ales aici. Împărțind întru totul punctul de vedere determinist în investigarea politologică, sesizând relațiile între determinant și determinat, între cauză și efect, între cauză și consecință, între principal și derivat, nu putem ignora (fără a greși) faptul că toate acestea au o semnificație, o coloratură sui generis în viața socială. Subiectul cunoscător este, vrei nu vrei, nu numai un martor ocular, pentru a ne exprima mai puțin riguros, ci și un interpret al realităților. Reflecțiile politice pe care le face un gânditor sau altul nu trec prin capul lui ca printr-un catalizator, ele lasă urme, influențează modul de apreciere, sensul concluziilor. În planul social-politic, al reflectării de această natură, raportul obiect—subiect capătă caracteristici specifice.

Cu tot specificul fenomenelor, proceselor, tendințelor social-politice, cunoașterea proprie acestora nu poate face abstracție de procedeele deja dobândite în trecerea de la fenomen la esență, de la particular la general etc. Politologul nu se poate dispensa de folosirea inducției și deducției — ca momente importante ce se presupun și se influențează reciproc. Fiecare inducție conduce, din punctul nostru de vedere, la un anumit grad de generalizare realizat prin deducție. Invers, orice generalizare presupune o masă de cazuri, de date realizate prin inducție. În lumina dialecticii materialist-științifice, a metodologiei sale, generalizările succesiv superioare implică, de asemenea, ca o condiție sine qua non, conlucrarea inducției și deducției.

Aprofundările pe linia metodologiei cercetării de ordin politologic vor evidenția și mai mult rolul și modul concret al continuității și discontinuității în cunoașterea de acest gen. Cum știm, chiar în lumea socială — cu evidente deosebiri față de natură — anumite fenomene, procese, situații se pot repeta la scară diferită. Or, acest lucru permite și o repetare a metodelor, a procedeeelor. Și aici, deși tratarea acestui aspect lipsește realmente sau are o firavă prezență în lucrările de specialitate, se poate aplica, credem, sistemul comparării, al raționamentului prin analogie. Bineînțeles, „cheia” unor raționale asemănări și concluzii fructuoase sau, dimpotrivă, a unor erori și denaturări stă în discernământul politologului, în puterea lui de analiză, în capacitatea lui de corectă diagnoză și prognoză.

Onorarea respectivului deziderat ține în egală măsură de orientarea ideologică, de sistemul filozofic, teoretic pe care îl adoptă, precum și de metodologia folosită. De altfel, acestea, în strînsă legătură, se influențează reciproc. Nici metoda juridică—instituțională, nici cea behavioristă nu decurg dintr-un sistem determinist, ele se bazează pe exacerbarea criteriilor subiectiviste, pe eludarea sau diminuarea rolului factorilor sociali, obiectivi. O legătură strînsă există și între cele două mari categorii ale metodei în cunoaștere: materialist-dialectică și idealist-metafizică, pe de o parte, și diferite metode, procedee particulare, lucru valabil și pentru cercetările specifice științei politice. Așa stînd lucrurile, nu este întîmpător că de pe pozițiile metodei dialectice-materialiste nu pot fi susținute metode, tehnici, procedee care vizează numai latura cantitativă a fenomenelor sau fac apel numai la trăsături individuale de caracter: voință, dispoziție, simpatie etc. Politologul (chiar cînd este vorba de cercetător) este legat prin mii de fire, am zice, de sistemul general filozofic pe care se postează. O concluzie sau alta la care ajunge cercetătorul este în linii generale obiectiv determinată de realitățile social-economice al căror exponent este. Produse subiective, tezele, concepțiile pe care le degajă o

cercetare metodologică își au doar actul de naștere în mintea, în capul cercetătorului, dar nu și izvorul.

Dialectica particular-general cunoaște, credem, în planul metodologic și următoarea formă de exprimare: generalul — metoda materialist-dialectică ori idealist-metafizică, între care există raporturi nu numai de contrarietate, dar și de contradicții — se manifestă prin particular: prin metodele, procedeele formulate într-o doctrină sau alta, materialistă sau idealistă. Iată de ce atunci când vrem să preluăm ceea ce este bun într-o metodă concretă folosită de politologii nemarxiști (și cred că de multe ori avem ce lua), nu trebuie să uităm corelația la care mă refeream mai jos.

Interesul crescând manifestat pentru dezvoltarea acestei condiții indispensabile oricărei științe — metodologia — se explică și prin acest statut al ei de a face corp comun cu știința respectivă (cu știința politică în cazul nostru), cât și prin aceea că în acest domeniu realizările, chiar dacă nu lipsesc, sînt totuși mai modeste. Discuțiile, controversele care au loc între politologii de prestigiu nu se mai învîrt în jurul întrebării hamletiene: a fi sau a nu fi o metodologie politologică, ci se încearcă a se răspunde unor întrebări de genul: *cum* s-ar putea dezvolta mai rapid, *pe ce căi* ar avansa mai temeinic metodele, tehnicile, procesele specifice acestui domeniu?

Ca un fir roșu trece acum prin literatura de specialitate atît din țările socialiste cît și în Occident exigența unei continue modernizări a metodologiei politologice. Se cheamă în sprijinul ei, a politologului, statistica, cibernetica, matematica. Nu este lipsit de interes faptul că printre temele generale sau pe specialități dezbătute la ultimul Congres mondial de știință politică, ținut la Bruxelles în septembrie 1967, multe au vizat metodologia și îndeosebi modernizarea ei. Alte teme au privit metoda în contextul ei mai general, în strînsă legătură cu teoria sau au încercat să reliefeze rolul metodei în cercetarea unui anumit aspect mai general sau al unei probleme anume.

În cadrul cercetărilor specifice politologice sau în cercetări de ordin sociologic general, în institute cu profil exclusiv politologic sau în secțiile respective ale institutelor de sociologie ce funcționează și în diversele țări socialiste, în activitatea asociațiilor naționale de știință politică existente în majoritatea acestora, un accent sporit este pus pe continua perfecționare a metodologiei, a diferitelor metode specifice, pe creșterea gradului de precizie al acestora, pe folosirea unor metode certe, verificate în alte ramuri ale științelor particulare, care pot sluji și muncii de investigare efectuate de doctrinarii politici.

★

SOCIALISMUL ȘTIINȚIFIC ȘI ȘTIINȚA POLITICĂ a fost tema referatului tov. Vasile Nichita.

Cred că exprim o opinie larg răspîdită în rîndul colegilor ce activează în domeniul socialismului științific, subliniind atenția de care se bucură discuțiile în jurul fenomenului politic și studiul acestuia, interesul viu pentru cercetarea problemelor noi pe care le ridică în acest domeniu teoria și practica contemporană.

Dintre multiplele aspecte pe care le implică tema anunțată, aș dori ca, în limita timpului ce mi-a fost rezervat și ținînd seama de structura multidisciplinară a onoratului nostru auditoriu, să mă opresc mai ales asupra acelor care privesc modul de a considera politicul ca obiect de cercetare și unele concluzii ce se desprind pentru activitatea noastră, lăsînd în mod deliberat pentru o dezbateră aparte problema structurii sistemului științelor sociale și a locului științelor politice în acest sistem, în lumina stadiului actual de dezvoltare a acestor științe și a discuțiilor ce au loc.

Asistăm, evident, la o puternică efervescență în domeniul gîndirii politice. Confruntările de idei și concepții ce au loc pe această linie depășesc ca amploare și complexitate pe cele ale altor perioade istorice.

Acest fenomen e firesc și inevitabil dacă avem în vedere profundele prefaceri pe care le cunoaște omenirea în trecerea sa de la capitalism la socialism, condițiile scîndării lumii în sisteme social-politice opuse, ale existenței societății împărțite în clase și forțe sociale antagoniste, ale grandioaselor revoluții politice, sociale și de eliberare națională pe care le cunoaște omenirea în epoca noastră.

În cadrul și ca rezultat al proceselor ce caracterizează lumea contemporană, are loc activizarea politică a maselor și popoarelor, crește însemnătatea conștiinței politice, se constată o amplificare a rolului politicului în dinamica socială.

Capitalismul monopolist de stat, privit din punctul de vedere al corelației dintre economic și politic, evidențiază tendința de accentuare a rolului factorului politic în cadrul acestui

raport. Se intensifică intervenția statului capitalist în economie; prin întregul sistem al pirghiilor de care dispune, puterea politică acționează în sensul apărării și prelungirii existenței capitalismului. Totodată, se afirmă importante tendințe și mișcări politice de contestare a acestei orînduirii. Marea mișcare a omenirii spre socialism și comunism, în care se exprima conținutul principal al epocii noastre, se întîlșează între altele ca o veritabilă operă de manifestare și creație politică. Animale de idealurile determinate pe baza cunoașterii științifice a legilor sociale, mase uriașe, în frunte cu clasa muncitoare, se situează în avanscena vieții politice contemporane, iar prin acțiunea lor dau viața, pas cu pas, acestor idealuri. Se dezvoltă și se maturizează organizațiile politice ale celor ce muncesc, care, ca chintesență a unirii cuceririlor autentice ale științei cu activitatea practică de transformare a societății, îndeplinesc un rol de capetenie în conștientizarea maselor, în organizarea, conducerea și îndrumarea operelor de creație istorică, în concordanță cu cerințele legilor ale progresului social contemporan.

Soluționarea justă a numeroaselor probleme pe care le ridică făurirea, dezvoltarea și afirmarea societății noi, socialiste implică, în sfera politicului, o activitate intensă, clarvăzătoare, științifică pentru elaborarea și promovarea celor mai adecvate și eficiente măsuri și decizii, în toate compartimentele vieții sociale. Diversitatea de condiții în care se desfășoară construcția socialista, ca și faptul că socialismul, ca sistem de relații și raporturi sociale și politice, nu poate fi conceput ca o stare fixă, imuabilă, ci „ca ceva supus unei continue schimbări, supus progresului...”¹ pun în fața partidelor comuniste și muncitorești probleme ce se pot soluționa numai printr-o activitate teoretică creatoare, printr-o intensă activitate politică de perfecționare a conducerii vieții sociale, de înnoire a formelor de organizare în concordanță cu cerințele realității sociale în continuă devenire. Creșterea rolului de forță politică conducătoare a partidului în toate sferile vieții sociale e determinată de cerința logică a perfecționării continue a vieții economice și sociale, a dezvoltării și înlăturării la timp a vechiului, a fenomenelor de închistare, rutină și promovarea largă a spiritului novator. Măsurile pe care Partidul Comunist Român le promovează pentru perfecționarea organizării politice a societății, pentru dezvoltarea prieteniei frățești dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, pentru dezvoltarea democrației socialiste și înflorirea națiunii reflectă preocuparea constantă pentru afirmarea energilor și stimularea inițiativei creatoare a maselor celor mai largi în opera de edificare a construcției socialiste și pregătirea premiselor înaintării spre comunism. Climatul de puternică eferescență politică generat de hotărârile Congresului al IX-lea al partidului, de cele ale Conferinței Naționale din 1967, ale plenarelor Comitetului Central ce au urmat acestor momente de seamă din viața partidului și a țării, mobilizează și orientează eforturile poporului în direcția accelerării dezvoltării forțelor de producție și perfecționării relațiilor de producție socialiste, înfloririi științei, culturii și învățămîntului, promovării normelor eticii și echității socialiste, antrenării largi a cetățenilor, fără deosebire de naționalitate, la întreaga viață politică a țării și conducerea treburilor statului. Un moment de seamă pe această linie îl constituie crearea Frontului Unității Socialiste, organism politic permanent în care sînt reprezentate, alături de Partidul Comunist Român, principalele organizații de masă obștești și profesionale, precum și consiliile oamenilor muncii aparținînd naționalităților conlocuitoare și care asigură, așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, creșterea rolului conducător al partidului în societatea noastră, în organizarea și conducerea întregii opere de construcție socialistă și comunistă din România.²

Fenomene noi, de mare însemnătate pe linia creșterii rolului factorului politic în viața socială contemporană, se constată în țările în curs de dezvoltare, precum și în domeniul relațiilor dintre state și națiuni. Problemele privind esența și formele politice de organizare a societății, instituțiile democrației, relațiile dintre state, avîntul națiunilor spre libertate și independență, amploarea mișcărilor pentru progres angajează larg interesele vitale ale maselor, claselor, națiunilor, cerințele și tendințele mișcării istorice contemporane.

Poziția față de asemenea procese și fenomene în care se exprimă esența și legitățile dinamicii sociale contemporane constituie axul principal al marilor confruntări de idei și concepții politice, domeniul înfruntării dintre concepția politică a clasei muncitoare, forța cea mai înaintată a societății contemporane și ideologia politică burgheză.

În lumina celor de mai sus crește foarte mult semnificația teoretică și practică a cercetării politicii în întreaga complexitate a condiționării și rolului acestuia în viața socială contemporană, a studierii legităților ce se manifestă la acest nivel, a descifrării mecanismului de acțiune a politicului în viața socială.

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, București, E.S.P.L.P. 1955, p. 532.

² Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, „Știința” nr. 7902/1968.

Ca o reflectare a proceselor și tendințelor, în multe țări se constată un interes sporit pentru studiul sistematic al unora sau altora dintre aspectele fenomenului politic. Institute și organizații specializate își consacră eforturile elaborării de soluții și prognoze care să servească la luarea diverselor decizii. S-a acumulat o experiență în sondarea opiniilor politice, îndeosebi în legătură cu diversele campanii electorale ce au loc. Există o literatură politică relativ bogată.

Un merit indiscutabil al discuțiilor inițiate de redacția revistei „Anale” și Asociația română de științe politice asupra statutului științei politice³, al materialelor apărute pe această temă în alte publicații, al dezbaterilor ce au avut loc în revista „Lupta de clasă” asupra programei cursului de socialism științific⁴, ca și a unor lucrări de mai mari proporții apărute în ultimul timp⁵ rezidă tocmai în faptul că ele formulează un cerc larg de probleme și cerințe reale ce se ridică în fața cercetătorilor din domeniul științelor social-politice. Au fost enunțate considerații de ordin metodologic și observații critice care permit să se vadă mai lucid ceea ce s-a realizat și mai ales ceea ce urmează să fie făcut pe linia dezvoltării cercetărilor consacrate fenomenului politic contemporan.

Din considerente diverse, nu o dată legate de cerințe specifice unor structuri didactice universitare, domeniul de preocupări al științei politice apare adesea restrâns la unul sau altul dintre elementele ce intră în sfera politicului. Știința politică e privită destul de frecvent ca știința despre stat, ca știința ce se ocupă cu problemele guvernării sau ca știința care se ocupă de instituțiile politice și funcțiile acestora, de studiul regimurilor politice și mecanismul de funcționare al acestora. Desigur, statul, puterea politică, partidele politice prezintă o importanță esențială pentru caracterizarea vieții politice a societății și, ca urmare, studiul sistematic al acestora se impune în mod necesar atenției. Este însă evident că sfera politicului nu poate fi redusă la unul sau altul din elementele sale, iar problematica generală a fenomenului politic, ca și metodologia cercetării acesteia nu pot fi epuizate de disciplina ce se ocupă doar de o anumită latură a acestui fenomen.

Se impune, de asemenea, constatarea că de multe ori investigațiile întreprinse de o serie de orientări nemarxiste asupra statului, regimurilor politice și mecanismului de funcționare a acestora au în vedere asemenea fenomene cu precădere în manifestarea lor concretă, în forma în care ele se exteriorizează și se oferă nemijlocit observației. O abordare riguroasă științifică implică însă dezvăluirea esenței fenomenelor cercetate, dezvăluirea corelației dintre esență și formele de manifestare ale acesteia. O asemenea abordare obligă cercetătorul să examineze raporturile de condiționare a aspectelor politice concrete, interesele și relațiile politice de clasă, cu un cuvânt, politicul ca „expresie concentrată a economicului”⁶. Abordarea diverselor laturi ale politicului, ca și a politicului în ansamblul său, independent sau în afara condiționării lor concret-istorice alimentează opinii de esență idealistă care absolutizează rolul politicului sau care privesc categoriile acestuia ca etern umane. În această ordine trebuie subliniat că și tendința argumentării științei politice ca o sinteză capabilă să evite situarea sau reflectarea unor relații și interese determinate de clasă contravine spiritului științific riguros, militant.

Considerăm, în acest context, ca justificată ipoteza de lucru care argumentează legitimitatea considerării în sfera politicului a totalității relațiilor politice și instituțiilor politice, ca domenii de seamă ale practicii sociale, precum și a conștiinței politice, ca reflectare a acesteia.⁷ O asemenea ipoteză de lucru oferă cercetătorilor noștri un câmp larg de abordare a fenomenului politic în toată complexitatea condiționării sale. Ea are meritul de a pune în evidență că esența politicului rezidă în faptul că el exprimă, înainte de toate, relații între clase; că fizionomia politică a oricărei societăți, ca și cea a raporturilor dintre state și națiuni, este condiționată, în ultimă instanță, de relațiile și interesele politice în care se exprimă structura de clasă a societății. Totodată, independența relativă a suprastructurilor politice, faptul că relațiile politice sînt relații ideologice, că politicul angajează poziția și acțiunea oamenilor, claselor, popoarelor permit să se stabilească importanța reală și condițiile cercetării mecanismului și legăturilor de realizare a rolului activ al politicului în viața socială.

Bazindu-se pe concepția materialistă a istoriei și dezvăluirea secretului producției capitaliste cu ajutorul plusvalorii, socialismul științific ca „expresie teoretică a mișcării prole-

³ „Știința politică” și actualitatea ei, în „Anale” nr. 1/1968, p. 109—112; M. Voiculescu, Cu privire la obiectul științei politice, în „Anale” nr. 1/1968, p. 113—125; Ioan Ceterchi, Despre știința politică, în „Anale” nr. 2—3/1968, p. 251—269; Ovidiu Trăsnea, Cu privire la obiectul și caracterul științei politice, în „Anale” nr. 4/1968, p. 79—93.

⁴ A se vedea nr. 3—7/1968 ale revistei „Lupta de clasă”.

⁵ Menționăm în special lucrarea: N. Kallos, Conștiința politică, Ed. științifică, 1968.

⁶ V. I. Lenin, Opere, vol. 32, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 67.

⁷ A se vedea: N. Kallos, Conștiința politică, Ed. științifică, 1968, p. 18 și următoarele; în acest sens e definit politicul și în comunicarea prezentată de I. Ceterchi la acest simpozion.

tare⁸ a dat un conținut nou categoriilor tradiționale ale politicului și, pe temeiul generalizării luptei de clasă a proletariatului, a proceselor revoluționare de trecere de la capitalism la socialism, a experienței conducerii operei de construcție a socialismului și trecerii la comunism, a îmbogățit teoria politică științifică cu categorii și concluzii noi.

În cadrul socialismului științific își găsesc o abordare largă relațiile de determinare ale procesului de trecere de la capitalism la socialism, dinamica sistemelor social-politice contemporane, principiile organizării și conducerii societății socialiste și comuniste. Socialismul științific studiază, în complexitatea lor relațiile politice dintre clase, dintre clase și partide, relațiile dintre partide, esența de clasă a puterii politice. El acordă o atenție deosebită corelației dintre condițiile obiective și factorul subiectiv în lupta pentru instaurarea puterii politice a celor ce muncesc și, respectiv, în opera de consolidare a acesteia. În strînsă legătură cu această corelație dintre condițiile obiective și factorul subiectiv în revoluția și construcția socialistă, socialismul științific studiază problemele fundamentale ale strategiei și tacticii, rolul partidului, rolul și funcțiile statului socialist, dinamica și legitățile perfecționării relațiilor politice în ansamblu. În acest sens, în cadrul socialismului științific, fenomenul politic al societății contemporane a abordat în contextul condiționării și al legităților sale interne de manifestare.

Desigur, fenomenul politic se află sub incidența de preocupări a diverselor discipline, fiecare aducîndu-și din unghiul său propriu contribuția la adîncirea cunoașterii proceselor și legităților ce se manifestă în acest domeniu. Ar fi extrem de important ca dezbaterile inițiate de Asociația română de științe politice să stimuleze preocupările complexe, multidisciplinare în abordarea problemelor pe care le ridică manifestarea politicului în epoca noastră. În acest fel, s-ar putea realiza lucrări care să elucideze complex tendințele proceselor contemporane, să supună unui examen critic, multilateral diversele concepții și orientări pe care le cunoaște gîndirea social-politică din zilele noastre.

Expunerea celor patru referate a fost urmată de consistente discuții, care atestă nu numai interesul cu care sînt urmărite problemele științei politice, dar și competența sporită a specialiștilor, a lucrătorilor de pe frontul științelor sociale din țara noastră.

Reproducem, în cele ce urmează, intervențiile participanților la dezbateri.

ALEXANDRU TÂNASE. Este știut că unele asociații și societăți din România sînt foarte puțin sau de loc active. De aceea, ne bucurăm cu atît mai mult că o asociație ca cea de științe politice a început bine, orientîndu-și activitatea tocmai spre acele probleme esențiale menite să clarifice obiectul, metodologia, structura și funcțiile. Apreciez și felicit pe tovarășii care au depus un efort serios pentru ca această asociație să pornească bine. E foarte bine că s-a început cu însăși demonstrarea legitimității științei politice ca știință unitară. Sînt convins că referatele reprezintă o bună bază de discuție și pun problemele la un nivel și într-un mod care vor fi de bun augur pentru discuțiile următoare.

În ceea ce privește problema în sine, voi face cîteva observații (deși nu sînt în strictă specialitate).

O trăsătură comună a referatelor de azi a fost încercarea de a trata legitimitatea științei politice în raport cu celelalte științe sociale.

După părerea mea, noi trebuie să abordăm această problemă pornind de la complexitatea deosebită a științei politice, care este: a) o *complexitate exogenă*, care se bazează pe faptul că știința politică se interferează cu alte științe sociale (sociologia politică, etica, științele juridice, filozofia, psihologia politică etc.). Astfel, *sociologia politică* studiază condiția socială a politicului, *etica* se ocupă de coordonatele și implicațiile politice ale faptelor și proceselor morale, *psihologia politică* (ca ramură a psihologiei sociale) are în vedere determinismul politic și componența politică a manifestărilor de psihologie socială; *filozofia culturii* include în obiectul

⁸ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 20, Editura politică, p. 28.

său de cercetare politicul ca factor de constituire și de realizare a valorilor culturale, ca pirghie a convertirii lor în bunuri de civilizație etc. Pentru toate aceste discipline, centrul de referință al cercetărilor și judecăților formulate nu se află în sfera politicii, ci în afara acesteia. Întrebarea care se pune este însă dacă e legitimă o știință pentru care politicul nu e doar un factor de referință, între altele, nu e doar un principiu explicativ și chiar normativ în raport cu un obiect de studiu care se află în afara sferei politicii și nici un *fragment* al acestei sfere, ci un *domeniu distinct*. De aici ideea că există și b) o *complexitate endogenă*, care izvorăște tocmai din faptul că există un ansamblu de fapte, de procese cu o natură proprie și care trebuie studiate ca atare, începînd de la manifestările spontane, nesistematizate, pînă la cele teoretice, doctrinare, elaborate științific. Această constatare duce la concluzia că este necesară o știință pentru care politicul să nu fie doar un factor de referință externă, ci un obiect propriu de cercetare.

Vom ajunge cu toții la concluzia că este legitimă o asemenea știință, căci există în viața socială un ansamblu de fapte de esență politică care se deosebesc de celelalte prin anumite trăsături definitorii. Nu mi se par superflue asemenea discuții de vreme ce la al VII-lea Congres al A.I.S.P. ținut anul trecut la Bruxelles, s-a manifestat o anumită tendință de dizolvare a științei politice ca știință unitară, autonomă în ansamblul de științe politice care avea în vedere un fragment, îndeosebi fragmentul juridic al politicului. Se pot face și analogii: așa cum, de pildă, valoarea, cultura etc. sînt studiate de numeroase științe, ceea ce nu duce însă la negarea legitimității *axiologiei*, a *filozofiei culturii*, tot astfel mi se pare legitimă și o știință politică care să studieze natura faptelor politice. Noi va trebui să acordăm mai multă atenție laturii ontologice a științelor politice. Tov. Trăsnea a avut unele observații interesante de ontologie politică, dar este necesar să ne oprim mai mult asupra naturii, structurii faptelor politice, a caracterului lor micro și macrostructural, a unității dintre explicativ și normativ, legile constituirii și mișcării faptelor politice.

GEORGESCU MIOARA. Eu aș dori să-mi permiteți să fac unele observații cu privire la cîteva chestiuni cu care nu sînt de acord cu privire la conceptul de politică. Atît în referatul tovarășului Ceterchi cît și în discuțiile din „Anale” (tov. Voiculescu) se spune că obiectul științei politice este partea politică a suprastructurii, iar în definiția tovarășului Voiculescu se adaugă o serie de elemente de suprastructură: partid, studiul clasei și al luptei de clasă, conștiință politică. Cred că definirea științei politice ca partea politică a suprastructurii este un fel de tautologie, se definește prin obiectul de definit. Pe de altă parte, eu cred că o definiție trebuie să exprime relațiile esențiale; elementele de suprastructură sînt diferite de la o epocă la alta, sînt elemente particulare, unele pot exista într-o anumită perioadă, altele pot să nu existe (de pildă partidele politice). Definiția tovarășului Ceterchi spune că știința politică, și deci politica, este intim legată de problema statului și a clasei. Sînt de acord, însă nu cred că este suficient. Putem spune că politicul este intim legat de oricare alt fenomen, însă trebuie să spunem cum. De asemenea, părerea mea este că dacă limităm știința politicii la studiul statului nu este suficient nici la studiul puterii. Statul sau puterea de stat nu este scop al luptei claselor decît în măsura în care este cel mai important mijloc prin care clasa dominantă își impune interesele ei față de întreaga societate. Politica trebuie, după concepția marxist-leninistă, încadrată în centrul luptei de clasă, nu alături de ea. Dacă spunem „intim legată” sau „studiul luptei de clasă, al claselor și al luptei de clasă”, tot nu ne plasăm în centrul acestui raport de luptă. Așa cum concep eu politicul, mergînd de la general la particular, cred că relațiile politice care se concretizează într-o activitate teoretică și practică sînt relații de luptă între clasele fundamentale, pentru a-și impune interesele, în așa fel încît să fie respectate de întreaga societate. Aceasta se poate face prin mijloace coercitive sau necoercitive.

Voi porni de la cîteva idei relevante, de altfel, în lucrările lui Marx. Este cunoscută necesitatea indivizilor de a trăi în colectiv. Toate societățile, toate colectivitățile au fost nevoite să trăiască în comun, avînd anumite interese generale. Acestea nu sînt numai imaginație, ci expresia unei necesități, a indivizilor între care este divizată munca. În momentul în care au apărut clasele sociale cu interese opuse, unele dintre acestea au pretins că interesele lor de clasă sînt interese generale ale întregii societăți. Marx spune în „Ideologia germană” că chiar acele clase sociale care vor să desființeze exploatarea, în general, sînt silite să înceapă prin a-și impune interesele lor față de întreaga societate, să pretindă că interesele lor de clasă sînt interesele întregii societăți.

În scrisoarea lui Marx către Bolte (1871) se arată că prin toate măsurile și acțiunile clasele tind să impună într-o formă generală înzestrată cu forță coercitivă interesele proprii față de întreaga societate. Eu aş adăuga nu numai coercitivă, ci și necoercitivă, fiecare dintre clasele în luptă tind să-și impună interesele lor față de întreaga societate. Așa face și clasa muncitoare, proletariatul când reușește măcar în parte să-și impună interesele sale față de întreaga societate, reușind să le înscrie în legile statului claselor dominante, pentru a fi respectate.

LÖRINCZ LADISLAU. Comunicările pot fi privite în cazul unei științe relativ „noi” sau mai puțin cunoscute și dezbătute, cum este cazul științei politice, prin mai multe unghiuri de vedere : prin prisma valorii informative, a rezumării, generalizării și prezentării stadiului de cercetări și a pozițiilor, orientărilor manifestate, a analizei și criticii de pe pozițiile marxiste a diferitelor curente sau a analizei independente și originale a fenomenului supus cercetării și dezbaterii. Privite din acest punct de vedere, comunicările prezentate aduc, fiecare, într-o măsură, în domeniul abordat, aportul lor la elucidarea problemelor. Mă voi referi numai la două comunicări.

În legătură cu comunicarea tovarășului Ceterchi, apreciez în mod deosebit analiza conținutului și obiectului științei politice, analiză care merge mai adânc decât cercetările de până acum. Consider reușită precizarea, compartimentarea elementelor constitutive ale politicii în cele trei mari grupări — ideile politice, relațiile politice și instituțiile politice — fiecare cu subdiviziunile ei. Menționez o singură problemă neclară cu privire la această compartimentare a elementelor constitutive ale politicii care stă de fapt la baza definirii obiectului științei politice. Mi se pare că o atare definire este prea largă în așa măsură încât știința politică devine o știință-sinteză fără obiect propriu bine definit. Mă refer, în primul rând, la delimitarea ce urmează a fi făcută — temă prevăzută pentru un simpozion următor — între știința politică și teoria generală a statului. Trebuie avut în vedere împrejurarea că din orice unghi am privi fenomenele politice, în ultima instanță ajungem tot la puterea de stat, la stat, care nu trebuie privit numai prin prisma forței coercitive, ci și prin influența și activitatea sa în ansamblu asupra societății, prin funcțiile sale multiple : economică, ideologică, socială etc.

În legătură cu a doua comunicare, a tovarășului Voiculescu, aş vrea să atrag atenția asupra unor probleme nerezolvate. Prima contradicție constă în următoarele. La începutul comunicării se spune că numeroase întrebări își așteaptă încă răspuns, prima fiind dacă știința politică are nevoie de o metodologie proprie. Fără să fi dat răspuns propriu la această întrebare, la sfârșitul comunicării se declară că adevărata problemă este în prezent în politologia burgheză : cum s-ar putea dezvolta mai rapid, pe ce căi metodele, tehnicile, procesele specifice acestui domeniu ? Fără răspuns clar la prima întrebare, fără specificarea metodologiei propriie științei politice nu se înțelege ce anume să fie dezvoltat, să fie perfecționat. Răspunsul nu a fost destul de clar nici în ce privește știința politică marxistă. Cu privire la tratarea în ansamblu a metodologiei științei politice există, de asemenea, o contradicție între titlul și conținutul comunicării. În centrul atenției autorului este nu metodologia proprie științei politice, ci trecerea de la fenomen la esență, dialectica particular-general, relațiile dintre continuitate și discontinuitate etc. Aceste categorii sînt comune oricărui raționament științific, general valabile tuturor științelor, deci nu constituie metodologia proprie științei politice.

O problemă la care vreau să atrag, de asemenea, atenția, în ipoteza în care materialul urmează să fie publicat în forma în care el a fost depus consultării. În textul consultat inițial de noi era supus criticii un punct de vedere expus de un autor străin, iar în forma prezentată la simpozion punctul respectiv de vedere este însușit, dar critica în forma generală menținută. Este o neconcordanță cu atât mai șocantă cu cît punctul de vedere criticat în textul depus consultării pare a fi o poziție acceptată în linii mari atât de majoritatea cercetătorilor marxiști, cît și de politologi și juriști de seamă din Apus. Cele două orientări mari în știința politică burgheză de care este vorba : orientarea juridică-instituțională, pe de o parte, și cea behavioristă, pe de altă parte, nu sînt criticabile, mai ales că autorul la care făcea referire tov. Voiculescu (în textul depus consultării) precizează că este vorba numai de denumiri convenționale date acestor două metodologii fundamentale.

Delimitarea de mai sus pornește în conținut de la ideea că fiecare cercetător care studiază știința politică (mai precis fenomenele prin prisma științei politice) poartă amprenta viziunii specifice a specialității lui. Un exemplu concludent : tov. Ce-

terchi și-a expus părerea asupra obiectului științei politice și prin aceasta a atestat o dată în plus că punctul de vedere al domniei sale este cel al teoriei statului, iar tov. Trăsnea nu putea, de asemenea, să nu-și confirme calitatea de filozof și jurist.

D. I. MAZILU. La întâlnirea trecută — abordându-se câteva probleme privitoare la obiectul științei politice — s-au manifestat mai multe îndoieli asupra statutului științei politice ca știință de sine stătătoare. De astă dată, îndoielile sînt mai puține, cei mai mulți dintre participanții la dezbateri fiind de părere că există o știință politică, cu un statut propriu, cu un conținut categorial și o metodă specifică. Îndoieli asupra faptului dacă este sau nu vorba despre o știință politică sînt și în alte țări, apar și la alți oameni de știință. Cei mai mulți au ajuns însă la concluzia că există o știință politică și au și formulat concluzii în acest sens. Politologul francez Jean Perseau — referindu-se la acele elemente de legătură categoriale și metodologice ale științei politice cu alte științe — spunea că „nu sînt exclusiv categorii ale acestei științe. Aceste categorii le întîlnim în știința dreptului, în știința economică etc... Și totuși, știința politică are specificul și rațiunile ei de a fi, deoarece este necesară o ramură, un sistem de cunoștințe despre acțiunile politice, cu privire la politică, la raporturile politice“.

Cel mai adesea afirmațiile, explicațiile cu privire la rațiunea de a fi a științei politice sînt date, mai ales, în legătură cu puterea politică, cu guvernarea societății, cu particularitățile, deci cu specificul guvernării, susținându-se — după opinia noastră destul de argumentat — că o știință politică trebuie să existe, pentru a explica acțiunile politice, metodele și mijloacele de guvernare, adică tot ce privește, în primul rînd, regimul politic. Concluzia că există o asemenea știință este greu de negat. De aceea este posibil și necesară discutarea nu numai a obiectului, ci și a categoriilor, metodei și funcțiilor ei. Dacă ar fi să ne referim la funcțiile științei politice, ar trebui să precizăm că ele nu se reduc la explicarea fenomenului politic, care presupune cu necesitate introspecția acțiunilor politice, și înțelegerea lor, ci au o sferă mult mai largă, incluzînd — cum bine se arăta în referatul tovarășului Ovidiu Trăsnea — prezviunea fenomenului politic, a celor mai caracteristice acțiuni politice și influențarea lor, deoarece știința politică are și, dacă este o știință adevărată nu poate să nu aibă, un caracter militant.

În ultima vreme, în fundamentarea unor acțiuni politice, s-a insistat asupra caracterului militant al științei politice, reflectat îndeosebi în finalitatea științelor politice. Formulînd interogativ această teză, gînditorul progresist John Fellow arăta: „Pot folosi guvernării orice mijloace politice. Brutalitatea și, în general, violența poate fi în vreun fel scuzaată. Știința politică ar trebui să precizeze mai clar aceasta și, mai ales, să explice de ce nu e permisă folosirea oricăror mijloace“. Observăm aci un element de etică în știința politică, o explicare etică a politicii; se acreditează ideea necesității echității și moralității în politică. În același sens, prof. Jutsohn arăta în „Times“, cu cîteva săptămîni în urmă: „...trebuie făcut mai mult pentru umanizarea raporturilor politice, excluderea treptată a tuturor elementelor de înnegurare acumulate de secole și milenii — ipocrizia, violența, crima“.

Așadar, se insistă — după părerea noastră în mod corect — asupra necesității ca funcțiile științei politice să aibă un caracter militant, să aducă o contribuție la desfășurarea normală, principială a acțiunilor politice, influențîndu-le în acest sens.

Socialismul a creat condițiile necesare, toate premisele ce se impuneau, ca sensul major al politicii să fie realmente realizat. Caracteristicile ei potențiale principale sînt umanismul și democratismul. Și — după cum realitățile confirmă pe deplin — totul concură la realizarea acestor cerințe. Dar ele nu se realizează de la sine, ci printr-o activitate susținută, bine orientată, sub conducerea partidului. Știința politică trebuie să contribuie la elaborarea acelor acțiuni care urmează să asigure traducerea în viață a acestor condiții obiective, pentru a evita — și pe această cale — elementele de subiectivism și voluntarism care nu sînt străine nici socialismului și care au adus daune serioase în anumite domenii ale raporturilor politice în trecutul apropiat.

Aspectele de fond ale acțiunilor politice sînt obiect de cercetare pentru știința politică și, în același timp, un teren fertil de contribuție în sensul orientării lor corecte prin exercitarea rolului și funcțiilor militante ale acestei științe. Tovarășul Nicolae Ceaușescu — subliniind necesitatea soluționării științifice a tuturor problemelor politice — arată că decizia politică nu poate fi rodul dorinței subiective a unei sau altei persoane, ci a gîndirii și participării colective. Conducerea partidului nostru a relevat în mai multe rînduri necesitatea ca, în general, guvernarea să fie rodul unei participări colective. În același timp, fiecare soluție să fie elaborată, analizată în

mod colectiv, să fie o soluție științifică. O decizie politică științifică exclude posibilitatea unei acțiuni politice voluntariste, subiectiviste.

Apreciez deci că în dezbaterile noastre, în analizele pe care le facem este bine să punem mai mult accentul pe caracterul militant al științei politice, pe contribuția sa activă la înțelegerea fenomenului politic, mai ales în sensul previziunii acțiunii politice și a perspectivei elaborării corecte, principiale a acestei acțiuni.

SUIAN PAVEL. Organizarea acestui simpozion de către Asociația română de științe politice în colaborare cu Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. care să dezbată unele dintre cele mai importante probleme privind știința politică mi se pare o inițiativă lăudabilă.

În mod firesc, primele discuții se poartă în legătură cu faptul dacă există sau nu o știință politică, iar dacă există, care este obiectul ei, care sînt funcțiile și metodele ei de cercetare, care sînt criteriile cu care putem să o delimităm, care sînt trăsăturile care o definesc.

Afirm de la bun început că ideea unei negări a existenței științei politice este greu de susținut. Existența în cadrul societății a diferitelor tipuri de stat, a partidelor politice, a diferitelor idei și doctrine politice reclamă și existența unei științe politice care să trateze prin prisma politicului aceste instituții și doctrine.

O caracteristică a societății noastre este creșterea factorului politic în viața socială în ansamblul ei. Acest lucru a fost subliniat tot mai mult la Congresul al IX-lea al P.C.R., la Conferința Națională a partidului și la ultimele plenary ale C.C. al P.C.R.

Așa stînd lucrurile, mi se pare cel puțin curios că la noi numai de anul trecut a început să se vorbească despre existența unei științe politice. Nu spun că asta înseamnă că la noi nu a existat pînă acum o știință politică. Dimpotrivă, au apărut lucrări destul de numeroase cu caracter social-politic, studii ce au analizat importante aspecte ale vieții politice, lucrări ce fac obiectul științei politice însăși. Cu toate acestea nimeni nu a vorbit pînă recent despre o știință politică. Cred că ar trebui arătată și explicată această cauză.

Nu e mai puțin adevărat că trebuie să recunoaștem o anume rămînere în urmă a noastră în acest domeniu. Pentru umplerea acestui gol consider că o direcție în care ar trebui să ne concentrăm eforturile este studierea mai temeinică și mai aprofundată a factorului subiectiv, a rolului lui în politică. Factorul obiectiv al determinării relațiilor sociale de către relațiile de producție, factorul economic s-a bucurat de mai multă atenție în cadrul științelor sociale din țara noastră. Acesta e un lucru bun, pozitiv și în continuare trebuie să aibă un rol preponderent, dar el nu trebuie absolutizat și nu trebuie negat total factorul subiectiv.

Se așteaptă de la cei ce lucrează în domeniul științelor politice lucrări fundamentale, care pe de o parte să analizeze critic drumul parcurs și experiența noastră și a altora, iar pe de altă parte să ofere noi soluții pentru viitor. Avem, de asemenea, obligația să combatem de pe pozițiile marxism-leninismului diferite teorii și concepții neștiințifice apărute în literatura occidentală, să dăm replici științifice referirilor și discuțiilor cu privire la politica noastră internă și externă, la sistemul nostru de guvernare.

Acestea ar fi, după părerea mea, cîteva din problemele de care trebuie să se ocupe știința noastră politică.

MANEA BĂBUȚ. Mă asociez cuvintelor bune spuse de tov. Tănase la adresa asociației, deși mi se pare că ele vin cu o mare întîrziere, dat fiind că acest organism s-a constituit mai de mult. Este știut că problemele politice interesează astăzi mase largi din țara noastră. Am dori ca pe viitor aceste discuții inițiate de asociație să se desfășoare într-un cerc relativ mai larg.

Aș începe cu o problemă semnalată aici, într-un referat: problema necesității elaborării științifice a conceptelor și categoriilor cu care operăm în știința politică. M-aș referi, de exemplu, la denumirea însăși a acestei științe. Mai corectă ar fi, după părerea mea, denumirea de „știință a politicii”. Dacă pornim de la determinarea obiectului acestei științe pe plan ontologic, trebuie să observăm că prin politică se înțelege în primul rînd un anumit domeniu relativ distinct al practicii social-politice.

Cred că am putea defini politica drept acea parte a practicii social-istorice care include lupta de clasă pentru stat, pentru guvernarea în stat. Știința politică ar fi astfel tocmai știința conducerii luptei de clasă pentru și în stat, o știință a acțiunii

politice. Aș remarca, de altfel, că și A. Gramsci folosește termenul de „știință a politicii”. O asemenea definire ar coincide și cu o anumită orientare în viața științifică internațională: este vorba de tendința ce se manifestă, de exemplu, în sociologie, unde se încearcă să se transforme această știință dintr-o simplă acumulare și clasificare de fapte într-o știință a acțiunii.

Un sociolog francez — Alain Touraine — își propunea în lucrarea sa „Sociologia acțiunii” ca în fundamentarea unei asemenea sociologii să plece de la ideea lui Marx cu privire la caracteristica acțiunii umane de a fi îndreptată spre realizarea unui scop prefigurat. Pornind de la ideea lui Marx că un arhitect se deosebește de cea mai bună albină prin faptul că el își prefigurează rezultatele activității sale, autorul arată că acțiunea socială este o activitate conștientă desfășurată spre atingerea unui anume țel, dar, după opinia noastră, nu rămîne pînă la urmă fidel concepției marxiste, făcînd substanțiale concesii subiectivismului.

Tot în această ordine de idei mi se pare că trebuie să facem o distincție între „politic” și „politică”.

O înțelegere de acest gen face Georges Burdeau, care atribuie „politicului” un sens static, iar „politicii” un sens dinamic. Și acest aspect ar trebui elucidat în viitoarele discuții, pentru că mi se pare că nu putem face o asemenea distincție oarecum metafizică, dar în orice caz trebuie să facem una.

Referatul tovarășului Voiculescu a fost interesant, dar mi-a lăsat unele lucruri neclarificate — de exemplu, distincția între metodă și metodologie, între metode, tehnici și procedee de cercetare în știința politică.

Printre metodele folosite în prezent în știința politică, un loc important revine metodelor structuraliste. Aplicarea lor este legată, de exemplu, de conceptul de sistem politic, elaborat, printre alții, de americanul Easton și dezvoltat de atunci de alți sociologi. Dacă vorbim de metode în știința politică, cred că nu putem face abstracție de metodele structuraliste.

În ce privește referatul prezentat de tov. Nichita — care activează de mai mulți ani în domeniul socialismului științific —, am rămas puțin surprins de titlul lui: „Socialismul științific și știința politică”. Mărturisesc că nu înțeleg reticențele autorului de a face afirmația că, totuși, în sistemul marxismului socialismul științific îndeplinește funcțiile pe care le îndeplinesc în afara acestui sistem științele politice. E adevărat că, așa cum este el în prezent, socialismul științific pare o disciplină nediferențiată, cu multe carențe. Dacă pornim de la acest sistem al marxismului trebuie să ținem seama că în evoluția lui marxismul s-a îmbogățit, au apărut și alte discipline. În cadrul marxismului, socialismul științific este, totuși, știința politicii.

Nu știu dacă socialismul științific ar trebui să studieze o arie extrem de largă de probleme, de pildă relațiile dintre economic și politic sau dintre politic și etic sau juridic. După cite știm, la noi există totuși o sociologie marxistă, căreia îi revine sarcina să studieze sistemul social global, să lăsăm acestei științe drepturile care i se cuvin. Să nu se manifeste un fel de „imperialism” al științelor politice. În ceea ce privește socialismul științific ca obiect în învățămîntul superior, nu mi se pare necesară o delimitare prea strictă între obiectul unei anumite științe și al unei discipline universitare. Atunci cînd pornim la elaborarea unei anumite tematici, trebuie să ținem seama, desigur, de necesitățile de ordin didactic și pedagogic, dar nu putem să nu pornim de la obiectul științei respective.

PETRE PÂNZARU. Toate referatele și discuțiile purtate pe marginea lor mi-au sugerat ideea că întregul efort care se face în tratarea diferitelor aspecte ale problemei științelor politice, de definire a raporturilor cu alte științe sociale, ca și efortul de a se contura metodologia specifică științelor sociale, este în fond o discuție epistemologică. Ideea aceasta — conținută *implicit* în referate și în luările de cuvînt anterioare, inclusiv ale tovarășilor Tănase, Băbuț, Mazilu, — cred eu că trebuie formulată *explicit*, căci, discutînd în termenii oferiți de epistemologie și de sociologia marxistă a cunoașterii, gradul de rigurozitate și eficiență al dezbaterilor noastre va fi mai înalt.

În ce privește referatul tovarășului Nichita, după titlul anunțat mă așteptam la o raportare între socialismul științific ca disciplină științifică și știința politicii ca disciplină științifică. Cred că este o problemă specifică a noastră, a științelor sociale marxiste, care trebuie elucidată, întrucît are nu numai implicații didactice, ci și gnoseologice și metodologice importante. În privința metodelor științei politice, pers printr-o analogie forțată într-o anumită măsură cu psihologia socială, nu

aş acorda eforturi prea mari pentru constituirea unei metodologii pure a ştiinţelor politice. Ştiinţele politice, fără să-şi piardă importanţa lor, independenţa lor, pot să utilizeze cu mare folos metodele folosite de toate ştiinţele sociale, inclusiv psihologia socială. Prin însuşi *modul* de a le utiliza, se va impune acestor metode o anumită specificitate. Un şir de metode şi tehnici ne vor procura informaţii cantitative care abia trebuie utilizate într-o interpretare cu valoare calitativă, teoretică.

PETRE BOGDAN. Toate referatele şi discuţiile mi-au sugerat că întregul efort care se face în tratarea diferitelor aspecte ale problemei ştiinţelor politice, de definire de raporturi cu alte ştiinţe sociale şi efortul de a se contura metodologia specifică ştiinţelor sociale este o discuţie epistemologică. Dorinţa tovarăşului Trăsnea de a discuta problema este privită prin prisma gnoseologică, epistemologică. Vom fi obligaţi la mai multă rigurozitate.

În ce priveşte referatul tovarăşului Nichita, după titlul anunţat mă aşteptam la o raportare între socialismul ştiinţific ca disciplină ştiinţifică şi ştiinţa politicii ca disciplină ştiinţifică. Cred că este o problemă centrală a noastră. Asemenea probleme nu se pun în literatura occidentală. Tov. Nichita a văzut că nu are numai implicaţii didactice, ci şi gnoseologice şi metodologice. Eu personal, printr-o analogie forţată, într-o anumită măsură, cu psihologia socială, nu aş opta prea mult pentru o metodologie pură a ştiinţelor politice.

Ştiinţele politice, fără să-şi piardă importanţa lor, independenţa lor, pot să utilizeze cu mare folos metodele folosite de psihologia socială.

Noi vom fi împotriva exagerărilor cantitativiste. Să nu ne facem iluzia că putem să introducem un punct de vedere subiectivist în acest sector. Mie, referatul tovarăşului Trăsnea mi-a deschis o perspectivă sistematică, care, în spiritul unor discuţii gnoseologice, ne poate duce la noi limpeziri.

POPESCU ALEXANDRU ION. Chiar în momentul de faţă, existenţa unei noi ştiinţe — ştiinţa politică — este pusă sub semnul îndoielii, pentru motivul că nu toate punctele de vedere afluează spre o concluzie unitară privind cei trei piloni de susţinere ai oricărei ştiinţe: obiectul de cercetare distinct şi separat de alte ştiinţe înrudite, metodologia specifică şi sistemul categorial propriu.

Din interesantele referate audiate, cit şi din unele materiale apărute în publicaţiile de specialitate, cu toate semnele de întrebare ce planează încă asupra acestui domeniu de cercetare, transpare cu suficientă claritate poziţia autorilor, potrivit căreia ştiinţa politică se justifică pe deplin ca o ramură distinctă a ştiinţelor sociale, cerută imperios de diversificarea şi complexarea condiţiilor social-politice.

Fenomenul politic, obiectiv general dintotdeauna, spre care şi prin care s-a manifestat politicul ca activitate umană, a suferit o asemenea maturizare şi complexare încât politicul nu mai putea admite improvizaţia subiectivă. S-a trecut, aşa cum just arăta tov. Trăsnea, de la „arta politică” la „ştiinţa politică”. Rezultă că nu împlător ştiinţa politică şi-a afirmat plenar necesitatea existenţei sale în ultimele două decenii. Or, tocmai acest aspect al fundamentării necesităţii ştiinţei politice mi se pare insuficient relevat în studiile apărute la noi.

În altă ordine de idei, remarc un avans incontestabil al cercetării occidentale pe tărîmul ştiinţei politice. În sprijinul acestei observaţii stau bogatele subsoluri ale studiilor citite, subsoluri în care predomină lucrări ale unor cercetători nemarxişti.

Întrebarea pe care mi-o pun, şi pe care o ridic şi în faţa dumneavoastră, este următoarea: prin ce se justifică acest avans?

Am în vedere că problemele la care se cere un răspuns nu implică poziţia de clasă a subiectului cercetător, fiind vorba, în primul rînd, de obiectul ştiinţei politice, care este şi trebuie să fie acelaşi. Deosebite sînt interpretarea şi poziţia de pe care sînt privite şi tratate fenomenele politice.

Pentru că mă refer în mod expres la ştiinţa politică, la studii care să fi îmbrăţişat o asemenea tematică, şi nu la cărţi politice care şi-au semnalat permanent prezenţa în editurile noastre, închei prin a arăta că nu a fost de loc relevant acest decalaj care, chiar dacă este numai cantitativ, rămîne un fapt care se cere a fi explicat de politologii noştri.

ION VINTU. Țin să subliniez valoarea comunicărilor prezentate şi interesul deosebit al intervenţiilor făcute, pentru care mulţumesc tuturor. Din discuţii se pot trage două concluzii:

Asociația noastră există, ea este activă, manifestările noastre demonstrează interesul deosebit pentru problemele abordate. Începutul este de bun augur; avem nevoie însă de forțe în plus. Facem apel chiar din astă seară pentru înscrierea de noi membri în asociația noastră.

Dezbaterile sînt deschise. Nimeni nu a avut pretenția de a considera că a spus ultimul cuvînt în problema care s-a dezbătut. Mai interesant ar fi să nu insistăm prea mult la discuții teoretice, ci să trecem la examinarea problemelor care intră în aria științei politice, pentru că nu numai și nu atît pe problemele de teorie se produc discuțiile pe plan intern și extern, ci mai ales în legătură cu fundamentarea instituțiilor, cu valoarea lor.

V. NICHITA. Sînt de acord că titlul anunțat al ultimului referat poate să sugereze piste diferite.

În ceea ce mă privește pe mine, în cadrul acesta în care ne-am întîlnit, mi-am propus o pledoarie pentru emiterea unor coordonate. Nu voi face un bilanț al înfruntărilor părerilor care există de mult timp, păreri cunoscute. Nu aici și nici acum nu e momentul să facem lumină în această problemă, dar pe viitor să abordăm problemele dînd lucrări majore pe această linie. Există nuanțe diferite între știința politică și politica economică.

Răspunzînd unor probleme ridicate în dezbaterile la simpozion,

Prof. ION CETERCHI a spus: Consider necesar să spun cîteva cuvinte în legătură cu unele probleme ridicate. În primul rînd, trebuie să fim de acord să **încercăm** să găsim soluții la problema pusă în discuție; de aceea, eu consider că cei care au luat cuvîntul au contribuit și au ajutat pe referenți în depistarea unor noi aspecte, a unor noi laturi nesesizate anterior.

Nici referatele n-au avut intenția de a lămuri sau a face o expunere exhaustivă a problemelor. Rîsul referatelor a fost, mai ales, de a pune problemele. Sigur că definițiile care se dau științei politice pot să fie și sînt criticabile. În fapt, definițiile sînt întotdeauna deficitare și nu pot cuprinde totul, de aceea nici nu s-a încercat o definiție a politicii și a științei politice, ci o enumerare, o depistare a elementelor, a fenomenelor politice din societate, a ceea ce intră în conceptul de „politică”

Ceea ce cred că trebuie să lămurim în dezbaterile noastre prezente și viitoare este de a statornici din ansamblul vieții sociale sfera, aria fenomenelor politice. Există un teren politic propriu-zis, un domeniu al fenomenelor politice propriu-zise, endogen, cum spunea tov. Tănase, și există, în același timp, terenul social în ansamblul său care se interferează în mod inevitabil cu politica (aspectul exogen). Toate fenomenele sociale au legătură cu fenomenul politic. Această constatare este evidentă pentru noi, marxiștii. Dar se pune întrebarea dacă există un domeniu al politicii propriu-zise, domeniu care să fie cercetat de o știință autonomă sau nu? Dacă nu există un domeniu distinct al vieții politice, atunci nu este justificată nici existența unei științe care să se ocupe în mod special de cercetarea acestui domeniu. Tocmai în aceasta am fost deficitari în trecut. Fenomenele sociale, în totalitatea lor, au fost cercetate de diferite științe sociale fără să fi abordat problema statutului epistemologic al unei științe politice ca știință socială autonomă. Trebuie să recunoaștem însă că noi am avut cercetări din acest domeniu, deși nu am vorbit de o știință politică. Este, cred, evidentă pentru cercetătorii marxiști existența unui domeniu aparte al vieții politice care trebuie supus cercetării, reflectat pe plan științific în categorii specifice politologiei. În afară de aceasta, există o penetrare a fenomenului politic în celelalte domenii ale vieții sociale.

Totodată, nu e bine să exagerăm, să încercăm a trasa granițe de nepătruns între știința politică și celelalte științe sociale (sociologie, drept etc.). Toate clasificările sînt convenționale, fiindcă în viață nu există fenomene izolate. Pentru că noi nu avem specialiști politologi (politicologi sau politșcientiști, cum vreți să le zicem), fiecare dintre noi avînd o specialitate aparte (economică, juridică, filozofică etc.), acest lucru își pune amprenta asupra analizei acestor probleme. Noi căutăm pe cît posibil să ne debarasăm de „prima noastră formație” și prin eforturi comune să ajungem la anumite rezultate. Această stare de lucruri se reflectă în lucruri într-un mod pozitiv, deoarece noi venim fiecare cu o experiență complexă din toate domeniile vieții sociale și ale științelor sociale. În același timp, toți sîntem oameni ai acțiunii politice, participăm intens la viața politică. Dar trebuie să facem o distincție între omul de știință și omul politic.

S-a pus aici întrebarea : de ce există în Occident un avans în cercetarea științei politice ? Acest avans este aparent, el nu este real. În Occident există foarte multe lucrări, dar valoarea științifică a acestora nu este direct proporțională cu numărul paginilor, cu cantitatea lor. În marea lor majoritate, ele au orientare străină concepției științifice despre lume și viața socială ; nu au o bază științifică. Soluțiile pe care le dau nu rezistă sau rezistă foarte puțin. Nu mai puțin este adevărat că sint multe elemente care pot fi folosite, mai ales de informare, de prezentare, depistare a unor realități pe care dacă le interpretăm prin prisma noastră le dăm o valoare mai mare și sesizăm lucruri pe care autorul lor nu le-a sesizat sau n-a avut interes s-o facă.

Nu trebuie să uităm că lupta ideologică este o realitate. Noi trebuie să luptăm pentru înființarea și afirmarea științei politice de pe pozițiile concepției materialist-dialectice. Lupta ideologică pe tărîmul științei politice este foarte acută. Aici este vorba de elementele esențiale ale luptei de clasă, ca problema reprezentării, a partidelor, a democrației, a calificării și clarificării orînduirilor de stat și sociale în general. Cum răspundem unor atacuri ? Noi trebuie să venim cu argumente, contra-argumente, teze științifice. Va trebui ca, afirmîndu-ne în interior, să se facă auzit glasul nostru și pe plan extern.

Mulțumesc tovarășilor care au luat cuvîntul.

Alexandru Sahia

(1908-1937)

Figură luminoasă de luptător revoluționar, de scriitor și gazetar comunist, înregimentat încă la vârsta de 23 de ani în Partidul Comunist Român, Alexandru Sahia (pe numele său Alexandru Stănescu) și-a dedicat scurta lui viață și întreaga activitate clasei muncitoare, luptei pentru unitatea acesteia, pentru sfărîmarea exploatării capitaliste-moșierești, împotriva primejdiei fasciste, pentru independența și suveranitatea patriei.

S-a născut la 11 octombrie 1908 în satul Minăstirea (Ilfov). După absolvirea primelor cinci clase în satul natal, urmează, între anii 1915 și 1920, cursurile liceului militar din Craiova. Nemulțumit de spiritul cazon, de lipsa de orizont în care se desfășurau cursurile acolo, Sahia se transferă, în 1927, la Liceul „Sf. Sava” din București.

Încă pe băncile școlii, tânărul licean se afirmă prin reușite încercări publicistice, mai ales prin câteva schițe care-i apar în revistele școlare „Șoimii” (Craiova) și „Revista literară” (București). Convingerile sale progresiste, democratice atrag atenția încă în acei ani. La Liceul „Sf. Sava” este suspectat pentru aceste convingeri și, în câteva rînduri, suportă persecuții din partea conducerii școlii.

Începînd cu toamna anului 1928, urmează cursurile Facultății de drept din București. În anii studenției, se dedică studiului filozofiei, literaturii, urmărește mișcarea literară a vremii, își intensifică activitatea publicistică, trimițînd articole, însemnări de critică literară, mai întîi la ziarul „Ultima oră”, apoi la mereu alte și alte gazete. Este perioada cînd citește o seamă de lucrări de bază ale marxism-leninismului, ajungînd astfel să înțeleagă în mod științific sensul istoriei, menirea omului în societate.

Pentru tânărul student, universitatea nu a fost o simplă citadelă a liniștii, a studiului rupt de realitate, ci o arenă de luptă aprigă, de înfruntare directă între masa studenției democratice și elementele reacționare, care căutau să monopolizeze conștiința tineretului. Alexandru Sahia s-a manifestat tot mai activ pe frontul luptei pentru îmbunătățirea condițiilor de învățatură și de viață ale tineretului, în special ale puținilor fii de oameni nevoiași ce reușeau să studieze acolo. El a militat cu însuflețire pe baricada luptei pentru respectarea dreptului democratic al celor mai largi mase de oameni ai muncii. Încă în primul an al studenției, a intrat în conflict

cu elementele legionare pătrunse în Facultatea de drept, a căror propagandă demagogică a detestat-o ori de câte ori a avut prilejul s-o facă.

Anul 1931 debutează pentru Sahia sub semnul amplificării muncii sale literare și publicistice. Împreună cu Eugen Jebeleanu susține rubrica *Mișcarea literară* la ziarul „Rampa”. Devine apoi secretar de redacție al *Pagini literare* la „Vremea”. Încă de pe atunci, organele siguranței calificau în rapoartele lor pe tânărul Sahia drept un „cunoscut colaborator al ziarelor de nuanță comunistă”. Era perioada în care Sahia stabilea primele sale legături cu partidul comunist, perioada în care, luminat de învățătura marxist-leninistă, transpunea în scrierile sale cu toată căldura sinceritatea simțămintelor sale revoluționare.

În anul 1931 devine membru al partidului comunist, pentru a cărui cauză a luptat cu cinste pînă la sfîrșitul vieții.

Înriurirea pe care a avut-o asupra sa încadrarea în partidul comunistilor s-a reflectat structural în întreaga activitate pe care a desfășurat-o. În cadrul Facultății de drept, așa cum raportau la 7 noiembrie 1932 organele siguranței, Sahia „face parte din fracțiunea comunistă”. Scrierile sale sînt dominate de o vădită orientare revoluționară, reflectînd poziția clasei muncitoare, a partidului său de avangardă.

Sub directa îndrumare a P.C.R., la 3 aprilie 1932, Sahia editează revista săptămînală „Veac nou”, care devine o tribună de luptă a clasei muncitoare, a maselor largi. După suprimarea ei de către autorități, Sahia tipărește revista de literatură proletară „Bluze albastre”. Cititorii erau informați, încă de la început, că în literatură publicată în coloanele acestei reviste vor găsi „explicația vieții adevărate”, „lumea în prefacere vie și care se scutură din temelie pentru o altă nouă zi definitivă”.

O prodigioasă activitate publicistică a desfășurat Alexandru Sahia în paginile cotidianului „Dimineața”, fiind, în această redacție, un adevărat punct de sprijin al partidului comunist. Ca redactor al rubricii muncitorești a ziarului se deplasa în fabrici, stătea de vorbă cu lucrătorii, obținea corespondențe de la ei. Sahia a luat apărarea celor concediați, a inițiat anchete în legătură cu soarta grea a luptătorilor revoluționari deținuți la Doftana și în alte închisori.

În vremea în care a condus rubrica *Tribuna muncitorească*, era vizitat zilnic de delegații ale muncitorilor din fabrici sau de la sindicate, care aduceau memorii, articole, informații pentru a fi publicate. Legătura vie, directă a ziaristului comunist cu muncitorimea era evidentă.

Sahia a contribuit la îndrumarea primilor pași făcuți în publicistică de către unii muncitori și militanți comuniști și antifasciști. Este, de pildă, cazul luptătorului Constantin David, care a devenit un corespondent voluntar prețios al ziarului „Dimineața”. O fructuoasă colaborare s-a statornicit de asemenea între Alexandru Sahia, în calitatea lui de redactor, și luptătorul comunist Ilie Pintilie, a cărui semnătură era frecvent întîlnită în coloanele cotidianelor din Capitală.

Activitatea desfășurată de Alexandru Sahia între anii 1932 și 1937 arată că nu a existat moment de luptă a clasei muncitoare în care el să nu fi fost prezent, să nu-și fi spus părerea, să nu fi transmis maselor cuvîntul partidului, atît cît se putea sub regimul cenzurii și stării de asediu.

Contribuții deosebite a adus Alexandru Sahia în publicistica vremii într-o serie de probleme majore, cum ar fi explicarea necesității realizării neîntîrziate în România a Frontului unic muncitoresc și, pe această bază, a Frontului popular antifascist. „Ideea închegării frontului comun de luptă apare la noi ca o necesitate imediată — sublinia el în articolul *Front unic — Front popular*, apărut în „Cuvîntul liber”, cu prilejul zilei de 1 Mai 1936. Acest front trebuie încheiat și desăvîrșit, pentru ca masele odată mobilizate să poată lupta cu mai multă eficacitate pentru prăbușirea fascismului, să împiedice pregătirea războiului și să dezorganizeze acțiunea marelui capital, întărind cît mai mult pozițiile proletariatului.

Ziua de 1 Mai, care este cea mai dinamică sărbătoare din lume, trebuie să aibă drept lozincă în etapa istorică actuală realizarea *Frontului unic de luptă al întregii clase muncitoare, chează la înfăptuirii și desăvîrșirii Frontului popular*, care va însemna moartea fascismului, treapta de instaurare a unei patrii fără clase, fără exploatați și exploataitori, fără ură de rasă, și întronarea unei libertăți depline, pentru afirmarea adevăratelor valori”.

Într-o manieră pregnant mobilizatoare și-a conceput Alexandru Sahia repor-tajele consacrate condițiilor de lucru și viață precare ale clasei muncitoare și ale altor categorii de oameni ai muncii. Șomajul, care în anul 1932 cuprinsese în mre-

jele sale o mare parte a muncitorilor din țara noastră, a fost stigmatizat cu deosebită vigoare de către Sahia.

Denunțînd caracterul diversionist al ideologiei hitleriste și adevărata esență a fascismului, Alexandru Sahia i-a prezis, în nenumărate rînduri, cu multă clarviziune, inevitabila prăbușire. „Banda Hitler, Goebbels, Rosenberg și Goering — scria el în „Cuvîntul liber“ — va rămîne de-apururi în istorie ca cel mai perfect semn al răului“. Împotriva acestui rău — continua el —, întreaga omenire trebuie să acționeze unită. „De pretutindeni, din orice colț al globului, se așteaptă cu înfrigurare gestul acesta suprem, care să însemne în istoria lumii plecarea către o viață nouă“.

Ca membru al partidului comunist, a participat activ, în acei ani, la mișcarea revoluționară din România, a publicat în gazetele vremii materiale privitoare la bătăliile de clasă ale proletariatului român. Sahia a dovedit un puternic spirit de solidaritate cu acțiunile muncitorești din anii crizei economice, care au culminat, în ianuarie-februarie 1933, cu eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor, organizate și conduse de partidul comunist.

Numele lui Alexandru Sahia figurează la loc de cinste în rîndul intelectualelor celor mai activi din mișcarea de solidaritate desfășurată în anii 1933—1934 de clasa muncitoare și masele largi cu eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din 1933 și cu procesul ce le-a urmat. Deosebite, prin conținutul lor de idei, sînt repor-tajele publicate de Sahia în presă pe marginea dezbaterilor procesului de la Craiova din 1934 al conducătorilor muncitorimii ceferiste și petroliste.

O activitate prodigioasă a depus Alexandru Sahia în cadrul organizațiilor de masă legale create, conduse sau influențate de P.C.R. în acei ani. În cîteva rînduri, el a primit din partea partidului sarcina de a se ocupa de pregătirea condițiilor pentru crearea acestor organizații. Așa, de pildă, încă de la înființarea Comitetului național antirăzboinic, în 1932, Sahia s-a numărat printre susținătorii săi cei mai activi. Numele său a figurat, de asemenea, pe lista celor mai energici activiști ai Comitetului național antifascist, organizație de masă legală creată de partidul comunist în iunie 1933. Împreună cu alți activiști, el a reprezentat această organizație la tratativele purtate cu Liga muncii și Partidul socialist unitar în vederea constituirii Frontului unic muncitoresc, organism politic ale cărui baze aveau să fie puse în toamna anului 1934.

În 1934, cînd s-a constituit asociația Amicii U.R.S.S., Sahia s-a numărat de asemenea printre membrii săi activi, la fel cum, un an mai tîrziu, a făcut parte din rîndul membrilor fondatori ai Societății pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică.

În toamna anului 1934, Alexandru Sahia a vizitat, timp de trei luni, Uniunea Sovietică. Cu acest prilej, a avut posibilitatea să cunoască viața politică, socială și culturală din U.R.S.S., a vizitat întreprinderi, colhozuri, școli, institute de cultură etc. La întoarcere a scris cunoscuta lucrare *U.R.S.S. azi*, pe care a publicat-o, în 1935, la Craiova, iar în 1936, la București. Cartea *U.R.S.S. azi* a avut un rol deosebit în popularizarea realizărilor obținute de Uniunea Sovietică pe frontul edificării societății socialiste, bucurîndu-se de o bună primire din partea publicului românesc.

Cînd, în iunie 1935, din inițiativa P.C.R., s-au pus bazele Asociației independente a scriitorilor și artiștilor, Alexandru Sahia a primit însărcinarea de a se ocupa de organizarea acestei noi formațiuni politice democratice, antifasciste. O susținută activitate a desfășurat luptătorul revoluționar în direcția constituirii Comitetelor pentru apărarea antifasciștilor, organizație de masă care, într-un timp scurt, a reușit să adune sub steagul ei nenumărați luptători împotriva terorii burghezo-moșierești, pentru stingerea proceselor antifasciștilor și eliberarea celor arestați. Succesele înregistrate de organizație sînt oglindite cu satisfacție de Sahia într-unul din ziarele vremii, subliniind că s-au format nenumărate comitete de apărare pe întreg cuprinsul țării. Din însărcinarea partidului comunist, în anii 1935—1936, cînd guvernul liberal a înscenat o serie de procese împotriva unor binecunoscuți luptători comuniști și antifasciști, Alexandru Sahia s-a numărat printre apărătorii activi ai celor judecați. De la bara justiției de clasă burghezo-moșierești, în cadrul unor întruniri, ca și în presă, cuvîntul său a răsunit hotărît în apărarea celor judecați, în înfierarea regimului de teroare burghezo-moșieresc.

Alexandru Sahia a primit, de asemenea, din partea partidului comunist numeroase sarcini pe linia menținerii unei permanente legături și a asigurării unei competente îndrumări a altor organizații de masă legale, cum erau Blocul democratic, Comitetele cetățenești, Patronajele populare, Liga contra prejudecăților,

Societatea pentru protecția mamei și a copilului etc. Ori de câte ori a fost cazul, a venit în ajutorul celor care se străduiau să răspundească în masele largi adevărul, să lumineze calea, să limpezească perspectiva anilor ce aveau să vină. Așa, de pildă, în vara anului 1935, când Liga contra prejudecăților a luat inițiativa editării în tiraj de masă a broșurii *Apărarea culturii*, vie demascare a fascismului de pretutindenă, Alexandru Sahia a acordat un sprijin substanțial editorilor.

Pentru activitatea sa revoluționară a fost urmărit îndeaproape și persecutat de către organele poliției și siguranței.

Un loc cu totul special în activitatea lui Alexandru Sahia îl ocupă creația literară. El ne-a lăsat o moștenire literară și publicistică valoroasă și rămîne un admirabil exemplu de scriitor comunist. „Un scriitor trebuie să fie un luptător social — scria el în ziarul „Flacăra” din 17 octombrie 1935. El trebuie să fie continuu legat, în mod strîns, de complexul social în care trăiește. Scriitorul nu poate fi străin de fenomenele economice, politice, care agită întotdeauna masele. Viața zilelor noastre caută să fie împinsă după alte forme, cu mult mai aspre. Epoca romantismului languros, a extazului mistic este îngenunchiată și plesnită de alte realități ce caută să ne depășească. Ceva mai mult, scriitorii generației mele trebuie să se convingă în momentele de față că nu pot face decît artă cu tendință, însă să introducem maximum de artă, pentru că numai astfel operele noastre vor căpăta viabilitate”.

Alexandru Sahia a fost profund conștient de ceea ce datorează partidului. „Inspirația mea — mărturisea el în primăvara anului 1932 — nu e a mea, este a partidului! Secretul lumii noi e al partidului! Cuvintele mele nu sînt ale mele, ci ale partidului! Există în țara asta a noastră un partid înțelept și puternic, care luptă pentru a ne scoate pe toți din asfixia lumii burgheze și pe muncitori, pe țărani și pe intelectuali!”.

Faptul că activitatea sa publicistică evoluează mai intens începînd cu al patrulea deceniu al veacului nostru, cînd efectele crizei economice deveneau tot mai apăsătoare pentru masele de oameni ai muncii, conferă operei tinărului scriitor o deosebită semnificație social-politică. Nuvelele lui Sahia sînt un exemplu de literatură militantă pentru cauza clasei muncitoare. Valoarea lor rezidă în atitudinea partinică a scriitorului față de problemele esențiale ale societății în care trăia în tratarea acestor probleme de pe pozițiile clasei muncitoare, în mesajul transmis maselor. Exploatarea și oprirea muncitorimii, fascismul, războiul și militarismul, rasismul — iată temele nuvelor lui Sahia, în care a cuprins, cu mijloace simple, ciocnirea forțelor sociale din România între cele două războaie mondiale. Din puternicele încheștări de clasă care străbăteau istoria țării din acei ani, Alexandru Sahia și-a extras materialul documentar și patosul revoluționar pentru *Uzina vie*, *Revolta în port*, nuvele care aduc în literatura noastră, pentru prima dată în forme conturate, imaginea muncitorului revoluționar, a muncitorului care are un orizont politic. Sahia a descris în creația sa situația și lupta țărănimii (*Ploaia din iunie*, *Măgarii lui Bică Lambă* etc.), lupta antifascistă și antirăzboinică (nuvelele *Execuția din primăvară*, *Moartea tinărului cu termen redus*, *Întoarcerea tatei din război*, *Pe cîmpia de sînge a Mărăștilor*).

Activitatea febrilă de zi și noapte, perpetua stare de tensiune provocată de persecuțiile autorităților burghezo-moșierești au adus agravarea bolii lui Sahia. Tuberculoza i-a împutinat puterile. A încetat din viață după îndelungi suferințe, în casa părintească de la Mînăstirea, la 13 august 1937.

Pentru partid, pentru clasa muncitoare, moartea lui Alexandru Sahia a fost o pierdere dureroasă. Iată ce scria muncitorul tipograf Nicolae Ionescu familiei lui Sahia, exprimînd astfel sentimentele tovarășilor săi: „Să știți că greul ce ne apasă astăzi nu este numai al d-voastră, ci și al nostru, care l-am cunoscut pe Alexandru Sahia și care și-a petrecut multe zile și nopți între noi, cei de jos. Ne-au rămas de la el prea multe exemple mari pentru a nu fi alături de d-voastră în această încercare. Și să vedeți că nu-l vom uita niciodată, ca unul care ne-a apărât întotdeauna drepturile”.

Gazetele democratice, antifasciste ale vremii — în special cele la care a colaborat Alexandru Sahia — au consacrat spații largi evocării figurii luminoase a celui dispărut înainte de vreme. Rubrica *Tribuna muncitorească* a ziarului „Dimineața”, pe care Sahia a condus-o ani în șir, a publicat, la 14 august 1937, sub semnătura lui Nicolae Deleanu, un emoționant articol, în care se arăta: „Sahia îi iubea pe muncitori cu acea sinceritate pe care ți-o dă entuziasmul tinereții și credința în acel nobil ideal al clasei proletare: o societate nouă, dreaptă, fără exploatați și exploatați... Îi iubea pe muncitori pentru că le cunoștea durerile și suferințele, suferea totdeauna alături de ei”.

După mai puțin de un deceniu de la moartea lui Sahia, cauza căreia acesta i-a dedicat întreaga viață — asemenea altor nenumărați luptători — a triumfat în țara noastră. În anii puterii populare, ca un omagiu adus aceleia care a fost Alexandru Sahia, numele său a fost înscris, post-mortem, în rindurile membrilor Academiei Republicii Socialiste România. Scrierile sale au văzut lumina tiparului în mai multe ediții, bucurându-se de o caldă primire. Astfel, cuvîntul manifest al activistului, scriitorului și gazetarului comunist Alexandru Sahia continuă să vibreze și astăzi în inimile tuturor celor care l-au cunoscut și l-au apreciat.

Dr. GH. I. IONIȚĂ

Emil Isac

(1886-1954)

Debutază cu traduceri, poezii și foiletoane la „Gazeta Transilvaniei” și „Familia”, precum și în presa maghiară, afirmând cu curaj năzuința prieteniei între masele de români și naționalitățile conlocuitoare din Transilvania. În 1908 îi apare primul volum de poezii.

O bogată activitate publicistică la „Românul”, „Facla”, „Adevărul” (Buda-pesta), volumul de poezii *Ardealule, Ardealule bătrîn* (1916) constituie momente mai de seamă ale scrisului său în perioada de pînă la unire. Cu sprijinul lui Caragiale, în 1912 i se pune în scenă la Teatrul Național din București piesa *Maica cea tinără — dramoletă neo-romantică*, cu Aristizza Romanescu în distribuție.

Conținutul social-politic al beletristicii lui Emil Isac reprezintă o prefață elocventă a publicisticii sale militante, o expresie a concepțiilor avansate ale autorului. Numeroase creații în versuri sau în proză vorbesc prin simpla mențiune a titlului: *Rugăciunea robilor, De la sapă vin, Viața de mahala, Muncitoare, Sirena fabricii, Boierul român, Copii de moși pe străzile Clujului*. Opera sa se bucură de reputație și este tradusă în limbile maghiară, germană, polonă, suedeză, japoneză etc.

Emil Isac a cunoscut, încă la o vîrstă timpurie, marxismul, desigur ca un învățăcel. El se considera înregimentat spiritual în rîndurile proletariatului, ale socialiștilor, făcîndu-și din aceasta un titlu de mîndrie manifestă, publică. Preocupările pentru cunoașterea vieții și aspirațiilor celor mulți au contribuit de asemenea la clarificarea sa ideologică și politică, la apropierea de mișcarea socialistă. Încă

Binecunoscut poet și om de cultură, Emil Isac se înscrie la loc de frunte în galeria militanților și făuritorilor actului unirii de la 1918. Activitatea sa pe plan general social-politic și, mai ales, cea legată nemijlocit de pregătirea și săvîrșirea unirii Transilvaniei cu patria-mamă rămîne o mărturie de neșters a înaltului patriotism care călăuzea rîndurile luptătorilor atașați idealurilor revoluționare ale clasei muncitoare, ale mișcării muncitorești.

S-a născut la Cluj, în 1886, într-o familie de intelectuali. În locuința avocatului Aurel Isac, unul dintre principalii apărători în procesul memorandumului din 1894, se întîlneau adeseori fruntașii luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania.

Emil Isac urmează cursurile primare și secundare la Cluj și Năsăud.

în 1912 publică în „România muncitoare”, iar gazeta „Adevărul”, organ de presă al socialiștilor români din Transilvania, remarcă originalitatea poeziei sale.

Prezența lui Emil Isac în publicistica socialistă de pe ambele părți ale Carpaților are și semnificația mai largă a aspirației spre întărirea legăturilor dintre toate provinciile românești. Presa mișcării socialiste românești din Transilvania apreciază elogios activitatea sa, călăuzită de idei progresiste. Emil Isac denunță tendințele retrograde ale semănătorismului, „neoșismul” patriarhal, tradiționalismul conservator, naționalismul șovin. Atitudinea sa vehement anticlericală are o valoare deosebită în peisajul ideologic transilvănean din acea vreme.

În activitatea sa, Emil Isac nu se mărginește însă la considerații generale, ci pășește ferm în arenă. Anii 1917—1918 reprezintă, din acest punct de vedere, un moment de vîrf. El dă glas gîndurilor și năzuințelor populare de a se înfăptui unirea tuturor românilor într-un stat unitar și independent și îndeamnă la luptă. În articolul: *Partidul Național Român să intre în acțiune*, publicat în „Adevărul” din decembrie 1917, Emil Isac intuește caracterul de cauză a întregii națiuni pe care îl avea lupta de eliberare națională. Avertizînd asupra unor tendințe dăunătoare, conservatoare existente în interiorul P.N.R., el face, în acest articol, două aprecieri care depășesc, prin însemnătate, cadrul anunțat. Autorul definește aici războiul mondial ca „un măcel pornit din interes curat capitalist” și subliniază că, „grație revoluției rusești, opinia publică a lumii nu mai iartă brutalitatea unor feudali”. El conchide că în lupta ce se desfășoară „pentru o schimbare radicală Comitetul național are datoria... să ia parte cu întreg arsenalul minții și cu o propagandă măreață la înfăptuirea idealului democratic”. Evenimentele din toamna anului 1918 aveau să confirme justetea acestui punct de vedere. În „Foaia poporului român”, Emil Isac combate planul „Mittel Europa”, afirmînd necesitatea imperioasă a eliberării și independenței naționale.

Semnificativ este faptul că publicistica lui Isac era răspîndită în numeroase publicații din Transilvania, din vechea Românie, din Ungaria, Austria, Germania, Elveția etc., ea se caracterizează printr-un orizont larg, printr-un spirit profund democratic. Ca o expresie a acestui orizont, legăturile cu intelectualitatea progresistă maghiară ocupă un loc de seamă în activitatea lui Emil Isac. El a fost un susținător fervent al relațiilor de colaborare româno-maghiară. Însăși unirea Transilvaniei cu patria-mamă era concepută de Emil Isac ca o cauză a prieteniei și a înțelegerii între popoare.

Prietenia sa cu o seamă de intelectuali din Ungaria și mai ales notoria prietenie cu Ady Endre sînt caracterizate de sentimentele respectului și prețuirii reciproce, rămînînd pagini antologice în istoria relațiilor româno-maghiare. „Fii binecuvîntat că ai cutezat să aduci o ramură de măslin nobilului meu popor valah... Văd în tine pe reprezentantul Ungariei noi” — îi scria Emil Isac lui Ady Endre. Prin Isac a cunoscut Ady atît de profund literatura română. Scriitorul maghiar a recomandat piesele lui Caragiale teatrelor din Budapesta și intenționa el însuși să scrie o piesă pentru teatrul românesc, în care să combată șovinismul. Ideile politice ale lui Ady Endre au fost popularizate în România de Emil Isac, în paginile „Faciei”.

Emil Isac a reprezentat, prin justetea cauzei pentru care milita, un stimulent în acțiunea multora dintre contemporanii săi din Ungaria, orientată în direcția apropierii româno-maghiare. „Doream fanatic cunoașterea fenomenului care împiedica apropierea noastră — mărturisește Emil Isac într-o confesie autobiografică —, atașîndu-mă din tinerețe mișcării socialiste... Tot astfel, prietenii mei unguri — Ady, care era cel mai mare poet al Ungariei, un Babits, un Kosztolányi și aproape toți oamenii de conducere ai spiritualității ungurești făceau front comun cu noi românii, democrații români. Scriitori progresiști unguri au protestat prin «Vilag», «Nyugat» ș.a. împotriva absurdităților politice, cum noi, tinerii de la «Facia», «Adevărul», «România muncitoare», «Noua revistă română», am propovăduit pentru o nouă înțelegere a fenomenului politic prin analiza socială a acestor două neamuri”.

El a făcut întotdeauna o distincție netă între poporul maghiar și politicienii reacționari, care slujeau interesele exploataților și împilatorilor. Cu ocazia înlăturării dinastiei habsburgice, el semna în „Adevărul” articolul de mare rezonanță intitulat *Și vedeți cu ochii minunea*, în care scria: „Noi vrem frățietate, egalitate cu toate neamurile, căci nouă nu oamenii ne-au fost dușmani, ci stăpînii lor. Nouă Habsburgii și Hohenzolernii și toate șlehtele de trîntori regali ne-au fost dușmani, căci ne-au sclăvit popoarele...”

După unire, Emil Isac remarcă plin de entuziasm semnificația unor aspecte obișnuite ale conviețuirii prietenești dintre masa populației românești și a celei

maghiare în Transilvania: „La Cluj — studenții români și maghiari mănincă la o masă, țărani români și maghiari dansează împreună, savanți români și maghiari se apleacă împreună asupra alambicului, a microscopului sau a vechilor cronici, femei române și maghiare își îngrijesc împreună odraslele cu fața îmbujorată, români și maghiari lucrează împreună.“

Anii 1917—1918 reprezintă punctul culminant al activității lui Emil Isac din întreaga perioadă de pînă la eliberare. Legăturile sale cu mișcarea muncitorească devin tot mai strînse. El trimite un călduros salut celui de-al nouălea congres al social-democrației române din Transilvania, întrunit în mai 1918, care coincidea cu sărbătorirea centenarului nașterii lui Karl Marx. Manifestîndu-și simpatia față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Emil Isac afirma răsplat că „Rusia revoluționară este negreșit înzestrată cu viitor... Nu este cu puțință un alt viitor pentru fiecare stat, pentru Europa, pentru lumea întreagă, decît idealul socialist“. Numeroasele materiale pe care le publică în „Adevărul“, unde ele apăreau ca articole de fond, în „Népszava“, în „Calendarul muncii“ de la București, în „Gazeta Transilvaniei“, „Glasul Ardealului“ (Brașov), organul de presă condus de Ilie Cristea, „Foaia poporului român“, în presa maghiară, în „Arbeiterzeitung“ din Viena ș.a., vădesc o atitudine curajoasă, militantă. Concretizîndu-și concepția social-politică, Emil Isac arăta că „ideea democratică promite reforma agrară, reforma dărilor și a impozitelor, reforma școlară, reforma socială și înainte de toate: reforma politică“. El înțelegea în profunzime legătura organică dintre lupta de eliberare socială și națională a poporului său, rolul acesteia în ansamblul luptei de emancipare generală a popoarelor.

Bogata și fecunda activitate publicistică a lui Emil Isac din acești ani a contribuit la mobilizarea conștiințelor, la lărgirea caracterului de masă al luptei anti-războinice, pentru drepturi democratice, pentru înfăptuirea cerințelor vitale ale milioanelor de exploatăți, pentru făurirea statului național unitar român.

După cum se știe, Emil Isac a fost unul dintre participanții la Adunarea națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. El avea să evoce mai tîrziu evenimentul, cu sensibilitatea sa caracteristică, într-un manuscris intitulat *1 decembrie 1918* și datat din 1937: „Atunci, tînr, încărcat cu straiță de visuri și cîntec neobosit de libertate, atunci m-am dus și eu poetul și am plecat cu toții care simțeam căldura românească în inimă. Atunci. m-am dus la Alba Iulia: în trenul cu geamuri sparte duceam cu noi ce am vrut să uităm cu toții: robia...“. Potrivit consemnărilor lui Tiron Albani, unul dintre reprezentanții P.S.D. din Transilvania la Adunarea de la Alba Iulia, un ziarist francez l-a intervievat pe Emil Isac, cerîndu-i relații despre semnificația îmbinării steagurilor roșii și tricolore arborate de delegațiile muncitorești la Alba Iulia. Emil Isac a preferat să dea cuvîntul unui stegar, al cărui răspuns l-a tradus pentru reporter: „Drapelul roșu înseamnă că vrem dreptate socială, iar tricolorul înseamnă că aceasta o vrem prin unirea cu România“. Stegarul făcea parte din delegația minerilor de la Ocna-Mureș. Din aceeași sursă aflăm că Emil Isac s-a referit apoi la numărul mare al muncitorilor prezenți la Alba Iulia în istorica zi de 1 decembrie 1918, la participarea celorlalte categorii sociale. Faptul că în acel moment, care încununa lupta seculară a maselor pentru unitate politică, Emil Isac a evocat pe larg sprijinul însuflețit acordat de muncitori cauzei unirii constituie o mărturie a legăturii sale cu mișcarea muncitorească.

Între luările de atitudine în favoarea unirii relevăm de asemenea articolul semnat de Emil Isac în „Adevărul“ din 23 decembrie 1918 și intitulat: *Alba Iulia socialiștilor români*, care sintetiza poziția activă a mișcării socialiste în cadrul luptei de eliberare națională și formula postulatele acestei lupte, temeiurile modului în care s-a înfăptuit unirea, în condițiile istorice concrete. De altfel, redacția gazetei însoțea textul de o notă în care menționa că autorul „tratează din punct de vedere științific atitudinea socialiștilor români“. Emil Isac sublinia din nou că socialismul, „stînd pe baza evoluțiunii, este dușmanul oricărui trecut istoric care nu asigură în întregime libertatea popoarelor“. Poporul român — scria el — „a trăit viață de sclavie și a fost înșelat și sub Horea, și în 1848, și în 1868, și în 1881... și astfel noi românii am devenit iredentști nu odată pe bază curat socială“ (subl. ns.). Noi, socialiștii români, declara autorul în continuare, dorim „unirea tuturor elementelor românești; căci numai astfel sintem asigurați că putem trăi viața unui popor civilizat și numai astfel ne este posibil ca, în sfîrșit, toată energia noastră să poată fi folosită pentru progresul cultural, social și economic“.

În articol se stabilește o corelație între ideea unirii și cea a independenței naționale, așa cum era privită de socialiștii români. „*Independența noastră este o*

condiție sine qua non a viitorului nostru și ea nu ne poate fi asigurată decât atunci dacă nu vor mai exista provincii românești, ci dacă toată românimea va trăi o singură viață de stat. Asta-i argumentul suprem pentru care socialismul român s-a declarat în Alba Iulia pentru idealul unirii tuturor românilor". Un popor care nu și-a dobândit unitatea de stat — arăta Emil Isac — „nu-și poate dezvolta niciodată particularismul național spre binele omenirii întregi“.

Autorul lua poziție față de una dintre cele mai controversate probleme — ale unirii Transilvaniei cu România. „Este naiv contra-argumentul că ne unim cu un regat... Regatul, în geneză și în principiu, nu poate fi acceptat de socialism". După ce arăta că „socialismul român va pune în praxă idealul său imediat ce va dispune de forța necesară", Emil Isac conchidea că „Alba Iulia socialiștilor români este deci învingerea curentului social-democratic și la Alba Iulia este recunoscut ca factor serios Partidul social-democrat român“.

Într-un interviu publicat în vara anului 1919 în „Chemarea", Emil Isac scotea în evidență semnificația democratică a principiilor înscrise în rezoluția de la Alba Iulia și faptul că „Partidul social-democrat a vrut unitatea poporului muncitor". În articolul: *Problema românească — problemă socială*, el releva că „românii s-au unit pe baza revoluțiunii sociale, și nu pe baza principiului militar“.

După Adunarea de la Alba Iulia, Emil Isac a fost ales membru în Marele Sfat Național, ca reprezentant al mișcării socialiste. A desfășurat o susținută activitate de propagandă peste hotare în favoarea cauzei românești.

În 1919 s-a retras din vechiul partid socialist din Ardeal, declarându-și dezacordul cu unii conducători. Limitele concepției sale, oportunismul din rîndurile unor lideri, presiunea exercitată de reacțiune, explică — fără a motiva — gestul lui Isac, care, profund dezamăgit, își exprima în acest fel protestul.

Activitatea sa publică a continuat pe linia convingerilor și acțiunilor de pînă atunci, de la care nu a abdicat. El nota, încă în aprilie 1918: „voi fi mîndru dacă pretențiile acestui neam minunat se vor lichida [înfăptui] chiar pe baza socialismului". A colaborat constant la publicațiile progresiste și democratice, la „Cuvîntul liber", la „Societatea de mîine", la „Adevărul", în presa maghiară, exprimîndu-și crezul în apropierea unei lumi noi, mai bune. *Poeme în proză*, *Notițele mele*, și *Cartea unui om* sînt principalele volume scoase în perioada interbelică. Ca inspector al artelor pentru Transilvania și ca profesor de estetică la Școala de belle-arte din Cluj, a militat pentru un conținut democrat al culturii.

Emil Isac a nutrit o mare aversiune față de dictatura antonesciană, care s-a accentuat odată cu tragedia Ardealului de nord, cu bejenia și războiul. A refuzat cu minie oferta unor emisari ai regimului. I s-a interzis publicarea lucrărilor, căci scrisul său din acei ani începea să recapete pulsul marilor efervescențe ale poporului din care făcea parte.

O renaștere profundă se produce în opera și activitatea lui Emil Isac după eliberare. Cum era și firesc, primele vibrații ale lirei sale cîntă Ardealul eliberat. El militează cu o energie sporită pentru triumful forțelor democratice, în frunte cu comuniștii, pentru colaborarea și prietenia între popoare, pentru pace. Devine membru corespondent al Academiei, e ales deputat și e decorat. Opera sa este apreciată la valoarea ei adevărată. Își fructifică bogata experiență de viață cu un înalt simț civic, fiind în primele rînduri ale construcției socialiste.

Încetează din viață la 25 martie 1954.

Viața și activitatea lui Emil Isac sînt o ilustrare pilduitoare a înaltului patriotism, a atașamentului celor mai valoroși intelectuali față de cauza maselor largi, față de idealurile revoluționare pentru care a luptat clasa muncitoare. Scrisul său își trage seva din legătura strînsă cu năzuințele poporului și se impune sub semnul acestei legături, înscriindu-se cu cînte în patrimoniul culturii noastre înaintate.

ALEXANDRU PORȚEANU

Alexandru Ionescu (1862-1929)

La 22 iulie 1862 se naște, într-o familie de muncitori din București, Alexandru Ionescu, cel care avea să devină mai târziu, către finele secolului trecut, unul dintre conducătorii mișcării muncitorești din România. El se număra printre primii lucrători din țara noastră care au aderat la mișcarea socialistă încă de la începuturile ei. Prin activitatea sa energetică și multilaterală, a avut un rol însemnat în crearea și organizarea asociațiilor profesionale muncitorești, în constituirea primului partid politic al proletariatului din România.

După absolvirea claselor primare se angajează la „Imprimeriile statului” din Capitală ca „stringător la mașini”, meserie la care avea să renunțe nu după mult timp, angajându-se elev tipograf la întreprinderea „Carol Göbl”. În anii uceniciei, devenind paginator, lucrează

o perioadă la publicația „Curierul financiar”, apoi i se încredințează răspunderea tehnică a apariției ziarului „Le Peuple Roumain”. În mediul în care luca și își perfecționa cunoștințele profesionale, el a cunoscut nemijlocit condițiile de muncă și de trai ale lucrătorilor, acțiunile întreprinse de ei, dezideratele și aspirațiile lor. Aceasta a influențat formarea și consolidarea unor trăsături de caracter și a contribuit considerabil la lărgirea viziunii sale asupra problemelor de viață, asupra mecanismului social în general.

În 1880, după patru ani de ucenicie, calificându-se ca lucrător, se angajează la tipografia ziarului „L'Indépendance Roumaine”. Răspîndirea ideilor socialiste în acei ani, circulația lor tot mai largă determină o sporire considerabilă a numărului aderenților și simpatizanților mișcării socialiste. Alexandru Ionescu ia cunoștință de conținutul și obiectivele finale preconizate de socialism pentru prima dată în 1883, prin intermediul lui Constantin Mille. Din acel moment, activitatea sa ca socialist, pregătirea sa ideologică vor înregistra un drum ascendent.

În 1886 devine membru al Cercului de studii sociale din București, în cadrul căruia și-a format o solidă cultură socialistă. În următorul an se număra printre inițiatorii înființării Cercului muncitorilor din București, care, prin activitatea intensă a elementelor muncitorești din conducerea lui, a constituit embrionul de organizare al proletariatului român în propriul său partid. După transformarea cercului în club muncitoresc, în februarie 1890, face parte din comitetul de conducere al acestuia.

Apariția, în 1890, a ziarului „Munca”, organ al mișcării socialiste din România, din redacția căruia făcea parte, a avut un rol important în propagarea ideilor socialiste în rândurile maselor, reprezentând, în același timp, un mijloc de afirmare a unor autentice talente gazetărești provenite din rîndul muncitorilor. Alexandru Ionescu, ale cărui începuturi publicistice datau din 1886, cînd era redactor la „Gutenberg”, organ al lucrătorilor tipografi, se remarcă printr-o laborioasă activitate publicistică, susținută de numeroase și variate articole apărute în coloanele acestei gazete. El întreprinde numeroase anchete sociale, ale căror rezultate își găsesc concretizarea în articole ca: *Lucrătorii tipografiei statului*, *Micii funcționari*, *Sănătatea atelierelor*, *Sărăcimea și ajutorul medical*, *O inspecție sanitară* etc. Alte materiale au ca temă abuzurile săvîrșite de autorități (*Mîșelile poliției*), represuniile împotriva mișcărilor țărănești (*Crimele din Dorohoi*), cauzele și modul de desfășurare a acțiunilor greviste ale muncitorilor (*Greva de la Ploiești*), critica sistemului electoral (*Dragostea electorală*).

În primăvara anului 1891, Alexandru Ionescu figurează pe lista candidaților socialiști pentru colegiul II București, alături de I. Nădejde, V. Gh. Morțun și C. Mille, candidatură care avea să fie reînnoită în alegerile din 1895 și 1899.

Paralel cu munca intensă desfășurată în cadrul Clubului muncitorilor și al redacției ziarului „Munca”, el se face remarcant printr-o neobosită și fructuoasă activitate în cadrul asociației „Gutenberg”, organizație profesională a lucrătorilor tipografi. În adunarea generală din 1892 este ales vicepreședinte al acestei asociații și primește însărcinarea de a reedita gazeta „Gutenberg”, a cărei apariție încetase în urmă cu cîțiva ani.

Devenind, patru ani mai tîrziu, președinte al societății „Gutenberg”, reușește, cu ajutorul elementelor muncitorești înaintate din conducerea ei, s-o așeze pe principii de clasă și s-o afilieze la P.S.D.M.R. În această muncă de mare responsabilitate, Alexandru Ionescu depune eforturi susținute în direcția organizării și îmbunătățirii situației lucrătorilor tipografi din Capitală, a creării unei organizații unice, pe întreaga țară, a salariaților din întreprinderile poligrafice. Acest deziderat își va găsi realizarea spre sfîrșitul veacului al XIX-lea, prin afilierea la asociația „Gutenberg” a societăților de lucrători tipografi din Iași, Ploiești și Craiova — rezultat direct al activității desfășurate de el.

Prin munca sa neobosită, orientată spre afirmarea și dezvoltarea mișcării muncitorești, Alexandru Ionescu se impune ca unul din conducătorii ei, fiind prețuit de muncitori, de tovarășii de luptă.

În 1892 face parte din comisia desemnată pentru pregătirea și organizarea Congresului de constituire a partidului clasei muncitoare din România. Crearea P.S.D.M.R., în primăvara anului 1893, a însemnat un pas important pe calea afirmării proletariatului ca cea mai înaintată forță socială a țării, a ridicat pe o treaptă superioară lupta de clasă desfășurată de muncitorime.

Ales de către primul Congres în Consiliul General, din care a făcut parte cu o mică întrerupere pînă la dezorganizarea P.S.D.M.R., în 1899, Alexandru Ionescu a luptat neobosit pentru a se imprima un curs hotărît acțiunilor inițiate de partid, în opoziție cu orientarea oportunistă a unor lideri. Dînd dovadă de o înaltă conștiință proletară, el se afla alături de cei care preconizau un partid cu un larg suport de masă, care să militeze activ și consecvent în direcția apărării intereselor celor exploatați și asupriți.

În tot timpul existenței P.S.D.M.R., socialiștii înaintați, în rîndul cărora se afla și Alexandru Ionescu, au acordat o deosebită atenție organizării și educării muncitorilor în spiritul ideilor socialiste, în care scop au inițiat o largă muncă de propagandă, atît în cadrul ședințelor cluburilor și al întrunirilor publice, cît și prin răspîndirea literaturii de partid, a presei și a altor materiale cu conținut înaintat. Consecvent în activitatea sa, el participă la ședințele cluburilor și asociațiilor profesionale din București, Galați, Brăila, Craiova, Ploiești, Iași, Birlad, conferențiază la Cercul de studii sociale și la Cercul socialist al lucrătorilor tipografi din Capitală.

În pofida opoziției unor membri ai Comitetului Executiv, se pronunță cu hotărîre pentru editarea unui organ zilnic al partidului. „Prin intermediul ziarului — scria Alexandru Ionescu — muncitorimea va face cunoștință cu ideile socialismului, va avea posibilitatea să le aprofundeze. Muncitorii vor putea pătrunde pînă în adîncul teoriilor dacă ne vom folosi de faptele zilnice pentru a le arăta cînd o față cînd alta a filozofiei noastre.”

În urma propunerii făcute de el, Congresul al II-lea al P.S.D.M.R. hotărăște editarea unui cotidian al partidului. Odată cu apariția, în 1895, a acestui organ de

presă, intitulat „Lumea nouă”, elementele înaintate din partid, printre care și Al. Ionescu, au inițiat o vie campanie în rîndul muncitorilor și intelectualilor de la orașe și sate pentru răspîndirea și susținerea materială a gazetei. Prin străduințele sale și ale altor muncitori tipografi, în anul 1897 ia ființă tipografia partidului. Congresul al V-lea al P.S.D.M.R., apreciind eforturile deosebite depuse de Alexandru Ionescu pentru construirea și darea în folosință a tipografiei, adoptă o moțiune prin care i se aduc vii mulțumiri în numele partidului și „îl roagă să continue și de acum înainte această activitate”, pusă în slujba partidului.

În această perioadă, el scrie numeroase articole, care apar în publicațiile socialiste „Munca”, „Lumea nouă”, „Democrația socială”, „Gutenberg”, „Almanahul socialist”, „Tipograful” (Iași), „Revista socială” ș.a. Ele dezbat probleme de o deosebită acuitate pentru timpul său, ca: viața mizeră a oamenilor muncii, creșterea îngrijorătoare a șomajului, politica partidelor burghezo-moșierești, lupta clasei muncitoare împotriva exploatații.

Alexandru Ionescu a dat dovadă de o înaltă înțelegere a evenimentelor, fiind un interpret lucid al sensului și conținutului acestora. El a criticat metodele întreprinse de unii conducători ai partidului care susțineau că, odată cucerit votul universal, lupta proletariatului poate fi considerată ca încheiată. Referindu-se la Morțun, Al. Ionescu arăta că procedeul acestuia „de a se da bine pe lingă deputații burgheziei nu este decît platonism” și că metoda memoriilor, folosită de unii conducători oportuniști ai P.S.D.M.R., nu poate duce la nici un rezultat. În același timp, el s-a pronunțat pentru o intensă activitate a P.S.D.M.R. în cadrul organizațiilor profesionale, pentru atragerea și înregimentarea în rîndurile partidului a muncitorilor din aceste organizații. Datorită intervenției sale și a altor socialiști înaintați, Congresul al II-lea al P.S.D.M.R. a adoptat o serie de hotărîri în această direcție.

Acțiunile muncitorești din această perioadă au găsit în Alexandru Ionescu un sprijinitor consecvent. De fiecare dată el s-a aflat în mijlocul greviștilor, îmbrăbindu-i în luptă. A vorbit muncitorilor greviști de la Atelierele de confecții ale armatei din București (iulie 1893), ceferiștilor de la atelierele Gării de Nord (1888), iar în septembrie 1891, cînd a izbucnit greva muncitorilor curelari din Capitală, a căutat „să lumineze pe greviști, să le arate calea de urmat spre a rezista și ademenirilor patronilor, și amenințărilor poliției”.

La 30 decembrie 1898 s-a declanșat greva generală a lucrătorilor tipografi din Capitală, al cărei inițiator și conducător a fost președintele asociației „Gutenberg” — Al. Ionescu.

O latură importantă a activității desfășurate de Alexandru Ionescu a constat în combaterea permanentă și hotărîtă a grupului oportunist proliberal din conducerea P.S.D.M.R., care urmărea să orienteze activitatea partidului pe căi strict legale. Referindu-se la acest aspect, într-un articol publicat în „Lumea nouă” din aprilie 1898, Al. Ionescu susținea ca toate forțele socialiștilor „să fie desfășurate pentru organizarea temeinică a clasei muncitoare, în scopul imprimării unui curs hotărît acțiunilor întreprinse de muncitori”.

Socialiștii înaintați, printre care și Al. Ionescu, au luat atitudine împotriva tendinței capitulare a elementelor burghezo-liberale din conducerea partidului. Combătînd orientarea acestora spre partidul liberal, ei demascau, în același timp, reacționarismul claselor exploatatoare, chemînd masele de muncitori să acționeze hotărît, bazîndu-se pe propriile lor forțe.

Față de intențiile conducătorilor oportuniști ai P.S.D.M.R. de a dizolva partidul, Al. Ionescu, alături de alți socialiști, a desfășurat o activitate remarcabilă în direcția demascării poziției lor în fața maselor muncitoare, militînd în același timp pentru continuarea existenței lui. „Noi nu putem să renunțăm la partidul și idealul nostru — sublinia Al. Ionescu în articolul *Sîntem și rămînem*, publicat în „Lumea nouă” din 28 martie 1899. Sîntem muncitori socialiști și voim să rămînem ca atare. căci interesele noastre și politice și economice nu ne îngăduie să fim altfel”.

Pentru Alexandru Ionescu era de neconceput inexistența partidului. Deși „o parte dintr-ai noștri au pierdut credința în izbînda socialismului... — spunea el —, noi din tot adîncul plămînilor noștri să strigăm: Trăiască partidul socialist!”

Poziția sa intransigentă i-a determinat pe „capitularzii” din conducerea partidului să nu-l invite la Congresul al VI-lea, congres menit să consfințească încetarea activității P.S.D.M.R. Dar delegații muncitorilor din Roman l-au propus să participe la congres ca reprezentant al organizației lor. Al. Ionescu nu a dat curs acestei propuneri, deși prezența sa la lucrările congresului ar fi fost de un real folos forțelor ce apărau partidul. De altfel, în scrisoarea de răspuns adresată congresului, la invi-

tația de a participa ca delegat al Romanului, el a înfierat manevrele elementelor lichidatoriste, care au desemnat ca delegați oameni apropiați intereselor lor, urmărind să excludă pe cei ce se pronunțau pentru un partid puternic, ancorat adînc în masele muncitoare, pe care să le conducă în drumul lor spre dezrobire.

După Congresul al VI-lea, ale cărui lucrări au avut loc în ziua de 2 mai 1899 — și care s-au caracterizat printr-o luptă acerbă între elementele devotate mișcării muncitorești și elementele burghezo-liberale capitalarde —, P.S.D.M.R. s-a dezorganizat vremelnic, mișcarea muncitorească resimțindu-se de pe urma acestei lovituri. Ea a cunoscut un proces de strîngere a rîndurilor, de regroupare a forțelor. Alexandru Ionescu s-a numărat în acei ani de grea încercare pentru mișcarea muncitorească din România printre militanții care au luptat consecvent, pentru apărarea și sprijinirea ei, pentru refacerea organizațiilor politice proletare. Într-o scrisoare adresată la 10 februarie 1900 redacției ziarului „Lumea nouă”, prin care dezmințea afirmațiile unor ziare burgheze în legătură cu participarea sa la un banchet al tinerilor generoși, Alexandru Ionescu declara că rămîne ferm în convingerile sale socialiste.

Cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai 1900 în Capitală, Al. Ionescu s-a aflat în mijlocul manifestațiilor și oratorilor, alături de I. C. Frimu, V. Anagnoste, Gh. Ionescu ș.a.

În 1901 s-a retras din conducerea societății „Gutenberg”, al cărei președinte fusese timp de mai mulți ani.

Apariția, în 1902, a gazetei „România muncitoare” a constituit un moment important în procesul de reorganizare politică și profesională a clasei muncitoare din țara noastră. În materialele publicate în coloanele ziarului, al cărei redactor responsabil era, Al. Ionescu a făcut un aspru rechizitoriu celor care acționaseră în direcția dezorganizării mișcării socialiste din România. Răspunzînd lui I. Nădejde, care, trecut la liberali, a publicat în „Adevărul” (București) unele articole ce încercau să acrediteze ideea că refacerea mișcării socialiste ar fi „o curată utopie”, el a demonstrat în *D-nul Ion Nădejde și mișcarea socialistă* falsitatea susținerilor acestuia.

În anii 1903—1904 se îmbolnăvește grav și întrerupe, pentru o perioadă, contactul cu mișcarea muncitorească. Îl vom găsi din nou, cu prilejul zilei de 1 Mai 1904, printre participanții la demonstrația muncitorească, alături de C. Dobrogeanu-Gherea și de alți militanți socialiști. Deși nu mai activează în cadrul vreunei organizații muncitorești, el continuă să sprijine material mișcarea socialistă și să se manifeste ca un simpatizant al acesteia.

După primul război mondial, Al. Ionescu revine, pentru scurt timp, în cadrul partidului socialist.

În perioada următoare, sănătatea fiindu-i zdruncinată, legăturile sale cu mișcarea muncitorească aveau să slăbească. Încetează din viață în București, la 9 iulie 1929.

În istoria mișcării muncitorești din România, de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, Alexandru Ionescu se înscrie printre cei dintîi lucrători care au aderat la ideile socialiste, desfășurînd o apreciabilă muncă de organizare și consolidare a primului partid politic al clasei muncitoare din țara noastră.

FLORIAN TĂNĂSESCU

M. C. Stănescu: Gh. M. Vasilescu

Editura politică, București, 1968, 292 p.

De curînd, în noua colecție de literatură istorică „Evocări” a apărut lucrarea monografică privind viața și activitatea revoluționară a militantului comunist Gh. M. Vasilescu. Monografia „Gh. M. Vasilescu”, editată sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., constituie rodul unor vechi preocupări ale istoricului M. C. Stănescu.

Cartea urmărește aspecte caracteristice ce compun viața și activitatea revoluționară a lui Gh. M. Vasilescu. Organizator, propagandist și publicist de talent, Gh. M. Vasilescu și-a desfășurat activitatea revoluționară în perioada premergătoare și în timpul primului război mondial, a avîntului revoluționar încununat prin crearea Partidului Comunist Român, precum și în primul deceniu al existenței P.C.R. Activînd în partidul comunist, în sindicate, colaborînd activ la principalele organe de presă din București ale acestora, Gh. M. Vasilescu și-a legat pentru totdeauna numele de luptele hotărîte de clasă duse de proletariatul român împotriva exploatarei capitaliste, pentru drepturi și libertăți democratice.

În prima parte sînt descriși anii de școală, viața grea, plină de lipsuri pe care a dus-o familia Vasilescu. Din cauza greutăților, Gh. M. Vasilescu intră ucenic la o tipografie din Călărași, iar apoi

funcționar la percepție, pentru a veni în ajutorul familiei împovărate.

Lucrarea stăruie asupra momentelor celor mai semnificative din activitatea lui Gh. M. Vasilescu. Astfel, evocarea îl prezintă la o vîrstă destul de fragedă, luînd legătura cu socialiștii din Călărași, de la care procura și citea lucrări socialiste; la 16 ani devenise corespondent la ziarele „România muncitoare” și „Tribuna transporturilor”, aceasta din urmă editată la Brăila, sub conducerea lui Ștefan Gheorghiu. Luînd contact cu mișcării de frunte ai mișcării muncitorești, ca I. C. Frimu, Ștefan Gheorghiu și alții, cu sprijinul acestora și împreună cu alți socialiști locali, Gh. M. Vasilescu a creat la Călărași primul sindicat. Referindu-se la neobosita sa activitate din acești ani, în notele sale autobiografice scria: „...Vorbeam la ședințele Cercului cultural, îndeplineam funcțiunea de secretar al sindicatului, eram corespondentul «României muncitoare» și însărcinatul ei cu încasările și facerea de abonamente, făceam pe intendentul localului pînă la treburile cele mai mărunte”¹.

În decurs de numai cîțiva ani, orașul Călărași a devenit „o mică citadelă socialistă”, cum îl numea cu mîndrie tînărul luptător.

Pentru această perioadă, activitatea lui Gh. M. Vasilescu se caracterizează prin participarea, alături de muncitori înarmați, la munca pentru luminarea maselor, prin debutul său în presa muncitorească.

Anul 1913 marchează o nouă etapă în viața și lupta revoluționară a lui Gh. M.

¹ M. C. Stănescu, *Gh. M. Vasilescu*, Editura politică, București, 1968, p. 22. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

Vasilescu. Amintindu-și de această perioadă, el notează : „Și într-o zi de iunie a anului 1913 cu sufletul jumătate lăsat în orașul pe care-l părăseam și jumătate luat cu mine pentru metropola în viltarea căreia aveam să mă amestec, m-am suit într-un tren și, după patru ore de drum, coboram emoționat în Gara de Nord“ (p. 26).

După stabilirea în București, Gh. M. Vasilescu începe o nouă etapă în viața sa, marcată de intrarea în Partidul social-democrat. Din acest moment, el se consacră luptei revoluționare a proletariatului din România. Folosind arma puternică a scrisului său militant și a propagandistului pătruns de profunzimea convingerilor ce le împărtășea maselor muncitoare, Gh. M. Vasilescu a desfășurat o neobosită activitate pentru demascarea regimului burghezo-moșieresc, a exploatarei clasei muncitoare. El devine unul dintre publiciștii de frunte ai mișcării muncitorești din țara noastră ; multe ziare muncitorești din acea perioadă — „Lupta“, „Socialismul“, „Tineretul socialist“, „Viața muncitoare“, „Tribuna funcționarului“ etc. — l-au avut redactor sau colaborator.

În anii 1914—1916 și-a desfășurat activitatea revoluționară în cadrul aripii de stînga a Partidului social-democrat din România, a luat parte activă la lupta proletariatului din țara noastră dusă împotriva exploatarei și a războiului, a condus întruniri muncitorești, a ținut conferințe, a scris articole în presa muncitorească.

Autorul analizează apoi activitatea lui Gh. M. Vasilescu în timpul primului război mondial, cînd a fost mobilizat și trimis pe front. El a desfășurat o vie propagandă revoluționară printre ostașii din Moldova ; este pus sub urmărire, cercetat, împiedicat de multe ori să-și îndeplinească sarcinile revoluționare. Cu toate acestea — se subliniază în lucrare —, în condițiile deosebit de grele ale războiului și ale situației militare, Gh. M. Vasilescu s-a încadrat în grupul de militanți revoluționari ce s-a încheșat la Iași, împreună cu M. Gh. Bujor, Al. Dobrogeanu-Gherea ș.a. După ce este demobilizat, în toamna anului 1918 se reîntoarce la București. Revoluționar consecvent, profund devotat ideilor socialismului științific, el se încadrează în aripa stîngă a Partidului Socialist din România. Gh. M. Vasilescu, subliniază autorul, devine repede cunoscut ca unul dintre înflăcărații luptători pentru îndrumarea și organizarea mișcării muncitorești pe principii revoluționare, pen-

tru crearea partidului revoluționar al clasei muncitoare. O intensă activitate a desfășurat Gh. M. Vasilescu în cadrul redacției ziarului „Socialismul“. În 1921 el devine redactor, fiind unul dintre primii ziaristi comuniști din țara noastră.

Din lucrare se desprinde cu pregnanță faptul că, paralel cu activitatea publicistică, Vasilescu a depus și o intensă muncă de propagandă prin viu grai. Cuvințile și conferințele sale ample ținute în fața a mii de muncitori și funcționari organizați în sindicate au contribuit și ele într-o măsură la întărirea spiritului revoluționar al maselor. Discursurile sale rostite la diferite întruniri ale P.S.D. sau ale sindicatelor erau pătrunse de un adînc spirit de revoltă împotriva claselor dominante, împotriva orînduirii capitaliste. Legat de aceste preocupări ale lui Gh. M. Vasilescu, autorul evocă descrie cum la sediul sindicatelor din str. Sf. Ionică, unde erau organizate întruniri ale muncitorilor din diferite ramuri de producție, cuvîntările lui Vasilescu erau ascultate cu mare interes, din ele emana entuziasmul, convingerea necîlîntită în victoria cauzei clasei muncitoare.

În această perioadă, Gh. M. Vasilescu publică articole despre necesitatea întemeierii partidului comunist al clasei muncitoare din România, aducînd o importantă contribuție la pregătirea ideologică a congresului de creare a P.C.R.

Activitatea revoluționară a lui Gh. M. Vasilescu, ca și a celorlalți militanți, este însă pîs cu pas urmărită de poliție și siguranță. Cartea relatează în această privință despre deseale percheziții, despre arestarea lui Gh. M. Vasilescu, din care cauză el n-a putut să ia parte la Congresul de constituire a P.C.R., din mai 1921.

Implicat în procesul din Dealul Spiirii, Gh. M. Vasilescu are în timpul procesului o atitudine fermă și curajoasă. În cuvîntul său, el și-a exprimat indignarea față de samavolniciile autorităților burghezo-moșierești. „Sînt acuzat pentru crimă contra siguranței statului — declară el la proces. N-am făcut nici o crimă. Poate că d-l comisar regal crede că prin activitatea mea comunistă am înfăptuit o crimă contra burghezimii capitaliste. Mi-o însușesc această crimă și primesc pedeapsa cu fruntea senină“ (p. 68).

În scopul asigurării conducerii luptelor economice și politice ale proletariatului, al realizării unei legături mai largi cu oamenii muncii, P.C.R. a îndrumat o serie de organizații de masă legale, ca Sin-

dicatele unitare, Blocul muncitoresc-tărănesc, Liga drepturilor omului, Liga contra terorii, Comitetul de amnistie, Comitetul de ajutor de pe lângă sindicatele unitare ș.a. Fără o îmbinare a activității ilegale cu cea legală, partidul nu ar fi putut menține legătura cu oamenii muncii, nu ar fi putut duce o luptă eficientă pentru cucerirea majorității clasei muncitoare.

Aceste idei călăuzesc și scrisul lui M. C. Stănescu, care, pe bună dreptate, remarcă semnificativ, printre altele, că în aceste condiții, cînd P.C.R. nu-și putea desfășura munca în mod legal, cînd clasele exploataatoare erau în plină ofensivă împotriva mișcării muncitorești, Sindicatele unitare, create în 1923, aveau un rol de seamă în organizarea și conducerea luptelor muncitorești împotriva exploataării. Or, vorbind despre activitatea din perioada 1925—1929 a Sindicatelor unitare, nu se poate să nu se amintească despre munca neobosită și prețioasă depusă de Gh. M. Vasilescu după eliberarea din închisoare în cadrul organizării și conducerii lor, lucru pe care M. C. Stănescu îl realizează cînd tratează activitatea eroului cărții sale în perioada anilor 1923—1929.

În această perioadă, Gh. M. Vasilescu a îndeplinit și importante sarcini de partid. Activitatea neobosită desfășurată i-a agravat boala. La 1 decembrie 1928 se internează în spitalul Filantropia, de unde nu a încetat să scrie, continuînd să-și spună cuvîntul despre lupta muncitorilor. Se stinge din viață destul de prematur.

O trăsătură importantă de caracter a militantului comunist Gh. M. Vasilescu, subliniată în evocare, o constituie dragostea și căldura cu care se apropia de muncitori, de cei obidiți, fapte pentru care era iubit și apreciat de masele de muncitori, pentru care nutrea convingerea că orînduirea burghezo-moșierească „se va năru sub puterea uriașă a mișcării muncitorești, care va birui prin forța ei crescîndă și prin destinul ei istoric”.

Culegerea de articole ce compun partea a doua a cărții dedicată militantului comunist este făcută selectiv, autorul alegînd cu discernămint din noianul surselor de materiale publicate de Gh. M. Vasilescu. Cele reproduse în carte — adevărate file de istorie — impresionează prin modul curajos în care abordează problemele epocii, prin concluziile mobilizatoare și chemările la optimism robust, la luptă, care se degajă din ele, prin stilul lor cald, convingător.

Reproducerea, fie ea și parțială, din multitudinea scrisului lui Gh. M. Vasilescu, neîndoios, aduce un plus la cunoașterea mai largă a istoriei mișcării revoluționare, într-o perioadă cuprinzătoare a unor momente și evenimente de mare semnificație pentru istoria țării noastre, a mișcării muncitorești în special.

Lucrarea despre Gh. M. Vasilescu, abordînd aspecte din viața și activitatea militantului comunist, analizate în contextul întregii politici economice și sociale a României din acea perioadă, vine în sprijinul întregirii cunoștințelor noastre despre activitatea unui reprezentant de seamă al mișcării noastre muncitorești, cum și despre unele probleme privitoare la activitatea partidului, a mișcării sindicale și a presei socialiste din perioada anilor în care și-a desfășurat activitatea Gh. M. Vasilescu, la care autorul a adus unele contribuții proprii.

Pornind de la aceste considerente, care țin de tratarea nemijlocită a vieții și activității unor activiști de frunte ai mișcării muncitorești în strînsă legătură și interdependență cu momentele de seamă din întreaga istorie a țării corespunzătoare perioadei analizate, și avînd în vedere că în asemenea situații autorii se văd nevoiți să vehiculeze cu o sumă de termeni, noțiuni, nume și denumiri, considerăm că întocmirea unor tabele de indici este bine venită în cazul unor atari lucrări. Mai ales dacă avem în vedere că lucrările din colecția „Evocări” se adresează unui public larg și variat, credem că indicii ar avea menirea să faciliteze lectura, nemaivorbind de faptul că ei dau și o anumită prestanță științifică lucrării. Cartea lui M. C. Stănescu n-ar fi avut decît de cîștigat de pe urma întocmirii unor atari indici.

De asemenea, sîntem convinși că autorul l-ar fi ajutat pe cititor să-și formeze o imagine și mai completă despre scrisul lui Gh. M. Vasilescu mai ales, cum și despre ecoul pe care l-a avut activitatea sa în memoria urmașilor, dacă ar fi realizat o bibliografie atît a tuturor articolelor publicate de Vasilescu, cit și a materialelor scrise despre militantul revoluționar.

Ar mai fi de semnalat și faptul că M. C. Stănescu n-a epuizat sursele care i-ar fi putut întregi partea ilustrativă; ne gîndim mai ales la faptul că ar mai fi putut fi selectate și alte fotografii ce-l reprezintă pe Gh. M. Vasilescu și că în carte nu figurează nici o ilustrație care să oglindească aspecte din casa memorială înființată la Călărași, în 1967.

Aceste câteva considerente, care privesc aparatul critic și partea ilustrativă mai ales, nu împiedică asupra conținutului cărții, concepută și realizată într-un stil care o face accesibilă unei mari mase de cititori. Ele țin mai ales de concepția

de ansamblu a colecției „Evocări“, care, fiind la început de drum, nu e lipsită de căutări, după cum trebuie să fie și receptivă la sugestiile și amendamentele ce i se propun.

STELIAN NEAGOE

Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani

Editura politică, București, 1968, 646 p.

Această recentă apariție, urmînd monografiilor despre viața și activitatea militanților revoluționari Ștefan Gheorghiu și Gh. M. Vasilescu, alături de lucrările abia apărute : C. Dobrogeanu-Gherea și 13 decembrie 1918, aduce o nouă contribuție la ilustra-

rea preocupărilor Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., a orientării publicațiilor sale pe linia relevării rolului hotărîtor al forțelor revoluționare, democratice, interesate în progresul societății românești și a combaterii forțelor retrograde, reacționare, antipopulare.

Luptei antimonarhice a poporului nostru, evoluției ideii de republică la români, formării și dezvoltării curentului antimonarhic pe parcursul unui întreg secol, de la revoluția română din 1848 pînă la 30 Decembrie 1947, cînd a fost abolită monarhia, îi este consacrat volumul antologic *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, editat sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. *

În lupta îndelungată pentru eliberarea socială și națională, masele populare, toate forțele social-politice înaintate și-au afirmat permanent năzuința de a făuri o orînduire socială în cadrul căreia cîrmuirea de stat să aibă un caracter democratic. Personalități marcante ale gîndirii

politice progresiste, ale vieții culturale și științifice, patrioții cei mai luminați s-au pronunțat, în repetate rînduri, pentru statornicirea în țara noastră a unui regim republican și democrat, în care puterea de stat să fie încredințată celor mai autorizați reprezentanți ai poporului. Clasa muncitoare, masele populare au sprijinit, prin acțiunile lor practice, ideea de republică, aspirația către o formă de stat democratică, progresistă, care să asigure libertate și dreptate socială pentru cei mulți, neatințarea politică și înflorirea economică a țării.

Dispuse cronologic, mai puțin amintiri ale unor contemporani ai evenimentelor descrise, materialele inserate în volum — documente de arhivă, articole de presă, manifeste, broșuri etc. — încearcă, și în bună măsură reușesc, să reflecte varietatea de forme pe care le-a îmbrăcat lupta antimonarhică și republicană a poporului român în lunga perioadă istorică la care se referă volumul.

Paginile volumului debutează cu prezentarea gîndirii republicane a revoluționarilor pașoptiști. Documentele alese — un fragment din Proclamația de la Izlaz, două manifeste-pamflet moldovene, precum și extrase din lucrarea *Manualul bunului român* a lui Nicoale Bălcescu — reușesc să surprindă esența gîndirii republicane a revoluționarilor români la 1848. Dacă în documentul program al revoluției din Țara Românească ideea este exprimată oarecum voalat, fără ca termenul de republică să apară clar exprimat, în *Manualul bunului român* Bălcescu face o adevărată expunere de principii asupra superiorității regimului de stat republican față de monarhie. „Cuvîntul republică — sublinia el — este o vorbă veche, care va să zică lucru al tuturor. Republica este un stat în care oamenii adunați îngrijesc singuri de soarta lor fără a-și pune stăpîni pe cap, avînd în lucrarea lor drept regulă drep-

* Lucrarea a apărut sub îngrijirea unui colectiv format din : Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac (coordonatori), Ion Ilincioiu, Marin C. Stănescu, Marin Florescu, Nicolae Bîlnă, Nicolae Raus.

tatea și drept țintă frăția"¹. Cu mult discernământ a făcut Bălcescu distincția necesară între republica democratică, al căruia adept convins se declară, și republica aristocratică, ce contravenea principiilor sale revoluționare. În această lucrare, Bălcescu s-a pronunțat pentru înfăptuirea republicii la români. „Așadar — arăta el — de nevoie e ca românii să se întocmească în republică democratică și într-un stat întocmit astfel ca în vîrstă legiuită tot românul să aibă glas la alegerea deputaților, la adunarea obștească a țării, care adunare să fie însărcinată a face legile trebuincioase țării și a alege un om cinstit și vrednic care să poarte grija de cîrmuirea trebelor țării și, cită vreme se va purta bine, să-l ție în loc, iar de nu, să-l depărteze îndată” (p. 17).

Din generația revoluționarilor pașoptiști, concepții republicane înaintate au mai avut Simion Bărnuțiu, Eftimie Murgu, Cezar Bolliac, Ion Heliade Rădulescu și alții.

După cum reiese din volumul prezentat, dezvoltarea gândirii social-politice despre republică s-a manifestat paralel și concomitent cu evoluția curentului de opinie antimonarhic, în general, și împotriva dinastiei de Hohenzollern, în special, curent născut odată cu aducerea în țară a lui Carol I. Cu aceasta se intră în prezentarea propriu-zisă a materialului documentar care face obiectul volumului.

Este știut că primul Hohenzollern a fost primit cu ostilitate în România. Majoritatea covârșitoare a poporului român, în inima căruia stăruia figura luminoasă a domnitorului Cuza, înfăptuitorul ansamblului de reforme care au pus bazele României moderne, a văzut în Carol de Hohenzollern reprezentantul prusacismului reacționar. Ideile republicane semănate în perioada anterioară au început să încolțească în rîndul maselor largi de țărani, muncitori, intelectuali.

Un rol important în gîndirea burgheză progresistă care combătea monarhia de Hohenzollern, militînd pentru o formă de stat republicană, l-au ocupat curente de orientare radicală, reprezentate de o seamă de oameni politici și publiciști, ca: G. Panu, Al. V. Beldiman, I. C. Filitis, E. Dioghenide și alții. Volumul înmănușează o suită de articole semnate de unii dintre acești susținători ai idealului republican și apărute în „Adevărul” lui Al. V. Beldiman, în „Lupta” lui G. Panu sau în gazeta semnificativ inti-

tulată „Republica română”. „Ideea republicană — scria „Adevărul” din 4 iulie 1890 — nu este o plămădire ideală care să aibă nevoie de a provoca un entuziasm fanatic pentru a deveni fapt; dimpotrivă, ea este realizată în multe țări și ceea ce poate da loc la discuție cînd se propune în țara noastră realizarea sistemului de guvernămînt republican, după ce se va fi dovedit superioritatea acestui sistem asupra celui monarhic, poate să fie numai chestiunea de a se alege forma de republică ce s-ar potrivi țării noastre” (p. 120).

Pe poziții antimonarhice s-au situat și numeroși oameni de cultură, scriitori și ziariști, între care N. T. Orășanu, Tr. Demetrescu, Al. Macedonski, B. P. Hasdeu, N. D. Cocea și alții. Activitatea lor a întregit valoroasele tradiții republicane ale gîndirii social-politice din țara noastră.

O treaptă nouă, superioară, în denunțarea și combaterea monarhiei de Hohenzollern, în afirmarea ideii de republică a reprezentat-o apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești și socialiste din România. Vechi militanți socialiști — C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, Const. C. Bacalbașa, Anton Bacalbașa —, conducători ai P.S.D.M.R., ai P.S.D. din România, refăcut în 1910, între care s-a remarcat în mod deosebit M. Gh. Bujor, s-au alăturat curentului de opinie antimonarhic, înprospătîndu-l și relevînd mai ales latura socială a luptei pentru înlăturarea dinastiei de Hohenzollern și instaurarea republicii.

Acest aspect este bine reprezentat în economia volumului. Numeroase articole din presa socialistă și muncitorească, în special din organele centrale ale mișcării socialiste — „Drepturile omului”, „Munca”, „Lumea nouă”, „România muncitoare”, „Lupta zilnică” —, sînt axate pe demascarea monarhiei ca instituție parazitară, contrară tendințelor și aspirațiilor de progres ale poporului, refractară la tendințele înnoitoare, potrivnică luptei de emancipare a clasei muncitoare, a maselor largi. Volumul oglindește, de pildă, poziția Congresului al II-lea al P.S.D.M.R. din 1894 în problema formei de guvernămînt preconizate de socialiști. „Congresul nostru, de altminterie — releva „Lumea nouă” la 2 decembrie 1894 — a luminat acest punct și s-a declarat categoric pentru singura formă posibilă și compatibilă cu socialismul: republică” (p. 194).

Socialiștii militau pentru schimbarea formei de guvernămînt și instaurarea republicii, în cadrul căreia să se producă

¹ *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, București, Editura politică, 1968, p. 16. (În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text).

adânci prefaceri de natură economică și socială în folosul clasei muncitoare, al țărănimii și al maselor populare în genere.

În primii ani ai secolului al XX-lea, și, mai ales, după înăbușirea în sine a marii răscoale a țăranilor din 1907, lupta antimonarhică din România s-a desfășurat cu vigori sporite. Politica monarhiei, străină de interesele și aspirațiile poporului, a continuat să fie demascată. Volumul a inclus cunoscuta poezie a lui Al. Vlahuță „1907“, precum și o serie de materiale în versuri sau în proză, semnate de Vasile Voiculescu, Tudor Arghezi, N. D. Cocea, care cuprind accente critice la adresa instituției monarhice.

Mișcarea muncitorească și socialistă de la începutul veacului nostru s-a alăturat luptei generale a poporului împotriva monarhiei. În rezoluția adoptată la Congresul al III-lea al P.S.D. din România (aprilie 1914), publicată în volum, se evidențiază că „...este de datoria Partidului social-democrat să-și afirme, în fața principiului monarhic, pe care este întemeiată Constituția țării, principiul său republican, fiindcă numai sub un regim republican lupta clasei muncitoare se poate desfășura în toată puterea ei“ (p. 259).

O puternică rezonanță au căpătat ideile republicane în rîndurile maselor populare în perioada avîntului revoluționar din anii 1918—1921. Grevele, demonstrațiile muncitorești imbinau lupta pentru revendicări economice, pentru libertăți democratice cu dezideratul instaurării republicii. Lupta antimonarhică a clasei muncitoare s-a desfășurat sub lozincile: „Jos regele și oligarhia! Trăiască republica română!“. În volum sînt incluse amintirile a doi reprezentanți ai claselor dominante — Al. Marghiloman și V. Th. Căcicov —, în care se relatează despre efervescența revoluționară ce cuprinsese capitala țării în decembrie 1918, care a culminat cu evenimentele de la 13 decembrie 1918 (p. 273—275).

La rîndul său, N. D. Cocea a continuat în paginile „Faciei“ activitatea de demascare a monarhiei, din care cauză avea să suporte acțiunile represive ale autorităților. În 1923, i s-a intentat proces pentru „crimă de lezmajestate“, care s-a soldat cu condamnarea sa la 18 luni închisoare corecțională.

Tradițiile republicane ale mișcării muncitorești și socialiste, ale poporului român au fost duse mai departe și ridicate pe un plan superior de Partidul Comunist Român. Imbinînd lupta pentru înfăptuirea unui regim de stat republi-

can și, în același timp, democratic, cu lupta general revoluționară, P.C.R. a adus la cunoștința maselor largi populare adevăratul substrat al cîrdășiei de interese dintre regimul burghezo-moșieresc și monarhie — exploatarea în comun a poporului muncitor. De aceea, lupta contra regimului burghezo-moșieresc, în frunte cu monarhia, pentru instaurarea unei republici democratice a reprezentat unul dintre obiectivele esențiale ale activității partidului comunist.

Volumul antologic *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani* reunește un însemnat număr de materiale cu conținut antimonarhic emanate de la conducerea superioară a partidului sau aparținînd organizațiilor sale de masă: manifeste, broșuri, articole din presa legală și ilegală — „Scînteia“, „Lupta de clasă“, „Noi vrem pămînt“, „Știri“ etc. Astfel, un manifest al C.C. al P.C.R. din 1933, consacrat intensificării luptei partidului pentru făurirea Frontului unic muncitoresc, sintetizează cu putere esența monarhiei, încheindu-se cu cuvintele: „Jos monarhia, reprezentanta intereselor burgheziei și moșierimii, asupritoare și jefuitoare a poporului muncitor“ (p. 324).

Antologia de față cuprinde și ample extrase din memoriile lui C. Argetoianu. Bun cunoscător al moravurilor familiei regale și ale camarilei, în calitate sa de apripit susținător al monarhiei ca instituție și al Hohenzollernilor în special, al căror sfătuitor apropiat a fost, C. Argetoianu surprinde în memorii culisele vieții politice din România burghezo-moșierească, intrigile țesute la curte, ca și afacerea bancare și industriale în care monarhul era cel dintîi interesat. Deși străbătute de o pronunțată notă de subiectivism, în special în caracterizarea oamenilor politici ai vremii sale, memoriile lui C. Argetoianu sînt interesante prin aceea că dezvăluie racilele politicianismului burghez și ale dinastiei de Hohenzollern.

De asemenea, în volum a fost inclus raportul din 1941 al comisiei de anchetă care a cercetat, în perioada de după abdicarea lui Carol al II-lea, abuzurile săvîrșite în decursul domniei acestuia pe seama statului și a avuției naționale, imensele pagube materiale provocate poporului român de setea de înăvîțire a regelui și a familiei sale. Comisia a adunat cu minuțiozitate un impresionant material documentar, depoziiții ale unor oameni de afaceri, funcționari de stat etc., lucru care i-a permis să stabilească proporțiile jafului săvîrșit de rege și camarilă. Rezultatele anchetei atestă, fără pu-

tință de tăgadă, că, în răstimpul unui deceniu de domnie, Carol al II-lea a lovit grav, prin politica sa de jaf și abuzuri, cele mai vitale sectoare ale economiei naționale, contribuind în mod direct la diminuarea potențialului economic al țării.

În urma insurecției naționale antifasciste din august 1944, organizată și condusă de partidul comunist, când în viața poporului român s-a deschis perspectiva unor adinci prefaceri de natură social-economică și politică, menținerea monarhiei însemna o frână în calea progresului, forma de organizare a statului venind în contradicție cu conținutul real al puterii politice. În aceste condiții s-a înfăptuit, la 30 Decembrie 1947, sub conducerea Partidului Comunist Român, actul istoric al înlăturării monarhiei și proclamării Republicii Populare Române, care a marcat momentul desăvârșirii revoluției burghezo-democratice și trecerii la revoluția socialistă.

Volumul se încheie cu proclamația guvernului către popor, prin care este anunțată abolirea monarhiei, instituție definită ca „piedică în calea dezvoltării țării noastre spre un regim de democrație populară, care să asigure tuturor celor ce muncesc bunăstarea materială și culturală, să asigure independența și suveranitatea poporului român” (p. 632).

Rod al unei valoroase inițiative de a pune în lumină un mănunchi de documente, în bună măsură inedite, referitoare la lupta poporului român împotriva monarhiei, pentru instaurarea unui regim de stat republican și democrat, volumul antologic *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani* reprezintă din multe puncte de vedere o reușită. Lectura sa oferă o imagine suficient de clară asupra evoluției în timp a curentului antimonarhic în România, curent care a cuprins reprezentanți ai diverselor clase și pătri sociale.

Materialul documentar este interesant ca fond și variat ca formă de prezentare. Principalele personalități democrate, progresiste, ca și un mare număr de militanți ai mișcării muncitorești și socialiste, care s-au remarcat prin atitudinea lor consecvent antimonarhică și republicană, apar în paginile volumului. Selecția materialelor s-a făcut, de asemenea, cu minuțiozitate și competență. În urma unei atente munci de investigare, au fost identificate multe din numele autorilor care au semnat în presă cu pseudonime. Notele de la sfârșitul volumului au menirea de a explica și completa unele pașaje sau formulări mai greu de înțeles.

Totuși, în legătură cu acest volum apar o serie de semne de întrebare, care, rezolvate, ar ridica — credem —, în cazul unei reeditări, nivelul său calitativ.

Mai întâi o observație în legătură cu titlul. Parcurgerea atentă a antologiei indică certitudinea că autorii au vrut să oglindească lupta antimonarhică și republicană a poporului român în răstimpul unui întreg secol (1848—1947). Or, intitulându-l: *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, se evidențiază doar prima latură, estompându-se cealaltă, care, în volum, apare cel puțin tot atât de pregnant ca și prima. În fond, ele sînt două laturi ale aceleiași proces și considerăm că era mai potrivit ca însuși titlul volumului să sugereze aceasta. În plus, actualul titlu obliga autorii să înceapă cu includerea documentelor de la 1866, anul instaurării Hohenzollernilor în România, iar nu de la 1848. Altfel, perioada 1846—1866 apare exclusiv ca o perioadă de afirmare a idealului republican, mai ales în timpul și în anii imediat următori revoluției burghezo-democratice. În felul în care a fost conceput volumul socotim că ar fi fost nimerit dacă aceste probleme se lămureau din prefață, pentru a se evita dubiile asupra intențiilor realizatorilor lucrării. Aici s-ar fi putut explica, eventual, de ce volumul începe cu prezentarea unor documente de la 1848, când, de fapt, idealul republican la români s-a afirmat cu mult înainte.

În ceea ce privește conținutul antologiei, n-ar fi fost lipsit de interes dacă în paginile sale și-ar fi găsit locul, într-o formă sau alta, unele acțiuni ale maseilor populare, ale clasei muncitoare, în anumite momente, împotriva monarhiei. Ar fi fost elocventă, de asemenea, prezentarea ecoului abolirii monarhiei în cercurile largi ale opiniei publice românești și străine, în perioada următoare istoricului act de la 30 Decembrie 1947.

Un indice general ar fi permis cititorului să se descurce mai ușor în multitudinea de nume și denumiri care populează paginile antologiei.

Volumul *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani* constituie o realizare valoroasă prin bogatul conținut de idei pe care-l conțin documentele prezentate, dovedind strădaniile celor care au lucrat la realizarea lui de a contribui la cunoașterea luptei poporului român împotriva monarhiei, pentru republică, luptă încununată de succes la 30 Decembrie 1947, prin crearea unui stat de tip nou, în care întreaga putere aparține poporului.

VASILE NECULAE

Studii de istorie

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, 170 p.

Recent a văzut lumina tiparului un volum de studii istorice, rod al muncii cercetătorilor științifici de la Centrul de cercetări istorice, filologice și istoria artei din Tîrgu-Mureș al Academiei R. S. România. Inițiată în 1956, preocupările de istorie ale acestei instituții s-au extins de la pro-

blemele feudalismului pînă la cele ale anilor construcției socialiste. Valorificînd prețioasele materiale documentare depistate și cercetate pe plan local, precum și în alte părți, cercetătorii acestui centru au adus contribuții la elucidarea unor teme — subliniază acad. C. Dai-coviciu în *Cuvînt înainte* — „care se referă la răscoala din 1562, revoluția burgheză din 1848, relațiile culturale româno-maghiare în evul mediu și secolul al XVIII-lea, la istoricul mișcării muncitorești și revoluționare din Valea Mureșului, activitatea presei muncitorești legale și ilegale, luptele frontului antifascist în perioada dintre 1934 și 1944, dezvoltarea orașului Tîrgu-Mureș după eliberare etc.”*

Volumul se deschide cu studiul semnat de Gh. Bozodi: *Probleme privind mișcările social-economice ale secuilor înainte de răscoala din 1562*, o investigație, de fapt, în viața economică și socială a feudalismului transilvănean în prima jumătate a secolului al XVI-lea, cu o privire specială asupra scaunelor secuiești. Se ilustrează lupta continuă a iobăgimii și a țărănimii libere împotriva asupririi și exploatării feudale, a groților, în creștere permanentă în veacul al XVI-lea, care a culminat cu marea răscoală din 1562. „Aceste mișcări și răscoale — conchide autorul —, cu tot specificul lor, nu au fost totuși izolate de mișcarea antifeudală din restul țării; ele s-au încadrat și au fost legate în general de alte asemenea frământări ale țărănimii și ale păturilor plebeie” (p. 33).

* *Studii de istorie*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 4. În continuare, trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

Studiul: *Toma Borsos, istoriograf și diplomat (1566—1634)* de L. Kocziány pune în circulație date interesante despre activitatea desfășurată, pe diferite planuri, de cunoscutul jude al orașului Tîrgu-Mureș.

Valeriu Nițu semnează studiul: *Contribuție la valorificarea activității de bibliofil a lui Timotei Cipariu*, în care se dezbate un aspect din multilateralele preocupări ale savantului transilvănean, care, în urma unei munci de o viață, și-a organizat una din cele mai prețioase biblioteci din țară.

După părerea autorului, „activitatea istorică-filologică a lui T. Cipariu nu poate fi deplin conturată fără o cercetare minuțioasă a fondului de cărți și manuscrise. La temeiul acestei activități, care a parcurs mai bine de o jumătate de veac, exista un imens material documentar. Biblioteca și manuscrisele, parțial păstrate, aduc mărturie că Cipariu a fost un cercetător migălos și pasionat. Încăperile școlilor din Blaj unde și-a desfășurat activitatea izolat de restul lumii ne descopăr azi savantul care poate fi așezat, cu toată certitudinea, alături de D. Cantemir și B. P. Hasdeu” (p. 66). Ca reprezentant de seamă al intelectualității române din Transilvania, angajată plenar în lupta pentru consolidarea unității culturale a poporului român, el s-a afirmat ca întîiul valorificator al vechilor tipărituri românești și neobosit colecționar de publicații în diferite limbi, necesare studiilor științifice.

Simion Fuchs (sub a cărui redactare se află întregul volum) este autorul studiului: *Din istoria dezvoltării industriei și a muncitorimii din Tîrgu-Mureș la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în care se realizează o interesantă disecție economică și sociologică a condițiilor concrete, locale, care au determinat apariția și dezvoltarea acestui proces. Datorită unor condiții specifice (persistența rămășițelor feudale, pădurile — principala bogăție naturală — au rămas încă mult timp în proprietatea magnaților feudali și a obștilor secuiești) a fost îngreunată pătrunderea și dezvoltarea industriei mari în această regiune în epoca imperiului austro-ungar.

După ce analizează cu minuțiozitate apariția și dezvoltarea factorilor economici industriali în orașul Tîrgu-Mureș, autorul conchide: „Dezvoltarea întîrzia-

tă și lentă a industriei mari în Tirgu-Mureș a determinat apariția înceată și într-un număr restrins a proletariatului modern. Acest fapt a fost una dintre cauzele rămîinerii în urmă a apariției și dezvoltării mișcării muncitorești față de centrele industriale ale Transilvaniei. Primele organizații muncitorești de autoeducare și ajutorare apar în deceniul al șaptelea, iar în ultimul deceniu al secolului trecut se formează organizațiile socialiste ale muncitorimii" (p. 117).

În studiul: *Presa legală din Transilvania condusă de P.C.R. în anii luptei împotriva pericolului fascist (1934—1936)*, autoarea, Maria Turzai, reușește să dovedească prin argumentație documentată și bine analizată că presa antifascistă, comunistă, ilegală și legală, socialistă, social-democrată, radical-burgheză a avut merite deosebite în crearea climatului antihitlerist și antifascist din România. Remarcînd că între 1934 și 1936, din inițiativa și sub conducerea organelor de partid, centrale și locale, au fost editate în limba română și în limbile naționalităților conlocuitoare peste 200 de publicații ilegale și legale, cu caracter democratic și antifascist, autoarea face o analiză atentă a rolului jucat de publicațiile legale apărute în perioada amintită în Transilvania („Cuvînt nou” și „Vremuri noi” — Brașov, „Székelyföldi Néplap” și „Uj Szó” — Tirgu-Mureș, „Viltoarea”, „Poporul”, „Jövő”-Cluj, „Igazság”-Zalău etc.).

Din material rezultă că organele presei muncitorești legale, democratice și antifasciste, apărute în Transilvania sub conducerea și îndrumarea P.C.R. între anii 1934 și 1936, alături de presa editată în condiții ilegale, au avut un rol în-

semnat în rîspîndirea politicii partidului comunist referitoare la lupta poporului român pentru apărarea integrității și independenței naționale a țării, împotriva pericolului fascismului și războiului, pentru apărarea păcii.

Tînărul cercetător Ioan Chiorean este prezent în volum cu studiul: *Rolul și activitatea Frontului național român și al ziarului „La Roumanie Libre” în mișcarea de rezistență din Franța*. După ce arată că în marea mișcare de rezistență antifascistă din Franța s-au încadrat de la început și numeroși patrioți comuniști români și se descriu unele dintre faptele eroice săvîrșite de aceștia, autorul descrie organizarea sub conducerea savantului Traian Vuia a Frontului național român din Franța, care a devenit prin conținutul și caracterul său un puternic organ de luptă împotriva hitleriștilor. Un rol important în această uriașă luptă l-a jucat și ziarul „La Roumanie Libre”, tribuna de luptă a Frontului național român, a cărui intensă activitate a fost elogiată de Consiliul Național al Rezistenței.

Participarea patrioților români la mișcarea de rezistență din Franța, activitatea Frontului național român și a ziarului „La Roumanie Libre”, sînt expresii grăitoare ale solidarității internaționale, constituind un exemplu minunat de îmbinare a luptei antifasciste cu dorința de libertate și independență a poporului român, încă o piatră la temelia prieteniei frățești dintre popoarele română și franceză — conchide autorul.

Volumul de studii prezentat constituie un semn de bun augur pentru activitatea istoricilor din orașul de pe Mureș, marcînd o reușită editorială.

GHEORGHE I. BODEA

Santiago Ramon y Cajal: Drumul spre știință

Editura politică, București, 1967, 204 p.

s. ramon y cajal

Epoca noastră este caracterizată de un avînt impetuos al revoluției tehnice și științifice contemporane, în cadrul căreia știința — devenită forță nemijlocită de producție — joacă un rol dominant. Corespunzător acestor transformări structurale a cres-

cut considerabil numărul celor care sînt încadrați în munca efectivă de investigare și cunoaștere și, ca o expresie a acestui fenomen de masă, s-au extins și preocupările privind arta cercetării științifice. Teme ca: profilul și calitățile specialistului, raportul dintre specializare și cultură generală, metodologia cercetării, implicațiile sale etice fac obiectul a numeroase cărți, studii, articole.

În acest context se înscrie și editarea, binevenită, în Editura politică, a pre-

zentei lucrări*. Cu toate că prima sa ediție este datată în 1898, sensurile sale actuale sînt cu pregnanță prezente. Nu e lipsit de interes să semnalăm că, tocmai datorită conținutului ei mereu tînăr, cartea a cunoscut un număr de șapte ediții în Spania și a fost tradusă și în alte țări.

Titlul original al cărții: *Reguli și sfaturi asupra cercetării științifice*, sugerează mai bine adresa socială precisă pe care o vizează. În afara faptului că suscită interesante reflecții asupra muncii științifice în general, infuzează încredere, servește suporturi morale tonice celor care, temerari totuși, se angajează pe drumul spinos al cunoașterii și care, firesc, se mai potinesc, ezită la începuturile activității lor. Ce izvor de optimism, de îmbărbătare pentru cei tineri, acreditarea ideii că cercetător, promotor al noului, poate deveni oricare prin strădanii continue și perseverență. „Cite foloase — scrie însuși S. Ramon y Cajal — pentru activitatea pedagogică ne aduce propagarea ideii că descoperitorul, chiar dacă este un talent strălucit și o puternică voință, rămîne totuși pînă în cele din urmă un om ca toți ceilalți“.

Lucrarea aceasta este, de fapt, mărturisirea de credință a unui om cu spiritul veșnic treaz, nealterat nici de glorie (Premiul Nobel în 1906), pe care profesorul Gh. Marinescu îl considera, cu adînc respect, „om nobil și generos care a făcut pentru Spania științifică ceea ce a făcut Cervantes în literatură, Velasquez și Murillo în pictură...“. Editorii volumului au avut în vedere aceste considerente; într-un capitol aparte, purtînd semnătura dr. Șt. Iacob, se înfățișează competent personalitatea și opera științifică a savantului Cajal (p. 169—191).

Este un adevăr de la sine înțeles că nu devii cercetător de îndată ce te intitulezi astfel sau ți se acordă titlul de cercetare. Fiecare este chemat să străbată cu propriile puteri calea spre cunoaștere, atît de întortocheată, de loc ușoară, de multe ori aridă, foarte abruptă, dar plină de atîtea satisfacții. Nimeni nu poate substitui efortul individual, munca, voința și pasiunea personală a celui care se încumetă pe acest drum. Dar aceasta nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune munca de educație, la care sînt chemați, în calitate de

călăuze, de dascăli, cei care au acumulat și și-au materializat strădaniile. Tocmai avînd în vedere aceste necesități, acordă Cajal sfaturile sale, demne de urmat, fondate fiind pe o experiență de viață și științifică meritorii.

Un interesant capitol este destinat de autor prejudecăților încetățenite, dezarmante și demobilizatoare de multe ori pentru începător. Între acestea, admirația excesivă, pînă la inhibare, față de autoritățile științifice recunoscute, poate anihila orice inițiativă, poate face imposibilă cercetarea originală (prin contrast, temeritatea este totuși preferabilă); lenea ascunsă sub masca modestiei, prin pretextul că toate mariile probleme au fost epuizate de antemergerători; infirmitățile voinței; acumularea haotică de cunoștințe (erudiție în sine) și tendința spre enciclopedism, care lasă cale deschisă superficialității etc. La toate acestea, răspunsul e clar și precis. Pentru că — așa cum scria Saint Hillaire — „în fața noastră se află totdeauna infinitul“, cunoașterea este infinită, știința creîndu-se mereu, pentru a nu fi niciodată creată, îndrăzneții au toate posibilitățile să-și realizeze dorințele. În acest sens, Cajal arată că „...descoperirea nu este fructul vreunui talent special, înnăscut, ci al unei judecăți obișnuite, șlefuită și oțelită printr-o educație tehnică și prin obișnuința de a medita asupra problemelor științifice“ (p. 44).

Referindu-se la calitățile omului de știință autentic, Cajal pune pe bună dreptate, la loc de frunte, veșnica nerăbdare creatoare, independența de gîndire, setea de cunoaștere și adevăr. Cercetătorul trebuie să aibă spirit de inițiativă, discernămint critic, să fie întreprinzător; trebuie să-și educe capacitatea de a înfrînge dificultățile, de a-și afirma curajos punctele de vedere personale și, mai ales, de a se autodepăși în permanență. Subscriem în totul la ideea că a lupta împotriva dogmatismului propriu — izvorit din succese momentane —, a anchilozării în tipare și șabloane reprezintă condiția esențială a originalității și perenității. „Fixîndu-ne în dogme osificate — scrie Cajal — înseamnă să ne transformăm într-o *Mare moartă*, niciodată agitată de vîntul în doieli. Parodiînd pe Descartes, aș putea spune: «Mă transform, deci exist»“ (p. 9).

Pe tărîmul cercetării, pasiunea este o calitate sine qua non, blazații, interesații, spiritele mercantile neavînd ce căuta. Omul de știință cu autentică vocație re-

* Santiago Ramon y Cajal, *Drumul spre știință*, Editura politică, București, 1967, 204 p. Trimiterile la această lucrare vor fi date în text.

flectează pînă se identifică cu obiectul analizei sale atît cu inima, cît și cu inteligența. Dar nici pasiunea, nici vocația nu slujesc la nimic dacă nu se întemeiază pe muncă, muncă asiduă, exigentă, perseverentă, subordonată unor înalte comandamente sociale, științifice și morale. „Să nu uitați — spunea I. P. Pavlov — că știința cere omului toată viața sa. Și dacă aveți două vieți, ele tot nu v-ar ajunge. Știința cere de la om o tensiune uriașă și o mare pasiune. Fiți pătimiși în munca voastră și în cercetările voastre“¹.

Perseverența, concentrarea prelungită, intensă asupra temei propuse sînt însușiri de căpătîi ale omului de știință: „...Orice operă mare este fructul răbdării și al perseverenței, combinate cu o atenție orientată cu tenacitate timp de luni sau chiar ani asupra unui obiect special“ (p. 58). În vederea atingerii acestor țeluri, „maestrii noștri să ne fie cărțile, călăuze înțelepte, calme, fără toane și nici cu rele dispoziții. Cu ele ne desăvîrșim obligația supremă, care constă ca, înainte de a descoperi, să ne descoperim pe noi înșine, înainte de a transforma natura, să ne transformăm pe noi înșine“ (p. 89), căci „a ști pentru a transforma, a cunoaște pentru a acționa — aceasta este deviza adevăratului om de știință“ (p. 75).

O problemă spinoasă, abordată diferit și soluționată în modalități la fel de diverse se referă la raportul dintre specializare și cultură generală. Cajal susține că punctul de plecare îl constituie cunoașterea temeinică a științei, care alcătuiește cadrul larg al respectivului sector, mai îngust, de cercetare, punct de pornire absolut necesar, dar insuficient. Pentru a nu deveni particularist îngust, unilateral, ci muncitor științific cu un larg orizont, cercetătorul — fără a pierde din vedere ținta preocupărilor sale principale — trebuie să urmărească cu atenție progresele cele mai însemnate ale științelor înrudite cu specialitatea sa și, în același timp, să-și formeze un bagaj larg de cunoștințe generale și filozofice.

Constatare cu deplină valabilitate în zilele noastre, cînd, pe măsura progreselor impresionante ale științei moderne, specializarea s-a impus tot mai mult, tocmai pentru a încorpora și duce mai departe realizările variate și complexe ale geniului uman din fiecare domeniu în parte. Aceasta nu înseamnă

cituși de puțin o diminuare a importanței însușirii culturii generale a specialistului, deoarece cunoașterea bazelor tehnicii și științelor naturii și umane, a realizărilor lor actuale, a concepției materialist-dialectice despre lume și societate aduce servicii de neprețuit în orientarea metodologică a cercetării, în interpretarea justă a rezultatelor și în aplicarea lor.

Materializarea anilor de muncă și studiu ai specialiștilor are loc în procesul de elaborare și publicare a rezultatelor cercetării. Este necesară, în această direcție, o mare grijă nu numai pentru ca lucrarea finită să aibă o formă corespunzătoare, ci, mai ales, să reprezinte un câștig real — prin conținutul ei intrinsec — pe planul cercetării. Este evident faptul că dacă ai ceva de spus trebuie să o faci, tot așa de valabilă fiind și reciproca, să taci dacă nu poți face altceva decît să repeți spusese altora. „Nimic mai ridicol — afirmă Cajal — decît să ai pretenția de a scrie fără a putea să aduci problemei nici o explicare pozitivă, să scrii fără alt imbold decît acela de a lăsa să strălucească o imaginație înfierbîntată sau de a face paradă cu o erudiție pedantă, cu niște date care provin de la a doua sau a treia mînă“ (p. 143).

Premisa morală a muncii științifice de calitate o constituie probitatea profesională. Între normele etice recunoscute îndebîzite de oamenii de știință, unele dintre cele mai importante sînt respectul față de proprietatea de idei, obligația de a releva contribuțiile predecesorilor, atenția în aprecierea critică a altor lucrări, onestitatea etc. Se mai întîlnesc însă și încălcări condamnable ale acestor reguli ca: însușirea ideilor sau rezultatelor preliminară ale unor cercetări, atitudinea unor conducători științifici ce își iau partea leului din meritele unei lucrări la care nu au făcut altceva decît să o supravegheze, dar pe care o semnează împreună cu ceilalți, plasîndu-și numele în frunte. „Cîte opere monumentale — exclamă cu amărăciune Cajal — nu trădează, mai mult decît aparenta fecunditate a autorului, discreția și modestia tinerilor colaboratori...“ (p. 166).

Autorul ia în dezbateră și condițiile sociale și morale, care pot favoriza sau împiedica asupra activității specialistului. Părerile lui referitoare la mediul social trebuie amendate, ținînd cont că a scris și muncit într-o societate definită printr-un conflict acut cu individul și caracterizată prin înstrăinarea omului.

¹ Vezi: Victor Săhleanu, *Etica cercetării științifice*, Editura științifică, București, 1967, p. 146.

Interesante reflecții prilejuiesc constatările sale despre familie și rolul pozitiv al acesteia în viața cercetătorului.

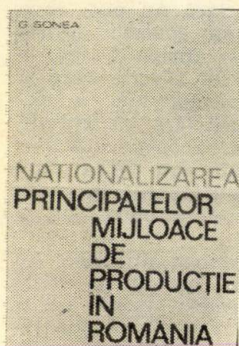
Ideile lui Santiago Ramon y Cajal privind implicațiile patriotice ale muncii de cercetare consacrată cunoașterii rezumă esența concepției sale înaintate față de epoca în care a trăit, constituie o pildă de umanism și dragoste de țară. „S-a afirmat — scrie Cajal — că știința nu are patrie, și acest lucru este exact, dar, așa cum a afirmat Pasteur..., «oa-

menii de știință au totdeauna o patrie»“. Omul de știință aflat în avangarda luptei omului de supunere a naturii, adânc patriot, trebuie „...să rîvnească în a ridica prestigiul țării sale, dar fără a ponegri celelalte popoare“, căci el „nu aparține numai umanității, ci și unui popor care se onorează prin triumfurile sale și unei țări care îl consideră ca pe un fruct ales al pământului său“ (p. 65).

ION MAMINA

G. SONEA: Naționalizarea principalelor mijloace de producție în România

Editura politică, București, 1968, 160 p.

Cartea pe care o prezentăm încununează eforturile de cercetare ale unui cadru didactic universitar, ea reprezintă o reușită sinteză a tezei sale de doctorat. Concepută inițial ca lucrare de profil economic, în forma publicată de Editura politică, aut-

torul, lărgind tematica, a realizat un studiu documentat privind un aspect important al istoriei economiei naționale.

Apărută cu prilejul împlinirii a două decenii de la înfăptuirea actului revoluționar al naționalizării, lucrarea lui G. Sonea, valorificând ceea ce s-a scris pe această temă, aduce în același timp în circuitul științific și o serie de date inedite. Pornind de la acestea, autorul surprinde pe coordonatele principale activitatea complexă desfășurată de partidul comunist pentru pregătirea condițiilor necesare transformărilor revoluționare ale bazei economice a țării, pentru lichidarea marii proprietăți capitaliste.

Ceea ce evidențiază de la început lectura atentă a cărții este concepția autorului în legătură cu abordarea temei; el încadrează în mod organic actul revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție în procesul complex al evoluției economice și politice a României în primii ani ai revoluției populare. De aceea, cartea lui G. Sonea nu se limitează numai la descrierea mo-

mentului 11 iunie 1948; autorul nu identifică, nu reduce naționalizarea principalelor mijloace de producție la un singur moment, acela al legiferării și înfăptuirii ei propriu-zise, ci o privește mai larg, ca un proces complex, ale cărui verigi sînt urmărite cu insistență în capitolele cărții. Acesta constituie unul din meritele importante ale lucrării pe care o prezentăm.

Naționalizarea principalelor mijloace de producție n-a însemnat o simplă preluare a cheilor întreprinderilor naționalizate. Din lectura cărții rezultă convingător că la 11 iunie 1948, cînd Marea Adunare Națională vota legea naționalizării, toate condițiile economice și politice-organizatorice erau întrunite. Organele centrale și locale de partid și de stat dispuneau de o evidență exactă a patrimoniului întreprinderilor particulare ce urmau a fi naționalizate. Intraseră în acțiune comisiile de naționalizare. Mii de muncitori, selecționați cu grijă din timp, erau puși în fruntea întreprinderilor naționalizate ca directori; ei preluau din mers conducerea întreprinderilor, asigurînd continuitatea producției fără perturbări; organele economice centrale și locale erau pregătite pentru a conduce întreprinderile într-un mod nou, socialist.

Cînd și cum se realizaseră aceste condiții fără de care naționalizarea nu se putea înfăptui? Cum s-a realizat pregătirea clasei muncitoare pentru a ști să conducă și să administreze întreprinderile? Cum câștigaseră muncitorii această experiență într-un domeniu din care decenii în șir fuseseră sistematic înlăturați?

La aceste întrebări, ca și la altele similare, autorul dă un răspuns convingător în primul capitol al lucrării

— *Lupta P.C.R. pentru refacerea economică a țării și pregătirea condițiilor de trecere la construirea socialismului 1944—1947.* În acest capitol sînt relevate măsurile economice și politice-organizatorice care au pregătît și favorizat trecerea la înfăptuirea nemijlocită a naționalizării. În capitolul următor autorul prezintă momentul realizării naționalizării, caracterul socialist al acesteia, consecințele economice și social-politice ale actului revoluționar al naționalizării.

Faptul că naționalizarea principalelor mijloace de producție a fost înfăptuită în condițiile existenței dictaturii proletariatului, a statului clasei muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare și cu celelalte mase de oameni ai muncii, i-a conferit acesteia un profund caracter socialist. Naționalizarea a generat relații de producție socialiste, relații de colaborare și ajutor reciproc; proprietatea socialistă de stat a devenit baza obiectivă a funcției economice-organizatorice a statului socialist, temelia economică trainică a independenței și suveranității țării. Naționalizarea principalelor mijloace de producție a lichidat contradicția dintre puterea politică și baza economică a țării, a determinat schimbări importante în structura societății, în raportul de forțe dintre clase și în natura claselor sociale. Clasa muncitoare, exploatată și lipsită de mijloace de producție, a devenit clasă dominantă în stat, stăpînă laolaltă cu întregul popor muncitor al principalelor mijloace de producție. Țărănimea muncitoare a devenit în noile condiții una din cele două clase principale ale societății.

„Transformarea revoluționară a relațiilor de proprietate asupra principalelor mijloace de producție și crearea pe baza acesteia a relațiilor de producție socialiste — subliniază autorul — au înlăturat piedica principală pe care o puneă capitalismul în calea creșterii forțelor de producție și au creat condiții obiective apariției legilor economiei socialiste”¹.

Înfăptuirea actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție, desființînd condițiile acțiunii legilor stihinice ale economiei capitaliste, a creat posibilitatea ca în locul haosului și anarhiei modului de producție capitalist să se treacă la organizarea și conducerea științifică a economiei pe bază de plan și într-o perioadă relativ scurtă de timp să poată fi lichidată moștenirea lăsată de re-

gimul burghezo-moșieresc privind rămînerea în urmă față de țările dezvoltate.

Prin însemnătatea sa intrinsecă, precum și prin consecințele sale imediate și de perspectivă, naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transporturi, reprezintă — după instaurarea dictaturii proletariatului și crearea partidului unic — *primul act care a avut un rol hotărîtor în desfășurarea victorioasă a revoluției socialiste în țara noastră.*

De obicei, cînd se vorbește despre naționalizare, se are în vedere actul de la 11 iunie 1948. Într-adevăr, 11 iunie 1948 reprezintă momentul fundamental cel mai important al procesului revoluționar de înlocuire a relațiilor de producție capitaliste cu relații de producție socialiste. El a avut o largă sferă de cuprindere, deși s-a înfăptuit într-un timp extrem de scurt*. Dar, așa după cum, pe bună dreptate, procedează și autorul cărții pe care o prezentăm prin introducerea în lucrare a unui paragraf special al legilor de naționalizare ce au succedat celei de la 11 iunie, din perioada august 1948 — aprilie 1949, prin care naționalizarea principalelor mijloace de producție din industrie s-a consolidat și dezvoltat prin noi legi importante privitoare la naționalizarea și a altor bunuri capitaliste, din alte ramuri economice.

Astfel, la 9 septembrie 1948 au fost naționalizate întreprinderile de căi ferate particulare necuprinse în legea din 11 iunie 1948, la 3 noiembrie au fost naționalizate instituțiile sanitare particulare împreună cu toate instituțiile anexe sau ajutătoare, întreprinderile cinematografice particulare și anexele lor; la 2 martie 1949 au fost naționalizate pămînturile și inventarul agricol lăsate pînă atunci prin legea reformei agrare din 1945 unor foști moșieri.

În februarie — martie 1949, efectul legii naționalizării s-a extins asupra a încă 1858 unități industriale miniere, de transport și de construcții proprietate capitalistă. Au fost adoptate, de asemenea, legi pentru naționalizarea farmaciilor și

* În alte țări socialiste — se evidențiază în lucrarea pe care o prezentăm (p. 105) —, în funcție de particularitățile dezvoltării istorice, de gradul de dezvoltare economică, socială și politică, de împrejurările internaționale etc., înlocuirea relațiilor de producție capitaliste cu cele socialiste a îmbrăcat forme și a cunoscut ritmuri diferite, s-a eșalonat pe o perioadă de mai mulți ani ca, de exemplu: 1917—1920 în Uniunea Sovietică, 1945—1948 în R. S. Cehoslovacă, 1946—1949 în R. P. Ungară, 1946—1948 în R. P. Bulgaria, 1945—1946 în R. P. Polonă, 1945—1947 în R. P. Albania.

¹ G. Sonea, *Naționalizarea principalelor mijloace de producție în România*, Editura politică, București, 1968, p. 102. În continuare, trimerile la această lucrare vor fi date în text.

a unei părți a fondului locativ din medii urban.

„Legile de naționalizare de după 11 iunie — subliniază autorul — au avut consecințe economice, politice și sociale multiple. Ele au lărgit într-o măsură considerabilă sectorul socialist de stat în țara noastră, în unele ramuri acestea devenind atotcuprinzătoare...” (p. 114).

Naționalizarea principalelor mijloace de producție a constituit premisa fundamentală a construirii socialismului în România, baza reorganizării și conducerii socialiste a industriei, a întregii economii naționale, a constituit condiția hotărâtoare pentru crearea și dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, pentru industrializarea socialistă a țării.

Prin locul pe care-l ocupă în procesul complex al făuririi României socialiste, naționalizarea principalelor mijloace de producție reprezintă un act istoric, ale

cărui semnificații economice, sociale și politice justifică — cu prisosință — apariția lucrării pe care o prezentăm. Dar, cu toate meritele sale, lucrarea lui G. Sonea nu poate fi privită decât ca un început, o etapă pe calea scrierii unei ample monografii care să analizeze exhaustiv fenomenul naționalizării, complexitatea sa. Un studiu monografic amplu ar putea elucida unele probleme ca : specificul naționalizării pe ramuri industriale, naționalizarea și problema capitalului străin, naționalizarea flotei maritime și fluviale, a industriei forestiere, problema despăgubirilor prevăzute de legea naționalizării și a altora care, datorită și spațiului restrâns al cărții lui G. Sonea, nu i-au permis acestuia să le abordeze la nivelul la care ar fi fost util.

CONSTANTIN BĂRBULESCU

JACQUES VERNANT: Cercetarea științifică în politica externă

în „Politique Etrangère” nr. 1/1968

Într-un articol publicat sub titlul de mai sus în revista „Politique Etrangère”*, Jacques Vernant readuce în actualitate disputa privind posibilitatea sau imposibilitatea cercetării științifice în domeniul relațiilor internaționale. Încercând să dea chestiunii un răspuns afirmativ — de pe poziții teoretice nemarxiste, dar într-o viziune raționalistă care în anumite puncte se apropie de înțelegerea marxistă a problemelor —, autorul abordează, în desfășurarea argumentării sale, câteva aspecte principiale privind utilitatea, modalitățile și valoarea pe care poate s-o aibă investigarea sistematică a fenomenelor politicii externe.

Problema cercetării în politica externă preocupă de mai mult timp cercurile oamenilor de știință dintr-o serie de țări. Jacques Vernant se numără printre pionierii discuției începute cu ani în urmă. Încă în 1952, într-un articol apărut în nr. 4 al aceleiași reviste (*Vers une sociologie des relations internationales*), el preconiza constituirea unei discipline

speciale, care să aibă ca obiect procesele complexe ale relațiilor dintre state, să elucideze mecanismele aflate la baza diferitelor evenimente consumate în acest cadru. S-au asociat ideilor sale, susținându-le și dezvoltându-le, Raymond Aron, François Perroux ș.a.

Implicațiile dezbaterilor în jurul obiectului, metodologiei, raporturilor științei politicii externe cu alte ramuri ale științelor sociale (istoria, sociologia, dreptul internațional, psihologia socială, economia politică) sint numeroase, reclamînd, prin importanța lor, atenția tuturor celor care, într-o formă sau alta, studiază problemele internaționale. „Politica externă — arată Jacques Vernant — constituie obiectul legitim al unei cercetări care nu este mai puțin științifică decât oricare dintre celelalte cărora li se recunoaște dreptul de a fi citate în cadrul științelor umaniste... Justificată din punct de vedere teoretic, cercetarea în politica externă este totodată un imperativ al politicii” (p. 9). Întrucît uși ce păreau deschise eforturilor de modernizare a științei rămîn totuși o stavilă în calea realizării acestora și nici chiar rezultatele remarcabile obținute pînă în prezent de o serie de cercetători ai politicii externe nu au reușit să convingă pe toată lumea de

* „Politique Etrangère” (33e année) nr. 1/1968, revistă editată de Centrul de studii de politică externă din Paris, cu concursul Centrului național francez de cercetări științifice. Trimiterile la acest articol vor fi date în text.

utilitatea noii ramuri științifice, iar pe de altă parte însuși termenul care o definește nu are pentru toți preopinenții săi aceeași semnificație, este necesar, conchide autorul, ca, în primul rând, să se precizeze profilul disciplinei aflate în discuție.

Cercetarea în domeniul științelor umane, ca și în altele, se definește prin țelurile și metodele folosite. De aceea, orice efort sistematizat în scopul încadrării unor date concrete ale realității sociale (interne sau internaționale, materiale sau spirituale) într-o schemă inteligibilă poate fi considerat *cercetare*. Potrivit părerii autorului, obiectivul final al unei cercetări este de a substitui o schemă sau o structură logică unui ansamblu de fenomene și procese complexe și confuze. A cerceta înseamnă a descifra, a descurca. Într-o perspectivă rațională — și nu există cercetare științifică în afara acestei perspective, arată el —, cercetarea este posibilă și firească în toate cazurile în care avem de-a face cu fenomene specifice și sesizabile, aflate la dispoziția sau în aria cunoașterii noastre sub forma generică de „date”.

Desigur, problema care se pune este de a stabili dacă politica externă a statelor constituie sau nu un asemenea „dat”. J. Vernant se pronunță pentru varianta pozitivă. În accepția sa, politica externă (zona de investigație a acesteia) trebuie considerată ca fiind cursul evenimentelor internaționale „care se desfășoară în prezent, în care sîntem mai mult sau mai puțin direct angajați, și cărora le admitem, printr-o ipoteză rațională, o oarecare structură” (p. 10).

Politica externă înglobează o „structură” sau un „sector” internațional, avînd o evoluție mai îndelungată în timp. Referindu-se la exemplul războiului din Vietnam, autorul notează că acesta poate fi analizat atît în ansamblu cît și pe etape, adică fie începînd din 1945, cînd au început ostilitățile între poporul vietnamez și colonialiștii francezi, și pînă în prezent, fie în perioadele 1945—1955 (episodul soldat cu înfrîngerea colonialiștilor francezi), 1955—1962 (caracterizat prin desfășurarea procesului de substituire a acestora de S.U.A.) sau din 1962 și pînă în prezent (marcînd începutul și accentuarea escaladării actualului război). Indiferent de criteriile de periodizare, în toate cazurile, arată el, este vorba de o criză (termen folosit de autor pentru a desemna o unitate de structură), cu implicații mai mult sau mai puțin grave asupra politicii externe a unui număr de state. Noțiunea de „relații internaționale”

este considerată mai cuprinzătoare decît aceea de „politică externă”, comportînd o orientare teoretică și istorică mult mai accentuată decît aceasta din urmă.

Fără să ofere soluții pe deplin acceptabile, prezintă interes concepția autorului privind raporturile politicii externe — ca știință — cu alte discipline. El nu împărtășește opiniile potrivit cărora cercetările în domeniul respectiv ar reprezenta o bransă minoră sau degenerată a istoriei, socotind că politica externă nu are cu aceasta afinități mai strîns decît cu celelalte științe umanistice. O asemănare sau corelație mai notabilă există între politica externă și sociologie, întrucît ambele „studiază situații de criză, structuri determinate în cadrul unor «medii», care, sub diverse titluri, pot fi calificate sociale” (p. 11). Nașterea sau, mai bine zis, constituirea noii încrengături științifice în corp aparte nu s-a produs fără dureri și convulsii, iar pentru consolidarea sa ca atare se simte nevoia unui puternic sprijin din partea economiștilor, a istoricilor, a juriștilor, a psihologilor, a specialiștilor în probleme militare, științifice, tehnice.

Încadrînd cercetările privind politica externă în contextul general al științei politice — al cărei obiect îl formează structurile politice actuale —, Jacques Vernant încearcă să facă o distincție între modul în care se desfășoară investigațiile în domeniul politicii interne și în cel al politicii externe. Potrivit părerii sale, politica internă se aliniază după două coordonate principale, care se amestecă sau se interferează: a) gestiunea treburilor publice și b) lupta pentru putere. Orientată în aceste două direcții, cercetarea dispune de suficiente elemente cantitative, constituind jaloane pentru desfășurarea ei. Statisticile, sondajele de opinii, rezultatele consultărilor electorale aduc cercetării un sprijin logistic esențial pe plan cantitativ.

Spre deosebire de politica internă, după părerea autorului, politica externă se situează într-un mediu diferit, regulile jocului fiind deosebite, deși interferența acestor medii (intern și extern) este evidentă. Aici, declară autorul, nici cantitatea și nici publicitatea nu ocupă locul pe care-l au în politica internă. Alegerile sau sondajele oferă indicii doar asupra ecoului produs în rîndul opiniei publice de politica externă a propriului guvern sau a unui stat străin. Iar opinia publică nu constituie decît un dat — printre numeroase altele existente — privind mediul internațional în cadrul căruia evoluează această politică. Statisticile eco-

nomice, demografice își au, fără îndoială, importanța lor, dar sînt departe de a fi decisive. În ce privește publicitatea, deși progresul realizat în direcția informării a început să aibă o influență din ce în ce mai sensibilă asupra diplomației, tratativele de importanță vitală pentru omnire se desfășoară în cea mai mare măsură în secret. În mod nejustificat însă, autorul vede în caracterul strict confidențial însăși rațiunea de a fi a diplomației, spunînd că „o diplomație «în piața publică» reprezintă un nonsens” (p. 13). Comerțul, pe care-l consideră ca stînd la baza oricărei activități economice, presupune și el un minimum de discreție, ceea ce face ca un alt important aspect al relațiilor internaționale să nu se preteze cu ușurință la studiu. Concluzia la cele de mai sus ar fi că, pentru a oferi rezultate demne de luat în seamă, cercetările în politica externă trebuie să învingă două dificultăți principale: pe de o parte, caracterul secret sau relativ secret al activității în acest domeniu și, pe de altă parte, sărăcia și lipsa de semnificație a datelor cantitative.

Rezultă oare de aici că politica externă poate da loc doar unei activități de informare, fiind refractară oricăror tendințe de a formula opinii, judecăți de valoare asupra ei? Mulți sînt dispuși să dea un răspuns afirmativ, susținînd că oamenii de știință — matematicieni, biologi, filozofi —, pe baza unor informații furnizate de presa zilnică sau periodică, ar putea foarte bine înțelege fenomenele politicii externe, ar fi capabili să pătrundă esența unor demersuri și acțiuni, să descifreze sensul dezvoltării relațiilor internaționale. Cu alte cuvinte, singura treabă serioasă la care trebuie să se rezume cercetarea ar fi adunarea, sistematizarea și distribuirea materialului informativ.

Autorului i se pare eronată concepția, derivînd dintr-o concepție azi depășită, cu privire la natura științelor umanistice. El subliniază convingător diferența dintre o opinie oarecare și interpretarea științifică a datelor realității sociale, precizînd că dacă înțelegerea — care este scopul oricărei cercetări — presupune clarificarea datelor, ordonarea lor potrivit unei scheme inteligibile, unui sistem logic, așa-zisele „simple opinii” sînt rodul experienței de viață și al imaginației mai mult sau mai puțin limitate ale unui om sau ale altuia, ele neavînd nimic comun cu cunoașterea științifică.

Pe bună dreptate se menționează că pentru formularea unor concluzii, pentru scoaterea în evidență a urzelii eveni-

mențiale, a firului conducător sînt necesare o cercetare amănunțită a faptelor, informarea sistematică, cu accesul la toate sursele, inclusiv la cele care nu au un caracter public. Aceste operații nu pot fi făcute la întîmplare și nici nu sînt la îndemîna fiecăruia. Rezultă că „opinia unui «om cu bun-simț», chiar a unui bine informat de tipul celui de la sfîrșitul secolului al XX-lea, nu are nimic comun cu interpretarea cercetătorului, care și-a concentrat atenția asupra «politicii externe». Și dacă, la urma urmelor, el nu va formula decît o ipoteză, aceasta va fi totuși de tip științific” (p. 14).

Afirmația lui J. Vernant precum că, în științele umanistice — ca și în domeniul altor științe, deși în mai mică măsură —, „schema” sau „structura logică” cu care operează cercetătorul nu este, în fond, decît o ipoteză (p. 14) suscită unele precizări. Fără îndoială, ipoteza este un instrument important al cercetării, un atribut indispensabil oricărei activități științifice. O schemă, o viziune provizorie se pot, oricînd, dovedi necesare pentru progresul cunoașterii. Avansarea, pe bază logică, a unor presupuneri nu este contrară probității academice, dar necesită în continuare eforturi pentru coroborarea lor cu realitatea. Atît timp cît nu sînt pe deplin confirmate de viață, acestea rămîn sub semnul probabilității. De aici nu trebuie trasă concluzia că orice schemă cu care operează științele (în speță, cele sociale) are un caracter relativ, că întreaga știință este un eșafodaj de raționamente convenționale. O ipoteză care corespunde datelor furnizate de viață, care a fost riguros verificată pe planul experienței sociale (în apariția unor fenomene, în desfășurarea unui proces) își capătă statut de certitudine pentru domeniul de referință și poate fi luată în considerare ca premisă pentru noi investigații.

De altfel, considerăm că scopul cercetării în sfera disciplinelor sociale este nu de a descurca oricum ițele faptelor și a le aranja într-un sistem logic oarecare, în măsură să ușureze inventarierea lor, ci de a căuta mecanismele, resorturile, cauzele reale, mai mult sau mai puțin profunde, care le determină de a sesiza sensul creșterilor cantitative, momentele cînd în evoluția unui proces se produc salturile calitative. În acest fel își poate justifica utilitatea și cercetarea privind politica externă a statelor. Stabilirea legăturilor cauzale, precizarea condițiilor în care se pot produce anumite fenomene contribuie la ordonarea haosului aparent al evenimentelor internaționale, la ex-

plicarea lor în concordanță cu adevărul istoric.

Dat fiind însă că investigațiile științifice nu au un caracter exhaustiv, ci unul zonal, limitat, nici cunoașterea nu poate purta, în consecință, amprenta universalității. Este firesc ca „schemele”, „structurile” stabilite de cercetare (și existând în realitate) să nu poată fi aplicate decât la domeniul de referință și la condiții identice sau asemănătoare cu cele care le-au generat. Atunci când apar fenomene imposibile de încadrat în schemele cunoscute nu înseamnă că, în mod obligatoriu, schemele respective au fost greșite, că nu mai au nici o valabilitate, ci că știința are de-a face cu fenomene noi, aparținând altei categorii, a cărei structură și condiționare intimă trebuie studiate în altă optică decât fenomenele deja explorate. La o schemă sau explicație atotcuprinzătoare nu se poate ajunge niciodată, deoarece dezvoltarea socială este un proces neîntrerupt, continuu.

Prezintă interes și problema abordată de autor a deosebirilor dintre cercetarea în domeniul politicii externe și cea din domeniul istoriei tradiționale sau al istoriei contemporane. După părerea sa, în timp ce istoria operează „esențialmente” doar cu documente oficiale și numai „accesoriu” cu diverse alte documente (mărturii), politica externă (ca știință) utilizează un sistem mai complex de mijloace de informații. Considerând documentația în politica externă prin definiție incompletă, datorită faptului că multe acte oficiale sînt foarte greu accesibile sau chiar intangibile o perioadă relativ întinsă de timp, autorul arată că cercetarea trebuie, în acest caz, să recurgă la alte surse care, din fericire, sînt la ora actuală foarte numeroase. Caracterul rapid al circulației știrilor, datorită mijloacelor tehnicii moderne, posibilitatea coordonării operative a informațiilor obținute pe diverse căi, imposibilitatea de a păstra secretul absolut al demersurilor diplomatice, existența unei rețele întinse de instituții ce urmăresc îndeaproape anumite aspecte ale vieții internaționale, făcînd cunoscute rezultatele investigațiilor lor — toate acestea îl îndeamnă pe autor să susțină că cercetătorul politicii externe dispune de suficient material (cu condiția să desfășoare o activitate de informare sistematică, incluzînd cit mai multe documente oficiale), care să-i permită formularea unor concluzii valabile.

Delimitarea, sau mai bine zis diferențierea, pe care o face autorul între politica externă și istorie, pornind de la mijloacele și posibilitățile de investigare

ale celor două științe, nu poate fi acceptată, după părerea noastră, decât cu serioase rezerve. Cercetarea în domeniul istoriei nu se rezumă (avem în vedere cercetarea realmente științifică) la documentele oficiale, nici nu le fetișizează, știut fiind că de multe ori ele nu oglindesc adevăratele resorturi ale desfășurării politicii unor clase sau personalități. Istoricul apelează la toate tipurile de documente pe care le poate consulta, bineînțeles, folosindu-le diferențiat, în funcție de importanța lor, coroborîndu-le cu alte mărturii. Dificultățile de informare nu sînt nici mai mici, nici mai puțin importante în domeniul istoriei (în istoria contemporană mai ales) decât în politica externă, iar compensarea surselor oficiale prin altele accesorii are aceleași rezultate științifice în ambele cazuri.

Demnă de reținut ni se pare afirmația autorului după care deosebirea dintre istoria contemporană și politica externă se datorește și faptului că obiectele lor diferă esențial sau, mai concret, pentru că fiecare privește realitatea din altă perspectivă. Politica externă, arată el, se situează în prezent, dar ține și de viitor. Datele privind un aspect sau altul al politicii externe și constituind obiectul cercetării se referă la o perioadă de interes nemijlocit pentru contemporani; sensul ei — semnificația și direcția de dezvoltare — nu apare clar decât în măsura în care știința își proiectează investigația și spre viitor. „Anticipînd viitorul — scrie J. Vernant —, noi prelungim, astfel, liniile desprinse din evoluția evenimentelor actuale și le introducem sub formă de linii punctate în scheme, în structurile de interpretare pe care le aplicăm certitudinilor, datelor existente” (p. 15). Nu numai că se poate încerca și reuși studierea politicii internaționale în curs de desfășurare, incluzînd în ea și viitorul apropiat, dar este posibilă analizarea perspectivelor politicii externe pe termen mai îndelungat.

Observînd că lumea contemporană preocupă pe oameni, că această lume a devenit mai complexă, mai interdependentă și, datorită armelor de distrugere în masă, mai periculoasă decât a fost vreodată, Jacques Vernant apreciază că, în asemenea condiții, nu este admisibilă miopia sau orbirea în ceea ce privește mediul internațional. „Pentru a vedea clar, sau măcar mai clar, nu există altă soluție, aici ca și în alte domenii, decât cercetarea... Numai așa putem spera să înțelegem mai bine lumea în care sîntem angajați. S-o înțelegem mai bine pentru

a o controla și, dacă este posibil, pentru a o organiza mai bine" (p. 16—17).

În pofida unor greutăți și insuccese, investigarea politicii externe se dovedește posibilă și necesară. Concepția marxistă oferă celor porniți să exploreze acest vast tărîm de activitate un îndrumar prețios în abordarea faptelor și formularea concluziilor. Cercetarea în politica externă poate să aducă o contribuție proprie, originală la cunoașterea fenomenelor sociale, încadrîndu-și eforturile în frontul comun al disciplinelor politice, ținînd cont, printre altele, de faptul că politica externă, fiind prelungirea politicii interne a unui stat, nu poate fi înțe-

leasă în afara acestora sau ruptă de ea. În același timp, mediul internațional deosebindu-se de cel intern, investigarea fenomenelor externe se poate desfășura cu succes numai folosind mijloace și o metodologie adecvate. Discuția asupra obiectului, instrumentelor de cercetare, terminologiei nu poate decît să favorizeze o mai bună delimitare între diferitele ramuri ale științelor sociale, înlăturarea unor confuzii, asimilarea, în cadrul unei concepții științifice, încheiate, a numeroase realizări valoroase ale cercetătorilor de pretutindeni.

CORNEL ALMAȘAN

Conferința a IV-a a istoricilor mișcării muncitorești de la Linz (Austria)

Inițiate în 1965 de profesorul Rudolf Neck din Viena, conferințele de la Linz reunesc anual istorici din diferite țări care se ocupă de cercetarea istoriei mișcării muncitorești. La conferința care a avut loc anul acesta (17—20 septembrie) au participat peste 70 de istorici din 13 țări: Austria, Bulgaria, Canada, Cehoslovacia, Elveția, Franța, Republica Federală a Germaniei, Iugoslavia, Olanda, România, Suedia, U.R.S.S., Ungaria. Din Republica Socialistă România au luat parte Nicolae Goldberger, prim-director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., și dr. Nicolae Copoiu, șef de sector la același institut.

Pe ordinea de zi a reuniunii au fost înscrise, potrivit planului stabilit la conferința anterioară, organizată în 1967, două probleme: *În legătură cu istoriografia Internațională a doua și Presa muncitorească — izvor al istoriei mișcării muncitorești*.

Referatul asupra primei probleme a fost elaborat de istoricul Iulius Braunthal (Anglia), cunoscut prin lucrările sale consacrate istoriei celor trei Internaționale. Întocmirea referatului privind cea de-a doua problemă a fost încredințată Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. Atît referatul lui I. Braunthal cît și referatul institutului nostru, realizat de N. Goldberger și N. Copoiu, au fost multiplicat și difuzat participanților cu două luni înainte de deschiderea conferinței.

Pe marginea ambelor referate au avut loc dezbateri. Referatul delegaților români, intitulat: *Presa muncitorească — izvor de scriere a istoriei mișcării muncitorești*, expus de N. Goldberger, s-a bucurat de aprecieri pozitive în cadrul conferinței. Delegatul ungar Erenyi a evocat, în intervenția sa, consacrată prezentării unor aspecte din istoria presei muncitorești ungare, „referatul prețios” al colegilor din România. Delegatul bulgar Avramov a menționat, de asemenea, că autorii referatului „au făcut o experiență foarte valoroasă de a deduce criterii cu ajutorul cărora ei să poată grupa materialul ce se află cuprins în presa muncitorească din fiecare perioadă... Acest referat constituie, fără nici o îndoială, o contribuție valoroasă la clarificarea rolului presei muncitorești ca izvor pentru istoria mișcării muncitorești”. La rîndul său, delegatul sovietic Juri Șirovski a remarcat că modul în care au fost puse problemele în referat „este foarte fructuos și necesită, fără îndoială, să fie în continuare utilizat”. Aprecieri elogioase au mai adresat referenților români V. Turok (U.R.S.S.), R. Neck și Steiner (Austria) ș.a.

În cadrul intervențiilor asupra primului referat, delegatul român N. Copoiu a relevat necesitatea dezvoltării cercetărilor în fiecare țară, pentru a se ușura posibilitatea întocmirii unei istorii cît mai

complete și mai apropiate de adevăr a Internaționalăi a II-a.

La conferință s-a anunțat că atît referatele din anul acesta cît și cele prezentate în anii anteriori urmează a fi reunite într-un volum, care va fi publicat de „Europa-Verlag“.

În ultima zi a lucrărilor, o comisie formată din șefii delegațiilor a stabilit tematica conferinței din anul viitor. Ea cuprinde două probleme: *Mișcarea muncitorească în timpul primului război mondial* și *Insemnătatea memorialisticii ca izvor istoric*.

Dezbateri științifice

La mijlocul acestui an, revista „Anale“ apela la cercetători și cititori pentru a participa la rubrica „Discuții“ cu articole, opinii privind natura regimului politic în România de la 1848 pînă la 1948, deci timp de un veac. Era începutul unei abordări mai ample a temei enunțate la Congresul al IX-lea al P.C.R. privind trăsăturile regimului burghezo-moșieresc din România. Revista a publicat unele materiale, continuă să primească articole pe care le va insera la aceeași rubrică „Discuții“. Cu mare satisfacție salutăm inițiativa organizării pe această temă a unei dezbateri cu participarea cercetătorilor, cadrelor didactice, ale căror preocupări sînt legate de acest subiect.

În luna ianuarie 1969, Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lîngă C. C. al P. C. R. și Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C. C. al P. C. R. organizează o dezbateri științifică cu tema:

Trăsăturile regimului social-politic din România între anii 1866 și 1944

O atare dezbateri este deosebit de interesantă și utilă, ea răspunzînd unor imperioase necesități științifice. Redacția revistei noastre o va urmări cu legitim interes; în coloanele „Analelor“ vor fi publicate intervenții ale participanților, precum și concluzii.

De ce este utilă o asemenea dezbateri ?

Se cunoaște faptul că în literatura noastră de specialitate regimul social-politic din România, care a traversat o perioadă de peste trei sferturi de veac, este definit global ca *regim burghezo-moșieresc*. Dar, în evoluția sa, regimul social-politic în ansamblu, ca și componența sa pe plan politic — coaliția dintre burghezie și moșierime —, va oglindi schimbările în viața social-politică a României, schimbări ce vor determina noi raporturi, sub aspect economic și politic, între existența tot mai anacronică a moșierimii care slăbea continuu și burghezia care se consolidă. Evident, acest proces nu poate fi

considerat exclusiv un raport cantitativ. Unele sînt trăsăturile specifice regimului social-politic din România anului 1866 și altele cele ale României anului 1944, cînd în evoluția acestuia se înregistrase — cu toate consecințele lor — asemenea momente ca reformele agrare din 1866 și 1921, apariția în domeniul vieții economice și politice a țării a fenomenelor specifice ultimului stadiu al capitalismului, ca să ne limităm doar la cîteva exemple.

Iată deci că dezbateri inițiată va trebui să dea răspuns unor întrebări dificile vizînd *conceptul* de regim social-politic, *esența* și *evoluția* regimului social-politic din România, *factorii* care au determinat schimbări în conținutul acestuia.

Conștienți de complexitatea problemei supuse dezbaterilor, organizatorii au stabilit din timp o *tematică orientativă*, care cuprinde următoarele aspecte principale

ce se cer elucidate în cadrul confruntărilor de păreri :

— Stadiul de dezvoltare al economiei României la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ;

— Structura socială în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ;

— Evoluția și caracterul regimului social-politic din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ;

— Evoluția ideilor programatice ale mișcării socialiste la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ;

— Curente social-politice cu privire la căile de dezvoltare a României la începutul secolului al XX-lea ;

— Trăsături caracteristice ale regimului social-politic din România între cele două războaie mondiale ;

— Probleme ale dezvoltării industriei României între cele două războaie mondiale (1918—1940) ;

— Problema agrară în România între cele două războaie mondiale ;

— Schimbări intervenite în structura de clasă a țării noastre după primul război mondial ;

— Tendințe și regroupări în rîndul partidelor politice din România în anii 1918—1938 ;

— Locul și rolul mișcării muncitorești în viața politică a României în perioada interbelică ;

— Partidul Comunist Român — forța cea mai înaintată în lupta pentru progresul social-politic al României ;

— Evaluări, orientări și poziții privind regimul social-politic din România în documentele Partidului Comunist Român.

Această tematică orientativă nu exclude posibilitatea abordării și a altor aspecte care formează obiectul dezbaterii. Invităm pe toți cei interesați să comunice sugestiile lor pe adresa redacției revistei noastre : strada Ministerului, nr. 4, sectorul I, București. Eventualele sugestii pot fi comunicate și organizatorilor.

Simpozionul: „Tineretul — obiect de cercetare științifică”

Sub auspiciile Centrului de cercetări pentru problemele tineretului, în zilele de 22 și 23 noiembrie 1968 s-au desfășurat în București lucrările simpozionului cu tema: *Tineretul — obiect de cercetare științifică*, prima reuniune pe țară a cercetătorilor în problemele tineretului.

La festivitatea de deschidere au participat tovarășii Ion Iliescu, prim-secretar al C.C. al U.T.C., ministru pentru problemele tineretului, acad. Ștefan Bălan, ministrul învățămîntului, acad. Ștefan Milcu, vicepreședinte al Academiei Republicii Socialiste România, reprezentanți ai conducerii unor instituții centrale și organizații de masă, oameni de știință, profesori universitari și din învățămîntul de cultură generală, cercetători din institutele Academiei și departamentele, sociologi, pedagogi, psihologi, medici, juriști

Deschizînd lucrările simpozionului, tovarășul Ion Iliescu a subliniat necesitatea colaborării unui număr cît mai mare de specialiști din domeniul educației la activitatea Centrului de cercetări pentru problemele tineretului, recent înființat, în vederea evidențierii fenomenelor noi, a tendințelor și orientărilor care se manifestă în lumea tineretului.

În cele opt secții ale simpozionului au fost expuse peste 100 de comunicări științifice, ale căror teme au abordat aspecte actuale ale activității tineretului muncitor de la orașe și sate, a elevilor, studenților, dezvoltarea multilaterală a personalității sale, tendințele de evoluție ale acestuia. Ele au supus discuției probleme referitoare la adolescență, formarea idealului de viață, familia tînără, dezvoltarea psihofiziologică a tînărului etc. Multe din lucrări au fost consacrate

metodologiei de cercetare aplicată diferențiat categoriilor de tineri muncitori, țărani, elevi, studenți, băieți și fete.

Dezbaterile care au avut loc au reliefat interesul cercetătorilor de specialitate pentru găsirea celor mai bune căi și

modalități de dezvoltare multilaterală a tineretului.

În încheierea lucrărilor, a luat cuvântul tovarășul Ion Iliescu, prim-secretar al C.C. al U.T.C., ministru pentru problemele tineretului.

Seminarul studențesc: „Socialismul și democrația“

Inițiativa Comitetului U.T.C. și Consiliului U.A.S. din Universitatea București de a organiza un seminar național studențesc pe probleme ale democrației și socialismului, a găsit o rezonanță și o apreciere deosebită în rîndul studenților de la facultățile de Filozofie și Drept din București, Cluj și Iași, participanți efectivi la buna și promițătoarea desfășurare a seminarului, care și-a început lucrările joi, 28 noiembrie a.c., la Casa Universitarilor din Capitală.

Cadre didactice din cele trei centre universitare amintite, studenții reprezentînd alte facultăți și institute cu profil umanist din țară, au fost prezenți la lucrări în calitate de invitați.

Organizat în ideea realizării unui schimb de opinii, a unei dezbateri științifice pătrunzătoare, independente și „mature“ din partea studenților, seminarul a reușit în mare măsură să-și justifice scopul.

Tematica aleasă, vastă, dar centrală prin actualitatea ei teoretică și practică, a permis referatelor, intervențiilor și discuțiilor pe marginea lor o investigație multilaterală și complexă de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric, a problematicii abordate.

Cele 11 comunicări făcute pe întregul parcurs al lucrărilor (28—29 noiembrie a.c.) s-au axat pe teme ca: „Democrația

socialistă și libertatea umană“ (Marin Vladimir — Filozofie, București), „Sensul umanist al democrației socialiste și dezvoltarea personalității umane“ (Ioan Bitlan și Ioan Petru — Filozofie, Iași), „Aspecte ale relației dintre democrația socialistă și creația de valori“ (Liviu Petru Zopîrțan — Filozofie, Cluj), „Democrația socialistă și cultura spirituală“ (Afinică Gonci și Mihai Amironesei — Filozofie, Iași), „Constituția R.S.R. — cadru principal al democrației în România“ (Szontai Ion — Drept, Cluj), „Democrația socialistă reflectată în principiile de bază ale dreptului de vot și ale sistemului electoral“ (Liviu Pop — Drept, Cluj), „Justiția, mod de apărare a democrației socialiste“ (Maria Bodnor și Gheorghe Nistoreanu — Drept, București), „Democrația socialistă, factor de influențare a relațiilor internaționale“ (Ion Hăineală — Drept, Iași), „Democrația socialistă și viața universitară“ (Ciotea Florian și Abraham Dorel — Filozofie, București).

În încheierea dezbaterilor, la invitația organizatorilor, a fost ascultată cu un deosebit interes expunerea tov. Paul Niculescu-Mizil, care a conferențiat în Aula Facultății de Drept, în prezența unei numeroase asistențe, despre unele aspecte și manifestări actuale ale democrației socialiste, despre perspectivele ei de dezvoltare și perfecționare.

Ciclu de conferințe pe teme istorice

Inaugurat la 30 martie 1967, ciclul de conferințe „Din istoria României“, organizat sub egida Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în colaborare cu Societatea de științe isto-

rice, a început să se încetățenească în activitatea de cercetare ca modalitate de dezbateră și evidențiere a unor probleme importante din istoria patriei, ca tribună de afirmare a opiniilor oamenilor de știință.

După o suită de 12 expuneri, s-a inaugurat, în a doua jumătate a anului curent, un nou ciclu de conferințe, care abordează, la rîndul său, o gamă variată de teme. Prima dintre aceste conferințe, intitulată : *Chestiuni controversate privitoare la 1821 în Țările Române* —

autor prof. D. Bodin — a fost susținută la 19 septembrie a.c. În ziua de 24 octombrie, Octav Livezeanu, vicepreședinte al Institutului român pentru relațiile culturale cu străinătatea, a expus conferința : *Atitudinea Partidului țărănesc și a dr. N. Lupu față de fascism și război.*

Deschiderea expoziției „Columna lui Traian“

În cadrul unei festivități organizate de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, la 28 septembrie 1968 s-a deschis expoziția „COLUMNA LUI TRAIAN“. În incinta sălii de expoziții din șoseaua Kiseleff, nr. 3, sînt prezentate mulajele în ciment ale acestui monument artistic și istoric de prim ordin al lumii și, în același timp, act de naștere al poporului român, cum a fost adesea apreciat.

Document de vitejie și putere morală, Columna lui Traian, ale cărei sculpturi

le datorăm lui Apolodor, este reconstituită în 165 de plăci, care pot fi observate în expoziție pînă în cele mai mici detalii, ceea ce mijlocește înțelegerea mai profundă a acestei opere de intensă semnificație contemporană, de ardentă actualitate patriotică.

În lunile octombrie și noiembrie expoziția a fost vizitată de un număr de 57 000 de persoane.

Cu prilejul aniversării a 50 de ani de la unirea Transilvaniei cu România aflul vizitatorilor a fost impresionant.

Susținerea unor teze de doctorat

În ziua de 4 iulie 1968, în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie a mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lîngă C.C. al P.C.R., a avut loc susținerea tezei de doctorat : *Mișcarea muncitorească și legislația muncii din România în anii dictaturii regale. 1938—1940*, de către prof. Ion Pompiliu Călin.

Materialele prezentate de referenți științifici : prof. univ. dr. docent Ladislau Bányai, dr. Vasile Arimia, dr. Viorica Moisuc, de conducătorul științific, conf. univ. dr. Augustin Deac, și de conf. univ. dr. Mihai Fătu, din partea decanatului, au apreciat aportul acestei lucrări la cercetarea temei și, în urma discutării ei publice, a acordat, cu unanimitate de voturi, titlul de doctor în istorie tovarășului Ion Pompiliu Călin.

*

În ziua de 11 iulie 1968, în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie a

mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lîngă C.C. al P.C.R. a avut loc susținerea tezei de doctorat : *Mișcarea muncitorească din România și legislația muncii (1929—1933)*, de către Ilie Ceaușescu.

Comisia de doctorat, formată din : conf. univ. dr. Nicolae Petreanu, decanul Facultății de istorie a mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu“ de pe lîngă C.C. al P.C.R. — președinte ; conf. univ. dr. Augustin Deac — conducător științific ; prof. univ. dr. Titu Georgescu, conf. univ. dr. N. Lupu, conf. univ. dr. Nicolae Popescu — membri, a apreciat meritele acestei lucrări în investigarea temei abordate și, în urma discutării ei publice, a hotărît, cu unanimitate de voturi, acordarea titlului de doctor în istorie tovarășului Ilie Ceaușescu.

*

În ziua de 15 iulie 1968, la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Republicii Socialiste România a avut loc susținerea tezei de doctorat: *Reforma agrară din 1864. Aplicarea legii rurale*, de către prof. Nichita Adăniloae.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din: acad. Andrei Oțetea, directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga” — președinte; prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei, conf. univ. dr. docent Nicolae Corivan, conf. univ. dr. Constantin Corbu și dr. Vasile Mihoșdea — membri. Referatele membrilor comisiei, cit și referatele neoficiale prezentate de acad. Petre Constantinescu-Iași, dr. docent Gh. Cronț, dr. Traian Lungu, dr. C. Șerban, dr. Cornelia Bodea, Matei Ionescu, Mircea Iosa, Gh. Platon, Ileana Petrescu, Apostol Stan și Năstase Iordăche au apreciat contribuția incontestabilă a lucrării la studiul problemei agrare în România și la cunoașterea situației țărănimii din secolul al XIX-lea.

În urma discutării publice a lucrării, comisia a hotărât, în unanimitate, acor-

darea titlului de doctor în istorie tovarășului Nichita Adăniloae.

*

În ziua de 11 iulie 1968, în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie a mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.C.R. a avut loc susținerea tezei de doctorat: *Contribuții ale presei revoluționare și democrate din România la lupta împotriva pericolului fascist. 1933—1938*, de către Ion Spălățelu.

Comisia de doctorat, formată din: conf. univ. dr. Mihai Fătu — președinte; conf. univ. dr. Nicolae Popescu — conducător științific; prof. univ. dr. docent Ladislau Bányai, prof. univ. dr. Titu Georgescu, conf. univ. dr. Aurel Loghin — membri, a apreciat contribuția acestei lucrări la studierea temei și, în urma discutării ei publice, a hotărât, în unanimitate, acordarea titlului de doctor în istorie tovarășului Ion Spălățelu.

СОДЕРЖАНИЕ

ПЯТИДЕСЯТИЛЕТИЕ СОЗДАНИЯ ЕДИНОГО НАЦИОНАЛЬНОГО РУМЫНСКОГО ГОСУДАРСТВА

АУГУСТИН ДЕАК: Рабочее и социалистическое движение — важный фактор борьбы для создания единого национального румынского государства ..	3
АКАЦО ЭГЬБЕД, ЛЮДОВИК ВАЙДА: Крестьянские движения 1918 г. в Трансильвании и их роль в разложении местной австровенгерской государственной власти ..	11
ВАСИЛЕ АРИМИЯ, НИКОЛАЕ ПЕТРЯНУ: Румынские национальные советы и их роль в подготовке и осуществлении объединения Трансильвании с Румынией.	22
НИКОЛАЕ РАУШ: Идеалы независимости и национального объединения в 1918 г.	32
НИКОЛАЕ КОПОЮ: Идеи победоносного социализма и борьба народов за самоопределение в 1918 г.	46

ПЯТИДЕСЯТИЛЕТИЕ РАБОЧИХ БОЕВ 13 ДЕКАБРЯ 1918 г.

13-ое декабря 1918 г. — героическая страница борьбы рабочих нашей родины: <i>Георге Унк</i>	58
Воспоминания некоторых участников событий 13 декабря 1918 г.: <i>Штефан Мушат</i>	70

ГОДОВЩИНЫ

Памятные даты в истории революционного рабочего движения Румынии: <i>Ал. Б. Кэлин</i>	83
Создание единого национального государства в обсуждении румынских историков: <i>Вирджил Смырча</i>	94

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Симпозиум: «Актуальные вопросы политической жизни»	110
--	-----

ПАМЯТНЫЕ СТАТЬИ

АЛЕКСАНДРУ САХИЯ ● ЭМИЛ ИСАК ● АЛЕКСАНДРУ ИОНЕСКУ	132
---	-----

РЕЦЕНЗИИ — БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ СПРАВКИ

- М. К. СТЭНЕСКУ: «Г. М. Василеску», Политическое издательство, Бухарест, 1968 г., стр. 291; «Современники о монархии Гогенцоллернов», Политическое издательство, Бухарест, 1968 г., стр. 646; «Исторические исследования», Издательство Академии-Румынской Социалистической Республики, Бухарест, 1968, стр. 170. САНТИЯГО РАМОН КАХАЛ: «Путь к науке», Политическое издательство, Бухарест, 1967, стр. 204; Г. СОНЯ: «Национализация основных средств производства в Румынии», Политическое издательство, Бухарест, 1968, стр. 158; ЖАК ВЕРНАН: «Научное исследование в международной политике» в журнале «Политик этранжер» № 1—1968 г. 145

ЗАМЕТКИ

- IV-ая конференция историков рабочего движения в Линце (Австрия); Научные дебаты на тему: «Черты общественно-политического строя Румынии за 1866—1944 гг.»; Симпозиум: «Молодежь предмет научных исследований»; Студенческий семинар: «Социализм и демократия»; Цикл лекций на исторические темы; Открытие выставки «Колумна Траяна»; Защита докторских диссертаций; Содержание 1—6 номеров журнала за 1968 г. 163

SOMMAIRE

50 ANNÉES DEPUIS LA RÉALISATION DE L'ÉTAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

AUGUSTIN DEAC: Le mouvement ouvrier et socialiste — facteur important de la lutte pour la formation de l'État national unitaire roumain . . .	3
ACATIU EGYED, LUDOVIC VAJDA: Les mouvements paysans qui ont eu lieu en Transylvanie en 1918 et leur portée dans la dissolution du pouvoir local d'État autrichien-hongrois . . .	11
VASILE ARIMIA, NICOLAE PETREANU: Les conseils nationaux roumains et leur rôle dans la préparation et la réalisation de l'unité de la Transylvanie avec la Roumanie . . .	22
NICOLAE RAUȘ: 1918 — expression des aspirations à l'indépendance du peuple roumain . . .	32
NICOLAE COPOIU: Les idées du socialisme triomphant et la lutte des peuples pour l'autodétermination en 1918 . . .	46

50 ANNÉES DEPUIS LES LUTTES OUVRIÈRES DU 13 DÉCEMBRE 1918

Le 13 Décembre 1918 — une page héroïque de la lutte des travailleurs de notre patrie: GHEORGHE UNC . . .	58
Souvenirs de quelques participants aux événements du 13 Décembre 1918: ȘTEFAN MUȘAT . . .	70

ANNIVERSAIRES

Dates mémorables dans l'histoire du mouvement ouvrier révolutionnaire de la Roumanie: AL. B. CĂLIN . . .	83
La création de l'État national unitaire dans le débat des historiens roumains: VIRGIL SMĂRCEA . . .	94

LA VIE SCIENTIFIQUE

Colloque : „Les problèmes actuels de la science politique“ 110

EVOCATIONS

Alexandru Sahia • Emil Isac • Alexandru Ionescu 132

ANALYSES — NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

M. C. STĂNESCU : „Gh. M. Vasilescu“, Edition politique, Bucarest, 1968, 291 p. ; „La monarchie de Hohenzollern vue par les contemporains“, Edition politique, Bucarest, 1968, 646 p. ; „Études d'histoire“, Edition de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1968, 170 p. : SANTIAGO RAMON Y CAJAL : „Le chemin vers la science“, Edition Politique, Bucarest, 1967, 204 p. ; G. SONEA : La nationalisation des principaux moyens de production en Roumanie, Edition politique, Bucarest, 1968, 158 p. ; JACQUES VERNANT : „La recherche scientifique dans la politique étrangère“ en „Politique Etrangère“ nr. 1/1968 145

INFORMATIONS

La quatrième conférence des historiens du mouvement ouvrier de Linz (Autriche)
Le débat scientifique autour du problème „Les traits du régime social-politique de la Roumanie entre les années 1866 et 1944“
Le colloque : „La jeunesse — objet de recherche scientifique“
Le séminaire des étudiants : „Le socialisme et la démocratie“
Le cycle de conférences autour des sujets historiques
Le vernissage de l'exposition „La colonne de Traian“
La soutenance des thèses de doctorat
Le sommaire des numéros 1—6 de 1968 163

INHALT

50 JAHRE SEIT DER GRÜNDUNG DES EINHEITLICHEN RUMÄNISCHEN NATIONALSTAATES

AUGUSTIN DEAC: Die sozialistische und Arbeiterbewegung — ein wichtiger Faktor des Kampfes für die Bildung des einheitlichen rumänischen Nationalstaates. 3
ACATIŢU EGYED, LUDOVIC VAJDA : Die Bauernbewegungen 1918 in Transsylvanien und ihre Rolle beim Zerfall der örtlichen Staatsmacht in Österreich-Ungarn. 11
VASILE ARIMIA, NICOLAE PETREANU : Die rumänischen Nationalräte und ihre Rolle bei der Vorbereitung und Durchführung der Vereinigung Transsylvaniens mit Rumänien 22
NICOLAE RAUŞ : Das Ideal der Unabhängigkeit und die nationale Vereinigung von 1918 32
NICOLAE COPOIU : Die Ideen des siegreichen Sozialismus und der Kampf der Völker für die Selbstbestimmung im Jahre 1918 46

50 JAHRE SEIT DEN ARBEITERKÄMPFEN VOM 13. DEZEMBER 1918

Der 13. Dezember 1918 — ein heroisches Kapitel im Kampf der Arbeiterschaft unseres Vaterlandes: <i>Gheorghe Unc</i>	58
Erinnerungen von Teilnehmern der Ereignisse am 13. Dezember 1918: <i>Ştefan Muşat</i>	70

JAHRESTAGE

Denkwürdige Daten in der Geschichte der revolutionären Arbeiterbewegung Rumäniens: <i>Al. B. Călin</i>	83
Rumänische Historiker erörtern die Herausbildung des einheitlichen rumänischen Nationalstaates: <i>Virgil Smârcea</i>	94

WISSENSCHAFTLICHES LEBEN

Das Symposium: „Aktuelle Fragen der politischen Wissenschaft“	110
---	-----

ZUM ANDENKEN AN:

Alexandru Sahia • Emil Isac • Alexandru Ionescu	132
---	-----

REZENSIÖNEN — BIBLIOGRAPHISCHE ANMERKUNGEN

M. C. STĂNESCU: „Gh. M. Vasilescu“, Politischer Verlag, Bukarest, 1968, 291 S.; „Die Hohenzollern-Monarchie in den Augen von Zeitgenossen“, Politischer Verlag, Bukarest, 1968, 646 S.; „Studii de istorie“, Verlag der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien Bukarest, 1968, 170 S.; SAN-TIAGO RAMON Y CAJAL: „Der Weg zur Wissenschaft“, Politischer Verlag, Bukarest, 1967, 204 S.; G. SONEA: „Die Verstaatlichung der hauptsächlichsten Produktionsmittel Rumäniens“, Politischer Verlag, Bukarest, 1968, 158 S.; JACQUES VERNANT: „Wissenschaftliche Forschung in der Aussenpolitik“, in „Politique Etrangere“, Nr. 1/1968	145
--	-----

INFORMATIONEN

Die IV. Konferenz der Historiker der Arbeiterbewegung in Linz (Österreich); Die wissenschaftliche Debatte zum Thema: „Die Wesenszüge des sozial-politischen Regimes in Rumäniens 1866—1944“;	
Das Symposium: „Die Jugend — ein Gegenstand der wissenschaftlichen Forschung“;	
Das Studentenseminar: „Sozialismus und Demokratie“;	
Vortragszyklus zu historischen Themen;	
Eröffnung der Ausstellung: „Die Trajanssäule“;	
Verteidigung einiger Doktoratthesen;	
Inhaltsverzeichnis der Nummern 1—6 1968.	163

CONTENTS

FIFTY YEARS SINCE THE FOUNDING OF THE ROMANIAN NATIONAL UNITARY STATE

AUGUSTIN DEAC: The working-class and socialist movement — important factory in the struggle for the formation of the Romanian national unitary state	3
--	---

ACAȚIU EGYED, LUDOVIC VAJDA : Large-scale peasant movements in Transylvania in 1918 and their role in breaking-down the Austro-Hungarian local state power	11
VASILE ARIMIA, NICOLAE PETREANU : Romanian national councils and their role in the preparation and implementation of the Union of Transylvania and Romania	22
NICOLAE RAUS : The ideal of independence and national union in 1918	32
NICOLAE COPOIU : The conquering ideas of socialism and the struggle of the peoples for selfdetermination in 1918	46

FIFTY YEARS SINCE THE WORKERS' STRUGGLES OF DECEMBER 13, 1918

— December 13, 1918 — an heroic page in the workers' struggles of this country : <i>Gheorghe Unc</i>	58
— Memoires of participants in the events of December 13, 1918 : <i>Ștefan Mușat</i>	70

ANNIVERSAIRES

Memorable dates in the history of the revolutionary working-class movement of Romania : <i>Al. B. Călin</i>	83
Formation of the national unitary state in the discussion of romanian historians : <i>Virgil Smârcea</i>	94

SCIENTIFIC LIFE

Symposium : „Current issues of political science“	110
---	-----

RECOLLECTIONS

Alexandru Sahia ● Emil Isac ● Alexandru Ionescu	132
---	-----

REVIEWS — BIBLIOGRAPHIC NOTES

M. C. STĂNESCU : „G. M. Vasilescu“ Political Publishing House, Bucharest, 1968, 291 p. ; „Hohenzollern monarchy seen by contemporaries“, Political Publishing House, Bucharest, 1968, 646 p. ; „Historical surveys“, Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Roumania, Bucharest, 1968, 170 p. ; SANTIAGO RAMONEY CAJAL : „The road to science“, Political Publishing House, Bucharest, 1967, 204 p. ; G. SONEA : „Nationalisation of main means of production in Romania“, Political Publishing House, Bucharest, 1968, 158 p. ; JACQUES VERNANT : „Scientific research in foreign policy“ in „Politique Etrangère“ No. 1/1968	145
--	-----

INFORMATION

Fourth Conference of historians of the working-class movement, at Linz (Austria)	
Scientific debate on the theme : „Features of the social-political system in Romania between 1866 and 1944“ ;	
Symposium : „Youth — the object of scientific research“ ;	
Student seminar : „Socialism and democracy“ ;	
Cycle of lectures on historical themes ;	
Opening of exhibition „Trajan's Column“ ;	
Dissertation for doctorate ;	
Summary of issues 1—6, 1968	163

Sumarul numerelor 1-6 din 1968

PLENARA C.C. AL P.C.R. DIN 22 — 25 APRILIE 1968

* * *	Hotărâri istorice	3/II—III*
* * *	Un act de înalt umanism	18/II—III

50 DE ANI DE LA FORMAREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

Mișcarea muncitorească și socialistă — factor important al luptei pentru formarea statului național unitar român : <i>Augustin Deac</i>	3/VI
Mișcările țărănești desfășurate în Transilvania în anul 1918 și rolul lor în destrămarea puterii locale de stat austro-ungare : <i>Acațiu Egyed, Ludovic Vajda</i>	11/VI
Consiliile naționale române și rolul lor în pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România : <i>Vasile Arimia, Nicolae Petreanu</i>	22/VI
1918 — expresie a năzuinței de independență a poporului român : <i>Nicolae Rauș</i>	32/VI
Ideile marxismului biruitor și lupta popoarelor pentru autodeterminare în anul 1918 : <i>Nicolae Copoiu</i>	46/VI

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI KARL MARX

Marxismul și contemporaneitatea : <i>Ion Popescu-Puțuri</i>	39/II—III
Karl Marx și științele sociale : <i>Damian Hurezeanu, Ion Bulborea</i>	46/II—III
Marx despre obiectivitatea relațiilor sociale : <i>Ion Florea</i>	64/II—III
Dialectica marxistă și analiza modului de producție socialist : <i>Constantin Gruici</i>	71/II—III

50 DE ANI DE LA LUPTELE MUNCITOREȘTI DIN DECEMBRIE 1918

13 decembrie 1918 — o pagină eroică din lupta muncitorimii din patria noastră : <i>Gheorghe Unc</i>	58/VI
Din amintirile unor participanți la evenimentele de la 13 decembrie 1918 : <i>Ștefan Mușat</i>	70/VI

120 DE ANI DE LA REVOLUȚIA DIN 1848

Adevăratul 1848 : <i>Lucrețiu Pătrășcanu</i>	82/II—III
1848 în tradițiile mișcării socialiste din România : <i>Nicolae Vasile, Marin Florescu</i>	111/II—III

* Cifrele arabe indică pagina, iar cele romane numărul revistei.

ARTICOLE

Semnificația internă și internațională a luptelor muncitorimii române din 1933 : <i>Titu Georgescu</i>	3/I
Partidul Unic Muncitoresc — expresie a desăvîrșirii unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare din România : <i>C. Bărbulescu</i>	16/I
Un eminent om de stat și patriot înflăcărat — dr. Petru Groza : <i>Gh. I. Ioniță</i>	27/I
Ideea de unitate și continuitate în conștiința poporului român : <i>Cornelia Bodea</i>	135/II—III
Contribuția societăților cultural-patriotice românești la realizarea unității naționale : <i>Vasile Netea, Vasile Curticăpeanu</i>	154/II—III
Mișcarea muncitorească din România și unirea națională (1900—1916) : <i>Florian Tănăsescu</i>	21/V
Manifestări internaționaliste ale proletariatului din România : <i>Nicolae Copoiu, Ion Babici</i>	33/V
Socialismul utopic în gîndirea social-politică românească (sec. XIX) : <i>Viorica Varga</i>	174/II—III
Criza dinastică (1927—1930) : <i>Aron Petric</i>	186/II—III

COMUNICĂRI

Programele electorale ale partidelor și grupărilor politice care au participat la alegerile parlamentare din 1946 : <i>M. Fătu</i>	43/I
Ecoul internațional al răscoalei țăranilor români din 1888 : <i>A. Harșa, L. Gergely</i>	57/I
Dictatul de la Viena — încălcare brutală a independenței și suveranității României : <i>Tr. Bunescu</i>	69/I
Date noi privind lupta pentru pămînt a țăranilor din Moldova în anii 1918—1921 : <i>L. Eșanu, I. Saizu</i>	85/I
Răscoala marinarilor români din flota Mării Negre (1918) : <i>Al. B. Călin</i>	96/I
120 de ani de la revoluția franceză din februarie 1848. „Gazeta de Transilvania” și revoluția din Franța : <i>I. Alexandrescu</i>	101/I
Institutul „Maurice Thorez” din Paris : <i>Victor Joannès</i> (Franța)	201/II—III
Anschluss-ul și consecințele sale politice asupra continentului european : <i>Traian Caraculac</i>	206/II—III
Antanta balcanică și efortul de securitate colectivă în Europa (1934—1936) : <i>Cristian Popișteanu</i>	220/II—III
Probleme ale istoriei moderne și contemporane a Europei centrale și sud-estice : <i>Viorica Moisuc</i>	236/II—III

ARTICOLE-COMUNICĂRI

Promovarea ideii unirii naționale în mișcarea socialistă din România (sfîrșitul secolului al XIX-lea) : <i>Constantin Căzănișteanu, Marin Florescu</i>	3/IV
Izvoare documentare ale Rezistenței franceze : <i>Henri Michel</i> (Franța)	19/IV
Sprijinul acordat de România refugiaților polonezi în anii celui de-al doilea război mondial : <i>Aurel Loghin, Dumitru Tuțu</i>	39/IV
Mărturii finlandeze privind războiul din 1877—1878 împotriva Imperiului otoman și România : <i>Gheorghe Matei</i>	52/IV
Specificul cunoașterii istorice în opera lui A. D. Xenopol : <i>Elena Popovici</i>	60/IV
Lupta antihabsburgică a maselor din Transilvania : <i>Ladislau Bányai, Gheorghe I. Bodea</i>	3/V

Probleme ale economiei României în preajma celui de-al doilea război mondial : <i>Lucrețiu Pătrășcanu</i>	60/V
Adâncirea conflictului social la sate în perioada 1878—1888 : <i>Constantin Corbu</i>	77/V

ANIVERSĂRI

Date memorabile în istoria mișcării muncitorești revoluționare din România : <i>Al. B. Călin</i>	83/VI
Formarea statului național unitar în dezbaterile istoricilor români : <i>Virgil Smârcea</i>	94/VI

DISCUȚII

Știința politică și actualitatea sa	109/I
Cu privire la obiectul științei politice : <i>M. Voiculescu</i>	113/I
Constituirea Asociației române de științe politice (A.R.S.P.)	246/II—III
Despre știința politică : <i>Ioan Ceterchi</i>	251/II—III
Mici însemnări pe marginea unei probleme mari — națiunea : <i>Maria Colceriu-Leiss</i>	270/II—III
Cu privire la obiectul și caracterul științei politice : <i>Ovidiu Trăsnea</i>	79/IV
Națiunea — concept și realitate socială : <i>Cornel Almășan</i>	94/IV
Momente din istoria politică a țărănismului (1880—1926) : <i>Zigu Ornea</i>	111/IV
Lupta de opinii în jurul problemei orientării economice a României (1848—1910) : <i>Olga Constantinescu</i>	128/IV
Teorii „neocapitaliste” și realitatea contemporană : <i>Valter Roman</i>	89/V
Națiunea socialistă — etapă superioară în viața națiunilor : <i>Ana Gavrilă</i>	101/V
Cu privire la raportul dintre istorie și sociologie : <i>Ion Florea</i>	109/V
În legătură cu funcția economică a statului capitalist : <i>Olivia Clătici</i>	120/V

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Simpozion : „Probleme actuale ale științei politice”	110/VI
--	--------

EVOCĂRI

Ion Ionescu de la Brad (1818—1891) : <i>N. Petrovici</i>	126/I
Eugen Lupu (1858—1883) : <i>N. Z. Munteanu</i>	130/I
Alexandru Dobrogeanu-Gherea (1879—1938) : <i>Fl. Tănăsescu</i>	134/I
Ocskó Tereza (1917—1940) : <i>V. Marinescu</i>	139/I
Gheorghe Magheru (1804—1880) : <i>C. Vlăduț</i>	122/II—III
Eftimie Murgu (1805—1870) : <i>I. D. Suciu</i>	128/II—III
Ion a Babei : <i>Lucrețiu Pătrășcanu</i>	142/IV
N. D. Cocea (1880—1949) : <i>V. Ene</i>	151/IV
Dr. Dumitru Bagdazar (1893—1946) : <i>N. Petrovici</i>	156/IV
Zamfir C. Arbore-Ralli (1848—1933) : <i>I. Felea</i>	161/IV
Alexandru (Alec) Constantinescu (1872—1949) : <i>N. Huscariu</i>	166/IV
Ion Câmpineanu (1798—1863) : <i>C. Vlăduț</i>	129/V
Max Wexler (1870—1917) : <i>M. Gh. Bujor</i>	133/V
Ilie Pintilie (1903—1940) : <i>N. Popescu</i>	139/V
Alexandru Sahia (1908—1937) : <i>Gh. I. Ioniță</i>	132/VI
Emil Isac (1886—1954) : <i>Al. Porțeanu</i>	137/VI
Alexandru Ionescu (1862—1929) : <i>Fl. Tănăsescu</i>	141/VI

RECENZII - NOTE BIBLIOGRAFICE

CORNELIA BODEA : „Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834—1849“, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, XVI + 390 p. (*Gh. D. Iscru*); CONSTANTIN C. GIURESCU : „Transilvania în istoria poporului român“, Editura științifică, București, 1967, 162 p. (*C. Vlăduț*); N. ADÂNILOAIE, D. BERINDEI : „Reforma agrară din 1864“, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 364 p. (*S. Apostol*); NICOLAE TITULESCU : „Discursuri“, Editura științifică, București, 1967, 624 p. (*V. Bobocescu*); I. M. OPREA : „O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice. 1928—1936“, Editura politică, București, 1967, 104 p. (*I. Gancea*); „Studii și articole de istorie“, vol. IX, Editura științifică, București, 1967, 368 p. (*O. Matichescu*); ION POPESCU-PUȚURI, GHEORGHE STOICA, ILIE RADULESCU : „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mișcarea muncitorească din România“, Editura pentru literatură politică, Moscova, 1967, 126 p. (*D. Smârcea*); S. V. NIKONOVA : „Germania și Anglia de la Locarno la Lausanne“, Editura „Nauka“, Moscova, 1966, 344 p. (*N. Z. Lupu*); BASIL DAVIDSON : „Mama neagră — Africa : anii încercărilor“, Editura politică, București, 1967, 352 p. + 24 ilustrații (*C. Botoran*); I. M. MAISKI : „Amintirile unui ambasador sovietic. Războiul (1939—1943)“, Editura politică, București, 1967, 448 p. (*A. Simion*) 143/I

MAURICE DUVERGER : „La démocratie sans le peuple“, Éditions du Seuil, Paris, 1967, 250 p. (*M. Georgescu, M. Matei*); „Destrămarea imperiului austro-ungar. Reflecții pe marginea lucrării lui Leo Valiani“ (*M. Covaci*); „Z pola walki“ nr. 1—4/1967 (*M. Moldoveanu*) : „Izvestiia na Instituta po istorii na B.K.P.“ nr. 16 și 17/1967 (*C. Iliescu*); „Reprezentanțele diplomatice ale României“, vol. I (1859—1917), Editura politică, București, 1967, 404 p. (*N. Ciachir*); AUGUSTIN DEAC : „1907 văzut peste hotare“, Editura științifică, București, 1967, 296 p. (*Gh. Neacșu*); P. S. AURELIAN : „Opere economice“, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 402 p. (*El. Georgescu*); ION CUPȘA : „Armata română în campaniile din anii 1916—1917“, Editura militară, București, 1967, 340 p. (*Fl. Tucă*); EUGENIU SPERANȚIA : „Figuri universitare“, Editura tineretului, București, 1967, 120 p. (*N. Rauș*); AL. CEBUC, C. MOCANU : „Din istoria transporturilor de călători în România“, Editura științifică, București, 1967, 232 p. (*I. Puia*) 278/II—III

„Párttörténeti Közlemények“ nr. 1—4/1967 (*L. Vajda*); „Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen mit Vertretern des Auslandes. 1939—1941“, Frankfurt, 1967, 700 p. (*R. Deutsch*); „Die österreichische Nation. Zwischen zwei Nationalismen“, Wien-Frankfurt-Zürich, Europa Verlag, 1967, 240 p. (*P. Schuster*); „Les Cahiers de l'histoire“ nr. 75, aprilie 1968 (*V. Popovici*); „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale“ nr. 65—68/1967 și nr. 70/1968 (*N. Petrovici*); „Studime Historike“ nr. 1—4/1967 (*G. Maksutovici*); „Afrique 1968 — «Jeune Afrique»“, numéro spécial annuel, Paris, 1968, 600 p. (*C. Botoran*); „Din trecutul de luptă al țărânimii hunedorene“, Deva, 1967, 414 p. (*Gh. Tudor*); „Studii și articole de istorie“, vol. X, Editura științifică, București, 1967, 290 p. (*C. Petculescu*); SILVIU BRUCAN : „Originile politicii americane“, Editura științifică, București, 1968, 272 p. (*El. Vlăduțescu*); PAUL SCHMID-AMMANN : „Adevărul despre greva generală din 1918“, Morgarten, Zürich, 1967, 440 p. (*J. S.*); „Arhiva pentru istorie socială“, vol. VIII, Editura pentru literatură și contemporaneitate, Hanovra, 1968, 576 p. (*J. S.*); PETRU IROAIE : „Umanesimo romeno“, Editore Celebes, Trapani, 1967, 398 p. (*M. Covaci*) 171/V

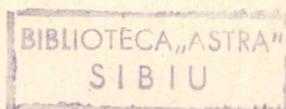
- TRAIAN P. LUNGU : „Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1888—1899)“, Editura științifică, București, 1967, 288 p. (*N. Copoiu*); A. PETRIC, GH. ȚUȚUI : „Unificarea mișcării muncitorești din România“, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 224 p. (*C. Bărbulescu*); „Studii. Revistă de istorie“ nr. 1—6/1967 (*Gh. I. Ioniță*); „Socialismul și progresul — Probleme teoretice ale desăvârșirii construcției socialismului“, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 202 p. (*P. Nichițelea*) 145/V
- M. C. STĂNESCU : „Gh. M. Vasilescu“, Editura politică, București, 1968, 292 p. (*Stelian Neagoe*); „Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani“, Editura politică, București, 1968, 646 p. (*Vasile Neculae*); „Studii de istorie“, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, 170 p. (*Gheorghe I. Bodea*); SANTIAGO RAMON Y CAJAL : „Drumul spre știință“, Editura politică, București, 1967, 204 p. (*Ion Mamina*); G. SONEA : „Naționalizarea principalelor mijloace de producție în România“, Editura politică, București, 1968, 160 p. (*Constantin Bărbulescu*); JACQUES VERNANT : „Cercetarea științifică în politica externă“, în „Politique Etrangère“ nr. 1/1968 (*Cornel Almășan*) 145/VI

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

- Implicațiile progresului tehnic în societatea contemporană 214/IV
- Problemele omului în societatea contemporană 161/V

INFORMAȚII

- Sesiune științifică consacrată aniversării a 20 de ani de la proclamarea republicii 183/I
- Susținerea unei teze de doctorat 184/I
- La 150 de ani de la nașterea lui Karl Marx 312/II—III
- Simpozion consacrat aniversării a 20 de ani de la făurirea partidului unic al clasei muncitoare din România 324/II—III
- Simpozion cu tema : „Probleme de teoria istoriei“ 325/II—III
- A IV-a sesiune de comunicări a muzeelor 326/II—III
- Festivități în R.S.F. Iugoslavia cu prilejul semicentenarului revoltei marinarilor de la Kotor 327/II—III
- Ciclu de conferințe pe teme istorice 327/II—III
- Sesiuni de comunicări științifice consacrate sărbătoririi a 120 de ani de la revoluția de la 1848 222/IV
- Expoziția „Anul revoluționar 1848“ 223/IV
- Aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui Ion Ionescu de la Brad 223/IV
- Susținerea unor teze de doctorat 224/IV
- Ciclu de conferințe pe teme istorice 226/IV
- Conferința a IV-a a istoricilor mișcării muncitorești de la Linz (Austria) 163/VI
- Dezbateri științifice pe tema : „Trăsăturile regimului social-politic din România între anii 1866 și 1944“ 164/VI
- Simpozionul : „Tineretul — obiect de cercetare științifică“ 165/VI
- Seminarul studențesc „Socialismul și democrația“ 165/VI
- Ciclul de conferințe pe teme istorice 166/VI
- Deschiderea expoziției „Columna lui Traian“ 166/VI
- Susținerea unor teze de doctorat 166/VI
- Sumarul numerelor 1—6 din 1968 174/VI

Redactori : Mamina Ion, Mureșan Elena, Rauș Nicolae, Smârcea Virgil
Tehnoredactor : Lucian Alexandru

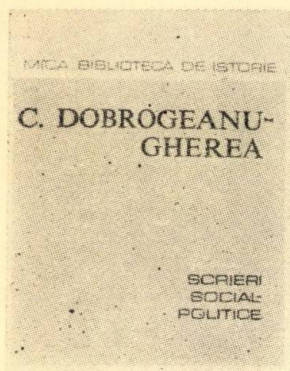
Colaboratorii și cititorii revistei pot să se adreseze redacției în fiecare zi între orele 10—12.

Adresa redacției este : București, strada Ministerului nr. 4, telefon : 17.01.60, interior 442 ; 722 ; 369.

Revista „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.” apare odată la două luni. Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Revista se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei.

Prețul unui număr — 6 lei ; abonamentul pe 6 luni — 18 lei, pe un an — 36 lei.

Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. inaugurează cu aceste două lucrări

colecția MICA BIBLIOTECĂ DE ISTORIE

care pune la îndemâna cititorilor monografii originale pe probleme fundamentale ale istoriei vieții sociale și politice din România, antologii din opere ale unor recunoscuți reprezentanți ai gândirii social-politice românești, culegeri de memorii inedite ale unor oameni politici participanți la evenimente istorice importante.

În curînd, în aceeași colecție vor apărea : „Revoluția română de la 1848“, I. MICU : „Mărturii din Buckenwald“, N. D. COCEA : „Jurnal“, TR. BUNESCU : „Dictatul de la Viena (1940)“.

Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. publică lucrarea : „Presa muncitorească și socialistă din România“, vol. II. 1900—1921, partea a II-a (1907—1916).

Lucrările au apărut în Editura politică.

